

ROLAND DORON este profesor emerit la Universitatea Paris V, în cadrul căreia, numeroși ani, a condus Institutul de Psihologie. FRANCOISE PAROT este conferențiar la Universitatea Paris V, unde predă istoria psihologiei.

DICȚIONAR DE PSIHLOGIE

PUBLICAT SUB DIRECŢIA LUI
ROLAND DORON ŞI FRANCOISE PAROT
COMITETUL DE REDACŢIE
DIDIER ANZIEU, JEAN-PAUL BRONCKART,
MICHEL LE MOAL, CLAUDE LEVY-LEBOYER,
MARC RICHELLE, DANIEL WIDLOCHER
TRADUCERE DIN FRANCEZ
NATALIA CERNĂŢEANU, GEORGETA DAN-SPÎNOIU, OVIDIU DAN,
SABINA DRĂGOI, DANA FLOREAN, LILIANA-CARMEN LUCHIAN,
GEORGE NEACĂŢU, DOINA-TEFANA ŞUCAN
COORDONARE LEXICOGRAFIC
ANTOANETA IORDACHE
HUMANITAS
BUCUREŞTI

Notă asupra traducerii

Trasee şi precumpnitore tehnice, „de lucru”: codaj, encodaj, decodaj; simplificări şi pseudosuple ale terminologice - am preferat eleganţa formei culte din dicţionarul limbii române.

Cititorii vor recurge, desigur, la serviciile „Glosarului multilingv” de la sfârşitul Dicţionarului, în care vor găsi termenii de bază în alte cinci limbi, în ordinea : francez , german , englez , spaniol , italian şi portughez .

Fiecare articol este semnat cu iniţialele traducătorului, după cum urmează : Natalia Cernăţeanu (N.C.), Georgeta Dan-Spînoiu (G.D.S.), Ovidiu Dan (O. D.), Sabina Drăgoi (S.D.), Dana Florean (D.F.), Liliana-Carmen Luchian (L.C.L.), George Neacăţu (G.N.), Doina- tefana Şucan (D.S.).

TRADUCĂTORII

CUVINT ÎNAINTE

Utilizatorul unui dicționar se află în cutare de definiții și clarificări asupra sensului cuvintelor și resimte îndemnul grabnic de a se întoarce la lectura pe care o incertitudine lexicală l-a incitat să o prindă pentru o clipă. El nu deschide acest gen de lucrare pentru a întârzi asupra unui „Cuvânt înainte”. Acesta nu poate fi, prin urmare, decât un mod de întrebare, la care el are dreptul. În această privință însă trebuie adăugate câteva explicații dacă se întâmplă ca lectorul, în cutarea sa, să se mire de ceea ce găsește și mai ales de ceea ce nu găsește: au fost făcute opțiuni, pe care s-ar putea să le conteste, dar care nu au fost determinate de vreun capriciu.

Această lucrare este un dicționar noțional, care are scopul de a furniza definiții în general concise, și nu un dicționar enciclopedic, având ambiția să facă, la fiecare concept, o sinteză a științelor în psihologie. Dacă distincția între aceste două tipuri de dicționar nu are consecințe deosebite atunci când este vorba de a defini termeni care desemnează o anumită procedură experimentală (Ascultare dihotică, Condiționare de urmărire) sau un anumit fenomen clar obiectivat (Transfer intermodal, Frecvență critică de fuziune), nu așta lucrurile atunci când e vorba de a contura termeni ale căror definiții nu se lasă sesizate decât de-a lungul evoluției direcțiilor de cercetare ce ueză de ele și la care trebuie să se facă referire (Cognitiv, Reprezentare). Glisarea de la un gen la altul devine, pînă la un anumit punct, inevitabilă. Spațiul în care editorul și redactorii ar vrea să se limiteze nu permite totuși, pentru cuvintele care ar cere-o, recurgerea la dezvoltări cu adevărat enciclopedice. Pentru aceasta, cititorul se va orienta către lucrări concepute potrivit acestui caracter sau, întrucât acestea se învechesc repede, către lucrări de specialitate, capitole de tratate, reviste pe probleme care oferă înțetare date la zi.

Autorii de dicționare au oscilat totdeauna între două poziții extreme: fie să se limiteze la a înregistra folosirea actuală a termenilor, fiindcă aceasta evoluează și mîrginindu-se să-i fixeze un strat care ruia un altul și se va suprapune, aducerile la zi succesive încercînd să procure tocmai imaginea acestei evoluții; fie să facă operă normativă, indicînd mai curînd sensul sau sensurile care se impun a fi date cuvintelor, decât acelea care li se dau. Acest rol de legislator al vocabularului nu mai este deloc popular, și însăși ilustrația Academiei nu și-l mai asumă decât cu oarecare jenă atunci când e vorba de limba uzuală. Autorii unui dicționar științific ar putea, în mod legitim, să se considere la adpostul acestei alegeri: specialiștii unei discipline ar trebui, pare-se, prin îndeletnicire, să nu ueză de cuvinte decât fără echivoc, într-afît conceptele înseși căroră le corespund ar fi perfect de clare și comunicabile. Folosirea lor în discursul științific ar trebui să capete valoare de normă. Aceasta este desigur o iluzie. Nu sînt rare cazurile în care psihologii, dar, fără îndoială, și botanicii sau geologii ueză de termeni fără să se asigure de definirea lor precisă sau în accepțiuni atît de diverse, încît li se întâmplă să creadă că discută despre aceleași lucruri, cînd de fapt perorează despre lucruri extrem de diferite. Autorul unui dicționar este decît tentat să raporteze ansamblul acestor întrebări, a a cum se prezintă ele, fără a căuta să introducă în acesta coerență, și, de asemenea, să citeze unele nume de autoritate. De altfel, aceasta este soluția pentru care s-au decis autorii anumitor definiții din dicționarul de față. Însă, în măsura posibilului, s-a intenționat realizarea unei opere nu normative, ci clarificatoare, punînd ordine în sensurile înregistrate. Trebuie să recunoaștem că acest lucru nu este posibil fără unele inevitabile deturări, legate de convingerile celor care le produc.

Un dicționar de psihologie pune probleme cu totul particulare cu privire la alegerea termenilor de definit. Pe de o parte disciplinele psihologice ueză de un mare număr de cuvinte luate din limba curentă; atunci cînd ele sînt înscrise cu un sens precis, nu am ezitat să le includem. Unii termeni nu necesită neapărat o definiție diferită de cea pe care o propun dicționarele limbii uzuale, însă în psihologie au o atît de mare importanță, încît era de neînchipuit să fie ignorați: nu se evită Memorie, nici Inteligență, nici Afectivitate. Rămîn cuvinte pe care cînd pudoarea științifică le îndepărtează, cînd capriciile culturii le reabilitează: cititorul va găsi Voină, Intenție, Spirit. Dacă el caută Curaj sau Virtute, va trebui să mai aștepte.

Dacă ar trebui evitată printr-o trundere, în spatele unor termeni ai vocabularului curent, a unui cortegiu de cuvinte fără sens tehnic particular, pînă unde s-ar conveni să se meargă în admiterea cuvintelor tehnice? Cercetătorii se străduiesc astăzi să scoacă neologisme pe care le înzestreză cu un plus de respectabilitate științifică, convertindu-le imediat în abreviații descifrabile numai de inițiale: Inteligența artificială este atît de populară, încît cei mai mulți decodează IA, însă cine va găsi sub sigla DRL/LH expresia engleză ce desemnează programul de întărire diferențială a debitelor lente de răspuns cu disponibilitate limitată de întărire? Pe ce criterii decise să fie reținute, sau să fie fcut cititorul să aibă răbdare pînă la o ediție ulterioară, timp în care acești termeni se impun cu adevărat? Noi ne-am lăsat ghidați de propria judecată, dar recunoaștem dinaintea noastră anumite omisiuni ar putea trece drept erori.

Numeroși termeni sînt cuprinși sub un concept mai general sau sub un concept învecinat ori

un sinonim. Ei nu fac în acest caz obiectul unei definiții proprii, ci al unei trimiteri pornind de la o falsă fereastră. Astfel, cititorul care caută Cognitivism, Preformism sau Geotropism va întâlni acești termeni la locul lor alfabetic, dar acolo va fi trimis la definiții cognitive, Ineism și Tropism. El va regăsi în definiția acestora din urmă cuvântul sau expresia căutate la început și imprimată în text cu caractere grase, bătătoare la ochi. Tocmai acest procedeu al falselor ferestre a fost utilizat în cazul definițiilor unor expresii: astfel cititorul va găsi la locul său alfabetic falsă fereastră următoare: Dinamic a grupului -> Grup (Dinamic a —) sau Psihologie a formei -> Form (Psihologie a —). În fiecare caz am optat pentru definirea acestor expresii la locul alfabetic al cuvântului celui mai semnificativ, aici Grup și Form.

Am optat, într-un mare număr de cazuri, pentru degrevarea dicționarului de multiplicarea intrinsecilor consacrate cuvintelor aceleiași familii (formă de substantiv, adjectiv, verb), nereînțind decât cuvântul cel mai utilizat pentru a defini ansamblul seriei: s-a definit Ierarhie și nu Ierarhic, Handicap și nu Handicapat, Exploratoriu și nu Explorare.

Termenii străini trebuiau, de asemenea, să facă obiectul unei convenții coerente. Limba, după cum se știe, nu este defel un modul impenetrabil, iar franceza, în special în domeniul științific, se află expusă infiltrării din engleză. Franceza nu face iluzia că am putea opri această tendință la oamenii de știință care au ajuns să-și „înțieze” experiența sau să adune date empirice care „suportă” ipotezele lor, am optat pentru o limitare a împrumuturilor. Noi am preferat, a adăuga, Paradoul lui Display, Comprehensiune subită lui Insight, Ascendenți și descendenți lui Bottom-up/Top-down. Dar este în vânt sărăci mai catolic decât papa, iar dacă dicționarul Robert, în lipsa Academiei, admite Feed-back, cum să constringă psihologii să prefere Retroacțiunea în orice caz, cei doi termeni se află la locul lor alfabetic, unul trimis fiind la celălalt printr-o falsă fereastră.

Am preferat să evităm intrinsecile sub formă de nume proprii. Acestea abundă totuși pentru a desemna efecte, proceduri, teste etc. În rarele cazuri în care termenul a dobândit valoare de nume comun (ca Rorschach), noi l-am însoțit nemijlocit de o definiție. Înșel, în general, le vom găsi în starea de falsă fereastră: Stroop (Efect —) va trimite la Interferență, Efect Guttman la Analiză de date.

Definirea unui termen nu epuizează totdeauna sensurile diverse sau ar putea să se îmbogățească prin noțiuni învecinate, care fac obiectul unei alte definiții. Cititorul se va vedea astfel orientat de la o definiție la alta prin cuvinte urmate de un asterisc care roagă definiția, în dicționar, îi va completa informația; în unele cazuri, cititorul va fi trimis la un alt cuvânt prin indicația v. pentru „vezi, de asemenea...”

Sperăm că, prins în acest joc, el va ajunge să prindă seacă textul problematic care îl face să deschidă dicționarul, pentru a se aventura în labirintul lexical la capătul firului pe care îl-am întins. El nu va fi niciodată împins totuși să parcurgă astfel ansamblul dicționarului: există etanșeități între domeniile psihologiei, deci între vocabularele lor.

În ciuda eforturilor făcute pentru a curăța definițiile de specificități ale unor coli, nu a fost posibil să se atingă o perfectă unitate de ton. Ea ar fi fost artificială și în eltoare, căci nu există o veritabilă unitate a psihologiei. În această privință trebuie să argumentăm. Terminologia unor domenii nu se pretează aceleiași precizii ca cea a altor domenii. Unii termeni au referințe pronunțate obiectivității fără echivoc, alții acoperă abstracții în care partea de interpretare, proprie colilor sau indivizilor, rămâne foarte largă. Dacă cititorul nu caută decât termenii specialității sale, aceste contraste îi vor rămâne neobservate și nu îl vor jena. Dacă el se hazardează în domenii care îi sunt străine, nu vor putea să-i scape

8

cuvânt înainte

îndeletnicire, să nu uzeze de cuvinte decât fără echivoc, într-atât conceptele înșelătoare le corespund ar fi perfect de clare și comunicabile. Folosirea lor în discursul științific ar trebui să fie în mod natural să capete valoare de normă. Aceasta este desigur o iluzie. Nu sunt rare cazurile în care psihologii, dar, fără îndoială, și botanicii sau geologii uzează de termeni fără să se asigure de definirea lor precisă sau în accepțiuni atât de diverse, încât li se întâmplă să creadă că discută despre aceleași lucruri, când de fapt perorează despre lucruri extrem de diferite. Autorul unui dicționar este deci tentat să raporteze ansamblul acestor întrebări, așa cum se prezintă ele, fără a căuta să introducă în acesta coerență, și, de asemenea, să citeze unele nume de autoritate. De altfel, aceasta este soluția pentru care s-au decis autorii anumitor definiții din dicționarul de față. Înșel, în măsura posibilului, s-a intenționat realizarea unei opere nu normative, ci clarificatoare, punând ordine în sensurile înregistrate. Trebuie să recunoaștem că acest lucru nu este posibil fără unele inevitabile deturări, legate de convingerile celor care le produc.

Un dicționar de psihologie pune probleme cu totul particulare cu privire la alegerea termenilor de definit. Pe de o parte disciplinele psihologice uzează de un mare număr de cuvinte luate din limba curentă; atunci când ele sunt încercate cu un sens precis, nu am ezitat să le includem. Unii termeni nu

necesită neapărat o definiție diferită de cea pe care o propun dicționarele limbii uzuale, însă în psihologie au o atitudine de mare importanță, încât era de neînchipuit să fie ignorate: nu se evită Memorie, nici Inteligență, nici Afectivitate. Rămân cuvinte pe care când podoarea tipografică le îndepărtează, când capriciile culturii le reabilitează: cititorul va găsi Voină, Intenție, Spirit. Dacă îl caută Curaj sau Virtute, va trebui să mai aștepte.

Dacă ar trebui evitată printr-o trundere, în spatele unor termeni ai vocabularului curent, a unui cortegiu de cuvinte fără sens tehnic particular, până unde s-ar conveni să se meargă în admiterea cuvintelor tehnice? Cercetătorii se străduiesc astăzi să scoacă neologisme pe care le înzestreză cu un plus de respectabilitate tipografică, convertindu-le imediat în abreviații descifrabile numai de inițiale: Inteligența artificială este atât de populară, încât cei mai mulți decodifică IA, însă cine va găsi sub sigla DRL/LH expresia engleză care desemnează programul de întărire diferențială a debitelor lente de răspuns cu disponibilitate limitată de întărire? Pe ce criterii deciziile trebuie luate, sau să fie făcut cititorul să aibă răbdare până la o ediție ulterioară, timp în care acești termeni se impun cu adevărat? Noi ne-am lăsat ghidați de propria judecată, dar recunoaștem dinaintea câtorva anumite omisiuni ar putea trece drept erori.

Numeroși termeni sînt cuprinși sub un concept mai general sau sub un concept învecinat ori un sinonim. Ei nu fac în acest caz obiectul unei definiții proprii, ci al unei trimiteri pornind de la o falsă fereastră. Astfel, cititorul care caută Cogniție, Preformism sau Geotropism va întâlni acești termeni la locul lor alfabetic, dar acolo va fi trimis la tipografie cognitive, Ineism și Tropism. El va regăsi și în definiția acestora din urmă cuvîntul sau expresia cîntată la început și imprimată în text cu caractere grase, bătătoare la ochi. Tocmai acest procedeu al falselor ferestre a fost utilizat în cazul definițiilor unor expresii: astfel cititorul va găsi la locul său alfabetic falsă fereastră următoare: Dinamic a grupului —>• Grup (Dinamic a —) sau Psihologie a formei —> Form (Psihologie a —). În fiecare caz am optat pentru definirea acestor expresii la locul alfabetic al cuvîntului celui mai semnificativ, aici Grup și Form.

Am optat, într-un mare număr de cazuri, pentru degrevarea dicționarului de multiplicarea intrinsecilor consacrate cuvintelor aceleiași familii (formă de substantiv, adjectiv, verb), nereînfrînd decît cuvîntul cel mai utilizat pentru a defini ansamblul seriei: s-a definit Ierarhie și nu Ierarhic, Handicap și nu Handicapat, Exploratoriu și nu Explorare.

Termenii străini trebuiau, de asemenea, să facă obiectul unei convenții coerente. Limba, după cum se știe, nu este defel un modul impenetrabil, iar franceza, în special în domeniul tipografic, se află expusă infiltrărilor din engleză. Fără a ne face iluzia că am putea opri această tendință a oamenilor de tipografie care au ajuns să-și „înțieze” experiența sau să adune date empirice care „suportă” ipotezele lor, am optat pentru o limitare a împrumuturilor. Noi am preferat, a adăra, Paradul lui Display, Comprehensiune subită lui Insight, Ascendenți și descendenți lui Bottom-upITop-down. Dar este în van să te arzi mai catolic decît papa, iar dacă dicționarul Robert, în lipsa Academiei, admite Feed-back, cum să constringi psihologii să prefere Retroacțiunea în orice caz, cei doi termeni se află la locul lor alfabetic, unul trimis înăd la celălalt printr-o falsă fereastră.

Am preferat să evităm intrinsecile sub formă de nume proprii. Acestea abundă totuși pentru a desemna efecte, proceduri, teste etc. în rarele cazuri în care termenul a dobîndit valoare de nume comun (ca Rorschach), noi l-am însoțit nemijlocit de o definiție. Însă, în general, le vom găsi în starea de falsă fereastră: Stroop (Efect —) va trimite la Interferență, Efect Guttman la Analiză de date.

Definiția unui termen nu epuizează totdeauna sensurile diverse sau ar putea să se îmbogățească prin noțiuni învecinate, care fac obiectul unei alte definiții. Cititorul se va vedea astfel orientat de la o definiție la alta prin cuvinte urmate de un asterisc care definește, în dicționar, și va completa informația; în unele cazuri, cititorul va fi trimis la un alt cuvînt prin indicația v. pentru „vezi, de asemenea...”

Sperăm că, prins în acest joc, el va ajunge să prăsească textul problematic care îl face să deschidă dicționarul, pentru a se aventura în labirintul lexical la capătul firului pe care îl-am întins. El nu va fi niciodată împins totuși să parcurgă astfel ansamblul dicționarului: există etanșeități între domeniile psihologiei, deci între vocabularele lor.

În ciuda eforturilor făcute pentru a curăța definițiile de specificitățile unor coli, nu a fost posibil să se atingă o perfectă unitate de ton. Ea ar fi fost artificială și în eltoare, căci nu există o veritabilă unitate a psihologiei. În această privință trebuie să argumentăm. Terminologia unor domenii nu se pretează aceleiași precizii ca cea a altor domenii. Unii termeni au referenți pronunțat obiectivabili fără echivoc, alții acoperă abstracții în care partea de interpretare, proprie colilor sau indivizilor, rămîne foarte largă. Dacă cititorul nu caută decît termenii specialității sale, aceste contraste îi vor rămîne neobservate și nu îl vor jena. Dacă el se hazardează în domenii care îi sînt străine, nu vor putea să-și scape discordanțele de abordare. El va fi în acest caz confruntat cu una din realitățile psihologiei contemporane: trebuie să o ia ca atare.

Această diversitate referitoare la domenii se dublează cu particularități proprii autorilor. O astfel de întreprindere reclamă contribuția a numeroși specialiști. Ei s-au inserat într-o operă comună potrivit unei organigrame care apare cu claritate în pagina 11. În pofida grijii redactorilor de a armoniza maniera lor de a defini, fiecare autor și-a lăsat pe ceea ce a produs marca personală. Fiecare definiție este semnată, ceea ce nu numai că afirmă proprietatea intelectuală a fiecăruia, ci permite cititorului să urmărească textul care îi este propus în deplină cunoștință asupra originilor sale. Anumite definiții grupează contribuții distincte, fiecare conducând la o accepție specifică: fiecare contribuție este astfel semnată de autorul său. Unele definiții au fost redactate și semnate de mai mulți autori: numele lor apar în ordine alfabetică.

Dată fiind decizia noastră de a evita abordarea enciclopedică, am limitat referințele bibliografice, care se perimează destul de repede; nu am reținut, și numai pentru definiții lungi, decât referințele la texte care introduc uzul termenului în psihologie sau la texte care au modificat semnificația acestuia.

În scopul de a ajuta pe psihologul francofon să transpună lucrările sale în alte limbi, sau pe psihologul dintr-o altă arie lingvistică să urmărească producția tipografică franceză, am stabilit la sfârșitul volumului un glosar multilingv (german, englez, spaniol, italian, portughez) al tuturor termenilor dicționarului.

Acest dicționar este destinat să fie o continuare la Vocabulaire de la Psycho-logie al lui Henri Pieron, publicat în 1951, reeditat de mai multe ori și îmbogățit de atunci încolo. Această remarcabilă lucrare a făcut mari servicii și va mai face încă. Vine totuși o vreme când actualizarea unui dicționar tipografic este mai greu de realizat decât o lucrare complet nouă. Se vor regăsi aici puncte comune cu Vocabularul lui Pieron: opoziția pentru un dicționar mai curând noțional decât enciclopedic, ambiția de a acoperi ansamblul psihologiei, deschiderea spre disciplinele învecinate. Vom releva și diferențe: selecția de termeni care necesită definiții mai lungi (Reprezentare și Cogniție reclamă azi mai mult decât rîndul sau golul care le erau rezervate), limitarea termenilor străini (Pieron se arătă în această privință, mai ales, generos și tolerant), filtrajul termenilor provenind din disciplinele limitrofe (să renunțăm la toate termenii care definesc psihotropicele răsfrînte pe parcursul al căror număr n-a încetat să explodeze!). Mulți termeni care nu figurau în Vocabular au fost incluși; ei nu figurau pentru că nu erau în uz sau pentru că ponderea între diferite domenii ale psihologiei nu era aceeași. Alții nu au fost reluați, de exemplu numele de aparate de laborator astăzi nefolosite. Cititorul de texte mai vechi va putea găsi Vocabularul lui Pieron recent editat în colecția „Quadrige”, la PUF, sau chiar în bibliotecă. Așa cum se prezintă, acest dicționar va constitui, sperăm, un instrument de lucru util și va suscita la psihologii de astăzi o reflecție critică asupra cuvintelor pe care ei le folosesc și asupra conceptelor pe care ele le acoperă. Dorim ca această reflecție să nu ne rămână necunoscută și mulțumim dinainte utilizatorilor care vor voi să ne comunice comentariile și criticile lor, să ne semnaleze ceea ce am uitat, erorile și incongruențele.

DIRECTORII ȘI REDACTORII AUTORII

Directorii acestui Dicționar și redactorii (comitetul de redacție) au lucrat, fiecare, cu un grup de autori, potrivit următoarei organigrame:

Director: R. DORON

Redactori: D. ANZIEU

Autori: E. Jalley, C. Prevost, J. Selosse,

C. Chabert, R. Kaes, J.-M. Petot, A. Ruffiot.

C. LEVY-LEBOYER F. Askevis-Leherpeux, Y. Bernard, C. Camil-

leri, P. Lidvan, G. Moser, ERSOC (Equipe de Recherche en Sociocognition).

D. WIDLÖCHER J.-F. Allilaire, A. Braconnier, M.-C. Har-

dy-Bayle, B. Brusset, R. Jouvent, J.-C. Signoret (t).

Director: F. PAROT

Autori: M. Baron, P. Bonnet, C. Debru, P. Duchet,

M. Kail, J. Mathieu, P. Mengal, J. Requin, H. Rouanet.

Redactori: J.-R. BRONCKART

H. Abdi, J.-M. Adam, A. Berrendonner, J.-L. Chiss, G. De Landsheere, G. De Weck, J. Dolz, J.-J.

Ducret, P. Dumont, M. Durând, M. Fayol, J.-E. Gombert, J.-B. Grize, D. Hameline, M. Hupet, M.

Huteau, D. Ma-nesse, D. Peraya, M. Pujol, J. Voneche, D. Zagar.

M. LE MOAL B. Calvino, R. Campan, M. Cartier, R. Dan-

tzer, R. Decombe, L. Demany, C. Desfor-ges, J. Feger, J.-P. Herman, P. Mormede, M. Moulins, P.

Roubertoux, C. Semal, H. Si-mon, B. Soumireu-Mourat, U. Spampinato.

M. RICHELLE M. Bonnet, P. Bovet, S. Bredart, D. Defays,

I. Deliege, A. El Ahmadi, O. Fontaine, R. Genicot, H. Lejeune, F. Măcar, J. Maurissen, J.-C. Ruwet, E.

Tirelli.

autorii

Abdi Herve, professeur, Laboratoire d'Etudes d'Acquisition et du Développement (LEAD), Université de Bourgogne. Adam Jean-Michel, professeur, Faculté des Lettres, Université de Lausanne.

Allilaire Jean-François, professeur, Université Paris VI.

Anzieu Didier, professeur émérite, Université Paris X.

Askevis-Leherpeux Françoise, maître de conférence, Université Paris V. Baron Monique, maître de conférence, Laboratoire des Formes intelligentes artificiel-les (LAFORIA), CNRS, Université Paris VI.

Bernard Yvonne, directeur de recherche CNRS, Laboratoire de Psychologie de l'Environnement.

Berrendonner Alain, professeur, semi-naire de Linguistique française, Université de Fribourg.

Bonnet Michel, chercheur, Laboratoire de Neurosciences fonctionnelles CNRS, Marseille.

Bonnet Philippe, ingénieur d'études, Université Paris V.

Bovet Pierre, directeur de recherche, Laboratoire de Neurosciences fonctionnelles CNRS, Marseille.

Braconnier Alain, ancien chef de clinique, psychiatre des Hôpitaux, psychanalyste.

Bredart Serge, premier assistant, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Liège.

Bronckart Jean-Paul, professeur, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Genève. Bruchon-Schweitzer Marilou, professeur, Université Bordeaux II.

Brusset Bernard, professeur, Université Paris V.

Calvino Bernard, maître de conférence. Université Paris XIII.

Camilleri Carmei, professeur, Université Paris V.

Campan Raymond, professeur, Université Toulouse III.

Carlier Michele, professeur, Université de Reims.

Chabert Catherine, professeur, Université Paris V.

Chiss Jean-Louis, professeur agrégé, École normale d'Instituteurs (ENI) du Val d'Oise. Dantzer Robert, directeur de recherche, Institut national de la Santé et de la Recherche médicale (INSERM) Unité 176, Institut national de la Recherche agronomique (INRA), Bordeaux.

Debru Claude, directeur de recherche CNRS, Institut d'Histoire des Sciences et des Techniques, Paris.

Decombe René, médecin interne des Hôpitaux, assistant hospitalo-universitaire, Faculté de médecine, Rennes. Defays Daniel, administrateur principal, Office des Statistiques des Communautés européennes, Luxembourg.

De Landsheere Gilbert, professeur honoraire, Laboratoire de Pédagogie expérimentale, Université de Liège. Deliege Irène, chercheur, Laboratoire de Psychologie expérimentale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Liège. Demany Laurent, chargé de recherche CNRS, Laboratoire de Psycho-acoustique, Université Bordeaux II.

Desforges Carole, docteur, Université Paris V.

De Weck Genevieve, chargée de cours, Université de Neuchâtel.

Dolz Joaquim, maître assistant, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Genève.

Doron Roland, professeur émérite, Université Paris V.

Duchet Pierre, chercheur CNRS, Grenoble.

Ducret Jean-Jacques, maître assistant, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Genève. DUMONT Patricia, assistante, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Genève. Durând Marc, maître de conférence, Laboratoire de recherche en Sciences et Techniques des Activités physiques et sportives, Université Montpellier I.

El Ahmadi Abdelssadek, assistant, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Liège.

Ersoc: Les articles signés ERSOC sont issus d'un travail collectif d'une équipe de recherche sociocognitive, Laboratoire de Psychologie sociale, Université Grenoble II.

Fayol Michel, professeur, Laboratoire d'Etudes d'Acquisition et du Développement, Université de Bourgogne.

Feger Jean, professeur, Université Paris V. Fontaine Ovide, chargé de cours, Laboratoire de Psychologie expérimentale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Liège.

Genicot Roger, directeur du centre Pouplin, Centre de Readaptation fonctionnelle pour Handicapés de la Vue, Liège. Gombert Jean-Émile, professeur, Laboratoire d'Etudes d'Acquisition et du Développement, Université de Bourgogne. Grize Jean-Blaise, professeur honoraire, Centre de Recherches semiologiques, Université de Neuchâtel.

Hameline Daniel, professeur, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation, Université de Genève. Hardy-Bayle Marie-Christine, ancien chef de clinique de Psychiatrie, CHU-La Salpêtrière, Paris.

Herman Jean-Paul, chargé de recherche CNRS, Bordeaux.

Hupet Michel, professeur, Departement de Psychologie experimentale, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite catholique de Louvain. Huteau Michel, professeur, Conser-vatoire na ional des Arts et Metiers (CNAM), et Institut na ional d'Etude du Travail et d'Orientation professionnelle (INETOP).

Jalley Emile, professeur, Universite Paris XIII.

Jouvent Roland, directeur de recherche, Institut na ional de la Sante et de la Recherche medicale (INSERM), Unite 302. Kaes Rene, professeur, Universite Lyon II.

Kail Michel, professeur, Lycee Francois Villon, Paris.

Lejeune Helga, chercheur qualifie, Laboratoire de Psychologie experimentale, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Liege.

Le Moal Michel, professeur, Universite Bordeaux II.

Levy-Leboyer Claude, professeur, Universite Paris V.

Lidvan Philippe, chercheur, Institut na ional d'Etudes demographiques (INED), Universite Paris V.

M car Francoise, directeur de recherche, Laboratoire de Neurosciences fonctionnelles CNRS, Marseille.

Manesse Daniele, chargee de recherche, Institut na ional de Recherche pedago-gique (INRP).

Mathieu Jacques, maître de conference, Universite de Rouen.

Maurissen Jacques, chercheur, Toxicology Research Laboratory, Midland, Etats-Unis.

Mengal Paul, professeur, Faculte des Lettres et Sciences humaines, Universite Paris XII.

Mormede Pierre, directeur de recherche, Institut na ional de la Sante et de la Recherche medicale (INSERM), Unite 259, Institut na ional de la Recherche agrono-mique (INRA), Bordeaux.

Moser Gabriel, maître de conference, Universite Paris V.

Moulins Maurice, professeur, Labora-toire de Neurobiologie comparee, Universite Bordeaux I.

Parot Frar^oise, maître de conference, Universite Paris V.

Peraya Daniel, maître d' enseignement et de recherche, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Geneve.

Petot Jean-Michel, professeur, Universite Paris X.

Prevost Claude, professeur, Universite Paris VII

Pujol Merce, assistante, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Geneve.

Requin Jean, directeur de recherche, La-boratoire de Neurosciences fonctionnelles CNRS, Marseille.

Richelle Marc, professeur ordinaire, La-boratoire de Psychologie experimentale, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Liege.

Rouanet Henri, directeur de recherche, Universite Paris V.

Roubertoux Pierre, professeur, Universite Paris V.

Ruffiot Andre, professeur, Universite Gre-noble II.

Ruwet Jean-Claude, professeur ordinaire, Laboratoire d'Ethologie et de Psychologie animales, Faculte de Psychologie, Universite de Liege.

Selosse Jacques, professeur emerite, Universite Paris XIII.

Semal Catherine, professeur, Universite Bordeaux II.

Signoret Jean-Louis (t), professeur, Universite Paris VI.

Simon Herve, professeur, Universite Bordeaux II.

Soumireu-Mourat Bernard, professeur, Universite Aix-Marseille I.

Spampinato Umberto, professeur, Universite Bordeaux II.

Tirelli Ezio, assistant, Laboratoire de Psychologie experimentale, Faculte de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Liege.

Voneche Jacques, professeur, Facultd de Psychologie et des Sciences de l'Education, Universite de Geneve.

Widlocher Daniel, professeur, Universite Paris VI.

Zagar Daniel, maître de conference, Laboratoire d'Etudes a" Acquisition et du De-veloppement, Universite de Bourgogne.

A

Abandon (Nevroz de —)

Termen introdus de psihanalistul elvețian G. Guex în 1950 pentru a izola un tip de nevroz diferit de nevrozele clasice descrise de S. Freud. Acest demers se înscrie în unele descrieri parțiale de stări nevrotice propuse de succesorii lui S. Freud (nevroza de elecție, nevroza de destin etc). Este vorba de o nevroză cu tulburări care au ca obiect mai ales relațiile afective precoce. Ea afectează subiecții deosebit de sensibili la orice situație care poate să provoace de aproape sau de departe spectrul unei lipse de dragoste sau al unei amenințări afective (despărțire, frustrare etc). Acest nevroz se caracterizează clinic printr-un sindrom asociat: angoasă, agresivitate și depreciere de sine. Aviditatea afectivă a subiectului îl face să suscite mai devreme sau mai târziu, la cei cărora li se adresează, o atitudine de respingere. Acest sindrom se poate manifesta încă din fraged copilărie, dar se manifestă cu o violență deosebită de fiecare dată când o împrejurare de viață reactivează sentimentul de frustrare și de abandon. Originea acestei nevroze rămâne în discuție: sînt evocate de obicei trei factori, care se asociază în mod variabil: factori constituționali, atitudinea afectivă a părinților, situațiile traumatice de abandon trinite de subiect. La ora actuală, referirea la această nevroză este înlocuită mai degrabă cu referirea la psihopatie, la noțiunea de carență afectivă sau la cea de personalitate antisocială. A. Braconnier (S. D.)

Abandon școlar

Faptul de a ieși din sistemul educativ, oricare ar fi nivelul la care s-a ajuns, înaintea obținerii unei calificări sau pregătiri profesionale complete. Ca atare, abandonul școlar poate fi la fel de bine măsurat atât în școala elementară, cât și în învățământul superior și constituie un indicator de randament al sistemului școlar la toate nivelurile sale. Abandonul are o definiție legală, legată de obligația școlară. Atunci când statul controlează frecvența școlară, abandonurile sînt rare înaintea termenului legal al școlarității și sînt adesea deghizate în absenteism intens. Se atribuie abandonului cauze foarte diferite, care în două categorii:

1. neadaptarea sistemului educativ la cerințele unor categorii de copii, prin metodele și programele sale, insuficiența cadrelor didactice, depășirea de casă a instituțiilor școlare etc.;
2. caracteristicile afective și intelectuale ale unor elevi. Unul dintre factorii predominanți ai acestei categorii este așteptarea speranței legate de studii, transmisă de părinți care nu au avut nici un avantaj de pe urma școlarității lor. „D. Manesse (S. D.)

Abateri intercuartile -> Dispersie Abateri-tip -> Dispersie

Abilitate

Ansamblu circumscris de competențe care se actualizează în comportamente eficiente și care, în general, este rezultatul unei învățări favorizate eventual de dispoziții sau aptitudini înscrise. Abilitățile motorii desemnează, mai cu seamă, priceperile manifestate în mișcări organizate complexe, asemenea celor întâlnite în sport. Termenul se aplică în mod curent îndemînărilor artistice și tehnice, performanțelor artistice, achizițiilor școlare, ca și competențelor cognitive mai abstracte. S-a făcut deosebirea, mai ales în contextul educațional, între abilitățile de bază, condiții într-un curriculum — de trecere la achiziții ulterioare mai complexe, și abilitățile de nivel superior, competențe foarte generale aplicabile, în principiu, unei mari diversități de probleme. „„„„„

M. Richelle

(G. N.)

Abilitate de bază

Numite altădată cele trei chei ale cunoștințelor (cei trei R — reading, writing, arithmetic — ai anglosaxonilor), abilitățile de lectură, de scriere și de calcul aritmetic își păstrează valoarea lor fundamentală, însă nu mai sînt suficiente pentru a constitui zestrea culturală în societatea contemporană. De aceea, li se adaugă din ce în ce mai frecvent alfabetizarea informatică și alfabetizarea mediatică. De altfel, însemnătatea determinantă a anumitor componente afective ale dezvoltării — îndreptățite pe mai mulți autori — susține teza abilităților cognitive-afective de bază: plasticitate mentală, curiozitate spirituală, capacitate de identificare și de rezolvare a problemelor, creativitate, capacitate de lucru în grup, rezistență la tensiuni. Complexitatea crescândă a societății postindustriale impune facilitarea dobîndirii, în mod ideal de către toți, a unor abilități de bază solide. Mișcarea contemporană în favoarea unei focalizări reînnoite asupra acestor abilități riscă să diminueze locul destinat învățărilor culturale mai generale.

G. de Landsheere

(G. N.)

Abilitate motorie

Capacitate dobîndită prin învățare înfăptuirii unei sarcini complexe executînd mișcări care răspund unor exigențe de precizie, rapiditate, economicitate, eficiență și regularitate.

Tradițional, se face distincție între abilitățile deschise și abilitățile închise. Primele se desfășoară într-un

mediu schimbător, instabil și puțin predictibil, în care planificarea răspunsului este imposibilă. Dimpotrivă, celelalte, întrucât se desfășoară într-un mediu stabil (sau schimbător potrivit unor reguli și deci predictibil), pot fi planificate imediat sau după înverea regularității. Se face distincție, de asemenea, între abilitățile care vizează un obiectiv situat în spațiu (topocinezele) și abilitățile care au ca scop producerea unei forme gestuale (morfocinezele). Nu poate fi vorba de abilitate decât dacă sarcina este suficient de dificilă pentru a nu fi realizabilă dintr-o dată și impune înverea mijloacelor de atingere a scopului. Acest proces ajunge la o automatizare* și la o interiorizare* a controlului mișcării, ca și la o integrare a elementelor constitutive ale răspunsului într-o secvență motrică continuă și stabilă. În fine, abilitatea corespunde unei funcționări economice, adică unei mobilizări restrânse a resurselor de atenție și stabilirii unui raport optimal între lucrul mecanic produs și consumul energetic prilejuit de acest lucru.

M. Durând
(G. N.)

Abordare

Deplasarea a unui organism către un stimul* sau obiect, care atestă în general valoarea atractivă, apetitivă* sau întreprinderea a acestuia. Prin extensie, orice comportament, neimplicând în mod necesar loco-moșia*, antrenând apropierea sau contactul cu stimulul atractiv* și permițând actul consumatoriu*. Abordarea se opune conduitei de retragere, evitare* sau sustragere. Într-o situație de conflict abordare-evitare, subiectul este expus simultan unui stimul atractiv și unui stimul aversiv*, ca într-o cușă obstrucțivă, unde obolanul trebuie să treacă peste o grilă electrică pentru a ajunge la o raie de hrană, sau,

17

abstinență

la nivel mental, în cazul unui individ răuit de atracția pentru un obiect și de teama sancțiunii care l-ar pedepsi pentru furt.

M. Richelle (D. F.)

Abreacție

Noțiunea de abreacție definește, în general, orice descărcare emoțională prin care subiectul se eliberează de conținutul afectiv al unui eveniment trecut. Această noțiune apare în Studiul asupra isteriei de S. Freud și J. Breuer, în 1895, în care autorii explică originea simptomelor isterice prin refuzarea* unor evenimente traumatice care nu au suscitat la momentul respectiv o descărcare afectivă suficientă (lacrimi, furie etc). Tratatamentul acestor simptome constă atunci în mod normal în a favoriza, la distanță în timp față de traumatism*, exprimarea încercăturii afective nelichidate. Metoda terapeutică, numită cathartică*, trebuie să îngăduie pacientului să-și amintească, prin verbalizare, evenimentul traumatic și să abreacționeze, adică să elibereze în acest fel cuantumul de afect care îl făcea patogen. Abreacția poate fi provocată și cu ajutorul unor tehnici specifice, în special hipnoza* și subnarcoza, iar la ora actuală, îndeosebi cu ajutorul noilor tehnici care se bazează cu precizie pe experiența emoțională.

A. Braconnier (S. D.)

Absenteism

Lipsă de stăruință într-o activitate care cere prezența într-un loc dat. Comportamentul celui care absentează des de la muncă sa. Într-un fel mai general, absenteeismul desemnează repetarea absenței și se caracterizează deci prin frecvența absențelor și prin durata lor într-o perioadă de referință. Absenteeeismul este în parte determinat de insatisfacția legată de natura muncii și de condițiile de lucru, dar și de mulți alți factori, printre care se înscriu sînt tatea, obligațiile familiale, importanța pe care o prezintă pentru subiect activitățile în afara muncii sale, precum și etica individuală, normele grupului de muncă și presiunile organizației.

C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Absolut

Prag absolut: valoare minimală dintr-o dimensiune oarecare a unui fenomen fizic, cum ar fi presiunea* sau frecvența* sonoră, energia* luminoasă, concentrația* unei substanțe chimice, care poate fi captată de organele receptoare* ale unui organism, generând deci la acesta din urmă o detecție* sau o senzație*. Existența acestei limite demonstrează faptul că organismele vii nu sînt sensibile decât la o parte din valorile pe care le poate lua dimensiunea fizică în cauză (spectrul* vizibil, auditiv etc). Limitele acestui spectru, și în special limita sa inferioară, variază în funcție de specii, iar în interiorul unei aceleiași specii prezintă variații interindividuale. Valoarea pragului absolut depinde de metoda folosită la măsurarea ei (metoda limitelor*, a stimulilor constanți* sau de ajustare*) și de condițiile speciale ale experienței. Dacă ea este raportată întotdeauna la o dimensiune particulară a stimulului* (d. ex., presiunea sonoră, corespunzătoare intensității* senzației), nu este mai puțin legată de alte dimensiuni indisociabile de stimul: astfel, la un sunet* pur avînd întotdeauna o frecvență dată, pragul absolut de

intensitate va fi în funcție de frecvență. Determinarea pragului absolut a fost unul din primele obiecte de studiu ale psihofizicii*. Ea a devenit obișnuit în diagnosticul deficiențelor senzoriale. (Percepție absolută : capacitate de a defini valoarea fizică a unui stimul prezentat în mod izolat; fenomenul este cunoscut mai cu seamă în domeniul auditiv, în care subiecții dotați cu auz absolut sînt capabili să spun carei note sînt din ce octavă și corespunde un sunet dat.

M. Richelle

(S. D.)

Abținere (Regulă de —) -> Regulă fundamentală

abilitate de bază

16

unei învățări* favorizate eventual de dispoziții sau aptitudini* înnscute. Abilitățile motorii desemnează, mai cu seamă, priceperile manifestate în mișcări* organizate complexe, asemenea celor întâlnite în sport. Termenul se aplică în mod curent îndemnurilor artizanale și tehnice, performanțelor artistice, achizițiilor colare, ca și competențelor cognitive mai abstracte. S-a făcut deosebirea, mai ales în contextul educațional, între abilități de bază*, condiții — într-un curriculum* — de trecere la achiziții ulterioare mai complexe, și abilități de nivel superior, competențe foarte generale aplicabile, în principiu, unei mari diversități de probleme. W „ „ „ „

M. Richelle

(G. N.)

Abilitate de bază

Numite altădată cele trei chei ale cunoștințelor (cei trei R — reading, writing, arithmetic — ai anglosaxonilor), abilitățile de lectură*, de scriere și de calcul aritmetic își păstrează valoarea lor fundamentală, înșinu mai sînt suficiente pentru a constitui zestrea culturală în societatea contemporană. De aceea, li se adaugă din ce în ce mai frecvent alfabetizarea* informatică și alfabetizarea mediatică. De altfel, însemnătatea determinantă a anumitor componente afective ale dezvoltării* i-a îndreptățit pe mai mulți autori să susțină teza abilităților cognitiv-afective de bază : plasticitate mentală, curiozitate spirituală, capacitate de identificare și de rezolvare a problemelor, creativitate*, capacitate de lucru în grup, rezistență la tensiuni. Complexitatea crescînd a societății postindustriale impune facilitarea dobîndirii, în mod ideal de către toți, a unor abilități de bază solide. Mișcarea contemporană în favoarea unei focalizări reînnoite asupra acestor abilități riscă să diminueze locul destinat învățărilor* culturale mai generale.

G. de Landsheere

(G. N.)

Abilitate motorie

Capacitate dobîndită prin învățare* îndeplinirii unei sarcini* complexe executînd

mișcări care răspund unor exigențe de precizie, rapiditate, economicitate, eficiență și regularitate.

Tradițional, se face distincție între abilitățile deschise și abilitățile închise. Primele se desfășoară într-un mediu schimbător, instabil și puțin predictibil, în care planificarea răspunsului este imposibilă. Dimpotrivă, celelalte, întrucît se desfășoară într-un mediu stabil (sau schimbător potrivit unor reguli și deci predictibil), pot fi planificate imediat sau după învățare regulată. Se face distincție, de asemenea, între abilitățile care vizează un obiectiv situat în spațiu (topocinezele) și abilitățile care au ca scop producerea unei forme gestuale (morfocinezele). Nu poate fi vorba de abilitate decît dacă sarcina este suficient de dificilă pentru a nu fi realizabilă dintr-o dată și impune învățarea mijloacelor de atingere a scopului. Acest proces ajunge la o automatizare* și la o interiorizare* a controlului mișcării, ca și la o integrare a elementelor constitutive ale răspunsului într-o secvență motrică continuă și stabilă. În fine, abilitatea corespunde unei funcționări economice, adică unei mobilizări restrînse a resurselor de atenție și stabilirii unui raport optimal între lucrul mecanic produs și consumul energetic prilejuit de acest lucru.

M. Durând

(G. N.)

Abordare

Deplasare a unui organism către un stimul* sau obiect, care atestă în general valoarea atractivă, apetitivă* sau întăritoare a acestuia. Prin extensie, orice comportament, neimplicînd în mod necesar loco-moția*, antrenînd apropierea sau contactul cu stimulul atractiv* și permițînd actul consumatoriu*. Abordarea se opune conduitei de retragere, evitare* sau sustragere, într-o situație de conflict abordare-evitare, subiectul este expus simultan unui stimul atractiv și unui stimul aversiv*, ca într-o situație cu ocazii de obstrucție, unde obolanul trebuie să treacă peste o grilă electrică pentru a ajunge la o raie de hrană, sau,

abstinen

la nivel mental, în cazul unui individ h r uit de atrac ia pentru un obiect i de teama sanc iunii care l-ar pedepsi pentru furt.

M. Richelle (D. F.)

Abreac ie

No iunea de abreac ie define te, în general, orice desc rcare emo ional prin care subiectul se elibereaz de con inutul afectiv al unui eveniment trecut. Aceast no iune apare în Studii asupra isteriei de S. Freud i J. Breuer, în 1895, în care autorii explic originea simptomelor isterice prin refularea* unor evenimente traumatice care nu au suscitât la momentul respectiv o desc rcare afectiv suficient (lacrimi, furie etc). Tratamentul acestor simptome const atunci în mod normal în a favoriza, la distan în timp fa de traumatism*, exprimarea înc rc turii afective nelichidate. Metoda terapeutic , numit cathartic *, trebuie s îng duie pacientului s - i aminteasc , prin verbalizare, evenimentul traumatic i s abreac ioneze, adic s elibereze în acest fel cuantumul de afect care îl f cea patogen. Abreac ia poate fi provocat i cu ajutorul unor tehnici specifice, în special hipnoza* i subnarcoza, iar la ora actual , îndeosebi cu ajutorul noilor tehnici care se bazeaz cu prec dere pe experien a emo ional .

A. Braconnier (S. D.)

Absenteism

Lips de st ruin într-o activitate care cere prezen a într-un loc dat. Comportament al celui care absenteaz des de la munca sa. într-un fel mai general, absenteismul desemneaz repetarea absen ei i se caracterizeaz deci prin frecven a absen elor i prin durata lor într-o perioad de referin . Absenteismul este în parte determinat de insatisfac ia legat de natura muncii i de condi iile de lucru, dar i de mul i al i factori, printre care se înscriu s n tatea, obliga iile familiale, importan a pe care o prezint pentru subiect activit ile în afara muncii sale, precum i etica individual , normele grupului de munc i presiunile organiza iei.

C. Levy-Leboyer (s. D.)

Absolut

Prag absolut: valoare minimal dintr-o dimensiune oarecare a unui fenomen fizic, cum ar fi presiunea* sau frecven a* sonor , energia* luminoas , concentra ia* unei substan e chimice, care poate fi captat de organele receptoare* ale unui organism, generînd deci la acesta din urm o detec ie* sau o senza ie*. Existen a acestei limite demonstreaz faptul c organisme vii nu sînt sensibile decît la o parte din valorile pe care le poate lua dimensiunea fizic în cauz (spectrul* vizibil, auditiv etc). Limitele acestui spectru, i în special limita sa inferioar , variaz în func ie de specii, iar în interiorul unei aceleia i specii prezint varia ii interindividuale. Valoarea pragului absolut depinde de metoda folosit la m surarea ei (metoda limitelor*, a stimulilor constan i* sau de ajustare*) i de condi iile speciale ale experien ei. Dac ea este raportat întotdeauna la o dimensiune particular a stimulului* (d. ex., presiunea sonor , corespunz toare intensit ii* senza iei), nu este mai pu în legat de alte dimensiuni indisociabile de stimul: astfel, la un sunet* pur avînd întotdeauna o frecven dat , pragul absolut de intensitate va fi în func ie de frecven . Determinarea pragului absolut a fost unul din primele obiecte de studiu ale psihofizicii*. Ea a devenit obi nuit în diagnosticul deficien elor senzoriale. (Percep ie absolut : capacitate de a defini valoarea fizic a unui stimul prezentat în mod izolat; fenomenul este cunoscut mai cu seam în domeniul auditiv, în care subiec ii dota i cu auz absolut sînt capabili s spun c rei note i din ce octav

îi corespunde un sunet dat. „

M. Richelle

(S. D.)

Abstinen (Regul de —) —> Regul fundamental

abstinen

Abstinen (Sindrom de —)

Ansamblu de simptome de ordin fizio-patologic care apar atunci cînd se opre te sau se reduce consumul unui drog*. Aceste simptome sînt de o intensitate foarte variabil , fie în func ie de drog, uneori abia perceptibile la unii, puînd provoca moartea la al ii, fie în func ie de doza folosit sau de regimul continuu ori discontinuu de absorb ie. Droguri diferite produc sin-droame diferite, dar drogurile din aceea i familie produc în general sindroame similare. Sindromul poate fi oprit aproape instantaneu prin consumul de drog. Adesea, atunci cînd drogul respectiv nu este disponibil, se va c uta un alt drog din aceea i familie pentru a opri dezvoltarea sindromului : este vorba de fenomenul de dependen încruciat . Sindromul se manifest de regul la cîteva ore dup oprirea lu rii drogului sau foarte repede dup administrarea unui antagonist* care ac ioneaz la nivelul receptorilor*. Acest sindrom este expresia st rii de ajustare* a organismului la schimb rile fizice care rezult din consumul

repetat de toxic: la oprirea lu rii drogului este nevoie de o anumit perioad de timp pentru ca organismul s se reajusteze, iar simptomele sînt adesea opuse efectelor proprii drogului (d. ex., diaree la oprirea lu rii de opiacee care provoac în mod natural constipa ie). Procesele asociative (de tip pavlovian sau operant) care intr în joc în toleran a* la droguri pot fi i ele r spunz toare de declan area sindroamelor de abstinena .

Dac un subiect este plasat din nou în mediul respectiv (sau este confruntat cu o situa ie care era asociat cu consumul de drog), el poate, în lipsa acestuia, s manifeste un ansamblu de simptome de abstinena care sînt similare cu r spunsurile compensatorii condi ionate ale toleran ei.

M. Le Moal (S. D.)

Abstract -> Concret

moderne, cu excep ia locului atribuit abstrac iei empirice* i abstrac iei reflectante* în teoria lui Piaget asupra inteligen ei*. Se poate întîlni dac nu termenul, cel pu in no iunea în psihologia cognitiv , în lucr rile asupra form rii conceptelor* (J. Bruner si al ii, 1956) sau asupra înv rii*, în viziune clasic , procesul de abstrac ie este legat de problema form rii ideilor generale. El desemneaz procesul prin care gîndirea* reu e te s izoleze o component general a unei percep ii, a unei imagini sau a unei no iuni complexe. Acest no iune î i are originea la Aristotel: activitatea prin care sînt gîndi i termenii abstrac i este conceput în special ca o activitate care permite intelectului s studieze propriet ile matematice inerente fiin elor sensibile. Abstrac ia ocup astfel un loc important în explica iile empiriste* ale originii ideilor generale. In psihologia tiin ific din secolul al XIX-lea se g sesc împrumuturi directe din teoria filozofic a procesului de formare a ideilor abstracte. T. Ribot (1897), de exemplu, consacr peste jum tate din studiul s u asupra evolu iei ideilor generale examin rii formelor inferioare (percep ie sau imagine), intermediare (percep ie sâu imagine înso it de limbaj) i superioare (limbaj înso it sau nu de percep ie sau de imagine) ale abstrac iei. în general, aceasta este conceput ca „un procedeu natural i necesar al spiritului, depinzînd de aten ie, adic de limitarea spontan sau voluntar a cîmpului con tiin ei" (p. 6). Acest procedeu care const într-o „disociere operat în datele brute ale experien ei" (p. 13) permite în felul acesta izolarea uneia sau alteia din componentele unei percep ii, unei imagini sau unei no iuni. No iunea de abstrac ie permite, dup Ribot, s se explice etapele achizi iei de concepte cum ar fi num rul* (trecerea de la num rul perceput, concret, la num rul abstract).

J.-J. Ducret

(S. D.)

• Bruner I, Goodnow J. i Austin G. (1956),

Abstrac ie A Study of Thinking, John Wiley, New York.

Aceast no iune ine de istoria psiholo- Ribot T. (1897), L'evolution des idees ge-giei mai degrab decît de dezvolt rile sale nerals, ed. a 5-a, Alean, Paris, 1919.

acceptaiiinaie

Abstrac ie empiric

Proces de construire a cuno tin elor* care const în extragerea propriet ilor sau regularit ilor empirice ale obiectelor lumii exterioare. împreun cu abstrac ia reflectant *, care se refer la coordonarea ac iunilor subiectului, este unul din mecanismele cognitive fundamentale invocate de J. Piaget. Cercet rile asupra lecturii experien ei au demonstrat totu i c abstrac ia regularit ilor empirice nu se poate face decît cu ajutorul cadrelor asimilatoare construite de subiect. Abstrac ia calit ii comune a unui ansamblu de obiecte cere o munc de punere în leg tur al c rei rezultat este recunoa terea calit ii sau a regularit ii. Deci dac , prin efectul s u, abstrac ia empiric poate fi conceput ca reluarea în epistemologie i în psihologia genetic a conceptului clasic de abstrac ie*, ea difer totu i de aceasta prin caracterul ei constructiv, adic prin dependen a sa fa de cadrele operatorii disponibile la subiect.

T T ^

J.-J. Ducret

(S. D.)

Abstrac ie reflectant

No iune introdus de J. Piaget pentru a desemna procesul prin care subiectul construie te cadrele logico-matematiche de asimilare* bazîndu-se nu pe regularit ile lumii exterioare, ci pe coordon rile ac iunilor sau opera iilor* sale. Aceste coordon ri se pot reflecta în ordinea stabilit de subiect asupra realit ii exterioare ; o abstrac ie pseudoempiric poate, în plus, s faciliteze activitatea prin care subiectul stabile te reflexiv leg turi între ac iunile sale i extrage propriet ile astfel constatate ale acestei realit ii. Ca i abstrac ia empiric *, abstrac ia reflectant este astfel un proces activ de coordonare de scheme* de nivel superior, care se bazeaz pe regularit i preexistente, dar care nu le poate deslu i decît cu ajutorul acestei activit i superioare de coordonare.

J.-J. Ducret

(S. D.)

Abulie —> Aproxexie

Acalculie

Desemneaz tulbur rile de calcul. Aceste tulbur ri nu sînt univoce. Ele pot fi urm rile unei perturb ri care afecteaz identificarea, exprimarea i mînuirea cifrelor, înscriindu-se de obicei într-o dezordine afazic * f r s existe obligatoriu un paralelism între afazia verbal i afazia numeric .

Acalculia spa ial se refer la realizarea în scris a opera iilor numerice; ea poate fi observat în contextul unor dificult i vizual-constructive, consecin a unei leziuni a emisferei drepte i care împiedic aranjarea corect a cifrelor impus de realizarea opera iilor.

Acalculia poate s nu afecteze decît opera iile aritmetice simple, care se realizeaz mental; este vorba de o anaritmie care poate fi observat izolat sau asociat cu elementele unui sindrom al lui Gerstmann: agrafie*, indistinc ie dreapta-stînga, agno-zie digital ; leziunea responsabil afecteaz regiunea interesec iei temporo-parietalo-occipitale stîngi.

v 6 J.-L. Signoret

(S. D.)

Acceptabilitate

Proprietate atribuit unui enun pe baza unei judec i* (sau a unei evalu ri*) care se întemeiaz pe criterii de natur semantic * sau pragmatic *. Enun ul poate fi considerat ca acceptabil, pe de o parte dac este gramatical (adic dac se conformeaz regulilor* sistemului limbii; v. Gra-maticalitate), pe de alt parte dac trimite la un eveniment sau la un act de enun are* considerat drept acceptabil de >c tre subiectul vorbitor. Spre exemplu, enun ul „fiica mea s-a m ritat cu str -str bunica mea" este gramatical, dar va fi considerat ca inacceptabil de un mare num r de subiec i, în vreme ce no iunea de gramati-calitate face trimitere la competen a* lo-cutorului*, no iunea de acceptabilitate, mai intuitiv , se define te în leg tur cu un model de performan *.

J.-P. Bronckart i D. Zagar

(S. D.)

acces delirant

20

Acces delirant

Tablou clinic descris acum un secol i admis, prin tradi ie, de coala psihiatric francez ca o entitate autonom . Acest concept a fost introdus de J. Magnan cu denumirea de acces delirant al degenera ilor. El se caracterizeaz printr-o stare acut cu apari ie brutal (delir brusc), adesea f r cauz declan atoare clar , cu un delir* polimorf prin teme le i mai ales prin mcanismele sale, care amestec halucina iile* psihosenzoriale, interpret rile, iluziile, intui iile i elementele imaginative; fluctua ii timice importante i o mare vari-abilitate a tabloului, pe scurt, o dezorganizare a con tiin ei, f r o real tulburare confuzional . Cînd este de durat scurt , accesul ajunge uneori la o vindecare brusc , fie dup remisia unei recidive ce ridic problema intermiten ei i revenirii, fie, în cele din urm , dup diferite tipuri de cronicizare. în prezent, el este legat fie de psihoze schizofrenice*, fie de tulbur ri ale st rii de spirit. Acest descriere clinic pare s - i g seasc locul în clasific rile actuale sub denumirea de tulbur ri schizofrenice în DSM (Manual diagnostic i statistic al tulbur rilor mentale).

J.-F. Allilaire (O. D.)

Acces delirant acut —> Delir

Accesibilitate

Posibilitate de acces*, spre exemplu, la informa iile* stocate în memorie*, la unit ile lexicale.

în metodologia tiin ific , posibilitatea de a avea acces la fenomene, cu ajutorul observa iei* sau al experiment rii*. Progresele unei tiin e sînt legate de solu iile aduse problemelor de accesibilitate. Astfel, în psihologie, nu s-a putut face psihofizi-c * la animale decît prin aplicarea tehnicilor de condi ionare*; ideea lui Gardner, în 1969, de a se recurge la limbajul gestic al surdo-mu ilor a permis accesul la capacit ile simbolice* „lexicale" ale cimpanzeilor.

M. Richelle (S. D.)

Acces lexical

Etap a prelucr rii psiholingvistice care const în asocierea la codul grafemic (în lectur *) sau fonologie (în audi ie) al cu-vîntului* perceput a intr rii lexicale care corespunde informa iilor* sintactice i semantice con inute în lexicul* mental. Ea duce la recunoa terea* cuvîntului. Cel mai cunoscut model de acces la lexic este cel al logogenelor lui J. Morton; fiec rui cu-vînt (sau fiec rui morfem*) îi corespunde o logogen ; logogena este un captator de informa ii care, atunci cînd este atins un anumit prag de informa ie, se declan eaz i provoac recunoa terea cuvîntului. Modelul lui Morton descrie un sistem interactiv în care informa iile perceptive i contextuale sînt folosite în acela i moment.

D. Zagar

(S. D.)

Accident

Este calificat drept accident un eveniment neprevăzut și pu în frecvent, cu efecte perturbatoare. Un comportament este numit accidental atunci când provoacă în mod involuntar o rană, o atingere fizică sau psihică susceptibilă de a atrage consecințe* traumatice. Studiul acestuia se situează în câmpul comportamentelor de risc*. El implică mai mulți parametri: de situație, de exercițiu, de experiență și de efecte handi-capante asociate la caracteristicile personale ale protagoniștilor. Unele cercetări întreprinse asupra originii accidentelor indică îndeosebi o evoluție în funcție de vârstă, sex și mediu social a accidentaților și delimitează o perioadă de expunere la riscuri care corespunde mai ales vârstei adolescenței* (ducând la o supermortalitate masculină accidentală ridicată).

/ . Selosse (S. D.)

Aceticolin

Amină* cuaternară. Primul neurotransmițător* descoperit în sistemul nervos*. Neuronii colinergici sînt prezenți în sistemul nervos autonom (sistemul simpatic și parasimpatic), somatic (juncțiunea neuro-musculară) și central. În creier, se disting

21

acid dezoxiribonucleic

neuroni cu axoni scurți (cum ar fi striatul interneural) și neuroni cu axoni lungi reuniți în opt nuclee mari. Printre acestea din urmă se găsesc neuronii sistemului septo-hipocampic și cei ai sistemului inominato-cortical situați în creierul mare, și neuronii nucleului pedunculo-pontin și cei ai nucleului latero-dorsal al tegumentului situați în creierul mic. Demența* de tip Alzheimer, care debutează cel mai adesea cu tulburări ale memoriei*, este însoțită de o hipoactivitate a neuronilor colinergici din creierul mare.

H. Simon

(S. D.)

Achiesare

Este tendința de a răspunde da sau adevărat la o întrebare indiferent de conținutul ei (este mai frecvent decât tendința inversă). Această tendință de răspuns* (sau stil) este o caracteristică individuală coerentă care poate schimba rezultatele unui chestionar*. Pentru a îndrepta situația, trebuie construiți itemi simetrici (răspunsul când afirmativ, când negativ contribuie la scorul de scală*) sau itemi cu alegere forțată. Considerată la început (spre 1950) ca o simplă sursă de eroare, tendința la achiesare s-a dovedit a fi legată de anumite trăsături de personalitate* (legătură pozitivă și stabilă cu anxietatea, de exemplu). Dar impactul ei real asupra rezultatelor este nesemnificativ.

M. Bruchon-Schweitzer

(S. D.)

Achiziție

Mecanism de dobândire a conduitelor: achiziția limbajului se desfășoară, în principal, între momentul nașterii și vârsta de patru ani. Produsul acestui mecanism: lectura este o achiziție comună a ființelor omenești colarizate. Termenul se aplică într-un fel foarte general la cunoașterea și cunoștințele*, la iscusințele și abilitățile* motorii, la tot ceea ce poate îmbogăți repertoriul* comportamental și competențele* unui individ de-a lungul experienței sale. Deși se apropie de termenul de învățare*, nu are încă conotații care, la acesta din urmă, trimit la teoriile* învățării și mai cu seamă la cele care accentuează factorii ambientali. Mai neutru, cuvântul achiziție nu implică nici o restricție cu privire la mecanismele și factorii în cauză și astfel el se aplică și la conduitele puse în act datorită maturizării*, unei dezvoltări* concepute dintr-o perspectivă construcționistă*, ca cea a lui Piaget, unei actualizări* de potențialități* în mare parte înnescute* la simpla expunere la informații specifice (ca în concepția achiziției limbajului susținută de Chomsky), ca și unor reacții condiționate*, învățări instrumentale* sau comportamente motrice rafinate prin exercițiu*.

Psihologia cognitivă contemporană acordă un spațiu larg studiului achiziției cunoștințelor: informații privind lumea exterioară, dar și reguli* și strategii* care pot fi exploatare în rezolvarea de probleme*. Această preocupare este strâns legată de cea a specialiștilor în inteligență artificială*, în căutarea de modele* de achiziție a cunoștințelor în vederea dezvoltării unor ordinatoare dotate cu capacități de achiziție și de exploatare a celor dobândite.

M. Richelle

(S. D.)

Acid aminat

Este constituantul fundamental al proteinelor. Sistemul nervos central conține, în afara proteinelor, cantități importante de acizi aminați liberi, dintre care unii sînt foarte implicați în transmiterea influxului* nervos. Astfel, acidul gammaaminobutiric (GABA), glicina, taurina și beta-alanina sînt

inhibitori*, în timp ce acizii glutamic și aspartic sînt excitatori*. Anumite peptide, numite neuropeptide (endorfine, substanța P, colecistochinina, somatostatina etc), formate din 2 pînă la 40 de acizi amino, joacă de asemenea un rol important

în transmisia nervoasă .

U. Spampinato

(S. D.) Acid dezoxiribonucleic -> Acid nucleic

I

Acid nucleic

Polimer de origine naturală, cu o greutate moleculară ridicată (macromoleculă), format dintr-un lung lanț de monomeri, nucleotidele. Fiecare nucleotid este format din unirea unei baze azotate purinice, adenin (A), guanin (G), sau pirimidinice, citozin (C), timin (T), uracil (U), cu un zahăr cu cinci atomi de carbon sau pentoză, riboză sau dezoxiriboză, și un acid fosforic. La originea clasificării lor în două categorii fundamentale se află structura pentozei: acizii ribonucleici (ARN) conținând riboză și acizii dezoxiribonucleici (ADN), conținând dezoxiriboză. Diferite baze azotate le sînt comune celor două tipuri de acizi nucleici, în afară de U, înlocuit de T în ARN. Ordinea de succesiune a bazelor și combinațiile lor specifice (C-G, A-T sau A-U pentru ARN) dau o identitate specială fiecărui polinucleotid. Uniți cu proteine bazeice, ei formează nucleoproteinele, constituenții esențiali ai nucleelor și ai citoplasmei oricărei celule animale sau vegetale. ADN se găsește aproape exclusiv (90%) în nucleeele celulare, el este un constituent esențial al cromozomilor și are drept funcție stocarea patrimoniului genetic și transmiterea acestuia în timpul diviziunii celulare; el conține informația pentru dirijarea sintezei proteinelor celulare. ARN, care se găsește mai cu seamă în citoplasm, joacă un rol important în biosinteza proteinelor și în exprimarea fenotipică a genotipului*.

U. Spampinato (S. D.)

activitate poate fi mai mult sau mai puțin spontană (acomodare de scheme reflexe sau automatizate) sau voluntară, dirijată și ghidată (acomodarea unei teorii științifice la elemente noi). Acomodarea este deci, mai cu seamă, momentul activității psihologice în timpul căruia elementele din jurul unei scheme sau al unui ansamblu de scheme pot contribui la organizarea schematismului actual și la ghidarea. Această contribuție poate fi făcută fie prin intermediul unor procese de nivel inferior (întărirea legăturilor interneuronale), fie prin intermediul unor procese mentale (selecția de ipoteze etc).

./,-./ Ducret

(S. D.)

23

actant

Acid ribonucleic -> Acid nucleic

Acmezie

Percepție tactilă a unui vîrf ascuțit (ac) care nu provoacă totuși o senzație dureroasă .

M. Richelle

(S. D.)

Acomodare

Acomodarea este activitatea prin care schemele* de acțiune și de gândire se modifică la contactul cu obiectul sau în timpul procesului de asimilare* reciproc . Această

Acomodare vizuală

Ajustare a puterii dioptrice a ochiului pentru a face să converge razele luminoase ale unui obiect apropiat chiar pe retină și să asigure claritatea imaginilor percepute. La om, această ajustare se obține datorită schimbărilor de curbură ale cristalinului sub acțiunea mușchilor ciliari asupra fibrelor elastice și transparente ale cristalinului. Mecanismul de acomodare este inconștient (ajustare parasimpatică) și își pierde din putere odată cu vîrsta; ceea ce rezultă este prezbitismul. O cădere de acomodare, care se referă la lungimea axului optic, plasează focarul convergenței razelor luminoase dincolo de retină, ducînd la hipermetropie; o exagerare de acomodare situează focarul de convergență al razelor luminoase în fața retinei ducînd la miopie*. Astigmatismul, legat de o curbură neregulată a corneei, constituie un alt defect optic care împiedică acomodarea. „ — .

R. Genicot

(S. D.)

Acromatic

Caracterizează o lumină necolorată care radiază energie egală ($x = y = z = 1/3$ din spectrul vizibil); caracterizează de asemenea o culoare de suprafață albă ideală care are aspectul de iluminant precedent și care dă o senzație de

tonalitate cromatică (alb, gri sau negru, după nivelul energetic). Comisia Internațională a Iluminatului a definit un punct acromatic care este de puritate nulă pe diagrama colorimetrică. În reprezentarea tridimensională a solidului culorilor, punctele acromatice corespund axei luminanței.

R. Genicot

(S. D.)

Act

Unitate de comportament* care constituie un tot legitim izolabil în fluxul continuu al conduitelor*, nu din motive de comoditate pentru observator, ci datorită semnificației sale funcționale în organizarea subiectului. Într-o analiză de tip behaviorist*, această semnificație poate fi raportată la efectul asupra mediului, efect care la rândul său este izvor de înțelegere* sau de satisfacere a unei trebuințe* pentru subiect. Pentru etolog, actul îndeplinește semnificația din funcția sa în adaptarea* animalului la nișa sa ecologică*. Pentru anumite psihologii ale personalității*, actul este un tot coerent, care leagă comportamentele în sensul îngust al termenului (măsură, cuvinte) de trebuința care le servește de bază, de reprezentările* care le programează și de scopul care-i marchează rezultatul. Tradițional, se disting actele preparatorii, etape intermediare în urmărirea unui scop, și actele consumatorii* care aduc satisfacerea trebuinței (consumarea hranei, parada* nupțială, preparatoriile, referitoare la ingerarea hranei, la cuplare) (v. Acțiune, Operant).

M. Richelle

(S. D.)

Actant

În anumite curente de semantică*, desemnează pe diferiți protagoniști ai unei acțiuni sau ai unui eveniment: se poate afirma astfel că enunțul „Jean își curăța scrumiera cu un curțitor de pip” este format dintr-un predicat* („curăța”) și din trei actanți sau argumente* („Jean”, „scrumieră” și „curțitor de pip”) care pot fi atribuite cazurilor* (respectiv: agent, obiect și instrument).

În semiotica* narativă, această noțiune a fost introdusă de A.-J. Greimas (1966) pentru a desemna ceea ce V. Propp (1928) numea sfera de acțiune a personajelor unei povestiri* sau narative*. În analiza acestui tip de discurs* se disting actorii (personaje dispunând de un nume propriu, de o identitate, de un caracter) și actanții (loc sau statut al actorului în structura povestirii). Același personaj poate fi succesiv Subiect-erou, apoi Opozant (cazul trădătorului). În același fel, locul actanțial al Subiectului poate, într-o poveste, să fie ocupat de mai multe personaje: cei doi frați mai mari (frații eroi), apoi prîslea (Subiect-erou). Se întâmplă frecvent ca cel care dezvăluie eroilor obiectul căutărilor lor (Destinatarul) să fie în același timp Destinatarul*, adică cel cărui trebuie să-i fie remis Obiectul de valoare. Ceea ce este rezumat în schema actanțială :

Destinatar

\ Subiect-

Destinatar

Adjuvant

-> Obiect de valoare \ Opozant

Această abordare, care nu se aplică numai poveștilor, permite să se distingă în structurile narative o axă a dorinței sau a voinței (relația Subiect-Obiect), o axă a tiinței (Destinatarul comunică Subiectului o tiință despre existența unui Obiect; Subiectul își dăruiește Destinatarului Obiectul și, în schimb, Destinatarul recunoaște valoarea eroului) și o axă a luptei sau a puterii (Adjuvantul îl ajută pe erou, Opozantul îi contracarează planurile). Faptul că unele obiecte sînt mai mult sau mai puțin dezirabile (Obiecte de valoare) ne permite să înțelegem ce îi face pe eroi să alerge după ele. Pentru a distinge pe Subiecții-eroi de Antisubiecții (frații eroi) și a înțelege de ce unul reușește acolo unde ceilalți eșuează, este necesar să se introducă noțiunea de competent modal*.

J.-M. Adam (S. D.)

act de limbaj

24

• Greimas A.-J. (1966), *Semantique structurale*, Larousse, Paris. — Propp V. (1928). *Morfologia skazi*, Nauka, Leningrad. Traducere (1970): *Morphologie du conte* (trad. E. Meletinski), Le Seuil, Paris.

Act de limbaj

Lui J. L. Austin îi se datorează ideea că „a spune înseamnă a face”: departe de a fi întotdeauna un tablou al realității evaluabile în termeni de adevărat/fals, o enunțare* verbală este în general un act care operează transformări asupra drepturilor și datoriilor publice ale interlocutorilor, evaluabil în termeni de succes/echec. Actele cu caracter asertiv nu constituie decât un caz particular, alături de cereri (ordin, întrebare), promisiuni, verdicte (blam, condamnare), adresări rituale (salut, mulțumire), formule magice etc. Limba le oferă vorbitorilor mijloacele de a-și declara intenția de îndeplinire a acestor acte, eficacitatea unei astfel de enunțări mînd o chestiune de norme* sociale (v. locuțiune).

A. Berrendonner

(S. D.)

ACTH ->• Adrenocorticotropin

Acting out

În traducerea operei lui S. Freud în engleză sînt folosiți termenii *to act out* și *acting out* pentru formele germanului *agieren*. S-a răspîndit deci uzanța de a se recurge la gerunziul englez pentru a defini în franceză un sens special al verbului *agir* (a acționa) și anume procesul prin care un comportament se realizează în locul și în cursul actualizării unei fantasmă inconștiente sau a reprezentării sale de „trecere la act”. S-a propus și termenul de „punere în act”. *To act out* înseamnă a acționa, punîndu-se accentul pe caracterul de completitudine a realizării actului. Din cauza necunoașterii acestui sens precis și acordîndu-se sufixului *out* un sens de exterioritate, s-a încercat în mod greșit și se opun un *acting in* care ar însemna acționarea în cur, în opoziție cu *acting out* care s-ar aplica unei acțiuni în afara curei,

servind la descoperirea unei exigențe pulsionale în locul investirii sale în transfer. J. Lacan, în ceea ce-l privește, opune termenul *acting out* celui de *trecere la act* pentru a desemna înscenarea fantasmă inconștiente ca marcă semnificativă înînd locul unei interpretări absente. J. B. Moreno a folosit termenul pentru a marca obiectivul imediat al exprimării scenice în psihodramă, în același timp finalitate imediată și mijloc terapeutic de expresie. y D. Widlocher

(S. D.)

Activare

Creșterea excitabilității sistemului nervos central, fiind una din proprietățile acestuia, care duce la o creștere a nivelului de vigilență a stărilor de alertă, a atenției. Mai mult decît de o stare sau de un nivel, este vorba de un proces dinamic constituit din trecerea de la un nivel la altul conform unui continuu mergînd de la diferitele stări de somn la numeroasele stări de veghe. Acest proces însoțite stările emoționale sau afective. Activarea rezultă dintr-un ansamblu de influențe excitatoare și inhibitoare de natură nervoasă și humorală. O activare fiziologică avîndu-și originea în formația reticulară provoacă trezirea, pe cînd o activare tonică va întreprinde un nivel de vigilență mai mult sau mai puțin ridicat. Sistemul activator ascendent reticular este el însuși excitat de mesajele aferente, de factorii humorali din mediul interior și de mesajele corticofuge. Formația reticulară se proiectează asupra talamusului și a cortexului și asupra neuronilor spinali implică și în motricitate. Intensitatea activării se traduce în mod direct și specific la nivelul electrogenezei cerebrale (electroencefalografie*), al controlului aferentelor senzoriale, al activităților motrice (spontane sau reflexe), al marilor funcții fiziologice (respirație, circulație), dar și al atenției și reacțiilor emoționale și hormonale. În această privință nu pare să existe o covariație între diverși indici fiziologici sau psihobiologici. Activarea sistemelor fiziologice, care este o

25

activitate psihic

condiția a experienței emoționale, este adesea anterioară activității cerebrale și poate exista fără cunoașterea stimulului care i-a dat naștere. Această activare neurovegetativă și rapidă are valoare de supraviețuire. Somnul a fost considerat inițial ca un proces de dezactivare cerebrală de origine reticulară, dar mai tîrziu au fost evidențiate și centrii activi în decanarea somnului. S-a stabilit o legătură între creșterea activității și capacitățile sau performanțele organismului; această legătură are forma unui U inversat, sugerînd că unui nivel de activare optimă îi corespunde o vigilență optimă permiînd cea mai bună performanță posibilă. Totuși această lege generală este acum contestată în măsura în care un nivel de activare ar fi contingent sau specific unei stări date a organismului.

R. Dantzer, M. Le Moal, B. Soumireu-Mourat

(S. D.)

Activ

În pedagogie, denumirea de metode active se referă la un ansamblu de demersuri care, dincolo de nuanțele teoretice și practice, în deplină și același principiu: învătarea se operează datorită comportamentului activ al elevului; acesta învață ce face el însuși și nu ce face profesorul. Toate metodele active tind deci să asigure participarea celui care învață la construirea culturii, abilităților, atitudinilor și valorilor sale, a sensibilității sale fizice și mentale, în acest context, lucrările lui J. B. Carroll, B. S. Bloom și A. Harnischfer au demonstrat că factorul „timp investit în mod activ în sarcinile de învățare” (*active learning time* sau *time-on-task*) este, împreună cu ocazia de a învăța (*opportunity to learn*), foarte predictiv pentru succesul său. În psihanaliză, expresia de tehnică activă a fost introdusă de S. Ferenczi pentru a desemna un demers care se abate de la neutralitatea proprie psihanalizei clasice: analistul recurge la injoncțiuni, prohibiri, gesturi tandre, murturisiri asupra propriilor sale probleme psihologice, pentru a

stimula pacientul în a se elibera de efectele vechilor sale traumatisme, în teorii umaniste și mai ales în psihologia socială, expresia de cercetare activă (datorată lui K. Lewin) se aplică metodelor care acordă cercetătorului un statut de observator participant; studiul unui subiect sau a unui grup este socotit inseparabil de aceea a efectelor (modificărilor) produse asupra subiectului de cercetare

'' D. Anzieu și G. De Landsheere

(S. D.)

Activitate

Ansamblu de mișcări* sau de acțiuni* (eventual interioare, mentale*) produse de un organism. Termenul are mai mult la fel de imprecis în vocabularul psihologiei ca și în limbajul curent, de vreme ce el desemnează atât mișcările oarecare, chiar dezordonate și nefinalizate sau pur și simplu repetitive, cât și înclinările de acțiuni coordonate între parteneri sociali. Astfel, vom vorbi de activitate locomotorie spontană în legătură cu comportamentele de deplasare* nespecifice ale unui animal, înregistrate cu ajutorul unui actometru*, de cicluri de activitate în legătură cu fazele de veghe activă care se opun fazelor de odihnă și de somn în cursul ciclului circadian*, și într-un sens cu totul diferit, în didactică*, de activitate de grup sau de clasă pentru a desemna o formă de învățare* colară care implică participarea activă a elevilor.

M. Richelle

(S. D.)

Activitate de deplasare → Deplasare (Activitate de —)

Activitate de substituire → Deplasare (Activitate de —)

Activitate psihică

Noțiunea de activitate psihică corespunde unei exigențe de transformare calitativă impusă aparatului psihic datorită legăturilor sale cu corpul și cu intersubiectivitatea și din cauza funcțiilor sale interne: travaliul pulsivității*, travaliul visului*

activitate psihică creatoare

26

și travaliul doliului* fiind prototipurile acestora, degajate de S. Freud. Activitatea psihică în grupuri poate transforma acțiunile efectuate de membrii grupului pentru a constitui un grup (identificări imaginare, refuzare, producere de simptome și de semnificanți comuni, contribuția la idealul comun), pentru a se detașa de alianțele inconștiente și a accede la o subiectivitate individuală. Activitatea psihică individuală se efectuează prin activitatea psihică intersubiectivă și a grupului însuși: conceptul de aparat psihic grupar* explică această corelație.

R. Kaes

(N. C.)

Activitate psihică creatoare

S. Freud a analizat activitatea psihică a visului* și pe cea a doliului*, dar a schițat numai studiul activităților psihice de creație, mai ales în cursul autoanalizei* sale. D. Anzieu a sintetizat cercetările asupra acestei probleme și a distins cinci faze:

1. o dereglare regresivă în inconștient, în special prin intermediul viselor și al amintirilor din copilărie;
2. înregistrarea de către conștiință a întuielii directe a operei care urmează să apară și a cărei valoare este recunoscută de un interlocutor care îi este ecoul;
3. construcția conștientă și voluntară a unei teorii, a unei opere, a unei logici care sistematizează această întuielie;
4. munca perseverentă, îndârjită, adesea pusă sub semnul întrebării, de compoziție a operei prin stimularea și controlul supraeului*;
5. în sfârșit, decizia de a considera opera ca terminată și de a o supune aprecierii publicului, cu riscul unei răni narcisice pentru autor și cu prețul renunțării la stăpânirea destinului operei.

O creație anume nu parcurge în mod obligatoriu toate aceste faze, nici nu urmează ordinea indicată mai sus. Secvențele ale mai multor faze se pot repeta sau inversa în cursul activității creatoare.

D. Anzieu

(N. C.)

Activitate redirecționată

Activitate care apare atunci când obiectul spre care este direcționat un comportament se modifică sau dispare brusc. Animalul este atunci condus să se orienteze către o structură comportamentală spre o altă direcție. Spre exemplu, în cursul unei interacțiuni agonistice* între două pisici, când una din cele două antagoniste fuge, învingătoarea își va redirecționa loviturile de cioc asupra solului sau oricărui alt obiect din apropiere.

R. Campan

(S. D.)

Actograf

Aparat destinat detectării, localizării, măsurării* și înregistrării automate a activităților* comportamentale, chiar în condiții seminaturale. În general, locomotivitatea* este considerată în acest caz ca

reflectarea acestei activități, îndeosebi pentru studierea comportamentului vertebratelor superioare. Există totuși și diferite versiuni destinate examinării amănunțite a altor aspecte ale activității, cum ar fi ridicarea verticală a corpului, comportamentele alimentare* sau explorarea* disociată a locomoției. Cel mai adesea, actografele se bazează pe procedee de înregistrare electromecanică (d. ex.: roata de activitate*) sau fotoelectrică. Unele aparate, cu destinații mai generale, înregistrează activitatea comportamentală cât se poate de complet, incluzând maximumul de mișcări, reunite într-un singur montaj cu ajutorul unor colectori electronici. Atunci când înregistrarea privilegiază măsurarea, se vorbește mai degrabă de actometru și actometrie. Este vorba de un instrument de bază în cercetarea comportamentului animal, mai ales în crono-biologie*, în psihologia comparată*, în etologie* și în psihofarmacologia experimentală.

E. Tirelh (S. D.)

Actometru -> Actograf

Act ratat

Termen specific psihanalizei care desemnează ratările obișnuite.

27

acțiune

Subiectul* impune ecul împlinirii sau neatenției când, de fapt, el își îndeplinește o dorință inconștientă. Actul ratat este din acest punct de vedere un act reușit. S. Freud a grupat ratările în tangențele acțiunii, vorbirii, memoriei, pentru a le apropia de simptom* ca forma ie de compromis* între intenția conștientă a subiectului și ceea ce este refuzat.

B. Brusset

(S. D.)

Actual (Nevroză —)

Sub acest nume S. Freud a regrupat, foarte devreme în opera sa, nevroza de anxietate*, neurastenia*, apoi ipohondria*, ca neînțelegând de psihanaliză. El le opune, după criteriul determinismului lor, psihonevrozelor ale căror simptome sînt expresia simbolică a conflictelor infantile și a cum le actualizează transferul*. În nevrozele actuale, simptomele ar rezulta direct din efectele somatice și nu psihice ale insatisfacției sexuale în viața prezentă a subiectului: lipsa de descărcare în nevroza de anxietate, inadecvarea sa în cazul neurasteniei. Acest model teoretic este cel al primei teorii freudiene a anxietății ca transformare fiziologică, automată, cantitativ pornind de la un prag și ireversibilă a libidoului* în anxietate de îndată ce ea nu mai poate fi legată de reprezentări. Pentru S. Freud, simptomul nevrozei actuale este foarte des nucleul și stadiul precursor al simptomului psihonevrotic.

Dezvoltările ulterioare ale acestei noțiuni destul de desuete s-au făcut în două direcții: pe de o parte, coexistența, frecvent din punct de vedere clinic, de simptome actuale în legătură cu conflictele și insatisfacția (nu numai a pulsioniilor sexuale, ci și a narcisismului și a pulsioniilor agresive) și de simptome datorate unor conflicte infantile pune problema articulării lor; pe de altă parte, teoriile psihosomatice, în care același model a avut importante prelungiri (noiunea de slăbire a mentalizării* și a elaborării fantasmatică preconștient*) în

coala lui P. Marty.

: B. Brusset

(S. D.)

Actualizare

într-un prim sens, care este și sensul specific atribuit în psihologie, actualizarea desemnează procesul prin care un individ își mobilizează propriile potențialități și le exprimă într-un comportament observabil: este trecerea „de la putere la act” în confruntarea cu situații revelatoare (în special conflictuale). În psihologia personalității, se utilizează, de asemenea, termenul cu sinonim de actualizare (a unei tendințe sau potențialități), în al doilea sens, mai general, actualizarea desemnează fie procesul care face ca un eveniment sau un comportament să treacă de la o stare virtuală la una actuală, fie procesul prin care un element al trecutului este reintrodus în prezent (actualizarea unei opere). T „„

J.-P. Bwncart

(S. D.)

Actualizare (Trebuință de —)

Este, după H. Murray, dorința de a surmonta obstacolele, de a exercita o putere, de a realiza ceva greu cât mai bine și mai repede posibil. După D. McClelland, ar fi resortul principal al motivației* pentru muncă, funcționând prin întărire*: fiecare se străduiește reușească în activitățile și situațiile în care a avut deja succes. Este și nivelul cel mai ridicat al ierarhiei trebuințelor* propuse de A. H. Maslow, și una din cele trei trebuințe fundamentale ale teoriei motivației a lui C. P. Alderfer. C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Actualizare Ac iune(A) -> Trecere la act

Ac iune

Termen foarte polisemie care, în accepția sa cea mai generală, desemnează orice proces prin care un organism identificabil (agent) emite un comportament* (sau o secvență de comportamente coordonate) producând un efect observabil asupra lui însuși sau asupra mediului înconjurător. Acesta nu poate dobândi o semnificație

ac iune asociativ

28

ca este mai precisă care rezultă fie dintr-o centrare deosebită asupra uneia din cele trei componente ale sale majore (agent/comportament/efect), fie din restricții puse asupra definițiilor lor. Anumite accepții dovedesc o centrare aproape exclusivă asupra efectului (ac iunea frigului asupra unui organism, ac iunea socială); altele pun condiții asupra naturii comportamentului (care trebuie să fie „activ”, în opoziție cu „inactiv”, și care se concretizează în mișcări observabile); altele pun restricții asupra statutului agentului, al cărui comportament ar trebui să provină dintr-o intenție*, în consecință, ar implica o reprezentare* a efectului său (v. Scop). Curentul „semantica ac iunii”, reprezentat îndeosebi de P. Ricœur, face deosebirea netă între ac iune și mișcare. Aceasta din urmă este un comportament, emis desigur de un organism și care produce eventual un efect, dar care este controlat de o „cauză” internă sau externă. Cât despre ac iune, ea vine de la voine* conștientă a agentului, care manifestă o intenție privitoare la efect (nu iunea de „motiv”). Cu excepția curentelor fenomenologice, psihologia a adoptat în general o concepție mai largă a ac iunii, care nu implică în mod necesar intenția și care este centrată asupra rolului pe care-l joacă în dezvoltarea* cognitivă sau afectivă. „La început a fost ac iunea”; acest enunț concludiv al lui Faust ilustrează postulatul fundamental al cognitivismului* lui Piaget și al interacționismului* social al lui A. N. Leontiev. În concepția lui J. Piaget, orice comportament de schimb între organism și mediu constituie o ac iune, în sensul că organismul-agent transformă aici mediul și se modifică în contact cu el (v. Asimilare și Acomodare) și orice cunoaștere* pornește din ac iune. Începând de la naștere, ac iunile sugarului se repetă și se aplică într-un fel asemănător la situații comparabile; prima formă de inteligență* (stadiul* senzorio-motor*) se concretizează atunci în scheme* de ac iune, adică în structuri care coordonează elementele comune la diferite aplicații ale aceleiași ac iuni. Emergența

capacității de reprezentare (v. Funcție semiotică) rezultă din interiorizarea* acestor scheme, care se reconstruiesc pe plan mental și dau naștere operelor* de gândire* propriu-zise.

Pentru A. N. Leontiev, orice schimb organism-mediu se înscrie în cadrul activității*, adică al unei structuri de comportamente orientate de un „motiv” sau finalitate de specie (d. ex., activitatea de vânatoare al cărui motiv este supraviețuirea). La om, activitatea poate să se descompună în ac iuni sau structuri de comportament care nu sînt direct articulate pe motiv, ci sînt orientate de un scop intermediar conștient (a pune pe goană vînatul într-o direcție dată); aceste ac iuni sînt coordonate și articulate la motivul de specie în cadrul cooperării și interacțiunilor sociale*. În această concepție, operațiile* sînt definite ca ac iuni automatizate și inconștiente, iar gîndirea rezultă din interiorizarea ac iunilor și a operelor ilor, în psihanaliză*, ac iunea se definește ca ansamblu de operații prin care un agent urmărește să reducă tensiunile* care îl motivează; S. Freud a făcut diferența între operațiile aloplastice* (transformări materiale sau simbolice ale lumii exterioare) și operațiile autoplastice* (modificări fiziologice sau mentale ale agentului), în psihopatologie, sub termenul de apraxie* se desemnează dezorganizările de ac iuni practice (d. ex., irul de mișcări de realizat pentru a aprinde un trabuc), rezultat al unor leziuni pe emisfera stîngă a creierului.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Ac iune asociativ - Coac iune Ac iune de masă (Legea —) -> Engram

Ac iune (Potențial de —) -> Potențial de ac iune

Acuitate vizuală

Capacitatea de a vedea distinct detaliile unui obiect și deci de a discrimina spațial mediul înconjurător.

Din punct de vedere

29

acustic

cantitativ, acuitatea vizuală este reprezentată în două feluri: ca inversul unghiului minimal de resorbire (în minute de arc); este vorba de acuitatea vizuală de resorbire, sau acuitatea vizuală minimală separabilă; sau ca fracțiunea lui Snellen, care se măsorează cu ajutorul literelor sau al inelelor lui Landolt sau cu obiecte echivalente (optotipuri). Media clinică a acuităților vizuale variază între 14/10 și 10/10. Acuitatea vizuală variază în funcție de regiunea retiniană studiată: ea este maximală la fovea*; ea variază și în funcție de luminarea* generală, de contrast*, de culoare* și de timpul de test, de timpul de

prezentare, de erorile de refracție ale ochiului etc.

R. Gemcot

(S. D.)

Aculturație

Memorandumul dat de Social Science Research Council în 1936 o definește ca „ansamblul fenomenelor care rezultă din contactul direct și continuu între grupuri de indivizi de culturi diferite, cu schimbări subsecvente în modelele (patterns) originale ale unuia sau ale celor două grupuri”. Această definiție a aculturației a fost contestată pe baza etimologiei. Ideea de acces la cultură vine de la prefixul ad-, ceea ce ar favoriza interpretarea fenomenului ca o mișcare a culturilor lumii a treia spre cele din Occident: conotație evitată în expresia engleză inițial de culture contact. De unde preferința, în America Latină, pentru transculturation. Dar textul explicitează posibilitatea mișcării celor două culturi una spre alta. Pe de altă parte, pentru a dezarma o altă critică, nu se exclude nicidecum posibilitatea situării cauzelor schimbării subsecvente în afara culturilor, în contextul istoric și social. Memorandumul face din aculturație o modalitate de schimbare culturală și o distinge de difuziune (trăsături trecând de la o cultură la alta) care, de asemenea, poate fi făcută în afara contactelor între grupuri, în sfârșit, între acestea din urmă se poate institui o relație asimetrică implicând o tendință de superioritate a unuia din cele două. Astfel, membrii unui grup pot merge până la asimilare culturală, prin adoptarea totală a sistemului celui alt grup. Cel mai adesea vor avea loc manipulări diversificate ale celor două coduri, ducând la poziționări variate, dintre care unele vor fi resimțite ca o integrare în unul dintre grupuri. C. Camilleri

(S. D.)

Acumulare

Anumite păsări și multe roztoare desfructează, în acele momente ale anului (în general toamna) care corespund producției masive de alimente conservabile pe timp îndelungat (fructe uscate, ghindă, grâne), o intensă activitate locomotorie și exploratorie* și recoltează, transportă și acumulează, în ascunztori dispersate sau concentrate, în adposturi, cuiburi sau vizuini, importante rezerve de hrană. Acestea sunt exploatate treptat în timpul perioadelor de foamete. Păsările dau dovadă de o memorie remarcabilă în a-și găsi și exploata majoritatea alimentelor ascunse; de altfel, ele contribuie și la regenerarea pământurilor. Animalele care hibernează se trezesc din când în când ca să ronșească din rezerve. Acumularea este un comportament sezonier bazat pe un ritm endogen. Masacrele pe care le fac anumite carnivore în cazul unor prăzi deosebit de abundente și accesibile (roztoarele, păsările de curte) și pe care după aceea le îngrijmă descoperite și le exploatează în deosebită caracter de oportunitate.

J.-C. Rouwet

(S. D.)

Acustic

ținând la sunetelor*, acustica face apel în mod obligatoriu la psihologie în măsura în care obiectul ei se referă la o parte a universului fizic, vibrațiile* audibile, captate de organismul viu. Psihoacustica*, disciplină de frontieră, reunește domeniile care implică mai direct participarea psihologului. Acustica constituie o disciplină de bază a psihologiei muzicii*.

adaptare

30

în forma lui adjectival, acest termen se referă la tot ceea ce privește sunetele audibile: stimul, izolare etc.

M. Richelle

(S. D.)

Adaptare

Pentru biolog, adaptarea are mai multe accepții: adaptările evolutive, fiziologice, senzoriale, învătarea. Pentru neurobiolog și psihobiolog, este vorba de un proces dinamic de schimbare, dezvoltat în mod voluntar sau involuntar, în scopul reparației organismului într-o poziție mai avantajoasă față de mediul său intern sau de mediul înconjurător, și presupunând capacitatea de a învăța. Mijloacele puse în joc sunt de ordin psihologic sau biologic, integrat sau elementar. Comportamentul* este mediul cea mai des folosit pentru plasarea organismului într-o situație mai puțin amenințătoare, pentru satisfacerea trebuințelor sale, în ultimul rând, pentru asigurarea supravieuirii sale, precum și a speciei sale. Un obstacol, trebuința, constrângerea, schimbarea etc. obligă la o mobilizare a organismului, care încearcă prin comportament să-și mențină echilibrul* anterior sau să se ajusteze și să creeze un nou echilibru compatibil cu supravieuirea sa. Căutarea acestui echilibru este o necesitate psihobiologică. Orice modificare a mediului intern sau a mediului înconjurător care poate pune în cauză supravieuirea individului sau a speciei, orice atingere adusă bunătății sau echilibrului său fizic și psihologic declanșează procese dinamice care vor concura pe cât posibil adesea complexe la reducerea sau la suprimarea

consecin elor defavorabile ale constrângerilor, agresiunilor, conflictelor, schimb rilor. Studiarea capacit ilor de ajustare* const în a cunoate ceea ce depinde de situa ia care trebuie înfruntat , de experien a subiectului, de patrimoniul s u genetic. Adaptarea rezult din punerea în joc a func iei sistemului nervos, a mecanismelor endocrine i imunologice. Nu este deloc absurd s ne gândim c cercet rile asupra c ilor de adaptare i asupra

mecanismelor psihobiologice de ajustare ne vor permite s în elegem mai bine dez-adaptarea decurgând din e ecul func iilor biologice, perturb rile func iilor nervoase, ineficienta sau inadecvarea r spunsurilor emise. Creierul nu apare aici decît ca unul dintre elementele care concur la homeostazie*. Pe plan neurofiziologic, adaptarea folose te serii ordonate i emergente de secven e comportamentale, de la reflexele* simple la condi ion ri* asociative, de natur inhibitoare sau excitatoare. Orientarea*, alerte*, amprenta*, sensibilizarea*, facilitarea* i inhibi ia* latente, condi ion rile de diferite ordine etc. constituie exemple de mecanisme neurobiologice adaptative. La nivelurile mai elementare, receptorii senzoriali, sinapsele i re elele, diferitele mecanisme foarte sensibile de reglare permit adaptarea la stimul.

M. Le Moal (S. D.)

Adaptare (Clas de —) -> Clas preg titoare

Adaptare lingvistic

Numeroase observa ii au revelat faptul c adultul, îndeosebi mama, î i adapteaz produc iile verbale la capacit ile lingvistice ale copiilor c rora li se adreseaz . Aceste adapt ri ar facilita însu irea limbii materne de c tre copil. Modific rile puse în eviden în limbajul matern adresat copilului se refer mai ales la aspecte prozodice (ridicarea tonului, încetinirea debitului), lexicale (limitarea vocabularului folosit la cuvinte frecvente) i morfosin-tactice (reducerea complexit ii sintactice). Asemenea modific ri în func ie de nivelul lingvistic al interlocutorului se observ începînd de la vârsta de 4 ani, la copilul care se adreseaz unui copil mai mic decît el, dar aceste modific ri nu se opereaz deliberat înaintea vârstei de 7-8 ani. La copiii mai mici, ca i la adul i în interac iunile zilnice cu copiii mici, aceste adapt ri lingvistice par s se efectueze în mod incon tinent. r „^ ,

J.-E. Gombert (S. D.)

31

adolescen

Adaptare social

Adaptarea social relev un proces complex de interac iuni permanente, dinamice i dialectice, între un individ i membrii societ ii care îi recunosc identitatea*, capacit ile*, locul i statutul. Ea rezult mai ales din armonizarea între dou mari sisteme de reglare, dintre care unul se refer la rela iile interpersonale în grupuri naturale i institu ionale, iar cel lalt la rela iile formale cu organizarea social i sistemul ei de valori* dominante.

J. Selosse

(S. D.)

Adaptometru

Aparat care serve te la m surarea varia iilor pragului* de luminan * la stimul ri mai mult sau mai pu in prelungite. Acest termen desemneaz , în cele mai multe cazuri, un dispozitiv de m surare a adapt rii* vizuale, adic de evaluare a schimb rilor treptate ale sensibilit ii organului vizual atunci cînd întunericul succed unei lumin ri puternice.

R. Genicot

(S. D.)

Adenohipofiz -> Hipofiz

Adeziv (Identificare —)

Mod primitiv de identificare descris de E. Bick ca fiind caracteristic autismului*, fie normal primar, fie patologic. El constituie, împreun cu identificarea proiectiv *, una din cele dou forme ale identific rii narcisice. El apare într-o reprezentare bidimensional a lumii, pe cînd identificarea proiectiv se produce într-o lume tridimensional . Copilul, speriat de realitatea extern i intern i de orice perspectiv de separare, tr ie te lipit de mama sa (vezi instinctul de Ag are al lui I. Hermann i fantasma unei piei comune, dup D. Anzieu). Aceast lipire îl lini te te, el are capul sec i imit mecanic obiectele i persoanele.

D. Anzieu

(S. D.)

Adic ie

Termenul englez addiction se r spînde te ca sinonim cu toxicomanie*, asuetudine*

sau obi nuin . El desemneaz , cu o co-nota ie mai activ decît echivalen ii s i din francez , conduita

de consumare a unui drog* care provoacă dependență fizică și/sau psihologică.

M. Richelle

(S. D.)

Adolescența

Adolescența este o fază de restructurare afectivă și intelectuală a personalității*, un proces de individualizare și de meta-bolizare a transformărilor fiziologice legate de integrarea* corpului sexual. Este greu de precizat, la ora actuală, sfârșitul adolescenței cât timp numărul adolescenților în prelungesc procesul de personalizare*. Ea constituie un câmp psihologic privilegiat pentru studierea schimbărilor* (R. Doron, 1970). Schimbările sînt subînținse prin renașterea mișcărilor de separare/individualizare a micului copil; prin reactivarea conflictului* oedipian; prin desprinderea de imaginile parentale infantile și prin reatarea de noile obiecte libidinale; prin raporturi defensive față de un ideal al eului și de pulsunile pentru stabilirea unui nou echilibru narcisic (refulare, deplasare, refuz, clivaj, intelectualizare, ascetism, proiectie). Adolescența este în felul acesta un moratoriu infiltrat cu o problematică identitară: esențialul constă din negocierea doliilor, a pierderilor și a deziluziilor pînă în momentul în care subiectul* poate să-și asume separarea și diferențierea în autonomie*.

Din punct de vedere intelectual (B. Inhelder și J. Piaget, 1955), ea se caracterizează prin gândirea formală, raționamentul ipo-tetic-deductiv, descoperirea noțiunii de lege; stăpînirea posibilului de către gîndire* poate atunci să ducă la un egocentrism metafizic; dar ea mai permite subiectului să conceapă proiecte de viitor, precum și mari idealuri. Formele clinice ale adolescenței comportă o originalitate juvenilă (M. Debesse, 1936) considerat drept normal, sentimente* de izolare și preocupări obsedante referitoare la imaginea corpului*, în care se înfiripă grave tulburări mentale și atitudini de sfidare și

adopție

32

de dependență, care provoacă agresiune ideivă*. E. Jolley și J. Sélosse

(S. D.)

• Debesse M. (1936), *La crise d'originalité juvénile*, Alean, Paris. — Doron R. (1970), *La vie affective de l'adolescent inadapté. Changement et personne*, Dunod, Paris. — Inhelder B. și Piaget J. (1955), *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent*, PUF, Paris.

Adopție

Din punct de vedere istoric, adopția este o practică socială legalizată în scopul păstrării integrității unui patrimoniu și al transmiterii unei puteri sau a unui titlu în lipsa unui moștenitor natural. Din punct de vedere psihologic, adopția răspunde dorinței de a fi părinte și satisface diferite motive ale ei* (generozitate, solidaritate, interese particulare). Cuplurile sterpe care adoptă cu atenție și îndeplinesc dorințele narcisice și să-și depășească trauma sterilității resimt că o mutilare. Este vorba de a asuma, printr-un act social și nu medical, o filiație*, de a asigura copiilor adoptați o „familie” și de a se apăra de îngoasă* și de înfruntarea. Fantasmele parentale pînă la urmă sînt satisfăcute după un model arhaic de dominare* și de atotputernicie, legea prevede anumite criterii de selecție a părinților adoptivi.

C. Prevost și J. Sélosse

(S. D.)

Metoda adopției. Cazurile de adopție permit disocierea factorilor genetici și/sau de mediu prenatal și factorilor de mediu postnatal în asemănarea dintre indivizii la o anumită vîrstă luată în considerație. Compararea între descendenții abandonați și părinții lor biologici oferă informații asupra gradului de asemănare ce poate fi atribuit factorilor genetici și de mediu prenatal. Compararea între descendenții adoptați și părinții lor adoptivi dă o estimare a efectului mediului postnatal. Metoda presupune ca mediul postnatal să rămîie constant, oricare ar fi caracteristicile copiilor adoptați, condițiile care nu este niciodată realizat în cazul

populațiilor naturale. Această metodă a fost utilizată pe scară largă la populații animale și umane (v. Genetica comportamentală). Atunci cînd este aplicată la populații umane, ea se lovește de limite importante de vreme ce este imposibil să se controleze variațiile genotipului*. Un exemplu de plan de adopție complet poate fi oferit de studierea efectului asupra nivelului de inteligență al copiilor adoptați pe care-l au anumite caracteristici ale unui mediu considerat favorabil sau defavorabil în funcție de categoriile socioprofesionale de apartenență ale părinților biologici și adoptivi. Se arată că există atît un efect al părinților biologici, cît și unul al părinților adoptivi asupra performanțelor observate la acești copii. Eroarea constă în a interpreta efectul exercitat de părinții biologici ca un efect de genotip, ceea ce ar însemna să se considere a priori că toate evenimentele care se desfășoară între momentul concepției și cel al plasării în familiile adoptive au un efect nul. La animal, această metodă, combinată cu altele, a permis să se pună în evidență unele efecte ale variabilității genotipurilor, ale variabilității mediului,

ca și ale interacțiunilor* genotip-ambient.

M. Carlier și C. Desforges

(S. D.)

Adrenalin

Catecolamină care derivă din noradrenalină* prin metilare. Enzima responsabilă pentru această reacție, feniletanolamina N-me-tiltransferază, are o distribuție foarte restrânsă:

1. în câștigarea neuronilor din trunchiul cerebral* care proiectează împreună cu neuronii noradrenergici vecini spre creierul mare (în special hipotalamus*) și spre mduvă*;
2. într-o subpopulație de celule medulo-suprarenale, care eliberează adrenalina în curentul sanguin (acțiune hormonală), ca răspuns la stimulările emoționale și metabolice (hipoglicemie).

Acțiunile periferice sunt exercitate mai cu seamă prin intermediul unor receptori* de tip beta. Acestea sunt:

33

1. o creștere a concentrației plasmatică a metaboliților energetici, glucozei (prin glicogenoliză) și acizilor grași liberi (prin lipoliză);
2. o destindere a fibrelor musculare netede (vasodilatare);
3. o creștere a forței și a frecvenței contracțiilor cardiace. La nivelul sistemului nervos central acțiunile sale proprii sunt încorporate în elese.

r • •

P. Mormede

(S. D.)

Adrenocorticotropin (ACTH)

Polipeptid lineară a 39 de aminoacizi, sintetizată și eliberată în circulația generală de celulele corticotrope ale lobului anterior al hipofizei* și responsabilă pentru activarea* sintezei hormonilor* glucocorticoizi* de către cortexul suprarenal. Cei 24 de acizi aminoamini* din partea amino-terminală a moleculei, a cărei secvență este identică la toate speciile studiate, sunt necesari și suficienți activității sale biologice. Secvența de ACTH este controlată, în principal, de corticoliberin, elaborat de neuronii parvocelulari ai nucleului paraventricular al hipotalamusului* și secretat la nivelul proeminenței mediane în vasele porte hipotalamo-hipofizare. ACTH-ul derivă dintr-un precursor multifuncțional, proopiomelanocortina, care se găsește și la originea P-endorfinei și a hormonilor melanotropi. Aceste peptide* sunt eliberate în același timp cu ACTH, dar rolul lor funcțional este încă puțin definit. ACTH-ul este eliberat atunci când organismul se găsește în situație de stres* sau de activare, în mod mai general de adaptare*.

v

P. Mormede

(S. D.)

A dualism

Noțiune introdusă de J. M. Baldwin pentru a descrie lipsa relativă de diferență în gândirea copilului între subiect și obiect, între eu și altul și între noțiunile care înzestă spiritul* și cele care înzestă materie. J. Piaget extinde această noțiune la conduitele senzomotorii arătând că, în primul stadiu

afazie

al construirii realului, pentru copil nu există obiect în sensul realității „concepute” ca subzistând prin ea însuși și că, invers, copilul nu are conștiința corpului său ca un corp separat de mediu. Această nediscordanță relativă între subiect și obiect, mai întâi pe planul acțiunii, apoi pe planul gândirii, este puțin depășită datorită unor relații progresive de naturi diferite (spațio-temporale, intersubiective etc).

J.-J. Ducret

(S. D.)

Adunare -> Readucere

Afagie -> Alimentar (Comportament —)

Afazie

Tulburare a limbajului oral și/sau scris ca urmare a unei leziuni a emisferei cerebrale dominante (v. Lateralizare). Punerea în legătură de către P. Broca (1864) a unei tulburări articulatorii a limbajului fără tulburarea înțelegerei, cu o leziune care afectează baza celei de-a treia circumvoluțiuni frontale, apoi punerea în legătură de către C. Wernicke a unei tulburări a înțelegerii fără tulburare articulatorie, cu o leziune care afectează partea posterioară a primei circumvoluțiuni temporale, urmează să conducă la o concepție asociaționistă a diferitelor forme de afazie, după un model propus de L. Lichtheim (1885). Acest model, criticat sau criticabil, propune o reperare semiologică eficientă și o terminologie în general acceptată. Ariile lui Broca și Wernicke sunt considerate sediul imaginilor motrice și auditive ale cuvintelor; aria lui Wernicke este legată printr-un fascicul asociativ de aria lui

Broca, pe care o controlează. O leziune care afectează una sau alta din cele două arii se află la originea unei sau alteia din cele două forme canonice de afazie: - Afazia lui Broca: definit prin tulburări ale producerii limbajului (perturbări articulatorii, stereotipii, reduceri și chiar suprimări ale discursului), caracterizată printr-o înțelegere verbală conservată sau cel puțin în parte. Numită inițial afemie și afazie motorie. Legată de o leziune a părții postero-inferioare (sau bază) a celei de-a treia circumvoluțiuni frontale, numită ariea lui Broca. Sediul acestei leziuni la nivelul emisferei stângi 1-a condus pe P. Broca la descoperirea lateralizării cerebrale, descoperire atribuită lui M. Dax. - Afazia lui Wernicke: definit printr-o tulburare a înțelegerii limbajului, caracterizată de absența tulburărilor articulatorii și de prezența parafaziilor*, chiar a unei jargonafazii. Numită și afazie senzorială. Legată de o leziune a părții posterioare a primei circumvoluțiuni temporale, numită ariea lui Wernicke. Pornind de la aceste tulburări afazice, Wernicke a propus un model psihologic al funcționării cerebrale*, pe bază anatomică, sursă a tuturor interpretărilor asociaționiste* în neuro-psihologie.

O leziune care afectează ambele arii se află la originea unei afazii globale, definit prin tulburări articulatorii și de înțelegere majore; o leziune care afectează fasciculul de legătură dintre cele două arii produce o afazie de conducție, în care tulburarea de repetiție nu se asociază nici cu tulburarea articulatorie, nici cu tulburarea de înțelegere. Fiecare dintre cele două arii trebuie legată de un centru al ideilor, ipotetic din punct de vedere anatomic, dar necesar din punct de vedere funcțional pentru elaborarea și înțelegerea discursului. O leziune între acest centru și ariea lui Broca produce afazia transcorticală motorie, marcată printr-o producție verbală redusă, fără tulburări de repetiție; o leziune între centru și ariea lui Wernicke produce afazia transcorticală senzorială, marcată printr-un discurs para-fazic, tulburări de înțelegere fără tulburări de repetiție. Fiecare din cele două arii este legată de un sistem motor efector pentru ariea lui Broca, de un sistem auditiv receptor pentru ariea lui Wernicke; o leziune poate afecta fiecare dintre aceste legături, responsabile respectiv de o anartrie pură sau de o surditate verbală, fără ca vreuna să afecteze limbajul.

La acest schemă trebuie adăugate ariile considerate ca sediu al imaginilor vizuale și grafice ale cuvintelor, care permit explicarea alexiilor* și agrafiilor*. Un asemenea model nu permite luarea în considerare a afaziilor rezultate din leziuni ale structurilor anatomice subcorticale (talamus, capsulă internă, striatum) și numite afazii subcorticale. El nu permite nici explicarea sau localizarea unei forme frecvente de afazie, caracterizată prin dificultatea de a denumi (lipsa cuvântului sau anomie) și calificată afazie amnezică. Un asemenea tip de afazie, precum și condițiile de producere a tulburărilor afazice au justificat alte interpretări: modelul funcțional și ierarhic, care deosebește limbajul automat și limbajul prepozițional sau voluntar; modelul global, care încearcă să izoleze o tulburare centrală, comună tuturor formelor de afazie. Totuși, este periculos ca afazia să fie considerată o singură unitate; singularul acoperă de fapt diversele alterații care pot afecta procesele multiple aflate la originea producerii și înțelegerii limbajului oral și scris (v. Neurolingvistic).

J.-L. Signoret

(D. F.)

• Broca P. (1861), „Perte de la parole, ramol-lissement chronique et destruction partielle du lobe anterieur gauche du cerveau”, Bulletin de la Societe d'Anthropologie de Paris, 2,235-238. — Lichtheim L. (1885), „On Aphasia”, Brain, 7, 433-484. — Wernicke C. (1877), „The Aphasia Symptom-Complex; a Psychological Study on an Anatomic Basis”, în G. H. Eggert, Wernicke's Works on Aphasia, Mouton, La Haye, 91-145.

35

afirmare de sine

Afect

în psihologie, afectul este definit ca subiectivitate a unei stări psihice elementare, neanalizabilă, vagă sau definită, dureroasă sau plăcută, care se poate exprima masiv sau sub forma unei nuanțe, a unei tonalități. Spre deosebire de sentiment*, care este îndreptat spre un obiect, afectul este centrat asupra a ceea ce este resimțit în mod primar.

Psihanaliza îi dă un sens diferit. După S. Freud, orice pulsivitate* se exprimă în cele două registre, ale afectului și reprezentării*, în sensul strict al cuvântului, afectul corespunde cantității de energie pulsională investită în reprezentare. Totuși, din punct de vedere descriptiv, se va avea în vedere exprimarea subiectivă în legătură cu această cantitate de investiție.

R. Jouvent

(S. D.)

Afectivitate

Noiune cu o răspândire și cu o înțelegere destul de vagă, care înglobează stări total diferite, cum ar fi emoțiile*, pasiunile*, sentimentele*, anxietatea*, angoasa*, tristețea, bucuria și chiar senzațiile de plăcere* și de durere*. În mod tradițional, sînt opuse motricitatea*, cogniția* și afectivitatea, dar existența trăsăturii de subiectivitate este, la drept vorbind, de nedefinit: după T. Ribot, conștiința și are izvorul în viaa

organic și în impresiile legate de contracțiile musculare și de mișcări. Această reducere epifenomenist provine, la el, din faptul că este foarte greu de desprins conținutul afectiv de conținutul intelectual: noi legăm ființa de cunoaștere. S-a încercat clasificarea nivelurilor și formelor afectivității, plasând-o în comparație cu fenomenele motrice și reprezentative (T. Ribot), după funcția sa de reglare* sau de dereglare a acțiunii* (P. Janet și M. Pradines). Dar este posibil și o altă atitudine, care constă în a recunoaște că „omul simte altfel decât tie... Conținutul afectiv, confruntat cu învâlmintele rațiunii, exprimă punctul de vedere al eu-lui*” (F. Alquié, 1979, pp. 10 și 14). Oricare ar fi paradigma aleasă, manifestările afective pure, lipsite de conținut cognitiv sunt rare la om. J.-F. Le Ny consideră că rolul structurilor semantice (percepție*, imagini*, prototipuri, amintiri*) trebuie subliniat aici dintr-o perspectivă care scapă în același timp alternativei conținutului și inconștientului, și pozitivismului S-R (stimul-rspuns). Psihologia modernă se străduie să ia în considerare specificitatea experienței plămânilor, angoasei, dorinței*, dragostei*, de neînlocuit și comun tuturor.

t. Jalley și C. Prevost (S. D.)

• Alquié F. (1970), La conscience affective, Vrin, Paris.

Aferență -> Afazie

Aferență

Aferența și eferența reunesc toate intrările senzoriale, hormonale, umorale, care duc informațiile* aferente la sistemul nervos*, precum și toate ieșirile care permit răspunsurile eferente, motorii, glandulare, comportamentale.

M. Le Moal

(S. D.)

Afilieră

Noțiunea psihosocială care se referă la aderarea și participarea unui subiect* la un grup*. Afilieră este un proces selectiv și interactiv de identificare* cu și de către altcineva și de reprezentare* de sine, care contribuie la recunoașterea socială a unui individ. Sentimentul* de afilieră participă la evaluarea de sine pe bază de imagini* sociale elaborate în funcție de reprezentările valorificate prin asocierea aleasă. Afilieră ca procedură de integrare* poate fi efectuată conform unui ritual de probe inițiale.

J. Selosse

(S. D.)

Afinitate

Rezultă din relațiile interpersonale bazate pe interacțiuni perceptivă și afectivă asociate cu scopuri și speranțe împărtășite. Afinitățile corespund calității unei anumite trăsături, legată de atracția și atașamentul* actual și reciproc între persoane care comunică și interacționează, de la semnificativ de acord cel mai fugitiv până la elanul unei întâlniri esențiale.

J. Selosse

(S. D.)

Afirmare de sine

Luare de poziție sau conduită* deliberat manifestată de către un subiect* care

dorește să prezinte o imagine* de referință* deosebită în comparație cu reprezentările* pe care el presupune că ceilalți și le atribuie. Afirmarea unei imagini proprii contribuie la structurarea conștientizării* de sine. Marcând o diferențiere* de ceilalți, ea exprimă o relație dialectică între trebuințele de exprimare, de autonomie și de recunoaștere socială. Afirmarea de sine satisface o problematică complexă de identificare*, care se poate înscrie într-un proces aventuros de revendicare identitară, prin angajament și asumare de risc realizate din fidelitate față de o anumită concepție despre sine și pentru a susține credibilitatea alegerilor făcute.

J. Selosse

(S. D.)

After effect -> Consecutiv Agitare -> Cramponare

Agitație

Expresie motrice* a excitației psihice rezultând dintr-o sporire a activității unei părți a funcțiilor care participă la activitatea psihică, fie că sunt comportamentale, emoționale sau cognitive. Ea se poate produce în diferite împrejurări sau în situații psihopatologice.

Agitația desemnează, în general, un nivel de activitate motrică marcat de lipsa de coordonare între diferitele secvențe de activitate, relativă lor ineficiență, caracterul lor dezordonat, putând merge până la pierderea controlului și ducând la conduite agresive și chiar violente. Se va vorbi despre instabilitate* psihomotorie la copil. Furia desemnează o extremă agitație cu exaltare emoțională, mânie, conduite distructive și chiar ucigătoare. Se disting stările de agitație și crizele* de agitație. Stările de agitație sunt observate cel mai des în tulburările psihotice funcționale, cum ar fi maniile, stările de delir acut, stările

schizofrenice. Dar ele pot fi întâlnite în stările cerebrale organice, confuzia mentală și diferite intoxicații, alcoolice, psihodislep-tice sau altele.

Crizele de agitație sînt mai ușor de înțeles în termeni de interacțiune cu mediul înconjurător și sînt mai scurte. Ele dovedesc o incapacitate de control temporară sau de scurtă durată, cu descărcare emoțională în raport cu frustrările*. Pot fi observate mai ales la personalitățile* imature și dependente, histrionice sau psihopatică. Agitația anxioasă survine cu ocazia crizelor de anxietate acută sau în anumite forme de depresie* anxioasă în cursul crizei agitația corespunde unei forme de luptă contra încetinirii psihomotorii.

J.-F. Allilaire

(S. D.)

Agnozie

Termen creat de S. Freud pentru a califica o tulburare de recunoaștere a obiectelor (anterior numit asimbolie) și pe care el o leagă de un defect de reprezentare* intern, reprezentare care rezultă din multiple și variate experiențe senzoriale anterioare cu obiectele.

Conceptul de agnozie a evoluat și desemnează actualmente tulburările de identificare perceptivă proprie unui canal senzorial dat și prezervat din punct de vedere funcțional; se va vorbi astfel de agnozie vizuală (sau cecitate* psihică), de agnozie auditivă, de agnozie tactilă. Agnozia vizuală rămîne modelul dominant dovedind existența unor tratamente paralele și independente, de vreme ce este posibil să fie observate agnozii specifice pentru culori, pentru figuri (sau prozopagnozie*) și pentru obiecte. Este clasică distincția, pentru acestea din urmă, între o agnozie vizuală apercceptivă datorată unei perturbări a integrării trăsăturilor perceptivă care constituie obiectul și o agnozie vizuală asociativă în care o perfectă integrare perceptivă nu poate fi asociată cu lexicul obiectului (sau afazie optică). Pierderea sensului obiectului, sau tulburarea memoriei* semantice (vezi Amnezie), produce și o agnozie asociativă sau mai bine zis asemantice, pentru că ea nu mai este proprie unui canal senzorial dat. Sub influența neuropsihologiei* cognitive, în care conceptul de

(S. D.)

Agonist

Desemnează un molecule care, în opoziție cu moleculele antagoniste*. Desemnează, de asemenea, un agent farmacologic (ligand), capabil să recunoască și să se lege de un receptor* dat, să-l stimuleze și să inducă un răspuns fiziologic mimînd în întregime sau în parte acțiunea neuromediatorului* specific acestui receptor. Afinitatea unui ligand pentru un receptor dat este definită prin capacitatea sa de a se fixa asupra acestuia, iar activitatea intrinsecă a ligandului prin capacitatea sa de a genera un răspuns cuantificabil după fixare. Un agonist prezintă în același timp o bună afinitate și o activitate intrinsecă susținută. Se spune că este parțial atunci cînd activitatea sa intrinsecă, fiind slabă, nu declanșează decât o parte din răspunsul fiziologic.

U. Spampinato (S. D.)

Prin extensie, cuvîntul agonist îl indică pe cel care ia inițiativa într-o relație diadică. Comportamentul agonistic înglobează toate conduitele care intervin în situații de rivalitate între indivizi sau grupuri din aceeași specie: el acoperă comportamentele de amenințare* și de atac, dar și pe cele de evitare* și de fugă. Anumiți autori îl folosesc ca un sinonim pentru comportamentul agresiv*. În fapt, cum în orice întâlnire elementele de atac-fugă sau de amenințare-evitare se amestecă între ele, este indispensabil un termen general distinct al agresivității pure, care să acopere ansamblul situației de rivalitate.

J.-C. Ruwet

(S. D.)

dispare în afara acestei situații; de aceea subiectul adoptă conduite de evitare* (evitare absolută sau stratageme de evitare). Uneori, dimpotrivă, subiectul fobiei adoptă o atitudine contrafobică* (fuga în situația temută).

Acest simptom fobiei nu constituie un proces patologic independent; într-adevăr, el poate fi observat atît în stări nevrotice (nevroză* obsesională sau isterică), cît și în schizofrenie*. Atunci cînd constituie simptomul principal, este vorba de nevroză fobică. Analiza mecanismului de acțiune în constituirea acestei nevroze îl prezintă ca apropiat de cel al isteriei. Cu toate acestea, în cazul nevrozei fobice nu există conversia angoasei eliberate prin acțiunea de refluxare, ci o deplasare* a acesteia la situația fobică.

-C. Hardy-Bayle

(S. D.)

Agorafobie

Frică angoasantă declanșată de confruntarea subiectului* cu un spațiu deschis care în sine nu are nimic periculos. Angoasa

Agrafie

Tulburare a limbajului scris ca urmare a unei dezordini cerebrale. Tulburarea poate să cuprindă trei registre: cel al realizării și aranjării literelor sau grafemelor, cel al conversiei foneme-grafeme, cel al cunoașterii ortografiei (reguli de acord, cuvinte numite neregulate pentru că depind de conversii convenționale). Agrafia se manifestă în mod aproape constant concomitent cu perturbările afazice ale limbajului oral, fiind că există paralelism între intensitățile celor două feluri de tulburări. Limbajul scris poate fi afectat într-un fel izolat: agrafia poate fi atunci ori asociată cu alexia*, ori pur și simplu. Prezervarea posibilă a silabisirii orale permite situarea în mod funcțional a tulburării la nivelul realizării scrisului (agrafie apraxică). Perturbările care ating în mod selectiv ortografia cu menținerea codului fonem-grafem definesc agrafia lexicală, într-un fel mai deosebit tulburarea poate afecta natura literelor (majuscule, minuscule); este vorba atunci de agrafia alo-

rafică.
În cursul deconexiunilor interemisferice prin leziuni ale corpului calos, poate fi agramaticalitate

38

observată o agrafie care nu se manifestă decât la scrierea realizată cu mâna stângă. Trebuie, în sfârșit, notat frecvența tulburărilor agrafice în cursul confuziei mentale. J.-L. Signoret

(S. D.)

Agramaticalitate → Gramaticalitate

Agramatism

Formă rară de discurs afazic observată în contextul unei afazii* a lui Broca. Enunțul este redus, bine articulat și pronunțat cu o prozodie conservată. Formele sintactice lipsesc aproape cu totul sau sînt minimale, cuvintele gramaticale sînt rare, iar morfemele morfologice ale cuvintelor, în special ale verbelor, nu mai sînt folosite. Enunțul este constituit dintr-o juxtapunere de cuvinte, cu toate acestea bogat în informații și deci economic; este calificat și ca stil telegrafic. Agramatismul pune problema de a se ști dacă este vorba de o tulburare care afectează exprimarea și în alegerea sintaxei sau dacă nu se referă decât la o perturbare a producerii frazelor.

J.-L. Signoret

(S. D.)

Agresiune

Nu există o accepție omogenă a termenului de agresiune. Principalele poziții sînt ireconciliabile: poziția behavioristă* care consideră ca agresiune orice comportament care rănește sau aduce prejudiciu altuia, poziția neobehavioristă care definește agresiunea ca o intenție de a răni sau de a aduce un prejudiciu altuia, și poziția cognitivistă*, după care un comportament este considerat ca agresiv* numai dacă este în același timp intențional și reprezintă o violare a normei care guvernează situația în care se produce. Formele de agresiune pot fi foarte diferite și înglobează orice reacție directă sau indirectă, activă sau pasivă, motorie sau verbală, destinată să aducă un prejudiciu altuia. Luarea în considerare a intenției* subiectului permite să se facă deosebirea între agresiunea ostilă și agresiunea instrumentală, care constă în a folosi o putere coercitivă pentru a atinge un scop altul decât cel de a prejudicia victima (îndeosebi prin anticiparea uflei recompense). Din perspectivă freudiană, agresiunea trimite la agresivitate*. Ea este considerată ca un comportament spontan izvoit dintr-o pulsivitate* unitară și fundamentală care îi are rădăcinile în sfera biologică și a cărei energie trebuie imperativ descărcată. În psihologia socială, existența unei energii pulsionale autonome este contestată; pulsivitatea nu ar da naștere decât unei aplecări spre agresare, actualizată de factori situaționali. Agresiunea apare ca un control de manipulare a mediului de origine socio-genetic. Ipoteza frustrare-agresiune (J. Dollard, a., 1939), care a marcat începutul cercetărilor experimentale asupra agresiunii, postulează o conexiune înăscută între frustrare*, stimulul antecedent și agresiune: comportamentul de agresiune este o consecință logică a frustrării. În această optică, agresiunea reprezintă o tentativă de a îndeplini ceea ce îl împiedică pe subiect să atingă scopul pe care și l-a fixat. Rezultatele a numeroase cercetări au dus totuși la contestarea caracterului necesar și suficient al frustrării. L. Berkowitz (1962) consideră că frustrarea dă naștere agresiunii numai dacă stimularea aversivă produce o stare de excitație (mînie) care la rîndul său sporește disponibilitatea răspunsului printr-o agresiune în condiții situaționale corespunzătoare, mai ales în prezența unor stimuli evocatori ai agresiunii (aggressive cues). În sfârșit, în concepția lui A. Bandura (1973), comportamentele de agresiune sînt rezultatul unor învățări, mai cu seamă al unor învățări prin observație*. Această ultimă teză este de natură să explice condițiile conjuncturale ale unei agresiuni, punînd accentul pe actualizarea ei, fiindcă exclude totuși o origine endogenă a comportamentului.

G. Moser

(S. D.)

Bazele neurobiologice ale agresiunii:

ansamblul structurilor și sistemelor neuronale implicate în exprimarea conduitei

39

agresiv

agresive. Experimentul și clinica au demonstrat, pe baza unor leziuni sau stimuli localizate, că tiparele de apărare și de atac caracteristice agresiunii naturale sînt sub controlul unor mecanisme neurobiologice specifice. Admiînd faptul că agresiunea naturală apare în același timp ca dirijată contra unor obiecte din mediul înconjurător și în situații specifice, că răspunsul este flexibil și plastic mai ales în funcție de atitudinea întei, că ea implică o integrare complexă de reactivități somatice și autonome, problema fundamentală era de a ști dacă intervențiile intracerebrale pot provoca esențialul acestor caracteristici. Neurobiologii au propus diferite modele, cum ar fi atacul pisicii asupra oarecelui (model de prădare contestat de etologi ca nefiind o manifestare de agresiune) sau agresiunea interspecifică (obolan-oarece etc. Cu titlu de exemplu, stimularea electrică a unor anumite zone din hipotalamus provoacă un atac al pisicii însoțit de cortegii simpatice și somatice, de schimbări motivaționale și care rezultă din modificări selective permiînd ajustarea sistemelor senzoriale și motorii. Există niște mecanisme centrale înnscute avînd ca scop cu mult mai multe controale agresiunea decît se produce tipare de răspunsuri prefixate, spre deosebire de într-un fel flexibilă capacitatea senzoriomotorii pentru un răspuns la schimbările specifice ale mediului înconjurător, permiînd deci interacțiuni dinamice și modulate ale organismului într-un mediu schimbător. Această problemă face trimitere la raporturile structur-funcție, precum și la chestiunea localizării răspunsurilor comportamentale. Reiese că răspunsurile obținute prin intervenția localizată variază de la cel mai elementar la cel mai complex de-a lungul creierului și al encefalului în funcție de nivelul neurofiziologic stimulat. O stimulare la nivelul bulbului rahidian și al punții nu declanșează decît componente elementare de amenințare și de apărare, iar răspunsuri integrate nu apar niciodată. Aceste răspunsuri integrate de apărare și de atac se obțin după stimularea substanței

cenușii periaeductale a mezencefalului; leziunea atenuază răspunsurile; cu ocazia agresiunii, neuronii din această regiune se activează; o secțiune a nevraxului în acest loc permite răspunsuri integrate, ceea ce sugerează că mecanismele neurobiologice esențiale care îngduie reacția de agresiune se găsesc la acest nivel al encefalului. Hipotalamusul este în general considerat ca centru integrator al comportamentelor defensive și de atac, dar este mai potrivit ca acestei regiuni să-i fie atribuit un rol de ajustare și de modulare a reacțiilor afective și agresive printr-o acțiune directă asupra mezencefalului. În sfîrșit, stimularea diferitelor regiuni ale sistemului limbic și a regiunilor asociate (amigdală, sept, hipocamp, cortex prefrontal și cortex cingular) înlesnește sau suprimă agresiunea, în general, intervenții mari p r i din creier. Neurotransmițătorii implică și în aceste circuite trebuie identificați mai ales în scopul orientării cercetării farmacologice. Psihochirurgia localizată, practică în anumite cazuri în cazuri de sindroame grave și de pierderi de control episodice, nu se bazează pe cunoașterea clară a neurobiologiei agresiunii.

M, LeMoal

(S. D.)

• B ANDURA A. (1973), *Aggression, a Social Learning Analysis*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall. — Berkowitz L. (1962), *Aggression, a Social Psychological Analysis*, MacGraw-Hill, New York. — Dollard J., Doob L., Miller N., Mowrer O. H. și Sears R. R. (1939), *Frustration and Aggression*, Yale University Press, New Haven, Conn.

Agresiv (Comportament —)

Comportamentul agresiv acoperă toate conduitele — flexibile și progresive, sau stereotipe și ritualizate — de amenințare și de atac care intervin în situațiile de rivalitate între congeneri. El determină un spațiu personal dincolo de care intruziunea unui rival nu este tolerată. Acest distanțament interindividual variază după specii și, la fiecare, după împrejurările și istoria personală. Funcția sa biologică primară este să asigure securitatea și liniș-

agresivitate

40

tea subiecțului, garantîndu-i în același timp resursele esențiale: un loc la dormitor, accesul la hrană. Fluctuațiile sezoniere ale producției de hormoni gonadotropici și sexuali, reglate la animale de un ritm endogen stimulat și sincronizat de variațiile mediului înconjurător (fotoperioadă, stimulare socială), determină, mai cu seamă la masculi, modificări importante ale intensității comportamentului agresiv și ale intoleranței. Prin intermediul structurii grupurilor sociale conform principiilor ierarhiilor sau teritorialității, comportamentul agresiv reglementează în fapt accesul la situațiile cele mai favorabile reproducției. El devine, în acest caz, suportul unei competiții și de aici al unei selecții intra-specifice. Pentru individul în sine grupului social, mecanismul comportamentelor de amenințare și de evitare (comportament agonistic) este suficient pentru a regla f r v t mare corporală distanțarea subiecților conform statutului și funcției lor. În cazul creșterii excesive a densității populației, presiunea m r i t a competiției, frecvența interacțiunilor duc la o situație de stres care poate provoca diminuarea fertilității

o emigrare parțială, ceea ce duce din nou la echilibrul populației, al grupurilor sociale, al subiecților. Natura și originea agresivității au făcut obiectul unor dezbateri similare cu disputa ideologică. K. Lorenz și S. Freud s-au aliat pentru a postula existența unei pulsioni* agresive irepresibile. După rerea altora, ea se instalează în cursul ontogenezei, în funcție de frustrări* și de experiențe. De notat că, dacă în natură agresivitatea este modulată de niște mecanisme compensatorii, în creșterea ei se pretează la selecția artificială orientată (cocoși și câini de luptă). Biologii fac distincția între agresivitatea intraspecifică, modulată cu grijă, care contribuie la succesul global al grupului și al populației evitând vătămarea corporală a individului, și agresivitatea interspecifică înscrisă în registrul comportamentului de pradă* și de antipradă.

J.-C. Ruwet

(S. D.)

Agresivitate

Dispoziție permanentă în a se angaja în conduite de agresiune* reale sau fantasmatică. Se pot distinge două aspecte: o agresivitate malignă, distructivă, și o agresivitate benignă la care combativitatea se exprimă prin competiție* și creativitate*. Agresivitatea este considerată de psihanaliză, în funcție de colici, ca o pulsione* unitară și independentă, proiectivă* a instinctului de moarte sau de distrugere (S. Freud), sau ca o manifestare a dorinței de putere asupra altuia și de afirmare de sine (A. Adler). Cercetările interculturale au arătat marea varietate a normelor care guvernează agresivitatea și combativitatea în diferite culturi.

G. Moser (S. D.)

Ajustare

Mijloace psihice și comportamentale pe care un individ este capabil să le inter-pună între o agresiune* și organismul său pentru a face față unei probleme ce se ivește și pentru a micșorarea importanței stresului* suportat.

Psihologii disting strategiile de acțiune de strategiile de apărare. Primele își propun să rezolve problema, pe când celelalte sînt intrapsihice și încearcă să controleze emoția* creată de situația provocatoare (negare, intelectualizare, reinterpretare etc). Strategiile de ajustare sînt foarte diferite de la un individ la altul și la același individ de la un moment la altul, chiar în cazul unui eveniment identic. Totuși, nu este posibil să se caracterizeze cu fiabilitate strategiile de ajustare desfășurate de un individ, pe baza unor autochestionare sau discuții. Se preferă deci, de obicei, o abordare comportamentală, în termeni fiziologici, se poate aprecia eficacitatea strategiei de ajustare reîntors prin diferențiind activitățile create de situația agresivă. Această abordare se lovește totuși de dificultatea de a contura cu precizie noțiunea de activare. Deici conceptul de ajustare joacă un rol crucial în reacția de stres, luarea sa în considerare obiectivă rămîne foarte dificilă.

R. Danzler

(S. D.)

41

alb

în statistică, cercetare a unei reprezentări teoretice care exprimă cel mai bine un ansamblu de date empirice. Metodele de ajustare cele mai răspîndite sînt: cele mai mici pătrate, cercetare a coeficienților unei funcții de una sau mai multe variabile care fac minimală suma pătratelor abaterilor dintre valorile observate și cele oferite de funcția luat în considerare; și maximumul de verosimilitate, a cărei idee de bază constă în a atribui parametrilor* modelului valorilor care maximizează probabilitatea* de a observa rezultatul efectiv obținut. Exemplu: ajustarea unei drepte de regresie* la un nor de puncte.

P. Bonnet și H. Rouanet

(S. D.)

Ajustare (Metodă de —)

Metodă utilizată în psihofizică* mai întîi de G. T. Fechner, în 1860, pentru măsurarea pragurilor absolute* și diferențiale*. Ea constă din a cere subiectului să regleze el însuși stimulul* la valoarea minimală la care îl detectează (prag absolut) sau, dacă este vorba de pragul diferențial, să regleze stimulul de comparație* la valoarea minimală care autorizează o discriminare* în raport cu stimulul etalon*. Această metodă, numită și de autoreglaj, prezintă avantajul de a asigura mobilizarea atențională a subiectului, dar, fără să-i interzică revenirea în urmă, ea admite ezitări și interferențe de atitudine străine de sarcină, cînd metodele limitelor* sau stimulilor constanți* le lasă mai puțin ocazia să se exprime.

O variantă răspîndită a metodei de ajustare, în măsurarea pragurilor diferențiale, constă în a cere subiectului să regleze stimulul de comparație în a avea fel încît să se pară egal cu stimulul etalon. La această metodă numită a erorii medii*, a punctului central*, sau și de reproducere ori de egalizare subiectivă*, abaterea obiectivă în raport cu etalonul este folosită ca estimare* a pragului diferențial sau, mai strict vorbind, a diferenței juste imperceptibile*.

M. Richelle

(S. D.)

Ajustare pregătitoare

Operațiuni prealabile producerii unui eveniment declanșator, care constau în așteptarea unui stimul* printre alții posibili. Ele au ca efect reducerea timpului de reacție* sau a timpului motor în caz de așteptare adecvată, creșterea latenței* și a erorilor în cazul unei așteptări inadecvate. În sport, această ajustare poate consta dintr-o activare generală, o pregătire specifică și controlată sau din posturi și înlocuiri disimetrice. Calculul costurilor și beneficiilor* duce la alegerea unui nivel de pregătire (total, parțial sau nul) în funcție de probabilitatea unei ocurențe a stimulului, de presiunea timpului și de diferite variabile de context (cunoașterea adversarului, scorul etc).

M. Durând

(S. D.) Akinezie -> Defensiv

Alarm

Semn al unui pericol. La speciile care trăiesc în grup, comportamentul unor indivizi care, situați la marginea turmei sau postați ca sentineli, dau alarma congenitorilor lor. Comportamentele cu valoare de alarmă pot fi exclusiv motorii (fugă) sau pot fi dublate de producții sonore (strigăte sau cântărituri deosebite), care pot fi analizate ca forme elementare de comunicare*. S-a încercat deseori să se atribuie un caracter intențional comportamentului de alarmă, dar în cele mai multe cazuri o explicație mai simplă ne scutește de această interpretare antropomorfică. Alarmă falsă: în teoria detectării semnalului*, răspuns de detecție* dat atunci când stimulul nu a fost prezentat.

M. Richelle (S. D.)

Alarmă falsă -> Alarmă

Alb

Califică o senzație vizuală lipsită de saturație coloristică, în genere provocată de un obiect care reflectă toate radiațiile spectrului* vizibil.

albedo

42

43

alert

Prin analogie, un zgomot* alb este compus din toate frecvențele sonore audibile. Probă albă: probă capcană introdusă într-o serie de probe în cursul unui experiment și din care este eliminată o variabilă independentă* critică, în așteptarea felicității descoperirii dacă subiectul răspunde automat, dacă el anticipează sau ghicește. În testul lui Rorschach*, detaliul alb indică un răspuns bazat pe un gol între spațiile petei.

M. Richelle

(G. D. s.) Albedo -> Factor de reflexie difuză

Alcool

Moleculă naturală sau sintetică, etilalcool sau etanol, conținută în toate băuturile fermentate sau distilate. Alcoolul este o moleculă în același timp sedativă și hipnotică. El se obține fie pe cale sintetică, fie pe calea fermentării unor produse vegetale. Este toxicul cel mai vechi cunoscut, foarte îndoielnic, de la începutul umanității și drogul* cel mai răspândit în lume. În doză slabă, poate avea proprietăți stimulante, de obicei urmate de stări depresive; în doze mari, poate provoca o stare de stupefacție și comă. Utilizarea sa cronică (alcoolismul) atrage după sine efecte distrugătoare asupra a numeroase organe (ciroza ficatului, arterite, pancreatite etc), printre care sistemul nervos (neuropatii, sindromul amnezic al lui Korsakov, encefalopatii, stări demențiale). Sensibilitatea la alcool variază după subiecți, în parte, din motive genetice. Acest drog creează stări de dependență* fizică și psihologică, iar sevrăjul poate duce la deliruri* acute grave (delirium tremens). Folosirea sa foarte răspândită are un cost social enorm. Este un drog încurajat de un puternic suport publicitar și care nu face obiectul nici unei legislații serioase.

Alcoolism -> Alcool

M. Le Moal (S. D.)

Aleatoriu

O situație este numită aleatorie atunci când, în condițiile unei definiții perfect determinate, nu își poate prevedea cu certitudine rezultatul. Un excelent exemplu de situație aleatorie este oferit de loterii: condițiile inițiale sînt perfect determinate, dar se poate ajunge la mai multe rezultate. Atunci când orice rezultat posibil al unei situații aleatorii se asociază cu o mărime numerică, se definește o variabilă aleatorie: aceasta se caracterizează printr-o lege a probabilității* care permite măsurarea probabilităților legate de diferitele valori (sau de diferitele subansambluri de valori) ale variabilei, în psihologie, printre altele, s-au dovedit adesea folositoare conceperea de situații aleatorii (înverșuri, negocieri etc.) și utilizarea teoriei probabilităților pentru a le

formaliza.

^ _ , ..

D. Defays

(S. D.)

Alegere

Alegerea presupune selecția* unui răspuns particular dintre multe alte posibilități: în acest sens, analiza ei acoperă parțial pe cea a conduitelor de decizie* și a datelor unor diferite modele* matematice. Strategiile de decizie au fost studiate în primul rând pentru situațiile* de alegere binară. Se presupunem, de exemplu, că, înaintea opțiunii pentru soluția A sau soluția B, subiectul le atribuie o notă într-o listă de dimensiuni* determinate; A și B obțin, respectiv, 5 și 2 puncte pentru dimensiunea 1 (ex.: utilitatea lor), 3 și 7 pentru dimensiunea 2 (costul lor) etc. Subiectul va putea să-și bazeze alegerea fie pe o comparație intradimensională, fie pe o comparație generală fondată pe numărul total de puncte obținut de fiecare soluție în ansamblul dimensiunilor. În studiile de logică a alegerii se pune problema tranzitivității preferințelor, care nu este totdeauna dovedită: dacă, logic, urmează că $A = C$ atunci când $A = B$ și $B = C$, aceasta nu este în mod necesar adevărat pentru un subiect în situație de alegere.

i

Faza alegerii răspunsului, în modelele privitoare la tratarea informației*, desemnează punerea în relație a stimulului identificat cu răspunsul adecvat, care, apoi, trebuie programat și executat; este vorba deci de o etapă intermediară între procesele tradițional numite percepție și motrică. Alegere multiplă: procedură* aplicată testelor*, chestionarelor* sau probelor de evaluare* a cunoștințelor* constând în a furniza subiectului un avantaj de răspunsuri pre-definite, dintre care el trebuie să aleagă pe cel care îi convine. Alegerea multiplă este, într-un anumit fel, o alegere forțată, dar această ultimă expresie este în general rezervată cazurilor particulare în care posibilitățile oferite nu conțin anumite răspunsuri pe care subiectul dorește să le folosească. Astfel, într-un chestionar de cunoștințe, nu se oferă răspunsul „nu știu”; în măsurarea* unui prag* diferențial*, nu se autorizează judecata* de egalitate, dar se constrânge subiectul să emită o judecată de deosebire, în plus sau în minus, în raport cu un etalon*.

F. M. Car

(G. N.)

Alegere de obiect narcisic

Alegerea de obiect narcisic este, în psihanaliză, aceea în care obiectul este ales în funcție de o relație de similitudine, respectiv, de identitate cu eu/ego-ul*. De fapt, ea tinde să fie o alegere de obiect homosexual*. Este prima formă de alegere de obiect. În această calitate, ea este caracteristică unei faze infantile care se interpune între narcisism* și alegerea de obiect definitiv, care este o alegere prin anaclisis*, cel puțin în totalitate, ca și S. Freud estima că alegerea de obiect narcisic este tipic feminin. Fixația prin alegere de obiect narcisic este considerată, în psihopatologia psihanalitică, ca factor predispozițional care joacă un rol important în etiologia formelor de nevroză* mai arhaice decât nevrozele de transfer*: nevroze narcisice* (în toate sensurile pe care termenul le dobândește în cursul istoriei sale),

melancolie*, manie*, psihoze* disociative* și paranoide*.

J.-M. Petot

(G. N.)

Alegere de obiect prin anaclisis

În opoziție cu alegerea de obiect narcisic*, alegerea de obiect prin anaclisis (sau anaclitic) este cea în care obiectul este ales potrivit modelului obiectelor parentale primitive ale micii copilării: în acest caz, dragostea privește: a) femeia care hrănește; b) omul care protejează. Din punct de vedere genetic, alegerea de obiect prin anaclisis reprezintă o alegere de obiect prin excelență. Ea succede, în evoluția copilului, alegerii de obiect narcisice. Freud estima că alegerea de obiect prin anaclisis, care integrează și depășește anumite componente narcisice, este tipic masculin, căci „ea prezintă supraestimarea sexuală frapantă care îi are originea în narcisismul original al copilului și deci corespunde unui transfer al acestui narcisism asupra obiectului sexual”.

J.-M. Pe tot

(G. N.)

Alel

Informație* genetică cu un locus* (loc) dat pe un cromozom*. O celulă haploidă nu poartă decât o alelă cu un locus. La eucariote, celulele somatice sînt diploide: pe un locus sînt prezente fie aceleași două forme alele, fie două forme alele diferite, în primul caz individul este numit homo-zigot, iar în al doilea caz, heterozigot pe acest locus. Dacă o eucariot posedă maximum două forme alele pe un locus, în cadrul speciei numărul de forme alele pentru un locus poate fi mai mare de două. P.-L. Roubertoux (S. D.)

Alert

Mobilizare specifică* a organismului ca răspuns la stimuli* survenite în mediul său. Alerta implică

starea de trezire* și de vigilență și deci intervenția structurilor și circuitelor nervoase care le asigură controlul, mai ales a formării rețelei reticulate*. Reacția de alert desemnează în mod special

alexie

44

reacția răspunsului global al organismului la o stimulare nouă care nu-i decodează imediat semnificația. Ea se traduce printr-o postură* de trezire atentă, cu mobilizarea organelor senzoriale, eventual cu orientarea receptorilor* vizuali și auditivi spre sursa stimulului, de unde termenul de reacție de orientare* folosit uneori oricum, la voia întâmplării, deși el este mai restrictiv, și răspunsurile viscerale asociate (modificarea ritmului cardiac, a ritmului respirator etc). Reacția de alertă a fost descrisă de I. Pavlov, care o studia în prezența stimulului neutru introdus în situația experimentală pentru a servi în continuare ca stimul condiționat.* Ea se atenuează și dispare prin obișnuință* dacă stimulul se repetă fără consecințe, și face loc, eventual, unei reacții condiționate diferențiate, care nu pune în joc decât organele și funcțiile solicitate de asocierea condiționată (d. ex., flexiunea labei sau secreția salivară). Se vede că, în afară, poate, de cazul unor stimuli asociați amenințării speciale care apar asupra speciei (prădătorii), reacția de alertă nu este legată de un stimul, ci de semnificația sa, de influența sa într-un context dat, același stimul declanșându-se atunci când survine într-un fel neașteptat, dar atrăgând un răspuns diferențiat dacă el a făcut obiectul unei condiționări sau dacă a dobândit o valoare informativă precisă.

M. Richelle

(S. D.)

Alexie

Tulburare dobândită a lecturii, secundară, de obicei, unei leziuni focale care afectează emisfera cerebrală dominantă. Calificată, la origine, drept cecitate verbală, alexia este adesea numită dislexie* în literatura anglo-saxonă. Această tulburare se definește printr-o perturbare a lecturii cu voce tare cu producere de paralexii (v. Parafazie), chiar de neologisme; de obicei este prezentă și o tulburare a comprehensiunii grafice. Alexia poate fi observată fie în contextul unei dezordini afazice a limbajului oral, fie izolat. Poate fi atunci asociată cu o agrafie*,

constituind astfel o alexie-agrafie, consecința unei leziuni care afectează regiunea parieto-occipitală stângă considerată ca arie a limbajului scris. Lectura poate fi perturbată, în timp ce scrisul este prezervat: în acest caz se vorbește de alexie fără agrafie sau de alexie pură, care poate fi interpretată ca o deconectare între zona vizuală și ariile limbajului. Dintr-un punct de vedere descriptiv, alexia literală corespunde nonlecturii literelor, iar alexia verbală nonlecturii cuvintelor. Neuropsihologia cognitivă și-a strâns analizele și mai cu seamă diferențele alterărilor care pot afecta procesele puse în joc prin lectură: alexia fonologică, apropiată de dislexia numită profundă, nu mai îngăduie conversiunea grafem-fonem, pe când lectura unui cuvânt poate fi posibilă sau se duce la o paralexie semantică; învers, în cursul dislexiei superficiale conversiunea grafem-fonem este posibilă, dar nu mai este controlată de sens, ducând la producerea de neologisme în lectura cuvintelor numite neregulate, adică a celor ortografiate poate fi considerată ca arbitrar; în sfârșit, alexia numită pură nu mai permite decât o lectură literă cu literă.

J.-L. Signoret

(S. D.)

Alexitimie

Definită în 1973 de P. Sifneos ca un deficit de verbalizare a emoțiilor; conceptul de alexitimie se înscrie în câmpul psihosomatic* de origine psihanalitică, urmare a unor cercetări americane și mai ales franceze. Cu vreo zece ani mai înainte, un grup de psihanaliti francezi, printre care P. Marty și M. de M'Uzan, reușiseră să repereze la subiecții suferind de maladii cunoscute ca psihosomatice un mod deosebit de funcționare mentală, constituit dintr-o supra-investire a factualului și dintr-o gândire logică hiperfuncțională denumită gândire operatorie.

La același tip de pacienți, P. Sifneos și colegii săi de la școala din Boston au studiat transcrierea verbatim de discuții psihiatrice. Ei au găsit o mare sursă în descrierea

45

alfabetizare

sentimentelor* și a experiențelor trăite, o lipsă de fantezie. Pe baza acestor descrieri, au fost elaborate ipoteze fiziopatogenice asupra maladiilor psihosomatice, care ar proveni dintr-o lipsă de adaptare la agresiuni* (stres*) datorită absenței factorului de reglare* pe care l-ar reprezenta mentalizarea*. Aceste ipoteze au fost contestate, în același timp cu caracterul primar al alexitimiei (care ar fi putut fi secundară maladiei). La ora actuală se admite că aceasta precede episoadele somatice, iar unele cercetări asupra gemenilor duc chiar la ideea că poate uneori să comporte un factor genetic. Ea pare a fi mai ales în raport invers cu nivelul cultural.

Dincolo de importanța sa teoretică în psihosomatic, alexitimia corespunde unei realități clinice

semiologice care poate fi observat la noii pacienți. Pe plan cognitiv*, alexitimia poate fi considerat ca un deficit de atenție la nivelul tratamentului vizual paralel al informației*, împreună cu o disconexiune funcțională interemisferică.

R. Jouvent

(S. D.)

• Marty P. și M'Uzan M. de (1963), „La pensee operate", în *Revue Frangaise de Psychanalyse*, 27, 345-356. — Sifneos P. E. (1973), „The Prevalence of Alexithymic Characteristics in Psychosomatic Patients", în *Psycho-therapy and Psycho.somatics*, 22, 255-262.

Alfa (Funcție —)

Abstracție folosită de W. Bion pentru a descrie o funcție psihică ai cărei factori operează transformarea unor impresii senzoriale și trăiri emoționale în elemente alfa, adică: în imagini vizuale și în scheme mentale auditive și olfactive folosite la formarea gândurilor onirice, a amintirilor și a gândirii conștiente și inconștiente. Acest concept se aplică la capacitatea de gândire, la procesele și la tulburările sale. El se realizează în metabolizarea pe care o efectuează mama a sentimentelor proiectate în ea de copil; datorită capacității ei de visare, mama primește, conștient, urează și transformă proiectările — trebuințele sugarului. Prin introiecția funcției alfa

a mamei sugarul poate produce modele formate și puse la încercare în contactul cu realitatea internă și externă. „ „ „ „

R. Kaes

(S. D.)

Alfabetizare

Acțiune sistematică de învățare* a cititului* și eventual a scrisului la populații analfabete (v. Analfabetism). În mod normal, ea nu se adresează decât subiecților care au depășit vârsta colarității* elementare și care nu trebuie să citească și cu atât mai puțin să scrie. Succesul unei campanii de alfabetizare, precum și stabilitatea pe termen lung a rezultatelor dobândite depind în esență de doi factori: o profundă motivație a populațiilor pentru a învăța și să citească și întreținerea acestei achiziții. O politică de publicare și de difuzare de texte susceptibile de a interesa aceste populații constituie deci un sprijin indispensabil oricărei campanii de alfabetizare. Factorii de motivație pot fi de ordinul mobilității sociale sau accesului la funcții mai bine plătite, al unei creșteri a productivității și a randamentelor agricole la țară, al unei îmbunătățiri a condițiilor de viață (habitat, igienă și sănătate publică) etc. În țările în curs de dezvoltare, alfabetizarea a fost realizată în două direcții principale. Prima, alfabetizarea de conștientizare, dezvoltată în Brazilia, apoi în Chile de P. Freire: ea constă în dezvoltarea populațiilor, printr-o acțiune educativă, o conștientizare clară a situațiilor lor obiective pentru ca ele să poată transforma lumea în care trăiesc. A doua este alfabetizarea selectivă și funcțională, dezvoltată sub impulsul UNESCO (Conferința de la Teheran), care favorizează dezvoltarea rurală și resursele sale umane, mai ales prin intermediul micilor cooperatiste. Alfabetizarea constituie, într-adevăr, un mijloc indispensabil pentru ca populațiile să nu se poată fi ridicat la rangul de partener egal în proiectele care sînt, de cele mai multe ori, elaborate și realizate în numele ei. Ea este dezvoltată la ora actuală în țările europene, avînd ca destinatar populațiile imigrate.

D. Peraya

(S. D.)

algezimetru

46

Algezimetru

Instrument care permite aplicarea pe piele a unui stimul dureros calibrat, folosit la măsurarea pragurilor de durere*.

M. Richelle (S. D.)

Algoritm

Acest cuvînt vine de la numele unui savant uzbek din sec. al IX-lea, Al Horezmi, celebru datorită tratatelor sale de aritmetică și algebră. O noțiune intuitivă de algoritm, folosită în informatică*, desemnează descrierea precisă a unei metode de prelucrare a unei clase de probleme; ea constă dintr-o suită finită de operații de efectuat pe baza de date, în vederea obținerii unui rezultat determinat (procedură* de calcul*, zis efectiv dacă rezultatul se obține în toate cazurile într-un număr finit de etape). Natura operațiilor utilizate într-un algoritm depinde de informațiile prelucrate și de capacitățile agentului executant (uman sau mașină) cărui este destinat. O definiție riguroasă a noțiunii de algoritm a fost stabilită de A. Markov în 1951, pe baza noțiunii de regulă de producție*. Din punct de vedere matematic, un algoritm definește o funcție calculabilă*. Un exemplu istoric este „algoritmii lui Euclid" pentru calcularea celui mai mare divizor comun a două numere întregi date. În informatică*, algoritmii clasici se referă la problemele trierii elementelor. Studiul complexității unui algoritm, în funcție de mărimea problemei tratate, permite să se estimeze

eficacitatea.

.. n

M. Baron

(S. D.)

Alienare

Stare sau proces prin care ceva este pierdut sau este înstrăinat de cel care îl posedă inițial. Conceptul de alienare a a cum este folosit în psihologia muncii trimite la critica marxistă a economiei politice, după care muncitorul este înstrăinat de produsul muncii sale, străin lui însuși, pentru că este înstrăinat de activitatea de muncă, activitate care aparține altuia. Produsul muncii se asimilează cu produsul, pierzându-și

astfel o parte din propria sa identitate* care într-un fel s-a topit în acesta din urmă. Independent de condițiile economice, conștiința muncitorului poate aliena pe muncitor și răcindu-i resursele intelectuale până la a-l face să se pară de neconceput îmbunătățirea situației sale actuale. Alienarea pare să fie cu atât mai mare cu cât munca nu are semnificație pentru muncitor, sistemul de recompens este legat de factori externi și de productivitatea individului și organizația nu-i oferă sau îi oferă muncitorului puține mijloace pentru a-și realiza propriile obiective. Concret, alienarea se traduce printr-un sentiment de neputință, de lipsă de putere și de înstrăinare de muncă și de ceilalți, o pierdere de încredere în sine, o insatisfacție a muncii și, în sfârșit, o incapacitate de a integra valorile difuzate de orânduire.

P. Lidvan (S. D.)

Alienare mental

Desemnează, de la P. Pinel încoace, toate formele de alterare mentală care duc la imposibilitatea pentru subiect*, ca individ social*, să ducă o viață normală și să participe la viața în colectivitate. Punctul de vedere social este indicat chiar de etimologia termenului „alienare”, din latinescul alienus: străin. În acest caz subiectul face figură de străin sau de alienat. P. Pinel a introdus astfel o tradiție în care nebunii deveniți alienați erau ridicați la demnitatea de bolnavi. Acest punct de vedere urma să pună probleme din ce în ce mai complexe din cauza distincției necesare între alienarea socială și alienarea mentală. La început s-a vorbit de alienare mentală așa cum se va vorbi mai târziu de boală mentală și trebuie subliniat faptul că atributul mental pare deosebit de potrivit atât pentru alienare, cât și pentru boală. Mai târziu, unii au considerat că alienarea în sine constituie o structură generală caracteristică ființei umane; doi dintre principalii elevi ai lui P. Pinel, J. Esquirol și G. Ferrus, se află la originea legii din 1838 care organizează în Franța spitalizarea alie-

naților în aziluri, ca să protejeze bunurile lor. Această lege suscită încă și acum teama de sechestrare. Ea stă la originea dezvoltării sistemului de aziluri din Franța. Azilul de alienați va deveni progresiv o microsocietate ierarhizată care va fi acuzată de facilitarea cronicizării bolnavilor. Nu trebuie totuși uitat faptul că el a permis la început un progres considerabil înlocuind căminele de ceretori și ospiciile, dezvoltând bazele unei medicini eficiente pentru alienați.

y_p

(S. D.)

Aliestezie

Neologism (în greacă: alios, schimbat și esthesia, senzație) propus de Cabanac și care se referă la aspectele emoționale* și afective* ale senzațiilor*, adică la plăcerea* și neplăcerea care le însoțesc. Aceste aspecte afective depind de starea subiectului, mai ales de starea sa internă. O aliestezie pozitivă deplasează calitatea senzațiilor spre mai mult plăcere, iar o aliestezie negativă, invers. Mediul* intern poate fi modificat de diferiți factori, cum ar fi temperatura corporală, febra, deshidratarea, precum și de factori asociați, aversiunea*

condiționat, spre exemplu.

M. Le Moal

(S. D.)

Alimentar (Comportament —) Foamea este unul din factorii, dar nu singurul, care provoacă luarea de hrană (sau nutriția). Ca orice comportament, el este organizat de creier, de la senzația de foame sau de apetit până la conduitele de selectare a hranei. În mod normal, și teoretic, animalul își reglează intrările calorice pentru a-și menține greutatea corporală în limite riguroase și selectează alimentele în funcție de trebuințele fiziologice pentru a-și menține sănătatea. Există o capacitate înscut care orientează spre soluțiile potrivite din punct de vedere calitativ și cantitativ.

Reglarea din punct de vedere cantitativ presupune un stimul intern care declanșează luarea de hrană și care se manifestă prin foame, și un stimul care oprește

această conduită și care se manifestă prin saietate. Acțiunea acestor semnale fiziologice (insulina este unul dintre ele) nu explică totuși ansamblul proceselor de declanșare și de oprire; aceste semnale acționează la nivelul hipotalamusului* și al multor alte regiuni cerebrale. Semnalele r spunz toare de oprirea luării de alimente, care survin înainte ca aceste alimente să fi fost digerate sau să fi îndeplinit o oarecare reglare fiziologică, provin după toate probabilitățile din stomac și din partea superioară

duodenului, fr a se cunoate partea de întindere a secreiei unui hormon zis de saietate (colecistochina) i de evaluare „senzorial ” a aportului nutri ional în volumul ingerat, acest din urm tip de semnal presupunând o digestie par ial pe baza unor enzime secretate de limb . Aceste mesaje sînt adresate sistemului nervos în parte de nervul vag i nervul splanhnic, de i sec ionarea acestor nervi nu împiedic reglarea nutri ional .

Exist tipuri de foame selectiv care permit aportul de elemente necesare supravie uirii. Foamea de sare, spre exemplu, r spunde unui program înn scut, declan at de îndat ce trebuin a biologic devine vital , iar animalul nu trebuie s înve e c sarea este necesar . De asemenea, anumite aversiuni* i preferin e* sînt înn scute (substan e amare i dulci). Cea mai obi nuit dintre tulbur rile de comportament alimentar este obezitatea*, care nu poate fi considerat ca o entitate patologic ; ea este adesea legat de o „bulimie* nervoas ” i este diagnosticat atunci cînd greutatea dep e te 20% din greutatea ideal . Afagia, sau incapacitatea de a mînc i refuzul de hran , poate fi provocat de unele leziuni din regiunea hipotalamusului unde sînt integrate semnalele care conduc la foame sau la saietate, în sfîr it, anorexia* este o pierdere a motiva iei* de a consuma alimente.

M. Le Moal (S. D.)

Din punct de vedere etologic, comportamentul alimentar reprezint o mare parte alocare

48

a repertoriului de baz al unei specii; motivat de foame sau stimulat de faptul c are pui de hr nit, el poate mobiliza esen ialul activit ii animalului, de i unele dintre ele se arat oportuniste în privin a momentului, locului, obiectului. Fiecare specie i-a dezvoltat propria strategie alimentar înscris în fitofagie, pradare, parazitism sau saprofagie în func ie de morfologia sa, de fiziologia sa i de capacit ile sale de asimilare, de mediul în care tr ie te. Aceast strategie reprezint reflectarea necesit ii de a se alimenta, dar i a necesit ii la fel de vitale de a nu fi mîncat. Lo-como ia, comportamentul alimentar, precum i antipr darea exprim locul pe care îl are i rolul pe care îl joac fiecare, în felul s u, în ecosistem*: ni a* sa ecologic , în ceea ce prive te mijloacele i succesul s u, comportamentul alimentar este modulat de competi e i cooperare, inter-specifice i intraspecifice. Toate exemplele sînt de aciune izolat , de grup sau de mas , mono- sau plurispecifice. Comportamentele vitale de locomo ie, de alimentare i de antipr dare constituie materialele esen iale pe baza c rora s-au elaborat prin ritualizare* comportamentele cu func ie expresiv care intervin în rela iile sociale.

J.-C. Ruwet

(S. D.)

Alocare

în cadrul ecoetologiei*, acest termen desemneaz distribuirea sau repartizarea temporar a comportamentelor în exploatarea resurselor care asigur supravie uirea unei specii. Repartizarea comportamentului alimentar* este un exemplu de alocare a comportamentului, care ilustreaz adaptarea* speciei la ni a* sa ecologic i este consecin a evolu iei*. Comportamentul alimentar este modulat de numero i factori i se supune legii disponibilit ii resurselor. El este organizat în a a fel încît s prezerve cantitatea total de alimente consumate pe unitatea de timp. Cu ajutorul unor simul ri de ni e ecologice s-a putut studia comportamentul alimentar în laborator. Aceste simul ri pot fi create i cu ajutorul procedurilor de condi ionare operant *, atunci cînd un animal este confruntat cu dou programe de înt rire* concurente care difer prin frecven a i/sau cantitatea de înt rire alimentar disponibil pe unitate de timp. în aceste condi ii, num rul de r spunsuri i/sau timpul consacrat pentru a r spunde fiec rei componente a programului concurent este direct propor ional cu rata sau cantitatea de înt rire disponibil (legea coresponden ei*, matching law). Distribuirea sau repartizarea temporar a comportamentului operant este folosit i ca indicator al controlului exercitat de stimuli cu ocazia tes-telor de generalizare* concurente.

H. Lejeune

(S. D.)

Alocentrism

Atitudine de centrare a aten iei* sau a activit ilor asupra altuia mai degrab decît asupra sa însu i; se opune egocentrismului*, în accep ia comun a acestui termen. De asemenea, sînt calificate ca alocentrice comportamentele care implic în mod obiectiv o tratare* a realit ii externe (percep ie* auditiv i vizual , îndeosebi).

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Alocortex -> Cortex

Alomimetic (Induc ie —) -> Contagiune

Alomon -> Feromon

Aloplastic

Termen care desemnează ansamblul reacțiilor adaptative centrifuge constând din modificări ale mediului înconjurător. Printre acestea, D. Lagache distinge unele concrete, constând din acțiuni materiale, și unele simbolice, cum ar fi conduitele de limbaj și comunicațiile. Acest termen a fost introdus de către S. Ferenczi, în 1919, în opoziție cu noțiunea de adaptare auto-plastic * referitoare la modificări numai ale organismului. S. Ferenczi îl leagă mai ales de conversiunea isterică și, în general, de „fenomenele de materializare”,

49

altruism

adică de conduitele de reprezentare plastică dorite pe baza materialului corporal. După el, ar fi vorba de o regresie mai profundă decât cea a visului, de vreme ce dorința inconștientă se realizează aici în stări sau acte ale corpului, și nu într-o imagine vizuală. După S. Freud, comportamentul normal sau sănătos care efectuează o lucrare asupra lumii exterioare este aloplastic. Dimpotrivă, psihoza este autoplasică.

E. Jolley (S. D.)

Allosteric (Efect —) -> Antagonist

Alternan

Producerea alternanței a două răspunsuri*. Comportamentul de alternanță este observat mai ales în situații cum ar fi labirinturile* cu două căi, în care sunt oferite două posibilități de răspunsuri, fiecare pentru această sferă echivalente în privința a întreprinderii. Tendința la comportamentul de alternanță pare să depindă, în astfel de cazuri, de factori genetici, așa cum o arată comparațiile* de familii de șobolani. Alternanța poate fi indusă de structura dispozitivului și de regulile care domnesc aici: astfel, anumite labirinturi au fost construite în așa fel încât un parcurs preferențial presupune o succesiune alternantă de cotituri la dreapta și la stânga. În învățările discriminatorii cu inversiuni* succesive, alternanța decurge din inversiunea regulii care asociază cei doi stimuli la cele două răspunsuri posibile (stimulii A și B, unul pozitiv, celălalt negativ, schimbându-și valoarea după o regulă de inversiune alternantă regulată sau neregulată, subiectul trebuind să-și inverseze răspunsurile pentru a continua să fie în ritm). „ , „

M. Richelle

(S. D.)

Alternanță funcțională

Noțiune foarte generală introdusă de H. Wallon pentru a specifica caracterul discontinuu (v. Continuitate) al dezvoltării* copilului. Pentru acest autor, evoluția conduitei umane nu constă dintr-o adiționare lineară de capacități noi, ci se caracterizează prin numeroase oscilații (anticipare* de funcții, regresie* etc). Termenul de alternanță funcțională desemnează această oscilație între mecanisme centripete și mecanisme centrifuge care constituie fundamentul oricărui proces de dezvoltare. Ea se bazează pe un substrat biologic (funcționarea alternantă a metabolismului și a catabolismului) și se manifestă la toate nivelurile organizării psihologice: alternanța asimilării* și acomodării* în procesele de dezvoltare a inteligenței*; alternanța de faze de autocentrare și de faze de interacțiune* în dezvoltarea socială; alternanța între activitățile care în sine* și de eu* (ego) pe de o parte, de eu și de supraeu* pe de altă parte, în dezvoltarea personalității* etc.

A. Freud și M. Klein, în analiza lor asupra relațiilor subiectului la „obiectul parțial”, au descris unele fenomene analoge de alternanță între mecanisme de proiectie* și de introiecție*, ca și între procesele de separare și de individualizare*.

J.-P. Bronckart și E. Jolley

(S. D.)

Altruism

Un comportament este numit altruist atunci când cel ce-l emite nu are nici un profit în mod direct, acesta aducându-i neplăceri sau făcându-l să-și asume riscuri, în timp ce partenerii, camarazii și membrii grupului sau ai comunității din care face parte profită de pe urma lui: o mamă se sacrifică pentru puiul ei; o gâscă sexuală matură își amână propriul cuibărit pentru a ajuta la creșterea unui alt grup de pui; marmota care observă vulturul și scoate un strigăt de alarmă și avertizează congenerii care se pun la adăpost, dar atrage în același timp atenția prădătorului asupra ei. Altruismul este opusul egoismului. Dar nici unul, nici altul nu sunt absolute: apărarea puiului este cu atât mai aprigă cu cât acesta este mai aproape de momentul emancipării. De asemenea, gâscă care ajută și care își amână cuibăritul dobândește o experiență care ulterior îi va folosi. Etologii se străduiesc să definească aceste

altul

50

no iuni evitând orice referire la intenție*, emoție* sau conștiință*, nejuducându-le decât după efecte, atât pentru emitor, cât și pentru beneficiar. Într-un sens strict, altruismul mic are ansele de supraviețuire ale primului și le crește pe ale celui de-al doilea. Dar nu este vorba de evaluat costurile și beneficiile și nici de stabilit dacă, pe termen mediu și pe termen lung, avantajele nu sînt totuși reciproce, în care caz este vorba mai degrabă de mutualism sau de simbioză*. Sociobiologii* au încercat să împacă altruismul cu teoria darwinistă subliniind faptul că animalul altruist este adesea foarte înrudit cu beneficiarul: mama și puilul ei; albina lucrătoare din stup, care este soră sau soră vitregă cu regina și vară cu larvele pe care le îngrijește și le protejează și pe care aceasta din urmă le-a produs; gâșca și marmota care ajută sau avertizează. Comportamentul altruist are efectul de a contribui la succesul difuziei caracteristicilor genetice pe care le au membrii acestor familii.

J.-C. Ruwet (S. D.)

Altul

În 1897, J. M. Baldwin prezenta, în Dialectica dezvoltării individului, eul și altul, ego-ul și alter-ul ca fiind organizații pe baza unui proces bipolar, care operează prin proiectii și incorporări. Concepția lui a fost reluată și modificată de P. Janet, H. Wallon și J. Lacan. G. H. Mead propune, în 1934, un model al personalității*, după care „eul” profund se formează suportînd mai mult și „eu/ego”, în care se exprimă deosebirea de roluri și de atitudini. Aceste procese apar mai cu seamă la copil, în cele două tipuri ale jocului*, liber (play), apoi organizat (game). Reprezentarea globală a jocului altora reușește să definească funcția unui altul (cel alt) generalizat, în psihanaliză, J. Lacan a insistat îndeosebi asupra distincției „micul altul” (a), care nu trebuie confundat cu obiectul a, și „marele altul” (A). Altul se constituie în raport cu eul pe baza unor imagini speculare și reprezintă, pe o axă imaginară, obiectul identificării* aceluiași nume. Altul este polul transindividual al axei simbolice, adică al limbajului definit ca funcționare a unui lanț semnificativ, al cărui punct de legătură în oglindă este subiectul inconștient. H. Wallon a elaborat și el, aproximativ în aceeași perioadă ca și J. Lacan, o interesantă teorie tripartită în care deosebete de eu, pe de o parte „altul intim, fantomă celui alt pe care fiecare o poartă în sine”, și pe de altă parte Altul radical, polul grupului identificărilor eului

social-

E. Jalley

(D. F.)

Alzheimer (Maladia lui —)

Constituie cea mai frecventă demență*. Definiția ei se bazează pe criterii histo-patologice: prezența plăcilor senile și a degenerescențelor* neurofibrilare la nivelul cortexului* cerebral; în fapt, leziunile afectează și structurile subcorticale și în mod mai specific nucleul bazal al lui Meynert. Demența degenerativă, frecvența sa crește, se intensifică odată cu vârsta; există tendința să nu se mai facă distincția între demența presenilă și demența senilă. Varietatea clinică a acestei afecțiuni, cel puțin la început, este foarte mare, chiar dacă amnezia* reprezintă trăsătură dominantă (ceea ce poate pune problema de a o distinge de tulburările de memorie legate de vîrstă).

Evoluția maladiei este ineluctabilă, după cînd în câțiva ani la o decdere comportamentală majoră. Identificarea unei perturbări la anumiți neurotransmițori* (acetilcolina, îndeosebi) poate permite unele aplicații terapeutice. Existența unor forme familiale pune în discuție posibilitatea unui factor genetic.

J.-L. Signoret

(S. D.)

Ambianță fizică

Ansamblu de factori fizici care definesc în mod permanent mediul înconjurător* caracteristic unei situații experimentale sau contextului de viață reală, ambianța constituie un fundal pe care se vor detașa

51

ambivalență

evenimentele și stimulii*, aceștia aparținînd de asemenea mediului, dar avînd o semnificație sau o influență deosebită pentru individ sau grup. Astfel, clima, poluarea atmosferică, nivelul zgomotelor constituie elemente ale ambianței fizice. Unele aspecte ale acesteia s-ar putea specifica: ambianță sonoră, ambianță luminoasă. Acest termen se încadrează în psihologia mediului înconjurător.

M. Richelle (S. D.)

Ambidextrie

Capacitatea anumitor subiecți de a se servi la fel de bine de amîndouă mîinile pentru a efectua acțiuni din viața de toate zilele. Ea rezultă dintr-un defect de dominanță* emisferică. Totuși, în dezvoltarea* copilului, această aptitudine* poate fi observată într-o anumită perioadă, în general tranzitorie, înaintea stabilirii unei preferințe. Ambidextria este observată uneori ca semn însoțitor (la fel ca și faptul de a fi stîngaci*) în unele tulburări ale limbajului*, fiecare constituie un factor cauzal al acestora.

G. De Weck

(S. D.)

Ambiguitate -> Iluzie perceptiv

Ambi ie

Dorin de a reu i, mai ales în via a profesional , i de a vedea acest reu it valorificat social prin mobilitatea social *, succesul în carier , stima celorlal i i prestigiul. Cuvântul ambi ie dobînde te uneori un sens peiorativ (a vrea s reu e ti cu orice pre , oricare ar fi mijloacele folosite) i uneori un sens pozitiv (a vrea s reu e ti datorit eforturilor tale personale i prin utilizarea deplin a capacit ilor proprii).

C. Lâvy-Leboyer (S. D.)

Ambivalent -> Rezonan intim

Ambivalen

În mod tipic, coexisten a dragostei i a urii în rela iile cu una i aceea i persoan . Termen creat de E. Bleuler (1910) pentru a de-

semna unul din semnele schizofreniei*; da-ul i nu-ul, afirma ia i nega ia sînt simultane i indisociabile în trei domenii; voluntar, intelectual i mai ales afectiv. S. Freud a reluat această no iune din acest ultim punct de vedere, mai întîi în leg tur cu transferul negativ (1912), f cînd din el un concept psihanalitic major. Ambivalen a se întîlne te în gelozie, în doliu, dar mai cu seam în nevroză obsesional *. Dezvoltarea libidinal a fost conceput de K. Abraham ca mergînd de la stadiul oral preambivalent la stadiul genital postam-bivalent. Copilul are grij de obiect i îl protejeaz de propria sa ostilitate pentru a-i împiedica distrugerea i a- i asigura permanen a. Pentru M. Klein, ambivalen a este prezent de la început: distrugerea obiectului iubit este evitat de clivaj* i de proiec ie* (pozi ie paranoid -schizoi-d *). Pozi ia depresiv are ca finalitate integrarea ambivalen ei în rela ia de obiect total cu ajutorul progreselor de maturizare i de repara ie*. S-a propus adoptarea termenului de „divalen ” pentru a explica absen a de integrare a celor dou componente ale ambivalen ei pulsionale consecutive clivajului obiectelor bune i obiectelor rele.

Ambiguitatea no iunii de ambivalen apare clar: dac ea înseamn ac iunile i sentimentele rezultînd dintr-un conflict defensiv, ea ia un sens foarte larg care se aplic la orice situa ie conflictual sau formare de compromis*. În sens restrîns, ea explic „conflicte specifice în care componenta pozitiv i componenta negativ a atitudinii afective sînt simultan prezente, indisociabile i constituie o opozi ie nondialec-tic , de nedep it pentru subiect, care a spus în acela i timp da i nu" (J. Laplanche i J.-B. Pontalis, 1967, p. 21). No iunea de ambivalen trimite la dualismul pulsional pe care îl descrie teoria freu-dian a pulsionilor de via i de moarte, a a cum ac ioneaz el în simptomul nevrotic (fobia*, d. ex.) i în complexul Oedip*. Astfel, dincolo de conflictele intrapsihice între instan ele personalit ii psihice (eu, amendabilitate

52

sine, supraeu) trebuie s se fac loc contradic iilor inerente vie ii pulsionale.

E. Brusset

(S. D.)

• Bleuler E. (1910), „Vortrag iiber Ambi-valenz", Zentralbalt fur Psychoanalyse I, 266. — FREUD S. (1912), „Zur Dynamik der Uber-tragung", Gesammelte Werke, voi. VIII, Imago, Londra. Traducere (1953): „La dynamique du transferi" (trad. A. Berman), în De la technique psychanalytique, PUF, Paris. —Laplanche J. i Pontalis J.-B. (1967), Vocabulaire de la psychanalyse, PUF, Paris.

Amendabilitate

Termen criminologie folosit pentru a defini conduita unui vinovat care îi recunoa te vina. Amendabilitatea este considerat ca o capacitate de schimbare moral a unui delincvent i arat dorin a sa

de a repara prejudiciul adus. , , ,

F v J J. Selosse

(S. D.)

Amenin are

Limba al violen ei* folosit pentru a exercita o presiune moral asupra unei alte persoane, prevestind un r u poten ial prin intermediul unui raport de for e inegale. Bazat pe team i intimidare, amenin area constituie un indiciu de pericol legat de un proiect strategic de a aduce prejudiciu* altuia. Ea este simptomul trecerii de la o situa ie interpersonal conflictual

la o situa ie periculoas . ,

’ ./ Selosse

(N.C.)

Amestec de culori

Asociație sau combinație de culori. Poate fi vorba despre un amestec de lumini sau de materii (pigmenți) colorate. Colorime-trie* distinge două tipuri de amestec. În amestecul aditiv, o culoare adăugată altelea produce o senzație colorată a creșterii lungimii de undă dominantă este cuprinsă între cele ale componentelor sale, cel puțin dacă este vorba despre culori mai mult sau mai puțin monocromatice. Se obține verde amestecând albastru și galben. Un amestec aditiv corect dozat din trei culori primare aditive (roșu 700 nanometri, verde 546 nm, albastru 436 nm) dă o impresie de alb. În amestecul sustractiv, o lumină albă apare albastru printr-un filtru albastru deoarece acesta a sustras din lumina de origine toate tonalitățile cu excepția lungimii de undă corespunzătoare albastrului filtrului. Dacă se adaugă acestui filtru albastru un filtru galben, se obține prin combinație sustractivă o lumină purpurie (complementară verdelui). Sustragerea a trei culori primare dă negru (culorile primare sustractive sînt galbenul, cyanul și magenta). Pictorii utilizează ambele procedee.

R. Gemcot

(N.C.)

Ametropie

Stare anormală de refracție a ochiului în care, cu o acomodare* relaxată, imaginea unui punct la infinit se formează fie în partea din față a retinei (miopie) printr-un exces de putere convergentă sau o alungire axială excesivă a globului ocular, fie în partea din spate a retinei (hipermetropie) din cauza insuficienței puterii convergente sau scurtării axiale a globului ocular. Lipsa de ametropie este numită emetropie*.

R ^,^

(S. D.)

Amigdal

Îngrijim dire de grupuri de neuroni, numite și complex nucleal amigdalian, plasat în partea dorsomediană a polului temporal, chiar în fața extremității anterioare a hipocampului*. Complexul amigdalian este împărțit în două părți filogenetic distincte:

1. arhistriatum (forma sa bazală primitivă) se găsește la originea complexului cortico-comedial, cuprinzând nucleele corticală, medială și centrală; relativ mic la om, acest complex primește fibre din structurile olfactive;

2. paleopallium se găsește la originea complexului nucleal bazolateral, constituit din nucleii laterali, bazali și bazali accesorii. Aferențele sale provin din cortexul* piriform și din girusul parahipocampic, și de asemenea din diverse teritorii neurocorticale. În afară de aceasta, cele două complexe nucleale sînt interconectate între ele și prezintă numeroase conexiuni cu tala-

53

amintire

musul și cu hipotalamusul. Datorită foarte numeroaselor sale conexiuni anatomice cu structuri cerebrale și mai ales limbice*, amigdal este considerat ca un centru esențial, chiar dacă nu este singurul, pentru controlul reacțiilor emoționale* și al conduitei agresive*, atât la nivelul răspunsurilor vegetative*, cât și al manifestărilor comportamentale. Amigdal pare să fie răspunzătoare în primul rând de tabloul clinic al sindromului lui Kliever și Bucy* datorat unei leziuni bitemporale: hiporeactivitate emoțională, cecitate psihică, comportament oral exagerat, hipersexualitate. Acest sindrom este interpretat în termeni de nerecunoaștere a semnificației stimulilor mediului înconjurător. Leziunile amigdalei atenuează reacțiile de frică*, de fugă* sau de apăsare*, diminuând comportamentele de agresiune. În fapt, amigdal constituie un soi de zăvor de securitate controlînd nivelul de funcționare al altor structuri cerebrale, fiind ea însăși supusă unei balanțe interne complexe prin interacțiunea între diferitele ei nucleu. În plus, amigdal este implicat în memorarea* stimulilor prezentați subiectului participînd la atribuirea semnificației lor.

B. Soumireu-Mourat

(S. D.)

Aminat (Acid —) → Acid aminat

Amin

Compus organic azotat, în care azotul unește trei radicali dintre care cel puțin unul este un alcool (amin alifatic) sau un aril (amin aromatic). Printre acestea din urmă, catecolaminele (CA), dopamina (DA), noradrenalina* (NA), adrenalina* (A) și serotonina* (5-HT), monoamine naturale, joacă un rol important la nivelul sistemului nervos în care îndeplinesc funcția de neuro-mediatorii*. Tirozina, acid aminat precursor, este transformat succesiv în dihidroxi-fenilalanin (DOPA), DA, NA, apoi A. Hidroxilarea tirozinei în DOPA, etapă limitantă a acestor cicluri de sinteză, este catalizată de tirozina hidroxilază, enzimă specifică neuronilor catecolaminergici. DOPA este

transformat, sub acțiunea unei decarboxilaze specifice, în DA care este transformat, în neuronii noradrenergici, sub acțiunea DA-beta-hidroxilazei, în NA, ea însăși transformată în A, prin acțiunea feniletanolamin-N-metil transferazei, în neuronii adrenergici. CA stocate în veziculele terminale axonale sînt eliberate sub efectul unei stimulări nervoase, în fanta sinaptică unde ele își exercită

ac iunile, cu efect asupra unor receptori* specifici. Concentrarea lor sinaptic este meninut la o rat foarte slab datorit unor procese de inactivare puternice: pe de o parte, recapturarea prin terminalele presinaptice i, pe de alt parte, degradarea enzimatic asigurata de COMT (catecoloximetiltransferaz) i MAO (monoaminooxidaz). Serotonina (5-HT) este prezent in esutul cerebral i in anumite celule ale tractului digestiv (celule cromafine i argen-tafine). Precursorul sau este L-triptofanul, care este transformat in 5-hidroxi-triptofan (5-HTP), prin triptofan hidroxilaz , apoi in 5-HT sub ac iunea unei decarboxilaze aspecifice. in sinaps ea este supus aceluia i proces de inactivare. Majoritatea moleculelor cu scopuri terapeutice (psihotropi*) i drogurile* care duc la toxicomanii* ac ioneaz prin interferen fie cu metabolismul, fie cu modul de ac iune pre- sau post-sinaptic a aminelor biogene. Un exemplu de terapeutice printr-un precursor este reprezentat de administrarea de L-DOPA in maladia lui Parkinson*.

U. Spampinato

(S. D.)

Amintire

Alaturi de sensurile sale mai literare, de memorie* sau de act de rapel*, acest termen din limbajul curent desemneaz orice element pstrat in memorie sau evocat. El este folosit destul de des in psihologie, fr ins ca specialistii in memorie s-i fi dat o definitie net , care s-i delimiteze clar utilizarea in raport cu termeni cu o aparen mai tehnic i de dat mai recent , cum ar fi reprezentare* sau informatie* in memorie, rememorare*, urm mnezic* .

amintire de acoperire

54

55

amnezie

El este totu i, in general, rezervat unor manifest ri con tiente, sau care pot deveni con tiente inind de memoria declarativ * mai degrab decit de memoria procedural *, de memoria explicit mai degrab decit implicit *, de mental* i de reprezentativ* mai degrab decit de motor. Nu-l vom g si in contextul memoriei i al inv rii* la animal.

Statutul amintirilor i func iile lor in economia persoanei sint departe de a fi elucidate in intregime. Ca urmare a cercet rilor lui S. Freud asupra no iunilor de amintire infantila i de amintire-ecran* care l-a dus la descrierea amneziei* infantile, a mecanismelor de refulare* i de deplasare*, ne putem intrebati dac amintirea este cu adev rat o emergen din trecut sau dac ea se raporteaz la trecut, dac este o urm sau o copie* inmagazinat in minte sau o constructie permanent remaniat in functie de dezvoltare, a a cum sus inea J. Piaget.

Raportul intre amintire i realitatea istoric constituie, de altfel, obiectul unor cercet ri psihologice asupra validit ii m rturiei, cercet ri care sint alimentate ast zi de teoriile perceptiei* i ale memoriei i de lucr rile de psihologie social asupra atitudinilor*, a tept rilor*, atributiilor* etc.

C. Prevost i M. Richelle

(S. D.)

Amintire de acoperire -> Amintire-ecran

Amintire-ecran

Expresie creat de S. Freud, in 1898. Amintirea-ecran sau amintire de acoperire este o amintire din copilrie care merge pin la perioada precedent amneziei* infantile i foarte modificat in continuare. Este vorba despre un produs psihic compozit care reune te tr s ture mnezice* mergind pin la prima copilrie i un scenariu mai recent, in general adugat in perioada de adolescenta subiectului. Amintirile autentice formeaz in felul acesta materialul unei reconstruc ii care le aranjeaz altfel, cam asa cum elaborarea secundar * reorganizeaz produsele travaliului visului*. Din punctul de vedere al subiectului, nimic nu-i indic faptul c amintirile-ecran nu sint nite amintiri autentice.

J.-M. Petot

(S. D.)

Aminare

Interval de timp impus de experimentator intre un stimul* i r spunsul* care trebuie dat (numit in consecin r spuns aminat*) sau intre un instructaj* i inceputul activit ii subiectului. Introducerea unei astfel de aminari poate avea ca scop explorarea capacitatilor de retentie* sau favorizarea planificarii ac iunii.

Interval de timp introdus de experimentator intre evenimentele experientei in vederea analizarii mai eficiente a relatiei dintre variabile* dependente i independente sau pentru neutralizarea variabilelor parazite. Astfel, in m surarea unui timp de reactie*, o aminare cu o durat neregulata intre stimulul avertizor* i stimulul imperativ* asigur mobilizarea atentiei subiectului, impiedicind anticiparea*. Perioada de a teptare ceruta de subiect ca o conditie a intrarii* in anumite programe* de condonare

operant *. In programul de consolidare a Debitului de R spus Lent (DRL), subiectul trebuie să - i r reasc r spusurile printr-o amânare critic pentru a fi în rit.

Inhibi ie de amânare: în condi ion rile* de urm *, amânate*, sau la durat *, reducerea sau stingerea* r spusurilor condi ionate în prima faz a amînrii (r spusurile nesubzistînd decît în apropierea prezentei stimulului necondi ionat*).

M. Richelle (D. S.)

Amînat

Reportat în timp dup un interval mai mult sau mai pu în îndelungat. Termenul se aplic unor procedee experimentale în care subiectul este împiedicat să - i furnizeze r spusul în timpul unei perioade de timp definite. Aceste procedee de reac ie amînat au ca scop, în general,

s pun în eviden reten ia* în memorie* a informa iei* utile r spusului, ca în încercarea clasic în care momeala este plasat sub una din cele trei ascunz tori din fa a subiectului, sau în punerea în coresponden * amînat . Inhibînd intrarea imediat în ac iune, ele pot avea ca scop i p strarea unei perioade de inspectare a situa iei i de reflec ie anticipativ , ca de exemplu în experien e referitoare la rezolvarea de probleme* concrete. Se spune i despre o func ie* ale c rei condi ii de maturizare nu autorizeaz exprimarea decît într-un anumit stadiu* de dezvoltare*.

înt rre amînat : în condi ionarea instrumental * sau operant *, înt rre* prezentat mai degrab dup o anumit amînare, decît imediat dup r spus.

M. Richelle (D. S.)

Amînat (Rapel —) -> Rapel

Amnezie

în accep ie larg , desemneaz orice tulburare de memorie* care nu poate fi raportat la o alt dezordine, cum ar fi, de exemplu, o tulburare a vigilen ei, o perturbare a timusului. Termenul de amnezie trimite în acela i timp la situa ii sau la concep ii multiple f cînd necesar folosirea complementar a unor calificative, în afara cazului cînd el însu i se transform în calificativ (cum ar fi, d. ex., afazie amnezic). Num rul mare de criterii utilizate ne oblig la defini ii succesive. Amnezie anterograd : afecteaz memoria evenimentelor tr ite pe parcurs de c tre subiect, adic memoria conceput ca „mergînd în întîmpinare”; calificat i ca amnezie a faptelor recente, ca uitare încetul cu încetul, precum i prin termenul mai discutabil de amnezie de fixa ie. Amnezie retrograd : afecteaz memoria de evenimente i de informa ii — aflate înainte apari iei unei st ri patologice, adic memoria conceput ca „proiectat în urm ”; calificat i ca amnezie a trecutului, această amnezie se refer la amintirile

biografice, cuno tin ele didactice i socioculturale i ine de un gradient temporal care face ca amintirile cele mai vechi să reziste cel mai bine (legea lui Ribot). Amnezie global : desemneaz o amnezie anterograd care afecteaz informa iile, oricare ar fi modalit ile lor senzoriale (vizual , auditiv), în timp ce o amnezie electiv sau specific nu afecteaz decît un singur tip de informa ie (amnezie verbal , d. ex.).

Amnezie semantic : afecteaz cunoa terea obiectelor i a lexicului*; ea poate fi apropiat de asimbolie* i într-o anumit m sur de afazie amnezic . Amnezie de identitate: situa ie psihopatologic ce face ca un pacient să - i fi pierdut identitatea i orice amintire biografic în leg tur cu ea, în timp ce capacit ile mnezice care permit achizi ia de noi amintiri sînt cru ate; calificat i ca amnezie retrograd func ional , ca amnezie psihogen .

Amnezie traumatic : trimite la o circumstan etiologic r spunz toare de o amnezie lacunar , adic referitoare la o perioad de timp care este golit de orice amintire. Aceast perioad de timp corespunde lipsei de con tinent , dar poate afecta i un moment din trecut mai mult sau mai pu în vast i care a precedat traumatismul (amnezie retrograd), precum i o perioad în care, în ciuda revenirii la con tinent , prezentul nu mai poate duce la amintiri (amnezie anterograd). Sindrom amnezic: constituie modelul neuropsihologic al amneziilor. Legat de o leziune bilateral ce afecteaz sistemul limbic*, care nu trebuie redus la circuitul lui Papez, mecanismele sale r spunz toare sînt departe de a fi univoce (tulburare de achizi ie, de consolidare, de rapel). Nucleul s u este constituit dintr-o amnezie anterograd global f r amnezie semantic , adic atingînd electiv memoria episodic *. Sindromul lui Korsakov* poate i trebuie considerat drept o form de sindrom amnezic.

Ictus amnezic: sindrom clinic definit printr-o dezorganizare izolat i tempo-amodal

56

rar (cîteva ore) a memoriei i care poart r spunderea unei amnezii lacunare.

J.-L. Signoret (S. D.)

Amodal (Complement —)

Element prin care percep ia î i completeaz o figur par ial mascat de un ecran sau traiectoria unui obiect care dispare pentru moment într-un tunel. Fenomenul a fost denumit în 1951 de A. Michotte,

care i-a studiat minui iose condi iile de apari ie, în leg tur cu legile bunelor forme* i cu percep ia cauzalit ii*.

M. Richelle (S. D.)

Amoralism

Sistem de gândire care se vrea str în i indiferent la orice referin la valorile morale. Amoralismul este revendicat de anumi i devian i* care î i definesc conduitele în func ie de normele naturale sau estetice. În anumite st ri patologice, amoralismul decurge dintr-o pierdere a sim ului moral prin incapacitatea oric rei judec i altruiste*.

J. Selosse

(S. D.)

Amorsare

Tehnic folosit frecvent în psihologia cognitiv experimental , care cuprinde în general trei faze: prezentarea stimulului (cuvânt, fa , imagine) numit amorsa, un interval de timp în cursul c ruia sînt prezenta i fie stimuli de umplutur , fie nimic (interval interstimuli) i în sfîr it prezentarea unui al doilea stimul (obiectiv). Sarcina subiectului const , cel mai adesea, în a categorisi sau a denumi obiectivul ori în a decide dac este vorba sau nu despre un cuvânt (decizie lexical). Se poate vorbi despre efect de amorsare dac prezentarea primului stimul duce la o diminuare a timpului de laten * a r spunsului sau la o coborîre a pragului* de identificare în sarcina realizat asupra obiectivului. Se vorbeste de amorsare specific modalit ii atunci cînd obiectivul i amorsa sînt analizate via aceea i modalitate senzorial (d. ex., imaginea unui cîine

i cuvîntul scris „cîine”) i de intermo-dalit i în celelalte cazuri. O amorsare este numit specific domeniului dac obiectivul i amorsa apar în aceleia i familii de stimuli (d. ex., cuvintele scrise) i inter-domenii în celelalte cazuri. Amorsarea prin repeti ie implic folosirea aceluia i item (acela i cuvînt, aceea i fa , imaginea aceluia i obiect) ca amorsa i ca obiectiv. Pot fi prezente unele modific ri de suprafa (caractere de tipar diferite, a ezare diferit) care fac ca cei doi stimuli s fie mai degrab similari decît identici.

S. Bredart (S. D.)

Amorsa —> Amorsare

Amplitudine

Termen general pentru a desemna m rimea, dimensiunea unui fenomen si care ! se aplic din punct de vedere tehnic în psihologie fie unor caracteristici ale stimulului (amplitudinea unei sonore, care se exprim prin senza ia de intensitate* a stimulului auditiv), fie r spunsului (amplitudinea unui r spuns salivar condi ionat, m surat în pic turi de saliv ; amplitudinea unei mi c ri* etc).

M. Richelle (S. D.)

Amprint /întip rire

Marc de ne ters primit în cursul unei experien e precoce a dezvolt rii (v. Impregnare), i care fixeaz caracteristicile supraindividuale ale clasei de fiin e sau obiecte c reia subiectul îi va rezerva ulterior conduitele sale filiale, sociale i/sau sexuale. Este bine cunoscut c bobocul de ra care a fost clocit de o g în o urmeaz pe aceasta de la ie irea din ou a a cum i-ar urma mama i rezerv ulterior conduitele sale sociale i sexuale galinaceelor. D. A. Spalding a fost primul care a v zut aici un proces precoce i radical de înv are* a caracteristicilor partenerilor sociali. K. Lorenz (1935) iE. H. Hess (1973) au precizat particularit ile i condi iile de instalare a fenomenului. Astfel, pu în dup ie irea din ou, o pas re de cuib ne tiu-

57

anaclitic

toare prime te i memoreaz durabil într-o faz sensibil a dezvolt rii sale (numit perioad critic *), ideal între 13 si 16 ore de via , amprenta fiin ei, mama sa sau un obiect de substitu ie (amprenta matern sau amprenta în leg tur cu un obiect aberant) la care este expus mai întîi. Ea rezerv ulterior obiectului amprentei r spunsul s u filial. Pentru Lorenz, aceast fixare pe obiectul primei expuneri este definitiv , exclusiv , ireversibil i va orienta toate r spunsurile filiale, sexuale i sociale. S-a n scut o confuzie din cauz c Lorenz a fost succesiv pentru animalele sale de experien un substitut matern, un tovar , un partener. Or, dac r spunsul filial ca o consecin dispare dup cîteva s pt mîni, un nou proces de sensibilizare la stimuli noi pentru un alt registru de r spunsuri se instaleaz în cadrul grupului de perechi, în care subiectul prime te amprenta tovar ului de cre tere care îi va orienta mai tîrziu r spunsurile sexuale (amprenta sexual). Amprenta se refer la caracteristicile supraindividuale: animalul î i generalizeaz r spunsurile la toate obiectele apar inînd clasei obiectului de amprent . Punerea în discu ie a caracterelor de exclusivitate i ireversibilitate ale amprentei s-a mai atenuat: fazele sensibile nu sînt la fel de riguros delimitate în timp, dar, o dat amprenta dobîndit într-o perioad ideal , o nou amprent nu i se mai poate substitui. Totu i, un subiect privat timp îndelungat de contacte cu reprezentan i ai obiectului de amprent poate, în timp, s - i reporteze conduitele asupra altuia; în acest

caz îns , preferin a r mîne dobîndit la obiectul de amprent . Deci caracteristicile fenomenului care r - mîn sînt: prioritatea primei experien e i ireversibilitatea preferin ei. In plus de amprenta matern i amprenta sexual , unii autori extind no iunea de amprent la impregnarea cu cîntul* speciei (amprent vocal), la habitatul* de cre tere (amprent legat de locuin), la alimentare (amprent alimentar).

J.-C. Ruwet

(D. S.)

• Lorenz K. (1935), „Der Kumpan in der Umwelt des Vogels”, Journal fur Ornithologie, 83,137-413. — Hess E. H. (1973), Imprinting. Early Experience and the Developmental Psychology of Attachment, Van Nostrand Reinhold Co, New York.

Amuzie

Perturbare a capacit ilor muzicale ca urmare a unei leziuni cerebrale. în mod clasic, se disting dou tipuri de amuzie: amuzia expresiv constînd în incapacitatea de a cînta, de a fluiera sau de a fredona o melodie; amuzia receptiv , denumit adesea pur i simplu amuzie, care poate afecta, fie în mod izolat, fie împreun , identificarea melodiilor, a timbrurilor i a ritmurilor. Amuzia este, în mod excep ional, asociat cu tulbur rile afazice. Regiunea temporal dreapt apare ca func ional predominant pentru capacit ile muzicale.

J.-L. Signoret

(S. D.)

Anaclisis

în psihanaliza* freudian , anaclisis, una din cele trei caracteristici ale sexualit ii* infantile, desemneaz rela ia existent între pulsunile* sexuale i pulsunile de autoconservare. Primele se folosesc de func iile vitale care le furnizeaz o surs organic , un obiect i o direc ie, devenind apoi independente.

în tiin ele limbajului*, acest termen desemneaz , într-o situa ie de comunicare* exolingua i asimetric , conduitele de limbaj de sprijin i de ajutor, ca i facilitarea enun urilor i verificarea sistematic ce marcheaz schimburile dintre un nativ i un nonnativ. Anaclisisul, care pune împreun în elegerea i structurarea discursiv , reprezint ajustarea reciproc pe care nativul i nonnativul o folosesc pentru a comunica.

M. Pujol

(D. S.)

Anaclitic

Mod infantil de reac ie depresiv la separare.

R. Spitz a descris depresia anaclitic la sugarii de ase luni obliga i s se separe de mam . Dup o prim faz de o lun

anafor

58

în timpul cre ia copiii devin plîng re i i preten io i, încetul cu încetul se instaleaz o stare de apatie cu o încetinire psihomo-torie, refuz de contact, insomnie*, pierdere de greutate i întîrziere în dezvoltare*. Aceast stare, cu totul reversibil în timp de trei sau patru luni în caz de reg sire cu mama, are, în caz contrar, consecin e ireversibile. La adult, termenul de anaclitic este folosit pentru a sublinia o caren structural pre-depresiv i, prin extindere, vulnerabilitate la separare.

In accep ia freudian , termenul anlehnung, ca adjectiv, subliniaz importan a rolului func iilor corporale ca sprijin al sexualit ii infantile. Astfel, trebuin a de hran sprijin apari ia pl cerii suptului la sîn.

R. Jouvent

(S. D.)

Anafor

în retoric *, repetarea emfatic a acelora i cuvinte. în lingvistic *, desemneaz în mod obi nuit mecanismul de reluare a unei in- forma ii existen iale de-a lungul discursului* printr-o unitate lingvistic * capabil de referin * actual (pronume, descriere hot rît , nume propriu, semn zero); denota ia* acestei unit i E2 (anaforic) este în func ie de cea a unei expresii* anterioare E1 (antecedent). Anafor este „fidel ” dac E1 i E2 sînt coreferen iale i con in acela i nume („o pisic ... aceast pisic ...”). Ea este „asociativ ” dac desemn rile* sînt într-un raport de contiguitate („o cas ... acoperi ul...”). No iunea acoper în fapt cel pu in trei fenomene distincte:

1. co-istan ierea mai multor locuri de argument* în aceea i fraz * complex ;
2. marcarea cuno tin elor implicite împ rt ite de interlocutori (v. Deictic);
3. elipsa semnifican ilor* recuren i.

A. Berrendonner

(S. D.)

Anagenez -> Evolu ie

Anaglif

Stereogram * constînd din două desene sau fotografii suprapuse și ușor deplasate, ale uneia și ale celeia și scene, dar realizate

din două puncte de vedere și în culori complementare. Dacă această stereogramă este privită prin filtre de aceeași culoare, unul pentru fiecare ochi, desenul va apărea în relief.

R. Genicot

(S. D.)

Anal

Acest adjectiv este aplicat, în psihanaliză, unei forme de erotism legate de excitația mucoasei anale, de pulsunile* sexuale corespunzătoare, de o fază de dezvoltare* libidinală în care aceste pulsuni predomină și de anumite trăsături de caracter* care sînt fie traducerea directă, fie supra-compensarea* scopurilor pulsionale anale. S. Freud întrevăde existența erotismului anal încă din 1897, dar nu-l elaborează teoria decât în 1905, în Trei eseuri asupra teoriei sexualității. În această lucrare el distinge două componente în erotismul anal. Una este pasivă, scopul său pulsional este excitația mucoasei anale (mai ales la trecerea fecalomului sau cu ocazia îngrijirilor de igienă) și îi are sursa în zona erogenă* anală. Cealaltă este activă, scopul său pulsional este de a stăpîni și de a exercita controlul (mai ales asupra fecalomului, dar și asupra obiectelor de iubire) și ea îi are sursa în musculatura striată și mai cu seamă în sfincterul anal. Existența acestei componente, pulsunea de dominație*, face din organizarea anală a libidului* un stadiu sadic-anal*. În 1908, în Caracterul și erotismul anal, S. Freud subliniază legătura între o fixație* anală importantă și existența unor trăsături de caracter adesea asociate între ele: zgîrcenia, dragostea pentru ordine și încăpătînarea. Primele două sînt formații reacționale* împotriva risipei și a gustului pentru murdărie și dezordine, iar a treia exprimă direct unul din aspectele pulsunii de dominație. Analiza omului cu obolani* i-a permis lui S. Freud să facă o expunere de ansamblu a sexualității anale și a legăturii ei cu homosexualitatea*, precum și să arate importanța fixațiilor anale sau a regresiei erotismului anal în nevroza de constrîngere* (sau nevroza obsesională), în paranoia* și în

59

analiza comparațiilor

melancolie*. K. Abraham a subliniat, în 1924, că organizarea pregenitală anală a libidului* este un stadiu de evoluție a relației de obiect*. El a distins, în această fază de dezvoltare, două subfaze. Prima este caracterizată prin scopul său pulsional, ejectarea fecalomului, care este resimțită ca un act distructiv: este faza sadico-anală de distrugere în care relația de obiect este încă distructivă și este punctul de fixație* al paranoiei. A doua are ca scop pulsional instinctul de dominație a fecalomului și a obiectului, ceea ce presupune pstrarea acestuia; ea corespunde din această cauză unui sadism mai mic și este punctul de fixație al nevrozei de constrîngere. După K. Abraham, mulți psihanalitiști admit că linia de demarcație între primul și al doilea stadiu corespunde liniei de demarcație între psihoze* și nevroze*. În 1932, M. Klein a descris fantasmelor sadico-anale în care obiectele (și sub efectul fricției de talion, subiectul) sînt atacate de materii fecale otrăvite, explozive sau corozive.

J.-M. Petot (S. D.)

Analfabetism

Starea celui care nu tie nici să scrie și nici să citească. Sînt numiți analfabeți funcționali (sau netutori de carte) indivizii al căror nivel de înșcolare la lectură și la scris este insuficient pentru a rezolva problemele practice ale vieții cotidiene: citirea unui mod de întreținere, completarea unui formular simplu etc. Inițiale de numeroase state și puternic susținute de UNESCO, numeroase campanii de alfabetizare* s-au soldat cu un eșec, fie pentru că persoanele cărora li se adresau nu simțeau nevoia de a citi și de a scrie, fie din cauza lipsei ocaziilor de a citi și de a scrie, în mediul respectiv. Chiar și în țările cele mai industrializate unde rata analfabetismului este foarte scăzută, rata netiilor de carte este estimată la cel puțin cincisprezece la sută din populația adultă. Alfabetizarea acestora pune probleme psihologice complexe.

G. De Landsheere

(S. D.)

Analgezie

Suprimarea totală sau parțială a durerii* cu ajutorul unor substanțe farmacologice sau cu diverse efecte, acționînd la un nivel sau altul al circuitelor centrale sau periferice ale durerii. Aceste molecule (analgezice) sînt tot atît de variate ca și opiaceele* sau narcoticele, anestezicele diverse sau acidul acetilsalicilic (aspirina). Stările de stres* provoacă analgezie

(v. Hipoanalgezie).

M. Le Moal

(S. D.) Analgezie indusă de stres → Hipoanalgezie

Analizator sintactic

Un analizator sintactic construiește în mod automat, pe baza unei fraze în limbaj natural*, o reprezentare* care reflectă structura sintactică* a acestei fraze. Pentru anumiți autori, un analizator sintactic este o modelare* a activității sintactice umane cu ocazia comprehensiunii* unei fraze în limbaj natural. Un analizator sintactic este asociat unei gramatici*. El extrage proprietățile structurale ale frazelor și produce o reprezentare sintactică prin care se atribuie un nume de structură (grup verbal, grup nominal etc.) fiecărui grup de cuvinte; el încorporează și trăsături sintactice neexplicite cum ar fi genul (masculin, feminin), diateza (activ, pasiv) etc. În felul acesta trebuie să se însoțească de toate proprietățile gramaticale. Reprezentarea sintactică construită poate fi descrisă printr-o rețea* sau printr-o structură arborescentă. Metoda de analiză și reprezentarea sunt definite de gramatica asociată. Analizatorii sintactici sunt folosiți în sistemele informatice care prelucrează informații* scrise în limbaje naturale (interfețe om/mașină, traducere automată) sau artificiale (limbaje de programare, de reprezentare de cunoștințe*).

./ Mathieu (S. D.)

Analiză a comparațiilor -> Analiză de variantă

Analiză a componentelor principale

60

Analiză a componentelor principale -

Analiză multivariată

Analiză a constituenților imediați

Metoda de analiză lingvistică introdusă de L. Bloomfield în 1933 și dezvoltată de curentul structuralist american. Ca metodă apropiată de analiza distribuțională (v. Distribuționalism), ea îi propune în primul rând să identifice și definească unitățile morfosintactice pertinente ale unei limbi naturale*; în afară de aceasta, ea urmărește descrierea nivelurilor ierarhice de organizare a unei fraze*. Pe plan tehnic, demersul constă în descompunerea frazei în constituenți de rang superior (sintagme*), apoi descompunerea acestora în constituenți mai elementari și tot așa până la izolarea tuturor morfemelor* (cele mai mici unități purtătoare de sens*). Să luăm, de exemplu, fraza „lingvistul și-a reparat bicicleta”; ea va fi descompusă în doi constituenți imediați: o sintagmă nominală (SN), „lingvistul”, și o sintagmă predicativă (SP), „repară bicicleta”. Constituenții imediați ai SP vor fi o sintagmă verbală (SV), „a reparat”, și o SN, „bicicleta” etc. Reprezentările cele mai curențe ale acestei analize sunt arborescențele* („arborii” gramaticii generative*), schemele în „cutii” (C. F. Hockett) și parentetizarea (R. Wells).

D. Zagar

(S. D.)

Analiză a corespondențelor -> Analiză de date

Analiză a interacțiunii sociale

Categorisirea a interacțiunilor din grupurile mici prin observarea directă a comportamentului verbal și/sau nonverbal al membrilor lor. Procedura lui R. F. Bales constă dintr-un codaj categorial făcut cu ajutorul unei grile împărțite în două zone egale: zona socioemoțională (pozitivă sau negativă) și zona centrată asupra sarcinii, distingându-se intervențiile care împiedică performanța a celor care o fac să progreseze în cadrul grupului. Alte proceduri se limitează fie la indicarea începutului, duratei și sfârșitului unui comportament interacțional independent de conștient, fie la evaluarea naturii și intensității comportamentului interacțional cu ajutorul unor scale*.

G. Moser

(S. D.)

Analiză de control

Cură psihanalitică condusă de un analist în formare, sub supravegherea, în principiu și pe lângă, a unui analist experimentat. Controlul poate fi individual sau colectiv. Societățile de psihanaliză cer în general de la candidați două controale de adulți nevrotici. Ele pot propune controale complementare de cure de copii, de psihici, de grup

D Anz.eu

(S. D.)

Analiză de conștient

Tehnică de cercetare pentru descrierea obiectivă, sistematică și cantitativă a conștientului manifest al unei comunicări*. La origine, analiza de conștient a fost pusă la punct în timpul celui de-al doilea război mondial pentru a descoperi temele de propagandă din diverse publicații (B. Berelson, 1952). La ora actuală ea servește ca instrument pentru analiza conștientului manifest al unei comunicări fie provocate, fie având o existență independentă. Analizele se pot referi la caracteristicile documentului ca atare (analiză orizontală), la cauzele și antecedentele mesajului* sau la efectele sale (analiză verticală). Ca studiu al urmelor (documente verbale, iconice sau altele), ea este considerată ca o formă de observație* amânată, care nu surprinde fenomenul decât prin intermediul unora din consecințele sale. Este vorba de

o metod indirect , cercet torul necontrolînd condi iile de producere, adesea complexe, ale documentelor pe care le supune analizei, în mod obi nuit se disting dou proceduri: procedurile clasice destinate caracterizarii coninutului în func ie de variabilele de producere sau învers, tragerii de concluzii asupra acestora din urm (cercet torul controleaz atunci condi iile de producere ale documentelor, aceste

61

analiz de grup

condi ii f cînd figur de variabile externe), i procedurile directe, destinate punerii în eviden a propriet ilor intra- i inter-documente (definirea diferen elor i/sau similitudinilor) care permit s fie clasate i comparate între ele. Fidelitatea* i validitatea* analizei depind de fine ea categoriilor, ca i de defini ia unit ii de analiz care poate fi semantic (semnifica i) sau lexical (semnificând) sau de ordin psihologic (teme).

(S. D.)

• Berelson B. (1952), Content Analysis in Communications Research, Free Press, New York.

Analiz de covarian -> Analiz de variant

Analiz de date

Termenul analiz de date s-a impus pentru a desemna abordarea care urm re te s desprind „ceea ce datele au de spus”, l -sînd de o parte ipotezele, inten iile etc. care au ajutat la culegerea lor. Data analysis: curent statistic ap rut în anii 1950 în spa iul anglo-saxon (Tukey etc), care exprim nu o nou metod , ci o anumit orientare a statisticii*, aplicat asupra examinarii mai detaliate i aprofundate a datelor i legat de r spîndirea mijloacelor de calcul din era informaticii. Analiz de date: curent statistic înrudit cu Data Analysis i ap rut în anii 1960 sub impulsul lui J.-P. Benzecri; a dat na tere unei veritabile „ coli franceze de analiz a datelor”, a c rei originalitate rezid în dubla importan acordat atît structurilor matematice abstracte, cît i reprezent rilor geometrice.

Analiz a coresponden elor: metod central a colii franceze de analiz de date, a c rei paradigm este analiza leg turii între rîndurile i coloanele unui tabel de contingen *. Analiza coresponden elor, ca o dubl analiz în componente* principale, duce la determinarea unui ir de variabile factoriale, sau factori*, pe de o parte pe rînduri, pe de alt parte pe coloane, ale c ror variante* (valori proprii analizei) sînt descreseînde. Formulele de tranzi ie permit trecerea de la un tip de variabil la altul, iar formula de reconstituire permite reconstituirea tabelului analizat. Din punct de vedere geometric, analiza coresponden elor duce la reprezentarea tabelului sub forma a doi nori de puncte, guvernata de principiul baricentric i susceptibili de diverse reprezent ri simultane. Generalizarea analizei coresponden elor la tot felul de tabele numerice, cu ajutorul diferitelor tipuri de codaj, mai ales codajul disjunctiv, a f cut din acest metod o metod privilegiat pentru analiza chestionarelor i pentru construirea de scale* (cînd se constat un efect Guttman, sau efect de ordine, se evit frecvent recurgerea la analiza ierarhic).

P. Bonnet i H. Ruuanet

(S. D.)

Analiz de grup

în sens larg, analiza de grup este o metod de investigare a forma iunilor i proceselor psihice care se dezvolt într-un grup: ea î i bazeaz conceptele i tehnica pe unele din datele esen iale ale teoriei i metodei psihanalitice i pe elabor ri originale, impuse de considerarea grupului ca entitate specific .

într-un sens mai restrîns, analiza de grup este o tehnic de psihoterapie psihanalitic de grup i un dispozitiv de experimentare a incon tinentului* în situa ie de grup, pus la punct de coala englez de group-analy-sis. Acest concept, elaborat de americanul T. Burrow în 1927, a fost reluat i elaborat de psihanaliti englezi (S. H. Foulkes, J. Rickman, H. Ezriel). Cinci idei principale sînt la baza analizei de grup foulkes-iene: 1. hot rîrea de a asculta, de a în elege i de a interpreta grupul ca totalitate „aici i acum”; 2. luarea în considera ie a unicului transfer „de grup” asupra analistului i nu a transferurilor întragrupale; 3. no iunea de rezonan incon tient i/sau fantasmatic * între membrii unui grup; 4. tensiunea comun incon tient a grupului; 5. no iunea de grup ca matrice

analiz de sarcini

62

psihic i cadru de referin al tuturor interac iunilor.

R Ka~s

(L. C. L.)

Analiz de sarcini

Orice formare-adaptare la sarcini* noi sau la modalit i reînnoite ale acestor sarcini î i g se te garan ia eficacit ii în analiza prealabil a acestor sarcini. Dar acest investiga ie preliminar poate cunoa te multe grade de rigoare. Diferitele metode de analiz a muncii preconizate în ergonomie* pot permite formatorilor s - i precizeze mai bine obiectivele*. De altfel, inîndu-se seama de faptul c secven ele unei form ri, i în special exerci iile, constituie la rîndul lor sarcini, obiect de performan e,

transpunerea practicilor de analiz a sarcinilor s-a impus de la sine ca o component a concep iei curricu- lum*-urilor de formare. „ „

D. Hamelme

(S. D.)

Analiz de variant

Analiza de variant clasic este ansamblul de metode concepute de R. A. Fisher pentru analiza datelor experimentale. Caracteristicile sale esen iale pot fi rezumate în cîteva rînduri:

1. unui plan de experiment* dat analiza îi asociaz o descompunere de factori* special , descompunerea standard, dup sursele de varia ie asociate canonic la acest plan: efecte globale ale diferi ilor factori, efecte reziduale, efecte de interac iune etc.; pentru fiecare surs de varia ie se calculeaz o sum de p trate (numit i iner ie), un num r de grade de libertate* i o medie p tratic (raport al iner iei cu num rul de grade de libertate);

2. fiec rei surse de varia ie c reia i se examineaz efectul i se asociaz o surs de varia ie numit surs ad ugat , putîndu-i servi ca referin i utilizat în mod tradi ional pentru a se proceda la un test de semnifica ie. În acest scop, se constituie raportul F al lui Fisher-Snedecor: raportul între media p tratic a sursei examinate i media p tratic ad ugat ; dac valoarea acestui raport este semnificativ (la pragurile conven ionale obi nuite), se conchide (în mod inferen ial) asupra unui efect al sursei de variant examinate. Ansamblul analizelor descompunerii standard este reunit în tabelul de analiz a va- riantei. Modelele clasice ale analizei de variant corespund diferitelor tipuri de planuri*: în grupuri independente (structur $S < G >$), în grupuri împerecheate (structur $S * T$), planuri complexe de tip $S < G > * T$. Teoria clasic eviden iaz ipoteza normalit ii*, care s-a dovedit a fi foarte solid în sensul c distribu ia* statisticii* de test r mîne apropiat de distribu ia clasic chiar pentru abaterile importante de la normalitate. Incepînd cu anul 1960, în Fran a s-a dezvoltat o abordare algebric , mai cuprinz - toare i mai autonom , a analizei datelor experimentale. Partea central a construc iei teoretice o constituie formalizarea linear ; ea const în a propune pentru no iuni de baz (efect, analiz local etc.) defini ii formalizate, valabile într-un cadru foarte general. Universul întreb rilor pe care ni le putem pune în cadrul unui plan dat poate fi structurat în spa iul vectorial euclidian. Astfel, un contrast este definit ca un vector la care suma componentelor este nul . O compara ie este un spa iu vectorial de contraste a c ror dimensiune este numit num r de grade de libertate al compara iei. Aceast abordare, care reprezint o extindere a analizei de variant clasice, este desemnat sub numele de analiz a compara iilor. Ideea de compara ie este o idee central a problematicii experimentale i chiar, pe plan mai general, a întregii statistici.

Alte prelungiri ale analizei compara iilor constau în dezvolt ri inferen iale, mergînd de data aceasta dincolo de testele de semnifica ie*. Acestea din urm îng duie s ne pronun m numai asupra existen ei (la nivelul unei popula ii înrudite) a efectului examinat; ele nu implic îns nici o concluzie corespunz toare care ar influen a importan a acestui efect. Demersul fiduciar, al c rui principiu a fost sus inut de Fisher, a fost reintrodus în cadrul analizei

63

analiz multivariat

compara iilor. Principiul acestei metode const în a r sturna demersul metodei testelor de semnifica ie. În loc de a se pleca de la o ipotez * anumit , a c rei compatibilitate cu datele se urm re te, se pleac direct de la date spre un ansamblu de ipoteze rezonabile, c rora li se va asocia o anumit probabilitate* fiduciar (fidu-cia = încredere). Dac se consider c toate aceste ipoteze exprim efecte notabile, se va ajunge la o concluzie de efect notabil. Dac , dimpotriv , se consider toate aceste efecte ca neglijabile, se va ajunge la o concluzie de efect neglijabil. Aceste prelungiri se pot aplica oric rui ansamblu de date experimentale i, mai general, oric rui ansamblu de date structurate, printr-un limbaj de interogare a datelor rezultat direct din formalizarea evocat mai sus. Analiza de variant multivariat (MANOVA): extinderea analizei de variant în cazul mai multor variabile numerice. Analiza de covarian *: variant a analizei de variant cu dou variabile în care intereseaz efectul uneia din cele dou variabile corectat de efectele de regresie datorate celeilalte variabile. Exemplu: se dore te compararea eficacit ii a dou metode de predare a electricit ii : una teoretic , cealalt practic . Pentru aceasta, se aleg dou clase i se aplic unei clase prima metod i celeilalte clase a doua metod . Elevii celor dou clase au fost supu i unei probe de nivel general la începutul anului colar i unei probe de electricitate la sfîr itul anului. Exist deci dou variabile: nota ini ial , nota terminal , dar care nu se refer la acelea i coninuturi. Pentru a judeca eficacitatea metodelor pedagogice nu este suficient s se examineze rezultatele ob inute la sfîr itul anului. Clasele nu sînt neap rat omogene în privin a nivelului elevilor. În general, acest exemplu apar ine unui tip de probleme în care se dore te studierea unei variabile (aici nota terminal) dup eliminarea influen ei unei alte variabile (nota ini ial). Acesta este obiectivul analizei de covarian .

P. Bonnet și H. Rouanet

(S. D.)

Analiz didactic

S. Freud, în 1910, a văzut mai întâi în autoanaliză* (pe care a practicat-o și el însuși) condiția necesară pentru ca psihanalistul să-și poată domina contratransferul*. În 1922, Asociația Internațională de Psihanaliză a enunțat regula unei psihanalize personale prealabile pentru viitorul psihanalist: analiza didactică. Nici un analist n-a contestat această regulă, dar numele de analiză didactică a pus și continuă să pună întrebări care rămân fără răspuns: există o diferență de conținut între analiza terapeutică și analiza de formare? Spre ce porți de scară poate fi îndrumat candidatul care ține dinaintea sa această cură îl va abilita să devină psihanalist? Ce ierarhie de putere și de cunoaștere este inclusă în felul acesta, care grevează funcționarea instituțiilor psihanalitice?

D. Anzieu

(S. D.)

Analiz factorial → Analiz multivariat

Analiz laic

Cură psihanalitică condusă de un psihanalist care nu e medic. Posibilitatea pentru ne-medici să exercite psihanaliza a fost susținută de S. Freud, dar respinsă între anii 1930 și 1988 de societățile americane de psihanaliză.

D. Anzieu

(S. D.)

Analiz multivariat

Acest termen acoperă ansamblul metodelor statistice multidimensionale, descriptive și inductive, care se referă la analiza simultană a mai multor variabile: mai întâi, variabilele numerice, apoi, prin extensie, variabilele oarecare. Cele două metode de analiză multivariată principale sînt analiza componentelor principale și analiza factorială, al căror obiectiv comun este de a reduce dimensionalitatea ansamblului variabilelor inițiale.

În cadrul analizei componentelor principale, obiectivul predominant este cel de „rezumat economic” al datelor: variabilele principale sînt definite ca acele combinații lineare succesive ale variabilelor

analiză psihologică

64

de bază care, după ajustare*, prin metoda celor mai mici pătrate*, oferă cele mai bune aproximații ale acestor variabile. În analiza factorială, preocuparea cea mai importantă este cea a inteligibilității factorilor*, concepuți ca variabile latente, pe baza cărora se exprimă variabilele de bază. Analiza factorială s-a dezvoltat mai ales în cadrul psihometriei*: modelul unifactorial al lui C. Spearman, modelul multifactorial al lui L. L. Thurstone. Analiza componentelor principale, rămasă mult timp în afara posibilității de utilizare practică, s-a răspândit foarte mult în era informaticii și este substituită adesea analizei factoriale. Statisticienii colii franceze de analiză de date* în aleg adesea prin „analiză factorială” analiza componentelor principale și variantele sale, mai ales analiza corespondențelor*.

P. Bonnet și H. Rouanet

(S. D.)

Analiz psihologic

Analiza psihologică desemnează metoda de concentrare mentală folosită de S. Freud în 1895, înainte ca el să creeze termenul de psihanaliză*, în 1896, și înainte ca el să cunoască regula fundamentală* care structurează situația psihanalitică. În zilele noastre se vorbește mult despre „analiză” în loc de „psihanaliză”. Psihologia, ca și celelalte științe, procedează la analize (analiză factorială, analiză de conținut), adică ea identifică elementele ce pot fi izolate în mod ipotetic și apoi încearcă să le precizeze organizarea sintetică pentru a explica fenomenul studiat (în alegerea, sensul unui text). Analiza psihologică rezultă din grija obișnuită de a atribui cauze evenimentelor din viaa cotidiană sau dintr-un demers intelectual care utilizează o teorie pentru a înțelege o operă. În sfârșit, scriitorii procedează uneori la analize care îmbogățesc

psihologia.

C. Prevo.it

(S. D.)

Analiz tranzacțional

Metodă de psihoterapie de formare, inventată în 1964 de E. Berne, pentru a analiza tranzacțiile între persoane. Pacientului îi se explică mai întâi cele trei niveluri care constituie o personalitate: nivelul Primar P (ceea ce el a interiorizat de la părinții săi), nivelul Copil C. (urmele care îi rămân din copilărie), nivelul Adult A. (în care intră seama de principiul de realitate*). Tranzacția este unitatea de interacțiune între un nivel al unei persoane și un nivel al alteleia: prima trimite la un stimul pe

baza nivelului s u P. sau C. sau A.; cea de-a doua r spunde fie pe baza aceluia i nivel ca i ea (tranzac ie complementar), fie a unui alt nivel (tranzac ie încruci at). Dup aceea pacientul face experien a concret a diverselor tranzac ii posibile în cursul unor jocuri care se desf oar dup scenarii-tip (d. ex., jocul lui „Da, dar” sau al lui „N-ai decât s ” sau al lui „Eu vreau, dar nu pot din cauza piciorului meu de lemn”). în sfîrit, pacien ii sînt reuni i în grupe unde ei au de reperat diferitele tranzac ii care se desf oar simultan, unde ei primesc de la ceilal i un feed-back* asupra propriilor lor tranzac ii i unde devin con tinen i de inadaptarea la realitatea prezent a scenariilor personale fixate din copil rie.

D. Anzieu

(S. D.)

Analogic

Un ra ionament* analogic este un ra ionament care face apel la o analogie* cu un alt domeniu.

în prelucrarea informa iei*, reprezentarea unei informa ii exterioare este numit analogic i ea p streaz structura sau anumite propriet i ale acestei informa ii: pentru a se trece de la informa ia exterioar la reprezentarea ei, nu exist un codaj simbolic (propozi ional sau numeric). în psihologie cea mai studiat reprezentare analogic este reprezentarea iconic *, cea care cuprinde în special imaginea mental *. Eviden ierea ei experimental se bazeaz pe invarianta rela iilor topologice i metrice din această reprezentare: de exemplu, timpul de rota ie sau de transla ie necesar pentru a face s se suprapun dou imagini mentale.

65

Spre deosebire de un calculator digital

care se bazeaz pe un codaj al informa iilor pe baz de simboluri binare, un calculator analogic folose te un model* fizic ale c rui legi corespund fenomenului studiat,

y.

Mathieu

(S. D.)

Analogie

Analogia este o punere în coresponden a unor cuno tin e* esen ial diferite pentru a surmonta diversitatea lor. O analogie este definit , în mod formal, ca un izomorfism* între un domeniu de referin bine cunoscut, i un domeniu- int , pu in cunoscut. Analogia permite atunci transferul propriet ilor domeniului de referin la domeniul- int . Ra ionamentul prin analogie este un ra ionament euristic* a c rui concluzie este nesigur , dar el permite supozi ii într-un domeniu în parte necunoscut. în cazul unui ra ionament prin analogie pot fi distinse dou etape principale: punerea în coresponden par ial a dou domenii i transferul propriet ilor i procedurilor de la un domeniu la altul. S lu m, de exemplu, o problem de circuit electric: anumite propriet i ale intensit ii curentului electric pot fi sugerate de analogia cu un flux hidraulic, dar nimic nu-i garanteaz exactitatea, în concep ia lui Aristotel, analogia se stabile te cu ajutorul unor raporturi în problemele cu patru termeni i desemneaz în special asem narea propor ional sau compara ia între dou raporturi de tip a/b i c/d. În acest sens este folosit analogia în testele psihometrice*. Subiectul trebuie s descopere un obiect X tiind c „obiectul X este pentru Y ceea ce A este pentru B”, obiectele Y, A, B fiind indicate subiectului. De exemplu, „s se afle num rul X care este Pentru 8 ceea ce 6 este pentru 3”. Analogia apare ca un proces psihologic fundamental de dobîndire de cuno tin e i intervine în construirea de proceduri*, generalizarea de ipoteze*, integrarea de Joi cuno tin e.

În inteligen a artificial *, anumite programe de înv are simbolic automat

anamnez

folosesc analogia între domenii pentru a construi noi cuno tin e sau noi proceduri.

J. Mathieu

(S. D.)

Anamnez

Termen de origine filozofic , apoi medical , care desemneaz ansamblul informa iilor asupra trecutului pacientului necesare practicianului pentru a-i stabili evolu ia. Prin extindere, anamnez desemneaz i metoda de investiga ie care permite s se culeag acest gen de informa ii: astfel, se vorbe te despre interogatoriul anamnestic sau despre anamnez asociativ . La primii alieni ti, anamnez nu se referea decât la istoria maladiei. O dat cu C. Pinel i J. Esquirol, ancheta se extinde la modul de via al bolnavului i la evenimente care au putut eventual s declan eze tulbur rile. Apoi, concep iile lui B. Morel i J. Magnan referitoare la degenerescent * progresiv ereditar au suscitat interesul practicienilor pentru trecutul familial al pacientului. în sfîrit, psihanaliza orienteaz aten ia spre explorarea vie ii imaginare i a trecutului cel mai îndep rtat al individului. Dup A. Seguin, în 1951, în toate metodele moderne de anamnez se întîlnesc ace ti patru timpi ai investiga iei i cel mai adesea în această ordine, care respect rezisten ele pacientului i le permite s se atenueze încetul cu încetul.

Această evoluție a continuat în cursul ultimilor ani: dezvoltarea terapilor familiale* a atras după sine punerea la punct a unei tehnici speciale de investigație a trecutului familial, genograma*. Alienii tăi de odinioară, la ora actuală, medicii psihosomaticieni, precum și psihologii ne-psihanaliști, mai ales, procedează la un interogatoriu sistematic și amănunțit, în fapt, manifestarea din partea psihologului clinician a unei curiozități intruzive poate primejdui ansele sale de a duce la bun sfârșit o psihoterapie* psihanalitică cu pacientul interogat în felul acesta. În plus, aplicarea unui chestionar îl lipsesc pe psiholog de posibilitatea de a-ți înțelege în ce fel ar fi spus pacientul lucrurile anaritmice

66'

angajare

dacă ar fi avut întreaga libertate să se exprime în felul său. Din această cauză, numeroși psihologi și mai ales psihanalisti folosesc o metodă mai suplă decât comportă un minimum de întrebări directe și chiar o totală lipsă de întrebări: este ceea ce F. Deutsch a numit anamneză asociativă.

J.-M. Petot (S. D.)

Anaritmie → Acalculie Anaritmie pur → Afazie

Anchetă

Procedeu de cercetare care constă în culegerea de date verbale de la grupuri sau de antioane de subiecți ale căror funcții de obiective precise, cu scopul descrierii și analizei unei situații deosebite. Orice anchetă are, dacă nu ipoteze*, cel puțin obiective care dictează punerea în acțiune a diferitelor tehnici particulare: convorbiri* (nondirective, semidirective), chestionare*, scale de atitudini* și a tipului de reacționare* reținute pentru a lua o decizie privind grupurile care trebuie interogate în funcție de planul anchetei. Culegerea datelor (ancheta propriu-zisă) este precedată adesea de o fază exploratorie (preanchetă) menită să ducă la cunoașterea populației în discuție, să rafineze ipotezele de plecare, să construiască instrumentele de verificare și să testeze pe populație în măsura în care este imposibil să se efectueze o randomizare* a subiecților — ancheta referitoare, prin definiție, la variabilele constitutive ale subiectului —, concluziile privind ipotezele nu se pot face în termenii cauzalității*, ci numai în cei ai corelațiilor*. Ancheta se impune când datele menite să fie culese nu au o deschidere generală, dar se produc la un moment dat într-o societate dată. Ea nu se limitează la culegerea informațiilor asupra atitudinilor*, credințelor*, reprezentărilor* și preferințelor indivizilor, dar poate să se aplece și asupra comportamentelor* când acestea nu sînt accesibile decât prin intermediul limbajului. Ea apare mai ales ca singurul mijloc de obținere a informațiilor când:

1. cercetătorul trebuie să culegă un număr important de date asupra aceluiași persoane;
  2. comportamentele cercetate apar în istoria individului;
  3. observarea comportamentului este imposibilă sau inacceptabilă din punct de vedere deontologic.
- Sondajele de opinie sînt o formă particulară de anchetă avînd ca obiectiv descrierea punct cu punct a stărilor

de opinie* a unei populații.

G. Moser

(D. S.)

Anchetă de personalitate

Anchetele psihosociale și dosarele de personalitate fac parte din informațiile folosite de autoritățile administrative și judiciare ale căror decizii intervin asupra cursului unei vieți. Încredințarea unor specialiști abilitați (lucrători sociali, medici, psihologi), stabilirea acestor documente, al căror cadru este precizat prin texte reglementare, ridică probleme metodologice și deontologice, ca și raporturi de putere (subordonarea psihologilor medicului în examenul medico-psihologic). Tehnicile de anchetă și de examinare fiind specifice, esențialul unei munci într-o echipă transdisciplinară se situează la nivelul integrității lor într-o sinteză de diagnostic. În plus, este necesar ca instrumentația lor complementară să poată să se înscrie într-o concepție împărțită pentru abordarea problematicei subiectului examinat într-o modalitate coerentă în raport cu modelele clinice care veghează la organizarea lor. Reprezentanțele implicite ale personalităților, ale handicapurilor sau manifestărilor patologice trebuie să fie confruntate cu criteriile obiective (semiologie și sindroame). În funcție de atenția acordată din punct de vedere instituțional diagnosticului și pronosticului și de felul în care acestea vor fi utilizate și reduse de efectele logicii gestionării și administrative, specialiștii au interesul să stabilească un sistem de comunicare verbală cu cel care decide și cu

subiectul examinat pentru a explicita personal contribuția lor la dosar.

J. Selosse

(D. S.)

Anchetă socială

Procedeu de adunare a informației și de observație* asupra subiecților*, a familiilor sau grupurilor* sociale, efectuat în mediul lor de viață, cu scopul unei cercetări metodice, de verificare de ipoteze, de

metodologie* sau înaintea unei intervenții de natură administrativă. Considerat un instrument privilegiat al serviciilor sociale, ancheta condusă de organisme de control, de ajutorare sau de prevenire socială pune probleme de referințe normative în funcție de puterea care o inițiază (judiciar, sanitar sau social) și care relevă deontologia anchetatorilor. Criteriile de disfuncție a sistemului familial și de vulnerabilitate* la influențele mediului au fost reînnoite grație metodelor de analiză sistemică și a spîndirii modelelor de interacțiune psihosocială. Luarea în considerare a criteriilor socio-economice și a implantării locale a familiilor, existența subculturilor* într-o societate plurietică și structurarea stilurilor de viață* diferite au modificat concepțiile, tehnicile și funcția anchetei sociale. Statutul anchetatorului s-a schimbat, el devenind din informator mediator.

J. Selosse

(D. S.)

Ancorare

Termenul este utilizat, în general, pentru a desemna procesele prin care informațiile*, credințele* sau învățămintele noi se înserează în schemele vechi. Elaborînd teoria sa asupra reprezentărilor sociale*, S. Moscovici a arătat, astfel, cum unele noțiuni noi de psihanaliză se pot insera în sisteme de categorii disponibile, care structurează aprehensiunea universului social și care opun, pe baza intereselor racilor, pe bărbatul și femeilor, pe „nebuni” persoanelor „normale”. Astfel, informațiile sau noțiunile noi își găsesc semnificația în același timp, pot afecta sistemele de gândire deja stabilite.

(d. R)

Efectul de ancorare desemnează o atracție a judecăților* furnizate de un subiect spre valori de referință sau ancore, cores-punzînd unor stimuli* privilegiați, avînd în vedere asociații* anterioare, constituirea prealabilă de categorii*, posibilitatea sau urînd de a le defini etc. Efectul de ancorare introduce în scalele de estimare* o deviere*, mai curînd implicit decît explicit. El a fost descris în psihofizică*, în elaborarea scalelor de senzații*, dar și în cazurile mai complexe ale scalelor de atitudine* sau de opinie* în psihologia socială.

M. Richelle (D. F.)

Ancorare -> Ancorare

Androgen

Substanță de structură steroid capabilă să asigure menținerea caracterelor sexuale secundare masculine. Androgenii sînt sintetizați în organism pornind de la colesterol, de către gonade și glandele suprarenale. Testosteronul este produs de celulele Leydig ale testiculului, sub controlul hormonului* luteotrop hipofizar. El este responsabil de masculinizarea organismului (rol de organizare) și de menținerea caracterelor sexuale secundare masculine (rol de activare). Ca toți hormonii steroizi, testosteronul acționează asupra expresiei genice a celulelor țintă, prin intermediul receptorilor specifici intracelulari. El mai poate acționa în special pe creier*, prin intermediul receptorilor cu estrogeni, după aromatizarea intracelulară a moleculei pentru a forma estradiolul. Regiunile creierului cele mai bogate în receptori sînt regiunea septumului și aria preoptică mediană (unde sînt de asemenea localizați neuronii producători de luteiberin), hipotalamusul* ventromedian (în special nucleul arcuit care controlează secreția de prolactină) și amigdală*.

(D. F.)

Angajare (Teorie a —)

Fie doi indivizi avînd aceleași atitudini*. Unul este determinat de împrejurări să emită un comportament* (d. ex., să sem-
angoas

68

neze o petiție), celălalt nu. Ce consecințe va avea emiterea numai a acestui comportament, consecințe care să permită diferențierea acestor doi indivizi? După C. A. Kiesler, studiul angajării se referă la:

1. condițiile care fac ca un anumit comportament să aibă consecințe: sentimentul de libertate asociat cu actul emis, importanța urmărilor așteptate, slăbăvirea justificării;

2. natura consecințelor: modificarea sau consolidarea atitudinilor în sensul unei mai mari conformări la actul emis, emiterea ulterioară a comportamentelor mergeînd în același sens etc. Noțiunea de angajare trimite nu atît la o veritabilă teorie, cît la o paradigmă de situații numite cel mai adesea de supunere*, în care se studiază efectele generatoare de act: situații de supunere forțată (cînd actul suscitată de circumstanțe este contrar atitudinilor* sau motivațiilor* prealabile), de supunere fără presiune (cînd acest act este conform aceluiași atitudini sau motivații). Efectele studiate în aceste situații (efecte de schimbare de atitudine în supunerea forțată, efecte comportamentale de pied-dans-la-porte „picior în prag” sau de amorsare în supunerea fără presiune, studiate de R. Joule și J. L. Beauvois) implică o teorie psihosocială a raționalizării*.

ERSOC

(D. S.)

Angoas

Conceptul de angoas nu apare decât în decursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în domeniul patologiei. Pînă atunci, spaimile iraționale erau socotite o expresie, printre altele, a pasiunilor triste sau a erorilor de judecată apropiate de delir.

B. Morel descrie în 1866 „delirul emotiv”, pe care îl atribuie unei dezordini a sistemului nervos vegetativ și care se aplică ansamblului de tulburări anxioase și depresive. La puțin timp după aceea, se dezvoltă conceptul de neurastenii care, pornind de la o explicație printr-o stare de epuizare a sistemului nervos, include un ansamblu de manifestări de neliniște psihică și de senzații corporale diverse.

Lui S. Freud îi se datorează descrierea prin-cepș a nevrozei de angoas și a diferitelor manifestări ale angoasei: neliniște cronică, atacul de angoas, echivalentele fizice, temerile nejustificate și selective care se numesc fobii și obsesiile. Cea mai recentă dintre clasificările psihiatrice, cea a Asociației Americane de Psihiatrie (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale, DSM IV-R), a adăugat în rândul tulburărilor anxioase angoasa generalizată, starea de panică (atacul de angoas), tulburările fobice și obsesionale. Alături de această entitate specifică, în care simptomul de angoas este în centrul tulburărilor, se va nota prezența unei angoase, cu titlul de simptom accesoriu, într-un foarte mare număr de alterări mentale (stări depresive, psihoze acute, stări schizofrenice etc). Angoasa, fie că este primară sau secundară, izolată sau asociată unor dispozitive de fugă (fobie) sau de luptă (obsesii), prezintă caractere identice. Ea este definită clasic ca o teamă fără obiect. E adevărat că nimic nu seamănă mai mult cu așteptarea anxioasă sau cu accesul de angoas acut decât aprehensiunea unui pericol care urmează să apară. De obicei, se disting angoasa psihică și angoasa fizică („nod” în gât, palpitații, accelerarea respirației, micșunări frecvente, diaree, paloare, „înmuierea” picioarelor).

J. F. Alhlaire

(D. F.)

Anhedonie

Așa cum psihologia emoțiilor s-a interesat recent de hedonism, tot astfel și psihopatologia pare să acorde din nou interes anhedoniei, definită încă din 1913 de T. Ribot ca pierdere a capacității de a resimți o plăcere. În depresie, unde face parte din descrierile clasice, ea a fost reluată recent ca sindrom axial al depresiilor pe care le-a numit „endogenomorfie”. Mai mulți autori au putut regăsi aceeași proporție (circa 12-15%) a depresiilor anhedonice în cadrul ansamblului stărilor depresive, dar simptomul însuși, chiar în stare discretă, este mai frecvent. În schizofrenie, unde este cunoscut ca o anomalie

dintre elementele sindromului de atimhor-mie, anhedonia face parte din criteriile propuse de N. Andreasen pentru a identifica formele deficitare de schizofrenie. Caracterul său exclusiv subiectiv necesită evitarea confuziei cu diminuarea afectivă, care include semne de observație a indiferenței afective, în plus față de cele

trăsite.

Anhedonia poate fi măsurată cu scale de evaluare.

(D. F.)

Anideic

Atunci când G. de Clerambault descrie fenomenele elementare ale micului automatism mental, el le subliniază caracterul neutru și anideic. El evidențiază, astfel, prin latura negativă, o caracteristică fundamentală a oricărei activități de gândire, a oricărei idei, și anume intenționalitatea sa. Fenomenele de gândire anideice se caracterizează prin neintegrarea lor în continuitatea gândirii. Ele apar ca o ruptură în raport cu intenția gândirii în curs, ele împrumută forma gândirii, dar nu posedă esența acesteia: orientarea către un scop sau adecvarea în raport cu un context intențional care să le dea un sens. G. de Clerambault dă mai multe exemple de astfel de fenomene: cuvintele explozive (evocarea unor cuvinte în afara voinței subiectului; există, de exemplu, subiecți paraziți de cuvântul „fericire”), absurdități și nonsensuri (fraze absurde care se repetă încontinuu în gândire), opriri ale gândirii, depănare de amintiri și de idei.

M.-C. Hardy-Bayle (D. F.)

Animism

Conceptul conform căreia toate părțile lumii au un suflet, propus în filozofia biologică a lui G. E. Stahl în 1707 și care se regăsește de pildă în gândirea primitivă. Psihologii îl observă în funcționarea inconștientului și în gândirea copiilor. S. Freud îl asociază magiei, care ar fi tehnica sa: este un sistem intelectual caracterizat prin atotputernicia ideilor. Acest narcisism al inteligenței interesează gândirea primitivă, dar și nevroza obsesională: el ajunge

în cele din urmă la o proiecție* în exterior a anumitor tendințe* în vederea unei ușurări sau a satisfacerii unei dorințe*. La copil*, J. Piaget face din animism o expresie* a gândirii egocentrice preopera-torii, constând în a stabili între fenomene o legătură cu motivație psihologică: lumea fizică și cea psihică sînt confundate. Mecanismul este de proiecție a intențiilor în natură; el rezultă din absența conștiinței ei. H. Wallon situează animismul între finalism și artificialism, ca trei niveluri de complexitate ale precuzalității infantile: în animism, cauza este legată de ființă.

R. Doron și E. Jalley (D. F.)

Anizeiconie —> Distorsiune

Anizometropie

Situație în care starea de refracție a unui ochi nu este aceeași cu starea de refracție a celuilalt ochi. Ametropia* oculară este inegală, fie că un ochi este miop și celălalt hipermetrop, fie că ambii ochi sînt hipermetropi, dar cu putere de refracție diferită. Anizometropia dă naștere la astenopie (oboseală oculară), eventual la suprimarea și ambliopia unui ochi. În cazul anizo-metropiei, corectarea vederii este diferită

de la un ochi la altul. — „ „ .

R. Genwot

(D. F.)

Anizopie

Termenul este folosit care desemnează, în termeni generali, inegalitatea imaginilor percepute de cei doi ochi, oricare ar fi originea acestei inegalități. Poate fi vorba de imagini duble (diplopie) sau de întunecarea imaginii unui ochi în raport cu celălalt ochi, sau poate fi o anizometropie*.

R. Genicot

(D. F.)

Anomalie

Termenul de anomalie este folosit pentru caracterizarea a ceea ce este perceput ca manifestare aberantă, necontrolată a funcționării unui organism. Anomalia poate fi resimțită de un subiect sensibil la caracterul insolit al unei manifestări sau la devierea neașteptată a unei capacități*

A

anomaloscop

70

anticipare

obi noaptea. Din punct de vedere epidemiologic, sînt considerate anomalii perturbările care nu sînt nici de liberă alegere, nici de voință* individului (anomalii genetice, accidentale sau dobîndite).

J. Selosse

(D. F.)

Anomaloscop

Aparat destinat determinării dificultăților de recunoaștere a culorilor, numit și aparat spectral Nagel. Tehnica se bazează pe compararea de către subiect a unor amestecuri de culori prezentate pe plăci juxtapuse. O versiune a acestui colorimetru* oferă un câmp de observație în care jumătate prezintă o lumină colorată A, cu nivel de luminozitate variabil, iar cealaltă jumătate prezintă amestecul în proporții variabile al altor două lumini colorate B și C. Cele două jumătăți ajung să capete un aspect identic prin acționarea simultană asupra nivelului A și asupra proporției B și C.

R. Genicot

(D. F.)

Anomie

Pentru E. Durkheim, în 1893, anomia reprezintă absența normelor* sociale susceptibile să provoace reacții patologice (suicid) sau sociopatice (criminalitate). Anomia caracterizează o stare de criză* și de ruptură* între regulile și valorile care normalizează ajustarea comportamentelor sociale. Atunci cînd societatea cunoaște schimbări de structură brută, ajustarea indivizilor și a instituțiilor este dezechilibrată. R. K. Merton, în 1949, a subliniat repercusiunea subiectivă a anomiei, definind stările anomice revelatoare de tensiuni* generate de conflictele legate de dificultățile de a accede la scopurile valorizate de societate, respectînd totodată modalitățile legitime aflate la dispoziția actorilor sociali. Inovația, revolta sau evadarea sînt în acest caz conduite deviante* utilizate pentru reducerea acestei tensiuni. La nivelul personalității*, L. Srole, în 1958, a folosit o scală cu nouă itemi pentru măsurarea repercusiunii individuale a anomiei.

J. Selosse

(D. F.)

Anorexie

Conform etimologiei, înseamnă pierderea apetitului, simptom obișnuit de alterare a stării generale în

semiologia medicală. Din punct de vedere psihopatologic, restricția alimentară * nu implică întotdeauna pierderea apetitului, fiind posibil să se poată afirma că este vorba de un refuz alimentar deliberat ca în cazul delirurilor* de otrăvire sau greva foamei. Anorexia melancolică a fost interpretată ca efect al fantasmei* de incorporare sadic-oral, canibalică, a obiectului pierdut (S. Freud, 1917). În cazul nevrozelor, poate fi vorba de o formă iune de compromis* între apăsările și realizarea fantasmei inconștiente, în cazul sindroamelor de anorexie mentală cu cele două forme tipice, cea din al doilea semestru de viață și cea din adolescență, simptomul*, adeseori complex și intens supradeterminat, corespunde unui refuz activ al actului* alimentar, dar pune, în anumite cazuri, problema unei alterări a regulilor psihofiziologice ale foamei și saietății (formele psihosomatice*). Anorexia mentală din adolescență, cel mai adesea feminină, comportată, pe lângă slăbirea prin restrângerea aporturilor, obsesia îngrășării și neliniștea față de slăbirea, hiperactivitatea, un sindrom hipotalamo-hipofizar cu amenoree, și conflicte intra-familiale care justifică uneori terapii familiale*. Datorită gravității sale, această organizare justifică o terapie specializată.

D. Brusset

(D. F.)

• Freud S. (1917), „Trauer und Melancholie”, *Gesammelte Werke*, Imago, Londra. Traducere (1988): „Deuil et mélancolie” în (*Euvres Complètes*, XIII (trad. J. Altounian, A. Bourguignon, P. Côté, A. Rauzy), PUF, Paris.

Anorgasmie -> Impotență sexuală

Anortoscopic (Percepție —)

Percepție* corectă, „veridică”, a unui desen al cărui traseu nu apare decât fragmentar printr-o fantă în spatele creierului desenul este deplasat lateral. Fenomenul^ remarcat deja de psihologii din secolul XIX-lea > s-a bucurat din nou de interes după 1965, o dată cu studiile lui I. E. Parks. ce produce chiar în cazul unei imobilizări riguroase a globului ocular, atestând intervenția unui proces central capabil să integreze ordinea temporală a stimulilor retiniene, pentru a reconstrui, pornind de la ea, figura prezentată (care poate să nu fie decât o simplă linie dreaptă oblică sau o linie ondulată). Este un exemplu de inferență cognitivă* în percepția vizuală.

M. Richelle (D. F.)

Anosognozie

Necunoașterea de către pacient a unui deficit de origine neurologică, ce poate ajunge până la refuzul sau negarea acestui deficit.

Se referă în special la un deficit hemiplegic stâng, care se înscrie într-un context de neglijare*. Se poate referi și la cecitatea corticală, la jargonafazie și la amnezia anterogradă a unui sindrom Korsakov.

J.-L. Signoret (D. F.)

Anosografic -> Transnosografic

Antagonist

Desemnează, în general, o substanță medicamentoasă care produce un efect contrar tulburării observate. Agent farmacologic (ligand) capabil să recunoască și să se conecteze la un receptor* dat, dar fără să inducă răspuns fiziologic. El reduce răspunsul agonistilor* și neuromediatorului-lui* specific acestui receptor. Afinitatea unui ligand față de un receptor dat este definită prin capacitatea sa de a se fixa pe acesta, iar activitatea sa intrinsecă prin capacitatea sa de a produce un răspuns cuantificabil după fixare. Un antagonist prezintă o bună afinitate, dar nu și o activitate intrinsecă. Este considerat competitiv dacă se fixează pe receptorul însuși, și necompetitiv dacă ocupă un loc diferit de receptor, dar deformându-l pe acesta din urmă (efect alosteric).

JT.,

U. Spampinato

(D. F.)

De altfel, în anatomofiziologie, termenul este aplicat unor structuri sau procese în opoziție funcțională: de exemplu, mușchii flexori și extensori ai aceleiași articulații; hormonii cu efecte contrare, ca glucagonul și insulina, responsabili cu glicogenoliza și, respectiv, glicogenosinteza; canalele nervoase ale căror efecte se anulează. Comportamentul cuprinde numeroase elemente antagoniste, în special în situațiile de opoziție interspecifică, între prădător* și pradă sau de exemplu, sau de rivalitate intraspecifică, între două animale teritoriale la frontiera lor comună, în special: agresivitatea* și frica, atacul și fuga apar rareori în formă pură. Animalul poate trece imperceptibil de la una la alta. Prada urmărită face față în ultimul moment și se apără cu toată puterea. Stimulând electric un centru intracerebral al gâinii, E. von Holst i-a provocat acesteia, în fața unui dihor împins, mai întâi o reacție de atac, care s-a transformat într-o reacție de fugă când stimularea a persistat. La frontiera lor comună, două animale teritoriale aflate față în față manifestă un joc subtil de atitudine ambivalentă, în care un ochi exercită recunoașterea sau combinarea unor elemente de apropiere și de evitare*, de atac și de fugă, prin care fiecare actor își informează în fiecare clipă opozantul asupra dispozițiilor sale

temperate sau ferme (v. Deplasare). Procesul de ritualizare* poate beneficia de anumite valori care apar în aceste situații compozite sau de compromis, pentru valoarea lor expresiv particular .

J.C. Ruwet

(D. F.)

Anticipare

în contextul determinat al unui experiment de timp de reacție* sau de psihofizic *, se vorbește de anticipare sau, mai exact, de r spuns anticipat pentru a desemna un r spuns survenit înaintea stimulului* care ar trebui în mod normal să-l provoace; astfel, într-o serie ascendent de prezentare a stimulilor după metoda limitelor*, subiectul d un r spuns de detecție*

antidepresor

72

73

antipsihiatrie

în cazul unei probe albe* prin anticiparea stimulului supraliminar*. No iunea de anticipare dep e te îns cu mult aceste cazuri particulare, pentru a îngloba fenomenele multiple care atest organizarea conduitelor în raport cu rezultatul, scopul*, finalitatea* sau, mai simplu, cu orientarea lor temporal . R spunsurile anticipate apar într-o manier deosebit de frapant atunci când un eveniment semnificativ are loc periodic, ca în cazul unei condiționări de durată *. Orice reacție condiționată * traduce anticiparea stimulului* necondiționat* sau a înt ririi*. În psiho-motricitate*, anticiparea se reg se te în analiza mi c rilor de urmărire a unei inte mobile, mi carea fiind determinat mai mult de pozi ia următoare a inte decât de cea actual , i, în general, în no iunea de preg tire* pentru ac iune. În studierea mecanismelor perceptiv e i cognitive*, aten ia selectiv *, care predispune subiectul la înregistrarea i tratarea anumitor informa ii pertinente i la ignorarea celorlalte, atitudinile preperceptive (perceptual set), fenomenele de a teptare* i de expecta ie* se înscriu în cadrul general al anticipării. De asemenea, no iunea de anticipare se impune de fiecare dată când comportamentul pare să se deruleze în func ie de un program* prealabil, care define te ordinea secven ial * i derularea temporal a ac iunilor, ordine i derulare pe care nu o poate explica o desf urare pas cu pas. Anticiparea întîlne te aici no iunea de programare* evidențiat de psihofiziologiei motricității, în fine, la un nivel mai complex al conduitelor umane, se va vorbi de anticipare în leg tur cu orice previziune* explicit , la un subiect, a unei informa ii sau ac iuni, previziune ce poate îmbr ca forma unei veritabile planificării* a ac iunii, i reproduce astfel, la nivelul reprezentativ, programarea implicit evocat mai sus. De i reprezintă un concept central al psihologiei cognitive i se impune în analiza mecanismelor perceptiv e i aten ionale, ca i a actelor motorii sau de înv are*, anticiparea nu este mai pu în important în aspectele afective i emo ionale ale con-

duitelor i deregl rile lor patologice; este cunoscut locul anticip rilor cople itoare în fobii* sau al

anticip rilor deficitare în conduitele psihopatului* delincent. Obiectivabil cu u rin în cazurile sim-

ple evocate la începutul acestei defini ii, anticiparea cap t , în majoritatea celorlalte contexte, valoare

de construct*, de variabil intermediar *, cu excep ia totu i a cercet rilor psihofiziologice care au pus

în evidenț diver i indici electromiogra-fici* sau electroencefalografici*, cum ar fi poten ialele* lente

asociate.

M. Richelle

(D. F.)

Antidepresor

Antidepresoarele sînt timoanaleptice, cu efecte în starea de spirit* depresiv (între- : ruperea st rii). Eficacitatea celui dintîi antidepresor, imipramina (Tofranil), a fost descoperit în 1957 de R. Kuhn. Nu sînt tratamente ale psihologiei depressive, ci tratamente chimice ale unui ansamblu de perturb ri neurofiziologice i somatice care definesc starea depresiv . Aceste substan e ac ioneaz asupra semnelor fizice (lentoare psihomotorie*, insomnie*, modific ri ale greută ii i apetitului, semne cardiovasculare neurovege-tative) i asupra st rii de spirit depressive. coala de la Salpetriere face din lentoarea psihomotorie inta* principal a antide-presoarelor, predictiv al eficacității lor. Aceasta e considerat a avea o reu it de 70% pe ansamblul depresiilor*. Sinteza noilor molecule antidepresive aduce frecvente schimb ri în clasificarea lor. Pot fi deosebite:

- Antidepresive de prim genera ie, constituite din triciclice i IMAO (inhibitori ai monoaminoxidazei). Mecanismele lor de ac iune sînt multiple, dar eficacitatea lor este integral stabilit .

- Produsele de a doua genera ie, cu efecte biochimice mai pu în numeroase, cu o toleranță mai bun , dar cu efecte clinice mai bine întite.

Progresul cuno tin elor legate de efectele neuromediatorilor* conduce la o fragmen-

tare a nosografiei în fa a eficacității anumitor antidepresoare asupra sistemelor comportamentale existente în diferite entități. Este cazul impulsivității* cu pierderea controlului, despre care se tie c

este sensibil la agoniții serotoninergici, și al unor patologii cum ar fi bulimia*, tentativele de suicid*, trecerile la acte agresive, tulburările compulsive care prezintă o cedere a metabolismelor serotoninergice. Astfel, limitele depresiei sînt repuse în discuție.

R. Jouvent

(D. F.)

Antiecou (Camer —) -> Camer

Antinarcisism

Noiunea se bazează pe postulatul potrivit căruia investirea narcisică (centripetă) se corelează cu o investire antinarcisică (centrifugă), și ambele controlează simultan unitatea somatopsihică a subiectului, începînd cu viaa fetală. Antinarcisismul caracterizează tendința originară a subiectului de a renunța la propria substanță și de a ceda o parte din libido în beneficiul eventual al ceea ce se află în afară, independent de factorii economici. Investirea antinarcisică servește în același timp scopurile pulsioniilor* de moarte (separare și dispersie, dar fără atac agresiv destructiv) și pe cele ale pulsioniilor de viaa (celălalt poate beneficia de acest aport). Antinarcisismul a fost

descriș de F. Pasche în 1964. „, „, ..

R. Kaes

(D. F.)

Antinomie

În Originile gîndirii la copil, H. Wallon a analizat formele tipice de „contradicții și antinomii” care marchează gîndirea copilului în perioada precategorială (6-9 sau 10 ani). Astfel, copilul crede că a existat înaintea tuturor lucrurilor, afirmînd în același timp că aceste lucruri au existat întotdeauna. El mai poate crede în durată obiectului, gîndind totodată că acesta nu mai este același de îndată ce intervine o schimbare. De asemenea, el crede în existența mișcărilor autonome, percepiind totodată necesitatea de a împinge înapoi neîncetat originea mișcărilor. Totuși nu își

poate imagina spațiul fără limite, nici această limitare fără o continuare. După H. Wallon, aceste dificultăți ale coordonării mentale amintesc îndeosebi unele

etape ale istoriei filozofiei. „, T „,

E. Jalley

(D. F.)

Antipsihiatrie

Desemnează un ansamblu eterogen de curente contestatatoare în interiorul sau în afara mișcărilor psihiatrice. Mai rar, doctrina mai mult sau mai puțin derivată din culturalism în etnologie, care consideră că bolile mentale nu există și că acestea nu sînt decît tulburări care rezultă direct din reprimarea social exercitată asupra indivizilor, în cazul extrem, antipsihiatria consideră domeniul întreg al psihiatriei ca fiind o impostură totală care constă în reificarea, în a-numitele boli mentale, a efectelor opresive proprii societăților industriale prin folosirea permanentă a violenței simbolice.

După H. Ey, această mișcare ar rezulta din unele abuzuri ale psihiatriei, care s-a crezut capabil să influențeze educația, să rezolve problemele sociale și să se pronunțe asupra problemelor politice și culturale. Acestei panpsihiatrii trebuia să-i urmeze o dizolvare. După alții, antipsihiatria se înscrie într-o mișcare amplă de nihilism cultural, începînd cu anul 1960, atîngînd toate domeniile vieții sociale și culturale. Psihanaliza s-a vădit recuzată laolaltă cu farmaco-coterapiile, în numele procesului intentat tuturor modalităților de mascare a conflictelor economice și politice reale. Pentru R. Laing și D. Cooper, care i-au fost promotori, antipsihiatria desemnează o teorie complexă a transformărilor stărilor acute din psihiatrie, a stărilor cronice, completată de critici interesante asupra obiectivelor terapeutice de ultimă instanță ale psihiatriei. Rolul terapeutului nu este, pentru ei, de a nega tulburările, ci de a însoți pacientul. Pentru R. Basaglia, impostura mai mult sau mai puțin reală a patologiei mentale nu poate fi corectată decît prin suprimarea, pur și simplu, a instituțiilor psihiatrice tradiționale. Oricare ar fi explicațiile date

antisocial

74

valului antipsihiatric ce a culminat înaintea progreselor descoperirilor din neurotiință* și a dezvoltării cognitivismului* în psihiatrie, se poate considera că acest val a fost util, pentru că a obligat psihiatria la o revizuire a principiilor fundamentale și a bazelor sale filozofice.

J.-F. Allilaire

(D. F.)

Antisocial

Comportamentele antisociale contrariază și sfidează ordinea socială convenită și apăsător prin reguli* și instituții. Ele pot fi: conștiente, voluntare și se exprimă o contestare sau o revendicare rebelă; reacționale la situații sau evenimente intolerabile; conflictuale, violînd limitele prin descălcăcări ale unor acte

simptomatice; puse în act* de subiec ii prezentînd tulbur ri grave ale personalit ii*. La copil, tendin a antisocial exprim lipsa de siguran interior , i el caut s fie controlat din exterior. Caracterul antisocial al unei conduite* este apreciat juridic în func ie de criterii diverse: gravitate, frecven , natura prejudiciului* suportat, mod de realizare. Semnifica ia comportamentului antisocial variaz în func ie de natura, func ia sau propriet ile obiectului sau victimei* agre-

sate-

J. Selosse

(D. F.)

Antoedip

Organizare original descris la schizofrenici* de P.-C. Recamier, în 1978. în acela i timp ante-oedipian i anti-oedipian , ea se caracterizeaz prin fantasma* autocrearii (ante) i prin refuzul angoaselor* proprii organiz rii oedipiene (anti). Organizarea antoedip pune în scen o situa ie triumphiular în care subiectul între ine rela ii narcisice incestuoase cu mama i, în acela i timp, î i înl tur tat l i îi ia locul; este atunci, în acela i timp, tat -creator i copil-creatur . Absen a complexului lui Oedip la schizofrenic induce absen a supraeului* din care r mîn doar simulacre, elemente haotice, persecutori,

tabuuri mentale.

A. Ruffiot

(D. F.)

Antrenament

Ansamblu planificat de procedee ce au ca obiectiv ameliorarea performan ei motorii*. Se compune dintr-o parte general a c rei func ie const în dezvoltarea aptitudinilor* fizice (for *, vitez *, suple e*, rezisten etc.) i psihomotorii (vitez de reac ie, control motoriu etc.) i dintr-o parte specific ce vizeaz o rafinare a abilit ilor* motorii i o optimizare a strategiilor individuale i colective. Antrenamentul sportiv este organizat în perioade în cursul c rora activitatea are loc ciclic i progresiv datorit unei doz ri precise a constrînge-rii* exercitate de sarcini* sau exerci ii. Este în general completat de o preg tire psihologic * i de o igien de via strict .

M. Durând

(D. S)

Pe de alt parte, termenul poate avea, în psihologia experimental , dou accep ii diferite:

1. ajustare a perioadei unui ritm biologic la cea a unui sincronizator* extern. Mecanism prin care sincronizatorul corectez diferen a care exist între perioada sa i cea a ritmului biologic*. Aceast corectare depinde de un mecanism circadian de sensibilitate a organismului la semnalul temporal, de curba faz -r spus, ale c rei caracteristici sînt asem n toare la toate speciile, fie c sînt nocturne sau diurne. Lumina va determina un avans de faz , o întîrziere de faz sau nu va avea efect din momentul în care animalul va fi fost expus la aceasta;

2. efectul de antrenament este un efect de cauzalitate perceptiv * descris de A. Mi-chotte în 1946. Dac un obiect A (suprafa colorat) plasat la stînga, în spatele unei fente de observa ie, la 3 cm de un obiect B de acela i fel, este deplasat spre obiectul B i, începînd din momentul în care îl întîlne te pe B, cele dou obiecte se mi c împreun cu viteza lui A, un observator va atribui mi carea lui B unui antrenament prin A. Efectul perceptiv de antrenament nu persist decît pentru o anumit lungime a parcursului comun.

H. Lejeune

(D. S.)

75

anxietate

Antropologie

Pentru naturali ti, desemneaz istoria natural a omului; I. Kant confer cuvîntu-lui, în 1798' sensul de tiin a omului în general. în anii 1800, este utilizat pentru a califica istoria înainte rii popoarelor spre civiliza ie.

Termenul include deci discipline care studiaz varia i indicatori ai acestei evolu ii: lingvistic , tiin a preistoriei, antropologia fizic prin care se studiaz caracteristicile fizice ale raselor, ale craniilor etc. O dat ap rut, în aceea i perspectiv , interesul pentru activit ile omului în societate, se dezvolt în acela i timp etnografia* i etnologia*, preocupate de obicei de societ ile lipsite de scriere, respectiv din punctul de vedere al descrierii i teoretiz rii. Etnologia i antropologia devin atunci cvasisinonime. Se deosebesc de sociologie, care se ocup mai degrab de societ ile industriale. Pe de alt parte, britanicii lanseaz antropologia social , preocupat în special de structurile sociale, în timp ce antropologia cultural , mai tîrziu în Statele Unite, pune accentul pe dimensiunea cultural . Acum ele nu ar mai putea fi deosebite.

Exist , în Statele Unite i Fran a, un curent care î i propune s fac din nou din antropologie o disciplin înglobatoare. De aceea, termenul este utilizat mai degrab pentru tratarea problemelor

referitoare la om dintr-un punct de vedere care obligă la ieșirea dintr-o disciplină determinată. Termenul este, de asemenea, privilegiat în studierea culturilor sau, fiind seama de variabilă culturală, în cadrul unei discipline, la numele care se asociază.

C. Camilleri

(D. F.)

Antropomorfism

Tendința de a atribui unei ființe nonumane, cum ar fi Dumnezeu și mai ales, în psihologie, animalul, caracteristici ale naturii și comportamentului uman. Cuvântul are cel mai adesea sensul unui reproș la adresa unor studii asupra animalelor întreprinse

la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum cele ale lui G. J. Romanes, de exemplu.

F. Parot

(D. F.)

Anulare retroactivă

Mecanism de apărare* prin care subiectul acționează ca și cum un gând sau o acțiune anterioară nu ar fi avut loc, urmând chiar prin aceasta tergerea efectelor unei fantasmă* sau ale unui gând considerat retroactiv ca periculos. Este de fapt vorba de un comportament obișnuit, folosit de fiecare în mod frecvent, și care poate îmbrăca diverse forme: atenuarea forței unui cuvânt, retractarea unei luări de poziție peremptorii etc. S. Freud vede în acest mecanism o formă de apărare caracteristică nevrozei obsesionale*. Se exprimă în mod manifest prin apariția și executarea de ritualuri* obsesionale. În acest ultim caz, aspectul patologic provine din repetarea și deci din credința că este imposibil să se anuleze evenimentul anterior. Anularea se poate prezenta deci în două modalități diferite: sub forma aceluiași comportament, dar cu o semnificație conștientă sau inconștientă opusă. Explicația psihologică a acestui mecanism nu este univocă, poate să fie vorba de expresia unui conflict inter-pulsional, dar și de un conflict între pulsivitate* și eu/ego.

A Braconmer

(D. F.)

Anxietate

Emoție* generată de anticiparea* unui pericol difuz, greu de prevăzut și controlat. Se transformă în frică* în fața unui pericol bine identificat. Anxietatea este însoțită de modificări fiziologice și hormonale caracteristice stărilor de activare* ridicată și este adesea asociată comportamentului de conservare-retragere* sau conduitelor de evitare*. Tulburările anxioase cuprind fobiile*, crizele de anxietate* sau stările de panică*, anxietatea generalizată, manifestările obsesionale și compulsive și anxietatea posttraumatică. Cu excepția crizelor de anxietate, medicamentele preferate pentru manifestările simptomatice ale anxietății

A

generalizată

76

etiologii patologice sînt benzodiazepinele sau tranchilizantele minore. Punerea în evidență a zonelor de conexiune sau de receptori* din creier pentru aceste medicamente a dus la cercetarea existenței posibile a unor molecule prezente în mod normal în organism și capabile să se lege de receptorii benzodiazepinelor pentru a le mima acțiunea sau a se opune acesteia, dar cercetarea a rămas fără succes. Pentru unii neurobiologi, anxietatea s-ar datora activității neuronilor noradrenergici proveniți dintr-un nucleu al trunchiului cerebral, locus coeruleus; pentru alții, cauza ar fi serotonina* cerebrală. Aceste cercetări se efectuează din perspectivă neurochimică și neurobiologică.

R. Dantzer

(D- F.)

Anxietate generalizată -> Panic

Anxiogen

Se spune despre un obiect*, despre o situație, relație sau reprezentare susceptibilă să genereze anxietate* sau anxietate*.

R. Doron

(D. F.)

Anxiolitic

în cadrul psihotropelor*, clasa anxiolitice-elor sau tranchilizantelor corespunde substanțelor celor mai utilizate în Franța. Primul lor reprezentant, clordiazepoxidul, a apărut în 1957.

Reprezintă un grup eterogen de substanțe, cele mai cunoscute fiind benzodiazepinele. În afara propriilor tranchilizante, au, în grade diverse, proprietăți sedative, hipnotice și antiepileptice. În funcție de ritmul de eliminare și de dozaj*, sînt alese ca tratament acut sau cronic al anxietății, sau ca sedative. Mecanismele lor de acțiune sînt multiple: sedarea hipervigilenței, efect dezinhibitor* asupra blocajului anticipatoriu.

Dezmembrarea anxietății ar trebui să ducă la deschiderea acestei clase de produse și să permită astfel

integrarea și a altor substanțe, cum ar fi neurolepticele* sau antidepresoarelor*, printre cele cu proprietăți anxiolitice. „. v R. Jouvent

(D. F.)

Aparat de urmărire

Dispozitiv de studiere a psihomotricității*, care permite înregistrarea comportamentului de urmărire a unei întele mobile. Există numeroase versiuni, unele cu mișcare pendulară, altele cu mișcare rotativă sau rectilinie; unele au traiectorie regulată, altele au traiectorie neregulată.

M. Richelle (G. D. s.)

Aparat psihic

Pentru a explica procesele care caracterizează viața mentală și care produc fenomenele de conștiință* doar în unele condiții, S. Freud propune modelul* unui aparat psihic în care funcții diferite se exercită în diverse părți care îl constituie. Deși acest model își are originea într-un model neuronal, va fi reînnoit rapid cel al unui aparat optic. Trebuie subliniat caracterul spațial legat de noțiunea de aparat, nu în speranța de a-l vedea coincizând cu topografia cerebrală, ci pentru a marca faptul că acele conștiințe și procese de gândire trebuie tratate la nivelul diferitelor părți ale aparatului. Acesta din urmă corespunde unei reprezentări topologice a teoriei metapsihologice ale creierului dezvoltate și modificate ulterior. Este de notat că recurgerea la o reprezentare spațială la noțiunea de activitate îndeplinită de aparat asupra conștiințelor psihice prezintă asemănări cu modelele topologice propuse pentru prelucrarea informației* în psihologia cognitivă contemporană. Există totuși o diferență radicală: aparatul psihic al teoriei freudiene nu prelucraza informația, ci excitaia, rămânând astfel fidel teoriei arcului reflex* -

D. Widlocher

(D. F.)

Aparat psihic familial -> Familie

Aparat psihic grupal

Concept psihanalitic care are drept obiect formele și procesele realității psihice ale grupului uman.

Un asemenea concept explică: a. munca de legare, transformare

77

aparent

și diferențierea părților aparatului psihic individual mobilizate în construirea realității psihice a grupului. Din acest punct de vedere, formele grupale și intra-psihice (grupurile interne*) sunt organizatorii* inconștienți ai realității psihice erupale. Principalele procese care susțin instrumentarea psihismului într-un grup sunt: identificările, mecanismele de proiectie și difracție, fenomenele de rezonanță fantasmatică și cucerirea de obiecte complementare; b. activitatea psihică de creație, de menținere și de transformare a proceselor, funcțiilor și formelor grupale psihice comune membrilor grupului: funcții de refulare și de renunțare, idealuri, repere identificatorii, reprezentări împărțite și autoreprezentări ale grupului, mecanisme de apărare comune, pacte, contracte și alianțe inconștiente, funcții de reprezentare și de delegare; c. relațiile de co-sprijinire și de structurare reciprocă a aparatului psihic individual și a aparatului psihic grupal. Aparatul psihic grupal este caracterizat prin două tendințe antagoniste: fuziunea imaginară a aparatelor psihice individuale în aparatul psihic grupal (izomorfie); diferențierea (homomorfie) celor două tipuri de aparate. Acest concept, formulat de R. Kaes (1976), se află la originea cercetărilor și practicilor psihanalitice aplicate în psiho-terapiile de grup* la adulți și copii, în grupurile de formare, în analiza instituțională* și terapia psihanalitică familială*.

R. Kaes

(D. F.)

* Kaes R. (1976), *Uappareilpsychique groupal. Constructions du groupe*, Dunod, Paris.

Aparat spectral Nagel -> Anomaloscop

Aparent

Califică modul în care stimulările și obiectele sunt percepute în opoziție cu ceea ce sunt. În această accepție, comună uzului curent și unei concepții filozofice a relației dintre realitatea fizică și percepție, se poate susține că orice percepție oferă doar aparența realității. A devenit însă o falsă problemă de când s-a aflat că mecanismele perceptivă nu oferă copii* ale realității, ci procedează la codificarea și transducerea datelor din lumea fizică. Termenul este mai degrabă rezervat, în psihologie, fenomenelor perceptivă particulare în care subiectul conferă obiectelor percepute o proprietate pe care, fizic, nu o are sau care nu este percepută astfel în mod obișnuit. Se învecinează cu termenul iluzoriu. De altfel, se aplică în general fenomenelor de iluzie perceptivă. Unul din exemplele cele mai frapante este cel al mișcărilor aparente, numite și fenomen phi sau mișcare stroboscopică*, în care subiectul percepe o mișcare, în timp ce elementele constitutive ale stimulării sunt, obiectiv, nemăcinate. Impresia de mișcare decurge din caracteristicile temporale ale situației. Două lampi situate la o distanță convenabilă și luminându-se succesiv (intervalul fiind de ordinul a 150 ms) nu dau loc percepției a două puncte

luminoase distincte apărând unul după cel alt, ci percep ie unei traiectorii luminoase mergând de la un punct la altul. Acest fenomen sau mi care beta, studiat de A. Korte (1915) (care i-a legat numele de diferite legi ale mi c rii aparente), nu este decât un caz, foarte simplu, printre numeroasele forme de mi care aparent care au fost studiate și desemnate adesea printr-o liter grecească : fenomene alfa (impresie de expansiune sau de retractare dat de prezent ri succesive ale aceleia i figuri cu m rimi cresc toare sau descresc toare), ganima (fenomen analog, dar dependent doar de schimb ri ale condi iilor de iluminare, m rimea r mînd constant) etc. Aceste fenomene au furnizat argumente solide tezelor gestaltiste*. Mi care aparent consecutiv : efect consecutiv* al mi c rii care se produce atunci cînd, de exemplu, privirea se fixează brusc asupra unui obiect nemi cat după ce fusese fixat un timp asupra unui obiect animat de o mi care particular (iluzia mic or rii unei fe e după fixarea unei spirale în mi care). Aceste iluzii consecutive

apartenen

78

de mi care se prezintă în sensul invers mi c rii reale fixate anterior. „ „ , „

M. Richelle

(D. F.)

• Korte A. (1915), „Kinematoscopische Untersuchungen“, Zeitschrift für Psychologie, 72, 193-206.

Apartenen (Trebuin de —)

Dorin de a sim i aproape al i indivizi care ne seam n i care ne apreciaz ; dorin de a putea colabora cu ei i de a le

întoarce serviciile. ^ . , , ,

C. Levy-Leboyer

(D. F.)

Ap rare

Orice conduit sau mecanism psihologic prin care subiectul se sustrage sau se pune la ad post în fa a unei stimul ri*, situa ii sau reprezent ri aversive*. Reflex de ap rare: reac ie motorie reflex * prin care subiectul se sustrage unei stimul ri nociceptive*. Reflexul de flexiune a labei stimulate de o desc rcare electric la cîine a fost folosit de I. Pavlov în condi ionarea* reflexului de ap rare. Ap rare perceptiv : filtraj* selectiv, în momentul primirii informa iei, al unor sti-muli avînd pentru subiect o valoare negativ , în a a fel încît percep ia i identificarea lor con tient s fie mai dificile. Astfel, cuvinte cu o conota ie afectiv sau cuvinte tabu cer mai mult timp pentru a fi identificate în prezentare tahistoscopic * decât cuvintele neutre, echivalente de altfel în toate privin ele (nu numai ca lungime, structur fonologic etc, dar i ca grad de familiaritate). Fenomenul presupune un mecanism de subcep ie, c ruia i se adaug un control noncon tient ce duce cu gîndul la refularea* freudian . El a fost descris pentru prima dat de E. McGinnies, în 1949.

M. Richelle

(D. S.)

Ap rare (Mecanism de —)

în general, no iunea de mecanism de ap rare înglobează toate mijloacele utilizate de eu* pentru a st pîni, controla, canaliza pericolele interne i externe. Mecanismele de ap rare sînt variate i relativ nume-

roase, în 1936, Anna Freud a enumerat nou dintre acestea: regresia*, refularea*, forma ia reac ional *, izolarea*, anularea*, proiec ia*, introiec ia*, întoarcerea c tre sine, transformarea în contrariu. Au putut fi descrise multe alte procedee defensive: deplasare*, conversie*, clivaj*, refuz*, identificare proiectiv , ap rare maniac , f r auita sublimarea*, care apar ine mai mult cîmpului normalit ii decât celui al patologiei. Astfel, termenul de mecanism de ap rare poate fi folosit în accep ii pu in diferite: fie pentru a preciza anumite procedee specifice de afec iuni psihopatologice, fie pentru a determina constituențele psihice ale fiec rei faze de dezvoltare* (ap rare schizoid , ap rare anal etc), fie pentru a desemna utilizarea defensiv a unui destin „pulsional" sau altul (refulare, d. ex.), fie pur i simplu pentru a defini ansamblul proceselor defensive ale psihicului. Aceast folosire diversificat i generalizat nu se petrece f r a se pune unele întreb ri: este vorba de un concept teoretic sau de un simplu reper clinic sau terapeutic ? Este vorba de un mecanism al eului sau de un mod de rela ie a pulsuniu* cu obiectul s u ? Refularea, prin ac iunea sa permanent , n-ar trebui s fie deosebit de alte tipuri de mecanisme sau chiar no iunea de mecanism de ap rare nu introduce oare în mod obligatoriu o referire la o epistemologie mecanicist i dualist * ? în sfîr it, exist oare mecanisme de ap rare normale i mecanisme de ap rare patologice, sau este vorba mai degrab de constela ii defensive care ar permite diferen ierea? Ansamblul acestor întreb ri r mîne o surs pentru dezbaterile actuale i, f r îndoial , viitoare.

A Braconnier

(D. S.)

Ap rare (Psihonevroz de —) —> Psiho-nevroz de ap rare

Apercep ie

Aprehensiune de informa ii* pe c i perceptive. Termenul, ast zi pu in utilizat, evoc o sesizare global a stimul rilor*

79

apraxie

A

percepute, chiar o sesizare con tient . Cu aceast ultim conota ie a fost reluat de W Wundt în vocabularul filozofiei. Test de apercep ie tematic : v. TAT.

M. Richelle

(D. F.)

Apeten -> Consumatoriu

Apetitiv

Despre un comportament sau un ansamblu de comportamente succesive care duc la un comportament consumatoriu*. Sinonim, în aceast accep ie, cu preg titor*. Comportamentul apetitiv implic o stare motiva ional *, care declan eaz comportamente proprii asigur rii actului consumatoriu*. în func ie de specia în cauz i de tipul de conduit avut în vedere, comportamentul apetitiv va corespunde unei secven e relativ rigide (patron* al comportamentului fix* sau modal*) sau unor înl n uiri foarte flexibile de strategii mai mult sau mai pu in inedite. Despre un stimul* care provoac în mod natural sau prin asocia ie* condi ionat * o reac ie de abordare*, de atrac ie, de apeten din partea organismului. Orice stimul apetitiv poate c p ta o valoare de înt rire* pozitiv * într-o condi ionare operant *. Se opune stimulului aversiv*.

M. Richelle (D. F.)

Apragmatism

Reducere a activit ii voluntare care nu poate fi explicat printr-o tulburare intelectual (ca în st rile demen iale) sau prin-tr-un deficit instrumental. Apragmatismul nu trebuie confundat cu st rile de inhibi ie* depresiv , care exprim încetinirea psihomotorie, sau de inhibi ie nevrotic rezultând dintr-un conflict între mo iunile pulsionale i instan ele represive. Termenul este cel mai adesea rezervat st rii de iner ie comportamental observabil la unii schizofrenici*. Acest comportament constituie unul dintre semnele majore ale schizofreniilor deficitare, împreun cu tocirea afectivit ii i s r cia con inuturilor gândirii. Pare legat de o pierdere global

a motiva iei*. Totu i, dincolo de aceast iner ie i începînd cu E. Bleuler, s-a presupus, la ace ti bolnavi, o dezorganizare a planurilor de ac iune care împiedic realizarea de ac iuni coerente, orientate c tre un scop i avînd un efect pragmatic. Mai discutabil , în leg tur cu aceast defini ie, este utilizarea termenului în cazul st rilor psihastenice* care par înrudite mai degrab cu inhibi ia* nevrotic , ce ine de conflictele* intrapsihice i de ambivalen a* afectiv sau de teama ipohondric * ce afecteaz poten ialul energetic.

M.-C. Hardy-Bayle (D. F.)

Apraxie

Tulburare care afecteaz realizarea comportamentelor motorii dobîndite, fie gesturi* de utilizare a obiectelor, fie gesturi simbolice. Tulburarea nu poate fi legat nici de o perturbare a sistemului motor, nici de o dezordine intelectual sau a aten iei, nici de un defect de recunoa tere a obiectelor.

Tulburarea apraxic a dat loc unei interpret ri asocia ioniste bazate pe leg turile dintre concep ia sau ideea gestului i producerea lui motorie, de unde numele de apraxie ideatorie, ideomotric i motric sau melokinetic . în prezent, doar primele dou calificative mai sînt utilizate, pentru a trimite la dou tipuri de comportamente motorii: apraxia ideomotric se refer la perturbarea gesturilor unice; apraxia ideatorie, la perturbarea gesturilor succesive necesare pentru utilizarea mai multor obiecte. Cînd se vorbe te de apraxie f r calificativ, se subîn elege una i/sau cealalt dintre formele de apraxie. Exist i alte apraxii care desemneaz dezordini specifice: apraxie constructiv , pentru dificultatea de a realiza o figur geometric ; apraxie bucofacial , pentru perturb rile afectînd agilitatea bucolinguala, i aceasta f r s fie vorba de o paralizie; apraxia îmbr cîrii, pentru dificultatea de a se îmbr ca; apraxia privirii, pentru perturbarea mi c rii ochilor; apraxia mersului, pentru incapacitatea izolat de a p i.

aprehensiune

80

Termenul dispraxie trimite în general la tulbur rile observate la copil în cursul dezvolt rii i al imit rii gesturilor.

J.-L. Signoret

(D. F.)

1

Aprehensiune (Mod de — la testul Ror-schach)

Termenul definește localizarea, decuparea perceptivă la care se aplică conținutul răspunsului la testul Rorschach*. Se deosebesc mai multe moduri de aprehensiune în funcție de localizarea răspunsului: global (G), parțial (D), intermacular (Dbl) sau rar (Dd). Analiza modurilor de aprehensiune permite să se aprecieze calitativ activitatea cognitivă a subiectului, mobilizarea dinamică a conduitelor perceptivă, recurgerea la pasivitate descriptivă sau cucerirea prin impactul unui material greu de organizat. Dincolo de procesele cognitive, interpretarea modurilor de aprehensiune permite sesizarea relațiilor pe care subiectul le stabilește cu obiectele realității externe, dar și cu obiectele sale interne.

C. Chabert (D. F.)

Aprobare

Expresie de evaluare* pozitivă a unei acțiuni* sau a rezultatului unei acțiuni, adresată celui care îi este autor, aprobarea poate fi verbală sau nonverbală (mimic, gesturi). Ea ocupă un loc important în interacțiunile sociale și în dinamica motivațională a ființelor umane, în așa măsură încât unii psihologi vorbesc de trebuință* de aprobare. Metodele comportamentale* de intervenție au fost cutate din ea o manipulare sistematică cu titlu de întărire pozitivă*.

M. Richelle (D. F.)

Apropriere

Concept propus de K. Marx și reformulat de psihologia sovietică, desemnând procesul de dezvoltare* prin care omul reconstruiește și își însușește experiența acumulată de omenire în istoria socială. În timp ce adaptarea* este procesul general de transformare a comportamentelor* unui organism ca răspuns la exigențele mediului*, apropierea este un proces specific uman de reproducere* de către individ a cuceririlor speciei. Conceptul de apropiere este indisociabil de cel de interacțiune socială*. Obiectele cu care se confruntă copilul au semnificații* istoric construite; pentru a și le apropria, el îndeplinește, în interacțiune comunicativă cu adulții, activitățile* pe care acele obiecte le necesită, și în cadrul acestei medieri* comunicative semnificațiile sociale sînt reconstruite progresiv. Apropierea privește atât obiectele materiale (unelte), cît și evenimentele și limbajul*. Ea se prelungește și se stabilizează prin interiorizarea* semnificațiilor și operațiilor* de prelucrare a parametrilor lumii fizice și sociale.

J.-P. Bronckart

(D. F.)

Aprosexie

Pierdere sau deviere notabilă a capacității de atenție* dirijată și reflexivă. Subiectul* este incapabil să și fixeze atenția în mod durabil și este supus solicitărilor mediului înconjurător. Descrisă mai întâi ca sechelă a confuziilor* mentale de război (1914-1918), considerată apoi ca semn al unor stări confuzionale sau tulburări demențiale. În practică, termenul nu mai este utilizat decît atunci cînd ideea este pierdută, logic și conștient. P. Janet deosebește aprosexia sau abulia intelectuală de abulia motorie, care corespunde unei încetiniri și unei insuficiențe a voinței*, în special în trecerea de la idee la act*. Adesea asociate în practică, aceste două tipuri de abulie se întîlnesc în toate stările de depresie* și de inhibiție uoare sau profunde, constitutive sau dobîndite. Tipic în depresia melancolică, aprosexia corespunde unui tip de alterare a capacităților cognitive ale pacienților, care sînt conștienți de dificultățile lor de atenție voluntară susținută, de stagnarea lor intelectuală, fiind incapabili de a depune un efort susținut, resimind adesea foarte viu și foarte dureros această incapacitate cognitivă.

J.-F. Allilaire

(D. F.)

81

apoiirar ai semnuiui

A

Aptitudine

Reușita oricărei activități, fie ea sarcină izolată, conduită complexă, învățare* sau exercitare a unei profesii, necesită din partea subiectului capacități și motivații* adecvate. Capacitatea este ea însăși condiționată de prezența unei aptitudini care poate fi dezvoltată prin experiență și formare. Astfel, cineva poate avea o bună aptitudine verbală; cu o experiență și o formare adecvată, capacitatea sa de a vorbi în public poate deveni excelentă. În fapt, termenul de aptitudine capătă accepții diverse, chiar opuse. C. Spearman (1927) l-a utilizat pentru a desemna inteligența*, în timp ce același cuvînt, însoțit de un calificativ, este utilizat la subiecții cu aptitudini specifice, nonintelectuale (sociale sau motorii, d. ex.), și poate desemna și achizițiile necesare exercitării unei activități foarte specializate, ca bătăutul la mână sau conducerea unei mașini. În fine, cum amintește M. Reuchlin (1954), trebuie deosebite aptitudinea, capacitatea și factorii, în măsura în care factorii reies dintr-o analiză factorială* care nu le prejudiciază în nici un fel originea înnscută sau dobîndită. Studiul aptitudinilor este relativ recent. Punctul de plecare ar fi în 1796, cînd N. Maskelyne, astronom la observatorul din Greenwich, și-a concediat asistentul pentru neatenție, întrucît acesta nota trecerea obiectelor stelare o secundă mai tîrziu

decît el. în 1816, un alt astronom, F. Bessel, a remarcat același fenomen și l-a atribuit variațiilor în scutele ale timpului de reacție, pe care îl numește ecuație personală. F. Galton a arătat că aptitudinile umane sînt diferite și distribuite după o curbă normală. A. Binet dezvoltă studiul și măsurarea proceselor mentale, precum și Primele teste de aptitudini de învățare. Dezvoltarea metodelor de măsurare a aptitudinilor, studiul relațiilor dintre rezultatele acestor măsurări și factorii care le explică au permis definirea unui mare număr de aptitudini specifice, cum ar fi: fluiditatea verbală, memoria*, reprezentarea spațială, dexteritatea manuală. Relațiile dintre aceste aptitudini specializate și aptitudinea generală (numită și funcționare cognitivă sau inteligență generală) sînt adesea reprezentate după o schemă ierarhică (P. E. Vernon, 1960), fiecare activitate necesită prezența unei aptitudini generale și a unor aptitudini speciale.

C. Levy-Leboyer (D. F.)

• Reuchlin M. (1954), „Le probleme theorique de la connaissance des aptitudes”, în *Tratate de Psychologie appliquee*, voi. III, 371-394, PUF, Paris. — Spearman C. (1927), *The Abilities of Man*, Macmillan, New York. — Vernon P. E. (1960), *The Structure of Human Abilities*. Methuen, Londra.

Aptitudine fizică și psihomotorie

Constituie, împreună cu abilitatea*, una din determinările principale ale performanței*, într-o sarcină motorie*. Aptitudinile sînt caracteristici individuale relativ stabile, rezultînd dintr-o supraînvățare* sau determinate genetic și identificate prin tehnicile de analiză factorială*. Partea din performanță explicată prin aptitudini este foarte importantă la începutul învățării, apoi scade progresiv în beneficiul unui factor specific sarcinii. Aptitudinile fizice sînt forță* (statică, dinamică, explozivă), rezistența, suplețea (statică, dinamică), coordonarea motorie (globală, bimanuală) și viteza* de mișcare. Aptitudinile psihomotorii sînt viteza (de reacție, de decizie), precizia mișcărilor controlate sau balistice* și precizia în urmărirea unui mobil (prin ajustări motorii continue sau discrete).

M. Durând (D. F.)

APUD (Sistem —) -> Sistem neuroendo-crin difuz

Arbitrar al semnului

Caracteristic majoră a relației care, în semnul* lingvistic, unește semnificantul* și semnificatul*; esențialul analizei sale a fost formulat de F. de Saussure (1916). Într-o primă accepție, termenul indică faptul că un semnificant (materializat, d. ex., în înfățișarea sonoră „picior”) nu are nici arbitraritate

82

un raport de dependență față de caracteristicile semnificatului (conceptul* de [picior]). Caracterul arbitrar al relației este atestat de faptul că, pentru domenii de referință* echivalente, diferitele limbi naturale* au cuvinte diferite (pentru exemplul nostru, pied, foot, Fuss etc). Această analiză a fost criticată de E. Ben-veniste, care consideră că există un raport de necesitate între semnificam și semnificat; în conștiința subiectului vorbitor, conceptul este identic cu înfățișarea sonoră care îl exprimă. Pentru același autor, arbitrarul ar caracteriza mai degrabă relația care există între semn, unitatea formală a limbii și referențialul* material. Pentru behaviorismul* lingvistic, semnificația* unui semn (meaning) se definește prin comportamentul care îi este asociat, o poziție asemănătoare fiind adoptată și de L. Wittgenstein (1953) care definește semnificația semnului prin uzul* lui în contextul general al comportamentelor umane. Criticile pornesc de la o confuzie între analiza funcțională și analiza structurală: pe primul plan firește, pe de o parte semnificantul și semnificatul se cheamă într-un mod necesar, pe de altă parte efectul de semnificație produs de un semn depinde efectiv de condițiile de utilizare într-un context dat. Dar este tot atât de adevărat că în planul secund, în cadrul sistemului limbii, raportul dintre domeniul semnificantului și domeniul semnificatului este nemotivat sau arbitrar. Textul lui Saussure propune o a doua accepție a termenului, pe care o vom califica, după T. de Mauro, drept „radical”. Aceasta necesită distingerea a două niveluri: cel (cognitiv) al reprezentărilor* elaborate de un subiect în interacțiunea sa cu referențialul și cu sunetele, și cel (lingvistic) al „reorganizării” acestor reprezentări de către fiecare limbă naturală; pentru același domeniu de referință, engleza are doi termeni, ox și beef, în timp ce franceza, de exemplu, nu are decît unul, bœuf (iar româna, „bou” și „vit” — n. t): această diferență lexicală corelează în mod necesar cu o reprezentare diferită a referențialului:

semnificația lui bœuf din franceză grupează reprezentările pe care engleza le distribuie asupra celor două cuvinte, ox și beef: fiecare semn constituie a adăuga o valoare*, legată de ansamblul sistemului* limbii naturale. și această organizare a reprezentărilor cognitive implicate de sistemul fiecărei limbi are un caracter arbitrar radical.

} _p Bronckm

(D. F.)

• Saussure F. (de) (1916), *Cours de linguistique generale*, Payot, Paris. — Wittgenstein L. (1953), *Philosophical Investigations*, Basil Blackwell, Londra. Traducere (1961): *Investigations philosophiques* (trad. P. Klosowski), Gallimard, Paris.

Arbitraritate

În terminologia condiționării operante*, este proprietatea care caracterizează legătura dintre răspuns* și întărire*, prin contrast cu legătura permanentă, înscrisă în circuitele fiziologice, între stimulul necondiționat* și răspunsul necondiționat*, din condiționarea pavloviană*. Astfel, la obolan, hrana nu are nici o legătură prestabilită cu apăsarea pe levier. B. F. Skinner insistă asupra acestei proprietăți, care autorizează o supleție infinită a asocierilor dintre răspunsurile operante și consecințele lor și o interschimbabilitate completă între răspunsuri la subiecții aceleiași specii, și chiar la specii diferite. Luarea în calcul a constrângerilor* specifice, în învățare*, a dus la nuanțarea, ba chiar, pentru unii, la respingerea noțiunii de arbitraritate.

M. Richelle (D. R.)

Arborescent

Arborescenta este o structură particulară de graf* orientat, foarte utilizată în reprezentarea unui ansamblu de elemente organizate ierarhic. Arborele înzestrat cu o singură rădăcină, adică un vârf fără predecesor legat de toate celelalte vârfuri printr-o singură cale, arborescenta este reprezentată în general cu rădăcina în sus și cu frunzele (vârfuri fără succesori) în jos. Proprietățile acestor structuri sînt studiate în combinatorică*.

83

argumentare

Arborescentele sînt utilizate în informatică* și în inteligența artificială*, pentru reprezentarea, de exemplu, a structurilor lingvistice, expresiilor, clarificărilor, zonelor de cercetare. Arborescentele numite SI/SAU sînt utilizate în metoda reducerii problemei* la subprobleme (sau a scopului la subscopuri), în cadrul problemelor de decizie sau de planificare*, de exemplu: un vârf SAU corespunde unei alegeri între mai multe posibilități, un vârf I unei conjuncții de subprobleme.

(D. F.)

Arbore (Test al —)

Test proiectiv* inventat de K. Koch în 1958. R. Stora a adaptat varianta franceză. Prima cerință: „Desenați un arbore, oricare ar fi el, dar nu un brad”, vizează obținerea unui desen care reprezintă reacția subiectului în fața unui mediu necunoscut. Al doilea desen (cu aceeași cerință) corespunde unei situații mai familiare, care arată adaptarea subiectului la mediul său inconjurator obișnuit. Al treilea desen, cel al unui „arbore de vis, imaginar, care nu există în realitate”, arată dorințele nesatisfăcute ale subiectului și dificultățile lui actuale. În fine, al patrulea desen („desenați un arbore, oricare ar fi el, cu ochii închiși”) arată un traumatism sau un conflict puternic din copilărie, al cărui impact rămîne. Interpretarea desenului arborelui permite degajarea unui nucleu stabil (eu/ego* ar fi reprezentat de trunchi) și a capacităților de împlinire ale subiectului, a modalităților lui de apărare sau de atac în raport cu lumea exterioară (direcția

Crengilor)-

C. Chabert

(D. F.)

Arc reflex -> Reflex

Argou

Termen utilizat în Evul Mediu pentru a desemna corporația ceretorilor, vagabonzilor, hoților. Utilizat mai apoi pentru a desemna limbajul* particular al indivizilor agresivi care se ceartă, înainte de a fi aplicat vocabularului unui grup* social închis.

Jargonul, care era, în secolul al XVII-lea, limbajul deformat al hoților, a integrat argoul. Prin extensie, termenul se aplică oricărui limbaj ezoteric particular: tehnic sau convențional, afectat sau cutat, deformat sau corupt, propriu unor confrerii sau medii* restrânse, al cărui semnificativ* nu este inteligibil decât pentru inițiați.

J. Selosse (D. F.)

Argument

Pentru unele curente lingvistice*, orice frază* de suprafață se bazează, în ultimă instanță, pe o structură semantică* profundă, compusă dintr-un pivot predicativ și dintr-unul sau mai multe argumente, iar relațiile dintre predicat* și argumente pot fi definite în termeni de caz*. În „Jean pune scumiera pe masă”, „pune” este unitatea lexicalizată care corespunde predicatului, „Jean”, „scumiera” și „pe masă” sînt unități lexicalizate care traduc argumentele.

Într-o a doua accepție, noțiunea desemnează un element al discursului* care vizează să sprijine sau să respingă o propoziție*. Argumentul trebuie să aibă acordul celor cărora le este adresat, fie că este considerat fapt dovedit, adevărat, valoare sau normă admisă. Puterea unui argument depinde de auditoriu, chiar dacă, într-o cultură dată, unele argumente sînt cvasiuniversale. Dacă un argument este conceput pentru un grup sau pentru un individ, el este numit ad hominem. Dacă el ia drept garant prestigiul oratorului sau al altei persoane, este vorba de un argument de autoritate. Anticii numeau locuri comune (topoi) categoriile din cadrul cărora oratorul își extrage argumentele. Astfel de locuri

comune sînt cantitatea, calitatea, ordinea, existentul, esența, persoana.

J.-P. Bronckart și 7.-fi. Grize

(D. F.)

Argumentare

Argumentarea este un tip de discurs* care vizează intervenția asupra opiniilor, atitudinilor, ba chiar asupra comportamentelor unui auditor sau ale unui auditoriu.

arhetip

84*

85

ascultare

Se deosebește de condiționare* prin aceea că necesită participarea activă și acordul conștient al celor interesați și probarea* implică acest lucru, dar, ca raționament* deductiv, are un caracter de necesitate care nu caracterizează argumentarea. Un discurs argumentativ conține argumente*, dar dacă acestea pot fi motive capabile, eventual, să convingă auditorul (nu sînt obiecții), ele nu îl conving întotdeauna, în afara argumentelor în sensul propriu al termenului, schematizarea* produsă de discurs se folosește de diferite procedee de accentuare care în de retorică*.

J.-B. Grize

(D. F.)

Arhetip

În psihologia analitică* a lui C. G. Jung, termenul desemnează un număr limitat de imago*-un caracterizate nu de conștientul personal*, ci de conștientul colectiv*: persona, animus, anima, umbra, Marea Mamă; B-trînul în elept etc. Datorită acestui fapt, semnificația acestor conținuturi nu poate fi găsită pornind de la asociațiile libere* ale subiectului, ci pornind de la cunoașterea conștientului colectiv. Figurile arhetipale ar fi universale: s-ar regăsi în producțiile individuale normale și patologice (vise, halucinații, deliruri), ca și în producțiile colective (mituri, religii) ale psihismului. Această universalitate nu s-ar putea explica decât prin caracterul înscut al arhetipurilor.

J.-M. Petot

(D. F.)

Arhicortex -> Cortex

Arhigrup

Noțiune care descrie o reprezentare originară conștientă a grupului, pe care membrii și i-o formează în urma întâlnirii lor cu grupul, după modelul întâlnirii prime în relația gură-sîn. Figurarea pictografică a grupului este marcată de afectele* de plăcere sau de neplăcere asociate cu experiența acestei întâlniri: grupul ca masă (corp plin și greu), ca vid (gură avidă), ca cerc (iluzia unirii continue) sau ca două ri (corp îmbucătățit). Organizat de acea imago* al mamei arhaice, arhigrupul este o reprezentare a originii și a procesului grupului: grupul și membrii și se autocreează, se conștin mutual și sînt, ei înșiși, propriul

sferă?

R. Kaes

(D. F.)

Arhistriatum -> Amigdal Arhitectură cognitivă -> Modularitate

Arie

Zonă sau teritoriu* în care se desfășoară activitățile unui animal sau ale unui grup de animale: arie de reproducție, arie de odihnă. În mediul natural, unde termenul are aplicarea cea mai potrivită, aria este o secțiune mai mult sau mai puțin delimitată a nișei ecologice*. M. Richdle \

(S. D.)]

Armonizare a notelor -> Docimologie Art (Psihologia a ->)* Psihologia artei |

Artefact

Aspect al datelor înregistrate în timpul; unei experiențe* sau observații*, sau obiective în urma tratărilor lor, care nu decurge din mijloacele utilizate deliberat de cercetător, ci dintr-un factor* necontrolat care a scăpat atenției sale. Astfel, interfețele electrice sînt de natură sintetică artefacte în înregistrările electrofizice: o deviere* a ecranului* poate provoca un artefact în rezultatele prelucrării statistice.

Articulare -> Dublă articulare

(d.f)

Artificial (Inteligență ->) -> Inteligență artificială

Art-terapie

Formulă condensată care înseamnă terapie prin artă. Cuvîntul artă i-a redus cîmpul semantic de-a lungul timpului: se referă în special la producția estetică. Terapia dimpotrivă, și la alegerea pe-alea și până la

se desemna tot ceea ce contribuie la dezvoltarea personală. Art-terapia se prezintă în funcție de două

aspecte principale: unele intervenții care ajută persoanele suferind de tulburări psihice sau urmări ale transformării omului prin artă. În 1920 și 1921, W. Morgenthaler și H. Prinzhorn au arătat că arta este un act creator care suscită expresia plastică a bolnavilor mentali poate uneori atinge un nivel artistic, poate îmbogăți investigațiile în psihopatologie și stimula tendințele de însușire. Reflecțiile fenomenologice și ale psihanalizei asupra relațiilor dintre artă și psihism i-au condus pe psihiatri și pe psihologi să se strezească în instituțiile lor locuri și ateliere în care pacienții de toate vârstele și pot să deseneze, picteze, modeleze, facă muzică, dans, teatru, cinema sau fotografie.

?. Doron

(D. F.)

Asamblare -> Intercalare

Asasinat

Termenul provine din cuvântul arab *ha - a* în (consumator de pulbere din frunze de cânepă), aplicat în secolul al XI-lea membrilor unei secte conduse de *heic*ul Hassan Ibn Sabbah, care erau fanatici și se drogau înainte de a efectua raiduri teroriste. În limbaj juridic, asasinat este utilizat pentru a califica o crimă, o omucidere cu premeditare. Asasinatul este judecat în instanță. Prin extensie, act de violență care aduce un prejudiciu grav reputației unui individ.

/ . Selosse (D. F.)

Ascendent/Descendent

1 • Despre o metodă de prezentare a stimulilor în ordinea constantă crescătoare (sau descrescătoare) a dimensiunii considerate (intensitate, durată etc), utilizată în psihofizică la aplicarea metodei limitelor. 1- Termeni care pot reda, de la într-o maceră nesatisfăcătoare, expresiile engleze *ottom-up/top.down*, aplicate proceselor sau organizărilor psihologice sau neurologice. Expresiile presupun o organizare dinamică ierarhicizată, în sensul că reia

procesele de control și legăturile cauzale pot merge în ambele direcții, de jos în sus sau de sus în jos. Această idee nu este nouă, dar atenția privilegiată acordată recent, în neuroștiință și psihologia cognitivă, rolului structurilor și proceselor centrale superioare în structurarea conduitei face din ea o temă majoră a psihologiei contemporane.

Domeniul percepției furnizează numeroase exemple lesne de sesizat ale acestei dinamici cauzale duble. Astfel, percepția noastră vizuală depinde în mod clar de caracteristicile fizice ale stimulului și ale puterii de rezoluție a receptorilor noștri periferici: ajunge o schimbare în distribuția punctelor în spațiu pentru ca să se impună percepția unei forme, a unui grupuri, chiar a unei mișcări. Este vorba de un proces *bottom-up*. În schimb, datorită experienței noastre în privința felurilor și a importanței acestui tip de stimul în viaa noastră cotidiană, percepem cu obstinabilitate în relief forma unui chip uman: este aici în joc un proces *top-down*.

M. Richelle (D. F.)

Ascenden

și caracterizează pe indivizii care caută, valorizează și ating puterea, autoritatea, prestigiul în situații sociale și în interiorul grupurilor. Cărorale apar în i care dau dovadă de inițiativă, siguranță și încredere în sine în aceleași situații. Ei își asumă roluri de lider și funcții de răspundere. Totodată, dacă este adevărat că persoanele judecate ca fiind dominante după răspunsurile lor la teste de personalitate caută și obțin mai des decât ceilalți posturile de lider, această legătură este departe de a fi constantă și ea depinde de variabile situaționale încă puțin cunoscute. C. Levy-Leboyer

(D. F.)

Ascultare

Captare de informații auditive implicând un proces atențional, cercetat adesea în laborator cu ajutorul instructajelor furnizate subiectului sau al condițiilor experimentale.

A

asimbolie

rimentale în care el este plasat. Ascultarea dihotică desemnează procedura de prezentare a unor stimuli auditivi diferiți la fiecare ureche.

În psihologia clinică, sau în contextul unor cercetări din psihologia socială sau din psihologia personalității, termenul ascultare desemnează o atitudine desigur de atenție, dar mai ales receptivă la ceea ce pacientul, clientul sau subiectul exprimă, atitudine considerată favorabilă relației. Psihologul își ascultă interlocutorul.

M. Richelle (D. S.)

Asimbolie

Termen propus pentru desemnarea unei tulburări care afectează exprimarea și înțelegerea semnurilor (sau simbolurilor) în viața, purtătoare de sens. Asimbolia este deci o tulburare a funcției simbolice. Existența tulburărilor afazice pune problema de a ști dacă aceste tulburări afectează ansamblul simbolurilor în viața de subiect, sau se limitează la o singură categorie de semn, cuvintele.

Mult vreme, afazia, agnozia și apraxia au fost calificate drept tulburări ale funcțiilor simbolice, subîn elegându-se, dacă nu o geneză, cel puțin o consecință univocă pentru fiecare tulburare. Conceptul actual de memorie semantică se identifică în parte cu cel de funcție simbolică. . . , c.

J.-L. Signoret

(D. F.)

Asimilare

Noiune împrumutată de J. Piaget de la biologul F. Le Dantec și de la filozoful A. Lalande și care desemnează procesul implicat de postulatul fundamental al teoriei lui Piaget asupra activității psihologice: orice schemă mentală * tinde să se reactiveze, să regreseze acele condiții exterioare ale reproducerii sale, și să încorporeze elementele exterioare care fac posibil închiderea sa (v. Echilibrare). Asimilarea este în același timp reproducătoare (a schemei mentale și a situației), recognitivă (a situației, a „alimentelor” sau a argumentelor schemei mentale) și generalizatoare (în funcție de variațiile experienței). Ca și pentru acomodare*, munca de asimilare poate fi mai mult sau mai puțin spontană sau dirijată, depinzând de instrumentele aflate la dispoziția sa în cursul dezvoltării* inteligenței*.

J.-J. Ducret

(D. F.)

Asimilare culturală -> Aculturație

Asincronie a instalării stimulului

În procedurile* care comportă prezentarea* a doi stimuli*, prezentare cu un decalaj temporal la debutul celor doi stimuli succesivi, fiind posibilă o anumită recuperare. Se definește prin amânarea care separă începutul primului stimul de începutul celui de-al doilea. Se deosebește de intervalul* dintre stimuli, care corespunde amânării ce separă sfârșitul primului stimul de începutul celui de-al doilea, sau de intervalul care separă prezentările repetate ale aceluiași stimul. M Richdk

(D. F.)

Asistență educativă

Asistența educativă acoperă ansamblul măsurilor de protecție administrativă și judiciară a tineretului aflat în pericol fizic și moral. Potrivit art. 375 al Codului civil francez, aceasta este cerută atunci când s-a născut o stare de pericol fizic sau psihic și condițiile de educație ale copiilor sunt compromise. Bazat pe noțiunea extensivă de pericol*, asistența educativă acoperă un câmp foarte diversificat de practici sociale: de la ajutoare, sfaturi și sprijin până la plasamente în familii adoptive sau în internate specializate. Aplicarea ei ridică probleme delicate legate de aprecierea situațiilor de risc. j

Se[osse

(D. F.)

Asocial

Un comportament asocial nu este adaptat regulilor vieții sociale. Trebuie deosebit de un comportament antisocial*, în măsura în care exprimă mai degrabă un refuz, o incapacitate, decât o agresiune sau o ostilitate. Conduita* asocială se situează mai degrabă marginal, decât în deviere*. Faptul de a se remarca printr-un comportament asocial poate exprima o dorință, o alegere personală de a „trăși lângă” și în „paralel”, în interstițiile sistemului social,

i

87

asociaționism

pentru a-și apăra libertatea existențială și a se proteja de orice dependență psihosocială. Este vorba de o asociaționism aleasă. Suportat mai frecvent ca urmare a unui proces de eșec, evicțiuni și marginalizare (handicapuri sociale), asociaționismul rezultă dintr-o abstracție a cîmpurilor și mijloacelor care ar permite înscrierea unui proiect de viață într-o identitate socială pozitivă.

/ . Selosse (D. F.)

Asociație —> Asociaționism

Asociație de cuvinte

Cercetarea psihologului englez F. Galton, la sfârșitul secolului al XIX-lea, asupra asociațiilor de cuvinte (experimentatorul pronunță un cuvânt și subiectul răspunde imediat prin cuvintele care-i vin în minte) a arătat că raportul dintre fiecare cuvânt indus și cuvântul inductor nu este arbitrar*, cuvântul indus impunându-se subiectului, și că numărul de cuvinte induse de cuvântul inductor este limitat. Sub influența acestei cercetări și a metodei psihanalitice a asociațiilor libere descoperite de S. Freud, C. G. Jung inventează, în 1904, la Zürich, un test de asociație de cuvinte care va fi considerat primul test proiectiv*. Experimentatorul citește patru liste a 100 de cuvinte inductoare. Subiectul trebuie să

r spund cît mai repede la fiecare printr-un singur cuvînt indus. Interpretarea evidențiază, pe de o parte, tipul psihologic al subiectului (extravertit*, adică întors către lumea exterioară și către ceilalți; introvertit* sau întors către sine), pe de altă parte, complexe inconștiente (patern, matern, fratern), surse ale rateurilor asociative (prelungirea timpilor de reacție, absența răspunsului, răspuns într-o limbă străină, repetarea cuvîntului inductor, stereotipia răspunsurilor).

D. Anziu

(D. F.)

Asociație liberă

Între 1892 și 1896, S. Freud extrage din sugestia hipnotică*, din catharsis* și din concentrarea mentală cu punerea deasupra

a mâinilor, regula asociațiilor libere a ideilor (regula fundamentală*). El descoperă interpretarea psihanalitică a viselor*, pacientul trebuind să facă asociații libere în legătură cu fiecare element al visului. Asociațiile sînt doar în aparență libere. Imaginile care constituie conținutul* manifest al visului sînt determinate de gânduri inconștiente, de dorințe refulate (conținut latent). Transformarea gândurilor latente în imagini onirice are loc prin deplasare*, condensare*, dramatizare*, transformare în contrariu*. Asociațiile libere pot fi colective (psihoterapie de grup*).

D. Anziu

(D. F.)

Asociaționism

Concepte psihologice afirmînd, asemenea empirismului*, că spiritul* uman se dezvoltă de la o stare inițială (tabula rasa) numai sub efectul experienței*, grație procesului de asociație între idei. Termenul de asociație este la origine un concept politic care desemnează un mod convențional de legătură socială sau comercială între indivizi. T. Hobbes, în secolul al XVII-lea, calciază, pe acest model politic, modelul psihologic al asociației ideilor. Acest concept se dezvoltă în coala empirică engleză, într-un ritm de răspîndire a paradigmei* newtoniene: ideile se asociază într-un mod similar atracției corpurilor cerești sau compunerii corpurilor chimice prin afinitate. Legile* asociației, schițate de J. Locke, au fost formulate de D. Hume: ideile se asociază în mod preferențial atunci cînd există între ele o proximitate spațială, o contiguitate temporală, cînd sînt asemănătoare sau cînd se poate stabili o relație cauzală -efect între obiectele sau evenimentele pe care le reprezintă. D. Hartley va încerca să facă o paralelă între asociațiile de idei și vibrațiile nervilor, urmînd indicațiile lui I. Newton în legătură cu conducerea nervoasă. Modelul asociaționist s-a extins, prin urmare, și în cadrul psihologiei: asociația de cuvînturi* la S. Freud, asocierea între stimulul necondiționat* și cel condiționat* la I. Pavlov, între stimul și răspuns*.

asomatognozie

88

la J. B. Watson, între răspuns și întărire* la B. F. Skinner. Legile asociației vor fi generalizate de H. Höffding sub numele de legea interesului. Această lege se bazează pe noțiunea de inductor (ceea ce induce asociația) și de reîntegrare, ceea ce înseamnă că atunci cînd un element al vieții noastre mentale se produce din nou, ansamblul stărilor de conștiință asociate lui se reproduce odată cu el. Legea interesului (sau legea asociației) indică deci că dintre toate stările de conștiință care pot fi, prin reîntegrare, sugerate de un inductor, numai aceea care răspunde interesului actual și principal al subiectului este evocată efectiv.

În prezent, ideile asociaționiste se regăsesc în concepțiile conexioniste*, în modelele de rețele* (rețele de automate*) ale căror valori de ieșire (outputs*) sînt în funcție nu numai de valorile de intrare (inputs*), ci și de structura rețelei, de transformările suferite de valorile stărilor în fiecare nod

de rețea-

P. Mengal

(D. F.)

Asomatognozie

Termen generic care desemnează perturbările somatognoziei*. Perturbările respective sînt diverse și afectează procese din care unele nu sînt specifice somatognoziei. Hemiasomatognozia afectează, de regulă, hemicorpul stîng și se înscrie în contextul unei neglijențe*. Sindromul Gerstmann asociază unei necunoașterii a degetelor (sau agnozie digitale) o nedistincție a părților dreapta și stînga, o agrafie* și o acalculie*. Autopagnozia este dificultatea de a desemna diferiții părți ale corpului; de regulă, tulburarea afectează și desemnarea părților unui ansamblu. Membrele fantomă* ale amputaților și anumite experiențe de transformare și deplasare corporală observate la epileptici apar în rețelele câmpului asomatognozicilor. J.-L. Signoret (D. F.)

Aspecific

Se spune despre orice stimul, proces sau reacție nediferențiată, care nu este legată exclusiv de o modalitate* senzorială, de o structură anatomică, de un sistem efector particular. Astfel, este aspecific stimulul care provoacă reacția de tresărire* manifestată atît ca urmare a unui stimul

auditiv, cât și a unui stimul vizual sau cutanat. Forma iunea reticulată * este un sistem specific: este activat de informații provenite pe diverse căi senzoriale.

M. Richelle (D. F.)

Aspirație (Nivel de —) -> Nivel de aspirație Astigmatism -> Acomodare vizual

Asuetudine

Stare de dependență * față de un drog*, care duce la autoadministrarea lui repetată pe cale generală, venoasă sau parenterală. Acest comportament pare în esență uman, deși numeroase droguri există în stare naturală. Consumarea este adesea compulsivă și poate atinge niveluri care fac imposibil orice viață socială. Există diferențe individuale însemnate în legătură cu dependența de droguri, care reflectă diferențele neurobiologice inerente sau dobândite.

M. Le Moal (D. F.)

Acolaritate

Termen utilizat în mod curent pentru a desemna incapacitatea unui elev de a accepta normele* colii. Elevul acolarizat este cel care nu respectă orarul, nu-și face temele, este nedisciplinat. Acoperă o realitate apropiată celei desemnate de cuvântul inadap-tare*, dar acesta din urmă are o definiție mai largă (poate fi aplicat, de ex., copiilor cu deficiențe fiziologice) și mai obiectiv, căci se aplică unor categorii de copii definite prin norme administrative.

D. Manesse

(D. F.)

Atașare -> Expediție

Atac

Atacuri de apărare, una din componentele de bază ale comportamentului agonistic*-

89

atelier

La animal, atacul este organizat în așa fel încât să atingă, prin multiple atacuri și alte mijloace ofensive, zonele-țintă ale adversarului (la roztoare, ceafa și spatele). Întreaga strategie a celui care se apără constă în protejarea acestor zone și, în caz de supunere*, în a prezenta atacatorului celelalte părți ale corpului. Atacul este însoțit de o activare* simpatică și, la mascul, de o mărire a nivelului testosteronilor plasmatici. Când comportamentul de atac permite animalului să obțină un avantaj, acesta este întărit și crește posibilitatea apariției sale ulterioare. La multe specii, comportamentul de atac depinde de context și rareori apare în afara situației de apărare a teritoriului*.

R Dantzer

(D. F.)

Atașament

Relație între indivizi fondată pe calități esențial apetitive. Această caracteristică regăsită, sub denumiri și descrieri diferite, nu numai la primat, ci și la celelalte mamifere, la păsări, la numeroase vertebrate trebuie extinsă la relațiile interspecii și poate fi deplasată asupra obiectelor sau simbolurilor. Această relație este unul din fundamentele legăturilor familiale și sociale. Forma și natura acestei relații ivesc la iveală prin pierderea sau destabilizarea ei și prin apariția unor reacții afective puternice sau violente care dovedesc forța legăturii: anxietate și angustă, tristețe, depresie; reciproc, relația stabilită este sursă de bucurie, echilibru, adaptare*. Etologii, observând păsările, au descoperit amprente* filiale și sexuale intra- sau extraspecifice sau care poartă asupra obiectelor; este vorba de un proces gradual care a servit drept model de învățare* și ale cărui baze neurobiologice sînt studiate: regiunea hipostriatum-ului ventral este critică pentru dezvoltarea și pentru engrama* sa, în special la stînga. Amprenta depinde de o perioadă sensibilă* precoce: relația cu un obiect fiind stabilită, urmează tendința de a evita sau de a fugi de celelalte obiecte (dar și de a oferi o bază de securitate pentru explorările viitoare), iar caracteristi-

cile reprezintă o trebuință biologică de a recunoaște o rudă apropiată (familie, grup, specie) atît la pui, cît și la adult, ceea ce apără de pericole. Este de remarcat faptul că, la păsări, acest atașament nu depinde de satisfacerea unei trebuințe primare. Pe aceste baze, observațiile lui H. Harlow asupra maimuței resus și cele ale lui J. Bowlby asupra sugarului au dus la afirmarea faptului că, la om, atașamentul ar fi forma primară a legăturii sociale, exprimată ca o trebuință* înscut* de a fi aproape de partenerul matern, și oarecum independent de căutarea satisfacerii alimentare. Unii autori au considerat că asemănarea dintre atașament și amprentă distruge concepția freudiană despre mecanismul numit analisă* și chiar despre cel al dezvoltării* libidinale, în general. De fapt, nimic nu împiedică o concepere a atașamentului ca formă particulară a pulsioniilor* de autoconservare. Unii autori vorbesc în prezent de o pulsune de atașament sau de agățare.

E. Jalley și M. Le Moal

(D. F.)

Ataxie

Perturbare a activității motorii a membrilor, ducând la o necoordonare a mișcărilor în absența oricărei paralizii. Utilizată uneori pentru a califica necoordonarea cerebeloasă, ataxia în sens pur este consecința unui deficit al controlului exercitat de informațiile senzitive asupra mișcării. Tulburările mersului observate în tabes au fost descrise inițial sub numele de ataxie locomotorie-

J.-L. Signoret

(D. F.)

Ataxie cerebeloasă → Cerebel

Atelier

Noțiunea (ca și cea de oră-atelier) traduce în general aplicarea, în situație pedagogică, a principiilor de învățare* prin acțiune (learning by doing) și în special a teoriei constructiviste* a lui J. Piaget. La grădiniță, de exemplu, o parte din timp este rezervată manipulării obiectelor, oferind astfel copiilor ocazia de a rezolva

atenție

90

probleme și de a elabora cunoștințe semnificative.

G. De Landsheere

(D. F.)

Atenție

Mult vreme atenția a fost definită doar sub aspectul ei selectiv, ca focalizare asupra unei activități particulare în detrimentul activităților concurente. În prezent se admite însă că este vorba de un concept multidimensional. Abordată de mulți* vreme de filozofi, apoi de psihologi, studiul atenției nu a depășit limitele metodei introspective decât beneficiind de noile abordări experimentale puse la punct în anul 1950 pentru analiza proceselor de prelucrare a informației*; de atunci nu a încetat să progreseze.

Atenția asigură deci o funcție de selecție*: printre stimulii care se prezintă organismului, unii beneficiază de un tratament prioritar, care se traduce printr-o facilitare* a percepției lor, de alegerea și de producerea unor răspunsuri adecvate, printr-o prelucrare mai elaborată sau prin accesul la conștiință*. Alții sînt parțial sau total ignorați. Problema de bază este de a ști la ce nivel al procesului de prelucrare a informației se află filtrul*. Selecție precoce, încă din etapa de detectare a caracteristicilor fizice ale stimulului, sau selecție mai tardivă, în timpul prelucrării aspectelor sale semantice sau chiar în momentul alegerii răspunsului? Faptul că amplitudinea unor reflexe variază sub efectul focalizării atenției arată că filtrul ar fi efectiv încă de la primele relee senzoriale; pe de altă parte, mai multe componente ale potențialelor evocate*, cu polaritate, topografie și latență* diferite, sînt sensibile la focalizarea atentă (concentrare), ceea ce sugerează intervenția mecanismelor de selecție succesive care implică localizări cerebrale distincte. În definitiv, momentul selecției ar depinde chiar de caracteristicile spre care ea se orientează, acestea fiind tratate în mod ierarhic*.

Distribuția resurselor de atenție, prin definiție limitate, constituie un alt aspect al problemei. Fiind că nu putem fi atenți la mai multe sarcini deodată, nu ne rămîne

decît să determinăm dacă dispunem de un „rezervor” de resurse pentru orice tip de activitate, sau de mai multe rezervoare specifice, unele pentru procesele perceptivă, altele pentru prelucrarea răspunsurilor, de exemplu.

Dimensiunea cantitativă trebuie să fie analizată: intensitatea atenției pe care o consacram unei activități variază. Sinonim cu nivelul de activare*, atenția corespunde aici unei facilități nespecifice a mecanismelor perceptivă și motorii, asigurat în principal de sistemele reticulare de activare și inhibiție ale trunchiului cerebral, în fine, procesele de atenție automate* se deosebesc de procesele aflate sub controlul subiectului. Primele sînt puse în joc într-un mod irepresibil, în câteva zeci de milisecunde, funcționează „în paralel” pentru diferite activități și facilitează performanța. E vorba de atenția suscitată de un stimul neașteptat. Ultimele sînt declanșate voluntar, după un răspuns de câteva sute de milisecunde, și ating „în serie” o activitate după alta; efectele lor de facilitare a activității pe care o privilegiază sînt însoțite de efecte de inhibiție asupra activităților concurente; în fine, au mai des acces la conștiință. Cît măcar exemplul atenției cerute de practicarea pianului de către novice. Mecanismele controlate și automate ar depinde de structurile cerebrale ierarhizate, controlul putînd fi transferat din cele corticale în cele subcorticale, sub efectul învățării*. Notăm că, pentru anumiți autori, doar procesele controlate ar ține cu adevărat de atenție. Este clar că atenția se exercită în diferitele etape ale lanțului senzoriomotor, nu doar la nivelul primirii informației senzoriale, așa cum s-a crezut inițial. Conceptul de atenție îl înfățișează pe cel de pregătire motorie* în măsura în care finalitatea atenției la stimulii mediului înconjurător rezidă în general în elaborarea răspunsurilor adecvate.

F. M. Carr

(D. F.)

Atimhormie

Grupare semiologică descrisă de M. Dide și P. Guiraud care, încă din 1922, aparau

91

atitudine

teoria biologică a hebefreniei* (formă deficitară de schizofrenie*) în care atimhormonia ar fi elementul sindromic fundamental. Bazându-se pe adinamia lui W. Hess, P. Guiraud face din ea o tulburare primară, o deficiență a dinamismului vital instinctiv și timid din care derivă toate simptomele esențiale: dezinteres, inerție, inafectivitate. Această dualitate a deficitului se regăsește în cuvântul însuși care, din punct de vedere etimologic, reunește pierderea dinamismului psihic instinctiv (ahormie) și a resimțitului (atimie). Termenul de atimhormie tinde să fie neglijat în beneficiul celor, parțial, de diminuare afectivă și anhedonie*.

R. J. M. vent

(D. F.)

Atipic

Termen folosit în vocabularul psihiatriei clasice pentru a desemna tablourile clinice legate de o entitate nozologică definită și considerată ca fiind tipică, dar deosebindu-se de aceasta prin prezența unei semiologii asociate neobișnuite ale cărei caractere evolutive sînt susceptibile de a repune în cauză alegerea nozologică inițială. Clasic este denumirea „depresie atipică” pentru desemnarea unui episod depresiv grav la un subiect tânăr care ridică problema unui început de schizofrenie. Pentru autorii americani, termenul corespunde utilizării unei categorii nozologice date pentru tablourile clinice cîrora le lipsește unul sau mai multe semne tipice.

J.-F. Allilaire

(D. F.)

Atitudine

Introdus la sfîrșitul secolului al XIX-lea în psihologia experimentală și devenit rapid unul din conceptele centrale ale psihologiei sociale (G. W. Allport, 1935), noțiunea de atitudine califică dispoziția internă a individului față de un element al lumii sociale (grup social, probleme ale societății etc), orientînd conduita adoptată în prezența, reală sau simbolică, a acestui element. O atitudine nu poate fi surprinsă direct, astfel încît măsurarea ei necesită

recurgerea la un anumit instrument numit scală de atitudini, compusă dintr-un ansamblu de întrebări care permit explorarea diferitelor fațete. Ne asigurăm de coerența opiniilor* exprimate ca răspuns la aceste întrebări înainte de a le combina într-un indice* cantitativ unic. Una din primele scale a fost propusă de E. S. Bogardus pentru măsurarea distanței sociale* interetnice. Majoritatea autorilor concep atitudinea ca pe o structură integrativă tridimensională avînd un caracter în același timp cognitiv (judecări, credințe, cunoștințe), afectiv (sentimente favorabile sau defavorabile) și conativ (tendențe de acțiune). Componenta conativă ar prezice mai bine comportamentul individului, cu condiția ca atitudinea și conduita* să fie legate de un element al lumii sociale bine specificat. Teoriile sînt divergente în privința originii atitudinilor: intrinsecă, pentru cei care, ca T. W. Adorno, fac apel la variabilele ale personalității*; extrinsecă, pentru cei care postulează modurile de achiziție, cum ar fi condiționarea* sau învățarea socială. Deși relativ stabilă, o atitudine se poate modifica, iar numeroase lucrări consacrate acestei probleme arată că: a) o comunicare este cu atât mai persuasivă cu cît sursa emițătoare este mai competentă, credibilă și simpatică; b) este mai eficace să se prezinte în același timp argumentele pro și contra și c) este mai bine, în caz de pericol, să se expună mijloacele de a face față, mai degrabă decît de a se limita la apelarea la frică. Principalele teorii ale schimbării de atitudine o consideră fie din perspectivă nebehavioristă* (coala de la Yale, din care fac parte C. I. Hovland și W. McGuire), fie dintr-un punct de vedere strict cognitivist (teoria coerenței* și, în special, cea a disonanței cognitive* propusă de

L. Festinger).

L. Askevis-Leherpeux

(D. F.)

• Allport G. W. (1935), „Attitudes”, în C. M. Murchinson (Ed), A Handbook of Social Psychology (798-884), Clark University Press, Worcester, Mass.

atractie interpersonală

92

Atracție interpersonală

Orientare pozitivă asupra celuilalt, care condiționează raporturile dintre individ și mediul lui social. Dezvoltarea atașamentului* față de celălalt se efectuează prin intermediul interacțiunilor sociale în cadrul cărora atracția ocupă un loc determinant. Atracția poate fi considerată fie ca o constelație de sentimente* care condiționează orientarea evaluativă a unui subiect către un altul, fie ca o atitudine care cuprinde, în afara componentei evaluative (calitatea și forța sentimentelor și emoțiilor*), o componentă cognitivă (cunoștințe și credințe) și o componentă conativă (intenții comportamentale și proiecte). În calitate de componentă afectivă, ea se află la originea afiliațiilor și relațiilor interpersonale ale individului (relații de muncă, relații amicale și relații amoroase). Orice relație interpersonală se caracterizează prin natura și forța legăturii afective dintre cele două persoane, care poate îmbrăca două

forme conceptuale independente : prietenia și dragostea pe de o parte, admirația, respectul și recunoștința, pe de altă parte. Este vorba de o stare internă care își are originea în aceste manifestări, și pus în evidență inițial prin metoda sociometrică a lui J. L. Moreno. Primele cercetări s-au centrat asupra caracteristicilor asociate popularității în cadrul grupului. Aceste preocupări au dus, începând din 1950, la analize în termeni de comparație socială (L. Festinger) sau de echilibru (F. Heider), apoi la teorii în termeni de învățare socială (întârire*, schimburi*), completate ulterior de modele mai specifice privind relațiile amicale și amoroase.

(D. F.)

Atribuire causală

În fața unui eveniment, a unui comportament* de exemplu, individul caută adesea să-și deducă motivul. F. Heider a insistat primul asupra necesității studierii acestor deduceri, care permit cunoașterea invariantelor cauzale ale unui mediu înconjurător ce poate fi astfel controlat. Astfel, un comportament poate fi explicat în termeni de cauză sau motiv, prin factori situaționali sau dispoziționali (cauzalitate* externă sau internă), stabili sau instabili. Atribuirile cauzale depind de tipul de comportament explicat (emoție*, ocurență comportamentală sau acțiune intențională) și de statutul persoanei care îl explică (actorul însuși: autoatribuire, sau un observator: hetero-atribuire). Implică în același timp intervenția schemelor cauzale (modele de inferență*) și a cunoștințelor prealabile sau a teoriilor implicite. Echivalează adesea cu o imputare a responsabilității în studierea activității tiințifice a omului de pe stradă, cercetarea atribuirii a evoluat către o analiză a devierilor și distorsiunilor gândirii cotidiene. În fine, de la marile teorii ale atribuirii (F. Heider, E. E. Jones și K. E. Davis, H. H. Kelley) s-au ocupat mai ales de explicarea comportamentelor, conceptul de atribuire privește și explicarea întârzierilor* și a performanțelor.

ERSOC (D. F.)

Audibilitate

Proprietate a unei stimulări* sonore care o face perceptibilă. Ca o primă condiție a audibilității, stimularea trebuie să se situeze în limitele spectrului* și frecvențelor* audibile (la om, între 18 Hz și 20 000 Hz) și la un nivel al presiunii sonore* suficient, adică mai mare sau egal cu pragul absolut*. Audibilitatea depinde, printre altele, de condițiile sonore în care este prezentat stimularea: zgomotul* atrage după sine un efect de mascare* și audibilitatea va fi în funcție de raportul semnal/zgomot, în care sunt luate în seamă ambele dimensiuni, frecvența și presiunea sonoră.

M. Richelle (D. F.)

Audiogiral (Iluzie —)

Iluzie constând într-o deviere a localizării unei surse sonore sub influența unei accelerații sau decelerații orizontale.

R. Genicot

(D. F.)

93

audiovizual

Audiogram

Transcripție grafică a testelor audiometrice. În cazul testelor liminare tonale (praguri* ale audibilității și durerii pornind de la sunetele pure), fiecare rezultat corespunde coordonatelor de intensitate* sonor exprimate în decibeli* pe ordonat (de la -10 la 120 dB), și de frecvență* exprimat în hertzi de octav pe abscisă (de la 125 la 10 000 Hz). Diferitele rezultate obținute sunt legate prin trăsături, dând astfel curbele audiometrice. Raportul dintre curba audiometrică liminară și curba corespunzătoare pragului de intoleranță este considerabil, de ordinul IO7 pentru presiune și de IO14 pentru intensitate în raport cu referința de 1000 Hz.

r. Genicot

(D. F.)

Audiogravic (Iluzie —)

În cazul unei mișcări giratorii, localizarea unui stimul auditiv în raport cu planul capului adevărat orizontal este deviată. Iluzia constă în situarea în partea superioară a surselor sonore provenind din partea inferioară, în raport cu planul orizontal,

**invers-

R. Genicot

(D. F.)

Audiometrie

Ansamblu de metode de măsurare* a audiției* prin utilizarea unui audiometru*. Audiometria tonală pe cale aeriană sau osoasă utilizează sunete pure (sau benzi de sunete pure) emise la diferite niveluri sonore (în general de la -10 dB la 120 dB) pentru determinarea pragurilor* absolute* și de neplăcere sau de durere pentru fiecare frecvență*, delimitând astfel un câmp de audibilitate (audiometrie liminară și supraliminară). Sunetul poate fi continuu sau vobulat (variație a intensității în jurul nivelului ales pentru aceeași frecvență) sau modulată (variație a frecvenței în jurul frecvenței alese pentru un sunet de

aceea și intensitate). Audiometria verbotală cuprinde teste de audiometrie vocală filtrate frecvențial. Audiometria vocală este măsurarea audibilității unui subiect cu ajutorul unui material fonetic semnificativ (cuvinte,

fraze) sau nesemnificativ (silabe fără semnificație). Această audiometrie cifrează nivelul sonor de înălțare prin mijlocirea urechii a limbajului uman (adesea în procente de audibilitate). Audiometria obiectivă nu necesită nici o participare activă a subiectului, spre deosebire de audiometria subiectivă în cursul căreia subiectul colaborează activ la rezultate. Audiometria obiectivă cuprinde printre altele impedanțometria, cohleometria, sau studiul potențialelor evocate* auditive. Audiometria poate fi continuă, adică realizată prin baleajul continuu al frecvențelor, subiectul trebuind să ajusteze pragul de audibilitate în timpul testului (tehnica ajustării* a lui von Bekesy). R Genkot

(D. F.)

Audiometru

Aparat electroacustic care emite diferite sunete pure sau benzi de sunete pure (audiometrie* tonală) datorită unei surse de oscilație cu intensitate* și frecvență* reglabile. Audiometrul poate emite și sunete fonetice transmise printr-un microfon (audiometrie vocală). Frecvența și intensitatea acustică a sunetelor succesive emise de o cască* sau de un difuzor sunt cunoscute și reglabile. Aparatul este folosit pentru studierea câmpurilor de audibilitate*, a sensibilității auditive, a pragurilor* auditive diferențiale*.

R. Genicot

(D. F.)

Audiovizual

Înscut în SUA, în anii 1930, pentru a desemna tehnicile care asociază imagini și sunete în metodele de predare, termenul a ajuns curând să desemneze ansamblul mijloacelor de comunicație informativă, așa cum o indică, de exemplu, expresia „peisaj audiovizual”. Prin extensie*, definirea audiovizualului implică totdeauna caracteristicile tehnologice (electromecanice, optice, magnetice, electronice) de reproducere și difuzare de imagini și sunete având un caracter masiv. În perspectivă semiotică*, termenul de audio-scripto-vizual include analiza și clasificarea

auditive

94

care diferitelor limbaje* implicate (v. Metode audiovizuale).

D. Peraya

(D. F.)

Auditive

Modalitate senzorială specializată în receptarea și prelucrarea informațiilor* sonore. Aparatul auditiv este format din urechea externă, cea mijlocie și cea internă, din canalele auditive și din numeroase structuri centrale până la cortex*. Urechea externă este formată din pavilion, din canalul auditiv extern închis printr-o membrană, din timpan, pe care se sprijină în interior oscioarele. Cavitatea urechii mijlocii, umplută cu aer, este legată de mezofaringe prin trompa lui Eustache; presiunea din urechea mijlocie corespunde presiunii atmosferice. Vibrațiile timpanului sunt comunicate celor trei oscioare și, de aici, urechii interne în care plutește organul lui Corti, receptorul auditiv propriu-zis. Acesta cuprinde, pe membrana bazilară, celulele ciliate înconjurate de celule de sprijin; la baza celulei ciliate se află terminațiile nervului auditiv care formează aici sinapse. Membrana bazilară intră în mișcare în funcție de undele auditive transmise de perilimfă; cilii intră în contact cu membrana tectorială, ceea ce provoacă potențiale* electrice (potențiale generatoare sau transductoare), eliberarea transmiterilor* și punerea în joc a unui potențial de acțiune. Membrana bazilară este organizată topologic: cu o grosime variabilă a bazei la apexul cohleei; reacția la mișcare va fi în funcție de frecvența stimulului sonor. Sunetele* propagate în aer și transmise mecanic prin timpan și prin lanțul oscioarelor la urechea internă (cohlee) sunt supuse unei analize spectrale care traduce frecvența în poziție spațială, apoi sunt convertite de celulele ciliate în impulsuri electrice (potențiale de acțiune), care pleacă apoi pe cele 30 000 de fibre ale nervului auditiv către cortexul temporal, pe un parcurs cu numeroase relee. Axonii nervului auditiv transportă informațiile codate ca frecvență și intensitate și informațiile rezultând din acțiunea comună a celor două urechi. Celulele intră în trunchiul cerebral și se termină în nucleii cohleari: calea continuă după releu și încrucișare către coliculul inferior, apoi către corpul articulat talamic median și, în fine, cortexul auditiv primar. Altele, pornind de la nucleii cohleari, se încrucișează și merg spre nucleii olivei superioare și, de aici, ating coliculul. Câmpurile corticale sunt interconectate între ele și între cele două emisfere*. Există retro-acțiuni între talamus și tect. Caracteristicile frecvențelor fiecărei fibre a nervului auditiv sunt transmise și conservate tonotopic; neuronii corticali cu aceleași caracteristici de frecvență sunt organizați în coloane perpendiculare. Există deci o corespondență corticală și cohleară. Invers, un control cortical și mezencefalic există asupra operațiilor senzoriale începând cu

nive-[^] Iul transduciei semnalului. Auzul apare în timpul embriogenezei*! înainte de nașterii și după funcțiile vestibulo-fonice. Cîmpul auditiv al tînrului normal din punct de vedere audiologic acoperă frecvențele cuprinse între 20 și 20 000 Hz, și intensitățile (niveluri de presiune eficace), pentru frecvența de 1000 Hz, între aproximativ 0,00005 pascali (prag de detectare) și 200 pascali (prag de durere). Pragul de detectare este o funcție în „U” a frecvenței, în timp ce pragul de durere este aproape independent de frecvență. Într-o primă aproximare, în limba tonală a unui sunet pur (sinusoidal) este o funcție logaritmică a frecvenței sale, și sonia (intensitatea percepută) a unui asemenea sunet este o funcție exponențială 0,6 a nivelului său de presiune. Pentru frecvențele și nivelurile de intensitate mijlocii, pragul diferențial de frecvență este în jurul valorii de 0,2%, iar pragul diferențial de intensitate, în jurul valorii de 0,5 decibeli* (ceea ce corespunde unei variații de 6% la nivelul de presiune). Ansamblul fibrelor nervului auditiv poate fi asimilat unei baterii de filtre* tre-ce-band, într-un mare număr și cu o lărgime de aproximativ 0,2 ori frecvența lor centrală. Analiza spectrală periferică condamnă direct fenomenele auditive

95

cele mai diverse: percepția soniei, în limba tonală, timbrului, fenomenelor de mascare, inteligibilitatea cuvintelor etc. Caracterul său limitat permite urechii să prindă variațiile temporale rapide din învelișul amplitudinii unei unde de presiune; astfel, o pauză scurtă introdusă într-un zgomot alb continuu este detectabilă dacă durează 2 sau 3 ms. În afara informațiilor legate de rata lor de activitate momentană (cadență medie a potențialelor de acțiune), filtrele periferice (cele puține de joasă frecvență centrală) furnizează centrului informații temporale mai fine, utilizate pentru localizarea spațială a sunetelor (prin punerea în relație a celor două căi mono-aurale) și pentru extragerea în limba tonală și a timbrului. Organizarea de către centri a mesajelor izvorâte din filtrele periferice nu este studiată într-o manieră aprofundată, prin metodele psihoacusticii*, decât din anii 1970. Această organizare se manifestă în special prin fuziunea componentelor spectrale care sînt în relație armonică, și/sau au învelișuri de amplitudine identice, și prin recunoașterea „profilului” spectral al unui sunet complex în pofida variațiilor nivelului său de intensitate globală. Totuși, analiza auditivă a formelor spectrale complexe (ca cele pe care le posedă sunetele cuvîntului) și funcționarea memoriei* auditive sînt încă puține cunoscute.

L. Demany, M. Le Moal, C. Semal

(D. F.)

Aur ->• Epilepsie

Autism

Termenul introdus de E. Bleuler, în 1911, pentru a descrie un mod de a fi în lumea caracteristic schizofrenicilor* și care comportă două aspecte: pierderea contactului cu realitatea, manifestat prin retragere, indiferență afectivă și dezinteres în legătură cu lumea, și predominanță relativă sau absolută a vieții interioare, care explică faptul că lumea fantasmelor schizofrenicului devine cea a realității.

Pentru E. Bleuler, autismul este o consecință directă a disocierii, acest ultim fenomen fiind considerat principala tulburare care explică ansamblul celorlalte simptome.

Pentru E. Minkowski, dimpotrivă, autismul, definit ca încetarea contactului vital cu realitatea, ar fi fenomenul principal care permite explicarea disocierii. În 1943, termenul de autism este reluat de L. Kanner pentru desemnarea unei maladii autonome a copilăriei ale cărei semne le amintesc pe cele atribuite de E. Bleuler autismului schizofrenic. Apărînd uneori chiar din primul an de viață, maladia se exprimă prin incapacitate de a stabili raporturi normale cu anturajul (indiferență), stereotipii comportamentale și limbaj ciudat și ermetic.

Clinica psihanalitică, legată de analiza trăsăturii interioare a schizofrenicului a cărei preeminență este unul din elementele de definire a autismului, vede în această expresia unei funcționări intrapsihice particulare (autistică), analizabilă în termeni metapsihologici*. Astfel, prin analogie, termenul de autism a fost utilizat pentru definirea unui stadiu precoce al dezvoltării nou-născutului, caracterizat prin ruperea de lumea exterioară și prin preocuparea exclusivă a sugarului pentru senzațiile interne. Caracterul autistic al primei părți din viața copilului a fost, între timp, repus în cauză, printre altele de studiul relațiilor precoce ale copilului cu mediul său

M.-C. Hardy-Bayle (D. F.)

exterior.

Autistic -> Autism

Autoanaliză

S. Freud a descoperit psihanaliza la Viena între anii 1895 și 1900, analizînd sistematic în scris visele* proprii, apoi amintirile, lapsusurile de nume proprii, actele sale ratate. Autoanaliza i-a fost utilă (vindecarea unor simptome, eliberarea creativității), ceea ce se desfășură în interacțiune cu munca de interpretare a viselor pacienților și în cadrul unei relații afectivo-atribuire

96

tive i intelectuale intense cu prietenul s u berlinez W. Fliess.

Autoanaliza episodic este necesar psihanalistului pentru a- i con tinentiza con-tratransferul*. Ea nu poate îns înlocui o psihanaliz personal pentru a deveni psihanalist, a a cum a crezut o vreme S. Freud. F r un dialog cu un interlocutor capabil s interpreteze transferul*, autoanaliza tinde s r mîn defensiv i oarb . Unele forme de crea ie literar (la suprareali ti, de exemplu) se înrudesc cu demersul auto-

analitic-

D. Anzieu

(D. F.)

Autoatribuire -> Autopercep ie

Autocinetism

Autocinetismul sau efectul autocinetic este o iluzie* a mi c rii*: subiectul, privind un punct luminos fix în întuneric, percepe o mi care aparent * lent , cu amplitudine care poate atinge 20°. Fenomenul a fost descris în 1886 de A. Charpentier, apoi în 1887 de H. Aubert, care i-a propus numele.

M. Rwhelle

(D. F.)

Autoconservare

în prima teorie freudian , pulsuniile* de autoconservare se opun pulsuniilor libidi-nale* sau sexuale*, a a cum foamea se opune dragostei: aceste pulsuni, între care principale sînt pulsuniile alimentare, au drept scop conservarea individului, în timp ce pulsuniile sexuale au drept scop conservarea speciei. Aceast opozi ie constituie conflictul* fundamental care d seama de posibilitatea tuturor celorlalte conflicte i de întreaga dinamic * psihic . Opozi ia nu este îns sistematic : cele dou tipuri de pulsuni colaboreaz adesea i, de exemplu, pulsuniile sexuale se constituie prin anaclisis* pe pulsuniile de autoconservare, începînd cu 1910, descoperirea narcisismului*, complement libidinal al egoismului, face dificil considerarea opozi iei libido* - pulsuni de autoconservare ca fiind conflictul primordial. Iat de ce, în

a doua teorie a pulsuniilor, S. Freud le reune te sub numele de pulsuni de via * i le opune pulsuniilor de moarte*.

J.-M. Petot

(D. F.)

Autocontrol

într-un sens foarte general, controlul* exercitat de capacit ile cognitive ra ionale ale unui subiect asupra diferitelor manifest ri ale emo iilor* i vie ii sale afective, într-un sens mai restrîns, controlul exercitat de cel de-al doilea sistem de semnalizare* (limbaj* i gîndire*) asupra activit ii senzoriomotorii* (primul sistem de semnalizare). V. Autoreglare.

J.-P. Bronckart

(D. F.)

Autocorec ie

Practic de evaluare* a cuno tin elor* care const în a-1 face pe elev s - i repereze i corecteze propriile gre eli în cadrul unui exerci iu, cu ajutorul materialului didactic adaptat (fi iere autocorective, programe informatice, magnetofon). Aceast dispozi ie are avantajul c elevul devine responsabil i activ în controlul achizi iilor sale i, mai ales, în cadrul unui învă mînt indi-, vidualizat sau programat*, ea permite fie-1 c ruia s lucreze la nivelul trebuin elor! sale i în ritmul s u propriu.

D. Manessel

(D.)

Autocritic

Aptitudine* a unui subiect de a- i evaluai ac iunile i starea normal sau patologic . \ Orice autoevaluare face apel la filtrul com-1 plex al subiectivit ii. Termenul de auto-1 critic ar trebui restrîns la accep ia lui psihiatric , legat în special de dou tipuri I de tulbur ri. Evolu ia unui delir* în curs de tratare trece I printr-o etap critic considerat o reflec-1 tare a amelior rii. Deprima ii fac, în absen a unui delir, ol lectur depresiv a evenimentelor i al derul rii lor. Ideile de culpabilitate*, del ruin , de incurabilitate, de absen a uneil

97

autoevaluare

solu ii la problemele invocate se confund cu pierderea unei autocritici care regre-seaz o dat cu ameliorarea timic *. Demen ele* sînt adesea înso ite de tulbur ri de judecat ce presupun o noncon- tiin a bolii care trebuie inclus în ano-sognozie*.

în francez , termenul trebuie deosebit de cel de capacitate* de insight*, care prive te permeabilitatea subiectului* la mi c rile sale precon tiente sau incon tiente.

R. Jouvant

(D. F.)

Autodistrugere

Comportament* susceptibil de a antrena suprimarea individului ca urmare fie a unui proces de evoluție marcat de manifestări ale tendințelor* suicidare, ale tentativelor de suicid care pot cauza moartea, fie a unei treceri la actul autolitic, fie a pierderii respectului față de sine care echivalează cu moartea socială. Unii suicido-logici consideră că există un continuum de letalitate la subiecții care prezintă un potențial de autodistrugere marcat de tristețe, depresie, alienare, angoasă*, și o expunere la riscul suicidului, variabil în funcție de vârstă, sex și poziție socială a indivizilor. Dorința de moarte, asociat refuzului de a asalta lumea obiectelor și a ființelor, poate duce la deces, la accidente* handicapante sau chiar la omucideri*, care pot fi echivalente suicidare. Conduitele* autodestructive indică depășirea mecanismelor de apărare și cucerirea ambivalenței a unui compromis între pulsivitate* agresivă*, culpabilitate*, auto-depresie* și chemare în ajutor. Studiul manifestărilor autodestructive ia în seamă antecedentele, tipul de comportament, intenția și gradul de conștientizare a suicidului subiectului.

J. Selosse

(D. F.)

Autoecologie -> Ecologie

Autoeducație

Corolar al noțiunii de educație permanentă*. Societatea contemporană productivistă a moștenit un sistem educativ* a cărui frecvență* este supusă obligației colare* și încercarea de a raționaliza organizarea colectivă. În sînul acestei inginerii sau în limitele ei se dezvoltă un elogiu al ingeniozității. Elevul model este cineva care, printr-o activitate proprie și eliberat de dependență, se arată capabil să mobilizeze resursele, să-și discearnă profilul de învățare*, să-și definească proiectul, să stabilească un contract cu cel care îi predă și să profite, motu proprio, de rezultatele multiple, formale și informale, prin care se difuzează cunoștințele.

D. Hameline

(D. F.)

Autoerotism

Din punct de vedere descriptiv, satisfacție sexuală obținută de subiect cu corpul său propriu fără nici un partener. Din punct de vedere al teoriei psihanalitice, modalitatea sexualității infantile precoce prin care o pulsivitate* parțială, în funcție de un organ sau de o zonă erogenă*, își găsește satisfacție pe loc (plăcere de organ), nu numai fără obiect exterior, ci și fără referire la imaginea corpului unificat care caracterizează narcisismul*. S-a insistat asupra funcției autoerotismului în constituirea fantasmei* și a sexualității psihice în procesul de anaclisis*. Teoria psihanalitică a psihozelor* l-a condus pe S. Freud să invoce un stadiu autoerotic anterior constituirii obiectului și imaginii unificate despre sine. Această perspectivă a dat loc unui mare număr de lucrări care au reînnoit problema și care au dus la teoria autismului* infantil.

B. Brusset

(D. F.)

Autoevaluare

Desemnează diferitele tehnici de evaluare* a individului de către el însuși, tehnici care pot fi subiective sau combinate și se pot aplica la orice stare, activitate* sau comportament al individului. Chiar și atunci când este nerealist sau deviat, autoevaluarea este o formă de autoformare.

98

99

automatism psihologic

Iuarea subiectivă poate fi lămuritoare pentru un observator din exterior. Principalele instrumente ale autoevaluării sînt: chestionarele* cu răspunsuri deschise sau închise, scalele de evaluare, comparația dirijată cu condiscipoli sau colegi, autoscopia* liberă sau dirijată. Computerele, și în special sistemele expert*, deschid perspective considerabile în materie de autotestare adaptivă: computerul modelează sarcinile* în funcție de performanțe* în a face față încercărilor și conduce pe individ la plafonul său; datorită sistemelor expert poate fi stabilit un diagnostic final al erorilor.

G. De Landsheere

(D. F.)

Scală de autoevaluare: scală completată de subiectul* însuși, concepută în scopuri diferite. Prin analogie cu heteroevaluarea, aceste scale sînt presupuse a aduce, cu timpul, o informație echivalentă. Ca instrument specific, reprezintă un tip particular de date clinice, care permit explorarea subiectivității și/sau identificarea dimensiunii particulare a personalității. Utilizarea lor în practica psihiatrică este adesea considerată mai puțin fiabilă decît scalele de heteroobservație. Totuși, urîmă utilizării lor

poate oferi un interes în epidemiologie, în cazul scadelor de depistare, în psihologie, utilizarea lor este frecvent pentru subiecții normali. Majoritatea acestor autochestionare vizează să individualizeze o dimensiune prin intermediul alegerilor binare între două propoziții opuse (deloc/întocmai, foarte dezagreabil/foarte agreabil).

Un tip particular îl reprezintă scalele vizuale analoge în care subiectul trebuie să se situeze printr-un semn pe o linie verticală de zece centimetri care leagă două propoziții inverse. Poziția semnului pe linie este apoi măsurată și convertită în note.

R. Jouvent

(D. F.)

Autoformare

în sens metodologic: inițiativă a elevului care, din proprie dorință sau la sugestia profesorului, efectuează el însuși inventarul resurselor sale de învățare, își definește proiectul și practic asupra lui autoevaluarea*. Termenul este, în acest caz, echivalent cu munca independentă, chiar cu învățarea* individualizată.

în sens antropologic: dorință iluzorie de a datora totul sieși, fascinație a figurii self-made man. R. Kaes, utilizând ipotezele psihanalitice, vede dorința de a perpetua fantasma* infantilă a atotputerniciei în ideologiile autodidactice în mitul formării ca parcurs eroic.

D. Hainei în

(D. F.)

Autogen (Tmining —) -> Relaxare

Autohipnoz

Când, în 1784, a descoperit somnul* magnetic, numit acum hipnoz*, A. de Puységur, discipol al lui F. Mesmer, l-a considerat o formă de somnambulism* provocat artificial de „magnetizator”. Aceasta implică faptul că starea hipnotică poate fi atinsă spontan de unii subiecți, somnambulii, deliberat sau nu. În 1965, M. Erickson a făcut din hipnoz, grație legăturii cu hipnotizatorul, amplificarea unei stări banale de trans comună care survine spontan de mai multe ori pe zi la orice subiect, și este în general admisă că această amplificare care necesită cel mai adesea o relație inter-personală. Trebuie, de asemenea, semnalat că dimensiunea autohipnotică se regăsește în faptul că operatorul intră adesea el însuși în trans în timp ce hipnotizează un pacient.

J.-M.

Petot

(D. F.)

Automat

Un automat formal este o mașină abstractă, presupusă a fi dotată în general cu un cap de lectură-scriere, o bandă și eventual o memorie, și susceptibil de a se afla într-un anumit număr de stări în funcție de informațiile primite; un asemenea automat se definește prin:

1. un alfabet, ansamblu de simboluri de intrare și ieșire;
2. un ansamblu de stări (sau configurații), printre care se disting un stadiu inițial și stări finale;
3. tranziții sau reguli de trecere de la o stare la alta în funcție de simbolurile citite.

De exemplu, A. Turing a conceput în 1936 un automat formal pentru a defini o noțiune de funcție calculabilă* (mașina lui Turing*). În cadrul gramaticilor* formale au fost definite diferitele clase de automate de recunoaștere, în funcție de complexitatea sintactică a limbajelor formale (automate cu număr finit de stări sau cu pilă de memorie, d. ex.).

M Bawn

(D. F.)

Automatic

Despre o mișcare* sau un act* reglat prin înfrângerea reflexelor* care îi asigură derularea fără intervenție voluntară* conștientă, sau despre un comportament* dobândit devenit, prin exercițiu*, atât de bine instalat în repertoriu, încât se desfășoară fără intervenție voluntară sau conștientă și fără solicitarea atenției*. În ambele cazuri, comportamentul automatic este bine adaptat și se poate desfășura simultan cu un alt comportament care necesită atenție și voință. Se vorbește, în opoziție cu aceasta, de mișcări sau acte automate în legătură cu comportamente care se produc sau se repetă fără a fi suscitade de stimulările mediului și fără ca subiectul să poată exercita vreun control asupra lor: un tic motor este, în acest sens, o mișcare automată. Automatograful este un dispozitiv de înregistrare a mișcărilor automate, involuntare sau inconștiente.

M RicheUe

(D. F.)

Automatism mental

Termen introdus de G. de Clerambault pentru desemnarea unor fenomene elementare, motorii, senzitive și ale gândirii* pe care le considera ca apărând mai întâi în cazul unor stări psihopatologice, având pentru el o etiologie organică. Interesul descrierii lor în ceea ce privește semnificația de e"presie directă a leziunii pe care G. de Clerambault le-o acorda.

Fenomenele gândirii au constituit obiectul descrierilor celor mai minuoase. Fenomenul intern care prezidează apariția primelor simptome ale automatismului mental este scaparea de sub controlul subiectului a unei părți din activitatea lui de gândire. Automatismul și mecanizarea unei părți a activității psihice a bolnavului se exprimă prin apariția inopinată, rupt de activitatea psihică voluntară a subiectului, a fenomenelor anideice de gândire: cuvinte explozive (evocare de cuvinte în afara voinței subiectului; astfel, un bolnav parazitat de cuvântul „fericire”), absurdități și nonsensuri (fraze absurde care se repetă continuu în gândire), opriri ale gândirii, derularea unor amintiri și a unor gânduri. Aceste fenomene sînt pasive, automatice, neutre; se vorbește de un sindrom de pasivitate. Foarte repede, tabloul se îmbogățește cu fenomene verbale mai elaborate, cum ar fi ecoul gândurilor proprii. În fine, intervenția unui terț conduce la fenomene de ecou și de comentarii ale actelor și gândurilor de către un altul, la care se reduce adesea, în prezent, automatismul mental.

Sindromul pasivității și fenomenele verbale mai elaborate, cum ar fi fenomenele de ecou ale gândurilor proprii sau ale gândirii de către un terț, constituie micul automatism mental.

Exteriorizarea fenomenelor halucinatorii inaugurează trecerea la marele automatism mental, delir în care halucinațiile sînt psihosenzoriale.

Ansamblul acestor fenomene constituie triplul automatism mental, motor și senzitiv.

Valoarea semiologică a automatismului mental este importantă, deși el poate fi regăsit atît într-un episod psihotic acut, cît și într-o schizofrenie (adesea la începutul ei) sau într-un delir cronic (psihoz halucinatorie cronică). M.c HardrBayle

(D. F.)

Automatism psihologic

Pentru P. Janet, activitatea reproductivă, opus activității creatoare, merită cu adevărat automatizare

100

Verbul numele de automatism psihologic: este opusul voinței*. Iată de ce fenomenele pe care le adunăm în același timp de psihologie și de medicină, chiar dacă limitele sînt greu de stabilit, ca și dezagregarea spiritului poate avea același aspect clinic*, dar cauze diferite. Acest concept, în funcție de autorii care-l utilizează, servește, de asemenea, la caracterizarea nivelurilor progresive ale sintezelor mentale și a ierarhiei comportamentelor (asociații*, acțiuni*, conduite*). Cercetările recente arată limitele conceptuale ale distincției între automatice și voluntare, și mai există încă întrebări în legătură cu validitatea unui mecanism de disociere* patologic drept model* al funcționării normale.

R. Doron și E. Jalley

(D. F.)

Automatizare

Proces prin care controlul unei mișcări necesită mai puțin atenție* pe măsură ce subiectul devine mai îndemnatic (v. Control motor). În timpul învățării*, este construit progresiv un program motor* care va comanda mișcarea cu o recurgere punctuală și intermitentă la prelucrarea centrală a informațiilor*. Controlul este transferat organizărilor de la un nivel de integrare inferior care se ocupă de componentele elementare ale abilității*. Acest proces diferă de „pseudoautomatizare”, care constă în scurtcircuitarea etapei de selecție a răspunsului în situații diferite incertitudini sau cînd subiectul hotărăște răspunsul prin anticipare.

M Dumnd

(D. F.)

Automatograf -> Automatic Automen inere negativ -> Autoshaving

Automutilare

Ansamblu de configurații motrice, des-tructive, aplicate de subiect propriului corp*, automutilările pot fi divizate în două subgrupe de comportamente: comportamentele automutilante primitive, mutilări cu intensități variabile, frecvente pînă la

vîrsta de doi ani și care dispar în mod normal după aceea (mușcături, zgîrieturi, mușcarea unghiilor etc.) și comportamentele automutilante structurate și orientate, mutilări intense fie prin repetiție, fie prin forță, semn al unei patologii, ca spectaculoasele izbiri cu capul de perete ale copiilor lipsiți de grija maternă sau ale subiecților psihotici*. Automutilarea este considerată o conduită autoagresivă care se asociază sau nu unor conduite hetero-agresive, dar este și o conduită de comunicare socială (în special pentru etologi). O generalizare a noțiunii a permis intrarea unor conduite complexe, ca tentativele de suicid, în câmpul funcțional al intenției automutilante.

A Braconnier

(D. F.)

Autonom (Sistem nervos —)

nervos

Sistem

Autonomie

Prin opoziție cu eteronomie, desemnează procesul prin care un om sau un grup de oameni dobîndește

sau determină prin el însuși propriile reguli de conduită. Capacitatea de autonomie rezultă din interiorizarea* regulilor și valorilor, consecutiv unui proces de negociere personală cu diferitele sisteme normative de interdependență și de constrângere socială. Psihologia genetică a folosit această noțiune în studiul voinei ei* și al judecății morale*. J. Piaget a arătat astfel că, în comportamentele făcute de celălalt, copilul trece de la o morală eteronomă (regulile de conduită și de evaluare morală sînt impuse de celălalt sau îi sînt date fără o evaluare morală rațională: pot conține interese egocentrice) la o morală autonomă a cărei constituire necesită integrarea reciprocității relațiilor între indivizi recunoscând prin particularitatea lor proprie, dar egali sub raport formal.

În perspectiva unei analize psihodinamice, cucerirea autonomiei este corelată cu construirea identității* în timpul adolescenței; aceasta ține de un al doilea proces de sepa-

101

autopoiesis

rare-individualizării rezultă din remanieri ale idealului eului* și ale identităților*, precum și dintr-o schimbare în economia pulsionilor*.

J.-J. Ducret și/. Selosse

(D. F.)

Autoorganizare

Proprietate care caracterizează organismele* capabile să-și construiască sau să-și mențină organizarea fără aport energetic (material sau informațional) exterior. Termenul a trecut din biologie în psihologie. Se regăsește la embriologi ca A. Dalcq sau J. Brachet, care l-au preluat de la H. Driesch. După Driesch, ceea ce este viu se autoreglează, adică își fixează singur propria normă de funcționare sau își determină propriul scop. Driesch s-a opus behaviorismului* lui J. B. Watson și a susținut Gestaltpsihologie* care a preluat conceptul în psihologie.

„„„„ v 6

P. Mengal

(D. F.)

Autopedepsire

Într-o perspectivă psihodinamică, autopedepsirea are drept efect diminuarea unei tensiuni neplăcute a organismului prin îndeplinirea unor conduite psihologice de reprimare. Legate de sentimentul culpabilității*, conduitele autopunitive sînt de origine oedipiană și se înscriu într-o structură nevrotică. Stabilind printr-o interdicție modelul ideal al identităților* secundare care structurează supraeul, instanța represivă interiorizată întoarce asupra subiectului componenta ostilă a dorințelor sale agresive: astfel ea poate comite transgresiuni obiective pentru a evita confruntarea cu culpabilitatea sa subiectivă. Unele asumări de risc* ilegale ilustrează întoarcerea autopunitivă la agresivitate*, cum ar fi furtul de mașini urmat de accidente*, atît de frecvent la adolescenți*. Conduita autopunitivă realizează un compromis între pulsionile antagoniste. Ea se poate exprima și prin inhibiții sau conversii de actele

refu-

late

și poate lua un caracter mai mult sau

mai puțin obsesional.

J. Selosse

(D. F.)

Autopercepție

Individul nu dispune de un acces direct la stările sale interne (motivații*, atitudini*, procese). El trebuie deci să învețe să deducă printr-un proces de autopercepție (sau autoatribuire). În 1972, D. J. Bem propune o teorie bazată pe două postulate:

1. indivizii își cunosc atitudinile, emoțiile* și celelalte stări interne deducîndu-le din comportamentele* proprii și/sau din circumstanțele în care s-au produs;

2. în măsura în care indicii interni sînt slabi sau ambigui, individul acționează ca un observator extern.

Aceste două postulate sînt de ajuns pentru a face din teoria auto-percepției una din cele mai solicitate teorii

din psihologia socială actuală.

ERSOC

(D. F.)

Autoplasticitate

Termen care desemnează, prin opoziție cu termenul aloplastic*, ansamblul reacțiilor de adaptare cu caracter centripet, constînd din modificările organismului propriu sau din modificările interne ale subiectului însuși. H. Wallon califică drept autoplasticitate grupul caracterologic al isteroizilor, al căror prototip patologic este isteria*. Printre conduitele autoplastice, D. Lagache le deosebește pe cele concrete, care constau din procesele fiziologice, și pe cele simbolice, care înregistrează activitățile mentale, conștiente și inconștiente.

— „„

E. Jalley

(D. F.) Autopoagnozie → Asomatognozie

Autopoiesis

Termen propus de U. Maturana și F. Varela, în 1975, pentru a caracteriza sistemele vii. Cuvântul poiesis înseamnă producere, iar autopoiesis trimite la ideea de organism conceput ca un sistem închis care își construiește autonom reprezentările* perceptive și cognitive cu singurul scop de a-și menține identitatea prin compensarea deformărilor la care este supus. Reprezentările* nu mai sînt, în această perspectivă, copii* ale realității

autoprezentare

102

exterioare, ci producții (enacțiuni) ale Autoreprezentării → Mnemonic organismului viu.

P. Mengal

(D. F.)

Autoprezentare

Un individ se comportă în așa fel încît să comunice celuilalt informații în legătură cu sine. Pentru teoria gestiunii impresiilor, această comunicare este guvernată de dorința de a plăcea unui public particular în scopul obținerii unui avantaj: doar în public intră în discuție, fără ca în public să fie neapărat de acord. În perspectiva autoconstrucției însăși, autoprezentarea leagă în public de în privat: subiectul se comportă în așa fel încît să dea o imagine public globală în acord cu convingerile sale despre valoarea propriei persoane.

ERSOC (D. F.)

Autoreglaj → Ajustare

Autoreglare

Într-o manieră generală, orice reglare* a unui sistem cibernetic* poate fi concepută ca o autoreglare (are loc fără intervenția unui reglator extern). Se va vorbi de autoreglare atunci cînd:

1. contrar heteroreglării, valoarea-intă este dată de necesitatea autoconservării și auto-reproducerii reglatorului (ceea ce nu e cazul cu mașina lui Watt);
2. reglarea nu se reduce la o ajustare locală și automată a unui organ biologic sau a unei scheme mentale* de acțiune;
3. reglarea este impusă de o totalitate organică sau de un sistem cognitiv asupra reglărilor sau ajustărilor locale ale părților lor (ceea ce implică construcția unei organizații de ansamblu care integrează, coordonează și reglează reglările locale), într-un sens mai specific, termen introdus de A. R. Luria pentru a desemna efectul de control sau de planificare* pe care-l pot exercita producțiile verbale ale unui subiect asupra propriilor activități motorii (v. Autocontrol).

(D. F.)

Autoritarism

Personalitatea autoritară se caracterizează prin rigiditate, dogmatism, gustul autocratului și supunerea față de autoritate. Faptul că, pentru T. W. Adorno, autoritarismul este asociat etnocentrismului, conservatorismului politic și antisemitismului a stimulat cercetările în această direcție. S-au arătat relațiile între autoritarism și variabile diverse cum ar fi rigiditatea perceptivă, intoleranța față de ambiguitate și anxietatea. Evidențierea relațiilor cu categoria socială, cu nivelul de educație și cu coeficientul intelectual sugerează că autoritarismul nu ar fi o trăsătură personalității, ci mai degrabă integrarea normelor și valorilor proprii unor subculturi specifice (v. Autoritate).

C, Levy-Leboyer

(D. F.)

Autoritate

Influența potențială a unui individ asupra altuia sau altora. Ea se exercită asupra cogniției*, atitudinilor*, comportamentului*, emoțiilor* și expresiei lor. Autoritatea se poate fonda pe expertiză și pe competență. Se poate baza și pe un sistem de recompense și sancțiuni sau pe legitimitate, adică pe acceptarea tradițiilor și valorilor. Individul care întruchipează figura autorității poate reprezenta un grup care ruia alți indivizi doresc să-i aparțin: se vorbește, în acest caz, de autoritate de referință. Autoritatea exercită o influență negativă cînd reprezintă un referent care ruia unul sau mai mulți indivizi vor să se opună. Cercetările asupra autorității, surselor și proceselor ei s-au dezvoltat în cadre teoretice diferite. Astfel, psihanaliza* studiază în special relațiile de putere care se stabilesc fără ca actorii să fie conștienți de aceasta, influența și puterea ca mecanism de apărare*, relațiile de autoritate în raporturile părinți-copii, identificarea* cu figurile de autoritate, mecanismele psihodinamice subiacente ale trebuințelor de putere și supunere. Teoreticienii întreprind analizează

103

mecanismele de învățare a relațiilor de autoritate. Teoreticienii schimbării sociale consideră în relațiile diadice autoritatea și puterea pe care fiecare participant le are asupra celuilalt și modul în care decurg schimbările și negocierile*. Urmându-l pe K. Lewin, tradiția teoriilor câmpului definește autoritatea ca o relație de influență așa cum este perceput de persoanele în cauză și ca un proces dinamic izvoit din tensiuni, trebuințe și forțe create.

C. Levy-Leboyer (D. F.)

Autoritate parentală

Formulă juridică prin care s-a înlocuit vechea noțiune de putere paternă. Ea traduce evoluția statutului și a rolurilor echilibrând ansamblul drepturilor și obligațiilor părinților pentru a asigura supraviețuirea, întreținerea și educația copiilor lor minori.

J. Sélosse

(D. F.)

Autoscopie

Reprezentare exterioră a imaginii parțiale sau totale a propriei persoane. Fenomen destul de banal în vise*, poate fi observat în stările de confuzie onirică de origine toxică sau după absorbția de substanțe halucinogene*. A putut fi descris în unele stări isterice*. D. M. Lédher

(D. F.)

În tehnologia educației*, observare și analiză făcută de individ asupra înregistrării video a propriilor comportamente. Analiza este ghidată de sisteme categoriale. Autoscoopia intervine sub forma cea mai răspândită în tehnica microînvățării, metodă de formare care constă în analiza, de către elevul-profesor, de către condiscipoli sau de către îndrumător, fie a unei scurte secvențe complexe de învățare (microlecții), fie a punerii în practică a capacităților pedagogice particulare: arta de a pune întrebări, de a suscita o situație problematică etc. Elevul își poate remodela comportamentele în funcție de aporturile analizei, apoi reîncepe învățarea, ciclul putându-se repeta până la obținerea unui rezultat satisfăcător. Eficacitatea acestei metode de formare este recunoscută.

G. De Landsheere

(D. F.)

Autoshaping

Procedură de shaping* sau fasonare a răspunsurilor fără intervenția experimentatorului, descrisă de P. L. Brown și H. M. Jenkins în 1968. În experimentul princeps, sînt plasate porumbeii într-o incintă experimentală prevăzută cu cheie-răspuns și cu un distribuitor de grâu. Cheia este luminată timp de opt secunde, la sfîrșitul celor opt secunde amestecul de grâu devine accesibil timp de patru secunde într-o alveolă luminată, aflată sub cheie. Asocierea cheie-grâu (încercare) este repetată la intervale variabile (în medie de 60 de secunde). După cîteva zeci de încercări, în medie, pasrea dă în mod spontan o lovitură de cioc asupra cheii luminate. Această automodelare a răspunsului este un comportament indus* ale cărui morfologie și rapiditate de dobîndire depind de natura și durata întăririi*, de natura, durata și predictibilitatea semnalului prezentat de cheie și de durata intervalelor între încercări. A fost explicat ca o condiționare clasică* a unui act motor, într-o variantă a procedurii de bază, numită automenținere negativă, lovitură de cioc asupra cheii împiedică prezentarea hranei. Această consecință negativă nu împiedică apariția și menținerea răspunsului, ceea ce infirmă ipoteza unei întăriri prin „superstiiie*” asupra modului operant.

H. Lejeune

(D. F.)

Autostimulare

Stimulare în general electrică a creierului rezultînd din comportamentul organismului însuși. În ultimă analiză, creierul își organizează propria stimulare datorită efectelor pozitive ale acestei stimulări. Fenomenul a fost descoperit în 1954 de J. Olds și P. Milner la șobolan. Animalul învață să se dirijeze către un loc precis unde primește o stimulare electrică intra-cerebrală dată de experimentator, fie să apese pe o pîrghie care declanșează un

A

autosugestie

104

105

axon

sistem de stimulare dînd un impuls electric într-o regiune limitată a creierului prin intermediul unui electrod. Mecanismele de întărire* permit învățarea orientării trebuințelor către obiecte și alegeri, acestea fiind sau nu disponibile în mediul înconjurător imediat. Aceste mecanisme operează prin încercări și erori pentru a întări selectiv comportamentele care permit satisfacerea nevoii. Ipoteza conform căreia structurile nervoase ar subîntinde mecanismele de întărire a fost scopul unor cercetări intense începînd cu anul 1950. Astfel, stimularea electrică a unor regiuni ale creierului este numită

Înt ritoare i animalul înva s apese pe o pedal pentru a stimula electric structura cerebral în care fusese implantat în prealabil un electrod. Toate vertebratele testate, inclusiv omul, prezint acest fenomen, înv at repede, cu o vigoare deosebit , uitat repede, ca i cum ar permite ob inerea unei recompense* f r trebuin sau pl cere*. Contrar multor idei primite i în pofida uria ei cantit i de lucr ri publicate, bazele neurobiologice ale autostimul rii sînt înc neîn elese. Bazele neurochimice, în special ipoteza do-paminergetic , sînt controversate. Trebuie notat c stimularea unor zone centrale provoac , în loc de apropiere*, reac ii de fug sau de evitare*.

M.LeMoal

(D. F.)

Autosugestie -> Sugestie

Autozomie

Tat l i mama transmit cu aceea i probabilitate informa ia* genetic purtat de locus* c tre descenden ii masculi sau femele. Locus-urile, purtate de cromozomii* indivizilor de ambe sexe, la o specie dat , sînt numite autozomi. Exist 22 de cromozomi autozomi la om. Totodat cromozomii X i Y poart un fragment (50 de unit i de recombinare) care se recombin obligatoriu prin meioz la mascul. Astfel, această parte (numit pseudoautozomal) poate fi transmis de la tat la fiic .

P.-L. Roubertoux

(D. F.)

Aversiune

Conduit prin care un organism se înde-] p rteaz de un obiect sau de un alt orga-] nism. Sentiment asociat sau corespunz tor acestei conduite. în psihologie, termenul este în general utilizat în primul sens, obiectiv, mai degrab decît în cel de-al doilea, subiectiv i de uz curent. Cap t valoare descriptiv pentru orice comportament care, în opozi ie cu apeten a*, corespunde unei îndep rti de obiectul aver-siv*, prin deplasare sau prin situare în afara cîmpului perceptiv (întoarcerea privirii, d. ex.) sau, mai tehnic, printr-un r spus de sustragere sau de evitare* (v. Te-rapie comportamental).

M Rjchdk

(D. F.)

Aversiune gustativ condi ionat

Prezentarea de alimente sau b uturi noi urmat de un stimul aversiv*, cum ar fi un drog toxic, tratarea cu raze X sau rota ia for at care antreneaz gre uri, produce la subiect, în mod secundar, aversiunea fa de aceste alimente. Aceast înv are* prin-tr-o singur încercare are o mare valoare adaptiv c ci permite animalelor evitarea alimentelor sau b uturilor a c ror ingerare ar fi urmat de indispozi ii sau de tulbur ri grave. Fenomenul exist la om. Este persistent. Poate fi dobîndit chiar i atunci cînd exist un interval de mai multe ore între ingurgitare i tulbur rile fizice, ceea ce contrazice principiul contiguit ii temporale necesare condi ion rii*.

M. Le Moal

(D. F.)

Aversiv

Se spune despre un stimul*, obiect sau situa ie* care, în cazul unui organism, antreneaz o conduit * de retragere, de fug *, de evitare*. În primul sens, în care se face referin la deplasarea prin care subiectul se îndep rteaz de stimul, termenul nu are conota ii subiective, nepl cute sau negative. Caracterul aversiv poate fi legat de marile sisteme de motiva ie* biologic (silueu pr d torului este aversiv pentru animal), sau poate deriva din istoria subiectului (u stimul semnalînd iminen a unui oc electric dobînde te propriet i aversive). Control aversiv: desemneaz condi iile controlului comportamentului sau contingen elor de înt rire* care implic unul sau mai mul i stimuli aversivi. Programele* de condi ionare a evit rii* sau a sustragerii* pun în joc un control aversiv (v. Aversiune).

M RicMle

(D. F.)

Ax cerebro-spinal -> Sistem nervos

Ax a vederii

Axa geometric a globului ocular leag polii anterior i posterior (± 25 milimetri).

Axa optic este aproximativ normal la cele trei principale suprafe e refringente ale ochiului (corneea, fa etele cristalinului). Este deci linia care une te centrele optice ale ochiului (± 24 milimetri la emetrop). Axa vizual une te centrul foveei de centrul pupilei. Aceast ax ine de punctul de fixa ie vizual , i este denumit i linia privirii. Este format din dou p ri: o linie care leag obiectul v zut de primul punct nodal, i cealalt , paralel , care leag al doilea punct nodal de fovee. Axa pupilar trece prin centrul pupilei i este normal la corneea.

R. Genicot

(D. F.)

Axiomatic

Ca adjectiv, termenul trimite la proprietățile axiomei* (adevăr axiomatic) sau la aspectul formal al unei teorii (logic axiomatic). Ca substantiv, sau în expresia „metod axiomatic”, poate desemna o ramură a logicii care cercetează și organizează într-un sistem ansamblul axiomelor unei teorii, cu un scop de formalizare. De exemplu, Elementele lui Euclid, în secolul al II-lea î. Chr., sîm prima încercare de expunere axiomatic a geometriei; ideea a fost predată și dezvoltată la sfîrșitul secolului al XIX-lea de curentul formalizării matematicii legat de dezvoltarea logicii formale. Într-un sistem formal*, termenul „axiomatic” poate desemna ansamblul axiomelor* și regulilor de inferență. De exemplu, datorim lui G. Peano și R. Dedekind o axiomatică a teoriei întregilor naturali.

M. Baron (D. F.)

Axiomatizare

Procedură formală care constă în prezentarea ansamblului axiomelor* unei teorii sub forma unui sistem organizat, într-un sens mai larg, procedură formală care constă în prezentarea enunțurilor unei teorii ca derivînd în mod deductiv din

axiome- P. Mengal

(D. F.)

Axiom

Într-un sistem formal*, o axiomă este un principiu prim, o propoziție pusă a priori și acceptată ca adevărată fără demonstrație. O axiomă enunță relații fundamentale între elementele sistemului. De exemplu, în geometrie, axioma lui Euclid are următorul enunț: „printr-un punct situat în afara unei drepte nu poate trece decît o paralelă la acea dreaptă”. D. Hilbert a dat, în 1899, o listă cu douăzeci și șapte de axiome pentru o formalizare logică a geometriei euclidiene; există teorii geometrice bazate pe o axiomatică* ce nu comportă axioma lui Euclid (geometria neeuclidiene). Axiomele unui sistem formal sînt elementele de bază ale ansamblului teoremelor, teoremele fiind formule care pot fi deduse pornind de la axiome și aplicînd regulile de inferență a sistemului.

M. Baron (D. K)

Axon

Parte specializată a neuronului* corespunzătoare fibrei nervoase care conduce impulsul nervos de la printrile receptoare (corp celular, dendrite) către interneuronate de neuron (alt neuron, mușchi). Poate fi subdivizat în segmentul inițial, corpul axonului propriu-zis și arborizația terminală, aceasta din urmă dînd naștere terminațiilor nervoase care formează partea pre-sinaptică a sinapselor*. Corpul axonului poate fi acoperit cu un strat de mielină* întrerupt pe alocuri la nivelul nodurilor lui Ranvier. Prezența microfilamentelor, neurofilamentelor și microtubulilor este caracteristică structurii sale interne; aceste din urmă elemente sînt implicate în transportul axonal, în timp ce primele ar avea prin esență un rol structural. Impulsul nervos corespunde propagării de-a lungul axonului a potențialelor de acțiune* generate la nivelul segmentului inițial. Extremitatea corespunde terminațiilor nervoase.

J.-P. Herman

(D. F.)

B

Babinski -> Hemiplegie Balic -> Dischinezie

Balistic-controlat (Mi care —)

Indică două tipuri de mișcări. Mișcarea balistică este scurtă și rapidă: ea durează mai puțin de un sfert de secundă, corespunde unei recrutări* maxime a unităților motorii și se află integral sub controlul unui program* motor. Mișcarea controlată este lentă și prelungită: ea poate fi orientată și corectată în timpul execuției, prin informații inverse privind devierea de la scop și caracteristicile deplasării produse.

M. Durând (G. D. s.)

Banalități (Răspunsuri — la teste proiective)

Răspunsurile „banalități” la testele proiective* corespund percepțiilor materialului care apar cel mai frecvent (la testul Rorschach*, răspuns dat de cel puțin un subiect din șase, pentru un decupaj anume: d. ex. „liliac” sau „fluture”, din plan al 1 perceput global). Aceste răspunsuri constituie unul dintre semnele principale de adaptare a subiectului la gândirea colectivă.

D. Anzieu (G. D. S.)

Band

Regrupare de indivizi marginali sau de-văni care, prin activitățile lor, sînt în dezacord cu sistemele de referință existente în mediul de origine sau în societatea globală, în genere, existența bandelor se asociază cu dezorganizarea socială și cu situațiile anomice* locale care determină pe indivizii neintegrați să-și creeze propriul sistem de norme* și valori*. De obicei considerate ca un fenomen legat de vîrsta adolescenței*, bandele de copii din medii sărace și dezorganizate (d. ex., gallas din America Latină) demonstrează că este vorba de un fenomen general. Sub forma unei organizații grupale*

defensive/agresive, structurat într-o manier ierarhic în jurul unui nucleu de ini iatori, banda reune te indivizi ale c ror trebuin e de inser ie, de apartenen * i de recunoa tere social nu sînt satisf cute i care caut s deblocheze sau s ias în afara c ilor ce li se par f r sc pare. Unele dintre bande se pot specializa în activit i deviante, im-plicîndu- i membrii în direc ii antisociale, abaterile lor fiind polarizate în atitudini* agresive fa de interdic ii teritoriale, de antagonisme de vîrst sau de mediu, de rivalit i etnice sau regl ri de conturi justiiare. Membrii bandeii g sesc în acest structur activ i coeziv mijlocul de a- i manifesta puterea, de a tr i împreun emo ii, o solidaritate cu atît mai puternic cu cît ea este resim it în situa ii de risc, i un sentiment intens de apartenen sus inut de reguli de loialitate. Participarea la band permite neutralizarea inhibi iilor, exprimarea revendic rilor raionalizate i justificate, identificarea cu modele eroice, îndeplinirea unor roluri complementare. De asemenea, activit ile de band reclam anumite ritualuri de trecere i permit ob inerea, prin protec ie mutual , a unei

B

band critic

108 1

identit i sociale* valorizate printr-o sub-cultur * contestatar .

J. Selosse

(G. D. S.)

Band critic

În audiologie, band de frecven * a sunetelor pure sau a zgomotelor* capabile s mascheze un alt sunet pur sau complex. La energie acustic egal , m rimea bandeii critice depinde de frecven a sunetului. Banda critic este utilizat în special pentru a bruia un mesaj sau pentru a izola o ureche de cealalt , care este mascat de banda

critic

R. Genicot

(G. D. S.)

Band de trecere

În acustic , band de frecven e sonore care las s treac un filtru* selectiv i care atenueaz puternic celelalte frecven e sonore. Filtrul a c rui band de trecere cuprinde toate frecven ele superioare unei limite este numit filtru trece-sus. Filtrul trece-jos este cel care corespunde unei bande de trecere cu frecven e foarte limitate, în fine, acela care las s treac toate frecven ele cuprinse între dou limite finite i care nu sînt nule se nume te filtru trece-band .

În spectrofotometrie (limin colorat), banda de trecere este denumit în genere filtru optic selectiv, definit prin lungimea sau lungimile de und de salt (filtru ro u pentru lungimile de und superioare valorii de 650 nm; portocaliu — între 570 si 590 nm etc).

M. Genicot

(G. D. S.)

Baraj

Descris de E. Kraepelin, preluat apoi de E. Bleuler ca simptom patognomonic* al schizofreniei*, barajul corespunde, în plan clinic, unei întreruperi inexplicabile a discursului care, dup o oprire de scurt durat , este continuat pe aceea i tem sau cu o tem diferit , f r ca subiectul s par a fi con tient de caracterul bizar al acestei întreruperi.

Aceast întrerupere a discursului este pus pe seama unei suspend ri a gîndirii* înse i.

G. de Clerambault l-a considerat unul dintre fenomenele de automatism* mental redus.

Acest simptom este adesea greu de distins, în clinic , de întreruperea discursului datorat încetinirii foarte mari a activit ii gîndirii (depresie), apari ieii unor fenomene halucinatorii sau unei crize epileptice. Toate aceste fenomene care întrerup cursul gîndirii se deosebesc de barajul care exprim chiar distrugerea înl n uirii gîndurilor.

M.-C. Hardy-Bayle

(G. D. s.)

Barbituric

De la începutul acestui secol, s rurile bar-biturice au fost sintetizate în num r foarte mare. Cea mai cunoscut dintre acestea este fenobarbitalul sau gardenalul. Ele au în comun un efect sedativ, reducînd vigilen a* printr-o ac iune inhibitiv asupra forma iunii reticulate care activeaz c ile nervoase ascendente. Pîn în deceniul 1950-1960, cînd au fost descoperite marile categorii actuale de psihotrope*, barbituricele au reprezentat singurul tratament psihofarmacologic: epoca era a curelor de somn. De aici a rezultat o confuzie între barbiturice i hipnotice sau somnifere, care apar în unor clase farmacologice diferite.

Utilizarea barbituricelor a fost redus considerabil, prezentînd interes numai în neurologie, ca

antiepileptice. În afara acestei utilizări, barbituricele implică de fapt două inconveniente majore. Consumul lor abuziv declanșează o comă barbiturică și aceasta a cauzat multe sinucideri. De asemenea, aceste produse au generat un număr mare de toxicomanii* medicamentoase și intoxicații cronice. Din acest motiv, prescrierea lor este supusă, de obicei, unor restricții.

R. Jouvent

(G. D. S.)

Baterie factorială

Utilizarea analizei factoriale* în procesele de construcție a testelor* a permis punerea la punct a unor baterii factoriale care conturează un profil* individual format pe baza notelor obținute la diferite teste. Fiecare

109

behaviorism

dintre testele care compun bateria implică aptitudini* independente identificate prin analiza factorială. Bateria PMA, stabilită de L. L. Thurstone și a cărei primă versiune datează din anul 1941, a fost tradusă în franceză cu denumirea de baterie de aptitudini mentale primare și reprezintă prima tentativă sistematică de construire a unei

baterii factoriale. ni- r u

"

C. Levy-Leboyer

(G. D. S.)

Baz (Grup de —)

Denumit, de asemenea, grup diagnostic sau Grup T.* (prescurtare de la Training group). Fiecare din următoarele trei desemnări permite desprinderea caracterului fondator al acestei tehnici și în alegerea faptului că ea a exercitat o forță de atracție asupra educatorilor.

1. Grupul se antrenează în grup, fără altă concentrare decât pe ceea ce se produce hic et nunc.

2. Grupul învață să se identifice și să definească fenomenele care marchează evoluția sa: confuzie inițială, încercări de atracție sau de retragere în ceea ce privește puterea etc.

3. Această experiență este considerată ca reproducând, prin chiar artificiile ei, bazele pe care se construiesc grupurile reale. D. Anziu a apreciat favorabil „pedagogia” Grupului T. opunându-i mai ales „formația” realizată prin activitatea psihanalitică.

D. Hameine

(G. D. S.)

Baz de cunoștințe

Componenta a unui sistem-expert* (sau sistem pe bază de cunoștințe) care rezultă din formularea cunoștințelor dintr-un domeniu, prin intermediul unui limbaj de reprezentare de cunoștințe*. Cunoștințele sunt exprimate în acest caz într-o manieră relativ lizibilă, modulară și independentă de utilizarea lor pentru a trata problemele din domeniul considerat, cu scopul de facilitare a exprimării și verificării lor de către specialiștii din domeniu. O astfel de bază poate conține cunoștințe de naturi diferite, precum reprezentarea de concepte,

B

cunoștințe teoretice sau practice, euristice*, metacunoștințe*. Conceperea unei baze de cunoștințe ridică probleme de formulare de către un expert (sau mai mulți), de alegere a tehnicilor de reprezentare corespunzătoare, ca și de validare.

M. Baron (G. D. S.)

Bază de date

Informatică* desemnează o structură concepută pentru înregistrarea și examinarea unei mari cantități de informații*; ea este organizată în vederea utilizării sale în programe* ce pot corespunde unor aplicații diverse. Gestiunea automatizată a unei baze de date este asigurată printr-un sistem de gestiune. Accesul la informația de bază se realizează cu ajutorul unui limbaj de examinare. Consultarea bazelor de date instalate pe centri de serviciu (documentare automatizată), fie ele bibliografice, textuale, tehnice sau de interes general, interesează practic toate domeniile de activitate, specializate sau nu (via minitel, d. ex.). În psihologie, expresia „bază de date” este folosită în cercetările axate pe procesele și sistemele de reprezentare*. Ea desemnează componenta „memorie de lucru”* a diferitelor modele procedurale* propuse de cognitivismul* contemporan.

M. Baron (G. D. S.)

Behaviorism

Termenul francez de comportamentalism este puțin folosit în psihologie; în alte domenii el are un sens mult mai extins decât în psihologie.

Este vorba de o concepție a psihologiei ca știință a comportamentului* observabil, fără raportare la conștiință*. Termenul a apărut în articolul lui J. B. Watson din 1913 (p. 166), considerat ca actul de

na tere a behaviorismului. Bazele și caracteristicile acestuia relevă totuși o tendință a psihologiei care se manifestă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în diferite ri. Ca reacție la psihologia introspecționistă și spiritualistă și în acord cu pozitivismul* ambient, unii psihologi își exprimă dorința

B
bel
110

de obiectivitate adoptând, în studiul omului, o atitudine și metode folosite deja în psihologia animală. Introspecția* nu poate constitui o metodă de studiere a fenomenelor psihice la animal. Numai observația* și acordul dintre mai mulți observatori garantează obiectivitatea. Această observație apelează la metoda experimentală* care permite stabilirea unor legi* tiințifice între fenomenele observate. Efectiv, behaviorismul își propune să facă din psihologie studiul legilor care guvernează două categorii de fenomene: stimulii* (S) și răspunsurile* (R) organismului*. Aceste legi trebuie să permit prevederea răspunsurilor atunci când sînt cunoscute stimulii, chiar dacă mecanismele neurofiziologice care intervin între S și R nu formează un obiect de studiu al acestei psihologii. Pentru behaviorism, răspunsurile organismului au funcție adaptativă, ele fiind reacții la schimbările din mediu. În acest fel, comportamentul fiecărui organism variază în funcție de modificările mediului său înconjurător. Acesta este unul dintre motivele pentru care mecanismele învățării* au constituit obiectul preferat al cercetărilor behavioriste: organismul învață să producă răspunsuri care-i permit să se adapteze la mediul său. Dacă behaviorismul lui Watson s-a răspîndit, la început, sub forma unei metodologii (behaviorism metodologic), el s-a orientat imediat spre probleme care rezultă din mentalism*, în special cea a interiorității. Începînd cu anii 1930, neobehaviorismul, promovat în special de C. L. Huli și E. Tolman, își propune să studieze anumite variabile intermediare* (între S și R) care reglează organismul, variabile cognitive (hartă cognitivă*) sau afective (motivația*).

Ulterior, B. F. Skinner propune o versiune radicală a behaviorismului, în care fenomenele sesizate prin introspecție („evenimentele intime”) sînt considerate comportamente ca și celelalte, adică supuse aceluiași tip de determinisme și accesibile analizei experimentale. Behaviorismul schinnerian radicalizează aici în principal

monismul* materialist care a inspirat mișcarea behavioristă. În fața atacurilor repetate ale cognitivismului* și psihanalizei, Skinner a construit o rezistență de ordin filozofic a behaviorismului, făcînd din acesta nu numai o „tiință a comportamentului, ci și filozofia acestei tiințe” (1974, p. 3).

Deși behaviorismul a constituit obiectul a numeroase critici în ultimii ani (în special cea a lui N. Chomsky), el nu a încetat să inspire un număr crescut de practici: practici educative (învățămînt asistat de calculator*) sau terapeutice (terapie comportamentală*). Behavioriștii au elaborat ulterior o teorie a maladiilor mentale, în raport cu concepțiile lor despre individ, în virtutea căreia, de exemplu, o nevroză* nu este nimic altceva decît o sumă de comportamente dezadaptate; simptomul* nu este semnul* unei tulburări latente, el este boala, la fel cum comportamentul nu este semnul sau expresia structurilor cognitive sau afective inobservabile: o persoană* nu este altceva decît un repertoriu de comportamente.

F. Parot
(G. D. S.)

• Watson J. B. (1913), „Psychology as the Behaviorist Views”, în *Psychological Review*, 20, 158-177.
— Skinner B. F. (1974), *About Behaviorism*, A. Knopf, New York. Traducere (1979): *Pour une science du comportement: le behaviorisme* (trad. F. Parot), Delachaux et Niestlé, Neuchâtel-Paris.

Bel -> Decibel

P-endorfin -> Opioid endogen

Beneficiu -> Cost-beneficiu

Beneficiu al maladiei

Ideea că nevroză și psihoticiile pot avea motive de formare, între inere și respectiv simulare a simptomelor* lor a fost enunțată de mai mulți alieniști din secolul al XIX-lea, dar S. Freud a fost cel care a introdus conceptul de beneficiu secundar al maladiei: avantajele și satisfacțiile multiple pe care un subiect le poate obține dintr-un

[11

binocular

simptom și pe care le descoperă de îndată ce simptomul a apărut. Beneficiile secundare pot fi conștiente, preconștiente sau inconștiente. Acest fenomen este prezent în toate maladiile, nu numai în tulburările nevrotice* sau psihotice* recunoscute ca psihogene. La ultimele însă, beneficiile secundare au o importanță specială, pentru că ele contribuie la stabilizarea simptomelor și sînt la originea rezistențelor* la o eventuală psihoterapie*. Prin analogie cu noțiunea de beneficiu secundar, a fost concepută și cea de beneficiu primar, pentru a desemna satisfacțiile inconștiente care sînt obținute prin intermediul simptomului. Din perspectivă freudiană, simptomul nevrotic este, ca și visul*, realizarea

deghizat a unei dorin e* incon tiente. De aceea, no iunea de beneficiu primar nu se aplic decît la tulbur rile considerate ca fiind total sau par ial psihogene. Beneficiile primare ale maladiei sînt, evident, la originea rezisten elor mai puternice decît cele care apar în cazul beneficiilor secundare.

J.-M. Pe tot (G. D. s.)

Benzodiazepin — Anxiolitic

Bifactorial (Teorie —)

Model al determinan ilor motiva iei* în munc , elaborat de F. Herzberg, dup care orice individ caut s - i satisfac în munc dou serii de trebuin e — de igien i motiva ionale. Factorii de igien privesc trebuin ele fundamentale, condi iile de munc , salariul i rela iile dintre colegi. Factorii motiva ionali cuprind trebuin e superioare, cele care sînt asociate cu dorin a de autorealizare. F. Herzberg sus ine ideea c satisfacerea trebuin elor de igien nu creeaz motiva ii, astfel c motiva iile rezult numai din modificarea con inutului sarcinii, destinat s creasc responsabilit ile i autonomia. Teoria bifactorial nu a fost confirmat de multe cercet ri em-pirice pe care ea le-a suscitât, dar a contribuit în mare m sur la dezvoltarea ac iunilor de îmbog ire a sarcinilor*.

C. Levy-Leboyer

(G. D. S.)

Bilingvism

Bilingvismul desemneaz capacitatea unui individ sau a unei comunit i de a utiliza în mod curent dou limbi diferite. Bilingvismul este un caz particular de plurilingvism*. Exist situa ii numeroase de bilingvism dup tipul de comunicare*, dup contextele psihologice, sociologice, istorice i politice. Dup J. M. Fishman, bilingvismul este opus diglosiei*, primul termen definind folosirea f r distinc ie a ambelor limbi, ca i aspectele individuale i consecin ele unei situa ii de contacte lingvistice : bilingvismul ar ine deci de domeniul psiholingvisticii*. „ „

(G. D. S.)

Bimodal

Este denumit bimodal orice distribu ie care admite dou moduri*. Chiar dac multe dintre fenomenele naturale se supun unei reparti ii unimodale, se întîmpl ca ele s fie prezentate dup o curb bimodal . în psihologie, aceasta poate s sugereze o tipologie dihotomic sau s lase s se presupun o deviere de e antionare*, e antionul incluzînd, în realitate, dou popula ii diferite.

A.ElAhmadi (G. D. S.)

Binaural

Caracterizeaz audi ia cu ambele urechi solicitate simultan, fie în mod identic (ascultare diotic), fie în maniere diferite (ascultare dihotic *). Audi ia binaural (sau binauricular) este adesea sensibil mai bun decît audi ia monoaural : pragurile absolute* i diferen iale* sînt sensibil mai bune cu cî iva decibeli*. Pe de alt parte, ea intervine în fenomenele de localizare* auditiv i în impresia de relief sonor (stereofonie).

B

R. Genicot (O. D.)

Binauricular —> Binaural

Binocular (Vedere —)

Vedere a ambilor ochi cu fuziunea* celor dou imagini datorit convergen ei ocu-

B

bioenergie

112

[13

biologie

lare. Aceast vedere permite vederea stereoscopic *, în relief, datorit diferen elor de paralax (stereoscopie). Sensibilitatea* în vederea binocular este u or superioar celei din vederea monocular . Vederea binocular nu este posibil atunci cînd imaginile retiniene sînt foarte diferite (disparitate* vizual) i deci opuse, fie pentru c obiectul v zut este situat în afara capacit ilor de convergen , fie datorit unui strabism, fie artificial, cu ajutorul aparatelor, precum stereoscopul, care d imagini foarte diferite între ele. în cazul denumit antagonism retinian sau rivalitate* retiniana, imaginea format într-un singur ochi sau în ambii poate fi anulat pe plan mental, fiind re inut de preferin cea format în ochiul dominant. Este vorba de

ambliopie func ional . „ „

v • R. Genwot

(O. D.)

Bioenergie

Bioenergia este o metod de terapie corporal care confirm concep iile elaborate, începînd cu anul 1933, de c tre psihanalistul german W. Reich, în special cea referitoare la c lire muscular i

caracterial a individului. Ea a fost pusă la punct la Esalen, în California, de către A. Lowen, în 1972. Metoda propune o acțiune asupra tensiunii musculare, asupra posturii și respirației. Cunoașterea corpului pe care o efectuează bioenergeticianul îl dirijează în sensul de a propune fiecare exercițiu specific care să permită analiza situațiilor care au provocat în trecut blocajele, să dizolve progresiv „platoa” și să descopere sau să redescopere circuitele profunde și naturale ale energiei sale vitale.

D. Anzieu

(O. D.)

Bioenergie —> Resurse fizice

Biofeedback

Termenul se referă la ansamblul de metode terapeutice și de explorare pasibile să ofere subiectului o informație invers privind modificările spontane sau provocate de unul sau altul dintre parametrii fiziologici, precum și să producă o întărire prin condiționare operantă. Aceste metode pot fi utilizate și pentru întărirea unor parametri diverși: ritmul cardiac, presiunea arterială, activitatea electrică cerebrală (ritm alfa), temperatura, activitatea electromiografică sau activitatea electrodermală (ultima a putut fi utilizată ca un control al relaxării).

J.-F. Allilaire (O. D.)

Biogenetic (Lege —)

Este numit și legea recapitulării. Enunțat explicit de către E. Haeckel în 1866, ea postulează faptul că dezvoltarea organelor în embriogeneză trece prin etape corespunzătoare fazelor finale ale dezvoltării organismelor inferioare pe scară filo-genetică: ontogeneza repetă filogeneza. Această lege s-a generalizat rapid în timp la om. W. Preyer și S. Hali o aplică la psihologia copilului, în timp ce J. Piaget îi atribuie o valoare euristică generală: mecanismele de trecere de la o perioadă la alta în evoluția unei noiuni ar fi asemănătoare trecerii de la un stadiu genetic la altul; după el, construcțiile cele mai primitive sunt integrate în cele mai avansate: această continuitate între viața „creatoare de forme” și cunoașterea dobândită prin „forme intelectuale” confirmă legătura strânsă dintre morfogeneza filogenetică, dezvoltarea embrionară și inteligență. Legea biogenetică a avut un rol important, dar în epoca noastră a fost apreciată abuziv în cercetările lui S. Freud în materie de psihopatologie și antropologie.

B. Jalley și P. Mengat

(O. D.)

Bioinformație -> Resurse fizice

Biologic

Ceea ce înseamnă biologie*, ceea ce aparține domeniului ființelor vii. În cadrul științelor psihologice, termenul merită o analiză semantică în raport cu termenii asociați sau opoziționali. Opusul psihicului* sau psihologicului, biologicul se referă la organic în sens strict, opusul mentalului*, sau la ceea ce înseamnă interacțiunea funcțională cu mediul înconjurător*. Distincția poate exista din simpla comoditate, fără a se încerca o izolare a psihicului sau comportamentului de biologic; ea poate, din contră, să explice această intenție epistemologică.

Opusul culturalului, biologicul se referă la tot ceea ce, în lumea vie, poate fi descris și explicat în cadrul evoluției biologice, în opoziție cu ceea ce depinde de transmiterea culturală a achizițiilor. De asemenea, aici distincția angajează mai mult sau mai puțin, după caz, o concepție continuă sau discontinuă, omogenă sau eterogenă a celor două forme de evoluție. Factorii biologici, opusul factorilor de mediu, orientează, de o manieră adesea ambiguă, fie spre determinanțele genetice, constituționale și de maturizare, fie, în măsură mai mare, către toate determinanțele comportamentului care depind strict de organismul fizic, inclusiv nutriția în raporturile sale cu creșterea sau cu starea de sănătate, în același timp, rezultă faptul că biologicul nu se prezintă niciodată decât ca produsul unei interacțiuni cu mediul, de-a lungul filogenezei* sau ontogenezei*. În cazul unei intervenții curative, biologicul indică un tratament*, chirurgical (lobotomie*), medicamentos (psihotrop*), implicând o acțiune directă asupra organismului, spre deosebire de tratamentul psihoterapeutic*, care nu comportă decât elemente funcționale și relaționale.

C. Prevost și M. Richelle (O. D.)

Biologie

Știința despre ființele vii, biologia include astăzi un ansamblu vast de discipline care contribuie la cunoașterea aspectelor diverse ale materiei vii și ale manifestărilor vieții. Amorsată de antici, ea și-a orientat eforturile (chiar înainte ca termenul de biologie să fi fost introdus, la începutul secolului al XIX-lea) asupra clasificării ființelor, a explorării structurilor și a modalităților lor de funcționare, explorare condusă adesea din perspectivă medicală.

B

Dotat de Ch. Darwin cu un instrument teoretic de o excepțională fecunditate, biologia și-a extins cercetările asupra originilor și evoluției ființelor, apoi a pătruns în organizarea lor, spre structura celulară care constituie unitatea de bază, la nivel molecular și, mai departe, la nivelul organismelor

complexe și al integrării lor în biosferă*. De la genetica moleculară la ecoetologie*, de la imunologie la neuro-biologie*, biologia furnizează gândirii și vieții contemporane modele descriptive și explicative noi și diverse, precum și instrumente de acțiune fără precedent. Ea ridică și probleme etice inedite privind rolul omului în gestionarea mediului înconjurător* și în controlul propriei specii (d. ex. geniu genetic). Față de avântul biologiei moderne, psihologia nu mai poate ignora ideea conform căreia comportamentele*, din studiul căror ea și-a făcut o specialitate, rezultă din mecanisme adaptative proprii ființelor. Totuși, punctele de vedere diferă atunci când este vorba de a situa psihologia în raport cu celelalte vieți. Unii o înscriu fără rezerve printre acestea, refuzând să vadă în caracteristicile specifice speciei umane, inclusiv în evoluția sa istorică și culturală, o ruptură radicală în aventura vieții. Poziția lor nu este neapărat reducționistă*, așa cum au fost acuzați de multe ori, nici că ea neagă unicătatea individuală; efectiv, teoriile biologice actuale iau în considerare nivelurile complexe de integrare a organismelor și populațiilor, oferind pentru genetică și imunologie dovezi dintre cele mai convingătoare despre caracterul unic al individului. Cu toate acestea, alți psihologi susțin autonomia disciplinei lor în raport cu biologia, fie că ei insistă pe o deosebire naturală radicală dintre evoluția biologică și cea culturală sau istorică, ultima fiind un fel de eliberare de celălalt, fie că ei se interesează de nivelurile proceselor mentale fără a fi preocupati de structurile biologice în afara cărora ele nu există. Se pot pune întrebări privitoare la baza epistemologică a acestei a doua poziții,

B

biosferă

114

sub ambele sale forme, și la consecințele sale în practica psihologică. Rămâne ca dezvoltarea multiplelor discipline de graniță, ale căror contururi se schițează fără încetare în raport cu evoluția timpului ei, ca: psihofiziologia*, psihobiologia*, psihofarmacologia*, neuropsihoimunologia*, neuropsihoendocrinologia* etc, să ateste legăturile strânse dintre timpurile comportamentului și celelalte timpuri ale vieții. M. Le Moal și M. Richelle (G. D. S.)

Biosferă -> Biotop

Biotop

Spațiu de viață bine delimitat al biosferei.

Termenul este folosit în ecologie* pentru a defini un spațiu bine delimitat (o tufă de iarbă, o mlaștină, dedesubtul unei pietre, o scorbură într-un trunchi de arbore, o scobitură în roc, un depozit de sedimente...) care reunește în mod omogen caracteristici fizice și chimice stabile ce permit instalarea temporară sau permanentă, supraviețuirea și înflorirea comunităților biologice care li s-au adaptat și subordonat. Acest termen, care conține explicit noțiunile de stabilitate și omogenitate, de localizare și de delimitare precisă, este mai ușor de conceput și aplicat la organisme inferioare (insecte, viermi), decât la organisme superioare (pești, pisici, mamifere), la care el este adesea în mod abuziv substituit habitatului*.

J.-C. Ruwet

(O. D.)

Bipolar

Termen care desemnează un subgrup de diagnostic, referindu-se la cadrul maladiei maniaco-depresive a cărei eterogenitate presupusă a dus la diferite tentative de dezmembrare. K. Leonhard este primul care face deosebirea între depresia unipolară și cea bipolară, pe baza deosebirilor clinice, genetice și de personalitate. Spre deosebire de unipolari, depresivii bipolari prezintă stări maniacale în cursul evoluției bolii lor, un număr mai mare de ante-

cedente familiale și o personalitate fără caracteristici morbide. Studiile ulterioare au confirmat justetea acestei împărțiri în special faptul că, din punct de vedere clinic și terapeutic, bipolarii răspund mai bine decât depresivii unipolari la tratamentul cu litiu. În același timp, omogenitatea grupelor astfel constituite nu a fost confirmată prin studii de validare care utilizează criterii genetice, epidemiologice, biologice și endocrinologice. Din acest motiv au fost propuse noi împărțiri. Distincția dintre bipolarii I și bipolarii II este făcută pe baza prezenței sau absenței unei spitalizări pentru manie. Existența diferențelor în tablourile clinice și antecedentele familiale a condus spre descrierea a două grupe de bipolarii. În sfârșit, maniacii bipolari și unipolari au fost diferențiați pe baza prezenței sau absenței unor antecedente depresive, în același timp, nici una dintre aceste diferențieri nu a permis până în prezent să se contureze grupuri cu omogenitate satisfăcătoare.

M.-C. Hardy-Bayle

(O.D.)

Bisecție

În psihofizică*, unul dintre procedeele utilizate în scopul stabilirii unei scări a senzației*. Pentru subiect, ea constă din potrivirea stimulului la o valoare pe un continuum* considerat pe jumătate cores-punzător lui sau, invers, la nivelul dublei valori propuse. Frațiunile obținute astfel pot fi socotite egale

din punct de vedere subiectiv și servească, precum sonul* sau meul* în cazul stimulului auditiv, ca unitate sau treaptă a scalei de senzație, construită ca o scală de raport* (sau proporțional).

M. Richelle

(O. D.) Biserial -> Corelație/Corelare

Bisexualitate

S. Freud a preluat de la W. Fliess ideea că toate ființele umane sînt în mod virtual purtătoare de caracteristici biologice masculine și feminine, S. Freud fiind însă cel care extinde conceptul de bisexualitate a

biologicului la psihic. În același timp, el susține că, în esență, bisexualitatea este un fenomen de natură pulsională și deci a frontiera dintre biologic și psihic. Bisexualitatea se manifestă la bărbat prin prezența pulsuniilor* cu scop pasiv sau receptiv, culminând în tendințele homo-J"-; "to>p de penetrare receptiv, culminând în dorințele de penetrare anal*; la femeie ea se traduce mai ales prin invidie de penis*. De menționat că acestea sînt cele două tipuri clare de conținuturi inconștiente în privința cîrora psihanaliza a evaluat adesea, motivele insuccesului demonstrînd însă disimetria susînută în mod constant de S. Freud: deoarece ea trezește un sentiment de revoltă legat de teama de castrare*, pasivitatea homosexualului este o sursă de rezistență* adesea de netrecut. Invers, pentru că femeia refuză să abandoneze invidia de penis, aceasta este de cele mai multe ori inanalizabilă. Partea de feminitate este deci pentru bărbat mai mult o sursă de teroare decît de plăcere. Partea masculină este pentru femeie o sursă de plăcere mai mult decît de suferință. Unii psihanalitiști, în special M. Klein, au insistat pe faptul că bărbatul suferă pentru că este lipsit de anumite prerogative sexuale feminine (în special capacitatea de a purta și aduce copii pe lume), la fel cum femeia suferă de invidia de penis (complexul de feminitate* la bărbat). Ei au pus paralel bisexualitatea mai mult în raport cu jocul identificărilor*, decît cu componentele pulsionale.

J.-M. Petot (O. D.)

tatea entropiei care corespunde alternativei echiprobabile.

D Defays

(G. D. S.)

Bîlbîial

Tulburare funcțională a debitului verbal, care se manifestă fie printr-o pierdere temporară în emiterea unui fonem* sau a unei succesiuni de foneme (bîlbîial tonic), fie prin repetiția lor involuntară și explozivă (bîlbîial clonic). Ambele manifestări sînt adesea asociate. Avînd în genere o evoluție cronică, bîlbîialul apare mai ales între trei și cinci ani. Este încă incert rolul factorilor neurofuncționali ai personalității și al emoțiilor legate de evenimente traumatice. D. Widlocher

(G. D. S.)

Blacky pictures test

Test proiectiv* creat în 1947 de G. S. Blum pentru a surprinde personalitatea* în caracteristicile sale cele mai profunde, cu referire la teoria psihanalitică. Materialul este alcătuit dintr-o serie de 12 planșe care reprezintă aventurile cîinelui Blacky, confruntat cu situații ce trimit la conflicte fundamentale, legate fie de dezvoltarea psiho-sexuală, fie de modalități specifice ale relației de obiect. Se cere subiectului să povestească întîmplări referitoare la imagini. I se prezintă apoi o serie de alegeri multiple și se pun întrebări la care el trebuie să răspundă pe scurt. A treia fază permite subiectului să-și exprime preferințele privind situațiile prezentate. Interpretarea este făcută din perspectivă psihanalitică. C. Chabert (G. D. S.)

Bit este prescurtarea de la 2^2 (cifră binară). Un bit este un element ce se poate forma în două feluri reprezentate, în genere, prin „U și „, memoria calculatorului, informațiile* sînt codificate în manieră binară și sînt reprezentate prin suite de astfel de elemente, materializate cu ajutorul dispozitivelor electronice.

B/f-ul este folosit și ca unitate elementară de măsurare a cantității de informație, um-

Blocaj

activități* sub

conștient

3

B

bobin

produse de una dintre componentele unui stimul condițional* compozit*, dacă celălalt component, pe de altă parte, a constituit obiectul unei întăriți repetate. Un fenomen asemănător a fost descris în cazul discriminărilor* operante*: întărirea sistematică a aceleiași valori a unei aceleiași dimensiuni a stimulilor de discriminat (d. ex. în cazul stimulilor vizuali, o culoare anume) împiedică discriminarea* introdusă ulterior de o altă dimensiune a stimulilor (d. ex. orientarea vertical-orizontală a unei bare), în comparație cu subiecții supuși unei inversiuni* a culorii pozitive cînd dimensiunea de orientare a fost

introdus , f r ca ea s fie înc pertinent . Fenomenul blocajului a oferit teoriilor cognitiviste* ale înv rii argumente împotriva teoriilor axate pe contiguitate* i pe rela ii de contingen *.

M. Richelle

(O. D.)

Bobin —> Joc cu bobin

Bolnav identificat

Termen care se aplic fiec rui subiect sau pacient declarat, membru al unei unit i sistemice cum ar fi un grup social structurat sau o familie*, atunci cînd acesta prezint tulbur ri psihice care cap t sens i au leg tur cu un tip de comunicare circular ce vizeaz s men in homeostazia sistemului.

Astfel se poate ajunge la stabilirea unei leg turi între simptomele bolnavului identificat sau declarat i problema fundamental a familiei sau a grupului sistemic c ruia el îi apar tine. Se poate întrevădea, de asemenea, cercul vicios care între ine comunicarea patologic manifestat prin simptomele pe care le prezint bolnavul identificat i care tind s camufleze sau s regleze suferin a disfunc ional a ansamblului unit ii sistemice considerate.

J.-F. Allilaire

(N. C.)

Borderline -> Stare-limit Bottom-up —> Ascendent/descendent

H6

Bovarisim

Prin raportare la romanul lui G. Flaubert (Madame Bovary, 1857), J. de Gaultier în 1902, define te în acest fel justificarea pe care omul i-o însu e te pentru a se crede altfel decît este. Deci, bovarismul este inclus în practicile religiei, ale magiei i artei pentru a oferi o ie ire tendin elor ideale. Pentru R. Lacroze, ipocrizia, auto-justificarea prin pretexte diverse permit con tiin ei s - i des vîr easc activitatea, s conving pe subiect de unitatea sa.

R. Doron

(G. D. S.)

Bradifrenie -> Demen

Bradipsihic

Caracterizeaz o lentoare* a proceselor psihice. In acest caz, gîndirea este lent i greoaie, înso it de sc derea productivit ii reprezent rilor, datorit deficitului de vigoare mental (P. Guiraud). Formarea gîndirii rezult dintr-un efort crescut, adesea tr it cu durere, marcat cu ezit ri, pu tînd da impresia de s r cie intelectual ce contrasteaz cu capacit ile* obi nuite ale subiectului.

Tipic pentru tulbur rile st rii de spirit, acest simptom este unul dintre elementele len-torii psihomotorii care afecteaz , în grade diferite, gesturile i vorbirea, ca i activitatea intelectual . Fenomenul corespunde unor modific ri profunde ale proceselor de elaborare cognitiv i este înso it de asocia ii de idei s race i pu in obi nuite. Monoideismul îl transpune în aderarea gîndirii la o preocupare unic , medita ie f r sfîr it, cel mai adesea pe tema culpabilit ii sau incurabilit ii. Activitatea bradipsihic a deprimatului este cu totul opus activit ii tahipsihice a maniacului, izolînd astfel o dimensiune de antrenare invers a gîndirii i care înso e te varia iile i oscila iile caracteristice tulbur rilor maniacodepresive. J.-F. Allilaire

(O. D.)

Brainstorming

Brainstorming-u\ (literal: furtun cerebral) este o tehnic de creativitate inven-

I

1 * ^
tat de A. Osborn în 1939, fondat pe stimularea grupului i declan area controlului logic i social. El cuprinde patru faze. în faza de producere a ideilor, participan ii, care au caracteristici personale i socioculturale foarte diferite, trebuie s lucreze asupra unei probleme precise i concrete, prezentat într-o manier simpl i respec-tînd urm toarele reguli: fiecare s elaboreze un num r maxim de idei; s realizeze asocia ii libere de idei, chiar n stru nice; s exclud orice judecat i critic ; s foloseasc tot ce s-a spus pentru a transforma, combina i ameliora ideile. Climatul de grup entuziast i competitiv de scurt durat stimuleaz creativitatea. edin a este condus de un specialist în acest metod care noteaz toate sugestiile, asigurînd faza de aprofundare, faza de eliminare i cea de definitivare a ideilor selec ionate, în colaborare cu responsabilii organismului care a pus problema.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Bravais-Pearson (Coeficient —) -> Corela ie/Corelare

Briquet (Sindromul lui —)

Tulburare somatoform * polisimptoma-tic , frecvent i cronic , ce se manifest prin acuzarea unor deregl ri la nivelul aparatului neurologic, cardio-respirator, gas-trointestinal, ginecologic la femei; are

o evoluție fluctuantă, cu remisiuni rare, adesea solicitând intervenții chirurgicale exploratorii.
A fost relevată o asociere cu tulburări depresive, chiar cu trăsături de personalitate histrionică* sau antisocială*, după terminologia DSM (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale).

J.-F. Allilaire

(G. D. S.)

Bucle >

În informatică*, buclele de iterare sînt structuri de control* fundamentale în limbajele de programare* procedurale*. Ele permit repetarea unui ansamblu de instrucțiuni pînă cînd este atins un anumit criteriu de oprire.

De exemplu, „a citi un fișier pînă la cuvîntul SFÎRȘIT”. Forma generală este: ATÎT CÎT <condiție> A REPETA <tratare>. În cibernetică*, se vorbește de buclă de retroacțiune* pentru a desemna procesul care asigură reglarea* a măririi variabilelor de intrare în sistem plecînd de la mărimea variabilelor de ieșire. În psihologia cognitivă, noțiunea de buclă este utilizată în diferite modele care încearcă să formalizeze aspectele procedurale ale reprezentării* cunoștințelor*.

./ Mathieu (G. D. S.)

Bucle articulatorie

de—)

Lucru (Memorie

Buffer —> Memorie-tampon Bulb ~> Trunchi cerebral

Bulimie

Comportament paroxistic de ingestie alimentară* exagerată sau hiperfagie. Simptom puțin specific, care poate fi în același timp corespunzător unui sindrom, bine descris de M. Wulff, elev al lui K. Abraham, în 1932. Acest sindrom, prezent în genere la femei, este tot mai mult cunoscut și, se pare, din ce în ce mai frecvent. El este, adesea, urmarea unei anorexii* mentale care a putut trece neobservată. Consumul alimentară în solitudine, mai mult sau mai puțin impulsiv, se produce uneori fără plăcere, în lipsa de măsură și dezordinea înghițirii oricărui aliment. Adesea percepută ca o nevoie mai mult sau mai puțin necoercitivă, bulimia intră în categoria adicțiilor*. Ea a fost considerată ca o toxicomanie* fără drog. Este o descoperire ce tinde să-și piardă specificul, dar care are o funcție antidepressivă*, anxiolitică* și, mai ales, de evitarea activității de gândire și de simțire, dar este urmată de sentimente de rușine și umilință.

B. Brusset

(O. D.)

Bumerang (Efect —) -> Efect pervers Bună voință -> Neutralitate

C

Caden

Repetare periodică* a unei stimulări* sau a unui accent puternic într-un grup de stimuli*; repetare periodică și ritmată a unui răspuns, eventual antrenat prin cadența unei stimulări (v. Ritm, Tempo).

M. Richelle

(G. N.)

Cadru

În inteligența artificială*, un cadru este un sistem de notații* destinat reprezentării de agregate permanente și structurate de cunoștințe* legate de un context. La origine, a fost utilizat de M. Minsky în 1975, sub termenul englezesc de frame*, în problemele de recunoaștere* vizuală de scene. Originea conceptului poate fi căutată în psihologie, în noțiunea de schemă*. Noțiunea de frame este inspirată de ipotezele asupra memorării de către indivizii informațiilor* utilizate în viața cotidiană și care le permit în alegerea scenelor și povestirilor* comportînd în mare parte caracter implicit*. Funcția esențială a unei notații în termeni de cadru este deci de a produce informații care, deși neexplicite, sînt totuși înalt probabile. Informațiile absente sînt reprezentate prin valori nestructurate care permit, spre exemplu, să se interpreteze un text aluziv furnizînd sistemului informațiile lipsă sau mărșă să se anticipeze o secvență de evenimente. Fiecărui cadru îi sînt atașate mai multe tipuri de informații (condițiile de utilizare, procedurile, atributele). Fiecărui atribut îi este asociat o variabilă a cărei valoare este eventual specificată prin datele problemei sau prin rezolvare. Ca înconvenient, această valoare este determinată a priori ca fiind egală cu cea în general așteptată pentru acest atribut. De exemplu, pentru cadrul „zăpadă”, atributul „culoare” poate lua ca valoare nestructurată „alb”. Dar contextul poate particulariza fixînd o altă valoare, de exemplu „roșu”. Relațiile între cadre sînt aceleași ca între obiectele unei rețele semantice*. În psihologia cognitivă, cadrele sînt utilizate pentru a formaliza scheme*.

./ Mathieu (L. C. L.)

Cadru de rota ie -> Scaun turnant

Calcul

Opera ie sau ir de opera ii avînd drept obiect numerele* (calcul numeric). Diferen i teorii de manipulare de simboluri* au fost în aceea i m sur denumite „calcul”: cal- \ cui al probabilit ilor*, calcul diferen ial, calcul integral, calcul al propozi iilor*, calcul al predicatelor* etc. No iunea de calcul (se folose te, de asemenea, anglicismul com-putation), generalizat la manipularea de simboluri nonnumerice, a fost formalizat în teoria calculabilit ii* i este o no iune fundamental în informatic *. Rezultînd dintr-o îndelungat istorie de mecanizare a calculului, „calculatoarele” cu program* înregistrat numite ast zi ordinateare permit automatizarea procedurilor* de calcul gra ie reprezent rii informa iei* pe supor i fizici, de natur electric , electronic sau magnetic . Simbolurile de baz sînt în general de tip binar; asambl ri de elemente

ii?—

binare permit reprezentarea simbolurilor unui alfabet finit. Opera iile elementare sînt opera ii de logic booleana, care permit s se realizeze opera iile de nivel mai înalt definite în limbajele de programare*. Prin extensie, se calific , de asemenea, uneori drept „calcul” diferite tipuri de opera ii cognitive implicînd o tratare complex a informa iilor* (ra ionament*, percep ie*, anticipare* etc.)

Calcul al propozi iilor

zi ional

M. Baron

(L. C. L.)

• Logic propo-
Calculabilitate

O clas de probleme (respectiv, o func ie) este numit calculabil dac exist un algoritm* de tratare executabil într-un num r finit de etape (sau procedur * efectiv de calcul*); această no iune reune te no iunea de decidabilitate* pentru clasele de probleme cu r spus binar (probleme de decizie).

No iunea teoretic de calculabilitate a fost precizat între 1920 i 1940 de mai mul i logicieni i matematicieni, între care T. Skolem, J. Herbrand, K. Gödel, A. Church, S. C. Kleene, E. Post i A. Turing; fondat pe no iunea de func ie recursiv *, ea a condus la no iunea de algoritm propus de A. Markov în 1951 i face parte din fundamentele teoretice ale informaticii*. în scopul de a formaliza no iunea intuitiv de func ie calculabil , numeroase defini ii ale func iilor recursive au fost formulate i prezentate ca echivalente (func ii recursive generale, lambda-determinabile, Turing-calculabile). Celebra teza a lui A. Church presupune c toate func iile „efectiv-calculabile” sînt recursive.

M. Baron

(L. c. L.)

Calculator analogic -> Analogic Calculator digital -> Analogic

Calificare

O propozi ie* logic S este P poate fi considerat sub dublul aspect al calit ii i cantit ii sale, care este o problem de cuantificare*. Calitatea se refer la caracterul afirmativ sau negativ al propozi iei. Trebuie notat totu i c nega ia poate fi prezentat în dou feluri, fiecare corespunzînd unei categorii logice diferite. în primul caz, nega ia se extinde asupra propozi iei întregi : „aceast remarc nu este pertinent ”. Ceea ce înseamn c locutorul refuz propozi ia: „aceast remarc este pertinent ”. Este prezent o denega ie sau o nega ie polemic . în al doilea caz, nega ia se refer numai la predicat*: „aceast remarc este nonpertinent ”, nega ia fiind într-un anumit fel descriptiv . Remarca este calificat ca „nonpertinent ”, dup cum ea poate fi i judicioas . Calificarea unei propozi ii poate fi extins la aspectul s u modal, permi înd i în acest caz s se disting dou moduri operatorii, dup extinderea ei la ansamblul propozi iei sau numai la predicatul ei. Este vorba atunci de modalitate* de dicto i, respectiv, de modalitate de re. De exemplu: „este cert c timpul se va schimba” este de dicto i „timpul se va schimba în mod sigur” este de re. Trebuie totu i re inut c recunoa terea dup aparen a acestor dou forme nu este întotdeauna uoar , producîndu-se numai ca urmare a anumitor constrîngerii de limbaj. Un autor poate s refuze s scrie: „timpul este posibil s se schimbe”. Nega ia polemic i modalit ile de dicto au de fapt un caracter metalingvistic (v. Metalimbaj). Ele sînt prezente în propozi ii pentru „a spune” ceva. Aceasta explic faptul c operatorii „este adev rat c ” i „este fals c ” sînt uneori considera i ca modalit i. Ele sînt numite improprii în logic i nu figureaz printre opozi ii* (contrare, subcontrare, contradictorii).

J.-B. Gnze

(G. D. S.)

Caliginimetru

Aparat vechi pentru măsurarea orbirii*. Acest termen poate fi aplicat tuturor dispozitivelor care servesc la măsurarea fenomenelor de adaptare* vizual după orbire. El este compus dintr-un flux luminos este reglabil, ca și durata de

calos

120

prezentare și unghiul sub care el este emis în raport cu axa privirii. Valoarea orbirii este evaluată în funcție de restaurarea funcției vizuale, studiat pe baza diverselor teste de acuitate (optotipuri, contraste, culori).

R. Genicot

(G. N.)

Calos —> Comisur

Camere

Camere antiecou: încăpere servind studierii funcțiilor auditive și caracterizat prin absența totală sau relativă a ecourilor. Camerele antiecou sînt, în general, camere surde.

Camere surd : încăpere sonorizată, concepută pentru a împiedica pe cît posibil printr-o trundere a sunetelor exterioare. Camere deformante : încăpere specială, concepută de A. Ames, în care indicii vizuali aparenti de talie, lumină, mărime relativă a obiectelor, amenajare de planuri și suprafețe induc în eroare un observator exterior în privința judecărilor asupra măsurimilor și pozițiilor reale ale obiectelor. Pentru a se ajunge la această iluzie*, Ames a deformat elementele unei încăperi sau camere care pare totuși reală sub un anumit

unghi.

R. Genicot

(L. C. L.)

Campimetru

Aparat care servește la studierea sistematică a câmpului* vizual monocular sau binocular, conform diferitelor meridiane. Capul avînd o poziție fixă, cu privirea dreaptă în față, un stimul* luminos de mărime, colorație sau contraste diferite glisează de-a lungul meridianelor, lateral către dreapta, către stînga, în sus, în jos. Campimetru servește astfel determinării limitelor extreme ale câmpului vizual în partea nazală, temporală, superioară și inferioară. Campimetru poate fi static sau cinetic după cum obiectul este imobil sau în mișcare. El poate fi utilizat în vederea fotică*, mezopică* sau scotică*.

Campimetru, contrar perimetrului*, este destinat explorării câmpului vizual într-un spațiu plan.

El permite o precizie mai bună în analiza spațiului restrîns perimacular, deci central.

R. Genicot (L. C. L.)

Camuflaj

Camuflajul se înscrie în registrul comportamentului de pradă* și antipradă. El reprezintă o faptă a prădătorului* care se disimulează pentru a-și surprinde victima, sau a celui care caută să scape de celălalt. El se bazează pe imobilitate, ca și pe similitudinea de formă și colorație între animal și mediul în care se plasează : fasme și lăcuste mimînd frunze și flori, pești plămîndu-se în fundul nisipos. Camuflajul poate fi incompatibil cu alte activități esențiale, cum este căutarea hranei sau a unui partener. Restricțiile sale pot fi limitate în timp, deoarece colorația reptilelor și peștilor este labilă și se poate schimba după împrejurări și loc. Cît privește pisicile, mamiferele și fluturii, ele etalează forme, structuri și colorații criptice în repaus și în stare de alarmă, și nu afixează decît ocazional și oportunitățile semnalele (v. Declanator) sexuale sau sociale.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Canabinoid

Substanță extrasă din Cannabis Sativa. Principiul cel mai activ este delta-a-tetrahidro-canabitol (THC). Marihuana se fabrică pornind de la frunze și nu este foarte eficientă. Haiul, rășină extrasă din florile plantei femele, este de zece ori mai eficientă decît marihuana. THC-ul este, în general, inhalat; efectul său durează între 30 și 60 de minute, dar organismul metabolizează mult mai lent acest produs. Efectele merg de la sindromul zis amotivăio-nal, de la stări pasagere de dezintegrare la stări de panică*.

Stările de dependență*

sînt moderate.

M. Le Moal

(G. N.)

Canal

Cale de transmitere a informației* între o sursă și un receptor*. Se vorbește de canal perfect atunci cînd transmiterea informației se desfășoară fără erori. Un canal

121

—

prin care informația suferă deformări este numit canal cu zgomot*. Metodele teoriei informației* permit gășirea debitului de trecere al canalului spre a asigura transmiterea întregii informații fără întârziere sau deformări. Aceleși metode permit, de asemenea, gășirea, pentru un nivel dat de zgomot, a redundanței* pretinse a sursei de

informației- A.ElAhmadi

(L. C. L.)

Candel

Unitate de intensitate* luminoasă adoptată de Sistemul Internațional. Radiația luminoasă monocromatică mai mare sau mai mică de 550 nanometri emite într-o direcție dată o intensitate energetică de 1/680 wați pe steradian. O candelă (1 cd) este egală cu un lumen pe steradian. Exemple: o luminară de menaj este egală cu 1,8 cd în toate direcțiile; o lampă cu incandescență de 40 wați la 220 volți este egală cu

35 cd în toate direcțiile.

R. Genicot

(L. C. L.)

Canibalic

începe de la prima descriere pe care o dă în 1905 asupra erotismului oral*, S. Freud îl consideră ca un vestigiu al canibalismului epocii preistorice. Ulterior, el diferențiază în cadrul erotismului oral cele două dimensiuni — a suptului* și a mușcatului, îndeosebi acesta din urmă reprezintă canibalismul, a cărui particularitate este aceea că satisfacția implică distrugerea obiectului. K. Abraham a sistematizat ulterior această distincție făcând din cele două aspecte diferențiate de S. Freud două substadii succesive ale stadiului oral. Faza orală de supt, corespunde toare primelor luni de viață, ar fi lipsită de ambivalență*. Faza orală canibală, sau faza orală a mușcatului, apare în etapa primilor dinți; ea este marcată prin apariția agresivității și deci a sadismului*, a ambivalenței și angoasei*.

J.-M. Petot

(G. N.)

Capacitate

Posibilitate de reușită de competență* într-un domeniu practic sau speculativ. Ea

capital uman

poate fi constatată direct într-un context colar sau profesional și indirect prin teste* diverse (orientare colară sau profesională). Analiza factorială (C. Spearman, L. Thurstone), prin intermediul modelelor sale matematice (unitare sau ierarhice), se străduiește să măsoare aptitudinile* primare, substrat al capacităților. Studiul performanțelor* pedagogice (d. ex., în domeniul lecturii sau al educației fizice) scoate la iveală abilități speciale, uneori corelate cu coeficientul intelectual (QI)*.

C. Prevost

(G. N.)

Capacitate de control

Traducere a termenului englezesc span of control.

Număr de subordonați plasați sub autoritatea aceluși cadru. Teoreticienii managementului formal* au preconizat o slabă capacitate de control și, în consecință, o organizare cu numeroase niveluri ierarhice. Sub impulsul cercetărilor lui J. Woodward, s-a arătat că nu există o structură organizatională totdeauna eficientă și că deci capacitatea de control optim depinde mai ales de tipul de tehnologie.

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Capcan

În cadrul experimentului, încercare* destinată să deceleze dacă subiectul răspunde pe baza unei strategii prin care se eschivează de la răspunsurile la variabila* independentă manipulată. De exemplu, se intercalează încercări vide, în care stimulul la care subiectul a fost invitat să reacționeze este absent. Într-un examen clinic sau test*, probă sau item destinat să deceleze un comportament simulat sau orice altă atitudine care urmărește să dejoace diagnosticul sau evaluarea cercetată

(v. Momeală).

M. Richelle

(G. D. s.)

Capital uman

Metaforă economică și bancară cu conotație morală puternică invocată, încă din secolul al XVIII-lea, spre a moderniza

122

captare foveală

^o^dei T comorii de descoperit Tu a depozaului de apă rat. Metafora capitelului indică faptul că o

exploatarea raională a resurselor umane este de luat în con-

știent

știentibil de un randament mare

cu mfer sponsabilitate incumbă fiecărei armate și autorităților nu fără un puternic control social. Cu privire la folosirea acestor metafore în educație, P. Freire a denunțat, în 1970, adesea, valoarea captivității (G. N.)

emana* la periferia câmpului antreneză o "act de orientare a capului, în trunchiul - o ca și un reflex de fixare care constă în aducerea și menținerea obiectului detecc în centrul câmpului vizual. În cazul în care obiectul este mobil, prezența lui în centrul câmpului este menținută prin mișcări fine sacadate sau continue, ale ochiului, capului sau trunchiului. j

(G. N.)

Captare (Legea -) -> Formă (Psihologia -)

deține * «îi ajunge, de obicei, la omorrea și consumarea victimei. Dacă faza explozivă* a comportamentului de pradă moartea de foame, este suplimentară și modul abilității. Așa fiind, captivitatea este stereotipă și strictă pentru că: ammalulăflatlavînatrePerea-z și Sează victima, se apropie de aceasta sau o urmărește, ajustându-și comportamentul din momentul în

.....-j-j ^i orientarea victi-

tamentul la împrejurări finale, captivitatea se care, evaluând distanța în * inviolabil de mii, se lansează în a^r» informațiile* se realizează într-o secvență situație ulterioară mișcări, independent de, încât ea lasă pu-zoriale și schimbările ^laborator, caracina într-adevăr atât de în /dific comportarea - în porțile de scapare, pilonul dat lansat, se ține și sepiile nu - și CP ratează lovitură, rmentul de captură d> nl> și larvele de libe-stinge lumina, și ele ,, <? victimei lor lan-Cameleonii, broaște/cal specializat lule anticipa deplasarea f" mod asemănător, fiind limba sau parte frf aproape de crab, pu în înaintea acelei^ mai probabil a sepie și lansează ata^ ea pestuia din urmă. anticipând direcția ^ a ty și a antilopelor deplasării de evitare ^area următoru-Cursă în zigzag a ie(W/e te, efectuează tinere care ca obiect^ pr> a în elă victima lui care, în ceea ce Vtri>,ulm real. Carni-atacuri simulate pe ^/f vînători în grup în privința direcției;/Centrări cu repar-vorele (lei, hiene, luf^ și, unii ritori și dînd imaginea unet ^jt' f c R^ tizări de roluri de " ' (G N)

ucigași.

>t de a reacționa.

Caracterul j n1' începînd de la

Este felul nostru ov^, de istoria medicilor-Caracterologia cl^ 1921, publicînd Hipocrate, a fost t,-. Vacterul și Tipuri cîine și psihiatru^, - c^er și C. G. Jung Structura corpului ^Mogiei medicale-psihologice, E. Kf* <p5tj(Tiensuni principii-definesc domeniul & ^onahsmul (care le" potrivit celor d^logiei) și analiza paleale sale: co<Vr, extroversiune). asociază caracterul ^/apropie caractere-psihologice (introduc metoda chestio-R Le Senne și G. K pA caracterul sens rologia de psihologi ^nt de dispozițiilor* și daunoC ^ fl mental) și un restrîns (schemă ft(UcII/e omul exploziv care constituie \ n h\ și îl specifică), sens larg (manieră)le lui S. Freud tează fondul s u ^(efl)' în psihopatologie

123

caren educativ

privind caracterul au condus pe J. Bergeret la distingerea a trei niveluri:

1. caracterele propriu-zise (nevrotic, psihotic, narcisic, psihosomatic și pervers);
2. trăsăturile* de caracter, structurale (ex.: nevrotic) sau pulsionale (ex.: oral);
3. patologia caracterului (nevroză*, psihoză*, perversiunea*).

Organizarea structurală de bază nu este direct sesizabilă: ea are valoare operațională pentru a situa, potrivit datelor psihanalizei*, un tip de funcționare mai mult sau mai puțin adaptat.

R. Doron și E. Jalley

(G. N.)

Caren afectiv

Carenă desemnează, în medicină, lipsa sau insuficiența unei substanțe indispensabile vieții și asigurate în mod normal de către mediu. Tocmai în acest sens îngrijirile materne (sau maternajul*) au fost recunoscute, în urma unor studii asupra efectelor separării mamă-sugar, ca un aport indispensabil supravieuirii și dezvoltării normale a sugarului și copilului. În evoluția ulterioară a cercetărilor, îndeosebi sub influența lui J. Bowlby (1952), care au condus la accentuarea faptului că sugarul are nevoie de dragoste mai mult decît de prezența fizică a mamei biologice, noiunea de carenă afectivă s-a diferențiat progresiv de noiunea de carenă maternală prin separare și s-a impus în limbajul psihologic curent, întrucît carențele afective produc inevitabil frustrări*, cele două noiuni sînt adesea legate.

Noiunea de carenă afectivă înglobează toate cazurile de carenă maternală și paternală, fie că este

vorba de o carenă complet (prin absență sau rupere de relație), fie de o carenă relativă (P. Recamier, 1953), la cazurile în care relațiile cu părinții sînt rare, intermitente sau provizoriu rupte etc. în sens restrîns, ea se aplică la cazurile de carenă latentă în care prezența fizică a părinților este asigurată, înșfîr ca ei să ofere dragostea de care copilul are nevoie: fie că ei au o atitudine de respingere activă, cu ostilitate manifestă pentru

copil, fie că ei au o atitudine de respingere moțnită (manifestări de dragoste refulate din cauza unei culpabilități* oedi-piene* inconștiente; indiferență față de copil la părinții narcisici sau depresivi sau absorbiți provizoriu de un doliu etc). Efectele carenței afective sînt cu atît mai grave și ireversibile cu cît ea este mai precoce și mai durabilă. Alături de efectele pe termen scurt descrise de R. Spitz (1945), cum ar fi hospitalismul*, oprirea sau regresia dezvoltării motorii și psihice (antrenînd stagnarea sau scăderea coeficientului de dezvoltare*), studiile anamnestiche* confirmă însemnătatea carențelor afective precoce la subiecții întîrziți*, schizofrenici*, delincvenți*. Se cuvine totuși să notăm, spre a fi avertizați împotriva unei tendințe de a explica totul prin carențe afective mai mult sau mai puțin ipotetice:

1. că existența carențelor afective precoce nu este generală în aceste stări psihopatologice și că nu s-a demonstrat că la toți subiecții care le-au suportat apar ulterior tulburări psihopatologice;
2. că pînă în prezent n-a fost posibil să se pună în evidență o legătură specifică între o anumită formă de carență afectivă și un anumit tip de tulburare psihopatologică.

J.-M. Petot

(G. N.)

• Bowlby J. (1952), „Maternal Care and Mental Health”, în Bulletin de l'Organisation Mondiale de la Sănătate, 1952,3, 355-534; traducere (1954): Soins maternels et santé mentale, Organisation Mondiale de la Sănătate, Geneve. — Recamier P. C. (1953-1978), Autour des frustrations. De psychanalyse en psychiatrie, Payot, Paris, 1979, 11-103. — Spitz R. (1945), „Hospitalism”, în The Psychoanalytic Study of the Child, I, 53-74; traducere (1949): „Hospitalism. Une enquête sur la genèse des états psychopathiques de la première enfance”, în Revue française de psychanalyse, 13 (3), 397-425.

Carență educativă

Situația a persoanelor tinere în curs de dezvoltare, caracterizată prin slăbiciunea sau absența presiunii elementelor culturale ca referenți personali sau simbolici susceptibili de a-i reprezenta și de a le facilita

cașc (auditivă) asimilarea. S-a făcut prea schematic distincția dintre carența afectivă* (în raport cu mama) și carența de autoritate (privitoare la tată). Carența educativă, frecvent în mediile defavorizate, poate lua forma unei întîrzieri uneori definitive. Evoluția riscă în acest caz să se petreacă spre deficiență culturală sau spre comportament asocial (v. Hospitalism).

v. C. Prevost

(G. N.)

Cască (auditivă)

Aparat acustic care se aplică foarte aproape de ureche și permite eliberarea unor stimuli* auditive perfect controlate, fără interferență* zgomotelor* ambiante și fără ca ele să ajungă la alți ascultători. Cască auditivă, devenit un obiect de tehnologie a vieții cotidiene, a constituit, de îndată ce a fost la dispoziția psihologilor experimentaliți, sursa progreselor marcante nu numai în psihoacustică* și psihofizică* audiției*, ci și în psihologia cognitivă*, mai ales prin recurgerea la metoda ascultării dihotice*.

M. Ruhelle (D. S.)

Castrare

Complexul de angoasă de castrare au fost treptat recunoscute de către S. Freud ca universale, legate de stadiul falic* al dezvoltării libidinale și de organizarea oedi-piană*. Aceasta explică numeroase simptome (ca fobiile* micului Hans), numeroase forme de angoasă precum complexul de inferioritate, tabuul virginității și invidia de penis*.

La cele două sexe, în momentul organizării genitale infantile, după S. Freud în 1923, întrebarea care se pune este de a avea sau nu penis, parte esențială a imaginii eu/ego*-ului și miză simbolică fundamentală a schimburilor interumane ca schimburi sexuale. Teoria sexuală infantilă explică diferența sexelor prin alternativa falică sau de castrare. La băiat, fantasma* de castrare este în raport cu interdicția paternală a dorințelor sexuale față de mamă și determină renunțarea oedi-piană, constituirea supra-eului* și intrarea în perioada de latență*.

La fată, fantasma tinde să o deturneze de la mamă pentru a determina angajarea în organizarea oedi-piană*. Nu mai este vorba de frica de suprimare traumatică a penisului, ci de suportarea unui sentiment de prejudiciere pe care ea caută să-l neghe, să-l compenseze sau să-l repare. Angoasa de castrare are precursori în experiențele anterioare de separare* (naștere, dependență, pierdere a obiectului anal*). Complexul de castrare cunoaște modalități particulare în diversele organizări psi-

hopatologice: printre altele, în nevroze* și perversiuni* (fetișmul*, homosexualitatea*), în teoria psihanalitică, însemnătatea ei structurală a fost stabilită din ce în ce mai clar de către S. Freud și după S. Freud. Forma specifică a angoasei de castrare feminină ar fi, după M. Klein, aceea a distrugerii organelor interne ca re-dimensionare a atacurilor fantasmatiche primare contra corpului mamei.

B. Brusset

(G. N.)

CAT (Children/Aperception Test)

Conceput de către L. Bellak, în 1968, CAT este o probă proiectivă* tematică destinată copiilor de la 3 la 8 ani. El conține 10 planuri reprezentând diferite animale în situații specifice. Instrucțiunile sunt: „Îți voi arăta imagini și tu vei inventa povești pornind de la aceste imagini. Prive-te pe fiecare imagine și povestește-te-mi.” Ca în cazul tuturor probelor proiective, materialul probei CAT poate fi analizat în conștient sau manifest (se adaugă, de ex., descrierea elementelor percepute cel mai frecvent). El poate fi analizat, de asemenea, prin solicitările sale latente (se adaugă, pentru fiecare plan, conflictele și fantasmele susceptibile de a fi reactivate). Materialul probei CAT suscită emergența problematicii identității și relațiilor fundamentale: relații cu imagini*-unle parentale, tip de relație de obiect, problematici ale pierderii de obiect sau oedipiene. Tehnica de despuiere constă în studiul povestirilor furnizate de copil, descifrând procedeele folosite în derularea întimplărilor și interpretând problematica

125

catatonie

abordată cu referire la conștientul latent al fiecărei planuri. Este vorba apoi de a elabora o sinteză care să permită sesizarea, într-o perspectivă dinamică, a modalităților de funcționare psihică a copilului testat (calitatea raportării la realitate, existența unui spațiu psihic propriu, procesul de individualizare, de diferențiere, organizarea defensivă actuală, registrele conflictuale predominante).

(G. N.)

Ca și cum (Personalitate —)

Termenul introdus de H. Deutsch în 1948, pentru a explica tablouri clinice particulare. Este vorba de personalități care nu prezintă simptome psihonevrotice și nici trăsături de caracter vizibil patologice, și al căror comportament este bine adaptat exigențelor ambientale: această aparență normală este în contrast cu absența autenticității și a plăcerii, asociată unei pseudoafectivități. Lumea exterioară este percepută ca atare, subiectul nu poate decât să se supună. Realitatea îndeplinește funcția de supraeu, astfel încât, în locul spațiului unui conflict* intrapsihic, conflictul între subiect și exterior este cel ce se vede să prevaleze.

C. Chabert

(G. N.)

Catamneză

Spre deosebire de anamneză*, orientată asupra trecutului unei persoane care urmează să fie observată sau ajută, catamneză reunește documentarea asupra vieții unui subiect sau pacient atunci când se urmărește aprecierea dezvoltării sale pornind de la un anumit moment sau ca urmare a unei intervenții motivate de o consultație. În acest fel s-a putut studia viitorul copilului de 6 ani sau viața afectivă a adolescentului inadapdat.

R. Doron

(G. N.)

Cataplexie

Disoluție brutală a tonusului* muscular cu inhibarea completă a motilității voluntare, responsabilă de caderile și tulburarea de conștient. Evoluiează prin accese durabile de la câteva secunde la două-trei minute, accese declanșate adesea de o emoție, râsul în special. Este asociat în alternanță cu narcolepsia* în cursul sindromului lui Gelineau. J.-L. Signoret

(G. N.)

Catastrofă

Acest termen din limbajul curent desemnează o perturbare bruscă a ordinii lucrurilor până atunci percepută ca fiind continuă și inerentă. Emoții* și sentimente diverse (angoasă, alinare, panică, culpabilitate, triumf, siderare) însoțesc această schimbare. Teoria matematică a catastrofelor datorată lui R. Thom are ca obiect morfologia discontinuităților care survin în procesele de schimbare a stărilor sistemelor vii sau nevii. Analiza sistemelor familiale, a patologiei lor și a proceselor terapiei familiale sistemice* a pus la încercare aceste modele. Într-un referențial teoretic bazat pe psihanaliză, W. R. Bion a desemnat prin schimbare și angoasă catastrofică o conjuncție constantă de fapte care apar în relația conștient-conștient cu prilejul oricărui proces de transformare și de creștere care confruntă un individ sau un grup cu ceea ce îl constituie. Trei elemente caracterizează schimbarea catastrofică: violența îndreptată asupra structurii câmpului este expresia forței disruptive a ideii noi; invarianta este ceea ce permite recunoașterea în noua structură a aspectelor nealterate ale precedentei; subversiunea sistemului traduce transformarea structurii. Bion descrie reacțiile defensive față de schimbarea catastrofică: expul-

zarea, divinizarea, dogmatizarea ideii noi.

R. Kaes (G. N.)

Catatonie

Sindrom psihomotor* care atinge în principal activitatea motorie voluntar . Se traduce tipic printr-o atitudine încremenit și inflexibil , însoțit de un refuz activ de mobilizare voluntar sau indus prin investigație.

Asociază în diverse grade două aspecte care ar putea alterna:

categorial

126

1. negativismul: acesta se exprimă printr-o opoziție la orice solicitare, cu o contractare musculară proporțională cu intensitatea mobilizării în timp ce pacientul împietrit și lipsit de mimică pare indiferent, chiar străduindu-se în ordinele date. La un grad mai mic, apare ca evitare activă a contactului atât fizic, cât și relațional;

2. pasivitatea: este, din contră, o stare de inerție putând merge până la „flexibilitate de ceară” fără inițiativă motorie, asociată cu o ascultare automată a comenzilor în raport cu o sugestibilitate anormală înrudită cu ecopraxia*, ecomimia sau ecologia*. Descrierea inițială privește o formă clinică de tulburare psihotică în care predomină sindromul disociativ în sfera psiho-motricității, cu inerție, manierism, stereotipii motorii și negativism.

Accese de nebunie catatonice pot surveni sub forma descărcărilor motorii brutale și a unei violențe necontrolabile. Prognosticul ei este adesea foarte sumbru. Semnalăm, în fine, că un sindrom catatonic poate fi secundar unei afecțiuni organice (infecțioase, neurologice sau toxice), ceea ce subliniază dimensiunea sa sindromică , observabilă în tablouri nosologice diverse. J.-F. Allilaire

(G. N.)

Categorial

Ceea ce se referă la categorii*. Se spune despre concepte*, silogisme, scheme* etc. care fac trimitere la categorii sau clase* (mai degrabă decât la relații, episoade etc). Se spune, de asemenea, după K. Goldstein, despre o gândire sau o atitudine orientată spre degajarea aspectelor esențiale ale unei situații, spre abstragerea lor pentru a le ordona în categorii generale. Expresia percepție categorială desemnează capacitatea subiectului uman de a distribui stimulii acustici constitutivi ai limbii naturale pe categorii fonologice în poșta numeroaselor variante ale materialului sonor. Această capacitate a fost special studiată pentru categoriile surd/sonor. Observarea performanțelor comparabile la anumite specii animale lasă, cu toate acestea,

deschisă problema de a ști dacă această capacitate este strict lingvistică și umană sau dacă ea nu este decât exploatarea (câtre specia noastră a unor proprietăți mult) mai primitive ale aparatului acustic.

M. Richelle (L. C. L.)

Categorie

Folosirea cuvântului categorie în psiho-lingvistică modernă nu mai face deloc! trimitere la accepțiunile sale filozofice clasice, predicate (sau calitățile ce se pot atribui unui subiect) la Aristotel, sau conceptele fundamentale ale judecării la I. Kant. El este în general luat într-un sens învecinat, de clasă*, chiar în contexte nu neapărat strict lingvistice, cu semnificații greu delimitate, de categorie semantică*. În studiul formării și învățării* conceptelor* și al organizării de date în memorie, problema crucială care se pune psihologiei cognitive este de a repera legile constituirii și categoriilor (sau categorizării*) în reprezentările* subiectului, în psihofizică , o scală de categorii este o scală de senzații* construită pornind de la repartiția, efectuată de subiect, a diferiților stimuli prezentați într-o serie pre-stabilite de categorii.

e M. Richelle

(G. N.)

Categorie gramaticală

Ceea ce desemnează această expresie este bine cunoscut de mult timp, dincolo de acoperirile terminologice, sub vocabulele de „periphrasă ale discursului*” sau „clase de cuvinte”. Problema esențială , care de altfel pune în joc termenii deja citați, este aceea a criteriilor de definire care trebuie să permită constituirea acestor ansambluri sau categorii ale celor elemente împărțite și comune.

Tradiția greacă , latină , medievală și clasică a sfârșit prin a lăsa moarte, în privința limbii franceze și de-a lungul a numeroase discuții teoretice, următoarea listă de periphrasă ale discursului: nume, pronume, verbe, adjective, determinanți (articole), adverbe, prepoziții, conjuncții, interjecții.

127

categorizare

În lingvistică modernă au pus, de asemenea, în evidență, pe de o parte, că morfe-mele* care indică timpul*, persoana, genul și numărul aveau menirea să se supună speciei categoriilor gramaticale și, pe

de alt parte, c puteau fi definite astfel unit ile de dimensiune mai larg decît cu-vîntul i de rang mai ridicat în ierarhia constituen ilor frazei*, respectiv, sintagma* nominal i sintagma verbal . Distribu io-nalismul* a insistat asupra criteriilor de substituabilitate, de co-ocuren , de integrare într-o unitate superioar dup punerea în eviden , în alte coli, a propriet ilor morfologice (verbul se conjug), semantice* (verbul desemneaz ac iunea), logice (verbul semnific predica ia). Dificultatea definirii no iunii de cuvînt*, raportul variabil între o form lingvistic i apartenen a ei la o clas („tîn r" a trecut de la categoria adjectiv la categoria adverb în „v îmbr ca i tinere te?"), labilitatea defini ilor semantice fac aleatoare clasific rile în categorii gramaticale chiar i atunci cînd este vorba de fundamentul demersului gramaticilor*. Ad ug m, dintre numeroase alte probleme, c irup ia, în lin-gvistica contemporan , a problematicilor enun iative i textuale schimb optica de aprehensiune a categoriilor gramaticale dac ne gîndim c deicticele*, anaforicele*, conectorii* regrupeaz „p r i ale discursului" variate i eterogene.

J.-L. Chiss

(G. N.)

Categorii semantice

Ansamblu de unit i lingvistice* între care a fost stabilit un raport de sens* sau de semnifica ie*. Categoriile semantice au fost studiate din dou perspective. Dup abordarea clasic , aceste categorii* sînt clar definite printr-un ansamblu de t s turi distinctive* specifice. Mai mult, toate elementele categoriei sînt reprezentative în mod egal. Dup abordarea naturalist (sau pro-babilist), categoriile naturale sînt structurate, iar diferitele elemente ale categoriei sînt mai mult sau mai pu in tipice (v. Ti-picitate). în afar de aceasta, grani ele

între categorii sînt incerte. Apartenen a la o categorie nu este hot rît în func ie de criterii distinctive, ci în func ie de asem nare (se vorbe te astfel de „aerul de familie" cu trimitere la critica teoriei clasice formulate de L. Wittgenstein) în raport cu elementele tipice ale categoriei sau prototipului*.

Descrierile organiz rii categoriilor semantice sînt în general destul de grosiere. Se va spune c , de exemplu, categoria de mobil se subdivide în fotolii, scaune, canapele etc, c cea de scaune se subdivide în scaun de buc t rie, scaun de birou etc. Dup E. Rosch, nivelul de categorizare* corespunzînd lui „scaun" este optimal în sensul în care el se situeaz între o prea mare generalitate i o prea mare precizie. Acest nivel de categorizare este numit „nivel de baz ", nivelurile mai generale sînt numite „supra-ordonate" i nivelurile mai particulare sînt numite „sub-ordonate". Categorizarea la nivelul de baz pare s intervin într-un mare num r de sarcini* cognitive (însu irea* limbajului*, denomi-narea*, recunoa terea* de forme etc).

H. Abdi

(G. N.)

Categorii socioprofesionale -> Clas social

Categorizare

Ac iune* sau opera ie* mental *, explicit sau implicit *, constînd în organizarea datelor perceptive, lexicale etc. (colec ii) în categorii* sau clase* definite pe baza anumitor criterii. Inser ie de elemente în categorii astfel formate. Categorizarea este deja prezent în activit ile* perceptive la animal, capabil s trateze ca apar înd la aceea i categorie stimuli care au un criteriu comun în pofida unor diferen e pe care ei, de altfel, le prezint (astfel, categorii cvasiconceptuale de „arbore" sau de „ap " au fost puse în eviden la porumbel). Categorizarea perceptiv poate ap rea ca fundament al form rii conceptelor*. Ea este, f r îndoial , la om, influen at i de categoriz rile semantice*.

categorizare social

128

129

cecitate

Pe de alt parte, studiul organiz rii informa iilor stocate în memorie i al organiz rii lexicului la subiec ii vorbitori a demonstrat locul esen ial pe care îl joac aici categorizarea, condi ie, în acela i timp, a amplitudinii datelor stocabile i a eficacit ii proceselor de recuperare*. îns arhitectura sistemului de categorizare propriu subiectului nu corespunde în mod necesar celei sugerate de analiza formal a datelor; categorizarea psihologic a conceptelor pare a releva mai mult mul imi vide sau prototipuri* decît clase riguros definite.

M. Richelle

(L. C. L.)

Categorizare social

Dator m lui H. Tajfel i colii de la Bristol faptul de a fi ar tat c procesele de categorizare cu stimuli fizici (d. ex., linii) puteau explica anumite aspecte ale percep iei* i ale cogni iei sociale*: individul ordoneaz ansamblurile sociale în categorii (cel mai adesea — grupuri) între care el accentueaz deosebiriile i în interiorul c rora el subliniaz asem n rile. Ast zi se tie c la acest proces de

difereniere intercategoriale / asimilare intracategoriale se pot aduga procese mai fine de difereniere intracategoriale, în special la nivel intragrupal*.

ERSOC

(G. N.)

Catharsis

Catharsis-ul, sau metoda cathartic, este, după J. Breuer și S. Freud (1895), abreactia* unui afect nedescărcat, care deci nu a fost suprimat la timpul său printr-o reacție adecvată, cum ar fi „a se uura prin lacrimi”, „a-și descărca mâniile”, și care prin această rămină totuși în inconștient*. În 1892, în timpul curei lui B. Pappenheim (Anna O.), J. Breuer și bolnava sa au descoperit împreună că unele simptome erau consecința nedescărcării unui afect în cursul unui eveniment anterior și care puteau fi suprimate prin rememorarea sub hipnoză* a evenimentului traumatic* și prin abreactia consecutivă a afectelor corespunzătoare. Efecte cathartice se regăsesc în psihodramă* și în diferite forme de psihoterapie*.

F

J.-M. Petot

(G. N.)

Cauzalitate

Relație între o cauză* și efectul pe care ea îl produce. Problema statutului cauzalității este în centrul dezbaterii asupra determinismului*. Demersul științific vizează punerea în evidență a relațiilor de cauzalitate, însă ideea formată despre aceste relații a evoluat în cursul istoriei științelor. Noțiunile de cauzalitate simplă, potrivit căreia fiecare cauză are un efect și fiecare efect cauză sa, și-a substituit ideea de cauzalitate multiplă, în care mai multe cauze, diferite ponderate, intră în interacțiune. În cele din urmă, nu mai este posibil de a se repera acțiunea fiecărei cauze luat independent de altele, iar relația de cauzalitate nu se mai exprimă decât în termeni probabilistici. În fine, conceptele provenite din cibernetică* au introdus noțiunea de cauzalitate retroactivă* sau feed-back*, în care efectul produs retroacționează asupra cauzei sale. Psihologia științifică și-a apropiat aceste elaborări ale noțiunii de cauzalitate, însă și natura fenomenelor studiate în psihologie impune noțiunea de cauzalitate multiplă (având drept corolar adoptarea unor instrumente statistice adecvate) și pe cea de feed-back, esențială în înțelegerea viului.

De altfel, psihologia cunoaște propriile sale probleme de cauzalitate:

1. ideea potrivit căreia conduitele umane pot fi determinate de cauze, mai mult decât se decurge din libertatea* subiectului, perpetuează printre psihologii o dezbateră moștenită din filozofie și a cărei miză este existența însăși a unei psihologii științifice;
2. faptul că multe acțiuni*, atâtea ale animalelor cât și ale oamenilor, apar finalizate, orientate către un scop*, se constituie în argument al unei concepții care, în privința cauzalității conduitei, lasă un spațiu larg voinei ei*, intenționalității*;
3. nu lipsit de legătură cu problemele precedente, o dezbateră traversează întreaga istorie a psihologiei cu privire la partea ce trebuie acordată, în cauzalitatea comportamentelor, factorilor externi (mediu înconjurător*) și interni (trebuințe*, predispoziții* etc), factorilor de învățare* și factorilor înșiși*, factorilor biologici și factorilor culturali; 4. statutul cauzal al entităților mentale, cum sînt reprezentările*, care au dobîndit un loc esențial în psihologia cognitivă, nu a primit pînă astăzi nici o elucidare satisfăcătoare.

Cauzalitate perceptivă (sau percepție a cauzalității): fenomen perceptiv studiat de A. Michotte (1946): dacă un mobil ajunge în contact cu un obiect, iar acesta din urmă se pune în mișcare în acel moment, subiectul observator percepe, într-un mod foarte constrîngător, un raport de cauzalitate între mișcarea primului și cea a secundului, „antrenat” sau „determinat” de mobil (v. Antrenament). Fenomenul poate fi pus în evidență, așa cum a făcut-o Michotte, prezentînd subiectului, pe un plan, simple figuri geometrice (pătrate colorate) care se deplasează în raporturi spațiale și temporale convenabile. Michotte a sugerat că această cauzalitate perceptivă ar putea fi la originea noțiunii de cauzalitate, însă se poate obiecta că ea, din contră, ar putea deriva din propria noastră înțelegere intuitivă a relațiilor cauzale în experiența noastră cu lumea fizică.

M. Richelle (L. C. L.)

• Michotte A. (1946), La perception de la causalité, Ed. Institut de Philosophie, Louvain.

Caz

Pentru o gramatică a jzurilor, verbul este elementul central al propoziției*; un ansamblu de sintagme* nominale îi este alăturat prin relații pe care le calificăm drept „cazuri”: agent, instrument, pacient, obiect, rezultat etc. Regulile* gramaticale au drept funcție, pornind de la această relație predicativă profundă, derivarea enunțurilor de suprafață posibile (nivelul asumiției misiunii enunțulative și al atribuirii de valori referențiale unităților). Astfel, „Eu deschid sticla cu dinții” se descompune într-un pivot „a deschide”

(predicat*) înconjurat de argumentele* „eu” (agent) + „sticl ” (obiect) + „din i” (instrument). La acest nivel, „eu” nu are încă nici valoare enunțativă (v. Enunțare), nici valoare referențială (v. Referință), ci este pur și simplu un indice de persoană marcat ca agent.

J.-M. Adam

(G. N.)

Caz-limit

Începând de la V. W. Eisenstein, în 1949, se vorbește în limba franceză de cazuri-limit sau de stări-limit* pentru a traduce expresia engleză borderline. Preferința pentru „caz-limit” relevă mai curând avansarea unei ipoteze asupra organizării psihice a unui subiect singular, decât o simplă descriere de stări actuale asemănătoare altora: situația pacientului nu este doar intermediară între psihoză* și nevroză*, este vorba de o maladie a narcisismului*, în care riscul major este depresia*.

R. Doron

(L. C. L.)

Căutare în memorie

Termen genetic care desemnează procesele susceptibile de a duce la recuperarea* informațiilor stocate în memorie. Natura acestor procese variază după modelul de memorie la care se face referință. Căutarea în memorie este de cele mai multe ori automată*, dar poate fi și o activitate controlată, conștientă, implicând aplicarea strategiilor complexe de rememorare*.

S. Bredart

(N. C.)

Cecitate

Desemnează privirea de vedere*. Această privire poate fi consecință a unei prejudicieri a ochiului sau a nervului optic; în acest caz este vorba de cecitate periferică. Ea poate fi consecință a unei prejudicieri bilaterale a ariilor occipitale striate, locul de proiectare a informațiilor vizuale; în acest caz este vorba de cecitate corticală, sau occipitală, sau centrală; nu rareori o astfel de cecitate este însoțită de anozognozie*.

cecitate verbală

130

Nerecunoașterea obiectelor prin vizat atunci când canalele senzoriale sînt pertinente funcțional a fost inițial considerat drept cecitate psihică (echivalent al agnoziei* vizuale); în același mod, nerecunoașterea cuvintelor și a literelor a fost denumit cecitate verbală (echivalent pentru alexie*).

J.-L. Signoret

(G. N.)

Cecitate verbală -> Alexie Călită - Altul

Cele mai mici părți (Metoda —) ->

Ajustare

Cenestezie

După Aristotel, raportarea la simțuri face din cenestezie un dat subiectiv fixat în impresiile corporale. Specie de conștiință corporală, ea are, prin definiție, raporturi strînse cu neurologia, care descrie ansamblul aferențelor venite din corp, din care ea ar reprezenta spațiul de sinteză. Totuși, ca dat pur subiectiv, ea constituie, de asemenea, un loc de proiectare* a impresiilor corporale, putînd integra impresiile imaginare ale corpului.

Ea a putut, prin extensie, să califice conștiința* de sine, una și indivizibilă. De aceea, depersonalizarea a putut fi considerată ca o tulburare cenestezică.

M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Cenestopatie

Se aplică, în general, la fenomene de sensibilitate exacerbată a senzațiilor corporale fără suport lezional organic. Pot fi totuși observate cenestopatii care pot avea senzații de origine organică. Termenul a fost creat de E. Dupre pentru a desemna o halucinație* a cenesteziei* care îmbină percepția tulburărilor organice cu criticarea de către subiectul însuși a acestei percepții; ea nu face obiectul nici unei interpretări delirante, dar este însoțită de semne de anxietate. Cenestopatia este opusă paresteziilor care au, prin definiție, o bază neurologică obiectivă. Se observă, în cursul diferitelor tablouri psihopatologice, în special tulburările anxioase*, depresiile* mascate și ipohondria*. Dar ea poate fi, de asemenea, observată în cursul tulburărilor delirante schizofrenice sau persistente. Ea atinge intensitatea maximală în sindromul lui J. Cotard.

J.-F. Allilaire

(G. N.)

Cenții -> Cuantila Centilaj -> Etalonare

aceste structuri intermediare ofer un ajutor i asigur o asisten temporar în vederea reînțoarcerii la via a activ a subiec ilor care ies din institu iile în care erau închi i pentru a fi trata i sau pentru a isp i o pedeaps . Pacien ii admii în aceste centre sînt ale i dintre cei care înc nu au capacit i suficiente pentru a- i asigura independen a i care se lovesc de handicapuri familiale i socioprofe-sionale. Echipa pluridisciplinar de încadrare i asisten le propune un contract cu obiective definite i pentru o durat limitat . Este vorba, în esen , de un ajutor în vederea stabilirii de raporturi corespunz toare în timp, în spa iu i în mediu pe parcursul unui program de via care vizeaz

centru vizual

132

sus inerea evolu iei psihologice a vechilor interna i. Acest program, alc tuit special pe psihoterapii individuale i de grup, încearc s ac ioneze asupra devaloriz rii, regresiei, pasivit ii, culpabilit ii în scopul de a ob ine progresiv participarea activ a subiec ilor la lu ri de decizie responsabile.

J. Selosse

(G. N.)

Centru vizual

în vederea binocular , punct comun tuturor direc iilor aparente (pentru subiect) ale privirii. Se determin prin punctarea de c tre subiect, într-o pozi ie cu capul imobil, a direc iei unui obiect fixat. Centrul este în general mai aproape de un ochi numit director decît de cel lalt.

R. Genicot

(G. N.)

Cenzur

Func ie de interdic ie a con tiin ei* morale fa de dorin ele incon tiente, descrise de S. Freud ca fiind la originea deform rilor visului* i reful rii*. într-un discurs articulat, pasajele inacceptabile pentru instan a de autoobserva ie (supraeul* în cea de-a doua topic * freudian) sînt suprimate prin blanchuri sau alterate pentru a fi ascunse. Aceast ap rare se exercit între incon tient i precon tient (confundîndu-se cu refularea), i între precon tient i con tient. Tocmai în acest ultim sens este utilizat acum termenul.

B. Brusset

(G. N.)

Cerc de calitate

Mic grup de func ionari sau muncitori apar- inînd aceleia i departament sau aceleia i atelier care caut s amelioreze calitatea unui produs sau a unui serviciu. Compuse din voluntari, aceste grupuri se reunesc în mod regulat pentru a analiza procesele de produc ie i de munc , a identifica problemele i a pune în practic solu ii. Pentru aceasta, participan ii la cercurile de calitate sînt forma i prin recurgerea la metode care permit alegerea unei probleme de tratat, alc tuirea unui diagnostic al cauzelor ei, i g sirea de solu ii (în special diagrama în creast de pe te a lui Ishikawa, mînuirea de grafice i de histograme*, brainstorming*-u). Cercurile de calitate au fost create în Japonia i s-au înmul it apoi în Europa i în Statele Unite.

C. Levy-Leboyer (G. N.)

Cercetare activ -> Activ

Cercetare-ac iune

Tip de cercetare ale c rei obiective i metodologie fac obiectul unei negocieri permanente între cercet tori, comanditarii cercet rii i persoanele sau grupurile la care se refer cercetarea. Din monologic cum este în metoda experimental *, cercetarea devine dialogic . Un astfel de demers este indispensabil din moment ce rezultatele unei cercet ri sînt destinate s se articuleze cu efectele unei ac iuni, ca în numeroasele cazuri de inova ie pedagogic *.

D. Hamei ine

(N. C.)

Cerceta (Albin)

Atunci cînd, la albinele melifere, regina p r se te stupul antrenînd în urma sa aproape jum tate din albinele lucr toare pentru fondarea unei noi colonii, roiul se fixeaz într-un loc de a teptare. Cerceta- ele se deta eaz din el i pleac s exploreze împrejurimile în c utarea unei zone convenabile pentru o instalare durabil . Revenite la roi, ele depun eforturi pentru a-l antrena spre zona aleas .

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Cerebel

Structur nervoas de form complex situat în fa a posterior a trunchiului* cerebral c ruia îi este al turat prin pedunculii cerebelo i superiori, mijlocii i inferiori. El este în rela ie cu cea mai mare parte din marile c i senzoriomotorii. Prezint trei laturi diferite filogenetic: vermisul median, partea intermediar i, în lateral, partea hemisferic sau neocerebelul. Fiecare comport un cortex, foarte

plisat, cu nu-
133
certitudine

I

meroase tipuri celulare (din care cea mai caracteristică este celula lui Purkinje) constituind o rețea comună în nucleee profunde (respectiv, nucleul fastigial, interpus în dantelat).

În patologia umană, afectarea cerebelului se traduce prin ataxie cerebeloasă, cu tulburări de echilibru*, de postură*, de coordonare a mișcărilor* (somatice și oculare). Mai mult, este descrisă o tulburare cerebeloasă caracteristică al cărei mecanism rămâne încă insuficient înțeleasă. Considerat în ansamblu, cerebelul are un rol important în comanda mișcărilor (în special cele rapide, numite balistice). Nucleii cerebeloși exercită o activitate tonică asupra structurilor motorii, explicând hipotonia observată consecutiv leziunii cerebeloase. În fine, s-a atribuit cerebelului un rol în învățarea* motorie. Într-un mod mai analitic, cele trei laturi diferite filogenetic ale cerebelului au implicații funcționale specifice. Vermisul este în relație cu controlul posturii și echilibrului (echilibru static); partea intermediară este implicată în mișcările în locomoție (echilibru dinamic); partea hemisferică sau neocerebelul, dezvoltată îndeosebi la primat și om, este corelată cu coordonarea mișcărilor complexe, în particular la nivelul mâinii și în mișcările alternative.

B. Soumireu-Mourat

(G. N.)

Cerin alimentar

Vocabulele desemnează ansamblul de conduite* prin care un animal îl încită pe un altul să-i dea hrană. În societățile de insecte (albine, termite, furnici), cerința alimentară prin atingerea antenelor și transmiterea hranei (trofalaxie) contribuie la menținerea identității și coeziunii grupului. Cerința de hrănire a unui individ din altă specie, incitându-l să abandoneze prada sa, este o formă de parazitism* (cleptobioză la skua și fregate în detrimentul păsărilor marine). Puii rândunicilor cer tainul lor, înreptându-se spre capul pârintelui și ciu-pmăgușă roșie situat sub extremitatea C1°-ului său galben, ceea ce antrenează

regurgitarea. Puii orii de pasăre întind gâtul, agită aripile, deschid mult ciocul și scot strigăte stridente; comisurile ciocului, partea mai groasă și fundul gâtului, palatul, limba sînt viu colorate; ansamblul acestora îl determină pe adult să introducă hrana în cioc (v. Declanator). La puii orii abia ieșiți din găoace, cerința este declanată de stimuli tactili aplicați de ciocul pârintelui care-i hrănește, pe suportul cuibului sau pe margine; după deschiderea ochilor, puii orii își orientează gâtul spre capul mamei sau spre orice altă parte care-i înconjoară. În parada* nupțială, la anumite pasări (rîndunele de mare), femela adoptă un comportament infantil de cerință care atenuează agresivitatea*; masculul răspunde prin ofrandă* alimentară reală sau ritualizată*.

T., _

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Certitudine

Propoziție considerată drept adevărată în cadrul unui model logic sau logico-matematizat, sau ca ceva stabilit și perfect verificat în cadrul unui demers empiric. Credință rezistentă la îndoieli, nelăsînd nici un loc unor eventualități diferite și oferindu-se adesea ca emanare din cognitiv, chiar atunci cînd provine esențialmente din afectivitate*.

Caracterizare a stării unei situații, a unui sistem oarecare, nelăsînd nici o margine de indeterminare.

În analizele psihologice ale lucrării deciziei*, asumării riscului*, estimării* probabilităților*, atribuirii*, certitudinea nu este decît una din extremitățile unui continuum în care se înlocuiesc judecile de incertitudine* mai mult sau mai puțin marcate, în teoriile deciziei și mai ales în teoria previzională (prospect theory) propusă de D. Kahneman și A. Tversky, efectul de certitudine este tendința de supraevaluare a greutății acordabile unui câștig considerat ca sigur, în raport cu câștiguri considerate ca probabile. Acest efect contribuie la comportamente care contrazic teoria utilității*.

C. Prevost și M. Richelle (L. c. L.)

Cheie

134

Cheie

Dispozitiv care se reduce, în general, la închiderea sau deschiderea unui circuit electric sau electronic, destinat să traducă un răspuns* al subiectului într-un experiment psihologic. Folosirea răspîndită, în acest scop, a cheii telegrafice, conjugată cu o traducere discutabilă a termenului englezesc key (într-o accepțiune care ar fi redată mai propriu prin „clap”; unii autori francezi au recurs la termenul clapet), a sfîrșit prin a consacra termenul pentru a desemna modelele cele mai diverse de dispozitive îndeplinind aceeași funcție, de la simplul buton de sonerie pînă la discul de plexi-glas pe care

porumbelul bate cu ciocul într-o colivie de condiționare operant *. Caracteristicile cheii trebuie, cu deosebire în cercetările care implică măsurarea timpului de reacție*, să garanteze înregistrarea foarte rapidă și fiabilă a mișcărilor alese ca răspuns.

Cheie vocală : dispozitiv care permite transducerea unui răspuns vocal, utilizat, de exemplu, în studiul timpului de reacție* verbal (subiectul trebuind să producă un răspuns verbal la stimulul imperativ*) sau în condiționarea operantă a unui răspuns vocal la animal.

M. Richelle

(G. N.)

Chemoterapie

Tratament cu substanțe chimice, cel mai adesea sintetice. În psihiatrie, deși cloralul, barbituricele* existau de mult timp, era chemoterapiei a debutat în 1952 cu descoperirea efectelor antipsihotice ale clor-promazinei (Largactilul). Deceniul următor asistă la descoperirea principalelor tipuri de psihotrope*. Contrar utilizării sale în medicină, termenul a dobândit în psihiatrie o conotație teoretică particulară în măsură în care s-a opus corespondentului său, psihoterapia. Astăzi, aceste dispute se atenuează și există un consens în a gândi că cei doi mari versanți ai terapiei psihiatrice sînt perfect complementari.

a. Jouvent

(G. N.)

Chestionar

Ansamblu de întrebări aranjate și prezentate după o ordine precisă, fie oral, fie în scris, servind pentru a aduna, într-o situație standardizată, opiniile*, sentimentele, credințele și conduitele subiecților. Chestionarul poate forma un test* sau să facă parte dintr-o anchetă*; este vorba în acest caz de descrierea unei populații sau de verificarea unei (unor) ipoteze, chestionarul traducînd, prin operaționalizare, variabilele cercetării. El poate avea și sarcini specifice : de a compara sau de a evalua obiecte, a le ordona sau a le clasa. Se disting diferite tipuri de întrebări după forma lor: întrebări deschise care permit subiectului să răspundă liber, și întrebări închise care dau diferite răspunsuri posibile dintre care subiectul alege unul sau mai multe pentru care optează sau indică dacă este în acord sau dezacord.

G. Moser

(G. D. S.)

Chi-p trat (Test —)

Test de semnificație pus la punct de K. Pearson în 1900, servind la compararea unei distribuții* observate cu o distribuție teoretică, construit după o anumită ipoteză*. Exemplul cel mai celebru este cel de chi-p trat de independență* într-un tablou de contingență*. Statistic, chi-p trat poate fi obținut prin calcularea, pentru fiecare caz, a contribuției absolute la chi-p trat, care este egală cu p tratul distanței dintre efectivul observat și efectivul teoretic, împărțit la efectivul teoretic; apoi se calculează suma contribuțiilor. Simbolic este formulat astfel:

$$X^2 = \sum [(efectiv\ observat - efectiv\ teoretic)^2 / efectiv\ teoretic]$$

P. Bonnet și H. Rouanet

(G. D. S.)

Chreod

Biologul C. H. Waddington a desemnat prin acest cuvînt canalizările dezvoltării*. Canalizarea este proprietatea unui proces de dezvoltare embriologică de a fi rezistent la schimbare, pînă la un anumit punct.

135

ciclu funcțional

Chreodele acoperă simultan agenți genetici sau de mediu. J. Piaget a împrumutat de la Waddington această noțiune pentru a exprima ideea că anumite procese secvențiale identice se regăsesc în structuri operatorii* diferite (uneori ortografiat de Piaget ca chreod).

b P. Mengal

(G. N.) Chunk^t Grupare

Cibernetică

Termen propus în 1948 de N. Wiener pentru definirea științei care are ca obiect de studiu procesele de control și de comunicare la ființele vii și la mașini. Un sistem cibernetic prezintă propriile care integrează informațiile* exterioare și iau deciziile*, ca și propriile aservite care execută deciziile. Starea lor este menținută constant de un dispozitiv de feed-back*. Conceput, încă de la început, în cadrul aplicațiilor tehnologice, cibernetica a avut repede o influență considerabilă asupra dezvoltării psihologiei cognitive*.

(L. C. L.)

Ciclocronie

Termen pu în folosit, propus de N. A. Po-pov, în 1950, pentru desemnarea propriet ii sistemului nervos central de a reproduce spontan excita ii ciclice anterioare (v. Timp, Temporal).

H. Lejeune

(G. N.) Cicloid -> Constitu ie

Ciclotimie

Oscila ie a dispozi iei între perioade care au caracteristici apropiate celor ale unei st ri depresive i perioade avînd caracteristici apropiate celor ale unei st ri maniacale. Intensitatea semnelor uneia sau alteia dintre perioade este insuficient pentru a se da diagnosticul de boal maniac-de-presiv .

Un sentiment de inadecvare, o izolare, o c dere a performan elor intelectuale i o cre tere a timpului de somn marcheaz fazele de tip depresiv; o supraestimare a

sinelui, o c utare excesiv de contacte sociale, un sentiment de sporire a facult ilor intelectuale i o diminuare a timpului de somn marcheaz perioadele de tip maniacal.

Apari ia obi nuit a acestei alternan e ti-mice la adultul tîn r i permanen a sa explic de ce ciclotimia a fost considerat de c tre unii o constitu ie sau o personalitate specific . Pentru al ii, i mai recent, ea este descris ca o form simptomatic atenuat de boal maniac-depresiv bipolar .

Diferi i factori au fost presupu i ca implica i în geneza acestor st ri: factori biologici, genetici i mai ales de mediu. Psihopatologia ofer i ea posibilit i explicative ale acestei evolu ii ciclice. Depresia ar marca incapacitatea fundamental a subiectului* de a se situa într-o manier nuan at i stabil în rela ia cu obiectul*, purtînd deci, în chiar natura sa, condi iile apari iei acestei oscil ri. Persisten a unor exigen e inumane, ideale, înscrise în mi carea depresiv explic astfel aceast mi care de oscilare între extreme prezent în ciclotimie, prin incapacitatea de a men ine o pozi ie intermediar în care ambivalen a* este dep it i pozi ia megalomaniacal infantil abandonat .

M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Ciclotim normal -> Constitu ie Ciclu de activitate -> Activitate

Ciclu func ional

Termen introdus de J. von Uexkiihl în 1921, pentru descrierea interac iunilor dintre un animal i lumea sa subiectiv . Obiectele purt toare de caractere perceptive specifice speciei, active asupra receptorilor* senzoriali, definesc astfel o lume perceptiv , în timp ce ac iunea subiectului asupra mediului se exercit datorit efectorilor* asupra obiectelor purt toare de caractere specifice speciei, definind o lume activ .

R. Campan

(G. N.)

ciclu menstrual

136

Ciclu menstrual -> Estru

Cinetic

Studiul rela iei dintre mi care* i for ele care o produc (sinonim cu dinamic *). Cinetica se deosebe te de cinematic în m sura în care aceasta din urm prive te vitezele* f r a aborda analiza maselor i a for elor. Cercet rile cinetice pun problema de a cunoa te dac for a este perceput ca atare. C tre un r spuns afirmativ tind experimentele care arat c un obiect a c rui vitez este constant de la începutul deplas rii lui este perceput ca atingînd aceast vitez dup un salt ini ial urmat de o anumit decelera ie, ceea ce pare i mai conform cineticii care prevaleaz în condi ii naturale. Astfel, percep ia mi c rii ar traduce influen a legilor dinamice.

F. M car (L. C. L.)

Cinez

Reac ii de orientare* indirecte, cinezele au fost definite de D. L. Gunn, J. S. Kennedy i D. P. Pielou înc din 1937, în opozi ie cu taxiile* sau tactismele, ele însele definite ca reac ii de orientare directe. Ace ti autori disting ortocineza de clinocinez *. Ortocineza const într-o varia ie a vitezei de deplasare a unui animal, indus prin varia ia intensit ii unui stimul. Acest tip de reac ie privitor la viteza liniar era desemnat, înainte de 1937, prin numele de cinez .

Ca i taxiile, cinezele trebuie considerate ca modele* de comportament animal mai curînd decît comportamente imediat observabile. Destinate s modeleze reac ii foarte simple care se produc ca r spunsuri la sti-muli pu în structura i ei în i, taxiile i cinezele sînt utilizate tradi ional pentru a descrie comportamentele organismelor celor mai simple: unicelulare i nevertebrate în special.

P. Bovet

(G. N.)

Circadian -> Ritm biologic

Circuit al lui Papez -> Limbic (Sistem —)

Circumstan iat (Gîndire —)

Gîndirea circumstan iat este o tulburare formal a gîndirii* (observat la nivelul discursului) care const în incapacitatea de a distinge esen ialul de accesoriu. Aceast absen de relief a gîndirii d auditoriului sentimentul dezagreabil c subiectul se pierde în detalii. Faptul se observ în special la subiec ii care prezint un caracter obsesional*.

Ea se distinge de gîndirea digresiv , care vizeaz o exagerare a asocia iilor la originea neîncetateelor oculuri în raport cu firul relat rii.

R. Jouvent

(G. N.)

Cîmp

Domeniu delimitat de cuno tin e particulare (ex.: cîmp al psihologiei*, cîmp al neuro tiin elor*) sau al unei func ii psihologice particulare (cîmp al percep iei*, cîmp al inteligen ei*). Termenul, astfel calificat, dobînde te o accep ie tehnic mai precis în expresiile: Cîmp receptor: regiune în care stimula-rea* antreneaz activarea* unei celule senzoriale. Astfel, pentru o celul retiniana dat , cîmpul receptor este zona retinei* a c rei iluminare antreneaz r spunsul (de-polarizare sau hiperpolarizare) al acestei celule. Dup studiile lui S. W. Kuffler, în 1953, cîmpul receptor al multor celule retiniene este organizat în regiuni centrale i periferice. Prin extensie, putem încerca s definim cîmpul receptor al unui neuron* situat la un nivel oarecare al c ilor vizuale, de la retin la cortexul occipital, a a cum au f cut-o, de exemplu, D. H. Hubel i T. N. Wiesel identificînd stimulii caracteristici orientati la care reac ioneaz electiv anumi i neuroni ai cortexului vizual (detectori* de orientare*). Se vorbe te, de ase-menea, de cîmp receptor cu privire la zona cutanat în care o excita ie declan eaz un reflex.

Cîmp vizual: în vederea monocular *, ansamblu de direc ii ale spa iului* pe care le poate cuprinde ochiul imobil; în vederea binocular *, ansamblu cuprins, în acelea i

137

cîmp semantic

condi ii, de c tre ambii ochi. Cîmpul vizual este în general reprezentat în coordonate polare, ale c ror meridiane delimiteaz sectoarele temporal i nazal, superior i inferior. Pentru un singur ochi, acesta se întinde aproximativ 90° în zona temporal i 60° în zona nazal , superiora i inferioara . în virtutea pozi iei ochilor la fiin a uman , exist o recuperare considerabil a cîmpurilor vizuale în vederea bino-cular , cîmpul total acoperind aproximativ 90° în toate direc iile. Cîmpul vizual, care corespunde extensiei vederii ochiului imobil, trebuie distins de cîmpul privirii, numit astfel în mod paradoxal i ambiguu cîmp de fixare, care define te extensia maximal a spa iului vizual baleiat prin mi carea ochiului (sau ochilor), capul r mî-nînd imobil.

Cîmp perceptiv: în opozi ie cu cîmp fizic, care înglobeaz toate elementele unui mediu înconjur tor*, din care unele scap capacit ilor perceptive ale organismului i altele, f r a fi indetectabile, sînt totu i neglijate, cîmpul perceptiv desemneaz ansamblul elementelor din mediul s u pe care un organism le ia efectiv în seam i care ghideaz comportamentele sale. Expresia întîlne te pe cea de cîmp psihologic, opus cîmpului geografic, propus de ges-talti ti*, ca i pe cea de univers percep-tiv-activ propus de J. von Uexkiihl. Cîmp conceptual: domeniu de regrupare organizat a elementelor sau calit ilor unuia sau mai multor concepte*, cîmpul conceptual este o entitate inferat dotat cu o realitate psihologic mai mult sau mai pu în puternic . în lingvistic i psiholingvistic *, no iunea este în general legat de cea de cîmp lexical (ansamblu de elemente ale lexicului corespunzînd cîmpului conceptual considerat) i de cîmp semantic*, acesta fiind un domeniu de semnifica ii înglobînd concepte i instrumente lexicale. în mod empiric, existen a unor cîmpuri conceptuale la nivelul psihologicului a fost inferat pornind de la tehnici de asociere* verbal i, mai recent, în cadrul psihologiei cognitive*, pornind de la datele relative la modalit ile de recuperare* în memorie* (v. Dependen /Independen cu privire la cîmp).

M. Richelle

(G. N.)

Cîmp (Teorie a —)

Conceptul de cîmp este utilizat de K. Lewin în 1951 pentru a desemna ansamblul faptelor susceptibile de a afecta la un moment dat comportamentul unui individ sau al unui grup: variabile psihologice (trebuin e, motiva ii*, scopuri, idealuri, percep ii* etc.) pe de o parte, variabile sociale, biologice i fizice, pe de alta. Teoria, de inspira ie gestaltist *, propune conceperea unui cîmp psihologic ca un spa iu de via constituit din dou ansambluri de regiuni, legate unele de persoan , celelalte de mediu i înconjurate de o zon frontier con inînd variabilele nonpsihologice. Diferitele regiuni pot fi separate prin bariere (de natura inhibi iilor sau interdic iilor) i au valen ele* pozitive sau negative dup cum ele exercit o for de atrac ie (regiuni-sco-puri) sau de respingere asupra persoanei. Teoria cîmpului

postulează că un comportament este determinat de repartizarea forțelor în ansamblul câmpului, și că o conduită poate fi modificată doar destabilizând aceste forțe. Aplicarea ansamblului acestor principii topologice și dinamice permite să se analizeze fenomene atât de variate ca nivelul de aspirație*, deciziile și dinamica de grup*, stilurile de conducere sau conflictele și schimbările sociale. Teoria anunșă, de asemenea, dezvoltarea cercetării-actiune*.

F. Askevis-Leherpeux

(G. N.)

Câmp semantic

Noiune propusă de N. Trier în 1934. În accepție curentă, câmpul semantic al unui cuvânt comportă ansamblul cuvintelor care îi sînt conexe prin sens*. Această accepție nu constituie totuși o definiție operațională. Dintr-un punct de vedere general teoretic, noțiunea de câmp semantic privește limbajul* ca un ansamblu organizat care poate fi divizat în subansambluri

cînt

138
bluri, ele însele divizibile. Cuvîntul* devine, astfel, cel mai mic element al unui ansamblu structurat în care semnificatia* fiecărui termen depinde de relațiile lui cu alte elemente și de poziția lui în cuprinsul acestei structuri. Practic, pentru a determina câmpul semantic al unui cuvînt sau al unui ansamblu de cuvinte, se obține, în primul instanșă, o măsură de similitudine asupra ansamblului termenilor legați de cuvîntul-pol, apoi se supun aceste rezultate unor diverse metode de reducere a informației* (Multidimensional Scaling, reprezentări arborescente etc).

H. Abdi

(G. N.)

Cînt

În etologie, prin cînturi se desemnează producții sonore specifice, instrumentale (vibrații de pene remige sau rectrice, bătăi de aripi sau de ciocuri, ciripit de păsări; vibrații de membrane, înrîit de aripi sau de labele la insecte) sau vocale (saci vocali la amfibii și la primat, organe de cînt la păsări) de un nivel de complexitate structurală și funcțională mai ridicat decît strigătele* simple. Ele se compun cînd dintr-o succesiune de elemente identice repetate la intervale constante, cînd din note și motive diverse organizate în silabe, strofe sau fraze. Gama de frecvențe*, durata, compoziția, structura* și ritmul* de emisie sînt proprii fiecărei specii și vehiculează informații nu doar despre aceasta, în general, ci și despre statutul, activitățile*, motivațiile* emoționale. Ele joacă un rol considerabil în comunicațiile* sociale: îndepărtarea rivalilor, atragerea femelelor, accelerarea maturității* și sincronizarea partenerilor. Structura unui cînt este rezultatul unui compromis între bogăția informațiilor transmisibile și selecția exercitată prin calitățile acustice ale mediului care trebuie să le vehiculeze. Cel mai adesea, cîntul este apanajul bărbatului, însă există cînturi în duet impli-cînd femela, și cînturi în grup. Cîntul este legat de vîrsta adultă și de reproducere*. Experiențele de izolare acustică a exemplarelor tinere și analiza vocalizărilor cu spectrograful sonic au permis departajarea laturilor înnescute* și dobîndite* în dezvoltarea cîntului păsărilor: în perioada de precînt, tînrul se raportează la un model memorat în primele sale luni de viață, iar ruia îi ajustează prin aproximări succesive propriile sale producții. Constrîngerile filo-genetice, aptitudinile discriminatorii, ambianța sonoră locală, erorile de memorie și de redare pot conduce la apariția unor particularități locale și a unor dialecte regionale. La anumite specii, cel care cîntă este capabil să-și însușească o mulțime de imitații.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Clapet -> Levier de răspuns

Clasă

Colecție de obiecte care au una sau mai multe proprietăți comune. Este vorba deci de extensiunea* unui concept*. Mercur, Venus, Terra, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun și Pluton constituie clasa planetelor. Fiecare din aceste obiecte este considerat „a fi element al clasei” sau „a aparține clasei”. Două elemente ale aceleiași clase sînt echivalente sub raportul proprietății care a permis reunirea lor. Aceasta înseamnă, spre exemplu, că avem „Mercur este o planetă” dacă și numai dacă „Jupiter este o planetă”. Decurge că fiecare element al unei clase îi poate servi ca reprezentant.

Termenii de clasă și mulțime* sînt adesea utilizați ca sinonimi. Este totuși util să-și diferențiem. Dincolo de faptul că unele utilizări s-au impus, anumite diferențe esențiale sînt manifeste. Astfel, pentru a lua un exemplu: conceptul de mulțime vidă este indispensabil bunei funcționări a calculului matematic. Însă, dacă se concepe că o clasă este constituită din elementele sale, clasa vidă, ca atare, este o problemă. Fără îndoială, este perfect posibil, chiar pentru un copil, să-și imagineze o sticlă vidă, dar aceasta implică să se atribuie „sticlei” o existență independentă de obiectele

care, eventual, o pot umple, ceea ce reiese din teoria clasică a mulțimilor. Este frecvent în psihologie, atunci când unui subiect tânăr i se predă despre clase, și i se dă drept semnificație „a pune la un loc ceea ce merge împreună”. Expresia este destul de vagă pentru a-i permite să distribuie materialul în funcție de unele proprietăți pe care experimentatorul le avea în minte construind materialul respectiv. În prezența unor cartonașe care au variate desene, copilul ajunge, la o anumită vârstă, să le regrepeze, de exemplu, în „alimente”, „unelte”, „lumini”. În acest caz este vorba de clase în sensul definit mai înainte, clase numite distributive. Dar se poate întâmpla, de asemenea, ca un copil să plaseze prăjitura împreună cu bujiile. Neîndoiește, el atunci se gândește mai mult la propria aniversare decât la calea care îl va conduce la algebra lui Boole. El construiește un cu totul alt tip de clase: clasele colective. Acestea constau în „a pune împreună” nu numai elemente care posedă o aceeași proprietate caracteristică, ci și tot felul de ingrediente care le aparțin dintr-o raie sau alta. De altfel, ar fi fals să se aprecieze că astfel de clase sînt indiciul necesar al unei prelogici*.

J.-ts. Urize

(L. C. L.)

Clasă-atelier —> Atelier

Clasă de adaptare -> Primire, Clasă pregătitoare

Clasă pregătitoare

Structură instituțională adiacentă sistemului de învățământ în care funcția este de a primi provizoriu copii cu dificultăți, dar presupune și ca apoi de reintegrare prin continuarea claselor „normale”: clasele pregătitoare sau clasele de adaptare sînt deci cla-se-puneri. Terminologia variază după ar, dar cel mai adesea aceste clase recrutează tineri migrați, cărora li se predă limba țării primitoare, cu ajutorul unui material didactic adecvat. Crearea acestor structuri a avut, evident, scopul, chiar dacă acesta nu a fost totdeauna atins, de a favoriza ega-

litatea anșelor* la învățtur între naționali și imigrați și de a evita ca, numai din cauza curenților lingvistice, copiii migraților să fie sistematic orientați în învățmîntul special.

D. Manesse

(G. N.)

Clasă socială

Grup care împărtășește același statut economic sau social (prestigiu, resurse, privilegii, putere). Clasele sociale constituie, într-o societate dată, grupuri ierarhice relativ omogene, tinzînd să dezvolte ideologia și normele lor proprii (educație, muncă, limbă, habitat etc). Definiția claselor sociale a evoluat, pornind de la diviziunea marxistă a societății în două clase (de înțori de mijloace de producție/muncitori salariați și constrînși și vînd forța de muncă primilor) și pînă la stabilirea de către sociologie a unui concept operațional care a dus la definirea unor categorii socioprofesionale. În psihologia socială, clasa socială constituie unul din principalii determinanți (o dată cu vîrsta și sexul) ai conduitelor*, opiniilor*, atitudinilor* și reprezentărilor sociale*. Potrivit terminologiei curente împrumutate din sociologie, clasele sociale sînt: populară, medie și superioară. Pentru a stabili apartenența socială a unui individ, se utilizează în mod comun profesia sa sau, în lipsă, originea sa socială (profesia părinților), prin raportare, în scopul caracterizării, la nomenclatorul categoriilor socioprofesionale (CSP) al Institutului Național de Statistică și Studii Economice.

P. Lidvan

(G. N.)

Clasificare

În sens larg, clasificarea este rezultatul punerii în ordine sistematică a obiectelor de aceeași natură: clasificarea plantelor, a animalelor, clasificarea limbilor, clasificarea elementelor chimice. Orice activitate clasificatoare se sprijină pe cercetarea asemnărilor și deosebiriilor între obiectele de clasat și apare, astfel, ca una din activitățile fundamentale ale inteligenței*. Proce-

dur de punere în ordine a diversității, ea se află la baza oricărui raționament*, într-un sens mai restrîns, I. Piaget a definit clasificarea ca „sistem format prin îmbinarea claselor elementare disjuncte” (1972, p. 81). Sistemul cel mai simplu este cunoscut sub numele de arbore al lui Porphyre și figurează în majoritatea logicilor vechi. Tradițional, i se asociază cinci concepte* fundamentale sau predicabile: genul, speciile, specificul, diferența și accidentalul. Pornind de la o clasă* considerată ca primă, un astfel de arbore procedeează prin dihotomii succesive în care fiecare este o specie în raport cu genul din care ea provine. Genul „corp”, de exemplu, poate fi divizat în două specii, „însuflă” și „neînsuflă”.

Specificul este ceea ce caracterizează o specie, diferența specifică — ceea ce distinge cele două specii de același nivel, și accidentalul — caracterele elementelor aceleiași specii care nu au fost reținute pentru efectuarea clasificării. Vedem astfel că orice clasă a arborelui, mai puțin cea de plecare și cele prin care

arboarele se termin , este în acela i timp gen i specie, ceea ce determin o ordine par ial peste clasa ini ial .

Din punct de vedere psihologic, o clasificare pretinde cu necesitate s fie satisf cute dou condi ii: capacitatea de a defini clasele ca fiind comprehensibile* prin gen (gen proxim — n.t.) i diferen specific , i capacitatea de a le manipula în extensiune* prin jocul cuantific rii*.

J.-B. Grize (G. N.)

• Piaget J. (1972), Essai de logique operationnelle, Dunod, Paris.

ac iuni pozitive (a face proba solidarit ii, a sc dea tensiunea existent , a colabora), întreb ri i r spunsuri privind sarcina (a face sugestii, a- i da cu p rerea, a da informa ii, a cere informa ii, opinii, sugestii) i interac iuni negative (a- i ar ta dezacordul, tensiunea, antagonismul). Diverse analize factoriale* au ar tat c aceste dou sprezece categorii se regrupau în trei factori independen i: superioritate i realizare individual , sociabilitate, i contribu ie la scopurile grupului.

C. Levy-Leboyer

(L. C. L.)

Clasificarea lui Bales

List de dou sprezece categorii, permi înd descrierea naturii i ariei interac iunilor sociale în cadrul unui grup îns rcinat s efectueze o activitate în comun. Aceast list elaborat de R. F. Bales sub numele de interaction process analysis (metoda de analiz a interac iunilor) cuprinde inter -

Claustrofobie -> Fobie Cleptobioz -> Comensualism

Cleptomanie

Impulsie* irezistibil de a fura obiecte f r valoare utilitar i nici monetar imediat . Actul, mai impulsiv decât compulsiv*, este precedat de un sentiment de tensiune cres-cînd i urmat de lini tire sau u urare. El nu este comis din mînie sau r zburare i nu intr în cadrul delincvenței psihopate.

B. Brusset

(O. D.)

Clic

Sunet foarte scurt, f cînd parte din sistemul fonetic al anumitor limbi, rezultînd dintr-o deschidere brusc a canalului vocal, cel mai frecvent în ocluzie palatal (pocnet). Zgomot foarte scurt, ap rînd ca lipsit de durat * i eventual de calitate tonal *. El poate fi produs de o surs sonor extern i utilizat cu titlu de stimul* în diferite contexte de experiment, în special în psiho-acustic * i în psiholingvistic *. El poate, de asemenea, s corespund unei senza ii auditive legate de perceperea anumitor sunete care provoac în receptor fenomene tranzitorii.

M. Richelle

(G. N.)

Clic

Studiul unui grup* în sociometrie* permite uneori s se degajeze o clic , adic un subgrup definit prin alegerea reciproc a tuturor membrilor care îl constituie.

R. Doron

(G. N.)

Climat organiza ional

Percepere i evaluare a caracteristicilor organiza iei de c tre membrii s i. Noiunea de climat organiza ional se afl în centrul interven iilor de dezvoltare a organiza iilor* în m sura în care responsabil de problematica func ion rii este chiar maniera indivizilor de a percepe organiza ia. Dup J. P. Campbell, climatul organiza ional, care este un concept diferit de cel de satisfac ie în munc , prezint patru aspecte principale : autonomia individual , constrînge-rile legate de func iuni, tipul de recompense date de organiza ie, gradul de sus inere i de considera ie pe care aceasta le ofer membrilor s i.

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Clinic (Psihologie —)

Psihologia clinic procedeaz la studierea aprofundat a cazurilor individuale, cu scopul de a pune în eviden particularit ile sau alter rile func ion rii psihologice a unei persoane. Expresia „psihologie clinic " ap rea sub pana lui S. Freud în scrisoarea c tre W. Fliess din 30 ianuarie 1899: „Acum, conexiunea cu psihologia, a a cum se prezenta în Studii asupra isteriei (1895) se îndepr teaz de haos, eu observ rela iile cu conflictul, cu via a, tot ceea ce mi-ar pl cea s numesc psihologie clinic " (1956, p. 244). înc din 1896, psihologul american L. Witmer deschisese în Pennsylvania o Clinic Psihologic destinat copiilor înapoia i i anormali i a creat expresia „metod clinic în psihologie". La origine, activitatea clinic (de la grecescul kline „pat") este aceea a medicului care, la c -p tîiul bolnavului, examineaz manifest rile maladiei în vederea punerii unui diagnostic, unui pronostic i a

prescrierii unui tratament. Cele două metode utilizate sînt observarea reacțiilor pacientului, pe de o parte, interogarea și ascultarea acestuia, pe de altă parte. Metoda clinic s-a extins la medicina bolilor mentale, în care observația* comportamentelor (provocate sau spontane) și conduita convorbirilor* (adesea lungi și repetate) au luat amploare și au fost completate prin interpretarea de documente personale (scrisori, jurnal intim, autobiografii, producții literare sau artistice spontane) și prin aplicarea de teste de aptitudini* și de personalitate* (ceea ce constituie clinica „armată”, după D. La-gache). Metoda clinică a fost transpusă în cadrul examinării omului „normal” în scopul consilierii, formării sau selecției. În sfîrșit, ea a fost generalizată de la individ la grup, ceea ce constituie psihologia socială clinică.

După D. Lagache (1949), metoda clinică se sprijină pe trei postulate. Psihismul uman se află la baza conflictelor* intra- și intersubiective (postulat dinamic). Conduita este reacția persoanei față de situația în care ea se află: stare de spirit intern, mediu psihic și social extern (postulat interacționist). Personalitatea evoluează de la naștere pînă la moarte ca o alternanță de momente de criză și de perioade stabile; conduita sa la un moment dat este produsul propriului trecut și al proiectelor sale (postulat istoric). Toți psihologii clinicieni nu împărtășesc acest punct de vedere, apreciat ca prea psihanalitic. Unii preferă să judece în termeni de trăsături* de personalitate și să utilizeze grile de observație a conduitelor subiectului supus unor condiții particulare: aplicare de teste, privare senzorială și socială, așteptare etc.

D. Anzieu

(G. N.)

PUF.

clinotaxie

142

W

143

motor animale primitive în zonele care le sînt cele mai favorabile: formă de cineză*. Prin opoziție cu ortocineza, definită ca modificare a vitezei liniare a unui animal sub efectul unei variații de intensitate a stimulului, clinocineza este definită clasic ca modificare a vitezei unghiulare în aceleași condiții.

Această definiție clasică amestecă totuși într-o manieră inextricabilă componenta exclusiv spațială a clinocinezei și componenta ei dinamică, aceasta din urmă ducîndu-se, de fapt, la ortocineza. Definiția pur spațială i-a fost substituită recent și se întemeiază pe o formalizare probabilistică a traseului animalelor. În această optică, tocmai sinuozitatea traseului unui animal, și nu viteza lui, este modificată printr-o variație a stimulării. Se distinge clinocineza absolută, în care sinuozitatea este în funcție de chiar intensitatea stimulării, de clinocineza diferențială, în care sinuozitatea este în funcție de variația stimulării percepute în cursul deplasării. Cele două mecanisme sînt complementare: cel de-al doilea conduce la orientarea unui traseu după direcția unui gradient de stimulare, în timp ce primul tinde să restrîngă dispersia unui traseu la zonele de spirit stimulare.

P. Bovet

(G. N.)

Clinotaxie

Modelul clinotaxiei a fost propus de Fraenkel și Gunn în 1940 pentru a completa clasificarea taxiiilor*. În acord cu Schone, începînd cu 1980, trebuie să considerăm că tropotaxia este o orientare prin căutarea unui echilibru între stimulările primite de doi receptori, că telotaxia este o orientare bazată pe localizarea stimulului de către un receptor compozit, în vreme ce clinotaxia este o orientare fondată pe compararea stimulărilor succesive primite de un receptor unic în cursul unei deplasări sinuoase.

P. Bovet

(G. N.)

Clipire

Efect vizual al unei stimulări luminoase intermitente* inferioare frecvenței critice de fuziune*. Această frecvență critică și clipirea variază după condițiile de stimulare (regiunea de retină implicată, mărimea și lumina suprafețelor etc). Această clipire poate fi dezagreabilă și poate fi la originea astenopiei provocate mai ales de o iluminare prost ajustată (tub fluorescent d. ex.).

K. Genicot (G. D. S.)

Clipit -> Palpebral

Clivaj

Proces prin care o structură își pierde unitatea și este înlocuită prin două structuri parțiale sau mai multe. În psihiatrie, clivajul este sinonim cu disocierea, dedublarea* personalității. În psihanaliză, se vorbește de clivajul eului și de clivajul obiectului. Clivajul eului descrie organizarea acestuia în

perversiuni* sau, asociat cu refuzul* și proiectia*, un mecanism de apărare caracteristic psihozelor* sau stărilor-limită*. Clivajul obiectului, ca atare, face trimitere în special la noțiunea kleiană de obiect parțial și la dialectica fantasmelor*: obiect bun-obiect rău.

A. Braconnier (G. N.)

Coacting group —> Coacțiune

Coacțiune

Realizare simultană și paralelă a aceluiași activități de către numeroși indivizi, într-un context necompetitiv (cooperare conștientă pentru a atinge un scop determinat). Noțiunea apropiată de acțiune corelată a fost introdusă de J. Bruner pentru a desemna o formă de cooperare care se instaurează între mamă și copil încă de la sfârșitul primului an de viață: comportamentele verbale și neverbale ale ambilor parteneri se organizează într-o activitate finalizată care permite copilului să-și dezvolte capacitățile de desemnare*, și, mai general, capacitățile cognitive și lingvistice.

Prin termenul de coacting groups se desemnează un fenomen de cooperare între membrii ambelor grupuri, în absența totală (sau cvasitotală) a contactului cu alți grupuri.

J.-P. Bronckart

(G. N.)

Coartă —> Rezonanță intimă

Cocaină

Alcaloid extras din frunze de coca. Proprietățile lui anestezice (de care s-a ocupat inițial S. Freud) au fost descrise primele; proprietățile euforizante și stimulative au fost descoperite după aceea, conferindu-i o popularitate rapidă, iar Freud o recomandă pentru tratamentul dependențelor* morfice și alcoolice, al deranjamentelor digestive, depresiei* și oboselii. De exemplu, cocaina n-a fost extrasă dintr-o băutură atât de populară cum este Coca-Cola și din preparate aperitive decât la începutul secolului al XX-lea.

Printre efectele ei farmacologice sînt notate euforia, hiperactivitatea, senzația de bună stare și sentimentul de a fi neobosit. Prin efectele ei, cocaina este un psiho-stimulator* cu acțiune scurtă dar puternică, avînd proprietăți farmacologice apropiate de cele ale amfetaminelor. Folosirea ei repetată conduce la sindroame psihiatrice acute de tip paranoid* cu delir* și halucinații*. Acest drog* se administrează pe cale nazală sau intravenoasă; efectul apare după două minute și durează în jur de 20-30 de minute. Ea conduce la procese de dependență. Metabolitele pot fi detectate în urină pînă la 72 de ore după ultima administrare. Crack-ul este cel al cocainei vîndute sub formă de bază liberă: acest produs este extrem de puternic, relativ pur și puțin costisitor. Se admite că, în general, cocaina acționează la nivelul creierului, făcînd să crească activitatea neuronilor datorită dopaminei* și în consecință regiunilor în care se proiectează acest neuromodulator*: ganglionii bazali, anumite regiuni ale sistemului limbic* și ale cortexului* prefrontal.

M. Le Moal

(G. N.)

Cod

Într-un prim sens și cel mai simplu, se vorbește de cod în legătură cu două liste (sau sisteme) echivalente termen cu termen, ca de exemplu codul morse. Un astfel de sistem convențional explicit are ca scop să permită encodarea* unui mesaj* într-o formă nouă și decodarea* lui de către receptor*. Bogăția noțiunii a dat naștere, de altfel, codului fonologic, ca și codului genetic și altor coduri sociale, vestimentare, gestuale, muzicale etc. Într-un alt sens clasic, acest termen se aplică, de asemenea, regulilor unor instituții („codul cavalerilor”, d. ex.), în sensul noțiunii de cod implicat, în toate cazurile, pe cea de convenție, pe de o parte și pe cea de mecanism condus de reguli (ale unui sistem, ale unei structuri), pe de altă parte (v. Valoare). Modelului originar și restrîns al noțiunii de cod ca echivalență*, U. Eco a propus, în 1984, să se substituie o concepere largită inferențială care înseamnă de relația dialectică între codul emitorului* mesajului și codul destinatarului* („cooperare” interpretativ).

J.-M. Adam

(L. C. L.)

Codare

Elaborare a unui cod*; aplicare a unui cod la o informație*, la un mesaj*. În sens strict tehnic, termenul trimite la o transformare implicînd recurgerea la un sistem de simboluri* sau de semne* convenționale: orice limbaj natural se sprijină pe o codare, dar, și mai clar, scrierea constituie o codare a limbii vorbite (fie ea sesizată la nivel fonetic, cum este cazul în codarea alfabetică, sau la nivel semantic, cum este cazul în scrierile ideografice). Noțiunea de codare a devenit familiară sub influența teoriei informației, în care ea se descompune în două faze distincte, de encodare* și decodare*, în lanțul operațiilor care constituie transmiterea unui mesaj. Într-un sens largit, dar nu și metaforic, codarea trimite la sistemul de transmitere a informației în interiorul unui organism (la cele mai diferite niveluri) sau de la un or-

ganism la altul, sistem supus unor reguli

COO

144

descifrabile, dar ner spunzînd criteriului de conven ionalitate. Se va vorbi astfel de codare în leg tur cu procesele de transformare, în receptorii* senzoriali, a energiilor* specifice stimulilor* fizici în în fluxuri nervoase caracteristice, precum i în leg tur cu rolul neurotransmi torilor* în re elele* sinaptice sau al sistemelor care prezideaz conservarea i exprimarea informa iei în genom*. în domeniul cognitiv, procesele de codare sînt invocate atunci cînd subiectul transform date perceptiv sau reprezent ri* într-o manier care faciliteaz stocarea în memorie* sau tratarea în situa ii de luare de decizii* sau de rezolvare de probleme*.

„ „ „ „ „

M. Richelle (L. C. L.)

Cod elaborat

No iune introdus de B. Berstein în 1962 pentru a califica tipul de limbaj* utilizat de copiii claselor mijlocii engleze ti; acesta înlocuie te no iunea de „limbaj formal” folosit în lucr rile anterioare ale aceleuia i autor i se deosebe te de codul restrîns*, care este apanajul copiilor din clasele populare. Codul elaborat se caracterizeaz prin bog ia lexicului* i prin prezen a unor unit i morfosintactice care expliciteaz rela iile logice dintre componentele frazei. Folosirea acestui cod permite emitentului* s exercite un control* eficace asupra semnifica iilor* pe care le transmite destinatarului*.

J.-P. Bronckart

(L. C. L.)

Cod restrîns

No iune introdus de B. Berstein în 1962 pentru a califica tipul de limbaj utilizat de copiii claselor populare engleze ti; acesta înlocuie te no iunea de „limbaj public” folosit în lucr rile anterioare ale aceleuia i autor i se deosebe te de codul elaborat*, care este apanajul copiilor din clasele mijlocii. Codul restrîns se caracterizeaz prin prezen a unor fraze scurte, adesea neterminate, prin întrebun area limitat i rigid a lexicului*, prin folosirea frecvent a unor ordini simple i a unor întreb ri de tipul „nu-i a a?”, în fine, prin s r cia organiz rilor logice i temporale. Semnifica iile vehiculate prin acest cod r mîn implicite i particulariste i nu permit un control* eficace al interac iunii* comunicative.

J.-P. Bronckart (L. C. L.)

Coeficient de corela ie -> Corela ie Coeficient de eficien -> Eficien

Coeficient intelectual (QI)

No iune introdus în 1912 de W. Stern. Este raportul între vîrsta mental * i vîrsta real * (multiplicat cu 100 în scopul de a evita zecimalele). QI m soar deci viteza relativ a dezvolt rii* intelectuale. Prin defini ie, QI mediu al unui grup de copii de aceea i vîrst real este 100. Gradul de debilitate* mental este adesea caracterizat prin QI. Dificult ile de folosire a no iunii de vîrst mental la adul i au condus pe D. Wechsler s propun o defini ie cu totul diferit a QI. Performan ele* la un test* aplicat la subiec i din acela i grup de vîrst au fost repartizate, conven ional, pe o scal normalizat de medie* 100 i abatere-tip* 15. QI este definit prin nota § ob inut de subiect pe o astfel de scal . QI al lui Wechsler este deci un rang i nu un coeficient.

M. Huleau (G. D. s.)

Coeficient r Bravais-Pearson -> Corela ie

Coeren comportamental ->încercare profesional

Coeren lingvistic

Coeren a nu este o proprietate lingvistic a enun urilor, ci produsul unei activit i interpretative. Cel ce interpreteaz atribuie a priori sens* i semnifica ie* discursurilor* i nu formuleaz o judecat de incoeren decît în ultim instan . Judecata* de coeren devine posibil prin descoperirea cel pu in a unei orient ri argumen-tative* globale a secven ei* care permite s se stabileasc leg turi între enun uri lip-145

L-uyinuv

site eventual de conexitate (leg turi între forma ii lingvistice) i/sau de coeziune* si/sau de progresie i/sau — de i mai dificil — de pertinen situa ional .

J.-M. Adam

(G. N.)

Coeziune lingvistic

No iune semantic * avînd ca scop de a r spunde la întreb ri naive: cum se explic faptul c , atunci cînd se cite te i se în elege un enun (suit de cuvinte*, fraz * sau text*), se încearc (sau nu) un sentiment de unitate ? Cum ne d m seama, semantic, de faptul c o suit de cuvinte nu este o gr mad de cuvinte, iar un text — o juxtapunere de fraze? Diferen iat de conexitatea intern cu forman i lingvistici ai unei expresii (litere/sunete cu componen i morfosintactici) i operînd astfel din fraz în fraz , diferen iat de

asemenea de coeren a-pertinen a contextual , coeziunea semantic este un fapt de cotextua-litate* pe care no iunea de izotopie* permite s o teoretiz m.

J.-M. Adam

(G. N.)

Coeziune social

For e care reunesc membrii unui grup între ei, care ac ioneaz asupra lor pentru a-i împiedica s p r seasc grupul i care îi fac s reziste influen elor disruptive. Coeziunea se manifest prin solidaritatea între membrii grupului, prin cooperarea în vederea realiz rii de activit i conforme nor-melor de grup, diminuarea deosebiriilor interindividuale care poate s mearg pîn la adoptarea unor conduite puternic standardizate, i prin valoarea foarte mare atribuit de me nbrii s i recompenselor i însemnelor de stim decernate de grup. Coeziunea este cu atît mai puternic cu cît exist posibilit i de comunicare între membri, un consens asupra intereselor i opiniilor i cu cît grupul reu e te în ceea ce întreprinde. „ , ,

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Cogni tiin e -> tiin e cognitive

Cognitiv

Care se raporteaz la cogni ie*. Termenul nu figureaz nici în Vocabulaire de la Philosophie de A. Lalande din 1956, nici în Vocabulaire de la Psychologie de H. Piéron din 1951. Se întîlne te ocazional în Tr ite de Psychologie experimentale de P. Fraisse i J. Piaget din 1963, dar prezen a lui discret nu las s se întrevad locul pe care îl va de ine, dou zeci de ani mai târziu, în cea mai mare parte a scrieri-lor psihologice. El era totu i, în accep ia de cogni ie*, de uz curent mai de mult în vocabularul filozofic i psihologic englez. Tocmai datorit succesului curentului cognitivist*, f r îndoial , termenul trebuie s fi fost atît de generos preluat, într-un prim sens, el calific orice proces* de preluare sau tratare a informa iei* i se aplic în special pentru ceea ce se desprinde din percep ie*, din memorie*, din gîndire*, din limbaj*. El se opune deci celui de afectiv*, iar utilizarea lui consacr o împ r ire în dou sfere de mari func ii psihologice, i chiar de arii de activitate ale psihologilor.

într-o accep ie legat mai special de cog-nitivism*, el calific procesele localizate în cutia neagr *, în spirit* prin opozi ie cu comportamentele*. Termenul este, în acest caz, sinonim cu mental*, în acela i cadru epistemologic, cognitiv este uneori, dar nu cu necesitate, opus în elesului de neuronal* sau biologic i calific ceea ce este de resortul psihologiei (subîn eles cognitiv) prin opozi ie cu ceea ce este relevat de neurobiologie*. Opozi ia este paralel celei care distinge logicialul, software, de material sau hardware într-un ordinator. Cognitivul acoper deci nivelurile computa iei* i reprezent rii*, neu-ronalul limitîndu-se la realizare (implementare*).

într-un sens i mai diferit — îns se observ f r greutate leg turile între aceste diferite valori semantice ale cuvîntului — cognitiv face trimitere la func iile psihice superioare, implicînd elabor ri complexe, reprezent ri* de obiecte simbolice, respectiv prize de con tiin , în opozi ie cu acti-cognitivism

146

vit i automatizate sau cu regl ri specific biologice (cum sînt regl rile hormonale care intervin în emo ii* ori în desf urarea activit ilor instinctive*), sau i cu mecanisme care caracterizeaz receptorii* periferici*. Cognitivul nu scap constrîn-gerilor acestor niveluri mai elementare (cauzalitate* de jos în sus, ascendent *), dar el le moduleaz i le integreaz la rîn-dul s u (cauzalitate de sus în jos). Termenul a dobîndit ast zi o astfel de extensiune încît, dup ce a discriminat, de exemplu, înv area* cognitiv de înv area motorie, a devenit banal s se formuleze teorii cognitive ale înv rii (oricare ar fi ele), respectiv s se atribuie capacit i cognitive organismelor celor mai elementare.

M. Richelle (L. C. L.)

Cognitivism

Sub acest nume se desemneaz un ansamblu de concep ii psihologice al c ror obiect principal este studiul proceselor de achizi ie* a cuno tin elor* i de tratare a informa iei*. Termenul ca atare este o traducere a englezescului cognitivism; acest curent teoretic se institu ionalizeaz în momentul fond rii unui Centerfor Cognitive Studies la Universitatea din Princeton, la începutul anilor 1960. Cognitivismul integreaz unei lungi tradi ii de studii asupra rezolv rii de probleme* contribu iile mai recente ale psihologiei genetice* a lui J. Piaget, ca i contribu iile tiin elor formale cum sînt cibernetica*, teoria informa iei, sau concepte construite în domeniile fiziologiei i lingvisticii lui N. Chomsky. Cognitivismul atribuie comportamentelor observabile valoare de semne* a c ror studiere permite inferarea* de structuri subiacente care constituie veritabile obiecte ale acestei psihologii. Aceste structuri sînt descrise în termeni de algoritmi*, de automate* sau de euristici*, adic de obiecte formale autorizînd calculabilitatea*. Validitatea acestui demers se sprijin pe o metod de simulare*

sau pe cercetarea substratului fiziologic care suport aceste structuri. Din acest perspectiv , comportamentul este produsul regulilor de func ionare proprii subiectului; aici, conceptul de produc ie este o simpl transpozitie a celui de gîndire productiv *, chiar dac cel de reguli de func ionare exprim ambia raionalist de a stabili pentru această func ionare norme universale. Acest concep ie se abate radical de la cea a behavioris-mului* în care comportamentul rezult din circumstan e sau din reguli exterioare subiectului.

Reluînd o tradi ie filozofic de inspira ie raionalist care consider gîndirea ca un calcul*, cognitivismul s-a aliat cu informatica* de la care a împrumutat cea mai mare parte a metaforelor i modelelor. Acest orientare îlghideaz s construiasc o coresponden strict între diferitele opera ii logice sau „logicale” însu ite de subiect i opera iile asigurate de componentele fundamentale ale ordinaroarelor: unitate de control, unitate de calcul i memorie. Tot astfel, distinc iei clasice între material {hardware} i logicial {software} îi corespunde cea pe care cognitivismul o stabile te între sistem nervos i structuri cognitive. De la cibernetic , cognitivismul împrumut conceptele de reglare*, de control* i de feed-back*; din teoria informa iei, el comut sensul ad ugînd conceptului de informa ie o dimensiune semantic de care acesta este totalmente lipsit în modelul ini ial al lui C. Shannon; iar din fiziologie, cognitivismul preia no iunile de integrare* i de echilibru homeostatic*. De i permanent , referin a la ordinator ca ma in de tratare a informa iei nu permite totu i s se considere cognitivismul ca o psihologie de inspira ie mecanicist *: con-cepînd ordinarorul ca ma in care transform energia în informa ie i nu în mi care*, cognitivismul se îndep rteaz decisiv de concep iile înv rii* ca dezvoltare de deprinderi* i ale deprinderilor ca succesiuni de mi c ri. Istoria îndep rtat a psihologiei cognitive conduce la izvoarele psihologiei Formei* i a gîndirii sistemice i permite s se descopere acolo o origine comun : aceste concep ii se înr d cinez în filozofia spiritualist de la sfîr itul seco-

147

cogni ie

Iul ui al XIX-lea, care se opunea curentelor materialiste i pozitivist e a a cum se opun ast zi cognitivismul i behaviorismul. Din această filozofie provin distinc iile între latent i evident, material i logicial, comportament i structuri. Rezultatele cercet rilor neuropsihologice recente infirm ipoteza similitudinii structurale sau func ionale între sistemul nervos central i ordinaror. Acest constatare a condus cognitivismul la p r sirea progresiv a modelelor informatice în beneficiul modelelor de re ea* de automate de inspira ie neoconexionist *, în special în domeniul studiilor de memorie*. Ast zi, psihologia cognitiv se inspir într-o manier mai mult sau mai pu în coerent i strict din concep iile acestui curent în analizele sale asupra cogni iei*. De altminteri, însemn t ii acestei concep ii asupra cercet rilor fundamentale în psihologie îi corespunde utilizarea anumitor concepte ale cognitivismului în interven iile terapeutice sau în studiul rela iilor sociale.

P. Mengal

(G. N.)

Cogni ie

Ca i adjectivul cognitiv*, termenul cogni ie este importat recent în lexicul francez al psihologiei, ca de altfel i în acela al filozofiei: nu i s-a consacrat, în Vocabulaire de la Psychologie de H. Pieron, în 1951, decît o defini ie laconic : „act de cunoa tere”, pe care nu a re inut-o, nici n-a înlocuit-o edi ia rev zut din 1979; Vocabulaire de la Philosophie de A. La-lande, în 1956, îl men ioneaz ca „termen englezesc” i propune „a fi p strat pentru a desemna un act particular de cunoa tere, în opozitie cu cunoa terea în general”. Folosirea lui actual , care tinde s ia locul unor cuvinte cu sens echivalent sau apropiat (cunoa tere*, inteligen * etc), eviden iaz succesul curentelor de gîndire anglo-saxon de la care a fost împrumutat. Dar aceasta se explic , f r îndoial , i prin faptul c englezescul cognition are conota ii care lipseau termenilor folosi i pîn acum în francez i care r spundeau mai bine nevoilor descrierii i teoriei psihologice a momentului.

Cogni ie desemneaz , în primul rînd, ansamblul de acte* i procese* de cunoa tere, ansamblul mecanismelor prin care un organism dobînde te informa ie*, o trateaz , o conserv , o exploateaz ; cuvîntul desemneaz , de asemenea, produsul mental* al acestor mecanisme, considerat fie la modul general, fie referitor la un caz particular. Ceea ce este capital în în elegerea conceptului de cogni ie i, f r îndoial , i-a asigurat succesul printre psihologi este faptul c el trimite cu necesitate la activit i* psihologice i se încarc , în consecin , cu un sens mai specific decît cunoa terea, care se aplic la fel de bine cuno tin elor acumulate considerate independent de subiec ii care le-au dobîndit sau le utilizeaz . Termenul acoper , destul de logic, marile func ii psihologice tradi ional destinate s asigure organismului cî tigurile de informa ie necesare în schimburile sale cu mediul, respectiv, percep ia*, înv area* i memoria*, inteligen a*, func ia simbolic * i limbajul*. El diferen iaz acest domeniu de cel al pulsunii*, motiva iei*, emo iei*, afectului*. Raporturile dintre cogni ie i con tiin * sînt mai

pu în clare. În anumite cazuri, atunci când cogni ia se refer la nivelurile superioare ale activit ilor de cunoa tere, leg tura între cogni ie i con tiin este adesea afirmat sau implicit recunoscut . Aceasta se mai întîmpl atunci când termenul cogni ie se refer la informa ii sau elabor ri particulare (cum sînt cuno tin ele confruntate cu realitatea în terapiile cognitive). Totu i, în accep iunea lui dominant , termenul trimite la procesele care func ioneaz independent de orice priz de con tiin , care corespund în fapt aspectelor mentale, propriu-zis psihologice, ale func ion rii cerebrale. Problema de a ti dac , astfel în eleas , cogni ia eman dintr-un alt cîmp decît neurobiologia cerebral r mîne o tem central a dezbaterii asupra rela iilor creier-spirit. În schimb, este general admis c , în fond, cogni ie i comportament* sînt dou lucruri bine distincte, iar pentru psihologiile

cogni ie social

148

149

combinatoric

cognitiviste* prima a preluat tafeta de la cel de-al doilea în calitate chiar de obiect al psihologiei. În această privin , punerea la loc de cinste a conceptului de cogni ie coincide cu o întoarcere la sau cu o evolu ie spre o tiin a vie ii mentale sau a spiritului*. Aceast reabilitare este înso it frecvent, explicit sau implicit, de o reabilitare paralel a subiectului* ca factor de decizie al propriilor ac iuni, în favoarea indubitabil a vocabularului care se grefeaz pe cogni ie: decizie*, alegere*, selec ie* etc. Cogni ia joac deci un veritabil rol cauzal* în raport cu comportamentele, care nu mai sînt decît expresia sau manifest rile ei.

De altfel, se cuvine s ne întreb m ce adaug no iunea de cogni ie celor de percep ie i memorie, dac ea este mai mult decît o categorie inclusiv a acestora din urm (între altele). Se pare c se acord cogni-iei un rol modulator i organizator, în acela i timp: deci, pe baza experien ei trecute a subiectului, de ea depinde, de exemplu, triajul aten ionai* al stimulilor la intrare, care regleaz , subordonîndu-i unei gestiuni superioare a informa iilor, receptorii senzoriali ap i totu i s înregistreze i s transmit informa ii mai numeroase; ea asigur dezvoltarea informa iei stocate în memorie operînd grup ri*, indicative, în care coac ioneaz repere perceptiv e i semantice.

Dac este adev rat c la origine (adic aproximativ prin 1970), termenul cogni ie era în general rezervat psihismului* uman i dac este adev rat c el a cunoscut o extensiune de uzaj în cadrul cercet rilor experimentale i teoretice privind esen ial-mente subiec ii umani, el se aplic din ce în ce mai mult la studiul animalelor. În acest context, se reg sesc, într-un mod poate mai contrastant, diferitele valori ale termenului. Unii concep studiul cogni iei animale ca o cercetare, pe animale, a probelor de activit i psihologice superioare, cum este capacitatea de a recurge la semne conven ionale explorat pe cimpanzei. Pentru al ii, el este o abordare radical nou a psihologiei animale, în care se atribuie ani-

malului, oricare ar fi pozi ia lui pe scara speciilor, modalit i de func ionare centrate pe cogni ie în calitate de sistem de reprezent ri ale lumii cu care animalul in-terac ioneaz , comportamentele asigurînd această interac iune nemaiavînd alt interes decît acela de a manifesta cogni ia sub-

aCCnt -

M.Richelle

(L. C. L.)

Cogni ie social

Realitatea social este alc tuit din obiecte diverse, din propriet i i valori* variate: persoane (inclusiv propria persoan), situa ii, grupuri*, organiza ii i institu ii, roluri* i reguli. Cogni ia social este procesul prin care un individ dobînde te, construie te i între ine o cunoa tere a acestei realit i i, ca urmare, o produce i o reproduce. Ea implic structuri cognitive* (concepte*, scripte*, stereotipuri*, prototipuri*), concep ii (credin e*, cuno tin e, teorii implicite, reprezent ri sociale*), scheme sau ra ionamente (inferen e atributive, scheme cauzale, euristici). Cogni ia social este obiectul psihologiei sociale cognitive.

ERSOC

(G. N.)

Cognitiv (Func ie —) -> Func ie a limbajului

Cohort —> Transversal (Metod —)

Colateral

Comportament diferit de r spunsul operant i care apare în programele operante* cu înt rire* intermitent . Aceste comportamente sînt induse* dac sînt facilitate în raport cu niveluri de baz m surate în condi ii identice, dar în absen a prezent rii periodice a aceleia i cantit i de înt rire. M. P. Wilson i F. S. Keller au publicat în 1953 prima descriere a conduitelor colaterale, observate la oarecii supu i programului operant de Debit de R spunsuri Lent* (DRL). Luarea în considerare a unor activit i, altele decît r spunsul operant sau care scap controlului programelor de înt rire*, a favorizat recunoa terea importan ei constrîngerilor* biologice caracteristice speciilor

animale studiate. Ea a contribuit la reexaminarea critic a rolului exclusiv acordat mecanismului învării operante. Sub raport funcțional, conduitele colaterale observate în programele care impun o reglare temporală ar corespunde fie unor orologii comportamentale care ar dispensa animalul de estimarea duratei, fie unor inhibitori ai răspunsului operant, fie unor subproduse ale inhibiției* induse de programele operante care reclamă o reglare temporală a răspunsurilor, fie măcar unor distractori care îndepărtează subiectul de stimuli pasibili și induc răspunsul operant.

H. Lejeune

(G. N.)

Colecție -> Categorizare Colinergic -> Acetilcolină

Colorimetrie

Măsurarea a culorilor bazată pe un ansamblu de convenții. Colorimetria vizuală utilizează ochiul pentru a face comparații cantitative între stimulii* de culoare. Colorimetria fizică utilizează receptori* fizici pentru a-și face măsurătorile. Culorile sînt măsurate în termeni de tonalitate* sau tinte (lungimi de undă), de saturație (grad de puritate a culorii) și de luminanță (valoare energetică a strălucirii luminoase).

R. Genicot

(L. C. L.)

Comasat (înverire —)

înverire* realizată în condiții în care achiziția* este concentrată în timp, în opoziție cu înverirea distribuită*, în care achiziția este repartizată în timp în faze separate de intervale ce nu depășesc totuși o anumită durată, care ar antrena uitarea*. Toate circumstanțele rîmînd aceleași, înverirea comasată este mai puțin eficientă decît înverirea distribuită. Aceasta s-ar datoră fie unui efect de oboseală sau de supraîncălzire, fie absenței perioadelor de consolidare* pe care le autorizează înverirea distribuită.

M. Richelle

(N. C.)

Comă

Suspendarea conștiinței* și funcțiilor de relație, cu conservarea relativă a funcțiilor vegetative. Potrivit intensității, se disting coma vigilență (stadiul I) în care persistă posibilități de trezire prin incitări puternice, coma lejeră (stadiul al II-lea) în care persistă răspunsuri lejere la stimuli dureroși, coma profundă (stadiul al III-lea) care este însoțită de importante tulburări vegetative, coma depășită (stadiul al IV-lea) caracterizată electroencefalografic printr-un traseu electric plat indicînd o stare de moarte cerebrală. Evoluția regresivă sau mortală a comei depinde de cauza ei și de mijloacele terapeutice care pot fi puse în acțiune. Resursele actuale ale metodelor de reanimare care permit menținerea unei stări fiziologice normale la periferie în pofida existenței unei comede depășite pun numeroase probleme etice (continuarea îngrijirii, experimentare).

D. Widlocher

(G. N.)

Combativitate

Desemnează atitudinea de sportiv, atestînd simultan un angajament psihologic și corporal intens, în situație de competiție* și un control riguros al reacțiilor emoționale. Acest termen se opune în general celui de agresivitate*, pentru a desemna faptul că acești competitori, căuțînd succesul, nu depășesc limitele fixate de regulament sau de morală (codul fair play) și adoptă comportamente nepericuloase față de adversar.

M. Durând

(G. N.)

Combinatoric

Domeniu al matematicilor discrete care se interesează de asamblări, adică de maniere de a combina între ele obiecte diferite. Se pot distinge trei curente. Analiza combinatorică se referă la estimarea mai multor maniere de a combina elementele între ele

comandament

150

151

(aranjamente, permutări, combinații, d. ex.). Una din primele teoreme de combinatorică este formula stabilită de Euler, în 1740, valabilă pentru orice poliedru convex: numărul fezelor - numărul muchiilor + numărul vîrfurilor = 2. Combinatorica configurațiilor se referă la problemele de existență și de construcție a configurațiilor ale căror componente au raporturi determinate, satisfăcînd condiții de regularitate date, spre exemplu, de probleme de folosire a timpului și de organizare a competiției. Combinatrica structurală sau descriptivă este dedicată dezvoltării structurilor și limbajelor*, pentru a

descrie asocierile și cadrul general de validitate pentru teoremele combinatorice (d. ex., teoria grafurilor*). Unii psihologi (în special J. Piaget) au utilizat modele algebrice pentru a formaliza operațiile caracteristice ale diferitelor stadii de dezvoltare; ei au arătat că formele elaborate ale raționamentului (deducțiile, mai larg, operații formale) prezentau un caracter de necesitate care decurge din existența unei combinatorii în cadrul unui sistem operatoriu închis. În acest sens se vorbește uneori de „gîndire combinatorică”.

M. Baron și P. Duchet (L. C. L.)

Că adjectiv, cuvîntul combinatoriu caracterizează o problemă a cărei rezolvare necesită parcurgerea unui spațiu de căutare important care poate fi explicitat printr-un algoritm nondeterminist, comportînd, adică, etape de alegere. O metodă este numită combinatorie dacă ea constă într-o căutare enumerativă, prin încercări succesive.

M. Baron

(L. C. L.) Comandament -> Stil de comand

Comensualism

Desemnează o formă particulară de asociere între ființele aparținînd unor specii diferite, în care comeseanul trage profit din asocierea față de ceilalți fiinși și profite sau se dă uneze cu ceva oaspetelui. Co-

meseanul poate beneficia de adăpostul pe care îl oferă gazda, de zona de protecție pe care aceasta o asigură, de resturile de hrană pe care aceasta le abandonează. Atunci cînd un animal, prin hărțuire, constrînge pe un altul să-i cedeze cucerirea, se vorbește de cleptobioză, care este o formă particulară de parazitism. Sînt cazuri în care adesea este dificil de afirmat că nu există nici o formă de profit mutual (mutualism); dacă comeseanul, de fapt, aduce cel mai mic avantaj gazdei, de exemplu detectînd primul un prădător, asocierea devine o simbioză. Aceasta din urmă poate fi atât de strînsă, înînt ea devine obligatorie și antrenează o co-evoluție a partenerilor, cum este cazul cu anumite flori și insectele indispensabile polenizării lor.

J.-C. Ruwel

(G. N.)

Comisur

Comisurile sînt fascicule de fibre nervoase care stabilesc legături pe de o parte între cele două emisfere pentru comisurile interemisferice, pe de altă parte între nucleii centrali gri pentru comisurile diencefalice.

Există trei comisuri interemisferice:

1. corpul calos, cea mai importantă, leagă transversal cele două emisfere la baza scizurii interemisferice, constituind o punte deasupra diencefalului; el reunește arii corticale asociative, simetrice sau nu;
2. trigonul sau fornixul este format din două arcuri de cerc anteroposterioare care converg în regiunile lor superioare și medie pentru a forma o comisură; stîlpii anteriori se termină în tuberculii mamilari; trigonul leagă de aceeași parte hipocampusul cu tuberculii mamilari prin căi olfactive și cele două hipocampusuri prin fibre interemisferice;
3. comisura anterioară este situată în peretele celui de-al treilea ventricul, între stîlpii anteriori ai trigonului și extremitatea anterioară a corpului calos; ea leagă nucleii amigdalieni între ei. Comisurile au rolul de a integra diferitele funcții ale celor două emisfere; această integrare este ilustrată prin sindromul de deconexiune interemisferică sau creier dedublat, datorat unei secționări a corpului calos sau unor cazuri de agenezie congenitală a corpului calos. Comisurile diencefalice sînt mai numeroase; printre cele mai importante trebuie citate comisura albă posterioară, comisura interhabenulară, comisura subtalamică a lui Forel, comisura intertuberiană, comisura interstriată a lui Meynert. Comisura gri este un punct de substanță gri între cele două talamusuri, plasată de-a latul celui de-al treilea ventricul.

R. Decombe și M. Le Moal (G. N.)

Comparator —> Discriminare, Feed-back, TOTE Unit

Comparatie

Activitate perceptivă sau logică implicînd reperarea deosebirilor și asemnărilor. Procedeu lingvistic sau logico-verbal constînd în stabilirea unei relații de echivalență sau de corespondență între realități aparținînd unor domenii diferite; analogia și metafora constituie cazuri particulare ale acestui procedeu.

În psihologia experimentală, procedurile de comparare intervin în numeroase experimente implicînd o

judicat * de deosebire sau de identitate între doi stimuli, cum sînt determinarea pragurilor* diferențiale* sau estimarea echivalenței semantice ori logice între enunțuri. Pentru H. Wallon, acest termen desemnează una din fazele caracteristice ale „reprezentării lucrurilor”, în măsura în care aceasta din urmă accede la dezvoltarea categoriilor* mentale. În dezvoltarea fazei precategoriale sincretice, comparația reprezintă cea de-a patra etapă, urmînd denominării, descrierii și povestirii. Ea comportă tratarea asemănărilor și deosebirilor între obiecte și imagini. În vreme ce descrierea și povestirea decurg încă din gîndirea prin cupluri* propriu-zis, comparația este destinată să o depășească prin introducerea unui al treilea termen.

E. Jalley și M. Richelle

(G. N.)

Comparație socială (Teorie a —)

Prin comparație socială este desemnată tendința individului de a evalua validitatea opiniilor* și aptitudinilor sale comparîndu-le cu cele ale altuia. Teoria, elaborată de L. Festinger în 1954, postulează că această tendință:

1. se manifestă în absența unor criterii de referință obiective;
2. conduce individul să evite a se expune la ceea ce merge împotriva a ceea ce el gîndește sau să reducă discrepanța. Această teorie, extinsă de S. Schachter la domeniul emoțiilor*, permite explicarea unor fenomene ca presiunea spre uniformitate, formarea grupurilor, afilierea*, comunicarea* în interiorul grupurilor sau atracția interpersonală*.

F. Askevis-Leherpeux

(G. N.)

Comparație statistică —» Analiză de varianță

Compensare

Dintre cele două sensuri generale ale termenului, compensația și restabilirea unui echilibru*, cel de-al doilea este utilizat în psihopatologie. Este folosit în numeroase accepțiuni pentru a defini maniera în care un comportament*, sentimente*, dorințe* sau credințe* se dezvoltă sau se întresc pentru a constitui o contrapondere la o deficiență sau la o tendință care este sursă de neplăcere. Se va vorbi, astfel, despre compensarea unui sentiment de inferioritate, a unui deficit de capacități* fizice sau cognitive, a unor dorințe care nu-și găsesc satisfacerea sau a unei tulburări de personalitate. Dacă simțul comun poate profita din acest tip de explicație, caracterul ei vag și prea general cere să fie precizate mecanismele care operează pentru a realiza acest efect. „uz-ji» r

D. Widlocher

(G. N.)

Competență

Capacitate într-un domeniu dat sau capacitate de a produce cutare sau cutare conduită. Acest sens nu diferă de cel pe care

competență lingvistică

153

complement modal

termenul îl are în limbajul curent. Totuși, competența nu face parte din lexicul psihologiei timpurii înainte ca N. Chomsky să elaboreze, în contextul lingvisticii generative*, opoziția competență - performanță* (v. Competență lingvistică). Prin analogie cu această ultimă utilizare, termenul sugerează în general o capacitate care nu se manifestă clar și complet, fie că anumiți factori interferenți o degradează atunci cînd ea se traduce în performanță, fie că metodele noastre de observare și dovedesc insuficiente pentru o bună stingere. Studiile asupra competențelor sugarului sînt de resortul acestui ultim caz. În ceea ce privește primul caz, mult mai apropiat de opoziția pusă în evidență de către N. Chomsky, el se înscrie, într-o accepțiune curentă, în teoriile cognitive*, care disting nivelul structurilor* și mecanismelor mentale și cel al comportamentelor observabile, privilegiînd net pe primul. Astfel, competența perceptivă, motorie, cognitivă, mnemonică etc. trimite la ceea ce subiectul este, în mod ideal, în măsură să perceapă, să facă cu mîchii și să cunoască, să-și amintească etc, fără ca propriile comportamente să le reflecte în mod necesar perfect. Abaterile nu trebuie totuși să fie pusă decît pe seama circumstanțelor defavorabile de exprimare a competenței deja prezente: se va distinge deci competența potențială*, de la care nu se va aștepta să se traducă în comportamente înainte ca dezvoltarea sau o oarecare învățare să fi intervenit. „

M. Richelle

(G. N.)

Competență lingvistică

în gramatica generativă*, termen tehnic introdus de N. Chomsky pentru a desemna capacitatea pe care o are un locutor-auditor ideal al unui limbaj dat de a produce și în elegeri o infinitate de fraze* corecte gramaticale. Competența desemnează de fapt cultura implicată a limbii, adică un sistem interiorizat de

reguli* care constituie gramatica* acestei limbi; astfel definit, competența corespunde în parte conceptului de „limbă” în lingvistica structurală. De

altminteri, acest sistem interiorizat răspunde în aceeași măsură de intuiția* gramaticală a subiecților vorbitori, adică de posibilitatea pe care subiecții o au de a interpreta fraze ambigue sau de a emite judecăți de gramaticalitate asupra oricărui enunț care li se prezintă. Se distinge în general o „competență universală”, constituită din regulile care se regăsesc în gramaticile tuturor limbilor, și o „competență particulară”, constituită din regulile specifice ale unei limbi particulare (v. Performanță).

M. Hupet

(G. N.)

Competență minimală

În timp ce, în sens uzual, competența* este capacitatea de a îndeplini în mod satisfăcător o sarcină dată, competența minimală corespunde gradului inferior al cunoștințelor sau abilităților*, grad apreciat ca acceptabil în funcție de criteriul mai mult sau mai puțin explicit. Trecerea clasei la joacă sau obținerea unui certificat ori a unui brevet de absolvire a studiilor prescolare: pune la minimum competența fost atinsă sau depășită. Constatarea unor carențe grave în învățarea* colară de bază a făcut din evaluarea* competențelor minimale, în special în privința lecturii*, a expresiei scrise și a matematicii, o chestiune de mare actualitate. Studiul științific, mai ales începând cu 1970, problema fixării notei* sau a zonei de separare între competență și incompetență s-a dovedit a fi de o mare complexitate.

G. De Lanasheere

(G. N.)

Competență percepută sau sentimentul competenței. Construcția cognitivă corespunzătoare opiniei pe care un individ o are despre propria sa valoare, în plan cognitiv, social și fizic. Această reprezentare, relativ stabilă la adult, este consecința experiențelor realizate în copilărie: rezultate obținute în situații diverse, reacții sociale etc. Ea are un rol reglator în motivație*, individul se orientează către activitățile în care el se

simte competent și în care se angajează într-o manieră intensivă. „„

M. Durând

(G. N.)

Competitivitate

Anumiți sportivi sînt mai buni competitori decît alții; ei au o predilecție pentru competiție* și o mare eficacitate în această situație. Motivația* lor, bazată în mod esențial pe trebuința de îndeplinire*, este de a așeza natură încît ei caute intensitate succesului și compararea cu altul. Eficacitatea, independent de nivelul de aptitudine* și de abilitate*, este legată de capacitatea lor de a controla reacțiile emoționale asociate competiției (stres*, agresiuni*), ca și inhibițiile* pe care ea le generează (sentiment de incompetență, frică de a învinge*).

M. Durând

(G. N.)

Competiție

Cel mai frecvent opus cooperării*, competiția desemnează o formă de interacțiune între indivizi (sau grupuri) în a călă încît fiecare caute să maximizeze propriile achiziții. Primele lucruri experimentale arată că grupurile cooperante au o producție cantitativă și calitativă superioară celei a grupurilor competitive. Mai tîrziu, interesele cercetătorilor se diversifică și se constată dezvoltarea a două noi familii de cercetări: primele, referitoare uneori la teoria jocurilor*, sînt centrate pe aspectele strategice ale cooperării și competiției în situații de conflict, în timp ce secunde arată că, pentru a ameliora relațiile între grupuri, se cuvine ca, în același timp, să se favorizeze cooperarea în sînul lor și să se reducă competiția care le opune.

F. Askevis-Leherpeux (L. C. L.)

În cadrul competiției sportive, succesul depinde considerabil de valoarea performanțelor motorii* individuale sau colective. Potrivit regulilor sportului, adversarii pot acționa succesiv (alergări în atletism sau cursa contra-cronometru pe echipe în ciclism) sau simultan și în acest caz înfruntările sînt fie paralele (cursa de atletism sau canotaj), fie reciproce (judo sau fotbal). Situațiile de competiție sînt în general percepute ca foarte atractive, în ciuda diferențelor individuale notabile datorate, în parte, practicilor educative. Ele prilejuiesc o întărire a coeziunii între membrii grupului și o creștere a agresivității* față de parteneri.

Ele sînt ocazia unei evaluări sociale în care sentimentul de competență* al competitorului este în joc, ca și imaginea despre sine pe care el dorește să o ofere celor apropiați. În toate cazurile, pentru el este vorba de a găsi cel mai bine constrîngerile regulamentare și materiale ale activităților, precum și resursele* proprii. Aceste obiective contradictorii provoacă uneori distorsiuni sau pervertiri: triuri și înclăriri ale regulamentului, ameliorare artificială a resurselor prin dopaj, incapacitate de a stăpîni

stresul* sau de a controla agresivitatea personal .

M. Durând

(L. C. L.)

Complement amodal -> Amodal

Complementar

Termenul califică două categorii de fenomene sau procese ale căror acțiuni produc efecte care se conjugă și se completează, în cadrul modelului său de dezvoltare cognitiv, care tinde să minimizeze procesele de criză și de conflict*. J. Piaget folosește noțiunea de complementaritate ca principiu de reducere a unui antagonism* inițial. Pornind de la o stare de nediferențiere* primitivă în care ele sînt antagoniste, asimilarea* și acomodarea* se disociază și ajung la o stare de echilibru*, care le face complementare. După H. Wallon, raporturile între sugari (0,6-1 an) se organizează potrivit unor roluri* complementare. De altfel, potrivit predispozițiilor, temperamentul, pe de o parte, circumstanțele, condițiile de existență, pe de altă parte, sînt factori* de acțiune complementară . „ T „

E. Jalley (G. N.)

Complement modal ~> Modal

completare

154

155

componameructfici r »

Completare -> Modal

Complex de inferioritate -> Inferioritate

Complexitate cognitiv

Bogăția conținutului ideational și a componentei cognitive a unei atitudini* sau reprezentări*. Persoanele caracterizate printr-un înalt grad de complexitate cognitivă pentru un obiect dat sînt capabile să folosească, pentru a-l descrie și evalua, numeroase concepte independente. Un indice de complexitate cognitivă poate fi calculat pornind de la datele obținute cu ajutorul grilei lui G. H. Kelly* .

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Complexul lui Oedip

S. Freud a descoperit încă din 1897, asupra lui însuși și în cadrul autoanalizei* sale, existența unor dorințe inconștiente de moarte dirijate contra tatălui său, a unor dorințe incestuoase îndreptate către mama sa și a unei legături între acestea două. El a înțeles că împotriva acestei nu numai cu pacienții săi, ci și cu ansamblul oamenilor și se referă la Oedip-Rege al lui Sofocle. Însă abia în 1908 a descris complexul nuclear al nevroticilor*, iar în 1910 îl numește complex Oedip. S. Freud a descris de la început forma pozitivă sau directă a complexului Oedip masculin: dorințe incestuoase pentru mamă, sentimente ambivalente* cu privire la tată care este, în același timp, un rival și un obiect* de dragoste și de identificare*. Această formă directă coexistă sau alternează cu forma numită negativă sau inversă: dorințe homosexuale pasive pentru tată, sentimente ambivalente cu privire la mamă. Aceste două forme ale complexului cedează refuzului* motivate prin frica de castrare*, când castrarea este sesizată ca o pedeapsă (formă directă), ca o consecință sau o condiție a raportului sexual cu tatăl (formă inversă). Forma directă a complexului Oedip feminin, din contră, începe, după Freud, cu complexul de castrare*: invidia de penis* ar determina fiica de la mama sa și ar determina-o să aleagă tatăl ca obiect sexual; în ce

privește forma inversă, ea se diferențiază greu de atașamentul preoedipian față de mamă. Complexul Oedip este, în același timp, o etapă a vieții individului, trăită, după S. Freud, între doi și cinci ani, și un organizator permanent al fantasmelor* și dorințelor inconștiente. M. Klein a precizat formele feminine ale complexului Oedip, a căror specificitate se pasează în parte lui S. Freud; ea a pus accentul pe formele arhaice ale acestui complex, care s-ar schița încă de la sfîrșitul primului an de viață, ar fi dintr-o dată feminin la ambele sexe și dominat de scopuri sadice-orale* și sadice-anale* și de imago*-uri terifiante ca cele ale prînților combinați* . „ „

J.-M. Petot

(G. N.)

Comportament

Activitatea a unui organism în interacțiune cu mediul* său înconjurător. Termenul desemnează când ansamblul activităților, în general (comportamentul uman), când o anumită activitate particulară (comportamentul de îngrijire corporală, toaletaj*). Pus în evidență la începutul secolului de H. Pierson (1908) în Franța, și de J. B. Watson (1913) în Statele Unite, cuvîntul comportament este asociat istoric redefinirii a însuși obiectului psihologiei pe care îl propunea behaviorismul*. În sens restrîns, noțiunea de comportament se limitează la activitățile direct observabile ale organismului, ceea ce exclude, cel

pu in la prima privire, st rile de con tiin *, gîndurile*, sentimentele*, reprezent rile* i alte activit i interne. în sensul mai larg, care a fost mult vreme acela al unei folosiri pu in contestate a cuvîntului, i pe care o ap r explicit anumi i bqhaviori ti, ca B. F. Skinner, no iunea se extinde i la activit ile interne i întîlnite pe cea de conduit * propus de P. Janet. în această ultim perspectiv , caracterul direct observabil nu este luat ca un criteriu important, psihologia asumîndu- i, între altele, ca sarcin , dep irea condi iilor de observare direct imediat f cînd accesibile fenomene pîn atunci inobservabile. Cu toate acestea, în concep iile cog-

I

nitiviste*, pentru care obiectul psihologiei înceteaz s fie comportamentul în favoarea trat rii informa iei* sau a reprezent rii, disocierea între comportament i activit i interne este din nou accentuat . Comportamentul nu este, în această viziune, altceva decît o manifestare a proceselor interne, util , cel pu în tranzitoriu, pentru a face cu privire la acestea inferen e* fondate. No iunea de comportament, pentru cei care au ales-o ca obiect al psihologiei*, facilita f r îndoial articularea ei la psihologie; îns ea a orientat-o spre această limitare. Astfel, psihologii au depus mult energie pentru a preciza specificitatea studierii comportamentului în raport cu cea a func ion rii sistemului nervos, f r a eluda decît par ial dezbaterea asupra raportului creier-spirit care traverseaz pîn în zilele noastre toat istoria rela iilor dintre psihologie i fiziologie. Tocmai în cadrul acestei preocup ri pentru delimitarea ariilor a fost propus distinc ia între comportamentul molar* i molecular*, primul, global, sesizat în semnifica ia sa fundamental , fiind de resortul psihologiei, cel de-al doilea, analizat ca detaliere fragmentat a ac iunii musculare, fiind rezervat fiziologiei. Pu ini psihologi i fiziologi au aderat la acest decupaj artificial r mas, de altminteri, total str in unei alte tradi ii tiin ifice care a pus la loc de cînst conceptul de comportament, respectiv, etologia*, desemnat adesea de c tre cei ce o practic — biologie a comportamentului.

Atunci cînd se refer nu la o no iune general (comportamentul), ci la o activitate particular , termenul indic problema definirii unit ilor pertinente: unde începe i unde se sfîr e te un comportament? Potrivit nivelului de observa ie* i de analiz la care el se situeaz , psihologul va avea de f cut o alegere, puînd merge de la unitatea segmentar a analizei mecanice a mi c rii* (fiecare rotare reperabil a capului, de exemplu, este înregistrat) la actual* organizat în raport cu o finalitate* (construirea cuibului este definit ca un comportament). La o extrem , comportamentul este o unitate descriptiv minimal , decupat

în mod conven ional dar justificat metodologic, în fluxul continuu al activit ilor subiectului; la cealalt extrem , el este o unitate func ional înzestrat cu semnifica ie în adaptarea organismului la mediul s u. La acest ultim pol se coreleaz no iunile de comportament preg titor*, consu-matoriu*, operant*.

Comportament guvernate de reguli: potrivit unei distinc ii introduse de Skinner (1963), comportament instituit la subiectul uman prin mijlocirea instructajelor sau informa iilor verbale, în opozi ie cu comportamentul modelat de contingen e*, care implic o expunere direct la condi iile mediului.

(V. Colateral, Indus).

M. Richelle

(G. N.)

• Pieron H. (1908), "L'évolution du psy-chisme", Revue du Mois, martie 1908 — reprodus în De Vactinie l'homme, voi. I, 4, PUF, Paris, 1958 — Skinner B. F. (1963), „Operant Behavior”, în American Psycho-logist, 18, 503-505; reprodus în Contingencies of Reinforcement, Appleton Century Crofts, New York, 1969. Traducere (1911): Vanalyse experimentale du comportement (trad. A. M. Richelle i M. Richelle), Dessart-Mardaga, Bruxelles. — Watson J. B. (1913), „Psycho-logy as the Behaviorist Views it”, în Psycho-lugical Review, 20, 158-177.

Comportament agresiv —> Agresiv (Comportament —)

Comportamental (Terapie —)

Form de psihoterapie caracterizat prin-tr-o ac iune dirijat spre simptome*, considerate drept comportamente* modificabile, cu ajutorul unor prescrip ii privitoare la regulile înv rii*. De fapt, psihoterapia comportamental pleac de la principiul c tulbur rile mentale rezult din înt ririle* care au condus la fixarea de comportamente stabile. Pot fi utilizate numeroase metode: inhibi ia reciproc vizeaz dezvoltarea unui nou r spus care se substituie r spun-sului-simptom de fiecare dat cînd situa- ia-stimul se repet . Pentru a o realiza, s-ar putea recurge la tehnicile de relaxare (desensibilizare sistematic). Tehnicile de

comportament alimentar

156

generalizare i de reducere a stimul rii utilizeaz expunerea repetat la stimuli patogeni atenua i. Tehnicile de practic negativ vizeaz suprimarea r spusurilor-simptom, antrenînd subiectul spre a le reproduce voluntar. Tehnicile de condi ionare pozitiv controlat caut s creeze o condi ie nou ,

destinat luptei contra simptomului. Tehnicile de aversiune, în fine, au ca scop să creeze într-o manieră negativă. Toate aceste metode necesită cooperarea activă a pacientului și tind să neutralizeze orice interacțiune afectivă care ar depinde de cadrul acestei cooperări. Ele se disting deci radical de abordarea psihodinamică bazată pe înțelegerea mobilurilor care ar determina simptomul și pe utilizarea componentelor afective ale relației terapeutice. Comportamentaliștii acordă o mare importanță definirii precise și concrete a comportamentelor-între și a condițiilor în care acestea se realizează. Ei pun accentul pe interesul practic al tratamentelor de scurtă durată și pe posibilitatea de a măsura obiectiv rezultatele observate. Terapiile comportamentale nu se aplică numai la tulburări mentale marcante, ci și la conduite considerate nocive (toxicomanie*, tabagism, tulburare socială, inhibiție profesională etc). Sub termenul de terapie cognitivă, de douăzeci de ani încoace se dezvoltă metode care, conservând principiile generale ale terapiei comportamentale, pun sub semnul prescrierii nu comportamente, ci activități mentale destinate luptei contra simptomelor pur mentale sau compensării lor (stări depresive, idei obsedante etc).

D. Widlocher

(G. N.)

Comportament alimentar -> Alimentar (Comportament —)

Comportament de alternan-

nan

Alter-

Comportament de tip A și B

Doi cardiologi americani, M. Friedman și R. H. Rosenman, au definit noțiunea de tip A pornind de la relația statistic semnificativă observată între un ansamblu de comportamente și o împrejurare saturată de maladii cardio-vasculare, neexplicată prin factorii de risc clasici (hipertensiune, colesterol, tabac). Acest tip de comportament este caracterizat printr-un simț ascuțit de competiție, o luptă neîncetată pentru reușită, hiperactivitate, vorbire explozivă, tensiune a musculaturii faciale, sentimentul urgenței și al sfidării permanente, comportamentul de tip B nefiind definit decât prin absența acestor caracteristici. „r”,

P. Lidvan

(G. N.)

Comportament dipsic -> Dipsic (Comportament —)

Comportament exploratoriu -> Exploratoriu (Comportament —)

Comportament indus -> Indus (Comportament —)

Comportament matern -> Matern (Comportament —)

Comportament parental -> Parental (Comportament —)

Comportament redirijat -> Activitate re-dirijată

Comportament reproductiv -> Reproductiv (Comportament —)

Comportament sexual -> Sexual (Comportament —)

Comportament înt -> înt (Comportament —)

Compoziție -> Stimul

Compoziție tranzitivă -> Grupare

Comprehenșiune lingvistică

În psihologie, termenul de comprehenșiune este utilizat pentru a desemna, în același timp, un proces și rezultatele acestuia, în prima accepție, se face referire la ansam-

blul operațiilor simultane și secvențiale de tratare a informației* aplicate la stimuli de diferite niveluri de complexitate (un cuvânt*, o frază*, o povestire*); în acest plan, distingem comprehenșiunea producției*. Studiul experimental al acestor operații se face supunând subiecții la diferite sarcini* având ca obiect diverse tipuri de materiale: sarcini de simplă lectură*, de verificare, de asortare, de rezumat*, de rapel* etc. Astfel de studii privilegiază, în general, măsurile proporției de răspuns care este considerat ca un bun indicator al proprietăților proceselor cognitive subiacente. În cea de-a doua accepție, se face referire la produsul acestei tratări, adică la înșirarea și interpretarea stimulilor: se consideră că, în general, ea poate varia în funcție de adâncimea tratării aplicate, ca și în funcție de amploarea activității inferențiale pe care

subiectul poate să o dezvolte. WT

M. Hupet

(G. N.)

Comprehenșiune logică

În logica clasică, comprehenșiunea „marchează” atributele conținute într-o idee” (Logica de la Port-Royal), adică proprietățile care determină un concept*. Sub influența limbii engleze, se vorbește, de asemenea, astăzi, de intenție*. Comprehenșiunea este duală față de extenșiune*. În teoria mulțimilor*, există o axiomă numită axioma de comprehenșiune care stabilește existența anumitor ansambluri de

elemente care au o aceeași proprietate.

J.-B. Grize (L. C. L.)

Comprehensiune subită

Expresia traduce, în mod satisfăcător termenul englezesc insight și termenul german Einsicht, aplicat de W. Kohler în 1917 la reorganizarea câmpului* care-l conduce la soluție, după încercări infructuoase, pe cimpanzeul supus unor probleme* practice. Caracterul subită nu este, în realitate, o caracteristică esențială a comprehensiunii*, ci mai curând a reluării activității observabile, de execuție a soluției.

Această activitate urmează efectiv unei

faze de inactivitate pe care un observator este tentat să o interpreteze ca o reflecție. Nimic nu permite a se infera rapiditatea comprehensiunii, nici de altfel rolul pe care reprezintă rile* mentale îl pot juca. Observațiile lui Kohler sugerau totuși prezența, la maimușă superioară, a unor tatonări interiorizate.

M. Richelle

(G. N.) Compromis —> Forma iune de compromis

Compulsie

Tendința de a efectua anumite acțiuni și de a le repeta, compulsia este un act caracterizat prin patru criterii: o neconcordanță cu acțiunile în curs, o constrângere de a fi repetat, o funcție de a scăpa de teama îngrozitoare față de ceea ce s-ar putea întâmpla dacă aceasta nu s-ar realiza și o ego-distonie*, adică o nonconformitate sau o dizarmonie față de ansamblul organizării sale. Compulsia se întâlnește în cursul stărilor nevrotice, în special în nevroza obsesională*. Această noțiune a devenit un veritabil concept în teoria psihanalitică, în acest domeniu, se ridică actualmente o problemă terminologică: pentru a transcrie termenul Zwang trebuie să se mențină în limba franceză (și în limba română — n.t.) un termen identic sau, din contră, să se reinventeze doi termeni diferiți, compulsie, pe de o parte, și constrângere, pe de altă parte, primul aplicându-se la nevroză, cel de-al doilea la inconștient? Cu alte cuvinte, trebuie să se aplice termenul Zwang la fel de bine la nevroză ca și la inconștient? În acest ultim caz, s-ar putea distinge două tipuri de constrângeri care, atunci, nu s-ar mai chema compulsie: constrângerea pulsivă și constrângerea fantasmei inconștiente.

A. Braconnier (G. N.)

Calcul, calculabil —> Calcul

Comunicare

Într-un sens foarte larg, acest termen desemnează orice proces prin care o informație este comunicată

158

Informația* este transmisă de la un element la altul, aceste elemente fiind de natură biologică (comunicațiile în sistemul nervos*), tehnologică (procedeele de telecomunicație) sau socială. În sensul strict pe care îl vom adopta, ea se limitează la acest ultim aspect și poate fi definită ca un proces prin care congenezii interacționează, în cadrul finalităților de supraviețuire a grupului, prin mijlocirea unor semnale* mai mult sau mai puțin specifice. Procesul de comunicare se realizează totdeauna într-un episod comportamental: un act (declanșator*) produs de un membru al grupului antrenează o modificare de comportament la un congener. Pentru a diferenția episodul comunicativ de alte forme de interacțiune comportamentală, două criterii trebuie luate în considerare: statutul social al interacțiunii* și gradul de specificitate al comportamentului declanșator. Nu vom vorbi de comunicare decât atunci când un episod comportamental se înscrie în cadrul de finalități colective generate de reguli de organizare a speciei sau grupului. La cea mai mare parte dintre animale, comportamentele comunicative contribuie într-un mod direct și evident la supraviețuire (nutriție, reproducere, evitarea pericolului) și regulile de interacțiune sunt generate de potențialul genetic al speciei (emisie de „feromon*” la furnici, „dans*” la albine etc.). La mamiferele superioare, capacitatea de comunicare înscrisă genetic se realizează în secvențe comportamentale care fac obiectul învățării*. Sistemul de reguli este, din acel moment, generat de grup și dobândește statutul de cod* convențional. La om, în fine, capacitatea de specie se realizează în diverse coduri convenționale cu caracter socioistoric, care fac în plus obiectul reprezentărilor* individuale: comunicarea este din acel moment generată simultan de către grup și de către indivizi.

La anumite specii, comportamentul declanșator al episodului comunicativ nu prezintă nici o specializare aparentă: strigătul stă-n-cu-ei este în primul rând o reacție condiționată* la perceperea anumitor prădători; contextul* interacțiunii (poziția animalului

„pîndar” și cea a congenezilor și îndeosebi) îi conferă un statut de semnal. La alte animale, asistăm la o primă formă de specializare: parada* ghidrinului, ca și „ritualurile*” a numeroase păsări constituie transformări comportamentale care, într-un context determinat, dobândesc statutul de semnal. La om, în fine, dotate cu un statut de semnal (sau de semn*) sunt comportamentele specifice (ca producția sonoră). Oricare ar fi gradul de structurare socială a speciei și oricare ar fi gradul de specializare al semnalului declanșator, informația* generată în episodul comunicativ are un statut dublu.

Pe de o parte, informația se poate defini ca efect comportamental al semnalului; aceasta este „valoarea* de schimb” a acestui semnal. La specia umană, de exemplu, individul care a învățat o limbă cunoaște valoarea reprezentativă medie a fiecărui semn; el cunoaște sensul* sau semnificatul*. Partea stabilă a relației semnal-sens este cea care incită observatorul neavertizat să interpreteze orice episod comunicativ potrivit schemei inspirate de R. Jakobson (1963): un emițător* dornic să transmită o reprezentare o va transforma în suite de semnale, conform regulilor codului (encodare* a mesajului*) și o va pune la dispoziția receptorului* care va efectua operația inversă de decodare*. O astfel de schemă nu este valabilă decât pentru a descrie comunicarea unor anumite mamifere superioare. La cea mai mare parte dintre specii, de fapt, actul de comunicare nu implică autoreprezentarea lui: emițătorul nu dispune de mijloace cognitive care să-i permită să pună în relație declanșatorul și efectul lui și să dozeze astfel pe primul cu statutul de semnal, iar pe al doilea cu statutul de sens. El nu poate, prin urmare, să aibă intenția* de a transmite pe cel de-al doilea prin intermediul primului.

Pe de altă parte, valoarea informativă a unui semnal constituie totdeauna și un efect de interacțiune; un comportament nu este semnal decât prin raporturile funcționale pe care le întreține cu contextul său. La speciile inferioare, acest efect al con-

159

conștiență

textului este direct. La specia umană, el este mediatizat, adică organizat prin reguli de interacțiune socială* care au fost descrise, de exemplu, în termeni de reguli de folosire (L. Wittgenstein, 1953) și în termeni de ritualuri* de interacțiune (E. Goffman, 1967). Acest efect al contextului conferă semnalului valoarea sa informativă secundă

sau semnificativă* sa. „ „ „ „

J.-P. Bronckart

(G. N.)

• GOFFMAN E. (1967), *Interaction Ritual. Essays in Face-to-Face Behavior*, Doubleday, New York. Traducere (1974): *Les rites a l'interaction* (trad. A. Kihm), Editions de Minuit, Paris. — Jakobson R. (1963), *Essais de linguistique generale. Les fondements du langage*, Editions de Minuit, Paris. — Wittgenstein L. (1953), *Philosophical Investigations*, Basil Blackwell, Londra. Traducere (1961): *Investigations philosophiques* (trad. P. Klossowski), Gallimard, Paris.

Comunicare nonverbală

Opusul comunicării* verbale, ea este concepută de mult timp ca limbaj*, în sens strict. În această viziune, toate celelalte forme de comunicare (chiar și scrisul) sunt considerate ca secundare, derivate sau substitutive.

Teoriile contemporane ale comunicării, influențate de discipline atât de diverse ca lingvistica* enunțurilor*, psihologia, sociologia, antropologia*, etologia* animală etc, asigură astăzi locul cuvenit comunicării nonverbale, bazându-se pe ipoteza canalelor multiple ale comunicării umane. Comunicarea umană este concepută ca o enunțare eterogenă rezultând din combinarea de elemente vocal-acustice și vizuale, canalul acustic pierzându-și locul preponderent. Primele sunt constituite nu doar din latura verbală a limbajului, ci și din toate elementele melodice și intonative ale celorlalte funcții expresive și estetice sunt esențiale. Secundele se clasează în semne statice (tip morfologic, gesturi, mișcări etc), cinetice lente (posturi* etc.) și, în fine, cinetice rapide (mimici* faciale, gesturi* etc). Primele două categorii participă la definirea contextului* comunicării: vârsta, sexul, mediul sociocultural, dispozițiile etc. Semnele cinetice ar fi și ele cotextuale*, în măsura în care ar participa la elaborarea enunțurilor și deci a enunțului. Tendința actuală rezervă termenul de comunicare nonverbală elementelor statice rapide:

posturo-mimico-gestualitatea.

D. Peraya

(G. N.)

Comunitate terapeutică

Concept datorat lui M. Jones, din 1972, pentru a descrie o formă de socioterapie destinată unor instituții psihiatrice de adulți. Ea reclamă participarea activă a pacienților și punerea în discuție a patologiei lor. Reuniuni și întâlniri sunt favorizate, respectiv impuse de către personalul de îngrijire, iar crizele sunt folosite pentru un scop terapeutic. Îngrijirea medicală comportă un aspect de tratare individuală și un aspect de readaptare socială. Un ideal comun de vindecare este întreținut și însoțit de o susținere a evoluțiilor personale, prin integrarea celor mai bolnăvi în grupe de vechi pacienți care se reunesc cu sau fără un psihoterapeut. Aceste comunități sunt adesea organizate în jurul unei probleme precise: toxicomanie, obezitate, alcoolism (Alcoolici Anonimi). Ele recurg în acest caz la grupuri de confruntări terapeutice foarte directe, respectiv brutale, cu durată scurtă; în compensație, pacienții beneficiază de o întreținere materială totală. Acest demers a fost larg utilizat și popularizat și de antipsihiatrie*.

D. Anzieu

(G. N.)

Conativ (Func ie —) ~> Func ie a limbajului

Cona ie

în triada emo ie-cogni ie-cona ie, acest ultim termen regrupeaz factorii de personalitate* care privesc tendin ele, în opozi ie cu emo iile ca factori de tr ire i cu modulele de tratare a informa iei privitoare la cogni ie. Aceast opozi ie confer cona iei particularitatea de a separa inten ionalul sau motiva ionalul de aspectele afective. în

concentrare

160

161

conceptualizare

sens clasic, cona ia este jocul tendin elor în ac iune, echivalent al „con tiin ei mo-
trice”-

R. Jouvent

(G. N.)

Concentrare -> Aten ie

Concept

Forma cea mai elementar a gândirii*, deosebit de formele mai elaborate, ca judecata* de exemplu. Conceptul este totu i totdeauna o idee general i tocmai aceasta îl deosebe te de imaginea mental *, care r mîne de dou ori individual : ea este a unui subiect determinat i reprezint un obiect singular. Astfel, conceptul de „mam ” este împ rt it de oricine tie ce este o mam i nu trimite la nici una din ele în particular; imaginea mental „mama mea”, în schimb, nu-mi apar ine decît mie i este cea a unicei femei care mi-a dat via .

Un concept poate fi definit în dou moduri. Pe de o parte, în comprehensiune*, adic dînd lista tuturor tr s turilor sale caracteristice. Se vorbe te, astfel, de lista atributelor pe care el „o con ine în sine, pe care nu i-o po i trunchia f r a-l distruge” (Logica de la Port-Royal). Pe de alt parte, în extensiune*, adic furnizînd o colec ie sau o clas * de obiecte în care fiecare posed toate propriet ile men ionate. Desigur, fiecare din obiectele evocate se bucur i de alte propriet i decît cele enun ate în comprehensiunea conceptului, dar atunci ele sînt considerate ca nonpertinente. în acest sens, un concept este nu numai general, ci i abstract. în elegerea conceptului de „p trat”, de exemplu, const în: a fi un patralater, a avea laturi egale i a avea unghiuri drepte. Extensiunea sa este instituit prin toate figurile care au aceste trei propriet i, abstrac ie f cînd de m rimea lor i de alte eventuale aspecte. Exist o rela ie dubl între comprehensiune i extensiune. Una este circular : pentru a abstrage propriet ile comune tuturor p tratelor, trebuie tiut care figuri sînt p trate i care nu sînt. Ins o asemenea alegere reclam cunoa terea a ceea ce semnific „a fi p trat”.

Aceasta este ra iunea pentru care geneza conceptelor a prilejuit nu numai numeroase dezbateri filozofice, ci i experimente psihologice foarte variate. Cealalt rela ie este legea potrivit c reia extensiunea este în raport invers cu comprehensiunea. Aceasta înseamn c , cu cît comprehensiunea este mai bogat , cu atît extensiunea este mai s rac , deci exist mai pu ine obiecte care o satisfac. Sub raport cognitiv, exist mai pu ine p trate decît romburi i mai pu ine romburi decît patralater, chiar dac cele trei ansambluri* sînt matematic echipotente (elementele lor pot fi puse în coresponden biunivoc unele cu altele). Aceasta permite s se stabileasc o ierarhie între anumite concepte. Se vorbe te astfel de gen i specie: p tratele i romburile sînt specii ale genului patralater. Trebuie notat totu i c rela ia între gen i specie este una vicariant , adic transpo-zabil de la un nivel la altul. Rombul este specie relativ la patralater, el este gen relativ la p trat. Ne afl m la izvorul unui tip fundamental de clasificare*. în fine, se poate întîmpla ca unor comprehensiuni diferite s le corespund o aceea i extensiune. A a ar fi cazul dac s-ar defini p tratul ca un patralater cu diagonale perpendiculare i bisec-toare de asemenea perpendiculare. Conceptele nu numai c servesc la organizarea cuno tin elor i permit ra ionamentul* logic, ci ele sînt i surs de creativitate*. S presupunem c într-adev r, prin abstrac ie* convenabil de date perceptive, s-a stabilit comprehensiunea a dou concepte, unul prin tr s turile a, b, c, cel lalt prin tr s turile d, e. F r a mai recurge la observa ie, în cazul acesta este posibil generarea de noi concepte, precum, spre exemplu, cele de comprehensiune (a i d), (b, c i e) etc. Cea mai mare parte dintre cuvinte* desemneaz concepte care pot apar ine unor domenii foarte diferite unele fa de altele: existen e concrete (arbore), existen e abstracte (num r), procese (lefuire), propriet i (ro u), ac iuni (a alerga). De altfel, nu se întrevede cum ar fi posibil

alc tuirea unei liste exhaustive în pcest caz. Cu toate acestea, folosirea limbii, indispensabil pornind de la un anumit grad de elaborare a gândirii, duce la distingerea net între concept în sens profund (a a cum a fost definit mai înainte) i no iune. Se întîmpla rar, într-adev r, ca termenii unei limbi, în folosirea lor comun , s fie defini i prin stabilirea unei liste bine determinate i circumscrise de propriet i, cum sînt, de exemplu, conceptele tiin ifice. Astfel, „masa unui corp”, în uzajul curent, este

o anumit cantitate de materie care nu se deosebeste deloc de greutatea sa, iar la o anumit vîrst chiar i de volumul s u. Este vorba de o no iune i numai în aria unei teorii fizice, în care masa este definit ca raport între for a la care corpul este supus i accelera ia sa, se poate vorbi de concept în sens strict. Aceast distinc ie nu este lipsit de consecin e asupra ra ionamentelor, între care cele mai riguroase nu se pot face decît pe baz de concepte. Se poate considera chiar c una din diferen ele esen iale între tiin ele numite exacte i tiin ele umane ine de faptul c primele se servesc de concepte i celelalte de no iuni.

J.-B. Gnze

(G. N.)

Concept de sine

Reprezentare* de sine în sistemul de cuno tin e* al individului. Aceast reprezentare este echivalent cu o structur cognitiv * probabil complex , intervenind în tratarea informa iilor* care provin fie din mediul social al individului, fie din propriul s u comportament. Ea este alc tuit dintr-un ansamblu de metacuno tin e* func ionale i de cuno tin e factuale care sînt activate prin anumite aspecte frapante ale mediului sau ale comportamentului. Conceptul de sine serve te organiz rii informa iei noi privitoare la sine. El implic reguli de inferen , de judecat , de encodare, de recuperare în memorie a acestor informa ii, ca i de predic ie i de planificare a comportamentelor viitoare.

ERSOC (G. N.)

Conceptual

Ceea ce se raporteaz la concept* sau care este de ordinul conceptului, într-un sens apropiat de abstract sau de teoretic, se spune despre un demers, despre o abordare, despre o atitudine care se desprinde de nivelul concret*, care îl trans-cende sau care îl neglijeaz ori îl ignor . Se mai spune despre o construc ie elaborat prin inteligen *, în opozi ie cu situa iile practice sau cu realit ile psihologice; timpul* din fizic , spa iul* geometric sînt conceptuale, în opozi ie cu timpul tr it sau cu spa iul corporal.

Dependen conceptual : model* propo-zi ional de reprezentare a cuno tin elor propus de R. C. Schank în 1975. El vizeaz o reprezentare a conceptelor subiacente cu enun uri independente ale caracteristicilor proprii fiec rei limbi naturale. în acest scop, modelul specific o re ea de interrela ii posibile într-un ansamblu restrîns de „primitive conceptuale” (conceptual primi-tives), incluzînd acte de baz , fizice, instrumentale sau mentale, st ri, roluri etc. Sistem nervos conceptual: în lucrarea sa din 1938, The Behavior of Organisms, B. F. Skinner sugera c ini ialele CNS ar putea fi decodate prin Conceptual mai degrab decît Central Nervous System, ma in ria nervoas invocat pentru a explica comportamentul fiind în mod frecvent o construc ie inferat , în a teptarea legitim a unei explor ri directe de c tre neuro-psiholog (Skinner d dea exemplul sinapsei ale c rei structur i func ionare erau înc slab cunoscute), dar uneori elaborat cu complezen i men inut la acest nivel în teoriile psihologice (v. Cîmp conceptual).

M. Richelle (G. N.)

Conceptualizare

Termen destul de pu in frecvent ca utilizare i care pare a fi fost introdus c tre anii 1950 de D. Lagache. Aici el va fi în eles ca un proces i ca un rezultat, în acela i timp.

în calitate de proces, conceptualizarea desemneaz acel demers al inteligen ei* care, concret

162

dup J. Piaget (1947), trece printr-o serie de etape în care nici una nu prelungeste pur i simplu pe cea precedent , ci o integreaz într-o construc ie mai elaborat i îndeosebi mai echilibrat . Este vorba, în ordine: de percep ii* primare care se afl la baza activit ilor perceptive; de activit i senzorio-motorii; de reprezent ri* preoperatorii care conduc la opera ii concrete*; de structuri formale*. Ne afl m în prezen a unei filia ii de structuri* din ce în ce mai generale i abstracte.

În calitate de rezultat, conceptualizarea se prezint ca un sistem organizat de concepte* al c rei echivalent practic este constituit din scheme* senzorio-motorii. Acestea sînt, desigur, înc de pe acum de natur a se aplica la ansambluri de situa ii analoge între ele, dar ele înc nu au în vedere decît succesul ac iunii. Ceea ce s-ar putea numi scheme* conceptuale, ca atare, sînt independente de cutare sau cutare ac iune particular i tind deci c tre o cunoa tere* pentru ea îns i. Rezult c astfel de scheme sînt total independente de orice circumstan e, atît spa iale, cît i temporale, i c ele relev în întregime metode combinatorice.

Se poate spune, în fine, despre conceptualizare c este o atitudine de gîndire de ordin secund. Nu mai este vorba de a organiza ac iuni, respectiv opera ii interiorizate, ci, printr-un act propriu-zis reflexiv, de a în elege sistemele globale pe care le constituie aceste ac iuni.

J.-B. Gnze

(G. N.)

• Piaget J. (1947), *L'psychologie de l'intelligence*, A. Colin, Paris.

Concret

Care se raportează la obiecte sau fenomene reale, sensibile. Se spune, în psihologie, prin opoziție cu abstract sau cu formal, despre o atitudine*, despre un act de inteligență*, despre un demers orientat spre real și practic. Opoziția face trimitere la diferențe interindividuale, când raportate la forme tipologice, când etalate între două

extreme de-a lungul unui continuum*. Ea poate trimite, de asemenea, la diferențe între etapele dezvoltării*, ca în teoria lui Piaget, potrivit căreia copilul parcurge stadii* în care capacitățile cognitive* rămân dependente de concret înainte de a accede la nivelul strict simbolic* sau formal, în situațiile* experimentale sau de test* se vorbeste de probe concrete atunci când materialul prezentat subiectului este constituit din obiecte, eventual de manipulat, în contrast cu date verbale sau logico-formale.

În lingvistic, unitățile lexicale concrete sînt cele care se referă la obiecte sau fenomene reale și sensibile, în opoziție cu cele care se referă la calități sau entități abstracte, sau la relații. Termenii concreți, cu excepția numelor proprii, nu sînt mai puțin conceptuali* (v. Operaie concret).

M. Richelle

(G. N.)

Condamnare

Pedeapsă aplicată unui individ recunoscut ca vinovat, printr-o jurisdicție de judecare, după ce culpabilitatea* sa legală a fost probată. Autorul unui comportament socialmente reprobabil este respins de cei apropiați, care pot face cunoscută excluderea sa prin gesturi manifeste, ca cel de a interzice accesul la domiciliul lor (ușă condamnat).

(G. N.)

Condensare

Descris, în primul rînd, de S. Freud ca una din operațiile esențiale prin care se realizează „travaliul visului”, condensarea va deveni unul din modurile caracteristice ale funcționării gândirii inconștiente. Mecanismele de condensare se regăsesc în lapsus*, uitarea* unor cuvinte, vorbele de spirit, simptome* în general, de fapt, în toate formele numite de „compromis”, însă tocmai în legătură cu visul, care, pentru S. Freud, atestă cel mai bine legi determinative ale proceselor inconștiente, condensarea a fost pusă în evidență pe o

163

reprezentare unică, în sensul că se adaugă diferitele energii care se deplasează de-a lungul lanțurilor asociative. De unde și forma anumitor imagini ale visului care atestă o investiție importantă. Condensarea este re-perabilă, de exemplu, în formarea unui personaj compozit, a unei teme sau unui obiect care constituie un punct nodal, o răspîntie a mai multor lanțuri asociative. Lingvistul R. J. Jakobson și, în urma sa, J. Lacan au pus în relație mecanismele retorice ale metaforei* și ale metonimiei*. Condensarea ar funcționa ca o metaforă în mîsură în care ea ar lega două semnificând printr-un sens latent într-o concentrare de intensități. Și în una, și în cealaltă, un element ar fi totdeauna pus în locul altuia și o verigă a lanțului asociativ ar fi absentă.

A. Braconnier

(G. N.)

Condiționare

Procedură de învățare*, descrisă inițial de I. Pavlov încă din 1902, în care un stimul numit condiționat* (d. ex., sonerie) asociat cu un stimul necondiționat* (hrană) provoacă un răspuns condiționat similar răspunsului necondiționat (salivare). Mecanism de învățare asociativ pus în evidență prin această procedură. Termenul a fost apoi aplicat la o procedură sensibil diferită, în care un comportament ca parcurgerea unui labirint sau deschiderea unei uși (cutie cu problemă) este sancționat printr-o întărire alimentară: se vorbeste atunci de condiționare sau, mai curent, de învățare instrumentală*. B. F. Skinner (1938) a simplificat această procedură pu-mind la punct un dispozitiv în care animalul acționează un levier-răspuns* și primește o rație de hrană. Acestei situații se aplică termenii de condiționare operantă, sau de tip II, pe care Skinner o deosebește de condiționarea pavloviană, răspunsivă sau de tip I.

Cele două tipuri sînt clar deosebite în planul procedurilor: răspunsul este declanșat de stimulul condiționat în tipul I, el este emis de subiect în tipul II; prezentarea

condiționare

stimulului necondiționat (întărirea) în tipul I depinde de experimentator, ea depinde de răspunsul subiectului în tipul II; răspunsul, la început necondiționat, apoi condiționat, în tipul I este legat de stimulul necondiționat printr-o conexiune permanentă, psihologică, în timp ce răspunsul și întărirea condiționării operante sînt legate într-o legătură arbitrară. În prezența acestor diferențe, s-a putut pune

întrebarea dac utilizarea aceluia i termen — condi ionare — nu ar sugera o asemnare în el toare. Distinc ia, dincolo de procedurile de laborator, de mecanismele aflate în joc, a f cut obiectul unor dezbateri teoretice înc deschise. Potrivit colilor i, neîndoielnic, faptelor pe care s-a pus accentul, în cele dou tipuri de condi ionare se vor vedea dou mecanisme de înv are cât se poate de distincte, dou mecanisme strâns articulate unul cu altul, sau dimpotriv , unul i acela i mecanism aprehendat în manier diferit .

Concep iile difer în privin a condi ionarii sau condi ionarilor în ansamblul mecanismelor de înv are, unii acordându-le un loc central, chiar exclusiv, al ii nev zînd în acestea decît un nivel între altele, superior obi nuirii*, dar mai pu in elaborat decît înv area perceptiv * sau înv area simbolic . Ele difer , de asemenea, în privin a factorilor cruciali în condi ionare: contiguitate*, rela ie cu stimulul necondi ionat sau cu înt rirea, sau, ca în teoriile cogniti-viste*, abstrac ie i reprezentare* ale regu- larit ilor mediului.

Condi ionare senzorio-senzorial sau pre-condi ionare senzorial : condi ionare care apare la un stimul (S1) asociat în prealabil cu un stimul condi ionat (S2), înainte de asocierea acestuia din urm cu stimulul necondi ionat. S' nu a fost deci asociat cu stimulul necondi ionat, nici direct, nici indirect prin asocierea sa cu S2, întrucît aceasta este anterioar condi ionarii lui S2. Condi ionare de gradul (sau ordinul) al doilea: condi ionare ob inut la un stimul asociat cu alt stimul prealabil condi ionat. O condi ionare de ordinul al treilea im- condi ionare alfa

164

plic o condi ionare la un stimul condi ionat de gradul al doilea. Condi ionare invers sau retrograd : condi ionare în care stimulul condi ionat, în loc de a preceda stimulul necondi ionat sau de a surveni simultan, cum este regula, este prezentat ulterior. Aceast condi ionare este foarte dificil , dac nu imposibil de stabilit.

Condi ionare întîrziat : condi ionare în care stimulul condi ionat, în loc s fie prezentat cu pu in timp (0,5 la 1 s) înainte stimulului necondi ionat, preced pe acesta din urm cu un interval mai lung (eventual de ordinul minutelor), prelungindu-se pîn la prezentarea stimulului necondi ionat. R spunsul condi ionat, care se produce în primul rînd de la debutul stimulului condi ionat, apare, pe parcursul încerc rilor, numai la apropierea sfîr itului intervalului.

Condi ionare de urm : condi ionare întîrziat în care stimulul condi ionat, în loc s se prelungeasc pîn la prezentarea stimulului necondi ionat, este întrerupt, un timp gol separîndu-1 de stimulul necondi ionat. R spunsul condi ionat survine la apropierea sfîr itului acestui interval vid. Condi ionare interoceptiv : condi ionare în care stimulul condi ionat se refer la sensibilitatea interoceptiv *. Condi ionare semantic *: condi ionare în care se substituie stimulului condi ionat fizic un stimul verbal care îl desemneaz , ori invers, sau i în care se substituie unui stimul verbal condi ionat un alt stimul verbal apropiat semantic sau fonetic (v. Al doilea sistem de semnalizare). Condi ionare de sustragere, de evitare:

v. Sustragere, Evitare.

M. Richelle

(G. N.)

• Pavlov I. P. (1928), Lectures on Conditio-ned Reflexes (trad. din rus de H. W. Gantt), International Publications, New York. — Skinner B. F. (1938), The Behavior of Orga-nisms, Appleton Century Crofts, New York.

Condi ionare alfa -> Sensibilizare

Condi ionare pozitiv controlat ->Comportamental (Terapie —)

Condi ionat

Se spune despre un stimul* care a fost supus unei asocieri cu un stimul necondi ionat* sau despre r spunsul* care rezult din aceast condi ionare*. în procedura* pavlovian , stimulul condi ionat (sau condi ional) este ini ial un stimul neutru* care, prin asocierea cu un stimul necondi ionat, declan eaz un r spuns similar celui necondi ionat, numit r spuns, reac ie* (sau reflex*) condi ionat, în terminologia condi ionarii operante*, se spune despre r spunsul care este urmat de o consecin * înt ritoare, potrivit pentru a cre te probabilitatea de apari ie a acestuia.

Evitare condi ionat : procedur de evitare* în care stimulul aversiv* este precedat de un semnal avînd valoare de stimul condi ionat i în timpul creia r spunsul de evitare permite subiectului s se sustrag anticipativ stimulului aversiv. Inhibi ie condi ionat : la I. Pavlov, inhibi ie* a reac iei condi ionate ob inut asociînd la stimulul condi ionat un alt stimul, aceast combina ie nefiînd înt rit niciodat . Stimulul condi ionat prezentat singur i i p streaz proprietatea de a declan a r spunsul condi ionat, ceea ce r^stinge inhibi ia condi ionat de stingere*.

M. Richelle

(G. N.)

Conductan

Polarizarea* membranei plasmice poate fi schimbată ca răspuns la diverse evenimente de origine extra- sau intracelulară modificând permeabilitatea membranei la ioni de sodiu (Na⁺), potasiu (K⁺), calciu (Ca⁺⁺), clor (Cl⁻). Din transferul intermembranar al unui tip de ion rezultă un curent electric de intensitate invers proporțional cu rezistența electrică a membranei față de acest curent. Conductanța transmembranară pentru acest ion este inversul rezistenței în discuție, exprimat în Siemens: un Siemens corespunde unei conductanțe

165

curiositatea

care ar fi responsabil de un curent de 1 amper pentru o diferență de potențial de 1 volt. Aceste variate conductanțe sînt datorate existenței canalelor ionice intra-membranare. Aceste canale (și conductanțele corespunzătoare) pot, după caz, să fie activate de un mediator* chimic (joncțiune neuromusculară), sau de potențialul* de membrană însuși (conductanțele Na⁺ și K⁺ ale potențialului de acțiune), uneori ambele (conductanțele Ca⁺⁺ aflându-se pe terminațiile presinaptice).

M. Mounier

(L. C. L.) Conducție -> Neurotransmisie

Conduit

Termenul utilizat îndeosebi în Franța: unii clinicieni au avut de ce regreta că folosirea lui nu este mai răspândită și se preferă, ca în engleză, cuvîntul comportament* (behavior).

Conduita a fost inițial definită de P. Janet: „faptul psihologic este conduita ființei, conduită exterioară și nu interioară. Este ansamblul mișcărilor, acțiunilor, vorbelor, a tot ceea ce ea poate face, ceea ce este exterior perceptibil, ceea ce reiese din organismul său, ceea ce atinge obiectele exterioare” (1929, p. 135). Însă există, de asemenea, conduite interne, precum „conștientizarea” sau priza de conștiință*, care este o perfecționare a conduitei. În timp ce, în primul caz, avem de a face cu o psihologie obiectiv comparabilă cu cea a comportamentului*, în al doilea caz, accesăm la viața spiritului*, la domeniul sentimentelor*: credința*, dragostea*, limbajul* sînt operații psihologice prin care ne construim personalitatea* în negocierea cu altul. Am trecut de la conduitele corporale la conduitele sociale; această schimbare este fructul gândirii*, care este o manieră de a priza acțiunea, ferit de privirile indiscrete. Chiar dacă nu ținem bine în ce constă ea, evoluția personalității este o mîrturie în acest sens. Pentru D. Lagache, „conduita (sau comportamentul) este ansamblul operațiilor, materiale sau simbolice, prin care un organism în situație tinde să-și

realizeze posibilitățile și să reducă tensiunile care-i amenință unitatea și îl motivează. Expresia « ansamblu de operații » nu exclude nici o reacție sau răspuns al organismului și implică în plus faptul că aceste reacții sau răspunsuri formează o totalitate structurată ” (1951, p. 310). Astfel, conștiința* însuși nu poate fi biologic în elese decât ca o conduită sau o calitate de conduită. Noi nu o atingem decât în conduită. Reducția fizică a comportamentului ar desfigura psihologia, căci conduita este un emergent original. „Sensul” său este ceea ce constituie integrarea* unei motivații*; în general, acesta nu este univoc și nu este decât parțial conștient. De aceea psihologia conduitelor inspiră mai mult pe clinicieni decât pe experimențiști; este foarte greu de controlat toate variabilele unei situații, mai mult, viața noastră afectivă, îndeosebi în momentele cele mai fecunde sau mai dramatice, poate cele mai semnificative, nu este deloc accesibilă în laborator. Însă, pentru D. Widlocher, „organizarea personalității nu are ca obiect realități misterioase. Conduitele copilului sînt cele care se organizează în sisteme funcționale... Prin conduite, trebuie înțelese cele care se exteriorizează în acțiune, dar și cele care sînt interiorizate în formă de fantasme sau sub forma raporturilor intrasubiective dintre diversele tendințe ale aparatului psihic”

(1973, P” 392) - R. Doron și C. Prevost

(G. N.)

• Janet P. (1929), *L'évolution psychologique de la personnalité*, Chahine, Paris. — Lagache D. (1951), „La psychologie: conduite, personnalité, groupe”, în *Somme de médecine contemporaine*, edit. Méd. — Widlocher D. (1973), „Le développement de la personnalité. Point de vue psychanalytique”, în H. Gratiot-Alphan-dery și R. Zazzo (Eds.), *Tratate de Psihologie de Vîrf* (V), PUF, Paris.

Conduită de ajutor -> Prosocial (Comportament —)

Conduită de risc

Aceasta se referă la conduitele* de încercare susceptibile de a antrena efecte pe-

conector

166

1 167

riculoase pentru autorul și anturajul lor. Ele se situează la interfața cunoscutului și necunoscutului, a ceea ce este permis și interzis și permit, opunîndu-se normelor și transgriind regulile, dar îndeosebi grație depășirii de sine, să se aprecieze semnificația limitelor sociale și individuale. Prin reacțiile

interne și externe pe care le suscit, ele antrenează mecanisme de reglare sau de deviere variabile potrivit caracteristicilor subiecților, cele ale mediului și pozițiilor lor sociale. În psihologia cognitivă, estimarea și acceptarea unei probabilități de apariție a unui risc se înscriu în aprecierea și rezolvarea de probleme mul-tifactoriale, organizate în jurul unei paradigme cost/beneficiu. Nivelul intelectual și experiența intervin în estimarea unei alegeri sau a unei decizii. În psihologia clinică*, observația revelează importanța mecanismelor necontrolate de negare, de sublimare, de fascinație, de autopedepsire, de eec, de sfidare care pot conduce la subevaluarea pericolului unui comportament etalat și care pot revela orientări existențiale la subiecți numiți „de risc”. Psihologia socială* arată interes pentru situațiile naturale și circumstanțele care suscit sau antrenează conduite de risc elevate, modificând influența anumitor factori psihici și sociali (catastrofă, panică, salvare, dar și succes și victorie). Unele modele experimentale în seama, printre altele, de probabilitatea împlinirii și de natura evenimentului așteptat, de creșterea nivelului de estimare a riscului în momentul deciziilor colective, ca și de variațiile asumării de risc pentru sine și pentru altul.

J. Sellose

(G. N.)

Conector

împrumutat de semantică* din logica propozițională, acest termen permite desemnarea, independent de natura sa gramaticală, a oricărui coordonant, subordonant sau adverb care exprimă o relație binară între două conținuturi propoziționale sau două enunțuri. Cei mai bine descriși sînt conectorii argumentativi („dar”, „deci”, „caci”, „deoarece”) și cei parafrastici („adică”). O împrejurare de conector poate fi de resortul a două fenomene de rang diferit: conexiune intrapropozițională („se spune că el este frumos, dar bestie”) sau trimitere extraenunțiativă la un „termen stîngaci” implicit* („doar dacă”). Conectorii apar în aceasta ca niște cazuri particulare de anaforice (v. Anafor).

A. Berrendonner (L. C. L.)

Conexionism

Sub acest termen sînt desemnate diferite curente de cercetare, mai curînd decît teorii, avînd drept obiectiv o modelare* a structurii și o simulare* a funcționării sistemelor cognitive, inspirate din organizarea anatomo-funcțională a rețelelor* neuronale. Motenitor al primelor modele cibernetice* (și în special al perceptronului* lui D. Rosenblatt) ale căror rețele de neuroni formali* aveau deja proprietățile logice minimale găsite* unui sistem, cognitiv, conexiunismul, după o eclipsă de un deceniu (datorat în esență unui articol al lui M. Minsky și S. Pappert, 1969), cunoaște de la începutul anilor 1980 o dezvoltare rapidă, stimulată prin utilizarea de instrumente matematice adaptate și prin dezvoltarea de mijloace informatice puternice. Arhitectura sistemelor cognitive este, în modelele conexioniste, concepută ca o rețea omogenă de unități izomorfe — automatele* sau neuronii formali, identic interconectați. Unitatea este un element simplu al cărui stare funcțional intern poate avea două niveluri (d. ex., activ sau inactiv) potrivit unei funcții de limită și depinde de suma influențelor pozitive sau activatoare și negative sau inhibitoare, transmise de celelalte unități. Această circulație de informații* în rețea este asigurată de conexiuni* între unități și va depinde de ponderea (sau ponderea sinaptică, prin analogie cu transmiterea interneuro-nală) atribuită fiecărei conexiuni. Se disting în structura rețelei un strat de unități de intrare, accesibile intervențiilor exte-

T

riore, și un strat de unități de ieșire la care se poate, de asemenea, accede, eventual separate prin unul sau mai multe straturi intermediare sau disimulate, în versiunea cea mai clasică a unui model conexionist, rețeaua este stimulată activînd diferențiat unitățile sale de intrare, pattern de activări* care constituie o reprezentare* a stimulului. Aceste activări ale unităților de intrare se propagă interacționînd în conexiunile rețelei pînă la emergența unui pattern stabil de activări ale unităților de ieșire, care constituie răspunsul rețelei. Modul de funcționare a unei rețele de acest tip, în care circulația informațiilor este unidirecțională (de la intrare la ieșire), poate fi complicat prin prezența unor verigi interne care permit vehicularea informațiilor. Proprietățile funcționale esențiale ale modelelor conexioniste rezultă din paralelismul operațiilor de tratare, din implicarea globală (funcție distribuită*) și nu locală a elementelor rețelei și din capacitatea de autoorganizare* a acesteia, fiind-o apt să învețe (P. Smolensky, 1988). Demersul conexionist se bazează pe ipoteza că astfel de rețele permit, ca urmare a unei adaptări sau autoadaptări a ponderilor sinaptice ale conexiunilor, simularea funcțiilor cognitive și deschiderea, astfel, a unei căi de a explica cogniția*. În cursul anilor 1980, această abordare a cunoscut succese incontestabile în domeniile proceselor mnemonice, recunoașterii formelor*, tratării lingvistice, învățării și controlului motricității* (J. L. McClelland și D. E. Rummelhart, 1986). Deși ia ca model de bază al sistemelor cognitive organizarea neuronală, curentul conexionist se prezintă înainte de toate ca deschizînd o perspectivă diferită a cognitivismului*; el împarte și cu acesta noțiunea de reprezentare, dar se distinge în mod esențial de el prin excluderea unui nivel simbolic al acestor reprezentări (J. A. Fodor și Z. W. Pylyshyn, 1988). Dezbaterile teoretice sfîrșit de acest nou val

conexiune în sîmul tîin elor cognitive* r mîne larg deschis .

./ Requin

(L. C. L.)

• Fodor J. A. i Pylyshyn Z. W. (1988), „Con-nectionism and Cognitive Architecture: a Criticai Analysis", Cognition, 28, 3-71. — McClelland J. L. i Rummelhart D. E. (1986), Parallel Distributed Processing: Explo-rations in the Microstructure of Cognition (2 voi.), MIT Press, Cambridge. — Minsky M. i Pappert S. (1969), Perceptrons, MIT Press, Cambridge. — Smolensky P. (1988), „On the Proper Treatment of Connectionism", Behavi-oral and Brain Sciences, II, 1-74.

Conexiune

Derivat din adjectivul conex (ce implic raporturi de dependen sau de similitudine între obiecte sau idei), substantivul conexiune introduce, în folosirea sa curent , o nuan dinamic , f cînd referire la rela iile structurale i/sau func ionale care unesc dou obiecte concrete sau dou entit i abstracte. El a dobîndit, în vocabularul psihologiei, o conota ie mai precis implicînd no iunea de transmitere de informa ii*, în neuroanatomie, el este utilizat pentru a desemna rela iile între diferitele subsansambluri ale sistemului nervos*: în plan microscopic, este vorba de fascicule de fibre nervoase (sau nervi, sau c i nervoase) care leag structuri definite prin anatomia sau citologia lor; în plan microscopic, este vorba de rela iile de contiguitate (sau sinapse*) care asigur transmiterea poten ialelor de ac iune* între celulele nervoase, sau neuroni* la nivel de soma, axon sau dendrite.

Prin extensie analogic , no iunea de conexiune este utilizat în domeniul tîin elor cognitive* pentru a desemna rela iile între elementele unui sistem de tratare; ea este, printre altele, la originea denumirii conexiunism* dat curentelor de cercetare care au drept obiectiv o modelare* a sistemelor cognitive care joac un rol în conectivitatea între elementele sau neuronii formali* ai unei re ele*, în func ionarea acesteia.

, n

J. Requin

(L. C. L.)

Confabulant (Parafrenie —) -> Parafrenie Confabula ie -> Fabula ie

configura ie

168

Configura ie

Ansamblu organizat de date perceptiv e, aprehendat astfel prin mijlocirea contururilor sau tr s turilor sale esen iale; termenul red destul de bine pe cel german Gestalt*, în ciuda preferin ei pentru (buna) form * sau figur *. într-o manier general , ansamblu structurat, impunîndu-se ca atare în momentul sesiz rii datelor, fie ele altele decît perceptiv e. Termenul ar fi o traducere acceptabil a englezescului pattern* dac acesta din urm n-ar fi intrat în uzajul tîin ific francez (i nu numai — n. t.). Se va vorbi tot atît de bine de configura ie de cuvînt cu privire la în elegerea aiurii generale a unui cuvînt scris prezentat în viziune tahistosopic *, nedescifrat , ca i de configura ie de r spus cu privire la ansamblul postural i motric constituind o conduit definit la animal.

M. Richelle

(G. N.)

Conflict abordare-evitare -> Abordare

Conflict cognitiv

Stare în care se afl un subiect oscilînd între dou concepte*, dou reguli* sau moduri de rezolvare discordante ori incompatibile pentru una i aceea i problem *. coala de la Geneva consider conflic-tul cognitiv ca un element motric al dezvolt rii* copilului. Dup J. Piaget, orice structur nou integreaz coordonîndu-le scheme* de asimilare* anterioare. Aceste coordon ri pot ajunge la dezechilibre resim ite de subiec i drept conflicte sau contradic ii*. Conflictul este înainte de toate perturbator (cu posibilit i de regresii* momentane sau încerc ri de compromis par iale). Deplasarea conflictului se produce mai mult sau mai pu in rapid dac o nou acomodare* compensatorie între scheme este accesibil subiectului. No iunea de conflict cognitiv reveleaz diferen ele între o teorie a achizi iei* bazat pe procesele dinamice subiacente construc iilor cognitive i teoriile clasice ale înv rii*.

J. Dolz

(G. N.)

Conflict intercultural

Puse în eviden ini ial de etnologi i cri-minologi, conflictele de culturi atest divergen e de coduri, de credin e, de valori legate de interac iunile între grupuri diferite. Ele pot face loc emergen ei de sub-culturi*; pot genera presiuni de izolare sau asimilare din partea grupurilor culturale majoritare, dar i strategii de înfruntare i negociere din partea grupurilor minoritare pentru recunoa terea identit ii lor specifice. Patologia tulbur rilor asociate cu acultura ia* este tratat de etnopsihiatrie*.

./ Sellose (G. N.)

Conflict perceptiv

Situa ie de ambiguitate în captarea de informa ii* perceptiv e legat de prezen a, în datele percepute, a unor indici contradictorii. Astfel, repere truate de adâncime i de m rime ale obiectelor perturb mecanismele obi nuite ale constan ei* de m rime. Un alt exemplu de conflict perceptiv este oferit prin rivalitatea binocular , în care dou scene diferite sînt prezentate simultan fiec rui ochi, în viziune dihoptic *, conflictul rezolvîndu-se eventual prin perceperea exclusiv a uneia dintre ele, datorit factorilor de familiaritate, de motiva ie, de atrac ie etc. ,,, 1 , M.

Richelle

(G. N.)

Conflict psihic

Expresie a lui S. Freud, concomitent cu descoperirea psihanalizei între anii 1895 i 1898 i din care a f cut no iunea central pentru în elegerea viselor* i nevrozelor*. Este vorba de conflicte intrapsihice care pot fi asociate cu conflicte intersubiective sau intergrupale, îns S. Freud a studiat pu în pe acestea din urm . Anumite conflicte intrapsihice sînt con tiente (conflicte între o datorie i o dorin , conflicte între dou dorin e contrare, conflicte între o dorin i imposibilitatea concret a realiz rii ei) i sînt înso ite de angoas *. Pentru S. Freud, conflictele con tiente (dar i simptomele nevrotice, tr s turile de caracter*, nu în mod necesar tr ite ca fiind

169

conformism

conflictuale i angoasante) deriv din conflicte incon tiente a c ror expresie mai mult sau mai pu în deghizat sînt i care, prin activitatea psihic , sînt transformate în forma iuni de compromis*. Fiecare psihonevroz tînde s se organizeze în jurul unui conflict specific: istericul* se ap r prin refularea* dorin ei insa iabile de a fi iubit; obsedatul* se ap r prin deplasarea* unei uri chinuitoare; paranoicul* se ap r prin proiec ia* de dorin e homosexuale intolerabile etc. Stadiile dezvolt rii psiho-sexuale sînt egal marcate prin conflicte specifice: în stadiul oral*, aviditatea se descompune în identificarea* cu obiectul iubit i încorporat; în stadiul anal*, sadismul* este întors spre sine i/sau în contrariul s u; în stadiul falic-narcisic*, fantasma* de a fi falusul atotputernic este dezmin it prin angoasa de castrare*. Conflictul poate r mîne localizat într-o parte a psihismului. Criza* apare o dat cu tendin a de a-1 cuprinde în întregime: de exemplu, criza adolescen ei, criza mediului de via , criza de trecere la b trîne e. Din punct de vedere dinamic, conflictul opune unei dorin e*, care devine atunci incon tient , un mecanism de ap rare*, el însu i incon tient. Din punct de vedere psihogenetic, apar noi conflicte o dat cu vârsta i evolu ia persoanei i pot fi înt rite sau ocolite de conflicte anterioare. Din punct de vedere economic, destinul oric rui conflict psihic se sprijin pe opozi ia cantitativ a pulsiiunilor de autoconservare* i a pulsiiunilor sexuale* i pe cea a pulsiiunilor de via * i a pulsiiunilor de moarte*, ca i pe respectiva lor declan are. Din punct de vedere topic*, este locul s distingem conflictele între instan e* (conflicte nevrotice ale eu/ego*-ului cu inele* i supraeul*; conflict psihotic între eu i realitate, refor-mulat de W. R. Bion ca un conflict între percep ia realit ii i detestarea realit ii) i conflictele interne la nivelul fiec rei instan e (conflict între Eros* i Thanatos în sine; conflict între identificatele masculine i feminine în eu (ego); conflicte între supraeu, idealul eului* i eul ideal*).

Un ultim tip de conflict, triunghiular de acest dat , constituie nucleul nevrozelor, educa iei i culturii. Este conflictul oedipian, în care dou dorin e complementare, una paricid , cealalt incestuoas împotriva p rinilor, se ciocnesc de o interdic ie*, în mod normal structurant . în afara curei psihanalitice, testele proiective* permit o anumit investiga ie a conflictelor incon tiente.

D. Anzieu (G. N.)

Conflict social

Situa iile de interac iune caracterizate prin divergen e de interese, competi ii de putere i antagonisme de scopuri genereaz conflicte. Atunci cînd conflictul prive te structuri i organiza ii i opune grupuri sau categorii de actori sociali, i, în aceea i m sur , cînd el divizeaz indivizi în grupuri sau institu ii, sau cînd indivizii între ei împiedic exercitarea rolurilor i statutelor lor punînd problema ierarhiei i pozi iei lor, conflictul este numit social. Un conflict social exprim deci o multitudine de conflicte care se suprapun în diverse sectoare de interac iuni categoriale, grupale sau individuale. Intensitatea conflictului cre te în func ie de raportul de for între grupuri de presiune, interese ap rate i puteri implicate. Violen a apare atunci cînd rivalitatea i obiectivele adversarilor par ireconciliabile sau cînd negocierea nu ajunge la un compromis provizoriu care atenuiaz fric iunile legate de raporturile adverse. Conflictul social de ine o func ie structurant în jocul interac iunilor (G. Simmel) i în organizarea cîmpului rela iilor între indivizi i grupuri. El implic reconfigurarea elementelor antagoniste i c utarea unui regulament, eventual f cînd apel la un al treilea mediator. Orice conflict social ajunge la o redistribuire a for elor i a tensiunilor, modificate prin coali iile i alian ele strategice care permit rezolvarea sa.

./ . Selosse

(G. N.)

Conformism

Considerat de unii ca o modalitate de influență socială * pentru același motiv ca conformitate

170

În cazul normalizării și inovării, conformismul desemnează acceptarea de către individ a punctului de vedere al majorității, acceptare care poate fi publică (sumisiune) sau privată (interiorizare). Studiul fenomenului a fost marcat prin experimentul princeps al lui S. Asch, în 1951, care a arătat cum unii indivizi pot fi determinați sub presiunea unei majorități unanime să adopte judecăți contrare evidenței perceptive.

Conformismul, care trebuie deosebit de ascultarea (supunerea față de autoritate) descrisă de S. Mii gram, se poate explica, după M. Deutsch și H.-B. Gerard, în termeni cognitivi (influență informațională spunând dorința de a avea o percepție exactă a realității) sau motivaționali (influență normativă legată de nevoia de conformare față de așteptările grupului).

F. Askevis-Leherpeux (G. N.)

Conformitate

Formă de influență socială care caracterizează comportamentul unui individ sau al unui subgrup, a cărei este determinată prin regula sau presiunea unui grup sau a unei autorități. Ea ajunge să pună de acord opiniile indivizilor cu cele ale grupului sau autorității fie prin supunere exterioară, instrumentală sau cognitivă, fie prin adeziune la norma colectivă. Conformitatea traduce simultan echilibrul unei structuri, uniformizarea atitudinilor și influență normativă a grupului. Conformitatea unui subiect în sinele unui grup depinde de atracția exercitată de locul care îi este acordat; teama de respingere biruie atracția.

J. Selosse

(G. N.)

Confuzie mentală

Dezorganizare a activităților mentale, cu instalare în general acută, consecutiv de obicei unei perturbări cerebrale globale (encefalopatie toxică sau metabolică, d. ex.), fie unei leziuni cerebrale având o repercusiune funcțională generală (leziune a trunchiului cerebral, d. ex.).

Absența posibilă, înșurubată, a tulburării cerebrale face să se califice confuzia mentală ca primitivă psihopatologică, confuzia mentală este adesea interpretată ca o tulburare de conștiință *, trimișând astfel la o perturbare care afectează raporturile subiectului cu realitatea și cu propria istorie; această disoluție a conștiinței ar fi atunci la originea producțiilor delirante, cel mai adesea onirice (confuzio-onirice), astfel încât confuzia mentală poate fi considerată ca un model de psihoză * acută. O altă descifrare a confuziei mentale interpretează tulburarea ca rezultând dintr-o dezordine atențională izolată sau înscriindu-se în contextul tulburării vigilenței (obnubilare). Această dezordine afectează ansamblul activităților cognitive și în special activitățile perceptive și mnezice la începutul unei dezorientări temporo-spațiale constante. Dezadaptarea comportamentală se poate traduce printr-o agitație majoră. Trăirea emoțională este marcată de angoasă, accentuată prin intruziunea posibilă a iluziilor și halucinațiilor senzoriale, justificând termenul de delirium. Tr...

J.-L. Signoret

(G. N.)

Confuzio-onirică -> Confuzie mentală

Congruență

Concordanță așteptată între evenimente simultane sau succesive, pe baza unei regularități naturale sau convenționale. Într-o situație experimentală de timp de reacție* în alegere, se vorbește de congruență între stimul* și răspuns* dacă stimulul care impune subiectului să producă un răspuns lateralizat la stânga sau la dreapta apare de partea corespunzătoare. În efectul Stroop*, incongruența între numele unei culori și culoarea cernelei cu care el este scris provoacă o interferență *. Congruența poate, de asemenea, să se refere la desfășurarea unei structuri temporale, cum este o melodie sau finalizarea unei fraze.

M. Richelle

(G. N.)

Congruență mnezică -> Dependență de stare

171

Conotație

În accepțiunea cea mai curentă, desemnează, în semantică *, efecte de sens* „secunde” (valori adiționale, periferice, marginale, cel mai adesea implicite*) în raport cu nucleul stabilizat (seme* inerente) care constituie denotația*. Această relație ierarhică interesează mai puțin decât jocul celor

două sisteme, denotația nefiind, în oarecare măsură, decât „ultima dintre conotații”. Co-notația trimite la uzajul discursiv (semnele aferente) al limbajului*; ea este unul din semnele eterogenității sale constitutive (semn dialogic* cu alte întrebări, memorie* intertextual).

J.-M. Adam

(G. N.)

Conotație pozitivă

Modalitate terapeutică luată în considerare de către școala de terapie familială sistemică* și care consistă în a admite toate comportamentele familiei ca tranzacții tinzând la întărirea coeziunii grupului (homeostazie*). M. Selvini-Palazzoli, în 1975, a pus la punct această tehnică pentru tratarea familiei de schizofrenici. Ea se bazează pe ipoteza unei homeostazii precare resimțite de familia în criză, homeostazia trebuind să fie confirmată în ritmul de către terapeuți, cu scopul ca evoluția să fie posibilă.

A. Ruffini

(G. N.)

Consecințele ale comportamentului

Noțiunea de consecințele ale comportamentului are un loc central în teoria lui B. F. Skinner: comportamentele apar și se mențin în funcție de consecințele lor, pozitive sau negative, în cursul istoriei individuale. Ideea fundamentală este originea în legea efectului*, însă ea face obiectul unei elaborări mai complexe din partea teoreticianului comportamentului operant*. După ce și-a explorat în plan empiric manifestările în contingențele și programele de întărirea*, Skinner a dezvoltat analogia între mecanismele implicate în evoluția biologică și relația de consecință între răspuns și întărirea, care joacă un rol selectiv comparabil cu cel al presiunii mediului în

evoluție. El a subliniat distincția între consecințele în care subiectul își realizează direct experiența (comportament modelat de contingențe) și cele în care instrumentarul verbal, descriindu-le, permite luarea lor în considerare anticipativ (comportament controlat prin reguli). Pe de altă parte, el a ridicat problema crucială pentru viitorul speciei umane privind consecințele pe termen lung ale comportamentelor actuale ale individului, în care acesta din urmă nu-i poate realiza experiența (probleme de poluare, de explozie demografică etc).

J/r D-ii „

M. Richelle

(G. N.)

Consecutiv

Imagine consecutivă: imagine care persistă după prezentarea unei stimulări* luminoase, în măsura în care intensitatea* și-a permis. Imaginea consecutivă este la început pozitivă (imaginea lui Hering) și se datorează postdescărcărilor receptorilor* retinieni, apoi negativă și legată de o reducere a sensibilității receptorilor, ea însăși datorată decolorării fotopigmenilor (imaginea lui Purkinje). În situația stimulării colorate, apare culoarea complementară. Deși localizată în fenomene retiniene, imaginea consecutivă nu prezintă o mărime diferită potrivit cu distanța plăjei pe care se plimbă privirea (legea lui Emert), atestând un mecanism de compensare de origine centrală de același ordin ca cel care intervine în constantele* perceptive. Efecte consecutive: alterări perceptive rezultând din expunerea imediat anterioară la stimulări particulare. Iluzia* de mișcare* consecutivă este un exemplu clasic și de experiență cotidiană: după ce a fixat un obiect în mișcare, privirea purtată asupra unui obiect staționar îl percepe ca afectat de o mișcare în sens invers (în iluzia cederii de apă, obiectul staționar este afectat de o mișcare spre în sus). Efecte mai complexe, adesea numite efecte consecutive contingente (Contingent After-Effects, CAE), au fost descrise după expunere la alternanțe de pattern*-\xri particulare. Unul din cazurile cele mai studiate, începând cu 1965,

conservare

172

este efectul McCollough: după fixarea alternativă a unui pattern cu dungi verticale negru-albastru și a unui pattern cu dungi orizontale negru-oranj, subiectul percepe că roșii pattern-un-test cu dungi albe și negre dacă ele sînt verticale, alb strite dacă ele sînt orizontale. Efectele consecutive sînt exploatate în cercetarea nivelului de control (receptori, structuri centrale) al mecanismelor perceptive implicate.

M. Richelle

(G. N.)

Conservare

Noțiune introdusă în psihologie de către J. Piaget și care desemnează fie procesul construirii de invarianți* (ai percepției* sau ai gândirii*), fie produsul acestei construiri.

Două teze există cu privire la originea constantelor* sau invarianților* percepți și concepți de subiect. Așa cum susține, de exemplu, D. Marr (1982), aparatul vizual are drept rol detectarea de invarianți care ar preexista în mediu. Psihologia operatorie opune acestei teze empiriste pe cea potrivit căreia invarianții sînt produsul activității de decentrare* sau al regrupării reglate prin acțiuni cu efecte

opuse. Numeroase lucruri au fost consacrate constantelor* perceptive, de exemplu faptului de a percepe cu aproximație mărimea reală a obiectului, în ciuda modificărilor aparente datorate depărtării. Studiul genetic a permis punerea în evidență a rolului compensărilor active (ajungând uneori la „supra-constanță”) în perceperea mărimilor reale, în pofida modificărilor lor aparente. În planul activității practice, studiul dezvoltării* senzomotorii a arătat seria etapelor psihogenetice pe care trebuie să le străbată copilul pentru a dobândi permanența obiectului*, trecând de la o permanență locală și provizorie (dependentă de activarea schemei* de asimilare) la o permanență ca produs al regrupării activităților de deplasare și condiție a posibilității de închidere operatorie a grupului*, în planul unei gândiri devenite mai independente de acțiune și având construit propriul său mediu (concepte*, teorii etc), noi

activități urmează să se construiască: conduite numerice, de clasificare*, de planificare*, de ordonare de evenimente în timp, de formulare de ipoteze și de consecințe ale acestora, de coordonare a intereselor reciproce etc. Fiecare pune în joc operații logico-matematice al căror statut operatoriu este legat de construirea de invarianți (invarianta cuturii numerice sau cuturii clase* atunci când se adaugă sau se reunește la altele etc).

./-./ Ducret

(G. N.)

- Marr D. (1982), *Vision: A Computational Investigation into the Human Representation and Processing of Visual Information*, W. H. Freeman and Company, San Francisco. — Piaget J. și Inhelder B. (1941), *Le développement des quantités chez l'enfant. Conservation et atomisme*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel.

Conservare-repliere

În fața unei agresiuni* care amenință supraviețuirea individului, sînt posibile două atitudini extreme, fugă* ori luptă, pe de o parte și inhibiția* activă, pe de altă parte. Cea de a doua atitudine este adoptată preferențial cînd controlul* situației nu este posibil și cînd organismul este în contact strîns cu pericolul*. Este vorba de o strategie fundamentală de apărare a cărei probabilitate de apariție poate fi modulată prin factori de experiență anterioară (resemnare* învătășită). Ea survine, de asemenea, în momentul unui conflict* social, în cazul confruntării într-un spațiu închis cu un congener foarte agresiv. Termenii de conservare-repliere arată că individul caută să se protejeze diminuîndu-și interacțiunile cu mediul înconjurător. În plan fiziologic, atitudinea de conservare-repliere este însoțită de activarea sistemului hipofizo-corticosuprarrenal, de o analiză* psihogenă, de o inhibiție a sistemelor gonadotrope și de o activare parasimpatică. În plan psihologic, adoptarea acestei atitudini este însoțită de o anxietate* profundă.

R. Dantzer

(G. N.)

Considerare

Una din grupele de comportamente care constituie unul din cei doi factori* extrași

173

consonan

de E. A. Fleishman pornind de la analiza factorială* făcută asupra descrierilor de activități ale cadrelor. Ansamblul de conduite care implică încredere mutuală, respect și o anumită lămurire în raporturile dintre ansamblul cadrelor și subordonații. Ea presupune că ansamblul cadrelor privit prin prisma nevoilor colaboratorilor favorizează participarea la decizii și încurajează comunicarea. — , ,

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Consiliere psihologică

Psihologia consilierii se aplică în același timp îndrumării, conduită obișnuită a vieții cotidiene, și consilierii psihologice, act profesional efectuat de un psiholog, consultat în calitate de expert în domeniul vieții afective (consiliere conjugală, consiliere relațională) sau al vieții sociale (consiliere de orientare școlară și/sau profesională), într-un caz ca și în altul, consilierea nu se reduce niciodată la un schimb de informații (transmitere de către un specialist a unui aviz lămurit către un client care i-a expus cu claritate și complet cererea sa). Există totdeauna loc pentru întrebări asupra motivației* profunde a cererii de consiliere (este ea o cercetare a unei informații, sau cerere narcisică* de aprobare, sau cerere de a fi ghidat și luat de mîin etc), asupra motivației consilierului și asupra naturii relației de consiliere, a influenței* care se exercită, a rolului pe care îl joacă aici sugestia* etc. Punerea în evidență a unora din aceste aspecte noncognitive ale consilierii a fost obiectivul colii de psihologie centrat pe client a lui C. Rogers, care, insistînd asupra faptului că numai clientul este în măsură să găsească soluția care îi convine, a definit rolul consilierului ca fiind cel de facilitator al procesului de decizie al clientului. Se ajunge astfel la paradoxul potrivit căruia consilierea psihologică rezidă în a nu îndrăzni nimic, dacă nu

psihopatologie, au ap rat acest punct de vedere a fost E. Dupre. în 1909, el prezint caracteristicile psihice i fizice ale constitu iei emo ionale i descrie, dup zece ani, opt tipuri de constitu ie. Al i autori, dup el, vor descrie alte tipuri de constitu ie, ca H. Claude i E. Minkowski, cu descrierea constitu iei schizoide*. Leg turile între constitu ie i maladii mentale sînt subliniate prin no iunea de predispozi ie. E. Kretschmer, în 1930, studiînd corela iile existente între formele exterioare ale corpului, temperamentul i tipurile psihiatrice (maladia maniaco-depresiv i demen a precoce), conchide c psihozele sînt exager rile rare ale marilor grupe constitu ionale r spîndite printre normali. El asociaz tipului corporal picnic (mic i gras) ciclul morbid circular, temperamentul cicloid i ciclotimic normal, i tipurilor corporale leptozom (mare i slab), athletic sau displastic ciclul schizofrenic, temperamentul schizoid i schizotimic normal. în acest model, temperamentul schizoid i cicloid sînt definite ca personalit i anormale, între maladii i s n tate, reflectînd mai mult sau mai pu în simptomele psihologice fundamentale ale psihozelor schizofrenice i circulare.

în zilele noastre, dac termenul de constitu ie nu mai este deloc folosit, neîndoielnic din cauza ideologiei constitu ionaliste pe care el o vehiculeaz , no iunea de tr s turi* permanente ale unui individ se reg se te în termenii de personalitate*, de caracter* sau de structur *. Importan a acordat rela iilor dintre constitu ia fizic i psihoz * a fost mult temperat prin reflec ia asupra distorsiunilor de inter-

175

construct

pretare a unei astfel de corela ii (influen a vârstei sau a modului de via asupra constitu iei) i prin îns i dificultatea de a interpreta acest tip de leg turi (verig intermediar posibil între genetic i constitu ie).

M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Constrîngere a sarcinii

Desemneaz exigen ele impuse de o sarcin motorie* fa de resursele* unui individ. Constrîngerea este în esen de natur logic sau fizic , adic legat de scopul sarcinii sau de mediul material înconjur tor i de stimulii* organizatori ai ac iunii. Importan a acestor exigen e determin nivelul de dificultate al sarcinii din punct de vedere bioinforma ional sau bioenergetic. De altfel, constrîngerea se poate exercita într-un mod mai specific în ceea ce prive te anumite func ii fiziologice sau psihologice: aceasta permite caracterizarea sarcinilor în func ie de natura resurselor pe care le solicit .

M. Durând

(G. N.)

Constrîngere de destin -> Destin

Constrîngeri specifice

Limit ri sau orient ri particulare pe care caracterele proprii speciei le impun comportamentului, în principal, no iunea se aplic mecanismelor de înv are* i ea s-a degajat pu în cîte pu în de luarea în considera ie, de c tre speciali tii în studiul înv rii prin experimente de laborator f cute pe animal, a diferentelor interspecifice. Aceast no iune presupune ca mai întîi s se formuleze legi generale, recunoscute ca valabile pentru toate speciile sau pentru un ansamblu vast de specii, i apoi s se ajung la nuan area acestor legi. De fapt, acesta a fost demersul celor mai multe dintre teoriile importante ale înv rii, de la I. Pavlov la C. Huli i B. F. Skinner, teorii care au acordat pu în aten ie caracteristicilor specifice, întîlnirea cu etologia* a fost determinant în revirimentul început în jurul anului 1950, dar care nu s-a impus cu adev rat în fa a unor coli decît prin anii 1970. Pentru etolog, care pleac de la caracteris-

ticile speciei în ni a sa ecologic *, termenul constrîngeri se bazeaz pe o eroare de perspectiv : diversitatea adapt rilor specifice este cea care primeaz i de aceasta s-a inut cont de la început în studiul mecanismelor de înv are cînd nu s-au formulat legi generale. Dintre datele empirice care ilustreaz no iunea de constrîngere specific vom re ine deriva instinctiv * i critica arbitrariei* r spunsului. Se folose te de asemenea expresia constrîngeri biologice.

M. Richelle

(G. N.)

Construct

De i au fost propu i echivalen i fran uze ti (concept*, model*, entitate ipotetic), termenul (hypothetical) construct se întîl-ne te adesea sub pana autorilor francofoni, f r ca el s corespund totdeauna distinc iei pe care în eleaga s o sublinieze E. Tolman, în 1951, între variabila intermediar * i hypothetical construct, care nu este sigur, de altfel, c va fi respectat de autorii anglofoni. Spre deosebire de variabila intermediar , în sens strict, care nu este decît o etichet plasat asupra rela iei între variabile independente* i dependente*, con-structul este învestit cu „propriet i substan iale” pe care, în principiu, progresele metodelor de investiga ie ar trebui s permit a le contura opera ional. Astfel, „puterea deprinderii*” (response strengli) i alte concepte utilizate de C. Huli în tentativa sa de

a formaliza legi ale învățării* ar avea, potrivit acestei distincții, simplul statut al variabilelor intermediare, contrar noțiunii de hartă cognitivă* introduse de Tolman, un veritabil construct. Reabilitând entitățile mentale*, mai frecvent descrise în termeni de modele* decât de constructe, psihologia cognitivă* pare a fi pierdut mult din interesul său pentru dezbaterile suscitade de constructele și variabilele intermediare. Proprietățile „substanțiale” ale celor dintâi nu ar mai continua să pun probleme dacă se reține că ele nu se confundă cu o descriere fiziologică.

M. Richelle

(G. N.)

constructivism

176

Constructivism

Acest termen desemnează poziția epistemologică a lui J. Piaget, de refuz al concepțiilor empiriste și ineiste în procesul de achiziție a cunoștințelor*. Acestea nu pot să rezulte dintr-o simplă copie* a organizării lumii externe, cum susține empirismul*, nici să se afle depuse în spiritul* nostru printr-o formă oarecare de transcendență sau de imanență, cum pretindea ineismul*. Alegerea acestui termen indică o depășire a interacționismului* utilizat de Piaget încă din 1950, care pune accentul pe schimburile reciproce între un subiect cunosător și mediul său. Constructivismul insistă de la început asupra caracterului esențialmente endogen al procesului, în timp ce biologia definește dezvoltarea* ca o interacțiune între materialul genetic și epigeneză*.

Piaget a expus complet acest punct de vedere în domeniul dezvoltării inteligenței* la copil, în lucrarea sa *La naissance de l'intelligence chez l'enfant* (1936), în timp ce primele formulări ale acestei teze pot fi găsite în studii biologice asupra adaptării* melcilor de mare publicate între 1914 și 1929. Acest fapt arată că în acest punct Piaget fundamentează în terenul biologiei procesele pe care le descrie în domeniul psihologiei. În materie de dezvoltare a inteligenței, Piaget recuză dintr-o dată empirismul și ineismul în folosul unui tertium pe care îl desemnase deja, potrivit propriei viziuni, în biologie pentru a rezolva conflictul între lamarckism (pe care-l consideră empirism) și preformism. Opiniunea lui Piaget pentru interacționism se determină totuși după eliminarea concepțiilor emergentiste care corespund, în plan psihologic, cu Gestaltpsychologie*. Argumentul respingerii ține de caracterul nonevoluționist al acestor modele, pe plan biologic, și de absența unei dimensiuni genetice în psihologia Formei. În fine, teza constructivistă propune, pentru a explica progresul cunoștințelor, mecanismul echilibrării* majorante care, pe plan psihologic, produce trecerea de la un nivel al structurii la un altul, superior, și meca-

nismul fenocopiei* care, în plan biologic, provoacă, după Piaget, copia prin genotipul modificărilor fenotipice. „ , ,

P. Mengal (G. N.)

• Piaget J. (1936), *La naissance de l'intelligence chez l'enfant*, Delachaux et Niestlé, Neu-châtel.

Construcție

Emergență în cursul dezvoltării* a unor structuri și capacități funcționale, de complexitate și grad de organizare crescînde, prin mijlocirea unei interacțiuni între organism și mediu*, în care subiectul joacă un rol activ. Noțiunea de construcție este centrală în teoria constructivistă* a lui

I Piaget-

M. Richelle

(G. N.)

Construit

Concept utilizat pentru a descrie anumite elemente (obiecte, concepte sau indivizi) și ceea ce constituie diferența dintre ele. Construitele fac parte din grila lui G. A. Kelly*. Ele rezultă dintr-o anchetă în cursul căreia subiecții sînt chemați să indice în ce privință două elemente diferă de un al treilea. C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Consultație

Termenul consultație se aplică oricărui demers al unei persoane care se adresează unui practician pentru a-l informa despre o problemă și a-i cere un sfat, un diagnostic sau un tratament. Această denumire este utilizată în vocabularul instituțional pentru a desemna un organism situat într-o arie geografică determinată. El regrupează activitățile unor diverși practicieni în scopul de a răspunde într-un mod complementar nevoii de diagnostic și de tratament pentru anumite tulburări ale populației sau a anumitor categorii de vîrstă ale acestei populații (copii, adolescenți, persoane vîrstnice). Consultațiile specializate (în domeniul orientării colare, al asistenței educative, al protecției judiciare) pot fi puse la dispoziția copiilor și familiilor sau utilizate de către autorități administrative, educative, medico-sociale sau judiciare pentru a-i lămurii asupra originii, naturii, semnificației unui conflict, unei perturbări, unei disfuncții, în vederea oferirii unui remediu sau pentru a furniza informații susceptibile de a ajuta la luarea unei decizii de către o autoritate tutelară. Statutul psihologilor care

profesează în aceste consultații variată după specificitatea lor: consilier de orientare colară și profesională, psiholog colar, psiholog clinician, psihoterapeut, expert.

J. Selosse

(G. N.)

Consultație medico-psihologică

La dispoziția familiilor și indivizilor, situate lângă structurile educative, sanitare și sociale, echipele pluridisciplinare sunt organizate în centre, consultații, servicii sau antene; ele primesc, în vederea depistării, diagnosticului, orientării, susținerii sau tratamentului*, subiecți care prezintă simptome patologice diverse. Aceste structuri sunt cel mai adesea specializate: fie în funcție de tulburări* specifice unor perioade de dezvoltare* (copilarie, adolescență, bătrânețe), fie în funcție de cadrul vizat de simptom (familie, școală, întreprindere), fie în caz de urgență și pericolozitate (centru de criză), fie potrivit naturii trecerii la act* (delictual, toxicoman, suicidar). Implantarea acestor echipe se poate înscrie în diferite stabilimente (de educație, spitalicești sau penitenciare) având o competență locală sau fiind cînd parte dintr-o rețea care acoperă un sector geografic. Ceea ce caracterizează funcționarea lor este interacțiunea și integrarea informațiilor adunate de diverși clinicieni și practicieni pentru bilanțul și sinteza interpretativă, transdisciplinară, a simptomului unui subiect în cauză.

J. Selosse

(G. N.)

Consumatoriu

Se spune despre un act* situat în poziție terminală a unei secvențe* și destinat satisfacerii unei trebuințe*. Termenul derivă prin analogia cu comportamentul alimentar*: un animal înfometat manifestă apetit și se lansează în căutarea hranei, într-o secvență exploratorie* foarte generală la început și din ce în ce mai precisă pe măsură ce stimuli precizi îl ghidează către aliment: aceasta este faza apetenței; identificarea prezienței sau a hranei, evaluarea distanței și a orientării acesteia determină prinderea și capturarea*; consumarea (masticarea și deglutiția) potolește apetitul, suprimă trebuința și suspendă momentan comportamentul de căutare alimentară.

Prin extensie, actul consumatoriu încheie o anumită secvență declanșată de o nevoie determinată și o potolește. În registrul comportamentului sexual, copularea încheie uneori lungă secvență de căutare, de seducție și de sincronizare a partenerului. Actul consumatoriu se caracterizează prin simplitatea și stereotipia* sa și este declanșat de stimuli foarte specifici.

F. J.-C. Ruwet

(G. N.)

Conștient

Termenul, nu mai puțin încărcat de sens filozofic și comun decât conștientă*, are în psihologia tiințifică mai multe sensuri, care se disting cel mai ușor când apelăm la diferitele lor contrarii:

1. se spune despre o persoană care se află în stare de trezire* și, dacă este solicitat, în mod sigur și manifeste senzații*, sentimentele, gândurile*, această capacitate de verbalizare* nefiind, fără îndoială, o condiție necesară a stării conștiente, înșurșurătoare la o nouă regulă, singurul mijloc de a o infirma valid. În acest sens, se opune inconștientului, care a pierdut conștienta;
2. se spune despre o persoană subiectiv informată de unele din conduitele sale, atent explicit la procese* al căror promotor este, prin opoziție cu nonconștientul;
3. se spune despre o conduită* sau despre un proces psihic care emerge în câmpul conștientei, prin mijlocirea condițiilor de care psihologia este încă departe de a le fi conturat natura, în care intervin în chip verosimil factori de prag*, de complexitate, de dificultate/automaticitate, de verbalizare; nonconștientul sau inconștientul trimite în conștientizare

178

acest caz numai la conduite sau procese care rămân dincoace de conștientizare*;

4. în terminologia psihanalitică, termenul substantivat desemnează unul din cele trei sisteme ale aparatului* psihic, așa cum

5. Freud îl concepea în prima sa etapă*, alături de preconștient* și de inconștient*: adjectival, se spune despre o activitate* sau despre un conținut psihic care sunt de resortul conștientului astfel definit; în această accepțiune, inconștientul nu se opune conștientului ca în (3), ci ca ceea ce este respins prin refuzare*. Spre deosebire de conștientul psihologiei cognitive (3), conceput ca nivel original de emergență, ca diferențiere pornind de la nonconștient, conștientul psihanalitic este condiția dinamică a unui inconștient de cu totul altă natură, care se constituie în raport cu el.

M. Richelle (G. N.)

Con timentizare

Studiul con timentizării î i are originea în constatarea f cut la începutul secolului c activitatea psihic este, în mare parte, incon timent . în condi iile apari iei behavio-rismului*, mul i autori, în special E. Cla-parede, i-au pus întreb ri privind func ia con tiin ei*, aceasta nemaiputând fi conceput ca centru al vie ii psihice. Cercet rile lui Claparede l-au condus spre conceperea con tiin ei ca intervenind în situa ia de dezadaptare, atunci când „reajustarea automat ” e ueaz . Con timentizarea intervine atunci dinspre achizi iile mai noi spre cele mai vechi. De pe pozi ia sa, P. Janet va defini con tiin a ca un ansamblu de reac ii ale organismului fa de propriile ac iuni, reac ii care se ordoneaz potrivit unor niveluri diferite de complexitate. Problema con timentizării va fi reluat de J. Piaget i colaboratorii s i atunci când vor c uta s rezolve problema leg turilor dintre no iunea de cauz i ac iunea proprie subiectului (cauzalitatea* fizic p rînd s conste din a atribui obiectelor anumite propriet i matematice ale opera iilor* psihologice). Acest ;• cercet ri noi vor demonstra c activitatea de con timentizare nu este

o simpl iluminare a ceea ce era l sat pîn atunci în umbr de c tre subiect, ci este o asimilare* a ac iunii proprii i a propriet ilor acesteia, într-un cadru no ional construit. Ca urmare a apari iei func iei semiotice* i în rela ie cu dezvoltarea gînd-irii, con timentizarea devine o activitate de conceptualizare* a ac iunii care reconstruie te i extinde pe un nou plan achizi iile gîndirii.

Lucr rile de mai sus se refer la studiul con timentizării în general. Alte cercet ri au avut ca obiectiv special con timentizarea de sine. Metoda istorico-critic demonstrase deja c , în cadrul sociogenezei* ideilor, această con timentizare se produce în etape. J. M. Baldwin, P. Janet, H. Wallon, R. Zazzo i al ii au relevat c tot astfel se petrec lucrurile i în psihogeneza individului.

/.-./ Ducret

(G. D. S.)

Con tiin

Conceptul de con tiin are o tripl semnifica ie — moral , metafizic i psihologic . Sensul moral este asociat cu cu-vîntul con tiin din Antichitate: con tiin a este un principiu intelectual care permite aprecierea diferen ei între bine i r u i garanteaz exerci iul liberului arbitru. Sensul metafizic, deja în germene în perioada elenistic , se instituie la sfîr itul perioadei medievale în curente de gîndire în sînul c rora emerge ceea ce anumi i istorici au numit „via privat ”, iar al ii „individualism posesiv”. El trimite la apersepc ia prin care omul se cunoa te pe sine însu i într-o viziune interioar . În secolele al XVII-lea i al XVIII-lea se degaj sensul psihologic, în care spiritul se define te prin con tiin , instrument neechivoc al cunoa terii lumii i de sine, accesibil prin introspec ie*. Psihologia* tiin ific , la începuturile sale, a împ rt it această concep ie i i-a cl dit pe ea metoda de investiga ie. Ea nu a fost tulburat decît prin contribu iile lui S. Freud, pe de o parte, ar tînd c de fapt con tiin a pe care subiectul pretinde c o are despre cauzalitatea* conduitelor sale nu corespunde cu

179

con tiin

determinan ii lor reali dezv lui i prin analiz *, i de curentul behaviorist*, pe de alt parte, care denun a imposibilitatea de a discerne prin con tiin a introspectiv problemele puse de psihologia tiin ific la începutul secolului i propunea fie punerea între paranteze a con tiin ei, cum f cea explicit I. Pavlov, fie tratarea ei ca simplu epifenomen, într-o perspectiv materialist-monist *. Aplicarea unui aceluia i termen, cel pu in în francez , pentru dr desemna concepte atît de diferite r mîne o surs de confuzie, de care nu se scap decît specificînd termenul : con tiin moral în primul caz, con tiin de sine în cel de-al doilea, con tiin în al treilea.

Dezbaterile asupra conceptului de con tiin , luat în acest al treilea sens, se complic prin probleme de categorii lexicale care nu coincid de la o limb la alta. Franceza nu dispune de un echivalent al distinc iei f cute în englez între awareness i consciousness (distinct de con tiin , con tiin moral). Termenul awareness se aplic deja oric rei conduite exprimînd o aten ie dirijat c tre un stimul, independent de orice eviden privitoare la o stare subiectiv de con tiin . El se refer la un nivel primitiv de con tiin , care nu presupune vreo posibilitate de verbalizare*. Se utilizeaz f r dificultate cu privire la animal i sugereaz , prin con inutul lui semantic, o continuitate în emergen a progresiv a con tiin ei, fie c aceasta este perceput filogenetic, ontogenetic sau în dinamica activ rii cerebrale. Rezult c , dincolo de aceste ambiguit i lexicale, problema naturii i originilor con tiin ei continu s stîrmeasc , în psihologie, sagacitatea cercet torilor tiin ifici, cum a fost mult vreme cazul cu problema originilor i naturii vie ii în biologie. îns a a cum solu ionarea problemei vie ii nu a fost o premis pentru progresele biologiei, elucidarea problemei con tiin ei nu a fost o condi ie a progreselor psihologiei. Se constat totu i, înc reprezentate în domeniul psihologiei contemporane, cea mai mare parte a concep iilor asupra con tiin ei care

au fost în rivalitate de-a lungul secolelor în filozofie, începînd cu dualismul* spiritualist care a f cut din aceasta o entitate imaterial i neexplicat (i, poate, inexplicabil) exercitînd controlul asupra activi-

teii cerebrale, iar prin aceasta asupra conduitelor subiectului (poziie ilustrat de neurofiziologul J. Eccles), pîn la teoriile care v d în ea un subprodus al vieii sociale i al limbajului (L. S. Vigotski, A. Luria, B. F. Skinner). Dou probleme domin dezbaterele asupra contiin ei psihologice: pe de o parte, problema naturii ei, a emergen ei în lumea vie i a raporturilor sale cu materia cerebral (dezbateri care însureaz termenii creier-comportament-spirit), pe de alt parte problema întinderii domeniului ei în raport cu incon tinentul sau cu non(înc)-con tinentul. La S. Freud, punerea în eviden a unei disocieri între con tinent i activit i psihice incon tiente nu implica recuzarea, ca ilegite metodologic, a experien elor subiective con tiente. Inaccesibilitatea activit ilor mentale incon tiente, în contrast cu activit ile precon tiente, cît sînt ele de accesibile, este bazat pe conflictul între forma iunile psihice incompatibile (pul-siuni*, instan e*), pe propriet ile specifice modului lor de func ionare (proces primare*) i pe mecanismele de represie* active (mecanisme de ap rare*). în anumite condi ii, care vizeaz tocmai realizarea tratamentului psihanalitic, aceste forma iuni pot deveni accesibile con tinentei. Contestînd, dimpotriv , validitatea demersului introspectiv, behaviorismul, f r a nega în mod necesar realitatea experien ei subiective, a re inut aceasta ca inaccesibil investig rii tiin ifice i, în acela i timp, inadecvat ca urmare a acestei investiga ii. Curentul cognitivist*, care a resuscitat interesul pentru opera iunile mentale de tratare a informa iei*, a repus problema con tinentiz rii i a con tinentei în centrul preocup rilor psihologilor. Datele empirice abund , ceea ce demonstreaz ast zi c numeroase activit i de tratare a informa iei, de o mare complexitate, se desf oar f r ca subiectul s aib cuno tin de ele.

con tinent

180

181

uuuayiune w »

Astfel, subiectul c ruia îi sînt prezentate spre ascultare dihotic * enun uri diferite din care unul singur totu i face obiectul aten iei sale con tiente va interpreta pe acesta din urm în func ie de sensul celui de-al doilea, pe care l-a reperat con tinent cel mult ca fiind în aceea i limb . Nimic nu garanteaz c elementele trat rii informa iei, de obicei noncon tiente, pot deveni, în anumite condi ii, accesibile con tinentei. Aceasta s-ar putea limita la ceea ce poate face obiectul activit ii metacognitive, con tinentei fiind, în acest ultim domeniu, strîns legat de verbalizare, de limbaj interior, el însu i derivat din limbajul social. Cercetarea contemporan , mai curînd de-cît s se absteineze a contura în ansamblul s u problema con tinentei, tinde s - i apropie un aspect sau altul într-o perspectiv particular . Astfel, psihologia comparat se intereseaz de emergen a filogenetic a con tinentei, formulînd ipoteza surselor diverse care converg i culmineaz în con tinent la specia uman ; evolu ia sistemelor de comunicare*, a proceselor aten- ionale*, a cogni iilor* i capacit ilor de simbolizare* s-ar traduce prin emergen a con tinentei (awareness) la animal, în psihofiziologie, con tinenta este abordat prin st rile sau nivelurile de vigilen *, de care fac dovad traseele electroencefalografice* distincte corespunzînd vigi-lit ii active (aten ie), vigilit ii cu aten ie flotant (ritm alfa), somnului lent i somnului paradoxal*; corelatele electrofizio-logice ale con tinentei sînt de pu în vreme aprehendate sub forme mai fine, în special în poten ialele* lente; condi iile ajungerii în con tinent a mesajelor senzoriale interoceptive* au fost, de asemenea, explorate.

în psihologia dezvolt rii, studiul genezei con tinentei se înscrie în studiul folosirii descriptive, autodescriptive sau reflexive a limbajului, împreun cu studiul proceselor de individualie i de cunoa tere de sine, abordat prin interac iunile sociale sau prin reac iile copilului la propria sa imagine perceput în oglind , studiate de R. Zazzo.

în contextul psihologiei cognitive, con tinenta este abordat în diferite situa ii experimentale, de exemplu cu prilejul analizei proceselor aten ionale, compar rilor între înv area inten ional * i incidental * sau între cunoa terea i necunoa terea rezultatului ac iunii.

Se va re ine c , pe aceste c i de cercetare, efortul de analiz se îndreapt cel mai frecvent asupra con tinentiz rii, schimbarea de stare sau activitatea care o produce pre-l tîndu-se f r îndoial mai bine observ rii i experiment rii decît starea îns i. Problema r mîne de altfel deschis de a ti dac con tinenta nu este mai curînd activitate decît stare, structur organizatoare mai | curînd decît agent al gîndirii. Starea de con tinent vigi se deosebe te I de starea de con tinent pe care o întîlnim I în vis* sau în st rile modificate ale con-l tinentei, prin integrarea coerent a expe-l rien elor imediate i a experien elor tre-l cute, într-o perspectiv temporal în care I memoria joac un rol organizator. Se vor-l be te de st ri modificate ale con tinentei cui referire la st rile provocate de diverse sub-l stan e, ca drogurile halucinogene*, alcoo-l iul sau alte psihotrope*, sau i de diversei interven ii psihologice, ca hipnoza*, re-l laxarea sau izolarea* senzorial . Con tinent colectiv : în psihologia social , desemneaz , printr-un uzaj metonimic al cuvîntului con tinent extins la un grup social mai mult sau mai pu în numeros, reprezent rile împ rt ite de membrii acestuia.

P. Mengal, M. Richelle, D. Widlocher

(G. N.)

Tulburare de conștiință : în psihopatologie, termenul conștiință este folosit în sensuri extrem de diverse. Unele sînt vagi (tulburări ale conștiinței morale pentru a explica comportamentele psihopatice și perverse, conștiința stărilor morbide pentru a da seamă de capacitățile introspectivă și de judecile de atribuire în prezența simptomelor). Altele sînt net nepotrivite. Se va vorbi astfel de tulburări ale conștiinței pentru a defini stări de vigilență alterate

(com *) sau dezorganizări cognitive acute (confuzie* mentală). Termenul este mai potrivit cînd se face referire la existența unor operații mentale accesibile sau nu conștiinței (într-o perspectivă cognitivă sau psihanalitică) sau cînd se are în vedere modul de reprezentare a experiențelor trînte (într-o perspectivă fenomenologică). D. Widlocher

(G. N.)

Conștiință afectivă -> Afectivitate

Conștiință gestuală

Formă de protoconștiință în care se înrîdăcinează ramificațiile multiple ale gestualității (v. Gest). Introducerea acestei noțiuni rîspunde faptului că, pentru psihologia în care acțiunea* este obiect specific, mișcarea* nu poate fi reprezentată în conștiință* cu titlu de obiect*, ci numai ca act* al subiectului*; în această perspectivă, acțiunea motorie nu este reprezentabilă, ci constituie procesul prin care poate fi reprezentată. Această ipoteză a unui act al subiectului mediator, schițată la T. Ribot și H. Bergson, s-a dovedit productivă în psihologia fenomenologică (M. Merleau-Ponty și F. Buytendijk) și în psihologia clinică (interpretarea semnificației kinestezicilor* la testul Rorschach*). Pentru R. Doron (1971), această orientare conceptuală și metodologică a deschis, în psihopatologie, nuanțarea teoriei trînturilor de personalitate*, care au fost înfățișate în cadrul dialecticii schimburilor între individ și mediu.

R. Doron și E. Jalley

(G. N.)

• Doron R. (1971), La conscience gestuelle, Vrin, Paris.

Conștiință morală

Asociază experiențelor relaționale de la cea mai fragedă vîrstă, conștiința morală exprimă interiorizarea* protecțiilor, prohibițiilor, sancțiunilor, judecăților și valorilor care adaptează socialmente conduitele umane. Ea este instanță psihică de raportare la sentimentele de stimă de sine, de valorizare, de culpabilitate*, de umilire, dar și de compensare. Ea se elaborează pornind de la identitățile* primare și secundare cu prînzul și cu adultul referențial care interzice și controlează pulsunile agresive, autodestructive și sexuale. Conștiința morală se structurează pornind de la un proces ambivalent care deplasează dorința, se reîntoarce asupra subiectului și se sprijină pe introiecția obiectelor libidinale și pe identificarea cu rivalul pentru a stăpîni și regla conduita. Psihanaliza, considerînd supraeul ca instanță matricială a sentimentului de culpabilitate, a pus în evidență dimensiunea morală a refulării* în economia vieții psihice.

./ S. Sélosse

(G. N.)

Contagiune

Fenomen frecvent la animale sociale, numit și panurgism sau inducție alomimetică, prin care o acțiune inițiată de un subiect se extinde la ansamblul grupului. În sînul marilor grupuri (turme, stoluri, bancuri, cîrduri, roiuri) în care este imposibil ca fiecare să cunoască pe toți ceilalți, fenomenul asigură coeziunea ansamblului și sincronizarea activităților multiple: prînsirea sau fuga din fața unui prîdător* detectat de un singur membru al grupului; plecarea spre un punct îndepărtat dar esențial al domeniului vital (adesea izolat în deert, d. ex.) care nu va mai fi vizitat timp îndelungat. Fiecare subiect are interesul de a se alinia imediat după ceilalți. Contagiunea este net deosebită de imitație*, care poate implica învîntarea* unei noi conduite* sau asocieri*, precum și de facilitarea* socială, care avansează sau accelerează executarea unei acțiuni la care cei ce rîspund erau oricum expuși. Ea este diferită, de asemenea, de stimularea socială, în care fiecare exercită asupra altora o acțiune favorizantă privind maturizarea psihologică și comportamentală, prin aceasta, făcându-se să evolueze fiecare în particular și grupul în ansamblu către tipuri mai elaborate ale comportamentului. Contagiunea implică faptul că inițiatorul își plasează pe ceilalți într-o dispoziție nouă context al muncii

182

183

continuitate

pentru moment, înșă parte a repertoriului comportamental banal al momentului.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Context al muncii

Spre deosebire de conținutul muncii, desemnează ansamblul factorilor de motivație legați de mediul înconjurător și de condițiile de muncă. Lista factorilor variază după autori; în ea se găsește întotdeauna caracteristicile mediului fizic, salariul, politica de personal a întreprinderii, securitatea și uneori aspectele raionale (calitate a încadrării și relațiilor cu colegii). C. Levy-Leboyer (G. N.)

Context lingvistic

În limbajele limbajului, se distinge uneori contextul situațional de cel lingvistic. Prima expresie desemnează subansamblul elementelor lumii (sau ale „extralimbajului”) care sînt susceptibile să exercite o influență asupra caracteristicilor unui text sau ale unei fraze (spațiu-timpul enunțului*, scopul comunicării, statutul enunțului* sau al destinatarului* etc). Contextul lingvistic al unui unități este definit de ansamblul unităților care o preced sau îi urmează într-un enunț sau într-un text dat.

De un deceniu, cea mai mare parte a lingviștilor a înlocuit noțiunea de context lingvistic cu cea de cotext*, rezervînd termenul general de context numai elementelor situaționale (neapărat în limbajului).

J.-P. Bronckart și D. Zagar (G. N.)

Contextualism

Noțiunea introdusă de către M. Dascal și care urmează celei de „contextic” propusă de M. Black; ea desemnează curentele de cercetare centrate pe analiza influenței contextului* asupra producerii*, structurii și comprehensiunii* limbajului*. Acceptînd deosebirea dintre cotext* (mediu lingvistic al unui enunț) și context propriu-zis (mediu nonlingvistic), această disciplină îi propune înlocuirea descrierilor intuitive

ale acestuia din urmă printr-un model teoretic operațional, care ar defini explicit structura parametrilor fizici și sociali cu influență determinantă și sistematică asupra formei enunțurilor. „ _

J.-P. Bronckart

(G. N.)

Contiguitate

Contiguitatea temporală* sau proximitatea în timp a două evenimente critice, stimul condiționat* și necondiționat* sau răspuns operant* și întărire*, a fost considerat, începînd cu I. Pavlov, o condiție pentru ca o condiționare să aibă loc. Unele teorii, precum cea a lui G. H. Guthrie, fac din contiguitate fundamentul învățării*. Deși trimite incontestabil la o condiție optimală, legea contiguității are totuși mai multe excepții. Deja condiționarea de urmă*, descrisă de către Pavlov, implică o distanță temporală între stimulul condiționat și cel necondiționat, limitată, este adevărat, la câteva secunde sau la unu pînă la două minute. Aversiunea gustativă condiționată* descoperită de J. Garcia în 1966 demonstrează posibilitatea unei condiționări legate, fără îndoială, de predispoziții* proprii speciei, în ciuda unei distanțe de 4 pînă la 6 ore între stimulul condiționat și cel necondiționat. Pe de altă parte, posibilitatea de control al comportamentului prin consecințele sale independente descrise verbal (comportament controlat prin reguli) furnizează o altă excepție de la legea contiguității în cadrul condiționării operante. M. Richelle (G. N.)

Contingent -> Dependent

Contingență

Se vorbește despre teoria contingenței pentru desemnarea oricărei teorii organizatoriale în care un comportament apare în funcție de caracteristici individuale și de caracteristici situaționale. Cel mai cunoscut dintre modelele de contingență este modelul de leadership* al lui F. Fiedler, conform căruia comportamentul de integrare eficient are loc simultan în funcție de caracteristicile individuale ale liderului și de caracteristicile situației organizatoriale în care el trebuie să-și exercite autoritatea.

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

În statistică se spune despre un tablou de distribuție* a unor efective sau frecvențe asupra ansamblului produs a două variabile categorizate.

Tabloul de contingență este o denumire consacrată. Pentru mai mult de două variabile, se folosește expresia protocol multi-variabil și tabloul de contingență multiplu. P. Bonnet și H. Rouanet

(G. N.)

Contingență de întărire

În terminologia condiționării operante*, modalități ale relației dintre un răspuns* și consecințele* sale. Contingențele se împart în patru categorii, pe de o parte după natura consecințelor comportamentului: prezentare* sau neprezentare (sau suprimare) a unui stimul întărit*; pe de altă parte, după efectul

acestei opera îi asupra debitului* de r spuns: cre tere sau reducere. Dacă debitul cre te în timp ce r s-punsul antrenează prezentarea unui stimul, vom avea de-a face cu contingen e de înt rire pozitiv * (ex., înt rire alimentară , autostimulare intracerebral *); dacă el cre te când consecin a r spunsului este su-primarea sau neprezentarea unui stimul aversiv*, vom vorbi despre contingen e de înt rire negativ * în care într sustragerea* și evitarea* activ . Dacă r spunsul este urmat de prezentarea unui stimul, debitul scade, ne vom afla în prezen a contingen elor punitive (evitare pasiv *); în sfâr it, dacă debitul scade atunci când r spunsul nu este urmat de un stimul înt ritor a teptat, vom vorbi de omisiune*, omisiunea sistematic nefiind altceva decât stingerea*. (Efectele omisiunii sînt totu i nuan ate prin ceea ce se tie, de altfel, despre debitele produse de înt ririle intermitente* în diversele programe* de înt rire.) Termenul este o transpunere în francez a expresiei tehnice propuse de B. F. Skinner în 1969 și care deriv din unul din sensurile cuvîntului contingent (upon): „dependent de”. V

M. Richelle

(G. N.)

• Skinner B. F. (1969): *Contingencies of Reinforcement, a Theoretical Analysis*, Appleton Century Crofts, New York. Traducere (1971): *L'Analyse expérimentale du comportement* (trad. A.-M. și M. Richelle), Dessart-Mardaga, Bruxelles.

Continuitate

Proprietate atribuit evoluției* sau dezvoltării* în cadrul unor teorii psihologice; ea se opune discontinuității. Constructivismul* piagetian propune o descriere a dezvoltării cognitive* care este în întregime centrat pe aspectele logico-matematice și care subliniază, în consecință, categoric aspectele de continuitate; de la naștere la vîrsta adultă, capacitățile intelectuale se organizează, desigur, în structuri* din ce în ce mai complexe și eficiente (v. Stadiu), dar această construcție se efectuează liniar și fără întrerupere, sub acțiunea continuă a mecanismelor funcționale invariante* (asimilare*, acomodare* și echilibrare*). În măsura în care ele acordă o importanță mai mare factorilor sociali și afectivi, cea mai mare parte a altor teorii ale dezvoltării subliniază mai degrabă aspectele de ruptură și discontinuitate. Pentru H. Wallon, psihogeneza* este supusă legilor alternanței* și integrării* funcționale. Pentru L. S. Vîgotski, în urma emergenței* limbajului* la copil, dezvoltarea își schimbă statutul și trece din registrul biologic în cel socioistoric (al doilea sistem de semnalizare*). Cea mai mare parte a psihanalizelor subliniază în sfârșit că dezvoltarea personalității* este punctată de pauze și de diverse forme de regresie*.

J.-P. Bronckart și E. Jalley (G. N.)

Continuitate (Corecție de —) —» Corecție

Continuitate (Legea —) —> Formă (Psihologia a —)

continuu

184

Continuu

Caracter al oricărei schimbări în comportamentele* sau structurile psihologice, fie în cursul dezvoltării*, fie în cel al învățării*, care se produce gradual, aproape insesizabil, spre deosebire de schimbările produse în salturi, prin restructurare brută. Atît în psihologia dezvoltării, cît și în psihologia învățării, teorii diverse pun accentul cînd pe continuitatea*, oînd pe discontinuitatea* transformărilor. Înt rirea continuă : înt rirea* apărută după fiecare r spuns operant*, spre deosebire de înt rirea intermitentă*.

M. Richelle

(G. N.)

Continuum

Variabilă* continuă. Termenul este rezervat în general dimensiunilor* fizice pe care poate varia stimulul: intensitate*, frecvență* etc. sau dimensiunilor psihologice corespunzătoare. Se aplică și variabilelor subiective care pot face obiectul unei judecări* evaluative între două extreme: continuum agreabil-dezagreabil, frumos-urît. În psihofizică*, S. S. Stevens a propus, în 1956, să se facă deosebirea dintre continuum-urile prototipice și metatipice. Primele corespund dimensiunilor senzoriale pentru care o diferență de senzație* exprimă un proces neurofiziologic de tip aditiv; este cazul, de exemplu, al intensității în domeniul auzului sau al vederii: o schimbare de intensitate percepută se află în corelație cu o creștere de frecvență a potențialelor de acțiune ale neuronilor receptori. Celelalte corespund dimensiunilor senzoriale pentru care schimbările de senzație sînt legate de stimularea unor unități receptoare diferite; acesta este cazul variațiilor în înălțimea tonală*, aflate în corelație cu stimularea unor zone diferite ale cochleei. Acestor două tipuri de continuum le-ar corespunde, după Stevens, tipuri de funcții psihofizice diferite, numai primele reprezentînd o funcție putere.

M. Richelle v

(G. N.)

Contrabalansare

în planul* experimental, procedeu care are ca scop neutralizarea efectelor variabilelor* ce nu pot fi

st pînite (oboseal *, înv are*, plictiseal etc.) f cîndu-le s intervin într-o modalitate contrastant în stadii succesive ale experien ei sau în grupe diferite. Astfel, în psihofizic *, dac se b nuie te c modalitatea, ascendent sau descendent , de prezentare* a stimu-lilor în metoda limitelor* influen eaz m rimea pragului*, se vor alterna cele dou modalit i. Dac într-o experien alc tuit din trei faze 1-2-3, ne temem de apari ia unui efect de oboseal i pentru c natura experien ei nu impune desf urarea în ordinea 1-2-3, se vor alc tui grupe care s suporte fazele într-o ordine diferit (3-1-2; 2-3-1; etc). în cazuri de acest tip, se vobe te i despre metoda rota iei. .. n. , ..

M. Richelle

(G. N.)

Contra cultur

Diferite de subculturi, contraculturile organizeaz modalit ile de a se opune codurilor i regulilor punînd în discu ie sistemele sociale stabilite, semnifica iile* normelor* prescriptive, ierarhia valorilor* dominante, tradi iile artistice i revendicînd, în cazul unor categorii minoritare ale popula iei, noi modele de exprimare, o alt recunoa tere* social prin revolt i conflict*. Contraculturile, dezvoltate mai ales de un tineret contestatar, sînt expresia dorin ei* de a influen a puterile ideologice, tehnologice i politice i de a antrena o anumit evolu ie istoric . Debordînd problemele conflictului între genera ii, contraculturile interpeleaz structura de ansamblu a societ ii printr-un alt stil de via *.

Selosse

(G. N.)

Contradic ie

în sensul logic al termenului, o contradic ie reprezint o rela ie între dou propozi ii* care, împreun , nu pot fi nici adev rate i nici false. Dac împreun ele nu pot fi adev rate, dar pot fi false, rela ia este în acest caz o simpl contrarietate. Astfel

185

contratransfer

„Aceast figur este un p trat" este contradictorie cu „Aceast figur nu este un p trat" i numai contrar propozi iei „Aceast figur este un triumphi": de fapt, ea poate s fie foarte bine un romb. Într-un sens mai general, contradic ia nu a încetat niciodat s joace un rol esen ial în gîndire*. Studiul civiliza iilor, de la Antichitatea greceasc la civiliza ia Chinei, trecînd prin culturile din Matto Grosso, scoate în eviden omniprezen a ideilor de opozi ie* i de bipolaritate. H. Wallon, la rîndul s u, a subliniat importan a rolului pe care îl juca în gîndirea copilului „cuplul", iar J. Piaget a f cut din el unul din motoarele dezvolt rii* inteligen ei*.

J.-B. Grize i E. Jalley (G. N.)

Contrafobic

Adjectiv care caracterizeaz un obiect, o prezen sau o ac iune care permit evitarea apari iei unei angoase* suscitade de o fobie*. S. Freud, în analiza cazului micului Hans, a subliniat mecanismele consecutive ale fobiei ca ap r ri în fa a angoasei provocate de o mi care pulsional refulat . Consecin-ele constituirii simptomului fobie aduc eul în situa ia de a se comporta ca i cum pericolul unei dezvolt ri de angos nu ar veni dintr-o mi care pulsional , ci dintr-o percep ie. Fobicul este împins deci s reac ioneze la acest pericol exterior prin tentative de reasigurare care sînt, de fapt, comportamente contrafobice, adic printr-o strategie de reasigurare datorat prezen ei unui obiect care d siguran , în situa ia fobogen *. Se poate deci deosebi obiectul contrafobic de ac iunea contrafobic ce poate merge chiar în sensul ac iunii fobice definite prin fuga din fa a pericolului.

A. Braconnier

(G. N.)

Contrainvestire

Investire de reprezent ri i atitudini în opera iile de ap rare a eului menite s împiedice apari ia în locul s u a unei reprezent ri refulate, a unui comportament sau a unei atitudini. Este vorba de un proces economic care utilizeaz energia eliberat prin dez-investirea* reprezent rii refulate. Ea intervine nu numai în mecanismele de ap rare*, dar i în aten ie, gîndire discriminativ i ca protec ie în fa a excita iilor exterioare.

B. Brusset

(G. N.)

Contrast

Accentuarea unei diferen e percepute între dou elemente ale unui stimu l*, diferen care rezult din juxtapunerea lor spa ial * (contrast simultan) sau temporal * (contrast consecutiv). Aceea i suprafa de gri va fi perceput mai închis pe un fond alb decît pe unul negru. O ap la aceea i temperatur va p rea mai cald dac mîna care se cufund în ea tocmai a fost scoas dintr-o ap foarte rece. Efectele de contrast au fost studiate în mod deosebit în domeniul vizual: contrastul de luminozitate*, pus în eviden , între altele, de inelele lui Mach, în care varia iile necontinue de luminan * ale centrului spre

marginile unui disc provoacă percepția apariției la frontierele discontinuităților a unui inel luminos și a unui întunecat; contrastul de culoare sau cromatic, exprimându-se, pe de o parte, printr-o accentuare a diferențelor de saturație*, iar pe de altă parte prin percepția culorii complementare* care nu este prezent fizic. Contrastul luminos se explică desigur prin mecanisme de inhibiție* laterală la nivelul neuronilor retinei. Contrast comportamental: într-o condiționare* operantă*, depășirea debitului* normal de răspuns care se produce la trecerea de la o fază a programului de învățare cu debit redus sau nul (sub controlul unui stimul discriminativ negativ) la o fază cu debit susținut (controlat de un stimul pozitiv); sau, în secvență inversă, reducerea excesivă a debitului. Contrastul comportamental este echivalent cu fenomenul de inducere* în condiționarea pavloviană. Contrast statistic: v. Analiză de varianță.

M. Richelle

(G. N.)

Contratransfer

Dacă se concepe câmpul analitic ca interferență a proceselor mentale, conștient și control

186

inconștient ale pacientului și analistului și se înțelege seama de extinderea psihanalizei* la domeniul terapiei copiilor și psihicilor, contratransferul este legat pe de o parte de personalitatea analistului, iar pe de altă parte de procesul inconștient pe care transferul* pacientului îl induce la acesta din urmă. Contratransferul reprezintă deci ansamblul reacțiilor inconștiente mai ales ale analistului la transferul persoanei analizate.

Astfel, necesitatea, pentru analist, de a se supune unei analize personale și de a o continua sub formă de autoanaliză* are ca scop reducerea, pe cât posibil, a manifestărilor rezistenței* și fenomenelor contratransferențiale care perturbă relația analitică. Totuși, contratransferul poate fi considerat și un mijloc pe care îl are analistul pentru a se ghida în perspectiva interpretării și pentru o mai bună cunoaștere a avatarurilor și vicisitudinilor situației analitice, în sfârșit, contratransferul, într-un sens mai larg privind ansamblul câmpului analitic, poate fi conceput ca expresia unui transfer care se dezvoltă la analist, și aceasta ne conduce să distingem la fiecare din cele două persoane prezente în situația analitică de față ceea ce este transfer de ceea ce

este contratransfer.

A. Braconner

(G. N.)

Control

Controlul sau stăpânirea unei situații rezultă din percepția pe care subiectul o are asupra unei relații de dependență între comportamentul său și sursa acestui comportament. Controlul este definit adesea ca o capacitate de a evita sau de a fugi de un eveniment stresant sau dezagreabil. J. R. Averill distinge trei tipuri de control:

1. control comportamental care implică o acțiune directă asupra mediului înconjurător;
2. control cognitiv privitor la interpretarea unor situații de mediu;
3. control decizional care implică posibilitatea subiectului de a alege între comportamente diferite.

Controlul funcționează ca mediator de răspunsuri ale subiectului la diverși agenți de stres* ambiental. Lipsa de control asupra unei stimuli aversive mărește răspunsurile emoționale și negative la această situație și antrenează o scădere a performanței.

G. Moser I

(G. N.) [

Control aversiv -> Aversiv

Control judiciar

Instaurat în Franța prin legea din 17 iulie 1970 pentru evitarea detențiilor provizorii înainte de judecarea acuzațiilor, controlul judiciar reprezintă o măsură limitativă de libertate care poate fi ordonată în urma instrucției penale. Beneficiarul trebuie să se supună unui anumit număr de obligații care îi sunt precizate de către controlorii judiciari, profesioniști și benevoli: să răspundă oricărei convocări, să depună o cauțiune, să nu părăsească localitatea, să nu frecventeze unele locuri sau unele persoane, să se supună unor examinări, îngrijiri, să urmeze un tratament (d. ex. dezintoxicarea). Controlul judiciar și-a vădit practicile extinzându-se odată cu înmulțirea infracțiunilor în ceea ce privește toxicomaniile. Psihologii intervin în acest cadru. Ei introduc aici un ajutor și un sprijin individualizat, animând activitatea echipelor, devin membri ai unor asociații, încep unele orientări terapeutice încercând să înscrie o semnificație internă acestui spațiu/timp intermediar, în care judecata este

suspendată.

v

J. Seloșse

(G. N.)

Control psihobiologic

Capacitatea de a modifica situa ia agresiv * prin intermediul unei ac iuni adecvate, pentru a diminua impactul acestei situa ii asupra organismului. într-o experien tipic , obolanii în perechi sînt supu i unor ocuri electrice dureroase prin intermediul electrozilor fixa i pe coad . Unul din membrii perechii poate pune cap t ocului învîrtind o roat situat în fa a lui, cel lalt prime te acelea i ocuri ca i

187

con inut latent

partenerul s u activ, comportamentul s u nefiind îns eficace. Un al treilea grup de obolani este plasat în acelea i condi ii, dar f r a fi expus ocului. Consecin ele ocurilor asupra organismului sînt cele mai importante la animalele care nu pot face nimic ca s le controleze, în timp ce cei care ac ioneaz asupra ocurilor nu reac ioneaz mai mult decît animalele martor. Totu i lucrurile nu stau întotdeauna a a, deoarece controlul nu este eficace decît în m sura în care nu ar fi dificil de ob inut i el ar fi înso it de o reducere efectiv a incertitudinii*. Cînd situa ia este dificil de controlat, controlul poate totu i s fie ob inut prin angajarea în activit i de substituie* sau comportamente rediri-jate*. Mecanisme prin care aceste activit i permit diminuarea activ rii* nu sînt

îns cunoscute.

„ „

R. Dantzer

(G. N.)

Control social

înseamn ansamblul interven iilor psihosociale menite s duc la respectarea normelor stabilite. El se efectueaz prin presiunile externe ale reprezentan ilor grupurilor primare îns rcinate s transmit regulile i valorile (control conven ional), în timp ce controlorii sociali mandata i de o putere institu ional reprim devierile i vegheaz la integrarea* social a grupurilor sau subiec ilor marginaliza i (control societal). Dar controlul social este i interiorizat. Presiunile interne rezult din ata amentul i din identificarea* cu modelele care exercit o supervizare virtual i directoare în cadrul unei leg turi interpersonale. Ele particip la structurarea atitudinilor sociale interdependente (control de interac iuni simbolice).

J. Selosse

(G. N.)

Contur

Linie care delimiteaz forma unei figuri* sau a unui obiect, conturul joac un rol ho-t rîtor în percep ia* formelor*, a a cum psihologia Gestalt*-ului a demonstrat deja în analiza formelor bune, a raporturilor fi-gur -fond* i a figurilor reversibile*. Caracterizarea conturilor si mecanismele percep iei lor cunosc o cre tere a interesului în psihologie de cînd au devenit o problem central pentru robotic în eforturile ei de a construi ma ini capabile s recunoasc forme i obiecte. Contrastele* de luminozitate* furnizeaz desigur informa ii cruciale, dar nu suficiente, nici exclusive, c ci rareori exist o omogenitate de contrast pe ansamblul unui contur. Indici de textur * i de profunzime*, factori de familiaritate* i de experien * semnificativi din punct de vedere ecologic intervin în mod sigur în capacitatea remarcabil a sistemului vizual uman de a percepe conturile, ajungîndu-se pîn la cazuri paradoxale de percep ie a conturilor iluzorii ob inute cu ajutorul configura iilor* construite abil, în a a fel încît o figur s se impun privirii de i conturile ei nu sînt date. Faptul c aceste contururi iluzorii se produc la fel de bine, dup cum a ar tat G. Kanisza, pentru forme „naturale" neregulate, ca i pentru forme geometrice bune sugereaz importan a adaptativ a reper rii conturilor în c utarea hranei, detectarea atacatorilor, punerea la ad pot

(v. Camuflaj, Iluzie).

M. Richelle

(G. N.) Con inut -> Analiz de con inut

Con inut al muncii

Prin opozi ie cu context*, desemneaz ansamblul factorilor de motiva ie* referitori la munca îns i i la rolul jucat de persoana care o face. Lista factorilor variaza în func ie de autori, dar prive te totdeauna autonomia, responsabilit ile, considera ia legat de munca îndeplinit , satisfac ia de a face lucruri dificile. Se adaug uneori varietatea, existen a unor informa ii asupra calit ii muncii f cute i asupra însemn t ii rolului profesional.

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Con inut latent

No iune introdus de S. Freud în 1900, în acela i timp cu cea de con inut manifest*. Con inutul latent desemneaz ansamblul con inut manifest

188

189

convorbire

semnifica iilor la care conduce analiza visului*. El este produsul travaliului de interpretare : gîndurile din vis (sau con inut latent) sînt anterioare traducerii lor manifeste i analiza const în a urma parcursul invers al travaliului visului. Punerea în lumin a con inutului latent permite reg sirea unei expresii mai autentice, mai apropiate de adev r, de materialul visului (d. ex., dorin a de disculpare). Prin extensie, no iunea de con inut latent este aplicat la orice produc ie a incon tientului, în psihologia proiectiv , analiza produc iei subiectului vizeaz degajarea con inu-turilor sale latente. îns se utilizeaz termenul de solicit ri latente pentru referirea la con inuturi subiacente susceptibile de a fi figurate prin materialul manifest al testului însu i.

C. Chabert

(G. N.)

Con inut manifest

No iune introdus de S. Freud, în 1900, pentru a desemna povestirea visului* a a cum este ea prezentat de cel ce viseaz . Con inutul manifest este produsul visului întrucît el constituie traducerea gîndurilor din vis, sau con inut latent* o dat ce ele au suportat opera iile de transformare i travestire impuse pentru exprimarea lor posibil . Prin extensie, se vorbe te de con inut manifest pentru orice produc ie verbal pe care ne propunem s o interpret m potrivit metodei analitice, în psihologia proiectiv , termenul de con inut manifest se folose te pentru a defini enun urile r spusurilor subiectului, dar i pentru a analiza însu i materialul testului (Rorschach* i TAT*): acesta este descris, în aspectele sale perceptive cele mai obiective, ca punct de plecare pentru travaliul asociativ al subiectului.

C. Chabert

(G. N.)

Conven ionalism

Concep ie privind raportul existent între cuvinte i lucruri, care s-a dezvoltat în filozofia antic greac drept reac ie la concep iile primitive, de tip esen ialist. în timp ce, pentru Heraclit, cuvîntul reprezint i o calitate obiectiv inerent a lucrului (o emanare direct a esen ei sale), Parmenide i apoi Aristotel au propus o analiz nou , care diferen iaz net dou planuri: a. exist , pe de o parte, o realitate (o lume) unic , universal , atemporal ; b. exist , pe de alt parte, uzuri* lingvistice diferite. în consecin , cuvintele* trebuie considerate crea ii umane, distincte fa de lume (« cuvîntul „cîine" nu mu c »); ele sînt produsul unei conven ii dintre membrii unui grup. în Cratylos, Platon ad uga totu i c această creare de cuvinte ar fi de resortul unei elite care, înînd cont de particularit ile fonice ale unei limbi, alege cuvintele care sînt „cele mai adaptate" la realitatea pe care ele o desemneaz . Pe aceast baz , conven ionalismul clasic define te o limb ca un repertoriu de elemente create de c tre oameni pentru a reflecta elementele unei realit i unice (o limb reprezint un nomenclator particular al lumii universale). Rezult din aceast analiz c limba este un (respectiv singurul) instrument de acces spre lume: a cunoa te lumea înseamn a putea s vorbe ti despre ea. în ciuda contest rilor trec toare, aceast concep ie „verbalist " a cunoa terii* va domina pîn la începutul secolului al XX-lea, iar conven ionalismul reprezint i azi pozi ia semiologic cea mai r spîndit în rîndurile „marei public".

Pentru semiologia* modern , limba, ca orice cod* de comunicare*, se bazeaz efectiv pe o conven ie particular stabilit de un grup, dar ea nu constituie din aceast cauz un simplu nomenclator al unei realit i preexistente. Pentru F. de Saussure (1916), semnificatul* unui semn* este mai întîi o valoare* referitoare la sistemul de limb în care el se insereaz ; pentru L. Wittgenstein (1953), semnifica ia* unui cuvînt* este în primul rînd produsul folosirii sale într-un context* social determinat. Pentru ace ti doi autori, func ia denotativ a unui cuvînt (capacitatea sa de a eticheta elementele realului) ar fi în consecin o func ie secundar , respectiv întîmpl toare.

J.-P. Bronckart

(G. N.)

• Saussure F. (de) (1916), Cours de linguisti-que generale, Payot, Paris. — Wittgenstein L. (1953), Philosophical Investigations, Basil Blackwell, Londra. Traducere (1961): Investigations philosophiques (trad. P. Klossowski), Gallimard, Paris.

Convergent (Gîndire —) ->• Gîndire

Convergen

Mi care asociat a celor doi ochi spre interior, care se produce fie în mod reflex, în urma observ rii unui obiect apropiat, cu scopul fuzion rii imaginilor unui ochi i ale celuilalt pe puncte conjugate similare ale celor doi ochi, fie voluntar. Convergen a este înso it de o acomodare i o îngustare a

pupilei. Este vorba și de caracteristica unui fascicul de lumină dirijat într-un mod concentrat spre un punct al unei imagini reale.

R. Genicot

(G. N.)

Conversație

Tip particular de punere în text* (ca și povestirea*, descrierea* sau argumentarea*), ea îmbracă forme sau genuri de discurs* la fel de diferite, ca interviul, dezbateră, dialogul românesc, teatral sau cinematografic, conversația obișnuită, convorbirea, schimbul de scrisori etc. și se poate caracteriza prin alternarea replicilor sau intervențiilor interlocutorilor. Statutul acestora din urmă diferă în funcție de tipurile conversaționale (între interviu și conversația cotidiană, d. ex.), iar structura diadică de bază poate fi complicată prin prezența implicitei a celei de a treia persoane (în interviu sau în dialogul teatral).

J.-M. Adam

(G. N.)

Conversie

Termen introdus de S. Freud pentru a preciza mecanismul simptomelor nevrotice isterice*: el a stabilit că simptomele somatice motorii și senzitive rezultă dintr-o transpoziție, la nivelul unei funcții corporale implicate într-o activitate relațională, a unui conflict psihic în raport cu sexualitatea. S. Freud a propus distincția dintre isteria de conversie și isteria de anxietate (care va deveni nevroză de anxietate). Sindromul de conversie este funcțional și poate afecta toate organele, fie că sînt dependente de o înervare voluntară sau de sistemul nervos vegetativ. Pe de altă parte, el se caracterizează prin absența oricărei afecțiuni organice subiacente. În sfîrșit, el este reversibil chiar dacă se arată rebel și durabil.

Tulburarea de conversie se deosebește de simptomele de conversie care pot fi integrate altei clase de tulburări, precum somatizarea* (în sindromul Briquet*).

J.-F. Allilaire

(G. N.)

Conversie criminală

În psihologia criminalității, E. de Greeff a descris procesul de conversie a sistemelor de valori* care însoțește o modificare a atitudinilor* la unii delincvenți, ceea ce le permite să-și justifice recurgerea la mijloace ilegale pentru a-și atinge scopuri care le sînt proprii sau pe care le împărtășesc cu alții. În anumite contexte ideologice, conversia nu exclude conștiința unei dezaprobari, dar aceasta este atenuată de un sentiment de responsabilitate colectivă, de sacrificiu pentru un ideal și de identificare eroică*. Ea se observă mai ales la unii membri ai comandourilor teroriste.

./ Sclosse

(G. N.)

Convorbire

Convorbirea este un schimb de cuvinte cu una sau mai multe persoane pentru un alt scop decît simpla plăcere a conversației. Aici comunicarea este esențial verbală, dar este completată de comunicări nonverbal-le* (posturi, mimici etc.) în viața profesională și socială există diverse tipuri de convorbire, după cum cel care o conduce comunică informații sau o decizie celui interesat și caută sau nu să acționeze asupra motivațiilor* sale. În psihologie, sco-

cooperare

190
purile convorbirii sînt diverse: reconstituirea istoriei subiectului (anamneză*), sondarea cunoștințelor sale (interogația orală), considerarea aptitudinilor sale la o învățare (orientare*) sau folosire (selecție); contri-buirea la diagnostic, la indicație și la tratamentul pentru subiecții care suferă de tulburări psihice și/sau relaționale (convorbiri numite „preliminare” unei psihoterapii), ajutarea subiectului să înfrunte o dificultate concretă în existență (sfat psihologic), antrenarea subiectului sau subiecților la o mai bună comunicare cu un altul (formare) etc. Convorbirea poate fi cerută de cel interesat (convorbire clinică, sfat), de psiholog (anchetă, sondaj de opinie, studiu de piață, cercetare științifică) sau de un al treilea (medic, funcționar, profesor). Convorbirea poate fi completată de chestionare și teste (terapie „înmormantă”). Poate fi individuală, de cuplu, de familie, de grup. Atitudinea psihologului, analoagă celei a psihanalistului, este marcată de fermitate și de neutralitate binevoitoare. În convorbirea directivă, psihologul pune întrebări prestabilite și caută să obțină informații. În convorbirea nondirectivă, el îl lasă pe subiect să vorbească cît mai liber cu puțin încurajîndu-l, reformulîndu-i răspunsurile, observîndu-i reacțiile și cucerîndu-l în eleagă frică, ezitări, rezistențe, sistemul defensiv. Convorbirea semidirectivă este un compromis între cele două formule precedente. Una din sarcinile psihologului este de a provoca cooperarea subiectului fără a sugera și nici a induce răspunsurile sale, și de a decela prin verificări erorile, uitările, eventualele minciuni ale acestuia din urmă. În convorbirea situațională,

subiectul trebuie să spun cum s-ar comporta el într-o situație care îi este descrisă de psiholog sau cum ar prelucra informațiile ori documentele pe care acesta i le furnizează; diferitele conduite posibile au fost în general obiectul unei cotații prealabile. În psihiatrie, convorbirea structurată cu scop de diagnostic este standardizată în așa fel încât să permit culegerea sistematică a criteriilor diferitelor tulburări psihiatrice.

În cercetările sale asupra dezvoltării cognitive a copilului, J. Piaget a dat un sens particular convorbirii clinice. Arta de a chestiona copilul pentru punerea în evidență a mentalității și concepției sale despre lume, fie direct, fie cu ocazia manipularii unui material simplu.

D. Anzieu

(D. S.)

Cooperare

În sens general, care se aplică începând de la nivel biologic, cooperarea înseamnă activitatea prin care entitățile acționează împreună pentru a atinge un scop. În psihologie, ea poate fi în eleas fie intraindividual, fie între indivizi. În primul sens, pu în folosit, putem considera că în realizarea unei activități finalizate conduitele unui individ acționează la fel: activitatea colectivă a schemelor* de vizualizare și prehensiune în conștientizarea unui obiect este în aceeași măsură cooperare și coordonare*. Dar prin cooperare se înțelege mai întâi de toate modalitatea în care indivizii își adună forțele, priceperea, cunoștințele pentru a atinge un scop. În acest caz se pot constata grade, respectiv stadii* de cooperare după natura mai mult sau mai puțin conștientă a acestei grupări, ca și în funcție de complexitatea structurală a priceperilor și cunoștințelor angajate în reunirea lor.

Primul nivel este acela al instinctului*. La nivelul dobânditului, cooperările locale (d. ex. în sensul în care se vorbește despre grupuri locale ale conduitelor spațiale la nou-născuții) sunt observate în etapele senzomotorii, apoi preoperatorii ale dezvoltării*. Dar cum să coopereze constă în a aduna la un loc acțiuni și cunoștințe care se reunesc, stadiul operatoriu* se manifestă prin apariția de co-operații ale acestora și caracteristici structurale ca și în operațiile intraindividuale. Spre deosebire de acestea, regulile care ordonează schimburile interindividuale sunt totuși mai tematizate. În consecință, cooperarea interindividuală poate apărea nu numai ca o condiție a gândirii operatorii, dar și ca un factor de accelerare a achiziției sale.

191

copie

Prin ce procese se naște cooperarea? Și aici se pot distinge diverse niveluri. În general, ea este rezultatul combinării mai mult sau mai puțin întâmplătoare și al selecției ulterioare. Astfel, cooperarea poate să ia naștere dintr-un ansamblu de interacțiuni* sociale și să se substituie unor conduite egoiste în măsură în care ea se impune în maximizarea durabilă și echilibrată a profiturilor fiecărui individ. Propagarea sa va putea fi totuși accentuată în măsură în care indivizii vor conștientiza această maximizare. La nivelul cel mai ridicat, cooperarea va putea fi în fine considerată o atitudine morală care își găsește justificarea chiar în geneza ideilor de rațiune și umanitate.

./.-/. Ducret

(G. N.)

Coordonare intersenzorială

Integrare de informații care provin din mai multe modalități* senzoriale, atestând participarea diferitelor simțuri în construcția obiectelor și în perceperea regularităților lumii exterioare. Expresia este înrudită cu transferul* intermodal, eu transmodalitatea sau intermodalitatea. Coordonarea între informațiile vizuale și auditive, și între informațiile vizuale și tactile a fost studiată în mod deosebit. Spre deosebire de ideea, admisă timp îndelungat, a unei compartimentări inițiale a modalităților, care nu s-ar coordona între ele decât în favoarea dezvoltării, precocitatea coordonării intersenzoriale a fost demonstrată, cel puțin în ceea ce privește unele obiecte privilegiate, de exemplu prin punerea în evidență a reacțiilor de surpriză sau de anxietate* în prezența disocierilor dintre imaginea mamei și cea a sursei sonore a cuvintelor sale.

M. Richelle (G. N.) Coordonare senzoriomotorie

Îmbinare a elementelor senzoriale și motorii care permite realizarea de gesturi* eficiente. Cea mai mare parte a acțiunilor* cere intervenția sinergică, simultană și succesivă, a unui mare număr de elemente senzoriale și motorii care survin într-o anumită ordine și într-un anumit grad.

Măcarile* modifică structura câmpului* senzorial captat prin organele de simțuri, la rândul lor, aceste schimbări sunt declanșatoare de mișcări. Astfel, deplasările privirii* în timpul lecturii sunt dirijate în continuu de elementele percepute din text. În coordonarea vizual-motorie care permite apucarea unui obiect, componentele senzoriale realizează analiza poziției de plecare a corpului, dirijarea vizuală a traiectoriei, acționarea mâinii, proporționat cu forma obiectului și, în final, perceperea caracteristicilor

obiectului în timpul manipularii sale; în schimb aceste date senzoriale contribuie la ajustarea engramelor* motorii care se găsesc la originea comenzii gestului. Senzația este deci în același timp mijloc și scop al mișcărilor. „„, „J”, „H”, „M. Bonnet

(G. N.)

Copie

Reproducere fidelă a unui model* prin imitare* sau într-o formă grafică. Într-un sens bogat în implicații teoretice, respectiv filozofice, replică mentală* a obiectului perceput sau stocat în memorie. Teoria copiilor reia concepția filozofică după care conținuturile mentale reproduc universul real, printr-un soi de izomorfism*, organele receptoare jucând numai rolul de captatori, restituind universului mental obiectele înregistrate și stocate în memorie, asupra cărora subiectul va putea să opereze ulterior ca asupra obiectelor reale. Această teorie* ridică mai vechea problemă a homunculusului, adică a statutului „subiectului” ajuns să opereze asupra copiilor, și despre care nu se știe de ce nu ar începe la rândul său să ia copii ale copiilor și așa mai departe la infinit. Dar, oricât de ancorat ar fi într-o tradiție filozofică împărțită prin bunul-simț, teoria copiilor nu se acordă cu ceea ce se cunoaște despre mecanismele de informare*, în care intervin filtraje*, coduri* și organizări puțin compatibile cu ideea unei simple reproduceri, nici cu abordările moderne asupra percepției și asupra memoriei, concepute, începând cu operațiile lor cele mai elementare, ca sisteme de prelucrare active.

copil

192

Totuși, unele abordări ale psihologiei cognitive*, mai ales în materie de imagini mentale*, ar putea să dea de gândit, în sensul că se asistă la o reabilitare a teoriei copiilor deși sub o formă mai elaborată, înseamnă să spunem că problema corespondenței dintre un univers exterior și un univers psihologic rămâne una din temele subiacente, una din provocările majore ale psihologiei științifice și mai cu seamă

neuroștiințelor*.

„„, „„, „„

M. Richelle

(L.C. L.)

Copil

În sens etimologic, termenul de copil (din latinescul *infans*) desemnează ființa umană care nu a dobândit încă folosirea vorbirii*, în accepția sa actuală în psihologie, termenul de copilrie desemnează o etapă a dezvoltării* ființei umane care, după autori, se situează între naștere și maturitate*, între naștere și pubertate* sau între apariția limbajului* și pubertate. Se distinge prima copilrie (până la 3 ani) de cea de-a doua (de la 3 la 7 ani) și de cea de-a treia (de la 7 la 12 ani), aceasta din urmă fiind trecerea spre adolescență*. Conceptul de copil, ca vârstă specifică a vieții umane, separat de starea adultă, s-a dezvoltat în același timp cu privatizarea vieții de familie spre secolele al XIV-lea și al XV-lea, sub influența ideilor Renașterii și mai ales ale Reformei, și a evoluat de-a lungul secolelor. Psihologia copilului. Disciplină care are ca obiect descrierea și explicarea conduitelor copiilor. Ea se deosebește de psihologia dezvoltării, care folosește într-un mod privilegiat dezvoltarea conduitelor copilului pentru elaborarea unei teorii generale a funcționării psihologice a subiectului.

J. Voneche

(D. S.)

Copil de substituție

Copil-substituit conceput după moartea unui frate sau a unei surori și având adesea prenume ca acestuia, date „în amintire”. Această expresie se datorează lui E. O. Poz-nanski, din 1972. Ea semnifică incapacitatea părinților de a suporta doliul după copilul mort sau dorința lor de a nega această moarte. Această situație prezintă o dimensiune patogenă pentru cel interesat și îl expune unui destin chinător.

A. Ruffiot (D. s.)

Copil imaginar

Copil care urmează să se nască, asupra căruia se focalizează așteptări, speranțe, angoase, fantasme ale grupului familial, mai ales din partea mamei, a cărei sarcină revine propriilor experiențe infantile. Oralitatea reanimă imaginile de mamă bună și rea, care se proiectează asupra reprezentării pe care femeia și-o face despre mama care este și despre copilul pe care-l poartă. Analitatea conferă fătului o valoare de comor sau de otrăvire intracorporală într-o fantasmă de gestație intestinală. Trăirile falice fac din copil echivalentul penisului. La naștere, copilul real este confruntat cu copilul imaginar care se găsește exilat (îndepărat), devalorizat și după care mama trebuie să înlocuiască doliul. Copilul real poate deceptiona, de unde eventualele temeri privitoare la substituția copilului în maternitate sau creștere, care exprimă o frică dar și o dorință în legătură cu distanța dintre copilul imaginar și cel real.

A. Ruffiot (b. s.)

Copil maltratat

Copil expus de c tre adul ii care îl au în grij la acte de violen ce îi pot compromite s n tatea, dar i dezvoltarea* psihic i afectiv . Aceste brutaliz ri pot avea un caracter de violen pasiv (neglijen sau omitere) sau activ (lovituri i r niri, sechestr ri, privare de alimente sau de îngrijire). Ele pot fi asociate unor frustr ri i caren e afective i educative, dar iau i forma unor constrîngerii sexuale (incest, viol). Maltratarea copiilor face obiectul unor m suri judiciare deosebite.

J J. Selosse

(D. S.)

Copil s lbatic

Copil crescut de animale, fie c a fost abandonat în mediul* natural, fie r pit de

1

193

corela ie/corelare

femele care i-au pierdut puii. Din secolul al XIV-lea pîn în secolul al XX-lea, au fost date publicit ii tot felul de cazuri: copil-lup, copil-urs, copil-maimu , copil-gazel , copil-leopard. În general sînt cva-drupezi mu i, în plus nu suport împr c mintea i sînt indiferen i din punct de vedere sexual. De i unele din func iile lor senzoriale sînt în general foarte dezvoltate (miros, vedere nocturn), ei r mîn aproape în totalitate needucabili, în ceea ce prive te aspectele precedente. Ei încearc emo iile* cele mai elementare: ner bdare i mînie, dar ignor surîsul i rîsul. Aceste cazuri par s demonstreze existen a unui mecanism de înv are* selectiv i masiv, într-o perioad critic *, programat ereditar, a func iei limbajului. De altfel, această perioad este cea în care apar locomotia* biped , folosirea manual a uneltei, ca i bazele conduitelor* afective i sexuale. La începutul secolului al XIX-lea, J. Itard a încercat s educe la Paris pe tîn rul Victor, g sit în Aveyron în stare s lbatic . În afara acestor cazuri, care ast zi nu se mai g sesc, de derelic iune în mediul natural, exist în epoca modern numeroase exemple de izolare precoce provocat în totalitate de patologia parental .

E. Jalley

(D. S.)

Copil-simptom

Copil care prezint o patologie ce furnizeaz o solu ie de compromis reac ional la o perturbare psihic a grupului familial pe care el încearc s o negocieze în cursul tulbur rilor sale. Purt tor de cuvînt al angoaselor i fantasmelor familiale i asigu-rînd rolul de ap isp itor* incon tinent, co-pilul-simptom, sau pacient desemnat dup terminologia sistemic *, ar permite membrilor familiei s fac economia bolii. Abuzul de această no iune a putut conduce la o culpabilizare indus a p rin ilor i fra ilor.

A. Ruffiot (D. S.)

Corec ie de continuitate -> Corec ie statistic

Corec ia lui Sheppard -> Corec ie statistic

Corec ia lui Yates -> Corec ie statistic

Corec ie statistic

Cele dou tipuri de corec ie mai utilizate sînt:

Corec ia lui Sheppard: corec ia aplicat variantei* i merit s corecteze erorile datorate grup rii în clase de valori a variabilei.

Corec ia lui Yates sau corec ia de continuitate: corec ie aplicat statisticilor de test a c ror distribu ie este discontinu , mai ales chi-p trat*, merit s amelioreze aproximarea printr-o distribu ie continu .

P. Bonnet i H. Rouanet (L. C. L)

Coreferin

Dou unit i ale aceluia i discurs* sînt co-referen iale atunci cînd denot acela i referent* extralingvistic, ceea ce se figureaz de obicei aplicîndu-li-se acela i indice-li-ter : „Pierre' nu este acolo. El' a plecat". Coreferin este luat adesea drept prototip al rela iei de anafor *, conceput ca trimiteri succesive la acela i denotat. Se nesocote te astfel faptul c orice reluare anaforic comport o transformare a semnifica ilor* în cursul discursului*. În plus, coreferin presupunînd în mod evident referin a*, no iunea nu se poate aplica în cazul co-instan ierii de unit i lipsite de orice asomp iune de existen („Nici unui autor' nu-i' place s fie criticat").

A. Berrendonner

(G. N.)

Coreic —> Dischinezie Corelativ - Grup matematic

Corela ie/Corelare

în statistic , termen general sinonim cu interdependen a sau cu leg tura dintre variabile* i înglobînd în acest sens asocierea i contingen a* (dar nu cauzalitatea). Coeficient de corela ie: indicator numeric de leg tur între dou variabile nume-

!!

corela ie a rangurilor

194

195

cortex

rice, care variaza de la -1 la +1. Coeficientul este pozitiv cînd, pe de o parte, valorile ridicate ale celor doua variabile, pe de alt parte valorile joase tind s fie asociate; coeficientul este negativ cînd valorile ridicate ale uneia din variabile tind s fie asociate cu valorile joase ale celeilalte variabile. Cînd cele doua variabile sînt independente, coeficientul este nul (reciproca nefiind adev rat). Notarea generic pentru coeficientul de corela ie este r . Coeficientul r Bravais-Pearson sau coeficientul de corela ie liniar este egal cu raportul dintre covarian $*$ i produsul abaterilor-tip $*$ ale celor doua variabile. Coeficien ii urm tori sînt deriva i din coeficientul Bravais-Pearson. Atunci cînd una dintre cele doua variabile este dihotomic , se folosesc coeficien ii biseriali r_{bis} i r_{bis} dup cum variabila dihotomic este privit ca fiind ob inut printr-o regrupare a unei variabile subiacente normale sau ca fiind discret . Pentru doua variabile dihotomice se definesc i fel coeficien i tetra-corici; coeficientul care corespunde la doua variabile discrete este notat adesea (p). Dac valorile numerice sînt înlocuite prin ranguri, se ob ine coeficientul de corela ie a rangurilor, sau al lui Spearman, notat adesea p . Alteori sînt folosi i coeficien i neliniari, precum raportul de corela ie notat r_f .

în cazul a mai mult de doua variabile, sînt defini i coeficien ii de corela ie par ial , adic între doua variabile existente condi ionat de alte variabile; i coeficientul de corela ie multipl între o variabil i estimarea $*$ ei furnizat de un ansamblu de alte variabile.

P. Bonnet i H. Rouanet (G. N.)

Corela ie a rangurilor -> Corela ie/Corelare

Corela ie liniar -> Corela ie/Corelare

Coresponden (Analiz a —) -> Analiz de date

Coresponden (Punere în —)

Procedur operant cu încerc ri distincte în care un subiect trebuie s desemneze, printr-un r spuns, într-un ansamblu de sti-muli $*$ de compara ie, pe acela care este identic cu un stimul e antion prezentat simultan sau în prealabil (asortat e antionului). De exemplu, un porumbel este confruntat cu trei chei $*$ -r spunsuri. într-o prim faz , cheia central este luminat în galben timp de cinci secunde. La sfîr- itul acestei faze, cheile laterale sînt iluminate simultan, una în galben, cealalt în albastru. O lovitur de cioc pe cheia galben (culoare a e antionului) va fi înt rit ; o lovitur de cioc pe cheia albastr va fi sanc ionat prin oprirea, timp de cîteva secunde, a programului care controleaz experien a (Time-Out, TO sau „timp mort”). într-o variant , subiectul va fi înt rit pentru alegerea stimulului de compara ie diferit de e antion (matching to oddity). într-o alt variant , rela ia dintre e antion i stimulul de compara ie potrivit este arbitrar i determinat printr-o regul (Symbolic Matching to Sample, SMS). în acest caz, e antionul i stimulul de compara ie pot apar ine unor modalit i $*$ senzoriale diferite (sunet i lumin). Astfel, e antionul poate fi un segment de comportament operant: de exemplu, comportamentul operant al unui porumbel supus alternativ neregulat la dou programe de înt rire diferite va fi întrerupt aleatoriu prin iluminarea simultan a dou chei laterale, una în albastru (potrivit programului A), cealalt în ro u (potrivit programului B), iar pas rea va fi înt rit în alegerea culorii potrivite comportamentului operant imediat anterior. Aceste programe sînt folosite pentru studiul controlului exercitat de stimulii externi, în studierea memoriei (procedura Delayed Matching to Sample, DMS, cuplare amînat fa de e antion, în care se introduce un interval între e antion i stimulii de compara ie), în studiul „con tinentiz rii” (awareness) comportamentului propriu, pentru analiza proceselor cognitive $*$ i mai ales a înv rii de echivalen e (un subiect uman înva asocierile A-C, B-C, A-D, din care el va deriva D-B. Acest tip de înv are este folosit mai ales pentru extinderea repertoriului cognitiv al subiec ilor umani debili

mentali)-

H. Lejeune

(G. N.)

Cornul lui Ammon -> Hipocamp

Corp

Corpul este greu de definit în m sura în care ine de iluzia unei eviden e: tradi ia noastr occidental separ sufletul de corp, spiritualul de material, în timp ce corpul, devenit organism, este obiectul anatomiei i fiziologiei $*$. Terminologia greac , pentru care soma nu înseamn decît cadavrul, ca i clinica medical , determin psihologia s - i reînsu easc no iunea de corp degajîndu-i cele dou func ii: creare de semnifica ie i figurare a subiectului $*$. Corpul este instrumentul conduitelor i suportul identit ii $*$. Con tiina corporal î i elaboreaz geneza $*$ în cursul automa-tismelor $*$ de postur $*$, al gesturilor $*$ expresive pîn la descoperirea .?e// $*$ -ului, a partenerului i a obiectelor. M. Mauss a scos în eviden eroarea ce const în a lega tehnica numai de instrumente; tehnicile corpului (primul nostru instrument)

ne sînt transmise prin tradiție orală, ca un alt limbaj. Fenomenologia face eforturi să descrie trăsăturile care fac din corp un simplu mod al spațiului obiectiv. Psihopatologia studiază imaginea corpului și tulburările de schemă corporală. Experiența speculară joacă un rol aparte în identificarea unei imagini corporale unificate. Psihologia clinică este interesată de descoperirile psihanalitice, arătând rolul învelișului corporal și precizând participarea fantasmelor.

R. Doron și E. Jolley (G. N.)

Corp calos -> Comisur   Corpi mamilari -> Mamilari

Corp propriu

Corpul propriu este în același timp o realitate extramentară, corpul biologic și o esență de cunoștință: cunoștințele înțelese și noi dobândite de individ în urma psihogenezei* (ponderea în scutul și dobânditul variind în funcție de specie). La ființa umană, corpul face copilul să acționeze înainte ca acesta să-și facă din el o noțiune din ce în ce mai complexă și învește să se familiarizeze cu el. La sfârșitul secolului al XIX-lea, W. Preyer a descris unele dintre etapele acestei achiziții. Copilul este mai întâi surprins de mișcările unui corp pe care încercă să-l înțeleagă ca fiind al său. Apoi el învață să organizeze aceste mișcări, să se familiarizeze cu senzațiile proprio- și extracorpore pe care ele le produc, să integreze mișcările și percepțiile. Această construcție a corpului propriu este în corelație cu construcțiile realității exterioare, fizice, biologice și psihosociale.

./-./ Ducret

(G. N.)

Corpus

Cînd un studiu lingvistic are ca obiect un ansamblu finit de enunțuri sau dezvoltări de limbaj adunate prin observație, acest ansamblu de fapte atestate este numit corpus. Constituirea unui corpus, spontan sau indus prin protocol experimental, este cel mai bun mijloc de elaborare a datelor empirice relativ independente, a datelor a priori aparținînd cercetătorului, și permite mai ales accesul la date cuantificabile. Re-probabil oricărui corpus este parțial și aleatoriu, deci nereprezentativ pentru limbaj în integralitatea ei, unii generativi îi preferă să stabilească faptele recurgînd la intuiția subiectului vorbitor, autoritate nu mai puțin parțială și aleatorie, sub acoperirea careia se comite adesea o puternică „idealizare” a datelor.

A. Berrendonner

(G. N.)

Cortex

Cortexul cerebral al mamiferelor este o importantă manta celulară a unei suprafețe de aproximativ 250 000 mm² și care conține cel puțin în IO9 celule nervoase într-un volum în jur de 300 cm³. Pe bază filogenetic-beneficiu

196

netic și după numărul de straturi, se deosebesc trei tipuri de cortexuri: cel mai primitiv, numit arhicortex sau allocortex, care prezintă două straturi celulare, ar corespunde mantalei primitive și s-ar afla la originea formei hipocampice*. Paleocortexul numit și mezocortex, alcătuit dintr-un număr variabil de straturi (între 2 și 6), s-ar afla între celelalte două tipuri; el corespunde sistemului olfactiv cu cele două centre și corticale și unor zone învecinate. Neo-cortexul, cel mai evoluat, care în cele mai adesea rezervă denumirea de cortex, acoperă totalitatea celor două emisfere*; suprafața sa este mică din cauza numeroaselor circumvoluțiuni care o alcătuiesc; ea este separată de alții mai mult sau mai puțin în profunde numite scizuri, care delimitează mari regiuni anatomofuncționale numite lobi*. Citoarhitectura cortexului permite distingerea a 6 straturi care sînt numite, de la suprafață pînă în profunzime: stratul molecular sau plexiform, reprezentat de celule de asociere, stratul granulelor externe conținînd celule receptoare senzitivo-senzoriale, stratul piramidal extern format din celule efectoare, stratul piramidal intern, stratul celulelor fusiforme, al celulelor de asociere. Pot fi observate numeroase variații arhitectonice de la o regiune la alta, vizînd importanța straturilor, care pot uneori să dispară aproape în totalitate. Cortexul se organizează în două axe, vertical și orizontal. Axa verticală corespunde unor fibre de proiecție care privesc cortexul sau ajung la el și unor fibre de conexiuni interlaminare rezultate din neuronii nonpiramidali, determinanți esențiali ai organizării corticale în coloană. Axa orizontală corespunde unor fibre de legături intragriseale. Pe plan funcțional se disting:

1. arii efectoare sau motorii, în relație cu eferențele motorii; cea mai descrisă se află la originea cîmpului motricității* voluntare și ocupă circumvoluțiunea frontală ascendentă;
2. arii receptoare ale aferențelor*, punct de sosire al căilor senzitivo-senzoriale;
3. arii asociative*, care joacă un rol de asociere și integrare* orizontale de la cortex la cortex și verticale de la cortex la nucleii cenușii;
4. arii vegetative* mai puțin cunoscute, situate mai ales în lobul insulei.

R. Decombe, M. Le Moal, B. Soumireu-Mourat

(G. N.)

Cost-beneficiu

Compara ie a costului unei anticipa ri eronate în raport cu beneficiul unei anticipa ri exacte într-un mediu înconjur tor nesigur în care sarcina* de realizat exercit o presiune temporal puternic asupra r spunsului ce urmeaz a fi dat. Aceast compara ie sfir e te prin alegerea unei strategii* conservatoare (a teptarea stimulului declan ator) sau riscante (anticipare). întreaga problem pentru subiect const în a evalua, în func ie de urm rile unui succes i ale unui e ec în aceast sarcin , dac riscul merit s fie asumat. , ,

M. Durând

(L.C. L.)

Co mar

Vis* înso it de o mare înc rcare afectiv — angoas * sau spaim — i care provoac deseori trezirea. Co marul pare a contrazice cele dou principii fundamentale ale teoriei psihanalitice despre vis: visul este paznicul somnului*, visul este realizare a unei dorin e. Dac îns co marul provoac angoas , este pentru c el reprezint , sub form deghizat * , realizare de dorin e incon tiente refulate*: este cenzura* care provoac dezvoltarea angoasei func ionând ca un semnal i care substituie în extremis angoasa pl cerii. În ceea ce prive te trezirea, nu este vorba de vreo contradic ie cu func ie de protec ie a somnului: S. Freud explic aceasta pu-nînd în eviden faptul c , într-un ora , straja de noapte, care are îndatorirea de a asigura lini tea locuitorilor, nu le poate asigura un somn tihnit decît prin aceea c este în m sur s -i trezeasc în caz de

PericoL

J.-M. Petot

(G. N.)

197

cramponare

Cotard (Sindromul lui —)

Sindrom caracterizat printr-un delir* sistematizat de negare. El asociaz , în forma sa tipic , idei de negare (a organelor, a corpului, a naturajului, a lumii, a vie ii) cu idei de nemurire i de enormitate (destin monstruos, dezesperant i infinit), în sens strict, el nu este observat decît în cursul st rilor melancolice. Se va evita folosirea în sens larg, a a cum o fac unii, în psihozele cronice. T ,, A ,, , .

J.-F. Alhlaire (G. N.)

Cot -> Not

Coterapie

Dirijare a unui grup psihoterapie de c tre mai mul i psihoterapeu i, constitui i în echip , recurgînd mai mult sau mai pu în la repartizarea rolurilor* între ei i la analiza intertransferului. Forma cea mai cu-rent este aceea a unui cuplu de terapeu i de sex diferit care anim , de exemplu, un grup de cupluri conjugale i reaprind la participan i imaginea cuplului parental. Terapeu ii pot avea un statut egal, fapt care le permite s intervin fiecare în mod liber, cu riscul de a prezenta un model ideal sau conflictual de cuplu sau de grup. Unii pot fi observatori neparticipan i i pot discuta numai în afara edin elor cu psihoterapeu-putul sau psihoterapeu ii principali. În psihoterapia familial sistemic * , numai unul dintre terapeu i este prezent în grup, dar el se afl sub controlul altuia, care asist la edin din spatele unei oglinzi f r amalgam i poate provoca o întrerupere pentru a rearmoniza împreun cu primul terapeut interven iile urm toare în

grup-

n . .

D. Anzieu

(G. N.)

Cotext

În lucr rile de lingvistica* textului* se disting în general rela iile pur interne în es tura textului i rela iile pe care textul le între ine cu o situa ie sau cu un context*. Referen ierea (v. Referin) anaforic * („o carte [...] aceast carte [...]”) este, prin excelen , o rela ie cotextual de desemnare* a unei unit i deja encodate („o carte [...]”) în timp ce o referen iere deictic * („aceast carte”, ar tat cu degetul unui interlocutor) desemneaz exoforic o realitate absent a memoriei* textuale. Trecerea de la o folosire înainte de toate contextual a limbajului (în cel oral) la stabilirea de rela ii cotextuale între unit i lingvistice reprezint una din dificult ile majore ca urmare a înv rii scrisului. În psiholingvistic , studiul influen ei cotextului asupra proceselor de comprehensiune* a limbajului (i mai precis asupra etapei de acces la lexic*) a permis punerea în eviden a dou tipuri de efecte: primul este un efect automat de activare difuz a unui item lexical asupra itemilor învecina i (d. ex.: pâine/asupra/finii/, asupra/untului/ etc). Cel de-al doilea este un efect aten ionai* i con tient: informa ia cotextual este în acest caz calculat începînd de la construirea unei reprezent ri* mentale a ceea ce a fost citit sau auzit înainte.

J.-M. Adam i D. Zagar (G. N.)

Covarian

înseamnă m sura variabilității concomitente a două variabile* în jurul mediilor* lor. Co-varianța dintre două variabile reprezintă media produselor abaterilor de la medii, sau media produselor centrate.

P. Bonnet și H. Rouanet

(L. C. L.)

Crack -> Cocain

Cramponare (Instinct de —)

Noiune introdusă în 1947 de psihanalistul ungar I. Hermann, care considera instinctul de cramponare (sau agățare) ca una din pulsunile parțiale* pregenitale. Acest instinct, observabil la maimuțe, împinge copilul să se agăte de mâinile și picioarele de blană mamei. La ființa umană, absența blândeții determină copilul mic să se agăte de mâinile și privirea de mamă sa. Acest comportament poate fi inhibat*, deplasat*, simbolizat*. Ea produce relația duală* și atașamentul*.

D. Anzieu

(G. N.)

cranian

198

Cranian -> Nerv

Creatoare de imagini (Reverie —) -> Reverie

Creativitate

Aptitudine* complexă, distinctă de inteligență* și de funcționarea cognitivă, și existentă în funcție de fluiditatea ideilor, de raționamentul inductiv, de anumite calități perceptivă și de personalitate*, ca și în funcție de inteligența divergentă* în m sura în care ea favorizează diversitatea soluțiilor și rezultatelor. Indivizii creativi dau dovadă de imaginație, de spirit inventiv și de originalitate. Procesul creativ este favorizat de o atitudine pozitivă față de ideile noi și neașteptate, și mai degrabă de dispersarea atenției* decât de concentrarea ei asupra problemei puse.

C. Levy-Leboyer

(G. N.)

Creativitate lingvistică

Creativitatea lingvistică înseamnă, după N. Chomsky, faptul central de care trebuie să se ocupe lingvistica sincronă. Acest fapt central este definit în general după cum urmează: orice subiect adult care vorbește o limbă dată este capabil în orice moment să emit spontan sau să perceapă și să înțeleagă un număr infinit de fraze* pe care în cea mai mare parte nu le-a pronunțat niciodată, nici nu le-a auzit înainte. Se disting în general două tipuri de creativitate: (a) „creativitatea guvernată de reguli”, care autorizează producerea unei infinități de fraze noi cu ajutorul unor reguli re-cursive ale gramaticii; această creativitate este un rezultat al competenței*, și (b) „creativitatea care schimbă regulile”, adică acea creativitate care permite apariția unor variații individuale a căror acumulare poate modifica eventual sistemul de reguli; această creativitate este un rezultat al performanței*.

K

M. Hupet

(G. N.)

Credință

În sens general, atitudine de adeziune la o propoziție* (sub formă de enunț sau de reprezentare*) al cărei adevăr nu poate fi demonstrat întotdeauna. Credința se bazează pe de o parte pe elemente de cunoaștere*, iar pe de altă parte pe un sentiment subiectiv de ordinul aserțiunii, ea prezentând trei grade. La gradul inferior se situează opinia*, credința care nu atribuie cunoștințelor decât un caracter probabil și care nu exclude o rezervă în adeziune (îndoială). La gradul superior se situează „cultura”, credința hotărâtă asertivă și bazată pe cunoștințe recunoscute social (chiar dacă nu sînt întotdeauna demonstrabile). La gradul intermediar se situează credința pro-priu-zisă, sau adeziunea care exclude îndoiala (certitudine*), dar care nu se bazează pe cunoștințe științifice; ea poate fi de ordinul delirului* sau al halucinației*; ea se poate baza pe valori morale sau religioase legitime social (mituri, religie); ea poate rezulta de asemenea din ansamblul cunoștințelor de „bun-simț” sau al cunoștințelor ad-hoc elaborate în funcție de interese individuale sau exigențe sociale. Structurile (v. Reprezentare socială) și funcționarea (mecanisme de obiectivare* și de ancorare*) acestor ultime forme de credință reprezintă unul din obiectele de cercetare ale psihologiei sociale contemporane. J.-P. Bronckart și C. Prevost (G. N.)

Creier -> Encefal Creod -> Chreod

Crepuscular

Caracterizează o stare patologică a conștiinței*, în general tranzitorie, destul de apropiată de confuzie*

cu care împarte obnubilarea, dar care este însoțită adesea de o activitate coerentă și ordonată. Asociat uneori unei activități onirice sau halucinatorii parțiale conștiente și criticate, această stare poate fi însoțită de sau poate antrena comportamente automate sau semiautomate de tipul fugii sau agresiunii. Starea crepusculară este urmată de o amnezie* parțială sau totală. Ea poate surveni episodic sau prin recidivare la numeroase personalități la care este marcat prin

199

criminalitate

obnubilare și sentimente de ciudăenie, care conduc uneori la o stare secundară cu producere oniroidă de imagini vizuale de factură halucinatorie, respectiv experiențe ec-mnezice în cadrul cărora unele amintiri pot fi reținute cu acuitatea emoțională a prezentului.

Se observă în urma unor mari traumatisme emoționale, a unor tulburări metabolice cerebrale, și mai ales în unele forme de

epilepsie.

J.-F. Allilaire

(G. N.)

Cre

Metaforă de origine cretină care desemnează și astăzi instituții publice sau private destinate să se ocupe de copii mai mici de trei ani ai căror părinți trebuie să-și vadă de activitățile lor profesionale. Din martor al operelor de caritate, creația a devenit unul din principalii „analizatori” ai schimbării culturale fundamentale pe care o reprezintă

emanciparea femeilor.

D. Hameline

(G. N.)

Cre tere

Dezvoltare* a caracteristicilor biologice ale unei ființe vii de la naștere până la maturitate*, sub efectul conjugat al determinantelor interne (îndeosebi rolul pool-ului genetic) și externe (îndeosebi aportul alimentelor fundamentale: metabolite și vitamine). Cre terea unui organism este reglată de metabolismul* și este rezultat din sporirea și multiplicarea celulelor. Aceste activități celulare sunt dirijate și orientate de anumiți hormoni*. Cre terea poate fi continuă (la vertebrate) sau discontinuă (la artropode). La om, ritmul și efectele creșterii sunt foarte variabile; pe baza criteriilor externe (greutate, talie la o vârstă dată) se pot stabili normele (scale de creștere) care permit identificarea deficitelor (nanism) sau a exceselor (gigantism).

J.-P. Bronckart

(L. C. L.)

Crim

În sensul său juridic, infracțiune* gravă pe care justiția criminală o pedepsește printr-o sancțiune dureroasă sau dezonorantă. Con-

damnarea acesteia este de resortul curții cu juri. E. Durkheim consideră crima un act care răsărește din puterile ale căror rădăcini sunt colective. Această definiție pune accentul pe aspectul social, deci referitor la crimă în timp și spațiu. În limbajul curent, cuvântul crimă este utilizat pentru calificarea infracțiunilor contra persoanelor (crime de sânge și infracțiuni sexuale) care provoacă o puternică dezaprobare, indignarea morală și frica. S. Freud se referă la paricid și la incestul matern pentru a asocia aceste două crime matriciale genezei sentimentului de culpabilitate*. Cri-minologia diferențiază crimele după natura lor (crimă împotriva bunurilor, a persoanelor, a moravurilor, a ordinii publice), după motivația (crime pasionale, răzbunare, terorism, interese) și după modul lor de realizare (crimă individuală sau colectivă, ocazională, organizată sau spontană, crimă pe timp de pace, crimă de război). , _ ,

/ . Selosse

(G. N.)

Criminal

Epitet utilizat pentru a califica pe cel care este capabil sau vinovat de o activitate care violează grav legea. Criminologia* studiază fenomenul criminal dintr-o perspectivă diferențială și comparativă prin evoluția factorilor săi, a naturii sale, a manifestărilor sale individuale sau colective. Psihologia criminalității studiază geneza și semnificația conduitei ilegale pentru un subiect plasat în situație conflictuală, subiect care recurge la un procedeu criminogen sau care trece la acțiune pentru a-și reduce tensiunile. Crima* are, după D. Lagache, trei caracteristici: este agresivă, violează valorile comune unui grup și antrenează respingerea autorului ei.

/ . Selosse

(G. N.)

Criminalitate

Fenomen social universal, criminalitatea acoperă ansamblul activităților criminale sub diferitele lor forme. Ea reprezintă obiectul studiilor empirice ale criminologiei*. Manifestările sale se raportează la structura și la cultura* unei societăți (im-

criminogen

200
pact al urbanizării și al condițiilor economice asupra nivelului de criminalitate), la politica în domeniul criminalității care inspiră controlul juridic, dar și la variabilele individuale (de sex, de vârstă) sau de apartenență la medii care pot să influențeze în natură și frecvența sa.

J. Selosse

(G. N.)

Criminogen

Factorii care predispun și favorizează realizarea actelor delictuoase se află în centrul problematicilor puse de criminalitate*. Acești factori sînt repartizați sub diverse caracteristici sociale și individuale care interacționează și intervin în grade diverse în executarea activităților ilegale. Ponderele lor variază în funcție de caracterul mai mult sau mai puțin incitator al unor situații* și după caracteristicile sociale și psihopatologice ale delincvenților*.

J. Selosse

(G. N.)

Criminologie

Criminologia concentrează diverse discipline ale științelor juridice, umane, sociale și politice în jurul aceluiași obiect complex: fenomenul criminal, în vederea studierii sale științifice. Acesta este în esență la trei niveluri: al criminalității*, al crimei* și al criminalului* (J. Pinatel). Criminologia caută să degajeze factorii etiologici și să aprecieze determinismele individuale și sociale care influențază criminalitatea și diversitatea crimelor, natura, forma, localizarea și frecvența lor. Criminologia generală cercetează existența factorilor de cauzalitate în vederea promovării unei politici sociale preventive și represive, în vreme ce criminologia clinică se ocupă de criminali și studiază caracteristicile biologice, psihice și relaționale care guvernează apariția și realizarea actelor ilicite. Ea studiază tratamentul delincvenților* în funcție de trăsăturile lor de personalitate* și de structurile lor psihopatologice (mental și caracterial) sau în funcție de natura specifică a trecerii lor la actul* în sine. Criminologiei trecerii la act, centrat pe studiul mecanismelor in-

dividuale care favorizează realizarea activităților antisociale* și explicitează tulburările de alteritate, și se opune criminologiei reacției sociale care consideră că nu se poate analiza conduita ilegală separat de procedeele de selecție, de judecare și de sancțiune care caracterizează administrarea justiției. O criminologie a comunicării propune articularea acestor concepții antagoniste într-o problematică mai deliberat interacționistă care consideră faptul acțiunii delictuoase ca un mesaj paradoxal sau ca un scurt-circuit al cuvîntului înscris în înclinările circumstanțelor care au condus la realizarea unui comportament antisocial sau alțiua. Datorită incidențelor juridice, penitenciare și axiologice ale studiilor cri-minologice, acestea inspiră controverse teoretice și sociopolitice (d. ex., între interzicerea socială și desjuridiciarizare) care alimentează o criminologie critică.

J. Selosse

(G. N.)

Criomie -> Tonalitate

Criptaritmetic (Problem —)

Problemă* de aritmetică elementară (d. ex., adunarea a două numere din patru cifre) în care cifrele au fost înlocuite cu litere (sau cu oricare alt simbol) după o regulă de codificare pe care subiectul trebuie să o decodifice pentru a ajunge la o soluție. Utilizate deja de F. Bartlett, problemele criptaritmetice au fost exploatate din plin de A. Newell și H. Simon în cercetările lor, publicate în 1972, cercetări referitoare la demersurile cognitive* adoptate în rezolvarea* de probleme unde numărul de combinații posibile (pentru o corespondență de 10 cifre cu 10 litere, el este 10! adică 3 628 800) îndepărtează orice strategie de verificare pas cu pas a fiecăreia dintre posibilități. M Rkhelle

(L. C. L.)

Cript

Enclavă sau includere în sînul eu/ego*-ului, descrisă de N. Abraham și M. Torok în 1978, care determină un tip de clivaj* deosebit

201

izolînd eul de amintiri și afecte* față de un obiect pierdut al cărui doliu nu a putut fi înțeles. Formarea unei cripte presupune:

- 1 un secret nemărturisibil (relație incestuoasă, act criminal etc.) împărtășit cu obiectul pierdut;
- 2 o obligație de tăcere impusă de obiect din cauza rușinii sale;

3 dispari ia brutal a obiectului în condi ii care exclud ca afectele care îl privesc s fi putut face obiectul unei elabor ri* psihice. Manifestarea cea mai remarcabil a patologiei criptice este identificarea endo-criptic , în care subiectul tr ie te incon tinent i prin procur afectele fantasmate ale obiectului disp rut, mai ales nostalgia pe care obiectul este privit ca avînd-o în leg tur cu subiectul.

j_MPetol

(G. N.)

Criterii de succes profesional M surarea reu itei profesionale reprezint un demers important în cadrul gestion rii personalului din întreprinderi i organiza ii, ca i atunci cînd se dore te validarea metodelor de evaluare care permit descrierea caracteristicilor individuale cerute pentru a reu i. Se disting criterii obiective i subiective. Indicatorii obiectivi ai succesului profesional (produc ie calitativ i cantitativ , absenteeism*, stabilitate în post, progres în carier) sînt în realitate contamina i deseori de parametrii orga-niza ionali independen i ai caracteristicilor individuale. Indicatorii subiectivi, fi e i grile de notare, au defecte precum indulgen a celor care noteaz , efectul de halou (sau dificultatea de a judeca analitic diferitele puncte ale fi ei de notare) i tendin a spre medie. Formarea celor care noteaz i mai ales alc tuirea fi elor de notare adaptate, cu scale ale c ror trepte sînt definite de comportamente reale, permit reducerea acestor defecte.

C. Levy-Leboyer (L. C. L.)

Criteriu de decizie

In teoria detect rii semnalului*, punct de demarca ie între r spunsurile de tip da, pe cromaticitate

care subiectul le aloc distribu iei zgomot + semnal* i r spunsurile de tip nu, alocate de subiect distribu iei zgomotului*. Acest criteriu, numit deviere* a r spunsului i simbolizat de (3, este în func ie de caracteristicile proprii subiectului i de condi iile situa iei de detectare (indice de discriminabilitate* d', cost/beneficiu al diverselor categorii de r spunsuri [detect ri*, omisiuni*, alarme false* i respingeri* corecte], frecven de apari ie a semnalului etc). Valoarea sa se calculeaz pornindu-se de la probabilit ile condi ionale ale detect rilor i alarmelor false i corespunde unit ii atunci cînd se situeaz la intersec ia a dou

distribu ii.

M. Richelle

(L. C. L.)

Criz

în timp ce conflictul* intrapsihic desemneaz o dimensiune constant i diacronic a dezvolt rii*, criza este exact i localizat : este o schimbare decisiv , un moment acut de dezechilibru*. Deci no iunea este legat de cea de continuitate* sau de discontinuitate a dezvolt rii i chiar de validarea con inutului stadiilor*. Astfel se vorbe te de criz de personalitate* (H. Wal-lon o plaseaz la 3 ani, A. Gesell la 2 ani; 6 ani); na terea, începuturile colariz rii i adolescen a* reprezint alte faze critice. Pentru psihanaliz *, elabor rile crizei sînt achizi ii specifice ale psihismului uman, tranzi ionalul, între ruptur i sutur , deschide un nou domeniu pentru clinic * i psihoterapie*: R. Kaes estimeaz c a gîndi criza înseamn a mentaliza o ruptur .

E. Jalley

(G. N.)

Cromaticitate

Caracteristic de culoare a unui stimul definit prin coordonatele sale cromatice potrivit triunghiului culorilor alese {xy sau ab sau un'}. Cromaticitatea se define te, de asemenea, potrivit triunghiului culorilor prin puritate (procentaj de alb) i prin lungimea de und dominant sau complementara sa.

—, v

R. Gemcot

(L. C. L.)

cromatofanometru

202

203

cuantil

Cromatofanometru

Vechi aparat servind la determinarea capacit ii discriminative a luminozit ilor, satura iilor i tonalit ilor cromatice. Tehnica respectiv const în a compara un etalon cu efectul de culoare produs prin-tr-un tambur înzestrat cu benzi colorate sau alb-negru în rota ie. Aparat c zut în desuetudine în fa a tehnicilor moderne de analiz spectral automatizat .

R. Genicot

(L. C. L.)

Cromatotiz -> Degenerescent neuronal

Cromie

Aspect potrivit c ruia o suprafa perceptu apare ca prezentînd o culoare mai mult sau mai pu in precis , mai mult sau mai pu in cromatic . Pentru un stimul* de culoare cu o cromaticitate* dat i în cazul unei culori neizolate, a unui factor de lu-minan * dat, cromia, de obicei, cre te atunci cînd luminan a este sporit , în afar de cazul c luminozitatea* este foarte ridicat . Alt dat cromia desemna percep iile combinate de tente i de satura ii*. Tocmai aceasta este impresia de cromaticitate.

R. Genicot

(L. C. L.)

Cromozom

Unitate citologic purt toare de informa ie* genetic , materializat printr-un locus* i putînd suporta o muta ie. Oul i sperma con in, fiecare, n cromozomi. La speciile diploide, celula somatic con ine 2n cromozomi. Num rul cromozomilor variaza dup specii: 23 perechi la fiin a uman , 39 la puil de g in , 31 la cal, 21 la oarece, 4 la drosofila, de exemplu. Cromozomii autozomi sînt comuni celor dou sexe, heterocromozomii* caracterizeaz unul dintre sexe (la mamifere, XX pentru femel , XY pentru mascul).

P.-L. Roubertoux

(G. N.)

Cron

Unitate constitutiv a treptelor de senza ie* relative la timp i corespunzînd experien ei subiective a unei durate de 10 secunde, propus de F. Ross i L. Katschmar în 195j

H. Lejeune (L. C. L.)

Cronobiologie

Domeniu al biologiei moderne dedicat studiului timpului* la fiin ele vii i, niai cu seam , ritmurilor* biologice. în pofida observa iilor deja vechi asupra alternan ei* func ionale (legate, la vegetale i animale, de periodicit ile cele mai permanente ale mediului), cronobiologia nu i-a g sit locul care îi revenea decît de o jum tate de secol. Cîmpul s u acoper ast zi un spectru foarte larg, de la nivelul infra-celular pîn la nivelul psihologic. Activitatea general , performan ele cognitive, st rile de vigilen * i de dispozi ie variaza paralel cu cea mai mare parte a func iilor psihologice în cursul ciclurilor circa-dian, ultradian sau infradian. Spa iul practic al cronobiologiei i al propag rii sale psihologice s-a impus rapid în fa a unor situa ii de via modern : decalajul orar în c l toriile aeriene, lucrul de noapte, misiuni prelungite în medii radical modificate (c l torii aerospa iale, d. ex.).

M. Richelle

(L. C. L.)

Cronograf

Instrument de înregistrare grafic a unit ilor de timp* care permite reperarea vizual uoar a evolu iei temporale a unui fenomen psihologic sau fiziologic înregistrat în vreun fel. Diversele sisteme tradi- ionale bazate pe mi c ri de ceasornic rie au fost înlocuite cu procedeele electronice de m surare a timpului, ast zi frecvent încorporate în ordinatorul ce controleaz experimentul. M

Ricjielle

(l. c. U

Cronometrie mental

M surare a timpului necesar proceselor mentale de tratare a informa iei* i l'a deciziei*, inferat pornind de la timpul reac ie* de alegere sau de la una din.v^e_ ante sale (timp de identificare, de ju ^ cat de adev r etc). Ideea de a utiliza

acest scop timpul de reac ie complex se datoreaz lui F. C. Donders (1868). Ea se sprijin pe ipoteza, nu îndeajuns de confirmat , potrivit c reia opera iile* mentale în desf urare se înl n uie secven ial i respectivele lor durate se sumeaz . Psihologia cognitiv * a recurs generos la metoda cronometriei mentale, atît pentru a construi modele* ale etapelor succesive ale unei opera ii mentale, cît i pentru a propune modele neuropsihologice*. Electrofiziologia* cerebral reia aceea i strategie de cercetare în analiza evenimentelor electrofiziologice corelative trat rii informa iei, lu rii deciziei* i preg tirii* ac iunii, cum sînt varia iile contingente negative* sau poten ialele lente asociate*.

M. Richelle (G. N.)

• Donders F. C. (1868-1869), „Over de snelheid van psychische processen, Uitzoekingen gedaan in het physiologisch laboratorium der Utrechtsche Hoogeschool", în Tweede reeks, II, 92-120. Traducere (1969): „On the Speed of Mental Processes", în Actapsychologica, 30, 412-431.

Cronoscop

Instrument de m surare a timpului înzestrat cu un dispozitiv de afi are, pentru a controla durata* unei variabile independente* sau pentru a m sura dimensiunea temporal * a unei conduite*. Ast zi, bazele de timp încorporate microordintoarelor au preluat tafeta aparatelor de ceasornic rie, cu un spor de precizie considerabil, milisecunda ap rînd ca un nivel de rezolu ie grosier.

M. Richelle (G. N.)

Cronostereoscopic (Efect —)

Atunci cînd se observă mișcarea unui ba-Jansier, limba unui metronom, de exemplu, în plan frontal, acoperind un ochi cu o sticlă afumată, se observă impresia că deplăcarea descrie o gură de pîlnie cu o traiectorie eliptică a cîrei ax mică în adîncime se ^nge te în funcție de viteza oscilației. Acest fenomen, numit efect cronostereoscopic, este datorat disparității informațiilor oculare, legate de latența mai mare a informațiilor care provin de la ochiul

acoperit.

R. Genicot

(L. C. L.)

CSP -> Clas social Cuadransie -> Hemiansie

Cuantificare

În logica metamatică, a aplica un predicat* a la o variabilă * x, deci a scrie ax, înseamnă a da naștere unei funcții propoziționale. O astfel de expresie nu este nici adevărată, nici falsă, pentru că x este nedeterminat, în schimb, „Pentru orice x, ax” și „Există un x, astfel încît ax” au o valoare de adevărat. Operatorii „Pentru orice” și „Există” sînt cuantificatori. Primul, universal, ia predicatul a în toată extinderea* sa și al doilea, particular, îl consideră numai în parte.

Problema fundamentală a construirii claselor* și a organizării lor este cea a reglajului „întregului” și „partilor” (J. Piaget), ceea ce evidențiază clar dificultățile pe care le prezintă includerea* claselor în propoziția condițională „dac ... atunci”.

/.-fi. Grize (G. D. S.)

Cuantificator -> Cuantificare

Cuantil

Numim cuantil superior de ordin q al unei distribuții* ordinale valoarea xq, dacă ea există, astfel încît proporția valorilor distribuției superioare lui xq este egală cu q. Definim la fel cuantilul inferior de ordin q. Mediana* este cuantilul de ordin 1/2 al unei distribuții. Pentru q = 1/4 și 3/4 se vorbește de quartile. Pentru q = 1/10, 2/10 etc, se vorbește de decile. Pentru 1/100, 2/100 etc, se vorbește de centile. Pentru o distribuție numerică, cuantilele sînt în general determinate prin interpolare.

P. Bonnet și H. Rouanet

(G. D. S.)

L

quantum

204

Quantum

Prin analogie cu folosirea cuvîntului în științele fizice (quantum de energie), definește o cantitate discretă caracteristică, constituind, la un nivel dat al analizei, o unitate de bază ireductibilă. Noțiunea a fost aplicată la scala de senzații*, ale cărei trepte au fost considerate cuante, ceea ce permite ipoteza că senzația nu se poate reduce la o variabilă continuă.

M. Richelle (G. D. S.)

Quantum de afect

Descris de S. Freud, quantumul de afect indică elementul cantitativ al energiei psihice, în timp ce elementul calitativ este definit prin afectul* propriu-zis. Privitor la refulare*, trei destine pot fi avute în vedere la acest factor cantitativ: ea poate fi cu totul reprimată astfel că nu mai lasă nici o urmă (frumoasa indiferență istericilor); ea se poate manifesta sub forma unei excitații* care să fie legată de nici o reprezentare (nevroza de angoasă*); sau, în sfîrșit, ea capătă o colorație calitativă care o transformă într-un afect propriu-zis (teamă, bucurie, ură* etc).

A. Braconnier

(O. D.)

Cuartil -> Cuantil Cuartilaj -> Etalonare

Cub

Cubul lui Necker: figură* geometrică reversibilă* care reprezintă un cub desenat în transparență, toate muchiile fiind vizibile.

Cuburile lui Kohs: joc de cuburi ale căror suprafețe prezintă porțiuni colorate, pe care subiectul trebuie să le asambleze într-un cub mai mare în așa fel încît suprafețele acestuia din urmă să reproducă anumite figuri date ca model. Face parte din testele* de inteligență.

M. Richelle

(L. C. L.)

Cuib rit

Cuib ritul regrupează activitățile situate la punctul de întîlnire între comportamentul

reproductiv* și comportamentul parental* El constă în amenajarea unui cuib care va primi oul sau ova adăpost pe mamă și preced adesea fecundația. Într-o înțelegere a acestui cuib va continua în timpul incubăției sau gestației, se va prelungi pe perioada primelor îngrijiri până la abandonarea sa de către tineri. Amenajarea unui cuib este adesea inițiată de mascul, ca mijloc de a accentua atractivitatea teritoriului* și ca mijloc de seducere a femelei. Există cazuri când cuibul început de mascul este terminat de femelă. Mai frecvent, cei doi parteneri îl amenajează împreună după formarea cuplului și fecundare. Construcția cuibului la numeroase insecte și la majoritatea păsărilor (pasărea-ese toare, d. ex.) atinge culmi în arta de a construi. Cuibul joacă un rol central în apropierea și în coeziunea partenerilor, în sincronizarea lor, în evoluția maturității lor; dacă cuibul este locul care va primi oul, puiul sau micuții, el este și o construcție care în cursul alctuirii sale îi stimulează pe parteneri și asigură dezvoltarea disponibilităților și aptitudinilor lor parentale.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Culoare (R) spursuri — la testul Rorschach)

R spursurile culoare la Rorschach* desemnează luarea în considerare de către subiect a stimulului cromatic și integrarea lui în procesul de figurare a sarcinii. Ele arată receptivitatea subiectului la impactul cu materialul și explică prin aceasta tocmai sensibilitatea sa la efectele realității exterioare. Teoretic, r spursurile culoare sunt interpretate ca exprimări ale reacțiilor afective, emoționale și pulsionale, și se urmăresc în mod obișnuit în care subiectul le tratează și le organizează: revulsare, tulburare prin emoții interioare prost controlate sau, din contră, capacități de elaborare și de asociere a afectelor* la reprezentări.

Qch(jhert)

(G. N.)

205

—
Culpabilitate

Culpabilitatea este un termen polisemie care caracterizează fie starea unui individ recunoscut vinovat, fie sentimentul* de greșeală legat de transgresiunea* unei interdicții* sau de violarea unei reguli morale. Sentimentul de vinovăție poate căpta un caracter mai mult sau mai puțin morbid și poate fi uneori nemotivat. În acest caz formele patologice pot conduce la manifestări delirante de autoacuzare sau la tentative mortale de autopedeșire. Mai frecvent, culpabilitatea se disimulează sub simptome anxioase și fobice. Ispășirea legată de sentimentul de vinovăție se găsește și la originea conduitelor* criminale.

J. Selosse

(G. N.)

Culturalism

Reprezentat la începutul secolului de coala americană „Cultur și Personalitate” (în jurul lui A. Kardiner, R. Linton, R. Benedict, M. Mead), culturalismul desemnează o orientare care, restabilind contra sociologismului legătura dintre social și psihic, colectiv și individual, a aruncat o punte între antropologie* și psihologie*. Căci ea situează la origine umanul ca un dinamism psihic în stare să realizeze potențialitățile în cadrul culturilor* care conturează socialul după configurații trimise în ele însele la concepte psihologice. De fapt, ele sunt alcătuite din semnificații care inițiază atitudini* manifestate prin comportamente*. În consecință socialul, modelat de cultural, este integrat de indivizi ca fiind imanent trairii și conduitelor lor. El este, de asemenea, perceput ca acționând prin ei, modelul cultural apărând observărilor ca o ființă rațională de care ei se depărtează diferit, pe care ei o manipulează, ceea ce pune în evidență rolul lor activ. Personalitatea*, deviată de către sociocultural și reacționând la el, devine astfel instanță mediativă care cere, după A. Kardiner și ipoteza sa privind personalitatea de bază*, să se precizeze mecanismele acestei operații duble. Psihanaliza*, interesată de ea în relațiile de simbioză care informează experiența

cultur

subiectiv și care canalizează libido*-ul, a fost puternic implicat în această investigație. În sfârșit, culturalismul a banalizat folosirea în antropologie a metodelor psihologiei (clinice mai ales).

C. Camilleri (G. N.)

Cultur

De la originea sa (cultur în sens agricol), termenul a primit conotațiile unui artefact prin care omul depășește, domesticește natura și produce un plus de valoare în raport cu ea. De aici va deriva sensul clasic de „a se cultiva”, a-și oferi echipamentul pentru a se apropia de adevăr, de frumos și de bine. Concepția comună nu reține de aici decât aspectul de acumulare a cunoștințelor, în timp ce sensul elitist, pe măsură ce acest ansamblu de cunoștințe se relativizează, desemnează cultura ca achiziție a unei forme a spiritului care condiționează o abordare specială și valorizată a realului (de la „cap bine

mobilitat" la „ceea ce rămâne după ce s-a uitat totul"). Sensul antropologic a apărut în secolul al XIX-lea o dată cu antropologia*. Legat mai întâi de o ideologie evoluționistă*, Culturala singular, sinonim cu Civilizația, desemnează progresul omului, considerat acum ca formare colectivă, spre o dezvoltare ideală. Aceasta implică faptul că elementele sale dobândite se transmit: cultura este o moștenire socială pe care grupul o valorizează și înesă la urmașii săi. Acest sens trece în plan secundar pe măsură ce, evoluționismul trecând în umbră, oamenii erau interesați de culturile particulare ale grupurilor. De la E. B. Tylor (1871) și trecând prin culturalism* (R. Linton, 1945) apar și alte conotații. Cultura devine o configurație divers integrată în jurul unui principiu de legătură (pattern, model) în-ducând o logică sau alta a dezvoltării, de judecată numai în raport cu ea însăși (relativism). Astfel, realitatea ei se concentrează într-o formă specifică în stare și influențează tot ceea ce este în om și ceea ce provine din el.

cumulativ

206

în ceea ce privește reperarea concretă a acestor forme, pentru a se putea depăși înfruntările actuale dintre antropologi, psihologii ar avea avantajul de a reține criteriul simbolic, devenit dominant datorită culturalismului*, privilegiat de examinarea critică a lui A. C. Kroeber și C. Kluckhohn (1952). Printre semnificațiile colective proiectate asupra stimulilor, ar fi culturale cele induse de logica modelului inițial, trinite în marea lor majoritate ca un patrimoniu de transmis. Atunci, cultura ar fi configurația divers integrată a semnificațiilor dobândite, persistente și împărtășite pe care membrii unui grup, prin afilierea lor la acest grup, sînt conduși pe de o parte să le distribuie într-un mod prevalent asupra stimulilor care provin din mediul înconjurător și din ei înșiși, determinînd în ceea ce-i privește atitudini, reprezentări și comportamente comune valorizate; pe de altă parte să le introducă în procesele activităților lor și a celor transmise

tînd să o asigure.

C. Camillen

(G. N.)

• Kroeber A. C., Kluckhohn C. (1952), „Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions", Harvard University Peabody, Museum of American Archeology and Ethnology Papers, voi. 47, nr. 1, Cambridge. — Linton R. (1945), The Cultural Background of Personality, Appleton Century, New York. Traducere (1968): Lefon-dement culturel de la personnalité (trad. Andree Lyotard), Dunod, Paris. — Tylor E. B. (1871), Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom, 2 voi., Gloucester, Mass., Smith, Londra.

Cumulativ (înregistrare —)

înregistrare a unor evenimente în care traseul furnizează o curbă* a efectivelor cumulate, în general în funcție de timp. A fost modul preferat de înregistrare și de prezentare a datelor în laboratoarele de condiționare operantă*. Folosirea sa cea mai clasică era înregistrarea răspunsurilor* cu ajutorul penii și cumulate, a cărei deflecție marchează de altfel întiririle*. Un debit* de răspuns ridicat se exprimă printr-o pantă abruptă a curbei, pe care porțiunile plate semnaleză absența răspunsurilor. Diverselor programe* de întirire le corespund pattern*-uri de înregistrare caracteristice. Informația rămînd clară chiar și în cazul unui debit foarte ridicat în ciuda unei desfășurări lente a hîrtiei, procedeul permite o examinare vizuală a datelor în cursul experienței. Folosirea generalizată a microcalculatoarelor pentru controlarea în timp real a experiențelor de condiționare operantă antrenează abandonarea progresivă a acestei metode ingenioase de înregistrare electromecanică.

M. Richelle (L. C. L.)

Cunoaștere

Acest termen desemnează, în același timp, procesul care-l pune pe subiect în relație cu lumea și rezultatul punerii sale în acțiune.

Majoritatea sistemelor filozofice descriu cunoașterea distingînd două etape principale: constatarea, care consistă în receptarea unei date (sau experiență senzorială) a cărei sursă este situată în lumea exterioară; apoi comprehensiunea, care este descrisă în general în termeni de interiorizare* sau de reprezentare*. Empirismul* pune accent pe prima etapă, în timp ce idealismul* privilegiază rolul celei de-a doua în procesul de cunoaștere. Această opoziție se reduce adesea, în psihologie, la centrarea fie pe sursele exogene, fie pe sursele endogene ale cunoașterii. Behaviorismul* a propus o concepție exogenă, afirmînd că cunoașterea nu este nimic altceva decît un ansamblu de comportamente exterioare și observabile (verbale sau nu) în întregime determinate de factori ambientali. Celelalte concepții psihologice au pus accentul mai degrabă pe originea endogenă a procesului; astfel, psihologia Formei* consideră cunoașterea ca o viziune interioară (Einsicht sau in-sight), un proces în care reprezentarea scopului* organizează în schimb activitatea subiectului și îl dispensează de lungă și incoerentă succesiune de încercări și erori* prin care primii behavioriști explicau înverea* de cunoștințe.

207

cupluri asociate

în epistemologia genetică a lui J. Piaget, cunoașterea este considerată ca trecere progresivă de la exogen la endogen. Lumea nu este astfel cunoscută decât de îndată ce a fost reconstituită de subiect. Această concepție se aplică, pentru Piaget, atât dezvoltării cunoștințelor individuale, cât și istoriei științelor, în fine, cognitivismul constituie o tentativă de punere în lumină a structurilor prin care se realizează procesul de cunoaștere; în acest cadru, cuvântul „cognitiv” tinde să înlocuiască pe cel de „cunoaștere”.

P. Mengal

(G. N.)

Cunoașterea de sine. Deviza lui Socrate „cunoaște-te pe tine însuși”, înscrisă pe frontonul templului din Delfi, a influențat Antichitatea greco-romană. Stoicismul și scepticismul au făcut din examinarea conștiinței morale și din critica iluziilor conștiinței psihologice condiția de acces la înțelepciune. Cu Confesiunile Sfântului Augustin, în secolul al IV-lea, marturisirea concupiscentelor subiacente propriilor conduite (libido sentiendi, libido sciendi, libido dominandi) și descoperirea divinului în ceea ce este mai intim în sine însuși constituie o cale spre sfințenie. În secolul al XIX-lea, filozofia spiritualistă și eclectică face din introspecție mijlocul principal al cunoașterii nu numai de sine, ci și a funcțiilor psihice. Acest demers a fost criticat de psihanaliză (introspecția găsește faptele psihice inconștiente, exceptând cazul discutat al autoanalizei) și de behaviorism (conștiința nu este decât un epifenomen care marchează determinismul comportamentelor). Nu mai rămâne decât ca psihologia să nu poată face economie de noțiuni ca sentimentele de sine (de culpabilitate, de inferioritate), imaginea corpului, stadiul oglinzii, inelele ascunse și falsul de sine, modelele culturale ale expresiei de sine etc.

D. Anzieu

(G. N.)

Cuplare

Una dintre cele trei presupuneri de bază definite de W. Bion, care regizează viața inconștientă a grupurilor restrânse și determină grupul de bază predominant. Presupunerea de bază de cuplare se fondează pe convingerea inconștientă, împărtășită de membrii unui grup, că acest grup este reunit pentru a fi salvat de către o persoană sau de o idee care urmează să vină. În practica dinamicii grupurilor, predominarea ipotezei de bază de cuplare se exprimă concret prin două fenomene tipice: o atmosferă generală de optimism, de speranță și de teptare; tendința grupului de a se interesa cu bun voință de interacțiunile, presupuse de dragoste, a doi dintre membrii săi, oricare ar fi, de altfel, sexul acestora din urmă. T „

J.-M. Pe tot

(G. N.)

În psihologia percepției, desemnează corespondența dintre întâlniri care se stabilește îndeosebi când un subiect trebuie să compare mărimea a două obiecte. După modelul probabilist elaborat de J. Piaget în 1961, când, pentru o unitate de timp dată, densitatea întâlnirilor pe obiectul 1 este egală cu aceea a întâlnirilor pe obiectul 2 (întâlniri omogene), cuplarea este considerată completă. Când aceste densități diferă (întâlniri heterogene), cuplarea este incompletă; ea antrenează în acest caz supraestimarea mărimum unuia dintre obiecte și provoacă o iluzie perceptivă.

J.-P. Bronckart (G. N.)

Cupluri asociate

Procedură de învățare în cadrul căreia sunt prezentate subiecților perechi de itemi sau perechi asociate (adesea perechi de cuvinte fără relație semantică evidentă sau perechi al căror primul element este o silabă fără semnificație iar al doilea un cuvânt). În timpul testului de memorie, se prezintă primul element al unei perechi, sarcina subiectului fiind fie să-și amintească pe al doilea, fie să-și recunoască printre altele. Această metodă a fost utilizată mai ales în studiul stabilirii de asociații care conferă unui element o putere evocatoare a unui alt element care, în principiu, nu îi

curb

este asociat decât printr-o apariție simultană sau cvasisimultană într-un context particular.

Perechi de cuvinte legate semantic sunt folosite și în experimentele în care natura legăturii este una din variabilele independente.

S. Bredart (G. N.)

Curb

Reprezentarea grafică a datelor empirice sau teoretice sub forma unui traseu (linie) înscris într-un sistem de coordonate. Procedura este la fel de mult folosită în psihologie ca și în oricare altă disciplină științifică, încât s-ar putea enumera tot atâtea curbe câte fenomene sunt descrise. Exemplele următoare nu sunt decât ilustrații ale curbelor clasice.

Curbă de dezvoltare: curba care prezintă evoluția unui fenomen în funcție de vârstă.

Curb de învățare*: curbă care prezintă progresia unei achiziții* comportamentale în funcție de încercările* succesive sau de timp.

Curbă cumulativă : curbă care prezintă frecvențele* cumulate ale unei variabile* prin referirea în general la ordonat, în funcție de o altă variabilă, cel mai adesea timpul, aflat pe abscisă; în procedurile de condiționare operantă*: curbă a răspunsurilor cumulate înregistrate în timp real pe parcursul experienței în funcție de timp, permițând o inspecție directă a evoluției debitului* de răspuns. Curbă de eficacitate a receptorului sau curbă ROC: în teoria detectării semnalului*, grafic al detectărilor* în funcție de alarmele* false, pentru un indice de discriminabilitate* dat, care exprimă caracteristicile subiectului după criteriul de decizie* adoptat.

v M. Richelle

(G. N.)

Curbă de retenție -> Retenție Curiozitate —> Exploratoriu

Curriculum

în sensul dat de protagoniștii anglo-saxoni ai educației noi*, desemnează experiențele de viață necesare dezvoltării* elevului, dezvoltare care cere și apropierea* cunoștințelor și abilităților*, dar care se operează în funcție de cel care învață și de scopurile următoare. Acest noțiune se opune celei de program școlar, mai tradițional, care este centrat pe o materie de predat, decupat după logica sa internă. Așa cum a intrat în uzul francez, de exemplu, termenul curriculum marchează voia de a lega în mod funcțional componentele învățământului: intenții, conținuturi, organizare, metode, mediu uman și material (inclusiv manualele școlare), evaluare* și dispoziții referitoare la formarea cadrelor didactice. Legătura dorită vizează respectarea legii triplei omogenități, formulată de Scriven în 1967: între obiectivele curriculum-ului și conținuturile, procesele de predare, între conținuturi și modalitățile de evaluare, între obiective* și aceste modalități. Empirismului* specific trecutului, tehnica de alcătuire a unui curriculum îi substituie un demers pe cât de riguros pe atât de posibil. Date fiind scopurile generale ale educației* și formării în funcție de judecățile de valoare și de mari opțiuni politice generale, culturale, comerciale, se recurge la o evaluare a nevoilor următoare de un studiu de fezabilitate și deschizându-se spre obiective. Urmează apoi planificarea generală, inclusiv prima repartizare a conținuturilor învățământului, opțiunile metodologice, pregătirea materialelor și formarea unui prim grup de profesori. După ce a fost pretestat într-un număr mic de clase sau de grupe și revizuit în funcție de rezultatele acestei încercări (repetat la nevoie), curriculum-ul este experimentat pe teren, revizuit și apoi generalizat. Se efectuează un control de calitate. În mod ideal, curriculum-ul face obiectul unei evaluări continue, ceea ce permite ajustări progresive și evita reformele brutale.

G De Landsheere

(G. N.)

209

cuvânt de spirit

Curriculum vitae -> Inventar biografic Cutanat -> Sensibilitate cutanată

Cutie cu probleme

Dispozitiv experimental perfectat de E. L. Thorndike în 1898 și folosit pentru studiul învățării instrumentale* la animal. Este format dintr-o cutie închisă cu un zăvor mai mult sau mai puțin complicat pe care subiectul, o pisică în experimentul lui Thorndike, învață să deschidă pentru a se elibera. Observațiile obținute i-au permis lui Thorndike să stabilească primele curbe de învățare* și să desprindă legea

efectului*. „D. , „

M. Richelle

(G. D. S.)

Cutie neagră

Acest termen de electronică este folosit într-una din criticile cele mai frecvente aduse behaviorismului*, prin care își reproșează considerarea spiritului* sau uneori a organismului în genere ca o cutie neagră, deci ca un obiect al cărui interior trebuie să fie ignorat și a cărui funcționare nu este concepută decât în termeni de intrări (stimuli*) și ieșiri (răspunsurile*).

F. Parot (O. D.)

Cuvânt

Cuvântul este o unitate a sistemului grafic delimitat de „blancuri”. În raport cu sistemul limbii, cuvântul corespunde sau nu unităților minimale („avec” = 1 morfem*, „de-nation-al-is-ation” = 5 morfeme); el corespunde unor unități uneori libere („moi”), alteori legate, adică folosite numai în coocurență cu altele („je”); uneori cu semnificație, alteori fără („for-intérieur”), aceasta fiind consecința unei înțirzieri a grafiei față de o aglutinare. Aceste disparități ne fac să considerăm cuvântul a nu fi o unitate lingvistică* funcțională, ci mai degrabă, ca și fraza*, o entitate practic imprecisă, produs al

analizei spontane, aproximative și informale pe care utilizatorii o fac în timpul vorbirii.

A. Berrendonner

(N. c.)

Cuvânt de spirit -> Spirit

211

debit de r spuns

D

D

Daltonism -> Dicromatism

Dans

K. von Frisch (1965) a descoperit și M. Lindauer (1954) a precizat semnificațiile dansului pe care albinele melifere îl execută pe razele verticale ale stupului lor și prin care ele își informează semenele în legătură cu distanța și direcția în care se află o sursă de hrană nouă descoperită. Acest dans reprezintă o formă de limbaj în mers în care se sprijină, parțial, pe utilizarea simbolurilor*. La întoarcerea din explorarea sa fructuoasă, cercetașul, plin de mirosuri florale aflate în periorii săi, semnalizează printr-un dans circular o sursă abundentă de provizie aflată la mai puțin de 25 m: ea se învârtă pe amplasamentul unei alveole, apoi parcurge un arc care acoperă 6 metri, revine, face un cerc complet și reîncepe dansul; astfel își atrage tovarășii, care sunt informate în legătură cu natura proviziei ce urmează să fie folosită, prin mirosurile percepute datorită atingerilor de antene. Dacă hrana se găsește la mai mult de 100 de metri, cercetașul execută un vals sau un dans vioi care s-a dovedit a fi precis și eficient pentru o distanță de până la 11 km; ea face un scurt traiect rectiliniu spre înălțime dacă hrana se află în direcția soarelui, în jos dacă aceasta se găsește în direcția opusă, apoi revine la punctul de plecare printr-o buclă când la dreapta, când la stânga; informația precisă, în ceea ce privește direcția, este furnizată prin transcrierea în raport cu verticala, dată de gravitație, de unghiul pe care îl formează direcția stupului față de poziția hranei, în raport cu proiecția orizontală a direcției soarelui; distanța este evaluată prin rapiditatea traiectului rectiliniu însoțit de zvonirile laterale ale abdomenului; cu cât provizia este mai îndepărtată, cu atât ritmul este mai lent. Între 25 și 100 m, albina efectuează un dans în formă de semilună, un fel de dus-întors pe un arc a cărui concavitate în raport cu verticala și direcția hranei, raportată la poziția soarelui. Acest dans durează mai multe ore în obscuritatea stupului, albina dovedindu-se capabilă să înseamnă deplasarea soarelui pe cer. Regina, înaintea unui zbor nupțial, albinele muncitoare, înaintea unui roit, execută, în plus, un dans emoționant, încă neelucidat complet, alcătuit din mișcări verticale ale extremității abdomenului.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

• Frisch K. von (1965), *Tranzsprache und Orientierung der Bienen*, Springer Verlag, Berlin-Heidelberg. —Frisch K. von și Lindauer M. (1954), „Himmel und Erde in Konkurrenz bei der Orientierung der Bienen”, *Naturwiss.*, 41, 245-253.

Dar (Har)

Termen din psihologia comună care banalizează și în același timp „fatalizează” capacitățile umane. Banalizare: constatarea cotidiană a multiplelor inegalități dintre abilități și învățare* conduce la simplificarea dihotomică a limbajului cel mai uzual: dotat/nedotat. Fatalizare: chiar în banalitatea cuvântului străbate o evocare a inevitabilului. Bagajul individual se înscrie într-un joc de predispoziții, al căror loc, providență divină, astre sau cod genetic, categoric altul, antrenează o hermeneutică de corespondențe. Educația tinde să se reducă la o practică de precizie. Principal într-o dezbateră care și laicizată rămâne fundamental religioasă, termenul este impropriu într-un limbaj științific.

D. Hameline

(D. S.)

Data analysis -> Analiză de date

Debilitate mentală

Debilitatea mentală este o formă ușoară de deficiență mentală. Deficiența mentală este frecvent definită prin trei criterii propuse de Asociația Americană a Deficienței Mentale în 1973: o eficiență* intelectuală semnificativ inferioară mediei, dificultăți serioase de adaptare* socială, o apariție a acestor deficiențe în timpul perioadei de dezvoltare*. Când eficiența intelectuală este evaluată cu ajutorul testelor de IQ*, sunt considerați debili, în general, subiecții al căror IQ variază aproximativ între 50 și 70. Aceste cifre au fost fixate în funcție de exigențele sociale; ele sunt „criteriile aproximative de inadaptare la cursul normal și de adaptare la un regim de educabilitate minimal” (R. Zazzo, 1979, p. 24). Exigențele sociale în ceea ce privește educația devenind mai mari, se tinde spre ridicarea limitei superioare a debilității, aceasta ajungând la 80 în unele texte normative. Criteriul de adaptare socială nu este întotdeauna foarte pertinent pentru caracterizarea debilităților. Debiliții, mai ales când au primit o

educație adecvată, pot fi bine adaptați social. Debilitatea mentală nu este o entitate omogenă. Cauzele sale pot fi diverse: variabilitate „normală” a patrimoniului genetic, afecțiuni ale sistemului nervos, condiții socioeducative pu în favoarea dezvoltării, tulburări ale vieții afective. Aceste etiologii diferite le pot corespunde modalități diverse de funcționare psihologică. S-ar aștepta, de exemplu, că deficitul, în ceea ce privește organizarea spațială și temporală, era relativ mai important la debiliții exogeni decât la debiliții endogeni, în timp ce deficitul privind psihomotricitatea era mai important la aceștia din urmă (la debiliții exogeni, sau „patologici”, există o afecțiune a sistemului nervos central, ceea ce nu se petrece cu debiliții endogeni, sau „normali”).

M. Huteau

(D. S.)

• Zazzo R. (1979), Les debilités mentales, Armând Colin, Paris, ediția a 3-a.

Debit de răspuns

Msurarea cantității de răspunsuri* emise pe unitatea de timp, adoptată sub influența lui B. F. Skinner, în laboratoarele de condiționare operantă*. Ea presupune ca experimentatorul să aleagă, de la începutul experienței sale, o unitate de răspuns definită operațional, cum ar fi sprijinul pe un levier*, și ca un dispozitiv adecvat de transducție să-i permită înregistrarea. Acor-dând un interes sporit debitului, cercetătorul renunță mai în seama de variațiile eventuale ale structurii sau topografiei* a răspunsurilor. Cu toate acestea, modalitatea simplă de a cuantifica comportamentul individual s-a dovedit extrem de fecundă pentru analiza efectelor diverselor contingente de întărire* sau pentru utilizarea tehnicilor operante în psihofizică* animală ori în psihofarmacologia* experimentală. Vom vorbi de debit mediu sau global pentru a caracteriza comportamentul pe întreaga durată a unei experiențe. Vom fi satisfiși dacă debitul este relativ regulat și susținut, iar variațiile sale sînt neglijabile (d. ex., într-un program cu interval* variabil). Dacă nu, vom msura un debit local pentru fazele specifice ale experienței (d. ex., fazele de prezentare ale unui semnal* de avertizare a unei stimulări aver-sive*, inevitabile în cursul unui program de întărire pozitivă), sau un debit terminal pentru fazele finale ale componentelor programului cu durată determinată, cum ar fi ciclurile periodice ale unui program

cu interval fix*.

„ — , ”

M. Richelle

(D. S.)

decalaj

212

Decalaj

La începutul secolului, E. Claparede a formulat legea cointențării*, sau legea decalajelor, care postulează că, atunci cînd copilul trece de la un plan al cointențării sau al acțiunii la un altul mai elaborat, operațiile psihologice, eficiente la început, trebuie să fie reînviolate în noul context cognitiv. Această lege a fost reluată și precizată de J. Piaget, care a făcut din ea esența a ceea ce el numește decalaje verticale (sau „decalaje în înălțime”). La diferitele niveluri de dezvoltare* (senzoriomotor*, intuitiv, operatori concret*, operatori formal*), aceleași situații, care par să provoace la copii aceleași răspunsuri, sînt diferite din punctul de vedere al proceselor cognitive pe care ele le declanșează. Astfel, în acțiunile sale, copilul poate, din al doilea an de viață, să înțeleagă în seama de faptul că anumite proprietăți ale obiectelor (d. ex., cantitatea de materie sau greutatea) rămîn neschimbate în urma deformării acestora; și totuși, numai cîndva ani mai tîrziu, el va ști pînă la urmă că această invariabilitate* în raționamentele* sale. Durata acestor decalaje verticale variază de la o noțiune la alta, fapt care se găsește la originea decalajelor orizontale. De exemplu, decalajul vertical al noțiunii de cantitate de materie fiind mai scurt decât cel al noțiunii de greutate, copilul va cointențiza conservarea* cantității de materie spre 6-7 ani și pe cea a greutății spre 9 ani. Astfel, un decalaj orizontal (sau „decalaj în extensie”) are loc în cadrul aceleiași nivel de dezvoltare între noțiuni care sînt pînă la urmă presupuse același demers cognitiv (în exemplu, sînt două conservări) dar care, corespunzînd unor cointențări diferite, în ceea ce privește semnificația* lor pentru subiect, rezistă mai mult sau mai puțin în a se lăsa asimilate.

J.-E. Gombert

(D. S.)

Decdere

Legea are ca scop protejarea copiilor aflați în pericol, introducînd decdere din drepturi a autorității parentale. Juridic, acest termen este folosit pentru a exprima pierderea unei capacități juridice. În psihologia

socială*, decdere exprimă pierderea puterii legate de trecerea de la un statut la altul, net inferior.

„ — , ”

./. Selosse

(D. S.)

Decentrare

Conduit de reglare* prin care subiectul care percepe sau cunoaște caută să compenseze lacunele inițiale ale acțiunilor, percepțiilor sau concepțiilor sale. Aceasta nu iune decurge dintr-o concepție relativistă a cunoașterii*, conform creierii inteligenței* constând în stabilirea de relații în diversul perceput sau conceput. Coordonarea* punctelor de vedere spațiale sau sociale, coordonarea sistemelor de referință spațio-temporale ale fizicii relativiste, activitatea prin care un copil sau adult părăsește o clasă* de obiecte chiar și atunci când reunește aceste obiecte cu altele, pentru a forma o clasă cu extindere mai generală, activitățile perceptivă prin care subiectul învață să compenseze deformările perceptivă determinate de centrările* spontane, activitatea prin care subiectul pune, într-un fel, la distanță interesele sau dorințele personale pentru a înțelege seama, în deciziile sale acțiunilor, de interesele sau dorințele altuia, ansamblul acestor activități formează cazuri particulare ale conduitei de decentrare despre care se poate spune că reprezintă specificul regulilor cognitive. Conduita de decentrare ajunge la rezultate mai mult sau mai puțin optime. În cazul activităților perceptivă, adică de punere în relație a elementelor percepute în cursul centrărilor succesive, compensarea deformărilor nu este decât parțială. Mai numeroase vor fi cuplajele* dintre diferite centrări, cu cât supraestimăm rile dimensiunilor obiectelor centrate pe rând vor avea tendința să se anuleze. Totuși, mecanismul de baleiere perceptivă fiind de natură probabilă, o compensare exactă nu se poate produce. Din contră, regulile inteligenței practice sau conceptuale ajung compensări perfecte în măsura în care devin operațiile gândirii logice sau matematice.

J.-J. Ducret

(D. S.)

213

decizie

Decibel

Decibelul, notat dB, este a zecea parte din bel. Belul este unitatea acustică care exprimă nivelul de intensitate sonoră. Este vorba de logaritmul zecimal al raportului dintre intensitatea măsurată I_2 și o intensitate de referință I_1 ; $\log_{10}(I_2/I_1)$. Intervalul dintre intensități fiind foarte mare, este mai comod să se utilizeze o scară logaritmică.

R. Genicot

(D. S.)

Decidabilitate

O clasă de probleme cu răspuns de tip da sau nu (probleme de decizie) este numită decidabilă dacă există un algoritm* care, fiind dat o problemă oarecare a clasei, dă într-un timp finit (care poate fi foarte lung) răspunsul da sau nu. De exemplu, problema opririi unui program* în informatică* este indecidabilă. Se vorbește de semidecidabilitate (pozitivă) dacă există un algoritm care s-ar putea, într-un timp finit, răspunde da, dar care poate să nu se termine în cazul unui răspuns de tipul nu. Pentru un sistem formal*, decidabilitatea este, în mod implicit, raportată la următoarea clasă de probleme: o formulă dată a limbajului este sau nu o teoremă? De exemplu, planul propozițiilor este decidabil: metoda tabelelor de adevăr, care constă în luarea în considerare a tuturor combinațiilor de valori de adevăr posibile pentru simbolurile propoziționale ale formulei, este o „procedură de decizie”. Planul predicatelor de ordinul întâi nu este decât semidecidabil.

M. Baron

(D. S.) Decil → Cuantil

Decilaj → • Etalonare

Decizie

Decizia, care presupune selecția* unui răspuns particular printre mai multe răspunsuri posibile, rezultă dintr-un proces de integrare de informații* și de evaluări multiple. Teoria deciziei caută să determine an-

samblul alegerilor* posibile și să precizeze criteriile de alegere; pe baza metodelor matematice sau probabilistice, ea permite elaborarea unor modele simplificate ale situațiilor studiate. Deciziile pot fi clasificate în funcție de gradul de cunoaștere a viitorului. „Decizia fără risc”, în fața unui viitor sigur, pare să depindă îndeaproape de o estimare* a profiturilor și pierderilor legate, fiecare, de alegere. Calculul acestei utilități* subiective, „decizia cu risc” trebuie să-i adauge pe cea a probabilității* subiective a fiecărei eventualități; ea ar fi luată maximizând speranța matematică, adică adoptând soluția pentru care produsul utilităților și probabilităților pare cel mai ridicat. S-au studiat mult aceste mecanisme în cadrul teoriei jocurilor* și a comportamentului economic. Astfel, într-un joc interactiv, prima etapă constă în examinarea ansamblului posibilităților, de care dispune fiecare, și a consecințelor mai mult sau mai puțin probabile ale deciziilor care vor fi luate (schemă cauzală*); apoi este

vorba de ierarhizarea acestor consecințe după ordinea de preferință (schema de finalitate*). Fiecare strategie posibilă este armonizată cu o speranță pe care se va baza alegerea. Mecanismele implicate diferă după cum se dispune sau nu de o informație completă privind starea jocului la un moment dat. Numeroase studii s-au bazat pe modalitatea în care jucătorii adună informația necesară, pe cantitatea de informație pe care o consideră necesară înainte de a lua o decizie, pe modalitățile pe care le folosesc pentru a-și atinge obiectivul atunci când informația este limitată, pe atitudinea* sa în fața asumării riscului. Alte cercetări s-au focalizat asupra interacțiunii dintre jucători, mai ales sub formă de luptă sau de cooperare: în caz extrem, lupta dintre două persoane având interese opuse ajunge până la duel; cooperarea poate da naștere la coalitii, una și aceeași tactică fiind adoptată de mai mulți jucători. Studiul deciziei este abordat și în alte contexte teoretice: detecția semnărilor*, re-

declanșare

214

cunoașterea termenului, acces* la lexic, mai

ales-

F. M. Car

(D. S.)

Declanșare

Producerea automată a unei reacții* sau a unei secvențe* de comportamente* printr-o stimulare* dată. Se vorbește de declanșarea unui reflex* sau, în etologie*, de mecanismul înscut de declanșare referitor la punerea în acțiune, printr-un stimul adecvat, a unui lanț* de comportamente amplu preprogramate. Pentru B. F. Skinner, condiționarea* pavloviană* se distinge de condiționarea operantă* prin faptul că în prima există o declanșare a răspunsului condiționat prin stimulul condiționat, în timp ce în a doua există o emisie spontană a răspunsului.

M. Richelle

(D. S.)

Declanșator

În concepția etologică, declanșatoarele sînt structuri morfologice (oglinzi alare, modele colorate, mo-uri de pene și creste) sau comportamentale (gestic, producere sonor, emisie de feromoni) adaptate la funcția de activare a mecanismelor înscute de declanșare*. Metoda momeliilor* pusă la punct de N. Tinbergen a demonstrat specificitatea legăturii, garantată de un mecanism de declanșare, dintre un răspuns determinat și o combinație deosebită a stimulilor-cheie. În cazul unui prădător* aflat în căutarea unei prăzii, atacul este declanșat de o combinație de stimuli cu care este dotată această din urmă și despre care el posedă o percepție selectivă înscută sau dobîndită, interesul celui din urmă constă în rafinarea percepției* sale, iar al prăzii este de a masca sau amesteca stimulii; interesele sînt contradictorii. În schimb în cazurile în care, în relațiile sociale de reproducere sau în cele de simbioză*, interesele sînt împărtășite, selecția va favoriza perfecționarea puterii declanșatoare a combinatei-cheie și va rafina percepția selectivă a mecanismului de filtrare, mecanismul înscut de declanșare. Animalele care imită și care practic parazitismul* de reproducere și parazitismul social (coleoptere mirmecofile, v. duve parazite, cucii, Aspidontus) au dezvoltat declanșatoare foarte asemănătoare cu cele ale gazdei și au deturnat în folosul lor răspunsurile normale ale acestora.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Declarativ

Calificativ, în lingvistică*, faptele de limbă care exprimă o atitudine de neutralitate a enunțatorului* față de ceea ce el exprimă. Aceste fapte se situează la trei niveluri distincte. Primul are legătură cu modul gramatical (regruparea timpurilor verbale în categorii generale — v. Modalitate): în opoziție cu modurile conjunctiv, imperativ sau condițional optativ, care exprimă ordinul, urarea etc, modul declarativ (sau indicativ) se limitează la afirmarea faptelor. Al doilea are legătură cu caracteristicile sintactice ale frazelor*: frazele declarative se opun frazelor interogative, exclamative, imperative și emfatiche. Cel de-al treilea se referă chiar la verbe: verbele declarative exprimă o aserțiune simplă (a spune, a povesti, a afirma etc), spre deosebire, mai ales, de verbele de opinie (a crede, a gândi etc).

În inteligența artificială*, calificativul este o formulare care este independentă de condițiile sale de utilizare (în opoziție cu formulările cu un caracter procedural*). O teoremă, o regulă* de gramatică*, o formulă de logică sau fizică reprezintă enunțuri declarative, în construirea sistemelor experte*, facem efortul, în măsura posibilului, să formulăm cunoștințele în termenii enunțurilor* declarative.

M. Baron și J.-P. Bronckart

(D. S.)

Decodare

Într-un sens general, operație de transformare a codului* sub care se prezintă o informație* : de

exemplu, transformarea unui număr scris în sistemul zecimal (15) într-un număr scris în sistemul binar (1111) sau mai mult, transformarea limbajului vorbit în limbaj scris (în această accepție este sinonimul codării*).

215

dedublare a personalității

În cadrul teoriei informației, desemnează operația efectuată de receptor* într-o situație de comunicare; folosind cunoștințele sale despre regulile codului, acesta descifrează reprezentările* referentului* vehiculate de mesaj* (în această accepție, este antonimul codării*; v. Funcția a limbajului), în psihologia percepției*, desemnează ansamblul operațiilor prin care energiile* în acțiune, în stimularea organelor de simț, sînt transformate în informații, după modalitățile proprii sistemului nervos al unui organism dat.

J.-P. Bronckart și D. Zagar (D. S.)

Decompensare

Ruptură a unui proces de compensare*. Când cedează starea de echilibru între o deficiență sau o anomalie mentală și un comportament*, o credință* sau o dorință* destinate să o compenseze, efectele deficienței sau anomaliei se manifestă cu acuitate; incidențele lor patologice tind să se generalizeze. De exemplu, sentimentul de omnipotență narcisică caracteristic eului ideal al psihopatului poate să fie anulat de un eșec sau de o sancțiune. Fragilitatea eu/ego-ului* și efectele curenților afective ies atunci în evidență. De aici rezultă o intoleranță a afectelor negative, un puseu autoagresiv care creează o formă de depresie susceptibilă să antreneze un gest sinucidal. La fel, o anumită formă de adaptare* socială, bine înțeles prin protecțiile anturajului, poate, la subiectul vîrstnic, să cedeze locul unei angoase acute și unei dezorganizări cognitive cînd mecanismele de compensare nu mai beneficiază de condițiile favorabile anterioare. Facilitatea unor astfel de ipoteze explică folosirea uneori prea extensivă a termenului pentru a descrie o stare de criză* și în general orice mutație bruscă în echilibrul structurilor mentale obișnuite.

D. Widlocher

(D. S.)

Deconexiune (Sindrom de —)

Conceptul de conexiune* se sprijină, la origine, pe un fundament anatomic, și anume identificarea fasciculelor (constituite din grupurile de axoni neuronale) care leagă, adică conectează, regiuni cerebrale precise în interiorul unei emisfere cerebrale sau dintr-o emisferă cerebrală la cealaltă. Rolul funcțional specific al fiecărei regiuni în cursul proceselor mentale implică, în mod necesar, asociații, transferuri de activități. Sindroamele de deconexiune reprezintă perturbații care apar drept consecințe ale leziunilor ce afectează aceste fascicule. Modelul acestora este reprezentat de leziuni ale corpului calos care pot întrerupe relațiile interemisferice*; astfel, sindromul de deconexiune caloasă nu mai permite informațiilor senzoriale prelucrate de emisfera dreaptă să aibă acces la tratamentul verbal specific emisferei stîngi: de exemplu, un obiect aflat în mîna stîngă nu va mai putea fi denumit (anomie a mîinilor stîngi). O astfel de deconexiune numită și interemisferică permite analizarea rolului funcțional al fiecărei emisfere cerebrale în diferite împrejurări. O deconexiune poate să fie și intraemisferică: astfel, tulburarea de repetiție, observată în afazia* de conducție, a putut fi interpretată ca o consecință a unei leziuni privind fasciculul care leagă aria lui Wernicke de aceea a lui Broca.

Prin extindere, conceptul de conexiune este folosit și în referință la o leziune anatomică. Sindromul de deconexiune reprezintă, în acest caz, o ruptură funcțională între mai multe (în general două) activități mentale: astfel, se vorbește de o deconexiune vizualo-verbală pentru a arăta că, în ciuda capacităților verbale și vizuale perfect conservate, un subiect nu poate denumi un obiect prezentat vizual. Fără îndoială, trebuie remarcat bogăția conceptului de conexiune, de vreme ce inspiră și califică anumite modele conexioniste* propuse

de teorii ale cognitive*.

./L. Signoret (D. S.)

Dedublare a personalității

Fenomen psihopatologic rar în forma sa completă, caracterizat prin apariția altor personalități* „normale” a subiectului

deducție

(personalitate „primară”) a unor stări secundare care se organizează într-o „personalitate secundară”. Cele două personalități sînt prevăzute fiecare cu o conștiință*, cu aptitudini, gusturi, trăsături de caracter și amintiri personale diferite, respectiv opuse; ele pot să se succedă (una înlocuind-o pe cealaltă) sau să alterneze. Esența fenomenului constă în faptul că cel puțin în una dintre personalități (7n general personalitatea primară) ignoră existența celeilalte și că ea este amnezică în legătură cu tot ceea ce a fost trăit în perioadele de apariție a celeilalte personalități. În anumite cazuri mai rare apar trei, patru sau un număr mai mare de personalități care alternează (v. Personalitate multiplă).

J.-M. Petot (D. S.)

Deduc ie

Form de ra ionament* în care sînt degajate concluzii pornind de la datele de plecare (axiome*, informa ii* specifice) prin-tr-o înl n uire de opera ii* strict logice, f r ca vreo informa ie complementar s intervin . Opus , începînd cu Aristotel, induc iei*, care merge de la particular la general, deduc ia se desf oar de la general la particular. Ea î i g se te ilustrarea în probarea* unei teoreme matematice i în inferen a* silogistic , analizat din abunden de logicienii medievali. Dintr-un punct de vedere logic, deduc ia prezint un caracter de necesitate care rezult dintr-o combinatoric * în cadrul unui sistem închis. Cazul cel mai simplu, din punct de vedere psihologic i logic, este alc tuit din sistemul a dou propozi ii* /; i q, din care fiecare poate fi adev rat (A) sau fals (F). Rezult de aici posibilitatea de a concepe 16 i numai 16 compozi ii binare. Algebric, este vorba de num rul de aplica ii între ansamblul celor patru cupluri posibile de baz (A, A), (A, F), (F, A), (F, F) i ansamblul (A, F). Deci, pre-supunînd c propozi ia* /; este adev rat i c propozi ia dac p, atunci q este asemenea, decurge din aceasta în mod necesar c propozi ia q este adev rat . Este

216

vorba de echivalentul regulii fundamentale de deta are, numit i modus ponens, aflîndu-ne astfel în ordinea ipotetico-de-ductivului.

încerc rile modelelor* psihologice ale ra ionamentului deductiv au fost propuse în cursul anilor 1980, mai ales de c tre R. Sternberg i P. M. Johnson-Laird.

J.-B. Grize i M. Richelle (D. S.)

Defensiv

Comportamentul defensiv înglobeaz toate conduitele* care vizeaz în elarea sau schimbarea atacului unui du man sau rival. El poate fi pasiv, animalul c utînd securitatea în imobilitate (sau akinezie), camuflaj* sau omocromie*, formele i culorile formîndu-se în arierplan. Animalul poate de asemenea s se al ture unei vaste regrup ri de congeneri, ale c ror orient ri, toate identice, i evolu ii sincrone creeaz un efect de confuzie, f cînd mai dificil , pentru pr d tor*, alegerea i izolarea unei victime. Astfel de grup ri pot s treac la atacul defensiv, s regrupeze* congenerii i s h r uiasc pr d torul, for îndu-l s p r seasc locul. O prad poten ial , precum o antilop într-o savan sau într-o step i care a reperat un atacator, poate, de asemenea, în loc s se ascund , s se arate, s sar pe loc, s scoat strig te, s desf oare structuri i modele colorate. Aceste semnale se adreseaz tot atît de bine congenerilor, care sînt aviza i de pericol (v. Altruism), cît i atacatorului, care este informat c efectul surpriz scontat este dejucat. Comportamentul defensiv, cu diferite nuan e de ameninare sau componente de supunere*, se înscrie i în registrul interac iunilor agonistice* dintre partenerii sociali: informeaz în leg tur cu dispozi iile agonistului* i inhib atacul antagonistului. Confrunt rile la frontierele teritoriale se regleaz printr-un joc de amenin ri ofensive i defensive. Un animal aflat pe punctul de a rupe un angajament, precum un coco s lbatic, î i preg te te retragerea printr-o ultim ameninare. Multe dintre aceste comportamente cu o

217

mare valoare expresiv au fost cristalizate

prin ritualizare*.

F

r _ „
J.-C. Ruwet

(D. S.)

Deficien

Este faptul sau sentimentul (mai mult sau mai pu in con tient) c un organ sau o fiin este inferior fa de ceea ce se consider a fi norm . Fie c este obiectiv sau subiectiv , deficien a implic o constatare: deficien a se deosebe te de deficit, ale c rui conota ii etiologice sînt mult mai radicale i implica iile periculoase uneori (debilitate*). Psihologia individual comparat a lui A. Adler bazeaz pe deficien analizele sale asupra st rii de inferioritate a organelor i asupra mecanismului de compensare (v. Handicap).

C. Prevost

(D. S.)

Deficit fundamental

Zona deficitului fundamental este una dintre cele trei zone ale psihismului, puse în eviden , în 1968, de psihanalistul britanic de origine maghiar M. Balint, celelalte dou fiind zona conflictului oedipian i zona crea iei. în zona deficitului fundamental :

1. rela ia semnificativ este o rela ie dual *: dou persoane, i numai dou , sînt implicate. Dar rela ia lor nu este aceea care domne te între doi adul i; ea este mai primitiv ;
2. for a care ac ioneaz nu trimite la un conflict, ci la ceva care este deformat sau care lipse te psihismului i provoac o defec iune care trebuie remediat . Ea se manifest sub o form apropiat de aviditate*;

3. nivelul proceselor psihice este preoedi-pian, pregenital* i preverbal.

J.-M. Petot

(D. S.)

Deficit senzorial

Diminuare a capacit ilor func ionale ale unui sistem senzorial (audi ie*, vedere*, pip it*, gust*, sim al mirosului*, sim pro-priokinestezic). Din punct de vedere dinamic, deficitul poate situa nivelul capacit ilor reziduale conservate i determina

degajare

limitele lor de func ionare (resturi vizuale sau auditive, d. cx.). Nivelul deficitului senzorial depinde de condi iile i de metodele de examinare, fiind legat de mecanisme de supleant * intrasenzorial , intersenzorial i cognitiv (memorie, imagina ie etc.) 6 ' , R. Genicot

(O.D.)

Defini ie

Termen utilizat de H. Wallon în psihologia dezvolt rii* pentru a desemna faza terminal a dezvolt rii categoriilor* mentale; este, al turi de rela ii, unul dintre aspectele form rii gândirii categoriale*. Acest ultim no iune se apropie de ceea ce J. Piaget în elege prin grup ri* logico-aritmetice (clasific ri i serieri) i infralogice, a c ror des vîr ire o situeaz aproape la aceea i vîrst ca i H. Wallon (9 sau 10 ani-10 sau 12 ani). Func ia categorial recurge la dou tipuri de sarcini intelectuale:

a) explica ia* realului cu ajutorul rela iilor;

b) reprezentarea lucrurilor cu ajutorul categoriilor, a c ror etap final const în definirea în extensie i în în elegere. Func ia categorial reprezint o muta ie care presupune dezvoltarea spa iului mental*.

E. Jalley

(D. S.)

Degajare

Mecanismul de degajare a eului* (egoului) are ca scop realizarea posibilit ilor: ap r rile* sînt dezinvestite în profitul unei supra-investiri* a gândurilor legate de aten ie* i de reflec ie. Noul concept se justific în dou moduri: pe de o parte, de fapt func iile non-conflictuale ale eului studiate în psihologie (percep ie, comunicare, limbaj) se pot situa de o parte sau de alta a conflictului i a ap r rilor, pe de alt parte, opera iile defensive se str duiesc s reduc tensiunile dup principiul nepl cerii, în timp ce opera iile de degajare a eului au o structur logic , fac apel la inteligen i cresc libertatea subiectului favorizînd mobilitatea con tiin ei sale, f cînd-o capabil s schimbe sistemul de referin . Ea poate trece atunci

D

degenerescent

218

219

delincvent

de la o repetare ac ionat la rememorarea vorbit , poate s se distan eze de faptul tr it, s substituie controlul inhibi iei, adaptîndu-se astfel la noile situa ii.

R. Doron

(D. S.)

Degenerescent (Doctrin a —)

Doctrin foarte influent în medicina mental , introdus începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea.

Tr ite des degenerescences al lui N. Morel stabilea, în cadrul unei doctrine a progresului social, un plan de igien fizic i moral . Acest plan trebuia s se opun deprav rii i multiplelor cauze degeneratoare care caracterizau existen a unei largi p r i a maselor muncitoare, a c ror rat a natalit ii era, de altfel, ridicat . Aceast doctrin avea preocup ri eugeniste* în m sura în care degeneratul putea fi o amenin are prin raportarea la anumite canoane culturale i sociale i în raport cu evolu ia social . Rolul medicului este deci important în acest cadru din moment ce solu ia terapeutic , constînd în izolarea bolnavilor mentali i a asocialilor, este i o contribu ie la progresul social. Se presupune c degeneratul este purt tor al unei devieri maladive în raport cu o tipologie normativ a umanit ii. Aceast deviere este caracterizat printr-un ansamblu de incapacit i fizice i morale, de conduite asociale i ar avea o etiologie ereditar , numit degenerativ . Astfel, no iunea de ereditate* se g se te în centrul teoriei degenerescentelor. Azilul nu este decît unul dintre mijloacele de profilaxie social ; el este i locul posibil al tratamentului moral sau al

unei reeduc ri terapeutice. „ r „ ,

M. Le Moal

(D. S.)

Degenerescent neuronal

Pierdere progresiv a structurii i a func iei specifice a unui neuron* sau a unui ansamblu de neuroni,

putînd s ă conduc ă la dispari ia sa. Pot fi distinse diverse forme de degenerescent ă neuronal ă . Degenerescenta axonal anterograd (wallerian) r ă spune degenerescentei por iunii axonului* situat distal la o transec iune. Axo-nul cre te ă în volum, se fragmenteaz ă , apoi se dezagreg ă . Resturile sînt fagocitate de celulele gliale: oligodendrocite, astrocite ă i microglia ă în sistemul nervos central, celulele lui Schwann ă în nervii periferici. ă În cazul axonilor periferici mieliniza ia, mie-lina* dispare ă în timp ce celulele lui Schwann se multiplic ă ă i umplu spa iul. ă În sistemul nervos central, un esut cicatricial va fi format din astrocite. Leziunea axonului provoac ă i o reac ie retrograd ă ă în corpul celular, cromatoliza: cre terea volumului celular, dispari ia corpilor lui Nissl. Aceast ă reac ie dispare dup ă cîteva s ă pt mîni sau, dac ă leziunea axonului nu se situeaz ă prea departe de corpul celular, poate s ă ajung ă la degenerescent ă ă i la moartea neuronal ă , ă în acest ultim caz, se vorbe te de degenerescent ă retrograd ă . De altfel, degenerescenta unui neuron poate provoca degenerescent ă ă i moartea celulelor secundare ă în neuronii inerva ia de neuronul pierdut — se va vorbi de degenerescent ă sau de denervare* transsinaptic anterograd —, ca ă i neuroni ă învînd ă în mod normal neuronul degenerat. ă În acest ultim caz, va fi vorba de degenerescenta transsinaptic retrograd ă . ă În anumite cazuri, degenerescenta transsinaptice ă în cascad ă au putut fi chiar demonstrate. Totu i, susceptibilitatea la degenerescenta transsinaptice depinde de numero i factori: vîrst ă , specie, ă întinderea degenerescentei primare.

J.-P. Herman

(D. S.)

Deictic

Un termen este deictic cînd denota ia* sa este ă în func ie de orice element extralingvistic instituit prin procesul de enun are*. Indicii personali „eu”, „tu”, care desemneaz ă la fiecare enun are interlocutori diferi ia, desinen ele ă i adverbele temporale ca „ieri”, „mîine”, care situeaz ă ceea ce este spus ă în func ie de momentul spuselor, demonstrativele „aici” ă i „acolo”, care localizeaz ă prin raportarea la un gest de demonstra ie al locutorului*, verbele „a se duce”, „a veni” etc. sînt deictice. Se opun adesea deixis (referire* la o situa ie extralingvistic) ă i anafor * (referire la un termen al contextului* verbal), dar este vorba aici de un singur ă i acela i proces de trimitere la cuno tin e deja validate, presupuse*, nediferind decît prin „modul de dona ie” (eviden ă perceptiv ă sau aser iune verbal) care le-a stabilit ă în implicitul*

comun.

A. Berrendonner

(D. S.)

Dejă-vu (Sentiment de —)

Sentimentul c ă situa ia* prezent ă reproduce exact ă i complet o experien ă a trecutului. Nu este vorba de simpla identificare a prezentului cu o amintire a trecutului, ci mai mult de o iluzie de reviviscen ă a trecutului. Aceast ă experien ă se poate baza la fel de bine pe impresii vizuale, ca ă i pe cuvinte deja auzite sau spuse, pe o tonalitate emo ional ă complex ă deja resim it .

O dat ă cu H. Bergson s-a convenit s ă se considere c ă această tulburare demonstreaz ă mai pu in o pierdere de con tiin * a caracterului prezent al experien ei decît o actualizare mnezic ă . Este vorba de un fenomen observabil ă în via a cotidian ă , dar mai prezent ă în unele st ri nevrotice ă i psi-hotice, f r ca specificitatea acestor st ri s ă joace ă în realitate vreun rol. Se observ ă i ă în unele atingeri paroxistice ale activit ii lobului temporal. Sentimentul de „dejă-vu” pune problema mecanismelor psihologice ă i psihofizio-logice care ne permit s ă distingem caracterul „prezent” al unei experien e a evoc rilor de amintiri episodice* foarte intense. D. Widlocher

(D. S.)

Delict

Raportat la Codul penal, delictul este o infrac iune, situat ă între crim * ă i contraven ie ă i pasibil ă de o pedeaps ă corec ional ă . Acest termen este folosit pentru calificarea oric rei conduite incorecte ă i d un toare.

/. Selosse

(D. S.)

Delictuos

Acest adjectiv precizeaz ă caracterul ilicit al unui comportament. Se folose te pentru deosebirea de delincvent* care tinde, prin-tr-o utilizare abuziv ă , s ă fie folosit ca epitet, ă în timp ce acest termen nu trebuie s ă fie aplicat decît autorului unui act ce ă încalc ă legea riscînd astfel o sanc iune penal ă .

./ Selosse (D. s.)

Delincvent

ă În drept, delincventa este constituit ă din diversitatea infrac iunilor* sanc ionate penal. Este vorba de activit ile agresive ă i d un toare reprimite legal. De fapt, delincventa dep e te cadrul juridic. Conduitele* simptomatice complexe, multidimensionale sînt cele care se exprim ă prin transgresiunea* regulilor sociale ă i a interdic iilor* ă i a c ror semnifica ie variaz ă de la un simplu apel pîn la

exprimarea unei tulburări psihopatice. Delincvența relevă în esență o patologie a identității*, a legăturii și limitelor. Observată mai ales în timpul adolescenței*, ea are în general un caracter tranzitoriu și reacționară, dar poate exprima conflictele* unei organizări personale de stare-limită*, de nevroză* structurat sau de psihoză*. Există deci posibilitatea ca ea să fie studiată dintr-o perspectivă psihogenetică, structurală și sincronă, în măsura în care punerea în acțiune poate depinde de determinări de ordin diferit, variabile după vârstă, sexul, mediul* delincentului, situația și obiectul delictogen. La nivelul dinamicii sociale, delincvența interpelează semnificațiile simbolice structurante ale legii și violării ei, ale culpabilității* și sacrificiului, ale violenței* și ordinii. Delincentul juvenil. Juridic, înseamnă ansamblul infracțiunilor săvârșite de minori. Estimarea sa nu se aplică decât delincentei aparente, selecționate și sancționate și nu se referă la fenomenul real. Anchetele asupra delincentei autorevelate au arătat că în timpul adolescenței sînt frecvente și generalizate aceste comportamente ilicite. Delincvența juvenilă este un sub-

D

delir

220

ansamblu de conduite deviate care violează regulile prin imprudență, interes, negare sau sfidare. Violările lor se articulează pe problematici de dezvoltare, psihice și sociale perturbate de alterări ale relației interumane și de carențe traumatice. Ea se distribuie inegal și ia forme diferite în funcție de originea socială, vîrsta și sexul contravenienților. Legată de un deficit structural, de unele tulburări narcisice și de individuare ale adolescenților, ca și de unele probleme de inserție și recunoaștere a locului tinerilor în societate, ea este, în esență, tranzitorie în timpul perioadei de imaturitate și de dependență și sfîrșește pentru cei mai mulți prin cucerirea autonomiei*, stăpînirea unei identități sexuale, investiția cu un rol social. Numai o minoritate a tinerilor, estimată între 10 și 15% dintre delincvenții urmăriti, se angajează în repetarea unor activități din ce în ce mai criminale. Delincvența se manifestă mai ales pe parcursul conduitelor de anticipare de roluri (delincent statutar), de interpelare a sistemelor regulamentare prin întrebări despre semnificațiile interdicției și fundamentul autorității (delincvența de pus la încercare) sau de asumare a riscurilor în a a fel încît pun în discuție viaa autorilor lor (delincent ordalic). La tinerii drogași, activitatea delictuoasă* este asociată cu intoxicarea* lor (delincent accesorie unei stări de dependență). Sînt comise infracțiuni și pentru satisfacerea unor nevoi diverse (delincent din necesitate și interes).

J. Selosse

(D. S.)

Delir

De obicei, ideea delirantă trimite la conținutul a ceea ce este emis (un subiect este delirant dacă emite idei aflate în opoziție evidentă cu realitatea și dacă este convins de adevărul acestora), iar construcția delirantă se referă la tipul de mecanism implicat în elaborarea delirului în sistem. Astfel, existența unui delir presupune un conținut de gânduri inadecvat, numit termen delirant, și intervenția proceselor psihologice acționînd într-o manieră patologică, numite mecanisme generatoare de delir. Aceste procese prin care se edifică sistemul delirant sînt cinci la număr:

1. în intuiție, subiectul admite ca reală și adevărată o idee falsă fără verificare, fără vreo tentativă de justificare logică. Acest mecanism este rareori singurul aflat în acțiune în construcția unui sistem delirant. El se asociază cel mai adesea cu alte mecanisme delirante;
2. în imaginație, subiectul construiește o lume de evenimente și situații eronate care tind să se îmbogățească pe parcursul povestirilor sale. Convingerea care se leagă de aceasta este discursivă și pur intuitivă;
3. în interpretare, subiectul dă o semnificație falsă unui fapt real. Intuiția delirantă primară (ideea de bază) va fi confirmată de inferențele eronate și reiterate asupra realității exterioare;
4. halucinația* este o percepție fără obiectul de perceput;
5. iluzia este o percepție denaturată. Ea diferă de interpretare, în care faptele sînt corect percepute, și de halucinație, pentru care nu există nici o bază perceptivă în realitatea exterioară.

Dificultatea recunoașterii caracterului morbid al ideii delirante ține de granițele neclare pe care ea le întinde cu credințele* acceptabile pentru grupul social căruia îi aparține subiectul. O temă de gelozie, persecuție sau una religioasă pot să nu fie considerate în esență patologice, spre deosebire de temele de transformare corporală sau de filiație în care caracterul patologic este evident de la început. Recunoașterea caracterului delirant al ideii se sprijină în acest caz mai mult pe argumentele date pentru a o justifica (inferențe patologice sau distorsiuni perceptivă) decât pe convingerea de care se leagă, îndoiala delirantă fiind posibilă fără să se pună în discuție caracterul delirant al cuvintelor. Se observă uneori un anumit grad de critică în ceea ce privește sistemul delirant: această îndoială delirantă se află în raport cu gradul de încredere pe care subiectul îl acordă proceselor sale de gândire.

dement

Delirul este considerat un fenomen nespecific. De fapt, el poate fi observat la fel de bine în diferite boli mentale, ca și în unele patologii organice sau iatrogenice*. În psihiatrie, nonspecificitatea acestui fenomen exprimă faptul că atunci când acesta se asociază unor semne sau unui context evolutiv care orientează spre un diagnostic, acestea din urmă sînt cele care primează în atribuirea diagnosticului: prezența semnelor disociative evocă diagnosticul de schizofrenie, cea a semnelor timice trimite la diagnosticul de tulburări timice. Cu toate acestea, unele categorii de diagnostic sînt definite prin prezența unei activități delirante. Ele se diferențiază pe baza caracterului lor acut (se vorbește atunci de acces delirant acut) sau cronic (în acest caz vorbim de deliruri cronice). Delirurile cronice se deosebesc în funcție de mecanismul delirant care prevalează: mecanismul interpretativ în delirul paranoic, mecanismul imaginativ în delirul parafrenic, mecanismul halucinatoriu în psihoza halucinatorie cronică.

O perspectivă psihologică consideră apariția unei gândiri delirante reprezintă în esență un fenomen particular care distinge unele grupe de pacienți printr-o vulnerabilitate cognitivă specifică. Psihanaliza a făcut din delir un mod de apărare contra angoasei* și o tentativă de reconstruire a lumii prin respectarea acestui amenajament defensiv. Absența resurselor nevrotice normale la acești pacienți explică folosirea, în prezența conflictelor* intrapsihice, a mecanismelor defensive arhaice (descrise de M. Klein în faza schizo-paranoid de dezvoltare), în esență refuzul* realității, proiectarea* și identificarea

proiectiv*.

M.-C. Hardy-Bayle' (D. s.)

Delir de imaginație -> Imaginație

Delirium tremens

Complicație acută a alcoolismului* cronic, este o urgență medicală și psihiatrică. Se observă mai ales la bărbat, în urma perioadelor de privare alcoolică sau ca efect

al unor stări de stres* variate. Acest tip de delir* acut este precedat de simptome de tip insomnie cu comaruri*, de cefalee cu indispoziții ceneștice difuze, de tremurături ale extremităților și limbii, și se caracterizează prin explozia, adesea brutală, a unui delir oniric și halucinatoriu cu zoomorfii (imagini vizuale elementare evocînd pentru bolnav animale mici) ce antrenează o agitație în raport cu aspectul înfricoșător al fenomenelor psihosenzoriale. La acestea se asociază, în grade diverse, semne de confuzie mentală cu dezorientare temporospatială și fenomene onirice, un sindrom general de transpirație abundentă, tremurături și o deshidratare care se impune să fie corectată de urgență cu un aport hidroelectrolitic adecvat. Trebuie să fie diagnosticat și tratat în stadiul de pre-delirium. În absența tratamentului poate evolua spre encefalopatie carențială cu leziuni cerebrale ireversibile.

J.-F. Allilaire

(D. S.)

Demarcare (Semnificant de —) -> Semnificanți formali

Demecologie —> Ecologie

Demen

În mod simplist, demența este o tulburare dobîndită care afectează raționamentul*. Deși demența senilă*, apoi paralizia generală* au servit ca modele pentru descrierea stărilor progresive a facultăților mentale, s-au distins mai multe tipuri de demență: demențe vezanice observate în perioada finală a unor psihoze, demențe organice care implică leziuni cerebrale manifeste, demențe precoce care va deveni schizofrenie*. Astăzi, demența se definește, fără a se aprecia dinaintea etiologiei și tratamentului, ca un sindrom caracterizat prin diminuarea capacităților intelectuale sau cognitive și legat de o afecțiune cerebrală (sau organică). O astfel de definiție pune totuși mai multe probleme: 1. de vreme ce nu există facultate*, inteligență sau rațiune, ci un ansamblu de ca-

D

demențe precoce

222

223

capacități sau funcții cognitive, demența implică afectarea mai multora dintre aceste capacități. Astfel, demența trebuie să asocieze o tulburare de memorie cu o altă privind, de exemplu, gândirea abstractă, judecata, limbajul etc. Din punct de vedere semiologic, demența este definită printr-o adiție de criterii; 2. intensitatea tulburărilor poate fi variabilă, printr-o adaptare individuală (demențe ușoare), sau responsabilă de o pierdere totală a autonomiei (demențe severe). Noțiunea de deteriorare intelectuală s-a depreciat. Realizarea operațiilor cognitive poate, pur și simplu, să fie lentă: se vorbește atunci de bradifrenie;

3. originea cerebrală a demențelor face ca actualul concept al demenței să subînțeleagă demența organică. Dar afecțiunile psihiatrice (mai ales depresia, vezi isteria) pot să se afle la originea unui

deficit al capacit ilor cognitive; atunci, se vorbe te de pseudodemen e;

4. demen ele au implicat, timp îndelungat, o evolu ie iremediabil . Exist totu i demen e fixate;
5. modul de instalare a demen elor este de obicei progresiv, dar un sindrom demen ial se poate instala i brutal. Grani a dintre confuzie* mental i demen poate s fie în acest caz dificil de precizat, justificând uneori folosirea termenului de stare conf uzo-demen ial ;
6. sediul func ional cortical al proceselor cognitive face ca termenul de demen s trimit implicit la demen a cortical . Totu i, leziuni cerebrale subcorticale, afec-tînd mai ales nucleii cenu ii, pot s se afle la originea demen elor numite subcorticale;
7. natura leziunilor cerebrale responsabile de demen e explic acele calificative folosite pentru caracterizarea claselor etiologice: demen e degenerative, cele mai frecvente, dintre care un tip este maladia lui Alzheimer*, demen e vasculare sau arte-riopatie, demen e mixte asociind cele dou tipuri precedente de leziune.

J.-L. Signoret

(D. S.)

Demen precoce -> Schizofrenie

Demen senil

Form de demen * care survine o dat cu înaintarea în vîrst ; a servit drept model pentru descrierea i circumscrierea demen elor. Predominan a frecvent a tulbur rilor de memorie, responsabile de amnezia* anterograd major , justific uneori termenul de presbiofrenie. Originea demen ei senile a fost ini ial raportat la leziuni cerebrale de origine vascular . Este vorba de leziuni corticale numite degenerative, identice cu cele din maladia Alzheimer*, de unde i terminologia actual de demen senil de tip Alzheimer. în mod clasic, printre demen ele degenerative se deosebeau demen ele presenile i demen ele senile. Aceast distinc ie tinde ast zi s dispar chiar dac unicitatea semiologic a acestor dou tipuri eventuale de demen este discutabil .

J.-L. Signoret

(D. S.)

Democra ie industrial

în teorie, aplicare la gestionarea organiza iilor* a principiului democratic de respectare a libert ilor individuale, a egalit ii anselor i a dreptului de exprimare, în opozi ie cu practicile de gestionare dictatorial i autocratice. în realitate, termenul de democra ie industrial desemneaz un ansamblu de practici de gestionare cuprinzînd o înl nuire de sarcini care permite fiec ruia s - i realizeze posibilit ile, s - i asume responsabilit i i s ob in în munc o autonomie compatibil cu coordonarea necesar activit ilor, ca i participarea la luarea deciziilor. Democra ia industrial se sprijin i pe ideea c munca receleaz calit i motiva ionale intrinsece a c ror mobilizare este permis de îmbog irea* sarcinilor i de participare*. C. Levy-Leboyer (D. S.)

Dendrit -> Neuron

(De)negare

Refuz de a recunoa te ca personal un gînd, o reprezentare sau o dorin în momentul deontologie

în care s-a enun at („Nu m-am gîndit niciodat la asta": refuzul afirma iei pe care am enun at-o sau care mi se imput). Mecanism de ap rare, foarte r spîndit, înflnit înc de la început de S. Freud ca rezisten * în tratamentul istericilor, el indic în cura analitic momentul în care o dorin sau o idee incon tient reappare brusc. O reprezentare cu tient i exprimat este refuzat ca neapar înfînd subiectului, în-semnînd deci apari ia refulatului. Vom distinge (de)negarea refuzului*.

A. Braconnier (D. S.)

Denervare

Distrugere a inerva iei unui organ, a unui esut sau a unei celule prin prejudicierea specific a celulei nervoase. Consecin ele de-nerv rii au fost eficient studiate în cazul mu chiului, ca i în cel al unor organe periferice inervate prin sistemul simpatic. în afara pierderii controlului neuronal, denervarea poate antrena mai multe modific ri secundare la nivelul intei. Pe de-o parte, apare în general o hipersensibilitate, numit i hipersensibilitate de denervare, fa de substan a transmi toare* secretat de inervatia distrus (acetilcholina în cazul mu chiului). Aceast hipersensibilitate rezult din cre terea num rului de receptori* specifici substan ei transmi toare, din redistribuirea lor pe ansamblul suprafe ei intei i din pierderea mecanismelor de inactiva-re a substan ei transmi toare. Pe termen lung, apar modific ri morfologice la nivelul intei: atrofiere în cazul mu chiului, diminuarea m rimii celulei, modific ri ale elementelor subcelulare, dispari ia specializ rilor dendritice ca la încreg turile den-dritice în urma denerv rii unui neuron*. în acest ultim caz, aceste modific ri pot s conduc la moartea neuronului atins (degenerescent * transsinaptic anterograd). Mecanismele care conduc la aceste modific ri sînt înc pu in cunoscute. Inactivitatea intei, rezultînd din denervare, ar fi în parte

responsabil de apariia lor. De altfel, dispariia factorilor înc neidentifica i, provoca i în mod normal de inervatia

distrus , ar putea s fie i ea implicat . Cauzele mor ii neuronale în cursul procesului de îmb trînire* reprezint una dintre problemele cele mai importante puse în fa a neuro tiin elor i a medicinei: s-a sugerat existen a unui program genetic care conduce ineluctabil la moarte.

J.-P. Herman

(D. S.)

Denominare

Destinare a unui cuvînt* pentru un referent*, ea prive te raportul limbilor naturale* cu obiectele lumii sau cu experien a pe care ele o desemneaz (v. Desemnare), o clasific i o decupeaz într-un mod specific. Uneori această denominare „natural ” se distinge de denominarea „artificial ” sau tiin ific , ultima fiind desigur obiectul defini iilor unui dic ionar precum cel de fat .

J.-M. Adam

(D. S.)

Denota ie

Un nume sau o expresie nominal denot (are ca extensiune*) orice obiect care are anumite propriet i definite în cadrul sistemului limbii. Prin denota ie, un concept trimite la o clas de obiecte (cîini, c r i) i, prin desemnare*, la un obiect dat (sau mai multe) al unei clase. Lingvistica* i semiotica* actual opun acest termen celui de conota ie*: în cazul în care con inutul conceptual (denota ia) de „ma in ”, „vehicul automobil”, „hodorog ”, „rabl ”, „car” este identic, conota iile* care rezult din folosirea uneia sau alteia dintre aceste expresii semnalez originea sociocultural , geografic (pentru „car” reg. Quebec) sau mai mult atitudinea locutorului (pre iozitate, familiaritate, emo ie* etc).

J.-M. Adam

(D. S.)

Deontologie

Creat de J. Bentham în 1834, acest termen desemneaz teoria îndatoririlor, mai ales a diferitelor îndatoriri profesionale. Societatea Francez de Psihologie a redactat în 1961 un Cod de deontologie al psihologilor, care a fost reactualizat în 1987 de dependent

224

225

depistare

Asocia ia Na ional a Organiza iilor Psihologilor. Acest nou cod se aplic tuturor psihologilor i studen ilor înc de la începutul studiilor lor; respectarea lui este o garan ie pentru beneficiar, ca i pentru unitatea, valoarea i dezvoltarea profesiunii, a c rei specialitate este recunoscut i protejat de legea din 26 iulie 1985. Codul vizeaz mai ales respectarea demnit ii umane i a secretului profesional (legea din 6 aprilie 1978 referitoare la informatic i libert i); el oblig psihologul s se informeze constant despre progresele disciplinei sale, s refuze orice angajament pe care starea prezent a tehnicilor nu-i permite s i-l asume i s se opun oric rei deturn ri a cuno tin elor i tehnicilor psihologice în scopuri care nu sînt în acord cu deontologia. În ceea ce prive te cercetarea asupra omului i animalului, psihologul trebuie s - i armonizeze ac iunea cu exigen ele Comitetului de Etic i cu reglement rile aferente. „ ^

R. Doron

(D. s.)

Dependent (înt rire —)

Care nu este acordat subiectului decît dac a furnizat r spunsul instrumental* sau operant* cerut. Folosirea termenului contingent în sensul englez de contingent (upon) s-a r spîndit, ca i a celui de contingen e de înt rire*, preferabil lui dependent. Din contr , dac acordarea înt ririi nu este subordonat producerii r spunsului, ci decis de experimentator, înt rirea se va numi mai degrab noncontingent , decît non-dependent . M. Richelle

(D. S.)

Dependent (Variabil —) -> Variabil

Dependen

Copilul are nevoie pe toat perioada* dezvolt rii* sale de asisten parental în plan material, psihologic i social. O astfel de situa ie se reg se te în parte i la alte specii de animale, pe care R. Spitz le-a calificat drept nidicole, pentru a le deosebi de cele nidifuge. în gîndirea freudian , conceptul de dependen infantil este asociat de re-

gula celor de stare de neajutorare* i de prematuritate. Neajutor rii neonatale, de ordin motoriu, apoi

psihic, i se adaug „neajutorarea fa de p rin i", în raport cu angoasa* de a pierde obiectul* dragostei. Aceast succesiune de niveluri este cea care îmbrac în descrierea lui S. Freud termenul de dependență infantilă. Acest ansamblu noțional a fost reluat în întregime sau parțial de M. Klein, H. Wallon, D. Winnicott și R. Spitz.

r E. Jolley

în plus, desemnează o stare patologică pusă în evidență de oprirea consumării substanțelor toxice, ceea ce provoacă simptomul de abținere*. Teama de apariția sindromului de abținere reprezintă unul dintre motivele imperioase care conduc subiectul spre reluarea consumării substanțelor toxice. Dependența înseamnă și un ansamblu de procese psihobiologice a cărui înțelegere științifică se află la baza cercetărilor asupra toxicomaniilor*. Nu putem vorbi de abordare logică a toxicomaniilor dacă nu se leagă ingerarea drogului*, pe de o parte, de impactul său neurobiologic la nivelul unor sisteme neuronale și, pe de altă parte, de cauze psihobiologice care conduc la apariția dependenței de substanțe toxice și care fac ca un individ, mai mult decât un altul, să caute să compenseze prin drog un dezechilibru inițial. Pentru unii autori există, asociat cu dependența de natură patofiziologică, o dependență psihologică ce corespunde dorinței compulsive de a reproduce experiența trăită datorită ingerării substanțelor toxice în măsura în care acest consum reduce un disconfort psihic și psihobiologic. Distincția între efectele psihice și biologice ale drogului este totuși delicată: obiceiurile* față de drog depinde de toate aceste efecte indisolubile.

M. Le Moal

(D. S.)

Dependență conceptuală → Conceptuală

Dependență de stare

Conduite dobândite în timp ce un individ se află într-o stare internă dată pot impune, ca să fie emise din nou în situația originală, ca individul să se găsească în starea în care se găsea în momentul achiziției. Acest fenomen, numit dependență de stare, este observat când starea internă se modifică prin activarea hormonală* sau în cazul absorbției de medicamente sau droguri*, inclusiv alcool*. Starea în care se află un subiect sub influența unei substanțe active din punct de vedere farmacologic, luată într-un mediu înconjurător* dat, nu poate fi cu adevărat memorizată decât atunci când organismul se regăsește în aceeași stare; și invers, ceea ce este memorizat când subiectul nu mai este sub influența toxicului nu apare în timpul absorbției. Dispariția comportamentului în urma schimbărilor de stare corespunde disocierii de stare. Un fenomen apropiat este congruența mnemonică, constând în faptul că amintirile survin mai ușor când subiectul se găsește în starea afectivă pe care o încearcă în timpul achiziției sau mai dificil dacă încearcă o stare afectivă opusă. La fel, achiziția este mai ușoară atunci când există congruență între natura materialului de memorizat și starea afectivă a subiectului. Aceste ultime date au o importanță considerabilă și ilustrează relațiile foarte puternice dintre afecte și cogniții*, lucru pe care cea mai mare parte a cognițiilor îl neglijează. R. Dantzer și M. Le Moal

(D. S.)

Dependență față de câmp

Tendința de aderare mai degrabă la datele imediat perceptibile, decât de abstragere de la ele, tendință care caracterizează, spre deosebire de independență* față de câmp, unul din poliile stilurilor cognitive* descrise de A. Witkin și A. Asch în 1948. La origine, noțiunea se aplică folosirii indicilor vizuale, în opoziție cu indiciile posturale, în percepția verticalei. Apoi ea s-a largit aplicându-se într-un mod mai generalizat modurilor de percepție, de rezolvare de probleme, de relație socială și reactivitate afectivă. Astfel, subiectul caracterizat printr-o puternică dependență față de câmp va avea dificultăți în degajarea unei forme intricate dintr-o figură mascată (ascunsă), în detașarea datelor și în trecerea de la o ipoteză la alta în căutarea unei soluții pentru o problemă* sau, în domeniul afectiv, în elaborarea apăsătoare* constructive contra anxietății*.

M. Richelle (D. S.)

Dependență încrucișată → Abținere (Sindrom de —)

Depersonalizare

Tulburare subiectivă a conștiinței* de sine descrisă inițial de P. Janet la personalitatea psihastenică*, bolnavul asociind sentimente de străinătate, de vid interior, de îndoială asupra identității* de sine, de indecizie în acțiune putând ajunge până la sentimentele de gândire automată și de dispariție.

Realizează un sindrom clinic prezentând o alterare a sentimentelor de a fi și de a avea un corp*, de a fi o persoană cu identitate psihică și socială. La aceasta se adaugă un sentiment dureros de nerecunoaștere a integrității de sine și un altul de nerecunoaștere și de pierdere a caracterului familiar al lumii exterioare obișnuite, trăit ca nereal. Această tulburare se observă la subiectul normal în urma unor modificări ale vigilenței* și în numeroase stări patologice. Printre acestea, stările schizofrenice, experiențele delirante acute, experiențele psihodislepțice, stările crepusculare, dar și unele stări depresive.

În sfârșit, depersonalizarea a putut fi considerată o complicație evolutivă caracteristică unor

transformări ale sistemelor defensive la subiecți în curs de psihoterapie analitic, mai ales în timpul curelor de tratament tip.

J.-F. Allilaire

(D. S.)

Depistare

Cercetare sistematică și instrumentată, în sînul unei populații, a subiecților susceptibili de prezența unor handicapuri* sau deficiențe*.

D

D

deplasare

226

Concentrările de copii și adolescenți determinate de colaritate* cresc odată cu prelungirea acesteia din urmă. Ele consemnează în consecință capitalul uman* în zone paradoxale de vreme ce riscurile crescute ale contaminării și dezordinii intrinseci în compunerea cu ansa de a dispune de un câmp permanent pentru observare și orientare sistematică a acestei populații. D. Hameline (D. S.)

Deplasare (Activități de —)

Conduite* care survin în afara secvenței* din care ele fac în mod normal parte și în afara contextului în care sînt așteptate. Ele survin cel mai adesea în situații conflictuale și, în acest caz, par aberante. Nu pot să îndeplinească aici o funcție imediată, au rolul poate doar să linițească animalul. Astfel, cînd două animale se confruntă la granița lor teritorială, situația stimulantă trezește două dispoziții contradictorii: atacul sau fuga; antagoniștii* se dedau unui joc subtil de răspsunuri amestecate, în care se recunosc componentele mai mult sau mai puțin accentuate ale comportamentelor de atac și de fugă; totuși, dacă situația stimulantă amintește cu aceeași forță cele două dispoziții* contradictorii, acestea se frînează, în loc să se amestece, se inhibă și astfel apare o nouă conduită: în loc să atace sau să fugă, doi cocoși ciugulesc de pe sol, două avozete simulează somnul, doi sturzi își fac toaleta. Aceste conduite, care adesea apar în registrelor celor mai frecvent utilizate ale repertoriului comportamental al animalului (hrănire, toaletaj*, manipulare de materiale), apar în locul altora. A. Kortlandt și N. Tinbergen le-au descoperit independent unul de celălalt, în 1940, și le-au numit activități de substituție. Contextele în care ele pot să apară și să survină sînt: întreruperea bruscă a unei activități aflate în desfășurare; dispariția sau absența stimulilor necesari unei activități începute. Într-o primă interpretare, Tinbergen afirmă că energia* care nu se poate elibera prin nici una dintre cele două căi activate cu o forță egală se redistribuie,

via un centru superior care le înșiră pe unele și pe celelalte sub controlul său, spre o a treia cale. În această concepție, activitatea de substituție nu rezultă din propria activare; ea provine din descărcarea pe o cale de redistribuire neașteptată a influxurilor activate, apoi blocate în altă parte. Pentru Van Iersel și Bol, activitatea de substituție survine atunci cînd două sisteme activate cu o forță eguală se înfrînează pînă într-atît, încît acțiunea lor de încetinire asupra unui al treilea sistem se diminuează și permite, prin dezinhibiție*, exprimarea comportamentelor pe care acesta din urmă le controlează și a căror eliberare depinde în consecință de propriul prag de răspsun și de eventuala prezență a stimulilor adecvați în mediul înconjurător: doi cocoși înfometați efectuează mai ușor substituții de ciugulit; în schimb, alții sînt o fac mai lesne în prezența grupurilor. Frecvența exprimării unui răspsun de substituție sau altuia, pe care astăzi preferăm să o numim activitate de deplasare, poate astfel să fie crescută prin manipularea situațiilor interne și externe referitoare la această a treia cale. Dacă ele apar aberante și fără obiect, nu este mai puțin adevărat că activitățile de deplasare informează rivalul asupra dispozițiilor executantului: el nu este dispus nici să fugă, nici să atace. În funcție de valoarea informației vehiculate, selecția naturală a reținut unele dintre aceste activități de substituție și le-a integrat prin ritualizare* în parade* cu funcție de comunicare socială sau sexuală. —, „

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Deplasare (Mecanism de —)

Deplasarea a fost pusă în evidență mai ales de S. Freud, în analiza visului*. Este un mecanism de apărare* prin care energia unei reprezentări* se poate detașa de aceasta pentru a trece la alte reprezentări, legate de prima printr-un lanț asociativ. Deplasarea este bine reperabilă în vis sau în formarea simptomelor psihonevrotice și, în general, în orice formare a inconștientului, în proiectul său de psihologie tiințifică.

I

227

depresie

fic , S. Freud a explicat, pornind de la schema asupra func ion rii aparatului psihic*, c în procesul primar* deplasarea se define te ca o repartizare a totalit ii energiei unei reprezent ri „a” asupra alteia „b”. în procesul secundar*, reg sim deplasarea, dar limitat în parcursul s u i referindu-se la foarte mici cantit i de energie. Trebuie notat faptul c , în analiza visului, deplasarea este strîns legat de alte mecanisme, favorizeaz condensarea* i figurabilitatea. Deplasarea are întotdeauna o func ie defensiv , în fobie* permi înd localizarea i obiectivarea angoasei, în isterie* avînd loc o alunecare de energie din domeniul reprezentativ în cel somatic.

A. Braconnier

(D. S.)

Deplas ri (Grup de —) -> Grup matematic

Depolarizare -> Polarizare

Depozit de scurt durat -> Memorie de scurt durat

Depresie

Una dintre patologiile cele mai vechi i mai frecvente (la 5-10% din întreaga popula ie). Melancolia* r mîne tabloul clinic cel mai tipic chiar dac el nu mai corespunde multor forme. Considerat ca o form endogen *, ea era opus formelor reac ionale* sau psihogene*, într-o dezbateri teoretic atenuat ast zi. Clasific rile au fost definite plecîndu-se de la diferen ieri descriptive, referin e etiologice i considera ii evolutive, dar descoperirea antidepressoavelor* i eficacitatea lor în diferite depresii au redus interesul pentru clasific rile etiologice.

Psihopatologia doliului* i-a permis lui S. Freud s defineasc un cadru psihanalitic cu consecin e de pierdere de obiect*. Acest cadru teoretic a fost apoi completat prin conceptele kleiniane de pozi ii parano-schi-zoid * i depresiv *, care ofer o referin psiho-genetic oscila iilor bipolare* ale bolii maniaco-depresive*.

Semiologia depresiei este dominat de asocierea unei st ri de spirit* depresive i a unei lentorii* psihomotorii. Vinov ia, disperarea, viziunea pesimist asupra existen ei i semnele somatice (insomnie, astenie, modific ri în plus sau în minus ale apetitului i greut ii) completeaz tabloul clinic i apar în propor ii variabile de la un subiect la altul. Ideile de sinucidere merit o aten ie deosebit . Ele reprezint factorul de prognoz esen ial c ci orice deprimat prezint un risc de sinucidere. Pe de alt parte, progresul cunoa terii a permis postularea leg turii dintre deple iunea în serotonin * i sinucidere, deschizînd prin aceasta un întreg cîmp terapeutic i teoretic privind rela iile dintre impulsivitate* i sistemele serotoninergice. Generalizarea tratamentelor chimioterapeutice i apari ia e ecurilor au condus la definirea conceptului de depresie rezistent , c reia i se recunosc dou tipuri de etiologii. Al -turi de factorii psihologici, cauzele organice subiacente sînt dominate de boli generale (cancere generalizate), endocrine i neurologice (maladia lui Parkinson*). Problema esen ial prive te curabilitatea depresiei, care relev limitele defini ei. Pe de o parte, o depresie „boal ”, de origine endogen , reac ional sau psihogen , care ar avea nu o origine, ci o contrapondere biologic accesibil antidepressoavelor, cu un tratament preventiv al rec derilor bolii maniaco-depresive prin timoreglatori*. Pe de alt parte, o psihologie depresiv care r spunde în sens strict depresiei nevrotice i care se bazeaz pe o suferin moral f r concomitente somatice, înlînite în cadrul tulbur rilor narcisice* i al st rilor-limit *. Totu i distinc ia semiologic este dificil între ace ti doi poli care nu mai sînt exclusivi unul fa de cel lalt. De aceea, coala din La Salpetriere a propus încetinirea ca fiind elementul semiologic comportamental fundamental al depresiilor „boli”, r spus biologic la pierdere, articulat filogenetic cu modelele de separare i renun are.

depresie anaclitic

228

Noi forme de descrieri clinice, precum SAD (Seasonnal Affective Disorders), care fac s intervin o scurtare hibernal a lumin rii diurne, las s se întrevad noi perspective etiopatogenice, ca i noi trata-mente (fototerapia).

Astfel de progrese au condus la considerarea c în afara modific rii sale conceptuale, depresia ca entitate ar trebui s sufere progresiv o dezmembrare i s dispar în avantajul descrierilor clinice corespunz toare unor diacronii diferite (stadii precoce, noi forme de periodicitate) sau obiective semiologice mai precise (definirea subiec ilor cu risc de sinucidere, încetinire

periodic).

„ r

R. Jouvent

(D. S.)

Depresie anaclitic -> Anaclitic

Depresiv (Pozi ie —)

Concept pur kleinian care desemneaz o modalitate de rela ie de obiect. în jurul vârstei de 6 luni, unificarea imaginilor materne (bun i rea) ca o consecin a dispari ei clivajului paronoid face s se nasc frica de distrugere a mamei. Survine angoasa depresiv , care nu va putea fi dep it decît printr-o

tergere a mecanismelor paranoide (mai ales refuzul și clivajul) în profitul unei inhibări a agresivității și al unei reparări a obiectului, permițând într-o măsură unuia obiect bun și stabil. M. Klein a descris poziția depresivă în 1935, în plină maturitate a teoriei sale: existența unui Oedip arhaic, precocitate a unui supraeu concomitent cu o exacerbare a pulsuniilor sadice orale, importanța conceptului de reparație. Reuniunea pulsuniilor destructive și de dragoste într-un singur obiect pune bazele ambivalenței care, pentru M. Klein, este o direcție normală și pozitivă a dezvoltării prin faptul că permite depășirea sa. Această fază precoce a dezvoltării ar comporta aceleași configurații ale relațiilor de obiect (obiect-tal) ca și depresia (de unde și alegerea mai degrabă termenului „poziție”, decât a celor de stadiu sau fază). Articulația sa cu faza parano-schizoidă are avantajul de a oferi un model psihogenetic oscilant al timicelor ale psihozei maniaco-depresive*.

R. Jouvent

(D. S.)

Deprindere

Acest termen din limbajul curent nu a dobândit sens tehnic precis în limbajul științific. Echivalentul său englezesc habit de înăuntru este un loc important în teoria învățării* elaborată de C. Hull în anii 1940; el avea acolo statutul de construct ipotetic sau variabil intermediar*, dedus din producerea comportamentelor dobândite și a cărui relevanță depindea de diversele condiții ale învățării; întrucât ambițioasă tentativă de teorie ipotetico-deductivă a lui Hull nu a izbutit să se impună, și nici formulele sale, nici terminologia sa, termenul habit nu se mai întâlnește deloc nici în literatura științifică anglo-saxonă, nici în cea franceză. Atunci când se folosește, cuvântul deprindere desemnează în general un comportament dobândit care a atins un anumit grad de automatism, și mai degrabă în registrul conduitelor motorii decât în al celor verbale sau intelectuale. Recent, la M. Mîkin, se poate întâlni opoziția memorie/sistem de deprindere într-una din numeroasele dihotomii propuse pentru a explica disocierile observate în funcțiile mnezice, paralel cu opoziția memorie de clarativ*/procedural* sau memorie explicit /implicit*.

M. Richelle

(L.C. L.)

Deriv

Imagine maritimă care evocă o stare de vacuitate statutară. Adeseori comportamentele* de rătăcire nu sînt decât episodice și secundare (sau neglijabile) iar tinerii nu recurg la ele decât tranzitoriu: ei intră în deriv din cauza statutului lor nesigur între copilărie și vîrsta adultă, în căutarea unei identități* sociale recunoscute. Situația de galaxie exprimă o formă deosebită a acestor conduite* de deriv social juvenil. Deriva servește drept „tehnică de neutralizare”, care justifică comportamentele derogatorii considerate ca fiind necesare

229

descarcare

în autoapărarea membrilor subgrupurilor juvenile marginalizate.

J. Selosse

(D. S.)

Deriv instinctiv

Reaparție, într-o situație experimentală îndepărtată de condițiile naturale de viață ale animalului, a unor elemente din repertoriul comportamental specific speciei sale. Fenomenul a fost descris de K. Breland și M. Breland, în 1961, la subiecții supuși unor condiționări operante*. De exemplu, puii de obolani spiralatori, perfect condiționați totuși să transporte jetoane de la o extremitate la alta a unei cutii mari în vederea unei întăriți* alimentare intermitente*, încetează să mai aibă aceste conduite cu regularitatea și viteza inițiale, pentru că sînt manifeste comportamente specifice caracteristice (frecarea jetonului între etichete anterioare). Observarea acestui fenomen a condus la relativizarea controlului exercitat de condiționări* și la inserarea acestora în ansamblul economiei comportamentale a animalului, recunoscînd constrîngerile specifice* asupra mecanismelor de învățare.

M. Richelle (D. S.)

Dermolexie

Identificare a simbolurilor grafice trasate pe piele. Dermolexia pune în acțiune o integrare senzorială* și cognitivă* complexă, un transfer intermodal*, configurațiile* literelor, percepute de obicei vizual, fiind decodate tactil prin stereognozie*.

M. Richelle (D. S.)

Derogare

Încălcare caracteristică a unui nivel de negociere a regulilor sociale. Se observă în cursul dezvoltării judecății morale* și juridice, în stadiul convențional. Îndepărtîndu-se de normele prescrise social, derogarea pune problema semnificației supunerii față de o morală datoriei și exprimă o aspirație spre acordarea de noi drepturi de către autoritățile convenționale. Legate

de nevoia de a li se recunoaște noi competențe identitare (de identificare), conduitele derogatorii participă la elaborarea unei conștientizări a interacțiunilor dintre drepturi și datorii.

./ Selosse (D. S.)

Descalificare

Tip de logică patogen descris de coala de terapie familială sistemică* de la Palo-Alto în termenii de tangențializare descalficant. Descalificarea constă în a nu lua în seamă mesajul unui interlocutor (cuvinte, emoții, senzații, percepții) nu din cauza conținutului mesajului (a semnificației sale), ci datorită lărgirii inițiativei de către interlocutor de a comunica. Chiar faptul de a se exprima îi este refuzat. Astfel se întâmplă cu copilul, fericit să se joace, care își strigă mama pentru a-i arăta că este fericit: „uit-te cât de bine mă joc” și care aude replicându-i-se: „mergi și te spală, murdarule”.

C. Ruffiot

(D. S.)

Descărcare

Într-un sens derivat din concepțiile lui P. Janet, fază de eliberare în actul său în explozia emoțională, punând capăt unei faze de tensiune* psihologică. Conceptul de descărcare își găsește locul în diverse teorii ale dinamicii comportamentelor, care recurg la metafora arcului, adică a unei acumulări de tensiune eliberată brusc, fie că este vorba de pulsație*, de instinct*, de motivație*, de emoție*, de afecte*, sau de inhibiție*. Din această perspectivă, se acordă descărcării o valoare funcțională, într-o accepție apropiată, descărcarea corespunde unei reduceri a trebuințelor*, rezultând din îndeplinirea unui act consumatoriu*. Termenul se aplică totuși, într-un sens mai descriptiv, oricărui comportament care survine într-un mod abrupt și exploziv: descărcare agresivă, în electrofiziologie, activarea unei unități neuronale, producerea unui influx nervos.

M. Richelle (D. S.)

D

descendent

230

Descendent -> Ascendent

Descifrare

Mecanism care, în timpul lecturii* cu voce tare, constă în pronunțarea cuvintelor, asociind silabele unor grupuri de litere. În general, se consideră că există două cazuri posibile pentru a pronunța un cuvânt: în primul caz, codul grafemic este transformat în cod fonemic prin punerea în acțiune a regulilor Corespondențelor Grafofonemice (CGF); în cel de-al doilea caz, codul grafemic oferă accesul direct la lexicul mental*, unde codul fonemic este prezent. În cele două cazuri, codul fonemic este acela care va permite programarea motricității articulatorii. Activitatea de descifrare permite observarea mișcărilor cu care un cititor începător utilizează regulile CGF.

D. Zagar

(D. S.)

Descoperire (Pedagogia —)

Proces metodologic menită să conducă elevul spre generarea de concepte* și idei, eventual după ce a fost ajutat să conștientizeze regulile logice și tipurile elementare permițând verificarea lor. Scopul este atins când elevul descoperă singur regularitățile și iregularitățile din mediul său fizic și sociopolitic. De la începutul secolului al XX-lea, protagoniștii colii active* au arătat importanța situațiilor educative care suscită la elev întrebări în legătură cu o problemă semnificativă pe care dorește să o rezolve. Constructivismul* piagetian se înscrie și el pe această linie.

G. De Landsheere

(D. S.)

Descriere

Într-o primă accepție, această noțiune trebuie să fie înscrisă în dezbaterile clasice privitoare la descriptivism și ascriptivism. Pentru primul, un enunț declarativ* reprezintă o descriere sau o reprezentare* a realității: obiectele au o proprietate sau alta și întrețin o relație sau alta. Abordarea descriptivistă vede într-un enunț de tipul „Această cale de escaladă este făcută dintr-o foarte frumoasă stâncă” o simplă

atribuire* a unei proprietăți unui individ, în timp ce analiza ascriptivistă reperează în el mai întâi un act de recomandare (de tipul „îți recomand această cale”). Când se spune că nu există povestire* fără descriere, în elegând prin aceasta că este necesar să se pună pe picioare o lume și să se confere un minim de proprietăți unui anumit număr de indivizi actori sau personaje, înseamnă la fel de bine că descrierea poate fi diseminată de-a lungul narațiunii* sau să constituie blocuri secvențiale omogene, cum este cazul, de exemplu, la Balzac. Pare posibil punerea în discuție a existenței unei suprastructuri* descriptive (J.-M. Adam și A. Petitjean, 1989), caracterizată printr-o organizare acronică (spre deosebire de povestire, de rețetă etc.) și ierarhică, comună listelor și enumerărilor (stări

elementare ale descrierii) ca și suitorii de acțiuni (descriere de acțiuni diferite de povestire). În principiu infinit, selecția de proprietăți și de părți ale obiectului considerat, apoi de părți proprii de părți... a.m.d. este de fapt constrâns de necesitățile interacțiunii* care impune să nu se selecteze decât datele pertinente.

J.-M. Adam

(D. S.)

• Adam J.-M. și Petitjean A. (1989), *Le texte descriptif*, Nathan-Universite, Paris.

Desemnare

Operaie care instituie un raport între unitățile limbii și lume (real sau fictiv); în general, ea este apropiată de aceea, mai larg, de denotație* (v. Denominare) sau de cea de referință (v. Referință). Această operaie se efectuează în context*: prin-tr-un act de enunțare* se operează desemnarea obiectelor lumii. Să subliniem că deosebirea dintre sens* și desemnare este justificat prin faptul că același obiect al lumii poate fi semantizat diferit în funcție de alegerea uneia sau alteia dintre desemnări: astfel, A. Rimbaud poate fi „autorul Iluminărilor”, „omul cu pași de vânt” sau chiar „neguțorul din Abisinia”.

J.-M. Adam (D. S.)

231

desensibilizare

Desen

Desenul este o activitate grafică spontană la copil și care subzistă la unii adulți. El amestecă exprimarea sinelui și copia realității. La copil, el nu este decât o imagine, dar și un mod de scriere complex care are putere de semnificație. J. Piaget consideră desenul ca o specificare a funcției semiotice*, situată la jumătatea drumului dintre simbolic* și imaginea mentală*. Studiul desenului prezintă aplicații foarte variate. Testele de reproducere de desene geometrice explorează nivelul de structurare* al activității* perceptivă, controlul* vizuomotor, atenția*, memoria* imediată și eventuale tulburări neurologice subiacente (testul lui L. Bender, figura complexă a lui Rey-Osterrieth). Desenul figurativ* este utilizat ca un test de dezvoltare* intelectuală și ca un test proiectiv în studiul personalității* (testele de desen*, testul arborelui*, desenul familiei). Folosirea lui în cadrul psihoterapiei* și al psihanalizei copiilor este o tehnică clasică, alături de joc* (vezi squiggle* folosit de D. Winnicott în consultația terapeutică). În sfârșit, desenul a fost studiat și ca metodă pedagogică. D. Anzieu și E. Jalley

(D. S.)

Desen (Teste de —)

încercări care permit aprecierea nivelului mental în cursul dezvoltării* copilului. Pentru a circumscrie mai bine bogăția, fidelitatea și calitatea structurii desenului, reproducerea desenelor geometrice a părut insuficientă. Desenul liber, permițând o mobilizare intelectuală și creatoare în același timp, poate fi etalonat cu dificultate. Pentru concilierea acestor două perspective mai mulți autori au reinventat desenul cu temă. Desenul omulei ului: este folosit de F. Goodenough ca test de dezvoltare mentală de la 4 la 12 ani. El se execută fără alt model decât reprezentarea mentală de care dispune copilul. Este vorba de un test non-verbal, acceptat în general bine, ușor și rapid de realizat și de coteț, permițând o bună estimare a maturității mentale a copilului, mobilizând și factorii afectivi. I se

reprezintă marea sa sensibilitate la tulburările grafoperceptive și la tulburările de structurare spațială. Doamna de Fay are ca obiectiv să îmbunătățească testul omulei ului Goodenough făcându-l mai sensibil la fiecare vârstă. Copilul trebuie să deseneze o femeie care merge sub ploaie. Elementele de coteț reinventate sunt mai numeroase decât pentru desenul omulei ului. Etalonarea este stabilită de la 5 la 12 ani pentru a fi aplicată ca test de dezvoltare. Desenul familiei, tehnică de investigare psihologică inventată de L. Corman, este destinat copiilor; executarea este simplă și ușoară, dar analiza și interpretarea, în măsura în care testul nu este etalonat, se bazează în totalitate pe experiența și competențele psihologului. Sunt folosite două recomandări:

1. „Desenează - i familia!”

2. „Desenează o familie!” sau și „o familie pe care și-o imaginezi”. L. Corman distinge trei niveluri de interpretare: nivelul grafic, nivelul structurilor formale, nivelul conținutului. El înglobează o anchetă sub formă de convorbire* semidirectivă care permite sesizarea diferitelor semnificații identificatorii sau relaționale (precizări privind vârsta, sexul, rolul, mai mult sau mai puțin plăcut, mai mult sau mai puțin fericit).

Există și alte teste de desen: Rey-Osterrieth,

Prudhommeau.

C. Chabert

(D. S.)

Desensibilizare

Termen utilizat în alergologie pentru desemnarea procedurii care are ca scop să facă un organism

insensibil la un alergen, prin injecții repetate cu acest alergen în doze inițial foarte diluate, apoi progresiv crescătoare.

Prin analogie, J. Wolpe, psihiatru sud-african, utilizează acest termen pentru a defini terapia de desensibilizare sistematică prin inhibiție reciprocă. Principiul său constă în faptul că dacă un răspuns incompatibil cu anxietatea poate interveni în prezența stimulilor anxiogeni, legăturile

D

design pedagogic

232

dintre acești stimuli și răspunsurile de anxietate vor slăbi. Această terapie, utilizată cu succes în fobiile de obiecte externe, își va fi extins câmpul de aplicare la ansamblul patologiilor care implică anxietatea. Eficacitatea, sistematizarea sa au fost din plin remarcate în implantarea terapiilor comportamentale în câmpul clinicii. Din numeroasele studii experimentale care i-au fost consacrate s-a degajat progresiv condiția esențială a eficacității sale, și anume cunoașterea expunerii la stimulii anxiogeni în situație reală. Nu mai este acceptabil astăzi să se afirme că eficacitatea metodei și a multiplelor sale variante se bazează exclusiv pe mecanisme de învățare. Alți factori, precum relația terapeutică, atingerea unui câmp terapeutic, autoevaluarea de către subiect a progreselor sale, joacă desigur un rol

important.

O. Fontaine

(D. S.)

Design pedagogic

Propus la Quebec pentru a traduce formula americană Educațional Design, acest cuvânt, prin conotația sa, ea însăși de reținut, descrie într-o modalitate pertinentă importanța, într-o activitate educațională, a fazei de pregătire și raționalizarea sa întotdeauna posibilă, adesea dorită. Definirea obiectivelor*, inventarierea constrângerilor și resurselor, reținerea conținutului și mijloacelor, descrierea sarcinilor, prevederea dispozitivului de evaluare*: fie că ele sînt conduse cu rigoarea unui plan previzional sau cu aproximațiile simplei prudențe, aceste operații permit sistematizarea, adică o fac „sistemică”, a pregătirii acțiunii și calcularea costurilor ei, în toate sensurile cuvîntului.

D. Hamene

(D. S.)

Desocializare

Concept folosit pentru a exprima efectele excluderii, izolării și rupturii din/cu mediul social. Desocializarea marchează termenul unui proces de dezinsere socială care rezultă dintr-o dezagregare progresivă a reperelor temporale și spațiale, dintr-o dezangajare și dintr-o dezumanizare a oricărei legături sociale. Asociat adesea cu o degradare fizică (alcoolism, toxicomanie), desocializarea corespunde de obicei unui individ și ajunge la echivalentul de moarte socială.

/. Selosse

(D. S.)

Destin (Nevroz de —)

Termen utilizat de diverși psihanalitiști și psihopatologi, printre care O. Fenichel, pentru a desemna un ansamblu de tulburări reperate de C. Jung și S. Freud sub numele de constrângere de destin și caracterizat prin repetarea, în biografia unui subiect neprezentînd o nevroză clinică, a unui și aceluiași tip de eveniment, în general (dar nu neapărat) superior. S. Freud distinge cazurile în care subiectul se pune în mod manifest, de la sine, deși inconștient, în situații repetitive, de cazul în care subiectul pare să nu aibă nici un rol în evenimentele care se repetă (doli, accidente, catastrofe). Ansamblul acestor fapte este invocat ca dovadă existenței unei compulsiuni sau constrângeri de repetiție*. Succesorii lui S. Freud au considerat în general că, în cazurile de constrângere de destin, subiectul caută inconștient o pedeapsă, în așa fel încît noțiunile de nevroză de destin și nevroză de ecș se fie larg acoperite.

y J.-M. Pe tot

(D. S.)

Destinatar

în teoriile comunicării se diferențiază receptorul unui mesaj de destinatar, care este subiectul vizat abstract de un act de limbaj. Teoriile polifonice și discursive deosebite, în ceea ce le privește, acest rol de destinatar de cel de alocutor. Ceea ce explică faptul că o injurie poate fi proferată în fața unui individ (alocutor) căruia i se spune: „nu vorbesc pentru tine, bineînțeles”.

în schema actanțială de analiză a povestirii (vezi Actant), această noțiune corespunde rolului celui care primește (cadou) obiectul de valoare și sancționează cău-

233

detectie a semnalului
tarea eroului recompensându-l (contradar)
și recunoscându-i valoarea.

J.-M. Adam
(D. S.)

Destindere

În cadrul unui model homeostatic, destinderea urmează unei reduceri de tensiune nervoasă sau psihică asociate cu o stare sau cu o senzație* agreabilă de repaus. Ea survine după satisfacerea unei pulsuni*, ieșirea dintr-o sau modificarea unei situații de constrângere* și corespunde calmării unei presiuni și unei contracții interioare. Din perspectivă psihodinamică și în practica terapeutică sunt utilizate diferite metode de relaxare* pentru a se ajunge la o destindere musculară și psihică. r,, ,

./ Selosse
(D. S.) Destrămarea -> Fantasmă de destrămarea
De colarizare

Concept cu valoare programatică pe care îl datorăm lui Ivan Illici, și care se află mai ales în centrul criticii violente pe care el a făcut-o colii în anul 1970, împreună cu Everett Reimer. Dezbaterile pe care au instituit-o este parte integrantă a marilor evenimente morale și politice din acești ani, în care au dominat tezele lumii a treia și critica societății de consum. După ei, modelul european de coală, care se impunea în rileș și race, era incapabil să asigure egalitatea și genera clasificații în sînul societății și între națiuni. Coală, în serviciul ideologiei de consum, deposedează individul de puterea educativă pe care o poartă în el și îl îndreaptă spre luarea de inițiative în domeniul valorilor asociate muncii și cunoașterii*. De colarizare reprezintă ceea ce prin care s-ar substitui instituției- coală o instituție educativă bazată pe relațiile de comunicare* în care fiecare ar avea dreptul să vorbească și care ar permite fiecăruia accesul liber la ansamblul de cunoștințe în orice moment din viața sa.

D. Manesse
(D. S.)

Detaliu alb -> Alb

Detectabilitate

Proprietate a unei stimulări* care permite receptarea ei de către organism. Prima condiție pentru ca un fenomen fizic să fie detectabil este, evident, ca el să se situeze deasupra pragului* absolut*. Dar, această condiție o dată îndeplinită, factorii diverși pot afecta detectabilitatea prin mascarea* de stimul. Astfel, un zgomot ambiental alterează detectabilitatea unui semnal sonor; inserția sa într-o altă formă geometrică regulată afectează detectabilitatea unei forme bune*.

M. Richelle (D. S.)

Detector de caracteristici

Entitate neuronală sau mentală* asigurând funcția de reperare a unor caracteristici ale stimulării*, mai ales în domeniul vizual. Expresia se aplică cu pertinență neuronilor cortexului* vizual care reacționează selectiv la stimulările luminoase orientate fie vertical, fie orizontal. Ea se aplică, prin extensie, la entitățile inferate care asigură într-un mod similar detectarea diverselor caracteristici esențiale în structurarea spațiului (creastă, col etc.) sau în identificarea configurațiilor complexe, cum ar fi fețele umane. Spre deosebire de detectorii de orientare*, puși în evidență de descărcări unitare înregistrate cu ajutorul micro-electrozilor, aceste entități nu și-au găsit încă suportul lor neuronal precis. Noțiunea de detector de caracteristici s-a dovedit fecundă în cercetările vizând construirea roboților dotați cu capacități perceptivă comparabile cu cele ale ființelor vii.

M. Richelle (D. S.)

Detectie a semnalului (Teoria a —)

Model* matematic aplicat în psihofizică*, mai întâi de J. A. Tanner și W. P. Swets în 1954, Teoria Detectiei Semnalului (TDS) este un model al funcționării subiectului. Acesta din urmă, într-o situație simplă de determinare a pragului absolut*, și-ar atribui observațiile uneia sau alteia din cele două distribuții ipotetice (considerate normale*), cea a zgomotului* sau determinant

234

cea a semnalului*, în funcție de un criteriu de decizie* pe care și-l formulează și unde intervin variabile motivaționale. Există patru categorii de răspunsuri posibile, după cum subiectul raportează prezența semnalului (răspuns DA) atunci când acesta este obiectiv prezent (detectare) sau absent (alarmă falsă), sau după cum el raportează absența semnalului (răspuns NU) atunci când acesta este efectiv absent (răspundere corectă) sau este prezent (omitere). Distanța dintre mediile celor două distribuții (indice de sensibilitate* 5') exprimă gradul de discriminabilitate* între semnal și zgomot. Criteriul de decizie P definește demarcația dintre răspunsurile DA și NU și va varia mai ales în funcție de caracteristicile subiectului (atitudinile*) și de evaluarea pe care o va face în ceea ce privește costul/beneficiul diferitelor

tipuri de răspunsuri. Aceste variații de criterii la un același subiect furnizează curba de eficacitate a receptorului* sau curba de izosenzibilitate* (Receiver Operating Characteristics [ROC] curve). TDS a lărgit problematica psihofizicii, pînă atunci centrat în sens strict pe mecanismele senzoriale, introducînd în ea procesul de decizie*.

M. Richelle

(D. S.)

• Tanner J. A. Jr. și Swets W. P. (1954), „A Decision-making Theory of Visual Detection”, *Psychological Review*, 61, 401-419.

Determinant (la testul Rorschach)

Este vorba de un sistem de cotaie care ia în considerare factorii (formă F, culoare C, mișcare M) ce mobilizează preferențial răspunsurile la testul Rorschach*. Acestea pot fi determinate fie de centrarea pe contururile petei (forma, răspunsuri la determinantul F), fie de sensibilitatea la elementele cromatice (negru, alb, roșu, pastel; răspunsuri la determinantul C), fie de proiectarea de mișcări atribuite imaginilor (kinestezie umană K, animal „kan” sau de obiect „kob”). Determinanții definesc conduite psihice specifice: atașament pentru perceptive (F), apariția de afecte (C), alcătuirea de reprezentări integrînd mișcări pulsionale (k).

C. Chabert

(D. S.)

Determinare lingvistică

Considerat în accepțiunea cea mai largă, este vorba de un fenomen care constă în aducerea unui complement, unei precizări în interiorul unui enunț. Această funcție este asigurată de unele clase de unități lingvistice*, de exemplu de adjectivele epitete („Este o rană superficială!”), de relative („Omul pe care tocmai l-am întâlnit este cel mai bun prieten al meu”), de sintagme* prepoziționale („Soțul Ioanei”). Se vorbește astfel, în mai multe terminologii gramaticale, de relative și complemente determinative. Într-un sens mai restrîns, determinarea este asigurată de o categorie de determinanți, termeni care permit actualizarea* numelui în discurs* (sub această etichetă se regroupează articolele, adjectivele demonstrative, posesive, nehotărîte, numeralele) ca și „determinarea” sa mai mare sau mai mică: vom opune astfel genericul („Omul este muritor”; „Un om este muritor”) specificului („Un om tocmai a

intrat în cas”).

J.-L. Chiss

(D. S.)

Determinism

Concepție conform căreia toate fenomenele sînt determinate de cauze*. Într-o formă filozofică extremă, determinismul afirmă că orice eveniment prezent sau viitor se găsește conținut în cauzele sale anterioare, reductibile la ele la un eveniment primar, pornind de la care el ar putea să fie, în principiu, prevăzut. Într-o formă mult mai puțin ambițioasă, determinismul, care exprimă postulatul conform căruia natura nu se supune capriciului, ci unei ordini de cauzalitate, dirijează orice demers științific. Există cu toate acestea loc, în interiorul acestui cadru general, pentru foarte multe nuanțe și dezbateri, cînd comune tuturor științelor, cînd specifice psihologiei. Printre temele de dezbateri generale, două merită în mod deosebit să fie subliniate. Prima pune față în față

235

deviant

determinismul tradițional și noțiunea de indeterminism sau incertitudine propusă de anumiți teoreticieni ai fizicii; ea trimite la statutul hazardului* și la descrieri probabiliste în explicarea* realității, problema centrală constînd, în acest caz, în a se ști dacă renunțarea la un determinism strict reflectă insuficiența actuală și tranzitorie a mijloacelor noastre de cunoaștere sau un reviriment radical bazat pe o proprietate a realității, recunoscută în sfîrșit. Cea de-a doua, care nu este, dacă se merge în profunzimea lucrurilor, fără legătură cu prima, se referă la dificultatea de a pune de acord un determinism strict, în care totul ar fi teoretic previzibil plecînd de la cunoașterea unei stări anterioare, și apariția de forme noi pe care le putem explica, dar nu și prevedea; această a doua problemă s-a pus într-o formă mai acută în biologie, dar se află și în centrul reflecțiilor teoretice contemporane în fizico-chimie (v. lucrările lui J. Prigogin) și în astrofizică, în psihologie, conflictul persistă între determinism și libertate*, chiar dacă cea mai mare parte a cercetătorilor, preocupată de probleme delimitate, nu-i acordă explicit decît o atenție redusă. Evoluția noțiunii de cauzalitate*, mai ales cu introducerea regulilor în feedback*, nu a modificat radical termenii problemei. Nu mai mult decît progresul reflecției asupra raporturilor dintre creier și spirit* determinat de avîntul neuroștiințelor*, și care duce atît de elocvent la renașterea dualismului* ca și la diverse versiuni, necompatibile, ale monismelor*. În schimb, o altă veche dez-

batere, aceea a determinismului reducționist*, care reducea psihicul la organic și prin aceasta la fizico-chimie, pare astăzi depășit în favoarea concepțiilor, mai întinse biologic, ce admit caracterul nu strict reducibil al structurilor emergente și bidirecționalitatea descendentă (de la structurile superioare la cele inferioare, top-down, ca și ascendentă*, bottom-up) a relațiilor cauzale care permit explicarea comportamentului.

Frecvența calificare a determinismului în psihologie (determinism biologic, cultural, genetic, de mediu etc.) trece de un alt tip de dezbateri, având ca protagoniști partizanii ai diferitelor categorii de cauze, considerate dominante, adică exclusive.

M. Richelle (D. S.)

Determinism lingvistic -

lingvistic

• Relativism lin-

De interior psihic

W. Bion este primul care a pus accentul pe importanța relației de interior-conștient în dezvoltarea precoce a aparatului psihic. Mama joacă rolul de interior al imaginilor fantasmatică și afectelor terorizante pentru copil. Aceasta poate, astfel, interioriza relația de interior-conștient și să constituie pe acest model un „aparat de gândit gândurile”, adică conștientul conștienturilor psihice. R. Kaes a precizat o deosebire între funcția maternală de interior pasiv (adică de depozitar) și cea de container care transformă activ datele psihice brute în elemente alfa și le dă sens, ceea ce permite copilului să pună la încercare aceste date și să le facă reprezentabile. B. Gibello a numit de interior de gândire procesele care dau sens percepțiilor și raționamentelor, în afară de de interiorii cognitivi (gnoziile și praxiile), ele cuprind limbajul, fantasma inconștientă, sistemul narcisic al reprezentării de sine și cultura. Deficiența de interiorii de gândire este specifică dizarmoniilor cognitive patologice și întârzierilor de organizare a raționamentului. Eul-piele și învelișurile psihice sunt varietăți ale de interiorii psihici.

D. Anzieu

(G. N.)

Deuteranopie -> Dicromatism

Deviant

Individ sau comportament care manifestă o devianță. Statutul de deviant într-un grup este atribuit prin efectele de reglare socială. Existența a unui deviant într-un grup antrenează mai întâi o creștere a presiunii în direcția sa. Apoi, dacă deviantul își menține abaterea, el este respins și ere-

D

devian

abilitatea poziției sale este neutralizată de un proces de „naturalizare”, care îl definește în mod original ca diferit. Excluzi din grupurile sociale majoritare, devianții caută să-și întreprindă poziția minoritară în subgrupuri de afiliere cu o coeziune puternică. Datorită unui fenomen de polarizare, ei pot în acest caz să se opună normei dominante și să-și mențină o poziție de ruptură, devenind o sursă de influență. Psihologia clinică este interesată de devianții discreți, care revendică dreptul de a nu se supune decât normei umane până

la extrema sa specificitate. T., ,

J. Selosse

(D. S.)

Devian

Conceptia normativă a devianței postulează existența unui consens social minimal în jurul unui sistem de reguli recunoscute ca legitime. În acest caz este considerat deviant cel care nu respectă normele, încălcându-le. Într-o concepție interacționistă, care ține seama de mecanismele de reacție selective în fața diverselor forme de violare a regulilor, este deviant cel care este etichetat astfel în funcție nu numai de abaterile de la conduită, dar și de la alte criterii, de statut, vârstă, sex, nivel socio-economic și cultural, de factori etnici. Astfel, definiția devianței variază după cum ea este concepută ca rezultatul mecanismelor psihosociale de reglare socială (devianță atribuită), sau ca exprimare a unei divergențe a normelor de către unul sau mai mulți membri ai unui grup de apartenență: fie prin incapacitate personală sau socială (d. ex., boală, sociopatie) conducând la o devianță suportată; fie prin refuz activ (d. ex., delinvență), exprimând o devianță contestată; fie prin revendicare individuală a unei originalități specifice (d. ex., transsexualul), legată de o devianță tipică; fie prin practici sociale de ruptură cu orice identificare socială sau după un mod răsturnat de conformitate; devianță anticonformistă. Nici o conduită nu este deviantă în sine, ci semnificația care i se dă în func-

236

ție de criterii normative individuale și sociale îi conferă acest caracter. Prin reacțiile pe care le provoacă, devianța este o sursă de ajustări și schimbări psihosociale. , , ,

./ Selosse

(D. S.)

Deviere

Factor de distorsiune introdus deliberat sau nu într-o anumită fază a investigației care invalidează rezultatele. Devierea este antiontologii* introduce această distorsiune încă de la alegerea populației studiate și falsifică reprezentativitatea datelor obținute. Devierea se află la originea artefactului* și a erorilor sistematice. Ea poate fi întâlnită chiar în mintea observatorului, mai mult decât în instrumentele de observație*, de măsurare* sau de tratare* a datelor utilizate de el; în acest caz, termenul este sinonim cu o ecuație personală*. Orice tendință sistematică apare în răspunsurile unui subiect orientându-le într-un anumit sens. Astfel, în atitudinile sociale, devierea apare în prejudecăți*. O deviere cognitivă este aceea tendință pe care o manifestă subiectul în tratarea informației* în așa fel încât performanța lui se îndepărtează de așteptările legate de o analiză obiectivă, rațională, logică a datelor. Astfel, în situația în care subiectul face un pariu, folosește aprecierile sale subiective privind ansele și reacționează într-un mod care nu corespunde probabilităților* obiective.

În teoria detecției semnificative*, devierea în răspunsului (traducerea literală a lui response bias) sau criteriul de decizie* corespunde compromisului făcut de subiect între ansele maxime de detecție a semnalelor și riscul unei alarme* false. Devierea în răspunsului depinde de atitudinile caracteristice subiectului și de estimarea pe care o face raportului cost/beneficiu privind detecțiile* sale, omisiunile* și alarmele false.

M. Richelle (G. d. s.)

Deviere motivațională

Distorsiune sistematică a modalităților de atribuire cauzală, care se explică printr-o

237

decizie

tendință de atribuire a unui efect unor cauze exterioare (dificultate a sarcinii, hazard) și a unui succes unor cauze interne (competență sau efort depus). Acest refuz sau această pretenție privind rezultatul sunt interpretate ca încercări ale subiectului de a controla situațiile, de a-și conserva sentimentul de competență* în caz de eec sau a-l dezvolta în caz de succes.

M. Durând (G. D. s.)

Devorare

După K. Abraham, care a distins o orăritate de incorporare (sugere), apoi de distrugere (mordicaie), M. Klein pune pe prim-plan această a două fază canibalică și sadică. Pentru ea, copilul de un an trăiește o angustă oedipiană ca o frică de a fi devorat în timp ce el dorește să devoreze obiectul libidinal: cci obiectul introiectat devine o instanță primitivă și copilul se teme de supraeu ca de un lucru care devorează.

R. Doron

(D. S.)

Dexametazon -> Glucocorticoid

Dexterimetru

Dispozitiv care permite măsurarea abilității motorii*, cerând în general subiectului, sub consențul rapidității, o ajustare* a mișcărilor* manuale într-o acțiune neobișnuită, cum ar fi transferarea unei serii de inele de la o extremitate la alta a unei tijă sinuoase. Unele modele, numite dexteri-grafe, permit în plus înregistrarea mișcărilor.

M. Richelle (D. S.)

Dexteritate

Aptitudinea de a produce mișcări precise și în același timp rapide cu ajutorul membrilor superioare. Se distinge dexteritatea digitală, sau aptitudinea de a realiza manipulări de obiecte prin mișcări fine ale degetelor, de dexteritatea manuală, care solicită mușchii mâinilor, brațelor și antebrațelor.

M. Durând

(D. S.)

Dezechilibrare

Noțiunea de dezechilibrare a fost propusă în lucrările piagetiene prin 1970, atunci când J. Piaget și colaboratorii săi au ajuns să-și pună întrebări în legătură cu cauzele care antrenează procesul de echilibrare* majorant. Trei factori sunt în principal avansați pentru explicarea dezechilibrării unui sistem cognitiv:

1. perturbările pe care le poate antrena confruntarea schemelor mentale* cu informațiile care le alimentează;
2. disimetria inițială în interiorul sistemelor cognitive, dintre acțiuni sau operații pozitive pe de-o parte, negative pe de altă parte;
3. deschiderea spre probleme noi și spre altele posibile și cerința unei coordonări* de acțiuni sau operații care produce construcția unui întreg sistem nou de scheme mentale înglobând un sistem vechi.

J.-J. Ducret

(D. S.)

Dezechilibru —> Echilibru

Dezgust

Emoia* care însoțește reacția de respingere a unui aliment inapetent sau toxic. Dezgustul la om este însoțit de o mimică* specifică. Această mimică se grefează pe mișcări bucolinguale care permit expulzarea alimentului incriminat și sînt comune omului și celorlalte specii animale. Aceste mișcări apar în urma ingerării de substanțe preferate în mod normal dacă ele sînt asociate cu o intoxicație din trecut (aversiune*).

gustativ condiționat).

R. Dantzer

(D. S.)

Dezicere

Traducere franceză propusă în 1965 de G. Rosolato din cuvîntul german Verleug-nung. Această traducere este preferată celei de refuz* din cauza confuziei posibile între acest ultim termen și cuvîntul (de)negare*. „A nu vrea să admit”, definirea termenului a dezice, se situează numai în câmpul semnificațiilor de demarcare și al reprezentărilor, și nu necesită sistematic o

dezindividuație

238

239

dezîndrăgostire

trecere la enunțul verbal, așa cum ar fi obligatoriu în cazul cuvîntului (de)ne-gare reprezentat tipic de formula „tiu bine, dar cu toate acestea...”. Dezicerea, caracteristică funcționării fetive perverse, depășește simpla funcționare fetivistă, pentru a permite accesul mai larg la înțelegerea fenomenelor de credință și de

iluzie*.

A. Braconnier

(D. S.)

Dezindividuație

Introdus de P. G. Zimbardo, termenul de dezindividuație rezultă din două mecanisme legate: anonimatul și abandonul responsabilității personale în favoarea responsabilității rolului*. Acesta din urmă exercită două tipuri de constrîngereri asupra individului: presiuni externe (așteptările) și presiuni interne. Dezindividuația este cu atât mai puternică cu cît coeziunea grupului și solidaritatea sînt mai importante. Comportamentele contrare normei înlocuiesc cererea de solidaritate, ceea ce la rîndul său contribuie la minimalizarea diferențelor interindividuale. Mai exact, dezindividuația poate rezulta din presiuni temporale, dintr-o stare de excitație emoțională sau sexuală, dintr-o supraîncălzire senzorială sau din angajarea într-un act de

agresiune*.

G. Moser

(D. S.)

Dezinhibitor (Medicament —)

în sens strict, dezinhibitorii sînt o subclasă de neuroleptice* (flufenazin, pipotiazin, pimozid, sulpirid). Avînd efecte cu posologie mai slabă decît efectul antiproductiv, ei corespund unei stimulări a sistemelor dopaminergice. Descriși inițial ca proprietate antiautistică a unor neuroleptice, efectul lor se confundă cu efectul antideficitar corectînd simptome ca atim-hormia*, diminuarea afectivă*, anhedonia*, pierderea de contact, și rîndirea expresiilor și akinezia*. Efectele lor secundare sînt o repriză de agitație, de delir și halucinații, adică de tip productiv. Acest efect antideficitar al stimulării dopaminergice

este acum utilizat, în afara schizofreniei*, în toate cazurile de deficit. Prin extindere, se folosește termenul de efect dezinhibitor pentru alte tipuri de substanțe, încetarea blocajului anxios anticipatoriu reprezintă o altă formă de dezinhibiție, după cum se observă în cazul benzodiazepinelor sau al inhibitorilor specifici ai receptorilor serotoninergici 5HT₂ (carbamazepin). Acest efect dezinhibitor este uneori cercetat în urma utilizării adictive a benzodiazepinelor. Oprirea diminuării depresive* reprezintă un fenomen specific care înglobează ansamblul sistemelor de acțiune ale depresiei. Ea nu trebuie confundată cu dezinhibiția precoce observată mai ales în urma folosirii primelor antidepresoare, care pot crea o disociere ideo-comportamentală în care subiectul deprimat își vede încotricitatea eliberată subit, conducînd uneori la treceri la actul suicidal.

R. Jouvent

(D. S.)

Dezinhibiție

încetare a inhibiției prin interferența unui stimul neașteptat. Fenomenul a fost demonstrat de I. Pavlov prin prezentarea unui stimul interferent în timpul stingerii sau în cursul fazei de inhibiție în început de amânare într-o condiționare de urmă sau într-o condiționare amânată: răspunsurile condiționate inhibate apar din nou pe moment. Pavlov considera dezinhibiția ca dovada cea mai convingătoare a concepției sale despre inhibiție ca proces activ, și nu ca simplă absență de excitație. Eliberarea controalelor superioare asupra conduitei emoționale sau sociale, în urma unei afecțiuni a sistemului nervos central sau sub efectul unor substanțe farmacologice, precum alcoolul. Noțiunea de dezinhibiție trimite în acest caz la conceperea organizării sistemului nervos ca o integrare ierarhică, concepție propusă de H. Jackson în secolul al XIX-lea.

M. Richelle

(D. S.)

Dezintoxicare

Ansamblu de procedee utilizate pentru evitarea consecințelor patologice ale consumului obișnuit sau accidental al unui produs toxic. Într-o cură de dezintoxicare este vorba de propunerea unor mijloace medicale și psihoterapice pentru a elibera intoxicatul de dependență sa fizică și psihică. Organizarea unei cure trece prin trei perioade de sevraj structurate pentru stabilirea relațiilor noi vizând apariția unei cerințe și înlocuirea trecerilor la actul propriu-zis printr-o schimbare de mentalizare.

J. Selosse

(D. S.)

Dezintricare

Termenii de dezintricare, difuzie sau dezunire desemnează, în cea de-a doua teorie freudiană a pulsionilor, ruptura amestecului care are loc între cele două grupuri pulsionale fundamentale, Eros și Distrugere. Descrierea efectelor dezintricării se referă mai ales la locul preponderent ocupat de pulsionele de moarte care nu mai este temperat de unirea sa cu libidoul. În acest sens, componenta sadică a libidoului normal ar ilustra intricarea pulsionilor, în timp ce sadismul devenit independent sub formă de perversiune ar oferi modelul unei dezuniri. Într-o perspectivă kleiniană, P. Heimann a considerat trecerile la act brutale ale unor criminali ca fiind produsul unei dezuniri subite a pulsionilor de viață și a pulsionilor de moarte.

J.-M. Pe tot (D. S.)

Dezinvestire

Desemnează în psihanaliză orice retragere a investiției, în diversele sensuri ale acestui termen. Procesul de dezinvestire joacă un rol important:

1. în refulare; toate formele refulării (refulare retroactivă sau originară) prezintă o retragere a investiției preconstituite a reprezentării de refulare;
2. în retragerea narcisică normală sau patologică: investițiile sunt retrase reprezentărilor de obiecte înainte de a servi investiției de noi obiecte (travaliu al doilei).

D

sau a eului (retragere narcisică normală în durerea sau boala organică, megalomanie, manie, melancolie).

J.-M. Petot

(D. S.)

Dezirabilitate socială

Este una dintre principalele tendințe de răspuns influențând scorurile chestionarelor de personalitate. Ea corespunde alegerii sistematice a răspunsurilor favorabile în urma unei autodescrieri. Pentru a-i minimaliza efectul, se pot alege itemi simetrici sau neutri în ceea ce privește dezirabilitatea lor sau itemi cu alegere forțată. Această tendință cuprinde: irealismul involuntar în percepția de sine, legat de anxietate, și dorința deliberată de a face o impresie bună, legată de contextul examenului.

Scale speciale detectează fie aceste două aspecte (scalele lui Marlowe-Crowne), fie pe primul (scala lui Edwards), fie pe cel de-al doilea (scalele Lie, scala lui

M. Bruchon-Schweitzer (D. S.)

Dezîndrăgostire

Dezîndrăgostirea, teoretizată de A. Ruffiot în 1984, exprimă realitatea psihică a cuplurilor aflate în stadiul de ruptură. Ele rețiesc fenomene psihice de aceeași natură ca și cele trise în dragoste, dar în negativ: refuz, clivaj, contraidealizare (înlocuind idealizarea în dragoste), fenomene care vizează dezancorarea indivizilor atât ca entități biologice, cât și psihice. Dezîndrăgostirea nu înseamnă absența dragostei, indiferența, ci dragostea disperată, nostalgică, aflată în suferință, fapt ce reflectă mecanisme cum ar fi: reproșul, atacul, dorința de anihilare a partenerului. Ea este de creștere, în același timp de iluzie individuală (neajuns de factură narcisică) și grupală (dezrădăcinare din contextul grupului social).

Nevroza provocată de dezîndrăgostire exprimă o funcționare psihică marcată de imposibilitatea de a se mai îndrăgosti.

A. Ruffiot (D. s.)

dezlegare

240

Dezlegare —> Legătură / Legare

Dezmembrare

Mecanism de apărare* arhaic descris de D. Meltzer. După el, obiectele de excitație sexuală în jurul cărora se cristalizează perversiunile sînt obiecte fragmentate, apoi devalorizate, diferite de obiectele parțiale* și obiectele clivate*. Dezmembrarea separă senzațiile furnizate asupra unui organ de simț de cele furnizate de un alt organ de simț și referitoare la același obiect extern. De unde descompunerea obiectului „bunului-simț” într-o multitudine de obiecte unisenzoriale. Dragostea este redusă la senzorialitate imediată; satisfacția este împiedicată; din aceasta rezultă o absență introiectivă și o înșurubire a excitației.

D. Anzieu

(D. S.)

Dezobi nuire

Încetare a obișnuirii*, obișnuit mai ales prin interferența* unui stimul neașteptat. Dezobișnuirea furnizează argumentul principal pentru conceperea obișnuirii mai degrabă ca proces activ, decît ca simplă atenuare și dispariție a unui răspuns. Un exemplu deosebit de convingător ar fi reapariția răspunsului care a fost cutat obiectul obișnuirii în urma omiterii ocazionale a stimulului, într-o serie de prezentări* periodice*.

M. Richette

(D. S.)

Dezoxiribonucleic -> Acid nucleic Dezunire -> Dezințricare

Dezvoltare

Noțiune foarte generală care desemnează ansamblul proceselor de transformare ce afectează fie organismele vii, fie instituțiile umane (societate, cultură*, economie etc), fie diferitele lor proprietăți. În cea mai mare parte a cazurilor, acest termen este purtător de conotații continuiste și finaliste, fiind astfel apropiat de cel al evoluției*; dezvoltarea conduce entitatea interesată de la o stare inițială, considerată simplă sau primitivă, spre o stare finală, considerată mai complexă, mai stabilă, adică definitivă.

Filogeneza* poate fi interpretată în termenii dezvoltării; prin efectul combinat al mutațiilor* aleatorii și al adaptării* la caracteristicile mediului*, speciile ar evolua de la forme simple la forma deosebit de complexă pe care o reprezintă Omul. În psihologie, această noțiune este folosită mai ales pentru desemnarea faptelor de evoluție care caracterizează ontogeneza*; astfel, vom vorbi de dezvoltare cognitivă*, dezvoltare afectivă, dezvoltarea personalității* etc. Una dintre problemele majore care se pune în acest domeniu este aceea de a identifica factorii de dezvoltare sau, mai precis, a importa ei diferiților factori potențiali. Pot fi distinse patru tendințe principale. A. Gesell (1929) a fost inițiatorul unui curent pentru care dezvoltarea umană este reglată în principal de factorii interni, mai ales de maturizarea* echipamentului biologic. Pentru constructivismul* piagetian, dezvoltarea este produsul interacțiunilor* dintre organism și mediu, interacțiuni reglate și ele de mecanisme funcționale cu caracter înscut (asimilare*, acomodare*, echilibrare*). Din aceste două perspective, dezvoltarea este continuă și ierarhizată; capacitățile comportamentale noi apar după o ordine fixă și unele dintre aceste etape de dezvoltare se caracterizează printr-o reorganizare funcțională generală (v. Stadiu). După L. S. Vîgotski (1934), interacționismul* social postulează existența a două filiere de dezvoltare, prima bazându-se pe acțiunea factorilor interni, iar cea de-a doua rezultînd din apropierea*, apoi interiorizarea* de către individ a semnificațiilor* socioistorice preconstruite. În această opțiune dezvoltarea prezintă un caracter discontinuu; odată cu apropierea semnificațiilor grupului, se schimbă chiar natura dezvoltării, trecînd de la biologic la socioistoric. Pentru behaviorism* dezvoltarea este produsul învățării* și se află deci sub efectul mediului, mai precis al conținuturilor de învățare*; ea se exprimă în esență printr-o îmbogățire a repertoriului comportamental. În această

241

dezvoltare cognitivă

ultimă perspectivă, pot fi studiate interacțiunile dialectice dintre dezvoltarea mediului (evoluția cunoștințelor*, a culturii, a condițiilor economice) și dezvoltarea psihologică.

În timp ce, în concepțiile precedente, vârsta adultă (sau maturitatea*) înseamnă, explicit sau implicit, sfîrșitul dezvoltării, o concepție recentă (life-span developmental psychology, sau dezvoltare în întreaga viață, K. Riegel, 1973) aplică noțiunea de dezvoltare la ansamblul ciclului de viață, incluzînd deci în obiectul său diferitele transformări care se produc în timpul vieții adulte, inclusiv procesele de degenerescență* și de moarte.

Întîrzieri în dezvoltare. Numeroase studii, raportîndu-se la dezvoltarea cognitivă, afectivă, motorie etc,

au permis stabilirea unei cronologii medii a etapelor de achiziționare de comportamente sau competențe*. Aceste date pot fi folosite ca norme* de evaluare* a diverselor aspecte de dezvoltare individuală. În departirile de la normă sînt de diverse tipuri; ele pot consta într-o accelerare sau încetinire generală a procesului: fenomene de precocitate sau de întârziere propriu-zis (v. Retardare); ele se pot exprima și prin fixarea* la un stadiu* dat sau prin fenomene de regresie*. Psihologia dezvoltării. În timp ce psihologia copilului* are ca obiect de studiu descrierea și explicarea conduitelor* subiecților în această etapă a evoluției lor, psihologia dezvoltării este o abordare care utilizează de preferință faptele dezvoltării pentru elaborarea unei teorii generale a funcționării psihologice a subiectului. Această abordare a fost dezvoltată în mod deosebit de J. Piaget sub denumirea de psihologie genetică (v. Epistemologie genetică).

J.-P. Bronckart

(D. S.)

• Gesell A. (1929), „Maturation in Infant Behavior Patterns”, *Psychological Review*, 36, 307-317. —

Riegel K. (1973), „Dialectical Operations: the Final Period of Cognitive Development”, *Human Development*, 16, 346-370. — Vigotski L. S. (1934), *Mîlne i reci*,

Moscova. Traducere (1985): *Pensee et langage* (trad. F. Seve), Editions sociales, Paris.

Dezvoltare a organizațiilor

Ansamblu de intervenții care au ca scop să facă organizația* mai eficientă și mai dinamică. Mai precis, ansamblu de metode destinate să stabilească un climat de încredere, să asigure claritatea comunicării, să dezvolte capacitatea de expunere, ajustare și rezolvare a conflictelor, să optimizeze munca în echipă și să stimuleze capacitatea pe care o are organizația de a-și reînnoi obiectivele și structurile. De asemenea, metodele sînt menite să schimbe indivizii, ca și structurile, sistemele și practicile, climatul organizației și stilul relațiilor interpersonale. —, , ,

C. Levy-Leboyer (D. S.)

Dezvoltare cognitivă

Dezvoltare* a aptitudinilor* mentale, a structurilor și proceselor intelectuale, care este cel mai adesea descrisă ca o secvență ordonată a stadiilor*. În timp ce în psihologia dezvoltării se consideră în general că dezvoltarea cognitivă se desfășoară de la naștere* pînă la perioada de inserție în viață (adolescență*, vîrstă adultă), o tendință recentă aplică această noțiune la transformările proceselor de elaborare a cunoștințelor* care afectează ansamblul vieții umane (life-span developmental psychology), reluînd astfel o concepție la modă la începutul acestui secol. Pentru unii autori, inspirați de A. Gesell, dezvoltarea cognitivă este un rezultat al maturizării* sistemului nervos și reprezintă o pură desfășurare de aptitudini mentale înnscute, deci ea nu ar scoate în evidență mecanisme de învățare*. Pentru alții, aceasta s-ar prezenta ca o secvență ireversibilă de stadii uneori fixe și predeterminate, uneori sensibile la influența mediului, dar întotdeauna orientate spre o stare finală, fiecare stadiu mareînd un salt calitativ în raport cu precedentul. Iar în alte curente, dezvoltarea cognitivă este descrisă ca un proces de schimbare progresivă care conduce la niveluri din ce în ce

D

dezvoltare în întreaga viață

242

mai ridicate de diferențiere* și integrare* presupunînd o stare finală de maturitate atinsă prin interacțiunea* cu mediul. Din acest punct de vedere structuro-funcțional, schimbarea temporală simplă nu poate fi identificată cu progresul cognitiv, în psihologia americană, această expresie trimite adesea la teoria stadiilor elaborată

de J. Piaget.

J. Vuneche

(D. S.)

Dezvoltare în întreaga viață —> Dezvoltare

Dezvoltare libidinală -> Faza dezvoltării libidinale

Diacronie

Termen general care se referă la ansamblul metodelor de studiere tipice a unui obiect ce înseamnă de parametrul temporal (v. Timp). El se opune termenului de sincronie*, care are legătură cu metodele ce sesizează un obiect făcînd abstracție de acțiunea pe care timpul o exercită asupra lui. Demersul diacronic se poate centra exclusiv pe evoluția* (biologică sau cognitivă) a unui organism: el poate să integreze și parametrii de schimbare socioculturală (perspectivă istorică; v. Istorie).

Considerate de F. de Saussure net disjuncte, demersurile diacronice și sincronice sînt însă văzute de diverse curente de lingvistică* contemporană ca fiind complementare. La fel stau lucrurile în curentele de psihanaliză* a copilului, și R. Spitz, mai ales, a subliniat necesitatea unei folosiri strîns legate a celor două demersuri. În psihologie, se poate considera că metodele longitudinale* pun în evidență diacronia și cele transversale* relevă sincronia.

J.-P. Bronckart și E. Jalley

(D. S.)

Diad

Diada este un cuplu în care individualitatea fiecăruia dispare în favoarea unei unități diadice în sine însuși. Căci se cunosc anumite tipuri de legături. Sociologul G. Simmel a utilizat acest termen la sfârșitul secolului al XIX-lea pentru desemnarea unui grup de

două persoane. Psihanalistul ungar Hermann a introdus în 1943 o expresie apropiată, aceea de relație duală*. Relația diadică este caracteristică pentru relația simbiotică* mamă/nou-născut. Ea pune bazele fantasmei* unui psihic comun celor doi parteneri ai relației. D. W. Winnicott, în 1965, a clarificat un aspect important al acestei relații: preocuparea maternă primară*, care determină mama să se adapteze perfect la toate trebuințele nou-născutului. Diada dragostei desemnează cuplul bărbat-femeie, descris de J. Lemaire ca un „noi psihic” în care se terg limitele eu/ego-ului*. Pe plan topic*, se observă o punere în comun a spațiilor psihice în care obiectul-cuplu funcționează ca un eu unic. Din punct de vedere dinamic*, conflictul se actualizează într-o apăsătoare limită a unității-cuplu contra intruziunii mediului înconjurător. Sub aspect economic*, are loc o punere în comun a acestor sine*, ca și o alimentare energetică continuă a eului.

A. Ruffiot

(D. s.)

Dialect

Spre deosebire de noțiunea de limbă naturală*, termenul de dialect desemnează un limbaj regional înrudit cu sistemul* considerat ca „limbă” și care are caracteristici lingvistice specifice (fonetice, fonologice, lexicale și mai rar morfosintactice). Mijlocul de comunicare care, din motive istorice, economice și socioculturale, se impune ca sistem dominant ajunge singur la rangul de limbă: un dialect, deși adesea depreciat din punct de vedere sociologic, nu este deci prin nimic o formă degradată a acestuia. Se consideră în general regionalismul ca o variantă a unui dialect.

D. Peraya

(D. S.)

Dialog

Într-o structură dialogată, vocile interlocutorilor își răspund și intervențiile lor se succed pe strîndu-și autonomia. Cea mai mare parte a lingvii ților recunoaște astfel această structură se găsește la baza enunțurilor* și chiar a limbajului interior*

243

diencefal

D

(v. Monolog). Este totuși necesar să se distingă astfel de succesiune de replici de prezența mai multor voci (enunțuri*) în cadrul aceleiași intervenții (monologale); este vorba în acest caz de o structură polifonică, uneori opus structurii diafonice în care se vede locutorul* reluând și rein-terpretând în propriul discurs* — cu ajutorul unui „de vreme ce”, de exemplu — cuvinte atribuibile interlocutorului său.

J.-M. Adam (D. S.)

Diateză → Voce

Dicromatism

Anomalie a percepției culorilor corespunzând absenței funcționării, la nivelul ochiului, a uneia dintre cele trei radiații fundamentale (culori primare: roșu, verde sau albastru). Această anomalie rezultă din absența uneia dintre cele trei varietăți de conuri corespunzând celor trei vârfuri de sensibilitate spectrală la cele trei culori fundamentale. Protanopia sau daltonismul (de la numele lordului Dalton, care a suferit de această afecțiune; termenul nu mai este folosit în limbajul științific) corespunde nefuncționării receptorilor la roșu. Este deci un dicromatism verde și albastru. Deuteranopia corespunde nefuncționării receptorilor la verde. Este un dicromatism roșu și albastru. Tritanopia corespunde nefuncționării receptorilor la albastru. Este un dicromatism verde și roșu. Diferitele forme de dicromatism sînt ereditare.

R. Genicot

(D. S.)

Didactic

Grija de a preda bine devine o preocupare cu adevărat didactică cînd se încearcă să se răspundă metodic la următoarele întrebări:

1. Ce s-a predat?
2. Cui?
3. De ce?
4. Cum?

5. în vederea celor rezultate?

Aceste întrebări sînt numai aparent simple. Mai întîi pentru că se află în interrelație:

dar spune la ele înseamnă a descoperi că a predă-a învăța formează un subsistem în același timp foarte dependent de condițiile generale ale sistemului educativ* și purtător al unei reale autonomii de manevră pentru actorii implicați. Uniformitatea programelor și organizării îi poate fi opusă diversitatea, cînd nu este împre-vizibilitate concretă, a practicilor, de la un profesor la altul.

Dar și spune la aceste întrebări înseamnă mai ales a pune în lumină întîl-nirea întotdeauna costisitoare a logicilor contradictorii, din care nici una nu poate fi neglijată fără risc. Astfel logica constituirii ansamblului de cunoștințe nu are aceleași criterii de coerență ca logica expunerii lor, și mai puțin ca aceea a învățării lor: tabla de materii a unui manual lasă pe gînduri omul de știință, ca și elevul. Prima sarcină a unui didactician este să opereze o transpunere susceptibilă de a face compatibile cele trei logici. Unii cred că această transpunere didactică îgsește singurul fundament în coerența specifică fiecărei discipline și contestă temeiul unei didactici generale. Din contră, alții sînt de părere că un proiect didactic nu este complet decît printr-un inventar mai cuprinzător și mai fin: nivel intelectual, interese, origine socială a elevilor; competențe diversificate și complementare ale profesorilor; aducere la zi a metodelor, tehnicilor și mijloacelor. Repercusiunile pedagogice, psihologice și sociale ale oricărei practici de evaluare* ar confirma deja caracterul sistemic al oricărui învățămînt: întrebările comune tuturor disciplinelor sînt adevărate probleme didactice.

D. Hameline (D. S.)

Diencefal

Creier intermediar formînd o zonă de tranziție între telencefal* și mezencefal*. S-a dezvoltat, la nivelul embrionar, odată cu telencefalul, plecînd de la două vezicule de proencefal, constituind astfel unul dintre elementele creierului propriu-zis. Este

u

unei ei ijd

244

situat între cele două emisfere telencefalo-lice. Structura embrionară diencefalică dă naștere pereților celui de-al treilea ventricul, talamusului*, pallidumului, hipotalamusului*, dar și retinei*, celor doi nervi optici, chiasmei optice, ca și posthipofizei, epifizei și celor doi tuberculi mamilari. R. Decombe și

M. Le Moal

(D. S.)

Diferen

Diferență exact perceptibilă : diferență fizică minimală dintre doi stimuli situați pe același continuum* și cînd posibilă perceperea unei diferențe. Măsurarea Diferenței Exact Perceptibile (DEP) intervine în determinarea pragurilor* diferențiale*. Diferență exact imperceptibilă : diferență maximală pe care o putem introduce în stimul fără a antrena perceperea unei diferențe; este diferența maximală dincolo de pragul diferențial.

M. Richelle

(D. S.)

Diferențial

Prag* diferențial: valoare minimală care trebuie adăugată (prag diferențial superior) sau suprimată (prag diferențial inferior) la un stimul pentru ca o diferență să fie percepută. Pragul diferențial este o valoare limită corespunzătoare, prin convenție, mediei dintre diferențele* exact perceptibile și cele exact imperceptibile. Se măsoară cu ajutorul uneia dintre cele trei metode* clasice ale psihofizicii* (limite*, stimuli constanți*, ajustări*), diferențele calculîndu-se de la stimulul de comparație* în raport cu un stimul etalon* sau standard*. Pragul diferențial nu corespunde unei valori absolute independente de poziției stimulului etalon pe continuum*-ul fizic considerat. El corespunde unei valori dependente de valoarea acestui stimul, pe care o exprimăm, în forma sa cea mai simplă, fracția lui Weber AI/I , unde AI este valoarea de creștere în intensitate cerută și I intensitatea stimulului etalon. Întîrire diferențială : în terminologia condiționării operante*, întîrire* acordată se-

lectiv unei (unor) valori definite de o dimensiune a comportamentului. Astfel, în programele* de întîrire diferențială de debit de răspuns lent, întîrirea nu urmează unui răspuns decît dacă aceasta a fost precedată de un interval fără răspuns (sau interval inter-răspunsuri) de o durată minimală determinată.

Psihologie diferențială : domeniu al psihologiei care are ca obiect explicarea diferențelor interindividuale sau intergrupuri. Ea cercetează factorii responsabili de diferențele observate și înțelegerea biologică, bazîndu-se pe genetică comportamentală*, ca și în mediul, explorînd variabilele fizice (nutriție, condiții climatice etc.) și culturale (clase socioeconomice, educație etc). Psihologia diferențială, mult timp considerată un cîmp al psihologiei aplicate înscrie să explice în scopuri practice excepțiile și variațiile în raport cu legile generale, și-a înscris de puțin vreme printre abordările fundamentale într-o perspectivă care acordă variabilității* inter și intraindividuale o semnificație

central pentru
adaptarea* psihologic .

M. Richelle

(D. S.)

Diferențiator semantic

Tehnic conceput de C. E. Osgood pentru studierea semnificației conotative*: individul localizează un concept pe un continuum definit de doi termeni bipolari (d. ex. bun-r u, puternic-slab). Astfel de continuum-uri sînt aproximări ale unor dimensiuni generale (d. ex., bun-r u este o aproximare a dimensiunii valorii*). Sub forma sa standard provenit de la Osgood, diferențiatorul semantic prezintă un număr limitat de scale* (adesea nouă) pentru studierea celor trei mari dimensiuni ale conotației: valoarea, puterea și activitatea. Prin extindere, numim uneori diferențiator semantic orice ansamblu de scale de apreciere definite prin termeni bipolari.

ERSOC (D. S.)

Diferențiere

Proces prin care o conduită*, un organism, o populație trec de la o stare omogenă la

245

D

o stare heterogenă în cursul dezvoltării*, evoluției* sau învîrării*. În biologie*, termenul se referă mai ales la specializarea progresivă a celulelor în cursul embrio-genezei* sau la diversificarea speciilor în timpul filogenezei*.

În psihologie, desemnează, în general, orice complexificare și rafinare a conduitelor care se manifestă în ontogeneză. În psihologia experimentală, se vorbește de diferențiere în legătură cu rafinarea unui răspuns*, care, de la global și nediferențiat, se definește progresiv în cursul unei condiționări* sau al unei învățări, sau și în legătură cu achiziția* a răspunsurilor diferite la stimuli* diferiți.

La H. Wallon, diferențierea intervine în concepția trecerii de la un stadiu* la următorul. Noua funcție dominantă se integrează în cea veche diferențind-o și sub-ordonînd-o. P. Marty reia acest schemă în modelul său de lanțuri evolutive referitoare la psihosomatic*: fiecare etapă este constituită din ierarhizarea de funcții* depășite. După S. Freud, pentru care eul se diferențiază de sine, iar supraeul de eu, R. Spitz, M. Klein, D. Winnicott și M. Mahler, fiecare în propriul sistem de referință, folosesc termenul de diferențiere (asociat adeseori cu cel de integrare*) pentru marcarea etapei care distinge subiectul sau personalitatea* de mediul* său biologic și

E. Jolley și M. Richelle (D. S.)

Diferențiere socială

Concept relevant pentru câmpul comparației sociale*. Este vorba ca un individ sau un grup care se crede în inferioritate față de altele — și aceasta într-o situație în care trebuie să fie puse în valoare aptitudinile* sau competențele sale — să își părăsească identitatea* și valoarea* afirmîndu-și diferențierea. Diferențierea socială pune în discuție criteriile ale comparației interindividuale sau intergrup: modificarea pertinentei criteriilor, promovarea de criterii noi, fiind dificilă comparația socială. De altfel, diferențierea socială ar putea să înlocuiască de o nevoie de unicitate (de a se simți unic) a celor existenți — au afirmat-o unii autori.

ERSOC (D. S.)

Difracție

Proces descris de S. Freud la travaliul visului* și denumit ca atare de R. Kaes. Un gând al conținutului latent este disimulat, fiind disociat în mai multe elemente vizuale în aparență diferite în conținutul manifest al visului. Este inversul condensării*. Difracția se distinge de alte două mecanisme de apărare* disociative utilizate în mod deosebit în situația de grup: depozitul multiplu, destinat să protejeze obiectul bun divizîndu-l, și fragmentarea descrisă de O. Springman în 1976, în care participanții unui grup larg refuză orice temă comună de discuție, care ar da unitate și consistență grupului, dar care i-ar obliga să înfrunte poziția depresivă*.

D. Anzieu

(D. S.)

Deviere de la direcția de propagare în linie dreaptă a unei unde atunci cînd ea înfruntă un obstacol. Grație difracției, unda conturează obstacolul. Acest fenomen este bine cunoscut în cazul sunetului și observabil și pe undele luminoase. Difracția produce abateri de la legile opticii geometrice. Există două consecințe optice ale acestui fenomen: a. imaginea unui punct-sursă nu poate fi un punct-imagine, ci un desen difuz. Această configurație depinde de forma și talia obiectului înfrînt (d. ex., o diafragmă) și de lungimea unde de lumină; b. un sistem de grăuri, de dungi paralele echidistante sau de fente, plasat în fața unei suprafețe lefuite, poate produce o lumină spectrală prin difracție.

R. Genicot (D. S.)

Difuzie -> Dezintricare

Diglosie

în accepția sa cea mai generală, acest termen este un sinonim al bilingvismului*, în sociolingvistic, desemnează mai specific o stare de distribuție funcțională sta-

digresiv

246

247

dipsic

bil între două varietăți ale aceleiași limbi (una considerată „înaltă”, cealaltă „joasă”) în funcție de situațiile și de tipurile de comunicare*. Noțiunea de diglosie se extinde astfel la orice diferență funcțională dintre două limbi, chiar neînrudite. Contrar bilingvismului, care nu privește decât aspectele individuale, o situație de diglosie este întotdeauna însoțită de o diferență statutară între două limbi: diglosia ar apărea deci prin esență în câmpul sociolingvisticii.

D. Peraya (D. S.)

Digresiv (Gîndire —) -* Circumstanțial (Gîndire —)

Digresiv (Gîndire —) -> Gîndire Dihaptic -> Haptic

Dihoptic

Woodworth a desemnat prin acest termen stimulările heterogene care afectează simultan regiunile corespunzătoare celor două retine (antagonism sau rivalitate* bin-ocular). (V. Conflict perceptiv.)

R. Genicot

(D. S.)

Dihorinic

Se spune despre stimulările* olfactive* care afectează diferit cele două nări și despre analiza efectelor lor perceptivă.

M. Richelle

(D. S.)

Dihotic

Se spune despre prezentarea* simultană a stimulărilor* auditive diferite la cele două urechi. Procedeu experimental de ascultare dihotică a fost pus la punct de D. Broad-bent în 1956. Psihologul britanic a avut ideea să prezinte prin cîți (auditive)* două serii diferite de trei cifre la urechea stîngă și respectiv la cea dreaptă, în ritmul a două cifre pe secundă, perfect sincronizat. În loc să înregistreze trei perechi de cifre, subiectul înregistrează informația* separat pentru fiecare ureche. Rezultatele culese au fost foarte importante în formularea teoriei atenției* bazate pe noțiunea de sistem de tratare* a informației cu canal* unic de capacitate limitată și pe noțiunea de filtru*.

Procedeu de ascultare dihotică a devenit foarte răspîndit în psihologia cognitivă*, nu numai în studierea proceselor atenționale, dar și, după lucrările lui O. Ki-mura, în cercetările de neuropsihologie* referitoare la lateralizarea* cerebrală. Astfel informațiile verbale furnizate la urechea dreaptă le domină pe cele care ating urechea stîngă, cum lasă să se înțeleagă dominanța* emisferică stîngă pentru limbaj.

M. Richelle (D. S.)

Dihotomie

Repartizarea a elementelor unui ansamblu în două clase* pe baza prezenței/absenței unui criteriu dat.

Modalitate de răspuns* la un experiment psihologic, un test*, un chestionar*, care se limitează la două posibilități de răspunsuri (da/nu).

În dezvoltarea* cognitivă*, după descrierile furnizate de Piaget, dihotomiile marchează un progres în raport cu colecțiile* figurale, în care elementele sînt adunate după un raport de analogie și care reprezintă regula stadiului* preoperatoriu*. De aici este capabil să furnizeze o dihotomie, copilul nu poate totuși să furnizeze de la început o a doua dihotomie, după un criteriu diferit, apoi o a treia etc. (dihotomiile succesive, d. ex. după talie, apoi după culoare, după grosime, apoi după textura elementelor). Dihotomia reprezintă începutul conduitei de clasificare* care ajunge la clasificare multiplicativă*. .. n. ,, F

M. Richelle

(D. S.)

Dimensiune

Prin analogie cu dimensiunile în spațiu, orice proprietate a unui stimul* pasibil de o cuantificare*: frecvența* și amplitudinea* sînt cele două dimensiuni ale sunetelor pure. Prin extindere, orice proprietate a senzației* care se pretează la cuantificare: înălțimea tonală* și intensitatea* sînt cele două dimensiuni psihologice principale ale senzației auditive. Se folosește și termenul de continuă*.

D

Orice trăsătură* psihologică poate face obiectul unei cuantificări, sau orice scală* construită la care diviziunile pot fi raportate: introversiunea* și extraversiunea* sînt dimensiuni ale personalității*, sau: axa introversiune-extraversiune reprezintă o dimensiune a personalității. M. Richeue

(D. S.)

Diminuare afectiv

Tulburare a dinamicii afective, ce constă într-o diminuare a expresivității comportamentale și subiective a emoțiilor*. Apropiat de indiferența afectivă, ea include în același timp o pierdere de inițiativă și o diminuare a reactivității. A fost descrisă în stările depresive: Galien semnală deja în melancolie o îndepărtare față de lucrurile cele mai dragi. K. Schneider o includea în noțiunea sa de depresie* vitală. Semiologia diminuării afective o domină parțial pe cea a lentorii* depresive.

Același simptom a fost descris în schizofrenie*. E. Kraepelin insistă asupra faptului că, mai mult decât în sfera intelectuală, în sfera afectivă trebuie să căutăm caracteristica demenței* precoce, a cărei inactivitate apare ca fiind semnul dominant. În această patologie, noțiunea de diminuare afectivă se întâlnește cu cea de indiferență și se alătură celor de atimhormie*, deficit și anhedonie*. Aceasta din urmă se distinge totuși prin faptul că nu privește în principiu decât subiectivitatea. Sensibilitatea aceleiași caracteristici emoționale la agoniții dopaminergici în depresie, schizofrenie, ca și în boala Parkinson* duce la avansarea ideii că diminuarea afectivă este o întorsătură transnosografică* a stimulării structurilor dopaminergice și un model al implicării lor în motivație*.

R. Jouvent

(D. S.)

Dinamica grupurilor -> Grup

Dinamometru

Instrument folosit la măsurarea forței* musculare, eventual prevăzută cu un dispozitiv de înregistrare grafică (în acest caz vorbim de dinamograf).

e M. Richelle

(D. S.) Dinorfin -> Opioid endogen

Diplopie -> Anizopie

Dipsic (Comportament —) Setea este unul dintre factorii, dar nu singurul, care provoacă comportamentul de consumare de băutură. Trebuie să distingem comportamentele dipsice provocate de lipsa de apă, de comportamentul spontan de consumare de băutură: amândouă există la animal și la om. Ca pentru orice comportament, acesta din urmă este organizat de creier de la senzația de sete până la conduitele de selecție și ingestie. Menținerea echilibrului apă-săruri minerale și a presiunii osmotice este o necesitate homeostatică*. Apa din organism (70% din masa corporală) este distribuită între un compartiment celular (55% până la 60% din apa totală) și un compartiment extracelular. Pierderea progresivă de apă de către diversele organe (plămâni, traiect urinar și intestinal, piele) atinge cele două compartimente și, dacă ea nu este compensată, provoacă setea. Totuși, în funcție de stările fiziopatologice, deficitul poate fi selectiv de la un compartiment la altul. Pierderea intracelulară și schimbările osmotice care rezultă de aici sunt detectate de celule specializate, și ele deshidratate: osmoreceptorii localizați în hipotalamu-sul* anterior (regiune preoptica). Pierderea extracelulară sau hipovolemie (hemoragie, mari deshidratări), în funcție de importanța compartimentului vascular, declanșează semnale pe de-o parte plecând de la mecanoreceptorii situați în arterele pulmonare și vena cavă, a cărei stimulare este transferată creierului prin nervul vag, sau, pe de altă parte, plecând de la aparate numite juxtaglomerulare ale rinichilor care se eliberează în circulația unui hormon*, angiotensin II, ai cărei receptori sunt situați în organele subforficale circumven-triculare (în afara barierei hematoence-

dipsomanie

Z48

falice). Setea numită spontană este adesea anticipatorie, ea depinde de natura meselor (importanța proteinelor), de ritmurile circa-diene* și de odihnă. Oprirea setei (sățietatea de băutură) depinde de numeroși stimuli retroactivi rezultați din orofaringe și unele regiuni cerebrale precum septumul. Structurile nervoase care controlează și organizează comportamentul dipsic nu sunt suficient cunoscute, cel puțin în regiunile extra-hipotalamice. Aboliția hipotalamusului și regiunilor subtalamice perturbă grav comportamentul dipsic. La nou-născut, mecanismele nervoase ale setei apar mult înaintea exprimării comportamentului dipsic.

M. Le Moal (D. S.)

Dipsomanie

Formă paroxistică de alcoolism*, cu debut brutal, perceput ca o nevoie irepresibilă și continuă până la abrutizare după câteva zile. Ea antrenează tulburări de comportament și prezintă riscul de acte delictuoase și de sinucidere.

Este adesea urmată de o perioadă depresivă și întotdeauna de abținere absolută până la accesul următor. Tratamentul acesteia este deosebit de dificil.

B. Brusset (D. S.)

Directiv -> Convorbire

Disc

Tehnica discului rotativ a fost foarte diversificat folosit în laboratoarele de percepție vizuală. Ea permite între altele, prin fenomenul de fuziune*, să se obțină, fiind variabile proporția sectoarelor negre și albe, plaje de luminozitate* variabilă („griuri” mai mult sau mai puțin închise) sau, fiind variabile sectoarele colorate și albe, plaje mai mult sau mai puțin saturate.

Disc stroboscopic: dispozitiv permițând producerea unui efect de mișcare aparentă* numit stroboscopie*. Un disc negru cu excepția unui sector îngust alb este pus în rotație sub o iluminare intermitentă*, în loc de a percepe, ca într-o situație

banală de fuziune, un disc gri închis, observatorul percepe o mișcare rotativă a sectorului alb, afectat de o viteză care variază în funcție de raportul vitezei de rotație cu frecvența* intermitenței luminoase.

M. Richelle

(D. S.)

Discalculie

Utilizat ca sinonim al acalculiei*, adică al unei tulburări dobândite a operațiilor de calcul. Utilizat și la copil pentru dificultățile de învățare a operațiilor aritmetice.

J.-L. Signoret

(D. S.)

Dischinezie

Literal, mișcări* anormale, calificate și, acum mai rar, mișcări involuntare. Varietatea semiologică a mișcărilor anormale este mare: tremururile sunt caracterizate prin ritmul lor în jurul unei poziții de echilibru; mișcările coreice sunt rapide, variabile, imprevizibile și complexe — le putem apropia mișcările balice brute și de mare amplitudine —, mișcările atetozice sunt mai lente, de tip tîrîre; miocloniile sunt contracții musculare brute și scurte care pot antrena deplasări segmentare; dis-toniile* sunt contracții musculare prelungite aflate la originea mișcărilor de răsucire repetitive sau a posturilor anormale. Toate mișcările anormale precedente apar în „genului” dischinezii. Se tinde totuși să se rezerve denumirea de dischinezii mișcărilor anormale apropiate de mișcările coreice (se spune uneori coreiforme) localizate în zona gurii, de unde numele de diskinezii bucolinguofaciale. Aceste dischinezii survin adesea în timpul sau mai ales după un tratament neuroleptic, de unde și termenul de dischinezii tardive. J.-L. Signoret

(D. S.)

Discontinuitate —> Continuitate

Discordan

În 1912, P. Chaslin a descris grupul demențelor discordante, care adună diferite tablouri psihopatologice considerate pînă

atunci independente care dețineau în jurul unor caracteristici clinice comune: discordanță. Această discordanță trimite la o mișcare observabilă în diferitele componente. În discurs: există - un deficiț în raționalitatea discursului nu există

nici unei axe tematice prOpozițiile

se înclină, nesurx un^du.se ^gii contradicțiilor, antremnc j Q ambivalent * a cu_vintelor; enunuri^ du\$ nu au md 0 deschidere pragmatice conducînd la exprimarea unor absențe. Vide șau urmează un raționament psihic impenetrabil. Componentele elocințiale alJimbajului par să fie alterate: folosirea cuvintelor noi (neologisme), o vătă (paralogism) a regulilor Sintactice 2.

^j^ nu se măgăsește în raport cu

disc sau cu gmdj w ^ Coexistența și expresia smnr^ & două sentimente* contrare (ambivalența portamentului, imprevizibilitatea diferențelor afective con. trastează cu survenirea conduitelor afective explozive, banjdoxale (însurî motivate acte auto sau heteroagresive de neîncredere);

V" cî"??! Promotor: dizarmonia mis-cărilor discordanță, „, „, „. cantului o impresie de neîndemnare, înd^ . ... >., . _

, ^cizie. Mișcările pot fi parazitare de exprimare. . . . , .r

, , K ^marii motorii involuntare care deformează k » - . . .

^, supraîncărcare sau înlocuiesc expresiile normale în cel mai

înalt grad, în catatonie, are joc quadratic totală a în. at1Vei motorii Termenul de discordanță mai este încă luat astăzi nău așeză calificarea re. grupam simptome de pchas. e lui de bdi care

l

lin în desemnarea lacautatsa

^, le adună sub termenul de demență discordantă [^ .

hebefrenia, detK . . . , - ,

lienă paranoidă (caracterizat printr-un ^ .^^ produs J&

rece) și demență discordantă verbală (de finită printr-o producție dg ,im în (o_ tahtate în^

; M.-C.Hardy-Bayle (D. S.)

Discriminare

Proces prin care un subiect efectuează o distincție între stimuli* sau obiecte; realizare a acestui proces. Procedur experimental pus în acțiune pentru ca acest proces să se manifeste: încercare de discriminare. Instalarea unei discriminări presupune controlul răspunsurilor discriminative* prin stimuli discriminativi. Trambulina* lui K. Lashley este unul dintre numeroasele dispozitive clasice pentru studierea discriminării vizuale. Principiul general pentru stabilirea unei discriminări constă în întărirea răspunsurilor la un stimul numit pozitiv și în neîntărirea la un stimul negativ. Răspunsurile produse mai întâi prin generalizare* la stimulul negativ sînt supuse stingerii*. Discriminarea se sprijină întâi de toate, evident, pe capacitățile discriminative ale subiectului în modalitatea sau modalitățile* senzoriale în discuție. Ea trimite prin aceasta la psihofizica* pragurilor diferențiale*. Dar pune în joc, în plus, asocierea stimulilor cu consecințele pozitive sau negative, asociere care iese din învățare* și de mecanismele cognitive* (v. învățare* și eroare).

În psihologia socială, termenul desemnează atitudinile și conduitele deosebite pe care un individ sau un grup le manifestă față de un alt individ sau grup, cel mai adesea pe baza caracterelor atribuite de prejudecată* decât reparate obiectiv.

M. Richelle (D. S.)

Discriminativ

Referitor la o discriminare*. Care implică o discriminare: învățare* discriminativă. Care atestă o discriminare: răspuns* sau reacție* discriminativă. Care controlează o discriminare: stimul* discriminativ. În cadrul condițiilor* pavloviene*, un Stimul Discriminativ (SD) pozitiv este un Stimul Condiționat* (SC) asociat Stimulului Necondiționat* (SN); un SD negativ este un SC care nu este asociat unui SN și în consecință sfârșete prin a nu mai provoca răspunsuri condiționate.

discurs

250

În terminologia condițiilor operante*, stimulul discriminativ nu declanșează, strict vorbind, răspunsurile; el nu este decât un eveniment în prezența căruia răspunsurile vor fi întărite sau un program anume de întărire* va intra în vigoare. Multe din programele imaginat și explorate de către experimenterii nu prezintă nici un stimul discriminativ, ceea ce subliniază în același timp prioritatea relației dintre răspuns și întărire și atestă o condiționare operantă nu se întoarce în schema stimul-răspuns, în ciuda unei neînțelegeri persistente.

M. Richelle (D. s.)

Discurs

Spre deosebire de textul* abstract*, discursul este concret, produs într-o situație dată într-o realitate complexă de determinări sociale, ideologice, psihologice. El trebuie deci abordat nu numai dintr-un punct de vedere lingvistic, dar și sub aspect istoric, sociologic, psihologic, psihanalitic sau hermeneutic. Spre deosebire de tipurile de texte sau secvențe* textuale (v. Narativ, Descriere, Argumentare) discursul trebuie văzut în legătură cu instituțiile în care apare. Vom vorbi astfel de discursuri religioase, juridice, jurnalistice, publicitare, literare, politice, științifice, didactice etc. Acestor mari categorii vin să li se adauge și genurile discursului: parabolă, homilie, hagiografie, rugăciune, cântice etc. pentru discursul religios; editorial, fapt divers, reportaj, interviu etc. pentru discursul jurnalist; articol de lege, pledoarie etc. pentru cel juridic; poezie, teatru, roman, nuvel, eseu, cu subgenurile lor (sonet, baladă, dar și comedie, tragedie etc), pentru discursul literar. O clasificare a genurilor și subgenurilor discursului este dificil de realizat din cauza variațiilor istorice la care acestea au fost (și sînt încă) supuse. Deși mult mai schimbătoare și mai suple decât categoriile gramaticale* ale limbii, aceste genuri nu au din această cauză, pentru subiectul vorbitor, o valoare normativă mai mică.

J.-M. Adam

(D. S.)

Discuție de grup

Proces social în care un grup de subiecți este încercat să discute o problemă și să ia o decizie sau să ajungă la o soluție. Aceste situații sociale sînt folosite (mai ales în cazul grupurilor fără lider* desemnat) sub numele de test de grup pentru evaluarea competențelor sociale ale indivizilor. Discuțiile de grup reprezintă și un mijloc de stimulare a creativității* individuale și de facilitare a schimbării de atitudine a indivizilor, ca și a adeziunii lor la deciziile luate în comun.

C. Levy-Leboyer (D. s.)

Dislexie

Dificultate specifică achiziției lecturii*, dislexia se manifestă prin frecvență și persistență a erorilor, incomprehenziunilor, erorilor, inversiunilor de silabe, confuziilor de litere, mutărilor de cuvinte, greșelilor de limbaj scris, care vor persista adesea pînă la învățarea ortografiei, toate acestea în ciuda unui nivel intelectual normal. Aceste anomalii în achiziționarea automatismelor lexicale și grafice rămîn într-un anumit sens necunoscute. Deși dezordinile afective sînt reținute de mult timp de numeroși autori

(o mai mare frecvență a dezordinilor afective, cel mai adesea de tip nevrotic, fiind constatate la dislexici în raport cu populațiile-martori sau de control), unii consideră că, chiar dacă ele există, aceste dezordini afective sînt secundare unei dezordini de tip constituțional în favoarea căreia putem reține caracterul familial al cazurilor de dislexie, frecvența mai mare (oricare ar fi studiile) la băieți în fine unele elemente neurofiziologice. Totuși rămîne de vădit dacă este vorba de transmiterea ereditară a unei incapacități particulare de percepere a lecturii sau dacă corespunde unor tulburări familiale mai generale privind limbajul sau organizarea cognitivă. În fața acestor puncte de vedere diferite, un mare număr de clinicieni actuali încearcă să rezolve această problemă fie scindînd dislexia în două grupe de patologii diferite, fie considerînd dislexia o

251

disonanță cognitivă

dezordine plurifactorială. În practică, asocierea unei reeducări ortofonice* și a unei psihoterapii este metoda terapeutică preconizată numai dacă nu există vreo tulburare afectivă care trebuie cercetată cu grijă. A. Braconnier

(D. S.)

Dismorfofobie -> Somatoform

Disocialitate

Tulburări de socializare. Disocialitatea unui individ rezultă din slăbirea procesului de socializare* prin lipsă de anclisă* socială, absență de referenți de identitate, insuficiență de articulare complementară a rolului social. Ea poate găsi un refugiu temporar în grupurile de marginalizați. Se atenuează și dispare odată cu schimbarea mediului de viață și cu sprijinul activ al unei încadrări psihosociale și educative. Dysocialitatea privește realizarea unui proces de desocializare* sociopatic marcat de conduite de ruptură și transgresiune care au un caracter vindicativ, distructiv și agresiv, a cărui tonalitate este net antisocială, iar registrul de expresie mai mult individual decît de grup.

(D. S.)

Disociere

Termenul de disociere a fost creat de E. Bleuler pentru desemnarea fenomenului morbid în acțiune, în ansamblul grupului schizofreniilor*. Cu acest titlu, prezența sa în plan clinic era indispensabilă diagnosticării schizofreniei, a cărei explicație patogenetică o reprezenta. Termenul de disociere desemnează ruptura unității psihice, aceasta vechind, pentru subiectul* normal, la integrarea armonioasă a diferitelor câmpuri constitutive ale personalității*: afect*, gândire*, comportament*. La schizofrenie, această integrare nu mai există nici între diferitele câmpuri (afectul nu mai corespunde gândirii emise, gândirea nu mai corespunde comportamentului realizat), nici chiar în interiorul fiecăruia dintre aceste câmpuri, armonia afectivă este ruptă și afectele absente sau imprevizibile, comportamentul motor este dizarmonic, iar gândirea se dislocă, nemai-urmînd legile planificării care i-ar asigura coerența și unitatea.

Ca proces intern, el rămîne neobservat. Observatorul va putea să tragă o concluzie asupra existenței sale din comportamentul observabil al bolnavului. Acestui nivel de descriere clinică îi corespunde discordanța. Acești doi termeni, echivalenți, califică un același fenomen morbid, disocierea dintr-un punct de vedere patogenetic, discordanța din punct de vedere al observației.

De cîțiva ani, se asistă la tentative de fragmentare a schizofreniei. Din această cauză specificitatea disocierii, pe care se sprijineau limitele descriptive ale acestei boli, a fost repusă în discuție. Sprijinindu-se pe tulburările de limbaj și de gândire, considerate a exprima direct tulburarea disociativă, autorii au conchis în legătură cu nonspecificitatea acestui fenomen care, după ei, se întîlnește în multe alte stări psihopatologice, mai ales în stări maniacale-

M.-C. Hardy-Bayle

(D. S.)

Disonanță cognitivă

Concept folosit de L. Festinger în 1957, pentru desemnarea stărilor de tensiune create de contradicția dintre diferitele cogniții, adică diferitele cunoștințe, opinii* sau credințe* referitoare la mediul social, la mediul fizic sau la propriile sentimente* și conduite*. Ipotezele fundamentale ale teoriei sînt:

1. există o nevoie de consonanță care dă naștere unor presiuni ce tind să reducă sau să evite creșterea disonanței;
2. pentru rezolvarea tensiunii, individul poate modifica anumite cogniții adugîndu-le altele noi sau poate să-i modifice comportamentul.

Această teorie, al cărei fundament motivațional a fost puternic criticat, a stimulat numeroase cercetări în legătură cu fenomenele la fel de variate ca și schimbările disortografice

252

de atitudine*, formarea impresiilor sau relațiilor interpersonale.

F. Askevis-Leherpeux

(D. S.)

Disortografie

Perturbari ale ortografiei, oricare le-ar fi originea. Ar trebui să fie rezervat dificultăților de învățare a ortografiei, observate la copii și frecvent asociate dislexiei* de evoluție. Utilizată însă și pentru tulburări dobândite de ortografie, fie că e vorba de agrafie*, amnezie* semantică sau de un sindrom demențial. T T _.

J.-L. Signoret

(D. S.)

Dispareunie -> Frigiditate

Disparitate retiniana

Proiecție în puncte diferite ale retinei a unui stimul* vizual. În vederea binoculară, același obiect nu se proiectează în puncte corespondente ale retinei unui ochi și a celuilalt. Un caz particular îl reprezintă disparitatea de fixare datorată unei sub- sau supraconvergențe a ochiului. Acest fenomen se situează între fuziune* binoculară și diplopie*.

• v v

” → .
R. Genwot

(D. S.)

Disperare învățat

Unul dintre modelele* animale ale depresiei* imaginat de R. Porsolt în 1977 pentru studierea efectelor antidepressoarelor. Dacă oarecii și obolanii sînt obligați să înoate într-un spațiu închis, ei adoptă, după un anumit timp de tentative de sustragere*, o stare de imobilitate. La încercările următoare, imobilitatea intervine din ce în ce mai rapid. Această stare a fost numită de autor behavioural despair (disperare învățată). Ipoteza este că animalele „își pierd speranța” de a mai scăpa și abandonează orice tentativă în acest sens. Acest test a fost apropiat de testul de „resemnare învățată*” {learned helplessness) al lui M. Seligman.

Cea mai mare parte a antidepressoarelor, electroocurile, deprivarea de somn* cu mișcări oculare rapide întârzie survenirea

imobilității, într-o manieră semnificativ corelată cu eficacitatea lor clinică. Specificitatea acestui test a fost totuși criticată. Astfel, unele antidepressoare acționează asupra oarecilor, dar nu și asupra obolanului. De altfel, numeroase substanțe nonantidepressive, cum ar fi stimulentele, convulsivantele, substanțele antico-linergice, opiaceele, au un efect similar asupra imobilității. , - -

O. Fontaine

(D. S.)

Dispersie

Noiunea intuitivă de dispersie, pentru un protocol* sau o distribuție* numerică, este familiară: după cum observăm apar foarte îndepărtate sau, din contră, foarte apropiate unele de altele, le declarăm „foarte dispersate” sau „puțin dispersate”. Noiunea intuitivă de dispersie este formalizată în termenii de indice de dispersie. Cu cât valoarea indicelui este mai ridicată, cu atât protocolul (sau distribuția) este declarat dispersat. Această formalizare se poate face în diverse feluri, dar orice indice de dispersie va satisface proprietatea de pozitivitate: un indice de dispersie este un număr pozitiv, nul dacă și numai dacă observăm toate aceleași valori (protocol constant sau distribuție exactă). Caracteristicile de dispersie cele mai răspândite sînt abaterea intercuartilă și abaterea-tip. Abaterea intercuartilă este distanța între primul și al treilea cuartilă*. Varianta* este media pătratelor abaterilor de la medie*, iar abaterea-tip este rădăcina pătrată a variantei.

P, Bonnet și H. Rouanet

(D. S.)

Displastic —> Constituție Display -> Parad

Dispozitiv înscut de achiziție -> Language Acquisition Device

Dispoziție perversă polimorfă -> Pervers

Dispraxie —> Apraxie

253

distorsiune

Distan

H. Hediger a atras atenția asupra faptului că un animal menține întotdeauna fața de un dușman sau un prădător potențial o distanță la limita care îl scutură sau fuge. Această distanță are variații după specii și în funcție de experiența pe care subiectul o are în legătură cu teama sa; ea poate fi foarte redusă în rezervații, unde animalele nu sînt vîinate, și ajunge la zero în grădinițele zoologice. Distanța interindividuală este o noțiune care se aplică relațiilor intraspecifice; la vertebrate, mai ales la cea mai

mare parte a p s rilor i la numeroase mamifere, un individ men ine în jurul lui o zon de securitate în afara c reia apropierea unui congener provoac o reac ie de ameninare defensiv sau de evitare*. Aceast distan interindividual variaza în func ie de sex i anotimp: în perioada de reproducere, intoleran a intraspecific cre te i agresivitatea teritorial a momentului îi fixeaz limitele. În timpul copula iei, fiecare mascul sau femel trebuie s - i elimine prin parade* fie agresivitatea, fie teama. Mi c ri postcopulatorii defuleaz apoi tensiunea n scut din scurta apropiere în afara distan ei interindividuale. Numeroase nevertebrate, unii pe ti i anumite mamifere (roz toare, porcine) nu prezint acest comportament de distan i i i înmul esc, din contr , contactele corporale (animale de contact sau animale de distan). În psihologia uman , se vorbe te curent de distan a interpersonal pentru desemnarea fenomenelor analoage, dar amplu modulate de cultur . Se poate, o dat cu Hali, distinge distan a intim , distan a personal (indivizii r mân la distan a de un bra unii de ceilal i), distan a social (auto-rizînd interac iunea vocal normal) i distan a public .

J.-C. Ruwet (D. S.)

Distan social

Invers propor ional cu gradul de intimitate acceptat s fie împ rt it cu al i indivizi, distan a social se m soar prin distan a pe care dorim s o punem între sine i altul.

E. S. Bogardus a propus primul un instrument construit dup un model cvasiierar-hic* i permi înd evaluarea distan ei inter-etnice pe baza elementelor acceptate într-o list ordonat de enun uri mergînd de la „a interzice altuia s intre în ara sa” pîn la „a-1 accepta ca membru al familiei sale”. F. Askevis-Leherpeux

(D. S.)

Distimie

Tulburare a st rii de spirit*, de evolu ie cronic , marcat de predominarea sentimentelor depressive (triste e, anhedonie, pierderea interesului, sentimente de in-adekvare). Efectul acestor tulbur ri asupra func ion rii sociale le deosebe te de fluctua iile normale ale st rii de spirit. Totu i, intensitatea lor este insuficient pentru a se stabili diagnosticul de stare depresiv . Survenirea frecvent a acestei tulbur ri la adultul tîn r i permanen a ei au determinat calificarea de personalitate* sau nevroz depresiv . Poate succeda i unei st ri depressive, punînd problema croniciz rii acestei st ri.

M.-C. Hardy-Bayle

(D. S.)

Distonie

Mi c ri* lente i involuntare ce conduc la pozi ii anormale tranzitorii sau durabile, asociate unor r suciri i mi c ri rapide regulate sau nu. Etiologiile sînt numeroase: unele forme sînt de origine genetic , altele rezult din sindroamele neuropsihiatrice mai largi sau din bolile degenerative.

M. Le Moal (D. S.)

Distorsiune

Abera ie a unui sistem optic care deformeaz un obiect. Dimensiunile imaginii unui obiect nu sînt conforme cu cele ale obiectului propriu-zis. Aceast deformare aparent se datoreaz fie unui defect optic (anizeiconie), fie caracteristicilor sistemului (precum lentila cilindric), sau i ac-

distractor

254

255

docimologie

iunii unui factor de cîmp (anumite iluzii*,

efecte consecutive*). „ — .

R. Genicot

(D. S.)

Distractor

într-o sarcin de mobilizare a aten iei* subiectului, orice stimul* str in de stimulul- int * i susceptibil s altereze performan a*. Recurgerea la distractori reprezint în psihologia cognitiv * un mijloc indirect de inferare în leg tur cu independen a (relativ) a celor dou procese* de prelucrare a informa iei* care se deruleaz paralel. Efectul mai mult sau mai pu în perturbator al distractorilor este în func ie de numero i factori, mai ales de nivelul de automatizare* a sarcinii în curs i de gradul de similaritate între stimulul distractor i

M. Richelle (D. s.)

Distribuit

Se spune despre o înv are* repartizat în timp, spre deosebire de înv area comasat *. Fie c este vorba de înv area motorie sau de memorare la om, de înv are la animal, înv rile distribuite sînt (de

altfel una peste alta egale) mai solide decât învârșirile comasate, înfățișându-se totuși ca intervalele între fazele succesive ale învârșirii să nu fie exagerat de lungi, caz în care apar efectele de uitare. Atenție distribuită : v. Atenție.

(V. Funcție distribuită .)

M. Richelle

(D. S.)

Distribuit (Funcție —) -> Funcție distribuită

Distribuție

Tablou care face să corespundă fiecărei valori a unei variabile fie numărul de observații culese (distribuție de efective), fie proporția de observații culese (distribuție de frecvențe).

O distribuție numerică are caracteristici de centralitate*, de dispersie* și de formă. Printre distribuțiile numerice, se disting distribuțiile discrete (ale căror valori sînt separate de intervale) și distribuțiile continue. Dintre distribuțiile discrete clasice vom menționa distribuția binomială, distribuția hipergeometrică, distribuția lui Poisson. Printre distribuțiile continue clasice, se enumără distribuția normală, distribuția chi-ptrat*.

P. Bonnet și H. Rouanet

(D. S.)

D

Distribuție normală

buție —)

Normal (Distri-

Distribuționalism

Teoria limbajului* și metode de descriere a limbilor care a apărut în Statele Unite, sub influența lui L. Bloomfield, în 1933, într-un context marcat de necesitatea studierii numeroaselor limbi amerindiene și pornind de la orientările psihologiei behavioriste*, care implică studierea comportamentelor* umane (deci a evenimentelor de limbă) fără recurgerea la introspecție* și limitînd apelul la semnificație*. Este vorba de reparația, cu ajutorul substituirilor, a distribuției unei unități lingvistice*, adică a ansamblului de medii înconjurătoare în care este înfățișat în corpus*, a reuniunii de enunțuri produse de locutorii limbii și ale căror reprezentativitate și omogenitate trebuie asigurate. Analiza distribuțională oferă perspectiva asupra diferitelor niveluri ale limbii (foneme*, morfeme*, sintagme*), iar analiza în constituenți imediați* permite degajarea ierarhiei acestor unități și obținerea claselor distribuționale (v. Categorie gramaticale). Extinsă la enunțuri lungi, analiza distribuțională a permis dezvoltarea analizei discursului*.

J.-L. Chiss

(D. S.)

Divergent (Gîndire —) -> Gîndire

Diviziune a muncii

După teoria marxistă, conceptul de diviziune a muncii explică separarea rolurilor economice în muncă industrială și comercială, și muncă agricolă, ca și în muncă materială și intelectuală. Dezvoltarea societăților industriale a instaurat o separare a funcțiilor de studiere și concepție și a celor de execuție adesea foarte fracționată, ilustrate de taylorism. Astăzi, repartizarea posturilor-mănuși este aceea care permite cooperarea dintre diferite posturi (munca în echipe integrate, flexibilitatea și polivalența oamenilor, adaptarea rapidă la mașini), și reprezintă forma fundamentală a diviziunii muncii.

P. Lidvan

(D. S.)

Dizarmonic

Termen care, luat în sens general, exprimă decalajul tranzitoriu dintre diferitele sectoare aflate în joc în dezvoltarea* copilului. Mai precis:

1. adjectiv folosit pentru explicarea, în debilitățile* și deficiențele* mentale, a variației posibile în cadrul tulburărilor complexe care reprezintă insuficiența intelectuală, tulburările de personalitate și tulburările instrumentale. Această dizarmonie se poate concepe dintr-o perspectivă statică: debilitatea dizarmonică, sau dintr-una dinamică: deficiența dizarmonică în care locul fiecăruia dintre aceste elemente se poate modifica în funcție de evoluție. Dizarmonia evolutivă subliniază, alături de tendința puternică la gîndirea simbolică, importanța dificultăților din viața afectivă și relațională;
2. termen utilizat în legătură cu anumite tulburări de adolescență, pentru caracterizarea insuficiențelor grave ale procesului de simbolizare (dispraxie, disgnozie, dis-cronie) la adolescenții nedeabili, dar psihopați. Referința psihopatologică este fie aceea a sechelelor de carență* afectivă precoce, fie cea a unui proces depresiv contemporan cu tulburările.

A. Braconnier

(D. S.)

Dizarmonie cognitiv

Tulburări de inteligență reprezentând un sindrom cognitiv grav, descoperit și conceptualizat de B. Gibello (1984) dintr-o perspectivă care integrează psihanaliza și psihologia piagetiană a structurilor operatorii*. Acest sindrom prezintă:

1. un amestec, în proporții variabile, de tulburări discronice, dispraxice și disgnozice;
2. grave anomalii ale structurilor operatorii, marcate în principal de un număr ridicat de decalaje* orizontale și chiar verticale la Scala de gândire logică a lui Longeot;
3. în consecință, tulburări importante ale învățării (nivelul colar nu-1 depășește deloc pe cel al CM1);
4. (mai ales în forma psihopatică, descoperită prima dată) o atitudine de refuz* al dificultății de a înțelege, cu tendința de a trăie ecurile de tip persecutiv, ceea ce antrenează adesea o respingere efectivă din partea autorității. Sindromul de dizarmonie cognitiv patologic se regăsește și în psihozele infantile*, și în diverse forme de dizarmonie de evoluție, ca și în urmările traumatismelor craniene*. Împreună cu sindromul mai recent descoperit, de întârziere în organizarea raționamentului*, el reprezintă grupul tulburărilor de inteligență prin anomalie a conținutului gândirii, în care B. Gibello distinge atât tulburări de nivel intelectual (debilitate sau bonificații), cât și tulburări intelectuale funcționale în care întreg conținutul gândirii este prezent și intact, dar nu utilizat sau prost utilizat de către subiect din cauza conflictelor* nevrotice.

J.-M. Pe tot

(D. S.)

• Gibello B. (1984), *L'Enfant à l'intelligence troublee*, Le Centurion, Paris.

Doamna de Fay —> Desen (Test al —)

Docimologie

Termenul introdus de H. Pieron pentru a desemna tipul de obiect este studiul sistematic al examenelor*, mai ales al sistemelor de notare*, și al comportamentului examinatorilor și examinării lor. În examenele scrise tradiționale și mai cu seamă în examenele orale, divergența notelor* între corectori, cunoscută ca fiind la fel de competenți, și lipsa de fidelitate* a notelor aceluiași corector sînt considerabile.

doi

Principali factori care afectează notarea sînt oboseala evaluatorilor, stereotipia (cunoașterea rezultatelor anterioare ale elevului influențează examinarea), efectul de halo* (influența exercitată de aparența fizică, de urină verbală a elevului, de reputația familială), efectul de ordine a corecturilor (după o lucrare strălucitoare, una medie este subestimată), efectul de contrast. Lipsa de validitate a conținutului este și ea frecventă: un număr insuficient de întrebări nu permite o explorare generală a materiei și, în plus, paleta comportamentală nu este acoperită (d. ex. prea multe întrebări de memorie sau de aplicare stereotipe și prea puține întrebări care se pun în joc procese cognitive superioare: analiză, sinteză, evaluare). În general, profesorii își clasifică corect elevii, dar ei tind inconștient să exagereze diferențele dintre aceștia, mai ales pentru a obține grosso modo de la an la an aceeași distribuție a notelor de reușită de eșec (legea lui Posthumus). Fie că este vorba de examinare internă sau externă, cea mai bună soluție rămîne recurgerea, cel puțin parțial, la teste obiective, alcătuite după toate regulile artei și, pe cât posibil, corectate automatizat. Tehnicile de armonizare a notelor între examinatori sau între coli ating astăzi un grad ridicat de precizie. Armonizarea se face fie plecîndu-se de la compararea directă a notelor atribuite de diverși membri ai unui juriu, fie prin referirea la aceeași încercare standardizată de validitate, dovedită a fi suportată de ansamblul populației interesate. G. De Landsheere

(D. S.)

Doi

Unitate de intensitate* a senzației* cutanate dureroase, care intervine în alcătuirea unei scale* de senzație a sensibilității ter-

mlce-

M. Richelle

(D. S.)

Mai desemnează, în limbaj juridic, orice manevră frauduloasă utilizată pentru a încheia una dintre părți în stabilirea unui

256

contract; un doi din viciu de consimțământ anulează acest contract. În general, doi înseamnă: în interesul părții. Conduitele doloze sînt amprente de malignitate.

./ Selosse

(D. S.)

Doliu -> Travaliiu al doliului

Dominan

Dominanța se referă la un mod de comportare interpersonal care permite obținerea obiectelor dorite

(simbolice sau nu) și punerea pe poziții de forță în competiții*, în psihologia socială, când nu este asimilat cu o structură apropiată de ascendență*, dominația se referă la apartenența la grupuri dominante în raporturile de dominație intergrupuri (raporturi profesionale sau de clasă, raporturi intersexe). Dominația se bazează în acest caz pe structuri formale, pe bariere intercategoriale și pe norme impuse de grupuri dominante.

ERSOC

în etologie*, dominația se referă la situația privilegiată pe care și-o arogă în raport cu indivizii dominați (v. Supunere) un animal de rang ridicat într-o ierarhie* socială, într-o ierarhie lineară, animalul A de nivelul cel mai ridicat își domină pe toți ceilalți, în timp ce individul inferior W nu domină pe nici unul. În ierarhia trian-gulară, A îl domină pe B care îl domină pe G care îl poate domina pe A. Dominația se instalează prin scurte interacțiuni interindividuale de amenințare-evitare*, neprejudiciabile pentru dominat și sunt înalt ritualizate*. Dominația conferă avantaje: primul accesul la hrană și la vizuină pentru odihnă; prioritate, vezi monopol, a accesului la femelele fecunde. Ea comportă responsabilități: conduita grupului, apărare contra prădătorilor*. De aceea noii de dominație am prefera să-i asociem astăzi pe aceea de funcție, decât pe cea de superioritate. Poziția dominantă trebuie să fie apăsătoare de atitudine simbolică față de membrii grupului în sine și evoluția și schimbările de statut se operează în general cu blândețe.

257

dorin

Tensiunea este mai puternică în caz de contestare sau evitări, după boală sau război, a dominantului sau de înlocuire după moartea sa. Relațiile de dominație sunt complexe în măsura în care, în societățile de mamifer de exemplu, legăturile filiale și de rudenie se mențin și în care statutul tânărului este influențat de poziția ierarhică a mamei sale și de interesul pe care dominantul îl are pentru aceasta. Se formează clanuri prin rudenie și coaliții. Poziția fiecăruia depinde astfel de nașterea, de forță, de personalitatea sa și de istoria personală în cursul socializării sale. Aceste aspecte ale raporturilor de dominație se extind la specia umană, la care ele se armonizează totuși cu toate strategiile elaborate în cadrul diverselor culturi și care folosesc adesea instrumente exterioare persoanei, ca banul, sau construcții simbolice, cum ar fi ideologiile politice și religioase.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Dominație

Orice relație interindividuală disimetrică, stabilită pe resurse inegale ale partenerilor sau care se exercită în cursul presiunilor, obligațiilor și sancțiunilor ce obligă la supunere, caracterizează un raport de dominație. Dominația poate fi legitimată și raportată la un statut de autoritate, de competență sau de prestigiu. Ea poate antrena efecte diferite după caracterul său public sau privat și după modalitățile coercitive pe care le utilizează. Legat de un statut de autoritate instituționalizat, ea poate conduce la o supunere nemsurată. În raporturile interpersonale, dominația poate fi cunoscută în masochism sau suportat în ură*, violență și agresiune* într-un tip de raport satisfăcut prin înfrângerea altuia.

./ S. S. S.

(D. S.)

Dopamină

Neurotransmițător* care aparține familiei chimice a monoaminelor și în special a catecolaminelor ce regroupează mai ales noradrenalina* și adrenalina*. Neuronii* cu dopamină sunt prezenți în sistemul nervos* periferic (peretele vaselor, ganglioni, glosus carotidian) și în sistemul nervos central, în creier și-au numărat 17 nuclee catecolaminergice diferite pentru dopamină. Aceste nuclee sunt de obicei grupate în neuroni cu axoni lungi ca cei ai sistemului mezostriat și ai celui mezocorticolimbic, neuroni cu axoni medii ca cei ai sistemului tuberohipofizar, și neuroni cu axoni scurți ca acei ai sistemului retinarian. Rolul funcțional al acestor nuclee este diferit. Sistemul tuberohipofizar inhibă eliberarea de prolactină pentru hipofiza* anterioară. Sistemul mezostriat reglează reflexele posturale* și coordonarea motorie*; degenerescența sa se află la originea principalelor simptome ale bolii Parkinson*. Sistemul mezocorticolimbic este implicat în numeroase procese cognitive* și de învățare*. Ca orice neurotransmițător, rolul său funcțional depinde de regiunea cerebrală pe care o modulează și cea mai mare parte a regiunilor cerebrale (corticale și subcorticale) sunt modulate de dopamină. Neuronul cu dopamină este activat de substanțe toxicomanogene precum amfetamina, cocaina, opiaceele*, nicotina, alcoolul*, iar transmiterea dopaminergică este blocată de molecule numite neuroleptice*, utilizate în tratarea psihozelor schizofrenice*. Implicarea directă și indirectă a receptorilor pe care o formează acești neuroni cu dopamină în reglarea comportamentului și de gândire este demonstrată de multe lucrări experimentale și clinice.

H. Simon

(D. S.)

Dorin

Termenul dorin a fost reinventat pentru a exprima, în limbajul psihanalitic francez, termenul german Wunsch, care înseamnă este departe de a-i corespunde cu exactitate. Bazat pe dezvoltarea dorinței inconștiente, psihanaliza repune în discuție definiția clasică a dorinței ca tendință însoțită de conștiință*. S. Freud i-a elaborat în cadrul psihologiei visului* teoria dorinței.

D

double bind

258

Condițiile posibilității formării dorinței sunt create în cursul trăirii de satisfacere*. Aceasta are loc atunci când excitația provenind dintr-o trebuință* interioară este satisfăcută de obținerea obiectului specific. S. Freud ia exemplul nou-născutului înfometat care își primește hrana: un element esențial al acestei experiențe îl reprezintă apariția unei anumite percepții (hrana, în exemplul ales), a cărei imagine mnezică va rămâne asociată cu urma* mnezică a excitației produse de trebuință. De îndată ce trebuința va fi reprezentată, va avea loc, datorită relației stabilite, declanșarea unei impulsii psihice care va investi din nou imaginea mnezică a acestei percepții în memorie și va provoca iarși percepția, adică va restitui situația primei satisfaceri. O astfel de mișcare este numită dorință; reapariția percepției înseamnă îndeplinirea dorinței. Dorința inconștientă este deci definită ca vizând la originea o repetare halucinatorie* a unei percepții anterior asociate cu satisfacerea, ceea ce explică tendința ei de a se manifesta în vis sau în fantasmă*.

J.-M. Petot

(D. S.)

Double bind

Termenul introdus de G. Bateson în 1956 și tradus în franceză prin dublu constrânge-re, dublu legătură sau dublu obstacol. El

desemnează situația în care un individ sau un grup este supus la două cerințe contradictorii, în așa fel încât supunerea față de una antrenează încălcarea celei de-a doua. Structura logică a dublelor legături este aceea a paradoxurilor, dar deschiderea lor pragmatic se bazează pe faptul că ele sunt impuse de o persoană sau de un grup care dispune de puterea de a constrânge și de a interzice concretizarea caracterului vicios din punct de vedere logic al injoncțiunii. Școala de la Palo-Alto a atras atenția asupra frecvenței dublelor legături în „familii cu tranșacții schizofrenice”, dar fenomenul depășește cu mult patologia. Hipnoterapia ericksoniană și terapiile sistemice ale familiei* apelează la duble legături terapeutice care funcționează ca niște contrapadoxuri.

J.-M. Petot

(D. S.)

Doxometrie

Ansamblul metodelor de identificare și de măsurare* a opiniilor* unei populații determinate, tehnica cea mai răspândită fiind aceea a „sondajelor statistice”. În timp ce în folosirea curentă noțiunea de opinie se raportează exclusiv la „doxa” (adică la elementele de credință*, adevăr sau certitudine), ea capătă un sens mult mai larg în cadrul doxometriei: aici desemnează și diversele date mai obiective care pot constitui preocuparea unui sondaj (intenții de vot, obiceiuri comportamentale, obiecte posesate, nivel de viață etc).

J.-P. Bronckart

(D. S.)

Dramatizare

Legată de intensitatea emoțională și auxiliar traumatică a unor accidente sau evenimente care au perturbat echilibrul unei situații sau al unui subiect, dramatizarea va pune în scenă repercusiunile lor la nivel personal, recurgând la simbolizări diverse care opun dorința de viață destinului nefast. Stilizarea dramatizării poate fi inspirată din scheme culturale și în mod deosebit pus în evidență în clinica etnopsihiatrică. Dar ea depinde și de structura specifică anumitor personalități (isterice, masochiste), care îi va da un caracter spectaculos sau o va înscrie printre manifestările melancolice sau de factură persecu-

J. Selosse (D. S.)

Dram

Orice eveniment care creează un exces de excitație al căruia sunet antrenează un puternic dezechilibru și plasează subiectul* în fața limitelor potențialului său adaptativ reprezintă pentru el o dramă. Din cauza acestei confruntări la limită care dă o valoare existențială dramei, individul poate manifesta treceri defensive la act*. Dintr-o perspectivă fenomenologică, se pot dis-

259

drog

tinge drama suportat în fața creia individul se întrece pe sine (reacție eroică) sau se epuizează (renunțare) și drama acțiune în fața reprezentării unui destin bulversat de o răscurinare a sistemelor adaptative (d. ex. trăsătură în dragoste), fapt care dă o dimensiune tragică în trecerea la act. Situat în raport cu sindromul general de adaptare, drama corespunde unui stres acut care antrenează fie un răsunet de supraviețuire, fie o disperare.

/ J. Selosse (D. S.)

Dresaj -> Shaping

Drive

Termenul englezesc al cărui câmp semantic nu acoperă desigur sensurile cuvintelor franceze ce îl traduc în mod normal (trebuință, motiv, stare motivațională, tendință), ceea ce explică faptul că psihologii francofoni au recurs la el ca atare. Poate că nu-și datorează succesul împrumutului său din alte limbi, ci accepțiilor multiple și adesea prost precizate pe care le capătă chiar și la psihologii anglofoni. Într-una dintre aceste accepții, drive se referă la o stare a organismului, legată de fluctuații identificabile ale variabilelor fiziologice, și care îl face pe acesta receptiv la anumite stimuli sau îl angajează în unele activități. El va desemna la fel de bine o stare de privare alimentară, ca și o stare emoțională (se vede că termenul trebuință nu este aici satisfăcător); o trebuință biologică primară, ca foamea sau setea, ca și o „trebuință” dobândită: astfel frica declanșată de un stimul asociat unui eveniment aversiv într-o condiționare de evitare are statut de drive dobândit, motivând subiectul la furnizarea unui răsunet de evitare, antrenând o reducere de drive, după teoria celor doi factori.

M. Richelle

(D. S.)

Drog

Conform accepției franceze, substanțele având proprietăți farmacologice deosebite în măsura în care ea antrenează o toleranță și

o dependență, în general o toxicomanie. Traducerea și folosirea cuvântului anglo-saxon drug este improprie: acest ultim termen corespunde oricărei substanțe naturale sau artificiale care, din cauza naturii sale chimice, alterează structura și funcționarea anumitor organe. Spre deosebire de acest sens larg, este potrivit folosirea cuvântului drog pentru substanțele ilegale sau nu, folosite într-un scop teoretic nonfarmaceutic de căutare a plăcerii, de evitare a durerii fizice sau psihologice sau de reducere a efectelor de dependență fizic sau psihologic (efecte de sevraj). O moleculă, o substanță farmacologică sau un medicament nu devine un drog decât din momentul în care a produs la un individ efecte care îl fac să resimt nevoia imperioasă de a repeta experiența produsă prin consumarea sa. Acest ultim punct explică importanța încercărilor preclinice care preced punerea în acțiune a unui medicament. Printre drogurile cele mai cunoscute putem cita hașiul și derivatele sale, derivatele substanțelor opiacee, halucinogene și alte substanțe cu efecte psihedelice, psihostimulantele (amfetaminice, cocaină), alcoolul și preparatele alcoolice, tutunul și diversele preparate conținând nicotină, preparatele conținând cafeină sau derivatele sale (cafea, ceai etc). Dependența este o stare teoretic bine caracterizată, dar practic dificil de stabilit, mai ales dacă se începe de la folosirea anumitor medicamente (anxiolitice, dar și opiacee); în plus, trebuie să se evalueze prescrierea și absorbția acestor substanțe în termenii de cost/beneficiu pentru subiect. Căutarea sau consumarea acestor substanțe deosebite este la fel de veche ca și lumea vegetală din care provine cea mai mare parte a lor, iar omul (ca și animalele) a învățat să le cunoască, să le evite, să le consume, respectiv să le sacralizeze. Este interesant să știm că pentru aceste molecule vegetale există în creier receptori și să le recunoască și cu care interacționează în producerea efectelor. Din cauza efectelor lor deosebite, dincolo de plăcere sau ură

D

drum

căutat, drogurile reprezintă o problemă socială devenită acută din cauza caracterului ilicit al obiectelor lor. Cererea și oferta reprezintă o piață relevantă pentru ceea ce se numește „mediul drogului” și care regizează accesibilitatea la substanța toxică și costul unei doze absorbite. Diferența dintre drogul dur, mai puțin dur și cel tolerat este mai mult social decât medicală și nu are bază științifică riguroasă. Printre drogurile care au efecte nocive considerabile și pun probleme reale de sănătate publică putem enumera alcoolul și tutunul: nicotina și alcoolul sînt droguri legale a căror folosire este încurajată în numeroase societăți. În fața acestor flageluri, barbituricele sau opiaceele pun probleme de mai mică importanță pe scara unei societăți. Definiția unei substanțe ca drog sau nu rezultă din deciziile unor sectoare ale societății; iată de ce produsele pe bază de alcool sau nicotină sînt în mod arbitrar excluse din clasificare, în sfîrșit, din motive încă prost înțelese, efectul unui drog dat este subiectul unor mari diferențe interindividuale, iar bazele biologice, epigenetice și genetice ale acestor diferențe sînt la fel de importante pentru cercetare ca și efectele standard neurofarmacologice.

M. Le Moal
(D. S.)
Drum -> Graf
Dual

Introduse în 1943 de I. Hermann, expresiile „unitate dual”, „relaie dual” sau „relaie în unitate dual” au un sens apropiat celui de diad* sau relaie diadic. Relaia dual se referă la o perioadă în care mamă și copil mic ar fi trit inseparabili, într-o unitate redublată de completitudinea lor. I. Hermann neagă existența unui instinct matern și explică unitatea dual ca efect al instinctului filial care acționează la mamă prin empatie* cu micuțul său. Partenerii unității duale sînt branta și unuia la celălalt în maniera vaselor comunicante, cu menținerea unui nivel constant de cerere și satisfacere. Relaia dual

urna-
260
n derivă din analiza* relației instinctuale de cramponare* dintre puiul de maimuță și mama sa.
„, ’ ,
D. Anzieu
(D. S.)

Dualism

Numele doctrinelor filozofice care opun două principii ireductibile precum binele și răul, dreptul și faptul, spiritul* și materia, în psihologie, C. Wolff a distins dualismul de monism* în ceea ce privește opoziția suflet-corp. Această opoziție a fost introdusă în filozofie de R. Descartes, care caracteriză sufletul ca o substanță ale cărei atribute erau gândirea și corpul ca o substanță total distinctă care avea ca atribut întinderea. Această concepție urmează să marcheze întreaga istorie a psihologiei și să facă deosebit de delicată problema unirii sufletului cu corpul. Ipoteza paralelismului psihofiziologic* și aceea a izomorfismului de structură* sînt soluții contemporane aduse problemei dualității suflet-corp.

P. Mengal (D. S.)

Dubl articulare

Sistem specific limbilor umane definit de A. Martinet. Prima articulare este formată din unități semnificative minimale (mo-nemele) ca, de exemplu, cuvîntul „avion” (nedecompozabil în segmente semnificative) sau silabele „cri” (prezent în toate formele verbului „crier” oricare ar fi modul, timpul, persoana sau numărul) și „ons” (prezent în toate flexiunile la prima persoană pluralului la prezentul indicativului, oricare ar fi verbul) care compun cuvîntul „crions”. Aceste moneme sînt ele însele analizabile în unități de două articulare (fonemele*) care nu sînt semnificative prin ele însele, dar permit diferențierea monemelor între ele. r „ ,

J.-E. Gombert

(D. S.)

Dubl constrîngere -> Double bind Dubl ignoran —> Ignoran Dubl legătură -> Double bind

261

durare

Dubl obstacol -> Double bind Dublu orb -> Placebo

Dublur

Unii copii își inventează un tovară imaginar care îi însoțește și îi protejează sau în care ei își proiectează agresivitatea*. Experiența dragostei în adolescență, și mai tîrziu, este adesea trit după o fantasmă gemelară, fiecare partener imaginîndu-și că este geamul celuilalt dotat cu sex complementar și reprezentînd împreună completitudinea ideală. Tema dublurii, a umbrei, a ecoului, a urmei, a imaginii în oglindă sau pe suprafața apei este unul dintre resorturile literaturii fantastice: ea produce efecte pe care S. Freud le-a calificat drept îngrijorătoare de stranii. În societățile neoccidentale este răspîndită credința în dublura benefică sau malefică. T. Nathan a distins dublura complementară, percepută ca simetrică, ce aparține sexului opus sau celeilalte lumi, ale cărei funcție este stabilirea granițelor ei dintre spațiul extern și cel intern, înțîlnirea cu ea conducînd la o inițiere, și dublura identică, în care frontiera este confuză și ale cărei înțîlniri conduc la nebunie și la moarte. „ ,

D. Anzieu

(D. S.)

Durat

Ceea ce nu este instantaneu. Limita duratei este „punctul de timp” sau „elementul punctiform al duratei”. Pragul de pauză sau pragul* absolut al duratei este limita dintre instantaneu și durabil. Există percepția* duratei atunci cînd o stimulare unică este destul de lungă pentru a nu apărea instantanee, sau cînd două stimuli scurți apar ca succesive. Pragul diferențial de durată este cea mai mică diferență de durată perceptibilă (sau diferență exact perceptibilă*) în raport cu o durată etalon. După legea constantelor relative a pragurilor diferențiale (legea lui Weber), acesta este o proporție constantă a duratei

etalonului. P. Fraisse a distins mecanismele de percepție (pentru duratele de sub 2 secunde) și de estimare a duratei (pentru duratele de peste 2 secunde). Această distincție a fost reluată de J. Michon în cadrul unei teorii a trăsăturii informației* temporale. Perceperea duratei ar fi susținută de un mecanism de tratare automată, care nu apelează la atenția selectivă. Estimarea duratei ar fi susținută de un proces de tratare controlat, care face să intervină atenția și memoria. Experiența duratei decurge, după P. Janet, din conștientizarea unei rezistențe la realizarea dorințelor noastre. Cunoașterea duratei este dependentă de reprezentare*. Ea permite construcția orizontului temporal*.

H. Lejeune

(D. S.)

Durere

Senzația care rezultă din stimularea receptorilor* nociceptivi*. Numeroase controverse au traversat istoria cercetărilor asupra durerii, fie în domeniul filozofiei, fie în cel specific al medicinei, iar unele dintre ele nu sînt întotdeauna tranșante. S-a stabilit un consens prin recunoașterea faptului că durerea la om este un fenomen neuro-psihologic complex, cu aspect pluridimensional (senzorial, afectiv, cognitiv și comportamental) și susceptibil de a fi modulată de numeroși factori a căror origine se situează la fel de bine la nivelul individului (factori neurofiziologici și psihologici), ca și la nivelul mediului său înconjurător (factori sociali). Într-un fenomen dureros se disting în mod obișnuit trei componente: o componentă senzorio-discriminativă care permite analizarea calității (arsură, înepătură etc), a localizării, a intensității și a duratei stimulării nociceptive; o componentă motivațională* care-i conferă senzației dureroase caracterul dezagreabil; o componentă cognitivă* și evaluativă care trimite la un ansamblu de fenomene capabile să moduleze cele două dimensiuni precedente prin intermediul diferitelor sisteme de control: fenomene de anticipare, de atenție*, de sugestie, de experiență anterioară. Termenul durere trimite la experiențe psihologice foarte diverse și uneori foarte durere a membrului fantom

262

diferite, care merg de la durerea experimentală provocată în laborator prin stimuli nociceptivi la subiectul sănătos pînă la dureri observate în clinică, ce pot fi acute sau cronice. Timpul este un factor determinant în alegerea fenomenului dureros: de la un simptom simplu, o durere poate evolua prin persistența sa către un adevărat sindrom, trecînd de la o „durere semnal de alarmă” la o „durere boală”, cum a calificat-o R. Leriche. La animal, un comportament dureros spontan este extrem de dificil de identificat și de interpretat, iar problema constă în a se ști dacă animalele percep durerea în același mod ca și ființele umane. Marea parte a cunoașterii noastre științifice asupra mecanismelor neurofiziologice ale durerii se bazează totuși pe experimentarea pe animal, în care subiecții sînt supuși unor stimuli nociceptivi acute; ea se sprijină pe analogii anatomice, fiziologice și patologice între diferitele specii de vertebrate superioare, inclusiv omul. Durerea cronică interesează mai mult clinicianul, căci ea este cea care pune problemele cele mai

dificile atât din punct de vedere al etiologiei și al tratamentului terapeutic, cît și din cel al interpretării sale. Ea însoțește numeroase boli și este asociat cu perturbări neuropsihologice de lungă durată, care diferă considerabil de cele observate în fazele acute. Cunoștințele privind mecanismele nervoase aflate la originea durerilor cronice sînt foarte limitate, de unde și elaborarea modelelor experimentale de durere cronică la animal, cum ar fi artrita experimentală indusă prin adjuvant la obolan (în care durerea se instalează la două săptămîni după inocularea bolii și se prelungește în cursul unei faze acute de două săptămîni, ca să dispară progresiv în timpul următoarelor patru săptămîni) sau modelul, încă foarte controversat, de dezaferențiere prin secționarea rădăcinilor senzitive dorsale de nervi periferici.

B. Calvino (D. S.)

Durere a membrului fantom → Membru fantom

Dysocialitate → Disocialitate

E

Echilibrare

Concept fiziologic, echilibrarea desemnează o funcție integrată a sistemului nervos ce necesită punerea în acțiune a numeroase aparate senzoriale și reflexe senzoriomotorii și alonate de-a lungul mîinii, al bulbului, al punții, prin care un organism își asigură posturile*. Echilibrarea, la om, rezultă din procesele complexe la originea cărora se găsește în principal:

1. aparatul kinestezic* situat în masele musculare și ligamente;
2. aparatul vizuomotor;
3. aparatul vestibular*. Informațiile provenind din aceste sisteme periferice ajung la nucleii unor nervi cranieni, nervii oculo-motori în particular, la structurile propio-ceptive* și kinesteziei, la etajele

motorii ale m duvei spin rii, i ac ioneaz în permanen asupra centrilor men inerii echilibrului situat la nivelul trunchiului cerebral i reprezentat în esen de nucleii vestibulari: ace tia sînt de altfel conec-ta i cu omologii lor contralaterali i cu cerebelul*, al c rui rol în reglarea fenomenelor posturale particip la controlul echilibr rii. Aceste informa ii vor contribui la men inerea tonusului muscular al jum t ii homolaterale a corpului. Atunci cînd corpul i capul sînt în mi care, vitezele angulare i lineare variaza i sînt înregistrate de labirinte, elemente constitutive ale aparatului vestibular. Acestea î i trimit informa iile la centrul echilibrului, contribuind la o adaptare instantanee a r spunsului motoriu al corpului la situa ia dinamic si aceasta datorit unei memoriz ri a informa iilor rezultate din experien ele tr ite în trecut, mai ales în copil rie. Ansamblul acestor mecanisme este inco n tinent; con tinentizarea lor, angajînd structurile corticale, exprim o disfunc ionare i se manifest prin vertij.

R. Decombe i M. Le Moal

(D. S.)

Echilibrare cognitiv

Pentru J. Piaget, adaptarea* individului la mediul înconjur tor rezult din procesul de transformare tinzînd spre echilibru*. Nici individul, nici mediul înconjur tor nefiînd statice, starea de echilibru per-manent este imposibil ; conduitele* sînt înso ite deci întotdeauna de un proces de echilibrare. Acest proces prezint doi poli, într-o prim analiz antagonici: asimilarea* i acomodarea*. Asimilarea este un proces de transformare a percep iilor realului care tinde s le fac asem n toare cu ceea ce subiectul cunoa te deja, operînd prin deformare i incorporare în schemele mentale anterioare a obiectivelor, evenimentelor sau rela iilor noi. Totu i, unele nout i pe care subiectul le înîlne te în mediul s u înconjur tor nu sînt asimilabile schemelor prestabilite, deoarece sînt prea diferite de ceea ce este deja st pînit. St pînirea lor presupune o acomodare, adic o modificare a echipamentului mental (îmbog ire sau creare de scheme). Impus de rezisten a obiectului în a se l sa asimilat, acomodarea nu este decît derivat sau secundar în raport cu asimilarea. Piaget a introdus conceptul de echilibrare majorant pentru sublinierea faptului c

echilibru

264

procesul conduce nu numai la echilibru, dar majoreaz , cre te puterea logic a schemelor i structurilor de opera ii. Aceast majorare (în rela ie cu procese precum abstrac ia reflectant *) explic dezvoltarea* cognitiv . J.-E. Gombert

(D. S.)

Echilibru

Stare de stabilitate postural care se instituie sub controlul* diferitelor organe (urechea intern i mai ales cerebelul) ca i al stimul rilor kinestezice i vizuale. Desemneaz , într-o manier mai general , i starea de stabilitate atins de un sistem* dat care ine de fizic , biologie, cibernetic * sau de tiin ele sociale. Dup teoria constructivist * a lui J. Piaget, adaptarea* individului la mediul înconjur tor se face printr-un proces continuu de echilibrare*, adic printr-o succesiune de regl ri* ce asigur coordonarea schemelor mentale* i tind s stabileasc o compensare total între procesele de asimilare* i de acomodare*. Stadiile* de dezvoltare* (senzoriomotoriu*, opera ii concrete* i for-male*) corespund unor st ri de echilibru (sau paliere) momentane, care sînt rapid perturbate de lectura informa iilor* neasimilabile imediat (proces de dezechilibru). în teoria lui H. Wallon, aceast no iune desemneaz o stare general a personalit ii*, care rezult din integrarea* func iilor afective i cognitive pîn atunci în conflict.

în psihopatologie, no iunea de dezechilibru este utilizat foarte general; ea trimite la o organizare psihic imperfect i vulnerabil , care face subiectul incapabil s tr iasc dup adev ratele sale interese i care îl predispoze marilor tulbur ri psihiatrice.

J.-P. Bronckart i E. Jalley (D. S.)

Echilibru cvasista ionar

K. Lewin, în dinamica grupurilor*, a definit starea de echilibru cvasista ionar ca o stare de echilibru între for e egale ca m rime i opuse ca direc ie, puînd fi apropiat de no iunea de homeostazie*. Aceast stare nu este neap rat constant , ea manifest fluctua ii în jurul unui nivel mediu; exist deci o marj de vecin tate în interiorul c reia structura cîmpului de for e nu se modific . Este defini ia cea mai general a rezisten ei la schimbare. Sporirea for elor opuse nu modific echilibrul, dar antreneaz o cre tere a tensiunii în grup. Pentru modificarea structurii cîmpului de for e, trebuie s sporim puternic una din for ele opuse sau s diminu m intensitatea celeilalte. O dat ce schimbarea a ajuns dincolo de marja de vecin tate, tinde s se continue de la sine spre un nou echilibru

si s devin ireversibil . „

D. Anzieu

(D. S.)

Echilibru (Teorie a —)

Elaborat de F. Heider, teoria, de inspirație gestaltistă*, definește echilibrul în cadrul unei unități cognitive compuse din două sau trei entități legate prin relații dinamice (sentimente) și relații de uniune (apartenență, proximitate, cauzalitate etc.): entitățile pot fi un individ P, o altă persoană O și/sau o entitate impersonală (situație, obiect, eveniment) X. O diadă (P-O sau P-X) este numită în stare de echilibru dacă relația dintre cele două elemente este pozitivă (sau negativă) în toate privințele, iar o triadă (P-O-X) este în aceeași stare de echilibru dacă cele trei relații sunt pozitive sau dacă două sunt negative și cea de-a treia pozitivă. Teoria postulează că, dacă această stare este ruptă, apar forțe care tind să restabilească echilibrul și astfel P modifică fie relațiile de uniune prin intermediul acțiunii sau reorganizării cognitive, fie relațiile dinamice dintre elementele unității.

F. Askevis-Leherpeux

(D. S.)

Echipă sportivă

Grup de indivizi care practic un sport* guvernat de reguli astfel încât victoria nu poate fi atinsă individual. În cadrul echipei, rolurile sunt bine structurate (atacanți, apărători, portar) și statutele specificate, cu un lider oficial (capitanul). Talia, compoziția și organizarea sa sunt în funcție

265

echivalență numerică

de regulament și de resursele* individuale: morfologie, aptitudini*, abilități* etc. Performanțele colective depind de o gestionare optimă a acestor resurse și de coeziunea grupului, ea fiind în funcție de adeziunii fiecărui membru la obiectivele colective

M. Durând

(D. S.)

Echivalență

Egalitate de posibilități funcționale între diverse structuri*. Termenul se folosește mai ales în legătură cu structurile sistemului nervos central (echivalență cerebrală, corticală, emisferică) pentru desemnarea capacității pe care o au diverse structuri ale creierului sau cortexului*, sau pe care o au cele două emisfere* de a asigura aceleași funcții. Echivalența poate fi limitată la unele stadii de dezvoltare*. Astfel, dacă emisfera stângă, care îi asigură în mod normal gestionarea, este lezată în momentul achiziției limbajului, emisfera dreaptă intactă va putea să-și asigure suplenta* (v. Acțiune de masă, Viciant).

M. Richelle (D. S.)

Echisecțiune

Procedură* utilizată în stabilirea scalelor de senzație*, sau a altor scale* psihologice, cu ajutorul metodei de partiție. Subiectul este invitat să dividă un continuum*, de exemplu intensitatea* stimulului, ale căror două valori extreme îi sunt date, în n prori subiectiv egale. Forma cea mai simplă de echisecțiune este bisecția* sau dividerea în două prori. Dacă se cere de la început o dividere în mai mult de două prori, se va vorbi de echisecțiune simultană, și de echisecțiune progresivă dacă diviziunile sunt obținute recurgându-se la noi bisecții pornindu-se de la bisecțiile precedente.

M. Richelle (D. S.)

Echitate (Teorie a —)

relungire a teoriei schimbului social* bazată pe Principiul justiției distributive* a Ul G. C. Homans. J. S. Adams sugerează

că orice subiect, în relațiile sale cu altcineva, tinde spre echilibrul dintre investițiile sale și recompensele care rezultă din ele. Subiecții elimină sau reduc inegalitatea (inechitatea) crescând sau diminuându-și investițiile în relație după cum inechitatea reprezintă un avantaj sau un inconvenient pentru ei. La origine, principiul de echitate a fost aplicat la unele situații de muncă pentru a anunța un fenomen ca productivitatea și turnover-ul. Ulterior, teoria a fost formalizată (matrice de interdependență a lui J. W. Thibault și H. H. Kelley) și, ca model general al interacțiunii sociale, aplicat la alte situații, mai ales la relațiile interpersonale.

G. Muser (D. S.)

Echivalență

O relație de echivalență este o relație reflexivă, simetrică și tranzitivă în același timp. Relația de egalitate dintre numere ne oferă un exemplu în acest sens: $x = x$ (reflexivitate), dacă $x = y$ atunci $y = x$ (simetrie), dacă $x = y$ și $y = z$ atunci $x = z$ (tranzitivitate). Relațiile care se exprimă prin „a avea același lucru ca și” sau prin „a fi de același lucru ca și” (vârstă, ar, greutate) sunt relații de echivalență. În particular, două propoziții* sunt echivalente dacă au aceeași valoare de adevăr. Atunci, fiecare din ele implică pe cealaltă. Operația de bicondiționalitate care se referă la două propoziții „dacă p atunci q și dacă q atunci p” este adesea numită echivalență. Este vorba totuși de o operație și nu de o relație. Dacă

o mulțime* este prevăzută cu o relație de echivalență, este posibil împărțirea ei în clase* disjuncte. În fiecare din ele sînt plasate elementele echivalente prin relație. S-a efectuat în acest caz o partiție a mulțimii în clase de echivalență.

J.-B. Grize

(D. S.)

Echivalență numerică

A estimarea echivalenței numerice a două (sau mai multor) mulțimi* înseamnă a admite că ele prezintă același număr de elemente oricare ar fi caracteristicile și împreună

266

număr spațial sau temporal a acestora. Judecata* de echivalență poate fi susținută de patru tipuri de argumente*: cele mai precoce în dezvoltarea* copilului consistă într-o evaluare grosieră pornindu-se de la lungimea sau densitatea colecțiilor; urmează apoi, pe de-o parte, corespondența termen cu termen, pe de altă parte, enumerarea, utilizabilă (prin incitare) de la 4-5 ani; în sfârșit se stabilește conservarea* care vede echivalența afirmată de faptul că transformările operate (în general spațiale) nu afectează numărul elementelor*.

M. Fayol (D. S.)

Ecmnezic

Califică un fenomen de halucinații* ale memoriei care constă în iruperea în conștiința subiectului a amintirilor din trecut resimțite și reținute ca și cum ar fi prezente, cu toată acuitatea lor emoțională și ca aparținând experienței actuale pe care o poate colora cu o senzație de déjà-vu*. Fenomenul ecmnezic capătă uneori aspectul unei reînsoțiri a trecutului cu iruperea unei defilări panoramice a amintirilor. A fost aplicat inițial de R. Pitres la un fenomen de reversie mentală observat la subiecți în stare de hipnoză* și la isterici. Se observă cu ocazia consumării de halucinogene, dar și în confuzia mentală și în timpul acceselor delirante*.

/ F. Allilaire

(D. S.)

Ecoetologie

Domeniu de înfrînere a ecologiei* cu etologia*, două ramuri încetinire ale biologiei, ale căror dificultăți de circumscriere a specificității și obiectului sînt resimțite uneori. Ecologia, știința relațiilor între organisme și mediul înconjurător*, își situează investigația la nivelul populațiilor, comunităților și biocenozelor; ea este preocupată de fluxul de energie, de schimburile de materie, de productivitatea ecosistemelor*; se înrudește cu economia și demografia. Etologia, știința comportamentului*, studiază mijloacele prin care animalul rezolvă problemele pe care i le pune mediul înconjurător viu sau inanimat; își situează ancheta la nivelul individului, al unității familiale sau al grupului social; ea se preocupă de comportamentul alimentar*, de apropierea partenerilor sexuali, de îngrijirea pîntească, de schimburile de informație; se înrudește cu psihologia* și sociologia. Ecologia și etologia s-au dezvoltat independent una de cealaltă, uneori ignorându-se ostentativ, fiind adesea chiar rivale. Totuși ele nu se concep fără cealaltă și ecoetologia este domeniul lor de acoperire.

Primii etologi și obiectiviști (O. Heinroth, K. Lorenz) au studiat comportamentul ca atare la animalele captive sau acclimatizate; aceasta i-a condus uneori să aprecieze ca aberante sau fără rost comportamentele care semnificativ nu putea apărea decât cu condiția să se exprime în mediul natural al animalului. Căci comportamentul, obiect al etologiei, fie că este înnăscut*, fie dobîndit*, adică fie că este rezultatul unui proces filogenetic, fie al unui proces ontogenetic de adaptare*, înseamnă rezultatul unei interacțiuni istorice sau actuale între animal și mediul său; el a fost și este modelat de mediu; se exprimă cel mai bine într-un mediu dat; nu poate fi studiat și în el însuși fără a se face referiri la mediu. Ecologii, preocupați de populații, le consideră pe acestea niște sume de consumatori sau de reproducători anonimi; ei nu sînt interesați decât de mase și de datele acumulate ce pot fi prelucrate statistic; ei neglijează studiile de caz, observate clinic. Totuși indivizii nu sînt interanjabili; ei își au fiecare istoria personală, aptitudinile și personalitatea lor; indivizii sînt purtători de inventivitate, creativitate*, inovație (v. Instrument, Protocultur), fiind capabili de imitație și fiind apăși schimbă succesul unei comunități, economia unui ecosistem; mai degrabă cooperarea și mai puțin competiția este cea care determină succesul unui grup social. Funcționarea unui ecosistem nu poate fi în ele însăși fără a ține seama de cine face, ce și cum o face (v. Altruism). Mai multe discipline explică această nevoie nouă de explorare a granițelor dintre

101

ecologie și etologie, de integrare mai mare a acestor două discipline. Ecologia comportamentală se concentrează cu precizie asupra rolului și influenței comportamentului în economia și succesul grupurilor și populațiilor. Sociobiologia* și socioecologia sînt preocupate de nivelul de integrare intermediară între individ și populație: grupul social. Prima privilegiază determinanții genetici și

adaptarea filogenetic a structurilor sociale; cea de-a doua insistă asupra dimensiunii ontogenetice a unei structuri a societăților în interacțiune continuă cu mediul

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Ecolalie

Termen medical care preia din definiția ecoului caracterul de repetare. Aceste fenomene de repetare se observă în câmpul limbajului; se vorbește de ecolalie pentru a desemna la un subiect repetarea automată a cuvintelor care îi se adresează, fără să parcă le înțelege sensul. Acest fenomen este considerat automat căci este involuntar, fără intenție aparentă și rupt de activitatea în curs. Pur descriptiv, acest termen poate la fel de bine să califice un semn frecvent al unor boli neurologice (mai ales demențele*) sau să desemneze un simptom* al unor patologii psihiatrice, mai ales al schizofreniilor*. Identic din punct de vedere descriptiv, el este probabil diferit din punctul de vedere al mecanismelor sale de producere de la o patologie la alta.

M.-C. Hardy-Bayle

(D. S.)

Ecolocalizare -> Ecolocalie

Ecolocalie

Ecolocalia sau ecolocalizarea este un sistem de orientări* în care animalul produce prin impulsie serii de ultrasunete, în afara ariei urechii umane, și ale căror ecouri sunt retrimise de obstacole sau prizi, timpul separând emiterea și întoarcerea facilitând evaluarea distanței. La lilieci, care au constituit obiectul de studiu pentru primele investigații și care se ascund fie între stâlpi, fie între ramuri, vînd noaptea insecte, cele mai înalte frecvențe produse (20 000 Hz) permit discriminarea* obiectelor de talie mică. Laringele, gura, nasul și urechile participă la sistemul emitor-receptor. Ecolocalia este studiată și la delfini și a fost descoperită la lăstunii tropicali care își au cuibul în grote întunecoase.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Ecologie

Ramură a biologiei care studiază legile ce guvernează relațiile dintre organisme și mediul înconjurător* biotic (viu) și abiotic (inanimat). Sinecologia studiază relațiile dintre parteneri sau dintre ansambluri: comunități și biocenoză; demecologia studiază condițiile de dezvoltare, de reînnoire, de fluctuație ale populațiilor (biologia populațiilor, dinamica populațiilor); auto-ecologia, centrată în mod ideal pe laborator, determină, făcându-le să varieze sistematic, caracteristicile mediului care permit cea mai bună evoluție a unei specii, și deci preferența sa ecologică, în diferite stadii ale dezvoltării ei; ecosistemologia (v. Ecosistem), disciplină derivată din sistemologie și născută din iruperea ecologiei în preocupările umane, face eforturi să stabilească prevederi și să definească principii de gestionare a mediului înconjurător.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Ecomimie -> Pasivitate

Economic (Punct de vedere —)

Punct de vedere care, în metapsihologia freudiană, ia în considerare ipoteza unei energii (energie de investiție) a cărei repetiție și circulație ar explica intensitatea și jocul activităților mentale. Ideea că gândirile* și acțiunile* prezintă o intensitate variabilă de activare este vulgară și poate apela la teorii explicative diverse. Originalitatea din punct de vedere freudiană este în primul rând de presupozitia că aparatul psihic* este în sine inert și că activarea sa ar rezulta obligatoriu dintr-o excitare externă sau internă reprezentând

economie

268

încercarea energetică pe care el, aparatul, se străduiește să o reducă. Al doilea punct este de natură excitabilă de origine internă. S. Freud le atribuie unor surse somatice permanente (pulsuni*). Punctul de vedere economic este complementar și inseparabil de alte puncte de vedere meta-psihologice (dinamic* și topic*) care permit explicarea oricărui eveniment mental. Noțiunile de forță și conflict care caracterizează punctul de vedere dinamic nu se pot înțelege fără a se postula o energie subiacentă. Diferențele topice dintre modurile primare și secundare de funcționare psihică pot fi concepute ca două feluri de reglare a circulației energiei care activează gândurile (energia liberă și legată). Punctul de vedere economic este obiectul unei duble dezbateri. S. Freud pare să aibă în vedere, în general, energia de origine libidinală. În acest caz, punctul de vedere economic reprezintă un model destul de pertinent pentru explicarea capacităților de deplasare, de tensionare și de descărcare specifică pulsuniilor sexuale.

Este el la fel de necesar și pertinent dac se ine seama de pulsiunea morii, pulsiunile distructive sau instinctele de autoconservare? A doua dezbatere prive te chiar principiul unei energetici care se exercit asupra aparatului mental, dar de origine exterioar lui. I se poate repro a lui S. Freud c a r mas prea dependent de o concep ie neurofizio-logic fondat pe teoria reflexului*. Dac se accept aceste critici, punctul de vedere economic nu poate fi considerat decît un model metaforic și nu o teorie explicativ . D. Widlocher

(D. S.)

Economie

Cîmp tiin ific dedicat studierii mecanismelor de produc ie, de schimb i de consum de bunuri, economia a r mas timp îndelungat str in psihologiei. Recent s-a manifestat un interes reciproc, în mai multe direc ii. Astfel, cu scopul de a-1 explica pe Homo oeconomicus mai degrab în realitatea sa decît în cadrul abstrac iilor economiei tradi ionale, vedem adunîndu-se

economi ti i speciali ti în psihologia cognitiv * a deciziilor; modelele* de optimizare*, împrumutate de la instrumentele econometriei, sînt aplicate analizei comportamentelor condi ionate operante ca i aceleia a conduitelor de c utare a hranei la animalul din mediul natural. Principiu de economie: în metodologia tiin ific , regul conform c reia ceea ce se poate explica simplu nu trebuie s fie complicat inutil. Acest principiu formulat deja de G. d'Occam în secolul al XIV-lea a fost reluat explicit în psihologia comparat de c tre C. Lloyd Morgan, care recomand s nu se apeleze la procese superioare, adesea pu in verificabile, pentru explicarea comportamentelor animale explicabile prin procese mai elementare (canonul lui Morgan). Totu i problema, pentru psihologie, const în a nu aluneca de la principiul de economie la reduc ionism*. De aceea anumi i psihologi, mai ales Gestaltii tii*, au adoptat o atitudine opus pro-punînd, precum W. Kohler, d. ex., principiul de fertilitate maximal , care scute te de cerin a simplicit ii. Metod de economie: una dintre metodele clasice de studiere a memoriei* imaginate de Ebbinghaus în 1885. Un anumit timp dup o prim achizi ie* a materialului de memorizat, pîn la un criteriu defînit, se procedeaz la o nou achizi ie*, pîn la acela i criteriu. Diferen a dintre num rul de încerc ri* necesare la a doua achizi ie și num rul de încerc ri la prima achizi ie reprezint economia absolut . Raportat la num rul de încerc ri cu ocazia primei achizi ii, aceast diferen se va exprima în procentaj de economie relativ . Aceast procedur ingenioas permite testarea reten iei* în timp ce metodele obi nuite de rapel* sau de recunoa tere* ne-ar putea l sa s ne gîndim la o uitare complet .

M. Richelle (D. s.)

Economie a educa iei

Disciplin care s-a dezvoltat prin anii 1960 i s-a n scut din ideea c educa ia* poate juca un rol pozitiv în cre terea eco-

269

ecou ai ginairn

conomic , altfel spus, c educa ia face munca mai eficace și deci mai productiv . Se caut s se verifice ipoteza conform c reia dezvoltarea economic este legat de dezvoltarea educa iei cuantificînd factorii educativi care contribuie la o ameliorare a sistemului de produc ie (v. Capital uman). Ulterior, interac iunile dintre sistemul economic și cel educativ au fost studiate prin: m surarea efectelor economice ale educa iei, analiza func ion rii sistemului educativ (eficacitatea tehnic a acestui sistem, costurile educa iei), planificarea* educa iei (cerin a social în educa ie, nevoia de jnîn de lucru în sistemul economic, propor ia de randament a investi iilor). P.-M. Dumont

(D. S.)

Ecopraxie

în medicin , acest termen desemneaz repetarea automat de c tre bolnav a gesturilor* sau mimicilor pe care le vede. Acest fenomen este considerat automat deoarece este involuntar, f r inten ie aparent și f r ca subiectul s par a avea con tiin a c -1 realizeaz .

Pur descriptiv, acest fenomen de repetare, adesea asociat cu o ecolalie*, poate la fel de bine s fie observat în unele boli neurologice (confuzie, demen *), ca i la schizofrenici.

M.-C. Hardy-Bayle

(D. s.)

Ecosistem

Sistem func ional format din toate comunit ile biologice de pe o arie dat și mediul lor înconjur tor* fizic. Componenta sa bio-tic cuprinde vegetale produc toare (sintez clorofilian), animale consumatoare (fitofage și pr d toare), organisme de descompunere și reductoare care recicleaz de eurile și cadavrele. Compozi ia sa a-biotic este reprezentat de climat și de sol. Rela iile dintre organisme și mediul lor înconjur tor sînt guvernate de un flux de materie și energie, stabilind dependen a absolut a tuturor organismelor în raport cu singurele vegetale produc toare ca i ro-

psihofiziologice elementare sau în trăsăturile mai complexe ale persoanei sale.

M. Richelle

(D. s.)

Educabilitate

Capacitate*, observat sau inferat pe scara speciei umane și a indivizilor care o compun, de a optimiza, respectiv de a organiza, adaptările* devenite necesare prin condițiile de existență, și de a face din ele tot atâtea ocazii, respectiv obligații, de sporire a cunoștințelor și puterilor valorizate social.

D. Hamehne

(D. S.)

Educație

Unul dintre acele „cuvinte al căror sens lumea crede că îl cunoaște bine cu condiția să nu fie nevoită să-l definească” (H. Pieron, 1951). Efectiv, ideea de educație se dovedește de trei ori rezistent în fața unei abordări conceptuale: înainte de a fi o noțiune, educația desemnează o experiență, o provocare, o miză: o experiență intersubiectivă, o provocare morală și politică, o miză în concurența dintre tipurile umane, înaintea discernerii intelectuale a obiectului practicilor sale, orice educator este mai întâi subiectul propriei sale educații, apoi al celei experiențelor fericite sau nefericite următoare.

271

rețea, fie că el o presimte sau nu, maniera sa de a înțelege educația altora. Or, această experiență este trinitară de milioane de ființe umane sub semnul enigmatic al rivalității și al ecului. Educația este mai întâi ceva al căruia reușit este desigur imaginabil, dar care de facto ratează adesea. Această ratare este percepută în societățile productiviste moderne și ca o reglare socială repartizării locurilor, care cere o analiză politică cinică, dar și ca o irosire a potențialului de talente, fapt ce provoacă indignarea morală. A educa ar însemna în acest caz a înfrunța o provocare: a ajunge ca într-o singură și aceeași întreprindere umană să se controleze funcționarea și să se stabilească daune. Fără îndoială, tipurile umane nu au misiunea explicită să preîntâmpine nenorocirile. În schimb, perseverența nu are nici o repulsie în a-și asuma partea lor de control. Astfel, de două sute de ani, educația este o miză pentru diferitele tipuri ale omului, din momentul în care ele au avut de-a face cu organizarea societății, inspirată de puterea și respingerea unui ansamblu de cunoștințe dominante. Educația este deci obiectul unui concurs de definiții antagonice: psihologia, psihanaliza, sociologia, psihologia socială și decupează propriul obiect de investigație, nu fără a însemna uneori incompatibilitate între diferite abordări și o rivalitate în alegerea cuvântului rafinat privind fenomenul educativ. Dar și riscul unui amalgam neriguros este la fel de mare, după cum o demonstrează circulația în cultură a anumitor experiențe educative ale acestor tipuri trecute la starea de banalitate.

Acest amalgam este cu atât mai facil cu cât accepțiunile termenului „educație” în folosirea curentă pun în evidență lipsa sa de fermitate. Educația reclamă astfel numeroase calificative sau complemente de determinare. Ea formează împreună cu acestea din urmă tot atâtea locuțiuni trecute la limbaj prin forța obișnuinței. Specifice sunt în timp: educație colară, educație familială, educație specială etc.; prin obiect: educație sexuală, educație a voinței, educație

ca și a sfincterelor etc.; prin vârstă: primă educație, educație a adolescenților, educație a adulților etc. Această plasticitate a termenului apare clar în noțiunea de educație permanentă*. Astfel se manifestă anvergura fenomenului, dar se anunță și decepția la care trebuie să se aștepte cel care vrea să-l definească cu un grad de generalitate la înțelegerea acestei anverguri, fără a se hotărî la alegeri teologice, metafizice sau cel puțin morale. Termenul educație formează împreună cu cel de instruire* un cuplu singular, atestat în istorie de foarte mult timp. Fără îndoială, este necesar să se revină la Condorcet pentru a se vedea fondându-se de drept antagonismul acestui cuplu. Educația ar fi ansamblul mijloacelor de presiune și persuasiune pe care o societate le desfășoară cu scopul de a-și face aderenți. Așa amentul* este astfel fructul educației, nu fără mari avantaje pentru particulari ca și pentru comunitate, dar nu fără grave echivoce. Numai o singură paradigmă ar fi posibilă pentru a contracara această pervertire a agregării sociale într-o adevărată dependență afectivă: este vorba de acțiunea detașată care conduce de rațiune în operele sale singulare în care se disciplinează cunoștințele, garanțele libertății, ale clarviziunii și ale existenței asumate conștient.

În realitate, orice istoric al instruirii în democrație, așa cum este ea analizată în cursul secolului al XIX-lea, arată, pe de-o parte, că proiectul (național) de educație traversează constant proiectul (public) de instruire și, pe de altă parte, că disciplinele cărora acesta din urmă le dă curs, departe de a întări rațiunea la înțelegerea detaliilor sale critice, instituie tot atâtea modalități puternic socializate ale ansamblului de cunoștințe și ale folosirii lui primite și acceptate. De altfel, detașarea reclamă, pentru același motiv ca și amentul, o mediere* educativă marcată de ambivalența unei relații inegalitare

îmi mimetice în chiar dispunerea sa și, prin urmare, purtătoare a unei încălcări psihologice pe care ar educa ie comparat

272

fi inutil și o negăm și imprudent și nu în seamă de ea.

Ea nu împiedică critica a ceea ce s-ar putea numi psihologism educațional, din moment ce acest critic scap reproșului de a nu fi la rîndul său decât expresia unei ezitări și a unei naivități raționaliste, acest lucru sunînd ca o alertă justă privind perversitățile latente ale intenției de a educa, cînd această intenție este în același timp oficială, în numele imperativelor societății, și integrală, în numele legilor naturii.

(N. Charbonnel, 1988). în „

D. Hamene

(D. S.)

• Charbonnel N. (1988), Pour une critique de la raison éducative, Peter Lang, Berna. — Piéron H. (1951), Vocabulaire de la psychologie, PUF, Paris.

Educa ie comparat

Această disciplină folosește comparația faptelor educative și a raporturilor pe care ele le întrețin cu mediul înconjurător, pentru a contribui la ameliorarea sistemelor educative. Mai specific, ea analizează și compară starea sistemelor educative (colară și extra colară), factorii endogeni și exogeni care determină aceste sisteme, ca și problemele educative ce se pun, precum și soluțiile luate în considerare pentru a se încerca rezolvarea lor. Compararea se poate face geografică și istorică și se poate deschide spre diferite niveluri: state, districte, regiuni etc. Ea poate avea ca obiect structurile sistemelor, organizarea, administrarea lor, ca și metode de învățămînt*, programe, metode de evaluare* etc.

P.-M. Dumont

(D. S.)

Educa ie compensatorie

Expresie care desemnează ansamblul acțiunilor educative menite să lupte contra efectului factorilor sociali, culturali, rasiali, familiali, sau de mediu ipotecînd valorizarea potențialului intelectual și afectiv al copilului sau adolescentului, cu deosebire în contextul colară.

Curentul educației compensatorii s-a dezvoltat mai ales începînd cu sfîrșitul anilor 1950 în Statele Unite; promotorii săi erau preocupați de o mai bună respectare a drepturilor civice (egalitate a anșelor*) și doritori să ridice randamentul colară* global, mai ales în disciplinele tiințifice, pentru a rămîne competitiv în cursa cu celelalte națiuni avansate. După inițierea de acțiuni limitate (d. ex., îmbogățirea limbajului* luînd ca punct de referință limbajul clasei sociale dominante), curentul educației compensatorii s-a reorientat progresiv în profunzime: noțiunii de handicap* și s-a substituit aceea de diferență apreciabilă. Scopul său este astăzi de a ajuta copilul să se dezvolte într-un context al pluralismului sociocultural.

G. De Landsheere

(D. S.)

Educa ie deschis

Expresie generică ce acoperă o varietate de practici pedagogice care apar în doctrinele filozofice sau teoriilor dezvoltării* cu orientare pedocentrică*. Apar în acestei categorii colile care se atașează curentului Educația nouă*, colile deschise, colile alternative, colile neîngrijite, educația informală. După Giaconia și Hedges, educația deschisă prezintă una sau mai multe din caracteristicile următoare: un ansamblu de credințe și atitudini ale profesorilor în legătură cu copilul și natura învățării*, o formare a profesorilor în practicarea educației deschise, o arhitectură colară neîngrijită, suprimarea claselor rigide, o puternică reducere a direcționării la învățatori, participarea elevilor la alegerea obiectivelor, autoevaluarea*.

G. De Landsheere

(D. S.)

Educa ie fizică și sportivă

Disciplină colară care participă la finalitățile generale ale educației* propunîndu-și obiective specifice ce în de faptul că ea se adresează motricității* elevilor și folosește activitățile fizice și sportive ca mijloc de educație. Ea se distinge de educația psihomotorie*, care nu recurge la

273

educa ie nouă

aceste activități de educație sportivă, care este o inițiere în sport. Activitățile sportive fac obiectul unei analize didactice și sînt tratate în așa fel încît să ajungă la secvența de sarcini* de învățare* ce permit solicitarea și deci dezvoltarea anumitor funcții, calități, aptitudini*, abilități*, atitudini la elevi. Pedagogia, foarte diversificată, merge de la punerea în situația de rezolvare de probleme* pînă la un învățămînt orientat de modele sportive. Ea aspiră la o economie de mijloace, mai ales prin predarea

abilităților de bază, propedeutic la o învățare rapidă a ansamblului de priceperi pentru o activitate și pentru utilizarea transferului de achiziții de la o activitate la alta. Această disciplină colară foarte apreciată de elevi are un statut original: este vorba de o educație corporală care favorizează și utilizează jocul*, în cadrul unei coli a imobilității, fundamental intelectualist și laborioasă. În consecință, ea este adesea percepută ca o disciplină minoră, neavând decât o funcție derivativă și de compensație.

M. Durând

(D. S.)

Educație negativă

„Prima educație trebuie să fie pur negativă”: această frază a lui Jean-Jacques Rousseau, în Cartea a II-a a lucrării Emile, rezumă regula de abținere care trebuie să marcheze, după el, educația primei copilării. Rousseau se ridică împotriva intervențiilor umane, întotdeauna premature în ochii săi. Ele au ca rezultat dobândirea de deprinderi*, prejudecăți, cunoștințe inutile și artificiale și provocarea nu a unei educații, ci a acestei degenerescențe care este marca de influență socială. Să nu contrariem natura: să o lăsam să se desfășoare de la sine în prima copilărie (de la 2 la 12 ani), apoi să o secundăm cu abilitate la vârsta de rezistență (de la 12 la 15 ani). Aceasta este axioma pe care Educația nouă* o va împrumuta de la Rousseau și care, deveni, nu fără mari opoziții, maxima societății permissive contemporane, ale cărei credințe* preceptorul lui Emile era departe de a le fi anticipat.

D. Hameline

(D. S.)

Educație nouă

Expresia, atestată de nenumărate ori de-a lungul secolului al XIX-lea, caracterizează o mișcare internă începând cu înființarea colilor noi la Paris. Pedagogul genezez A. Ferrière va elabora încă din 1915 un instrument de evaluare* în 30 de puncte capabil să selecteze colile care, în ochii săi, puteau revendica denumirea respectivă.

Această inițiativă demonstrează că adjectivul „nou” adăugat „educației” contribuie mai întâi la descalificarea a ceea ce este bătut cu meritul epitetului. Rezultatul desemnează educația ca nou înseamnă în primul rând a se înscrie într-o dispută în care, de la început, exercițiul calm (senin) al definiției este compromis. Cele „30 de Puncte”, despre care Ferrière afirmă că ar corespunde unor constatări prin observație, reprezintă în același timp un manifest*. Putem menționa aici patru dominante care profilează destul de fidel educația nouă:

1. un naturism-energetism, argumentat în același timp de igienici și de o antropologie de proximitate cu naturalul, mediere obligatorie spre spiritual și cosmic;
2. un pedocentrism* preocupat concomitent de individualizarea învățării*, de autonomia* morală și de participarea socială (self-government);
3. un scientism, care bazează educația, de aici înainte funcțional, pe descoperirile psihologiei genetice* și ale legilor dezvoltării* copilului;
4. un particularism, ce face din inițiativele particularilor și din întreprinderile lor motorul progresului economic și social opus birocrăției statului și spiritului „funcțional resc”.

Acest caracter cvadruplu al colilor noi se va regăsi în principiile Ligii internaționale pentru educație nouă, înființată la Congresul de la Calais în 1921 și care va

educație permanentă

274

275

efectiv

ocupa un loc important în dezbaterile pedagogice dintre cele două zboaie mondiale, însuși unanimitatea în jurul „cartei de la Calais” ascunde în realitate profunde divergențe, pe care istoria le va scoate la iveală. Divergențe sociopolitice: Grupul Francez de Educație Nouă (GFEN), dominat din 1932 de P. Langevin și H. Wallon, va opune particularismului fondatorilor un sociocentrism* care acordă prioritate democratizării studiilor și trezirii conștiinței politice. Divergențe psihopedagogice: Educația nouă regrupează la fel de bine tehnologii preocupate de validarea științifică și de sistematizarea testelor* de învățare individualizat, precum și partizanii libertății absolute care se inspirau din newpsychology, în cadrul căreia W. Reich este un nume de referință. Chiar banalizarea temelor sale, în cadrul discursului oficial, și banalitățile în legătură cu coala arată că, mai mult decât un curent pedagogic unificat și producător de efecte specifice, Educația nouă reprezintă una din manifestările răsfrânte ale culturii contemporane, permisivă și preocupată, în același timp, de rentabilitate, centrată bătător pe individ și traversată totuși de mișcări sociale de mare amploare.

D. Hameline

(D. S.)

Educație permanentă

A vorbi mai degrabă despre o educație permanentă decât de o formare continuă* sau de o educație

recurent înseamnă a considera că „instituția” copiilor și „instituția” adulților reprezintă unul și același proces. Înseamnă a afirma că, în tot cursul vieții unui individ și al istoriei, de aici înainte schimb toare, a societăților, oamenii rămân subiecți ai educației. Adică ei nu încetează să se instituie reciproc și mimetic ca umani în a se fel încât ei să își asigure sau să își refuze o identitate*, un proiect și un loc.

Conceptul de educație permanentă, înțeles astfel, se distinge de concepte psihosociale ca interacțiune*, influență, dominare sau

constrângere, fenomene al căror sediu este orice grup uman, antrenând schimbări în atitudinile membrilor săi. Recent introdus (1950), conceptul de educație permanentă își asumă prin definiție chiar o contradicție a societății contemporane. Pe de-o parte indivizii, în cadrul numeroaselor grupuri sociale, au de aici înainte la dispoziția lor bogate și mereu reînnoite ocazii de a avea și de a fi „mai” pe care le guvernează legile cererii și ofertei. Exprimând, de exemplu, înmulțirea formelor a-numite de dezvoltare personală la inițiativa adesea concurentă a diverselor obediențe psihologice (analiză tranzacțională, bioenergie, sofrologie, programare neurolingvistică, gestionare mentală etc).

Pe de altă parte, solicitate să favorizeze această expansiune, instanțele care dețin puterea socială și responsabilitatea planificării bugetare formulează dorința rațională și rezonabilă în același timp, ca această înaltă multiplicare să se organizeze și să fie controlată. Statele ajung astfel să se doteze cu un arsenal legislativ sau reglementar și să-i sporească dominarea asupra indivizilor, cu riscul de a vedea instituindu-se societatea în acțiune educativă permanentă.

D. Hameline 1

(D. S.)

Educație psihomotorie

Pedagogie corporală bazată pe o respingere a dualismului* corp-spirit și care vizează educația* a individului global. Ea este folosită mai ales la grădinițe. Pluralitatea referințelor teoretice corespunde unei diversități de metode, printre care trei pot fi reperate. Primul propune o rafinare a motricității* prin exerciții de lateralizare*, de echilibru sau de coordonare. Cel de-al doilea tinde să favorizeze dezvoltarea* intelectuală începând cu motricitatea și conștientizarea logicii acțiunii. Cel de-al treilea se adresează afectivității pe baza relațiilor instaurate în timpul unor practici, ca de exemplu expresia corporală*.

M. Durând (D. S.)

Educație specială

Ansamblu de metode pedagogice și terapeutice destinate subiecților supuși obligațiilor* dar care nu pot progresa în funcție de instruirea oficială și de frecventarea colii obișnuite. Această populație este foarte eterogenă de vreme ce ea cuprinde, printre alții, atât debili profunzi, cât și neadaptabili inteligenți. Există coli de educatori specializați care pregătesc pentru obținerea diplomei corespunzătoare.

C. Prevost

(D. S.)

Educație

Mecanism cognitiv* prin care subiectul degajează, din înțelegerea empirică* directă a două elemente, o relație* între ele (educație de relație) sau din înțelegerea unui element și a unei relații, celălalt element care se aplică relației (educație de corelație). Termenul, introdus de C. Spearman pentru desemnarea unui nivel elementar al funcționării logice a subiectului, nu își mai găsește loc în lucrările contemporane asupra cognitivității*.

M. Richelle

(D. S.)

Efect alosteric → Antagonist Efect autocinetic → Autocinetism Efect bumerang → Efect pervers

Efect consecutiv → Consecutiv Efect consecutiv figurat → Figurat Efect Coolidge → Noutate Efect

de amorsare → Amorsare Efect de ancorare → Ancorare Efect de certitudine → Certitudine

Efect de cohortă → Transversal (Metodă →)

Efect de halo

Este vorba de o eroare constantă care afectează observația celui alt, descris încă din

1920 de L. L. Thurstone. Unele caractere ale subiectului observat pot induce la observator o impresie globală (favorabilă sau nu) care va colora evaluările acestui observator în legătură cu diversele caracteristici ale subiectului observat (de unde originea esențială subiectivă a coerenței acestui tip de date). Se poate reduce acest efect convertind trăsăturile de observat în unități de comportament observabile, evitând evaluările calitative globale, confrunțând evaluările mai multor observatori. Căutarea de alte soluții este permanentă.

M. Bruchon-Schweitzer (D. S.)

Efect de întâietate → • întâietate (Efect de →) Efect de poziție serială → Serial Efect de recent → •

Recent (Efect de →) Efect Guttman → Analiză de date

Efect Hawthorne

În cursul cercetărilor desfășurate între 1920 și 1940 la uzina Hawthorne, F. J. Roethlisberger și W. J. Dickson au observat că schimbarea condițiilor de muncă antrenă o ameliorare a moralului personalului și o creștere a productivității. Întoarcerea la condițiile anterioare nu făcea să dispară acest efect pozitiv; cercetătorii l-au atribuit simplului fapt de a fi participat la o experiență, ceea ce dă personalului sentimentul că este luat în considerare și valorificat. Prin extindere, se desemnează sub numele de efect Hawthorne starea pozitivă introdusă de o schimbare atribuită, de către cei care sînt afectați de ea, unor bune intenții.

C. Levy-Leboyer

(D. S.)

Efectiv

Un efectiv este un număr de observații. Recenzarea de observații, care conduce la distribuțiile* de efective, este piatra de încercare a statisticii*. A face statistic înseamnă a proceda întotdeauna la sau a se baza pe distribuții de efective.

efect kappa

276

Efectivele unui tablou de contingență* sînt numite efective legate (le numim și de contingență sau de co-ocurență). Se deduc de aici efectivele marginale (suma efectivelor pe linie și pe coloană), care definesc cele două distribuții marginale de efective. Din distribuția de efective deducem și distribuția frecvențelor* legate, cu cele două distribuții marginale de frecvențe. Analiza locală a unui tablou de contingență constă, pentru toate cuplurile de modalități constituite plecîndu-se de la cele două variabile (compartimentele tabloului), în studierea legăturii dintre aceste modalități. Pentru examinarea legăturilor ne referim la efectivele teoretice. Prin efectiv teoretic al unui compartiment se înțelege valoarea pe care ar avea-o efectivul acestuia dacă, efectivele marginale fiind date, am avea o legătură pentru compartimentul în discuție. Efectivul teoretic al unui compartiment este produsul efectivelor marginale împărțit la efectivul total. Legătura între două modalități este pozitivă, negativă sau nulă după cum efectivul compartimentului (efectiv observat) este superior, egal sau inferior efectivului teoretic corespunzător. Denumirea consacrată „efectiv teoretic” nu trebuie să înțeleagă, pe de o parte, „efectivele teoretice”, care nu rezultă dintr-o procedură de recenzare, ci dintr-o definire formală, nu sînt în general numere întregi. Pe de altă parte, sînt simple valori de referință, al căror calcul nu cere, la drept vorbind, nici o teorie.

P. Bonnet și H. Rouanet (D. S.)

Efect kappa → Kappa (Efect —)

Efect (Legea —)

Legea formulată la origine de E. L. Thorndike (1911), în cadrul psihologiei învățării*, conform căreia o „conexiune” modificabilă însoțită sau urmată de o stare satisfacătoare devine din această cauză consolidată, în timp ce o conexiune însoțită sau urmată de o stare dezagreabilă este din acest motiv slăbită. Această lege se bazează pe datele empirice culese mai ales din experiențele în care pisicile închise într-o cușcă problemă* învățau să deschidă ușa. De la o încercare la alta, învățarea se manifestă în acest caz prin abandonarea comportamentelor ineficace și prin reținerea* celor eficiente.

În ciuda recurgerii la termenii subiectivi ai limbajului curent (stare „satisfacătoare” sau „dezagreabil”), Thorndike avea în vedere fenomene perfect obiectivabile, „starea satisfacătoare” corespunzînd unei situații pentru care animalul nu face nimic să evite, dar pe care va tinde să o mențină sau să o reproducă prin acțiunile sale, „starea dezagreabilă” fiind corespunzătoare unei situații pentru care animalul nu va face nimic să o întreprindă și căreia va încerca, din contră, să se sustragă sau să-și pună capăt.

Legea efectului a ocupat un loc central în teoriile învățării elaborate de școlile behavioriste*, chiar dacă unii autori au nuanțat-o, precum G. Guthrie, a cărui concepție privilegiază contiguitatea* temporală, sau E. Tolman, care acordă o parte importantă informațiilor cognitive* pe care subiectul le înregistrează în situația de învățare pentru a le exploata ulterior. În teoria lui B. F. Skinner legea efectului și-a găsit cel mai categoric valoroasă explicație, printr-o formulare diferită în termeni dar nu și în fond: „controlul comportamentului prin consecințele* sale” trimite la sporirea sau diminuarea probabilității de apariție a răspunsurilor în funcție de evenimentele gratificatoare sau punitive care urmează.

M. Richelle

(D. S.)

• Thorndike E. L. (1911), *Animal Intelligence*, MacMillan, New York.

Efector

Desemnează o parte a organismului (de la celulă la organ) care produce un efect, o acțiune în mediul

s u înconjur tor. Mu chii sau glandele sînt, de exemplu, efectori. Efectorii se afl sub comand nervoas sau neurohormonal ; ei primesc ordine motorii de la creier, ordine vehiculate de influxuri-
277

eficien

le* eferente care trec prin relee medulare. Efectorii asigur via a de rela ie a organismului i in de func ionarea sistemului

nervos* somatic.

„ „

F. Parot

(D. S.)

Efect pervers

Un efect secundar este marginal legat de un tratament sau de o ac iune care urm re te un alt obiectiv. Acest efect este numit pervers atunci cînd îmbrac un caracter negativ, d un tor.

în timp ce efectul bumerang este în mod specific opus inten iilor (ex.: informa iile con inute într-o campanie împotriva drogului pot provoca o cre tere a consum rii acestuia), conceptul de efect pervers este mult mai general. Exemplu: presiunea exagerat exercitat asupra elevilor pentru ob inerea de performan e colare mereu mai mari ar putea provoca sinucideri.

G. De Landsheere

(D. S.)

Efect placebo -> Placebo

Efect retroactiv

în psihanaliz , se spune despre fenomenele de reorganizare retrospectiv a unor materiale psihice variate: amintiri, pulsi-uni*, afecte*. Reelaborarea d o nou semnifica ie, diferit de semnifica ia primitiv , sau d unui element o semnifica ie de care era lipsit. S. Freud a criticat utilizarea excesiv a acestei no iuni de c tre C. G. Jung, care pretindea c semnifica iile sexuale sînt proiectate retrospectiv în amintirile infantile. Utilizarea psihanalitic a no iunii de efect retroactiv face din ea un ghid util împotriva tendin ei de a lua drept rememorare exact ceea ce, ca i amintirile-ecran*, nu este decît reconstruc ie. Termenul este utilizat i de S. Freud pentru a deosebi refularea* observabil efectiv în clinica psihanalitic de refularea originar .

J.-M. Pe tot

(D. F.)

Efect tau -> Tau (Efect —)

Efect Zeigarnik -> Zeigarnik (Efect —)

Eferen -> Aferent

Eficacitate luminoas

Curba de eficacitate luminoas relativ spectral reprezint sensibilitatea ochiului uman la diferite lungimi de und . Ochiul uman standard (media ochiului s n tos la maturitate) nu este sensibil la toate lungimile de und ale spectrului vizibil (de la 380 la 780 de nanometri). Optimumul sensibilit ii* se situeaz la 555 nanometri (culoare verde-galben) pentru vederea* de zi (condi ie fotopic) i la 507 nanometri (culoare alb strie) pentru vederea nocturn (condi ie scotopic). Dep rîn-du-ne de valorile maxime (reprezentate de unitate), se constat cum curbele de sensibilitate scad progresiv de-o parte i de alta a acestei valori. Eficacitatea este nul la limita ultraviolet pentru cele dou curbe (lungimi de und slabe). Pentru lungimile de und superioare, eficacitatea este nul la ro u în vederea scotopic (aceast culoare apare neagr noaptea) i la infraro u în vederea fotopic . Curbele de sensibilitate relativ spectral VA. (vedere fotopic) i VA. (vedere scotopic) caracterizeaz filtrul* vizual (retinian). Celulele foto-sensibile (în fotografie, d. ex.) sînt prev zute cu un filtru VA pentru a se apropia

de sensibilitatea vizual .

R. Gencot

(D. S.)

Eficien

Desemneaz în general randamentul unui comportament sau gradul de des vîr ire a efectului unei ac iuni*. în cadrul testelor* psihologice, diferite tehnici de m sur * permit aprecierea eficien ei diverselor tipuri de comportamente. Psihologie a eficien ei: dup H. Wallon, demers care pune în joc metode inductive (v. Induc ie) pentru a ajunge la formularea legilor* ce au leg tur cu structura i func ionarea actelor* motorii i mentale. Ea se opune psihologiei con tiin ei* ce ac ioneaz prin introspec ie*. Coeficient de eficien : m sur * propus de D. Wechsler i care se define te ca fiind raportul stabilit între scorul* ob inut de un efort

individ la un test* i scorul maximal al individului mediu pe scala vîrstelor.

J.-P. Bronckart i E. Jalley

(D. S.)

Efort

Caracterizează intensitatea angajării într-o situație în economia conduitei. În domeniul activităților fizice și sportive, se distinge, în mod clasic, efortul fizic de cel mental. Primul este apreciat printr-o măsurare a intensificării metabolismului datorată activității musculare. Cel de-al doilea, mai puțin accesibil într-o modalitate obiectivă, este asociat unei ridicări a nivelului de activare a sistemului nervos central și unei mobilizări intensive și selective a resurselor atenționale. Intensitatea acestor două componente este percepută sau estimată cu precizie de către trei actori. Această informație este cu adevărat folosită în cursul controlului mișcărilor.

M. Durând

(D. S.)

Egalitate a anselor

Expresie care semnifică voia de a acorda tuturor copiilor o egalitate de acces și de tratament școlar. Acest noțiune largă face obiectul dezbaterilor polemice, mai ales în legătură cu ceea ce presupune ea: egalitatea școlară nu se concepe, pentru cea mai mare parte a autorilor, decât acceptându-se evidența discutabilă a diferențelor, a inegalităților între copii de la intrarea lor în școală. Ea constă deci în a cere sistemului educativ să dea fiecărui copil posibilitatea de a atinge rezultatele de care este capabil. În numele democratizării efective pentru ridicarea nivelului tuturor, noțiunea de egalitate a șanselor este contestată.

Egalitatea școlară se poate măsura extern după, de exemplu, caracteristicile dispozitivului școlar (dotări egale ale școlilor cu profesori, localuri, subvenții), dar și la ieșirea din sistemul școlar; ea ar consta în acest caz din egalitatea rezultatelor școlare ale copiilor proveniți din categorii socioprofesionale diferite. Realitatea dezmente evident acest obiectiv, oricare ar fi

278

—
eforturile pentru a ajunge aici, mai ales prin acțiunea pedagogică. Reușita școlară este de fapt strâns corelată cu nivelul de instruire al familiilor.

D. Manesse (D. S.)

Egalizare

În psihofizică și în psihologia percepției procedură care constă în a cere unui subiect să ajusteze un stimul de comparație în așa fel încât să-i apară egal cu un stimul etalon (egalizare subiectivă). Se folosește mai ales în măsurarea pragurilor diferențiale prin metoda numită a erorii medii, în care distanța dintre valoarea ajustată a stimulului de comparație și cea a stimulului etalon furnizează o estimare a diferenței exact imperceptibile. Ea se aplică la măsurarea constantelor perceptivă (de ex., egalizarea a două plăci cenușii iluminate diferit) sau la iluziile optico-geometrice (de ex., măsurarea iluziei lui Müller-Lyer se face cu ușurință invitând subiectul să ajusteze lungimea unei linii prevăzute cu unghiuri externe, trasată pe o glisieră, la aceeași a unei linii prevăzute cu unghiuri interne).

’ ’ ’ ’ ’ ’
M. Richelle

(D. S.)

Egocentrism

Pentru J. Piaget (1923), caracteristică majoră a gândirii copilului; în fața unei situații date, copilul recurge la o centrare primară constrângătoare, deformantă și inconștientă. Aceasta se exprimă în comportamentul său printr-o nediferențiere între eu/ego și celălalt, între subiect și obiect, ca și printr-o utilizare a limbajului nedominată de scopul comunicativ. Cele trei manifestări de limbaj ale egocentrismului sînt ecolalia, monologul și monologul colectiv (copilul vorbește în prezența altuia, dar nu i se adresează). Evoluția ulterioară are loc prin decentrare și reciprocitate a schimbărilor; ea se manifestă printr-o socializare progresivă a gândirii și limbajului.

În scrierile următoare, J. Piaget (1945) a explicat egocentrismul în termenul de rezultat al dominantei alternative a asimilației

279

elaborare psihică

și a acomodării (ceea ce corespunde atitudinii precritice a inteligenței, după J. Piaget, sau sincretismului intelectual după H. Wallon). Rezultatul acestei noțiuni nu mai caracterizează exclusiv sfârșitul copilului, chiar dacă perioada de vîrstă 6-7 ani continuă să fie considerată drept crucială.

Noțiunea de egocentrism a produs numeroase contradicții (mai ales cînd a fost asociat comportamentului ce constă în „a vorbi despre sine”). De altfel, manifestările verbale ale egocentrismului au făcut obiectul unei interpretări foarte diferite de cea propusă de J. Piaget. Astfel, pentru L. S. Vigotski, limbajul egocentric nu precede limbajul socializat: din contră, el reprezintă o etapă intermediară între acesta din urmă și limbajul interior. De altfel, se pot observa în legătură cu

aceasta anumite manifestări la adultul confruntat cu sarcini dificile (rezolvarea de probleme*, d. ex.). în sfârșit, numeroase lucrări au arătat că un copil mic (3-4 ani) este capabil să înțeleagă că un altul are un punct de vedere diferit de al său, dacă sarcina nu este prea complexă, să descopere care este acest punct de vedere. în plus, ecurile arătate corespund rareori unui comportament de tip egocentric (adică un copil nu alege în general ceea ce ar fi propria perspectivă).

M. Piaget (D. S.)

Piaget J. (1923), *Le langage et la pensée chez l'enfant*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Paris. _

Piaget J. (1945), *La formation du symbole chez l'enfant*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Paris.

Egocentricitate

Literal, califică o activitate mentală în opoziție cu eu/ego-ul*. Se opune trăsăturii "trăsăturii termenului egocentric* în direcțiile accepției ale conceptului de eu/ego. Forțele de impuls poate fi calificat drept egocentric în raport cu eul ca reprezentare conștientă de sine. O tendință perversă va fi numit egocentric sau egocentric. Onic duP cum se exprimă în acord sau în conflict cu prescripțiile ego-ului în

raport cu exigențele sinei și ale supra-6UIU1'

D. Widlocher

(D. S.)

Egocentricitate

Literal, conformitate a unei activități mentale cu eu/ego*-ul; se opune egocentricității*. în sens larg, termenul de eu/ego se referă la personalitate* și la ansamblul reprezentărilor conștiente pe care îl face subiectul*. Un comportament* sau un sentiment* va fi numit egocentric dacă subiectul îl percepe în acord cu reprezentarea pe care și-o face despre el însuși. Când eul este conceput dintr-o perspectivă psihanalitică drept instanță de control, în interacțiune cu celelalte instanțe ale personalității, termenul egocentric semnifică faptul că activitatea mentală astfel calificată este sub controlul eului și conform scopurilor sale.

D. Widlocher

(D. S.)

Einsicht -> Comprehensiune subită Ejaculare precoce -> Impotență sexuală

Elaborare psihică

Elaborarea secundară este ultima etapă a formării conștientului* manifest al visului*: cea care dă o coerență și un sens relativ acceptabil imaginilor haotice produse de acțiunea visului, făcându-le să intre în cadrul prestabilit al unui scenariu disponibil în preconștient*.

Elaborarea psihică este un concept tehnic al psihanalizei și, în general, al oricărei psihologii dinamice, ale căror contururi sînt relativ vagi, dar care corespunde unei funcții fundamentale a psihismului: cea care constă în a face față tensiunilor create de modificările mediului înconjurător sau de transformările care survin chiar în subiect (transformări corporale sau psihice consecutive dezvoltării sau ciclului vieții, apariții de exigențe pulsionale, de boli fizice etc). S. Freud, în 1895, a explicat nevroza de anxietate* ca fiind datorată faptului că aparatul psihic, copleșit de o can-

electrodermal

280
titate de excitație sexuală prea mare, este incapabil să o elaboreze și trebuie să o lase să se transforme automat în anxietate. Elaborarea conștientă deci în a transforma energia liberă* în energie legată*, fapt ce permite stabilirea procesului secundar* și deci amânarea descărcării sub formă motrice sau halucinatorie (v. Identitate perceptivă), într-o perspectivă mai generală, elaborarea psihică este în eleasă ca posibilitatea de a da o expresie psihică completă (reprezentare* și afect*) pulsivității (v. Mentalizare). Lucrările lui P. Marty și ale unor psihanalitiști francezi au pus accentul pe efectul acestei prime etape a elaborării psihice, precum factorii predispunând la afecțiuni psihosomatice*, la treceri la act* hetero sau autoagresive, la acțiuni etc.

J.-M. Pe tot

(D. S.)

Electrodermal -> Răspuns electrodermal

Electroencefalogramă

Metodă electrofiziologică de înregistrare a activității electrice a encefalului*, captată în general de electrozii de suprafață, care își are originea în lucrările lui H. Berger în 1929. Alături de contribuția sa la dezvoltarea medicinei neurologice, mai ales în reperarea sediilor epileptogene și a neoformărilor, Electroencefalografia (EEG) se află la originea mai multor progrese importante în cunoștințele noastre din domeniul psihofiziologiei* și reprezintă încă și astăzi o cale de cercetare fecundă în explorarea evenimentelor cerebrale asociate activităților* cognitive*. EEG-ul a permis mai ales descrierea diferitelor niveluri de vigilență*, de la starea de trezire* atentă caracterizată prin desincronizarea* undelor alfa (8 la 12 Hz), a cărei asociere cu starea de veghe la repaus Berger o arată deja, pînă la

diverse niveluri ale somnului* lent și paradoxal. În alt domeniu, potențialele evocate* cerebrale concomitente ale primirii de informație* senzorială au deschis calea unei adevărate psihofiziologie* a răspunsului ariilor primare corticale la stimulii exteriori. În sfârșit, mai recent și grație progreselor tehnice (determinarea mediei opistocronice, adică în sens invers în timp plecând de la un eveniment imprevizibil, a traseelor obținute din mai multe încercări succesive), explorarea potențialelor lente asociate (Event Related Potentials, ERP), uneori numite puțin exagerat unde cognitive, pare să ofere un acces original la fenomene cognitive precum atenția*, pregătirea* pentru acțiune, așteptarea*. Aceste unde, al căror decurs se etalează pe circa 500 milisecunde cu faze de pozitivitate și de negativitate caracteristice, par legate fie de pregătirea motrică (readiness potentials), fie de așteptare (variație contingent negativă*), fie de reacția de „surpriză” față de un eveniment improbabil (undă P 300, observată, de ex., în urma omiterii unui stimul periodic*), fie de improbabilitatea semantică (undă N 400, negativitate care se manifestă în jur de 400 ms după prezentarea unui cuvânt cu totul necuviincios într-un enunț). EEG-ul cantitativ (sau cuantificat), îndepărtat de procedeele artisanale de lectură directă a traseelor care au prevalat timp îndelungat, profită de pe urma puterii de calcul a calculatoarelor în timp real pentru a furniza o analiză statistic rafinată a frecvențelor*, amplitudinilor*, variațiilor de unde cerebrale și pentru a extrage la maximum semnale semnificative ale zgomotului* de fond.

M. Richelle

(D. S.)

Electrofiziologie

Ansamblu de tehnici ce studiază activitatea electrică a celulelor, în particular a celulelor nervoase sau neuronilor*. Se pot distinge două niveluri de abordare. Activitatea unui singur neuron este abordată de înregistrările extracelulare sau intracelulare cu ajutorul microelectrozilor. Pot fi înregistrate mai multe manifestări: potențiale* de acțiune (sau activitate unitară) care se propagă de-a lungul celulelor nervoase, potențiale locale (potențiale membranare de repaus, potențiale postsinaptice excitatoare sau inhibitoare). Ansamblul acestor potențiale este studiat fie în cadrul activității

281

element de comportament

spontane a neuronului, fie ca răspuns la o excitare a neuronului, cel mai adesea o stimulare electrică. Răspunsul la stimulare poate fi înregistrat în sensul fiziologic de propagare (de la dendrit spre axon, ca răspuns la o stimulare ortodromică) sau experimental în sens invers (ca răspuns la un stimul antidromic: test de coliziune). Tehnicile recente (voltage-clamp și patch-clamp) permit studierea potențialelor electrice legate de activitatea canalelor ionice ale membranei neuronului. Al doilea nivel de abordare are un caracter mai global: constă în studierea activității electrice a unei populații mai mult sau mai puțin numeroase de neuroni. Această abordare acoperă manifestările spontane reprezentând diferitele unde* sau ritmuri puse în evidență de electroencefalografie*, sau potențialele evocate ca răspuns la un stimul aferent. Tehnicile moderne care utilizează informatica permit o cuantificare și reprezentări mai sintetice ale acestor evenimente electrice (spectru de frecvență, cartografie).

B. Soumireu-Mourat

(D. S.)

Electromiografie

Tehnică ce permite înregistrarea potențialelor* de acțiune care se propagă în membranele* elementelor musculare. După metodele folosite (acele, electrozi de suprafață), vom înregistra unități musculare sau activitatea unei porții mici a mușchiului. Totuși, tehnica se extinde la măsurarea conductivității nervoase ale fibrelor nervoase cu diametru mare și la testarea conductivității la nivelul joncțiunii neuromusculare. Ea permite reperarea bolilor de origine pur nervoasă (neuropatii), a bolilor pur musculare (miopatii).

M. Le Moal

(D. S.)

Electrooculografie -> Mișcări oculare Electrosismoterapie -> Electrooc

Electrooc

Astăzi este preferat termenul electrosismoterapie pentru a desemna realizarea, în scopuri terapeutice, unei crize convulsive generalizate, provocată de stimularea electrică transcerebrală. Eficacitatea acestui tratament este demonstrată în depresiile* melancolice care apar în evoluția psihozelor maniaco-depresive* și în tulburările depresive rezistente la chemoterapiile antidepressive. Celelalte indicații sînt mai rare și apar în caracterul acut al unor tulburări psihiatrice, al ecurilor sau al riscurilor chemoterapiilor. Contraindicațiile sale se referă mai mult la anestezie și curățare (care împiedică faza contracțiilor clonice ale mușchilor striati), întotdeauna practicate pentru realizarea sa în-

cepînd cu 1970. Inconvenientele sale rezultă din tulburările cognitive de tip deficite mnezice, tranzitorii și în totalitate reversibile (amnezie anterogradă și lacunară) a căror incidență pare considerabil redus prin tehnica unilateral aplicată pe emisfera nedominantă. Modul său de acțiune rămîne ipotetic și face să intervină modificări induse la nivelul metabolismului monoaminelor cerebrale și al receptorilor monoaminergici.

J.-F. Allilaire

(D. S.)

Electrotropism -> Tropism

Element de comportament

Termen folosit, ca sinonim al celui de unitate*, pentru desemnarea formelor de comportament reîntoarse în scopul observației și descrierii. Aceste elemente sînt acelea care vor fi reluate pe scările* de observație* sau pe etograme*. Ele vor putea varia ca durată și complexitate, în funcție de nivelul de rezolvare adoptat: observatorul va putea alege la fel de bine elemente ce corespund unor segmente de mișcări* descompuse cu finețe, ca și elemente care constituie acte* organizate funcțional (d. ex., în conduitele parentale* ale unui animal, aducerea de hrană puilor, prezentat ca un parcurs complet de la plecare la întoarcerea la cuib). În absența unităților de analiză definite în mod clar, comparabile moleculei, atomului sau celulei, psiho-

emancipare

282

logul, în alegerea elementelor sale de descriere, este expus unor prejudecăți* teoretice, ca și unor constrîngerii inevitabile ale instrumentelor lui de observație.

M. Richelle (D. S.)

Emancipare —> Majorat Emergentism -» Spirit

Emergen

Acest termen este folosit în general, pentru desemnarea apariției unui nou comportament* sau unei noi capacități* în cursul dezvoltării* filogenetice* sau ontogene-netice*.

Capăt un sens mai restrîns în cadrul teoriilor ineiste* ale dezvoltării limbajului*, desemnînd un proces de achiziționare cvasiexclusiv imputabil acțiunii factorilor interni. Pentru N. Chomsky, ființa umană ar fi dotată cu o competență* de limbaj înscris biologic, adică o capacitate ideală de a produce, în elegeri reproduce structurile oricărei limbi naturale*. În această optică totuși, pentru ca un input* verbal să fie furnizat copilului, structurile limbajului „apar” succesiv de-a lungul maturizării* organelor de producere-recepție și a sistemului nervos central. Această concepție, care se opune teoriilor behavioriste* ale învățării* și constructivismului* piagetian, se bazează pe un anumit număr de fapte, puse în evidență mai ales de E. H. Lenneberg:

1. marea regularitate a etapelor de achiziție a limbajului, de la 5 luni la 5 ani (faza vocalizărilor*: producerea cuvintelor izolate, apoi a enunțurilor din două cuvinte, și mai tîrziu a enunțurilor complexe);
2. absența constrîngerilor mediului înconjurător susceptibile de a explica această ordine de achiziționare;
3. independența dezvoltării verbale față de dezvoltările motorii și intelectuale;
4. posibilitatea de dobîndire a limbajului în absența oricărei exerciții.

Ca și pentru celelalte comportamente caracteristice speciei, ar exista deci o perioadă critică* de achiziție a limbajului, co-respunzînd unei stări privilegiate de plasticitate* a zonelor cortexului cerebral în care se înscrie această funcție.

J.-P. Bronckart

(D. S.)

Emetropie

Stare de refracție a ochiului în care, cu o acomodare liberă, un obiect, la infinit, își găsește sediul pe retină. Este starea de refracție ideală a ochiului, rareori atinsă. Semnifică absența de ametropie* care nu poate fi ameliorată prin purtarea unei

corecții optice.

R. Genicot

(D. S.)

Emisferă cerebrală

În număr de două, emisferele cerebrale constituie, împreună cu diencefalul*, creierul propriu-zis. Ele derivă embriologic din dezvoltarea telencefalului* și sînt dispuse simetric în cutia craniană, la stînga și la dreapta, în raport cu structura mediană care este diencefalul. Suprafața lor este străbătută de circumvoluțiunile și de scizurile care delimitează lobiile: lobul frontal*, lobul parietal*, lobul temporal*, lobul occipital*, lobul insulei. Ca oricare parte a axei cerebrospinale, fiecare emisferă este formată din substanță cenușie și substanță albă. Substanța cenușie este constituită din cortex* și nucleii cenușii

centrali, substan a alb ocup spa iul cuprins între cortex, nucleii cenu ii centrali i fa a lateral a creierului intermediar i constituie în special comisurile* interemisferice.

R. Decombe i M. Le Moal

(G. N.)

Emisferectomie

Abla ie neurochirurgical a cortexului* cerebral i a substan ei albe subiacente a unei emisfere* cerebrale; nucleii cenu ii centrali i talamusul sînt, de regul , cru a i. Aceast interven ie excep ional este practicat , de obicei, la copiii cu leziuni cerebrale severe care afecteaz o singur emisfer i sînt în general responsabile de epilepsie*.

J.-L. Signoret

(G. N.)

283

emo ie

Emitan

Coefficient al fluxului* luminos care p r se un element al suprafe ei con înînd punctul pe aria acestui element. Unitatea este lumenul* pe metru p trat. Numit i exitan luminos (într-un punct al unei suprafe e).

v ' ' .

R. Genicot

(D. S.)

Emi tor

Pentru teoria clasic a comunic rii*, emi torul este un aparat îns rcinat s transmit un mesaj* codînd informa ia* care provine de la surs (v. Encodare). Din acest punct de vedere, aparatul vocal al unui individ poate, în raport cu creierul-surs , s fie considerat ca un emi tor-transmi- tor. Dacă se ia ca surs vocea*, radioul joac atunci rolul de emi tor-transmi tor al unui mesaj (encodare electric de unde); ea poate chiar servi alternativ drept emi tor i receptor* îns rcinat cu encoda-rea, apoi cu recodarea informa iei. În schema comunic rii, emi torul (sinonim al lo-cutorului* în aceast accep ie) desemneaz locul ocupat de subiectul produc tor de discurs*.

J.-M. Adam

(D. S.)

Emotiv (Func ie —) -> Func ie a limbajului

Emotivitate —> Emo ie

Emo ie

Stare deosebit a unui organism, care survine în condi ii bine definite (o situa ie numit emo ional), înso it de o experien subiectiv i de manifest ri somatice i viscerele. Emo iile pot fi studiate sub diferite aspecte:

1. teoriile evolutive* ale emo iilor le subliniaz caracterul adaptativ* i func ia de semnal;
2. teoriile cognitive* insist asupra modalit ii în care informa iile sînt prelucrate i în care planurile sînt elaborate i puse în ac iune;
3. teoriile fiziologice pun accentul pe rela iile posibile între emo ie ca stare mental sau cognitiv i expresia ei somatic sau visceral : astfel W. James i C. Lange au ar tat, independent unul de cel lalt, la începutul secolului al XX-lea, c emo ia este secundar perceperii de c tre subiect a modific rilor viscerele provocate de situa ia emo ional . Din aceast cauz au fost violent critica i de W. Cannon, care sus inea c modific rile fiziologice sînt precedate de componentele cognitive ale emo iei. A fost avansat i o sintez a acestor dou concep ii: emo ia ar fi de fapt rezultatul unei interac iuni între dou componente, o activare* nespecific consecutiv excita iei* sistemului simpatic* declan at de situa ie i o cogni ie constituit de atribuirea acestei activ ri unor elemente ale acestei situa ii. De i a avut mult succes, aceast sintez nu a fost niciodat dovedit experimental. Emo iile de baz cuprind bucuria, triste ea, mînia, frica, surpriza i dezgustul. La om ele pot fi diferen iate de mimicile c rora le d na tere. Reac iile fiziologice i hormonale ce înso esc emo iile sînt în schimb mult mai pu în discriminante i sînt deci puse în rela ie mai degrab cu activarea care înso e te emo ia, decît cu natura emo iei resim ite. Numeroasele tentative de a lega un neuro-transmi tor* dat la o emo ie deosebit au e uat, i acum se admite c emo iile pun în joc circuite neuronale care dep esc din plin sistemul limbic* sau centru al emo iilor. Emotivitatea, sau capacitatea de a reac iona prin emo ii, depinde de interac iunile complexe dintre factorii genetici i factorii de dezvoltare*, mai ales la vîrsta tîn r . Nivelul emo ional sau afectiv* la care se g se te organismul reprezint o stare de care va depinde majoritatea celorlalte func ii integrate ale organismului (dependen de stare*), inclusiv procesele cognitive. Achizi ia, stocarea, restituirea datelor depind foarte strîns de starea afectiv i de congruen a între aceasta din urm i credin ele* subiectului. Un ultim punct merit aten ia: natura neuro-biologic a substratului anatomofunc io-nal al st rilor afective

r mîne pu in cu-
empan

noscut în ciuda asimilării timpurii cu unele circuite ale sistemului limbic, cu circuitele numite ale autostimulării* (centre ale plăcerii), cu regiunile implicate, cu efectele drogurilor* ce conduc la toxicomanie, cu neuroanatomia agresiunii* etc. Ca și febra, emoția este un semnal homeo-static fundamental al cărui rol general sau specific depinde de cauzele care i-au dat naștere și de semnificația pe care ele o au pentru viitorul subiectului.

R. Dantzer și M. Le Moal (D. S.)

Empan

Prin empan de memorie imediată* se înțelege cantitatea de itemi care poate fi restituită imediat după prezentarea unui material dat (listă de cifre, de litere sau cuvinte). Măsurarea acestui empan este adesea folosită pentru evaluarea capacității de stocare de scurtă durată*. În general, i se asociază lui „empan” un cuvânt care desemnează materialul prezentat: se vorbește astfel de empan de cifre, empan de cuvinte, empan de fraze.

S. Bredart

(D. S.)

Empatie

Întuire a ceea ce se petrece în celălalt, fără a uita totuși că ești tu însuși, căci în acest caz ar fi vorba de identificare. Pentru C. Rogers, empatia constă în sesizarea cu cât mai mult exactitate cu puțină a referințelor interne și a componentelor emoționale ale unei alte persoane și în a le înțelege ca și cum ai fi această altă persoană.

R. Doron (D. S.)

Empiric

Care se bazează pe datele experienței*, pe faptele culese de observație* sau experimentare*. Care decurge din raționări practice neghidate de un scop* sau de un cadru teoretic. După preferințele care există pentru diversele componente ale demersului științific, se va vedea partea empiricului ca opunându-se celei a teoreticului, sau din contră completându-o.

284

Se vorbește de empiric și în legătură cu aplicarea unui model* formal, și mai ales matematic, cu date concrete, care se dovedesc, în mare, compatibile cu modelul, dar cer eventual câteva amenajări de detaliu: curbele empirice nu confirmă întotdeauna ecuația legii lui Fechner*.

M. Richelle

(D. S.)

Empirism

Ansamblu de concepții filozofice și psihologice care susțin că numai pornindu-se de la experiență* se elaborează cunoașterea*. Aceste concepții se opun celor care admit existența principiilor de cunoaștere în sine. În domeniul psihologiei, empirismul caracterizează mai ales școala engleză și se realizează azi cel mai complet în curentul behaviorist*. Se pot căuta originile atitudinii empiriste în filozofia lui R. Bacon, dar teza va fi dezvoltată mai ales de T. Hobbes și cu deosebire de J. Locke, care a suferit influențele empirismului medical al lui T. Sydenham. După acești autori, ideile* provin din senzații* și se compun apoi între ele pentru producerea ideilor mai generale datorită legilor de asociație*. Psihologia asociaționistă a fost dezvoltată de D. Hume și de Utilitarii*, care au radicalizat poziția susținând punctul de vedere senzualist*. În Franța, acest curent filozofic va fi apărut în principal de Condillac. Primii behavioriști, E. L. Thorndike și J. B. Watson, sînt moștenitorii acestei lungi tradiții. Deși B. F. Skinner a rupt legătura cu psihologia asociaționistă, a rămas reprezentantul cel mai cunoscut al poziției empiriste radicale, dar și cel mai izolat în raport cu dezvoltările cele mai recente ale cognitivismului*. Pentru acesta, cunoașterea se constituie total independent de mediul înconjurător, ea nu rezultă din impresia evenimentelor sau proprietăților lumii exterioare, ci dintr-o creație a semnificației, după o dimensiune istoric individuală, într-un sistem închis în el însuși. Această ultimă poziție este exact contrariul tezei empiriste.

P. Mengal

(D. S.)

285

endogen

Empirism logic

Numit și pozitivism logic; componentă a filozofiei analitice care își concentrează problematica pe limbaj* — pentru care propune o analiză logică — și care se prezintă ca o teorie a semnificației*. Dezvoltînd o atitudine critică față de metafizică, empirismul logic susține că dintre enunțurile nonanalitice numai

cele care pot fi testate empiric au o semnificatie. Membrii Cercului de la Viena (fondat în 1929) și mai ales R. Carnap au fost cei care au apărut această poziție; ei au exercitat o influență profundă asupra filozofiei în Statele Unite, unde au emigrat, fugind de nazism. Psihologia anglo-saxonă, behaviorismul* mai ales, s-a inspirat din varianta sa, care este opera ionismul*, în lupta contra pozițiilor metafizice. , T.J. ,

M. Kail

(D. s.) Enac iune -> Autopoiesis

Encefal

Por iune a sistemului nervos* central situat în cutia craniană. Embriologic este rezultat din por iunea tubului neural primitiv constituit din cele trei vezicule următoare după închiderea canalului neural: proencefal, mezencefal*, rombencefal sau trunchi cerebral*. Este constituit dintr-o axă mediană formată din trunchiul cerebral, o masă tectală în fața posterioară a trunchiului cerebral formată din cerebel* și tuberculele cvadri-gemene, o masă ovoidă care ocupă 7/8 din cutia craniană, creierul, format din două emisfere cerebrale*. El se prelungește fără să întreruie la nivelul trunchiului occipital prin mduva spinării, a cărei limită cu encefalul nu este decât teoretică. R. Decumbe și M. Le Moal

(D. S.)

Encodare

În sens foarte general, desemnează orice proces cognitiv prin care un mesaj* sau o informație* (conținut într-o imagine, conversație sau text citit) este transformat

într-o reprezentare* internă (în această accepție, sinonim cu decodare*), în cadrul teoriei informației, desemnează operațiile efectuate de emițător* într-o situație de comunicare: reprezentările unui conținut oarecare (referent*) sînt transformate în mesaj*, prin aplicarea regulilor unui cod* particular. V. Funcția a limbii-

Jului-

n -7

D. Zagar

(D. S.)

Enculturație

Desemnează ansamblul operațiilor prin care subiectul își însușește cultura* societății sale. Conceptul și termenul s-au impus odată cu antropologia* psihologică atunci când, încetîndu-se să se mai considere reprezentările sociale* formă transcendentă ce pînă sînt în mod misterios pe indivizi, se naște preocuparea pentru mecanismele concrete prin care cultura se dobîndește de la prima vîrstă. Dacă sîntem de acord să distingem configurația semnificațiilor culturale în ansamblul celor produse de o colectivitate, enculturația devine o parte, variabilă după societate, a socializării, al cărei schelet îl constituie în acest caz. Transformarea operației variază în ea. Dacă este vorba de societăți integrate într-o cultură* puternic sistematizată, toate sub-grupurile în care subiectul se va integra își vor înapoia aceeași configurație: enculturația se va întîri desvîrindu-se prin conotații neapărute prezente în mediul familial. Dacă nu, el va întîlni subculturi mai mult sau mai puțin autonomizate favorizînd cucerirea distanței și poziționarea personală în raport cu modelul cultural: enculturația va lăsa loc progresiv manipulării individuale a culturii. --

C. CamiUen

(D. S.) Endocrin -> Hormon

Endogen

Este endogen ceea ce își are originea în organism. Clasic, acest termen era opus celor de exogen și psihogen*. Prin anii 1960-1970, în momentul înscunării

endomorfîn

286

psihotropilor, s-a dezvoltat o dezbateră etiologică între organici și cei care apar înău curențului psihodinamic. În această perioadă, mai multe clasificări au putut opune stările depresive endogene, care survin fără o cauză declanșatoare, depresiunilor nevrotice sau reacționale. Astăzi se admite de către majoritatea autorilor că evenimente vitale* preced partea cea mai însemnată a depresiilor, inclusiv cele care evoluează în cadrul unei psihoze mania-co-depresive*.

Endogenul își regăsește o accepție mai generală, mai puțin nosografică, înglobînd înău scutul, ritmurile cronobiologice și în general biologicul în toate procesele sale.

R. Jouvent

(D. S.)

Endomorfîn —> Opioid endogen Endorfîn -> Opioid endogen

Energie de investire

În perspectiva punctului de vedere economic, definește energia care activează o operație mentală.

Exterioar opera ei înseși, ea ar fi de origine perceptiv sau pulsional. În sistemul de gândire primar*, energia ar circula liber și ar tinde să se descarce, în timp ce în sistemul secundar*, ea ar investi re ele care vor rămâne încrânte în permanență. Inspirat de gândirea fizicistă a epocii și deplasat de la o perspectivă neurofiziologică (investire* a neuronului) spre una psihologică (investire a unei reprezentări*), modelul* este discutabil. Considerat o simplă metaforă pentru unii, alții văd în el un concept indispensabil, mai ales în domeniul psihosomaticii*.

D. Widlocher

(D. S.)

Energie legată → Energie liberă

Energie liberă

Noțiunile fundamentale ale metapsihologiei* freudiene decurg din următoarele trei presupoziii:

1. fiecare idee sau reprezentare tinde să se exprime prin mișcări; este ideodinamismul lui H. Bernheim, asupra căruia S. Freud a reflectat și din care a tradus mai multe lucrări; S. Freud a atribuit această tendință unei energii psihice* cu care reprezentările ar fi încrânte;
2. reprezentările sunt legate unele de celelalte prin asociații de idei*;
3. în aparatul psihic, reprezentările sunt situate mai mult sau mai puțin departe de polul motor sau perceptiv; pentru a se descărca sub formă motorie sau halucinatorie, energia unei reprezentări îndepărtate de polul perceptiv sau de cel motoriu trebuie să treacă la alte reprezentări, care sunt mai apropiate de această. Energia este liberă când se deplasează de la o reprezentare la alta neavând importanță care este legătura asociativă. În acest caz energia trece de la o reprezentare la alta în virtutea unor legături oarecare: continuitate, asemănare, contrarietate, homofonie, asonanță etc. Aceasta definește procesul primar*, care este modul de activitate psihică specific inconștientului. Energia este legată când preconștientul* îi inhibă scurgerea, ceea ce are ca efect creșterea nivelului energetic general permițând doar trecerea unor cantități reduse de-a lungul unor căi asociative: această activitate psihică efectuată cu cantități mici de energie este caracteristică proceselor secundare*, mai ales gândirii.

6

J.-M. Petot

(D. S.)

Engram

Urmă mnezică* înscrisă în esutul nervos. Termenul, introdus la începutul secolului de autorul german R. Semon, îi dădorează locul în vocabularul de psihologie modernă numai folosirii lui de către K. S. Lashley (1950) într-un articol renumit. Cercetând, prin experiențele sale asupra leziunilor corticale la animalele supuse înverșuri* discriminative*, suportul nervos al achizițiilor*, Lashley nu lăsa găsit în nici o structură anume, deficitul consecutiv leziunilor prind mai legate de cantitatea esutului nervos distrus decât de locul leziunii. El a degajat de aici legea acțiunii de masă a cortexului cerebral și a raportat ideea plas-

287

enunț are

structurilor corticale. Dezamă girea marelui psihofiziolog american s-a dovedit de două ori fecundă. Pe de o parte, neuro-biologii au fost din această cauză mai stimulați să continue cercetarea suportului neuronal al memoriei* atât la nivelul neuro-fiziologic, cât și la cel neurochimic, lucrările lui E. R. Kandel asupra mecanismelor celulare ale obișnuirii*, sensibilizării* și condiționării pavloviene* furnizând o ilustrare a succeselor lor. Pe de altă parte, noțiunea de plasticitate în funcțiile de stocare a informației asigurate de sistemul nervos central a ocupat un loc major în dezvoltarea teoretică a neuroștiințelor*.

M. Richelle (D. S.)

• Lashley K. S. (1950), „In Search of the Engram”, Symposia of the Society for Experimental Biology, 4, 454-482.

Enkefalin → Opioid endogen Enteramin → Serotonin

Entropie

Termen împrumutat din termodinamic — unde se aplică pentru definirea stării de dezordine a unui sistem fizic — de teoria informației* și de statistică. Introdus în teoria informației de C. Shannon în 1948 (ca urmare a unei sugestii a lui J. von Neumann), el desemnează măsură informației sau incertitudinea*. Entropia unei variabile* aleatorii* x este

definit de:

$- E(\log f(x))$

în care $f(x)$ este densitatea variabilei aleatorii x și E este operatorul „speranță matematică”. Este vorba, urmărind cazurile unei măsură de dispersie*, de informație, de incertitudine. Ea permite, de exemplu, într-un sistem care se poate găsi în stări distincte $A_1, A_2, \dots, A_n$ cu probabilități $p_1, p_2, \dots, p_n$ să se caracterizeze starea de incertitudine în care ne găsim înainte de a observa sistemul. Ea valorează în

acest caz :

-.S

.S $\sum P_i \log P_j$

Numit uneori incertitudine, ea este redus la o constant multiplicativ care variaza dup baza logaritmului utilizat. Alegerea bazei 2 prezinta avantajul de a face sa corespund unitatea de m sur a entropiei alternativei echiprobabile. Valoarea sa mereu pozitiv variaza între 0 (cazul unei distribu ii sigure sau toate p(sint nule f r unul care valoreaza obligatoriu 1) i log n (cazul unei distribu ii uniforme sau n rezultate posibile sint echiprobabile). Cum entropia cre te o dat cu incertitudinea, se prefer uneori utilizarea, sub numele de negentropie sau informa ie, a cantit ii care are avantajul s descreasca o dat cu incertitudinea i care se preteaza acelorai calcule de descompunere ca i entropia.

D. Defays

(D. S.)

Enun -> Enun are

Enun are

„Enun area este punerea în func iune a limbii printr-un act individual de utilizare [...] Este chiar actul de producere a unui enun " (E. Benveniste, 1974, p. 80). Exist în leg tur cu aceasta trei concep ii principale. Mai întâi enun area a fost redus la câ iva factori implica i întotdeauna în actul vorbirii*, a c ror func ie este valoarea desemnativ a termenilor deic-tici* ai limbii: locutor*, moment al vorbirii, situa ia vorbirii, în raport cu care este determinat semnifica ia* indicilor personali, a timpurilor verbale i a elementelor de leg tur ca „aici", „acolo", „acesta", articol hot rît (fr. „le"). Conform unei concep ii mai cuprinz toare, enun area nu este numai punctul de reper presupus de unit ile deictice* ale limbii, ci cuprinde ansamblul condi iilor de producere/receptare a unui enun : mimico-gestualitate co-verbal , cuno tin e culturale, date perceptiv e, stare psihologic a interlocutorilor etc. Astfel extins la totalitatea cunostin-

enun iator

288

elor asupra lumii, no iunea risc s se dilueze, orice informa ie verbalizat devenind o urm de enun are. Ca reac ie la acest fapt, s-a dezvoltat o concep ie foarte abstract , care face din enun are un simplu eveniment: survenirea unui enun . Din acest suport minimal, enun ul asigura toat caracterizarea, spunînd prin for a sa ilo-cutorie* ce valoare de act* trebuie s -i fie atribuit i specificînd prin m rcile sale indexicale care sint instan ele responsabile, sau enun iatorii (v. Polifonie). Principalul inconvenient al acestei perspective este acela de a nu se atinge decît roluri enun iative semnificate, al c ror raport cu actorii concre i ai procesului de vorbire r mîne pu in clar. în ansamblu, înîndu-se seama, cînd prea mult, cînd prea pu in, de factorii extralingvistici, semanticile* enun rii nu sint suficiente, nici una, nici cealalt , pentru figurarea actului de vorbire ca o conduit comunicativ concret apar înînd unei teorii generale a ac iunii. A. Berrendonner (D. S.)

• Benveniste E. (1974), Problemes de linguistique generale, voi. I i n, NRF-Gallimard, Paris.

Enun iator

în teoria enun rii*, acest termen desemneaza simplu subiectul produc tor de enun * i responsabilul actualiz rii* limbii. Cap t un sens diferit în teoria polifonic (v. Polifonie), care contest postulatul clasic al unicit ii subiectului vorbitor i analizeaza numeroase enun uri ca fiind produse de un fel de punere în scen , de un locutor*, de unul sau mai mul i enun iatori. Dup O. Ducrot, enun iatorul este un „personaj", agent al actelor de limbaj*, a c rui enun are este mai pu in exprimarea de cuvinte — în sensul material i concret al termenului — decît exprimarea unui punct de vedere, a unei pozi ii, a unei atitudini.

J.-M. Adam (D. s.)

Enurezis

Emisie involuntar de urin la copil în timpul somnului*, uneori i ziua. Aceast tulburare func ional , tradi ional clasat la tulbur ri psihomotorii, este persisten a sau reapari ia comportamentului normal al copilului mic, pîn cînd maturizarea i educa ia fac posibil, spre 18 luni-2 ani, controlul mic ional voluntar. Diagnosticul cere eliminarea oric rei cauze organice de incontinen . în forma primar , mai frecvent la b ie i, absen a apari iei controlului sfincterian dup 3 ani are cauze variate în raport cu conflictele intra-psihice i rela iile cu p rin ii. Forma secundar arat o regresie* banal în urma na terii unui mezin, dar i diverse feluri de conflicte în raport cu pasivitatea*, autoerotismul* i angoasa castr rii*. Ca toate tulbur rile func ionale, ea îi poate asuma o mul ime de beneficii i semnifica ii primare i secundare, în func ie de efectele experien ei i atitudinile p rin ilor. Din aceast cauz metodele terapeutice simple sint centrate pe limitarea beneficiilor secundare* i reperarea conflictelor, înregistr rile somnului (hipnogram) au ar tat c mic iunea intervine în prima parte a somnului în momentul în care o faz de somn paradoxal este în mod logic a teptat . Astfel,

mic iunea pare să vină în locul ei la rang de vis*, dând un fel de validare modelului psihosomatic* al scurtcircuitului mentalizării*.

” ”

B. Brusset

(D. S.)

Epifenomenism

Teorie conform căreia conștiința* este un fenomen accesoriu (epifenomen), factorul constitutiv al conduitei bazându-se pe procesul nervos. Această doctrină ajunge între altele la behaviorismul* lui J. Watson. O varietate mai puțin restrictivă a acesteia este reprezentată de paralelismul psihofizio-logic* conform căruia fenomenele psihice și cele fiziologice reprezintă două serii independente, fiecare acțiune una asupra celeilalte. J. Piaget reia și justifică în parte această doctrină în cadrul concepțiilor sale referitoare la izomorfismul* între sistemele* de implicare, în plan conștient, și sistemele

289

epilepsie

de ordin cauzal, de natură organică sau materială.

E. Jalley

(D. s.)

Epigeneză

Epigeneza este un concept dinamic al biologiei, ce desemnează toate etapele complexificării unui organism, începând cu conceperea sa, și după care fiecare stadiu* decurge din precedentul și îl determină pe următorul, într-o interacțiune globală permanentă cu mediul. La conceperea sa, un individ în ou sau înseamnă o cantitate de rezerve nutritive, de instrumente moleculare și celulare universale, și un program genetic unic și particular în limitele de variație ale speciei. De la primele diviziuni începe decodarea: programul genetic este replicat și se exprimă prin proprii în diferite celule; acestea se diferențiază, straturile celulelor embrionare se formează și își ocupă locul, esuturile și organele se conturează, în fiecare stadiu, fiecare parte este în funcție de ceea ce a precedat-o, influențată, contribuie la determinarea a ceea ce va fi etapa următoare. Dintr-un punct de vedere comportamental, epigeneza cuprinde embriogeneza* și etogeneza*. Nașterea, ieșirea din ou sunt aici etape de legătură, cu interacțiunile cu mediul sunt decuplate. Ritmurile endogene se reglează în funcție de cele ale mediului înconjurător*, ale cărui stimuli și variații contribuie la canalizarea dezvoltării structurilor anatomice, la aranjarea mecanismelor fiziologice, la rafinarea competențelor senzorio-motorii. La speciile la care comportamentul parental* se reduce la cea mai simplă expresie a sa, organismul se descurcă de la naștere: de la început, fenotipul care rezultă din epigeneză este perfect ajustat la mediu. La speciile la care comportamentul parental este elaborat, ca și la speciile sociale, etogeneza se continuă prin interacțiunile cu părinții, cu perechea, cu partenerii, cu rivalii. În scutul* moțenit al speciei nu este decât în stare de potențialitate în genomul oului; aptitudinile efective nu sunt decât ceea ce face din ele dezvoltarea acestui organism într-o interacțiune

continuă cu mediul înconjurător. În plus, și înănd cont de ceea ce este el, organismul face experiențe și ajustează la cunoștințele moțenite de la specie și propriile cunoștințe. Erorile și îmbogățirile sale (v. Protocultur) determină influența și rolul său în grup și partea (cota), direct sau indirect, pe care o ia în generația următoare, deci în evoluția și în viitorul speciei (v. Sociobiologie). În scutul și dobândit sunt complementare și retroacționează bine unul asupra celuilalt.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Epilepsie

Manifestări patologice acute și tranzitorii, care survin pe neașteptate justificând cuvintele criză, atac. Aceste manifestări exprimă o descărcare bruscă și excesivă a unei populații de neuroni, mai mult sau mai puțin întinse. Varietatea crizelor epileptice este mare. Crizele generalizate corespund unei descărcări a ansamblului sistemului nervos central: „criza de mare rău” corespunde descrierii clasice asociind convulsii și coma postcritică; „criza de rău mic”, specifică în cazul copilului, provoacă o absență, o suspendare a conștiinței* fără pierderea vigilenței. Crizele parțiale sunt consecințele descărcărilor localizate: crizele parțiale elementare pot fi motorii (crizele bravais-jacksoniene), senzitive, senzoriale; crizele parțiale complexe sunt responsabile de o dezordine a conștiinței și a experienței trinite, în special senzație de strănătate*, de déjà-vu*, de déjà trăit, gândire sau reviviscență forțată. Acest ultim tip de crize parțiale a fost calificat și drept crize temporale, psihomotorii, a se vedea termenul ambiguu de echivalenți (subînțeleși epileptici). Manifestarea clinică inițială a unei crize, semn prevestitor pentru pacient, constituie aura. Repetarea subintrantă a crizelor, fără rezolvare, realizează starea de rău epileptic. La pacienții ale căror crize sunt frecvente de obicei, este posibil observarea trăsăturilor de personalitate ca viscozitate mentală, impulsivitate, susceptibilitate, misticism, justificând episodul

Uzarea „caracterului epileptic”. Extinderea psihopatologică a acestui concept, sub numele de personalitate epileptoid, nu mai este justificat.

J.-L. Signoret

(D. S.)

Episodic (Memorie —)

Memoria* episodic se referă la evenimentele triviale personale de un subiect, alcătuite „din episoade” care pot fi localizate datorită coordonatelor de timp și de loc și aflate la originea unei biografii singulare. Acest tip de memorie se definește în raport (sau în opoziție) cu o altă memorie, memoria semantică, alcătuită din fapte, idei, concepte, ca și din sensul cuvintelor, a căror referință este universală și nu un subiect individual. Patologia confirmă pertinența unei atare distincții de vreme ce în cursul sindroamelor amnezice* este posibilă observarea unei perturbări a memoriei episodice, fără tulburarea memoriei semantice. Totuși, dacă este plauzibilă considerarea faptului că informațiile conținute în memorie nu au aceleași caracteristici funcționale și structurale, este necesar să existe relații între aceste două tipuri de memorie, pentru a permite să se explice cum episoade repetate ale aceluiași eveniment, în contexte temporale și spațiale variate, pot duce la cunoașterea semantică.

J.-L. Signoret (D. S.)

Episod verbal

Noiune introdusă de B. F. Skinner pentru calificarea situației globale în care se desfășoară schimburile verbale. Episodul verbal este definit de suma comportamentelor* individuale emise de locutor* și receptor* în timpul unui schimb. Această noțiune nu se aplică în realitate decât unui subsansamblu al situațiilor de comunicare* verbală (interacțiunile orale concrete), iar lingviștii îi preferă noțiunile apropiate, cele de context*, de situație de enunț* sau de acte de limbaj*, care permit descrierea totalității situațiilor de comunicare verbală (incluzând monologurile, producția scrisă, lectura* etc.)

J.-P. Bronckan

(D- S.)

Epistemic (Subiect —) -> Subiect

Epistemologie

Disciplină filozofică fondată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și al cărei obiect constă în supunerea la un examen critic a principiilor, ipotezelor și rezultatelor disciplinelor științifice, în determinarea valorii logice și a deschiderii lor obiective.

Spre deosebire de ceea ce indică etimologia, epistemologia nu poate fi considerată nici „o știință a științelor”, nici știința generală a cunoașterii*, în măsura în care ea nu dispune de criterii care să-i permită să se formeze ea însăși ca o disciplină științifică; demersul său constă în examinarea a posteriori a stărilor de dezvoltare istorică a științelor în diversitatea lor, și în stabilirea, pe această bază, a condițiilor a priori ori cărei cunoașterii științifice. Epistemologia se sprijină pe două demersuri conexe, de care este totuși distinct: istoria* și sociologia științelor pe de-o parte, logica pură pe care o folosește în descrierea formelor de construcție științifică, pe de altă parte.

La această concepție a epistemologiei ca analiză „externă” (filozofică) a științelor s-a adăugat recent o concepție „internă”, care o definește ca pe o evaluare critică pe care cercetătorul trebuie să o aplice în demersurile disciplinei specifice. Acest demers, care reprezintă o modalitate de prelungire a pozitivismului*, este calificat de J. Piaget drept „epistemologie științifică” și se opune epistemologiei clasice, numită de același autor „metaștiințifică”. În măsura în care are legătură cu condițiile de elaborare a cunoașterii, obiectul epistemologiei se întâlnește cu cel al colilor de psihologie centrate pe dezvoltare* și funcționare cognitivă, însă psihologia nu poate numai pentru atât să reprezinte o epistemologie de vreme ce, ca orice știință, ea

291

ereditate

Supune criticii sale. Această înrudire fiind condusă totuși pe J. Piaget să pună bazele epistemologiei genetice*, care utilizează datele experimentale ale psihologiei Zărilor* în scopul descrierii mecanismelor ce reprezintă chiar sursa diverselor varietăți de cunoaștere și al urmăririi dezvoltării lor la niveluri ulterioare până la elaborarea gândirii* științifice propriu-zise. J.-P. Bronckart și E. Jalley

(D. S.)

Epistemologie genetică

Expresie folosită de James Ward încă din 1883 și reluată de J. M. Baldwin, care desemnează astfel un proiect de alcătuire a unei teorii a cunoașterii* bazate pe concepțiile evoluționiste și de dezvoltare și care îmbogățește metodologia longitudinală* propusă de G. Stanley Hall în psihologia sa genetică*. Jean Piaget va relua acest proiect și-l va definitiva integrând cele două aspecte ale epistemologiei*:

filozofia tiin elor i teoria cunoa terii. Ambi ia lui Piaget a fost aceea de a descrie geneza cuno tin elor tiin ifice la specia uman . Respingînd istoria tiin elor ca ne tiin ific i neoferind decît o analiz limitat în timp, Piaget a ales o abordare genetic , i nu istoric , ce i s-a p rut independent de orice scal temporal . Psihologia copilului pare în acest caz metoda cea mai adecvat în m sura în care utili- zarea sa se bazeaz pe o generalizare a legii recapitul rii*. Ontogeneza* cuno tin elor va fi considerat recapitularea istoriei tiin elor.

Aceast teorie a alc tuirii cuno tin elor confer psihologiei o pozi ie deosebit care se repercuteaz asupra concep iei pia-getiene referitoare la filozofia tiin elor: clasific rii ierarhice propuse de epistemo-ognle pozitivist, Piaget îi opune cercul intelor. Aceasta din cauz c epistemo-°gia lui Piaget este genetic , iar clasifi este circular : psihologia, vârful hiei în epistemologiile pozitivist, în- este matematica i logica, care reprezint

lantU' de plecare în m sura în care ope-' ule subiectului, descrise de psihologie, apar ca fundamentul oric rei cunoa teri logico-matematice.

P. Mengal

(D. S.)

Ereditate

Ansamblu de procese care prezideaz transmiterea biologic i sînt bazate pe propriet ile patrimoniului genetic sau ge-nom*. Aceste procese fac obiectul unei ramuri speciale a biologiei*, genetica*, iar rolul lor în comportamente — obiectul geneticii comportamentale sau psihogene-ticii. Recunoscut intuitiv de mult vreme prin bun-sim , frapat de asem n rile dintre genera ii, apoi postulat de marile teorii ale evolu iei*, ereditatea a fost elucidat în parte de-a lungul unui secol de cercet ri deosebit de fecunde, care au dus, din jurul anului 1865, de la lucr rile ini ial ignorate ale lui G. Mendel la decodarea substratului chimic al informa iei* genetice, în 1953, de c tre F. Crick i J. D. Watson, deschiz tori de drum ai geneticii moleculare. La speciile cu reproducere sexuat , informa ia genetic este vehiculat de gârne ii mascul i femel i înscris în cromozomi*, unde este codat în molecule de acid dezoxiribonucleic* (ADN) a c ror valorificare i reproducere pun în joc mecanisme de transcriere i duplicare. Complexitatea acestor mecanisme i a structurilor pe care se sprijin nu mai permite azi conceperea eredit ii ca o simpl repetare a aceleia i tr s turi care ar fi declan at de prezen a unei gene speciale. Ea este expresia, în fenotip*, a unei dinamici subtile în care caracterele observate decurg cel mai adesea din interac iunea unor gene multiple, cu statute i func ii diverse (gene de structur , gene reglatorii) i pe care le moduleaz f r încetare influen ele mediului în care organismul se dezvolt . Marja de varia ie în actualizarea potentialit tilor genomului este, prin urmare, foarte mare, în special în aspectele comportamentale ale fenotipurilor.

Partea eredit ii în comportamente i capacit i (intelligen * , tr s turi* de personalitate*, patologie mental) constituie de

ereutofobie

erotizare

mult vreme obiect de dezbateri în care punctele de vedere ideologice contamineaz deseori datele obiective în favoarea ignor rii sau a simplific rii conceptelor, metodelor i cuceririlor geneticii.

R. Doron, E. Jalley, M. Richelle

(G. N.)

Ereutofobie

Team angoasant de a ro i, ce apare cel mai adesea într-o situa ie social , ereuto-fobia este înso it în mod obi nuit de conduite de evitare* (evitarea situa iilor în care aceast angoas ar putea s apar , con- duite diverse de disimulare cum ar fi machiajul).

De i apar ine, prin etimologia sa, grupului de fobii*, ereutofobia se întîlne te mai des în nevrozele* obsesionale decît în nevrozele fobice, subliniind caracterul independent al simptomului fobie fa de cadrul

nosografic precis. ,,,-., , n , b r M.-C. Hardy-Bayle

(D. S.)

Ergometru

Aparat destinat s m soare activitatea muscular * i utilizat cel mai adesea în vederea punerii în eviden a fatigabili-t ii. Prev zut cu un sistem de înregistrare grafic , el se nume te ergograf.

M. Richelle (D. S.)

Ergonomie

Ansamblu de cercet ri i interven ii referitoare la mediul înconjur tor i condi iile de munc , i la sistemele om-ma in , fiind destinate s amelioreze mijloacele puse la dispozi ie muncitorilor, s le fac compatibile cu caracteristicile lor fiziologice i psihologice i s le garanteze securitatea i confortul. Pentru atingerea acestor obiective, ergonomia recurge la descrierea sarcinilor i posturilor de munc , studiaz natura informa iilor, prelucrarea i reprezentarea lor mental , descrie caracteristicile echipa-

mentului și răspunsurile operatorului. Ea analizează și toate documentele referitoare la muncă, precum erorile și cauzele lor, caracteristicile muncii efectuate și disfuncțiile operatorii.

C. Levy-Leboyer

(D. S.)

Eroare

Greșeală sau abatere în raport cu ceea ce este corect, eroarea, în psihologie, se poate găsi în comportamentul subiectului (răspuns incorect la un test*) sau în demersurile observatorului (eroare sistematică sau eroare personală*). Ea implică referirea la o normă de corectitudine, ceea ce, fiind vorba de „erorile” subiectului, riscă să prindă în vedere observatorul de un examen al conduitelor subiectului luate ca atare și nu prin referirea la o normă. Astfel, „erorile” limbajului copilului, în raport cu norma limbajului adultului, sînt revelatoare excepționale pentru structurile caracteristice ale vorbirii copilului, dacă și se analizează particularitățile. Termenul eroare, în mai multe expresii devenite clasice și dintre care cele mai cunoscute sînt prezentate mai jos, este deci o supraviețuire a unei folosiri care ajunge adesea pînă în secolul al XIX-lea: el prezintă o judecată evaluativă care nu mai corespunde abordării actuale a fenomenelor astfel desemnate. Termenul efect, mai neutru, ar fi mai potrivit. Erori observate în conduitele subiectului: Eroare de așteptare sau de anticipare: într-un experiment de psihofizică* avînd ca scop determinarea pragului* prin metoda limitelor*, răspuns de alarmă* fals rezultînd din așteptarea pe care subiectul o are, în termenii unei serii de stimuli subliminari*, de a vedea prezentîndu-se un stimul supraliminar*. Eroarea de obișnuință desemnează fenomenul invers, falsă alarmă exprimînd aici un fel de inerție sau de perseveranță* a răspunsurilor de detectare anterioare. Prin extindere, orice răspuns care rezultă mai degrabă din așteptările subiectului decît din situația reală. Erori care se strecoară în demersurile observatorului sau experimentatorului: Eroare de etalonul*: în psihofizică, sau în psihologia percepției, supraestimată etalonului în raport cu stimulul de comparație*. Eroare de poziție spațială: în cazul unei prezențe simultane a stimulilor, eroare de estimare legată de localizarea unui stimul în raport cu cel alt; este ușor să alterneze alternînd aleatoriu poziția

neutru

stimulilor în poziție temporală: în cazul unei

securizări succesive, eroare de estimare față de poziția stimulilor în ordinea de prezentare. Ca în precedentele, este ușor de neutralizat prin permutarea ordinii. Eroare medie (metoda —): în psihofizică, metodă de ajustare* în care subiectul este invitat să recurgă la egalizarea* stimulului de comparație cu stimulul etalon. Distanța obiectiv („eroarea”) relevată de experimentator între valoarea etalonului și valoarea ajustată, medie a mai multor măsurări, furnizează o estimare a diferenței exacte imperceptibile*. Eroare de eantionare: eroare în rezultate, care își are originea în alcătuirea eantionului*, în realitate nereprezentativ al populației din care se pretinde că este extras.

Eroare instrumentală: eroare datorată unei lipse în echipamentul tehnic utilizat (v. Artefact).

Eroare parazită: eroare legată de interferența unui factor străin de experiment sau de un accident momentan în funcționarea aparatelor.

Eroare sistematică: eroare care se reproduce constant de-a lungul unei observații sau experiment, cînd din cauza unei anomalii sau a unei slăbiciuni a instrumentelor folosite, cînd datorită devierilor* legate de observator (Eroare personală*) (v. Efect Rosenthal)

M. Richelle (D. S.)

Erogen

Califică ceea ce este sursă de excitare sexuală a cunoașterii importante acordată de • către zonele erogene, adică regiunile

și P^u.suPrăfă a corpului susceptibile de a

devenii Undă stînd de excitație - Din Punct de vedere înrîndirea conceptului de scris de erogen în U Cel de zonă isterogen (de la Charcot) este evident. Mai obișnuit -

menționat de obicei de situație, de un eveniment eunghind sau de o activitate erogenă.

D. Widlocher

(D. S.)

Eroic (Identificare —)

Identificarea eroică permite subiectului să se apere contra tensiunilor interne acționînd în afara conflictului său, pe linia unui rol prestigios, modelat de scheme colective și figurat prin prototipuri de eroi* care procură justificări pentru conduita manifestă. Noiunea de identificare eroică îi permite în același timp să se depășească, să-și asume un risc, să-și afirmă o anumită autoritate, să-și legitimeze o dominanță și chiar să-și disculpe o transgresiune*. Ea participă la asimilarea transformărilor psihice în operă, de exemplu, într-un proces criminogen sau de merit care, în mod progresiv, îi favorizează punerea în act.

/ . Selosse

(G. N.)

Eros

Termen care a apărut datorită lui S. Freud, începând cu 1920, pentru a desemna ansamblul pulsuniilor* de viață (pulsuni sexuală și pulsuni de autoconservare), în opoziție cu ansamblul pulsuniilor de moarte. Alegerea termenului Eros corespunde preocupării freudiene de a marca importanța deosebită a sexualității în grupul pulsuniilor de viață, dar este determinată și de grija de a sublinia faptul că pulsuniile de viață, precum zeul Eros, au ca vocație primară crearea de legături, de ansambluri mai cuprinzătoare. În acest sens, nu este exagerat să se spună că alegerea acestui termen corespunde unei voințe de a sublinia creativitatea pulsuniilor de viață.

J.-M. Petot

(D. S.)

Erotizare

Utilizarea anumitor părți ale corpului, activități mentale sau comportamente, aparent independente de sexualitate, ca surse de excitație și juisare sexuală. S. Freud a arătat cum sexualitatea infantilă utilizează corpul în întregime ca sursă de excitație sexuală. În câmpul psihopatologiei, eroti-zarea poate antrena limitarea sau inhibiția unor funcții psihice sau fizice, ori, din contră, întărirea lor. Dacă scrierea capitolului semnifică un coit (se lasă scurg dintr-o

erou

294

pană un lichid pe o foaie de hârtie), aceasta poate fi abandonată de un subiect care și-ar interzice realizarea unui astfel de act. Chiar și gândirea poate fi suprainvestită și erotizată, cum se întâmplă în nevroza obsesională*. Suferința fizică, durerea psihică pot fi cercetate ca surse de juisare. La fel se întâmplă în masochism*. Eroti-zarea situației terapeutice* poate fi în eleasă ca o rezistență la cură.

A. Braconner

(D. S.)

Erou

Personaj legendar care depășește încercările și realizează fapte mult peste capacitățile normale atribuite ființelor umane. Acest caracter în afara normelor comune face din erou o figură extraordinară (semizei mitologici) care depășește limitele și care îl situează dincolo de legile naturale și sociale. Fiindcă ia să încalce deseori legăturile obișnuite de înrudire și îl face să se opună dramatic celui care îi este părinte. Asociați cu puterea de figurare a eroilor, imaginile lor structurează viața sufletească simbolizând dramatismul unor tensiuni într-o și stimulând funcțiile imaginii. Identificarea eroică* permite unui subiect să interiorizeze atributele care ajută la depășirea limitelor proprii și chiar la transgresiunea*

interdicțiilor.

/ . Selosse

(G. N.)

Esteziometru

Instrument care servește la măsurarea sensibilității tactile, fie prin stimularea simultană a două puncte vecine, depărtate până la perceperea unei stimulări duble (compasul lui Weber), fie prin aplicarea unor puncte fine de mrimi diferite (fibrele lui von Frey), fie — după o tehnică mai recentă și mai fină — prin stimularea vibratorie* a pielii cu contactarea punctului de fuziune* vibratorie. Se întălnesc și ca esteziometru.

Termoesteziometrul este un aparat menit să măsoare sensibilitatea la contact.

M. Richelle (D. S.)

Estimare

Judecată* evaluativă privind o dimensiune oarecare a unui stimul* sau a unei trăsături*: estimarea mrimii, a intensității*, a nivelului de anxietate* etc. Procedurile de estimare sînt frecvente în psihologie, atât la subiect, mai ales în domeniul percepției* și al psihofizicii*, cît și la observator, chemat adesea să furnizeze estimări ale fenomenelor înregistrate cu ajutorul scalei* de observație. În cadrul psihofizicii și al metodelor care derivă din aceasta, procedura de estimare se deosebește de producție* și reproducție*: astfel, estimarea unei durate va consta în a furniza o evaluare în unități cronometrice sau prin comparație ordinală („mai lung”, „mai scurt” decît o durată etalon*), în timp ce metoda de producție repartizează subiectului sarcina inversă (furnizarea unui interval de durată definit), iar metoda de reproducție, în care este vorba să se producă o durată identică cu o durată model, nu reclamă o estimare, cel puțin în explicit.

M. Richelle (D. S.)

În inferență* statistică, estimarea, sau estimarea punctuală, a unui parametru* constă în alcătuirea unei

statistici* care permite să se atribuie o valoare acestui parametru plecând de la observații. Exemplu: media μ a unei distribuții înrudite este estimată prin m , medie a eșantionului*. Se înglobează uneori în estimare construcția de intervale* sau regiuni de încredere*.

P. Bonnet și H. Rouanet

(D. S.)

Estompare (R-spunsuri — la testul Rorschach)

Se desemnează sub acest termen r-spunsurile determinate de degradările de tonuri, nuanțe (mai ales la planele întunecate). Această particularitate a senzorialității dovedește prezența la subiect a unei anumite fineți perceptive care capătă semnificații variate după calitatea asocierilor care o exprimă. H. Rorschach distinge trei categorii de estompări: 1. estompările de textură caracterizează sensibilitatea tactilă, ele se referă la con-

295

ecologic

tactele legate de pipăit și trimit la modalitățile relaționale precoce (d. ex.: piele cu blană);

2. estompările de răspîndire sînt constituite de engramme cu contururi fluide (d. ex.: nori, fum) și trimit la o imprecizie a limitelor;

3. estompările de perspectivă sînt construite după trei dimensiuni, ceea ce Rorschach interpretează în sensul unei lupte contra sentimentelor de inferioritate.

C. Chabert

(D. S.)

Estrogen → Estru

Estru

Activitatea sexuală a femelelor la mamifere este ciclică. Maturizarea foliculilor ovarieni sub influența gonadotropinelor* hipofizare este însoțită de o mărirea secreției de estrogeni care asigură pregătirea sistemului reproducător pentru fecundare. Comportamentul reproducător este modificat prin acțiunea hormonilor* sexuali asupra hipotalamusului*. Estrul este perioada în care receptivitatea sexuală este maximă. Precedea imediat rupturii foliculare și eliberării ovulului fecundabil. În timpul postestrului, se dezvoltă corpul galben și secreția de progesteron care pregătește organismul pentru gestație. La femeie, ciclul receptivității sexuale este slab marcat și stadiul cel mai caracteristic al ciclului este menstruația, care corespunde, în absența fecundării, eliminării prurii superficiale a mucoasei uterine. Se vorbește astfel mai degrabă de ciclu menstrual.

P. Mormede

(D. F.)

Eantion

Desemnează un subansamblu dintr-o populație. Un eantion este numit reprezentativ pentru populație după o variabilă* dacă distribuția* frecvențelor* acestei variabile în eantion este aceeași ca și în populația respectivă. Un eantion obținut printr-un procedeu asimilabil unei trageri la sorți în cadrul populației este numit eantion al populației luat la întâmplare.

Eantionare: se numește eantionare în cadrul unei populații orice mecanism real sau ipotetic ce conduce la obținerea unui eantion: eantionare reprezentativă, eantionare la întâmplare.

P. Bonnet și H. Rouanet

(D. S.)

Eantionare → Eantion

Ecologic (Nevroză de —)

În psihanaliză, după lucrările lui R. La-forgue apărute în 1941, s-a vorbit de conduite de ecologic atunci când un subiect care urmărește conștient și adesea activ unele scopuri refuză să le atingă. Conștientizarea a ecologicului este efectul acțiunii de interdicție a supraeului*. Atunci când un tip de conduită se repetă în biografia unui subiect care nu prezintă, de altfel, simptome psihopatologice caracteristice, se vorbește de nevroză* sau, mai bine, de sindrom* de ecologic. Repetarea conduitelor de ecologic dovedește prezența unei puternice nevoi inconștiente de pedepsire, care ține de masochismul* moral. Nevrozele de ecologic intră în cadrul mai general al nevrozelor de destin*.

J.-M. Pe tot

(D. S.)

Ecologic

Situația a unui elev ale cărui rezultate nu satisfac normele* colii*. Problematika ecologicului este cvasicontemporană obligației* colare, de vreme ce aceasta impune tuturor copiilor programe de bază și ritmuri identice, ea devenind mai acută odată cu prelungirea colarității: cu cât se avansează în etapele cursurilor, cu atât se mărește numărul copiilor care nu pot să le parcurgă. Ecologicul se exprimă prin măsuri instituționale (repetări ale clasei, orientări impuse) și una din consecințele sale este

ieirea din sistemul educativ* a unui număr de tineri care nu au putut dobândi aici nici o diplomă, nici calificare profesională. Măsurarea tuturor acestor parametri, a căror incidență economică asupra costurilor educației este considerabilă, permite stabilirea randamentului sistemului școlar, una din variabilele de

etalon

296

luat în considerare pentru a face opțiunile politice care privesc acest sistem. Mai multe studii privind cauzele eșecului școlar se află pe poziții opuse: unul, care nu face decât să raționalizeze bunul-simț, atribuie eșecul școlar copilului și curenților săi din punct de vedere al inteligenței*, al apetenței pentru muncă. Dar un mare număr de studii convergente au arătat caracterul înalt selectiv al eșecului școlar, care atinge mai ales anumite categorii sociale, numite defavorizate. În acest caz școala este făcută să spună toare în metodele, programele și modurile de transmitere pe care le promovează: natura limbii care se folosește aici, importanța semnificațiilor* abstracte, evitarea realității trivite de elevi etc. S-a putut arăta și caracterul cumulativ al eșecului și precocitatea manifestărilor sale la cea mai mare parte a copiilor pe care îi atinge: eșecul la primele învățări*, a citirii și a scrierii, este predictiv pentru ocolaritate ulterioară compromisă. Pentru a-l remedia, instituțiile activează structuri care sînt cel mai adesea de ordin cantitativ: creșterea orelor de curs, reducerea efectivelor, programe mai puțin dificile, întărirea învățămîntului pre-elementar, considerat ca o propedeutică a învățărilor de bază. Alte tipuri de măsurare sînt de ordin pedagogic și vizează dezvoltarea motivației și autonomiei elevului: munca în grupuri flexibile, orele suplimentare, deschiderea colii spre viață, promovarea pedagogiilor diferențiate.

— ”

D. Manesse

(D. S.)

Etalon

Model de referință, mai ales pentru unitățile de măsură* fizică (la care psihologii trebuie să se raporteze cînd definesc un stimul). Termen care desemnează cu deosebire în psihologie stimulul* de referință în raport cu care subiectul trebuie să facă o comparație, de exemplu prin judecată* de diferență sau egalitate a stimulului numit de comparație* în determinarea pragului diferențial* sau în măsurarea unui fenomen de constanță perceptivă* (v. Eroare a etalonului). D., „

M. Richelle

(D. S.)

Etalonare

Operație psihometrică* constînd în fabricarea unui instrument de evaluare care să permită situarea unui individ sau a unei observații în raport cu valorile unei populații. Apar în etalonare procedeele de normalizare a unei distribuții*, de calculul cuan-tilelor*.

Etalonarea unei distribuții constă în divizarea în clase, adică în efectuarea unei transformări a variabilei plecîndu-se de la efective: după cum aceste clase sînt constituite fiecare din 25% din efectivul total, de 10% sau 1%, aceste etalonări capătă numele de cuartilaj, decilaj sau centilaj.

P. Bonnet și H. Rouanet (D. S.)

Eteronomie -> Autonomie

Etiologie

Utilizat la origine în câmpul medical pentru desemnarea studiului cauzelor unei boli sau anomalii, ceea ce marchează legătura strînsă care există între etiologie, nosografie și tratament. Cunoașterea cauzelor fenomenelor morbide, etiologia reprezintă cel mai bun criteriu de clasificare a acestor tulburări (nosografie) și permite o adaptare mai bună a unei terapii pentru fiecare categorie. Din contră, absența cunoștințelor etiologice conduce la formularea unor ipoteze etiopatogenice; terapia aleasă în consecință poate valida aceste ipoteze.

M.-C. Hardy-Bayle

(D. S.)

Etnografie

Printre științele sociale*, etnografia reprezintă studiul descriptiv al grupurilor sociale, al moravurilor, practicilor și instituțiilor lor.

R. Dorori

(D. S.)

Etnologie

Printre științele sociale*, etnologia și antropologia culturală încearcă să explice materialul cules în etnografie*.

R. Doron

(D. S.)

297

etologie

Etnopsihanaliz

Dup cum etnomuzicologia este partea etnologiei* consacrat no iunilor i tehnicilor muzicale ale societ ilor f r scriere, sau etnomedicina partea etnologiei consacrat ansamblului de cuno tin e i priceperi medicale ale acelora i societ i, tot a a etnopsihiatria ar trebui s fie partea etnologiei consacrat ansamblului de cuno tin e i priceperi etnice referitoare la tulbur rile mentale, a a cum etnopsiho-terapia este studiul etnologic al metodelor psihoterapice tradi ionale. Termenul etnopsihanaliz nu intr n aceast serie, de vreme ce psihanaliza nu exist dec t n civiliza ia noastr . De altfel, termenul etnopsihiatrie a fost utilizat de fondatorul acestei discipline, G. Devereux (1970), ntr-un sens care îl înglobeaz pe cel pe care l-am indicat, dar nu se reduce la acesta. Dup el, etnopsihiatria utilizeaz datele etnopsihiatriei stricto sensu pentru alc tuirea unei teorii psihanalitice generale a bolii mentale*, considerat o dezordine etnic , a culturii i a raporturilor dintre personalitate individual i cultur . In acest sens, ea se confund cu etnopsihanaliz i S. Freud a fost cel care, cu Totem i tabu, n 1912-1913, a pus bazele studiilor etnopsihanalitice. Etnopsihanaliz nu se poate constitui dec t n cadrul unei epistemologii complementariste care confrunt discursurile antagonice ale etnologiei i psihanalizei renun nd s le pun de acord (G. Devereux, 1972).

J.-M. Petot (D. S.)

• Devereux G. (1970), *Essai d'ethnopsychia-li'ie generale*, Gallimard, Paris. — Devereux G. (1972), *Ethnopsychanaly.se complementariste*, Flammarion, Paris.

Etnopsihiatrie -> Etnopsihanaliz Etogenez -> Ontogenez

Etogram

Repertoriu comportamental complet al unei specii, n toate stadiile dezvolt rii sale. Cunoa terea sa este un fapt preala-

bil absolut indispensabil oric rui studiu comparativ i oric rei analize comportamentale. Totu i, etogram omului este abia schi at . nc din 1906, H. S. Jennings preconiza astfel de repertorii pe care le numea sisteme de ac iune. J. B. Watson însu i a realizat unul de acest gen — care ar putea servi drept model— pentru rindu-nicile-de-mare. C. O. Whitman, O. Hein-roth, K. Lorenz i elevii lor au oferit exemple n acest sens. Stabilirea unei etograme nseamn o munc de constr ngere i care cere un sim acut al observa iei*: de fapt, trebuie s se inventarieze, s se deosebeasc , s se descrie, s se numeasc to i itemii comportamentali, gestuali i sonori, combin rile i n l n uirile lor. Rigoarea i obiectivitatea etogramelor au beneficiat din plin de mijloace moderne de nregistrare pe pelicul cinematografic sau pe band magnetic video, care permit o revedere, o examinare imagine cu ima-gine, m sur ri spa iale i temporale precise ; inventarea nregistratoarelor portative i a spectrografelor sonice a permis prin 1950 s se colecteze, s se conserve i s se reproduc sub form grafic produc-iile sonore ale animalelor, evitnd astfel limitarea la nota iile muzicale i la reproducerea de onomatopee, oric t de eficiente ar fi fost ele. Studiul i reproducerea c ntu-rilor* p s rilor au deschis un capitol n ntregime nou al studiului complementarit ii dintre instinct* i n v are* (v. Scal de observare).

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Etologie

Studiu al obiceiurilor animalelor. n aceast accep ie ini ial , etologia î i g se te n Fran a at t originea n lucr rile lui C. G. Leroy, c t i deplina nflorire n remarcabilele amintiri entomologice ale lui J. H. Fabre. Cu-vntul etologie este utilizat explicit pentru prima dat n publicarea postum din 1854 a operelor lui E. Geoffroy Saint-Hilaire, dar dezvolt rile care apar aici acoper exact cele scrise de E. Haeckel n Germania despre ecologie*, ceea ce a provocat o confuzie original ntre cele dou

eu

298

discipline (v. Ecoetologie). La sfr itul secolului al XIX-lea, belgianul L. Dollo a definit etologia n sensul modern de biologie a comportamentului*. Re nnoirea etologiei sub aceast accep ie a ap rut datorit lucr rilor unor cercet ori precum C. O. Whitman, O. Heinroth, J. von Uex-kiihl, J. S. Huxley, K. von Frisch i K. Lorenz, combinnd practica naturalist cu forma ia academic . Ei au reac ionat de fapt împotriva unei psihologii animale repliate atunci exclusiv pe laborator i elabornd teorii generale plecnd de la fapte izolate; ei propov duiau studierea diversit ii speciilor, n toat complexitatea lor, n contextul lor natural; alc tuind etograme*, bazndu-se pe sistematic , re-curgnd la metode probate de morfologia comparat , ei au pus bazele unei etologii comparative, care a clarificat filogeneza i evolu ia comportamentelor. Demersul experimental al lui N. Tinbergen a l rgit c mpul etologiei, care se preocup i de studiul cauzalit ii* comportamentelor (ceea ce o n rude te cu fiziologia), al caracterului lor adaptativ sau de semnifica ia biologic (ceea ce ndreapt spre ecologie*), n sfr it, de dezvoltarea* lor la individ, prelungind p n la via a adultului spiritul cercet rilor embrilogice i, o dat

cu W. H. Thorpe, deschizând uși spre psihologia învățării*. Etologia își situează astfel ancheta în cele patru planuri care îi interesează pe toți biologii: filogeneza și evoluția*; cauzalitatea sau mecanismele; funcțiile sau caractere adaptative; ontogeneza sau dezvoltarea. În acest scop, ea apelează la toate elementele dobândite din diferitele ramuri ale biologiei: neurofiziologie, genetică, ecologie, sistematică, endocrinologie-

10gie-

J.-C. Ruwet

(D. S.)

• Fabre J. H. (1986-1989), Souvenirs ento-mologiques, Sciences Nat., Compiègne, Nouvelle édition. — Thorpe W. H. (1979), The Origins and Rise of Ethology, Heineman, Londra și Edinburg. — Tinbergen N. (1953), L'étude de l'instinct, Payot, Paris.

Eu

Precum „tu” și „te”, la fel „eu” și „eu/ego” (în limba franceză : tu, toi și te; je, moi și je me — n. t.) sunt pronume personale care dobândesc sens* numai în discurs*; referința* lor se schimbă prin alternarea lor în funcție de cuvânt în dialog*, fiecare interlocutor fiind, pe rând, desemnat prin „eu” (je), apoi prin „tu” (tu). Copilul, pentru a-și însuși aceste pronume, nu poate deci proceda ca în cazul altor unități lingvistice*. El trebuie în special să înțeleagă că „eu” (je) și „eu/ego” (moi) corespund emițitorului* enunțului. La copilul normal, „eu” apare spre douăzeci și patru de luni, după o perioadă de reproducere a modului de adresare al părinților („copilul plânge”) și după utilizarea lui „eu/ego”. În această primă fază, el este folosit într-o manieră inconstantă; adesea absent din monologuri*, el apare mai ales în situații cu implicare personală puternică. Stadiul* personalismului* (spre trei ani) se caracterizează, după H. Wallon, prin tr-o folosire mai adecvată a acestor pronume, care traduce accesul copilului la o mai bună autocunoaștere. Achiziționarea și funcționarea opoziției „eu - eu/ego” rămâne relativ slab cunoscută; datorită statutului său enunțiativ, „eu” ar avea o dimensiune puternică socializată, în timp ce „eu/ego”, mai precoce, ar trimite mai net la „inferioritate”, în anumite forme de autism*, întrebându-se dacă acestor pronume este puternic perturbat, subiecții folosind pe „eu” (je) pentru a desemna pe interlocutorul lor, și pe „tu” (tu) pentru autodesemnare.

M. Fayol și C. Prevost

(G. D. S.)

Eu auxiliar

În tratamentul stărilor-limită* și al psiho-ticilor, psihanalistul poate fi în situația de a-și asuma pentru moment, în locul pacientului, anumite funcții ale eu/ego-ului* alterate sau nedezvoltate la acesta din urmă. El îndeplinește rolul de eu auxiliar până când pacientul poate interioriza acest rol și își poate asuma această funcție. In

299

eu ideal

osihodramă*, J. Moreno numește eu auxiliar pe psihodramatiții înscrinși și sursa replică pacienților în jocuri. D Anz[m

(N. C.)

Eu/Ego

Vechimea utilizării și diversitatea colilor de gândire care l-au utilizat fac imposibilă o definiție precisă și univocă a acestui termen. În mod foarte general, el definește persoana* ca unitate distinctă. O ambiguitate fundamentală trebuie notată: eu/ego-ul se bazează pe o experiență subiectivă (conștientă de sine) care îi garantează unitatea și, în același timp, el este agentul care guvernează raporturile persoanei cu lumea. Psihologia și în special psihopatologia (T. Ribot, P. Janet, S. Freud), la sfârșitul secolului al XIX-lea, au dus la eliminarea definitivă a teoriei unui eu/ego unic și permanent. Eu/ego-ul apare de atunci ca o construcție secundară, care exercită o anumită funcție de control și de reglare asupra ansamblului operațiilor mentale accesibile conștientului* și asupra acțiunilor*. Aceasta explică faptul că termenul nu mai este deloc folosit în psihologie, cu excepția psihanalizei.

Dacă termenul a supraviețuit în psihanaliză, aceasta se datorează faptului că a fost folosit pentru a defini un sistem parțial, necesar în elegerii conflictului intrapsihic. Eu/ego-ul apare într-adevăr ca o instanță în cadrul personalității* ale cărei funcții principale sunt adaptarea* la realitate și pstrarea coerenței interne. El este totodată instanța integrată în care se elaborează reprezentările* conștiente, și în special reprezentarea de sine, și instanța defensivă care, pentru a răspunde celor două exigențe ale principiului realității și coerenței interne, trebuie să facă de orice semnă de amenințare relativ la aceste două Principii (provenind din reprezentări interne sau din percepții) să introducă mecanisme de refulare*. Eu/ego-ul este, prin urmare, deopotrivă sediul conștientului și agentul operațiilor conștiente și inconștiente. El poate fi descris ca un ansamblu organizat (proces secundar) de reprezentări și de moduri de prelucrare a acestor reprezentări. Pentru a-i explica geneza pot fi avute în vedere trei procese: adaptarea sistemului la realitatea exterioară (trecerea de la eul-plăcere sau eul-realitate), întoarcerea libidoului asupra reprezentării de sine (narcisism*) și imitarea altei persoane (identificare*).

Nu se pot defini bine funciile și structurile eu/ego-ului fără a le articula cu cele ale sinelui* și ale supra-eului* care constituie împreună cu cele trei instanțe care definesc structura personalității în teoria psihoanalitică, în ciuda aparențelor, conceptul psihoanalitic eu/ego rămâne ambiguu și foarte imprecis. I s-au putut aplica interpretări foarte diferite. Curentul Psihologiei Eului din Statele Unite a pus, în anii 1950, accentul pe funciile adaptative și a asimilat la activitatea eului (în sens psihoanalitic) funciile generale studiate în psihologie. Invers, punând accentul pe dimensiunea subiectivă a eului, J. Lacan în Franța a dezvoltat teoria conform creierului, amgirea imaginară, ar exercita o funcție de ignorare în raport cu viața psihică inconștientă.

D. Widlocher

(N. C.)

Eugenie

Termen creat în 1883 de Francis Galton, vrul lui C. Darwin, care a fost convins de faptul că societatea umană este supusă legii de selecție naturală a celor mai apti, așa cum sînt speciile biologice. Eugenia, care se integrează deci darwinismului social, se prezintă ca „o tîință a ameliorării rasei”, bazată pe ideea conform creierului calitățile intelectuale și morale, talentul și aptitudinile sînt ereditare și cî progresa speciei umane reclamă o selecție genetică. Sterilizarea „inaptilor” (diferiți definiți) a fost organizată în mai multe reprize în diverse țări; tehnicile de control in vitro al reproducerii sînt și ele confruntate cu tentația de eugenie.

6

F. Parat

(D. S.) Eu ideal -> Ideal al eului

eu-piele

Eu-piele

Noiune intermediară între metaforă și concept, elaborată de D. Anzieu în 1974. Eu/ego-ul* acoperă aparatul* psihic așa cum pielea acoperă corpul. Principalele funcții ale pielii se regăsesc transpuse în acest eu: interfață între interior și exterior, sac care cuprinde conținuturi, punere în legătură a altor organe de simț între ele (consensuale) pe fondul unui spațiu imaginar constituit de experiențele tactile precoce, reîncercare libidinală, susținere a excitației sexuale etc. Eul-piele este constituit din două învelișuri psihice*: protecția la excitație* și suprafața de înscriere. Reperajul lacunelor eului-piele și construcția originii lor sînt printre importantele activități psihoanalitice la pacienți în stări-limită* și în de tehnicile analizei tranzitoriale*.

D. Anzieu (N. C.)

Euristic

Procedeu nonalgoritm* implicat în rezolvarea de probleme*, care permite, de obicei, rezolvarea a numeroase probleme similare, dar care nu garantează validitatea soluțiilor. Se disting euristici generale ca, de exemplu, descompunerea problemei în altele mai simple pe care le putem rezolva, și euristici specifice, proprii unui domeniu, ca regruparea termenilor de același grad în rezolvarea ecuațiilor algebrice. În problemele a căror rezolvare necesită etape de alegere, euristica este o metodă sau un principiu care permite să decidem, într-o anumită fază, alegerea cea mai favorabilă pentru a atinge elul scontat. Astfel, anumite euristici utilizează funcții de evaluare a distanțelor, de cost al acțiunilor.

Formalizarea euristicilor este unul din obiectivele inteligenței artificiale*.

./ Mathieu (G. N.)

Eustres -> Stres Eufonie -> Relaxare

300

Evaluare

Termen generic ce desemnează calcularea valorii sau stării, cel mai des prin referire la un ideal sau o normă*, bazîndu-se fie pe aprecieri subiective, fie pe măsurări. Mai tehnic, evaluarea se definește printr-o notă* a unei modalități sau a unui criteriu considerat la un comportament* sau un produs. Termenul de evaluare are o accepție mult mai largă decît aceea de măsură*. Aceasta din urmă este o descriere cantitativă (un număr este repartizat unui obiect sau eveniment după o regulă), în timp ce evaluarea poate cuprinde atît o descriere calitativă, una cantitativă, cît și judecări de valoare privind dezirabilitatea*.

În general, se pot distinge trei grupe de definiții ale evaluării: definițiile bazate pe obiectiv: se determină în ce măsură sînt atinse obiectivele unui program sau ale unui tratament; definițiile descriptive (goal-free evaluations): nu este vorba de aprecierea distanțelor față de obiective, ci de colectarea informațiilor care ajută la luarea de decizii; definițiile judiciare: o judecată este emisă în termeni de validitate, merit sau valoare. Mai tradițional, se disting evaluările pronostic, inventarele și evaluările diagnostic. Obiectivele evaluării sînt multiple. Astfel, în pedagogie, evaluarea se referă la elevi, profesori, proiecte educative, programe, materiale, inclusiv manuale școlare, la clădiri, mediu educativ, sistem școlar* (productivitate, respectarea egalității anșelor*, finanțare, costuri,

administrare). Pe un plan mai teoretic, se disting două modele de evaluare, unul prescriptiv și celălalt descriptiv.

Modelul prescriptiv constă într-un ansamblu de reguli precizând ce este o evaluare validă și indicând modul în care ea trebuie să fie realizată. Este vorba să se stabilească dacă un program dat este mai bun decât unul sau mai multe alte programe, sau în ce măsură atinge el mai mult sau mai puțin bine obiectivul atribuit. Din punct de vedere metodologic, evaluarea poate fi cantitativă sau calitativă, dură sau

301

blândă. Prima categorie aparține din punct de vedere epistemologic pozitivismului*; metoda aleasă este împrumutată de la științele numite exacte și urmărește obiectivitatea plecând de la definițiile operatorii și adoptând o abordare esențial statistică. Abordarea calitativă se reclamă epistemologic ca aparținând hermeneuticii*, care privilegiază în alegerea (evaluarea antropologică, fenomenologică, iluminantă). Metodologia calitativă capătă la bunii specialiști o rigoare care o face din ce în ce mai științifică. Metodologia variază în funcție de utilizatorii evaluării. Pentru cei care decid, prima preocupare este realizarea programului adoptat și costul său, în timp ce pentru utilizatori procesele și răspunsurile la întrebări, uneori foarte diferite ca și actorii, capătă de asemenea o importanță considerabilă (evaluare responsabilă).

Modelul de evaluare descriptiv este teoretic. El constă într-un ansamblu de propoziții empirice sub formă de legi permițând descrierea, predicția sau explicarea activităților evaluative. Exemple: studiul utilizării care este făcut de persoanele interesate din concluziile evaluării, studiul proceselor de luare a deciziilor. Modelele descriptive, destul de recente, sînt chemate în mod normal să joace un rol esențial în validarea evaluărilor.

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare a programelor

Un program este un ansamblu integrat de activități concepute pentru atingerea unui scop dat; evaluarea sa încearcă să stabilească în ce măsură rezultatele atinse corespund intențiilor (criterii intrinsece) și ea poate să conducă chiar la o contestare a acestor intenții (criterii extrinsece). Se disting patru metode generate de evaluare a programelor: experimentală (abordare cantitativă), descriptivă (abordare calitativă axată pe procese; în cazul evaluării numite respondentă, descrierea se face din punctul de vedere al fiecărei categorii de Participanți), eclectică și analiză cost-beneficiu*. Măsura în care responsabilii în cont de evaluarea de programe este evident variabilă. De aceea acest fenomen este un obiect de investigare.

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare a trebuințelor

O trebuință* se poate defini ca distanța ce separă o stare actuală de o stare dorită; pentru evaluarea* sa sînt folosite cîte trei metode: studierea abaterilor (d. ex.: 20% din populație trebuie încă să fie alfabetizat), studierea dezideratelor și studierea prin interpretare (d. ex.: operaționalizarea scopurilor fixate într-un program școlar). Tehnicile folosite cel mai adesea sînt consultarea experților, ancheta, observația pe teren, analiza sarcinilor*, studiul de caz, compararea scorurilor și a normelor* etc.

Rămîn nerezolvate unele probleme: pot fi evaluate trebuințele indivizilor, fără acordul și adeviziunea lor la concluzii? Poate deveni trebuință o dorință de intensitate suficientă? Cum se poate determina cea mai bună modalitate de a răspunde

unei trebuințe? — — , , ,

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare criterială

Expresie introdusă de Glaser și Klaus în 1962 și trecut din păcate în folosirea curentă; fiecui se etalonează de fapt o performanță* prin raportare la cele ale altor indivizi (evaluare normativă), prin raportare la un obiectiv de atins sau prin raportare la un domeniu de competență, un criteriu există întotdeauna. Denumirea de „evaluare centrată pe obiective sau pe un domeniu” este mai corectă. Un domeniu închis (ex.: multiplicarea primelor zece numere întregi) poate fi explorat exhaustiv prin evaluare. Nu este cazul obiectivelor de transfer (ex.: a lupta contra poluării) sau de expresie (ex.: a cânta la pian), de unde și reductibilitatea problemelor reprezentativității probelor. Evaluarea criterială pune numeroase probleme psihometrice*, răsădită acum în evaluare de către egali

302

răspunsuri satisfăcătoare în întregime, mai ales în materie de fidelitate* a probelor și a numărului de întrebări necesare pentru obținerea unei validități de conținut

satisficitoare.

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare de c tre egali

Dintotdeauna, un individ apar innd unui grup de egali în vîrst , profesie etc. a fost evaluat prin cei asemnatori lui. Expresia evaluare de c tre egali desemneaz o folosire sistematic , eventual mediat , a acestui comportament: de exemplu, unii elevi evalueaz performan ele colegilor lor sau colaboreaz cu profesorul la aceast evaluare*. Interesul acestui demers este mai ales efortul de analiz i de cooperare educativ . Este vorba aici de o dubl sl biciune: lips de fidelitate*, dac evaluarea nu este fcut de c tre un num r suficient de ridicat de egali, i lips de validitate*: neîn elegere a motiva iilor i problemelor personale ale subiectului evaluat, competi ie, deviere. Evaluarea profesorilor de c tre egalii lor, în scopuri de diagnosticare sau certificative, este din ce în ce mai revendicat ca o procedur mai democratic i în acela i timp mai valid decît evaluarea de c tre inspectori sau al i agen i exteriori de supervizare.

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare formativ

în evaluarea programelor*, tehnic menit s deceleze erorile de construc ie i dis-func ionalit ile. în practica colar , evaluare* care intervine în principiu la cap tul fiec rei sarcini de înv are* pentru a informa elevii i profesorul despre gradul de m iestrie atins i, eventual, pentru a stabili un diagnostic al dificult ilor de înv are. Termenul „formativ” indic faptul c aceast evaluare se integreaz în procesul educativ normal, „erorile” fiind considerate momente în rezolvarea unei probleme* i nu sl biciuni criticabile sau manifest ri pa-tologice.

G. De Landsheere

(D. S.)

Evaluare sumativ

în timp ce evaluarea formativ * este de natura unui diagnostic, evaluarea surna-tiv îmbrac un caracter de bilan . Ea intervine la cap tul unui ansamblu de sarcini de înv are* care reprezint un tot: capitol dintr-un curs, ansamblu de cursuri pentru un trimestru etc. Examenele* apar în aproape întotdeauna acestei categorii, în timp ce evaluarea formativ preg te te un fel de dialog particular între educator i elevul s u, evaluarea sumativ este public : clasificarea elevilor, comunicarea rezultatelor la p rin i, acordarea unei diplome.

în evaluarea programelor*, evaluarea sumativ are ca obiectiv s determine în ce m sur un program func ioneaz bine în ansamblul s u.

G. De Landsheere (D. S.)

Eveniment vital

Un eveniment vital este un eveniment care survine în via a unui individ i îl oblig s reac ioneze într-un mod mai mult sau mai pu in intens pentru a se adapta la el. Acest eveniment poate fi benefic (vacan , promovare, c s torie) sau nociv (pierderea unei fiin e dragi, desp riri, accident etc). Evenimentele vitale reprezint tot atîtea surse de stres* i deci de alter ri poten iale ale func iilor organice. Diferite scale eve-nimen iale sînt disponibile pentru m surarea importan ei evenimentelor vitale tr ite în cursul unei perioade date i, prin extindere, a riscului patologic la care sîn-tem expu i. Cea mai cunoscut este scala lui Holmes i Rahe în care c s toria serve te drept eveniment de referin . Rela ia dintre evenimentele vitale i patologia obiectiv sau subiectiv este mai u or de pus în eviden în studiile longitudinale decît în cele transversale, ceea ce indic faptul c num rul i intensitatea evenimentelor vitale sînt mai pu in importante decît factorii de sensibilitate individuala înc neidentifica i. De altfel, impactul evenimentelor vitale asupra individului de-

m

303

evocare

L

pinde de strategiile sale de ajustare* i de suportul* social de care beneficiaz .

R. Dantzer

(D. S.)

Evitant (Personalitate —)

Calific un tip de personalitate individualizat, plecîndu-se de la clasificarea DSM UI (Manual diagnostic i statistic al tulbur rilor mentale), printr-o hipersensibilitate la umilire, la ru ine i la respingere poten iale, o reticen în a se lega de cel lalt i o retragere social în ciuda unei dorin e vii de afec iune i de aprobare. Acest tip se suprapune în parte celui descris mai înainte sub termenul de nevroz de

abandon*.

ur-ji- i

D. Widlocher

(D. S.)

Evitare

În terminologia psihologiei învățării instrumentale* și a condiționării operante*, procedur în care subiectul se poate sustrage anticipat unei stimulări aversive* furnizând un răspuns* definit, numit răspuns de evitare, în general, acesta este eficace în cursul prezentei unui semnal avertizor* care preced stimularea aversivă*; se vorbește în acest caz de evitare cu semnal. În 1953, M. Sidman a propus o procedură de evitare fără semnal în care stimulii aversivi (ocuri) intervin la intervale regulate în absența răspunsurilor; fiecare răspuns în-îrzie cu o amîhăre* definită. Dacă nu apare răspunsul, în absența fel încît ocurile pot fi indefinitely evitate pentru că intervalele dintre răspunsuri sînt fie mereu mai scurte decît intervalele care separă două ocuri sau un răspuns și "n" oc. Evitarea face parte din contingentele* de întărire negativă*. Evitare pasivă : evitare în care subiectul trebuie să se abțină să producă un anumit răspuns pentru evitarea unei stimulări aversive. Situația cea mai curentă constă în Plasarea unui obolan într-un compartiment luminat învecinat cu un compartiment întunecat, dar în care el va primi un *c; adesea este suficient o singură încercare pentru ca animalul să învețe să nu mai prindă seacă acel compartiment luminat.

M. Richetle

(D- s.)

În psihopatologie, desemnează o atitudine* sau o conduită* menită să îndepărteze de o situație sau să împiedice producerea unui gând sau a unui act generator de anxietate*. Termenul se aplică destul de specific stărilor fobice și obsesionale.

D. Widlocher

(D. S.)

Evocat (Potențial —) -> Potențial evocat

Evocare

Evocarea este un act de memorie* în sensul strict, prin care subiectul își amintește un eveniment trecut sau un obiect perceput anterior. Referirea la trecut pe care o implică, deci la cunoștințe propriu-zis temporale, ridică probleme de interpretare dificile, care se reflectă în atribuirea sau nu de către psiholog a capacităților de evocare la animal sau la nou-născut. Această conduită pune în dubla problema conservării trecutului și a reconstruirii sale de către subiect cu ajutorul amintirilor -lor-imagini, problemă complicată de existența unor false amintiri prin care subiectul crede că și-a amintește sau că poate să evoce evenimente pe care nu le-a perceput. De fapt, cercetările de psihologie genetică au arătat că, pe de o parte, imaginea-amintire este o construcție depinzând în parte de evoluția priceperilor și a cunoștințelor, dar și că, pe de altă parte, această construcție nu este gratuită în raport cu evenimentele evocate. Atunci cînd, de exemplu, un copil construiește imaginea-amintire a unei configurații de obiecte percepute inițial, se poate ca imaginea obinută să fie deformată în funcție de cunoștințele dobîndite. În acest caz, copilul nu va putea fi satisfăcut de reconstrucția sa în ceea ce privește trecutul. Trebuie deci ca ceva din aceasta din urmă să se prelungească sub o formă sau alta, servind drept model referențial la activitatea de evocare. În interpretarea piagetiană, care respinge ideea evoluției

304

de urmă*, ceea ce permite trecutului să acționeze, ca să spunem așa, aspectul figurativ* al schemelor mentale* este cel care se află în acțiune. Activitatea de percepere inițială acoperă de fapt nu numai un aspect operativ* de clasificare* sau de interpretare a elementului perceput, ci și o activitate figurativă de acomodare* la caracteristicile specifice acestuia. Ar interveni deci în evocarea trecutului nu numai ansamblul de cunoștințe și priceperi mai mult sau mai puțin generale aparținînd memoriei semantice* sau memoriei obișnuite, ci și „urma” activității de acomodare a schemelor mentale la aceste caracteristici, urmă care se explică prin mecanismul de conservare* al acestora și scheme.

./-./ Ducret

(D. S.)

Evoluție

Proces temporal de transformare a unui fenomen, sinonim la origine cu dezvoltarea*, într-un sens mai restrîns, transformare organică a speciilor; în acest sens, transformism și evoluționism sînt astăzi sinonime.

În secolul al XIX-lea numeroși filozofi și biologi au elaborat acest concept de evoluție : pe de o parte, H. Spencer a arătat că toate fenomenele evoluează trecînd de la o stare de omogenitate indefinitely încoerentă la o stare de heterogenitate definită și coerentă ; acest proces de diferențiere progresivă a materiei a fost reluat pe larg, generalizat, iar doctrina lui Spencer a fost aceea care s-a numit evoluționism. Pe de altă parte, C. Darwin a elaborat (în aceeași perioadă ca și A. R. Wallace, dar a

publicat-o înainte de el) o teorie a evoluției speciilor vii în virtutea că reia toate aceste specii au un strămoș comun unic, derivând unele din altele printr-un proces de transformare mai mult sau mai puțin lent.

J.-B. Lamarck afirmă că speciile vii nu sînt fixe și imuabile, ci schimbătoare și susceptibile de a se transforma de-a lungul timpului: pentru el, o specie se transformă din cauza unei tendințe vitale spre adaptare* și în funcție de folosirea diferitelor sale organe și caractere. Evoluționismul darwinian, care s-a dezvoltat în cursul secolului al XX-lea, depășește și precizează tezele lamarckiene: astăzi se consideră că evoluția este determinată de ansamblul schimbărilor — de-a lungul generațiilor — din compoziția genetică a populațiilor și de adaptarea lor. Pe variabilitatea genetică populațională, creată de mutații și recombinări de gene și spîndit prin întîmplare genetică și migrații*, acționează selecția naturală, care o stabilizează sau o modifică într-un anumit sens, printr-un proces în care variațiile mediului înconjurător* determină în mod diferențiat viabilitatea fenotipurilor* și, în consecință, perpetuează sau nu genotipurile*. Această viabilitate depinde de caracterele biologice și psihocomportamentale care reprezintă fenotipul: acesta este cu atât mai viabil cu cît caracterele în discuție favorizează adaptarea organismului, și anume capacitatea sa de a exploata mediul înconjurător și de a se reproduce. Rezultatul indivizii cei mai adaptați dau naștere unor urmași mai numeroși care moștenesc caracterele care facilitează adaptarea. Astfel de mecanisme pot conduce la transformarea, la apariția (speciație), la menținerea (evoluția de întreținere) sau la dispariția (stingerea) speciilor.

În psihologie, referirea la evoluționism este frecventă; de exemplu, B. F. Skinner afirmă că mecanismul de condiționare operantă* este asemănător celui de selecție naturală: mediul selecționează comportamentele așa cum selecționează fenotipurile; dacă un comportament apare pentru prima dată din întîmplare, el este imediat supus contingențelor*, care îl întăresc și îl instalează sau nu în repertoriul organismului. Totuși, Skinner precizează că nu există decît o analogie* între mecanismul de evoluție filogenetică a speciilor și cel al evoluției ontogenetice a comportamentelor.

Poziția piagetiană implică și ea o referire constantă la evoluționism și aceasta se face la două niveluri strîns legate: pentru

305

excitabilitate

J. Piaget, problema eredității* elementului dobîndit nu este rezolvată chiar dacă progresele geneticii moleculare au permis respingerea ipotezei conform căreia caracterele dobîndite de un organism în cursul vieții sale puteau să se transmită descendenților lui. De altfel, el aderă la postulatul continuității* între fenomenele biologice și fenomenele psihologice, ceea ce implică faptul că există un echivalent biologic pentru principiul sau psihologic de echilibrare* a structurilor cognitive. Pentru a răspunde acestei exigențe Piaget și-a elaborat conceptul de fenocopie*. Dacă fiind continuitatea postulat, nu există analogie între mecanismul biologic și mecanismul psihologic, ci identitate. De altfel, datorită etologiei* clasice a lui O. Heinroth și K. Lorenz de a fi aranjat, grație metodei filogenetice de comparare prin omologie, comportamentele speciilor pe criterii determinate în clasificarea taxonomică. Deși etologia privilegiază filogeneza, unele coli de psihologie comparată* și de psihobiologie* își fondează demersul pe anageneză, în eleas că evoluția progresivă a gradului de organizare al organismelor vii, care transcende istoria filogenetică. O parte tot mai mare a cercetării este acordată, în aceste discipline, studiului mijloacelor psihocomportamentale de exploatare a mediului înconjurător, mai ales a habitatului* și a resurselor alimentare (v. Ecoetologie).

F. Parot și E. Tirelli

(D. S.)

Evoluționism - Evoluție

Examen

Un examen este o operație prin care se apreciază cunoștințele*, abilitățile*, trăsăturile de personalitate* ce caracterizează un individ, în scopuri descriptive, prognostice sau diagnostice. Rezultatul unui examen este determinat de o notă* sau un profil* pe care individul trebuie să-l atingă sau să-l depășească (competență minimală*), în timp ce, într-un concurs, numărul de admisi este fixat dinainte. Examenul este numit normativ atunci cînd situează

subiectul în raport cu performanțele unui grup de referință (d. ex., grupul-clasă). Proba este numită criterială dacă aduce informații în legătură cu gradul de avansare a individului spre un obiectiv de atins. Prin examene interne sînt desemnate fie probele construite și notate de profesorul care a predat materia, fie probele organizate în instituția frecventată de elev. Examenele externe sînt probe organizate și notate de jurii independente de instituții, la scară locală, regională sau națională. În Franța, cea mai cunoscută dintre aceste probe este cea a bacalaureatului. Un examen bine alcătuit trebuie să ofere garanții de fidelitate* (repetat sub formă paralelă, proba ar trebui să ducă la aceeași concluzie), de validitate* de conținut (a acoperit oare proba suficient domeniul sau domeniile în legătură cu care se consideră că ea aduce informații și a pus ea adecvat în acțiune gama comportamentală care se aplică

acelui coninut?) și de standardizare* (proba și notarea trebuie să fie aceleași sau strict echivalente pentru toți membrii grupului). Docimologia* este tiina care are ca obiect studiul sistematic al examenelor, mai ales al sistemelor de notare* și al comportamentului examinatorilor.

G. De Landsheere

(D. S.)

Excitabilitate

Proprietate fundamentală a esuturilor și celulelor care sînt receptorii* senzoriali, neuronii* și celulele musculare și care rezultă din proprietățile intrinsece ale membranei lor. Excitabilitatea în cadrul sistemului nervos* este o stare permanentă și vitală al cărei rezultat final este integrat de întreaga celulă și se poate exprima printr-un răspuns de excitație* sau de inhibiție*. Excitația și inhibiția se transmit prin intermediul unor substanțe chimice sau mediatori* ca să producă potențiale* gradate locale postsinaptice, inhibitori sau excitatori care blochează sau permit o depolarizare* suficientă pentru crearea unui potențial de acțiune. Un joc subtil de excitații și de inhibiții este necesar

excitație

306

pentru mișcare* și postură*, somn* și stări de vigilență*, conducția precisă a informațiilor*, funcționarea creierului în consecință.

De altfel în descrierea generală a conduitelor, termenul excitabilitate desemnează o reactivitate exacerbată la stimulările exterioare, exprimîndu-se prin răspunsuri motorii, verbale sau emoționale ce depășesc situația întâlnită. Se preferă uneori termenul de hiperexcitabilitate.

M. Le Moal (D. S.)

Excitație

în plan neurofiziologic, proces prin care se manifestă membranele excitabile și deci fiziologia neuronului* și a mușchilor. Manifestarea membranelor excitabile este de-polarizarea*, cu fenomenele biochimice și electrice concomitente. Excitația este controlată și modulată de inhibiție*, într-o accepție mai generală, stare de activare* a sistemului* nervos sau a organismului care se exprimă prin producerea de comportamente: instalarea de reacții condiționate* corespunde, pentru I. Pavlov, unei mobilizări a procesului de excitație, reglat la rîndul său de procesul de inhibiție.

în descrierea comportamentului animal și uman, termenul desemnează, într-un sens apropiat celui de agitație*, o stare de activitate motorie, verbală sau emoțională excesivă. Această excitație psihomotorie poate constitui un simptom al anumitor stări patologice (faze maniacale ale psihozei manico-depresive, schizofrenie, tumoră a encefalului*, demenșenil) sau poate rezulta din administrarea unei substanțe psihotrope (excitație alcoolică, amfetaminică).

M. Le Moal

(D. S.)

Excitație (Gradient de —) -> Gradient de excitație

Exemplar

în modelele* de reprezentare* a conceptelor* elaborate de psihologia cognitivă*, un exemplar este un element singular (d. ex., un anumit câine aparținînd spațiului* conceptual „cîine”), în opoziție cu prototipul*, care desemnează un fel de reprezentare-nucleu, sintetizînd atributele categoriei*. Unele modele, ca acela propus de D. Medin și M. Schaffer în 1978, explică reprezentările de concepte plecînd de la exemplare, în detrimentul prototipurilor.

M. Richelle

(D. S.)

Exercițiu

într-un test* sau o probă psihologică oarecare, încercare* sau item* destinat să pună în acțiune subiectul și să-i asigure în alegerea instructajelor*, printr-o familiarizare inițială cu sarcina.

Repetarea unei activități în scopul sau cu consecința ameliorării sau numai a întinerii performanței. Astfel exercițiul apare ca un factor de învățare*. El joacă desigur un rol important în trecerea la automatism* a unei activități motorii sau mentale* dobîndite recent. Este ceea ce rezumă legea exercițiului, conform căreia exercițiul urează și rafinează performanța. Este necesar totuși să se nuanceze această lege, specificînd mai ales unele condiții în care exercițiul nu are acest caracter pozitiv sau nu-l prezintă într-un mod optim: astfel starea de oboseală* poate face exercițiul inoperant, adică nefast; repetările prea apropiate (învățare comasată*) se dovedesc mai puțin utile ameliorării unei performanțe decît repetările mai rînduite în timp (învățare distribuită*).

M. Richelle (D. S.)

Exhibiționism

Conduită perversă caracterizată prin expunerea organelor genitale în fața unei persoane străine și care nu trebuie să aibă scopul obținerii unei stări de excitație sexuală fără nici o tentativă de a avea

o rela ie sexual ulterioar cu aceast persoan . Subiectul ac ioneaz sub influen a unui impuls, iar în unele cazuri dorin a de a surprinde sau de a oca martorul exhibi iei sale este perceput con tient. în alte

307

experien /experiment

cazuri, aceast conduit este înso it de o fantasm sexual , surs de excitare, dup care martorul va fi la rîndul s u excitat sexual.

Este o conduit aproape exclusiv masculin , victimele fiind aproape întotdeauna femeii sau fetei e, conduit ce poate deveni si simptomatic în timpul st rilor de ebrietate, al st rilor maniacale, al unor tulbur ri obsesionale compulsive i al unor st ri demen iale. } _p

(D. S.)

Expansiune

în lingvistic *, acest termen desemneaz constiuen ii care, ad uga i unui enun , nu modific nici raporturile reciproce între elementele preexistente i nici func ia lor. Dup A. Martinet, orice constituent, cu excep ia elementelor indispensabile actualiz rii predicatului*, poate fi considerat o expansiune a morfemului* predicativ. Expansiunea joac un rol fundamental în alc tuirea mesajelor* de vreme ce permite exprimarea circumstan elor, a calit ii, a participan ilor etc. în analiza în constiuen i imedia i*, expansiunea este un procedeu de substituie. Este considerat expansiune a unei clase de morfeme orice suit care r spunde urm toarelor trei criterii: posedarea aceleia i distribu ii, o structur în constiuen i diferit i cel pu în

acela i num r de morfeme. _ „

D. Peraya

(D. S.)

Expecta ie

A teptare, anticipare* a unui anumit eveniment. Termenul, vechi în folosirea curent , a fost reabilitat în vocabularul tehnic al psihologiei prin împrumutul din englez . Aplicat la a tept rile subiectului, el trimite la fel de bine i la anticip ri revelatoare ale personalit ii* (nivelul de expecta ie, adic de performan pe care subiectul crede c poate în mod obiectiv s o ating , care se diferen iaz de nivelul de aspira ie*) ca i la anticip ri care decurg dintr-o procedur experimental , Precum în eroarea* de anticipare observat într-o m surare psihofizic . Termenul

de expecta ie se aplic i a tept rilor observatorului sau experimentatorului, ca în efectul Rosenthal*. Expecta ia nu presupune în nici un caz con tientizarea* i o g sim la organismele cele mai elementare sau în contextul reac iilor celor mai simple, dup cum o demonstreaz fenomenul de dezobi nuire*. Ea se refer totu i, cel pu în în teoria expecta iei propus de Tolman, la no iunea de reprezentare* intern , mental * a regularit ilor din lumea exterioar sau a rela iilor dintre ac iunile subiectului i lumea exterioar .

M. Richelle (D. S.)

Experien /Experiment

1. într-unui din sensurile sale curente, reluat printre conceptele lor centrale de mai multe coli de filozofie i de psihologie (mai ales în curentele fenomenologic* i umanist*), termenul desemneaz ceea ce subiectul percepe, simte, gînde te în raporturile sale cu lumea care îl înconjoar i cu el însu i, într-o manier ireductibil subiectiv . Adesea, acest sens este precizat prin recurgerea la expresia „experien tr it " sau la termenul apropiat „tr ire"*. Experien a nu se confund neap rat cu con inuturile introspec iei*, nici cu ale con tiin ei* explicite, i nu este obligatoriu exprimabil verbal. Ea trimite în general la fluxul temporal al evenimentelor i impresiilor care sînt legate de ele, dar poate i s pun accentul pe realizarea, la un moment dat din via a subiectului, a ansamblului experien elor sale trecute (accep ie care întîlne te un alt sens curent al termenului, sens care se refer la bog ia ansamblului de cuno tin e i a în elepciunii acumulate de o fiin în cursul existen ei sale).

2. într-o alt accep ie curent , reluat de aceast dat de filozofiile empiriste*, termenul desemneaz ansamblul informa iilor* pe care le prime te organismul, prin sim urile sale, din universul care îl înconjoar . Dup tradi ia empirist , orice cunoa tere* deriv din experien a astfel conceput , iar cadrele formale ale punerii în

experimental

308

309

explorare

ordine a realit ii nu rezult din ideile înn scute*, ci din experien a sensibil . 3. Studiu al unui fenomen cu ajutorul metodei experimentale*. A face un experiment const în a plasa un fenomen care se dore te a fi studiat sub control riguros, în a a fel încît s se pun în eviden condi iile de apari ie (cauzele*) sau de modificare. In orice experiment, se va preciza, sub numele de variabil * dependent , di-

mensiunea fenomenului de studiat, iar sub denumirea de variabil independent sau variabile independente condiția sau condițiile pe care le controlează experimentatorul. Acesta va pune în evidență variațiile celei dinții sub efectul variațiilor la care le va supune pe cele din urmă. Orice experiment, fie în psihologie, fie în orice alt domeniu, presupune o problemă de plecare sau ipoteză*, definirea variabilelor dependente și independente, punerea în acțiune a procedurilor, instrumentelor sau tehnicilor adecvate, atât de control al variabilelor, cât și de înregistrare a datelor, apoi a metodelor de tratare* a rezultatelor, ele însele subordonate planului* de experiență adoptat.

Experiment pentru a vedea: experiență întreprinsă fără ipoteză de plecare foarte elaborată, cu titlu exploratoriu, într-un domeniu încă nedescifrat sau în legătură cu o problemă nelămurită în plan teoretic. Experiment provocat/invocat: după o distincție care ajunge până la Claude Bernard, experimentul provocat este cel pe care experimentatorul îl face deliberat, oferindu-i mijloacele de a-l realiza, în vreme ce experimentul invocat este acela într-un fel furnizat lui de către natură (în boli sau accidente, d. ex.) și din care poate profita. Psihologul, pentru care recurgerea la metoda experimentală este limitată de reguli morale, a folosit din plin experimentele invocate; astfel, în neuropsihologie*, metoda patologică*, ce compensează interdicția de a experimenta profitând din experimentele invocate, a permis să se prognozeze în studiul funcțiilor creierului prin examinarea cazurilor de leziuni cerebrale.

Experiment crucial: experiență în legătură cu care este permis să se aștepte sau să se tragă concluzii decisive privind validitatea unei teorii științifice. Totuși, se întâmplă rareori ca în psihologie teoria să fie formulată în așa fel încât experiența crucială să poată fi propusă și realizată. Numai teoriile foarte „locale”, limitate la probleme strict circumscrise, se pretează

la aceasta.

M. Richelle

(D. S.)

Experimental

Care se conformează regulilor experimentării* (metodă experimentală, psihologie experimentală) sau rezultă din folosirea sa (date experimentale). Metoda experimentală, metodă de cercetare în care cercetătorul controlează deliberat variabilele pentru a depista relațiile dintre ele, și-a găsit locul încă de la începuturile psihologiei științifice. De obicei se practică cel mai adesea în cadrul ideal al laboratorului, ea nu este strict legată de acesta, după cum o atestă experiențele* realizate pe teren de către etologi.

Psihologia experimentală acoperă domeniile psihologiei care sînt abordate cu ajutorul metodei experimentale. Aceste domenii se lărgesc pe măsură ce progresa tehnicilor de cercetare. Este deci imposibil să se circumscrie o dată pentru totdeauna, repartizându-i obiectul, câmpul psihologiei experimentale: limitat, la jumătatea secolului al XIX-lea, la probleme elementare de psihofizică* și de psihomotricitate*, el înglobează astăzi numeroase aspecte ale funcțiilor cognitive* și afective* considerate timp îndelungat inaccesibile demersului experimental.

M. Richelle

(D. S.)

Experimentare

Aplicare a metodei experimentale* asupra unui obiect de cercetare. Spre deosebire de observație*, unde cercetătorul, de obicei se dovedește cu instrumente specifice de ameliorare a percepției sale în legătură cu fenomenele, nu le modifică, experimentarea reprezintă o adevărată intervenție în

realitatea supusă examinării. Evident, ea presupune o examinare prealabilă a realității (observație sau experimentare anterioară) care conduce la formularea unei ipoteze*, apoi, rînd posibil tehnic și legitim din punct de vedere moral să se testeze printr-o manipulare sistematică deliberată unele variabile*. Ca și în celelalte domenii, experimentarea în psihologie este inseparabilă de punerea la punct a instrumentelor și tehnicilor care o fac posibil: astfel a trebuit să fie disponibilă tehnica condiționării* pentru a se ajunge experimental la studiul psihofizic* al animalului: numeroase probleme de percepție* sau de cogniție* presupun un control precis, și pentru valori foarte scurte, al timpului de prezentare* al stimulilor* sau al timpului de reacție al subiectului*, care nu au putut fi rezolvate decât datorită punerii la punct a dispozitivelor tahiscopice* sau, mai recent, datorită calculatorului în timp real. Deci experimentării în psihologie nu îi se pot stabili a priori frontiere legate de limitele, imprevizibile, ale progreselor tehnice. Totuși ea îi poate găsi limitări etice (intruziunea în cadrul conduitei la om sau la animal fiind considerat, în unele condiții, imoral) sau epistemologice (intervenția experimentală fiind considerată, după obiectivitatea clasică a unor coli, fie de psihologie clinică*, fie de etologie*, o perturbare a chiar obiectului pe care ea

pretinde că îl studiază).

M. Richelle

(D. S.)

Explicație

Central în oricare demers științific, ca de altfel în oricare acțiune de înțelegere, conceptul de explicație

este de asemenea unul dintre cele mai dificil de pus în evidență; în plus, el este grevat în psihologie de dificultăți deosebite. În general, o explicație este înlocuirea unui discurs mai puțin inteligibil cu unul mai inteligibil. mijloacele folosite pot fi diverse, de la argumentarea didactică și de la parafrază la formalizarea într-un model* matematic, trecându-se la descrierea, în favoarea unei observații* mediate, de aspecte ale realității pînă

atunci nebănuite. Demersul științific are și el modalitățile și nivelurile sale de explicație, care au totuși în comun faptul că în acest caz se recurge sistematic la o întoarcere de la discurs la real prin proceduri de verificare care combină reguli logice și practici empirice. Opoziția descriere/explicație paralelă cu opoziția teorie/date empirice este destul de artificială, explicațiile pur teoretice rămînînd speculative în absența descrierilor riguroase ale faptelor care le confirmă, observațiile empirice înscriindu-se întotdeauna în cadrul explicit sau implicit al unui argument teoretic. Seducția explicațiilor teoretice, respectiv formale, compensează adesea, în istoria culturii, carența datelor empirice. Noțiunea de explicație este strîns legată de cele de cauzalitate* și determinism*. Deci, în psihologie, se vor regăsi tot atîtea moduri de explicație și mari categorii de factori de cauzalitate (explicație biologică, socială, genetică, de mediu înconjurator etc.) sau că și de abordare a realității psihice (ontogenetică, comparativă, psihometrice etc), explicațiile integrînd diferiți factori și conjugînd diverse abordări metodologice care au desigur cea mai mare șansă de a se dovedi satisfăcătoare pe termen lung.

O altă opoziție traversează de mult timp gîndirea psihologică: este aceea a explicației și a comprehensiunii*, asupra căreia insistă K. Jaspers. Prima, de ordin științific, ar conveni cercetătorii legilor generale căror li se supun conduitele* umane. Cea de-a doua s-ar impune în înțîlnirea individului particular, a a căm este ea văzută în practică de către psihologul clinician: ea ar cere alte mijloace, pe care se simt obligate să le precizeze diferitele coli fenomenologice, psihanalitice și umaniste. Este vorba de o distincție apropiată acoperită de opoziția explicație/interpretare*.

M. Richelle (D. S.)

Explicit (Memorie —) → Implicit Explorare → Exploratoriu

exploratoriu

310

Exploratoriu (Comportament —)

Comportamentul exploratoriu este o formă de investigare a spațiului* și a obiectelor dezvoltat în special la vertebratele superioare, și mai ales la mamifere, care își manifestă curiozitatea. Este o caracteristică juvenilă care persistă însă în mod durabil la unele corvide, psitacide, feline, roztoare și primat. Suplu, flexibil, schimbător, el prezintă numeroase similitudini cu fazele apetențelor. Totuși, se exprimă în afara oricărui stimul și a celorlalte registre comportamentale și apare fără necesitate imediată, în timpul perioadelor de relaxare și destindere, în care abundă manifestările ludice, nuanțate de curiozitate. Este un prilej de numeroase manipulări de obiecte, de combinații inedite apelînd la toate formele de învățare*. El permite animalului să acumuleze experiențe care se vor dovedi utile în contexte mai constrîngătoare. Centrare pe obiecte, aceste jocuri și manipulări sînt numite comportament de investigare. Se rezervă mai degrabă denumirea de comportament exploratoriu sau de explorare în vederea relațiilor spațio-temporale în domeniul vital. Această explorare este dezvoltată în mod special în momentul emancipării tinerilor. Dispersia postjuvenilă toamnă și eraticismul tipic la numeroase animale aflate la această vîrstă în dezvoltarea comportamentului exploratoriu.

F

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Expresie

În limbajul curent, desemnează procesul de „traducere” a unei entități oarecare printr-o altă entitate cu caracter observabil; în această accepție comună, expresia se poate defini ca procesul dinamic ce presupune relația de semn* (în sensul său general). Ca acest ultim termen, „expresie” poate desemna chiar și produsul relației, adică singura entitate observabilă. Cînd în centrul atenției se află procesul, se afirmă, de exemplu, că un discurs* exprimă un punct de vedere sau că o floare exprimă un sentiment; cînd analiza se focalizează asupra produsului, se afirmă

că un simbol* matematic este expresia unei relații sau că o producție verbală (v. Enunț) este o expresie regională, uzuală etc. Pentru autorii de inspirație fenomenologică, accepția acestui termen este limitată la limbajul* uman; la E. Husserl (și, mai tîrziu, la M. Merleau-Ponty) expresia este definită ca act* care produce „exprimatul” (sau enunțul), dar și act prin care un subiect (într-un context* determinat) atribuie o semnificație* acestui exprimat, în etologie*, se numesc comportamente expresive, sau activități* expresive, producțiile (mimici*, ritualuri*, posturi*, mișcări segmentare etc.) care exercită o funcție de semnă* în cadrul activităților sociale ale unei specii (nutriție, reproducere*, comportament parental*, comportamente de agresiune* sau de apărare*). La anumite specii, aceste comportamente se organizează în adevărate sisteme, care vehiculează semnificații diferențiate și care pot prin urmare să

sunt analizate ca ni te coduri* de comunicare*. Din această perspectivă descrie etologia umană, mai ales, comportamentele expresive ca fapte de comunicare nonverbală* și analizează rolul pe care îl joacă ele în diferitele forme de interacțiune* ale unui grup. Cea mai mare parte a curentelor din psihologie atribuie totuși un sens mai restrâns noțiunii de expresie, care nu se aplică decât manifestărilor perceptibile ale emoțiilor* sau ale altor „stări” interne: mimici faciale, atitudini* corporale, rîsete, plîns-te, strig-te, tremurături etc. Aceste comportamente sînt descrise în general ca simple indicii* care reflectă fie o stare afectivă latentă (tensiune, frustrare*, conflict* etc), fie o trăsătură de personalitate*. Psihologia asociaționistă* vede în această rezultatul contracțiilor musculare locale comandate de excitații* ale sistemului nervos: intensitatea unei emoții s-ar exprima printr-o excitație de intensitate proporțională care ar produce contracția musculară și deci comportamentul expresiv aparent. Dintr-o perspectivă diferită, F. Buytendijk le definește ca activități motorii înscute, produse intenționat

f

311

externat

pentru a exprima o semnificație trinitivă subiectivă de un individ (rușine, frică, angoasă, efort etc.); această formă de activitate s-ar distinge de acțiunile tranzitive, orientate spre un scop* identificabil în mediul înconjurător, ca și de activitățile reprezentative și figurative, susținute de un cod convențional învâțat. În celebra sa lucrare *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (1872), C. Darwin a apărut teza universalității expresiilor (faciale). După ce fusese contestată de diverși autori care subliniau importanța variațiilor culturale, această poziție este confirmată astăzi de numeroase cercetări care arată că formele de expresie a emoțiilor sînt universale și că variază în funcție de cultură numai regulile de declanșare și dirijare (v. P. Ekman, 1980). În măsura în care permit evocarea cu forță a emoțiilor, a sentimentelor sau a situațiilor, operele de artă sînt descrise uneori ca „forme superioare de expresie”. Tehnici de expresie. În pedagogie, desemnează ansamblul activităților educative care favorizează exprimarea sentimentelor sau a motivațiilor specifice elevului (expresii corporale, gestuale, vocale, grafice etc).

J.-P. Brunckart

(D. S.)

• Darwin C. (1872), *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, J. Murray, Londra. Traducere (1890): *Vexpression des emotions chez l'homme et les animaux* (trad. S. Pozzi și R. Benoit), C. Reinvald și Cie, Paris, ed. a n-a. — Ekman P. (1980), *The Face of Man*, Garland STPM Press, San Francisco.

Expresie corporală

Ansamblu de tehnici corporale, în general grupate și bazate pe ideea conform căreia este important să se elibereze forțe sau conduite* reprimăte de presiunea socială, mai ales religioasă, presupuse a fi ascunse în corp. Parțial derivate ale formării actorilor, ele s-au răspîndit în mediile psiho-terapeutice și educative. Ele și-au găsit alte surse de inspirație și de diversificare în unele teorii americane (bioenergie*, Gestaltterapie) și în psihanaliză*. S-a încercat codificarea lor. „ „ „

C. Prevost

(D. S.)

Expresiv (Funcție —) → Funcție a limbajului

Exprimare a salariilor

Această noțiune își găsește originea în două curente de cercetare: unul, rezultat din lucrările lui K. Lewin, a arătat eficacitatea muncii în grup pentru rezolvarea problemelor; celălalt, inițiat de cercetările privind rolul motivator al participării* salariilor la luarea deciziei, a ajuns la punerea în acțiune a direcției participative. Exprimarea salariilor are loc în cadrul sistemelor de consultare și de concertare (cutie cu idei, studii de opinie internă, grupe de progres, cercuri de calitate*). În Franța, legea din 4 august 1982 recunoștea salariilor un „drept la exprimare directă și colectivă” privind conținutul, organizarea și condițiile de muncă. „ „ „

P. Lidvan

(D. S.)

Expunere

pie—)

Comportamental (Tera-

Extensiune

Extensiunea unui concept* este reprezentată de ansamblul* obiectelor care cad sub el, sau care au proprietăți pe care le definește comprehensiunea* lui. O logică este numită extensională dacă ea

tratează propozițiile* în termeni de valori de adevăr, independent de sensul* constituenților sîi.

J.-B. Grize

(D. S.)

Externalitate -> Locus al controlului

Externat

Trimiți în fiecare zi pe cei educabili în afara instituției educative și, în general, la cîminul lor, externatul, prin metafora mediului deschis, consacrîm irtirea responsabilității educative de către instanțele cooperante și concurente în același timp: familia sau mandatarii sîi, școala, strada. Din contră, internatul, cunoscut ca

exterocepție

extremizare a riscului

mediu închis, conferă instituției un rol predominant care explică fascinația pe care el o exercită atît asupra partizanilor educației integrale, religioase sau laice, cît și asupra pionierilor Educației noi*. Existența externatelor medico-pedagogice, destinate copiilor aflați în dificultate, confirmă astăzi generalizarea tendinței externaliste.

D. Hamene

(D. S.)

Exterocepție

Funcția senzorială a pielii și a derivaților sîi (între care perii) rezultă din punerea în acțiune a unei mari diversități de receptori* specializați, în care domină sensibilitatea* mecanică. Senzațiile de pipăit, de presiune, de vibrație, de mișcări termice, de durere etc. sînt transmise prin fibre specifice, existînd o relație între fiecare organ de simț și diametrele axonilor aferenți. Aferențele rîmîn separate la intrarea în sistemul nervos, la nivelul cornului dorsal al mîduvei spinării: intrările noci-ceptive* și termice sînt laterale, senzațiile mecanice mai mediane. Fasciculele ascendente fac legătura în diverse nuclee ale punții, apoi ale talamusului, pentru ca apoi să ajungă în cortexul senzoriomotor. La un nivel sau altul, aceste proiecții se întretaie. Organizarea fiecărei zone subcortico-cale prezintă în același timp un model somatotopic și unul de segregare modulară. Proiecția talamică asupra cortexului se face în esență pe girusul postcentral și în al doilea rînd pe ariile motorii alurate și ariile asociative. Proiecțiile asupra cortexului sînt organizate somatotopic, deși se găsește și o segregare a senzațiilor după o structură modulară verticală. Fiecare modul conține un număr limitat de celule în coloane de la suprafață spre straturile fibrelor; aceste celule comunică cu alte celule care au o funcție deosebită în alte coloane, sugerînd deci o organizare atît în straturi, cît și în coloane. Oricum ar fi, aria primară a proiecției reprezintă suprafața corpului, fiecare parte a corpului avînd o suprafață proporțională cu importanța receptorilor sîi și deci cu rolul lui în aprehensiunea lumii exterioare.

M- Le Moal

(D. S.)

Extragrup

Ansamblul membrilor grupului sau grupurilor de neapartenență individului, așa cum se degajă, la un moment dat, din procesul de categorizare socială*. Deși descris adesea ca loc de stigmatizări și discriminări extragrupul poate conține elemente, respectiv grupuri de referință, mai valorizate decît membrii intragrupului*.

ERSOC (G. N.)

Extralingvistic

Este calificat drept extralingvistic orice dimensiune a unei situații enunțative (v. Enunțare) ale cărei stări nu pot fi analizate ca niște constrîngerii gramaticale propriu-zise, dar pot cu toate acestea să exercite un efect asupra producției* și comprehensiunii* enunțurilor. În acest sens și se opune în general contextului* lingvistic (ai cărui parametri pertinenți sînt cei ai enunțurilor învecinate) contextul nonlingvistic sau extralingvistic (ai cărui parametri pertinenți sînt cei ai subiecților în interacțiune*: caracteristicile lor psihologice, credințele, cunoștințele lor reciproce, statutul lor ierarhic etc. și cei ai situației fizice în care se desfășoară schimbul).

M. Hupet

(D. S.)

Extrapolare

Estimare*, pornindu-se de la valorile observate, a valorilor care pot fi într-adevăr luate drept variabil dependentă* dacă H se explorează variațiile dincolo de limitele adoptate efectiv în observație. Astfel, se va extrapola la ansamblul continuumului* o scală de senzații* stabilite empiric numai pe o parte a valorilor fizice. Extrapolarea trebuie să rămînă întotdeauna matematic justificată, și chiar cu această condiție esențială ea cere o mare prudență» justificarea matematică nefiind o garanție de adecvare empirică*.

prin extindere, generalizare* a unei observații fante sau a unei concluzii degete dintr-un context dat la un domeniu mai larg; extrapolarea de la laborator la iat real , de la animal la om, de la cazul singular la o regulă generală . (V. Model, Valida^~) M RicMk

(D. S.)

Extrasenzorial

Care nu se adresează nici unui simț, dar ar fi totuși perceput de organism. Percepția* extrasenzorială ar corespunde capacității pe care o au unii subiecți, în anumite condiții optime de observare, de a culege informații pe alte căi decât prin receptorii* senzoriali cunoscuți. Această capacitate este un fenomen controversat, care este în bună parte de parapsihologie*, deși el face obiectul cercetărilor experimentale. Rezultatele lor sînt totuși subtile, adesea nereproductibile și, în cazurile cele mai convingătoare la prima vedere, adesea altfel interpretabile, în termeni de probabilitate*, de teorie a jocurilor* sau de decizie*, în alte cazuri, neglijența, respectiv fraudă nu sînt excluse. Trebuie ca o atitudine științifică să impună deschiderea la fapte care nu așteaptă poate, pentru a fi stabilite cu adevărat, decât progrese în mijloacele noastre de investigare. De fapt, în istoria științelor exemplele abundă, exemple de fenomene mai înfrînte în luptă, care nu și-au găsit consacrarea decât după o evoluție a metodelor sau a ideilor.

M. Richelle (D. S.)

Extratensiv (la testul Rorschach)

Tip de rezonanță intimă* care pune în evidență prevalența răspunsurilor culoare în raport cu cele kinestezice. El ar fi semnificativ pentru o funcționare psihică ce "vestește relațiile cu lumea exterioară", Privilegiind mai ales sensibilitatea la medii și exprimarea afectelor*. Subiectul «extratensiv se angajează din plin în activități exterioare, relaționale, manifestînd o dependență mai mult sau mai puțin importantă de obiectele externe, cînd în contactele cu acestea satisfacții emoționale și afective. Isteria* reprezintă un exemplu tipic de personalitate* extratensiv .

C. Chabert (D. S.)

Extraversiune

Tendința de întoarcere către exterior, extraversiunea este o caracteristică psihologică, în sensul caracterului*, stilului specific fiecărui individ, care se exprimă prin-tr-o deschidere către lume și către ceilalți, o tendință de a merge spre necunoscut. Mai mulți psihologi au propus ideea conform căreia nivelul de trezire* ar explica această dimensiune psihologică a personalității. H. Eysenck a emis ideea că subiecții extraverti și ar fi cei care au în mod natural un nivel relativ scăzut de trezire și care ar căuta în acest caz o cantitate importantă de stimulare. Această teorie se află la originea scalei de evaluare a extraversiunii. C. Jung a făcut din extraversiune una din cele două caracteristici de bază ale clasificării sale psihologice.

A. Braconnier

(D. S.)

Extremizare a riscului

De la celebra cercetare pe care M. Sherif a publicat-o în 1935, studiul genezei normelor de grup* (v. Influență socială) indică faptul că norma se naște adeseori dintr-o convergență de judecăți individuale spre o poziție centrală (normalizare prin convergență). Totuși, există situații de decizii colective, mai ales cînd este vorba să se asume riscuri, în care se observă o extremizare a deciziei colective în raport cu judecățile individuale prealabile: astfel s-a spus că grupurile își asumau mai multe riscuri decât indivizii. De atunci s-a arătat că :

1. această extremizare poate să se îndrepte spre prudență ;
2. ne aflăm în prezența unui fenomen care depășește cadrul asumării riscului: fenomenul polarizării* colective.

ERSOC (D. S.)

L

F

Fabulă -> Istorie

Fabula ie

Amintire falsă care afectează mai mult trecutul apropiat decât trecutul îndepărtat. De obicei, este vorba de o reconstrucție anarhică, plecînd de la elemente autobiografice autentice, dar care au pierdut criteriul temporal de referință. Fabula ie (sau con-fabula ie) sînt frecvente în cursul sindromului Korsakov, caz în care ele pot fi interpretate ca un fel de apărare față de amnezie*, asociindu-se cu o anosognozie*. De menționat faptul că fabula ie pot fi observate și fără o amnezie clară, în timpul unor tulburări frontale.

J.-L. Signoret (G. D. S.)

Facilitare

R spunsul* la un stimul este facilitat atunci când se constată o creștere a amplitudinii sale, stimularea fiind repetată. Acest termen este rezervat, în special, pentru răspunsul postsinaptic și indică o creștere a amplitudinii potențialelor* postsinaptice, în timpul transmiterii unor potențiale de acțiune presinaptice. În acest caz, s-a demonstrat că facilitarea se datorează unei creșteri cantitative a neurotransmițătorului* eliberat de fiecare potențial de acțiune, în funcție de poziția sa în transmisie.

M. Moulins (G. D. S.)

Facilitare (de acces)

Termen metaforic tradus din germanul *Bahnung* și care indică facilitarea* transmisiei influxului* nervos în timpul unei învățări*. Noțiunea este mult prea generală pentru a fi folosită în stadiul actual al cercetării neurobiologice a învățării, în care modelele* utilizate sunt mai precise în ce privește localizarea* circuitelor respective, ca și natura și declinul temporal al fenomenelor neuronale. Totuși ea este prezentă, mai mult sau mai puțin în explicit, în modele mai generale, cum sunt cele utilizate de specialiștii în inteligență artificială*, în special în curentul conexioniștilor*.

M. Richelle (G. D. S.)

Facilitare socială

Îmbunătățirea performanței individuale datorată prezenței altei persoane, fie că acest altul este un simplu observator (co-prezență), fie că el efectuează aceeași sarcină (coacțiune). După R. B. Zajonc, prezența altuia ridică nivelul motivației*, iar motivația crescută ridică nivelul general al activității organismului și favorizează producerea răspunsurilor dominante. În schimb, N. B. Cottrell pune accentul pe specificitatea socială a celui alt și consideră că:

1. efectul coprezenței nu se produce decât în măsura în care cel altă persoană nu este neutră și poate face o evaluare a performanței pe care ea o observă;

2. coacțiunea nu are efect de facilitare decât cu condiția ca ea să se producă în situații de competiție.

F. Askevis-Leherpeux

(G. D. S.)

315

În sens obișnuit, înțeles în discursul științific orice element care poate avea statut de cauză* a unui fenomen sau care poate să-l influențeze (v. Cauzalitate). Mai tehnicist, termenul este adesea considerat ca sinonim cu variabila* independentă, mai ales în cazul planurilor* experimentului și în special în planurile factoriale. În acest caz, definiția sa se apropie de cea care există în statistică, unde desemnează o variabilă explicativă categorială, fixată la începutul unei analize efectuate asupra unor date structurale, fie ele rezultatele unei experimentări (realizate după un plan de experiment definit), fie adunate cu ajutorul procedurilor anchetei. Se vorbește de factor constant atunci când factorul în cauză nu acoperă decât o singură stare sau modalitate*. Doi factori sunt denumiți integrați atunci când fiecare modalitate a unuiia dintre acești factori, denumit factor integrat, i se atribuie o singură modalitate a celui alt, denumit integrator; astfel, într-un plan de experiment care implică trei grupe de vârstă, există o integrare a factorului subiect (S) în factorul vârstă (V), fiecare subiect fiind în mod necesar fixat la o singură vârstă: planul care corespunde acestei integrări este notat $S \times V$. Doi sau mai mulți factori sunt considerați încrucișați atunci când fiecare modalitate a unuiia dintre ei afectează fiecare modalitate a celui alt (a celorlalți) și fiecare combinație astfel produsă corespunde cel puțin unei observații: planul de încrucișare a doi factori A și B este notat $A \times B$. În analiza factorială*, un factor este o variabilă nespecificată de la început, ca în cazurile precizate mai sus, ci rezultând din analiză. Este o variabilă numerică și cel mai adesea constituie obiectul analizei psihologice în ceea ce privește comportamentul. Astfel, factorii desprinși prin analize factoriale efectuate asupra bateriilor de teste* mentale au fost asimilați cu aptitudinile* sau competențele, fie de ordin general (factorul j este de ordin mai restrâns, deși ei intervin în mare varietate de sarcini care au aspecte comune (factor de grup, verbal, factor g spațial etc), fie de ordin specific, ei intervenind în performanțe cu totul speciale. Se ajunge chiar la factori degajați din teste sau inventare* de personalitate*.

P. Bonnet și H. Rouanet

(G. D. S.)

Factor de dezvoltare -> Dezvoltare Factor de mediu -> Mediu

Factor de reflexie difuză

Expresie ce înlocuiește astăzi termenul desuet *albedo*. Când o suprafață mat difuzantă (strat de zăpadă proaspătă, d. ex.) primește lumină, ea o reflectă într-o manieră ortotropă (aceiași valoare a reflectării luminoase în toate direcțiile) și corespunde legii lui Lambert. Practic, suprafețele sunt parțial difuzante și se află în relație cu factorii de luminanță care se schimbă după unghiul de reflexie; în acest caz, este vorba tot de *albedo*, prin extensie. *Albedo* va depinde și de lungimea unde incidente.

R. Genicot

(G. D. S.)

Factor g

Noțiunea de factor* general (sau factor g) a fost introdusă în 1904 de C. Spearman ca element central al teoriei sale bifactoriale ale inteligenței*: indivizii s-ar diferenția după o competență* generală, mai mult sau mai puțin solicitată de toate sarcinile*: factorul g, și competențele specifice corespund toare fiecărei sarcini. Dacă teoria bifactorială a fost abandonată, noțiunea de factor g a fost păstrată: se consideră că există un factor g atunci când, în mod sistematic, se constată intercorelații* pozitive în interiorul unei baterii de teste*. Prin urmare, factorul g nu este general decât în relație cu un set de sarcini. Așa-zisele teste ale factorului g sînt teste de raționament* inductiv aplicat la conținuturi figurative* care nu au semnificație specială. În modelele ierarhice de organizare a aptitudinilor*, factorul g acoperă factori de grup,

extinși sau restrînși. w,,

M. Huleau

(G. D. S.)

factor neurotrofic

316

familie

Factor neurotrofic -> Neurotrofic numai în homosexualitatea masculină C'

Facultăți (Psihologie a —)

Termenul care nu mai este folosit astăzi în psihologie, cu toate că anumite concepte din teoriele neurologice*, ca cel de modularitate*, se referă la el. Termenul desemnează capacitățile psihicului uman ca imaginația* sau memoria*; aceste facultăți au constituit obiectul subdiviziilor succesive, alimentînd adesea ipoteza localizărilor* cerebrale precise.

y F. Parot

(G. D. S.)

Falic (Femeie sau Mam —)

De obicei acest termen este folosit uneori în jargon psihologic pentru a descrie o femeie masculinizată, mai ales, o mamă care încearcă să uzurpe anumite dimensiuni ale rolului tatălui, în psihanaliză el denumește un imago* care reprezintă mama ca fiind dotată cu un penis (mama cu penis). Acest imago, după S. Freud, se înrîdăcinează în una din ideile sexuale infantile* la băieții care nu-și pot imagina că femeile, în special mamele lor, pot fi lipsite de un organ, atît de valorizat pentru ei, ca penisul. Această idee rezistă în fața observației diferenței anatomice dintre sexe: băiatul mic crede că fetele nu au încă penis, și atunci cînd va constata absența penisului la femei, o va considera ca rezultat al castrării ei*. Fixația* unei astfel de reprezentări a femeii cu penis ajunge să se asocieze cu aversiunea față de femeia fără penis, ceea ce îl predispune pe bărbat la homosexualitate. Readucînd în discuție teoria freudiană după care copiii de doi sau de trei ani ignoră diferențele dintre sexe, M. Klein a considerat reprezentarea mamei cu penis ca o variantă relativ tardivă a fantasmei primare a combinației*, formă arhaică a scenei primitive*, în care tatăl și mama se confundă. În această perspectivă, mama cu penis este întotdeauna mama care a încorporat penisul tatălui în timpul coitului. După M. Klein, este vorba de un imago angoasant (iar după Freud, este o reprezentare consolidată) care joacă un rol nu

și în impotență*

J.-M. Petot

(O. D.)

Falus

Psihanaliza diferențiază între penis, ca organ bărbătesc în realitatea sa corporală și falus, care exprimă simbolic valoarea sa. Stadiul falic al evoluției libidinale corespunde complexului de castrare. Astfel pentru băieți, ca și pentru băiat, este vorba de a avea falus (vagin sau penis) sau de a fi castrat. Pentru unii (J. Lacan), falusul este „semnificantul dorinței” la nivelul complexului Oedip. În mitologie, falusul în erecție simbolizează puterea suverană și magică, nu numai varietatea priapică a puterii masculine.

n. Doron (O. D.)

Familiaritate

Proprietatea obiectelor sau fenomenelor care sînt prezente permanent în mediul înconjurător al unui subiect. Ea poate avea un caracter obiectiv și să fie consecință a unei apariții foarte frecvente a acestor obiecte sau fenomene în mediul sau în cadrul de referință obișnuit al subiectului. Ea poate avea un caracter mai subiectiv și să fie legat de sentimentul de „deja-vu”, inexplicabil în termeni de frecvență statistică în mediul înconjurător, j_p Bwncart

(G. D. S.)

Familie

Familia este un grup de indivizi uniți prin legături transgeneraționale și interdependente privind

elementele fundamentale ale vieții. Scrierile lui S. Freud și ale succesorilor lui se referă frecvent la membrii familiei ca actori în dezvoltarea psihică a unui individ, dar nu se întâlnesc o teorie psihanalitică a familiei ca grup. Prima mare cercetare teoretică este sistemică (v. Terapia familială sistemică). Ea este urmată, în anii 1970, de cercetarea psihanalitică-grupul familial elaborează un aparat psihic familial și are modul său propriu de funcționare psihică; el poate fi tratat mult mai ușor prin terapia familială psih-

analitică psihic familial: termen inventat de R. Kaes în 1976 în urma celui de aparat

psihic grupal*. Rezultând din fuziunea psihismelor individuale, aparatul psihic grupal a fost conceptualizat de A. Ruffiot (1971) ca fiind constituit dintr-un psihism pur- funcționarea sa este de tip oniric. El este cadrul invariant și nediferențiat care

permite

fiecărui membru al familiei să

realizeze o integrare somatopsihică bună și să-și structureze un eu/ego autonom. Funcția sa este de a îngloba psihismele individuale.

Înveliș familial: fantasmă împărțită a unei membrane comune, a unui eu-piele familial descris de D. Anzieu în 1985. Învelișul familial asigură funcțiile principale de paraexcitație internă și externă, de frontieră între interiorul și exteriorul familiei, de filtru al schimbărilor, de conținător al psihismelor individuale. Natura rigidă sau suplă a acestui înveliș psihic determină funcționarea intrafamilială și raporturile ei cu lumea exterioară. Învelișul genealogic este un cadru ce delimitează un spațiu de schimburi care înscriu familia într-o istorie transgenerațională.

Funcționare psihică familială: descris după tipul de relație de obiect, natura angoasei și mecanismele de apărare* utilizate, ea relevă felul în care familia își rezolvă conflictele*. O relație de obiect genital caracterizează familia care se organizează în jurul angoasei de castrare*. O relație de obiect parțială* caracterizează familia anaclitică* confruntată cu angoase de pierdere. O relație de tip fuzională caracterizează familia psihotică care trăiește angoasa de fragmentare*.

Mecanisme de apărare familială: elaborate aparatul psihic familial, ele vizează recrearea excitațiilor care ridică nivelul ten-d'unsă interne. O familie patologică neaștează diferite mecanisme de apărare*: dintre care unele sunt de tip "diferențiere" dintre ființe, dintre sexe, sex-reșterea, neașteptarea și puterea de a trăi moartea. Alte mecanisme "Parareferesc familia de excitații de

origine externă: extracție, negare a dependenței, scizur internă, introiecție. Obiect-grup-familie: noțiunea de obiect-grup-familie definește iluzia comună a membrilor grupului familial de a fi un tot. Au fost descrise trei tipuri: obiect-grup-familie conținător, obiect-grup-familie parțială și obiect-grup-familie imago. Fiecare nivel de organizare a psihicului comportă simultan investiții de obiect-grup-familie și de obiecte individuale. Onirism familial: trăirea în comun a visurilor diferitelor membri ai familiei creează un „aparat oniric familial”. Onirismul familial permite orientarea spre un psihism comun, crearea unui spațiu oniric comun, tranzițional. Visul, locul favorizat al întâlnirilor inconștiente, permite ca, în tratamentul analitic familial, să se reconstituie și să fie stabilite „trăiri fructuoză” din prima fază de vârstă și să se restabilească o continuitate psihică a membrilor.

A. Ruffiot (G. b. s.)

• Kaes, R. (1976), *L'appareil psychique groupal. Constructions du groupe*, Dunod, Paris. — Ruffiot A. (1981), „Le groupe famille en analyse. L'appareil psychique familial”, în Ruffiot A. și col., *La théorie familiale psychanalytique*, Dunod, Paris.

Familie (Test de desen al —)

Tehnică de investigare psihologică inventată de L. Corman și destinat copiilor; execuția este simplă și ușoară, dar analiza și interpretarea se bazează în întregime pe experiența și competențele psihologului, deoarece proba nu este etalonată. Sînt utilizate două indicații:

1. „Desenează familia ta”;
2. „Desenează o familie” sau „o familie pe care și-o imaginezi”. L. Corman distinge trei niveluri de interpretare: nivelul grafic, nivelul structurilor formale și nivelul conținutului. El adaugă o anchetă sub formă de convorbire* semidirectivă care permite să fie sesizate diferite semnificații de identificare sau de relație (precizări privind vârsta, sexul, rolul, cel mai

fantasmatic

318

319

fa

mult sau cel mai puțin amabil, cel mai fericit sau cel mai puțin fericit).

C. Chabert (G. D. S.)

Fantasmatic

Importanța specifică a fantasmei* la S. Freud i-a determinat pe psihanalitiști să conchidă că viața a unui subiect este structurată de o fantasmă, adică de o organizare singulară a fantasmei sale — tema-

tic și dinamic în același timp. În schimb, fantasmatic originar este universal și specific (v. Seducție).

„ ^
K R. Doron

(G. D. S.)

Fantasmaticizare

Este o elaborare de fantasme* în raport cu dorințele*; nu este vorba de o orientare intenționată, ci de o înscenare din care face parte subiectul, chiar dacă prezența sa este mascată de apariții* și de interdicții.

R. Doron (G. D. S.)

Fantasm

În sens extins, acest termen definește imaginația*, în sine ea a fost folosită în psihanaliză, unde i s-a acordat un statut special, cel de scenariu pentru îndeplinirea dorințelor* inconștiente care implică deformări defensive. Termenul indică scene cu statut psihic diferit având între ele relații care formează obiectul privilegiat al investigației psihanalitice. S. Freud distinge fantasme conștiente sau vise* diurne, fantasme inconștiente, ca structuri subiacente unor conținuturi manifeste, și fantasme originare care reapar întotdeauna în psihanaliză, fiind considerate universale, ireductibile la condițiile trăirilor* individuale și pe care el le consideră ca fiind transmisii filogenetice (scen primitiv*, castrare*, seducție*, întoarcere intrauterină).

Fantasmele pun în scenă dorințele* mai ales în secvențe vizuale din care subiectul face parte. Permutările de rol și atribuțiile concurențiale operațiilor de apariție primitive, ale întoarcerii asupra propriei persoane*, trans-

formării în contrariu*, (de)negării* și proiectării*. Viața fantasmatică inconștientă este structurată și structurantă; redusă la esența sa, ea constituie realitatea psihică — formă de existență particulară — în care nu poate fi confundată cu realitatea [materială].

Plecând de la interpretarea jocului* copiilor ca pe un vis, coala kleiniană de psihică analiză a generalizat teoria fantasmei până într-acolo încât a inclus orice producție a inconștientului și consideră fantasma subiacentă oricărei activități psihice, într-o altă orientare, dată de J. Lacan, ca-l caracterizat prin poziția acordată limbajului (inconștientul fiind considerat structurat ca un limbaj), fantasma a fost considerată întrucâtva parte din registrul imaginarului*, diferit de real* și de ordinea simbolică a limbajului. Astfel, ea este apreciată ca o iluzie* în raport cu narcisismul specular*, ceea ce face posibil articularea realului cu simbolicul*, în special în cura analitică.

B. Brusset (G. D. S.)

Fantasm de destrămare

Expresie introdusă de D. Anzieu în 1975 pentru a desemna forma de anxietate* specifică grupurilor în formare. Obiectivul schimbării atitudinilor individuale, propus participanților, este resimțit de către aceștia ca implicând un risc de „destrămare” a obiceiurilor lor, a voinței lor, a individualității lor. Aceste fantasme sînt proiectate asupra echipei de animatori, grupul încercînd să le „destrămă” metoda. Participanții se tem că ei sînt devinși, la rîndul lor, „cei care destrămă”. Fantasmele de destrămare exprimă transferul* grupului negativ, în timp ce iluzia grupală*, în care aceste fantasme sînt inversul, concentrează transferul

pozitiv-

D. Anzieu

(G. D. S.)

Fantastic (Parafrenie —) -> Parafrenie

Fantom

Noțiunea psihanalitică de fantomă a fost introdusă de N. Abraham și M. Torok:

„fantomă este travaliul în inconștient al secretului de nemărturisit alături (incest, crimă, situație de bastard etc). Legea sa este obligația de tăcere. Manifestarea sa, bîntuiala, este revenirea fantomei în cuvinte și acte bizare, în simptome (fobice, obsesionale etc). Universul fantomei poate să se obiectiveze, de exemplu, în povestiri fantastice. În acest caz, se trăiește un afect special pe care Freud l-a descris ca « ciudăenie îngrijorătoare »” (N. Abraham, 1978, p. 391). Fantoma nu este legată de pierderea unui obiect sau de un doliu ratat de subiectul însuși, ea este mărturia despre existența unui mort care continuă să trăiască în subiect. Ea nu poate să dispară „decît atunci cînd va fi recunoscut caracterul său de eterogenitate radicală în raport cu subiectul, la care nu a făcut niciodată referință directă și la care nu ar trebui să se raporteze ca proprie experiență refuțată, chiar ca experiență de încorporare” (ibid., p. 431). Travaliul de elaborare a fantomei revine descendenților unui părinte de înțeles al unei cripte*; aceasta rezultă din pierderea inevitabilă, cauzată de un secret împărtășit, a unui obiect narcisic particular valorizat de subiect.

R. Kaes (G. D. S.)

• Abraham N. (1974), „Notes du Séminaire sur l'unité duelle et le fantôme”, în Abraham N. (1978), *L'écorce et le noyau* (collaboration et autres essais de M. Torok), Aubier-Flammarion, Paris.

Fantom (Membru) -> Membru fantom

Fapt de apartenen

Fiin a uman construie te imaginea sa social pornind de la compara ii legate de locul pe care-l ocup într-o structur social . Este important deci pentru individ s fie percept de c tre ceilal i ca membru al grupului la care el se refer . Pentru a ob ine aceast recunoa tere, mai ales în grupuri marginale sau deviante, el se poate comporta în sensul de a- i demonstra com-Peten a normativ . Pentru aceasta, el realizeaz o conduit * manifest performant , pe care o consider semnificativ pentru adoptarea criteriilor valorizate de grup, fie din ini iativ proprie, fie satis-f cînd o prob de ini iere impus în prealabil pentru admiterea sa în grup. în grupurile minoritare faptele de apartenen le asigur consisten a i caracterizeaz

identificarea membrilor lor.

./ . Selosse (G. D. S.)

Fasonare -> Shaping

Fatic (Func ie —) -> Func ie a limbajului

Fatigabilitate

Predispozi ie sau tendin * la oboseal * fizic sau mental *. Ea poate decurge dintr-o activitate excesiv anterioar (surmenaj) sau din condi ii speciale ca stresul* sau privarea* de somn*; poate fi legat de o stare psihofiziologic mai mult sau mai pu in permanent („temperament“) sau s fac parte din tabloul clinic al diferitelor patologii somatice sau psihosomatice (vechea no iune de neurastenii, sindrom al depresiei* etc). Au fost construite probe de laborator i teste* pentru m surarea fatigabilit ii fizice (ergometru*, m sur ri repetate cu dinamometrul*) sau mentale (probe de aten ie* sus inut); principiul de baz este acela de a urm ri sc derea unei performan e* continue sau repetate, în func ie de timp. Fatigabilitatea se poate instala i la nivelul unui organ senzorial sau motor: fatigabilitate ocular sau aste-nopie (v. Anizometropie).

M. Richelle

(O. D.)

Fa

Interesul psihologilor pentru fa a uman ine mai înfi de faptul c aceasta constituie sediul principal al expresiei* emo iilor* i are deci un rol central în comunicarea* social , în care înso e te, nuan eaz sau supline te expresia verbal . Ea este, de asemenea, configura ia* principal care conduce la identificarea individualizat

faz libidinal a dezvolt rii

320

321

fenomenologie

a congenerilor în specia uman . în acest sens, extraordinara capacitate de recunoa tere a fe elor a re inut aten ia. Cercet torii au demonstrat caracterul precoce al acesteia în dezvoltare*, determinant în procesele de ata ament* afectiv. Ei au folosit recunoa terea imaginii reflectate de oglind * (imagine specular) ca indiciu al recunoa terii de sine. în sff rit, fenomenul curios de prosopagnozie*, sau pierdere a capacit ii de recunoa tere a fe elor în anumite patologii neurologice, a deschis calea unor studii neuropsihologice* asupra structurilor cerebrale implicate (rolul emisferei* drepte este general recunoscut) i unor cercet ri asupra mecanismelor cognitive* implicate (percepere a unei configura ii globale, extragere de tr s turi specifice, familiaritate).

M. Richelle

(N. C.)

Faz libidinal a dezvolt rii

S. Freud i K. Abraham au numit faze ceea ce se traduce, de obicei, prin stadii ale dezvolt rii libidinale. Aceast apropiere terminologic este în el toare, dac inem cont de sensul pe care l-a primit termenul de stadiu* în psihologie, sub influen a lucr rilor lui J. Piaget i care este greu compatibil cu insisten a lui S. Freud asupra faptului c fazele dezvolt rii libidinale sînt slab delimitate i pot s se suprapun , adic s fie simultane. Aceste faze, descoperite de S. Freud între 1905 i 1915, corespund unor organiz ri succesive ale pulsuniu* sexuale sub primatul unei zone erogene*: faza oral *, anal * sau sadic-anal *, genital * infantil sau falic *. în aceea i perioad , dar f r a pune în comunicare cele dou serii, S. Freud desprindea etapele care conduc de la autoerotism* la deplina dragoste de obiect*, trecînd prin narcisism* i alegerea de obiect narcisic *. K. Abraham, în 1924, a completat descrierea fazelor dezvolt rii libidinale deosebind dou etape în interiorul primelor dou faze i insistînd pe leg tura dintre primatul unei zone erogene determinate i o modalitate specific a rela iei de obiect* (v. Faz Oral , Cani-

balic , Anal , Sadic-anal). Aceast teorie holistic a stadiilor a fost repus în discu ie prin lucr rile lui M. Klein, care a substituit no iunea de pozi ie* celei de stadiu, iar în Fran a, prin mi carea de

„întoarcere la Freud" stimulat de J. Lacan.

J.-M. Pe tot (G. D. s.)

Fazic -> Activare

Feed-back

Retroacțiune* a unei stări a variabilei dependente* asupra variabilei independente*, a unui efect asupra cauzei ce l-a produs. Termenul englezesc feed-back s-a impus în limba franceză în defavoarea traducerii propuse, de „retroacțiune". Introdus de N. Wiener în 1948 în cibernetică*, termenul nou consacrat sistemelor de autocontrol, termenul definește un concept-cheie. Anumite măriri, al căror termostat oferă un exemplu simplu, sînt concepute astfel încît mecanismul se reglează prin output*. Aceste servomecanisme constituie sisteme de control în buclă închisă. Ele furnizează un model* pentru modul de funcționare omniprezent în lumea biologică, pe care Claude Bernard l-a intuit în noțiunea sa de stabilitate a mediului interior, reluat de W. Cannon în 1932 în conceptul său de homeostazie*. Formalizarea matematică și interpretarea teoretică dată de Wiener au deschis perspectiva folosirii feed-back-ului în disciplinele cele mai diverse. Psihologia a preluat termenul și conceptul cu mare speranță, deoarece permiteau o formulare științifică a problemelor teletecnice*, a celor legate de activități dirijate spre un scop*.

Exemplele de feed-back sînt numeroase în domeniile foarte diverse ale științei comportamentului. Analiza mișcărilor* relevă rolul informației inverse, transmisă de la receptorii proprioceptivi* musculari și tendonali. Orice coordonare* senzoriomotorie implică intervenția feed-back-ului, furnizînd în permanență estimări referitoare la distanța dintre performanța actuală și cea următoare, în vederea reducerii ei. În învățare*, controlul comportamentului prin consecințele* lui, caracterizînd condiționarea operantă*, corespunde unui fenomen de feed-back. Se produc chiar și reglaje inverse ale comportamentelor pregătitoare* și consumatorii* puse în mișcare de o stare motivațională. Cunoșterea rezultatelor, în activitatea de învățare și de rezolvare de probleme* la om, are rol de feed-back. Feed-back-ul este întîlnit în interacțiunile sociale, în ajustările* ergonomice și în practicile terapeutice (v. Bio-feed-back).

O reglare în feed-back a comportamentelor presupune ca informația privind output-ul, ajungînd în poziție de comandă, să fie confruntată cu o valoare etalon sau cu o reprezentare* a output-ului dorit, bucla comportîndu-se, în acest caz, ca un comparator*.

Termenul feed-forward desemnează o reglare care anticipează o stare ulterioară a sistemului, ca în adaptarea motorie a sportivului la o fază apropiată a traiectoriei mingii, (v. Anticipare, Program motor.)

M. Richelle (O. D.)

Feed-back verbal

Aplicat la achiziția primei și/sau celei de a doua limbi, această noțiune se referă la reacțiile verbale ale locutorilor experimentali (prin imitație, învățatori etc.) fața de producțiile locutorilor începători. Poate fi vorba de aprobări și dezaprobări verbale, de repetiții exacte sau parțiale ale enunțurilor de către cel care învață, de expansiuni* (corecții implicite), de corecții explicite și de extensii ale limbajului interlocutorului (enunțuri care extind semnificația* enunțului precedent). Alegerea și nivelul adaptărilor verbale sînt determinate mai ales de nivelul de receptare a limbajului de către cel care învață, dar și de capacitatea sa productivă (în special de lungimea enunțurilor). Potrivit unei ipoteze larg răspîndite, aceste reacții joacă un rol de prim ordin în achiziția limbilor.

G. De Weck

(G. D. S.)

Feed-forward -> Feed-back

Feminitate

Feminitatea, un corelativ al masculinității, marchează în limba franceză identitatea* de gen, subliniată de gramatică. Clinicienii însă se străduiesc să distingă planul biologic și cel psihologic, să studieze construcția identității sexuate la nivelul speciei umane, să definească partea orientărilor profunde ale personalității* și cea a prejudecăților sociale.

R. Doron (G. D. S.)

Fenocopie

Termen creat în 1934 de către R. B. Goldschmidt pentru a indica un proces fenotipic pur prin care un organism poate produce un tip mutant. Piaget va folosi același termen schimbîndu-i complet sensul, pentru a denumi copierea de către genotip a unei modificări fenotipice. El vede în acest proces un argument în favoarea ipotezei eredității dobînditului, problemă care, după aprecierile lui, rămîne deschisă. Majoritatea biologiilor resping concepția dezvoltată de J. Piaget.

6 P. Mengal

(G. D. s.)

Fenomen alfa -> Aparent Fenomen halucinozic -> Halucinoz Fenomen phi -> Aparent

Fenomenologie

Fenomenologia este studiul descriptiv al fenomenelor în spațiu și timp, fără referire la legile sau naturile lor. Ea își are sursa în filozofia germană din jurul anului 1900 și a început cu o dispută între F. Brentano și E. Husserl cu privire la termenul care trebuia să definească disciplina lor: fenomenologie pentru primul, fenomenologie pentru cel de-al doilea. Pentru psihologie, distincția este capitală deoarece ea subliniază specificitatea actului cognitiv*: conștiința* este orientată spre un obiect intențional și nu asupra unor obiecte exterioare sau esențe atemporale.

fenotip

Tentația de a construi noi sisteme în loc de a descrie ce se poate vedea privind într-o altă manieră a prevalat uneori în psihologie, în schimb fenomenologia rămâne în acest domeniu un curent important.

R. Doron

(G. D. S.)

Fenotip

Expresie particulară a unei gene* la diferite niveluri de organizare biologică (comportamental, fiziologic, morfologic, neuronal, biochimic incluzând lanțul de acizi* amino necesari). De asemenea, fenotipul indică un ansamblu de trăsături asociate cu un genotip*. Orice fenotip rezultă ca efect al unei gene sau al unui ansamblu de gene care acționează în mod aditiv sau interactiv cu mediile materne (citoplasmice, prenatale, postnatale), ca și cu mediul general în care se află plasată specia. Același fenotip poate rezulta ca efect al mai multor gene care acționează în mod independent.

P.-L. Roubertoux

(O. D.)

Feromon

Substanță chimică eliminată în exteriorul organismului sau depusă pe suporturi din mediu, purtătoare de informații* adresate exemplarelor aceleiași specii. Caracteristici ale unui individ, ale unui sex, ale unei caste sau grup social, feromonii pot să declanșeze alarmă*, să dirijeze deplasarea pe trasee, să orienteze întâlnirea sexelor, să indice limitele unui teritoriu* sau, în anumite cazuri, să inhibe anumite funcții fiziologice la indivizii de aceeași specie (sterilitate a lucrătoarelor la insectele gregare sau determinism al castei). Acest termen este opus celui de alomoni, substanțe chimice purtătoare de informații destinate

indivizilor altor specii.

R. Campan

(O. D.)

Fertilitate maximală -> Economie

Fetism

Conduit pervers caracterizat prin folosirea unor obiecte anume (fetiuri) ca me-

322

tot preferențial, repetat și în anumite cazuri exclusiv pentru a obține o excitație sexuală.

Obiectele nu se limitează la articole vestimentare feminine. Fetismul este asociat adesea cu o persoană cu care subiectul a fost în relații intime în timpul copilăriei sale. Pentru S. Freud, fetismul este un tip de perversiune caracterizat prin fixația dorinței erotice asupra unei părți a corpului sau asupra unui obiect neînsuflit considerat ca un element parțial, dar care corespunde unei componente a sexualității infantile ce face parte din sexualitatea normală și nu devine patologic decât atunci când ea este predominantă.

J. -F. Alhlaire

(G. D. S.)

Fiabilitate

Fiabilitate și fidelitate* a unei măsurări* sînt termeni uneori sinonimi. Mai exact, este folosit termenul de fidelitate pentru a desemna calitatea constantă a măsurării (reliabilitate) și cel de fiabilitate pentru marcarea calității instrumentului (examen*, test*, scală*) utilizat pentru a obține (dependență) rezultate. De fapt, fidelitatea nu depinde numai de instrument, ci și de variații care se produc la nivelul individului măsurat, la cel care măsoară, ca și la nivelul situațiilor. Eroarea apărută în măsurarea calculată plecînd de la un coeficient de fidelitate permite determinarea diviziunii în interiorul cercului de cercetare care se situează „nota reală”. Teoria generalizabilității* este o extensie a teoriei fidelității. Coeficientul de generalizabilitate dă informații privind încrederea pe care o putem avea într-un dispozitiv de observație pentru a estima media tuturor observațiilor posibile, în condiții determinate.

G. De Landsheere

(G. D. S.)

Ficțiune -> Iluzie perceptivă

Fidelitate

Diferenți coeficienți de fidelitate permit estimarea varianței* totale a scorurilor obținute la un test*

(variant „real ”), care

323

rezult din diferențele individuale referitoare la însușirile observate și nu din surse străine de variație. Aceste surse pot fi legate de timp (fidelitate test-retest), de conținut (coeficient de echivalență între forme paralele; coeficient de omogenitate între două jumătăți ale aceluiași test, sau split-half*); coeficienți de consistență internă între toți itemii, cum sînt cei ai lui Ku-der-Richardson sau ai lui Cronbach). În ce privește varianta total atribuit acestor surse diverse, ea este uneori denumită variantă a „erorii” (v. Generalizabilitate).

M. Bruchon-Schweitzer (G. D. S.)

Fiduciar -> Analiză de variantă

Figurabilitate (Luare în considerare a —)

Termen introdus de S. Freud în analiza travaliului visului*, desemnînd cerința ca reia să se supună gândurile inconștiente ale visului, aceea a unei transformări care substituie exprimările lor foarte abstracte o expresie figurată și concretă. După S. Freud, din toate legăturile posibile ale conținutului manifest* al ideilor latente din vis, cele preferate sînt cele care permit reprezentări vizuale. Această condiție reglatoare a travaliului visului îi are sursa în regresie*. S. Freud insistă în această direcție asupra atracției și selecției amintirilor vizuale care ajung să populeze visul: scena infantilă care nu se poate realiza din nou găsește o cale de reprezentare prin imaginile vizuale ale visului. Noțiunea de figurabilitate a fost utilizată și dincolo de domeniul clinic al visului, în special în tratamentul reprezentărilor inconștiente unde figurabilitatea constituie o condiție

necesar

C. Chabert

(O. D.)

figurati

În genere, este apreciat astfel ceea ce se referă la figuri*.

Efect consecutiv* figurati: tip de iluzie* Perceptiv care rezultă nu din elemente ce compun configurația* observată, ci din

figurativ

expunerea în prealabil a unei stimulări specifice, denumită configurație inductoare sau de control. Un exemplu clasic a fost descris de W. Kohler și H. Wallach în 1944: dacă într-un anumit interval de timp se fixează o configurație care prezintă la stînga punctului de fixare* un dreptunghi, iar la dreapta două dreptunghiuri aliniate vertical și separate printr-o distanță dată, și dacă apoi schimbăm privirea pe un test de configurație care prezintă două perechi de dreptunghiuri plasate de o parte și de alta a punctului de fixare, într-un raport spațial egal cu cel al dreptunghiurilor din dreapta în figura de control, cele două dreptunghiuri din dreapta se percep ca fiind mai apropiate între ele, iar cele din stînga ca fiind mai îndepărtate.

Sarcinile sau testele* de flexibilitate figurativă sînt constituite din probleme* referitoare la configurații vizuale, la care subiectul este invitat să furnizeze cît mai multe soluții inedite. Flexibilitatea figurativă este unul din factorii* de inteligență identificați în diverse analize factoriale*.

M. Richelle

(G. D. S.)

Figurativ

Noțiunea de figurativ a fost introdusă de J. Piaget și B. Inhelder în 1963 în lucrările lor referitoare la imagine* și memorie* cu scopul de a caracteriza ceea ce au comun aceste funcții psihologice și ceea ce le leagă de percepție*. Activitatea cognitivă comportă deci două aspecte: operativ* și figurativ. Cel de-al doilea este mișcarea intelectuală prin care subiectul caută să reproducă realul (cu ajutorul percepției), să-l recopieze sau să-l imagineze (cu ajutorul imaginii și al memoriei). Aspectul figurativ este astfel legat de polul de acomodare al schemelor*. În același timp, lucrările referitoare la funcțiile figurative au demonstrat legătura indisolubilă și chiar dependentă frecventă a formării percepțiilor și imaginilor în raport cu activitățile

figur

324

prin care subiectul caută să transforme sau

să organizeze realul.

6

J.-J. Ducret

(G. D. S.)

Figur

Ansamblu de trăsături și contururi* perceput ca o structură*, ca o formă* (sau Gestalt) și care se detașează de un fond nestructurat. Figurile au constituit obiectul unor analize clasice în psihologia Formei, de unde au fost extrase mai multe legi ale percepției*. Paradoxal, raporturile dintre figură și

fond sînt bine scoase în evidență atunci cînd există ambiguități, ca în cazul figurilor reversibile (crucea de Malta, cubul* lui Necker, profiluri-vas etc): fixarea lor prelungită antrenează periodic o inversiune a figurii cu fondul, dînd o saturație celei dinții în raport cu a doua, asociindu-se cu o impresie de deplasare în profunzime, figura trecînd în planul din spate, devenind fond. Figur ambigü : expresie considerat adesea sinonim cu aceea de figur reversibil , dar care ar fi mai potrivit figurilor care, f r a produce alternanța figur -fond sau inversarea perspectivei, se pretează la două interpretări diferite, una dintre ele fiind susinut de apariția unei așteptări* perceptive. Un exemplu clasic este desenul schematic al unui cap perceput ca rău sau ca iepure.

Figur imposibil : figur cu două dimensiuni impunîndu-se ca reprezentare a unui obiect tridimensional, care ar fi totuși imposibil de construit în mod real într-un spațiu cu trei dimensiuni. L. și R. Pen-rose au fost cei care, în 1958, au atras atenția psihologilor asupra acestor percepții paradoxale, pe care anumiți artiști, în special gravorul Escher și pictorul Magritte au știut să le exploateze pentru a crea efecte tulburătoare.

M. Richelle

(G. D. S.)

Figur de stil

Retoricienii clasici fac deosebirea între figurile de gândire (ironie*, litot etc.) și figurile de construcție (elips , chiasm etc), tropi sau figuri de cuvinte prin care un cuvînt capătă o semnificație* ce nu-i este proprie. Tradiția retorică prestează , în general, patru tropi principali: metonimia* („a bea un pahar”), sinecdoca („pînzele în depărtare”), metafora* („Achille este un leu”) și ironia* („el s-a făcut nevăzută primul, în chip eroic”). În metonimie, domeniile sînt relegate, dar f r a putea fi identificate foarte bine (astfel, se poate spune că Alexandre Dumas este „un mare condei”). Sinecdoca se bazează pe includere* (pînza la vapor). Metafora trimite la domenii diferite, iar ironia apasă pe un decalaj la limita antitezei: un erou nu fuge. Termenul trop a sfîrșit prin a se aplica la orice fel de deturnare (în grecește tropos) de sens*, iar lingvistica contemporană a ajuns să considere mecanismul tropilor ca un caz particular de funcționare a implicitului* ; este vorba de trop de fiecare dată cînd un conținut derivat, f r a curăa complet conținutul primitiv, încetează de a fi conotat pentru a deveni obiectul esențial denotat (v. Conotație și Denotație). Astfel, metafora este o modalitate de a spune altceva, iar ironia exprimă contrariul a ceea ce semnifică enunțul; în hiperbol („Te ador”) sensul derivat („Te iubesc”) este mai puțin puternic decît cel literal, dar este mai puternic în cazul litotei („eu nu te detest”).

J.-M. Adam

(G. D. s.)

Filiație adoptivă

Filiație adoptivă este o legătură artificială creată prin decizie judiciară. Textele fac deosebirea între adopția* completă și adopția simplă. Adopția completă înlocuiește filiația originară cu filiația nouă. Ea este irevocabilă. Copilul capătă drepturile și obligațiile unui copil legitim. El ia numele familiei de adopție. Adopția simplă prestează legăturile cu familia de origine și nu are influență asupra naționalității celui adoptat. Copilul prestează drepturile sale ereditare în ambele familii. Revocarea sa este posibilă prin judecată. Pentru a putea fi adoptat, copilul trebuie să aibă mai puțin de 15 ani. Peste vârsta de 13 ani, el

325

trebuie să consimtă personal la adoptarea sa (în legislația franceză).

(G. D. s.)

Filiație a structurilor

J. Piaget caracterizează nivelul operatoriu* prin conducerea reversibilității* transformărilor. Inteligența* accede aici în etape, dintre care una se situează la stadiul operațiilor concrete* și alta la cel al operațiilor formale*. Fiecare dintre ele poate fi descrisă în termeni de sisteme algebrice. Prima este cea a structurii de grupare*: grupare de clase* cu inversiune și grupare de relații cu reciprocitate. Ele cunosc limitări care restrîng combinațiile posibile. A doua etapă rezultă din două sinteze dintre aceste grupări. Una conduce spre structura numerelor* naturale, alta spre grupa INRC* și algebra lui Boole. Astfel, din punct de vedere matematic, o structură booleiană poate fi definită ca o algebră (relație de echivalență*, la baza claselor) sau ca o grilă (relație de ordine, la baza relațiilor asimetriche).

J.-B. Gnze (G. D. S.)

Filogeneză

Ansamblul proceselor de evoluție* a ființelor, de la cele mai elementare la cele mai complexe. Filogeneză se sprijină, pe de o parte, pe taxonomie, clasificarea ființelor după caractere fenotipice* comune, iar pe de altă parte, pe teoriile evoluției care-și propun să dezvăluie și să explice genealogia speciilor. Uneori se face deosebirea între macroevoluție, atunci cînd se are în vedere formarea și

transformarea marilor tipuri structurale, și microevoluiile, atunci când este vorba de diversificarea formelor la fiecare nivel.

R. Campan (O. D.)

Filtraj -> Unificare

Filtru

1 • în acustic, dispozitiv care asigură numai trecerea fie a frecvențelor* cuprinse între două frecvențe de salt (filtru tre-

finalism

ce-band*), fie a frecvențelor inferioare sau superioare unei frecvențe de salt (filtru trece-jos și trece-

sus*).

2. în ceea ce privește lumina, este vorba de un dispozitiv de transmisii regulate care servește la modificarea fie a fluxului energetic sau luminos, fie a repartiției spectrale relative, fie a amplitudinilor în același timp. Se disting filtre selective, filtre neselective sau filtre neutre sau filtre gri neutre, după felul în care ele modifică sau nu reprezentarea spectrală relativă a radiației.

3. în psihologie, noțiunea de filtru a devenit curentă în domeniul atenției*, de când, în 1957, D. Broadbent a făcut din el un element esențial al atenției selective, în teoria sa cunoscută sub numele de teorie a filtrului. Prin introducerea unui sistem central de control al intrărilor senzoriale, ea urmărește să explice, pe de o parte, capacitatea creierului de a evita supraîncărcarea evidentă care ar rezulta din înregistrarea și tratarea* tuturor informațiilor la care organele receptoare sunt expuse simultan, iar pe de altă parte, de a selecționa informațiile pertinente într-o sarcină în care organismul este angajat și de a le neglija pe celelalte.

R. Genicot și M. Richelle

(G. D. S.)

Filtru optic selectiv -> Bandă de trecere Filtru trece-band -> Bandă de trecere Filtru trece-jos -> Bandă de trecere Filtru trece-sus -> Bandă de trecere

Finalism

Concepte după care finalitatea*, în sensul de rezultat sau de scop*, oferă explicația* fenomenelor. Apelul la cauzele* finale a servit adesea, de-a lungul istoriei filozofiei, la explicarea proceselor* care se derulează în timp sau care îndeplinesc o anumită funcție. La scară universală ca cea a destinului uman, finalismul invocă, mai mult sau mai puțin explicit, opera unui Creator sau un plan inerent Naturii. în lumea vie,

finalitate

326

diversitatea prodigioasă și eleganța formelor de adaptare* au sprijinit mult timp argumentul finalist, la care biologia contemporană, în ciuda soluțiilor diferite rezultate din darwinism*, menține încă interpretări ascunse; aceasta dovedește dificultatea adesea întâmpinată în a face distincția corectă între teleonomie* și teleologie*. în psihologie, explicațiile finaliste transpuse la comportamentul* individual se întâlnesc inevitabil în discuțiile teoretice, mai precis spus, fără a fi găsite soluții satisfăcătoare privind noțiunile de scop, voință*, intenție* și intenționalitate*. „, „, „

M. Richelle

(G. D. S.)

Finalitate

Rezultat sau scop* al unui proces; caracteristic de reper într-o înălțare de acțiuni sau evenimente, care determină subordonarea elementelor față de atingerea unei stări finale. Noțiunea de finalitate este foarte solidară cu cea de finalism*. în psihologie, termenul este totuși utilizat într-un sens mai puțin încărcat de implicații metafizice, referindu-se la conduite organizate clar în raport cu un rezultat final, ca cele ale construirii unui cuib de către animal, succesiunea etapelor de însușirea limbii naturale sau căutarea soluției unei probleme. în acest caz, el descrie pur și simplu un ansamblu teleonomie* și se reflectă în concepțiile actuale din psihologia contemporană, de program*, de programare*, de anticipare*.

„, „, „

M. Richelle

(G. D. S.)

Finalitate educativă

Aserțiune cu valoare de principiu al cărei enunț permite unei societăți sau unui grup social discursul asupra valorilor pe care instituțiile educative consideră să le promoveze. Termenul este folosit frecvent la plural în expresia „finalități educative”, iar termenul „el” este folosit ca echivalent. F. Fontaine a propus, în 1977, să fie rezervat termenul „scop” intențiilor* care conduc un program de acțiune educativă determinat. A formula o finalitate

educativă înseamnă în primul rând a contribui la elaborarea hotărârilor comune, mai mult decât a acționa în sensul stimulării reale a inteligenței pentru realizare.

D. Ha/neline (G. D. S.)
Fisher-Snedecor (F al lui —)
de variant

Analiz

Fixare ocular

Activitate de orientare a unuia sau a celor doi ochi asupra unui obiect dat, cu scopul ca imaginea acestuia să se formeze pe fo-vea. Punctul de fixare este punctul spațial asupra căruia este centrat privirea. Fixarea excentrică este o fixare prin care imaginea unui obiect vizat nu este formată pe fovea, ci într-o zonă apropiată de fovea.

R. Genicot

(O. D.)

Fixație

Noțiune psihanalitică care explică „modul de înscriere a anumitor conținuturi reprezentative (experiențe, imagos, fantasme) care persistă nealterat în inconștient și de care pulsivitatea mînele legate” (J. Laplanche și J.-B. Pontalis, 1967, p. 160). Fixația, în sens clasic, are o triplă determinare: stadiul dezvoltării libidoului, traumatismul sau obiectul, care nu se exclude între ele. Dar ea poate de asemenea, ca și regresia*, să se producă pe un model de organizare a eu/ego-ului* sau a supraeului*. Noțiunea foarte generală și obișnuită de regresie are în psihanaliză un sens destul de precis în raport cu fixația, care tinde să ia locul etiologic în modelul psihopatologic freudian, rămînînd deschisă problema cauzelor fixației; printre altele se invocă predispozițiile constituționale, traumatismul, lipsa sau excesul anturajului, în genere îndepărtarea de tot ce ar fi de dorit și care, de altfel, nu este posibil de definit. Fixația împiedică trecerea de la un stadiu la altul în cursul dezvoltării, determinînd patologicul, ca anacronism. Astfel, perversiunile relevă persistența schemelor de satisfacere indefinit repetate și uneori

într-o

327
evidentă continuitate începînd din copilărie. Perversiunea se află la baza teoriei psihanalitice a sexualității și a stadiilor dezvoltării sale, dar structura sa s-a dovedit în prezent mult mai complexă decît efectul direct al fixației ca repetare a identicului, în absența transformărilor care constituie dezvoltarea.

n n

B. Brusset

(G. D. S.)

J. Laplanche și J.-B. Pontalis (1967), Vocabulaire de la psychanalyse, PUF, Paris.

Flexibilitate

Aptitudine* sau proprietate a conduitei caracterizată prin ușurința de a sesiza datele din unghiuri diferite, de a imagina soluții diverse la o problemă sau utilizări variate și noi ale unui obiect sau cuvînt. Psihologii care studiază inteligența* și care sînt preocupați de identificarea factorilor acesteia au introdus noțiunea de flexibilitate în raport cu diverse sarcini perceptivă sau cognitive (reperarea unei figuri mascate pe baza unor trăsături amestecate, schimbarea de strategie în rezolvarea problemelor în poziții obișnuite utilizate anterior etc). Ea apare cu denumirea de aptitudine, de factor sau de componentă în definiția inteligenței fluide, opus celei cristalizate, la R. B. Cattell și J. L. Horn, sau de gândire divergentă opus celei convergente la J. P. Guilford, sau și ca o componentă a creativității.

Conceptul apare frecvent utilizat, în opoziție cu rigiditate, în alte situații decît cea a măsurării și definirii inteligenței, în special în percepție* sau învățare* și în rezolvarea de probleme de către animal (v. Variabilitate, Explorare, Plasticitate, Figurai).

M. Richelle (G. D. S.)

Flexibilitate figurală → Figurai

Fluiditate

Termen folosit de unii psihologi pentru a semnifica, în același timp, rapiditatea, bogăția și dezinvoltura anumitor comportamente. C. W. Taylor a introdus expresia

de „fluiditate ideatională” (ideational fluency) pentru a caracteriza rapiditatea producerii ideilor, iar L. L. Thurstone a propus-o pe aceea de „fluiditate verbală” (word-fluency sau factor W) pentru a califica ușurința generală pe care o au anumiți subiecți în folosirea limbii (în special bogăția vocabularului). Fluiditatea verbală este evaluată în special prin teste care constau din elaborarea, într-un timp limitat, a cît mai multor cuvinte posibile plecînd de la o amorsă* oarecare (un prefix, d. ex.).

J.-P. Bronckart

(G. D. S.)

Flux

Termenul este aplicat deseori în psihologie la comportamente care se desfășoară în timp de o manieră continuă, fiind dificil pentru observator să le împartă în unități* distincte și pertinente (v. Scală de observare).

Termenul definește caracterul continuu al unei experiențe subiective (flux al conștiinței) sau, mai tehnicist, al unei percepții (precum fluxul sonor produs de o melodie, ale cărei elemente succesive sînt grupate incoercibil în același ansamblu).

R. Genicot și M. Richelle

(G. D. S.)

Flux luminos

Flux de lumină care antrenează o percepție vizuală. Fluxul luminos corespunde unei energetice de natură fotometrică și care acționează asupra celui care observă (Eficacitate luminoasă spectral relativă VA.). Unitatea este lumenul (Im), care reprezintă cantitatea de energie radiată pe secundă și în toate direcțiile; această valoare este normalizată pentru viziunea fotopică prin curba VA, și prin mărimea Km (= 680 Im/watt) ca un coeficient general.

R. Genicot

(G. D. S.)

Foame -> Alimentar (Comportament —)

Fobie

Teamă de un obiect, de un loc (agorafobie* și claustrofobie*) sau de o situație

328

//jerrnin apariția unei stări de //subiect, perceput ca depășirea sale de control. încercînd - ^)/)(Ctul. aflat într-o stare de alertă - s(f/i{i}e ^ra ionalitatea fricii sale aw/jsocia aversiunea și dezgustul, v i/f mia. altei persoane (compasiivitate*), la un subterfugiu contra tw/jes la evenimente care reduc Mj^ grade diferite. /jptom nevrotic

j^ grade diferite. //jptom nevrotic este caracterizat

y/jijas pentru a sublinia similitudinea cu isteria*. Qi?jîebe te fobia de nevroza obișnuită (l)nevroza actuală *, prin fap-/«!p* spre un obiect fobie este tf/jtisi unei angoase libere, ne-//Aprezentare, și ca destin al în Ve nu este convertit ca în

f> .

fcf pbic presupune proiecția* și

ft/ic simbolizare* a unei reprezentări/iente, în raport cu fantasmele-?fft Ea are structura dublă tipică Mfiail nevrotic și se deosebește //te fricile condiționate și de "" >', are nu sînt decît rațional-

Ll|

înjunei teme culturale banale, "" libere: de exemplu, teama

de accident.

„ ... ia de a localiza și a focaliza ff ,ld c un pericol exterior evi-i/iuie pericolului intern al fan-ij.jon tiente, al efracției eului

și ele pulsionale. „/aluna a opta de viață va fi / f jkiilor care vor apărea în mod //il între doi și cinci- ase ani și f.p transforme în fobii obsesive- f*obsesii*. Cadrul nosografic / f plare" indică un tablou com- fkdde conduite de refuz, de in-|pioase de izolare adesea puter-

, iile de impulsie* sînt conștate-|j|în cadrul nevrozei obsesive-i/ /obiile în cel al ipohondriei*.

Ereutofobia* sau frica de a roși este frecventă în adolescent .

B. Brusset

(O. D.)

Fobogen

Este denumit astfel un obiect*, o situație, o relație sau o reprezentare susceptibilă

de a provoca o fobie*. „ „ ,

R. Doron

(O. D.)

Fobotaxie -> Taxie

Focar

Termen folosit în lingvistică * pentru a caracteriza dinamica potrivit căreia distribuția informației* într-un enunț se organizează ca o informație presupusă cunoscută și ca o informație care constituie centrul asertiv al enunțului, nucleul (focarul) a ceea ce vorbitorul dorește să comunice. În acest sens, focarul sau centrul asertiv se opune presupuziilor* sau informațiilor presupuse. Această dinamică face, printre altele, obiectul analizelor bazate pe distincții analogice, ca cele de informație veche/nouă (g/ven/new), sau teme/cuvinte (topideom-ment). Mijloacele prin care este semnalat focarul sînt fie prozodice (d. ex., încetinire și accentuare), fie sintactice (d. ex., alegerea unei structuri clivale).

M. Hupet (G. D. S.)

Fon

Unitate a intensității sonore subiective care corespunde impresiei sonore produse de un sunet de 1 000 Hz a cărei presiune acustică este de n dB peste nivelul de referință de 2.10ⁿ barii. Astfel, un sunet de 1000 Hz cu o valoare fizică de 20 dB corespunde unei valori subiective de 20 de foni. Plecînd de la

această unitate, au fost trasate statistic în condiții standard curbe isosonice, stabilite prin compararea unui sunet de o frecvență diferită, dar care dădea aceeași impresie de intensitate sonoră ca și sunetul de referință de 1000 Hz. Curbele isosonice au fost stabilite din 10 în 10 dB.

R. Genicot

(G. D. S.)

329

forcludere

Fond -> Figur

Fonem

Cea mai mică unitate lipsită de semnificație* care poate fi delimitată în lanțul vorbirii: deci este unitatea celei de-a doua articulații (v. Dublă articulare). Segment fonetic, el constituie unitatea minimală distinctivă și se definește, în raport cu substanța sa sonoră, prin trăsături* pertinente (rezonanță, labialitate, grad de deschidere a gurii etc). Fonemele (obiect de studiu al fonologiei*) se diferențiază de sunetele limbajului* (obiect al foneticii*): primele sînt considerate din punctul de vedere al funcției lor lingvistice* în sistemul comunicării*, în timp ce ultimele sînt considerate ca realizări concrete, independente de orice funcție lingvistică. Diferite sunete pot forma același fonem: „r grăseiat”, „r burgund”, „r parizian” sînt trei variante sau „alofoni” ai aceluiași fonem [R].

D. Peraya

(G. D. S.)

Fonematic -> Fonologie

Fonetic

Studiu al sunetelor* vocale privind gama proprietăților lor fizice, fără a lua în considerare eventuala funcție distinctivă* pe care o au în sistemul limbii* (v. Fonologie). Poate fi vorba de a urmări evoluția sunetelor de-a lungul istoriei unei limbi (fonetic istoric) sau de a le studia într-un anumit moment al acestei evoluții (fonetic descriptiv). Diferențele ramuri ale foneticii sînt determinate de natura complexă a semnalelor* vocale și de diversitatea metodelor care permit analiza lor. Astfel, sunetele pot fi descrise și clasificate pe baza mișcărilor articulatorii care le produc (fonetica articulatorie), pe baza structurii lor acustice (fonetica acustică) sau pe baza dimensiunilor perceptive (fonetica perceptivă).

M. Hupet (G. D. S.)

fonologie

În timp ce fonetica* este o disciplină foarte veche care are ca obiect descrierea fizică și/sau fiziologică a sunetelor* limbilor, fonologia este o disciplină mai recentă (ea a fost creată de N. Trubea între 1926 și 1938) care are ca obiect descrierea faptelor sonore pertinente în cadrul unei anumite limbi. În franceză, sunetul [R] poate fi pronunțat în maniere diferite (rotund, grăseiat, „francez” etc). Aceste diferențe pot fi descrise de fonetică, dar ele nu au nici o funcție distinctivă în sistem: nu au nici o incidență asupra sensului* cuvîntului în care sunetul [R] apare. Se poate afirma că [R] este un fonem al limbii franceze și că pronunțiile sale diferite sînt doar variante.

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Fonor spuns

Termen generic care, în descrierea comportamentului animal, indică un răspuns sonor oarecare, a cărui structură poate avea o formă foarte simplă, ca în strigăt*, sau una mai elaborată, ca în cîntec*. Fonor răspunsul poate fi expresia unei stări a organismului, o reacție la o stimulare exterioară și/sau un procedeu de comunicare.

M. Richelle (G. D. S.)

Forcludere

Termen de origine juridică (decizie dintr-un drept ajuns la scadență), propus de J. Lacan pentru a traduce cuvîntul folosit de S. Freud (Verwerfung) pentru a explica specificitatea psihozelor*: el se definește prin respingerea primordială a unui semnificant* de bază (d. ex., falus* ca semnificant al complexului de castrare*), în afara universului simbolic al subiectului. Contrar a ceea ce există în refulare*, semnificantii forcluzi nu sînt integrați în inconștientul subiectului și nu se pot întoarce decât din exterior, din cadrul realului, în special în cazul fenomenului halucinatoriu*.

Acest mecanism primar de separare* și de respingere a percepției insuportabile corespunde termenilor de dezinvestire radicală a reprezentării inconștiente* sau de

formal

330

pierdere a realității, pe care S. Freud îi descria încă din 1894: „eul respinge reprezentarea insuportabilă, dar aceasta este indisolubil legată de un fragment al realității și, îndeplinind această acțiune, eul se depărtează total sau parțial de realitate” (1894, p. 12).

„Ceea ce a fost forclus din simbolic reapare în real”, scrie J. Lacan (1966, p. 558). El concepe forcluderea plecînd de la articolul lui S. Freud asupra negării ca efect a două operații complementare:

introducerea în subiect și expulsiă în afara subiectului; prima este o simbolizare sau afirmație primară, a doua constituie realul ca domeniu care subsistă în afara simbolizării, neajuns care reprezintă condiția esențială a psihozei*. Acest model a condus la introducerea în teorie a problemei locului pe care-l ocupă copilul în dorințele părinților, mai precis în dorințele mamei. Excluderea oricărei referiri la tată ca la o terți persoană, ca falus, ca Nume-al-Tatăului și ca Lege, ar aliena copilul privat în acest fel de poziție sa de subiect, de dorință și de vorbire sa. A-ceastă teoretizare, legată de ansamblul conceptelor lacaniene, a fost folosită ca un sistem foarte general, încât el tinde să-și piardă valoarea și specificitatea.

B. Brusset

(O. D. S.)

• Freud, S. (1894), „Abwehr Neuropsychosen”, *Gesammelte Werke*, voi. 1, Imago, Londra. Traducere (1973): „Les psychonevroses de défenses” (trad. J. Laplanche), în *Nevroses, Psychosexes et Perversions*, Puf, Paris. — Lacan J. (1966), „D’une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose”, în *Ecrits*, Le Seuil, Paris.

Formal

Adjectivul formal are sensuri diferite în expresiile „sistem formal”, „raționament* formal” și „stadiu* al operațiilor* formale”. În același timp, fiecare dintre ele implică o aceeași idee, cea de independență în raport cu situația, cu conținutul pus în discuție și cu sensul* a ceea ce este luat

în considerație. De exemplu, o gramatică* formală este centrată pe sintaxă* și nu pe semantică*. Acest mod de a concepe lucrurile, dacă nu este cel de rutină, are o importanță deosebită în dezvoltarea* inteligenței*, în prezent, în direcția inteligenței artificiale* și a sistemelor experte*. La J. Piaget sînt întâlnite ca echivalente expresiile de „stadiu al operațiilor formale” și „stadiu al operațiilor ipotetico-deductive”. Acest fapt permite caracterizarea formalului cu ajutorul a trei dimensiuni: ideea de combinatorică*, cea de limbaj* și cea de grup INRC*. Ideea de combinatorică impune prioritizarea datelor percepute și acceptate în prezent, pentru a construi o lume închisă în ea însăși, complet determinată, adică situarea într-un sistem global. Un astfel de sistem este în mod necesar detașat de real. Dacă trei electori A, B și C vor vota pentru un candidat, fiecare dintre ei își va exprima sau nu voința, dar sistemul global are în vedere toate cazurile posibile: A votează da, votează nu; B votează da, votează nu; C votează da, votează nu. Faptele reale se petrec astfel în ansamblul tuturor ipotezelor posibile. Limbajul permite și el o detașare de real. După ce a ars un chibrit, fizic este imposibil să fie restabilit în starea sa inițială, dar sînt de conceput aprinderea și „stingerea” lui. O dată ce acțiunea a fost interiorizată, ea devine operație și se caracterizează prin reversibilitatea* ei. În sfîrșit, grupul INRC reprezintă expresia completă a stadiului operațiilor formale. Este vorba de un grup de transformări care se produc în cadrul ansamblului de paisprezece operații binare posibile în logica bivalentă. Un astfel de grup include și aspectul global și combinatoric, dar nu este de conceput decît la nivel ipotetico-deductiv, cel al operațiilor formale.

7.-5. Grize

(G. D. S.)

Formalizare

Formalizarea este o mișcare de gândire* care pleacă de la un bagaj de cunoștințe* deja constituite și care ajunge la elaborarea

331

forma iune reacțional

de sisteme formale, deci la reconstrucții care sînt subordonate unor cerințe precise. Se pot distinge două momente conceptuale în procesul de formalizare — cel al axiomatizării* și cel propriu-zis formal*. Axiomatizarea unui domeniu de cunoștințe înseamnă în primul rînd a extrage un număr mic de noțiuni* care servesc drept bază pentru definirea tuturor celorlalte. Ele sînt denumite noțiuni primitive. Apoi, aceste noțiuni trebuie legate unele cu altele, atribuindu-le proprietăți considerate ca fiind esențiale și stabilindu-se anumite relații între ele. Este vorba de axiome* ale sistemului. În sfîrșit, se deduc toate circumstanțele posibile ale axiomei, ceea ce constituie teoremele. O axiomatizare are două avantaje. Pe de o parte, ea sprijină explicarea conținutului noțiunilor (în fapt, acest conținut este redus la ceea ce „afirmă” axiomele) și, pe de altă parte, ea oferă un instrument pentru a face o descoperire. Efectiv, numărul de legi cunoscute într-un domeniu oarecare este întotdeauna finit, în timp ce numărul de teoreme este nelimitat. Desigur că problema care se pune este ca fiecare teoremă să-i corespundă un fapt atestabil din domeniu. Chiar dacă o axiomatizare comportă un anumit număr de semne* convenționale, ea se stabilește într-o limbă naturală*. Nu există deci niciodată certitudinea nici că a fost evitată introducerea unei premise false, nici de a fi făcută deducție corectă. Pentru a evita aceste neajunsuri, se recurge la formalizare. Ideea este simplă: este vorba de a evita recursul la intuiția* noțiunilor respective. Pentru aceasta se apelează la semne libere de orice altă interpretare. Numai forma lor este luată în considerație: litere majuscule, litere minuscule, italice, grecești etc. Se folosesc reguli* pentru a combina aceste semne (reguli de formare) și reguli pentru a trece de la anumite combinații la

alte (reguli de transformare). Astfel se construiește sintaxa* unui sistem formal. În sfârșit, semnele sistemului sînt puse în corespondență cu obiectele din domeniu, formînd semantica* sistemului.

J.-B. Grize (G. D. S.)

Formal (Neuron —) -> Neuron formal

Formal (Semnificam —) -^ Semnificam formal

Formant -> Sonogram

Formare continu

Organizare cu care se înzestrează societățile industriale contemporane, pentru a prelungi sau a relua formarea inițială (de unde și termenul mai puțin folosit de formare recurent), datorită învechirii rapide a cunoștințelor*, tehnicilor și practicilor învățate, precum și în funcție de contextul economic de restructurare, de reconversie, de întrerupere a activității. Formarea continu devine, dincolo de o simplă reciclare, o instituție socioeconomică, destinată să sprijine reinserția competentă, să amîne reîntoarcerea și mai ales intrarea

pe piața a muncii. ^ „ „

D. Hamene

(G. D. S.)

Formare recurent -> Formare continu

Forma iune de compromis

Model psihanalitic al simptomului nevrotic explicat de S. Freud în 1926: structura sa cu două fețe permite realizarea în același timp a dorinței inconștiente și a cerințelor de apăsare printr-un compromis, astfel că simptomul este susținut din două părți, de unde și persistența sa. Sub negativitatea manifestată a simptomului se realizează pozitivitatea ascunsă a plăcerii în realizarea simbolică a fantasmelor inconștiente; prima apare în nevroză obsesională*, a doua în isterie*. Ecul elaborării psihice* în formarea de simptom lasă loc inhibiției* sau angoasei*. Dar în formarea de simptom, întoarcerea refuzului poate genera formațiuni substitutive* sau suscita formațiuni reacționale.

B. Brusset

(G. D. S.)

Forma iune reacțională

Model psihanalitic al trăsăturilor de caracter* care pot fi strict localizate sau extinse

forma iune reticulată

332

la ansamblul personalității*. Ele au valoare simptomatică atunci când sînt rigide, constrictive, compulsionale*, când e ușor sau când ating un rezultat opus celui conștient următor: murdăria cauzată de intensitatea dorinței de curățenie, obsesivitatea etc.

Atitudinea constituită ca reacție la dorința refuzată este de sens opus acesteia și menținută printr-o contrainvestire* care are forță egală cu investirea* inconștientă. Forma iunile reacționale joacă un rol deosebit în dezvoltarea normală a caracterului, în apariția supraeului* și în cursul perioadei de latență*. În nevroză obsesională*, forma iunile reacționale nu mai pot menține refuzarea*, astfel că sînt reinvestite de dorința inconștientă și iau aspectul de simptome obsesionale*.

B. Brusset

(G. D. S.)

Forma iune reticulată

Ansamblu difuz de neuroni* în reea, întinzându-se de-a lungul trunchiului cerebral* în regiunea bulbară din mezencefal*. După numeroși autori, forma iunea reticulată sau reticulară se întinde de la mada spinării* (lamina medulară perpendiculară sau stratul VII) la nucleii talamici* denumiți nespecifici sau intraliminari, adică în diencefal*. Ea primește informații de la toate sistemele aferente*, prin intermediul ramificațiilor colaterale ale celulelor ascendente. Fiind o structură de convergență, ea reprezintă un tip de sistem nespecific. Pe de o parte ea are influență descendentă asupra neuronilor motori cranieni și spinali, controlînd și nivelurile de activitate și, pe de altă parte, are influență ascendentă spre hipotalamus* și cortex*, arii corticale asociative, în special prin intermediul talamusului și al altor structuri cerebrale. Stimularea sa antrenează o activare* a zonelor cerebrale extinse care se manifestă prin reacții electroencefalografice și comportamentale de trezire*. Invers, o leziune a forma iunii reticulate mezencefalice generează o stare de somnolență sau de comă, așa cum s-a constatat în en-

cefalitele letargice epidemice. Pentru aceste motive, forma iunii reticulate și se acordă un rol important în menținerea și controlul gradelor de vigilență*. Forma iunea reticulată este împărțită în două: cea mezencefalică activatoare, fiind cea mai extinsă, și cea bulbară inhibitoare, bine delimitată, aceste două segmente întreținînd acțiuni reciproce la care participă și alte structuri, în special nucleii rafeului; la rîndul ei, forma iunea reticulată este supusă unui control cortical. Ansamblul acestor interacțiuni, ale

c rui mecanisme neurochimice sînt bine cunoscute, se traduce prin diferite st rii de veghe i de somn*. Juxtapunerea activ rilor i inhibi iilor se produce într-o manier fin i diferen iat asupra diferitelor c i specifice, implicîndu-se astfel în modularea st rilor de aten ie*. Mai mult, forma iunea reticulat este implicat în percep ia durerii*, în anumite determinante ale înv rii* i memor rii* (rol de aten ie selectiv , rol posibil de somn paradoxal), probabil prin intermediul controlului asupra nivelurilor de activitate ale anumitor structuri cerebrale sau pentru c are rol de filtru al informa iilor aferente. în ciuda acestor ipoteze anatomofunc ionale clasice, rolul specific al componentelor forma iunii reticulate se impune înc a fi cercetat.

B, Soumireu-Mourati

(O. D.)

Forma iune substitutiv

Model teoretic al simptomelor*, al actelor ratate*, al cuvintelor de spirit, datorit c rui acestea înlocuiesc con inuturile incon tiente, oferind o satisfacere a înlocuirii printr-o substituie simbolic . Ea corespunde unei forma iuni de compromis* în care îndeplinirea dorin ei* predomin , chiar dac se men ine un proces defensiv* în forma iunea reactiva l* .

B. Brusset

(G. D. S.)

Form

Pe lîng sensurile obi nuite ale cuvîntului, psihologia, în special începînd cu mi carea gestaltist (denumit în francez i psiho-

333

form

logia formei*), a pus accentul în definirea formei (sau Gestalt) pe organizarea elementelor ce compun un stimul, astfel c percep ia sa rezult ca o structur unitar . Aceasta predomin asupra elementelor constitutive, exemplul cel mai conving tor fiind cel al melodiei, identificabil oricare ar fi cheia în care ea se cînt , cu condi ia ca raporturile dintre note s fie respectate. Anumite caracteristici obiective joac cu siguran un rol important în această organizare, fapt care i-a orientat pe gestalti ti spre no iunea de form bun , form cu propriet i de regularitate, de simetrie, de simplitate i care, exprimîndu-le cu pregnan *, favorizeaz percep ia. Dar i atunci cînd aceste condi ii minimale ale stimul rii sînt îndeplinite, percep ia formei rezult i dintr-o activitate cognitiv care completeaz i interpreteaz informa iile date.

Folosirea tiin ific a termenului în francez nu elimin suprapunerea i interferen a la termenii de form , figur *, structur *. Forma se refer mai clar decît structura la organizare. Unii au propus ca forma s fie raportat la percept*, iar figura la stimul, îns folosirea acestei distinc ii este departe de a fi respectat .

M. Richelle (G. D. s.)

Form bun -> Form

Form (Psihologie a —)

Aceast expresie traduce termenul german de Gestaltpsychologie în care cuvîntul Gestalt poate fi mai bine exprimat prin ideea de totalitate organizat . începuturile acestei mi c rii dateaz din anul 1891, cînd C. Ehrenfels i E. Husserl, independent unul de altul, au definit „calit ile formei”, cel dintîi, i „momentele figurale ale unit ii”, cel de-al doilea. Ehrenfels a remarcat c o melodie are o unitate datorit c reia ea nu poate fi asimilat ca o suit de note muzicale, iar, într-o manier mai general , V. Benussi propune conceptul de Produk-tion pentru a denumi activitatea de reunire a p r ilor într-un întreg. Acest curent teoretic care apare la începutul secolului al

XX-lea se opune tezei elementariste i aso-cia ionismului* psihologic. El sus ine preeminen a totalit ii asupra p r ilor care o compun i prezint activitatea perceptiv i intelectual ca o produc ie activ i deformant . De la început, teoria este construit pe baza experien ei din domeniul percep iei*, mai ales din cel al iluziilor* perceptiv e. W. Kohler, K. Koffka i M. Wertheimer desprind legile organiz rii perceptiv e (sau legi ale percep iei) pe baza convingerii c percep ia este o activitate de organizare ce se conformeaz unor legi printre care pot fi enumerate: Legea proximit ii: elementele apropiate spa ial sau temporal tind s se grupeze în aceea i configura ie; Legea similarit ii: elementele asem n toare apar în acelea i configura ii; Legea simetriei: figurile care permit una sau mai multe axe de simetrie sînt mai u or recunoscute ca forme bune; Legea continuit ii: o configura ie ale c rei elemente sînt orientate în aceea i direc ie este recunoscut ca form bun ; Legea închiderii: tendin a de a construi configura ii care nu au lacune. Aceste legi conduc activitatea subiectului care percepe, în c utarea sa, formele bune.

Kohler i Wertheimer s-au interesat apoi de procesele intelectuale, în special de ra ionamentul logic. Kohler i propune s studieze înv area prin insight*, cu scopul de a caracteriza situa iile în care solu ia la o problem este g sit f r taton ri, contrar procedului „prin încerc ri i erori”* formulat de

E. L. Thorndike. Wertheimer define te prin „gîndire productiv ”* activitatea care conduce la rezolvarea de probleme*. Sub influen a biologului K. Goldstein, psihologia formei a fost transformat într-o epistemologie care tinde s cuprind într-un model unic cunoa terea lumii fizice, biologice i psihologice. Ipoteza izomorfismului* de structur postuleaz o omologie a legilor de organizare, între aceste trei domenii. J. Piaget s-a inspirat de aici pentru a stabili o paralel între cauzalitatea fizic i implicarea logic , atunci

cînd el încearc s dep easc anumite dificult i logice ridicate de paralelismul* psihofiziologic. De o manier mai general , epistemologia gestaltist este un organicism sau un sistemism care aduce în prim-plan conceptele de finalitate*, de e-mergen * i principiul de complexitate maximal (v. Economie), care face parte din Filozofia Naturii i se opune total colii empiriste*, cu toate c influen a ei asupra psihologiei americane dintre cele dou r zboaie mondiale a fost profund .

P. Mengal

(G. D. S.)

Form (R spunsuri — la testul Ror-schach)

R spunsurile form la testul Rorschach sînt determinate, în principal, de conturul perceptiv al petei. Ele relev condute psihice diverse, vizînd, mai ales, o sesizare obiectiv a imaginilor prin centrarea pe aspectul lor formal, f r proiectia mi c rii i f r a lua în considera ie culoarea*. Este vorba de faptul c subiectul se implic în combina iile fanteziste i/sau afective dintr-o perspectiv adaptativ i defensiv în acela i timp. Trebuie s fie testat calitatea controlului formal relevat prin aceste r spunsuri. R spunsurile F+ corespund formelor adecvate din punct de vedere statistic; r spunsurile F-corespund deform rilor perceptiv; r spunsurile F± sînt vagi si neclare.

C. Chabert

(G. D. S.)

Fornix -> Comisur Fort/da -> Joc cu bobin

For

Termen generic care define te diferite aptitudini* de a produce un efort muscular intens cu scopul de a sus ine o înc rc tur , de a o deplasa sau de a rezista la deplasarea ei. Sînt identifica i ca atare factori de for exploziv (denumit i for /vitez sau detent), de for dinamic i de for static . Aceste aptitudini se refer în special la anumite grupe musculare (traieci supe-rior, inferior i trunchi) i corespund diferitelor feluri de munc ; efortul poate fi scurt sau prelungit, progresiv sau maximal, static sau dinamic i este înso it de o contrac ie sau extensie a mu chilor. Ele depind i de caracteristici structurale ale esutului muscular, mai ales de repartia diferitelor fibre a c ror vitez *, durat de contrac ie, precum i consumul de energie sînt foarte diferite. Antrenamentul* permite s se dezvolte într-o anumit m sur aceste aptitudini de for . O astfel de ameliorare se datoreaz unei mai bune sincroniz ri a unit ilor motrice activate, unei cre teri a volumului fibrelor, ca i unei modific ri a propor iei de fibre lente i rapide în mu chi.

M. Durând (O. D.)

For ilocutorie -> Ilocutoriu

Fosfen

Senza ie* vizual datorat unei stimul ri* a retinei de c tre un stimul, altul decît lumina. Este vorba de percep ii* mai mult sau mai pu in informe cauzate de un curent electric, de o compresie mecanic a globului ocular, de producerea unei dezlipiri de retin , adesea ca efect electromagnetic al razelor X. O impresie de luminare sau de sclipire luminoas poate fi un fosfen care semnalizeaz o tulburare oftalmolo-

glCa'

R. Genicot]

(O. D.)|

Fot

Unitate de m sur a lumin rii neutilizat în sistemul interna ional, dar folosit totu i, în mod curent, în fotografie. Un fot este egal cu un lumen* pe centimetru p trat sau cu 10 000 luc i*. Singura diferen fa de lux const în raportul de referirt spa ial : centimetrul p trat este luat ce unitate de m sur , în loc de metrul p trat

cum este cazul la lux. „ _ . 1

R. Gemcotm

(G. D. S.)|

Fotokinez -> Cinez

335_____

Fotometrie

Ramur a fizicii care trateaz cantit i i m rimi luminoase. Fotometria vizual se bazeaz pe efectul radia iei energetice luminoase asupra unui observator de referin fotometric (v. Curb de eficacitate

luminoas relativ spectral). Fotometria a stabilit anumite unit i dintre care numai candela* apar in sistemului interna ional. Este unitatea de m sur a intensit ii luminoase din care deriv celelalte unit i, fluxul luminos, luminarea i luminan a.

R. Genicot (G. D. S.)

Fotometru

Aparat folosit pentru m surarea m rimilor fotometrice, aspectele cantitative ale luminii. Acest aparat are o celul fotosensibil la radia ii electromagnetice, precum i un dispozitiv optic de m surare dintr-un unghi bine determinat. Pot fi ad ugate filtre selective, realizându-se un spectro-fotometru (analiz mai mult sau mai pu in fin a benzilor de frecven). M rimile m surate în fotometria vizual sînt: luminan a* vizual , luminarea* clar , intensitatea* luminoas , fluxul* luminos. Aceste unit i sînt posibile datorit unui corectiv bazat pe curba de eficacitate* luminoas relativ , aplicat m sur rilor energetice fizice: luminan energetic , luminare energetic , intensitate energetic , flux energetic.

R. Genicot

(G. D. S.)

Fotopic (Vedere —) -> Vedere Fotoreceptor -> Vedere Fototropism -> Tropism Fovea -> Vedere

Frac ionare

Metod a psihofizicii*, utilizat pentru construirea scalelor* de senza ie*, în care subiectul trebuie s stabileasc un anumit raport între un stimul etalon* i un stimul ajustabil. în genere, i se cere s stabileasc

frame

un raport de 1 la 2, ajustînd stimulul în a a fel încît s i se par corespunz tor jum tatea sau dublul stimulului etalon.

M. Richelle (O. D.)

Fragmentare

Este faptul c obiectul perceput i, corelativ, subiectul* care percepe apar sub form de p r i distincte. Dup autori i domenii, psihologia precizeaz în mod diferit circumstan ele, mecanismele i efectele fragment rii. In psihopatologie, angoasa* psihotic presupune o regresie* la un stadiu arhaic de dezvoltare în care sentimentul* de a exista este amenin at în coeziunea i continuitatea sa. în psihologia genetic i în psihanaliz , J. Piaget, M. Klein i T. G. Bower converg asupra acestui punct, reinnoind conceptul de clivaj*; pentru ei, obiectul nu este complet decît pentru copilul de 4 sau 5 luni, ceea ce are consecin e asupra rela iilor sugarului cu mama sa: este par ial mama în imaginea sa local , este total mama identificat prin propriile sale caractere. De unde distinc ia celor dou forme de clivaj: clivajul dihotomic în obiect bun i obiect r u*; clivajul-fragmentare care prive te mai ales obiectul r u. Dar fragmentarea afecteaz de asemenea eu/ego-ul*, care se construie te în dezvoltarea normal de la punctul focal care este sînul bun întreg (integrare) sau se disperseaz în buc i în cazul dezmembr rii chinuitoare (dezintegrare). ^

R. Doron

(N. C.)

Fragmenta ie -> Difrac ie

Frame

într-un program* de recunoa tere automat a scenelor, tablourilor, prin acest cuvînt englezesc se indic un cadru* ce reprezint o scen tipic . i ca orice cadru, el implic locuri (slots) pentru obiectele care au un rol în scen . Dac obiectul nu este identificat, frame permite s se pun problema existen ei sale ca o ipotez i, even-

| fratrie

tual, s se declan eze procese de c utare a indicilor pentru a confirma sau infirma prezen a sa în scen .

In sens mai general, acest cuvînt este folosit ca sinonim al lui cadru.

/ . Mathieu (G. D. S.)

Fratrie

Ansamblul copiilor avu i de acela i cuplu. Termenul trebuie s fie diferen iat de cel de phratrie, care se refer la un grup tribal sau clan ce apar ine aceluia i trib. Frecvent se întîmpl ca o nou na tere în familie s produc o rivalitate fratern , adic o concuren între copii pentru a ob ine primul loc în aten ia sau dragostea mamei (sau a unui alt membru din anturaj). Aceast rivalitate se manifest prin conduite pozitive de „punere în valoare" sau prin conduite de gelozie*, de agresivitate*, de e ec i de regresie* (în special enurezis* i encoprezis). Diferite studii au relevat c tulbur rile ca-racteriale sînt mai frecvente la primii n scu i decît la cei urm tori. în ceea ce prive te dezvoltarea cognitiv *, rezultatele testelor de inteligen * au relevat o descre tere pe m sur ce num rul de copii cre te în aceea i familie; pe de alt parte, nivelul intelectual al copiilor descre te (în medie) pe m sur ce rata na te.

J.-P. Bronckart (O. D.)

Fraz

Fraza are mai multe definiții: prozodice, semantico-pragmatice („totalitatea semnificației”), sintactice („unitate independent formată din unități dependente”, „SN+S V”), însă nici una nu acoperă exact practica delimitativă a limbii. Noțiunea răspunde necesității de a stabili unități sintactice maximale, asupra cărora analiza se poate opera. În practică, se reîncercă să se stabilească subînțelesurile delimitate la scrierea cu majuscula și cu punct. Prin această comutare sînt ridicate la nivelul de unități ale sistemului unele fenomene ortografice tradiționale, produse ale unui decupaj nor-

336

mativ, aproximativ și inconsistent al înțelesurilor verbale. Consecința: noțiunea de frază nu este operativă în planul discursului oral, rămînînd să fie descoperite unitățile funcționale cărora ea le ține locul.

A. Berrendonner (G. D. S.)

Frecvență colar

Instruirea a fost generalizată odată cu nașterea modernității, mai ales de-a lungul secolului al XIX-lea, prin crearea unor sisteme educative controlate de stat. Se impune ca toți copiii să frecventeze școala. Optimismul progresist și liberal care a fost fundamentul iluminismului se bazează pe forța de atracție spontană a cunoașterii: din moment ce școala este gratuită, nu trebuie să fie obligatorie. Dar din cauza atenției scuze acordate de către familiile din mediile populare, cele mai multe state au fost nevoite să ajungă, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, să impună obligativitatea școlară. „A merge la școală” a devenit din acel moment forma instituită a acumulării de cunoștințe, în detrimentul multiplelor moduri ale educației „informale”.

D. Hameline (G. D. S.)

Frecvență

1. În statistica descriptivă este denumit astfel efectivul* care corespunde unei valori a variabilei studiate. Anumiți autori limitează folosirea frecvenței la o proporție a efectivului, în raport cu efectivul total, care, multiplicat cu 100, dă procentajul. Alții adoptă utilizarea engleză și folosesc frecvența pentru a caracteriza ambele cazuri, precizînd că este „absolut” în primul și „relativ” în al doilea. Poligon de frecvență: histogramă* a distribuției* frecvențelor diferitelor valori ale unei variabile.

Frecvențele cumulate: prezentare ordonată a frecvențelor constatate la nivelul diferitelor valori ale unei variabile, astfel că fiecare frecvență corespunde însumării frecvențelor ei valorii considerate și a tuturor

337

frecvențelor care corespund valorilor precedente în ordinea stabilită. 2. Numărul de evenimente pe unitatea de timp, în special evenimente periodice*, precum oscilațiile într-o mîncare vibrațională*. Frecvența, exprimată în cicluri pe secundă sau hertzi (Hz), caracterizează o dimensiune fundamentală a stimulului* acustic sau unele stimuluri vibratorii la care sînt sensibili receptorii mecanici din piele. Ea poate defini și stimulul luminos, fiind raportat la lungimea de undă*, care este inversul său.

În psihoacustică*, frecvența de referință este o frecvență, în general de 1 000 Hz, adoptată pentru calibrări și comparații ale aparatelor de producere sau de măsurare a sunetului, sau ale răspunsurilor subiecților la stimulii sonori. Frecvența etalon sau frecvența normală de acord este o frecvență adoptată ca referință pentru a defini o scală muzicală (în prezent se folosește nota la din octava a treia, la 440 Hz). Frecvența fundamentală a unui sunet complex este frecvența care corespunde perioadei undeii ce definește sunetul (de obicei, frecvența cea mai gravă) și în care celelalte componente, sau armonice, sînt în mod necesar multiple. Frecvența critică de fuziune este frecvența la care un fenomen periodic intermitent este perceput ca fiind continuu. Ea a fost evidențiată cu ușurință în domeniul vizual prin prezentarea unui disc în rotație, compus din sectoare albe și negre; atunci cînd este atins pragul critic de fuziune*, discul este perceput ca fiind gri, mai mult sau mai puțin întunecat după proporția de negru și alb.

3. În psiholingvistică, frecvența de ocurență sau frecvența de utilizare a unei unități lexicale* sau a oricărui alt element al limbii, corespunde frecvenței relative la care această unitate apare într-o expunere vorbită sau scrisă. Ea este luată în considerare în relație cu familiaritatea, în cercetările privind memoria verbală sau organizarea cognitivă a mijloacelor semantice.

4. În domeniul învățării* și al proceselor cognitive*, capacitatea organismelor de a

freezing

adapta comportamentele lor la variațiile de frecvență a evenimentelor semnificative a fost explorat, mai ales, în cercetările referitoare la Matching law în situații de alegere la animal, iar la om în diferitele proceduri de învățare, de estimare* sau de predicție a probabilității*. Rezultatele acestor cercetări au dat loc la discuții interpretative între frecvențisti (pentru care datele psihologice se pot explica prin frecvența obiectivă a evenimentelor) și „subiecțiviști” sau bayesieni (pentru care totul se produce în subiect, la nivelul credințelor subiective). Aceste discuții se înfruntă în problematicile economiei* de la care de altfel au fost preluate modelele matematice (v. Optimizare, Spațial).

M. Richelle (O. D.)

Frecven critic de fuziune ->• Frecven , Fuziune senzorial

Frecven relativ -> Relativ Frecven spa ial -> Spa ial

Freezing

Absen a evident a mi c rilor* la un animal, cu excep ia celor necesare respira iei. Denumirea metaforic englezeasc de freezing (congelare) se refer , în special, la imobilitatea comportamental observabil ca reac ie la apari ia unui eveniment aversiv* sau a unuia foarte stresant. În acest c&z, freezing-u\ este considerat adesea ca un corelat comportamental imediat al stresului*. Imobilizarea comportamental se poate produce în situa ii naturale diferite. De exemplu, la vederea de la distan a unui pr d tor, anumite galinacee se imobilizeaz pe loc, folosind propriet i ale mimetismului*. La multe mamifere, mama î i deplaseaz de obicei puii, prinzându-le gîtul cu botul. Astfel suspenda i, ace tia iau o pozi ie imobil caracteristic ce u ureaz mult deplasarea. În aceste situa ii, care intereseaz mai ales psihologia comparat * i etologia*, se vor-

frenologie

338

be te, în genere, de imobilitate tonic mai mult decît de freezina.

E. Tirelli (G. D. S.)

Frenologie

Este studiul caracteristicilor psihologice pornind de la conforma ia craniului individului. F. J. Gali i J. C. Spurzheim, doi medici germani, au fondat aceast disciplin în 1808, sus inînd c regiuni specifice ale creierului sînt r spunz toare de manifest ri obiective ale facult ilor* i caracterului.

Gali a formulat patru ipoteze care s-au dovedit cu totul false: forma craniului reflect forma creierului; spiritul* poate fi analizat pe facult i sau func ii distincte; acestea sînt localizate în regiuni specifice sau în „organe separate” ale creierului; caracteristicile conduitei pot fi raportate la dezvoltarea protuberantelor creierului i anticipate prin m surarea lor. Meritul frenologiei a fost acela de a afirma pentru prima dat c studiul spiritului uman trebuie s se bazeze pe cunoa terea biologic a creierului, i de a adopta o cercetare obiectiv , func ionalist * i practic în psihologie. Discreditarea frenologiei se datoreaz dezvolt rii, în a doua jum tate a secolului al XIX-lea, a unor diverse oficine în care s-a propus s se evalueze voca iile profesionale sau compatibilitatea a doi viitori so i dup conforma ia cranian .

F. Parot (O. D.)

Fric

Emo ie* declan at de o stimulare cu valoare de pericol pentru organism. Ea se manifest la animal i la om prin diverse reac ii observabile, dup specie i dup intensitatea emo iei: pilo-erec ie, coborîre a sprîncenelor i a pleoapelor, tremur tu-r etc, a c ror func ie const în retragerea din fa a stimulului periculos sau/ i în reducerea stimulilor care semnalizeaz pr d torului* subiectul aflat în pericol. În aparen contradictorii, aceste dou func ii sînt ilustrate prin conduite opuse legate

de fric : cînd fug , cînd imobilitate, ultima puînd avea o valoare adaptativ comparabil cu prima, mai ales la speciile de animale care apeleaz la mimetism* i camuflaj*, în absen a unor tehnici mai elaborate de sustragere* de la pericol, mamiferele i în special omul vor manifesta cele dou forme de reac ie în raport cu istoria individual i cu contextul situa- ional: se diferen iaz frica în care organismul este implicat activ pentru a face fa amenin rii de pierdere a controlului i frica în care organismul reac ioneaz pasiv, resemnîndu-se oarecum cu pierderea controlului. În primul caz, corelatele fiziologice i neuroendocrine pun în cauz activarea sistemului simpatic i medulo-suprarenal (cre tere a cantit ii de adrenalin * i de noradrenalin *, nivel stabil de corticosteron); în al doilea caz, activarea* sistemului hipofizo-cortico-suprarenal (cre tere a ACTH* i a corticosteronului; nivel neschimbat al catecolaminelor). Într-o manier mai general , frica este înso it de modific ri ale conductibilit ii electrice cutanate, ale tensiunii musculare, ale ritmului cardiac i respirator, ale activit ii gastrointestinale. Aceste modific ri pot fi de cre tere sau de diminuare, dup intensitatea emo iei i, eventual, dup caracteristicile individuale. Frica poate fi provocat de declan atori* înn scui (d. ex. înf i area pr d torului), de stimuli nociceptivi* sau, din cauza înv rii* prin asocia ie, de stimuli condi iona i*. Reac ie emo ional eminemamente adaptativ prin rolul pe care-l are în supravie uirea organismului, frica ia forme patologice atunci cînd imobilitatea î i pune amprenta asupra conduitelor active posibile (resemnare dobîndit , learned help-lessness), atunci cînd emo ia se generalizeaz în mod exagerat la stimuli inofensivi (fobie*) sau cînd ea se instaleaz în timp, dincolo de momentul în care organismul este expus efectiv pericolului, fie prin anticipare, fie prin persisten a st rii emo ionale

(anxietate*, angoas *).

M. Richelle (O. D.)

fug

Fric de a învinge

Atitudine a sportivilor care au comportamente corespunzătoare cuceririi ecului, deși ei pretind că tind spre victorie și că sînt în mers să o obțin. Această stare mai mult sau mai puțin tranzitorie este consecința unei relații afective foarte intense cu adversarul, a existenței unei bariere psihologice (un record „istoric” de doborât) sau a fricii de a ieși din anonimat-

*j r> j

M. Durând

(O. D.)

Frigiditate

Definește la femeie o dificultate sau o imposibilitate de a ajunge la plăcerea* orgasmică. Se disting frigiditatea totală sau parțială (ultima variind după circumstanțele actului sexual sau apărînd la sfîrșitul contactului, după o primă fază de excitație și de plăcere) și frigiditatea primară sau secundară (în acest caz fiind legată de o cauză de natură organică sau psihică), într-un sens mai larg și mai puțin pertinent, în cadrul frigidității au fost incluse absența dorinței sexuale, absența oricărei satisfacții psihice sau fizice de natură sexuală, vaginismul (contractia involuntară a mușchilor anali care împiedică contactul) și dispareunia (dureri apăsătoare în timpul contactului). Termenul de frigiditate se aplică deci în toate situațiile susceptibile să altereze satisfacția sexuală.

D. Widlocher

(O. D.)

Frontal (Lob —)

Lob anterior al creierului. Tulburările consecutive unei suferințe lezionale sau funcționale (v. Demență subcorticală) a acestui lob constituie sindromul frontal, care se asociază și cu tulburări emoționale, dezordine cognitive și alterări ale conduitei sociale. Astfel, rolul lobilor frontali a putut fi interpretat de o manieră globală, ca exercitînd acțiuni de reglare și de programare a comportamentelor complexe. În prezent se pare că lobii frontali pot fi considerați ca un ansamblu de structuri funcționale interdependente, care se manifestă în direcții comportamentale specifice.

J.-L. Signoret

(O. D.)

Frustrare/Frustrare

Privăciunea înseamnă lipsa unui obiect susceptibil să satisfacă o trebuință*. Frustrarea are și o rezonanță subiectivă: privăciunea este trinită ca rezultat al unui refuz venit din partea altuia. În studiul său dinamic* privind personalitatea* și grupurile, K. Lewin s-a folosit mult de secvența frustrare-agresivitate-represiune. S. Freud a descoperit în lecțiile anumitor pacienți o intenție inconștientă de a-și refuza lor înșiși satisfacțiile dorite. Frustrarea necesară dorințelor pacientului în situația psihanalitică fundamentează regula de abținere*.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Fug

Comportament impulsiv de îndepărtare momentană, a unui copil sau adolescent, dintr-un spațiu de viață, fără scop precis, pe fondul unui conflict* de relație. În genere, ea înseamnă distanțarea de o tensiune puternică inter- și intrapersonală. Poate avea forme variate și corespunde unor mobiluri diferite: de solitudine (adesea de origine reacțională); de cuplare (experiențe de relații privilegiate); de unire cu mamul și (probabil inițial); fugă defensivă de autoritatea unui sistem care expune pe subiect la consecințele paradoxale ale unei constrîngerii duble și îl consideră ca fiind purtătorul disfuncțiilor proprii. Semnificațiile psihologice sînt multiple: fuga poate să exprime pierderea afecțiunii, conflict, disperare, anxietate, dar și revendicare, culpabilitate. Fuga repetată, de manieră compulsivă, este simptomul unei tulburări psihopatologice a legăturii, limitelor și schimburilor cu exteriorul. Ca urmare, se impune a se acorda o atenție specială efectelor fugii care dau un sens și o funcție acestei mișcări vizibile de separare/individuație, produsă la limita dintre

fugă de idei

340

dependența și libertate. Din perspectivă psihosocială, fuga trebuie diferențiată de „calea greșită” și de „bandă” care se referă la adolescenții și demonstrează fie o opoziție față de sistemele normative, fie o stare de derivă* socială. „Calea greșită” este o conduită* de rătăcire simbolică susținută de ideologii utopiste. „Banda” relevă o stare de dezorganizare, de destructurare, de incertitudine, legată de o lipsă de recunoaștere socială și care generează reacții violente.

./ Selosse (G. D. S.)

Fugă de idei

Modalitate anormal de funcționare a gândirii* numită tahipsihie, sugerată de observarea comportamentului* lingvistic al bolnavilor maniaci. La acești bolnavi, dificultatea de întrerupere a discursului și accelerarea debitului verbal sînt însoțite de o dificultate de a-și concentra cuvintele pe o coordonată tematică precisă și o tendință de a trece prea repede de la un subiect la altul sau de a introduce enunțuri care nu se mai referă la tema tratată dar activată de anumite componente elementare ale discursului elaborat.

Accelerarea gândirii sau fuga de idei caracterizează unele asocierilor* denumite de unii hiperactivare cognitivă, îl orientează pe maniac să elaboreze rapid planuri de discurs (sau intenție de discurs) și să le întrerungă uneori, înainte ca planul în cauză să fi fost realizat integral, pentru a realiza altul nou.

Importanța acestei fugi de idei se corelează cu intensitatea stării maniacale. Când intensitatea maniei este moderată, discursul poate crea impresia de mare facilitate, propozițiile înclinându-se cu rapiditate, și diversitatea temelor produce impresia de fecunditate a gândirii. Când intensitatea crește, incapacitatea de a păstra axul tematic al propozițiilor enunțate poate face ca discursul să fie incoerent. Oricare ar fi importanța fugii de idei, pacientul poate să-și dea seama de ea: el percepe că gândurile se succed într-un ritm mai rapid decât în mod obișnuit, și face

efortul de a le stopa și a menține un ax al gândirii. M

(O. D.)

Fuga în boală

Fuga în boală este un caz particular al mecanismului de fugă, care este întâlnit în diferite fenomene descrise de psihanalisti: fugă în sensibilitate, fugă în imaginar, fugă în realitate etc. Acest mecanism oferă o ieșire pentru a scăpa de un conflict* psihic insolubil de către eu/ego*, permițând evitarea neplăcerii care ar rezulta din înfruntarea directă a conflictului: frustrare* în cazul renunțării la dorință*, dezvoltare a angoasei* în caz de transgresiune a interdicțiilor interiorizate. Fuga în boală, în sens de fugă în nevroză* sau în psihoză*, permite satisfacerea, într-o formă iune de compromis*, a cerințelor celor mai contradictorii și obținerea creșterii beneficiilor* secundare. Din punct de vedere psihosomatic*, fuga în boala organică este un mijloc de a deplasa în corp un simptom a cărui elaborare* psihică ar suscita dezvoltarea unei angoase foarte puternice. Psihanalista britanic N. Searl a descris în 1929, sub denumirea de fugă în realitate, un mecanism de inhibiție a vieții imaginare care survine atunci când fantasmelor inconștiente sînt prea anxiogene și care este acompaniat de o suprainvestire* a realității și adaptării la realitate.

J.-M. Pe tot (G. D. S.)

Fuga în realitate -> Fuga în boală

Funcție

Studiul funcțiilor biologice și al interacțiunilor lor constituie obiectul fiziologiei. La nivelul sistemului nervos, termenul este deseori asociat cu cel de structură*: neurobiologii încearcă să atribuie unei structuri sau unui grup de structuri o funcție sau un rol funcțional special, chiar un comportament. Această tendință localizaționistă este când dominantă, când în declin, după perioadele istorice, după cum este sau nu luată în considerare concepția

341

funcție a limbajului

frenologică*, modulară* sau a acțiunii de masă. Rezultă că marile funcții neurofiziologice (ca cele de vigilență*, memorie*, percepție*, atenție* etc.) sînt concepte încă nedefinite. Este clasic afirmația că funcțiile neurofiziologice concurează la stabilirea și menținerea comportamentelor armonioase și adaptate. Funcțiile și comportamentele* reprezintă două niveluri distincte de complexitate.

v

M. Le Moal

(G. D. S.)

Funcție a limbajului

Dacă limbajul* uman poate fi considerat ca unul din modurile de realizare a funcției semiotice*, adică a capacității cognitive generale de a folosi semne*, similar poate fi analizat efectul invers pe care-l are asupra capacităților cognitive și comportamentale ale unui subiect; sînt acele diferite efecte inverse denumite, în general, funcții ale limbajului. Numeroși psihologi au studiat efectul pe care-l exercită limbajul, în diferitele lui stadii de dezvoltare*, asupra operațiilor de gândire* (reprezentare*, conceptualizare*, percepție*, memorie* etc); în acest context au fost dezvoltate în special teoria mediației* verbale și conceptul celui de-al doilea sistem de semnalizare*. Anumite cercetări speciale au fost făcute cu privire la rolul pe care-l are limbajul în structurarea personalității* sau în reglarea* comportamentelor motorii*. Lingvistica* a propus clasificări diferite ale funcțiilor limbajului. M. A. K. Halliday, de exemplu, a definit trei meta- sau macrofuncții ale limbajului adult: o funcție textuală, propusă de el pentru a fi abordată pe baza studiului textelor* tipice în contextul lor situațional (pertinență contextuală); o funcție ideatională, care corespunde structurii propriu-zis semantice* a

discursului*, i o func ie interpersonal , care permite c fie exprimate rela iile sociale i personale, inclusiv implicarea locutorului* în situa ia i actul de enun are*, în acela i timp, expresia „func ii ale limbajului” trimit, de obicei, la sinteza

elaborat de R. Jakobson (1963), pe baza unei analize a schemei de comunicare. Aceast schem integreaz urm torii factori: mesajul*, emi torul* (sau locutorul), receptorul (sau destinatarul*), referentul* (sau tema*), codul* utilizat i canalul prin care se stabile te contactul. La func iile expresiv , conativa (apel) i referen ial (reprezentare), identificate de K. Biihler în 1934, Jakobson adaug func iile fatic , metalingvistic i poetic . Aceste ase func ii sînt întotdeauna strîns îmbinate, dar, dup cum este pus accentul pe un pol sau altul, una din ele le domin uneori pe celelalte (Jakobson vorbe te astfel de „dominant ”).

Func ia referen ial sau cognitiv este centrat pe con inutul mesajului, pe aspectele cu adev rat informative ale comunic rii. Ea este inseparabil de activitatea discursiv : de vreme ce nu po i s nu comunic i, nu po i s nu construie ti prin discurs* (mesaj) o reprezentare a lumii. Limba dispune de operatori ca „dac ” sau „a fost odat ”, care permit s se construiasc lumi posibile* i s se fac referire sau chiar s se ra ioneze în spa ii semantice fic ionale.

Func ia expresiv sau emotiv este centrat pe emi tor. Marcat prin exclama ii, interjec ii, intona ii, adverbe afective, prin persoana înfi, puncte de suspensie, schimb ri bru te ale registrului limbii etc, aceast func ie tinde, dup Jakobson, s ofere impresia unei emo ii* anume, reale sau simulate.

Func ia conativa, orientat spre interlocutor (receptor), este subliniat prin imperativ, apostrof, vocativ, interoga ie, folosirea pronumelui „tu/voi”. Aceast func ie, care are o valoare pragmatic * evident , este mai pu in legat de con inutul informativ decît de interac iunea* îns i. Func ia fatic , centrat pe contact, permite de asemenea s fie dep ite limitele unei concep ii pur informative a comunic rii. Ea este prezent în semne particulare lipsite de sens* (sau care au pierdut sensul lor ini ial) i care servesc pentru a stabili, a prelungi sau a întrerupe comunicarea, i func ie distinctiv

342

343

func ionalism

chiar pentru a verifica dac circuitul func ioneaz . Enun uri ca „alo?”, „cum (mai) merge?” i alte cuvinte despre ploaie sau timp frumos permit s se stabileasc sau s se men in „comuniunea fatic ” (B. Ma-linowski, 1923). La semnele goale de tipul „hei”, „vezi tu/ tii tu”, „nu-i a a?” etc, destinate s stabileasc sau s men in i s prelungeasc contactul, trebuie ad ugate formulele rituale de închidere a schimburilor „pe curînd”, „la revedere”, intona ie descresc toare, încetinire a debitului i multiplicare a pauzelor, marcatori de închidere ca: „iat ”, „bine/bun” etc. Func ia metalingvistic sau de glos (v. Metalimbaj) corespunde verific rii de c tre interlocutori a diferitelor niveluri ale codului* sau codurilor pe care ei le utilizeaz . Aceast func ie se manifest evident în expresii precum „cu alte cuvinte”, „adic ” i al i marcatori de reformulare parafrastic .

Func ia poetic , axat pe mesajul însu i, permite inducerea unor rela ii de echivalen semantic , plecînd de la echivalen e fonice. Dac func ia poetic este cu deosebire dominant în literatur , subordonat i altor func ii ea este prezent i în sloganul publicitar („Cadou Kodak”) sau politic, în deviz („F r foc, nici loc”, „F r credin , nici lege”), în maxim , graffiti, dicton, proverb, num r toare etc. Astfel de forme permit s se induc , prin ritm i paralelisme fonice sau grafice, rela ii semantice care uneori introduc devieri de la structura gramatico-semantic . Cînd într-un enun func ia poetic primeaz fa de func ia referen ial *, nu se produce dispari ia referin ei*, ci mai curînd crearea unei referin e fic ionale dedublate care ilustreaz exordiul povestitorilor din insula Majorca citat de R. Jakobson: „Aceasta era i nu era” (1963, p. 239).

J.-M. Adam (G. D. s.)

• Halliday M.A.K. (1974), „La base fonction-nelle du langage”, Langages nr. 34, Didi-er/Larousse, Paris. — Jakobson R. (1963),

Essais de linguistique generale, Minuit, Paris. \ — Malinowski B. (1923), „The Problem of | Meaning in Primitive Languages”, în C.K. ’Ogden i LA. Richards (Ed.), The Meaning of | Meaning, Routledge and Kegan, Londra.

Func ie distinctiv -> Fonologie

Func ie distribuit

Se vorbe te de func ie (sau tratare) dis-1 tribuit (sau repartizat) atunci cînd uni proces de tratare special nu este realizat ? în cadrul unui subsansamblu specializat al., unui sistem de tratare, ci este o condi ie a sistemului în ansamblu. Expresia este folosit i în analiza func ional a re ele-. lor* neuronale naturale, i în cea a re elelor de neuroni formali* sau conexioniste*.

./ Requi» (O. dJ

Func ie gramatical

Rela ie pe care o între in categoriile grai maticale* între ele în cadrul enun ului saif fa de ansamblul enun ului. O aceea categorie gramatical poate avea func i! diferite (un adjectiv este epitet, atribut," apozi ie) i o aceea i func ie poate fi îndeplinit de categorii gramaticale diferite (un adjectiv i un substantiv pot fi atribute). Descoperirea raporturilor de dependen sintactic între categorii (subiect al verbului, complement al substantivului) se realizeaz dup indicatori semantici* i/sau distribu ionali (v. Distribu ionalism). Dac bipartia subiect/predicat, cunoscut din Antichitate, define te rela iile logice fundamentale ale frazei*, analiza gramatical a descoperit progresiv, începînd din secolul al XVII-lea, o serie de func ii (dintre care diverse tipuri de complemente) care au contestat i au completat subtilit ile gramaticilor tiin ifice i pedagogice din secolele al XIX-lea i al XX-lea, în Fran a.

J.-L. Chiss
(G. D. S.)

Func ie repartizat -> Func ie distribuit Func ie semiotic -> Func ie simbolic
Func ie simbolic

în viziunea piagetian , accesul la nivelul preoperatoriu (între 18 luni i 2 ani) se caracterizeaz prin apari ia func iei simbolice (sau semiotice) care-i ofer copilului posibilitatea de a-i reprezenta ac iunile, obiectele sau evenimentele în absen a perceprii directe a lor. Dup Piaget, o dat cu accesul la acesta func ie, copilul devine capabil s - i reprezinte un semnificat* cu ajutorul unui semnificat* care-i corespunde numai lui. Apari ia func iei simbolice se manifest în cinci domenii:

1. imita ia* diferit în care semnificatul este modelul i semnificantul este îns i imita ia;
2. jocul simbolic*, sau jocul de „a simula”; în ciuda paralelismului din atribuirea statutelor de semnificat i de semnificant, jocul simbolic difer de simpla imita ie* în m sura în care, contrar acesteia din urm care este o acomodare* la modele exterioare, el este o transformare a realului prin asimilare* la nivelul trebuin elor (sau dorin elor) subiectului;
3. desenul* în care semnificatul este modelul i semnificantul este produc ia pictural ;
4. imaginea mental * pe care J. Piaget o consider o imita ie interioar i nu un simplu derivat din percep ie; în calitate de semnificant, ea este o reconstruc ie a obiectului perceput anterior care a luat statut de semnificat;
5. limbajul* în care semnificatul este obiectul (în sens larg) pe care copilul îl evoc verbal, iar semnificantul este cuvîn-tul sau cuvintele folosite pentru a realiza această evocare*.

J.-E. Gombert
(G. D. S.)

Func ii paralele (Strategii ale —) -» Strategie
Func ional

Termen care denume te func ionarea unor procese de categorii diferite. în psihologie, el se refer la func iile biologice i mentale. De exemplu, H. Wallon vorbe te de alternan , de preponderen i de integrare func ional . J. Piaget folose te no iunea de invariant* func ional referitor la cuplul* proceselor complementare de asimilare* i de acomodare*, a c ror continuitate este opus caracterului discontinuu al structurilor cognitive pe care le produc. în domeniul patologiei psihoorganice, termenul de func ional define te tulbur ri care nu comport o leziune organic repera-bil ; func ionalul se opune astfel leziuna-lului, a a cum psihiatria s-ar diferen ia de neurologie.

E. Jalley
(O. D.)

Func ionalism

E. Titchener, liderul structuralismului* american, a fost primul care a folosit acest termen la sfîr itul secolului trecut pentru a defini „psihologia func ional ”, adic cea care are ca obiect nu structurile con tiin ei*, ci func iile* sale.

coala func ionalist , inspirat de filozofia pragmatist * a lui William James i regrupat la Chicago în jurul lui John Dewey i James Angell, a luat na tere din entuziasmul pe care l-a produs teoria evolu iei* la tinerii psihologi: dac animalul uman a achizi ionat în cursul evolu iei sale o con tiin , înseamn c aceasta prezint un avantaj adaptativ; se cuvine s fie determinate i analizate aceste func ii adapta-tive ale con tiin ei. Obiectul acestei psihologii este deci con tiin a considerat ca r spus dat de o fiin la o problem ap rut în mediul s u înconjur tor. Activitatea mental , înc abordat aici prin introspec ie* experimental , este analizat ca achizi ie*, memorare*, organizare* i evaluare* a experien elor pe care organismul le tr ie te în mediul s u. Acest punct de vedere ofer psihologiei perspective practice: activit ile mentale sînt studiate în leg tur cu circumstan ele din jur, asupra c rora se poate ac iona. În această direc ie a influen at foarte mult be-haviorismul*; dar J. B. Watson va critica un aspect fundamental: con tiin a nu trebuie s mai fie obiectul psihologiei.

funcționare psihic familial

344

Astăzi sînt considerate ca fiind funcționale liste și cercetările cognitiviste*, care au ca scop să explice modalitățile funcționării mentale fără să se preocupe de realitatea lor neurobiologică.

F. Parot

(G. D. S.)

Funcționare psihic familial -> Familie

Furt

Codul penal definește furtul ca o sustragere frauduloasă a unui bun aparținând altuia*. Anchetele de delincvență autoraportată și de victimologie* confirmă faptul că furtul este un comportament frecvent observabil încă din copilărie, determinat de motive diferite: pulsionale, psihice, sociale, intra- și interpersonale. Acest comportament* ilicit are deseori o semnificație nevrotică* ce exprimă o dorință* de compensare* și de control față de o deficiență a mediului înconjurător. Se observă în general la hoți o insecuritate fundamentală în raporturile lor interpersonale și îngoasă* că nu se pot realiza deoarece nu ating obiectivele fixate de normele* impuse de cei de care ei depind. Adeseori opus normei de „muncă”, furtul este frecvent justificat de autorii săi cu pretextul că „toată lumea delapidă”, în alți cazuri „trișează”. După parea lui E. de Greeff, un hoț este un individ necinstit care nu-și adaptează necinstea la lege. Comportamentul complex, multidimensional, la limita psihicului și socialului*, tehnicile furtului se modifică și se adaptează la evoluția tehnologiilor noi (deturnare de cartele magnetice, escrocherii informatice). Natura și forma furturilor variază după vîrstă, sexul, mediul social al delincvenților*. Din punct de vedere psihopatologic, anumite furturi sînt asociate cu tulburări specifice: furturi fetișiste efectuate de pervertiți*, furturi impulsive de obsedați, furturi inconștiente* de maniaco-depresivi, furturi realizate datorită pulsiei de dominație* a unei stări de necesitate de către toxicomani. Cleptomania este un impuls patologic rar, obsedant și anxios, care are drept rezultat o colecție sterilă de obiecte furate, fără caracter utilitar.

J. Sélosse (N. C.)

Fuziune -> Intricare

Fuziune senzorială

Fuziune binoculară : unificare a imaginilor retiniene formate în punctele corespunzătoare celor două retine. Acest fuziune este posibil datorită coordonării celor doi ochi.

Fuziune tonală : fenomen acustic care constă în faptul că mai multe sunete muzicale pot da un efect unic, diferit de toate sunetele componente și în dependență de raporturile care există între acestea. Acest senzație este cu atât mai agreabilă cu cît fuziunea este totală (consonanță). Fuziune binaurală : fuziune a două senzații auditive, care se produc separat și simultan în fiecare dintre cele două urechi. Dacă cei doi stimuli sînt egali ca frecvență* și intensitate*, fuziunea este diotică ; dacă nu sînt egali, fuziunea este dihotică . Frecvență critică de fuziune: frecvența unei stimuli intermitente* datorită căreia impresia subiectivă corespunzătoare pare continuă . În percepția vizuală , stimuliile luminoase separate de un interval lung dau impresii de discontinuitate; cînd frecvența stimuliilor crește, apare într-o anumită măsură impresia de clipire*, urmată de o fuziune cu cît frecvența este mai crescută . Frecvența critică definește pragul* de fuziune. Fuziunea se constată și în situațiile auditive și tactile (persistența informației senzoriale).

R. Genicot

(O. D.)

G

Galeri -> Deriv Galvanotaxie —> Taxie Galvanotropism -> Tropism

Gang

Asociație de răufăcători structurat, organizat și ierarhizat în vederea îndeplinirii de acțiuni antisociale specializate, și care nu ezită să întrebuiască violența pentru a comite fapte rele și pentru a apăra monopolul unor practici ilicite. Studiul a fost orientat inițial într-o perspectivă de socializare ecologică , asociindu-se prezența gangurilor cu anumite caracteristici din zonele urbane. Analiza psihosocială a luat în considerare succesiv dimensiunile anomiche, subculturale, structurale și mitice ale acestor asociații, care recurg la un simbolism de participare.

J. Sélosse

(G. N.)

Gangster

Aplicat membrilor unui gang*, această etichetă traduce apartenența la un mediu al cărui sistem de valori se opune celui al societății. Fînd parte din imageria faptelor diverse, dar și a universului media-

tic, cli eul stereotip al gangsterului poate servi drept referință identificării rilor eroice* și drept suport ierarhiei de roluri prestigioase în anumite grupuri deviante și în anumite bande* cu activități ilegale.

./ Selosse (G. N.)

Ganser (Sindromul lui —)

Descris în 1887, acest sindrom exprimă o suprimare specială a funcției de comunicare. Se caracterizează printr-un ansamblu de activități de răspuns și de acțiuni evitante, ca și de atitudini bazate pe faptul de a voi să nu teii.

Descris, la început, pe cazuri de prizonieri și de inuși, el se exprimă prin cuvinte și acte absurde ca răspuns la întrebări sau situații clare și neambigue, conducând la sus-pectarea unei conduite de simulare*. Ulterior, a fost descris ca o caracteristică a anumitor stări crepusculare isterice, al turate astăzi — în clasificări — unor tulburări disociative. Poate fi observat, de asemenea, în anumite tulburări schizofrenice

sau în confuziile mentale.

„ ,

J.-F. Alhlaire

(G. N.)

Gelozie

Sentimentul de gelozie înseamnă exigența unei posesiuni exclusive; el rezultă dintr-un conflict cu realitatea: numai un singur obiect imaginar poate să-l satisfacă. Din acest motiv S. Freud, pentru a explica gelozia morbidă, apelează la intervenția refulării* fantasmelor* de infidelitate hetero- și homosexual: subiectul proiectează asupra partenerului propriile sale dorințe de infidelitate și disimulează interesul său homosexual pentru rival. Psihanaliștii au studiat rivalitatea fraternă: după J. Lacan, subiectul investește imaginea celuilalt, pe care o impregnează cu o pasiune narcisică.

R. Doron

(O. D.)

Gemeni (Metoda —)

Metoda care constă în compararea asemănărilor comune cuplului de gemeni Mono-zigoși (MZ) cu asemănările gemenilor di-zigoși (DZ), de același sex. Există o concordanță atunci când cele două elemente ale cuplului prezintă trăsăturile luate în considerare. Dacă concordanța la DZ este mai slabă decât la MZ, se admite faptul că această diferență se datorează zestrei genetice, deoarece proximitatea genetică a DZ este mai slabă (probabil cu 50%) decât cea a MZ (100%). Această metodă se bazează pe postulate mult discutate, cel mai contestat fiind enunțul că efectul mediului înconjurător (pre- sau postnatal) se manifestă similar la DZ și la MZ. Oricare ar fi comportamentul* studiat, în cvasi-totalitatea studiilor, concordanța la MZ este mai mare decât la DZ. Dacă metoda nu permite ca prin ea însăși să se dovedească existența factorilor genetici, la om ea poate constitui o primă etapă în cercetarea efectelor variabilității genotipului* asupra variabilității comportamentale. Lucrările privind psihozele maniaco-depresive* au demonstrat acest fapt.

M. Carlier și C. Desforges (G. D. S.)

Gen

Inițial a fost definit ca un fragment al genomului*, segregator ca singură unitate de diviziune și asociat unei trăsături definitorii (culoare, morfologie, caracteristic fiziologică sau comportamentală). Ulterior, gena a fost definită ca fragment al acidului dezoxiribonucleic transcris în acid ribonucleic, codator pentru un singur lanț polipeptidic al acizilor* amino. Formele alele* sunt acelea pe care le poate lua o genă într-un locus* dat, forme depinzând de modificările perechilor constitutive de bază, transmise de la ascendenți la descendenți. Harta genetică* a unei specii este definită prin poziția respectivă a genelor pe cromozomi. Aceste gene pot fi unități de funcțiune (sau unități de segregare) sau secvențe de bază. Numărul genelor purtate de genomul uman s-ar estima la 710. Astăzi este posibil să se transplanteze o genă a unei specii (izolat prin metodele geneticii moleculare) la o altă specie la care ea se încorporează în noul genom* dând indivizi transgenici. Genele sunt purtate de cromozomii nucleari, dar nu în mod exclusiv. Au fost identificate gene citoplasmice (conținute în mitocondrii).

P.-L. Roubertoux

(G. N.)

Generalizabilitate a validității

Posibilitate de generalizare a rezultatelor studiilor de validitate* predictivă la alte situații la care exigențele postului de muncă sunt aceleași, sau chiar la alte profesii aparținând aceleiași familii de ocupații. Atunci când 75% din variabilitatea observată a coeficienților de validitate se explică prin sursele de eroare identificabile și măsurabile (în special mărimea prea restrânsă a eantioanelor, dispersia redusă a datelor și slaba fidelitate* a criteriilor), validitatea este considerată ca generalizabilă și validitatea medie poate fi calculată după corecția statistică pentru a ține seama de sursele de eroare identificate.

C. Levy-Leboyer

(L. C. L.)

Generalizare

1. în domeniul condiționării și al învățării, desemnează procesul de extindere, de transfer la alii stimuli, mai mult sau mai puțin similari, a unui răspuns inițial legat de un stimul particular (generalizare a stimulului) sau extensia la răspunsuri învecinate a controlului exercitat de un stimul asupra unui răspuns dat (generalizare a răspunsului). Testul clasic de generalizare a stimulului constă, după condiționarea la un stimul S, în prezentarea sistematică a stimulilor ealonai pe ansamblul continuumului fizic considerat, de o parte și de alta a lui S; generalizarea este cu atât mai marcată cu cât stimulul testat este mai aproape de S și se atenuează pe măsură ce el este mai îndepărtat, așa cum o evidențiază gradientul de generalizare. Generalizarea poate fi totuși suprimată prin procesul de discriminare. Atunci când se observă o generalizare la stimuli a căror similaritate în raport cu stimulul inițial nu este evidentă, pe baza unor

1

caracteristici fizice, se presupune o verigă intermediară, rezultat din cel de al treilea termen care asigură echivalența între stimuli, și atunci vorbim de generalizare mediatizată sau prin mediație. Un astfel de caz particular este, la om, generalizarea semantică, bazată pe apartenența stimulilor, verbali sau nonverbali, la aceeași categorie de semnificație.

Generalizare a regulii: caz particular de generalizare a răspunsului bazat pe aplicarea unei reguli; un exemplu frapant este furnizat de generalizările morfologice în limbajul infantil („el a preferat”, pe modelul „referit”), în care erorile sînt proba generalizării regulii.

2. în psihologia cognitivă, proces prin care elemente lexicale, concepte, obiecte, reprezentări, sînt regrupate pe baza unor caractere comune în ansambluri structurate (denumite, potrivit modelelor, scheme, frames, categorii etc.) de un nivel superior. Astfel, pentru J. R. Anderson, generalizarea este o formă iune de reprezentare de grad secund pornind de la mai multe exemplare de gradul întâi, deoarece caracterele lor comune autorizează înscrierea într-o aceeași categorie. Noiunea de generalizare este, în acest caz, apropiată de cea de conceptualizare, de categorizare, de clasificare. O demonstrație clasică a generalizării asupra unui material nonverbal a fost oferită de M. I. Posner și S. W. Keele în 1968: subiecții cîroră li se prezintă ansambluri structurate de puncte reprezentînd variante alterate ale unui prototip le clasează corect în raport cu acesta, chiar și atunci cînd el nu le-a fost prezentat.

Suprageneralizarea se referă la incluziunea într-o categorie a unor elemente prezentînd anumite caractere care ar trebui, logic, să le excludă („toate animalele zburătoare sînt păsări” incluzînd în mod eronat lilieci), supradiscriminarea referindu-se la fenomenul invers, de nonincluziune a unor elemente care, logic, ar trebui să facă parte dintr-o categorie („toate scaunele au patru picioare”).

Cu privire la generalizare, regsim opozițiile între modele declarative și procedurale, propoziționale și analogice, care fac obiectul dezbaterilor în psihologia cognitivă a memoriei.

M. Richelle

(G. N.)

Generalizare (Gradient de —) -> Gradient de generalizare

Generativ (Gramatic —) -> Gramatic generativ

Generator de sistem-expert -> Sistem-expert

Genetic

Disciplină care studiază variabilitatea individuală și transmiterea ei ereditară. Genetica formal studiază modul de transmitere a trăsăturilor și localizarea genelor implicate în transmiterea acestor trăsături. Ea poate utiliza un demers descendent (pornind de la trăsătură, descoperind-o pe aceasta sau genele responsabile) ori un demers ascendent (pornind de la o genă identificată prin proprietăți fizice, căutîndu-i funcția). Genetica cantitativă descompune variația observată în componentele sale genetice (aditivă, datorată dominantelor, o interacțiune între gene), ambientale (ambient matern sau de diverse tipuri) și ceea ce rezultă din interacțiunea genotipului și mediului înconjurător. Genetica populațiilor analizează structura genetică a unei populații și evoluția ei în funcție de constrîngerile evolutive.

P.-L. Roubertoux

(L. C. L.)

Genetica comportamentală este partea geneticii care pune în relație diferențe fenotipice de ordin comportamental și diferențe observate la nivelul genotipului. La specia umană, unde gradul de proximitate genetică (probabilitatea de a avea gene comune prin transmitere) crește odată cu gradul de proximitate ambientală, unele metode tind să minimizeze mediul înconjurător comun (studii de adopțiune) sau

geneza

să maximizeze proximitatea genetică (studii asupra gemenilor). Trăsături sau capacități cum sînt inteligența, trăsăturile de personalitate și tulburările de conduită au făcut obiectul unui mare număr

de cercetari. Aproape în totalitatea cazurilor rezultatele lasă să se întrevadă o intervenție a factorilor genetici. Fe-notipurile care se distribuie într-o manieră discontinu (maladiile mentale, d. ex.) se pretează la studii de relație, care au ca scop să evidențieze modurile de transmitere a unui caracter ereditar comparând frecvența de apariție a acelui caracter într-o genealogie cu frecvențele aseptate pe care modelul postulat le permite ca anticipari. Cea mai bună strategie constă în studierea fie a familiilor în sine, cînd caracterul cercetat apare cu o mare frecvență (familii informative), fie a grupurilor sociale al căror coeficient de cosanguinitate este ridicat (izolații). Localizarea cromozomică a unui caracter se vede de obicei posibil prin detectarea unei asocieri, de-a lungul mai multor generații, între trăsătură studiată și gene „markeri” identificate în prealabil prin corelatele lor biochimice. Analiza variațiilor fenotipice observate între diferitele grupuri presupune posibilitatea de manipulare a factorilor din care ele rezultă, adică genotipul și mediul înconjurător (fizic, biologic și social). Subiecții care apar în aceeași grup trebuie să fie omogeni genetic, ceea ce este imposibil la speciile noastre. Trebuie deci renunțat la a cerceta dacă diferențele între grupuri etnice sau sociale au o componentă genetică. Pentru anumite specii, ca oarecele sau musca, patrimoniul genetic este bine cunoscut. La oarecele domestic, se pot constitui grupuri de subiecți și care au același patrimoniu genetic cu mutații spontane apropiate: acestea sînt descendentele cosanguine. Dacă condițiile de creștere au fost menținute constante, atunci cînd apar variații fenotipice între indivizi aparînd unor descendente diferite, este legitim să ne întrebăm despre existența unui efect al genotipului. Totuși, subiecții aparținînd unor diferite descendente se deose-

348

besc, de asemenea, prin mediul matern pre- și postnatal în care ei s-au dezvoltat, în funcțiunea de planuri experimentale adecvate permite disocierea efectelor patrimoniului genetic de cele ale mediului matern pre- și postnatal. Două componente ale mediului matern prenatal sînt susceptibile să antreneze o variație comportamentală: mediul citoplasmic și mediul uterin. Tehnici de gref de ovare și de transfer de embrioni în primele stadii de dezvoltare, asociate pe de o parte unui plan de încrucișări adecvat și pe de altă parte unei proceduri de adopție, permit izolarea efectelor componentelor citoplasmic, uterin, postnatal și genetic. Se pot, de asemenea, studia efectele mutațiilor fie „spontane”, fie „provocate”, sau chiar efectele transferurilor de gene. Literatura care vizează punerea în relație a genelor și comportamentelor pornind de la lucrări despre speciile animale este abundentă. Multe dintre oarecele au reînțeles în mod special atenția cercetătorilor. Studiile au fost orientate asupra unor comportamente destul de variate, ca învingerea, comportamentele sexuale, agresiunea, conduitele de îngrijire la tineri. Scopul final rămîne totdeauna acela al localizării unei sau unor unități de segregare pentru care variațiile alelice* sînt legate de variații comportamentale. Rezultatele observate la speciile infraumane nu sînt direct transpozabile la speciile noastre. Totuși, ele ne clarifică asupra mecanismelor subiacente legăturilor gene-comportamente. Astăzi se folosesc modele simple de legături sînt, cel mai adesea, neconforme cu faptele. Tocmai de aceea, în cea mai mare parte a cazurilor, lucrările asupra umanului consideră efectele interacțiunilor geno-tip-mediu înconjurător ca nule, în timp ce rezultatele experimentale observate la animal arată că aceste interacțiuni au efecte care nu pot fi neglijate.

M. Carlier și C. Desforges

(L. C. L.)

Genез

<

Ansamblu de forme prin care trece un organism pentru a ajunge la starea conspurcată

f

349

derat (cel mai adesea starea adultă) și de procese care fac să survină aceste forme. Ideea de genез, contrar celei de istorie*, comportă o conotație de necesitate care provine din utilizarea sa în biologie: geneza cuprinde deci embriogeneza* și onto-geneza* ca succesiune nonîntîmplătoare de etape programate de dezvoltare* către o stare finală concepută ca necesară. Tocmai în acest sens vorbește J. Piaget de geneza cunoașterii* la copil ca în gîndirea științifică: stadiile* dezvoltării sale constituie în fapt o serie a cărei ordine este universal și ireversibil și nu comportă nici o lacună. La fel, dezvoltarea libidinală a putut fi considerată de către anumiți autori ca o genез (v. Faz). În fiecare caz, dar într-un fel mai mult sau mai puțin explicit, se face o referire la necesitatea biologică ce guvernează derularea acestei dezvoltări.

F. Parot (G. N.)

Genital

Termenul devenit necesar, după înțelegerea de către S. Freud a sensului termenului sexualitate*, pentru a desemna ceea ce limbajul curent recunoaște ca sexual. Trebuie totuși precizat că noțiunea de sexualitate genitală este mai restrînsă decît concepția comună a sexualității, deoarece nu înglobează anumite forme de sexualitate perversă*, nici folosirea organelor genitale pentru obținerea unor scopuri pregenitale (pulsioni* parțiale; sadism*, masochism*, voaierism*, exhibiționism*). Stadiul genital se

caracterizează în principiu prin reunirea tendințelor ei în sensul lui Freud în privința obiectului dragostei și prin unificarea, sub primatul tendințelor genitale, a tuturor componentelor sexuale nonrefulate* sau sublimite*, cele ale scopurilor sexuale pregenitale care sînt meninute ca fiind cu titlu de preliminar. Această unificare este pregătită în cursul stadiului genital infantil sau stadiului falic*, dar nu se încheie decât după pubertate, atunci cînd dezvoltarea organelor genitale permite raporturile sexuale normale (trebuie totuși subliniat că S. Freud admitea că forma de homosexual-

genom

alitate* în care scopul sexual este masturbarea mutuală (relează erotismul genital). Succesorii lui S. Freud s-au diferențiat în privința erotismului și stadiului genital. Unii, urmîndu-l pe K. Abraham, au opus genitalitatea (caracterizată prin depresiunea ambivalenței*, iar în opinia cîtorva prin „oblativitate”) tuturor tendințelor pregenitale marcate prin sadism și ambivalență. Alții au insistat pe contribuțiile aduse de erotismele pregenitale la formarea tendințelor genitale: însemnătatea erotismului oral de suc de iunie (M. Klein) și a integrării analitice (E. Jones) pentru formarea erotismului vaginal al femeii, însemnătatea erotismului uretral* în formarea erotismului genital masculin etc.

J.-M. Petot

(G. N.)

Genogram

Reprezentare grafică, convențională și geometrică a unei familii*, în forma unor simboluri care definesc în mod precis particularitățile fiecărui individ. Genogramul cuprinde orice situație conjugală sau familială. Acest tehnică a fost dezvoltată de M. Bowen, în 1980, în Statele Unite ale Americii. În Franța, E. Lemaire-Arnaud, în 1985, a specificat folosirea ei în practica clinică: datele schematizate în privința familiei permit terapeutului să înțeleagă componentele transgeneraționale orizontale și verticale. Genogramul este un produs specific al fiecărei familii. Ea poate fi completată pe parcursul unei cure familiale și este de mare eficiență în scoaterea la lumină a fenomenelor de ordinul fantomei* sau al cripei*.

A. Ruffiot (L. c. I.)

Genom

Ansamblul materialului genetic caracteristic unei specii. Genomul unei specii se definește prin numărul de cromozomi*, prin poziția lor în celulă și prin diferitele forme alele* posibile în fiecare din aceste locus-uri. Un locus poate fi definit fie ca o unitate de segregare (gen avînd un efect fenotipic

genotip

identificat), fie printr-un ansamblu de perechi de baze. — . n ,

P.-L. Roubertoux

(L. C. L.)

Genotip

Ansamblul informației* genetice purtate de un organism. Recombinările dintre cromozomi*, survenind prin diviziune, conduc la remanieri ale informației purtate de fiecare cromozom transmis descendenților, în acest fel, fiecare descendent al unui cuplu primind jumătate din alele de la unul din părinți și nu are decât o probabilitate din două de a primi o alelă dată. Din această cauză, doi descendenți ai aceluiași cuplu au o probabilitate infimă de a avea același genotip. La unele specii (oarece, obolan) s-au constituit descendenți cosanguine. Pe aceste descendenți, indivizii sînt homozigoți la nivelul fiecărui locus, pentru un locus, indivizii au aceleași forme alele. Pe aceste descendenți, toți subiecții au același genotip. Variațiile interindividuale rezultă deci din factori epigenetici* și de mediu.

P.-L. Roubertoux

(G. N.)

Geofotomenotaxie -> Taxie Geotropism —> Tropism

Gerontologie

Terminologie referitoare la ansamblul proceselor de îmbătrînire. În mod abuziv, același termen se aplică specialității medicale consacrate diagnozei și tratării bolilor și infirmităților persoanelor vîrstnice. Este indicat folosirea, în acest sens, a termenului de geriatrie. De asemenea, ar trebui să vorbim de un medic geriatru și nu gerontolog, pentru a desemna pe practicienii acestei specialități.

Mai mult decât o terie în întregime aparte, gerontologia rezultă din aplicarea mai multor discipline. În acest sens, neuro-fiziologia se aplică la îmbătrînirea cerebrală, la studierea îmbătrînirii esutului nervos și a sistemului vascular, iar sociologia se aplică la efectele procesului

demografic al îmbătrînirii. Psihologia, în ceea ce o privește, se interesează de alterările activităților cognitive și de mărirea riscului de efecte psihopatologice (stări demențiale și confuzionale, tulburări nevrotice tardive sau reacționale etc).

D. Widlochek (L. C. Lj)

Gest

Mi care* exterior a corpului* care e ti purt toare a unei semnificatii*, în accepție restrânsă, acest termen nu aplică decât mișcărilor nonverbale*, produse în general de membrele superioare (mână* și cap). Potrivit lui C. Morris, distingem gesturi incidentale și gesturi semnificative. Prima categorie regroupează pe de o parte mișcăritile care reprezintă expresia* unei stări interne, și în special a unei emoții* (înroșire, căscat etc), și pe de altă parte mișcăritile aparent lipsite de intenție* dar care pot fi întrevăzute de un observator extern ca încercate cu o anumită semnificație. Cea de-a doua categorie reunește gesturile care se integrează unui sistem de comunicare* și care au deci un sens* conștient definit prin regulile unui cod*; aici se disting gesturile simbolice (semnul crucii), gesturile iconice (care mimează ceea ce ele reprezintă: mișcare reproducând când forma unui obiect) și gesturile expresive (surâs*, mormit etc). Într-o accepție mai largă, se consideră în cursul preistoriei* omizarea* articulată într-un același ansamblu funcțional trei forme de gesticulație (locomotorie tehnică și vocală) corespunzând unui triplu dispozitiv (bipedie, unealtă, limbaj*). La om, gestualitatea primitivă este de natură expresivă și contribuie la coeziunea socială*; gestualitatea lingvistică emerge după aceea (între 1 și 3 ani) și asigură o funcție de reprezentare*; mai târziu, în fine, se dezvoltă diversele forme de gestualitate simbolică (imitație*, joc*, desen* etc).

J.-P. Bronckart și E. Jalley (G. N.)

Gesfa/f → Form

351

—
Gestaltpsychologie → Form (Psihologie a-)

Gesfa/Merapie

Datorat lui F. Perls, Gestalt-terapia. este una din „noile terapii” experimentate la Institutul Esalen din California începând cu anii 1968-1970. Derivat din jocul de rol*, ea este o formă de terapie individuală în grup; terapeutul și grupul se concentrează succesiv pe fiecare dintre participanții care vin să se așeze pe „banca acuzaților”, adică pe un scaun gol alături de terapeut, și care descrie o autopsihodramă* cu un obiect personal imaginar. Terapeutul caută să-l determine pe subiect ca, în situația de „aici și acum”, să conștientizeze reprezentări disparate despre corpul său și despre propria personalitate și să-i permită o anumită unificare identificându-se cu o formă* (Gestalt) dinamică de relație cu un obiect, cu altcineva, cu propriile sentimente.

D. Anzieu

(G. N.)

Gigantism → Creștere

Gimnastic

Disciplină sportivă în care fiecare concurent realizează o înălțime de figuri la diferite aparate cum sînt bara fixă, inelele, bârna. Competiția* duce la un clasament general sau pe fiecare aparat. Performanța este notată de judecători și depinde de nivelul de dificultate al abilităților manifestate, de virtuozitate, de risc și de calitățile expresive și estetice ale execuției. Gimnastica sportivă se deosebește radical de gimnasticile din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, care erau metode de educație fizică* în general necompetitive, și care foloseau intens aparatele.

M. Durând (L. C. L.)

Gîndire

Termen din limbajul curent, încercat de un trecut filozofic complex, cuvîntul „gîndire” trimite la toate manifestările spiritului*, desemnînd atît conștinții, idei, cît gîndire

și activități*, raționamente*: după caz, accentul poate fi pus pe suporturile simbolice* sau reprezentative ale gîndirii, pe instrumentele logice sau euristice cu care ea operează, pe dinamica sa afectivă, pe semnificațiile* sale inconștiente* etc. Psihologia științifică, mai ales cea conform cu tradițiile lui P. Janet, H. Wallon și J. Piaget, s-a preocupat de originile gîndirii, concepută ca interiorizare* a conduitelor* sau comportamentelor*, în favoarea dezvoltării funcțiilor* reprezentative și a limbajului. Traectoria ontogenetică duce astfel de la acțiunea pur senzoriomotorie* la gîndirea formală, operînd în interior asupra simbolurilor celor mai abstracte. Pe de altă parte, raporturile dintre gîndire și limbaj* sînt controversate, unii urmînd direcția lui J. Piaget și acordînd gîndirii prioritate și precizie în dezvoltarea mentală, alții urmîndu-l pe N. Chomski, dînd importanță limbajului, iar alții, preluînd intuițiile lui L. S. Vîgotski, concepe pînd limbajul și gîndirea ca fiind indisociabile după o scurtă perioadă precoce de dezvoltare paralelă. Cazul special al raportului dintre gîndire și verbalizare* ridică din nou vechea problemă a suporturilor mentale ale gîndirii, datorită recrudescenței interesului pentru imagineria* mentală, pe de o parte, și recurgerii la protocoalele gîndirii cu voce tare în cercetările asupra rezolvării* de probleme, pe de altă parte. Folosirea actuală a cuvîntului „gîndire” de către

psihologi trimit, adesea, spre activități mentale sau cognitive despre care se crede că nu pot face obiectul unei verbalizări. Termenul „cognitiv” tinde, de altfel, să se substituie celui de „gândire”, fiindcă are contururi semantice mai precise. Psihologia clinică și psihopatologia sunt și ele interesate de alterările și de deviațiile gândirii, așa cum apar acestea în delir* sau în obsesie*, ca și de funcțiile gândirii în economia generală a psihismului. În această ultimă direcție a fost urmat cu larghețe remarcă lui S. Freud care considera gândirea ca pe un substitut al dorinței halucinatorii. Pentru W. Bion, gândirea se află la intersecția dintre așteptarea unui

gândire operatorie

-352

obiect dorit și conștientizarea absenței acestui obiect; deci, orice gândire implică, în mod necesar, o frustrare*; toleranța* la această frustrare trebuie să fie suficientă pentru a se ajunge la procesul secundar și pentru a permite elaborarea aparatului gândirii, în afara căruia, după B. Gibelle, se construiește un aparat delirant. Gândire divergentă: expresie propusă de J. P. Guilford pentru a indica o orientare a gândirii care ar presupune creativitatea* și pe care acest autor a încercat să o măsore prin teste* sale de producție divergentă. Ea ar fi compusă din sensibilitatea față de probleme, din urinare a unei producții de idei numeroase, dintre care unele au șansa să fie noi, din flexibilitate*, din capacitatea de analiză și sinteză și din gestionarea complexității. Noțiunea este opusă celei de gândire convergentă.

R. Doron, E. Jalley, M. Richelle

(O. D.)

Gândire operatorie

Tip de gândire care, după Piaget, apare spre vârsta de 6-7 ani, odată cu stadiul* operațiilor concrete*, și se îmbogățește spre 11—12 ani, odată cu accesul la stadiul operațiilor formale*. Ontogenetic, acest tip de gândire începe să fie elaborat aproximativ la vârsta de doi ani, când copilul devine capabil să gândească acțiuni și să prevadă consecințele acestora, fiindcă le poate efectua cu adevărat. Totuși, gândirea nu devine cu adevărat operatorie decât odată cu „operația reală” din stadiul operator concret, care este reversibilă* (ceea ce se traduce prin posibilitatea de a gândi o acțiune luând în considerare și acțiunea inversă — de ex. a reuni și a disocia) și integrată într-o structură de ansamblu.

J.-E. Gombert

(G. D. S.)

Gândire prin pereche —> Pereche

Gândire productivă —> Productivă (Gândire —)

Gîngureal —> Gîngurit. Lalaie

Gîngurit

În psiholingvistică* copilului, termenul se aplică la primele producții sonore ale acestuia, înainte de a începe să vorbească (între două și aproximativ 12 luni), copilul mic trece printr-o perioadă considerată pre-lingvistică, în timpul căreia el achiziționează un repertoriu extins de sunete, cuprinzând nu numai fonemele* limbii din anturajul său, ci și un număr mare al celor din alte limbi. Aceste foneme sunt, la început, de natură vocalică, apoi consonantică, combinându-se progresiv (consoane-vocale, vocale-consoane) pentru a ajunge la repetiții de silabe.

Activitatea vocală este slab diferențiată mult timp, încât nu pot fi decelate semnele limbii din anturajul copilului. Ea îndeplinește mai multe funcții: ludică, relațională și instrumentală. În genere, gînguritul este considerat ca fiind una dintre premisele care permit accesul la limbaj, ipoteza cea mai des înțelțuită postuțind o continuitate între perioada gînguriturii și perioada lingvistică.

Alte denumiri, care sînt în general sinonime, desemnează aceste prime producții sonore ale copilului mic: gîngureal, murmur, lalaie*, vocalizări*, vocalize.

G. De Weck

(G. D. S.)

Glie

Clasă de celule specific sistemului nervos* central, reprezentînd împreună cu neuronii*, potrivit anumitor criterii, 90% din celule. Se pot distinge două mari subclase de celule gliale: microglia și macroglia, aceasta din urmă cuprinzînd oligodendrocitele și astrocitele. De altfel, unele tipuri de celule (celula reticulară a lui Müller, celulele ependimare, glia radială a lui Bergman) corespund în aceeași măsură unor forme specializate de glie. Celulele macrogliale au o origine comună (neuroectodermă) cu neuronii, în vreme ce originea microgliei este încă în dezbatere. Rolul celulelor gliale, considerate mult timp ca simple celule de susținere, este complex, deși parțial cunoscut. În acest

353

gonadotropin

sens, microglia ar avea în esență un rol de curățare a resturilor celulare în regiunea leziunilor sau inflamațiilor sistemului nervos și ar participa, de asemenea, la reacțiile imunitare în sistemul nervos. Rolul său ar fi deci analog celui al macrofagelor periferice, din care ea ar putea de altfel să provină.

Prin macroglie, oligo-dendrocitele formează învelișurile de mielină în jurul axonilor centrali. În fine, astrocitele ar avea un rol multiplu: menținerea homeostaziei (pH, compoziție ionică etc.) mediului intern la nivelul sistemului nervos, asigurarea barierei hematoencefalice, participarea la procesele imunitare intracerebrale, secreția de factori neuro-trofici. De altfel, în cursul dezvoltării, astrocitele își mai au forma lor specializată, glia radială, orientează migrarea neuronilor, precum și creșterea axonală.

J.-P. Herman

(L. C. L.)

Glos → Metalimbaj, Funcția a limbajului Glosografie → Glosolalie

Glosolalie

Produsii verbale, de obicei abundente și ininteligibile, care nu se supun regulilor lingvistice comunitare; este vorba de un limbaj realmente nou creat de către locutor, în care cuvintele sînt înlocuite prin neologisme și în care este posibil reperarea unor reguli sintactice sumare. Prozodia este menținută, chiar accentuată, dînd impresia unui discurs alcătuit din cuvinte și fraze. Este constatat în contexte psihopatologice ca schizofrenia (vorbind astfel de schizofazie), în cursul unor stări de trans; rareori o jargonafazie poate genera o glosolalie. Glosografia este echivalentul scris al glosolaliei. Glosomania poate fi considerată ca o variantă ludică, în care jocul verbal, totdeauna formal semnificativ, recurge la suite de silabe ritmate și asonante.

J.-L. Signoret (G. N.)

Glosomanie → Glosolalie

Glucocorticoid

Substanță cu structură steroidiană, care are o puternică acțiune asupra metabolismului glucidoproteic (hiperglicemie prin neo-glucogeneză). Glucocorticoizii joacă un rol fiziologic considerabil prin intermediul receptorilor intracelulari care modulează manifestarea multor gene. La om, cortizolul este glucocorticoidul endogen principal, secretat de corticosuprarenal sub controlul ACTH-ului hipofizar. El prezintă, de asemenea, o activitate mineralocorticoidă deloc neglijabilă. Derivate de sinteză ca dexametazona au o acțiune mai puternică și mai specifică. Secreția glucocorticoizilor urmează un ciclu nictemeral foarte marcat de un maximum matinal. Acești hormoni exercită un retrocontrol asupra propriei lor secreții prin acțiune asupra hipotalamusului și hipofizei. Această proprietate este valorificată în testul cu dexametazonă: administrat seara, dexametazonă blochează în mod obișnuit creșterea nocturnă a cortizolemiei. Absența blocajului (sau eliminarea) evidențiază hiperactivitatea axei corticotrope. Hormonul este eliberat în situații de stres, de activare, de adaptare și, pare-se, atunci cînd mecanismele de control sînt în stare de slăbiciune sau cînd se desfășoară într-un mod pasiv.

P. Mormede (G. N.)

Gnozie

Termen folosit ca un contrapunct pozitiv al agnoziei pentru a face trimitere la cunoașterea lumii și a obiectelor sale, realizată pe baza multiplelor experiențe senzoriale. Conceptul de gnozie, contrar celui de memorie semantică, nu privește cunoașterea lexicului. El este inclus în conceptul de asimbolie.

J.-L. Signoret

(G. N.)

Gonadotropin

Hormon glicoproteic care controlează activitatea gonadelor. Hormonul foliculotrop (FSH) acționează asupra celulelor granuloase ale foliculilor ovarieni pentru a stimula creșterea foliculară și a induce gîndire operatorie

352

obiect dorit și conștința absenței acestui obiect; deci, orice gîndire implică, în mod necesar, o frustrare; toleranța la această frustrare trebuie să fie suficientă pentru a se ajunge la procesul secundar și pentru a permite elaborarea aparatului gîndirii, în afara căruia, după B. Gibelle, se construiește un aparat delirant. Gîndire divergentă: expresie propusă de J. P. Guilford pentru a indica o orientare a gîndirii care ar presupune creativitatea și pe care acest autor a încercat să o măsore prin teste sale de producție divergentă. Ea ar fi compusă din sensibilitatea față de probleme, din urzirea de a produce idei numeroase, dintre care unele au șansa să fie noi, din flexibilitate, din capacitatea de analiză și sinteză și din gestionarea complexității. Noțiunea este opusă celei de gîndire convergentă.

R. Domn, E. Jalley, M. Richelle

(O. D.)

Gîndire operatorie

Tip de gîndire care, după Piaget, apare spre vârsta de 6-7 ani, odată cu stadiul operațiilor concrete, și se îmbogățește spre 11-12 ani, odată cu accesul la stadiul operațiilor formale. Ontogenetic, acest tip

de gândire începe să fie elaborat aproximativ la vârsta de doi ani, când copilul devine capabil să gândească acțiuni și să prevadă consecințele acestora, fără a le fi efectuat cu adevărat. Totuși, gândirea nu devine cu adevărat operatorie decât odată cu „operația reală” din stadiul operator concret, care este reversibilă* (ceea ce se traduce prin posibilitatea de a gândi o acțiune luând în considerare și acțiunea inversă — d. ex. a reuni și a disocia) și integrat într-o structură de ansamblu.

J.-E. Gombert (G. D. S.)

Gândire prin pereche → Pereche

Gândire productivă → Productiv (Gândire —)

Gîngureală → Gîngurit. Lalaie

Gîngurit

În psiholingvistica copilului, termenul se aplică la primele producții sonore ale acestuia, înainte de a începe să vorbească (între două și aproximativ 12 luni), copilul mic trece printr-o perioadă considerată pre-lingvistică, în timpul căreia el achiziționează un repertoriu extins de sunete, cuprinzând nu numai fonemele limbii din anturajul său, ci și un număr mare al celor din alte limbi. Aceste foneme sînt, la început, de natură vocalică, apoi consonantică, combinîndu-se progresiv (consoane-vocale, vocale-consoane) pentru a ajunge la repetiții de silabe.

Activitatea vocală este slab diferențiată mult timp, încît nu pot fi decelate semnele limbii din anturajul copilului. Ea îndeplinește mai multe funcții: ludică, relațională și instrumentală. În genere, gînguritul este considerat ca fiind una dintre premisele care permit accesul la limbaj, ipoteza cea mai des înțîlnită postulînd o continuitate între perioada gînguriturii și perioada lingvistică.

Alte denumiri, care sînt în general sinonime, desemnează aceste prime producții sonore ale copilului mic: gîngureală, murmur, lalaie*, vocalizări*, vocalize.

G. De Weck

(G. D. S.)

Glie

Clasă de celule specific sistemului nervos central, reprezentînd împreună cu neuronii*, potrivit anumitor criterii, 90% din celule. Se pot distinge două mari subclase de celule gliale: microglia și macroglia, aceasta din urmă cuprinzînd oligodendrocitele și astrocitele. De altfel, unele tipuri de celule (celula reticulară a lui Müller, celulele ependimare, glia radială a lui Bergman) corespund în aceeași măsură unor forme specializate de glie. Celulele macrogliale au o origine comună (neuroectodermă) cu neuronii, în vreme ce originea microgliei este încă în dezbatere. Rolul celulelor gliale, considerate mult timp ca simple celule de susținere, este complex, deși parțial cunoscut. În acest

353

gonadotropin

sens. microglia ar avea în esență un rol de curățare a resturilor celulare în regiunea leziunilor sau inflamațiilor sistemului nervos și ar participa, de asemenea, la reacțiile imunitare în sistemul nervos. Rolul său ar fi deci analog celui al macro-faselor periferice, din care ea ar putea să provină. Prin macroglie, oligodendrocitele formează învelișele de mielină* în jurul axonilor centrali. În fine, astrocitele ar avea un rol multiplu: menținerea homeostaziei* (pH, compoziție ionică etc.) mediului intern la nivelul sistemului nervos, asigurarea barierei hematoencefalice, participarea la procesele imunitare intracerebrale, secreția de factori neuro-trofici*. De altfel, în cursul dezvoltării*, astrocitele și mai ales forma lor specializată, glia radială, orientează migrarea neuronilor, precum și creșterea axonală.

J.-P. Herman

(L. C. L.)

Glos → Metalimbaj, Funcție a limbajului Glosografie → Glosolalie

Glosolalie

Producții verbale, de obicei abundente și ininteligibile, care nu se supun regulilor lingvistice comunitare; este vorba de un limbaj realmente nou creat de către locutor, în care cuvintele sînt înlocuite prin neologisme și în care este posibilă reperarea unor reguli sintactice sumare. Prozodia este menținută, chiar accentuată, dînd impresia unui discurs alcătuit din cuvinte și fraze. Este constatat în contexte psihopatologice ca schizofrenia* (vorbind astfel de schizofazie), în cursul unor stări de tranșă; rareori o jargonafazie* poate genera o glosolalie. Glosografia este echivalentul scens al glosolaliei. Glosomania poate fi considerată ca o variantă ludică, în care Jocul verbal, totdeauna fără semnificație, recurge la suite de silabe ritmate și asonante.

J.-L. Signoret (G. N.)

Glosomanie → Glosolalie

Glucocorticoid

Substanță cu structură steroidiană, care are o puternică acțiune asupra metabolismului glucidoproteidic (hiperglicemie prin neoglicogenoză). Glucocorticoizii joacă un rol fiziologic considerabil prin

intermediul receptorilor* intracelulari care modulează manifestarea multor gene*. La om, cortizolul este glucocorticoidul endogen principal, secretat de corticosuprarenal sub controlul ACTH*-ului hipofizar. El prezintă, de asemenea, o activitate mineralocorticoidă deloc neglijabilă. Derivate de sinteză ca dexametazona au o acțiune mai puternică și mai specifică. Secreția glucocorticoizilor urmează un ciclu nictemeral foarte marcat de un maximum matinal. Acești hormoni* exercită un retrocontrol asupra propriei lor secreții prin acțiune asupra hipotalamusului* și hipofizei*. Această proprietate este valorificată în testul cu dexametazona: administrat seara, dexametazona blochează în mod obișnuit creșterea nocturnă a cortizolemiei. Absența blocajului (sau eliminarea) evidențiază hiperactivitatea axei corticotrope. Hormonul este eliberat în situații de stres*, de activare*, de adaptare* și, pare-se, atunci când mecanismele de control* sînt în stare de slăbiciune sau când se desfășoară într-un mod pasiv.

P. Mormede

(G. N.)

Gnozie

Termen folosit ca un contrapunct pozitiv al agnoziei* pentru a face trimitere la cunoașterea lumii și a obiectelor sale, realizată pe baza multiplelor experiențe senzoriale. Conceptul de gnozie, contrar celui de memorie semantică, nu privește cunoașterea lexicului. El este inclus în conceptul de asimbolie*.

J.-L. Signoret

(G. N.)

Gonadotropin

Hormon* glicoproteic care controlează activitatea gonadelor. Hormonul foliculotrop (FSH) acționează asupra celulelor gra-nuloase ale foliculilor ovarieni pentru a stimula creșterea foliculară și a induce

G

grad de libertate

grafometrie

ovulația, în sinergie cu hormonul luteotrop (LH). El acționează și asupra celulelor lui Sertoli din canalele seminifere ale testiculului pentru a stimula spermatogeneza, în sinergie cu androgenii*. Hormonul luteotrop stimulează celulele interstițiale ale ovarelor și testiculelor, care secretă, respectiv, estrogenii* și androgenii. Un singur tip celular de antehipofiz, celulele gonadotrope, secretă gonadotropinele sub controlul luteinizinei hipotalamice (LRF sau LHRH sau GnRH), în asociere cu steroidii sexuali și alți hormoni proteici de origine gonadică (inhibini și activini). O gonadotropină chorică (hCG) este produsă de placentă.

P. Mormede

(G. N.)

Grad de libertate

Termen introdus de R. A. Fisher în 1920, prin analogie cu ideea de grad de libertate al unui sistem dinamic; este vorba de numeroase valori sau dimensiuni necesare pentru determinarea sistemului. În acest sens, gradele de libertate ale unui ansamblu de date nu sînt altceva decît numărul valorilor care ar putea fi atribuite în mod arbitrar în cadrul sistemului specific; de exemplu, într-o distribuție* de frecvențe în k clase, numărul gradelor de libertate este egal cu $k-1$, cunoașterea a $k-1$ dintre ele determinînd k -iemul; la fel, într-un tablou de contingențe* avînd p linii și q coloane, totalurile marginale fiind fixe, există $(p-1)(q-1)$ grade de libertate.

P. Bonnet și H. Rouanet

(D. S.)

În analiza controlului motor, expresia grad de libertate trimite la numeroase dimensiuni ale mișcărilor* autorizate la fiecare punct de segmentare și care definesc ansamblul traiectoriilor posibile dintre care programul motor* își va efectua selecția. Astfel, articulația umărului oferă trei grade de libertate, autorizînd mișcările braului spre stînga sau spre dreapta, în sus sau în jos și în rotație.

M. Richelle

(D. S.)

Gradient

În psihologia experimentală s-au putut pune relații cantitative între stimuli multi-dimensionali ($X_1, X_2, \dots, X_n$) și o reacție definită ca funcție reală $f(X_1, X_2, \dots, X_n)$ a acestor stimuli.

Se numește gradient al funcției f vectorul I cu n componente în care n -iemul este derivata parțială a funcției f în raport cu variabila X_i . Se notează

iar

$\frac{\partial f}{\partial X_1}, \frac{\partial f}{\partial X_2}, \dots, \frac{\partial f}{\partial X_n}$

Gradientul este deci o generalizare vectorială a primei derivate. Gradient de generalizare: după condiționarea* la o valoare dată pe un continuum* fizic (d. ex., un sunet*), dacă se utilizează alți stimuli pe același continuum (d. ex., varierea exclusiv a frecvenței*), stimuli care nu au fost niciodată înțreși, și dacă se reprezintă pe ordonat reacția produsă (d. ex., cantitatea de salivă la câinele lui Pavlov), se poate trasa o curbă continuă constantă descrescătoare de fiecare parte a valorii corespunzătoare stimulului în ritm original. Această relație între variația reacției și variația, pe o dimensiune, a stimulului este numită gradient de generalizare.

Alte experiențe au arătat că un astfel de gradient s-ar putea găsi nu numai pentru valori ale stimulilor externi, ci și pentru caracteristici ale răspunsului, precum forța sau amplitudinea, respectiv probabilitatea sau latența.

Se distinge gradientul de excitație*, stabilit în jurul unui stimul pozitiv* și gradientul de inhibiție*, stabilit în jurul unui stimul negativ* și care prezintă, contrar primului, o figură în U. Nu se obține totuși, empiric două gradiente distincte decât dacă stimulul pozitiv și cel negativ nu sunt situați pe același continuum fizic. ^i /tfimodi

(L. c L >

Graf

Structură matematică generală compusă din două mulțimi: o mulțime de $l^{\wedge}$ și o mulțime din două

numite vârfuri (sau noduri) și o mulțime

de perechi de vârfuri. Dacă perechile

^tegrafulestedenumitorientat-ia che (X, Y) este numită arc, cu originea și cu extremitatea Y, reprezentată "«fără printr-o săgeată de la X către Y.

În graficul nu este orientat. Perechea (X, Y) în care ordinea elementelor nu este semnificativă, este numită muchie și este reprezentată grafic printr-o linie între X și Y. Două vârfuri ale unui graf sunt legate dacă există un arc sau un șir de arce (sau de muchii în cazul unui graf neorientat) mergând de la unul la altul; un astfel de șir de arce este numit drum. Proprietățile grafurilor sunt studiate în combinatorică și în calitate de structuri particulare, precum arborii și arboreșcențele*. Limbajul grafurilor permite reprezentarea structurii unui mare număr de situații: clasificări, relații binare, rețele* diverse, rezolvare de probleme* prin transformare de stări, de exemplu.

În psihologie, și în particular în psihologia socială, teoria grafurilor a fost utilizată pentru formalizarea structurii relațiilor inter-individuale în grupurile* restrânse.

M. Baron (L. C. L.)

Graf de rezolvare

Într-o problemă* de rezolvat prin transformare de stări, un graf de rezolvare reprezintă pe una și aceeași figură stările și legăturile dintre ele. Două stări sunt legate între ele dacă se poate trece de la una la alta utilizând operațiile autorizate de enunț. Spre exemplu, în graficul de rezolvare a "nui joc de șah, fiecare configurație a eșchierului este o stare, iar două stări sunt egale între ele dacă se poate trece de la una la alta deplasând o piesă potrivit regulilor jocului. O soluționare a problemei este un parcurs în acest graf, mergând de la stadiul inițial la un stadiu final. Problemele având același graf de rezolvare sunt rulu*6-1Z°morfe- Studiile asupra transferenței rezolvării de probleme au arătat că rezolvarea de probleme este ar putea fi diferite.

/ Mathieu (L. C. L.)

Grafem

Este un element abstract al sistemului de scriere (un caracter al alfabetului) care corespunde unităților de două articulare (v. Dublă articulare). El nu corespunde totuși decât imperfect unui fonemă*, deoarece același fonemă poate fi reprezentat prin diverse forme grafice: fonemul /Z/, de exemplu, poate fi scris, în franceză, „ai" (paire), „e" (pre), „e" (terre), „e" (pre) etc. El se realizează în plan grafic prin diverse forme: majusculă, minusculă, cursivă, italică etc. sau și prin diferitele variante individuale de scris de mână. „ –

D. Peraya (L. C. L.)

Grafologie

Numele studierii scrisului de către abatele Michon în 1871, apoi metoda de diagnostic a scrierii dezvoltată de J. Crepieux-Jamin în 1895, care a creat școala franceză de grafologie. Grafologii francezi actuali se referă, de asemenea, la alte sisteme, ca cel al lui R. Klages (Germania) sau al lui M. Pulver (Elveția), ca și la modele de personalitate* vechi și disparate (tipurile lui Hippocrate, ale lui C. Jung, caracterologie, psihanaliză). Ei afirmă, cu toate acestea, coerența demersului lor și valoarea tehnicilor lor pentru stabilirea diagnosticului. Utilizarea analizei grafologice în orientarea și selecția profesională*, în special, pare prematură în absența unor suficiente studii de validitate*.

M. Bruchon-Schweitzer (L. C. L.)

Grafometrie

Ansamblu de tentative menite aplicării în studiul scrierii a metodelor de cotare obiective. Sistemele cele mai cunoscute sînt cele ale lui T. Lewinson, în Statele Unite, H. de Gobineau și R. Perron, J. Salce și M. T. Prenat, apoi P. Gilbert și C. Char-don, în Franța. Pornind de la variabile grafice definite, devin posibile compararea indivizilor și grupurilor, studierea structurii scrierii în dimensiuni esențiale și verificarea unor ipoteze ale grafologiei* clasice. Astfel, ar putea fi precizată relația gramaticalitate

356

dintre scriere și diverse aspecte ale dezvoltării* sau ale personalității*, efortul trebuind îndreptat în aceeași măsură asupra selecției criteriilor psihologice fidele* și valide*.

M. Bruchon-Schweitzer
(L. C. L.)

Gramaticalitate

Bun formare, conformitate cu constrînge-rile limbii. Acest termen a fost utilizat în primul rînd pentru a desemna corectitudinea propriu-zis sintactică (v. Sintaxă), distinct de interpretabilitatea semantică* și de acceptabilitatea* pragmatică*. Apoi, prin extensie, el a ajuns să desemneze conformitatea (eventual graduabilă) în raport cu o ordine oarecare de reguli* de limbaj. Considerate ca reflectînd intuitivă* locu-torilor*, dar incontrollabile empiric, judecățile* de gramaticalitate preferate de lingviști au alcătuit statutul epistemologic al ipotezelor de lucru sau axiomelor* care întemeiază datele. Agramaticalitatea unei expresii este semnalată uzual printr-un asterisc.

A. Berrendonner
(G. N.)

Gramatic

Acest termen are multiple accepții care se întind cînează într-o tradiție multimilenară de studiere a limbajului* și a limbilor, și care depind considerabil de diversitatea punctelor de vedere angajate în această reflecție (gramatic general, gramatic comparat). În uzul curent, gramatica este cunoscută ca specie aparte de lucrări conținînd regulile* unei limbi, iar universul pedagogic a familiarizat marea publică cu o concepție despre gramatică în sensul unui ansamblu de principii prescriptive, normative, vizînd asigurarea cunoașterii unui uz* particular al limbii, identificat ca „bun uz”.

Într-o a doua accepție, provenită din curentele cu orientare teoretică, gramatica este definită ca teorie care caută să descrie și să explice regulile de funcționare ale unui sistem lingvistic dat. Prin extensie, sistemul însuși ajunge să fie denumit gramatic :

„gramatica limbii franceze este de o complexitate particulară”. Anumite coli, cum este gramatica generativă* a lui N. Chomsky, justifică prin ipotezele lor constitutive ambivalența termenului: orice subiect posedă o cunoaștere* implicită și nonconștientă (o competență* gramaticală) despre limba sa maternă, deoarece el a interiorizat sistemul acestei limbi (gramatica sa), a cărei funcționare va fi simulată de către lingvist prin construcția unei gramatici, model* susceptibil de a enumera toate frazele* posibile ale limbii și de a da seamă de intuițiile* subiectului vorbitor. Dacă gramatica generativă nu este stricto sensu un model psihologic al activității locutor-auditorului ideal, ea a putut produce reprezentări* despre felul în care se operează producerea* și comprehensiunea* enunțurilor.

Subliniind extrema plasticitate a termenului de gramatică, reperăm uneori, la semiologi, cvasisinonimia sa cu termenul de sistem (gramatica modului, gramatica povestirii) și, în lingvistică, variabilitatea câmpului închis: identificat numai cu sintaxa*, gramatica se opune morfologiei; identificat cu morfosintaxa, ea se opune lexicologiei* și fonologiei*; în eleasă în ansamblul activităților metalingvistice*, ea poate privi studiul unor multiple unități,

fraza ca și textul*.

J.-L. Chiss
(G. N.)

Gramatic generativ

O gramatică* este numită generativă atunci cînd are forma unui corpus de reguli* năzind să determine (și enumere explicit) toate și numai expresiile bine formate ale unei limbi*. Ea simulează, a adă, întrucîtva (prin produsul său de ieșire, și nu prin mecanismele sale interne) competența* unui locutor*. Astfel de gramatici sînt în mod obișnuit formalizate în algoritmi*: gramatici de rescriere, ale căror reguli de tipul $X \rightarrow AB$, simulînd raportul „X este alcătuit din A și B”, dezvoltă o variabilă -axiomă* prin substituiri succesive de simboluri*; gramatici aplicative, care pro-

357

grila lui Blake și Mouton

cedează prin combinații succesive de operatori și argumente*, fiecare unitate-operator fiind definită ca

o funcție între două clase de expresii; gramatici transformabile (v. Transformare lingvistică). Formularea de către N. Chomsky a numeroase modele succesive de gramatică generativă a suscitat un important curent de cercetare în psiholingvistică, între anii 1960 și 1980. Pentru adepții acestei coli, ființa umană ar fi dotată cu o capacitate înnscută (v. Innatism) de a produce și înțelege orice limbă naturală, iar această capacitate ar corespunde unei „gramatici universale” care constrânge clasa structurilor lingvistice posibile; în această perspectivă, dezvoltarea limbajului s-ar analiza esențialmente ca un proces de emergență și parametrare de structuri sintactice prepro-gramate, fără să intervină decisiv nici factorii de mediu, nici legile învățării descrise de psihologia de inspirație behavioristă.

A. Berrendonner (G. N.)

Gramatică -pivot

În lucrările privitoare la achiziția limbajului, acest termen trimite la o descriere a enunțurilor din două cuvinte produse de copiii mici. Această descriere este fondată pe identificarea a două clase gramaticale numite primitive: o clasă de unități -pivot și o clasă de unități open (termeni introduși de M. D. S. Braine în 1963). Reperarea acestor clase se bazează pe o analiză distribuțională a enunțurilor din două cuvinte, care are ca obiect să determine:

- 1- frecvența fiecărui cuvânt;
- 2- poziția pe care un cuvânt o ocupă în combinații;
- 3- asocierile unui cuvânt cu un altul.

Pe baza acestor criterii, s-a sperat degajarea celor două clase înainte citate. Cuvintele clasei-pivot sunt utilizate frecvent, în poziții fixe în combinație (fie prima, fie a doua), nu sunt folosite singure și nu se combină între ele; cuvintele clasei deschise au proprietăți inverse.

M. Hupet (G. N.)

Gravimetru

Instrument de laborator destinat măsurării senzației de greutate. Gravimetrul lui H. Pieron prezintă subiectului două manete solidare cu pârghiile uoare, greutatea uneia putând fi ajustată prin referire la cealaltă, luată ca etalon, în vederea determinării pragului diferențial. H. Pieron, 1966.

M. Richelle

(L. C. L.)

Grădini

Instituțiile menite să primească și să facă educația copiilor care nu au atins vârsta obligativității școlare. Destinate să înlocuiască azilurile de zi, prima grădiniță a fost deschisă în 1837, de către F. Froebel. Inspirându-se mai ales din J.-J. Rousseau, Froebel a dorit să respecte natura copilului, să-l lase să se dezvolte armonios. Puțin câte puțin, și mai ales sub influența lui M. Montessori, grădinița a devenit o „preșcoală”, cu exerciții sistematice de dezvoltare senzorială, cu activitățile sale stereotipe și cu pregătirea pentru învățarea lecturii și a calculului aritmetic. Începând cu 1930, și pe linia Educației noi, s-a acordat un loc considerabil expresiei spontane, prin joc și artă, activităților de limbaj și de cuantificare, explorării mediului înconjurător. Socializarea a devenit și ea una din preocupările majore. Odată cu 1960 și dat fiind că tină și mereu mai vie a rolului determinant al primilor ani de viață, au fost propuse programe speciale pentru populațiile considerate defavorizate (v. Educație compensatorie). Începând cu această perioadă, metodologia educației preșcolare a fost influențată din ce în ce mai mult de ideile lui J. Piaget. În țările industrializate, deși frecventarea lor rămâne liberă, grădinițele primesc aproape în totalitate copiii aparținând grupului de vârstă în discuție.

G. De Landsheere

(D. S.)

Grădini de copii -> Grădini

Grila lui Blake și Mouton

Exercițiul utilizat în formarea pentru funcțiile de autoritate. Este vorba de o grilă

G

grila lui Kelly

358

bidimensional pusă la punct de R. R. Blake și J. Mouton, în 1962, ale cărei axe privesc: una — comportamentele orientate spre sarcină, iar cealaltă — comportamentele orientate spre persoană. Această grilă oferă un cadru pentru analiza exercițiului de autoritate și problemele puse de diferitele stiluri de management. Participanții încep prin a completa un chestionar care procură datele necesare unei comparații a stilurilor și care permite, pe parcursul unei învățări cognitive, să se constate evoluția comportamentelor individuale.

C. Levy-Leboyer

(L. C. L.)

Grila lui Kelly

Metodă bazată pe teoria constructelor* personale a lui G. A. Kelly și utilizată în psihologia clinică, în consiliere și în orientarea profesională, iar mai recent în psihologia muncii. Grila este alcătuită din elemente și constructe care corespund obiectelor și indivizilor din domeniul studiat și calităților lor pe care, în diverse grade, aceste obiecte și acești indivizi le posedă. Metoda comportă trei etape: elaborarea grilei prin comparare triadică; aplicarea grilei înseși care, pentru fiecare subiect, constă în evaluarea fiecărui obiect sau a fiecărui individ cu ajutorul fiecărui construct; tratarea statistică a datelor prin

analiză factorială*.

C. Levy-Leboyer

(L. C. L.)

Grooming

Termen englezesc utilizat în psihologia comparată și în etologie* pentru a desemna, la animal, comportamentele de menaj igienic utilă igienei corpului său, când această funcție nu este evidentă, acele comportamente care au rol organizatoric cinetic reamintite pe aceea a omului și fiind acestea sau fiind când toaleta unui semen. De altminteri, se desemnează uneori aceste comportamente și prin toaletă sau toaletaj. Se pot distinge în acest caz cel puțin două mari categorii: mișcările* de toaletă îndreptate spre sine și grooming-ul social. Prezente în etograma* unui mare număr de

specii de vertebrate, insecte și artropode, primele constau într-o înșiruire de secvențe motrice cel mai adesea repetitiv alternate, și constituie unul din comportamentele cele mai caracteristice ale unei specii sau unui grup de specii. De exemplu, foarte bine studiat la roztoare, grooming-ul individual cuprinde la acestea trei grupe principale de secvențe*: tergerea feței cu labele anterioare, linsul blănișii și scarpinatul cu ajutorul labelor posterioare. Au fost bine studiate, de asemenea, mișcările de „ascuțire” a membrilor anterioare la insecte, ca și patronele motorii* tipice de grooming ale pisicilor: netezirea penelor, vînzoleala, scuturăturile diverse etc. Un număr apreciabil de specii exploatează pentru toaletă un element al mediului fizic. Este cazul scardului, al desfurării aripilor pentru uscarea lor, al scarpinării de un arbore sau de o stîncă și al bălărilor de praf sau de noroi. Dacă acest gen de comportamente nu lasă nici o îndoială cu privire la funcția lor igienică și antiparazită, nu se poate spune același lucru despre cele ce constau în ungerea corpului cu materii fecale sau putrefiate (la unele canide), a căror funcție rămîne necunoscută. De îndreptate cu precizie către sine, mișcările de toaletă se pot adresa în anumite împrejurări unor congeneri, mai ales la speciile superior organizate social (deși și la primat, inclusiv la om). Este vorba atunci de grooming social. Acesta contribuie nu numai la curățenia corporală, ci și la funcții sociale, ca menajerea legăturilor* familiale, ierarhia* într-un grup sau comunicarea* tactilă.

E. Tirelli (G. N.)

Grupare

Termen care desemnează, de obicei, reunirea mai multor elemente într-o structură de ansamblu; el este utilizat în psihologie în două accepții diferite, în lucrările care tratează despre memorie*, desemnează faptul de a grupa elemente ale unui material de învățat (litere, cifre) într-o entitate mai importantă (silabă, cu-

359

grup de bază

vînt, număr) care dobîndește statutul unei unități pertinente de memorat (chunk). Acest chunk este unitatea în care se exprimă potențialul empanului* memoriei imediate*; el implică, în general, o interpretare a stimulului* bazată pe cunoștințele* stocate în memoria de lungă durată*: grupare de litere în silabe sau în cuvinte (literele S, O, A, R, E, P, I, S, I, C, devenind cele două unități „soare” și „pisică”) sau grupare prin conversie de cod* (sueta XVIII devenind cele două numere 17 și 61). Există, de asemenea, grupări semnificative* (liste ca 3B24X471C4F2 fiind segmentate în subsambluri de 3 sau 4 elemente contigue). Se admite, în general, că abilitățile* excepționale de memorie imediată rezultă în mare parte din punerea în act a unor strategii de grupare foarte puternice.

În vocabularul piagetian, desemnează o structură matematică și spunz toare de operații concrete* (operații care depind de conținuturile asupra cărora ele se efectuează). Ea este caracterizată prin următoarele proprietăți:

1. compunerea tranzitivă, definită prin operația directă (+);
2. reversibilitatea*, definită prin operația inversă (-) sau prin reciproc (><);
3. identitatea*, definită prin operația identică al cărei rezultat este elementul neutru (0);
4. asociativitatea, definită prin posibilitatea de a atinge în anumite condiții același rezultat pe căi diferite.

Structura grupării este intermediară între structura de grup* care se sprijină pe o relație de echivalență*, și cea de lattice care se sprijină pe o relație de ordine. Ea se caracterizează printr-o dublă limitare, în care una este orientată asupra asociativității, iar cealaltă asupra posibilităților de compunere ale

opera iilor. Există două familii de grupuri, cea a grupurilor de clase și cea a grupurilor de relații. Gruparea face obiectul mai multor tentative de formalizare*, mai ales de către logicianul J.-B. Grize. S. Bredart, J.-B. Grize, E. Jalley (L. C. L.)

Grup Balint

În sens restrâns și exact, metoda de formare psihologică a medicilor pusă la punct de psihanalistul britanic de origine ungară M. Balint, în 1957. Un mic grup de practicieni (opt sau zece) se reunește cu regularitate în prezența unui medic psihanalist cu scopul de a dezbate cazuri de bolnavi care au pus în dificultate, în planul relației, pe unul sau altul dintre participanți. Grupul discută, sugerează soluții practicianului care se află în relație cu bolnavul, îi comunică eventual interpretări întorcându-l la propriul contratransfer*. În sens larg, se numește grup Balint orice grup ale cărui obiective și moduri de lucru sînt analoge și care reunește profesioniști ai relației (psihologi, ortofoniști, asistenți ai serviciilor sociale, respectiv profesori) în jurul unui monitor psiholog sau psihanalist.

J.-M. Petot (L. C. L.)

Grup de apartenență

Caracteristic psihosocial delimitat de H. Hyman pentru a relaționa participarea unui individ, prin poziția sa, într-o structură socială. Grupul de apartenență este acela în care un subiect* este implicat în calitate de membru solidar al unui ansamblu de relații, de activități și valori* care modelează conduitele* sale sociale. Apartenența la un grup servește situării individului pe scara socială, structurării câmpului său cognitiv, satisfacerii trebuințelor sale de afiliere* și de recunoaștere, definirii identității sale sociale. Atunci cînd un grup de apartenență este suportat ca „ineluctabil”, el poate să constituie, după E. de Greeff, un element de rezistență la schimbări și să devină o sursă de stigmatizare* socială. Un grup de apartenență „ales” favorizează interdependența funcțiilor normative și comparative, producînd o satisfacție afectivă caracterizată printr-un grad ridicat de homofilie a constelațiilor de perechi.

J. Selosse

(L. C. L.)

Grup de bază —> Bază (Grup de —)

grup de deplasări

360

361

grupuri

Grup de deplasări —> Grup matematic Grup de diagnostic —> Bază (Grup de —)

Grup de referință

Cadru psihosocial care permite stabilirea relațiilor preferențiale între un individ și mediul său înconjurător, grupul* de referință oferă o structură de comparație pornind de la repere împărtășite în comun. El procură motive de aspirație* care permit schimbarea conduitei* orientînd astfel atitudinile* sociale potrivit unei ierarhii de valori*. Grupul de referință acoperă diverse funcții normative și comparative, de identificare*, pozitive sau negative, de afinitate și servește la anticiparea satisfacțiilor sociale. R. K. Merton a propus o teorie a grupului de referință ca sistem de inspirație al conduitei colective, generînd modificări de reprezentări mentale care împing indivizii să-și precizeze distanța față de grupul lor de apartenență* și să caute afilieri la alte grupuri.

J. Selosse (L. C. L.)

Grup INRC -> Operație formală, Formal, Grup matematic

Grup intern

Forma iune intrapsihică dotată cu o structură și cu funcții de legătură între pulsuni, obiecte, reprezentări și instanțe formînd un sistem de relații: rețeaua de identificări, structura distributivă, permutativă și dramatică a fantasmelor* originare, reprezentarea antropomorfică a aparatului psihic, sistemele de relații de obiect, complexe și imago*-urile sînt exemple de grupuri interne. Concepția freudiană a inconștientului* ca grup de gânduri clivate exprimă noțiunea de grupalitate psihică, organizată de procesele originare, primare și secundare. Grupurile interne funcționează ca organizator psihic* al procesului de formare a aparatului psihic grupal*.

R. Kaes (G. N.)

Grup matematic

Mulțime de elemente (obiecte, operații, transformări) înzestrată cu o operație de compunere. Pentru a vorbi de grup (în sens matematic), trebuie satisfăcute următoarele condiții:

1. operația aplicată asupra a două elemente ale mulțimii* dă un element al mulțimii;

2. operația este asociativă :

$x \text{ op } (y \text{ op } z) = (x \text{ op } y) \text{ op } z;$

3. în mulțime există un element zis neutru n astfel încît $x \text{ op } n = x;$

4. oricărui element al mulțimii x îi corespunde un element x' astfel încît

$x \text{ op } x' = n$.

Grup de deplasări: dacă numim deplasare* traiectoria unui punct A către un punct B, cele patru condiții de definire a grupului sunt satisfăcute. Psihologic, condiția 1 implică faptul că subiectul s-a fi constituit un sistem de ansamblu; condiția 2 — că subiectul s-a fi luat cunoștință de posibilitățile de acțiune; condițiile 3 și 4 — că el s-a fi conștient că este totdeauna posibil revenirea la punctul de plecare. Dar toate acestea reclamă o decentrare* a acțiunilor proprii și J. Piaget vorbește deja de grup de deplasări la nivelul elementar al comportamentelor*.

Grup INRC: grup de transformări* în sensul matematic al termenului, transformări care sunt orientate asupra ansamblului a două operații binare posibile într-o logică bivalentă. Fie, de exemplu, una dintre ele: „p și q”: I este transformarea identică: $I(p \text{ și } q) = p \text{ și } q$. N este negația, în sensul algebrei lui Boole:

$N(p \text{ și } q) = \text{non-}p \text{ sau } \text{non-}q$. R este reciproca:

$R(p \text{ și } q) = \text{non-}p \text{ și } \text{non-}q$. C este corelativă:

$C(p \text{ și } q) = p \text{ sau } q$.

Se vede că cele patru transformări sunt compozabile între ele și avem, de exemplu, $RC(p \text{ și } q) = N(p \text{ și } q)$. Acest grup, care rezumă bine și aspectul global și aspectul combinatoric al gândirii formale, nu este de conceput decât la nivel ipotetic-deductiv și constituie expresia completă a stadiului* operațiilor formale*.

J.-B. Grize (L. C. L.)

Grup primar

Introdus de H. C. Cooley în 1909, această noțiune caracterizează un tip de grup de mărime limitată al cărui membri au între ei raporturi de asociere și de cooperare directe, intime, imediate și reciproce (familie, grup de prieteni, grup de vecinătate, grup de joc al copiilor). De aici rezultă o identificare reciprocă într-o totalitate funcțională pe care o exprimă ansamblul „noi”. Se disting grupurile primare naturale, din care face parte individul (familia); grupurile primare de asociere bazate pe adeziune voluntară, afinități sau comunitate de interese; grupurile primare artificiale bazate pe un proiect terapeutic sau formativ.

R. Kaes

(L. C. L.)

Grup T.

Grupul T. (denumire abreviativă izvoită din traducerea titlului *basic skills Training-group*) este o metodă de formare personală pentru dinamica grupurilor*. Inventată în 1947 de discipolii lui K. Lewin, metoda inițial se bazează pe principiul învățării prin experiență a forțelor psihice care se dezvoltă într-un grup primar* artificial ordonat printr-un dispozitiv stabil: 8 până la 12 participanți (fără legături anterioare între ei și ale căror trăsături de identitate sunt eterogene în privința vârstei, sexului, profesiei, responsabilităților și culturii) se reunesc în timpul unui număr relativ mare de ședințe pentru a nu comunica decât prin vorbire într-o totală libertate de schimburi. Un monitor, eventual asistat de un observator sau de un comonitor, are ca sarcină să mențină regulile dispozitivului și obiectivul de formare a participanților pentru diagnosticarea fenomenelor de grup.

Pe baza experimentelor puse la punct la National Training Laboratory in Group Development al lui Bethel (Maine), s-au dezvoltat obiective, formule și teorii diferite, în Statele Unite și în Europa; în această privință stau mătură diferitele denumiri ulterioare ale Grupului T.: grup de bază, grup de diagnostic, de evoluție

sau de sensibilizare, grup centrat pe grup etc. S-au departajat două principale orientări. Una, psihosociologică, este centrată pe experimentarea și elaborarea fenomenului de autoritate, de leadership, de normă, de morală și de comunicare. Obiectivele sale sunt variabile: antrenamentul pentru lucrul în grup, învățarea negocierii, analiza rezistenței la schimbare, contestarea tendințelor birocratice ale grupurilor și instituțiilor. Cealaltă, psihanalitică, este centrată pe condițiile destinate să facă posibilă o experiență inconștientului și a subiectivității în situație de grup.

R. Kaes

(L. C. L.)

Grupuri (Dinamică —)

Expresie creată în 1944 de K. Lewin, în urma cercetărilor sale în Statele Unite asupra grupurilor mici. Ea marchează revizuirea postulatului individualist pe care autorul își fondase lucrările anterioare privind personalitatea* și câmpul său de acțiune: conduitele umane îi apar de atunci ca rezultat nu doar a forțelor psihologice individuale, ci și a forțelor proprii grupului căruia individul îi aparține. Experimentul său princeps, în 1939, era orientat asupra comparației între grupuri de copii conduse în manieră autoritară, democratică și liberă în ceea ce privește proporția de agresivitate* suscitată astfel în grup. Observarea grupurilor reunite în jurul unei sarcini concrete comune trebuie, după K. Lewin, să fie condusă științific, în condiții experimentale. Modelul său teoretic este inspirat din fizica câmpului de

for e i din psihologia Formei* (Gestalt-theorie). Dinamica se opune studiului static sau morfologic al grupurilor; ea studiaz raporturile de interdependen ale variabilelor aflate în joc, tensiunea i rezultatul care urmeaz din aceasta: echilibru cvasistabil, evolu ie lent , oc mutativ. Schimbarea grupal trece prin trei etape: decristalizarea echilibrului actual, muta ia, înt rirea noului echilibru. Topologia* ofer reprezent ri grafice ale acestor raporturi. Dup moartea lui K. Lewin, în 1945, dinamica

gust

362

grupurilor a cunoscut un avînt important în patru direc ii. Una din ele a dezvoltat perspectiva behaviorist * i/sau cognitivist * (d. ex., efortul grupului, dup L. Festinger, pentru a reduce disonan a* cognitiv). O alta a urm rit experimentarea în perspectiv lewinian (d. ex., o dat cu K. Coch i G. French, studiul proceselor care permit surmontarea rezisten ei la schimbare*). O a treia a integrat aportul psihodramei* i al sociometriei* lui J. Moreno în sensul psihoterapiei de grup. Ultima orientare s-a centrat pe o metod nou de formare a rela iilor umane i de sensibilizare a func ion rii grupurilor prin participarea la grupuri mici de vorbire liber (grup T.*). Acest metod a fost exploatat în principal în sensul nondirec-tivismului* la animator, de c tre C. Rogers, i în acela al unei munci de interpretare psihanalitic , de c tre W. Bion. Dinamica grupurilor studiaz structurile de putere, procesele de luare a deciziei, comunic rile*, re elele de afinit i*, stilurile de comand , creativitatea* colectiv , emo iile si mentalitatea* de grup etc. ^ ,

D. Anzieu

(G. N.)

Gust

Sim care permite detec ia i discriminarea moleculelor mediului înconjur tor, asociat în esen selec iei i consum rii hranei. Produsele chimice sînt detectate de celulele receptoare asamblate în mugurii gustului localiza i pe anumite p r i ale limbii i în cavitatea bucal . Discriminare a calit ilor senzoriale cum sînt cele de dulce, amar, s rat i acru depinde de compu ii chimici a c ror repartie cantitativ determin calit ile. Natura chimic a mo-

leculelor palatabile i zonele active sîni bine cunoscute. Celulele gustului nu r s pund într-o manier echivalent la acest serii chimice, chiar dac o celul dat poate r spunde la stimuli varia i; ar exista dec; o anumit selec ie care se reg se te î repartie mugurilor: dulcele este mai bi perceput în partea anterioar i în vîrfu limbii, acrul pe laturi, amarul pe parte; posterioar , s ratul pe margini. Molecul palatabil altereaz poten ialul de repau al celulei. O singur fibr senzorial inerveaz numeroase celule într-un mugur i de asemenea, celule ale unui mugur vecin. Mesajele sînt transmise la nucleul fascii cuiului solitar în bulb i, dup conexiune, merg s întîlneasc nucleul parabrahial alj gustului. Neuroni de un al treilea ordin proiecteaz în cortexul* gustativ, în stria ia ter-| minal , amigdala*, hipotalamusul* etc. Numeroase interac iuni exist între ace til neuroni gustativi i sistemele viscerele; nucleele pontice i bulbare permit coordona-) rea comportamentului ingestiv, regl rilor energetice i balan ei hidrice. Psihofizica* gustului, recurgînd la diverse metode de estimare* a intensit ii* i cali- t ii* senza iilor gustative, se love te înc de dificultatea de a tran a concep iile clasice bazate pe combin rile celor patru savori fundamentale i cele care, pe temeiul stimul rilor compozite, sus în emergen a unor calit i noi, nereductibile la savorile fundamentale. Gustul constituie o unitate de intensitate savuroas , aplicabil la scalele* de sensibilitate privind aceste patru savori, propus în 1948, dar c zut în de-suetudine.

M. Le Moali

(G. l

H

Habitat

Termen folosit în ecologia* animal pentru a desemna spa iul geografic eterogen care înglobeaz toate mijloacele indispensabile vie ii unei specii: vizuini i ad posturi, trasee i c i de acces sau de fug , resurse alimentare. Deseori confundat cu biotopul*, el se distinge de acesta prin întinderea sa mai mare, prin complexitatea sa i prin referirea la o specie sau la o comunitate definit : p durea vulcanic este habitatul gorilei de munte; savana este habitatul ierbivorelor s lbatice, iar rîul sau mla tina sînt biotopurile refugii ale hipopotamului. El se define te deci atît în raport cu natura i întinderea mediului geografic, cît i cu aria de ac iune a unei specii. Cînd este vorba de un individ, se disting domeniul vital sau spa iul i partea habitatului efectiv utilizat (v. Teritoriu).

J.-C. Ruwet

(L. C. L.)

Habitus

Termen care desemneaz , la modul general, felul de a fi al unui subiect*. În medicin , desemneaz aparen a general a corpului considerat ca expresie exterioar a st rii de s n tate sau de boal a

subiectului. Se vorbește de habitus normal și de habitus morbid. În fine, se poate referi la un comportament dobândit, foarte caracteristic unui grup social indiferent de dimensiunea sa, și care pare transmisibil astfel încât să apară ca înscut.

J.-F. Allilaire

(G. N.)

Halo

Inele, colorate sau nu, observate în anumite condiții de privire a unei surse luminoase punctiforme sau printr-o fântână stenopeică excentrică. Este vorba, de asemenea, de un simptom frecvent întâlnit în anumite afecțiuni oculare, cum ar fi glaucomul.

(V. Efect de halo.)

R. Genwot

(G. N.)

Halucinație

Halucinația, în sensul medical al termenului, este un fenomen patologic, definit ca percepție fără obiect sau, mai exact, percepție fără obiect de perceput. Clinica psihiatrică distinge, de la J. Bail-larger încoace, halucinații psihosenzoriale și halucinații psihice. Primele au toate calitățile percepției. Ele se pot referi la toate sistemele perceptivă: auditiv (care antrenează halucinații auditive), vizual, olfactiv, gustativ sau tactil. Halucinațiile psihice nu au acest element senzorial. Greu de descris, halucinațiile psihice sînt adesea definite cu ajutorul metaforelor de genul „voci interioare”; ele nu au caracter de exterioritate, care implică sistemul perceptiv al halucinației senzoriale. În totuși, ele au comun cu halucinațiile psihosenzoriale calitatea de stranietate în raport cu gîndirea proprie a subiectului și cu trînzirea intruziunii altuia în chiar interiorul spiritului.

Halucinația este uneori greu de izolat de alte fenomene senzoriale apropiate, și în special de iluzie.

H

halucinogen

Pe baza celor două caracteristici fundamentale atribuite percepției normale, halucinația se poate defini ca alterare a mecanismului perceptiv propriu-zis, iar iluzia ca interpretare greșită a fenomenului perceptiv.

Problema bazelor psihologice ale halucinației a fost reformulată recent de către psihologii cognitiviști, care au pus problema raporturilor dintre acest fenomen și imaginea mentală. Imaginea mentală constituie produsul unei activități de reprezentare, și nu o simplă replică a realului. Cea mai mare parte a studiilor a avut ca obiect halucinațiile care survin la schizofrenici. În cazul acestor bolnavi, una dintre ipotezele avansate este existența unei legături între vivacitatea imaginerii într-o modalitate senzorială dată și prezența de halucinații în această modalitate. Totuși, dacă această caracteristică a imaginii mentale realizează o prefigurare, ea nu constituie o condiție suficientă pentru a explica ivirea halucinațiilor. Ar mai exista, în plus, o alterare a funcției de testare a realității, care ar putea explica atribuirea experienței perceptivă unei surse exterioare subiectului. În totuși, la subiecții normali, în stare de mare relaxare sau în perioade de așepire, experiența perceptivă poate să nu fie atribuită sieși, fiind trînzită ca o imagine voluntară. Or, caracteristica acestor stări este absența angajării subiectului într-o gîndire dirijată. Originea imaginii mentale care se ivește (finalitatea sa ori scopul cognitiv) scapă în acest caz subiectului și pare involuntară.

Tocmai emergența unor astfel de imagini, atunci cînd schizofrenicul este angajat într-o acțiune sau într-o gîndire dirijată cu care ele sînt incompatibile, induce ideea originii lor externe. O atare emergență se explică prin incapacitatea schizofrenicului de a produce gînduri sau acțiuni structurate. Rupturile în organizarea acestor planuri de acțiune autorizează apariția de secvențe incompatibile cu intenția lor inițială. M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Halucinogen

Substanțele al căror consum induce anumite fenomene morbide specifice, între care în primul rînd, o alterare a activității perceptivă mergînd de la intensificarea percepțiilor la iluzii și halucinații cel rînd adesea vizuale, iar uneori auditive sau tactile. Unele simptome fizice (dilatatie pupilară, tahicardie, tremor și necoordonare motorie) și o anumită anxietate completează tabloul. Alte simptome, a căror apariție este aleatorie, sînt puse pe seama contextului în care se efectuează consumul (posologie, personalitate a pacientului).

M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Halucinoz

Se referă la numeroase fenomene diferite, deosebirea inînd de criteriile clinice care o definesc, precum și de etiologie. Termenii halucinoz și fenomene halucino-zice pot desemna producții halucinatorii (auditive, vizuale sau olfactive) pe care bolnavul le critică, deci căora le recunoaște caracterul morbid.

Existența acestui fenomen trebuie să evoce o atingere de natură organică, în special epileptică. Dimpotrivă, halucinozile sunt descrise la alcoolici, desemnează o stare halucinatorie în care halucinațiile auditive sînt pe primul plan și nu suscită nici o critică din partea subiectului. Cînd temele au caracter de persecuție sau conținut injurios (ceea ce se întîmplă cel mai frecvent), reactivitatea delirantă este puternică și există pericolul trecerii la act. Această stare survine după diminuarea sau încetarea consumului de alcool. Evoluția este cel mai adesea favorabilă, rareori îndreptîndu-se către un delir cronic, în fine, în halucinoză pedunculară, subiectul prezintă halucinații vizuale sub forma unui cortegiu de imagini pe care poate sau nu să le critice. Această stare este mărtașă a unei leziuni a calotei pedunculare cerebrale, cel mai frecvent, cînd ea este izolată, de natură vasculară sau toxică.

Hardy-Bayle

(G. N.)

hart cognitiv

^an ns Drim^r, joc de noroc (handin cap: 1 în în palane), apoi dezavantaj impus - zului unei probe sportive concurrentului mCoSCUt ca mai puternic, acest termen C preferat în psihologie celor de „infirmitate” sau „deficit”, pentru a semnifica dezavantajul psihosocial pe care trebuie să-l compenseze o persoană care suferă de o deficiență. Noțiunea de handicap se referă la normele curente, la nivelul de dezvoltare și la capacitățile de toleranță ale grupului căruia îi aparține handicapul. Se disting, în general, patru tipuri de handicap:

1. handicapul senzorial (ambliopie, cecitate, surdomutism etc);
2. handicapul motor (paralizie, infirmitate motrică, cerebrală etc);
3. handicapul mental (retardare, debilitate etc);
4. handicapul care rezultă dintr-o boală cronică (astm, diabet, tuberculoză etc). De asemenea, se definesc trei grade de intensitate ale handicapului, în funcție de repercusiunile fizice și sociale:
  1. handicapul ușor, care nu împiedică potențialitățile de dezvoltare și permite o independență fără ajutor extern;
  2. handicapul mediu, pentru care o intervenție specializată face posibilă integrarea socială și profesională;
  3. handicapul sever, care îl face pe individ dependent de altcineva, inclusiv pentru satisfacerea nevoilor elementare.

J.-P. Bronckart

(G. N.)

Handicapat -> Handicap

n9 -> Mînuire

trai" h Generalizat de improvizație tea-

vizînd V°ltat în Franța de L. J. Lebel ?' mem" Creare spontană a unui „eveni-

tOr, ^aPeying) neprevăzută și provocată-CargP^tlc' muzical, dramatic, de dans etc.) ucita participarea improvizată a actorilor. În happening se desfășoară

la teatru, la muzeu, pe stradă. El poate fi utilizat în unele terapii derivate din psiho-dramă.

D. Anzieu (G. N.)

Haptic

Domeniu de studiu științific al simurilor cutanate (prin analogie cu optica și acustica). Ca adjectiv, ceea ce se referă la pipăit. Dihaptic: se spune astfel despre prezentarea a doi stimuli tactili diferiți în două zone simetrice ale corpului, în general mîinile; tehnica este folosită în special în studiul funcțiilor emisferice la subiecți

cu creier dublat.

M. Richelle

(G. N.)

Harem

Haremul este o formă stabilă de poliginie (v. Poligamie), în care un mascul își asigură controlul durabil asupra mai multor femele, pe care le adună, le apără de avansurile masculilor rivali și le fecundă la momentul oportun. Cazuri de harem au fost bine studiate la antilope (impala), la zebre, la primat (entele, gelada, pata, babuini hamadria și gorile). La antilopele impala, masculul și haremul său au prioritate în domeniul vital față de grupul de masculi celibatari, astfel încît de resursele mediului profită în primul rînd reproducătorii; celibatarii sînt organizați într-o ierarhie din care vor apărea contestatarii masculului conducător de harem. La maimuțe, în cazul eliminării masculului fecundant, cel care îi ia locul poate ucide puii de vîrstă mai mică pentru a provoca încetarea lactației mamelor și a restabili în profitul său ciclul lor menstrual.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Hart cognitiv

Reprezentare* intern , mental *, pe care un organism i-o face despre organizarea spa iului* în care el se deplaseaz . No iunea de hart cognitiv a fost propus de E. C. Tolman (1932) pentru a explica înv area latent *. Sub raport teoretic,

H

H

hazard

hemiplegie

aceast no iune prezint dou aspecte importante:

1. ea insereaz o variabil intermediar *, inferat ca indirect observabil , între stimul i r spus;
2. ea sugereaz c înv area motorie, cum este parcurgerea unui labirint*, pune în joc alte mecanisme decât achizi ia unei înl n uiri de mi c ri, c ea se sprijin pe introducerea în memorie* a unei informa ii* relative la organizarea spa ial a mediului. Prin aceste dou tr s turi, no iunea de hart cognitiv prefigura dou axe importante ale cognitivismului*, anume interesul pentru mecanismele mentale i locul acordat reper rii regularit ilor mediului în elaborarea cuno tin elor. Prin extensie, expresia hart cognitiv este adesea aplicat la orice reprezentare derivat din prizele de informa ie f cute de subiect asupra mediului s u i destinate s ghideze apoi conduitele sale, fie c este vorba de orientarea* în spa iu sau de rezolvarea de probleme* oarecare.

De i, afit pentru Tolman cât i pentru cea mai mare parte a cognitivii tilor contemporani, harta cognitiv este re inut ca o entitate inferat de natur strict psihologic , psihofiziologii, în ordinea de idei propus de J. O'Keefe, au c utat, în special la nivelul hipocampului, suportul

cerebral al h r ii cognitive. , ,, , ,,

M. Richelle

(G. N.)

• Tolman E. C. (1932), *Purposive Behavior in Animals and Men*, Appleton Century Crofts, New York.

Hazard

Atunci când unele fenomene (ale c ror condi ii de definire sînt perfect determinate) pot avea mai multe solu ii posibile, ele sînt numite fortuite: când ele sînt înf ptuite, rezultatul observat este atribuit hazardului. Hazardul este deci o cauz * fictiv invocat pentru a explica observa ii care nu pot fi perfect prev zute. Existen a sa a constituit dintotdeauna obiectul a numeroase controverse. Pentru unii, este vorba de un simplu efect al

ignor rii adev ratelor cauze ale eveniment telor; Hipocrate afirma c nu exist h" zard: tot ce se întîmpl are o cauz cert* i aceasta are o alta care a produs-o- h^ zardul deci nu poate exista decât în nat Pentru al ii, în schimb, existen a za dului este legat de faptul c universul n este în întregime guvernat de legi determi ni te*, ci c el este, totodat , par ial con tingent.

Psihologii s-au preocupat de modalitatea în care se construie te reprezentarea hazardului la copil: conceput ini ial ca obstacol în procesul deduc iei, hazardul este asimilat progresiv, în elegîndu-se c de i cazurile individuale r mîn imprezizibile, la nivelul ansamblurilor pot fi observate anumite regularit i. Teoria avînd ca obiect de studiu fenomenele datorate hazardului este teoria probabilit ilor*. Ea caut s formalizeze regularit ile observate în fenomenele în-tîmpl toare pornind de la m surarea tendin ei acestora de a se produce.

D. Defays

(L. C. L.)

Ha i -> Canabinoid

Hebefrenie

Descris de E. Hecker, în 1871, ca entitate morbid autonom , hebefrenia se caracterizeaz prin apari ia succesiv sau alternant de forme ale st rii melancolice, narcisiste sau confuzionale, a c rei ecloziune este în rela ie cu vârsta tîn r postpu-bertar i a c rei evolu ie se petrece rapid c tre o stare de sl biciune psihic i de s r cire mental ai c rei indici sînt identificabili chiar de la debutul tulbur rilor i pot evolua pîn la o stare de stupiditate terminal .

Considerat ulterior una dintre formele de demen precoce, a fost apoi încadrata m grupul psihozelor schizofrenice. Recent. unele lucr ri au insistat asupra opozi i^ dintre simptomele negative i cele p^z. tive caracteristice psihozelor paranoide^ asupra alternan ei ori amestecului co plex dintre aceste dou aspecte.

- ceasta privin , expresia hebefreno-ca-

Inanie pare s corespund , pentru autori

W H Ev, n18' degrab unei forme mixte

°a "t unei' variet i anumite de hebefrenie.

J.-F. Allilaire

(G. N.)

Hebefreno-catatonie - Hebefrenie

Hedonism

Doctrină filozofică potrivit căreia conduita n-ar fi ghidată decât de căutarea plăcerii și evitarea durerii*.

În secolul al XVIII-lea, hedonismul se exprima în morală intereselor* susținută de filozofii asociaționiști* ca J. Locke sau D. Hume. Utilitarismul* englez va relua la începutul secolului al XIX-lea ideea că motivele acțiunii umane sînt căutarea plăcerii și fuga de suferință, propunînd o economie și chiar o aritmetică a plăcerilor și suferințelor, care servesc drept fundament pentru legislație.

În psihologie, behaviorismul*, moștenitor al pragmatismului*, este doctrina care reia în modul cel mai limpede, în cadrul teoriilor condiționării*, principiile doctrinei hedoniste.

F. Parat (G. N.)

Unii cercetători au emis ipoteza că ar exista structuri cerebrale numite de plăcere sau de recompensă și structuri de evitare*, sau de aversiune*. De fapt, stimularea intracerebrală a anumitor regiuni provoacă manifestări de apropiere*, de recompensă sau de plăcere identificate, spre exemplu, prin fenomenele de autostimulare*, sau manifestări de evitare ori de fugă identificate cui în

Prin evadarea incoercibilă din loc care se află animalul în momentul "•Recompensă și pedeapsă sînt

ar și "această concepție a binelui și ului" •unii autori pretind a fi identificat

^ în recompensă și „neuroni de apăsare”. Acești neuroni sînt, firește, centrilor în procesele de întărire*.

Conținutul este extrem de localizat

toare (v. Localizare cerebrală) și reduc-

ționist*.

M. Le Moal (G. N.)

Hemeralopie

Insuficiență de adaptare la obscuritate, manifestîndu-se printr-o deficiență a vederii nocturne sau crepusculară (vedere scotopic, chiar mesopic). Se disting hemeralopii congenitale, cu ereditate dominantă sau recesivă, și hemeralopii dobîndite prin avitaminoză A sau prin degenerescență retinariană.

R. Genicot

(G. N.)

Hemianopsie

Alterare a unei jumătăți a câmpului vizual (hemicamp) al ambilor ochi. Alterarea poate afecta rareori jumătatea superioară (hemianopsie altitudinală), dar cel mai adesea jumătatea laterală (hemianopsie laterală). O hemianopsie laterală este omonimă (dreaptă sau stîngă) atunci cînd afectează jumătatea dreaptă sau stîngă a fiecărui câmp vizual; leziunea responsabilă se află pe căile vizuale retrochiasmatiche contralaterale. O alterare limitată la cuadrantii superiori sau inferiori ai fiecărui câmp vizual definește o cuadrantopsie (superioară sau inferioară).

J.-L. Signoret (G. N.)

Hemiasomatognozie -> Asomatognozie Hemicamp -> Hemianopsie

Hemiplegie

Prejudiciu motor al unei jumătăți a corpului în urma unei leziuni a cîrui piramidale (sau centrale) care leagă cortexul* cerebral motor cu celulele cornului medular anterior. Acestui prejudiciu motor îi se asociază într-o măsură mai mare sau mai mică un deficit motor (sau paralizie), modificări de tonus muscular, reflexe osteotendinoase și reflexe cutanate (clasicul semn al lui Babinski este reacția de extensie a degetului mare la stimularea

H

H

hermeneutic

368

369

nipersinonimie

M

cutanat plantar; el exprimă o leziune a

cîrui piramidale).

K /.-L. Signoret

(G. N.)

Hermeneutic

Interpretare a textelor religioase, filozofice, literare, juridice, dar și a tuturor formelor de expresie umană nescrise: opere de artă, povestiri populare, simboluri și mituri*. Acest ultim aspect a constituit obiectul a numeroase studii în domeniul psihanalizei* aplicate. Într-o accepție specială, termenul a fost,

pentru scurt timp, utilizat spre a desemna lectura textelor psihanalitice în perspectiva idealist a unei antropologii fenomenologice i existen-iale- E.Jalley

(G. N.)

Heroin

Opiaceu* derivat al morfinei, alcaloidul major al opiului, extras din mac. Expunerea morfinei la ac iunea acidului acetic provoac modificarea structurii chimice prin acetilarea grupelor fenol i alcool, conducând la heroin . Ea a fost comercializat înc de la sfîr itul secolului trecut, mai cu seam ca medicament pentru tuse datorit unei eficacit i remarcabile, superioar celei a codeinei (alt derivat opiaceu). Efectele de dependen * i poten ialit ile sale de a provoca toxicomania* nu au fost imediat evaluate. Heroina nu are o activitate proprie, ci este un prodrug; ea este metabolizat în 6-acetil-morfin care este molecula activ în creier. Numai metaboli ii heroinei se conecteaz cu receptorii* opioizi (sau opiacee) membranari ai anumitor neuroni. Modul de ac iune farmacologic este mai rapid, mai scurt decît cel al morfinei din cauza unei mai mari lipofilicit i care îi permite s traverseze bariera hematoencefalic (ceea ce nu poate face morfina). Heroina este o substan a c rei întrebui are nonmedical este ilicit . Indica iile sale chimice sînt reglementate i difer de la o ar la alta. Heroina, ca i morfina, este un narcotic, un analgezic puternic, fiind euforizant (mai mult decît morfina). Aceast molecul face parte din lista substan elor care provoac toxicomanii. Ac iunea sa asupra receptorilor opioizi, la periferie i în creier, face obiectul unor cercet ri intense. Ac iunea la nivelul receptorilor este blocat de naloxon i derivatele sale. Metadona este deopotriv un agonist* al receptorilor opioizi cu mai lung durat de ac iune decît heroina, ceea ce justific prescrierea sa în anumite programe de tratament al toxicomaniei în m sura în care subiectul î i poate relua o via social relativ normal , neorientat

spre c utarea drogului. F

B

M.Le Moal

(L. c. l.)

Hertz

Unitate de frecven * a unei m rimi periodice care corespunde unei perioade sau unui ciclu pe secund , notat Hz: $1 \text{ Hz} = \hat{=} 1 \text{ s}^{-1}$. Aceast unitate este universal folosit oricare ar fi natura oscila iei. Exemple: în acustic , frecven a LA3 are, prin conven ie, valoarea de 440 Hz; în fotome-trie, frecven a care corespunde culorii ver-de-galben este de 540. IO12 Hz (plus sau minus 555 nanometri lungimea de und); în electricitate, 50 Hz este frecven a curentului alternativ industrial în Europa.

R. Genicot

(L. C. L.)

Heterocromozom —» Cromozom

Hibernare

Hibernarea este o strategie la care numeroase animale au recurs pentru a învinge f r prejudicii condi ii sezoniere defavorabile privind climatul i resursele alimentare. Ea este frecvent la nevertebrate cum sînt insectele i molu tele, ca i la amfibieni i reptile, animale cu sînge rece al c ror metabolism este în orice timp în dependen de varia iile temperaturii mediului. Se cunosc unele cazuri de torpoa-re temporar la p s ri (p p lude, l stuni, colibri), îns este vorba de o încetinire a activit ii organice pe durata cîtorva ore din ciclul diurn. Adev rata hibernare, caracterizat prin somn* profund i prelungit, prin încetinirea metabolismului cu r rirea ritmului cardiac i respirator, prin economia consumurilor energetice, prin sc derea temperaturii, este cunoscut la mono-treme i marsupiale, roz toare, insectivore si lilioci. Animalul devine hiperactiv toamna, î i amenajeaz o ascunz toare unde adun rezerve alimentare (v. Acumulare) i unde se retrage înainte de schimbarea vremii- Un ritm sezonier intern regleaz evolu ia poliglandular pe baza schimb rilor de comportament i de metabolism, determinînd atît adormirea, cît i de tep-tarea-

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Higrokinez -> Cinez Higrotropism — Tropism ,

Hilemorfism

Este acel mod de constituiere a fiin elor care, dup filozofia lui Aristotel i a scolasticilor, se bazeaz pe interac iunea unei materii i a unei forme organizatoare. în secolul al XIX-lea, rena terea scolasticii (neoscolastic sau neotomism) influen eaz psihologia Formei* i provoac o întoarcere la schema hilemorfic în care datul exterior, în particular cel perceptiv, este organizat (informat, în sensul etimologic al termenului) de activitatea subiectului. Conceptul de structur *, a a cum este definit în psihologia genetic * a lui J. Piaget, este apropiat de aceast semnifica ie a cuvîntului form .

P. Mengal

(G. N.)

Hiperactivare cognitiv -> Fug de idei

Hiperactivitate

Cantitatea de acțiuni* la care se angajează un subiect poate constitui un simptom care rămâne cel mai adesea greu de recunoscut atunci când este evaluat separat, din cauza ambiguității limitelor sale cu un comportament normal. Într-adevăr, cantitatea de activitate poate fi atât se poate de variabil de la un individ la altul. Analizat ca o

conduită izolată, se poate presupune caracterul său morbid atunci când vine de la incapacitatea subiectului de a nu se angaja într-o acțiune. Ea constituie atunci o anomalie, în mod frecvent de sens opus față de propria normă a subiectului, ca pierdere a libertății de acțiune prin constrângerea de acțiune. Acest semn este caracteristic pentru toate stările de excitație, în principal pentru stările maniacale*. Când se înscrie într-un context psihopatologic mai larg, care îi îndreptățește statutul ei de anomalie (fugă înainte), recunoșterea sa este

facilitată.

M.-C. Hardy-Bayle

(L. C. L.)

Hiperalgezie

Sensibilitate excesivă la durere*, care se traduce printr-o scădere a pragului* și/sau prin exacerbarea senzației dureroase.

M. Richelle

(G. N.)

Hiperestezie

Sensibilitate excesivă, deasupra normalului. Termenul este în general rezervat sensibilităților cutanate*.

M. Richelle

(G. N.)

Hiperfagie -> Bulimie Hipermetropie -> Acomodare vizuală Hiperpolarizare —> Polarizare

Hipersintonie

Sintonia este un concept descris de E. Bleuler, desemnând consonanța afectivă a individului cu mediul său. Hipersintonia, în acest sens, desemnează o reactivitate excesivă a subiectului la stimulii mediului său înconjurător, veritabilă constrângere a reacțiilor sale emoționale la evenimentele care îl înconjoară: de exemplu, tristețe excesivă într-un context trist sau veselie excesivă într-un context vesel. Acest comportament a fost descris ca specific stărilor maniacale, și J. Delay îl folosește pentru a opune schizotimicul și ciclotimicul. Totuși, acest comportament

H

hipertrofie a eului

hipocamp

este, neîndoiește, un fenomen complex, presupunând intervenția a numeroase fenomene legate și care nu se reduce la dimensiunea emoțională. Într-adevăr, mai mult decât o simplă rezonanță afectivă, hipersintonia desemnează hiperreactivitatea la stimuli și facilitarea și spursurilor (emoționale și motrice) la aceste stimuli. Acest hiperactivitate la stimuli se poate explica:

- fi printr-o luare în considerare excesivă și neselectivă a oricărui stimul, chiar banal și de obicei neoperant având în vedere planul de acțiune în care subiectul este angajat;
- fi printr-o facilitare exagerată a spursului, numărul stimulilor percepuți rămânând nemodificat;
- fi prin asocierea acestor două fenomene-

M.-C. Hardy-Bayle

(G. N.)

Hipertrofie a eului

în preajma anilor 1910, P. Series și J. Capgras, H. Wallon și S. Freud studiază delirurile* (de persecuție, de interpretare). Eu/ego-ul*, a cărui funcție normală de sinteză fusese deja subliniată, apăsă atunci hipertrofiat la bolnavii de paranoia*, ca Ludovic II de Bavaria sau predecesorul Schreber. La acesta din urmă, limbajul prezenta megalomanie: pentru el, omnipotența divină era aliată sa naturală. Dintr-o luptă aparent inegală, între un om slab și izolat și Dumnezeu însuși, el ieșise învingător, iar aceasta dovedea că ordinea universală era de partea sa. De fapt, hipertrofia eului traduce slăbiciunea sa. După D. Lagache, studiul psihanalitic al narcisismului*, în care conștiința este fascinată de ea, în timp ce relația cu ceilalți nu se mai face decât prin intermediul acestuia, permite, fără îndoială, să se înțeleagă mai bine anumite

deliruri.

C. Prevost

(G. N.)

Hipnoz

Stare mentală tranzitorie, asemănătoare celei de somn*, deși afectează un subiect trează. Este

caracterizat prin absența reacțiilor la stimulii din mediul înconjurat lipsa inițiativelor comportamentale, sugerează o excitabilitate extremă în general uitare consecutiv, după revenirea în stare normală. Hipnoza este provocată prin diferite metode: fixarea a unui punct luminos, a privirii hipnotizatorului sau ascultarea cuvintelor acestuia. Există un consens general în a considera că, la subiecții predispuși (în special în stările isterice*) și în condiții particulare (trans religioase), hipnoza poate surveni spontan (stare hipnoidă descrisă de J. Breuer). Din timpuri străvechi, oamenii pare să fi fost provocați și folosiți stări de hipnoză în scopuri magice, terapeutice și religioase. Istoria științifică a hipnozei începe cu A. Mesmer care, la mijlocul secolului al XVIII-lea, la Viena și apoi la Paris, a dezvoltat practica hipnozei în scopuri terapeutice și experimentale sub termenul de magnetism* animal. Acest uzaj medical a fost dezvoltat și autentificat la Paris de J. Charcot și la Nancy de H. Bernheim. Primul a pledat pentru ideea unei stări particulare a conștiinței și a legat sugestibilitatea hipnotică de terenul isteriei. Cel de-al doilea a invocat rolul sugestiei simple și a introdus folosirea terapeutică a hipnozei în numeroase prescripții medicale. Practica terapeutică a hipnozei s-a răspândit foarte rapid în Europa și în America, în timp ce în Franța, în ciuda lucrărilor lui P. Janet, ea a dispărut ca terapeutică și ca obiect de investigație psihologică până la apariția lucrărilor lui L. Chertok, în anii 1950.

Mecanismele psihologice și psihofiziologice ale hipnozei sunt cele care suscită foarte numeroase lucrări. Dezbaterile cea mai vie privesc chiar natura stărilor de hipnoză. Pentru unii, este vorba de o stare particulară de conștiință, care nu este nici somn și nici stare de veghe și care ar fi provocată printr-o concentrare selectivă a atenției, consecutiv sugestiei hipnotizatorului. Pentru alții, starea de hipnoză constă într-o strategie cognitivă pe care subiectul o adoptă pentru a asculta instrucțiunile hipnotizatorului. Această

H

ie s-ar baza pe o concentrare deliberată a atenției față de sarcinile cerute și rata neatenției selectivă pentru orice altceva. Este fundamental să observăm - în chiar această a doua perspectivă, Tarea de hipnoză diferă radical de simpla simulare.

O a doua problemă privesc predispoziția pentru hipnoză. Numeroase teste sau scale de evaluare au fost construite pentru a distinge subiecții uși hipnotizabili. S-a constatat de acord în a estima că 30% dintre indivizii răspund acestor criterii. În schimb, trăsăturile de personalitate care ar defini pe acești indivizii rămân slab cunoscute. Alte probleme care suscită vii controverse se raportează la cunoașterea pe care subiectul o prezintă asupra stărilor sale (observator ascuns), la natura amneziei consecutive (amnezie adevărată sau uitare deliberată) și la eventuala existență a unor corelate psihofiziologice (anomalii electroencefalografice și electrodermale). Potrivit rapoartelor formulate, teza unei stări speciale de conștiință sau cea a unei simple alterări a strategiilor cognitive rămân în prim-plan.

K D. Widlocher

(G. N.)

Hipoalgezie

Scderea reacției la o stimulare care produce de obicei o senzație de durere*. Creșterea pragului de reactivitate a fost constatată în special la oarecele supus unui ansamblu de stimuli ambientale, ca și în urma răzvirării rapide, aplicarea de șocuri electrice plantare, imersiunea într-o baie de apă rece. Ea pare datorată stresului* pe care îl provoacă manipulările repetate ale animalului. Acest fenomen, numit uneori analgezie indusă de stres, poate fi explicat prin factorii nervoși dependenți de opioidi* endogeni, fie prin factorii endocrini*.

B. Calvino

(G. N.)

Ammon

Ammon, el reprezintă forma principală a formăi hipocampice, care cuprinde deopotrivă gyrus

dentatus și subiculum. Formându-se proeminent la nivelul cornului temporal al ventriculului lateral, această formă iune, situată pe fața internă a emisferei cerebrale*, se întinde de-a lungul celei de-a cincea circumvoluțiuni cerebrale sau cortexului parahipocampic. Hipocampul este constituit din substanțe distincte configurate, a căror dispunere observată sub incizie justifică și una și alta din cele două denumiri. Acest cortex străvechi conține celule piramidale în hipocamp și celule de creștere în gyrus dentatus, este locul unui circuit trisinaptic foarte studiat. Într-o parte hipocampului sunt constituite din ansamblul fornix-fimbria care vehiculează calea colinergică provenind din sept (calea septo-hipocampică), iar de partea cealaltă din diencefal și din calea perforantă provenind din cortexul entorinal, permisiți alimentarea hipocampului cu informații* senzoriale trecând prin telencefal. Într-o parte hipocampului se fac în mod esențial prin fornix (sau trigon) și alte structuri telencefalice

și diencefalice, ca și prin subiculum și cortex. Hipocampul reprezintă astfel una din componentele circuitului lui Papez* sau circuitul hipo-campo-mamilo-talamic. Funcțiile aferente hipocampului sînt complexe și încă slab cunoscute. În prim-plan se situează procesele de memorare*, deși partea și natura intervenției hipocampului rămîn controversate: selecția, tratarea și indexarea informațiilor comparativ cu cele deja stocate, hipocampul constituind centrul unui circuit cu dublă intrare care îl pune în relație simultană cu neocortexul (unde s-ar face stocarea propriu-zisă) și cu diencefalul*. Hipocampul ar avea rolul de a caracteriza atributele oricărei informații aferente și de a autoriza eventual stocarea ei (v. Potențializare). Hipocampului îi sînt atribuite și alte implicații funcționale, mai mult sau mai puțin legate între ele sau cu memorarea: controlul inhibiției* (interne sau comportamentale), detectarea noului*, analiza spațială (constituirea de hărți spațiale), perseverența* conduitelor, viața emoțională*, controlul nive-

H

hipofiz

lurilor de activitate*. Aceste diferite intervenții ale hipocampului ar explica anumite tulburări observate în cazul prejudiciilor temporale (sindromul lui Kliiver și Bucy*; tulburări mnemonice).

B. Soumireu-Mourat

(G. N.)

Hipofiz

Gland endocrin care se află la baza cavității craniene într-o lojă a osului sfenoid, aua turcească. Adenohipofiza, de origine epiblastică, cuprinde: a. lobul anterior în care se disting celulele corticotrope (ACTH* și P-endorfina), somatotrope (hormon* de creștere), tireotrope (hormon tireotrop), gonadotrope (gonadotropine*) și celulele cu prolactină a căror activitate secretorie este controlată de zona periventriculară a hipotalamusului*; b. lobul intermediar (hormoni melanotropici și (3-endorfina), puțin dezvoltat la om; c. lobul infundibulo-tuberal, zonă de comunicare cu protuberanța mediană prin intermediul sistemului vascular port hipotalamo-hipofizar. Neurohipofiza, de origine neuroectoblastică, conține de asemenea trei părți. Lobul posterior corespunde zonei terminale a fibrelor nervoase secretoare de vasopresină și ocitocin și aici corpurile celulare sînt localizate în nucleii supraoptici și paraventriculari ai hipotalamusului. Tija infundibulară îl leagă de protuberanța mediană, zonă de trecere a fibrelor nervoase și zonă de schimburi hipotalamo-hipofizare. Hipofiză este deci o glandă endocrină secretoare de hormoni avînd multiple acțiuni în organism, la nivelul organelor și altor glande endocrine. „, w

P. Mormâde

(G. N.)

Hipotalamus

Partea ventrală a diencefalului*, de o parte și de alta a celui de-al treilea ventricul, de care hipofiză* este legată prin tija infundibulară. El este subdivizat sub raport morfofuncțional în trei zone longitudinale: zona periventriculară conținînd cea mai mare parte din motoneuronii neuroendocrini, zona mediană formată din subgrupele celulare bine marcate care definesc diviziunile rostrocaudale (preoptică, supraoptică, tuberală și mamilară), zona laterală formată în principal din fibrele fasciculului median al telencefalului*. Hipotalamusul joacă un rol fundamental în menținerea homeostaziei* și în procesele de adaptare* comportamentală: reglarea activității secretorii a hipofizei anterioare (zona periventriculară), a balanței hidrice (vasopresină nucleilor supraoptici și paraventriculari), a sistemului nervos* autonom (zonă anterioară parasimpatică numită trofotrop și hipotalamus lateral ortosimpatic numit ortotrop), a comportamentului de hrănire și de băut, a reproducerii (comportament și reglarea neuro-endocrină). El este sediul mecanismelor de întărire* (hipotalamus lateral), al genezei și al reglării ritmurilor circadiene* (nucleu suprachiasmatic).

P. Mormede (G. N.)

Histogram

În cazul unei distribuții* de efective* regrupate în clase, fiecarei modalități observabile și se poate asocia valoarea densității clasei care îi aparține: procedînd astfel, se definește o funcție numerică pe care o vom numi funcție de densitate a efectivelor distribuției regrupate în clase. Această funcție este etajată: reprezentarea sa grafică este constituită dintr-o succesiune de segmente orizontale, fiecare corespunzînd unui interval al regrupării; o numim histogramă a (efectivelor) distribuției. Pornind de la o distribuție de frecvențe* regrupate în clase se obține în același fel o histogramă a frecvențelor. Pentru valorile extreme (limite de clase) se obișnuiește să se unească punctele reprezentative ale funcției prin segmente verticale (în aceste puncte, valoarea funcției de densitate este arbitrară).

P. Bonnet și H. Rouanet

(L. C. L.)

Histrionic (Personalitate —)

Tr gîndu- i originea din latinul histrio, care înseamn „actor”, acest termen i
373

homeostazie

substantivul s u (histrionism) au servit de mult la definirea uneia din tr s turile marcante ale personalit ii* istericilor*: înclina ia spre dramatizarea* situa iilor, spre exprimarea emfatic a sentimentelor* i spre faptul c producerea de simptome* necesit prezen a unui al treilea spectator i este înso it de o relativ indiferen în privin a lor.

S-a putut demonstra c nu exist decît o slab rela ie de dependen între simpto-mele de conversie* isteric i aceste tulbur ri de personalitate care prin tradi ie le sînt ata ate. în grija de a marca în mod clar aceast diferen , clasificarea DSM III (Manual diagnostic i statistic al tulbur rilor mentale) a propus descrierea sub termenul „personalitate histrionic ” a unei st ri permanente caracterizate prin-tr-un comportament dramatic i hiperactiv care asociaz toate sau o parte din urm toarele tr s turi: hiperexpresivitate a emo iilor, c utare neîncetat a aten iei altuia, nevoie de activitate i de senza ii tari, reactivitate excesiv la evenimente minore, accese ira ionale de mînie i de rea-dispo-zi ie i perturbare a rela iilor interperso-nale caracterizat prin lips de autenticitate, egocentrism i dependen .

D. Widlocher

(G. N.)

Holding —» Sus inere

Hoard

Acest termen de origine mongol desemneaz un grup migrator, tab ra i curtea regelui. El caracterizeaz , prin urmare, un grup indisciplinat, puternic i unit în activitatea sa de dezordine social , metafor a for ei dezorganizatoare i distrug toare a vie ii pulsionale atunci cînd ea nu este structurat prin legea oedipian i prin interdic ia canibalic . S. Freud, în 1913, a imaginat, pe modelul unui mit tiin ific, trecerea inaugural a presupusei hoarde Primitive la organizarea societal : uciderea tat lui originar de c tre fra i, lega i între ei prin rivalitate i homosexualitate, este metabolizat într-o opera ie simbolic

ce face posibil identificarea* membrilor cu Str mo ul comun i între ei, instituie interdic ia incestului* i a uciderii animalului totemic. Versiunea oedipian a mitului hoardei acoper reprezentarea originar a arhigrupului*.

R. Kaes

(G. N.)

Holofraz

Enun al unui singur cuvînt pe care copilul îl face între 12 i 18 luni (se vorbe te în aceea i m sur de enun sau de perioad holofrastica) i care semnific mai mult decît acest singur cuvînt (d. ex., „Tata” pronun at de un copil care tocmai a g sit o cravat a tat lui s u). R mîne deschis problema de a ti în ce m sur holofraze-le pot fi considerate ca veritabile fraze* exprimînd rela ii sintactice (de tipul subiect-verb, d. ex.) sau semantice (de tipul posesie-posesor) comparabile cu cele ale adultului. Dezbaterea are, de asemenea, drept subiect capacitatea de analiz informa ional sugerat de selec ia pe care o opereaz copilul în repertoriul s u lexical în func ie de gradul relief rii diverselor aspecte ale situa iei.

M. Hupet (L. C. L.)

Homeostazie

Termen folosit pentru prima dat de W. Cannon cu referire la procesele fiziologice coordonate i complexe care men in func ionarea diverselor organe i mecanismele biologice într-un echilibru* propriu i reciproc tinzînd c tre o stare stabil i bazal . Homeostazia corespunde men inerii unui echilibru optim i adaptativ între organism i mediile sale intern i extern, privind deci regl rile biologice în general. Aceast no iune de echilibru i de constan a mediului interior* în ciuda modific rilor mediului înconjur tor* este datorat lui Claude Bernard, care a avansat aceast idee dup o serie de experimente celebre asupra constan ei glicemiei i care a scris, în 1878, c stabilitatea mediului intern este condi ia vie ii libere. Regl rile fiziologice trebuie totu i s fie extinse la domeniul comportamental:

H

H

hominizare

374

375

hospitalism

într-adev r, comportamentul*, pornind de la semnale necondi ionate sau dobîndite, poate anticipa consecin ele biologice ale schimb rilor mediului intern i extern; acest fenomen poate fi studiat în cadrul motiva iilor*. într-o manier mai larg , se poate spune despre comportament c este mijlocul cel

mai sofisticat pe care l-a găsit creierul pentru a se echilibra el însuși. Homeostazia oferă exemple de vite de retroacțiuni* negative biologice prin care funcționarea sistemului este controlată de propriile sale consecințe.

M. Le Moal

(G. N.)

Hominizare

Proces de evoluție* prin care, în cursul unei serii de mutații genetice selecționate de mediul înconjurător, specia umană s-a constituit distingându-se de celelalte specii de primat*. În acest proces, trecerea la poziția bipedă pare a fi jucat un rol decisiv deoarece a eliberat mâna și a permis dezvoltarea zonelor frontale ale creierului* : diferitele etape ale hominizării sînt într-adevăr caracterizate în principal prin tipul de obiecte confecționate (pe baza cultură arheologia preistorică reconstituie etapele) și prin capacitatea cutiei craniene (pe baza cultură paleontologia evocă evoluția). Acest proces biologic este prelungit prin acela, mai psihologic, de umanizare*.

F. Parot și M. Richelle (L. C. L.)

Homocromie

Formă de camuflaj*, permanentă sau temporară, prin identitatea de culoare a animalului și a celei a substratului sau a mediului. Homocromia este practică de anumite păsări* la pîndă, în așteptarea trecerii victimei lor. Homocromia este cel mai adesea faptul caracteristic al victimelor potențiale. Într-o manieră generală, păsările și mamiferele din deserturi au penajul și blana în gama gri-bej a nisipurilor (ciocîrlii, roztoare, feneci). Păsările și mamiferele din regiunile arctice (presur, potîrnice albă, hermin, iepure, vulpe) dobîndesc iarna inute de culoare albă.

La nenumărate specii apar înînd crustaceele, moluștele cefalopode (sepia), ba-tracienilor, reptilelor (cameleonul) și peștilor, schimbările de culoare, grație jocului de extensiune sau de concentrație a celulelor cromatofore ale dermei, sînt rapide și labile, ajustîndu-se mediului și circumstanțelor, variînd potrivit motivațiilor animalului. Aceste schimbări sînt induse pe cale neurohormonală : ele permit disimularea sau, din contră, acționarea instantanee a unor declanșatori* care joacă un rol important în comportamentele sexuale și agonistice* și care se cer a fi mascate față de un prădător aflat la vînat sau față de un rival mai puternic (v. Supunere).

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Homomorfism -> Morfism

Homosexualitate

Relație amoroasă între două persoane de același sex. Termenul se aplică atât relațiilor marcate prin atingerea fizică și prin orice formă de coit extragenital, cît și celor marcate doar prin sentimente pasionate ori tandre. Cînd se ia în considerare nu relația, ci tendința* sau dispoziția, sensul devine mai extensiv. Homosexualitatea zisă latentă scapă conștiinței subiectului* și se exprimă prin conduite* de substituiri (prieteni selective, legături sentimentale etc), prin formațiuni reacționate sau printr-o inhibare a activității heterosexuale (neputință, frigiditate).

Diferiți termeni sînt impropriu confundați cu cele de homosexualitate. Sodomia (coit anal) se practică, în aceeași măsură, în relații hetero- și homosexuale. Pederastia nu caracterizează decît homosexualitatea masculin orientată către subiecți tineri. Transvestismul sau travestismul definește obiceiul de a se îmbrăca și de a se machia prin imitarea celuilalt sex. Observat în general la oameni, acesta din urmă nu este în mod necesar expresia homosexualității, ci a unei forme de fetișism*. Transsexualismul, în fine, caracterizează credința (cvasidelirantă) a apartenenței ei, în realitate,

la sexul opus și se exprimă prin revendicarea de a fi considerat ca atare, în particular prin modificări medicale sau chirurgicale corporale adecvate. Acesta nu este însoțit, ca regulă generală, de tendința homosexuală.

Considerat potrivit epocilor și societăților ca un viciu de reprimat, o devianță* de corectat sau o deosebire care trebuie respectată, homosexualitatea masculină sau feminină face loc misterului determinanților biologici sau psihosociologici care ghidează orientarea alegerii sexuale.

D. Widlocher

(G. N.)

Homunculus

Alchimii sînt cei care, primii, au pretins fabricarea unui model* redus de om care, invizibil și impalpabil, opera asupra forțelor obscure presupuse a guvernarea materia. În psihologie, tradiția behavioristă*, mai ales sub pană lui B. F. Skinner, reproșează cognitivismului* nu doar imaginarea unui homunculus în interiorul organismului, ci ruina i-ar determina comportamentul, ci și neexplicarea comportamentului chiar al acestui homunculus.

F. Parot

(G. N.)

Desemnează, pe de altă parte, reprezentarea cerebrală omoloagă a diferitelor părți ale corpului. Exemplu desigur al localizării cerebrale a funcțiilor: toate manualele de anatomie sau de fiziologie nervoasă reprezintă suprafața ariilor corticale somestezice și motorii „ocupate” de o machetă umană la care talia (sau suprafața) diferitelor părți ale corpului este proporțională cu suprafața ocupată în cortex: de exemplu, mâinile vor avea o importanță senzorială și motorie mai mare decât picioarele. Acest schemă rezultă din studii neurofiziologice după înregistrările ale neuronilor sau după stimuli locale, ca și din analiza efectelor leziunilor. Aceste reprezentări somatotopice sînt parțial corecte, parțial prea schematice. Localizările funcționale corticale nu au nici această rigoare, nici această simplitate și există

H

variații individuale. În fine, o singură funcție ocupă rareori în chip solitar teritoriile corticale destul de largi.

M. Le Moal (G. N.)

Hormon

Mesager chimic produs de celulă și care acționează la distanță de locul său de origine. Celulele secretorii pot fi organizate în glande cu secreție internă (endocrine) sau repartizate în mod mai mult sau mai puțin difuz într-un țesut epitelial sau nervos cum este sistemul neuroendocrin difuz*. În mod clasic, hormonii sînt împărțiți în mari familii potrivit structurii lor chimice. Hormonii steroizi (androgeni, estrogeni, progesteron, corticosteroizi), derivați ai colesterolului, ptrund în celulele țintă și acționează asupra configurației genice prin intermediul receptorilor* intracelulari (acestei familii îi aparțin vitamina D și vitamina A). Hormonii tiroi-dieni, care au aceleași mecanisme de acțiune și a căror structură a receptorilor este foarte asemănătoare celei a hormonilor steroizi. Un mare număr de hormoni au o structură proteică (cea mai mare parte a hormonilor antehipofizari, insulina, parathormonul) sau polipeptidică (vasopresin, ocitocin, ACTH, glucagon, hormoni ai tractului gastrointestinal). Unii hormoni, în fine, derivă din acizi aminici* (adrenalin și noradrenalin medulosuprarrenale, melatonin epifizar, ca și hormonii tiroidieni evocați mai sus). Toate aceste substanțe acționează, la nivelul membranei celulelor țintă, asupra receptorilor specifici care modifică diverse sisteme de mesageri intracelulari (AMP ciclic și inozitoli fosfatici) sau mișcările ionice din membrană.

—, —, —, P. Mormede

(G. N.)

Hospitalism

Ansamblu de tulburări ale copilului mic consecutive curenților materne cantitative, descris de R. Spitz în anii 1940. În absența unui maternaj* suficient, reacțiile

H

hospitalism

376

la separarea* de mamă pot antrena, aproximativ după trei luni, depresia anaclică*, iar după cinci luni, dacă nimic nu s-a făcut, tabloul foarte grav al hospitalismului, care nu mai este în întregime reversibil. În afară de înfrînzarea considerabilă a dezvoltării, copilul se prăbușește într-o stare de marasm cu

curbe de greutate, alterarea stării generale, mare fragilitate la infecții și risc letal. Lucrările lui Spitz au probat faptul că maternajul răsunde unei trebuințe absolute. Acesta prezintă cea mai bună prevenire a sindroamelor de carență maternală precoce.

B. Brusset (G.N.)

I

latrogen

Califică o intervenție cu scop terapeutic care se supraadaugă patologiei*.

R. Doron (O. D.)

Icon

Dacă semnul* se definește în sens larg, ca o combinație a unui element reprezentant și a unui reprezentat, în cadrul unui cod* de comunicare*, se poate considera, după C. S. Peirce, că iconul reprezintă una din cele trei varietăți fundamentale, împreună cu indicele* și simbolul*. Iconul se definește, în genere, ca un semn în care reprezentantul și reprezentatul întrețin un raport motivat, de tip analogic (caricatura unui personaj constituie un icon). Urmînd analiza de bază a lui Peirce, se observă mai general că, în icon, elementul reprezentant prezintă o calitate (sau o configurație de calitate) a elementului reprezentat (o pată verde pentru a indica culoarea verde). Același autor distinge trei subsansambluri de iconi: imaginile, diagramele și metaforele*.

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Iconic (Memorie —)

Nume dat de U. Neisser memoriei* senzoriale vizuale. Lucrările lui G. Sperling au demonstrat că ea are o capacitate mare dar foarte labilă: durata informației* în memoria iconică este estimată la câteva sutimi de milisecunde. Ea este sensibilă la fenomene de mascare retroactivă* și pro-activă*. Funcția sa principală este de a

asigura o durată minimă de tratare în caz de dispariție a stimulului.

D. Zagar

(G. D. S.)

Ictus amnezic -> Amnezie

Ideal al eului

Expresie introdusă de S. Freud în cel de-al doilea model al său referitor la aparatul* psihic, pentru a caracteriza o reprezentare a sinelui care caută să acceadă la reprezentări idealizate (prin ei, persoane admirate, proiecte sau activități valorizate). Din punct de vedere genetic, este vorba de o instanță a personalității* constituită ca rezultat a identificării narcisice și a identificărilor secundare legate de rezolvarea oedipiană. Idealul eului în evoluția operei lui S. Freud este confundat de la început cu eul ideal (instanță atotputernică narcisică formată pe modelul narcisismului* infantil), ca tentativă de a recuceri narcisismul pierdut. Apoi, idealul eului este explorat în dimensiunea sa narcisică datorită studiului proceselor de grup și al identificării primare, în Eul și Inele, în 1923, idealul eului — noua instanță datorată identificării parentale în rezolvarea oedipiană — se asociază cu funcția de interdicție, pentru a construi supraeul*. Într-un text apărut mai târziu, în 1932, Continuarea la prelegerile introductive în psihanaliză, el constituie una dintre funcțiile supraeului. Idealul eului demonstrează evoluția unui concept care rămâne punct de convergență între narcisism și rezolvarea oedipiană.

A. Braconnier

(G. D. S.)

idealism

378

Idealism

Filozofie care reduce întreaga existență la gândire*. Psihologia s-a desprins de mentalism*, care o reducea la subiectivismul introspecției*: ca urmare, după H. Wallon, conștientă, stabilind o echivalență între ființă și cunoașterea psihică, se confruntă cu aceleași probleme ca și gândirea, atunci când ea se identifică cu existența lucrurilor, în acest fel, psihologia îi propune ca obiectul conduitei*, respectiv comportamentului*. După I. Kant, idealismul critic al lui Brunschvicg, refuzând orice opțiune ontologică privind natura gândirii și subliniind rolul activ al ei în elaborarea reprezentării*, a pregătit, în același timp, reabilitarea fenomenelor mentale prin constructivism* și cognitivism*. De exemplu, J.-F. Le Ny consideră că reprezentările cognitive sau mentale există „în capul” unui subiect; este vorba de simboluri în corespondență cu universul. Ca și alte conștientă, psihologia refuzând seducția introspecției* îi poate propune să cunoască realul inobservabil, confruntându-l cu modelele* cu datele observabile.

C. Prevost

(G. D. S.)

Idealizant (Transfer —) -> Transfer

Idealizare

Noțiune psihanalitică definită astfel de S. Freud (1914): „...proces care privește obiectul și prin care acesta este preamărit și glorificat psihic, fără ca natura sa să se fi schimbat. Idealizarea este posibilă, atât în domeniul libidoului* și al eului, cât și în cel al Hbido-ului* de obiect” (1969, pp. 98-99). Ea se deosebește de sublimare*, care „se referă la libidoul* de obiect și constă în faptul că pulsivitatea se îndreaptă spre un alt scop, îndeplinit de satisfacția sexuală...” (ibidem).

Idealizarea obiectului iubit are întotdeauna o semnificație narcisică* iar cea a prinților contribuie, prin identificare*, la constituirea și îmbogățirea instanțelor ideale ale persoanei (eul ideal* și idealul eului*). Pentru M. Klein, ca și pentru alți numeroși autori, idealizarea este în esență o apărare față de pulsivitățile destructive; ea este corelativă cu clivajul* între obiecte bune* și obiecte rele: fie că este vorba de obiecte parțiale* sau de obiecte totale*, obiectul bun este idealizat, înzestrat cu toate calitățile și protector, în timp ce obiectul rău este detestat și, în ce privește proiectia*, este persecutor (poziția paranoicoid-schizoid*).

Aceste modele teoretice, ca și referirea la Narcisism*, permit să se înțeleagă asocierea idealizării și a persecuției în psihozele pasionale*: paranoia*, erotomania*, delirul de gelozie* sau la idealitățile pasionale, caracterizate prin exaltare, psihorigiditate* și tendințe mistice.

B. Brusset I

(O. D.) [

• Freud S. (1914), „Zur Einführung des Narzissmus”, Gesammelte Werke, voi. X, Imago, Londra. Traducere (1969): „Pour introduire le narcissisme” (trad. J. Laplanche), în La vie sexuelle, PUF, Paris.

Ideational (Funcție —) -> Funcție a limbajului

Identic —> Grup matematic

Identificare

în psihologia cognitiv , acest termen define te procesul prin care un organism recunoa te un obiect sau un eveniment ca apar înînd unei clase*, sau prin care el asimileaz un ansamblu de fenomene altuia, în ontogenez , ca i în filogenez , capacitatea de identificare constituie unul dintre primele criterii ale existen ei unei func ii de reprezentare*, indicii* elabora i de organism în interac iunile* sale cu mediul permi înd stabilirea unei coresponden e între obiectul perceput i modelul mental (recunoa terea prin asimilare* cu o schem).

în psihanaliz , acest termen define te procesele incon tiente (de distins de imita ie*, precon tient sau con tient) prin intermediul c ror se realizeaz structurarea

379

identitate

eu/ego-ului* i personalitatea*; subiectul „se transpune în locul altuia" (rival, agresor, obiect al dragostei) din ra iuni pe care el nu le cunoa te. Etapei identific rii primare, care se caracterizeaz prin fuziunea dintre subiect i modelul s u (nedifcren iere* sau participare sincretic), îi urmeaz cea de identificare structurant (de la perioada oedipian la pubertate*), în care eul i supraeul se organizeaz în conformitate cu modelul oferit de anturajul parental. Aceast etap este urmat , la rîndul ei, de cea a identific rii independente (dup pubertate), prin care eul se construie te pe baza experien ei proprii i î i pierde dependen a fa de modelele externe, în psihologia social , acest termen define te un proces apropiat, prin care un subiect asimileaz o însu ire a unui alt subiect i se transform în conformitate cu acest model; grupurile i mul imile* se formeaz prin astfel de procese de identificare.

Identificare cu agresorul: mecanism de ap rare* prin care un subiect aflat în prezen a unui pericol se identific cu agresorul s u.

Identificare prin sunete: tehnic de localizare a obiectelor dup undele sonore pe care le emit (v. Ecoloca ie). Identificare proiectiv : mecanism de proiect ie* care se manifest prin fantasma* de includere sadic a persoanei proprii, par ial sau în totalitate, în interiorul corpului altuia. Introdus de M. Klein, pentru a defini un tip de rela ie de obiect agresiv care poate s se stabileasc între copil i mam , aceast expresie este utilizat , de asemenea, pentru a indica anumite fantasme manifeste în st rile de claus-trofobie i de depersonalizare*.

J.-P. Bronckart

(O. D.)

Identitate

în sens general, se refer la caracterul de a fi acela i („el însu i") sau unic, de i poate fi perceput, reprezentat sau denumit în moduri diferite.

în sensul de identitate a obiectelor, se refer la caracterul a dou sau mai multe obiecte (concrete sau reprezentate), distincte în timp i/sau în spa iu, dar care au exact acelea i propriet i (identitate calitativ sau specific). Dup principiul „identit ii indiscernabilelor" al lui G. W. Leibniz, identitatea calitativ a obiectelor concrete nu ar avea decît o validitate pragmatic . Dou pic turi de ap sau dou ou pot fi considerate ca fiind identice într-un singur sens, c nu difer cu nimic în ceea ce prive te utilitatea practic ce li se atribuie sau punctul de vedere care este adoptat fa de ele, dar un examen fizic sau chimic aprofundat va determina ca, în mod necesar, s apar diferen e între ele. în consecin , identitatea calitativ nu constituie, în genere, decît o proiect ie* idealizant asupra mai multor obiecte diferite a propriet ii de unicitate care fundamenteaz primul sens al termenului. Cu denumirea lege a identit ii (sau principiul identit ii) logica tradi ional a formulat regula, f r relevan explicit sau implicit , dup care nici o gîndire* ra ional nu ar fi posibil : „ceea ce este, este; ceea ce nu este, nu este". Aceast regul , a c rei remarc general este c „a = a" (a puînd reprezenta un concept* sau o propozi ie*) nu se refer numai la egalitatea* algebric , ci fundamenteaz i teorema propozi iilor inanalizabile ($a \rightarrow a$ i $a (\leftarrow a)$), ca i cea referitoare la calculul* func iilor* de prim ordin (x) [$F(x)$], sau $F(x) \times F(x)$. Principiul identit ii trebuie deosebit de principiul contradic iei*, dup care contrariul adev rului e fals, i de principiul „ter ului exclus", conform c ruia din dou propozi ii contradictorii una este adev rat i cealalt fals . De asemenea, în logic , se calific drept „rela ie de identitate" raportul dintre doi termeni identici, ca i formula care exprim acest raport (v. Grup matematic), în psihologia experimental , expresia de „identitate fenomenal " este folosit uneori pentru a indica procesul prin care, în anumite sarcini de percep ie* a unei mi c ri* aparente sau reale, obiectul aflat în

identitate

380

381

idiosincrasie

mi care este v zut ca unul i acela i obiect, cu toate c la nivelul sistemelor receptoare, diferitele faze

de prezentare ale stimulului se traduc prin unități de reprezentare discrete și diferite. Această „identitate temporală”, ca și identitățile de același ordin, care pot fi scoase în evidență în organizarea structurilor spațiale, constituie un aspect și o formă de permanență a obiectului*.

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Pe de altă parte, termenul de identitate se referă la identitatea individuală, personală, a subiectului uman. În relație cu concepția pe care fiecare societate o elaborează privind identitatea umană, etnică și culturală, identitatea personală rezultă din experiența proprie a unui subiect de a simți că există și de a se recunoaște, prin raportare la altul, atât ca fiind singular, dar și identic, în realitatea sa fizică, psihică și socială. Identitatea personală este o construcție dinamică a unității conștiinței de sine prin intermediul relațiilor intersubiective, al comunicărilor verbale și experiențelor sociale.

Identitatea este un proces activ, afectiv și cognitiv, de reprezentare de sine în anturajul său, asociat cu sentimentul subiectiv al permanenței sale. Ceea ce permite persoanei să perceapă viața sa ca o experiență care are continuitate și unitate și să acționeze în consecință. Identitatea satisface nevoia inter- și intrapersonală de coerență, de stabilitate și de sinteză, care asigură permanența în existență. Aceste funcții de reglare sunt indispensabile pentru adaptarea la schimbări și evitarea apariției unor tulburări de personalitate legate de confuzia și difuziunea identității sau de fragmentarea ei. Identitatea personală se plasează pe un continuum. Ea implică legăturile din trecut în construirea unui orizont temporal. Atunci când partea originală a identității nu poate fi investită, echilibrul persoanei este afectat. Identitatea personală este sexuată; felul în care se obișnuiește cu corpul său și își asumă identitatea de gen depinde de în-

corporarea obiectelor libidinale, dar și de efectele atribuirii socioculturale a rolurilor masculine și feminine. Actele, creațiile, posesiile, ca și diferențierea, confruntările și angajamentele sunt mijloace pentru înțelegerea distinctă a identității sale personale. Articulația acestor faze multiple depinde de coerența și dinamismul principiului organizator al adaptărilor (forma ei), care reglează interacțiunile între schimbările vieții și cele ale mediului.

În sfârșit, identitatea socială rezultă dintr-un proces de atribuire, de intervenție și de ocupare a unei poziții în mediul înconjurător; ea se exprimă de-a lungul participării la grupuri sau la instituții. Ea poate fi acordată sau revendicată în funcție de modalitățile afirmării de sine și de dorința de îndeplinire sau realizare. Construcția și caracteristicile sale sunt deci relative, interactive și funcționale. Identitatea socială este structurată prin referințe de identificare legate de experiențe împărtășite cu alți actori, care actualizează, după locul ocupat de indivizi, o atribuire și o estimare a imaginilor de sine, variabile după grupurile de apartenență. Legat de procesul integrării, identitatea socială se manifestă public în cursul exercitării rolurilor și statutelor care evidențiază concepția personală a unui stil de viață (convențional, marginal, deviant, rebel). Interpretarea rolurilor în jocul social favorizează apariția unei conștiințe de sine în raport cu „altul generalizat”, care întreține un sentiment de apreciere, permițând orientarea generală a unei existențe. La nivel individual, identitatea socială este produsul și locul de sinteză ale raporturilor dialectice între eu/ego (le moi), eu* pronominal (le /<?) și seif* (le soi), implicate în toate relațiile cu celălalt*. Din punct de vedere fenomenologic, actualizarea identității de sine în relațiile interpersonale generează o conștiință complementară a identității. Cum experiența de sine în lume se sprijină pe reprezentările pe care subiectul și le formează despre el însuși și în situație, ca și pe conștiința sa de apartenență, concepția unei identități apare dintr-o construcție socială cognitivă, inseparabilă de conștiința sa despre altul.

/ S. Selosse (G. D. S.)

Identitate de percepție

După teoria freudiană a dorinței, aparatul psihic funcționând conform procesului primar caută să reproducă, într-un mod halucinator, percepții identice cu cele care au însoțit experiența primară a satisfacerii. Dar halucinația neputând satisface trebuința, aparatul psihic trebuie să învețe să inhibe scurgerea liberă a energiei spre polul perceptiv. Astfel, eu/ego*, identificat cu preconștientul, pune în mișcare „...o întoarcere care, în cele din urmă, prin motricitatea voluntară, transformă lumea exterioară pînă într-atît încît apare percepția reală a obiectului de satisfacere” (S. Freud, 1900, p. 509). Punerea în mișcare a acestei întoarceri necesită:

1. transformarea energiei libere în energie legată, care antrenează ridicarea nivelului energetic general al aparatului psihic;
2. posibilitatea pentru preconștient de a investi reprezentări dezagreabile, dar a căror luare în considerare este necesară pentru acțiunea adaptativă;
3. punerea în funcțiune a unei atenții discriminative care ia în considerare legăturile logice și fizice între reprezentările lucrurilor și dirijează circulația de energie de la o reprezentare la alta în funcție de aceste legături: „Gîndirea trebuie să se intereseze de canalele de comunicare între reprezentări fără a se

l sa deturnat de intensitatea lor" (ibid., p. 512).

Aceste trei transformari echivaleaza cu substituirea principiului realitatii* cu principiul placerei*. In general, identitatea de percepție înseamnă regăsirea percepției care satisface pe calea scurtă a halucinației. Identitatea de gândire este identitatea de percepție regăsită pe calea deturnată a gândirii și acțiunii asupra lumii exterioare.

J.-M. Pe tot (G. D. S.)

• Freud S. (1900), *Die Traumdeutung*, Franz Deuticke, Leipzig și Viena. Traducere (1926-1967): *L'interprétation des rêves* (trad. I. Meyerson, revizuit de D. Berger), PUF, Paris.

Ideologie

Termenul a fost creat în 1798 de A. Destutt de Tracy pentru a indica tipul de descriere a gândirii și a originii ideilor bazat pe observația interioară și pe cunoașterea medicală a naturii omului. Acest termen, moștenitor al empirismului* englez și a iluminismului, a reunit în câțiva ani un mare număr de filozofi și savanți: M. Bichat, F. Broussais, P. Cabanis, M. Condorcet, J.-B. Lamarck, P. Laplace, A. Lavoisier, tot fiind convinși că edificarea Republicii nu poate să se sprijine decât pe știință și pe educație, în epocă, Germania cunoaște același fenomen prin L. Feuerbach, J. Stirner, B. Bauer, care voiau, de asemenea, să construiască o știință despre natura umană, în 1800, Ideologia îngloba ansamblul științelor despre om, inclusiv economia, legislația, morală, deoarece toate acestea se bazează pe Rațiunea inerentă naturii umane, încă în 1812, Napoleon obișnuia să atribuie termenului conotație peiorativă de discurs abstract și găunos. K. Marx i-a acordat sensul folosit curent, în actualitate, de concepție despre lume care reflectă fapte socioeconomice. În acest sens, termenul este utilizat astăzi în psihologia socială*, atunci când aceasta studiază, de exemplu, influența structurilor colective asupra comportamentelor grupurilor sau ale indivizilor.

F. Parot

(G. D. S.)

Idiosincrasie

Se vorbește despre idiosincrasie sau despre comportament idiosincrasic pentru a indica aptitudinea indivizilor de a organiza, prin ei înșiși, date și fapte identice, după dispozițiile lor personale, afective sau cognitive. Cele mai multe greșeli individuale de limbaj, de exemplu, sunt datorate comportamentelor idiosincrasice. Unele dintre ele se pot generaliza în timp.

I

ierarhie

382

devine o formă de limbaj familiar, înainte de a fi însușit sistemul limbii.

D. Peraya

(G. D. S.)

Ierarhie

Concept introdus în neurologie și în psihiatrie de H. Jackson, în 1884, din perspectiva evoluționistă a lui C. Darwin și H. Spencer: în timp ce evoluția* este drum ascendent care merge de la centrul nervos inferior cel mai simplu, cel mai automatizat și cel mai bine organizat, spre centrul superior cel mai complex, cel mai voluntar și cel puțin organizat, destrămarea funcțiilor urmează o cale descendentă. Dar aceasta nu este o simplă regresie de sens invers: un anumit nivel de evoluție persistă, astfel încât maladia este o revoluție care comportă o simptomatologie pozitivă: ea decapitează ierarhia și îi substituie forțele anarhice din care cele mai evoluat exercită încă un anumit control. O ordine nouă se reconstituie. Această concepție ierarhică a fost preluată în psihologie și în psihopatologie de către T. Ribot, S. Freud și P. Janet. Astfel, embriogenia spiritului uman, concepută de E. Renan în 1848, a ajuns la principiul continuității ierarhice: pentru A. Gesell, aparatul motric primar își conservă funcția în ansamblul acțiunilor de adaptare și sociale. Conceptul de ierarhie se află în centrul epistemologiei științelor biologice și psihologice, în care se îmbină cu cel de integrare, așa cum relevă F. Jacob: într-o astfel de organizare, noi proprietăți emergente de la nivelul inferior; componentele lor le pot explica, dar ele nu pot fi deduse din aceste componente.

R. Duron

(G. N.)

În etologie*, noțiunea de ierarhie se raportează la două fenomene. Pe de o parte, la ipoteza potrivit căreia comportamentul animal se organizează într-un sistem etajat de domenii majore (comportament de reproducere) înglobând domenii subordonate (comportament de curiozitate, de construcție, de apărare, de grijă pentru rîntească) fiecare controlînd o serie de acțiuni de consumare* (a mușca, a amenința, a urmări); aceste domenii ar fi sub controlul unor sisteme de comenzi organizate ierarhic, mergînd de la cel mai general și integrator pînă la cel mai parțial și specific. Pe de altă parte, ierarhia se raportează la faptul că anumite grupuri sociale se organizează într-un

sistem etajat de rela ii de dominan *-supunere*. În acest caz este vorba de ierarhie social . T. Schjelderup-Ebbe a descris, în 1922, cazul g inilor domestice la care, în condi ii de mare densitate a captivității, to i indivizii se repartizeaz prin distribuirea loviturilor de cioc (ierarhie de ciugulit) într-o ierarhie liniar în care animalul superior (a) domin pe to i ceilal i, pe când animalul inferior (a) este dominat de to i ceilal i. Acest caz clasic a focalizat excesiv aten ia asupra no iunilor de superioritate-inferioritate i asupra rolului agresivității*. Cu excep ia animalelor de contact, care nu respect o anumit distan * interindividual , toate grupurile, chiar i cele care, în mod natural, nu se organizeaz ierarhic, î i dezvolt în captivitate, sub constrîngerile marilor densit i i ale îngustelor spa ii disponibile, o ierarhie bazat pe agresiune, rezer-vîndu-se celor mai puternici accesul la resurse; această exagerare a tensiunii interindividuale i ierarhia care rezult din aceasta sînt artefacte*. În natur , ierarhia social este un sistem care organizeaz i minimizeaz înfrunt rile reale. Pe când teritorialitatea* întemeiaz o pace bazat pe proprietatea funciar i se întîlne te în mediile stabile care au resurse previzibile, ierarhia social este o caracteristic a grupurilor care tr iesc în medii instabile cu resurse inconstante i imprevizibile. Ierarhia social , dup exemplul teritorialității, rezerv prioritar indivizilor reproduc tori avantajele mediului. Totu i, datorit complexității rela iilor interindividuale, se tinde s se substituie no iunilor de superioritate-inferioritate cele de statut i de rol. Rangul ridicat confer avantaje, dar i responsabilit i i riscuri; invers, activitatea animalelor de rang mai mic nu este indiferent pentru grup. Fixarea rapid , prin

383

iluzie grupal

înfrunt ri simbolice de amenin are* i de evitare*, raporturi interpersonale de dominan i supunere, combinat cu capacit ile de memorare* i de recunoa tere jnterindividual , instaleaz repede în sînul grupului regulile de prioritate, ca i rolurile.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Ignorare

în planurile* de experiment, se vorbe te de metoda ignor rii atunci când experimentatorul ignor valoarea unei variabile* independente pe care o prezint sau o administreaz unui subiect. Astfel, în psiho-farmacologia* experimental (în special în încerc rile* clinice), experimentatorul ignor faptul c administreaz o substan activ sau un placebo*, care are efecte exterioare, dar este neutru din punct de vedere farmacologic. Este vorba de dubJ ignorare atunci când experimentatorul ignor în mod sistematic cele dou variabile independente. Astfel, în acela i context, experimentatorul va ignora atît faptul c el administreaz o substan activ sau un placebo, dar i dac subiec ii au primit în prealabil tratamentul x sau y (d. ex. dac au beneficiat de o psihoterapie* de grup sau de un tratament comportamental*). Scopul este de a evita ca devierile* observatorului s intervin în conduita experien ei i în înregistrarea rezultatelor. Fire te, metoda impune activitatea în grup. Ea este denumit i metod orb sau dublu orb.

M. Richelle

(G. D. S.)

Ilocutoriu

Orice enun care serve te pentru a efectua un act* de vorbire poate, dup J. R. Searle, s ilustreze sensul* s u prin expresia F.(P), în care P indic un con inut prepozi ional (predicat* + argumente*) denotînd o stare de lucruri i unde F este un operator descriind actul pe care enun iatorul* în elege s -1 exercite asupra acestui con inut; caracteristicile acestui act (scopul urm rit, direc ia de ajustare dintre P i lucruri, condi iile de adaptare i de succes, mod inter-subiectiv de realizare etc.) sînt denumite for ilocutorie sau ilocutionar . Indicatorii lui F sînt: întors turile de fraz * (afirmativ , interrogativ , imperativ), construc iile performative*, diferite formule încet enite etc. O valoare ilocutorie literal poate, prin figur *, s sugereze o alta, „derivat ” sau „indirect ”: „ai un foc?” (întrebare literal -> cerere indirect). În acest fel se pot modula (atenua sau agrava) amenin rile, folosirea for ei ilocutorii influen înd independen a i imaginea social a interlocutorilor.

A. Berrendonner (G. D. S.)

Ilocutionar —> Ilocutoriu

Iluzie

Din punct de vedere clinic, valoarea pozitiv a iluziei a fost pus în eviden de D. Winnicott, în prima faz de dezvoltare a copilului: obiectul tranzi ional*, degetul mare al ursului de plu , d loc unei experien e fundamentale pe care D. Winnicott o situeaz în câmpul iluziei i care se continu prin cultur i religie: cea a activității tranzi ionale, situat într-o arie intermediar dintre cine este inele i obiectul, i prin care obiectul este în acela i timp creat i g sit în realitate, într-o manier care une te fantasma incon tient i percep ia realității. Din această perspectiv , iluzia care ofer experien a omnipoten ei cu ajutorul sus inerii* materne este esen ial pentru constituirea self*-ului. Un paradox (tipic gîndirii lui

D. Winnicott) este c iluzia st la baza investirii realit ii ca loc de unde îndeplinirea dorin ei se ori- gineaz . Iluzia întemeiaz speran a, cu condi ia ca deziluzia s fie bine temperat prin timing-u\ îngrijirilor matene.

B. Brusset

(G. D. S.)

Iluzie audiogiral -> Audiogiral Iluzie audiogravica —> Audiogravica

Iluzie grupal

Iluzia grupal , denumit astfel în 1971 de D. Anzieu, este o stare psihic colectiv

iluzia lui Muller-Lyer

384

385

imaginar grupal

pe care membrii unui grup o exprim astfel : „Noi sîntem un ansamblu, noi formăm un grup bun i (dac liderul grupului împrte aceste stări) noi avem un lider bun". În 1921 S. Freud a precizat, referindu-se la biserici i la armate, rolul de coeziune al iluziei, potrivit c ruia liderul (Dumnezeu, comandantul-ef) iube te în mod egal pe to i membrii care, la rîndul lor, se iubesc unii pe al ii ca fra ii. Această iluzie, numit „societal ", reproduce renunarea fra ilor i surorilor la dorin a infantil de a fi fiecare preferatul tat lui, în grupurile nondirective*, iluzia grupal apare dup o faz de început dominat de angoasă* persecuiei. De aici sentimentul euforic de a fi scpat de această angoasă . Aadar, iluzia grupal cimentează unitatea grupului. Ea este pentru evolu ia unui grup ceea ce stadiul oglinzii* reprezint pentru evolu ia copilului: o etapă necesar , dar i alienant , fondatoare a narcisismului* grupal. Iluzia grupal este înso it de trei fenomene :

1. un membru al grupului devine apispitor* al acestuia;

2. o ideologie egalitaristă susine similitudinea membrilor, negînd diferen ele de sex, de genera ie etc.;

3. apare o poveste grupal privind originile i care susine utopia* unei autocon-stituiri grupale: „Noi nu datorăm naerea grupului nostru niminui decît nou în sine". Iluzia grupal se clăde te pe un clivaj* intern al aparatului psihic grupal. Pulsunile libidinale* sînt concentrate asupra obiectului-grup; pulsunile destructive, desprinse din cele de mai sus, sînt proiectate asupra unei victime ispitoare sau asupra unui grup exterior. D. Anzieu a demonstrat c fantasmalele de destrămăre* reprezint contrarul iluziei grupale. Iluzia grupal rezultă din substituirea eului ideal* al fiec ruia, cu un ideal împrtit de tip matern, spre deosebire de grupurile studiate de S. Freud i care se organizează în jurul unui ideal al eului de tip patern.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Iluzia lui Müller-Lyer -> Optico-geometric (Iluzie —)

Iluzie optico-geometrică —> Optico-geo-metric (Iluzie —)

Iluzie perceptivă

Expresia indic , la prima vedere, o percep ie* care semnific o abatere, o discordan în raport cu realitatea. Astfel în eleas , ea presupune c percep ia furnizează în mod normal o replică veridică acestei realit i, ceea ce nu se întîmplă . Este mai corect s se vadă în iluzii abateri de la func ionarea obi nuit a percep iei. Există numeroase exemple de iluzii în diversele modalit i* senzoriale, dar cele mai frecvente i mai bine studiate sînt cele referitoare la percep ia vizuală . Ele au fost descrise foarte mult de experimen tatori i folosite de arti ti. Pot fi ordonate în trei categorii: distorsiunile, care se întîlnesc în iluziile lui Muller-Lyer, ale lui Poggendorff, Zollner, Ebbinghaus i care afectează lungimea, continuitatea, paralelismul, în l imea, curbura etc.; ambiguită ile, caracteristice figurilor* reversibile (cum este cubul* lui Necker), în care percep ia oscilează între dou interpretări; paradoxurile, care ilustrează obiecte* imposibile, subiectul per-cepînd date ce încalc logica sau experien a. La acestea se adaugă i fic iunile, sau percep iile care nu corespund nici unui stimul obiectiv; în forma lor patologică , sînt denumite mai curînd halucina ii*, dar r -mînem în domeniul iluziilor cînd e vorba de fenomene mai banale i mai limitate, cum ar fi contururile* iluzorii, în ceea ce prive te explicarea lor, pot fi deosebite: iluziile fizice (distorsiunea unui baston scufundat par ial), care interesează pu in pe psihologi; iluziile de natură fiziologică , ce pot oferi date despre caracteristicile func ionării receptorului sau c ilor i centrilor nervo i implica i în acumularea informa iei senzoriale i care produc o modificare introdusă într-un parametru fizic al stimulului; iluziile de origine cognitivă *, care comportă o aplicare neadecvată a cunoștin elor rezultate din experien a subiectului. Totu i, nu este uor totdeauna ca aceste dou categorii din urmă s fie diferen iate sau s fie precizată participarea factorilor fiziologici i cognitivi respectivi. De aceea, iluziile perceptivă continuă să furnizeze material pentru dezbateri teoretice.

M. Richelle (O. D.)

Iluzoriu -> Aparent

Imagerie

Se vorbește despre imagerie în sensul de reunire a diferitelor tehnici care permit caracterizarea, în funcție de activitatea cerebrală a unui subiect normal, ca și în patologie. Coexistă mai multe tehnici. Cele care utilizează razele X și care sunt implicate în cercetări variate (radiografie și tomografie, angiografie, tomodensitometrie sau scanner) studiază structura anatomică a creierului. Ecoencefalografia, care studiază și anatomia, indică anumite discontinuități în craniene, prin ecoul ultrasunetelor: în principal, ea studiază deplasarea structurilor mediane. Rezonanța Magnetică Nucleară (RMN) permite obținerea unor tomografii cerebrale în funcție de densitatea protonilor in vivo (Imageria prin Rezonanță Magnetică sau IRM). Ea este construită pe proprietățile magnetice ale materiei și are dublul avantaj de a fi noninvasivă și lipsită de radiații ionizante. Tehnicile izotopice care utilizează un marcator radioactiv (folosirea izotopilor cu durată de viață scurtă) permit un studiu dinamic, deci funcțional, al creierului. Progresul cel mai recent în acest domeniu l-a constituit camera cu pozitroni (utilizarea de radioelemente care emit pozitroni, având un sistem informatic care localizează sursa de emisie și reconstituie o imagine cerebrală corespunzătoare unei tomografii). Utilizând metode ca cele de mai sus, astăzi poate fi studiat metabolismul cerebral sau circulația sanguină cerebrală (măsurarea debitului sanguinic cerebral) (v. Neuroimagine). Imagerie mentală : v. Imagine mentală . B. Soumireu-Mourat (O. D.)

Imaginar

Este domeniul imaginărilor create care combină reprezentări senzoriale diferite ale obiectelor reale sau situațiilor: vise, mituri, opere plastice. Limita lui este delirul. În cadrul psihologiei dezvoltării, și se alătură diferite aspecte ale funcției simbolice: imitația reprezentativă, imaginea mentală cu cele două forme ale ei — reproductivă și anticipativă, simulacrul și jocul simbolic sau expresiv, desenul. Din punct de vedere psihanalitic se menționează, în afara visului, fantasma și tema romanului familial. Din perspectiva sa specifică, J. Lacan opune noțiunea de imaginar celor de simbolic și de real. În timp ce realul este asimilat de el cu pulsivitatea și cu obiectul pulsional (obiectul) iar simbolicul cu funcția limbajului (Celălalt) ca axă de identificări simbolice, imaginarul reprezintă relația eu/ego-ului cu imaginea dublurii, cu forma celuilalt, ca obiect de identificări imaginare.

E. Jolley și R. Doron (G. D. S.)

Imaginar grupai

Noțiunea de imaginar grupai a fost introdusă de D. Anzieu (1964) și are mai multe semnificații. Ideea de bază este că, în orice situație de grup, o reprezentare imaginară subînțeleasă este comună multor participanți: nu există grup fără imaginar. Această idee a fost dezvoltată în patru direcții principale ale cercetării:

1. grupul este obiectul unor reprezentări imaginare (imagini, fantezii, fantasme);
2. grupul este o construcție comună de imagini interne, emoții și angoase legate de participarea lui, în acest sens, imaginarul grupai devine o componentă a mentalității de grup;
3. grupul este, ca și visul, o îndeplinire imaginară a dorințelor și amenințărilor inconștiente, din punct de vedere al dinamicii psihice, el este un vis, adică o confruntare cu o fantasmă subînțeleasă;
4. grupul este locul unde apar și se manifestă imagini inconștiente, raportate la originile, la scopurile sale și la ceea ce reprezintă

imaginație

386

zintă pentru membrii săi, fundamental fiind relația cu un obiect parțial: grupul este o gură, o cloacă, o mână, un corp unitar sau dezmembrat etc. Se pot distinge diferite forme de imaginar grupai: relația cu imaginea maternă arhaică predominantă în mulțime, în grupuri, ea contribuie la formarea unui arhigrup; în bandă predominantă imaginea narcisică omnipotentă.

Luarea în considerare a registrului imaginarului, așa cum a fost conceput de J. Lacan, a orientat cercetările lui A. Missenard (1972) spre studiul identificărilor imaginare în grupuri. Grupul ia naștere ca obiect imaginar atunci când participanții, identificându-se cu obiectul ideal al altuia pentru a depăși confuzia inițială, construiesc grupul ca o unitate, astfel încât să răspundă dorințelor și să le asigure continuitatea eului. Abandonarea funcției imaginare a grupului (de unificare a subiecților cu un ideal comun, pe baza unui raport narcisic) permite accesul fiecăruia la dorințele

ProPrin-

D v

R. Kaes

(G. D. S.)

- Anzieu D. (1964), „La réalité imaginaire des groupes”, în Anzieu D. (1981), *Le groupe et l'inconscient. L'imaginaire groupal*, Dunod, Paris, 25-66. —Missenard A. (1972), „Identification et processus groupal”, în: Anzieu D., Kaes R. și colab. (1982), *Le travail psychanalytique dans les groupes*, Tome 1. Cadre et processus, Dunod, Paris, 217-250.

Imaginație

Aptitudine de a forma și de a activa imagini mentale*, în absența oricărui model perceput: în acest prim sens, imaginația se confundă cu capacitatea de evocare*, în al doilea sens, imaginația se definește ca o capacitate de combinare a imaginilor într-un tablou sau în succesiune. În genere, se disting imaginația reproductivă, care este capacitatea de reorganizare, sub o formă nouă, a urmelor* mnezice luate de evenimentele trecute, și imaginația creatoare, care constă dintr-o evocare de evenimente posibile, dar care nu au fost per-

cepute niciodată de subiect. Activitatea imaginară poate rămâne strict mentală (reveria*) sau să fie implicată în condiții concrete (invenții, creații intelectuale sau artistice). În lipsa controlului intelectual sau prin destrămarea conștiinței*, această activitate poate produce la unii subiecți o „lume imaginară”, care se substituie lumii reale și care include elementele constitutive ale delirului* lor. Delirul de imaginație (sau parafrenie con-fabulantă): formă de psihoză* delirantă cronică caracterizată prin elaborarea de idei și discursuri extravagante, dar în care halucinațiile* sînt rare. Cu tot delirul lor, acești bolnavi sînt bine adaptați la realitate și se deosebesc astfel de schizofrenici*.

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Imaginea corpului

Reprezentare imaginară a subiectului despre corpul propriu și care se deosebește de schema corporală* care are o bază neurologică. Ea implică aspecte conștiente și inconștiente; nu este dat că atare, ci se constituie de-a lungul primei copilării. S. Ferenczi, în 1913, a fost primul care și-a pus întrebarea referitoare la geneza imaginii corpului și la bazele sale libidinale. El presupunea că investirea libidinală a zonelor erogene* se extinde asupra altor părți din corp, care nu sînt erogene, în funcție de asemănarea și asimilarea lor cu zonele erogene. M. Klein a descris rolul prevalent al investirii pulsionale la copil din interiorul corpului mamei sale și care condiționează, în măsura în care este permanent de introiecție* și de proiecție*, investirea* pulsională și reprezentarea corpului propriu*. Continuînd pe H. Wallon, Jacques Lacan a subliniat, în 1949, faptul că imaginea corpului nostru se aseamănă cu imaginea pe care o avem în oglindă*: ea ne reprezintă ca și cum o vedem din exterior, deci ca fiindu-ne străin, în sensul că ne reprezintă din punctul altuia de vedere. Noțiunea de imagine a corpului a fost popularizată de P. Schilder într-o lucrare apărută în Statele Unite în 1950: el demonstrează că formarea imaginii corpului joacă un rol determinant în geneza reprezentării de sine. Aceasta a fost confirmat de faptul că alterarea gravă a eului în psihoze* se asociază, în genere, cu distorsiuni importante ale imaginii corpului. Testele proiective* structurale (testul Rorschach*, testul satului*) și probele de desen* (testul arborelui*, al omulețului* etc.) sînt printre cele mai bune instrumente pentru cunoașterea imaginii corpului.

J.-M. Petot (O. D.)

Imagine consecutivă —> Consecutiv

Imagine de sine

Considerată în mod subiectiv și nu fizic (imaginea din oglindă), imaginea de sine se referă la reprezentarea* și evaluarea* pe care individul și le face despre el însuși, în diferite etape ale dezvoltării* sale și în diferite situații în care el se află. Ca urmare, nu există numai o singură imagine de sine, ci mai multe. Psihologii care au studiat copilul și psihanalizii au relevat cum se construiesc aceste reprezentări în cursul unui joc de identificare* cu persoane din anturajul subiectului sau cu figuri de eroi reali sau imaginari. Imaginile de sine depind și de felul în care subiectul este privit și apreciat de către alții. Pe scurt, imaginea de sine se leagă de geneza conștiinței* de sine.

J.-J. Ducret

(G. D. S.)

Imagine mentală

Reprezentare* structurată a unui obiect sau a unui eveniment perceput anterior sau construit de către subiect. Din interacțiunea* sa cu mediul, organismul produce urme* interne, efemere sau permanente. Imaginea mentală (sau imagineria mentală) constituie un ansamblu structurat de urme permanente; prezența sa face posibile procesele de identificare*, de discriminare*, de evocare* și de anticipare*. Pentru psihologia asociaționistă*, imaginile mentale constituie urmele rămase din percepții (mai ales vizuale); acestea

se leagă între ele prin asociații multiple, construite de-a lungul existenței. Pentru psihologia constructivistă*, imaginile mentale sînt produsul interiorizării* imitației amînate* (J. Piaget și B. Inhelder, 1948). Pe de altă parte, Piaget diferențiază imaginile reproductivă, care permit evocarea obiectului perceput anterior și imaginile anticipative care se referă la evenimente încă nepercepute. În cele două cazuri, imaginile nu permit decât figurarea* stărilor, reprezentarea transformărilor cerute de realizarea operațiilor cognitive* propriu-zise. Spre deosebire de concepte*, imaginile prezintă în plus un caracter individual evident, ele sînt produsul interacțiunii unui subiect anume cu un obiect singular. La copil, prezența unei imagini mentale nu poate fi atestată decât prin procese cognitive pe care ea le mijlocește. Criteriul adoptat de unii autori este capacitatea de identificare sau de recunoaștere*, care

este foarte precoce; cel adoptat de alii este capacitatea de evocare, mai tardiv. Apariția funcției simbolice*, spre sfârșitul primului an, introduce un sistem de reprezentare prin semnale* externe care se suprapun imaginilor mentale; în acest caz, individul dispune de un „sistem dublu de codare**

(A. Paivio, 1971).

v J.-P. Bronckart

(O. D.)

• Paivio A. (1971), *Imagery and Verbal Processes*, Holt, Rinehart și Wilson, New York. — Piaget J. și Inhelder B. (1948), *La représentation de l'espace chez l'enfant*, PUF, Paris.

Imagine specular -> oglindă (Stadiul al-)

Imago

Termen creat în 1912 de C. G. Jung și preluat în același an de S. Freud, O. Rank și H. Sachs ca titlu al unei reviste consacrate psihanalizei* aplicate. Definește o imagine de obiect inconștient, format precoce și care rămâne investit pulsional. C. G. Jung și S. Freud menționează imago-natală, maternă și fraternală, subliniind că acestea joacă rolul de model care determină în mod inconștient alegerile de

IMAO

388

obiecte*, și deci relațiile de obiect ulterioare, care tind să reproducă relațiile primare avute cu obiectele în copilărie. În acest sens, transferul* poate fi descris ca proiectare a imago-maternală asupra psihanalistului. M. Klein a definit imagourile ca fiind obiecte introiectate, adică percepții deformate fantasmatic ale obiectelor reale. Amploarea deformării este determinată de două serii de factori independenți, ale căror efecte se cumulează. Pe de o parte, imaginitatea perceptivă și cognitivă a eului copilului mic îl face incapabil să perceapă obiectele altfel decât ca obiecte parțiale atunci când relația de obiect se stabilește, ca urmare, el rămâne mult timp departe de a trece proba* realității; din acest motiv, obiectul nu are consistență care să-i permită să reziste deformărilor imaginare. Pe de altă parte, afectele violente și contrastante din prima copilărie determină, ca urmare a clivajului* obiectului, nerecunoșterea identității obiectului cu aspectele lui bune și rele și raportarea acestor aspecte diferite la obiecte interne diferite (imago al sîmului ideal, imago al sîmului persecutor).

J.-M. Pe tot

(O. D.)

IMAO -> Antidepresor

Imaturitate

Termen utilizat de obicei pentru a caracteriza afectivitatea* unui copil, adolescent sau adult, marcat prin lipsa de autonomie*, trebuința de protecție și o fixație exagerată a imaginilor parentale. Interesul predominant al copilului se concentrează pe persoana proprie, în zona activităților și a beneficiilor sale. Acest egoism special se manifestă prin susceptibilitate, vanitate și încăpăținare. Viața de relație este, de asemenea, îngustată: elaborarea și structurarea personalității sînt limitate de incapacitatea de a găsi rezolvările conflictelor altfel decât prin soluții economice: descărcare brutală a tensiunii emoționale, manifestarea acestor tensiuni în atitudini de prestație, de inhibiție, de opoziție, de sfidare sau de dezinteres, elaborare de construcții mentale gândite sau active, puțin organizate (mitomanie, furt, delincvență). Aceste tulburări sînt înfîlțite mai ales în deficiențele* mentale. Incapacitatea de a ajunge la simboluri explicite imposibilitate^ de a rezolva conflictele și lipsa maturizării afective.

A. Braconieri

(O. D.) | Imediat (Rapel —) -> Rapel

Imersiune

Terapiile care poartă denumirea de imcr-j șiune derivă din lucrările lui T. G. Stampf și D. J. Levis despre terapiile implozive. Terapiile implozive, spre deosebire de tehnicile de desensibilizare*, expun direct subiectul la stimulii puternici axiogenici*, care analizează psihodinamic* și consideră că fiind la originea problemelor pacientului.

Terapeuții comportamentali, după ce au demonstrat utilitatea redusă a ipotezelor dinamice, au folosit acest mod de abordare sub denumirea de terapie prin imersiune. Scopul este ca subiectul să fie plasat într-o situație de anxietate* maximă, pentru a ajunge la un fenomen de stingere*. Din numeroase studii făcute cu privire la durata de imersiune rezultă că expunerile lungi (60 până la 80 min) sînt cu mult mai eficiente decât cele scurte (10 până la 20 min). Mai mult, expunerea la o situație reală este mai eficientă decât expunerea în cabinetul terapeutului. Măsurarea reducerii anxietății a reîntărit atenția cercetătorilor: se pare că măsurarea anxietății la nivel comportamental și verbal furnizează un criteriu mai bun decât evoluția indicilor fiziologici (ritm cardiac, reacție psihogalvanică*). Acesta ar indica o anumită independență între factorii verbali și comportamentali pe de o parte, și indicii fiziologici pe de altă parte, în tratamentul sindroamelor anxioase.

O. Fontaine (O. D.)

Imita ie

în sens foarte general, care se refer i la fapte exclusiv biologice, cum ar fi mime-

389

imita ie

tismul* fiziologic, imita ia este fenomenul sau procesul prin care un organism sau un organ (considerat din punct de vedere material sau din punct de vedere logic) ia forma sau propriet ile unei p r i din mediul s u înconjur tor. Pe de alt parte, fenomenul, în generalitatea sa, poate fi interpretat fie în sens larg (orice fapt de adaptare* comport o dimensiune imitativ), fie într-un sens mai restrâns, de copie* „tr s tur " cu tr s tur " a unui model, în contextul teoriei evolu iei*, unde no iunea de adaptare ocup un loc central, era firesc ca, înc de la început, primii teoreticieni ai dezvolt rii* (J. M. Baldwin i J. Piaget) s fi considerat imita ia sau acomodarea*, a c rei specializare o reprezint , ca una dintre cele dou fa ete importante ale dezvolt rii psihologice i s -i fi consacrat ample studii empirice. Totu i, dac prin rezultatele sale imita ia apare întotdeauna ca o copie în sens larg sau restrâns de forme sau propriet i preexistente, procesul pune în mi care mecanisme variate ce apar în unor planuri diferite ale realit ii. Manifest rile de mimetism înfîlnite la anumite specii de animale nu pot fi determinate prin explica ia dat imita iilor psihologice con tiente, cu finalit i variate, prin care un individ se str duie te s copieze scopurile sale dup cele detectate la altul, s „imite servil" comportamentul altuia etc.

Prin limitare la imita iile psihologice, o prim mare distinc ie poate fi f cut între imita ii care relev specificul mecanismelor înn scute (imita ia inerent înv rii* cîntatului la diferite specii de p s ri, imita ia precoce la copil etc), i imita ii care relev autoorganizarea psihologic a conduitei. Ulterior, în cadrul acestora din urm , psihologii dezvolt rii au ajuns s stabileasc mai multe niveluri, care evolueaz de la „imita iile sinelui" cu ajutorul reac iilor circulare* elementare (subiectul caut s reproduc spontan ceea ce îl face s tr iasc o ac iune finit) pîn la imita ii inten ionate i corect apreciate ca posibile datorit inteligen ei* senzoriomotorii.

în ceea ce prive te imita ia celui alt la om, experien ele lui O. Maratos (1982) i ale lui A. N. Meltzoff i M. K. Moore (1985) confirm observa iile din trecut ale lui W. Preyer (1882) privind precocitatea lor. Din primele s pt mîni i chiar din primele ore dup na tere, se constat la copil capacitatea de a imita comportamentul altuia, în special mi c rile buzelor i ale limbii. Aceste prime imita ii au patru caracteristici importante:

1. ele se produc, adesea, pe p r i invizibile ale corpului propriu* (d. ex. limba);
2. ele declan eaz numai reac ii circulare care fac parte din ansamblul comportamentului copilului;
3. aceste capacit i de imitare precoce dispar foarte repede i nu sînt integrate în etapele urm toare ale dezvolt rii;
4. imita iile provocate experimental, în special protruzia limbii, par artificiale pe m sur ce partenerul copilului trebuie s -i atrag foarte mult aten ia i s repete prezent rile modelului, înît copilul s -l repete. Imita iile precoce confirm existen a unei predetermin ri biologice puternice a unor comportamente relativ complexe. Totu i, esen a comportamentului imitativ în-tîlnit la om relev trepte superioare de conduit .

Spre vîrsta de dou luni, apar primele imita ii ale altuia ce demonstreaz , în principal, determin rile psihologice (d. ex. copilul care imit un sunet produs de c tre adult). A a cum a demonstrat Piaget, această imita ie se realizeaz prin asimilarea* comportamentului altuia cu o schem * specific cunoscut subiectului, f r a fi vorba propriu-zis de o activitate specializat de imita ie. Este înc apropiat de fenomenul de reac ie circular : sunetul auzit nu are rolul decît s între in i s înt reasc sau cel mult s declan eze din exterior o conduit spontan ce face parte din zestrea copilului. Pentru a ap rea conduita de imita ie, trebuie ca activitatea de acomodare Ia caracteristicile mediului s se diferen ieze de procesul de asimilare sau, altfel spus, s existe activit i specializate de acomodare, înît copilul s tie

implantare

390

391

impoten sexual

s dea aten ie comportamentelor altuia ce dep esc reac iile circulare deja cunoscute de el, s aib capacitatea de a coordona schemele proprii într-o manier nou , astfel încît s elaboreze comportamentul observat la alt persoan . Din moment ce aceste condi ii sînt îndeplinite, pot ap rea imita ia ca „reproducere inten ionat a modelelor cu semnifica ii complexe" (Piaget, 1937, p. 53), ca i reproducerea în care copilul însu i a construit condi iile psihologice ale posibilului.

/.-/. Ducret (O. D.)

• Maratos O. (1982), „Trends in the De-velopment of Imitation in Early Infancy", în T. G. Bever (Ed.), Regressions in Mental Development, Hillsdale N. J., Lawrence Erlbaum, 81-101. — Meltzoff A.

N., Moore M. K. (1985), „Cognitive Foundations and Social Functions of Imitation and Intermodal Representation in Infancy”, în J. Mehler și R. Fox (Eds.), *Neonate Cognition: Beyond the Blooming Buzzing Confusion*, Hillsdale N. J., Lawrence Erlbaum, 139-156. — Piaget J. (1937), *La formation du symbole chez l'enfant*, Delachaux et Niestle, Neuchâtel. — Preyer W. (1882), *Die Seele des Kindes; Beobachtung über der geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*. Traducere (1887): *L'âme de l'enfant* (trad. H. de Varigny), Alean, Paris.

Implantare -> Implementare

Implementare

Este denumit implementare (sau implantare, după diferiți autori) realizarea unui program* și introducerea lui pe un ordinator, ca și rezultatul acestor operații. De exemplu, se implementează (sau implantează) un algoritm, o tratare de informații*. Implementarea unui limbaj de programare* constă în realizarea și instalarea pe un anumit tip de mașină a unui interpretor sau a unui compilator al acestui limbaj.

M. Baron (G. D. S.)

Într-o ierarhizare cu trei niveluri distribuită de D. Marr în 1980, implementarea constituie pe de altă parte nivelul inferior, cel al concretizării în hardware, mai jos decât reprezentarea*, care corespunde alegerii unei forme de codare, ea fiind și subordonată calculului*, formulare abstractă de nivel superior a proprietăților și regulilor de funcționare a sistemului de lucru. Astfel, în ordine descendentă, teoria aritmetică va corespunde nivelului calculational, alegerea unui sistem numeric (binar, decimal) nivelului reprezentational, și alegerea tabelului de calcul sau a unui ordinator nivelului implementational. Transpus în domeniul psihologiei, această ierarhizare fixează nivelul de implementare în neurobiologie*; psihologia cognitivă își prestează nivelurile superioare și îi atribuie uneori, în concepțiile funcționaliste extreme, prioritatea referitoare la studiul hardware neural; acesta ar fi secundar celui privind nivelurile propriu-zis cognitive, întrucât pentru a face să progreseze analiza și fructificarea de a decide asupra confirmării modelelor teoretice adoptate. Dezbateră este una dintre cele care au divizat pe psihologii care se întrebau asupra locului disciplinei lor în cadrul științelor cognitive*.

M. Richelle (G. D. S.)

Implicare în muncă

Este definită de către T. M. Lodhal și M. Kejner ca fiind nivelul la care o persoană se identifică din punct de vedere psihologic cu munca sa, sau importanța pe care o are munca în imaginea despre sine. Concret se exprimă prin mobilizarea capacităților și energiei individuale față de muncă. Situată la intersecția dintre reprezentarea de sine și muncă, ea apare ca o structură mentală care orientează motivația*, în acest concept multidimensional intervin gradul de identificare a individului cu sarcina sa, activitatea pe care el dorește să o desfășoare și importanța pe care o acordă activităților sale profesionale.

P. Lidvan

(G. D. S.)

Implicație

În logica clasică, implicația este o relație între două propoziții* p și q, după cum propoziția condițională „dacă p atunci q”

este adevărată. Se distinge implicația denumită materială, așa cum este definită, de implicația formală care ține de logica predicatelor* și deci impune introducerea cuantificării*. Oricum, propoziția condițională nefiind falsă decât dacă antecedentul este adevărat în timp ce consecventul este fals, implicația logică are un anumit caracter paradoxal. Astfel, propoziția „elefanții sînt roz”, considerată falsă, implică din punct de vedere logic „2 + 2 = 4”, propoziție acceptată ca adevărată. Logicienii au încercat să restrângă sensul implicației, dar cu toate eforturile lor dovedite, problema rămîne deschisă, în limbaj comun, este util să fie distinse două feluri de implicații: implicația proactivă care trage consecințele dintr-o propoziție dată și implicația retroactivă care poartă asupra condițiilor propoziției afirmate-

J.B. Grize

(G. D. S.)

Implicit

Desemnează, în științele limbajului*, elementele de conținut care nu sînt menționate explicit într-un enunț, dar care sînt totuși adesea necesare pentru interpretarea completă a acestuia. Implicitul decurge dintr-un fel de lege a economiei (imposibilitatea de a spune totul), ca și din nevoia de a nu semnifica întotdeauna explicit ceea ce vrem să spunem (discurs indirect). Putem distinge în propoziția „Lucky Luke a încetat să fumeze” un conținut implicit presupus (v. Presuposiție) care, în mod normal, nu este nevoie să fie precizat: „El fuma înainte” și un conținut implicit subînțeles: „Tu ar trebui să-ți iei!” în ambele cazuri, cel care interpretează elaborează un proces inferențial de extragere a propozițiilor* implicite, dar dacă presupusul este direct implicat în enunț, eventualele subînțelesuri variază în funcție

de situa ie i de inten ii.

J.-M. Adam (G. D. S.)

•mplicit (Memorie —)

Memoria implicit se pune în eviden atunci când confruntarea cu un material

faciliteaz execu ia ulterioar a unei sarcini al c rei consemn nu con ine nici o referin la această confruntare i a c rei realizare este total posibil f r această referin . Completarea cuvintelor (a spune primul cuvânt care vine în minte plecând de la un fragment grafemic), rezolvarea de anagrame sau identificarea cuvintelor prezentate cu intensitate slab sînt tot atî-tea sarcini facilitate de prezentarea anterioar a cuvintelor respective, chiar dac subiectul nu poate s - i aminteasc aceste cuvinte. Opus este memoria explicit , apreciat cu ajutorul sarcinilor care cer în mod explicit de la subiec i recuperarea unui material, consemnele referindu-se la faza de achizi ie (d. ex., probe de rapel* liber sau dup un indice, probe de recunoa tere*).

Disocieri clare între performan ele memoriei implicite i cele ale memoriei explicite au fost relevate în mod spectacular la pacien i amnezici*, ace tia demonstrînd performan e de memorie implicit pre-zervate în ciuda dificult ilor de memorie explicit . Disocierea poate fi observat , de asemenea, la subiectul normal (v. Re-

tentie).

S. Bredart

(G. D. S.)

Imploziv (Terapie —) -> Imersiune

Impoten sexual

Impoten a sexual este incapacitatea b rbatului de a realiza o copula ie normal i complet . Ea se caracterizeaz printr-o absen sau insuficien a erec iei. Se disting forme primare (care survin de la primul contact sexual i sînt permanente) i secundare, forme permanente i tranzitorii, forme constante i relative (care depind de alegerea partenerului sau de felul practicii sexuale). Clasic, se face distinc ia dintre impotente organice (de origine neurologic , endocrin , vascular sau medicamentoas) i cele psihice (inhibi ie nevrotic sau reac ional , tendin pervers). Metodele actuale de explorare fiziologic au scos în eviden importan a factorilor

li

impregnare

392

393

incest

vasculari. De asemenea, pare s fie frecvent o origine mixt (organic i psihic). Se face apropierea dintre impoten a pro-priu-zis , ejacularea precoce i, într-o manier mai discutabil , întîrzierea sau absen a ejacul rii i absen a orgasmului

(anorgasmie).

„,„,„

D. Widlocher

(O. D.)

Impregnare

Proces de înv are* radical ce nu necesit nici o repeti ie i prin care, în cursul unei faze sensibile a dezvolt rii sale i în timpul unei perioade critice* a expunerii, un animal cap t amprenta* durabil a caracterelor supraindividuale ale unui obiect sau fiin e fa de clasa c reia el va adresa, ulterior, r spunsurile sale filiale, sociale sau sexuale. Impregnarea are deci ca efect determinarea stimulilor la care el va r spune de acum înainte. în cazul în care experimentatorul a înlocuit obiectul natural al amprentei cu un alt obiect, se va produce o fixa ie asupra acestui obiect aberant

(amprent aberant).

T „ „

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Impulsie

Comportament subit, brusc, nea teptat i nera ional, adesea periculos, perceput de subiect ca o trebuin imperioas . înc rcarea afectiv este în general intens , dar de natur diferit , de exemplu sexual sau destructiv : atentatul la pudoare, prizarea cu toxice, fuga, furtul, incendierea, omorul, automutilarea* i suicidul.* Puterea de inhibi ie, de control i de gîn-dire este variabil i evaluarea dificil , deci în caz de delict se ridic probleme complexe de expertiz medico-legal . Clasic, se diferen iaz impulsiiile afective (în psihozele disociative* sau pasionale*, d. ex.), impulsiiile motrice (ale epilepticilor i înapoia ilor mentali), impulsiiile-obsesii (fobiile de impulsie, formele intermediare între impulsie i compulsie* în nevroze obsesionale*) i, în sfîrit, ste-reotipiile*, tipice în leziuni ale creierului i în psihoze disociative.

Impulsiiile pot ap rea i în st rile confu-zo-onirice* (de tipul delirium tremens*), melancolia* în care se

cunoaște riscul sinuciderii, psihozele pasionale și psihopatie*, în cazul din urmă, trecerea la actul* impulsiv este un mod privilegiat, dacă nu unic, de rezolvare a conflictelor și tensiunilor; de aici, instabilitatea caracteristică. Teoria impulsiei duce la ideea dizolvării activității voluntare, eliberând niveluri și structuri parțiale sau uniforme, sau la ideea deficienței de elaborare psihică și de simbolizare. Din punct de vedere neurochimic, lucrări recente au relevat rolul sistemului serotoninergic în controlul impulsiei.

B. Brusset

(O. D.)

Impulsivitate

Dispoziție spre conduite* impulsive care dovedesc o lipsă de control. Naturală la copilul mic, ea poate constitui o trăsătură de caracter* și de comportament* global sau strict localizat, după tipul de impulsie

luată în considerație.

„ „

B. Brusset

(O. D.)

Inadaptare socială

Inadaptarea se referă la ansamblul rezistențelor și dificultăților de integrare și de participare la sistemele sociale și la obligațiile conviețuirii în societate. Aprecierea inadapției sociale se bazează pe o judecată privind comportamentele* în raport cu valorile pe care un grup* social sau un evaluator le atribuie diferitelor feluri sau forme de inserție socială. Cu alte cuvinte, astfel de criterii variază de la un grup de atribuire* la altul, în funcție de un cod normativ de inferență, dar și după momentul și locul observației*. Se cuvine deci să fie ponderată aprecierea unei inadapții sociale după valorile și normele*, regulile și indiciile* care servesc la evaluarea sa, dar și în funcție de natura interacțiunilor, localizarea, sugerarea lor în câmpul comunicărilor și statutul pe care individul evaluat îl ocupă în mediul său înconjurător. Psihologia socială* a subliniat complexitatea interactivă a acestui termen și a atras atenția asupra conotației

sale ideologice. Studiul obiectiv al comportamentelor inadapte impune considerarea termenului dintr-o perspectivă multidimensională: mai întâi, din punct de vedere normativ și grupal, apoi organic și funcțional, înfățișând cont de alterările intelectuale ale competențelor, de operațiile și de conflictele*, de rolurile sociale, care pot fi datorate atât disfuncțiilor și dezechilibrelor din mediul social, cât și celor specifice indivizilor: anumite medii pot fi inadapte

treburilor membrilor săi.

./ Selosse

(G. D. S.)

Inadaptare școlară

Noțiune foarte extinsă, care acoperă toate cazurile în care un copil nu este în armonie cu normele* din mediul școlar, datorită deficiențelor intelectuale sau tulburărilor psihice, mentale sau afective. Este evident că obligația* școlară și durată sa crescută, ca și caracterul relativ uniform al comportamentelor sociale și intelectuale impuse de școală* fac ca, la nivelul masei de elevi, să apară diferite categorii care nu pot să se conformeze exigențelor. Anumite structuri specifice adună copiii inadaptați la instituția școlară: în învățământul special indicat, în general, pe cele privind copiii care au handicapuri* fizice și mentale; altele, precum clasele de perfecționare, au ca scop să dea o pregătire profesională minimală, respectiv să reintegreze în cursul normal pe cei care nu corespund normelor intelectuale din ciclurile școlare

normale.

D. Manesse

(G. D. S.)

Incertitudine

Caracterizare a unei stări de necunoaștere sau de indeterminare a unui sistem, a unui individ, a unei situații, a unei aserțiuni. Incertitudinea este folosită uneori, în anumite contexte, ca un sinonim al entropiei* (în principal atunci când este vorba de măsurarea cantității de incertitudine relativă la o situație dată).

Incertitudinea interesează diferite discipline, din diverse puncte de vedere. Probabilitățile și statisticienii se fixează pe măsurarea ei, fizicienii evaluează impactul său

asupra cunoașterii naturii, pedagogii caută să estimeze pentru a-și perfecționa tehnicile de evaluare. Psihologii studiază natura, geneza (v. Hazard), influența sa asupra comportamentelor și, mai ales, asupra strategiilor adoptate atunci când individul nu este sigur de consecințele actelor sale (prin mijlocirea formalismelor de tipul „teoriei jocurilor*"); ei examinează, în cadrul lucrărilor referitoare la inteligența artificială*, impactul său asupra modurilor de raționament* atunci când informațiile* manipulate sînt impregnate de incertitudine.

Studiul s u se afl în centrul teoriei probabilit ilor*, al teoriei submul imilor vide, al teoriei eviden ei formulate de Dempster-Shaffer, al teoriei informa iei.

D. Defays

(G. D. S.)

Incest

Antropologul C. Levi-Strauss a considerat incestul ca fundament al societ ii prin faptul c el instituie „circula ia” femeilor, exogamia i diferen ierea familiei de societate. Psihanaliza explic oroarea destul de general fa de incest prin angoasa de castrare* produs de supraeu* care impune refularea dorin elor incestuoase incon tiente (v. Complexul lui Oedip). Dar exist i incesturi reale, a c ror cunoa tere este dificil . Evalu rile frecven ei cazurilor de incest sînt contradictorii: este vorba de un fenomen foarte rar (1 caz la 1 milion, dup anumite studii vechi) sau dimpotriv , de un fenomen banal (16% dintre femeile interogate din popula ia canadian , o fat din cinci în Statele Unite, dup studii mai recente)? în schimb, evalu rile concord asupra faptului c fetele seduse sînt de dou ori mai multe decît b ie ii, c ta ii (mai ales ta ii vitregi) i fra ii sînt principalii seduc tori, c incestul tat -fiic sau frate-sor este mult mai frecvent decît incestul mam -fiu. Dup descrierile clasice, tat l seduc tor incestuos este o persoan imatur , adesea alcoolic ; mama este adesea complice; consecin ele psihologice pentru copilul sedus sînt dramatice. Dar aceste studii f cute asupra cazurilor de incest

inciden

394

s fie cunoscute de c tre justi ie i serviciile sociale, se refer la medii sociale defavorizate i adesea rurale. Or, cea mai mare parte a autorilor admit c incestul este r spîndit în toate mediile. De altfel, anumi i autori apreciaz c urm rile sociale i judiciare ale divulg rii incestului (interogatorii, sentimente de culpabilitate* pentru a- i fi tr dat seduc torul depunînd m rturie contra lui, reac ii de curiozitate sau de respingere din partea anturajului etc.) pot fi tot atît de traumatizante ca seduc ia incestuoas îns i. Mai recent, psihologii influen a i de Milton H. Erikson i de coala de la Palo-Alto au preconizat întoarcerea la forme mult mai directive de îndrumare, atît în domeniul consilierii psihologice, cît i în cel al psihoterapiei (prescrip ii în terapiile strategice sau sistemice*).

J.-M. Petot (O. D.)

Inciden (înv are —) -> înv are Inciden (Memorare —) —> Memorare

Incident critic

Eveniment tipic, ales pentru prestan a sa i care contribuie fie la înaintarea, progresarea unei sarcini, fie la întîrzierea, frî-narea sau e uarea ei. J. C. Flanagan enumera patru condi ii pentru ca un eveniment semnificativ s fie considerat ca incident critic:

1. el trebuie s fie observabil;
2. situa ia trebuie s permit în elegerea activit ii studiate;
3. ea trebuie s implice scopuri sau inten ii clare;
4. incidentele re inute trebuie s fie deosebit de eficace sau neeficace în raport cu scopurile activit ii observate. Folosit ini ial în psihologia muncii, tehnica incidentelor critice se aplic i în cadrul anchetei*, la o mare varietate de

G. Moser

(G. D. S.)

situa ii.

Includere

Rela ie de apartenen a unui element la o clas *, sau a unei clase la o alt clas (clase îmbinate sau includere de clase). Activitate cognitiv * care realizeaz rela ia logic , definit mai sus, între obiecte sau reprezent ri* simbolice sau care dovede te în elegerea acesteia la nivelul subiectului. St pînirea activit ii de includere este legat de dezvoltarea activit ilor de clasificare*. J. Piaget a subliniat dificult ile, la copilul mic, legate de articularea lui „to i” i a lui „cîteva”, margaretele fiind apreciate ca mult mai numeroase decît florile pentru c formeaz un ansamblu mai mare decît cel al „altor flori”.

M. Richelle (G. D. s.)

Incon tient

Sub forma sa adjectival , incon tientul define te orice opera ie mental i orice reprezentare inaccesibil con tiin ei* subiectului, în acest sens foarte general, termenul se aplic la orice nivel de tratare a informa iei* i de luare a deciziei: selec ia stimulilor, activarea reprezent rilor stocate în memoria de lung durat , procedee de prelucrare a informa iilor etc. Cu alte cuvinte, o mare parte a proceselor perceptive (percep ie subliminal), de aten ie, mnezice i decizionale sînt incon tiente, contribuind la executarea mi c rilor, la în elegerea sau la producerea actelor vorbirii.

într-un sens mult mai restrîns, considerat din punct de vedere psihanalitic, termenul se aplic la un

ansamblu de reprezentări* care dispun de același nivel de complexitate ca și reprezentările accesibile conștiinței care au același caracter de intenționalitate și de formalizare asupra modurilor de credințe și de dorințe*. Aceste reprezentări constituie obiectul investigației psihanalitice. Ele trebuie să fie diferite de reprezentările care nu sînt conștiente în prezent, dar care sînt susceptibile de a deveni dacă situația sau asociațiile gîndirii le activează (reprezentări preconștiente*). Se vor deosebi reprezentările inconștiente care nu au avut niciodată acces la conștiință și care au fost obiectul unei referințe primare (experiențe infantile, d. ex.)

395

incubație

sînt cele care au fost accesibile conștiinței (preconștiente) și care, ca urmare, au constituit obiectul unei referințe secundare. Reprezentările inconștiente formează un sistem la care se aplică substantivul „inconștient” și care are anumite caracteristici. Ele au drept conținut semantic exprimarea credințelor și dorințelor în conformitate cu pulsunile libidinale (dar și agresive din perspectiva dualismului pulsional). Modalitățile de credință sau de dorință iau forma de împlinire („halucinații”) a dorinței: reprezentarea poate fi formalizată ca mod de acțiune ce exprimă dorința ca fiind satisfăcută. Acest însușire fundamentală demonstrează că sistemul acțiunează pe baza legilor procesului primar*. În cazul în care reprezentările inconștiente nu sînt imediat accesibile conștiinței, ele pot deveni astfel (datorită activității de interpretare*). Problema care se pune este deci de a cunoaște dacă este aceeași reprezentare care își schimbă statutul sau dacă o reprezentare nouă (pstrată de această dată în sistemul preconștient-conștient) se substituie, din punct de vedere funcțional, reprezentării inconștiente. Oricum, din punct de vedere fenomenologic, se spune că o reprezentare care este sursă de plăcere a devenit o reprezentare a dorinței.

Luarea în considerație a punctului de vedere structural (distincția între instanțele sinelui, celui și supraeului) a pus din nou în discuție poziția inconștientului ca sistem, în măsura în care proprietățile acestui sistem se aplică numai la sine*. Or, activitățile ale eu/ego-ului* (mecanismele de apărare) și ale supraeului* (judecată, prescripții) sînt, de asemenea, inconștiente. D. Widlocher (O. D.)

Inconștient colectiv

Partea inconștientului* care unește ființele umane ca un tot și este înscut*. Inconștientul colectiv este partea cea mai veche și cea mai profundă a inconștientului. El este fundamentul pe care se clădește inconștientul personal. De obicei este definit

prin anumite conținuturi: fantasme* originare sau fantasme tipice, imago* sau arhetipuri*. Noțiunea de inconștient colectiv nu este străină psihanalizei, dar numai după ce S. Freud a venit în contact cu C. G. Jung a admis că limbajul simbolic din vis* aparține unui mod de gîndire arhaic, care supraviețuiește din trecutul preistoric al umanității, și acceptă originea filogenetică a fantasmelor de scenă* originare*, de seducție* și de castrare*. Jung și succesorii săi au extins această ipoteză definind conținuturile inconștientului colectiv ca arhetipuri, extindere cu care S. Freud nu a fost de acord.

J.-M. Petot (G. D. S.)

Incontinență psihică

Fantasmă inconștientă caracterizată prin pierderea limitelor aparatelor* psihice individuale care se amestecă unul cu celălalt. Teoretizînd identificarea* proiectivă, M. Klein, în 1946, relevă caracterul incontinent al psihismului în descrierea psihozei* și a primei dezvoltări a sugarului care-și plasează psihicul în mamă. J. Bleger, în 1970, denumește sociabilitate „sincretică” sau incontinentă un tip de comunicare care se produce în grupuri, folosit mai ales de către subiecții psihotici și în stările-limită*, dar care este pentru toți indivizii baza schimburilor prin interacțiune. P. C. Racamier, în 1978, a apelat la această noțiune pentru a caracteriza felul în care funcționează psihicul schizofrenicilor, scriind: „Cum străiască dacă se vede în afară de sine?” Terapia familială psihanalitică* evidențiază acest fenomen de incontinență în transferul* grupal asupra terapeuților, ca și în interonirism, care sînt manifestări ale tendinței de reconstituire a unui psihic unic.

A. Ruffini (G. D. S.)

Incubație

În psihologia creativității* și într-o concepție care provine de la H. Helmholtz, incubația este fază precedată de fază de saturație, sau de informare și de utilizare, în

urmat de iluminare, adică momentul descoperirii soluției. Incubația ar corespunde unei activități cognitive*, inferate, care scapă observatorului extern, ca și conștientizării* subiectului, al cărui rezultat lasă să se presupună că ea a avut loc și că a constat dintr-o activitate complexă asupra informațiilor cunoscute. Biografia multor savanți oferă exemple anecdotice, unul dintre cele mai faimoase fiind cel al lui Poincaré, care a descoperit soluția mult căutată la problema funcțiilor lui Fuchs în momentul urcării în omnibusul de Caen.

în etologie*, sînt descrise comportamentele de incubare la animalele ovipare care asigură condițiile ouatului; ciocul este o formă foarte răspîndită, dar se întâlnește și la anumiți pterotivi care, preocupati de destinul pterotivului, adoptă comportamente de incubare bucală.

M. Richelle

(G. D. s.)

Inculpat

Termen juridic utilizat cu ocazia judecării unei probleme penale și care denumește orice persoană bătută de a fi comisă o infracțiune, în funcție de învinuirile sau prezumțiile care planează asupra sa. Inculparea poate fi, de asemenea, cerută deoarece ea este un drept ce conferă anumite garanții legale, implicate în acest statut (acces la dosarul de instrucție, absența depunerii jurământului, asistența unui avocat).

/ Selosse (G. D. s.)

Independent (Variabil —) → Variabil

Independența față de câmp

Tendința de a reacționa desprinzându-se de datele imediat perceptibile, spre deosebire de indivizii care se caracterizează prin dependența față de câmp. Noțiunea corespunde uneia dintre stilurile cognitive descrise de H. W. Witkin și A. Ash în 1948 plecând de la analiza indicilor folosiți în percepția verticalei: subiecții independenți de câmp recurg la indici posturali, spre deosebire de subiecții dependenți care utili-

zează indici vizuali. Ulterior ea a fost aplicată, într-o manieră mai generală, la moduri de percepție, de rezolvare de probleme, de relații sociale și de reactivitate afectivă. Astfel, subiectul independent față de câmp va desprinde fără greutate o formă ascunsă într-o figură mascantă, se va detașa de date și va trece ușor de la o ipoteză la alta în căutarea unei soluții la o problemă; în domeniul afectiv el va elabora apărări constructive împotriva anxietății.

M. Richelle (G. D. S.)

Independență (Test de —)

Test în care ipoteza nulă este o ipoteză de independență între două variabile. Exemplu: testul exact al lui Fisher, testul apropiat lui chi-p tratat pentru independență într-un tablou de contingență.

P. Bonnet și H. Rouanet

(G. D. S.)

Index

În limbajul curent, tabloul alfabetic al numelor proprii, noțiunilor sau termenilor tehnici menționate în lucrare, în lexicografie (v. Lexic) desemnează rezultatul diferitelor forme ale despuierii lexicale.

În semiologia lui C. S. Peirce, termenul englezesc index desemnează o subclasă de semne, care se distinge de icone și de simboluri. Acest termen este în general tradus în franceză prin „indice”, dar anumiți autori, ca U. Eco, preferă traducerea prin „index”.

J.-P. Bronckart

(G. D. S.)

Indexare

În psihologie, indexarea desemnează uneori înregistrarea unei informații în memorie (v. Stocare).

În lexicografie (v. Lexic), procedeu de clasificare a itemilor lexicali prin care li se atribuie trăsături distinctive pentru a fi discriminați în interiorul unui ansamblu finit: itemul „Petre” ar putea, de exemplu, să fie indexat în următoarea manieră: [+ substantiv] [- comun] [+ animat] [+ uman] [+ masculin].

397

individ de legătură

În informatică, operație prin care se asociază unei informații în curs de prelucrare un cod care permite identificarea acesteia dintr-un anumit punct de vedere; itemul „merg” va putea, de exemplu, să fie indexat în felul următor: formă verbală - indicativ prezent - singular - persoană

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Indicare

Acțiune de desemnare printr-un gest al mâinii (în genere, cu degetul arătător întins), indicarea apare ca o conduită semnificativă în dezvoltarea abilităților comunicative ale limbajului copilului începând de la sfârșitul primului an. Ea este inclusă în conduitele de explorare vizuală atentă, în conduitele de interacțiune în timpul convorbirii și constituie acompaniamentul motor al activităților de denumire sau de interogare a celor din jur cu privire la obiecte, în studiul experimental al senzoriomotricității, gest orientat al mâinii, eventual prelungit printr-un dispozitiv mecanic pe care ea îl comandă, prin care subiectul semnalează localizarea unei surse stimulatoare sau a unei întreprinderi.

M. Richelle

(G. D. S.) Indicat (Rapel —) -> Rapel

Indice

C. S. Peirce distinge, în marea diversitate a semnelor*, trei varietăți fundamentale după natura legăturii dintre semn și referentul* său: indicele (sau index), iconul* și simbolul*. Indicele se află într-un raport de contiguitate existențial cu realitatea exterioară, cu obiectul denotat: de exemplu, între fum și foc, primul este indicele celui de-al doilea pentru că se poate ca prezența fumului să semnalizeze existența focului. Indicele se distinge, pe de o parte, de icon deoarece legătura nu are la bază asemănarea (iconul seamănă, într-adevăr, cu realitatea pe care o reprezintă) și, pe de altă parte, de simbol pentru că nu există nici o legătură convențională. Totuși, relația indicativă nu este niciodată pur naturală: orice indice ne comunică ceva în raport cu un sistem, fie de experiențe dobândite, fie de convenții stricte. În semiologia* postsaussuriană, indicele este deosebit și de semnal* prin faptul că, spre deosebire de acesta din urmă, el are o semnificație* fără nici o intenție* comunicativă din partea emitorului*. Numai semnalul este un semn convențional produs intenționat de către emitor pentru a fi recunoscut ca atare de către destinatar*: această distincție trasează o demarcație clară între semiologiile semnificației (R. Barthes) și ale comunicării (L. Prieto, G. Mounin etc). Indicele se definește în cel de-al doilea rând ca o relație de indicare ce permite clasificarea unui eveniment în legătură cu o clasă* mai generală, denumită în logică „univers al discursului”, în sfârșit, teoria cuvintelor-indice s-a născut în analiza discursului* pentru a desemna anumite categorii lexicale caracteristice pentru apartenența unui discurs la o grupă socioculturală sau politică: această a doua ipoteză pare să fie abandonată în zilele noastre.

D. Peraya

(G. D. S.)

Indisciplină

Este refuzul de a se supune regulilor de învățare educativă și sistemului lor de transmitere instituțională. Raportat la cadrul familial și școlar, indisciplinarea este unul dintre simptomele de dereglare ale copilăriei și adolescenței care trebuie să fie localizată în câmpul multidimensional al interacțiunilor dintre procesul de învățare și finalitățile educației, relația educație-subiect-grupuri de elevi-clasă, sistemul de evaluare și riscul de eșec. După îndreptarea tulburărilor de caracter, indisciplinarea este de factori psihosociale care dau sens acestei forme de nesupunere.

./ Selosse (G. D. S.)

Individ de legătură —> Legătură

individuație

398

Individuație

Conștientizarea unicității psihologice și a autonomiei, care apare în timpul socializării, prin intermediul relațiilor cu grupurile de apartenență și cu alte grupuri. Este rezultatul proceselor care conduc individul spre construirea unui sentiment de identitate* exprimând diferențe și similitudini dintre el și celălalt, prin intermediul întăririlor* pozitive și negative ale celuiălalt, al comparațiilor sociale*, și al diferențelor sociale (construirea conceptului despre sine prin observarea diferențelor dintre sine și altul). Dorința de unicitate se afirmă cu atât mai mult cu cât ea este amenințată.

G. Moser

(G. D. S.)

Inducție

1. În terminologia condiționării* pavloviene*, fenomen de intensificare a excitației* sau inhibiției*, observat ca urmare a unei faze imediat anterioare dominate de mecanismul invers - inhibiție sau excitație. Astfel, răspunsurile la un stimul condițional* pozitiv* sunt amplificate atunci când acesta este prezentat după o serie de stimuli negativi* (inducție pozitivă) și invers, reducerea răspunsurilor la un stimul negativ este mai puternică decât de obicei dacă acest stimul este prezentat după o serie de stimuli pozitivi (inducție negativă). Un fenomen echivalent a fost descris în condiționarea operantă* sub denumirea de contrast* comportamental.

2. Formă de raționament prin care concluziile generale sunt extrase din cazuri particulare. Inducția, din care empirismul* clasic a făcut unica sursă a construcției cunoașterii, ocupă un loc de frunte în demersul științelor empirice, deci și în psihologie. Ca proces* cognitiv, implicat în activitatea intelectuală cotidiană ca și în activitatea omului de știință, inducția a făcut de mult timp obiectul cercetării în psihologie. În problemele de inducție tipice, așa cum figurează frecvent în testele* mentale sau în arsenalul de tehnici recente din psihologia cognitivă, se prezintă subiectului elemente (obiecte, desene, cu-

vinte, enunțuri) care au o anumită organizare și din care trebuie să fie degajată un principiu sau o lege ce poate fi formulată sau, mai frecvent, aplicând-o prin continuarea corectă a unei serii, completarea unei lacune, alegerea unui element compatibil etc. Cercetări recente, referitoare la perspectivele inteligenței

artificiale*, abordează demersul inductiv în domeniile caracteristice ale cunoașterii științifice (inducție a structurii moleculare plecând de la informațiile furnizate de spectrograful de masă, diagnostic medical) sau tehnologice (repararea penelor și depanarea sistemelor electronice).

M. Richelle

(O. D.) Inducție alomimetică -> Contagiune

Indus (Comportament —)

Comportament dirijat spre stimulul* care preced prezentarea hranei în procedeele de autoshaping* sau comportament nespecific prin contingențele de întărire* și care este condiționat de prezentarea intermitentă a hranei sau a unui șoc electric. Prezentarea hranei sau a șocului poate fi dependentă (în programele operante* cu interval fix sau variabil) sau independentă de comportament (în programe cu timp fix sau variabil). Comportamentul indus observat în programele operante care întăresc în mod explicit un răspuns mai este denumit și comportament colateral*. Comportamentele induse au adesea un caracter stereotip* și excesiv: J. Falk a descris în 1961 consumul excesiv de băutură (poli-dipsie*) la șobolan în timpul programului operant cu interval fix.

H. Lejeune

(G. D. S.)

Ineism

Concepte filozofice după care natura unei ființe este determinată de la naștere și nu depinde de condițiile mediului înconjurător* în care ea trăiește și nici de experiențele* pe care le are. În funcție de epoci, ineismul a luat forme și denumiri diferite: ineismul ideilor este, în genere, raportat la tradiția carteziană conform creșterii

399

infantilism

ideile prime ale inteligenței* există de la începutul gândirii. Rezultă că în demersul gândirii există o independență față de informația* de natură senzorială. Acest ineism se opune empirismului*, pentru care ideile provin din experiența sensibilă, în anumite concepții psihologice este utilizat uneori cuvântul nativism ca sinonim celui de ineism. În genere, sînt calificate ca nativiste teoriile perceptive pentru care folosirea unui aparat senzorial nu necesită nici o fază de învățare*. De asemenea, este considerat că nativistă ipoteza lui Chomsky privind gramatica* universală. Este înțeles și sinonimul preformism, a cărui origine trebuie căutat în teoriile despre generație: ipoteza preformării germenilor se opune epigenezei*, în domeniul embriologiei, așa cum înnscutul* se opune dobînditului în domeniul dezvoltării psihologice, în secolul al XX-lea, genetica a pus oarecum cap acestei dispute, descalificînd pozițiile unui determinism complet al capacităților individuale care se află în dependență genetică, în favoarea celor care susțin ideea unei dezvoltări concepute ca o interacțiune complexă între materialul genetic și factorii exteriori.

P. Mengal

(O. D.)

Ineitate

Caracterul ceea ce este înnscut*, adică prezent în momentul nașterii. De i stricto sensu ineitatea nu este obligatoriu legat de ereditate*, mulți oameni de știință greșesc adesea făcînd această apropiere. Pentru cel care studiază comportamentele*, noțiunea de ineitate se referă, în mod necesar, la conduitele* efectiv prezente la naștere, despre care se ține că reprezintă în dezvoltare o etapă foarte variabilă în funcție de specie și care este precedată de o fază de dezvoltare prenatală* deloc neglijabilă și care se află la originea diferențelor* interindividuale. În afara inventarului ce poate fi făcut în momentul nașterii, comportamentul apare, în esență, ca produsul unei epigeneze*, de-a lungul creșterii potențialele înscrise în genom* sînt în interacțiune cu mediul*. Evident, aceste potențiale sînt într-un anumit fel înnscute (avînd originea în momentul concepției), dar nu exprimă comportamentele pe care le fundamentează.

O reconsiderare a tezelor vechi din filozofiile idealiste și raționaliste — de la Platon la Descartes — făcînd de anumite coli psihologice contemporane acordat iar și o importanță ineită ideilor, fie că este vorba despre concepte de bază sau forme în care sînt modelate limbile naturale — după opiniile lui Chomsky, pentru care limbajul poate fi comparat cu un organ. Aceste concepții în mai mult de douăzeci de teorii științifice deoarece izvorăsc din ineism* și nu din analiza biologică fondată ineită.

M. Richelle (G. D. S.)

Inerție -> Analiză de variant

Inerție neuronală (Principiu al —)

Principiu stabilit de S. Freud în 1895: neuronii* tind să se debaraseze total de cantitatea de energie pe care o primesc, ceea ce presupune o liberă circulație a energiei între neuroni. Acest principiu a fost

abandonat ulterior de către autorul său, pînă în 1920 cînd reapare sub denumirea de principiul Nirvanei*.

D. Anzieu

(O. D.)

Infantilism

Manifestare la un adult a unor caracteristici fizice sau psihice proprii copilăriei, de îele ar fi trebuit să dispară. Infantilismul psihic sau puerilismul constă în prezența unor anumite întârzieri* intelectuale sau retardări* afective. Infantilismul psihic se produce atunci cînd există o înapoiere considerabilă a dezvoltării sexuale. Infantilismul motor, ca și infantilismul static pot fi observate la copiii care prezintă tulburări motorii acompaniate de paralizii de natură cerebrală sau imaturitate* cerebrală.

M. Pujol (O.D.)

inferen

400

401

informatic

Inferen

în limbajul curent, „a infera” înseamnă a trage o concluzie dintr-un fapt, dintr-o observație, cu ajutorul unui raționament*. Substantivul „inferență” aparține limbajului tehnic al logicii formale; pentru această disciplină, el constituie o formă de raționament care se desfășoară într-un sistem deschis, neavînd astfel caracter de necesitate, în lănuirea propozițiilor* care exprimă o inferență nu este întotdeauna lineară. Ea poate ilustra ceea ce D. R. Hofstadter denumește sideways connections. Transducția* (termen pe care J. Piaget l-a luat de la W. Stem), care procedează prin asemănare, și raționamentul prin analogie* în domeniul inferenței. Trebuie subliniat faptul că, din momentul în care inferența s-a produs, subiectul adult poate oricînd să se transforme în deducție*. În acest sens este suficient să construiești sistemul închis care cuprinde toate propozițiile necesare concluziei obținute.

În statistică se folosește noțiunea de inferență pentru a caracteriza anumite propoziții: atunci cînd propozițiile considerate ca adevărate provin în mod direct din date, propozițiile inferate constituie concluziile unei analize. Pentru enunțurile generalizante propozițiile inferate vor avea aproape întotdeauna un caracter verosimil; logica inerentă inferenței statistice este o logică probabilului.

P. Bonnet, J.-B. Grize, H. Rouanet (G. D. S.)

De asemenea, se vorbește de inferență în studiul învățării* la animal, cu privire la o modificare observată în performanță* ca urmare a unei informații legate de întărire*, înregistrată în plus față de situația de învățare propriu-zisă: astfel, un cobolan care a fost antrenat în prealabil să-și găsească hrana în compartimentul de sosire dintr-un labirint, fiind plasat ulterior direct în acest compartiment lipsit de hrană, va efectua un parcurs mai lent, în cursul unor încercări noi de învățare, fapt care dovedește efectul informației primite.

Noțiunea este apropiată de cea de învățare

latent*.

M. Richelle

(G. d. s.)

Inferioritate (Complex de —)

Ansamblu de reprezentări, de atitudini și de conduite legate de un sentiment de inferioritate. A. Adler a dat o semnificație centrală acestei noțiuni, pe care o leagă de un deficit fizic real, de o inferioritate organică, morfologică sau funcțională. Acor-dîndu-i valoare etiologică, îi descrie efectele de supracompensare. S. Freud consideră că este vorba mai curînd de un simptom care trebuie să fie analizat în raport cu două pierderi, reale sau fantasmatiche, pe care copilul le-a suportat sau s-a temut de ele: castrarea* și pierderea dragostei. Oricare ar fi valoarea sa descriptivă și relevanța naturală, această noțiune s-a dovedit a fi, adesea, de ordin rațional corespunzînd unor sentimente de culpabilitate sau de depresie*. Evaluarea negativă de sine este făcută în raport cu idealul eului*. Inferioritatea se leagă de un ideal grandios, în orice caz, este vorba de o dimensiune narcisică a relațiilor subiectului cu el însuși, în măsura în care ea implică identificarea în raport cu altul superior, deci, în ultimă analiză, cea cu părinții în copilărie, care are importanță în structurarea sentimentului propriei valori și a încrederii în posibilitatea de a fi iubit.

B. Binswanger

(G. D. S.)

Infirmitate -> Handicap

Influență

Se vorbește despre idei de influență atunci cînd subiectul* crede că este supus unei forțe interne sau externe care-l dirijează gîndurile, îi modulează sentimentele* și îi comandă acțiunile* sau comportamentul*. Delirul de influență corespunde persistenței și dezvoltării organizate a acestui tip de

idei.

Descrise de L. Seglas în 1894 sub denumirea de halucinații psihice, ele au fost integrate în 1920 de către G. de Clerambault la sindromul automatismului mental* : plecând de la sindromul bazai, se grefează o elaborare secundară mai mult sau mai puțin dezvoltată, de tipul ideilor delirante de persecuție, regrupate de către alți clinicieni sub denumirea de sindrom de acțiune exterioară. Aceste manifestări pot fi întâlnite în

cursul unor stări psihopatologice diverse care vor evolua în mod diferit, de la intermitență la cronicitate, mult mai rar la vindecare. Cel mai des apar în cadrul tulburărilor delirante persistente sau al delirurilor cronice (cu subiect ero-tomaniacal, mistic, de persecuție etc.) sau în cazul tulburărilor schizofrenice. Mai rar, apar și în stări maniacale sau melancolice, în anumite descrieri obsesionale compulsive, în epilepsie.

J.-F. Allilaire (G. D. S.)

Influență socială

Desemnează modificarea produsă în judecățile, opiniile și atitudinile unui individ prin faptul că a luat cunoștință de cele ale altuia. Ea desemnează, în mod clasic, următoarele trei tipuri de efecte:

1. normalizarea* (M. Sherif) sau convergența judecăților individuale spre o normă de grup;
  2. conformismul* (A. Asch) sau acceptarea punctului de vedere al majorității;
  3. inovația (S. Moscovici) sau influența exercitată de o minoritate activă, sau coerentă și perseverentă.
- Considerată la început de către unii ca rezultat al unui proces individual de sugesibilitate*, influența socială este considerată ulterior un caz particular al interacțiunii sociale*. Anumite teorii o interpretează ca învățare* imitativă sau vicariantă*. Alții o consideră din perspectivă motivațională: acceptarea punctului de vedere al altuia ar fi sau un răspuns la trebuințele* afective (trebuințe de afiliere* sau de aprobare) ori cognitive (ca trebuința de coerență evocată în teoria disonanței cognitive*), sau o conduită instrumentală care ia în calcul costurile și câștigurile următoare prin acordul social. În sfârșit, alții se alătură tradiției gestaltiste* și o explică prin folosirea activităților cognitive care declanșează dezacordul cu altul.

F. Askevis-Leherpeux (G. D. S.)

Influx nervos → Neuretransmisie

Informații

Termenul decalcat din americanul informații și utilizat în psihologia socială pentru a desemna o reuniune sau o întâlnire fără program, fără reguli sau ierarhie și unde participanții sînt destinați, spontani, într-un climat permisiv și de bună camaraderie în aparență, spre deosebire de reuniunile formale, legate de structuri oficiale. Filozofia subiacentă este aceea că, dacă ființele umane sînt libere, ele au, în mod natural, relații bune între ele.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Informatică

Cuvîntul informatică este datorat lui Phi-lippe Dreyfus, în 1962, rezultînd din alăturarea a două cuvinte — informație* și automatism*. Academia Franceză și-a dat în 1966 următoarea definiție: „,tiință a tratării răzionale, în special prin mașini automate, a informației considerate ca suport al cunoștințelor umane și al comunicațiilor în domeniul tehnic, economic și social.” Informatica în sensul actual are ca obiect tratarea informațiilor cu ajutorul ordinarilor și acoperă domeniile desemnate în engleză prin expresii echivalente cu „,tiința ordinarilor” și „,tratarea informațiilor”. Dezvoltarea sa este fondată, în același timp, pe studii teoretice (logice, matematice, lingvistice) și pe îmbunătățirea tehnicilor de automatizare a calculului*. Istoria informaticii este marcată de conceperea unor generații succesive de mașini caracterizate prin diferite tehnologii și arhitecturi (aspect material), prin dezvoltarea de limbaje și programe* din ce în ce mai „evolute” pentru a fi utilizate (aspect logic), ca și de uti-

informație

lizarea sa în domenii de activitate din ce

în ce mai extinse.

M. Baron

(G. D. S.)

Informație

Noțiunea la început intuitivă, prezentă în limbajul cotidian, informația este legată de noțiunile de informare, de mesaj*, de comunicare*. Cu începerea din anii 1950, termenul s-a răspîndit în vocabularul psihologiei, în special sub influența teoriei informației. Introdusă de C. Shannon în 1948, în contextul problemelor de transmitere a mesajelor cu care s-au confruntat inginerii din comunicații, și extinsă imediat în mediile științifice de către Shannon și W. Weaver, teoria informației s-a consacrat studiului transmisiei informației de la un capăt denumit emițător pînă la un receptor, de-a lungul unui canal care

conduce mesajul sub o formă codificată. În etapele succesive ale transmisiei și mai ales la nivelul canalului, pot apărea fenomene de interferență, cîrora li s-a dat denumirea generală de zgomot*. Noiunea de informație nu se referă, în acest caz, la conținutul semantic al mesajelor, ci, într-un sens statistic, la ceea ce permite înălturarea incertitudinii* în legătură cu evenimentele cîrora li se atașează o anumită probabilitate de ocurență, deci mai mult sau mai puțin previzibile. Informația furnizată de un mesaj este cu atît mai elevată cît evenimentul care o conține este mai rar (oricare ar fi bogăția conținutului semantic). Măsură informației se reduce la cea de entropie* și are ca unitate bitul*. O creștere a informației, care asigură o redundanță a mesajului, constituie mijlocul de a-i asigura transmisia în ciuda zgomotului. Conceptele teoriei informației și ecuațiile pe care ea le propune izvorăsc din teoria probabilităților* și s-au dovedit utile în statistica inferențială. Psihologia, în special sub influența lui G. Miller, a preluat foarte repede modelul* teoriei informației pentru a aborda probleme de percepție, de memorie, de comunicare verbală, de psihofiziologie senzorială, în general problemele în care un

402

input* face obiectul unei encodări* (codificare nervoasă, d. ex.), al unei conducții și al unui rezultat, cu decodarea presupusă. Valoarea teoretică a modelului, care oferă procedee matematice noi pentru a trata numeroase situații psihologice, este moderată de piedici în generalizare. Astfel, aplicarea sa la psiholingvistică se lovește imediat de discordanța esențială dintre informația considerată în sensul teoriei lui Shannon și informația semantică (atunci cînd ocurența unui cuvînt rar aduce multă informație în primul sens, dar poate aduce foarte puțin în al doilea și invers). Succesul teoriei informației se află probabil la baza răspîndirii foarte rapide, după 1950, a cuvîntului informație în vocabularul de psihologie, ca și în neurotiință*, într-un sens mult mai apropiat de sensul obișnuit decît de sensul tehnic pe care îl are. Astfel, se vorbește de informația pe care orice organism „o extrage” din mediul său cu ajutorul organelor sale senzoriale, și tot prin acest termen este definită stimularea primită de un receptor* periferic. Considerația deosebită acordată în psihologia cognitivă* tratării informației (Information processing) decurge, fără îndoială, din recunoașterea insuficiențelor teoriei informației. Efectiv, informațiile primite din mediu nu sînt numai vehiculate, ele nu fac doar obiectul unei transmisii, ci sînt și tratate, adică selectate, elaborate, organizate, stocate, recuperate, sau mai general reprezentate, pentru a servi în final ca instrumente de acțiune. Acestea sînt operațiile de care se interesează, îndeosebi, psihologia și tiințele neurologice. Dacă teoria informației își găsește încă în psihologie multe aplicații exacte, justificate din punct de vedere tehnic, noiunea de tratament al informației, care o depășește și de care se deosebește foarte mult, oferă un cîmp de reflecție mult mai vast.

În informatică*, noiunea de informație rămîne strîns legată de teoria informației și se referă la forma care este suportul cunoașterii comunicabile și susceptibile de tratamente formale automatizabile, de

403

inhibiție

calculă*. Într-un calculator, informația este reprezentată sub formă binară, unitatea ei fiind bitul.

M. Baron și D. Defays (G. D. S.)

Infraciune

Termen juridic utilizat pentru a caracteriza orice activitate sancționată pentru a fi violată legea penală. Articolul I al Codului penal francez distinge trei categorii de infracțiuni, după gradul lor de gravitate: contravențiile sancționate de poliție, delictele* sancționate prin pedepse corecționale, crimele* care atrag pedepse represive.

./ Selosse (G. D. S.)

Infradian -> Ritm biologic

Infraliminar

Care se situează sub prag*. O valoare a unui stimul fizic, privind una dintre dimensiunile sale (intensitate, durată etc.) este numită infraliminară dacă se află sub pragul absolut*. O diferență referitoare la o valoare percepută este denumită infraliminară dacă se situează dincolo de pragul diferențial*. „A d-îi

M. Richelle (O. D.)

Infralogic -> Prelogic Infrasonet -> Ultrasunet

Inhibiție

Termen rezultat din fiziologie, definind reducerea, respectiv suprimarea activității unui sistem (organ, ansamblu funcțional) sub efectul unui control denumit inhibitor, în genere de natură neurală sau hormonală.

În neurofiziologie, procesul prin care un neuron* sau grup de neuroni, prin intermediul unor neurotransmițori* corespunzători, reduce pragul de excitabilitate* al membranelor prin

hiperpolarizare și probabilitatea evenimentelor postsinaptice care sînt potențialele graduale și potențialele de acțiune. Proces activ care cere mult

energie și are valoare de semn, inhibiția este integrată în comunicarea interneuro-nal. La scara grupurilor de neuroni, inhibiția laterală permite o delimitare spațială fină și discriminativă a informațiilor*. La un nivel funcțional mai global, inhibiția desemnează orice control regulator al unei structuri nervoase asupra alteia, sau al unei funcții asupra alteia, de exemplu al unei structuri sau funcții corticale superioare asupra centrilor subcorticali, după concepția integrării* propusă de H. Jackson. La I. Pavlov, termenul include un ansamblu de procese active invocate pentru a explica reducerea sau suprimarea mai mult sau mai puțin prelungită a răspunsurilor condiționate, intervenind în dinamica funcțională a activității nervoase superioare, complementar excitației*. Prin extensie, ea desemnează rezultatul remarcat al intervenției acestor procese. Psihologia învățării a reluat de la Pavlov diversele forme de inhibiție: externă, adică datorată interferenței* unei stimulări exterioare, tranzitorie sau permanentă, care înlocuiește acțiunea stimulilor condiționați, sau internă, adică legată de dinamica propriei sistemului nervos. La rândul său, inhibiția internă se prezintă sub diverse forme: inhibiția de amîinare*, care se dezvoltă cu ajutorul unui interval temporal dintre stimulul condiționat și cel necondiționat sau al unui interval care separă stimulii necondiționați periodici în condiționările de durată*; inhibiția condiționată, care rezultă din asociația unui stimul condițional pozitiv* cu un stimul negativ*, cu valoare inhibitoare; inhibiția de discriminare* sau de diferențiere*, traducându-se prin dispariția răspunsurilor specifice generalizării* ce s-au format în cursul unei condiționări discriminative; inhibiția de stingere*, observată atunci cînd nu mai este întreprins răspunsul condiționat.

Cu toate argumentele aduse de Pavlov în favoarea caracterului activ al inhibiției, mai ales, al fenomenului de dezinhibiție*, uneori conceptul de inhibiție a fost redus la cel de excitație, primul nefiind decît o reducere sau o deficiență a celui de-al

inhibiție

404

405

input lingvistic

doilea. Lucrările experimentale au oferit argumente în favoarea intuițiilor pavlovienelor, punînd în evidență în învățarea discriminativă un gradient* de inhibiție diferit de gradientul excitației. În sfîrșit, se vorbește de inhibiție latentă* atunci cînd expunerea prealabilă la un stimul produce o diminuare a eficacității sale dacă ulterior este utilizat ca stimul condiționat sau necondițional.

Psihologia utilizează mult, de altfel, termenul de inhibiție pentru a desemna fie mecanismele ce se opun exprimării trăsăturilor*, potențialilor sau conduitelor*, fie mecanismele care împiedică conștientizarea* (refularea*), fie forme de reducere generală a activității (lentoare* depresivă*). (V. Interferență, Proactiv, Retroactiv.)

M. Le Moal și M. Richelle (O. D.)

Inhibiție (Gradient —) -> Gradient de inhibiție

Inhibiție intelectual

Perturbare pur funcțională a inteligenței*, caracterizată prin incapacitatea de a obține performanțe în raport cu nivelul intelectual real al subiectului, care este în medie normal. Inhibiția intelectuală exclude deci din definiție debilitatea* și se dezvoltă pe un fond de personalitate* nevrotică. Inhibițiile pot apărea selectiv într-un domeniu anumit, de exemplu privind achizițiile colare, dar permit existența unei funcționări normale în celelalte domenii. Ele se pot generaliza, dînd impresia falsă că subiectul este debil. În toate cazurile, este necesar pentru stabilirea diagnosticului de inhibiție intelectuală, în special pentru a fi înălțat presupunerea de debilitate, să se efectueze un examen psihologic aprofundat care să cuprindă în care o baterie clasică (de tipul Binet sau Wechsler) și o serie de probe piagetiene (ca, de ex., Scara de gîndire logică a lui Longeot). Inhibiția intelectuală intră în cadrul general al inhibiției nevrotice în funcționarea eu/ego-lui*: eul renunță la o activitate atunci cînd

aceasta implică riscul unei dezvoltări de angoasă*, datorită legăturii sale cu dorințele* refulate*. Mai precis, S. Freud a arătat că originea oricărei activități intelectuale rezidă în investigațiile sexuale ale copilului mic și că refularea acestei curiozități sexuale infantile, datorată fricii de castrare* sau de pierdere a dragostei, stă la baza inhibițiilor intelectuale ulterioare. M. Klein a subliniat, printre altele, că impulsul de a ține la copilului mic este adesea inhibat datorită legăturii sale cu tendințele agresive ale arhaicului complex

al lui Oedip.

F

J.-M. Petot

(G. D. s.)

Inhibiție reciprocă -> Comportamental (Terapie —)

Inițial -> Structură de inițial

Injustiție suportată

Această expresie se datorează lui E. de Greeff: este prezența mecanismelor de negare*, de compensare, de revendicare, exprimând, într-un mod sado-masochist* de agresiune*, reacția la un sentiment de suferință legat de un prejudiciu* nedrept adus persoanei*. Are un „statut excepțional”, a cărui problematică S. Freud o atribuie unui eveniment și unei suferințe care a lovit subiectul* în prima sa copilărie, acesta simțindu-se victimă* de a se fi născut, vinovat* că există acolo și conștient și reacționează la o fatalitate de care el nu se simte responsabil, dar pe care o ia în considerare.

./ Selosse (G. D. S.)

Inocen

Inocența caracterizează starea mentală a unei persoane care ignoră rolul (inocența primei copilării) și nu se simte responsabil de nici o vină, de nici o greșeală. Inocența trebuie raportată la noțiunile de sacrificiu și de pedeapsă pentru a înțelegi importanța „reacțiilor de inocență” la anulămii subiecților care, printr-un gest de apăsare

arhaică, exprimă o nevoie de justificare etică față de sentimentele de injustiție su-

portat* -

./ Selosse

(G. D. S.)

Inovație pedagogică

Cercetarea sistemică a educației* confirmă și dezvoltă o constatare banală: practicile educaționale ale unei societăți la un moment dat rezultă dintr-o echilibrare complexă a factorilor de stabilitate cu factorii schimbării prin intermediul cărora se perfecționează sistemul (R. G. Havelock și M. Huberman, 1980). Această perfecționare, analizată ca produs de către observatorul care nu se implică, poate fi tratată ca proiect de către cei care acționează. Se va folosi noțiunea de inovație pedagogică pentru a caracteriza, la oricare nivel s-ar afla un sistem educativ*, o intenție* transformatoare care, peste dubla iluzie a voluntarismului naiv și a subordonării față de evenimente, încearcă să depășească contradicția acestor doi termeni și să reflecte schimbarea ca produs și ca proiect. Ca produs în interiorul unui sistem, schimbarea face obiectul unei înțelegeri teoretice și metodologice a legăturilor dintre evenimente, a seriei de operații, a frecvenței rezultatelor. Ca proiect, schimbarea impune o reînnoire marcată a efortului în sensul de a înțelege elementele importante pentru o acțiune de bunăsimț, pe care P. Ricœur o definește prin puterea de a face înțeleasă intenția și de a o vedea creditată, înființând caracterul ei plauzibil și fie împărțit de toate părțile prezente. Noțiunea de rezultat scontat, care constituie cheia conceptului de obiectiv* educativ, se construiește pe această dublă lectură — a produsului în proiect și a proiectului în produs. Evaluarea acestui rezultat asigură fixarea sistemică a operației ca inovație specifică, deosebit de o creștere* numai prin forța lucrurilor, ca și de utopismul unei transformări numai prin forța voințelor*. D. Hameline

(G. D. S.)

• Havelock R. G., Huberman M. (1980), *Innovations et problèmes de l'éducation*, Presses de l'Unesco, Paris.

Input

Termen englezesc care redă perfect cu-vîntul intrare, dar care a devenit curent în franceză fiind utilizat pentru a desemna orice informație* ce provine din exterior și este captată de un sistem, viu sau nu, de tratare a informației*. Astfel, într-un sistem de comunicare oarecare, input-ul este o informație care acționează asupra unui receptor*. Prin analogie, într-un organism, input-ul va fi, în genere, sinonim cu stimulul* care acționează asupra unui receptor senzorial. Input-ul declanșează un proces* de tratare a informației, la nivelul căruia apare o informație de ieșire sau output*, ce poate fi asimilat, în psihologie, rîspunsului*. Legătura strînsă a conceptelor de input și output cu procesele de tratare a informației care intervine între primul și al doilea elimină orice confuzie dintre acest tip de model* și vechea psihologie stimul-rîspuns, accentul fiind pus pe evenimentele intermediare, o funcție de transfer explicînd, în mod formal, relația dintre input și output.

M. Richelle

(O. D.)

Input lingvistic

În studiile despre achiziția*/învățarea* limbilor (prima și/sau a doua), această noțiune se referă la modelul limbajului care constituie limba-întermedie, prezent în anturajul celui care învață (copil sau adult). Deși input-ul a fost puțin studiat în timp, problema influenței sale asupra dezvoltării* limbajului s-a pus întotdeauna. Calitatea sa îndoiește (niciodată verificată) a fost un argument în favoarea înțelegerii* structurilor lingvistice, postulat de către adepții lui Chomsky. Această ipoteză este infirmată în prezent de analizele făcute asupra input-ului, care au demonstrat particularitățile acestuia, cît și rolul în dezvoltarea limbajului. Mai precis, s-a pus în evidență faptul că limbajul adresat de locutorii confirma și locutorilor care

INRC

406

Înva limba se caracterizează prin adaptări* (fonologice, sintactice, semantice și lexicale) la capacitățile locutorilor care înva limba. În acest fel este favorizat însușirea limbii ca și reacțiile anturajului (j'eed-back verbal*) față de elaborările verbale ale celui care înva. Această varietate a limbii adultului este, în genere, cunoscută sub denumirea de „limbaj copilăresc”; datorită conotațiilor acestui termen, este preferată expresia „limbaj modular”.

G. De Weck

(G. D. S.)

INRC (Grup —) —> Grup matematic Insight -> Comprehensiune subită

Insomnie

Cantitatea insuficientă a duratei normale a somnului*. Din moment ce se știe că somnul poate fi înregistrat cu mijloace electrofiziologice, este necesar să se facă deosebirea dintre cantitatea și calitatea obiectivă a somnului de noapte și sentimentul pe care-l poate avea subiectul când dormitorul său este insuficient. De asemenea, este necesar să se facă deosebirea dintre insomniile anxioase de seară și cele depresive ale dimineții, în sfârșit, este necesar ca insomnia să fie considerată ca o disfuncție a ciclului veghe-somn și nu numai ca un simptom nocturn.

A. Braconnier

(O. D.)

Instabilitate

Instabilitatea, frecvent mai ales la copii, are o componentă dublă: motorie și mentală. Ea se exprimă printr-un tip particular de motricitate*, lipsa generală a controlului* și a capacității de inhibiție*, labilitatea proceselor de gândire, discontinuitatea ansamblului de conduite*. Impulsivitatea motorie și emoțională este obișnuită. În afară de cazurile cu etiologie strict psihologică, problema mereu discutată este cea a instabilității psihomotorii reale. În prezent, ea este abordată în cadrul tematic al disfuncțiilor neurologice minore. Acest concept foarte actual con-

tinuă tradiția inaugurată de H. Wallon în 1925 cu tipologia sindroamelor psihomo-

torii-

E. Jolley

(O. D.)

Instanța personalității

Termen de origine juridică introdus de S. Freud pentru a descrie diferitele sisteme care compun aparatul* psihic în cadrul primei sale topici* și componentele personalității psihice în cea de-a doua topică. Prima topică, în forma sa inițială, face distincția dintre sistemul inconștient* și sistemul preconștient-conștient*, identificat cu eu/ego*, la care se raportează percepția, motricitatea voluntară și conștiința* (în cele două sensuri ale termenului — psihologic și moral), deci instanța cenzurii*. Ulterior, necesitatea de a lua în considerare consecințele descoperirii narcisismului* l-a determinat pe S. Freud să acorde, în interiorul eului, autonomie relativă instanței critice și cenzurii visului, în legătură cu forma sa narcisică reprezentată de idealul eului*. A doua topică acordă supra-eului* și mai mult autonomie față de eu, în timp ce sistemul inconștient primește, din acest moment, denumirea de sine*. S. Freud tinde să folosească, de preferință, termenul de instanță pentru a desemna instanța critică, cenzura, idealul eului, apoi supraeul, mai rar eul, aproape niciodată inconștientul sau înelul. Probabil că aceasta se datorează conotației juridice a termenului, care desemnează, în esență, un tribunal considerat ca etapă în desfășurarea unei proceduri, care ia deciziile susceptibile de apel sau le judecă el însuși în apel. În acest sens, inconștientul sau înelul, care este punctul de plecare pentru toate cerințele și care ar fi într-un fel cel ce pledează, nu are rolul de a judeca, astfel că metafora judiciară nu ar corespunde decât instanței eului sau supraeului.

J.-M. Petot (G. D. S.)

Instinct

Noiune controversată în etologie* ca și în psihologie*. Pentru J. H. Fabre, instinc-

407

instinctiv

Instinctul este un plan de viață înnscut*, perfect, preformat care, mai mult decât o forță vitală, conduce animalul în mod fatal și inexorabil spre scopul conservării speciei. După această concepție, ca și cele similare ale lui McDougall au fost atacate în psihologie de către reflexologi și behavioriști*, etologii și neoinstinctiviști au reformulat bazele teoretice ale instinctului. Integrând noțiunile lorenziene de activitate și de mișcare instinctivă*, de spontaneitate a lor înnscut dintr-o activitate neuronală autonomă, de la care le ia legătură într-o schemă declanșată de înnscut via un mecanism înnscut de declanșare*, N. Tinbergen (1951) definește instinctul ca un sistem moștenit și adaptat de centri nervoși coordonați, organizați ierarhic (v. Ierarhie), amorsa și continuu și sub tensiune, fiecare îndeplinind funcții integrative de strângere a informațiilor interne (hormoni, stimuli proprioceptivi) și externe (combinații cheie de

stimuli) și de redistribuire, de la cea mai general pînă la cea mai specifică. Starea de tensiune latentă a sistemului (potențial sau energie specifică de acțiune) se traduce prin starea de apetență care orientează animalul să caute activ (v. Comportament explorator) situațiile în care el găsește schemele declanșatoare corespunzătoare trebuințelor de moment. Excitația sistemului se traduce prin exprimarea stabilă a suitelor ordonate de coordonări motorii ereditare și culminează cu executarea actelor de consum*. Fiecare act se produce numai în prezența schemei sale declanșatoare, ca urmare, el este adaptat situației. Meritul lui Tinbergen a fost acela de a fi conceput un model* al instinctului care ia în considerare și prevede structurile anatomo-fizio-logice localizabile și care ar putea fi cercetate experimental. Examinarea acestui model a demonstrat că este prea unidirecțional; el nu ține seama de posibilitățile de reglare, fiind de preferat un sistem de centri dispuși mai curînd în rețea*; el nu ia în considerare interacțiunile dintre centri care permit răspunsuri combinate. Mai mult, din cauza rigidității sale, el nu exprimă nimic despre epigeneză. Ca urmare, o astfel de structură nu se poate instala decît progresiv, printr-o interacțiune globală și permanentă dintre animal și mediul său.

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

• Tinbergen N. (1951), *The Study of Instinct*, Oxford University Press, Londra. Traducere (1971): *L'étude de l'instinct* (trad. B. de Ze-licourt și F. Bourliere), Payot, Paris.

Instinctiv

Independent de experiență în ce privește forma și originea sa; sinonim cu înnscutul*, în sensul în care fundamentul său este ereditar. Noțiune controversată, evitată de către specialiști, mai ales că și în limbajul curent are diferite accepții. Între 1931 și 1941, K. Lorenz a făcut primul efort susținut pentru a crea un cadru teoretic. El se inspiră din diferite concepte formulate de predecesorii săi: J. von Uexküll a pus bazele unui mecanism de filtrare care asigură specificul unui răspuns motoriu la scheme declanșatoare, de unde rezultă noțiunea de mecanism înnscut al declanșării*; O. Heinroth a demonstrat că există comportamente și caracteristici ale entităților taxonomice prin care structurile morfologice încep să lucreze fără învătăre și deci execuția are un caracter spontan; prin stimulări electrice ale centrilor motorii intracerebrali (v. Neuroetologie), E. von Holst a provocat exprimarea unor astfel de comportamente, indiferent de orice aferență senzorială. K. Lorenz (1937) lansează noțiunea de activitate instinctivă („stinkthandlung”), care este specifică și stereotipă*, repetitivă, ușor de recunoscut, putînd să formeze, împreună cu altele, lanțuri mai complexe care se diferențiază de lanțurile reflexive* prin faptul că sînt amorțate și controlate în interior. El susține conceptul de coordonare motorie ereditară (Erbkoordination), care este determinat genetic și este independent de învățare*, de imitație* și de experiență, după cum o dovedește executarea perfectă a ei chiar atunci cînd animalul a fost privat

instituțional

408

409

integrare socială

de orice informație referitoare la situația în care se produce în mod normal (experiența de privare*). Prin extindere, o activitate instinctivă constă din suita ordonată a acestor coordonări motorii ereditare. Cercetătorii mai noi fac efortul de a găsi expresii mai neutre, precum patron motor fix, schemă motorie specifică, izbucnire motorie unitară, stereotip motor, schemă specifică de acțiune.

K. Lorenz, J.-C. Ruwet

(O. D.)

• Lorenz K. (1937), „Ueber den Begriff der Instinkthandlung”, *Folia Biotheoretica*, 2, 17-50.

Instituțional (Analiză —, Psihoterapie—)

Analiza instituțională este o metodă de investigație și o practică de schimbare a organizării, a structurilor și a sarcinilor principale a instituției, oricare ar fi natura acesteia (de îngrijire, de educație, producție, administrație etc). Termenul de psihoterapie instituțională, elaborat de G. Daumezon și P. M. Koechlin în 1962, definește ansamblul de conduite reglate în scop terapeutic, care utilizează medierea structurii sociale a instituției în care trăiește pacientul. Această definiție extinsă include teorii, practici și aplicații foarte diverse. Unitatea lor este inspirată de mișcarea socială inițiată înainte de cel de-al doilea război mondial, de transformarea structurii fixate prin tradiție; această transformare implică aprecierea critică a efectelor de alienare, de segregare și patologice ale instituției spitalicești de psihiatrie și regăsirea unor condiții active de realizare a sarcinilor sale principale de îngrijire și readaptare a bolnavilor. Succesiv s-au dezvoltat mai multe curente, în special în Franța din 1940-1942, datorită lui F. Tosquelles, Y. Racine, J. Oury, P. Sivadon, apoi cu experimentele englezești bazate pe comunitate terapeutică* (M. Jones) sau pe comunitate de antipsihiatrie* (D. Cooper, R. Laing). Această a doua

revolu ie psihiatric s-a inspirat din diferite orient ri sociologice, de psihosociologie i mai ales de psihanaliz . Inspira ia freudian a stat la baza experien ei din arondismntul XIII din Paris, unde crearea structurilor de îngrijire extraspitalice ti (spitalizare la domiciliu i spitale de zi) a fost cerut de o coresponden mai bun a ac iunilor terapeutice cu manifestarea bolnavilor psi-hotici. Orientarea lacanian a predominat în clinica de la Borde, la Cour-Cheverny, unde crearea unui cîmp de transfer multi-focal în institu ie a fost bazat pe ideea c psihoticul trebuie s poat s - i creeze acolo drumul propriu, s - i reg seasc trecutul, dispozitivul institu ional compor-tînd, în acest sens, reguli de loc i de timp pe care s poat fi sprijinit procesul terapeutic.

R. Kae.s

(G. D. S.)

Instructaj

Instruc iuni verbale prezentate subiectului care este supus unui test* sau unui experiment*, permii îndu-i s tie ce are de f cut. Este o regul ca instructajele s fie perfect standardizate, evitînd ca ele s înfluen eze diferit subiec ii. Animalele, subiec ii umani cu care comunicarea verbal este imposibil (copii înaintea dobîndirii limbajului, unele cazuri patologice, membri ai comunit ilor lingvistice str ine de cea a experimentatorului) au determinat pe psihologi s pun la punct proceduri capabile s ob in comportamentul a teptat f r a depinde de instructaje: modelare progresiv , control prin contingen e*, imita ie*. Solu ia nu a fost g sit în toate cazurile. Astfel, la animal nu exist un echivalent al probelor clasice de memorie de rapel* sau de evocare* la om, această mobilizare voluntar * a informa iilor mnezice nefiind posibil , aparent, decît cu ajutorul unui instructaj

M. Richelle

(G. N.)

Instruire -> Educa ie

Instruire informatic

O instruire este o fraz elementar , denumit i ordin, a unui limbaj de programare* denumit „imperativ”; ea corespunde

uneia sau mai multor opera ii determinate, pe care un ordinator trebuie s le execute. Se disting mai multe categorii de instruire: instruirile de afectare, care permit s se atribuie unui identificator valoarea unei expresii, instruirile de intrare-ie ire care permit transferul de informa ii* între unitatea central i cele periferice, instruirile de bucl * care permit repetarea unei prelucr ri, instruirile condi ionale care permit efectuarea diferitelor prelucr ri, dup valoarea unei condi ii. De exemplu, „DAC <test> ATUNCI <instruire-1> DAC NU <instruire-2>” este o form de instruire condi ional .

M. Baron (G. D. s.)

Instrumental (înv are —)

înv are* de comportamente a c rei producere este condi ionat de ajungerea la o recompens * sau înt rire*. Termenul este preluat din englez , unde, într-una din accep ii înseamn „care serve te la”, „care serve te drept intermediar, drept instrument pentru”. Parcurgerea labirinturilor* a fost cea mai studiat form de înv are instrumental , dar exist numeroase alte situa ii i proceduri ce corespund defini iei sale (sustragere*, evitare* activ etc). Condi ionarea operant * poate fi considerat fie ca o expresie echivalent înv rii instrumentale, fie corespunz toare sensului deja stabilit, ca form de înv are experimental .

V

M. Richelle

(G. D. S.)

Instrumentalitate

Rela ie percept i evaluat de c tre fiecare individ între rezultatul muncii sale i ceea ce el dore te s ob in , fie c este vorba de bunuri materiale (precum salariul), de recompense simbolice (precum semne de stim) sau consecin e de durat (cum sînt promov rile). Teoria instrumen-tabilit ii sus ine c motiva ia* în munc depinde, totodat , de valen i de instrumentalitate.

C. Levy-Leboyer

(G. D. S.)

Integrare

Principiu de organizare care se aplic la structuri cu elemente ordonate ierarhic, nivelurile superioare exercitînd controlul asupra celor inferioare. Conceptul de integrare este central în logica fiin ei, în sensul c fiecare diferen iere*, fiecare cre tere în complexitate corespunde unui grad nou de integrare. Importan a integr rii în organizarea sistemului nervos* a fost recunoscut din 1884 de c tre H. Jackson, de numele c ruia este legat legea integr rii sistemului nervos central. Aceasta relev consecin a dubl a lez rii unei structuri nervoase de un anumit nivel i anume, pe de o parte, alterarea func iilor care-i sînt proprii i, pe de alt parte, sl birea controlului pe care ea îl exercit asupra structurilor inferioare care, în acest caz, se manifest anarhic.

în psihologie, noțiunea de integrare ocupă un loc central în contexte teoretice foarte diferite: este întâlnit în caracterizarea mecanismelor de învățare* sau în ordonarea stadiilor* dezvoltării* cognitive*, ca și în organizarea elementelor lexicale în memorie* sau în aprecierea informațiilor* senzoriale rezultate din modalități* diverse de derulare a unui program* motor. Termenul este aplicat, de asemenea, într-o manieră mai descriptivă, la orice conduită ale cărei elemente sînt clar subordonate unui scop* finalizat, la orice acțiune* intenționată*, în contextul psihopedagogic sau psihosocial, termenul de integrare desemnează inserția într-un grup la care individul ar trebui să se adapteze, conformîndu-i-se, grupul ar tîndu-se mai mult sau mai puțin în favoarea acestei inserții. Integrarea se opune în acest caz segregării*.

C. Prevost și M. Richelle

(G. D. S.)

Integrare intermodal
modal

Transfer inter-

Integrare socială

Trebuie distinsă funcția socială a integrării de procesul de integrare. Funcția constă în a asigura coordonările necesare unor

integrări colare

410

411

inteligință artificială

unități și părțile unui ansamblu organizat în scopul de a menține corespondența cu normele* și valorile* acestuia. Procesul implică modalități diverse de interacțiune utilizate de un individ pentru a fi situat sau a se situa într-un grup sau colectivitate, cu scopul de a își recunoaște un loc, un statut și o identitate socială. Integrarea diferă după repartiția socială a vîrștelor cărora li se atribuie competențe relative, mai mult sau mai puțin accesibile, cu condiția de a găsi satisfacții alternative pentru scopurile și mijloacele inaccesibile. Deoarece integrarea socială poate fi predeterminată de condiții de origine și de apartenență la categorii de vîrstă și de sex, individul poate căuta să iasă dintr-un mediu și dintr-un statut ocupat, pentru a schimba rolul într-un mediu ales de el. Integrarea socială este supusă efectelor unui control dublu: intern (personal) și extern (social). Acesta se folosește de obligații și sancțiuni, vechind, în același timp, asupra dezirabilității și accesibilității obiectivelor avute în vedere și evaluate. Controlul intern trece prin identificarea normativă, care este o condiție esențială a socializării. Bazîndu-se pe rezultatele unor anchete numeroase, S. Hirshi consideră că integrarea normativă diferă în funcție de intensitatea a patru dimensiuni ale legăturii sociale: atașamentul, angajamentul, investirea și credința. Integrarea socială permite individului nu numai să intre în relații funcționale cu lumea, să-și satisfacă trebuințele de a fi stimulat și de a acționa, ci și de a răspunde la trebuințele interpersonale de participare, afiliere și confirmare.

/ J. Selosse (G. D. S.)

Integrare colară

Proces prin care sînt reuniți în aceleași clase elevii pînă atunci colarizați în locuri diferite. Integrarea elevilor handicapați* (cu deficiențe vizuale și auditive, cu infirmități motorii etc.) în clasele normale este preconizată în scopul de a lupta împotriva efectelor izolării sociale, de ghetou, care afectează aceste categorii. În același fel,

integrarea elevilor cu deficiențe colare grave, susținută prin ore date de către educatori specializați, permite evitarea efectelor cumulative ale „nivelului la limita de jos” pe care regrouparea lor în clase speciale tinde să o producă. Într-o accepție generală, integrarea caută să unifice sistemul colar*, amînînd procesele de selecție. În această perspectivă, capătul sens formarea unor structuri secundare de tipul unui trunchi comun*.

D. Manesse (G. D. S.)

Intellectualizare

în sensul precis al termenului, intelectualizarea este un mecanism de apărare* a eu/ego-lui*, iar mai general, un proces psihic descris de A. Freud în 1936. Inteligibilizarea ca mecanism de apărare nu este altceva decît intensificarea celei mai profunde atitudini a eului, care constă în substituirea procesului secundar* cu cel primar*. Este operant în special la unii adolescenți, caracterizîndu-se prin transpunerea în teorii sociale, psihologice, respectiv fizice sau metafizice, a percepției pe care o are subiectul asupra proceselor inconștiente care s-au format în interiorul personalității sale; ea produce o transpunere a proceselor pulsionale în limbaj intelectual. Într-o manieră mai liberă, mulți psihanalitiști denumesc intelectualizarea ca rezistență* a unor subiecți față de exprimarea spontană a ideilor și mai ales a afectelor*, pe care aceștia tind să-o înlocuiască cu comentariile sau teoriile lor.

J.-M. Petot (G. D. S.)

Inteligen

Func ie* psihologic sau ansamblu de func ii datorit c rora organismul se adapteaz la mediu* elaborând combina ii originale ale conduitelor*, achizi ioneaz i folose te cuno tin e* noi i, eventual, ra ioneaz i rezolv problemele* conform regulilor degajate prin formaliz rile logicii. Inteligen a, prin tradi ie, este opus instinctului*, care înzestreaz animalul cu conduite adaptative foarte bune, dar f r originalitate, ele înscriindu-se în ereditatea

speciei. Inteligen a se opune, pe de alt parte, automatismului*, de i în mod necesar se sprijin pe acesta, iar ceea ce ea transform în form inedit trece mai departe în repertoriul rutinei*, prin exerci iu*.

Studiul inteligen ei în psihologia tiin ific a cunoscut diferite faze succesive i, la un moment dat, ramifica ii diverse. În prima faz , accentul a fost pus pe m surarea manifest rilor de inteligen sau a facult ilor* intelectuale fundamentate de psihologiile filozofice. Multiplicarea testelor* mentale, teste de coeficient intelectual* sau de aptitudini* diverse, folosite mult în scopuri practice pentru orientare* i selec ie*, a condus, prin metode de analiz factorial *, la teorii structurale ale inteligen ei i componentelor sale. La periferia acestui curent se dezvolt o abordare mai pu în interesat de produsele inteligen ei decât de demersurile i modul s u de func ionare. J. Piaget, dup al i înainta i, a marcat acest domeniu cu amprenta sa teoretic i preferin a pentru metoda ontogenetic * (v. Epistemologie genetic i Constructivism).

Al turându-se lui J. Piaget în ce prive te interesul pentru mecanisme, dar nu i pentru explicarea lor în evolu ia ontogenetic , un alt curent al psihologiei inteligen ei s-a preocupat în primul rând de demontarea strategiilor* folosite de subiect în rezolvarea problemelor. Acesta este curentul topit ast zi în cadrul psihologiei cognitive*, pentru care termenul de cogni ie* a înlocuit, adesea, pe cel de inteligen i care alimenteaz prin analizele sale asupra proceselor cognitive naturale domeniul inteligen ei artificiale*, fiind, în acela i timp, o surs de modele* descriptive i explicative.

Psihologia a renun at de mult timp la opozi ia dintre om i animal, rezervând inteligen a celui dintîi: o abordare evolutiv a proceselor de cre tere a informa iei* la nivelul organismului individual permite, de fapt, urm rirea continuit ii de la formele elementare de adaptare individual (obi nuire*, înv ri asociative*), pîn la

forme dintre cele mai elaborate care antreneaz activit ile simbolice*. Cu toate c neurobiologia* comparat nu a încetat s ne ofere surprize privind bog ia nebnit a structurilor nervoase care asigur la specii foarte diferite gestiunea conduitelor inteligente, nu exist nici o îndoial c dezvoltarea acestora din urm în filo-genez este paralel cu dezvoltarea sistemului nervos central i mai cu seam a cortexului cerebral la mamifere. Problema unit ii inteligen ei nu a încetat s fie pus . La vechile facult i ale psihicului s-a ad ugat subdiviziunea aptitudinilor*, eventual subordonate inteligen ei generale (factor g), înregistrat printr-o not global la teste (QI). Mai recent, problema unit ii a fost formulat în termeni de forme de inteligen , mai mult decât de componente: pe de o parte, se face opozi ia dintre gîndirea divergent * i gîndirea convergent *, între inteligen a fluid i cea cristalizat , între independen a* i dependen a* fa de cîmp; pe de alt parte, au fost distinse formele de inteligen care intervin foarte mult în activit ile structurate ale sistemelor colare, i prin aceasta deosebit de importante în culturile puternic colarizate (cuno tin ele), de cele care ac ioneaz în diferite direc ii ale vie ii cotidiene i practice (priceperile). Constatarea unor diferen e interindividuale importante, oricare ar fi componentele sau formele inteligen ei vizate, a stimulat i cercet rile referitoare la determin rile ereditare i socioeducative, ca i dezbaterea întotdeauna pasionat asupra contribu iei mediului i a zestrei genetice.

M. Richelle

(G. D. S.)

Inteligen artificial

Termen introdus în 1956 la conferin a de la Dartmouth College (New Hampshire), unde a fost prezentat programul de demonstrare al teoremei or Logic Theoristde c tre A. Newell, G. Shaw i H. Simon, inteligen a artificial este un domeniu al c rui contur este slab definit i care se deosebe te de informatica* a a-numit cla-inteligen practic

412

sic prin problemele studiate, metodele folosite i rela iile privilegiate cu tiin ele cognitive*.

Inteligen a artificial se ocup cu probleme slab tratate sau netratate în cercetarea algoritmic propriu-zis ; obiectul ei general este s reproduc , cu ajutorul ma inilor, activit ile umane apreciate de obicei ca fiind inteligente, mijlocul preferat de experimentare fiind, în prezent, ordinatorul. Caracterizat în anii 1950-1960 prin tratarea informa iilor simbolice non-numerice, ca i prin utilizarea euristicilor*, ea s-a dezvoltat, mai întîi, în demonstrarea automat a teoremelor, în domeniul programelor de joc (jocul de ah, în special) i în rezolvarea general a problemelor. S-au raliat i alte domenii, ca recunoa terea

formelor* și tratarea automată a limbajului natural*. De la sfârșitul anilor 1970, inteligența artificială este marcată de dezvoltarea sistemelor-experte* (sau sisteme pe bază de cunoștințe), pentru care problematica generală constă în reprezentarea cunoștințelor* și modelarea* raționamentelor. Printre altele direcții ale învățării automatizate este și rezolvarea de probleme* distribuite. Se pot distinge două mari curente în domeniul inteligenței artificiale, cu obiective și metode diferite:

1. realizarea de sisteme informatice cu performanțe bune în rezolvarea de probleme, prin orice mijloace posibile. Potrivit acestei direcții, studiul comportamentului uman (expert) în situație de rezolvare a problemelor poate fi sursă de inspirație pentru găsitura unor mijloace euristice bune și realizarea unor programe eficiente.

2. conceperea de sisteme care să modeleze comportamentul uman (expert sau nu) în relație cu studiile de psihologie cognitivă. Motivațiile acestei direcții se raportează la testul modelelor psihologice sau la realizarea sistemelor interactive de sprijin în rezolvarea problemelor și a sistemelor de sprijinire a învățământului. W.,

M. Baron

(G. D. S.)

Inteligență practică

Această expresie, în eleas în sens extins, ar putea desemna, cu adevărat, forme de inteligență* aplicate la situații concrete ale vieții practice, spre deosebire de cele care intervin în cunoștințele abstracte și formale (opoziție dintre priceperile și cunoștințele), în același timp, în mod tradițional a fost atribuită inteligenței manifestate în rezolvarea de probleme* concrete care impun conduite de manipulare. A fost descrisă magistral de către W. Kohler (1917) la cimpanzei, demonstrând capacitatea acestora de a efectua ocoluri*, de a utiliza obiecte intermediare și de a combina obiecte pentru a face instrumente care să le permită ajungerea la momeală; el a notat fazele inactive urmate de comprehensiune subită* sau insight, indicând activitatea posibil de tatonare interiorizată. Aceste lucrări ale lui Kohler au inspirat multe cercetări similare la copil. Ele au avut un mare merit și în deschiderea direcției spre studii experimentale privind capacitatea de reprezentare* simbolică la primatelor superioare și construirea și folosirea uneltelor* de către animal. Potrivit strategiilor* folosite, unii au vrut să descopere în inteligența practică un nivel al conduitei inteligente superior învățării* instrumentale prin încercări și erori*, și care reflectă competențe de raționament* pe care, ulterior, limbajul* le va dezvolta. Sarcinile de inteligență practică introduse în teste au fost denumite probe de performanță*, spre deosebire de probe mentale*.

M. Richelle

(G. D. S.)

• Kohler W. (1917), *Intelligenzprüfungen an Anthropoiden*, Abhandlungen der Königl. preussischen Akademie der Wissenschaft, Berlin. Traducere (1931): *L'Intelligence des singes supérieurs* (trad. P. Guillaume), Payot, Paris.

Inteligibilitate

Caracteristici ale unui discurs, text, mesaj oral sau scris, care permit comprehensiunea*. Inteligibilitatea depinde, în parte, de capacitățile subiectului receptor dar, în mare măsură, depinde de proprietățile fizice și lingvistice ale mesajului*. Condițiile inteligibilității vorbirii au preocupat,

413

intendențe

din anii 1920, pe specialiștii în problemele comunicării* (în special cea telefonică). În cercetări legate de nume ca cele ale lui H. Fletcher, J. C. R. Licklider și G. A. Miller, inteligibilitatea este măsurată prin procentajul elementelor dintr-un mesaj care au fost restituite corect. Se cunoaște că inteligibilitatea este nulă în mediu liniar, când nivelul sonor al vorbirii este sub 20 dB, și este foarte bună până la 40 dB. Dacă mesajul este transmis pe un fond de zgomot*, inteligibilitatea este nulă la un raport vorbire/zgomot de 10 dB și nu este perfect decât la raporturi de 10-15 dB. Pe lângă aceste condiții psihoacustice, condițiile lingvistice au constituit obiectul unor studii, mai ales cu ajutorul tehnicii de texte lacunare sau teste de închidere*, care constă în prezentarea unui text din care au fost eliminate cuvinte (d. ex., un cuvânt din cinci).

M. Richelle (G. D. S.)

Intensitate

Aplicat la stimuli*, intensitatea este o măsură a energiei*, exprimată în unități de presiune sonoră sau decibeli* pentru stimulul auditiv*, în unități ale fluxului* luminos sau luminanței* pentru stimulul vizual. În cazul simurilor chimice, de olfactive* și gustive*, este preferată noțiunea de concentrație în locul celei de intensitate.

Aplicat la senzație*, intensitatea corespunde dimensiunii de „forță”, care variază în corelație cu intensitatea (sau concentrația chimică) a stimulului, conform unei relații apropiate, în genere, de legea lui Weber, pornind de la senzația de intensitate minimă ce corespunde pragului absolut*. Studiul

acestei relații constituie unul dintre obiectivele tradiționale ale psihofiziologiei; el permite construcția scalelor de senzație.

Termenul se aplică într-o manieră mai puțin precisă din punct de vedere tehnic, la orice alt fenomen psihologic ce poate fi estimat pornind de la „mai slab” către „mai puternic”, fiindcă estimarea este făcută de un observator extern, fie de subiectul

înșiși: conduite (agitație, acte agresive etc), emoții și stări de spirit (mânie, depresie, anxietate etc), atitudini și opinii (xenofobie, adeziune ideologică etc). Acestea pot fi evaluate în intensitate prin diferite tehnici, cum este cea de estimare pe o scală cu n puncte și marcarea pe o axă spațială ce simbolizează continuum-ul fenomenului analizat.

M. Richelle

(O. D.)

Intensiune

În logică, intensiunea unui concept (sau comprehensiunea) este opus extensiunii sale (sau denotației). Intensiunea unui concept (registru) poate fi definită ca ansamblul de proprietăți care circumscriu acest concept, în timp ce extensiunea sa este definită prin ansamblul tuturor obiectelor reale sau ideale la care el se aplică. Pentru lingvistica intensională, expresiile limbilor naturale nu sunt purtătoare decât ale unei referințe virtuale: ele trimit la noțiuni (nu la concepte), care specifică deschiderea acestei referințe. Se impune a distinge între intenție și intensiune. Din punct de vedere pragmatic și discursiv, identificarea intenției de semnificație a unui enunț este un aspect referitor la coerența textuală. Fiind obiectul unei reconstrucții, ea rezultă dintr-o activitate interpretativă.

J.-M. Aclam (G. D. S.)

Intenție

Evocând o stare implicită, neobservabilă, noțiunea de intenție este utilizată în psihologie cu două semnificații diferite. Prima este specifică limbajului comun: intenția constă în faptul de a-și propune un scop, corespunzând unei voințe sau dorințe ce preced o acțiune. Această primă definiție se înscrie într-un model mecanic sau biologic, intenția constând în reprezentarea prealabilă (conștientă sau inconștientă) a actului. În acest caz, acțiunea are două părți: un fapt mental denumit voință sau intenție, apoi efectul acestui fapt mental (care este alt fapt), ce îi succede.

intentionalitate

Acțiunea are această particularitate de a fi întotdeauna dirijată spre obiect. A doua definiție corespunde unei direcții care consideră că orice acțiune este intențională prin ea însăși, adică intenția, dorința, voința fac parte integrantă din acțiune; intenția corespunde în acest caz unei componente dispoziționale a acțiunii; nici o acțiune, oricare ar fi ea, nu poate fi formulată sau realizată fără ca intenția să fie implicită. Deci, intenția nu este numai un moment anterior acțiunii, ea se continuă în acțiune. Această a doua definiție se înscrie într-un model finalist după care se poate aprecia că acțiunea înseamnă, în același timp, a voința ceva; acțiunea implică intenția iar o acțiune intenționată este executată după un plan. Potrivit acestei direcții de idei, specifică psihologiei acțiunii, intenția a fost definită fie ca o parte neterminată a planului acțiunii începute, fie ca euristica unui sistem ce înglobează un ansamblu de instrucțiuni (programul) și un mecanism care permite realizarea programului. A spune că orice acțiune este intenționată, că ea poartă intenția în ea însăși și deci corespunde voinței unui agent, ridică numeroase probleme: de exemplu, se poate spune că orice acțiune este intenționată, chiar cu sensul de „dispoziție de a”? Nu există acțiune reflexă? O altă problemă, nu mai puțin importantă, prezintă interes pentru domeniul psihologiei: această concepție a acțiunii intenționate pune efectiv în discuție noțiunile de sursă, de scop și de obiect, deci conceptul de pulsivitate.

A. Braconnier

(G. D. S.)

Intentionalitate

Conceptul școlastic reactualizat de psihologul F. Brentano, reluat apoi și dezvoltat de E. Husserl și de întregul curent fenomenologic; definește o proprietate a conștienței.

Pentru F. Brentano și E. Husserl, conștiența nu este niciodată identificabilă ca atare (ca proces general sau ca un conștient), ci este întotdeauna corelată cu un act orientat, de intenție referitoare la un obiect.

Actul intenționat este conștient și

de obiect și de conștient, în același timp intenționalitatea putând deci să fie definită ca relație de orientare a celei de ari spre primul.

Ua

Pentru psihologii fenomenologi, intenționalitatea reprezintă raportul de semnificație, de natură existențială (și nu rațională), pe care subiectul îl întreține cu contextul actelor sale (obiecte din mediul înconjurător și relații sociale); ea poate fi definită ca structură semnificativă a activității, din punct de vedere subiectiv. Adepții acestei coli consideră că orice activitate a unui subiect (conduite expresive perceptivă și chiar procese fiziologice) trebuie să fie analizată în intenționalitatea ei dar ea nu este

întotdeauna accesibil psihologului decât atunci când intenționat se întâlnește cu subiectul, adică atunci când stabilește cu el o relație intersubiectiv autentic.

J.-P. Bronckart

(G. D. S.)

Intenționat (învăre —) -> învăre Intenționat (Memorare —) -> Memorare

Interacționism

Perspectiv epistemologic în care se consideră că orice cunoaștere* trebuie să fie analizată în cadrul unei relații de interdependență dintre subiectul* care cunoaște și obiectul* de cunoscut. Pentru interacționism, comportamentul* nu este o simplă reacție față de mediul înconjurător (schema stimul-r spuns), nici un fenomen de emergență* a capacităților* intrinsece ale subiectului (ineism*), ci un proces interactiv de construcție. Într-o astfel de perspectivă, acțiunea subiectului asupra mediului înconjurător este fundamentală. Pornind de la autori ca L. S. Vîgotski, A. N. Leontiev și H. Wallon, s-a dezvoltat interacționismul social, care consideră acțiunea reciprocă a membrilor grupului și sistemele de comunicare* ce o fac posibilă ca fenomen major în elaborarea cu noțiunilor.

pol-

interacțiune socială

generală care desemnează fenomenele sinergice ale acțiunilor* ce se pot produce la niveluri funcționale diverse. Pe de

altel se referă la acțiunile conjugate ale membrilor unui grup care urmăresc

la un scop* (v. Coacțiune și Interacțiune socială). Pe de altă parte, el se referă la mecanismele de reciprocitate care se stabilesc în desfășurarea anumitor procese psihice (v. Feedback); în acest sens, S. V. Kravkov și coala sa, de exemplu, au descris interacțiunile care se manifestă în funcționarea organelor de simț.

J.-P. Bronckart

(G. D. S.)

În metodologia* experimentală și în statistică, interacțiunea se definește prin faptul că relația dintre o anumită variabilă* independentă și o variabilă dependentă este modificată în funcție de nivelul la care a ajuns o altă variabilă independentă. Interacțiunile apar frecvent în psihologie. De exemplu, efectul malnutriției între 0 și 2 ani (prima variabilă independentă) nu vor acționa în același fel asupra dezvoltării intelectuale ulterioare (variabila dependentă), fiind în pas cu nivelul socioeconomic (a doua variabilă independentă) al familiei care educă copiii. Interacțiune genotip-mediul înconjurător: evidențierea unei interacțiuni între genotip* și mediul înconjurător* referitoare la un comportament* dat semnifică faptul că genotipurile nu au același efect, depinzând de mediile în care sînt plasate și, invers, mediile nu au aceleași efecte asupra diferitelor genotipuri. De exemplu, efectele ale variațiilor mediului uterin matern au fost relevate ca indicatori ai dezvoltării la naștere ai unui anumit genotip, în timp ce aceste efecte nu apar la orice naștere ai unui alt genotip; în acest exemplu, cele două variabile independente sînt nașterea și mediul uterin, variabila dependentă este dezvoltarea.

M. Carlier (G. D. S.)

Interacțiune aptitudinală-tratament (IAT)

În pedagogie, ansamblul de relații, luate în considerare, dintre aptitudini*, în sensul de caracteristici ale subiectului, și tratamentul* în sensul de intervenție experimentală sau neexperimentală. De exemplu: aceeași metodă de învățare nu corespunde în mod egal elevilor foarte agili din punct de vedere intelectual și celor lenți, anxioși și neanxioși etc. Pentru a verifica incidența interacțiunilor aptitudinală-tratament, este adesea elocvent studiul diferențial al rezultatelor. O interacțiune de ordinul întâi implică două variabile, de ordinul al doilea o variabilă în interacțiune cu altele două etc.

G. De Landsheere

(G. D. S.)

Interacțiune socială

Proces interpersonal prin care indivizii află în contact și își modifică temporar comportamentele*, unii față de alții, prin stimulare reciprocă continuă. Interacțiunea socială este modul de comportament fundamental existent într-un grup*. Concept major în psihologia sovietică, pe care A. N. Leontiev îl definește ca o relație de activitate* gerată de grupul în care individul se dezvoltă și se organizează; ființele umane se dezvoltă și acționează în grupuri, comportamentele lor se derulează în situații colective, se referă la obiecte care au semnificație* socială și sînt orientate de către activitățile obișnuite ale grupului. Din punct de vedere intern, conștiința* de sine și construirea funcțiilor psihice superioare sînt puternic dependente de istoria raporturilor dintre individ și societate. Aparținerea la o comunitate de interpretare a unităților de reprezentare* permite în alegerea și anticiparea* activităților ulterioare; de asemenea, ea permite modificarea comportamentului propriu, înțelegând seama de punctul de vedere al celuilalt. Utilizarea limbajului* constituie, în același timp, reflectarea și principalul instrument al

interac iunii sociale.

/ . Dolz
(G. D. S.)

interaural
interferen
Interaural

Se spune despre orice proces de interac iune dintre stimul rile, în genere diferite (stimulare dihotic *), ale celor dou urechi.

M. Richelle
(G. D. s.)

Intercalare

Termen utilizat în gramatica generativ * pentru desemnarea opera iei de transformare* care const în inserarea în totalitate a unei succesiuni S2 (numit fraz * intercalat sau constituent ; d. ex. „Charlotte mi-a oferit o pijama”) într-o alt succesiune SI (numit fraz matrice sau receptoare; d. ex., „Pijamaua s-a decolorat complet”), i al c rei rezultat este o fraz numit compus sau complex („Pijamaua pe care mi-a oferit-o Charlotte s-a decolorat complet”). în francez , se vorbe te i despre asamblare pentru desemnarea aceleia i opera ii. Se vorbe te mai cu seam de autointercalare atunci când elementul intercalat este ca i elementul intercalam, de aceea i natur sintactic . Un caz tipic de construc ie numit autointercalat este cel al intercal rii unei relative într-o fraz matrice care este deja i ea o relativ intercalat : d. ex., „Violonistul pe care plasatoarea pe care o h r uie Xavier a încercat s -l otr veasc s-a ref cut”.

M. Hupet

(D. s.) Intercuartil —> Dispersie

Intercultural

Acest termen este folosit al turi de al ii ca: mul i- sau pluricultural, transcultural, deoarece, pe baza unor preocup ri comune privind comunicarea*, el se refer la activit i diferite: schimburi culturale în general ; evaluarea cursurilor colare în raport cu diversitatea etnocultural a elevilor; studiul metamorfozelor comunic rii dintre purt torii de culturi* sau subculturi diferite; în sfr it, organizarea condi iilor pentru respectarea diferen elor culturale. Acest ultim caz se refer la o op iune sprijinit pe argumente realiste: diversitatea etnocultural a societ ilor va permite dezvolt ri; tiin ifice: individul nu-si dezvoltarea i performan ele optime d" plecând de la cultura sa; morale: culturii" nefiind ierarhizabile (relativism), flec' 6 are dreptul la stabilirea unor condi ii p' & tru a se men ine; filozofice: fiecare s po " beneficia de bog ia umanit ii prin acces ui s u la diversitatea cultural . Aceast op iune impune îns o ac iune în sensul articul rii culturilor, încît, plecând de la o reciprocitate deplin a perspectivelor pentru purt torii lor, s se ob in efecte favorabile pentru diversitatea lor, f r dificult i. Termenul de intercultural ar putea fi men inut pentru aceste ac iuni si produsele lor, iar termenul de „multicul-tural" s fie folosit pentru situa iile de coexisten efectiv a sistemelor, f r o organizare a raporturilor spontane dintre ele. C. Camilleri

(G. D. S.)

Interdic ie

Barier moral . Ea este întotdeauna numit interdic ie, delimiteaz posibilul i reliefeaz dezirabilul, asigurînd o protec ie individual , împiedicînd violen a i pl cerea dincolo de limitele de ap rare. Puterea i locul de decretare a ceea ce este interzis in de figuri de referin , iar prin supunere, identificare* i introiec ie progresiv , interdic iile se transform în interdic ii interiorizate la nivelul con tiin ei morale (supraeul). Dup felul în care se integreaz , ele se pot structura astfel încît s con in , s deplaseze i s orienteze procesele dinamice ale dezvolt rii psihice. Dar cum interdic ia nu este niciodat inaccesibil , ea este corelat cu legea, cu transgresiunea*, cu reprimarea, fiind dispozi ia care stabile te un refuz. Aceast dispozi ie este situat de antropologia structurala i psihanaliz , plecând de la interdic iile fundamentale ale incestului, canibalismului, uciderii. Interdic ia are o func ie tripla-structural , structurant i simbolica, oarece orice raport cu realitatea este^` diat de legea care preced pulsivitatea prin intermediul limbajului, exprima ^ rin ele. Interdic iile ocup un loc imp

11-----

"^„alc tuirea vie ii psihice, aflîndu-se

taIt' inea mecanismelor de ap rare*, de 'af'olare* de compromis, de sublimare; ele v enteâz conflictele* intrapsihice i st -HITde angoas ale con tiin ei; ele struc-z st rile nevrotice.

(G. D. s.)

Iteremisferic -> Comisur

In

Interese

Tendin e sau dispozi ii relativ stabile orientate spre diferite obiecte, activit i sau experien e. Aceste

tendin e sînt condi ionate de cerin e culturale care definesc rolurile corespunz toare celor dou sexe i membrilor unui grup social dat. Interesele nu se limiteaz la cîmpul profesional, privind i disciplinele colare, timpul liber i alte activit i în afara muncii. M surarea intereselor poate fi f cut cu ajutorul inventarelor. Cele mai cunoscute (inventarul lui E. K. Strong, inventarul lui G. F. Ku-der) sînt înso ite de grile de corec ie care permit compararea intereselor unui individ cu cele ale unui grup de referin compus din persoane ce au reu it într-o profesie sau într-o categorie de meserii.

C. Levy-Leboyer (G. D. S.)

Interfantasmalizare

Apropierea anumitor membri ai unui grup, familial sau de alt natur , pe baza unei fantasme* incon tiente a unuia dintre ei, Perceptat prin limbaj sau comportament, escns de c tre cercet torii problema-1C11 grupului ca mentalitate de grup, ca ^onan incon tient , rezonan fantasia sau ca interac iune fantasmatic , ertantasmalizarea î i are originea în cop? * simbi °tic dintre mam i ilor H eXpnmînd capacitatea incon tien-o sur ! ,a comunica direct între ei. Fiind interf conflict- dar i de creativitate, A Ejantasmalizarea este considerat de

?1 ^trCilea element organizator al familiei; acest fenomen apare

evident în produc iile onirice ale unei familii, în cursul unui tratament analitic.

A. Ruffiot (G. D. S.)

Interferent

Se spune despre un stimul* care, prezentat pe nea teptate în cursul unui experiment de condi ionare*, perturb desf urarea normal a acestuia reducînd activitatea condi ionat în curs (prin inhibi ie* exter-n , dup I. Pavlov) sau eliminînd o inhibi ie existent (dezinhibi ie*). Se spune despre orice stimul distractor* sau activitate competitiv care mobilizeaz aten ia, alterînd performan a aten iei într-o activitate; sau despre orice sarcin care perturb o achizi ie* mnezic * prin-tr-un fenomen de interferen *.

M. Richelle (O. D.)

Interferen

Alterare a unei performan e* rezultînd din-tr-o activitate sau sarcin intercalat sau concurent . în cazul memoriei*, interferen a înseamn alterarea achizi iei* memoriei, pus în eviden prin proba de recuperare* (rapel* sau recunoa tere*); ea poate fi cauzat de înv area* anterioar (interferen proac-tiv) sau de înv area intercalat între înv area ini ial i testul de reten ie* (interferen retroactiv). în această situa ie, termenul de interferen este înlocuit adesea cu cel de inhibi ie*. Interferen a reprezint conceptul explicativ central în anumite teorii referitoare la uitare* i, în neuropsihologie, în unele interpret ri ale dificult ilor de recuperare în memorie la unii bolnavi amnezici*, în special în sindromul Korsakov*.

Conceptul de interferen este central i în studierea aten iei. Procesele acesteia sînt evident perturbate de distractori* sau de concuren a unei alte solicit ri a aten iei*. Cu cît o sarcin este mai automatizat , cu aît ea va fi mai pu in expus interferen ei. Pe de alt parte, aten ia nu poate neutraliza întotdeauna interferen ele automate*, fapt demonstrat prin efectul Stroop

interiorizare

418

descrie în 1935: anumite cuvinte scrise cu diferite culori sînt identificate f r dificultate într-un timp mediu constant; în cazul în care exprim culori i culoarea cernelii cu care sînt scrise nu corespunde culorii indicate, timpul de identificare cre te, de-monstrînd o interferen pe care subiectul nu o poate elimina voluntar. Fenomen de reducere a amplitudinii unei vibra ii, care rezult din întîlnirea a dou unde de faze diferite.

M. Richelle (O. D.)

Interiorizare

în accep ia sa general , acest termen desemneaz ansamblul de procese prin care anumite elemente ale lumii exterioare sînt integrate la nivelul func ion rii mentale a unui subiect, sub form de reprezent ri* ce contribuie la reorganizarea structurilor afective sau cognitive anterioare, în psihologia dezvolt rii* a lui J. Piaget, acest termen se refer în special la mecanismele prin care produsele activit ii de asimilare* i de acomodare*, reglate prin scheme* senzoriomotorii*, sînt reconstruite i coordonate în plan mental. Interiorizarea constituie, al turi de diferen iere*, procesul major ce duce la emergen a* func iei semiotice* i, ulterior, la dezvoltarea* gîndirii* reprezentative în forma sa operatorie*. La L. S. Vîgotski i la adep ii interac ionismului social*, acest termen indic procesul de apropiere* i de reconstruc ie a semnifica iilor* socioistorice vehiculate în limbajul* anturajului, care se manifest Ia început prin apari ia limbajului interior*, apoi prin dezvoltarea gîndirii verbale propriu-zise (v. Al doilea sistem de semnalizare), în psihanaliz *, această no iune este utilizat uneori ca sinonim al introiec iei* (în special de c tre coala kleinian) i uneori ca sinonim al identific rii*. Ea este folosit , de asemenea, într-o manier mai specific , pentru a desemna procesele de reconstruc ie, la nivel

intrapsihic, a relațiilor interpsihice (interiorizarea relației de autoritate tată-copil, sub forma relației supraeu-eu). Ca reprezentare, în sens psihanalitic, acest proces presupune realizarea diferențierii structurale a aparatului psihic* (conștient, preconștient, inconștient*) care permite ca relațiile de conflict* să fie

trăsite la acest nivel.

J.-P. Bronckart

(O. D. S.)

Interlingv

În învățarea* unor limbi secundare, acest termen desemnează sistemul interiorizat de către cel care învață, la un moment dat al învățării sale. Interlingvul indică o stare a limbii definite prin caracteristici interne, prin natura și regulile gramaticale interiorizate, ca și prin caracterul său evolutiv. Mai recent, această noțiune a devenit cvasi-sinonimă cu cele de „dialect* idiosincra-sic”, „sistem intermediar”, „competență* tranzitorie”, „sistem de ambianță”, „limba celui care învață”. Studiul unui interlingv se referă, pe de o parte, la limba-între care acesta tinde să se apropie, pe de altă parte, la sistemul interiorizat al limbii materne, substrat pe care cealaltă limbă

se clădește.

D. Peraya

(G. d. : Intermitent (întârziere —) -> întârziere

Intermiten

Caracteristică a unui stimul* prezentat cu întreruperi, în genere periodice*. În acest caz, intermitența va da loc, după frecvența* sa, la o senzație de stimuli succesive separate prin pauze sau, dimpotrivă, la o senzație continuă. Fenomenul se întâlnește și în cazul audierii*, și la senzații tactile*, ca și în domeniul vizual, unde a fost special studiat în lucrările referitoare la frecvența sau pragul* critic de fuziune!

419

interpretare

(v. Clipire, Scintilaie).

M. Richelle, (O. D. I)

Intermodal -> Transfer intermodal Intermodalitate -> Transfer intermodal

Internalitate -> Locus al controlului

Internalizare

Concept vechi în studiul socializării*: asimilarea datelor exterioare de către individ ca fiind parte din el însuși și înțelegerea de la el însuși. Mai precis, este procesul sociocognitiv* prin care indivizii asimilează la conceptul de sine*, ca o cunoaștere a ceea ce ei sînt, valoarea sau utilitatea social recunoscută a comportamentului* lor. Utilitatea socială a anumitor comportamente de muncă poate fi astfel asimilată prin internalizare, sub forma unei cunoașteri de sine, ca fiind conștiențios și perseverent. Internalizarea se realizează de-a lungul producerii de explicații interne a întîrzierilor și a comportamentelor, explicații la care predispoziția normă socială

de internalitate.

ERSOC (G. D. S.)

Internat —> Externat Interoceptor -> Interocepție

Interocepție

Sensibilitatea organismului la stimuli interni. C. S. Sherrington, în 1911, a definit, alături de exteroceptori* (receptorii informațiilor exterioare) și de proprioceptori* (receptorii senzațiilor somatice profunde), interoceptorii (denumiți uneori visceroreceptori) care declanșează influxurile* ce pleacă de la sistemele viscerele. Astfel, interocepția regroupează informațiile ce provin de la sistemele gastro-intestinal, cardiovascular, limfatic, urogenital și respirator, de la glandele endocrine, de la membranele seroase, de la sistemul reticulo-endotelial și de la măduva osoasă. Anumite structuri specializate ale sistemului nervos* central, care furnizează informații privind schimbările compoziției chimice a sîngelui, pot fi și ele aici asimilate.

Primele lucrări despre interoceptori, cele ale lui Cyon și Ludwig în 1866, descriau anatomia și fiziologia nervilor depresori ai cîrjei aortice; în 1868, Hering și Breuer au evidențiat faptul că reflexul respirator

se bazează pe stimularea mecanică a receptorilor pulmonari. Lucrări ulterioare au permis diferențierea a cinci mari clase de interoceptori: mecanoreceptorii, chemoreceptorii, termoreceptorii, osmoreceptorii și receptorii de volum. Aceste cercetări asupra interoceptorilor s-au lovit de mari dificultăți metodologice: spre deosebire de exterocepție, interocepția, neputînd folosi metode psihofizice*, a putut beneficia numai de electrofiziologie. Cercetările pavloviene (K. M. Bîkov, 1947) și se datorează începutul examinării sistematice a proprietăților interoceptorilor, a mecanismelor de integrare centrală a informațiilor pe care ei le furnizează, a relațiilor dintre intero- și exteroceptori. Această activitate a

apelat la cercetări diferite din direcții diferite, adunând la tehnicile electrofiziologice și analiza experimentală a comportamentului, relatarea verbală și metodele psihofiziologice. Astăzi se cunoaște că informațiile interoceptive influențează comportamentul, joacă un rol considerabil în viața emoțională și în numeroase mecanisme inconștiente (G. Adam, 1967).

Stabilirea legăturii funcționale între interocepție, sistemele cognitive conștiente și motricitatea* de relație, ca și determinarea patologiei ce le poate fi asociat, constituie perspective importante ale cercetării, în special pentru psihologia medicală.

O. Fontaine

(O. D.)

• Bîkov K. M. (1947), *L'ecorce cerebrale et les organes internes*, Moscova. — Mir.-Adam, G. (1967), *Interoception and Behaviour*, Aka-demiăi Kiado, Budapesta.

Interpersonal (Funcție —) → Funcție a limbajului

Interpretare

Atribuire a unui sens sau a unei semnificații* unor fapte de naturi diferite: vorbire, atitudini, evenimente, situații. Atribuirea sensului se sprijină pe un sistem referențial format din cunoștințele subiec-

interpsihologie

intricare

tului și care constituie premisa necesară pentru înțelegerea unei situații. Diversitatea punctelor de referință pe care le are un subiect normal permite o suplă în adaptarea la o situație dată a unui cadru referențial specific.

Utilizarea de către psihanalist a teoriei freudiene, ca grilă de descifrare a discursului pacientului supus analizei, constituie un exemplu de sistem interpretativ. Interpretarea este patologică atunci când ea devine obligatorie și sistematică, și când un cadru referențial inadecvat este folosit de către subiect pentru a ajunge la semnificația unei situații, când încrederea subiectului în deducțiile sale este absolută, el necunoscând caracterul arbitrar al sistemului de referință. În acest caz, subiectul acordă o semnificație eronată unui fapt real care apare.

Interpretarea patologică constituie unul dintre mecanismele fundamentale care acționează în cele mai multe dintre construcțiile delirante. În totuși, ea nu are nici o semnificație diagnostică în clinica psihiatrică. Evident, ea poate fi întâlnită și în anumite forme de tulburări timice (melancolie sau manie delirantă), ca și în stări psihotice acute sau cronice, disociative (schizofrenie) sau nedisociative (delir cronic).

M.-C. Hardy-Bayle (G. D. S.)

Interpsihologie

Termen introdus de G. Tarde care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, concepea psihologia colectivă ca fiind limitată la studiul interacțiunilor dintre indivizi. Această concepție a fost pusă în discuție și nu mai este acceptată astăzi.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Intersubiectivitate

Numeroși autori, personalități existențiale, fenomenologi sau nu, ca M. Scheler, G. Marcel, E. Mounier sau G. Gurwitsch, au utilizat acest termen și corelatele sale: existență-împreună-cu-cel alt, coexistență, reciprocitatea, dialogul, comunicarea. A spune despre cineva că el se

exprimă față de altul implică faptul că ~darea este inclusă în limbaj, așa cum biectul* ar fi cuprins în corpul său. Astăzi exprimarea este faptul primar și nu izvoarele conștiinței; punctul de plecare este intersubiectivitatea: „pentru că emoția este un fapt psihic și intern, ci o variație a raporturilor noastre cu cel alt și cu lumea vizibilă în atitudinea noastră corporală trebuie spus că cel alt îmi este dat în mod evident ca un comportament” (M. Juvier-leau-Ponty, 1945, p. 109). Acest curent a influențat psihiatria și psihopatologia: faptul că schimbul gândurilor nu poate fi considerat ca un simplu schimb de semnificații* se explică prin aceea că expresia este un fapt primar și intersubiectiv care prelungește diferențierea subiecților ca atare. Interesul pentru noțiunea de intersubiectivitate a crescut în diverse ramuri ale psihologiei, în studiul formelor primare ale sociabilității, H. Wallon a arătat că perioada inițială a psihismului este o stare de indiviziune a subiectului și ambianței; această simbioză* afectivă marchează foarte timpuriu participarea celuilalt la formarea conștiinței*. Lucrările de etologie* animală subliniază efectele terapeutice ale raporturilor sociale la maimuțele tinere. În psihologia clinică, cercetările lui D. Winnicott privind fenomenele tranziționale, jocul* și psihoterapia ne dezvăluie forme noi de intersubiectivitate: experiența culturală se situează în spațiul potențial dintre individ și mediul său înconjurător.

R. Doron și E. Jolley

(G. D. S.)

• Merleau-Ponty M. (1945), „Le cinema et la nouvelle psychologie”, în Sens et nonsens, Nagel, Paris.

Interval

în acustic , înseamnă distanța dintre două sunete periodice*, exprimat prin raportul dintre frecvențele lor. În muzică , este spațiul dintre două note simultane (interval armonios) sau succesive (interval melodic). În terminologia condiționării operante definește amânarea, variabil sau constant , care separă disponibilitățile de a

• * succesive în programele* cu interval. Interval interstimul: amânarea care separă răspunsul unui stimul de începutul stimulului următor. (Se deosebește de asincronia* de instalare a stimulului.)

M. Richelle (G. D. S.)

interval de încredere -> încredere Interval de retenție -> Retenție Interval (Scală de —) -> Scală de măsură

Intimidare

Intimidarea este un comportament de amenințare* ritualizat*, cu mare valoare expresivă , simbolică a unui atac adevărat dar fără riscuri de daune corporale care apar în raporturile agoniste* dintre animale. Componentele agresive sînt evidente; armele (cioc, coarne, gheare) sînt expuse în întinse spre rival. Elementele de fricțiune sînt prezente: aripile întinse, penajul înfioat, blana zbîrlit ; atacul este schițat, dar oprit brusc fără a atinge adversarul. Un scufundător atacă rivalul plonjînd sub apă , cu ciocul întins, cutînd și-l gîsească și-l scoată la suprafață . Atacul simulat este de fapt o plonjare simulată : pasrea amenință din fața ciocului întins, dă impresia că se repede, se aruncă dar revine la loc sau la câțiva decimetri; dacă intimidarea nu este suficientă pentru a îndepărta rivalul, această falsă plonjare se poate transforma în atac real. Regruparea* sau hărțuirea este o formă specială de intimidare contra unui predator* potențial. J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Intoleranță

Atitudine de reacție excesivă față de tot ceea ce lovește un sistem de credințe*

Prat cu pasiune. Intoleranța poate exprima, ca caracteristici individuale sau grup-

nivelul de preafaptată fie la un anumit gustiml (egocentrismul în sine, fie la o încredință) organizare

la personalitate autoritară), fie la perspectiva ideologică partizană a unui

grup la climatul nepermisiv (atitudine sectară), fie prin alienare, la aderentul fanatic al unui șef. Intoleranța alimentează dispozițiile individuale și colective de violență și persecuție a celor care gîndesc diferit. Ea poate fi exploatată în religie și politic , ducînd la sacrificiu violent.

J. Selosse

(G. D. S.)

Intonație

Curbă melodică ce poate fi desprinsă din percepția unei fraze*. Ea rezultă din variația în limbi muzicale a vocii*, adică din variațiile de ton laringian sau fundamental al vocii. În franceză , de exemplu, intonațiile ridicată și scăzută caracterizează formele interogative și afirmative. În această primă accepție, „intonația”, „melodia” și „conturul melodic” sînt considerate sinonime, în sens extins, intonația este definită ca o integrare perceptivă globală a diferitelor elemente prozodice*. „ „

D. Peraya (G. D. S.)

Intracerebral -> Autostimulare

Intragrup

Ansamblul membrilor grupului* de apartenență al individului, așa cum se degajă el, la un moment dat, din procesul categorizării sociale*. Intragrupul este descris, adesea, ca fiind locul în care apar fenomene de favoritism (sau de sociocentrism), membrii intragrupului fiind în mod deosebit apreciați mai bine decît membrii extragrupului*. După teoreticienii identității* sociale, individul își atribuie caracteristicile pozitive ale intragrupului și, în felul acesta, își construiește o identitate pozitivă .

V

ERSOC

(G. D. S.)

Intricare

Termenii intricare, fuziune sau unire desemnează în două teorii freudiene a pulsionilor* amestecul care se produce între cele două grupuri pulsionale fundamentale, Eros* și distrugere. Acest amestec face să coexiste investițiile aceluiași scopuri*

în înșecă

422

inventar biografic

și obiecte* prin ambele pulsuni, astfel că puseurile celor două pulsuni nu pot fi deosebite, chiar dacă sursele lor sînt distincte. Această unire este mijlocul important de legătură al pulsunii de moarte. Exemplele cele mai caracteristice ale acestei uniri a pulsuniilor sînt sadismul* și masochismul*, dar se pare că cea mai mare parte a conduitei normale o activează la un grad sau altul. M. Klein, reluînd o idee a lui S. Freud, consideră că acest proces de unire a pulsuniilor începe odată cu debutul existenței ei, atunci cînd libido*-ul narcisic înregistrează deplasarea* spre exteriorul pulsuniilor de distrugere care, la început, sînt dirijate spre organismul propriu. j..M. Petot

(G. D. S.)

Intrinsec (întîrire —) → întîrire

Introiecție

Termen (opus proiecției*) introdus în psihanaliză* de S. Ferenczi și adaptat de S. Freud pentru a indica un mecanism psihologic cu rol formator al personalității*, care antrenează reconstrucția eu/ego-ului* și servește la construcția supraeului*. Mecanismul este de încorporare a unui obiect, care constă în a prelua o cît mai mare parte din lumea exterioară și a atribui sinelui calitățile reale sau presupuse ale obiectului. În Gestalt-terapie*, Perls a definit introiecția ca pe una din rezistențele* clasice constînd în integrarea, fără a le transforma cu scopul de a le asimila într-o manieră personalizată, a ideilor sau principiilor altora, lumea exterioară invadînd astfel subiectul. Pentru psihanaliză, introiecția are mai curînd o conotație pozitivă, în timp ce pentru Gestalt este vorba de un proces cu conotație negativă.

M. Pujol (O.D.)

Introspecție

Acest termen a apărut la început în limba engleză la mijlocul secolului al XIX-lea și are, în limba franceză, un sens tehnic,

desemnînd metoda prin care o conștiință* se observă pe ea însăși. Acest mod de autoobservație a avut un rol important în istoria psihologiei: primul care a recurs la introspecția experimentală sau provocată a fost Alfred Binet în scopul cunoașterii stărilor subiective (sau a conștințelor) ale unui individ supus anumitor stimuli* sau pe cale de a îndeplini o sarcină precisă; în acest caz, s-a cerut subiectului să dea atenție* stărilor sale interioare și să le descrie cît mai fidel posibil. Conștința este raportată constituie obiectivul însuși al psihologiei introspecționiste. Acest mod a fost radicalizat la sfîrșitul secolului al XIX-lea de către psihologii colii de la Würzburg, precum O. Külpe sau K. Bühler, iar în Statele Unite, prin curentul structuralist* al lui Titchener. Ea a făcut obiectul unei critici generalizate la începutul secolului al XX-lea, susținute de partizanii unei „psihologii a celuilalt”, a unei psihologii obiective*; în special behaviorismul*, afirmînd că acordul dintre mai mulți observatori este singura probă de validare a unei observații*, descalificînd introspecția ca mod de acces la faptele psihologice. Totuși, introspecția rămîne folosită astăzi în psihologia clinică*, atunci cînd se cere subiectului să raporteze, în timpul convorbirilor* sau în chestionar*, senzațiile, sentimentele sau convingerile sale; anumiți cognitivități* au recurs, de asemenea, la această metodă, cerînd subiecților să verbalizeze operațiile* prin care ei au rezolvat o sarcină.

F. Parot

(G. D. S.)

Introversiune

Atitudine psihologică opus extraversiunii*; tendința de a se orienta spre interiorul sinelui, de a acorda importanță valorilor și gândurilor proprii, de a se izola de lumea exterioară. În sensul dat de C. Jung, introversiunea se definește prin scăderea interesului pentru lumea exterioară și interiorizarea libido*-ului care exercită presiune asupra subiectului. H. Eysenck a

definit ca introvertiți acei subiecți care își pot găsi maximumul de trezire* la nivelul de jos al stimulării.

A. Braconnier (G. D. S.)

Introversiv (la testul Rorschach)

Termenul aparține lui H. Rorschach, indicînd un tip de rezonanță intimă* care pune în evidență prevalența răspunsurilor (anestezice* în raport cu răspunsurile referitoare la culoare*. El ar fi semnificativ pentru funcționarea psihicului, mai ales în ce privește lumea internă a subiectului, favorizînd conduitele intelectuale, creativitatea, producțiile imaginare, uneori în detrimentul afectelor*.

-Subiectul introversiv demonstrează tendința de repliere asupra sinelui, căuțînd, mai curînd, sprijin în interiorul său psihic pentru a găsi satisfacții pulsionale și fantasmatică, relativ independent de obiectele externe. Nevroza obsesională* este un exemplu tipic de personalitate* introversivă.

C. Chabert

(G. D. S.)

Intuiție

Proces psihologic prin care o cunoaștere nouă sau o credință apare în sfera de cunoaștere a unui subiect fără ca el să poată aduce dovezi logice în sprijinul acestei idei.

În intuiția delirantă, caracterul patologic nu se raportează la faptul de a avea o intuiție, ci la conținutul său și la veridicitatea pe care o acordă subiectului acestui conținut fără să existe vreun suport perceptiv și fără a socoti necesară verificarea sau justificarea logică.

Acest tip de certitudine intuitivă poate fi întâlnit în cele mai multe stări delirante, dar este foarte rar izolat, asociindu-se cu alte mecanisme delirante care par să sprijine și să alimenteze această primă intuiție.

M.-C. Hardy-Bayle

(G. D. S.)

locutorul o are despre ansamblul regulilor* ce determină formarea corectă a frazelor* (v. Competență lingvistică), permite subiectului să facă judecăți de gramaticalitate* asupra întregii fraze. Este vorba deci de o intuiție a formei lingvistice și nu a sensului*, intuiție împărtășită de toți membrii unei comunități lingvistice.

J.-E. Gombert (G. D. S.)

Invariant

În sens general, element al unei structuri sau al unui sistem formal care se menține chiar și atunci când structura a suferit una sau mai multe transformări (v. Conservare). Această noțiune ocupă un loc central în gândirea științifică în epistemologia* modernă. Afirmarea principiului inerției, al conservării forței și masei în transformările chimice, a principiului pre-relativist al conservării energiei etc. sînt câteva din marile momente istorice ale științelor fizice. Pe de altă parte, teoreticienii geometriei și algebrei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și-au reconstruit obiectul de studiu pe baza cuplului transformare-invariant. De atunci, conceptul de invariant este legat de noțiunea matematică de grup* de transformare.

Autori ca H. Poincaré sau E. Meyerson prevăzuseră deja importanța grupurilor de transformare și a invarianțelor pe care se sprijină pentru a explica funcțiile cognitive din punct de vedere psihologic. J. Piaget este cel care i-a revenit rolul de a construi un program de cercetare care demonstrează omniprezența transformărilor (orice acțiune este transformare), a grupurilor lor reglate, a constantelor* și invariantelor multiple care rezultă din aceste grupuri.

/.-/. Ducret (G. D. S.)

I

Intuiție gramaticală

Pentru N. Chomsky, intuiția gramaticală este procesul care, sub dependența cunoașterii* tacite (adică inconștiente) pe care

Inventar biografic

Instrument de autoevaluare* care explorează diferite evenimente din viață, verificabile cu ușurință (curs școlar, profesional, evenimente familiale, activități colare

inversiune

424

425

invitație sexuală

(de loisir), ceea ce îl face puțin falsificabil. Este utilizat mai ales în scopul selecției profesionale*. În acest caz, se identifică unele aspecte critice ale meseriei, care sînt convertite în itemi. Acești itemi vor fi selecționați fie după relația lor cu indicii de eficiență profesională, fie după relația lor cu dimensiunile identificate prin analiza muncii (v. Validitate). Aceste inventare s-au dovedit a fi predictorii mai buni decât procedeele clasice de culegere a datelor biografice (convorbire*, curriculum vitae).

M. Brucnon-Schweitzer

(G. D. S.)

Inversiune

În domeniul învățării* discriminative, inversiunea constă în schimbarea valorii stimulului: pozitiv* (S+) în stimul negativ* (S-) și cea a S- în S+, după un anumit număr de încercări*. Operația este repetată, în genere, de mai multe ori, învățarea inversiunii manifestându-se din ce în ce mai rapid, cel puțin la anumite specii. Învățarea inversiunii a fost propusă ca test al capacităților de învățare în compararea speciilor.

Inversiunea prismatică: în studiul percepției* vizuale și al plasticității* funcțiilor senzoriomotorii, răsfrîngerea în sensul sus-jos sau stînga-dreapta a imaginilor retiniene, obișnuit prin interpoziția prismelor. Această procedură permite relevarea posibilităților de modificare a coordonatelor* senzoriomotorii și de supleant* senzorial.

M. Richelle

(G. D. s.)

Investigație

Demers special al analizei psihologice, care constă în explorarea urmelor și amintirilor*. Folosit mai ales în psihologia clinică*, investigația vizează interpretarea comprehensivă a dinamicii conduitei* unui subiect aflat în situație. Ea îi propune să exploreze structurile și procesele inconștiente, raportându-le la ansamblul interacțiunilor persoanei cu anturajul său și cu ea însăși. D. La-gache, în 1964, a precizat că metoda de investigare se sprijină pe trei criterii: in-

formaia, coerența și economia în vederea interpretării corespunzătoare regulii de comprehensiune, adică de-a lungul relației subiectului cu psihologul. Atitudinea investigatoare încearcă să stabilească și să câștige încrederea și colaborarea subiectului în scopul ca acesta să adere la demersul psihologului, ca problemele sale să poată fi proiectate în situația de relație stabilită. Ea combină observația, convorbirea, produsele și reacțiile unui subiect plasat într-o situație relațională propice. Strategia de investigație se construiește în jurul trebuințelor la care psihologul îi propune să răspundă, al mijloacelor utilizate și scopurilor vizate.

J. Selosse (G. D. S.)

Investire

Concept psihanalitic, caracteristic din punct de vedere economic, bazat pe un model energetic care presupune o energie psihică ce poate fi fixată la o reprezentare, la corp, la o parte a corpului sau la un obiect. El indică actul de a investi, adică de a încerca cu energie, cât și cantitatea de energie investită sau, altfel spus, suma excitației, valoarea afectivă. Prin separarea reprezentării și a cuantumului de afect* de care este legată, S. Freud a încercat să explice un fapt frapant, în special în isterie*: un eveniment important poate fi indiferent subiectului, în timp ce el este tulburat de un incident minor. S. Freud a fundamentat punctul de vedere economic pe două modele teoretice care sînt principale în psihanaliză, cel de aparat psihic* și cel de pulsune*: energia investită este acea energie pulsională care provine din surse interne, exercită o presiune permanentă și impune aparatului psihic sarcina să o transforme. În a doua teorie a aparatului psihic, înelul este pulsional de unde provin toate investițiile și de unde celelalte instanțe (eul supraeul) îi iau energia. Schimbările în investiții corespund unui sfid de bilanț energetic, astfel că atunci cînd una crește se diminuează cealaltă; tot așa

stau lucrurile între obiectele exterioare și obiectele fantasmatică, corpul, eul etc. Cu toată ambiguitatea ei, această noțiune a înlocuit în psihologia clinică pe cea de intenționalitate* sau de obiect-valoare din fenomenologie: ea este direct legată de teoria psihanalitică a inconștientului și explică forțele angajate în activitatea psihică, în legătura cu obiectul de dorință, de iubire sau de ură, în transferul* din timpul cureii psihanalitice*. Ea a câștigat mare importanță în teoriile psihosomatice.

B. Brusset (G. D. S.)

Invidie

După M. Klein, una dintre emoțiile cele mai primitive și fundamentale ale copilului mic, descrisă ca o pulsune primară. Invidia este o nevoie de însușire a obiectului ideal sau a calităților sale, și în același timp o intenție de a-l distruge pentru a suprima presiunea pe care acesta o exercită ca obiect de invidie. Această intenționalitate distruge toată ceea ce este din ea una din primele manifestări ale instinctului de moarte. Dacă invidia este foarte puternică, ea interacționează în negocierea fazei paranoichizoide*: clivajul dintre un obiect bun și unul rău nu poate fi menținut de vreme ce obiectul ideal devine un obiect atacat și spoliat.

Unele organizări psihopatologice se referă la invidie ca exprimînd o funcționare mentală arhaică, lipsită de capacitatea de a organiza ambivalența și de a controla pulsunile primare; este cazul unor tulburări limitate, al unor stări hipocondriace* și psihopatice*.

Obiectele invidiei îi conferă acestuia o semnificație diferită și se raportează la dezvoltarea sexualității infantile: invidie de penis în cazul fetei, invidie inversă a băiatului pentru funcția feminină, „conținătoare” și procreatoare. Din perspectivă kleiniană fiecare dintre ele este mai târzie și consecutiv invidiei primare, spre deosebire de concepția lui S. Freud, care face din invidia de penis un fenomen primar

aflat în centrul teoriei sale despre sexualitatea feminină.

R. Jouvent

(D. S.)

Invidie de penis

Invidia de penis este, după S. Freud, ansamblul sentimentelor de amărăciune și de ciudă pe care fetele le-ar încerca atunci cînd constată diferența anatomică dintre sexe și în elegerile care nu are și nu va avea penis. În acest sens, invidia de penis este ireductibilă la dorința de a avea un penis și chiar mai mult la dorința de a primi un penis prin actul sexual. K. Abraham a distins două forme ale acestei invidii la femeie, în funcție de cum ea dă loc unor fantasmă avînd ca obiect posesia de penis (tip de realizare a dorinței) sau unor mișcări ostile penisului pe care tinerele nu-l poate poseda (tip de revanșă). Caracterul

primitiv al invidiei de penis a fost contestat de numeroase psihanaliste; M. Klein i-a admis realitatea, ar tînd totu i c aceasta nu este decît un derivat relativ tîrziu al invidiei primare de sîn*, comun copiilor mici de ambele sexe, i contrariul invidiei masculine în leg tur cu capacitatea feminin de a purta copii. r ,,

K J.-M. Petot

(D. s.)

Invita ie sexual

Invita ia sexual se afl în pozi ia final a secven ei* comportamentelor destinate copula iei, precedînd acest act. Aceast atitudine poart denumirea de lordoz la roz toare; femela este imobil , încremenit , cu labele anterioare îndoite, labele posterioare îndep rtate, coada deviat , dosul curbat. La primate, se nume te prezentare atitudinea unei femele care se apropie în patru labe, uneori de-a-nd ratelea, se apleac , cu spatele ridicat i întors c tre mascul; îndemnul este înt rit la babuini prin tumefac ia p r ilor goale i viu colorate ale regiunii anogenitale. La aceia i babuini se observ frecvent c masculii adopt aceast atitudine ca un fel de supunere*, pentru a lini ti un mascul dominant*. La p s ri, femela care solicit împerecherea î i îndoiaie labele, se apleac

ipohondrie

426

427

isterie

în fa , î i ridic ezutul, î i îndep rteaz coada. în perioada de c lduri sau de estru, frecven a cu care o femel , nedispus înc s accepte copula ia, solicit acest lucru este un indice de informare a masculului asupra gradului s u de maturizare. La porumbel sau la coco ul-de-munte, femela solicit în timp ce b rbatul îi face curte; în momentul în care acesta din urm ia pozi ia i se preg te te pentru împerechere, femela se eschiveaz ; manevra se repet de mai multe ori i stimuleaz maturizarea partenerilor. La cufundacul-mare mo at, la care nu exist dimorfism sexual i copula ia pentru fecunda ie partajat , rolurile sînt inter anjabile — masculul i femela practic deopotriv invita ia: invitantul se culc la suprafa a apei sau pe o gr mad vegetal ca un cuib; cu gîtul întins, cu podoaba capului coborît , imobil, a teapt ca cel lalt s efectueze o pseudo-copula ie. Repetarea acestor secven e contribuie la maturizarea partenerilor i înt re te coeziunea cuplului.

J.-C. Ruwet (O. D.)

Iphondrie

Sindrom constituit din preocup ri avînd drept obiect s n tatea i care se asociaz unei exacerb ri a senza iilor cenestezice. Iphondria este definit în mod clasic ca interpretare nefireasc de senza ii sau de semne fizice resim ite ca anormale i con-ducînd la teama sau la credin a de a avea o maladie. Etimologia greceasc a cuvîn-tului v de te i indic folosirea sa ini ial ca echivalent masculin al isteriei*. Dup recunoa terea, de c tre T. Sydenham, a existen ei isteriei la om, iphondria este considerat ca o afec iune distinct , puînd atinge ambele sexe. în studiul s u din 1899, J. Cotard a definitivat descrierea ei subliniind tendin a iphondrului de a determina cauzele maladiilor de care el se socote te atins. S. Freud îi atribuie, în 1914, locul de nevroz actual i o explic prin modific rile investirii libidinale, care se reporteaz masiv de la obiectele lumii exterioare asupra organelor corporale, în

parte sau în totalitate, func ionînd a adar ca zone erogene largi i loc de desc rcare a excita iei sexuale. Iphondria alc tuie te un ansamblu sindromic pe care îl putem considera în diferite cadre nosologice; de \ obicei se disting dou mari forme: iphondria anxioas infiltrat de temeri nosofo-1 bice care reclam reasigurarea i iphondria delirant , veritabil delir* de interpretare care se înso e te adesea de conduite de revendicare.

J.-F. Alhlaire (G. N.)

Ipotez

1. Propozi ie supus verific rii prin proba | faptelor. Formularea ipotezei este prima ! etap a demersului tiin ific, urmat de începerea ac iunii prin mijloace adecvate, observa ie* sau experiment*, pentru a o verifica sau a o respinge. Explica ie* dat cu titlu provizoriu, în a teptarea unei veri-1 fic ri: în acest al doilea sens, ipoteza, care I se dovede te explica ie înc nesigur , se \ deosebe te de teorie*, care fie reune te i j organizeaz date confirmate, fie articu-' leaz argumente explicative al c ror ca- i racter înc speculativ nu este subliniat. Se j poate regreta faptul c no iunea de ipotez a c zut în dizgra ie, în profitul cuvintelor \ teorie sau model*, care nu au aceea i co-; nota ie de pruden i scepticism. Distinc ia între cele dou sensuri men io-1 nate mai sus se bazeaz f r îndoial pe i maniera în care formularea ipotezei pro-1 voac sau nu, în mod practic, deschiderea spre etapa urm toare, de verificare empiric . Aceasta presupune c sîntem în m sur de a opera ionaliza ipoteza, pe de o parte gra ie recurgerii la tehnici de investiga ie | disponibile, pe de alt parte gra ie punerii J în

practic a planurilor* de experiment care permit aplicarea procedurilor statistice și în special testele de ipoteze, în primul caz, referitor la etapa preliminară oricrei observații sau experimentări științifice, ipoteza se poate prezenta, în psihologie ca în oricare domeniu, sub forme mai mult sau mai puțin structurate, de la formulările foarte deschise care premerg experimentelor de încercare până la expresiunile matematice care descriu o funcție de verificare (d. ex., ne putem întreba dacă modelul de optimizare* se aplică comportamentelor alimentare ale unui animal în teritoriul natural). Nu există relație a priori între nivelul de complexitate sau de ambiguitate al ipotezei și interesul pentru rezultatele experimentului care vizează verificarea ei. În statistica inferențială, testele de ipoteze sunt proceduri care permit respingerea sau reținerea unei propoziții privind efectul unei variabile, o anumită interacțiune, omogenitatea unei populații observate etc. Aplicarea lor presupune că sunt îndeplinite anumite condiții în recoltarea datelor și în stabilirea planului de experiment. Ipoteza nulă, care preconizează absența unei diferențe între o valoare specificată a unui parametru și o valoare empirică, sau între o populație de referință și o populație înrudită, sau între două etichete, este în modul cel mai strict testabilă. Respingerea sa, justificată prin rezultatul testului statistic adecvat, va permite să conchidem cu privire la efectul variabilei* independente studiate, la apartenența celor două etichete la populații distincte etc.

3. Dacă noțiunea de ipoteză nu mai este la loc de cinste în metodologia științifică, ea și-a găsit în schimb locul în vocabularul psihologiei cognitive*, în care desemnează supoziția, argumentul implicit ce oferă subiectului ocazia de a face o alegere*, de a lua o decizie* sau de a adopta o strategie* de căutare a soluției unei probleme*. Termenul fusese deja utilizat în acest sens în 1932, în legătură cu învățarea* în labirint la animal, de către D. Krechewsky, în urma lui E. C. Tolman. Tipul de reprezentare* postulat aici are puncte comune cu expectanța* și cu anticiparea*. Când se trece la studiul rezolvirii de probleme în stadiul gândirii formale*, cum a făcut-o J. Piaget, ipotezele subiectului sunt deseori explicite sau explicabile prin întrebări, sau inferabile fără echivoc din conduitele sale nonverbale observabile. Activitatea cognitivă ca obiect de studiu

al psihologului se unifică în acest caz cu cea a omului de știință în conduita de cercetare.

M. Richelle

(G. N.)

Ipoteză nonparametrică → Nonparametric

Ipoteză nulă → Semnificație, Ipoteză Ipoteză parametrică → Parametru

Ironie

Acest termen se referă, de obicei, la fenomene semiotice foarte variate, care nu au în comun decât „spiritul tendențios”, în retorică, el exprimă în special figura* antifrazei, prin care se lasă să se înțeleagă contrariul celor spuse („Este un viclean!”). După o concepție mai nouă, de origine pragmatică*, ironia ar fi un discurs* raportat la o funcție (auto) parodică: mimând o enunțare*, se evidențiază caracterul său absurd și nepotrivit. Această definiție are avantajul de a sublinia ironiile nonasertive („Haideți, nu vă jenați!”), caracterul nehotărât al semnificației ironice și ironia „cu dublu înțeles”: orice enunțare poate fi interpretat ironic, cu condiția să se vadă în ea, în gradul al doilea, imitarea exactă a ceea ce ea ar fi în primul grad. De exemplu, a alege și cu prezentul dictonar, care este evident o excelentă parodie a lui însuși.

A. Berrendonner (G. D. S.)

isterie

Apar înzestrată, de la origini, istoriei medicinei, termenul de isterie evocă în zilele noastre trei aspecte psihologice: fenomenul de conversie*, o tulburare de personalitate*, și o stare mentală caracteristică. Conversia constă într-un mecanism psihologic prin care un ansamblu de idei, dorințe și afecte este transformat într-un simptom corporal. Ea se manifestă mai ales prin comportamente prezentând aparența unor infirmități fizice (paralizie, anestezie, afonie) fără semne de atingere organică și care nu respectă sistematizarea anatomică sau sin-

istoric a maladiilor cunoscute. S. Freud a propus două explicații pentru simptomele de conversie: una stabilește o legătură semantică între simptom și reprezentarea refuzată; cealaltă pune accentul pe un transfer de energie. Simptomul se formează fie printr-o echivalență simbolică, fie printr-o conexiune asociativă. Conversia isterică poate apărea ca un accident ocazional sau se poate înscrie într-o evoluție durabilă. Ea se poate actualiza cu ocazia unui eveniment declanșator ușor reperabil sau, din contră, poate surveni fără vreun răsunet aparent. Ea poate fi mai ales observată în indiferență care tip de organizare patologică a personalității, inclusiv în organizarea psihotică, dar se întâlnește, în principal, în ceea ce s-a numit personalitate isterică. Personalitatea isterică se caracterizează prin diferite trăsături specifice: sugestibilitate, teatralism, erotizare a relațiilor interumane, mitomanie. Nu există o corelație sistematică între această personalitate și manifestarea conversiei, în fine, termenul de isterie caracterizează o stare mentală în care regsim: aptitudinea pentru conversie, adică o juisare inconștientă

prin i în corp*. Corpul istericului ar fi excesiv erotizat i tocmai aceasta i-ar da posibilitatea de a somatiza fantasma; prevalenta refului rii* ca mecanism de ap rare* ; existen a la ace ti subiec i a unui conflict care-i determin s fie constant confrunat i cu problematica bisexual pe care orice individ normal o resimte i o rezolv în perioada adolescen ei. Istericul are greut i în a se degaja de acest conflict datorit dificult ii sale de a lichida complexul Oedip i de a dep i angoasa de castrare.

Numeroase probleme sînt dezb tute în leg tur cu isteria: prima prive te distinc ia, propus de unii speciali ti, între isteria reprezentat de conversie (a a cum a fost descris mai sus) i isteria caracterizat printr-un comportament general în care este vorba de simularea* incon tinent a unei maladii. Acest ultim punct de vedere se aplic în mod special sindromului

428

lui Briquet*. Cea de a doua prive te locul tulbur rilor mentale care pot merge de la simpla amnezie* pîn la somnambulism*, eschivarea i chiar dedublarea* personalit ii. Cea de a treia, în fine, prive te ipotezele patogenice: al turi de ipotezele neuro-biologice se citeaz ipoteze patogenice (altele decît cele la care s-a f cut referire pîn aici, adic ipotezele psihanalitice). Constatarea crizelor de isterie colectiv , a liniilor de demarca ie uneori dificile între fenomenele de posesie i fenomenele isterice, într-un cuvînt a aspectelor culturale, conduc pe anumi i speciali ti la ipoteza unei posibilit i ontogenice naturale pentru isterie, care ar fi mai mult sau mai pu în reprimat potrivit culturilor i epocilor. S cit m, de asemenea, o ipotez explicativ asupra isteriei f r a ne sprijini pe o în alegere psihanalitic a acestei nevroze*: aceea a lui P. Janet, care explic isteria prin îngustarea cîmpului con tiin ei i prin tendin a spre disociere i emancipare a sistemelor de idei i a func iilor. S-ar putea face apropierea între această ipotez i o alta mai recent , de tip cognitiv, care ar face din neaten ia selectiv mecanismul prevalent al explic rii, între altele, a superbeii indiferen e a istericului. S cit m, în fine, ipoteza etologic potrivit c reia isteria poate fi explicat ca un comportament de simulare i un mecanism de diversiune fat de pr d tori. . . A. Braconmerl

(G. i

Istorie

Istoria se prezint în psihologie* prin conceptele de genez *, cre tere*, dezvoltare*, cultur * i civiliza ie: acesta este cadrul condi iilor de existen i de mediu* specifice în care se elaboreaz via a mental . Psihologia istoric * a lui I. Meyerson î i pune problema, în cazul noului, ce este diferit de ceea ce este vechi, cum i de ce a ap rut acest nou. Cînd este vorba de istorie personal , metoda clinic utilizeaz anamnez * i catamneza* pentru a restabili contextul unei conduite* sau a preciza schimbarea unui subiect*: îns S. Freud a ar tat c efectul retroactiv remaniaz

429

urmele mnezice potrivit cu experien ele noi i cu accesul la un alt tip de dezvoltare. Dar cînd istoricul i psihologul încearc s gîndeasc temporalitatea cultural a indivizilor, atunci ei se izbesc de o limit comun . În acest caz, de fapt, tr irea* scap printre degete i nu ajungem niciodat la a sesiza „partea tare a lucrurilor moi” (L. Wittgenstein), ceea ce reprezint totu i condi ia i debutul oric rei tiin e.

E. Jalley i R. Doron (G. N.)

Desemneaz , pe de alt parte, con inutul narativ ca distinct de actul nara iunii* i de textul* narativ propriu-zis (v. Povestire) ; o poveste poate fi tradus în forme semiotice diferite: în cuvinte, în imagini fixe (band desenat) sau mobile (cinema). No iunea de fabul a formalit ilor corespunde istoriei. Un scriitor (Flaubert, d. ex.) nu poate atribui unui fapt divers decît istoria sa pentru a face din aceasta un roman (Madame Bovary). Pentru a fi vorba de istorie, e nevoie în mod necesar de un indice temporal dublat de un indice de cauzalitate* (aceasta permite s distingem un text narativ veritabil de o povestire de voiaj sau de o simpl relatare cronologic). Diverse cercet ri centrate pe producere*, memorare i comprehensiune* de texte au ar tat c elementele istoriei erau st pînite înainte de structurarea povestirii propriu-zise.

J.-M. Adam

(G. N.)

Itera ie (Bucl de —) -> Bucl

Iubire

Iubirea este un sentiment nefericit dac nu este reciproc, dar care, dac este împ rt it i satisf cut în majoritatea a tept rilor sale, aduce fericire; acest sentiment al unei persoane este adresat altei persoane precise i determin pe prima s doreasc s primeasc de la cea de a doua unele pl ceri (sexuale, dac este vorba de adul i), tandre e, admira ie, cooperare, în alegere, protec ie sau cel pu în cîteva din aceste satisfac ii.

izotopie

Mai mult decît de psihologie, iubirea a fost descris de literatur în toate formele ei (heterosexual , homosexual , p rinteasc , filial , narcisic), cu intensit ile ei (scurt întîlnire, donjuanism, pasiune violent), în procesul i în efectele ei. Iubirea este adesea opus , într-un fel destul de inexact, urii*;

contrariul dragostei este însuși ura, ci indiferența afectivă.

D. Anzieu și R. Doron

(S. D.)

Izolarea

Mecanism de apărare* descris de S. Freud ca fiind tipic pentru nevroza obsesională*, în comparație cu refuzul* care este tipic isteriei*. El constă în separarea unei gândiri sau acțiuni de contextul său și de restul existenței subiectului. Este vorba de o atitudine care, sub diverse aspecte (pauze, ritualuri etc), stabilește sistematic și magic, prin ruptura conexiunilor asociative, un hiatus în derularea gândurilor și a actelor.

B. Brusset (G. D. S.)

Izomorfism -> Morfism

Izotopie

Efect al recurenței aceluiași semn* într-un discurs*. A.-J. Greimas (1966) a descris-o ca pe un ansamblu redundant de categorii semantice* care fac posibilă lectura uniformă a discursului. Astfel, o serie textuală de tipul: „ordinatorul meu este foarte trist de când calculatorul său nu mai are centură de siguranță” nu prezintă redundanțe izotopice necesare formulării unei judecări de coeziune-coerență*. Între individul „ordinator” și proprietatea „triste e” există o incompatibilitate semic (animat/ inanimat); la fel „centură de siguranță”, care s-ar situa într-un domeniu compatibil cu „mașină”, este imposibil să fie raportată la „calculator”, animal care nu poate aparține unui ordinator decât dacă se imaginează un univers științifico-fantastic în care ar fi re-definite raporturile dintre elementele lumii reprezentate. Singura izotopie identificabilă se găsește în „triste e” și în deposedarea

izotopie

implicată de „nu mai are”. Chiar dacă acoperă fenomene foarte diverse, conceptul de izotopie „se referă întotdeauna la constanța unei direcții a sensului pe care îl prezintă un text atunci când este subordonat unor reguli de coerență interpretativă” (U. Eco, p. 128, 1979). El permite descrierea fenomenelor de poliizotopie și heterotopie (v. Metaforă) foarte frecvente în texte: de la povestirea hazlie (care se produce pe o ruptură izotopică) la parabola (lizibilă pe cel puțin două izotopii), trecând prin ur-

1

1 •

motivul două versiuri ale Iluminărilor 1 • A. Rimbaud: „Curenții câmpiei, / jgheburile imense ale refluxului”, în care se cruciează o izotopie acvatică (curenții fluxului) și alta terestră (fuga urșilor câmpiești)

J.-M. Adam

<G-

. S.)

• Eco U. (1979), *Lector în fabula*, Bompiani Milano. Traducere (1985): *Lector în fabulă* (trad. M. Bourzacher), Grasset și Fasquelle Paris. — Greimas A.-J. (1966), *Semantique structurale*, Larousse, Paris.

I

îmbătrânire

Efect normal al vârstei asupra diferitelor funcții psihologice și organice, tinzând, de obicei într-o manieră foarte inegală în funcție de subiecți și funcții, spre o scădere a performanțelor și capacităților. Acest declin poate începe după două decenii de viață. A fost sugerat un efect al vârstei asupra organelor de simț și a organelor locomotorii, dar acest efect, numit periferic, pare mai puțin important decât efectele asupra sistemului nervos central. În orice caz variații mari există: cu titlul de exemplu, capacitățile numite de agilitate mentală, după un declin către 20 de ani, revin la scorul de origine după 60 de ani, ca și cum anumite deficite ar fi compensate de beneficiile rezultate din experiență. Alături de scăderile de performanță și de modificările anumitor trăsături ale personalității, reducerile capacității de învățare, de memorare și/sau de amintire sînt cele mai sensibile, atât pentru subiect, cât și pentru antrenor; intensitatea acestor tulburări poate depăși limita trecerii de la normal la patologic. Îmbătrânirea patologică cerebrală se manifestă sub diferite forme, dintre care cele mai comune sînt sindroamele demențiale* („maladia lui Alzheimer”) cu tulburări ale memoriei*, dezorientare temporară, sindrom afazic-apraxic-agnozic.

M. Le Moal

(N. C.)

la sarcinilor

existența îmbogățită aduce celui care o muncă, mai multe satisfacții interne, adică multe satisfacții legate de conținutul*

muncii. A îmbogății munca înseamnă a da operatorului mai multă autonomie, responsabilitate, informații asupra activității sale și note de apreciere pentru reușita în realizarea sarcinilor dificile care i-

au fost încredințate. Înseamnă că creșterea interesului și semnificativitatea a ceea ce el face. Efectele îmbogățirii sarcinilor asupra moralului și comportamentului sunt variabile și sunt modulate într-adevăr de caracteristicile individuale, mai ales de nevoia de îndeplinire*. C. Levy-Leboyer

(D. S.)

împerechere

în special la păsări, ceremonie de parade* care conduce la și culminează cu copula. Mișcările respective ale partenerilor sunt foarte expresive și simbolice. Adesea, ele sunt efectul unui proces de ritualizare*. La galinacee, ademenirea constă în ciugulirea de pe jos pentru a atrage găina; la sternide, cerința* alimentară a femelei apare sub formă simbolică a unui comportament infantil; ofranda* alimentară a masculului este interpretată ca simbolizare a comportamentului parental*; prezentând femelei un mic pește în cioc, masculul atenuează ceea ce ar putea să apară agresiv în apropierea sa; peștișorul este prezentat simbolic, deoarece el nu este transmis în mod necesar și nici consumat. Este posibil ca, la origini, în starea de tensiune dintre un mascul și o femelă care se apropie, cerința și ofranda să apară ca activitate de deplasare*, asigurând liniștirea și relația, și că ele au fost selecționate în fond pentru a juca un rol esențial de comunicare în noul context. Secvența împerecherii nu

^%

împrumut

432

433

încercări și erori

seconstrucționat dintr-o dată H. cmphcama-turatia și «ronizareapaftenenlor Repetarea saîntfctce coeziunea cuplului. Im-perecherasitunnat , a*»**, de parade post-copulatorii, care lipesc , red.n-j^az teLeaiscat de *curta apropiere.

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

împrumut

Acest termen desemnează în același timp

actul de transfer al unei trăsături* sau unei caracteristici lingvistice* dintr-o limbă în alta. Trăsătura a căreia împrumutarea: împrumutul rezolvă interferența alingvistică. El privește în principal nivelul lexical al limbii și, spre deosebire de „calchiere”, se caracterizează, cel puțin la început, prin voința de a menține intactă forma sau trăsătura străină. Integrarea formei împrumutate se poate realiza grade diverse, în funcție de parametrii psiholingvistici (stabilitatea și afinitățile lingvistice în contact) și/sau sociolingvistici (afectare, prestigiul relativ al celor două limbi etc).

D. Peraya

(D. S.)

în limba tonal

în limba sunet sau tonală* lui este

această particularitate a secvențelor* auditive care nefăcând considerabil ca sunetul este mai mult sau mai puțin în puterea sau ascuțit. În limbajul sunetului depinde în mod esențial de frecvența* sa: cu cât aceasta este mai mare, cu atât sunetul pare mai ascuțit. Pentru toate acestea, senzația de înălțime depinde tot oarecărui fisur de intensitatea* sa de nivelul lor de presiune acustică. Altfel spus, caracterizarea înălțimea unui sunet

oarecărui ptt-un nivel egal nu cu frecvența acustică a sunetului pur considerat > 40 dB pe# presiunea de referință, care este nivelul normal mediu al sensibilității de înălțime comparabilă, înălțimea este evaluată, în acest caz, în decibeli*.

R. Genicot

(L. C. L.)

încapsulat -> Wlodulari Mte

încarcerare

Reînchiderea într-o închisoare, ca urmare a unei decizii penale, este o formă legală de pedepsire a unui condamnat. Justificată rațional de cerințe de securitate, de schimbare și de exemplaritate a pedepsei, închiderea în pușcărie, care este un act de represiune socială, izolează de viața de societate și îi ascunde de lume. Privat de relația cu lumea exterioară, subiectul încarcerat se abandonează lui însuși, datorită suprapopulării din penitenciar, este expus la o intimitate forțată cu alți prizonieri. El devine obiectul unei depresiuni simbolice, care se manifestă câteodată prin tulburări de reacție caracteristice patologiei carcerale. Închisoarea, ca orice mediu închis și stigmatizat, produce o subcultură proprie, carcerală, caracterizată prin dominarea de către de viața foarte periculoasă, printr-o deviere a schimburilor, dominația homosexualității, glorificarea modelelor antisociale și respingerea tehnicilor frauduloase. Existența acestei subculturi contravine încercărilor de acompaniament terapeutic ale de viața, care resimt realitatea carcerală ca o confirmare a unei lumi ostile

și atotputernice.

/ . Selosse
(G. D. S.)

încalzire

Noiune propusă de profesorii de educație fizică și sport, mai ales: ansamblul de exerciții, în general motorii, respectiv musculare, destinate să atingă de la început eficiența maximă de performanță. Lecțiile de educație fizică încep adesea cu o fază globală de încălzire presupusă că necesară și se introduce simetric, la sfârșit, o fază de întoarcere la calm. În funcție de momentele istorice și de ideologiile didactice, perioada de încălzire a fost mai mult sau mai puțin lungă.

Unele coli de psihodramă * în eleg prin warming up practica unei pregătiri a jocurilor de roluri*.

Se vorbește despre încălzire și în psihologia experimentală, în legătură cu faza de pregătire prealabilă experienței propriu-zise.

C. Prevost
(D. S.)

încercare

Într-o procedură * experimentală, unitate de situație reprodusă de un anumit număr de ori și în cursul căreia subiectul își dovedește performanța*, care va fi observată și înregistrată distinct. Subdivizarea unei experiențe în încercări succesive este folosită mai ales când se intenționează punerea în evidență a unei evoluții a performanței (memorare*, învățare*, oboseală*) sau când se dorește eliminarea unor inconveniente ale unei proceduri continue. Astfel, o procedură de încercări distincte (sau discrete) în care subiectul însuși comandă începutul încercării, într-o sarcină care solicită puternic procesul de atenție*, permite minimizarea fluctuațiilor sau a derivelor de performanță pe care le antrenează o procedură continuă. Adesea caracteristicile dispozitivului experimental impun subdivizarea în încercări succesive: astfel se întâmplă cu tehnicile labirinturilor* utilizate în studiul învățării. Metodele de condiționare operantă * au pus la loc de cinste în acest domeniu procedura continuă; dar, din motivele semnalate mai sus, s-a reintrodus aici adesea încercarea discretă: aceasta permite, de exemplu, într-un program de întărire de debit* de r spuns lent, să se analizeze estimarea temporală * a animalului, confundată uneori cu timpul folosit pentru consumarea hranei în procedură continuă. Încercare unică: procedură în care subiectul nu este supus situației decât o singură dată, cum este adesea cazul în metoda numită de evitare* pasivă, în care un animal se vede sancționat de o stimulare aversivă * intensă pentru un singur răspuns furnizat, înalt probabil (d. ex., prășirea unei platforme puțin luate, pentru un compartiment mai întunecat, dar electricizat).

Încercare clinică: în studiul experimental al unui medicament, prealabil folosirii sale clinice, fază finală de verificare la pacienți a efectelor terapeutice așteptate. Această încercare, pentru a fi concludentă, trebuie să se supună regulilor metodei experimentale și să includă mai ales grupuri de control riguroase. Acestea implică adesea administrarea unui placebo* în metoda dublului orb. Respectarea acestor reguli este deosebit de importantă în punerea la punct a medicamentelor psihotrope*, ale căror efecte nu sînt evaluate în general decât în cadrul aprecierilor sau judecărilor* clinicianului, ale pacientului însuși sau ale anturajului său.

J
M. Richelle
(D. S.)

încercare profesională

Evitați de lucru alături dintr-o sarcină aleasă deoarece este considerată cea mai reprezentativă dintre cele pe care candidatul va trebui să le efectueze în exercitarea activității sale profesionale. Probele profesionale, neglijate timp îndelungat în avantajul testelor*, au revenit în centrul atenției de când L. Owens le-a dat o bază teoretică dezvoltînd noiunea de coerență comportamentală: comportamentul observat în timpul probei profesionale, considerat ca o replică miniaturizată a activității reale, ar trebui să se repete în situațiile ulterioare de muncă.

C. Levy-Leboyer
(D. S.)

încercări și erori (învățare prin —)

Învățare* care se realizează de-a lungul unei succesiuni de tentative când infructuoase, când fructuoase, conduitele mani-festîndu-se în cursul acestora din urmă și sfîrșind prin a birui. Învățarea prin încercări și erori ar răspunde, după E. J. Thorndike, legii efectului*. În măsura în care tatonările se exprimă aici în comportamente observabile, învățarea prin încercări și erori a fost adesea asimilată la un nivel particular într-o concepție ierarhizată a conduitelor dobîndite și inteligente, nivel superior condiționării pavloviene*, dar inferior tatonărilor interiorizate și anticipatorii care duc la schimbarea bruscă a situației problematice, sau insight*. Încercările și erorile nu sînt totuși inerente învățării perceptivomotorii elementare la animal, de vreme ce este posibil, printr-o amenajare convenabilă a condițiilor în care ea se desfășoară -

împrumut

432

se construiește dintr-o dată, ci implică mai-tura și sincronizarea partenerilor. Repetarea sa întreprinde coeziunea cuplului. Împerecherea este urmată, adesea, de parade post-copulatorii, care liniștesc și redirecționează tensiunea iscată de scurtă apropiere.

J.-C. Ruwet (G. D. S.)

împrumut

Acest termen desemnează în același timp actul de transfer al unei trăsături* sau unități lingvistice* dintr-o limbă în alta și trăsătura sau unitatea împrumutată: împrumutul rezultă din interferența lingvistică. El privește în principal nivelul lexical al limbii și, spre deosebire de „calchiere”, se caracterizează, cel puțin la început, prin voia de a menține intactă forma sau trăsătura străină. Integrarea formei împrumutate se poate realiza în grade diverse, în funcție de parametrii psiholingvistici (stabilirea sistemelor lingvistice în contact) și/sau sociolingvistici (afectare, prestigiul relativ al celor două limbi etc).

D. Peraya

(D. S.)

în lîmbe tonal

În lîmbea unui sunet sau tonă* lui este acea particularitate a senzației* auditive care ne face să considerăm că sunetul este mai mult sau mai puțin grav sau ascuțit, în lîmbea unui sunet depinde în mod esențial de frecvența* sa: cu cât aceasta este mai mare, cu atât sunetul pare mai ascuțit. Pentru toate sunetele, senzația de în lîmbe depinde într-o oarecare măsură de intensitatea* sau de nivelul lor de presiune acustică. Iată de ce a apărut ideea de a caracteriza numeric în lîmbea unui sunet oarecare printr-un număr egal nu cu frecvența sa, ci cu frecvența sunetului pur considerat cu 40 dB peste presiunea de referință, care este ascultătorului normal mediu o senzație de în lîmbe comparabilă, în lîmbea este evaluată, în acest caz, în meii*.

R. Genicot

(L. C. L.)

încapsulat -> Modularitate

încarcerare

Reînchiderea într-o închisoare, ca urmare unei decizii penale, este o formă legală de pedepsire a unui condamnat. Justificarea rațională de cerințe de securitate, de schimbări de exemplaritate a pedepsei, în-|chiderea în pușcărie, care este un act de represiune socială, izolează de învia societate și îi ascunde de lume. Privat și relația cu lumea exterioară, subiectul în-|carcerat se abandonează lui însuși și, datorită suprapunerii din penitenciar, este expus la o intimitate forțată cu alii pri-|zonieri. El devine obiectul unei deposedării simbolice, care se manifestă câteodată prin tulburări de reacție caracteristice patologicilor carcerale. Închisoarea, ca orice mediu închis stigmatizat, produce o subcultur proprie, carcerală, caracterizată prin do-|minarea de către de învia foarte periculoasă, printr-o deviere a schimburilor, dominația homosexualității, glorificarea modelelor antisociale și răspîndirea tehnicilor frauduloase. Existența acestei subculturi contra vine încercărilor de acompaniament terapeutic ale de învia, care resimt realitatea carcerală ca o confirmare a unei lumi ostile și atotputernice.

r

J. Selossa

(G. D. S.)

încalzire

Noiune propusă de profesorii de educație fizică și sport, mai ales: ansamblul de exerciții, în general motorii, respectiv musculare, destinate să atingă de la început eficiența maximă de performanță. Lecțiile de educație fizică încep adesea cu o fază globală de încălzire presupusă ca necesară să introducă simetric, la sfârșit, o fază de întoarcere la calm. În funcție de momentele istorice și de ideologiile didacticei perioada de încălzire a fost mai mult sau mai puțin lungă. Unele coli de psihodramă* în eleg prin warming up practica unei pregătiri a jocurilor de roluri*. Se vorbește despre încălzire în psihologia experimentală, în legătură cu faza de pregătire prealabilă experienței propriuzise.

C. Prevost

(D. S.)

433

încercări și erori

încercare

Într-o procedură* experimentală, unitate de situație reprodusă de un anumit număr de ori în cursul căreia subiectul își dovedește performanța*, care va fi observată și înregistrată distinct. Subdivizarea unei experiențe în încercări succesive este folosită mai ales când se intenționează punerea în evidență a

unei evoluții a performanței (memorare*, învățare*, oboseală*) sau când se dorește eliminarea unor inconveniente ale unei proceduri continue. Astfel, o procedură de încercări distincte (sau discrete) în care subiectul însuși comandă începutul încercării, într-o sarcină care solicită puternic procesul de atenție*, permite minimizarea fluctuațiilor sau a derivelor de performanță pe care le antrenează o procedură continuă. Adesea caracteristicile dispozitivului experimental impun subdividerea în încercări succesive: astfel se întîmplă cu tehnicile labirinturilor* utilizate în studiul învățării. Metodele de condiționare operantă* au pus la loc de cinste în acest domeniu procedura continuă; dar, din motivele semnalate mai sus, s-a reintrodus aici adesea încercarea discretă: aceasta permite, de exemplu, într-un program de întărire de debit* de răspuns lent, să se analizeze estimarea temporală* a animalului, confundată uneori cu timpul folosit pentru consumarea hranei în procedură continuă. Încercare unică: procedură în care subiectul nu este supus situației decât o singură dată, cum este adesea cazul în metoda numită de evitare* pasivă, în care un animal se vede sancționat de o stimulare aversivă* intensă pentru un singur răspuns furnizat, înalt probabil (d. ex., printr-o sursă de lumină puternică, pentru un compartiment mai întunecat, dar electricizat).

Încercare clinică: în studiul experimental al unui medicament, prealabil folosirii sale clinice, fază finală de verificare la pacienți a efectelor terapeutice a teptate. Această încercare, pentru a fi concludentă, trebuie să se supună regulilor metodei experimentale și să includă mai ales grupuri de con-

ținuturi riguroase. Acestea implică adesea administrarea unui placebo* în metoda dublului orb. Respectarea acestor reguli este deosebit de importantă în punerea la punct a medicamentelor psihotrope*, ale căror efecte nu sînt evaluate în general decât în cadrul aprecierilor sau judecărilor* clinicianului, ale pacientului însuși sau ale anturajului său.

M. Richelle (D. S.)

încercare profesională

Eșantion de lucru alcătuit dintr-o sarcină aleasă deoarece este considerat cea mai reprezentativă dintre cele pe care candidatul va trebui să le efectueze în exercitarea activității sale profesionale. Probele profesionale, neglijate timp îndelungat în avantajul testelor*, au revenit în centrul atenției de când L. Owens le-a dat o bază teoretică dezvoltînd noțiunea de coerență comportamentală: comportamentul observat în timpul probei profesionale, considerat ca o replică miniaturizată a activității reale, ar trebui să se repete în situațiile ulterioare de muncă.

C. Levy-Leboyer

(D. S.)

încercări și erori (învățare prin —)

învățare* care se realizează de-a lungul unei succesiuni de tentative când infructuoase, când fructuoase, conduitele mani-festîndu-se în cursul acestora din urmă și sfîrșind prin a birui. Învățarea prin încercări și erori ar răspunde, după E. J. Thorndike, legii efectului*. În măsura în care reacțiile se exprimă aici în comportamente observabile, învățarea prin încercări și erori a fost adesea asimilată la un nivel particular într-o concepție ierarhizată a conduitelor dobîndite și inteligente, nivel superior condiționării pavlovienne*, dar inferior reacțiilor interiorizate și anticipatorii care duc la schimbarea bruscă a situației problematice, sau insight*. Încercările și erorile nu sînt totuși inerente învățării perceptivomotorii elementare la animal, de vreme ce este posibil, printr-o amenajare convenabilă a condițiilor în care ea se desfășoară,

încheiere

de obicei, să se realizeze o învățare discriminativă fără erori.

M. Rwhelle

(D. S.)

încheiere -> lizibilitate, închidere

închidere

închidere sau completare pe care o operează percepția asupra unei figuri* incomplete, de exemplu un cerc întretăiat de un segment, sau desenul unui obiect familiar ori al unei fețe care conține o lacună. Legea* închiderii face parte din legile degajate de psihologia Formei* (gestaltistici). Ea se impune în mod special atunci când lacuna privește o bună formă* (o bună configurație — n.t.). Ea este pusă lesne în evidență în percepția liberă, dar într-un mod și mai convingător în percepția tahisto-scopică*.

Prin extensie, completarea de către subiect a oricărui dat ca prezentînd o lacună, fie că este vorba de un enunț, de o acțiune descrisă, de un stimul muzical etc. Testele de închidere sau de încheiere, numite și doze tests, sînt folosite pentru a măsura performanțele* în lectură*.

K

M. Rwhelle

(G. N.)

închidere (Legea —) → Legi ale percepției

încorporare

Mod de relație cu obiectul* libidinal de-a lungul stadiului canibalic*, încorporarea demonstrează anaclisisul* pulsivității libidinale pe baza pulsivității de autoconservare. Ca urmare, ea conservă trăsăturile ingestiei de alimente: plăcerea orală, distrugerea obiectului și asimilarea substanțelor sale cu cea a subiectului. Din acest motiv, încorporarea este în esență o relație imaginară, facilitată de echivalența pars pro toto care predomină în inconștient între obiectele parțiale, mai ales sânul*, și persoanele în cadrul cărora ele nu sînt altceva decît organe sau produse. S. Freud a subliniat că aceasta este prima formă a introiecției* și a identificării*. K. Abraham a considerat-o prototipul sadismului* și al

însingurării

ambivalenței ei*. M. Klein, urmîndu-l, a subliniat importanța fantasmelor de încoștare în viața psihic normală și patologică (mai ales în melancolie* și în psihoză ? precum și a situațiilor anxiogene pe care le produc. Mai recent, N. Abraham și U. Torok au stabilit un contrast între fantasmele de încorporare și procesul de introiecție (v. Cript).

J.-M.

(O. D.)

încredere (Limite, Interval de —)

Noiunea de interval de încredere este motivată de ideea de precizie în estimarea* unui parametru*. Se caută să se atribuie parametrului nu numai o valoare, ci un ansamblu de valori grupate, compatibile cu datele. Acest ansamblu de valori constituie, în general, un interval. Cu cît acest interval este mai strîns, cu atît se poate spune că estimarea este precisă. Tehnic, construirea intervalului se face pornind de la un test al ipotezei*: diferența între valoarea parametrului și valorile estimate compatibile cu datele, la pragul α , nu este semnificativ.

Fiind dat un parametru numeric θ , ansamblul valorilor sale compatibile cu datele la pragul α determină un interval de încredere la pragul α . Dacă se ia în considerație limita inferioară a intervalului, pentru același parametru, probabilitatea ca această valoare să fie inferioară parametrului este egală cu $1 - \alpha/2$; numim această limită de încredere la pragul de $\alpha/2$. Se poate face la fel cu limita superioară.

P. Bonnet și H. Rouanet (G. N.)

încrucișare → Factor

îndemînare

Termen generic caracterizînd precizii-ajustările* motorii în cursul unor sarcini de indicare, de anticipare-coincidență sau de urmărirea, la care există mari diferențe individuale. Aceste caracteristici nu corespund unor stadii de prelucrare a mișcărilor* sau unor aptitudini* deosebite. Progresele în înțelegerea proceselor

motorice duc la adoptarea unei atitudini critice față de acest termen, mai ales în cauza polisemieii sale și a lipsei de surse experimentale care să susțină. M. Durând

(S. D.)

îndeplinire → Fantasmă

îndrumare

Cuvînt englezesc (Guidance) francizat în 1950 în momentul în care orientarea colară* integrată, pe lîng sarcinile de examinare și de diagnostic, funcții simultane terapeutice și de readaptare* colară, care au determinat pe psihiatri și pe psihologi să-și asume față de copiii deficienți și familiile lor responsabilități de consiliere, de susținere, de ajutor în decizii, chiar de direcționare, dacă nu a cunoscutințelor, cel puțin în procesul în curs. Aceste cuvinte ale limbii franceze (și ale limbii române - n.t.) desemnează, în mod practic, efective, înșurătorul lor de autoritarism, fie temperat, fie foarte impropriu ideologic față de prestigiul nondirectivității*. Mai puțin conștient și fără să fi fost necesar dezbaterii, termenul de îndrumare s-a impus.

D. Hameline

(G. N.)

în scut

Literalmente, ceea ce este din naștere. În sens strict, ceea ce este determinat de gene*, independent de orice influență mediului și de orice experiență. Calitățile sale sînt fixitatea și rezistența la schimbare. În această accepție, este opus dobîndirii, cele două noțiuni excluzîndu-se. Pe cealaltă în realitate, ele nu pot fi înite fără referirea uneia la cealaltă.

Se exclude că ele sînt complementare și reacionează una asupra celei-tare* în procese analoge de adaptare- mediu > U"uI care apar în cursul vidului • TClei > altul în cursul istoriei individuale > născutul este propriu speciei și lătește mîlțea acesteia la fel ca și cele-mui s' Ctere ale sale. El evoluează în ritmul speciei în sine. Aceasta determină experiențele de încercări și erori ale fiecărei generații, prin producerea pe calea sexualității a unei

descendențe neuniforme; indivizii neadaptate la mediu nu se reproduc deloc sau se reproduc puțin; indi-

vizii adaptative și transmit calitățile descendenților. Achizițiile speciei sînt stocate în memorie în secvența moleculei de ADN*. Ceea ce este înscut poate varia de la un individ la altul, înțîn doi indivizi pot diferi unul de cel alt. Departe de a fi independent de mediu, înscutul a fost selecționat de acesta astfel înțîn, dac el va trebui să se exprime într-un mediu comparabil cu cel care i-a guvernat evoluția, se va dovedi perfect adaptat. Invers, el va prezenta aberanți într-un mediu care ar fi prea deosebit de cel care l-a generat. Rezultat înscutul nu este decît un potențial închis în genom*. El nu se poate exprima în fenotip decît în cursul și ca urmare a embriogenezei și etogenezei (v. Epigeneză). Înscutul se relevă progresiv și nașterea sau ieșirea din ou nu sînt, din acest punct de vedere, stadii cruciale. Astfel, comportamentele înscute legate de sexualitate nu apar la adult decît după ce s-au format structurile anatomofiziologice indispensabile exprimării lor.

J.-C. Ruwet

(O. D.)

înregistrare cumulativ -> Cumulativ

însingurare

Situație de ruptură a contactului cu congenerii, însingurarea, denumită și privare* socială, este uneori provocată experimental la animal, cu scopul de a se studia consecințele, de obicei negative, asupra adaptării: astfel, prin izolarea de mamă, H. Harlow a putut, în anii 1960, să evidențieze factorii de bază ai genezei atașamentului* la maimuță. Studiile asupra privării senzoriale implică cel mai adesea însingurarea.

În afară de aceste situații experimentale implicînd, în cazul omului, subiecți voluntari, însingurarea mai mult sau mai puțin completă rezultă în viața reală fie din

însumare

întîlnire

condiții de existență (pierderea partenerului, viața solitară în mediul urban, anonim), fie din coerciție (însingurare carcerală), fie din constrîngerile profesionale extreme (zboruri spațiale), fie din manifestări psihopatologice (delir de persecuție*). Aceste forme de însingurare le corespund probleme psihologice foarte diferite, care cer eventual o intervenție sau un sprijin special.

M. Richelle (G. D. S.)

însumare

Adunarea efectelor a doi sau mai mulți stimuli*. Efectul de însumare senzorial desemnează un fenomen de excitație* senzorial care rezultă din două sau mai multe stimuli* succesive (însumare temporală), sau din două sau mai multe stimuli aplicate în puncte apropiate (însumare spațială), acolo unde stimularea izolată era ineficăcă. Însumarea binaurală* sau bin-oculară* este o creștere a sensibilității* care se manifestă printr-o coborîre a pragului absolut*, rezultat din stimularea ambelor urechi, respectiv a ambilor ochi. În condiționarea pavloviană*, însumarea este o adunare a efectelor a doi stimuli condiționați, fie excitatori, fie inhibitori.

M. Richelle (D. F.)

întîrire

În procedura pavloviană*, operație care constă în prezentarea stimulului necondiționat* în continuarea stimulului condiționat* pentru a întări, a consolida asocierea lor.

În procedura operantă*, operație care constă în prezentarea unui întăritor* într-o relație particulară cu răspunsul operant, relație definită prin contingențele* de întărire, întărirea pozitivă* constă în prezentarea unui agent întăritor pozitiv după un răspuns*, cîruia, în consecință, îi crește probabilitatea de emisie. În întărirea negativă*, este prezentată o stimulare aver-sivă* la care răspunsul operant permite oprirea (sustragerea*) sau evitarea numai dac răspunsul operant, numit în acest caz de evitare*, n-a fost dat. În ambele cazuri probabilitatea emiterii răspunsului este crescută.

Relația între răspuns și întărire poate varia după programele de întărire. Întărirea este numită continuă* cînd fiecare răspuns (sau, în condiționarea pavloviană, fiecare stimul condiționat) face obiectul întăririi intermitente sau parțiale, atunci cînd numai anumite răspunsuri (sau anumiți stimuli condiționați) sînt întărite, pe baza criteriilor de cantitate a răspunsului, de debit* sau de timp* (în care caz el poate fi sau nu periodic*). Întărirea este numită primară dac introduce un întăritor în mod natural apetitiv* sau aversiv, secundară dac este vorba despre un întăritor care a dobîndit una dintre aceste proprietăți prin asociere cu o întărire primară. Într-un mod cam ilogic se vorbește despre întărire non-contingentă cînd un întăritor este acordat după reguli oarecare, dar independent de răspunsurile produse. Întărirea intrinsecă: întărire inerentă înșeși activitățile operante. B. F. Skinner a denumit astfel întărirea ce se presupune că acționează în activitățile intelectuale sau artistice care, după ce au fost poate începute cu ajutorul întăririlor exterioare, în continuare par să se autoîntărească. Noțiunea trebuie apropiată de aceea de trebuință* de stimulare și de activitate*.

M. Richelle (N. O)

înt rire amînat → Amînat înt rire continu → Continuu înt rire dependent → Dependent înt rire diferențial → Diferențial înt rire negativ → Negativ înt rire pozitiv → Pozitiv

înt ritor

Orice stimul* sau eveniment care, uU „,o într-o procedur de înt rire*, determina ^ condiționare*.
Termenul este, în gener

rvat domeniului condiționării operan-refsaU înv rii instrumentale* terminn-
te

pavlovian * vorbind despre stimul condiționat*, înt ritorul este numit po-v cînd, acordat ca urmare a unui r spus H ! determin o cre tere a probabilit ii miterii acestuia; este numit negativ dac Lermi
o cre tere a probabilit ii emiterii r spusului care permite oprirea acestuia sau sustragerea de la
r spus cu anticipa ie (sustragere*, evitare*). înt ritorii pozitivi cei mai eficien i i cei mai utiliza i sînt
cei care satisfac trebuin ele* primare : hran , b utur , acces la partenerul sexual; trebuie ad ugate
acestora anumite propriet ii ale stimulilor care au o valoare înt ritoare intrinsec (anumite arome), sti-
mul rile compensînd privarea senzorial *, accesul la mi care, autostimularea* intra-cerebral . Un
stimul oarecare poate, pe de alt parte, dobîndi valoare de înt ritor secundar* prin asociere cu un
înt ritor primar. Orice stimul care provoac în mod natural sau prin asociere o reac ie de retragere
poate fi utilizat în mod normal ca înt ritor negativ. Termenul înt rire este uneori folosit în loc de
înt ritor dar, pentru exactitate, este nevoie s se fac distinc ie între ele.

M. Richelle (N. c.)

întîietate (Efect de —)

Unul dintre efectele asupra reinerii*, al turi de cel al recenteii*, legate de ordinea de prezentare a
elementelor unei serii de «ertii da i pentru a fi memorati. Efectul de ntnetate apare în faptul c 'itemii
care Ocupa primele pozi ii în serie sînt mai bine re inu i decît itemii care ocup pozi ii cen-rale. Itemii
prezentati pe primele locuri ar •mai bine re inu i deoarece ei nu suport

° Interferen * retroactiv legat de tarCa elementelor urm toare. Ele-ferem medlane sînt suP"se atît
unei inter-

- retroactive, cît i uneia proactive.

S. Bredart

î

(O. D.)

•ntîinire

!^ le " fiziologice i în fizic feno-e coresponden * punctual între

unul dintre elementele unei stimul ri externe i unul dintre elementele unui organ sau aparat receptor
(impresionarea unei pl ci fotografice rezult , de exemplu, din întîlnirea între fotonii proiecta i pe plac
i particulele de sare de argint din care aceasta este compus), în psihologie, J. Piaget a folosit acest
no iune în cadrul modelului s u probabilist de explicare a iluziilor* perceptiv primare. întîlnirea
desemneaz în acest caz punctele de coresponden (sau de interferen *) care se stabilesc între un ele-
ment al obiectului perceput i un element al organului receptor (unitate celular a retinei, zon cortical
corespunz toare, unitate de transmisie nervoas sau mi care ocular *). într-o sarcin de estimare* a
m rimii unui obiect, centr rile* succesive (i aleatorii) ale privirii asupra diferitelor p ri provoac o
cre tere exponen ial a întîlnirilor, care explic , în special, fenomenul de supraestimare* absolut . într-
o sarcin de comparare a m rimilor între dou obiecte, probabilitatea unui cuplaj* al întîlnirilor
complet (adic densitatea întîlnirilor pe obiectul 1 s fie egal cu cea a întîlnirilor pe obiectul 2 pentru
aceea i durat) este extrem de redus , ceea ce explic fenomenul de supraestimare relativ sau de iluzie
perceptiv propriu-zis . în curente de inspira ie fenomenologic , acest termen desemneaz actul* de
intrare în contact inten ional a unui subiect cu un eveniment semnificativ din mediul s u; el este
utilizat în acest caz cu semnifica ia c , fie ele de nivel fiziologic, psihologic sau social,
comportamentele constituie întotdeauna o activitate inten ional de solicitare a mediului. în studiile de
comportament social la animal, se disting diferite tipuri de întîlniri, definite prin modalit ile de
atracie* reciproce (naso-anal, naso-ge-nital etc). La om, se diferen iaz întîlnirea anonim de întîlnirea
autentic . Aceasta din urm , care se define te prin perceperea celuilalt ca istoricitate individual , ar fi
chiar condi ia instaurării intersubiectivității* reale.

Grup de întîlnire. Grup cu orientare terapeutic , creat de C. R. Rogers, care pune

întîrziere de organizare a ra ionamentului

înv are

accentul pe evolu ia personal a participan ilor, cît i pe dezvoltarea comunic rilor i a rela iilor
interpersonale.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

întîrziere de organizare a ra ionamentului

întîrzierea de organizare a ra ionamentului, sau IOR, este o tulburare de inteligen * descris în 1984

de B. Gibello. Acest sindrom se caracterizează printr-un decalaj între nivelul intelectual normal și un mod arhaic de organizare a raționamentului*, care se întâlnește, în principiu, la persoanele cu debilitate ușoară. Diagnosticul de IOR trebuie luat în considerare când raționamentul este senzoriomotor după 5 ani, preoperatoriu după 9 ani, concret A după 13 ani și concret B după 15 ani. IOR constituie, împreună cu dizordrul cognitiv* patologic, grupul de tulburări de inteligență prin anomalia de înținerilor* de gândire.

J.-M. Pe tot

(N. C.)

întârziere colară

Decalaj eventual între vârsta unui elev ajuns la un nivel colară* dat și vârsta teoretică pe care ar trebui să o aibă dacă ar fi urmat o colaritate* normală. Vârsta legală de intrare la școală fiind aceeași pentru toți copiii (6 sau 7 ani, după țară) și ciclul de bază trebuind să fie parcurs de toți în același ritm, întârzierea colară măsoară deci numărul de ani dublați în colaritatea trecută. Prin aceasta ea este un indicator al ecuelui colară* și este frecvent invocat pentru a justifica o măsură de orientare*, în opoziție cu elevii „întârziat” se găsesc elevii „înaintați”, fie că au început școala mai devreme sau au sărit una sau mai multe clase ale ciclului normal.

D. Manesse

(N. C.)

întoarcere a refulării

Fenomen care dovedește ecuel refulării* și care constituie punctul de plecare al formării simptomului* nevrotic. S. Freud sub-

liniază că refularea în sine nu este logică dacă este reușită. Dar cum căuturile refulate sînt animate de o energie care le presează continuu și devin câștigate, refularea nu poate fi menținută decât cu prețul unei cheltuieli energetice constante. Formarea simptomului apare o soluție economică mai facilă deoarece ea realizează compromisul* între exigențele pulsionale refulate, care găsesc în această satisfacere substitutiv* și printr-o urmărire deghizată, și forțele refulante ale eu/ego-ului*, care obișnuiesc în menținerea refulării scopului* și/sau a obiectului* pulsional primitiv.

J.-M. Petot (N. C.)

întoarcere asupra propriei persoane

Unul dintre cele patru destine de pulsione* descrise de S. Freud în 1915. El constă în înlocuirea obiectului anterior unei pulsioni prin subiectul însuși. Exemplele cele mai tipice sînt masochismul* și exhibiționismul*, pe care S. Freud le consideră, în primul caz, ca întoarcere spre sine însuși a unei impulsii sadice și în al doilea ca întoarcere spre sine a unei tendințe voio-riste. În realitatea clinică, întoarcerea asupra propriei persoane este practic indisociabilă de transformarea în contrariu*, care se referă la scopul* pulsional. S. Freud a subliniat că aceste două destine de pulsione depind de organizarea narcisică* a eu/ego-ului*, purtându-i marca, și că ele sînt tentative de a asigura apariția rarei* eului care, la stadii* superioare de dezvoltare*, este asigurat prin alte mijloace.

J.-M.

^biectul privit. întunecarea perturbării tulburarea vederii provocată în

(N.)

întunecare a vederii

Condiții de vedere* în care se încearcă o reducere a capacității de a distinge detalii sau obiecte, în urma unei repartiții defavorabile a luminanțelor* față de un contrast excesiv. întunecarea vedeării este fie directă, fie prin reflexie, după cum obiectele luminoase și orbitoare de sticlă lucitoare se găsesc aproape de axa vedeării sau sînt reflectate în aceeași direcție obligatoriu o senzație dezagregabilă; întunecarea neconfortabilă produce o senzație neplăcută de rău R. Genicot

(D. S.)

învățare

Schimbare în comportamentul* unui organism ca urmare a unei interacțiuni cu mediul*, care se traduce printr-o creștere a repertoriului său. învățarea se deosebește de schimbările comportamentale survenite ca urmare a maturizării* organismului, care sînt și ele îmbogățiri ale repertoriului, dar în care experiența sau interacțiunea cu mediul nu joacă un rol semnificativ. Se deosebește, de asemenea, de modificările comportamentale survenite ca urmare a modificării stării interne a organismului, fie printr-un mecanism natural de oboseală*, de foame*, de îmbătrînire*, de exemplu, fie prin aportul unei substanțe exterioare care acționează asupra comportamentelor printr-o influență directă sau indirectă asupra sistemului nervos. Orice învățare implică memoria*. Se poate susține că învățarea și memoria se confundă, într-adevăr, existând numeroase contexte în care cei doi termeni sînt interschimbabili. Totuși, istoria cercetărilor din acest domeniu al psihologiei a dus la dezvoltarea unui sector specializat al studiului memoriei, centrat pe achiziția de date Perceptive sau verbale de către subiecții umani, în

situații experimentale diferite cele folosite în studiul învățării motorii în învățării la animal. vorbind, cu excepția lucrărilor deosebite conduse de I. Pavlov asupra condiționării clasice, cercetările asupra învățării au rămas în mare măsură dezvoltate deosebit în laboratoarele americane între anii 1910 și 1960, în contextul teoretic al behaviorismului. Ele au fost marcate de:

tehnici de evidențiere

1. a tehnicilor de evidențiere cu animalele de laborator: „cutia închisă” a lui E. Thorndike, numai rate variabile de labirinturi, cu condiționare operantă pusă la punct de B. F. Skinner;

2. descoperirea și definirea formelor de învățare caracteristice: învățare discriminativă, sustragere, evitare, învățare latentă etc.;

3. formularea legilor, cum ar fi legea efectului a lui Thorndike sau controlul comportamentului prin consecințe ale lui Skinner;

4. elaborarea teoriilor asupra învățării de care se leagă numele lui C. H. Hull, E. C. Tolman, Skinner, pentru a nu le cita decât pe cele mai importante.

Ambiata comună a acestor teorii a fost de a furniza legi generale ale învățării, aplicabile omului, ca și din comoditate mai degrabă decât datorită interesului pentru cercetarea comparată, animalul era subiectul experienței. O problemă majoră în această perspectivă este de a găsi câteva mecanisme de învățare trebuie deosebite. Problema este încă deschisă. Se poate merge la câteva mecanisme fundamentale (obiectivă, condiționare pavloviană, învățare instrumentală sau condiționare operantă, d. ex.) care s-ar aplica la niveluri de comportament cu complexitate crescând, mergând până la rezolvarea problemelor verbale și simbolice. Sau se pot invoca mecanisme de învățare noi de fiecare dată când este atins un nivel superior de organizare și de complexitate a conduitelor, învățarea simbolică și verbală luând locul învățării perceptivă care, la rândul ei, se substituie învățării motorii prin încercări și erori, mai evoluat decât mecanismele asociative elementare ale condiționării pavloviane, mai complexă, la rândul ei, decât învățarea preasociativă constituită din fenomenele elementare ale obiectivității și sensibilizării. Această problemă a mecanismelor și nivelurilor s-a complicat, sub influența etologiei și a psihologiei comparate, cu aceea a constrângerilor specifice care limitează și canalizează jocul mecanismelor generale în funcție de formele de adaptare cerute de specie în nișa ecologică particulară. Noțiunile de predispoziție sau

învățare

440

pregătire pentru învățare s-au impus cercetătorilor care au încercat să articuleze studiul învățării cu cel al conduitelor specifice programate genetic (instinctive în terminologia tradițională). Diferențele teoriei ale învățării au pus accentul fie pe raporturile temporale dintre stimuli sau dintre stimuli și răspunsuri (contiguitatea lui E. R. Guthrie), fie pe raporturile de consecință dintre comportament și întărire (Skinner), fie pe elaborarea unei reprezentări interne, mentale a mediului în care se desfășoară comportamentul doborât (harta cognitivă a lui Tolman), fie asupra ignoranței regularităților mediului de către organism (reprezentare în teoriile cognitive ale lui R. A. Rescorla și A. R. Wagner, N. J. McIntosh și A. Dickinson). Putem pune la îndoială legitimitatea reducerii la un principiu explicativ unic a unor fenomene de o mare diversitate pe care nici o teorie sintetică nu a reușit încă să le integreze. Învățare latentă: învățare realizată în absența oricărui încercare explicită la învățare, de exemplu în absența oricărui întărire sau oricărui motivare. Pus în evidență pentru prima dată de Tolman și C. H. Honzik în 1930 printr-o experiență clasică în care niște oareci, introdus într-un labirint, fără a primi întărire alimentară, în timpul mai multor zile cotidiene, furnizau, o dată motivată prin hrană, o curbă de învățare mult mai rapidă decât animalele martor, întărite din prima zi. Tolman s-a bazat pe acest fenomen pentru a propune noțiunea de hartă cognitivă, sau reprezentare mentală, cu statut de variabilă intermediară. Noțiunea a deschis calea concepțiilor cognitive ale învățării, pentru unii teoreticieni contemporani. Pavlov descria un echivalent al învățării latente sub numele de condiționare senzorială sau precondiționare senzorială. Învățare incidentă: învățare care se produce fără ca subiectul să fi fost anunțat că se află într-o situație de învățare și fără să fie conștient de aceasta. Termenul se aplică în general situațiilor de învățare cu subiecți umani, și desemnează, de fapt, un fenomen apropiat învățării latente. Se opune învățării intenționate. Învățare intenționată: în experiențele cu subiecți umani, învățare realizată într-o situație în care subiectul este pe deplin conștient, datorită unui consens sau unui alt procedeu de informare, că rolul lui este de a învăța, în opoziție cu învățarea latentă. I

M. Richelle (D. F.)

Neurobiologia învățării. Neurobiologia învățării se preocupă de determinarea rolului sistemului nervos în acest proces. Trebuie să răspundem la două întrebări: care sunt modificările ce au loc în sistemul nervos central în timpul învățării? Unde intervin aceste modificări? În J. Legat, cu aceste întrebări, cercetările se organizează pe două niveluri:

1. studiul bazelor celulare și moleculare ale plasticității neuronale, realizat în special la nevertebrate;

2. studiul organizării cerebrale care vizează comportamentele, cel mai adesea la mamifere.

Cercetările efectuate asupra a două moluște marine (Aplyzia și Hermisenda) au permis demonstrarea faptului că învățarea este neasociativă (obinuire*, sensibilizare*) sau asociativă (condiționare* pavlovian) este însoțită de schimbări ale funcțiilor sinaptice*, care rezultă din modificări intracelulare asemănătoare la cele două specii. Răspunsul condiționat de retragere a sifonului sau branhiilor la Aplyzia și de suprimare a comportamentului fototaxic la Hermisenda antrenează o mrire a excitabilității* sinaptice, datorată unei succesiuni de fenomene moleculare membranoase și intracelulare. Schimbarea comportamentală sau cea a răspunsului condiționat și evoluția sensibilizării sunt corelate cu modificări precise ale circuitului neuronal implicat între stimuli și răspuns: facilitare presinaptică, creșterea locurilor receptoare și a zonelor active membranoase, mrire a schimburilor ionice transmembranoase și creșterea transducțiilor intracelulare. Modificările pot persista mai multe zile.

441

învățarea fără erori

Un alt tip de facilitare sinaptică, potențializarea* pe termen lung, este considerat un mecanism esențial al învățării rapide la mamifere. Potențializarea pe termen lung, produsă pornind de la o stimulare electrică de frecvență înaltă a celulelor aferente, a fost demonstrat pentru prima oară în hipocampusul iepurelui, dar și în neocortexul*, în alte structuri cerebrale și în sistemul nervos* periferic. Poate persista mai multe zile, chiar săptămâni. Procesele biofizice care controlează un tip de potențializare pe termen lung sunt analoge mecanismelor memoriei sinaptice postulate de D. Hebb încă din 1949. Modificarea biochimică indusă de potențializarea pe termen lung se referă la neurotransmișorii*, printre care se numără acizii aminici* excitatori. Mai multe abordări au permis stabilirea de legături între potențializare și comportamente:

1. capacitatea individuală de a învăța este corelată cu facilitatea inducției și amplitudinea potențializării;
2. inducția unei potențializări favorizează învățările ulterioare;
3. învățarea favorizează dezvoltarea potențializării;
4. antagoniștii unor receptori ai acizilor aminici excitatori blochează potențializarea și perturbă învățarea.

Totuși, la mamifere, lucrurile s-au axat mai degrabă pe cercetarea localizării modificărilor care intervin în timpul învățării, decât pe natura lor celulară și moleculară. Pentru învățarea de tip pavlovian, datele cele mai precise au fost obținute la iepure, prin studiul condiționării membranei nicotinic-titante a ochiului. Învățarea antrenează în unele regiuni ale cerebelului* (cortex, nucleu interpus și zimțat) o activitate neuronală izomorfică la răspunsul condiționat, dar nu și la răspunsul necondiționat. Invers, leziunea aceluiași regiuni antrenează dispariția răspunsului condiționat fără influența răspunsului necondiționat. Au fost identificate traiectele anatomice care corespund activității neuronale legate de stimulii condiționali și necondiționali.

Numeroasele experiențe asupra leziunilor realizate pe oareci și pe maimuțe au permis sugerarea importanței unor structuri sau circuite nervoase în învățarea unor sarcini complexe. În unele concepții, pot fi desprinse două sisteme anatomice:

1. un sistem care conectează cortexul*, striatum-ul și unele structuri asociate sistemului extrapiramidal și cerebelului;
2. un sistem care leagă cortexul de nucleul bazal magnocelular și de unele structuri limbice (hipocampus* și amigdală*) și dien-cefalice* (corpi mamilari* și nucleu medio-dorsal talamic*). Primul sistem ar fi implicat în cunoașterea de tip procedural*, iar al doilea în cunoașterea de tip declarativ*. Neurobiologia învățării utilizează toate metodele, de la neuroștiințele* comportamentului la neurobiologia moleculară. Ea abordează una dintre problemele cele mai complexe ale neuroștiințelor; progresele sale sunt lente și trecerile de la nevertebrate la mamifere și de la molecular la procesele integrative rămân foarte dificile. Cunoașterea biochimică a proceselor în cauză ar putea conduce la o farmacologie a învățării.

H. Simon

(D. F.)

învățarea comasat → Comasat

învățarea fără erori

Procedura de învățare la sfârșitul căreia subiectul dobândește o discriminare a doi stimuli*, unul pozitiv și altul negativ, fără a fi furnizat răspunsuri în prezența stimulului negativ, spre deosebire de procedura tradițională, în care subiectul furnizează răspunsuri prin generalizarea* stimulului negativ, eliminate progresiv prin stingere*. Pus la punct de H. S. Terrace (1963) în învățarea discriminării vizuale la porumbel, această procedură constă în introducerea stimulului negativ de la începutul învățării, mai degrabă decât după stabilirea condiționării la stimulul pozitiv, și la valori de intensitate, durată și frecvență de apariție care îl fac aproape indetectabil, pentru a atinge gradual valori compara-

înv are individualizat

442

bile cu cele ale stimulului pozitiv. Discriminarea astfel obținută se distinge prin-tr-o încercare tur inhibitorie și o reacție emoțională minimă în prezența stimulului negativ.

Procedura a fost transpusă în învățarea programată* de tip skinnerian și opus, în ceea ce privește eficacitatea în achiziția* cunoștințelor, procedurilor care fac

loc erorilor.

M. Richelle

(D. F.)

•Terrace H. S. (1963), „Discrimination Learning with and without Errors”. Journal of the Experimental Analysis of Behavior, 6, 1-27.

înv are individualizat -> Autoformare învățare instrumental -> Instrumental

înv are prin încercări și erori -> încercări și erori

înv are secvențial -> Secvențial învățare vicariant -> Vicariant

înv mînt

Transmitere de cunoștințe teoretice sau practice, de tehnici sau metode, realizată de un învățător sau un profesor și destinat elevilor. Acest termen intră într-o primă opoziție cu cel de învățare*, proces de însușirea a cunoștințelor de către elevi, în cea mai mare parte a accepțiilor sale, este determinat de un adjectiv. Astfel vom deosebi:

1. forme dominante de învățare mînt: învățare - mîntul mutual, în care elevii cei mai avansați predau colegilor lor mai tineri; învățare mîntul individual prin care învățătorul se adresează succesiv fiecărui elev, învățare mîntul simultan prin care el se adresează unei clase întregi;

2. tipuri de conținuturi predate: învățare mîntul general desemnează forma intelectuală și culturală, și se opune învățare - mîntului tehnic sau tehnologic, orientat spre exercitarea unei profesii;

3. niveluri de studiu: învățare mîntul primar (sau elementar) este cel alcătuit din ansamblul de cunoștințe considerate indispensabile vieții într-o societate dată, și este din această cauză general obligatoriu. Este urmat de învățare mîntul secundar, apoi de învățare mîntul superior sau universitar;

4. statutele instituționale și administrative ale ansamblurilor de instituții colare: învățare mîntul public, aflat în sarcina statului, în regiune sau comună, se opune astfel în-

vănt mîntului privat.

D. Manesse

(D. S.)

înv mînt asistat de calculator (IAC)

Orice program* informatizat menită să substituie, cel puțin în parte, profesorului fiindcă este vorba de prezentarea materiei (cunoștințe și abilități), de aplicarea sa sau de exercițiile propuse în legătură cu ea.

Sigla IAC capătă uneori un sens mai larg; în desemnarea oricărei activități pedagogice desfășurate pe calculator, inclusiv programelor aplicative de învățare independentă (înv are asistat de calculator IAC).

G. De Landsheer

(D. S.)

înv mînt individualizat

Tehnică de predare care se bazează pe constatarea că elevii aceleiași clase nu sînt egali, identici din punctul de vedere al nivelului de cunoștințe*, al ritmului de achiziție sau al personalității*. În consecință, există puține situații didactice care sînt convințivoare, în același moment, și este preferabil să fie modelate după nevoile fiecăruia. Pe baza unui plan de lucru negociat între unul sau mai mulți elevi și profesor, acesta din urmă conduce fiecare elev spre un obiectiv dat, după o progresie și cu ajutorul instrumentelor pedagogice adecvate, învățare mîntul individualizat nu implică faptul că fiecare elev să lucreze separat, cu atât mai mult nu presupune ca profesorul să fie degrevat de sarcinile sale recurgînd numai la „instrumentele” pedagogice pe care le poate eventual solicita (fi e

443

înv mînt psihic

autocorective, programe informatice etc). Într-un învățare individualizat nu exclude momentele de predare simultană în clasă. Sistematizat în principiile sale și sub numele de pedagogie diferențiată, învățare mîntul individualizat are ca scop să facă posibil, prin diversificarea metodelor și a dezvoltării, achiziția de programe comune în clase eterogene.

D. Manesse (D. S.)

înv mînt programat

Redusă cu obstinarea la folosirea „materialelor de predare” concepute în anii 1950, învățare mîntul programat este afectat de desuetudine: în primul rînd, deoarece învățare mîntul Asistat de Calculator (IAC*) are o

capacitate mai rafinat de a adapta reciproc pe cel care înva la programele* pe care este de presupus c le înva ; mai mult, concep ia înv mîntului programat reformuleaz principiile de bun-sim ale didacticii*:

1. decuparea materiei de înv at trebuie s fac loc secven ei de prezentare celei mai favorabile înv rii*;
2. dezvoltarea (progresul) înv rii trebuie s in seama de ritmurile de înv are, diferite de la un elev la altul;
3. sarcina esen ial a înv mîntului este aceea de stimulare a activit ii* elevilor;
4. evaluarea* imediat i, dac este posibil, pozitiv este generatoare de progres, înv mîntul programat sistematizeaz aceste patru reguli, ale c ror corolare sînt individualizarea parcursului i dialogul privilegiat cu o ma in care poate fi o „carte confuz ” sau, ast zi, un program educa ional informatic.

A insista asupra evalu rii imediate, asupra dezvolt rii step by step i asupra superiorit ii educa ionale a contingen elor de înt rire* pozitive înseamn a prefera programarea* linear , preconizat de B. F. Skinner. A ine seama în mod prioritar de varietatea parcursului, de la un elev la altul, i de rolul formator al unei erori corectate înseamn a prefera programarea ramificat . Bilan ul înv mîntului programat poate fi considerat decept ionam, din moment ce

IAC ar deschide perspective superioare i adaptabile. Dar dezbaterile în jurul ma inilor cu program au permis punerea cu mai mult pertinen a unor probleme fundamentale: experimentarea algoritmilor* înv rii, ireductibili la logica simpl de expunere a materiei de predat; rolul fazelor preg titoare de descoperire liber , dirijat sau semidirijat ; integrarea fazelor de dialog elev-ma in în dispozitive de interac iune elevi-elevi i elevi-profesor. Contribu ia colii sovietice, urm rind lucr rile mai vechi ale lui L. S. Vîgotski, a restaurat o abordare prin opera iile mentale i a propus o teorie a form rii prin paliere care rup leg tura cu perspectivele strict comportamentaliste ale lui Skinner. Aceasta înseamn , între altele, c problema înv mîntului programat a l sat pe viitor locul celei a program rii înv mîntului i c aceasta din urm ar deveni — în perspectiva dezvolt rii IAC, dar i în aceea a relu rii cercet rii didactice* — o problem central a educa iei colare, ca

si a educa iei adul ilor.

D. Hamelme

(D. S.)

înveli familial -> Familie

înveli psihic

Concept elaborat de D. Anzieu ulterior celui de eu-piele*, care reprezint înveli ul tactil. Alte înveli uri senzoriomotorii se încastreaz în acest înveli orignar: înveli urile sonor, vizual, cromatic, olfactiv, de c ldur , de suferin , de angoas , de ritm etc. E. Bick a descris sub expresia de a doua piele un înveli psihic aflat pe musculatur , în lipsa unui eu-piele tactil suficient. Din punct de vedere func ional, trebuie s se deosebeasc înveli ul care prime te i filtreaz excita ia (protec ie la excita ie*) de cel care prime te semnifica iile i p streaz din ele urmele sub form de inscrip ii. Topologia raporturilor dintre cele dou înveli uri variaza în func ie de diversele organiz ri psihopatologice.

D. Anzieu (D. S.)

joc simbolic

Jacksonism

Teorie a organiz rii neurologice, dup numele autorului ei, H. Jackson (1835-1911). Acest neurolog englez concepe un model al evolu iei i disolu iei func iilor nervoase i introduce evolu ionismul* i factorul timp în spa iul sistemului nervos* i în organizarea func iilor sale. în sens larg, jack-sonismul se bazeaz pe principiul unei organiz ri ierarhice a sistemului nervos, dup care fiecare nivel integreaz un ansamblu de capacit i care reflect tot ceea ce un organism dotat cu aceste structuri (i nimic mai mult) poate s fac . Evolu ia adaug i complexitate neurologic , i complexitate func ional , i împune reorganiz ri necesare ale ansamblului, în a a fel încît structurile cele mai recente controleaz (inhibi ie*) structurile cele mai vechi. în anumit m sur , nivelurile superioare, în afar de aportul lor specific, iau în st pî-nire func iile nivelurilor inferioare. Onto-geneza reproduce acest proces, integreaz la niveluri superioare ceea ce era integrat specific la niveluri inferioare, în sensul stabilirii de planuri*. Acestei ierarhii organizatorice a func iilor îi corespunde di-solu ia patologic în simptome negative, v dind dezordine la nivelul centrilor atin i (deci la un anumit nivel de organizare), i simptome pozitive care atest activitatea proprie eliberat , necontrolat de acum înainte, a centrilor subiacen i. Trebuie subliniat c ideile lui Jackson au deschis calea modelului organodinamic al lui H. Ey.

M. Le Moal (G. D. s.)

Jargonafazie

Tip de discurs afazic observat în timpul afaziei* lui Wernicke în care înl n uirea cuvintelor,

transformarea cuvintelor (v. Pa-rafazie) și prezența neologismelor nu mai permit auditorului să decodifice, să înțeleagă discursul. Jargonafazia se observă, de regulă, într-un context de logoree* cu anosognozie*. Echivalentul scris este denumit jargonagrafie.

J.-L. Signoret

(O. D.)

Jargonagrafie -> Jargonafazie

Joc

Activitate* comună omului și anumitor mamifere superioare: el este finalitate în sine, plină de acribie în afara muncii. Spre deosebire de diversitatea jocurilor la adult care le maschează esența, jocul copilului este dezvoltarea dimensiunii fundamentale, în mod cronologic. H. Wallon și J. Piaget au diferențiat în joc etapele de trecere a psihismului de la biologic la social, de-a lungul cărora subiectul* depășește relațiile cu corpul* și cu obiectele*, descoperindu-le treptat funcțiile și regulile. Această geneză* îl îndepărtează pe subiect de ceea ce era funcțional pentru a accede la gratuitate, efort și chiar disciplină; ea comportă tendința spre mai mare (dorința de a fi mare) și elanul uman (care înaintea supraadugării fiziologice), subliniate de J. Châteaumejane pentru care ambele sînt legate, cîci a dorința de a fi mare nu există în afara respectului pentru regulă. Din acest motiv, J°

-----avea raporturi strînse cu pedagogia*

Poate terapia*. În primul caz, se constată că PS1 și joc sînt preluate și consolidate conform fundamentale pentru muncă. În al doilea caz în el se descoperă o formă funcțională de viață, în același timp cu o formă arhaică a procesului secundar. D. W. Winnicott (1971) concepe jocul în spațiul* potențial ca o cale de acces a copilului la Preactivitate și la viața culturală. Relația dintre joc și „eu” introduce pe copil în viața de adult. După R. Caillois (1958), jocurile au vocație socială: luptă implică competiția (sport), întîmptarea împarte riscul cu o exactitudine riguroasă (jocul hazardului), imitația determină pe subiect să se creadă și să-și facă pe ceilalți să creadă că este altul decît el însuși (joc de iluzie), ilinx-ul caută panica voluptuoasă a unui vertij de care fiecare s-ar teme dacă nu ar vedea pe alții cum se înghesuiesc - lăsuți (alunecări pe gheață, acrobație). Jocurile implică deci compania altora.

R. Doron și E. Jalley

(G. D. S.)

• Caillois R. (1958), *Les jeux de l'homme*, Gallimard, Paris. — Châteaumejane J. (1947), *Le jeu de l'enfant après trois ans, sa nature, sa discipline*. Introduction la pédagogie, Vrin, Paris. — Winnicott D. W. (1971), *Playing and Reality*. Traducere (1971): *Jeu et réalité*. L'espace potentiel (trad. C. Monod și J.-B. Ponsalès), Gallimard, Paris.

Joc cu bobină (fort/da)

În septembrie 1915, S. Freud a petrecut două săptămîni la Hamburg, la fiica sa Halberstadt, unde a observat jocul re-*PfWiv* al nepotului său Ernst, atunci în vîrstă de 18 luni. Copilul nu-și folosea jucărele decît în felul următor: le arunca

^ Pane de el strigînd „o-o-o-o” (fort, adică „ ”); k fd Proceda cu toată obiec-

T Care ” GraU accesibile- în tr-° zi> rava ° bobină de lemn, la care era

Sf°

a f c ° dln Pat” strigînd „o-o-o-o” și

S. Freud a Parâ St” gînd ”da” (“iat-°!”)-

prezintă f Consideră că acest episod re-

ală forma completă a jocului, în care

comportamentul de la început și cel mai des observat nu constituie decît „primul act”, iar jocul acesta simbolizează plecările și întoarcerile mamei copilului. Patru ani mai tîrziu, în Dincolo de principiul plăcerii, 1920, S. Freud se sprijină pe acest exemplu pentru a pune problema dacă repetiția evenimentelor neplăcute din joc este compatibilă cu principiul plăcerii* sau dacă este nevoie să se recurgă la ipoteza unei constrîngerii a repetiției*, independent de principiul plăcerii.

J.-M. Petot (G. D. S.)

Joc de rol

Psihodrama* și sociodrama* sînt improvizații dramatice cu scop terapeutic. Jocul de rol, inventat de J. Moreno, are un scop formativ. Sînt propuse participanților scenarii implicînd raporturi umane din viața socială și profesională (concedierea sau recrutarea unui salariat, informarea unui străin, reacția la o solicitare inoportună). Obiectivul este de a antrena participanții la:

1. preluarea cu mai multă spontaneitate* a rolurilor cerute;

2. inversarea locurilor cu interlocutorii pentru o mai bună înțelegere reciprocă. J. Moreno se bazează pe teoriile sociologice ale lui G. H. Mead și R. Merton, privind persoana* atît ca „actor social”, cît și ca „modelator de roluri”.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Joc simbolic

Jocul, ca instrument simbolic, exprimă cunoștințele pe care copilul o are atunci când folosește obiecte și realizează anumite gesturi simbolice, adică într-o manieră necorespunzătoare funcțiilor lor proprii, dar asimilat activității reprezentative ce are scop în sine și este automatizat, care este jocul. Acest noțiune este folosită mai ales de J. Piaget într-o terminologie opusă imitației*, a cum asimilarea* se opune acomodării*. În dezvoltarea* mentală a copilului, jocul simbolic apare între 18 și 24 de luni și este evident dominant între

4 și 7 ani. El succede jocului de exercițiu (pur și simplu repetiție psihomotorie) și jocului cu reguli / Voneche

(G. D. S.)

Jocuri (Teorie a —)

Un joc este o situație formalizabilă în care, în genere, mai mulți jucători (sau mai multe echipe) se confruntă. Fiecare dispune de un număr oarecare de acțiuni posibile, ale căror consecințe (câștig, gratificație sau pierdere, penalizare) sînt în funcție de alegerile* făcute de adversar. Studiul strategiilor* utilizate, luarea în considerare a acțiunilor posibile și a consecințelor lor constituie teoria jocurilor. Principiile fundamentale au fost descoperite în esență de J. Von Neumann, în 1928, apoi popularizate prin lucrarea pe care a scris-o împreună cu O. Morgenstern în 1944. Interpretarea teoriei nu este bine stabilită decât pentru jocurile de două persoane cu rezultat nul.

Teoria jocurilor este folosită în special pentru studiul problemelor economice, militare sau psihologice. În psihologia socială, oferă un cadru conceptual care permite descrierea și explicarea interacțiunilor*. Din punct de vedere normativ, caută să stipuleze conduita pe care jucătorii raționali ar trebui să o aibă pentru maximizarea câștigurilor lor, mai curînd decât să descrie conduita efectivă a jucătorilor. Teoria a permis studiul fenomenelor de negociere, al comportamentelor de cooperare* și competitive*, și a pus în evidență importanța modelelor de reprezentare* a adversarului privind strategiile utilizate etc.

D. Defays (G. D. S.)

activ și pasiv — încît copilul devine rolul de autor, cînd pe cel de Acesta jocuri permit copilului să progreseze

în jocul social

reciprocitatea rolurilor, completarea raporturilor dintre parteneri Practic* alternanța pregătirea teoriei afirmarea ei, C

pregătirea afirmarea ei personală, introducînd la nivelul subiectului* bipolaritatea, care este o condiție în Coștientizarea de sine. O varietate specifică a jocurilor de reciprocitate o formează monologurile dialogate în care copilul împrumută vocea sau la doi interlocutori, modificîndu-și intonația. Aceste jocuri sînt similare jocului cu bobină* descris de S. Freud la o vîrstă mai precoce (1,6 an).

E. Jalley (O. D. S.)

Jocuri educative

Optimizarea de către adult a interacțiunii* spontane a copiilor cu anturajul și mediul lor înconjurător, în scopul de a stimula, chiar de a forma mai devreme, abilitățile* motrice, capacitățile* perceptive sau cognitive și relațiile cu celălalt. Această intervenție a adulților se poate materializa prin confecționarea obiectelor a căror manipulare este considerată ca avînd efecte asupra dezvoltării*, fie datorită încrederii rezultate dintr-o experimentare prealabilă, fie prin aplicarea unei doctrine educative (jocurile Froebel sau Montessori, d. ex.). D. Hameline (G. D. S.)

Jocuri de alternanță

Categorie de jocuri* descrisă de H. Wallon, care constă în alternanța rolurilor* de pacient și de agent. Ele se dezvoltă în cursul celui de-al treilea an, în perioada care precede afirmarea identității* personale, marcată de criza* existentă la 3 ani. Formele lor sînt multiple: a da și a primi o palmă, a se ascunde și a căuta, a fugi și a prinde. Situația lor se compune din două faze —

Jocul de glumă

La origine, termenul indică gluma amoroasă. Astăzi el caracterizează ceva care servește pentru amuzarea unui copil. Jocurile se diferențiază după scopul lor (educativ, tiințific), după publicul lor (fete, băieți), după modul lor de funcționare (jocuri de societate, jocuri individuale). Termenul se aplică și la testul* psihologic care utilizează jocuri manipulate liber sau nu de copilul examinat, fiind folosit fie pentru a măsura dezvoltarea* sa cognitivă, afectivă sau motorie, fie pentru a scoate la iveală, prin proiectie*, afecțiunile*, atitudinile* și problemele copilului.

J. Voneche

(G. D. S.)

Judecarea evaluativă pe care o emite un testator* referitor la o conduită*, o performanță* etc. a subiectului în raport* cu pe care-l observă, sau pe care subiectul o furnizează, în timpul unei experiențe psihologice, despre un stimul* în situație*. Examinarea condițiilor de producere a judecărilor în psihologie este strîns legată de teoria măsurării* sau, în sens larg, psihometrie*. Acest examen a fost

condus într-o manieră mai rafinat în domeniul psihofizic, prin metode diverse de estimare* (fracționare*, partiție*, bisecție*) și de detecție* sau de discriminare* (praguri diferențiale*, egalizare subiectiv*), înși coerența datelor obținute în psihofizic prin diverse proceduri de judecată indică faptul că aceasta, departe de a fi expresia unei decizii subiective ireductibile, este rezultatul unor factori folosiți ca reper, deci, se ridică problema degajării unor legi.

Aceasta are valoare și pentru judecătorii care trebuie să fie un observator despre conduitele subiecților observati și justifică criticile, că și pecați metodologici avute în vedere de fiecare dată când, din lipsa unei măsurători obiective, trebuie luat în considerare evaluarea făcută de judecători (explicitare a criteriilor folosite, reperarea a devierilor*, cercetare a concordanței intra- și interjudecătorești etc). Problema nu este mai puțin stringentă în contextul practic al educației, unde a dus la crearea unei discipline proprii, docimologia*.

Judecată absolută : în psihofizică*, judecata cerută unui subiect asupra valorii fizice a stimulului (spre deosebire de judecățile de comparație* sau cele relative împlicate în metodele de partiție).

M. Richelle

(O. D.)

și moral

a _____ " (?și cel mai des autoevaluare*)

^ondmintelor pe baza criteriilor care re-judecă Valori morale existente într-un grup. Atunci morală trebuie diferențiat de

comportamentul moral și de sentimentul moral. Un individ se poate comporta rău din proprie inițiativă (judecată), fără să schimbe comportamentul, deoarece nu-l regretă (sentiment).

Studiul judecății morale la copil a fost întreprins de J. Piaget în 1932, apoi dezvoltat în Statele Unite, mai ales de către A. Kohlberg. Aceste lucrări arată cum copilul trece de la eteronomie* la autonomie* în trei etape principale: a. stadiul premoral (subiectul nu urmărește decât avantajul propriu); b. stadiul convențional (subiectul nu urmărește decât sancțiunile exterioare); c. stadiul autonomiei (subiectul judecă după conștiință* sa proprie).

./ Voneche (G. D. s.)

Judecată penală

Însărcinat să apere o anumită ordine socială și să protejeze pe cetățeni, justiția circumscrisă, în mod egal, limitele răzburii* și incoerențele sacrificiului. Decizia represivă rezultă dintr-un proces public referitor la un inculpat* considerat ca fiind vinovat și răspunzător de actele* sale încă să fie sancționat. Aprecierea infracțiunii* urmărite trebuie să fie obiectivă, materială, socială și personalizată. Ea dă loc unei dezbateri publice în prezența unui avocat al apărării. Judecata penală se sprijină pe probe și mrturisiri*, inculpatul fiind considerat responsabil de actele sale. În probleme criminale, când există îndoială privind capacitățile de discernământ ale unui prevenit*, autoritatea judiciară poate face apel la experți pentru a aprecia nivelul de responsabilitate al acestuia și accesibilitatea sa la o pedeapsă (punitivitatea).

J. Selosse (G. D. S.)

Judecată socială

Este evaluarea conduitei* umane după valori* și norme* apărute de membrii grupurilor majoritare, care acționează asupra devierilor într-o manieră difuză și informală. Când ea emană de la indivizii al căror statut constă în asigurarea ordinii sociale, judecata socială capătă un caracter mai

I

justiție

448

procedurală și formală. Există totuși criterii interdependente între aceste forme de judecată. Și una și alta au ca efect aprecierea și categorizarea actelor, indicarea devianțelor și producerea reacțiilor. Psihologia socială* se interesează de atitudinile care conduc la evaluarea conduitei divergente în funcție de criterii culturale, etice, de gravitate, de conflicte de interese și divergențe de opinii, variabile după grupurile și statutul evaluatorilor. Variabilele sociale în ce privește permisivitatea, indulgența, severitatea sînt polarizate în opinia generală; ele sînt mai aproape de medie la controlorii sociali. T., ,

./ Selosse

.(G. D. S.)

Justiție

Formarea atitudinilor* și a sentimentului de justiție, aprecierea echității regulilor de drept și a folosirii lor variază în funcție

de dezvoltarea* judecății morale. Interpretarea diferitelor sisteme de reguli și însușirea competențelor juridice (semnificația dreptului, a sancțiunilor, a indulgenței) participă la procesul de socializare*, regulile sînt, în mod succesiv, restrictive, prescriptive și relative. Socializarea implică dezvoltarea competenței de a practica drepturile proprii și de a apăra demnitatea personală. Norma juridică, nefiind

doar prescriptiv și restrictiv, ci și atributiv, este sesizat în interacțiunea dintre drepturi și datorii. Conținutul drepturilor este elaborat la trei niveluri: la primul, ele sunt autorizate, la al doilea, acordate, iar la al treilea fondate pe principii abstracte. Criteriile de socializare juridică variază după sex.

/ . Selosse (G. D. S.)

Justiție distributivă -> Schimb social

Kappa (Efect)

Efectul distanței spațiale dintre doi stimuli asupra estimării intervalului temporal dintre aceștia: durată subiectiv crește în raport cu distanța spațială obiectiv. Dacă razele luminoase sunt proiectate succesiv în trei puncte A, B și C, distanța A-B fiind inferioară distanței B-C, intervalul A-B va fi apreciat ca inferior intervalului B-C, chiar dacă el este egal din punct de vedere obiectiv. Efectul kappa se observă și în modalitățile auditivă și tactilă, ca și în mișcările continue. Efectul invers este efectul tau*.

F. M. Car (G. D. S.)

Kinestezic (R) spus — la testul Rorschach

La testul Rorschach*, acest termen definește răspunsurile date de subiectul care ia în considerare proiectarea mișcărilor atribuite imaginilor umane (K), animale (kan), sau de obiecte (kob). Kinestezicele sunt subordonate unor conduite psihice diverse, înscrându-se totuși într-o dialectică comună: activitatea care le determină pune în evidență o anumită mobilitate care permite să fie demonstrată implicarea lumii interioare în dimensiunea sa imaginară și pulsională. Kinestezia relevă o iluzie (mișcarea nefiind produsă de stimul) și, prin aceasta, se repercutează în creativitate, în sfera tranzițională, în capacitățile de imaginație fantasmatică. În același timp, mișcările proiectate sunt purtătoare ale dorințelor subiectului, sub forma pulsionilor (libidinale și agresive), fapt care pune în acțiune posibilitățile sale de a dirija conflictele (intrapsihice) și caracteristicile vieții sale de relație. În sfârșit, kinestezia umană are un sens specific în ceea ce privește procesele sale de identificare: reprezentarea sinelui, identitatea, identitățile sexuale sunt mobilizate în construirea reprezentărilor umane care subordonează răspunsurile.

C. Chabert

(G. D. S.)

Kinestezie

Sensibilitate a organismului față de propriile sale mișcări*, bazată pe integrarea informațiilor proprioceptive* (musculare și tendinoase) cu informațiile vestibulare*.

M. Richelle

(O. D.)

Kinezimetru

Dispozitiv destinat măsurării mișcărilor* dintr-un punct de vedere sau altul, sau privind mai multe aspecte ale ei (direcție, amplitudine, viteză*). Termenul nu mai este folosit, înregistrarea și măsurarea mișcărilor beneficiind astăzi de tehnologii combinate ale imaginii video cu analiza făcută de calculator.

M. Richelle (G. D. S.)

Kliiver și Bucy (Sindromul lui —)

Ansamblu de simptome observate pentru prima dată în 1939 de H. Kliiver și P. C. Bucy, după leziunea bilaterală a lobului temporal* la maimuță. El constă în absența totală a fricii și a reacțiilor de atac* sau de apăsare*, mult calm, o tendință de a duce la gură tot felul de obiecte sau aii-

K

Korsakov

mente neobișnuit de neobișnuit, incapacitatea de a recunoaște obiectele familiare (similară cu agnozia* vizuală) și o hipersexualitate fără discriminare, chiar cu obiecte neînșuflete din mediul înconjurător. La om, acest sindrom indică alterările temporale și ale structurilor limbice subiacente, dintre care amigdala*. În sens mai general, aceste leziuni se raportează la regiunile care ar fi implicate în aferența senzorială și în neuropsihologia emoțiilor*.

M. Le Moal (O. D.)

Korsakov (Sindromul lui -)

Afecțiune asociată, la început, cu tulburări de memorie* și cu o polinevrită a membrilor inferioare, de unde numele ițit din uz de psihoză polinevritică a lui S. Korsakov.

450

kov. Această afecțiune este consecință a leziunilor sistemului nervos, secundare unei dezordini carențiale a creierului cauzată principal de alcoolismul*; leziunile cerebrale descrise de C. Wernicke justifică, de asemenea, denumirea de encefalopatie la Wernicke-Korsakov. De fapt, denumirea este cea de sindrom Korsakov sau sindrom korsakovian, referitor la o amnezie* anterogradă (sau uitare încetelă cu încetelă), asociată în forma sa completă cu o dezorientare temporară și, cu fabulații* și recunoașteri false. În Franța, sindromul lui Korsakov și sindroamele amnezice sunt utilizate adesea ca sinonime. În rile

anglo-saxone, sindromul lui Korsakov subîn elege, de regulă, o etiologie alcoolocarenială.

J.-L. Signoret

(G. D. S.)

L

Lab neagr (Test al —)

Prob proiectiv *tematic creat de Louis Corman, „Aventurile lui Lab Neagr (LN)” prezintă o serie de imagini în care aceleași animale (o familie de porci, din care face parte micul Lab Neagr) sînt reprezentate în diverse situații. Originalitatea probei constă în metoda sa de aplicare, care se deosebește de prezentarea ordonată a planurilor succesive, obișnuită în celelalte teste proiective. Procedura de aplicare a LN cuprinde patru faze:

1. prezentarea frontispiciului care reprezintă toată familia, cerînd copilului să identifice fiecare membru;

2. se propune copilului să privească toate planurile și să aleagă pe aceea pe care dorește să povestească;

3. metoda alegerii și identificării oferă copilului posibilitatea să facă deosebirea între planurile plătute și cele neplătute și să verbalizeze sentimentele identificatoare;

4. se prezintă planul a „zîmb”, și se povestește copilului că LN a înfîlnit o zîmb; aceasta îi propune emiterea a trei dorințe, pe care copilul trebuie să le ghicească. Apoi, sînt puse cîteva întrebări de sinteză: „Cine este cel mai fericit? Cine este mai puțin fericit?”, „Cine este cel mai amabil? Cine este cel puțin amabil?”, „Ce va deveni LN cînd va fi mare?”, „Ce gîndeți LN despre laba lui neagr?” Această aplicare este lungă, dar ea permite administrarea testului deodată, întrucît, dincolo de temele abordate, dialectica mișcărilor proiective și defensive este esențială pentru analiza diverselor secvențe. LN este o

probă pertinentă pentru analiza capacităților de individualizare, de diferențiere și de identificare ale copilului. De altfel, modalitățile relației de obiect cele mai precoce pot fi sesizate în măsura în care numeroasele planuri scot în relief relația mamă-copil. Despuirea se face după aceeași procedură ca în CAT*.

C. Chabert

(G.D.S.)

Labirint

Dispozitiv de laborator foarte mult folosit în studiul învățării* la animale, mai ales la șobolan și în tradiția psihologiei americane behavioriste* și mai apoi cognitiviste*. Principiul general este de a face ca subiectul, eliberat dintr-un compartiment de plecare, să parcurgă un traseu du-cînd la un compartiment de sosire, unde îl așteaptă o recompensă* sau o întîrire*. Există numeroase variante ale labirintului, de la parcursul simplu, la care performanța se măsoară prin timpul parcursului pînă la labirinturile cu ramificații multiple, la care măsurarea timpului poate fi dublată de cea a erorilor (întrări în fundătură), trecînd prin labirinturile cu două ramificații (în T sau în Y) la care performanța se măsoară în termeni de opțiune, dreapta sau stînga, la bifurcație. Labirinturile pot fi concepute în așa fel încît subiectul să nu poată vedea decît secțiunea în care se află sau, dimpotrivă, să poată înmbrăca cu privirea tot ansamblul. Labirintul acvatic este umplut cu apă, cu excepția compartimentului de sosire. În cercetările sale asupra labirinturilor, E. C. Tolman a pus în evi-

labirint

lateralizare

den învățarea latentă* și a introducerii noțiunii de hartă cognitivă*. Interesul teoretic suscitată de această variabilă intermediară sau reprezentare* a provocat în schimb o reînnoire a interesului pentru tehnicile de labirinturi (oarecum abandonate timp de cîteva ani) la cognitivisti, care au adoptat noi variante, cum ar fi labirintul cu opt ramificații simetrice al lui Olton.

M. Richelle (S. D.)

Labirint (—vestibular) -> Sistem vestibular LAD -> Language Acquisition Device

Lalaie

1. Tip de emisiune vocală produsă de copil de la 3 la 6 luni și care poate fi observată pînă la emergența* limbajului*. Primele lalaie sînt prin esență lanțuri repetitive de tip silabic (ta, ta, ta... pa, pa...); numai spre nouă luni copiii produc lanțuri silabice nerepetitive (apabuje...). Aceste vocalizări*, care conțin o gamă de expresii sonore mai largă decît cea a limbajului, există și la copilul surd din naștere, ceea ce sugerează că, la origine, nu sînt răsunsuri dobîndite. Cu toate acestea, între lalaiele copiilor surzi și cele ale copiilor care aud se înregistrează o diferență după 6 luni, vîrstă la care a fost evidențiată o apropiere între contururile prozodice ale lalaielei sugarului și cele ale limbii folosite în jurul lui.

2. Sinonim cu lambdacism: defect de pronunțare a fonemului* /.

J.-E. Gombert

(S. D.)

Lambdacism -> Lalaie

Language Acquisition Device (LAD) Dispozitiv înn scut de achiziție a limbajului, care, după Chomsky, trebuie postulat pentru a explica aptitudinea copiilor de a achiziționa cu repeziciune cunoștințele sistemului lingvistic complex pe care îl constituie orice limbă naturală, în timp ce datele verbale oferite copilului de către

:-^g

anturajul său nu sînt întotdeauna de mai bună calitate. LAD este conceput

ca o predispoziție cognitivă înscrisă în genele speciei umane, care stabilește ce trebuie să se pot lua limbile și care va permite copilului să descopere gramatica limbii speciale la care este expus. Descrierea este mai explicită, în 1970, a structurii interne și a funcțiilor presupuse a LAD, precum și a relațiilor sale cu dezvoltarea cognitivă

1 se datorează psiholingvistului D. McNeill

M. Hupet (S. D.)

Lan

Secvență lungă și ordonată de comportamente identice sau diferite. Conceptul a fost introdus de către fiziologii care au studiat în linii de reflexe în succesiune rapidă. Psihologii interesați de secvențele de comportament dobîndite le-au explicat în primul rînd în termenii de reflexe condiționate pavloviene, reflexul N fiind stimulul condiționat declanșator al reflexului N + 1. Fiecare verigă a lanțului este controlată prin feedback-ul reacției condiționate precedente. Noțiunea de lanț a fost modificată în contextul condițiilor operante: elementul N este un stimul discriminativ în raport cu elementul N + 1, și o întărire în raport cu elementul N - 1. Aceste concepții ale învățării diferă deci în privința compoziției lanțurilor (reflexe condiționate pavloviene sau răspunsuri instrumentale), dar ele au două puncte comune: elementul N controlează elementul N + 1 și suprimarea elementului N împiedică apariția elementelor N + 1 și următoarele.

H Lejeune

(G. N.) Lan Markov -> Stochastic

Lapsus

?

Eroare involuntară în pronunțarea <[aPsl\ linguae] sau scrierea (lapsus calam) cuvînt, care îi alterează sau îi schimbă sensul. La fel ca la toate actele ratate, S.-M^ descoperă aici prezența unui conflict în intenție conștientă și o dorință

aceasta din urmă exprimîndu-se în factori patologici care afectează membrele a"

- - - - -
- - - - -
superioare sau sistemul nervos și de unii

factori socioculturali care au făcut ca faptul de a fi stîngaci la scris să fie interpretat ca anormal și chiar într-un fel peiorativ. Un stîngaci constrîns să scrie cu mîna dreaptă este adesea calificat de contrariat. Lateralitatea manuală apare ca mîrturia lateralizării cerebrale. Astfel, ca regulă generală, caracterul de dreptaci este corelat cu o specializare funcțională emisferică stîngă pentru limbaj, pe cînd legăturile între caracterul de stîngaci și specializarea funcțională emisferică sînt cu mult mai variabile. Existența unor factori genetici la originea lateralității manuale este probabil, dar nedemonstrat, chiar dacă acest caracter familial de stîngaci este prezent în aproximativ două treimi din cazuri.

J.-L. Signoret

(S. D.)

Lateralizare

Caracteristică anatomofuncțională rezultînd din asimetria celor două emisfere cerebrale, numită și dominantă cerebrală sau specializare emisferică, deși asimetria a fost găsită în regiuni ale diencefalului și mezencefalului.

În mod clasic, aspectele funcționale ale asimetriei cerebrale corespund unei lateralizări relative a anumitor capacități cognitive și comportamentale: limbajul, capacitățile practice, scrisul, învățarea verbală și memoria depind de emisfera stîngă; capacitățile spațiale, percepția formelor în două sau trei dimensiuni, fețele, culorile, muzica, formele tactile, tonalitățile afective, înmbrăcămîntul etc. depind de emisfera dreaptă. Lateralizarea există la adult, la copil, la animal. Cercetările neuropsihologice asupra pacienților atinși de leziuni localizate și de secțiuni de corp calos au permis micro- și macroanalize ale fiecărei regiuni, cu limitele inerente relațiilor și reorganizărilor posibile structurale-funcționale. La subiecții sănătoși, tehnicile de neuro-imagini nu pot delimita subunitățile funcționale de sarcini cognitive: testele perceptiv-dihotice și tahiscopice la un

!CT, itera cuvîntului. Din punct de vedere cerebral inconștientului, actul ratat este deci

un act reu it-

p Anzieu

(S. D.)

ua,ent (învăre-) ^învăre Laten (Perioadă de -) -> Sexualitate

Laten (Timp de -)

Timp care desparte prezentarea unui stimul* de r spuns*. Se vorbe te despre laten a unui reflex*, ca i despre un r spuns motor sau verbal oarecare. Trebuie f cut deosebirea între laten i timpul de reac- ie*, care este o laten ireductibil , adic timpul minimal între prezentarea unui stimul i r spunsul voluntar.

M. Richelle (S. D.)

Lateraliitate

în general asociat cu calificativul de manual , lateraliitatea desemneaz prevalența func ional a uneia din mâini la om. Calificativul de dreptaci desemneaz în felul acesta folosirea exclusiv a tîinii drepte pentru actele func ionale înv ate: în fapt, folosirea de preferin a mîinii drepte apare devreme la sugar o dat cu activit ile spontane de explorare-apucare. Caracterul de a fi dreptaci este considerat ca fiind propriu omului de vreme ce implic cel pu în nou zecimi dintre indivizi. La animal, pot exista prevalente func ionale lateralizate dar, de obicei, nu sînt nici exclusive i nici sistematice. Caracterul de sîngaci* se °Pune simetric celui de dreptaci, prin folo- rea exclusiv a mîinii sîngi. în fapt, ana-a,Za comp°rtamental a lateraliit ii manu-s.e arata c exist , între dreptacii exclusivi divjlngacu exclusivi, un continuum de in-fi v Z" ? C?ror lateraliitate manual poate jur " \l î"funcîie de activit i împre- drent" deşrab decît de a-i califica losea anibldextri*> ar fi preferabil s se fo-nal nT n° iunea de specializare func io-atea mUal ' exclusiv sau nu. Laterali-manual poate fi influen at de unii

L comie

hemicamp implic stimuli lateralizate, aplicate fie simultan, fie succesiv, i se bazeaz pe faptul c o stimulare laterali-zat este transmis într-un fel predominant (audi ie i somestezie) sau exclusiv (vedere) la emisfera contralateral . Pornind de la aceste experien e, la care sînt solicitate capacit ile de aten ie*, se observ asimetria de performan , iar asimetria func ional este indus . Pe baza abord rilor experimentale, au fost propuse numeroase dihotomii dreapta-sînga (verbal-nonverbal, focal-difuz, verbal-videospa ial, analitic-sintetic, ra ional-intuitiv, deductiv-creativ etc), deseori prea radicale i re- ductive i chiar ipotetice. Cu toate acestea, la majoritatea subiec ilor, emisfera sîng este specializat în tratarea informaiei* i analiza de itemi discre i cu referire la un aranjament temporal; emisfera dreapt ar fi specializat într-o prelucrare mai sintetic , pentru a tinde spre configura ii globale f r a se ine seama de aspectele temporale. în fapt, fiecare emisfer particip într-un fel dinamic la prelucrarea informaiei, dar nu se tie bine pîn la ce punct specializarea este relativ sau absolut , sau dac fiecare emisfer este dotat cu numeroase competen e, cu posibilitatea de a o inhiba pe cealalt . De altfel, exist numeroase diferen e individuale i chiar sexuale, sexul feminin avînd mai pu în asimetrie decît sexul masculin, ceea ce sugereaz un rol posibil al hormonilor sexuali în timpul dezvolt rii. Pe plan anatomic, cele dou emisfere prezint diferen e certe, mai ales în regiunile temporoparietale, mai precis în primul girus temporal, planumul temporal, mult mai larg în sînga, regiune esen ial pentru în elegerea limbajului. Totu i, aceast diferen nu este generalizabil i exist diferen e individuale. Se pare, de asemenea, c anumite p r i din corpul calos sînt mai mari la sîngaci i ambidextrii. în sffr- it, experimentarea pe animale (p s ri, roz toare, primate etc.) i investiga iile sistematice anatomice, biochimice i func ionale dau la iveal o simetrie anatomo-func ional cu mult mai r spîndit decît -a prev zut. Astfel, asimetria desT^ m ar putea avea origini filogeneti a ifica ie biologic mai larg ?

om o semn

M

D.)

L comie

No iunea de l comie face referire la tate i ine de predispozi ia de a înehr calit ile obiectului, oricare ar fi COns cin ele. Pentru M, Klein, în opozi ie c no iunea de invidie*, l comia nu are in" ten ii destructive i deci nu este legat de instinctul de moarte. L comia este utilizat pentru descrierea organiz rilor orale ale per-sonalit ii i a devierii lor patologice • tul bur ri ale conduitei alimentare*, toxicomanie*, noi adic ii.

R. Jouvem (D. F.i

L rgire a sarcinilor

Sarcinile industriale sînt adesea secven iale i decupate în unit i de scurt durat pe care operatorul le execut repetitiv i monoton. L rgirea sarcinilor const în cre terea variet ii muncii fie prin multi- plicarea diferitelor secven e atribuite aceluia i operator, fie prin lungirea lor în a a fel încît s se integreze opera ii mai variate, fie prin introducerea unei polivalen e a operatorilor i a unei rota ii a posturilor. Trebuie distins l rgirea sarcinilor, care nu schimb con inutul* muncii, de îmbog irea sarcinilor. Q Uvy.Lehoyer

(D. S.)

Leader

Individ care conduce un grup*, din care face parte, pentru atingerea unor obiective specifice. Leader-ul

este numit emergent atunci când el însuși îi atribuie acest rol și se face acceptat de membrii grupului. El este numit desemnat atunci când or?a™| za ia, instituția sau tradiția îi atribuie rolul și responsabilitățile sale. Cercetările asupra caracteristicilor liderilor și asupra stilului de comportament al acestora foarte numeroase. Ele au arătat că nu există trăsături psihologice care să caracterizeze pe toți liderii și nici un cotnp

7 &K s garanteze eficacitatea leadershipului. Stilul de comportament al liderului și caracteristicile sale psihologice trebuie să fie adaptate la exigențele lui. În urma lui F. Fiedler, mai multe studii de contingență au propus unele teorii teoretice care permit să se definească ceea ce, în orice situație dată, va face ca un lider să fie eficient.

C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Leadership

Proces de influență socială prin care un individ conduce un grup la atingerea obiectivelor. Leadershipul nu implică numai faptul de a pune alți indivizi să facă ceva, ci și (ceea ce nu este cazul în relațiile de autoritate*) capacitatea de a schimba atitudinea membrilor grupului, de a-i mobiliza și de a-i antrena pentru realizarea unor scopuri comune. De aceea, liderul trebuie să suscite motivele și să-și antreneze pe cei care îl urmează, decât să-i conducă într-un fel autoritar.

C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Learning set

Termen englezesc care ar putea fi redat prin atitudine de învățare indusă, introdus de H. Harlow în 1949 pentru a descrie o facilitare a performanței observată în învățarea relațiilor sau regulilor la maimuță și la copil. Spre exemplu, sunt prezentate două obiecte; sub unul dintre ele este ascuns o momeală; regula de aplicat este: momeala se găsește sub același obiect ca și la experiența anterioară; după alegerea absolută la împlinirea la prima încercare.

În cazul în care regulile sunt diferite de cele anterioare, la un mare număr de probleme se observă o succesiune de încercări diferite pe care, se observă o ameliorare progresivă în sensul aplicării imediate a încercărilor de alegeri diferite la a doua încercare. Lecționarea set se reduce, în fapt,

la un număr de încercări ale unei strategii de rezolvare

tipică pentru probleme asemănătoare. Din acest

număr de încercări decurge noțiunea de „a

învățare înveștat”, reluat pe larg de pedagogii în legătură cu învățatul la coală.

M. Richelle (S. D.)

Lectură

Ansamblul activităților oculomotorii și cognitive care, pe baza extragerii de informații grafice, duc la înțelegerea unui enunț. Activitatea oculomotorie se prezintă ca o succesiune de deplasări rapide (sacadele) și de pauze sau fixații oculare. Sacada este scurtă (50 milisecunde) și de amplitudine variabilă (de la 5 la 10 caractere, în medie); ea permite ca centrul ochiului (fovea) să se plaseze pe cuvintele de pe rând. Cititorul își poate extrage informația grafică în timpul fixației oculare a cuvintelor; durata medie este de aproximativ 250 de milisecunde. Cîmpul util al vederii în timpul unei pauze (sau empan* de lectură) poate fi divizat în două zone: zona foveală, în care acuitatea vizuală este maximală și care se întinde la circa 3 caractere la stînga și la dreapta punctului de fixație, și zona perifoveală care poate să meargă pînă la 25 de caractere la dreapta punctului de fixație; empanul de lectură este deci disimetric. Se crede că cele două zone îndeplinesc funcții diferite: în mod schematic, cuvîntul acoperit de zona foveală ar fi obiectul unei analize perceptive amănunțite care vizează recunoașterea sa, iar informațiile extrase din zona perifoveală ar servi la ghidarea ochiului spre următoarele puncte de fixație. Durata unei fixații oculare variază în funcție de nivelul cititorului (ea este mai lungă la cititorul începător) și în funcție de dificultatea textului citit. Dar timpul de fixație este sensibil și la unele variații lingvistice locale; spre exemplu, un articol este, în medie, la o lungime egală, fixat mai puțin timp decât un verb. Aceste observații arată că viteza lecturii este sub controlul activității cognitive. Care este precizia acestui control, și mai ales este de presupus că timpul de fixație asupra unui cuvînt reflectă ansamblul costurilor temporare asociate la prelucrarea cognitivă? Cu toate

leci

456

controversele actuale asupra acestui subiect, timpul de fixație (sau cel de expunere la lectură) este folosit (cu ajutorul unor tehnici de înregistrare a mișcărilor oculare sau de autoprerezentare segmentată) ca un indicator comportamental (observabil) al activității cognitive angajate în timpul lecturii.

Prelucrarea cognitivă se poate descompune în două etape principale: recunoașterea cuvintelor și construcția semnificației frazelor. Recunoașterea cuvintelor (sau accesul la lexic*) constă din asociația informației extrase vizual la cea conținută în lexicul mental; studiul funcțiilor sale a suscitat

numeroase întrebări mai ales referitoare la natura informației grafice folosite (litere, grupuri de litere, forme ale cuvântului), la cea a codului* în care este transformat (grafemic și/sau fonologic), precum și la influența contextului în care este plasat cuvântul. În sfârșit, informația redobândită o dată cu recunoașterea cuvintelor este combinată pentru a se construi modelul mental al frazei, apoi al textului: această etapă apelează la reguli sintactice și semantice.

D. Zagar

(S. D.)

Lecție

Selectarea și organizarea a unui conținut de învățământ, în funcție de obiective* și de resurse, lecția este, în mod tradițional, unitatea de bază a timpului și a activității didactice*. Reducându-se uneori, în limbajul curent, numai la timpul elevului care „își învață lecția”, sau numai la timpul cadrului didactic „care predă o lecție”, ea se înscrie la joncțiunea logicului cu cronologicul. Pe de o parte, ordonările cunoscute în propria lor coerență îi substituie organizarea disciplinelor în secvențele lor didactice. Dar, pe de altă parte, transformarea simplă a derulării temporare într-o progresie al cărei criteriu, în afară de plătirea reciprocă, rămâne eficacitatea învățării* din care a realizat o etapă.

D. Hameline

(S. D.)

Legalitate

Într-o primă accepție, caracteristica ceea ce este conform legii, în sensul juridic al acestui termen. Prin extensie, conformitate cu legile, cu regulile morale și cu normele, pe un plan extern și superficial, adică fără a se prejudicia adevărată morală a individului la aceste reguli, în psihologia piagetiană, acest termen desemnează ansamblul operațiilor cognitive* care vizează explicarea fenomenelor naturale prin construirea de legi; el se opune conceptului de cauzalitate*. Legalitatea își are originea în constatarea relațiilor observabile și în „aplicarea” operațiilor logico-matematice la obiecte. Cauzalitatea depinde de nivelul observabilului și implică o „atribuire” a operațiilor (împreună cu transformările lor) acestor obiecte înseși. J.-P. Bronckart

(S. D.)

Legătură /Legare

Asociere* sau relație de contiguitate*, sau de la cauză la efect, între două evenimente. Termenul a fost folosit îndeosebi, în mod tehnic, în contextul condiționării* pavloviene*, pentru a opune legăturile permanente, adică cele înscrise în organizarea fiziologică a subiectului, care există între stimulul necondiționat* și răspunsul necondiționat, și legăturile temporare care caracterizează cuplul stimul condiționat*-răspuns condiționat. Acestea din urmă nu se instalează decât cu ajutorul unei învățări* și sunt pasibile de stingere*. În modelarea* în grafuri* a relațiilor dintre indivizi în cadrul unui grup, se vorbește despre individ de legătură referitor la un membru al grupului care, favorizat, de exemplu, de un ansamblu sociometric, constituie un punct de articulare sau arnă între doi indivizi sau subgrupuri, neavând

de altfel o legătură directă. „

6 M. Richelle

(S. D.)

Legătură (Atac contra —)

Așa cum M. Klein sublinia că invidia* primară de sine vizează mai mult creativitatea* maternă decât organul în sine, tot

457

legea exercițiului

asași discipolul și continuatorul său W. Bi-on, în 1959, grupează sub denumirea de atacuri contra legăturii (uneori în traducere mai puțin exactă: atacuri contra lanțurilor) atacurile fantasmatiche contra sîinului, penisului și gândirii verbale, în scopul de a scoate în evidență finalitatea comună a acestor atacuri: distrugerea legăturilor dintre două obiecte*. Aceste atacuri inspirate de invidie emană din latura psihotică a personalității și se leagă în special de ceea ce constituie forma cea mai primitivă a legăturii între infans și sîn: identificarea proiectivă*, și de capacitatea sîinului (și, în transfer, cea a analistului) de a introiecta* identificările proiective.

J.-M. Pe tot

(S. D.)

Lege

În vocabularul științific, termenul este folosit cu un sens diferit de cel juridic și etic pentru a desemna un enunț care descrie o relație între fenomene, considerat în general valid. Legea poate îmbrăca forma unei propoziții declarative sau poate fi exprimată printr-o formulă matematică sau logico-

matematic . Spre deosebire de legile juridice sau morale, legile științifice au deci valoare constatativ , nu imperativ . Termenul nu este totuși lipsit de co-notații normative. Ideea că fenomenele naturale se supun unor legi deriv , în istoria gândirii umane, dintr-o concepție ordonată a lumii, supusă voinței Creatorului (se referă la cuvintele celebre ale lui Einstein „Dumnezeu nu joacă zaruri”). Este subînțeles orice demers științific bazat pe supoziția că fenomenele sînt reproductibile și pot fi reperate în invariante. O lege științifică este o generalizare la care nu a fost încă descoperită vreă excepție. Cînd o știință trece printr-o perioadă a istoriei sale în care o paradigmă * foarte coerentă dominează , nu este neobișnuit ca legile științifice să doimedească , frînsele de mase , valoare de reguli absolute, pe care o vor pierde o dată cu descoperirea sau luarea în calcul a unor elemente care îi scapă . Mai insidioasă este folosirea abuzivă a cuvîntului

lege în cazul generalizărilor aproximative, care lasă să se creadă că sînt stabilite în timp ce numeroase date le contrazic. Problema epistemologică rămîne în întregime aceea de a ști dacă legile științifice sînt, în sens strict, legi ale naturii sau legi ale spiritului uman prin care ordinea este introdusă în natură . Acest problemă este centrală pentru psihologie din două motive, pe de o parte este implicat că și alte științe, întrucît formulează numeroase legi proprii domeniului său , și pe de altă parte este implicat prin obiectul său în elucidarea naturii și originii gândirii științifice care produce legile. Psihologia contemporană a produs, în această problemă , concepțiile cele mai opuse. Unele caută să re-traseze în dezvoltarea individului, iar de aici la specia sau la viul, construcția instrumentelor raionale; este poziția susținută de J. Piaget. Altele postulează structurile preformate, înnscute, ale spiritului oferind subiectului instrumentele — confundabile pentru unii (cum ar fi N. Chomsky) cu limbajul — care îi permit să gîndească lumea: aceste structuri, cînd eventual li se atribuie o realitate organică neuronală în așteptarea unei confirmări, se prezintă ca o versiune modernă a conceptelor a priori ale lui I. Kant. Chiar dacă psihologia prestează din trecutul său, ca și alte științe, legi devenite clasice (dar al căror grad de generalitate este în prezent nuanțat), cum ar fi legea efectului*, legea acțiunii de masă *, legile grupării perceptive sau legile desemnate sub numele celui care le-a formulat primul, ea eșită să folosească un termen care era în acord cu încrederea totală pe care știința secolului al XIX-lea o avea în ea însăși, dar care nu a rezistat punerii în discuție a filozofiei științelor secolului al XX-lea (v. Model, Ipoteză).

M. Richelle

(D. f.)

Legea efectului —> Efect Legea exercițiului -> Exercițiu

legea identității

458

Legea identității -> Identitate

Legea percepției -> Formă (Psihologie a-)

Legea recapitulării -> Biogenetic (Lege —)

Legea regresiei -> Regresie

Legea biogenetică -> Biogenetic (Lege —)

Legea simbolică

Face referire la ordinea culturală care dă sens interdicției, dar ea nu este o repetare a ordinii elementelor vieții; ea își organizează interpretarea prin intermediul limbajului* și prin codificarea locurilor dintr-o structură . Prohibiția incestului* instituie o lege reprezentată de o instanță * de interdicție care obligă la recunoașterea celui alt ca fiind loc al legii. Astfel, fiecare individ stabilește un raport singular și general față de aceasta. Caracterul simbolic al legii este legat de un proces de conversie*: copilul accede la o castrare simbolică oedipiană integrînd o castrare imaginară legată de funcția semnificativă a tatălui recunoscut în poziția de ter în cuplul mamă/copil. Acest tribut plătit legii structurează dorința* și valorizează alegerile care dau o semnificație* contractului simbolic și interdicției*. Procesele de simbolizare* și de socializare* sînt astfel strîns unite și participă la construirea imaginilor legitime, legate de statutul* reprezentărilor referențiale matriciale (tată , mamă , copil). Iată de ce, după J. Lacan, funcția socială a simbolului se exercită într-o structură dată și interpretarea ei este de ordin istoric. Socialul se organizează în jurul semnificației umane simbolice, într-o perspectivă psihodinamică , relația cu legea simbolică este indisolubilă de structura psihică a subiectului. În funcție de statutul său , genital sau pregenital, comportamentul* se orientează fie către obligație, refuz*, sublimare*, fie către refuz*, proiectare* și clivaj* al eu/ego-ului*.

/ . Selosse (D. F.)

Legitimare

Procedură juridică destinată schimbării statutului unui copil natural în copil legitim al unuia sau al celor doi părinți ai săi .

/ . Selosse (S. D.)

Lent (Somn —) -> Somn

Lentoare psihomotorie

Denumite o proprietate particulară a anumitor acțiuni, articulată la alte conduite caracteristice care au drept rezultat o atitudine globală de apatie a subiectului* deprimat, cu reducerea și scăderea mimicii, a motricității*, a gesticii, a posturii*, a elocinției și a ideii. Această atitudine globală este cu atât mai evidentă cu cât se opune, punct cu punct, hiperactivității și accelerării gestuale, mimice, verbale și de idei a maniacului. Ea corespunde unei pierderi a legăturii și a articulației asociative între acțiunile succesive, fiecare act lungindu-se datorită faptului că nimic nu vine să-l înlocuiască, lentoarea apărând ca secundară unei diminuări a incitărilor care produc de obicei o secvență de activitate.

Lentoarea nu trebuie confundată cu alte forme de încetinire observabile în psihopatologie: o tulburare intelectuală poate antrena o altă formă de alienare apatică, precum în confuzia mentală sau în stările de demență.

De asemenea, se observă alte modificări ale sistemului de activitate în disocierea schizofrenică* sau în inhibițiile* nevrotice. Se poate crede că este vorba despre o formă activă și intențională de răspuns la exprimarea unei pierderi, răspuns emoțional care ar conferi depresiei* o semnificație analoagă celei a angoasei*. Ca răspuns adaptativ, lentoarea ar fi deci un sistem de atitudine și de ripost activă a cărei expresie maximală corespunde stuporii melancolice. J.-F. Allilaire

(N. C.)

Leptozom -> Constituție

459

libertate supravegheată

Levier de răspuns

Levier pozitiv care echipează o condiționare operantă*, destinat primirii răspunsului* de suport al animalului, definit ca răspuns operant. Acest manipulandum* a fost adoptat de B. F. Skinner încă din anii 1930 și a devenit de uz curent în experiențele referitoare la speciile la care acest tip de acțiune motorie este ușor de executat, mai ales la șobolan, pisică, maimuță. Pentru a funcționa levierul (în general pentru a închide un circuit electric) trebuie ajustat la forța musculară a animalului, iar forma și poziția levierului trebuie ajustate la morfologia acestuia.

M. Richelle

(S. D.)

Lexem

În sens larg, un lexem desemnează o unitate ce poate fi asimilată cu cuvântul*. A. Martinet a propus, în 1960, să se facă o distincție între „moneme”, unitățile primei articulații (v. Dublă articulare), lexeme, care apar în lexicul* și morfeme*, care sînt unități gramaticale. De exemplu, în monemul „a munci”, lexemul este „munc”, iar morfemul, terminația „-i”. Lexemele apar în unor inventare nelimitate, în timp ce morfemele fac parte din inventare finite. Uneori lexicul se opune vocabularului*, într-o opoziție limbic-cuvînt.

D. Peraya

(S. D.)

Lexic

În accepțiunea sa generală, lexicul (sau dicționarul) poate fi definit ca ansamblul cuvintelor în uz într-o limbă. Într-un sens mai restrîns, el se compune numai din lexeme* (cuvinte pline din punct de vedere semantic) exceptînd morfemele* (cuvinte gramaticale). În concepția anumitor lingviști, competența* subiectului vorbitor include o componentă lexicală, în ocurența unei structuri organizate de unități lexicale dotate cu trăsături* sintactice, semantice* și fonologice* precise. Această componentă a fost descrisă de anumiți psihologi sub termenul de lexic mental*.

Lexicologia și lexicografia sînt subdisciplinele lingvisticii care tratează organizarea lexicului.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Lexic mental

Este o memorie* de lungă durată în care este stocat ansamblul informațiilor* pe care le posedă un locutor* asupra cuvintelor limbii sale. La fiecare cuvînt (sau morfem*) sînt asociate un cod* fonologic și un cod grafemic, precum și toate informațiile asupra proprietăților sintactice și semantice referitoare la folosirea acestui cuvînt. Felul în care sînt organizate elementele lexicului mental ține de lucrările asupra memoriei semantice*; A. M. Collins și M. R. Quillian descriu această organizare în termeni de rețea* ierarhizat (ex.: canarul și vrăbiuța sînt legate de pasăre, pasărea și pisica de animal etc).

D. Zagar

(S. D.)

Lexicografie -> Lexic Lexicologie -> Lexic

Liber asociere (Regul de —) -> Regul
fundamental

Liber (Rapel —) - Rapel

Libertate (Grad de —) - Grad de libertate

Libertate supravegheat

Expresie paradoxal care califică, în drept, o măsură de educație aplicată minorilor delincvenți și care constă din a menține pe termen lung în mediul său de viață natural sau supletiv, încredinșându-i unui delegat grija de a-i ajuta să controleze dezvoltarea și integrarea. Ordonanța franceză din 1945 distinge:

1. libertatea de educație, care constituie o măsură definitivă;
2. libertatea de observare, provizorie, ordonată fie de judecătorul de instrucție, fie de judecătorul de copii, pentru a lua o

lege a identității

libertate supravegheat

Legea identității -> Identitate

Legea percepției -> Formă (Psihologia)

Legea recapitulării -> Biogenetic (Lege —)

Legea regresiei -> Regresie

Lege biogenetică -> Biogenetic (Lege —)

Lege simbolică

Face referire la ordinea culturală care dă sens interdicției, dar ea nu este o repetare a ordinii elementelor vieții; ea își organizează interpretarea prin intermediul limbajului și prin codificarea locurilor dintr-o structură. Prohibiția incestului instituie o lege reprezentată de o instanță de interdicție care obligă la recunoașterea celui alt ca fiind locul legii. Astfel, fiecare individ stabilește un raport singular și general față de aceasta. Caracterul simbolic al legii este legat de un proces de conversie: copilul accede la o castrare simbolică edipiană integrând o castrare imaginară legată de funcția semnificativă a tatălui recunoscut în poziția de terț în cuplul mamă/copil. Acest tribut plătit legii structurează dorința și valorizează alegerile care dau o semnificație contractului simbolic și interdicției. Procesele de simbolizare și de socializare sînt astfel strîns unite și participă la construirea imaginilor legitime, legate de statutul reprezentatelor referențiale matriciale (tată, mamă, copil). Iată de ce, după J. Lacan, funcția socială a simbolului se exercită într-o structură dată și interpretarea ei este de ordin istoric. Socialul se organizează în jurul semnificației umane simbolice, într-o perspectivă psihodinamică, relația cu legea simbolică este indisolubilă de structura psihică a subiectului. În funcție de statutul său, genital sau pregenital, comportamentul se orientează fie către obligație, refuz, sublimare, fie către refuz, proiectare și clivaj al eu/ego-ului.

J. Selosse (D. F.)

Legitimare

Procedură juridică destinată schimbării statutului unui copil natural în copil legitim al unuia sau al celor doi părinți

J. Selosse (S. D.)

Lent (Somn —) -> Somn

Lentoare psihomotorie

Denumire de proprietate particulară a anumitor acțiuni, articulată la alte conduite caracteristice care au drept rezultat o atitudine globală de apatie a subiectului deprimat, cu reducerea și răscăderea mimicii, a motricității, a gesticii, a posturii, a elocinției și a ideii. Această atitudine globală este cu atât mai evidentă cu cât se opune, punct cu punct, hiperactivității și accelerării gestuale, mimice, verbale și de idei a maniacului. Ea corespunde unei pierderi a legăturii și a articulației asociative între acțiunile succesive, fiecare act lungindu-se datorită faptului că nimic nu vine să-l înlocuiască, lentoarea apăsătoare ca secundară unei diminuări a incitărilor care produc de obicei o secvență de activitate.

Lentoarea nu trebuie confundată cu alte forme de încetinire observabile în psihopatologie: o tulburare intelectuală poate antrena o altă formă de alienare apatică, precum în confuzia mentală sau în stările de demență.

De asemenea, se observă alte modificări ale sistemului de activitate în disocierea schizofrenică sau în inhibițiile nevrotice. Se poate crede că este vorba despre o formă activă și intențională de răspuns la exprimarea unei pierderi, răspuns emoțional care ar conferi depresiei o semnificație analoagă celei a angoasei. Ca răspuns adaptativ, lentoarea ar fi deci un sistem atitudinal de ripost activă a cărei expresie maximală corespunde stuporii melancolice -F. Alluaire

(N.)

Leptozom -> Constituție

LeVier de răspuns

pozitiv care echipează o cuca de condiționare operantă, destinat primirii răspunsului de suport al

animalului, de-finit ca răspuns operant. Acest manipulan-dum* a fost adoptat de B. F. Skinner încă din anii 1930 și a devenit de uz curent în experiențele referitoare la speciile la care acest tip de acțiune motorie este ușor de executat, mai ales la cobolan, pisică, maimuță. Pentru a acționa levierul (în general pentru a închide un circuit electric) trebuie ajustată la forța musculară a animalului, iar forma și poziția levierului trebuie ajustate la morfologia

acestui-

M. Richelle

(S. D.)

Lexem

În sens larg, un lexem desemnează o unitate ce poate fi asimilată cu cuvântul*. A. Martinet a propus, în 1960, să se facă o distincție între „moneme”, unitățile primare articulare (v. Dubl. articulare), lexeme, care apar în lexicului* și morfeme*, care sunt unități gramaticale. De exemplu, în monemul „a munci”, lexemul este „munc”, iar morfemul, termină în „-i”. Lexemele apar în unor inventare nelimitate, în timp ce morfemele fac parte din inventare finite. Uneori lexicul se opune vocabularului*, într-o opoziție limb-cuvânt.

D. Peraya (S. D.)

Lexic

În accepțiunea sa generală, lexicul (sau dicționarul) poate fi definit ca ansamblul cuvintelor în uz într-o limbă. Într-un sens mai restrâns, el se compune numai din exeme* (cuvinte pline din punct de vedere semantic) exceptând morfemele* (cu-e gramaticale). În concepția anumitor lingviști COMPetent a* subiectului vorbitor reprezintă un COMponent lexical, în structuri organizate de unități dotate cu trăsături* sintactice, fonologice* și fonologice* precise. Acest termen a fost descris de Anumii și gl sub termenul de lexic mental*.

Lexicologia și lexicografia sunt subdisciplinele lingvisticii care tratează organizarea lexicului.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Lexic mental

Este o memorie* de lungă durată în care este stocat ansamblul informațiilor* pe care le posedă un locutor* asupra cuvintelor limbii sale. La fiecare cuvânt (sau morfem*) sunt asociate un cod* fonologic și un cod grafemic, precum și toate informațiile asupra proprietăților sintactice și semantice referitoare la folosirea acestui cuvânt. Felul în care sunt organizate elementele lexicului mental depinde de lucrările asupra memoriei semantice*; A. M. Collins și M. R. Quillian descriu această organizare în termeni de rețea* ierarhizată (ex.: canarul și vrăbiuța sunt legate de pasăre, pasărea și pisica de animal etc).

D. Zagar

(S.D.)

Lexicografie -> Lexic Lexicologie -> Lexic

Libertate asociere (Regulă de —) -> Regulă fundamentală

Libertate (Rapel —) -> Rapel

Libertate (Grad de —) -> Grad de libertate

Libertate supravegheată

Expresie paradoxală care califică, în drept, o măsură de educație aplicată minorilor delincvenți și care constă din amenințări în mediul său de viață natural sau suplimentar, încredințându-i unui delegat grija de a-i ajuta și controla dezvoltarea și integrarea. Ordonanța franceză din 1945 distinge:

1. libertatea de educație, care constituie o măsură definitivă;
2. libertatea de observare, provizorie, ordonată fie de judecătorul de instrucție, fie de judecătorul de copii, pentru a lua o

lege a identității

458

Lege a identității -> Identitate

Lege a percepției -> Formă (Psihologie a-)

Lege a recapitulării -> Biogenetic (Lege —)

Lege a regresiei -> Regresie

Lege biogenetică -> Biogenetic (Lege —)

Lege simbolică

Face referire la ordinea culturală care dă sens interdicției, dar ea nu este o repetare a ordinii elementelor vieții; ea îi organizează interpretarea prin intermediul limbajului* și prin codificarea locurilor dintr-o structură. Prohibiția incestului* instituie o lege reprezentată de o instanță de interdicție care obligă la recunoașterea celui alt ca fiind loc al legii. Astfel, fiecare individ stabilește un raport singular și general față de aceasta. Caracterul simbolic al legii este legat de un proces de conversie*: copilul accede la o

castrare simbolic oedipian integrând o castrare imaginar legat de funcia semnificativ a tatului recunoscut în poziia de ter în cuplul mam /copil. Acest tribut pltit legii structurează dorin a* și valorizează alegerile care dau o semnificaie* contractului simbolic și interdiciei*. Procesele de simbolizare* și de socializare* sînt astfel strîns unite și particip la construirea imaginilor legitime, legate de statutul* reprezentărilor referențiale matriciale (tat, mam, copil). Iată de ce, după J. Lacan, funcia socială a simbolicului se exercită într-o structură dată și interpretarea ei este de ordin istoric. Socialul se organizează în jurul semnificaiei umane simbolice, într-o perspectivă psihodinamică, relaia cu legea simbolică este indisociabilă de structura psihică a subiectului. În funcie de statutul său, genital sau pregenital, comportamentul* se orientează fie ctre obligaie, refulare*, sublimare*, fie ctre refuz*, proiectie* și clivaj* al eu/ego-ului*.

/ S. S. S.

(D. F.)

Legitimare

Procedur juridic destinat schimbării statutului unui copil natural în copil legitim al unuia sau al celor doi părinți și ai săi.

/ S. S. S.

Lent (Somn —) -> Somn

Lentoare psihomotorie

Denumete o proprietate particulară a anumitor acțiuni, articulată la alte conduite caracteristice care au drept rezultat o atitudine globală de apatie a subiectului* deprimat, cu reducerea și rărirea mimicii, a motricității*, a gesticii, a posturii*, a elocinției și a ideii. Această atitudine globală este cu atât mai evidentă cu cât se opune, punct cu punct, hiperactivității* și accelerării gestuale, mimice, verbale și de idei a maniacului. Ea corespunde unei pierderi a legăturii și a articulației asociative între acțiunile succesive, fiecare act lungindu-se datorită faptului că nimic nu vine să-l înlocuiască, lentoarea apărînd ca secundară unei diminuări a incitărilor care produc de obicei o secvență de activitate.

Lentoarea nu trebuie confundată cu alte forme de încetinire observabile în psihopatologie: o tulburare intelectuală poate antrena o altă formă de alienare apatică, precum în confuzia mentală sau în stările de demență.

De asemenea, se observă alte modificări ale sistemului de activitate în disocierea schizofrenică* sau în inhibițiile* nevrotice. Se poate crede că este vorba despre o formă activă și intențională de răsuns la exprimarea unei pierderi, răsuns emoțional care ar conferi depresiei* o semnificaie analoagă celei a angoasei*. Ca răsuns adaptativ, lentoarea ar fi deci un sistem de atitudine și de ripost activă a cărei expresie maximală corespunde stuporii melancolice. J.-F. Allilaire

(N. C.)

Leptozom —> Constituie

459

Levier de răsuns

Levier de răsuns

Dispozitiv care echipează o cută de condiționare operantă*, destinat primirii răsunsului* de suport al animalului, definit ca răsuns operant. Acest manipulan-dum* a fost adoptat de B. F. Skinner încă din anii 1930 și a devenit de uz curent în experiențele referitoare la speciile la care acest tip de acțiune motorie este ușor de executat, mai ales la șobolan, pisică, maimuță. Pentru a funcționa levierul (în general pentru a închide un circuit electric) trebuie ajustat la forța musculară a animalului, iar forma și poziția levierului trebuie ajustate la morfologia acestuia.

M. Richelle (S. D.)

Lexem

În sens larg, un lexem desemnează o unitate ce poate fi asimilată cu cuvîntul*. A. Martinet a propus, în 1960, să se facă o distincție între „moneme”, unități ale primei articulații (v. Dublă articulare), lexeme, care apar în lexicului* și morfeme*, care sînt unități gramaticale. De exemplu, în monemul „a munci”, lexemul este „munc”, iar morfemul, terminația „-i”. Lexemele apar în inventare nelimitate, în timp ce morfemele fac parte din inventare finite. Uneori lexicul se opune vocabularului*, într-o opoziție limb-cuvînt.

D. Peraya

(S. D.)

Lexic

În accepția sa generală, lexicul (sau dicționarul) poate fi definit ca ansamblul cuvintelor în uz într-o limbă. Într-un sens mai restrîns, el se compune numai din lexeme* (cuvinte pline din punct de vedere semantic) exceptînd morfemele* (cuvinte gramaticale). În concepția anumitor lingviști, competența* subiectului vorbitor include o componentă lexicală, în ocurența unei structuri organizate de unități

lexicale dotate cu trăsături* sintactice, semantice* și fonologice* precise. Acest component a fost descris de anumiți psihologi sub termenul de lexic mental*.

Lexicologia și lexicografia sînt subdisciplinele lingvisticii care tratează organizarea lexicului.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Lexic mental

Este o memorie* de lungă durată în care este stocat ansamblul informațiilor* pe care le posedă un locutor* asupra cuvintelor limbii sale. La fiecare cuvînt (sau morfem*) sînt asociate un cod* fonologic și un cod grafemic, precum și toate informațiile asupra proprietăților sintactice și semantice referitoare la folosirea acestui cuvînt. Felul în care sînt organizate elementele lexicului mental depinde de lucrările asupra memoriei semantice*; A. M. Collins și M. R. Quillian descriu această organizare în termeni de rețea* ierarhizată (ex.: canarul și vrăbii* a sînt legate de pasăre, pasărea și pisica de animal etc).

D. Zagar

(S. D.)

Lexicografie -> Lexicologie -> Lexic

Libertate asocieră (Regulă de —) -> Regulă fundamentală

Libertate (Rapel —) -> Rapel

Libertate (Grad de —) -> Grad de libertate

Libertate supravegheată

Expresie paradoxală care califică, în drept, o măsură de educație aplicată minorilor delincvenți și care constă din a menține pe tîrziu în mediul său de viață natural sau suplimentar, încredințînd unui delegat grija de a-i ajuta și controla dezvoltarea și integrarea. Ordonanța franceză din 1945 distinge:

1. libertatea de educație, care constituie o măsură definitivă;
2. libertatea de observație, provizorie, ordonată fie de judecătorul de instrucție, fie de judecătorul de copii, pentru a lua o

ii) Dia

măsură de încadrare oportună sau de observare a conduitei sociale a minorului pe o perioadă determinată. Această experiență este cea care a permis dezvoltarea observației în mediu deschis și practica socioeducativă a controlului judiciar; 3. libertatea de încercare, care recunoaște infracțiunea, dar fixează un termen la capătul căruia judecătorul va da verdictul definitiv. Acest practic a servit la introducerea măsurilor specifice de control judiciar*. Semilibertatea caracterizează situația subiecților încredințați unor structuri de încadrare educativă sau de tratament, subiecți care își exercită activitățile sociale sub control, dar în libertate.

J. Sélosse (S. D.)

Libido

Termen latin (semnificînd dorință, asemănător, din punct de vedere fonetic, cu termenul german lieben = a iubi) utilizat de S. Freud pentru a desemna energia* psihică a pulsionilor* sexuale. Libido-ul este pentru pulsionile sexuale ceea ce foamea este pentru trebuințele alimentare, în prima teorie freudiană a pulsionilor, libido-ul este unul din cei doi termeni fundamentali ai conflictului* psihic, care opune pulsionile sexuale pulsionilor eu/ego-ului* (cele de autoconservare*). El se opune cerințelor libidinale în numele exigențelor proprii de autoconservare și de adaptare la realitate*. După descoperirea narcisismului*, S. Freud nu a mai putut menține o distincție atât de clară între interesele eului și libido, din care o parte este investită narcisic asupra eului: a trebuit să admită că un conflict psihic opune adeseori anumite pulsioni libidinale obiectale unor pulsioni libidinale narcisice, aliate intereselor eului. Studiul narcisismului a dus de asemenea la afirmarea de către S. Freud a unei constante* a cantității de libido disponibil în aparatul psihic pentru investiții*: cantitatea totală a investițiilor obiectale este invers proporțională cu investirea eului, astfel încît suprainvestirea* eului (de ex., în bolile organice) nu depinde de obiect.

Unii psihanalitiști, ca P. Federn, au respins această concepție.

pins

În a doua teorie a pulsionilor, libido continuînd să fie episodic în conflict cu pulsionile de autoconservare, este totodată aliatul lor în cadrul conflictului psihic fundamental, care le opune pe amîndouă la calitatea lor de viață, pulsionilor de moarte* sau de distrugere.

I.-M. Peloi (D. F.)

Ligand -> Antagonist

Limbaj

În terminologia tiințifică, acest termen desemnează capacitatea cu care este înzestrat orice ființă umană normal constituită, de a învăța și de a folosi unul sau mai multe sisteme de semne* verbale pentru a comunica cu semenii și să-și reprezinte lumea. Capacitatea a speciei umane, cu caracter

universal, limbajul trebuie deosebit de limbile naturale* și de vorbire*. Limba naturală este sistemul de semne special adoptat de o comunitate: ea prezintă un caracter social și istoric. Termenul de vorbire, în sfârșit, desemnează comportamentele concrete de folosire a limbii de către un individ. Se va mai face distincția și între limbaj și „limbă”, concept introdus de F. de Saussure (1916) pentru a desemna caracteristicile comune ansamblului limbilor naturale, Statutul însuși al limbajului continuă să facă obiectul unor aprige dezbateri științifice. Un prim curent consideră această „facultate*” drept caracteristică definitorie a umanității; ea ar fi permis dezvoltarea ansamblului potențialităților umane. Datorită unor mutații genetice aleatorii, omul ar fi fost dotat cu un echipament biologic specific, care l-ar fi făcut apt să producă și în eleag orice tip de frază. Gramatica generativă* a lui N. Chomsky se străduiește mai cu seamă să descrie această competență* în nescut. Cu o optică mult mai „evoluționistă”, un al doilea curent consideră, dimpotrivă, limbajul ca o consecință a dezvoltării cognitive*. În concepția

limbaj de programare

în (1946) ființa umană este înzestrată cu puternice capacități funcționale, posibilă emergența* unei funcții 0 K0[ice]* generale, din care limbajul nu s-a desprins decât un aspect. Aceste curente care nu accentuează pe determinarea internă a limbajului, li se opun cele care văd în el ai ales produsul complex de învățare* acumulate de umanitate de-a lungul istoriei* sale. Acest poziție, adoptată mai cu seamă de behaviorism*, a fost dezvoltată cu precizie de sus în torii interacționismului* social. (L. S. Vîgotski, 1934). În concepția acestora din urmă, procesul de omimizare* s-a caracterizat, mai întâi, prin dezvoltarea unor noi forme de cooperare socială (noi activități) care au făcut posibilă folosirea de unele, apoi dezvoltarea limbajului. Pe plan funcțional, primele două curente consideră înainte de orice limbajul ca un instrument de reprezentare*, pe când celelalte două curente văd în el mai întâi un sistem de comunicare*, adică un sistem de acțiune asupra conștientizării.

În psiholingvistică*, achiziția limbajului de către copil a făcut obiectul a trei tipuri de studii majore. Primele descriu stadiile* de producere spontană a unităților și structurilor limbii materne, de la holofraze* (la aproximativ 15 luni) până la frazele* complexe (în jur de 5 ani). Al doilea tip de studii este în legătură cu dezvoltarea (mai târzie) a strategiilor* de înțelegere* și enunțurilor produse în ambianță. Al treilea tip de studii se referă la mecanismele învățării (începută mai târziu) pentru a produce discursuri* complexe, adaptate la diferite situații de comunicare. Achizițiile de învățare au făcut obiectul a diferite tipuri de cercetări. În opinia chomskiană, înscrise înzestrată cu o capacitate în-născută a învățării de achiziție a limbii simple la etapele achiziției constituie un dulci prinos de a învăța și se depinde de grație centrală în dezvoltarea sistemului nervos* stadiul în opinia lui Piagetian, terminarea lui la senzoriomotorie* (în special activitatea permanentă a obiectului*) face posibilă învățarea limbajului, iar achizițiile ulterioare sînt în ele condiționate de dezvoltarea cognitivă generală. În concepția interacționistă, achiziția limbajului este descrisă ca o succesiune de învățări sociale care suprapun achizițiile cognitive semnificative istorico-culturale elaborate de grup (al doilea sistem de semnificare*). Psihologia limbajului a studiat în mod deosebit efectele produse de interiorizarea* acestui al doilea sistem: reorganizarea memoriei și a proceselor perceptivă, reglarea* activității, structurarea personalității*.

Prin extensie, termenul de limbaj desemnează și sistemele de notare* folosite de anumite discipline formale („limbaj matematic”), ca și pentru programarea* calculatoarelor, în uzul curent, el desemnează uneori orice cod* de comunicare („limbajul animalelor”), precum și orice sistem de interpretare de producție culturale („limbajul arhitecturii”).

J.-P. Bronckart

(S. D.)

• Piaget J. (1946), La formation du symbole chez l'enfant, Delachaux et Niestle, Paris. — Saussure F. (de) (1916), Cours de linguistique générale, Payot, Paris.—Vîgotski L. S. (1934), Mînenie i reci, Moscova. Traducere (1985): Pensie et langage (trad. F. Seve), Editions sociales, Paris.

Limbaj de programare

Limbaj artificial nonambiguu ce permite codarea sub formă unui program* a informațiilor care urmează să fie efectuate de un calculator. Se pot distinge mai multe niveluri de limbaje de programare: limbaje „mașinabile”, asamblatoare (sau limbaje de asamblare), precum și limbaje numite „evoluabile”, dezvoltate aproximativ din 1955 și ale căror operații elementare se îndeplinesc de mașinile executate de mașinile pentru a se apropia de operațiile umane obișnuite în domeniile de activitate în cauză (de ex., printre primele, FORTRAN pentru calculul științific și COBOL pentru gestiune). Numeroasele limbaje de programare existente pot fi clasate în mai multe categorii: limbaje imperative bazate

limbaj egocentric

462

limbic

pe noi metode de instruire*, limbaje funcționale (LISP*), limbaje de tip logic (PROLOG*), limbaje

orientate spre obiect* etc.

M. Baron

(S. D.)

Limbaj egocentric

Comportament verbal care este dominant la copilul între 2-3 și 5-6 ani. Pe de o parte, copilul vorbește despre sine însuși, pe de altă parte, discursul său nu ține seamă de punctul de vedere al interlocutorilor și. Simpla repetiție*, monologul* și monologul colectiv (fiecare copil vorbind fără să se ocupe de ceea ce spun ceilalți) sînt cele trei manifestări de limbaj egocentric. În viziunea lui J. Piaget, acest comportament verbal este o manifestare a fenomenului mai general al egocentrismului* infantil, în timp ce pentru L. S. Vîgotski, el constituie o etapă a evoluției limbajului, inițial comunicativ, în sensul interiorizării*. J.-E. Gombert

(S. D.)

Limbaj interior

Acest termen desemnează imageria verbală în funcțiune în timpul activității de gândire*. Acest evocare* verbal intern, evident cu ocazia lecturii* tîcute sau a scrierii, este în general limbajul reflectării.

L. S. Vîgotski face din el miza majoră a dezvoltării* intelectuale: limbajul, inițial comunicativ, ar evolua în sensul unei posibilități din ce în ce mai mari de interiorizare*.

J.-E. Gombert

(S. D.)

Limbaj natural

Un limbaj natural este un limbaj folosit în mod obișnuit pentru comunicarea între indivizi (franceza, d. ex.). O caracteristică a limbajelor naturale este capacitatea lor de ambiguitate, contrar limbajelor artificiale sau codurilor* (limbaje de programare*, d. ex.). Prelucrarea automată a limbajului natural face obiectul unor lucrări de lingvistică* informatică* și de inteligență artificială*. Pot fi distinse lucrări referitoare la comprehensiunea de texte,

pe de o parte, și la generarea de texte, pe de altă parte. Printre aplicații, se pot cita traducerea automată, rezumatul automat al textelor și conceperea de module de interfețe de „dialog om-mă în”, pentru constituirea și interogarea unor baze de date* și unor baze de cunoștințe*.

M. Baron

(S. D.)

Limbaj orientat spre obiect

Un limbaj orientat spre obiect este un limbaj de programare* bazat pe niște structuri numite „obiecte” care comunică prin trimitere de mesaje. Obiectele sînt organizate în mod ierarhic în clase și în instanțe (d. ex., Milou este o instanță a clasei cîine). Un obiect corespunde descrierii unei entități printr-un ansamblu de proprietăți, sub forma unei liste de cupluri (atribut, valoare), și printr-un ansamblu de „metode” legate de clasă; metodele sînt niște proceduri* datorită cărora obiectul reacționează la mesajele pe care le primește. Acest fel de comunicare dă un control descentralizat. Dezvoltarea acestor limbaje provine din două curente de inspirație; reprezentarea cunoștințelor* (limbaje deframes*) și limbajele de programare dezvoltate în vederea simulării* de sisteme (SIMULA, SMALLTALK, d. ex.).

M. Baron

(S. D.)

Limbaj socializat

După J. Piaget, limbajului egocentric* caracteristic copilului în timpul perioadei preoperatorii îi succed (spre 6-7 ani) limbajul socializat, care corespunde comportamentului verbal dominant la adult. În timp ce funcția limbajului egocentric este în mod esențial o cutare a plăcerii bazate pe acțiunea imediată, cea a limbajului socializat este comunicarea* gândirii* proprii, altcuiva. Cele cinci tipuri de discurs* apar în cadrul limbajului socializat sînt:

1. informația adaptată;
2. critică;
3. ordinele, rugămintele și amenințările;
4. întrebări;
5. răspunsurile.

(S. D.)

Limbaj subvocal -> Subvocal (Limbaj —)

Limbaj natural

Expresie care se aplică ansamblului sistemelor de comunicare* verbală elaborate istoric de către grupurile umane; de obicei este greu să se facă distincția între o limbă și un dialect* sau un grai rural, se consideră că există în acest moment între 4 000 și 6 000 de limbi naturale în lume (franceza,

japoneza, swahili etc). Sistem concret și evolutiv, limba naturală nu trebuie să fie confundată cu limbajul* (con-struct* teoretic desemnând capacitatea speciei de a produce și de a înțelege o limbă naturală) și nici cu „limba” (construct de origine saussuriană care explică caracteristicile comune ansamblului limbilor naturale). Ea se distinge și de „limbajele artificiale” folosite în special pentru programare la calculatoare (Basic, Pascal, Prolog).

Începând cu anii 1950, unul dintre obiectivele cercetării în domeniul inteligenței artificiale* este de a concepe calculatoare și programe capabile să imite limbile naturale. Programul SHRDLU al lui T. Wi-nograd figurează printre tentativele cele mai spectaculoase de acest fel; într-un univers limitat, compus din obiecte de forme și de culori diferite, SHRDLU este capabil să răspundă la întrebări referitoare la poziția obiectelor și să se deplaseze (Omul: „Unde este blocul?” SHRDLU: „Nu înțeleg despre ce bloc este vorba.” Omul: „Unde este blocul mare albastru?” SHRDLU: „În cutie.”).

J.-P. Bronckart și D. Zagar

(S. D.)

Limbic (Sistem —)

Sistemul limbic este un ansamblu complex de structuri situate pe fața internă a emisferelor cerebrale sau în proximitatea lor: marele lob limbic (circumvoluția a corpului calos și circumvoluția parahipocampică), forma iunea hipocampică*, regiunea septului, nucleul amigdalei*, sistemul olfactiv*. Este un sistem anatomic și, în aceeași măsură, un concept anatomo-funcțional cu evoluție istorică. În paralel cu descrierea anatomică a lui Broca, a fost creat termenul de rinencefal*, care pune accentul pe olfactiv, cea principală a acestor regiuni. În 1937, Papez descrie un circuit care de atunci îi poartă numele. Circuitul lui Papez, desprins dintr-o funcție olfactivă esențială din punct de vedere filogenetic, ar fi suportul controlului emoțiilor*. P. D. McLean propune denumirile de „creier visceral” și, în 1952, de „sistem limbic” (creier intermediar sau paleomamalian la mamiferele primitive). Îmbogățindu-se cu zonele mezencefalice*, sistemul limbic devine odată cu Nauta un ansamblu funcțional amplu, care participă la regulile comportamentale complexe. Implicațiile funcționale ale sistemului limbic sînt numeroase. Funcția filogenetică cea mai veche este olfactivă. De fapt, rolurile variate ale acestui sistem provin din integrarea informațiilor parvenite atât din mediul extern, cît și din cel intern al subiectului. Anumite regiuni limbice (hipocampus și componentele circuitului lui Papez) sînt implicate în tratarea și memorarea informațiilor. Sistemul limbic participă și la procesele de motivare* aflate la baza conduitei alimentare, sexuale, sociale, permițînd confruntarea situației în curs cu amintirea experiențelor trecute asemănătoare care servesc drept referințe individuale, și aceasta cu atât mai mult cu cît anumite structuri limbice sînt implicate în controlul reacțiilor emoționale (amigdală). În total, sistemul limbic este implicat în ansamblul interacțiunilor dintre subiect și mediul său înconjurător, permițînd astfel adaptarea* conduitei. Prin aceasta, sistemul limbic lărgit este implicat în anumite tulburări psihiatrice, iar dereglarea unor structuri ale sale, al căror prag de excitabilitate este deosebit de scăzut, ar explica acele caracteristici ale unor tipuri de epilepsie* al căror centru pot deveni.

B. Soumireu-Mourat

(D. F.)

• McLean P. D. (1952), „Some Psychiatric Implications of Physiological Studies on Frontotemporal Portion of Limbic System (Visceral

Limit

464

Brain)”, în *Electroencephalographic and Clinical Neurophysiology*, 4, 407-418.

Limit

În cadrul psihofizicii*, metoda limitelor este, alături de metoda stimulilor constanți* și de ajustare*, una din cele trei proceduri importante utilizate pentru măsurarea pragurilor*, atât absolute*, cît și diferențiale*. În determinarea pragului absolut, metoda constă în a prezenta în succesiune ordonată o serie de valori ale unui stimul, crescătoare în prealabil sub și deasupra valorii-prag care trebuie precizat. Aceste serii sînt prezentate în ordine ascendentă sau descendentă, variînd punctul de origine pentru evitarea efectelor anticipării*, pînă la momentul detectării stimulului de către subiect (în cazul seriilor ascendente) sau încetării detectării lui (în seriile descendente). Limita dintre ultimele valori detectate și nedetectate, calculată prin interpolare sau fiind cînd media, reprezintă o estimare a pragului. Metoda poate fi transpusă cu ușurință la determinarea pragurilor diferențiale, seriile pre-crescătoare referindu-se în acest caz la stimulul de comparație*, iar limitele de reperat fiind cele care separă valorile ce provoacă de cele ce nu provoacă o discriminare în raport cu stimulul de referință.

M. Richelle (D. F.)

Limit de încredere -> încredere

Lingvistic

Disciplină al cărei obiect îl constituie studiul științific al limbajului* și al limbilor naturale*. Se

vorbe te ast zi de „tiine ale limbajului”. Bazele lingvisticii moderne au fost puse la începutul secolului al XX-lea, o dată cu textul-reper pe care îl constituie Cursul de lingvistică generală al lui F. de Saussure, publicat în 1916, dar emergența ramurilor lingvisticii (fonetică*, fonologie*, gramatică*, morfologie și sintaxă*, semantică*) precede cu mult această dată. Proliferarea doctrinelor, multiplicarea disciplinelor conexe, reformulările conceptuale din cadrul aceluiași „nucleu dur” al studiilor lingvistice au produs modificări ale metodelor și chiar ale obiectului, pe măsură ce o anumită comunitate a intereselor de cunoaștere.

J-L. Chiss

(D. F.)

Liniaritate

În psihologie, proprietate atribuită dezvoltării copilului: o dezvoltare liniară s-ar efectua în mod continuu (v. Continuitate), fără pauze, fără conflicte și fără faze de regresie*. Constructivismul* piagetian constituie una din puținele teorii care propune o viziune liniară a psihogenezei* în privința aspectelor funcționale: mecanismele de echilibrare* (vezi Asimilare și Acomodare) s-ar aplica fără soluție de continuitate, anticipând și integrând elementele de perturbare și de conflict. În planul structurilor însăși, concepția piagetiană nu poate fi considerată liniară, stadiile* constituind praguri de echilibru* precedate și urmate de perioade de dezechilibru relativ.

În lingvistică*, acest termen a fost introdus de F. de Saussure pentru a desemna una din cele trei proprietăți fundamentale ale semnului* (alături de arbitrar* și de caracterul discret); datorită caracteristicilor aparatelor de producere a limbajului*, unitățile lingvistice nu pot fi produse simultan, ci se desfășoară în succesiune.

J.-P. Bronckart și E. Jalley

(D. F.)

Linie de bază

Menținerea a unui răspuns*, a unei performanțe* înainte de introducerea variabilei independente*. Planurile* de experiență în linie de bază utilizează subiecții ca și propriul lor control* după o schemă de tip A-B-A: unei faze A de menținere a răspunsului în linie de bază, îi urmează o fază B, în care răspunsul este menținut sub acțiunea variabilei independente, după care urmează o nouă fază de control A, în care variabila independentă este exclusă, pentru verificarea revenirii la linia de bază, și prin aceasta a rolului variabilei

465

lobotomie

independente. Acest tip de procedură, care presupune că efectul variabilei independente să fie reversibil, prezintă avantajul de a delimita acest efect în cadrul comportamentului individual. Este larg folosit în analiza modificărilor de comportament obținute prin metodele terapiei comportamentale*: de exemplu, se va verifica măsura în care comportamentul agresiv* depinde de întăririle* sociale, cum ar fi semnele atenției prin menținerea frecvenței* lor în linie de bază (adică în situație obișnuită, fiind prezente întăririle presupuse active), apoi pe o perioadă în care întăririle sînt sistematic eliminate, și în fine, în timpul unei noi

faze în linie de bază.

M. Richelle

(D. F.)

Linie a privirii -> Axia vederii

Lipsă

Noțiune elaborată de structuraliști pentru a descrie organizarea operelor de artă și de gândire în jurul unui centru vid (lipsă, pierdere, nimic, absență). A fost utilizat explicit în psihanaliză de J. Lacan și implicit de M. Balint (deficitul fundamental*). Lipsa cuprinde trei forme principale: suferința sugarului care nu are asistență a unui mediu suficient de matern; descoperirea îngrozitoare de către copilul în creștere a lipsei unui falus apt să-i confere o putere imaginară; experiența tristă de adolescent și de adult a lipsei obiectului, oricare ar fi el, care satisface pulsivitatea* o satisfacție completă și durabilă.

D. Anisieu

(N. C.)

LISP

LISP este un limbaj de programare* zis funcțional sau aplicativ, conceput la sfârșitul anilor 1950 de J. McCarthy pentru tratarea* informațiilor* simbolice, și care a dat naștere la numeroase „dialecte”. Abreviere de la LISP Processing, LISP se bazează pe structura de listă și pe calculul lambda (teorie legată de calculabilitate*). Structura sa de bază (atom și listă) este comună programelor* și datelor. Programarea în LISP constă în definirea și aplicarea funcțiilor, a căror definiție poate fi recursivă*.

În psihologia cognitivă, acest limbaj era folosit în cadrul proiectelor legate de inteligență artificială* și

la elaborarea diferitelor sisteme de reprezentare* cu caracter procedural*, cum ar fi „sistemele orientate spre obiecte”*.

M. Baron

(D. F.)

Litiu -> Timoreglator

Lizibilitate

Termen desemnând în același timp calitatea perceptiv (legibility) a unui scris și caracteristicile psihologice ale conținutului său (dificil, abstract, interesant: readability). Lizibilitatea fizică depinde de calitatea scrierii sau de aspectul tipografic (corpul literei, lungimea rândului), de calitatea hârtiei, de culoarea cerneii etc. Lizibilitatea psihologică ține de conținutul textului*, de forma sa și de caracteristicile cititorului (inteligență*, cunoștințe, interese). De la începutul secolului al XX-lea, au fost propuse numeroase formule de estimare a lizibilității. Ele au evoluat în paralel cu progresele lingvisticii și ale statisticii. Testul de încheiere este un instrument de măsurare a lizibilității cu o bună validitate.

G. De Landsheere

(D. F.)

Lob -> Parietal, Temporal, Frontal, Occipital

Lobectomie

Ablajie neurochirurgicală a unui lob cerebral; lobectomia trebuie deci calificată : lobectomie frontală , occipitală etc.

J.-L. Signoret

(D. F.)

Lobotomie

Intervenție neurochirurgicală vizând întreruperea multiplelor conexiuni ale lobului frontal și în special pe cele înfățișând de sisteme de localizare cerebrală

temui limbic*. Efectele comportamentale ale unei asemenea intervenții (printre altele, indiferență afectivă , reducere a inițiativelor) au fost considerate benefice pentru unii pacienți psihotici. Acest tip de intervenție nu mai este indicat de când au apărut medicamentele psihotrope*.

J.-L. Signoret

(D. F.)

Localizare cerebrală

Atribuirea unei funcții bine definite unei regiuni sau structuri circumscrise a creierului. Problema localizării cerebrale este dintre cele mai controversate în dezbaterile legate de relațiile creier-comportament și chiar creier-funcții cerebrale. Acest dispută are drept scop și conceperea unei arhitecturi cerebrale. După o lungă perioadă în care a predominat o concepție orizontală aristoteliană , disputa s-a reluat în cursul secolului al XIX-lea. Frenologia*, prin F. J. Gali, propunea o arhitectură modulară și verticală , în timp ce alți cercetători, ca G. Flourens, pretindeau că leziunile diferitelor regiuni ale creierului produc efecte similare și difuze asupra comportamentului. După aceea, o dată cu J. Broca și cu localizarea funcțiilor limbajului, cu observațiile neurofiziologilor după stimularea localizată a cortexului la animalul sau la omul anesteziat în timpul intervențiilor neurochirurgicale, cu analizele neuropsihologice după traumatismul cerebral (cortex vizual, somestezic) identificat, concepția localizării funcțiilor, în special la nivel cortical, a fost întărită . Totodată , alți autori, cum ar fi K. Lashley, apăsau principiile numite de acțiune* de masă și de echipotențialitate* a regiunilor corticale. Adoptând o atitudine intermediară , s-ar putea spune că , cu cât comportamentul este mai complex, cu atât participarea unei mase cerebrale mai extinse este necesară . Localizarea cerebrală a funcțiilor și capacităților neurofiziologice, așa cum a fost propusă pentru somestezie și motricitate* prin reprezentări ale corpului pe suprafața cortexului, trebuie nuanțată . În general, trebuie deosebite funcțiile și capacitățile

neurofiziologice de activitățile comportamentale care necesită implicarea cunoscută și integrată a mai multor funcții și care pot trimite la o funcție generală , un proces central nelocalizabil. Funcțiilor neurofiziologice le corespund 10 calizări multiple. Proiecțiile fibrelor Iun " care culeg și transmit informațiile sunt circumscrise de interneuronii inhibitori care participă la procesul de inhibiție* laterală Această organizare în mozaic, în hărți multiple, permite o codare selectivă a semnalelor care provin de la periferie O concepție de ansamblu de tip modular vertical, este cea care furnizează cele mai bune ipoteze de lucru.

M. Le Moal (D. F.)

Localizare perceptivă

Reperarea poziției spațiale* a unei surse de stimulare*. Se poate referi la orice modalitate* senzorială de culegere de informații* la distanță , dar a reînținat în mod special atenția în domeniile auditive* și ve-

derii*. Localizarea unei surse sonore implică timpul interaural* sau timpul care separă ajungerea sunetului la cele două urechi (în principal pentru frecvențele joase) și diferența de intensitate* (pentru frecvențele superioare valorii de 1500 Hz). Acest mecanism dublu de localizare în plan orizontal este cunoscut sub numele de teorie duplex. În plan vertical, localizarea este mai puțin precisă, și depinde de indicii monaurali (filtrarea sunetului legată de conformanța conductului auditiv) și bin-aurali (asimetria urechilor) (v. Stereo-acuzie).

Localizarea este inerentă vederii. Gradul ei de precizie a răsunat în situații limită, cum ar fi localizarea perceptivă a stimulului poziționat temporal în raport cu sacada* oculară. Precizia unei coordonări vizuomotorii (d. ex., a lovi cu ciocanul într-un punct luminos apăsător pentru seu timp în întuneric) este mai revelatoare și privința fineții controlului decât o aprindere verbală.

M RicheHe

(D- F'

467

Ansamblu de mișcări* prin care un orga-se deplasează dintr-un loc într-altul, îlicoșia este un proces ritmic stereotipic (mers, salt, tîrîre, zbor, înot) al sîrj caracter vital este manifest în forma caracțicilor locomotorii, și adesea în forma corpului în întregime la animalele acvatice sau aeriene. Din punct de vedere neuro-fiziologic, la vertebratele terestre, controlul locomotiei se poate rezuma la trei elemente: centrul declanșator mezencefalic*, rețele neuronale medulare care sînt oscilatori, generatori ritmici ce coordonează activitatea intra- și interpendiculară, și buclele reglatoare, de origine proprioceptivă*, care antrenează ritmicitatea și controlează adaptarea* la mediu. Mersul biped, factor precoce al omizării*, este o activitate automată a creierii dinamice seamănă cu întreținerea ritmică a unui dezechilibru. Pasul locomotor se împarte într-o fază de sprijin, propulsivă, și o fază de rapel, oscilantă. Cursa se deosebește de mers prin existența unei faze de suspendare, fără sprijin.

M. Bonnet (D. F.)

Locus -> Genom

Locus al controlului

Traducere din engleză (locus of control). Concept rezultat din teoriile învățării* sociale, apoi variabilă a personalității*, foarte studiată după ce J. B. Rotter a propus, în 1954, prima scală validată de internalitate/externalitate: este vorba de a stabili "ne, în așteptările oamenilor, controlează mijocul lor obiectiv sînt. Internii văd

ei în , , (Ceea ce sînt > ceea ce fac) aceas.

Instanță de control, pe care externii o sînt în sînt în destin, în an- detP, wtle aCUM C această variabilă este ^«nina de factori normativi, o normă accentuată val°rînd explicațiile care

comenzi Zărilor actorul"i în cauzalitatea comportamentelor și întiririlor.

ERSOC (D. F.)

Control -> Locus al controlului

Logica predicatelor

Locutor

Sinonim cu emitorul* în schema comunicării* a lui R. Jakobson, locutorul se deosebește, în teoria polifonică a enunțurilor*, nu numai de subiectul vorbitor efectiv, ci și de enunțiator*. După O. Ducrot, o propoziție* nu este niciodată asertată în mod direct de locutor. Acesta este pentru enunțiator ceea ce autorul este pentru personajele unui roman. O maximă ca „Șrșcia nu este un viciu" (La Rochefoucauld) aduce în scenă un enunțiator E1 (pentru care șrșcia este un viciu) al cărui locutor se distanșează și un enunțiator E2 cu care, dimpotrivă, își marchează acordul și care ia asupra lui enunțarea maximei negative.

J.-M. Adam

(D. F.)

Locutoriu -> Pragmatică lingvistică

Logatom

Neologism care înseamnă, din punct de vedere literal, fragment (tomos) de discurs {logos}; este utilizat pentru a desemna un segment de vorbire nepurtător de sens* și care nu constituie un morfem* (în franceză, d. ex., segmentul „tur"). Prin extensie, desemnează orice non-cuvînt*. Logatomii sînt folosiți în numeroase experiențe de psiholingvistică*.

D. Zagar

(D. F.)

Logica predicatelor

Sistem de logică formală care ține de curentul de formalizare* a matematicii și în particular de teoria mulțimilor*, dezvoltată la sfîrșitul secolului al XIX-lea de logicieni ca C. S. Peirce, G. Frege și B.

Russell. Fa de logica prepozițională*, limbajul s u se deosebe te prin utilizarea, pe lângă conectorii logici, a simbolurilor de predicate (reprezentând relații) și eventual a simbolurilor de funcții, a variabilelor de indivizi (de ordinul întâi) și a cuantificatorilor (existențial și universal); pe de altă parte, axiomatice* sa cuprindă și o regulă de inferență* (regulă de generalizare). Logica predicatelor sau calculul predicatelor de de ordinul întâi nu este decât semidecidabil.

localizare cerebral

466

temui limbic*. Efectele comportamentale ale unei asemenea intervenții (printre altele, indiferență afectivă, reducere a inițiativelor) au fost considerate benefice pentru unii pacienți psihotici. Acest tip de intervenție nu mai este indicat de când au apărut medicamentele psihotrope*.

J.-L. Signoret

(D. F.)

Localizare cerebral

Atribuirea unei funcții bine definite unei regiuni sau structuri circumscrise a creierului. Problema localizării cerebrale este dintre cele mai controversate în dezbaterile legate de relațiile creier-comportament și chiar creier-funcții cerebrale. Acest dispută are drept scop și conceperea unei arhitecturi cerebrale. După o lungă perioadă în care a predominat o concepție orizontală aristoteliană, disputa s-a reluat în cursul secolului al XIX-lea. Frenologia*, prin F. J. Gali, propunea o arhitectură modulară și verticală, în timp ce alți cercetători, ca G. Flourens, pretindea că leziunile diferitelor regiuni ale creierului produc efecte similare și difuze asupra comportamentului. După aceea, o dată cu J. Broca și cu localizarea funcțiilor limbajului, cu observațiile neurofiziologilor după stimularea localizată a cortexului la animalul sau la omul anesteziat în timpul intervențiilor neurochirurgicale, cu analizele neuropsihiologice după traumatismul cerebral (cortex vizual, somestezic) identificat, concepția localizării funcțiilor, în special la nivel cortical, a fost întărită. Totodată, alți autori, cum ar fi K. Lashley, apărând principiile numite de acțiune* de masă și de echipotențialitate* a regiunilor corticale. Adoptând o atitudine intermediară, s-ar putea spune că, cu cât comportamentul este mai complex, cu atât participarea unei mase cerebrale mai extinse este necesară. Localizarea cerebrală a funcțiilor și capacităților neurofiziologice, a a cum a fost propus pentru somestezie și motricitate* prin reprezentări ale corpului pe suprafața cortexului, trebuie nuanțată. În general, trebuie deosebite funcțiile și capacitățile

neurofiziologice de activitățile comportamentale care necesită implicarea coordonată și integrată a mai multor funcții și capacități și care pot trimite la o funcție generală, un proces central nelocalizabil. Funcțiilor neurofiziologice le corespund localizări multiple. Proiecțiile fibrelor lungi care culeg și transmit informațiile sunt circumscrise de interneuroni inhibitori care participă la procesul de inhibiție* laterală. Această organizare în mozaic, în hărți multiple, permite o codare selectivă a semnalelor care provin de la periferie. O concepție de ansamblu de tip modular, vertical, este cea care furnizează cele mai

bune ipoteze de lucru. „„ ,

M. Le Moal

(D. F.)

Localizare perceptiv

Reperarea poziției spațiale* a unei surse de stimulare*. Se poate referi la orice modalitate* senzorială de culegere de informații* la distanță, dar a reînuta în mod special atenția în domeniile auditive* și vederii*. Localizarea unei surse sonore implică și stimulul interaural* sau timpul care separă ajungerea sunetului la cele două urechi (în principal pentru frecvențele joase) și diferența de intensitate* (pentru frecvențele superioare valorii de 1500 Hz). Acest mecanism dublu de localizare în plan orizontal este cunoscut sub numele de teorie duplex. În plan vertical, localizarea este mai puțin precisă, și depinde de indici monaurali (filtrarea sunetului legată de conformația conductului auditiv) și bin-aurali (asimetria urechilor) (v. Stereo-acuzie).

Localizarea este inerentă vederii. Gradul ei de precizie a reînuta atenția în situații limitate, cum ar fi localizarea perceptivă a stimulului poziționat temporal în raport cu sacada* oculară. Precizia unei coordonări* vizuomotorii (d. ex., a lovi cu ciocanul într-un punct luminos apărut pentru scurt timp în întuneric) este mai revelatoare în privința fineții controlului decât o apreen-

țiere verbală. „„ n. , „j

M. Richelle

(D. F.)

467

logică a predicatelor

Locomoție

Ansamblu de mișcări* prin care un organism se deplasează dintr-un loc într-altul, locomoția este un

proces ritmic stereotip* specific (mers, salt, tîrîre, zbor, înot) al cărui caracter vital este manifest în forma apendicilor locomotori, și adesea în forma corpului în întregime la animalele acvatice sau aeriene. Din punct de vedere neuro-fiziologic, la vertebratele terestre, controlul locomotiei se poate rezuma la trei elemente: centrul declanșator mezencefalic*, rețele neuronale medulare care sînt oscilatori, generatori ritmici ce coordonează activitatea intrinsecă și interapendiculară, și buclele reglatoare, de origine proprioceptivă*, care antrenează ritmicitatea și controlează adaptarea la mediu. Mersul biped, factor precoce al hominizării*, este o activitate automată a cărei dinamică seamănă cu întreținerea ritmică a unui dezechilibru. Pasul locomotor se împarte într-o fază de sprijin, propulsivă, și o fază de rapel, oscilantă. Cursa se deosebește de mers prin existența unei faze de suspendare, fără sprijin.

M. Bonnet

(D. F.)

Locus → Genom

Locus al controlului

Traducere din engleză (locus of control). Concept rezultat din teoriile învățării* sociale, apoi variabilă a personalității*, foarte studiată după ce J. B. Rotter a propus, în 1966, prima scală validată de internalitate/externalitate: este vorba de a stabili cine, în așteptările oamenilor, controlează întreprinderile și comportamentele lor. Internii văd în ei înșiși (ceea ce sînt, ceea ce fac) această instanță de control, pe care externii o văd în situații, în ceilalți, în destin, în ansamblu. Se știe acum că această variabilă este determinată de factori normativi, o normă de internalitate valorizînd explicațiile care accentuează rolul actorului în cauzalitatea

comportamentelor și întreprinderilor.

ERSOC (D. F.)

Locus of control- Locus al controlului

Locutor

Sinonim cu emitorul* în schema comunicării* a lui R. Jakobson, locutorul se deosebește, în teoria polifonică a enunțării*, nu numai de subiectul vorbitor efectiv, ci și de enunțiator*. După O. Ducrot, o propoziție* nu este niciodată asertată în mod direct de locutor. Acesta este pentru enunțiator ceea ce autorul este pentru personajele unui roman. O maximă ca „Șrăcia nu este un viciu” (La Rochefoucauld) aduce în scenă un enunțiator El (pentru care șrăcia este un viciu) al cărui locutor se distanțează și un enunțiator E2 cu care, dimpotrivă, își marchează acordul și care ia asupra lui enunțarea maximei negative.

J.-M. Adam (D. F.)

Locutoriu → Pragmatic lingvistic

Logatom

Neologism care înseamnă, din punct de vedere literal, fragment (tomos) de discurs {logos}; este utilizat pentru a desemna un segment de vorbire nepurtător de sens* și care nu constituie un morfem* (în franceză, d. ex., segmentul „tur”). Prin extensie, desemnează orice non-cuvînt*. Loga-tomii sînt folosiți în numeroase experiențe

de psiholingvistică*.

D. Zagar

(D. F.)

Logică a predicatelor

Sistem de logică formală care ține de curentul de formalizare* a matematicii și în particular de teoria mulțimilor*, dezvoltată la sfîrșitul secolului al XIX-lea de logicieni ca C. S. Peirce, G. Frege și B. Russell. Față de logica propozițională*, limbajul său se deosebește prin utilizarea, pe lângă conectorii logici, a simbolurilor de predicate (reprezentînd relații) și eventual a simbolurilor de funcții, a variabilelor de indivizi (de ordinul întîi) și a cuantificatorilor (existențial și universal); pe de altă parte, axiomatică* să cuprindă și o regulă de inferență* (regulă de generalizare). Logica predicatelor sau calculul predicatelor de ordinul întîi nu este decît semidecidabil.

logică a semnificațiilor

468

469

longitudinal

În psihologia cognitivă, logica predicatelor a fost utilizată în formularea primelor modele de reprezentare* a cunoștințelor*

(v. Memorie semantică).

M. Baron

(D. F.)

Logică a semnificațiilor

Nu există o logică propriu-zisă a semnificațiilor, așa cum există o logică a propozițiilor* sau o logică a

predicatelor*. Logicienii au identificat semnificația* fie cu extensiunea*, fie cu intensiunea*, fie cu utilizarea. Extensiunea unui concept* este o clasă* de obiecte, iar cea a unei propoziții este valoarea sa de adevăr. Intensiunea unui concept este reprezentată de proprietatea sau proprietățile sale definitorii, cea a unei propoziții este sensul* ei. Ceea ce se apropie cel mai mult de o „logică a semnificațiilor” se datorează în mare măsură lui K. Ajdukewicz (încă din anii 1930). Este un sistem cu trei tipuri de reguli: axiomatic, deductive și empirice. Acestea din urmă specific în condiții o propoziție este acceptabilă. Prin urmare, „acesta este un articol prost de dicționară” nu este acceptabil decât în prezența a ceea

ce îl preced.

J.-B. Gnze

(D. F.)

Logică modală

Sistem logic în care simboluri* particulare, numite modalități sau operatori modali, pot fi aplicate formulelor. Axiomatici* diferiți permit formalizarea noțiunilor de necesitate și posibilitate, de tiner, de credință* sau de timp*. Dacă paternitatea fundamentelor logicii modale poate fi atribuită lui Aristotel, dezvoltările teoretice recente sînt rezultatul studiilor logicianului C. I. Lewis, la începutul secolului al XX-lea, și ale lui S. Kripke, la sfîrșitul anilor 1950. Acesta din urmă a conceput structuri de interpretare adaptate (semantice* zise „a lumilor posibile*”), utilizate de anumite curente ale cognitivismului* și ale

pragmaticii* lingvistice.

M. Baron

(D. F.)

Logică naturală

Este studiul operațiilor puse în funcțiune atunci cînd gîndirea* se manifestă prin discurs*, deci al explicitării unui anumit număr de operații logico-discursive. Conceptul de bază este schematizarea*, adică o reprezentare* discursivă a ceea ce locutorul* vrea să comunice printr-o interlocuțiune dată. O asemenea logică este în același timp o logică a subiectului și o logică a obiectului. Ca logică a subiectului, se ocupă de enunțuri, deci de expresii situate hic et nunc, prin opoziție cu propozițiile*. Ca logică a obiectului, ia în considerare conținuturile propozițiilor independente de valoarea lor de adevăr, dar acordînd atenție deosebită elaborării verbale a obiectelor de gîndire în cauză. În stadiul actual, logica naturală, diferită de ceea ce G. Lakoff denumea prin același termen (adică expresia operațiilor de limbă, deci a unei gramatici*), este încă descriptivă. Ea caută să integreze procese retorice* ca metaforă*, analogia și exemplul. Ea se preocupă mai mult de argumentare* și de inferență*, care sînt întotdeauna situate și ad personam, decât de deducție* care, de drept, se adresează unui subiect universal, aflat în afară de orice situație.

J.-B. Grize (D. F.)

Logică propozițională Numită și calculul al propozițiilor; logică ale cărei fundamente sînt datorate lui Aristotel și stoicilor; ea se referă la studiul formelor de gîndire care combină enunțuri sau „propoziții”. Prima sa prezentare axiomatică* este datorată lui G. Frege, în 1879, altele sînt datorate lui B. Russell și A. White-head, în 1910. Calculul propozițional este un sistem formal* al cărui limbaj comportă un ansamblu infinit de simboluri numite litere sau variabile propoziționale și de simboluri de operatori sau conectori logici (negație, disjuncție, conjuncție, implicație, bi-implicație sau echivalență logică). Regula de inferență* este un modus ponens. Interpretarea formulelor este făcută în general într-un univers cu două valori de

adevăr (adevăr, fals). Logica propozițiilor este completă și decidabilă*.

M. Baron

(D. F.)

Logică simbolică

Logica simbolică, numită și logică matematică, este studiul formelor celor mai generale ale raționamentului. Ea are o natură formală*, consideră propozițiile* și structurile lor ca fiind abstracte de conținutul lor. Un raționament este valid din punct de vedere logic independent de semnificația* termenilor și: el este valid în toate lumile posibile*. Logica simbolică trimite cel mai adesea la logica predicatelor* de ordinul întâi, ceea ce înseamnă că, spre deosebire de variabilele de obiecte, variabilele de predicate nu sînt supuse cuantificării*. Partea cea mai elementară a logicii predicatelor o constituie cea a propozițiilor* neanalizate (propoziții considerate globale, adică nedescompuse în subiect-predicat). J. Piaget a consacrat numeroase lucrări demonstrării felului în care copilul accede la logica simbolică, deosebit, de altfel, de logica naturală*.

J.-B. Grize

(D. F.)

Logo

Logo este un limbaj de programare* conceput pentru copii, la sfârșitul anilor 1960, de către W. Feurzeig și S. Papert. Bazat pe LISP*, el a fost utilizat în numeroase rî în experimente de învățare a programării de către copii; în acest context, folosește la comandarea unui dispozitiv mobil asociat computerului, numit „broască”. S. Papert, inspirat în parte de lucrările lui J. Piaget (în special cele de epistemologie genetică*) și de inteligența artificială*, a dezvoltat o teorie a învățării în mediile numite „microlumi”, în care copilul este determinat să acționeze și să observe efectele acțiunilor sale (learning by doing).

M. Baron

(D. F.)

Logogen -> Acces lexical Logopedie -> Ortofonie

Logoree

Logoreea caracterizează o formă de discurs marcat de abundența cuvintelor și accelerarea fluxului vorbirii. Discursul, greu de întrerupt, pare a găsi în el însuși și în discursul celorlalți propria sursă de stimulare.

Acest simptom se observă, mai ales, în stările maniacale, dar și în unele tulburări mentale organice, în depresiile* cu agitație anxioasă, în unele forme de schizofrenie* și uneori în reacțiile acute de angustă*.

M c Hardy_Bayle

(D. F.)

Loisir

Paradoxal, timpul liber era numit în greacă scholē: tocmai pentru că dispuneau de timpul lor, tinerii greci din înalta societate ateniană puteau merge la coală. Spre deosebire de leneșii, care desemnează absența unei ocupații, loisir-ul poate însemna, în societatea contemporană, supraabundența activităților, inclusiv a activităților captivante sau anevoioase. Mentalitatea modernă a transpus la timpul tradițional gratuit al loisir-ului criteriile constringente de organizare și de randament ale activităților productive. Una din cauzele acestui mimetism este faptul că loisir-ul unora a devenit industrie pentru alții. Totuși, noile concepții ale folosirii timpului cadrelor din întreprinderi arată că influența nu este cu sens unic: călăuză și pierdere, a dispune de timpul tău este unul din criteriile reușitei.

D. Hameline (D. F.)

Longitudinal (Metodă —)

În psihologia dezvoltării*, metodă care constă în urmărirea în timp a aceluiași subiecți. Se opune metodei transversale*, care constă în utilizarea simultană a unor teste antioane* de tranziție de vîrstă succesive pentru retrăsarea unei evoluții*. Metoda longitudinală se impune cînd scopul este determinarea efectelor de termen lung ale unei variabile independente*, de exemplu consecințele stresului* precoce la vîrsta adultă, sau cînd trebuie precizat modul în

luciu

470

lung durată

care evoluează subiecții care au fost caracterizați, la un moment dat, sub un anumit unghi (urmărire sau follow-up a subiecților cu IQ* ridicat realizat la inițiativa lui L. M. Terman). Este preferabil în măsură în care nu există teama devierii* și a antionului* în aplicarea metodei transversale. Se aplică în cazul unei metode de caz unic* și unei abordări clinice* centrate pe subiectul individual în singularitatea sa. Metoda longitudinală este de neînlocuit dacă vrem să analizăm minuios și direct mecanismele schimbării, mai degrabă decît să le deducem pe baza straturilor succesive date de metoda transversală. Ea necesită mult timp, deoarece durata observației sau experimentului coincide cu cea a fenomenului studiat. Utilizarea ei este deci limitată de obstacolele practice ale acestei planificări pe termen lung a cercetării, privind psihologia de răspuns la numeroase întrebări care nu pot fi abordate altfel. Abordarea retrospectivă* (adoptată în psihanaliză) sau anamnestică* nu este un înlocuitor satisfăcător, reconstrucția trecutului fiind adeseori imposibilă și întotdeauna nesigură.

M. Richelle

(D. F.)

Luciu

Aspect în care sînt percepute reflexii luminoase ale unor obiecte care par suprapuse pe suprafața următoare a proprietăților direcționale selective ale acestei suprafețe.

R. Gemcot

(D. F.)

Lucru (Memorie de —)

Prin analogie cu funcționarea ordinarilor*, desemnează un ansamblu de două sisteme de stocare* temporare separate și coordonate de un supervisor central. Supervisorul trebuie să funcționeze ca un sistem atenționat cu capacitate limitată. El asigură selecția și aplicarea proceselor de control utile

pentru p strarea informa iei* în sistemele de stocare i pentru eventualul s u transfer în memoria de lung durat *. Dou sisteme „sclave” sînt asociate supervizorului: bucla articulatorie

spe-

cializat în prelucrarea materialului v)T i registrul vizuospa ial, specializat hi ^ lucrarea materialului spa ial. Bucla culatorie cuprinde dou componente f' depozit* (stoc fonologie) care stocheaz" input*-u[sub form fonologic i un p * ces de autorepeti ie subvocal a mater °" lului. Acesta din urm asigur transcod rea itemilor vizuali sub form fonologic i p strarea urmelor* mnezice în stocul fonologie. Prin analogie, registrul vizuospa ial cuprinde un depozit care stocheaz input-u\ i un proces care permite s se p streze o imagine a stimulului. Conceptul de memorie de lucru cunoa te o aplicare deosebit de util în neuropsihologie*.

S. Bredari

(N. C.)

Ludic

Activitatea prin excelen liber este numit ludic . O activitate dobînde te o dimensiune ludic atunci cînd scap principiului realit ii*. Aplicat activit ilor i comportamentelor de joc*, acest epitet dobînde te un sens deosebit în psihologie. Jocul permite proiectarea, deplasarea dorin elor i conflictelor printr-o func ie de tip ludic care transform angoasa* infantil în pl cere*. în m sura în care jocul ocup un loc intermediar între fantasm * i limbaj, simbolul ludic modeleaz i exprim fantasma de omnipoten pe care o vehiculeaz . în psihopatologie*, unele structuri patologice infantile legate de perturba ii arhaice sînt revelate prin caren e* ludice, în timp ce func ia ludic este inhibat la unii copii nevrotici. . SeloiM

(D.F>

Lumen

Unitate din sistemul interna ional referitoare la fluxul* luminos. Este fluxul^luminos emis de o surs punctiform în u ghiul solid (steradian*) i a c rui intensi» ^ luminos este de 1 candel *. Simbo^ este Im. El este de asemenea fluxul un fascicul emis de un radiator monocroma frecven este de 540.1012 Hz i de 1/683 wa i.

R. Genicot (D. F.)

Intensitate luminoas pe unitate de suprafata (simbol L: candel * [cd] pe metru 'trat). Daca toate sursele ar fi punctiforme (dimensiune neglijabil în raport cu distan a de observa ie), no iunea de intensitate luminoas ar fi suficient pentru exprimarea cantit ii de energie radiat într-o direc ie. Cazul este rar, mai ales c orice suprafata reflectorizant se comport ca o surs luminoas secundar . Dat fiind c ochiul vede obiectele astfel luminate, imaginea v zut va fi cu atît mai str lucitoare, cu cît fluxul luminos care ajunge la ochi va fi mai mare. Fluxul astfel captat de ochi este în func ie de intensitatea diferitelor puncte luminoase care constituie suprafata independent de unghiul de observa ie i de suprafata aparent , adic cea presupus de unghiul de observa ie. Luminan este unitatea fotometric * vizual cea mai frecvent utilizat în psihologie. Nivelurile de luminan în vederea scotopic merg de la 10¹⁰cd/m² la 10² cd/m², în vederea mezo-pic de la 10² cd/m² la 10 cd/m² i în vederea fotopic de la 10 cd/m² la 10¹⁰ cd/m² (valori aproximative).

R. Genicot

(D. F.)

Luminare

Luminarea este densitatea fluxului luminos ce cade pe o suprafata ; unitatea acesteia este «"-ui. Mai precis, este raportul unui flux luminos primit pe o suprafata de un element •" acestei suprafe e: E lux = lumen/S m².

tunci cînd luminarea nu este uniform , se preferabil s se fac media aritmetic

v dlverse tabele statistice dup o con-

)-a " le blne stabilit . Luminarea se refer

si e«ntltatea de lumin emis de ° sursa ta te""vers propor ional cu p tratul dis-

ea va * SURs la suPrafata considerat ; •ui fJ-aZa 'n functie de înclinarea planu-" a de surs (rela ie cosinus).

R. Genicot

(D. S.)

Lumin vizibil

Ansamblu al radia iilor electromagnetice capabile s stimuleze receptorii* retinieni i s produc o senza ie vizual , i ale c ror lungimi de und sînt cuprinse între 380 i 780 nanometri. Lumina alb

teoretic conține toate radiațiile vizibile cu o distribuție energetică identică pentru toate lungimile de undă. Pentru lumina albă naturală (lumina zilei), distribuția energetică este comparabilă cu cea a unui corp negru la o anumită temperatură este mai mult sau mai puțin egală cu 6500°K .

R. Genicot (D. F.)

Luminozitate

Termen preferat astăzi celui desuet de strălucire, pentru a desemna calitatea unei suprafețe care pare să emită mai mult sau mai puțin lumină și o senzație vizuală de strălucire obiectului. Termenul fizic corespunzător este luminanță.

R. Genicot

(D. F.)

Lumi posibile

Teorie semantică formulată de S. Kripke pentru interpretarea logicilor modale. De o manieră foarte simplificată, se consideră un sistem care conține trei constante de obiecte x_1, x_2, x_3 și un predicat într-un punct m . Putem forma aici trei expresii mx_1, mx_2, mx_3 . Dacă interpretăm sistemul considerând că $x_1 = \text{Dumnezeu}$, $x_2 = \text{voi}$, $x_3 = \text{eu}$ și $m = \text{ființă muritoare}$, mx_1, mx_2, mx_3 devin propoziții adevărate sau false. În lumea obișnuită, mx_1 este fals și celelalte două propoziții sunt adevărate. O combinatorică simplă se vede că nu este vorba aici decât de una dintre cele opt combinații care pot exista. Fiecare dintre ele corespunde unei lumi posibile. Propoziția „ mx_1 , sau non mx_1 ,” este adevărată în toate lumi posibile: ea este astfel necesară.

Sarl

J.-B. Grize

(N. C.)

Lung durată (Memorie de —)

Opus memoriei de scurtă durată, desemnează un sistem ipotetic de stocare cu o lungime de undă

472

capacitate teoretic nelimitată în care informația este menținută fără limitări de durată. La subiectul normal, uitarea în memoria de lungă durată (MLD) ar fi rezultatul unei dificultăți de acces la informație, de interferență mai degrabă decât al deteriorării sau tergerii sale. În MLD, informația nu ar fi în general conservată în forma ei de suprafață, ci sub forma de semnificație (codificare semantică). Există totuși o posibilitate de codare vizuală sau acustică. MLD conține ansamblul cunoștințelor noastre generale despre lume (memorie semantică), dar și amintiri legate de evenimente particulare (memorie episodică).

În mod tradițional, studiul MLD vizează, pe de o parte, să creeze un model al organizării cunoștințelor în memorie și, pe de altă parte, să înțeleagă strategiile utilizate de aceste cunoștințe în timpul activităților de rapel și recunoaștere. Pertinența distincției memorie de scurtă durată - memorie de lungă durată este din

ce în ce mai contestată.

S. Bredart

(D. F.)

Lungime de undă

Distanța, în direcția de propagare a unei unde periodice, între două puncte succesive în care faza este aceeași. Este simbolizată prin λ . Lungimea de undă într-un mediu dat este egală cu cîștul rezultat din împărțirea lungimii de undă în vid la in-

dicele de refracție al mediului. Lungimile de undă sunt date în general de aer (indice între 1,00027 și 1,00029 pentru propagările vizibile). Lungimea de undă în spectru vizibil se situează între aproximativ 380 nano-metri și 780 nanometri. Lungimea de undă (inversul frecvenței) definește tonalitatea luminii (de la violet la roșu). O lumină albă se poate disocia prin traversarea unei prisme, descompunându-se

în culorile curcubeului.

K. Genwot

(D. F.)

Lungime medie a enunțurilor → MLU

Lux

Unitate de măsură a luminanței din sistemul internațional, frecvent utilizată. Corespunde luminanței produse pe o suprafață care are de un metru pătrat cu un flux luminos de 1 lumen uniform repartizat pe această suprafață. 1 lux este egal cu 1 lumen pe metru pătrat. Recomandările generale au fost stabilite pentru a defini nivelurile de iluminare indicate pentru o activitate. De exemplu, de la 400 la 900 lux pentru un plan de lucru în funcție de tipul de activitate; de la 200 la 400 lux pentru lectura prelungită pe hîrtia albă; de la 45 la 90 lux în spații de deplasare în interior (scară, coridoare); de la 300

la 600 lumini, iluminare generală a magazinelor.

R. Genicot

(D. F.)

M

Macroglie -> Glie

Maeropsie

Iluzie de mîrire sau de micorare a obiectelor sau a persoanelor; iluzia poate afecta ansamblul unei scene, cel mai frecvent părțile ale acestei scene, chiar fragmente ale unui obiect sau ale unei persoane. Această iluzie poate coincide cu aceea de apropiere sau de depărtare (pelopsie sau teleopsie). Tulburarea este de obicei paroxistică și tranzitorie, prezentă în cursul crizelor epileptice* sau al acceselor de migrenă.

J.-L. Signoret (N. C.)

Macrostructur semantic

Desemnează sensul* global al unui text*, exprimat sub formă de propoziții*. Deosebit de cea de superstructură*, această noțiune explică faptul că un text întreg sau o secvență* (capitol, parte) poate constitui un tot, ca sens. Ea corespunde, în acest caz, temei* globale sau topicului discursului*. Fenomen pragmatic, ea rezultă dintr-o ipoteză de lectură-comprehenșiune: în absența titlului sau a titlurilor intermediare (marcări explicite ale macrostructurii semantice), lectorul/auditorul formulează o ipoteză asupra obiectului discursului, ipoteză care-i permite să construiască rețele izotopice (v. Izotopie).

J.-M. Adam (N. C.)

Magie

întrebuințat pentru a califica ceea ce scapă regulilor în vigoare și care îmbină deopotrivă straniu și supranaturalul. Conduita

magică tinde să-și însușească o putere insolită pentru a o face să acționeze în folosul său și în folosul grupului său. Este vorba despre a solicita și a supune o putere străină unei intenții. Incantația magică îndeplinește funcția de conjurare; ea se observă în special la subiecții care înfruntă sau își propun să înfrunte situații riscante, eventual de încălcare a legii. Ritualul magic, clandestin sau public, este o ceremonie în care forțele supranaturale sînt chemate să producă un efect dorit, pentru a împlini nevoi sau dorințe care schimbă cursul evenimentelor sau care transformă realitatea. Anumite ritualuri juvenile în grupuri îndeplinesc această funcție.

J. Sélosse (N. C.)

Magie

Putere recunoscută și atribuită anumitor indivizi de a recurge la forțe supranaturale care se abat de la sau se opun ansamblului de reguli* ale condiției umane, ale cauzalității* fizice și ale raționalității. Din punctul de vedere al finalității sale, magia poate fi benefic (magie albă) sau malefic (magie neagră). Studiată mai întâi de etnologi, ca o formă particulară a gândirii* primitive, magia a fost prezentată de M. Mauss în 1902 drept o „artă de a face” și acesta este aspectul care i-a reținut atenția lui S. Freud în Totem și tabu în 1912. Referirea la magie este folosită în psihologie pentru a caracteriza conduitele* iraționale sau atotputernicia gândirii animiste*, mai ales infantile. Bazată pe analogie și pe concordanță, magia constă,

magnetic

474

după T. Nathan, în a supune elementele lumii reale la același tratament cu cele ale lumii psihice, prin intermediul deplasării* și al condensării*. Dintr-un punct de vedere psihosocial, magia, considerată ca un fenomen colectiv, nu intervine decât în mîsură în care mecanismele de transfer* simbolic privesc grupurile* umane repartizate diferit în interiorul aceluiași cadru, dar legate printr-un consens social. Magia trece prin puterea unui om căruia se află pentru moment sau prin statut în afara condiției umane: magician, aman.

J. Sélosse

(N. C.)

Magnetic (Somn —) -> Autohipnoz

Magnetism animal

Nume dat în secolul al XVIII-lea de medicul vienez A. Mesmer fenomenului desemnat ulterior prin termenul hipnoz*. Mesmer atribuia stările psihice speciale induse pacienților și prin intervențiile sale (care implicau „pase”, precum și contacte cu bare de metal magnetizat) unei forțe fizice comparabile cu cele invocate de fizica newtoniană — un apel metaforic la legile fizice pe care-l regăsim, actualizat de fiecare dată, în fazele ulterioare ale psihologiei. Teoria magnetismului animal a lui Mesmer a fost cutată în 1784 obiectul unui examen critic din partea unei comisii regale care a respins explicația printr-o forță fizică, dar a recunoscut existența unor efecte care puteau fi atribuite imaginației. (Sinonim:

Mesmerism.)

M. Richelle

(N. C.)

Maieutic

Comparându-se cu mama sa care era moa , Socrate îi define te, în Theaitetos, practica dialogului ca arta de a mo i spiritele imaeutike). Aceasta presupune implicit prezen a anumitor cuno tin e* la cel care înva : a r spunde la întreb rile lui Socrate înseamn a da na tere la ceea ce „ tiam f r s tim". Dar cel care conduce dialogul este Socrate. Prin urmare este gre it s se asimileze metoda socratic unei nondirectivit i* avânt la lettre. în panoplia metodelor pedagogice, maieutica r mîne o referin ilustr , dar abilitatea dialectic pe care aceasta o cere se poate dovedi un artificiu prin care cel ce pune întreb rile induce, voit sau nu, r spunsurile.

D. Hameline

(N. C.)

Majorat

Prag de vîrst fixat prin dispozi ii legale în vigoare într-un stat, cu începere de la care un individ este recunoscut ca apt s îndeplineasc toate actele vie ii civile i deci responsabil, în principiu, de totalita tea actelor sale. înainte de acest prag (vîr-sta minoratului civil), individului i se pot acorda anumite responsabilit i restrînse (dispozi ii de emancipare a minorilor de peste 16 ani, d. ex.); dup acest prag, el se poate vedea în situa ia de a i se retrage exercitarea drepturilor i datoriiilor aferente st rii de major pentru motive de ordin psihologic sau penal. „ „

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Majorat legal

No iunea de majorat trimite la definirea de c tre autorit ile legale a unui prag de vîrst cronologic obligatoriu de atins pentru a accede la exercitarea drepturilor civile i politice. Atribuirea unui majorat legal confer individului capacitatea i responsabilitatea total a actelor sale. Exist trei majorate: civil, civic i penal ale c ror praguri de vîrst pot fi identice sau pot varia cu mai mul i ani conform legisla iilor na ionale. Majoratul civil corespunde dobîn-dirii deplinei capacit i juridice a propriilor acte civile; el nu se ob ine numai prin atingerea unei vîrste fixate prin lege (spre deosebire de majoratul civic sau penal), individul îl poate ob ine ca urmare a emancip rii sale sau a c s toriei. Accesul la majoratul civic (numit uneori majorat electoral sau politic) d na tere calit ii de cet ean activ care beneficiaz de drept de vot i de eligibilitate. Majoratul penal marcheaz sfîr itul m surilor de protec ie judiciar de care beneficiaz minorii

475

mand

M

introduce pe delincventul major în regimul obi nuit al sanc iunilor aplicate adul ilor. Fixarea pragurilor de vîrst legale este un privilegiu al statului. Ea este un mijloc de reglementare politic a raporturilor între genera ii. Cum accesul la majoratul legal nu ine seama de nivelul de maturitate psihic , intelectual , afectiv al indivizilor, pot fi luate m suri de protec ie deosebit pentru a asigura controlul asupra actelor majorilor „incapabili" în ochii legii.

./. Selosse

(N. C.)

Make A Picture Story (MAPS)

Tehnic proiectiv * de expresie dramatic creat de E. Shneidman în 1947. Subiectul dispune de un teatru în miniatur cu decoruri (care reprezint locuri concrete, foarte definite sau mai ambigue) i o serie de personaje. La început, el alege decorul i personajele. Apoi, este invitat s povesteasc o întâmplare pe baza elementelor anterior introduse. Ipotezele de baz sînt c , pe de o parte, subiectul se proiectează în construc ia povestirii sale i c , pe de alt parte, referin ele incon tiente sînt evidente în cadrul acesteia. Analiza i interpretarea MAPS-ului pot fi ordonate prin metode i teorii diverse, în special prin cele utilizate de H. Murray pentru TAT*.

C. Chab.ert

(N. C.)

Maladia lui Alzheimer -> Alzheimer Maladia lui Pick -> Pick

Maladie psihosomatic -> Psihosomatic (Maladie —)

Mamiliari (Corpi sau Tuberculi —)

Este vorba despre dou proeminente îngem nate situate pe fa a posteriora a hipo-talamusului*. Ele constituie o parte important a circuitului hipocampo-mamilo-tala-mic, numit circuitul lui Papez*: într-adev r, ele primesc prin fornixul postcomi-sural proiectii care provin din hipocamp* i, la rîndul lor, le

proiectează prin fasci-
cuiul mamilo-talamic al lui Vicq d'Azyr asupra grupului nuclear anterior al talamu-sului*. Cunoașterea implică rolul lor în procesele mnemonice rezultă din patologia umană: într-adevăr, sindromul lui Korsakov*, descris inițial ca o leziune degenerativă a corpurilor mamilare legată de o carență vitaminoasă de origine etilică, se traduce, în principal, printr-o amnezie* de fixație cu constituirea unei lacune anterograde. De fapt, rolul corpurilor mamilare rămâne controversat, deoarece au fost observate leziuni mamilare izolate fără amnezie. Explicația ar putea consta într-o disociere în tipuri diferite de memorie*, dintre care numai unul ar fi preponderent în legătură cu corpii mamilari și cu circuitul lui Papez, așa cum par să indice anumite experiențe pe animale, sau și în necesitatea unei duble localizări lezionale pentru ca sindromul amnezic să se exprime.

B. Soumireu-Mourat

(N. C.)

Management formal (Teoria —)

Teoreticienii managementului formal (sau management clasic) sînt practicieni care au conceput și sistematizat și generalizat experiența sub formă de principii pentru gestionarea organizațiilor*. Ei preconizează o structură rigidă, cu reguli de comunicare și de autoritate* bine definite, un control strict și o coordonare a sarcinilor riguros respectată. Cu toate că pozițiile lor nu sînt identice, H. Fayol, L. F. Urwick, L. Gulick, M. P. Follett și F. W. Taylor sînt de acord în a considera ca necesară o specializare intensivă, o descriere precisă a sarcinilor de îndeplinit, respectul autorității și o capacitate de control* redusă.

C. Levy-Leboyer

(N. C.)

Mand

Termen creat de B. F. Skinner în a sa analiză a comportamentului verbal pentru a desemna un operant* verbal, adică un enunț de o formă dată urmat de o anumită consecință la interlocutor. Mand-ul definește deci o clasă funcțională care cu-

M

maniaco-depresiv

476

prinde întrebările, ordinele, cererile, rugămintele, intimidările etc. pe care gramatica le poate exprima prin forme diferite (chiar dacă unele dintre ele dovedesc că structurile lingvistice, d. ex. formele imperative, se pot suprapune categoriilor funcționale). Noțiunea de mand se asociază cu funcția conativă evidențiată de R. Jakobson și cu actul ilocutoriu* (parțial și cu actul perlocutoriu) definit de J. Searle, continuator al lui J. L. Austin, și reluat în analizele lingvisticii pragmatice*.

M. Richelle (N. C.)

Maniaco-depresiv

Termenul de nebunie maniaco-depresiv apare pentru prima oară la E. Kraepelin pentru a desemna o maladie mentală cu evoluție cronică și caracterizat prin apariția periodică a unor episoade melancolice și/sau maniacale. E. Kraepelin integrează aici tablourile clinice considerate până atunci ca independente, cum ar fi accesele maniacale izolate, anumite accesuri depresive calificate drept melancolice, alternanțele maniei și melancoliei descrise de J. Baillarger și J. Falret (sub denumirea de nebunie circulară pentru unul, de nebunie cu formă dublă pentru celălalt), alternanțele formelor de manie și de melancolie de intensitate moderată denumite ciclotimie*.

Pentru E. Kraepelin etiologia acestei maladii este endogenă. El o numește psihoză maniaco-depresivă pentru a marca această corelație cu maladiile endogene, alături de psihoză schizofrenică. În zilele noastre, termenul de maladie maniaco-depresivă este preferat celui de psihoză maniaco-depresivă în măsura în care caracteristicile subiecților care sînt atinși de aceasta nu corespund celor atribuite subiecților psihotici.

Începînd cu E. Kraepelin, depresiile* psihozei maniaco-depresive se opun depresiilor datorate unor cauze psihologice și de mediu. În zilele noastre, această distincție între depresiile endogene ale psihozei maniaco-depresive și depresiile psihogene tinde să se estompeze. Totuși, maladia maniaco-depresivă prezintă încă un statut diagnostic, prognostic și terapeutic autonom, caracterizînd o maladie cu determinism genetic presupus. Caracterul eterogen probabil al pacienților corolară li se poate pune acest diagnostic a determinat înșpe anumiți autori să propună diferite disocieri destinate să conducă la o mai mare omogenitate a cadrelor diagnostice și deci la strategii terapeutice de mai mare finețe. Astfel, K. Leonhard, bazîndu-se pe criteriile obișnuite de diferențiere a maladiilor (clinice, evolutive, epidemiologice, genetice și biologice), propune să se distingă formele unipolare depresive de cele bipolare pe baza prezenței sau absenței stărilor maniacale în cursul evolutiv al maladii. Tratatamentul cu litiu ar fi în mod special eficient în formele bipolare ale bolii astfel fragmentate.

M.-C. Hardy-Bayle
(N. C.)

Manie

Dup ce a denumit nebunia în general, termenul manie, în perioada primelor descrieri ale maladiilor mentale la începutul secolului al XIX-lea, va desemna un „delir* general” care cuprinde întreaga activitate mentală și nu permite nici un contact cu bolnavul. De abia câțiva ani mai târziu, odată cu observarea formelor de manie fără delir, sînt redefinite simptomele fundamentale ale acestei maladii, printre cele mai importante fiind euforia și agitația. Dacă mania este ușor de recunoscut prin existența unei tulburări de dispoziție (hiper-estezie afectivă și versatilitate a dispoziției mai des decît euforie), a unei tahipsihii, a unei hiperactivități motorii, a unei dez-inhibiții verbale și comportamentale și a tulburărilor de somn, frecvența sindroamelor maniacale pariale și apariția simptomelor aparînd în mod obișnuit altor categorii diagnostice, cum ar fi semne schizofrenice, o activitate delirantă, tulburări cognitive care evocă o stare demențială, explică varietatea formelor clinice și face adesea diagnosticul dificil. Luarea în considerare a criteriului evolutiv în clasificarea maladiilor mentale va per-

477

marginalitate

ite la începutul secolului al XX-lea, sînt reunite într-o singură maladie, nebunia maniaco-depresivă*, diferitele forme de manie și de melancolie. Dacă existența unei faze maniacale impune diagnosticul de maladie maniaco-depresivă bipolară, raporturile depresiei* cu forma unipolară depresivă a acestei maladii nu sînt la fel de strînse. Formele evolutive ale maladiei bipolare sînt variate, în funcție de prevalența respectivă a depresiei și a maniei, de frecvența recidivelor și de reactivitatea la tratamentul în mod esențial profilactic cu săruri de litiu* sau cu tegretol, propus mai recent.

Lucrările actuale asupra maniei se referă, în principal, la ipotezele etiopatogenice (studiul factorilor ereditari sau al factorilor biochimici care implică neurotransmițători* cerebrali) și abordarea psihofarmacologică.

M.-C. Hardy-Bayle
(N. C.)

Manifest

Care se oferă observărilor, care se impune percepției imediate. În psihologie, termenul poate, în funcție de context, să se înscrie în mai multe tipuri de opoziții semantice. Aplicat comportamentului*, el se opune la ceea ce este intern și neobservabil în mod direct, mental*: vorbirea* este manifestă, limbajul* interior nu este. În concepțiile care limitează noțiunea de comportament la fenomenele observabile direct, numai comportamentul (performanța*) este manifestă, în opoziție cu reprezentările* și cognițiile* sau cu competențele*, care sînt mentale. Fiind vorba despre conduite sau despre producții simbolice* (vis*, mesaj*, text*), sensul* sau conținutul* manifest se opune sensului sau conținutului latent*, care nu se impune dintr-o dată, ci se dezvoltă doar cu ajutorul unei interpretări*.

M. Richelle
(N. C.)

Manipulandum

Termen generic desemnînd, în special în situațiile de condiționare operantă*, dispozitivul pe care subiectul trebuie să-l acționeze (răspuns*) pentru a determina întărirea*. Exemplul cel mai clasic este levierul* sau clapeta, transpus în experiențele pe ființele omenești sub formă de cheie telegrafică, buton pe care se apasă, levier multi-direcțional etc.

M. Richelle (N. c.)

Manoptoscop

Aparat care permite să se determine predominantă oculară și indirectă, mînaabilă. Compus dintr-un trunchi de construcție extrem de mică este foarte îngust, baza sa largă este plasată lîngă obraz. Prin deschiderea îngustă, subiectul fixează un obiect și apoi închide alternativ cei doi ochi. Cînd închide ochiul nepredominant, obiectul fixat dispare din câmpul vizual.

R. Genicot
(N. C.)

Maraton (Grup —)

Grupuri de întîlnire (sau grup T.*) intensive, inventate de G. Bach, care se desfășoară fără întrerupere timp de 18 pînă la 36 de ore (în general un week-end), participanții hrănindu-se și eventual dormind în sala de reuniune. Confruntarea prelungită cu celălalt în mediu închis este considerat capabil să distrugă mijloacele de apărare ale eului subiectului și să exercite efecte prin ricoșeu asupra celorlalți, cu riscul de a provoca decompensări.

D. Anzieu
(N. C.)

Mare automatism mental -> Automatism mental

Marijuana -> Canabinoid

Marginalitate

Expresie topologic de origine sociologic ce caracterizeaz o pozi ie social excentric în raport cu cea aprobat de majoritate i care serve te de referin pentru simplificarea normativ . Limita se situeaz la interfa a a dou culturi, la marginea spa iilor adiacente. Marginalitatea define te o situa ie hibrid în raport cu sistemele

M

M

mascare

478

socioculturale i economice func ionale. Ea poate fi suportat sau aleas ; margi-nalitatea suportat rezult din efectele de segregare i de stigmatizare* legate de procese psihosociale de discriminare i de atribuire* negativ care constituie mecanismele marginaliz rii sociale. Margina-litatea aleas se înscrie într-o distan i un interval spa io-temporal care permit indivizilor s nu se implice i s conserve o marj de manevr cu riscul de a fi considera i ca accesorii, asociale, chiar periculo i. Spre deosebire de devian i*, care se opun activ i acuz distan a lor fa de societate recurgînd la violare i la ruptur *, marginalii se str duiesc s se men in , cei mai mul i în mod tranzitoriu, într-o arie de transgresiuni* comparative. Aceast marj de negociere este investit cu func iuni* speciale: exploratorie, identificatoare, defensiv , demisiv . Ea poate corespunde unui ritual de trecere, reu it sau e uat, în opinia lui B. Gibello, existen a anumitor perturb ri afective* i cognitive* poate favoriza marginalitatea anumitor adolescen i* creînd o discontinuitate în reprezentarea psihic a obiectelor. r ,, ,

./ . Selosse

(N. C.)

Mascare

1. în vocabularul condi ion rii*, desemneaz un fenomen descris mai întîi de I. Pavlov, de absen a condi ion rii la una dintre componentele unui stimul* compozit. Astfel, dac se condi ioneaz un cîfine cu un stimul compozit audio-vizual i se testeaz apoi fiecare dintre componente în parte, se vor observa r spunsuri condi ionate numai la stimulul auditiv i nu la stimulul vizual. Una dintre cele dou componente, mai „reliefat ”, s-a impus fa de cealalt . Mascarea depinde, între altele, de dominan a relativ a modalit ilor* senzoriale implicate, de intensitatea* relativ a stimu-tilor, de validitatea lor relativ în raport cu evenimente semnificative ale mediului (înt riri*). Mascarea {overshadowing}, pe care o întîlnim deopotriv în procedurile de condi ionare operant * i pavlovian *, trebuie diferen iat de blocaj*.

Speciali tii condi ion rii operante desemneaz , de asemenea, prin termenul maskinv (dificil de tradus în francez prin alt cuvînt decît masquage „mascare”) sl biciunea controlului exercitat de un stimul discrimi-nativ* în cazul în care acesta este „înecat” în unul sau mai mul i al i stimul i nepertinen i, dar mai reliefa i. 2. în psihofizic * i psihofiziologia* senzorial , reducerea detectabilit ii* unui stimul prin suprapunerea altui stimul sau a unui zgomot*. Studiat în mod special în domeniul audi iei, efectul de masc pune în eviden , oarecum invers, puterea de filtraj* a frecven elor aparatului auditiv: un zgomot nu altereaz detec ia* unui sunet de frecven * dat decît într-o limit foarte redus , banda* critic , în jurul acestei frecven e. Mascarea este numit retroactiv * dac stimulul care mascheaz este posterior stimulului mascat, proactiv * dac el este anterior. Tehnica masc rii, auditiv sau vizual , a fost larg exploatat în psihologia cognitiv *, de exemplu în studiul inteligibilit ii* vorbirii sau în cercet rile asupra procesului de recunoa tere* si de identificare*.

M. Richelle

(N. C.)

Masc

Stimul* care exercit , prin suprapunerea sau prin juxtapunerea sa fa de alt stimul, un efect de masc sau mascare* a acestuia din urm . w ,, , ,,

M. Richelle

(N. C.)

Masochism

Concept care- i datoreaz numele scriitorului austriac L. Sacher-Masoch; re inut de R. Krafft-Ebing pentru a defini o form de perversiune* sexual în care pl cerea nu poate fi ob inut decît suportînd durere fizic i/sau servitute i umilire. Aceast condi ie poate fi g sit fie în fantezme* con tiente care înso esc coitul, fie în înscen ri preparatorii, fie în sfîr it în realizarea independent a acestor scene, înso it sau nu de activitate masturbatoare. Existen a fantezelor masochiste incon-

479

matern

stiente poate fi la originea formelor nevrotice sau a inhibiției sexuale. Antiteza a sadismului*, articularea celor două perversiuni a putut fi considerată ca expresie a unei simple înrudiri clinice sau ca expresie a aceleiași problematice care fondează relația erotică independent de pozițiile asumate de parteneri. Luând ca punct de plecare această problemă, S. Freud a încercat să stabilească o legătură genetică între cele două poziții, considerând succesiv sadismul și apoi masochismul ca poziții inițiale. Acest ultim punct de vedere se înscrie în teoria instinctului morții. Sub termenul de masochism moral, S. Freud descrie, de altfel, diferite forme de atac împotriva propriei persoane (culpabilitate, nevroză de eec, reacție terapeutică negativă) ca tot atâtea expresii ale masochismului primar. Totuși, nu este sigur că pot fi considerate ca depinzând de același mecanism utilizarea plăcerii erotice în durere, aservirea bărbatului unei femei dominante, supunerea femeii față de bărbat, culpabilitatea și agresiunea întoarsă asupra propriei persoane.

D. Widlocher

(N. C.)

Materialismul lui Turing → Turing (Materialismul lui —)

Materialism

Orientare de ordin filozofic care afirmă, în forma sa radicală, că materia este singura substanță care există și că, prin urmare, gândirea* nu este decât un produs al acesteia. El se opune, pe de o parte, idealismului* pentru care ideea este principiul determinant și, pe de altă parte, spiritualismului pentru care spiritul* este independent de materie și se structurează după legi specifice.

În Antichitate, materialismul constituie o explicație a universului și îi leagă soarta de atomism: el are ambiția să explice lumea fără să facă apel la un principiu exterior acesteia. Cu începerea din secolul al XVII-lea, materialismul intervine în analiza fenomenelor umane. El este în cazul acesta determinist* în sensul în care afirmă-

M

Materialismul că realitatea umană poate fi explicată, prin condițiile sale materiale exterioare; el subscrie la reducționismul* metodologic conform căruia fenomenele complexe trebuie analizate în fenomene mai simple; în sfârșit, el este strict monist* și refuză spiritului o existență independentă de materie.

Această formă radicală de materialism se regăsește cel mai adesea numai în formă de tendință în majoritatea pozițiilor teoretice; astfel, în psihologie, cele mai multe opinii materialiste se pot găsi în behaviorismul* radical al lui B. F. Skinner: orice comportament este controlat prin consecințele sale (determinism); evenimentele rezultă prin introspecție și sunt de aceeași natură ca evenimentele observabile (monism); un individ este constituit de suma comportamentelor sale juxtapuse (atomism). Paralelismul* psihofiziologic a primit o interpretare de tendință materialistă care a fost cutată din conștiință* un epifenomen, un produs al materiei; dar, chiar în acest cadru, menținerea dualității spirit/materie nu permite, evident, să se considere această teză ca strict monistă. Psihanaliza freudiană, de exemplu, este deterministă, dar nu este monistă prin faptul că nu dizolvă fenomenele psihice în fenomenele organice (determinism psihic).

M. Kail

(N. C.)

Matern (Comportament —)

Ansamblul îngrijirilor asigurate de mamă progenerurii sale. La orice specie, femela care produce un număr variat de ovule mari încercate cu vitellus (animale ovipare) sau trebuie să asigure protecția și alimentația intrauterină a embrionului (animale vivi-pare) urmat de alptare la mamifere asigură partea cea mai grea a poverii parentale. Ogorilă tinere rămâne agățată la sânul și apoi de corpul mamei sale timp de un an întreg; doi ani încă, spatele mamei este postul său de observație și modul său favorit de transport. Chiar și după emanciparea sa, tinerele rămân atașate mamei sale; fițiile rămân vii și se formează clanuri matrimoniale. Legăturile afective și edu-

M

maternaj

480

cativă strânsă care rezultă din această asociație restrictivă și prelungită conferă mamei un rol de prim ordin în dezvoltarea tinereului. Importanța sa pentru echilibrul psihofiziologic al acestuia este demonstrată de contrariile de observație ale lui R. Spitz și J. Bowlby asupra sugariilor umane crescute în instituție (v. Hospitalism) și de experiențele de privare* realizate de H. Harlow pe macacul tinere. Acesta, privat mai mult sau mai puțin în precepe de contacte cu mama sa, dezvoltă un ansamblu de manifestări de involuție (apatie, stereotipie*, fobie, automutilare, anorexie) cunoscut sub numele de sindrom de izolare*. Dimpotrivă, interacțiunea cu mama îl învață pe tinere să-și controleze emoțiile și pregătește socializarea sa armonioasă în grupul egalilor săi. Interacțiunea mamă-copil este, de asemenea, locul privilegiat de instalare a tradițiilor (v. Protocultură). Dacă comportamentul matern la specia umană se înscrie în continuitatea formelor și funcțiilor deja cunoscute la animale, în special la

mamifere și mai direct la primat, el este totodată modulată de diversele tradiții culturale și prezintă, în sinele acesteia și societății, variații dintre care unele se apropie de patologic, prin deficit sau prin exces, și pot fi sursa anumitor tulburări psihologice.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Maternaj

Termen creat în engleză în jurul anului 1940 (introdus în franceză de P. Recamier în 1953) pentru a desemna: 1. ansamblul comportamentelor prin care mama sau persoana care-i înlocuiește aduce sau încearcă să-i aducă sugarului îngrijirile maternale, mai general, tot ce este indispensabil pentru supraviețuirea și pentru dezvoltarea lui fizică și psihică: dragoste (v. Cămin afectiv), stimulări, susținere*, mângâiere*, baie de cuvinte etc. Lucrările a numeroși autori, în special ale lui D. Winnicott, au arătat importanța maternajului pentru copil (susținere, mângâiere, prezentarea obiectului*). W. Bion și D. Winnicott au

întreprins și studierea atitudinilor psihologice ale mamei care facilitează maternajul sau îl însoțesc: reverie (W. Bion) sau preocupare maternă primară* care caracterizează pe mama suficient devotată (D. Winnicott);

2. un tip de îngrijire a pacienților schizofrenici, bazat pe o concepție asupra schizofreniei* conform căreia căminul afectiv precoce a determinat fixarea orală*. Scopul următor este de a repara frustrările și se admite în general că această reparație* este simbolică și nu reală. Autorii subliniază totuși importanța implicării afective cerute terapeutului. Maternajul este în general conceput drept complement al unei psihoterapii* (maternajul putând fi efectuat de însuși psihoterapeutul sau de un alt terapeut ori persoană de îngrijire) sau ca o fază preliminară care trebuie să faciliteze o eventuală psihoterapie ulterioară. Originalitatea lui D. Winnicott constă în faptul că a definit anumite funcții asigurate de psihanalist în tratarea cazurilor-limită*, prin referirea la anumite aspecte ale maternajului.

r ,

J

J.-M. Petot

(N. C.)

Maturitate profesională

Achiziția de către adultul tânăr a informațiilor asupra meseriilor, exigențelor acestora, debulelor lor, condițiilor de lucru care le caracterizează, pe de o parte, și asupra lui însuși, a capacităților, dar și intereselor* sale, a ierarhiei sale de valori și a personalității* sale, pe de altă parte. D. Super arătat că opoziția profesională este o tentativă de a realiza ideea că individul este propriu și creează și că explorarea lumii muncii și explorarea propriilor posibilități se fac într-o manieră complementară prin aceleași experiențe. Maturitatea profesională este atinsă când tânărul adult a elaborat un proiect de viitor profesional realist și motivat.

C. Levy-Leboyer

(N. C.)

Maturizare

Proces prin care un organism atinge maturitatea* sau prin care o funcție* biolo-

481

maturizare

și

gică sau psihologică este actualizată. Noțiunea de maturizare implică întotdeauna, dacă nu exclusiv, o evoluție internă a organismului, corespunzând unui program* de dezvoltare* caracteristic speciei. Într-o accepție strictă, cuvântul maturizare desemnează instaurarea condițiilor organice ale apariției comportamentelor deloc dependente de exercițiu* sau de învățare*. În realitate, expresia proceselor de maturizare este întotdeauna strâns îmbrăcată în interacțiunea organismului cu mediul exterior, într-un sens mai larg, care înglobează această interacțiune, maturizarea este concepută ca un proces de dezvoltare spre stări funcționale mai mult sau mai puțin încheiate și stabile, considerate caracteristici ale maturității.

În opoziție cu creșterea, care este o măsură cantitativă a materiei vii sesizabilă prin măsurători (talie, greutatea), maturizarea este o noțiune mai calitativă a dezvoltării, marcată de evenimente sau stări particulare (pubertatea).

Factorul ereditar general situează organismul pe o scară de precocitate-tardivitate variabilă după specie în ceea ce privește ritmul și funcțiile în discuție. Pe de altă parte, diferitele sisteme prezintă o sensibilitate inegală față de mediu în maturizarea lor: maturizarea sexuală este sub acest aspect mai sensibil decât maturizarea dentară, în el însuși în sens larg, conceptul de maturizare, în care modularea de către mediu de înlocuire un loc mai mult sau mai puțin important, conduce la conceptul derivat de maturitate-imaturitate* pentru a aprecia sistemele de autoreglare mentală în domeniul personalității*.

C. Prevost și M. Richelle

(N. C.)

Maximum de verosimilitate -> Ajustare

M duva spinării

Parte inferioară a sistemului nervos* central localizat în coloana vertebrală. Este partea nevraxului care diferă cel mai puțin de tubul neural embrionar; forma sa este aceea a unui tub cu pereți groși și cu

M

lumina aproape obturată: canalul endoneural. Ea se întinde în canalul rahidian de la planul occipital până la a doua vertebră lombară.

Este subdivizată tipic în lame, ansambluri anatomofuncționale și zone de integrare senzoriale, motorii, senzoriomotorii și neurovegetative. La periferie sunt dispuse cele trei cordoane de substanță albă, cordoanele posterior, lateral și anterior. Cornul posterior corespunde zonei somatosenzitive, cornul anterior zonei somatomotorii, zona intermediolaterală unei destinații vegetative motorii și senzitive. M duva este un centru reflex* somatic, ea participă la reglarea tonusului* muscular și este sediul reflexelor de apăsare și de flexiune. Pe de altă parte, ea este un centru vegetativ.

R. Decombe și M. Le Moat

(N. C.)

M rime -> Constanța perceptiv

M rorie

Studiul m roriilor, adică al povestirilor făcute de persoane asupra unor fapte de care au avut direct cunoștință, arată că ele nu sunt decât în mod excepțional exacte și că rata de eroare crește cu timpul. Distorsiunile la care sunt supuse în, ca și în cazul zvonurilor*, de factori perceptivi, mnemonici și cognitivi în același timp. În plus, cercetările recente în domeniul pragmaticii* lingvistice arată că tipul de întrebare pus în momentul depoziției poate induce false presupuneri și antrenarea greșită de evaluare, cât și false recunoașteri.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

M rorisire

M rorisirea este o declarație foarte semnificativă prin condițiile revelației sale și prin natura faptelor sau informațiilor pe care un individ dorește să le prezinte secrete, fie să le rezerve intimilor. În limbaj juridic, m rorisirea este recunoașterea orală sau scrisă a culpabilității* unui prevenit* într-o procedură de acuzare. Este considerat nu numai ca probă a culpabilității,

M

m sur /m surare

482

dar și ca semn al participării prevenitului la procesul lui. Asociat reprezentării* pedepsei, m rorisirea poate furniza o grafică sentimentului de culpabilitate care se găsește la originea unor infracțiuni. Legat de o acuzație interioară, m rorisirea se poate situa, alături de variate satisfacții autopunitive*, la originea declarațiilor false de culpabilitate asociate unor conflicte nevrotice (de ec sau masochiste) sau unor dorințe de sacrificiu pentru apăsarea aproapelui. M rorisirea poate fi smulșă în strategiile interogatoriilor care vizează o supunere ideologică.

./. Selosse

(D. F.)

M sur /M surare

Au fost propuse diferite definiții ale acestui termen: B. Russell, de exemplu, îl definește în 1953 ca o corespondență între un ansamblu de magnitudini și un ansamblu de numere; S. S. Stevens impune, în 1951, o restricție suplimentară: el vorbește despre atribuirea de numere unor obiecte cu respectarea anumitor reguli. Astăzi, se înțelege în general prin m surare orice proces care permite să se atribuie numere unor obiecte respectând și reprezentând unele dintre proprietățile lor. În cazul temperaturii, de exemplu, m sura ar putea fi constituită din numerele care respectă relația „mai cald decât”; într-o manieră mai formală, am nota cu A, de exemplu, ansamblul obiectelor a căror temperatură dorim să o m surăm; am formaliza noțiunea „mai cald” cu ajutorul unei relații binare R de tipul aRb dacă obiectul a este mai cald decât b; a m sura temperatura ar însemna în acest caz să asociem fiecărui obiect din A un număr f(a) cum ar fi f(a) > f(b) dacă și numai dacă aRb, adică dacă și numai dacă a este considerat mai cald decât b. De fapt, m surarea temperaturii cu care suntem obișnuiți astăzi se supune unor restricții mai severe. Anumiți autori propun să se ia în considerare alte m suri decât cele numerice și să se caracterizeze obiectele prin structuri mai generale decât numerele. Din ce în ce mai des, mai ales în științele umane, s-a

ajuns să se ia în considerare reprezentările nonnumerice. Modelele întrebunătățite pot fi, de exemplu, grafuri*. Neexcluzând a priori reprezentările de acest tip, putem defini m surarea ca stabilirea unei

coresponden ̄tre un ansamblu de obiecte pentru care a fost definit un anumit num r de rela ii empirice* i o structur ̄matic (un model geometric) care s ̄ permit reprezentarea acestor rela ii. Dou ̄ tipuri de probleme se pot pune atunci c ̄nd avem de m surat un fenomen: este mai ̄nt ̄i necesar s ̄ ne ̄ntreb m cu privire la natura i unicitatea reprezent rii dorite. Aceast ̄ problem ̄ face obiectul teoriei m sur rii. Alegerea unei scale* de m sur ̄ impune efectiv restric ii asupra fenomenului pe care ̄ncerc m s ̄-l ̄n elegem i s ̄nt posibile mai multe reprezent ri. Vom ̄n elege u or c ̄ dac se inten ̄ioneaz ̄ s ̄ se m soare preferin ele unui individ pe o scal ̄ numeric i dac individul prefer obiectul a obiectului b i obiectul b obiectului c, el va trebui de asemenea s ̄ prefere obiectul a obiectului c. Distingem adesea patru niveluri ierarhice ale scalelor de m sur , care impun diferite restric ii asupra sistemelor empirice respective: scalele nominal , ordinal , de interval i de raport, ̄n al doilea r ̄nd, uneori pot fi folosite diferite tehnici pentru a reprezenta un fenomen cu ajutorul structurii matematice alese. ̄n general ̄ns , nu s ̄nt respectate efectiv toate condi iile pe care trebuie s ̄ le respecte sistemul empiric pentru ca reprezentarea s ̄ fie posibil . Este cazul atunci s ̄ se ajusteze modelul ̄n ciuda abaterilor observate (v. Ajustare). Dac ̄ aceste abateri s ̄nt prea importante, trebuie, bine ̄n eles, s ̄ se renun e la model i s ̄ se caute un alt mod de reprezentare a datelor.

D. Defays \

(N. <

Mean Length of Utterance -> MLU

Mecanicism/Mecanism

Aceast ̄ denumire desemneaz ̄ sisteme filozofice i concep iile epistemologiei care recurg la metafora ma inii, ̄n m su

483

median

̄n care aceasta se reduce la un ansamblaj de componente elementare i ̄n care st rile sale actuale s ̄nt ̄ntotdeauna deductibile din st rile anterioare. Asociat adesea filozofiei carteziene, mecanicismul sus ine c ̄ fenomenele s ̄nt ̄ntotdeauna reductibile ̄n termeni de figuri i de mi c ri. ̄n acest sens mecanicismul se opune organicismului sau dinamismului. ̄n m sura ̄n care o anumit ̄ stare este complet determinat de condi iile anterioare, mecanicismul se opune oric rei filozofii care face s ̄ intervin ̄ calit i oculte sau no iuni de finalitate* imanent . ̄n psihologie, concep iile care definesc ̄nv ̄ area* ca achizi ie a deprinderilor* i obi nuin ele ca succesiuni de mi c ri* pot fi calificate drept mecaniciste.

Pe de alt ̄ parte, se vorbe te despre mecanism pentru a desemna o combina ie de procese* sau de organe care realizeaz ̄ o anumit ̄ func ie* (d. ex., mecanismul selec ̄iei naturale* sau cel al condi ion -rii operante*). ̄n cele mai multe cazuri, aceast ̄ utilizare este destul de vag i unii prefer s ̄ foloseasc termenul proces, considerat mai clar i mai pu ̄n ̄nc rcat de sub ̄n elesuri filozofice.

P. Mengal

(N. C.)

Mecanicist (Organizare —)

Organizare cu o ierarhie puternic i cu o structur ̄ rigid . Sarcinile i problemele de tratat s ̄nt divizate ̄n secven e scurte. Fiecare este ̄nscinat cu o munc ̄ precis sub controlul superiorilor s i. Metodele de folosit, obliga iile, limit rile i autoritatea inerente fiec rei func ii s ̄nt definite cu precizie. Gestiunea oamenilor i controlul muncii se fac dup ̄ o structur ̄ ierarhic vertical , informa iile circul ̄nd de jos m sus, iar ordinele i deciziile transmi ̄n-du-se de sus ̄n jos.

C. Levy-Leboyer

(N. C.)

Mecanism de ap rare -> Ap rare

Mecanism dob ̄ndit de declan are -> Mecanism ̄nn scut de declan are

Mecanism ̄nn scut de declan are

Concept al etologiei clasice n scut din constatarea str ̄nsei specificit i care leag ̄ un r spuns particular de o combina ie-cheie de stimuli (v. Momeal i Declan ator). Aceast ̄ constatare i-a determinat pe J. von Uexk ̄hl i, mai ales, pe K. Lorenz s ̄ postuleze existen a unui mecanism nervos de filtrare a stimulilor, care asigur ̄ ca r spunsul s ̄ nu fie furnizat dec ̄t c ̄nd este justificat i adaptat la situa ie: animalul ̄ i am ̄n r spunsul p ̄n ̄n momentul ̄n care ̄nt ̄lne te combina ia-cheie adecvat . Expresia „Mecanism ̄nn scut de Declan are" (MID) a fost controversat ̄n m sura ̄n care Lorenz nu preciza anatomofiziologia mecanismului i nu dovedea ineitatea* sa. Conceptul conserv ̄ totu i ̄ntreaga sa valoare euristic ̄n ceea ce prive te principiul filtr rii. Nu se poate vorbi de ineitate dec ̄t dac animalul reac ̄ioneaz ̄ corect la reprezentarea combina ̄iei-cheie f r s ̄ fi avut posibilitatea nici unei ̄nv ̄ri prealabile. Este cazul puului naiv de goeland care cioc ne te pata ro ie de pe ciocul galben al adultului i ob ine o regurgitare a alimentului. Dac ̄ specificitatea percep ̄iei selective s-a structurat prin

experiență, se vorbește despre Mecanism Dobândit de Declanare (MDD). Cele două mecanisme nu sînt incompatibile: puiul de goeland întîrzie regurgitarea și desigur și MID, care este astfel completat prin experiență (MIDE). În fenomenul întîrzierii*, animalul structurează într-o singură experiență, în cursul unei faze precoce* a dezvoltării sale, un mecanism de declanare care va orienta spre un tip de ființă sau de obiect răsplăsurile sale filiale, sociale sau sexuale uite-

M

noare.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Mecanoreceptor -> Propriocepție Mecanism de apărare familial -> Familie Median -> Centralitate

M

mediator

484

Mediator

Substanță chimică, adesea numită transmițător sau reglator, eliberată de terminațiile nervoase la nivelul sinapselor*, sub influența unei excitații (influx* nervos). Ea permite, prin interacțiunea sa cu receptori specifici, trecerea influxului nervos de la un nerv la un organ efector (mușchi) sau de la un neuron la alt neuron (neurotransmisie). Sistemul nervos conține numeroși neuromediatori sau neurotransmițători, printre care acetilcolina*, noradrenalina*, dopamina*, serotonina*, acidul gama-aminobutiric (GABA), diferiți acizi amino* (glutamat, aspartat, glicin) și peptide*. Un anumit număr de criterii permit identificarea unui neuromediator:

1. localizarea și biosinteza intraneuronală;
2. eliberarea sa extraneuronală;
3. efectele postsinaptice asupra receptorilor specifici;
4. existența mecanismelor de inactivare a acestei substanțe;
5. drogurile cunoscute că acționează fie asupra sintezei, fie asupra distrugerii acestei substanțe trebuie să aibă aceeași acțiune asupra transmiterii sinaptice ca și aceea pe care o au asupra neuromediatorului presupus.

Termenul de neuromodulator a fost introdus recent pentru a desemna în special mediatorii care acționează asupra unui alt neuromediator modificînd fie eliberarea sa, fie sensibilitatea receptorilor și postsinaptici. Formularea clasică potrivit căreia un neuron sintetizează un transmițător și numai unul (principiul lui Dale) a fost pus sub semnul întrebării; coexistența în același neuron a neurotransmițătorilor, a aminelor și a peptidelor este curentă.

U. Spampinato

(N. C.)

Medical (Psihologie —)

În practica actuală, psihologia medicală este studiul psihologic (la care contribuie toate subdisciplinele psihologiei) al întregului domeniu medical, în special al reabilitării bolnav-medice (și de o manieră mai generală al relației bolnav-personal de îngrijire), ca și al aspectelor psihologice ale comportamentelor și proceselor morbide și ale metodelor terapeutice. Forma sa psihologică a medicilor (în special în cadrul grupurilor Balint*) și abordarea psihosomatică* în medicină figurează printre principalele aplicații ale psihologiei medicale.

J.-M. Petot

(N. C.)

Medicină comportamentală

Abordare interdisciplinară a medicinei care a luat amploare în anii 1970, integrînd cercetările din științele comportamentale și biomedicale și, de o manieră mai generală, tot ceea ce ține de medicina fizică și de sănătatea mentală. Ea este elementul motor al progresului în înțelegerea mecanismelor prin care sistemele nervoase* și endocrine* controlează marile echilibruri homeostatice garantate de adaptabilitate și sănătate. Medicina comportamentală se interesează de factorii psihologici care intervin în etiologia, prevenirea și diagnosticul unor numeroase boli, de metodele care permit reducerea tensiunilor și stresului* și promovarea proceselor de ajustare*, de tehnicile de reabilitare a diferitelor tulburări psihice. Medicina comportamentală insistă asupra importanței evenimentelor vitale* și asupra a tot ceea ce concurența diferențelor individuale în susceptibilitatea la răsplăsurile patologice. De asemenea, rolul protector al suportului social* și al altor factori emoționali pozitivi este studiat atît la nivel clinic, cît și epidemiologic. Sfera mijloacelor terapeutice și a tehnicilor de modificare a comportamentului a evoluat mult, în special pe baza lucrărilor consacrate copiilor retardați și anumitor nevroze*. Problemele pe care le ridică gîșmul, alcoolismul, obezitatea, maladiile cardio-vasculare au găsit puține soluții pînă în prezent, în ciuda numeroaselor eforturi și a sumelor considerabile consacrate prezenței. Din acest motiv, cercetările care în cont deopotrivă de complexitatea pro-

mediu

blernelor prea des schematizate și de aplicarea tehnicilor comportamentale la nivel individual s-au dovedit mai promițtoare. Pe plan fundamental, aceste tehnici iau în considerare, pe de o parte, reactivitatea sistemului nervos autonom și răspunsurile viscerale al căror rol este reabilitat în principal prin intermediul unui bio-feed-back* și, pe de altă parte, posibilitățile învățării* instrumentale care poate modifica o mare varietate de răspunsuri ale organelor interne, prin intermediul recompenselor* sau pedepselor*. Metodele de relaxare intră în cadrul medicinei comportamentale. Se dovedește că aceste abordări sunt cele mai bune soluții pentru numeroase perturbări care rezultă din traumatisme medulare, din disfuncțiile presiunii arteriale, respirației, echilibrării*, pe scurt ale diverselor organe interne, perturbări care duc foarte frecvent la incapacități grave și în general costisitoare. Aceste metode terapeutice intră în cadrul a ceea ce este altfel numit terapii* comportamentale.

M. Le Moal (N. C.)

Medie —> Centralitate

Mediere

Trecere printr-o etapă sau variabilă intermediară*, care explică legătura între două evenimente, pe care calea directă pare să nu o poată explica. Luat în sens larg, termenul se întâlnește în contextele cele mai diverse, de exemplu: aparenta condiționare operantă* a ritmului cardiac trece prin medierea unei condiționări operante a musculaturii scheletice care controlează respirația; estimarea timpului* de care se arată că animalul nu s-ar baza pe un orologiu* intern, ci pe medierea conduitelor colaterale* etc. Forma verbală „a mediatiza” ia uneori locul termenului mediere, în special în domeniile psihologiei Personalității* și psihoterapiei (cu riscul de confuzie cu conceptul de mass-media, mijloace moderne de comunicare). Dar cuvântul mediere a fost mai cu seamă legat, în psihologie, de eforturile teoretice

ale neobehavioriștilor* C. H. Hull, E. Tolman și în special C. Osgood pentru a rezolva dificultățile pe care le ridicau concepțiile stimul-răspuns. Variabile intermediare, de natură cognitivă* (hărți* cognitive create de Tolman, expectanțe*), au fost invocate ca loc de tranziție. Urmeloroșate de științii condiționării* li s-a atribuit o schimbare de semnificație* care, la om, deschide calea medierii prin limbaj* sau prin reprezentările* conceptuale. În ordine inversă, apare o teorie mediațională a semnificației care trimite, pentru a găsi rădăcinile sensului elementelor de limbaj, la răspunsurile mediatore suscitade de asociațiile* condiționate. Psihologia cognitivă, care datorează mult acestor lucrări depășite, pare să se dispenseze de termenul mediere care apare rar în scrierile actuale.

M. Richelle

(N. C.)

Mediere verbală

Noiune propusă de psihologia behavioristă* pentru a explica achiziția* semnificației* și a diferitelor învățări* cognitive. Instrument teoretic care explică relațiile între stimuli* (sunete) nelegate efectiv printr-o asemănare obiectivă, precum și posibilitatea de a alege între mai multe răspunsuri pentru același stimul. Stimulul-semn este stimulul asociat în mod constant cu răspunsuri determinabile, cele care pot să se producă în afara prezenței efective a stimulului, în opoziție cu răspunsurile legate de prezența efectivă a acestuia. Pentru neo-behaviorismul american, repertoriul răspunsurilor individului devine din ce în ce mai dependent de mediatorii verbali care se intercalează în conexiunile stimul-răspuns.

pUnS'

M. Pujol

(N. C.)

Mediu

În accepțiunea cea mai curentă în psihologie, termenul de mediu este sinonim cu mediu înconjurător* și desemnează spațiul de viață al unui individ, al unui grup, al unei specii (nișă* ecologică*). Fără altă specificare, el înglobează mediul fizic și

M

M

mediu înconjurător

486

mediul social (termenul „anturaj” aplicându-se mediului social apropiat, în special la oameni). Expresia mediu sociocultural este adesea preferată pentru a marca specificitatea mediului social uman, în care producțiile și reprezentările* culturale de înaltă importanță, alături de conștință în sine. Activitățile organismelor sînt, în general, concepute ca adaptări* la mediu, care pot consta totuși în amenajarea acestuia, în modificarea și chiar în construirea lui.

Prin factor(i) de mediu se înțelege ansamblul condițiilor externe, fizice și sociale, care contribuie la determinarea conduitelor unui organism și influențază dezvoltarea sa.

E. Jolley și M. Richelle

(N. C.)

Mediu interior (sau intern): concept biologic datorat lui Claude Bernard. Ansamblu al proceselor fiziologice interactive care concurează la homeostazie*, caracterizat prin menținerea constantelor biologice proprii speciei. Mecanismele fiziologice tind spre echilibrul* și constanța a unui mediu interior închis și uniform, în care acționează principiile care permit viața și autonomia individului, în raport cu mediul exterior. Ființa creează condițiile existenței sale libere și propriul său determinism. Există deci o relație între indeterminismul exterior și un determinism interior pe care organismul îl asigură și îl asumă. Ființa se sustrage deci mediului și îi produce propria lume. Comportamentul* este cel care permite legătura între mediul interior și cel exterior.

M. Le Moal

(N. C.)

Mediu înconjurător

Ansamblu al condițiilor exterioare unui organism și de natură și influențelor. Termenul este, în general, aproape sinonim cu mediu*. Acesta din urmă se folosește însă la fel de bine și în legătură cu condițiile interne. Pentru psihologiile interacționiste*, mediul înconjurător desemnează mediul în care trăiește organismul și cu care el interacționează. Pentru cea mai

mare parte a teoriilor moderne, urmînd prin aceasta concepțiile biologiei, organismul și mediul înconjurător sînt din ce în ce mai abordate ca părți ale aceluiași sistem. După domeniile de cercetare și abordările teoretice, va fi preferat totuși cînd mediul înconjurător fizic, cînd cel social, cînd mediul înconjurător artificial sau construit al unei situații experimentale, cînd cel natural, și cel ecologic*.

Conștientizarea recentă, în societățile noastre, a riscurilor la care expansiunea speciei umane expune propria nișă ecologică a suscitat dezvoltarea unei noi ramuri a științelor psihologice, psihologia mediului înconjurător. Ea are ca obiect studierea efectelor asupra comportamentului uman a modificărilor radicale ale mediului înconjurător (creștere demografică, poluare, concentrare urbană etc.) și căutarea mijloacelor potrivite pentru crearea atitudinilor* și comportamentelor care să contribuie la oprirea sau inversarea procesului de degradare.

M. Richelle (D. S.)

Megalomanie

Supraestimare a subiectului* în raport cu propriile capacități*. Tendință care poate merge de la poziția orgolioasă pînă la delirul grandorii: se poate referi la subiectul însuși (forță fizică, frumusețe, superioritate intelectuală), la situația sa socială (supraestimarea rolului social, idei de filiație cu personaje celebre) sau la norocul său, chiar la puteri supranaturale. Se observă în clinică în contexte diverse, în care diagnosticul se bazează pe asocierea cu expansivitatea euforică în manie și în tulburările timice, cu gândirea paranoidă în tulburările schizofrenice, cu tulburările neuropsihologice în diferitele tipuri de demență (clasică și tipică în sifilisul teriar sau în paralizia generală, astăzi foarte rar). J.-F. Allilaire

(N. C.)

Mei

Compus din primele litere ale cuvîntului Melodie, termenul Mei desemnează unitatea subiectivă de tonie*. Prin convenție,

487

memorare

1000 Meii corespund toniei unui sunet pur de 1000 Hz la 60 dB.

R. Genot

(N. C.)

Melancolie

Folosirea termenului melancolie și are originea în Antichitatea greacă. În acea epocă, melancolia era considerată o tulburare psihică rezultînd dintr-un dezechilibru între cele patru umori fundamentale: sânge, limfă, bilă galbenă și bilă neagră. Prevalenței acestei ultime umori îi se datora melancolia.

La începutul secolului al XIX-lea, cu ocazia primelor descrieri ale maladiilor mentale, melancolia este definită ca un delir* parțial, adică îndreptat exclusiv spre un obiect sau o anumită serie de obiecte. Abia cîva ani mai tîrziu, în special datorită observării formelor de melancolie fără delir, gândirea delirantă și pierde statutul de semn specific și sînt definite simptomele fundamentale ale melancoliei, pe care se sprijină încă diagnosticul nostru: tristețe, indiferență afectivă, lentoare psihică și motorie. Cu începerea din această perioadă este folosit termenul depresie* ale cărei limite, în raport cu cel de melancolie, nu sînt încă clarificate. Limitele depresiei sînt mai largi decît cele ale melancoliei. Depresia conține melancolia, dar nu se rezumă la ea. Imprecizia care înconjoară termenul de melancolie nu este străină de polemica încă actuală asupra unității sau multiplicității stărilor depresive. Acest termen este uneori rezervat depresiilor integrate maladiei maniaco-depresive de către cei care disting acest cadru diagnostic de alte depresii. El poate constitui, pentru alții, un simplu criteriu de gravitate a depresiei. Iar

pentru alii, în fine, el califică un tip de conținut al gândirii; se vorbește în acest caz de tematica melancolică pentru a desemna temele de autoacuzare, sentimentele de indignitate și de incurabilitate.

M.-C. Hardy-Bayle

(N. C.)

Membran —» Neuron

Membru fantom (Durere a —)

Se desemnează astfel o formă de durere* care se întâlnește fie după amputarea unui membru, fie după denervarea importantă a unui membru existent (de exemplu, smulgerea accidentală a rădăcinilor dorsale ale nervilor plexului brahial sau secționarea medulară totală la un paraplegic). În primul caz, bolnavul descrie persistența unei percepții halucinatorii a membrului și un dispreț care nu devine dureros decât după un anumit interval; durerea poate fi raportată fie pe ciot, fie la nivelul membrului fantom, fie pe ambele. În al doilea caz, bolnavul descrie o poziționare a membrului și un defectat altă decât în realitate; sunt asociate dureri persistente obsedante de tip arsură sau fulgurante de tipul descărcărilor electrice. Mecanismele responsabile de aceste dureri nu sunt cunoscute, dar rolul extremităților de ramuri nervoase secționate (în special cu apariția nevromelor) vede în faptul că anestezia locală practică la nivelul bontului aduce alinare. Totuși, participarea fenomenelor de origine centrală se presupune a fi considerabilă.

B. Calvino

(N. C.)

Memorare

Introducere în memorie a informațiilor*, adică encodarea și stocarea acestora. Se vorbește despre memorare intenționată dacă subiectul este implicat într-o sarcină care îi cere în mod explicit studiul unui material în vederea unei restituiri ulterioare, într-o situație de memorare incidentă, sarcina subiectului este de altă natură decât mnemonică (d. ex., pronunțarea cuvintelor cu cea mai bună dicție posibilă), subiectul fiind apoi evaluat, pe neașteptate, în ceea ce privește reținerea* materialului.

Memorarea implică adesea o activitate de organizare a materialului, adică stabilirea unei relații între elementele de memorizat, sau de elaborare, adică stabilirea legăturilor între elementele materialului și alte informații (d. ex., asocierea unui pseudo-

M

M

memorie

488

489

memorie

cuvânt prezentat, cum ar fi „bax”, cu un cuvânt real, ca „bar”, neprezentat). Studiul strategiilor de memorare vizează descrierea mijloacelor mnemotehnice* utilizate spontan și evaluarea eficacității acestor mijloace (v. Consolidare mnemonică, Memorie de scurtă durată, Memorie de lungă durată, Uitare, Rapel).

S. Bredart

(N. C.)

Memorie

Capacitatea de a achiziționa, conserva și restitui informații*. Datele furnizate de psihologia experimentală, de psihologia cognitivă și de patologia umană converg în a sugera existența mai multor tipuri de memorie sau de activități (capacități*) mnemice*; clasificările propuse depind de concepțiile și de tipurile de probleme abordate.

În funcție de timpul care separă prezentarea unei informații de evocarea* ei, distingem:

1. memoria senzorială (sau memoria-tam-pon* sau buffer), care conservă caracteristicile fizice ale stimulului mai puțin de o secundă;

2. memoria de scurtă durată* (MSD), care are o durată de aproximativ 20 de secunde și o capacitate limitată la 7 ± 2 itemi;

3. memoria de lungă durată* (MLD), de durată și de capacitate foarte extinse. Problema existenței unei prelucrări în serie sau în paralel prin aceste două ultime categorii de memorie nu este încă rezolvată. În funcție de natura informației memorate, a fost stabilită o distincție între memoria episodică* și memoria semantică*: prima ar conține informații referitoare la evenimente localizate în timp și în spațiu, evenimente cu caracter personal și cu o mare valoare afectivă; dimpotrivă, a doua ar include informații mai abstracte (deci independente de context*) referitoare la fapte, reguli* sau cunoștințe* generale dobândite în cursul vieții. Această disociere nu exclude existența interacțiunilor acestor două memorii: de exemplu, accesul la memoria semantică este necesar pentru aprecierea semnificației* și importanței evenimentelor curente pe care o operează memoria episodică.

în funcție de natura activităților mnemonice prezervate în amnezii*, a fost propus o disociere între memoria declarativă și memoria procedurală*: memoria procedurală ar conține datele însoțite de un mod de utilizare și ar permite dobândirea cuasi-automat de noi aptitudini perceptivo-motorii (un „ați cum”); în schimb, memoria declarativă ar permite gândirea conștientă (un „ați ce”) și ar include memoriile episodice și semantice. Definirea diferitelor stocuri mnemonice nu trebuie să mascheze natura dinamică și interactivă a memoriei care, în realitate, este legată de activitatea psihică în ansamblu. Cantitatea de efort, activitatea cognitivă (atenția*, adăncimea prelucrării) și afectivă (refuzare*, refuz*) implicate în prelucrarea informației influențează considerabil encodarea* și rapelul*. Neurobiologia memoriei. Lucrările de biologie moleculară și celulară permit să se sugereze că învățarea* și memoria de scurtă durată rezultă din implicarea unui anumit număr de mesageri intracelulari secundari și din modificarea posttraducțională a proteinelor. Aceste mecanisme nu pot totuși explica formarea unei memorii de lungă durată din cauza duratei de viață relativ scurte a proteinelor (de la câteva minute la câteva săptămâni). În plus, neuronii* care participă la achiziția* informației nu sînt cei care participă la conservarea sa durabilă. Trebuie deci avut în vedere o modificare a expresiei genetice care conduce la sinteza noilor proteine; ceea ce este în acord cu faptul că inhibitorii sintezei proteice blochează instalarea memoriei de lungă durată și alterează învățarea sau: memoria de scurtă durată. Sinteza noilor proteine poate duce la modificări morfo-, logice în arhitectura arborizată a neuronilor, (în rîndul zonei sinaptice active, în rîndul numărului de sinapse*). Această concepție este fundamental diferită de aceea foarte la modă între 1960 și 1970 care susținea că memoria este reprezentată de un cod macromolecular. Această ipoteză, care?

dată loc mai ales unor tentative de transfer de memorie prin injecții cu extras de creier, ignoră complet principiile fiziologiei celulare.

Studiile psihobiologice pe animale și pe oameni arată că memoria nu constituie o funcție omogenă, ci corespunde mai cu rînd utilizării interactive a mai multor sisteme cu roluri diferite și care funcționează după modalități proprii. Este deci puțin probabil ca un singur tip de mecanism să poată sta la baza tuturor formelor de învățare și de memorie. Nenumărate experiențe asupra comportamentului animal au abordat studiul rolului regiunilor cerebrale, al neurotransmițătorilor*, al hormonilor* sau al alimentației. Interpretarea lor este totuși delicată în măsura în care adesea este greu să se izoleze experimental memoria de învățare și învățarea de performanță*. Pe de altă parte, restituirea amintirilor* arată bine transformarea permanentă a materialului memorizat cu timpul și congruența a ceea ce este memorizat și restituit cu starea afectivă în care se află subiectul în momentul achiziției și al restituirii.

H. Simon (N. C.)

Dezvoltarea memoriei. Cercetările efectuate pe nou-născuți arată că, de la vîrsta de două luni, ei sînt capabili să encodeze și să stocheze o reprezentare* a detaliilor particulare ale unei situații de învățare. Această reprezentare se menține cel puțin în timp de 24 de ore și, ulterior, copilul este încă în stare să efectueze discriminații* fine între contextul testelor* și reprezentarea asociată cu învățarea. Reprezentarea mnemonică este deci un fenomen foarte precoce. Dezvoltarea memoriei poate fi concepută sub trei aspecte: memoria de scurtă durată, baza de cunoștințe*, strategiile* și utilizarea lor.

Dezvoltarea MSD se caracterizează prin tr-o creștere foarte rapidă și foarte importantă a empanului* mnemonic, în funcție de vîrstă. Această evoluție este interpretată uneori ca rezultînd dintr-o mîrire a capacității, alteori ca o consecință a creșterii

vitezei anumitor operații: identificarea* itemilor sau a ritmurilor de pronunțare, de exemplu. F. N. Dempster (1981) este de părere că datele empirice nu confirmă decît teza creșterii vitezei de prelucrare. Dezvoltarea bazei de cunoștințe (sau organizarea memoriei de lungă durată) a fost mai puțin studiată. Totuși, au fost evidențiate trei elemente:

1. categorizarea* funcțională preced organizarea taxonomică și totuși aceasta din urmă sînt fie ignorată de subiecții tineri. De fapt, utilizarea ei depinde mult de tipul de sarcină*;
2. categoriile se schimbă cantitativ (modificarea numărului de itemi pe care îi cuprind) și calitativ (în ceea ce privește organizarea și structura lor de tipicitate*);
3. ușurința activității* diferitelor relații se modifică: itemii legați în manieră asociativă sînt cu ușurință activați, automatizarea* activității eliberînd spațiu mental pentru alte activități.

Strategiile privesc fie encodarea (autorepetiție, grupare*), fie recuperarea* (indici organizaționali). Dezvoltarea lor ridică trei probleme: disponibilitatea lor (subiectul le posedă?); declanșarea lor (sînt ele activate în mod conștient?); eficacitatea lor (duce utilizarea lor la o performanță mai eficientă și de ce?). După cum se încearcă să se găsească răspunsul la una sau alta dintre aceste întrebări, se ajunge la rezultate diferite în ceea ce privește dezvoltarea, în sfîrșit, au fost evidențiate relații complexe între baza de cunoștințe, empanul mnemonic și strategii. O dihotomie recentă (P. Graf și D. L. Schacter, 1985) care opune memoria implicită și explicită pare pertinentă pentru studiul dezvoltării. Această distincție acoperă parțial distincțiile mai vechi între memoria semantică și episodică, pe de o parte, și memoria procedurală și declarativă, pe de altă parte. O sarcină de memorie explicită necesită ca subiectul să -

poate aminti de o experiență precis (să spunem, de ex., la întrebarea: „Ce ai făcut azi-dimineață?”). O sarcină de memorie implicită poate să se efectueze fără referire la o experiență anterioară (a

M

M

memorie de lungă durată

490

491

mers

conduce o mașină nu cere să-ți amintești lecțiile de conducere). Lucrări recente arată că memoria implicită funcționează foarte devreme (înainte de trei ani). În schimb, memoria explicită se dezvoltă în mod mai progresiv. De asemenea, se afirmă deseori că memoria semantică ar precedea dezvoltarea memoriei episodice sau autobiografice (E. Tulving, 1986). Aceste diferențe de dezvoltare sînt adesea folosite pentru a susține teza separării funcționale a diferitelor tipuri de memorie.

H. Abdi și M. Fayol

(N. C.)

• Dempster F. N. (1981), „Memory Span: Sources of Individual and Developmental Differences”, *Psychological Bulletin*, 89, 63-100. — Graf P., Schacter D. L. (1985), „Implicit and Explicit Memory for New Associations in Normal and Amnesic Subjects”, *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 77, 501-518. — Tulving E. (1986), *Elements of Episodic Memory*, Oxford University Press, Oxford.

Memorie de lungă durată → Lungă durată

Memorie de lucru → Lucru (Memorie de—)

Memorie de scurtă durată → Scurtă durată

Memorie episodic → Episodic Memorie iconică → Iconic (Memorie —) Memorie moartă → ROM

Memorie tampon

Termen utilizat în psihologie (uneori se folosește cel de buffer) în modelarea funcționării memoriei*, prin analogie cu funcționarea ordinarilor. Memorie de capacitate mică în general, care stochează temporar informațiile* în tranzit între două unități de prelucrare. Funcționarea ei poate fi controlată de un „supervizor” care reglează intrarea informațiilor în memoria tampon și ieșirea lor

spre unitatea de prelucrare următoare. De exemplu, modelele de silabisire conțin adesea o memorie tampon grafemică avînd printre altele rolul de a stoca momentan și de a lăsa în așteptare informația rezultat din analiza fonetică a stimulului, transferată progresiv spre o unitate care efectuează o conversie fonem/grafem. La sfîrșitul acestei conversii, informația, codată acum sub altă formă, este stocată temporar într-un buffer fonologic înainte de a fi transferată spre alte unități de prelucrare.

S. Bredart

(N. C.)

Memorie vie → RAM Menotaxie → Taxie Menstrual → Estru

Mental

în afara expresiilor în care el califică fără ambiguitate un alt termen, precum vîrstă* retardare*, automatism*, confuzie*, dete-jurorare*, rotație*, test* etc, termenul mental este unul dintre cei mai greu de definiți și unul dintre cei mai încălzi de impliniți; ca și teoreticele ale psihologiei. Reabilitarea conceptului de spirit* (mind) de către psihologia cognitivă contemporană l-a repus la locul de cinste în discursul psihologic, în sensul său etimologic „relativ la spirit”! „care aparține spiritului”. Aceasta nu clarifică totuși sensul, dificultatea fiind doar deplasată asupra conceptului de spirit! într-o accepție care a prevalat în anumite curente behavioriste, mental se opune lui comportamental* și în măsura în care acesta trimite la inferențe* neverificabile și dotate în mod abuziv cu valoare explicativă, el nu poate fi dissociat de mentalism* pe care aceste curente behavioriste l-au combătut. O optică mai puțin radicală, totuși contondentă comportamentele mentale* care nu s-ar diferenția de altele decît prin mai redusă lor accesibilitate* la observație, Noțiunea de conduită*, familiară psihologiei franceze începînd cu P. Janet, înglobează fără echivoc mentalul și corn-

portamentalul, într-o perspectivă cognitivă*, în schimb, mentalul trimite la entități (reprezentări*, cogniții*) sau la activități interne (procesele* de prelucrare a informației*, de decizie*) și este considerat ca obiectul principal al psihologiei, diferentiat deopotrivă de comportamental, care nu este decît manifestarea acestuia, și de neural, care nu este decît suportul lui material. Chiar în cadrul curentului cognitiv, părțile sînt divergente în ceea ce privește raporturile între mental, comportamental și neural sau cerebral, atestînd persistența controversei creier-spirit. O altă ambiguitate se referă la raportul între mental și conștient*, pe care diferiți autori le concep în mod diferit, în terminologia proprie anumitor domenii ale psihologiei cognitive, apropiate de inteligența artificială*, termenul mental califică adesea termeni diferiți: model mental desemnează o reprezentare* organizată de obiecte ale lumii exterioare sau de concepte; simulare mentală desemnează un fel de anticipare* internă a unei

ac iuni, destinat s -i ajusteze mai bine execu ia, a a cum un atlet î i preg te te performan a.

M. Richelle

(N. C.)

Mentalism

Acest termen desemneaz , în rile anglo-saxone, psihologiile de inspira ie spiritualist * conform c rora exist procese mentale de natur nonfizic (reprezent ri*, structuri mentale, incon tient* etc.) care constituie obiectul propriu al psihologiei. Mentalismul este mai des repro at decît revendicat; behaviori tii* în special afirm ca psihologia nu poate fi tiin ific dac >a ca obiect fenomene deduse i neobiective i refuz ipoteza c procese a c ror natur nu este fizic intervin între stimu- 'are i r spus (care sînt ambele de natur fizic).

F. Parot

(N. C.)

Mentalitate de grup

Acest concept este un element al mode-lului grupului*, elaborat de W. R. Bion, conceput ca unitate i ca sistem de tensiu-

ne între nevoile individului, cultura grupului i mentalitatea de grup. Prin acest termen, W. R. Bion desemneaz activitatea mental care se formeaz într-un grup pe baza opiniei, voin ei i dorin elor incon tiente, unanime i anonime ale membrilor s i. Contribu iile acestora la mentalitatea de grup permit o anumit satisfacere a dorin elor lor, dar ele trebuie s fie conforme cu celelalte contribu ii ale fondului comun i s fie sus inute de el. Mentalitatea de grup prezint astfel o uniformitate, în contrast sau în opozi ie cu diversitatea opiniilor, gîndurilor i dorin elor proprii indivizilor care contribuie la formarea ei: ea garanteaz acordul vie ii grupului cu presupunerile de baz *.

R. Kaes

(N. C.)

Mentalizare

Termen introdus la începutul secolului de E. Claparede pentru a desemna con tientizarea. Este, de asemenea, leg tura pulsiiunii* emergente cu obiectul s u semnifi-cant. Paralel cu fantasmizarea*, această elaborare are unele caracteristici ale proceselor secundare ale gîndirii: atenuiaz impactul excita iilor, conferindu-le un sens; întîrzie satisfac ia; men ine constan a obiectului, în nosografia psihosomatic , men-talizarea valorizeaz calit ile precon tien-tului: densitatea, fluiditatea reprezent rilor, permanen a func ion rii. La copilul mic, nevoia fiziologic nu poate fi satisf cut decît de o persoan care-l îngrije te: dac ea îi d un sens deviant, copilul nu poate înv a s verbalizeze sau s reprezinte pul-siunile, s le mentalizeze. De exemplu, mama hiperprotectoare, întotdeauna prezent , nu permite copilului s u s accead la propriile dorin e, pentru c ele îi sînt imediat satisf cute. Într-un mod mai general, absen a mentaliz rii favorizeaz trecerea la act, delirul, halucina ia, dezorganizarea somatic .

R. Dor ort

(N. C.)

Mers

Activit ile de mers constituie o conduit specializat de deplasare* a unui organism

M

M

mesaj

492 1

493

metafor

viu sau a unui robot eminamente util pentru îndeplinirea unor multiple scopuri. Aceast conduit cere coordonarea* mi c rilor* membrelor specializate în acest scop, ca i a celorlalte membre ale organismului, printre care trunchiul. Ea cere, de asemenea, integrarea unui ansamblu complex de informa ii exteroceptive (în general vizuale), proprioceptive i „exproprioceptive”. Ea necesit , în fine, st pînirea multiplelor cuno tin e teoretice i practice spa iale. Achizi ia mersului se face prin intermediul unui anumit num r de etape care depind în mod intim de maturizarea* sistemului nervos i de exerci iu (v. Motricitate).

/.-./ Ducret

(N. C.)

Mesaj

Ansamblu de informa ii* trimise, datorit unui cod* comun, de c tre un emi tor spre un receptor, pe un canal*, i care presupune un proces de encodare* a informa iei de transmis de c tre emi tor i o decodare* a acesteia de c tre receptor. Acest termen a fost mult folosit în cadrul lucr rilor de teorie a informa iei i a comunic rii*, care au studiat, de exemplu, consecin ele caracteristicilor i modific rilor

mesajului sau ale condițiilor de transmitere a acestuia asupra bunei sale receptivități, într-un sens mai puțin tehnic, se vorbește despre mesaj senzorial pentru a desemna ansamblul impulsurilor nervoase primite de un receptor senzorial în momentul unei stimulări*, impulsuri pe care acest receptor le transmite cortexului pe căile aferente (v. Neurotransmisie).

F. Parot

(N. C.)

Mesmerism —> Magnetism animal

Metaanaliză

Termenul metaanaliză, introdus de G. V. Glass în 1976, acoperă diferite tipuri de analiză statistică, permițând rezumarea și combinarea rezultatelor empirice ale unor studii diferite consacrate unei aceleiași probleme (legătura între conceptul de sine și performanța colară, între motivație și eficiența profesională, eficacitatea tratamentelor terapeutice, d. ex.). Etapele procedurii sunt următoarele: definirea unei probleme și antionarea studiilor corespondente, codarea caracteristicilor lor, analiza statistică, apoi interpretarea rezultatelor. Metaanaliză încearcă, pe baza diversității rezultatelor raportate în general de studii consacrate aceleiași probleme, să elucideze motivele acestei variabilități și să evidențieze eventuale regularități. A fost demonstrat, de exemplu, cu ajutorul unei tehnici inspirate din modelul bayesian, că toți coeficienții de validitate* ai instrumentelor utilizate în selecția profesională* sunt mai ridicați decât s-a crezut (coeficienții observați separat fiind paralizați de surse de eroare generate de mărirea redusă a eantionelor, de selecția prealabilă a subiecților, de slabă fidelitate a criteriilor). Aceste analize sunt uneori luate în considerare (claritatea codării, combaterea argumentat, stimularea cercetărilor ulterioare), alteori criticate (a priori în selectarea și codificarea studiilor, eantioanele eterogene și/sau nereprezentative).

M. Bruchon-Schweitzer

(N. C.)

Metacogniție

Desemnează deopotrivă un domeniu de cunoaștere* special: cunoștințele noastre despre cogniție*, și procesele și strategiile de reglare a cogniției. De la aceste două aspecte par legate logic, abordarea lor vine de două domenii de cercetare relativ distincte. Studiul metacogniției în prima accepție vizează descrierea cunoștințelor verbalizabile și abilitatea de reflectare conștientă în legătură cu subiecte cum ar fi percepția, memoria, învățarea etc. Descrierea verbală a cunoștințelor este o importantă sursă de date în acest sector de cercetare. Analiza evolutivă a acestor teorii spontane ale cogniției a suscitat extrem de multe lucrări. Acestea au arătat că, într-un mare număr de cazuri, apariția cunoștințelor metacognitive adecvate este târzie (preadolescent, chiar vârsta adultă)! Pe de altă parte, nu există în mod necesar o relație între nivelul de cunoaștere meta-cognitivă și nivelul de funcționare cognitivă.

În cealaltă accepție, se face referire la controlul activității cognitive. Se consideră adesea drept componente importante ale acestui control: planificarea activității, cu-prinzând selecția unei strategii de rezolvare a problemei* date; supervizarea (munito-rint) bunei derulări a rutinelor* pe care le implică strategia aleasă; evaluarea eficacității strategiei alese în cursul sau la sfârșitul activității. În acest caz, obiectul de studiu nu este cunoașterea explicită pe care o au subiecții despre un astfel de control, ci funcționarea regulii cognitive în sine (v. Metacunoștință).

5. Bredart

(N. C.)

Metacomunicare

Pentru J. H. Flavell, metacomunicarea trimite la cunoașterea pe care o are subiectul despre factorii care intervin în orice comportament (verbal sau nu) implicat într-o activitate de comunicare*, în particular cunoașterea factorilor legați de persoanele aflate în interacțiune*, de sarcina* de îndeplinit și de strategia* locutorului. Alți autori postulează că metacomunicarea se referă numai la stăpânirea conștientă a aspectelor nonverbale ale situației de comunicare. Într-un caz și în celălalt este vorba despre stăpânirea aspectelor nespecific lingvistice ale comunicării.

J.-E. Gombert

(N. C.)

Metacontrast

Fenomen care apare când o impresie luminoasă scurtă se află mai puțin sau complet inhibată din cauză că o impresie anterioară consecutiv afectează o regiune învecinată a retinei. Când o primă figură este prezentată scurt timp și urmată la un scurt interval (în jur de 125 ms) de o a doua figură proiectată pe o regiune retiniană adiacentă celei dintâi, prima figură nu este deloc sau este numai slab percepută. Dacă ordinea de prezentare este inversă, sau dacă intervalul temporal este redus sau mărit, cele două figuri sunt percepute, respectiv, simultan sau succesiv (sinonim: mascare* retroactivă laterală).

R. Genicot

(N. C.)

Metacuno tin

O metacuno tin este orice cuno tin despre cuno tin e*. Într-un sistem-expert* metacuno tin ele sînt folosite pentru a asigura gestiunea bazei de cuno tin e*; s structureze, s abstrag , s asigure coeren a, s generalizeze cuno tin ele care apar în acestei baze. De exemplu, ele pot determina care subansamblu de cuno tin e trebuie folosit în func ie de contextul sau de etapa rezolv rii problemei. Apoi, ele pot reprezenta strategii* de rezolvare sau de înv are*. Metacuno tin ele sînt folosite pentru formalizarea proceselor metacognitive* de control al activit ii cognitive, de exemplu în timpul rezolv rii de probleme sau al achizi iei de noi cuno tin e.

./ Mathieu (N. C.)

Metafor

Figur de stil* (sau trop) care atribuie unui cuvînt semnifica ia* altui cuvînt apar inînd unui cîmp semantic* vecin. Metafora obi nuit face parte din cod*: „piciorul mesei”, „coasta muntelui”, „pînza fluviului”. Într-un enun cum ar fi „Ahile este un cartof, procesul metaforic introduce o diminuare a izotopiei* legumei (conota ie*), în timp ce izotopia uman (/nulitate/) face obiectul unei denota ii*. Metafora vie, analizat de P. Ricœur în 1975, instaureaz dimpotriv un nou regim de adev r: eclipsa referin ei* obi nuite este condi ia apari iei unei veritabile puteri de redescrisie. În toate cazurile, o metafor ca „Ahile este un leu” îi ofer interpretantului indica ia de a selec iona în reprezentarea* global a comparantului (leu), termen metaforizat sau „vehicul”, i în aceea a comparatului (Ahile), termen metaforizat sau „con inut”, un anumit num r de seme* compatibile cu co(n)textul* (/curajos/mai degrab decît /lene /, d. ex.). Aceast opera ie de selec ie este mai mult sau mai

M

M

metalimbaj

494

pu în imprecis , dup cum metafora este poetic sau argumentativ .

(N. C.)

Metalimbaj

1. Sau metalimbâ: limbaj* natural sau formalizat (ca în logic) care serve te el însu i la a vorbi despre o limb . Aceast defini ie este la originea accep iei pe care lingvi tii o dau adjectivului „metalingvistic”, care desemneaz utiliz rile limbajului cu referire la limbajul însu i.

2. Sau activit i metalingvistice: subdo-meniu al metacogni ei* care se ocup de limbaj i de utilizarea sa. El cuprinde activit ile de reflec ie asupra limbajului i a utiliz rii sale, ca i activit ile de control con tiente i de planificare* de c tre subiect a propriilor sale procese de prelucrare lingvistic (în comprehensiune* sau în producere*).

J.-E. Gombert

(N. C.)

Metalimb -> Metalimbaj

Metalingvistic (Func ie —) -> Func ie a limbajului

Metamemorie

într-un prim sens, cuno tin ele* explicite, verbalizabile ale indivizilor referitor la memorie*. O taxonomie clasic distinge cuno tin ele relative la persoane (d. ex., cunoa terea propriilor abilit i mnezice; cuno tin ele cu privire la diferen ele inter- i intraindividuale ale performan ei mnezice) ; cuno tin ele relative la sarcini (d. ex., cuno tin ele asupra exigen elor i constrîn-gerilor legate de situa iile de memorizare i de recuperare a informa iei*) i la strategii (d. ex., cuno tin e privind strategiile de encodare* i de recuperare*), într-un al doilea sens, procesele de evaluare*, nu obligatoriu con tiente, care intr în reglarea* proceselor mnezice în cursul unei sarcini. Evaluarea anselor de succes ale unei cercet ri în domeniul memoriei este un exemplu. Aceast evaluare poate s se traduc , din punct de vedere feno-

menal, printr-un sentiment de cunoa tere i este susceptibil de a controla ini ierea sau men inerea unei strategii de recuperare. Evaluarea rezultatelor cercet rii întreprinse este un alt exemplu. Ea este susceptibil s induc o schimbare a strategiei de recuperare sau pur i simplu men inerea unei cercet ri în memorie. Cei mai mul i dintre autori sînt de acord asupra faptului c acest concept de metamemorie este foarte imprecis i c este folosit în lips de altceva.

S. Bredart (N. C.)

Metapsihologie

S. Freud folose te pentru prima dat în 1896 (1956, scrisoare c tre W. Fliess din 2 aprilie 1896) acest

neologism, destinat să marcheze diferența între opiniile asupra proceselor mentale rezultate din cercetările sale clinice și o psihologie tradițională care leagă activitatea mentală de conștiință. Alegerea termenului indică totodată o continuitate cu metafizica (interesul pentru filozofie s-a deplasat spre psihologie) și o opoziție (realitățile „suprasensibile” se explică printr-o proiectare a inconștientului). Sfera referințelor conceptului ar masă imprecisă. Articolele adunate sub acest termen dau impresia că el se aplică ansamblului proceselor psihice observate în psihanaliză. Totuși, în unul din articole (1988, p. 221), S. Freud precizează: „Propun să se vorbească despre o prezentare metapsihologică atunci când reușim să descriem un proces psihic după relațiile sale dinamice, topice și economice.” Această prezentare poate fi, fără îndoială, aplicată unor cazuri individuale sau unor procese generale, în acest al doilea caz, ar trebui să distingem psihologia psihanalitică (procesele) și metapsihologia (principiile de formă, de energie psihică și ale instanțelor personalității), în realitate, procesele și punctele de vedere se află într-o strânsă dependență și toate marile scrieri teoretice care jalonează opera lui S. Freud pot fi considerate ca metapsihologice.

Punctele de vedere care definesc o prezentare metapsihologică au cunoscut mo-

495
metod

ificări ulterioare: substituirea structuralului prin topic (D. Rapaport și M. Gill), adugarea factorului genetic (H. Hartmann și E. Kris) și a celui adaptativ (D. Rapaport și M. Gill). Transformări mai radicale au fost operate (în special de M. Klein, W. Bion) fără să se sprijine totuși pe o incriminare explicită a referințelor freudiene. O critică radicală a validității științifice a metapsihologiei a avut drept rezultat faptul că s-a opus o teorie „clinică” ce s-ar aplica exclusiv evenimentelor observabile în timpul curei. S-a putut susține în schimb că metapsihologia este conceptualizarea abstractă a proceselor de comunicare observabile în situația psihanalitică și că, în această calitate, ea oferă substanță pentru confruntări interdisciplinare.

D. Widlocher

(N. C.)

• Freud S. (1896), „Lettre du 2 avril à W. Fliess”, în (1956) *La naissance de la psychanalyse*, let-tres à Wilhem Fliess (1873-1902) (trad. A. Ber-man), PUF, Paris. — Freud S. (1988), „L'inconscient” (trad. J. Altounian, A. Bourguignon, P. Cote, A. Rauzy), (Euvres complètes. Psychanalyse, XIII, PUF, Paris.

Metatic —> Continuum Metoda adopțiilor —> Adopție

Metoda cuvintelor-cheie —> Mnemonic

(Strategie —)

Metoda gemenilor —> Gemeni Metoda limitelor -> Limit

Metoda locurilor -> Mnemonic (Strategie —)

Metod

Ansamblu de proceduri*, demersuri sau reguli adoptate în conducerea unei cercetări sau într-o activitate practică. Metodele variază sub aspectul gradului lor de generalitate de la foarte vast la foarte îngust: metoda observației*, metoda experimentală* caracterizează marile abordări științifice, în timp ce metoda erorii medii* sau metoda alegerilor fortate* desemnează proceduri experimentale foarte speciale în cadrul metodelor psihofizice*. Ca știință, psihologia se servește de marile metode de investigație comune diferitelor domenii de activitate științifică: inducție*, deducție*, observație, experimentare*, măsurare*, pe care le specifică la rândul lor în metode caracteristice propriului său domeniu, de exemplu metodele etologice*, de explorare critică*, teste*, genetică*, psihometrică*, proiectivă* etc. O problemă specială de metodă în psihologie a fost cea referitoare la locul care îi se cuvine totuși într-o cercetare științifică metodei introspective*, sursă tradițională de informații atât pentru psihologia simului comun, cât și pentru psihologia filozofică. Psihologia științifică a secolului al XIX-lea i-a rămas tributară, străduindu-se să compenseze caracterul subiectiv prin rigoarea experimentului și măsurării. A fost nevoie să se aștepte începutul secolului al XX-lea și revoluția behavioristă*, pentru ca introspecția să-și piardă locul în favoarea metodelor obiective. Curentele fenomenologice* și umaniste* în psihologia clinică au redat totuși dezbaterii o anumită actualitate.

În multiplele sale domenii de aplicare, psihologia a dezvoltat metode care trasează într-o manieră mai mult sau mai puțin strict modalitățile de interacțiune a practicianului cu persoana sau persoanele cărora li se adresează intervenția sa. În acest fel se vorbește în pedagogie de metodă activă, de metodă de grup, de metodă globală sau analitică pentru predarea lecturii; în clinică*, de metodă nondirectivă, de metodă analitică, comportamentală etc. Fie că este vorba de cercetare sau de practică, definirea fără ambiguitate a metodelor este prima condiție de reproductibilitate sau de comparare a observațiilor. Pe de altă parte, se tie că datele culese sau, în practică, efectele obținute sînt strict dependente de metodele aplicate. Astfel, un prag* senzorial va lua valori diferite în funcție de metodele aplicate.

M

M

metod activ

496

497

microgeneza

ferite după cum a fost determinat cu ajutorul metodei limitelor*, al metodei stimulilor constanți* sau al unei metode de ajustare*. O discriminare* se va dovedi mai mult sau mai puțin vulnerabilă la factorii interferenți după cum ea a fost obținută sau fără erori*. Este, prin urmare, esențial să se raporteze faptele observate la metodele utilizate. „...”, „

M. Ricnelle

(N. C.) Metod activ -> Activ

Metod analitic

Alt nume al metodei globale* de învățare* a lecturii*. Neînțelegerea ei are tendința de a-și aplica metodele silabisirii tradiționale pe care specialiștii o califică, dimpotrivă, drept sintetic. Interpretarea eronată nu poate fi evitată decât dacă activitatea este considerată în calitate de sarcină* pentru cel care învață. Sau acesta din urmă este pus de la început în fața unui dat complex, purtător, în același timp, de sens* și de confuzie; activitatea sa constă în a descompune-recompune această globalitate, de unde termenul de „analiză”. Sau cel care învață trebuie să meargă de la mai elementar la mai complex, ceea ce presupune un demers de unire progresiv și judiciosă a elementelor, de unde numele de „sinteză”.

D. Hamene

(N. C.)

Metod a riscului -> Risc Metod a suflajului -> Suflaj

Metod audiovizual în timp ce expresia tehnicilor audiovizuale desemnează ansamblul procedurilor de reproducere și de difuzare a imaginilor și sunetelor utilizate izolat sau combinate în comunicarea de masă, expresia metod audiovizuală rămâne vagă. Ea acoperă uneori utilizarea pedagogică ocazională a unor materiale (proiectoare și retroproiectoare, aparate de înregistrare, calculator sau tele-comunicare), alteori recursul la produse mediatizate (filme, programe de televiziune, logiciile educative), iar în alte cazuri aplicarea metodelor de predare propriu-zise, indisolubile de un material dat, cum ar fi, de exemplu, învățarea audio-orală a limbilor străine în laboratoarele lingvistice.

G. De Landsheere

(N. C.)

Metod cathartic -> Catharsis Metod de ajustare -> Ajustare Metod de autoevaluare -> Autoevaluare Metod de economie -> Economie

Metod de reconstrucție -> Reconstrucție

Metod experimental -> Experimentai

Metod global

Obiect al uneia dintre cele mai îndrăgite și de durată controverse ale secolului. Specialiștii sînt de acord în a considera că o metodă globală pură de învățare* a lecturii* este impracticabilă, chiar dacă am subscrie la cele două principii formulate de

O. Decroly:

1. copiii sînt predispuși în mod spontan să comunice cu mediul;
2. ei îl percep pe acesta din urmă, și în special mesajele* sale, ca un tot. Acest al doilea principiu îi determină pe cei mai mulți dintre autorii de metode să propună un punct de plecare global. Durata acestei faze este cea care, atît în teorie cît și în practică, continuă să suscite conflicte, chiar dacă se poate considera că adevăratele probleme sînt altele: tipurile de activitate* ale celui care învață, raportul fonetic -grafic, programarea* fazei de analiză -sinteZ etC'

D.Hameline

(N. C.)M

Metod longitudinal -> Longitudinal Metod proiectiv -> Test proiectiv

Metod tradițional

Dacă atitudinea de rechizitoriu care prezidează folosirea acestei formule este atestată din timpul sfîntului Augustin cînd acesta face procesul educației* sale colare, descrierea unei metode și apoi a unei coli tradiționale este în cea mai mare parte produsul susintorilor Educației noi*, căci oare ea le servește drept argument pentru a critica defectele colii contemporane lor. A. Kessler, care situează spre 1920 generalizarea acestui portret arătat, a făcut inventarul defectelor: verbalism și intelectualism, ignoranță sau necunoaștere a psihologiei copilului*, autoritarism și rutină. Dar el a arătat că nu este

posibil să se situeze în istorie o epocă în care această denumire ar delimita un ansamblu pozitiv de practici sistematice și omogene legitimizează numele de metodă.

D. Hamehne

(N. C.)

Metodă transversală —> Transversală

Metodologic (Behaviorism —) -> Behaviorism

Metonimie

Figură* de stil prin care un termen este substituit termenului considerat cel mai adecvat, în funcție de legăturile de contiguitate dintre cele două. Prin acest procedeu, curent în limba franceză, poate fi desemnat conținutul prin obiectul care îl conține („a bea un pahar”), obiectul prin materie („a cumpăra un porțelan”), prin numele produsului („a vinde un Pi-casso”), sau prin locul producerii („a mânca o Brié” / brânză de Brié — n. t.). Desemnarea* întregului prin una din părțile sale este cel mai adesea clasat sub eticheta de sinecdochă („industria franceză nu are brațe”).

J.-L. Chiss

(N. C.)

Metric

Când o distanță este definită pe baza unui ansamblu de dimensiuni observabile, se spune că ansamblului respectiv îi se atribuie o metrică. Metrică este adesea opus

M

lui ordinal*. Anumite proceduri statistice impun ca datele să fie previzibile cu o metrică, cu avantajul unei mai mari comodități. Reamintim că o metrică euclidiană este o metrică în care se poate defini ortogonalitatea și teorema lui Pitagora.

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Mezencefal

Mezencefalul, numit și creier mijlociu, provine din dezvoltarea embrionară a veziculei cerebrale medii, numit mezencefalic. El constituie un element al trunchiului* cerebral și este situat în fața și deasupra protuberanței de care este net separat prin anelul pontoprotuberanțial. El formează un sector de tranziție între fosa cerebrală posterioară și fosa emisferică. Este format în partea anterioară de pedunculii cerebrali care-1 leagă de creierul intermediar, și în cea posterioară de lama cvadrigeminală formată de tuberculii cvadrigemeni și de corpii geniculați. Conține nucleii celei de-a 3-a și ai celei de-a 4-a perechi de nervi cranieni, nucleul roșu, locus niger (sau substanța neagră), o parte a formațiunii reticulate precum și căile de conducere ascendente și descendente. Este traversat de apeductul lui Sylvius care urmează celui de-al 4-lea ventricul. Mezencefalul conține releele căilor auditive și integrează mișcările oculare.

R. Decombe și M. Le Moal

(N. C.)

Mezocortex —> Cortex Mezopic (Vedere —) -> Vedere

Mic automatism mental —> Automatism mental

Microgeneza

Acest concept a apărut în psihologia genetică atunci când studiul structurilor operatorii* a fost înlocuit prin cel al strategiilor* sau al procedurilor destinate să le explice constituirea. Subiectul se confruntă cu sarcini în care trebuie să asambleze secvențe de acțiuni și de reprezentări*. Acest

M

microglie

498

asamblare se face prin microgeneze care, spre deosebire de geneza structurilor, pot fi studiate empiric. Dacă unele trăsături generale ale acestora din urmă se regăsesc în microgeneze (trecerea de la acțiune la gândire, de la reușită la înfrângere etc), lipsește din ele aspectul integrării structurale (în sensul strict). Microgeneza nu este deci un concentrat al macrogenezei, ci un instrument privilegiat de studiu al proceselor permanente concrete prin care și cu ajutorul căroră se produce echilibrarea*.

./-./ Ducret

(N. c.)

Microglie -> Glie Microînvințită —> Autoscopie

Micromediu

Termenul este folosit și adesea confundat cu biotop*, pentru a desemna un loc de viață strict delimitat, un sit care reunește condiții fizice cu totul speciale, resurse precise. Este în el mai mult ca microclimat, care este preferabil și care se raportează la condițiile climatice (luminare, luminozitate, temperatură, umiditate) și, în consecință, la resursele proprii unui spațiu redus, unei stațiuni, unui

biotop.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Micropsie -> Macropsie

Mielin

Teac format în jurul axonilor* de celulele gliale* specializate: oligodendrocite în sistemul nervos central, celulele lui Schwann în nervii periferici. Aceasta este o extensie a membranei externe a celulei gliale, rulat de mai multe ori și formînd o spirală în jurul axonului. Teaca este discontinuă, punctele de discontinuitate corespunzînd nodurilor lui Ranvier. Ea este compusă, în principal, din lipide (70-80%) și din anumite proteine specifice. Prin compoziția și proprietățile sale electrice, ea izolează electric axonul de mediul său înconjurător. Pe de altă parte, ea face posibil un mod special de conducere a impulsului nervos, în care depolarizarea* membranei axonale nu se produce decît la nivelul nodurilor lui Ranvier, potențialul de acțiune propagîndu-se deci în „salturi” din nod în nod (conducere saltatorie). Viteza de conducere a axonilor mielinizați este astfel mult mai mare decît aceea a axonilor nemielinizați, de diametru egal. În afara acestui rol pasiv, mielina ar putea avea, de asemenea, un rol mai activ și ar putea ajuta la menținerea homeostaziei* mediului exterior al axonului. Proporția fibrelor mielinizate crește cu evoluția filogenetică; la om, mielina constituie aproximativ o treime din greutatea netă a creierului. În sistemul nervos central, substanța albă îi dătează aspectul prezentei mielinei. Diferite patologii rezultă din lezarea sau din pierderea mielinei, cea mai cunoscută și cea mai frecventă fiind scleroza în plăci, boala demielinizantă, posibil autoimună, a sistemului nervos central sau encefalita postinfecțioasă care poate surveni după o infecție cu virusul rujeolei.

J.-P. Herman

(N. C.)

Mielinizare

Proces de constituire a mielinei* de către oligodendrocite (sistemul nervos central) sau de celulele lui Schwann (nervi periferici). Mielinizarea nu este întotdeauna numai produsul acestor celule gliale*, ci depinde de interacțiunea lor specifică cu axonul* care declanșează formarea mielinei și îi determină distribuția spațială. La om, în cursul ontogenezei*, mielinizarea se face în timpul primilor ani de viață. Tulburările sau întârzierile mielinizării, care survin în această perioadă din cauza malnutriției, de exemplu, nu vor putea fi recuperate mai târziu, mai ales în sistemul nervos central. De asemenea, o demielinizare centrală provocată de o leziune nu va putea fi urmată de o remielinizare. Invers, în sistemul nervos periferic, o remielinizare este posibilă. În acest fel, axonii regenerează în urma unei leziuni vor putea

fi mielinizați din nou. , . „

J.-P. Herman

(N. C.)

499

mimetism afectiv

Migrație

Deplasări latitudinale periodice și sincrone ale populațiilor animale, între o arie de reproducere și o arie de iarnă (migrație de toamnă), urmate de o întoarcere (migrație de primăvară). Aceasta concentrează în regiunile nordice, în timpul unui scurt anotimp, populații de constructori de cuiburi care ocupă nișe* ecologice, insuficiente pentru populațiile sedentare nordice, în mod fatal menite la un nivel de densitate foarte slab din cauza condițiilor hibernale severe. Adulții supraviețuitori și tinerii se deplasează atunci spre cartierele lor de iarnă din arii geografice ale emisferei sudice, în momentul cînd acestea oferă cele mai bune condiții de existență. Migrațiile transcontinentale implică declanșarea la date fixe și sincronizarea cu semnalele sezoniere ale mediului înconjurător* (variații ale perioadei de lumină) a ciclurilor hormonale, ca și dezvoltarea aptitudinii de a se orienta, de a-și determina poziția geografică, de a alege și a presta o direcție folosind un compas magnetic și un compas celestial bazat pe soare și pe stele (migratori nocturni sau diurni). Prin aptitudinea de a zbura, prin sensibilitatea la variațiile de lumină și de câmp magnetic, prin acuitatea și memoria lor vizuală, păsările și-au dezvoltat mai mult decît oricine aceste capacități migratoare și prezintă exemplele cele mai frapante de migrație transcontinentală (rîndunele de mare, cocori, berze, rîndunele, silvii). Pe tîi oferă exemple clasice de deplasări neanuale între o arie de reproducere și o arie de creștere (anghile, somoni). Se cunosc cazuri de migrații regulate intracontinentale (d. ex., migrațiile anuale ale antilopelor și ale zebrelor în savanele din Serengeti în Africa de Est, în funcție de modelul de distribuție a ploilor de o parte și de alta a ecuatorului) și de migrații altitudinale între cîmpii și munți. Lumea animală prezintă toate cazurile intermediare de eratism, între sedentarismul pur și adevărata migrație. În sfîrșit, se atribuie denumirea de invazie năvălirilor bruște și neurmate de întoarcere ale unor imigranți excedentari, din

M

zonele de proliferare (l custe migratoare, alunari, gai e).
(N. C.)

j..C. Ruwet

Mimetism

Desemneaz toate formele de imita ie, în ceea ce prive te forma i coloritul, a structurilor mediului înconjur tor* în cadrul c rora cel care copiaz se confund prin camuflaj* i homocromie*. Fasmidele, l custele, c lug ri ele mimeaz ramurile i frunzele, fie pentru a se proteja, fie pentru a- i urm ri prada. O form r spîndit de mimetism este mi-micria, în care imita ia morfologic i comportamental nu are drept obiect disimularea, ci dimpotriv , expunerea, am girea i atragerea în acest fel a unui profit. Orhideele mimeaz insecte care, încereînd s se împerecheze cu aceste flori, asigur în acest fel polenizarea lor, imposibil în alt mod. Insecte inofensive mimeaz pe cele veninoase sau încrcate de emana ii în ep toare i cu care p s rile de prad au avut experien e dezagreabile, fiind descurajate i inute la distan (mimetism apo-sematic sau mimicrie batezian). Coleo-pterele mirmecofile mimeaz aparen a i solicitarea antenar a furnicilor pe care le paraziteaz i ob in regurgita ia alimentară . Puiul v duvelor parazite mimeaz schema cerin ei* din gît a puilor gazdei i declan eaz în profitul s u distribuirea hranei p rintelui adoptiv. Aspidontus, mic pe te carnasier, mimeaz aparen a i înnotul lui Labroides, mic pe te sanitar, i poate s se apropie mai bine de pe tii-clien i nu pentru a-i cur a de ectoparazi i, ci pentru a le smulge o bucat de înot toare sau de piele, în sfir it, în grupurile sociale în care domne te promiscuitatea, indivizii domina i imit comportamentul gestual i vocal al indivizilor dominan i pentru a deturna în favoarea lor unele avantaje, abordarea femelelor, de exemplu (mimicrie de statut).

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Mimetism afectiv

Mimetismul afectiv este descris de H. Wallon ca ocupînd perioada* final (0,6-1 an) a

M

mimic

500

501

mi care

stadiului emo ional (00-0,9 sau 1 an), în care se observ , de asemenea, diferite forme de raporturi cuplate între sugari. El se bazeaz pe mecanismul contagiunii* mimice, ca principiu al unui repertoriu din ce în ce mai diferen iat, în cursul psihogene-zei*, al formelor comunic rii* emo ionale. Mimica este o specificare a posturii* la nivelul fe ei. -r.ru

R. Domn i E. Jalley

(N. C.)

Mimic

Configura ie de mi c ri* faciale care înso e te diferite comportamente umane i animale, în special produc iile orale umane; în acest ultim context, ea constituie unul din aspectele comunic rii nonverbele*. Mimicile sînt semnale* cinetice rapide, integrate în mimogestualitatea unui emi tor*, adic în ansamblul semnalelor nonverbale transmise prin canalul vizual. Mimicile pot contribui la conota ia* con inutului unui discurs* i pot furniza, de asemenea, indica ii despre starea (emo iile*) emi torului.

, ” ” ’
J.-P. Bronckart

(N. C.)

Mimicrie —> Mimetism

Minciun

Obiect al unei conduite în general verbale, producînd aser iuni contrare a ceea ce este cunoscut ca adev rat. Pentru morali ti, minciuna implic inten ia de a în ela. Este deci vorba despre o conduit extrem de complex , care presupune la locutor dezvoltarea unui limbaj suficient pentru a antrena încrederea auditorului, elaborarea conceptelor de adev r i eroare, stabilirea de strategii sociale pe termen lung. Minciuna poate fi totu i folosit în cazuri de urgen , pentru a rezolva pe termen scurt o situa ie conflictual insuportabil . Preocup rile morale au împiedicat adesea s se discearn faptul c o conduit a minciunii implic recunoa terea secretului, a subiectiviti i i a disocierii între conduita reprezentat l untric i conduita exprimat prin ac iune. în acest sens minciuna exprim cel mai înalt nivel de con tinentizare*.

Sim ul comun abuzeaz de termenul minciun cînd desemneaz astfel orice comportament verbal eronat la un copil, chiar dac acesta n-a ajuns înc la un nivel important de sintez mental . Copilul care nu tie s disting adev rul de fals, la care fantasmatica, foarte pregnant , conduce la expresie,

exprim această fantezie fără să fie nevoie de intervenția categoriilor, mai mult epistemologice decât psihologice, de certitudine sau de îndoială. Psihologia distinge între minciuna față de altul și minciuna față de sine însuși. Minciuna față de altul este, pentru G. Durandin, o reînnoire a agresiunii* prin legi, chiar dacă există: minciuni altruiste: „fie că este vorba de atac, de apărare sau de ajutor, minciuna este deci un act și nu o informație. Este o tentativă de a modifica conduita interlocutorului prin intermediul încrederii sale” (1972, p. 400). În ceea ce privește minciuna față de sine, ca luptă împotriva reprezentărilor penibile (culpabilitate, inferioritate, moarte), aceasta este o parte integrantă a felului nostru de a fi. Minciuna față de sine, ca și minciuna față de altul, decurge deci, în mare parte, din lupta pentru viață.

(ibid., p. 404).
R. Doron și C. Prâvost
(N. C.)

• Durandin G. (1972), Les fondements du mensonge, Flammarion, Paris.

Minorat -> Majorat

Minorat legal

Definiție de regulile juridice, noțiunea de minorat caracterizează statutul copiilor și adolescenților considerați incapabili de a se conduce și administra bunurile înainte de a fi atins o anumită limită de vârstă. Subiecții minori sunt supuși autorităților parentale care trebuie să vegheze asupra securității, sănătății, educației și moralității lor. Ei fac obiectul măsurilor de protecție judiciară. Într-o concepție tradițională, minorii devin subiecți de drept atunci când sunt în pericol sau sunt considerați în pericol.

În dreptul civil, noțiunea de „interes al copilului” servește drept argument adulților care vorbesc în numele minorilor când aceștia sunt obiectul deciziilor judiciare. Evoluția raporturilor între generații, schimbările de mentalitate și de reprezentare a copilăriei și a tinereții au modificat această concepție deopotrivă autoritară și protectoare a minorilor cărora li s-a acordat drepturi. Legislațiile progrediază spre recunoașterea unei existențe originale a unui statut legal de minorat, înțelegându-se că capacitatea recunoscută a minorilor de a-și face auzită vocea și de a se proteja ei înșiși face de alții în dezbaterile care îi privesc. Convenția Națiunilor Unite asupra drepturilor copilului (1989) are drept obiectiv garantarea internațională a dreptului la copilărie.

J. Selosse

(N. C.)

Minori (Protecție judiciară —)

Ansamblu de măsuri ordonate juridic, destinate să-i ocrotească pe tinerii sub 18 ani în Franța, împotriva conflictelor*, a situațiilor și acțiunilor care le-ar putea fi dăunătoare. Noțiunea de minorat este definită în dreptul civil și penal. În dreptul penal francez, nonresponsabilitatea celor sub 13 ani este absolută, ea devine scuz atenuant pentru copiii între 13 și 16 ani și facultativ de la 16 la 18 ani. Justiția minorilor dă prioritate educației și protecției de represiunea prin măsuri de educație supravegheată, de asistență educativă sau de schimbare a mediului de viață (plasament familial sau instituțional). Ea se interesează mai întâi de personalitatea* minorului în scopul de a-și lua deciziile. Judecătorul copiilor poate fi sesizat direct și poate interveni rapid în caz de conflicte sau de urgențe. Măsurile luate cu privire la minori prezintă o mare suplețe: ele pot fi provizorii și reconsiderate în funcție de evoluția subiecților. Când minorii sunt în pericol, judecătorul copiilor poate ordona măsuri de protecție încredințate serviciilor de Asistență socială pentru copiii din direcțiile departamentale cu probleme sanitare și sociale.

J. Selosse

(N. C.)

Mioclone —> Dischinezie

Mir

Desen mozaic sau în rețea, servind drept stimul* vizual. Mirele cele mai des folosite sunt desenele compuse din benzi paralele verticale, alternativ negre și albe și ale căror frecvențe spațiale (numărul de benzi negre și albe pe grad de unghi) și contrast* (sinusoidal, pe trat, sau mai mult sau mai puțin important) pot varia. Aceste mire constituie optotipurile* (teste vizuale) de alegere în stabilirea videogramelor (curbe care corespund coordonatelor: frecvențe spațiale pe abscisă și sensibilitate la contrast pe ordonat).

R. Genicot

(N. C.)

Miros —> Olfacție

Mistificare

Tip de logic patogen descris de coala sistemic * de la Palo-Alto. Mistificarea const în a nu recunoa te ca fiind reale senza iile, percep iile, gândurile unui interlocutor, al c ror con inut al mesajului este negat de cel lalt, mistificatorul, care crede c apreciaz mai bine decât interlocutorul s u sentimentele acestuia, ca o mam care- i bag copilul într-o baie despre care el spune c e prea cald , iar ea îi r spunde c nemul umirea lui e nejustificat , c e numai un capriciu. Copilul tace, dar face o sincop .

A. Ruffiot

(N. C.)

Mi care

Schimbare de pozi ie efectuat de un organism sau de una din p r ile sale. La om, mi carea constituie suportul material, sem-nificantul* gestului*. Indicator direct al func ion rii organismelor vii, mi carea este o manifestare fundamental a vie ii, a c rei comand i reglare constituie una din func iile cele mai importante ale sistemului nervos. Probleme mecanice considerabile sînt rezolvate în activitatea mo-

M

L

M

mi care aparent

502

503

mitomanie

M

torie. Organizarea sistemului de control este modelat prin interiorizarea constrin-gerilor mecanice ale corpului i ale mediului înconjur tor. Mi carea unui segment al corpului articulat este în raport cu siste- mul de referin care constituie suportul s u, segmentul proximal, el însu i mobil. Astfel, deplas rile privirii rezult din mi c rile corespondente ale ochilor, ale capului i trunchiului. Corpul întreg se afl angajat, prin posturile sale stabilizatoare, în realizarea celor mai multe dintre mi c rile particulare, imobilizarea activ constituind ea îns i o manifestare fundamental a controlului motor.

Mi carea este rezultatul unei planific ri elaborate i al unei regl ri permanente în care elementul voluntar* se limiteaz la determinarea obiectivului; producerea mi c rii, forma sa sînt reglate printr-o coordonare* automat înn scut sau dobîndit . Mi carea dirijat spre un obiect pentru a-l apuca nu se supune aceluia i reguli de organizare ca o mi care de scriere generatoare a unei forme.

Pentru analiz , distingem la nivelul comportamental, ca i la nivelul suportului muscular, mi c rile rapide în care domin caracterul anticipator al comenzii de vitez , realizat prin actualizarea unui program motor*: lansare, lovire, s ritur , mi c ri oculare* sacadate; i mi c rile mai lente, în care domin caracterul reglator al controlului de precizie: echilibrare, manipulare, mi c ri oculare de urm rire*. Propriocep ia* muscular furnizeaz despre mi care informa ii specifice care particip la adaptarea comenzilor la pozi ia ini ial , Ia asisten a flexibil a execu iei i la înl n uirea elementelor secven elor* înv ate care constituie abilit ile* motorii. Sistemele neuronale responsabile de controlul motor sînt organizate în niveluri ierarhice* de complexitate creșeînd , de la arcurile reflexe* din m duva spin rii i trunchiul cerebral la sistemele de comand voluntar din cortexul* cerebral. Studiul activit ii electrice i metabolice a cortexului cerebral a eviden iat multitudinea h r ilor nervoase motorii si a ar tat c fiecare mi -

care are o contrapartid într-o organizare special a focarelor active ale popula iei neuronale.

M. Bonnet

(N. C.)

Mi care aparent -> Aparent

Mi care Freinet

în cadrul ansamblului difuz pe care-l acoper termenul generic de Educa ie nou *, s-au permanentizat mi c ri mai mult sau mai pu in structurate, avînd ca punct de plecare ac iunea de pionierat i figura unui fondator. C. Freinet pune astfel la dispozi ia unei minorit i active de institutori francezi o referin identitar durabil : modestie prudent a practicianului în fa a oric rei autorit i, pedocentrism* modulat de convingerile sociale afi ate, ingeniozitate didactic (tipografie în coal , coresponden colar , programare* a înv rii* etc). Practica i reînnoirea conceptual a consiliului de cooperare vor constitui una din originile pedagogiei institu ionale*.

D. Hameline

(N. C.)

Mi care ocular

în fa a unei scene vizuale, ochii sînt în mod constant anima i de mi c ri conjugate datorit unei organiz ri neuromusculare fine a c rei dinamic este strict adaptat informa iilor prelucrate de retin , de c ile i centrul nervo i vizuali. Fiecare ochi este fixat de ase mu chi extrinseci a c ror ac iune

complementar permite orientarea privirii în toate direcțiile. Mișcările verticale și orizontale sunt asigurate de mușchii drepti superiori, inferiori și drepti interni, externi; mișcările oblice sunt asigurate prin acțiunea agonist și antagonist a mușchilor drepti și a mușchilor oblici (micul oblic și marele oblic). În momentul înclinării capului, apar de asemenea mișcări compensatorii de torsionare a globului ocular. Se recunosc două mari tipuri de mișcări oculare: mișcările de versiune și mișcările de vergență. Acestea din urmă sunt disjuncte (spre deosebire de primele, care sunt conjuncte) și intervin când ochii con-

verg sau diverg pentru a permite axului vizual al fiecărui ochi să fixeze un obiect care se apropie sau se depărtează. Aceste mișcări sunt de departe cele mai lente. Aceste vergențe pot fuziona pentru a reduce disparitatea retiniana a celor doi ochi și se pot acomoda pentru a ajusta optic imaginea de pe retină. Mișcările de versiune cuprind: mișcările de sacadă*, trecere bruscă de la un punct de fixare la altul; mișcările lente de urmărire*, când ochiul urmărește un obiect în deplasare (viteză maximă de 50° pe secundă); mișcările ochilor în timpul meninerii fixării*, este vorba despre micromișcări (micronistagmus) cu scopul de a recentra imaginea pe retină ca urmare a derivei oculare și de a împiedica astfel neutralizarea sa. Tehnicile de înregistrare a mișcărilor oculare au cunoscut importante progrese: electrooculografia înregistrează variația electrică a polilor anteriori și posteriori ai ochiului în mișcare; motilooculografia utilizează procedeele optoelectronice de reflexie a unui fascicul de infraroșu pe corneea. Datele culese prin aceste metode sunt apoi prelucrate pe calculator.

R. Genicot

(N. C.)

Mit

Mitul este o povestire a unor evenimente fictive atribuite zeilor, eroilor umani, unor ființe supranaturale și care explică originea și destinul lumii, al umanității, al societății, al forțelor divine. El face obiectul unei credințe colective și contribuie astfel la structurarea legăturii și organizării sociale. Prin valoarea sa simbolică mitul se deosebește de legendă (povestire înfrumusețată și amplificată a faptelor și gesturilor unui personaj istoric real) și de fabulă sau de alegorie (care tind să scoată din povestire o lecție morală). Pe lângă dimensiunile practice și operatorie, gândirea copilului (între 2 și 7-8 ani) comportă de asemenea o componentă mitică esențială - H. Wallon denumește procedeul mitic de gândire la nivelul perioadei sincretice 2 până la 6 ani) prin termenul de provincialism, pe care-l definește ca un arti-

ficialism extins. Acest procedeu folosește adesea cupluri de reprezentări. J. Piaget invocă, la nivelul gândirii simbolice și pre-conceptuale (2 până la 4 ani), o formă mitică de artificialism, intermediară între simbolul ludic și demersul explicativ și care se manifestă în legătură cu problemele de origine.

În psihanaliză, tema romanului familial*, cea a fantasmelor* originare, de asemenea cea a hoardei primitive* reprezintă, în grade diferite, alte forme ale gândirii mitice.

E. Jalley

(N. C.)

Mitomanie

În 1905, psihiatrul francez E. Dupre a denumit astfel o tendință patologică, mai mult sau mai puțin voluntară și conștientă, spre minciună, spre crearea de povești imaginare (fabulaie), spre imitarea stărilor organice anormale (simulare). Se disting trei forme clinice: mitomania vanitoasă găsește în „mincinosul” lui P. Corneille sau în Tartarin, personajul lui A. Dau-det, cele mai bune ilustrații literare. Subiectul, în intenția de a capta atenția altcuiva, de a seduce sau de a uimi, se dedă la fabulaie mincinoasă care îl pun în general într-o situație avantajoasă. Acest tip de mitomanie poate lua forma unei autoacuzări mincinoase sau a unui comportament de simulare. Mitomania malignă se observă la autorii de scrisori anonime și la mistificatori, care găsc, cel puțin pe termen scurt, beneficii reale în fabulaia lor. Intenția de a face rău altuia se asociază deci cu plăcerea în el însuși. Mitomania perversă adaugă plăcerii de a înșela și de a face rău căutarea unor beneficii reale. Se observă la impostori, care profită de un statut social fictiv, sau la escroci. Oricare ar fi avantajele obținute și răscăldat altuia, resortul principal al mitomaniei rezidă în plăcerea perversă de a abuza de încrederea altuia. Din acest punct de vedere, mitomania a putut fi comparată cu exhibiționismul sexual; mitomanul găsește satisfacții în efectul produs.

M

mitopoiez

504 i

Mai misterioasă rămâne atitudinea subiectului față de fabulaia sa. Conștient de caracterul ei fictiv, ci pare să găsească o plăcere în a juca un rol, în a intra în pielea personajului sau în acțiunea pe care o inventează. Originile mitomaniei sunt puțin cunoscute. S-a pus accentul pe trăsăturile narcisice ale personalității*, interesat numai de propria imagine și fără un atașament autentic față de alții. A fost de asemenea invocată persistența anormală la vârsta adultă a unei tendințe naturale din copilărie, legată de

descoperirea puterii comunicării fictive și de satisfacție ludică de a construi o lume imaginară.

J.-F. Allilaire

(N. C.)

Mitopoiez

Acest termen, împrumutat din greacă, desemnează activitatea de creație a unui mit, adică a unui tip de povestire structurată prin reguli de enunțare specifice, prin conținuturi simbolice și prin intenții semnificative cu privire la origini, la scopurile ultime și la realizarea destinului unui grup. Această activitate presupune condiții psihice de utilizare a polisemiei și a metaforei* în perspectiva de a constitui o reprezentare a realității deopotrivă deschisă interpretării discursului mitic și conform cu credințele și idealurile colective. Din acest punct de vedere, activitatea mitopoietică presupune utilizarea unui spațiu tranzițional colectiv, într-un sens mai larg, mitopoiez este o activitate de transformare și de atribuire de noi semnificații conținuturilor mitului care s-au fixat în semnificații univoce sau în utilizări prescrise. Ea apare astfel ca îndeplinire a funcției interpretative a mitului însuși: să aibă sens fiind spus altfel.

R. Kaes

(N. C.)

Mituri familiale

Producții fantasmatică, provenite din imaginarul individual și familial, cu funcția de a simboliza și explica realul. Aceste producții se exprimă prin ritualuri, reguli neexprimate de funcționare, jocuri sau sub

formă de fabule, de legende în legătură cu istoria familială. Mitul este pentru grup și ceea ce fantasma este pentru individ. Definit la origine de A. J. Ferreira în 1963, mitul familial tinde să fie considerat ca patogen de către coala sistemică*, fiind un ansamblu de credințe false care întărește homeostazia și rigiditatea rolurilor, în schimb, psihanalizatorii familiali subliniază aspectul său structurant în planul care pe care o încearcă familia* de a construi în mod natural un mit, expresie a fantasma-ticiei inconștiente familiale, și de a-l transmite. Mitopoiez* familial este una dintre funcțiile esențiale ale aparatului psihic familial*. Mecanism defensiv, ritm mental rigid în familiile psihoticilor, mitul familial renaște în spațiul curei și îl organizează: el traduce reluarea activității aparatului psihic familial și garantează elaborarea romanului individual al fiecărui membru.

A. Ruffiot

(N. C.)

Mixt (Stare —) —> Stare mixt

Mînă

Organul care prototip rudimentar apare, în câmpul anterior de relație constituit de sistemul interacțiunilor funcționale ale polilor facial și manual, odată cu organizarea simetric-bilaterală caracteristică vertebratelor. Prima schiță a mîinii tipic umane se formează la lemurieni (în urmă cu 40 până la 65 de milioane de ani). La hominizi, mîna devine organul funcției* tehnice, datorită eliberării ei de funcția loco-motorie și eliberării totale a feței de funcția de prehensiune. La cei trei mari antropizi (urangutan, cimpanzeu, gorilă), degetul mare este opozabil; toți mișcă degetele* degetelor rîmîn relativ puține diferențiate. La copilul-om, pensa index-police începe să funcționeze la aproximativ 36 de săptămîni-

E. Jalky

(N. C.)

Mînuire

Mînuirea sau handling-ul este aspectul îngrijirilor materne sau de maternaj* care constă în modul de a mînuși, de a manipula

505

mnemotehnic

M

și de a atinge corpul și în special epiderma sugarului (toaletă, jocuri cu nou-născutul, contacte corporale etc). D. Winnicott a diferențiat, în ansamblul susinerii*, tehnicile de îngrijire maternă care în mînușă în mîsură în care le atribuie rolul unui aport al mediului* matern necesar dezvoltării potențialului nativ de personalizare* al sugarului. Aspectul esențial al personalizării este, în opinia lui D. Winnicott, instalarea psihicului în soma, creator al unității psihosomatice. Stadiul în care sugarul are nevoie de mînușă celui în care el are nevoie de susinere, a a cum personalizarea succed integrării*, caracterizat, după D. Winnicott, de sentimentul existenței continue. . . ,,

J.-M. Petot

(N. C.)

Mîzgălitură -> Squiggle game

MLU

Grup de litere ini iale de la Mean Length of Utterance (în francez , longueur moyenne des enonees „lungime medie a enun urilor"). Este vorba despre o m sur a lungimii medii a enun urilor unui corpus*, calculat în num r mediu de morfeme* i introdus de R. Brown în 1973 în lucr rile sale asupra achizi iei limbajului. Reperele cronologice fiind prea fluctuante pentru a putea fi predictive, lungimea medie a enun urilor (cel pu in pîn la o valoare de 4 morfeme) este în general considerat ca un indice fiabil al dezvolt rii* lingvistice, permi înd mai ales s se delimiteze fazele succesive în interiorul c rora achizi iile se situeaz în raport unele cu altele. Brown define te astfel patru etape de referin : prima debuteaz cu enun uri de o lungime medie de 1,75 morfeme (observate de Brown la copiii între 18 i 27 luni), cea de a patra se termin cu enun urile de o lungime medie de 4 morfeme (observate la copiii între 26 i 48 luni).

M. Hupet

(N. C.)

Mnemometru

Dispozitiv de prezentare a stimulilor vizuali folosit în psihologia experimental a memoriei*. Utilizarea tahiscopului* electronic i a dispozitivelor de prezentare (ecran catodic, proiector) controlate de microcalculator a înlocuit-o pe cea a diferitelor mnemometre clasice.

S. Bredart

(N. C.)

Mnemonic

Calific o serie de strategii* avînd drept obiectiv ameliorarea performan elor de memorare* i de recuperare*. Aceste strategii implic de cele mai multe ori auto-repeti ia materialului, dac acesta este verbal, sau crearea de asocia ii*, de rela ii semnificative între elementele unui material de înv at (d. ex., o list de cuvinte). Metodele denumite a locurilor i a cuvin-telor-cheie sînt adeseori citate cu titlu ilustrativ. Metoda locurilor const în a imagina un traseu într-o zon bine cunoscut , a vizualiza anumite locuri precise din aceast zon i a atribui fiec rui loc un element al materialului. Recurgerea la metoda cuvintelor-cheie cere ca subiectul s fi stabilit în prealabil un sistem de asocia ii între cifre i cuvinte (sau între numere i litere în anumite cazuri). Principiul asocia iei se poate baza pe rim (un = parfum, doi = pisei, trei = bei etc), dar sînt utilizate i alte reguli de asociere mai complexe, în timpul înv rii unui material nou, individul asociaz cuvintele prezentate la cuvintele-cheie, formînd o serie de imagini mentale bizare. De exemplu, dac cuvintele din materialul de memorat sînt „copac, pantof, banan etc", el poate imagina o scen cuprinzînd un copac ale c rui fructe sînt flacoane de parfum, un pantof con înînd un pisei i un bei devorînd o banan . Evaluarea eficacit ii metodelor mnemonice face în continuare obiectul cercet rilor experimentale.

S. Bredart

(N. C.)

Mnemotehnic

Ansamblu de strategii* i de tehnici susceptibile de a ajuta memorarea*. Mnemotehnica, considerat drept o veritabil art în Antichitate, f cea obiectul unui înv - mînt specific. Poate califica, de aseme-

M

mnezic

nea, aceste strategii i tehnici; este în acest

caz sinonim cu mnemonic *.

S. Bredart

(N. C.)

Mnezic

Calific ansamblul proceselor mentale care permit conservarea informa iilor* despre evenimentele trecute. Studiul proceselor mnezice încearc s elucideze trei mari probleme: memorarea*, adic codificarea i stocarea informa iilor, reten ia* adic p strarea informa iilor în memorie (v. Uitare) i recuperarea*, tiin a reg sirii informa iei în memorie, în mod obi nuit, se disting trei sisteme mnezice : registrul informa iei senzoriale, memoria de scurt durat * i memoria de lung durat *. Registrul de informa ie senzorial este un sistem care p streaz o urm * vizual , o imagine detaliat a informa iei senzoriale ajuns la un organ de sim , i aceasta pentru cîteva zecimi de secund . Memoria de scurt durat este un sistem cu capacitate limitat care stocheaz temporar o parte interpretat a datelor senzoriale. Memoria de lung durat dispune de o capacitate de stocare teoretic nelimitat . Cuno tin ele noastre despre lume sînt stocate la nivelul ei în mod poten ial permanent. Aceast divizare tripartit a memoriei este cu regularitate repus

în discu ie.

” ”

S. Bredart

(N. C.)

Moart (Memorie —) -> ROM

Mobilitate social

Mobilitatea social desemnează mișcările indivizilor sau grupurilor de indivizi în interiorul sistemului profesional, fie în cursul existenței lor (mobilitate intragenerațională), fie de la o generație la alta sau la următoarele (mobilitate intergenerațională). Ea este numită orizontală și desemnează în acest caz schimbările de statut sau de poziție socială în interiorul unui sector sau între sectoare profesionale diferite, sau verticală când se referă la mișcările între pozițiile sociale ierarhizate. Studiile de mobilitate socială verticală interge-

nerațională au evidențiat ecuația și colar în corijarea inegalităților din motenirea socioculturale familiale

P. L'Évan (N.C)

Modal

Care se referă la mod*. În statistică este folosit pentru valoarea corespunzătoare efectivului cel mai înalt al unei distribuții* în antropologia culturală, conform unei distincții datorate lui R. Linton, o trăsătură modală este o trăsătură observată efectiv în comportamentele majorității membrilor unei culturi, în opoziție cu trăsătura ideală pe care aceia o prezintă ca fiind norma, dar în discordanță cu realitatea în psihologia percepției, se vorbește despre complement modal (în opoziție cu amodal*) în legătură cu fenomene de completare automată a lacunelor existente în stimulul vizual, colorarea percepției la conferență exact aceleași proprietăți ca și stimulului. Astfel, dacă prin fixarea privirii, proiecția retiniană a unei lacune circulare într-o figură coincide cu pată oarbă, lacuna nu va fi percepută și figura va fi subiectiv completată în mod omogen. „... „

M. Richelk

(N. O

Modalitate

O modalitate senzorială este un domeniu distinct de dobândire de informație care corespunde unei categorii de receptori*. Expresia este sinonimă cu sensibilitate sau cu sens*, cu toate că acești termeni trimit, conform uzajului științific modern, la diferite organe receptoare. Ea își are originea în lucrările lui J. Müller și ale lui H. von Helmholtz din secolul al XIX-lea, care, pe baza legii energiilor specifice, formulat de cel dintâi, au vrut să marcheze discontinuitatea absolută între diferitele sisteme de recepție senzorială, în sensul curent de formă sau condiție de realizare particulară sub care se poate prezenta un fenomen, termenul modalitate s-a întâlnit în numeroase contexte ale psihologiei științifice: astfel în anumite momente de reprezentare* a conceptelor în fl

rolurile sau descriptorii de conținut prezentați în conformitate cu însuși modalitățile, de exemplu, obligatoarele, inerente sau derivabile (modalități semantice* al lui Brachman). delimitate a unui factor: v. Factor.

M. Rkhelle (N. C.)

are

ri frazei* într-o perspectivă enunțială „»” conduce la distingerea a ceea ce înseamnă

de reprezentare* și a ceea ce înseamnă modalizare (sau modalitate). În fraza „speștii» creșterea situației se ameliorează”, termenul „specialități cred...” se referă la modalitate; el exprimă atitudinea subiectului (modus) cu privire la evenimentul reprezentat de segmentul „situația se ameliorează” (dictum). În prezent, se disting în general modalitățile logice (de re: posibil, probabil, sigur și necesar) de modalitățile de dicție, care implică tipurile de construcții sintactice: frazele asertive (afirmație și negație), imperativ, interogativ, exclamativ, emfatic, precum și enunțurile cu sens impersonal („este trist că”, „din fericire”), de verbe modale („a datora”, „a putea”, „a trebui”, „a gândi”, „a spera” etc.) sau de adverbe de opinie („posibil”, „fără îndoială”, „cu siguranță”, „probabil” etc.).

setnotica narativă, schema actanțială (Actanf) este completată prin luarea în considerare a modalităților lui „a vrea” („ruHa), ale lui „a ști”, ale lui „a putea” („leu*]ta) și ale lui „a datora”. Eroul compe-nu-reu este în căutarea sa decât dacă de aceste diverse modalități.

J.-M. Adam

(N. C.)

1.

1} rmenul model a invadat vocabularul cu o mândrie de sensuri, dintre care unele sunt clasice și precise, altele rețic e' dovedind de altfel un laxism semantic, j. avrabil confuziilor. Vom distinge: i sP°zitiv mecanic, electric sau electro-

-Hlv Ult^aun-, ww~*-----

/care servește, prin analogie, la înțelegerea concepției pe care ne-o formăm

despre funcționarea unui obiect natural. Astfel, dispozitivele cu servomecanism sau feed-back* au fost folosite ca modele ale sistemelor biologice sau psihologice autoreglate; dispozitivele hidraulice ca model al dinamicii motivaționale; ordinatorii ca model al activității cerebrale sau cognitive*;

b. reprezentare redus , eventual simplificat , adică axată pe elementele considerate utile analizei, a unei situații, a unui obiect, a unui fenomen artificial sau natural, construit cu scopul de a-i facilita studiul. Strategia modelului redus sau a machetei, familiară ingineriei, este adesea adoptată de cercetător în toate disciplinele. Ea se află într-un fel la baza multor situații experimentale, în special când ele îți propun să analizeze și prezică unele comportamente în condiții extreme ale vieții reale: astfel, au fost realizate modele experimentale în scopul studierii eventualelor modificări ale comportamentelor în situație de accelerare sau de încetinire. Prin extensie, experimenterii contemporani vorbesc cu un anumit model pentru a desemna orice situație experimentală; c. într-un sens apropiat de precedentul, se vorbește despre model pentru a desemna un obiect de studiu ales datorită unora dintre sale (care implică în general simplitate) pentru a delimita elementele esențiale imposibil de sesizate pe obiecte mai complexe. Astfel, nevertebratul marin *Aplysia californica*, a cărui rețea neuronală este cantitativ redusă și ușor reperabilă, a fost folosit ca model pentru studiul mecanismelor neuronale care intervin în învățările asociative. Dacă fecunditatea acestui demers nu trebuie demonstrată, ea expune adesea, în caz de neatenție, la ignorarea problemelor proprii nivelurilor de complexitate superioare sau la generalizări insuficient justificate prin prescurtări verbale: nu se poate lua, fără alte aprecieri, ca model al memoriei* testul de evitare pasiv* la obolani sau ca model al depresiei* un test de motricitate sensibil, la oareci, sub acțiunea substanțelor antidepressivă;

M

modelaj

508

d. reprezentare schematică, în general sub formă grafică, a unui proces, având drept scop să ofere o descriere și o explicație a acestuia. Modelul mecanismului memoriei de scurtă durată* al lui D. Broadbent, modelul constituirii și recuperării imaginii mentale* al lui S. M. Kosslyn sînt două exemple ale acestui tip de model în psihologia cognitivă. Aceste modele pot diferi în mare măsură unele de altele în ceea ce privește adecvarea lor la realitate, pretențiile lor explicative și valoarea lor euristică. Ele se înrudec, astfel, după caz, cu ipotezele* (formulate grafic), care se pretează la verificare experimentală (este cazul modelului lui Broadbent) sau la construcții teoretice mai mult sau mai puțin speculative care nu pot fi testate (este cazul modelului lui Kosslyn);

e. prin extinderea sensului precedent și dacă nu în mod abuziv, cel puțin într-un mod care face comunicarea științifică mai puțin precisă, termenul model este frecvent folosit ca sinonim cu ipoteză de lucru sau teorie explicativă;

f. caz particular al sensurilor (b) și (c), modelele animale sînt descrieri și/sau explicații ale comportamentelor animale (sau, prin metonimie, situațiile experimentale ce le pun în evidență) pe care le considerăm analoge comportamentelor umane. Recursul la astfel de modele se justifică prin rațiuni de simplificare în vederea unei mai bune analize și prin rațiuni deontologice, care interzic să se testeze ipoteza pe subiecți umani. Experiențele lui H. Harlow asupra privirii mamei la maimuța tânără au furnizat un model animal al genezei atașamentului*; resemnarea (sau suferința) dobîndită* a fost propusă de H. Seligman ca model animal al depresiei. Astfel de modele au încontestabil o mare valoare euristică, în lămurirea și înțelegerea unor aspecte importante ale muncii de verificare a unei ipoteze, a cărei verificare la om va fi apoi deopotrivă mai rapidă și mai bine centrată, și sugerînd explicații mai conforme cu principiul economiei*. Ele prezintă, de asemenea, riscuri: de antropomorfism*, de neglijare a caracteristicilor specifice animalelor studiate și ființelor omenești, de reducționism*;

g. formalizare matematică folosită în descrierea, explicarea sau predicția datelor empirice. Astfel, modelele statistice au devenit instrumente descriptive curente în psihologie. Dar se întîlnesc aici și numeroase modele matematice cu componentă explicativă: acesta este cazul teoriei detectării semnalului* în psihofizică*, al modelelor factoriale* ale inteligenței*, al modelelor de optimizare* aplicate situațiilor de alegere între posibilitățile de întîrire* concurente sau de cîntărire a hranei în mediul natural;

h. reprezentare teoretică a unui proces, suficient de formalizat pentru a se preta la o simulare*, în general o simulare pe calculator, în zilele noastre. Acest tip de model simulat, care decurge totodată din sensurile (b), (d) și (g) de mai sus, a devenit o formă tot mai folosită de construcție de ipoteze și de verificare a verosimilității. Frecvența sa nu poate fi apreciată de înapoierea la realitatea empirică nu este pierdută din vedere.

2. Comportament al unui congener care face obiectul unei reproduceri sau al unei tentative de reproducere imitativă. Persoană cu care se identifică un individ (v. Imitație, Identificare, Modelare).

M. Richelle (N. C.)

Modelaj

învățăre* prin observarea altor persoane. Pe lângă o modificare directă a comportamentului prin învățarea clasică sau operantă*, ființa umană poate dobîndi noi competențe prin observarea altor

persoane (învățare socială, învățare vicariantă, imitație și învățare prin observație). În toate cazurile, aceste învățări trec printr-un model*. Pentru A. Bandura, modelul antrenează învățarea prin funcțiile informative pe care le furnizează și prin reprezentările simbolice pe care le produce. Pentru acest autor, modelajul implică patru tipuri de procese:

509

modularitate

M

1. procese de atenție* care operează selecții în funcție de caracteristicile observatorului, ale modelului, cât și ale comportamentelor prezentate; 2. procese de reținere* care folosesc imagineria mentală sau sistemul simbolic al limbajului;

3. procese de reproducere motorie; 4. procese motivaționale*: observatorul va reproduce sau nu conduitele modelate, în funcție de consecințele lor anticipate. Aceasta duce la o distincție între faza de achiziție și faza de performanță. Procedurile de învățare prin modelaj se diferențiază după tipurile de relații existente între observator și model, după cum există sau nu consecințe directe pentru subiect, după timpul care desparte învățarea și punerea ei în practică, după natura operantă* sau responsivă* a răspunsului învățat.

Numeroase probleme teoretice rămân deschise în privința cunoașterii a ceea ce este învățat în timpul observației, a surselor de întărire* ce susțin aceste învățări, a statutului ce trebuie atribuit răspunsurilor modelului.

Modelajul este un mod de învățare foarte general care poate fi util într-un evantai foarte larg de probleme comportamentale: achiziția conduitei sociale, reducerea răspunsurilor emoționale, învățarea la re-târziere mentală, autiști, schizofrenici.

O. Fontaine

(N. C.)

Modelare

Recurgere la un model* în descrierea sau explicarea realității; construcție a unui model. Termenul se folosește cel mai frecvent când este vorba despre un model formal (v. Formalizare).

M. Richelle

(N. C.)

Modul -> Modularitate

Modular

Organizat în module. Neuroanatomia neo-cortexului a evidențiat, cu lucrările lui Szentagothai în anii 1970, o organizare

modulară, care structurează ansambluri de neuroni pe verticală (coloane modulare) prin cele ase straturi arhitectonice lamelare ale cortexului. Aceste module, care ar concentra fiecare în jur de 2-500 neuroni și care pot fi estimate la numărul de aproximativ patru milioane în cortexul cerebral uman, ar constitui unitatea de bază a dinamicii funcționale a acestuia. Acest tip de organizare sugerează, la nivel neuropsihologic, o înălțare rafinată a suporturilor neuronale ale funcțiilor cerebrale, mult mai complexă decât s-a presupus vechile scheme localizate. El a inspirat concepțiile funcțiilor cognitive

axate pe modularitate*.

M. Richelle

(N. C.)

Modularitate

Caracteristică a unui sistem modular*, compus din module. Desemnând la origine o unitate de măsură folosită în arhitectură, apoi în hidraulică și în mecanică, cuvântul modul a fost apoi folosit în domeniul electronicii și după aceea în cel al informaticii, pentru a desemna unitățile funcționale autonome care, asociate după diferite configurații, conferă unui sistem de prelucrare suplețea sa de utilizare. Cu un sens analog el a fost adoptat în științele cognitive și în neuroștiințe*.

De la sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un curent de cercetări și de reflecție axat pe noțiunea de modularitate în funcționarea cognitivă, al cărui principal teoretician este J. A. Fodor (1983). Arhitectura cognitivă s-a bazat pe două tipuri de procese*, unele modulare sau „verticale”, infrastructur responsabil în principal de tratarea informațiilor la intrarea în sistem, altele centrale sau „orizontale”, suprastructur folosit în rezolvarea de probleme*, inferență*, credințe și expectanțe, într-un cuvânt adecvat pentru ceea ce putem numi în mod schematic „gândire”. Unitățile modulare n-ar fi specifice informațiilor furnizate de diferitele modalități senzoriale, ci responsabile de prelucrările foarte specializate (întoarcere la facultățile psihologice), ca percepția culorii

M

molar

510

sau a formei, recunoașterea chipurilor sau a vocii. Operațiile de prelucrare asigurate de un modul ar fi automate, deci de nereprimat (nu se poate evita analiza semantică a unui cuvânt care trebuie să se facă numai analiza fonemică) și, ca un corolar, rapid executate. Mai mult, etapele succesive ale prelucrării intramodulare, care constituie niveluri de reprezentare* ierarhizate ale informației de intrare, n-ar fi accesibile sistemelor cognitive centrale, în special conștienței*. În sfârșit, procesele care se derulează în cadrul unui modul ar fi încapsulate informațional, adică impenetrabile și deci nemodulabile, prin efecte centrale (contextuale, atenționale etc), cu cât aceste efecte implic reprezentări mentale construite cu produsele altor module de prelucrare. Aceste proprietăți funcționale ale sistemelor modulare pledează în favoarea, pe de o parte, a unui substrat neuronal înscut, preconnectat și puțin afectat de efectele învățării* (explicând specificitatea disfuncțiilor observate ca urmare a leziunilor nervoase localizate) și, pe de altă parte, în favoarea unei dezvoltări* onto-genetice mai dependente de maturizarea* sistemelor neuronale decât de factorii ambientali.

În domeniul neuroștiințelor, noțiunea unei arhitecturi modulare a ansamblurilor neuronale, în particular a cortexului* cerebral, contribuie la o reconsiderare profundă a relațiilor între structură* și funcție* în organizarea nervoasă. Esutul cortical ar fi constituit din agregate de unități anatomico-funcționale care prezintă o microstructură identică, concepută pentru a îndeplini o aceeași operație de prelucrare. O unitate, sau modul, ar fi format dintr-un mic număr de neuroni care prezintă o conectivitate* intramodulară densă, organizată pe verticală „în coloană” și o conectivitate extramodulară mai slabă, organizată pe orizontală „în rețea”*, punând în relație module relativ departate. Operația de prelucrare fundamentală care se derulează în cadrul unității modulare ar consta în a detecta covariațiile sau coincidențele între semnalele de intrare ale modulului, da-

torită unui mecanism bazat pe jocul interactiv al influențelor excitante și inhibitoare care se exercită între neuronii modulului. Natura informațiilor pe care le importă și exportă un modul și, prin urmare, funcția la care acesta colaborează ar fi specifică rețelei modulare. Astfel, o aceeași regiune a cortexului ar fi constituită prin juxtapunerea unităților de prelucrare care participă la funcții diferite, în timp ce o funcție particulară ar fi asigurată de o rețea de module „distribuite*” anatomic în esutul cortical.

În ciuda similitudinii vocabularului și, într-o anumită măsură, a conceptelor utilizate, teoriile modulare ale organizării cognitive și ale organizării nervoase nu pot justifica totuși o perspectivă reducționistă*: modulul neurofiziologului nu este structura responsabilă de modulul de prelucrare al psihologului. Totuși, aceste concepții, care se inspiră din formalizarea* și tehnologia informatică*, oferă un teren privilegiat pentru o reflecție comună și o colaborare fecundă a psihologilor cognitivisti și a neurobiologilor.

(N. C.)

• FoDOR J. A. (1983), *The Modularity of Mind*, MIT Press, Cambridge. Traducere (1986): *La modularitate de l'esprit: essai sur la psychologie des facultés* (trad. A. Gerschenfeld), Les Editions de Minuit, Paris.

Molar

Calificând comportamentul, termenul molar trimite la o unitate comportamentală de o anumită amploare, finalizată, tinzând spre un scop*, în opoziție cu molecular, care trimite la o unitate segmentară, confundându-se la limită cu acțiunea unui mușchi dat. Cei doi termeni au fost puși în contrast în al doilea sfert al secolului al XX-lea de psihologia americană, pentru a distinge două niveluri de analiză, unul adresându-se comportamentelor în globalitate și semnificația lor, celălalt descompunându-le în elementele lor minimale, fără să le reconstituie apoi integritatea. Anumiți autori au asimilat această opoziție cu

distincția între psihologie și fiziologie, prima fiind preocupată, în esență, după ei, de comportamentele molare, a doua mulțumindu-se cu abordarea moleculară. Fără îndoială, această opoziție nu corespunde deloc vederilor actuale ale psihofiziologiei sau, în general, ale biologiei comportamentelor, în care descompunerea până la nivelul elementar al neurochimiei, de exemplu, nu exclude totuși o atenție acordată marilor unități integrate, cum ar fi programele motorii* care pilotează gesturile complexe și clar finalizate. Pe de altă parte, opoziția molar-moleculară se izbește de dificultatea de a clasifica fără echivoc unitățile* comportamentale de o parte sau de alta, aceste unități nefiind decât decupaje mai mult sau mai puțin convenționale în scopul analizei.

M. Richelle

(N. C.)

Molecular -> Molar

Momeal

În etologie* cuvântul momeal desemnează o reprezentare simplificată și mai mult sau mai puțin

grosolan a unui obiect (ou) sau a unui animal (ghidrin mascul cu burta roie) la care se dorește izolarea caracteristicilor susceptibile de a provoca un răspuns, în metoda momelilor, aplicat în mod sistematic de N. Tinbergen și colaboratorii și în anii 1930, se folosește succesiv o serie de momeli reprezentând toate combinațiile posibile ale caracteristicilor obiectului (mărime, formă, culoare, împrejurări) în diferite variante și prezentate rând pe rând. Acest metodă a permis formularea unor răspunsuri nu este obiectul în totalitatea sa (o reprezentare fidelă a formei de ghidrin), ci anumite semne ale răspunsului este (o bară roie la baza unui disc), stimulii cheie; există o relație specifică între o combinație anumită, combinația cheie, și un răspuns dat; stimulii sunt percepți în funcție de valoarea lor proprie, dar și în funcție de relațiile lor spațiale și temporare (natura configurațională a stimulilor); stimuli calitativ diferiți se pot înlocui cantitativ (legea somăriei eterogene), iar un defect al unuia dintre ei poate fi compensat de un exces al altuia; se pot construi deci momeli ale căror putere evocatoare este superioară celei a obiectului real (stimuli supranormali) (v. Mecanismul înscut de declanșare).

J.-C. Ruwet

(S. D.)

Monem -> Dublă articulare, Sem Mongolism -> Trisomie

Monism

Contrar dualismului*, monismul caracterizează doctrinele filozofice care au la bază o substanță sau un principiu unic. În psihologie, dualismului spiritului* și materiei și se opune fie un monism idealist, fie un monism materialist după cum se afirmă că lucrurile sunt reductibile doar la gândire sau doar la materie. Cel dintâi se exprimă astăzi în anumite concepții dintre cele mai radicale ale cognitivismului*, pe când cel de-al doilea caracterizează behaviorismul* lui B. F. Skinner.

P. Mengal

(N. C.)

Monitor

în pedagogie*, persoană (în general, un elev dotat) care, în clasele foarte numeroase, ajută pe profesor în anumite sarcini practice sau repetitive. Acestă funcție a apărut în secolul al XVIII-lea odată cu „învățământul mutual”, pentru a face față penuriei de învățători, în psihologia socială, acest termen desemnează pe animatorul unui grup de lucru*, al unui training group. În conduita grupurilor terapeutice* se folosește acest termen, preferat celui de animator, pentru a pune în evidență funcțiile specifice care corespund acestui rol; stabilirea regulilor și garantarea lor, prestarea unei anumite neutralități, stimularea aducerii-aminte, interpretarea etc.

D. Peraya

(N. C.)

M

modelaj

508

d. reprezentare schematică, în general sub formă grafică, a unui proces, având drept scop să ofere o descriere și o explicație* a acestuia. Modelul mecanismului memoriei de scurtă durată* al lui D. Broadbent, modelul constituirii și recuperării imaginii mentale* al lui S. M. Kosslyn sunt două exemple ale acestui tip de model în psihologia cognitivă. Aceste modele pot diferi în mare măsură unele de altele în ceea ce privește adecvarea lor la realitate, pretenția lor explicativă și valoarea lor euristică. Ele se înrădesc, astfel, după caz, cu ipotezele* (formulate grafic), care se pretează la verificare experimentală (este cazul modelului lui Broadbent) sau la construcții teoretice mai mult sau mai puțin speculative care nu pot fi testate (este cazul modelului lui Kosslyn);

e. prin extinderea sensului precedent și dacă nu în mod abuziv, cel puțin într-un mod care face comunicarea științifică mai puțin precisă, termenul model este frecvent folosit ca sinonim cu ipoteză de lucru sau teorie explicativă;

f. caz particular al sensurilor (b) și (c), modelele animale sunt descrieri și/sau explicații ale comportamentelor animale (sau, prin metonimie, situațiile experimentale ce le pun în evidență) pe care le considerăm analoge comportamentelor umane. Recursul la astfel de modele se justifică prin rațiuni de simplificare în vederea unei mai bune analize și prin rațiuni deontologice, care interzic să se testeze ipoteza pe subiecți umani. Experiențele lui H. Harlow asupra privirii mamei la maimuța tânără au furnizat un model animal al genezei atașamentului*; resemnarea (sau suferința) dobândită* a fost propusă de H. Seligman ca model animal al depresiei. Astfel de modele au încontestabil o mare valoare euristică, în primul rând o parte importantă a muncii de verificare a unei ipoteze, a cărei verificare la om va fi apoi deopotrivă mai rapidă și mai bine centrată, și sugerând explicații mai conforme cu

iiil economiei*. Ele prezint , de riscuri: de antropomorfism*, de caracteristicilor specifice animalelor studiate i fiin elor omene ti, de reduc ionism*;

g. formalizare matematic folosit în descrierea, explicarea sau predic ia datelor empirice. Astfel, modelele statistice au devenit instrumente descriptive curente în psihologie. Dar se întînesc aici i numeroase modele matematice cu component explicativ : acesta este cazul teoriei detect rii semnalului* în psihofizic *, al modelelor factoriale* ale inteligen ei*, al modelelor de optimizare* aplicate situa iilor de alegere între posibilitt ile de înt rire* concurente sau de c utare a hranei în mediul natural;

h. reprezentare teoretic a unui proces, suficient de formalizat pentru a se preta la o simulare*, în general o simulare pe calculator, în zilele noastre. Acest tip de model simulat, care decurge totodat din sensurile (b), (d) i (g) de mai sus, a devenit o form tot mai folosit de construc ie de ipoteze i de verificare a verosimilit ii. Frecven a sa nu poate fi apreciat de i întoarcerea la realitatea empiric nu este pierdut din vedere. 2. Comportament al unui congener care face obiectul unei reproduceri sau al unei tentative de reproducere imitativ . Persoan cu care se identific un individ (v. Imita ie, Identificare, Modelare).

M. Richelle

(N. C.)

Modelaj

înv are* prin observarea altor persoane. Pe lîng o modificare direct a comportamentului prin înv area clasic sau operant *, fiin a uman poate dobîndi noi competen e prin observarea altor persoane (înv are social , înv are vicarian , imita ie* i înv are prin observa ie). Intoaile cazurile, aceste înv ri trec printr-un model*. Pentru A. Bandura, modelul antreneaz înv area prin func iile informa i ^ pe care le furnizeaz i prin reprezentau e simbolice pe care le produce. Pentru acest autor, modelajul impl«ca p tru tipuri de procese:

509

modularitate

M

1. procese de aten ie* care opereaz selec ii în func ie de caracteristicile observatorului, ale modelului, cît i ale compor-tamentel or prezentate; 2 procese de reten ie* care folosesc ima-geria* mental sau sistemul simbolic al limbajului;

3. procese de reproducere motorie;

4. proces e motiva ionale*: observatorul va reproduce sau nu conduitele modelate, în func ie de consecin ele* lor anticipate. Aceasta duce la o distinc ie între faza de achizi ie i faza de performan . Procedurile de înv are prin modelaj se diferen iaz dup tipurile de rela ii existente între observator i model, dup cum exist sau nu consecin e directe pentru subiect, dup timpul care desparte înv area i punerea ei în practic , dup natura operant * sau responsiv * a r spunsului înv at.

Numeroase probleme teoretice r mîn deschise în privin a cunoa terii a ceea ce este înv at în timpul observa iei, a surselor de înt rire* ce sus în aceste înv ri, a statutului ce trebuie atribuit r spunsurilor modelului.

Modelajul este un mod de înv are foarte general care poate fi util într-un evantai foarte larg de probleme comportamentale: achizi ia conduitelor sociale, reducerea r spunsurilor emo ionale, înv area la re-tarda ii mental, auti ti, schizofrenici.

O. Fontaine

(N. C.)

Modelare

Recurgere la un model* în descrierea sau exPHcarea realit ii; construc ie a unui m°del. Termenul se folose te cel mai frec-ent cînd este vorba despre un model for-mal (v. Formalizare).

M. Richelle (N. C.)

Mod

ui

Modularitate

i

Or

con'n'zat *n module. Neuroanatomia neo-

Sze Xu`u* a eviden iat, cu lucr rile lui

tagothai în anii 1970, o organizare

modular , care structureaz ansambluri de neuroni pe vertical (coloane modulare) prin cele ase straturi arhitectonice (lami-nae) ale cortexului. Aceste module, care ar concentra fiecare în jur de 2 500 neuroni i care pot fi estimate la num rul de aproximativ patru milioane în cortexul cerebral uman, ar constitui unitatea de baz a dinamicii func ionale a acestuia. Acest tip de organizare sugereaz , la nivel

neu-ropsihologic, o înclinare rafinată a suporturilor neuronale ale funcțiilor cerebrale, mult mai complex decât lăsa să se presupună vechile scheme localizționiste. El a inspirat concepțiile funcțiilor cognitive

axate pe modularitate*.

M. Richelle

(N. C.)

Modularitate

Caracteristică a unui sistem modular*, compus din module. Desemnând la origine o unitate de măsură folosită în arhitectură, apoi în hidraulică și în mecanică, cuvântul modul a fost apoi folosit în domeniul electronicii și după aceea în cel al informaticii, pentru a desemna unitățile funcționale autonome care, asociate după diferite configurații, conferă unui sistem de prelucrare suplimentară ea însăși de utilizare. Cu un sens analog el a fost adoptat în științele cognitive* și în neuroștiințe*.

De la sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un curent de cercetări și de reflecție axat pe noțiunea de modularitate în funcționarea cognitivă, al cărui principal teoretician este J. A. Fodor (1983). Arhitectura cognitivă s-a bazat pe două tipuri de procese*, unele modulare sau „verticale”, infrastructură responsabilă în principal de tratarea informațiilor* la intrarea în sistem, altele centrale sau „orizontale”, suprastructură folosită în rezolvarea de probleme*, inferență*, credințe și expectanțe, într-un cuvânt adecvat pentru ceea ce putem numi în mod schematic „gândire”. Unitățile modulare n-ar fi specifice informațiilor furnizate de diferitele modalități senzoriale, ci responsabile de prelucrările foarte specializate (întoarcere la facultățile* psihologice), ca percepția culorii

M

moaeiaj

508

d. reprezentare schematică, în general sub formă grafică, a unui proces, având drept scop să ofere o descriere și o explicație* a acestuia. Modelul mecanismului memoriei de scurtă durată* al lui D. Broadbent, modelul constituirii și recuperării imaginii mentale* al lui S. M. Kosslyn sînt două exemple ale acestui tip de model în psihologia cognitivă. Aceste modele pot diferi în mare măsură unele de altele în ceea ce privește adecvarea lor la realitate, pretenția lor explicativă și valoarea lor euristică. Ele se înrădesc, astfel, după caz, cu ipotezele* (formulate grafic), care se pretează la verificare experimentală (este cazul modelului lui Broadbent) sau la construcții teoretice mai mult sau mai puțin speculative care nu pot fi testate (este cazul modelului lui Kosslyn);

e. prin extinderea sensului precedent și dacă nu în mod abuziv, cel puțin într-un mod care face comunicarea științifică mai puțin precisă, termenul model este frecvent folosit ca sinonim cu ipoteză de lucru sau teorie explicativă;

f. caz particular al sensurilor (b) și (c), modelele animale sînt descrieri și/sau explicații ale comportamentelor animale (sau, prin metonimie, situațiile experimentale ce le pun în evidență) pe care le considerăm analoge comportamentelor umane. Recursul la astfel de modele se justifică prin rațiuni de simplificare în vederea unei mai bune analize și prin rațiuni deontologice, care interzic să se testeze ipoteza pe subiecți umani. Experiențele lui H. Harlow asupra privirii mamei a tinerei au furnizat un model animal al genezei atașamentului*; resemnarea (sau suferința) dobîndită* a fost propusă de H. Seligman ca model animal al depresiei. Astfel de modele au încontestabil o mare valoare euristică, în primul rând o parte importantă a muncii de verificare a unei ipoteze, a cărei verificare la om va fi apoi deopotrivă mai rapidă și mai bine centrată, și sugerînd explicații mai conforme cu principiul economiei*. Ele prezintă, de asemenea, riscuri: de antropomorfism*, de neglijare a caracteristicilor specifice ani-

malelor studiate și ființelor omenești, de reducționism*;

g. formalizare matematică folosită în descrierea, explicarea sau predicția datelor empirice. Astfel, modelele statistice au devenit instrumente descriptive curente în psihologie. Dar se întîlnesc aici și numeroase modele matematice cu componentă explicativă: acesta este cazul teoriei detectării semnalului* în psihofizică*, al modelelor factoriale* ale inteligenței*, al modelelor de optimizare* aplicate situațiilor de alegere între posibilitățile de întîrire* concurente sau de cucerire a hranei în mediul natural;

h. reprezentare teoretică a unui proces, suficient de formalizat pentru a se preta la o simulare*, în general o simulare pe calculator, în zilele noastre. Acest tip de model simulat, care decurge totodată din sensurile (b), (d) și (g) de mai sus, a devenit o formă tot mai folosită de construcție de ipoteze și de verificare a verosimilității. Frecvența sa nu poate fi apreciată de înteoarcerea la realitatea empirică nu este pierdut din vedere.

2. Comportament al unui congener care face obiectul unei reproduceri sau al unei tentative de reproducere imitativă. Persoană cu care se identifică un individ (v. Imitație, Identificare, Modelare).

M. Richelle

(N. C.)

Modelaj

înv are* prin observarea altor persoane. Pe lângă o modificare directă a comportamentului prin învățarea clasică sau operantă*, ființa umană poate dobândi noi competențe prin observarea altor persoane (învățare socială, învățare vicariantă, imitație* și învățare prin observație). În toate cazurile, aceste învățări trec printr-un model*. Pentru A. Bandura, modelul antrenează învățarea prin funcțiile informative pe care le furnizează și prin reprezentările* simbolice pe care le produce. Pentru acest autor, modelajul implică patru tipuri de procese:

modularitate

M

procesele de atenție* care operează se-

1. atenții în funcție de caracteristicile observațiilor, ale modelului, cât și ale comportamentelor prezentate;

2. procesele de reținere* care folosesc memoria* mentală sau sistemul simbolic al limbajului;

3. procesele de reproducere motorie;

4. procesele motivaționale*: observatorul va reproduce sau nu conduitele modelate, în funcție de consecințele* lor anticipate. Aceasta duce la o distincție între faza de achiziție și faza de performanță. Procedurile de învățare prin modelaj se diferențiază după tipurile de relații existente între observator și model, după cum există sau nu consecințe directe pentru subiect, după timpul care desparte învățarea și punerea ei în practică, după natura operantă* sau responsivă* a răspunsului învățat.

Numeroase probleme teoretice rămân deschise în privința cunoașterii a ceea ce este învățat în timpul observației, a surselor de întărire* ce susțin aceste învățări, a statutului ce trebuie atribuit răspunsurilor modelului.

Modelajul este un mod de învățare foarte general care poate fi util într-un evantai foarte larg de probleme comportamentale: achiziția conduitei sociale, reducerea răspunsurilor emoționale, învățarea la rețineră mentală, autiști, schizofrenici.

O. Fontaine (N. C.)

Modelare

Recurgerea la un model* în descrierea sau explicarea realității; construcția a unui model. Termenul se folosește cel mai frecvent când este vorba despre un model formal (v. Formalizare).

M. Richelle (N. C.)

Modul -> Modularitate

Modular

Organizat în module. Neuroanatomia neo-cortexului a evidențiat, cu lucrările lui Szentagothai în anii 1970, o organizare

modulară, care structurează ansambluri de neuroni pe verticală (coloane modulare) prin cele asestraturi arhitectonice (laminae) ale cortexului. Aceste module, care ar concentra fiecare în jur de 2.500 neuroni și care pot fi estimate la numărul de aproximativ patru milioane în cortexul cerebral uman, ar constitui unitatea de bază a dinamicii funcționale a acestuia. Acest tip de organizare sugerează, la nivel neuropsihologic, o înclinare rafinată a suporturilor neuronale ale funcțiilor cerebrale, mult mai complexă decât s-a presupus vechile scheme localizante. El a inspirat concepțiile funcțiilor cognitive

axate pe modularitate*.

^

M. Richelle

(N. C.)

Modularitate

Caracteristică a unui sistem modular*, compus din module. Desemnând la origine o unitate de măsură folosită în arhitectură, apoi în hidraulică și în mecanică, cuvântul modul a fost apoi folosit în domeniul electronicii și după aceea în cel al informaticii, pentru a desemna unitățile funcționale autonome care, asociate după diferite configurații, conferă unui sistem de prelucrare suplețea sa de utilizare. Cu un sens analog el a fost adoptat în științele cognitive* și în neuroștiințe*.

De la sfârșitul anilor 1970, s-a dezvoltat un curent de cercetări și de reflecție axat pe noțiunea de modularitate în funcționarea cognitivă, al cărui principal teoretician este J. A. Fodor (1983). Arhitectura cognitivă s-a bazat pe două tipuri de procese*, unele modulare sau „verticale”, infrastructur responsabil în principal de tratarea informațiilor* la intrarea în sistem, altele centrale sau „orizontale”, suprastructur folosit în rezolvarea de probleme*, inferență*, credințe și expectanțe, într-un cuvânt adecvat pentru ceea ce putem numi în mod schematic „gândire”. Unitățile modulare n-ar fi specifice informațiilor furnizate de diferitele modalități senzoriale, ci responsabile de prelucrările foarte specializate (întoarcere la facultățile* psihologice), ca percepția culorii

M

molar

sau a formei, recunoașterea chipurilor sau a vocii. Operațiile de prelucrare asigurate de un modul ar fi automate, deci de nereprimat (nu se poate evita analiza semantică a unui cuvânt care trebuie să se facă numai analiza fonemică) și, ca un corolar, rapid executate. Mai mult, etapele succesive ale prelucrării intramodulare, care constituie niveluri de reprezentare* ierarhizate ale informației de intrare, n-ar fi accesibile sistemelor cognitive centrale, în special conștienței*. În sfârșit, procesele care se derulează în cadrul unui modul ar fi încapsulate informațional, adică impenetrabile și deci nemodulabile, prin efecte centrale (contextuale, atenționale etc), cu cât aceste efecte implic reprezentări mentale construite cu produsele altor module de prelucrare. Aceste proprietăți funcționale ale sistemelor modulare pledează în favoarea, pe de o parte, a unui substrat neuronal înmăscut, preconnectat și puțin afectat de efectele învățării* (explicând specificitatea disfuncțiilor observate ca urmare a leziunilor nervoase localizate) și, pe de altă parte, în favoarea unei dezvoltări* onto-genetice mai dependente de maturizarea* sistemelor neuronale decât de factorii ambientali.

În domeniul neuroștiințelor, noțiunea unei arhitecturi modulare a ansamblurilor neuronale, în particular a cortexului* cerebral, contribuie la o reconsiderare profundă a relațiilor între structuri* și funcții* în organizarea nervoasă. Esutul cortical ar fi constituit din agregate de unități anatomo-funcționale care prezintă o microstructură identică, concepută pentru a îndeplini o aceeași operație de prelucrare. O unitate, sau modul, ar fi format dintr-un mic număr de neuroni care prezintă o conectivitate* intramodulară densă, organizată pe verticală „în coloană” și o conectivitate extramodulară mai slabă, organizată pe orizontală „în rețea”*, punând în relație module relativ departate. Operația de prelucrare fundamentală care se derulează în cadrul unității modulare ar consta în a detecta covariațiile sau coincidențele între semnalele de intrare ale modulului, da-

510

torită unui mecanism bazat pe jocul interactiv al influențelor excitante și inhibitoare care se exercită între neuronii modulului. Natura informațiilor pe care le importă și exportă un modul și, prin urmare, funcția la care acesta colaborează ar fi specifică rețelei modulare. Astfel, o aceeași regiune a cortexului ar fi constituită prin juxtapunerea unităților de prelucrare care participă la funcții diferite, în timp ce o funcție particulară ar fi asigurată de o rețea de module „distribuite*” anatomic în esutul cortical.

În ciuda similitudinii vocabularului și, într-o anumită măsură, a conceptelor utilizate, teoriile modulare ale organizării cognitive și ale organizării nervoase nu pot justifica totuși o perspectivă reducționistă*: modulul neurofiziologului nu este structura responsabilă de modulul de prelucrare al psihologului. Totuși, aceste concepții, care se inspiră din formalizarea* și tehnologia informatică*, oferă un teren privilegiat pentru o reflecție comună și o colaborare fecundă a psihologilor cognitivști și a neurobiologilor.

’ ’ / . Reqm

(N. C.)

• Fodor J. A. (1983), *The Modularity of Mind*, MIT Press, Cambridge. Traducere (1986): *La modularitate de l'esprit: essais sur la psychologie des facultés* (trad. A. Gerschenfeld), Les Editions de Minuit, Paris.

Molar

Calificând comportamentul, termenul molar trimite la o unitate comportamentală de o anumită amploare, finalizată, tinzând spre un scop*, în opoziție cu molecular, care trimite la o unitate segmentară, confundându-se la limită cu acțiunea unui mușchi dat. Cei doi termeni au fost puși în contrast în al doilea sfert al secolului al XX-lea de psihologia americană, pentru a distinge două niveluri de analiză, unul adresându-se comportamentelor în globalitate și semnificația lor, celălalt descompunându-le în elementele lor minimale, fără să le reconstituie apoi integritatea. Anumiți autori au asimilat această opoziție cu

511

distincția între psihologie și fiziologie, prima fiind preocupată, în esență, după ei, de comportamentele molare, a doua mulțumindu-se cu abordarea moleculară. Fără îndoială, această opoziție nu corespunde deloc vederilor actuale ale psihofiziologiei sau, în general, ale biologiei comportamentelor, în care descompunerea până la nivelul elementar al neurochimiei, de exemplu, nu exclude totuși o atenție acordată marilor unități integrate, cum ar fi programele motorii* care pilotează gesturile complexe și clar finalizate. Pe de altă parte, opoziția molar-moleculară se izbește de dificultatea de a clasifica fără echivoc unitățile* comportamentale de o parte sau de alta, aceste unități nefiind decât decupaje mai mult sau mai puțin convenționale în scopul analizei.

M. Richelle

(N. C.)

Molecular -> Molar

Momeal

în etologie* cuvântul momeală desemnează o reprezentare simplificată și mai mult sau mai puțin grosolană a unui obiect (sau) sau a unui animal (ghidrin masculin cu burta roșie) la care se dorește izolarea caracteristicilor susceptibile de a provoca un răspuns, în metoda momelilor, aplicată în mod sistematic de N. Tinbergen și colaboratorii săi în anii 1930, se folosește succesiv o serie de momeli reprezentând toate combinațiile posibile ale caracteristicilor obiectului (mărime, formă, culoare, înșepături) în diferite variante și prezentate rând pe rând. Acest metodă a permis formularea unor dintre conceptele fundamentale ale etologiei clasice. Astfel, ceea ce importă în declanșarea unui răspuns nu este obiectul în totalitatea sa (o reprezentare fidelă a formei de ghidrin), ci anumite semne ale acestor purtători (o bară roșie la baza unui disc), stimulii cheie; există o relație specifică între o combinație anumită, combinația cheie, și un răspuns-Puns dat; stimulii sunt percepți în funcție de valoarea lor proprie, dar și în funcție

monitor

de relațiile lor spațiale și temporale (natura configurațională a stimulilor); stimuli calitativ diferiți se pot înlocui cantitativ (legea somăriei eterogene), iar un defect al unuia dintre ei poate fi compensat de un exces al altuia; se pot construi deci momeli ale acestor puteri evocatoare este superioară celei a obiectului real (stimuli suprarnormali) (v. Mecanismul înșelător de declanșare).

J.-C. Ruwet

(S. D.)

Monem -> Dublă articulare, Sem Mongolism -> Trisomie

Monism

Contrar dualismului*, monismul caracterizează doctrinele filozofice care au la bază o substanță sau un principiu unic. În psihologie, dualismului spiritului* și materiei și se opune fie un monism idealist, fie un monism materialist după cum se afirmă că lucrurile sunt reductibile doar la gândire sau doar la materie. Cel dintâi se exprimă astăzi în anumite concepții dintre cele mai radicale ale cognitivismului*, pe când cel de-al doilea caracterizează comportamentul* lui B. F. Skinner.

P. Mengal

(N. C.)

Monitor

în pedagogie*, persoană (în general, un elev dotat) care, în clasele foarte numeroase, ajută pe profesor în anumite sarcini practice sau repetitive. Această funcție a apărut în secolul al XVIII-lea odată cu „învățământul mutual”, pentru a face față penuriei de învățători, în psihologia socială, acest termen desemnează pe animatorul unui grup de lucru*, al unui training group. În conduita grupurilor terapeutice* se folosește acest termen, preferat celui de animator, pentru a pune în evidență funcțiile specifice care corespund acestui rol: stabilirea regulilor și garantarea lor, prestarea unei anumite neutralități, stimularea aducerii-aminte, interpretarea etc. ^

D. Peraya

(N. C.)

M

M

monitoring

512

513

motivație

Monitoring

Cuvânt anglo-american care înseamnă „control” sau „comandă” și care în psihologie desemnează o funcție de control al anumitor etape ale tratării informației* (cele care nu sunt „automate”). Pentru unii autori, această funcție asigură deopotrivă supervizarea proceselor de tratare și intervenția în aceste procese când sunt detectate anumite fenomene; pentru alții, ea nu privește decât controlul, intervenția fiind în acest caz sub responsabilitatea unei funcții de editing formal independent de monitoring.

J.-E. Gombert

(N. C.)

Monocromatic

Care este de o singură culoare și, mai precis, referitor la o lumină spectrală, un filtru colorat sau un pigment caracterizat printr-o singură lungime de undă (nanometri-c) sau un domeniu restrâns de lungime de undă. O radiație luminoasă monocromatică corespunde unei valori precise pe axa coloristică a tonalităților. Lungimea de undă dominantă se confundă cu lungimea de undă medie pe o bandă spectrală foarte îngustă. Prin convenție, cele trei culori primare sunt monocromatice: roșu 700

nano-metri; verde 546 nm; albastru 436 nm.

R. Genicot

(N. C.)

Monolog

Se opune enun ului dialogat sau dialog* în care interven iile interlocutorilor se succed . Monologul se caracterizeaz prin caracterul omogen, cel pu în în aparen , al inte i ven iei unui subiect vorbitor. Gîndi-torii antici considerau deja discursul interior ca un dialog interior. To i lingvi tii, continuîndu-i pe M. Bakhtine i L. S. Vî-gotski, recunosc ast zi c dialogul se afl chiar la baza discursului interior: monologul este un dialog interiorizat (între un eu locutor i un eu ascult tor), formulat în limbai interior*.

J

J.-M. Adam

(N. C.)

Moral

Desemneaz conformitatea* conduitei* umane cu moravurile care regleaz în mod normativ interac iunile într-o societate, j_ nînd cont de importan a leg turilor individuale. Adaptarea moral este studiat în func ie de capacit ile de discern mînt, de judecat , de decentrare* i de interiorizare* ale individului. Distinc ia între regulile* morale i alte reguli (conven ionale, sociale, legale) este în func ie de reac iile anturajului, de contextele, de sanc iunile i de judec ile verbalizate care permit ierarhizarea i adaptarea conduitei la normele de reciprocitate i de responsabilitate care le guverneaz . L. Kohlberg (1976), re-luînd lucr rile lui J. Piaget asupra judec ii morale, a distins ase stadii* repartizate în trei perioade: preconven ional , conven ional i postconven ional . Aceste stadii evolueaz de la opera iile* concrete* la opera iile formale*. Ele debuteaz prin supunerea i frica de pedepse, pentru a se încheia prin adeziunea la principiile etice universale. Ele ilustreaz trei etape în re-prezentarea* regulilor morale: impus , consim it i aleas . Dar diferen ele relevate sînt mai curînd de ordin cantitativ decît capabile s defineasc niveluri* de dezvoltare a judec ii morale. Decentra-rea, considerat drept un proces care faciliteaz reglarea interac iunilor sociale* (C. U. Shantz, 1975), rezult din transform rile progresive ale egocentrismului* infantil. Ea se exercit în principal dup trei registre: cognitiv, afectiv i spa ial, care intervin asupra formelor de socialita-te i de judecat . Leg tura între decentrare i evaluarea binelui sau a r ului este confirmat fie în urma antrenamentului de transpunere în locul altuia în jocurile de roluri*, fie în timpul exerci iilor de alternare i de coordonare a mobilelor de ac iune i a consecin elor lor. Interiorizarea interdic iilor* sociale corespunde elabor rii unei con tiin e* interioare care rezult din înfîlnirea cu autoritatea ce se opune satisfacerii tendin ei spre pl cere* la copilul mic. Prin identificare*, interiorizarea interdic iei parentale va constitui supra-eul* nu numai ca o instan * restrictiv , ci i ca un ideal de respectat.

C. Prevost i./ Selosse

(N. C.)

. Kohlberg L. (1976), „Moral Stages and Mo-ra]ization”, în Likona T., Moral Development: Current Theory and Research, Hoit Rinehart Winston, New York. — Shantz C. U. (1975), The Development of Social Cognition”, în £. M. Hetherington (Ed.), Review of Child Development Research, voi. 5, University of Chicago Press, Chicago.

Morbid circular -> Constitu ie

Morfem

Unitate minimal a semnificantului* investit cu func ie semnificativ (v. Dubl articulare). A a cum indic termenul, mor-femul este o unitate de form i nu de substan : acela i morfem poate avea diferite realiz ri segmentale, sau „alomorfeme” (pentru verbul aller, [all-], [v-], [i-], [aill-]); invers, un singur segment concret poate fi amalgamul mai multor morfeme (du = de + le); exist de asemenea morfeme zero, realizate printr-un lan vid. Fiecare morfem rezid în întregime în func ia sa opozii v care este de a purta un semnificat*. Identificarea sa se bazeaz deci, în ultim instan , pe decizii semantice*. Secundar, anumite morfeme par s îndeplineasc o func ie nesemnificativ , dar demarcativ din punct de vedere sintactic (d. ex., mor-femul vid que).

A. Berrendonner (N. C.)

Morfin -> Opiaceu

Morfism

Numim structur un ansamblu de obiecte între care exist cel pu în o lege de compunere: dac x i y sînt dou elemente ale unei structuri i dac o este una dintre legile de compunere, x o y este, de asemenea, un element. Fie atunci dou structuri SI j S2; un morfism (matematica folose te ?• termenul homomorfism) este o coresponden f astfel c :

1- dac xl i yl sînt dou elemente ale f>’ i zi compozi ia lui xl i a lui yl în mteriorul lui SI;

2- dac x2 i y2 sînt dou elemente ale lui S2, respectiv imaginile lui xl i yl prin c°responden a f, atunci elementul z2

obinut prin legea interioară a lui S2 este imaginea lui zi prin corespondența f. Un (homo)morfism este un izomorfism dacă, în tot ceea ce preced, indicii 1 pot fi înlocuiți prin indicii 2 și reciproc. J. Piaget numește izomorfisme parțiale corespondențele care tind spre această stare formală fără să o atingă pe deplin. În general, este posibil să se considere că raționamentele* prin analogie* se bazează de fapt pe morfisme stabilite mai mult sau mai puțin în strictă corelație.

J.-B. Grize

(N. C.)

M

Morfocinez → Abilitate motorie Morfofonologie → Fonologie

Morfosintactic (Strategie —) → Strategie

Motiv → Hedonism

Motivație

Motivația se înscrie în funcția de relație a comportamentului: datorită ei trebuințele* se transformă în scopuri, planuri și proiecte: subiectul caută în mod activ forme de interacțiune în care a fi încântat anumite relații cu anumite obiecte sunt necesare sau indispensabile funcționării. Psihologul studiază variabilele situației în cadrul relațiilor, deoarece complexitatea trebuințelor se judecă după cea a activității: aceasta din urmă trezește trebuințele latente. Dezvoltarea motivației presupune:

1. canalizarea trebuințelor (învățare);
2. elaborarea cognitivă (scopuri și proiecte);
3. motivația instrumentală (mijloace și obiective);
4. personalizarea (autonomie funcțională).

C. Prevost (N. c.)

Cercetările experimentale asupra motivațiilor sugerează necesitatea de a înțelege relațiile neurobiologice între motive* sau cauze* și demararea și expresia motrică a comportamentului*. Au fost distinse

M

motor de inferență

514

motivația primară, esențială pentru supraviețuirea individului și a speciei, și motivația secundară având o relație indirectă și dobândită cu o motivație primară. Aceste motive, scopuri sau recompense primare și secundare sunt asociate conform unor mecanisme neurobiologice încă insuficient cunoscute. Se disting motivații apetitive* sau consumatorii și aversive* sau de evitare*. Foamea* și setea*, pe de o parte, necesitatea de a evita o amenințare sau o sursă de durere*, pe de altă parte, sunt exemple de motivații sau trebuințe. Deși conceptul de motivație este central în neurobiologia* comportamentelor și în ciuda lucrurilor considerabile pe care le-a suscitat, trebuie să ne întrebăm dacă acest termen nu este tautologic sau nu înere raționamente circulare și în cele din urmă cu utilitate practică redusă. Într-o accepție largă, termenul motivație este înglobat în cei de dorințe și credințe, determinanți tranzitorii și reversibili, fără îndoială mai adecvați cercetării umane. În neurotiință și în psihologia experimentală, a fost adesea acceptată ideea că intensitatea răspunsului dat pentru a obține scopul sau o recompensă reprezintă o măsură a motivației. Noțiunile de întărire* și de recompensă se referă la un context de învățare în cursul căruia subiectul va face experiența unei întăririi pozitive dacă rezultatul comportamentului său are corespondență cu ceea ce dorea el, și invers pentru o întărire negativă.

M. Le Moal (N. c.)

Studiul motivației în muncă se referă la condițiile de lucru* responsabile pentru obiectivele, calitatea și intensitatea comportamentului în muncă. Au fost propuse patru grupe de modele pentru a explica acești determinanți și modul lor de acțiune. Teoriile referitoare la trebuințe explică motivația prin existența unor trebuințe pe care individul încearcă să le satisfacă. Teoriile cognitive (adesea numite ale instrumentalității) analizează procesul motivațional prin elaborarea, proprie fiecăruia, a unei reprezentări a legăturilor între efort

și rezultatele sale. Teoriile referitoare la scop subliniază rolul motivațional al obiectivelor. Teoriile echității, bazate pe conceptul de balanță, pun în evidență căutarea unui echilibru echitabil între munca depusă și recompensa primită. În sfârșit, teoriile cu privire la întărire aplică situațiilor de muncă o schemă skinneriană bazată pe contingența* recompensă-răspuns.

C. Levy-Leboyer

(N. C.)

Motor de inferență

Componenta unui sistem-expert* bazată pe reguli de producție*, a cărei funcție este de a asigura funcționarea bazei de cunoștințe* pentru a trata o problemă. Traducător al unui limbaj de reprezentare de cunoștințe* cu care este asociat, el corespunde în general modelării* unui raționament deductiv

natural, bazat pe mecanisme de inferen * logic cum ar fi regula lui mo-dus ponens i pe strategii precum înl n- uire-înainte sauînl n uire-înapoi; aceste dou strategii corespund evoc rii regulilor în func iune, respectiv p r ii lor de condi ie i, în prezen a unui scop, p r ii lor de concluzie.

„ „

M. Baron

(N. C.)

Motricitate

Caracteristic fundamental a fiin elor vii din regnul animal care permite explorarea, facilitând percep ia mediului natural i asi-gurînd, în final, comportamentele necesare autonomiei i supravie uirii subiectului. Ea se bazeaz pe ac ionarea sistemelor con-tractile, care mobilizeaz elementele scheletului furnizînd o energie mecanic prin degradarea metabolic a substraturilor i un consum de oxigen. O unitate contrac-til asociaz un motoneuron cu mai multe fibre musculare.

Motricitatea este o activitate integrat i adaptat . P strarea unei posturi*, modificarea ei preg titoare pentru o mi care*, executarea unui gest* nu se pot realiza în mod optimal decît dac , la plecare, sistemele senzoriale proprioceptive* i extero-ceptive* furnizeaz un ansamblu coerent

515

motricitate

de informa ii în care intr referin ele spa iale i temporale interne asociate cu referin e externe pentru a asigura prepozi io-narea postural , organizarea i derularea unui program* motor adaptat. Mi c rile sînt produse de succesiunea ordonat a unei serii de contrac ii musculare fazice. Varietatea mi c rilor posibile rezult din multitudinea combina iilor potrivit c rora mu chii sînt solicita i. în cazul unei mi c ri balistice* sau al unei activit i motrice bine înv ate, aceasta este complet executat în func ie numai de informa iile proprioceptive sau exteroceptive ini iale (programare în bucl deschis sau cu anticipa ie). în celelalte cazuri, realizarea corect a unei mi c ri necesit un ghidaj senzorial care s permit corectarea erorilor în raport cu traiectoria ideal (programare în bucl închis). Numeroase mecanisme elementare se bazeaz pe organizarea circuitelor neuronale segmentare i plurisegmentare la nivel spinal a a cum este cazul pentru diferitele reflexe proprii unui mu chi, unui cuplu agonist-antagonist, organiz rii sinergiilor între mu chi, realiz rii de activit i coordonate între membrele omoloage sau între toate membrele. Totu i, numai aceste mecanisme nu pot asigura men inerea unei posturi sau producerea unei mi c ri. Este într-adev r necesar interven ia unui ansamblu de c i descendente dintre care principalele sînt c ile reticulospinale, vestibulospinale în rela ie cu motricitatea musculaturii axiale sau proximale i c ile rubrospinale care sînt mai mult în rela ie cu musculatura distal . Integritatea acestor c i antreneaz un tonus muscular suficient pentru a ob ine contrac ii eficiente, permite men inerea posturii antigravita ie, d posibilitatea s se asigure reajust rile posturale de redresare, de echilibrare* i de preg tire a unei mi c ri provocate sau a unei activit i ritmice ca mersul pe un covor rulant. în cursul diferitelor faze ale somnului* se produce o relaxare mai mult sau mai pu în marcat a tonusului muscular pîn la abolire, cu excep ia aparatului respirator, în cursul fazelor de somn profund.

Realizarea activit ilor motorii în care intervin o direc ionare, o inten ie de finalitate cu selectarea scopurilor de atins sau spre care trebuie s se orienteze privirea sau ceilal i receptori specializa i (auz, miros, gust) necesit integritatea ariilor cor-ticale motorii primar , secundar i suplimentar , precum i conexiunile lor cu ariile senzoriale i asociative. De asemenea, ea se bazeaz pe men inerea proieci iilor spre diferite structuri subcorticale, dintre care nucleii cenu ii centrali i cerebelul, în schimb, ea nu necesit integritatea c ilor corticospinale, suport al unei motricitati „piramidale" care nu intervine decît pentru a asigura execu ia mi c rilor foarte precise ale degetelor. Dat fiind abunden a termina iilor corticospinale la nivelul p r ii senzoriale a m duvei spin rii, precum i importan a mi c rilor extremit ilor degetelor în conduitele de palpate, am putea fi tenta i s atribuim o finalitate „senzorial " acestei motricitati specifice. Dimpotriv , rela iile corticospinale indirecte, constituind „c ile extrapiramidale", apar ca absolut necesare pentru realizarea activit ilor motorii. Se evideniaz astfel o distribu ie ierarhizat prin diferen ele de competen e cuprinzînd m duva spin rii, centrul trunchiului cerebral, ariile corticale motorii i ariile asociative. în aceast organizare, motoneuronii i interneuronii care le sînt direct asocia i primesc un ansamblu de informa ii furnizate în paralel prin diferitele c i motorii. Cum declan area mi c rii depinde de factorii de motiva ie*, o demarca ie între motricitatea voluntar sau involuntar ar putea fi în func ie de caracterul con tient sau incon tient al acestei motiva ii.

Dac rolul cel mai evident al motricitatii este de a permite deplasarea unei p r i sau a ansamblului corpului, motricitatea reprezint i un mijloc de comunicare fie prin vorbire, fie prin gesturi asociate acesteia i, de asemenea, dar în mod mai pu în con tient, prin atitudinea corporal , prin aspectul sau expresia* fe ei, prin direc ia privirii, elemente care depind, respectiv, de repartizarea activit ilor tonice i fazice

M

M

multifactorial

516

ale musculaturii corpului, a feei și a globilor oculari. În sfârșit, motricitatea, prin jocul sistemului de referență, furnizează informații care permit să se calibreze și să se construiască percepția personală a diferitelor aspecte ale lumii exterioare, informații care lipsesc dacă explorarea a fost realizată în mod pasiv.

J. Feger

(N. C.)

Multifactorial -> Analiză multivariată

Multiplă (Personalitate —)

Existența la același individ a două sau mai multe personalități* distincte, fiecare dintre ele apărând la un moment dat predominant. Fiecare personalitate reprezintă o unitate complexă perfect integrată, care se caracterizează prin moduri de conduită*, sentimente și relații sociale, prin experiențe și amintiri care îi sînt proprii. Termenul de personalitate multiplă s-a substituit celui de dedublare* a personalității, creat în secolul trecut și care avea inconvenientul de a nu ține cont de pluralitatea eventuală a personalităților. Cu această rezervă, descrierile clinice actuale nu diferă de cele raportate în secolul trecut. Există întotdeauna o personalitate de bază care continuă în întreaga istorie personală a subiectului*, este „personalitatea-gazd”. În plus, individul este „locuit” de una sau mai multe personalități suplimentare, adică, pe perioade variind între câteva minute și mai multe zile, el dezvoltă o nouă identitate*, cu amintiri, interese și comportamente care îi sînt proprii. Fiecare dintre aceste personalități suplimentare este, de regulă, cunoscută de „personalitatea-gazd” care, în mod foarte general, le dă un nume (prenume sau poreclă). În schimb, această „personalitate-gazd” nu cunoaște la ceilalți decât efectele acțiunilor lor, le cunoaște așa cum cunoaște pe alții și nu are acces la subiectivitatea lor. Prima întrebare care se pune în legătură cu aceste cazuri este aceea a unei simplități*.

De remarcat că această simplitate se poate referi la orice comportament* considerat patologic.

De altfel, aceste persoane nu pun în prim-plan particularitățile vieții lor psihice. Dacă ele vin să consulte un medic aceasta se înfăptuiește de cele mai multe ori pentru simptome mult mai banale (stări depresive, criză de anxietate) sau ca urmare a unui comportament anormal (fugă, violență incomprehensibilă etc.). Aceste personalități vor fi asociate cu isteria* și cu hipnoza*. Îngustarea câmpului conștienței în stările secunde, amnezia consecutivă se regăsesc în cele trei cazuri. Pe de altă parte, n-a fost evidențiată nici o particularitate de natură fiziologică (toate indiciile sînt de valoare constantă pentru un individ, de la o personalitate la alta). Observat de numeroși autori acum o sută de ani, această entitate clinică fusese, ca urmare, considerată o formă de simulare sau un efect de sugestie la personalități histrionice* sau mitomane*, pînă cînd lucrări recente îi atestă existența la numeroși subiecți din Anglia și din America de Nord.

Originea tulburării rămîne necunoscută. Ea pare să se dezvolte în copilărie sau adolescență și afectează, în orice caz, în mod cronic persoana. În cele mai multe din cazuri au fost descoperite evenimente traumatice grave în copilărie sau adolescență. O ipoteză de natură psihologică ar fi că aceste persoane nu pot asuma traumatismele morale ale trecutului decât fragmentându-și propria identitate. Aceste date și aceste ipoteze sînt apropiate de cele din isterie. O ipoteză originală ar fi că personalitățile multiple amplifică fenomenul foarte banal al copilului care își atribuie o dublură imaginară. Alții, în schimb, se întrebă dacă nu există o tulburare organică sau o dezordine funcțională afectînd cele care leagă între ele cele două emisfere cerebrale. Din cauza tuturor acestor necunoscute, terapia rămîne foarte nesigură. Hipnoza nu pare să cunoască un mare succes în terapiile comportamentale;! care tind să prescrie subiectului să se comporte într-un mod definit pentru a contracara influența acestor dubluri, sînt cele care dau cele mai bune rezultate.

517

II ILU H

IVI

Evident, este foarte ciudat să se observe reapariția fenomenelor considerate dispărute. Desigur, ne putem întreba dacă este vorba despre o epidemie de natură isterică, cultivată din interes de către oamenii de tîință contemporani, așa cum s-a întîmplat între 1890 și 1900. Cei care au studiat aceste cazuri cred că tulburarea este necunoscută pentru că nu sînt chestionate persoanele care, în general, se rușinează de starea lor. Ca urmare, pe baza comportamentului observabil sînt formulate, de obicei, diagnosticele de schizofrenie sau de maladie maniaco-depresivă.

D. Widlocher

(N. C.)

Metodă structurată (Metodă —)

Metodă care permite să se măsoare validitatea* convergenței-discriminante. Se bazează pe ideea că

orice măsurare a unei trăsături (sau a altei variabile psihologice) trebuie să dea rezultate care se corelează cu cele obținute prin alte metode pentru a măsura aceeași trăsătură sau aceeași variabilă la aceeași subiecți, dar nu trebuie să se coreleze cu măsurile trăsăturilor sau variabilelor diferite obținute cu aceeași metodă.

C. Levy-Leboyer
(N. C.)

Mulțime

Grupare de indivizi, mai mult sau mai puțin în întregime, sub influența unui factor exterior care exercită o acțiune comună asupra acestora (d. ex.: o grupare de animale în jurul unei surse de apă) fără să intervină interacțiunea* și fără să se formeze o comunitate. Există mulțimi animale mai mult sau mai puțin permanente. Mulțimea umană este, în mod esențial, temporară. W. Westley distinge mulțimi convenționale, care au o coeziune morală și se unesc la o oră într-un loc fixat dinainte (auditoriu, public etc.) și mulțimi spontane, cu reacții imprevizibile, reunite în jurul unui incident, fără conducător, fără organizare și reguli. După G. Le Bon, "în 1895, au fost relevate comportamente caracteristice psihologiei mulțimii: pasivitatea indivizilor, surzenie la contactele interpersonale, contagiunea emoțiilor și agitația ei, eventualele descărcări paroxistice (violență, entuziasm), stimuli produse de prezența masivă a celorlalți.

D. Anzieu
(G. D. S.)

Mulțime (mat.)

Termen de bază în teoria mulțimilor creat de G. Cantor la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe care el îl definea astfel: „orice colecție M reunind într-un tot obiecte definite și distincte ale intuiției noastre (obiecte numite « elemente » de M)” (1895, p. 481).

În folosirea curentă, se vorbește și de clasă*. Totuși trebuie notat că, în sensul de mai sus, o mulțime nu înseamnă obligatoriu extensiunea* unui concept*, și aceasta cel puțin din două motive. Obiectele „luni”, „Mallarmé” și „ V_2 ” sînt definite și distincte. Ele formează deci o mulțime, pe care o notăm $\{luni, Mallarmé, V_2\}$, fără să fie posibil să le subsumăm unui concept comun. Pe de altă parte, așa cum a arătat B. Russell în 1903, nu s-ar putea să se facă corespondența fără contradicție între o mulțime și conceptul „de a fi mulțimea tuturor mulțimilor”. De altfel, o mulțime, de vreme ce este concepută ca un tot, este un obiect, astfel că nimic nu împiedică introducerea mulțimii în vederea dificultăților pe care le prezintă clasa vidă. Poate fi definită ca mulțimea care conține toate elementele $x \in x$, elemente care evident nu există. În plus, dacă a este un obiect, mulțimea care îl conține pe a , deci $\{a\}$, este și un nou obiect, cum este și $\{\{a\}\}$, fie mulțimea care conține mulțimea ce îl conține pe a . Ne aflăm în prezența obiectelor de tipuri care merg în creștere. Aceasta conduce la distingerea a două relații diferite: „a fi element de” și „a fi inclus în”. Fie mulțimea $\{a, b\}$. Putem spune, prin definiție, că a este elementul lui $\{a, b\}$, dar trebuie spus că $\{a\}$ este inclus în $\{a, b\}$. Se notează respectiv $a \in \{a, b\}$ și $\{a\} \subseteq \{a, b\}$.

Din 1939, lucrările lui N. Bourbaki au contribuit din plin la demonstrarea faptului că teoria mulțimilor era de natură

M

.mulțime vidă

518

519

muzicoterapie

servească drept fundament matematicii în totalitate. Iată motivul pentru care considerațiile ansambliste au fost introduse progresiv până în învățământul elementar. Acest hotărâre a fost întărită de cercetările lui Piaget de la Geneva privind geneza inteligenței*. În legătură cu acest lucru, trebuie notat că, prin multe din aspecte, ceea ce J. Piaget nu încetează să numească clase corespunde adesea prin exigențele sale mulțimilor, fiind de la sine înțelese noțiunile pe care le dezvoltă copilul nu corespund decât pe departe conceptelor matematice ale teoriei mulțimilor.

J.-B. Grize (D. S.)

• Cantor G. (1895), „Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre”, *Mathematische Annalen*, 46, 481-512.

Mulțime vidă -> Vidă (Mulțime —)

Miinchhausen

Este denumit cu acest termen un sindrom care grupează conduite* patologice asociate patomimiiilor* sau tulburărilor factive cronice cu simptome fizice. Termenul de sindrom al lui Miinchhausen a fost consacrat în literatura psihiatrică de câțiva ani. El a fost izolat printre diferitele patomimii grave din cauza dificultății diagnosticului, a severității patologiei induse care îi expune pe pacienți la riscuri reale,

și a aspectului adesea delictual al conduitelor care pot pune probleme medico-legale. Acești pacienți pot fi recunoscuți după anumite caracteristici: cunoașterea tereziei medicinei și a lumii spitalelor, dezvoltat cu ocazia spitalizărilor, din lecturi, uneori dintr-un început de formare profesională; identitatea lor reală este adesea greu de stabilit și falsificarea trebuie evidențiată în raport cu contrastul adesea flagrant, între uniformitatea aparentă a sejururilor (în spital — n.t.) și excelența organizării de care dau dovadă pentru nevoile lor cotidiene de confort și agrement. Contactele cu anturajul sînt întotdeauna imposibile și viața pacientului în afara spitalului este greu de conturat, fiind cel mai adesea marginal și delictual. Sindromul lui Miinchhausen prin procur sau maladia lui Polle se referă la boli uneori grave prezentate de copii și simulate de mame. Pacienții cu pseudo-Miinchhausen sînt identificați în prezența unor tablouri de suprasimulare.

J.-F. Allilaire

(N. C.)

Murmur -> Gîngurit, Lălaie Mutacism -> Mutism Mutaie -> Cromozom

Mutism

Califico absența limbajului în afara circumstanțelor organice lezionale care împiedică facultatea vorbirii (surdo-mut, afazic, purtător de leziuni ale sistemului fonator) și excluzînd stările de lipsă a achiziției.

Un număr considerabil de circumstanțe psihopatologice pot induce un mutism și pierderea indicelui preios pe care-l constituie discursul în clinica psihiatrică face adesea dificilă detectarea cauzei mutismului. Condițiile în care a survenit simptomul și comportamentul* observabil al bolnavului capătă, în acest context, o deosebită importanță.

Mutismul voluntar, care se observă la simulatori, constituie o atitudine de opoziție frecventă la subiecții cu tulburări caracteriale* supuși unor frustrări* sau la debili mentali confrunțați cu o contrarietate sau cu o situație care depășește capacitățile lor de adaptare*. La maniaci, mutismul poate realiza o atitudine de joc (mutacism); în acest caz el este de scurtă durată; sau poate fi legat de o tahipsihie*, a cărei intensitate nu permite bolnavului exprimarea verbală, gîndirea devenind insesizabilă. Într-un context deosebit de halucinatoriu, bolnavul, acaparată de percepțiile sale anormale, poate prezenta un mutism. Toate situațiile psihopatologice în care se poate observa o reticență, printre care pe primul loc se situează stările delirante, pot comporta un mutism ca expresie a acestei reticențe. Mutismul negativist* se observă la schizofrenici*, care sînt de cele mai multe ori catatonici*. Formele stuporoase de confuzie sau de melancolie sînt de obicei însoțite de mutism. Inhibiția* anumitor subiecți anxioși confrunțați cu situații anxiogene se poate învecina cu mutismul.

Mutismul isteric este, de regulă, însoțit de o mare expresivitate gestivă sau mimică și survine în circumstanțe în care sînt implicați factori psihologici.

M.-C. Hardy-Bayle

(N. C.)

Muzic (Psihologia —)

Sectorul psihologiei care studiază natura și spunsul uman la muzică. Disciplina s-a născut odată cu psihologia experimentală* însuși datează de la crearea primelor laboratoare de cercetare ale lui W. Wundt la Universitatea din Leipzig, în 1879. O seamă de observații, încă actuale astăzi, au fost făcute cu privire la percepția subiectivă a accenturilor în audierea* secvențelor de sunet identice, de tipul bătăilor de metronom. Cu câțiva ani înainte, H. von Helmholtz studia deja sensibilitatea auditivă și unele aspecte psihoacustice* ale muzicii, cum ar fi fenomenele de consonanță și disonanță. Teoria sa despre percepția în limbi, numită „teoria rezonanței”, afirmă că unda sonoră este transmisă spre membrana bazilară a urechii interne unde celulele nervoase specifice vibrează prin simpatie. G. T. Fechner, deși cunoscut mai ales pentru lucrările sale în materie de psihofizică*, trece drept inițiatorul măsurărilor* obiective a senzației de „frumusețe”. Metodele sale bazate pe judecata* privitoare la preferințele estetice sînt încă folosite astăzi. În cursul deceniilor următoare, sub influența lui F. Galton, interesul s-a concentrat asupra eredității* talentului muzical; C. E. Seashore, în 1919, propune baterii de teste de aptitudine* muzicală, continuînd prin aceasta interesul psihologiei acestei epoci pentru probleme proprii orientării* colare. Lucrările lui R. Frances asupra percepției aspectelor sintactice și stilistice ale organizării muzicale și cele ale lui P. Fraisse

M

cu privire la structurile ritmice au dezvoltat apoi disciplina în sensul experimentării* sistematice. Ajutat de progresele tehnice recente în materie de sinteză sonoră pe calculator pentru elaborarea materialului, psihologia muzicii se alătură, astăzi, curentului cognitivist* prin voința sa de a analiza natura reprezentărilor* mentale ale muzicii, luînd ca punct de plecare percepția, memoria, procesele de informare a auditorului, specializarea emisferică, dar și comportamentul motor al interpretului. Cadrul cercetării este potențial vast, dar multe domenii n-au fost încă studiate. Majoritatea lucrărilor cunoscute pînă în momentul de față se referă la aspecte parțiale ale tonalității*. În schimb, puține lucrări s-au

interesat de procesele de creație, de aspectele emoționale ale practicii și ale răspunsurilor comportamentale la muzică. Teoriile gestaltiste* și punctul de vedere generativist* par să exercite o influență decisivă în orientarea cercetărilor actuale.

/ . Deliege

(N. C.)

Muzicoterapie

Utilizarea muzicii pentru tratamentul bolilor mentale datează din Antichitate, dar muzicoterapia n-a luat forma sa actuală decât în jurul anilor 1950. În sens larg, termenul se aplică tuturor tehnicilor psihomuzicale bazate pe catharsis* sau pe condiționare*, în care sunetul și muzica sînt asociate cu alte tehnici (relaxare*, hipnoză* etc). Într-un sens mai restrîns, muzicoterapia este definită prin utilizarea sunetului și a muzicii ca mediere într-o psihoterapie* individuală sau de grup, implicînd o parte de verbalizare, chiar de interpretare*. Procedeele comportă în special ascultarea (muzicoterapie receptivă) și producerea sonoră și muzicală cu ajutorul instrumentelor puse la dispoziția pacientului/pacienților (muzicoterapie activă). Indicațiile sînt variate, mergînd de la tulburările psihotice* cele mai masive la tulburări legate de sfera muzicală (cîntat fals, lipsă de ureche, lipsa simului ritmului).

J.-M. Petot

(N. C.)

N

521

nebunie

Nanism -> Cretere

Nara iune

Naratologia distinge în general povestirea* (text* sau enunț narativ), istoria* (intrigă sau conținut narativ al evenimentelor povestite) și narațiunea. Cu această ultimă dimensiune se trece de la narant și narat la nara, adică la actul de enunțare* propriu-zis. Acesta implică cel puțin doi subiecți angajați într-un raport de interacțiune*, un scop al povestirii, evaluări destinate să pregătească interpretarea și direcții de construire a propozițiilor* (modalizare*, focalizare). Cele trei niveluri narative sînt indisolubil legate; ele se completează pentru a constitui fenomenul narativ în ansamblul său.

, , , ,

J.-M. Adam

(N. C.)

Nativism -> Ineism

Narcisic (Nevroz ->)

Opus inițial de S. Freud nevrozei de transfer*, nevroza narcisic desemnează o organizare psihopatologică în care re-gresia* face transferul dificil sau imposibil; libido*-ul dezinvestit din obiecte este automat reinvestit asupra eului, așa cum se poate vedea în tentativele de tratament analitic al schizofrenicilor, al melancolicilor sau al celor mai mulți dintre psihotici. În 1924, S. Freud a limitat utilizarea termenului de nevroză narcisic la melancolie*, diferențiind astfel această afecțiune nu numai de nevrozele de transfer, ci și de domeniul larg al psihozelor*.

În prezent, termenul de nevroză narcisic nu mai este folosit. Acestuia i-a fost preferat termenul de personalitate narcisică, prin care nu se acoperă ceea ce descriese Freud, sau cel de componentă narcisică a personalității* în afecțiunile care nu se limitează la sfera psihozelor.

A. Braconnier

(N. C.)

Narcisism

Folosit inițial în sensul restrictiv al unei perversiuni sexuale în care subiectul are drept obiect preferat propriul corp, conceptul de narcisism a fost dezvoltat mai ales de psihanaliză. S. Freud a introdus acest termen în mod diferit în funcție de perioade și de texte. Pentru el, acesta a fost deopotrivă un concept teoretic care îi permitea să explice psihoza* ca o întoarcere a libido*-ului asupra subiectului și un concept clinic care descrie un ansamblu de atitudini umane dominate de două trăsături principale: dezinteresul pentru lumea exterioară și o imagine de sine grandioasă*. Pot fi astfel distinse două definiții ale narcisismului după cum el este considerat dintr-un punct de vedere metapsihologie, ca un proces de organizare a aparatului psihic*, sau dintr-un punct de vedere clinic, ca un mod de relație libidinală de funcționare în raport cu altcineva. Acestei distincții între un punct de vedere clinic și un punct de vedere metapsihologie i se suprapun alte distincții referitoare la narcisism: 1. Distincția între o concepție energetică, în care se opune libido-ul eului (libido narcisic) și libido-ul obiectal, și o concepție

genetică mult mai specifică, în care se opune un narcisism primar, anobiectal, numit narcisism primar, și un narcisism secundar, obiectal, numit narcisism secundar. 2. O altă distincție trebuie făcută: cea între narcisismul normal, corespunzînd fie unui stadiu de dezvoltare, fie unuia dintre elementele care intră în

mod normal în echilibrul libido-ului, i narcisismul patologic care se referă la diferite tipuri de nevroză narcisică marcată printr-o incapacitate de interiorizare a obiectului, cea de personalitate narcisică, reieșite din lucrările lui H. Kohut (1971) asupra transferului*. În anumiți pacienți care au permis descrierea a două forme de transfer: transferul idealizant și transferul în oglindă. Primul corespunde mobilizării terapeutice a obiectului atotputernic (imaginea parentală idealizată) și al doilea mobilizării seifului

°
A. Braconnier
(N. C.)

• Kohut H. (1971), *The Analysis of the Self*, International University Press Incorporation, New York. Traducere (1974): *Le Soi* (trad. M.-A. Lussier), PUF, Paris.

Narcolepsie

Nevoie subită de somn*, care duce la un acces de adormire de o durată între câteva secunde și mai multe ore (în medie, 10 minute). Ritmul acestor accesuri care pot fi declanșate de emoții* este variabil. În timpul accesului, somnul este ușor reversibil prin orice stimulare. Înregistrarea electroencefalografică a putut arăta că unele dintre aceste accesuri au caracteristicile somnului paradoxal. Sindromul lui Gelineau asociat, alternativ, narcolepsia și cataplexia*.

J.-L. Signoret (N. C.)

Narcotic -> Opiaceu

Natură feroasă -> Traumatism al

na terții

Neajutorare

în psihanaliză, stare a nou-născutului incapabil, din cauza imaturității sale (ea

N

înșiși efect al prematurizării* sau neoteniei) psihice și motorii, și - și satisfac nevoile. Excitațiile pulsionale sînt amenințătoare în măsura în care, aparatul psihic nefiind în situația de a le da un răspuns adecvat, ele riscă să se acumuleze și, dincolo de un anumit prag, să creeze o dezvoltare de angoasă* automată. Starea de neajutorare de la începutul vieții este astfel prototipul oricărei situații traumatice (v. Traumatism al na terții), în concepțiile psihanalitice clasice, această situație este și fundamentul stărilor de dependență a nou-născutului în raport cu mama.

J.-M. Petot

(D. S.)

Neajutorare dobîndită -> Resemnare do-

bîndită

Nebunie

în limbaj comun, prin tradiție, termenul este folosit pentru a defini tulburarea rațiunii. Probabil că întotdeauna acest concept a existat în reprezentările pe care oamenii și le-au format despre funcționarea spiritului*. Semnifică pierderea rațiunii, adică negarea acesteia, fie că se impută zeilor, fie pasiunilor sau bolii. Este vorba deci de un concept mult mai larg decît cel de boală mentală.

În secolul al XIX-lea, două argumente au făcut să se renunțe la folosirea termenului. Primul, de ordin moral, exprima voința de desprindere de orice apreciere peiorativă și de a afirma originea medicală a tulburărilor. Termenul de alienare* mentală a fost preferat. Al doilea, de ordin clinic, a rezultat din individualizarea bolilor mentale diverse, acestea nemaifiind reținute ca simple varietăți de exprimare a unei dezordini fundamentale unice, ci ca entități morbide distincte.

Termenul a revenit la modă la mijlocul secolului al XX-lea, perioadă în care se afirmă o contestare de natură filozofică și politică a medicalizării „tulburării mentale”. M. Foucault a formulat această contestare plecînd de la o critică istorică ce retracează evoluția tratamentului social al

N

necesar

522

nebuliei între Evul Mediu și epoca contemporană. Medicalizarea nu mai apare decît ca o soluție printre altele a acestui tratament social. Fără a lua în discuție fundamentul tehnic, această critică denunță în domeniul medicalizării refuzul de a lua în considerare realitatea antropologică a nebuliei: rațiunea trebuie examinată plecînd de la negativul ei. În același spirit, termenul este reconsiderat de către toți cei care, revendicîndu-se mai mult sau mai puțin de la antipsihia-trie*, neagă validitatea unei abordări medicale sau psihopatologice a tulburărilor mentale și caută originea lor în explicații de natură politică sau sociologică.

D. Widlocher

(G. D. S.)

Necesar

Concept introdus de J. Piaget în 1983 și care constituie al treilea termen al unei triade alături de real și posibil*. El măsore „forța de integrare” a semnificațiilor produse și legate logic de subiect. În această calitate, există grade de necesitate după numărul acestor semnificații și în funcție de natura deductibil sau nu al legăturilor lor. Dezvoltarea necesității trece prin trei etape mari. Prima, de nediferențiere* de real, se caracterizează, între altele, prin existența unor „pseudonecesități” care se găsesc până și în tiine (problema axiomei paralelelor în geometrie). A doua constă din necesități provenind din legăturile inferențiale ale operatorii stabilite între semnificații, dar fără utilizarea raionilor. A treia este constituită de necesitatea deductibilă (adevăr necesar, dacă nu contradicție*).

J.-J. Ducret

(N. C.)

Necondiționat

În terminologia condiționării* pavloviene, este denumit astfel un stimul* care va fi asociat, în vederea condiționării, cu un alt stimul care, la început, este neutru*; este denumit astfel și reacția* pe care acest stimul o produce pe cale reflexivă*, sau asociația* permanentă care unește acest stimul și această reacție. Exemplu: introdu-

cerea hranei în gură este un stimul necondiționat care determină o reacție necondiționată de salivare.

M. Richelle

(G. D. S.)

Nediferențiere

În biologie, stare a unei celule sau a unui esut ale cărui caractere au rămas în stare embrionară, adică nu sînt specializate (diferențiate) pe plan morfologic sau fiziologic

În psihologia copilului, caracterizează interacțiunile* care se dezvoltă între sugar și mediul său la începutul perioadei senzomotorii*: copilul mic acționează asupra obiectelor, dar fără ca el să aibă conștiința eului* (și deci a unui corp propriu) deosebit de obiecte, și fără ca el să fie conștient de existența însăși (de permanența*) a acestor obiecte. Pentru J. Piaget, această nediferențiere dintre subiect și obiect, care este solidară cu o centrare* pe corpul propriu (egocentrism* radical), rezultă din caracterul necoordonat al acțiunilor întreprinse asupra mediului. În cursul dezvoltării* senzomotorii, această coordonare se stabilește progresiv și subiectul se constituie atunci ca fiind deosebit de obiecte și sursa acțiunilor efectuate cu ele. Starea de nediferențiere mai este descrisă și cu termenii de dualism*, de asimilare* directă, de fuziune*, de identificare* primară și de simbioză*.

În psihanaliză, stare de haos ce caracterizează procesele și conținuturile inconștientului*. Orice element al inconștientului rămîne nediferențiat; el nu se poate manifesta izolat, este fundamental ambivalent (este purtătorul propriei negații) și, în consecință, nu poate fi dirijat.

J.-P. Bronckart

(O. D.)

Negare

Termenul german Verneinung a fost tradus fie prin negare, fie prin (de)negare*: el comportă înțelesul dualității de sens pe care J. Laplanche și J.-B. Pontalis au vrut să o poartă strezându-se propunînd grafia (de)ne-gare. Este necesar să distingem utilizările

523

negativism

Freudienele termenului Verneinung de cele ale lui Verleugnung (refuz) sau Ver-werfung (respingere, pe care unii vor să-l traducă prin forcludere*). Poziția constantă a lui Freud în ceea ce privește negarea este următoarea: aceasta este pentru el o calitate logică a gândirii* care nu poate avea sens decît în sistemul preconștient-conștient*; inconștientul nu cunoaște negarea: „în acest sistem nu există negare, înțoială, grad de certitudine. Toate acestea nu vor fi introduse decît de activitatea de cenzură între inconștient și preconștient. Negarea este un substitut de refulare* la un stadiu superior” (S. Freud, 1915, trad., p. 225). S. Freud subliniază că, în asociațiile de idei ale analizelor, diminuarea refuzării se manifestă adesea prin asociații de idei enunțate sub formă negativă: conștientul inconștient ajunge să se exprime sub masca negației. S. Freud dă următorul exemplu: „Veți găsi acum că am spus ceva jignitor, dar de fapt n-am această intenție”, și comentează: „Nu lămurim libertatea, în momentul interpretării, de a face abstracție de negare și de a extrage conștientul ideii incidente” (S. Freud, 1925, trad., pp. 138-139).

Întrebîndu-se despre originea negării ca funcție logică, S. Freud se vede trimis la originea funcției de judecată*: afirmarea își pare că derivă din includerea în eu al celui prototip oral* este actul de înghițire, iar negarea din respingerea în afară de sine al celui prototip oral este actul de scuipare. În ultimă analiză, afirmarea — ca substitut al unificării — aparține Erosului*, iar negarea — succesora al expulsiunii — aparține pulsiei de distrugere. Plăcerea generalizată a negării, negativismul atîtor psihici, trebuie înțeleasă, după toate aparențele, ca indiciu al demixțiunii (v. Dezintricare) pulsiei prin

retragerea componentelor libidinale" (1925, trad., pp. 138-139).

J.-M. Pe tot

(N. C.)

• Freud S. (1915), „Das Unbewusste", Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 3 (4) 189-203 și 3 (5), 257-269. Traducere (1988):

„L'Inconscient. Métapsychologie" (trad. J. Al-tounian, A. Bourguignon, P. Cote, A. Rauzy), (Œuvres complètes. Psychanalyse, XIII, PUF, Paris. — Freud S. (1925), Die Verneinung, Imago, Londra, 11 (3), 217-221. Traducere (1985): „La Négation" (trad. J. Laplanche), Résultats, idées, problèmes, II, 1921-1938, PUF, Paris.

Negativ

întrire negativ : într-o procedură de condiționare operantă, întrire* a răspunsului* operant prin întreruperea unui stimul aversiv* (sustragere*) sau neprezentarea unui stimul aversiv așteptat (evitare*), probabilitatea răspunsului astfel întreținându-se în consecință. Întrire negativă corespunde uneia din cele patru mari categorii de contingente* de întrire. Ea trebuie diferențiată în același timp de omisiunea* unui întăritor* pozitiv așteptat, ca în stingere* (care are drept consecință o reducere a probabilității apariției răspunsului) și de pedeapsă*, care constă în a aplica un stimul aversiv după răspuns, cu consecința de a-i diminua probabilitatea emisieii.

Stimul negativ: într-o condiționare discriminativă, stimulul care nu se asociază cu întrire și care, după un anumit număr de prezentări, nu mai dă loc la răspunsuri condiționate.

M. Richelle

(N. C.)

Negativism

în clinică psihiatrică, desemnează rezistența pasivă: refuzul mâinii întinse, refuzul de a răspunde la întrebări, refuzul de a executa un ordin simplu, sau activ: închiderea pleoapelor, îndepărtarea de interlocutor la orice formă de solicitare. Acest fenomen este considerat automat, necontrolabil de către pacient, ceea ce-l diferențiază de opoziție care este voluntară. Pentru unii, negativismul este un semn specific de schizofrenie*; pentru alții, același fenomen are loc în anumite afecțiuni ale sistemului nervos central (confuzie*, demență*).

Prin extensie, acest termen este uneori folosit în limbajul curent pentru a desemna o atitudine de opoziție, de exemplu la ado-

N

N

negație

descendează în această accepție el pierde caracterul incontrollabil și automat care constituie valoarea sa semiologică în clinică, pentru a deveni sinonim cu opoziție.

M.-C. Hardy-Bayle

(N. C.)

Negație (Transformare a —) → Grup matematic

Negentropie → Entropie

Neglijare senzorială

Desemnează de fapt o heminegligare, adică incapacitatea totală și parțială de a percepe informațiile situate în hemisfera controlaterală unei leziuni cerebrale, fără ca un deficit senzorial să poată explica o astfel de tulburare. De regulă, hemisfera în cauză este stângul, ceea ce are drept consecință o lateralizare* dominantă hemisferică dreaptă pentru spațiul. Neglijarea este calificată drept vizual când afectează informațiile vizuale, care sînt de obicei funcțional prevalente în spațiul extracorporeal; ea poate afecta și informațiile auditive. Neglijarea poate privi, de asemenea, corpul, afectînd în acest caz informațiile senzitive și poate fi la originea unei hemiasomatognozii*, chiar a unei anosognozii* a unei hemiplegii asociate. Neglijarea poate fi deci multisenzorială; evidențierea ei impune adesea prezentarea simultană și competitivă a informațiilor, în cele două câmpuri ale spațiului, așa cum este ea realizată prin audiția dihotică. Neglijarea a putut fi interpretată ca o agnozie spațială unilaterală, trimișînd implicit la o necunoaștere a spațiului. Conceptul de neglijare actualmente prevalent trimite la aspectul dinamic și activ al percepției spațiului, care impune explorarea și organizarea în dependență de atenție*: o tulburare a atenției spațiale ar putea explica în acest caz fenomenul neglijării care implică și reprezentările interne de scene. Dificultățile vizual-constructive (sau apraxie* constructivă), cum ar fi reproducerea perturbată a unei figuri geometrice, sînt adesea concomitente cu neglijarea. Există de ase-

-_____524

menea o neglijare motorie, care afectează mișcările spontane ale unei jumătăți a corpului în afara oricărui paralizii; s-a putut astfel vorbi despre neglijare intențională; nu pare totuși că o astfel de neglijare ar răspunde unei patofiziologii univoce, chiar dacă ea este adesea asociată cu o neglijare

multisenzorial . , . „

J.-L. Dignoret

(N. C.)

Sindrom sau hemisindrom corespunzând unei pierderi a integrării rilor senzoriomotorii*, care rezultă din lezarea anumitor regiuni corticale* (cortex prefrontal, angular) sau a ganglionilor de la bază, nucleul caudat în special, și a talamusului*. În expresia sa experimentală concretă, un animal nu mai reacționează printr-un răspuns motoriu adecvat în momentul stimulării somestezice homolaterale a diferitelor părți ale corpului. O neglijare sau neatenție selectivă este mai clară la stînga, adică după leziunile emisferei drepte, ceea ce duce la presupunerea că aceste regiuni controlează într-un mod mai specific procesele atenției* orientate. Neglijarea unilaterală se descompune în componente senzoriale, motorii și motivaționale.

M. Le Moal

(N. C.)

Negociere

Relațiile de negociere se caracterizează prin implicarea a cel puțin în două părți care stabilesc relații voluntare, cel mai adesea secvențiale, pentru a rezolva un conflict de interese între ele. În Franța, legile Auroux din 1982 au precizat cadrul contractual al negocierii colective (obligatia anuală de negociere a salariilor reale, durata și organizarea timpului de muncă). În caz de conflict, soluția negocierii depinde de raportul de forțe prezente, într-un proces dinamic în care intervin manevre de coerciție, de disimulare, de persuasiune și de acomodare.

P. Lidvan

(N. C.)

Neîndemînare

Desemnează execuția defectuoasă a unei deprinderi motorii*, adică o eroare care împiedică realizarea scopului propus. Această eroare privește mai ales faza de programare* și de execuție motorie și se referă la componentele tonice sau cinetice ale mișcărilor*.

După o altă accepție, este vorba despre un sindrom psihomotor al cărui simptomatologie destul de largă privește motricitatea practică și emoțională. Ea este asociată cu o structurare defectuoasă a schemei corporale*, cu o lateralizare* ezitantă și adesea cu perturbări cognitive și afective.

M. Durând

(N. C.)

Neobehaviorism -> Behaviorism Neocortex —> Cortex

Neofobie

Reacție* comportamentală care constă în a evita, a neglija sau a ocoli temporar sau definitiv un stimul* nou. Neofobia a fost opusă explorării*, în care stimulul nou provoacă o reacție de abordare*. Reacțiile neofobice au fost studiate în special la roztoare și la primat. În general, sînt evidente într-o situație de alegere* între cel puțin doi stimuli complecși, unii fiind mai mult sau mai puțin noi (cu țări diferite, hrană), iar unul dintre ei rămînînd familiar (în general cu cașă de reședință). Reacția la noutate* este determinată în acest caz de contrastul între componentele noi și familiare ale stimulului și depinde deci strict de experiența* subiectului. Cercetarea s-a ocupat mult de neofobia alimentară la cobai, datorită rolului crucial pe care aceasta îl joacă în stabilirea aversiunii* gustative condiționate. În fața unei porții de mîncare nouă, multe animale arată o anumită ezitare înainte de a o consuma. O astfel de reacție poate să se producă chiar și dacă alimentul este foarte aperitiv*, ceea ce sugerează că evitarea* inițială se datorează noutății hranei.

(N. C.)

Neologism

În sens strict, cuvînt care nu aparține lexicului limbii. Observat în cursul glosolaliei

și în cursul afaziilor* în care cuvîntul produs nu mai poate fi identificat ca o transformare fonemică sau semantică a unui cuvînt vizat (v. Parafazie).

J.-L. Signoret

(N. C.)

Neotenie

În biologie, neotenia este o încetinire a dezvoltării* mai ales la speciile cu metamorfoze (insecte, anure) și poate conduce la apariția unor comportamente de reproducere chiar atunci cînd subsistă trăsăturile larvare sau juvenile. În etologie, încetinirea dezvoltării poate contribui la prelungirea perioadei de dependență de părinți și favoriza astfel învîrșirea* și instaurarea tradițiilor (v. Protocultură). Persistența atributelor (caracteristici juvenile) și a atitudinilor specific juvenile permite, de asemenea,

prelungirea perioadei de calm care îi scutește pe tineri de participarea la competiția intra-specifică, mai ales în societățile ierarhizate, în sfârșit, reapariția comportamentelor juvenile (supunere*, cerințe*) cu funcții limitoare în interacțiunile dintre adulți se situează la limita neoteniei.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Neputin dobândit - Resemnare do-bândit

Nerv

Desemnează orice structură nervoasă periferică în cadrul creierului sunt regrupări axonice aferente (nervi senzoriali), eferente (nervi motori) sau ambii (nervi mixți). La nivelul trunchiului, nervii rahidieni dispuse în mod segmentar sunt constituite din două ordine: ordinul ventral motorie și ordinul dorsal senzorial, care se unesc într-un nerv mixt. Nervii cranieni (12 perechi) sunt fie pur motori (nervii mușchilor ochiului), fie pur senzoriali (nervul optic, nervul auditiv) sau mixți.

M. Moulins (N. C.)

Nespus

Un discurs* poate fi tot atât de semnificativ prin ceea ce nu spune, cât și prin ceea ce

N

N

neștiință de carte

526

spune. Ceea ce nu este spus este de categoria lipsă*. J. Lacan a arătat că forcluderea* numelui tatălui în discursul mamei era un factor de predispunere a copilului la psihoză, în cura psihanalitică, elementele relative la transferul* pacientului sunt, în general, cele nespuse de acesta; psihanalistul poate uneori să le bătuiască pe baza comunicărilor nonverbale și să interpreteze lipsa după regula nonomisiunii*. În grupurile de psihoterapie sau de formare, un element nespus dar important, referitor la grup sau la membrii săi, poate bloca procesul grupului, și pentru explicitarea lui este necesară o criză. În viața familială, un „nespus” parental induce tulburări psihice la copil. Psihoterapia familială psihanalitică* a confirmat ipoteza efectelor transgeneraționale ale unui „nespus” familial: un copil poate trăi și simți indușe în mod inconștient fantoma* unui străbun pe care nu l-a cunoscut și căruia i-a fost trecut sub tăcere de către generația (generațiile) următoare o acțiune oribilă (crimă, sinucidere, incest, nebunie, ilegalitate); copilul presimte secretul și părăsește în viață în forul său interior pe străbunul mort.

D. Anzieu

(N. C.)

Neștiință de carte -> Analfabetism Neștiutor de carte -> Analfabetism Neurastenii -> Angoasă

Neurobiologie

Ansamblu de abordări și discipline care se raportează la sistemul nervos* în general: genetică, genetică moleculară, anatomie, embriologie, fiziologie, diferitele variante ale cognitivismului*, neuropsihologia*, psihobiologia* și neurobiologia comportamentului.

Aceasta are drept obiect studiul relațiilor creier-comportament și privilegiază un punct de plecare neurologic. Este recunoscut că orice modificare nervoasă sau cerebrală îi corespunde o modificare func-

țională și, prin urmare, în mod secundar,^ comportamental*. Cu ajutorul leziunilor selective, al stimulilor localizați, electrice sau chimice, al intervențiilor cât se poate de precise și controlate, al metodelor de imagineri*, cercetătorul încearcă să coreleze, plecând de la elemente teoretice apriorice, o intervenție dată cu o modificare funcțională sau comportamentală. Confuzia este frecventă între aceste două niveluri de analiză. Acest demers informează asupra rolului diferitelor regiuni ale creierului în organizarea comportamentală, dar nu dă nici o indicație despre comportamentul în sine. În plus, ea neglijează relația istorică în evoluția relațiilor creier-comportament. Stabilirea de relații structurale-funcționale este obiectivul final al acestei discipline, de la elementele cele mai intime ale materiei cerebrale la cele mai precise ale funcției și comportamentului. Această abordare se regăsește în neuropsihologie* pentru funcțiile superioare și pentru procesele cognitive și în neurologia comportamentală în care se încearcă să se descrie deficitul neurologic în termeni de funcție, de comportament și cu ajutorul probelor rezultate din cercetările comportamentale. Psihobiologia permite o

abordare complementară. „r”, „”, „”,

M. Le Moal

(N. C.)

Neurochimie

Subdisciplină a biochimiei, care are drept scop studiul mecanismelor fizico-chimice ale funcționării sistemelor nervoase* centrale și periferice. Ea precizează constituenții chimici, metabolismul, interacțiunile, rolurile, cât și efectele agenților farmacologici asupra acestor sisteme. J. L. Thudichum a fost precursorul acestei subdiscipline prin descoperirea, în 1884, a numeroși constituenți chimici ai

sistemului nervos, în timp ce T. E. Elliot a introdus o abordare funcțională demonstrând, în 1905, similitudinea între acțiunea adrenalinei* și stimularea nervului simpatic. Neurochimia utilizează tehnicile in vitro și in vivo. Primele, pe baza homogenaților și a culturilor celulare sau a unor secțiuni de

527

creier (metoda de perfuzie), permit să se analizeze transmisia sinaptică la nivelul reglării sale (sinteză, mediu ionic), caracteristicile mediatorilor* chimici și ale receptorilor lor, sistemele enzimatic implicate și efectele agenților farmacologici. Celelalte, realizate pe animalul întreg în circumstanțe fiziologice sau experimentale variate, permit mai ales o abordare funcțională la animalul anesteziat sau eliberat de mișcările sale. Astfel, metodele de evaluare a metabolismului cerebral (studiul consumului glucozei, sinteza proteică) și de măsurare a eliberării și a metabolismului neurotransmi-torilor (tehnica denumită push-pull, a canulei, voltametria, dializa intracerebrală) au permis să se stabilească legătura între activitatea unui sistem neuronal și o situație fiziologică dată (cum ar fi febra, foamea, saietatea, veghe-somn, activitatea motorie) și să se analizeze efectele biochimice ale stimulilor electrici și ale medicamentelor. „ „

N. Spampinato

(N. C.)

Neuroendocrinologie

Studiul reglării sistemului endocrin de către creier. Termenul a fost mult timp folosit în mod restrictiv la controlul hipotalamic* al activității secretorii a hipofizei*. Sfera sa s-a lărgit acum considerabil prin evidențierea unui sistem neuroendocrin difuz* care funcționează cu aceleași molecule informative, neuropeptide*. Vasopresina și ocitocina au fost cei doi neurohormoni identificați. Marea perioadă a neuroendocrinologiei corespunde cercetării factorilor hipotalamici care controlează activitatea adenohipofizei. Prima cercetare, în sfârșit identificată (în 1981), corticoliberina (CRF) reglează secreția de ACTH*. Lutealiberina (LHRH sau GnRH sau LRF) reglează secreția gonadotropinelor*. Prolactina este singurul hormon* hipofizar care are un control esențialmente negativ prin dopamina secretată de neuronii situați în nucleul arcurilor. Tireoliberina (TRH sau TRF), prima identificată (în 1969), controlează secreția hormonului tireotrop. Hormonul de creștere are un dublu control, activator prin somatoliberin (sau GRF) și inhibitor prin somatostatina. Corpicii celulari ai moto-neuronilor endocrini sunt situați în zona paraventriculară a hipotalamusului și neuronii lor eliberează produsele de secreție în protuberanța mediană la nivelul contactului capilarelor sistemului portal hipotalamohipofizar.

P. Mormede (N. C.)

Neuroetologie

Termenul apărut la începutul anilor 1960 pentru a desemna studiul bazelor neuronale ale comportamentului*. Este o disciplină experimentală la granița cu anatomo-fiziologia, cu biofizica, cu biochimia și cu etologia. Plecând de la comportamentele observate de etologi și de la modelele* imaginate de aceștia pentru a le explica factorii de cauzalitate*, neuroetologia se străduiește să determine: modul în care informațiile periferice sunt percepute, dirijate, filtrate și prelucrate la nivelul sistemului nervos central; modul în care instrucțiunile motorii sunt dirijate spre mușchii și organele; modul în care aceste informații sunt stocate, rechemate, corectate și refolosite ulterior. Preocupările în aceste domenii încep cu Descartes, care considera creierul un aglomerat de reflexe automate la stimuli exteriori. Activitatea electrofiziologică a creierului este cunoscută de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Acest secol a vădit multiplicându-se lucrările de ablație destinate să localizeze ariile* responsabile de principalele funcții cerebrale. W. Hess, spre 1920 și E. von Holst, adevăratul fondator al neuroetologiei, au localizat foarte precis, prin stimuli electrici intracerebrale, centrii responsabile de comportamente asimilabile de către etologul cu elemente cunoscute din repertoriul comportamental (v. Etogram) al pisicii, puilor și peștilor și au demonstrat caracterul spontan și automat al activității* și coordonării lor. Neuroetologia a cunoscut evoluții recente datorită progresului tehnologiilor care permit explorarea și experi-

N

neurofarmacologie

mentarea la nivel celular: microscopia electronică, microelectrozii intramembranari, sondele moleculare și autoimunoradiografia pentru detectarea traiectului mesagerilor intersinaptici, pentru identificarea celulelor vizate, pentru localizarea cu acuratețe a zonelor de activitate biochimică. Domeniile care au făcut obiectul cercetărilor celor mai fructuoase pentru conectarea comportamentelor cu activitatea creierului sunt, până în prezent, locomotivitatea la nevertebrate (crustacee, moluște, viermi), identificarea prazilor și mișcărilor de pradă ale broațelor, comportamentul reproduc-tiv al bobolacilor și al prepelițelor, cântecul păsărilor.

J.-C. Ruwet
(N. C.)

Neurofarmacologie

Disciplină care are ca obiect acțiunea substanțelor terapeutice și a drogurilor* sau a agenților farmacologici asupra nervilor și a sistemului nervos* central. Ea studiază efectele acestora asupra conducătorilor și excitabilității* nervilor, asupra transmiterii influxului nervos la nivelul sinapselor* interneuronale și neuromusculare și încearcă să precizeze funcționarea sistemelor de neurotransmițători* puși în acțiune. Astfel, ea participă la stabilirea principiilor generale ale activității sistemului nervos și la elaborarea noilor strategii terapeutice. Primele lucrări realizate de O. Loewi (1921) și W. B. Cannon (1937) referitoare la sistemul nervos autonom simpatic* și parasimpatic* au permis să se afirme rolul noradrenalinei* și al acetilcolinei* ca neurotransmițători. Diferitele droguri perturbă transmiterea nervoasă conform unor modalități variabile. Ele pot acționa asupra receptorilor specifici ai unui anumit neurotransmițător, fie mimându-i acțiunea (agonist*) fie inhibându-o (antagonist*). Alte droguri modifică sinteza, stocajul sau eliberarea mediatorului, la nivelul terminațiilor presinaptice, paralizând sau activând, după caz, transmiterea influxului nervos, în sfârșit, anumiți agenți farmacologici, denumiți falși neurotransmițători, se substituie mediatorilor, sînt eliberați în locul

528

—
lor și intră în competiție cu receptorii lor specifici: în general mai puțin activi decât substanțele naturale, ei diminuează eficacitatea transmisiei sinaptice. Diferitele clase de medicamente studiate în prezent sînt antiepilepticele, antiparkinsonienele, analgezicele centrale, anesteziicele, antimigrenosele și medicamentele nootropice*, anxioliticele*, antidepresoarele*, antipsihoticele sau neurolepticele*.

U. Spampinato (N. C.)

• Cannon W. B., Rosenbluth A. (1937), *Autonomie Neuro-Effector System*, MacMillan, New York.
— Loewi O. (1921), „Oberhumorale Übertragbarkeit der Herznervenwirkung”, *Pfugers Archives gesamte Physiologie Menschen und Tiere*, 189, 239-242.

Neurofiziologie → Neuropsihologie Neurohipofiz → Hipofiz

Neurohormon

Mesager chimic secretat de neuroni* și care acționează la distanță de locul eliberării lor. Exemplul cel mai clasic este cel al adrenalinei* și noradrenalinei* secretate de celulele glandei medulosuprarenale, veritabili neuroni postganglionari simpatici*, transformați în celule neuroendocrine. Acest concept a fost utilizat, în principal, pentru hormonii* hipotalamici (vasopresina și ocitocina, peptide care controlează activitatea secretorie a hipofizei anterioare). Conceptul a fost lărgit cu numeroase neuropeptide*, adesea elaborate în aceleași celule ca și neurotransmițătorii clasici în cadrul sistemului nervos și al sistemului neuroendocrin difuz* și susceptibile de a acționa la distanță, după difuzarea prin sânge, prin lichidul cefalorahidian sau spațiul extracelular.

P. Mormide

(N. C.)

Neuroimagine

Termen care caracterizează ansamblul metodelor puse la punct începînd din anii 1970 și permite să se vizualizeze in vivo structurile sistemului nervos* central nor-

mal sau patologic. Printre aceste metode, care depășesc neuroradiologia clasică, putem cita tomografia asistată de calculator care permite să se diferențieze substanțele cenușii și albe și să se vizualizeze ganglionii de la bază, precum și alte tehnici de vizualizare în trei dimensiuni, ca tomografia prin emisie de pozitroni, tomografia prin emisie fonică, rezonanța magnetică nucleară, utilizarea ultrasunetelor. Progresele constante aduc o specificitate, o finețe de analiză din ce în ce mai mare și o imagine anatomică nouă a creierului în stare de funcționare în cursul comportamentelor* și proceselor cognitive* (v. Imagerie). M. Le Moal

(N. C.)

Neuroleptic

Descoperirea în 1952 a efectelor antipsihotice ale clorpromazinei (Largactil) deschidea era psihotropelor* odată cu cea a neurolepticilor. Faptul că un medicament putea avea un efect sedativ asupra agitației, delirului și halucinațiilor în schizofrenie sau în manie constituia o revoluție terapeutică. Neurolepticele rămîn astăzi încă tratamentul principal al schizofreniei și numeroase studii au arătat că ele diminuează în mod semnificativ duratele de spitalizare în spitalele psihiatrice. Pentru a descrie efectele lor clinice, J. Delay și P. Deniker au propus în 1957 cinci criterii: crearea unei stări de indiferență psihomotorie; eficacitatea față de stările de agitație și de excitație; reducerea tulburărilor psihotice acute și cronice; producerea de sindroame extrapiramidale și vegetative; efectele subcorticale dominante. Treptat au apărut clasificări ale neurolepticilor, în funcție de familiile lor chimice care sînt multiple și mai ales în funcție de efectele lor clinice. Distingem neurolepticele sedative (clorpromazina,

levome-promazina), neurolepticele dezinhibitorii* (flufenazina, sulpirida) și produsele intermediare sau polivalente. Esențialul este să se rețină: aceeași substanță poate avea efecte diferite după dozele și durata administrării; efectele sedative și antihalucina-

tonici p. 6, _____

asupra funcționării sistemelor dopaminei-gice, în timp ce efectele dezinhibitorii asupra atimhormiei* sau a diminuării afective* ar corespunde unei stimulări a acestor sisteme.

Neurolepticele cu acțiune prelungită numite neuroleptice retard sînt produse care, administrate într-o singură doză, au efecte prelungite (mai multe săptămîni). În marea lor majoritate sînt sub formă injectabilă. Principiul lor se bazează pe prevenirea recăderilor prin oprirea tratamentului.

R. Jouvent (N. C.)

Neurolingvistic

Disciplină sau abordare care îi propune să aplice descrierile lingvistice la tulburările afazice*. Astfel, modulele de structurare paradigmatică și sintagmatică a semnelor* lingvistice trebuie să servească drept modele pentru a explica două mari tipuri de afazie: afazia lui Broca exprimă o tulburare a contiguității care interzice combinațiile sintactice, în timp ce afazia lui Wernicke exprimă o tulburare a similarității care atinge selecția cuvintelor. Dar o astfel de analiză era limitată, neluînd în considerare decât producțiile verbale ale celor două tipuri de afazie. A. Luria (1967) a propus o veritabilă clasificare anatomolingvistică a tulburărilor afazice într-o abordare în care orice activitate verbală este considerată ca rezultînd din procese multiple, izolare din punct de vedere funcțional și localizate anatomic:

1. afazia senzorială prin leziune temporală afectează analiza și producerea fonemelor;
2. afazia motorie kinestezică prin leziune postcentrală influențează analiza mișcărilor vorbirii;
3. afazia motorie kinetică prin leziune anterioară a ariei motorii perturbă secvențele articulatorii;
4. afazia semantică prin leziune parietală împiedică organizarea logică a elementelor discursului;

N

neurologie

530

5. afazia amnezică acustică prin leziune temporală profundă este responsabilă de un defect de reținere a unităților lingvistice;

6. afazia dinamică prin leziune frontală nu mai permite adaptarea limbajului la realitate.

În prezent, neurolingvistica se orientează în două direcții paralele: una, dependentă de psiholingvistică*, urmărește să identifice procesele afectate de perturbările afazice pentru a înlocui funcționarea normală a limbajului și aceasta, în afara oricărei referințe anatomice; cealaltă utilizează noile metode de investigații cerebrale (potențiale evocate, imaginerie morfologică și funcțională, stimularea electrică) pentru a încerca să analizeze rolul structurilor cerebrale în cursul proceselor pe care se bazează producerea și înțelegerea limbajului. J.-L. Signoret

(N. C.)

• Luria A. R. (1967), *Vîșie korkovie funkii celoveka*. Mejdunarodnaia kniga, Moscova. Traducere (1978): *Les fonctions corticales supérieures de l'homme* (trad. N. Heissler și G. Semenov-Segur), PUF, Paris.

Neurologie

Disciplină medicală specializată în diagnosticul și tratamentul bolilor sistemului nervos*; ea poate include neurochirurgia, care nu diferă decît printr-un mod particular de îngrijire. O boală neurologică este definită prin faptul că este vorba despre o anomalie sau despre o afectare cel mai adesea reperabilă la un nivel microscopic sau macroscopic și că simptomele care rezultă implică funcții sau capacități neurofiziologice în general cunoscute și localizabile.

Neurologia regroupează câteva surse de boli și sindroame cu cauze variate, genetice sau ambientale, traumatice, metabolice sau infecțioase* etc. Mijloacele de diagnostic au fost transformate de diferitele metode ale imaginerii* radiologice, ale neuropatologiei, ale geneticii moleculare și ale neurotiinilor* în general. Tra-

tamentele progresează mai lent și depind de progresele din domeniul etiologiei. Neurologii se preocupă din ce în ce mai mult de analizele comportamentale (neurologie comportamentală) și de studiul proceselor cognitive (neuropsihologie).

M. Le Moal

(N. C.)

Neuromediator -> Mediator Neuromodulator -> Mediator

Neuron

Cellula nervoasă care cuprinde trei părți: corpul celular, dendritele și axonul*. Neuronii se află la originea comunicării* nervoase, a transmiterii de informație* și a conservării sale și stau la baza activității mentale. Corpul celular (sau perikarion sau soma) conține, ca orice celulă, un nucleu avînd numeroase incluziuni, dintre care cromozomii*, citoplasmă și numeroase organite (corpul lui Nissle,

ribozomi, reticulum endoplasmic etc). Neuronul, care este în medie celula cea mai mare a organismului, are forme și dimensiuni variate și particulare în funcție de structurile nervoase sau de specii: de la 5 micrometri la 100 de micrometri și mai mult pentru corpii celulari, iar procesele lor, axonul în special, merg de la valori de ordinul micronului la valori de ordinul metrului. Neuronul este înconjurat, ca orice celulă, de o membrană având proprietatea esențială de a fi excitabil, ceea ce distinge sistemul nervos și mușchii de alte organe. Studiul teoretic al neuronului se bazează pe independența anatomică a neuronilor; neuronii comunică între ei la nivelul joncțiunilor care au o soluție de continuitate și sunt denumite sinapse*. În sistemul nervos central uman există cu aproximație între 10¹⁰ și 10¹¹ neuroni. Există două clase de neuroni: excitatori și inhibitori, care acționează în sens invers asupra polarității membranei postsinaptice. Informația poate fi sau transmisă la distanță și pe o arie largă pornind de la câțiva neuroni, sau canalizată precis spre câțiva

ii

531

neuroni. Cu titlu de exemplu, o celulă a cerebelului (celula lui Purkinje) primește în jur de 200 000 terminații nervoase și o altă celulă, denumită celulă granulară, stabilește contacte cu aproximativ 400 de celule ale lui Purkinje. În total, răsunsul (sau răsunsul) unui neuron dat va depinde de regiunea în care membrana sa primește impulsurile nervoase, de organizarea spațio-temporală a acestor impulsuri, de efectele transmițiilor* și hormonilor*, de compoziția chimică a mediului. Conexiunile* între neuroni sunt foarte asemănătoare de la un animal la altul în cadrul aceleiași specii și chiar între specii apropiate, ceea ce indică existența unor programe genetice repetate filogenetic și sugerează o anumită semnificație cu privire la funcția sistemelor neuronale.

M. Le Moal

(N. C.)

Neuron formal

Neuronul formal, sau neuron artificial, sau automat*, constituie elementul de bază în arhitectura rețelelor* conexiunilor*. Starea activă sau inactivă a unui neuron formal este în funcție de suma (sau potențialul) intrărilor sale, formate de ieșirile binare ale altor elemente din rețea, cu care neuronul este conectat. Acest potențial depinde de numărul intrărilor și de un factor (greutatea sinaptică) ce modulează transmiterea informației* în fiecare conexiune*. Activarea* neuronului intervine când potențialul său este superior unui prag determinat. Organizați în straturi, neuronii formali pot fi în relație cu exteriorul rețelei (ca neuronii de intrare și de ieșire) sau pot să nu aibă conexiuni decât cu ceilalți neuroni ai

rețelei (neuroni ascunși). T.,

J. Requin

(N. C.)

Neuropeptid

Peptid* utilizat de sistemul nervos* ca mesager* intercelular. De la descoperirea vasopresinei și a ocitocinei, au fost caracterizate mai mult de 50 de neuropeptide. Contrar neurotransmițiilor* convenționale care sunt elaborate la nivelul terminațiilor nervoase prin acțiunea enzimelor specifice, neuropeptidele sunt elaborate în corpul celular de mecanismele de sinteză proteică. Neuropeptidele sunt cel mai adesea sintetizate sub formă de precursori macromoleculari care suportă o maturizare enzimatică intracelulară (proteoliză, amidare, acetilare) pentru a da forma matură a peptidei. Acești precursori pot fi multifuncționali, adică produc mai multe peptide bioactive. De exemplu, proopiomelanocortina (265 acizi amino) este la originea (pro-) unei peptide cu activitate opioidă, P-endorfină (-opio), a peptidelor cu activitate melanotropă (-melano) și a ACTH*-ului (-cortin). Natura exactă a produsilor terminali depinde de tipul celular în care se efectuează sinteza: celula corticotropă a lobului anterior al hipofizei, celula melanotropă a hipofizei intermediare, celulele nucleului arcuat al hipotalamusului.

P. Mormeae

(N. C.)

Neuropeptid → Acid aminat

Neuropsihoneuroendocrinologie → Psihoneuroendocrinologie

Neuropsihologie

Disciplină care își propune să studieze raporturile între activitățile mentale și creier. Născută în contextul patologiei neurologice, domeniul său s-a limitat la început la afazie*, agnozie* și apraxie*. Doctrina localizărilor cerebrale inițiată prin descoperirea lateralizării* cerebrale a constituit o referință și un obiectiv necesare: reperarea regiunii cerebrale responsabile de anumite perturbări patologice. Imediat au fost propuse modele funcționale ale proceselor psihologice, bazate pe anatomie și inspirate de doctrinele asociaționiste*. Paralel, un alt punct de vedere, considerat ca opus, își propunea să

interpreteze tulburările într-o optic evoluționistă, inspirat de H. Jackson, ca dovadă a unei disoluții care afectează activitatea mentală în ansamblul său. În jurul anilor 1960, sindroamele de conexiune* interemisferice și intraemisferice

N

neuroreglator

532

conduceau la un neoașociaționism în cadrul căruia considerarea unor multiple procese psihologice devenea fapt dominant. Paralel, neuropsihologia și extindea sfera la toate activitățile intelectuale și la viața emoțională și apare ca un fel de loc în care puteau să se întâlnească datele neuroanatomice și neurofiziologice, psihologia experimentală și lingvistica, precum și analizele comportamentale efectuate pe animal. Mai recent s-a dezvoltat o neuropsihologie numită cognitivă; obiectivul ei este să utilizeze consecințele unei leziuni cerebrale pentru a descrie și analiza procedurile mentale alterate și pentru a propune astfel modele de activitate cognitivă, fără referire la activitatea cerebrală; dar, cel puțin în implicit, aceste modele tind să se alăture celor elaborate de neurotiniere*.

Un principiu major al neuropsihologiei, indiferent de orientarea ei, este cel al dublei disocieri: o circumstanță definită printr-o leziune X/sau o situație este responsabilă de alterarea unei proceduri Y concomitent cu prezervarea unei proceduri Y, în timp ce o altă circumstanță definită tot printr-o leziune X/sau o situație este responsabilă de prezervarea procedurii X concomitent cu alterarea procedurii Y.

J.-L. Signoret (N. C.)

Neuroreglator ->• Neuromediator

Neurotiniere

Neologism apărut la începutul anilor 1970, desemnând ansamblul disciplinelor științifice care au drept obiect studiul diferitelor aspecte ale structurii, activității și funcțiilor sistemului nervos*: anatomia sa (neuroanatomia), chimia sa (neurochimia și neurofarmacologia), fiziologia sa (neurofiziologia) (trei discipline care formează neurobiologia), rolul său în comportament* (psihofiziologia, psihobiologia și neuroetologia), patologia sa funcțională (neuropsihologia) și chiar perspectivele filozofice (neurofilozofia) pe care le declanșează explozia cercetărilor asupra creierului (P. Churchland, 1986). Acest re-

grupare s-a născut din preocuparea și din nevoia de a elimina granițele între disciplinele tradiționale și de a afirma multidisciplinaritatea accentuată a cercetărilor consacrate sistemului nervos. Termenul are drept obiectiv o perspectivă mai integratoare în Statele Unite (pe care o exprimă singularul neurotiniere) și mai federativ în Europa (pe care o exprimă pluralul neurotiniere). A fost instituționalizat sub forma „societăților de neurotiniere” create mai întâi în Statele Unite (1970), apoi la nivel european (1976), mai recent în Franța (1988). Larg tributary progreselor tehnologice care permit să se accedă la diferitele niveluri ale organizării anatomofuncționale a sistemului nervos, succesul cercetărilor desfășurate în domeniul neurotinierei, cu începuturi din anii 1960, este legat de posibilitățile noi de investigare oferite de dezvoltarea tehnicilor biochimiei și biologiei moleculare, a tehnicilor de marcat celular și de trasare a circuitelor nervoase, a tehnicilor de înregistrare a activității electrice a neuronilor* izolați la animalul trează și activ, în sfârșit, a tehnicilor de „imagerie” cerebrală care se adaugă tehnicilor electroencefalografice* din cele mai elaborate pentru a permite, la om, evaluarea caracteristicilor și distribuția activității creierului (E. R. Kandel și J. H. Schwartz, 1985). În câțiva ani, analiza mecanismelor intime ale neuromedierii* chimice, care determină și modulează circulația informației* în cadrul rețelelor* neuronale, descoperirea proceselor de selecție care stabilizează organizarea nervoasă în cursul ontogenezei* și apoi asigură menținerea plasticității sale funcționale, evidențierea principiilor organizării modulare* a arhitecturii neuronale care reformează ideile tradiționale cu privire la relațiile între structură și funcție*, în sfârșit, decriptarea perseverentă a rolului diferitelor ansambluri neuronale în exprimarea comportamentelor au modificat profund viziunea pe care o aveam asupra sistemului nervos (J.-P. Changeux, 1983).

Situația psihologiei experimentale* (în particular a psihologiei cognitive) în ra-

533

neurotransmisie

N

port cu neurotinierele a fost de la început și rămas, cu excepția câtorva nuanțe, marginal pentru mai multe motive. Primul, cel mai vechi dar nu cel mai profund, este legat de polemica epistemologică, de cele mai multe ori implicită dar permanentă, care a opus în mod schematic o concepție ce face din reducerea* biologică demersul explicativ universal al faptelor de comportament (considerat în mod eronat sau pe bună dreptate de către detractorii și ca o poziție dominantă, chiar doctrinală în cadrul comunității neuroștiințifice) și o concepție funcționalistă* care atribuia proceselor cognitive o autonomie relativă față de mecanismele nervoase aflate la bază lor (considerat în mod eronat sau corect de către detractorii și ca un vestigiu sau ca o resurgență a pozițiilor dualiste* în cadrul

psihologiei). Un al doilea motiv al acestei marginalități a psihologiei cognitive în federația neuroștiințifică este atracția pe care o exercită de la începutul anilor 1980 asupra psihologiei regruparea (mai puțin instituționalizată dar tot atât de dinamică precum cea a științelor creierului) a unui anumit număr de discipline având drept obiectiv comun formalizarea* operațiilor de transformare a informației* și a modurilor de reprezentare* a cunoștințelor. În această federație a științelor cognitive*, axată pe inteligența artificială* și pe modelele* informatice*, psihologia cognitivă ca știință a inteligenței „naturale” poate fi considerată ca ocupând, de asemenea, un loc „de graniță”. Rămân deschise problema de a ține seama de riscuri de izolare amenințate psihologia cognitivă, ea nefiind în centrul nici uneia din cele două mișcări federatoare, sau dimpotrivă, ce avantaje va obține ea din situația sa de interfață: dezvoltarea rapidă în Statele Unite și mai dificilă în Europa a unui curent de cercetări, neuroștiințele cognitive, având ambiția de a coordona și chiar de a integra demersul neuroștiințelor comportamentului și pe cel al psihologiei cognitive, dovedește beneficiul pe care aceasta îl poate obține dintr-o poziție privilegiată.

/ . Requin

(N. C.)

• Changeux J.-P. (1983), *L'homme neuronal*, Fayard, Paris. — Churchland P. (1986), *Neurophilosophy*, MIT Press/Bradford Books, Cambridge. — Kandel E. R. și Schwartz J. H. (1985), *Principles of Neural Sciences*, Edward Arnold, Londra.

Neurotransmisie

Proces care permite trecerea (sau conducerea, sau propagarea) influxului* nervos de la un nerv la un mușchi sau de la un axon la soma altui neuron*. Ea se efectuează la nivelul anumitor structuri specializate, sinapsele*, și implică o substanță chimică specifică, mediatorul*. Această transmisie comportă mai multe etape: influxul presinaptic determină, la nivelul terminațiilor, printr-un mecanism calciu-dependenț, eliberarea unui neuromediator care traversează spațiul sinaptic și se fixează pe receptorul* său specific situat pe membrana postsinaptică. Această fixare antrenează o modificare locală a permeabilității celulare a anumitor ioni (sodiu Na⁺, potasiu K⁺, clor Cl⁻) la originea unui potențial postsinaptic. Acesta este excitator*, în cazul unei depolarizări a membranei, consecutiv creșterii simultane a permeabilității la Na⁺ și K⁺, și inhibitor* atunci când aceste modificări de permeabilitate, referitoare de acest dat la K⁺ și Cl⁻, generează o hiperpolarizare a membranei. Sistemul își reglează starea inițială datorită mecanismelor de recaptare presinaptică și de degradare enzimatică a mediatorului, permițându-i astfel să funcționeze din nou. Neurotransmisia implică deci un ansamblu complex de mecanisme neurochimice și fiecare dintre ele este fie favorizat, fie inhibat de o serie întreagă de analogi structurali sau de antagoniști* ai neuromediatorului. Observații recente arată că un neuron își eliberează neuromediatorul sau neuromediatorii nu numai din terminațiile, ci și din dendritele sale. În sfârșit, există o altă modalitate de neurotransmisie, transinaptică, pur electrică, fără intervenția unui mediator. Totuși, importanța sa în sistemul nervos central al mamiferelor nu este cunoscută.

u. Spampinato

(N. C.)

N

neurotransmițător

534

Neurotransmițător —> Mediator

Neurotrofic (Factor —)

Moleculă de natură în general proteică, produsă de organism și necesară supraviețuirii și/sau dezvoltării anumitor populații de celule. Factorii neurotrofici joacă un rol important în cursul dezvoltării* sistemului nervos*, favorizând în mod selectiv supraviețuirea populațiilor de neuroni care constituie întărilor și stimulând dezvoltarea nervurilor furnizate de aceste populații propriilor organe-intă în cadrul cărora ele sînt de altfel produse. Ei pot să acționeze în sistemul nervos adult în cursul proceselor de regenerare* și de plasticitate*. Prototipul factorilor neurotrofici este NGF (Nerve Growth Factor) descoperit în 1948 și singurul, pînă de curînd, care a fost izolat și identificat. El este necesar pentru supraviețuirea și dezvoltarea neuronilor simpatici ai sistemului nervos periferic, a neuronilor din ganglionii rădăcinilor dorsale ca și a anumitor grupe de neuroni colinergici ai sistemului nervos central. Doi alți factori neurotrofici recent identificați, BDGF (Brain Derived Growth Factor) și CNTF (Ciliary Neurotrophic Factor), acționează asupra neuronilor din ganglionii rădăcinilor dorsale.

J.-P. Herman (N. C.)

Neurovegetativ (Sistem nervos —) ->

Sistem nervos

Neurulație — Sistem nervos

Neutralitate

Unul dintre aspectele fundamentale ale atitudinii psihanalistului față de cel analizat, cel lalt fiind bun voiaș. Această neutralitate este cerută de regula de abținere* care interzice psihanalistului să aibă cu analiza și alte relații decât cele verbale care se stabilesc în timpul curei, dar ea depășește ceea ce este impus de regula de abținere. Este într-adevăr esențial ca psihanalistul să se abțină de la orice atitudine subiectivă (judicat de valoare, expresie de simpatie sau de antipatie pentru persoanele pe care le evocă analizatul etc.) pentru a evita ca aceste manifestări ale personalității sale reale să îndreptărească reacții afective ale analizatului față de analist. Trebuie într-adevăr ca atitudinile afective ale analizatului în raport cu analistul sau să fie cât mai mult lipsite de fundament real pentru ca pe baza lor analistul să poată recunoaște și să-și facă pe analizat să recunoască caracterul de reacție de transfer*.

J.-M. Petot
(N. C.)

Neutru

În condiționarea* pavloviană este folosit cu referire la stimulul* destinat a fi condiționat, înainte de asocierea cu stimulul necondiționat*. Stimulul este neutru în sensul că nu provoacă prin el însuși reacția declanșată de stimulul necondiționat. Introdus în situația experimentală, el generează o reacție de alert* sau de orientare* care trebuie să facă obiectul unei obișnuiri* înainte de a se putea instala condiționarea.

M. Richelle
(N. C.)

Nevrax -> Sistem nervos

Nevroz

Desemnează în prezent tulburările mentale caracterizate prin comportamente* care nu afectează decât un sector de activitate limitat, fr legătură, cel puțin aparent, cu motivațiile instinctuale și sociale obișnuite. Subiectul* nu le vede finalitatea, dar le recunoaște caracterul anormal și nu le poate depăși în mod voluntar, într-o manieră negativă, nevrozele sunt opuse tulburărilor comportamentale instinctuale (perversiune sexuală*, tulburarea conduitelor alimentare), dezechilibrelor psihopatice* și tulburărilor caracterului* (afectând ansamblul activităților individului), tulburărilor timice* și psihozelor* (al căror caracter morbid nu este recunoscut).

535

nevroz experimental

N

i

pe fapt, nici unul din aceste criterii n-ar fi suficient dacă autonomia cadrului nevrozelor nu s-ar întemeia pe o teorie etiopatogenică precisă. La început, după crearea noțiunii de către W. Cullen în 1777, era vorba despre definirea tulburărilor psihice de origine funcțională nervoasă. Progresele medicinei în cursul secolului al XIX-lea au permis să se scoată din acest cadru cele mai multe dintre expresiile sale (astm, epilepsie, coree etc.) pentru a nu menține decât isteria*. Pe baze teoretice diferite, P. Janet și S. Freud, într-o manieră contemporană, au apropiat-o pe aceasta din urmă de manifestările fobice și obsesionale. Cu multe nuanțe, până recent, cadrul nevrozelor a acoperit aceste trei variante clinice. Totuși, se făceau asocieri cu forme învecinate (nevroză actuală*, nevroză de abandon*, nevroză de elecție*, depresie* nevrotică, nevroză de caracter*, nevroză de organ*) pe baza unor argumente diferite. Ultimele două ilustrează bine o tendință care a apărut de a considera ca nevroză o tulburare de origine psihogenetică*. Printr-o extensie și mai imprecisă, termenul este folosit fie pentru a îndepărta originea „psihotică” a unei tulburări psihice, fie pentru a marca natura involuntară și totuși dotată cu o simptomatologie inconștientă a unui comportament oarecare. În fața acestei confuzii terminologice, dintr-o preocupare vădită de „ateorism”, dar și din cauza dificultății de a demarca de cadrul nevrozelor celelalte tulburări soma-toforme* (în raport cu isteria) sau celelalte manifestări ale angoasei (în raport cu fobiile și cu obsesiile*), precum și din cauza faptului că simptome nevrotice se observă în alte tulburări mentale, clasificările internaționale recente DSM III-R (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale) au renunțat la acest cadru nosologic.

Această reacție este poate excesivă. Chiar dacă etiopatogenia nevrozelor trebuie considerată mai largă decât în cadrul conflictului intrapsihic al teoriei psihanalitice, argumente de continuitate simptomatice și de eficacitate a psihoterapiilor permit să se justifice faptul că termenul nevroză este rezervat unor formațiuni simptomatice izolate și permanente de natură isterică, fobică și obsesională.

D. Widlocher
(N. C.)

Nevroză carcerală

încarcerarea*, prin condițiile sale de mediu și psihice stresante, suscită o varietate de tulburări care reactivează situații din trecut, de abandon, de violență, de culpabilitate, de reprimare. Neputând să își asume prin modalități relaționale cu exteriorul, de obicei prezintă adesea o stare psihosomatică critică care le permite să reconstruiască un dialog social interzis plecând de la dreptul de a fi îngrijii. Anumite forme particulare de tulburări ale somnului, ale digestiei, automutilării pe fond de angoasă și de depresie ilustrează efectele patologice reale și închipuite ale situației carcerale.

J. Selosse

(N. C.)

Nevroză de abandon → Abandon Nevroză de transfer → Transfer

Nevroză experimentală

Perturbare de comportament* care rezultă din manevre experimentale. Expresia își are originea la I. Pavlov, care a aplicat-o la perturbările ale condițiilor realizate sau la o dificultate de a stabili noi condiții, ca urmare a anumitor condiții experimentale, precum expunerea la discriminări* depășind capacitățile animalului (procedură în care axele unei elipse, stimul pozitiv*, se apropie de cele ale unui cerc, stimul negativ*, până la un nivel înfrământat*) sau iruperea unui factor traumatizant (inundarea bruscă a localului de experiment). Pavlov a observat formele diferite pe care le putea lua nevroza experimentală în funcție de tipologia* a ciinelui și a fost surprins de persistența ei. El a văzut în aceasta un model* experimental al dezordinilor patologice ale comporta-

N

nevroză narcisică

536

mentului la om. Trebuie totuși evitată stabilirea unor apropieri ale acestora de nevroze* în special, termenul adoptat de Pavlov referindu-se doar la o tulburare a funcțiilor nervoase corticale care făceau obiectul cercetărilor sale. Discipolii săi americani, H. Liddell pe de o parte, H. Gantt pe de alta, au continuat studiul nevrozelor experimentale, primul la oaie și capră, al doilea la câine, prin metoda longitudinală* care era extinsă pe perioade rare atinse. Conceptul a fost transpus în învățările* instrumentale* mai ales de N.R.F. Maier și J. Masserman. Dacă expresia creată de Pavlov nu mai este agreată astăzi, este totuși adevărat că se poate trasa o filiație directă între aceste nevroze experimentale și diferitele modele animale ale psihopatologiei umane de origine mai recentă, ca separarea* de mamă, studiată de H. Harlow sau desemnarea dobândită* a lui

M. Seligman.

M. Rwhelle

(N. C.)

Nevroză narcisică → Narcisică (Nevroză -)

Nevroză obsesională → Obsesie Nistagmus → Sistem vestibular

Nișă ecologică

O anumită poziție pe care o ocupă în mediu* o specie dată, înzestrată cu capacitățile sale fiziologice și de fenotip și morfologice și comportamentale, și ansamblul relațiilor pe care ea le întreține în cadrul ecosistemului*, alături cu ceilalți membri ai biocenozelor, cât și cu mediul înconjurător* abiotic (inanimat, fizic și chimic). Acest concept, care definește partea și rolul unei specii în ecosistem, este mai mult funcțional decât spațial. Dacă habitatul* unei specii este adresa acesteia, nu a ei își exprimă profesia; ecosistemul poate fi prin urmare conceput ca o întrepînzare de nișe ecologice ale diferitelor specii care compun biocenoza. Pentru a fi în ele funcționarea unui ecosistem este deci indispensabil să se caracterizeze toate nișele care îl compun și, în acest scop, să se cunoască și capacitățile fiziologice și comportamentale ale speciilor: asimilare, metabolism, strategii alimentare și reproductive, sociabilitate. Comportamentul apare astfel ca mijlocul prin care un anumit animal își poate găsi locul și exercita rolul în mediul

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Nivel

într-un anumit sens, printre altele, unul din planurile sau gradele organizării interne a unui ansamblu material: niveluri geologice; sau a unui sistem mental: niveluri ale unei analize critice. Într-un sens mai dinamic, grad atins de dezvoltarea* unui proces. Acest termen este utilizat în psihometrie*: nivel mental*, nivel de aptitudini*, nivel de achiziții* colare — măsurate cu ajutorul testelor* de eficiență. În psihologia genetică, nivel este uneori sinonim cu stadiu*, în anumite cazuri într-un sens mai cuprinzător: nivel operatoriu*. Uneori, nivel desemnează și scara gradelor de dezvoltare a unui ansamblu funcțional anumit: nivelul funcției* posturale*, al actului* motor, al intuiției* spațiale, al conștiinței*, al sincretismului*. Gradientul* de creștere al lui A. Gesell este apropiat de această accepție.

E. Jalley
(N. C.)

Nivel de aspira ie

Obiectiv stabilit pentru sine însu i. Primele cercet ri cu privire la nivelul de aspira ie au fost fcute în laboratorul lui K. Le-win de I. Hoppe, în 1930. El a ar tat c sentimentul de a fi e uat sau reu it într-o sarcin propus nu era în func ie de punctul atins în realizarea obiectivului, ci, pentru fiecare subiect, de faptul de a fi atins sau nu nivelul s u de aspira ie, adic scopul pe care i l-a fixat. Acest nivel de aspira ie este el însu i în func ie de estimarea de c tre subiect a capacit ilor sale, estimare pe care el o întemeiaz pe performan ele sale anterioare. Cercet rile ulterioare au ar tat c nivelul de aspira ie

537

nocicep ie

joac un rol în procesul motiva ional, sarcinile considerate prea u oare neoferind o motiva ie mai mare decît cele estimate ca fiind prea dificile. Ele au ar tat, de ase-tneea, c adecvarea nivelului de aspira ie la capacit ile reale este în func ie de personalitatea fiec ruia i c nivelul de aspira ie este influen at de normele grupurilor c rora le apar ine individul.

C. Lâvy-Leboyer

(N. C.)

Nivel de limb -> Registru de limbaj

Nivel colar

într-o accep ie curent , desemneaz calitatea performan elor* de care este capabil un elev în raport cu cei din clasa sa, sau calitatea performan elor medii ale unei clase în raport cu alte clase comparabile, sau natura cuno tin elor* i capacit ilor cerute la un examen* sau la un concurs, în domeniul institu ional, nivelul colar desemneaz una dintre etapele parcursului colar. Acesta este decupat, conform unor norme* na ionale variabile, în cicluri (gr dini sau pre colar, primar sau de baz , mediu, secundar etc), aceste cicluri fiind la rîndul lor divizate în niveluri ale c ror specificare i num r variaz dup ar . Fiecare dintre ele corespunde, în general, unui an colar.

D. Manesse

(N. C.)

Nocebo -> Placebo Nociceptor - Nocicep ie

Nocicep ie

Sensibilitate la durere*, bazat pe informa iile* furnizate de nociceptori, care sînt receptori* periferici capabili s disting între stimul rile nenociceptive i nociceptive i sa codifice diferitele niveluri de intensita-te ale stimul rii dureroase. Ei sînt asimila i termina iilor nervoase libere ale fibrelor aferente cu diametru mic, nemielinizate (C) cu conduc ie foarte lent , sau mieli-nizate (A5) cu conduc ie pu în mai rapid . Au fost caracteriza i nociceptori cutana i, musculari, articulari i viscerali. Aferentele nociceptive p trund în sistemul nervos central prin r d cinile dorsale ale nervilor rahidieni. Soma acestor neuroni* este situat în ganglionii rahidieni. Dup intrarea lor în m duva spin rii, fibrele aferente nociceptive se termin , în principal, la nivelul superficial al cornului dorsal al substan ei cenu ii (zon marginal i substan gelatinoas). Stimularea nociceptorilor declan eaz activitatea a dou clase de neuroni ai cornului dorsal: neuronii noci-ceptivi specifici, situa i mai ales la nivelul superficial al cornului dorsal i în propor ie mai mic în partea intermediar , care nu sînt activa i decît prin stimul ri nociceptive; neuronii nociceptivi nespecifici, situa i în mod preponderent în partea intermediar a cornului dorsal i în propor ie mai mic în partea sa superficial , care sînt activa i simultan de stimul rile nociceptive i nenociceptive. Aceste dou clase de neuroni sînt la originea a dou fascicule ascendente principale implicate în nocicep ie: fasciculul spinotalamic ale c rui proiec ii în talamusul* lateral sînt esen ialmente încruciate, axonii traver-sînd linia median la nivelul segmentului medular în care sînt situa i corpii celulari; fasciculul spinoreticular ale c rui proiec ii în trunchiul cerebral* i în forma iunea reticulat (a bulbului* rahidian pîn la me-zencefal) sînt ipsi-, contra- sau bilaterale. Dou alte fascicule ipsilaterale sînt de asemenea implicate în nocicep ie, fasciculul spinocervicotalamic i fibrele postsinap-tice ale cordoanelor posterioare, dar rolul lor r mîne înc de precizat. Structurile supraspinale antrenate de stimul rile nociceptive sînt numeroase i nu exist regiune de proiec ie central privilegiat (un „centru" al durerii). Structurile studiate sînt mai ales cele în care se proiecteaz principalele c i ascendente ale nocicep iei; talamusul lateral ai c rui neuroni nociceptivi transmit informa ia cortexului somestezic primar (rol senzorioidiscriminativ); nucleeele intraliminare ale talamusului i forma iunile reticulate bulbar i pontic ce

N

N

nominal

538

539

normalizare

proiectează asupra ariilor corticale în principal motorii și premotorii, hipotalamusul* și rinencefalul* (rol în componentele motivaționale, cognitive și evaluative ale durerii; elaborare a reacțiilor motorii și emoționale și mecanisme de alert), în sfârșit, studiile biochimice și farmacologice au evidențiat rolurile a numeroase neuropeptide* prezente în sistemul nervos central și periferic și au permis să se formuleze ipoteze cu privire la mecanismele peptidergice ale nociceptivității și ale analgeziei*. Importanța substanței P încă de la nivelul fibrelor C a fost demonstrată. Pe de altă parte, sisteme opioide* endogene (enkefaline*, dinorfine* și (3-endorfin*)) intervin la diferite niveluri ale integrării informației nociceptive și controlului său central și sugerează ipoteze explicative în ceea ce privește acțiunea analgezică a morfinei* și a altor substanțe opioide.

B. Calvino (N. C.)

Nominal -> Scală de măsură Nondirectiv -> Convorbire

Nondirectivitate

Folosind de C. Rogers pentru a caracteriza concepția sa asupra terapiei individuale, această expresie redefiniște o practică și o teorie a ajutorului: abținerea analistului de la a impune, a chestiona, a interpreta, a judeca, a sfătui permite pacientului să găsească în el însuși resursele creative* sale (growth). Rogers percepe interesul de a transpune în relația profesor-elevi atitudinea astfel definită. „A învăța este mai important decât a predă” (C. Rogers, 1957). A ajuta un elev să învețe trece prin renunțarea la a-1 dirija. Paradoxul „discreția — singura eficace” nu are masă fără ecou la educatori, pe care-i exaspera observarea dependenței celor educați de instituția puterii și a tăcerii, în general, și de propria lor putere în particular. Versiune modernizată a educației negative* preconizate de J.-J. Rousseau și de curentele Educației noi*, această metodă risca să se confunde curînd, nu fără neînțelegeri și procese de intenție, cu permisivitatea care, mai mult decât o opțiune educativă rațională, este mai întâi un fapt de cultură. Vom distinge nondirectivitatea ca demers și ca atitudine*. Când instituția recomandă dirijarea și elevii înșiși o acceptă, a renunța la ea provoacă un eveniment surprinzător de la care se așteaptă efecte formatoare. Este totuși adevărat că se manifestă nondirectiv înseamnă a impune nondirectivitatea și, prin urmare, a aplica una din modalitățile de manipulare umană.

D. Hameline

(N. C.)

• Rogers C. (1957), „Personal Thoughts on Teaching and Learning”, Menill-Palmer Quarterly, 3, 241-243, reluat în On Becoming a Person (1961), Houghton Mifflin Co, Boston. Traducere (1968): Le développement de la personne (trad. E. L. Herbert), Dunod, Paris.

Nonomisiune (Regulă de —) -> Regulă fundamentală

Nonparametric( ) (Ipoteză —, Test —)

O ipoteză nonparametrică este o ipoteză care nu se referă la un parametru* (contrar unei ipoteze parametrică) și un test non-parametric este un test al unei ipoteze non-parametrică. Printre testele nonparametrică-ce figurează testele de omogenitate*, în special testele de rang, precum și cele ale lui Mann-Whitney, ale lui Wilcoxon și testele chi-p tratate. „„ . „„

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Nonverbal -> Comunicare nonverbală

Nootropic

Medicamente destinate să corecteze deficiențele funcțiilor cognitive* și mnemonice* care survin de exemplu în timpul îmbătrânirii. Fără efect vasodilatator direct, ele pot totuși crește debitul sanguin cerebral prin modificări ale metabolismului local. Ele sînt capabile să mărească consumul cerebral de glucoză, să amelioreze metabolismul celular și mitocondrial și, la anumite persoane, să interfereze cu activitatea neurotransmițătorilor*.

1 U. Spampinato

(N. C.)

IMoradrenalină

Noradrenalina (NA) este un neuromedia-tor* care, ca și adrenalina* și dopamina*, aparține clasei catecolaminelor. În sistemul nervos central, corpii celulari ai neuronilor noradrenergici sînt situați în regiunea bulbo-pontică, grupați în nucleii paramediani, dintre care principalul este locus coeruleus. Axonii lor proiectează în mod difuz asupra principalelor arii cerebrale și spre m.d.u.v. La nivelul sistemului nervos periferic autonom, noradrenalina este localizată mai ales în celulele ganglionilor simpatici laterovertebrali. Ea acționează asupra receptorilor* specifici de două tipuri: alfa și beta, fiecare subdivizîndu-se în două subgrupe. La nivel central, noradrenalina contribuie la reglarea proceselor de veghe* și de somn*, de termogeneză, de alimentare, a sistemului neuroendocrin, precum

și la reglarea tensiunii arteriale și a respirației. La nivel periferic, prin acțiunea sa selectivă asupra receptorilor alfa, ea controlează, cu adrenalina, activitatea sistemelor cardiovasculare și respiratorii și metabolismul glicolipidic.

U. Spampinato

(N. C.)

Normal (Distribuție —)

Distribuția normală este, din punct de vedere tehnic, cea mai importantă dintre distribuțiile cu densitate clasice. De fapt este vorba despre o formă de distribuție: o distribuție normală depinde de doi parametri (medie și varianță). Este numită, de asemenea, distribuția lui Gauss sau a lui Laplace-Gauss.

Când avem de studiat o distribuție, o înlocuim adesea, pentru anumite probleme, cu o distribuție care oferă o reprezentare simplificată a acesteia: aceasta este procedura de ajustare. În statistica inductivă, distribuțiile clasice servesc la ajustarea distribuțiilor statisticilor de test; ele se află deci la baza metodelor abordate în par-

ticular, în unele teste uzuale (eșantionare, omogenitate, frecvențe) distribuția normală oferă o bună ajustare a statisticii de test, cu atât mai bună cu cât mărimea datelor este mai ridicată (teorema limită centrală).

r. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Normalitate

Această noțiune desemnează de obicei, pe de o parte, conformitatea cu un tip mediu, pe de altă parte absența patologiei. Definiția normalității prin medie este de ordin statistic: de exemplu, vârsta mentală normală, IQ normal. Deși pur descriptiv și operațional, media tinde să fie considerată ca normă și ca valoare, de unde ambiguitatea și riscurile utilizărilor sale: anomalia, singularitatea, disidența sunt cu ușurință considerate anormale, deci patologice.

Absența patologiei este un criteriu negativ necesar, dar insuficient. El impune în domeniul psihologic criteriile ale patologiei care să fundamenteze legitimitatea măsurilor psihiatrice impuse. În absența alterării obiective a organului sau a funcției, reținem: pericolozitatea, suferința, constrângerea, rigiditatea, limitările funcționale, care nu pot fi evaluate riguros decât în raport cu un individ de vârstă, de sex și de cultură identice, care a trăit și trăiește în aceleași condiții. Insuficiența criteriului de adaptare a condus la ideea de normativitate definită drept capacitate de a-și stabili norme. Din acest punct de vedere creativitatea este un criteriu de normalitate.

Normalitatea se opune patologiei și ambele implică în mod inevitabil referirea la valori.

B. Brusset

(N. C.)

Normalizare

În istoria psihiatriei și a antipsihiatriei, normalizarea desemnează, în mod peiorativ, eforturile instituțiilor sociale și unele tehnici de readaptare care tind să facă mai conforme cu normalitatea conduitele con-

N

N

normă educativă

540

siderate drept patologice, aberante sau marginale.

n p. 6

R. Doron

(N. C.)

Normă educativă

Există norme atunci când sunt enunțate și referențiale în raport cu care este posibil să se formuleze judecăți de valoare asupra activităților întreprinse în instituțiile de educație. O mare parte a acestor norme sunt destinate să aprecieze, să codifice sau să modifice funcționarea acestor instituții (astfel regulamentul plecurilor și sosirilor, fixarea orarelor școlare etc.) și existența lor este adeseori legitimată ulterior în numele unui scop educativ. În afara listei acceptate de valori apreciate în societate în care elevii sunt solicitați să se integreze, nu este ușor să se codifice norme educative al căror referent ultim ar consta în creșterea singulară și diferențială a resurselor de care elevii vor dispune personal la sfârșitul unei etape formative.

D. Hameline

(N. C.)

Normă lingvistică

Ansamblu de reprezentări sociale ale limbii, exprimate în metadiscursuri evaluative și prescriptive care operează printre uzuri (și printre terminologii și doctrine gramaticale) o separare în termeni de bi-

ne/r u (d. ex.: în francez , „nu se spune sau n-ar trebui s se spun avoir tresfaim" — Academie). între aceste categoriz ri axiologice externe i regularit ile func ionale imanente limbii nu exist congruen , de unde prezen a la orice locutor a dou structur ri lingvistice ireductibil discordante. Formulată de actori sociali autoriza i sub aspect institu ional (Academie, profesori, cronici de pres), norma cap t , în ciuda discu iilor între puri ti, statut de eviden public i consensual . Transpunând în limb valorile timpului, ea apare ca mijlocul prin care sînt impuse întregii comunit i vorbitoare habitus*-urile unei clase dominante i cultivate (Curtea, burghezia parizian), pentru care scrisul este modul de comunicare prin excelen (de unde o reprimare secular a tr s turilor de orali- tate i referirea constant la „autorii buni"). Norma are în esen o func ie stabili- zatoare: ea sus ine variantele cele mai apte s inhibe orice proliferare polilectal *; ea promoveaz practicile lingvistice cele mai cooperante, prevenind astfel conflictele pragmatice între interlocutori. Discursul normativ dominant, c ruia to i îi sînt supu i, într totu i în opozi ie dialectic cu unele contranorme, care exist în stare latent ; neavînd drept la o formulare public , ele par totu i s inspire conduitele lingvistice ale anumitor grupuri mino-

ritare-
(N. C.)

A. Berrendonner

Nosografie -> Nosologie

Nosologie

Termen care desemneaz dup E. Littré o ramur a medicinei care se ocup de atribuirea de nume maladiilor, de definirea lor i de studierea lor în toate circumstan ele. Trebuie delimitat de nosografie, care este distribu ia metodic în care maladiile sînt grupate pe clase, ordine, genuri i specii.

în mod obi nuit, nosografie este sinonim cu clasificare, în timp ce nosologie trimite la semiotic în psihopatologie i la combi-natorica semnelor* care deriv atît din judec ile formulate de observator, cît i din observarea* concret a simptomelor. Clasific rile au în prezent tendin a de a se baza pe criterii de diagnostic a priori. în opozi ie, nosologiile empirice simptomatice î i propun s defineasc tipuri cu adev rat existente în natur (i nu tipuri a priori) cu ajutorul metodelor statistice. Acest demers nosologie î i propune s clasifice o popula ie în conformitate cu date cantitative m surate dup dimensiuni care decurg din scalele* de evaluare i s eviden ieze subgrupe sau tipuri sindromice de subiec i cu simptomatologie relativ omogen .

(N. C.)

Notare

Ac iunea de a atribui o not *. Ea const în c utarea în obiectul de evaluat a unor

541

nul

caracteristici corespunzînd calit ilor inerente unui model de referin . Dup G. Noi-zet i J- P- Caverni, acest model este constituit de o „norm " (un fel de model ideal) a „produsului a teptat" (pentru aceea i tem de compunere nu se a teapt acela i produs la coala primar i la liceu) i de utilizarea unei scale de m sur *. Divergen a, chiar incoeren a notelor se explic în mare m sur prin fenomene subiective care determin „produsul a teptat": efecte de halo, de stereotipie, de contrast, de ordin (v. Evaluare). Definirea operatorie a caracteristicilor produsului a teptat permite notarea prin calculator.

G. De Landsheere

(N. C.)

Not

în evaluare*, desemneaz fie o apreciere subiectiv global , cifrat sau nu („lucreaz bine", „aceast lucrare merit 8 din 10"), fie o apreciere cifrat conform unui barem fixat în prealabil (cot). Cuvîntul scor* desemneaz rezultatul unui test psiho-metric*.

Nota este numit obiectiv cînd este atribuit dup o regul ai c rei constituen i au fost defini i în mod ideal, într-o manier operatorie. „Nota adev rat " care ar reflecta integral valoarea unei produc ii sau a autorului s u (d. ex., nota pentru cunoa terea limbii materne) este o entitate ipotetic de care nota atribuit se apropie cu o marj de eroare de o amplasare variabil (eroare de m sur *).

G. De Landsheere

(N. C.)

No iune - Concept

Noutate

Se uzeaz de termenul noutate în psihologie cel pu in în dou grupe de situa ii. 1- Pentru a caracteriza un stimul* care se Prezint pentru prima dat sau care nu s-a •nai prezentat de mult timp. Pe cînd noutatea total poate provoca evitarea* sau fuga* (v. Neofobie), o noutate atenuat , po-sedînd diferite ingrediente familiare, poate Prezenta propriet i atr g toare chiar în-

t ritoare* (v. Explorare, Curiozitate). Stimulul nou provoac reac ii* caracteristice, cu componente

emoionale, pe care le desemnează expresiile reacție de tresrire*, reacție de alert* sau de orientare*. Cele mai multe dintre aceste reacții sînt supuse obișnuirii*, prin repetare sau prin menținerea stimulului. Un alt aspect al relațiilor între nouitatea relativă a unui stimul și stările psihofiziologice interne care caracterizează motivația* se înfățișează în efectul Coolidge: masculii unui mare număr de specii (inclusiv omul), ajunși la saietate sexuală, își recapătă vigoarea inițială dacă au ocazia de a copula cu o femelă nouă. 2. Pentru a caracteriza desigur urarea conduitelor* inedite sau neobișnuite, în special în cadrul psihologiei creativității*. Nouitatea servește acolo drept criteriu de reușită în anumite încercări de rezolvare de probleme*, în care noi soluții trebuie găsite, sau în utilizarea mai mult sau mai puțin inedită a unui obiect sau a unui ansamblu de obiecte într-un scop precis. Unele conceptualizări recente ale noțiunii de creativitate stabilesc o dependență între nouitatea creativității și recunoașterea socială. Este nouă și creativ ceea ce are o valoare estimabilă din punct de vedere social.

E. Tirelli

(N. C.)

Nox

Termen care desemnează diferitele condiții fizice de mediu de origine socială, cum ar fi zgomotul, densitatea, poluarea atmosferică etc., susceptibile de a avea o incidență asupra comportamentului, reacțiilor emoionale și a sîntății indivizilor expuși la acestea. Efectele diferitelor noxe și mai ales eforturile speciale de adaptare pe care le impun individului sînt analizate cu referire la noțiunea de stres ambiental*.

G. Moșer

(N. C.)

Nucleic - Acid nucleic

Nucleotid → Acid nucleic

Nul (Ipoteză →) → Ipoteză, Semnificație

N

N

număr

Număr

Numărul exprimă un raport între două cantități, una fiind luată ca unitate. Bazele matematice și psihologice ale numărului sînt considerate în conformitate cu trei teze. Conform primei teze, cu dominant aritmetic, numărul se bazează pe relația de ordin asimetric cantitativ ($x < y$). Conform celei de-a doua, cu dominant logic, numărul își are originea în cuantificarea* claselor* bazată pe corespondența termen la termen. Conform celei de-a treia, susținută de J. Piaget, numărul este produsul sintezei logicii claselor și a relațiilor (a includerii* și a serierii*). De la lucrările de referință ale lui J. Piaget și A. Szeminska în 1941, cercetările în legătură cu geneza* numărului la copil au cunoscut o dezvoltare considerabilă; ele se integrează și trimit la problematica dezvoltării*, a conservării*, a algoritmilor*, a verbalizării*, a cuantificării, a procedurilor de rezolvare de probleme* etc.

M. Fayol

(N. C.)

Nume

Numele desemnează un individ, îl deosebește de alții și indică apartenența sa la o familie. Transmis prin filiație, el este semnul identității care marchează o recunoaștere și o transmitere genealogică. Încercarea de o semnificație simbolică prin înscrierea numelui tatălui (în societățile patriarhale), numele își va căpăta întreaga importanță în momentul reviviscenței lui Oedip și a problematicii narcisice. Recunoașterea funcției paterne îi poate determina pe unii adolescenți să ceară confirmarea înscrierii lor genealogice sau să rupă cu ea. Recurgerea la un supranume în grupurile de afiliere* exprimă adesea căutarea unei noi identități* simbolice. Aplicat la un statut valorizat sau depreciat, supranumele poate

J42

semnifica transferuri de identitate imaginare sau de substituție sau să marcheze caracterul intim, cvasiconfidențial al unei relații în afara familiei. Prenumele conferă un statut separat copilului, utilizarea sa exprimă nu numai o recunoaștere individualizantă și o diferențiere a sexului, ci și o delimitare a câmpului de dorință al copilului mic, datorită utilizării lui în momentul intervențiilor imperative.

./ Seloșse

(N. C.)

Numerozitate

Termen (numerosity) propus mai întâi de S. S. Stevens în 1939 pentru a denumi atributul de cardinalitate al unei colecții de obiecte (echivalent cu numărul, în sens curent), în opoziție cu aspectul subiectiv care furnizează aprehensiunea globală, fără numărare proprie-zis (numerousness). Este folosit, în general, în legătură cu perceperea sau recunoașterea imediată a numărului de elemente ale

unui ansamblu (subitizing), fenomen atestat în secolul al XIX-lea prin observațiile filozofului D. Hamilton pentru ansambluri de 5 pînă la 6 elemente. Perceperea numerozității a suscitată interes, la început, ca procedeu care permite să se aprecieze numărul de elemente simultan accesibile conținutului său sau atenției* (em-pan* atenționat). Ea a fost studiată pe scară largă de atunci încolo, atât în contextul dezvoltării noțiunii de număr (în care este diferentiat de numărare și de estimare*), cît și în perspectiva teoriei informației*. Este în funcție de numeroși factori și în special de configurația* perceptivă, de raporturile figur-fond*, de durata expunerii, de antrenare.

M. Richelle

(N. c.) Nutriție -> Alimentar (Comportament)

Obiect

Ceea ce se prezintă conținutului prin percepție cu un caracter exact și stabil. Într-o relație de cunoaștere*, subiectul* percepe obiectul prin organele de simț și elaborează o reprezentare*, mai mult sau mai puțin în conformitate cu obiectul real. Epistemologia genetică* consideră că reprezentarea obiectului se construiește progresiv, printr-un proces niciodată încheiat, și aceasta atît la nivelul de dezvoltare* al copilului, cît și în istoria conținuturilor. Obiectul real este astfel limitat de care tinde procesul de cunoaștere. În psihanaliză, obiectul este corelativul pulsivității, dragostei sau urii: este investit înainte de a fi perceput; apare adesea prin efectele pierderii sale. D. Winnicott îl situează în acea zonă intermediară a experienței între realitatea interioară și cea exterioară: această zonă este tranzitorie, mai mult decît obiectul însuși. Apropiindu-i pe J. Piaget și pe M. Klein, B. Gibello concepe obiectul epistemic* ca pe un precursor al obiectului libidinal, investit de pulsivitatea de moarte și controlat în manieră precoce de eu, care extrage din el satisfacțiile de control, de autoritate și de exercitare a simțurilor și musculaturii.

E. Jolley și R. Doron (D. F.)

Obiect bun

Termen introdus în psihanaliză de M. Klein și al cărui sens a fost precizat progresiv pe parcursul evoluției ideilor acestui autor. Ca urmare a perfecționării tehnicilor de psihanaliză a copiilor prin joc, între

1925 și 1930, M. Klein constată că acestea se tem inconștient de a fi atacate de obiecte imaginare feroce, care sînt imaginea, deformată sub presiunea fricții de pedeapsă, a părinților reali. Formarea unor obiecte reale* pe plan intern crește în perioada în care copilul nu este capabil încă să facă proba realității*: din acest motiv, obiectele reale sînt obiecte parțiale* și nu persoane. În opoziție cu aceste obiecte imaginare reale, părinții reali sînt obiecte bune reale și complete. Foarte repede, M. Klein a constatat că există și obiecte imaginare ideale bune care sînt simetrice cu cele reale, fără a pune însă în discuție, mult timp, problema dublei echivalențe între real și imaginar, bun și real. După elaborarea în 1934 a teoriei poziției depresive*, M. Klein admite că separarea între obiecte bune și rele nu este efectul simplu al imaturității cognitive a sugarului, ci este și rezultatul declanșării unui mecanism de apărare* activ, clivajul* obiectului. Ea îl reprezintă, la început, acest proces ca avînd loc după etapa decisivă a perlatoriei* poziției depresive (spre 9-12 luni) și deci ca purtată asupra persoanelor care sînt obiecte din punct de vedere perceptiv complete, în întregime bune sau rele. În 1952, după o descriere mai minuțioasă a poziției paranoid-schizoide*, ea demonstrează că acest clivaj se exercită, încă de la începutul existenței, asupra obiectelor parțiale: sîni buni și răi, materii fecale bune sau rele etc.

Astfel, obiectul bun este identificat succesiv cu mama reală bună, apoi cu mama

obiect-grup-familie

544

545

obi nuire

clivat bun și apoi cu sînul bun. Dar în toate etapele evoluției sale, gîndirea kleiniană a fost cutată din obiectul bun principalul sprijin al eu/ego*-ului, respectiv nucleul în jurul căruia el se construiește, prin identificări succesive.

D

J.-M. Pe tot

(O. D.) Obiect-grup-familie —> Familie

Obiectiv (Psihologie —)

Expresie introdusă în 1904 de un psihiatru rus, V. M. Behterev. Deși exprimă o tendință generală a psihologiei din epoca de a renunța la introspecție* și la punctele de vedere subiective, abordarea obiectivă este recomandată în primul rînd de Behterev pentru bolile mentale: trebuie studiate schimbările psihofiziologice obiective, măsurabile (modificări ale ritmului cardiac, ale secrețiilor glandulare, ale temperaturii corporale etc.) care survin la pacient, mai degrabă decît să se ceară să se descrie experiența lui subiectivă.

F. Parot

(D. F.)

Obiectiv educativ

într-un sens mai pu în riguros, dar fidel folosirii uzuale a termenului, orice studiu al efectelor, explicitat sau nu în prealabil de către actori, a cărui urmărire este menită să dea un sens* unei activități educative. Termenul este adesea echivalat cu finalitate*.

într-un sens operațional, începând cu R. Tyler, efect scontat al unei acțiuni educative, descris în prealabil în termeni de capacitate* a celui care învață („la sfârșitul formării, cel care învață va fi capabil să ...”), a cărui prezență este dedusă din comportamentul observabil în condiții date, nivelul și criteriile de evaluare* a învățării*

fiind reținute în prealabil.

D. Hamehne

(D. F.)

Obiect parțial

în teoria psihanalitică, obiectele parțiale sînt organe, părți sau produse ale corpului (sîn, penis, anus, urin etc.) luate drept

obiecte libidinale* în stadiile pregenitale ale dezvoltării* psihosexuale. Se diferențiază de obiectul complet sau total al etapelor ulterioare, care este persoana în întregime. S. Freud a pus bazele teoriei obiectelor parțiale, dar se pare că M. Klein a introdus termenul. Obiectele parțiale sînt investite mai întâi ca zone erogene* sau produse și/sau excitatori privilegiați ai zonelor erogene, și de la ele se extinde investirea* către persoana completă, care posedă sau conține obiectele parțiale. Fantasmele* care pun în joc obiecte parțiale sînt dominate de principiul dublei echivalențe simbolice* : echivalența (deja afirmată de Freud în 1917) a tuturor obiectelor parțiale între ele, echivalența fiecărui obiect parțial, în virtutea principiului pars pro toto, cu obiectul întreg a cărui parte sau produs este. Melanie Klein a descris numeroasele fantasme pregenitale cărora le dau naștere obiectele parțiale. Nu trebuie confundat, în concepția kleiniană, obiectul parțial (antonim: obiect complet) și obiectul cli-vat (antonim: obiect total); obiectele parțiale sînt întotdeauna obiecte clivate, dar obiectele clivate nu sînt întotdeauna obiecte parțiale. Într-adevăr, în timpul poziției paranoid-schizoide*, clivajul obiectului nu se poate manifesta decât asupra unor obiecte parțiale, dar accesul la poziția depresivă* este marcat de descoperirea obiectului ca persoană completă și clivajul se aplică obiectelor complete (d. ex.: mamă bună, mamă rea). Doar în fazele avansate ale perlaborării* poziției depresive obiectele complete devin obiecte totale.

J.-M. Pe tot (D. F.)

Obiect permanent → Permanența obiectului

Obiect (Permanența —) → Permanența obiectului

Obiect rău

Acest termen, introdus de M. Klein, desemnează un obiect clivat*, care poate fi un obiect complet*, dar este la începutul

l

existenței unui obiect parțial*. Astfel, obiectul rău este corelatul și oarecum complementul funcțional al obiectului bun*. În cursul primelor luni ale vieții sale, copilul este incapabil să recunoască identitatea între mama care îi aduce satisfacții — și pe care o percepe sub forma de „sîn bun” — și mama care îi aplică tratamente dezagreabile sau dureroase. M. Klein mai admite că experiențele de frustrare datorate absenței mamei (foame, indispoziție fizică, dureri etc.) sînt resimțite de copil ca tratamente rele aplicate de un „sîn rău” care-l persecută. Sugarul încearcă să se apere împotriva acestor obiecte rele, persecutoare, atacîndu-le și distrugîndu-le în fantasmele* sale, pe care în acest stadiu el nu le distinge de un atac real ca urmare a omnipotenței gândirii. Fîcînd aceasta, el se teme că obiectele atacate sînt exercite represalii, ceea ce îl obligă la noi atacuri imaginare care, la rîndul lor, între în angoasa sa de persecuție*. Obiectele rele prin excelență sînt astfel obiecte parțiale persecutoare ale poziției* paranoide-schizoide. M. Klein a admis totuși că o formă tardivă și atenuată a clivajului obiectului separat, în cursul elaborării poziției depresive (care se întinde pe parcursul a mulți ani), obiecte bune complete și obiecte rele complete (d. ex.: mamă bună reală și o vrăjitoare imaginară sau o rudă trîmbiț detestat).

J.-M. Petot

(N. C.)

Obiect tranzițional

Termenul introdus de D. Winnicott în 1953 pentru a desemna un obiect concret ales de sugar sau de copil, în special în momentul adormirii (un material, un col de Pătură, un șervețel, un scutec etc). Acest obiect constituie un intermediar între lumea internă a copilului și lumea externă în care, continuînd să apară în realități tangibile, este investit cu semnificații subiective. Pentru D. Winnicott, capacitatea de a utiliza un obiect tranzițional permite efectuarea tranziției, adică trecerii de la prima relație orală cu mama

la veritabilă relație de obiect. Observînd copiii între 4 și 12 luni, D. Winnicott a creat conceptul de obiect tranzițional; „între degetul mare și ursul de plu”, acest obiect constituie o parte aproape inseparabilă a copilului și, în același timp, reprezintă „prima posesie a ceva ce nu este eu”. Funcția acestui obiect se menține de-a lungul vieții, în dezvoltarea fenomenelor și zonei tranziționale, caracterizate de dubla lor apartenență la imaginar și la real. Sînt o manifestare a capacității subiectului de a se situa în domeniul iluziei, oferind un câmp intermediar de experiență, în special în cazul activităților de creație (culturale, artistice, religioase, tiințifice).

C. Chabert (D. F.)

Obi nuire

Atenuare, putînd merge pînă la dispariție, a unui răspuns* prin repetarea stimulului* care îl provoacă. Exemplul clasic este cel al reacției de alertă* sau de orientare* la stimulul sonor care survine în mediul înconjurător al subiectului. Pe măsură ce stimulul se repetă, reacția de alertă se atenuază pînă la tergere. Obi nuirea se deosebește de stingere*, care privește reacțiile condiționate*. Se observă în acest caz o formă elementară de învățare non-asociativă, care degreuează organismul de răspunsuri vădit inutile, păstrînd totodată reactivitatea lui inițială la apariția stimulului. Faptul că obi nuirea corespunde unui proces activ mai curînd decît unei simple degradări a răspunsului pare confirmat de fenomenul dezobi nuirii* (sau al reapariției răspunsului la prezentarea unui stimul interferent*). Obi nuirea se manifestă atît la nivel comportamental (reacție de orientare a capului și a privirii către sursa sonoră, reacție de contracție la stimularea mecanică în cazul organismelor elementare, flexiune a membrelor la o stimulare dureroasă etc), cît și la nivelul corelatelor electrofiziologice (potențial* evocat). Obi nuirea oferă o metodă de explorare psihofizică* la subiecții a căror colaborare nu se poate obține prin simple instrucțiuni*.

O

obligație colară

546

verbale. Astfel, ea este utilizată pentru determinarea capacităților de discriminare auditivă la sugar: prezentarea unui stimul sonor întrerupe la acesta suptul* nehrnitor spontan, uor de înregistrat cu ajutorul unui captator de presiune; după cîteva prezentări repetate ale aceluiași stimul, nu se mai evidențiază întreruperi ale suptului; dacă întreruperea se manifestă din nou la prezentarea unui stimul sonor diferit, se poate afirma că subiectul discriminează cel de-al doilea stimul de primul. Iată cum această metodă permite determinarea pragurilor* absolut* și diferențiale*. Prin extensie, se vorbește de obi nuire în privința familiarizării subiectului cu o situație* experimentală, prealabil începerii experimentului propriu-zis: după o perioadă de obi nuire cu scaunul de imobilizare, macacul este supus sarcinilor de punere în corespondență amînată*. Obi nuirea vizează îndepărtarea reacțiilor, în special a celor emoționale, care ar risca să interfereze cu buna desfășurare a experimentului, spre deosebire de punerea în situație* care vizează plasarea subiectului în condiția sa, familiarizîndu-l cu caracteristicile sarcinii.

Se cuvine să distingem obi nuirea de adaptarea* receptorului* senzorial la anumite caracteristici ale stimulului (ex.: adaptare la lumina intensă, la stimularea termică).

M. Richelle

(G. N.)

Obligație colară

Prescripție, valabilă pentru toți copiii, de a frecventa școala* sau de a urma învățămîntul* corespunzător normelor* definite, pe o perioadă care se întinde în general de la 6-7 ani pînă la o vîrstă variabilă (12-18 ani). Dreptul copiilor la educație este o datorie pentru părinți sau tutori: statul, în funcție de posibilități, îi poate reprimă, prin urmări penale sau sancțiuni economice, pe cei care se sustrag de la aceste obligații. Durata obligației colare a crescut, în general, odată cu dezvoltarea economică a societăților: astfel, a trecut de la 6 la 10 ani în Franța, între 1882 și 1959. Este mai mare în țările bogate, pentru că

statul trebuie să asigure, prin investiții în educație din ce în ce mai importante, posibilitatea de a face această obligație efectivă pentru toți.

D. Manesse (D. F.)

Oboseală

Proces* de degradare progresivă a eficienței motrice sau mentale* legat de prelungirea excesivă a unei activități*, peste nivelul la care energia ar putea fi restabilită printr-o condiție exterioară, prin repaos și somn*. Stare subiectiv asociată cu această degradare.

Oboseala care rezultă după o activitate prelungită este perfect obiectivabilă din punct de vedere fiziologic, de pildă la nivel muscular. La acest nivel, psihologul o poate constata cu ușurință prin măsurarea evoluției randamentului*, cu ajutorul unor instrumente precum ergograful*. Oboseala însă se manifestă mai subtil în degradarea activităților percepțive, mnezice, intelectuale, demonstrat fiind

de sc derea cantitativ i calitativ a performan elor (cre tere a erorilor). Corela ia dintre aceste manifest ri comportamentale obiective i, pe de o parte, m sur rile fiziologice directe sau indirecte (gradul priv rii de somn, d. ex.), pe de alt parte sentimentele subiective asociate, este complex i reflect varia ii interindividuale mari. Aceasta impune luarea n considerare a rolului jucat de fenomenele motiva ionale*. Oboseala, cu manifest rile ei obiective i/sau subiective, este un simptom al diferitelor st ri psihopatologice, cît i fiziopa-tologice, n special al st rilor depresive

547

observa ie n mediu deschis sau institu ional

(v. Psihastenie).

M. Richelle (O. D.)

Observator

Persoan care conduce o observa ie*. n cazul observa iei tiin ifice, observatorul este elementul decisiv al calit ii observa iei, fie c a provocat-o prin manipul ri experimentale* i prin dotarea cu instrumente, fie c a condus-o bazndu-se direct pe informa iile* senzoriale proprii. Este cunoscut locul pe care îl ocup ecua ia]

sonal * a observatorului n observarea lumii fizice. n psihologie, devierile* snt mai numeroase i mai greu de decelat, cnd observatorul apar ine aceleia i specii ca i obiectul pe care îl studiaz sau, dac studiaz animale, cnd exist riscul antropomorfiz rii acestora. Nici un observator al comportamentului nu poate afirma c este complet neutru n raport cu subiectul s u, care reac ioneaz i el fa de cel care îl observ . De aici eforturile metodologice viznd eliminarea interac iunii observa-tor-observat (observare f r tiin a subiectului), neutralizarea (planuri de observare prin rota ie* aleatorii a observatorilor) sau evaluarea explicit a rolului acestei interac iuni.

Observator de referin : „om normal mediu” ale c rui judec i* — n condi ii standard, nu extreme — snt utilizate pentru a stabili norme de referin n definirea categoriilor, calit ilor sau scalelor psihofizice*. n colorimetrie*, observatorul de t referin a fost utilizat mult vreme pen-I tru a determina diferitele nuan e.

I

M. Richelle

(D. F.)

Observa ie

1. Conduit de adunare atent a informa iilor. Comportamentele de observa ie snt frecvente la diferite specii animale care i i pndesc prada sau caut hran . Snt induse cu u urin n laborator dac detec ia* unui stimul* ntr-un anumit context este condi ia unei nt riri* (v. Aten ie). 2. Metod de investiga ie tiin ific care const n nregistrarea sistematic , prin sim uri, a caracteristicilor i transform rilor obiectului studiat. Dat particular sau ansamblu de date care rezult din aplicarea acestei metode. Observa ia constituie primul demers al oric rei tiin e empirice i i i p streaz ntreaga importan >n experimentare*, care o completeaz , mai degrab decît o nlocuie te. Ea ocup Un loc central n tiin ele psihologice, fie c recurgerea la experiment este limitat din ra iuni practice sau deontologice, fie c interven ia experimental n cursul na-

tural al comportamentului este considerat o perturbare care modific n mod radical obiectul de studiu. Acest ultim motiv justific locul privilegiat al observa iei n etologie*, etnologie i psihologia clinic *. Este frecvent totu i ca n toate domeniile psihologiei, n laborator, n clinic i n psihologia social , observa ia s fie condus n condi ii specificate, destinate favoriz rii apari iei unor categorii de conduite, aceste condi ii putnd fi cît se poate de artificiale: observarea deplas rilor unui oarece ntr-o aren standard (openfield), observarea produc iilor gestuale i verbale ntr-o convorbire* nestructurat , observarea interac iunilor ntre copii ntr-un grup compus n acest scop etc. Bazat pe aprehensiunea perceptiv obi nuit a realului, observa ia i i fixeaz cu-rnd reguli sistematice proprii organiz rii culegerii de date: alegerea frecven elor i momentelor de prelevare a informa iilor, alegerea decupajului n unit i distincte, codarea i notarea, elemente care vor caracteriza scalele* de observa ie i etogramele*. Transformndu-se n observa ie armat , ea se nzeestreaz i cu instrumente proprii amplific rii sau complet rii capacit ii sim urilor noastre (binoclul etolo-gului, microscopul, casetofonul pentru nregistrarea ultrasunetelor), nregistr rii fenomenelor pentru a asigura analiza ulterioar i evaluarea* prin observatori multipli (film, video, sonogram). De la inventariere, observa ia trece la clasificare* sau taxonomie*, ceea ce presupune un reperaj sistematic al asem n rilor i deosebiriilor, apoi c utarea rela iilor. Notarea i clasificarea simptomelor*, punerea lor n rela ie structural n sindroame* ilustreaz aceste etape n domeniul psihopatologiei*.

M. Richelle (D. F.)

Observa ie n mediu deschis sau institu ional

Examinarea conduitelor spontane n realitatea concret a unui mediu natural sau institu ional caracterizeaz observa ia.

obsesie

Aceasta face parte din tehnicile utilizate în sectoarele medico-social, psihopedagogie și juridic: ele sînt destinate furnizării de informații legate de felul de a fi și de acțiunile subiecților și de condițiile apariției unor comportamente problematice. Observația în mediu deschis este o metodă utilizată în protecția juridică a copiilor. Ea constă în strîngerea de date furnizate de mediu asupra conduitelor și reacțiilor minorilor în diferitele lor medii de viață (familie, școală, cartier, loisir) pentru aprecierea originii și semnificației interactive. Dosarele de observație ocupă un loc necesar în constituirea dosarului de personalitate*.

J. Selosse

(D. F.)

Obsesie

Ca și isteria*, obsesia poate fi definită, în același timp, ca simptom* sau ca ansamblu simptomatic și ca organizare psihopatologică a personalității*. Ca simptom, obsesia se definește ca o idee sau un grup de idei care se impun spiritului într-un mod stăruitor și pe care subiectul* nu le poate alunga, deși le consideră absurde. Este o invadare, în gândirea conștientă, a unei idei, a unui sentiment, a unei imagini, a unui comportament parazite care se impun într-o manieră tenace. Subiectul luptă împotriva acestei invadări pentru a atenua anxietatea suscitată și poate să recurgă la ritualuri* de îmbunare, gesturi sau formule care le atribuie o putere magică de neutralizare și împiedicare a obsesiei. Constrîngerile, lupta anxioasă, dubiul, conștiința caracterului morbid al tulburării permit deosebirea ideii obsedante de ideea delirantă. De asemenea, absența conduitei de evitare* deosebește obsesia de fobie*. Înaintea lui S. Freud, care a dezvoltat pe larg diferitele aspecte ale patogeniei obsesiilor, P. Janet a fost primul care a introdus obsesiile în cadrul nevrozelor*. Dar acest autor considera obsesiile un deficit particular al tensiunii psihologice și să facă referire la sensul acestui simptom și la conflictul subînțelese pe care îl poate provoca. S. Freud a fost primul care a descris cu precizie

548

mecanismul de bază al obsesiei: deplasarea afectului legat de reprezentarea incompatibilă asupra unei reprezentări compatibile pentru el și conștiința subiectului. Datorită analizei omului cu obolani*, S. Freud a descris mai general structura și organizarea personalității* obsesionale, marcată în principal de conflictul ambivalenței între dragoste* și ură*, între supunere și revoltă și prin prevalența unor mecanisme de apărare*, anularea retroactivă, izolarea și formarea reacțiilor. Organizarea personalității obsesionale este caracterizată, pentru psihanaliză, de o regresie-fixație în stadiul sadicanal și printr-o tensiune intensă între eu și un supereu deosebit de crud. Aceasta explică trăsăturile de caracter* ale personalității obsesionale: punctualitate, parcimonie, supunere, autoritate, încăpăținare, sadism, la care se adaugă în același timp îndoiala, nehotărîrea și psihostenia. M. Bouvet completează descrierea personalității obsesionale printr-un tip particular de relație de obiect pregenital între obsedat și mama sa. Ansamblul acestor date face din nevroza obsesională o indicație privilegiată pentru cura psihanalitică. Pentru a fi complet, trebuie semnalată ipoteza unei baze neuro-biologice a tulburărilor obsesive compulsive, în particular o anomalie a funcțiilor lobului frontal dominant, dar mai ales o disfuncționalitate serotonergică centrală, a cărei cum o arată, printre altele, efectul favorabil al medicamentelor inhibitorii ale serotoninei* asupra tulburărilor obsesionale compulsive.

A. Braconnier

(D. F.)

Obstrucție

Un dispozitiv cu obstrucție este un traseu sau un labirint* elementar în care, pentru a ajunge la recompensă, animalul trebuie să traverseze o zonă aversivă* (în general, o grilă electrică). Variind intensitatea* stimulării aversive, se poate stabili intensitatea motivației* sau tendinței* aflate în joc.

M. Richel\

(D.:

Occipital (Lob —)

Lob posterior al creierului. Fața internă este divizată de scizura calcarină ale cărei margini superioare și inferioare corespund ariilor striate (sau ariile 17), zone de proiecție primară a informațiilor vizuale; o leziune bilaterală a acestor arii striate se află la originea unei cecități* occipitale sau corticale. Separat în partea superioară de lobul parietal prin scizura parietooccipitală, el se prelungește în jos în lobul temporal prin girusul lingual și girusul fusiform sau occipitotemporal.

J.-L. Signoret

(D. F.)

Ocolire

Drum indirect urmat de un animal pentru a ajunge la un scop*, mai ales cînd pe drumul direct se interpune un obstacol. Recurgere la un mijloc sau o cale ocolită, utilizarea unui intermediar pentru atingerea unui scop sau pentru rezolvarea unei probleme*.

Conduita de ocolire, opus executării unei secvențe* de comportamente instinctive* preprogramate, a

fost asimilat unui nivel de inteligență care presupune nu numai o capacitate de învățare în fața noutății, ci și o activitate de anticipare. Examinarea detaliată a multiplelor forme de deplasare specifice diverselor specii animale obligă la nuanțarea acestei interpretări a termenului de ocolire într-o ierarhizare

simplificată a conduitelor. „...”, „...”, „...”

M. Richelle (D. S.)

Ocult

Numirea ca oculte a practicilor unor grupuri vizează protejerea a ceea ce se vrea disimulat neînțelesurilor. Manifestările oculte se observă în unele medii care prezintă sisteme de credință (secte) sau comportamente atipice (delincvență, toxicomanie) și cer manifestări de loialitate din partea celor ce doresc să se afilieze (ritualuri de inițiere). Apărarea caracterului ocult al activităților unui grup este adesea marcată de un jurământ de credință sau de o com-promitere în public destinată să asigure

oglinz

regulile disciplinei. Adevăratul rol ocult într-un grup se aplică exercitării unei influențe indirecte.

J. Selosse

(D. F.)

Oedip -> Complex al lui Oedip

Ofrandă alimentară

Se vorbește de ofrandă alimentară atunci când un animal hrănește pe un altul. Cazul clasic este cel al hrănirii puilor, în care părinții hrănitori răspund schemei declanșatoare a cerinței. La insectele sociale, transferul de hrană de la un individ la altul (trofalaxie) răspunde solicitărilor de antenare și este însoțit de un transfer de feromoni, substanțe chimice care contribuie la coeziunea și reglarea fiziologică și socială a grupului. Unii subiecți cu roluri deosebite, neimplică în strângerea hranei sau specializați din punct de vedere morfologic (caste) și incapabili să se alimenteze ei înșiși, sunt total dependenți de schimb. Unele specii parazite care mimează solicitarea pot beneficia de schimb. Ofranda alimentară, care este un comportament din registrul parental, poate deveni la pășiri un element al paradei nupțiale (ofrandă nupțială). La rândunica de mare femela domolește masculul adoptând un comportament infantil de cerință, în timp ce masculul liniștește femela oferindu-i un pește mic în plisc, ceea ce minimizează și eclipsează agresivitatea potențială a apropiării lui. Alimentul poate fi schimbat și consumat cu adevărat sau poate fi doar un simbol (ofrandă de salut). La porumbei, jocul cerinței și ofrandei nupțiale se rezumă la un schimb de ciuguliri. Hrănirea gură la gură, de la pășiri la pui sau între perechi, observată la maimuțele mari, dar și la pa-pușii și pigmei, se află în întregul la originea structurii la oameni.

J.-C. Ruwet

(D. F.)

Oglindă

Desen în oglindă: probă psihomotorie în care subiectul trebuie să traseze conturul unei figuri* urmărindu-și producția cu

oglinz

550

omnipoten

privirea nu directă, ci reflectată într-o oglindă. Este vorba despre o situație simplă care permite să se evidențieze reajustarea prin învățare a coordonărilor vizuomotorii atunci când modalitățile de informare obișnuite au fost modificate. Compararea performanțelor celor două mâini, la capătul învățării numai a uneia dintre ele, permite de asemenea să se demonstreze transferul contralateral al acestei reajustări, dovedind că el se situează la nivel central și nu periferic.

Scriere în oglindă: scriere cu mâna stângă, de la dreapta la stânga, perfect simetrică scrierii normale cu mâna dreaptă, de care sunt capabili unii stângaci. Probă în oglindă: reacțiile subiectului la imaginea sa speculară au fost folosite ca indici ai recunoașterii și ai conștientizării de sine de către C. Darwin și W. Preyer, în secolul al XIX-lea. Ele au făcut recent obiectul unor lucrări experimentale, în special ale lui R. Zazzo și ale lui M. Lewis și J. Brooks-Gunn la nou-născutul uman, iar la animalele lui G. Gallup. Acesta din urmă a imaginat testul petei: o pată colorată care nu provoacă nici o senzație cutanată este plasată pe chipul animalului; reperarea ei de către acesta pe baza imaginii speculare este considerat o dovadă a recunoașterii de sine (v. Schema corporală, Somatognozie, Reprezentare).

M. Richelle

(N. C.)

Oglindă (Transfer în —) -> Transfer

Olfacție

Modalitate senzorială specializată în receptarea și tratarea stimulilor chimici vehiculați în aer și provocând senzații numite în mod subiectiv: mirosuri. Există două arii de receptare: una primară,

regiunile intranasale, de unde pleacă fibrele nervului olfactiv, alta secundară sau accesorie, pornind de la nervii cranieni, cum ar fi trigemenul, nervul glosolarian și cel vag, care au terminații chemoreceptive la diferite niveluri ale sistemului respirator. Uneori este dificilă disocierea diferitelor acțiuni ale simurilor chimice - lanțuri - exemplu, olfactiv și gustul sunt dissociate.

La om, mucoasa olfactivă (1 cm² în cavitatea nazală (porțiunile superioară și mediană), este acoperită cu mucoasa epitelială și conține mai multe tipuri de celule receptoare, bazale, de suport. Celulele olfactive, bipolare, în formă de baston, furnizează în același timp transductorul și fibra nervoasă. Această celulă nervoasă are o proprietate unică: se degradează și este înlocuită într-un ciclu de 30-40 zile regenerarea rezultând din diferențierea celulelor bazale. Terminațiile externe, sau dendritice, sunt situate în mucusul care formează un grup de 10 la 20 cili cu o lungime de aproximativ 100 micrometri și a căror parte proximală constituie sediul receptorilor unde au loc transducțiile. La anumite specii, de exemplu la roztoare, partea externă a celulei are în locul cililor porozități corespunzând feromonilor. Moleculile odorante sunt captate (și respinse) de mucus; acolo intră în contact cu bastonul, și cantitatea de moleculă pe receptor va depinde de concentrația aer-mucus, de atracția exercitată de mucus și de repartiția mucus-baston. Există 30.000 celule pe mm², deci 6 milioane în total; aceasta permite o mare redundanță a funcției și asigură o însumare a efectelor și deci o anumită sensibilitate la concentrații foarte slabe. Mucoasa ar putea fi eterogenă în legătură cu sensibilitatea la diferiți stimuli. Ar exista o sensibilitate regională și o sensibilitate selectivă a receptorilor la mirosuri; s-a propus, de asemenea, ideea că sensibilitatea depinde de modul de dispoziție spațială și temporală a diferitelor mirosuri la nivelul receptorilor pe suprafața mucoasă.

Axonii converg, traversând baza craniului atingând bulbul olfactiv și de aici pot să treacă foarte complex, mergând spre miază limbică și spre rinencefal în reglarea numeroaselor funcții și este pentru faptul că integrează aspecte afective și motivaționale ale vieții retro-oligofrenice, și în funcție de stimuli, simțul mirosului, mai mult olfactiv sau gustativ, spune mai bine decât în funcție de stimuli decât unei simfonii obișnuite depinzând în parte de periferice și

Simnarea olfactivă corespunde discriminării calitative a diferitelor mirosuri, alia schimbare. Sistemul olfactiv poate distinge în același timp mirosurile individuale și amestecurile, ca și celelalte organe de simț; amestecul este perceput ca o entitate (mirosul cafelei conține 500 de compuși volatili). Această discriminare are loc în funcție de dimensiunile cantitative și calitative, pe care cercetătorii încearcă să le facă obiective; totodată este foarte dificilă disocierii întrebarea „Ce simți?” de întrebarea „Vă place?” Aceasta indică dificultatea de a stabili o psihofizică olfactivă. Valorile prag există pentru o mie de produse odorifice din cele aproape 500 de mii existente; simțurile se întind pe o scară de la 1 la 1013. Această sensibilitate relativă pentru diverse molecule pare să aibă o anumită uniformitate filogenetică, fără a prejudicia sensibilitatea observată la o specie sau alta; roztoarele au o sensibilitate de trei ori mai mare decât a omului; în plus, în funcție de mirosuri, sensibilitatea se întinde de la un factor 2-3 la un acor 10, luând în considerare concentrația moleculară. La numeroase vietăți acest simț este fundamental pentru supraviețuire: hrană, teritoriu, sexualitate, apărare, adulterii are a Prădătorilor; el este esențial în vizitarea în comunicarea dintre individele în căutarea importanței recunoașterii în comportamentul său în atracție-repulsie între individele în căutarea socială și interpersonal evident este mat-Totul a fost pus în discuție la Seneza inter-

ționale.

Bulbul olfactiv primește informații în particular, la oriintervine amentului. Pe de altă parte, el este sensibil și la gust. Dacă simțul gustativ și simțul olfactiv sunt în raport cu acesta, în discriminarea și aprecierea savorilor.

M. Le Moal

(D. F.)

Oligofrenie

Debitate mental profund reperabil în demență, în deficiențele genetice ale inteligenței (trisomie) sau în tulburările metabolice (oligofrenie fenil-piruvică).

R. Doron (D. F.)

Omega

Unul din elementele semiologice clasice ale observării faciesului melancolic. Constă în exagerarea ridurilor frontale, care desenează un „omega”. Degajă în același timp o impresie de durere, de împietrire și de gravitate.

R. Jouvent

(D. F.)

Omisiune

În teoria detecției semnalului*, omisiunea este una dintre cele patru categorii de răspunsuri posibile, corespunzătoare nonde-tecției unui semnal prezentat efectiv, în domeniul condiționării operante*. Omisiunea este o procedură experimentală care constă în a nu prezenta stimulul întreprins*. Ocazional, ea produce reacții complexe, eventual o activitate operantă crescută, ceea ce l-a făcut pe Gray să vorbească de frustrative non-reward (nonre-compensă frustrantă). Sistematic, ea corespunde stingerii*.

În același context al condiționării operante, omisiunea desemnează o procedură de control experimental, care urmărește ca debitul* al răspunsului operant observat să fie rezultatul întreprinderii sale. Constă în prezentarea întreprinderii la subiecții de control care au omis să acționeze dispozitivul de răspuns timp de n secunde. , , „

M. Richelle

(D. F.)

Omnipoten

Mecanism de apărare* arhaic, care constă în credința într-un control atotputernic asupra obiectului. Psihanaliza*, în special prin M. Klein, face din sentimentul omni-

omofon

552

potenței o caracteristică esențială a funcționării normale a bebelușului, care se poate regăsi și în organizările mentale patologice (manie, psihoză, stare-limită). Controlul omnipoten asupra obiectului se bazează pe nediferențierea între subiectiv și obiectiv, între dorință și act (a avea un sentiment ostil echivalează cu anihilarea obiectului urii). În omnipotență nu există realitate independentă de sine: un sentiment bun face de obiect creează un obiect bun; un sentiment de ură face de un obiect frustrant creează un obiect rău și mai ales persecutor. Sentimentul omnipoten îl ar proteja astfel subiectul de o angoasă persecuției, pentru că acesta crede că poate să impună în mod magic propriile sale legi. Omnipotența poate merge până la anularea obiectului persecutor și întreprinderea refuzului* realității. Acest sentiment de omnipotență se întâlnește în special în tulburările narcisice* ale personalității*.

A. Braconnier (D. F.)

Omofon

Se spune despre un cuvânt că este omofon în raport cu alt cuvânt atunci când se pronunță în același fel ca acesta din urmă, dar are un sens* diferit (d. ex., „nea” și „nea Cutare”). Se spune, de asemenea, despre două semne grafice că sînt omofone atunci când sînt întrebuinte pentru a nota același fonem* (d. ex., în limba franceză „s” și „t” în „torsion” și „portion”, sau „s”, „c”, „9” și „ss” în „si 9a cesse”).

M. Hupet

(G. N.)

Omogenitate (Test de —)

Test pentru care ipoteza nulă* este o ipoteză de omogenitate. Se spune, de asemenea, test de permutație. Prototipul în această privință este testul Fisher-Pitman pentru două grupuri independente (structură $S < G >$). Intuitiv, a spune că două grupuri sînt omogene înseamnă că ele se pot amesteca. Pornind de la un grup obținut prin reunirea a două grupuri inițiale, se construiește un ansamblu de protocoale* posibile în raport cu care se situează protocolul observat. Principiul lui Fisher-Pitman se extinde și la alte structuri, așa cum este structura de grupuri perechi (structură $S * T$). Testele de omogenitate* sînt extrem de răspîndite atunci când variabila este codată sub formă de ranguri: testul Mann-Whitney pentru structurile $S < G >$ testul Wilcoxon pentru structurile $S * t$. Testele de omogenitate fac parte din metodele nonparametrice*.

P. Bonnet și H. Rouanet (L. C. L.)

Omograf

Se spune despre două sau mai multe forme lingvistice care se scriu în același fel, dar care au sensuri* diferite. Omogramele pot avea aceeași pronunțiere (d. ex., „corn” în „corn de vîn toare” și „corn de animal”) sau, din contră, pronunții diferite (d. ex., în limba franceză „Les poules du couvent couvent” sau „Peut-on se fier à ce fier jou-venceau?”).

Capacitatea de identificare a diferențelor de statut sintactic sau semantic* în cazul omogramelelor a făcut obiectul unor diverse cercetări în psiholingvistică* și în patologia limbajului. w „ 6

J

M. Hupet

(G. N.)

Omonimie

Termenul desemnează relația de identitate existentă între două sau mai multe forme lingvistice (este vorba, cel mai adesea, de morfeme*) avînd același semnificat*, dar diferite semnificații*. Formele care prezintă această relație sînt numite omonime și unele, și altele. Omonimia se specifică în general prin

omofonie (v. Omofon) atunci cînd este vorba de o identitate fonică (d. ex., sau, s-au) și prin omografie (v. Omograf) atunci cînd este vorba de o identitate grafică (d. ex., „fiu” în „X este fiu al lui Y” și „s fiu colar”).

M Hupet

(G. N.)

Omucidere

Termen generic, sub forma sa substantivală, care definește trimiterea la moarte a unei persoane: fie involuntar (omucidere pnn

553

onirism

imprudență), fie deliberat (omuciderea voluntară este un omor), fie cu premeditare (aceasta este un asasinat*). Adjectivul omucid este utilizat pentru a caracteriza o conduită mortală. Denumit și „crimă de sînge”, omuciderea a fost împărțită în șase categorii: crimă prin delectare, prin contaminare, prin impuls, prin prejudecată prin laitate (crima mîravă), prin descărcare, în cazul dezechilibrilor. Studiul fenomenologic al procesului omucid a fost întreprins de E. de Greeff, care distinge trei etape de conversie criminală*: ideea velleitară, asentimentul formulat în criza*, ce se va sprijini pe elemente precipitante ale victimei pentru trecerea la act* sau pentru devierea executării printr-o omucidere neterminată.

(G. N.)

Omul cu lupi

Cel mai celebru dintre cazurile analizate de S. Freud, numit astfel datorită unui vis* înspăimîntător în care pacientul vedea numeroși lupi urca și într-un arbore în fața ferestrei camerei sale. S. Freud, în expunerea sa asupra cazului, se limitează la studiul nevrozei infantile (fobie de animale, urmată de o nevroză obsesională) subiacente depresiei survenite la vîrsta adultă. El subliniază rolul patogen:

1. al observării coitului parental;

2. al scenelor de seducție* sexuală a copilului de către trei buni și de către sora sa, scene care i-au provocat fantasmă* foarte angoasante de castrare*. Acest pacient a urmat cu S. Freud, în 1910, un tratament psihanalitic extrem de îndelungat pentru acea epocă și pe care l-a terminat în iulie 1914, pentru că apoi s-a căsătorit și s-a întors în Rusia. Alungat din țară în cursul Revoluției din 1917 și rușinat, el a fost reexaminat în 1919-1920 de S. Freud, care socotea că prima analiză nu fusese dusă pînă la capăt. El a locuit, de atunci, la Viena, trăind la început parțial din ajutorul financiar al psihanalizatorilor, apoi dintr-o afacere modestă într-o companie de asigurări, examinată încă o dată în 1926, în

urma unui episod delirant, de către o elevă a lui S. Freud, Ruth Mack Brunswick, el s-a restabilit după aceea și a trăit pînă la o vîrstă înaintată, fără să se poată lipsi vreodată complet de ajutorul psihoterapeutic.

J.-M. Petot

(G. N.)

Omul cu obolani

Celebru pacient al lui S. Freud, examinat în 1907-1908, Ernst Lehms (numele este un pseudonim, dar prenumele pare a fi autentic) avea treizeci de ani la sfîrșitul analizei sale. El era avocat și se plîngea de obsesii* și de compulsii*. Una din obsesiile sale, relativ la un supliciu chinezesc în care un obolan înfometat era introdus în anusul condamnatului, motivează supranumele sub care el a devenit celebru. Tratatamentul a fost un succes, înșă pacientul, care era ofițer în rezervă, a fost printre primele victime ale primului război mondial. S. Freud i-a consacrat, în 1909, una din principalele sale scrieri clinice, Observații asupra unui caz de nevroză obsesională (omul cu obolani), care rămîne și astăzi textul psihanalitic cel mai important consacrat nevrozei de constrîngere* sau nevrozei ob-sesionale*.

J.-M. Petot

(G. N.)

Omule (Test al —) -> Desen (Teste de—)

Onirism

Tip de activitate mentală automat comparabil visului*, dar survenind în afara somnului*; constă în imagini, viziuni sau scene animate cărora subiectul le atribuie calitățile unei percepții senzoriale. Termenul își găsește prima utilizare clinică odată cu E. Lasegue, care asimilează delirul* alcoolicilor cu un vis în stare de trezie. Apoi P. Chaslin arată frecvența asocierii delirului de vis cu confuzia* mentală pe care o consideră înșă independentă, în fine, E. Regis descrie delirul oniric cu desfurarea sa de viziuni elementare sau organizate la care subiectul participă ca un somnambul, putînd lua

onirism familial

554

operație cognitivă

uneori caracteristici halucinatorii cu o încredere tură afectivă de cele mai multe ori neplăcută, chiar

înfrico toare. De origine toxic sau infecioasă, delirul oniric are de cele mai multe ori o evoluție progresivă către restaurarea activității cognitive normale, întretinut de manifestări onirice scurte, pentru a ajunge la o amnezie lacunar selectivă a acestor faze de activitate patologică. În unele cazuri, se poate prezenta sub formă de sechele cu idei post-onirice persistente, susceptibile să evolueze către stări delirante secundare postonirice sistematizate (delir de gelozie, de persecuție, sau de autoacuzare la alcoolici), într-o formă minoră, activitatea onirică se poate observa în anumite stări anxioase, în cazul traumatismelor emoționale, al accidentelor epileptice, dar cel mai adesea în cazul unor modificări ale vigilenței*, cum ar fi adormirea cu onirism hipnagogic. J.-F. Allilaire

(D. F.)

Onirism familial —>• Familie

Ontogenez

Spre deosebire de noțiunea de filogeneză*, care se referă la procesele de evoluție* și de achiziție proprii unei specii, noțiunea de ontogeneză desemnează ansamblul proceselor de dezvoltare* și achiziție proprii individului. Filogeneză și ontogeneză nu sînt independente: achizițiile individuale nu sînt posibile decît în limitele stabilite de specie, și invers, procesul specific de achiziție este mediat de achizițiile individuale. Opoziția filogeneză-ontogeneză capătă un sens mai mult sau mai puțin autonom unul față de celălalt: astfel, în preformismul* ontogenetic, nu există achiziție individuală veritabilă; dimpotrivă, pentru constructivismul* lamarckian, filogeneză ar putea să nu fie decît un produs derivat al achizițiilor individuale.

J.-J. Ducret

(D. F.)

Ontogeneză începe cu embriogeneza* continuă cu dezvoltarea postnatală până la vârsta adultă, în prezent, există tendința de a se prelunge pe întreaga durată a vieții. Ea integrează, în fiecare moment, efectele combinate și indisociabile ale maturizării și experienței*, traducînd astfel rezultanta interacțiunilor genetice* și epigenetice*. Etogeneza este dezvoltarea fenomenului comportamental.

R- Campan

(D. F.)

Operant

Termenul introdus de B. F. Skinner pentru a desemna o formă de condiționare* distinctă de condiționarea pavloviană*, sau responsiv (respondent). Condiționarea operantă este caracterizată de legătura între răspunsul operant și întîrire*, primul fiind condiția celei de-a doua. Prin extensie, se vorbește de comportament operant în legătură cu orice comportament al cărui producere este în funcție de consecințele* sale.

În laborator, răspunsul operant (sau operantul) este definit de experimentator drept o acțiune* motorie particulară care modifică starea unui manipulandum* (levier de răspuns, cheie de răspuns etc). Frecvența sau debitul* și repartizarea sa în timp au reîntîrit în mod deosebit atenția cercetătorilor, în dauna structurii* sau topografiei, al cărui interes nu este neglijabil, a a cămă demonstrat-o luarea în calcul a constrîngerilor specifice*. Chiar și în cazul operanților simpli, utilizarea în mod curent în lucrările experimentale, definirea unui răspuns operant specific de fapt o clasă de răspunsuri, în care toate realizările particulare satisfac un criteriu dat (d. ex., forța minimală exercitată asupra levierului pentru închiderea circuitului), dar pot fi supuse unor variații* (d. ex. durata, dacă nu este specificat de criteriu). Aceste variații, care sînt mai mult sau mai puțin importante în funcție de factori diverși, cum ar fi Pr0' gramul* de întîrire (astfel, sînt mai marcate în programele cu întîrire intermitentă* și în stingere* decît în programele de

t-rîrire continuă*), permit adaptarea la schimbări în contingențele* de întîrire, nefiind drept clasă de răspunsuri, învelirea este loc pentru variații, operantul mtg un concept central în perspectiva adoptată de Skinner a unei analogii între dinamica comportamentelor individuale și mecanismele evoluției* biologice. Extinderea noțiunii de operant la problemele întîlnite în afara laboratorului a condus la analize ale comportamentului infantil în situații educative și colare vizînd reperarea consecințelor în mediu și la acțiunea asupra acestora din urmă pentru a le modifica pe primele. Această abordare a fost aplicată comportamentelor patologice în terapiile comportamentale*.

M. Richelle

(D. F.)

Operativ

Spre deosebire de aspectul figurativ* al funcțiilor cognitive, care este legat de polul acomodant al schemelor*, aspectul operativ caracterizează ansamblul activităților de asimilare* prin care subiectul transformă sau organizează realul, în special elementele figurative (percepții și imagini) care rezultă din activitatea de acomodare. J. Piaget distinge trei clase mari de activități cu caracter operativ: acțiunile senzorio-motorii, acțiunile interiorizate în prelungirea celor dintîi și operațiile logico-matematice.

No iunea de operativ se deosebește de cea de operatoriu* prin marea sa extensivitate." Cercetările piagetiene asupra dezvoltării percepțiilor, imaginilor și memoriei au confirmat primatul operativității asupra aspectului figurativ al funcțiilor cognitive. J.-J. Ducret

(D. F.)

Operatoriu

No iunea de operatoriu trebuie deosebit de aceea, mai largă, de operativ*, ea calificându-se gîndirea* copilului parvenit la sta-

plul* operațiilor concrete*, apoi formale*, începerea și tiința care îi sînt proprii sînt §ruPae

p ncp

i US

tiu ml

pp

§ruParea ?' compunerea ac- e î îd

tiu §Parea ?' compunerea ac-

obșnșurile reale sau în gînd referitoare fie la le«e reale sau propoziționale, fie la

acțiuni sau operații ale subiectului (d. ex., activitatea de compensare a unei acțiuni). Nu orice

compunere de acțiuni duce totuși la o grupare operatorie de pricepere și de tiință. Pentru aceasta

compunerea trebuie să îndeplinească trei condiții. În primul rînd acțiunile grupate (acțiuni efective sau

în gîndire) trebuie să apară în unei aceleiași familii epistemologice, de exemplu acțiuni spațiale sau

acțiuni logice (clasare), în al doilea rînd, fiecarei acțiuni posibile trebuie să-i corespundă o acțiune care

îi anulează sau îi inversează rezultatul. De exemplu, serierea de la cel mai mic la cel mai mare, sau de

la cel mai mare la cel mai mic a unei colecții de baghete; sau adugarea la o clasă* de obiecte con-

siderat pînă atunci a unei alte clase care nu este în intersecție cu prima, sau dimpotrivă scderea din

clasa totală a acestei din următoarele clase. În al treilea rînd, pentru subiectul însuși, trebuie ca acțiunea pe

care o desfășoară să fie concepută pe fondul existenței inversului sau reciprocei sale. Această a treia

condiție implică faptul că gîndirea operatorie este simultană gîndirii și operației, tiința și pricepere.

Importanța gîndirii operatorii în funcționarea inteligenței* umane se măsoară prin faptul că spațiul*,

timpul*, numărul* (via măsurare, în orice caz), activitățile de aranjare, de discriminare*, de

identificare* și în mod foarte general de relaționare sînt condițiile de posibilitate și instrumentele

orice rui schimb intelectual cu mediul. Gîndirea operatorie apare deci ca gruparea cea mai eficientă, atît

pe planul memoriei*, cît și al inteligenței, a acestor instrumente de schimburi subiect-obiect.

, T _

J.-J. Ducret (S. D.)

Operație cognitivă

într-o primă accepție, desemnează activitățile prin care subiectul compune concepte*, produce o

judicat * asupra realității sau judecă valoarea de adevăr sau fals a unei credințe sau a unei propoziții*,

sau meditează, adică deduce o propoziție ple-cînd de la un ansamblu de premise considerate drept

adevăruri sau false. într-un

operație concretă

opozitie

sens larg, operațiile cognitive (sau operațiile intelectuale) poartă asupra aspectului operativ* al oricărei

conduite. Alegerile și strategiile care ghidează recunoașterea* sau, mai general, activitățile perceptivă,

transformările imaginilor mentale* sau transformările semiotice*, pe scurt: ansamblul activităților zise

de tratare a informației*, sînt astfel considerate ca operații cognitive, la fel ca și operațiile de

clasificare*, de judecată și de raționament*. Studiul operațiilor cognitive se înscrie în două cadre de

interpretare complementare: abordarea genetica-structurală și paradigma information processing*-

\x\v. Cea dintîi a dus la descrierea organizării și competențelor* structurale ale operațiilor (în sens

larg) acționînd în câmpurile percepției*, reprezentării*, limbajului* sau inteligenței* logico-

matematice. Operațiile de seriare*, de exemplu, sînt reunite în așa fel încît să se poată modela

gruparea* pe care ele o constituie cu ajutorul structurii matematice a grupului*. A doua abordare

descrie, dimpotrivă, felul în care se înlănțuie diferite activități în producerea unui comportament sau a

unui ir de comportamente specifice și modelează cu ajutorul unui program* de ordinator regulile și

cunoștințele implicite care, într-un context dat, produc înlănțuirea observată.

/.-/. Ducret

(S. D.)

Operație concretă

În teoria stadiilor* de dezvoltare* elaborată de J. Piaget, stadiul operațiilor concrete se situează

aproximativ între 5 și 10 ani și precedă stadiul operațiilor formale*. Operațiile concrete constituie

subclasa activităților operatorii* prin care subiectul organizează și concepte obiectele reale (și nu

propoziționale), cu excepția activităților care determină gruparea reglată a operațiilor aparînd la

dou sisteme distincte (d. ex., opera iile combinatorii*). Opera iile concrete se subdivid în dou clase mari, logico-aritmetic i infralogic , dup cum se refer la ansamblurile de obiecte indivizibile (clasare, seriare, opera ii aritmetice) sau la p r ile unui obie descompus în acel moment (cantit i f zice, opera ii spa iio-temporale, m surare) Opera iile concrete se bazeaz pe o struc tur de grupare* i se deosebesc în această" privin de opera iile formale, care se ba zeaz pe structura grupului INRC*.

J.-J. Ducrei

(S. D.)

Opera ie formal

în sistemul stadiilor* elaborat de J. Piaget nivelul opera iilor formale (sau stadiul ope-ratoriu formal), care apare spre 11-12 ani marcheaz încheierea dezvolt rii cognitive*. Caracteristica principal a gândirii formale, în compara ie cu gândirea concret * din care provine, este o r sturnare a raportului existent între posibil* i real. Pe când la nivelul operator concret ceea ce este considerat ca posibil este o simpl prelungire a realului cunoscut de c tre subiect, la nivelul operator formal realul atestat nu este decât un caz particular apar înînd unui ansamblu de posibile mult mai larg i calculabil in abstracta numai de ra ionament*. Aceast deta are în raport cu realul perceptut permite subiectului s ra ioneze asupra unor ipoteze i s efectueze mental opera ii asupra unor opera ii („combina ii", deci clasific ri* de clasific ri, precum i „permuta ii", adic serii* de serii). La nivel structural, gândirea formal se caracterizeaz prin grupul

J-E.Gombert

(S. D.)

Opera ie intelectual

tiv

. Opera ie cogni-

Opera ionalism

Este o versiune a pozitivismului logic propus , în 1927, de fizicianul american P. W. Bridgman, în care acesta propune s fie substituit defini iilor conceptelor ansamblul opera iilor concrete care duc * elaborarea lor. Astfel, lungimea este redus la opera iile de m sur * care o finesc. S. S. Stevens s-a inspirat din p '

ceasta concep ie la elaborarea teoriei

ale a m surii.

Opera ionalismul l-a influen at i pe E. C. Tolman, care definea psihologia ca studiul

• niului de opera ii* care permit s se treac de la stimul* la r spuns*. în felul

r 'ta se terge deosebirea între lumea real si reprezentarea* mental : de o parte i de

Ita nu exist decât ansambluri de opera ii care pot « enun ate. p ^^

(S. D.)

Opiaceu

Drog* de origine natural sau sintetic avînd propriet i similare cu opiul sau cu principalul s u ingredient activ, morfina. Opioidii corespund moleculelor biologice produse de organismele vii i care ac ioneaz la nivelul diferitelor organe (printre care i creierul) ca mediatori* i prin receptorii* asupra c rora ac ioneaz opiaceele. Opiaceele sînt adesea desemnate prin termenul învechit de narcotice.

M. Le Moal (S. D.)

Opinie

Opinia este o conduit verbal izolat , legat de unele procese evenimen iale. Ea este expresia unei atitudini* fa de un obiect în general controversat i poate s se schimbe dup împrejur ri. Opinia este culeas cu ajutorul unor chestionare* elaborate în scopul de a suscita lu ri de pozi ie clare, de a cunoa te unele conduite obiective sau de a studia în mod explicit aspecte de ideologie. Sondajele* de opinie sînt destinate surprinderii statistice a po-z'iei unei popula ii fa de un eveniment sa" o situa ie anume. '

G. Moser

(S. D.)

c J endogen

le endn6 Peptide* care cuprinde morfina-enkef .?ene' endomorfinele, endorfinele, retrofi IC> dinorfinele- dermorphina, ki-pare a *' caseim °rfina etc. i, dup cît se

?ene f,717Orfinele' Sa" substantivele endo-"1 antagonist* celui al opiaceelor.

L

în general, opioizii endogeni au în structura lor pentapeptida enkefalin i ac ioneaz asupra unor receptori specifici: ac iunea lor este blocat de antagonistul morfinei, naloxona. Aceste diverse molecule provin din precursorii cu greutate molecular mare; se disting trei familii de peptide opioide endogene:

1. deriva ii pro-opiomelanocortinei: beta, alfa, gama-endorfinele;
2. deriva ii proenkefalinei: met-, leu-, met-arg-fe-enkefalina;
3. deriva ii prodinorfinei: dinorfinele A i B, alfa- i betaneodinorfinele. Majoritatea acestor molecule se g sesc în neuronii identifica i ai sistemului nervos i, la periferie, la nivelul sistemului nervos periferic i de glande endocrine. Statutul lor de neurotransmi tor* este sugerat de rolurile lor variate în comunicarea* neuronal , de eliberarea lor sinaptic i de interac iunea lor cu receptorii specifici. Trebuie s amintim c betaendorfina este coeliberat de celulele apofizei anterioare cu ACTH*-ul, în situa ii de stres* i în diferite st ri de activare* i de adaptare* i c enkefalinele sînt eliberate din abunden plecînd de la glanda suprarenal . Rolul func ional al acestor diferite molecule face s reias ac iunea lor în fiziologia durerii*, a proceselor de ajustare* i de adaptare, a proceselor de ata ament* din ontogenez * i, evident, în toxicomaniile* cu opiacee.

M. Le Moal (S. D.)

Opozi ie

în psihologie, desemneaz comportamentele anumitor pacien i care manifest opozi ie la orice fel de examinare i, în general, la orice contact social (v. Psihopatie). Expresia „perioad de opozi ie” este, de asemenea, folosit pentru a califica anumite atitudini de respingere a lumii adulte, caracteristice unor perioade din copil rie i din adolescen *.

În logic , se afum c dou elemente sînt în opozi ie dac între ele exist o rela ie de excludere mai mult sau mai pu in puternic . Poate fi vorba de concepte* (viu/mort), de

optic ecologic

558

unit i lingvistice* (bas/pas) sau de propozi ii* („el vine” / „el nu vine”). Opozi iile pot fi clasate în felul urm tor:

1. propozi ii contrare: p i q sînt contrare, dac nu pot fi adev rate împreun , dar pot fi amîndou false (ex.: „acest obiect este negru” / „acest obiect este alb”; obiectul poate fi în realitate ro u);
2. propozi ii subcontrare: acestea nu pot fi amîndou false, dar pot fi adev rate luate împreun (ex.: „este voie s pleci în c l torie” / „nu este obligatoriu s pleci în c l torie”; într-adev r, po i sta acas);
3. propozi ii contradictorii: acestea nu pot fi nici adev rate, nici false luate împreun (ex.: „Napoleon a murit la Paris” / „Napoleon n-a murit la Paris”).

în uzul comun pot fi înflnite opozi ii mult mai nuan ate: divergen e, minciuni, dezmin iri, contraste i înc multe altele.

J.-B. Grize

(S. D.)

Optic ecologic -> Vedere

Opticogeometric (Iluzie —)

Categorie de iluzii* perceptive în domeniul vizual, care se refer la configura ii* regulate, „geometrice”, cum ar fi formele* bune, dreptele paralele etc. Termenul vine de la J. J. Oppel, la mijlocul secolului al XIX-lea. Iluzia lui Miiller-Lyer, în care dou lungimi de und egale sînt percepute ca diferite din cauza ad ug rii la extremit ile lor a unor pene convergente sau divergente, este un exemplu bine cunoscut. Iluziile opticogeometrice sînt deosebit de izbitoare pentru c percep ia aici se dep rteaz de datele fizice u or de m surat

în mod obiectiv.

””””””””””

M. Richelle

(S. D.)

Optimizare

Exist în biologie, la baza modelelor* de optimalitate, la care apeleaz de altfel tiin ele economice, ipoteza general c evolu ia* prin selec ie natural are ca efect optimizarea unuia sau mai multor caractere, îndeosebi comportamentale, la organisme vii.

În studiul comportamentului* animal, problema general este de a determina ce valori trebuie s ia n variabile* $X_1, X_2 \dots X_n$ (caracteristici comportamentale) supuse unor constrîngeri (ecologice, fiziologice), astfel încît s maximizeze sau s minimizeze o func ie zis func ie obiectiv $F(X_1, X_2 \dots X_n)$ (valoare de supravie uire, cantitate de energie, satisfacere), într-un exemplu clasic, un animal de prad dispune de un timp limitat pentru a vîna dou categorii de prad : P_1 i P_2 ; de aici existen a unei constrîngeri asupra cantit ilor respective de prad pe care el este susceptibil s le consume. Func ia „obiectiv de maximizat” este, de exemplu, cantitatea de energie pe care pr d torul i-o ia din pr zi sau satisfac ia pe care o încearc dup ce a consumat atît din P_1 i atît din P_2 . Problema astfel pus const în a g si meniul optimal, adic acele cantit i care maximizeaz aceast energie sau aceast satisfac ie. Atunci cînd ipotezele de optimizare sînt suficient de simple, modelele de optimalitate pot fi construite în cadrul unui formalism matematic (programare matematic , teoria jocurilor*, optimizare static sau dinamic). În cazuri prea complexe, aceste modele trebuie prezentate sub form de organigrame i

redactate în limbajele de programare* adecvate (LISP*, PROLOG).

Comparând comportamentele modelelor care prezintă, prin simulare*, adaptările* organismelor vii la comportamentele organismelor înseși, poate fi evaluată pertinenta ipotezelor formulate asupra structurii mode-ului de optimalitate. Am Ahmadi

(S. D.)

Optometru

Aparat care servește la măsurarea caracteristicilor refractive ale ochiului și la aprecierea gradului de ametropie* a acestuia—Este vorba de un refractometru care folosește optotipurile*. Anumite optometre necesită participarea subiectului (judecata asupra clarității sau aspectului ceos al testului propus), iar altele sînt obiective (of-

559

oral

servarea luminii reflectate pe retina subiectului).

R

(S. D.)

Optotip

Optotipurile sînt niște teste grafice folosite pentru a măsura acuitatea* vizuală: inele rupte (la Landolt), cîrlige (la Snellen), E sau diferite litere ale alfabetului, cifre, rețele de bare verticale, figuri geometrice, diverse desene. Aceste figuri, cu un contrast* în general maximal în raport cu fondul, sînt prezentate pe panouri luminate, pe plăci translucide sau proiectate pe ecran, în serii de mîrimi descrescînd după o progresie lineară sau geometrică. Optotipurile au fost concepute pentru vederea la distanță (lectura la 4 sau 5 metri) și pentru vederea de aproape (lectura la 35 sau 40 de centimetri). D., .

R. Gemcot

(S. D.)

Oral (Stadiu —)

În concepția lui S. Freud, primul stadiu al dezvoltării* sexualității* infantile, în care cavitatea buco-faringiană și buzele constituie zonă erogenă* și în care plăcerea este oferită de excitația care însoțește activitatea de supt al mamelonului matern sau a substitutului acestuia, biberonul. De notat că gura rămîne o zonă erogenă vizibilă, pe cînd celelalte zone erogene sînt sau vor fi ascunse. Anumiți autori preferă să vorbească de erotic sau de problematic oral mai degrabă decît de stadiu. În scrisorile adresate lui W. Fliess din 6 decembrie 1896 și din 14 noiembrie 1897, S. Freud enunță pentru prima dată ideea de zonă erogenă pregenitală*; el descrie două dintre acestea, gura și anusul. În Trei eseuri asupra teoriei sexualității, în 1905, el analizează procesele psihice în acțiune la sugar prin ceea ce el numește «sexualitatea orală» și care se menține la adult ca factori de excitație sexuală în anumite perversiuni, dar și în plăcerile preliminare satisfacerii genitale: sîrut, mîngiere a mamelonului, supt al organelor genitale. Odată cu suptul degetului mare cu autolegătură (sugurul în gura se te un substitut al sinului absent, și face din deget o a doua zonă erogenă, se desprinde de dependența maternă prin autoerotism* și și procură o primă plăcere de tip mas-turbator. Cu ocazia reeditării lucrării Trei eseuri asupra teoriei sexualității, în 1915, S. Freud vorbește despre un stadiu sau o organizare orală ( ) canibalică ( ). El consideră că pulsivitatea sexuală și are ca sursă corporală gura; ca obiect, sînul; ca scop, încorporarea. Excitațiile specifice zonei erogene bucale, S. Freud îi adaugă deci luarea în considerare a unei relații de obiect speciale cu privire la modul a mîncării-a fi mîncat. Fantasmele sexuale orale apar atunci mai mult ca reprezentări decît ca niște cauze ale relației de obiect în acțiune, în 1924, K. Abraham a divizat stadiul oral într-un stadiu oral precoce, preambivalent, dominat de plăcerea suptului, corespunzînd primului semestru din viață, și un stadiu sadic-oral sau canibalic, concomitent cu creșterea dinților, odată cu apariția dorinței de a mușca, angoasei de distrugere a obiectului iubit și de a fi la rîndul său devorat de el. Dezvoltînd aceste idei, M. Klein situează apogeul sadismului (oral și anal) încă din primul trimestru; ea renunță la noțiunea de stadii ale dezvoltării pulsionale în favoarea celei de poziții* între care oscilează aparatul psihic; stadiului oral și se substituie prima trecere de la poziția para-noid-schizoidă* la poziția depresivă*. Să revenim la stadiul oral precoce. Acesta este marcat de relația de obiect a înghițirii-a fi înghițit, de angoasele golirii și distrugerii, de mecanismele de apărare cum ar fi clivajul*, proiectarea*, dezmembrarea, fragmentarea. Stadiul sadic-oral este caracterizat prin relația de obiect a devorării-a fi devorat, prin angoasa fragmentării, prin apariția identității proiective* și a reparației*. Fixația la stadiul oral se traduce printr-o personalitate caracteristică prin egocentrism, pasivitate, aviditate, dependență și o trebuință continuă de iubire in condițională; regresia la stadiul oral precoce poate duce la schizofrenie*, în timp ce regresia la stadiul sadic-oral deschide calea psihozei maniaco-depresive*, ma-

oralfabetism

560

neii, ipohondriei, depresiilor*, maladiilor

psihosomatice*.

F

D. Anzieu

(S. D.)

Oralfabetism

Concept creat pentru a-l nuanța pe cel de analfabetism*. Opoziția alfabet/analfabet s-a dovedit într-adevăr prea simplă pentru a reda realitatea, mai ales în ceea ce privește avantajul competențelor* posibile în practica lecturii* și a scrisului. Conceptul de oralfabetism este folosit în două accepții:

1. atunci când un individ stă pînă la una sau mai multe limbi orale;
2. atunci când un individ tie să vorbească și citească într-o limbă, dar nu poate să scrie.

Acest concept oferă avantajul de a introduce o categorisire în interiorul vastului ansamblu acoperit de cel de analfabetism. El este adesea confundat, pe nedrept, cu cel de analfabetism funcțional, pe care nu-l acoperă decât parțial.

P.-M. Dumont (S. D.)

Oralitate -> Aviditate

Ordalie

În ordalia din Evul Mediu, puterea suverană făcea apel la judecata lui Dumnezeu, în timp ce în conduita ordalică subiectul se plasează ca stăpîn al destinului său, printr-o miză de viață sau de moarte. Toxicomani, sinucigași, delincvenți fac apel la o putere exterioară pentru a obține o judecată absolută care îi situează în afară de dependență, de legea simbolică și de justiția umană. Conduitele de asumare de risc mortal articulează în același timp o dorință și o căutare de regenerare și de independență cu o speranță de renaștere și de autozămislire. Această dorință și această speranță de a reîncepe totul o dată cu revenirea la viață întrețin o fantasmă ordalică. Subiectul caută ca prin supraviețuire să și dovedească valoarea intrinsecă fiind când-o recunoscut de puterile transcendente ale destinului.

J. Selosse

(S. D.)

Ordinal -> Scală de măsură

Ordine a cuvintelor

Avînd în vedere natura acustică a mesajului* verbal, unitățile sale trebuie să fie ordonate secvențial (concatenate). Această constrîngere substanțială este exploatată în mai multe scopuri de către limbi. Ea poate avea o funcție semnificativă; ordinea cuvintelor este atunci un semnificativ* ca oricare altul. În limba franceză el marchează nu numai rolurile sintactice (subiect, complemente), ci și statutul de temă* sau defocus* (ultimul termen la dreapta în sintagma* verbală este focus în minus). Ea poate îndeplini și funcții pragmatice*: ordinea cuvintelor contribuie la optimizarea lanțului în vederea prelucrării sale perceptive sau mnemonice (cuvintele scurte sînt plasate înaintea celor lungi pentru a se reduce timpul de memorare; două elemente sînt permutate pentru a se evita o ambiguitate structurală; se plasează un termen într-o poziție insolită pentru a-i mări proeminența perceptivă, ceea ce înlocuiește de simptom expresiv etc).

A. Berrendonner

(S. D.)

Organ al lui Corti ->• Audiere

Organ (Nevroză de —)

Termen introdus de F. Alexander în 1950 pentru a desemna patologia psihosomatică* evitînd să distingă prin cuvîntul însuși psihe și soma, și mai ales pentru a o distinge de fenomenele de conversie isterică*. Contrar acestora, nevroza de organ nu comportă o expresie simbolică, dar dacă este definită ca un răspuns fiziologic al organelor viscerale la o revenire constantă sau periodică a unor stări emoționale, trebuie adăugat: în raport cu inconștientul. Reluat de O. Fenichel, această noțiune nu prea se mai folosește în zilele noastre. I se preferă, de obicei, termenul de patologie psihosomatică* în sensul strict.

B. Brusset

(S. D.)

Organism -> Biologie

orientare

Organizare / Organizație

Sistem social care are o structură ierarhică complexă și care operează într-un ambient cultural, politic, legal, economic și tehnologic cu care interacționează continuu. Organizația este compusă din indivizi și din grupuri*, atât din grupuri formale care apar clar pe organigrama sa, cît și din grupuri informale, dar cu toate acestea influente. Ea are unul sau mai multe obiective. Pentru a le atinge, indivizilor și grupurilor care formează organizația li se atribuie diferite funcții și roluri. Activitățile lor sînt definite prin reguli și constrîngerile și coordonate în mod rațional și finalizat. Durata de viață a organizațiilor nu

este limitat la îndeplinirea unei activități sau a unui scop precis. Organizațiile îi redefinesc mereu obiectivele și mijloacele de care dispun pentru a le atinge, tot așa cum se modifică și compoziția membrilor lor și caracteristicile structurii lor sociale.

C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Organizator psihic

Acest concept descrie și analizează unele stadii* critice sau unele succesiuni în dezvoltarea* psihică. R. Spitz îl introduce în jurul anului 1928, în cercetările sale asupra embriogenezei eului*. Semnificativă este epocilor specifice în timpul cărora se produce o reorganizare a structurii psihice și determină și definește organizatorul psihic ca rezultat al unei integrări încheiate. Indicatorii creației celor trei organizatori psihici sînt: apariția cînd trece vîrsta de trei luni a răspunsului-surîs la comportamentul matern; reacția de angustare, cînd trece opt luni, la apropierea unei figuri omenești necunoscute, vizuată din față; achiziția gestului de nu, cînd trece 12-15 luni. În studiul său din 1938, J. Lacan susține că toate complexe* inconștiente joacă un rol de „organizator” al dezvoltării personalității*, al psihologiei și al psihopatologiei familiale: complexul sevrajului, complexul intrusului, complexul Oedip și imagos sînt succesiuni de structuri care îmbină pozițiile corelate. Vealele subiectului și ale celuilalt.

Mai recent, acest concept a permis să se analizeze organizarea, structura și dezvoltarea formelor iunilor și proceselor psihice inconștiente în cadrul grupurilor. O primă teoretizare a acestui concept a fost propusă în 1970 de R. Kaes: grupurile interne* au o funcție de organizator psihic în aparatul psihic grupal*.

R. Kaes

(S. D.)

Orientare

Psihologia se interesează, pe de o parte, de sensibilitatea organismelor la orientarea stimulilor, adică poziția lor în raport cu o axă de referință, iar pe de altă parte, de capacitatea organismului de a-și repera poziția în spațiul deplasărilor* sale. Sensibilitatea la orientarea stimulilor a fost ea însăși studiată din diferite unghiuri: în psihofiziologie*, cu privire la descoperirea detectorilor* de orientare; în psihologia percepției*, prin studiul constantelor* de formă, în ciuda modificărilor de orientare ale obiectelor; și în psihologia cognitivă*, prin metodele de rotație* mentală. Ea este strîns legată de strategiile de prelevare a informației, mai ales cu ajutorul mișcărilor oculare*. Capacitatea de orientare în spațiul deplasărilor a fost studiată de mult timp obiectul unor cercetări experimentale la animal, mai ales cu ajutorul labirinturilor*, care au dus la concepțiile moderne privind reprezentările* spațiale sau hărțile cognitive*. Cercetări paralele s-au făcut recent și la om, de exemplu, în contextul unor spații urbane familiare sau noi. În sfîrșit, etologia s-a plecat asupra capacităților remarcabile de orientare de care dau dovadă diferitele specii animale în conduitele lor de căutare a hranei, de întoarcere la adpost și de migrație*. Sarcina cercetătorului este, în fiecare din aceste contexte, de a identifica indicii senzoriali, strategiile perceptivo-motorii și procesele cognitive* (mai ales mnemonice*) în cauză. În sfîrșit, deteriorările patologice ale orientării în spațiu fac parte din tablourile clinice ale demențelor senile și ale anumitor vătămări cerebrale (v. Ta-xie, Tropism, Cineza). M

(S. D.)

orientare profesională

562

Orientare profesională

Activitate de consiliere destinată adolescenților și adulților pentru a-i ajuta să ia o hotărîre în privința vieții lor profesionale. Ea se desfășoară pe trei planuri: stimularea eforturilor active de informare asupra meseriilor, carierelor și propriei persoane; ajutorul în obținerea de informații asupra formelor de pregătire, exigențelor meseriilor, debutelor; elaborarea unor date descriptive asupra aptitudinilor*, personalității*, intereselor* și motivațiilor* individului și examinarea împreună cu el a acestor informații în așteptarea încetării și integrării în planurile sale de formare și de carieră. C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Orientare colară

Componenta logică a raționalizării moderne a colarității*, demersul de orientare a fost instituit în Franța începînd din 1920. El răspunde unei duble constatări impuse încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea: alegerea studiilor corespunde adesea foarte puțin cu aptitudinile* și cu gusturile elevilor și dă naștere la întîrzieri, ecuri, dezgust, crize de identitate; ea indică, în familie, o logică de reproducere sau de ascensiune socială puțin compatibilă cu prospectarea rațională a „pepinierii de talente” pe care o cere competiția internațională. Termenii contradicției rămîn pînă astăzi neschimbați: se dorește angajarea egalitară a fiecărui individ pe calea sa proprie; nu se renunță la a se înscrie acest angajament în procesul inegalitar și planificat al plasării sociale.

D. Hamene

(S. D.)

Orientat spre obiect -> Limbaj orientat spre obiect

Orizont temporal ->• Temporal

Orologiu intern

Observarea ritmurilor* biologice i, în multe cazuri, a caracterului lor endogen a condus la postularea existenței unor mecanisme interne, metaforic denumite orologii, asigurând acestor fenomene ciclice indispensabilitatea lor bazată de timp. Progresele cronobiologiei*, dacă nu au elucidat neapărat natura acestor orologii, au conturat totuși când anumite structuri nervoase implicate (glanda pineală la păsări, nucleii suprachiasmatici la mamifere), când mecanisme oscilatorii la nivel celular, respectiv molecular.

După exemplul a ceea ce se întâmplă cu ritmurile biologice, se poate invoca unul sau mai multe orologii interne pentru a explica diferitele forme de reglări temporale* dobândite sau de estimare* a timpului la animale și la om. Cu toate acestea, astăzi nu știm în măsură precisă substratul neural. Astfel, unii cercetători au propus să se procedeze cu prudență, invocând ipoteza unui orologiu comportamental: subiectul care etalează o reglare temporală ar fi ghidat nu de unele orologii interne, ci prin controlul discriminativ al propriilor sale comportamente, conduse în lăuna unele cu altele sau repetate jucând rolul de repere (conduite colaterale*). Se vorbește, în fine, de orologiu extern atunci când subiectului i se provoacă o stimulare exterioară care prezintă o variație detectabilă în funcție de timp (d. ex., atenuarea graduală a intensității luminoase); animalul exploatează această informație a căm subiectul uman utilizează un orologiu.

M. Richelle (L. C. L.)

Ortocinez -> Cinez

Ortofonie

În sens etimologic, reeducare a vorbirii*-Mai general, acest termen desemnează câmpul vast al terapeliilor limbajului*-La intersecția psihologiei, medicinei, pedagogiei* și lingvisticii*, ortofonia acoperă ansamblul demersurilor referitoare la reeducarea* atît a limbajului oral, cît și a limbajului scris, la copii ca și la adulți-Termenul este folosit și pentru a desemna disciplina care are ca obiect specific studiul tulburărilor de dezvoltare sau dobândite ale limbajului oral și scris. În anumi-

563

output

terii francofone (d. ex., Elveția, Belgia) (și România — n.t.), se folosește termenul de logopedie.

M ^^

(S. D.)

Ortogenez

Doctrina formulată de K. Eimer, în 1897, conform căreia dezvoltarea* organismului ar fi reglată de un program biologic predeterminat; toate direcțiile de dezvoltare ar fi prevăzute de acest program, dar realizarea lor (trecerea de la o formă de alta) ar depinde totuși de acțiunea unor factori externi.

Acest termen a fost reluat de N. Pende, într-o perspectivă de biotipologie, pentru a desemna orientarea electivă a evoluției* care duce la emergența* unor tipuri biologice specializate.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Ortopedagogie

Termenul ortopedie fusese propus în secolul al XVIII-lea pentru a desemna arta de a îndrepta (instrui) copiii. Dar o fantezie etimologică lă-a legat de latinescul pes, pedis (picior) și cuvîntul s-a fixat în uzul său actual. De unde alegerea discutabilă din punct de vedere semantic a termenului de ortopedagogie. Abandonarea practică a termenului în favoarea lui guidance (= îndrumare*), de acum francizat, nu este ferită de puțina favoare de care se bucură în mediile contemporane ale educației noiunea de îndreptare, cu aversiunea lor pentru ușiile practice de corecție legitime de referirea la o rectitudine esențialmente socială, căreia i se denunță caracterul convențional și chiar opresiv.

D. Hameline

(S. D.)

Ortopedie -> Ortopedagogie Oscilație -> Alternanță funcțională Osmoreceptor -> Olfacție

Output

Termenul englezesc trecut în uzul științific în limba franceză (ca și în limba română — n.t.), deși poate fi redat perfect prin ieșire, și care desemnează rezultatul final sau produsul unui dispozitiv oarecare de transformare sau de prelucrare a unor elemente introduse la intrare, sau input*. În psihologie, acest termen a fost adesea substituit termenului de răspuns*, și chiar celui de comportament* în vocabularul psihologiei cognitive*, după cum input s-a substituit lui stimul*. Acesta sugerează că output nu reprezintă decît finalizarea unui proces* indirect observabil de tratare a informației*, proces a căruia analiză ar constitui, cu mult mai mult decît output-ul însuși, adevăratul obiect al cercetării psihologice.

log|Ce"
(S. D.)

M. Richelle

p

Pacient declarat —>• Bolnav identificat

Pal

Termen introdus de G. von Bekesy pentru a desemna unitatea fiziologic a sensibilității tactile la vibrațiile care corespunde intensității limitare a unei vibrații cu frecvența standard de 10 Hz.

M. Richelle (G. D. s.)

Paleocortex -> Cortex Paleopallium -> Amigdal

Paleopsihologie

Domeniu al psihologiei care are ca scop să reconstruiască, prin inferențe și analogii, caracteristicile psihologice ale omului preistoric. Paleopsihologia apelează la paleontologie, antropologie fizică și culturală, arheologie, etologie și psihologie comparată. Ea se îmbogățește, de asemenea, cu cunoștințele privind capacitățile cognitive ale omului actual, care permit, de exemplu, determinarea condițiilor cognitive minimale ce autorizează factura unui asemenea tip de unealtă litică.

M. Richelle (G. D. S.)

Palestezie

Sensibilitate tactilă la vibrații. Termenul este pus în folosit de când cercetările moderne privind sensibilitatea cutanată se bazează efectiv pe studiul stimulilor vibratorii și

definesc caracteristicile receptorilor ca sensibilitate selectivă la anumite benzi critice de frecvență a vibrațiilor.

M. Richelle (G. D. s.)

Palicinezie

Reproducere repetată de către subiect a propriului gest abia efectuat; repetare a frazei enunțate de către sine însuși: palilalie. Este vorba de conduite patologice, caracteristice pentru anumite tulburări motorii ale mezencefalului. Actele de palicinezie și palilalie trebuie să fie bine diferențiate de conduitele caracteristice nivelului de dezvoltare normal pe care H. Wallon le-a denumit „stadiul ecoului” (începând de la 9 luni) și pe care el îl consideră ca trecător: ecopraxie, ecomimie, ecolalie. Este vorba de o repetare imediată și exactă a gesturilor sau sunetelor care abia au fost văzute sau auzite. Pe de altă parte, ultimele elemente ale unității sînt singurele reproduse. Aceste conduite se observă în stările de confuzie mentală.

Aceste două categorii de manifestări trebuie diferențiate de o altă care pare să aibă în plus o structură de tip intermediară între cele de mai sus: spre 3-4 luni, copilul repetă sunetele și gesturile pe care abia le-a produs, dacă unul le reproduce imediat după el.

E. Jalley

(G. D. S.)

Palilalie -> Palicinezie

565

palpebral (Reflex —)

Reflex de închidere a pleoapelor, declanșat de orice stimul care prezintă o amenințare potențială pentru receptorul ocular: obiect care se apropie de ochi, lumină puternică, jet de aer etc. De asemenea, el face parte din reacția de tresărire declanșată de o stimulare vizuală sau auditivă intensă și neașteptată. A fost adesea utilizat în condiționarea pavloviană, în special la om, datorită comodității sale. Reflexul palpebral se diferențiază de cliptul spontan al pleoapelor, care se produce la intervale neregulate, cu o frecvență care variază după contextul psihologic (stres, atenție). Cliptul spontan este acompaniat de o reducere a sensibilității de origine centrală (suprimare vizuală).

M. Richelle (G. D. S.)

Panic (Stare de —, Atac de —)

Termen care definește o teroare foarte mare și neașteptată, în genere irațională și avînd caracter colectiv. Introdus în vocabularul clinic al limbajului psihiatric pentru a desemna un tip special de stare anxioasă după anumite criterii definite cu precizie în clasificarea făcută în DSM (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale). Corespunde descrierii simptomelor accesului de angoasă, prezentat de S. Freud cu excluderea tuturor manifestărilor intercritice care completează tabloul clasic al nevrozei de angoasă, considerate în acest cadru ca o altă tulburare denumită anxietate generalizată. Această subdivizare a diferitelor tipuri de tulburări de anxietate, deseori intricate în clinică, are în vedere relevarea conceptului foarte general de angoasă și explicarea intervențiilor terapeutice distincte — revelatoare de mecanisme psihopatologice

îferite — pe care aceste manifestări cli-jice le impun. Clasificările recente îi atribuie un loc central, considerîndu-se agora-

obiectivă și diferitele simptome fobice drept complicații ale stării de panică.

./ -F. Allilaire (G. D. s.)

parad

Pansexualism

Cuvânt utilizat adesea în cursul polemicilor care au conturat apariția psihanalizei: se întrezărește aici o concepție despre om care reducea natura acestuia la sexualitate. C. Jung a fost, printre primii, tentat să denatureze conceptul de libido*. Mai târziu, din rațiuni religioase și politice, ca și datorită unei neînțelegeri de factură intelectuală, imaginea pansexualismului a persistat; fără sexualitate, psihanaliza ar fi devenit acceptabilă; s-a recurs atunci la o rearanjare a conceptelor pe o bază mai convenabilă, fără a se respecta unitatea și ordinea lor.

R. Doron

(G. D. S.)

Panurgism -> Contagiune

Paracontrast

Fenomen de mascare* parțial sau total a unui stimul luminos de către un altul, simultan sau anterior (20 până la 30 mili-secunde) față de primul. Este vorba de un efect proactiv opus metacontrastului*.

R. Genicot

(G. D. S.)

Parad

Se numesc parad acele manifestări formalizate și spectaculare, distincte, cu puternică valoare expresivă, care intervin în relațiile sociale, în competiția sau cooperarea intraspecifică. Animalul emitor își afirmă sau expune declanșării* în combinații de gesturi ostentative, relevând modele de coloratură și de ornamentație structurale și accentuate prin elaborări sonore. Datorită specificității lor, ele asigură coeziunea grupului social și separarea reproductivă a speciei. Datorită nonambiguității lor, ele asigură circulația informației. Datorită valorii lor expresiv-simbolice, ele exprimă intențiile și controlează emoțiile, în competiția teritorială* sau ierarhică*, ele au ca obiectiv să se substituie luptelor cu adevărat pugnabile. În relațiile de grup, ele avertizează congenerii despre iminența unei acțiuni și asigură sincronizarea ansamblului. În relațiile sexuale, ele

paradigmatic

566

paralax

potolesc și atrag partenerul, controlează și redirecționează agresivitatea latentă, asigură recunoașterea, întăresc coeziunea. Comportamentele și ceremoniile de parad implic numeroase elemente care susțin procesul de ritualizare*. Se întâlnesc, în special, activități infantile (cerințe alimentare*), parentale (ofrande alimentare, folosirea materialelor pentru construirea cuibului), de toaletă (curățarea penelor) care, apărând la început ca activități de deplasare* în situații de întâlnire socială, sunt integrate în parad sub formă simbolică (v. împerechere*). Folosirea frecventă (dar nerecomandabilă) a termenului display în franceză și în germană este datorată rolului pe care l-au jucat ornitologii britanici în studiul și popularizarea noțiunii de bird display, sau parad la păsări.

J. -C. Ruwet

(G. D. S.)

Paradigmatic —> Paradigm

Paradigm

În psihologie, indică o procedură metodologică ce constituie un model de referință pentru concepția cercetărilor experimentale (d. ex., condiționarea instrumentală* sau transferul în oglindă). Adjectivul paradigmatic este folosit într-un sens apropiat pentru a desemna caracterul tipic (sau caracterul „exemplar”) al unui obiect, al unui comportament sau al unui caz* clinic, în lingvistică*, acest termen se aplică unei clase de unități (morfemele*, în special) care pot fi substituite unele prin altele într-un context* dat, păstrându-și caracteristicile generale ale structurii (mai ales ale frazei*) în care ele se inseră. El este preferat termenului sinonim de asociații* propus inițial de către F. de Saussure. Din perspectiva epistemologică* a lui T. S. Kuhn, paradigma se definește ca mod de explicație* care domină într-o comunitate științifică, într-un anumit moment al dezvoltării istorice a unei discipline particulare, în calitate de corp organizat de concepții logice sau empirice satisfăcătoare, ea are o funcție euristică: generare de

ipoteze* operaționale, de metodologii* și criterii de validare*. În calitate de produs al „curenților de gândire” dominante și al ideologiei*, ea este, de asemenea, implicată în fenomenul de adeziune: când credința* din care ea decurge este bulversată de intruziunea unor contradicții* interne sau externe, se produce o veritabilă „revoluție științifică”.

J. -P. Bronckart și E. Jalley (G. D. S.)

Paradox —> Iluzie perceptivă

Paradoxal (Comunicare —)

Palo-Alto este un cartier al ora ului San Francisco, care a dat numele s u unui grup de cercet tori angaja i în special la spitalul psihiatric al „Veterans Administra-tion”, de pe lâng Universitatea Stanford. Ini iatorul, în 1949, este etnologul G. Ba-teson, ex-so ul lui M. Mead. începînd din 1952, cu J. H. Weakland i J. Haley, acest grup se intereseaz de paradoxurile comunic rii* la animal i la om. El public în 1956 articolul Toward a Theory of Schizo-phrenic, care lanseaz teoria double bind* i face din logica paradoxal o caracteristic esen ial a comunica iilor în interiorul familiilor în care unul sau mai mul i membri sînt schizofrenici. Don D. Jackson reune te grupul în 1959 i fondeaz Men-thal Research Institute (MRI), care se consacr form rii terapeu ilor familiale siste-mici, cercet rii clinice i dezvolt rii logicii comunica iilor în cadrul teoriei sistemelor. în MRI s-au integrat atunci V. Satir i P. Watzlawick. Acesta din urm , prin lucr rile sale, a f cut cunoscute lucr rile grupului de la Palo-Alto, pe care el le sistematizeaz cu ajutorul no iunii de pragmatic * a comunic rii. Paradoxul este o propozi ie adev rat i fals în acela i timp, care genereaz deduc ii contradictorii între care ra iunea oscileaz neîncetat: dilem , cerc vicios. B. Russell a relevat c paradoxurile logico-matematice sînt sofisme care rezult din confuzia existent între dou niveluri de clase logice (d. ex., Epimenide din Creta spune c to i cretanii sînt min-

,- or, el este cretan; deci el minte nîn'd c to i cretanii sînt mincino i, i asarnai departe). G. Bateson i P. Watzlawick au pus în eviden paradoxuri pragmatice care au ca scop s ac ioneze asupra destinatarului i s -l determine s reac ioneze în sensul de a înt ri influen a emi torului asupra lui (d. ex., o mam care a oferit dou cravate fiului s u îi repro eaz * succesiv c lui nu-i place acea cravat pe care nu i-a pus-o). Un caz special este revizuirea paradoxal care condamn destinatarul la a avea conduita criticabil care i-a fost prezis . Comunicarea paradoxal are trei efecte importante asupra psihismului destinatarului: inhibi ia* inteligen ei, furia i vidul gîndirii. Reluînd aceste caracteristici, D. Anzieu, în 1975, a descris, în cura psihanalitic , un transfer* paradoxal i un contratransfer paradoxal în serviciul pulsiiunii de autodistrugere c reia paradoxul narcisic îi furnizeaz modelul („individ narcisic este cel care nu se intereseaz de mine”). Psihoterapia familial sistemic * propune membrilor familiei bolnave injonc iuni paradoxale în scopul de a-i face s devin con tien i de func ionarea lor paradoxal astfel amplificat .

D. Anzieu

(G. D. S.)

Parafazie

Perturbare afazic a limbajului oral care duce la utilizarea unui cuvînt eronat fie în cursul discursului, fie în timpul repeti iei, fie atunci cînd se denume te ceva. Raporturile între cuvîntul indicat i cuvîntul eronat, subîn elegînd transform ri, devieri, permit s fie deosebite: parafazii fonemice (sau literale) care afecteaz uni- a ile sonore (sau foneme) ale cuvîntului ciolocat pentru ciocolat —; parafazii verbale (înlocuirea unui cuvînt cu altul) Pnntre care se constat parafazii seman-r1(e !n care cuvîntul eronat i cel just au c a u de sens, parafazii morfologice în are cuvîntul eronat are o form sonor e cea a cuvîntului just. Para-care apar în lectura cu voce tare sînt denumite paralexii; paragrafiile sînt parafazii observate în limbajul scris.

J.-L. Signoret

(G. D. S.)

Parafrenie

Clasat printre delirurile* cronice, para-frenia se caracterizeaz printr-o organizare delirant permanent a c rei elaborare folose te în manier prevalent un mecanism imaginativ, de i uneori fenomene halucinatorii pot alimenta produc ia delirant . Adaptarea acestor pacien i la realitate se men ine adesea surprinz tor de bun , datorit bipolariz rii vie ii lor psihice, în care coexist o gîndire delirant , adesea limitat la un cîmp foarte precis de credin e* ale subiectului, i o gîndire bine adaptat la realitate care explic buna lor adaptare socioprofesional . Temele obi nuite ale acestui delir sînt megaloma-nice. Dup gradul de coeren al sistemului delirant se disting:

a. parafrenia confabulant , în care cuvintele delirante se organizeaz într-o poveste comprehensibil i în care con inutul temelor este alimentat în mod voit de actualitate (povestiri fabuloase din trecut, r piri de copii, filia ie regal);

b. parafrenia fantastic , în care temele sînt mai extravagante, mai apropiate de fic iune, iar leg turile logice între ele, mai

Slabe-

M. -C. Hardy-Bayle

(O. D.)

Paragrafie -» Parafazie

Paralax

în vederea binocular *, într-un ochi nu se formeaz exact aceea i imagine a obiectului ca i în cel lalt

ochi datorită distanței între cei doi ochi. Paralaxă se măsoară prin unghiul format de cele două axe vizuale convergente în raport cu același obiect. Paralaxă este parametrul fizic cel mai important în vederea în relief. Vederea alternativă cu un ochi, apoi cu celălalt relevă, mai ales pentru obiectele apropiate, schimbarea aparentă a poziției relative a obiectului, în acest caz, este vorba de o paralaxă paralelism psihofiziologic

568

monoocular. În cazul vederii binoculare, există o fuziune a celor două imagini. Diferența spațială este deosebit de importantă în diplopia fiziologică. Se distinge, de asemenea, o paralaxă cromatică datorată indicilor de refracție ai ochiului, diferiți pentru lungimile de undă scurte (albastru) în raport cu lungimile de undă „lungi” (roșu). Există, în fine, o paralaxă amplitudină*, care constă în diferența aparentă în percepția unui obiect în mișcare vizuală ca pornind dintr-o poziție statică, în raport cu percepția aceluiași obiect mobil vizual dintr-o poziție dinamică, în direcția mișcării obiectului sau în sensul opus.

R. Genicot (G. D. S.)

Paralelism psihofiziologic

Paralelismul psihofiziologic sau psihofizic este o formă de compromis între dualismul* strict și susținerea unei interacțiuni între suflet și corp. Psihologii empirici, nefiind mulțumiți de ipotezele armoniei prestabilite de W. Leibniz sau de cauzele ocazionale ale lui N. Malebranche, dar menținând cu toate acestea afirmarea existenței distincte a spiritului* și a corpului, au susținut că orice rui fenomen psihic îi corespunde un fenomen fiziologic. Potrivit acestei corespondențe, fiecare fapt de conștiință* îi corespunde un eveniment din sistemul nervos, dar nu și în mod reciproc. Originea acestei concepții o găsim la D. Hartley, care, în 1749, stabilise o relație între asociația de idei* și vibrațiile nervilor; această concepție a dominat psihologia secolului al XIX-lea. Sub influența ideilor materialiste*, paralelismul ajunge să producă conștiința epifenomen, în măsura în care numai seria de fenomene nervoase este accesibilă observației. Paradoxal, psihologii spiritualiști sînt cei care denunță caracterul materialist al paralelismului chiar dacă teza fusese enunțată pentru a prezerva independența spiritului și a materiei. Din acest punct de vedere, critica decisivă va veni din partea lui H. Bergson, în 1901. Alte concepții s-au strident să afirme interacțiunea dintre gândire și materie în termeni de cauzalitate*, introducând noțiuni de forță sau de energie psihică. Dar necesitatea de a explica conversia energiei psihice în energie fizică i-a condus spre ipoteze fanteziste și i-a descalificat rapid. Psihologia Formei* a încercat să depășească aceste dificultăți prin ipoteza izomorfismului* de structură, iar J. Piaget a propus ca modul cauzal să fie rezervat numai materiei și modul implicativ conștiinței ei.

P. Mengal (G. D. S.)

Paralexie -> Parafazie

Paralizie generală

Entitate morbid individualizată de către A. Bayle în 1822 la „alienații”, pe criterii clinice (asociind tulburările mentale și manifestările neurologice) și anatomice (caracterizate prin modificări meningiene sau „arahnoid cronice”). Influența euristică a acestei afecțiuni trebuia să fie majoră deoarece tulburările mentale (idei megalomanice, în special) erau legate de modificări organice intracraniene. A trebuit să se aștepte mai mult de cincizeci de ani pentru ca etiologia sifilitică să fie recunoscută. Paralizia generală a fost atunci recunoscută ca o meningoencefalită, responsabilă pentru demență, eventual curabilă prin tratament etiologic.

J.-L. Signoret

(G. D. S.)

Parametru

Se vorbește de parametru al unei distribuții* în cazul oricui indice care servește pentru a caracteriza distribuția de frecvență* a unei populații și pentru a indexa o familie de distribuții. Exemplu: familia distribuțiilor normale de varianță* data depinde de un parametru care este media (media distribuției).

O ipoteză parametrică este o ipoteză referitoare la un parametru al unei distribuții (înruștat). Un test parametric este un test privitor la o ipoteză parametrică. Exemplu: teste aplicate mediilor, cum sînt testul

569

paranoid

Student și testul F al lui Fisher de comparația mediilor în analiza de varianță.

lui parare

P. Bonnet și H. Rouanet (G. D. S.)

paramnezie

Termenul (în general puțin utilizat) se referă la erorile care afectează amintirile, ele trebuind să fie identificate de către observator. Aceste erori se pot referi la categoria de informații amintite, la mediul

lor contextual, în special temporal (de unde confuzii cronologice).

J. -L. Signoret (G. D. s.)

Paraneuron

difuz

Sistem neuroendocrin

i

Paranoia

în patologia mental , după ce s-a descris alienarea mental în general, cuvântul paranoia se va restrânge, în secolul al XIX-lea, la ansamblul delirurilor*. R. Krafft-Ebing, în 1879, distinge, în grupul de paranoia, delirurile halucinatorii (paranoia hallucinatoria) și delirurile fără halucinații {paranoia combinatoria). După el, G. Mendel reduce limitele acestui concept la deliruri fără halucinații și sistematizate (în care premisele sînt false, dar construcția este logică). E. Kraepelin prestează sensul dat de G. Mendel termenului de paranoia, opunînd stările paranoice caracterizate prin dezvoltarea unui delir sistematizat în care domină tematica persecutivă, fără halucinații și fără evoluție spre slăbirea capacităților intelectuale, formelor paranoice ale demenței precoce (viitoare schizofrenie) care comportă, alături de un delir nesistematizat (fără construcție logică), halucinații și evoluție spre o stare de demență. El subliniază caracteristicile personalității premorbide, pe care le consideră condiție prealabilă a stării delirante. Aceasta din urmă nu ar fi decît hipertrofia anumiți trăsături de constituție. Alți autori se vor încumeta să descrie această constituție sau personalitate paranoică. Ea se caracterizează printr-o hipertrofie a eu/ego-ului*

sau autofilie, printr-o falsitate a judecării, raționamentul sprijinindu-se pe amprente a priori de subiectivitate, și printr-o „senzitivitate” care trimite la o atitudine de gîndire ce duce la interpretarea atitudinii altuia ca fiindu-i ostil. Termenul de paranoia poate califica astfel un delir cronic, ca și o configurare patologică a personalității. Utilizarea lui în clinici psihiatrice impune să se precizeze atribuția: delir sau personalitate. Logica psihanalitică, începînd de la S. Freud, atribuie delirului paranoic valoarea de apărare împotriva homosexualității*. Această modalitate defensivă s-ar caracteriza printr-o (de)negare (respingere a unei părți a realității) și o proiectare (atribuire a sentimentelor proprii unei alte persoane, nefiind recunoscute ca ale sale). M. Klein observă la subiecții paranoici, ca și la cei paranoizi* o fantasmă de persecuție din „obiectele rele” parțiale interne. Prin analogie, ea descrie poziția paranoică ca unul din stadiile evolutive ale copilului. Pentru J. Lacan, legea stabilită de S. Freud între paranoia și homosexualitate ar ține de raportul primitiv al subiectului cu altul, fixat prin identificare și tranzitivism. Celălalt, în maniera dublei reflecții, i-ar exercita astfel propria fascinație. Paranoicul, ieșit din cadrul simbolic în care predomină ca semnificant numele tatălui, se va menține captiv în această relație imaginar dual

M. -C. Hardy-Bayle (G. D. S.)

Paranoid

în primele descrieri ale schizofreniei*, E. Kraepelin și E. Bleuler au diferențiat o formă paranoică și o formă hebefrenică a acestei boli. Forma paranoică se caracterizează prin predominanța ideilor delirante asociate cu sindromul dissociativ. În Statele Unite, includerea celor mai multe stări delirante nestructurate în cadrul schizofreniei explică extinderea termenului de paranoid la orice formă de activitate delirantă nestructurată. În Franța, recurgerea la o diferențiere mai fină a delirurilor cronice a condus la prestrerea termenului de para-

parapsihologie

570

participare

noid pentru delirul schizofrenic și la folosirea celui mai puțin precis de delir nesistematizat pentru a caracteriza o activitate delirantă nestructurată, dar nonschizofrenică, cum ar fi cea care se observă în accesele delirante acute sau în anumite deliruri cronice (parafrenice sau halucinatorii).

M. -C. Hardy-Bayle

(O. D.)

Parapsihologie

Demers de investigație empirică a fenomenelor psihice socotite oculte și tradițional exploatate de religii și superstiții. Parapsihologia studiază trei forme de percepție extra-senzorială (ESP): telepatia sau transmiterea gîndirii la distanță; clarviziunea sau viziunea obiectelor la distanță; psihokinezia sau acțiunea fizică operată la distanță printr-o activitate mentală. Predispoziția anumitor persoane pentru ESP a fost socotită un corelat al magnetismului animal*, sugestibilității hipnotice*, gîndirii prelogice, comunicării stărilor inconștiente, identificării proiective*. Cercetările de parapsihologie nu au atins un nivel satisfăcător de validitate științifică.

D. Anzieu

(O. D.)

Parasimpatic (Sistem nervos —) —> Sistem nervos

Parazitism

Rela ie interactiv între reprezentan i de specii diferite în care parazitul exploateaz i cauzeaz pagube gazdei sale, integrit ii fizice i metabolismului s u, ca i alimenta iei i reproduc iei sale, dar, în genere, f r s-o omoare, cel pu în nu prea repede, i în care gazda dezvolt mecanisme de protec ie pentru a minimiza efectele celuilalt sau pentru a se dezbra de el. Selec ia a favorizat la parazi i adapt ri* morfologice, fiziologice i comportamentale tot mai potrivite ni ei* lor. Vl starul tîn r produs, îngrijit i alimentat de p rinte tr ie te ca parazit al acestuia, care poate fi afectat de el, îns acest tip de rela ie se înscrie în cadrul reproducerii* i al comportamentului parental* al speciei.

Etologii disting mai multe feluri de para. zitism comportamental. în parazitismul alimentar simplu, un animal for eaz un exemplar din alt specie s -i dea prada cum procedeaz fregatele i skua ii fat de p s rile de mare. În parazitismul de reproducere, subiectul încarc o alt specie cu grijile pentru progenitura sa, cum este cucul sau v duva african care încredin eaz ou le lor altor familii de p s ri; parazitul nu este acceptat decât dac el prezint un minimum de adaptare morfologic i comportamental . în parazitismul social, în fine, parazitul nu aduce prejudicii gazdei, ci organiz rii i eficacit ii sociale a grupului s u. Astfel, furnicile sclavagiste amazoniene *Polyergus*, incapabile s se hr neasc i s - i între în larvele, pun st pînire pe nimfe de furnici *Formica* pe care le reduc la sclavaj de la na tere, l sînd total schimburile trofalactice pe seama acestora din urm , atît pentru alimentarea lor, cît i pentru cea a larvelor. Adaptarea comportamental rezid , în acest caz, în imita ia* (mimicria) comportamentului gazdei. /. -C. Ruwet (G. D. s.)

Parental (Comportament —)

Comportamentul parental define te toate conduitele prin care p rin ii se ocup de protec ia, locuin a, înc lizarea, condi iile de igien , de alimenta ie, de transport i de educa ie pentru ou le, larvele i puii lor. El poate fi redus la cea mai simpl expresie : la cele mai multe specii acvatice, masculul i femela, sincroniza i de semnale din mediul înconjur tor*, descarc simultan gârne ii lor i fecunda ia se face liber în ap ; larvele sînt capabile s se orienteze, s se deplaseze, s se alimenteze i sa se p zeasc de pr d tori, f r înv are prealabil (v. înn scut). Dimpotriv , celelalte grupe zoologice dovedesc o diversitate de sisteme parentale, în care puii formeaz obiectul unei îngrijiri constante. M. Van Cassel a relevat c , la urechelni , femela fecundat se implic într-un comportament parental constrictiv, excluzînd orice alt comportament; aptitudinile i disp0'

itiile de a se ocupa de ou le apoi de larvele sale se dezvolt sub dublul joc al factorilor interni i al stimul rilor venite chiar de la progenitur . La speciile monogame, contribu iile la îngrijirile parentale sînt, în genere, împ r ite. La speciile poligame, unul dintre p rin i spore te leg turile în mod necesar succesive cu o mam poli-andr , în timp ce cel lalt se consacr progeniturii (v. Harem). Dou posibilit i sînt oferite p rin ilor: s produc un num r mare de ou i s le abandoneze; s produc numai cîteva i s le supravegheze de aproape cît mai mult timp. Rela iile trainice între pui i p rin ii lor fac posibil înv area* repetat i variat i permit formarea unor tradi ii (v. Protocultur). /. -C. Ruwet

(G. D. S.)

Paricid

Omuciderea unui ascendent constituie un paricid sau matricid. Aceast crim * înc rcat de simbol este comis mai ales de c tre adul ii tineri (18-22 ani). Ea se înscrie într-o patologie familial marcat prin castra ie* i dependen , dac nu sînt satisf cute interesele personale urm rite. Adesea, este vorba de o trecere la act generoas sau defensiv care vine în ajutorul unui membru din familie, victim a unui c l u domestic. Ac iunea este, în general, brutal , uciga ul producînd acte de violen * asupra lui însu i.

J. Selosse (G. D. S.)

Parietal (lob —)

Lob cerebral situat în spatele scizurii lui Kolando, sau al scizurii centrale, deasupra •obului temporal i în fa a lobului occipi-

• rartea anterioar , sau regiunea parie-,a'a ascendent , este zona de proiecie a forma iilor senzitive. Regiunea parietal depenoar Poate fi considerat ca o arie orientegrare Unde se organizeaz mi c rile Unenjate sPre un scop. Lobii parietali au ro func ional foarte important în rela-Ille corpului cu spa iul.

/. -L. Signoret (O. D.)

Parkinson (Maladia lui —)

Afec iune degenerativ a sistemului nervos central descris în 1815 de J. Parkinson. Ea se caracterizeaz printr-o simptomatic tripl în care se combin un tremur lent, persistent în repaus i sacadat (mi care f rî-mi at), o rigiditate înso it de hipertonie i o akinezie. Aceasta din urm const într-o pierdere a ini iativei ideomotorii: subiect împietrit, inexpressiv (f r mimic) i mi c ri spontane

rare. Manifestările psihice sînt frecvente și variate: alături de diminuare afectivă, aproape întotdeauna asociată cu akinezie psihică, survin frecvent stări depresive autentice. Pot apărea halucinații sub tratament și/sau semnuri de deteriorare. Etiologiile sînt multiple, infecțioase, toxice: neurolepticele pot genera un sindrom parkinsonian, care dispare odată cu oprirea tratamentului. Descoperirea, în anii 1970, a mecanismelor de degenerescență a neuronilor dopa-minergici nigro-striatici și eficiența tratamentului de substituție prin L-dopa au dat rezultat dublu. Pe plan terapeutic, această maladie, socotită mult timp incurabilă, poate fi acum stabilizată; este prima dovadă de tratament farmacologic a unei maladii neurologice degenerative. Pe plan teoretic, boala parkinsoniană este un model de implicare a structurilor dopaminergice în mișcare și în motivație*.

R. Jouvent (O. D.)

Participare

Noțiunea de participare a personalului, intrată în dreptul muncii din Franța începînd din 1959, se aplică fie profitului sau capitalului societății (interesare), fie gestiunii întreprinderii. În acest caz, este vorba de felul în care diferiți reprezentanți ai personalului sau chiar salarii iau parte la decizii (participare directă) și/sau la controlul execuției (aplicarea regulamentului interior, organizarea muncii, randament, disciplină etc). Dacă studiile inspirate de teoria lui F. Herzberg au demonstrat că participarea poate fi un factor de îmbogățire a muncii și de creștere a productivității,

particularizare

572

eficacitatea sa pare să depindă de contextul economic, social și politic.

P. Lidvan

(G. D. S.)

Particularizare

Operaie denumită uneori și specializare, care constă în trecerea de la general la particular, inversul generalizării*; în limbajele formale care comportă simboluri ale variabilelor (în logica predicatelor* de ordinul întâi, d. ex.), această operaie constă în a trece de la o expresie la altă expresie mai puțin generală, înlocuind toate împrejurările unei sau mai multor variabile printr-un același termen (o constantă, d. ex.). În formalizările ale reprezentării de cunoștințe pe bază de obiecte*, o subclasă se definește prin particularizare pornind de la o clasă, precizînd valoarea anumitor atribute sau adugînd noi atribute sau metode.

M. Baron (G. D. S.)

Partiie

Metodă folosită în construcția scalelor* psihofizice (scale ale senzației). Ea constă în a cere subiectului să împartă în intervale egale un continuum* fizic dat. Cel mai des se procedează prin bisectione*, eventual prin bisectione progresivă (intervalul obișnuit din bisectione precedentă fiind cînd, la rîndul lui, obiectul unei bisectioni), mai degrabă decît prin echisectione directă în n intervale sau categorii.

În logică, subdivizarea a unui ansamblu în subansambluri, sau clase de partiie. Psihologii inteligenței, în special J. Piaget, s-au interesat de operațiile de partiie deoarece ele oferă, printre altele, posibilitatea de a analiza criteriile folosite de către subiect pentru a construi subansambluri, precum și evoluția acestor criterii în cursul dezvoltării-
w n r n

M. Richelle

(G. D. S.)

Pasiune

Pasiunea este un termen care a primit accepții diverse. Clasificarea pasiunilor este o problemă filozofică clasică. Adjectivele formate din acest substantiv au dobîndit un sens mai psihologic: pasionat, care definește un temperament activ și entuziast, are un înțeles pozitiv; pasional, care caracterizează anumite deliruri sau anumite crime are un înțeles negativ. În psihiatria franceză la începutul secolului al XX-lea delirurile* pasionale, deci patologice, includeau erotomania*, delirul geloziei și delirul revendicării, în timp ce „ideile tii pasionale” (adeptii ai unei ideologii politice sau religioase) erau considerați ca indivizi la limita dintre normalitate și patologie. Delirul pasional include două elemente indisociabile: o „idee prevalentă” la care bolnavul aderă total (după T. Ribot, pasiunea este pentru afectivitate ceea ce ideea fixă este pentru gîndire); o mobilizare persistentă a energiei pentru a atinge scopul său, neumbrit de nici un eec sau dezminuire. De altfel, bolnavul nu prezintă nici deteriorare mentală, nici dezorganizare a personalității. Mai aproape de zilele noastre, psihanalizatorii au luat în considerare mai ales pasiunea amoroasă (și corolarul său, gelozia), pasiunea jocului, pasiunea ideologică; toxicomania* a fost considerată uneori ca pasiune. Ei au scos în evidență: suprainvestirea* libidinală și narcisică a obiectului, idealizarea* acestuia, mobilizarea pulsivității dominante* asupra acestui obiect, imposibilitatea de a renunța la dorința pentru el (de unde eventualitatea crimei pasionale), sentimentul de a fi victima unei posesiuni, caracterul obsedant al dorinței, regresia spre neputință a nou-nscutului într-o situație disimetrică în raport cu o mamă

fantasmatic atotputernic , pl cerea pentru o excita ie intens activatoare, amestecat cu o suferin puternic de insatisfac ie (în acest caz, pasiunea î i reg se te sensul ei prim care indic p timirea lui Cristos)-

D. Anzieu

(G. D. S.)

Pasivitate

Pasivitatea descrie, în opozi ie cu tr s tura de caracter* activ, subiec i al c ror comportament obi nuit demonstreaz voia* redus sau slab capacitate de reac ie. În psihopatologie, sindromul pasivit ii re-573

—

este lipsa ini iativei, supunerea automa-., repetarea imediat a actelor (ecopraxie*) i amimicii interlocutorului (ecomimie*). Acest sindrom este învecinat cu apragma-tismul* anumitor schizofrenici*. De asemenea, pasivitatea se observ în organiz rile limit sub forma rela iei de obiect* anaclitice*; ea semnific , în acest caz, dependen a* fa de obiect i necesitatea vi-tal a prezen ei sale.

R ^^

(G. D. S.)

Patologie

în istoria medicinei, patologia este cunoa terea maladiilor; în cadrul ei se diferen iaz o patologie general , care studiaz legile biologice i mecanismele lor, i patologii speciale, consacrate organelor i func iilor. Psihologia s-a interesat foarte devreme de maladiile mentale, de m rturiile aduse de cercet rile i dezbaterile desf urate în psihiatrie*, în psihopatologie* si în psihosomatic*.

R. Doron

(O. D.)

Patomimie

Este producerea disimulat de c tre subiect a simptomelor fizice sau psihice care imit o patologie. Motiva ia subiectului este de a inspira solitudine i îngrijiri medicale f r s caute un beneficiu material, ca în cazul simul rii*.

Sînt frecvente i variate imita iile de patologii somatice: în dermatologie sub forma unor leziuni cutanate (aplica ii de produse abrazive, multiple arsuri de îgar), în hematologie, în special cazurile de sînge-rari provocate repetat, ajungînd la anemie, în chirurgie la începutul interven iilor mul-tPle, îndeosebi abdominale. Sindroamele Psihiatrice mimate constau, adesea, în tulbur ri de în elegere (r spunsuri care întov r esc sindromul Ganser*), halucina ii ^u pierderi de memorie.

Porirea îngrijirilor, a investiga iilor clinice ?> Paraclinice înt re te statutul subiectului,

e "Profesionist al bolii", care suport une-°r!° amplificare printr-o not mitomania-ala (sindromul Munchhausen*).

patru imagini

Frecvent la corpul medical i la cel ajut tor, patomimia apare adesea în cadrul tulbur rilor narcisice, uneori o dat cu un element depresiv ad ugat.

R. Jouvent

(O. D.)

Patron —>• Pattern

Patron motor de baz

Coordonare motorie considerat ca fiind constituent fundamental al motricitatii*, de la care pornind se construiesc abilit ile motorii* ale adultului; de exemplu, sînt descrise patroane (modele) (sau pattems*) ale fugii, ale s riturii în lungime, arunc rii cu bra ele, prinderii. Aceste patroane evolueaz cu vîrsta pîn spre 7-8 ani sub influen a exerci iului i a maturiz rii. Aceast evolu ie const în reorganiz ri succesive care se supun unor legi generale, cum sînt cele referitoare la cre terea independen ei segmentelor sau la dezvoltarea amplitudinii mi c rilor.

M. Durând

(G. D. S.)

Patru imagini (Test al celor —)

Testul celor patru imagini al lui D. J. Van Lennep, publicat în 1939 i 1947, a fost stabilit din 1930, înainte invent rii testului TAT*. El se diferen iaz de TAT prin material i prin consemn: plan ele sînt colorate, în num r de patru, subiectul trebuind s le combine într-o singur poveste; subiectul dispune de o jum tate de or pentru a scrie el însu i povestea. Administrarea i interpretarea sînt, în schimb, identice cu cele ale TAT-ului. Imaginile sînt prezentate în aceea i ordine i eventual în timp limitat, dar subiectul le poate aranja dup cum i se pare c este bine pentru povestea sa. Prima imagine reprezint dou persoane între patru ochi, într-o camer ; a doua, o camer de dormit goal ; a treia, un individ singur pe o strad în ploaie; a patra, un teren de tenis cu doi juc tori, doi spectatori i dou spectatoare. Testul are dou serii, una pentru b rba i i una pentru femei. Subiectul, obligat s scrie povestea i s

fac sinteza celor patru

pattern

574

575

pedagogie diferențiat

imagini, în întregime te procesele secundare și controlul de sine, în detrimentul proceselor inconștiente.

C. Chabert

(G. D. S.)

Pattern

Termenul este luat din engleză, unde el apare în contexte foarte diverse, putând să fie exprimat, după caz, prin configurație*, patron, structură*, formă bună*, model* (în sensul de model de reproducere), tip, alăturare generală. În anumite accepții englezeți se întâlnește o valoare semantică care pare să nu-și găsească echivalent în nici un cuvânt francez, ceea ce explică, probabil, preluarea lui în limbajul științific (nu numai psihologic). Ilustrativ din acest punct de vedere este sensul de pattern în pattern recognition sau recunoașterea pattern-ului: este vorba de capacitatea perceptivă (capacitate cu care astăzi se caută să fie dotate mașinile) de a identifica una și aceeași formă, de exemplu a unei litere sau a unei cifre, date fiind multiplele modalități ale scrierilor individuale. Cuvântul „formă”, care în franceză are în acest sens printre altele, nu pare să evoce, în aceeași măsură, dubla conotație de suplețea și de structură, de suplețea în structură. Cazuri de acest tip, care favorizează preluarea lexicală directă, favorizează în același timp generalizarea sa în accepțiuni pentru care franceza are totuși un echivalent (d. ex., „configurație” pentru pattern vizual). Nu este posibil să enumerăm toate utilizările actuale ale termenului în limba franceză. Este întâlnit în etologie* pentru a desemna ansambluri sau în lămuriri structurale ale comportamentelor, ale căror detalii pot varia foarte ușor și afecta sensibil structura generală. Se vorbește de pattern de răsădit în situații de învățare* pentru a desemna tipuri de comportamente care tind să se producă sistematic la același individ, sau care rezultă, într-o manieră caracteristică, din contingentele* de întărire. De asemenea, este utilizat pentru profilul răspunsurilor la un chestionar* de personalitate* sau de atitudine*.

M. Richelle (G. D. S.)

Pauză

Întrerupere în emiterea unor răspunsuri* operante, în special după întărirea* făcută într-un program cu intervale fixe (pauză postîntărire). În psihologia timpului*, „pragul de pauză” desemnează pragul de depășire a instantaneului, adică a „punctului de timp” sau a „elementului punctiform de durată”. Acest prag ajunge până la mai multe sute de secunde. Acest termen definește o perioadă de repaus introdusă într-o zi de muncă. Durata optimă a unei pauze este aceea care permite eliminarea maximă a oboselei* fără a compromite randamentul.

H. Lejeune

(O. D. S.)

Pavlovian

Adjectivul pavlovian, derivat de la I. Pa-vlov, se aplică la orice contribuție empirică sau teoretică a marelui fiziolog rus. În psihologie, el denumește în special anumite aspecte din cea de-a doua parte a operei sale științifice, cea pe care el a consacrat-o, de la sfârșitul secolului trecut și până la moartea sa, studiului activității nervoase superioare. Condiționarea*, a cărei procedură* el a pus-o la punct și a studiat mecanismele în detaliu, este denumită astăzi pavloviană (sau și de tip I sau responsiv) pentru a o distinge de tipul II sau operantă*, definită de B. F. Skinner. Frecvent se face apel și la teoria pavloviană a dinamicii funcționale a scoarței cerebrale, bazată pe cele două procese fundamentale, de excitație* și de inhibiție*. Aceasta din urmă, care a constituit pentru Pavlov obiectul unei descrieri minuoase și al unei elaborări conceptuale importante, este denumită adesea inhibiție pavloviană. Este recunoscut aportul original al lui Pavlov și în psihopatologie, unde numele său adjectivat s-a atașat la concepțiile sale psihopatologice, strâns legate de teoria sa despre condiționarea și de tipologia* sa, care ocupă un loc major.

M. Richelle (G. D. S.)

Prinși combinați

Continuând ipoteza lui S. Freud din 1905 referitoare la teoriile sexuale infantile

Freud Klein a formulat o nouă ipoteză în 1932. Ea s-a constituit într-un stadiu genelor foarte precoce: mama ar încorpora persoana tatălui în cursul coitului, și femeia care posedă un penis ar reprezenta prinși cupla. De aici ar rezulta teama copilului de prinși uni și contra lui, într-un coit perpetuu (complexul lui Oedip inițial).

R. Doron

(O. D.)

pedagog -> Pedagogie

Pedagogie

1. Ansamblu de practici obișnuite, de atitudini previzibile și de intenții repetabile prin care se definește calitatea celui care învață, încât această calitate să fie considerată demnă sau nu de apreciere; „pedagogia dlui Cutare”, „Eu nu sînt de acord cu pedagogia acestei învățămînturi”.

2. Capacitate demnă de apreciat a unui educator, colar sau nu, de a ajunge la înțelegerea interacțiunii sale cu persoanele educabile și de a adapta, în consecință, mesajul său și practica sa: „Dl Cutare este un pedagog (autentic, veritabil etc.)”; sau absența acestei capacități: „Dl Cutare nu are pedagogie”. Prin generalizare, termenul se referă la abilitatea constatată la oricare persoană care transmite un mesaj către interlocutori, către un public, chiar și către o populație: „ministrul s-a dovedit a fi un pedagog deosebit, în fața unor neînțelegeri, guvernul ar trebui să dea dovadă de pedagogie”.

3- Ansamblu de metode, tehnici și procedee care caracterizează fie predarea unei discipline (v. Didactică): pedagogia lecturii, a calculului, a științelor naturale etc.; lecțiile activitate fundamentală care stimulează pe cel care învață: pedagogia descoperirii*; fie obiective specifice în practica educațională: pedagogia îndrumării*, pedagogia prin obiective*. În opoziție cu educația*, elaborarea și transmiterea unui corp de cunoștințe, astăzi educația este în formă obiectivă. Către construcții teoretice sau doctrinări ermatice; atribuirea acestei construcții

unui autor: pedagogia lui Pestalozzi, a lui Herbart, a lui Freinet; calificarea unei astfel de construcții prin ideea care este socotită ca dominantă: pedagogia nondirectivă, pedagogia instituțională*. În opoziție cu științele educației, ea este teoria practică a situațiilor educative, în special colare, desemnînd, ca ascendent asupra realului, elaborarea rațională a deciziilor, a proiectelor și acțiunilor specifice educației. Pentru a defini această „știință practică”, P. Gillet a propus reconsiderarea noțiunii de pedagogie (v. germanul Pädagogik), a a căm se vorbește de politic, de retorică* sau de informatică.

D. Hameline (G. D. S.)

Pedagogia îndrumării

Expresie introdusă de B. S. Bloom în cadrul aplicării la învățămînt a modelului de învățare* colar propus de J. B. Carroll. Acest model are la bază trei idei: aptitudinea* unui elev se definește prin timpul necesar pentru a ajunge la un anumit nivel de cunoștințe*; gradul de învățare corespunde raportului dintre timpul efectiv consacrat studiului și timpul necesar pentru a stăpîni sarcina*; timpul consacrat unei învățări depinde de perseverența elevului, de capacitatea sa de a înțelege ceea ce este de înșuit, de condiția de învățare oferită de coală (timpul necesar înșuirii materiei) și de calitatea învățămîntului. Orice aplicare colectivă sau individuală a pedagogiei îndrumării este caracterizată prin două dispoziții: elevul determină înșuirea ritmului progresului și dispune de un inventar vast de mijloace umane și materiale.

G. De Landsheere (O. D.)

Pedagogie curativă —> Reeducare

Pedagogia descoperirii —> Descoperire (Pedagogia —)

Pedagogie diferențiată —> învățămînt individualizat

pedagogie instituțională

577

percepție

Pedagogie instituțională

Născută la confluența Mișcării Freinet*, a psihiatriei instituționale, a psihanalizei lacanienne, și învecinată cu analiza instituțională, acest curent pedagogic critic educația* colară întrucipat de instituții în care copiii interiorizează atotputernicia (instituțională) în dauna propriilor lor capacități de instituire. El nu preconizează, cu toate acestea, nondirectivitatea*: rolul învățămîntului este de a favoriza emergența și ritualizarea* instituirilor interne care permit efortul de identificare* reciproc și eficient și productiv.

Consiliul este, în

acest caz, instituția pivot.

D. Hameline (G. D. S.)

Pedagogie prin obiective

O dată definite scopurile generale ale unui învățămînt, pot fi propuse obiective pedagogice pe două niveluri: un nivel extins care permite construirea unui curriculum* (în trecut acesta se limita la enumerarea materiilor); un nivel mai precis destinat învățămîntului cotidian. Pentru un curs de 100 de ore într-un anumit domeniu, sînt suficiente 20-25 de obiective relativ generale pentru a indica acele comportamente pe care elevii trebuie să învețe și să le elaboreze. Pentru o lecție de una-două ore, numărul de obiective specifice pare să se situeze între 1 și 10, după caz. Aceste cifre marchează ordinea de mărime, și nu o valoare normativă reală. Chiar dacă astfel de formulări de obiective ajută, în primul rînd, să se stimuleze reflecția asupra acțiunilor educative în pregătire, unii au considerat, influența și de Mager care stabilea liste de obiective operatorii pentru învățămîntul programat*, că instruirea ar că

ga în calitate și eficientă dacă ea ar acoperi sistematic sutele de obiective comportamentale definite în raport cu o materie anumită. Această concepție mecanicistă și simplistă este una dintre întâmplările periodice nefericite în pedagogie.

G. De Landsheere

(G. D. S.)

Pedeapsă

În psihologia experimentală, termenul pedeapsă indică o procedură experimentală care constă în a aplica un stimul aversiv* în urma unui răspuns dat (de ex., un șoc electric sancționează o apăsare pe levierul unei cuști Skinner, sau alegerea unuia din două brațe ale labirintului în formă de Y, sau intrarea în compartimentul întunecat în situația de evitare pasivă*). Contingențele punitive constituie una dintre cele patru mari categorii de contingențe* de întărire în cadrul condiționării operante*. Pedeapsa atrage în general reducerea probabilității de emiteră a răspunsului sancționat, eventual suprimarea lui. Nu trebuie confundată pedeapsa cu întărirea* negativă.

M. Richelle (O. D.)

Pederastie → Homosexualitate

Pedocentrism

Într-un răscris convenabil, J. Vial a propus distingerea a trei momente succesive importante în istoria educației colare moderne:

1. magistrocentrismul colii laice sau religioase de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când actorul principal este cel care predă, în calitate de transmițător de cunoștințe și de „învățător” al tineretului;
2. pedocentrismul (sau puero-centrismul) Educația noi*, care aplică rotația coperniciană și face ca sistemul educativ să graviteze în jurul copilului;
3. sociocentrismul*, remarcabil din anii 1930 prin preocupările pentru democratizarea învățământului, care concepe interacțiunea* profesor-elev ca o componentă a producției societății.

D. Hameline

(O. D.)

Peduncular → Halucinoză Pelopsie → Macropsie

Peptid

Moleculă compusă dintr-un număr redus de acizi* amino (mai puțin de 50), uniți între ei prin legătură peptidică (-CO-NH-). Unii dintre ei, ca vasopresina sau ocitocina, pot avea o structură ciclică stabilizată prin condensarea lanțurilor laterale a două molecule de cisteină (punte disulfurică). Peptidele biologic active sunt elaborate potrivit mecanismelor sintezei proteice ca precursori ai unei maturizări enzimatică complexe: clivaj, apoi modificare eventuală a funcțiilor libere terminale (amidare, acetilare, ciclizare). Aceste molecule, împreună cu neurotransmițătorii*, fac parte din moleculele esențiale care participă la comunicarea intercelulară.

P. Mormede

(G. D. S.)

Percept

Produs mental al activității* perceptive, în opoziție cu stimulul*, eveniment din mediul extern sau intern care poate fi definit prin proprietățile sale fizice. Termenul a fost creat prin analogie cu cel de concept*, produs mental al unei activități ideative de abstractizare. Simetria aparentă pe care o sugerează derivația lexicală nu poate masca diferența de statut pentru psiholog: în timp ce conceptele participă efectiv la sistemele semantice și logice implicate în schimburile verbale și sunt prin aceasta relativ ușor de formulat prin limbaj sau prin alt cod formal, percepțiile rămân strict individuale (cu excepția prezenței unei descrieri verbale a cărei validitate ar fi hazardant să fie afirmată) și subiective, pentru că fac obiectul unei conștientizări. Pe de altă parte, teoriile percepției, în special în curentul cognitivist*, nu permit să se tragă o linie de demarcație netă între percept și concept, activitatea perceptivă înșind, nu mai puțin decât formarea conceptelor, de procese cognitive mai generale și implicând deja abstractizări și categorizări* care impun să facem din percepție concepte implicite. Termenul nu este prea mult folosit în limbajul curent.

M. Richelle (G. D. S.)

perceptron

Model* electronic elementar, conceput de F. Rosenblatt în 1962, care simulează funcționarea proprie a unui sistem nervos

ce captează informații* exterioare și, după ce a tratat-o, îi dă un răspuns*. Prin inserarea de unități asociative*, ale căror conexiuni* au fost ponderate prin activitatea anterioară a sistemului, perceptronul constituia o mașină dotată cu capacitatea de învățare*, desigur rudimentară, bazată pe ideea facilității sinaptice. El prefigurează modelele mai elaborate care au urmat, în special modelele neuromimetice propuse de conexioniști.

M. Richelle (O. D.)

Perceptual

Sinonim cu perceptiv*, întâlnit uneori la psihologii francofoni, fiind transpus în mod arbitrar din englezescul perceptual care traduce perfect noțiunea de perceptiv, în anumite utilizări mai deliberate, termenul trimite la noțiunea de percept*, și se opune lui conceptual.

M. Richelle (G. D. S.)

Percepție

Funcție* de captare a informației* despre evenimentele din mediul exterior sau interior, pe calea mecanismelor senzoriale*. Mai vechii întrebări de a ști dacă percepția ne livrează o cunoaștere* a lumii și cum este ea, problemă care a obsedat reflecția filozofilor, psihologia științifică și mai ales psihofiziologia modernă îi substituie o perspectivă cu totul diferită. Numeroase date empirice îndepărtează ideea că percepția realizează o simplă înregistrare a realului: diferitele modalități* senzoriale, prin care organismele de specii diferite intră în contact cu lumea exterioară, desprind selectiv informații specifice din realitatea fizică și elimină altele; receptorii senzoriali nu sînt simple grile de intrare a unor stimuli, ci transducători care transformă formele de energie* caracteristice în evenimente nervoase, după reguli proprii organismului care percepe; alte transformări, care încep să fie decodificate treptat, în special în cazul vederii, intervin apoi în etapele succesive ale transmiterii informației senzoriale

percepție absolut

578

În ultima vreme s-au elaborat teorii sale, la om această fiind de nivel cortical; legile percepției, în cazul în care ele relevă o coerență în raport cu proprietățile stimulilor*, sînt înainte de toate reguli de funcționare a organismului care percepe; în fine, în cazul în care se încearcă să se pună accentul pe coerența raporturilor dintre legile perceptivității și structura lumii fizice, discordanțele ilustrate de iluzii* atrag atenția asupra caracterului relativ al acestei coerențe. Mai trebuie adăugat că descrierea științifică a realității fizice, dacă ea continuă să se bazeze, ca pe un ultim resort și de nevoie, pe percepție, a compensat prin instrumentație limitele și erorile sale.

Dacă astăzi percepția nu mai este concepută ca o simplă înregistrare a realului, ea apare tot atât de puțin ca o funcție de înregistrare pasivă. Captarea informației senzoriale elementare, pe care practica clasică o situa la nivelul senzației*, pune în joc, de fapt, procesele de atenție*, care relevă, de la nivelul receptorului*, controlul și modulările subtile ale centrilor superiori. Acest fapt confirmă concepțiile, cum este cea a lui Piaget, care vede în percepție o conduită și folosesc cu satisfacție expresia de „activitate perceptivă” sau „activități perceptivă”, de preferat celei de „percepție”.

Este totuși posibil să fie ierarhizate factorii care intervin în percepție și să fie diferențiate cei care se referă la caracteristicile stimulilor, la limitele receptorilor, la condițiile neurofiziologice ale transmiterii informației spre centrii nervoși și cei care, de natură mai cognitivă*, reies din procese conceptuale superioare și din integrarea experiențelor subiectului; primii exprimă o relație de cauzalitate* ascendentă* (bottom up), ultimii o relație descendentă (top down) (v. Vedere).

M. Richelle (G. D. S.)

Percepție absolută -> Absolut Percepție a cauzalității -> Cauzalitate

Percepție anortoscopică -> Anortoscopică

Percepție categorială -> Categoricală

Percepție socială

Folosită uneori pentru a desemna factorii sociali ai percepției, expresia este utilizată de obicei pentru a defini percepția mediului înconjurător social. După primele lucrări ale lui C. Darwin, care încearcă să demonstreze caracterul înnscut al expresiei și al recunoașterii emoțiilor*, interesul cercetătorilor s-a extins la problema mai generală a capacității de apreciere a altuia. Astăzi, sub impulsul lucrărilor de inspirație gestaltistă* ale lui S. Asch, din 1946, și ale lui F. Heider, din 1958, autorii sînt interesați mai ales de procesele de inferență* implicate în formarea impresiilor și în fenomenele de atribuire* causală. Astfel, cercetările lui S. Asch, demonstrând că impresiile sînt organizate în jurul trăsăturilor denumite centrale, au precedat lucrările referitoare la teoriile implicite ale personalității* (individul își sprijină inferențele pe concepția pe care el o are despre legăturile existente între trăsături) și pe cele mai recente despre teoria schemelor* (individul tratează informația socială cu ajutorul unor categorii conceptuale). De asemenea, interesul acordat de F. Heider percepției faptelor psihologice interpersonale stă la originea a numeroase lucrări consacrate felului în care individul explică, prin factori dispoziționali (interni) sau situaționali (externi), evenimentele în care el este actorul sau observatorul.

F. Askevis-Leherpeix (G. D. S.)

Pereche (Gîndire prin —)

Organizarea mentală în termeni bipolari are numeroase exemple în psihanaliză și în psihologia dezvoltării*. Astfel, meta-psihologia* lui S. Freud prezintă dualități cardinale: pulsuni sexuale și de autoconservare; pulsuni de viață și de moarte. Analiza sa asupra unor procese psihice implică și

structuri duale* (travaliul

579

periferic

visului, vorba de duh, lapsusul, jocul bobinei)- De altfel, pulsunile pariale sînt cuplate după regula perechilor de contrarii. H. Wallon a descris gîndirea prin pereche ca funcționarea intelectuală primitivă la copilul între 2 și 8 ani aproximativ: unu în doi, doi într-unu.

E. Jalley (G. N.)

Perechi asociate -> Cupluri asociate

Performanță lingvistică

Termen tehnic din gramatica generativă, introdus de N. Chomsky pentru a desemna utilizarea efectivă a limbii, adică actualizarea competenței sau a sistemului interiorizat de reguli, în situații concrete. Cînd se pune problema de a enunța, a asculta, a înțelege sau a reține o frază, performanța depinde de competență, dar și de un număr de alți factori, cum ar fi limitele memoriei, atenția, contextul fizic și social, relațiile dintre interlocutori etc. Studiul performanței cuprinde cel puțin un model al emitorului și un model al receptorului; el impune în plus elaborarea unei teorii a contextelor în care subiecții vorbitori își exercită competența. Acest studiu al performanței este, în esență, un obiectiv al psiholingvisticii, al neurolingvisticii și al sociolingvisticii. „„

M. Hupet (O. D.)

Performanță motorie

Comportamentul și gradul de eficiență a acestui comportament care rezultă din mobilizarea resurselor unui individ în fața constrîngerilor unei sarcini motorii. Performanța depinde de aptitudinile psihomotorii sau fizice și de abilitățile individuale, dar și de capacitatea de a le mobiliza optimal pentru o sarcină. Această capacitate este o funcție a motivației și a controlului emoțional al subiectului.

M. Durând

(G. D. S.)

performativ

Enunțul care servește îndeplinirii unui act ilocutoriu și care prezintă o construcție „eu (îi) VP (propoziție)”, în care VP este un verb la indicativul prezent (ex.: „eu îmi ordon să vii”). Se indică urmări, în această structură, modelul subordonat din care ar deriva, prin transformare sintactică, orice expresie ilocutorie, dar această „ipoteză performativă” ridică o problemă. Orice verb performativ avînd și întrebări constatative, îndreptate mai mult presupunerea că valoarea ilocutorie luată de astfel de enunțuri nu este literală, ci un efect retoric: a afirma că se acționează presupune, în anumite condiții ale contextului, că se acționează, ceea ce permite o suplینire a lui a face prin a spune.

A. Berrendonner (G. D. S.)

Pericol

Tot ceea ce poate afecta libertatea, siguranța, integritatea unui individ reprezintă un pericol. Raportat la un context susceptibil să antreneze consecințe supărătoare, noțiunea de pericol este asociată unei duble semnificații: a amenințării și a riscului. Prima se referă la noțiunea de pericolozitate a unei situații sau de stare primejdioasă; cea de-a doua privește evaluarea unui pericol, asumarea unui risc. În criminologia clinică, diagnosticul de stare primejdioasă modifică aprecierea responsabilității juridice.

/s. Selosse

(D. S.)

Periferic

În organizarea nervoasă, ceea ce se află în diversele regiuni ale corpului, spre deosebire de centrală, adică encefalul și mîdușca spinării. Receptorii senzoriali și efectorii musculari fac parte din sistemul periferic. Prin analogie, în organizarea psihologică, ceea ce se petrece la nivelul intrărilor informațiilor sau al comportamentelor manifeste, spre deosebire de ceea ce se petrece la nivelul proceselor, socotite centrale, de tratare și de decizie. Vedere periferică: v. Vedere.

M. Richelle (O. D.)

periferic

580

Periferic (Sistem nervos —) -> Sistem nervos

Perimetru

Aparat pentru măsurarea câmpului vederii monoculare sau binoculare. Subiectul, care este plasat în centrul unei emisfere (cupola lui Goldmann) sau al unui arc, fixează un punct central și indică limitele periferice încă vizibile ale diferitelor teste proiectate pe suprafața internă a cupolei. Dacă testul se face pe o suprafață plană, este vorba de o tehnică a campimetrului. Grație explorării câmpului vizual într-un spațiu curbat, perimetrul va permite o mai mare precizie în studierea limitelor periferice ale câmpului vizual.

R. Genicot
(O. D.)
Perioad

Interval de timp acoperind un ciclu complet al unui fenomen care se reproduce regulat, adică periodic. Perioada este inversul frecvenței*. Perioada poate caracteriza în psihologie anumii stimuli*, cum sînt cei auditivi sau tactilo-vibratorii (în ambele cazuri s-a impus mai degrabă folosirea frecvenței, exprimat în Hz) sau unii stimuli ritmici. Ea se poate referi și la variabilele fiziologice (perioad cardiac) sau comportamentele subiectului: acestea se pot supune unei periodicități care rezultă din fenomene cronobiologice sau unor regularități temporale impuse de caracteristici de mediu, în psihologia dezvoltării*, fază din viața care i se atribuie o anumită specificitate, deosebind-o de fazele anterioare sau posterioare: perioad precoce, perioad de laten (fază prepubertară), perioad adult etc. Termenul este mai mult descriptiv, mai puțin încărcat de implicații teoretice decât cel de stadiu*.

M. Richelle (O. D.)

Perioad critic

în dezvoltare*, perioad —definit printr-un început și un sfârșit — în cursul căreia trebuie să se producă un anumit tip de interac-

acțiune cu mediul, încît să fie instalat în mod normal un comportament specific sau să se dezvolte optimal o anumită funcție*. La început, noțiunea a fost definită de K. Lorenz, cu referire la fenomenul de am-prentă/întiprire*: în cursul unei perioade care durează între 5 și 24 de ore după ieșirea din găoace, puiul sau bobocul trebuie să fie expus unui anumit stimul (imaginea și cotcodacitul mamei) pentru a se întipări comportamentele de urmărire, vitale pentru animalul tânăr. Alte exemple tot atît de elocvente au fost descrise de către P. Marler în 1970, în legătură cu deprinderea cîntului* la anumite păsări, care, în mod normal, nu vor produce cîntul caracteristic speciei lor, în timpul primei lor primveri, decît dacă au fost expuse între zece și o sută de zile de la naștere modelului de cîntec al adultului; ca și de către D. H. Hubel și T. N. Wiesel, în 1963, în ceea ce privește dezvoltarea funcțională a sistemului vizual la pisoi, dezvoltare care presupune, pentru a fi normal, o alimentare perceptiv adecvată între a treia și a douăsprezecea săptămînă. Spre deosebire de instalarea de comportamente doar prin maturizarea* structurilor organice, care nu necesită nici o intervenție a exercițiului* sau a învățării*, comportamentele și dezvoltările funcționale care depind de o perioad critic implică interacțiunea cu mediul înconjurător în general sub forma unui contact cu stimuli determinate.

Expresia de perioad critic, așa cum a fost înțeleasă la origine de către Lorenz, are mai multe caracteristici care nu sînt reunite întotdeauna în exemplele descrise, cum este durata destul de scurtă, limitarea absolută la acest interval de timp atunci cînd se dorește apariția comportamentului respectiv, ireversibilitatea deficitului sau a anomaliei observate în caz de carență informațională critică sau de înlocuire cu o informație anormală (substituirea cu un model aparținînd altei specii, eventual omului, în cazul întipririi). De cele mai multe ori a fost preferată expresia de perioad sensibil, privilegiat sau favorabil.

581

permanență a obiectului

în ultima accepțiune, noțiunea a fost aplicată, la om, în faza dezvoltării în care se realizează achiziția* limbajului* și care se întinde din primul an de viață pînă la un terminus ad quem, situat de obicei special între 7 și 10 ani. Unele argumente neuropsihologice* (posibilitățile ca emisfera dreaptă să compenseze emisfera stîngă în caz de afectare a ei și a funcțiilor verbale pe care începuse să le dețină) și educative (utilitatea relativă de achiziție a celei de-a doua limbi) vin în sprijinul acestei idei, care pare să reconfirme dificultățile întâmpinate de către copii în învățarea vorbirii atunci cînd ei au fost supuși la o privare* gravă de interacțiune cu entitățile sociolingvistice în cursul acestei perioade.

Prin extindere, există tendința de a asimila fazele precoce ale dezvoltării cu o perioad favorabilă, în care s-ar plămădi destinul psihologic al subiectului uman. Această concepție, centrală în gîndirea psihanalitică, susține numeroase teorii ale dezvoltării. Ea a obținut diverse confirmări empirice, în special în lucrările clasice ale lui R. Spitz și J. Bowlby referitoare la consecințele privării materne și la hospitalism (vezi Experiența precoce).

M. Richelle (G. D. S.)

Perioad de laten -> Sexualitate

Perioad senzoriomotorie

Perioada senzoriomotorie a dezvoltării* copilului se întinde de la naștere pînă la 18 luni. Copilul învață să acționeze asupra lumii înconjurătoare („universul percepției”), să cunoască corpul propriu*, să categorizeze realitățile fizice, psihobiologice și psihosociale care i se oferă în cursul schimburilor sale directe cu mediul. În această perioad este posibil ca o parte din activitate să fie consacrată construcției reprezentărilor* realităților care se află dincolo de aici și acum. Dar partea cea mai importantă este

în v. area senzoriomotorie. După 18 luni, activitatea senzoriomotorie • i continu evolu ia, dar, concomitent, din

ce în ce mai important devine achizi ia no iunilor i reprezent rilor fizice, psihologice i sociale care extind universul cunoscut i st pînit de copil dincolo de lumea percep iei, i care impun construc ia de priceperi operative corespunz toare. / .-/. Ducret

(O. D.)

Perlaborare

Acest neologism a fost propus de J. La-planche i J. -B. Pontalis pentru a traduce termenul de Durcharbeitung, folosit de S. Freud în 1914. El define te un travaliu psihic care, în cura psihanalitic , permite subiectului s admit în via a sa psihic con tient elemente refulate anterior, s se elibereze de domina ia mecanismelor de ap rare*, ca i de compulsia* la repeti ie i de atrac ia exercitat de datele înregistrate incon tient. Momentul perlabor rii urmeaz dup cel al interpret rii; o rezisten care pare la început s fie f r efect trece ulterior de la acceptarea abstract la convingerea bazat pe experien a tr it , singura care este rezolutiv . Perlaborarea progresiv a celui care se analizeaz este facilitat de interpret rile analistului care, pe m sura derul rii curei, îi demonstreaz c acelea i semnifica ii se reg sesc în contexte diferite.

B. Brusset (O. D.)

Perlocutoriu -> Pragmatic lingvistic

Permanen a obiectului

Permanen a este o proprietate acordat de c tre subiect unui obiect c ruia îi postuleaz o existen în timp independent de percep ia sau concep ia pe care o poate avea despre acesta. Pentru I. Kant, permanen a era o categorie a priori a în elegerii. Cercet rile asupra construc iei realului la copil arat c aceast categorie este rezultatul unei psihogeneze în cursul c reia copilul construie te i coordoneaz ac iuni i cuno tin e spa io-temporale, ca i ac iuni i cuno tin e referitoare la percep ia însu irilor sensibile ale obiectului. Cerce-

ri mai recente au relevat existen a la animal a precursorilor acestei no iuni. Conduitele prin care un animal reg se te un obiect neperceput nu ating totu i gradul de complexitate al celor ale copilului mic (v. Conservare).

J. -/. Ducret

(G. D. S.)

Persecu ie -> Paranoia

Perseverare

Repetare a atitudinilor sau expresiilor verbale atunci cînd contextul care le-a generat a disp rut.

Diferitele tipuri de persever ri care au putut fi descrise (prin iner ie, iterative, substitu-tive) se refer , toate, la o pierdere a posibilit ii de a se debarasa de un act. S-a presupus c la originea acestui fenomen se afl un deficit al factorului de inhibi ie*. Perseverarea se observ foarte frecvent în tulbur rile mentale organice, în special în afec iuni frontale i în st rile demen iale. Acest simptom este asimilat cu stereo-tipiile* întîlnite la schizofrenici. În testele de asocia ii* verbale, se constat la ace ti pacien i o revenire frecvent la cuvîntul inductor din experien a anterioar sau repetarea aceluia i r spus.

M. -C. Hardy-Bayle (O. D.)

Persoan

La origine, cuvîntul persona desemna masca din teatrul grec, personajul. No iunea contemporan , construit în cadrul filozofiei mistice, se refer la individualitatea moral , fizic i juridic asociat cu con tiin a de sine* i despre cel lalt. Elementele descriptive i obiective care caracterizeaz personalitatea sînt înlocuite, în acest caz, de elemente normative i axiologice: pentru R. Perron, persoana este un sistem de reprezent ri valorizate. În acest sens, ea nu este comparabil cu un obiect: ea exist i este sesizabil printr-o fenomenologie a comunic rii cu al ii i cu sine; semnifica ia imaginilor noastre despre noi în ine i despre rela iile noastre interper-sonale traseaz , în acela i timp, limitei psihice ale accesului la intimitatea noastr i puterea supravie uirii noastre biologice. Din acest motiv se distinge o psihologie la nivelul persoanei întîi (care privilegia^ subiectivitatea) i una la persoana a treia (caz în care individul este privit în mod obiectiv, din afar). Psihologia la persoana a doua acord , dup D. Lagache, preeminen fiin ei, pentru altul.

C. Prevost (O. D.)

Personalism

Filozofie moral i social inspirat de valoarea absolut a persoanei*. E. Mounier i-a explicat rela iile cu psihologia, preci-zînd c :

1. ea urm re te s dep easc limitele dintre obiectiv i subiectiv;
2. ea refuz orice abordare a vie ii psihice, care nu poate fi decît analitic i atomist ;
3. ea se învecineaz cu etica, implicînd afirmarea i angajarea subiectului*;

4. ea acionează în direcția psihologiei profunzimilor*.

Persoana nu este imobil: ea se construiește în cursul istoriei subiectului, așa cum este sesizată în prezent. Personalismul se apropie deci de psihologia umanistă * care caută mai mult să înțeleagă decât să explice. De asemenea, acesta relevă până la ce nivel personalitatea și cultura psihologului îl pot dirija spre stiluri opuse: unei etici a creșterii, specific american, întâlnită la C. Rogers, și s-a opus pesimizmul european întâlnit la S. Freud. Personalismul se interesează mai mult de destinul omului, decât de cunoașterea lui.

C. Prevost

(G. D. S.)

Personalitate

Există peste cincizeci de definiții ale personalității; intenția de a găsi aici o unitate se lovește de dificultatea de a stabili unitatea psihologiei înseși, dincolo de divergența și diferențierea paradigmatelor și metodelor sale. Din acest motiv, M. Huteau întreține teza unei noțiuni generale și diferențiale pe care în-jecă și o conturează, fără raportare la

„Ogiză sau epistemologie anume (1985, 127)”, ea este „unitatea stabilă și indivizibilă a ansamblului conduitei” „, 1985, p. 25). Chiar dacă psiholo-

(Mdem, 1985, p. 25). C

logii par să cedeze în fața unei iluzii comune, rămânând faptul că acest concept, dacă nu poate fi univoc, își menține totuși o valoare euristică.

Analiza matematică a răspunsurilor la un chestionar* ajunge la factori* (de ex., ciclotimje <-> schizofrenie la R. Cattell) sau la tipuri (extraversiune <-> introversiune la H. Eysenck): astfel este subliniată stabilitatea. Dar personalitatea se înscrie în cadrul dezvoltării, unde apare ca o structură „efect durabil al alegerilor și respingerilor față de subiect” în „câmpul psihologic considerat ca ansamblul relațiilor dintre organism și mediu” (D. Lagache, 1961, p. 7). Termenul de psihologie desemnează uneori, în psihologia clinică, conceptualizarea psihanalitică prin care se explică autonomia parțială a subiectului: trăsături pregenitale „orale” și „anale”, organizare genitală infantilă (faza oedipiană), diferențiere internă potrivit celor trei instanțe ale celei de-a doua topici* freudiene (eu, sine și supraeu). Psihologia copilului arată, de altfel, că se instituie progresiv o imitație a altora, pe de o parte, și un control de sine, pe de altă parte: „personalitatea nu ne apare ca o organizare de instanțe, ci ca o rețea de atitudini constituite în cursul și în conectarea unor diverse comportamente” (P. Malrieu, 1967, p. 321). În acest fel este elaborată imaginea de sine, de-a lungul conflictelor de socializare; personalitatea are deci trei funcții psihologice: controlul, identificarea, investigația. În ordinea de idei a lui W. Mischel, a fost susținută existența unei determinări situaționale a comportamentelor potrivit căreia individul se conduce într-o manieră diferită, chiar opusă, în funcție de cerințele situaționale. Lucrările cele mai recente, prin analize genetice și sinteze conceptuale, se străduiesc să specifice ceea ce susține mai curând psihologia decât biologia. La bază se află o funcție de reglare organizată înăuntru, scutită de timpuriu con-

dițiilor ale amentului și avatarurilor sale. Din punct de vedere structuralist, organizarea conduitei presupune o ierarhie de integratori care, la nivelul sistemului nervos, pregătesc răspunsuri unitare plecând de la informații parțiale. Din punct de vedere funcționalist, este recunoscut faptul că coerența personalității se construiește în timp datorită unor capacități și mijloace. Actualmente, psihologia se orientează fie într-o perspectivă psiho-dinamică prin care se favorizează componentele motivaționale, fie într-o perspectivă cognitivă care pune accentul pe modalitățile de tratare a informației. Căutarea unei sinteze i-ar permite, probabil, să-i restabilească unitatea. Dar această coerență este problematică, așa cum apare cea a personalității, pe care P. Janet o definește ca „o construcție ce tinde spre unitate, dar care nu este sigur că o va atinge” (1933, în M. Huteau, 1985, p. 299).

R. Doron

(G. D. S.)

• Huteau M. (1985), *Les conceptions cognitives de la personnalité*, PUF, Paris. — Lagache D. (1961), „La psychanalyse et la structure de la personnalité”, în *La psychanalyse*, 6, PUF, Paris. — Malrieu P. (1967), *Les émotions et la personnalité de l'enfant*, Vrin, Paris.

Tulburări de personalitate. Traducere literală a termenului englezesc *Personality Disorders*, care s-a impus ca urmare a clasificărilor DSM III și DSM III-R (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale). Tinde să înlocuiască expresia clasică de „personalitate patologică” și, în germană, termenul de *Psychopathisch Personnalität*.

Există diferite criterii, care nu se verifică toate, pentru a judeca drept patologic o trăsătură sau un ansamblu de trăsături de personalitate: prezența constantă și preponderentă a unei trăsături sau a unui ansamblu de trăsături, deformarea sau amplificarea unor trăsături observabile la subiectul normal, psihorigiditatea, inadaptarea socială. O tulburare de personalitate se identifică printr-o configurație de trăsături regis-

(jtJisuilamcuc auuii

cu suficient frecvență pentru a infera că există relații de dependență între aceste diverse trăsături. În același timp, există o mare diversitate în descrierea și clasificarea personalităților patologice. Ca o regulă generală, se poate spune că, dacă formele clinice care au fost individualizate diferă de normal prin frecvența lor de configurare și prin caracterul lor caricatural, ele se aseamănă cu procese patologice cunoscute și constituie fie fundamentul constituțional, fie forma asimptomatică. În acest fel ar putea fi descrisă personalitatea paranoică prin analogie cu trăsăturile observate în delirurile de persecuție sistematizate cronice sau personalitatea obsesională prin analogie cu trăsăturile observate în nevrozele obsesionale. Clasificarea DSM III-R (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale) distinge trei grupe de tulburări de personalitate: personalitățile paranoice*, schizoide* și schizotipice*, prin analogie cu procesele psihotice; personalitățile antisociale, de limită (stare-limită* sau borderline), histrionice* și narcisice, marcate prin dramatizarea și excentricitatea conduitelor; personalitățile evitante*, dependente*, obsesional-compulsive* și pasiv-agresive*, caracterizate prin anxietate și jenă socială. La această clasificare pot fi adăugate personalitatea sadică și cea cu conduită de eec (nevroză de eec). Se impun două sublinieri: această clasificare nu are caracter extrem de riguros și anumite forme pot fi asociate la același individ. Ea are un caracter arbitrar indiscutabil. Sînt imposibil de enumerat toate formele de personalitate patologică descrise. Reamintim clasificarea psihanalitică în funcție de stadiile de dezvoltare a vieții libidinale (oral, anal etc), descrierea unor forme în raport cu o trăsătură dominantă (gelozie patologică), caracterologiile de tipul extraversiune-introversiune, neuroticism-psihoticism etc. Partea referitoare la factorii genetici și factorii dobîndiți în determinarea personalităților patologice rămîne un subiect controversat datorită datelor puține de care dispunem.

D. Widlocher (G. D. S.)

Personalitate autoritară -> Autoritarism

Personalitate criminală

Concepția asupra personalității criminale implică practici de expertiză și face obiectul preocupărilor de criminologie* pentru a estima potențialitatea antisocială a indivizilor. Ea se inspiră din tradiția psihologiei medicale, a practicilor psihiatrice și psihanalitice, avînd scopuri diagnostice și terapeutice. Fiind conceput din plecare într-o perspectivă organicistă și etiologică, studiul personalității criminale a evoluat spre o concepție dimensională, descriptivă, structurală și psihodinamică. Și ca orice problematică de psihologie aplicată, fundamentele sale reunesc alegeri de opțiuni teoretice (în special cea a unui model implicit de personalitate* care prefigurează o abordare de tip psihopatie sau socio-patic*), precum și alegeri de criterii și de construire a obiectelor de analiză. Acestea se referă, printre altele, la validitatea diferențială a calificării de criminală a conduitei* incriminate, la luarea în considerare a procesului criminal și a caracteristicilor situației criminogene, la nivelul de dereglare, felul agresiunii și interacțiunea întîmplărilor din viață*, situației* și trecerii la act* și mai ales la semnificația reacțională, nevrotic perversă sau psihopatică a actelor. Înînd cont de diversitatea conduitelor criminale, pe de o parte, și de cea a personalităților care au comis acte antisociale, pe de altă parte, psihologii, în loc să tipizeze personalitatea criminală, tratează mai mult personalitatea unui criminal sau chiar, mai prudent, „atitudinile criminale” (D. Lagache) ale subiectului. Adesea ei rezervă această expresie pentru structurile antisociale specificate prin intensitatea și repetarea simptomelor apăsătoare. Personalitatea criminală se referă, în acest caz, la prevalența unei conduite delictuoase (es

585

pervers

violatorul), care sugerează să se cerceteze o organizare dinamică specifică a transgresiunilor* la un individ. În criminologie, încadrarea tipologică a personalităților criminale răspunde unor preocupări de stabilire a unui tratament* specific pentru tulburările delincvențelor. Personalitatea criminală, ca entitate, nu apare în nosografia empirică din Manualul diagnostic și statistic al tulburărilor mentale. Ea este acoperită de sindromul* generic de „dezordine ale conduitelor”, prin manifestările patologice proprii personalităților: narcisice, antisociale, de limită și dependente.

J. Selosse (O. D.)

Personalizare

Spre deosebire de socializare*, veritabilă integrare în grup prin identificare*, personalizarea este realizare de sine, orientare prin proiect, avansare prin putere, estimare a valorilor, identificare și autonomizare. Aceste două mecanisme nu sînt întotdeauna în armonie, deoarece socializarea poate fi depersonalizare. În special în adolescență*, aceste mecanisme mențin un raport dialectic între dezvoltare* și criză*: pentru P. Tap, personalizarea vizează stăpînirea obiectelor, a seifului și a celuilalt. Ea creează valori și, prin efort critic, tinde să depășească alienările și slăbiciunile, să obiectiveze dependențele și conflictele.

corespunzătoare și interpretate în sensul unei confirmări sau infirmări a ipotezei*. De la situația cea mai simplă în care subiecții includi în eșantion sînt repartizați după hazard* în grupul de control și în grupul experimental, acesta din urmă fiind supus unei variabile independente referitoare la o singură stare, psihologul trece imediat, în virtutea ipotezelor complexe pe care el le-a formulat, la planuri cu variabile multiple, fiecare putînd surprinde mai multe stări și fiind susceptibil să ofere nu numai efectul propriu asupra variabilei dependente, ci și efecte rezultate din interacțiunile* lor. În acest context, termenul de factor* se substituie adesea celui de variabil, iar termenul de modalitate* celui de stare. Planurile factoriale sînt construite pentru a oferi garanția că fiecare factor și fiecare modalitate să fie luată în considerare simultan cu toate încrucișările* lor posibile. Rezultatele la care ele conduc se pretează la analize de tipul analizei de variantă*, permițînd concluzii asupra acțiunii fiecărui factor considerat și asupra efectului eventual al interacțiunilor lor. Pe măsura creșterii numărului de factori și de modalități, ele pot ajunge la o complexitate și la o dificultate de execuție excesive. Planurile restrînse permit, în anumite limite, să fie înlăturat acest inconvenient: astfel, într-un experiment care implică 3 factori, fiecare avînd 3 modalități, planul în careu latin face economie de 18 din 27 de celule dintr-un plan factorial complet, prin asamblarea* încrucișării a doi factori într-un al treilea.

589

planificare verbală

printre altele, se diferențiază planurile cu grupuri independente — concepute pentru comparații intersubiective; planurile cu măsuri repetate care permit comparații intrasubiective — aceleași subiecți fiind supuși unor modalități diferite ale unei sau mai multor variabile independente; în fine, planurile mixte sau combinate. Planurile cu măsuri repetate impun anumite precauții (contrabalansare*, rotație*) pentru a evita efectele de ordine. Planurile cuasiexperimentale sacrifică anumite cerințe ale planurilor factoriale, datorită constrîngerilor practice sau etice întîlnite în cazul subiecților umani, fiind a se îndepărta de la rigoarea interpretării obișnuite în laborator: ele pot fi aplicate, de exemplu, atunci cînd este de neconceput să privezi o parte dintre subiecți de o intervenție educativă sau terapeutică benefic sub pretextul alcătuirii unui plan factorial complet.

Dacă planurile experimentale tradiționale cuprind, în genere, grupuri de subiecți, noțiunea de plan experimental pe un caz unic este aplicabilă în special în cadrul unei abordări experimentale a intervenției educative sau clinice. Un plan referitor la un caz unic comportă, în genere, măsuri repetate și alternanțe în situație de control (linie de bază*) și subacțiunea variabilei independente. Se presupune că efectele acesteia din urmă pot fi reversibile.

M. Richelle (G. D. S.)

Planificare

Planificarea este procesul de elaborare și de aplicare a planurilor*. Obiectivul ei este să stabilească o decizie actuală, un plan de acțiune, plecînd de la predicția evoluției unei situații, ceea ce impune fixarea scopurilor* și a procedurilor* pentru atingerea lor. O funcție a planificării este de a permite subiectului să ridice nivelul de control al activității atunci cînd situația devine prea complexă, elaborînd planuri schematice care au statut de ipoteze de lucru (v. Program).

J. Mathieu (G. d. s.)

Planificare a educației

Căci economia educației*, această disciplină a luat un avînt deosebit după anii 1960. Planificarea educației intervine, pe de o parte, atunci cînd deciziile luate la un anumit nivel al sistemului educativ impun ajustări și readaptări interne la alte niveluri ale acestui sistem, iar pe de altă parte, atunci cînd anumite fapte de natură socială, economică, politică etc. forțază sistemul educativ să răspundă la presiuni externe. Este vorba de a prevedea, pe o perioadă dată, numărul de indivizi care trebuie colarizați, locul lor în sistemul colar, definirea necesarului privind corpul profesoral, materialul colar, spațiile etc. Evaluarea acestor trebuințe va determina resursele financiare, repartiția lor, mijloacele și strategiile necesare pentru a realiza scopurile fixate.

P.-M. Dumont (G. D. S.)

Planificare verbală

Proces care constă în stabilirea unui mod de organizare globală a părților unui text*, după principii de ordine și de ierarhie, avînd ca scop să asigure obiective comunicative precise și să determine mijloacele de exprimare potrivite pentru a le realiza. Cei mai mulți autori formulează ipoteza că producerea unui text este ghidată de un plan destinat să ordoneze diferitele faze ale textului. Acest ghidaj ia forme distincte mai mult sau mai puțin constrictive (și/sau mai mult sau mai puțin convenționale), dependente de condițiile de producere: ele pot fi „monogerate” sau pot fi rezultatul interacțiunilor* subtile dintre interlocutori; de asemenea, ele pot adopta o structură deschisă (cazul dialogului*, d. ex.) sau închisă (suprastructurile narrative). Planurile de text care rezultă din acestea au dus la diverse tipologii.

Din punct de vedere ontogenetic, cercetările relevă o dominanță a planificării axate pe conținuturi activate și înlocuite progresiv printr-o reorganizare a secvenței*,

plan Scanlon

590

în funcție de anumite constrângeri de natură socială.

J. Dolz

(G. D. S.)

Plan Scanlon

Program folosit pentru stimularea creativității și a motivației pentru muncă la salariații și muncitori, determinându-i să participe la luarea deciziilor și la beneficiile rezultate din inovații. Originalitatea lui rezultă din trei aspecte:

1. comitete paritare evaluează sugestiile și iau deciziile destinate să le pună în practică;
2. primele sunt repartizate între toți membrii grupelor și echipelor vizate prin propuneri;
3. aceste prime sunt evaluate pe baza unui calcul al costurilor și profiturilor legate de inovație.

C. -Levy-Leboyer

(G. D. S.)

Plasticitate

Capacitate de reorganizare morfologică a rețelelor neuronale ca răspuns la modificări din mediul interior sau exterior. Totuși, reorganizările care fac parte din procesele de dezvoltare normală nu sunt întotdeauna incluse în noțiunea de plasticitate. În timp ce la nivelul sistemului nervos periferic există o regenerare a unei regenerări a fost recunoscut de mult timp, sistemul nervos central al mamiferelor era considerat, din moment ce dezvoltarea sa ontogenetică a fost încheiată, ca o structură încremenită, fără nici o capacitate de reorganizare morfologică. Acest punct de vedere a fost infirmat de rezultatele experimentale obținute începând din anii 1970, care arată că rețelele neuronale se pot reorganiza în diferite condiții, chiar la subiecții adulți. Un prim grup de fenomene corespunde unor reorganizări postlezionale. Astfel, anumite ansambluri neuronale sunt capabile să evidențieze un proces de regenerare după lezarea axonului lor. Al doilea fenomen este cel al înmuguririi. El corespunde unei reinervări a punctului denervat prin aferențe care vin de la alți neuroni decât cei care fuseseră lezați. Anumite sisteme ne-

uronale centrale, ca de exemplu neuronii monoaminergici, sunt susceptibile mai mult decât altele să evidențieze astfel de fenomene de plasticitate, în timp ce alți neuroni nu au capacitate de reorganizare. Războaiele acestor diferențe, ca și mecanismele precise ale reorganizărilor (factori responsabili de declanșarea lor, de conducerea lor) sunt încă necunoscute până astăzi. A fost invocat intervenția acestor neuroni cu neurotransmițători în fenomenele de recuperare a funcției. De altfel, procesele de reorganizare morfologică ar putea interveni în funcționarea normală a sistemului nervos: este cazul unor sisteme speciale (sistemul olfactiv al mamiferelor, centrul cîntului la pisări), care implică o producere continuă de neuroni, chiar la animalul adult. Modificări de conectivitate ar putea interveni, de asemenea, în timpul

învățării.

J.-P. Herman

(O. D.)

Plăcere

Afectiv agreabil care privește sensibilitatea fizică (plăcere sexuală) și sensibilitatea „morală” (plăcere de a gândi) și pune problema sublimării (plăcere estetică). Plăcerea ar fi sursa necesară a activității: trăirea satisfăcătoare pune capăt excitației. Principiul plăcerii-neplăcerii, în psihanaliză, corespunde formelor primitive ale conduitei (proces psihic primar). Pentru psihologii comportamentaliști, caracterul subiectiv al noțiunii de plăcere indică și se substituie noțiunile obiective de recompensă și de întărire, de stimul atrăgător și aversiv. R. Doron și M. Richelle

(G. D. S.)

Plurilingvism

Capacitate a unui individ sau a unei comunități de a folosi mai mult decât două limbi diferite, după tipul de comunicare (cu familia, în relațiile sociale și profesionale, cu administrația etc.). Ca și în bilingvism, există numeroase feluri de plurilingvism, după contextele istoric, sociologic și politic: de exemplu, un plurilingvism de stat,

591

polifonie

în Belgia și Elveția, unde mai multe limbi au statut de limbă oficială.

D. Peraya

(G. D. S.)

Pocnet ->• Clic

Poetic -> Funcție a limbajului

polarizare

Tendința a opiniilor* și judecărilor* emise de un grup de a fi mai extreme decât cele ale indivizilor care îl compun a fost pus în evidență mai întâi în situațiile de risc; grupurile par mai înclinate decât indivizii să adopte soluții riscante. Efectul de polarizare, despre care s-a arătat mai târziu că este un fenomen general, nicidecum limitat la asumarea riscului, și care se opune celui de normalizare (convergență moderată a opiniilor și judecărilor), s-a produs din momentul în care gradul de implicare și de conflict în grup a cres-

F. Askevis-Leherpeux

(G. D. S.)

Pe de altă parte, termenul polarizare desemnează fenomenul următor: membrana plasmică a oricărei celule vii asigură menținerea unei dizarmonii între concentrațiile ionice (sodiu - [Na⁺], potasiu [K⁺], calciu [Ca²⁺], hidrogen [H⁺], clor [Cl⁻]) interne și externe, manifestându-se printr-o diferență de potențial* electric între cele două compartimente. În repaus, această polarizare membranară se exprimă printr-o negativitate a compartimentului intra-celular în jur de -70 mV. Pentru un ion dat, există o relație logaritmică (ecuația lui Nernst) între raportul concentrațiilor acestui ion în ambele compartimente și polarizarea rezultată. Variațiile acestei polarizări, suport al excitabilității*, sînt tot atâtea semnale înalte semnificative ale funcționării celulare. Aceste semnale se pot manifesta printr-o diminuare a polarizării: depolarizare (potențiale de acțiune sau potențiale postsinaptice excitatoare), sau printr-o creștere a polarizării: hiperpolarizare (potențiale postsinaptice inhibitorii). Ele sînt legate de modificări tranzitorii adesea foarte scurte ale permeabilității membranare la ioni, datorită schimbărilor în conformația anumitor proteine intramembranare, canalele ionice. Pe o durată mai mare, polarizarea de repaus este restaurată prin activarea altor proteine intramembranare, pompele ionice.

M. Moulins (O. D.)

Polietism

Termen referitor la societățile de insecte, definind diviziunea muncii într-o colonie. Factorii legați de polietism sînt de trei feluri: polimorfismul (diferențe morfologice și fiziologice între indivizi), vîrsta (munca fcută de un subiect din colonie se schimbă în cursul vieții sale) și variabilitatea interindividuală (indivizi de aceeași vîrstă, aparent asemănători, dar realizînd sarcini diferite). Contrar vechiului punct de vedere, lucrările actuale relevă mari posibilități de reglare și de flexibilitate socială, în virtutea diversificării evoluțiilor ontogenetice* individuale.

R. Campan

(G. D. S.)

Polifonie

Acest concept îi permite lui Bakhtine (sub numele de Volochinov) să descrie, în 1929, textele literare în care se amestecă mai multe voci și, mai mult, să dezvolte o teorie a semnului* ca unitate social pluriaccentuată în care interferează valorile* legate de utilizările sale discursive anterioare, în lingvistică, teoria polifonică a enunțărilor* formulată de O. Ducrot se ocupă de felul în care un locutor* exprimă în același enunț mai multe puncte de vedere, într-un enunț ironic, de exemplu, locutorul aduce în scenă un enunțiator* El care preia sarcina de a exprima litera sau spiritul enunțului literal și un enunțiator E2 care nu se gîndește deloc la ceea ce tocmai s-a afirmat. Polifonia rezidă în mîni carea care permite locutorului să marcheze acordul său cu E2, distanțându-se de El.

J.-M. Adam (G. D. S.)

poligamie

592

Poligamie

Poligamia este asocierea unui reprezentant al unui sex cu mai mulți subiecți de sex opus. Forma cea mai puțin frecventă este poliandria, care se referă la o femelă cu mai mulți bărbați, ce se ocupă, în acest caz, de îngrijirea progeniturii pe care ei au zămislit-o (la pisici). La mamifere, femela se ocupă de gestație și lactație, astfel că poliginia (un mascul și mai multe femei) este cea mai des întîlnită. Haremul* este o formă stabilă destul de frecventă. În timpul perioadei scurte în care euează pe plaje, elefanții de mare se asociază în haremuri temporare; masculii se luptă pentru un teritoriu*, în timp ce femelele stau deoparte; proprietarii își aproprie atunci mai multe femele încercînd să le seducă și să le fecundeze. La pești, au fost descrise cazuri de poliandrie și de poliginie succesive: masculii sînt izolați pe teritorii regrupate; femelele îi vizitează pe rînd; și unii, și alții pot participa la mai multe fecundări. Specia umană însuși prezintă, prin diferențele sale culturale, o diversitate a structurii familiale tot atât de mare ca la animal.

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Poligon de frecven -> Frecven

Polisemie

O expresie este polisemic atunci cînd ea are mai multe sensuri* înrudite unele cu altele; aceste accepții rivale sînt legate de funcții semantice* stabilite, de natură hipo/hiperonimic, metaforic*, metonimic* sau, mai general, inferențial (ceea ce distinge polisemia de omonimia* accidentală). Forma principală de polisemie ține de caracterul vag al semnificațiilor* lexicali, din care cele mai multe sînt sau componente diferențiale, avînd grad de pertinență nesigur sau instabil, pot fi activate în anumite contexte* și suprimate în altele. Un alt caz de polisemie rezultă din tendința pe care o au inferențele implicite uzuale de a se lexicaliza în semnificații convenționale, intrînd astfel în concurență cu „sensul literal” din care ele provin (v. Figur).

A. Berrendonner (G. D. s.)

Ponto-geniculo-occipital -> Vis

Posesiv

Ansamblu de unități lingvistice* care în de categorii gramaticale* diverse (adjectiv, determinant, pronume etc.) și care redau relații semantice* de apartenență sau de posesiune.

În psiholingvistică*, continuînd lucrările lui R. Brown, unii autori au emis ipoteza că anumite relații de posesiune ar fi exprimate de copil încă de la apariția unor grama-tici-pivot (între 18 luni și doi ani); A. Kar-milov-Smith a demonstrat, printre altele, că folosirea adecvată a determinanților posesivi (în opoziție cu articolele definite) nu se stabilește decît pe la 7 ani și nu devine pe deplin eficace decît de la 9 ani.

J.-P. Bronckart (G. D. S.)

Posibil

Posibilul este ceea ce subiectul poate să prevadă sau să anticipe despre acțiunile sale reale sau despre gîndirea sa în fiecare context particular. El oferă subiectului materialele care-i permit să-și construiască operațiile*. Deschiderea spre posibil este, astfel, un proces important de creație cognitivă. Într-o primă etapă, posibilele sînt dependente direct de contextele care succed acțiunii și limitate de pseudonecesități pe care subiectul le atribuie realului, în a doua etapă, subiectul pune în relație logică posibilele produse, acestea devenind „coposibile”. Această activitate de stabilire a relației ajunge la operațiile de clasificare*, de serie* etc. În ultima etapă, posibilul este dependent de operațiile formale* la construirea cărora el a contribuit.

J.-J. Ducret

(G. D. S.)

Postural (Funcție —)

Ansamblu de activități orientate în același timp spre modelarea, formarea corpului

593

potențial evocat

propriu, și spre contactul uman, coeziunea afectivă și gestuală cu anturajul. Stimulat de sensibilitățile intero*-proprioceptive* și integrînd automatismele de postură* prin mijlocirea simului echilibrului, ea se realizează în forma sa primară, la nivelul* stadiului* emoțional* (0-9 luni sau 1 an), ca sistem al automatismului tonic și afectiv. Rudimentele sînt reprezentate de reflexele de apărare și de atitudine, de diversele forme ale contracțiilor tonice: spasme musculare, strigăte, gesturi impulsive. Sub influența anturajului, acest tip de motricitate se elaborează progresiv ca reacții posturale și afective diferențiate: atitudini*, mimice*, expresii* emoționale; funcția posturală pune în mișcare registrul activității proprioceptive sau proprioplastice* care transpune impresia organică internă în expresie afectivă și socială*. Ca funcție* expresivă, ea este anterioară genetic și este opusă funcției senzoriomotorii*, ca funcție de relație sau de realizare, stimulat de sensibilitățile exteroceptive* și acționînd, la nivelul stadiului senzoriomotor (1-3 ani), registrul activității proprioceptive dirijat spre lumea obiectelor. În același timp, activitatea proprioplastică depășește și cadrul strict al automatismului tonic și afectiv: postura este mobilizată în activitatea proiectivă, în simulare și imitație, în acomodarea motorie și mentală.

E. Jalley

(G. D. S.)

Postur

În sens fiziologic, postura reprezintă o suspendare dinamică, activă, a mișcărilor*, între înțeles de componenta tonică* a activității musculare. După H. Wallon, substratul ei funcțional este reprezentat de funcția* tonico-posturală*. În starea de dependență totală în care se află copilul la începutul psihogenezei, postura joacă, în primul rînd, rolul unui mecanism de Participare socială, f r s con în expresiile specifice mimice sau emoționale. În același timp, dincolo de funcția expresivă orientată primitiv spre ambianța umană, postura intervine și în funcțiile de relație propriu-zise, adică în activitatea intențională*, cu aspectul ei dublu: senzoriomotor* și reprezentativ.

Din acest punct de vedere, mecanismele echilibrului postural, la om, controlează în primul rând poziția eșind, apoi pe cea în picioare și intervin la nivelul* manipularii și al gestului* imitativ, ca sursă a reprezentării*. Astfel, postura se află la originea conștiinței*, în formele sale inițial afective*, apoi obiective.

E. Jalley (O. D.)

Potențial de acțiune

Depolarizare* explozivă a membranei*, legată de existența unor canale sodice și potasice pe membrana axonală, a căror deschidere sau închidere depinde de voltaj. Viteza de conducție, care poate varia între 0,3 și 120 m/s, este proporțională cu diametrul axonului*, depinzând și de prezența sau absența mielinei*. La nivelul neuronilor mielinizați, conducția sare de la un nod Ranvier la altul, de unde și denumirea de conducție în salt. Clasic, informația sub formă de potențiale de acțiune se propagă unidirecțional de la dendrite la axon. Propagarea este dirijată deoarece o porțiune a membranei depolarizate trebuie să revină la starea sa de bază pentru a permite din nou trecerea curentului; depolarizarea se propagă în direcția în care nu există încă depolarizare și este blocată în locul unde membrana începe să fie activă. Națrea unui potențial de acțiune se produce după legea tot sau nimic (proces digital): din momentul în care este atins un nivel de depolarizare, potențialul dobândește imediat valoarea sa optimă și se autopropăga către. O fibră neuronală produce întotdeauna aceeași cantitate de curent care este în funcție de rezistență, aceasta fiind în raport invers cu diametrul fibrei.

M. Le Moal (O. D.)

Potențial evocat

Schimbarea activității electrice a unui grup de neuroni*, ca răspuns la solicitarea unui organ senzorial sau a căii specifice

potențializare

594

corespund toare. Potențialele evocate înregistrate pe scalp nu se deosebesc de electroencefalograma* care constituie fondul permanent al înregistrării; pentru a le vizualiza sînt utilizate metode de mediere și de extragere. Se disting potențiale evocate primare și secundare. Potențialul evocat primar, foarte bine specificat ca localizare, se observă pe cortexul primar de recepție a modalității aferente considerate. Avînd o latență foarte scurtă, el se compune dintr-o succesiune de unde pozitive și negative cu o durată totală de mai multe zeci de milisecunde. El exprimă ansamblul de fenomene de depolarizare, urmat de hiperpolarizare în neuronii respectivi. Răspunsul evocat secundar este mai tardiv și mai puțin bine localizat. Tehnicile moderne, bazate pe calculator, de prelucrare a semnalelor electrice permit construirea unor cartografii ale potențialelor evocate și precizarea contribuției zonelor corticale și a structurilor subcorticale în morfologia diferitelor unde ale potențialelor evocate.

B. Soumireu-Mourat (O. D.)

Potențializare

Facilitarea acțiunii unui prim agent asupra răspunsului indus de un al doilea agent. Acest acțiune întăritoare a fost observată adesea în farmacologie. Termenul este folosit astăzi în special pentru denumirea procesului de Potențializare de Lung Durată (PLD). Acest fenomen neurofiziologic constă într-o activitate neuronală crescută și prelungită (ore, respectiv zile), ca răspuns la un stimul-test izolat, după inducerea fenomenului printr-o stimulare repetitivă (care poate fi foarte scurtă) a aceleiași cîș neuronale. PLD a fost observată mai întîi la nivelul circuitului hipo-campic*, apoi reînțîlnit în creier, în special la nivel cortical. Ea este considerată indicele unei modificări a transmiterii sinaptice și deci ca un model de plasticitate* sinaptică. Discuțiile actuale privesc natura mecanismelor subiacente, a modificărilor presinaptice (în special creșterea eliberării de neuromediator*) sau postsinaptice (mai ales modificările numărului de receptori*). Pe de altă parte, legătura cu fenomenul de potențializare posttetanică, cunoscut de mult timp, este încă insuficient precizată; acest fapt se caracterizează, în esență, prin natura stimulării declanșatoare (înaltă frecvență, sau stimulare tetanizantă) și prin durata mai redusă a fenomenului (în minute), care se manifestă printr-o coborîre a pragului* de răspuns la o stimulare aferentă. Importanța fenomenului PLD rezultă din faptul că el ar putea fi însemnul marcatului sinapselor* într-o rețea* de neuroni și sîdevin, astfel, manifestarea inițială a unei plasticități de lungă durată reprezentînd suportul neurobiologic al memoriei* de lungă durată; în acest caz, memorarea ar consta în individualizarea unei rețele specifice de neuroni care rezultă dintr-un marcaj sinaptic sau dintr-o facilitare (de acces)* a căilor corespunzătoare unei informații* date.

B. Soumireu-Mourat (O. D.)

Potomanie

Comportament obișnuit de ingestie excesivă de apă sau de alt lichid care sînclocuiește, fără să existe o fiziopatologie renală, endocrină sau posthipofizară. O potomanie veche poate fi complicată de un diabet insipid funcțional și, invers, un diabet insipid organic poate antrena, ca secundar, o potomanie.

Considerat , clasic, o tulburare instinctual , potomania, care apare în genere la copil sau la adolescent, indic o regresie* spre stadiul cel mai precoce de alimentare, prima experien a trebuin ei la copilul mic fiind setea. Ea se încadrează în patologia psihosomatic .

B. Brusset

(O. D.)

Povestire

Tip de discurs* care rezult din punerea în text* a unei istorii* printr-un act de nara iune*. Povestirea se deosebe te de descriere* sau de argumentare*, chiar dac nu exist povestire f r descriere minimal i chiar dac o povestire poate servi ca

L

pozi ie

rguffientare. în ciuda diferen elor evidente povestirea istoric i povestirea de fic iune comport o structur narativ comun care ne autorizează s consider m povestirea ca un model omogen al punerii în text.

pentru ca s existe povestire, trebuie reunite urm toarele elemente: un actor constant (A), personaj central individual sau colectiv; predicate* p i q care îl definesc pe A într-o situa ie ini ial , apoi într-o situa ie final ; o derulare temporal minimal care duce de la una la alta; o transformare a predicatelor p (ini ial) i q (final) printr-un proces; o logic singular în care ceea ce vine dup apare ca fiind cauzat de (legea clasic a lui post hoc, ergo propter hoc); un sfîrit sub form de moral , evaluare global explicit sau urmînd a fi dedus de cititor.

Suprastructura* narativ este constituit din macropropozi ii care sînt în prezent diferit denumite: „rezumatul” sau „intro-ducerea-prefa ” care introduce facultativ povestirea i, simetric, „finalul” (sau „coda”, uneori simpl moral dat în continuarea povestirii), „orientarea” sau „situa ia ini ial ”, „complica ia” sau elementul declan ator al povestirii, „ac iunea central ” care rezult din ea (descrierea ac iunilor adesea înlocuit printr-o simpl evaluare a situa iei noi), „rezolvarea” care permite povestirii s se încheie cu o „situa ie final ”. Secven a narativ elementar corespunde decupajului oric rui proces în cinci momente: înainte, început, în timpul, sfîrit, dup . Povestirea ca text narativ apare ca rezultat al combina iei secven elor* elementare. , „ , ,

J.-M. Adam

(N. C.)

Pozitiv

Intr-o discriminare* condi ionat , se spune c este pozitiv stimulul condi ionat* asociat de regul cu cel necondi ionat*, spre deosebire de stimulul negativ care niciodat nu este înt rit.

înt rire pozitiv : în terminologia condi ion rii operante*, înt rire* constînd în prezentarea, dup r spunsul operant, a unui

stimul înt ritor cu valoare apetitiv *, care antrenează o cre tere a probabilit ii de emitere a r spunsului. Aceast procedur i efectele ei caracteristice definesc una dintre cele patru mari categorii de contingen e* de înt rire.

M. Richelle (G. D. s.)

Pozitivism

Termen folosit înc de C. Saint-Simon, apoi reluat de A. Comte. Pozitivismul lui A. Comte se prezint ca o filozofie a tiin elor, al c rei obiect* este studiul aspectelor generale ale diferitelor tiin e. Din punct de vedere epistemologic, el valorizează numai tipul de certitudine oferit de tiin ele experimentale*. Mai mult, el exclude din metoda tiin ific orice cercetare a cauzelor*, în favoarea celei referitoare numai la rela iile dintre fapte i legile* acestora. Aceste concep ii sînt întîlnite la J. S. Mill, E. Littré, H. Spencer, E. Renan, H. Taine i în curentul denumit empirism logic*.

A. Comte este unul dintre fondatorii sociologiei moderne, dar el respinge psihologia*, cel pu in sub forma ei de introspec ie. Pozitivismul ne plasează în fa a unei alternative : psihologul trebuie s manifeste încredere într-o obiectivitate contestabil sau, dimpotriv , s - i pun sub semnul întreb rii subiectul tiin ei, i cum ?

E. Jalley (G. D. S.)

Pozitivism logic —> Empirism logic

Pozi ie

Acest termen a fost folosit înainte de 1934 de psihanali ti ca S. Freud i M. Klein, pentru a indica locul ocupat de un subiect într-o anumit problematic sau într-un anumit scenariu fantasmatic. Astfel, se vorbeste de pozi ia oedipian direct sau invers , de pozi ia activ sau pasiv , masculin sau feminin , chiar de pozi ia oral , anal etc. în 1934, M. Klein, constatînd c stadiile* descrise de K. Abraham se amestec pîn acolo încît copilul oscilează

pozi ie serial

596

prădă ire

între unul și altul, mai curînd decît să treacă de la unul la altul, prefer să utilizeze sistematic termenul de poziție pentru a desemna fazele* infantile ale dezvoltării*, dezvoltate de ea: poziția paranoid* și poziția depresiv*. Această terminologie permite sublinierea faptului că problema-ticile corespunzătoare nu sînt niciodată depășite și că subiectul oscilează de la una la alta în cursul vieții. În perspectiva kleiniană, cele două poziții fundamentale se constituie prin asocierea dintre o situație anxioasă tipică și mecanismele de apărare* de asemenea tipice; în acest fel, poziția paranoid-schizoid se caracterizează prin utilizarea apărărilor schizoide pentru a lupta împotriva angoasei paranoide, iar poziția depresivă, prin utilizarea mecanismelor de reparare* contra angoasei depresive.

J.-M. Petot (O. D.)

Poziție serial (Efect de —) -> Serie, Serial

Pozițional (Strategie —) -> Strategie

Practic mental

Condiție de învățare* care constă în evocarea mentală și în mod repetat a realizării unei abilități motorii*. Această practică antrenează progrese semnificative, mai ales atunci cînd este asociată cu practica fizică. Este eficientă în special în cazul persoanelor foarte imaginative care își controlează bine imaginile mentale*. Această învățare poate rezulta dintr-o rafinare, la nivelul componentei cognitive, a abilităților motorii sau dintr-o integrare a feedback*-urilor\or provenite din contracțiile musculare infraliminare asociate cu evocarea* mentală a mișcărilor.

M. Durând (G. D. S.)

Practic negativ -> Comportamental (Terapie —)

Prag

Valoare limită, într-un continuum* fizic dat, sub care un stimul* nu este perceput (prag absolut*), sau valoare limită a unei diferențe în raport cu un stimul sub care această diferență nu este percepută (prag diferențial*). Determinarea acestor praguri senzoriale sau perceptuale pentru diferitele modalități* senzoriale și pentru diferitele dimensiuni* ale stimulilor este unul din obiectivele psihofizicii*. Noțiunea de prag traduce faptul că receptorii organismelor vii nu sînt sensibili decît la anumite niveluri ale stimulării. Pentru unele modalități și dimensiuni, ca vederea în culori și percepția în limbile tonale, spectrul sensibil este limitat atât ascendent, cît și descendent, în așa fel încît trebuie stabilit un prag inferior sau minim și un prag superior sau maxim, acesta din urmă corespunzînd valorii-limită peste care stimulul nu mai este perceptibil. O valoare corespunzătoare pragului este numită liminar (de la latinescul *limen*, prag); o valoare superioară pragului este numită supraliminar*, o valoare inferioară —infraliminar*, termenul subliminar* fiind rezervat în general valorilor infraliminare foarte apropiate de prag. Pragul de durere* desemnează nu numai pragul sensibilității nociceptive*, ci și trecerea la senzația dureroasă pe diferite dimensiuni ale stimulilor care se adresează altor modalități senzoriale, cum ar fi intensitatea stimulului auditiv sau termic. Prin extensie, de la definiția adoptată în psihofizică, termenul de prag se aplică în numeroase alte situații: în neurofiziologie, pragul de excitabilitate corespunde nivelului stimulării necesare pentru provocarea activității unui neuron*; în psihologia limbajului*, pragul de detectabilitate* sau de perceptibilitate corespunde nivelului sonor (sau raportului semnal/zgomot*) permițînd recunoașterea stimulării auditive ca fiind constituită din cuvinte, în timp ce pragul de inteligibilitate* corespunde nivelului de înțelegere. În situațiile care pun în joc prezentarea* tahistosopică* de elemente figurale sau verbale, se vorbeste de un prag de identificare, în legătură cu duratele de prezentare care permit recunoașterea formelor sau obiectelor, ca și lectura cuvintelor sau enunțurilor.

M. Richelle (D. F.)

Prag absolut -> Absolut

Prag de semnificație -> Semnificație

Prag diferențial -> Diferențial

Pragmatic lingvistic

Considerat ca un sistem de semne*, limbajul* aparține domeniului semioticii* și trimite deci la altceva decît la el însuși. Pe de o parte, el este în relație cu ceea ce, într-o formă simplă, denumim lume, și, pe de altă parte, cu cei care se servesc de el. Acest fapt l-a determinat pe C. W. Morris să diferențieze trei dimensiuni, fiecare dintre ele putînd deveni un domeniu specific de studiu: sintactica sau sintaxa*, adică ansamblul relațiilor pe care obiectele-semne le întrețin între ele; semantica*, sau ansamblul relațiilor între semne și obiectele semnificate de ele; pragmatica, prin care se desemnează ansamblul relațiilor între semne și cei care le folosesc. Pragmatica se referă deci la interlocutori care caută să acționeze unii asupra altora prin mijlocirea discursului* și la situațiile în care ei se găsesc. Plecînd de la noțiunea de acte de vorbire*, J. L. Austin a relevat că fiecare dintre acestea are caracter triplu:

1 • este un act locutoriu prin aceea că este vorbire;

2. este un act ilocutoriu* ce poate fi doar constatativ („dumneavoastră vorbiți”), interogativ („vorbiți?”) sau imperativ („vorbiți!”). Ultimele două au caracter per-formativ*, în sensul că locutorul* exercită o acțiune asupra partenerului său. În principiu, trebuie să se răspundă de fapt la o întrebare și să se asculte de un ordin; 3- în fine, este un act perlocutoriu, un fel de finalitate secundară. Prin ordinul dat cuiva să vorbească, se poate urmări punerea lui în încurcături sau în valoare etc. Ilocutorul prezintă un interes considerabil

pentru evidențierea dimensiunii sociale a limbajului. Anumite acte performante nu pot „funcționa” decât dacă locutorul ocupă un loc specific în grup. Actul de vorbire „edincă” este deschis „nu deschide cu adevărat edincă decât dacă emană de la preedincă.”

După cum se vede, dimensiunea pragmatică este de natură să explice diferența între sensul* (literal) al unei expresii și semnificația* sa în situație. A spune „este amiază” poate însemna că este timpul de plecare. Aceasta duce la punerea problemei de a ști dacă este posibil să fie studiată semantica (cel puțin cea a discursului) independent de orice pragmatică.

J.-B. Grize

(G. D. S.)

Pragmatică (Strategie —) -> Strategie

Pragmatism

Doctrină filozofică dominantă în lumea anglo-saxonă la sfârșitul secolului al XIX-lea și care are legături strânse cu utilitarismul*. Conform acestei doctrine, introdusă de Charles S. Peirce în 1878, semnificația* unui concept* este dată de efectele sale practice; sensul conceptului soare, de exemplu, este deci cldura, lumina și toate efectele cunoscute ale soarelui. Plecând de la această teorie a semnificației, William James a construit în 1904 o concepție a adevărului: adevărul unei propoziții* (în sens logic) constă în faptul că ea este utilă, că ea reușește, că satisface. Adevărul se referă aici la funcții practice și la acțiune; funcționalismul* s-a inspirat din această concepție.

F. Parot (G. D. S.)

Prăbușire

Termenul englezesc breakdown, care nu are semnificație nosografică strictă, este cel mai adesea folosit pentru desemnarea depresiei nervoase (nervous breakdown). D. Winnicott i-a dat o definiție mai precisă în cadrul unei teorii ale cărei afirmații principale sînt următoarele:

prăbușire

1. unii pacienți, cărora le este frică de o prăbușire nervoasă, se tem de fapt de prăbușirea apărării* lor și, în general, de prăbușirea „seifului* lor unitar”;

2. prăbușirea de care se tem a avut deja loc, din cauza unei curențe a mediului înconjurător*, în cursul primei dezvoltări; s-a terminat după și datorită organizării de noi sisteme de apărare care reprezintă apoi structura bolii pacientului;

3. această prăbușire nu a fost simțită sau asumată cu adevărat;

4. revigorarea în transferul* acestor simboluri ale mediului înconjurător este singurul mijloc pentru analist ca să poată recunoaște acest tip de suferință și să poată aduce o interpretare utilă, care să sublinieze mai ales faptul că prăbușirea a avut
deja loc.

J

T „ –
J.-M. Petot

(D. s.)

Prădare

Termenul desemnează ansamblul de relații, referitoare la populații și interindividuale, care leagă un prădător* de pradă și, în particular, ansamblul conduitei specifice de căutare, detectare, capturare* și consum*, ca și comportamentele de veghe, camuflaj* și fugă. Prin selecție naturală, strategiile de prădare și de antiprădare au ajuns la un grad ridicat de complexitate și finețe (v. Ecologia). Prădarea este orientată în mod necesar asupra altei specii, ceea ce o deosebește de canibalism* care apare în situații speciale de competiție socială și sexuală sau în cazuri excepționale de suprapopulare, deși se cunoaște cazul pescărușilor care obișnuiesc să consume oulă și puii vecinilor din colonie. Prădarea implică mîncarea prăzii, ceea ce o deosebește de parazitism*, care este o altă formă de exploatare a altor specii. Factorul motivațional al prădării este în primul rând foamea. Factorii se modifică după un ritm circadian, iar activitatea prădătorului este sincronizată cu cea a prăzii, în perioada de reproducere, prădarea poate fi declanșată și între inute de stimuli veniți de la puii care trebuie hrăniți. Intensitatea cerințelor* puilor și gradul lor de

dezvoltare determină nu numai ritmul prădării, dar și felul și mîrimea prăzii.

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Prădător

Orice animal care se hrănește din pradă. Relațiile dintre prădători și pradă lor sînt asimetrice (primii

sînt uciga și consumatori, ceilalți sînt cei mîncăți) și au dus la dezvoltarea strategiilor de prădare și a comportamentelor de apărare și de fug, a strategiilor anti-prădătoare. Populațiile de prădători ocup pozițiile terminale în lanțurile alimentare (v. Ecosistem) și ating densități și biomase mult mai slabe decît cele ale prădătorilor de care ele depind. Ambele populații se găsesc în echilibru dinamic; creșterea prădătorilor condiționează pe cea a prădătorilor; creșterea acestora din urmă reduce abundența prădătorilor și reușitele capturilor*, și deci eficacitatea prădătorilor, fecunditatea lor, numărul de pui din cuib sau gestați; această creștere duce la emigrare și impune o schimbare a naturii prădătorilor. Anumiți prădători sînt strict specializați pentru capturarea unui singur tip de pradă; alții sînt eclectici și oportuniști. Populațiile diferitelor specii de prădători se specializează unele în raport cu altele în privința modului de acțiune, de a captura și a prefera elor alimentare, în scopul de a exploata mai bine ansamblul populațiilor lor de pradă (v. Nișă ecologică).

J.-C. Ruwet

(G. D. S.)

Preanchet → Anchet

Precizie

În teste* mentale sau psihomotorii* ori în situațiile experimentale, noțiunea de precizie se aplică unei performanțe* lipsite sau puțin afectate de erori*. Cînd sarcina implică un instructaj* de rapiditate (implicit dacî timpul este limitat), precizia poate varia în raport invers cu viteza*; această relație nu este totuși nici generală, nici simplă, precizia și viteza putînd fi legate, înainte de toate, de gradul de stăpînire a

599

predicată

sarcinii. În studiul proceselor de atenție* cu ajutorul așezării procedurilor* de cercetare* vizuale, sarcinile de precizie sînt cele în care ansamblurile de stimuli care urmează să fie identificați sau localizați și/sau de stimuli distractori* sînt destul de mari pentru a expune subiectul la numeroase erori; ele sînt opuse sarcinilor cu timp de reacție*, în care ansamblurile sînt mici și generează puține erori.

M. Richelle (G. D. S.)

Precondiție

Termen preferat celui englezesc de *requisit*, care denumește ceea ce este cu necesitate impus pentru o învățare* nouă, pentru soluționarea unei probleme sau pentru producerea unui efect. Deși de evidentă necesitate, este rar întâlnit în învățămînt controlul sistematic al existenței precondițiilor înainte de începerea unei învățări importante. Această carență se explică, în parte, prin cunoștințele lacunare în această privință. În ultimele decenii, cei care au conceput secvențele învățării programate* sau ale învățării asistate de calculator au denunțat această lacună, deoarece programele* bine construite implică o rubrică ce precizează de fiecare dată precondițiile.

G. De Landsheere (G. D. S.)

Precondiționare

În procedurile pavloviene*, precondiționarea senzorială, denumită și condiționare¹ senzoriosenzorială, constă în asocierea de un anumit număr de ori doi stimuli* neutri*, înainte de asocierea unuia dintre ei numai cu stimulul necondiționat*, pentru a observa apoi un răspuns condiționat* la celălalt stimul, care totuși nu a fost asociat niciodată cu stimulul necondiționat. Fenomenul nu se reduce la o simplă generalizare* a stimulului, cîci el se sprijină selectiv pe stimulul care a făcut obiectul asocierii prealabile. Trebuie să deosebim de condiționarea secundară, în care transferul către un stimul neutru, care nu a fost niciodată asociat cu stimulul necondiționat, se produce plecînd de la un stimul

condiționat în prealabil. Spre deosebire de condiționarea obișnuită, pe care creșterea numărului de asocieri o consolidează, pre-condiționarea se stabilește în mod optim după un număr limitat de asocieri. Forme de învățare* perceptivă, care se realizează fără înțelegere*, precondiționarea se apropie de învățarea latentă* pusă în evidență în situațiile de învățare instrumentală*.

M. Richelle (G. D. S.)

Preconștient

Sistemul aparatului* psihic, în prima topică* a lui S. Freud, în opoziție cu conștientul și inconștientul. În a doua topică, în esență adjectivală, el califică unele conținuturi care scapă conștientului și sînt inconștiente în sens strict, care apar în sistemul eului și supraeului.

Conținuturile și operațiile psihice ale sistemului preconștient, absente din câmpul actual al conștientului, sînt susceptibile de a se actualiza, contrar conținuturilor inconștientului de care sînt separate prin cenzură*. Ele sînt determinate de procese secundare* și cuprind reprezentările cuvintelor și lucrurilor.

În prezent, noi perspective asupra naturii și funcțiilor sistemului preconștient* se degajă din numeroase direcții de cercetare: limbajul și vorbirea, relația de obiect și activitatea tranzițională*, ca și anumite concepții psihosomatice*. SI biciunile sistemului psihic preconștient caracterizează unele moduri de

organizare non-nevrotice, care reclamă intervenții tehnice speciale în cura psihanalitică.

B. Brusset

(G. D. S.)

Predicat

În semantică se consideră că, în genere, orice frază se bazează, în ultimă analiză, pe o structură profund compusă dintr-un pivot predicativ (sau predicat) și dintr-unul sau mai multe argumente*. În formularea „acest cântec irită Franța întreagă”, „irită” este unitatea lexicală care corespunde predicatului, iar celelalte unități corespund argumentelor.

Predispoziție

600

În silogistica aristotelică, propozițiile elementare sînt toate sub forma „S este P”: (1) „Cerule este albastru”. S este subiectul, P este predicatul și este, copula. Subiectul („cerule”) este cel despre care se spune ceva, predicatul („albastru”) este ceea ce se spune despre subiect, și copula („este”) marchează legătura între amîndoi. Deci, predicatul desemnează comprehensiunea* unui concept*, ceea ce pune o problemă, în propoziția: (2) „Balenele sînt mamifere”, există două concepte: „a fi balenă” și „a fi mamifer”, astfel că nimic nu împiedică formularea propoziției „anumite mamifere sînt balene”. Rezultatul de aici este diferența între subiect și predicat este de natură funcțională și nu intrinsecă. Pe de altă parte, trebuie subliniat că atribuirea predicatului unui subiect poate fi afirmată sau negată: (3) „Cerule nu este albastru”. Relația dintre propozițiile (1) și (3) este de contradicție*: dacă una este adevărată, cealaltă este falsă. Dar este posibil să considerăm predicatul „nonalbastru” și dacă nu spus, cel puțin în gînd: (4) „Cerule este nonalbastru”. În acest caz este vorba de o relație contrară care admite intermediari: cerule poate fi gri. Aceasta duce la introducerea, printre noțiunile primare, a cuplurilor predicative de forma <albastru, nonalbastru>

În logică, predicatul este un operator cu n locuri care, aplicat la n obiecte, dă naștere unei propoziții. De exemplu, dacă x₁ = cerule și a = a fi albastru, aplicăm pe a la x₁, ceea ce se notează ax₁, dăm propoziția (1). Dacă x₁ = pînă, x₃ = soarele și r = a se învîrți în jur, aplicăm pe r la x₁ și la x₃, ceea ce se notează rx₁x₃, dăm propoziția „Pînă se învîrte în jurul soarelui”. Predicatul logic a îi corespunde o proprietate, iar lui r, o relație binară. Evident, este posibil să se vorbească și despre relații n-are.

Logica predicatelor poate fi considerată ca una a propozițiilor analizate. Luată ca un tot, propoziția (2) este adevărată sau falsă, dar din moment ce „a fi balenă” și „a fi mamifer” sînt explicitate, această propoziție iese de logica predicatelor. Ea este enunțat clar: „toate balenele sînt niște mamifere”. Este o problemă de cuantificare* și de asamblare de clase*.

J.-B. Grize

(G- D. S.)

Predispoziție

În accepțiunea curentă, acest concept este destul de vag, incluzînd în același timp rolul unui factor constituțional ereditar, cel al unor influențe pre- și neonatale, cel al maturizării* organice și nervoase, cel al condițiilor istorice primare din mică copilărie, în modelul său de serie complementară, cunoscut sub denumirea de ecuație etiologică, S. Freud concepe predispoziția ca punct nodal al proceselor de fixație*, ca altă tuită din constituția sexuală congenitală, din experiențele infantile precoce, ca și din anumite antecedente transgeneraționale. Luată ca atare, constituția sexuală rezultă din diferențele individuale privind dezvoltarea* zonelor erogene și a surselor indirecte ale excitației* sexuale, dar și funcționarea unor mecanisme de refulare* și de sublimare*.

În psihologia experimentală, termenul de predispoziție poate desemna o orientare, indusă experimental sau datorată unor factori structurali de situație experimentală, de a percepe, de a înțelege sau de a acționa într-un anumit fel, de exemplu în prezența unei informații* ambigue*. Expresia predispoziție de învîrte trimite, în genere, la constrîngerile specifice* care definesc limitele învîrtilor* posibile pentru un organism, cu referire atît la forma, cît și la nivelul lor de complexitate.

E. Jolley și M. Richelle (O. D.)

Predispoziție —> Constituție Preferendum -> Ecologie Preformism -> Ineism

Pregătire psihologică

Ansamblu de procedee al căror obiectiv este acela de a institui o stare psihologică

601

^_

favorabil realizării unei performanțe* maxime cu prilejul unei competiții*. Ele sînt supraadugate procedurilor de antrenament* de bază și au funcții de scurt sau de lungă durată: reglare* a motivației* și a stresului* înainte de competiție, adaptare a nivelului de activare și utilizare a resurselor atenției în timpul probei, reglare a reacțiilor emoționale care apar după rezultat etc. Aceste procedee utilizate de antrenor sau psiholog merg de la tehnici clasice ale psihologiei clinice la practici mai individualizate și

empirice.

M. Durând (G. D. S.)

Pregătitoare (Clasă →) → Clasă pregătitoare

Pregenital

Constatarea plăcerilor de ordin sexual produse de gură sau anus l-a determinat pe S. Freud să considere că aceste organe funcționează ca zone erogene* înaintea organelor genitale și să interpreteze manifestările de oralitate sau analitate la adolescent sau adult ca fixații* sau regresii* spre perioadele infantile ale dezvoltării individuale. Luarea în considerare a caracterului sexual al acestor forme de erotism oral*, anal* și uretral* i-a determinat pe psihanalitiști să lărgască definiția sexualității*. K. Abraham și M. Klein au relevat că etapele pregenitale ale dezvoltării* psihosexuale* îi se caracterizează, spre deosebire de etapa genitală ulterioară, prin predominarea ambivalenței* și sadismului*.

J.-M. Pe tot (O. D.)

Pregnan

Termenul calchiat pe germanul *Pregnanz*, introdus în vocabularul psihologic de către gestaltiștii*. El desemnează proprietatea unei configurații* de a se impune percepției* cu forță și stabilitate, prin mijlocirea caracteristicilor legate de legile percepției: formă* bună, raport figură-fond*, simetrie etc. Prin extensie, se face uneori uz de termen sau de adjectivul *pregnant* cu referire

preistorice

la ceea ce iese în evidență și se impune

spiritului.

M. Richelle (O. D.)

Prehensiune

Activitate motorie de prindere care poate fi făcută cu gura și cu membrele. Prinderea unui obiect constituie un moment important în evoluția copilului: el descoperă lumea prin manipulare. Nou-născutul este sensibil și pune degetul în gură. Spre sfârșitul lunii a patra apare motricitatea* intenționată: copilul apucă ceea ce vede. Coordonarea oculomotorie ajunge la nivelul de activitate instrumentală care localizează obiectul în raport cu propriul corp: obiectele și mișcările oferă ocazia plăcerii acțiunii. Acestea sunt premisele conștinței de sine și constituirea zonei intermediare care separă subiectivul de obiectiv (D. Winnicott).

Dezvoltarea ulterioară a prehensiunii este un exemplu de trecere de la motricitatea reflexă și automată, orientată de stimuli externi, la motricitatea voluntară, dominată de reprezentarea internă a scopului și de un program al mijloacelor. Studiul meseriilor denumite „manuale”, analiza muncii, a învățării rilor motorii și a reprezentărilor sarcinilor sunt, la adult, exemple de aplicare a acestei diferențieri, realizate inițial la copil.

R. Doron

(G. D. S.)

Preistorie

Perioada evoluției* speciei umane, care a precedat perioada istorică al cărei debut include inventarea scrisului și apariția documentelor pe care acesta le-a permis. Perioada care urmează este reconstituită etapele evolutive ale omului în cursul acestei perioade, pornind de la urme materiale (oseminte, unelte, vestigii de habitat, desene rupestre etc.) pe care el le-a lăsat. Mai ales datorită progreselor pe care le cunoaște începând cu anii 1950, preistoria prezintă tot mai mult interes, din perspectivă pluridisciplinară, pentru diferite ramuri ale psihologiei preocupate de specificul uman în raport cu speciile animale în condițiile de apariție a limbajului*, a raționalității*, a construcției și manipulării uneltelor*, a expresiei artistice. Psihologia cognitivă*, psiholingvistica*, psihologia comparată mai ales, converg spre o nouă disciplină de graniță, denumită paleopsihologie*. Ea se bazează pe ipoteza unei strânse legături între caracteristicile comportamentale și cognitive, pe de o parte, și caracteristicile anatomofiziologice de-a lungul procesului de hominizare*, pe de altă parte, pe care o ilustrează opiniile lui A. Le-Roi-Gourhan privitoare la ceea ce el numește paleontologie funcțională. Apariția locomotivității* bipede, probabil cu 10 milioane de ani înaintea erei noastre, a antrenat o redistribuire progresivă a funcțiilor* la nivelul celor doi poli ai câmpului anterior de relație: un membru anterior specializat în gestul* tehnic, un chip strâns legat de o dezvoltare cerebrală importantă, care a preluat funcția de comunicare*. Unealta pentru mână și limbajul pentru chip sunt cei doi poli ai aceluiași dispozitiv, expresia aceleiași proprietăți umane, în măsura în care ele sunt neurologic legate în emisfera stângă.

E. Jalley și M. Richelle (G. D. S.)

Prejudecat

Termenul prejudecat, care desemnează la origine orice judecată a priori (favorabilă sau nefavorabilă) făcută de altul, califică în mod obișnuit atitudinile* negative făcute de un grup particular. Studiul

prejudecărilor a fost abordat în primul rând din punct de vedere sociocultural (prejudecățile ar fi rezultatul învâririi sociale*) sau psihodinamic (după T. W. Adorno, etnocentrismul ar face pereche cu personalitatea autoritară*). De atunci, accentul a fost pus mai mult pe componentele cognitive: prejudecățile ar fi produsul unui proces de stereotipie numit de asimilare*, care constă în accentuarea asemănărilor percepute între obiecte aparținând aceleiași categorii.

F. Askevis-Leherpeux

(G. D. S.)

Prejudiciu

În sens general, prejudiciul este orice atingere adus dreptului și intereselor altuia.

Analiza acestei noțiuni cere să se distingă; autorul, cel care comite nedreptatea nerespectând drepturile altuia; efectul direct al unui act care produce o pierdere materială și cauzează o pagubă; efectul indirect al unui prejudiciu care antrenează un detriment și nerespectarea unei convenții juridice care creează o lezare.

J. Selosse (G. D. S.)

Prelogic

Noțiunea de prelogic nu are sens decât în cadrul teoriei dezvoltării* inteligenței*, așa cum a fost concepută de J. Piaget. Practic, ea este identică cu cea de infra-logic, în sensul că este subiacent stadiului* pur logic, și îl precede. Este vorba de două cazuri ale unei etape care conduce spre operațiile ipotetico-deductive. Copilul ajunge la conservarea* obiectelor individuale, dar nu stăpânește încă clasele* de care obiectele aparțin. Ne aflăm în prezența unei construcții intelectuale promițătoare, dar incomplete. Dacă situăm prelogica în cadrul filiației structurilor*, ne aflăm înaintea grupurilor* ce însoțesc operațiile concrete*, precum și a grupurilor* de natură ipotetico-deductivă. Este vorba de manipularea de operații, desigur interiorizate, dar nu încă de o reflectare asupra acestora, deci de o atitudine cu adevărat

reflexivă.

J.-B. Gme

(G. D. S.)

Prematur

Ființa vie nu scut înainte de termenul corespunzător speciei sale, dar a cărei dezvoltare* morfologică este încheiată. La om, este deci prematur orice copil născut înainte de termenul normal al gravidației; aprecierea acestui termen fiind uneori dificilă, se consideră în general că un copil este prematur dacă greutatea lui la naștere este mai mică de 2,5 kg. Anumite studii arată că prematuritatea poate avea sechele grave la cel puțin în un sfert dintre subiecți (encefalopatie, convulsii, retardare*, tulburări caracteriale).

QUJ

Conduit prematur. Conduit emis în absența condițiilor anatomofiziologice sau cognitive care-i permit realizarea funcțională completă (ex. jocurile sexuale ale copiilor mici). J.-P.

Bronckart

(O. D.)

prematuration

Termen folosit de către unii autori pentru a desemna, printr-un fel de generalizare a noțiunii de neotenie*, nerealizarea esențială a personalității umane, care antrenează fragilitatea juvenilă prelungită corelativ cu plasticitatea sa.

M. Richelle (G. D. S.)

Preocupare maternă primară

D. Winnicott denumește astfel starea psihică suficient de bună* în care se află mama spre sfârșitul sarcinii și în cursul șaptei luni de viață. Este o „maladie normală”, care dispare spontan. Mamele își amintesc cu greu după ce au depășit-o. Această stare tranzitorie se caracterizează printr-o hipersensibilitate care-i permite mamei să se adapteze cu delicate și sensibilitate la primele trebuințe ale copilului mic. Condiția preocupării materne primare constă în identificarea* mamei cu copilul, ceea ce-i permite mamei să-i ofere copilului un „mediu inițial de calitate bună”, indispensabil pentru începutul dezvoltării. ve//*-ului nou-născutului, mai ales pentru formarea unui „sentiment continuu al existenței”.

J.-M. Petot

(O. D.)

Preoedipian

Adjectiv care califică perioada de dezvoltare psihosexuală anterioară constituirii organizării oedipiene. Spre deosebire de noțiunea de pregenitalitate care se referă la tipul de activitate sexuală, acest termen desemnează modul prevalent al relației de obiect. În 1931, S. Freud l-a descris la femeie, ca o perioadă prealabilă a dezvoltării în care predomină dimensiunea inversată a complexului Oedip, ea

caracterizându-se, •a ambele sexe, prin ata amentul de mam
m , rela ia dual , predominant a opozi iei activitate-pasivitate.

Teoria kleinian a complexului Oedip* arhaic pare s ridice problema acestei no iuni, dar i s-au adus
obiec ii, considerîndu-se c este preferabil s se vorbeasc de stadiul precoce al complexului Oedip,
sau de triunghiul preoedipian, în m sura în care tat l nu este prezent ca rival i nici ca instan
interdictiv , ci mai curînd ca falus* posedat de mam sau ca obiect al
dorin ei sale.

, B. Brusset

(O. D.)

Preopera ie

Termen folosit de J. Piaget pentru a denumi prestructurile caracteristice gîndirii* preoperatorii. în
prima perioad a studiului s u, J. Piaget a pus accentul mai ales pe diferitele forme de precauzalitate, de
la 2 la 8 ani: finalism*, artificialism, animism*, conduite magico-fenomeniste. Pre-conceptul,
simbolul* ludic i transduc ia (2-4 ani) constituie primele forme organizate de gîndire reprezentativ .
Preînfe-ren ele sînt (de la 4 ani) forma ii intermediare între structurile* perceptiv e i cele operatorii. De
la aceea i vîrst apar pre-clasele: colec ii figurale*, apoi nonfigu-rale (între 5 i 7 ani), prerela iile i
prenu-merele. Ulterior, J. Piaget descrie, între 5, 6 i 7 sau 8 ani, func iile constituante sau covaria ii
calitative binare, cu structur asem n toare gîndirii prin perechi* studiate de H. Wallon. în rela ie cu
acestea apar identit ile* calitative referitoare în special la reprezentarea corpului. De asemenea, sînt
descrise abstrac ia* pseudo-empiric , prenecesit ile i pseudonecesi-t ile. Structurile gîndirii
preoperatorii se învecineaz cu structurile perceptuale i se caracterizeaz prin instabilitatea ele-
mentelor lor.

E. Jalley

(G. D. S.)

Preponderen

Predominan , înfîietate, prevalent a unei func ii* mentale asupra alteia, a unui tip de proces psihic
asupra altuia. în mode-

prepsihoz

604

605

prevenit

Iul s u de alternare între stadii* centripete subiective i stadii centrifuge obiective, H. Wallon
înf i eaz o succesiune de preponderen e func ionale ale afectivit ii* asupra inteligen ei* i viceversa.
Acest mecanism depinde de cel al alternan ei func ionale, legat de maturizarea* centrilor nervo i, i se
subordoneaz el însu i celui de integrare* func ional , în care se exprim rolul mediului* social. într-o
perspectiv personal , A. Gesell utilizeaz i el acest principiu al preponderen ei func ionale. i totu i
anumite stadii se caracterizeaz prin prevalen a temporar a acomod rii; în sfîr it, modelul piagetian al
paralelismului comport o preponderen de fapt a structurii conduitelor, generat de inteligen , asupra
energeticii lor, a c rei surs este afectivitatea.

E. Jalley

(G. D. S.)

Prepsihoz

Desemneaz o stare psihologic a copilului, care prezint riscul de a evolua spre psihoz *. Aspectul
clinic este polimorf i în el tor. Caracteristicile clinice asociaz o angoas * intens , care corespunde
e ecului proceselor de individualizare, de interiorizare* i de identificare*, unei vie i libidinale i
afective pu in organizate, unor tendin e agresive intense i unei activit i imaginare incoerente i dure.
Aceste elemente corespund unei absen e a leg turii dintre pulsuniile agresive i libidinale, con-
comitent cu parvenirea la rela ia de obiect* total. Copilul r mîne tributar unui clivaj* al obiectelor,
bune sau rele, f r posibilitatea unei ambivalen e. Totu i, spre deosebire de psihoz , aceste tr s turi nu
se extind la nivelul întregii personalit i*, care men ine o adaptare* relativ de suprafa cu r mîneri în
urm în înv are, ceea ce contrasteaz cu performan ele în alte sectoare. Unii consider prepsihoz ca o
preorganizare instabil , al ii ca o organizare destul de stabil i specific , iar al ii v d aceste st ri ca
apropiate de cele numite bordeline sau st ri-limit *. To i sînt de acord în ceea ce prive te interesul pen-
tru abordarea terapeutic analitic a st rilor prepsihotice.

A. Bracunnier (G. D. s.)

Presbiofrenie -> Demen senil Presbi ie -> Acomodare vizual

Prestan (Func ie de —)

în vocabularul lui H. Wallon, denume te schimb rile de atitudini* produse la subiect de impresia c el
este privit. Aceste conduite* sînt obi nuite la copilul mic, dar i la cel înapoiat i chiar la animal. Meca-
nismul lor const într-un reflex* postural* foarte primitiv, o stare de vigilen stimulat de prezen a

celuilalt. Spre vârsta de 3 ani la copilul normal, ele conduc la atitudini afective mai diversificate, ru ine, pudoare, timiditate.

E. Jalley

(G. D. S.)

Presupozi ie

Aceast no iune de origine logic serve te la descrierea tuturor elementelor de con inut care, de i semnificate de un enun , se afl în afara actului de limbaj* care este îndeplinit. Ele se disting, în special prin invariant atunci când fraza este transpus în form negativ sau interogativ :(1) „regele Fran ei este chel” i (2) „regele Fran ei nu este chel”, ambele presupunînd (3) „fran a are un rege”. Contrar implicitelor* infe-ren iale, suspendate în anumite contexte*, presupozii ie sînt permanente, astfel încît în ele se pot observa condi ii de apropiere semantic *: folosirea enun ului (1) i (2) nu este potrivit decît dac informa ia* (3) face parte din cuno tin e publice validate anterior i acceptate de interlocutori. O. Du-crot a propus tratarea presupozii iilor ca fenomene de polifonie*.

A. Berrendonner (G. D. S.)

Presupuneri de baz

Concept propus de W. Bion (1961) pentru a caracteriza diferite con inuturi posibile ale mentalit ii de grup*. Este vorba de emo ii* intense, de origine primitiv , care joac un rol fundamental în organizarea gru-nului, în realizarea sarcinii sale i în satisfacerea dorin elor membrilor. Presupuneri de baz (PB) sînt incon tiente i subordonate procesului primar; ele exprim fantasme incon tiente i sînt utilizate în grup drept tehnici magice destinate trat rii dificult ilor sale, în special pentru evitarea frustra iei inerente înv rii prin experien . PB-urile sînt reac ii grupale de ap rare contra angoaselor psihotice reactivat prin regresia impus individului în situa ia de grup. Exist trei presupuneri de baz , care delimiteaz trei st ri emo ionale specifice: ele nu coexist niciodat , ele alterneaz i se men in pe o anumit perioad de timp. Dup dependen a PB, convingerea este impus grupului ca reunit pentru a primi un obiect extern (ghid, maestru, terapeut, idee) de care depinde în mod absolut securitatea lui i satisfacerea tuturor trebuin elor i dorin elor fiec ruia. în PB de atac-fug , grupul este convins c exist un obiect exterior r u, întruchipat de un du man (un membru din grup, terapeutul, boala) care trebuie atacat (distrus) sau gonit (evitat); grupul care func ioneaz dup aceast aser iune de baz î i g se te un leader printre personalit ile paranoide apte s alimenteze aceast fantasm . Cuplajul PB este sus inut de fantasma colectiv c o fiin sau un eveniment va rezolva toate trebuin ele grupului; speran a mesianic î i are locul într-un cuplu în care copilul, înc neconce-put, va salva grupul de sentimentele de ur , de distrugere sau de disperare. Basic assumption a fost tradus în francez prin „ipotez de baz ”.

R. Kaes (G. D. S.)

• Bion W. R., *Experiences in Groups and Other Papers*, Tavistock, Londra. Traducere (1965): *Recherches sur les petits groupes* (trad. E.-L. Herbert), PUF, Paris.

Prevenire

Termen polisemie care cap t sens numai m raport cu un cadru teoretic de interven ii variabile dup natura problemei tratate. A preveni înseamn a ac iona în sensul sc derii probabilit ii de apari ie a unui eveni-

ment i al limit rii consecin elor sale umane i sociale. în func ie de natura acestui eveniment, ac iunea preventiv poate fi situat în diferite momente ale evolu iei * sale: fie intervenind asupra inciden ei, în amonte de manifestarea sa; fie c utînd s i se diminueze prevalen a i s i se reduc durata; fie limitînd efectele r spîndirii sale pe un teritoriu sau într-o popula ie. Prevenirea conceput ca act protector se poate sprijini îndeosebi pe ac iuni de promovare a atitudinilor i a practicilor de natur tehnic i social care preconizeaz paradigme noi de adaptare*. De exemplu, în domeniul sanitar, cercet rile epidemiologice i ergonomice au relevat importan a factorilor de risc, a c ror existen modific probabilitatea de apari ie pentru o anumit stare de s n tate. Aceste rezultate, care precizeaz inciden a unui factor cauzal, au consecin e preventive. Prevenire social . Prevenirea social dife-ren iaz trei niveluri graduale de interven ie : prevenirea primar vizeaz reducerea propor iei de inciden a tulbur rilor psihosociale la o popula ie dat , încercîndu-se diminuarea probabilit ii apari iei acestora, printr-o ac iune asupra mediului înconjur tor, situa iilor, resurselor indivizilor, printr-o strategie a ac iunilor ecologice pro-active. Prevenirea secundar vizeaz reducerea cazurilor de tulbur ri i disfunc ii la o popula ie localizat . Ea intervine prin depistarea i identificarea precoce i creeaz un dispozitiv de ac iuni pentru reducerea duratei perturb rilor i a r spîndirii acestora. Este deci un demers reactiv. Prevenirea ter iar cuprinde toate actele destinate s diminueze prevalen a tulbur rilor cronice sau a recidivelor la o popula ie vizat i s reduc efectele dezordinilor i disfunc iilor prin m suri de readaptare.

/ . Selosse (G. D. s.)

Prevenit

Termen juridic ce se aplică oricărei persoane care compară în fața unui tribunal penal datorită faptelor sale reprehensibile.

/ . Selosse (G. D. S.)

previziune

606

607

primatologie

Previziune

Anticipare fondată pe cantitatea de informație* de care dispune un subiect la un moment dat pentru a aprecia mersul evenimentelor, în termeni comportamentali, situațiile previzibile sînt, de obicei, preferate situațiilor imprevizibile sau incerte. Au fost formulate diferite teorii pentru a explica acest fenomen: a fi capabil să prevezi ce se va întîmpla permite pregătirea pentru acțiune*, reducerea incertitudinii*, restrîngerea pericolului la o perioadă limitată de timp sau măcar atenuarea efectelor surprizei. La om, lucrurile nu sînt atît de simple și se pot distinge două categorii de persoane, cele care caută informația și cele care, dimpotrivă, preferă să nu o cunoască. Din punct de vedere fiziologic, efectele previziunii nu sînt întotdeauna benefice și activarea* poate fi mai importantă, mai puțin importantă sau identică cu cea observată în absența informației. De obicei, aceste contradicții sînt explicate prin interacțiunea dintre predicția și controlul* psihobiologic (la nimic nu ajută să fie prevăzut un eveniment cu totul nociv dacă nu este posibil controlul) și necesitățile pregătirii pentru acțiune (a prevedea permite centralizarea resurselor disponibile pentru a face față).

R. Dantzer

(G. D. S.)

Prezentare

În psihologia experimentală, acțiunea de a prezenta unui subiect stimulul* sau stimuli la care trebuie să răspundă sau informația* pe care el trebuie să o trateze. Ea variază după natura datelor prezentate și metoda particulară utilizată. Astfel, un stimul poate fi prezentat în mod periodic sau neregulat; în măsura sursei pragului diferențial*, prezentarea stimulului etalon* și a stimulului de comparație* ar putea fi simultană sau succesivă (ultima implicînd o eroare* de poziție temporală). În prezentarea lateralizată, stimulul este dat pe o singură parte a corpului (de ex., în palparea cu mîna pentru identificarea obiectului). Datele verbale pot face obiectul unei

prezentări orale sau scrise; datele vizuale sînt prezentate la tahistoscop*. În etologie, termenul este folosit uneori pentru a denumi conduitele de paradă* sau de invitație* sexuală, în care animalul expune către unul sau mai mulți congeneri trăsături morfologice, atitudini*, mișcări* sau producții sonore, care traduc rolul său într-o interacțiune socială.

M. Richelle (G. D. S.)

Prietenie

Preferință durabilă, în principiu neerotizată, pe care o au două persoane una pentru alta. Literatura oferă exemple celebre: Montaigne și La Boetie („pentru că era el, pentru că eram eu”), S. Freud și W. Fliess. Prietenia este înfîlnirea intimă a unor singularități: ea implică în același timp identificarea* (ca o transformare după un model exterior) și empatia*, capacitatea de a se face ecoul afectelor* și fantasmelor* celuilalt. Problema este de a se ști dacă sublimarea* și homosexualitatea* latente sînt necesare pentru a înțelege o relație care se afirmă, cel puțin în mod conștient, ca neîntîlnind de nici o lege și neavînd nici o legătură cu instinctul.

C. Prevost

(S. D.)

Primar

Calificativ, în psihanaliză, anumite tipuri de procese, de mecanisme de apărare*, de obiecte, de identificare*, de idealizare* sau moduri de organizare: isterie primară, analitate primară etc. Implicațiile temporale și genetice ale acestei desemnări a unui nivel de funcționare și de organizare intrapsihic duc la echivalarea noțiunilor de primar, precoce și profund, în multe utilizări actuale, existînd tendința ca acest termen să indice ireprezentabilul sau, cel puțin, ceea ce nu poate fi memorat în cura psihanalitică, ci numai reconstruit din perspectiva genetică, cea referitoare la dezvoltarea* psihic inițială. Contrar traducerilor anterioare ale lui S. Freud, care folosesc adjectivul primar, primordial sau primitiv pentru cuvintele

germane care încep cu prefixul Ur, J. La-planche și J.-B. Pontalis au propus să fie desemnate ca „originare” anumite noțiuni, de exemplu fantasmă originară, scenă originară, refulare originară. Pentru S. Freud, procesele primare se opun proceselor secundare* și se articulează dialectic cu ele în funcție de două principii ale desfășurării evenimentelor psihice: principiul plăcerii*, care tinde spre eliberarea totală a libidoului pe cele mai scurte, deplasarea* și condensarea* (de unde supradeterminarea*

simptomului nevrotic), care caracterizează sistemul inconștient al primei topici*. Energia psihică tinde să reinvestească masiv reprezentările legate de trăirile de satisfacere* constitutive ale dorinței ei, de unde tendința de împlinire halucinatorie a identității de percepție prin vis*, și prin actul psihic inconștient al jușrii endopsihice. Procesele primare, împreună cu imaginea figurată, explică punerea în scenă simbolică a visului, dar și a logicii cuvintelor de spirit*, a lapsusurilor* și simptomelor nevrotice. În a doua topică, procesele primare caracterizează modul de funcționare a sinelui.

Procesele primare constituie o primă elaborare a motiunilor pulsionale și a excitațiilor care solicită funcționarea aparatului psihic, între care activitatea de legare* a sexualității psihice și de dezlegare* a pulsivității de moarte*. Gândirea psihanalitică asupra structurilor nonnevrotice a dus la postularea existenței unor inscripții psihice anterioare reprezentărilor conduse de procesele primare (putând corespunde cu ceea ce S. Freud a descris ca reprezentare psihică a pulsivității, dincolo de diferențierea afectului și reprezentării). În acest fel J. Lacan și-a încheiat teoria semnificantului* și mai târziu s-a descris pictograma, semnificanții de demarcație și semnificanții formali. De asemenea, prin referire la modelul freudian al nevroticului actual*, au fost adugate anumite organizații psihosomatice* la care apar aparaturile psihice în activitatea de legare pe care o presupun procesele primare ale inconștientului.

B. Brusset

(O. D.)

Primatologie

Domeniu de cercetare care are ca obiect studiul ordinului primatelor*; el apelează la un ansamblu vast de discipline științifice, în care etologia și psihologia își au locul alături de anatomie, genetică, fiziologie etc. La primatologie, animalele cu mâna apucătoare regrupate în patru subordine (tarsiene, lemuriene, simiene și hominiene), culminează tendința cerebralizării, caracteristică evolutiv majoră a mamiferelor. Această particularitate, ale cărei implicații evolutive sînt evidente, explică în parte interesul deosebit pe care-l suscită primatul în științele comportamentului și în neuroștiințe*. În cadrul primatologiei, ele au constituit obiectul a două tipuri de abordări. Studiile ecoetologice*, ca cele ale lui D. Fossey despre gorile, au ca scop să definească sistemele sociale și de adaptare* ale unor specii diferite observate în mediul lor natural, ca și ontogeneza* socială și cognitivă a membrilor lor. Pe de altă parte, lucrările de laborator au profitat de proximitatea zoologică cu omul pentru a explora caracteristicile și capacitățile psihologice ale maimuțelor, superioare și inferioare, și a cum a procedat W. Kohler în cercetările sale despre inteligența practică a cimpanzeilor; iar aceasta pentru a propune eventual, dintr-o perspectivă comparativă, modele* animale deosebit de pertinente, ca în experiențele lui H. Harlow referitoare la geneza atașamentului* la macac; sau încă, pentru a accentua cu mai mare precizie linia de demarcație care definește trăsăturile caracteristice ale speciei umane, preocupare centrală în încercările experimentale de a înculca limbajul la maimuțele mari, ilustrate după jumătatea anilor 1960 prin lucrările lui Gardner, D. Premack, D. M. Rumbaugh, S. Terrace. Folosirea frecventă a primatologiei în toate domeniile biologiei, și în special în cercetările medicale, ridică serios problema conservării

608

primire

speciilor respective; astfel, primatologia a devenit o ramură esențială, special consacrată conservării organismelor care constituie obiectul său, ramură în care abordările comportamentale ocupă un loc important.

R. Campan

(G. D. S.)

ar^, Sînt născută guvernata de liul Nirvana, orice creșterea de excitație ar trebui să fie neplăcută și orice di-ta-ție ar tr, s Freud însuși a remar-

minuare plăcută

Primire

Primul moment al unui demers intersubiectiv destinat să stabilească o dinamică a relațiilor dintre o persoană și un intervenient. Centrele de primire sînt organizate pentru a admite de urgență sau pe moment subiecții în criză*, în pericol* sau în dificultate și a le oferi un sprijin, o orientare sau un sfat. De calitatea interviului practicat cu ocazia unei situații de primire depinde emiterea unei cereri prealabile de însușire a subiectului*. Structura actului de primire oferă un cadru de intersectare transdisciplinar favorabil unui demers terapeutic.

J. Selosse

(S. D.)

Primitiv (Scen —) —> Scen original Principiul de economie —> Economie Principiu de fertilitate maximal -> Economie Principiu identității -> Identitate

ap. siu<ii*, moar<-
(O. D.)

Principiul pl cerii

Principiul pl cerii (sau al nepl cerii sau principiul pl cerii-nepl cerii) este, dup S. Freud, unul dintre cele dou principii ale desf ur rii evenimentelor psihice. El este enun at astfel: procesele psihice in- con tiente tind spre ob inerea pl cerii; activitatea psihic evit opera iile care pot produce nepl cerea. S. Freud îl opune principiului realit ii*, care predomin în sistemul precon tient-con tient*. Principiul pl cerii-nepl cerii nu se modific în formularea lui, dar cap t semnifica ii foarte diferite dup cum este definit nepl cerea, ca o cre tere a tensiunii (conform principiului Nirvana*) sau ca varia ie brusc a nivelului energetic (conform principiului constan ei*). .,4 Dntn<

J.-M. Petot

(O. D.)

Principiul Nirvana

Termen preluat de S. Freud în 1920 de la psihanalista britanic B. Low, pentru a desemna principiul fundamental al func ion rii aparatului* psihic care const în a reduce la zero nivelul s u general de excita ie. Aceast inova ie terminologic s-a impus datorit faptului c S. Freud nu diferen iase pîn atunci principiul constan ei* pro-priu-zise (tendin a spre men inerea unui nivel optim al cantit ii de excita ie) de principiul mai vechi care tinde s reduc la zero, sau cel pu in la minimum, suma global a excita iilor. în func ionarea guvernat de principiul constan ei, orice

Principiul realit ii. Test de realitate

Principiul realit ii formulat de S. Freud (1911) este unul din cele dou principii ale desf ur rii evenimentelor psihice. El apare posterior principiului pl cerii*, c ruia îi limiteaz atotputernicia ini ial , dar fa de care nu este decît un derivat. Sub imperiul principiului pl cerii, aparatul psihic* primitiv tinde spre identitatea de percep ie*, adic spre satisfacerea halu-cinatorie a dorin elor. „Numai lipsa persistent a satisfac iei a teptate, decep ia, duce la abandonarea acestei tentative de satisfacere cu ajutorul halucina iei. în locul ei, aparatul psihic trebuie s rezolve prin reprezentarea st rii reale a lumii exterioare

V

• c utarea unei modific ri reale. Prin aceasta a fost introdus un principiu nou al activit ii psihice: nu exist numai ceea ce este agreabil, ci i ceea ce este real, chiar dac acesta este dezagreabil" (1911, trad. 136). S. Freud relev anumite consecin e ale instaur rii principiului realit ii: cre terea importan ei sim urilor, a con tiin ei, a aten iei, a memoriei; substituirea prin refulare* a actului de judecat ; transformarea desc rc rii motorii simple în pra-xie; apari ia gîndirii i a clivajului* între a gîndi i a fantasma. Ansamblul acestor consecin e corespunde instaur rii procesului secundar*, devenit posibil prin legarea* energiei psihice, i unei relative autonomii, în raport cu incon tientul*, a sistemului precon tient-con tient* care caut identitatea de gîndire*. A a cum aceasta din urm nu este decît un fel mai evoluat i mai eficace de a ob ine o identitate de percep ie care s nu fie halucinatorie, tot a a principiul realit ii nu este decît o form mai eficace a principiului pl cerii.

J.-M. Petot (O. D.)

• Freud S. (1911), „Formulierungen iiber die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens", Jahrbuch fur Psychoanalytische und Psycho-pathologische Fonchungen, 3 (I), 1-8. Traducere (1984): „Formulations sur Ies deux prin-cipes du cours des evenements psychiques" (trad. J. Laplanche), Resultats, idees, pro-blemes, I, 189CM920, 135-143, Payot, Paris.

Prismatic (Inversiune —) -> Inversiune

Privare

Absen sau retragere a unui element necesar vie ii unui organism sau echilibrului s u fizic i psihologic; stare a organismului rezultînd din aceast absen a sau retragere. De la început, termenul a fost folosit curent în psihologia experimentală referitor la restric iile impuse de c tre experimentator fa de satisfacerea libera a trebuin elor* biologice primare: privarea alimentară , exprimat în durată sau în reducerea greut ii animalului în raport cu

greutatea sa în cazul alimentării ad libi-tum, garantează un nivel de motiva ie* suficient pentru realizarea unei înv ri*. Privarea de exerci iu* sau de interac iunea cu mediul înconjurator este o strategie clasic pentru a determina dac un astfel de comportament este strict dependent de maturizare* sau dac el este strict instinctiv*, începînd cu studiile lui W. T. He-ron i ale colaboratorilor s i, din 1957, studiul priv rii senzoriale a relevat efectele psihologice perturbatoare ale reducerii mai mult sau mai pu in profunde a aferentelor* senzoriale ob inute prin izolarea subiectului într-un mediu cît mai s rac posibil în stimuli. Se vorbe te de privare perceptiv atunci cînd, în loc de a suprima informa iile senzoriale elementare, ele sînt redat cît mai omogen i cît mai pu in structurat cu putin (d. ex., sticle translucide care prezerv sensibilitatea la intensit i luminoase, dar nu i percep ia formei). în acela i timp trebuie remarcat c , în anumite cazuri de supraînc rcare sti-mulatorie

(legat , d. ex., de stresul* vie ii moderne), privirea senzorial limitat i controlat cu grij poate fi un mijloc psihoterapeutic*. Privirea social relev importan a congenerilor în func ionarea normal a organismului. O aten ie special a fost acordat de c tre experientatori (H. Harlow) i clinicieni (R. Spitz, J. Bowl-by) priv rii de mam sau de înlocuitor al acesteia, în dezvoltarea ata amentului* i a interac iunilor armonioase cu mediul fizic i social. Priv rile (priva iunile) senzorial i social au consecin e grave dac survin în anumite perioade* critice ale dezvolt rii.

M. Richelle

(O. D.)

Privire

Termen folosit în numeroase sensuri i întotdeauna relativ la mobilitatea ocular . Se degaj dou mari accep ii: 1. activitate a ochilor care fixeaz i exploreaz cîmpul vizual: aceasta este privirea-vedere; proactiv

610

2. expresie a ochilor i a regiunii perior-bitale a celui care prive te: aceasta este privirea-rela ie i privirea-interpretare. în primul sens, privirea se refer la dinamica oculomotorie i la adapt rile sale succesive dup tipul de scen vizual , capacit ile cognitive ale subiectului care exploreaz un text de lectur * de exemplu, i inten iile sau motiva iile subiectului. Tehnicile recente de observa ie, de înregistrare automat a mi c rilor oculare* i de analiz a rezultatelor au dat loc unor progrese im-portante, în al doilea sens, privirea face obiectul cercet rilor care se înscriu în cadrul mai larg al studiului aspectelor non-verbale ale interac iunii sociale.

R. Genicot

(N. C.)

Proactiv —> Interferen

Probabilitate

Formalizare a no iunii de incertitudine în terminologia teoriei m sur rii*. în genere, această formalizare este raportat la axio-matizarea lui Kolmogorov, din 1933. Se diferen iaz dou tendin e în interpre-tarea acestei no iuni: cea care asimileaz probabilitatea cu o frecven limit a unui eveniment observabil i cea care o asimileaz cu un grad de credibilitate. Ambele interpret ri sînt compatibile cu aceea i construc ie formal ; altfel spus, ele permit acela i calcul al probabilit ilor, dar, în inferen a* statistic , ele conduc la proceduri diferite.

în cadrul interpret rii frecven iale, probabilitatea este asimilat unui fel de frecven idealizat (de unde denumirea de frecven- ial). Ipotezele supuse probei sînt exprimate în cadrul modelelor care formalizeaz aleatoriul*. Ra ionamentul inductiv are la baz probabilitatea unui eveniment observabil în lumina unei ipoteze anume, în cadrul interpret rii bayesiene, probabilitatea este formalizarea unei incertitudini. Ra ionamentul de inferen bayesian , spre deosebire de cel de inferen frecven ial , se bazeaz pe probabilitatea unei ipoteze

în condi iile unui eveniment observabil (datele).

P. Bonnet i H. Rouanet (°- D. S.)

Probare

Confirmare cert a unei propozi ii, fie prin deduc ie* logic (probare a unei teoreme) fie prin demonstrare empiric (fapt stabilit prin observa ie* sau prin experimentare*). Aceast ultim form de probare este comun tuturor tiin elor empirice, inclusiv psihologiei.

în pofida sim ului comun, înclinat s -i acorde o valoare absolut , probarea, logic sau empiric , este întotdeauna relativ , în primul caz la axiomele* i premisele demonstra iei deductive, în al doilea la contextul teoretic în care se înscrie ipoteza* i la procedurile* empirice folosite. În aceste limite (importante) probarea poate deveni irefutabil dac este aplicat corect, adic res-pectînd reguli logice sau principii metodologice. Pentru psihologie, no iunea de probare este strîns legat de principiile me-todei* experimentale*.

M. Rkhelle (G. D. s.)

Prob alb -> Alb

Prob a oglinzii -> Oglinde

Prob a realit ii

în psihanaliz , opera ie psihic constînd în verificarea naturii perceptive sau imaginare a unei reprezent ri, i func ie psihic ce efectueaz această verificare. Proba de realitate este o func ie a eu/ego-ului*. Ea presupune abandonarea narcisismului* primar absolut în care eul i noneul sînt ne-diferen iate, ca i diferen ierea eului i a sinelui*. Ea se construie te progresiv i în etape: diferen ierea halucina iei* i a percep iei* într-o prim faz , iar în final diferen ierea dintre fantasm * i amintire. Prin extindere, termenul prob de realitate se aplic i dorin elor*, mai ales dorin elor incon tiente arhaice, pentru desemnarea opera iei prin care eu/ego-ul judec daca

ceste dorin e sînt realizabile sau trebuie respinse.

JM Pe Qt

(D. s.)

prob piagetian

Probele piagetiene sînt teste* de inteligent * inspirate direct din teoria dezvoltării* cognitive a lui J. Piaget (v. Constructivism)- Unele trebuie s fie aplicate individual i presupun prezen a unui material; altele au forma testelor colective cu hîrtie si creion. Situa iile re inute sînt în general apropiate de situa iile experimentale imaginate de Piaget, dar condi iile observa iei au fost standardizate (în probele individuale s-au p strat totu i unele din caracteristicile convorbirii* clinice). Subiectul este caracterizat printr-un stadiu* de dezvoltare*, stadiu general sau stadiu relativ Ia un sector anumit. Exemple: „scala de dezvoltare a gîndirii logice”, „scala colectiv de dezvoltare logic ”.

M. Huleau

(D. S.)

Problem

Situa ii fa de care subiectul nu dispune de conduit adaptat i mobilizabil instantaneu, problemele figureaz de mult timp printre procedeele folosite de c tre psihologi pentru a delimita modurile de func ionare a intelligen ei* sau pentru a-i evalua nivelul de performan . Termenul are sensul de alegere în psihologia cognitiv * contemporan , în cadrul c reia el este inseparabil de expresia rezolvare de probleme, punîndu-se accentul pe procese* sau strategii* prin care subiectul ajunge la solu iie, mai curînd decît pe reu ita final (de care el ine cont exclusiv, d. ex., în testele* mentale). Aceast abordare datoreaz mult dezvolt rii programelor de rezolvare a Problemelor pe calculator, dezvoltare pe care, la rîndul ei, o alimenteaz prin demersul cercet rilor despre intelligen a artificial *. Dup J. G. Greeno i H. Simon, se pot distinge pe de o parte ac iuni cognitive*, bazate pe reguli de produc ie*, i pe de alt parte reprezent ri*, într-un spa iu* Problematic {problem space), ale obiecte-procedeu pedagogic

lor* f cînd parte din situa ie, scopului de a le atinge, ac iunilor i strategiilor posibile, constrîngerilor în care ele se înscriu. Explicitarea etapelor urm rite se bazeaz mai curînd pe verbaliz ri, elaborate în cursul rezolv rii, ale activit ilor interne, decît pe observarea activit ilor subiectului, pu in revelatoare dac datele problemei nu sînt concrete i manipulabile; ea se confrunt adesea cu o simulare* pe calculator, ple-cînd de la formalizarea datelor adunate. Strategiile adoptate de c tre subiect sînt în func ie de tipurile sau categoriile de probleme : probleme bine specificate în privin a scopului i procedeele utilizate, ca Turnul din Hanoi* sau demonstrarea unei teoreme de geometrie; probleme nespecificate impunînd un aranjament original, ca o partid de ah; probleme care fac îndeosebi apel la procedeele de induc ie*. Pe de alt parte, aceste strategii depind de gradul de familiaritate a subiectului cu domeniul luat în considera ie, punîndu-l mai mult sau mai pu in în situa ia de a recurge la procedee automatizate, ceea ce corespunde opozi iei dintre „exper i” i „novici”. Diversitatea situa iilor i a experien elor individuale nu poate totu i s descurajeze cercetarea procedurilor fundamentale sau a regulilor comune unui ansamblu vast de probleme. Acestea vizeaz , de exemplu, General Problem Solver (GPS), program propus în 1969 de G. W. Ernst i A. Newell.

în psihologia comparat au fost explorate capacit ile animalelor de a rezolva probleme, de la conduitele de ocolire* elementare pîn la problemele practice propuse de W. Koehler cimpanzeilor s i sau la problemele de logic prezentate maimu elor de H. Harlow (v. Intelligen practic).

M. Rkhelle (O. D.)

Problem criptaritmetic -> Criptaritmetic

Procedeu pedagogic

Element sau etap a unei metode pedagogice aplicate în clas . Dac este adev rat c orice practic pedagogic relev o me-

o" S o

iT-i.-r»

O.

3- S< £• o n

o * uq rc 2 o -

~ ct

S

2

S1

p rc S>

3 c S

2c £.

rc 2- ;i - -

== a S c rc

ff R- P rc 3.
E- 82. S £ 3 rc rc 3 p(re
<8 p &rc &
II-li.
<- pe 3 rc O o 12. O- £(-tf
"8 & § t 8
3 rc — a f
3 pe P 3 O-
P P
gflS Sg.
3. 3 g- B 8

£. p ge g " 3
S g -a
o
3 &
o.^ c rc 2. -3 *r: - o •
^8 q 3
rc" rc
o to
S
o.
CD
I
o a. o o
i p g
-j ^ 3
o
2
2
3 i N
- 3
p p* P O
3 3 ' ~"
£• 3 pe 3. 3 2
r' £'
"!> 3
<
rc 3
"rc o
c ~ o 2, 5' S.
3 £ c c 2
O ,, 3T Cl. w
3 12. rc =• P1
rc rc 3 £->-
3 -M -W "2 -Vi
llcll^l%|l.ll
SE8 3» = .. o
» n \ ^-,
Pe S
2. n 5'
E- g Q
S rc »
^p 8
§ p 2. rc 3 O
%» 8
3. p"§
rc < '
s:g o
rv <= îrt

11 I
p<
3
p S.
p
o O pa
rc p
rc n jr
p pe P
&." O
C ^
rc 3 tT
p d*
p rc. rc
oq rc q
rc 3 3
^5 S-
aT p'2. Pe 3'tt
2.
f^b s
n N>n ""5 r4 C".
£." rc S

p m# g.
- K" ° 8 o p a 3
S "a rc P'
rc a;? ;.
3 3 X
p c/i '
3 >->
ii
» o 3 o-
p O
3--o
S- N
pe n
rc (jq^
1?
§ 2. o o
Si. "v Q Ci T3 "ff
ag S3.2.
2. a. 5>J_> 3 ta
ST P 3 C O
3'- pe rc
rc S-
|
8
a rc
3 rc
3" 8
rc'^
3
8 o o
i-j h-- in
gc 3'2.
5: O- O
0.2 c p 2. oT
p
3 H
1

P n
r
c
P <
Cr
f c
l 3
li.**
^ N- 2. 1
. - p 7 £2.
2 § 3'i*â S l§-8
"3 S-
' 3 ^ '
* p. 13
P t/3
U
rc -S
rc
T3
o B"
£. pe -ii -jj.
rc a. p'g o rc — 3 a o g- — 3: c? 3 rc
| I II 3.TJ 5* p
s- 3 l'3
P CL
a a»
C/3 C
rc pt
<.a
3 C
-i <; O 3 «i C
g" S .S aii
c.-B g "£ . ? g S*3 8 ||
rc rc e^c S! C
p j».
rc a P. B
3'
H- & 3 P
rc
3
rc x
cn rc
a»
IUI
"s-sil:
lut
rc" pe 5'P
ST cn o n
ff. ^- 3
Y! O ,--. 3
— o'
3a"
p ^ 5
P -C/3
-in
"g
rra rc rc
- 3 3'
el
2.

8 C3 â*. g* g* E ^ t/i g> o.

^li!

p 5 rc f5

| | Se •*

-1 £ i IUI

«• s 3 -

ii

(1 w

1!

a -a « 3:

C/l p

p

*" ^ p

? 5- ? ? 8*

p

rc ->

3 5'

S 5-|

pe

a.

pe 7 7"

P O

S rc

s

Q.

3

Q-

o

CD CD

profil

614

mai ales atunci când sînt introduse idei noi. Totu i, unit ile sintactice determin i apari ia pauzelor. Pîn aici nu s-a relevat clar un impact al organiz rilor textuale asupra gestiunii temporale a produc iei. Aceste observa ii au dus la interpretarea pauzelor i ezit rilor ca perioade de planificare*.

M. F. Garrett (1982) a construit un model de producere care are patru faze succesive: elaborarea unei reprezent ri* conceptuale; reprezentarea de tip predicat*/argument*; reprezentarea pozi ional (cuvintele sînt aranjate dup secven a lor definitiv); nivelul fonetic*/articulator. Acest model pare susceptibil s releve esen ialul fenomenelor observate, fie ele normale sau patologice.

M. Fayol (G. D. s.)

• Garrett M. F. (1982), „Production of Speech: Observations from Normal and Patho-logical Language Use”, în A. W. Ellis (Ed.), Normality and Pathology in Cognitive Func-tions, London Academic Press, Londra.

Profil

în psihometrie*, profilul psihologic este un procedeu grafic: într-un ansamblu complet de tr s turi de personalitate*, tr s turile m surate sînt înscrise pe un graf, cu rangul (sau num rul de puncte) ob inut de un individ. Reunind aceste puncte, se ob ine o linie frînt a c rei form condenseaz , într-o manier intuitiv , semnalmentele psihologice ale unui individ. De asemenea, acest procedeu este folosit în testele de aptitudine* i în profilurile de personalitate*.

În statistic , într-un tablou de contingen * care încruciaz dou variabile* J i K, se nume te profil al unei modalit i* j a variabilei J distribu ia frecven elor condi ionale ale lui j pe ansamblul de modalit i ale variabilei K. Schimbînd rolul celor dou variabile, se ob ine profilul unei modalit i k a variabilei K, deci o distribu ie a frecven elor condi ionale ale acestei modalit i pe ansamblul de modalit i ale

variabilei J. Dac la una sau alta din cele dou variabile se ia în considera ie distribu ia marginal a frecven elor, se ob ine profilul mediu care corespunde fiec reia dintre cele dou variabile. Pe baza distan ei între profiluri poate fi reprezentat geometric ansamblul de profiluri ca un nor de puncte. Plecînd de la un tablou de contingen , se pot construi doi nori de puncte: cel care reprezint modalit ile variabilei J cu punctul s u mediu reprezentînd profilul mediu al lui J i cel care reprezint modalit ile lui K, de asemenea cu punctul s u mediu. Pentru fiecare dintre ace ti nori de puncte se poate trece la cercetarea direc iilor principale, în analiza coresponden elor*, se recurge adesea la

reprezentarea simultană a celor doi nori de puncte, fiindu-se să coincidă punctele medii, ca și dreptele principale ale ambilor nori.

P. Bonnet și H. Rouanet

(G. D. S.)

Profil de personalitate

Sinteza efectuată de psiholog în urma unui examen aprofundat al subiectului. Examenul include o conversație clinică, observația comportamentului, teste de aptitudini și de personalitate. Acest sinteză este redactată. Deontologia impune un rezumat oral care să fie comunicat subiectului.

Inventarul poate conține stabilirea unui profil psihologic (expresie datorată lui G. Rossolimo în 1912). Rezultatele testelor, traduse în note unificate (de ex. centile), sunt reprezentate pe un grafic: valorile dispuse pe verticală sunt reunite de o trăsătură continuă care schițează o siluetă comparabilă cu un profil.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Program

în informatică, un program este, în genere, un ansamblu organizat de instrucțiuni menite să fie executat de un ordinator, corespunzător scrierii unui algoritm într-un limbaj de programare dat. Pentru a putea fi executat, un program scris într-un

615

limbaj evoluat trebuie mai întâi transformat în cod mașin printr-un program special, denumit, după caz, interpretor sau compilator al limbajului utilizat. Un program permite ca o clasă de probleme să fie tratată automat; pentru o problemă anume din această clasă trebuie ca, în genere, programul să îi furnizeze datele problemei; executarea programului (sau exploatarea) furnizează rezultatele. Concepția modulară a unui program important duce la o organizare pe subprograme sau proceduri corespunzătoare tratării subproblemelor. Se folosesc termenii „logicial” pentru a indica un program sau un ansamblu de programe, „progical” pentru un logicial de uz profesional și „didactical” pentru un logicial cu utilizare în învățământ.

mînt-

»* n

M. Baron

(G. D. S.)

Așa cum este utilizat astăzi în psihologia cognitivă, termenul a preluat mult din sensurile pe care le indică în informatică și în inteligența artificială, modelele cognitive evoluând în paralel cu progresul programelor de ordinator, plecând de la secvențele algoritmice de execuție a etapelor predefinite spre programe care adaugă planificării prealabile reglarea acțiunii în desfășurare, și până la programe care se modifică ele însele prin experiența sistemelor-expert. Totuși, în timpurile comportamentului, noțiunea de program este anterioară apariției ordinatorului. Fără a merge până la autori mai clasici, ea fusese deja pusă în valoare de K. Lashley pe la sfârșitul anilor 1920, pentru explicarea cauzelor unui organism de a conduce cu succes o acțiune, chiar dacă instrumentele motorii folosite inițial pentru execuția ei nu mai sunt utilizabile (parcursul corect al "nui labirint", prin mișcări de tîrîre și de rostogolire, în urma deteriorării prin lezarea centrilor de comandă ai musculaturii locomotorii; într-un alt domeniu, capacitatea de transpunere a scrierii manuale în actilografie): programul indică, în acest

Caz> o structură de acțiune de nivel superior,

independent de variantele diferitelor modalități de execuție.

Același Lashley va sublinia mai târziu necesitatea unui program la începutul oricărei acțiuni motorii organizate: noțiunea de program motor trebuie să ofere neurofiziologiei psiho-motricității unul dintre cele mai fecunde concepte ale sale. Psihologia cognitivă preia această noțiune pentru a o combina cu metafore împrumutate din terminologia ordinatorului, opera fondatoare a lui Miller (1960) constituind aici un jalon capital.

Pe de altă parte, noțiunea de program se întâlnește și în etologie pentru a desemna secvențele organizate ale comportamentelor specifice larg predefinite în patrimoniul genetic al speciei și actualizate prin mecanismele înnscute ale declanșării. Concepția programului ereditar a evoluat ea însăși de la rigiditatea de altădată, legată de noțiunea de instinct, spre flexibilitatea crescândă care se impune observației fine a epigenezei. K. Lorenz a propus expresiile program deschis și program închis pentru a opune speciile al căror repertoriu este susceptibil să se dezvolte amplu prin învățare celor la care învățarea rămîne limitată.

M. Richelle (G. D. S.)

• Miller G. A., Galanter E., Pribram K. H. (1960), Plans and the Structure of Behavior, Hoit, Rinehart and Winston, New York.

Programare

în informatică, este denumit programare activitatea care constă în conceperea unui program (sau a

programa) plecînd, în general, de la descrierea tratării de efectuat sub forma unui algoritm*. Pe această bază au apărut meseriile de programator și de analist-programator, care au evoluat odată cu dezvoltarea limbajelor de programare de înalt nivel și cu realizarea de sisteme logice importante. Unor familii diferite de limbaje de programare le corespund tipuri diferite de programare: imperativ, funcțional, orientat spre obiecte, logic, programare motorie

616

617

proiecție

de exemplu. Au fost dezvoltate mai multe metode în anii 1970 pentru a orienta procesul de concepere a programelor și a le îmbunătăți fiabilitatea (metoda Warnier, MERISE, programarea descendentă, programarea structurată, metoda deductivă, d. ex.). „D

M. Baron

(G. D. S.) Programare motorie -> Program motor

Program de întărire

în terminologia condiționării operante*, consacrată după C. B. Ferster și B. F. Skinner (1957), modalitate specifică a relației răspuns-întărire. Programele de întărire* pot fi repartizate în patru mari categorii care definesc contingențele întăririi. Se disting programele de întărire pozitivă, între care programul cu întărire continuă în care fiecare răspuns este întărit (Continuous Reinforcement, CRF), programul cu proporție constantă (Fixed Ratio, FR) în care întărirea urmează după un număr fix de răspunsuri, programele cu interval fix (Fixed Interval, FI) sau cu interval variabil (Variable Interval, VI), în care întărirea urmează primului răspuns emis după ce un interval de timp fix sau variabil s-a scurs după ultimul răspuns întărit, programele diferențiale (Differential Reinforcement Schedules) care întăresc o anumită caracteristică a răspunsului (formă, durată, formă, localizare) sau intervalul de timp care separă două răspunsuri succesive (program de debit de răspunsuri lent, Differential Reinforcement of Low Rate, DRL). Prin extinderea sensului, distribuirea la intervale fixe sau variabile a unei buci de hrană independent de comportamentul animalului a fost denumită program cu timp fix (Fixed Time Schedule, FT) sau program cu timp variabil (Variable Time Schedule, VT), deși hrana nu este un întăritor pozitiv în adevăratul sens al cuvîntului deoarece nu se cere nici un răspuns operant. Programul cu timp fix induce o periodicitate în comportament și

este înrudit cu procedura pavloviană a condiționării la timp*. O a doua categorie de programe implică un control aversiv*. Se diferențiază aici programul de evitare fără semnă de avertizare al lui M. Sidman în care fiecare răspuns întârzie prezentarea unui stimul nociv-ceptiv* (Sidman Avoidance Schedule), programul de sustragere (Escape Schedule) în care organismul poate să emit un răspuns pentru a se sustrage unui stimul nociv și condițiile în care stimulul nociv inevitabil este prezentat organismului, fie după un comportament determinat (pedepsă*), fie după un stimul semnă supradăruit la întâmplare într-o învățare operantă cu întărire pozitivă. În primul caz, se observă o reducere sau suprimare a comportamentului pedepsit (stingere*), în al doilea, dezvoltarea unei reacții emoționale condiționate* (Conditioned Emotional Reaction, CER) în prezența unui stimul avertizator.

Programele de întărire pot fi clasate, de asemenea, în programe simple (dintre care unele au fost descrise mai sus) și complexe, printre care programul multiplu (Multiple Schedule, MULT) în care două sau mai multe programe simple alternează, fiecare fiind asociat cu un stimul discriminativ*, și programul concurent* (Concurrent Schedule, CONC) în care două programe simple sînt simultane în vigoare, asociate fiecare cu un dispozitiv special de răspuns.

H. Lejeune

(G. D. S.)

• Ferster C. B. și Skinner B. F. (1957), Schedules of Reinforcement, Appleton Century Crofts, New York.

Program motor

Organizare anticipativă, la nivel central, a unei secvențe de mișcări* finalizate. Noțiunea de program motor a inspirat în mod cert, în mare parte, reflexia asupra conceptului de program* familiar pentru psihologia contemporană, oferindu-i o ilustrare excelentă susținută de observații empirice. În germene, se găsește și în siner-

gia* lui C. Sherrington, dar dezvoltarea sa importantă se datorează lui K. Lashley, pe de o parte, și lui N. Bernstein, pe de altă parte, completată de instrumentele conceptuale ale ciberneticii*. Primul, insistînd asupra imposibilității de a explica un act motor, chiar mai puțin complex, după un model* de înțelegere stimul-răspuns (în care fiecare fază a mișcării va fi stimulul fazei următoare), a indicat două proprietăți esențiale ale programelor motorii: anticiparea* secvențială și reglajul temporal. Al doilea, căutînd să simplifice extremă complexitatea a executării unui act motor dacă fiecare element (segmente

ale corpului, articulații, mușchii antrenării trebuie să rămână sub control individualizat, a evidențiat o altă caracteristică fundamentală, și anume organizarea ierarhică*, în care alegerea operată la fiecare treaptă a programului reduce „gradele* de libertate” în interiorul căruia trebuie să fie operată alegerea următoare. Programul motor este deci un plan central prealabil acțiunii*, destul de riguros pentru a-i asigura execuția până la scop*, dar și destul de suplu pentru a admite în cursul derulării reglării* prin bucle retroactive*, dacă ajustarea* mișcărilor o impune; un plan când destul de strict definit în ceea ce privește instrumentele motorii de realizare pentru a garanta o automatizare* reală a gestului*, când destul de general în concepție pentru a permite transpunerea unei modalități de execuție în alta cu totul diferită, ca la cel cu mâinile amputate, capabil să deseneze sau să scrie cu gura.

M. Richelle (G. D. S.)

Proiecție

Termen foarte general în neurofiziologie și psihologie, indicând operația prin care un fapt neurologic sau psihologic este deplasat și localizat în exterior, fie plecând de la centru spre periferie, fie de la subiect spre obiect.

Psihologia tradițională denumește proiecție judecata de exterioritate prin care o senzație corporală este atribuită unui fenomen

care se produce în spațiu. Acest mecanism susține, de exemplu, principiul testelor* proiective care, constituind modul de răspuns al unui subiect față de stimulii vizuali în funcție de starea sa psihică, sunt destinate să contureze trăsăturile esențiale ale personalității* prin exteriorizarea tendințelor interne. Psihiatria consideră proiecția ca un mecanism prin care un subiect se eliberează de anumite situații afective intolerabile localizând în afară, asupra altuia, sentimentele sale proprii. În anumite stări patologice (delir, schizofrenie, halucinații), bolnavul identifică limbajul său interior cu o influență sau o voce venită din afară, situând un obiect exterior în corpul propriu.

S. Freud, de-a lungul întregii sale opere, a încercat să descrie proiecția pornind de la anumite stări psihiatrice. Cea descoperită la început în paranoia* este descrisă ca o apărare primară care ar fi o folosire greșită a unui mecanism normal, constând în a căuta în exterior sursa unei neplăceri. Ulterior, S. Freud prezintă ansamblul conduitei fobice ca o veritabilă proiecție a pericolului pulsional în real. În cazul geloziei proiective, diferită de gelozia normală și de gelozia delirantă, subiectul se apără de propriile sale dorințe de a fi infidel atribuind infidelitatea partenerului său. După S. Freud, se întâlnesc întotdeauna mecanismul proiecției în moduri de gândire nepatologice, precum în fenomenele de superstiție, de animism sau în mitologie.

Psihanaliza*, prin care subiectul expulzează din sine și localizează în altă persoană sau lucru anumite calități, sentimente, dorințe nerecunoscute sau refuzate ca fiind ale sale, utilizează practic proiecția care, în acest caz, reprezintă un mijloc de apărare original și arhaic împotriva excitațiilor interne neplăcute. Subiectul le proiectează în exterior, ceea ce îi permite să le mențină și să se protejeze față de ele. Proiecția, în acest caz, trebuie să se cupleze cu introiecția, introducând astfel opoziția subiect-obiect, eu-lume exterioară, în un-

prolog

tru-în afară, fundamentând diferențierea interior-exterioară.

În sfârșit, proiecția este cel mai des descrisă ca deformarea sau folosirea greșită a unui proces normal care determină căutarea în lumea exterioară a cauzei unei neplăceri. Ceea ce a fost întotdeauna presupus în definiția sa psihanalitică este, pe de o parte, bipartita la nivelul persoanei*, și, pe de altă parte, trimiterea către altul a părții de sine care este respinsă.

A. Braconnier (G. D. S.)

Prolog

Limbaj de programare* conceput de A. Colmerauer în 1971, ca o problemă de tratare a limbajului natural*. Studiul fundamentelor sale teoretice îl leagă de logica predicatelor* de ordinul întâi și de „Principiul de Rezolvare”; această metodă de demonstrație a teoremelor prin combaterea argumentat utilizează unificarea* și se datorează lucrurilor lui J. Herbrand în logică, în 1931, și ale lui J. A. Robinson în demonstrarea automată a teoremelor, în 1965. Foarte legat de curentul programării logice, Prolog este utilizat în bazele de date* relaționale și pentru realizarea sistemelor cu bază de cunoștințe; el poate fi combinat cu LISP*, cu un limbaj deframes* sau cu un limbaj orientat spre obiecte*, în cadrul limbajelor sau sistemelor denumite hibride.

M. Baron (G. D. S.)

Propagare —> Neurotransmisie

Propedeutic

Forma preliminară considerată fie ca o condiție de acces, fie ca un fel de avanpremier la o instruire sau la o activitate. Spre deosebire de spiritul claselor pregătitoare franceze, de exemplu, care include presiunea marilor concursuri în regula jocului, spiritul propedeutic se definește în plus printr-o împregnare culturală prealabilă experienței de real prestigiu. Prin aceasta se explică poate caracterul

atoral

618

idei de propedeutic, precum și o anumită soluție a conceptului său.

D. Hameline (G. D. s.)

Propoziție

Gramatică tradițional deosebit de frază simplă (propoziție independentă) de frază complexă (propoziție principală și propoziții subordonate). Din punct de vedere semantic, este vorba de propoziție ori de câte ori este enunțat o judecată (adevărat sau fals). Enunțul „păria nepotrivită zboară” implică două propoziții sau afirmații: referitor la același individ („păria”), sunt atribuite succesiv două proprietăți („este nepotrivită” și „zboară”). Mai precis, există două propoziții pentru că aceste două proprietăți constituie, fiecare, un predicat pentru care „păria” este argumentul*. Un predicat poate dispune de mai multe argumente-caz* (agent, pacient, instrument etc). Acest tip de analiză propozițională se înscrie într-o lungă tradiție care vine de la Aristotel și cerea să se poată opune o filie kantiană destul de bine reprezentată de tezele lui C. Bally (1932). Lingvistul genevez definește „gândirea completă” ca fiind compusă dintr-un dic-tum (reprezentare* sau desemnare* a unei stări de lucruri) și dintr-un modus (reacție a subiectului, modalizare* sau raport al propoziției cu enunțatorul*). În ciuda posibilității de a decupa textele* (discursurile*) în propoziții logice simple, o propoziție nu poate fi considerată o unitate izolată. Luând în considerare raporturile care există între propoziții, se pune accentul pe dimensiunea textuală și pe tipurile de înlnuiri propoziționale (ordinea logică de cauzalitate*, de disjuncție/conjuncție, de excluziune/incluziune, ordin temporal, ordin spațial etc).

J.-M. Adam

(G. D. S.)

•Bally C. (1932), *Linguistique generale et linguistique française*, A. Francke AG Verlag, Berna (ed. a 4-a, 1965).

619

prosocial

propoziție logică

într-un limbaj logic L, o propoziție este o expresie a lui L care este fie adevărat, fie fals. În logicile modale, o propoziție poate căpta și alte valori.

J.-B. Grize (G. D. s.)

Proprioceptor → Propriocepție

Propriocepție

Simulpoziției vitezei și forței mișcării*, denumit adesea al „aselea sim”. Informațiile proprioceptive în controlul muscular și al poziției membrilor sunt date de multiple organe sau proprioceptori (sau mecanoreceptori) specializați: fibre musculare, organul lui Golgi în tendoane, aferente tactile etc. Aceste aferente stau la originea unui număr considerabil de reflexe* integrate la nivelul măduvei spinării și bulbului, senzația conștient fiind prelucrată de cortexul senzitiv. Este recunoscut faptul că numeroase mișcări necesită informații kinestezice* sau proprioceptive pentru a realiza performanțe, în special mișcările reduse și limitate sau lente. Senzațiile kinestezice, provenite de la mușchi, tendoane, capsule și ligamente, participă la percepția poziției și mișcării (receptori musculari și capsule), la acuitatea proprioceptivă (articulație), la percepția forței, tensiunii, greutatei și a temporalității mișcării (mușchi, articulații, piele).

M. Le Moal (G. d. s.)

Proprio kinestezic → Propriocepție

Proprio plastic (Activitate —)

Concept construit de H. Wallon după S. Fe-rençzi și C. Sherrington, plecând de la trei modele de sensibilitate: exteroceptiv*, Stimulat de agenți exteriori organismului; proprioceptiv*, stimulat de activitatea mușchilor și anexelor lor; interoceptiv* legat de procesele vieții vegetative, „îmele două registre organizează ceea ce H. Wallon denumește simțul atitudinii-Or și al posturilor”. După H. Wallon,

forma de activitate musculară coordonată cu sensibilitățile exteroceptive și orientată spre lumea exterioară formează baza dezvoltării* intelectuale, spre deosebire de activitatea proprioceptivă, care este conectată cu sensibilitățile intero proprioceptive și centrată pe modelarea, aducerea în formă a corpului propriu (funcție posturală*), substrat al dezvoltării afective. Expresia de activitate proprio plastică este o variantă a celei de funcție tonic posturală și de activitate proprioceptivă.

E. Jalley (G. D. s.)

Prosocial (Comportament —)

Act intențional care are un efect pozitiv pentru altul. Conduitele prosociale sau conduite de ajutorare sunt considerate ca altruiste* deoarece nu urmăresc nici un beneficiu evident pentru sine, chiar dacă anumite conduite prosociale prezintă și un beneficiu, în special moral, pentru individ. Studiate în anii

1960 în relație cu lipsa de asistență a persoanei aflate în pericol, conduitele prosociale se observă într-o mare varietate de situații care diferă mai ales după natura cerinței (explicit sau implicit) și după costul ajutorului cerut. Printre altele, formele de asistență sau de generozitate față de altul pot fi foarte diverse. Această disparitate a situațiilor și comportamentelor vizate face dificilă atât compararea rezultatelor experiențelor în teren, cât și recurgerea la o teorie care să cuprindă diferitele manifestări posibile. Altruismul a fost considerat de către Auguste Comte ca o valoare pozitivă a societății, dar interiorizarea normelor altruiste nu reflectă decât imperfect diferiți factori care intervin în comportamentele prosociale. Cercetările au demonstrat importanța aspectelor situaționale și personale, pe de o parte, și a aspectelor cognitive și afective, pe de altă parte. Explicațiile date sînt fie teorii generale ale comportamentului*: învățarea socială*, teoria echității*, a atribuirii* și a comparației sociale*, fie teorii mai specifice formulate în cadrul comportamentelor prosociale, ca modelul de luare

prostituiie

620.
a deciziei al lui B. Latane și J. M. Darley (1970) sau teoria despre normele personale a lui S. H. Schwartz.

G. Moser

(G. D. S.)

• Latane B. și Darley J. M. (1970), *The Un-responsive Bystander: Why Doesn't He Help?* Appleton-Century-Crofts, New York.

Prostituiie

Prostituiia ca fenomen social este integrată în ansamblul raporturilor bărbat/femei și adulți/tineri și este considerată ca exploatare economică a sexului. Oferirea corpului* propriu după dorințele sexuale ale „clienților” definește actul de prostituție. Acesta se observă uneori la o vîrstă precoce, ca urmare a traumatismelor homo- sau heterosexuale infantile. Ea poate fi asociată unei fugi*; apare într-un context de sărăcie, avînd doar un caracter tranzitoriu sau înscriindu-se într-un stil de viață*. Raportarea la bani este parte a caracterului paradoxal al stigmatizării persoanelor prostituate. Din punct de vedere clinic, subiecții care recurg la prostituția venală prezintă o lipsă de securitate fundamentală care duce la dependența de altul. Neavînd frîn psihic, ei nu-și pot controla pulsunile, nu-și pot negocia desprinderea și nu-și pot impune limitele. Neștiind să-și elaboreze schimbările, ei trăiesc o distorsiune a timpului și a corpului propriu. Funcționînd prin repetiție, timpul lor este ritmat de „pase”. Avînd imaginea unui obiect nedorit, ei folosesc mecanisme proiective* pe un registru persecutiv. Pe fondul unei depresii anaclitice*, cu angoasa unui vid, acești subiecți prezintă un corp sfîșiat, dîrîmat de numeroase forme de clivaj* defensiv: corp activ de seducție și corp dezinvestit, oferit clientului; corp expus și sex pasiv; corp străin pentru altul și pentru sine. Consumul de droguri sau alcool participă la înțelegerea unei confuzii psihice între interior și exterior, iar frecventarea mediului prostituiiei oferă iluzia unei protecții față de angoasa depresivă.

J. Selosse (G. D. S.)

Protanopie -> Dicromatism

Protecție la excitație

S. Freud consideră că protecția organismului mului contra excitațiilor de origine externă este o funcție psihobiologică fundamentală și a luat în considerare multe dispozitive care o asigură. Comparînd aparatul psihic cu o vehiculă vie, el definește protecția la excitație ca un tegument care îi înconjoară și o protejează contra energiilor considerabile declanșate de fenomene fizice din care organele noastre senzoriale nu pot rezista fără daune decât fracționat. Acesta are unvelop protectoare și a pierdut calitățile de substanță vie și transmite excitațiile la receptorii senzoriali după ce le-a atenuat. S. Freud a considerat, de asemenea, că această funcție de selecție reductivă ar fi asigurată de o funcționare discontinuă a sistemului percepție-conștiință, care nu ar fi subordonat energiilor exterioare decât în mod periodic.

J.-M. Petol (G. D. S.)

Protetic -> Continuum

Protocol

Termen care, în manieră clasică, desemnează descrierea minuțioasă a condițiilor de culegere a observațiilor. În utilizarea acestui termen în statistică*, se adaugă acestei descrieri a condițiilor de culegere a datelor și observațiile înseși. Materializarea protocolului depinde de modul de tratare potrivit cerințelor procedurale! statistice vor fi aplicate concret. În prezent! modul de tratare a datelor statistice se realizează pe calculator, protocolul fiind de înregistrat pe suport informatic. Dar pentru înțelegerea procedurilor statistice, protocolul poate fi reprezentat mental sub formă de un fișier manual, tipic sub forma unui tabel de date, cu modalitatea corespunzătoare fiecărui identificator (v. Variabil)! P.

Bonnet și H. Rouanel

(G. D. S.) j

Protocol multivariat - Contingen

621

prozodie

protocultur

Criteriile de apariție a unei culturi* se referă la aptitudinea de a inova în ceea ce privește utilizarea instrumentelor (v. Unealt), de exemplu, și de a schimba informații în așa fel încât să se formeze o deprindere* care se propagă la nivel de grup, devenindu-i o caracteristică, și care se transmite pe cale nongenetică de la o generație la alta, formând o tradiție. Poate fi vorba pur și simplu de modificarea unei obiceiuri de tranziție sau migrație*, sau de o deprindere alimentară. La primat și în special la macacii japonezi se găsește mîrturii care atestă apariția, în anumite grupuri izolate, a unor diverse tradiții asimilabile unui stadiu protocultural: într-un grup, unii subiecți s-au obișnuit cu bălile de mare; în alt grup, maimuțele se scaldă în izvoare de apă caldă; în alt grup, animalele și-au format deprinderea de a dezgropa cartofii dulci din pământ, cu membrele lor; într-un grup bine cunoscut din insula Koshima, o femelă de doi ani a învățat să spele cartofii dulci înainte de a-i consuma; această inovație s-a transmis prin imitație și la mama ei, la tovarășele acesteia și apoi la puii lor; deprinderea a fost mai greu de format la subiecții mai vîrstnici; în același grup, după doi ani de la prima sa născocire, aceeași femelă a descoperit că poate separa, prin flotaie, boabele de orez de cele de nisip cu care erau amestecate. În toate aceste cazuri, deprinderile noi, transmise din generație în generație, au devenit trăsături distincte ale grupurilor respective, tradiții locale. Acestea demonstrează în același timp rolul în inovație al anumitor indivizi, ca și rolul grupului în răspîndirea acesteia, precum și importanța aptitudinii de a schimba în succesul grupului.

J.-C. Ruwet (G. D. S.)

Prototip

Punct central în jurul căruia se definește

și se organizează o categorie* de obiecte naturale.

Concepția prototipică a categorizării*,

dezvoltată în special de către E. Rosch în

1978, stabilește că apartenența la o categorie naturală este determinată nu de posedarea unui ansamblu de trăsături necesare și suficiente (concepție asamblistă care are valoare pentru obiectele abstracte), ci de cea a unei configurații de atribute mai mult sau mai puțin importante și care se pot compensa. De aici rezultă că anumite elemente ale unei categorii o reprezintă mai bine decât altele: o reprezintă cel mai bine (obiect real sau imagine abstractă) prototipul și gradul de tipicalitate* al celorlalte, adică distanța lor de prototip, care depinde de importanța (sau centralitatea*) atributelor pe care ele le posedă. Numeroase studii de psihologie cognitivă au relevat cum, în domeniile percepției*, memoriei* sau limbajului*, prototipurile afectează tratarea informației*, servind drept standarde cu care este confruntat orice dat nou.

F. Askevis-Leherpeux (G. D. S.)

Provocare

Tehnică a terapiei familiale sistemice* care constă în provocarea deliberată a unei situații de criză în familia tratată. Este vorba de provocarea funcției homeostatice* a familiei și nu de provocarea membrilor ei, care, dimpotrivă, trebuie să fie susținuți de terapeut. Provocarea unei crize, pe baza acestei optici, ar trebui să permită o mobilizare terapeutică și o toleranță a familiei la parametrii indispensabili pentru crearea unui nou echilibru, preferabil celui vechi.

A. Ruffiot (G. D. S.)

Prozodie

Caracteristici fonice ale înălțării vorbirii, sesizate în dinamica lor: variații ale înălțimii, intensității sau duratei care determină melodia, tonul, pauzele, accentele, ritmul etc. Pe plan perceptiv, aceste elemente diferite sînt integrate prin intonație*. Trăsăturile prozodice sau suprasedimentale* nu apar în cele de a doua articulații (v. Dubl articulare). Numeroase limbi nu cunosc decât o utilizare limitată a trăsăturilor pro-

prozopagnozie

623

psihoaustica

zodie; funcția lor este redusă, adesea, la o funcție expresivă, nedistinctivă.

D. Peraya (G. D. S.)

Prozopagnozie

Tulburare care afectează recunoașterea identității figurilor cunoscute și noi, atunci cînd recunoașterea identității persoanelor corespunzătoare, plecînd de la orice altă informație, se păstrează. Existența unei astfel de tulburări, fie ea interpretată ca o agnozie* vizuală sau ca o amnezie* selectivă, v. de te statutul

modular al cunoașterii figurilor, chiar dacă focarul emisferic, drept sau bilateral, al leziunii temporolimbice constante este încă în discuție.

J.-L. Signoret

(G. D. S.)

Proximitate (Legea —) -

logie a —)

• Form (Psiho-

Prudhommeau —> Desen (Test al lui —)

Pseudoacuzie

Audiție inversată a peisajului sonor. Datorită unui dispozitiv experimental, informațiile sonore care parvin în mod normal la urechea dreaptă sunt transmise urechii stângi și invers. Pseudoacuzia se manifestă și ca o tulburare auditivă în care subiectul își aude vocea alterată, cu o înălțime* și un timbru* străni.

R. Genicot

(G. D. S.)

Pseudocondiționare -> Sensibilizare

Psihanaliză

S. Freud definește psihanaliza o definiție care este, în realitate, triplă: procedeu de investigație specifică a formărilor de gânduri inconștiente (conștiente latente); metodă terapeutică a tulburărilor nevrotice, disciplină nouă în domeniul psihologiei. Ca procedeu de investigație, psihanaliza se caracterizează prin metoda asociațiilor libere care permite psihanalistului să formuleze ipoteze cu privire la ceea ce, în formărilor de gânduri conștiente (conștiente manifeste), lasă să se strecoare informații inconștiente (lapsus, uitare, expresii simbolice etc).

Ca metodă terapeutică, psihanaliza se bazează pe relația reală și fantasmatică cu psihanalistul (transfer*), în care sunt reactivată formărilor inconștiente implicate în conflictul nevrotic. Datorită acestei relații, comunicarea sensului (interpretare) și conștientizarea formărilor inconștiente permit o mai mare libertate de gândire, o mai mare supleț în jocul activității mentale și un proces de schimbare a acesteia din urmă.

Ca știință, psihanaliza este eterogen: este interesată atât de datele observabile și de descrierea lor, cât și de legile de organizare a funcționării mentale sau de axiomele care apar în unei teorii a subiectivității, în același timp, psihanaliza permite stabilirea unor concepții psihologice noi care, în această calitate, alcătuiesc o nouă știință. Printre cele mai importante rolul sexualității infantile și complexul lui Oedip, conflictul intrapsihic între formărilor incompatibile, teoria pulsivității, diferențierea psihismului pe instanțe etc. De la această descoperire a teoretizărilor lui S. Freud, psihanaliza a cunoscut numeroase dezvoltări. Dacă pe planul metodei de investigație există un acord unanim asupra sensului care i se dă, pe plan terapeutic aplicarea la toate vârstele, la patologii nonnevrotice, la situații de grup este la originea unor transformări tehnice și, prin aceasta, chiar la originea unei mari incertitudini privind limitele practicii psihanalitice stricto sensu. Frecvența edinelor, poziția lungită sau față în față, intervențiile individuale sau colective sunt exemple concrete de probleme tehnice din care izvorăsc aceste incertitudini, în sfârșit, în ceea ce privește psihanaliza ca știință, au fost dezvoltate concepții și probleme noi. Să ne gândim la anumite discuții, ca de exemplu cele privind rolurile corespunzătoare ale transferului și con-transferului, importanța acordată reconstrucției în analiză sau construcția prin analiză, rolul simbolismului și cel al relațiilor de obiecte arhaice, raporturile inconștiente cu ordinea simbolică a limbajului sau opoziția dintre metapsihologie*

și știința clinică.

*'•

A. Braconner

(G. D. S.)

Psihastenie

Termen propus de P. Janet pentru a desemna o entitate clinică pe care a opus-o isteriei* și care, după el, îngloba angoasa*, fobia*, obsesia*, ca și semne accesorii specifice subiective ce asociază sentimente morbide de tipul impresiei de strănătate a lumii exterioare și chiar a persoanei proprii a pacientului, sentimente de depersonalizare și diverse sentimente de incompletitudine. De asemenea, sunt incluse stări de îndoială, interes excesiv pentru sine, idei de devalorizare, scrupule și sentimente de rușine. Inhibiția* intelectuală însoțită de nehotărâre, timiditate excesivă și fobie socială se asociază adesea cu compulsiile ideatice și obsesiile ideatice de precauție, de verificare, de perfecționare și chiar de conjurație. Foarte des, aceste manifestări sunt amplificate de efortul de atenție și sunt suspendate în distragere. Acest termen, aproape abandonat, se referă la noțiunea centrală din concepțiile lui P. Janet, de forță psihologică, potențial energetic cantitativ, precum și la noțiunea de tensiune psihologică ce corespunde utilizării calitative a energiei. În prezent, acest termen este aplicat personalităților patologice de tip compulsiv, care regrupează trăsături ce asociază în grade diferite tendința spre scrupule, inhibiția

intelectual și afectiv, indecizia, meticulozitatea, absența spontanității cu moralismul rigid și abstracționismul.

J.-F. Allilaire

(G. D. S.)

Psihiatrie

Specialitate medicală consacrată studiului, diagnosticului și tratamentului tulburărilor mentale. Numele de psihiatru l-a înlocuit pe cel de medic alienist, care se raporta la conceptul de alienare* mental, termen care, treptat, luase în el locul celui de nebunie*.

Mult timp, psihiatria a fost legată de neurologie, specialitate consacrată maladiilor determinate de leziuni ale sistemului nervos. De abia în anii 1960 psihiatria a devenit autonom în cadrul disciplinelor medicale. Această evoluție nu poate fi separată de progresele obținute în domeniul terapiei psihiatrice în deceniul anterior: dezvoltarea psihanalizei* și, în continuare, a altor forme de psihoterapie*, dezvoltarea unei psihiatрии medico-sociale care analizează cazul individual în cadrul structurilor sociale și, în sfârșit, progresul medicamentelor eficiente. Psihiatria contemporană este dominată de aceste trei mari orientări.

Locul psihiatriei în cadrul medicinei rămâne un subiect controversat. Poziția apăsătoare de curentul antipsihiatric* consideră că noțiunea de boală mentală și medicalizarea îngrijirii pervertesc sensul profund al nebuniei, ca alteritate a raunii, și aservesc pe cei care sînt atinși de ea unui conformism social mai alienant decît nebunia. Psihiatria ar fi agentul unei forme noi de reprimare a nebuniei. O poziție mult mai puțin radicală este că, fără a se contesta utilitatea și statutul științific al psihiatriei, s-ar dori desprinderea ei de sub autoritatea medicinei și transformarea ei într-o disciplină total independentă; pe scurt, să se extindă în ansamblul specialității, ceea ce se face deja în domeniul psihoterapiilor în care lucrează mulți psihologi nonmedici.

Incertitudinea în care ne găsim (și poate imposibilitatea radicală) de a defini tulburarea mentală în cadrul ansamblului de variații și de anomalii ale comportamentelor* umane atîrnă greu în aceste dezbateri etice și ideologice, chiar dacă instrumentele științifice și mijloacele terapeutice sînt în progres. D.

Widlocher

(G. D. S.)

Psihism -> Aparat psihic

Psihoacustică

Ramură a psihofizicii* care are ca obiect relațiile dintre caracteristicile fizice ale fenomenelor sonore și percepțiile* pe care

624

625

psihofizic

acestea le induc. Prin tradiție, cercetările de psihoacustică se referă la:

1. atributele perceptivă ale sunetelor* stabile sau cvasistabile (în lime tonal, sonoritate*, timbru*, consoană, durată subiectivă, localizare);
2. performanțele de detecție* și de discriminare* ale sistemului auditiv;
3. nonliniaritățile acestui sistem care se manifestă, între altele, prin audibilitatea sunetelor de combinație;
4. efectele auditive de mascare, de adaptare și de oboseală; percepția profilurilor spectrale;
5. organizarea perceptivă a stimulilor sonore complexe (fuziunea sunetelor pure simultane care diferă prin frecvență, separarea perceptivă a fluxurilor sonore, percepția ritmului);
6. identificarea sunetelor vorbirii (domeniu de cercetare care ține de psihoacustică și de psiholingvistică*). Modelele explicative pe care le construiesc sau din care se inspiră psihoacusticienii se bazează cel mai frecvent pe date neurofiziologice. Lucrările lui H. Helmholtz, în 1863, marchează o dată capitală în evoluția ascendentă a psihoacusticii moderne. Totuși, aceasta a trebuit să aștepte avîntul electronicii pentru a se dezvolta. Începînd din anii 1980, ordinatoarele permit construirea stimulilor sonore complexe și perfect controlate la un preț scăzut, astfel că dezvoltarea psihoacusticii nu mai este virtual împiedicată de factori tehnologici.

L. Demany și C. Semal

(G. D. S.)

Psihobiologie

Disciplină în cadrul neuroștiințelor*, avînd ca obiect de studiu relațiile comportament-creier, cu preferință pentru punctul de plecare comportamental și, în general, psihologic. Este admis faptul că orice rui comportament, inclusiv gîndirea, orice rui proces adaptativ*, îi corespunde un model biologic și neurobiologic. Primul demers al psihobiologului este de a cunoaște bine conduita studiată, de a-i determina caracteristicile, apoi de a căuta corelate biologice și neurobiologice (endocrine, imunologice etc.) cu acest comportament, cu acest proces adaptativ,

cu acest mod particular de r spuns etc. Psihobiologul recunoaște în comportament mijlocul cel mai sofisticat pe care creierul l-a găsit pentru a se echilibra el însuși și consideră deci comportamentul ca fiind, în același timp, produsul activității cerebrale în virtutea acțiunii lumii asupra creierului, și motorul dinamicii cerebrale, deci al aprehensiunii schimbătoare a lumii de către creier. Psihobiologul se confruntă cu caracterul schimbător, contingent, istoric și individual al relației comportament-creier, și deci cu complexitatea acestei relații. Psihobiologia dezvoltării* încearcă să releve interacțiunile precoce dintre comportamentul creierului și consecințele de durată asupra creierului ale contingențelor de mediu, intrauterine și postnatale. Neurobiologia* comportamentului este o disciplină teoretică complementar psihobiologiei.

M. Le Mod (O. D.)

Psihodiagnostic -> Rorschach

Psihodinamic

Acest termen definește, în psihologia clinică* și în psihopatologie*, concepții provenind de la S. Freud cu privire la funcționarea psihică. Schizofrenia* a putut fi astfel descrisă ca o „nevroză narcisică” legată de o tulburare precoce a relațiilor de obiect*.

Într-un sens mai general, utilizarea unor termeni ca cei de pulsuni*, de conflict* sau de mecanisme de apărare*, de identificare* proiectivă, de clivaj* caracterizează o concepție psihodinamică.

R. Doron

(O. D.)

Psihodramatist

Psihoterapeut sau instructor care folosește tehnica psihodramei*; el este denumit și psihodramaturg. J. Moreno consideră că există două categorii de psihodramatiști: conducătorul jocului este terapeutul principal; el asigură punerea în situație* a participanților, propune un scenariu, pune în scenă acțiunea dramatică, analizează reacțiile actorilor și ale grupului; el nu ia parte la jocuri; se consideră totuși ca membru al grupului și poate beneficia de derularea edinelor dacă îi permite spontaneitatea. Eurile auxiliare* sunt terapeuți adjuncți; la inițiativa conducătorului de joc, ei capătă roluri* complementare sau antagoniste celor ce au fost atribuite pacienților; ei îi ajută pe aceștia să se exprime (d. ex., luând un rol de dublură); îi provoacă să reacționeze (d. ex., luând rolul de oglindă); îi fac să exploreze o situație conflictuală din punctul de vedere al adversarului (d. ex., prin inversarea rolurilor). La o anumită limită, într-un grup de psihodramă, fiecare membru poate deveni terapeut auxiliar pentru altul. În psihodramă psihanalitică, nu există terapeut principal; toți terapeuții pot participa la jocuri; alegerea scenariilor revine participanților.

D. Anzieu (G. D. S.)

Psihodramaturg -> Psihodramatist

Psihodramă

Formă de psihoterapie individuală și de grupă* inventată și denumită astfel de J. Moreno în 1923, în cadrul Teatrului Spontanității* pe care el l-a deschis la Viena și care propunea actorilor voluntari să improvizeze un fapt divers citit în presă (tehnică a „jurnalului viu”). La origine, psihodrama tratează conflictele dintre adulți care apar în viața particulară (gelozie, incompatibilitate de caracter, divorț). Ea a fost extinsă la copii, la grupuri sociale (sociodramă*), la exercitarea rolurilor cerute de viața socială și profesională (joc de rol*). Metoda constă în a determina anumite persoane „Aplicate într-un conflict” să joace scene Vechi, actuale sau anticipative în raport cu acest conflict și cu istoria vieții fiecăruia, „nprovizând dramatic” a acestor scene „n pune un spațiu de joc, o punere în situație*, o eliberare a spontanității* actorilor, replica dată de eurile auxiliare* psihodramatiste*, prezența unui public care să funcționeze ca o cutie de rezonanță a afectelor trăite pe scenă, totul fiind stimulat de către un conducător de joc, un regizor și, dacă este cazul, un interpret. Eficacitatea terapeutică a psihodramei se bazează pe catharsis*, catharsis direct al actorilor, indirect al spectatorilor. Eficacitatea sa formativă se sprijină pe cea mai bună folosire a rolurilor care sunt proprii personalității*. Psihodrama este o metodă suplimentară care a generat mai multe variante, în funcție de subiecți, de problemele puse sau de teoriile psihodramatiștilor. Psihodramă analitică transpune regulile și conceptele psihanalizei în jocurile psihodramatice, care se desfășoară în acest caz fără montare scenică și fără spectatori. Ea poate fi individuală (un singur pacient, în general psihotic, cu mai mulți psihodramatiști, după tehnica lui S. Lebovici) sau grupală (cu alternarea edinelor de analiză de grup și a edinelor de joc, după tehnica lui A. Ancelin-Schutzenberger și D. Anzieu).

D. Anzieu

(O. D.)

Psihofarmacologie

Psihofarmacologia a debutat în 1952 cu descoperirea clorpromazinei (Largactil), primul neuroleptic*. Ea a devenit o disciplină cu totul aparte, la granița dintre neurochimie, neurofiziologie, farmacologie și psihiatrie biologică. Ea implică mai multe ramuri, printre care: psihofarmacologia animală, care

studiaz modele animale de r spuns la psihotrope*; psihofarmacologia previzional , care încearc s prevad , plecînd de la constat rile pe animal, efectele unei substan e la omul normal sau atins de o patologie psihiatric ; psihofarmacologia clinic , studiînd administrarea substan elor la om, atît pe planul încerc rilor terapeutice, cît i pe cel al toleran ei (far-macovigilen a).

R. Jouvent

(O. D.)

Psihofizic

Ramur a psihologiei consacrat studiului rela iilor dintre evenimentele lumii fizice

psihofizic

626

i senza ii*, evenimente mentale*. Cel pu in în acest fel a fost conceput , în secolul al XIX-lea, de c tre primii experimentatori, în special de G. T. Fechner a c rui lucrare Elemente der Psychophysik (1860) este opera fondatoare a disciplinei. Istoria acesteia se confund astfel, la originile sale, cu cea a tiin ei psihologice care se n tea, în care nu mai reprezint ast zi decît o arie de specialitate, printre multe altele. Totu i ea a r mas un sector de referin , nu numai prin îmbun t irea permanent a mijloacelor sale metodologice, adesea transpuse i în alte domenii, prin elaborarea din ce în ce mai accentuat a modelelor* sale matematice i prin fecunditatea constant a teoriei m sur rii*, ci i pentru c ea continu s fie centrul de dezbateri fundamentale în psihologie, în care reg sim în special problema raporturilor dintre lumea fizic , universul mental i aparatul neuronal. Problema naturii senza iei i a leg turii sale cu con tiin a*, care era central pentru Fechner, a cedat treptat locul unei redefiniri a psihofizicii ca studiu al rela iei dintre stimulul fizic i r spunsuri: r spunsuri de detec ie*, de discriminare*, de estimare*. Dezvoltarea unei psihofizicii animale, care combin metodele de condi ionare cu cele ale psihofizicii, eliberat de recurgerea la introspec ie*, ilustreaz în mod deosebit aceast schimbare de accent.

Psihofizica, prin tradi ie, î i dirijeaz investiga iile spre trei teme: determinarea pragurilor absolute*, determinarea pragurilor diferen iale* i construirea scalelor* de senza ie. Ea aplic aici metode ale c ror principii au fost puse la punct de c tre psihofizicienii secolului trecut: metode ale limitelor*, ale stimulilor constan i*, de ajustare*, de parti ie*, de estimare a m rimii* etc, cu variantele respective. În schimb, în anumite aspecte ale metodelor i mai ales ale modelelor sale matematice, ea înregistreaz o evolu ie teoretic considerabil , începînd cu ambi ia destul de naiv de a izola senza ia ca un dat elementar al psihismului, sau de a desprinde legile generale dintre care cea mai celebr a fost legea lui Weber rev zut de Fechner, pîn la

inser ia unor probleme de psihofizica în concep iile mai generale ale func ion rii subiectului, implicînd procese de decizie* i de estimare a riscurilor, în modele probabiliste, precum teoria detec iei semnala lului*.

în sfîr it, psihofizica are numeroase arii de aplicare, începînd cu diagnosticul deficitelor senzoriale pîn la probleme de ergonomie* unde este important definirea condi iilor optimale ale detec iei sau discrimin rii semnalelor critice.

M. Richelle

(G. D. S.)

• Fechner G. T. (1860), Elemente der Psychophysik, Breitkopf i H rtel, Leipzig.

Psihofizic (Paralelism —) -> Paralelism psihofiziologic

Psihofiziologic (Paralelism —) -> Paralelism psihofiziologic

Psihofiziologie

Clasic, este denumit astfel domeniul de studiu care asociaz fiziologia ca tiin analitic a func iilor* i psihologia ca tiin a comportamentului global al organismelor, în sens restrîns, care este în prezent cel al termenului anglo-saxon, este vorba de studiul efectelor activit ilor cerebrale, printre care activit ile cognitive*, asupra func iilor periferice i neurovegetative. În realitate, psihofiziologia, mai pu in decît o tr s tur de unire între mecanismele fiziologice i func iile psihice superioare, este în acela i timp tiin a integr rilor nervoase i cea a biologiei comportamentelor. Sînt utilizate mai multe denumiri f r distinc ii între ele: psihobiologie*, neuro ti-in e* sau neurobiologie* a comportamentelor, neurobiologie integrativ . Evolu ia acestui domeniu s-a realizat simultan prin tendin a biologiei de a descinde spre nivelul cel mai elementar i cea a psihologiei de a merge spre nivelurile cele mai integrate. În aceast calitate, psihofiziologia face apel la discipline i tehnici foarte variate i s-a diversificat foarte mult. O clasificare mai reprezentativ în etapa ac-

I

627

tual poate fi cea a neurobiologiei sistemelor integrate sau cea a neurobiologiei func ionale, men inînd termenul de psiho-fiziologie cu accep ia mai restrîns men ionat mai sus.

Chiar daca termenul psihofiziologie cade în desuetudine, numeroasele denumiri care corespund

activităților de cercetare având drept scop studiul relațiilor creierului și comportamentului relevant, după toate aparențele, un fel de explozie și apariția de specializări noi în acest câmp de cercetare, fie prin tipul de abordare, fie prin problemele urmite. Psihobiologia tinde să studieze în primul rând activitățile comportamentale și corelatele lor neurobiologice și psihologice; neurobiologia comportamentului pleacă de la modificările cerebrale sau nervoase spontane sau induse, studiindu-le consecințele asupra capacităților comportamentale și neurofiziologice. B. Soumireu-Mourat

(O. D.)

Psihogalvanic (Reflex —)

Expresie sinonimă cu reacție electrodermală*, preferată astăzi deoarece este mai generală, înglobând variațiile fazice (singurele la care se aplică, în mod legitim, termenul de „galvanic”) și schimbările de durată mai lungă (activitate tonică) în conductanța sau potențialul electric al pielii.

M. Richelle (O. D.)

Psihogen

Care se referă la psihogeneză*, într-o accepție secundară a termenului așa cum este utilizat în sens etiologic, în opoziție cu cel de endogen*. Se poate vorbi și de depresie psihogenă pentru a desemna un episod al cărui apariție prezintă o anumită inteligibilitate în raport cu restricțiile psihice pe care subiectul și le impune, fără nici o legătură cu factorul biologic predispozant.

R. Jouvent

(O. D.)

Psihogeneză

Noiunea de psihogeneză are un dublu sens. În primul sens, care tinde să fie mai puțin utilizat, ea semnifică geneza psihic-

psihogram

mului și, în acest caz, poate avea în mod paradoxal o conotație biologică. Biopsihogeneză s-a dezvoltat la începutul secolului, sub influența lui M. Dide, ca reacție la curentele spiritualiste. Astfel, el descrie în 1926 teoria sa psihogenetică, ce examinează la fiecare moment evolutiv interacțiunea dintre exogen și endogen, cu o ușoară preponderanță a ultimului, în al doilea sens, psihogeneză se concentrează, dimpotrivă, asupra ansamblului de evenimente și de factori psihici care contribuie la construcțiile psihopatologice, simptome sau sindroame. În această accepție, ea este opusă organogenezei, iar termenul de psihogenă* este radical redus la opoziția binară cu cel de endogen*. Din această cauză, psihogeneză se află în centrul discuțiilor teoretice, chiar dacă această opoziție caricaturală tinde să se estompeze în beneficiul abordărilor multi-factoriale de psihopatologie, în care factorii biologici interacționează în proporții variabile cu evenimentele și cu echipamentul psihic al subiectului. Acesta din urmă se diferențiază de însăși noiunea de reacție prin faptul că el descrie o configurație de mecanisme individuale, „programele personale” ale unui subiect care concurează la geneza unei patologii. În această calitate, psihogeneză prezintă o falsă sinonimie cu psihodinamica*. Aceasta pune accentul pe conflict, într-o perspectivă economică, fie că este vorba de surse energetice, ca la P. Janet, fie de o ipoteză pulsională, după S. Freud. Din contră, psihogeneză trebuie concepută dintr-o perspectivă mai structurală.

R. Jouvent

(O. D.)

Psihogram (la testul Rorschach)

Psihograma este sinteza cantitativă a factorilor care apar în elaborarea răspunsurilor la testul Rorschach*. După ce au fost stabilite, cotele sunt revizuite și regrupate după o schemă precisă care face deosebirea între diferite categorii de răspunsuri, permițând o vizualizare sintetică a factorilor: moduri de aprehensiune*, determi-

psinoimunoilogie

628

nanii*, conținuturi pot fi astfel articulate în configurații originale. Datele sunt redată în număr absolut sau în procente, sau puse în relație prin formule particulare. Psihograma servește ca punct de plecare sau de armătură în studiul unui protocol. Ea nu exclude în nici un fel analiza calitativă, etapă esențială pentru interpretare.

C. Chabert (O. D.)

Psihoimunologie -> Psihoneuroimunologie

Psihokinez -> Parapsihologie

Psiholingvistic

Subdisciplină a psihologiei al cărei obiect de studiu este dezvoltarea și funcționarea comportamentelor verbale. Ea se deosebește de psihologia limbajului prin preocuparea de a utiliza modelele și tehnicile lingvisticii*; atât pentru formularea ipotezelor sale de cercetare, cât și pentru interpretarea datelor.

Prima coală de psiholingvistică, creată în 1951 la inițiativa lui C. E. Osgood și T. A. Sebeok, s-a

în scut din înfrîngerea a trei curente: teoriile învățării*, lingvistica structurală și teoria informației*; ea se definea ca „studiu al proceselor de codare* și de decodare*, prin care se pun în relație sistemele mesajelor* cu cele ale interlocutorilor” (J. Caron, 1989, p. 19). Numeroasele lucrări pe care ea le-a realizat s-au raportat la propria informație furnizată receptorului* prin diferitele unități lingvistice* și, mai general, la incidențele caracteristicilor codului* verbal asupra comportamentelor de identificare*, de anticipare*, de memorare etc. Avântul gramaticii generative* a lui N. Chomsky a dat naștere, la începutul anilor 1960, unei a doua coli ale creșterii obiectiv era acela de a valida modelul elaborat de acest autor, folosind datele experimentale referitoare la performanță*. În acest context, achiziția limbajului* de către copil a fost descrisă și interpretată ca emergență* a unei competențe* gramaticale înnescute (v. Language Acquisition Device);

printre altele, procesele care acționează în tratarea frazelor* de către adult (comprehenșiune*, producere* și rapel*) au fost interpretate fiindându-se apelat exclusiv la nivelurile de complexitate ale frazelor, așa cum le-a definit modelul chomskyan (cu cât numărul de transformări* cerute de generarea frazei este mai ridicat, cu atât aceasta va fi mai dificil de produs, de înțeles și de memorat). Foarte criticat pentru subordonarea față de un model particular (abandonat chiar de lingvistic), această a doua coală a dispărut la începutul anilor 1970, fiind locul mai multor curente de cercetare care, fiind recuză aporiturile lingvisticii, tind să reînserizeze problematica lor în cadrul diferitelor tendințe ale psihologiei contemporane: psiholingvistica copilului se integrează în psihologia dezvoltării, de inspirație piagetiană sau vîgotskiană; psiholingvistica discursului* abordează operațiile de producere și de comprehenșiune a textelor* exploatarea propozițiilor formulate în acest domeniu de diversele tipuri ale limbajului, în sfârșit, alte curente, centrate pe accesul la lexic* sau pe mecanismele implicate în lectură*, se înscriu în problematica generală a cognitivismului* contemporan. Diferența dintre psihologia limbajului și psiholingvistică tinde, în consecință, să se reducă, chiar să

dispară

J.-P. Bronckart

(G. D. S.)

• Caron J. (1989), *Precis de psycholinguistique*, PUF, Paris.

Psihologie

Ca toate ramurile științelor, psihologia face parte la început din filozofie, de care s-a desprins în cursul secolului al XIX-lea pentru a se constitui ca disciplină științifică. Evident, această emancipare s-a produs în contextul mișcărilor științifice germane, care se definea prin primele încercări de a trata cu metode științifice fenomenele psihice, ce înseamnă atunci de psihologia filozofică. Cercetarea legilor care legau universul fizic de universul psihic al senzațiilor* a fost una dintre primele preocupări

psihologie

paralele fondatorilor psihologiei științifice, de la H. von Helmholtz și E. H. Weber la G. T. Fechner și W. Wundt. Timpurile științelor s-au răspândit rapid în toate țările europene și, spre sfârșitul secolului, în Statele Unite ale Americii, unde ea va cunoaște un avânt deosebit în secolul al XX-lea. Evoluția psihologiei a fost marcată de avaturlor epistemologice și metodologice, de altfel strâns legate. Dacă ea s-a desprins de discursul pur verbal al psihologiei filozofice, alimentat de observații mai mult sau mai puțin sistematice, și a recurs la metoda experimentală* și la măsurare*, psihologia secolului al XIX-lea a rămas, în ansamblu, fidel tradiției care, pe de o parte, îi atribuia ca obiect, dacă nu sufletul, cel puțin psihismul*, conștiința* sau spiritul*, și pe de altă parte demonstra încrederea, prin colectarea datelor empirice, în introspecția* subiectului. Aceasta nu constituia un obstacol major pentru primele cuceriri ale psihofizicii*, nici pentru primele cercetări referitoare la fenomenele elementare de psihomotricitate* sau de percepție*. Limitele sale au apărut totuși întrucât psihologia științifică a abordat fenomene mai complexe, încercând să elucideze conduitele patologice sau având ambiția de a îngloba în câmpul său și studiul animalelor. Se impunea o metodă obiectivă, independent de introspecția subiectului și de orice comunicare verbală. Această preocupare metodologică, pe care o regăsim la cumpăna dintre secole, explicit sau implicit, în lucrările unui psihofiziolog ca I. Pavlov și ale unui psihopatolog ca P. Janet, trebuia să ajungă la o adevărată revoluție epistemologică, cristalizată în Pozițiile behavioriste* proclamate de J. B. Watson în 1913, precedată într-o manieră mai puțin răsărită de H. Pieron încă din 1907. Psihologia prezintă și atribuie un obiect nou, comportamentul*, pasibil de o observare perfect obiectivă. O nouă evoluție urma să înceapă spre mijlocul secolului al XX-lea, prin intermediul chiar al progreselor perioadei precedente, al unor noi instrumente conceptuale și tehnice puse la dispoziția psihologilor de

celelalte științe (în special de informatică) și al unor dezbateri cu caracter mai general care au agitat gândirea științifică și filozofică. Curentul cognitivist* a revenit la definirea psihologiei ca știință a spiritului, a vieții mentale*, a psihismului, fiind să se întoarcă totuși la precaritatea metodei introspective. Eferescența teoretică actuală se încheie cu acesta nu va fi ultimul avatar al unei științe care continuă să întâmpine dificultăți pentru a se situa în raport atât cu alte științe (discipline bio-

logice, neuro tiine*, tiine sociale), cti cu abord ri ne tiin ifice ale fiin ei umane (fenomenologie*, abordare „umanist ", în sensul în care americanii în eleg acest termen), a c ror influen în anumite domenii ale psihologiei practice este surs evident de tensiuni. Orice s-ar spune despre aceste probleme epistemologice, dezvoltarea psihologiei se traduce azi prin diversificarea foarte mare a ariei ei de specialit i, ca i prin extinderea aplica iilor ei în domenii multiple ale vie ii practice. Cercetarea i înv -mîntul corespunz tor apar în, dup caz, unor structuri institu ionale diverse, uneori sc pînd de sub controlul universitar sau al societ ilor tiin ifice i profesionale recunoscute. Aceast situa ie tr deaz dezacorduri între polii „ tiine umane" i „ tiine biologice", între cercetarea fundamental i cea aplicativ , între modelul* medical i modelul sociopsihologic etc. Criteriile de clasificare a numeroaselor ramuri ale psihologiei moderne sînt desigur multiple. O clasificare în func ie de metode ar diferen ia psihologia experimental *, psihologia dezvolt rii* axat pe abordarea onto-genetic *, psihometria*, psihologia diferen ial *, psihologia patologic *, psihologia comparat *. De i este greu de diferen iat criteriul metodei de cel al obiectului specific, psihologia diferen ial , psihologia patologic sau psihologia dezvolt rii se definesc la fel de bine prin interesul pentru un obiect particular, ca i prin metoda care le caracterizeaz . Dup decuparea unui anumit aspect al realului, se disting, la grani ele cu disciplinele biologice, psihobiologia*

psihologie a artei

630

631

psihologie individual

(sau biopsihologia), termen generic care include numeroase discipline de frontier (psihofiziologie*, psihofarmacologie*, psihoendocrinologie*, psihoimunologie*, genetic comportamental * etc.) i, la cealalt extrem , la grani ele cu tiinele sociale, psihosociologia*, trecînd prin toate etapele intermediare în care psihologiile se defineau mai bine pe terenul lor propriu. Se reg sesc aici i decupaje dup obiective privilegiate: psihologia copilului*, psihologia animal *, psihologia personalit ii*, psihologia înv rii*, a inteligen ei* etc. Cîmpul psihologiei aplicate este i el divizat, fie dup contextul particular al interven iei: psihologia colar *, psihologia muncii, psihologia sportului* etc, fie dup finalitatea interven iei: educa ional *, psihoterapeutic *. Tabelul se complic datorit faptului c , în multe cazuri, adjectivul ata at psihologiei, atunci cînd el trimite la un domeniu sau la o metod , este contaminat de conota ii teoretice. Acest fapt este evident cînd se vorbe te de psihologia dinamic *, de psihologia analitic * sau psihanaliz *; îns expresia psihologie cognitiv * trimite la pozi ii teoretice, i chiar o expresie neutr la prima vedere, ca cea de psihologie a înv rii, evoc aproape inevitabil o parte a psihologiei legat de o perioad special , dominat de curentul behaviorist.

M. Richelle (G. D. S.)

Psihologie a artei

Se apreciaz c , în genere, psihologia artei a fost fondat de G. T. Fechner în 1876, atunci cînd a definit principiile unui nou demers tiin ific, pe care l-a numit estetic experimental . Alte mari personalit i ale psihologiei, E. Mach, W. Wundt, H. von Helmholtz, au contribuit la dezvoltarea acestei estetici de jos, care, opus esteticii de sus, de esen filozofic , analizeaz experien a estetic printr-un demers empiric: observarea comportamentelor de alegere i de preferin . La origine se afl deci problema gustului i a judec ii*, care re în aten ia psihologului. Majoritatea cercet rilor ini iate atunci se bazuie pe percep ia stimulilor simpli construi i de c tre experimentator i în care erau variate propor iile i unitatea de compozi ie. Cercetarea num rului de aur i mai ales lucr rile lui G. D. Birkhoff ilustreaz preocup rile cercet torilor din aceast perioad . Treptat, operele de art au fost ele însele considerate ca obiect al experimentului, dar cercet rile r mîn dominate de o viziune normativ a judec ii de gust. R spunsurile sînt considerate ca juste prin referire la o valoare estetic presupus ca inerent obiectului i care tocmai de aceea trebuie s fie universal . H. Eysenck socote te c a demonstrat existen a unui factor G de apreciere artistic independent de experien a cultural a subiectului i care ar deriva direct din natura sistemului nervos. Ulterior, multiplicarea observa iilor i compararea lor i-au convins pe cercet tori s ia în considera ie rolul determinant al factorilor culturali i sociali. De la o faz universalist s-a trecut la o faz relativist , în care sînt repuse în discu ie afit ideea unei concep ii unice a valorii estetice, cti acea a ineit ii factorului gust. Dezvoltarea cercet rilor asupra percep iei vizuale i auditive a suscitat, în ultimii ani, reflec ii noi asupra efectului hedonist al propriet ilor structurante ale operei de art . Aceste cercet ri, continuate mai ales în Fran a de R. Frances (1979) cu privire la muzic i de F. Molnar cu privire la pictur , se înscriu în cadrul teoretic propus de D. Berlyne (1971), ale c rui lucr ri reprezint un aport major în psihologia artei. Pentru D. Berlyne, percep ia estetic pleac de la o explorare divers , adic nedirijat spre un scop i în cursul creia interesul este trezit de elemente de conflict perceptiv. Complexitatea, noutatea, incertitudinea, ambiguitatea sînt variabile colative a c ror prezen constituie un poten ial de activare. Studiul proceselor de crea ie artistic constituie un obiect de cercetare dezvoltat recent datorit

metodelor de simulare pe calculator.

Y. Bernard

(G. D. S.)

. Berlyne D., *Aesthetics and Psychobiology*, Appleton Century Crofts, New York. — Fechner G. T. (1876), *Vorschule der Aesthetic*, Breitkopf i H rtel, Leipzig. — Frances R. (1979), *Psychologie de l'art et de Vesthetique*, PUF, Paris.

psihologie a criminalit ii -> Psihologie aplicat în justi ie

Psihologie a eficien ei -> Eficien Psihologie a facult ilor -> Facult i

Psihologie a formei -> Form (Psihologie a —)

Psihologie a limbajului -> Psiholingvistic

Psihologie a mediului înconjur tor ->

Mediu înconjur tor

Psihologie a muzicii —> Muzic

Psihologie analitic -> Psihologie a profunzimilor

Psihologie aplicat în justi ie

Interven iile psihologiei s-au dezvoltat de la începutul secolului al XX-lea în domeniile dreptului civil i penal. Psihologia judiciar se intereseaz de actorii proceselor (prevenit*, victim *, acuzator, martor) i de metodele de informare, de instruc ie i de m rturisire*. Judecata îns i, rolul judec torului i al auxiliarilor din justi ie, logica lor de interven ie au f cut obiectul analizelor psihologice. În cadrul psihologiei juridice au fost studiate efectele schimb rilor legislative asupra concep iilor justi iei (criminalizare, represiune, repara ie*, prevenire*) i repercusiunea lor asupra actorilor.

Psihologia criminalit ii analizeaz în special caracteristicile individuale ale de-«ncven ilor, conduita lor specific i procesele criminogene.

Psihologia legal este consacrat semni-”ca iilor i con inutului conceptelor juridice, penale i civile pe care se bazeaz

procedurile de trimitere în judecat (culpabilitate*, responsabilitate*, pericolozitate*, interes al p r ilor, autoritate legal), ca i func iilor de expertiz . În domeniul protec iei judiciare a minorilor* influen a psihologiei a fost cea mai sensibil . Specificitatea expertizei psihologice în examenul medico-psihologic este din ce în ce mai mult recunoscut de c tre judec torii de instruc ie.

/ . Selosse

(O. D.)

Psihologie a profunzimilor Denumit i psihologie analitic sau dinamic . S. Freud a introdus no iunea de profunzime în psihologie, fiind primul care a studiat metodic manifest rile incon tinentului ; el este adesea considerat inventatorul unei psihologii „abisale”. Dar expresia de psihologie a profunzimilor a fost folosit dup el pentru a sublinia dou caractere ale psihismului incon tient: inaccesi-bilitatea i for a sa. A. Adler i C. Jung s-au deta at de psihanaliza freudian pe m sur ce psihologia individual a celui dinfii i psihologia analitic (sau complex) a celui de-al doilea refuz s acorde rol preponderent sexualit ii în etiologia nevrozelor*. C. Jung define te sursa general de inspira ie a psihologiei profunzimilor notînd c adev rata pasiune r mîne ascuns i scap aceluia care o încearc ; libido*-u\ este o energie* vital , nu neap rat sexual , orientat fie spre lumea exterioar (extraversie), fie spre lumea interioar (introversie), ad ugînd incon tinentului individual no iunea de incon tient colectiv* structurat de arhetipuri*.

R. Doron (O. D.)

Psihologie a spa iului -> Spa iu Psihologie cognitiv -> Cognitivism Psihologie genetic -> Dezvoltare

Psihologie individual

Expresie creat de A. Adler, dup ruptura de Freud, pentru a diferen ia teoria sa de psihologie istoric

632

633

psihomotricitate

psihanaliza propriu-zis . Psihologia individual minimalizeaz rolul pulsiiunii sexuale i explic via a psihic prin sentimentul de inferioritate, produs de starea de dependen a nou-n scutului i supra-compensat* ulterior de voin a de putere*.

C. Chabert (O. D.)

Psihologie istoric

Dup I. Meyerson, care a conceput-o i a dezvoltat-o începînd din 1930, psihologia istoric studiaz omul prin ceea ce el fabric , construie te i instituie pentru edificarea lumii umane care este mediul s u natural. Se cuvine deci s analiz m operele umane, mediatorii în religii i în opere de art , pentru a cunoa te persoana*. Acestei psihologii, care a atras cî iva psihologi între cele dou r zboaie, i se poate repro a inten ia de a se constitui într-o tiin referitoare la individ pornind de la studiul unor fenomene

colective.

F. Parot (O. D.)

Psihologie judiciar -> Psihologie aplicat în justi ie

Psihologie legal -» Psihologie aplicat în justi ie

Psihologie obiectiv -» Obiectiv (Psihologie —)

Psihologie social

Psihologia social este o „tiin a ac iunii, care dup unghiul de perspectiv ” (R. Daval .a., 1963, p. 18) poate ap rea ca o „tiin a comportamentului” (ibidem) sau ca „tiin pentru agentul în situa ie” (ibidem). tiin i art în acela i timp, ea vizeaz cunoa terea* i aplicarea: ea recunoa te c legile sociale nu ne determin ca legile fizice, dar socializarea* are raporturi atît de strînse cu culturile*, încît este de la început marcat de tradi ii i epoci. Prin sursele i elurile sale, psihologia social are dimensiuni seculare i interna ionale; ea se afl la convergen a mai multor paradigme*.

Chiar dac denumirea nu exista în secolul al XVII-lea, B. Pascal i J. Bernouilli au pus bazele unei tiin e a ac iunii: calculul probabilit ilor permite, la nivelul evenimentelor umane, preg tirea deciziilor* pentru viitor; mai târziu, A. Condorcet, A. Cournot, apoi J. von Neumann i O. Morgenstern au construit o cunoa tere a aleatorului*. Astfel, în cazul votului, în politic , i în cel al cump r turilor, în via a economic , individul i-ar putea regla conduita pe baza evalu rii posibilelor care rezult din voin a celui alt. Psihologia social a devenit astfel o „tiin a ac iunii strategice” (R. Daval, ibid., p. 35). Dar ac iunea este i cea care stabile te o rela ie între agent i mediul s u: în acest sens, E. Durkheim i S. Freud sînt cei care semnaleaz ce va deveni psihologia social . în raport cu psihologia clasic , ei au în comun tendin a de a face abstrac ie de con tiin : amîndoi refuz psihologismul i i concentreaz analizele pe ceea ce ac ioneaz în subiect f r tirea lui, fa-vorizînd experien a interac iunii. Datorit lor, sînt concepute împreun socializarea individului i interiorizarea* normei. Acesta este i motivul pentru care psihologia social este uneori greu de diferen iat de antropologia* cultural , de exemplu atunci cînd se pune problema de a defini structura fundamental a personalit ii* precizînd rela iile dintre institu iile primare i secundare: folosirea modelelor pentru a descrie culturile este în acest caz mai supl decît cea a regulilor în m surare, unde ipoteza înv rii prin constrîngere pare mai pu in fertil decît cea a în egerii unui simbol comun. Pentru a sesiza mai bine ace ti semnifican i fluctuan i care anim indivizii i societ ile în acela i timp, psihologia social s-a îndep rtat de analiza macroscopic a institu iilor, pentru a se apropia de conduitele concrete, în perspectiva clinic . A adar, se poate concepe, contrar antropologiei culturale, c organizarea individual i organizarea colectiva a incon tientului sînt independente în ceea ce prive te originea i func ionarea lor (D. Anzieu, 1975, p. 322). Dar este ade-

v rat c momentele de criz , de ruptur , de regresie i de angoas permit accesarea la o fantasmatic arhaic datorit noului model al lui R. Kaes, cel al aparatului psihic grupai*: incon tientul este structurat ca un grup (1976, p. 195).

Psihologia social apare deci ca multiform , solicitat în acela i timp de metodele experimentale i cantitative, i de metodele clinice. Ea se întreab ce este omul social în general i urm re te s -l ajute, în anumite cazuri particulare, pentru a- i rezolva problemele: ea este domeniul privilegiat al „cercet rii active”. Din acest motiv, cîmpul ei este vast ca cel al interac iunilor i intim ca cel al subiec ilor. Ea intervine în leg tur cu cultura, munca, via a economic , educa ia, devian a, etologia i folose te atît scale de atitudine*, sondaje* de opinie, interviuri, chestionare*, psiho-dram *, cît i dinamica grupurilor*. Ea suscit i cercet ri experimentale efectuate în laborator, în care simul rile situa iilor sociale permit în special s se studieze apari ia leader*-i\or, conduitele grupale fa de risc, procesele de comunicare i percep ia celui alt.

Prin diversitatea abord rilor i complexitatea obiectivelor sale, psihologia social este transdisciplinar : ea este, în esen , locul de întîlnire al oamenilor, al ideilor i al practicilor lor.

R. Doron

(G. D. S.)

• Anzieu D. (1975), *Le group et /incon tient*, Dunod. Paris. — Daval r., Bourricaud F., Delamotte Y. i Doron R. (1963), *Tr ite de psychologie sociale*, voi. I, PUF, Paris. — Kaes R. (1976), *L'appareil psychique groupal*, Dunod, Paris.

Psihologizare

Mod de în elegere i de categorizare* a mediului social, care- i centreaz aten ia Pe caracteristicile psihologice ale unei persoane (chiar ale unui grup) al c rei comportament (sau discurs) este pus în discu ie. Prezentat de anumi i autori ca o deviere cognitiv general suscit at de un anumit tip de material sau implicat de un anumit

tip de raporturi sociale (devierea putînd explica fenomene mai specifice, precum eroarea fundamental de atribuire), psihologizarea este prezentat de al i autori ca o strategie colectiv de rezisten la influen e minore. în plan sociocognitiv, ea ine de ansamblul proceselor de naturalizare a utilit ilor sociale

(v. Internalizare).
ERSOC (G. D. S.)
Psihometrie

Termen folosit pentru prima dată de germanul C. Wolf în 1732, indicând ansamblul de metode cantitative utilizate în psihologie și care pun în corespondență anumite proprietăți ale numerelor cu anumite proprietăți ale faptelor psihice. El se aplică astăzi mai ales la metoda testelor*. Psihometria a fost adesea criticată, în special pentru empirismul* său. Într-adevăr, anumite noțiuni populare (ca cea de vîrstă mentală) au fundamente teoretice puțin clare. Combaterea noțiunilor din psihometrie, acumularea probelor de validitate* a lor au contribuit totuși la elucidarea a numeroase construcții psihologice (domenii ale inteligenței*, ale personalității*, ale atitudinilor*).

M. Bruchon-Schweitzer (G. D. S.)

Psihomotricitate

Ansamblu de reguli ale funcțiilor motorii care depind de activitatea mentală. Inițial, termenul „psihomotor” se aplica la zonele scoarței cerebrale care controlau arhivele strict motorii. Sensul a fost extins în două direcții: pe de o parte, studiul funcțiilor și tulburărilor legate de motricitate* în raporturile acesteia cu activitatea mentală, mai ales referitoare la dezvoltarea copilului; pe de altă parte, o practică de reeducare, rezultat din educația fizică generală și destinat prevenirii și corectării întârzierilor în dezvoltare și dereglărilor dobândite ale acestor funcții. Dacă unele dintre aceste tulburări sînt strict de natură organică sau psihogenă, cele mai multe par să rezulte din intricarea unor factori diverși.

psihoneuroendocrinologie

634

În prezent, termenul „psihomotricitate” desemnează deci un câmp extins care constituie în același timp un domeniu de studiu al regulii funcțiilor psihomotorii (studiul dezvoltării, construcția scalelor de observație), un domeniu al tulburărilor psihomotorii (instabilitate, debilitate psihomotorie, ticuri*, dispraxii* etc.) și al metodelor de educație. Termenul de psihomotrician este folosit, în genere, pentru a defini statutul profesional al specialiștilor care asigură examenele clinice și reeducarea tulburărilor.

*** •••

D. Widlocher

(G. D. S.)

Psihoneuroendocrinologie

Studiu al interacțiunilor dintre starea psihică și funcționarea sistemelor neuroendocrine. Starea psihică este sensibilă la influențele marilor echilibruri neuroendocrine și, în special, sistemele care răspund în mod nespecific la stimulările mediului înconjurător* (axul corticotrop și sistemul simpatic). Pot fi diferențiate relațiile structurale dintre psihism și caracteristici neuroendocrine și interacțiunile legate de situația actuală. Astfel, o hiperactivitate a axului corticotrop, care poate fi obiectivat prin testul cu dexametazon*, este asociată cu un model de control pasiv. Această relație este exacerbată în anumite forme de depresie*. Hiperactivitatea simpatică corespunde unui model de control activ, bine reprezentat prin „tipul A” al lui S. Friedman și D. Rosenman. „Factorul testosteron” a fost mai puțin studiat și ar putea fi corelat cu rigiditatea comportamentală. Activarea neuroendocrină este controlată și de caracteristicile psihologice ale situației: gradul de nouitate* și de incertitudine*, posibilitatea de control* comportamental etc. Impactul emoțional* al stimulărilor mediului înconjurător conferă spunsului neuroendocrin nespecificitatea sa (teoria stresului*). Activitatea psihică poate fi, în schimb, influențată de hormoni*. Acest concept, bine cunoscut cu privire la hormonii sexuali, a fost extins la hormonii axului corticotrop și la catecolamine. Relațiile psihoneuroendocrine pot fi deci considerate într-o manieră bidirecțională.

P. Mormide

(G. D. S.)

Psihoneuroimunologie

Disciplină care studiază procesele ce leagă sistemul nervos* și sistemul imunitar. După concepțiile utilizate, după căile de abordare sau temele de cercetare, se poate vorbi de psihoimunologie, psihoneuroimunologie, neuroimunologie, imunopsihiatrie, imunologie comportamentală etc. Câmpul de cercetare implică multiplele interacțiuni celulare și moleculare ale elementelor sistemului imunitar, ale sistemului endocrin și neuroendocrin (hormoni* și peptide*), ale sistemului nervos periferic și central (neuromodulatori). În ansamblu, această nouă disciplină stă la baza cunoașterii fiziologice printr-o abordare superior integrată a fiziologiei și fiziopatologiei. Observații medicale solide au stabilit fundamentul acestor interacțiuni și rolul anumitor dispoziții sau stări psihologice, al anumitor dereglări endocrine și afecțiuni neurologice asupra unui element sau al altuia din sistemul imunitar (alergie, boli autoimune, modificări ale apărării imunitare etc). Cercetări recente scot în evidență influența sistemului imunitar, considerat altădată ca fiind închis, independent, asupra altor mari sisteme. Datorită

acestor cercetări, încetul cu încetul, organismul este reconstituit în totalitatea și mai ales în complexitatea sa.

M. Le Mod (O. D.)

Psihonevroză de apărare

Termen folosit de S. Freud pentru a explica rolul esențial al apărării în conflictul psihic și pentru a schița o teorie psihologică a isteriei*, fobiei* și obsesiei*. Un exemplu este conversia* isterică, în care rezidă aptitudinea transpozitivei unei manifestări de excitație printr-un mecanism de transformare a acestei excitații. Acest mare surs de excitație poate fi astfel

635

psihopedagogie

transformat în isterie, deplasat în fobie sau deconectat de o reprezentare inconciliabilă pentru a fi conectat cu o reprezentare mai conciliabilă în obsesie. În prezent, noțiunea de psihonevroză de apărare este repusă în cauză de clasificările care încearcă să se abstragă orice prejudecăți patogenice, în special psihanalitice.

A. Braconnier (O. D.)

Psihonevroză de transfer -> Transfer

Psihopatie

Termen din vocabularul psihiatriei clasice, care își pierde din ce în ce mai mult semnificația clinică pentru a intra în limbajul curent, în care desemnează toate formele de afecțiuni psihopatologice, de la dezechilibrul psihic până la alienarea mentală, trecând prin tulburările depresive. J. Koch este primul care folosește termenul, izolându-l, în 1891-1893, inferioritățile psihopatice, care vor deveni în tratatul lui E. Kraepelin din 1904 personalitățile* psihopatice. Totuși, C. Prichard este cel care, din 1835, folosește din deficiența „sensului moral” trăsătura centrală a Moral Insanity, al cărui aspect antisocial se află în centrul tuturor descrierilor de personalități psihopatice. Tradiția psihiatrică franceză se va apropia mai ales de conceptul de dezechilibru psihopatie (E. Dupre), pe când în literatura anglo-saxonă vor fi preferate mai curând termenii de personalități psihopatice, apoi de sociopatie* și, mai recent, de personalitate antisocială*.

Formularea care a prevalat timp îndelungat este cea a lui K. Schneider, care a impus o tipologie caracterială în care psihopatia corespunde unor personalități al căror caracter anormal și amoral le face să sufere sau să sufere societatea. Se vorbește astfel de nevroză de caracter*. Clasificările mai recente ale DSM (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor men-tale) adoptă noțiunea de personalitate antisocială și asocială*, a cărui trăsătură esențială este o tulburare de personalitate comportându-se o istorie a conduitelor* anti-

sociale cronice și continue, cu violarea drepturilor altuia, cu persistența la vârsta adultă a unui fel de conduită de tipul celei apărute în timpul copilăriei sau adolescenței*, ceea ce permite a utiliza studiul catamnezic ca un criteriu de diagnostic. Criteriul de normativitate a personalității rămâne punctul de referință al acestei categorii clinice. Studiile vor trebui să demonstreze dacă ea poate fi fondată științific.

J.-F. Allilaire (G. D. S.)

Psihopatologie

Psihopatologia are ca obiect conduitele patologice și ca scop descrierea funcțiilor, a genezei lor și a proceselor care le permit schimbarea. Ca ramură a psihologiei, psihopatologia se sprijină pe cunoașterea funcțiilor normale pentru a desprinde, descrie și analiza aceste comportamente patologice. Referințele teoretice și cadrele metodologice utilizate pentru a explica aceste conduite anormale sînt deci diverse, cum sînt și abordările care orientează descrierea funcțiilor normale. Nu există o singură psihopatologie, ci psihopatologii. Modelele psihanalitic, behaviorist, piagetian, cognitivist sînt tot atâtea feluri de a oferi o explicație faptelor patologice. În schimb, modelarea fenomenelor psihice patologice poate constitui un criteriu de validare a modelelor de funcționare normală consemnate de psihologie.

M.-C. Hardy-Bayle (O. D.)

Psihopedagogie

Termenul a cărui apariție la începutul secolului al XX-lea nu poate surprinde, întrucît parea de la sine în ele atunci raportul privilegiat al pedagogiei* cu psihologia, considerat capabil de reînnoirea cunoașterii subiectului educației: copilul. Acest privilegiu este contestat la sfîrșitul secolului. Realitățile educației în tot atît sau chiar mai mult de o sociopedagogie, a cărei absență din inventarul științelor ar demonstra forța ideologiei psihologice. Psihopedagogia este una dintre abordările posibile ale situației educative, cea care ia

psihorigiditate

636

637

psihoterapie

în considera ie componentele sale psihologice : caracteristicile indivizilor i grupelor de apartenen , rela iile profesor-elev, articularea con inuturilor i metodelor cu procesele individualizate ale înv rii* etc. D. Hameline (G. D. S.)

Psihorigiditate

Indic o form de rezisten la schimbare*, caracterizat prin persisten a de atitudini i credin e în ciuda influen elor mediului* i a evenimentelor externe care ar fi trebuit s duc la modificarea lor. Se observ în forme de intensitate variabil , ca tr s tur de caracter mai mult sau mai pu in patologic . Ea reprezint în mod constant una dintre tr s turile majore ale personalit ii paranoice*, asociat sau nu cu o patologie delirant .

D. Widlocher (O. D.)

Psihosomatic (Maladie —)

Concept care dateaz din prima jum tate a secolului al XX-lea, avînd ca scop reducerea separa iei dintre maladiile care in de mental i cele care in de fizic. Abordare a medicinei i a unor maladii caracterizate prin considerarea simultan a simpto-melor fizice, a c ror realitate marcheaz separarea de domeniul nevrozelor*, i a st rilor mentale care reflect evenimentele vitale* i conflictele dependente de biografia i personalitatea* pacientului: aceast considerare va ad uga o dimensiune etiologic i/sau patogenic absent în medicina pastorian pentru care cauza este un agent fizic independent de psihism. Accep ia variaza dup fiecare practician, în func ie de ceea ce este în eles prin psihic, de rela ia dintre psihic i somatic i de latura implicit a dualismului* în abordarea psihismului. Abordarea monist * materialist a medicinei sus ine c toate maladiile, inclusiv cele mentale, sînt în ultim instan somatice în m sura în care oric rui eveniment mental îi corespunde un eveniment cerebral.

Faptul c numeroase maladii apar la subiec i care au anumite tipuri de personalitate sau/ i care au dificult i în a se adapta la evenimente vitale i la stres* i/sau care au suport* social redus denot c reac iile biologice la agresiuni diverse i consecin ele lor patogenice sînt mai marcate la ace ti subiec i. Într-adev r, necesitatea ca medicul s exploreze i biografia bolnavului, conflictele, personalitatea etc. precum simptomele fizice ar trebui s devin o regul obi nuit în întreaga medicin . Controlul sau pierderea controlului situa iei in de procese psihice în parte incon tiente, chiar total noncon tiente în privin a determinan ilor hormonal, simpatici i somatici. Lucr rile din a doua jum tate a secolului al XX-lea au încercat s coreleze anumite tr s turi de personalitate sau modalit i de reac ie cu variabile biologice i cu o propensiune a dezvolt rii anumitor maladii: tipuri A i B de personalitate i boli cardiovasculare, alexi-timie* sau mod de gîndire operatorie* i tulbur ri respiratorii i digestive etc. Aceste concepte interesante sînt mai mult direc ii ale cercet rii decît fapte stabilite. Este posibil ca, din ra iuni genetice, epi-genetice sau ambientale, s se admit existen a unei vulnerabilit i de organ, repe-rabil la vîrst fraged , asupra c reia se exercit tensiunile adaptative i unde vor ap rea primele sl biciuni. Conceptul r mîne deci vag i nu a oferit date tiin ifice care s permit întemeierea unei discipline medicale autonome sau a unor concep ii etiologice noi.

M. Le Moal (O. D.)

Psihostimulent

Substan care, în doze moderate, produce o cre tere a vigilen ei* i o reducere a oboselii. Printre psihostimulen ii cei mai r s-pîndi i se afl cofeina (cafeaua), teofilina (ceaiul), teobromina (ciocolata), amfetami-nele, cocaina* i diverse molecule cu propriet i anorexiate.

M. Le Mod

(O. D.)

psihoterapie

Metod de tratament al suferin elor psihice prin mijloace strict psihologice. Potrivit practicii folosite, psihoterapia caut fie s fac s dispar o inhibi ie* sau un simptom jenant pentru pacient, fie s restabileasc echilibrul s u psihic general. Criteriile de vindecare se diferen iaz , în egal m sur , dup procesul psihoterapeutic i teoria aflat la baza lui: mai buna adaptare familial i social , libertatea interioar si capacitatea mai mare de a fi fericit, cunoa terea de sine mai nuan at , cunoa terea limitelor i posibilit ilor sale. Metodele folosite se bazeaz cînd pe practica i intui ia terapeutului, cînd pe o teorie care garanteaz coeren a lor: teoria înv rii* (psihoterapia comportamental prin decondi ionare i recondi ionare, psihanaliza corectiv a lui Alexander în care terapeutul ia atitudinea invers celei a p rin ilor pacientului), concep ia psihodinamic a personalit ii (psihoterapia de inspira ie psihanalitic), teoria cognitivist * i siste-mic * (injonc iunea paradoxal). Cîmpul psihoterapiei cuprinde nevrozele, tulbur rile caracteriale, st rile-limit , afec iunile psihosomatice, anumite psihoze i perversiuni. Diferite forme de psihoterapie se adreseaz sugarilor, copiilor, adolescen ilor, adul ilor, persoanelor în vîrst , muribunzilor. Pe lîng psihoterapiile individuale, exist psihoterapii de grup* i psihoterapii familiale*. Dup modul lor de a ac iona se disting: psihoterapiile care se bazeaz pe

prestigiul terapeutului și pe sugestia pe care el o exercită (metoda Coué de autopersuasiune, direcționare morală, contrasugestie* sub hipnoză*, psihoterapii de întărire); cele care produc un catharsis*, (hipnoterapie, subnarcotizant, strigăt primar*, psihodramă*); în sfârșit, cele care folosesc transferul* și contratransferul* pentru a conștientiza conflictele* inconștiente, a modifica mecanismele de apărare* și a face posibilă împlinirea pulsională (psihoterapii numite „ale profunzimii”, psihanaliză*, Psihoterapii de inspirație psihanalitică), rimele vizează modificarea reprezentărilor; următoarele, și

modifică afectele, iar ultimele, articulează relațiile dintre afecte și reprezentări. Din punctul de vedere al atitudinilor și tehnicilor utilizate, psihoterapeuții pot fi neutri (abținându-se de la directive, sfaturi, judecăți) și interpret (lăsatându-se modelat de transfer pentru a putea elibera prin această conținutul latent*) (psihanaliză). El poate fi numai nondirectiv și să reflecte în oglindă atitudinile și sentimentele pacientului sau grupului (psihoterapie rogeriană, grup de întărire*). El poate interveni activ în vorbire și în gesturi (relaxare*, psihodramă*), chiar să se manifeste exclusiv încurajator (psihoterapie de susținere). El poate recurge numai la vorbire (psihanaliza în care pacientul este lungit în fața terapeutului); la schimb verbal liber într-un ritm de comunicare nonverbal spontan (psihoterapia față în față); la situații experimentale programate anterior (jocuri de analiză tranzacțională*, terapie comportamentală*); la contacte corporale acompaniate mai mult sau mai puțin de verbalizări (relaxare*, bioenergie*, înveliș umed sau pack, masaj mutual cald-fornic); la confruntări ale pacientului cu propria imagine video, la concentrarea mentală (meditație transcendentă, viză diurnă dirijată); la o privare sau supraîncălzire de excitații senzoriale destinate să producă un șoc psihologic (electroterapie, băi calde reci, masaj); la o activitate de tip artistic (muzicoterapie*, terapie prin dans, desen liber, povestire liberă). Din punctul de vedere al duratei, o psihanaliză cere ani de zile, cu un ritm de mai multe ședințe săptămânale. Celelalte psihoterapii durează în genere mai puțin și au un ritm de o ședință pe săptămână, chiar pe lună. Unele psihoterapii intensive necesită una sau mai multe ședințe pe zi, cu o pauză scurtă. Se pot desfășura ședințe maraton* în grup pe durata unui întreg week-end. Psihoterapiile scurte cuprind zece ședințe și suntalonate, cu termen dinainte fixat. Trăvialul psihic indus pacientului variază după efortul de gândire cu încetinire, după activitatea de perlaborare a rezistențelor, fantasmelor, identificărilor cu o experiență oculară, emoțională și interper-

psihoterapie de grup

638

sonală, susceptibil să producă o modificare mai mult sau mai puțin durabilă a atitudinilor față de sine și față de celălalt.

D. Anzieu (G. D. S.)

Psihoterapie de grup

Psihoterapia de grup este o metodă de tratament al tulburărilor și suferințelor psihice patologice prin acțiunea specifică a proceselor de grup asupra indivizilor care îl compun. Un dispozitiv corespunzător și orientat în acest scop permite folosirea grupului ca factor terapeutic. Această metodă de psihoterapie constituie probabil forma de îngrijiri psihice și somatopsihice cea mai veche și mai frecventă în toate societățile și culturile. Deși teoriile, practicile și obiectivele variază considerabil, iar termenul însuși de psihoterapie de grup este recent (el a fost introdus de J. L. Moreno prin 1930), ca și teoretizarea modalităților, formelor și efectelor sale, este posibil să fie desprinse principalele trăsături comune tuturor psihoterapiilor de grup: grupul constituie un sprijin puternic de identificare pentru membrii săi; o scenă de exteriorizare, de dramatizare și de transformare dinamică a angoaselor și reprezentărilor patologice; o reorganizare structurală a psihismului în confruntarea sa cu interdicțiile, cu realitatea obiectuală a celorlalți și cu enunțurile de bază; un spațiu tranzițional generator de creativitate și de capacități simbolizante, între realitatea intrapsihică și corporală și realitatea intersubiectivă și socială. Oricare ar fi mediile utilizate pentru a activa aceste procese (vorbirea, corpul, strigătul, jocul spontan sau psihodramatic, diferite obiecte de exprimare: desen, modelaj, pictură, muzică, marionete), diferențele fundamentale reliefează orientările și efectele psihoterapiilor psihosociologice, comportamentale, existențiale și psihanalitice. În cazul celei din urmă, efectele terapeutice se referă la aprecierea transferurilor în îmbinarea grupală a fenomenelor psihice și la interpretarea proceselor și formărilor grupale inconștiente.

R- Kaes

(G. D. S.)

Psihoterapie scurtă

Dezvoltată acum treizeci de ani, în special de M. Balint și J. Malan, psihoterapia scurtă este în cea mai mare parte de inspirație psihanalitică, bazându-se pe analiza relației transferențiale. Primele tratamente aplicate de S. Freud au fost de scurtă durată și numai datorită interesului pentru analiza experiențelor infantile celor mai precoce cura tipică a fost prelungită. Diferențele variante de psihoterapii psihanalitice scurte au în comun definirea prealabilă a unei durate determinate și a unui obiectiv limitat. Durata este

fixat la începutul tratamentului în acord cu pacientul (trei luni pînă la un an). Această limitare temporală duce la o modificare a cadrului analitic ale cărei consecințe sînt importante : implică mult prea repede într-un transfer*, pacienții resimt adesea dintr-o dată o tensiune emoțională importantă și se confruntă cu o dublă mișcare, a atașamentului și a perspectivei de terminare a tratamentului. Problematika doliului* este astfel privilegiată . În ceea ce-l privește, psihoterapeutul este încurajat să demonstreze că este mai activ și mai puțin tergi-versant, orientîndu-se pe focalizare. Focalizarea constă într-o ipoteză privind un conflict intrapsihic care ar explica majoritatea dificultăților actuale ale pacientului (focus). Focus-ul inițial va fi redefinit progresiv și elaborat în cursul terapiei, în funcție de analiza proceselor inconștiente care se dovedesc dominante. Indicațiile depind de capacitatea pacientului de a suporta limitarea tratamentului și de aspecte situaționale (noțiune de criză *, actualizare a unui conflict*). Limitele în funcție de factorul timp care împiedică regresia*. Mai mult, caracterul accelerat al tratamentului poate crea un climat de iluzie, de entuziasm care maschează rezistențele inconștiente la schimbare. În ansamblu, anumite rațiuni economice și trebuințele de

639

psihoza lui Korsakov

eficacitate crescută au făcut ca această metodă să fie actualmente în dezvoltare.

R. Jouvent

(G. D. S.)

Psihotrop

Este definit de J. Delay ca ansamblul substanțelor chimice de origine naturală sau artificială care au un tropism psihologic, adică sînt susceptibile de a modifica activitatea mentală și a decide tipul acestei modificări. În realitate, orice efect psihotrop este considerat ca un efect asupra sistemelor neuronale, adică un efect neu-rotrop. Plecînd de la descoperirea clorpro-mazinei (Largactil) în 1952 și, în același deceniu, a antidepressivelor și tranchilizanțelor, s-a produs o revoluție terapeutică .

Inspirîndu-se din conceptul de tonus mental al lui P. Janet, care consideră că vigilența (funcția noetică) este în interacțiune cu dispoziția, J. Delay și P. Deniker au propus o clasificare a psihotropelor, încercînd să utilizeze, care diferințiază : sedativele sau psiho-lepticele, care cuprind neurolepticele*, hipnoticele și tranchilizantele*; psihoana-lepticele, care disting stimulenții dispoziției sau timoanalepticele și stimulenții vigilenței sau noanalepticele; psihodislepticele, care perturbă activitatea mentală . După această clasificare, studiul psihotropelor a devenit mai complex . Descoperirea efectelor preventive ale litiului a dus la crearea noțiunii de timoreglator*. Progresele în cunoașterea mecanismelor lor de acțiune tind să generalizeze clasificările bazate pe efectele asupra neurotransmițătorilor (agoniști sau antagoniști dopaminergici, serotoninergici).

R. Jouvent

(G. D. S.)

Psihoz

Termenul introdus la mijlocul secolului al XIX-lea de psihiatrul german E. Feuchter-leben pentru a defini ansamblul tulburărilor mentale grave care afectează simțul realității și al cărui caracter morbid nu este recunoscut de bolnav. El trebuia să înlocuiască termenii deveniți peiorativi de nebunie* și de alienare* mentală . El a permis izolarea tulburărilor mentale care, sub aceste trăsături generale comune, în funcție de cauze și mecanisme diferite. În această accepție, este utilizat încă pentru a desemna tulburări mentale precise (d. ex., psihoza puerperală * sau psihoza carcerală *) sau în sens pur descriptiv (clasificare DSM III, Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale).

Începînd cu E. Kraepelin, la începutul secolului al XX-lea, i s-a atribuit un sens mai precis care se aplică la un cadru nosologic definit prin stări cronice depinzînd de un proces de origine endogen *, fără legătură directă cu personalitatea anterioară și regrupînd demența precoce* (devenit psihoz schizofrenic * și psihoze delirante* sistematizate cronice) și psihoza maniaco-depresivă *. Regruparea acestor două entități morbide sub acest termen, deși încă larg folosit, impune numeroase rezerve datorită diferențelor radicale privind originea și mecanismul lor. Sub influența psihanalizei (S. Freud, K. Abraham, P. Federn) și în opoziție cu cadrul nevrotic*, termenul a căpătat un sens mai mult structural decît nosologic, desemnînd un mod de organizare a activității mentale caracterizat prin refuzul realității, replierea narcisică a libidoului și/sau a modurilor arhaice de relație de obiect* (simbiotic*, ambivalent*, oral*), divizarea reprezentărilor de obiecte fantasmatică (poziția paranoid-schizoid *) și a mecanismelor specifice de apărare față de conflictele intrapsihice care depind de ele (proiecție*, clivaj*). Un astfel de mod de funcționare mentală se observă în stări acute sau cronice care se înscriu în cadre nosografice diverse, chiar în anumite tipuri de personalitate (schizoid *, schizotipic *, stare-limită *). Într-o schematizare fără îndoială excesivă, se tinde să se opună psihoticul nevroticului, ca două moduri fundamentale de funcționare mentală .

D. Widlocher (O. D.)

Psihoza lui Korsakov → Korsakov

pubertate

64C

Pubertate

în sens literal, copilul puber este „acela care are tului”; acest caracter nu este totuși decât unul dintre aspectele pubertății, care poate fi definit ca ansamblul transformărilor endocrino-somato-genitale observabile la ființa umană între 10 și 18 ani. Dezvoltarea* pubertară, care marchează trecerea de la starea copilăriei* la cea de adolescență*, comportă trei faze principale: „pubertatea”, perioada de amorțire a procesului, caracterizată adesea printr-o creștere* rapidă a staturii; „ecloziunea pubertară”, marcată la fete prin apariția menstruelor și la băieți prin capacitatea de ejaculare; „maturitatea pubertară”, faza de desvîlire a dezvoltării caracterelor sexuale primare (organe genitale) și secundare (piloziție, voce* etc).

J.-P. Bronckart

(O. D.)

Puerilism —> Infantilism Puerocentrism —>• Pedocentrism

Puerperal

Califică un tip de psihoză* care apare precoce, după naștere, și prezintă o stare confuzională (fluctuații ale nivelului de conștiință*), idei delirante (pe tema nașterii) și oscilații ale dispoziției asociate cu o angoasă* puternică.

Printre factorii favorizanți pentru declanșarea unei psihoze puerperale se pot cita modificările hormonale care urmează după naștere, imaturitatea* bolnavei, complicațiile obstetricale și antecedentele psihiatrice familiale sau personale. Evoluția psihozei puerperale tratate este variabilă: ea poate regresa mai mult sau mai puțin rapid, dar poate, de asemenea, recidiva cu ocazia sarcinilor ulterioare.

R. Doron

(O. D.)

Pulsiune

Acest noion, introdus în psihologie de S. Freud, a fost mult utilizat de experimențialii interesați de mecanismele

învierii (C. L. Huli, N. E. Miller). Mult timp, conceptul suscita numeroase controverse. Etologii preferă noionul! de act* instinctiv, behavioriștii se referă cu predilecție la ideea de comportament* de apetență și comportament de consum, iar psihofiziologii folosesc de regulă termenii de tensiune și nivel de vigilență. Alții continuă să vadă în concept o variabilă intermediară explicativă a comportamentelor observabile de foame și de sete, sexuale etc.

În realitate, el este astăzi utilizat mai ales în teoria psihanalitică. În acest caz, este definit ca un puseu exercitat de somatic, dar impus și aparatului psihic. Este vorba de un puseu care împinge spre acțiune*. Pulsiunea are deci o sursă (somatopsihică), un scop care induce satisfacția și descărcarea de energie investită, precum și un obiect în raport cu care scopul poate fi atins. Dacă obiectul nu a fost găsit, și dacă scopul nu a fost atins, apare frustrarea* și o creștere a tensiunii care este trinită ca neplăcere. S. Freud a fost constant atașat unei concepții dualiste a pulsiunilor. Pînă în 1920, el a considerat că există pulsiunile sexuale (orale, anale etc.) și pulsiunile eu-lui sau de autoconservare (alimentație, activitate musculară etc). Dar în lucrările ulterioare, începînd cu Dincolo de principiul plăcerii, el va introduce un nou dualism, între pulsiunea de viață (care acoperă simultan pulsiunea sexuală și pulsiunea de autoconservare) pe de o parte, și pulsiunea de moarte (pulsione agresivă, de distrugere) pe de altă parte. După S. Freud, au avut loc numeroase dezbateri în jurul noionului generic și mai ales în jurul noionului de pulsiune de moarte. Așa cum o amintesc J. Laplanche și J.-B. Pontalis (1967), criticile noionului de pulsiune de moarte se situează la trei niveluri: refuzul de a face din reducerea completă a tensiunilor apanajul unui tip specific de pulsiuni; evocarea posibilă a altor ipoteze privind geneza agresivității și urii; critica facerii de succedanee în slujba pulsiunii de moarte din principiul plăcerii și al conștrîngerii la repetiție. Dar o dezbateră mai

641

punctuație

recentă a fost menită să relanseze interesul acordat noionului de pulsiune: poate exista un punct de vedere psihanalitic pornind de la noionul de pulsiune? Această discuție a fost în fapt suscitată de două critici: cea a confuziei, în același plan, a obiectelor pe care noi le studiem și a principiului care le reglează, și cea a caracterului pseudoeducativ al conceptului, pînă la acest motiv, se poate considera că „nu avem nevoie de o teorie a pulsiunilor dacă admitem că orice act, inclusiv orice act de gândire, se definește ca tendința realizării sale” (D. Widiocher, 1984, p. 34). Astfel, unui puseu care se exercită asupra unui aparat psihic cu sursă, scop și obiect, unei ipotetice energii care ar explica formarea și intensitatea actelor de gândire, li se substituie o activitate mentală, un potențial de acțiuni intenționale mereu în căutarea unei situații pe care ar putea să o satisfacă pentru a-i da sens și astfel să se

actualizeze. Această manieră de interpretare ridică evident problema importanței ei punctului de vedere genetic, în special a rolului copilului și al refuzului asupra psihismului, și problema mecanismelor originare ale organizărilor psihopatologice în care ponderea factorilor topici și economici, deci pulsionali, nu poate fi neglijată. A. Braconnier (O. D.)

• Laplanche J. și Pontalis J.-B. (1967), *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, Paris. — Widlocher D. (1984), „Quel usage faisons-nous du concept de pulsion?”, în D. Anzieu, R. Dorey, J. Laplanche, D. Widlocher (Eds.), *La pulsion, pourquoi faire ?*, 29-42, Association Psychanalytique de France, Paris.

Pulsione a eului

Individualizate de S. Freud și asimilate pulsioniilor* de autoconservare, pulsionile eului permit explicarea energiei psihice. Masata unui grup de reprezentanți care constituie instanța psihică denumită Eu. Opuse pulsioniilor sexuale, ele sunt destinate în special să funcționeze după principiul realității* și să explice pulsionile de conservare de sine. Termenul de pulsione a eului va dispărea treptat atunci când S. Freud va introduce noul dualism pulsional: pulsione de viață și pulsione de moarte.

A. Braconnier (O. D.)

Pulsione de dominație

Nu există echivalent francez satisfăcător pentru termenul german Bemchtigungs-trieb, derivat dintr-un verb (sich bemchtigen) care vrea să spună „a pune stăpânire pe, a pune mâna pe ceva”. Pulsionea* de dominație sau de stăpânire sau de atribuire a fost descrisă de S. Freud în 1905 ca o componentă a erotismului și a stadiului anal*. În timpul acestui stadiu, componentele libidinale* autoerotice* au un scop pasiv: plăcerea obținută de excitarea zonei anale. Din contră, pulsionea de dominație, a cărei sursă se găsește în musculatură, mai ales în sfincterul anal, împinge spre un scop activ: a controla și domina obiectul*, a pune stăpânire pe el sau a pune mâna pe el. Ea este elementul de bază al sadismului anal. Nu are ca scop să provoace suferință obiectului, dar este indiferent la această suferință. După K. Abraham, pulsionea de dominație încetează să apară ca pulsione fundamentală a sadismului anal: ea nu ar mai fi decât o formă atenuată, caracteristică celei de-a doua etape anale, în timpul căreia nu distrugerea obiectului este scopul pulsional, ci controlul său, ceea ce implică supraviețuirea sa.

J.-M. Petot (D. S.)

Punctare

Probabil psihomotorie care constă în plasarea, cu ajutorul unui stilet sau creion, cât mai rapid posibil și fără a afecta precizia, a unui punct în fiecare casetă a unei grile cadrilate.

M. Richelle (G. D. S.)

Punct de vedere economic —> Economic

Punctuație

Sistem de semne diacritice caracteristice pentru scris. Acest sistem conține un număr de puneri în situație

642

număr limitat de semne* care se ordonează într-o manieră strictă pe o scară reprezentând gradul de legătură între informații* succesive: alineatul exprimă o limitare mai importantă decât cele exprimate de punct, de semnul de întrebare, de cele două puncte și de punctele de suspensie; acest grup de semne are el însuși o valoare demarcativă mai puternică decât punctul și virgula, și acesta este mai puternic decât virgula. Un subsamblu al acestor semne este susceptibil să primească o interpretare în plus: semnul de exclamare și cel de întrebare, de exemplu, sunt indicatori ai unei transformări* operate asupra frazei*. Sistemul punctuației pare că se însușește prin diferențieri succesive, pe baza unui semn unic de formă variabilă (punct sau alineat) și fără o învârtire sistematică. La 8 ani numai punctul este folosit corespunzător. Spre 10-11 ani, virgula devine uzuală.

M. Fayol (G. D. S.)

Punere în situație

Prin analogie cu încălzirea musculară prealabilă activităților sportive, punerea în situație (warming up) este o fază de dezgheț care are relații în interiorul unui grup de discuție liberă, mai ales, de psihodramă*, pentru a se ajunge la schimburi sau la jocuri mai spontane și mai adevărate. Punerea în situație constă în discuții având drept scop să anihileze rezistențele* participanților de a se implica în activitatea de formare sau de psihoterapie, pe care ei o cer de altfel, și de a crea un climat de grup entuziast.

K. v

D. Anzieu

(N.C.)

Pupila

Acest cuvânt de uz administrativ se aplică orfanilor minori în tutelă, copiilor privați de familie sau celor ai căror părinți au decedat din dreptul de autoritate parentală și sunt îngrijiți de stat. Folosirea acestui vocabular în afara contextului său evocă pe copiii asistați, care sunt încredințați Ajutorului Social al

Copilului, în scopul plasării lor în orfelinate, familii și instituții diverse.

J. Sélosse

(O. D.)

Qsort

Tehnică de observație originală creată de W. Stephenson, utilizată într-o mare varietate de situații pentru diferite tipuri de conduite, permițând autoevaluarea sau evaluarea* celui alt. Itemii care descriu diferite aspecte ale conduitei cercetate sînt scriși pe cartele separate. Observatorul trebuie să distribuie acești itemi în diferite seturi (după descrierea cea mai potrivită

subiectului evaluat), folosind un anumit număr de cartele pentru fiecare set (după o distribuție normală împusă). Această tehnică foarte sensibilă, puțin vulnerabilă la tendințele de răspuns*, impune compararea datelor obținute asupra aceluiași subiect (în diferite situații). Ea furnizează date ipsative.

M. Bruchon-Schweitzer (G. D. S.)

R

R → Corelație/Corelare

RAM

Abreviere a englezescului Random Access Memory care înseamnă memorie cu acces aleatoriu sau memorie vie. Memorie informatică cu timp de acces foarte scurt, adresabil pe octet sau pe grupuri de octeți, numită și memorie vie. Informația poate fi înscrisă în ea și citită la fiecare ciclu de memorie (se opune lui ROM*). Bazată în principal pe circuite integrate, acest tip de memorie este utilizat pentru a realiza memoria centrală a ordinarilor.

M. Baron

(N. C.)

Randament colar

Evaluare* colectivă a rezultatelor învățării* colare, în opoziție cu evaluarea individuală a performanțelor*. Principiul fundamental al evaluării randamentului colar este cel al coerenței între obiective, predare și modalitățile de evaluare. O simplă măsurare intrare-ieșire poate fi aberantă, deoarece face abstracție de procesele educative care au condus la rezultatul observat. Pe de altă parte, reflecția asupra diversității nivelurilor cognitive, afective și psihomotorii ale obiectivelor (taxonomiile*) a contribuit mult la conștientizarea valorii reduse a evaluărilor care privilegiază procesele inferioare (memorie pură, aplicații stereotipe). Marile evaluări ale randamentului colar sînt făcute prin anchete normative: ele servesc din ce în ce mai mult la pilotarea* sistemelor educative*.

G. De Landsheere

(N. C.)

Randomizare

Procedură* de prezentare a diferitelor modalități ale unei variabile* independente în cursul unei experiențe*, destinat să atenueze efectele învățării, de exemplu, asupra rezultatelor pe care le determină aceste modalități. Se prezintă la întâmplare {random în engleză înseamnă hazard} aceste diferite modalități în așa fel încît subiectul să nu poată prevedea ordinea succesiunii itemilor. Această procedură este folosită, între altele, cînd contrabalansarea* ar produce un plan* de experiență prea complex.

F. Parot

(N. C.)

Ranversabilitate

Noiune psiholingvistică* introdusă în 1970 de H. Sinclair și E. Ferreiro pentru a califica anumite fraze* tranzitive simple propuse copiilor în probe de comprehensiune*, într-o frază ranversabilă („copilul urmează câinele”), protagoniștii reprezentați prin substantive sînt amîndoi susceptibili de a efectua acțiunea exprimată de verb. Într-o frază nonranversabilă („băiatul sparge sticla”), un singur protagonist poate efectua acțiunea exprimată de verb. În măsura în care orice frază este ranversabilă sintactic („sticla sparge băiatul” este o frază gramaticală), noțiunea de ranversabilitate are, în realitate, legătură cu evenimentul reprezentat de frază și cu caracteristicile sale pragmatice*.

La Piaget, pe de altă parte, se vorbește, în perioadele senzoriomotorie* și preoperatorie, de ranversabilitate sau întoarcere eficientă pîrîc (în opoziție cu reversibilitatea* ratorie) atunci cînd subiectul nu este conștient de identitatea acțiunii executate în cele două sensuri.

645

raționalizare

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Rapel

prin sarcina de rapel se înlege o proba ale carei dispozitii invit la evocarea, la reproducerea unui material învârtit și se referă în mod explicit la faza de achiziție* a acestui material. Se disting diferite tipuri de rapel. Într-o sarcină de rapel serial subiectul trebuie să-și amintească un maximum de elemente în ordinea de prezentare, într-o probă de rapel liber această restricție cu privire la ordinea de prezentare nu există. Într-o probă de rapel indicat se furnizează subiectului o informație parțială (indiciu) pentru a facilita recuperarea* materialului. Indiciul este adesea fie un fragment al stimulului de amintit (ex., Moise pentru Moise), fie un cuvânt asociat semantic (ex., arc pentru Noe). Performanțele la testele de rapel sînt în general mai bune decît la testele de recunoaștere*. O excepție notabilă este aceea că rapelul indicat poate determina performanțe mai bune decît o probă de recunoaștere.

Dacă proba este administrată chiar după prezentarea materialului, se vorbește despre rapel imediat; dacă este introdus un răgaz, se vorbește despre rapel amînat. Denumite, de asemenea, înșiși activitatea pe care o provoacă o sarcină de rapel.

S. Bredart

(N. C.)

Rapid (Somn —) → Somn Raport de corelație → Corelație/Corelare Raport (Scală de —) → Scală de măsură Raport semnal/zgomot → Zgomot

Rat de retenție

Indice frecvent utilizat în psihologia memoriei*, care se poate calcula pe baza indicatorilor expliți și ai retenției*, precum rata de rapel* care echivalează adesea cu procentajul de itemi corect amintiți. Se poate de asemenea măsura pe baza unor indicatori implicați cum este clasică ecuația de reînvițare: dacă T_1 este timpul și R_1 numărul de repetiții necesare pentru a reînvița un material după ce i-au fost uitate toate elementele sau o parte, dacă T_2 este timpul și R_2 numărul de repetiții necesare pentru a învăța un material similar pentru prima dată, rezultatul coeficientului $(R_2 - R_1)/R_2$ sau $(T_2^* - T_1)/T_2$ este adesea folosit pentru a exprima rata de retenție.

S. Bredart

(N. C.)

Raționalism

Doctrină filozofică potrivit căreia orice lucru existent în sine are rațiunea de a fi. Din punct de vedere științific, această atitudine conduce la adoptarea principiului că orice element de experiență* poate fi considerat drept exemplu al unei teorii generale. Raționalismul presupune deci inteligibilitatea fundamentală a realului și primatul dinamicii spiritului* asupra experienței. Acest primat al spiritului se exprimă în activitatea prealabilă de teoretizare, care determină un cadru general în care vor fi interpretate datele empirice. În psihologie, această concepție filozofică s-a manifestat în același timp în modul de a gândi dezvoltarea* cognitivă individuală, dar și, într-un mod mai general, pe planul construcției teoriilor psihologice. Asupra problemei dezvoltării cognitive, poziția raționalistă (J. Piaget și N. Chomsky, d. ex.) acordă o importanță primordială conceptelor* structurale și consideră datele experienței lumii ca ilustrări ale acestor principii generale, în timp ce alții (behavioriștii*) privilegiază rolul dinamic și organizator al acestei experiențe sensibile a lumii. Această opoziție se regăsește la nivelul epistemologiei psihologiei și se traduce în maniera în care sînt considerate raporturile între activitatea de teoretizare și rezultatele experimentale.

P. Mengal

(N. C.)

Raționalizare

Mecanism prin care un subiect încearcă să-și explice comportamentele sau sentimentele

646!

647

reacție

mente sprijinindu-se pe un raționament logic. E. Jones îl introduce în 1908 în limbajul psihanalitic. Raționalizarea se distinge de raționalismul morbid în care raționamentul este pseudologic, adică nu urmează legile de coerență admise în mod curent, în raționalizare, construcția explicativă urmează regulile logicii și se inspiră, după voie, din ideologia în vigoare. Prin acest procedeu, subiectul încearcă să justifice, adică să facă rațional și coerent, deci admisibil pentru rațiune, un comportament anormal sau ale cărui mecanisme inconștiente (adevărurile mobile) îi scapă. Această atitudine permite subiectului să mascheze diferitele componente conflictuale care îl determină. Deși defensiv, acest procedeu nu poate fi clasat printre mecanismele de apărare* în măsura în care el operează atît față de momentele pulsionale, cît și față de mecanismele de apărare introduse de subiect*.

M.-C. Hardy-Bayle

(N. C.)

Ra ionament

Activitate de gândire interna ional (v. Inten ionalitate) care, o dată ce cap t form , se prezintă ca o în l n uire de propozi ii* care permite s se conchidă cu privire la valoarea de adev r a celei din urm (adev rat , fals , probabil etc). Se pot distinge în mod conven ional două tipuri de ra ionamente: deduc iile* i inferen ele*. Un tip de ra ionament merit o aten ie special : ra ionamentul prin absurd. El const în a presupune negarea a ceea ce se dore te a fi stabilit i deduc ia, pe această baz , a unei contradic ii*. Acest mod de a proceda este deosebit de semnificativ prin faptul c este ipotetic, în sensul cel mai strict al termenului: ne sprijinim pe ceea ce este cel mai departe de ceea ce se estimează a fi adev rat. Pe de alt parte, acest ra ionament constituie un fel de alterare a linearit ii deduc iei. Activitatea* cognitivă utilizată în ra ionament (d. ex., construc ia unei probe sau judec i* de validitate a unui silogism) nu se supune unei derul ri de opera ii de o elegan i de o rigoare comparabile cu cele propuse de logic , de când au ap rut lucr rile fondatoare ale lui G. Frege. Rezult , dimpotriv , c subiectul desf oar în acest caz acela i tip de demersuri, în parte inductive, ca în alte forme de rezolvare de probleme*. Dacă sînt excepta i subiec ii special preg ti i pentru exerci ii de logic formal , ra ionamentele de validitate a silogismelor sînt adesea afectate de erori legate fie de reprezent rile* conceptelor* în cauz , fie de natura instrumentelor lingvistice folosite (al c ror sens* curent se poate interfera cu sensul logic), fie de familiaritatea* i de semnifica ia* domeniului de referin pentru subiect. Au fost, de asemenea, eviden iate importante diferen e interindividuale în strategiile adoptate. J.-B. Grize i M. Richeile

(N. C.)

R spus

Unul dintre cei mai frecven i în vocabularul psihologilor, termenul trimite mai întîi, într-un sens tehnic descriptiv, la o unitate* de comportament* bine definit pe care un subiect implicat în experiment este invitat sau determinat s o produc în situa ia experimental : r spus motor de ap sare pe un buton într-un experiment de timp* de reac ie, de exemplu. Înso it de un calificativ, cuvîntul „r spus” desemnează o categorie de comportamente la un nivel descriptiv (r spus emo ional, vocal) sau func ional (r spus aten ional, operant).

Într-un context mai înc rcat de implica ii teoretice, termenul este adesea legat de concep iile mecaniciste ale activit ii psihice, pe care o rezum formula „sti-mul-r spus” (S-R). G sim aici subliniat leg tura direct a unui stimul cu r spusul pe care-l provoac , într-o rela ie cauzala simpl . No iunea de r spus este, în acest caz, apropiat de cea de comportament observabil, obiect al psihologiei conform behaviorismului* clasic, trebuind diferen iat de procesele interne rezultate (variabile intermediare ale nebehaviorismului. procese mentale de prelucrare a inform3’

ui.

1

tiei în cognitivism*) care se intercalează între stimul i r spus (v. Reac ie, Reflex, Ac iune, Conduit). M. Richelle

(N. C.)

R spus anticipat —> Anticipare

R spus electrodermal (RED)

Reac ie vegetativ înregistrat la nivelul fe ei dorsale a antebra ului i a mîinii, numit i reflex psihogalvanic*, corespunzînd în acela i timp unei diminu ri a rezisten ei cutanate (efectul Fere) i unei varia ii de poten ial (efectul Tarchanov). Aceste fenomene, care exprim activitatea vegetativ (sistemul simpatic*) periferic i central , sînt legate de prezen a transpira iei prin desc rcarea glandelor sudoripare. Aceasta a devenit un indicator al nivelurilor de activare* central i de stare afectiv a subiectului. La adormire are loc o m rire a rezisten ei cutanate i, invers, o sc dere la trezire. La subiectul în stare de veghe i în repaus exist o cre tere a rezisten ei cutanate i o activitate electrodermal redus ; în timpul manifest rilor de aten ie* (opera ii mentale, d. ex.), se manifest o sc dere a rezisten ei i desc rc ri electro-dermale. RED face parte din panoplia înregistr rilor poligrafice (electroencefalogram , electrocardiogram).

B. Soumireu-Mourat

(N. C.)

R zburare

Conduit complex ale c rei motiva ii* r spund unor obiective diferite: fie pentru a ob ine o repara ie, o desp gubire, fie pentru a pedepsi i corecta pe cineva care a ofensat, fie pentru a calma un resentiment, fie cu valoare de represalii. R zburarea Poate satisface un instinct de ap rare i se poate situa în limitele unei justi ii distributive sau poate deveni o scuz pentru a elibera o agresivitate* justă iar . Într-un g^P, ea poate alimenta, din aproape în aproape, r zbun ri reciproce i, cu acordul

Membrilor, se poate aplica unor victime

“^vinovate.

J. Selosse (N. C.)

Reacian (Teorie a —)

Evideniat de J. W. Brehm în procesele de influenare a altei persoane, reacian este o stare de motivaie* negativ care urmează unei ameninri (presupuse reale) de restricie a libertii individuale i care se traduce printr-o rezisten la influen. Presiunea social poate astfel declan a motivaie în sens invers scopului urmrit. Aceste motivaie pot fi legate de convingerile subiectului, de dorin a sa de a- i pstra independen a, de valorile sale sau de angajamentele în care este implicat. Comportamentul de reacian este în funcie de importan a pe care subiectul o acord comportamentului ameninat i crete cu atât mai mult cu cât sentimentul de libertate diminueaz .

G. Moser (N. C.)

Reacie

Activitate* a unui organism care survine ca r spuns la un factor extern sau intern identificabil. Termenul are o utilizare foarte general în tiin ele vieii. Cât prive te aspectele de interes pentru psiholog, poate fi vorba despre un reflex* (d. ex., reac ia de retragere a membrului la un stimul nociceptiv*), de un r spuns condi ionat* dup modelul pavlovian* (care poate lua forma unei mi c ri*, dar i a unei secre ii glandulare, a unui fenomen electrofizio-logic etc), de un r spuns emo ional* cu corelatele sale hormonale* i neurovegetative* (ex.: r spunsul de stres* la un semnal de pericol, cu desc rcarea de adrenalin * care-l înso e te), de o alterare a sistemului imunitar ca r spuns la factori afectivi, ca i de o stare depresiv dup un doliu (depresie* reac ional) sau înc , în contextul etologiei, de orice r spuns la un stimul declan ator*. No iunea de reac ie poate fi opus celei de aciune*, care nu presupune o situa ie sau un stimul care s-o declan eze în mod restrictiv. Nu vom vorbi deci de reac ie în leg tur cu un r spuns operant*, nici în leg tur cu utilizarea conduitei subordonate urm ririi unui scop*. Aceast no iune este totu i infinit mai pu in restric-

R

R

reacie

648

tiv decât no iunea de reflex, deoarece ea se aplic unor modific ri de st ri sau de activit i care pot s nu fie înscrise în organizarea fiziologic prestabilit , care decurg din istoria particular a subiectului i ale c ror complexitate i persisten pot s nu aib o m sur comun cu cele ale reflexelor.

M. Richelle

(N. C.)

Reacie (Timp de —)

Interval* temporal minimal (ceea ce îl distinge de laten *) care separ un stimul* numit imperativ de un r spuns motric voluntar*. Aceast defini ie se aplic timpului de reac ie simplu, fenomen comportamental dintre cele mai elementare, dar al c rui studiu, întreprins înc de la începuturile psihologiei tiin ifice, a deschis calea spre cercetarea proceselor cognitive*. Procedul experimental care permite m surarea acestuia cuprinde un stimul avertizor*, destinat s mobilizeze aten ia* subiectului în cursul unei perioade preg titoare (de durat variabil i imprevizibil pentru a evita anticip rile*), urmat de prezentarea stimulului imperativ, sau de execu ie, la care subiectul a fost invitat prin instructaje* s r spund cât mai rapid posibil, executând un gest simplu clar definit (în general s ac iuneze o cheie telegrafic sau s apese un buton). Timpul care desparte începutul stimulului imperativ de r spuns este înregistrat în milisecunde. Timpul de reac ie simplu variaz în funcie de o multitudine de factori, dintre care intensitatea* stimulului, frecven a de prezentare, exerci iul* sau oboseala* etc. H. von Helmholtz a avut ideea s compare timpul de reac ie a doi stimuli tactili identici, dar aplica i la distan e diferite pe cap (în acela i timp punct de sosire al fibrelor aferente i loc al r spunsului la în ep tura folosit) pentru a m sura viteza influxului nervos, în timpul de reac ie discriminativ sau de alegere*, subiectul este confruntat cu mai mul i stimuli, fie c are de r spuns numai la unul dintre ei (în general acestui caz îi

este rezervat expresia TR discriminativ, în englez golno-go task), fie c are de ales dintre mai multe r spunsuri pe cel care corespunde stimulului prezentat (TR de alegere). Toate circumstan ele r mî nînd acelea i, ace ti timpi de reac ie vor fi întotdeauna mai lungi decât timpii de reac ie simpli. Ei implic într-adev r nu numai un timp de conduc ie a informa iei senzoriale i a comenzii motorii, ci i un interval de identificare a stimulului i, pentru TR de alegere, de alegere a r spunsului (timp de decizie*). F. C. Donders a avut în 1868 ideea s exploreze diferitele tipuri de timp de reac ie, comparându-le, pentru a evalua durata diferitelor faze ale proceselor în aciune, f cînd din TR o cale de acces neaptat la procesele mentale pe care înc o exploateaz cu succes psihologia contemporan (v. Cronometrie mental).

M. Richelle

(N. C.)

Reac ie circular

Prin acest termen, împrumutat de la J. M. Baldwin, J. Piaget și H. Wallon desemnează repetarea de către copilul mic a unui ciclu motor achiziționat sau în curs de achiziție, în perspectiva piagetiană, această repetare este destinată sau să mențină o senzație agreabilă (reac ie circulară primară centrată pe corpul propriu; ex., suge-rea degetului), sau să facă să dureze un spectacol interesant în care sînt implicate un obiect sau obiecte exterioare subiectului (reac ie circulară secundară; ex., agitatea unei jucării), sau de asemenea să exploreze efectele variației acțiunilor asupra unui același obiect (reac ie circulară terțiară; ex., variația sistematică a modului de lansare a unui obiect). Reac iile circulare primare, apoi secundare, apar în primele 6 luni de viață, reac ia circulară terțiară spre 1 an. Cître 8 luni apare o reac ie circulară originală (reac ia circulară întârziată) care atestă un început de sta-pînire a permanenței obiectului și care se manifestă prin reluarea activităților

1

649

reac ionai

întrerupte momentan de evenimente externe-rioare-

J.-E. Gumbert

(N. C.)

Reac ie de alert -> Alert

Reac ie de tresărire

Reac ie de alert * reflexivă globală a unui organism ca răspuns la un stimul scurt și intens, cel mai adesea auditiv. Reac ia de tresărire intervine în general în cursul unei schimbări în starea de vigilență și permite o activare motorie, neurovegetativă și cardiacă pregătitoare pentru acțiune*. Reac ia este susceptibilă, în același timp, de obișnuire* și de condiționare* și în acest caz ea a fost folosită ca model* de fricțiune condiționată. Regiunile sistemului nervos implicate sînt situate în mezencefal*, în rombencefal și în formațiunea reticulată*.

M. Le Moal (N. c.)

Reac ie emoțional condiționat

În terminologia condiționării*, această expresie, care pe de altă parte poate fi aplicată în mod legitim oricărui răspuns condiționat cu componentă emoțională, este rezervată pentru reducerea sau suprimarea* a răspunsurilor operante* emise într-un program* de învățare în curs, cînd se prezintă un stimul avertizor* de o anumită durată, al cărui final coincide cu un stimul aversiv* inevitabil. Efectul a fost descris și etichetat în 1941 de J. Estes și B. F. Skinner, care au demonstrat suprimarea răspunsurilor la sursă în prezența unui semnal auditiv care precede un șoc electric. De atunci, a fost deseori utilizat ca măsură a anxietății* în psihofiziologie* și în psihofarmacologie*, și ca mijloc de apreciere a forței asociației între evenimente în cercetările de orientare cognitivă* asupra învățării la animale. Abrevierea CER, împrumutată din engleză, este întrebuințată

În mod curent.

M. Richelle (N. C.)

^

Reac ie terapeutic negativ

Fenomen paradoxal care survine în cursul anumitor psihanalize, caracterizat prin faptul că pacientul reacționează negativ, adică printr-o agravare a suferințelor sale într-o fază avansată a analizei, marcată prin per-laborarea* aparentă a interpretărilor* exacte și oportune. Este acceptat în mod curent, după S. Freud, că reac ia terapeutic negativă își are sursa într-un sentiment inconștient de culpabilitate* deosebit de intens și/sau în tendința masochistă* care îl face pe subiect incapabil să renunțe la satisfacția inconștientă pe care și-o dau suferințele sale. M. Klein a subliniat rolul pe care-l joacă, în reac ia terapeutic negativă, dorința de a-l decepționa și de a-l descalifica pe analistul cărui interes se adresează, în transfer*, o invidie* insurmontabilă față de „bun tate” și normalitatea sa presupusă.

J.-M. Petot

(N. C.)

Reac ionai

E. Kretschmer a descris delirul* de relație al senzitivilor într-un capitol asupra reacțiilor personale*. Psihopatologia franceză a preferat termenul reac ionai pentru a insista asupra rolului etiologic al evenimentelor în apariția anumitor sindroame patologice, în opoziție cu altele care ar fi de origine endogenă*. În acest fel, a fost posibil să se opună depresiile* endogene depresiilor reac ionale. Ulterior lui H. Ey care critica ideea unei patologii exclusiv reac ionale fără participarea endogenului, a apărut un consens în jurul ideii unei întrepînderi constante, la grade variabile, a factorilor externi și interni. În plus, discuția etiologică pare să-și piardă interesul pe măsură ce mijloacele terapeutice se detașează de ea. Termenul reac ionai rămîne folosit pentru a insista asupra existenței unui eveniment traumatic cu

pu în înainte de ecloziunea patologică asupra caracterului său comprehensibil.

R. Jouvent

(N. C.)

R

readaptare

650

Readaptare

După modelul noțiunii de adaptare*, acest termen desemnează un proces funcțional de echilibrare* a schimburilor între organism și mediul său, atunci când raportul a fost mai mult sau mai puțin perturbat. Psihologia comună nu exprimă altceva decât această idee când spune despre o persoană că s-a readaptat bine. Este totuși adevărat că termenul readaptare a apărut pentru a desemna segregarea* colarilor aflați în dificultate, în vederea eventualei lor reinserții. Readaptarea este un proces biopsihic, dar este în aceeași măsură o instituție socială. Despre elevii neadaptați, H. Pieron nu spunea că funcționează rău, ci că „nu pot urma”. Această ultimă metaforă enunță parcursul impus și lasă se în vedere alegerea socială a ciclului adaptare-inadaptare*-readaptare.

D. Hameline

(N. C.)

Readucere

Acest termen este folosit pentru a denumi două comportamente distincte. Adunarea, recuperarea și transportul puilor care s-au îndepărtat de cuib și pe care pârântele îi ia de gât pentru a-i pune la loc, în cazul în care cuibul este deranjat, pârântele, pasrea sau mamiferul, poate transporta puilul unul câte unul spre un alt cuib. Acest comportament nu cedează la oboseală. Rulajul oului este caracteristic mai ales unei conduite observate la găte, raie și pescăruși, pentru a readuce în cuib un ou plasat accidental sau voluntar pe marginea acestuia. Acest situație a fost folosită pentru a testa două tipuri de relații între pasrea și oul ei. La găscă cenușie, pasrea își pune gura pe ou, printr-o mișcare de retragere, corectat continuu în funcție de neregularitățile solului, îl readuce în cuib; dacă oul este subtilizat după ce mișcarea a fost începută, pasrea continuă mișcarea de acum încolo fără obiect, dar sub o formă fixă de această dată, în absența oricărei informații de orientare*. Acest test a permis lui K. Lorenz și N. Tinbergen să demonstreze dualitatea răspunsului instinctiv*, care comportă o componentă fixă, serie de contracții musculare predeterminate și o componentă de orientare tactică*. Pe de altă parte, oferind unui pescăruș alegeri succesive între perechi de ouă artificiale (v. Momeal) care diferă printr-un caracter (talie, formă, culoare) Tinbergen și apoi G. P. Baerends au definit caracteristicile oului care îl determină pe adult să-i acorde îngrijirile sale: oul reluat primul este cel preferat; ei au verificat astfel legea somației eterogene a stimulilor și posibilitatea de a crea combinații mai stimulatoare decât oul natural (stimul supernormal).

J.-C. Ruwet (N. C.)

Reaferen

De o manieră generală, acest termen desemnează procesele de retroacțiune* exercitate de eforturile* unui sistem asupra mecanismelor centrale care îi comandă în activitatea motorie*, reaferența este procesul de transmitere a informațiilor* provenite de la receptorii senzoriali ai mușchilor (proprioceptori*) când eforturile sunt activate de o comandă a centrilor nervoși superiori; aceste informații contribuie la reglarea* contracției musculare. Pe plan comportamental, reaferența are legătură cu modificarea informațiilor furnizate de mediu sub efectul informațiilor provenite din mișcările* propriului corp. Este denumit, de asemenea, uneori „reaferență senzorială” procesul invers de modificare a activității motorii a corpului prin informațiile generate de mediu (informații senzoriale „exaferente”). Principiul de reaferență: E. von Holst și P. Mittelstaedt au desemnat prin acest termen un ansamblu de modele teoretice care descriu interacțiunile între informațiile senzoriale și retroacțiunile consecutive comportamentelor motorii declanșate de aceste informații.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Realism infantil

Termen folosit în psihologie*, conform unor accepțiuni specifice, de G. Luquet și J. Piaget, în evoluția desenului* la copil.

receptor celular

r Luquet distinge patru niveluri succesive de realism:

- 1 ulterior mîzgălitului (1-2 ani), realismul fortuit (2-3 ani);
- 2 realismul ratat (3-4 ani);
- 3 realismul intelectual (4-10 sau 12 ani), cu procedee de transparență, de reducere și de schematizare;
4. realismul vizual (de la 8 sau 9 ani), j Piaget descrie realismul intelectual al copilului (de 4-7 sau 8

ani) ca o tendință spontană de a confunda semnul* și semnificatul*, interiorul și exteriorul, ca și psihicul și fizicul. El exprimă egocentrismul* în reprezentarea lumii și se manifestă prin animism* și artificialism. Este însoțit pe plan social de realismul moral, marcat de respectul unilateral, supunerea strictă la regulă și o concepție obiectivă a responsabilității.

t. Jolley

(N. C.)

Realitate psihic

Noțiunea psihanalitică în care „realitatea” trebuie înțeleasă ca ceea ce se opune aparențelor și se ascunde în interiorul lor. Noțiunea de realitate psihică prezintă două aspecte. Pe de o parte, ea este destinată să sublinieze faptul că activitatea psihică și în special fantasma* produc efecte psihice care nu sunt mai puțin reale decât cele ale evenimentelor sau experiențelor lumii exterioare. Considerat literal, acest teză poate justifica la anumiți psihanalitiști o relativă indiferență pentru reconstrucția trecutului analizanților lor. Pe de altă parte, noțiunea de realitate psihică se aplică la ceea ce apare ca cel mai real în psihic: dorințele* inconștiente. Melanie Klein a insistat asupra faptului că realitatea psihică poate face obiectul unei recunoașteri (insight* sau realizatori) sau, dimpotrivă, al unui refuz*.

J.-M. Pe tot

(N. C.)

Realizare -> Eu/Ego, Seif, Nivel de aspirație

Rebirth -> Stadiul respirației

Recapitulare (Legea —) -> Biogenetic (Legea —)

Recent (Efect de —)

Efect asupra reinerii*, legat, ca și cel de înțințitate*, de ordinea de prezentare a elementelor unei serii de itemi de memorat: itemii care ocupă ultimele poziții din serie sunt reinerii și mai bine decât cei care ocupă pozițiile mediane. Pentru anumiți autori, itemii prezentați ultimii ar fi mai bine reactualizați datorită mai marii lor probabilități de a fi prezentați în memoria de scurtă durată* în momentul rapelului. Pentru alții, efectul de recentă reflectă mai curând punerea în funcțiune a strategiilor* de recuperare* bazate pe indici temporali

sau contextuali.

” ”

S. Bredart

(N. C.)

Receptor

Pentru teoriile clasice ale informației*, receptorul este pur și simplu aparatul care primește semnalul* emis de aparatul emitor* și care îl (re)codează în mesaj* pentru destinatar*. În această perspectivă, exemplul funcționării umane ar duce la concluzia că decodarea* undelor electrice de către urechea externă, timpan, oscioare, urechea internă și nervul auditiv reprezintă activitatea unui receptor responsabil apoi de transformarea lor în mesaj pentru cortexul destinatarului. Această concepție pasivă a înregistrării informațiilor, care nu explică activitatea subiectului interpreta-tor, este abandonată în prezent de cele mai multe dintre teoriile comunicării*.

J.-M. Adam

(N. C.)

Receptor celular

Structur proteic situat pe fața externă a membranei sau în interiorul celulei, destinat să se asocieze în mod stereospecific, mai mult sau mai puțin temporar, cu un anumit ligand (hormon*, transmitor, moleculă terapeutică) și să declanșeze un răspuns celular adecvat (efect biologic). Noțiunea de receptor a fost introdusă de J. N. Langley în 1878. Legătura ligand-re-

R

receptor senzorial

652

653

ceptor este de cele mai multe ori reversibil, noncovalent și produce modificări în activitatea celulară conform unor modalități variabile. Astfel, neuromediatorii* și anumiți hormoni, care acționează asupra unui receptor membranar, modifică activitatea unui sistem enzimatic cuplat cu receptorul (adenilat ciclază, fosfatidilinositol), ceea ce determină sinteza unui al doilea mesager intracelular, responsabil de reacțiile în lanț aflate la originea efectului biologic, în alte cazuri, ei provoacă deschiderea sau închiderea canalelor ionofore asociate receptorului, de unde mișcări ionice rapide transmembranare, generatoare ale unui nou potențial* de acțiune. Hormonii steroizi formează împreună cu un receptor intracitoplasmic un cuplu care, migrând în nucleu, declanșează acolo sinteza unui ARN mesager, apoi a unei proteine. La nivelul sistemului nervos, studii bazate pe măsurarea legăturii specifice a moleculelor radioactive (agoniste*, antagoniste*, chiar neurotransmițători*) cu membrane celulare au permis

identificarea receptorilor neuromediatorilor cunoscuți, studierea proprietăților acestora (tipuri și subclase, afinitatea pentru mediator, modularea numărului lor prin fenomene de hipo- sau de hipersensibilitate), dar și descoperirea zonei de acțiune a medicamentelor sau substanțelor psihotrope.

U. Spampinato

(N. C.)

Receptor senzorial

Captator de informații din mediul înconjurător și cale de intrare în sistemul nervos central. Aceștia sunt transductori care transformă energia primită în influx nervos. Ei sunt conectați la sistemul nervos prin nervi periferici, senzitivi, și sunt în mod obișnuit prin rădăcinile și coarțele dorsale sau senzoriale sau constituie nervii cranieni care intră în creier în regiunile bulbopontice. Acești nervi reunesc ansamblul aferențelor sistemului nervos al vieții de relație, în timp ce organele interne sunt în ele prevăzute cu captatori sen-

zoriali care intră în sistemul nervos simpatic. Prin aferențele a intrărilor și răspunde partea eferentă, motorie, care comandă și spunsul organismului. Astfel, receptorii sunt caracterizați în funcție de natura informațiilor pe care le transmit: exteroceptori pentru informațiile din lumea exterioară, interoceptori pentru informațiile provenind din corp (tendoane, mușchi, de ex. fusul neuromuscular, articulații, canal alimentar, vezică etc). Ei diferă după modul lor de funcționare: unii sunt silențioși până la schimbarea care provoacă senzația (în piele, pentru apăsare și atingere, întindere), alii sunt într-o stare de funcționare bazală și înregistrează modificările acestei stări (termoreceptor pentru frig și cald). Ei sunt de asemenea caracterizați după informații: nociceptori (informează asupra oricărei afecțiuni nocitive a corpului), chemoreceptori (în canalul alimentar), termoreceptori. În sfârșit, ei au o adaptare mai mult sau mai puțin rapidă. Structura lor este foarte variabilă și adesea deosebit de complexă, mergând de la terminația nervoasă simplă, ca în piele unde se găsesc fibre libere, la elementele nervoase înconjurate de celule specializate în capsule, în sfârșit, la organe adevărate, ca organele de simț. Printre acestea din urmă, trebuie notate ochiul și urechea internă, localizate și bilaterale, pentru că se reperi informațiile la distanță. Transducția este un fenomen complex care depinde de celulă sau de organele receptoare dotate pentru a capta un tip de energie dată și a transforma această energie în procese membranare și subcelulare generatoare de energie nervoasă, potențiale generatoare sau transductoare; aceste potențiale se află la originea potențialelor de acțiune. Tot ce primește un receptor nu este adresat în mod necesar celor mai înalte niveluri ale sistemului nervos, în particular, conștienței: prelucrarea informației se efectuează începând de la organele de simț și continuă la diferite niveluri și rețele ale celulelor senzoriale; invers, sistemul nervos exercită controale asupra intrărilor, cu

mecanisme de facilitare și de inhibiție. Organismul nu poate să prelucereze decât un număr limitat de informații din mediul înconjurător, și le acordă atenție și răspunde la ele, ceea ce nu înseamnă că aceste informații nu sunt prelucrate de sistemul nervos, așa cum o atestă reacțiile neuro-vegetative la stimuli aparent nepercepți. M. Le Moal (N. C.)

Reciclare → Formare continuă

Recidivă

În medicină, recidiva caracterizează reapariția unei maladii după restabilirea sănătății, în drept, recidiva califică o nouă infracțiune comisă după ce o judecată sancționase un prim delict sau crimă. Cuvântul recidivă are o conotație negativă de recidivă, care evocă ineficacitatea unui tratament sau a unei măsuri penale aplicate unui organism sau unui subiect opozant. Acest termen trebuie diferențiat de repetiție și de reiterare, în măsura în care el se referă la efectul unei intervenții.

./. Selosse

(N. C.)

Reciproc → Grup matematic

Recogniție

În filozofia kantiană, desemnează actul prin care un obiect perceput este asimilat unui concept. În psihologie, cogniția este în eleas în două sensuri, dintre care primul este apropiat de noțiunea filozofică. Se vorbește mai întâi de cogniție în cazurile în care un obiect (sau o scenă) este asimilat unei scheme de acțiune sau unei scheme noționale (de ex., copilul mic care recunoaște un anumit obiect ca fiind de legătură). A recunoaște înseamnă a clasa un obiect considerat atunci cunoscut. În al doilea sens al său, actul cogniției este legat de memorie în sensul că subiectul face referire la trecutul său. Precedând activitățile de reconstituire și de evocare a trecutului, cogniția apare ca formă mai

elementară a memoriei în sens strict, subiectul regăsește într-un anumit obiect perceput un obiect deja văzut.

J.-J. Ducret

(N. C.)

Recompens

Stimul înt ritor* apetitiv, acordat după emiterea unui răspuns dat într-o procedură experimentală cu înt rire* pozitiv *. Termenul, marcat de conotații afective și subiective pe care le are în limba curentă, r mîne relativ frecvent în psihologie, fiind folosit cînd în loc de înt ritor, cînd în loc de înt rire pozitiv . Astfel, se vorbește de recompensă (stimul înt ritor alimentar) pe care animalul o găsește la sfîrșitul parcurgerii unui labirint* sau de recompensă monetară acordată unui subiect uman într-o experiență de învățare verbală .

M. Richelle

(N. C.)

Reconstrucție (Metodă de —)

Metoda de reconstrucție (sau de reproducere) are drept scop evaluarea ratei de reînere* a unui material învățat în prealabil, subiectul fiind invitat să reproducă, oral sau în scris, elementele materialului în ordinea în care acestea au fost prezentate.

S. Bredart

(N. C.)

Recrutare

în psihoacustică *, termenul desemnează, la persoanele atinse de surditate parțială, un fenomen de creștere mult mai rapidă decît pentru urechea normală a intensității* senzației*, începînd de la pragul absolut* și în ciuda înălțimii marcate a acestuia. Se poate de asemenea asista la o hiperrecrutare, sensibilitatea* pentru presiuni sonore ridicate audibile de către subiectul pînă mai bun decît aceea a subiectului normal.

în neurofiziologie, extensie a numărului de neuroni* excitați ca urmare a creșterii intensității sau a prelungirii stimulării.

M. Richelle

(N. C.)

recunoaștere

654

redefinire

Recunoaștere

Proces prin care un organism recunoaște un obiect sau un eveniment ca aparținînd unei clase*, sau prin care el asimilează un element la o schemă*; în psihologia cognitivă se preferă acestui termen cel de identificare*. Expresia „recunoaștere individuală” desemnează, în etologia* animală, capacitatea unui animal de a distinge un anumit congener de unul sau de mai mulți alii membri ai grupului.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Recunoaștere a formelor

Tematică de cercetare care s-a dezvoltat în mod deosebit în psihologie la sfîrșitul anilor 1950. Ea s-a referit la început la procesele de recunoaștere* a cuvintelor* (modelul „logogenelor”), apoi la procesele de recunoaștere a obiectelor (modelul „pictogenelor”). Curentele cognitive-te*, apoi cele conexioniste au abordat în mod special studiul mecanismelor de recunoaștere a chipului uman. Diferite modele informatice* au avut drept obiect, cu începere din 1950, simularea prelucrării automate a formelor* vizuale sau sonore: recunoașterea imaginilor, a vorbirii, interpretarea semnalelor, clasificarea automată a datelor. Recunoașterea formelor se izbește de o mare complexitate de calcul* și necesită ordine de putere. Printre aplicații se pot cita prelucrarea informațiilor înregistrate de captatori, în robotică de exemplu, recunoașterea caracterelor tipografice, a scrierilor manuscrise, precum și dialogul oral om-mășină .

M. Baron

(N. C.)

Recuperare

Faptul de a regăsi o informație în memorie*. Dificultatea recuperării unei informații stocate este considerată o cauză esențială a uitării*. Incapacitatea de a recupera o informație dată poate fi legată de o interferență* datorată fie achiziției anterioare a unui alt material (interferență proactivă), fie prezentei unui material nou (interferență retroactivă). Independent de interferență, posibilitatea de a recupera o formă este strîns legată de prezența în contextuali deja prezenți în mîntul encodării* acestei informații. Recuperarea nu este un fenomen de tipul totului sau nimic. De exemplu, în situații frecvente a „cuvîntului care stă pe limbi”* subiectul, deși incapabil să regăsească cuvîntul cîntat, poate adesea indica prima literă a cuvîntului sau numărul de silabe din care acesta este compus. Recuperarea informației în memoria de lungă durată* este tot mai mult considerată ca o veritabilă rezolvare de problemă*; de unde interesul crescînd pentru studiul strategiilor de recuperare pe care indivizii le aplică mai ales în situații de răpel*. Aceste strategii implic deseori

cutarea altor informații decât cea cerută, informații pe care subiectul le folosește ca indicii pentru a regăsi informația-tintă.

1. S. Bredart

(N. C. i)

Recuperare de funcție

Problema centrală a neurologiei și a neuropsihologiei clinice și experimentale. Recuperările de funcție sunt relativ frecvente după o leziune a nervilor periferici și pot fi explicate prin fenomene de regenerare*. După leziuni ale sistemului nervos central, există asemenea recuperări funcționale, dar cu o frecvență mult inferioară.

Au fost avansate diferite ipoteze în încercarea de a se explica aceste recuperări. Prima intervenția fenomenelor de reorganizări morfologice sau de plasticitate* descoperite din 1970: regenerare, înmugurire. Recuperările de funcție ar putea, de asemenea, să apară ca urmare a reoapărilor activității sistemelor neuronale. Ele apar ca fenomene secundare la avarie*: hipersensibilitate de denervare și, de asemenea, hiperactivitate a neuronilor neafecți de leziune. În cele din urmă, teoriile mai vechi și ale celor bazate pe mecanisme biologice sunt puțin cunoscute și, de asemenea, invocate pentru a explica unele recuperări: una dintre acestea este teoria vicarianței, conform căreia

leziunile ar putea fi preluate de un

sistem neuronal. Teoria diaschizisului, formulată la începutul secolului al XX-lea

de von Monakow, explică pierderile tranzitorii de funcție prin inhibiția sistemelor funcționale atinse indirect de leziune; inhibi-

ția (sau ocul neuronal) provocată de leziune dispărând treptat, funcțiile pierdute

pot să se recupereze (vezi Jacksonism). Este de notat totuși că toate aceste explicații sunt încă ipotetice și că nici o recuperare de funcție nu a putut fi legată în mod clar de unul dintre aceste mecanisme. Acest lucru este în elegere insuficient explicat faptul că, în prezent, este greu de prezis dacă o funcție pierdută ca urmare a unei leziuni va putea fi sau nu recuperată în continuare. Se pare că anumite condiții favorizează recuperarea: vârsta tânără a subiectului, leziunile secvențiale (o leziune care survine treptat sau în mai multe etape va avea mai puține consecințe funcționale decât atunci când survine dintr-o dată), îmbogățirea mediului înconjurător. În prezent, sunt explorate diferite strategii pentru a ajuta recuperările de funcție: grefe neuronale, utilizarea factorilor neurotrofici* etc.

J.-P. Herman (N. C.)

Recuperare spontană a condițiilor, repararea răsunului condiționat*, care face totuși anteriorul unei stingeri* complete, când, după un anumit interval de timp, subiectul este masat din nou în situația experimentală. Fenomenul de recuperare spontană a răsunului lui I. Pavlov un argument major în favoarea tezei inhibiției interne: el atestă că răsunurile condiționate "au fost terse prin stingere, ci numai sus-

ținute

M. Richelle

(N. C.)

Definiție

t. Definiția a ceea ce se repetă în cadrul funcțiilor definite pentru numere întregi natu-

re. o definiție prin recurență este un caz articular de definiție recursivă; ea conține în definiția valoarea funcției în n cu

ajutorul valorilor luate într-un număr finit de întregi inferiori lui n (în general în $n-1$) și în atribuția valoarea pentru primii întregi (în general în 0). Un exemplu clasic se referă la funcția factorială, pentru n întreg pozitiv:

$f(n)$: dacă $n = 0$ atunci 1 dacă $n > 0$ atunci $f(n) = n * f(n-1)$ O demonstrație prin recurență (sau prin inducție*) a unei proprietăți P pentru numere întregi naturale constă în a arăta $P(0)$ pe de o parte și în a arăta că $P(n)$ implică

$P(n+1)$ pe de altă parte. $M.,$

M. Baron

(N. C.)

Recurent (Formare —) → Continu (Formare —)

Recursivitate

Operația este recursivă când definiția ei menționează operația însăși. Noțiunea teoretică de funcție recursivă stă la baza noțiunii de calculabilitate*; mai multe definiții echivalente au fost propuse între 1920 și 1940 și se pare că toate funcțiile calculabile sunt, într-un sens intuitiv, funcții recursive (teza lui A. Church în 1936). În informatică*, o procedură recursivă este o procedură care se cheamă pe sine. Un caz special de definiție recursivă este o definiție prin recurență*. O structură poate fi de asemenea definită în mod recursiv; de exemplu, un arbore binar este fie vid, fie constituit dintr-o rădăcină și doi subarbori stânga și dreapta care

sînt arbori binari.

” ”

M. Baron

(N. C.)

RED -> R spus electrodermal, Vis diurn dirijat

Redefinire

Tehnic utilizat de terapia familial sistemic * i care const în a defini, cu ajutorul recomand rilor, o rela ie nou în cadrul sistemului familial i între familie i terapeu i. Aceast nou definire a rela iei nu este operant decît dac rela ia este definit cu claritate în regulile sale de comportare. Este vorba de a confirma mai

R

reainjat

întîi tendin a homeostatic a familiei pentru a ajunge, în mod paradoxal, la capacitatea de transformare.

” ”

A. Ruffwt

(N. C.) Redirijat -> Activitate redirijat

Reducere a trebuin ei -> Trebuin

Reduc ionism

Tendin de a explica fenomene apar inînd unui anumit nivel al realit ii cu ajutorul unor concepte sau legi care apar in unui nivel considerat mai elementar. Aceast atitudine care s-a structurat la începutul secolului al XX-lea în raporturile între fizic i chimie, de exemplu, devine repede un repro formulat la adresa teoriilor inspirate de mecanicism*. Într-adev r, reduc ionismul presupune mai întîi o concep ie ierarhic a fenomenelor, cu niveluri succesive; apoi, presupune c unul dintre niveluri poate fi studiat „demonînd” fenomenele din care este constituit i a c ror func ionare este descris la nivelul inferior. Aceast epistemologie* ader la credin a într-o realitate ultim a materiei, pe baza c reia s-ar putea reconstitui toate nivelurile superioare de organizare: de exemplu, reduc ionismul în biologie const în a afirma c toate caracteristicile organismelor vii sînt de natur fizico-chimic i deci c pot fi descrise complet datorit conceptelor fizicii i chimiei; aceast tez , de cele mai multe ori înrudit cu mecanicismul, este contestat de vitalism*, care afirm autonomia conceptelor i fenomenelor biologice. În general, antireduc io-nismul sus ine c , la fiecare nivel, componentele simple ale unui fenomen se combin pentru a produce o emergen *, adic un fenomen de natur diferit . Astfel, cînd componentele fizico-chimice se combin , apare via a.

Se consider , în general, c reduc ionismul se poate manifesta în dou moduri diferite: în modul de a concepe realitatea i raporturile fenomenelor între ele (reduc ionism metafizic sau ontologic) sau în activitatea teoretic i conceptual , în dis-

J

recursul despre fenomene (reduc ionism e temologic). Primul mod este de cele multe ori implicit i repro at; al doilea T* ori exprimat i revendicat cu titlul de dem"6' metodologic: astfel, abord rile fizico eh" mice ale vie ii au produs cercet ri fructuoat în biofizic i în biochimie, în psihologie, problema reduc ionismul' se pune în cadrul concep iilor despre ra portul dintre corp i spirit*. Monismul* ma terialist const în a afirma c toate fenomenele psihice sînt în mod fundamental de natur biologic sau fizico-chimic Astfel, „defini ia reductiv a unui termen psihologic ar cere specificarea condi iilor biologice sau fizico-chimice necesare si suficiente pentru apari ia caracteristicilor, st rilor sau proceselor mentale [...] pe care termenul le reprezint " (C Hempel 1966, p. 166).

Repro ul de reduc ionism i-a fost adresat pentru prima dat lui J. Loeb, ca urmare a lucr rilor sale asupra tropismelor*, din 1899, în care sus ine c poate fi explicat comportamentul organismelor superioare prin mecanismele care îl guverneaz pe cel al organismelor inferioare (paramecii, de exemplu). De atunci, recursul la modelul* animal în psihologie a fost deseori considerat ca o form de reduc ionism. Pe de alt parte, behaviorismului* i se repro eaz , în cadrul polemicilor sale cu mentalismul*, c vrea s reduc studiul fenomenelor psihice la cel al fenomenelor comportamentale.

De cele mai multe ori totu i, se considera c psihologia este amenin at cu reducerea de neurofiziologie*: întrucît organul gm-dirii* este creierul, este posibil, demonînd pies cu pies acest organ, s se e a-leze i s se în eleag produsul sau gîndirea. Sus inut continuu în cadrul ma-terialismului, aceast tez identifica evenimentele mentale cu evenimente nz/C£; „Identitatea între st rile mentale \$j sta 'le fiziologice sau fizico-chimice ale c ierului se impune cu toat legitirmitat (J.-P. Changeux, 1983, p. 364) în sfîr it, în sociologie, conceptele v ^ logiei pot fi instrumente de reduc n referin /referire

R

i se explic în acest a'e sociale prin raportare la in-. -iunifica i în ele i la legile i teoriile dIVZlp explic comportamentele. care le e V

F. Parot

(N. C.)

KTPDX J -P- (1983)- L'homme neuronal, CHAH Paris - Hempel C. (1966), Philoso-VT%amral Science, Prentice Hali, Englewood rr'fh Traducere (1972): Elements d'epistemo-Jogie."(trad. B. Saint-Sernin), Armând Colin, Paris.

Redundan

Desemneaz , într-un mesaj*, caracterul superfluu al unei informa ii*, din cauz c a fost deja furnizat , sub o form identic (repeti ie) sau diferit . O parte a unui mesaj redundant poate fi deci eliminat f r s existe o pierdere de informa ie, în teoria informa iei, se poate exprima redundan a $R(X)$ a unui fenomen aleatoriu X prin $R(X) = 1 - I / I_{max}$, în care I i I_{max} sînt respectiv incertitudinile* real i maxim ale fenomenului respectiv. Acest coeficient variaza între 0 i 1: cînd incertitudinea real (I) a unui fenomen aleatoriu* este foarte ridicat , fenomenul este foarte imprevizibil, redundan a sa va fi în acest caz foarte slab , la limita nul . Dar cînd incertitudinea real este foarte slab , evenimentele sînt, în medie, foarte previzibile, redundan a fiind atunci aproape de unitate, valoarea sa maxim . Dac ra iuni economice dicteaz eliminarea redundan ei, aceasta constituie totu i un factor de securitate în transmiterea unui mesaj, o garan ie împotriva efectului degradant al zgomotului* sau al imperfec iunilor receptorului*. în limbile vii, de exem-P ' redundan a este cea mai bun garan ie Pentru a transmite sau a restabili informa- ,a exact în ciuda deform rilor canalului ae transmisie.

A. El Ahmadi (N. C.)

educare

în d ^ C**n" sens este m Prezent fixat Ua Pozi ii extreme ale sferei no iunii:

1. a înv a s redobînde ti utilizarea func iilor specifice i, în particular, a celor fizice;
2. a înv a, prin constrîngere i cu titlul de pedeaps , s renun i la reprezent rile*, ha-bitus*-u\ i obi nuin ele prin care i-ai construit o semnifica ie* proprie a societ ii i a lumii. Frecvent întrebuint at înc la mijlocul secolului al XX-lea pentru a desemna tratamentul aplicat copiilor anormali sau inadapta i, termenul a fost eliminat din cauza înc rc turii sale corective, de intimidare i înlocuit cu formul ri mai eufemistice: educa ie special *, pedagogie curativ etc. „ „ „

5

D. Hamehne

(N. C.)

Reeducare a limbajului -> Ortofonie

Referent

Dac o unitate de discurs* X este folosit pentru a numi sau a desemna o oarecare „realitate” extralingvistic R , R este numit referentul (sau denotatul sau denotatum) lui X . No iunea de referent ine deci de o semantic * extensional , care postuleaz o coresponden între semnifica i* i elementele „realului” (v. Referin /Referire). Principalul s u defect ine de existen a a numero i X c rora pare contestabil, chiar imposibil, s li se atribuie un referent, fie pentru c ace tia nu au func ia de a denumi obiecte (predicatul „a fi”, d. ex.), fie pentru c exprim un termen nedefinit, care nu poate fi identificat cu un element din domeniul realului („nimeni nu ignor ”, „cine a venit?”, „o pisic oarecare”).

A. Berrendonner

(N. C.)

Referen ial (Func ie —) -> Func ie a limbajului

Referin /Referire

Generic, acest termen denume te orice raport stabilit între cuvinte i lucruri. Majoritatea semanticilor* se bazeaz într-adev r pe ideea banal c limbajul* are func ia de a numi sau denumi o lume extralingvistic format din obiecte i st ri

R

reainjai

referin /referi re

întîi tendin a homeostatic a familiei pentru a ajunge, în mod paradoxal, la capacitatea de transformare.

A „ , , , ,

A. Ruffiot

(N. C.)

Redirijat -> Activitate redirijat Reducere a trebuin ei -> Trebuin

Reduc ionism

Tendin de a explica fenomene apar inînd unui anumit nivel al realit ii cu ajutorul unor concepte sau legi care apar in unui nivel considerat mai elementar. Aceast atitudine care s-a structurat la începutul secolului al XX-lea în raporturile între fizic i chimie, de exemplu, devine repede un repro formulat la adresa teoriilor inspirate de mecanicism*. într-adev r, reduc ionismul presupune mai întîi o concep ie ierarhic a fenomenelor, cu niveluri succesive; apoi, presupune c unul dintre niveluri poate fi studiat „demonînd” fenomenele din care este constituit i a c ror func ionare este descris la nivelul inferior. Aceast epistemologie* ader la credin a într-o realitate ultim a materiei, pe baza c reia s-ar

putea reconstitui toate nivelurile superioare de organizare: de exemplu, reduc ionismul în biologie constă în a afirma că toate caracteristicile organismelor vii sînt de natură fizico-chimică și deci că pot fi descrise complet datorită conceptelor fizicii și chimiei; această teză, de cele mai multe ori înrudită cu mecanicismul, este contestată de vitalism*, care afirmă autonomia conceptelor și fenomenelor biologice. În general, antireducționismul susține că, la fiecare nivel, componentele simple ale unui fenomen se combină pentru a produce o emergență*, adică un fenomen de natură diferită. Astfel, cînd componentele fizico-chimice se combină, apare viaa.

Se consideră, în general, că reducționismul se poate manifesta în două moduri diferite: în modul de a concepe realitatea și raporturile fenomenelor între ele (reducționism metafizic sau ontologic) sau în activitatea teoretică și conceptuală, în discursul despre fenomene (reducționism metodologic).

Primul mod este de cel multe ori implicit și reproșat; al doilea este ori exprimat și revendicat cu titlul de deosebit metodologic: astfel, abordările fizice și matematice ale vieții au produs cercetări fructuoase în biofizică și în biochimie, în psihologie, problema reducționismului se pune în cadrul concepțiilor despre raportul dintre corp și spirit*. Monismul* materialist constă în a afirma că toate fenomenele psihice sînt în mod fundamental de natură biologică sau fizico-chimică. Astfel, „definiția reductivă a unui termen psihologic ar cere specificarea condițiilor biologice sau fizico-chimice necesare și suficiente pentru apariția caracteristicilor, stărilor sau proceselor mentale [...] pe care termenul le reprezintă” (C. Hempel 1966, p. 166).

Reproșul de reducționism i-a fost adresat pentru prima dată lui J. Loeb, ca urmare a lucrărilor sale asupra tropismelor*, din 1899, în care susține că poate fi explicat comportamentul organismelor superioare prin mecanismele care îl guvernează pe cel al organismelor inferioare (paramecii, de exemplu). De atunci, recursul la modelul* animal în psihologie a fost deseori considerat ca o formă de reducționism. Pe de altă parte, behaviorismul* și se reproșează, în cadrul polemicilor sale cu mentalismul*, că vrea să reducă studiul fenomenelor psihice la cel al fenomenelor comportamentale.

De cele mai multe ori totuși, se consideră că psihologia este amenințată cu reducerea de neurofiziologie*: întrucît organul gîndirii* este creierul, este posibil, demonștrînd pies cu pies acest organ, să se etaleze și să se înțeleagă produsul și gîndirea. Susținut continuu în cadrul materialismului, această teză identifică evenimentele mentale cu evenimente fizice „Identitatea între stările mentale și fiziologice sau fizico-chimice ale creierului se impune cu toată legitimitatea (J.-P. Changeux, 1983, p. 364). În sfîrșit, în sociologie, conceptele psihologice pot fi instrumente de reducere și se explică în acest descrierile sociale prin raportare la încaz fenomenelor și în ele la legile și teoriile diviziei muncii și comportamentele. care le expun” (N. C.)

Paris (1983) L'homme neuronal, C. Hempel (1966), Philosophical Foundations of Natural Science, Prentice Hall, Englewood Cliffs Traducere (1972): Elements d'epistémologie (trad. B. Saint-Sernin), Armând Colin, Paris.

Redundan

Desemnează, într-un mesaj*, caracterul superfluu al unei informații*, din cauză că a fost deja furnizată, sub o formă identică (repetiție) sau diferită. O parte a unui mesaj redundant poate fi deci eliminată fără să existe o pierdere de informație, în teoria informației, se poate exprima redundanța R(X) a unui fenomen aleatoriu X prin $R(X) = 1 - I/I_{max}$, în care I și I_{max} sînt respectiv incertitudinile* reală și maxime ale fenomenului respectiv. Acest coeficient variază între 0 și 1: cînd incertitudinea reală (I) a unui fenomen aleatoriu* este foarte ridicată, fenomenul este foarte imprevizibil, redundanța sa va fi în acest caz foarte slabă, la limita nulă. Dar cînd incertitudinea reală este foarte slabă, evenimentele sînt, în medie, foarte previzibile, redundanța fiind atunci aproape de unitate, valoarea sa maximă. Dacă rațiunile economice dictează eliminarea redundanței, aceasta constituie totuși un factor de securitate în transmiterea unui mesaj, o garanție împotriva efectului degradant al zgomotului* sau al imperfecțiunilor receptorului*. În limbile vii, de exemplu, redundanța este cea mai bună garanție a înțelegerii sau a restabilirii informației în ciuda deformărilor canalului de transmisie.

A. El Ahmadi (N. c.)

sens este în prezent fixat

modul în care sensul este în prezent a pozițiilor extreme ale sferei noțiunii:

1. a învedere și redobîndi utilizarea funcțiilor specifice și, în particular, a celor fizice;
2. a învedere, prin constrîngere și cu titlul de pedeapsă, să renunțe la reprezentările*, ha-bitușurile* și obișnuințele prin care și-a construit semnificația proprie a societății și a lumii. Frecvent întrebuintat încă la mijlocul secolului al XX-lea pentru a desemna tratamentul aplicat copiilor anormali sau inadaptați, termenul a fost eliminat din cauza încălcării sale corective, de intimidare și înlocuit cu formulări mai eufemistice: educație specială*, pedagogie curativă etc.

6

D. Hamehne

(N. C.) Reeducare a limbajului ->• Ortofonie

Referent

Dacă o unitate de discurs* X este folosită pentru a numi sau a desemna o oarecare „realitate” extralingvistică R, R este numit referentul (sau denotatul sau denotatum) lui X. Noțiunea de referent vine deci de o semantică* extensională, care postulează o corespondență între semnificațiile* și elementele „realului” (v. Referință/Referire). Principalul său defect vine de existența a numeroși X care pare contestabil, chiar imposibil, să li se atribuie un referent, fie pentru că aceștia nu au funcția de a denumi obiecte (predicatul „a fi”, d. ex.), fie pentru că exprimă un termen nedefinit, care nu poate fi identificat cu un element din domeniul realului („nimeni nu ignor”, „cine a venit?”, „o pisică oarecare”).

A. Berrendonner

(N. C.)

Referențial (Funcție —) -> Funcție a limbajului

Referință/Referire

Generic, acest termen denumește orice raport stabilit între cuvinte și lucruri. Majoritatea semanticilor* se bazează într-adevăr pe ideea banală că limbajul* are funcția de a numi sau denumi o lume extralingvistică formată din obiecte și stări

K

reflexologie

de lucruri. Faptul că se poate vorbi despre licornii și despre cercuri pătate arată la urma urmelor că acești referenți* nu sînt entități ale lumii „reale”, ci mai curînd cunoștințe* culturale și situaționale implicite, pe care vorbitorul le consideră dobîndite la un moment dat. Aceste reprezentări* constituie lumi posibile*. Cu toată rigoarea, numai ocurențele speciale ale anumitor expresii (nume proprii, descrieri definite, deictici*) li se poate atribui un referent, care este în acest caz reperat chiar în cadrul procesului de enunțare* (referință actuală). În afara utilizării sale în discurs*, o unitate lingvistică* X nu mai are decît o referință virtuală: prin aceasta se înțelege ansamblul obiectelor care ar putea fi denumite de una sau alta dintre ocurențele sale (clasă* de denotație*). Proprietățile comune elementelor acestui ansamblu, adică condițiile pe care ele trebuie să le îndeplinească pentru a aparține acestei clase, constituie sensul* lui X. Această distincție tradițională între sens și referință (Sinn sau Bedeutung, semnificat* sau denotat) are ceva tautologic, referința definiindu-se ca proiecție extensională a sensului, iar sensul ca ansamblul trăsăturilor distinctive* generate de referință. Această semantică nu reușește de fapt să teoretizeze sensul și se găsește dezarmat față de tot ce nu referă (predicată*, expresii nedefinite). În afară de aceasta, cunoscînd numai concepte* și obiecte, îi lipsește să înțeleagă recunoșterea unui alt treilea statut, cel de (proto)tip*: entități mixte, în același timp indivizi exemplari și noțiuni ideale, acestea par să joace un rol fundamental în inferența* prin abducție.

A. Berrendonner

(N. C.)

Referință (Idei de —)

în psihopatologie, cînd un subiect atribuie o semnificație* personală unei remarcă, unor evenimente care nu-l privesc direct, se spune că prezintă idei de referință. Aceste idei de referință sînt considerate ca integrate în procesul de proiecție* în care ideile pe care subiectul și le inspiră lui însuși

J

sînt atribuite altora sau lumii exterioare. Ideile de referință se întîlnesc în psihoze!* în special în psihozele paranoice* dar și pot fi, a minima, o componentă a tulburărilor senzitive ale personalității

A- Braconnier

(N. C.)

Reflex

Reacție* automată a unui efector (sau grup de efectori) muscular sau glandular la stimularea unui/unor anumit/anumite receptor(i)*. Reflexul, noțiune care îi are originea la Descartes, a cărei denumire se datorează lui T. Willis în 1682 și a cărei primă descriere experimentală a fost făcută de R. Whytt în 1752, reprezintă, cel puțin în formele sale cele mai simple (cum este reflexul patelar, mișcarea bruscă a piciorului în fața prin percutarea tendonului patelar), unitatea funcțională elementară a activității nervoase. Studiul minuțios al reflexelor, întreprins în special de C. Sherrington la începutul secolului al XX-lea, pune în evidență totuși integrarea* acestor unități în organizații funcționale mai largi, în care caracterul automat este nuanțat de procese modulatorii și reglatorii de o mare finețe. Acestea nu funcționează mai puțin în controlul reflex al marilor funcții vegetative (cardio-vasculară, digestivă, respiratorie) decît în gestionarea posturilor* și mișcărilor* musculaturii striate. Pe de altă parte, în analiza mișcărilor automate coordate, noțiunea de program motor* centrat s-a substituit adesea celei de înțelegere a reflexelor din aproape în aproape. Reflexul a furnizat psihologiei un model* asociativist stimulator spurs, util fără îndoială analizei, dar simplificator, nu pentru că ar reduce psihologicul la fiziologic* ci pentru că însuși descrierea fiziologică a activității reflexe nu mai autorizează astfel de concepții, a a

cum s-a sem
mai sus.

descria

Printre foarte numeroasele reflexe ^ de fiziologi, i pentru care tratate le.^ ionarele specializate furnizeaz £ clatura, unele îl intereseaz pe P. [r fie pentru c ofer un indiciu co
^T^re (reflexul de flexiune a la-eXPh un stimul nociceptiv, folosit ca reac-bC1 econdi ionat * în condi ionare*), fie "e " c ele intervin în mod semnificativ ^func iile studiate (reflexul pupilar la "" diflicarea intensit ii luminoase), sau m° ca sînt revelatoare pentru anumite pen a|e dezvolt rii (reflexele lui Moro, e,lui Rossolimo la sugar) sau pentru le-;iimi neurologice (semnul lui Babinski). Reflex condi ionat sau condi ional: expresie echivalent cu reac ie sau r spus condi ionat*, preferate ast zi (v. Condi ionare, Ag are, Orientare, Psihocalvanic, Reflei)- M (N. C.)

Are reflex. Organizarea reflex cea mai elementar este constituit de conexiunea a dou c i, o cale senzorial i una efec-toare. Ansamblul formeaz un arc monosi-naptic, organizare care st la baza reflexului miotatic sau de întindere. El cuprinde un receptor, fusul neuromuscular, o cale senzorial constituit de neuroni i care furnizeaz termina ii activatoare motoneuronilor localiza i în cornul anterior al m -duvei spin rii* i ai c rui axoni* formeaz sinapse numite pl ci motorii, la nivelul fi-brelor musculare ale mu chiului omonim. Extensia brusc a tendonului sau contrac ia fibrelor musculare ale fusului neuromuscular, prin activarea motoneuronilor gama, determin activarea motoneuronilor alfa i o contrac ie a ansamblului mu chiu-!"• Aceasta se opune întinderii impuse sau ajusteaz lungimea mu chiului la cea pe «re o iau fusele neuromusculare. Orga-n. 'zarea motricitatii* comport numeroase rcuite reflexe spinale mono- i polisi-Ptice. Reflexele polisynaptice utilizeaz s"erneuroni ?J re ele* de neuroni inhibitori zorn-310"" Chlar la nivelul intr rii sen" care nP!^adUV Sau pe mai multe niveluri rm" o integrare coordonat a ras-

...n

sumT flgrarc c°ordonat a răs-homo ! Xe compP'exe ale p r ilor

doneaz C°ntralaterale ale corpului i ac-P°sterin asupra membrelor anterioare, loare i a rota iei capului.

J Feger

(N. C.)

Reflex de ap rare —> Ap rare Reflex palpebral -> Palpebral

Reflex psihocalvanic -» Psihocalvanic (Reflex —)

Reflexiv

Ra ionalismul* define te ca reflexive actele de cunoa tere care acced la adev rurile necesare. Psihologia reflexiv analizeaz condi iile gîndirii cu ajutorul metodei autoobserva iei, care le coreleaz cu activitatea subiectului*. Psihologia inteligen ei*, cu J. Piaget, distinge abstrac ia reflectant * de abstrac ia empiric *: prima opereaz luînd ca punct de plecare rezultatul ac iunilor subiectului asupra obiectului, iar a doua pleac de la propriet ile obiectului. Caracterul reflexiv implic :

1. proiect ia datelor anterioare pe un nou palier;
2. reflexia care le reconstruie te acolo sub form de structuri mai bogate. într-un sens mai extensiv, gîndirea formal (de la 11 sau 12 ani) comport un caracter reflexiv, deoarece ea este reprezentarea unei reprezent ri a ac iunilor posibile.

E. Jalley (N. C.)

Reflexologie

Termenul este creat în 1917 de V. M. Be-hterev pentru a desemna studiul obiectiv al fenomenelor psihologice bazat pe convingerea c via a mental i conduita pot fi analizate în termenii reflexelor* condi ionate, ai stingerii* i inhibi iei*. Mo tenit de la tradi ia cartezian i de la fiziologia german , reflexologia se bazeaz pe afirma ia materialist a medicilor ru i ca I. Secenov, apoi mai ales I. Pavlov c spiritul* trebuie explicat în termeni fiziologici. Acesta este motivul pentru care aceast coal va primi sprijinul revolu ionarilor ru i i se va dezvolta rapid în Uniunea Sovietic , extinzîndu-se la patologie cu studiul nevrozelor* i la psihologia diferentelor individuale.

L

K

reflexologie

de lucruri. Faptul c se poate vorbi despre licorni i despre cercuri p trate arat la urma urmelor c ace ti referen i* nu sînt entit i ale lumii „reale", ci mai curînd cuno tin e* culturale i situa ionale implicite, pe care vorbitorul le consider dobîndite la un moment dat. Aceste reprezent ri* constituie lumi posibile*. Cu toat rigoarea, numai ocuren elor speciale ale anumitor expresii (nume proprii, descrieri definite, deictici*) li se poate atribui un referent, care este în acest caz reperat chiar în cadrul procesului de enun are* (referin actual). în afara utiliz rii sale în discurs*, o unitate lingvistic * X nu mai are decît o referin virtual : prin aceasta se în elege ansamblul obiectelor care ar putea fi

denumite de una sau alta dintre ocurenle ele sale (clasă de denotație*). Proprietățile comune elementelor acestui ansamblu, adică condițiile pe care ele trebuie să le îndeplinească pentru a aparține acestei clase, constituie sensul* lui X. Această distincție tradițională între sens și referință (Sinn sau Bedeutung, semnificat* sau denotat) are ceva tautologic, referința definiindu-se ca proiecția extensională a sensului, iar sensul ca ansamblul trăsăturilor distinctive* generate de referință. Acest semantic nou este de fapt să teoretizeze sensul și se găsește dezarmat față de tot ce nu referă (predicată*, expresii nedefinite). În afară de aceasta, cunoscând numai concepte* și obiecte, îi lipsește să fie îndoială recunoșterea unui alt criteriu, cel de (proto)tip*: entități mixte, în același timp indivizi exemplari și noțiuni ideale, acestea par să joace un rol fundamental în inferența* prin abducție.

A. Berrendonner

(N. C.)

Referință (Idei de —)

În psihopatologie, când un subiect atribuie o semnificație* personală unei remarcă, unor evenimente care nu-l privesc direct, se spune că prezintă idei de referință. Aceste idei de referință sunt considerate ca integrate în procesul de proiecție* în care ideile pe care subiectul și le inspiră lui însuși sunt atribuite altora sau lumii exterioare. Ideile de referință se întâlnesc în psihologia* în special în psihozele paranoice*, dJ3** pot fi, a minima, o componentă a trăsăturilor senzitive ale personalității.

A- Braconnier

(N. c.)

Reflex

Reacție* automată a unui efector (sau grup de efectori) muscular sau glandular la stimularea unui/unor anumite/receptori*. Reflexul, noțiune care îi are originea la Descartes, a cărei denumire se datorează lui T. Willis în 1682 și a cărei primă descriere experimentală a fost făcută de R. Whytt în 1752, reprezintă, cel puțin în formele sale cele mai simple (cum este reflexul patelar, mișcarea care urmează la piciorului în fața prin percutarea tendonului patelar), unitatea funcțională elementară a activității nervoase. Studiul minuios al reflexelor, întreprins în special de C. Sherrington la începutul secolului al XX-lea, pune în evidență totuși integrarea* acestor unități în organizații funcționale mai largi, în care caracterul automat este nuanțat de procese modulatorii și reglatorii de o mare finețe. Acestea nu funcționează mai puțin în controlul reflex al marilor funcții vegetative (cardio-vasculară, digestivă, respiratorie) decât în gestionarea posturii* și a mișcărilor* musculaturii striate. Pe de altă parte, în analiza mișcărilor automate complexe, noțiunea de program motor* central s-a substituit adesea celei de înclinație de reflexe din aproape în aproape. Reflexul a furnizat psihologiei un model asociativ stimul-răspuns, util fără îndoială analizei, dar simplificator, nu pentru că ar reduce psihologicul la fiziologie* ci pentru că însuși descrierea fizică a activității reflexe nu mai autoneanță, astfel de concepții, așa cum s-a sem-

mai sus. descrie

Printre foarte numeroasele reflexe ^ de fiziologi, și pentru care tratatele ionarele specializate furnizează log. clătura, unele îl interesează pe P. în fie pentru că oferă un indiciu c
-""^entare (reflexul de flexiune a la-EXPI un stimul nociceptiv, folosit ca reacție-be ^condi ionat * în condiționare*), fie "6 u c ele intervin în mod semnificativ •^"funcțiile studiate (reflexul pupilar la "mificarea intensității luminoase), sau m°tru c sînt revelatoare pentru anumite pen ale dezvoltării (reflexele lui Moro, le lui Rossolimo la sugar) sau pentru leziuni neurologice (semnul lui Babinski). Reflex condiționat sau condițional: expresie echivalentă cu reacție sau r răspuns condiționat*, preferate astăzi (v. Condiționare, Agare, Orientare, Psihocalvanic, Reflexologie). M Richeue

(N. C.)

Arc reflex. Organizarea reflex cea mai elementară este constituită de conexiunea a două c i, o cale senzorială și una efec-toare. Ansamblul formează un arc monosinaptic. Organizarea care stă la baza reflexului miotatic sau de întindere. El cuprinde un receptor, fusul neuromuscular, o cale senzorială constituită de neuroni și care furnizează terminații activatoare motoneuronilor localizați în cornul anterior al m -duvei spinării* și ai căror axoni* formează sinapse numite plăci motorii, la nivelul fibrelor musculare ale mușchilor omonim. Extensia bruscă a tendonului sau contracția fibrelor musculare ale fusului neuromuscular, prin activarea motoneuronilor gama, determină activarea motoneuronilor afa și o contracție a ansamblului mușchilor-Ul. Aceasta se opune întinderii impuse sau ajustează lungimea mușchilor la cea pe care ° lau fusele neuromusculare. Organizarea motricității* comportă numeroase rcurse reflexe spinale mono- și polisinaptice. Reflexele Polisinpaptice utilizează «neuroni și re ele* de neuroni inhibitori

zonal at°ri> Chiar la nivelul intrării sen" care D "m maduv sau Pe mai multe nivel"ri Punsurikt °nteSrare coordonată a r s-hortin 7 reflexe c°mplexe ale p r ilor ionea2 COntralaterale ale corpului și ac-P°sterma aSUpra membrelor anterioare, loare și a rotației capului.

J. Feger

(N. C.)

Reflex de ap rare -> Ap rare Reflex palpebral -> Palpebral

Reflex psihogalvanic —>• Psihogalvanic (Reflex —)

Reflexiv

Rationalismul* definește ca reflexive actele de cunoaștere care acced la adevărurile necesare. Psihologia reflexivă analizează condițiile gândirii cu ajutorul metodei autoobservației, care le corelează cu activitatea subiectului*. Psihologia inteligentă*, cu J. Piaget, distinge abstractia reflectantă* de abstractia empirică*: prima operează luând ca punct de plecare rezultatul acțiunilor subiectului asupra obiectului, iar a doua pleacă de la proprietățile obiectului. Caracterul reflexiv implică:

1. proiectarea datelor anterioare pe un nou palier;
2. reflexia care le reconstruiește acolo sub formă de structuri mai bogate. Într-un sens mai extensiv, gândirea formală (de la 11 sau 12 ani) comportă un caracter reflexiv, deoarece ea este reprezentarea unei reprezentări a acțiunilor posibile.

E. Jalley

(N. C.)

Reflexologie

Termenul este creat în 1917 de V. M. Bekhterev pentru a desemna studiul obiectiv al fenomenelor psihologice bazat pe convingerea că viața mentală și conduita pot fi analizate în termenii reflexelor* condiționate, ai stingerii* și inhibiției*. Motivul de la tradiția carteziană și de la fiziologia germană, reflexologia se bazează pe afirmația materialistă a medicilor ruși ca I. Secenov, apoi mai ales I. Pavlov că spiritul* trebuie explicat în termeni fiziologici. Acesta este motivul pentru care această coală va primi sprijinul revoluționarilor ruși și se va dezvolta rapid în Uniunea Sovietică, extinzându-se la patologie cu studiul nevrozelor* și la psihologia diferențelor individuale.

R

reîuiare

oou i

Reflexologia este uneori numită psihologie de reacție: într-adevăr, Secenov, de exemplu, folosea termenul reflex în sensul foarte general de reacție a unui mușchi la un eveniment imediat precedent.

” ”

F. Parot

(N. C.)

Refulare

Mecanism de apărare* fundamental descris mai întâi de S. Freud în isterie* în relație cu teoria sa asupra seducției*, este operată prin care subiectul respinge sau părăsește în inconștient gânduri, imagini sau amintiri legate de sexualitate. Pentru S. Freud, esența sa nu constă decât în aceea că îndepărtează și menține la distanță de conștient reprezentări și nu afecte care nu pot fi decât reprimate. Din punct de vedere topic*, aceste reprezentări, care constituie refulatul, sînt atrase de alte reprezentări preexistente, un fel de nucleu inconștient pe care S. Freud a ajuns să le considere ca fiind refulatul original, presupunînd prin urmare o prim etapă ipotetică, refularea originală. În raport cu aceasta, refularea propriu-zisă este o refulare secundară. (Refularea în sens restrîns nu este decât al doilea timp al refulării în sens larg care comportă un al treilea timp, întoarcerea refulatului sub formă de simptome*, vise*, acte ratate* etc.) În timpul primei faze a refulării care nu poate fi cunoscută decât prin efectele sale, „preluarea în conștient este refuzată reprezentantului psihic (reprezentant-reprezentare) al pulsivității. Acesta este însoțit de o fixație: reprezentantul corespunzător subzistă din acel moment fără o modificare posibilă și pulsivitatea rămîne legată de el” (S. Freud, 1915, p. 191). Această primă refulare, care s-ar putea datora unor cantități prea mari de excitație și efracției protecției la excitație*, este constituită și menținută exclusiv de contrainvestire*, atunci cînd își se adaugă retragerea investiției preconstituite* în refularea secundară.

Refularea trebuie într-adevăr să fie menținută prin contrainvestiri* permanente susceptibile de a fi reinvadate de elementele pulsionale refulate, de unde relația strînsă între refulare și

întoarcerea refulatului și jocul complex de dezinvestiri*, reinvestiri* și contrainvestiri. Din punct de vedere dinamic, aspirația pulsivității* la satisfacție, departe de a genera plăcerea, suscită neplăcerea și angoasa* în măsura în care ea amenință eul, de-terminînd din această cauză apărarea, de unde în cel mai înalt grad refularea.

B. Brusset

(N. C.)

• Freud S. (1915), „Die Verdrängung”, Gesammelte Werke, Imago, Londra. Traducere (1952): „Le refoulement” (trad. J. Altounian, A. Bourguignon, P. Cote, A. Rauzy), în Œuvres Complètes, XIII, PUF, Paris.

Refulat -> Refulare

Refuz

Refuzul este un mecanism original de apărare în fața realității exterioare, care constă într-un refuz al subiectului de a recunoaște realitatea unei percepții traumatizante, mai ales pe aceea a absenței penisului la femeie. Într-un sens mai larg, refuzul este o operație defensivă care constă în menținerea în afara câmpului conștiinței a percepțiilor, gândurilor și sentimentelor contradictorii și incompatibile unele cu celelalte.

Dintr-un punct de vedere mai specific, este considerat ca manifestarea unei respingeri radicale în ceea ce privește realitatea castrării. Dacă o castrare este concepută ca un complex centrat pe fantasma care vine să aducă un răspuns la enigma pe care o pune în fața copilului diferența anatomică a sexelor, refuzul constă într-o respingere a unui element fondator și esențial al realității umane. După S. Freud, el reprezintă la adult punctul de plecare al unei psihoze, dar se regăsește ca un mod de apărare predominant și la fetiștii, ca și la psihoții. Se referă la realitatea exterioară, spre deosebire de refulare.

A. Braconnier

(D. S.)

661

reglare

R

Regenerare

Capacitate de reconstrucție a neuronului sau a unei porțiuni din acesta după leziune, traumatism sau regresie din motive funcționale. Regenerarea neuronală după leziune este posibilă în sistemul nervos periferic adult, cu condiția ca însuși corpul celular să nu degenereze. Această regenerare implică, în cazul nervilor mielini-zati, o interacțiune cu celulele lui Schwann prin intermediul factorilor neurotrofici și de adeziune. În sistemul nervos central adult, regenerarea este în general practic inexistentă, deși câteva sisteme neuronale specifice, precum sistemele monoaminergice, sînt capabile de o regenerare limitată. Această absență a regenerării nu pare să se explice prin proprietățile specifice neuronilor centrali înșiși. Într-adevăr, aceștia sînt capabili să se regenereze în anumite condiții speciale. Astfel, în timpul prezentei, sub formă de greșeli intracerebrale, a tecilor nervilor periferici, axonii tăiați în momentul implantării pot penetra în interiorul acestei teci și pot crește acolo. Absența regenerării în sistemul nervos central adult ar fi deci în relație cu un mediu înconjurător nonpermisiv. Diferenți factori pot explica această nonpermisivitate: de exemplu, apariția, în timpul unei leziuni centrale, a unei reacții gliale care formează un esut cicatricial impenetrabil pentru axonii în curs de regenerare. Un alt factor este modificarea proprietăților celulelor gliale în cursul ontogenezei. Aceste celule, care stimulează și dirijează creșterea neuritelor în timpul dezvoltării, pierd această proprietate odată ce dezvoltarea sistemului nervos s-a încheiat și pot deveni chiar proprietăți care acționează în sensul opus, de exemplu, prin molecule de suprafață asupra oligodendrocitelor. Caracterul nonpermisiv al matricei extra-celulare, în special absența moleculelor prezente în timpul ontogenezei, ar fi de asemenea implicat în absența regenerării. J.-P. Herman

(N. C.)

Regionalism -> Dialect

Registru de limbaj

Conform corelației ionismului sociodialectal naiv profesat mai ales de manualele școlare (stabilirea unei corespondențe directe între statutul social al locutorului și „nivelul său de limbaj”), toate variantele limbii s-ar ordona pe o singură scară ale cărei grade, numite în termeni axiologici (popular, familiar, standard sau curent, sus înut), ar constitui fiecare un subcod omogen, numit registru. Fiecare registru ar fi adecvat unei clase de situații ale vorbirii, chiar unui statut precis în ierarhia socială, care i-ar impune utilizarea. Stabilirea acestei corespondențe normative și simpliste este continuu dezmințită de coocurența variantelor eterogene în același discurs și de faptul că multe variante nu comportă nici o conotație sociologică (v. Variație polilectală și Uz).

A. Berrendonner

(N. C.)

Registru vizual -> Lucru (Memorie de—)

Reglator -> Mediator

Reglare

Reglarea este, alături de finalitate și teleonomie, una dintre categoriile caracteristice mașinilor cibernetice (sub acest aspect n-am putea să o identificăm decât cu noțiunea de cauzalitate circulară). Activitatea de reglare n-are într-adevăr sens decât prin raportare la o valoare-int, înscrisă în mod natural sau artificial în structura acestor mașini. Această activitate comportă două dispozitive: un comparator-evaluator care evaluează diferența între starea actuală a sistemului cibernetic și valoarea-

int i o aparatur care permite s se reduc sau s se anuleze aceast diferen .

No iunea de reglare este trecut de la tehnologia mecanic la fiziologie la sfîr itul secolului al XIX-lea (cu C. Bernard pentru care via a unui organism rezult dintr-o „continu i delicat compensare stabilit parc de cea mai sensibil balan ”). Dez-

reglare proactiv

662

voltarea teoriilor informa iei* i comunic rii, crearea ciberneticii ca disciplin transdisci-plinar i-au conferit valoarea general . In psihologie, no iunea de reglare a fost folosit de P. Janet pentru a caracteriza sentimentele ca acceleratori sau frîne ale ac iunii. O g sim de asemenea la coala de la Palo-Alto (terapie sistemic *). Pentru J. Piaget, regl rile cognitive, prelungire pe plan psihologic a regl rilor biologice, sînt concepute ca unul dintre mecanismele centrale prin care se construiesc i se conserv sistemele cognitive ca totalitate echilibrat . Pe acest plan, valoarea-int este conservarea mutual a totalit ilor (schem * sau regrupare de scheme de ac iune) i a p r ilor lor, cît i echilibrul între asimilare* i acomodare* în rela ia subiect-obiect. Opera iile psihologice logico-matematice sînt considerate din acest punct de vedere ca regl ri perfecte în m sura în care efectul lor poate fi anulat cu ajutorul opera iei inverse.

(N. C.)

Reglare proactiv

J. Piaget a introdus acest termen în 1967 pentru a caracteriza, pe planul regl rilor* biologice i cognitive, nu numai aspectul stabilizator al anumitor compens ri* corectoare de erori sau de abateri în raport cu valoarea-int , ci i aspectul lor constructiv i prin urmare precorec iile viitoarelor erori sau insuficien ele relu rii viitoare a ciclului organic sau a ciclului ac iunii. Pe terenul regl rilor cognitive, aceasta se traduce prin faptul c subiectul, luînd act de defectele ac iunii sale, o reorganizeaz , o diferen iaz , o coordoneaz cu alte ac iuni sau o integreaz într-un nou sistem de ac iuni (sau de opera ii) în a a fel încît perturbarea ini ial este anulat dinainte.

J.-J. Ducret

(N. C.)

Reglare retroactiv

Pentru J. Piaget, regl rile* neautomate se disting de mecanismul de corec ie (pe care-l g sim, d. ex., în reglatorul lui Watt) prin caracterul lor activ i posibil reorga-nizator i constructiv al sistemului biologic sau cognitiv în ansamblu. în termenii autorului i r mînd pe planul psihologic, astfel de regl ri comport în consecin un aspect retroactiv (întoarcerea la ac iunea trecut) i un aspect proactiv* (modificarea acestei ac iuni pentru a atinge scopul propus). Mi carea retroactiv a regl rii const deci în aceast reluare a ac iunii trecute în scopul modific rii sale sau chiar în scopul integr rii sale conservatoare în sistemul

de curînd l rgit.

J.-J. Ducret

(N. C.)

Reglare social

Toate interac iunile umane se înscriu într-un context social care le supune unor principii normative i unor coduri destinate s le con in realiz rile în cadrul unui sistem sau al unei organiz ri structurate i finalizate. Existen a regulilor conven ionale i func ionale de natur sociocultural asigur regularitatea comportamentelor i influen eaz strategiile adaptative ale actorilor sociali. Ace tia sînt condu i s înscrie rela ia lor, participarea lor i comunicarea* lor în ritualuri ale raporturilor sociale convenite prin jocuri de rol* instituite. Respectarea lor faciliteaz apartenen a la orice organizare. Orice derogare antreneaz reac ii, variabile dup natura regulilor nerespectate, care pot merge de la reprobare la excludere. Reglarea conduitelor trimite ini ial la exerci iul controlului educativ asupra proceselor de socializare* responsabile de integrarea indivizilor. Acesta are în vedere influen a moral reglatoare (A. Comte) i particip la obliga ia, dar i la dezirabilitatea obiectivelor preconizate (E. Durkheim) de grupurile* primare i de institu iile normative. Reglarea conduitelor rezult din for a leg turilor care unesc individul cu societatea prin intermediul rela iilor interpersonale care contribuie la elaborarea identit ii sale sociale* valorizate, într-un model operatoriu, se consider c respectarea regulilor socializ rii variaz cu intensitatea a patru dimensiuni ale leg turii sociale: ata amentul, angajarea, investirea i credin a. Din punct de

663

regresie

vedere psihodinamic*, reglarea conduitelor sociale trece prin negocierea i tranzac ia modalit ilor de schimburi i de reciprocitate, cît i prin recunoa terea alegerii, a drepturilor, a puterii i ini iativelor personale, care influen eaz i schimb sistemele de regularit i reînnoind mizele

sociale.

J. Selusse
(N. C.)

Reglare (edin de —)

Un seminar de formare psihologic cuprinde în general mai multe activități în grup* mic: grup T.*, jocuri psihodrama-tice*, ateliere pe probleme umane concrete. edin ele de reglare reunesc animatorii, observatorii, participanții într-un grup mare în scopul de a confrunta experiențele diferitelor grupuri mici și de a face comune sentimentele și problemele trăite în seminar. Filozofia subiacentă derivă din cibernetica*: seminarul trebuie să se autoregleze suscitând treptat un feedback* asupra funcțiilor sale. într-o concepție mai psihanalitică a acestor seminarii, edin ele de reglare devin edin e de grup mare, în care participanții trăiesc o regresie mai importantă decât în restul seminarului și în care fantasmăle de destrămarea* au ocazia să se exteriorizeze în contrapartidă la iluzia grupală* cunoscută în grupurile mici.

D. Anzieu
(N. C.)

Regresie

În sensul său general, frecvent adoptat de științele sociale, acest termen desemnează un recul, o întoarcere înapoi, și se opune celui de progresie. În biologie, regresia (ontogenetică sau filetică) este un proces de întoarcere, prin atrofiere, la o formă asemănătoare în aparență celei dintr-un stadiu anterior de dezvoltare*. Regresia unui organ prin degenerescență* sau moarte celulară constituie în anumite cazuri o fază normală de dezvoltare, organele atrofiate fiind locul unor organe mai evolute. În psihanaliză*, termenul regresie desemnează un tip de mecanism de apărare* și

este utilizat în cadrul interpretării* unei mari varietăți de simptome* psihopatologice. S. Freud menționează în special regresia libidinală*, regresia ego-ului și regresia obiectală.

În interpretarea visului, același autor propune o clasificare și distinge trei forme generale: regresia topică, specifică visului* sau halucinației*, care deplasează funcționarea vieții psihice din lumea activităților conștiente într-o lume imaginară și care supune în consecință reprezentările psihice legilor inconștientului*; regresia formală, corelativă celei dinții, care desemnează modificările de structură ale reprezentărilor* prin efectul acestei deplasări (pierderea coerenței temporale și logice); regresia temporală, sau revenirea la un mod de funcționare psihică mai simplu, caracteristic unui stadiu anterior al dezvoltării psihologice (repetiția* conduitelor de supt, enurezis* etc). Pe baza definiției acestei ultime forme, termenul regresie este în general (și abuziv) folosit în limbajul vulgarizat al psihologiei („recdere în copilărie”).

În alte curente ale psihologiei, acest termen este folosit mai liber pentru a denumi apariția diferitelor forme de comportamente „noi”, în special sub efectul unei emoții* puternice sau al unui traumatism. Conform propunerii lui K. Lewin, modificarea este calificată drept retrogresie când acest comportament nou este cu certitudine caracteristic unui stadiu* de dezvoltare anterior al individului, dar nu poate fi considerat mai primitiv sau mai puțin adaptat (retrogresia este în general trecătoare); ea este calificată drept regresie atunci când comportamentul nou, fiindcă a fost produs sau nu în istoria anterioară a individului, este indicativ al unei organizări comportamentale mai primitive și mai puțin adaptate.

Legea regresiei. Desemnează, în psihologia cognitivă, procesul prin care amintirile stocate în memorie* sunt pierdute într-o ordine inversă celei în care au fost achiziționate-

J.-P. Bronckart
(N. C.)

R

regrupare

664

În statistică, acest termen este datorat lui F. Galton care, studiind relația între talia copiilor și talia părinților lor, voia să vadă în ce măsură talia copiilor marca o revenire, o regresie spre talia medie a „rasei” când aceeași părinților se îndepărtează de aceasta. Fiind date două variabile x și y , se numește curbă de regresie a lui y în raport cu x locul mediilor distribuțiilor parțiale ale lui y la x constant. Această curbă materializează, în medie, dependența variabilei y în funcție de variabila x . Regresia este numită liniară când curba de regresie este o dreaptă. Această dreaptă de regresie are ecuația $y = a + bx$ și coeficienții a și b sunt obținuți prin metoda celor mai mici pătrate*. Analiza regresiei este studiul regresiei anumitor variabile sau grupuri de variabile în raport cu alte variabile sau grupuri de variabile. Cele dinții sunt numite variabile de explicat, următoarele variabile explicative.

P. Bonnet și H. Rouanet
(N. C.)

Regrupare

Ansamblul reacțiilor colective, agresive și de avertisment, prin care un grup ocazional, mono- sau plurispecific, hărțuiește un predator* potențial. Păsări (corbi, râșnă-dunele, codobaturi, grauri) care reperișează o pasare de pradă în tranzit pe cer se adună într-un stol compact care evoluează cât mai aproape de aceasta din urmă, chinuind-o cu pseudoatacurile lor pînă cînd le părăsește zona. O pasare care detectează o răpitoare în repaus se apropie de ea agităndu-se și împingîndu-i și regroupează congenerii și vecinii; această hărțuireală neîncetată încită adesea predatorul potențial să se îndepărteze, urmărind la intervale mari de noi grupuri. Caracterul colectiv al acestei agresiuni diminuează riscurile individuale de reacție agresivă a răpitoareii: efectul de confuzie al acestei mase care evoluează de jur împrejur și se agită împiedică să-și aleagă o victimă. Regruparea face apelul congenerilor, informîndu-i pe cei care sosesc asupra localizării pericolului și, poate, îi inițiază în legătură cu caracteristicile sale pe tinerii neexperimentați; ea descurajează furtivitatea și pe răpitoare, semnalîndu-i că este detectată. Comportamente analoge au fost observate la mamifer care agresează carnivore și la roztoare care hărțuiesc erpii.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Regulă de abținere -> Regulă fundamentală

Regulă de nonmisiune -> Regulă fundamentală

Regulă de producție

Structura generală de formă „membru stîng —> membru drept”, folosită în gramaticile* formale pentru a reprezenta transformările lanțurilor de caractere. În psihologie, ea este folosită în anumite modele de reprezentare* a cunoștințelor*, în care este prezentat în felul următor: DAC <condiții> ATUNCI <concluzii>. O astfel de regulă poate fi aplicată („înainte”) dacă partea sa <condiții> este verificată; ea poate fi folosită („în urmă”) în cazul urmării unui scop corespunzător părții sale <concluzii>, pentru a determina noi sub-scopuri corespunzătoare verificării părții sale <concluzii>.

M. Baron

(N. C.)

Regulă de restituire

Una dintre cele trei reguli fundamentale ale activității psihanalitice în situație de grup*. Primele două reguli (regula de asociație liberă* și regula de abținere*), comune psihanalizei individuale și grupale, organizează situația psihanalitică pe dimensiunea transferului*. Regula de restituire, specifică situației de grup, îi propune să readucă în câmpul edinelor schimbările pe care participanții le au între ei în afara edinelor, cînd aceste schimbări privesc relațiile lor în grup.

(N. C.)

Regulă fundamentală

Regula fundamentală care instaurează situația psihanalitică („Vorbiți”) cuprinde

665

reinvestire

R

doi aspecte: regula de asociație liberă* a ideilor: „Vorbiți liber” și regula de abținere*: „în relațiile dv. cu psihanalistul, nu puteți decât să vorbiți”. Simetric acestei duble reguli stabilite pentru pacient, o regulă dublă se referă la psihanalist: atenție de asemenea flotantă care răspunde primului aspect; neutralitate binevoitoare care răspunde celui de-al doilea. Primul sistem de interacțiune a pacientului cu psihanalistul (asociații libere, atenție flotantă) organizează cercetarea și comunicarea semnificațiilor inconștiente. Al doilea (abținere, neutralitate) este un sistem de protecție la excitație*. Suspendînd descărcarea prin acte, el protejează pe fiecare din cei doi interlocutori de eventualele treceri la act ale celuilalt și deviază spre gîndirea verbală accesul pulsional activat de exprimarea liberă a gîndurilor, sentimentelor, dorințelor. Regula de asociație liberă se formulează în general: „Spuneți ceea ce se prezintă rînd pe rînd spiritului dv.” (și nu „Spuneți ce vă trece prin cap”). Caracterul ei paradoxal („Trebuie să vorbiți liber”) a fost subliniat. Regula de nonmisiune este o variantă a acestei reguli enunțată la negativ: „Vorbiți despre tot ce vă se prezintă fără să omiteți nimic, oricare ar fi motivele dv. raionale, morale sau estetice pentru a le ține sub tăcere”. Evident, este imposibil să se respecte această regulă la letter; ea indică o atitudine de spirit. Regula de abținere este exprimată uneori sub formă de interdicții speciale după tipurile de pacienți și momentele curei; psihanalistul invită pacientul să se abțină, de exemplu, să-și întîlnească în afara edinelor, sau să-și înmulțască lecturile din lucrări psihanalitice sau să ia decizii importante cît vreme psihanaliza sa nu este destul de avansată; sau să facă abuz de medicamente, de droguri etc. din toată autenticitatea asociațiilor libere. Acestea sînt situații extreme la care Psihanalistul nu recurge decît în lipsa unei interpretări reușite a rezistenței subiacente a pacientului. Regula de abținere instalează frustrarea* necesară dezvoltării procesului

psihanalitic.

D. Anzieu

(N. C.)

Regul lingvistic

Enun metalingvistic (v. Metalimbaj) care exprim într-o manier în general echivoc , semiconstativa, semideontic un fapt de gramatic *, de ortografie*, de uz* etc. considerat general i deci mai mult sau mai pu in restrictiv.

Gramaticienii i filozofii limbajului au fost mult vreme împ r i i în anomali ti i ana-logi ti; unii vedeau în limbile naturale* colec ii de cazuri particulare lipsite de ra ionalitate comun i care sfideaz orice sistematizare; ceilal i credeau dimpotriv c ele sînt sisteme stabile, compuse din regularit i imanente. Lingvistica* structural a secolului al XX-lea a acordat un loc fiec rui punct de vedere, f cînd distinc ia între limb i vorbire*: în limb sînt grupate regularit ile considerate stabile i comune tuturor, care formeaz un sistem i pot constitui obiect de modelare; în vorbire sînt plasate anomaliile empirice, excep iile i abaterile individuale, tratate ca devieri patologice sau accidente de performan * i socotite inexplicabile. Aceast împ r ire ideal i oarecum normativ se izbe te de constatarea unei diversit i empirice: regulile cu adev rat comune se reduc la pu în în raport cu disensiunile între locutori*, i luînd în considerare ezit rile pe care le prezint discursul* fiec ruia, pare exclus ca acesta s poat fi considerat produsul unui sistem de reguli absolute. Recunoa terea varia iilor polilectale* ne face s credem c al turi de reguli stricte (ex.: „în francez , articolul preced substantivul"), exist de asemenea în limbile naturale nonreguli (opera ii nedeterminate pe care subiec ii care encodeaz trebuie s le specifice în momentul utiliz rii, prin para-metraj, generînd astfel multiple variante libere) i metareguli (strategii de utilizare în context* care impun fiec rei variante condi ii de ocuren finalizate pragmatic). A. Berrendonner

(N. C.)

Reinvestire -> Investire

relativ

666

Relativ

în opozi ie cu absolut* sau cu intrinsec, se spune despre o valoare exprimat prin compara ie cu o dat de referin : pragul diferen ial* nu corespunde unei m rimi absolute, ci unei m rimi relative, o frac iune sau o propor ie a valorii etalonului*. Frecven relativ : frecven * exprimat printr-o propor ie, un procentaj din efectivul total, în opozi ie cu frecven a absolut .

M. Richelle

(N. C.)

Relativism lingvistic

No iune care trimite la ipoteza conform c reia structurile (sintactice sau semantice*) ale unei limbi ar avea un efect asupra organiz rii i func ion rii cognitive a subiec ilor vorbitori; fiecare limb avînd, al turi de anumite tr s turi universale (v. Universalii lingvistice), un ansamblu de propriet i specifice, organizarea cognitiv a subiec ilor ar fi corelat cu (dependent de) aceste propriet i specifice. În tradi ia occidental , organizarea limbii a fost conceput mai întîi ca un reflex al organiz rii lumii (Aristotel), apoi ca o manifestare direct a opera iilor logice ale gîndirii (Port-Royal). Totu i, înc din secolul al XIX-lea, autori ca W. von Humboldt i A. Schleicher semnalaser existen a coresponden elor între caracteristicile limbilor i „calit ile" mentale i culturale ale popoarelor care le vorbesc. La începutul secolului al XX-lea, aceast analiz va fi reluat i dezvoltat de E. Sapir (1921) i B. L. Whorf (1956), care vor formula ipoteza relativismului lingvistic („ipoteza Sapir-Whorf"). A a cum au ar tat studiile comparative ale limbilor amerindiene i europene, organizarea sintactic i semantic a limbilor este mult mai divers decît se crezuse pîn atunci; în afar de aceasta, a a cum ar ta antropologia* la începuturile ei, sistemele culturale sînt ele însele variabile i relative. Se punea, în consecin , problema rela iilor între organizarea lingvistic , organizarea cultural i organizarea cognitiv .

Pentru E. Sapir, limbajul este o institu ie sociocultural ; el reflect în mod necesar anumite aspecte ale culturii grupului i aceast dependen se manifest esen ial-mente pe planul lexicului*. Aceste particularit i lexicale exercit la rîndul lor o influen asupra anumitor opera ii cognitive, în special asupra percep iei* i a memoriei*. Pozi ia lui B. L. Whorf este mai radical ; ea postuleaz un veritabil determinism lingvistic. Pentru acest autor, limbajul este pe locul întîi i mediul fizic i cultural n-ar fi decît haos f r interven ia lui; caracteristicile lexicale i sintactice ale limbii sînt cele care fasoneaz ideile, care orienteaz percep ia i celelalte activit i mentale i care determin , în sensul strict al termenului, viziunea noastr despre lume.

Verific rile experimentale ale acestei ipoteze r mîn pu ine la num r i greu de interpretat (E. Lenneberg, 1967). Nu exist o demonstra ie clar a unei influen e a organiz rii sintactice; cît despre

lexic, se pare că poate exercita o influență asupra sarcinilor de memorare (v. Memorie semantice), dar nu asupra sarcinilor de percepție. v' J.-P. Bronckart (N. C.)

• Lenneberg E. H. (1967), *Biological Foundations of Language*, Wiley, New York. — Sapir E. (1921), *Language*, Harcourt, Brace și World, New York. Traducere (1953): *Limba* (trad. S. M. Guillemin), Payot, Paris. — Whorf B. L. (1956), *Language, Thought and Reality*, M.I.T. Press, Cambridge. Traducere (1969): *Linguistique et anthropologie* (trad. C. Cârme), Denoel, Paris.

Relație de obiect

Termen psihanalitic care desemnează legăturile interumane, adică relațiile subiectului cu persoanele iubite sau urâte cu care se află în interrelație. Această noțiune globală și totalizatoare, care apare ca o concluzie imediată a examenului clinic, se dovedește a fi o analiză complexă, în măsura în care relațiile de obiect observabile rezultă dintr-o întreagă organizare pe care numai metapsihologia* o poate explica-

667

teoria pulsionilor*, a fantasmelor*, a conflictualității intrapsihice, a instanțelor* personale și psihice. Referirea la psihopatologie pe de o parte, la teoria psihanalitică a stadiilor* dezvoltării libidinale, pe de altă parte, permite descrierea tipului de relație de obiect: relație de obiect obsesional, melancolic, oral, anal etc. Foarte puțin frecvent sub pană lui S. Freud, noțiunea de relație de obiect a fost utilizată mai frecvent în funcție de accentuări diferite în diversele curente ale psihanalizei. Anumiți psihanalitiști englezi, uneori considerați ca reprezentanți ai școlii numite a teoriei obiectale (M. Balint, W. Fairbairn, M. Gunthrip, M. Brierley, C. Rycroft și într-o anumită măsură D. Winnicott), au pus accentul pe dubla referință la realitatea psihică și la realitatea exterioară, în timp ce M. Klein și autorii kleinieni au centrat teoria pe relațiile de obiect fantasmatică din lumea interioară. Această diferență, care ilustrează ambiguitatea noțiunii de relație de obiect, este semnificativă pentru dubla dimensiune a conceptului de obiect în psihanaliză: obiectul sinelui și obiectul eului.

B. Brusset

(N. C.)

Relație medic-bolnav

Atitudinile de competență și profesională, atitudinile personale ale medicului față de bolnav și reacțiile sale la atitudinile acestuia joacă un rol important pentru a-l ajuta (sau a-l bloca) în stabilirea diagnosticului și în transmiterea încrederii în tratament. Este de dorit ca medicul generalist să se intereseze nu numai de boală, ci și în seamă de bolnav ca persoană. Instruirea în psihologia medicală fiind foarte limitată și puțin eficientă în timpul studiilor medicale, psihanalistul englez M. Balint a introdus grupuri, numite grupuri Balint*, Pentru a sensibiliza pe medicii generaliști la propriile lor probleme psihologice și la cele ale pacienților lor.

D. Anzieu

(N. C.)

relații intergrupale

Relații interemisferice

Emisferele* cerebrale sunt legate reciproc între ele prin fibre de asociere numite co-misurale care iau naștere și se proiectează la nivelul cortexului*; fiecare regiune cerebrală este astfel conectată cu omologul său contralateral. Aceste fibre de asociere sunt regrupate la nivelul unei voluminoase structuri anatomice: corpul calos, și la nivelul unei formațiuni mult mai modeste: comisura* albă anterioară. Există de asemenea o interconexiune între porțile posterioare ale celor doi hipocampi. Conceptul de relații interemisferice poate fi totuși folosit în afara oricărei referiri anatomice pentru a explica partajul funcțional și transferul proceselor repartizate între fiecare emisferă cerebrală.

J.-L. Signoret

(N. C.)

Relații intergrupale

Mult timp limitat la studiul discriminării prin analiza stereotipurilor* pe care membrii unui grup le pot avea față de un alt grup (stereotipuri intersexe, d. ex.), cercetarea raporturilor între grupurile sociale s-a reînnoit după 1950 în patru direcții:

1. mai întâi, specialiștii și-au pus întrebări cu privire la posibilitățile de a reduce discriminările intergrupuri prin punerea în contact a membrilor diferitelor grupuri susceptibili să amelioreze relațiile și să reducă prejudecățile;
2. faptul că a luat în considerare situațiile de competiție* sau de cooperare* intergrupuri l-a făcut pe M. Sherif (1966) să afirme că comportamentele de discriminare sunt legate de conflicte de interese și că discriminarea și ostilitatea care rezultă din ele pot fi reduse prin evidențierea obiectivelor comune;

3. teoreticienii categorizării sociale* au insistat, pe de altă parte, asupra proceselor cognitive* (consecința activității de categorizare) și motivaționale (construcția unei identități pozitive) care guvernează relațiile intergrupale (discriminare față de extragrup*, favoritism față de intragrup*). Mai recent, psihologii sociali s-au angajat în studiul consecințelor asimetriei în relațiile umane

la relațiile intergrupale (raport de dominare în tergru). În toate cazurile, studiul poate conduce la trei niveluri interdependente: comportamentele*, reprezentările*, evaluările (W. Doise, 1976); 4. în sfârșit, anumiți teoreticieni ai cogniției sociale* s-au străduit să arate că fenomenul stereotipiei putea înțelege de procesul cognitiv mai general de corelație iluzorie stabilită între trăsăturile sau comportamentele minorității și caracteristicile sociale sau ideologice minoritare.

ERSOC

(N. C.)

• Doise W. (1976), *L'articulation psychosocio-logique et les relations entre groupes*, De Boeck, Bruxelles. — Sherif M. (1966), *In Common Predicament. Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*, Houghton Mifflin, Boston.

Relații umane

Conform colii relațiilor umane, apărut din studiile desfășurate de E. Mayo la uzina Hawthorne a Western Electric Company între 1920 și 1940, relațiile umane (în particular cele intragrupale, intergrupale și ierarhice) sunt determinanți importanți ai performanței și ai satisfacției* în muncă, la muncă individul acționând înainte de toate ca membru al unui grup (cu propriile sale norme de comportament, de solidaritate, de leadership*). Dacă această coală constituie unul dintre fundamentele teoriilor organizaționale, ea a fost foarte criticată pe plan metodologic și deontologic, în special de curentul neorelațiilor umane care a pus accentul pe recunoașterea de către organizație a nevoilor individuale de apartenență*, de realizare* și de stimulare*.

P. Lidvan

(N. C.)

Relaxare

Diferite metode de destindere musculară sunt folosite pentru a resimți o stare psihică bună și pentru a reduce anumite simptome psihopatologice sau psihosomatice, ca anxietatea*. Antrenamentul autogen (training autogen), inventat de J. Schulz la Berlin,

inspirat din yoga, este o formă de autohipnoză*. Subiectul, lungit, cu ochii închiși învață să se decontracteze, membru după membru, de la periferie spre centru, concentrându-se succesiv asupra impresiilor de greutate, culoare, regularitate a ritmului cardiac, apoi respiratoriu, până când, prin exercițiu, ajunge la o destindere corporală completă, chiar în poziție așezată sau în picioare. După concentrarea asupra senzațiilor de origine corporală, se poate trece, dar e mai rar, la concentrarea asupra imaginilor mentale*, apoi asupra unor noțiuni abstracte. Eutonია lui G. Alexander îi propune controlul și armonizarea tonusului*. Ea cuprinde inventarul corpului, contactul cu mediul înconjurător, mișcarea voluntară, întinderea spontană și poziții de control.

D. Anzieu

(N. C.)

Rem

În perspectiva analizei funcționale a frazei*, dezvoltată de coala de la Praga, re-mă se ocupă de progresia textuală. Dinamica temă*-tranzitie-remă corespunde, de la stânga la dreapta, unor locuri încercate cu o valoare informațională din ce în ce mai mare. Distincția dintre temă și remă explică mișcarea de coeziune*-progresie care guvernează înlăturarea textuală a frazelor: reluarea temei din fraza precedentă (progresie cu temă continuă), dezvoltarea unei subteme (frecvent în descriere*), tematizarea elementului verbal de tranzie (nominalizare), tematizarea remei (sfârșitul unei fraze devenind materialul de început al următoarei).

J.-M. Adam

(N. C.)

Rememorare

Denumite de obicei recuperarea* neautomată a informațiilor* în memorie. Această aducere-aminte (sau rememorare) este vădită ca o veritabilă rezolvare de problemă* în care studiul strategiilor* este relativ recent. Acest aspect al recuperării, destul de neglijat înainte de 1970, face obiectul a numeroase studii, ca urmare a apariției

669

bordurii ecologice a memoriei (și anume mediul utilizării memoriei în contexte apropiate ale vieții cotidiene). Analiza protocoalelor verbale culese în timpul rapelului faptelor autobiografice (d. ex., a-și aminti numele învârtiturii din clasa I sau a-și aminti ce făcea la 23 decembrie 1985) a permis

descrierea strategiilor de c utare de informa ii care constau în a c uta mai întâi alte informa ii decât cele cerute; aceste informa ii o dat reg site sînt folosite de subiec i ca indicii pentru reg sirea informa iilor- int . Aceast activitate de memorare cuprinde i o evaluare a pertinenei informa iilor par iale recuperate înfînd cont de reu ita opera iei de c utare, evaluare comparat cu proba ipotezelor în rezolvarea de probleme.

S. Bredart

(N. C.)

Reminiscen

Poate desemna, ca în limba curent , apari ia spontan sau provocat a amintirilor* în con tiin .

Mai tehnic, denume te un fenomen ipotetic care se manifest printr-o rat * de reten ie mai înalt în rapelul* amînat decât în rapelul imediat, la subiec ii testa i în cele dou sarcini de rapel. Aceast observa ie vine aparent în întîmpinarea a ceea ce prezic curbele de reten ie* în func ie de timp. Acest fenomen, descris de J. Bal-lard înc din 1913, a fost considerat un argument puternic împotriva generalit ii aspectului curbelor de uitare*. S-ar p rea totu i c acest rezultat este explicabil prin faptul c testul de rapel imediat joac un rol de încercare suplimentar pentru subiec i. Dac se compar un grup de subiec i testa i numai cu rapel imediat cu un grup de subiec i testa i numai cu rapel amînat, se ob în rezultate care concord cu aspectul general al curbelor de reten ie.

S. Bredart

(N. C.)

Reocinez -> Cinez Reotaxie -> Taxie

n

Repara ie

Mecanism descris de M. Klein ca fiind specific, al turi de ap r rile maniacale*, pozi iei depressive* i al c rui scop este introiecia* obiectului total, complet, unificat, în acela i timp bun i r u, iubit i urît. Mai mult decât un mecanism strict definit, este vorba despre un ansamblu de atitudini i de fantasme* care se opun efectelor asupra obiectului ale fantasmelor de distrugere i de atac al corpului mamei. Prin atitudinile i ac iunile fantasmatiche de repara ie fa de obiectul matern intern i extern, copilul dep e te culpabilitatea i angoasele care rezult din fantasmele sale distructive. El caut s men în integritatea corpului matern, s -i reuneasc fragmentele dispartate, s redea via la ceea ce a fost distrus. Fantasmele de repara ie permit posesia unui obiect bun i stabil a c rui introiecie înt re te eul i prin aceasta dezvoltarea lui.

Repara ia joac astfel un rol în dezvoltarea creativit ii, a sublim rii*, ca i în încrederea în propriile posibilit i, travaliul doliului* i simbolizarea* propriu-zis . Printre avatarurile sale, în afar de refuzul* omnipotent al ap r rilor maniacale, repeti iile compulsive ale ac iunilor de repara ie în simptomele obsesionale semnific persisten a unui conflict de ambivalen * ne-elaborabil. în acest caz, repara ia se reduce la forma iuni reac ionale* mai mult sau mai pu în restrictive.

,

B. Brusset

(N. C.)

Repartizat (Func ie —) -> Func ie distribuit

Repere de identificare

Aceast no iune de origine antropologic descrie mijloacele de care dispun indivizii pentru a se recunoa te unii pe al ii în interiorul unei societ i. Reperele de identificare fizice i simbolice sînt tr s turi distinctiv care singularizeaz un individ (numele s u, sexul s u, comportamentul s u, hainele sale, statutul s u social), îl identific drept acela sau cel lalt, îl disting de repertoriu

670

al ii. Ele servesc la identificarea unui individ în raport cu comunitatea sa de origine (familial , local , lingvistic i cultural), adic prin leg tura sa cu ceilal i. Folosit de psihanaliti, aceast no iune înscrie identific rile* subiectului în tensiunea dintre locul acordat copilului în dorin a incon tinent a p rin ilor i locul ocupat de el. Ea situeaz identificarea în cadrul referirii la originea comunit ii.

R. Kaes

(N. C.)

Repertoriu

în studiul comportamentului animal, termenul denume te ansamblul r spunsurilor susceptibile de a fi exprimate, la un individ sau la o specie. Dup cum este folosit într-un context etologic sau în cel al psihologiei înv rii*, no iunea de repertoriu trimite în special la conduitele proprii speciei sau la comportamentele dobîndite. Ea implic faptul c , în ambele cazuri, elementele constitutive ale repertoriului au fost sau ar putea fi, în principiu, inventariate. Acest concept de rezerv de unit i comportamentale în mod poten ial actu-alizabile este oarecum analog cu distinc ia între competen * i

performan*.

M. Richelle

(N. C.)

Repeti ie

Prin expresia compulsie* de repeti ie („principiu de repeti ie" i „automatism de repeti ie"), Freud desemneaz un mecanism de reproducere incon tient a st rilor sau a experien elor psihice anterioare, adesea înc rcate de afecte* negative. Frecven a acestor repeti ii incoer-cibile în nevrozele traumatice* sau în cura analitic l-a determinat s postuleze existen a unei pulsuni* de moarte, care constituie, împreun cu pulsunea de via (principiul pl cerii*) c reia i se opune, unul dintre principiile directoare ale proceselor psihice.

Pe de alt parte, repeti ia (de cuvinte sau de enun uri) constituie, împreun cu comprehensiunea* i cu producerea*, una dintre

tehnicile majore ale psiholingvisticii* copilului.

T ,, ,, v

J.-P.

Bronckart

(N. C.)

Represie —> Supraeu

Reprezentant al pulsuni

Pentru S. Freud, pulsunea (libidinal i, în consecin , agresiv), considerat a fi de natur endogen somatic , se exprim pe plan psihic prin dou forma iuni distincte, afectul* i reprezentarea*. Acesta distinc ie se bazeaz pe experien a clinic ce arat , în special în st rile nevrotice, dis-junc ia posibil între cele dou forma iuni. Reprezentarea, adic con inutul tematic, poate fi izolat de afectul corespunz tor, acesta din urm putând fi perceput independent de reprezentarea care ar trebui s i se asocieze i care este obiectul unei reful ri. Dac termenul de afect este folosit întotdeauna f r referire la func ia sa de reprezentant al pulsuni, cel de reprezentare este adesea asociat cu func ia sa sub forma compus de „Reprezentant-Re-prezentare" care corespunde, în german , la dou substantive foarte diferite (Vor-stellungsrepr sentanz sau Vorstellungsre-pr sentant) i care define te clar, pe de o parte actul i con inutul reprezent rii, pe de alt parte func ia sa de reprezentant al pulsuni de origine somatic .

D. Widlocher

(N. C.)

Reprezentan i de transformare -> Sem-nifican i formali

Reprezentare

No iune foarte general care, în uzul curent, trimite la dou fenomene distincte. Ea desemneaz , pe de o parte, procesul stabilirii unei coresponden e între dou elemente care are drept rezultat faptul c unul („reprezentantul") repet , înlocuie te sau „prezint altfel" pe cel lalt („reprezentatul"). Ea desemneaz , pe de alt parte, un aspect al rezultatului acestui proces, în acest caz singurul element reprezentant, de orice natur ar fi el. într-o accep ie mai

671

restrîns , pe care o ilustreaz în special expresia „reprezentare na ional ", acest termen poate implica ideea c reprezentantul este constituit de un exemplar* calificat de ansamblul reprezenta ilor. Reprezentarea constituie una dintre temele majore ale filozofiei; din unghiul procesului, ea este definit în general ca actul* prin care un material concret este organizat în categorii* sau „obiecte de gîndi-re"; din unghiul produsului, ea desemneaz con inuturile actului de gîndire*, fie ele con tiente sau nu. Inspirat de R. Descartes, curentul „filozofiei reprezent rii" pune accentul pe reprezentant, care este analizat ca o imagine mental * reproducînd o percep ie anterioar , în absen a oric rei activit i senzoriale actuale. „Filozofia reflec iei", care î i are originea la F. Hegel, pune accentul pe dinamica procesului, pe dialectica continu (v. Interac iune) între activitatea ra ional i multiplele propriet i ale obiectelor lumii, al c ror produs nu const în abstrac iuni figurative fixe, ci în construc ii mentale active, investite continuu cu noi semnifica ii*. Acest concep ie a activit ii reprezentative a fost dezvoltat în special în cadrul teoriei actului inten ional a lui E. Husserl (v. Inten ionalitate).

„Lumea este reprezentarea mea": acest formul celebr a lui A. Schopenhauer (1819, p. 25) ilustreaz postulatul filozofic mai general conform c ruia, pentru un organism viu (i deci pentru om), orice experien posibil i imaginabil , ca i orice cunoa tere*, empiric sau ra ional , ine de reprezentare. Oricît de discutabil ar fi, acest postulat constituie însu i substratul distinc iei „moderne" între ordinea obiectului* i ordinea subiectului*: in de obiect pluralitatea entit ilor lumii c rora li se aplic activitatea reprezentativ (ceea ce include corpul propriu* i într-un mod mai general organismul cunoscor), i ine de subiect cunoa terea îns i (episteme), adic instan a teoretic din care eman Procesul de reprezentare (instan pe care J- Piaget o va califica mai tîrziu drept „subiect epistemic"). în psihologie, chiar dac

reprezentare

diferite curente propun o explica ie a comportamentului* care ine de o alt dialectic (aceea a organismului i a mediului*) i care încearc uneori s recuze orice perspectiv mentalist *, cele mai multe tentative contemporane de explicare a genezei i organiz rii cuno tin elor se înscriu în perspectiva deschis de A. Schopenhauer i au, în consecin , reprezentarea ca obiect major de studiu, în psihologia dezvolt rii* coexist o concep ie restrîns i o concep ie mai larg a reprezent rii. Cea dintîi, ap rat în special de J. Piaget (1946), o concepe ca un sistem coordonat de ac iuni* interiorizate care face posibil în special procesul de evocare*; în aceast optic , geneza* reprezent rii este legat de dezvoltarea* func iei semiotice* i, în consecin , este relativ tardiv . De la na tere pîn la 18 luni, interac iunile organismului uman cu mediul* sînt în întregime reglate de schemele* sen-zoriomotorii*; activitatea reprezentativ se dezvolt apoi sub efectul diferen ierii* i interioriz rii* progresive a acestor scheme. Pe latura acomod rii*, primii semnifican i diferen ia i (reprezentan i) sînt produ i de imita ie* i de imaginea mental ; pe latura asimil rii*, primii semnifican i (reprezenta i) se elaboreaz în jocul simbolic*. Reprezentarea apare atunci cînd se stabile te echilibrul între cele dou procese i cînd semnifican ii i semnifica ii pe care i-au produs pot fi coordona i pe plan mental. Aceast capacitate nou va prezenta mult vreme un caracter intuitiv i imagistic i se va transforma în gîndire* reprezentativ veritabil o dat cu accesul la stadiul* opera iunilor concrete* i apoi formale*. De i atribuie un rol mai important interac iunilor sociale* i semnifica iilor verbale care se transmit în cadrul lor (i de i adopt în consecin o viziune mai pu in axat pe continuitate a dezvolt rii copilului), analiza propus de H. Wallon sau de L. S. Vîgotski nu difer în mod fundamental de cea a lui J. Piaget. Nu se poate spune acela i lucru despre sus in torii concep iei „largi”, care, continuîndu-l pe J. Bruner (1973), definesc reprezentarea

H

672

ca orice sistem de reguli cu ajutorul c rora un organism conserv , sub o form care poate deveni opera ional , caracteristicile recurente ale mediului s u ambient. In aceast optic , procesele de identificare* care ac ioneaz înc de la na tere ar ine deja de reprezentare. J. Bruner descrie, în consecin , dezvoltarea copilului ca o succesiune de trei stadii corespunzînd apari iei a trei sisteme de reprezentare diferite: reprezentarea enactiv (senzoriomotorie), reprezentarea iconic (pornind de la func ia semiotic) i reprezentarea simbolic (pornind de la opera ii concrete), în psihologia experimental , asocia io-nismul* clasic postuleaz c reprezentarea deriv dintr-o realitate simpl i unic , imaginea, ea îns i derivat din senza ie, într-o perspectiv apropiat , anumite curente behavioriste* introduc aceast no iune pentru a explica faptul c comportamentele pot fi controlate de stimuli* care nu sînt fizic prezen i (fenomenul de amî-nare*) i c natura controlului* exercitat de stimuli nu depinde direct numai de propriet ile exteroceptive (selec ie, diferen iere i generalizare a stimulului). Dup ce a explicat aceste fenomene cu ajutorul unor factori intraorganici substitutivi sau al unor stimuli verbale interne (v. Mediere), behaviorismul invoc ast zi existen a sistemelor de reprezentare, care ar constitui unul dintre „antecedentele” majore ale comportamentului. Aceste sisteme de reprezentare au f cut obiectul unor descrieri detaliate în cadrul cognitivismului*, în particular în lucr rile referitoare la memorie*, rezolvarea de probleme* i controlul ac iunii. Dup cum arat D. E. Rumelhart i D. A. Norman (1988), abordarea cognitivist * a reprezent rii implic luarea în considerare a trei elemente: mediul fizic („lumea reprezentat ”), starea fizic a creierului i nivelul de cunoa tere al subiectului (care sînt dou aspecte ale „lumii reprezentante”). Problematika sa nu are leg tur decît în mod secundar cu maniera în care se stabilesc coresponden ele între cele dou lumi; ea î i propune mai ales s elaboreze modele* susceptibile de a descrie (deci de „a reprezenta”) caracteristicile structurale i func ionale ale celor dou entit i ale „lumii reprezentante” (v. Metacogni ie). în primele modele, ele-mentele reprezentante erau concepute ca unit i de semnifica ie (v. Memorie semantic), structura lor era formalizat în termenii logicii predicatelor* i opera iile efectuate asupra unit ilor ineau de regulile de inferen *. Modelele de reprezentare elaborate apoi se împart în patru categorii majore:

a. „modelele cu baz prepozi ional ” sînt, evident, cele mai numeroase; caracteristica lor comun este faptul c cunoa terea este reprezentat printr-o serie de simboluri*, organizat în propozi ii* a c ror valoare de adev r poate fi testat printr-o procedur de control care implic „lumea reprezentat ”. în anumite modele, simbolurile sînt organizate simplu în arbori sau în re ele*; în altele, ele constituie configura ii puternic structurate (schem *, frame*, script*, plan* etc.) c rora li se asociaz proceduri complexe de interpretare;

b. „modelele analogice” se caracterizeaz prin faptul c propriet ile „lumii reprezentante” reproduc în ele, într-un mod cît se poate de direct, propriet ile „lumii reprezentate” (coresponden tinzînd spre izomorfism*). Concepute pentru a formaliza modalit ile de reprezentare a entit ilor continue (spa iu geografic reprezentat de o hart mental *) sau în mi care (scurgerea fluidelor reprezentat prin varia ii de voltaj), aceste modele sînt de asemenea folosite, de R. N. Shepard în special, pentru a descrie

procesele de reprezentare care acionează în orice sarcină cognitivă: în anticiparea* mișcării* unui obiect, de exemplu, transformările continue ale imaginilor ar reproduce, în mod analogic*, modificările obiectului. Această concepție a găsit o prelungire în teoria modelelor mentale* (structur mental care permite rezolvarea unei probleme prin simularea unei activități);

c., „modelele procedurale” au ca prim obiectiv să reprezinte abilitățile practice (meca-673

reprezentare

«mele pe care un subiect le pune în funcțiune, d. ex., pentru a pronunța cuvântul metafizic »); ele se raportează la acea formă de cunoaștere „inaccesibilă” sau procedurală* (în opoziție cu cunoașterea declarativă* sau tipică „accesibilă” referitoare la proprietățile lumii) și îi propun să o simuleze cu eficacitate. Ele îi propun adesea să descrie și procedurile prin care acționăm asupra reprezentărilor noastre. General Problem Solver de A. Newell și H. A. Simon (1972) este primul dintr-o generație de modele procedurale (numite și „sisteme de producție”) care comportă următoarele componente: un aparat senzorial (înregistrarea informațiilor), un sistem motor (capabil să acționeze asupra mediului înconjurător), o memorie de lucru sau bază de date* (stocarea informațiilor sub formă declarativă) și un „interpret”, sistem apt să prelucreze și să interpreteze informațiile (stocate sau noi) și să determine tipul de răspuns de generat. În măsura în care sistemul de interpretare trebuie să prelucreze datele din memorie (simboluri declarative) și în același timp să genereze acțiuni (simboluri procedurale), aceste modele tind să utilizeze un limbaj de programare (mai ales LISP*) susceptibil să integreze și să opereze asupra acestor două tipuri de simboluri;

d. în sfârșit, în „modelele de cunoaștere distribuite”, cunoașterea nu este reprezentată sub formă discretă în memorie, ci distribuită în unități reprezentative superior-donate. Aceste ultime modele pun problema naturii categoriale a reprezentărilor, care este abordată pe de altă parte în teoria tipurilor* și a prototipurilor* (v. Categorizare). În psihanaliză*, reprezentarea a fost mai întâi definită de S. Freud ca procesul prin care starea organică fundamentală care caracterizează pulsivitatea* este transformată în expresie* psihică. În textele ulterioare ale aceluiași autor, acest termen desemnează elementele materiale observabile de care pulsivitatea (concept psihic abstract) se fixează de îndată ce aparatul psihic* se divizează, sub efectul refuzului* originar, în conștient, preconștient și inconștient*.

În teoria lacaniană, această fixare* a pulsivității de reprezentările sale (reprezentanți) este corelativă inserției subiectului în rețeaua semnificațiilor vehiculate de limbaj*, în lingvistică*, în cadrul morfofonologiei*, acest termen se aplică unităților lingvistice* observabile la nivelul discursului*, după cum ele constituie produsul transformărilor* operate asupra morfemelor* structurilor de bază (sau „profunde”) (v. Gramatică generativă).

Reprezentare colectivă. Concept introdus de E. Durkheim pentru a menționa că faptele sociale, obiect al sociologiei, sînt de natură reprezentativă. Spre deosebire de reprezentările individuale (obiect al psihologiei) care sînt interne (ele sînt gestionate de creierul unui individ), aceste reprezentări sînt externe și participă la conștiința* colectivă. Generale, anonime și permanente, ele ar exercita o veritabilă putere coercitivă asupra funcționării cognitive a indivizilor. Introdus tot de E. Durkheim și reactivat de S. Moscovici în 1961, conceptul de reprezentare socială desemnează un domeniu particular al activităților de reprezentare colectivă, cuprinzînd în acest caz deopotrivă procesele dinamice prin care sînt elaborate cunoștințele aparținînd simului comun și produsele pe care le constituie aceste cunoștințe. Acest concept reprezintă astăzi una dintre temele majore care orientează cercetarea în psihologia socială. Reprezentările sociale se definesc în cadrul acesteia ca modalități de gândire practică, orientate spre comunicarea*, în alegerea și păstrarea mediului înconjurător, modalități care în același timp de procesele cognitive generale și de procesele funcționale marcate din punct de vedere social. Aceste ultime procese au legătură, pe de o parte, cu analiza stimulilor sociali și mai general a faptelor de interacțiune socială; ele au, pe de altă parte, legătură cu efectele apartenenței sociale a subiectului (valori, modele și ideologii vehiculate în grupul său).

J.-P. Bronckart (N. C.)

reproducere

674

675

rest diurn

. Bruner J. S. (1973), *Beyond the Information Given*, Norton et Co., New York. — Newell A. et Simon H. A. (1972), *Human Problem-Solving*, Prentice Hall, Englewoods Cliffs. — Piaget J. (1946), *La formation du symbole chez l'enfant*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel. — Rumelhart D. E. și Norman D. A. (1988), „Representation in Memory”, in R. Atkinson (Ed.), *Stevens's Handbook of Experimental Psychology* (511-581), Wiley, New York. — Schopenhauer A. (1819), *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Brockhaus, Leipzig, Traducere (1966): *Le monde comme volonté et comme représentation* (trad. A. Burdeau), PUF, Paris.

Reproducere

Mecanism prin care organismele vii produc noi indivizi și asigură astfel continuitatea speciei. Reproducerea poate fi asexuată (prin sciziparitate sau înmugurire) sau sexuată (producere de gârni de două tipuri care se unesc pentru a forma un ou, punct de plecare pentru un nou individ), în psihologia memoriei*, acest termen denumește procesul de evocare* a imaginilor mentale* anterior constituite, fie o metodă de cercetare. Metodă de reproducere. Expresie folosită uneori pentru a desemna metoda de ajustare*.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Reproductiv (Comportament —)

Comportamentul reproductiv, la animalele care se reproduc pe calea sexualității, regroupează toate conduitele care asigură producerea gârniilor, apoi întâlnirea celulelor sexuale masculine și feminine până la fecundare, adică la formarea unui ou prin fuziunea acestora. Atunci începe comportamentul parental*. Comportamentul reproductiv începe prin acumularea rezervelor alimentare necesare relansării game-togenezei. Aceasta se supune mai întâi influenței ritmurilor circadiene endogene, dar este, de asemenea, supusă stimulării variabilelor sezoniere ale mediului, în special lungirii duratei luminii diurne, primăvara. Stimulările de mediu (lumină crescută, transformarea habitatului, ridicarea temperaturii, hrană mai abundentă), afectând

în aceeași manieră întreaga populație a unei regiuni, diferiți indivizi masculini și femele ale acesteia progresează la fel în relansarea gametogenezei, sub rezerva diferențelor individuale intrinsece ale ritmului lor biologic și ale sensibilității lor la variațiile biotice și abiotice ale mediului. Acestea stimulează pe cale cerebrală axa hipotalamo-hipofizo-gonadală: gonado-liberinele cerebrale și gonadostimulinele hipofizare activează gametogeneza și fabricarea gonadală a hormonilor sexuali, care modifică aparența individului, accentuează dimorfismul sexual, măresc sensibilitatea la informațiile mediului, în special la partenerii potențiali. Întâlnirea între acestea din urmă implică existența sistemelor de comunicare specifice, care asigură în același timp izolarea reproductivă a speciilor și apropierea sexelor; mesajele chimice (factori de atracție odoranți, feromoni sexuali), sonore (cânturi* și producții mecanice) și gestuale (parade*) contribuie la aceasta, concomitent cu perfecționarea sincronizării partenerilor potențiali.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Requisit -> Precondiție

Resemnare dobândită

Inhibițiile* psihomotorii și deficitul în sarcinile de învățare* defensiv sau apetitiv care survin după expunerea la șocuri electrice cărora subiectul nu li se poate sustrage. Aceste perturbări nu apar la animale supuse aceluiași agresivității* dacă ele pot și le controleze apariția prin comportamentul lor. Acest fenomen, care poate fi clasat în cadrul mai vechi al nevrozelor* experimentale, a fost descris mai întâi la câine. El a fost atribuit unui triplu deficit, cognitiv*, motivațional* și emoțional*, care ar rezulta din învățarea ineficacității acțiunii în momentul confruntării cu evenimente necontrolabile. Resemnarea dobândită a fost propusă ca model* animal al depresiei*, într-o perspectivă care pune accentul pe elementul cognitiv. În ciuda faptului că sindromul

observat la animal se atenuează sub acțiunea selectivă a anumitor antidepresoare*, validitatea acestui model rămâne foarte controversată. El neglijează dimensiunea de vulnerabilitate individuală, esențială în depresia* umană. Nu ține seama de faptul că depresia, spre deosebire de resemnarea dobândită la animal, nu decurge în mod necesar din agresivități foarte intense, nici obiectiv incontroleabile. În sfârșit, la subiectul uman, confruntarea cu probleme insolubile nu antrenează un deficit ulterior decât dacă persoana are tendința de a atribui dificultățile întâlnite mai curând propriilor sale limite decât complexității problemei (v. Locus al controlului). Expresia resemnare dobândită a fost aleasă pentru a traduce learned helplessness mai bine decât neputința dobândită, care poate genera confuzie cu domeniul sexologie, sau neajutorare dobândită, prea apropiată de disperare* dobândită care desemnează un model folosit în farmacologie, în care animalul suportă fără control o situație stresantă.

R. Dantzer și O. Fontaine

(N. C.)

Resentiment

Asociat cu amintirea unei umilințe, a unei răni narcisice, a unei nedreptăți suferite, resentimentul induce o dorință de răzbunare, de pedepsire a unei ofense; se poate exprima în mod explicit mai mult sau mai puțin ostil și răuvoitor, se poate disimula în dosul unei ranchiune sau poate organiza strategii sadice cu orientare psihopatice sau perversă. Meditația profundă asupra lui poate alimenta diferite simptome, în funcție de structura personalității lor*.

J. Sélosse

(N. C.)

Respingere

în procedurile experimentale legate de teoria detectării semnului*, respingerea cometă desemnează răspunsul prin care subiectul raportează că n-a detectat nici un semn când, într-adevăr, n-a fost prezentat nici un semn.

În statistică, se vorbește despre respingerea ipotezei nule* când testul de semnificație* permite să se concluzioneze că valorile observate sau diferențele observate nu pot fi rezultatul hazardului*, în relațiile interindividuale, respingerea desemnează o reacție negativă, de indiferență, de abandon sau de ostilitate la adresa unui congener care în mod normal ar face obiectul unei relații pozitive. Astfel, se observă uneori respingerea parentală, sau respingerea unui pui la mamifere, inclusiv la oameni.

M. Richelle

(N. C.)

Responsabilitate penală

Aprecierii responsabilității penale pune problema libertății individuale ale celui exercitativ și satisfacției sale limitate de legea care obligă indivizii să înseamnă de intențiile și de consecințele actelor lor. Din acest motiv, justiția se interesează de condițiile dispariției sau atenuării responsabilității care suprimă sau modifică „liberul arbitru” și „autonomia voinții” pentru a sancționa ceea ce este interzis. Prevenitul*, al cărui discernământ este perturbat în momentul actului, nu poate fi pedepsit. Aprecierii responsabilității dă naștere la controverse între cei care postulează existența unei libertăți morale și cei care o contestă pe motivul determinărilor biologice și sociale.

J. Sélosse

(N. C.)

Responsiv -> Pavlovian

Rest diurn

În teoria psihanalitică a visului*, elementele ale gândurilor latente care sunt amintiri ale ceea ce persoana care visează trăiește în cursul zilei precedente. S. Freud subliniază:

1. că aceste amintiri sunt întotdeauna din ziua precedentă visului;
2. că legătura cu preocupările vieții în stare de veghe este întotdeauna prezentă într-un vis;
3. că nu există nici o relație între importanța acordată acestor preocupări de subiectul

R

restituire

676

în stare de veghe și importanța care li se acordă în vis;

4. că resturile diurne nu pot produce singure un vis. Visul propriu-zis, cu caracteristicile sale care poartă marca procesului primar*, nu se poate forma decât dacă dorința* inconștientă vine să înțeleasă resturile diurne și se disimulează în derul lor. J. Guillaumin a desemnat prin rest nocturn senzațiile care continuă să parvin conștientei în timpul somnului* și care sunt de asemenea utilizate de cel care doarme

pentru formarea visului.

K

J.-M. Petot

(N. C.)

Restituire -> Rapel

Rest nocturn -> Rest diurn

Resurse fizice

Ansamblu de atribute individuale solicitate sau susceptibile de a fi solicitate în momentul realizării unei sarcini motorii*. Deși este vorba despre un ansamblu foarte vast care merge de la trăsăturile de personalitate* la particularitățile morfologice ale subiecților, se acceptă că performanța* motorie depinde, în principal, de atribute de ordin bioenergetic și bioinformațional: primele privesc transformarea și resintetizarea energiei musculare, celelalte înregistrarea, transformarea și stocarea informației*. Fiecare sarcină solicită un profil particular de atribute, al cărui nivel relativ stabilitate la un individ permite să se prezică performanța sa în sarcină. Totuși, posibilitatea de a ameliora aceste atribute prin antrenament* sau de a compensa absența sau slăbiciunea unuia dintre ele face uneori problematică această predicție.

M. Durând (N. C.)

Retardare/înapoiere

Termen general care traduce întârzierea cea mai gravă în dezvoltarea* intelectuală a copilului. Poate fi vorba de o insuficiență masivă sau de o oprire foarte precoce a dezvoltării capacităților intelectuale. La început, termenul acoperea ansamblul dez-

ordinilor deficitare. Cu timpul, odată cu publicarea primelor scale ale dezvoltării intelectuale, în special scala lui A. Binet și T. Simon, se desprind noțiuni noi, cum ar fi cea de encefalopatie infantilă,

form etiologic a retardării, și cea de debilitate* mentală. În funcție de datele psihometrice disponibile, deficiențele mentale au fost clasate astfel: „idiotii” cu un coeficient intelectual între 0 și 25, „imbecili” cu un coeficient intelectual între 25 și 50, „debili mentali” cu un coeficient intelectual între 50 și 75. De fapt, se constată, în special pentru formele de retardare ușoare (echivalente debilității mentale, definit mai sus), o instabilitate destul de marcată a coeficientului intelectual, care pare să depindă de modificările biologice ale copilului, de evoluția lui afectivă și de cadrul sociocultural în care se dezvoltă, în prezent, termenul de retardare mentală este rezervat deficitelor celor mai grave (cu un coeficient intelectual sub 25-30). El se referă la subiecții incapabili de autonomie* și adaptare* socială în afara mediului familial sau a mediului protejat (instituții specializate). Vorbirea lor este inexistentă sau foarte rudimentară, iar achizițiile lor nu trec de nivelul primei copilării. Numeroși factori pot fi considerați ca aflându-se la originea unei retardări, dar trebuie subliniată frecvența unor sechele organice cerebrale. Acestea pot fi consecința unor alterări cromozomice, unor tulburări metabolice sau pot fi sechele traumatice sau infecțioase pre-, peri- sau postnatale. Acest neajuns organic cerebral antrenează tulburări asociate într-un mod variabil, de tip senzoriomotor, comunicativ sau comportamental. Pentru acestea din urmă, este greu de deosebit între tulburările direct legate de retardare și cele ocazionale în mod precoce ale acestor subiecți în contactele lor cu mediul înconjurător și în special de alterările rilor precoce ale relației mame-copil. Existența unor simptome comune retardărilor mentale și psihozelor infantile precoce (stereotipie, automutilare, retragere, agresivitate etc.) arată complexitatea intrinsecă a acestor fenomene datorită interacțiunii dintre factorii etiologici.

677

retragere

Astfel, definiția noțiunii de retardare depinde în mare parte de criteriile alese: criterii psihometrice, etiologice sau structurale și evolutive, care l-au făcut pe R. Mises (1973) să deosebească, la un pol, deficiențele intelectuale considerate într-o organizare fixă sau puțin evolutivă, la celălalt pol, psihozele ca expresii deficitare.

Prin asimilare cu retardarea intelectuală, s-a vorbit de retardare afectivă, care traduce o întârziere în dezvoltarea afectivă, datorată insuficienței, stopării sau, în fine, regresiei*. Noțiunea de retardare afectivă se referă, în general, în cazul anumitor indivizi, la persistența unor atitudini infantile de tipul egocentrismului, intoleranței la frustrare, cuceririi masive a iubirii, agresivității etc. Această noțiune este, în prezent, puțin folosită.

A. Braconnier

(D. F.)

• Mises R. (1973), „Reevaluation dans l'approche psychopathologique des déficients intellectuels”, *Confrontations psychiatriques*, 10, 9-30.

Retenție/Retenere

Desemnează faptul că o informație* prezentată este păstrată în memorie*. Se face distincție între indicatorii explici și ai retenției și indicatorii implicați. Indicatorii explici sunt obținuți pe baza sarcinilor ale căror instrucțiuni impun subiectului să se refere la faza de achiziție a materialului (ex.: rată de rapel* sau de recunoaștere*). Indicatorii implicați ai retenției sunt estimați pe baza sarcinilor care nu implică această referire la recuperarea* unui material prezentat anterior. Rata de economie pentru reținere este un indicator implicit, clasic. Prin interval de retenție se înțelege timpul scurs între faza de achiziție a unui material și proba care evaluează reținerea. Curba de retenție în funcție de timp prezintă un aspect caracteristic: o descădere rapidă până la punctul său de inflexie și lent după acest punct.

S. Bredart

(N. C.)

Reticular → Reticulat Reticulat → Forma iune reticulat Retin → Vedere

Retinex

Termen contractat din retină și cortex, introdus de Edwin Land la sfârșitul anilor 1960. Acest termen desemnează o teorie originală care se bazează pe folosirea filtrelor* de reducere a luminilor aditive pentru a explica constanța* culorii în diverse condiții de iluminare. Procesul evidențiat este integrarea ponderată de către sistemul vizual a caracteristicilor de reflectanță a suprafețelor colorate, în raport cu condițiile generale de iluminare. Sistemul ochi-cortex s-ar comporta într-un mod relativ comparabil pentru fiecare culoare în natura luminii incidente cu cea a luminii reflectate și ar garanta astfel percepția unei anumite permanențe a culorii în orice condiții de iluminare. Subzistă totuși încă o discuție asupra participării sau nu a cortexului vizual în acest fenomen, integrarea retiniană și sub-corticală fiind poate suficiente pentru analiza mecanismului.

R. Genicot

(N. C.)

Retoric

Arta de a convinge prin discurs*. Apărute o dată cu democrația greacă, predarea și teoria sa cad în desuetudine la sfârșitul secolului al XIX-lea. Retorica cuprinde genurile judiciar, deliberativ și epidictic. Prile sale sînt: invenția sau cîntarea ideilor (cu topica), dispositio sau punerea în ordine a argumentelor și prilelor discursului (exord, narațiune* sau expunere, argumentare* sau demonstrație, confirmare, digresiune, perorație), elocutio sau stilizare (cu domeniul cel mai bine cunoscut al retoricii figurilor*). Acestor prile mari li se adaugă memorarea, expresivitatea vocii și a gesturilor discursului.

J.-M. Adam (N. C.) Retragere -> Conservare-repliere

II

retroactiv

678

679

Retroactiv

Ale cui efecte se simt asupra comportamentelor instalate anterior. Inhibiția retroactivă desemnează o deficiență la reținerea unui comportament sau a datelor în memorie*, ca urmare a executării unei sarcini interferente*. Este pus în evidență cu ușurință supunînd subiecții, după o primă achiziție*, la o achiziție de date de același tip urmată de o restituire* a datelor din prima învățare. Similitudinea între cele două sarcini favorizează inhibiția retroactivă. Facilitarea retroactivă desemnează o ameliorare a performanțelor cu ajutorul unei sarcini interferente.

În cazul amneziei* datorate unei leziuni cerebrale și care se referă la amintirile instalate anterior leziunii, se vorbește despre amnezie retrogradă* mai curînd decît retroactivă.

Buclo retroactiv sau de retroacțiune: v. Buclo, Feed-back, Retroacțiune.

M. Rkhelle

(N. C.)

Retroacțiune

În cibernetică*, o retroacțiune (sau feed-back*) intervine într-un sistem închis pentru a modifica mrimile de intrare în sistem, după mrimile de ieșire. O buclă* de retroacțiune este pozitivă dacă creșterea mrimii de ieșire antrenează creșterea mrimii de intrare în sistem. Ea este numită negativă dacă variația mrimii de ieșire antrenează o variație inversă a mrimii de intrare, ceea ce tinde să mențină un nivel constant în sistem (d. ex., un termostat). Teoriile controlului* motor se bazează pe o buclă retroactivă negativă. După o fază de inițializare, reglarea mișcării se face prin comparație între o valoare de referință (poziția așteptată) și poziția actuală. Bucloa de retroacțiune asigură ajustarea*.

J. Mathieu (N. C.)

Retroacțiune (Buclo de —) -> Buclo

Retrograd

Califică o formă de amnezie* caracterizată prin uitarea* evenimentelor care preced traumatismul care a produs-o. Această formă de amnezie poate rezulta din traume cerebrale accidentale sau din administrarea de ocure electrice (d. ex., electrooc*) sau din leziuni consecutive absorbite prelungite de alcool cuplate cu o carență nutrițională. Ați dac amnezia rezultă mai ales dintr-o dificultate de înregistrare a informației sau mai curînd dintr-o dificultate de a o recupera, rîmîne încă o problemă controversată. Ideea curentă conform căreia recuperarea* eventuală a evenimentelor uitate începe prin amintirile cele mai vechi este abandonată. Au fost descrise numeroase cazuri de amnezici la care se manifestă mai puțină dificultate pentru amintiri relativ vechi decît pentru amintiri mai recente.

S. Bredart

(N. C.)

Retrogresie -> Regresie

Retrospectiv -> Longitudinal (Metod —)

Reea

Formă de organizare a entităților între care există conexiuni*, reprezentabilă printr-un graf*: nodurile corespund entităților, arcurile legăturilor; de exemplu, reea familială, reea neuronală, reea semantică. Astfel de arhitecturi s-au dezvoltat în informatică: reelele de ordinare permit unui utilizator să aibă acces la resursele reelei și să comunice cu toți ceilalți utilizatori prin intermediul mesageriilor electronice. Funcționarea unei astfel de reele este reglementată prin protocoale de comunicare.

M. Baron

(N. C.)

Reea de afinități

Studiul reelelor de afinități, adică al atracțiilor și respingerilor existente între membrii unui grup, debutează prin 1930 cu lucrările lui J. Moreno. Acesta pune la punct un ansamblu de tehnici sociometrice* care permit să se măsoare afinitățile în cadrul unui grup și să fie reprezentate printr-un graf*: astfel, un nucleu corespunde unui ansamblu de opțiuni reciproce,

re ea semantic

i

un lan une'ser" ^e se'ec?n care se transmit între apropii, o clic * unui subgrup, cel mai adesea centrat în jurul unui leader* și rezultând dintr-un clivaj în cadrul grupului. Mai târziu, R. Tagiuri dezvoltă o nouă procedură, analiza relațională, care înseamnă nu numai de afinitățile afective, ci și de opțiunile de teptate și permite să se stabilească, între altele, un diagnostic individual de sociabilitate.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

Re ea de comunicare

O re ea de comunicare desemnează un ansamblu de mijloace sau canale de comunicare existente în cadrul unui grup, în timp ce termenul structură califică ansamblul comunicărilor schimbate în realitate. Primele studii au avut drept obiect proprietățile geometrice ale rețelelor și au definit diferite tipuri, cum ar fi rețelele în cerc, în lan sau în formă de roată. S-a arătat apoi că aceste proprietăți influențează asupra structurii de comunicare și prin aceasta chiar asupra performanței, coeziunii și satisfacției grupului. Astfel, rețeaua în cerc este puțin performantă, dar apreciată de membrii săi, în timp ce rețeaua în formă de roată, mai puțin activă, este centralizată în jurul unui lider*, facilitează performanța, dar diminuează satisfacția.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

Re ea neuronal

Organizare fundamentală a esutului nervos. Celula nervoasă este în sine o re ea complexă cuprinzând diferite tipuri de receptori, canale, cîșe de transducție, conectate prin mai multe mii de aferente, care prelucrează informația* fie prin inhibiție, fie prin excitație, prin urmare care integrează și comunică informația altor neuroni*, în maniera unui operator logic binar și în conformitate cu serii de potențiale de acțiune ale căror proprietăți spațio-temporale reprezintă o parte esențială a codării* informației.

Modul în care se articulează neuronii și fiziologia ce guvernează constituirea rețelei

interneuronale pentru îndeplinirea funcțiilor biologice unice rămân încă puțin înțelese. Activitățile desfășurate la nivelul micilor asamblaje în care se regăsesc excitația*, inhibiția* laterală și recurentă, emisiile ritmice de potențiale, în special la nevertebrate, pentru îndeplinirea funcțiilor precise furnizează date care permit modele matematice și informatice. Rețelele complexe care rezultă din conexiunea unui mare număr de celule, fie ele organizate în serie, în paralel sau în rețele întrepînștrunse, au o funcționare spațio-temporală și mai misterioasă. Mecanismele care permit să se înțeleagă funcțiile complexe care apar în re ea, domeniu de cercetare al unei anumite abordări a inteligenței artificiale*, nu vor fi probabil accesibile în afara unui context biologic. De la rețelele neuronale naturale la rețelele neuronale formale* nu este decât un pas făcut la începutul anilor 1980 în scopul stabilirii legăturilor între tipurile cognitive* și tipurile fizice și, în mod mai general, în scopul stabilirii modelelor* funcționării creierului, în practică, deși neuronul natural este mai lent în funcționare sa în comparație cu sistemele fizice și cu calculatorul, funcționarea rețelei și a creierului este mult mai rapidă decât calculatorul cel mai puternic, cel puțin pentru anumite sarcini cognitive complexe, din cauza paralelismului puternic aflat la baza activității creierului.

M. Le Moal

(N. C.)

Re ea semantic

Structură propusă de R. Quillian în 1966 pentru a reprezenta organizarea sensului* cuvintelor* (v. Semantic). O re ea semantică are forma unui graf al cărui noduri corespund conceptelor* (sau entităților) iar arcurile, relațiile între concepte (d. ex., arcul „fel de” corespunde includerii* între subclasă și clasă, arcul „este un” corespunde apartenenței unui individ la o clasă). Procedurile de raționament* asupra acestor structuri sînt fondate pe metoda de propagare* a activității și permit explorarea profesională

680

681

rezonanță intimă

citarea legăturilor între două concepte legate printr-un drum.

Acest tip de structură de reprezentare* a cunoștințelor*, utilizat în psihologie și în inteligența artificială*, a fost prezentat ca un model al memoriei asociative* umane; testele psihologice realizate de R. Quillian și A. Collins în 1969 s-au referit la timpurile rîspuns la întrebări despre proprietățile elementelor care apar în unor clasificări* (d. ex., canarii sînt păsări): ipoteza organizării ierarhice, cu adugarea de proprietăți la diferite niveluri, a fost confirmată de măsurarea timpurilor de rîspuns, mai scurte dacă întrebarea se referă la o proprietate specifică (un canar este galben?) decât dacă se referă la o proprietate mai generală (un canar are pene?). Primele sisteme informatice* care folosesc noțiunea de

re ea semantic au fost dezvoltate la sfârșitul anilor 1960, pentru probleme de prelucrare a limbajului natural (Teachable Language Comprehender de R. Quillian, d. ex.). Diferite formalizări și limbaje de reprezentare de cunoștințe, printre care frames*, au fost dezvoltate pe baza descrierii prin atribute a entităților organizate ierarhic în clase și subclase, având un mecanism de menținere de proprietăți.

F.F. • M. Baron

(N. C.)

Reușita profesională —>• Criterii de succes profesional

Reverie

Termen propus de S. Freud pentru a desemna producțiile mentale imaginate în stare de veghe, dar care prezintă anumite similitudini cu visele* nocturne: ca și ele, reveriile diurne vizează satisfacerea dorințelor. Operațiile psihice care le constituie sînt analoge cu cele mobilizate în travaliul visului: condensarea*, deplasarea*, figurarea* pot fi reperate în reverie, dar elaborarea secundară asigură în acest caz o funcție dominantă în instituirea „fațadei visului”, împunând de cenzură*. Pentru S. Freud, reveria în stare de veghe este

unul din factorii creației literare. D. Winnicott a descris activitatea maternă de reverie cu privire la propriul copil ca structurant pentru acesta. D. Lagache a propus expresia reverie creatoare de imagini pentru a defini activitatea psihică ce produce astfel de fantezii și a arătat importanța acesteia în situația proiectivă.

C. Chabert

(N. C.)

Reverie creatoare de imagini -> Reverie

Reversibilitate

Orice acțiune concretă se derulează în timp, ceea ce împiedică combinarea liberă a unor acțiuni între ele, chiar dacă sînt de aceeași natură. Pe de altă parte, un sistem nu este echilibrat decât dacă este posibil să se compenseze orice transformare cu o altă care este inversul său.

Una dintre problemele majore ale dezvoltării* inteligenței* este astfel aceea a trecerii de la ireversibilitate la reversibilitate, de la acțiunile concrete la operațiile formale*. J. Piaget distinge aici patru etape:

1. cea anterioară limbajului, din grupul deplasărilor* ;
2. cea a gândirii preoperatorii, care nu cunoaște încă invariante* veritabile;
3. cea a operațiilor concrete*, cu propriile lor limitări;
4. cea a structurilor strict operatorii* de tipul grupului INRC* și al logicii propoziționale.

r „ _ .

J.-B. Guze

(N. C.)

Rey-Osterrieth -> Desen (Teste de —)

Rezistență

Ceea ce se opune în cursa analitică asociației* libere și progresului acestei cure. Rezistența este un fenomen esențialmente intrapsihic, care împiedică sau întrerupe activitatea psihanalitică sau contracarează scopurile sau obiectivele ei fundamentale. Ea este deci definită ca ansamblul acțiunilor* sau al cuvintelor analizatului care se opun accesului acestuia din urmă la

inconștientul său. Veritabil obstacol în elucidarea simptomelor, ea este tot ce împiedică activitatea terapeutică. Descriși inițial de S. Freud ca o manifestare proprie tratamentului și rememorării pe care acesta o necesită, rezistența implică de fapt aceleași forțe care acționează în refulare*. S. Freud consideră că rezistența este rezistența prin și în transfer*. Astfel, interpretarea rezistențelor (cu cea a transferului) rămîne o caracteristică specifică a tehnicii analitice, transferul fiind el însuși considerat parțial o rezistență în măsura în care repetiția activă se substituie rememorării verbale. Este un fenomen care-i apare observatorului, pacientul rezistînd la vindecare, ea însăși considerată de el ca un nou pericol. S. Freud distingea cinci forme de rezistență : trei care sînt în legătură cu eul: refularea, rezistența de transfer, beneficiile secundare ale maladiei; rezistența sinelui, forța de compulsiune la repetiție și rezistența supraeului, descriind culpabilitatea inconștientă.

Mai recent, analiștii disting: rezistența tactică, adică rezistența la un mod de gândire (la asociația liberă). Aceasta este rezistența la însuși procesul analitic. Rezistența la transfer și refularea sînt rezistențe tactice; rezistența strategică, care îi corespunde beneficiile secundare și rezistențele supraeului și ale sinelui, care este rezistența la schimbarea terapeutică exprimată prin compulsiunea* la repetiție. O altă accepțiune (scop istoric) a termenului desemnează ostilitatea manifestată față de teoriile psihanalitice : rezistența la inconștient și la sexualitate.

A. Braconnier (N. C.)

Rezistență la stingere

În condiții în care persistența răspunsului dobândit atunci când procedura de stingere (care constă în a nu mai proceda la întrire) este în curs. Rezistența la stingere se măsoară după numărul de încercări sau după timpul necesar până la dispariția completă a răspunsului. Este în funcție de numeroși factori care func-

ționează în cursul achiziției și/sau al stingerii înseși, în special de numărul de încercări sau de durata totală a învățării, de valoarea întiririi, de nivelul de motivație. Toate circumstanțele rămânând neschimbate, cu cât rezistența la stingere va fi fost mai mult marcată, cu atât mai mult va fi marcată recuperarea spontană. Se vorbește, simetric, de rezistență la întrire în legătură cu dificultatea de a suscita răspunsuri în prezența unui stimul condiționat sau discriminativ care este întărit pozitiv și care până atunci făcuse obiectul unei inhibiții (stimul negativ).

M. Richelle (N. C.)

Rezolvare de problemă → Problem

Rezonanță fantasmatică

Noțiunea de rezonanță descrie empiric un proces psihic primar de intersubiectivitate, constituit în relația simbiotică a copilului și a mamei sale. S. Foulkes în 1948 a definit rezonanță inconștientă ca ansamblul răspunsurilor emoționale și comportamentale inconștiente ale individului la prezența și la comunicarea unui alt individ; H. Eziel a caracterizat-o ca rezonanță fantasmatică; aceasta, în grupuri, este un agent al tensiunii comune și al denominatorului comun al grupului: fantasma unui participant trezește și mobilizează alte formațiuni fantasmatică la alii membri ai grupului în relație de rezonanță cu primul. Școala franceză de psihanaliză grupală bazează rezonanță fantasmatică pe structura grupurilor interne și o constituie ca unul dintre procesele organizatorilor psihici inconștienți ai grupului.

” ”

R. Kaes (N. C.)

Rezonanță intimă (Tip de — la testul Rorschach)

Tipul de rezonanță intimă este o formulă pusă la punct de H. Rorschach, care permite să se stabilească proporția tendințelor introversive și extraversive ale subiectului. Ea este constituită de suma răspunsurilor kinestezice comparată cu suma

R

rezonator

682

683

ritual

ponderată a răspunsurilor culoare și explică prevalența acordată de subiect unui mod de funcționare dominat prin recursul fie la reprezentări și la proiecție, fie la o sensibilitate senzorială și afectivă. Se disting patru tipuri de rezonanță intimă: intro-versiv (dominant kinestezic), extraversiv (dominant senzorial), ambivalent (deopotrivă kinestezic și senzorial), coartat (inhibiție kinestezică și senzorial).

C. Chabert (N. c.)

Rezonator

Dispozitiv acustic dotat cu o rezonanță cu frecvență sonoră determinată, folosit odinioară în experiențele de psihofizică acustică, astăzi înlocuit de generatorul de sunet electronic, incomparabil mai precis și mai

ușor de manevrat.

M. Richelle

(N. C.)

Rezumat

Rezumatul este un caz particular de parafrază selectivă. El constă, în funcție de un obiectiv, în a extrage informațiile esențiale dintr-un text sau dintr-o secvență de imagini și a procedea la o reformulare a acestora, introducând între elementele selecționate relațiile considerate importante. Capacitatea de a rezuma pare să depindă de cel puțin trei factori. Trebuie, pe de o parte, să se admită „parafrazabilitatea” unei serii de informații; pe de altă parte, să se dispună de criterii de selecție a punctelor esențiale (ceea ce pare ușor pentru „experții” unui domeniu); în sfârșit, să existe capacitatea de a construi un text care să trimită la un „model mental” coerent

(v. Coerență).

M. Taylor

(N. C.) Ribonucleic → Acid nucleic

Rigiditate → Flexibilitate

Rinencefal

Etimologic, creier olfactiv: acest termen, adesea asimilat celui de sistem limbic, mai actual și mai larg din punct de vedere con-

ceptual, a fost introdus cu mai bine de un secol în urmă pentru a caracteriza ansamblul structurilor

anatomice legate de ol-fac ie. Provenit din arhipalium i din pa_ leopalium primitive, rinencefalul include sistemul olfactiv propriu-zis (bulb i ban-delete olfactive, aria olfactiv i cortexul prepiriform), regiunea septului, amigda-la*, circumvolu iunea parahipocampic si forma iunea hipocampic *. Func ia sa de baz , olfac ia, a regresat mult în cursul filogenezei, explicînd astfel involu ia cortexului* specific corespunz tor înc de la mamiferele macrosmatice; la specia uman , acest cortex se limiteaz la cortexul prepiriform (cortex primar) i la cortexul entorinal (cortex secundar). în afar de analiza mirosurilor i de memorarea lor, rinencefalul este responsabil de unele regl ri comportamentale complexe care dovedesc importan a olfac iei în conduitele fundamentale (în special la speciile infe-rioare de mamifere) indispensabile pentru supravie uirea subiectului (c utarea hranei; conduite emo ionale i agresive) i pentru supravie uirea speciei (rolul olfac iei în comportamentul sexual). Aceasta are la baz bog ia conexiunilor sistemului olfactiv propriu-zis cu celelalte structuri limbice (sept, amigdale), explicînd astfel efectele comportamentale ale leziunii bulbului olfactiv la animal: hiperactivitate*, reac ii emo ionale* accentuate, agresivitate* m rit .

B. Soumireu-Mourat

(N. C.)

Risc (Metod a —)

Metod constînd în a c uta, pornind de la o popula ie de subiec i (numit caz index în genetica epidemiologic), riscul de morbiditate (propor ia subiec ilor atin i de o afec iune dat) pentru un grad de similaritate. Acest risc este comparat cu cel observat pentru alte grade de similaritate, inclu-zînd gradul de similaritate zero (frecven a afec iunii la popula ia general). Metoda riscului nu ofer nici o informa ie despre originea (genetic i/sau ambiental) a cre terii num rului de subiec i atin i în familiile bolnavilor.

M. Cartier i C. Desforges

(N. C.)

Rit

Ritul instituie, prin tehnici simbolice care implic adeziunea indiscutabil la semnifica iile pe care le mobilizeaz , st pînirea obiectelor colective i individuale supra-investite afectiv, destinate sacraliz rii. Obiecte ale dorin ei c reia ritul îi asigur satisfacerea reglînd-o: mize de afecte*, de identificare*, valori*. Sau obiecte ale temerii c reia îi st pîne te aspectele anxio-gene, legate de nedeterminat, imprevizibil, inaccesibil, de situa iile critice inter- i intra-subiective. Cît despre obiectele suprainves-tite de grup, ritul înt re te leg tura social , reactualizînd simbolurile fondatoare i organizarea colectiv c reia îi reafirm aspectele. El utilizeaz un cod care se vrea imuabil, a c rui respectare scrupuloas este considerat condi ia de baz a eficacit ii sale. C. Camilleri

(N. C.)

Ritmator -> Sincronizator

Ritm biologic

Desemneaz , în manier general , recuren a regulat a foarte numeroase fenomene biologice. Acestea sînt descrise prin perioada lor, caracterul lor monofazic ori mai mult sau mai pu in polifazic, momentul i amplitudinea manifest rii lor maxime (acrofaz). Ele pot fi endogene, dependente de activitatea unui oscilator intern dintr-o perioad determinat , sau exogene, adic determinate de alternan a unor factori externi, ca lumina i temperatura. Ritmurile circadiene endogene, a c ror perioad este de aproape 24 h, sînt în general sincronizate de alternan a lumin -obscu-ritate; ele deviaz deci în condi ii de iluminare sau de obscuritate continu (curs liber). Ritmurile sînt numite ultradiene dac au o perioad mai mic de 24 h i infra-

•W în caz contrar.

R. Campan

(N. C.)

Ritual

Conduit întîlnit în nevroza obsesional *, caracterizat prin obliga ia îndeplinirii ste-reotipe i repetate de acte mai mult sau mai pu in complexe i corespunzînd, în planul ac iunii, obsesiei* din planul gîn-dirii. Exist ritualuri sau rituri de diferite „tipuri”: ritualuri de sp lat, de îmbr cat, de culcat, de mîncat etc. Ritualurile pot lua forma gesturilor magice complicate (d. ex., atingerea de un num r de ori a unui obiect sau a unei p r i a corpului), chiar a unor scenarii i mai complexe. Aceste ritualuri invadeaz uneori via a cotidian ajungînd s paralizaze, în caz extrem, întreaga via social ; avînd o valoare defensiv i opunîndu-se tuturor obsesiilor i compulsiilor* pîn la a li se substitui i a le elimina din con tiin , aceste ritualuri defensive au un sens de evitare fa de simptomul obsesional. Sub o form din ce în ce mai complex , ele cap t o dimensiune conjuratorie, înt rind ap rarea „pentru cazul în care lucrul temut s-ar putea întîmpla”, fiind în eles „c nu se poate întîmpla decît nenorocire”, dac nu avem precau ia de a face un anumit lucru sau de a evita un altul. Angoasa apare dac ritualul nu poate fi executat. Ritualurile sînt adesea conduite par ial disimulate de pacientul obsedat, care tr ie te într-o

lume de comportamente restrictive, cu care se confruntă, resimindu-le absurditatea.

La copilul normal pot exista ritualuri; este vorba despre forma iuni temporare care coincid cu angoasa legată de anumite perioade conflictuale ale dezvoltării*, având aceeași funcție defensivă ca fobiile* pasagere clasice (ritualuri de culcare, ritualul adormirii cuprinzând teama de obscuritate).

A. Braconnier

(N. C.)

Din punct de vedere etologic, termenul „ritual” se aplică unor manifestări comportamentale formalizate care se repetă fără modificări și sînt, în ostentativitate și în stereotipia* lor, purtătoare ale unei informații utile relațiilor sociale. Se vorbește

ritualizare

684

685

rol

despre ritualul paradelor* agonistice* la o frontieră teritorială*, de ritualul paradelor nupțiale în momentul formării cuplului și al copulaiei (v. împreună). Aceste ritualuri au avantajul de a fi neechivoce. Ele se pot desfășura progresiv, cu o finalizare lentă, ca anumite cînturi ale păsărilor care, perfect recunoscutibile și repetitive cînd sînt încheiate, necesită o elaborare incluzînd memorarea* unui model, producția vocală, audierea sunetelor produse și adaptarea lor la model. Alături de ritualuri care sînt astfel produsul etogenezei*, există altele care au devenit caractere specifice tot atît de stabile ca și structurile morfologice și care sînt rezultatul unui proces de formalizare filogenetică, ritualizarea*. Fiecare dintre aceste comportamente poate fi integrat într-o secvență cu lungi ceremonii, a căror inițiere și execuție completă necesită totuși maturizarea fiziologică a actorului. Procesele filogenetice și etogenetice sînt, în felul acesta, complementare.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Ritualizare

Proces filogenetic de cristalizare a conduitelor* cu o puternică valoare expresivă și cu funcție de comunicare*. Comportamentele* care se instalează în situațiile variate ale înfîlțirilor între parteneri sociali și care au la bază emoții* și combinații de emoții (agresivitate, frică, sexualitate) pot fi extrem de suplimentare și modulabile și pot lua forma unei game de răspunsuri amalgamate, în care diferitele tendințe activate se manifestă mai mult sau mai puțin în completă, împreună sau succesiv (ambivalență simultană sau succesivă); în caz de conflict de tendințe*, apar activități de deplasare* sau de substituție sau și de redirecționare spre obiecte înlocuitoare; anumite răspunsuri nu sînt decît schițate (mișcare de intenție), pe cînd altele sînt mai mult sau mai puțin complete. Toate aceste răspunsuri sînt încercate de informații, în timp ce în fiecare moment partenerul sau rivalul asupra dispozițiilor actorului. În cursul evoluției, selecția poate să fie reinventată unele

dintre aceste combinații pentru valoarea lor expresivă și să se fi integrat sub o formă exagerată și formalizată într-o secvență cu funcție de comunicare. În opinia lui J. S. Huxley, care a definit conceptul ritualizarea implică trei condiții:

1. comportamentul este cristalizat într-o formă, o viteză de execuție, o amplitudine, o intensitate întotdeauna identice (intensitate tip); el devine neambiguu; mesajul este clar;
2. mișcarea ritualizată este modificată de raportul cu comportamentul de origine; ea este exagerată, amplificată, adaptată la funcția sa de semnă. Comportamentul ritualizat poate deveni atît de simbolic, încît este greu să se regăsească în el comportamentele suplimentare și modulabile ale combinației de emoții de origine;
3. comportamentul ritualizat devine independent de conflictele de origine și depinde de propriul său sistem de control și de declanșare; el este integrat într-un nou context.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Rival

Un rival este cel care se plasează sau este plasat în concurență, care sfidează un raport interpersonal stabilit, care invidiază posesia unui avantaj și care încearcă să ia locul unui adversar. Într-o situație de competiție, rivalii își vor mobiliza resursele instrumentale și de seducție*, vor adopta strategii legitime sau ilegite pentru a-și manifesta superioritatea sau pentru a fi preferat celuilalt. În schimb, într-o situație antagonistă, rivalul încearcă, cu ajutorul proceselor de coerciție și de control, să-și domine adversarul. Cînd este vorba despre ocuparea unei poziții incompatibile cu interesele celuilalt, rivalul încearcă să-l neutralizeze influența, chiar să-l elimine. În conflictele interpersonale, subiecții rivali folosesc reprezentări de-valoriante și stereotipuri negative în strategii de opoziție.

/ Selosse

(N. C.)

Rivalitate

Trebuie făcută distincția între rivalitatea internă care, într-o situație de competiție generează la concurenți o mobilizare a capacităților în vederea ameliorării unei zădărnici reprezentări de sine sau a unui anumit prestigiu, și rivalitatea de opoziție. Aceasta din urmă poate structura o interacțiune conflictuală între doi sau mai mulți adversari, ceea ce are ca efect suscitarea ostilității, a suspiciunii, căutarea in-comparabilității și inducerea stereotipurilor negative între ei. În mod firesc, psihologia se ocupă de formele tipice de rivalitate, cum sînt rivalitatea fraternă sau amoroasă, care vizează înlocuirea celui alt în opozițiile afective preferențiale.

J. Selosse

(N. C.)

Rivalitate binoculară -> Conflict perceptiv Rivalitate fraternă -> Fraternitate

Roata de activitate

Dispozitiv de actometrie*, constituit dintr-un cilindru gol care poate să se învîrte liber în jurul axei sale, plasat pe un plan orizontal. Acesta este pus în mișcare de activitatea locomotorie a animalului care se găsește în el și antrenează peretele sub labela sa să se deplaseze în realitate. Un contor al rotațiilor permite să se înregistreze activitatea subiectului. Acesta poate fi închis în roată pe durata experienței sau poate avea acces liber la ea de la o cută în spate. Acest tip de actometru, foarte comod pentru micile rotoare de laborator, este utilizat în special, începînd cu lucrările lui C. Richter, pentru analiza ritmurilor circadiene* de activitate

M. Richelle (N. C.)

Roit

La insectele sociale, proces de formare a unor noi colonii începînd de la colonia părinți. La furnici și termite, regina rămîne fără aripi și rămîne în colonia inițială și nu mai indivizii sexuali înaripați sînt cei care roiesc. La albinele melifere, regina este cea care pleacă antrenînd în urma ei albine lucrătoare. Determinismul acestui fenomen nu este încă pe deplin lămurit; el are o bază genetică de vreme ce este posibil selecționarea varietăților de albine care nu mai roiesc; el este declanșat de circumstanțe exterioare stupului și de o ruptură a echilibrului intern al acestuia: regina, singura femelă fecundă, inhibă prin substanța sa regală dezvoltarea ovarelor lucrătoare; cînd datorită marelui număr, dar nu exclusiv, unei creșteri a densității această substanță nu mai atinge suficient toate locuitorii stupului, unele lucrătoare construiesc loje regale și cresc femele fecunde. Atunci, regina mamă pleacă.

J.-C. Ruwet

(D. S.)

Rol

Rolul, care în opinia lui A. M. Rocheblave-Spenle (1962) este un model organizat de conduite referitor la o anumită poziție a individului într-un ansamblu de interacțiuni, poate fi considerat la diferite niveluri ale realității sociale. Rolul social, așa cum este el definit de R. Linton, constituie un model normativ compus de ansamblul acțiunilor pe care un grup sau o societate le așteaptă de la un individ, în funcție de statutul* pe care îl are în aceasta. Abordarea psihologică are în vedere conduita și învățarea rolurilor: a putea juca un rol presupune cunoașterea rolului reciproc, și interiorizarea rolurilor învățate constituie baza identificării* și a supraeului*. Nivelul psihosocial, în sfîrșit, subliniază importanța contextului interactiv în care rolul prescris este actualizat. Astfel, dacă este adevărat că rolurile de încredere de indivizi pot facilita comunicarea în interiorul grupului, este posibil ca, invers, aceasta să fie stîmjenită, fie de un dezacord cu privire la așteptările relative la un rol dat, fie de conflicte individuale născute din necesitatea de a concilia rolurile care corespund unor statute diferite. Pe aceste elemente se ba-

ROM

zează tehnica psihodramatică numită a jocului de rol*.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

ROM

Abreviere a englezescului Read Only Memory care înseamnă memorie moartă sau memorie fixă. Memorie informatică* pentru care singurul mod de acces posibil este lectura. Informațiile înregistrate în aceasta nu pot fi deci modificate printr-un program*. Este vorba, în principal, de memorii cu circuite integrate al căror conținut este fixat din construcție, în mod mai mult sau mai puțin ireversibil; se disting tipurile ROM, PROM (ROM programabilă cu ajutorul unui material special) și REPROM

(PROM reprogramabilă).

M. Baron

(N. C.)

Roman familial

Expresie creată de S. Freud în 1909. Romanul familial este o serie de producții fantasmatiche elaborate de copil, care îi permit să se detașeze de părinți și, înlocuindu-i cu alte persoane, adesea idealizate. Această fantasmă de filiație prestigioasă generează la copil sentimente de invidie, de răzbunare, de ostilitate față de părinți și reali și are o valoare defensivă, renarcisizantă, care îi permite să se constituie ca subiect. Romanul familial lipsește la bolnavii psihici din cauza incapacității lor de a face diferență între părinți imaginari și părinți reali. Terapia familială psihanalitică oferă familiilor psihice posibilitatea de a construi un roman familial de tip nevrotic, într-un cadru care facilitează recrearea istoriei lor, nereprezentată din cauza unor angoase intolerabile.

A. Ruffiot

(N. C.)

Rorschach (Testul lui —)

Probă proiectivă creată de H. Rorschach în 1921. Acest test „al petelor de cerneală” este larg utilizat în psihologia clinică și patologică pentru evaluarea activității psihice. El cuprinde zece planuri prezentate într-o ordine precisă, subiectul fiind invitat

să spună „tot ce planurile îmi fac să gândesc”. Examinarea se derulează în două secvențe, una numită „spontană”, cealaltă numită „anchetă”, în cursul căreia subiectul își precizează sau dezvoltă răspunsurile. Analiza unui protocol impune mai întâi cotearea răspunsurilor în raport cu sistemul pus la punct de H. Rorschach. Datele sînt apoi regrupate cantitativ și supuse unei analize calitative care permite să se argumenteze interpretarea. Interesul testului depinde de interpretarea aprofundată a factorilor în termenii conduitelor psihice: este într-adevăr necesar să se înțeleagă modalitățile de funcționare de care dispune subiectul, deopotrivă în registrele conflictuale care îl structurează, ca și în organizarea defensivă care îl caracterizează. Testul Rorschach, în măsura în care induce (prin natura sa nonfigurativă) mișcări regresive importante, poate fi considerat mai întâi ca o probă a limitelor (între interior și exterior, între subiect și obiect), care testează bazele narcisice ale personalității*. Pe de altă parte, solicitările pulsionale inerente stimulului generează apariția și/sau elaborarea reprezentărilor de relații semnificative ale modalităților de investire obiectuală ale fiecărui subiect. ,-,,-.11

C. Chabert

(N. C.)

Rotație —» Contrabalansare

Rotație mentală

Transformare operată asupra unei imagini* mentale. Expresia se datorează lui R. N. Shepard care, împreună cu colaboratorii săi, în special cu L. A. Cooper, a demonstrat fenomenul, în anii 1970, printr-o experiență elegantă, devenită clasică. I se arată subiectului, într-o prezentare* simultană pe ecranul ordinatorului, două forme tridimensionale constituite din cuburi asamblate și este întrebat dacă două este identic cu prima, care ar fi suportat numai o rotație în jurul uneia din cele trei axe, sau dacă ea este diferită (este vorba în acest caz de o imagine în oglindă a celei dinții, care a suportat ea însăși o rotație). Se observă că timpul de reacție este o

funcție liniară a amplitudinii, în grade ale „nghiului”, a rotației la care obiectul a fost supus. Totul se petrece deci ca și cum subiectul ar opera mental o transformare în spațiu*, analogă celei pe care ar suporta-o obiectul fizic corespondent în spațiul exterior. Shepard a apărut ideea unui proces* analogic*, împotriva partizanilor unui proces propozițional*. Rotația mentală a fost demonstrată la porumbel de J. Delius. Încă de la începutul anilor 1960, J. Piaget și B. Inhelder, în studiile lor despre imaginile mentale, avuseser ideea de a cere copilului să anticipeze mental rotația unei tijei și extrăsese din rezultatele lor argumente în favoarea distincției între figurativ* și operativ*. ,,, !,, M.

Richelle

(N. C.)

Rulaj -> Readucere

Ruptură

Stabilind o discontinuitate* în timp și o schimbare de referent, ruptura marchează o fisură față de un mediu înconjurător* și evidențiază o criză* de integrare a unui trecut la un subiect*. Legat de problematica separării, ea poate să se exprime în diferite moduri (fuga efectivă sau simbolică), dar relevă întotdeauna o patologie mentală și relațională legată de unitățile de sine. Ruptura este o fractură și o fragmentare. Pe plan clinic, ruptura ex-

rutin

prim un ansamblu de simptome psihice și comportamentale caracteristice depresiei*, alienării și angoasei*. Manifestă în special la adolescenți*, ruptura afectivă marchează o schimbare* radicală a modalităților relaționale și a investițiilor de noi obiecte, legată de reactivarea efectelor traumatice în cursul reamenajării libidinale. Comportamentele de ruptură sînt în general conduite* defensive față de schimbarea interioară și față de violență* anumitor situații de mediu. Ele pot lua forme patologice variate, imaginare sau de acțiune, ca schizofrenia, toxicomaniile, devian-

ele, autoliza.

J. Selosse

(N. C.)

Rutin

în sensul curent al termenului, rutin denumește în psihologie orice activitate adaptivă sau abilitate* motorie sau mentală care a dobândit un înalt grad de automatizare; trebuie diferențiat de stereotipie*, în informatică*, rutin este un anglicism care desemnează o serie de instrucțiuni* (procedură*, subprogram) permisiți efectuarea unei operații care poate fi repetată sau utilizată frecvent în programe*. Se vorbește, de exemplu, despre rutine de intrare-ieșire sau despre rutine de diagnostic al erorilor.

M. Baron

(N. C.)

Sacad ocular

în timpul unei activități de explorare vizuală, cum ar fi lectura*, privirea* este animată de mișcări rapide de versie care survin când ochiul trece de la fixarea unui obiect la fixarea altuia. Aceste mișcări se numesc sacade pentru a fi diferențiate de alte mișcări oculare. Sacadele au un timp de latență* de aproximativ 200 milisecunde. Sînt foarte rapide, avînd o viteză minimă de 100° de unghi pe secundă, și care poate ajunge la 800° dacă obiectul este îndepărtat. În timpul mișcării de deplasare a fixării de la un obiect la altul, există o ridicare a pragului* de percepție (suprimare* sau inhibiție* sacadică), ceea ce împiedică vederea mediului înconjurător într-o permanentă mișcare.

R. Genicot

(D. F.)

Sadism

Introdus în 1834 în Dictionnaire de Langue al lui Boiste pentru a desemna ansamblul sistemului de „depravare” sexual prezentat în opera Marchizului de Sade, termenul este reluat în 1890 de R. Krafft-Ebing pentru a desemna o formă de perversiune sexuală bazată pe dominarea violentă exercitată asupra partenerului. S. Freud a apropiat sadismul de masochism* pentru a-l face unul din cei doi versanți (activ și pasiv) ai aceleiași dispoziții perverse. Sadismul se poate exprima printr-o perversiune în act sau prin fantasme conștiente sau inconștiente, în general, există tendința de a-l aplica unui mod de relație cu celălalt

caracterizat de nevoia de dominare și conotație sexuală.

D. Widlocher

(D. F.)

Sanc iune

Sanc iunea sub formă de recompensă sau de pedeapsă este o evaluare concretă a comportamentelor, într-o perspectivă educativă, ea atrage atenția asupra consecințelor actelor și invită actorul la lărgirea câmpului de reprezentare a activităților sale dincolo de satisfacerea propriilor trebuințe. Sanc iunile încurajează sau inhibă, neutralizează sau aștează. Interiorizarea sensului sanc iunilor variază în funcție de legăturile dintre actor și atributor, de expresia autorității, de circumstanțele și intenția actului, de natura și forma sanc iunilor aplicate, de vîrsta și sexul subiectului sanc ionat. Din punct de vedere clinic, ecoul sanc iunilor se articulează pe afectivitate și pe interacțiunile sale complexe, între identificare* și estimare de sine, culpabilitate* și rușine.

Sanc iune penală. Spre deosebire de o pedeapsă exercitată într-un cadru convențional și apreciat de persoane care dispun de o autoritate parentală sau educativă, sanc iunea penală este de un act juridic. Ea nu poate fi aplicată decât autorului unei infracțiuni legale, recunoscut vinovat și responsabil. Natura și baremul său sînt definite în raport cu un cod, iar decizia sa este publică. Este pronunțată după o judecată. Codul penal definește amenzi pentru contravenții, pedepse corecționale pentru delictive, pedepse aflictive și infamante pentru

I

689

rime. Justificările raționale ale sanc iunii penale se referă la protejarea bunurilor și persoanelor, la păstrarea ordinii, la pedepsirea și închiderea provizorie a delincvenților. Funcțiile simbolice ale sanc iunii satisfac de fapt mobilurile complexe în care se regăsesc răzburarea, sacrificiul, violența, reparația, schimbarea în bine.

/ J. Selosse (D. F.)

Sarcină de lucru

Consum energetic pe care trebuie să-l furnizeze un organism pentru a îndeplini o sarcină* sau un lucru*. Măsură încercării permite, de exemplu, să se determine dacă munca cerută unui individ este compatibilă cu capacitățile și forma sa; ea vizează evitarea fenomenelor de supraîncălzire. Se disting sarcini fizice și sarcini mentale.

Sarcina fizic este evaluat prin utilizarea a trei criterii majore: consumul de oxigen, ritmul cardiac și temperatura corpului; creșterea ei se traduce printr-o alterare liniară a activității fizice produse. Criteriile obișnuite de evaluare a sarcinii mentale (timp de reacție*, cantitate de informație tratată într-o unitate de timp, erori etc.) rămânând puțin fiabile, se folosește frecvent tehnica de măsurare a „sarcinii adugate” : performanța observată în realizarea unei a doua sarcini reprezintă măsura încărcăturii sarcinii inițiale. Până la un anumit prag* (zonă optimă), creșterea încărcăturii mentale provoacă o ameliorare a performanțelor (prin creșterea nivelului de activare*); dincolo de acest prag, performanțele se deteriorează.

J. -P. Bronckart

(G. N.)

Sarcini de precizie → Precizie Sarcini fizice - Sarcini de lucru Sarcini mentale → Sarcini de lucru Sarcini motorie

Ansamblu de instrucțiuni care definesc un scop susceptibil de a fi atins prin realizarea sat

unei performanțe motorii*, precum și condițiile de realizare a acestui scop (în particular mediul uman și fizic) și acțiunile de executat. Aceste instrucțiuni constituie constrângeri* care determină în mare parte modalitățile de mobilizare a resurselor* subiectului. În sport* și în educația fizică* ele reies din regulamentul de activitate și din directivele educatorului. Subiectul are posibilitatea de a redefini aceste constrângeri în funcție de gradul lor de specificare inițial. Această redefinire este influențată de reprezentările legate de nivelul lui de competență și de motivație.

M. Durând

(N. C.)

Sarcini (Analiză de —) → Analiză de sarcini

Sat (Test al —)

Testul satului este o probă proiectivă* inventată de H. Arthus în 1949 și difuzată în Franța datorită lui P. Mabillet și M. Mo-nod. Materialul cuprinde 132 elemente (case, elemente de arhitectură, elemente de peisaj natural, elemente nestructurate), dar, în general, subiectul nu utilizează decât o parte din ele. Instrucțiunea: „Cu aceste elemente construiește un sat” determină o activitate de construcție nonverbală. Odată construcția terminată, psihologul procedează, cu colaborarea activă a subiectului, la o descriere sumară a dispunerii satului. Apoi, este propus un dublu chestionar, în versiunea lui M. Monod: primul, „obiectiv”, permite să se precizeze determinanțele răspunsurilor; al doilea, „fantasmă”, cere subiectului o reverie trează, fiind vorba de a imagina viața în sat. Cele două dimensiuni esențiale pentru acest test, sus/jos pe de o parte, dreapta/stânga pe de altă parte, depind de o percepție a spațiului bazată pe o percepție a corpului propriu*, determinată prin verticalitate și prin lateralizare. Pe de altă parte, semnificația simbolică a obiectelor alese este interpretată cu referire la teoria lui M. Klein și în special la „măscă lumii” a jucăriilor copilului, în elească un material oniric satisfăcător

690

și asociativ. M. Monod a arătat că variabilele spațiale din material nu sunt independente. Se poate crede într-adevăr că proiectia imaginii corpului (spațiul) și asocierea lui cu obiecte cu semnificație simbolică (materialul) explică modalitățile de reprezentare în sine și de reprezentare a relațiilor caracteristice ale subiectului.

C. Chabert

(N. C.)

Satisfacere (Trăire de —)

Experiență originală, decisivă în constituirea fantasmelor*, postulat de S. Freud pentru a explica logica acestora și care tinde spre realizarea halucinatorie a satisfacerii. Urmele* mnezice luate de această experiență sunt întotdeauna susceptibile de a fi reinvestite în absența obiectului, în serviciul autoerotismelor*, și ghidează căutarea obiectului în lumea exterioară. Realizarea halucinatorie a satisfacerii ar fi prima etapă ipotetică ce precede căutarea îndeplinirii halucinatorii a dorinței, care presupune actualizarea primelor inscripții semnificative ale obiectului în linia caracteristică a proceselor primare* ale inconștientului, ale sinelui.

B. Brusset

(D. F.)

Satisfacție profesională

Reacții afective legate de activitatea profesională și care pot fi datorate plăcerii oferite de activitatea însăși, sau legate de rolul jucat în viața profesională, sau chiar de valoarea atribuită de fiecare celor primite în schimbul muncii depuse. Mai precis, satisfacția resimțită rezultă dintr-o comparație implicită între cele aduse individului de către muncă și ceea ce se așteaptă acesta să găsească în ea. Sursele

satisfac iei* variaza deci de la individ la individ. Consecințele comportamentale ale satisfac iei sînt încă subiect de dezbatere.

C. Levy-Leboyer

(D. F.)

Saturație

Senzație cromatic vizual legată de puritatea culorii. Gradul de puritate este invers

proporțional cu cantitatea de alb conținută. Un roșu de aproximativ 630 nanometri va fi considerat puțin saturat atunci cînd cantitatea de roșu este „spălată cu alb” (as. pect roșu pal), și foarte saturat atunci cînd cantitatea de roșu este foarte importantă, iar cea de alb este neglijabilă (roșu intens sau foarte concentrat: este atunci un roșu pur). Puritatea unei culori poate fi apreciată în mod subiectiv comparînd-o cu un eșantion al aceleiași culori a cărei puritate a fost stabilită în condiții de observație bine definite (situație cu iluminare la cei mai buni indici de redare a culorii, adaptare a ochiului, mediu vizual neutru etc). Măsurarea cu precizie a saturației (purității) se efectuează cu ajutorul spectrofotometru-lui. Saturația este unul din cei trei parametri care specifică o culoare, împreună cu tenta* sau tonalitatea*, legată de lungimea de undă, și cu luminanța* sau luminozitatea, legată de cantitatea de lumină. Saturația asociată tonalității constituie cromia*. În analiza factorială*, se numește saturație corelația* dintre o variabilă* și un factor*.

R. Genicot

(D. F.)

Sălbietate -> Alimentar (Comportament —)

Sălbatic (Psihanaliză —)

Expresie creată de S. Freud în 1910. Desemnează comunicarea imprudentă de interpretări* psihanalitice în afara situației psihanalitice sau fără a ține seama de regulile tehnicii psihanalitice. Interpretarea sălbatică nu este neapărat inexactă, dar este inoportună; nu ține seama de două condiții principale ale eficacității interpretării, e-nunțate de S. Freud:

1. datorită unei munci de pregătire, materialele refulate sînt foarte apropiate de gîndurile pacientului;
2. atașamentul pacientului față de medic (transfer*) trebuie să fie destul de puternic pentru ca această legătură afectivă să-i interzică o nouă fugă. Interpretarea sălbatică este inoperantă pentru că se lovește de rezistențele* pacientului. Este periculoasă pentru că o confruntare brutală cu dorin-

I

691

scală de inteligență

tele refulate riscă să suscite la subiectul care le este victimă o intensă dezvoltare de anxietate* și să genereze riscul unei decompensări*. j..M. Petot

(D. F.)

Scala lui Guttman

Tehnică permițînd în esență explorarea atitudinilor*, dezvoltată de L. Guttman în 1941. Scala se compune dintr-o serie de itemi dihotomici care ilustrează diverse grade ale aceleiași atitudini (este o scală ordinală). Orice subiect care este de acord cu un item trebuie să fie de acord și cu itemii care exprimă un grad mai moderat al atitudinii analizate. Un coeficient de re-productibilitate permite să se verifice în ce măsură se pot reproduce fără eroare răspunsurile date de subiecți, plecîndu-se de la scorurile lor. Analiza ierarhică permite verificarea unidimensionalității itemilor.

M. Bruchon-Schweitzer (D. S.)

Scală de atitudine -> Atitudine Scală de categorie -> Categorie

Scală de evaluare

Introdusă acum treizeci de ani, psihopatologia cantitativă, care a luat un avînt deosebit, se sprijină pe utilizarea scalelor de evaluare. Sînt instrumente de cercetare care, cu excepția scalelor de autoevaluare*, sînt toate completate de un observator clinician. Obiectivele lor sînt multiple: mai întîi distingerea claselor sau categoriilor de diagnostic (clasificarea americană din Manualul diagnostic și statistic al tulburărilor mentale [DSM HI], International Classification of Diseases sau ICD10): sînt scalele diferențiale; apoi prevederea unei evoluții: scale predictive; în sfîrșit și mai ales descrierea unei stări clinice sau a distribuției unei variabile într-o populație: e vorba de scalele descriptive. Acestea din urmă, dac sînt repetate, pot permite studiul efectelor unui tratament. Adesea ele sînt utilizate cu acest scop în Psihofarmacologie*. Se deosebesc multe

tipuri de scale descriptive: inventarele globale, care sînt liste de simptome; scalele nosografice globale, dintre care cea mai cunoscută este scala de depresie a lui M. Hamilton. Aceste scale furnizează un indice global de patologie, dar nu au stabilitate factorială; în sfîrșit, scalele sindromice (scala de încetinire depresivă) sau poli-dimensionale (scala stării depresive). Orice scală reclamă un anumit număr de calități. Validitatea semnifică faptul că instrumentul măsură bine obiectul studiat, într-o modalitate specifică; ea se poate obține, de exemplu, concurînd cu o altă scală. Validitatea externă este

produs prin comparație cu un criteriu extern (imagerie, măsurare biologică). Sensibilitatea permite cuantificarea semnelor, chiar discrete, sau a evoluțiilor, chiar minime (sensibilitate la schimbare). Fidelitatea implică o replicare a aceluiași note față de același obiect de către același observator (fidelitate intrinsecă) sau de doi observatori diferiți (fidelitate interjudecatori). Principalele erori metodologice decurg din neadecvarea instrumentelor alese în raport cu presupuziile teoretice a unui studiu sau din concluzii abuzive plecând de la rezultate cifrate. În ciuda acestui fapt, standardizarea datelor clinice și introducerea măsurării în psihopatologie aduc un progres metodologic indiscutabil.

R. Jouvent

(D. S.)

Scală de inteligență

Ansamblu de teste* de inteligență care permite caracterizarea subiecților în ceea ce privește nivelul lor intelectual. După modul de definire a noțiunii de nivel, din care decurg principiile de construcție a testelor, se pot distinge trei tipuri de scale de inteligență.

1. Nivelurile pot corespunde vârstelor mentale* sau coeficienților intelectuali*. Subiecții sînt în acest caz clasificați prin referirea la performanțele* medii ale copiilor de diferite vârste. Exemple: „scala metrică” a lui A. Binet și T. Simon, creată

scală de interval

692

693

scaun rotativ

în 1905, și revizuirea sa de R. Zazzo în 1966, „noua scală metrică a inteligenței”.

2. Nivelurile pot corespunde unor categorii de etalonare*. În acest caz, subiecții sînt clasificați prin referirea la performanța medie a copiilor de vîrsta lor. Exemple: scala de inteligență elaborată de D. Wechsler în 1955 pentru adulți sau WAIS; scala de inteligență a lui Wechsler pentru copii sau WISC; aceste scale permit calcularea unui coeficient intelectual verbal* și a unui coeficient intelectual nonverbal (sau de performanță).

3. Nivelurile pot fi definite a priori plecîndu-se de la o teorie a dezvoltării* intelectuale, în acest caz, subiecții sînt caracterizați, în general, printr-un stadiu* de dezvoltare. Exemplu: „scala de dezvoltare a gândirii logice” sau SGL, elaborată de R. Longeot în 1974 și inspirată de teoria lui J. Piaget. Deși par adesea să evalueze o inteligență generală, scalele de inteligență caracterizează de fapt diviziile după aspectele specifice ale nivelului lor intelectual.

M. Huleau (D. S.)

Scală de interval -> Scală de măsurare

Scală de măsurare

Modalitate de atribuire de numere obiectelor. De la S. S. Stevens încoace au fost puse în evidență în general patru tipuri, ierarhizate de la nivelul cel mai rudimentar la cel mai rafinat. Scala nominală se mărginește și repartizează obiectele în clase sau categorii după criterii neambigue: astfel se pot repartiza subiecții unui profesionist după profesia lor, statutul socioeconomic etc. sau răspunsurile la un test Rorschach în funcție de determinantul, forma, culoarea, mișcarea lor. Scala ordinală aranjează obiectele după o anumită ordine, pe o dimensiune* aleasă, de exemplu, de la cel mai mic la cel mai mare; scalele de preferință, derivate din judecăți* apreciative asupra unui obiect în raport cu altul sau cu o serie de alte obiecte, sînt scale ordinale. Este și cazul descrierilor ordonate ale diferitelor conduite caracterizînd stadii de

dezvoltare intelectuală, de exemplu. Distanța între două obiecte învecinate pe 0 astfel de scală nu este precizată. Scala de interval introduce în plus o unitate între valori ordonate, care permite observarea faptului că o distanță în orice loc al scalei este cantitativ egală cu aceeași distanță într-un alt loc oarecare; calendarele reprezintă scale de acest tip familiare tuturor: măsurarea timpului începînd dintr-un punct de origine convențional; ele îl împart în unități constante, dar nu îndreptesc afirmația că a trecut de două ori mai mult timp în anul 1000 ca în anul 500; este suficient să se treacă într-un alt calendar ca să se verifice că acest raport este caduc din lipsa unui adevărat punct de origine corespunzînd lui zero. Acestei ultime cerințe îi răspund scalele de raport, sau proporționale, cum sînt scalele de lungime sau de greutate. Psihologii au răzduit să facă cu scale de interval în sens strict: atribuirea de valori numerice pentru înregistrarea răspunsurilor corecte la un test nu trebuie să ne inducă în eroare, căci din aceasta nu rezultă o unitate de măsură reală aplicabilă într-un punct oarecare al scalei. Ei nu o pot aborda, adesea, decît în prelucrările matematice complexe. Scalele de raport se întîlnesc încă și mai rar; psihofizica* este fără îndoială unul din domeniile privilegiate care ne furnizează cîteva exemple în scalele de senzație*.

Alegerea unei scale este dictată de natura datelor empirice cărora li se aplică și de gradul de control care se exercită asupra lor. Fiecare tip de scală îi corespunde modalității deosebite de prelucrare statistice, atît descriptive, cît și inferențiale. Există deci o strînsă legătură între obiectele de măsurat,

alegerea scalei de măsurare și aplicarea instrumentelor statistice potrivite. D. Defays și M. Richelle (D. S.)

Scala de observare a comportamentului

Orice procedeu care permite atribuirea de numere unor observații directe ale comportamentelor*, în a căl fel încît să se înregistreze cu ușurință aceste observații, să

ii

se sistematizeze și să fie redată cît mai independente cu puțin de observator. În forma sa cea mai simplă, scala sau grila* de observație este nominal: ea propune un nomenclator de uniti* sau categorii de comportament a căror prezență observatorul o va nota, în funcție de procedura de evaluare* pe care o va alege; în acest caz ea furnizează informații asupra frecvenței* comportamentelor observate. Într-o formă mai elaborată, scala prezintă o evaluare* a unitii* comportamentale observate, evaluare care depinde de totuși uneori nivelul ordinal: pentru fiecare comportament sau categorie de comportament, observatorul va trebui să furnizeze o evaluare, de exemplu a intensității sau a oricărei alte dimensiuni, situîndu-i judecata* într-unui din compartimentele propuse ale unei scale în n puncte, sau poziționînd-o grafic pe o dreaptă reprezentînd continuu-ul*-\i\ considerat. Acest tip de scală presupune ca observatorul să fie apt, dincolo de simpla reperare a prezenței unui comportament*, să-și estimeze într-un mod fiabil o caracteristică imposibil de sesizat printr-un procedeu mai obiectiv. Concordanța judecărilor mai multor observatori (fidelitate* interjudecatori) este în general loc de indice de validitate a evaluărilor (v. Eto-gram).

M. Richelle (D. S.)

Scala de senzație

Atribuirea unei metrici diferitelor niveluri de continuum* psihologic pe care îl constituie senzația*, raportată la valorile stimulului* fizic. Noțiunea de scală de senzație implică considerarea senzației ca o măsură măsurabilă, dar și faptul că modalitatea de măsurare* care își poate aplica nu este, în mod obligatoriu, replica celei care se aplică stimulului fizic. Scalele de senzație diferă în funcție de procedeele puse în acțiune pentru a le construi și după expresia matematică a funcțiilor care leagă continuum-ul („subiectiv”) al senzației de continuum-ul obiectiv al Emulului. Scalele Fechner (1860) sînt al-

te cînd plecîndu-se de la proceduri de discriminare* (praguri diferențiale*), diferența exact perceptibilă* furnizînd unitatea de măsură a senzației, și funcția logaritmică $s = c \log I/I_0$ expresia matematică (cu s la senzație, I o valoare a stimulului, I_0 valoarea stimulului corespunzînd pragului absolut*, c fiind o constantă derivată din legea lui Weber*). Cînd scalele sînt formate plecîndu-se de la o metodă de producere de raport* (estimare de măsură*, fracționare*), relația este în general descrisă de o funcție putere de tip $S = bI^a$ (legea lui Stevens). Un al treilea tip de scală se bazează pe metodele partiționale* (echisecționare*, bisecție*, categorii*). Problema de a ști dacî continuum-urile psihologice ale senzațiilor se supun cu adevărat unuia sau altuia dintre aceste tipuri de scale, sau dacî ele se reduc în cele din urmă la variante în modul de a sesiza și măsura o aceeași realitate (respectiv la variante mai mult sau mai puțin adaptate după dimensiunea fizică luată în considerație) rămîne un subiect de dezbateri în psihofizică*. Unitățile adoptate pentru scalele de senzație referitoare la diverse modalități* senzoriale și la fiecare dimensiune fizică a stimulilor au fost desemnate prin termeni introduși în general de psihofizicienii care au stabilit aceste scale. Astfel sonul* este unitatea scalei de intensitate sonoră (sau sunet), mișcarea*, unitatea pentru scala de înălțime tonală, durerea* unitatea pentru scala durerii, gustul* pentru scala savorilor etc. Scalele de senzație elaborate în psihofizică au inspirat alcătuirea scalelor aplicate la alte fenomene psihologice (scale de atitudine*, de judecată estetică etc).

M. Richelle (D. S.)

• Fechner G. T. (1860), Elemente der Psychophysik, Breitkopf și Hartel, Leipzig.

Scaun rotativ

Scaun dotat cu posibilitatea unei mișcări de rotație cu viteză controlată permițînd studierea anumitor aspecte ale sensibilității labirintice și anumitor iluzii* de miș-

scen original

694 \

695

schemă corporală

care la subiectul instalat într-un astfel de cadru. Întreruperea bruscă a rotației permite observarea nistagmusului* consecutiv. O versiune mai complicată, dotată cu un sistem de rotație în jurul unui ax orizontal, suplimentar față de rotația în jurul unui ax vertical, numită asiu de rotație, a fost pusă la punct de E. Mach în 1874.

M. Richelle

(G. N.)

Scen original

După ce a folosit acest termen pentru a desemna orice scenă, de orice natură, care se află la originea simptomelor isterice¹. S. Freud l-a utilizat, începând cu 1914, pentru a desemna observarea, reală sau fantasmă, de către copil a raporturilor sexuale ale părinților. Ceea ce conferă importanță scenei originare sau primitive este faptul că elementele din realitate sînt interpretate, chiar rearanjate în funcție de necunoașterea (după S. Freud) și de teoriile sexuale infantile² preexistente, dar și de dorințele și spaimile copilului. Elementele constitutive ale scenei primitive cuprind:

1. urmele mnezice de percepții reale (cel mai adesea acustice și vizuale) ale observării raporturilor sexuale între părinți;

2. o semnificație atașată acestor percepții în funcție de factori interni. A putut fi invocată ignoranța copilului, care-l conduce la necunoașterea semnificației erotice genitale a scenei observate și la interpretarea acesteia ca o scenă de violență; aceasta este explicația propusă de S. Freud în 1908 în legătură cu formarea teoriei sexuale infantile, numită concepție sadică³ a coitului. S. Freud a admis și intervenția unor scenarii preformate din punct de vedere filogenetic și înscute ale fantasmelor originare care îl determină pe subiect să reconstruiască scena tipică pornind de la observații fragmentare. M. Klein, în 1935, a invocat și ea, dintr-un punct de vedere ontogenetic, influența puternicelor mobiluri afective: din această perspectivă, gelozia oedipiană⁴ a copilului îl determină să negheze plăcerea comună a părinților, plăcerea de la care este exclus, și să interpreteze scena observată ca pe o scenă de violență; de asemenea, invidia îl determină să creadă că acel coitus este distructiv și să atace cuplul prin fantasmatele sale atotputernice (v. Părinți combinați). De aici un ansamblu de reacții afective consecutive acestor micri agresive: angoasa de persecuție⁵ suscitată de frica talionului și care împinge spre noi atacuri imaginare; sentimente de culpabilitate⁶ suscitată de conștiința de a-și fi pus părinții în pericol prin aceste atacuri fantasmatiche și care generează tentative de reparație⁷, dar și conduite de autopedepsire.

v. y J. -M. Petot

(D. F.)

Schematizare

Atunci cînd un locutor⁸ A vorbește cu un interlocutor B, îi propune o reprezentare⁹ a conținutului. El construiește în fața lui și pentru el o anumită formă de organizare discursivă a temei¹⁰ tratate. Acest mod de organizare a temei în discurs¹¹ este calificat drept schematizare. A spune „în fața lui” implică faptul că B trebuie să interpreteze ceea ce îi este dat și să reconstruiască schematizarea. A spune „pentru el” conduce la atribuirea unei dimensiuni de argumentare¹² întregului proces. Construcția și reconstrucția sînt în funcție de diverși parametri:

1. situația de interlocuție, evident în plan oral, dar la fel de important în scris;
2. finalitatea fiecărei părți: nu vorbim și nu ascultăm decât din anumite motive;
3. reprezentările pe care și le fac A și B despre sine, despre celălalt și despre subiectul discuției;
4. preconstrucțiile culturale, dintre care un număr minim trebuie împărțite pentru a fi posibilă comunicarea¹³, iar altele, proprii fiecăruia, ridică problema izomorfismului¹⁴ dintre construcție și reconstrucție.

J.-B.Gme

(D. F.)

Schem

Ca și ceea ce numim cadru¹⁵, schema este o structură cognitivă care specifică propri-

rietățile generale ale unui obiect sau eveniment și lasă la o parte orice aspect specific sau contingent. Ea permite gruparea obiectelor în categorii generale și stabilirea proprietăților lor. Asemeni cadrului, ea suscită și direcționează atenția în procesele de memorare¹⁶, de comprehensiune¹⁷ și de rezolvare de probleme¹⁸. Scriptul¹⁹ este un exemplu de schemă. Cele două funcții ale schemei, de abstracție și de anticipare, au fost introduse de la început: astfel, O. Selz a introdus termenul de anticipare schematică pentru a desemna rețeaua de concepte care ghidează procesele gândirii, în sarcinile de rezolvare de probleme. În 1930, F. Bartlett a folosit acest termen pentru a desemna configurațiile de cunoștințe din memoria de lungă durată²⁰, care impun o organizare a comprehensiunii și amintirii textelor (basme folclorice) conform normelor culturale (coerență, organizare).

J. Mathieu

(D. F.)

Schemă a comunicării -> Funcție a limbajului

Schemă actanțială -> Actant

Schemă corporală

Propus de P. Schilder în 1923, termenul desemnează „imaginea tridimensională a fiecăruia despre sine” (P. Schilder, 1950, p. 35). Este aproape sinonim cu imaginea corpului și cu modelul postural. Totodată, noțiunea de schemă (sau schemă mentală) subliniază, în raport cu cea de imagine, faptul că nu este

vorba doar de o acumulare de date perceptiv e sau de produc ii imaginare, ci de o structur care integreaz un ansamblu de informa ii, asigurînd unitatea unei forme (Gestalt) permanente. Dac modelul postural joac un rol important, conceptul de schem corporal are Un sens mai larg, care integreaz i alte date senzoriale i care ine seama de cor-Pul în mi care în interac iunile fizice i sociale cu mediul înconjur tor. Informa iile care contribuie la construc ia schemei corporale provin din surse mul-

tip le : senza ii tactile, termice i dureroase, senza ii vizuale i vestibulare, musculare i viscerale. Un principiu de organizare nu numai c asigur integrarea acestor senza ii, ci i creeaz sentimentul unit ii i individualit ii corpului propriu. Dup P. Schilder, acest principiu nu ine doar de procesele de integrare cognitiv , de natur neuro-fiziologic , ci i de o dispozi ie afectiv legat de investirea libido-ului asupra corpului, adic de o investire narcisic . Aceste din urm explica ii arat originalitatea abord rii lui P. Schilder, care ia în considerare atît datele psihanalitice, cît i datele neurofiziologice. Datele clinice pe care el s-a bazat în justificarea conceptului confirm aceast abordare pluridisciplinar : membrul fantom * al amputa ilor, agno-ziile* i apraxiile*, sentimentele de depersonalizare*, ipohondria, neurastenia etc. Complexitatea mecanismelor i caracterul eterogen al tulbur rilor au generat întreb ri în leg tur cu fundamentul unui concept atît de general i cu valoarea for ei lui explicative. Pentru P. Schilder nu era vorba atît de un principiu explicativ, cît de un domeniu de cercetare care privea neuropsihologia, psihiatria, fenomenologia i psihanaliza.

A a cum era de a teptat, lucr rile ulterioare ale altor cercet tori s-au îndreptat exclusiv asupra unuia sau altuia dintre aceste domenii. în neuropsihologie, conceptul a fost considerat într-o manier mai limitativ sub numele de somatognozie, sau descompus într-un ansamblu de regl ri ale proceselor de localizare spa ial , corporal i pericorporal , i de control motor i postural (J. Paillard). în psihiatrie, într-o manier extensiv , conceptul de schem corporal a permis descrierea unei psihopatologii a corpului care prive te ansamblul patologiei. Reluînd unele dezvolt ri ale lui P. Schilder, inspirate de Husserl i de psihologia Formei, importante reflec ii asupra „corpului tr it” au alimentat reflec ia fenomenologic . Este foarte posibil ca în domeniul psihanalizei conceptul de schem corporal s fi inspirat cele mai mari rezerve, în favoarea unor concepte

schem mental

696

697

schizofrenie

mai pu in cuprinz toare, ca cele de eu-cor-poral, de sine corporal sau de eu-piele*.

D. Widlocher

(D. F.)

• Schilder P. (1950), *The Image and Appearance of the Human Body*, International Universities Press, New York. Traducere (1968): *U image du corps* (trad. F. Gantheret, P. Truffert), Gallimard, Paris.

Schem mental

Pentru J. Piaget, gîndirea* purcede din ac iune*. Primele ac iuni, dependente de activitatea reflex *, se coordoneaz progresiv în scheme senzoriomotorii, care sînt organiz ri ce sus in ac iunile i permit repetarea lor în situa ii analoge, generalizarea* prin aplicarea lor asupra unor obiecte din ce în ce mai variate i structurarea cuno tin elor* prin atribuirea de semnifica ii* func ionale obiectelor manipulate (d. ex., obiecte de supt). Acest proces de formare a schemelor mentale se reg se te la toate nivelurile dezvolt rii* cognitive. Apar astfel în mod succesiv scheme senzomotorii, perceptiv e, practice (sau de obi nuin), simbolice, intuitive, operatorii concrete, apoi operatorii formale. Schema mental nu se confund cu comportamentul însu i; este corespondentul cognitiv al comportamentului, un fel de canava formal , de iscusin psihologic , neobservabil , dar a c rei existen poate fi dedus pornind de la observarea comportamentelor.

J.-E. Gombert

(D. F.)

Schimbare

Act prin care un obiect se modific sau este modificat la nivelul uneia sau mai multor caracteristici ale sale. Se pot, astfel, studia procesele de schimbare în organiz rile sociale sau în structura personalit ii*, cu un viu interes pentru factorii care contribuie la realizarea acestor procese, ca i pentru aceia care se opun schimb rii. Factorii de rezisten * la schimbare constituie un obiect privilegiat de investiga ie* în cura psihanalitic . Întrucît termenul nu acoper un sens tehnic precis, folosirea no iunii de schimbare face necesar precizarea cu grij a obiectului la care ea se refer i a proceselor de transformare care se aplic într-un caz dat.

D. Widlocher

(G. N.)

Schimb social

În cadrul teoriilor privitoare la interacțiunea socială*, G. C. Homans propune o adaptare a condițiilor operante* la predicția comportamentului considerând interacțiunile ca fiind similare tranzacțiilor economice. Subiectul caută recompense și evită pedeapsa (maximizarea rezultatelor și minimalizarea costurilor) pentru a ajunge la schimburi sociale profitabile. Stima sau aprobarea celuilalt ar funcționa ca o interacțiune generală a comportamentului. Homans introduce în plus noțiunea de justiție distributivă: într-o relație de schimb cu celălalt subiectul se așteaptă ca recompensele și costurile fiecăruia să fie proporționale cu ceea ce a investit. Teoria schimbului social și în particular principiile justiției distributive au pregătit terenul pentru apariția altor teorii: teoria echității* a lui J. S. Adams și teoria interdependenței a lui J. W. Thibault și H. H. Kelley.

„ „
G. Moser

(D. S.)

Schizoafectiv

Cadrul diagnostic al schizofreniilor* dis-timice (sau tulburări schizoafective) grupează pacienții care prezintă accese psihopatologice asociate cu o simptomatologie timică (cel mai adesea maniaco-depresiv) și cu simptome schizofrenice sugerând diagnosticul de formă clinică de schizofrenie, dar având o evoluție asemănătoare cu cea a maladiei maniaco-depresive (adică aceeași adaptare intercritică este comparabilă mai curând cu cea a maniaco-depresivilor, decât cu cea a schizofreniilor). Numeroși autori și-au pus întrebări în legătură cu statutul diagnosticului din această categorie de maladii: formă de schizofrenie cu pronostic bun? formă de maladie maniaco-depresivă cu accese atipice? maladie autonomă?

Deși există o înrudire genetică cu maladia maniaco-depresivă, ea este insuficientă pentru a permite asimilarea acestor două tipuri de tulburări. În schimb, asimilarea cu schizofrenia este și mai greu de făcut. Numeroși autori cred astăzi că majoritatea bolnavilor cu diagnostic de schizofrenie distinctă sunt maniaco-depresivi și că doar un mic număr dintre ei sunt schizofrenici cu tulburări timice.

M. -C. Hardy-Bayle (D. F.)

Schizofazie -> Glosolalie

Schizofrenie

La începutul secolului al XX-lea, E. Kraepelin descria în cadrul psihozelor* endogene o maladie, demența precoce, despre care afirma că nu-i cunoaște criteriile simptomatice patognomonice, dar că ea evoluează constituind criteriul diagnosticului fundamental care o opune, printre altele, nebuniei maniaco-depresive*, o altă maladie inclusă în grupul psihozelor endogene. Pentru el, demența precoce este o boală cronică ce debutează la sfârșitul subiectului și ajunge la o stadiu pseudodemențial (stadiu terminal), care asociază surditatea, pierderea judecii coerente, detașarea afectivă și lipsa voinței. Pentru E. Bleuler, dimpotrivă, simptomatologia va fi elementul diagnostic fundamental al acestei tulburări. El descrie, în aceeași epocă, ceea ce considera a fi procesul etiopatogen unic și patognomic al schizofreniei: disocierea*. Expresiile simptomatice ale acestui proces ipotetic sunt ceea ce descria în aceeași perioadă, în Franța, P. Chaslin, prin termenul de discordanță*. Printre simptomele precoce, autorii descriu tulburarea asociațiilor de gândire, a afectivității* (ambivalență, diminuarea* afectelor), ambigenitatea și alte tulburări ale voinței*. Mai recent, două tipuri de critici au reșus în cauză descrierile clasice. Prima critică s-a referit la statutul disocierii. Pentru numeroși autori, acest fenomen, ale cărui expresii simptomatice au o definiție puțin operațională, care face mai dificilă recu-

noașterea lor clinică, nu mai poate fi considerat patognomic pentru schizofrenie. Se regăsește și în alte tulburări, printre care unele tulburări timice. Iată de ce, în Statele Unite, unde critica a fost mai radicală, criteriile simptomatice bleuleriene au fost abandonate în favoarea criteriilor evolutive (pentru un diagnostic de schizofrenie, trebuie ca aceste tulburări să dureze de peste ase luni, să fi apărut înainte de vârsta de 45 de ani și să existe o deteriorare față de nivelul funcțional anterior) și a altor criterii simptomatice centrate pe anomalii de percepție și senzație. În Franța, dimpotrivă, diagnosticul se bazează încă adesea pe conceptul bleulerian al disocierii.

A doua critică a avut drept obiect omogenitatea bolii schizofrenice și a condus la propunerea unei diviziuni a schizofreniilor, cu accent pe diferențele simptomatice, evolutive, de reactivitate la tratament și pe antecedentele familiale ale celor două grupuri de bolnavi:

a. cei care prezintă o simptomatologie negativă sau deficitară (surditatea, discursului, afectelor, pierderea inițiativelor, anhedonie, tulburări de atenție), antecedente familiale frecvente, un răspuns negativ la tratament și o evoluție cronică;

b. cei care prezintă o simptomatologie pozitivă sau productivă (delir, halucinații), antecedente familiale mai puțin frecvente, un răspuns pozitiv la tratament și o evoluție mai degrabă periodică. Totuși, există și un grup mixt, în care simptomatologiile negative și pozitive se asociază, compromițând ipoteza celor două boli distincte și necesitând alte cercetări.

Au fost avansate diferite ipoteze, n scute în cadre teoretice diferite, pentru a explica etiopatogenia acestei boli. Existen a, acum confirmat , a unor anomalii biologice asociate tulbur rii schizofrenice a alimentat diverse modele biologice ale acestei boli. Majoritatea datelor pledeaz în favoarea alter rii sistemului dopaminergic al neuro-transmi torilor*.

M. -C. Hardy-Bayle (D. F.)

schizoid

698

scurt durat

Schizoid (Personalitate —)

H. Claude i E. Minkowski descriau, la începutul secolului al XX-lea, constitu ia schizoid , reluat de E. Kretschmer, în 1930, care o define te ca fiind o personalitate* anormal , oscilînd între boal i s - n tate i reflectînd într-o m sur atenuat simptomele psihologice fundamentale ale psihozelor schizofrenice. Erau considerate caracteristici acestei personalit i r ceala contactului i dificultatea de a lega rela ii sociale, pe de o parte, bizareria comportamentului cu tendin e spre esoterism i credin e magice, pe de alt parte. Mai recent, grupul personalit ilor schizoide a fost împ rit în dou tipuri de personalit i considerate distincte: personalitatea schizoid , pe de o parte, considerat ca o configura ie stabil a personalit ii caracterizate prin incapacitatea de a stabili leg turi afective normale, cu indiferen fa de cel lalt, dar f r ciud enii comportamentale, i personalitatea schizotipic *, mai apropiat de st rile schizofrenice.

M. -C. Hardy-Bayle

(D. F.)

Schizotim —» Constitu ie

Schizotipic

Individualizarea recent a acestui cadru diagnostic al grupului personalit ilor* schizoide* se bazeaz pe ideea unei distinc ii clinice i etiopatogenice a acestor dou tipuri de tulbur ri. Personalit ile schizotipice ar prezenta, spre deosebire de personalit ile schizoide, anomalii de comportament* observate i în perioade pu in active ale unor forme de schizofrenie: bizareria gîndirii (credin a neobi nuit în telepatie, în preziceri, în fenomene magice), a discursului (utilizarea inadecvat a cuvintelor sau confuzie în concepte) i a percep iilor (iluzii). Existen a unei leg turi între acest tip de personalitate i o istorie familial a schizofreniei a condus la lansarea ipotezei unui spectru genetic al schizofreniei, mergînd de la maladia simptomatic la forme atenuate, f r simptome caracteristice, de care d seama descrierea personalit ii schizotipice.

M. -C. Hardy-Bayle

(D. F.)

Scintila ie

Mici varia ii rapide ale luminan ei* unei surse luminoase punctiforme (stea, d. ex) sau a unei suprafe e cu numeroase reflexii. Ele pot antrena, din punct de vedere perceptiv, un efect de clipire*.

R- Genicot

(D. F.)

Scolastic

Prin analogie cu perioada de decaden a filozofiei aristotelico-tomiste medievale (coala), i sub forma substantivului feminin (o scolastic , scolastica marxist etc.) sau a adjectivului (înv mînt scolastic, abordare scolastic), termenul are o utilizare peiorativ . El sugereaz i dispre ul fa de ceea ce este colar. Topos-u\ acestei utiliz ri este o convingere a eviden ei: a enun a oficial i a preda sistematic i durabil orice doctrin conduc întotdeauna gîndirea* c tre formalism, c tre repeti ia ucig toare, c tre o ortodoxie celebrativ invers propor ional cu luciditatea critic . P. Foulquie îl citeaz pe Alain printre pu inii moderni care au folosit acest termen într-o accep ie laudativ .

D. Hamei ine

(D. F.)

Scop

Punct de sosire al unei traiectorii sau al unui parcurs orientat; compartiment-scop al unui labirint. Realizare a unei conduite* sau ansamblu organizat de conduite, a c rei derulare apare clar pentru observator ca fiind subordonat unui scop. Aceasta realizare este, adesea, anticipat con tient de c tre om i explicitabil verbal, scopul confundîndu-se cu inten ia*, în sensul obi nuit al termenului. Orientarea finalizat a ac iunii* este omniprezent în comportamentul organismelor, chiar i la cele mai simple la care, f r îndoial , ar fi absurd s se vad mecanisme de anticipare* inten ional analoage celor întîlnite la om

• care presupun, dup toate aparen ele, aportul reprezent rii* simbolice i al lim-haiului- Dar riscul antropomorfismului* i reticen a de a acorda valoare cauzal unui eveniment posterior

comportamentelor ce trebuie explicate au făcut pe mulți psihologi să îndepărteze din conceptele lor explicative noțiunea de scop. Aceasta a fost calea luată de mulți behavioriști, cu excepția lui E. C. Tolman în 1932, care propune o concepție potrivit căreia comportamentele se organizează prin subordonare la scop, în virtutea reprezentărilor interne. Această concepție s-a extins în direcțiile actuale ale cognitivismului*, deși statutul reprezentărilor nu este întotdeauna clar. Problemele epistemologice ridicate în psihologie în legătură cu noțiunea de scop prezintă numeroase asemănări cu cele care nu au încetat să străbat biologia și care au fost propuse spre rezolvare prin distincția dintre teleonomie* și teleologie.

M. Richelle (O. D.)

• Tolman E. C. (1932), *Purposive Behavior in Animals and Men*, Appleton Century Crofts, New York. Scopogram

Reprezentare grafică a mișcărilor privirii* în timpul lecturii* unui rând dintr-un text. Termenul este puțin folosit, înregistrările și traseele mișcărilor oculare* prezentându-se sub forme diferite în funcție de metoda utilizată.

M. Richelle (D. F.)

Scor → Not

Scotopic (Vedere —) → Vedere Scriere în oglind → Oglind

Script

Tip particular de schemă*. Este vorba de o organizare ipotetică a memoriei care, pe lângă informațiile inerente schemei, encodează desfășurarea secvențială a unei categorii particulare de situații frecvente și familiare (a merge la restaurant; a se scula de dimineață; a conduce mașină). El comportă o organizare dublă, secvențială și ierarhică. Scriptele permit în alegerea și producerea fie a secvențelor de comportament, fie a reprezentărilor* acestora (verbale sau de altă natură). Ele permit restabilirea informațiilor care lipsesc și corectarea cvasi-automat a erorilor. Unele scripte (mai ales cele care se referă la povestiri*) sunt dobândite și utilizate de timpuriu de copil.

M. Fayol (D. F.)

Sculptură de familie

Tehnică a psihoterapiei familiale sistemice*, inspirată din psihodramă* și pusă la punct de V. Satir pentru a reprezenta interacțiunea familială. Un membru al familiei își asumă rolul de „sculptor” și le cere celorlalți membri să-și reia locurile, posturile și mimicile în episodul pe care acesta vrea să-l illustreze. Terapeutul caută să evidențieze emoțiile subiecților, diferența în aprecierea aceluiași situații în funcție de „sculptor”, de sensul metaforic al jocului în raport cu dificultățile familiei.

D. Anzieu

(D. F.)

Scurt durat (Memorie de —)

Desemnează adesea un sistem ipotetic de stocare* cu capacitate limitată. Limitarea acestui sistem este estimată în general la 7 (+ sau -2) itemi de informație* (litere, cuvinte, cifre) dacă estimarea se face prin numărul de elemente (v. Grupare) sau printr-o durată de câteva secunde. Menținerea informației în memoria de scurt durat (MSD) dincolo de această limită temporală este posibil datorită autorepetiției* materialului prezentat. Expresia MSD este folosită pentru a desemna nu numai acest sistem de stocare, ci și procese de control care acționează asupra informației stocate; procesul care administrează, de exemplu, trecerea de la informația depozitului de scurt durat spre memoria de lung durată*. În acest caz, expresia MSD este folosită într-un sens apropiat de cel al „memoriei de lucru*”.

secundar

700

701

seducție

În sfârșit, unii autori folosesc expresia MSD pentru a califica un tip de sarcini necesare pentru cunoașterea unei clase de probe de memorie în care cantitatea informației de reținut este redusă și în care intervalul prezentare-probă este de ordinul câtorva secunde. În acest caz, se preferă folosirea expresiei depozit de scurt durat pentru desemnarea fie a sistemului de stocare, fie a acestui sistem și a proceselor de control asociate.

În general, se consideră că informația stocată în MSD este codată sub formă acustică sau articulatorie. Unii autori iau în considerație și posibilitatea unei codări vizuale sau semantice. — „ ,

S. Bredart

(G. N.)

Secundar

în opoziție cu trebuințele primare, corespunzătoare exigențelor fundamentale pentru supraviețuirea organismelor, trebuințele secundare sînt derivate din primele sau dobîndite. Termenul se folosește în legătură cu un întăritor sau o întărire care nu îi datorează valoarea de întărire decît asocierii cu o întărire primară, cu alte cuvinte, care duce la satisfacerea unei trebuințe primare. Astfel, într-un program de întărire operant, animalul va produce răspunsuri pentru obținerea prezentei unui stimul colorat, dacă acesta este stimulul discriminativ care semnalizează introducerea unei faze a programului în care răspunsurile vor fi întărite prin hrană; stimulul colorat va dobîndi valoare de întărire secundară.

M. Richelle

(D. F.)

De altfel, S. Freud a distins două tipuri fundamentale de procese ale funcționării psihice: procesele secundare, vizînd identitatea gîndirii în funcție de principiul realității, și procesele primare, caracteristice inconștientului, al căror scop este împlinirea halucinatorie a dorinței în funcție de principiul plăcerii.

Primele se opun și sînt modificarea celor din urmă. Ele se articulează în mod dialectic cu celelalte pentru a le inhiba și a

le regla, permițînd devieri și schimbări care sînt satisfăcătoare. Mijloacele devin senșurii, astfel încît, în această perspectivă activitatea psihică se dezvoltă pornind de la fantasme inconștiente, instaurînd totodată funcțiile atenției, judecării, raționalității și acțiunii controlate. Legate de limbaj și de vorbire, procesele secundare se află în serviciul eului și supraeului în instanțele celei de-a doua topici, dar sînt și tributare proceselor primare. Identificările secundare sînt în raport cu complexul lui Oedip și se opun identificării primare, numită și fuzională, care antrenează abolirea diferenței self-obiect. Elaborarea secundară este crearea, cu finalități de coerență, de raționalitate, deci de integrare, a unei experiențe de vis, de criză, de ruptură, de disociere sau de delir. În timpul curei psihanalitice, elaborarea psihică se deosebește de raționalizare și de intelectualizare: neologismul propus de J. Laplanche și J.-B. Pontalis, de perlaborare, traduce termenul german

Durcharbeitung.

„ „

B. Brusset

(D. F.)

Securitate de bază

S. Freud a legat încrederea în viață (în steaua norocoasă) de dragostea tinerei mame pentru primul născut. Experiența clinică a arătat între timp că această dragoste poate privi un copil de sex sau rang diferit. S. Freud nu a utilizat expresia securitate de bază, devenită acum curentă în psihologia clinică. Securitatea de bază a unei persoane cuprinde sentimentul existenței și identității sale, credința sa în existența lumii exterioare, încrederea în funcționarea sa psihică și în relațiile cu lumea exterioară. Ea se traduce printr-o investire narcisică a corpului și psihicului suficient pentru a găsi satisfacție în viață. D. Winnicott a descris mai mult și factorii legați de mediul matern și propice achiziției acestei securități de bază: preocuparea maternă primară, susținerea, mînuirea, aria tran-

zițională.

D. Anzieu

(D. F.)

Secvențe

A sâmburu de elemente prezentate în succesiune și presupuse nonaleatorii, dar care o cînd structuri de ordine mai mult sau mai puțin părinte- Psihologia se ocupă cu secvențele la un dublu nivel: pe de o parte, comportamentul se prezintă ca un flux continuu pe care observatorul îl fragmentează în elemente sau unități care formează secvențele, pentru care trebuie găsite apoi pattern-urile sau regulile și semnificația funcțională. La acest material, cules sub formă de etogram sau date codificate cu ajutorul scalelor de observație, se aplică analiza secvențială, care urmărește stabilirea dependențelor între elemente recurgînd la proceduri matematice mai mult sau mai puțin elaborate, bazate pe probabilitățile tranziționale și pe modelurile care în ele (analiza Markoviană, programul LJSREL etc). Dacă acest caracter secvențial al comportamentelor observabile nu poate fi pus la îndoială, nu același lucru poate fi spus despre procesele interne de tratare a informației și de rezolvare de probleme deduse de psihologia cognitivă. Fragmentarea în etape succesive, compatibile cu unele modele de inteligență artificială, nu se potrivește cu constrîngerile neurobiologice (de ordin temporal), și a condus la coala conexiunilor la căutarea modelelor nonsecvențiale, numite distribuite sau, prin analogie cu un circuit electric, „în paralel” (secvențial fiind aici sinonim cu „în serie”). 2. Pe de altă parte, caracterul secvențial poate fi situat la nivelul datelor sau informațiilor pe care organismul le tratează sau memorează. Expresia învățare secvențială este aplicabilă atât achiziției sau memorării unei serii de elemente constituind o secvență, cît și anticipării elementului următor dintr-o secvență care respectă o regulă ce poate fi dedusă pe baza elementelor deja cunoscute, anticiparea presupunînd

o activitate de inducere*.

M. Richelle (D. F.) Secven lingvistic

în tipurile limbajului*, secvența este de-hnit ca unitate constitutivă a textului*, unitate formată ea însăși dintr-un număr de propoziții* (macropropoziții formate, la rândul lor, din pachete de micropropoziții elementare). Tipurile de dispunere a micropropozițiilor în pachete macrostructurale definesc tipurile de secvențe elementare.

Există numeroase tipologii ale textelor. (dar în stadiul actual al cunoașterii opinia comună pare să distingă mai puține tipuri pure de textualitate (povestirea*, descrierea, argumentarea*, explicarea, dialogul*-conversație*, muștrarea-instruire etc.) decât tipuri de dispunere secvențială a propozițiilor. Astfel, legătura cronologică și causală semnalată de antici (post hoc, ergo propter hoc) pare a fi la baza povestirii; raportul de expansiune care constă în dezvoltarea părților și/sau proprietăților unui întreg corespunde principiului de bază al descrierii; succesiunea argument*-concluzie pare să definească un tip de dispunere argumentativă a propozițiilor; a pune o problemă sub forma unei întrebări și a răspunde mai apoi evaluând răspunsul ar fi caracteristic majorității textelor explicative; categoria muștrare-instruire pare caracterizată de faptul că o serie de acte ordonate linear permit trecerea de la un stadiu inițial (dispersat, crud etc.) la un stadiu final (asamblat, fiert etc.); în fine, dialogul-conversație se prezintă ca o structură ierarhizată de schimburi constituite din intervenții. Noțiunea de secvență nu trebuie confundată cu segmentarea textului în paragrafe și alte blocuri tipografice (v. Plan de text).

J.-M. Adam (D. F.)

Secvențial -> Secven

Seducie

Seducia este, după S. Freud, una din cele trei fantasmă* originare: seducie, castrare*, scenă originară*. S. Freud a dat un sens tehnic seduciei începând cu primele investigații psihologice: în cazul seduciei infantile, subiectul suferă în mod pasiv agresiunea sexuală a unui adult pervers. Plecând de la acest fapt, S. Freud constru-

segregație colară

702

iește o nouă psihopatologie bazată pe teoriile refuzului* și ale efectului retroactiv*: traumatismul inițial dobândit de o semnificație sexuală după pubertate când un alt eveniment îl reamintește. Cercetările ulterioare i-au produs îndoiele, în unele cazuri, în privința realității istorice a seduciei infantile, noțiunea de fantasmă (realitatea psihică a unei scene dorite, dar interzise) îl face să confere un cu totul alt sens seduciei: pentru el seducia reprezintă totuși un rol în istoria infantilă (trezirea sexualității* în timpul îngrijirilor corporale). În plus, elaborarea „originarului” la S. Freud îl conduce spre considerarea fantasmelor seduciei ca pe o figurare a trezirii sexualității. Psihologii au studiat seducia ca pe o conduită socială, cum ar fi ritualurile amoroase ale adolescenților: abordarea seducătoare respectă un număr de etape conform codurilor culturale (antropologia gestului*).

R. Doron (D. F.)

Segregație colară

Izolarea este o practică educativă ancestrală, fie de ordin funcțional (izolarea perturbatorilor), fie de ordin cultural (separarea sexelor). Fenomenul devine segregatie când sînt îndeplinite trei condiții:

1. izolarea este reglementată și generalizată;
2. este argumentată;
3. este contestată.

Educația copiilor handicapați în coli speciale în care sînt grupați nu este considerată segregatie decât atunci când un curent de opinie revendică, împotriva reglementărilor în vigoare, ca ei să fie integrați în regimul general. Colile mixte au fost considerate la vremea respectivă ca fiind sfîrșitul segregatiei fetelor în coli în care le era interzisă învățarea pentru cariere considerate masculine.

D. Hameline

(D. F.)

Selecție naturală -> Evoluție

Selecție organică

Termenul propus de J. M. Baldwin în anii 1896-1897 (ideea a fost formulată independent și de C. Lloyd Morgan și H. F. Osborn) pentru a desemna procesul prin care un individ poate exprima posibilități fizice sau mentale noi într-un mediu înconjurător nou. Această concepție consideră că aspectele fizice și mentale ale unui organism constituie o totalitate asupra căreia operează selecția naturală. Acest proces este de tip acomodare* și conform teoriei lui Darwin. Va fi evocat și criticat de C. Waddington și J. Piaget. Acesta din urmă îi va opune conceptul de fenocopie*.

P. Mengal

(D. F.)

Selecție profesională

Selecția profesională este un proces de evaluare* a candidaților pentru un loc de muncă în care poate duce sau nu la hotărârea de angajare. Se înscrie în proiectul global de gestionare a resurselor umane de organizare*. Studiul locului de muncă constă în stabilirea (prin observații în situație sau prin cercetări teoretice) a unui profil de caracteristici pertinente (experiență, formare, conduite, construite). Tehnicile de evaluare sunt alese în funcție de relațiile lor cu aceste caracteristici (v. Validitate). Unele tehnici au fost validate (teste de aptitudini* generale sau specifice, centre de evaluare), altele nu (convorbiri* clasice, grafologie*).

M. Bruchon-Schweitzer

(D. F.)

Selecție colară

În psihologia socială, termenul semnifică, în universul colar, procesul prin care școala* alege, dintre elevi, pe cei pe care îi consideră cei mai apti. Școala ar trebui să opereze alegerea prin intermediul orientării* colare, deci pe baza performanțelor*, aptitudinilor* și gusturilor elevilor, în raport cu cea de orientare, noțiunea de selecție are o utilizare critică: desemnează efectele orientării, de exemplu eliminarea masivă a unor categorii sociale în majoritatea filierelor de excelență ale ciclului secundar sau ale universității. Este evocată și pentru desemnarea mecanismelor difuze, neformulate explicit, prin care sunt

703

seif

și

îndeprta și elevii din aceste filiere: de exemplu, utilizarea contestabilă în clasele de toate nivelurile a unei „limbi colare” inegalitățile pînite, în funcție de mediile sociale; rolul preponderent jucat de unele materii de învățămînt în orientare, fără vreun legătură cu utilitatea lor în viața profesională viitoare, precum odinioară limbile moarte sau matematica în prezent.

D. Manesse

(D. F.)

Seif

Ca substantiv, desemnează într-un mod general ceea ce definește persoana în individualitatea sa. Termenul nu figurează explicit în vocabularul metapsihologiei al lui S. Freud. S-a dezvoltat în școala psihanalitică sub influența combinată a colii engleze (H. Guntrip, D. Winnicott) și a Egopsychology americane, cu semnificații extrem de diferite. Dar, în ambele cazuri, faptul de a individualiza acest concept vine de grija de a-l deosebi de conceptul psihanalitic de eu/ego* care, în psihanaliză, are de la S. Freud încoace un sens mult mai restrîns decît cel care îi este atribuit de obicei, atît în limba comună, cît și în tradiția psihologică.

În spiritul colii engleze, self-ul reprezintă persoana ca loc al activității psihice în totalitatea sa. Este produsul proceselor dinamice care asigură unitatea și continuitatea persoanei. În patologie, ne vom referi la seif pentru studierea alterărilor în stările psihotice, în timp ce eul este o instanță parțială a cîrei conflictualitate cu alte instanțe* (sine, supraeu, realitatea exterioară) explică formarea conflictului nevrotic.

În cealaltă perspectivă, provenită din Egopsychology americană, veștăzul este asimilat obiectului investiției narcisice. Se poate spune că reprezentarea self-ului este o construcție a eului. Numeroși autori care se inspiră din această tendință preferă să vorbească de reprezentare a self-ului decît de un seif autonom.

Bazîndu-se pe patologiile limită (stări-limită* și mai ales tulburare narcisică* gravă a personalității), unii autori au reluat și popularizat conceptul de seif. O. Kern-berg insistă asupra articulației reprezentărilor self-ului și reprezentărilor obiectelor, în care integrarea definește normalitatea, iar clivajul* — patologia „limită” și psihotică. În opera lui H. Kohut se află referința cea mai fundamentată la conceptul de seif, în așa fel încît școala care se inspiră din ea a putut fi numită școala psihanalizei seifului (Psychoanalysis of the Seif). Bazîndu-se pe tratamentul psihanalitic al personalităților narcisice grave și al stărilor-limită, H. Kohut definește self-ul ca un conținut al aparatului mental care se dovedește, în timpul curei, o entitate de nivel mai puțin abstract decît instanțele structurale clasice, deși nu este direct accesibil autoobservației. Acest model structural înglobează celelalte instanțe în care anumite aspecte clinice coincid într-un cadru teoretic mai abstract. Self-ul exprimă un ansamblu de reprezentări investite pe un mod narcisic, sub forma unui transfer în oglindă în care psihanalistul este idealizat ca o reflectare a self-ului grandios* ce caracterizează acest tip de personalitate. Ceea ce marchează îndeosebi originalitatea demersului lui H. Kohut este ideea că narcisismul urmează o linie independentă de dezvoltare a personalității, marcată la început de o nediferențiere între seif și celălalt (self-obiect) care evoluează în paralel cu linia de dezvoltare a relației de obiect*. Vicisitudinile acestei linii de dezvoltare ar juca un rol major în formarea psihozelor, a stărilor-limită și a tulburărilor narcisice, tratarea acestora din urmă bazîndu-se, desigur, pe analiza

transferului, dar mai mult în scopul reparării vicisitudinilor arhaice ale narcisismului decât în cel de analiză a conflictelor, în concluzie, conceptul de seif (seif, în engleză; soi, în franceză) a dobândit întreaga sa importanță în psihanaliză datorită largirii câmpului de aplicabilitate în afara domeniului stărilor nevrotice. Criticile aduse adesea individualizării conceptului în mai puțin de perspectivele psihopatologice și terapeutice care decurg din acestea, decât de

seif fals

704

705

semiotic

caracterul considerat prea imprecis al definiției sale care lasă loc banalizării și unui grad prea mare de generalitate.

D. Widlocher

(D. F.)

• Kohut H. (1971), *The Analysis of the Seif*, International Universities Press, New York. Traducere (1974): *Le Soi* (trad. A. Lussier), PUF, Paris.

Seif fals

Utilizarea curentă a cuvântului englezesc seif pentru „sine” în acest termen este raportată clar la concepția lui D. Winnicott. Termenul explică anumite forme de re-gresie în cura psihanalitică și de organizare psihopatologică ce fac parte din stările-limită.

Încă din prima copilărie, subiectul subordonează comportamentele și atitudinile sale cerințelor anturajului, cu prețul unui clivaj al veștelor, ceea ce face să existe un adevărat veștelor ascuns arhaic, lipsit de posibilități de exprimare și de satisfacție, neelaborat în relație cu anturajul. D. Winnicott îl consideră ca pe o modalitate de apărare față de o stare maladiivă a mamei care tinde să îmbolnăvească pe copil, în clivajul somei și psihicului (tipic structurilor psihosomatice*), psihicul implică self-ul fals, desprins de experiența corporală. Rezultă sentimente de inutilitate, de inconsistență, de vid sau de înstrăinare în raport cu experiențele trăite. De aici decurge necesitatea de organizare a tehnicilor în cura analitică.

De multe ori, acest noțiune a fost folosită în sensuri vagi, care tind să piardă din vedere ideea centrală a clivajului defensiv

al self-ului.

„ „

B. Brusset

(G. D. S.)

Seif grandios

Formă patologică a seif-ului în teoria lui H. Kohut, caracterizată printr-o imagine grandioasă și exhibiționistă despre sine. Aceasta îi are originea în viziunea solipsistă a lumii pe care o are copilul și se observă în numeroase stări patologice (deliruri paranoice și perversiuni sexuale).

Pentru Kohut, ocupă un loc central în teoriile narcisice grave ale personalității în măsura în care este refuzat, exteriorizându-se clinic printr-o devalorizare afirmată de sine și printr-un transfer în oglindă în care self-ul grandios este proiectat asupra persoanei idealizate a terapeutului.

D. Widlocher (D. F.)

Sem

Pentru semantică, cuvântul (mai precis monemul) nu constituie o unitate minimală; sensul lui poate fi descompus, după modelul fonologiei, în unități pur diferențiale, semele sau trăsăturile semantice. Astfel: /cu patru picioare/, /pentru o singură persoană/, /pentru a se așeza/ sînt trăsături comune pentru „scaun” și „taburet”, cuvinte care se diferențiază prin prezența sau absența semului /cu spătar/; se-mul /cu brațe/ permite opoziția „fotoliu” față de „scaun” și „taburet”. În prezent, sînt opuse în general semele inerente, codificate în limbă și în principiu invariante, semelor aferente, numite uneori conota-tive sau virtuale, legate de punerea în discurs, într-un cotext sau context dat. J. -M. Adam

(D. F.)

Semantic

Într-o primă accepție, desemnează domeniul de studiu al semnificatelor, al semnelor și al organizării lor în sistemul limbii. Prin extensie, se aplică și ansamblului de fapte de denotație, de sens și de semnificație, în a doua accepție, desemnează disciplina care abordează acest domeniu de studiu.

Această disciplină a luat naștere datorită lui M. Breal la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Diacronic, în esență, la aceasta, ea devine structurală la B. Pottier în 1964 și la A.-J. Greimas în 1966, generativă la N. Chomsky și J. J. Katz la începutul anilor 1970, fiind încetășă aparținând domeniilor logicii și filozofiei limbajului. Din viziunea clasică a domeniilor semiotice (C. Morris, 1938) în sintaxă, semantică și pragmatică a dus la o închidere, în pre-

zent contestată de majoritatea cercetătorilor rîvisti. Într-adevăr, semantică se întinde trunde cu morfosintaxa, iar anumite aspecte ale pragmaticei nu pot fi integrate fără abordarea semantică a faptelor de

limb 'în pl's' nu există nici un principiu de succesiune linear între aceste cercetări, pevenit clasic în logică, această tripar-titie nu corespunde realității limbilor naturale*.

Distingînd două ordine de semnificare* a limbajului*, ordinul „semiotic” legat doar de sistem și ordinul „semantic” legat de punerea în discurs*, E. Benveniste (1974) a pus accentul pe necesitatea de a lua în seamă activitatea enunțativă a vorbitorului, urmîndu-l prin aceasta pe L. Wittgenstein: „Elimina din limbaj elementul de intenție și întreaga lui funcție se prăbușește” (1964, p. 20). Sensul cuvîntului nu se calculează în condiții de adevăr și nici nu se izolează sau decupează pur și simplu într-o ierarhie de semn* (plan „semiotic”). Polisemia*, ambiguitatea și vagul semantic sînt fenomene inerente sensului lexical.

J.-M. Adam

(D. F.)

• Benveniste E. (1974), *Problemes de linguistique generale*, voi. 2, Gallimard, Paris. — Morris C. W. (1938), *Foundations of the Theory of Signs*, *International Encyclopedia of Unified Science*, 1-2, University of Chicago Press, Chicago. Traducere parțială (1974): „Fondements de la theorie des signes” (trad. V. Guerlente și J.-P. Paillet), *Langages* nr. 35, Didier-Larousse, Paris. — Wittgenstein L. (1964), *Philosophische Bemerkungen*, Basil Blackwell, Oxford. Traducere (1975): *Remarques philosophiques* (trad. J. Fauve), Gallimard, Paris.

Semidirectiv -> Convorbire Semilibertate -> Libertate supravegheată Semiologie -> Semiotic

Semiotic

emiologica sau semiologia (distincția între cele două fiind rareori pertinentă) este „tiuta care studiază principiile generale ce „vernează funcționarea sistemelor de semn” (L. J. Prieto, 1968, p. 93). În sens larg, are drept obiect ansamblul faptelor sociale de comunicare*; în sens restrîns, doar cel al faptelor intenționale. În cele două accepții, limbajul* este de domeniul său, fie ca sistem între alte sisteme (F. de Saussure), fie ca sistemul prin excelență în care toate celelalte pot fi exprimate (R. Barthes). Un semn* este un obiect perceptibil care reprezintă un alt obiect de o natură oarecare. C. S. Peirce a deosebit trei tipuri de semn: simbolurile*, care au o natură convențională („+” este simbolul adunării), indicii*, care au un raport direct cu obiectul la care trimit (fumul este indicele focului) și iconii*, care au o oarecare asemănare cu obiectul reprezentat („Om cu urechea tăiată” este un icon care îl reprezintă pe V. Van Gogh). Trebuie notat că unii autori utilizează acești termeni în sensuri puțin diferite.

Natura semnului a fost apreciată în diferite moduri. F. de Saussure îl consideră ca avînd două laturi: semnificantul* — imagine mentală*, și semnificatul* — concept*. G. Frege îl concepe tot cu două dimensiuni, dar diferite: sensul* (Sinn) — modul în care semnul este dat, și desemnarea* (Bedeutung) — obiectul la care trimite. G. S. Peirce distinge trei componente: reprezentamenul* care, practic, este obiectul-semn, „obiectul” său care este lucrul pentru care semnul este pus, și „interpretantul”, care este efectul său mental sau gîndul. Important, după părerea lui, este că relația dintre reprezentamen și obiect este indirectă, trece în mod necesar prin interpretant. Această concepție a dat loc trihotomiei lui C. Morris: sintaxă*, semantică* și pragmatică*, în psihologie, J. Piaget a vorbit nediferențiat de funcție semiotică și funcție simbolică*. După gradul său de elaborare, această funcție acoperă jocul simbolic*, imitația* amînată, desenul și limbajul.

J.-B. Grize

(D. F.)

• Prieto L. J. (1968), „La Semiologie”, în A. Martinet (ed.), *Le langage*, *Encyclopedie de la Pleiade*, N. R. F., Paris.

semiotic

semnificanți formali

Semiotic (Funcție —) -> Funcție simbolică

Semn

în limbajul curent, ca și în limbajul științific, termenul de semn (ca și cel de semnă* sau de simbol*) desemnează fenomene de natură uneori foarte diferită. Numitorul comun al ansamblului acestor fenomene este faptul că o entitate perceptibilă poate fi purtătoarea unei „indicații” despre un alt lucru decât ea însăși. De la stoici, s-a admis că orice analiză de semn necesită luarea în calcul a trei elemente: entitatea perceptibilă, „obiectul” exterior la care trimite și indicația dată de entitatea perceptibilă despre obiect. Aceste trei elemente au fost conceptualizate în termeni extrem de variați (U. Eco, 1973); inspirîndu-se din C. S. Peirce (1931-1935), îl vom numi pe primul „reprezentant”, pe al doilea „reprezentat” și pe al treilea „referent”*.

În uzul curent, termenul desemnează elementul reprezentant, așa cum o atestă expresiile de tipul „acest comportament este un semn de slăbiciune”. Această primă accepție a fost adoptată de curentul „semiotic” și de alte coli de psihologie. Pentru J. Piaget, de exemplu, o dată cu emergența capacității cognitive de reprezentare*, orice element perceput și analizat prin schemele mentale* opera-

torii are o semnificație*, și constituie un semn. În această optică, pentru un organism dotat cu reprezentare, orice entitate din lume este un semn potențial, în două accepții, adoptat de majoritatea semiologilor, termenul de semn (sinonim aici cu semnal) este definit ca fiind combinația unui reprezentant și a unui reprezentat; este unitatea de bază a oricărui cod* de comunicare*. Se vorbește de cod atunci când, într-un grup determinat, o convenție definește în mod stabil reguli de corespondență între reprezentant și reprezentat, în această a doua definiție, toate semnele sunt convenționale, dar diferite, pe de o parte în funcție de caracteristicile materiale ale reprezentantului (obiecte, gesturi, desene, sunete etc), pe

de altă parte în funcție de statutul relației dintre reprezentant și reprezentat (o relație motivată de tip analogic, cauzal sau sferic sau, dimpotrivă, o relație arbitrară). Pe baza acestui din urmă criteriu, au fost stabilite mai multe clasificări, cele mai răspândite deosebind iconii*, indicii* (a'index*), simbolurile* și semnele verbale propriu-zise.

După F. de Saussure (1916), unii lingviști atribuie statutul de semn doar unității constitutive ale codurilor particulare care sunt limbile naturale*. În această a treia accepție, semnul este definit ca fiind combinația unui semnificant* și a unui semnificat*. Analiza semnului lingvistic deosebește trei niveluri. Primul se referă la aspectele sale fizice sau concrete („substanță” la Saussure): entitatea sonoră sau grafică materială care materializează reprezentantul, pe de o parte, evenimentul material (sau referent) la care trimite acest reprezentant, pe de altă parte. Al doilea nivel este de prelucrare cognitivă a substanței: pe versantul materialului sonor, această prelucrare produce reprezentări ale sunetelor (sau „imagini acustice”), iar pe versantul referentului produce reprezentări de sens (sau „concepte”). Aceste două construcții mentale independente a priori sunt puse în legătură în cadrul unei convenții socioistorice specifice care definește cel de-al treilea nivel. În timp ce reprezentările despre lume sunt potențial nelimitate, „imaginile acustice” alese de o limbă naturală prezintă un caracter limitat. Fără care limbă trebuie decis organizarea reprezentărilor de sens atribuite cuvintelor care dispune. Procedeele de constituire a imaginilor acustice variază și ele în funcție de limbi. Pe cele două fațete ale semnului, reprezentările psihologice sunt obiective unei reorganizări specifice, iar produsele acestei reorganizări, pe versantul reprezentantului, este numit semnificant, pe versantul reprezentatului, este numit semnificat.

p BronCV>[<

\$> * ' fra-

• Eco U. (1973), Segno, ISEDI, Milan. — J. Ducere (1988): Le signe (trad. J. M. — Peirce C. S. (1935), Collected Papers, voi. I-IV, ed. (r Hartshorne și P. Weiss, Harvard University Press, Boston. — Saussure F. (de) (1916), *Le langage et la linguistique générale*, Payot, Paris.

Semna'

Eveniment sau stimul* care anunță un

stimul în procedura condiționării pavlovi-

— j. l. 111 pi"----- • - r-----

ne* stimulul condiționat* are valoare de semn al stimulului necondiționat*. No-

se:

Existența de semn este subliniată în plan teoretic de distincția făcută de I. Pavlov între primul și cel de-al doilea sistem de semnalizare*.

Este, de asemenea, semnal orice stimul avertizor, în cazul unei experiențe de timp de reacție*, de condiționare de evitare* sau în cazul oricărei alte proceduri experimentale.

Într-o accepție diferită, termenul de semnal desemnează un stimul sau o informație* demnă de a fi detectată de un organism receptor. Semnalul se va putea detecta de fondul de zgomot*, raportul semnal-zgomot fiind o condiție importantă a detectabilității* sale (v. Detecție a semnalului). În cadrul modelelor* de comunicare* sau de transmitere a informației, semnalul este oarecum un element oarecare al codului care permite compunerea mesajelor*. În comunicarea animală, se vorbește de semnal în legătură cu orice comportament (sonor sau de altă natură) declanșat la un membru al grupului de un stimul periculos (detectarea unui predator) și care, la rândul său, declanșează o reacție (fugă, imobilitate, dispariție în vizuină etc.) la con-semeni. Semnalul nu implică și nici nu exclude intenționalitatea*, într-o manieră generală, semnalul poate fi considerat un prim pas către înlocuirea prezentativă, mai primitiv decât indicele* și simbolul* și semnul*.

M. Richelle

DF°

^aSa

Între sistemul de semnale. Termenul apare și în literatura Pavloviană* în expresiile primul și al doilea sistem de semnalizare. Con-

siderând stimulii condiționați* ca fiind semnale, I. Pavlov distinge domeniul stimulilor senzoriali,

externi sau interni, ale c ror asocieri cu stimulii necondi iona i* reprezint primul sistem de semnalizare, i domeniul semnalelor verbale, substituibile la om cu semnalele primului sistem, i ale c ror asocieri constituie cel de-al doilea sistem de semnalizare. Aten ia acordat de I. Pavlov acestuia din urm , prin experimente de substituie a unui sistem cu un altul sau în cercet rile legate de aspectele fonetice sau semantice ale elementelor verbale, atest interesul s u pentru limbaj i specificitatea sa uman .

M. Richelle (D. F.)

Semn al lui Babinski -> Hemiplegie

Semnificant

Termen introdus de F. de Saussure pentru a desemna una din cele dou fa ete ale semnului lingvistic*: entitatea expresiv c reia îi este asociat conceptul (sau semnificatul*). Nu trebuie confundat cu termenul de „imagine acustic ”, introdus de acela i autor. Imaginea acustic este reprezentarea psihologic a sunetelor, în timp ce semnificantul este produsul unei reorganiz ri a acestor reprezent ri sonore în cadrul structurii morfonologice a unei limbi naturale*. Prin extensie, termenul de semnificant este adesea utilizat pentru a desemna fa eta expresiv a oric rei unit i semiotice (indice*, semnal*, simbol* etc). J.-P. Bronckart

(D. F.)

Semnifican i formali

Expresie, datorat lui D. Anzieu, care desemneaz reprezent rile precon tiente ale spa iului i formelor, intermediare între reprezent rile lucrurilor i reprezent rile cuvintelor. G. Rosolato le-a numit semnifican i de demarcare, B. Gibello, reprezentan i de transformare. Ace tia se afl în raport cu experien ele de transformare pe care le cunoa te copilul în leg tur cu spa iul i obiectele, înainte de dobândirea semnificare

708

709

sensibilitate

limbajului. Pot fi structuran i sau patologici, în func ie de calitatea transform rii (d. ex., fantasma de a avea o piele care se strânge i este înghi it de ombilic).

D. Anzieu

(D. F.)

Semnificare

Proprietate de a semnifica pe care o are orice sistem de comunicare*. Ca urmare a cercet rilor lui E. Benveniste, se deosebe te un mod de semnificare semantic* i un mod de semnificare semiotic*. În primul caz, semnificarea porne te de la totalitatea mesajului* produs; opera de art , de exemplu, este purt toarea unei semnificatii* globale, dar pot fi distinse unit i minimale purt toare de sens* conven ional, în al doilea caz, semnificarea porne te doar de la unit ile minimale: semnalele* codului rutier, de exemplu, au un sens univoc, iar interpretarea unui panou complex se efectueaz prin simpla adunare a sensului fiec rui semnal. Dup E. Benveniste, limbajul* uman este singurul sistem care combin cele dou moduri de semnificare; pe de o parte, se bazeaz pe un sistem de semne* al c ror sens poate fi cunoscut (mod semiotic); pe de alt parte, se realizeaz sub forma discursului* care trebuie interpretat înfnd seama de cotext* i de context* i a c rui semnifica ie nu poate fi redus la suma sensurilor semnelor care îl compun (mod semantic). Pentru I. Kristeva, termenul desemneaz procesele complexe i permanente de construc ie (i de deconstruc ie) a semnificaiilor care caracterizeaz activitatea discursiv ; aceste procese in de sistemul limbii, de forma iunile discursive, de context i de ansamblul practicilor semnificante ale subiec ilor.

J.-P. Bronckart

(D. F.)

Semnificat

Termen introdus de F. de Saussure pentru a desemna una din cele dou fa ete ale semnului lingvistic*: entitatea de sens asociat semnificantului*. Nu trebuie confundat cu „conceptul”, care ine, la Saussure, de reprezent rile psihologice ale referen tului*. Semnificatul este produsul unei reorganiz ri a acestor reprezent ri, care este impus de organizarea lexical specific a unei limbi naturale*. Prin extensie, termenul de semnificat este adesea utilizat pentru a desemna entitatea de sens vehiculat de orice unitate semiotic (indice* semnal*, simbol* etc).

/ . -P. Bronckart (D. F.)

Semnifica ie

în limbajul curent, acest termen foarte general trimite la atribuirea unei propriet i unui obiect sau unui eveniment sau la interpretarea statutului unui comportament*.

Ea se define te într-un mod mai precis în anumite teorii psihologice. Semnifica ia unui obiect (sau

eveniment) este statutul dobândit de reprezentarea* acestuia din urmă în cadrul structurilor de cunoaștere* elaborate de un subiect. Pentru J. Piaget, de exemplu, atribuirea* unei semnificații de „cauză” unui obiect depinde de structura operatorie* în care se formează reprezentarea evenimentului, prin jocul asimilării* și acomodării*. La psihologii de orientare fenomenologică, această expresie desemnează proprietățile obiectului care angajează intenționalitatea* subiectului și a actelor sale. În psihologia animală, noțiunea de semnificație a fost introdusă de J. von Uexküll, în 1909, pentru a indica faptul că un stimul* dat nu capătă valoare decât în cadrul tipului de activitate angajat de un animal: percepția unei mișcări date a unui congener poate să nu aibă nici o semnificație dacă receptorul este angajat într-o activitate de vînătoare; dimpotrivă, va căpăta o semnificație de agresiune* dacă acesta este angajat într-o activitate de apărare* a teritoriului* său, și o altă semnificație dacă este angajat într-o activitate de reproducere*.

În tiințele limbajului*, acest termen este adesea utilizat ca sinonim al denotației; semnificatului* sau sensului*, dar a primit

și două definiții mai precise. Într-o primă

formă

teoretică, izvoită din analiza clasică a semnului*, se deosebesc două forme de

relații:

relația de denotație*, sau raport extern care semnifică înțelesul cu referință* (obiecte sau evenimente ale lumii); b) relația de semnificație, sau raport intern care leagă semnificatul de semnificat*, într-o accepție mai largă, semnificația este legată de procesele de interpretare semantică* a unui semn, enunț sau discurs*. Pentru majoritatea autorilor, semnul are un sens care poate fi definit ca valoare semantică medie a sa în cadrul sistemului* limbii (valoare explicabilă printr-o definiție de dicționar); el are, de asemenea, o semnificație care poate fi definită ca valoare particulară și care îi va fi atribuită de către emițător* sau receptor* în cadrul unei situații de comunicare* precise. Semnificația unui semn este modularea sensului său, sub efectul factorilor cotextului*, contextului* și, mai larg al uzului* de către parteneri într-un schimb verbal. Semnificația unui enunț sau discurs este produsul combinării semnificației semnelor pe care le comportă. Totuși, unii autori, cum ar fi L. S. Vîgotski, au formulat o analiză diferită, conferind termenului de „sens” definiția pe care noi am propus-o pentru „semnificație” și viceversa.

J.-P. Bronckart

(D. F.)

Semnificație (Test de —) → Test de ipoteză

Sens

Sinonim uneori cu semnificație* sau cu semnificat*, sensul (al unui semn* sau al altei unități dintr-un sistem de comunicare*) este obiectul major al semanticii*. Pentru a constitui această disciplină trebuie să se separe faptele de sens de activitatea de referire (v. Referință) și fiind în seama filozofiei limbajului problema referinței, trebuie să se înțeleasă în seama relației între cele două moduri de semnificație* ale limbii formulate de E. Benveniste⁴): modul de semnificare „semiotic”

propriu semnului* și sistemului, și modul de semnificare „semantic”, propriu discursului* și care este produsul activității enunțative a subiectului vorbitor. Semnul, unitate „semiotic”, nu trebuie decât identificat ca aparținând sau nu codului*. Cu-vîntul*, unitate „semantică” corespunzînd unei enunțări* singulare și unei activități referențiale a subiectului vorbitor, cere să fie interpretat, în ele. Aceste două ordine de semnificare corespund, în accepția actuală, sensului (dat „semiotic”) și semnificației (dat „semantic”). Distincția dintre semele* inerente și semele aferente traduce, la nivelul unităților minimale, această complementaritate generală între un conținut invariant indiferent de context* (sens) și un conținut produs de interpretarea contextuală a unei unități (semnificație). Există numeroase texte teoretice care inversează accepția de sens și de semnificație, așa cum o atestă traducerea următoare dintr-un capitol din Gîndirea și limbajul lui Vîgotski (1934): „îmbogățirea cuvintelor prin sensul extras din context (semnificație) este legea fundamentală a dinamicii semnificațiilor (sensului) cuvintelor” (vezi B. Schneuwly și J.-P. Bronckart, 1985, p. 85).

J.-M. Adam

(D. F.)

• Benveniste E. (1974), *Problèmes de linguistique générale*, vol. 2, Gallimard, Paris. — Vîgotski L. S. (1934), *Mîntuirea și reci*, Moscova. Traducere a capitolului respectiv (1985): „La pensée et le mot” (trad. C. Papon), în B. Schneuwly și J.-P. Bronckart (Ed.), *Vygotsky aujourd'hui (67-94)*, Delachaux et Niestlé, Paris.

Sensibilitate

1. Modalitate* senzorială, domeniu al senzațiilor: sensibilitate cutanată, vizuală, proprioceptivă.

2. Capacitate de reacție la stimularea* unui receptor* senzorial: ființa umană manifestă sensibilitate la frecvențele sonore între 20 și 20 000 Hz.

sensibilitate cutanată

710

sentiment

3. Sensibilitate diferențială : capacitate de a discrimina stimulii între ei într-o modalitate senzorială dată .

4. Susceptibilitate la reacții emoționale.

M. Richelle (D. F.)

Sensibilitate cutanată

Modalitate multisenzorială care, împreună cu sensibilitatea kinestezică *, constituie pipitul; cuprinde sensibilitatea la durere*, la temperatură și la contact (presiune și vibrație).

A fost identificată o serie de receptori* cutanați; ei pot fi împărțiți în două categorii : terminații nervoase libere și receptori corpusculari. Există o relație între morfologia și funcția acestor receptori cutanați, dar ea nu este nici absolută, nici rigidă .

Terminațiile nervoase libere formează arborescențe în stratul epidermic și în papilele dermice. Structurile și localizările lor superficiale în piele le fac deosebit de sensibile la stimulii dureroși și termice. Receptorii corpusculari sînt parțial formați dintr-un esut conjunctiv, mai mult sau mai puțin elaborat, care înconjoară unul sau mai mulți axoni. Structura îi face foarte sensibili la deformările pielii care, la rîndul lor, excită axonii neuronilor* sensibili. Acești receptori cuprind terminațiile hederiforme, precum și corpusculii lui Meissner (la nivelul straturilor superficiale ale dermei), ai lui Golgi-Mazzoni, Krause, Ruffini și Pacini (în partea inferioară a dermei).

Fibrele aferente provenind din piele au diametre și grade de mielinizare diferite. Ele urcă în mod obișnuit prin fasciculul spinotalamic și prin fasciculele subiri și cuneiforme, apoi ajung în talamus înainte de a se proiecta pe circumvoluțiunea parietală ascendentă . Sensibilitatea cutanată este studiată prin diferite metode: metoda anatomică permite identificarea receptorilor cutanați și stabilirea localizării lor în grosimea pielii; metoda electrofiziologică constă în înregistrarea, la nivelul nervilor sau al sistemului nervos* central, a eveni-

mentelor electrice care urmează stimulii receptorilor cutanați; metoda psihofizică* studiază relația între intensitatea stimulului aplicat pielii și intensitatea sau calitatea senzației evocate de acesta. Diferente teorii au încercat să explice relațiile dintre receptorii cutanați și senzațiile tactile, dureroase și termice; teoria energiilor nervoase specifice, prezentată în forma ei cea mai completă de către Johannes Mueller în 1826, afirmă că specificitatea senzațiilor rezultă din specificitatea nervilor, oricare ar fi natura stimulului. În 1844, A. V. Volkmann și L. N. Natanson au extins această noțiune la diferitele senzații care iau naștere în piele și au sugerat că terminațiile nervoase specifice ar fi la originea unor experiențe senzoriale distincte.

Teoriile pattern-unor se opun precedentei, respingînd ideea că un receptor răspunde în mod exclusiv unei forme de energie specifică și afirmînd că tipul de activitate dintr-o fibră nervoasă contribuie la senzația de pipit, de durere sau de căldură . Aceste teorii negă existența unei corelații rigide între senzație și receptorul cutanată și postulează faptul că diferitele senzații rezultă dintr-un pattern spațial și temporal de influx* nervos provenind din excitația receptorilor nonspecifici. Dacă aceste teorii dau mai degrabă seama de varietatea experiențelor senzoriale, ele nu explică totuși cum se formează aceste pattern-uri la nivelul receptorilor. Teoriile eclecticice încorporează elemente din teoriile precedente și propun ideea potrivit căreia receptorii cutanați sînt specializați în transformarea unor energii în pattern-uri de influx nervos. Cînd un stimul excită diverși receptori cutanați, el generează un pattern de activitate electrică în fiecare receptor, iar combinarea spațio-temporală a acestor descărcări determină intensitatea și calitatea senzației rezultate. Aceste teorii eclecticice resping ideea că există modele specifice de tranziție a informației nervoase pentru fiecare modalitate senzorială cutanată .

În medicina clinică, evaluarea cantitativă a sensibilității cutanate permite determinarea prezenței unor dezordini neurologice care afectează sistemul nervos periferic sau protejarea acestuia împotriva agenților fizici și chimici care ar putea compromite funcționarea lui normală . În neurofarmacologie, sensibilitatea somestezică este studiată pentru evaluarea efectelor secundare ale medicamentelor care antrenează neuropatii periferice sau pentru studierea eficacității medicamentelor care vizează diminuarea simptomelor asociate acestor neuropatii. În fine, în neurotoxicologia experimentală, analiza psihofizică a sensibilității cutanate permite studierea efectelor potențiale ale substanțelor chimice asupra funcționării sistemului nervos periferic și urmărirea evoluției lor.

J.-P.-J. Maurissen

(D. F.)

Sensibilizare

Creșterea frecvenței sau amplitudinii unui răspuns* ca urmare a repetiției* stimulului* care l-a declanșat. Sensibilizarea constituie o formă elementară de învățare* nonasociativă, comparabilă cu mecanismul de sensopun, care este obișnuită*. Ea este însă mai puțin generală ca aceasta din urmă și mai greu de evidențiat într-un mod empiric.

Fenomenul sensibilizării poate fi observat și atunci când un răspuns normal la un stimul este exacerbat printr-o preexponere la un alt stimul, în general nocitiv*, sau atunci când răspunsurile apar în cazul unor stimuli neutri* după expunerea la stimuli aversivi* severi. Se vorbește uneori, cu privire la aceste cazuri, de sensibilizare asociativă, dar expresia poate conduce la interpretări eronate, cîci apropie în mod greșit fenomenele observate, numite și condiționare alfa sau pseudocondiționare, de condiționarea* propriu-zisă, calificată drept învățare asociativă. Spre deosebire de aceasta din urmă, care poate fi bidirecțională (adică se poate traduce atât printr-o diminuare, cît și printr-o augmentare a răspunsului, sau se manifestă atât în asocierea cu un stimul slab, cît și cu unul puternic), sensibilizarea merge întotdeauna în direcția augmentării. Se poate observa sensibilizarea unui răspuns la un stimul cuplîndu-l pe acesta din urmă cu un alt stimul, în general nocitiv. Asistăm în acest caz la mărirea imediată a amplitudinii răspunsului. Modificarea dobîndită poate dura mai multe ore, zile, chiar luni.

Sensibilizarea reflexului de retragere a brahiei la aplicarea a fost folosită în mod deosebit ca model* pentru studierea mecanismelor celulare și sinaptice implicate în această formă elementară de achiziție*. De altfel, într-un sens comun cu limbajul contemporan curent, psihologia, mai ales psihologia socială, folosește cuvîntul sensibilizare pentru desemnarea unei modificări induse de atitudini* sau de opinii în sensul unei receptivități la ideile, situațiile sau persoanele care, pînă atunci, fuseseră indiferente.

M. Le Moal și M. Moulins

(D. F.)

Sentiment

Sentimentul se poate referi la obiecte interne (eu) sau externe (natură); de aici un paradox: experiența subiectului, oricît de intimă, înlăcă de surse personale și de situații străine, ambele puțin cunoscute. Definiția sentimentului include în mod necesar subiectivitatea, dar nu are sens decît precizînd relația subiectului cu el însuși în circumstanțe deosebite: atunci cînd îi pune amprenta pe percepție, senzație sau acțiune. Sentimentele sînt modalități prin care subiecții se integrează în existență. Ele pot fi descrise potrivit funcțiilor și dimensiunilor lor. În cazul funcțiilor, se disting sentimentele de reglare și acțiunii: stabilitatea lor asigură conduitele sociale, asemenea „cristalizării” în dragoste; și sentimentele de dereglare, atunci cînd subiectul devine străin de stimuliile circumstanțiale, în cazul dimensiunilor, se disting cele care se referă în special la experiența internă: anxietate, tristețe, bucurie, narcisism; și cele care se raportează la obiecte

sentiment de competență

712

713

separare

exterioare: dragoste, ură, gelozie. Sentimentul ne face să accesăm la lumea valorilor, care poate fi studiată științific, după D. Lagache, dar el nu se reduce la cunoașterea noastră despre această lume: F. Al-quié notează că există o lume comună în care au loc mișcările noastre și că nici o lume obiectivă nu conține durerile noastre.

R. Doron

(D- F.)

Sentiment de competență -> Competență percepută

Sentiment de dejă-vu -> Dejă-vu Sentiment de strănietate -> Strănietate

Senzație

Printre cei mai frecvenți în vocabularul psihologic, termenul este și unul dintre cei mai încărcăți de trecut filozofic și dintre cei mai greu de definiți într-un mod acceptat unanim, cîci diferențele sale acceptate sînt marcate de implicații teoretice.

1. Unitate elementară, furnizată de simțuri, din care ar fi construită cunoașterea* sau psihismul, așa cum o clădire este construită din cărămizi (v. Senzualism).
2. Cea mai simplă dată senzorială așa cum este captată de receptori* (d. ex., intensitatea și înălțimea tonală a unui sunet); astfel definite, senzațiile ar fi elementele care, combinate între ele, ar furniza percepțiile*; distincția între senzație și percepție nu se potrivește cu concepțiile moderne despre activitatea perceptivă, în care este greu de izolat o etapă inițială sau primară corespunzătoare senzației.
3. Dată senzorială elementară dovedită, din punct de vedere fiziologic, de excitația* unui receptor și de orientarea mesajului nervos în centrele de proiecție* primară (cu apariția unui potențial* evocat). Această definiție obiectivă, dar pentru care expresia dată sau informație senzorială este mai puțin ambiguă, elimină conotațiile proprii sensului.
4. Impresie subiectivă provocată de excitația unui receptor; în această accepție, senzația presupune conștientizarea*.
5. Acțiune de asemănare; accepție asemănătoare celei anterioare, care trimite la conștientizarea senzației (un fel de echivalent sau de replică a excitației senzoriale), mai degrabă decît la o activitate (sau stare) a su-

obiectului (v. Scală de senzație, Psihofizic)

M. Richelle

(D. F.)

Senzitiv

Termenul poate trimitte la fel de bine la un tip de personalitate* patologică și la o formă particulară de activitate delirantă. Trebuie precizat în folosirea acestui cuvânt dacă referirea este la primul sau la al doilea sens.

Personalitatea senzitivă aparține grupului de personalități paranoice* cu care are în comun psihorigiditatea*, falsitatea judecilor, neîncrederea și susceptibilitatea. Ea se deosebește de acestea prin trăsături comportamentale descrise de obicei în cazul personalității psihastenice: expresia unei insatisfacții permanente față de sine, mas-cînd autofilia și astenia, atitudini de retragere și tendința către introspecție dureroasă.

Complicațiile evolutive obișnuite ale acestei tulburări de personalitate sînt, pe lîngă decompensările depresive și revendicările ipohondre, o formă particulară de activitate delirantă numită delir* senzitiv sau delir de relație, care are în comun cu delirurile paranoice marea sistematizare a organizării delirante și prevalența mecanismului interpretativ. El apare cel mai adesea ca urmare a unor situații sociale patologice (izolare, respingere din partea anturajului, dezordini ale vieții profesionale) și rămîne circumscris domeniului vieții subiectului în care el a luat naștere.

M.-C. Hardy-Bayle

(D. F.)

Senzoriomotor

într-un prim sens, desemnează un nivel de funcționare a organismului caracterizat prin preeminența activităților perceptive

I

Intelectorii. Bazat pe conexiunile anato-mice și fiziologice între organele receptoare și efectoare, activitatea senzoriomotorie este reglată de diverse bucle* de autoreglare*: bucle externe prin care rîspunsul motor este controlat prin vedere* sau prin alte sisteme exteroceptoare; bucle interne care permit ajustarea* rîspunsului pe baza informațiilor* legate de poziția membrilor, de rezistența împinsă etc. (v. Pro-priocepție). Ea poate avea un caracter reflex* (d. ex.: fixarea oculară* care tinde să stabilizeze o imagine vizuală în centrul retinei); poate face obiectul unui control* mai mult sau mai puțin important al centrilor de integrare* ai sistemului nervos central*; ea se poate afla sub dependența unor procese cognitive* de diverse niveluri. Într-un al doilea sens, desemnează stadiul* dezvoltării cognitive* care precede emergența funcției semiotice* și a capacității de reprezentare*. Pentru J. Piaget, perioada senzoriomotorie (de la naștere pînă la aproximativ doi ani) se caracterizează prin construcția de categorii practice, schemele mentale* de acțiune*, care condensează elementele generalizabile izvorîte din procesele de asimilare* și acomodare*. Diferențierea* și coordonarea* acestor scheme conduc, la sfîrșitul acestei perioade, la construirea unui prim invariant*: obiectul permanent. Interiorizarea* și recoordonarea mentală a acestor procese permit trecerea de la această inteligență imediată la gîndirea* reprezentativă propriu-zisă. Într-o perspectivă diferită, H. Wallon a descris un stadiu senzoriomotor (de la unu la trei ani), caracterizat prin două axe de dezvoltare independente. Pe de o parte, manipularea și locomotivitatea* se organizează "în alegerea situațiilor"; pe de altă parte, imitația* și simulacrul duc, prin limbaj*, la reprezentare. În ciuda cîmpului lor "de aplicare independent, inteligența practică și inteligența reprezentativă au rădăcini în afectivitate* și în componenta sa "nico-posturală"; în perioada senzoriomotorie, ele se dezvoltă în alternanță și tind să fie complementare.

J-P. Bronckart, R. Doron, E. Jalley

(D. F.)

Senzoriomotorie (Coordonare) -> Coordonare senzoriomotorie

Senzoriomotorie (Perioadă) —> Perioadă senzoriomotorie

Senzualism

Este forma cea mai radicală a empirismului*, care pretinde că orice cunoaștere* are drept origine senzațiile*. E. Condillac afirmă că omul sau un animal poate gîndi și lua decizii raționale pornind de la rezultatele asociațiilor* complexe dintre imaginile senzoriale. În această concepție dualistă, care se deosebește de dualismul* cartezian, animalul și corpul uman sînt mai inițiali, dar nu sînt compuse din materie inertă. Senzualismul marchează trecerea de la modelul omului-mă în fața cel al omului sensibil. Ideologii* vor adera la senzualism în măsura în care ideea este o copie* a impresiilor primite de organele de simț. În psihologie, senzualității refuză existența instinctelor* înnscute și produse mecanic și susține ideea evoluției și transformării comportamentului. Afirmarea perfectibilității omului îi conduce la acordarea unui rol preponderent educației și la transformarea acesteia în fundament al concepțiilor lor despre societate. „ „

P. Mengal

(D. F.)

Separare

Termenul trimite în general la o situație reală a carei componentă intrapsihică este reprezentată adesea pentru subiect de pierderea dragostei față de obiect. Anxioasa separării corespunde manifestărilor anxioase observate în situațiile de separare. Această anxioasă a separării poate lua o formă patologică datorită intensității sale. Traumatismul nașterii, adică separarea de mamă, este pentru S. Freud prototipul tuturor anxioaselor ulterioare care nu sînt decît repetarea unei descărcări anarhice de libidină* acumulată datorită privirii de obiect. Noțiunea de separare este reluată de J. Bowlby în 1960, în descrierea celor trei faze: protestul, disperarea și detașarea, observate în reacțiile copilului la separarea de mamă.

sept

714

715

sexualitate

Aici îmi are originea ipoteza relației între carența îngrijirilor materne și efectele patogene.

M. Mahler a descris, datorită observării psihanalitice a primelor dezvoltări ale copilului, o fază numită de separare-individuare, care începe la mijlocul primului an de viață și se încheie spre 3 ani. Este emergența fuziunii simbiotice pentru a trece la investirea progresivă a mamei și în mod egal investirea funcțiilor ei, în special cea de stabilire a unei reprezentări constante a obiectului legat de cea a obiectului. Avatarurile, fixațiile sau regresia la această fază, sînt considerate de unii drept originea stărilor-limită* ale adolescentului sau ale adultului.

A. Braconnier

(D. F.)

Sept -> Hipocamp

Serendipitate

Termenul transpus din englezescul serendipity, care îmi are originea în secolul al XVIII-lea în Coreșpondența scriitorului englez Walpole. El desemnează în prezent, pentru cercetătorii științifici, un fel de receptivitate la neașteptat, insolit, accidental, care, luat în considerare, se arată a fi la baza unei descoperiri empirice sau a unei intuiții teoretice noi. Nu lipsesc exemplele cu privire la rolul serendipității în istoria psihologiei, de la atenția acordată de I. Pavlov salivării anticipate a câinilor pe care-i utiliza în cercetările sale despre digestie și care a dus la reorientarea cercetărilor sale către studiul reacțiilor condiționate, pînă la descoperirea autostimulării de către J. Olds și G. A. Milner ca urmare a unei erori tehnice. Serendipitatea este o atitudine complementară rigurii.

M. Richelle (D. F.)

Serial

Califică procesele de tratare a informației* care se desfășoară în serie, inițierea unui proces necesitînd încheierea procesului

sau proceselor care îl preced în lanțul transformărilor.

Poate califica, de asemenea, o sarcină de rapel* a carei cerință invită subiectul la redarea unui număr cît mai mare de elemente dintr-un material în ordinea în care i-au fost prezentate anterior. Efect de poziție serială: efect al ordinii de prezentare a itemilor unei serii asupra ratei* de reținere a acestor itemi. Curba de poziție serială clasică are forma unui U asimetric a cărui parte verticală dreaptă urcă mai sus decît partea verticală stînga. Această curbă traduce faptul că itemii care ocupă primele poziții în serie (efect de înțîietate*) și itemii prezentați în ultimul rînd (efect de recent*) sînt mai bine reținuți decît itemii din pozițiile centrale.

S. Bredart

(D. F.)

Serial (Rapel —) -> Rapel

Serie

Operația* sau schema mentală* operatorie* a seriei constă în adunarea diferențelor (sau scăderea lor). Aseria obiectelor după o relație asimetrică abstractă (în limbă, d. ex.) înseamnă a grupa prin intermediul adunării ansamblul de relații ale speciei considerate (în limbă) între acele obiecte. Copilul care seriază bastoane și care, pentru aceasta, le plasează pe o bază comună, îl extrage pe cel mai mare, pe cel mai mare din cele rămase etc. demonstrează prin activitatea sa că tie că cel mai mare, apoi cel mai mare din cele rămase etc. se obține prin adunarea diferenței sale cu elementul care îl va preceda în seria finală. Această cunoaștere este precedată de conduite prin care copilul compune doar parțial și pe etape relațiile asimetrice între obiecte.

J-J. Ducret

(D. F.)

Serotonin

Amin * biogen din grupul indolaminelor, serotonin (5-hidroxitriptamin , 5-HT) sau enteramina, este prezent în tractul digestiv (celule enterocromafine), în sânge (trombocite și mastocite) și în sistemul nervos central. Neuronii serotoninergici sînt grupa I în nucleii în trunchiul cerebral și proiectează difuz spre emisferele cerebrale și m duva spin rii. 5-HT ac ionează ca un neuromediator* fixîndu-se pe receptori* specifici, din care par să existe mai multe clase. Ea participă la reglarea procesului de veghe* și somn*, de termogeneză , al axei neuroendocrine*; este implicat și în modularea nocicepției* și a motricității*, în reglarea timic (depresie*), în afara sistemului nervos, participă la reglarea func ionalității gastrointestinale, a aparatelor cardiovasculare și renal, a coagulării sanguine și a func ției sexuale; este implicat și în reac țiile alergice. Cunoașterea acestor diferențe ac țiuni a condus la cercetarea și utilizarea în terapeutică a numeroase molecule care interferează cu metabolismul 5-HT-ului sau cu func ționarea transmisiei, cum ar fi agoniștii* sau antagoniștii* 5-HT-ului sau ai triptofanului.

U. Spampinato (D. F.)

Sete -> Dipsic (Comportament —)

Sevraj

Legat de o acomodare a sistemului nervos la substanțele toxice utilizate în exces de subiect, sevrajul se manifestă printr-o serie de simptome psihice și fizice: anxietate, agitație, astenie, insomnie, anorexie, greuri, v ărsături, nădueli, tremurături, amețeli, cefalee, contracții musculare, dureri musculare. Acest sindrom de sevraj variază în func ție de produsele utilizate: riscul unor convulsii în cazul unui sevraj la barbiturice sau benzodiazepine, risc de iluzii perceptivă sau halucinații* consecutive sevrajului la alcool*, risc de tulburări mnemice și depresie consecutive sevrajului la benzodiazepine, sau de depresie consecutiv sevrajului cu opiacee*. Aceste manifestări diferite reprezintă aspectul aparent al mecanismelor biologice și psihologice, variind de la o substanță la alta, în momentul întreruperii bruște a produsului la care subiectul a căpătât dependență. Spre deosebire de ceea ce se crede sau de ceea ce întreabă subiectul dependent sau anturajul său, sevrajul nu este, atunci cînd îmbracă forma unei cure, decît un aspect al tratamentului general al problemelor de dependență* fa de produse psihotrope*. Sevrajul face referire la manifestările somatice legate de oprirea consumării produsului la care subiectul este dependent; el nu integrează în definiția sa întreaga problemă a dispariției dependenței psihologice (v. Sindrom de abținere).

A. Braconnier

(D. F.)

Sexual (Comportament —)

Există două comportamente sexuale, masculin și feminin, care, la mamifere, depind de hormonii* testiculari sau androgeni* (testosteron) și ovarieni (estrogen și progesteron). Acești hormoni ac ionează atît la periferie, la nivelul organelor sexuale, cît și la nivel central, în regiunile unde sînt localizați receptorii de estrogeni și androgeni și care trebuie să integreze și să organizeze comportamentul sexual. Aceste regiuni sînt hipotalamusul*, regiunea preoptică , amigdala*, septul, hipocampusul*. Leziunile din aceste regiuni nu au furnizat date de ansamblu; totuși, leziunea regiunii preoptice abolă te orice componentă a comportamentului sexual (în afară de masturbație), în timp ce stimularea provoacă un comportament sexual la mascul. Neuronii situați la baza pr ții mediane a hipotalamusului sînt esențiali în expresia comportamentului sexual al femeii (v. Sexualitate). <„„„

M. Le Moal (D. F.)

Sexualitate

Conceptul psihologic contemporan de sexualitate sau psihosexualitate decurge în mod direct din concep țiile psihanalitice ale lui S. Freud (1905), care a lărgit extensiunea uzuală a termenului. Freud a subliniat faptul că definiția juridică a sexualității în dreptul penal din vremea lui (crime și delictelor sexuale) era mult mai vastă decît definiția psihologică și medicală obișnuită : cîmpul perversiunilor* sexuale

sexualitate precoce irnantna

716

(și al reprimiilor lor) pune în evidență consensul efectiv al societății asupra unei definiții cuprinzătoare a sexualității, care să înglobeze toate devierile pulsivității* sexuale în legătură cu scopul și/sau cu obiectul. Dar dacă lucrurile stau așa, unitatea manifestărilor atît de diverse ale sexualității nu poate fi găsită decît în pl ăcerea* specifică și în emergența unei energii pulsionale specifice: libido*-ul. Calea era astfel deschisă studiului transformării libidoului, plasărilor, deplasărilor* și sublimărilor* sale. Psihanaliza a afirmat contribuția pulsivităților sexuale în diferite activități (de la insistența pentru exercitarea unei munci, trecînd prin sport și înv ățămînt) fără nici o legătură conștientă și directă cu comportamentul sexual genital, motiv pentru care acest pansexualism* i-a fost adesea reproșat. Reproșul se

reactualizează permanent datorită rezistențelor* la inconștient prezente la fiecare. Iată de ce, trebuie reamintit că :

1. investiția libidinală a unor procese aparent nonsexuale este un proces inconștient;
2. libido-ul are două forme, obiectal și narcisic*;
3. psihanaliza nu explică totul prin libido, ci prin conflictul* dintre libido și pulsuniunile de autoconservare* (prima teorie a pulsuniunilor) și, odată cu a doua teorie a pulsuniunilor, prin conflictul dintre pulsuniunile de viață* (incluzând libido-ul și pulsuniunile de autoconservare) și pulsuniunile de moarte* sau de distrugere.

Perioada de latență : de la 5 sau 6 ani (declin al complexului oedipian*) până la începutul pubertății, sexualitatea cunoaște o intensificare* favorabilă sublimării*.

J.-M. Petot
(D. F.)

• Freud S. (1905), *Drei abhandlungen über die Sexualtheorie*, Leipzig, Viena, Deuticke. Traducere (1962): *Trois essais sur la théorie de la sexualité* (trad. B. Reverchon-Jouve), Galimard, Paris.

Sexualitate precoce infantilă

În sens larg, noțiunea de sexualitate precoce infantilă se aplică tuturor manifestărilor sexualității infantile descoperite de

S. Freud, de la plăcerea orală* a suptului* până la manifestările de masturbare din perioada de latență*. Dar, într-un sens mai restrâns, S. Freud folosește, în 1905, expresia de sexualitate infantilă precoce pentru a desemna manifestările sexualității în timpul perioadei de „înflorire” precoce a sexualității infantile, adică de la doi la cinci ani și în special între trei și patru ani. Această perioadă, marcată de două faze a masturbării infantile (prima corespunzând onanismului sugarului), corespunde unui fel de „trezire” provizorie a pulsuniunii sexuale a regiunii genitale înainte ca aceasta să intre în latență și să fie refulată*, în această perioadă dispoziția perversă polimorfă* poate fi actualizată prin dețurnarea sexuală de către adult sau de către un alt copil, pulsuniunile* parțiale sînt pe primul plan, iar pulsuniunea cunoașterii duce la elaborarea teoriilor sexuale infantile*. Această perioadă de înflorire precoce a sexualității infantile este în primul rînd perioada complexului lui Oedip*.

J.-M. Petot
(D. F.)

Sfenoidal -> Temporal

Shaping

Termen englez care înseamnă „fasonare”, uneori redat și prin formalizarea răspunsului, dresaj, sau modelaj* (această ultimă traducere duce la confuzii, datorită folosirii sale și pentru a traduce englezescul modeling). Introdus în vocabularul condiționării operante*, desemnează procedura de instalare a răspunsului operant cerut, prin intervenția experimentatorului. Shaping-ul constă în întărirea sistematică, pe baza observației directe a subiectului, a comportamentelor care se apropie puțin câte puțin de răspunsul așteptat, de exemplu, apăsarea pîrghiei. Prin aproximări succesive, acțiunea selectivă de întărirea duce la o diferențiere* a răspunsului. Ceea ce apare ca un dresaj revelează de fapt dialectica între variabilitatea* comportamentală și acțiunea selectivă a mediului, dialecti-

717

simbol

ce se află în centrul noțiunii de condiționare operantă .

M. Richelle
(D. F.)

Siemens -> Conductanță Silabiă ->• Silabă

Silabă

Este vorba de o unitate a lanțului vorbirii constituită dintr-o grupare de foneme* și ele la rîndul lor împartite în vocale și consoane. Silabiă (operație constînd în descompunerea în silabe) scoate în evidență existența a două structuri silabice: silaba deschisă terminată cu o vocală pronunțată [ma-sa] și silaba închisă terminată cu una sau mai multe consoane pronunțate [tractor]. Forma silabică a limbii franceze (ca și a limbii române — n.t.) se bazează, în principal, pe alternanța consoană-vocală / consoană-vocală și se pare că silaba vocalică există în toate limbile. Se poate procedea la o silabiă a limbii scrise care nu acoperă silabiă fonetică. În lingvistică* există o dezbateră asupra realității fizice a existenței silabei, dezbateră care are consecințe asupra problemelor de învățare* a lecturii*, în special.

””

J.-L. Chiss
(S. D.)

Simbiotic

Indică în același timp o formă deosebită de psihoză infantilă*, opsihozelor autistice*, iar, în modelul genetic descris de M. Mahler, fază normală a dezvoltării copilului de la trei la zece luni. Acest

autor a ajuns în mod secundar să califice drept simbiotic și autistic cele două polarități fundamentale ale psihozelor infantile, adesea asociate în diverse grade. Acest termen, împrumutat din biologia vegetală, desemnează diversele modele de compoziție a asociației a două plante de natură diferită pentru a constitui un singur Organism. Copilul mic constituie împreună cu mama sa, la ieșirea din faza autis-tic normală și înaintea proceselor de se-Parare-individualizare*, o „unitate duală”.

Conceptul de simbioză indică fuziunea, indiferențierea, a a cum copilul își percepe mama ca fiind în el și parte din el, iar mama, reciproc, pe copil ca parte din ea: de unde trăsura de atotputernicie și de realizare în același timp narcisic și obiectal. Destinul acestei faze depinde de atitudinile mamei, de prea mult sau de nu îndeajuns, sau de unele modalități contradictorii care sînt cu atât mai patogene. Această noțiune își găsește pertinența în clinică și în observarea sugarului; este mai greșită să se dea un statut metapsihologiei precise. Este clar totuși că ea evocă companionul contrafobic (v. Fobie) opus obiectului sau situației fobogene* și că ea reface modelul kleinian al relației de obiect idealizat* opus relației de obiect persecuto-riu*. Dar, așa cum au subliniat-o anumiți autori, obiectul aici nu este constituit ca atare. Este caracteristică absența organizării psihice care să permită copilului să facă experiența separării de mamă. Mama este un fel de eu auxiliar care asigură, prin susținere*, rolul de organizator simbiotic.

S-a vorbit de pre-obiect, de relație bi- și nu tridimensională, de identificare adezivă* (anterioară identificării proiective*), care au funcții de apărare în raport cu angoasele de fragmentare sau de dezmembrare, cu gaura neagră etc. W. Bion, dintr-o altă perspectivă, pentru a descrie diferitele tipuri de folosire narcisică a celuilalt, a propus să se distingă diferite tipuri de identificare proiectivă*: simbiotică, parazitară și comensală. J. Bleger a descris transferul* pe fondul psihanalitic al preriilor psihotice a personalității definite ca parte indiferențiată, nerezolvată a legăturilor simbiotice primitive, a fuziunii cu trupul mamei care rezultă din simbioza originară. „ „

6

B. Brusset

(S. D.)

Simbioză -> Simbiotic

Simbol

Termenul de simbol acoperă mai multe ansambluri de semnificații net distincte.

simbol

718

Ca semn*, el indică în uzul curent orice formă de unire a unui „reprezentant” sensibil și al unui „reprezentant” psihic; este deci simbol „tot ceea ce are caracter sensibil”, adică orice entitate la care se aplică activitatea cognitivă de reprezentare. După E. Cassirer (1923), se va introduce totuși o primă restricție; simbolul este o producție culturală, înscrisă în cadrul sistemelor de exprimare* și de interpretare proprii speciei umane.

În diferite discipline formale sînt calificate drept simboluri notațiile care trimit fie la o entitate determinată (o mîime, de ex.), fie la o operație precisă asupra acestor entități. În formula $[x = (a + b)]$, x, a și b sînt simboluri de entități, = și + simboluri de operații. Simbolul este aici o unitate de scriere convențională și arbitrară*; folosirea ei presupune existența unui algoritm*, adică a unui ansamblu de reguli operatorii proprii unui calcul, care facă ca semnificația să fie univocă. Semiologia folosește termenul de simbol într-o accepție foarte diferită. Pe cînd termenul de semn* desemnează unitatea „bifată” a oricărui cod* de comunicare*, termenul de simbol desemnează un sub-ansamblu de unități, care poate fi larg sau restrîns. În viziune mai largă, este simbol orice unitate a carei funcție „reprezentantă” întreține un raport motivat cu funcția „reprezentată”. Din acest moment un semn poate fi ori un semn (raport nemotivat sau arbitrar), ori un simbol. În viziune restrînsă, inspirat de C. S. Peirce (1932), se va vorbi de icon* atunci cînd relația motivată este de tip analogic (planul unei case), de indice* (sau index*) atunci cînd această relație este de tip causal (fumul, indice al focului), iar termenul de simbol va fi rezervat pentru a desemna unitățile al căror raport de motivare este de ordin istorico-cultural (balanța, simbol al justiției). Această din urmă accepție a termenului este solidară cu o a treia semnificație, cu caracter mai mult funcțional decît structural, care trimite la ordinul simbolicului și la mecanismele de simbolizare. Simbolizarea este un proces de relaționare a

doi sau mai multor unități semiotice, de același nivel (semnificantul „leu” care trimite la semnificantul „curaj”) sau de nivel diferit. Bazat pe un sistem de asociații mai mult sau mai puțin stabile, acest proces este susceptibil să reinterpreteze orice tip de unitate semiotică (prin deplasare*, condensare*, figurare* etc.) și să facă din el simbolul „a altceva”, al cărui caracter rămîne ascuns. Acest al treilea tip de simbol trebuie din acest moment să facă obiectul unei interpretări*; aceasta va viza, dacă nu s-a stabilit încă semnificația ultimă, cel puțin să descopere firele asociațiilor pe care se bazează. În lingvistică, se distinge astfel semnificatul* unui semn (sau „sens primar”), care este sesizabil în cadrul sistemului formal al limbii, al conotației* sale, adică al unor eventuale „sensuri secundare” de ordin simbolic. Sensul secundar poate rezulta din asociații stabilite în clasa unităților

care trimit la un același referent (metaforă* constituie un exemplu) sau el poate rezulta din asociații mai libere, interpretând opțiunile lexicale sau sintactice efectuate la formarea discursului; enunțul „Ai ochi mi to” constituie astfel un simbol care face trimitere în același timp la limbajul familiar și la cinema, în psihanaliză, se admite, în general, că visul* sau simptomul* constituie expresia simbolică a unei dorințe sau a unui conflict, în sensul că ele trimit, indirect, la acest prim eveniment. În continuarea lui S. Freud (1895), trebuie totuși ca aceste simboluri să fie considerate în același timp ca produsul unui „determinism asociativ” care leagă visul sau simptomul de evenimentul prim (isteria ca „simbol mnemonic” al unui traumatism patogen) și al unui „determinism simbolic” care infuzează în rețeaua de asociații elementele de semnificație rezultate din istoria pacientului și / sau a unui „material simbolic” universal—în sens strict, simbolul psihanalitic este produsul acestei a doua determinări. El apare ca un element „mut” sau inconștient (subiectul este incapabil să formuleze asociații în legătură cu el) care trimite la un

7j9

conținutul al „simbolizatului” foarte restrâns, cel al fantasmelor* originare (sexualitate, înrudire, moarte etc), după expresia lui S. Freud, cel al arhetipurilor* inconștientului colectiv, în concepția lui C. G. Jung. Dacă orice entitate (un copac, o sabie, un număr) poate materializa un simbol, valoarea pe care acesta o dobândește în raportul său cu simbolizatului este constantă, ceea ce a determinat diverși autori să vorbească despre un limbaj simbolic fundamental, propriu umanității. Acest limbaj „imaginarului” ar constitui un sistem de modele simbolice preformate, susceptibil de a da naștere unei structuri de ordin secundar nu numai a vieții psihice, ci și a miturilor* și a ansamblului sistemelor de acțiune umane și să facă astfel din acestea „sisteme simbolice”, în sensul lui C. Levi-Strauss.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

• Cassirer E. (1923), *Philosophie der Symbolischen Formen*, Berlin. Traducere (1972): *La philosophie des formes symboliques* (trad. O. Hansen-Love, J. Lacoste și C. Fronty), Editions de Minuit, Paris. — Freud S. (1895), *Studii über Hysterie*. Traducere (1956): *Etudes sur l'hysterie* (trad. A. Berman), PUF, Paris. — Peirce C. S. (1931-1935), *Collected Papers*, voi. I-VI, ed. de C. Hartshorne și P. Weiss, Harvard University Press, Boston.

Symbolic -> Simbol

Symbolism

Într-o primă accepție, simbolismul desemnează proprietatea pe care o au anumite obiecte (sau anumite evenimente) de a putea funcționa ca simboluri* în al doilea sens al acestui termen, adică de a putea fi instituite în unități semiotice a căror funcție „reprezentantă” întreține un raport motivat, de ordin istorico-cultural, cu funcția „reprezentată”.

Acest termen desemnează și orice tip de sistem simbolic, ca și condițiile sale de utilizare.

Într-o a treia accepție, acest termen se aplică la metodele (în principal istorice) care interpretează sistemele de credințe, mituri simple

simple

rituale, riturile etc, dintr-o perspectivă simbolică* (al treilea sens al termenului simbol), adică atribuindu-le o semnificație relativă la un sistem (psihic sau social) de un alt nivel, „ascuns” sau inconștient.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Simbolizare -> Simbol

Simetrie (Legea —) -

a—)

• Form (Psihologie)

Similaritate (Legea —) ->• Form (Psihologie a —)

Simpatie

Fenomen care reproduce la o ființă modificările suportate de o altă ființă și interesează viața sentimentelor și comunicarea emoțiilor*. H. Wallon descrie apariția simpatiei la copil* (1; 2 an) ca posterioară celei a geloziei* (0; 9 an). Aceste două forme originare ale sentimentului social presupun și elaborează dezvoltarea* anterioară a emoțiilor (0; 6-0; 9 sau 1 an). Ele se formează pe baza cuplului contemporan—paradigmatic, iar în ceea ce privește simpatia și pe baza mimetismului* afectiv. Simpatia și gelozia implică, la nivelurile lor ierarhice respective, în același timp confuzie și diferențiere în relația afectivă cu celălalt. A. Gesell indică primele manifestări de gelozie și de simpatie aproape la aceeași dată (0; 11 an). J. Piaget examinează simpatia și antipatia începând de la 2 ani, ca prime sentimente interindividuale cu funcție de heterovalorificare, succedând perioadei sentimentelor intraindividuale. Pe marginea doctrinei propriu-zise a psihicului*, S. Freud a considerat simpatia și în general empatia* ca mecanisme de identificare aflate la originea formării grupurilor-

grupurilor-

E. Jolley

(S. D.)

Simpatie (Sistem nervos —) -> Sistem nervos

Simplu orb -> Placebo

simptom

720

721

sindrom psihomotor

Simptom

Acest termen, care la origine aparține vocabularului medical, implică o relație între ceva care se arată (semnul*) și acel ceva la care acesta face trimitere (în medicină, d. ex., tulburarea organică invizibilă). În medicină simptomul este anomalia care se dezvoltă și se descrie prin referire la normal. El este absența, distorsiunea sau neașteptatul acestuia. Simptomul nu-și dobândește valoarea de-cît în logica medicală în care se înscrie. Rezumatul diferitelor simptome prezentate de un subiect constituie prima etapă a acestui demers medical.

Pentru a fi pertinent în perspectiva acestui demers, simptomul trebuie:

a. să constituie un invariant: invariant clinic, observabil la un moment dat de un clinician sau altul, și invariant temporal, observabil în oricare moment pe toată durata „maladiei”;

b. să posede o anumită putere discriminatorie: fie atunci cînd apare singur (simptom patognomic al unei maladii), fie atunci cînd este asociat cu alte simptome care îi conferă caracterul diferențial. Cel mai adesea, în clinică simptomul se dovedește a fi polisemie, apărînd în diferite maladii. Apariția diverselor simptome unite, sau sindrom, reduce această polisemie și permite o mai bună indicație asupra maladii în cauză.

Simptomul se presupune a fi martorul* maladii pe care abordarea medicală încearcă să-l autentifice. Prin aceasta el face trimitere la ceva ascuns, la procesul morbid însuși, pe care-l exprimă, deși este de altă natură decît el. În alte domenii, alți termeni, ca cel de „semn”, sînt deseori preferați cuvîntului „simptom”, acesta fiind rezervat de preferință domeniului medical. Totuși, în sens larg, el poate fi utilizat în alte discipline pentru a califica ceva observabil care trimite la o dată ascunsă despre care el stă mărturie.

M.-C. Hardy-Bayle (S. D.)

Simularea mirosului -> Olfacție

Simulare

Conduit* caracterizat prin producerea și prezentarea voluntară și deliberată de către subiect a unor simptome fizice sau psihice inautentice sau foarte exagerate. Intenția acestui tip de conduită poate fi identificată cel mai adesea prin cunoașterea contextului, mai degrabă decît prin tipul de funcționare psihologică a subiectului. Este vorba, în unele cazuri, de o conduită adaptată (context medico-legal sau judiciar). Producerea deliberată a unor simptome este cel mai adesea un rezultat de diferențiat de tulburările somatoforme și de conversie din cauza absenței unui context de conflict afectiv, unei valori simbolice reduse a simptomelor invocate și a stabilității lor sub efectul sugestiei sau hipnozei. În fine, este obișnuit să se insiste asupra lipsei de cooperare în timpul investigației și asupra discordanței între incapacitatea sau suferința a pretinsă și rezultatele obiectivate prin examinare.

J.-F. Allilaire

(D. F.)

Simulare mentală -> Mental

Sinapsă

Punct de contact între neuroni* sau între neuroni și efectori care reprezintă o soluție de continuitate de ordinul a 200 nano-metri. Cel mai adesea comunicarea se efectuează prin intermediul unor substanțe chimice sau substanțe transmițătoare sau mesageri* chimici (neurotransmițători*, neuroregulatori*, neuromodulatori*). Neuro-transmițătorul agonist natural sau primul mesager, eliberat în sinapsă de neuronul în amonte la nivelul porțiunii presinaptice, intră în interacțiune cu membrana neuronului din aval sau postsinaptic și în special cu receptorii* membranari. Această interacțiune declanșează o cascadă de procese chimice membranare punînd în mișcare o serie de mesageri intracelulari care vor fi la originea comunicației intercelulare, a specificității sale în funcție de receptori și de cele chimice în cauză, a potențialului care propagă informația. Contactele sinaptice se efectuează la nivelul corpului celular și al dendritelor și aproape de originea axonului* sau segmentului inițial și de asemenea de-a lungul axonului, în anumite cazuri. La om, toți neuronii sînt prezenți la naștere și cresc în continuare. Se presupune că în sistemul nervos central ar exista aproximativ 10¹⁰ neuroni și 10¹⁴ sinapse. } p

Hermann și Müller

(S. D.)

Sincretism

H. Wallon aplică noțiunea de sincretism domeniilor afectiv, social și intelectual, dar vorbește și despre un sincretism al persoanei. Sincretismul desemnează o stare încorporală globală, confuză, nediferențiată, funcțională, a conduitelor și a proceselor psihice. Primul an al dezvoltării* este marcat de sociabilitatea* sincretică. În al doilea an începe o diferențiere a sincretismului afectiv sub efectul geloziei* (0; 9 an) și al simpatiei* (1; 2 an). Stadiul personalismului* (3-6 ani) marchează încheierea sociabilității diferențiate, dar și apogeul simultan al sincretismului inteligenței și al sincretismului persoanei. Pe plan intelectual, sincretismul specific funcționarea gândirii prin perechi*, incapabil de analiză și de sinteză în același timp. Perioada precategorială (6-10 ani) se caracterizează printr-o resorbire progresivă a sincretismului, datorită apariției acestei puteri de analiză și de sinteză, de asemenea, a unei persoane polivalente. „ „ „ „

E. Jalley

(S. D.)

Sincronie

Termen introdus de F. de Saussure pentru a caracteriza un demers de analiză a limbii care se opune perspectivei istorice sau diacronice*. Lingvistica sincronă studiază limba fiind abstracție de efectul pe care timpul îl exercită asupra ei. Plasându-se pe axa simultaneităților, sincronia nu ia în considerare decât starea sistemului* la un moment dat al evoluției sale și se ocupă de raporturile psihologice care leagă termenii coexistând în sistem, așa cum sînt ei observați de aceeași conștiință* colectivă.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

Sincronizator

Factor ambiental variind în mod ciclic și care influențează amplitudinea, faza, perioada sau nivelul mediu al unui ritm* biologic (ritmator este un sinonim puțin folosit). Alternanța luminii și întunericului, care depinde de rotația pământului în jurul axei sale, este un sincronizator major al activității organismelor vii. Acest sincronizator își poate exercita influența prin intermediul intensității luminoase, al numărului de ore de luminozitate pe perioada de 24 de ore (fotoperioada), al creșterii luminozității în zori și al scăderii sale la apus. Activitatea poate fi sincronizată și de temperatură, de stimulii auditivi, de disponibilitatea resurselor alimentare sau de procentul de salinitate din mediul acvatic, în cazul organismelor marine. Sincronizatorii sociali dobîndesc o importanță certă la animal și mai ales la ființa umană. Sincronizatorii nu creează ritmurile biologice pe care le antrenează. În condiții constante (adică în absența oricărui sincronizator), ritmurile biologice nu dispar, ci se mențin în derivă în curs liber, avînd o perioadă mai lungă sau mai scurtă decît cea a sincronizatorului obișnuit.

H. Lejeune

(S. D.)

Sindrom -> Simptom Sindrom amnezic -> Amnezie

Sindrom de abținere -> Abținere (Sindrom de —)

Sindrom de izolare -> Matern (Comportament —)

Sindrom psihomotor

Ansamblu funcțional de tulburări ale motricității* conduitelor afective, sociale și de caracter*. Ele sînt descrise la copil (debilitate și instabilitate psihomotorie, infantilism motor etc.) și la adult (inhibiție și excitație psihomotorie, manifestări isterice, catatonie, efecte secundare ale neuro-lepticelor). H. Wallon a elaborat conceptul acestora; pentru el, mișcarea* este cu mult sînaromului iui

122

mai mult decît un mecanism de execuție, ea structurează viaa psihică: „de la sindrom la tip și o distanță de la patologic la normal” (1932, p. 242). În ciuda tentativei sale, aceste tulburări n-au putut fi niciodată legate de factori neuroanatomici precizi. În schimb, cercetările ulterioare au confirmat importanța pe care el a acordat-o emoției*: „în mod esențial funcție de expresie, funcție plastică, emoțiile sînt o formă iunecă de origine posturală și ele au ca material tonusul muscular” (1949, p. 130). La ora actuală, afectivitatea* pare într-adevăr că joacă un rol la copil în enurezis*, ticuri*, bîlbîială*, neîndemînare și sfîngicie*. La adult, „inhibiția” depresivilor este studiată ca o lentoare asimilabilă cu „un rîspuns avîndu-și propria intenționalitate și finalitate adaptativă ... o punte între psihologia depresivă și biologia depresiei” (D. Widlocher, 1983, pp. 5 și 6). Discuțiile clinice permit în felul acesta să fie caracterizat Sindromul de Lentoare Depresivă (SLD) prin „prezența a trei sectoare reunite ale Lentorii: motor, ideic și subiectiv” (D. Widlocher, 1983, p. 44). Într-un sens, este evocat astfel dimensiunea tipologică a sindromului psiho-motor: „a fi deprimat nu înseamnă a fi bolnav de o tulburare psihologică sau fiziologică la care lentoarea ar fi unul din semne. A fi deprimat înseamnă a fi închis într-un sistem de acțiuni, înseamnă acțiunea, a gândi și a vorbi conform modalităților cîrora lentoarea le constituie o caracteristică” (D. Widlocher, 1983, p. 9). R. Doron și E. Jalley

(S. D.)

• Wallon H. (1932), „Syndromes d'insuffisance psychomotrice et types psychomoteurs", în *Enfance*, 1959, 3-4. - Wallon H. (1949), *Les origines du caractère de l'enfant*, PUF, Paris. — Widlocher D. (1983) (sub conducerea lui), *Le ralentissement dépressif*, PUF, Paris.

Sindromul lui Abel -> Victimologie

Sindromul lui Gerstmann -> Asomato-gnozie

Sindromul lui Kliiver i Bucy -> Kluver i Bucy

Sindromul lui Korsakov -> Korsakov

Sine

G. Groddeck, în 1922, a introdus în psihanaliză folosirea termenului Es (sine), însuși S. Freud este cel care i-a dat sensul topic*, în cel de-al doilea sens topic, sinele este o instanță* care se opune eu/ego-lui* și supra-eului*. El ocupă astfel locul pe care prima topic îl atribuia sistemului inconștient. Sinele reprezintă partea cea mai veche a aparatului* psihic: eu/ego-ul s-a diferențiat progresiv în contactul cu realitatea, pe măsură ce devenea capabil de o mai bună captare perceptivă și motorie a realității. Rezultatul este sinele ignoranță la realitate, principii logice, categoriile fundamentale ale gândirii (timpul, cauzalitatea etc). El este strict neorganizat (prin opoziție cu eu/ego-ul care este animat de o constrângere spre sinteză), iar S. Freud îl descrie în esență ca rezervor al pulsunilor*. Teoria psihanalitică opune eu/ego-ul și sinele ca două instanțe distincte deoarece ele se pot opune: nu rămân altceva decât ca ele să coopereze cel mai adesea, dezvoltarea completă a unui act psihic comportând o serie de procese care îl fac să treacă de la nivelul sinelui la straturile conștiente ale eu/ego-ului: eu/ego-ul survine acolo unde era sinele. Mai mult, supraeul, care este produsul unei diviziuni în sinele eu/ego-ului și care deci poate apărea atât de îndepărtat de sine, comunică cu acesta prin prilejurile sale cele mai profunde.

J.-M. Pe tot (G. N.)

Sinecdoc -> Figură de stil, Metonimie Sinecologie -> Ecologie

Sinergie

Acțiuni coordonate, operând în același sens. În (psih)farmacologie, sinergia medicamentoasă este numele dat unor substanțe care acționează în același sens, cu-mulându-și sau potențializându-și reciproc efectele.

723

sistem

În psihologia motricității, sinergia desemnează coordonarea puternic integrată a unor grupuri de mușchi în activitățile* reflexe* sau în programe* motorii complexe. C. Sherrington a propus noțiunea de sinergie pentru a explica ajustările* reflexe reunind într-o dinamică spațio-temporală grupuri musculare bine definite din punct de vedere anatomic. Fiziologul sovietic N. Bernstein a reluat în 1967 acest termen și a extins această noțiune la unitățile motorii funcționale constitutive ale mișcărilor care se desfășoară sub controlul unui program motor. Autorii mai recenti preferă să folosească expresia de structură coordonată.

M. Richelle

(S. D.)

Sintagmă

Lingvistica structurală definește fraza* ca unitate lingvistică de rang superior, iar morfemul* („cea mai mică unitate purtătoare de sens”) ca unitate de rang inferior. Sintagma constituie o unitate de rang intermediar; este un grup compus din cel puțin două morfeme care se succed în lanțul verbal și între care există o relație de dependență. Sintagma este o structură în care se distinge uneori un constituent „nucleu” și constituenți secundari, aceștia din urmă putând fi ei înșiși sintagme. În sintagma nominală „Părintele fratelui meu”, substantivul „Părintele” este constituentul nucleu, iar „fratelui meu” este o sintagmă prepozițională, constituent secundar.

J.-P. Bronckart (S. D.)

Sintaxă

În mod tradițional, sintaxa studiază combinatorica* semnelor* în discurs*. Ea înfățișează astfel problema raporturilor între sunet și sens* în enunț; având în vedere absența izomorfismului* între planul semnificanților* și cel al semnificațiilor* care au fiecare combinatorica lor proprie, după ce felul de regularitate se stabilește corespondența între cele două? La ora actuală, s-a căutat de acord să fie considerat că mediul, postulându-se diferite niveluri de reprezentare intermediară, structuri mai mult sau mai puțin „profunde” între care trecerea se operează prin transducție. Sintaxa, care revine sarcina de a conecta și de a integra diversele componente logice, semantice*, lexicale, morfofonologice etc, joacă astfel în lingvistică rolul de disciplină de vîrf. În drept, domeniul său se întinde de la morfemul* la textul*, acoperind unitățile semnificative de toate dimensiunile, în practică, sintaxa este închisă deseori între cuvîntul* și fraza*, ceea ce este dincoace fiind cunoscut ca problemă de morfologie, dincolo dominînd gramatica de text; împărțire tradițională, dar

nejustificabil din punct de vedere teoretic, care pune obstacole unor numeroase generalizări (în materie de anafore* și de conectori*, mai ales). Cu prețul unei fuzionări a morfosintaxei și a gramaticii textuale, ar putea fi determinată limita între două ordine fundamentale ale combinatoricilor: sintaxa de recenzie (atomi; segmente de semnificanță; relații; ordin secvențial, acord, dependență; configurații posibile: un număr limitat de scheme de sintagme*) și sintaxa de compoziție (termeni: conduite* verbale elementare integrând o prozodie și o mimogestualitate; relație unică : acuratețe semantică sau presupozitive*; configurații care pot fi create în număr nelimitat).

A. Berrendonner (S. D.)

Sintonie -> Hipersintonie

Sistem

Ansamblu de elemente sau de părți interdependente constituind o totalitate organizată, în domeniul psihologiei, acest termen este adesea sinonim cu cei de structură* sau de formă*. Sub impulsul lui L. von Bertalanffy, a fost dezvoltată o „Teorie generală a sistemelor” în scopul modelării diverselor domenii de activitate cu ajutorul noțiunii de sistem formal. Acest metod este cunoscut sub numele de gândire sistemic*.

P. Mengal

(S. D.)

sistematizat

724

725

sistem formal

Sistematizat

Un delir* este numit sistematizat atunci când el este organizat în jurul unei teme centrale sau al unei convingeri fundamentale care formează punctul de plecare al unor dezvoltări inferențiale, interpretative sau al unor îmbogățiri secundare coerente cu tema de plecare.

Sistematizarea este maximală în cazul delirurilor paranoice*. Ea este din ce în ce mai puțin marcată după cum se parcurg diferitele tipuri de delir cronic sau de sistem delirant persistent al psihozei halucinatorii, parafrenia, până la grupul schizofreniilor.

Evoluția sistemelor delirante persistente va fi numită sistematică mai degrabă decât sistematizată, cu referire la delirul cronic de evoluție sistematică al lui J. Magnan care trece prin patru faze succesive marcate de interpretări, halucinații, idei de grandoare și demență*. J.-F. Alhlaire

(S. D.)

Sistem de producție

Acest noțiune, introdusă de E. Post în 1943, este foarte apropiată de cea de sistem formal*; este vorba de un sistem deductiv, din familia sistemelor-expert*. El cuprinde trei componente: reguli de producție*, o memorie de lucru, un interpreta-tor numit și motor de inferență. O regulă de producție se scrie sub forma „Dacă o condiție, atunci o acțiune”, în care condiția este un ansamblu de proprietăți care descrie situațiile de folosire a părții-acțiune. Memoria de lucru cuprinde proprietățile care sunt cunoscute de sistem ca fiind adevărate, ca urmare a datelor problemei sau a deducțiilor precedente. Interpretatorul cuprinde un algoritm* care controlează deducțiile cuplând partea-condiție a fiecărei reguli cu conținutul memoriei de lucru. Dacă mai multe reguli îndeplinesc condițiile verificate, alegerea se face fie pe baza unei cercetări exhaustive, fie prin evaluare, fie prin metacunoaștere. Funcționarea unui sistem de producție este o succesiune de cicluri. Sistemul determină care sunt regulile de aplicat fiecărui ciclu, alege

una dintre ele, apoi această regulă este aplicată, ceea ce modifică memoria de lucru și un nou ciclu este declanșat. Sistemele de producție au fost utilizate în psihologie îndeosebi pentru formalizarea proceselor de achiziție de cunoștințe* și pentru modelarea proceselor de rezolvare de probleme*.

...
/. Matineu (S. D.)

Sistem de semnalizare -> Semnalizare

Sistem educativ

„Raportul asupra instrucțiunii publice” al lui C. -M. Talleyrand (1791) prezintă unul dintre primele cazuri de utilizare argumentată a noțiunii de sistem pentru a desemna organizarea instrucțiunii la scară națională. Se găsește în el trei noțiuni susceptibile de a intra încă și astăzi în noțiunea de sistem educativ:

1. problema centrală a economiei unei societăți este de a se parveni la cea mai bună distribuție a oamenilor;
2. orice societate umană produce mijloace de instruire care permit fiecăruia accesul la un loc;
3. dar aceste mijloace nu-și pot dovedi efectul economic și uman decât dacă sunt reunite, combinate și dirijate, formând din acest moment un adevărat sistem de instruire.

Se pune astfel problema c resurse educative se dezvolt spontan n societ ile umane. Ele nu ating ns un randament optimal fr o direc ie impus de o putere central . No iunea de sistem educativ cheam ca un corolar pe cele de dirijism i de planificare. Ajuns n acest punct, no iunea de sistem poate s nu mai fie cur nd „dec t traducerea foarte aproximativ a organigramelor ministerelor educa iei” (P. Furter, 1980, p. 138).

Schimbarea titlaturii i trecerea de la „instruc iune public ” la „educa ie” * nseamn a se lua deja act de o complexitate intern n care fac efectiv sistem componente aparent la fel de eterogene ca veniturile gospod riilor, nv area* matematicii i

II

precocitatea sexual . nseamn de asemenea nscrierea instruirii organizate, n calitate de subsistem, n sistemul hipercom-plex al re elelor de interdependen social . Dar, n acela i timp, se presimte deja aici ntrirea influen ei birocratice asupra institu iilor i refuzul ini iativelor multi-localizate, informale, private sau paralele. No iunea de sistem educativ este deci susceptibil de a dob ndi o accep ie restr ns la aparatul de stat sau o accep ie larg care o deschide asupra contextelor sale. Aceast alternativ , a a cum se vede, nu este pur i simplu no ional , ea este politic .

D. Hameline

(S. D.)

• Furter P. (1980), Les systemes deformation dans leurs contextes, Peter Lang, Berne. — Talleyrand C.-M. (1791), „Rapport sur l'instruction publique”, n B. Baczkko (1982), Une education pour la democratie, textes et projets de l'epoque revolutionnaire, 107-176, Editions Garnier, Paris.

Sistem-expert

Numit i sistem pe baz de cuno tin e.

Logicile dezvoltate n inteligen a artificial * ncep nd cu anii 1970, cu scopul de a imita ra ionamentul* unui expert uman ntr-un anumit domeniu. Dezvoltarea lor se datoreaz , n parte, dificult ilor de a concepe i de a men ine programe* mari care cer codificarea unor mari cantit i de cuno tin e specializate, sub o form greu lizibil pentru un noninformatician i ntr-o organizare algoritmic strict conceput pentru o prelucrare special . Pe de alt parte, luarea n considera ie a modului de ra ionament al exper ilor permite o mai bun interactivitate (comunicare om-ma in), a ft la conceperea, c t i la utilizarea sistemului.

Principiul fundamental este cel al separ rii exprim rii de cuno tin e dintr-un domeniu de expertiz (baz de cuno tin e) i al folosirii acestor cuno tin e de mecanisme ra ion rii (motor de inferen *, d. ex.). Pentru a prelucra o problem descris n general sub forma unui ansamblu de fapte- Un sistem-expert celebru este MYCIN, conceput de E. Shortliffe n 1974 pentru a ajuta la diagnosticarea maladiilor infec- ioase ale singelui i la prescrierea de antibiotice.

Un sistem-expert esen ial, sau generator de sisteme-expert, este un ansamblu de programe cuprinz nd un limbaj de reprezentare de cuno tin e*, mecanisme de ra ionament asociate i structuri informatice de culegere de cuno tin e; el permite realizarea unor sisteme-expert speciale, care rezult din conceperea de baze de cuno tin e. Un mare num r de generatori au ca baz un limbaj de reguli de produc ie*.

M. Baron

(S. D.)

Sistem formal

Conceput pentru a formaliza i a studia teoriile ntr-un fel abstract, aduc ndu-le la o manipulare de simboluri, un sistem formal prezint n general trei aspecte: morfologic, sintactic, semantic; primele dou aspecte definesc sistemul formal n sens strict. Aspectul morfologic se refer la limbajul formal al sistemului, adic n punctul de plecare un alfabet sau vocabular (ansamblu de simboluri de baz) i reguli de formare a cuvintelor sau „formule bine formate”. Aspectul sintactic sau axiomatic* prive te opera ia de derivare (sau deduc ie) i se bazeaz pe datele unui ansamblu de axiome i de reguli de derivare care permit s se deduc , pe baza axiomelor*, teoremele sistemului; n acest cadru este definit no iunea de demonstra ie (sau dovad). Aspectul semantic se bazeaz pe no iunea de interpretare a simbolurilor (sau realizare) i se refer la rela- ionarea sistemului formal cu unul sau mai multe universuri (sau teorii) pe care le formalizeaz . Logicile* formale s nt exemple de sisteme formale, n care studiul aspectului semantic este numit „teoria modelelor”. Propriet i importante pentru un sistem formal logic s nt consisten a, deci-dabilitatea* i completitudinea.

M. Baron (S. D.)

sistemic

Sistemic

Ansamblu de teorii care consider individul parte dintr-un grup* structurat ca unitate original , guvernat de reguli speciale proprii acestui sistem* i al c rui scop este s -i prezeve homeostazia*. ntrebul este aici diferit de suma p r ilor. Se vorbe te de unitate sistemic pentru a desemna orice grup

natural, cum ar fi familia, structurat progresiv în timp, de-a lungul unei istorii permi înd experimentarea, prin încercări și erori, de tranzacții și retro-acțiuni corective.

Teoria generală a sistemelor insistă asupra celor două funcții inverse care caracterizează orice sistem viu: capacitatea de transformare și tendința de menținere a echilibrului. Ceea ce permite, din punct de vedere terapeutic, să se descopere soluții pentru a ridica relațiile de dubl legătură în interiorul unui sistem familial și să se redefiniească astfel homeostazia fiind, dacă e cazul, economie de anumite tulburări mentale la unul dintre membrii săi. J.-F. Allilaire

(S. D.)

Sistem limbic → Limbic (Sistem →)

Sistem nervos

Organ care comandă viața și relațiile și regulile* organo-vegetative. El este constituit, în principal, din celule nervoase numite neuroni*. Sistemul nervos poate fi descris pe diferite planuri: 1. pe plan anatomic, se distinge:

a) sistemul nervos periferic, constituit din ganglionii repartizați în organism, din organele receptoare* și din fibrele care captează și vehiculează mesajele senzoriale, din fibrele și terminațiile nervoase care asigură comenzile musculare;

b) sistemul nervos central (numit și nevrax sau ax cerebrospinal), constituit din măduva spinării*, centru reflex important, în care printr-un trunchi, prin coarcele dorsale, majoritatea aferențelor* senzoriale și de unde ies, prin coarcele ventrale, fibrele nervoase eferente motorii, și din encefal*, care este legat de măduvă prin trunchiul cere-

bral*. Encefalul (situat în cutia craniană \ este la rândul lui constituit, pe de o parte din cerebel* (care revine coordonare senzoriomotorie) și, pe de altă parte, din proencefal, care cuprinde diencefalul* (împreună cu, printre altele, talamusul* hipotalamusul* și hipofiza*) și emisferele cerebrale* (sau telencefalul*) pe care se găsește cortexul* brădat de scizuri care delimitează circumvoluțiunile și lobii*; 2. pe plan funcțional se distinge, pe de o parte, sistemul nervos al vieții și relațiilor (numit uneori sistem nervos somatic) care comportă sistemele senzoriale (de la preluarea de informații* de către receptori până la integrarea centrală în ariile de proiecție, apoi de asociere) și sistemul neuro-muscular care controlează activitatea musculaturii striate scheletice (de la nivelul arcului reflex* elementar până la cel al programelor motorii* celor mai elaborate); pe de altă parte, sistemul nervos autonom (sau vegetativ, neurovegetativ sau visceral) care inervează glandele endocrine și exocrine și viscerele; el este compus din două subsisteme care modulează activitatea organelor efectoare în sensuri opuse: sistemul simpatic, situat în regiunile lombare sau toracice, care intervine în reacțiile la agresiuni* și la stres* accelerând ritmul cardiac, făcând să crească tensiunea arterială, mobilizând resursele energetice, pregătind deci pentru acțiune*; sistemul para-simpatic, situat în regiunile trunchiului cerebral și ale sacrumului, care intervine pentru a conserva resursele organismului și a restaura homeostazia*. Numeroși mediatori* (adrenalina*, noradrenalina*, serotonina*, dopamina* etc.) modulează funcționarea sistemului nervos autonom.

M. Le Moal, F. Parot, M. Richelk

(S. D.)

Neurobiologia celulară studiază modul de funcționare a sistemului nervos în general și în special comunicarea în interiorul acestui sistem; conceptul de comunicare între două celule nervoase prin intermediul unei substanțe chimice a fost introdus de A. Elliott în 1904 și stabilit prin lucrările

727

sistem nervos

lui O. Loewi (1921) și W. B. Cannon (1937), ce se referă la efectele excitației nervilor simpatici și parasimpatici asupra activității unei inimii sub perfuzie. Neuronii organizați într-o rețea* de comunicație complexă sunt articulați între ei de un axon* cu corp celular sau cu dendrit și conservă individualitatea, căci punctele lor de contact sau sinapsele* nu reprezintă decât niveluri de vecinătate fără nici o continuitate cito-plasmică. Neurotransmisia care se efectuează la nivelul sinaptic folosește ca semnale de comunicare diverși mediatori sau neurotransmițori specifici fiecărui sistem neuronal care îi asigură sinteza. Eliberată în spațiul sinaptic, aceștia vor intra în interacțiune cu receptorii specifici, permițând astfel trecerea informației de la o celulă la alta. Modificările membranare declanșate de asocierea receptorului și a agonistului* vor provoca modificări energetice și electrice, potențiale graduate apoi potențiale de acțiune. Comunicația intercelulară prin intermediul unor semnale specifice este, în fapt, aplicabilă ansamblului sistemelor funcționale ale organismului (hormoni, mediatori ai inflamației, ai imunității).

U. Spampinato (S. D.)

Dezvoltarea sistemului nervos la embrion, care îi „recapitulează” într-un fel dezvoltarea filogenetică, începe din stadiul neurulației, etapă care urmează formării celor trei foițe embrionare primitive: endodermul, mezodermul și ectodermul. Invazia și închiderea porțiilor dorsale a acestuia din urmă

de-a lungul axului antero-posterior al embrionului va forma tubul neural, dând naștere sistemului nervos central. Pe de altă parte, celulele care scap din tubul nervos la închiderea sa și care formează creștele neurale vor da naștere elementelor sistemului nervos periferic: ganglionii ortosimpatici, parasimpatici și senzoriali, celulele lui Schwann, ca și celulele pigmentate și celulele cromafine ale suprarenalei. Tubul nervos formează mai multe vezicule pe baza cărora se vor dezvolta diversele mari diviziuni ale sistemului nervos central: în afara măduvei spinării,

encefalul, mezencefalul, diencefalul și telencefalul. Elementele celulare ale sistemului nervos central (neuronii și celulele gliale) se nasc în stratul germinativ peri-ventricular și — într-o măsură mai mică — subpial. Din stratul germinativ vor migra, după ultima lor diviziune, tinerii neuroni nediferențiați spre zonele lor definitive. Această migrație este dirijată, în parte, de celulele de glie radiale care leagă suprafețele ventriculare și piale de tubul nervos. Totuși, alți factori, mai puțin bine caracterizați și implicați de asemenea în stabilirea unor conexiuni* nervoase specifice, joacă după toate probabilitățile un rol important în această migrație. De-abia după sosirea tinerilor neuroni la localizarea lor definitivă începe diferențierea lor și specificarea conexiunilor nervoase: mai întâi dezvoltarea axonului, apoi a dendritelor, creșterea axonilor, sinaptogeneza, achiziția fenotipului* neuronal definitiv. Este posibil ca o parte a acestor procese, la anumite mamifere și în funcție de structurile considerate, să se facă după naștere. Creșterea neuritelor, ca și formarea conexiunilor nervoase se realizează cu o foarte mare specificitate. Mecanismele care determină această specificitate sunt multiple și destul de imperfect cunoscute. Astfel, unele dintre ele duc la stabilirea unui mediu permisiv pentru creșterea axonală, furnizând informații direcționale generale: eliberare, prin conștința de creștere, de proteaze care creează spațiul necesar elongației acestuia, interacțiuni între molecule de adeziune celulară situate pe membranele celulare externe, ducând la adeziunea selectivă a axonului în creștere la unele grupe de celule sau la alți axoni, interacțiuni ale neuritelor cu molecule ale matricei extracelulare. Modularea spațială și temporală a exprimării acestor molecule va putea explica stimularea sau inhibiția creșterii neuritei în cutare sau cutare direcție, asocierea sa cu o neurită sau celulă, sau cu alta. Mecanisme diferite, de chemotropism, oferă informații care orientează într-un fel mai specific creșterea neuritelor: este vorba de factori difuzibili sau factori neurotrofici*, produși de ținta axonului. În sfârșit,

mar-

sistem nervos conceptual

728
cheri complementari specifici, care există pe axon și pe ținta sa, pot determina formarea de sinapse pe o țintă neuronală dată în structura-țintă.

Paralel cu aceste procese constructive, unele procese de degenerescență* intră în formarea sistemului nervos sub forma de eliminare de neuroni și de contacte sinaptice supranumerare. Aceste fenomene duc la o stabilizare* selectivă a sinapselor. Într-adevăr, atât numărul de neuroni formați inițial, cât și cel al sinapselor care apar pe aceeași țintă depășesc cu mult numărul final, uneori într-o proporție de 1 la 10. Se pare că eliminarea acestor elemente supranumerare trece prin niște procese de competiție.

J.-P. Herman

(S. D.)

• Cannon W. B., Rosenblueth A. (1931), *Autonomie Neuro-Effector System*, MacMillan, New York. —
Loewi O. (1921), „Über humorale Übertragbarkeit der Herznervenwirkung”, *Pfügers Archives gesamte Physiologie Menschen und Tiere*, 189, 239-242.

Sistem nervos conceptual -> Conceptual

Sistem neuroendocrin difuz Sub numele de sistem APUD (din englezescul: Amine Precursor Uptake and Decarboxylation) au fost grupate diverse tipuri celulare cu activitate endocrină, prezentând anumite caracteristici comune citochimice și ultrastructurale, capabile de a produce în același timp peptide* și amine* biogene (catecolamine, serotonină). Acest sistem neuroendocrin difuz grupează la ora actuală peste 40 de tipuri celulare, repartizate în tot organismul și în special în tractul gastrointestinal și pancreas. Cu toate acestea, coexistența amin-peptidică este o realitate banală în tot sistemul nervos* central și periferic și ea este tot atât de frecventă la alți neurotransmițori*, cum ar fi acetilcolina. Celulele sistemului neuroendocrin difuz apar deci ca o varietate endocrină a neuronului, numită și paraneuron.

P. Mor mede

(S. D.)

Sistem pe bază de cunoștințe -> Sistem-expert

Sistem vestibular

Sistem senzorial participant la sensul mișcărilor* și al gravitației și care apare în ontogeneză după somestezie și înainte de audiere*. De notat că vederea* participă și ea la senzația de mișcare. Receptorii specifici, labirintul, localizați în urechea internă, sunt constituiți din trei canale semicirculare și din

otolite în comunica ie cu protuberantele, utricula i sacula. Canalele sînt orientate cu aproxima ie dup cele trei planuri ortogonale ale spa iului; ele sînt umplute cu un lichid, endolimfa; în fiecare canal se g se te o capsul cu celule ciliate stimulate de masele gelatinoase care le înconjoar în timpul acceler rilor unghiulare. Utricula are o orientare orizontal , sacula vertical ; ele con in celule ciliate pe care stau mase de cristale de carbonat de calciu care se deplaseaz la fiecare accelerare linear , stimulînd celulele ciliate. Celulele ciliate ale sistemului vestibular sînt deci transductori mecano-electrici. Stimula i, ei creeaz un poten ial receptor, în func ie de stimula ie, înso it de calea ves-tibular , parte a nervului auditiv, care face releu în nucleii vestibulari, apoi, dup o sinaps în talamus, ajunge la cortex. Unii neuroni merg spre nucleii oculomotorii, iar al ii spre m duva spin rii. Proiec ia ocu-lomotorie permite stabilizarea armonioas a privirii în spa iu în timpul mi c rilor corpului i ale capului. Fiecare mi care mai mare de 30 de grade atrage dup sine un nistagmus. Nistagmusul este deci un reflex, o mi care involuntar a ochilor cu o alternan caracteristic de mi c ri lente i rapide (care îl define te) i a c rui func ie este de a stabili za vederea. Postura* este stabilizat datorit proiec iilor spinale. R ul de transport este o manifestare nepatologic i comun rezultînd dintr-o combina ie neprev zut a diferitelor stimula ii vestibulare i a altora. Maladia sau vertijul lui Meniere are drept cauz v t marea labirintului.

M u Moal

(S. D.)

729

social

Situa ie

în psihologia experimental *, termenul de situa ie se refer la un ansamblu complex de stimuli* ce definesc într-o manier general mediul* în care se afl subiectul în timpul experimentului. Termenul este deci mult mai larg decît cel de stimul, care desemneaz , în acest caz, elementele precise ale mediului ce definesc variabilele independente, manipulate sistematic de experimentator. Dar nu exist o linie de demarca ie care s permit circumscrierea situa iei pe continuum*-u\ ce duce de la stimulul particular la mediul înconjur tor*, în afara laboratorului, se vorbe te adesea de situa ie cu privire la contextul particular în care este plasat în mod deliberat persoana supus unei interven ii psihologice oarecare: situa ie analitic , situa ie de grup. În alte cazuri, psihologii folosesc termenul situa ie cînd plaseaz un subiect în mediul s u de via real sau într-un context care se apropie de acesta. Astfel, un test* în situa ie pentru un pilot de avion va consta în efectuarea unei m sur ri a comportamentului în cadrul unui exerci iu de pilotaj real.

M. Richelle (D. F.)

Situa ional -> Conversa ie Sîn -> Obiect par ial

Sociabilitate

În sens curent, calitate a individului care apreciaz , caut i leag cu u urin contacte sociale. În sens mai larg, termenul desemneaz ansamblul capacit ilor înn scute de dezvoltare a formelor precoce de interac iune* i comunicare* interin-dividual . În cadrul psihologiei genetice, H. Wallon, A. Gesell i L. S. Vîgotski au insistat asupra sociabilit ii precoce a co-Pilului, ca un cadru func ional al dezvolt rii* progresive a proceselor de individualizare*, în acest sens, H. Wallon descrie 0 perioad de sociabilitate sincretic (0-1 an) i o perioad de sociabilitate diferen iat (1-3 ani), inaugurat de sentimentele geloziei* i simpatiei*, i care duce,

în faza crizei* de la 3 ani, la con tinentizarea explicit a self*-ului i a celuilalt, în raport cu geneza imaginii corpului*. Dup C. Biihler i H. Wallon, raporturile sociale între sugari sînt foarte precoce (0,6-1 an). Mai recent, H. Montagner a descris coduri* mimico-gestuale de comunicare foarte complexe la copiii între 1,6 i 3 ani. În psihanaliza copilului, anumi i autori au pus în mod special în valoare modurile primitive ale sociabilit ii genetice proprii fiin ei umane (v. Socializare).

E. Jalley

(D. F.)

Social

Termen folosit pentru a califica interac iunile interpersonale efectuate într-un context rela ional pentru a-i sublinia specificitatea în raport cu manifest rile naturale, biologice sau fizice. Psihologia surprinde caracteristicile multidimensionale ale socialului în subdisciplinele sale. Psihologii copil riei consider c socialul este consubstan ial cu fiin a uman (H. Wallon), ceea ce face ca ata amentul* (J. Bowlby, R. Zazzo) s fie o baz esen ial a dezvolt rii leg turilor interumane. Structura i func iile sociale preexist individului, de aceea ele modeleaz procesul de homini-zare* (J. Chateau), iar dimensiunea istoric influen eaz construc ia conduitelor, concep ia despre realitate i semnifica ia social a identit ii (P. Malrieu); psihologia ecologic studiaz influen a cîmpu-rilor sociale (K. Lewin) ale c ror for e i tensiuni sînt localizate în spa iile de via ; comportamentele specifice ale indivizilor pot fi repertoriate într-o cartografie social . Psihologia social * se ocup de elaborarea i de semnifica iile leg turii sociale, de rolul s u fundamental în func ionarea psihic individual i ca factor de inflexiune

a fenomenelor sociale (S. Moscovici). Interacționismul simbolic consideră construcția subiectului social ca trecând prin edificarea dialectică a imaginii și conștiinței de sine pe parcursul evoluției comunicărilor intersubiective între ego, eu, și socializare

730

731

celălalt. Psihologia clinică studiază procesele de interiorizare a socialului în mine și în eul indivizilor, referindu-se la noțiunile psihanalitice de identificare, introiecție, proiecție, transfer și supraeu.

J. Selosse

(D. F.)

Socializare

Proces progresiv și cumulativ prin care copilul, în timpul dezvoltării sale, asimilează comportamentele, valorile, normele, codurile, rolurile, riturile, obiceiurile, convențiile și modurile de gândire proprii mediului înconjurător sociocultural. Studiile comparative interculturale au permis stabilirea unor constante universale ale socializării, subliniind în același timp particularitățile specifice fiecărei culturi. Mecanismul de învățare socială reprezintă un dublu principiu de integrare personală și de aculturare. Pe baza datelor de modurile primare ale sociabilității, inițierea socială a copilului pornește de la obiectul matern și continuă în cadrul larg al familiei, iar apoi, în societățile noastre, în cadrul școlii. Procesele de identificare au un rol preponderent.

Diversele teorii ale dezvoltării acordă un loc diferit socializării. Astfel, în perspectivă cognitivă, J. Piaget insistă asupra caracterului progresiv al socializării gândirii, sub efectul cooperării și discuțiilor între copii, având drept rezultat dispariția, pe la 7-8 ani, a formelor primitive prelogice, lingvistice și sociale, ale egocentrismului, în schimb, pentru alți autori, cum ar fi H. Wallon, L. S. Vîgotski sau J. Whiting, procesul de socializare primează și orientează dezvoltarea gândirii.

E. Jalley și M. Richelle (D. F.)

Sociobiologie

Sociobiologia este o orientare relativ recentă a etologiei, apărută în urma progreselor înregistrate începând cu 1950 în domeniile dinamicii și geneticii populației. Ea vizează să dea explicații biologice originii, structurii și evoluției societății și com-

portamentelor sociale, animale și umane. Este o biologie evolutiv aplicată societății; se află la întretaie ecologiei, etologiei (v. Ecoetologie) și geneticii. Ea a avut meritul de a atrage atenția asupra societății sau grupului social ca entitate în care au loc activitățile care conduc la succesul sau eșecul individului, printre altele la reproducere; însă ea nu se interesează de factorii imediați ai cauzalității comportamentelor sociale și se concentrează asupra efectelor pe termen lung ale acestora, și prin aceasta asupra condițiilor selecției lor. A putut astfel să ofere o explicație logică a comportamentelor în contradicție aparentă cu teoria neodarwinistă a selecției, care vrea ca individul cel mai puternic să supraviețuiască și să se reproducă; or, din ce în ce mai multe observații prezintă comportamente altruiste în care individul își asumă riscuri sau se investește în beneficiul unor terți; potrivit sociobiologiei, partenerii ar fi uniți prin legături de rudenie și altruismul s-ar afla în serviciul propagării genelor comune (selecție cosangvină). Sociobiologia a fost obiectul unor controverse vii datorate, în parte, elementelor ideologice apriorice ale promotorilor săi, cum ar fi E. O. Wilson, ca și ale detractorilor săi, cei dinții privi-legiind determinanții genetici, cei din urmă negându-i sau minimalizându-i.

J.-C. Ruwet

(D. F.)

Sociocentrism

Al treilea termen dintr-un fel de „lege a celor trei stări” propus de J. Vial (v. Pede-centrism) pentru a caracteriza evoluția educației colare în secolul trecut. În timp ce școala tradițională era centrată pe cel care predă și pe transmiterea de cunoștințe, Educația nouă ar fi recentrată pe copil pe psihopedagogia achizițiilor sale. În a treia etapă, insuficiențele acestei centrări ar fi apărut odată cu conștientizarea polemică a mișcărilor sociale ale educației. Așa înțelegând copilul ar fi o abordare „psihologă”, dacă prin aceasta pretindem să surprindem realitatea elevului. Școala ar fi

în primul rând locul de producere a subiecților sociali, asigurând astfel reglarea prin ea însuși a societății moderne. În timpul perioadei de critică intensă a sistemului școlar, care a urmat mișcărilor din 1968, această constatare sociologică s-a transformat adeseori într-o denunțare politică a școlii burgheze. Ea manifestă paradoxul școlii progresiste menite să reproducă stratificarea socială și inegalitățile sale în momentul în care este considerată creuzetul democratizării și egalității anșelor.

D. Hameline

(D. F.)

Sociocogniție → Cogniție socială

Sociodram

J. Moreno deosebeste psihodrama*, care tratează prin improvizația dramatică conflictele* interpersonale ivite în viaa particulară, și sociodram, care tratează prin același demers conflictele dintre grupuri și subgrupuri, ivite în viaa socială și profesională. El definește sociodram ca o metodă de cercetare activă* asupra ideologiilor colective. De fapt, intervenția psiho-dramatică pentru rezolvarea dificultăților de funcționare a unei instituții educative sau de îngrijire combină cele două aspecte ale psihodramei și sociodramei.

D. Anzieu

(D. F.)

Socioecologie

Disciplină pentru care structurile și organizările sociale depind de factorii ecologici, dincolo de caracteristicile specifice speciei. Mărimă grupurilor sociale, organizarea lor în structuri laxe sau ierarhizate, strategiile lor colective, alimentare, reproducătoare și anti-prădătoare ar varia în funcție de distribuția surselor trofice, densitatea și distribuția stratului vegetal, entropizarea mediului etc.

R. Campan

(D. F.)

Sociogeneza

Prin analogie cu psihogeneza*, termenul desemnează o abordare a mecanismelor dezvoltării* centrată pe analiza rolului jucat de factorii sociali. Este folosit, de asemenea, pentru a califica modurile de explicare* a comportamentelor individuale sau colective, normale sau patologice, care evidențiază efectul parametrilor sociali.

J.-P. Bronckart (D. F.)

Sociogram

Reprezentare grafică a alegerilor făcute în chestionarul sociometric* de către membrii unui grup sau ai unei colectivități în funcție de un criteriu dat (cu care alți membri ar dori fiecare să lucreze, să-și petreacă timpul liber, să locuiască?). Stelele și leader-ii sunt reprezentați în centru, ceilalți membri fiind dispuși de jur împrejur, fiind când apar configurații particulare: pereche, triadă, lan, izolat, respins. Relațiile sunt reprezentate printr-un triunghi, femeile printr-un cerc. Raporturile dintre indivizi (alegere, respingere, reciprocitate) sunt desenate sub formă de săgeți între triunghiuri și cercuri.

D. Anzieu (D. F.)

Sociometrie

Metodă inventată de J. Moreno, de măsurare a relațiilor de afinitate (atracție, respingere, indiferență) între membrii unui grup* sau ai unei colectivități. Ea permite evaluarea climatului și moralului aceluși grup sau acelei colectivități. Cele două tehnici principale utilizate sunt observarea comportamentelor și chestionarul sociometric. Acesta din urmă cere fiecărui membru să desemneze dintre ceilalți, în scris, în mod confidențial, pe cei cu care ar dori să lucreze sau cu care nu ar dori să fie angajat într-o activitate specifică: muncă, loisir, sarcină dificilă sau periculoasă. Analiza pune în evidență conflictele* între poziții pe care un individ crede că are într-un grup și poziții pe care ceilalți i-o atribuie, statutul înalt, mediu sau slab al fiecărui membru, existența unor eventuale subgrupuri. Rezultatele apar pe un grafic (sociogram*), ceea ce permite semnalarea aspectelor importante ale dinamicii grupului. Chestionarul sociometric poate constitui începutul unei insociopatii

732

Intervenții psihologice în grup sau în colectivitate.

n . .

D. Anzieu

(D. F.)

Sociopatie

Folosit pentru definirea unei patologii de origine socială și culturală, conceptul este utilizat din perspective diferite. Printre acestea:

1. o semnificație psihosocială, caracterizând efectele patogene ale unui mediu sau mediu înconjurător* deosebit de deosebit care perturbă dezvoltarea* și adaptarea* indivizilor și atrage după sine vulnerabilitatea* lor socială;
2. un tip specific de interacțiuni caracterizate prin efectele de atribuire* discriminatorie sau / și de proiectare* stigmatizante asupra populațiilor sau indivizilor diferențiate în negativ din punct de vedere social sau cultural;
3. o patologie a relațiilor și a legăturii sociale alimentată de escaladarea unei alianțe bilaterale între devianți* și respingerea lui de către celălalt și care se poate exprima polimorf atât prin tulburări psihice, cât și prin asocialitate;

4. o realitate nosografică avînd o formă distinctă opus psihopatiei și care este caracterizat prin refuzul constrîngerilor sociale, respingerea regulilor, normelor* și valorilor* dominante, ca și prin imposibilitatea de a stabili un acord cu celălalt. Conceptul de sociopatie folosit de H. Cleckley (1941) pentru a caracteriza tulburările de învățare* este aplicat de American Psychiatric Association indivizilor antisociali cronici care au mereu probleme și nu profită niciodată de experiență sau de sancțiuni și care nu pot streza nici o legătură constantă cu celălalt;

5. o realitate epidemiologică identificînd un ansamblu de comportamente susceptibile de a reduce creativitatea și dinamica indivizilor, de a atrage după sine modificări ale conștiinței și de a perturba grav relația cu celălalt. Aceste diverse lecturi arată caracterul de organizare intermediară și psihodinamică a conceptului. Predispozițiile* individuale nu sînt considerate suficiente pentru a produce sociopatii; trebuie ca și mediul înconjurător să fie slab și să antreneze o patologie a relației. Clinica manifestărilor sociopatice deosebite organizări diferite de tip „narcisic / parazit”, care caută gratificări prin exploatarea celuilalt, fără violență, și de tip „instrumental/narcisic”, orientat mai mult către

revendicare și distrugere.

J. Sélosse

(D. F.)

• Cleckley H. (1941), *The Mask of Sanity*, Mosbey, St. Louis.

Sociotehnic (Sistem —)

Teorie a contingenței* în care caracteristicile sociale și tehnice ale organizațiilor sînt strîns legate între ele sub forma unui sistem. Termenul și noțiunea îi au originea în cercetările conduse de E. L. Trist și K. W. Bamforth pentru analiza consecințelor sociale ale schimbărilor tehnologice ale proceselor de exploatare în minele de carbune din Anglia. Cercetările au arătat că orice schimbare tehnologică aduce după sine schimbări sociale și deci trebuie însoțită de un efort sistematic de integrare a noilor procese sociale adaptate, deopotrivă, noilor tehnologii și nevoilor

personalului în cauză.

C. Lâvy-Leboyer

(D. F.)

Socius

Termen creat de P. Janet și reinterpretat de H. Wallon. Individul este social ca urmare a unei necesități genetice. Inapținutudinea nou-născutului este atât de pronunțată, încît socialul este la om consubstanțial organismului. Iată de ce, terminînd analiza proceselor care construiesc eul (emoiile*, motricitatea* și imitațiile*), H. Wallon dezvoltă o teorie a „wc/«.?-ului cu care individul instaurează un parteneriat, o auto-substituție, o dedublare, o dualitate, prin emoții, simbioză* afectivă, expresii și alternanțe de gânduri într-un raport intim cu celălalt pe care fiecare îl poartă în sine. Existența latentă a socius-ului în el se poate manifesta prin diverse peripecii ale

733

somn

stări de conștiință*, normal sau patologic -

J. Sélosse

(D. F.)

Sodomie —> Homosexualitate Solicitare latent -> Conștient latent

Somatic (Sistem nervos —) -> Sistem nervos

Somatizare

Disconfort somatic, considerat de clinician ca un simptom inexplicabil printr-o tulburare sau leziune fizică și care nu este un efect secundar consumului de medicamente, alcool sau droguri. Poate fi vorba de simptome pseudoneurologice (slăbiciune musculară sau paralizie, afonie, diplopie etc), simptome gastrointestinale (dureri abdominale, grețuri, vărsături), simptome ginecologice (menstruații dureroase, vărsături în timpul sarcinii), simptome psiho-sexuale (lipsa plăcerii, dureri în timpul actelor sexuale), dureri mai mult sau mai puțin înținse (dureri dorsale, dureri urinare), simptome cardiovasculare (respirații scurte, dureri toracice). Fîcînd parte din ansamblul tulburărilor desemnate sub numele de tulburări somatoforme*, somatizarea trebuie diferențiată de tulburările de conversie*, de durerile patologice izolate, de ipohondrie*, de tulburările factive cu simptome fizice în care subiectul își controlează voluntar simptomele. Somatizările trebuie, de asemenea, diferențiate de simptomele somatice vagi, multiple și derutante, care pot fi înfîlțite de exemplu în schizofrenia* cu idei delirante somatice multiple, în anxietatea generalizată, în tulburările panice, sau în depresiile veritabile. Somatizările într-un general în cadrul tulburărilor funcționale care acoperă un ansamblu foarte vast de disconforturi cu predominanță fizică, disconforturi a căror organicitate nu poate fi stabilită și care se înregistrează într-un context general de insatisfacție, de dificultăți existențiale sau de stres* pronunțat ori prelungit.

A. Braconnier (D. R.)

Somatoform (Tulburare —)

De la apariția clasificării DSM III (Manual diagnostic și statistic al tulburărilor mentale) poate fi reunit în același cadru nosografic ansamblul tulburărilor exprimate prin simptome fizice care evocă o maladie somatică, fără să poată fi găsite vreă anomalie organică sau evocat vreun mecanism fiziopatologic, și pentru care există o prezumție puternică a unei origini psihologice.

Sînt astfel grupate dismorfofobia (preocupare obsesivă în legătură cu o pretinsă dizgrație corporală), conversia*, ipohondria*, somatizarea (tulburări funcționale diverse), tulburarea somatoformă dureroasă (sau psihalgie) și unele stări prea puțin diferențiate pentru a putea fi incluse într-una din tulburările precedente. Gruparea este eterogenă și tulburările care o compun în de mecanisme de natură foarte diferită. Doar dorința de a refuza orice criteriu care să nu fie pur descriptiv și obiectiv o justifică.

D. Widlocher

(D. F.)

Somatognozie

Desemnează cunoașterea corpului*, a elementelor sale, atât în cazul corpului propriu, cît și în cel al unui corp străin, eventual reprezentat, și/sau conștiința corpului propriu. Cunoașterea ar putea fi doar cea a unui lexic constituind o categorie specifică, dar conștiința este în mod necesar dependentă de procesele atenționale și perceptive. Corpul este un „obiect” specific care depinde de activitățile sale motorii și de pozițiile sale în spațiu, de unde rezultă recurgerea la concepte de schemă corporală* și de imaginea corpului nostru. J.-L. Signoret

(D. F.)

Somestezic -> Sensibilitate cutanată

Somn

Stare comportamentală* descrisă la vertebratele homeoterme, definită prin reducerea activității*, prin posturi* caracteristice, somnambulism

734

735

Spânol de control

Închiderea ochilor, hipotonicitatea mușchilor, scăderea reactivității la stimulii externi. În timpul somnului, funcțiile mentale cunosc o reorganizare pînă la pierderea progresivă a conștiinței* lumii înconjurătoare, pînă la vis*. Somnul survine în timpul perioadelor ciclului nictemeral care nu pune în acțiune capacitățile de adaptare* și în timpul cînd organismul regăsește nișa ecologică și grupul social. Cantitatea de energie economisită este modestă. S-a sugerat că proporția relativ ridicată a somnului cu vise în ultimele luni de viață intrauterină și în primele luni de viață este legată de necesitatea de a face să funcționeze un creier rupt de lumea exterioară (la nivel senzorial sau motor) și de a-i accelera maturizarea. În laborator sînt studiate următorii parametri: comportamentul și mișcările, indicii poligrafici, senzațiile și percepțiile, conștiințele gîndirii (după trezirea spontană sau silită). Au fost descrise două faze importante care se succed de mai multe ori în timpul somnului și aceasta începînd cu adormirea: somnul cu unde electroencefalografice* lente și fără mișcări ale ochilor și somnul cu unde rapide și cu mișcările ochilor, în timpul somnului lent, persistă o anumită tonicitate musculară; trebuie notat, de asemenea, o iregularitate respiratorie, o scădere a presiunii arteriale și a ritmului cardiac, o eliberare pulsată a hormonilor* sexuali și de creștere. În somnul rapid, tonicitatea dispăre și apar senzații fără legătură cu lumea exterioară, un mod de gîndire ilogic și bizar, o activitate neregulată a ritmurilor cardiace și respiratorii și a presiunii arteriale, o erecție peniană și cli-toridiană; sînt de notat, în fine, tresăriri ale extremităților corpului și ale feței. Trezirea în această fază (numită și somn paradoxal*) permite descrierea precisă a visului rezultat din activarea neuronală generalizată.

Structurile nervoase responsabile de somn sînt situate în regiunile bulbo-pon-tice, în formațiunea reticulată* și în hipotalamus*, dar zonele întinse ale creierului sînt

implicate în diferitele manifestări ale celor două mari episoade ale somnului

M. Le Moal (D. F.)

Somnambulism

Tulburarea somnului* mai frecventă la băieți decît la fete. Somnambulul se trezește cel mai adesea în prima parte a nopții și desfășoară activități automate, cu ochii deschiși și cu privirea fixă. Se întoarce în pat după un timp variabil, și, a doua zi, nu-și amintește de plimbarea nocturnă. Cercetările făcute nu au putut pune în evidență tulburări psihopatologice importante, în afara unei tendințe depresive sau anxioase. Unii autori asociază somnambulismul unor factori organici, iar alții îl consideră echivalentul crizelor epileptice sau al crizelor de isterie.

A. Braconnier (D. F.)

Somn magnetic —>• Autohipnoz Somn paradoxal -> Vis

Son

Unitate arbitrar pe scala* soniei. Este reprezentat de sonia, pentru un subiect mediu, a unui sunet de 1000 Hz la 40 dB peste nivelul de referin de $2 \cdot 10^{-5}$ barii.

R. Genicot

(D. F.)

Sondaj

Termen din demografie care desemnează o metodă de observație a populației în culegerea de date despre un element reprezentativ, având drept obiectiv fie cunoașterea parametrilor unei populații date, fie verificarea unei ipoteze statistice pe o populație. Este singura tehnică care permite culegerea de informații cuantificate despre un segment însemnat al populației. Pentru a efectua un sondaj, trebuie cunoscut suficient de bine populația totală. Sînt folosite două tipuri de eantionare pentru sondaje: eantionare probabilist și eantionare prin procente. Sondajul de opinie este o anchetă asupra unui

element reprezentativ al populației destinat determinării opiniei populației față de un subiect.
at G.Moser

(D. F.)

Sondaj de opinie -* Sondaj Sonie -> Son

Sonograf

Aparat utilizat în analiza sunetelor vocale ale omului sau animalului, de pildă cântul* păsărilor. El permite descompunerea frecvențială (fundamentală și armonică) legată de amplitudinea sunetelor și oferă o reprezentare grafică (sonogramă*) a structurilor acustice în funcție de timp. Variantele vechi ale sonografului sînt sub forma unui tambur în rotație pe care se înscriu oscilațiile unui stilet acționat de presiunile acustice succesive. Analizorii frecvențiali actuali afișează rezultatele pe ecranul de vizualizare sau pe imprimant după prelucrarea informatică.

R. Genicot

(D. F.)

Sonogram

Reprezentare grafică a structurii fizice a sunetelor vocale. Sonogramă este obținută cu ajutorul sonografului. Semnalul acustic este analizat în frecvențe grupate în formanti. Formanții apar pe sonograf sub forma unor plaje mai mult sau mai puțin întinse în funcție de intensitate și decupate în benzi orizontale suprapuse mai mult sau mai puțin lungi, corespunzătoare fundamentalelor și armonicilor doi și trei (descompunere a lui Fourier). Cezurile acestor formanti pe axa derulării marchează pauzele și tranzițiile fonetice în funcție de timp.

R. Genicot

(D. F.)

Sonometrie

Ansamblu de tehnici care îi propun să capteze, să înregistreze și să analizeze sunete simple și complexe, cum ar fi vocea, zgomotele, în funcție de parametrii intensității* sonore, presiunii acustice, frecvenței. analizei armonice etc. Electroacustică

mai ales în studiul eficacității pereților absorbant și în cazul insonorizării școlilor, de exemplu.

R. Genicot

(D. F.)

Sonometru

Instrument de măsurare a intensității sunetelor (sunete pure sau sunete complexe, zgomote), compus dintr-un microfon direcțional sau din ambianță, un amplificator, un voltmetru gradat în decibeli și eventual un filtru* trece-bandă, în general de octavă sau de fracțiune de octavă. Variantele mai evoluate conțin reglaje de sensibilitate, niveluri maxime și minime, afișaje digitale ale sunetelor impulsionale, înregistrate pe fracțiune de secundă, până la intensități* sonore medii, pe durate mai mult sau mai puțin lungi.

R. Genicot

(D. F.)

Sonor (Flux —) -> Flux

Spaimă

Spre deosebire de frică și angoasă* care însoțesc așteptarea unui pericol cunoscut sau necunoscut, spaima este, în limbajul psihanalizei, starea afectivă resimțită de subiectul aruncat nepregătit în situația de neajutorare*. Spaima privează, de obicei, subiectul de orice posibilitate de reacție: ea pune eu/ego-ul* în afara stării de exercitare a funcțiilor sale de legare* a cantităților de excitație. Din această cauză ea se află întotdeauna la originea nevrozei traumatice* pe care S. Freud o numea adeseori nevroză de spaimă. În ultimele sale lucrări, S. Freud a opus semnalului angoasei, descris sub numele de angoasă automată, o stare afectivă care are toate caracteristicile spaimii: survenire brutală, scufundare și punere

în afara activității a tuturor funcțiilor eu/ego-ului, repetare a stărilor de neajutorare.

J.-M. Pe tot

(D. S.)

Spânolof controla Capacitate de control

spațial

Spațial

Relativ la spațiu*, la percepție*, organizarea, stăpânirea sau motorie sau la reprezentarea* sa. Acest termen poate fi întâlnit în diverse contexte: la nivelul cel mai fin de discriminare* vizual sau tactil între două puncte (prag* spațial), ca și la nivelul macroscopic al orientării* spațiale în teritoriu* ; el califică un factor* care saturează bateriile de teste* mentale, deja identificat de J. L. Thurstone, ca o memorie* a relațiilor topologice sau o memorie care apelează la aranjamente într-un spațiu imaginar pentru a asigura reînerea* datelor celor mai abstracte. Paralel cu cuvântul spațiu, termenul spațial se aplică fie la universul tridimensional în care evoluează organismele și la percepția și la reprezentarea perceptiv-motorie pe care o au despre el, fie la domeniul recent adaptării la spațiul astronomic, fie în sfârșit, într-un sens metaforic sau formal, la organizarea elementelor într-un „spațiu” mental. Expresia reprezentării spațiale poate să îmbrace astfel două sensuri foarte diferite: unul trimite la reprezentările mentale sau la memoria proprietăților spațiului perceptiv-motor (hartă cognitivă*); celălalt la o descriere în termeni geometrici, într-un spațiu cu n dimensiuni, a câmpurilor semantice și conceptuale. Frecvența* spațială : număr de cicluri pe grade de unghi vizual* care definesc n-patru* vizual în grilă cu alternanțe abrupte sau degradate între negru și alb, folosite în mirele* care permit o măsurare acută a vizuale* și a sensibilității la contraste*.

M. Richelle

(S. D.)

Spațiu

Spațiul, așa cum se construiește pentru un organism viu, nu se reduce la o descriere a spațiului fizic în care se desfășoară acțiunile* sale, chiar dacă unele reguli de corespondență (mapping) pot să fie degajate fără îndoială între una și alta. Spațiul psihologic este mai întâi o construcție perceptivă, tributară unor caracteristici ale modalităților* senzoriale și ale organelor receptoare* cele

736

mai implicate: în primul rând, la om, vederea*, dar și audierea*, simțul tactil*, mirosul* (se va vorbi despre spațiile vizual, auditiv tactil, olfactiv, dacă vrem să le considerăm mai degrabă pentru ele însele decât în integrarea rolurilor respective) și legile generale ale percepției*. El nu este mai puțin tributar acțiunilor motorii ale subiectului mișcărilor* sale față de obiectele apropiate, deplasărilor* sale într-un teritoriu* mai mult sau mai puțin întins, presupunând procese de orientare* a căror complexitate apare în migrațiile* independente la unele specii de animale. Studiul spațiului psihologic, fie că este vorba de o specie sau de o populație anumită în cadrul unei specii (grup etnic în specia umană), înglobează deci atât analiza mijloacelor de informare spațială, cât și formele de amenajare a teritoriului*, pe scurt esențialul raporturilor organismului cu mediul său ecologic* și reprezentările* cognitive care rezultă de aici sau sînt presupuse, într-un sens metaforic, psihologia contemporană folosește frecvent cuvântul spațiu în legătură cu organizarea reprezentărilor cognitive. Astfel, expresia spațiu-problemă* (problem space) trimite la un fel de zonă mentală* care ar comporta o reprezentare a obiectelor implicate, a scopului căutat, a acțiunilor ce urmează a fi puse în aplicare, a constrîngerilor specifice unei probleme sau clase de probleme. Psihologia spațiului sau spațială : de la succesul zborurilor astronautice, ramura psihologiei aplicate avînd ca scop descrierea, analizarea și prevenirea problemelor specifice de adaptare a organismului uman în spațiu. Printre aceste probleme se vor găsi efectele lipsei gravitației, ale izolării*, ale exilului prelungit, ale perturbării ritmurilor* biologice. M. RjcheHe

(D. S.)

Spațiu de viață -> Cîmp (Teoria —)

Spațiu mental

Forma spațiului care rezultă dintr-un dublu proces de sublimare* și de proiectare*

737

spirit

a diverselor straturi, corporale, gestuale* și perceptuale, ale spațiului concret. Spațiul mental reprezintă în același timp produsul și mediul* de exercitare a funcției simbolice* pe cele două versante ale sale: limbajul* și gândirea*. Referindu-se la lucrările lui H. Head asupra afaziei* și anticipînd ideile lui A. Leroi-Gourhan, H. Wallon consideră că tulburările acestei forme deosebite de gest* care este limbajul nu privesc numai lanțul temporal, ci au legătură și cu funcția gestuală în ansamblul său, ca aptitudine de a dispune de ordinea spațială. De asemenea în această intuire a spațiului, calificată și ca spațiu virtual sau ca ordine a posibilului, se încheie integrarea imaginii corporale, prin reducerea spațiilor

locale (de la 3 ani) mai întâi în conflict cu experiența speculară. Acest concept al unui hiper-spaiu, care este în cel al ficțiunii și visului, trebuie apropiat de concepția lacaniană a simbolicului*, ca și de spațiul potențial al lui D. Winnicott. „ „

E. Jalley

(D. S.)

Spațiu personal

Introdus de E. T. Hali, noțiunea de spațiu personal este utilizată pentru descrierea distanțelor meninute între indivizi în diferite situații ca mijloc de protecție fizică. Se deosebesc distanța intimă, distanța personală (sferă de protecție individuală), distanța socială (menținută ca urmare a interacțiunilor dintre indivizi) și distanțele publice (în absența interacțiunii). Subiecții nu-și protejează numai spațiul personal, dar îl respectă și pe cel al altora, așteptând de la ei să procedeze la fel. Reglarea spațiilor interpersonale se operează în esență cu ajutorul contactelor oculare. Ea este dependentă de caracteristicile sociale, de situația de mediu înconjurător și de normele culturale determinate.

G. Moser

(D. S.)

Spațiu-problem

Este o noțiune introdusă de A. Newell și J. Simon în 1972 pentru formalizarea reprezentării unei probleme de către un subiect.

Cu ocazia rezolvirii de probleme prin transformare de stări, spațiul-problem devine graful rezolvirii alcătuit de subiect. Acesta poate avea o reprezentare a operațiilor de efectuat pentru a trece de la o stare la alta care nu corespunde enunțului problemei: spațiul-problem la un moment dat poate fi deci foarte diferit de graful rezolvirii definit de enunț. De exemplu, subiectul poate să nu ia în considerare una din regulile enunțului, să nu înseama de o constrângere. „ „

J. Mathieu (D. S.)

Specializare -> Particularizare

Spectru -> Tonalitate

Specular (Imagine —) —> Stadiul oglinzii

Spiral tranzacțional

După S. Leibovici, sistemul de comunicații intrafamiliale (conștiente și inconștiente, psihologice și fiziologice) care asigură dezvoltarea copilului; în geneza relației obiectale, obiectul, la rândul său, structurează subiectul. „ „

R. Doron

(S. D.)

Spirit

Termen înrudit cu senzori multiple în cursul avatarurilor sale în diversele sisteme filozofice, spiritul desemnează, într-un sens apropiat de rătăcirile sale etimologice, când principiul (suflu) de viață, când sufletul individual, când realitatea gânditoare superioară, sursa creației și pe care o domină, când instanța psihologică ce produce gândirea* sau dirijează acțiunea, când subiectul* reprezentării* ori al conștiinței ei*. Într-o tradiție dualistă* ilustrată de distincția făcută de W. Dilthey între conștiințele spiritului (în germană Geisteswissenschaftler) și conștiințele naturii (Naturwissenschaften), spiritul este o entitate careia nu-i se pot aplica modalitățile de investigare specifice conștiințelor naturale, ale căror demersuri experimentale au drept scop explicarea, ci o abordare de ordin mai intuitiv și interpretativ, de tip hermeneu-

spiritualism

738

termen* vizând în alegerea. Dacă unele orientări ale psihologiei clinice* și ale celei a personalității* au adoptat ideile lui Dilthey și au reinventat conceptul de spirit (sau de psihism*, sau de aparat* psihic) elaborând de altfel metode de interpretare și intervenție mai preocupate să dea un sens comportamentelor subiectului singular decât să le explice, curentele strict științifice și experimentale ale psihologiei au preferat să se înscrie fără echivoc în rândul conștiințelor naturii eliminând termenul de spirit din vocabularul și din construcțiile lor teoretice. Conotațiile mentaliste* ale termenului l-au făcut impropriu de a figura în lexicul colilor behavioriste*. Putem folosi în franceză, el era îndepărtat din Vocabulaire de la psychologie al lui H. Pieron (1951). Totuși a reapărut, ca o traducere a cuvântului englezesc mind, și paralel cu cuvântul cognitiv*, în sâmbul psihologiei cognitive* și cognitivismului*, al cărui progres este fără îndoială și el legat de reînnoirea filozofiei spiritului (mind philosophy) în tradiția anglo-saxonă. În acest caz, spiritul desemnează ansamblul proceselor mentale, mai ales al celor care în de inteligență*, a căror inferare este permisă de analizele experimentale ingenioase asistate de modele* mai mult sau mai puțin îndrăznețe. Se pare că în acest context termenul nu îmbracă, cel puțin în neapărat, vechile sale conotații dualiste sau spiritualiste*. Pe de altă parte, termenul a ajuns la modă, tot prin transferul englezescului mind, și prin recucerirea interesului acordat vechii dezbateri asupra

spiritului și materiei, spiritului și corpului său, după o formulă mai actuală, spiritului și creierului*, în cadrul neuroștiințelor* contemporane. De aici se observă impunându-se adesea în acest domeniu ipoteza apariției unui nou tip de organizare, care se construiește în cursul interacțiunii instrumentului cerebral cu lumea fizică și culturală (emergentismul interacționist al lui K. Popper, constructivismul* lui J.-P. Changeux, apropiat de cel al lui Piaget), se regăsește în dezbaterile majorității pozițiilor tradiționale, a monismului* materialist* cu idealismul*,

trecând prin dualismele cu dominantă paralistă, interacționistă sau spiritualistă. Tipic pentru reapariția dualismului este concepția lui J. C. Eccles care, în termenii unei analize a contribuțiilor celor mai noi ale neurobiologiei*, afirmă totuși că entitate existentă prin ea însăși „spiritul conștient... care recurge la lectura activităților polimorfe ale mării nervoase a cortexului cerebral în funcție de interesele și atenția sa, și care integrează aceste selecții pentru a da experienței conștiente unitatea sa în timp” (1981, p. 266). Astăzi, expresia teorie a spiritului desemnează un curent consacrat dezvoltării ontogenetice a concepțiilor despre spirit, întrebările actuale referitoare la statutul spiritului sînt strîns legate de elucidarea problemei conștiinței* și intenționalității*.

R. Doron, P. Mengal, M. Richelle

(D. S.)

• Eccles J. C. (1979), *The human Mystery*, Gilford Lectures, 1978, Springer Verlag, Berlin. Traducere (1981): *Le mystère humain* (trad. A. M. Graulich și M. Richelle), Mardage, Bruxelles. — Pieron H. (1951), *Vocabulaire de la psychologie*, PUF, Paris.

Trăsură de spirit: Subliniind strînsa solidaritate a diverselor manifestări psihice, S. Freud a studiat Cuvîntul de spirit și raporturile sale cu inconștientul în 1905. În măsura în care elaborarea psihică a spiritului se aseamănă cu elaborarea visului*, sensul latent pe care îl comportă visul este manifestat prin rîs, și se recunosc patru varietăți de jocuri de cuvinte de spirit: spiritul poate fi obscen, agresiv, cinic sau

sceptic.

F ” – R. Doron

(D. S.)

Spiritualism —> Materialism

Split-half

Atunci cînd trebuie să se administreze o singură formă a unui test* o singură dată, se poate totuși estima un tip deosebit de fidelitate*, adică omogenitatea celor două jumătăți ale acestui test. Testul este împărțit în două părți cît se poate de echiva-

739

stabilizare selectiv

lente (număr de itemi, nivel de dificultate, caracteristici psihologice implicate). Se obține atunci, pe baza unei bipartiții a testului (prima și a doua jumătate, itemi pari și impari), două serii de jumătăți de scor pentru o grupă dată, între care se calculează o corelație. Aceasta permite estimarea proporției de variantă* adevărată a scorurilor (parte din varianță neimputabilă erorilor de eantionare a conștientului).

M. Bruchon-Schweitzer

(S. D.)

Spontaneitate

După J. Moreno, este cel mai bun răspuns al unui individ sau al unui grup la o situație nouă și dificilă, cîci ea mărește creativitatea și micșorează îngoasa*. Spontaneitatea aduce soluții originale acolo unde adaptarea rigidă se mulumește să se conformeze „tradițiilor culturale”. Tot după Moreno, primul act spontan este nașterea. Spontaneitatea este apoi locul de naștere al lui „Eu”, și pe deasupra matricea oricărei întâlniri autentice cu celălalt. Ea este activată de psihodramă*. J. Moreno și continuatorii săi au propus probe (nestandardizate) care permit evaluarea spontaneității persoanelor.

D. Anzieu (S. D.)

Sport

Activități codificate și regii instituționale corespund toare practicilor diferitelor forme de competiție* motorie între doi sau mai mulți protagoniști. Într-o accepție mai largă, desemnează practicarea activităților fizice de loisir, cu caracter mai mult sau mai puțin spontan și competitiv. Sporturile își au originea în jocurile tradiționale și în marile mituri fondatoare ale civilizației occidentale, dar înflorirea lor actuală se leagă de faptul că vehiculează valori foarte moderne și provin din modurile de viață contemporane.

Sportul de competiție este mai presus de orice ocazie de a evalua și de a împinge limitele posibilităților umane în materie de performanță motorie*, ca urmare a unui antrenament* sistematic și uneori și a folosirii de procedee artificiale, cum ar fi

dopajul. Sportul de loisir constă mai mult dintr-o căutare de senzații agreabile nescute din mișcare, dintr-o bună stare corporală, din sănătate sau dintr-un bun echilibru de viață, precum și dintr-o căutare a

unor relații conviviale. Dacă numărul de practicanți ai sportului crește constant, acest fenomen de masă se dovedește a fi foarte diferentiat, iar alegerea activităților urmează o logică a distincției sociale, marcată de habitus*-ul de clasă. În ultimii douăzeci de ani asistăm la o dezvoltare considerabilă a cercetărilor în psihologia sportului; acestea se referă la motivele* practice ale unui sport, la capacitățile motorii, cognitive sau afective pe care el le cere, la condițiile învățării sale etc.

M. Durând

(S. D.)

Sprejini social -> Suport social

Squiggle game

Tehnică de joc creată de D. Winnicott în conducerea consultațiilor terapeutice la copii. Se pune problema de a intra în contact cu copilul propunându-i un joc care nu comportă nici o regulă și necesită numai două creioane și hârtie. D. Winnicott spune copilului: „Eu închid ochii și las să-mi lăuneze creionul și să fac un squiggle (mîzgăli-tură), tu faci altceva, apoi e rândul tău să joci, faci un squiggle, iar eu îl transform.” Ceea ce se petrece în timpul jocului și al convorbirii* depinde de folosirea experienței copilului și materialului pe care-l aduce. Importanța squiggle game-ului poate fi în eleas numai dacă se face referire la teoria obiectului tranzițional* a lui Winnicott. Squiggle game constituie o propunere de experimentare a capacităților unui copil în a lega o relație de ordin tranzițional, de vreme ce este vorba de crearea unui obiect de schimb care apare în același timp copilului și clinicianului.

C. Chabert

(S. D.)

Stabilizare selectivă

Concept teoretic elaborat în contextul neurobiologiei dezvoltării* pentru a descrie, în principal, bazele biologice ale învățării* stadiu

740

considerate ca o modificare temporară a sistemului* (elemente structurale, neuroni*, dendrite, axoni*) prin funcție* (proprietăți funcționale provenind din organizarea structurală) și aceasta în termeni de evenimente sinaptice, deci la nivelul rețelelor* elementare. Este admis faptul că actul de a învăța presupune atât o variabilitate structurală în rețea, importantă în timpul creșterii, cât și constituirea de sinapse* labile, de calitate în anumite circuite de neuroni, iar cu timpul și pe măsura activității, stabilizarea sau dispariția acestor neuroni și sinapse.

M. Le Moal

(S. D.)

Stadiu

Utilizarea noțiunii de stadiu în psihologie nu are sens decât în cadrul concepțiilor dezvoltării care își au originea în embriologie sau în biologia evoluției* speciilor și în taxonomia respectivă. W. Preyer și apoi J. M. Baldwin sînt, cu siguranță, primii psihologi care au luat în considerare sistematic dezvoltarea mentală a copilului ca trecînd printr-o serie de etape. S. Freud a conceput în același fel sexualitatea umană. La acești autori, noțiunea de stadiu este legată de transformările calitative care pot fi constatate în comportamente sau în gîndirea umană.

Studiul structural al genezei operațiilor cognitive* a dus totuși la o noțiune mai riguroasă. B. Inhelder, în 1953, apoi J. Piaget, în 1955, au propus următoarele criterii de clasificare stadială a conduitei:

1. fiecare stadiu trebuie să corespundă existenței unei competențe* structurale (adică unei grupări* posibile de acțiuni reale sau, în gîndire, unei grupări care se supune unor legi de structură);
2. ordinea de succesiune a stadiilor detectate trebuie să fie constantă;
3. succesiunea de la un stadiu la următorul trebuie să arate o integrare a depășitului în depășitor.

Noțiunea cea mai strictă de stadiu, provenită din psihologia genetică a inteligenței*, satisfăcătoare, în mod abstract, ridică totuși probleme în privința folosirii sale efective, într-adevăr, contrară a ceea ce s-a putut crede

în anii 1960, nu există competențe pure, complet independente de câmpul lor de aplicare (și aceasta chiar în cazul gîndirii ipotetico-deductive). Ca urmare a acestei descoperiri, utilitatea și realitatea acestei noțiuni a fost pusă la îndoială de mai mulți autori. Alții, dimpotrivă, au continuat efortul de definire al lui Inhelder și Piaget propunînd criterii încă și mai abstracte și cu o influență mai generală, căutînd, de exemplu, să caracterizeze formal relația de la depășit la depășitor găsită în diferitele sarcini pe care subiectul trebuie să le rezolve și

în soluțiile lor.

J.-J. Ducret

(S. D.)

Stadiu al dezvoltării libidinale -> Faza libidinală a dezvoltării

Stadiul oglinzii

Fază descrisă de A. Gesell în Statele Unite și de H. Wallon în Franța, în care copilul se recunoaște în oglindă, deși până atunci el își lua imaginea speculară drept un alt copil. J. Lacan, în 1936, a reluat această observație insistând asupra caracterelor de asumare triumfătoare, de mimică jubilantă și de complezență ludică, pe care el le interpretează ca manifestări de identificare narcisică în acțiune. Această identificare este jubilantă tocmai ea aduce copilului dovada unității sale corporale și sancționează izbânda asupra angoaselor sale primitive de fragmentare. Ea este însă, în același timp, și alienantă, eu/ego-ul* constituindu-se într-o tensiune agresivă ca fiind un altul. Recunoașterea imaginii sale speculare ar stabili, tot după J. Lacan, relația duală*, dimensiunea imaginarului* și eul ideal*. D. Winnicott a dat o extindere mai generală și un rol mai pozitiv acestei experiențe: mama și ambientul de îngrijire matern primar trimit în oglindă (sau nu trimit) copilului o imagine a lui cu care el poate (sau nu poate) să se identifice.

D. Anzieu

(S. D.)

Stadiul respirației

Expresie inventată de J. Tristani în 1978 pentru a desemna un început de organizare

741

stare-limită

zare a narcisismului* secundar, anterior stadiului oral*. Stadiul respirației se referă la primele schimburi respiratorii ale sugarului în relația cu mama și asigură sprijinirea pulsionilor de viață* și de moarte* respectiv pe inspirație și pe expirație. Re-birth-ul (noua naștere) constă în exerciții de hiperventilație care aduc subiectul la stări de regresie* psihică favorizând re-viviscența traumatismelor precoce și a unui material de obicei plasat în categoria ireprezentabilului. Psihoterapeutul se definește ca însoțitor al experienței și ca un ajutor în verbalizare și în elaborarea psihică* a acesteia.

D. Anzieu

(S. D.)

Standard -> Etalon

Stare de spirit

După J. Delay, ansamblul dispozițiilor afective și instinctive, care determină tonalitatea fundamentală a activității psihice, oscilând între cei doi poli — al euforiei expansive și al depresiei dureroase; noinea este ușor de înțeles, dar greu de definit. Caracterul holistic al stării de spirit nu poate fi exprimat decât în mod global: „a fi bine dispus, a fi rău dispus...” în psihologie, emoțiile* sunt descrise în mod clasic după trei componente: subiectivă, comportamentală, fiziologică. Aceasta din urmă poate fi studiată și măsurată în mod univoc, ceea ce nu se aplică deloc la primele două. Clinicianul este efectiv confruntat în permanență cu tendințele atribucionale ale subiectului și ale lui însuși („eu sunt trist pentru că mă plictisesc” sau „el este trist deoarece este înghețat de Wg”). În psihopatologie, această globalizare a stării de spirit conduce la considerarea ei exclusiv ca un indice timic*. Totuși, este posibil de arătat că, dincolo de această descriere uniaxială a stării de spirit, se plasează tablouri semiologice* foarte diferite și care noinea cuprind câteva dimensiuni: tulburări de dinamică afectivă (diminuare afectivă*, hiperemotivitate) și pattern-uri calitative (tristețe dureroasă, iritabilitate). Aprofundarea cunoștințelor

prin desprinderea componentelor orizontale (potrivit emoțiilor identificate) și verticale (potrivit nivelurilor expresive), rezultând ipoteza că numeroase simptome corespund unor structuri în mozaic provenite dintr-o reorganizare patologică între nivelurile expresive.

R. Jouvent

(G. N.)

Stare hipnoid -> Hipnoz

Stare-limită

în practica psihiatrică și psihanalitică actuală, referința la grupul stărilor-limită este din ce în ce mai frecventă. Totuși utilizarea acestui termen conține numeroase ambiguități semiologice, nosografice și psihopatologice. Dintr-un punct de vedere general, el este folosit pentru desemnarea afecțiunilor psihopatologice situate la limita dintre nevroză* și psihoză*. În această calitate, el poate fi considerat în esență o tulburare a personalității* ale cărei principale manifestări se situează pe plan comportamental (impulsivitate, acces intens și nepotrivit de mânie, de angoasă sau de depresie), pe planul simptomelor printr-un larg polimorfism, pe planul sentimentelor (sentiment de goliciune sau plictisescă cvasiconstant), pe planul relațiilor inter-personale (atitudini excesive și instabile de idealizare, devalorizare sau manipulare a altuia), pe planul mecanismelor de apărare* (frecvența mecanismelor de clivaj*, de identificare proiectivă, de refuz*, de omnipotență și de punere în acțiune a gândurilor sau afectelor). Ipotezele psihopatologice ale constituirii stărilor-limită sunt fie de predominanță structurală: noinea de traumatism afectiv precoce, de „trunchi comun amenajat” (J. Bergeret, 1975) (adevăr

pseudolaten a copil riei care se organizeaz stabil i durabil) i no iunea de rela ie de obiect de tip anaclitic* sînt în acest caz principalele repere; fie de predominan genetic în care intensitatea excesiv , constitu ional sau dobîndit a pul-siunii agresive i perturbarea integr rii unui concept de sine unificat sînt prevalente (O. Kernberg, 1979). Situîndu-se

stare mixt

742

743

stereogram

într-un continuam între nevroz i psihoz sau izolîndu-se sub forma unei organiz ri clar reperabile, no iunea de stare-limit se înscrie în cîmpul descrierilor întotdeauna susceptibile de garan ie i care au c p tat de-a lungul istoriei nume diverse: st ri preschizofrenice, schizofrenie pseudone-vrotic , schizoidie, schizotimie, sindrom borderline, prepsihoz , psihoz nedelirant .

Ne putem pune întreb ri în leg tur cu folosirea foarte extins ast zi a acestei referin e i cu corolarul s u: divergen ele de defini ie i de în elegere psihopatologic . A. Braconnier

(S. D.)

• Bergeret J. (1975), La depression et les états-limites, Payot, Paris. — Kernberg O. (1979), Borderline Conditions and Pathological Narcissism, Jason Aaronsen Incorporation, New York. Traducere (1981): Les troubles limites de la personnalité (trad. D. Marcelii), Privat, Toulouse.

Stare mixt

Descrierea st rilor mixte de c tre E. Kraepelin în 1904 i-a permis acestuia s ofere un argument clinic esen ial reunific rii diferitelor forme de manie* i de melancolie* în aceea i boal : nebunia mania-co-depresiv *. De fapt, el descrie tablouri psihiatrice în care se includ simptomele seriei melancolice i semnele de manie. Dup tipul de intricare, el diferen iaz ase tipuri de st ri mixte: mania furioas , excita ia cu depresie, depresia cu fuga de idei, mania neproductiv , stupoarea maniac , mania akinetic . în perioada aceea, E. Kraepelin a fost violent criticat, autorii subliniind c tablourile clinice luate ca exemple ar fi putut fi clasificate printre st rile maniacale, st rile melancolice, st rile organice sau tablourile schizofrenice, în zilele noastre, dac cea mai mare parte a autorilor recunosc existen a st rilor mixte, defini ia r mîne totu i adesea foarte imprecis . Dup manualul american de clasificare a tulbur rilor mentale, diagnosticul de tulburare mixt nu poate fi pus decît dac episodul actual cuprinde tabloul simp-

tomatic complet al episoadelor depresive majore i al celor maniacale, intricate sau alternînd rapid la interval de cîteva zile si dac simptomele depresive sînt predominante i dureaz cel pu in o zi întreag . Aceste st ri pun adesea probleme de diagnostic (cu o patologie organic la subiectul vîrstnic, schizofrenic la subiectul tîn r)

i de terapie.

M.-C. Hardy-Bayk

(S. D.)

Stare modificat a con tiin ei

tiin

Con-

Statestezic

Care se refer la sensibilitatea postural sau, mai strict vorbind, la informa iile în principal de origine labirintic cu privire

la static (v. Kinestezie).

M. Richelle

(S. D.)

Statistic

în limba francez se nume te statistic , în primul rînd, un ansamblu de proceduri care fie duc la o descriere condensat a observa iilor, f r referire explicit la un model de inferen * statistic (se vorbe te atunci de statistic descriptiv), fie sînt concepute în mod expres pentru a aduce un r spus la o inten ie inductiv sau gene-ralizant (se vorbe te atunci de statistic inductiv sau de inferen statistic). în rest, se nume te statistic (termen tehnic luat din englezescul statistic) o func ie a observa iilor, adesea cu valori numerice. Exemple fundamentale: efective* i frecven e*.

O statistic este descriptiv dac poate fi ob inut pe baza numai a distribu iei de frecven e; exemplu: media. în inferen a statistic , sînt luate în considerare statistici care servesc la estimarea parametrilor (estimare*), i statistici de test, care servesc la efectuarea unor teste de ipotez *-P. Bonnet si H.

Rouanel

(S. V.)

Statut social

J. Stoetzel define te statutul unui individ ca ansamblu al comportamentelor la care

acesta se poate a tepta în mod legitim din partea celorlalți, în opoziție cu rolul său, sau ansamblul comportamentelor la care ceilalți se a teapt în mod legitim din partea sa. Această definiție se deosebește de cea a lui R. Linton, care vedea în statutul social poziția globală a individului în raport cu societatea luată ca un tot. Aceste definiții pot fi puse de acord fiind cându-se distincția între statutele particulare, configurații limitate de gratificări la care subiectul se poate a tepta în mod legitim, plasat fiind în mod diferit în categorizarea socială (tat, tîn r, judec tor) și statutul general, configurație globală a gratificărilor ansamblului statutelor particulare care îi determină locul pe scara socială.

C. Camilleri (S. D.)

Stază libidinală

Stare de blocare a libido-ului, care nu este descărcată. După S. Freud, este efectul fie al unui mod de satisfacere inadecvat și / sau insuficient, fie al refulării anumitor motivații pulsionale. Această stază are ca efect creșterea cantității de excitație acumulată care, dincolo de un anumit prag, se transformă în stare de tensiune psihică. Această stare, dacă nu este descărcată printr-o acțiune specifică ce poate să aducă satisfacerea (decizi și destindere) sau dacă nu face obiectul unei elaborări psihice, se transformă automat în angoasă. Acest proces este mecanismul de bază al formării nevrozelor actuale, dar poate fi întâlnit la toate nivelurile vieții psihice normale și patologice. El permite, în special, în elegerea faptului că acumularea de libido narcisic la nivelul eului devine neplăcut dincolo de un anumit prag și că subiectul psihotic este constrâns să încerce o reinvestire a obiectelor exterioare

J.-M. Petot (S. D.)

Stea sociometrică

Una din configurațiile puse în evidență de sociometria lui J. Moreno. Ea caracterizează liderul popular, polul pozitiv de atracție într-un grup. El primește mai mult decât numărul prevăzut de alegeri socio-metrice după criteriile reținute și ocupă centrul sociogramei.

D. Anzieu

(S. D.)

Steradian

Unitate de măsură a unghiurilor solide adoptată de Sistemul Internațional. Unghiul solid este pentru spațiu ceea ce unghiul este pentru plan. El corespunde unghiului solid care, avîndu-și vîrfurile în centrul unei sfere, decupează pe suprafața acesteia o arie egală cu cea a unui pătrat avînd drept latură raza sferei. Această noțiune stă la baza măsurilor fotometrice și corespunde mai mult sau mai puțin noțiunii de con de lumină.

R. Genicot

(S. D.)

Stereoacuzie

Efecte de localizare spațială a stimulilor sonori datorită audiției binauriculare, bazându-se pe diferențele de recepție în funcție de distanța interauriculară. Aceste efecte pot fi măsurate prin creșterea artificială a distanței de recepție cu ajutorul unor dispozitive receptoare în legătură cu urechile, în special în scopul unei reperi în aeronautică sau în artilerie, de exemplu.

R. Genicot (S. D.)

Stereognozie

Capacitate de percepție și de identificare a obiectelor prin atingere, în general prin palpare manuală, dar și prin orice altă regiune cutanată, așa cum se procedează în probele de recunoaștere de forme sau de litere aplicate pe pielea spatelui. Stereognozia sau astereognozia este pierderea acestei capacități ca urmare a unei leziuni neurologice.

M. Richelle

(S. D.)

Stereogram

Pereche de fotografii sau de desene similare privită la stereoscop și dînd senzația de relief. Imaginile dreapta și stînga prezintă o disparitate retiniană care produce efectul stereoscopic. Există mai multe stereometru

744

tipuri de stereograme: disparitate prin simplă deplasare laterală a culorii complementare, prin imagine polarizată, prin timp de prezentare etc. B. Julez a studiat numeroase exemple de stereograme și de fuziune binoculară în ceea ce el a numit vederea ciclopică.

F

R. Genicot

(S. D.)

Stereometru

Dispozitiv de măsurare a percepției adâncimii printr-o aliniere precis pe un plan frontal a două elemente independente și situate la distanțe deosebite de observator. Distanța în centimetri între cele două elemente constituie măsura erorii de profunzime.

R. Genwot

(S. D.)

Stereopsie

Percepție vizuală tridimensională, numită de obicei percepție a profunzimii sau a celei de-a treia dimensiuni. Această senzație rezultă, în primul rând, din disparitatea* informațiilor retiniene, dar și din alți indici care explică faptul că ea nu este absolut în viziune monoculară. Ea se produce pe obiect real sau pe obiect plan (perspectivă*). Această senzație permite îndeosebi situarea obiectelor unele în raport cu altele pe axa distanței lor de la locul de observație.

R. Genwot

(S. D.)

Stereoscop

Aparat care servește pentru a da senzația de relief. Desene sau imagini (stereograme*) sunt prezentate independent fiecărui ochi datorită unui dispozitiv precum binoclul, oglinzile sau cloazonul. Relieful apare la un anumit grad de disparitate* retiniana a stereogramei. Haploscopul este o versiune mai veche a stereoscopului.

R. Genicot

(S. D.)

Stereotip

În psihologia socială, credință* sau reprezentare* rigidă și simplificatoare, în general împărtășită de un grup mai mult sau

mai puțin numeros (eventual membrii unei întregi societăți), referitoare la instituții, persoane sau grupuri. Stereotipul înseamnă adesea de prejudecată*. El este caricatural și unificator, trăsăturile* care îi sunt atribuite fiind izolate dintr-un complex de trăsături, neînțându-se seamă de diferențe și de nuanțe. Caracterelor naționale, etnice sau rasiale (așa cum sunt ele reprezentate în opiniile populare) constituie exemple de stereotipuri.

În terminologia pavloviană, un stereotip dinamic este un complex de stimuli condiționali* ale căror caracteristici spațio-temporale sunt determinante în manifestarea răspunsurilor* condiționate și a căror modificare brutală duce la perturbarea acestora din urmă. Astfel, dacă mai mulți stimuli condiționali pozitivi s-au succedat constant într-o ordine dată, această ordine le conferă o valoare de stereotip dinamic, care domină valoarea fiecărui stimul în parte: prezentarea* lor într-o ordine invers atrage deteriorarea marcată a condiționării.

M. Richelle

(S. D.)

Stereotipie

Activități repetate și fragmentare ale formelor și orientare sunt relativ constante și care nu au un scop aparent. Ele sunt frecvente în anumite maladii: schizofrenie*, autism* infantil, oligofrenii, precum și la copiii orbi din naștere. Ele există și la animal, fie în condiții de frustrare* sau de restricție a comportamentelor elementare (grădini zoologice, crescătorii industriale), fie sub efectul unei injecții cu substanțe chimice cum ar fi psihostimulentele*.

R. Dantzer

(S. D.)

Stereotropism -> Tropism Steroid -> Hormon

Stigmat

Urmă a unei maladii, cicatrice a unei rănii a unei plăgi, care constituie semne* clinice*, sau un semn corporal care poate

745

stimul

atrage o percepție discriminantă sau o amprentă simbolică a unei probe inițiale. În psihologia patologică, un stigmat este un semn obiectiv al unei stări morbide sau al unei afecțiuni care contribuie la un diagnostic, în psihologia socială*, un stigmat provine dintr-o determinare depreciativă din partea altcuiva care participă la construirea unei imagini negative, devalorizate și devalorizante, a unui subiect* perceput ca diferit. Această discriminare* atrage după sine o limitare a capacităților de expresie și de realizare de sine și invită stigmatizatului să se conformeze portretului atribuit. Stigmatul contribuie la structurarea unui stereotip*.

/. Setose

(S. D.)

Stigmatizare

Stigmatizarea este un proces de determinare de către societatea a unor atribute negative impuse unui individ constrâns să se conformeze imaginii stereotipizate în care este înscris (prostituata). Stigmatizatul, reluând pe contul său discriminarea deva-lorizant, încetează de a avea o identitate personală, el devine un arhetip, prototipul subiecților disprețuiți, respinși, defăimați. Stigmatizarea poate fi un mod de expresie a resentimentului, dar este mai mult un mecanism de proiectare de transfer de agresivitate și de dorințe interzise asupra unuia sau mai multor apăsători*.

J. Selosse

(S. D.)

stiluri cognitive

În sens larg, această expresie desemnează orice fenomen de variabilitate interindividuală relativ stabilă la nivelul formei de activitate cognitive. Într-un sens mai restrâns, care a apărut în anii 1950, stilurile cognitive sînt dimensiuni* care descriu modalitățile funcționării cognitive și care permit în alegerea coerentă între anumite conduite cognitive și socioafective, adică anumite aspecte ale personalității*. Stilurile cognitive se disting de aptitudini* în măsura în care se referă mai mult la forma activității decît la eficiența ei. Stilurile

cognitive cele mai studiate sînt dependente de independența câmpului* și reflexivității și impulsivitatea.

M. Huleau

(S. D.) Stil de conducere

Mod de relații interpersonale și de exercitare a autorității* în activitatea cadrelor cu funcții de răspundere directă. Au fost propuse mai multe clasificări ale stilului de conducere, pe un model destinat evaluării eficacității lor: cercetătorii de la Universitatea din Ohio, în special, definesc patru stiluri în funcție de nivelul de considerație* și de structura de inițiativă*; G. Yukl propune o taxonomie mult mai detaliată de vreme ce ea comportă douăzeci și trei de dimensiuni distincte; V. Vroom susține ideea că stilul de management trebuie să fie adaptat la situațiile specifice și definește cinci eventualități, mergînd de la autocrație la participare.

C. Levy-Leboyer (S. D.)

Stil de via

Expresie folosită pentru a traduce unitatea personalității* psihice, organizată pe baza unei serii de valori care contribuie la coeziunea imaginii despre sine în lumea exte-

rioară - J. Selosse

(S. D.)

Stim de sine

Trăsătură de personalitate* în raport cu valoarea pe care un individ o atribuie persoanei sale. Pe linia teoriilor echilibrului*, stima de sine este definită ca o funcție a raportului dintre trebuințele satisfăcute și ansamblul trebuințelor rezimite. Pe linia teoriilor comparației sociale*, ea este definită ca rezultatul comparației pe care o efectuează subiectul între el însuși și alți indivizi semnificativi pentru el.

ERSOC (D. S.)

Stimul

Termenul stimul desemnează mai întîi în psihologie orice eveniment al lumii fizice care poate excita unul din aparatele receptoare

receptoare* ale organismului și prin aceasta să fie la originea unui răspuns*. Gama sau spectrul stimulilor potențiali este deci definit de capacitățile caracteristice ale sistemelor receptoare cu care este dotat organismul. Astfel, urechea umană fiind sensibilă la frecvențele sonore în limitele de la 20 la 20 000 Hz, frecvențele foarte joase sau superioare (ultrasunetele), deși se produc în universul fizic, nu pot avea, pentru om, statut de stimul. Studiul detaliat al dimensiunilor stimulilor la care sînt sensibile organele receptoare și al capacităților de rezolvare a acestora a constituit una din preocupările majore ale psihofizicii*. Uzul pe care psihologia îl dă cuvîntului stimul, în acest prim sens strict, se învecinează cu cel din fiziologie, în care el desemnează, tradițional, evenimentul care declanșează un reflex*. O cauzalitate simplă pare — cel puțin la prima vedere, în acest caz — să lege stimulul de reacție sau de răspuns, acesta din urmă putînd fi anticipat de îndată ce stimulul este cunoscut. Psihologiile stimul-răspuns (S-R), care îi propun să descrie și să explice conduitele organismelor printr-o relaționare a stimulilor și răspunsurilor, fac trimitere la această schemă elementară. Aceste teorii au neglijat totuși o evidență pe care studiile fiziologice și psihologice asupra mecanismelor perceptivă nu au întîrziat să scoată la iveală, și anume că înșiși receptivii stimulului, la nivelul cel mai simplu, nu poate fi redusă la o înregistrare pasivă a evenimentului, ci implică unele procese atenționale* active. În plus, între filtrajul* stimulului la intrare și producerea unui răspuns, se petrec, în cazul cînd se depășește nivelul reflexului elementar, de altfel puțin interesant pentru psihologie,

opera ii mai mult sau mai pu in complexe de prelucrare i de integrare a stimulului într-un program* de ac iune, ceea ce face caduc ideea c identificarea stimulului ar permite numai ea singur s se prevad r spunsul într-un fel univoc. Tocmai pentru a explica aceste opera ii, teoriilor S-R le-au fost substituite unele psihologii centrate pe tratarea informa iei*, caracteristice cu-

J 46

rentului cognitivist* contemporan. Cuplului S-R i se substituie în acest caz cuplu} input-output* (intrare-ie ire) din care este exclus no iunea unei rela ii cauzale simple de la primul la cel de-al doilea termen în avantajul unor mecanisme intermediare (prelucrarea informa iei, luarea de decizie*). Mergînd la extrem pe aceast cale anumite teorii cognitive recente au abandonat termenul de stimul i abrevierea sa clasic S ca s -i substituie pe E pentru eveniment.

Termenul stimul nu r mîne totu i mai pu in uzitat în diferitele domenii ale psihologiei i el se aplic nu numai agen ilor fizici, care pot excita organele senzoriale, ci prin extensie oric rei configura ii* perceptiv e complexe, oric rei informa ii*, chiar oric rei situa ii* cu care se g se te confruntat un subiect i în prezen a c reia el manifest unele conduite caracteristice. Se vorbe te în mod curent de stimul verbal i de stimul social.

Stimulii sînt califica i dup modalitatea senzorial în cauz (stimul vizual, auditiv, olfactiv, tactil, termic etc). Pe de alt parte se disting stimulii exteroceptivi*, situa i în universul exterior al organismului, de stimulii interni, interoceptivi* (sensibilitate visceral) sau proprioceptivi* (sensibilitate a musculaturii striate). De altfel, stimulii au f cut obiectul unor studii i clasific ri mai propriu-zis func ionale i psihologice. în acest caz ei nu mai sînt aborda i în raporturile lor cu sistemele receptoare care îi capteaz , ci în dinamica comportamentelor subiectului în timp sau în func ia particular care le este atribuit într-o manipulare experimental precis . în unul dintre aceste cadre sau in cele dou în acela i timp se înscriu accep iile urm toare:

Stimul avertizor: într-o experien de timp de reac ie*, stimul care preced cu un interval de timp variabil prezentarea stimulului imperativ*; într-o experien de înv are sau de condi ionare de evitare*, stimul care preced i anun stimului aversiv (sinonim: semnal*) c ruia subiectul i se

747

poate sustrage în mod anticipativ printr-un r spuns corespunz tor. Stimul imperativ: într-o experien de timp de reac ie, stimul la care subiectul are consemn s reac ioneze cît mai rapid posibil oferind r spunsul cerut. Stimul neutru: în terminologia adoptat de la Pavlov încoace, stimul care nu are proprietatea s provoace prin el însu i o reac ie necondi ional definit , dar potrivit, din acest moment, s devin , prin asociere condi ionat , stimul condi ionat*. Stimul condi ional sau condi ionat: stimul care, mai întîi neutru, provoac prin asociere cu un stimul necondi ional* o reac ie de r spuns condi ional sau condi ionat, asem n toare reac iei necondi ionate. Stimul discriminativ: stimul care face obiectul unui r spuns diferit de cel pe care îl cere un alt stimul, într-o experien im-plicînd o discriminare* perceptiv ; în terminologia condi ion rii operante*, stimul care semnaleaz subiectului c sînt în vigoare anumite contingen e de înt rire* sau stimul a c rui prezen moduleaz , datorit condi iilor i istoriei experimentale a subiectului, probabilitatea de emitere a r spunsurilor sale operante*. Stimul compozit: stimul care combin mai multe componente, apar înînd eventual unor modalit i* senzoriale diferite, i ne-prezenînd nici o organizare sau structur particular (v. Blocaj, Mascare). Stimul etalon: într-o experien de psiho-fizic * urm rind determinarea unui prag diferen ial*, stimul de valoare fix în raport cu care subiectul este chemat s judece stimulul de compara ie. Stimul de compara ie: într-o experien de psihofizic prin care se urm re te determinarea unui prag diferen ial, stimul pe care subiectul este chemat s -l judece în raport cu stimulul etalon. Stimul declan ator: v. Declan ator. Stimul înt ritor: în terminologia condi ion rii operante, stimul prezentat ca urcare a unui r spuns operant i atr gînd dup sine, prin aceast asocia ie, o cre tere stingere

a probabilit ii de emitere a acestui r spuns (v. înt ritor, înt rire). (V. Aversiv, Apetitiv, Inhibitor, Subliminal, Constant, Eroare, Generalizare, Control.)

M. Richelle (S. D.)

Stimul negativ -> Negativ

Stimulare

Aplicare sau prezentare a unui stimul*. Excita ie* a unui receptor*, a unei fibre nervoase sau a unei zone prin aplicarea direct sau indirect a unui stimul, în sens larg: stimulare mecanic a nervului sciatic, stimulare chimic a unui locus coeruleus, stimulare electric intracerebral etc. Activare: stimulare a activit ii intelectuale prin cre terea motiva iei extrinsece sau prin administrarea unei substan e stimulente*.

Sinonim al lui stimul*. „ „ „ „ „

M. Richelle (S. D.)

Stingere

Procedur experimental care const din neînt rirea treptat a r spunsurilor, într-o experien * de învăre* sau de condi ionare*, în condi ionarea pavlovian *, stingerea înseamn , mai precis, s nu se mai prezinte stimulul necondi ionat*. în învările instrumentale* i în condi ionarea operant *, ea înseamn s nu se mai elibereze înt ritorul* în urma unei încerc ri* reu ite sau a unui r spuns operant* furnizat dup condi iile cerute de programul* de înt rirea* aflat pîn atunci în vigoare. Efect ob inut în comportamentul subiectului prin aplicarea acestei proceduri i care se exprim în general printr-o reducere, apoi printr-o dispari ie a r spunsurilor. Aceast dispari ie nu este totu i definitiv , dup cum o demonstreaz recuperarea spontan * sau reapari ia subit a r spunsurilor chiar în cursul stingerii ca urmare a prezent rii unui stimul interferent*. Este ceea ce l-a condus pe Pavlov s considere stingerea o form de inhibi ie*.

M. Richelle

(D. S.)

Stingaci/sxmyauit;

749

strategie psiholingvistic

Stîngaci / Stîng cie

Tendin de a folosi preferen ial membrele stîngi ale corpului (mîn , picior, chiar i ochi etc.) pentru a executa mi c ri* precise, voluntare sau automatizate, în via a cotidian . Aceast tendin , observabil la o minoritate de subiec i i în toate culturile, poate fi par ial (unul sau altul dintre membre) sau total , fiind dependent de sarcina* de realizat. Stîng cia este rezultatul unei dominante a emisferei drepte (invers fa de dreptaci), care se dezvolt din primii ani i se stabilizeaz la 7 ani pentru lateralitatea* func ional (în special manual) i la 8-9 ani pentru lateralitatea cognitiv (distingere a dreptei i a stîngii în planul reprezent rii*). Abilitatea* care rezult de aici este echivalent cu cea a dreptacilor, astfel c actualmente nu se mai caut contrarierea acestei tendin e atunci cînd ea este bine stabilit . Dac stîng cia a fost mult vreme considerat ca factor cauzal în apari ia tulbur rilor de limbaj* la copil (bîlbîial *, dislexie* etc), f cînd parte din tulbur rile a-a-zise instrumentale, lucr ri recente de neuropsiho-logie*, uneori în contradic ie cu precedentele, arat c este vorba mai ales de o lateralizare* deficitar care poate, în anumite cazuri, s înso easc tulbur ri de limbaj, f r a constitui ea singur un factor cauzal.

G. De Weck

(G. N.)

Stocare

Termen metaforic desemnînd introducerea în memorie* de informa ii ulterior recuperabile. Acest cuvînt, devenit curent în vocabularul psihologiei cognitive*, sugereaz un fel de înmagazinare de elemente brute, care evoc teoria copiilor*. în realitate, majoritatea modelelor* de introducere în memorie implic procese de organizare a informa iilor, fie ele perceptive (imagini mentale*) sau verbale* i concep-

tUale*'

M. Richelle

(S. D.)

Stocastic

Se spune despre fenomenele c rora nu li se poate prezice rezultatul cu certitudine, fie pentru c ele scap oric rei legi, fie pentru c au cauze prea complexe. În teoria probabilit ilor*, se nume te proces stocastic o familie de variabile aleatorii* X, indicizat de timp. Aceste serii luate în considerare sub o form simplificat în secolele al XVII-lea i al XVIII-lea de P. S. Laplace, J. Bemoulli i A. de Moivre permit formalizarea fenomenelor evolutive de tipul propag rii de epidemii, învărri, cozi de a teptare. în psihologie, ele permit, între altele, s se reprezinte procese de învăre*; în aceste modele, probabilitatea de a g si un r spuns bun (asocia ie* corect a unui stimul i a unui r spuns, d. ex.) evolueaz progresiv în cursul unor încerc ri succesive în func ie de r spunsurile date i de înt ririle* permise. Unul dintre cazurile particulare cele mai cunoscute de proces stocastic este lan ul Markov, cu o larg utilizare în psihologie. Este vorba, în esen , de o suit de variabile aleatorii al c ror comportament la momentul n este exclusiv în func ie de valorile luate în momentul n-1. întreaga memorie a procesului este într-un fel con inut în ultima stare cunoscut .

” ””

D. Defays

(S. D.)

Stoc fonologie -> Lucru (Memorie de —)

Stranietate (Sentiment de —)

Se aplic sentimentului c situa ia prezent este bizar sau ireal i c asist m pasivi la un spectacol. Sentimentul de „dejâ-vu”* poate fi considerat un caz particular al sentimentului de stranietate, care implic în acela i timp o tulburare a apercep ie i situa ie i o schi de sentiment de depersonalizare.

Vom deosebi st ri de stranie tate legate direct de o alterare de natur neurofiziolo-gic (epilepsie temporal , confuzie mental) i st ri care se datoreaz unor cauze psihologice (o stare temporar simpla in-tr-un context de neaten ie sau de dezinteres fa de situa ie, tulbur ri nevrotice sau psihotice etc). în toate aceste cazuri, de origine diferit , fenomenul apare pu in specific i legat de o neadecvare a activit ii mentale la situa ia prezent . Sub termenul das Unheimliche (stranie tate îngrijor toare), S. Freud, referindu-se la operele literare, mai cu seam la „Omul cu nisip" scos din povestirile fantastice ale lui Hoffmann, a descris un sentiment de angoas provocat de pierderea sentimentului de familiaritate cînd se prezint ca real ceva care pîn atunci a fost considerat fantastic. Acest sentiment ine de faptul c situa ia prezent reanim forma iuni psihice ale copil riei (sentimente, fantasme, credin e etc.) refulate sau dep ite.

D. Widlocher (D. S.)

Strategie

Strategiile sînt activit i prin care subiectul î i alege, î i organizeaz i administreaz ac iunile în vederea îndeplinirii unei sarcini sau atingerii unui scop. Ra iunile studiului lor sînt de orientare contrar în psihologia anglo-american i în psihologia francofon . în anii 1950, strategiile s-au impus ca obiect de studiu al psihologiei americane care, ca reac ie la behaviorism*, vedea în ele un mod de a aborda conduitele intelectuale i chiar ra ionale, în opozi ie cu comportamentele empirice. J. Bruner, de exemplu, a analizat diferitele abord ri pe care le adopt subiec ii în sarcinile de formare de concepte*. Aceste strategii depind de factori cum ar fi maximizarea num rului de informa ii* pertinente extrase din mediu, problema conserv rii informa iilor sau partea l sat riscului în descoperirea unei solu ii.

Invers, studiul strategiilor în psihologia genetic marcheaz un dezinteres relativ al lucr rilor asupra formelor generale ale cunoa terii, în avantajul analizei ac iunilor deosebite ale unui subiect confruntat cu unele sarcini de rezolvare de probleme* Practice, analiz susceptibil s arunce o lumin par ial asupra constituirii structu-r'lor operatorii*. Pe cînd, în afar de cîteva excep ii, psihologia genetic clasic avea în vedere mai ales subiectul epistemic*, acest studiu exploreaz activitatea unui su-biect în fa a problemelor care i se pun pentru a lua cuno tin nu de competen ele sale structurale, ci de înl n uirile sale de priceperi i de cunoa teri inventate i desf urate în vederea ajungerii la o solu ie. în afar de dialectica acestor cunoa teri activate în organizarea ac iunilor subiectului, noile cercet ri pun în lumin balansurile constante între a reu i i a în elege, între procesele „guverna te de fapte" i cele „guverna te de teorie", între asimilare* i acomodare*, structur i procedur etc De notat, în sfîr it, c în lipsa unui caracter integrativ, este greu s vorbe ti despre geneza formelor procedurale sau a strategiilor, f r s se ia în considerare ceea ce în ele provine din progresul structural.

/.-./ Ducret

(S. D.)

Strategie decizional

Ansamblu de alegeri realizate de c tre un individ care caut s - i optimizeze performan a într-o situa ie de constrîngere. Necesitatea de a opera aceste alegeri rezult din caracterul contradictoriu al constrîngerilor* sarcinii* (d. ex., s ac ionezi repede i cu precizie). Ele se bazeaz pe o evaluare par ial a costului i a beneficiului* asociat fiec rei op iuni, care duce la adoptarea solu iei de compromis celei mai imediat acceptabile.

M. Durând (S. D.)

Strategie psiholingvistic

Psiholingvistica* a eviden iat, începînd din 1970, un ansamblu de strategii* de comprehensiune*, adic de proceduri de tratare* utilizate sistematic de copiii de-o vîrst dat pentru a interpreta fraze simple sau complexe.

Un prim ansamblu de cercet ri (utilizînd în general tehnica de „mim" de enun) s-a referit la procedurile de identificare a rolurilor de agent i de pacient în fraze simple de tipul a) „ma ina este r sturnat de un pieton" sau b) „de fat este împins b iatul". Pentru a prelucra astfel de enun uri, subiectul trebuie mai întîi s în eleag sensul fiec rui lexem (ma in , pieton, a r s-str lucire

750

stngat primai

turna etc.); el dispune în acest caz de X reprezent ri pe care trebuie s le combine într-un fel clar pentru a construi interpretarea enun ului. Copiii cei mai mici (pîn la aproximativ 5 ani) adopt frecvent o strategie pragmatic (sau semantico-pragma-tic) ce const în a atribui rolurile de agent i de pacient ale ac iunii bazîndu-se pe indici extralingvistici (cea mai mare sau cea mai mic plauzibilitate a unui eveniment), f r s în seama nici de ordinea unit ilor, nici de m rcile morfosintactice; în acest caz, ei interpreteaz fraza a) ca „ma ina r stoarn pietonul". Copiii ceva mai mari (în jur de 6 ani) adopt frecvent o strategie pozi ional , care const în a atribui rolurile de agent i de pacient bazîndu-se pe pozi ia numelor (d. ex.: N1 = agent i N2 = pacient), f r s în seama de m rcile morfosintactice; în

acest caz, ei interpretează fraza b) ca „fata îl împinge pe b iat”. De la 6 ani, copiii adopt o strategie morfo-sintactică, adică ei interpretează corect morfemele specifice ale fiecărei fraze: marca pasivului în a); marca emfazei în a) pasivului în b). Apariția acestei din urmă strategii variază în funcție de complexitatea sintactică a frazei (v. Bronckart et al., 1983). Un al doilea ansamblu de cercetări (utilizând aceeași tehnică de „mim”) s-a referit la interpretarea pronomelor în cadrul unor fraze complexe de tip c): „b iatul pe care fata l-a lovit se întoarce acasă”. Strategia cel mai des evidențiată la copiii mici este cea a funcțiilor paralele (sau strategia ne-schimbării de rol); ea constă din a atribui pronumelui relativ aceeași funcție (aceleiași rol) ca cea a antecedentului său. Aplicarea acestei strategii face pe copiii să interpreteze fraza c) ca „b iatul care a lovit-o pe fată se întoarce acasă”.

J.-P. Bronckart

(S. D.)

• Bronckart J.-P., Kail M. și Noizet G. (1983), *Psycholinguistique de l'enfant. Recherches sur l'acquisition du langage*, Delachaux et Niestlé, Paris.

Strălucire → Luminozitate

Stres

No iune luat din fizic, desemnând con-strângerea excesiv suportată de un material de construcție. În biologie, această no iune desemnează în același timp agresiunile* care se exercită asupra organismului (agenții stresanți) și reacția organismului la agresiuni. Această reacție este nespecifică, adică ea nu depinde de agentul agresor sau stresant. Fiziologii au fost interesați mai ales de sistemele hormonale* implicate în reacția de stres, fie că e vorba de sistemul simpatic și medulosuprarenal care intervine în reacția de urgență descrisă de W. B. Cannon în 1935, fie de axa hipofizocorticosuprarenală r spunz toare de sindromul general de adaptare* descris de H. Selye în 1950. Totuși, stresul nu constă numai dintr-o eliberare de catecolamine și de glucocorticoide. Sînt afectați și alți hormoni, cum ar fi hormonii sexuali* și hormonul de creștere a cărui secreție este diminuată, endorfinele* (sau morfina endogenă) a căror eliberare este crescută. Reacția de stres este însoțită de o atenuare a sensibilității la durere* (analgezie* indusă prin stres) care permite organismului să-și focalizeze resursele asupra mijloacelor de a face față agresiunii.

În psihologie, termenul de stres este folosit pentru a evoca multiplele dificultăți cărora individul se străduiește să le facă față (evenimentele stresante ale vieții, numite și evenimente vitale*) și mijloacele de care dispune pentru a administra aceste probleme (strategiile de ajustare*). Se mai vorbește uneori de eustres pentru a desemna starea în care se găsește un individ care controlează perfect situația. Eustresul este opus neajutorării* care face referire la reacțiile negative apărute atunci cînd situația este greu controlabilă. Acești termeni cu deosebire descriptivi au căzut totuși în desuetudine în avantajul no iunii de control*, mai ușor de definit din punct de vedere operațional. Nu există discontinuitate între aspectele fiziologice și cele psihologice ale stresului. Reacțiile hormonale la agresiuni depind de factori psihici cum

sînt noutatea* și incertitudinea* conștientă a situației provocatoare și capacitatea de reacționare pentru a o modifica. Percepția situației și mijloacele de a-și face față sînt și ele influențate de activitatea hormonală. Principala consecință a acestor strînse interacțiuni între hormoni și comportament în reacția de stres este că nu există un singur fel de reacționare la agresiune, ci mai multe modalități reacționale, în funcție de posibilitățile de inițiativă ale subiectului și de gravitatea problemelor cu care se confruntă. Astfel, se pot distinge două moduri elementare de reacție, un mod activ, asociat unei activități simpatice și un mod pasiv, asociat unei activități a sistemului hipofizo-corticosuprarenal (conservare-retragere*). Cercetările actuale se referă la caracterizarea acestor tipare reacționale, la dependența lor față de experiența anterioară sau de factorii genetici și la riscurile patologice care li se asociază.

R. Dantzer (S. D.)

• Cannon W. B. (1935), „Stress and Strain of Homeostasis”, *American Journal of Medical Sciences*, 189, 1-14.

Stres ambiental

Ansamblu de condiții atribuite, în general, vieții urbane și cărora subiectul trebuie să le facă față: zgomot, poluare aerului, densitate etc. Prezența acestei multitudini de stimuli, rezumată adesea în conceptul de supraîncărcare ambientală*, cere din partea individului o energie psihologică sporită datorată unui efort de adaptare* al cărui cost poate fi și imediat și pe termen lung. Stresurile au o influență asupra comportamentului social al subiectului (agresiune*, altruism*, relații sociale în general). Luarea în calcul a răspunsurilor psihologice pune accentul pe procesele cognitive* Mediatoare între stimulul stresant și strategiile adaptative ale subiectului. Printre stresurile ambientale, zgomotul ocupă un loc preponderent afectînd atît performanța imediată în sarcinile complexe, cît și oboseala fizică următoare efortului conștient de către subiect pentru a-și menține performanța.

G. Mo ser

(S. D.)

Strig t

Produc ie vocal simpl , compus dintr-una sau cîteva silabe sau numai note, fapt care îl deosebe te de cînt*, mai lung i mai variat. Studiul strig telor i cîntecelor (mai ales inventarul repertoriului, structura i func ia fiec ruia) a beneficiat de apari ia unor mijloace de înregistrare i retransmisie. Este de asemenea un domeniu în care s-au putut lega de o manier decisiv nucleele cerebrale r spunz toare de emisia sonor , producerea acesteia prin aparatul fonator, ca i semnifica ia sa func ional , în general, fiecare strig t (de apel, de contact, de neajutorare, de alarm *, de cerin *) poate fi legat de o func ie diferit . J. C. Guyomarc'h a ar tat c , în func ie de schimb rile de motiva ie ale puiului, un strig t se poate transforma progresiv într-un altul, de semnifica ie i de structur diferite, printr-o serie de intermediari, exemple de ambivalen e succesive i de comportamente compozite. Diferen a structural i func ional dintre un strig t i un cînt nu este absolut , nici u oar ; strig tul disilabic al unui brot cel are aceea i dubl func ie ca i cîntul p s relelor: o not atrage femela, alta respinge rivalii. Iar unele cînturi nu sînt decît repetarea monoton a cîtorva note.

J.-C. Ruwet

(G. N.)

Strig t primai

Controlul respira iei i strig tul sînt folosite de diverse psihoterapii corporale, precum bioenergia*, rebirth-ul, care se refer mai mult sau mai pu in la stadiul respira iei*. Inventat de A. Janov în 1975, metoda strig tului primai face pacientul s treac de la o izolare complet la edin e individuale, apoi de grup, în care el este invitat s retr iasc strig tele de neajutorare i de apel ale nou-n scutului i s reactiveze emo iile* traumatizante care le corespund.

D. Anzieu

(G. N.)

Stroboscop

Dispozitiv, precursor al procedurii cinematografic, pus la punct înc din 1832 de J. Stumpfer pe de o parte, i de J. Pl teau pe de alt parte, care permite s se ob in o percep ie de mi care pe baza unei succesiuni de imagini statice intermitente. Expresia percep ie stroboscopic se aplic fuziunii* impresiilor luminoase în ciuda intermiten ei* lor, caracterizînd mi carea stroboscopic , forma cea mai cunoscut

a mi c rii aparente*.

M. Richelle

(S. D.)

Stroboscopic -> Stroboscop Stroop (Efect —) -> Interferen

Structuralism

Nume dat în cursul secolului al XX-lea unor curente artistice, literare i tiin ifice. În domeniul tiin ific, această apela ie caracterizeaz unele teorii psihologice, dar i concep ii matematice, lingvistice i antropologice. Una din primele manifest ri de structuralism poate fi întîlnit în domeniul matematicii, în „Programul de la Er-langen" propus în 1872 de F. Klein. Acest program punea în prim-plan structura* de grup* despre care se tie ce importan mare a dobîndit mai tîrziu. Tot de această influen matematic poate fi legat apari ia în psihologie a conceptului de izomorfism*, care a înlocuit încetul cu încetul termenul contestat de analogie*. Poate fi evocat i influen a considerabil a Filozofiei Naturii, care a dezvoltat conceptul de organism* conceput ca structur , ca totalitate. Organismul este în acest caz analog cu sistemul* a c rui teorie general o va propune mai tîrziu L. von Bertalanffy. Ideea de structur , cu care sînt adesea sinonime conceptele de figur *, de form * i de sistem, nu se bazeaz pe o opozi ie la ideea de func ie*, ci plaseaz în prim-plan no iunea de totalitate: totalitatea primeaz fa de p r i i nu apare ca o asamblare de mai multe elemente. Se întîlne te aici una dintre temele dominante ale psihologiei

Formei*. J. Piaget a reluat esen ialul acestei concep ii i a încercat s formalizeze structurile operatorii* cu ajutorul teoriei matematice a grupurilor, în paralel, structuralismul lingvistic (Cercul de la Praga, d. ex.) a influen at anumite curente psihologice i psihanalitice (Lacan, d. ex.).

Numele de structuralism a fost revendicat i de E. Titchener pentru a- i caracteriza pozi ia fa de func ionalismul* lui W. James în problema analizei st rilor de con tiin *. Structuralismul lui Titchener l-a f cut s se intereseze, cu ajutorul introspec iei*, de natura con tiin ei i de diferitele elemente care o compun. în ceea ce-l prive te, James a privilegiat abordarea func ionalist i a extras din ea proiectul unei psihologii practice fa de care Titchener s-a ar tat reti-

P. Mengal (S. D.)

Structurare

Structurarea este procesul constitutiv al structurilor psihologice. Ea poate fi concepută fie ca rezultat al unei maturizări biologice, fie ca o asociere de componente reglate de o normă exterioară (reguli sociale, regularități ale mediului etc), fie ca o emergență bruscă dintr-o totalitate pe baza asamblării a ceea ce devin atunci componentele sale (formele perceptive după teoria Gestalt*-u(uî), fie în sfârșit, ca o auto-organizare în care intervin acțiuni psihologice de reglare*, de echilibrare*, de reorganizare etc. În plus, procesele de structurare se pot distinge după cum ele provin din componente neorganizate în prealabil, sau dacă punctele lor de pornire sînt sisteme structurate constituite în prealabil.

J.-J. Ducret

(S. D.)

Structur

Ansamblu de elemente organizate conform anumitor relații. Folosirea foarte largă a termenului în toate domeniile de cunoaștere și în limba curentă nu îndreptățește o definiție univocă a acestuia. Uzul clasic, în anatomofiziologie și mai gene-

ral în biologie, opune, articulîndu-le strîns în același timp, structura (grup de elemente ale căror relații au fost reperate și descrise) funcției* sau activității fiziologice asigurate de structură. În prelungirea acestei distincții, termenul desemnează în psihologie sisteme organizate care provoacă comportamentele: structuri de inteligență*, ale personalității*. Spre deosebire de structurile anatomice, structurile psihologice sînt induse, ele sînt de construcție și nu este ușor să fie descrise independent de funcția lor: aparatul psihic* al psihologiei dinamice* ilustrează perfect această ambiguitate. Tipul de organizare ce caracterizează o structură psihologică este cînd ierarhic*, cînd modular*, noțiuni împrumutate din concepțiile neuroanatomice.

Este deci neîndoios că structurile invocate de psihologi și propun să descrie relativă stabilitate în timp a conduitelor care caracterizează un individ, noțiunea de structură implicînd un fel de permanență și opunîndu-se, după o axă diferită a distincției structură / funcție, dinamicii schimbării. Din acest moment structurile au o situație privilegiată într-o perspectivă sincronă, în contrast cu perspectiva diacronică, în care aduc elementele de continuitate. Noțiunea de structură psihologică se apropie aici de tendință*, de „facultate”*, sau de „aptitudine” în sensul de potențialitate*, de predispoziție*. Structurile de care se interesează psihologia pot caracteriza și stimulii*. Un stimul complex este în general compus din elemente care între în ele anumite relații: un aranjament muzical de sunete, o emisiune sonoră de limbaj se disting clar, în privința gradului lor de organizare, de un zgomot alb*. Relațiile ce caracterizează acest gen de structură pot dobîndi chiar o importanță mai mare decît elementele pe care le leagă, așa cum o arată constanța efectului după transpunerea unei melodii sau cea a sensului unui enunț independent de registrul vocii, feminine sau masculine, care îl pronunță.

Structurile (configurații*, forme* [bune], Gestalt*) recunoscute în stimuli au oferit

psihologiei Formei punctul de plecare al unei teorii a percepției care a pus accentul pe relațiile între elemente mai mult decît pe elementele înseși. Se pune totuși foarte repede problema prorii pe care o are subiectul în structurarea realului, în raport cu structura inerentă acestuia. Gestaltismul s-a rezumat la noțiunea de izomorfism* între structurile realului și structurile spiritului*. Confruntat cu o problemă analogă, fiind vorba de structuri logice, J. Piaget a adoptat o explicație constructivistă*. După cum se vede, atenția acordată structurii stimulului duce inevitabil la problema structurilor psihologice ale subiectului, în cursul istoriei psihologiei, diferite coli de gândire și-au concentrat analiza teoretică pe noțiunea de structură (v. Structuralism).

M. Richelle (S. D.)

Structură cognitivă. J. Piaget definește fiecare din stadiile* de dezvoltare* cognitivă printr-o structură care este o organizare de ansambluri de scheme mentale* sau de operații* disponibile în stadiul considerat. Cu alte cuvinte, este vorba de o organizare a experienței subiectului specific fiecărui stadiu, organizare considerată numai din punctul de vedere al formei, nu și al conținuturilor. Datorită procesului de echilibrare* (majorant), structura conține în ea însăși propria posibilitate de evoluție. J. Piaget descrie într-un fel formal structura caracteristică fiecărui stadiu: cea a stadiului senzoriomotor prin grupul de deplasări*; cea a stadiului preoperator în termeni de dependență funcțională între acțiuni și obiecte și între obiectele înseși; cea a stadiului operator concret prin grupurile* operatorii; în sfârșit, cea a stadiului operator formal prin grupul INRC*. Structura unui nivel operator dat nu definește performanțele observabile la fiecare subiect, ci cele atestate sau nu la cutare sau cutare individ, care în de aceiași ansamblu organizat de competențe*.

J.-E. Gombert

(S. D.)

— anouiuia V/Uuiuuiauaic

754

subiect

Structură de inițiativă. Traducere a termenului englez initiating structure. Grup de comportamente care

constituie unul din cei doi factori identifica i de E. A. Fleish-man în 1962 pe baza analizei factoriale f cute dup descrierile activit ilor cadrelor de conducere. Ansamblu de conduite prin care cadrele de conducere organizeaz i definesc activit ile subordona ilor lor, traseaz sarcini, vegheaz asupra productivit ii, planific i prev d activitatea i, în general, se str duiesc s ating , atît ei, cît i colaboratorii lor, obiectivele organiza iei.

C. Levy-Leboyer

(S. D.)

Structur de grup. Diverse criterii permit definirea structurii informale a unui grup. Cele mai curente sînt diferen ierea statutelor* (sau a rolurilor*) i sistemul rela iilor, în termeni de statute, dup ce s-a renun at la ipoteza unei ordini unidimensionale în frunte cu un leader*, s-a ajuns la ipoteza de roluri complementare im-plicînd statute situate pe dimensiuni diferite (sarcini, idei, rela ii). în termeni de rela ii, apreciate, de exemplu, de o socio-gram *, structurile de grup fac trimitere la afinit i, la respingeri. Reprezentat adesea sub form de graf*, structura permite atunci calcule variate (echilibrul structurii, conexitatea).

ERSOC

(S. D.)

Structur coordonatoare -> Sinergie

Structur de comunicare -> Re ele de comunicare

Student -> T al lui Student

Studiu func ional

No iune care se opune celei de gimnastic intelectual sau celei de stimulare de aptitudini* independent de aplicarea lor la rezolvarea de probleme* pe care i le pune efectiv individul i pe care dore te s le rezolve. Interzis la început de pedagogii pragmatici americani, printre care

F. Parker i J. Dewey, no iunea de

studiu

func ional se afl în centrul teoriilor n mite într-o sintagm Educa ie nou * \\ trate în Europa de E. Claparede, P. gov O. Decroly, C. Freinet etc. Introducînd mai ales no iunea de reech' librare*, teoria constructivist * piagetj n a oferit baze solide pentru ceea ce nu a fost mai întîi decît o concep ie empiric G. De Landsheere

(D. S.)

Stupoare

Caracterizeaz o stare de sidera ie cognitiv , timic i comportamental , par ial sau complet cu abulie. Orice activitate motorie*, gestual * sau mimic este suspendat , subiectul este total imobil, încremenit, mut, refuzînd orice interac iune. Stupoarea poate fi observat cel mai des în anumite st ri melancolice severe în care ea corespunde gradului maximal al len-torii* psihomotorii cu încremenirea idea iei i a oric rei expresii comportamentale.

Ea poate surveni i cu ocazia sindroamelor catatonice sau a unor episoade de confuzie mental .

J.-F. Allilaire

(S. D.)

Subcep ie

Fenomen de percep ie* subliminal *, descris de R. S. Lazarus i R. A. McCleary în 1951. Este vorba, mai exact, de o percep ie care nu atinge pragul* con tiin ei*, dar a c rei detec ie* este atestat de un r spus la un alt nivel, cum ar fi r spusul electrodermal* sau, mai simplu, poten ialul evocat* cerebral. Ap rarea* perceptiv , în care cuvinte cu conota ie afectiv în prezentare tahistosopic * nu sînt identificate dar dau totu i ocazie unei reac ii psihogalvanice*, implic subcep i -Aceasta nu pune îns în mod necesar in cauz stimuli cu valoare emo ional : sti-muli verbali prezenta i într-o ascultare dij hotic * la o ureche în timp ce cealalt prime te o bucat muzical determin con inutul imageriei* mentale asociate cu muzica, f r ca subiectul s fi luat cuno -

t de prezen a lor. Acest fenomen nu lig a a cum a ar tat-o N. F. Dixon, fjdac se confund func iile de de-ctie i de tratare a informa iei* percep-t6ve i mecanismele lu rii de cuno tin , ' confuzie curent a sensului comun, de care mul i psihologi nu reu esc s se deta eze, dar pe care numeroase date experi-mentaie nu o mai îng duie. M RkheUe

(S. D.)

Subcon tient

Folosit adesea ca sinonim al lui incon tient*, acest termen implic o diferen de grad i nu o diferen de natur fa de starea con tient . El a fost definit ca o stare de slab con tient *. F r îndoial c în opera lui P. Janet acest concept i-a g sit utilizarea cea mai riguroas în m sura în care, în concep ia acestui autor, con tientizarea se aplic tuturor actelor vie ii mentale, de la cele mai elementare la cele

mai complexe. Dimpotrivă, inconștientul în sens freudian se caracterizează printr-o inaccesibilitate radicală la orice conștientizare imediată. La P. Janet, subconștientul este deci legat de concepția ierarhică a conduitelor. Mai recent, termenul a fost folosit uneori pentru a defini unele operații subliminale de tratare a informației*, coincidând în acest caz cu noțiunea de inconștient cognitiv. D. Widlocher

(S. D.)

Subcultur

Caracterizează pluralismul cultural al mentalităților angajate într-o societate în evoluție care demultipliază ansambluri de sisteme funcționale și simbolice. O subcultur definește modulurile de gândire, de acțiune și de comunicare în vârstă și în parte de o anumită colectivitate și care o disting în interiorul unei societăți (subcultură de clasă, de vârstă, de mediu profesional). Ea se aplică la diferențierea specificităților culturale într-o societate pământnică. Subculturile marginale sunt eterne de credințe*, de valori*, de norme* și de solidarități care susțin moduri

de activități minoritare sau parazite în raport cu societatea convențională. Subculturile marginale sunt solidare cu grupurile de indivizi originali sau defavorizați, incapabili sau nedorind să satisfacă modulurile de participare* social definite de normele societății. Ele preconizează soluții colective în funcție de obiectivele accesibile care pot fi deliberat deviate (subcultură delincventă) sau experiențe alternative (comunități). Subculturile marginale oferă astfel statute* de înlocuire și o solidaritate defensivă față de exterior, dar ele influențează îndeosebi acțiunile și opțiunile ideologice dominante prin interpelarea ordinii convenite și a regimului

la putere.

J. Selosse

(S. D.)

Subestimare

Judecată* care plasează obiectul sau calitatea judecată sub valoarea sa reală. În psihofizică* și în psihologia percepției, subestimările rezultă fie din condițiile experimentale (devieri* legate de ordinea de prezentare a stimulilor, d. ex.), fie din caracteristicile configurațiilor* perceptivă (cum ar fi în cazul anumitor iluzii*, în care subestimarea mărimea unei forme depinde de contextul ei), fie din factori extraperceptivi (motivaționali, de experiență anterioară etc.). Subestimarea poate fi întâlnită și în interacțiunile sociale, în care se instalează adesea în conduite de devalorizare a altuia, și în psihologia personalității, în care subestimarea de sine poate caracteriza dinamica individuală.

M. Richelle (S. D.)

Subiculum -> Hipocamp

Subiect

Subiectul este o ființă individuală (om sau animal) supus observației* sau experimentării*; el poate fi subiect al cunoașterii*, care se referă însă la obiecte; în sfârșit, este unul dintre termenii enunțurilor limbajului uman, cel lalt fiind predicatul*. Aceste trei semnificații principale

sublimare

își au originea comună în faptul fundamental al intersubiectivității*; proiectarea vieții mentale și corporale asupra semenului meu și cea a lui asupra mea ne fac să ne constituim în subiecți. Psihologia inteligenței a lui J. Piaget se înserează în proiectul mai vast al unei epistemologii genetice*. Aceasta se referă la raportul diverselor forme ale obiectului în funcție de subiectul epistemic, definit ca un subiect oarecare, centru de funcționare, organ de legătură, nucleu cognitiv comun tuturor subiecților cu un același nivel de dezvoltare*. Acest subiect epistemic, activ, coordonator și descentrat, se prezintă în același timp ca un inconștient cognitiv, comportându-se în dimensiune colectivă și istorică prin care el nu se confundă cu subiectul concret. Datorită acestei presupozitii reciproce a subiectului și a obiectului, o înțelegere care ar fi o descriere obiectivă a unei lumi fără subiecți ar fi contradictorie. Psihologia copilului și psihologia clinică se străduiesc să mențină în conceptul de subiect în cadrul psihologiei științifice. Prima îi susține necesitatea: „când obiectul de atins este un subiect, o persoană, o globalitate complexă, cine o poate nega?” (R. Zazzo, 1982, p. 170). Ea se bazează, în special pe precocitatea capacităților perceptivă și de orientare spre altcineva ale sugarului. A doua, odată cu S. Freud, H. Wallon și discipolii lor, subliniază rolul relațiilor intersubiective în structurarea personalității*. Prin interiorizarea relațiilor sale, subiectul învață să se trateze ca un obiect. Or, paradoxal, „eu-subiect nu se poate obiectivă fără a înceta să fie un subiect. Ca subiect, eu nu există niciodată la fel ca în activitatea mea intențională, în atenție și în reflecție, în acțiunea ajustată, fără o conștiință pozițională a eului meu” (D. Lagache, 1961, p. 203). Antropomorfismul* este, fără îndoială, o greșală care trebuie evitată, dar este în același timp și un resort de care trebuie să se țină seama: conștiința se ia drept cineva. Încă din Antichitate, religiunile și filozofiile morale,

evidențiază preocuparea de sine, au înțeles bogățiile psihologiei subiectului.

R. Doron și E. Jalley (S. D.)

• Lagache D. (1961), „La psychanalyse et la structure de la personnalité”, în CEIivrei ru (1982), PUF, Paris. — Zazzo R. (1982) „L'enfance de la psychologie de l'enfant et son devenir”, în Fraisse P., Psychologie de l'enfant PUF, Paris, 167-189.

Sublimare

Proces de derivare a pulsuniilor* sexuale și agresive spre scopuri și obiecte social valorizate, în special investigația intelectuală și creativitatea* culturală. El pune în mișcare un mecanism de neutralizare a energiei pulsionale și nu mobilizează nici o contrainvestire*. De aceea el ocupă un loc aparte față de alte mecanisme de apărare*. Acest proces se referă în mod selectiv la pulsunile parțiale care nu vor fi reținute în organizarea genitală definitivă. Intrarea sa în funcțiune presupune un grad suficient de coerență a eului* (eu / ego) și formarea supraeului*. Mecanismul de sublimare joacă un rol deosebit de important în rezolvarea complexului Oedip*, la începutul perioadei de latență*. El permite copilului modificarea structurală a vieții sale pulsionale, care îl orientează spre învățarea* colare, activitatea culturală, jocurile* sociale, și stabilirea unor noi relații umane. În familie, se dezvoltă sentimentele de tandrețe, de devotație și de respect.

E. Jolley

(S. D.)

Subliminal

Se spune despre un stimul* care se situează sub pragul absolut* sau, în legătură cu distanța între doi stimuli, despre o diferență care nu atinge pragul diferențial*-Se mai spune despre un eveniment situat dincoace de un prag oarecare. Se vorbește de asemenea despre subliminar și infraliminar*; unii autori rezervă termenii de subliminal și subliminar la ceea ce se situează dedesubt, dar și în apropierea pragului sugestiv

acest uz neavând totuși nici un fel de caracter de constrângere. Păricea subliminal : v. Subcepție. Y
,
M. Richelle

(S. D.)

Substanță albă -> Trunchi cerebral Substanță cenușie -> Trunchi cerebral

Substituție (Activitate de —) -> Deplasare (Activitate de —)

Subvocal (Limba —)

Poate fi descrisă ca o vorbire* interioară, mută. Se distinge de limbajul* vorbit prin absența de emisie vocală; totuși subvocalizarea pune în joc musculatura organelor fonatorii (activitatea poate fi pusă în evidență de o înregistrare electromiografică). Aceste manifestări ale limbajului subvocal se observă uneori cu ocazia lecturii* tăcute (a nu se confunda cu transcodarea grafofonemică).

(S. D.)

Succes profesional -> Criterii de succes profesional

Suferină

Stare mentală resimțită de orice individ care are o durere* fizică sau mentală prelungită. Considerat multă vreme apanajul omului, ea există și la animal. Poate fi apreciată prin criterii obiective care iau în seamă starea de sănătate, fiziologia și comportamentul. Aceasta furnizează o bază rațională unor probleme etice, cum ar fi experimentarea pe animale sau creșterea industrială a animalelor. „ ^

R. Dantzer

(D. F.)

Suflaj (Metoda —) Metodă utilizată în studiul memoriei*. Constă în prezentarea, în general verbală, a unui material (o serie de cuvinte sau ci-tre); după prezentare, subiecții sînt invitați să-și amintească cît mai multe elemente ale materialului. După fiecare încercare de amintire, sînt furnizați selectiv subiectului itemii pe care nu și-a amintit în timpul încercării. Evoluția, de-a lungul încercărilor, a procentului de itemi lipsă furnizează măsura progresului achiziției.

S. Bredart (D. F.)

Sugestibilitate

Dispoziție mentală deosebită care dă unor subiecți o receptivitate și o supunere excesivă la diferite influențe susceptibile de a se exercita asupra lor. Acest termen dobîndește în fapt semnificații variate, desemnînd fie plasticitatea și labilitatea rolurilor și atitudinilor, fie sensibilitatea deosebită la sugestie* folosită ca mijloc terapeutic. Anumiți autori consideră subiectul isteric* ca cel mai puțin sugestiv dintre subiecții nevrotici*, pe cînd alții au tendința, dimpotrivă, să facă din sugestibilitate o trăsătură centrală susceptibilă de a explica patogenia unor tulburări atît disociative, cît și somatoforme care corespund vechiului concept de isterie

J.-F. Allilaire

(S. D.)

Sugestie

Proces de influență socială* prin care intenția* celui alt provoacă imediat îndeplinirea sa de către

subiect*. Caracterul imediat înseamnă că transmiterea nu se realizează printr-un proces de argumentare sau de învățare, ci rezultă dintr-o identificare* imediată cu credința sau realizarea dorinței celui alt. Puterea de sugestie vine de la factori sociali și circumstanțiali. Sugestibilitatea depinde de factori sociali, personali și circumstanțiali. S. Freud a subliniat rolul unui atașament libidinal de agentul inductor și dorința de identificare la subiectul sugestionat.

Sugestia joacă un rol important în anumite împrejurări ale vieții sociale, în special când ea se exercită asupra unor grupuri. Ea a furnizat, în felul acesta, un cadru conceptual unui prim curent de psihologie socială (G. Le Bon, G. Tarde). În clinică, au fost construite scări de sugestibilitate pentru a măsura capacitatea subiectului,

în special în experiențele de hipnoză* în care ascultarea de sugestii hipnotice trebuie să se distingă de o simulare* pasivă. Autosugestia, sau capacitatea de a se convinge pe sine însuși, pune probleme de natură destul de diferită. Într-adevăr, este vorba de a se explica cum poate subiectul însuși să se convingă și să schimbe propriile credințe sau intenții numai sub presiunea unei atitudini contrare, menținută într-un fel controlat. Autohipnoza spontană și mai general simptomele isterice par să se supună acestui mecanism, deși faptul că nu cunoaștem procedura utilizată face ca această explicație să nu aibă o largă răspândire.

D. Widlocher

(S. D.)

Suicid

Tradițional, suicidul esteuciderea de sine. E. Durkheim, în 1897, numește suicid orice caz de moarte care rezultă dintr-un act săvârșit de victima însuși și despre care ea însăși va produce acest rezultat. La ora actuală, există tendința de a include într-un ansamblu vast suicidul propriu-zis, tentativa de suicid, antajul cu suicidul, echivalentele suicidare. Din punct de vedere epidemiologic, este greu de apreciat numărul de sinucideri (sinucidere nedeclarată, nerecunoașterea sinuciderii ca origine a morții). Cu toate acestea, un studiu făcut pentru anul 1971 a constatat 14 200 de cazuri de suicid în Franța (a doua cauză de deces prin moarte violentă). Mijloacele utilizate sunt variate: în ordinea frecvenței se notează, în Franța, spânzurarea, înecul, gazele, armele de foc, medicamentele toxice, armele albe.

Au fost reținuți diferiți factori care generează sinuciderea: se spune, de exemplu, că sinuciderea este mai frecventă în mediul rural și că tentativele de sinucidere sunt mai frecvente în mediul citadin; este evocat rolul condițiilor atmosferice, al unor factori socio-culturali la ora actuală ca favorizant: lipsa unei inserții sociale reale, ruptura profesională, apartenența la anumite categorii socio-profesionale (student, militar, militar în termen, de înaltă funcție, prostituat,

_____ Jg

personal medical și paramedical); în sfârșit, vârsta: tentativa de sinucidere este mai ales o opțiune a subiecților tineri (adolescenți) și dimpotrivă, frecvența „sinuciderii reușite” este mai mare la persoanele în vârstă. Femeile au mai multe tentative de sinucidere (ca și femeile la douăzeci și cinci de ani), dar raportul este invers în cazul sinuciderilor. Dacă nu se poate vorbi despre un profil psihologic al sinucigașului, orice afecțiune mentală este mai mult sau mai puțin generatoră de sinucideri, mai ales melancolia*, în care există un risc major. În cazul depresiei* nevrotice, trecerea la act apare în funcție de structurarea apăsătoare a rilor. Sinuciderea este rar în cursul delirurilor cronice, în timp ce tentativele de sinucidere ale schizofrenicului sunt enigmatice și bizare.

Sensul conduitei sinucigașice nu este univoc: poate fi vorba despre o voință distructivă în care autoagresivitatea este foarte prezentă; psihanaliztii iau în considerare fie întoarcerea împotriva sa însuși a agresivității îndreptate inițială contra altuia, fie expresia privilegiată a instinctului de moarte care se actualizează în gestul sinucigaș. Dimensiunea heteroagresivă adesea inconștientă este de neîgduit, stigmatizând anturajul familial. Funcția de antaj care este uneori prezentă nu pune mai puțin în grav în pericol pacientul în căutarea comunicării cu celălalt. Problema trecerii la actul sinucigaș este foarte discutată și aceasta cu atât mai mult cu cât riscul mortal este de cele mai multe ori foarte prost apreciat de sinucigaș. La ora actuală, anumite lucrări de neurobiologie emit ipoteza unei vulnerabilități în trecerea la act, oricare ar fi el, legată de o disfuncție serotoninergică. În sfârșit, recidiva pune o problemă gravă din punct de vedere preventiv: între 10 și 15% din sinucigași (subiecți care au comis una sau mai multe tentative de sinucidere) sfârșesc prin a se omorî.

A. Braconnier (S. v.)

Sunet

a .

Desemnează atât perceptul* auditiv, cât și fenomenul fizic care i-a dat naștere. i"e

59

sonorul fizic este o perturbare propagată printr-un mediu elastic (în general, aerul). Este produs de o mișcare materială vibratorie care modifică presiunea locală a mediului. El produce un percept auditiv dacă unda de presiune propagată atinge timpanul auditorului și face să vibreze această membrană cu o amplitudine* suficientă. O undă de formă oarecare poate fi descrisă ca sumă a variațiilor sinusoidale

care diferă în funcție de frecvență și amplitudine. Această descriere este pertinentă pentru sistemul auditiv uman care reacționează numai la frecvențe între 20 Hz și 20 000 Hz. Din punct de vedere perceptiv, un sunet stabil se caracterizează prin atribute distincte: înălțime tonală, sonoritate, timbru etc. Relațiile între caracteristicile fizice ale sunetelor și proprietățile lor perceptivă constituie obiectul psihoausticiei*.

L. Demany și C. Semal

(D. F.) Superextensiune → Suprageneralizare

Superstiție

Credință nefondată cu privire la natura sau la cauza unui fenomen; comportament* individual sau social atestând această credință.

Prin analogie cu acest tip de conduită de un mare interes pentru psihologia socială, B. F. Skinner, în 1948, a descris la animal un „comportament superstițios”, rezultând din asocierea fortuită între un comportament oarecare emis de un porumbel în cursul activității sale spontane (de ex., o bătaie de aripă sau o deplasare circulară în jurul unui stimul interior* alimentar eliberat la îndeplinirea de experimentator

(v. Colateral, Indus).

M. Richelle

(S. D.)

Supervizor central → Lucru (Memorie

de—)

Supleant senzorial

Rapacitate a organismului de a suplina o formă (naturală ca cea pe care o provoacă zborul la mare înălțime sau scufundarea la mare adâncime; artificială ca cea care rezultă din folosirea prismelor inver-soare ale câmpului vizual) sau o deficiență senzorială (handicap senzorial: cecitate, surditate etc.) printr-o activitate compensatorie restauratoare a funcției perturbate. Supleanta rezultă din antrenamentul sau din dezvoltarea de montaje senzoriomotorii și cognitive capabile să restaureze, cel puțin parțial, funcția alterată. Este vorba de o reajustare adaptativă la condițiile modificate ale relațiilor organismului cu mediul. Procesele imediate de adaptare (caracterizate printr-un cost mai mic și o eficacitate optimă) sunt înlocuite de procese mediate, cel puțin într-o primă etapă (ne-cesând un timp de obișnuire și dezvoltarea unor noi strategii: exploatarea unor noi indici, secvențe diferite, praguri diferite). Supleanta este intramodală atunci când are loc în sfera unei aceleiași modalități* (acuitate vizuală foarte slab compensată de o mai bună analiză a contrastelor vizuale). Ea este intermodală atunci când atitudinea compensatorie se dezvoltă într-un alt domeniu decât cel al deficienței (discriminare tactilă mai bună și mai vivace care debutează în lectura braille atunci când lectura vizuală nu mai este posibilă). Supleanta senzorială este cu atât mai bună cu cât capacitățile adaptative generale sunt mai intacte la subiectul tânăr, spre exemplu, sau când învățarea se face progresiv. Supleanta senzorială este actualizarea de potențialități existente în prealabil, dar nu imediat utilizate dacă nu este necesar, ceea ce are un cost mai ridicat (învățarea de mai lungă durată și mai discriminativă) (v. Transfer intermodal).

R. Genicot

(S. D.)

Suplee

Aptitudine* fizică de a realiza mișcări de o mare amplitudine: se vorbește de suplee statică dacă deplasarea este lentă și de suplee dinamică dacă este rapidă. Supleea depinde de factori periferici și centrali. Cei din urmă, de ordin biomecanic, sunt proprietățile ale ligamentelor sau ale capsulei artro-suprajustificare

762

763

suns

tat de nivelul de performanță observat după o întrerupere (recuperare* sau restaurare spontană), de economia* realizată cu ocazia unei reînnoiri, de cele mai bune randamente la un test de restituire* amânat (declin mai puțin rapid al uitării) și de o mai mare rezistență la stingere*.

M. Richelle (S. D.)

Suprajustificare

Proces prin care un comportament provocat de o cauză internă este perceput ca su-pradeterminat atunci când o cauză? externă se adaugă precedentei. Individul are atunci tendința să se sustragă cauzei interne, cea mai puțin pregnantă, și să nu ia în considerare decât cauza externă care devine singura justificare a comportamentului său. Acest proces poate explica deteriorarea motivației* intrinsece observată atunci când se oferă o recompensă pentru realizarea unei sarcini atrăgătoare.

M. Durând (S. D.)

Supraliminar

Se spune despre un stimul care se situează sub pragul absolut* sau despre o distanță între doi stimuli care se situează deasupra pragului diferențial*.

F 6 , „ M. Richelle

(S. D.)

Suprastructură narativă

Noțiune care desemnează genuri sau tipuri de structuri globale ale unui text*; ea trebuie distinsă de cea de macrostructură* sau temă*-temă a discursului. În timp ce fiecare răsărit de text îi corespunde una în general o singură macrostructură, textele, în ciuda diferențelor lor, pot să fie aduse la combinația unui număr limitat de secvențe* de bază. Aceste tipuri de secvențe elementare, sau suprastructuri, combină ierarhic macroproziții care sînt pachete de proziții* elementare. Suprastructurile cele mai cunoscute sînt schemele* sau planurile de texte*: narativ, argumentativ, explicativ și descriptiv.

J.-M. Adam (S. D.)

Suprimare

În domeniul condiționării*, reducerea parțial sau totală a debitului* de răspunsuri operante* obținute în prezența unui stimul avertizor*, a unui eveniment aversiv* inevitabil (reacție emoțională condiționată) sau în prezența unui stimul asociat în prealabil, într-o fază distinctă a experienței cu un eveniment aversiv inevitabil. Stimulul supresor poate fi suprapus oricărui program de învățare*, dar în general el este prezentat în cursul unui program de învățare intermitent* cu interval* variabil, generînd un debit de răspuns constant asupra căruia efectul supresor este ușor de estimat. Această estimare poate fi îmbunătățită prin recurgerea la un indice sau coeficient de suprimare bazat pe raportul între debitul în prezența semnalului și debitul observat în cursul unei perioade echivalente imediat premergătoare. Procedura de suprimare condiționată a fost larg utilizată în cercetările asupra învățării* la animal realizate dintr-o perspectivă cognitivă*.

În psihofizică* și în psihologia percepției*, alterarea detectabilității* unui stimul produs de un efect de mască*. Neglijarea anumitor părți sau a anumitor aspecte ale informațiilor care ajung totuși la organele receptoare: suprimarea de ecou este capacitatea sistemului nostru auditiv de a ignora reverberațiile sonore prezente în situații obișnuite și survenind în cei 50 la 100 ms care urmează sunetului

inițial. , „

M. Richelle

(S. D.)

Supt

La sugar, alimentarea se face inițial prin absorbția laptelui tras din glandele mamare (sau din substitute) cu ajutorul gurii, care funcționează ca o pompă aspirantă. Suptul este în primul rînd un comportament înscut, activat fie în mod spontan, fie prin presiunea asupra gurii sau părților învecinate. El este coordonat cu comportamente de rotație a capului și depinde de gustul obiectelor supte sau al alimentelor.

Dar suptul nu este dependent numai de factori determinanți biologici. Reglarea parametrilor și se rafinează cu exercițiul. El devine, mai ales, foarte curînd un centru de interes în care activitatea cognitivă și afectivă își dobîndete autonomia în raport cu trebuința biologică. Sînt cunoscute numeroase obiecte prin asimilarea* lor la o schemă mentală* care se generalizează și se diferențiază. Trebuința* se metamorfozează în pulsivitate* sexuală. f f

(S. D.)

Supunere

Supunerea desemnează starea unui animal care, într-o relație socială, evită un altul care îl domină*. Această relație diadică se instaurează în urma unei confruntări, devenit rapid schimb simbolic de amenințări și de atitudini de domolire odată ce dominația asupra celuilalt a fost stabilită. O atitudine de supunere are drept efect inhibiția agresiunii*. Un dominant are în orice situație o atitudine de prestanță; un dominat are o atitudine de teamă. Limita nu este clară între atitudinea de domolire și atitudinea de supunere. Prima apare mai curînd în confruntările dintre doi rivali la frontiera lor teritorială; se înscrie într-un joc subtil de atitudini complexe în care se recunosc componentele de amenințare și cele de evitare*; acest joc de atitudini îl domolește pe rival, fiecare rămînînd la locul său. A doua apare în relațiile ierarhice* de dominare-subordonare. Au în comun faptul că stimulii care evocă agresivitatea* (structuri și culori) sînt disimulați sau deturnați. Comportările reapariția comportamentelor infantile (cerința* alimentară) sau de joacă (cîinele care se rostogolește pe spate). La babuini, animalul care domolește își exprimă supunerea se prezintă dominantului adoptînd atitudinea prin care femela solicită monta. În cazul confruntării veritabile, animalul care se supune se imobilizează, se culcă, se oferă într-un fel agresorului, cu toate armele deturnate și ascunse (gheare, cioc, dinți, coarne);

el opre te astfel net atacul.

J.-C. Ruwet

(D. F.)

Surditate verbal -> Afazie

Surdomutism

Surditate congenital sau precoce care împiedică achiziția normală a limbajului*. Datorită unei pedagogii* speciale, surdomu îi pot dobândi, începând de la 5 sau 6 ani, un limbaj gestual pe care-l folosesc între ei și pot să utilizeze în parte și limba orală. Copiii surdomu îi cunosc mai puțin cuvinte decât copiii de aceeași vârstă care aud. Până la vârstă de 6 luni, vocalizările* lor nu se deosebesc de cele ale copiilor care aud. Ei reușesc mai puțin bine decât cei care aud în experiențele asupra percepției de figuri complexe implicând etichete verbale și de asemenea în cele asupra extensiunii conceptelor*. Totuși, gândirea operatorie* se dezvoltă în cazul lor cu mai puțin întârziere decât la nevztori. J. Piaget, datorită opiniei sale asupra caracterului subordonat al limbajului în dezvoltarea operatorie, tinde să pună accentul pe rezultatele care minimizează această întârziere. Unele observații recente contribuie la a-i da o importanță mai marcată. În sfârșit, trebuie subliniat faptul că limbajul surdomuilor folosit în Statele Unite (ASL, Ames-lan sau American Sign Language) a putut fi predat cu un anumit succes la cimpanzei.

E. Jalley (S. D.)

Surîs

Expresie facială a unei stări de satisfacție. Această mimică* dobândește curând o semnificație socială. R. Spitz caracterizează, la sugarul de 3 săptămâni, stadiul de obiect precursor, în care surîsul răspunde la Gestalt-semnalul care este partea superioară a feței adultului: este relația preobiectuală legată de hrană și de protecție. Pentru T. Bower, fiecare cuplu mamă-copil are un stil propriu de comunicare: la 7 luni, când apare angoasa de separare, surîsul este suscitată mai curând de adultul îi mai atenție din punct de vedere social cu copilul decât de cei care veghează asupra binelui său fizic. Surîsul este semnul unui atașament* social critic. Poate lăsa urme profunde: amintirea arhaică a lui Leonardo da Vinci în surîsul Sfintei Ana. „ „

R. Duron (D. F.)

Sustragere

Procedură* experimentală* în care subiectul este supus unei stimulări aversive* de la care se poate eschiva: învâre*, condiționare* de sustragere*. Conduita prin care un organism scapă de o stimulare aversivă, mai ales printr-un procedeu de sustragere: astfel, apăsarea pe un levier* va permite unui obolansă să pună capăt unei luminozități excesive; sau, într-o cuică cu dublu compartiment*, trecerea animalului în compartimentul învecinat îi va permite să fugă de un șoc electric. Procedura și conduita de sustragere depind de învârea instrumentală* sau de condiționarea operantă*. În măsura în care stimulii aversivi în cauză corespund stimulilor declanșatori* de răspunsuri specifice de fugă sau apărare* în mediul natural, achiziția* de comportamente de sustragere rămâne deosebit de limitată de constrângerile specifice*.

Sustragerea nu trebuie confundată cu evitarea*-

M. Richelle

(D. S.)

tari, inițial pe măsură ce garulu, Stadiul de susinere J¹ SII. diul relațiilor obiectuale proprii ed să răspunde unei perioade monotonă de autoerotism* și de narcisism, ominate În cursul acestei perioade și T¹ P¹mar*

w p¹uiaae s dntr, * • inerii, copilul trece de la o stare de integrare* la o stare de integrare* t "ein-se instalează în eul corporal s, V¹, PS¹hic Unged¹none, înu]¹eie¹ul Sedls.

Sus inere

Sus inerea sau holding-ul este aspectul îngrijirilor materne sau de maternaj* care constă în modul de a duce, de a ține și de a susține sugarul. Ea reprezintă, după D. Winnicott, care a făcut din acest termen un veritabil concept psihanalitic, acea parte a contribuției unei mame suficient de bune* care este indispensabil dezvoltării

r> Ti?- "înueie saif

D. Winnicott a delimitat mînuireid, inere „,-a atribuit efecte specifice

J.-M. pet

UI. (

Szondi (Testul lui —)

Acest test constă în a prezenta subiectului serii de fotografii de bolnavi mentali și în a-i cere să le aleagă pe cele care îi sînt cele mai simpatice și cele mai antipatice. Cotele și interpretarea acestui test sînt complexe, iar validitatea îi este discutată. Conform teoriei lui L. Szondi, testul ar permite să se exploreze „pulsunile profunde" ale personalității* și să se atingă un plan intermediar între inconștient* și a cum este el elaborat de teoria psihanalitică și inconștientul colectiv* al lui C. Jung. Opinea

exprimă destinul personal: oprirea amoroasă, a meseriei, alegerea trăsăturilor de caracter și a simptomelor morbide sînt, pentru L. Szondi, determinate de trebuințele pulsionale fundamentale ale individului, ale căror efecte dinamice determină istoria unei vieți. Proba de alegere de fotografii ar fi deci o introducere în „știința destinului”.

C. Chaberi

(S. D.)

Suie public în care un grup de elevi „participă la procesul de învățămînt”, și, prin extindere, ansamblul profesorilor și al elevilor din această instituție. Folosit singur, termenul coală poate desemna o instituție prin care o societate distribuie învățămîntul, ca și Justiția, Armata. Dăruvîntul coală este frecvent determinat de un adjectiv care va caracteriza tipul de învățămînt ce are loc în ea: 1. din punctul de vedere al naturii sale: marile coli dau, în afara Universității, formării profesionale de excelență sau de înaltă specializare (coală arhivelor, coală politehnică). Colile normale asigură formarea învățătorilor etc.;

- din punctul de vedere al caracteristicilor sale instituționale: se va vorbi despre coală publică (reglementată de stat și aflată în grija sa), coală particulară (aparținînd inițiativelor particulare, dar antrenînd în general legături contractuale cu statul). În această accepție, termenul este cvasisino-cronim cu învățămînt; „Învățămîntul punctual de vedere al metodelor de

TT1

sînt folosite în ea: Școala (Dewey), coală modernă (Frei-

at6 reprezintă curente pedagogice instigatoare - colile paralele desemnează în Co^{TM} varietate, opuse modelului oficial

D. Manesse

(D. S.)

pedagogului H. Marion, încercînd din toată metoda

activă se definește prin

mobilizarea permanentă a interesului elevilor, prin folosirea tehnicilor pedagogice care să-i încete:

1. exersarea inteligenței lor prin schimb verbal;

2. participarea prin răspunsuri la elaborarea de obiecte ale propriului ansamblu de cunoștințe;

3. experimentarea concretă a realității lucrurilor înainte de inițierea în nomenclatorul lor abstract. Dar, la urma urmei, acești elevi sînt „activi” în raport chiar cu activitatea profesorului: ei sînt mobilizați cu atît mai mult cu cît nu se mobilizează.

A vorbi despre coală activă, așa cum au făcut-o pedagogii genevezi ai Institutului Rousseau începînd cu 1919, înseamnă a pretinde că merge mai departe este singura metodă activă, a recunoaște în elevul actorul care determină propria învățare și, de aici, a redefini intervenția educativă, dacă nu ca o reinerere (abinerere) în felul educației negative preconizate de J.-J. Rousseau, cel puțin ca o mediere, adică o simplă amenajare a contextului. Acest proiect se bazează pe trei pași:

1. pe de o parte, se face referire la o psihologie a copilului care rupe relațiile cu empirismul senzualist al metodelor intuitive pentru a deveni constructivist și atribuie operă a lucrurilor subiectului rolul preponderent. Proclamat de E. Claparede, această trecere se va desvîrși prin raportarea la opera lui J. Piaget și a piagetienilor;

2. pe de altă parte, noțiunea de „coală activă”, popularizată de genevezi, o reia pe aceea de Arbeitsschule, împrumutată de la

coală modernă

științele cognitive

’ inspectorul miinchenez G. Kerchensteiner. Înseamnă a preconiza că a face, respectiv a fabrica, este mai formativ decît a asculta, respectiv a redacta sau a dialoga; 3. dar pedagogul din Miinchen și psihopedagogii din Geneva se referă la sloganul americanului J. Dewey: learning by doing. Conceptul de „coală activă”, ca proiect propriu-zis educativ, manifestă în definitiv unul din locurile comune ale discursului societății individualiste contemporane. „Coală activă” este de fapt celebrarea self-help-ului, ca și a self-government-ului: autonomia elevilor (un du-te-vino liber, marjă de organizare, inițiativă, interacțiuni, responsabilități în cadrul colectivului, individualizarea muncii etc.) devine valoarea a cărei absență califică educația ca autoritară, pasivă sau tradițională. Rămîne ca lucrurile recente asupra interacțiunii sau conflictului sociocognitiv, ca și cercetările în domeniul didacticii să confirme faptul că, în cadrul „sistemului” predare-învățare, a învăța reprezintă activitatea determinantă. La fel, în funcție de forma pe care o va îmbrăca învățarea coală va fi sau nu „activă”.

D. Hameline

(D. S.)

coală modernă -> Miinchen Freinet
colaritate

Dreptul unor administrații de a cere un certificat de colaritate indic deja că semnificația acestui termen nu poate fi epuizată de definiția: „durata unui curs regularizat de studii”, fără a jongla cu calificativul „regularizat”. Aceasta enunță permanența în timp, dar și obligația. Colaritatea este obligatorie (v. Frecvență colară, Obligație colară). Poate fi amintit sensul medieval al lui scholaritas: statutul juridico-social al celui care învață. Extins și la componentele psihologice și culturale ale acestui statut, acest rapel permite evocarea semnificației procesului continuu de prelungere a colarității.

D. Hameline

(D. F.)

ef

—<:

Cel care, în mediul social dezorându-l în jurul său indivizi în - *a" • -e accesibile și carele^
dun în jurul său indivizi în - *obiective accesibile și care le aUtare tisfac ie ocup o poziție de sef
ft*0 toreaș recunoașterea și autoritatea

hieții prezintă fie manifestări la care sunt masiv; fie reacții defensive*.

de anS03

C. Chabert

(G. N.)

istac ie ocupă o poziție de ef. gf *

^|ona|

torează recunoașterea și autoritatea «Ja-

oc em°!

sau situație care perturbă

m U1 ?hotaririle sale în alegerea oricărui

^

neurovegetativ și controlul pro-

activităților. Ascendenta sa provine^

^Lifective

și intelectuale de adaptare

ntu.TuT^ experiența sa și din capacitatea de a „duce semne exterioare ale puterii sale și nu este un ef natural, el ocupă acele funcții datorită influenței sale directe în relații sociale și autocratice. Spre deosebire de leader* a cărui autoritate este determinată de rolul său social în grup, eful 0 datorează aptitudinilor sale de a devia angoasa și de a utiliza frustrările orientându-se agresivitatea potențială a subiecților spre obiective concrete. Punând accentul pe importanța valorilor virile de combativitate și duritate, el preconizează activități riscante care dau prestigiu, sublimă castrarea și valorifică un model ofensiv. Sfera sa de influență este locală, între inute de renume, dar de durată limitată din cauza caracterului instrumental al autorității sale, a instabilității și a eterogenității trebuințelor de satisfacere. ,, ,

J. Selosse

(N. C.)

oc (la testul Rorschach)

ocurile sunt reacții de „stupoare afectivă”, de perturbare emoțională provocate subiectului prin particularitățile anumitor planuri ale testului Rorschach*, al cărui impact antrenează o dezorganizare mai mult sau mai puțin durabilă a procesului asociativ. Pentru a admite existența unui oc, trebuie să fie prezenți cinci indici dintr-urme: modificarea brutală a producțiilor, modificarea modurilor de apăsare, absența răspunsurilor la teptă curente, și circulația conștientă, tendința de refuz, recurgerea la comportamente clamații, digresiuni, comentarii. principale apar la planurile color (circularitate), în raport cu o reactivitate înaltă greu tolerată, sau la planurile *

neurovegetativ

p

Ch și afective și intelectuale de adaptare rituale un oc Cel afectiv declanșează „cinisme de inhibiție, reacții defensive și compensări a căror repercusiune poate fi relevată prin anumite probe psihologice (culoare la testul Rorschach). În funcție de intensitatea și natura lui, un oc afectiv poate antrena traumatisme psihice cu efecte retroactive care se structurează sub formă de nevroză traumatică și uneori de psihoze reacționale (v. Eveniment vital).

J. Selosse (G. N.)

tiințele ale educației -> Pedagogie

tiințele cognitive

Adesea calificate drept „tiințele ale inteligenței”, științele cognitive sau științele cognitive* grupează ansamblul programelor de cercetare care, în sfera diferitelor discipline, au drept obiect comun de studiu procesele declanșate prin sistemele de iritare a informației* (nu numai naturale, cum este creierul uman sau animal, ci și artificiale, cum este computerul) pentru a lua cunoștință de mediul lor înconjurător* și-l modifica. Percepția*, limbajul*, învedere*, raționamentul*, memoria* și acțiunea* constituie principalele teme ale Proiectului științelor cognitive. Colaborează-Zalaaceș proiect, în totalitate sau parțial, Psihologia^ psiholingvistică*, lingvistică*, topologia, ergonomia*, neuroștiințele*, ontica* (de la care provine conceptul

intelență artificială*) și robotica, în care filosofia, epistemologia*, logica,

matematică și fizica contribuie prin instrumente

conceptuale și modele teoretice

VI rne

) Veți strategice (aparitia neologismu-

"Stii că a cui motivare este analoagă cu cea de la „neuro tiin e”, este semnificativ (în acest sens) ale unei asemenea grup ri nu pot îns conduce la ignorarea justific rilor epistemologice profunde ale unei reale convergen e trans-disciplinare. Ipoteza unui izomorfism al structurilor i a unei comunit i de principii i reguli de func ionare a sistemelor cognitive î i g se te fundamentul teoretic în dezvoltarea curentului cognitivist*: un sistem cognitiv efectueaz opera ii de transformare avînd drept obiect reprezent rile* simbolice, care constituie enun urile* unui limbaj formal creat de regulile inferen ei*; caracterul reprezentational al simbolurilor sau al st rilor interne ale sistemului (sensul lor) apare din interac iunile sistemului cu mediul (D. Audler, 1987).

în jurul conceptului-cheie de reprezentare, adoptat de toate disciplinele, în accep ii diverse, se organizeaz majoritatea dezbaterilor care traverseaz tiin ele cognitive i confer o dinamic nou fiec rei componente (J. A. Fodor, 1981). Este vorba, pe de o parte, de dezbaterile asupra rela iilor dintre reprezent rile care definesc st rile mentale i cele care constituie st rile cerebrale: identitate strict în cadrul unui reduc ionism* neurobiologic maximalist, identitate ocazional în cadrul func ionalismului* cognitivist (D. Sperber, 1987); este vorba, pe de alt parte, de dezbateri asupra asimil rii creierului, pe plan func ional, cu un computer, recuzat clasic, dar tolerat sub o form metaforic i revendicat ast zi prin ambi iile afirmate de inteligen a artificial ; este vorba, în fine, de dezbaterile despre natura reprezent rilor, simbolice i locale în modelele cognitiviste, non sau infrasimbolice i „distribuite” în modelele neoconexionis-te*, inspirate de organizarea neuronal care înlocuie te tot mai mult arhitecturile cognitive clasice. . o

/ . Requin

(D. F.)

• Audler D. (1987), „Progres en situation d'in-certitude, Le Debat, 47, 5-25. — Fodor J. A. (1981), Representations: Philosophical Essays

^ silin e sociale

' on the Foundation of Cognitive Science, MIT Press, Cambridge. — Garner H. (1985), The Mind's New Science: a History of the Cognitive Revolution, Basic Book, New York. — Sperber D. (1987), „Les sciences cognitives, Ies sciences sociales et le materialisme”, Le Debat,47, 103-115.

tiin e sociale

tiin ele sociale propun diverse modalit i de abordare a realit ii sociale cu ajutorul unor metode i modele conceptuale i teoretice. Ele abordeaz studiul fenomenelor sociale pornind de la perspective diferite elaborate în sînul istoriei în func ie de evolu ia societ ilor. întreb rile pe care i le pun sînt cele ale cunoa terii i explic rii organiz rii func ion rii i schimb rilor sociale prin observarea i analiza aspectelor obiective, dar i simbolice ale manifest rilor vie ii colective umane. Printre principalele tiin e sociale, etnologia se ocup în mod comparativ de civiliza iile tradi ionale observabile în prezent, i în special de procesele de integrare a vie ii sociale i

culturale care acord ^rdoT^T^^ nlor i supranaturalului. AborH Ior' % vilegiaz observa ia în situaT asaPn la fa a locului. Antropologi* C^nc*t diaza principiile i structuriiT^stu-zare ale societ ilor. Metodologii °rgani-in trecerea de la descriere JI ?c^n^ tipologie) la explica ii, constnlJ'^6 * i propunînd teorii, cum »r « "d m^dele

Uunctio^^^^ ul, analiza sistemic c 'Stnic-este o tiin general si aplicat ?0^ t.mP (o sociologie a, în siPC;a diaza specificit f

p iile colective, mecan S e agen i, de socializare*, func ionar' ganizarea sistemelor sociale, factorii si on di nle schimb rilor sociale. Psihosociala* mtegreaz rezultatele acestor stiiZ' in special m studiile sale despre interacti" mie in cadrul raporturilor individuale sociale i elaborarea leg turii sociale.

/ . Selos: (D. i

fabagism

Ansamblu de manifest ri legate de consumul excesiv de tutun. Modul de consum patologic al acestei substan e este definit ca o intoxicare* continu , prin: imposibilitatea de a reduce sau de a înceta consumul ; eforturi repetate de a controla consumul în timpul perioadelor de abstin en temporar sau de restric ii de consum în anumite momente ale zilei; continuarea consumului în ciuda dezordinilor fizice care rezult ; în sfir it, nevoia cotidian de consum pentru a ob ine o func ionare adecvat .

La ora actual , dependen a de tutun cea mai obi nuit rezult din inhalarea fumului de igar ; trabucul, pipa, prizatul sau mes-tecatul sînt mai pu in susceptibile de a genera dependen i complica ii grave pentru s n tate (bron it , emfizem, maladii coronariene, maladii vasculare, periferice i numeroase cancere).

Sindromul de sevraj legat de încetarea sau

T6 reducerea recent a consumului intens

e tutun comport iritabilitate, anxietate,

"cult i de concentrare, cefalee, somno-

Acta ?\ tulbur ri gastro-intestinale.

j j6st Sndrom nu survine la to i fum torii
efect T"6 cazurile este Sreu s se disting
Ńeilo f Sevrafului de apari ia caracteris-
trO| ziol°gice care erau suprimate, con-
e sau modificate de efectele nicotinei.

J.-F. Allilaire

(N. C.)

areakfr°me`ric alc tuit din suprafe e neaza de la o culoare la alta, atŃt
în coloane, cŃt i în linii (tabl de ah). Este vorba de o figur foarte reactogen , utilizat în testele de
poten iale evocate* vizuale. Se pot face s varieze, aici, contrastul între compartimente, ca i num rul
acestora pe elementul de suprafa . Intersec ia acestor benzi formeaz un punct de culoare sau de un gri
mai accentuat, deoarece exist o suprapunere. (A nu se confunda cu tartranul, o figur compus din
dou benzi colorate, una vertical i alta orizontal .)

R. Genicot

(D. S.)

Tablou de contingen multipl -> Contingen

Tabu

Termen polinezian (tapu) însemnând în acela i timp sacru i interzis, r spŃndit în Europa prin lucrarea
Le Voyage apar înŃnd lui Cook. Tabuul se manifest , în principal, printr-o interdic ie de a atinge anu-
mite persoane sau anumite obiecte sau de a îndeplini anumite ac iuni. Spre deosebire de alte interdic ii,
violarea unui tabu nu este în general sanc ionat de societate: pedeapsa decurge automat din transgresi-
une, ea este opera unei for e magice (caz de moarte spontan dup violarea unui tabu) i eventuala
sanc iune social nu survine decŃt dac tabuul însu i nu s-a r zburat.

S. Freud (1912-1913) a fost frapat de asem narea dintre interdic iile compulsive ale nevrozei de
constrŃngere* (sau nevroz obsesional) i tabuuri. El subliniaz fap-
tactil

tul c , în tabu, ca i în interdic ia nevrozei de constrŃngere, prohibi ia se impune de la sine, f r nici o
motiva ie, dar c , în ambele cazuri, nucleul interdic iei const în interdic ia de a atinge, în eleas în
sensul propriu de contact fizic ca i în sensul figurat de rela ie social . Tabuul ca i interdic ia
compulsiv sŃnt orientate împotriva dorin elor refulate*, deci devenite incon tiente : dorin e incestuoase
i dorin e de moarte împotriva persoanelor iubite. Ceea ce explic îns caracterul contagios al ta-buului
i deci necesitatea interzicerii contactului cu obiectul tabu sau cu cel care a înc lcat tabuul este tenta ia
incon tient a oric rei fiin e umane de a viola tabuul, adic de a- i realiza dorin ele refulate de incest i
de paricid. Condi ia tabuului este deci ambivalen a* sentimentelor i tabuul folose te la a
supracompensa* tendin ele refulate. Dar, ca i în nevroza de constrŃngere, m surile de protec ie
împotriva transgresiunii sŃfir esc prin a se pune în slujba mi c rilor pulsionale refulate i a servi la
întoarcerea refulatului*.

J.-M. Petot

(N. C.)

• Freud S. (1912-1913), Totem und Tabu, Heller, Leipzig, Viena. Traducere (1924): Totem et tabou
(trad. S. Jankelevitch), Payot, Paris.

Tactil —> Sensibilitate cutanat Tahifilaxie -> Toleran Tahipsihie -> Fug de idei

Tahistoscop

Instrument de laborator conceput pentru a prezenta stimuli* vizuali pentru o durat foarte scurt i
riguros controlat . Au fost construite multe modele, primul fiind datorat lui W. Wundt; acesta
exploateaz în mod ingenios combina ii mecanice pentru a asigura, pe de o parte, controlul duratei i,
pe de alta, pe cel al lumin rii* — condi ie esen ial , date fiind laten ele* de adaptare a aparatului ocular
la schimb rile bru te de intensitate* luminoas . Tehnicile

electronice i informatice modern, locul vechilor dispozitive. Recut prezentarea tahistoscopic de ine
de prim ordin în psihologia cognitiv"1?0 care este adesea legat de crono "" mental *. în
neuropsihologia*, nmetr'a rea tahistoscopic lateralizatâ const™'-"" prezentarea unui stimul într-un
singuri"" micamp* vizual, mai ales cu scopul d ^ eviden ia specializarea emisferelor EaS fost aplicat în
studiul subiec ilor cu rRP-a dedublat*.

M. Rkkelh (N. C.)

Talamus

Talamusul este o important mas neuronal situat în partea dorsal a dience-falului* i constituit din
mai mul i nuceli foarte diferi i func ional. Este legat de toate forma iunile sistemului nervos* central i,
în special, de modulele senzoriale i de cortex*, ale c ror arii sŃnt definite în func ie de zonele sale de
proiec ie. Intervine în func iile senzoriale i motorii. în coordonarea motorie voluntar , în func iile

senzitive-senzoriale; serve te practic drept releu pentru toate aferentele, cât i în func iile vegetative, de integrare i de asociere i în func iile de control al vigilen ei. R Decombe i M. Le Moal (N.C.I)

Talion

Bazat pe un principiu de reciprocitate, legea talionului r spunde r ului cu rau. Cel care provoac suferin trebuie, m mod echitabil, s sufere. Aceast referat la legea talionului este în mod implic» I clus între principiile de justi ie retritnu v , invocat în stadiul judec ii mor preconven ionale. j Selosse

. ' (N.C-)

T al lui Student . Stu.

Test de semnifica ie* pus la punct ^g dent (pseudonimul lui Gosset) 1 ^ 0 utilizat pentru a compara o "f^dii. valoare dat i, prin extensie, doUob inUt5 Statistica* lui Student poate n ervat împ r ind diferen a între media ou

^joarea dat (u.), prin estimarea* aba-(nl'. 1 * s/ Vn- Mai târziu, R. A. Fisher, din tef'' de comoditate în construc ia tabelelor, *'''' formula utilizat în prezent: a Prop m-fi

P. Bonnet i H. Rouanet

(N. C.)

Tampon (Memorie —) -> Memorie tampon

Tandre e

Tandre ea corespunde celui mai vechi dintre curente Hbido*-uM: alegerea de obiect* infantil primar . Ea creeaz o leg tur afectuoas precoce între copil, familia sa i persoanele care îl îngrijesc. S. Fe-rencki, din punct de vedere terapeutic, conchidea c , în cazurile de regresie* profund în acest stadiu, psihanalistul trebuie s înlocuiasc interpretarea sa cu o ac iune. Psihologia genetic i etologia au demonstrat c tandre ea integreaz copilul nou-n scut într-o re ea de rela ii mai vaste decât cele de întip rire* i de ata ament*. Precizînd factorii i condi iile ata amentului social critic, ele completeaz metoda clinic i permit s se în eleag cînd i cum copilul nu mai comunic , dar cînd i cum poate s comunice din nou.

R. Doron

(N. C.)

Tapping

Termen englezesc care desemneaz o sar-;!na sau ° prob psihomotorie de lovire " se poate de rapid , neorientat spre o lnta- Aceast prob are drept scop m sura vitezei* unei mi c ri a mîinii f r a n 6gpn!ma de precizie*- Ea se efectueaz cu ajutorul unui stilet pe o

Tart

ËceacePerm automat a loviturilor.

M. Richelle

(N. C.)

ran

Tabl de ah

în Psihol°gè un loc semni-nta multiplelor sale referin e,

TAT

func ii i atribu ii reale, imagine sau simbolice. Printre acestea, pozi ia arhetipal de „nucleu patern", care structureaz miturile originare în jurul imaginilor de d t tor de lege, de transcenden i de procrea ie, constituie un ansamblu de referin e arhaice care organizeaz proiec iile i reprezent rile, într-o structur parental , locul tat lui nu acoper func ia sa de procreator, el fiind marcat simbolic prin recunoa terea sa ca de in tor al puterii falice, transmi- tor al numelui, aflîndu-se în pozi ia de a media i a separa cuplul mam -copil. Rela ia patern se cl de te pe semnul alte-rit ii. Pentru J. Lacan, tat l este reprezentantul legii. Aceast func ie de inaugurare, de castrare i de structurare a „tat lui ideal" contribuie la cl direa idealului eului i al supraeului. Caren ele de referin e paternale prin lips sau prin exces se afl la originea identific rilor* distorsionate i a deregl rilor psihice, care se exprim prin tulbur ri de socializare*. Analiza sistemii-c a relevat importan a rolului tat lui în modurile tranzac ionale de leg tur , de delegare, de legat transgenera ional în sînul familiei*. Psihologia social este interesat de efectele schimb rilor de norme în înrudirea care antreneaz reprezent ri divergente privind tat l: „abdicarea tat lui" i „noi ta i". Pe de o parte, legisla ia din 1970 din Fran a a pus cap t autorit ii paterne. Ea define te o repartie social egalitar a puterilor materne i paterne în contextul unei autorit i* parentale noi i promoveaz modele noi de codificare, plecînd de la o nou ecua ie social i simbolic privind semnifica ia tat lui. Pe de alt parte, contracep ia, vasectomia i conservarea spermei, ca i noile moduri de procreare pun în discu ie pozi ia de tat , de procreator i modific dorin a, tr irea i reprezent rile paternit ii i rudeniei.

J. Selosse (G. D. S.)

TAT (Test de Apercepție Tematică)

Probă proiectivă creată de H. Murray în 1938. Instrucțiunea constă în a prezenta succesiv o serie de planșe cerând subiec-

I

772

tului să povestească „o istorie în legătură cu imaginile”. Inițial, proba era programată în două edinșe de 10 planșe fiecare, în prezent, modalitățile de testare și de interpretare au fost mult remaniate prin metoda pusă la punct de V. Shentoub, ale cărui lucrări despre TAT au început în 1954: numai planșele cele mai semnificative sînt propuse într-o singură edinșă. V. Shentoub a scos în evidență, pentru fiecare dintre aceste planșe, un conținut manifest și un conținut latent, revelînd registrul conflictual prevalent la care trimite materialul: problematica separării și a doliului, angoasa de castrare, conflictul oedipian, relațiile cu imago-urile parentale, problematica sexuală și agresivă. Fișa de despușiere este o grilă de cotații care permite analiza povestirilor produse la TAT prin studierea procedeelelor de elaborare a discursului subiacente construcției poveștii. Fișa de despușiere a TAT-ului a fost propusă de Vica Shentoub, în 1958, în perspectiva unei interpretări dinamice a acestui test proiectiv*, diferită de cea a lui H. Murray, deoarece ține seama atât de forma, cît și de conținutul povestirilor. Fișa de despușiere a TAT-ului determină și regroupează principalele categorii de procedee cu referire la diferite modalități de activitate psihică: conduite rigide, labile, inhibiție, recurs la comportament, apariția proceselor primare. Sinteza factorilor permite să se stabilească, prin articularea mecanismelor de apărare* și a problematicii, o evaluare diagnostică și prognostică ce ține cont de diferitele componente ale activității psihice.

C. Chabert (N. C.)

Tau (Efect —)

Efectul intervalului* temporal cuprins între doi stimuli asupra distanței spațiale percepute între ei: distanța subiectiv crește cu durata* obiectivă. Dacă se aplică succesiv stimuli tactili identici în trei puncte echidistante A, B și C, spațiul cuprins între A și B va fi considerat mai mic decît cel cuprins între B și C dacă intervalul A-B este inferior intervalului B-C. Același efect se observă în modalitățile* vizuală și tactilă, și pentru mișcările* continue. Efectul invers este efectul kappa*.

F. Măcar

(N. C.)

Taxie

Mișcare sau reacție de orientare a animalelor care se deplasează liber în spațiu, în raport cu o sursă stimulatorie sau cu un câmp gradient stimulator, ele însele orientate. Ca și pentru tropisme*, prefixele foto-, geo-, chimio-, fono-, anemo-, higo-, reo-, mag-neto-, galvano- sau electro- se referă la natura sursei stimulatorie, respectiv lumina, gravitația, un agent chimic, sunetul, vîntul, gradul de umiditate, un curent de apă, câmpul magnetic, curentul electric. Taxia este numită pozitivă sau negativă după cum animalul se apropie sau se îndepărtează de agentul stimulator. Alte prefixe se referă la natura mecanismului aflat în joc: telotaxia este o deplasare rectilinie care poate fi menținută de un singur organ receptor, dar mai frecvent prin compararea percepțiilor resimțite în mod egal de doi receptori dispuse simetric în raport cu sursa. Se vorbește de tropotaxie cînd senzațiile percepute de aceștia sînt inegale: animalul restabilește echilibrul prin pivotări ale corpului și își reia drumul în linie dreaptă. În clinotaxie, mișcările de oscilație ale corpului permit, cu ajutorul unui singur organ receptor, să se compare percepțiile succesive ale aceleiași surse de stimulare sub diferite unghiuri și se deduc din ele o informație direcțională; astfel, în scopul producerii nimfelor, larvele muștii de carne au o reacție fotocli-notactică negativă. Se numește menotaxie o orientare transversă după un unghi definit în raport cu stimularea. Geofotome-notaxia este o deplasare după un anumit unghi cu orizontala în raport cu lumina și cu gravitația. Toate cazurile citate mai sus în de topotaxie, în care sursa stimulatorie este bine localizată. În fobotaxie, în schimb, animalul are o reacție fobica de fiecare dată cînd înfîlnește un stimul repulsiv și învață prin încercări și erori să se înființeze afara unui câmp nociv, fără nici o indicație de direcție. Pe baza observării unor astfel de comportamente la parameci, H. S. Jen-nings a contestat generalitatea teoriei lui J. Loeb asupra mișcărilor orientate obligatorii.

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Taxinomie -> Taxonomie

Taxonomie

Clasificare* sistematică, în special a formelor vii. Teorie a acestui tip de clasificare științifică. Taxonomiile (sau taxinomiile) zoologice, tradițional fondate pe trăsături morfologice, s-au îmbogățit,

prin etologie*, cu tr s turi comportamentale, care uneori sînt chiar folosite drept criteriu de distinc ie între dou specii vecine. Prin extensie, termenul se aplic oric rei clasific ri sistematice, justificat prin argumente tiin ifice: taxonomia simptome-lor psihopatologice, a unit ilor lingvistice etc. Speciali tii în tiina educa iei îl folosesc de preferin în leg tur cu clasificarea diferitelor tipuri i niveluri ale comportamentelor de înv are colar : taxonomia lui Bloom. „ ... , „

M. Richelle

(N. C.)

duc reprezenta ii teatrale. Spre deosebire de psihodram *, rolurile* sînt înv ate dinainte. Totu i, expresia scenic este l sat liber . Paternitatea acestei terapii i-ar reveni marchizului de Sade, care, la începutul secolului al XIX-lea, a organizat astfel de activit i cu tovar ii s i de internare la ospiciul din Charenton.

D. Anzieu (N. C.)

Tehnic activ -> Activ

Tehnic audiovizual -> Metod audiovizual

Tehnic proiectiv -> Test proiectiv

Taxonomie a obiectivelor

Taxonomia obiectivelor cognitive ale educa iei, propus de B. S. Bloom în 1963, se bazeaz pe principiul complexit ii cres-cînde. începînd din 1956, au ap rut numeroase taxonomii ale obiectivelor educa ionale; ele se refer la domeniile cognitiv, afectiv i psihomotor. Acest avînt se explic prin ra iuni politice (explicitarea inten iilor), pedagogice (mai buna orientare i evaluare a ac iunilor educative) i tehnologice (f r definirea operatorie a obiectivelor, punerea la punct a programelor de calculator educative este imposibil).

G. De Landsheere (N. C.)

Teatroterapie

Form de socioterapie pentru bolnavii men-'ali care sînt pu i s preg teasc i s pro-

Tehnologie a educa iei

în sens larg, aplicare metodic de principii tiin ifice Ja solu ionarea problemelor pe care le pune educa ia*. Desemneaz în mod special analiza, dezvoltarea, aplicarea i evaluarea* tehnicilor i a resurselor materiale în scopul îmbun t irii înv rii* umane.

Concept recent, tehnologia educa iei are dou surse originale: tehnicile audiovizuale* (fotografie, cinematograf, radio, înregistrare sonor , televiziune, video, vi-deo-disc etc.) i înv mîntul programat*, în timp ce primul mare avînt al acestuia din urm este nedisociabil de teoria skinneria-n a condi ion rii operante*, utilizarea tehnicilor audiovizuale în educa ie a r mas mult vreme f r suportul unei teorii cît de cît elaborate; se voia numai mobilizarea simultan a mai multor organe de sim i concretizarea maxim a înv mîntului. A a cum înv mîntul asistat de calculator* a plasat înv mîntul programat pe un loc foarte modest, noile tehnologii ale educa iei (cu o puternic component informatic) vor ocupa un loc din ce în ce mai important în înv mînt.

G. De Landsheere

(N. C.)

Telencefal

Structur anterioar a encefalului* dezvoltat din structura embrionar cu acela i

temporal

teleologie

nume. Este, împreun cu diencefalul*, una dintre cele dou vezicule ale prozencefa-lului i se împarte el însu i în dou vezicule laterale a c ror cre tere diferen ial ajunge la emisferile* cerebrale, partea median dezvoltîndu-se pu in la nivelul regiunii anterioare a celui de-al treilea ven-

R. Decombe i M. Le Moal

(N. C.)

Teleologie -> Teleonomie

scopurile (viitoare) de atins i CUM , ele selec ionate. Acestea preced cauzai8"" ternul. Anumi i autori, ca F. J. Ayaia S'S' A. Woodfield, folosesc distinc ia din teleologia intern , corespunzînd teleon miei a a cum a fost ea definit , i teleolo^ extern , sau extrinsec , corespunzînd no! iunii finaliste. întrebuin area celor doi ter. meni, teleonomie i teleologie, este de pre. ferat pentru evitarea confunziilor.

E. Tirelli

(N.C.)

Tenlperament

Tipologie

Teleonomie

în tiin ele vie ii, inclusiv în psihologie, activitate*, conduit * sau proces orientat în mod evident spre

un scop*, spre o finalitate*. Opoziția dintre teleonomie și teleologie, aplicată la evoluția biologică, se datorează lui C. S. Pittendrigh, în 1958. Spre deosebire de teleologie, noțiunea finalistă*, care consideră scopul ca fiind o cauză* (finală), fapt ilustrat de vechile concepții despre instinct*, în demersul teleonomie cauza emană dintr-un program*, dintr-un plan* existent anterior activității pe care o guvernează. O astfel de distincție datorează mult ciberneticii*, care a arătat că este posibil să se conceapă mașini cu ser-vo-mecanism posedând o finalitate fără ca aceasta să constituie cauza operației realizate de aceste mașini. De fapt, cauzalitatea* teleonomică nu este decât o formă de determinism*, așa cum este el practicat în cele mai multe dintre științe. Prin evoluție*, programul, care este mai cu seamă genetic*, este reajustat continuu de adaptările* care procură speciei realizarea conduitelor teleonomice. Studiul semnificației adaptative și al istoriei evolutive a unui comportament trece prin cercetarea cauzelor funcționale (sau distale, sau evolutive), în timp ce studiul funcționării, al mecanismelor moleculare, organice sau psihice, cîți al ontogenezei aceluiași comportament este de resortul cauzalității imediate sau proximale. Unul dintre conceptele centrale ale psihologiei cognitive*, reprezentarea*, în teleonomie, căci este vorba despre aștia în ce fel sistemul studiat reprezintă

Telepatie -> Parapsihologie Telopsie -> Macropsie Telotaxie -> Clinotaxie

Tem

Obiect al discursului* (despre ce se vorbește), diferentiat, în mod curent, de comentariu (engl. comment) sau remășă. Întrebarea căreia trebuie să-i răspundem unu l permite să se determine tema, sau topicul. În enunțul „comisia i-a prezentat raportul”, tema este determinată de întrebarea „ce a făcut comisia?”, comentariul fiind răspunsul „ea i-a prezentat raportul”. S-ar putea ca tema să nu fie dată explicit și la întrebarea „ce s-a întâmplat?”, ansamblul enunțului precedent ar răspunde și ar constitui comentariul, tema fiind în acest caz „se întâmplă ceva”.

În ele la nivel textual, sensul termenului tem trebuie diferentiat de cel de izotopi' (parcurs de interpretare declanșat de r-cunoașterea unei teme). Pentru a evita confuzia între analiza locală și analiza globală, vom vorbi mai curînd de macrosururi*.

j m Adar

Temibilitate

3

Termen folosit în criminologie* pentru a caracteriza capacitatea criminală a subiectului cu risc ridicat de periculos

J. Sel

radiatorului lui

«operator de culoare

Seratur absolut a rad

(corp negru) a cărui radiație are și cromaticitate ca cea a unui stimul* vizibil luminos, d. ex.). Trebuie deosebită culoarea unei surse comparînd-o cu cea a unui corp negru încălzit în general între 2000 și 10000 de grade Kelvin (K). Această temperatură nu este cea a sursei în definitiv, aceasta are numai o aparență colorată care se asemănă cu corpul neîncălzit: 2500 K corespunde unei lumini numite caldă (de fapt, cu temperatură joasă de culoare slabă); 6500 K corespunde unei lumini numite rece sau lumină de zi (de fapt, temperatură de culoare înaltă).

R. Gencot

(N. C.)

Tempo

Desemnează viteza* debitului unei secvențe muzicale calculată după intervalele temporale între bătăile metrice. De la inventarea metronomului de J. N. Maelzel, în 1806, timpul este precizat prin indicarea subdiviziunii minutului într-un număr de bătăi. Totuși, o atitudine atât de mecanicistă nu poate fi menținută în interpretare. Orice execuție vie introduce fluctuații. Una dintre preocupările psihologului este studiul toleranțelor admisibile pentru menținerea unei categorizări* corecte. Prin extensie, timpul se aplică și ritmului semnelor vizuale, al debitului vocal și al «junilor vieți curente».

/ Deliege

(N. C.)

Temporal

ErT / timp*

kare* (de poziție) temporal : deviere*

lință* decurgînd din poziția de orientare* a stimulilor; ea este pozitivă

în care corespunde unei supra-afecțiuni preferințelor a stimulului respectiv la început, și negativ în caz în-

osjt V temporal: expresie metaforică folosită de F. Fraisse, în 1957, pentru a de-

semna reprezentările* pe care și le face subiectul despre inserția conduitelor sale în timp și mai ales a proiectelor sale în viitor. Expresia este apropiată de perspectivă temporală.

Program temporal sau cu componentă temporală : în terminologia condiționării operante*, program de învățare* a cărui definiție comportamentală în mod esențial un parametru temporal. Cele mai clasice sînt: pro-

gramul de întrire de debit al r spunsului lent*, în care respectarea unei amînri* minimale între r spunsuri este condiția întiririi; programul cu interval fix* în care întirirea nu este disponibil decît la încheierea unei amînri constante, pe baza r spunsului întirit precedent; programul cu interval variabil*, comparabil cu precedentul, cu excepția faptului că în acesta amînarea între disponibilitățile întiririi variază în mod imprevizibil. Regliri temporale dobîndite: expresie utilizată de M. Richelle, în 1962, pentru a desemna acele patterns* de comportament caracteristice generate de programele temporale sau de alte programe în favoarea unui parametru temporal regulat (cum este programul de evitare* al lui M. Sidman). La animale, aceste regliri dovedesc o capacitate de a estima durata și de a controla producerea conduitelor motorii în funcție de timp. Ele se traduc printr-o adaptare a comportamentelor operante la valoarea parametrului temporal utilizat, fie că această adaptare este cerută sau nu pentru a obține întirirea — periodicitatea înscrisă în programul cu interval fix, de exemplu, fiind suficient pentru a induce reglirea temporală. Reglirile temporale se pot opune conduitelor de discriminare* sau de estimare* a duratei stimulilor externi sau, dimpotrivă, acestea din urmă pot fi considerate ca o formă a reglirilor temporale.

M. Richelle (N. c.)

Temporal (Lob —)

Lob cerebral situat sub scizura lui Sylvius. A fost mult vreme desemnat, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, prin denumirea

ieriuirija

776

de lob sfenoidal. Partea dorsală a primei circumvoluțiuni temporale conține girusul lui Heschl (ariile 41 și 42), zona primară auditivă; posterior este situat planum-ul temporal, regiune triunghiulară microscopic mai dezvoltată în stînga la majoritatea subiecților care utilizează de preferință mîna dreaptă. Partea posterioară a primei circumvoluțiuni temporale constituie zona sau aria lui Wernicke. Partea anterioară sau vîrful (uncus) lobului temporal conține amigdala sau nucleul amigdalian. Regiunea temporală aparține sistemului limbic* prin structurile sale de suprafață internă: formațiunea hipocampică și girusul parahipocampic. Sub numele de epilepsie* temporală sînt desemnate crizele de epilepsie parțială, complex care asociază manifestările senzoriale tulburările de conștiință* și care are originea la nivelul structurilor temporale. J.-L. Signoret

(N. C.)

Tendin

Este o mișcare* în stare nescîndă. Mai general, este dispoziția internă a unui organism de a efectua anumite acțiuni* sau de a le facilita executarea. Această prezență dinamică se exprimă printr-o lipsă sau printr-o tensiune. Astfel, tendințele sînt substratul conduitelor. Pentru P. Janet, nou-născutul nu tie să facă decît mișcări dezordonate și lipsite de semnificație: unii dintre ei reușesc din întâmplare să modifice realitatea (pe care o constituie dintr-o dată ca atare), provocînd rezolvarea unei probleme implicite (alimentația), abreactia și plăcerea*. Această experiență schițează o stocare de energie care are drept scop repetiția: tendința este această energie stocată; ea crește în complexitate cînd subiectul integrează ulterior exigențele societății: de unde distincția între tendințe inferioare, medii sau superioare. A. Burloud, dezvoltînd dublul caracter formal și intențional al tendinței, o leagă de inițiativa subiectului fără a se limita totuși la introspecție* și afirmă că direcționarea conștiinței ei spre un scop care nu este încă conștient constituie chiar actul intențional care îl va revela.

C. Prevost

(N. C.)

Tendință de r spuns

Este vorba despre distorsiunile mai mult sau mai puțin deliberate care afectează r spunsurile autoevaluative (chestionare*, în special). Cele mai cunoscute sînt tendința de achiesare*, dezirabilitatea socială*, nesinceritatea. Considerate cînd drept simple erori, cînd adevărate stiluri de r spuns (legate de diferiți factori de rol*, de motivații*, de percepția de sine*, de anxietatea subiecților), aceste tendințe variază în raport cu formularea itemilor, cu transparența lor, cu instrucțiunile și obiectivul examenului psihologic. Ele pot fi minimalizate (itemi echilibrați sau neutri, subtili, anonimatul subiecților). Pot fi controlate prin scale de corecție (scale de validitate ale MMPI, Minnesota Multiphasic Personality Inventory, d. ex.).

M. Bruchon-Schweitzer (N. C.)

Tensiune (Sentiment de —)

S. Freud consideră sentimentul de tensiune drept modul de percepere internă a creșterii nivelului global al excitațiilor în aparatul psihic*. Forma cea mai tipică a acestuia este starea de tensiune sexuală, care corespunde unei creșteri a excitației libidinale*, dar care este agreabilă, ceea ce pare să contrazică teoria freudiană conform căreia orice creștere a cantității de excitație produce neplăcere. Reflecția asupra acestei probleme l-a determinat pe S. Freud să precizeze, în 1924, că principiul plăcerii* are

legătură cu principiul constanței* mai mult decât cu principiul Nirvana* și se presupune că plătirea cerea și neplătirea cerea corespund unor modificări cantitative (creșterea sau diminuarea tensiunii excitației), ci unor aspecte calitative ale acestor modificări (ca, de exemplu, ritmul creșterilor sau diminuărilor).

J.-M.

777

terapie familială sistemică

(N.)

Tent -> Tonalitate

Teorie a câmpului -> Câmp (Teorie a —)

Teorie a detecției semnului ->• Detecție a semnului

Teorie a evoluției -> Evoluție Teorie a filtrului -> Filtru Teorie a informației -> Informație Teorie a jocurilor -> Jocuri

Teorie bifactorială -> Bifactorial (Teorie —)

Teorie cloacală

Teorie sexuală infantilă* fondată pe ignoranța (după S. Freud) sau pe negarea (după mulți dintre succesorii săi) a vaginului și conform căreia anusul îndeplinește funcțiile sexuale ale vaginului. Conform acestei teorii, coitul este o penetrație anală și nașterea este un proces comparabil cu eliminarea fecalelor. Pentru S. Freud, această teorie cuprinde o parte de adevăr: sub aspect biologic (din două puncte de vedere, filogenetic și ontogenetic) și psihologic, vaginul este succesorul anusului. Chiar și autorii care, precum M. Klein, susțin ideea unei cunoașteri precoce (chiar în născuție) a vaginului acceptă ideea că diferitele orificii corporale sînt, la început, puse în echivalență simbolică* și mai ales că nașterea copiilor este reprezentată mai întâi

după imaginea defecării. . . „ „

J.-M. Petot

(N. C.)

Teorie duplex -> Localizare perceptivă

Teorie implicită a personalității

Presupunerile oamenilor (și adesea ale psihologilor) cu privire la coocurențele între comportamente (cineva care face un lucru îl face și pe celălalt) și între trăsături de personalitate* (cineva care este într-un fel este și în celălalt fel). Problema esențială pe care o pune acest mod de caracterologie naiv este cea a bazelor sale?.. ofortiori, a validității sale descriptive:

datele actuale acreditează ideea că teoriile implicite ale personalității și-au originea mai curînd în semnificația cuvintelor, decât în observarea realității comportamentale și că ele sînt mai adaptate la judecata asupra valorii oamenilor decât la descrierea psihologică .

v 6

ERSOC

(N. C.)

Terapie cognitivă

(Terapie —)

Comportamental

Terapie comportamentală -> Comportamental (Terapie —)

Terapie familială psihanalitică

Terapie verbală a grupului familial*, bazată pe teoria psihanalitică a grupurilor. Ea și-a propus să promoveze autonomia psihicelor individuale ale fiecăruia dintre membrii familiei, prin intermediul unei restabiliri a circulației fantasmatică intrafamiliale. Se adresează familiilor din care unul sau mai mulți membri prezintă o simptomatologie psihotică, anorexică, psihosomatică, psihopatică sau nevrotică. Are drept scop tratamentul aparatului psihic familial*, din care emană discursurile individuale; acestea fac obiectul unei ascultări și al unei interpretări grupale. Încă de la prima ediție, sînt enunțate trei reguli: regula prezenței bi- sau multigeneraționale, regula de asociație liberă* și regula abstenenței*. Fantasma inconștientă subiacentă discursului familial este percepută prin ascultarea a „ceea ce se gîndește” sau a „ceea ce se visează” în familie. Interpretările se referă, în principal, la materialul oniric, caracteristic pentru o fuziune

a psihicelor individuale. v

A. Ruffwrt

(N. C.)

Terapie familială sistemică

Abordare terapeutică a grupului familial, care se sprijină pe o teorie behavioristă* a comunicării* și pe o metodă pragmatică*. Această teorie și acestă metodă, inspirate din filozofia pragmatistă* a lui W. James, se află la baza lucrărilor colii de la Palo-Alto (G. Bateson, P. Watzl-

terapie implotivă wick etc.) difuzate începînd cu anii 1960. Contrar metodologiei psihanalitice, această abordare favorizează observarea, în cadrul familiei, a conduitelor interactive și a schimbărilor comportamentale

manifeste, tinzând să le releve efectele patogene. Comunicarea paradoxală este, conform acestei concepții, unul dintre principalii agenți patogeni în schizofrenie*. Terapia sistemică dispune de tehnici proprii (contraparadox, conotație pozitivă, descalificare, redefinire, recadrare, provocare*) pentru a clarifica comunicarea perturbată în sistemul familial.

A. Ruffwt

(N. C.)

Terapie impozitivă -> Imersiune

Teritorialitate

Fenomen foarte răspândit în lumea animală, de delimitare, apariție și utilizare a unui teritoriu*. Teritorialitatea este, împreună cu ierarhia*, unul dintre principiile de bază ale structurii societăților animale. Ea este atestată la crabii, păsările și libelulele, la anumiți pești, anuri și opârle, la numeroase păsări și mamifere. Utilizarea exclusivă, pentru hrană sau reproducere, a unui spațiu din care sînt excluși congenerii rivali implică delimitarea, supravegherea și apărarea acestuia de către candidatul proprietar. Avantajul este în general al primului ocupant, care este primul venit sau care înlocuiește un absent; el cunoaște într-adevăr mai bine ca oricine posibilitățile domeniului său și îi domină acolo pe toți ceilalți, cu condiția de a nu ieși de acolo, în care caz situația se inversează. Pe un teritoriu de reproducere, masculul trebuie să-și afirme prezența deopotrivă pentru a respinge rivalii și pentru a atrage femelele; comportamentul său este astfel un amestec de tentative de atacuri, de apariții și de invitații sexuale. Pești și opârlele se afixează etalînd colorații strălucitoare; păsările își proclamă cîntul teritorial, de la sol, cocoșate pe o ramură sau din zbor, după mediu; mamiferele depun semnale odorante: secreții glandulare, urină, excremente. Ani-

test de semnificație teritorială este aferat și exhih' • el se consumă fructe înere Sr ~'1On't; acas, el se bucură de avantajele teritoriale. Dar practica are inconvenient^3'1 1 1 ptica are inconvenient^

riscurile sale: el este urmărit de stăpânitorii*. Între vecini stălează progresiv o pace a proprietății dar apariția unor intruși duce la o recurență a rivalității. În caz de presiune în termeni a populației, mortalitatea poate să ridice și rata de înlocuire importantă. Teritorialitatea se înscrie în competiția în specifică; există cazuri în care specii de ferite se exclud din teritoriul lor respectiv

J-C Rlwe:

(N.C..)

Teritoriu

Teritoriul este o porțiune a domeniului vital pentru care un individ, un cuplu sau un grup își rezervă folosința: el îl delimitează marcîndu-i și supraveghîndu-i frontierele, și îl apără împotriva indivizilor de aceeași specie. Întinderea și utilizările teritoriului, funcțiile sale sînt extrem de variabile după specii; modalitățile acestora sînt atît de variate, încît o definiție valabilă pentru toate cazurile ar trebui să se limiteze la „un spațiu apărât”. Aceasta îl distinge în mod fundamental de domeniul vital, pasibil să fi parcurs în mod succesiv de congeneri, care sînt de altfel instalați și care exploatează acolo, pe rînd, resurse comune. Întinderea teritoriului variază după funcțiile sale. Există unele care sînt stabile în cursul întregului an și care acoperă toate nevoile proprietarilor, confundîndu-se aproape cu domeniul vital; cele mai multe servesc la reproducere, fie numai în împerechere ca micile teritorii în ciorciorăle cocoșilor de munte și ale cailor pișcași la care femela face alegerea, fie la creșterea tineretului; la păsările de mare, care gătesc resurse nelimitate în ocean, teritoriul delimitează spațiul pe care cloacă născută atinge prin extensia maximă a gășilor și cele care strîng apă florile; codobaturile își înalță ezelungul teritoriului de alimentare hibernal de-a taluzurilor. Teritoriile sînt, în Sibile și animalele le rămnăta te, foarte sălădg [a un an |a altul> 'Ja Q înăa ie echilibrat, parcelarea teritorială pop, neschimbată. În caz de deces al proprietarului, un animal neinstalat ocupă frîntîrziere locurile și adoptă fron-P. dispersiunii. Mari perturbări pot fi ferve în cazurile de mortalitate ridicată de reînnoire a structurii de vîrstă. Ca nula iei- Spațierea animalelor celor 3 ai aPte de a se instala ?' apără asigurarea repartitiei echitabile a resurselor habitatului* între subiecții cei mai performanți. J.-C. Ruwet

(N. C.)

Termoestezimetru -> Estezimetru

Test cognitiv

Probă standardizată folosită pentru a caracteriza indivizii, cel mai frecvent în raport cu media* unui grup, conform cu diferite aspecte ale activității lor cognitive, în general cu eficiența*. Aceste teste sînt de o mare diversitate în prezentarea lor, în modul lor de construcție și în criteriile de validare* pe care le selectează (criterii externe, interne sau teoretice). Multe dintre ele au fost construite pentru a fi aplicate în condiții populare particulare (definite prin vîrstă, statut profesional, cultură etc.) în vederea unor obiective de asemenea particulare (diagnostic, pronostic de evoluție, pronostic de adaptare). Printre

testele cognitive se disting în mod obișnuit testele „tel'gen”, testele de aptitudini și I, 'e de cunoștințe. Distincția între teste •e • inteligență, destinate să evalueze /ipeten ele* generale (scale* de inteli-

idin' HStedefaCt'or* g)> i teste de aptitudini u o 'e5mate s evalueze competențele. Ia j'era de aplicare mai restrâns, este (clj a- ,e faP(. cele mai multe teste de VT SaU de aptitudini Permit să se diferite de inteligență : teste - interame"t*de creativitate*, verbale*, aig D'Sen Practic , de inteligență so-:*. TPearcePtive sau spaiale, de m'emo-nteiseStele de inteligență cele mai re- Propun să caracterizeze subiecții

în ceea ce privește eficiența operațiilor elementare pe care le aplică și strategiile* pe care le adoptă de preferință. Cele mai multe dintre testele de cunoștințe (cunoștințe de fapte și de metode) se referă la domeniile școlare și profesionale.

M. Huteau

(N. C.)

Test cu dexametazon -> Glucocorticoid Test de percepție tematic -> TAT

Test de independență -> Omogenitate (Test de —)

Test de ipoteză

Numit și test de semnificație. Metodă de inferență statistică ce constă în a verifica, sub un model statistic, o ipoteză * nulă asupra creierii există dubii dacă este compatibilă cu observațiile. Un test de semnificație se efectuează cu ajutorul unei statistici* de test. Un test de ipoteză cu pragul reperă este definit printr-o zonă critică , și anume că , dacă ipoteza nulă este adevărată , probabilitatea* ca statistica de test să cadă în această zonă este limitată de valoarea α . Dacă valoarea statisticii de test cade în zona critică , se trage concluzia că ipoteza nulă nu este compatibilă cu observațiile, la pragul α . Printre testele de ipoteză uzuale vom menționa:

1. testul chi-p tratat*, care servește la testarea omogenității* frecvențelor*, în particular independența într-un tablou de contingență * ;
2. testul T al lui Student*, pentru compararea mediilor.

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Test de încheiere -> Lizibilitate

Test de omogenitate -> Omogenitate (Test de—)

Test de semnificație -> Test de ipoteză

test nonparametric

780

781

tic

Test nonparametric —> Nonparametric Testosteron -> Androgen Test parametric -> Parametric

Test pe calculator

Toate testele și chestionarele* pot fi trecute, corectate și chiar interpretate cu ajutorul unui calculator. Utilizarea resurselor informaticii* permite să se meargă mai departe și să se construiască teste pe m sur , în care fiecare item nou este ales în funcție de răspunsurile date anterior de subiect. Acest procedură presupune existența b ncilor de date care comportă liste extensive de itemi, cu informații despre dificultatea, fidelitatea și puterea lor discriminatorie . Fiecare nou item este ales în funcție de informația suplimentară pe care o va aduce și de gradul de precizie urmărit. C. Levy-Leboyer (N. C.)

Test proiectiv

Test al cărui scop este de a înregistra dinamica psihică a unei persoane* considerate ca o totalitate în evoluție și ale cărei elemente constitutive se află în interacțiune. Metoda constă în a cere subiectului să structureze un material vag, ambiguu, incomplet, verbal sau nu: subiectul poate „proiecta” astfel în exterior anumite structuri interne ale personalității* sale. Testele proiective nu diferă de testele de aptitudine* și de chestionarele* de personalitate numai prin materialul lor. O mare libertate de percepție și de imaginație este lăsată subiectului (nu există răspuns bun prestabilit): o anchetă este condusă în jurul subiectului pentru a afla ce și-a determinat răspunsurile; testatorul procedează la o dublă analiză calitativă și cantitativă a formei și a conținutului; în sfârșit, interpretările pe care el le dă protocolului se bazează pe o teorie, dacă nu psihanalitică , cel puțin psihodinamică . Aceste teste diferă , de asemenea, prin mai redusă lor rigoare psihometrică * în standardizare* și în etalonare* și prin dificultatea de a le

estima sensibilitatea*, fidelitatea*, validitatea*. Iată de ce autorii preferă să le denumească metode sau tehnici proiective decât teste în sensul strict al termenului. Termenul de metodă proiectivă a fost folosit pentru prima dată de psihologul american L. Frank (1939) pentru a explica înrădăcirea existentă între diferite probe psihologice precum testul asociației de cuvinte* al lui C. Jung, psihodiagnosticul* lui H. Rorschach și Testul de Percepție Tematic * al lui H. Murray. L. Frank a propus următoarea

clasificare: a. în tehnicile constitutive, subiectul structurează un material nestructurat (ex.: testul petelor de cerneală al lui Rorschach); b. în tehnicile constructive, el pleacă de la un material definit și construiește structuri mai largi (ex.: testul mozaicului de forme și de culori, testul satului, MAPS); c. în tehnicile interpretative, el interpretează un material care are o semnificație afectivă (ex.: TAT); d. în tehnicile catartice, subiectul exteriorizează o reacție emoțională sub efectul stimulului (ex.: desen liber, pictură cu degetul, marionete, joc dramatic improvizat); e. în tehnicile re-fractive, el supune la distorsiuni o activitate de comunicare curentă (ex.: grafologie, testul miokinetic creat de Miry și Lopez). În practică, psihologii clinicieni utilizează următoarea distincție: testele proiective tematice (improvizare de jocuri, de povestiri, de desene pe baza unor elemente slab structurate) informează mai curând asupra naturii conflictelor psihice și asupra calității interacțiunilor cu anturajul; testele proiective structurale (pentru care prototipul este testul Rorschach) provoacă în general o regresie mai intensă și pun în evidență mai curând imaginile primitive ale corpului și faliile narcisice în construirea eu/ego-ului*. De asemenea, este de dorit ca examenul psihologic al unei persoane să nu cuprindă un singur test proiectiv, ci cel puțin unul tematic și unul structural.

D. Anzieu

(N. C.)

Testul lui Turing -> Turing

Tetracoric -> Corelație/Corelare

Text

Ca și discursul*, textul nu este decât obiectul empiric sub forma cărui se manifestă limba (enunț). Oral sau scris, textul poate fi redus la un singur cuvânt sau poate forma o lucrare de mai multe volume. Monologal și/sau dialogal, el comportă în scris un paratext mai mult sau mai puțin important (titlu, subtitlu, intertitluri, numele unui autor, al unui editor, al unei colecții, dedicație, prefață etc.). O serie de cuvinte nu formează un text decât dacă ele realizează un echilibru între o redundanță* necesară (anafore*, coreferințe* și reluări lexicale, elipsă, izotopie* etc.) și un aport progresiv de informație* (remeșuri* succesive, reformulări etc.). Nerespectarea acestei condiții de progresie duce la o vorbărie tot atât de insuportabilă ca absența unui minimum de continuitate-repetiție (nerespectarea condiției de coeziune*) care dizolvă textualitatea într-o băgătuială fără sens. Printre mecanismele constitutive ale textului se disting, în general, conexitatea (în linii locale ale unităților lingvistice), coeziunea-progresie (semantică) și coerență*-pertinență (enunțativă și pragmatică*). Aceasta înseamnă a spune că un text nu este o simplă serie liniară de unități lingvistice* (semne*, fraze*, propoziții*, acte de limbaj*, secvențe*), ci un tot unitar din punct de vedere semantic și pragmatic. Așa înțelege un text nu înseamnă deci a însuma sensul* unităților care îl compun, ci a trece de la o succesiune la un sens global (orientare argumentativă*). Operația sintactică de descompunere frastică este, în aceste condiții, la fel de puțin operatorie ca și analiza valorii locale de adevărat a propozițiilor izolate. Luarea în considerare a diversității modurilor de realizare textuală îi face pe anumiți lingviști să dezvolte o tipologie a bazelor elementare ale textelor (E. Werlich, 1975) sau a formelor de secvențializare (J.-M. Adam, 1987), distingând ansam-

bluri narative, descriptive, argumentative, explicative, conversaționale etc.

J.-M. Adam

(N. C.)

« Adam J.-M. (1987), „Textualité et séquentialité: l'exemple de la description”, în *Langue Française*, 74, Larousse, Paris. — Werlich E. (1975), *Typologie der Texte*, Quelle și Meyer, Heidelberg.

Textual (Funcție —) -> Funcție a limbajului

T. Group -> Grup T.

Thanatos

Acest termen, care înseamnă moarte în greaca veche, n-a fost utilizat de S. Freud și pare să fi fost introdus de P. Federn. Este totuși frecvent utilizat în psihanaliză pentru a desemna pulsivitatea de moarte*, tot așa cum Eros* desemnează în scrierile lui S. Freud ansamblul pulsivităților de viață*. Scopul Erosului este de a stabili unități tot mai mari, deci de a conserva: este legătură*. Pulsivitatea de moarte are drept scop, dimpotrivă, să distrugă toate raporturile, deci să distrugă lucrurile; scopul ei final este să aducă ceea ce trăiește în stare anorganică.

5

J.-M. Petot

(N. C.)

Tic

Mișcări involuntare bruște, rapide și repetate care implică un ansamblu de mișcări în legătură funcțională. Este o anomalie a comenzii motorii care trebuie deosebită radical de alte forme de mișcări anormale de natură neurologică (mioclonie, tremurat, coree). O anumită constrângere voluntară poate întârzia, într-adevăr, apariția ticului, în schimb, se va evita să se numească tic unele obișnuințe comportamentale cu caracter compulsiv. Ticurile pot fi tranzitorii sau permanente. În forma lor cronică

îi difuz , ele realizează maladia lui Gilles de la Tourette, în care sînt asociate cu alte tulburări compulsive (coprolalie sau corn-

timbru

782

783

timp gramatical

pulsia de a pronunța a injurii obscene, ecotimimie*, ecolalie*).

D. Widlocher

(N. C.)

Timbru

Senzație* dată de calitatea sunetului. Această definiție, acceptată de acustica clasică și de simfonica comună, răsfeșă capacitatea de a distinge sonoritățile instrumentelor și ale vocilor. Începută de la H. von Helmholtz, din 1863, timbrul este legat de prezența parțialelor care însoțesc un sunet fundamental și de forma undei. Reziștența care avea să fie întîlnită mai tîrziu în practica sunetului de sinteză și percepția vizuală a spectrului sonor au făcut să se înțeleagă că era necesar să se ia în considerare mulți alți factori, unii temporali (tranzițiile și relațiile dintre faze) și alții spațiali (parțiale armonice și nearmonice). Timbrul încă nu este cuantificabil astăzi, dar se fac progrese în direcția măsurării sale precise.

/ Dehege

(N. C.)

Timic

Timia descrie situația globală a stării de spirit*, care corespunde unor combinații între mai multe dimensiuni emoționale. Psihopatologia îi oferă configurații particulare, ca hipertimia dureroasă a melancolicului. Este timic ceea ce descrie un nivel global al stării de spirit („ameliorare timică”) - Acest gradient timic este evaluat după un dublu pol care merge de la timia depresivă la exaltarea maniacală, fiind centrat de o axă normotimică. Adjectivul „timic” este utilizat într-un sens mai general, pentru a desemna ceea ce iese de dezordinile afective: stări distimice*, timoreglator*.

R. Jouvent (N. C.)

Timiditate

Termen banal care trimite, la acest nivel, la o trăsătură de caracter*: incapacitatea de a trece la act în conduitele verbale, profesionale sau sexuale de o oarecare importanță. Timiditatea a fost explicată luîndu-se în considerare anturajul persoanelor sau inferioritatea lor. În primul caz, P. Janet vede o maladie a conduitei* sociale legată de ierarhia* propriei grupări. H. Wallon distinge timiditatea-inhibiție și timiditatea-mînie: este întotdeauna vorba despre o sensibilitate excesivă la prezența celui alt; în opinia lui nu există persoană care ia contactul cu altul și nu-i dea sentimentul propriei sale prestații. În al doilea caz, psihanalizii cred că angoasa copiilor face de anumite persoane se generalizează adesea în timiditate: „cuminență” lor este însoțită de o inhibiție a pulsunilor care trebuie cunoscute. La adultul nevrotizat, timiditatea poate rezulta dintr-o dificultate de a concilia valorile și contravalorile, adică, după D. Lagache, de a rezolva conflictul intrasistemic al idealului eului și al eului ideal. În general, timiditatea este deci o dimensiune polemică a imaginii de sine și a narcisismului.

C. Prevost (N. C.)

Timoanaleptic -> Antidepresor

Timoreglator

Eficacitatea foarte semnificativă a litiului în prevenirea recidivelor în psihoza maniacală-depresivă* bipolară a determinat introducerea unui nou concept în cadrul clasificărilor psihotropelor*. Într-adevăr, timoreglatorii se definesc prin acțiunea lor diacronică, stabilizatoare asupra variațiilor timice* pentru că ei asigură în mod necesar o eficacitate terapeutică în cazul acceselor depresive deja instalate. Noțiunea de timoreglare introduce ideea unei mai bune gestionări a evenimentelor interne și externe, adică a unei reduceri de amplitudine a oscilațiilor internișă, în același timp, o mai redusă sensibilitate față de mediul înconjurător.

Litiul a fost și rămîne încă principalul timoreglator. El este administrat permanent în cursul anului, cu condiția unei supravegheri regulate a ratei sale sanguine pentru evitarea complicațiilor de supradozaj (cardiovasculare, neurologice, renale). AH1

timoreglatori au fost propuși, în particular carbamazepinul (Tegretol). Acesta din urmă prezintă un dublu interes, teoretic și practic. Proprietățile sale anticomisiale se află la originea modelului animal de kindling care pune în relație patologia tulburărilor afective cu cea a epilepsiei. Pe plan terapeutic, ar avea o eficacitate deosebită la pacienții bipolari cu cicluri rapide sau rapid mood cyders, la care litiul este puțin eficient.

Valproatul (Depamid), provenit dintr-o altă familie de anticomisiale, a fost de asemenea propus.

R. Jouvent

(N. C.)

Timp

Timpul, care marchează ineluctabil toate fenomenele vieții, este omniprezent în psihologie. Este totuși comod să se distingă timpul psihologic, de care se ocupă psihologia timpului, de utilizarea timpului (unui r spuns, unui proces etc.) ca procedeu metodologic în studiul unui fenomen sau mecanism psihologic oarecare. 1. Studiul timpului psihologic acoperă un domeniu foarte vast, care merge de la aspectele comportamentale ale ritmurilor biologice* (ritmuri de activitate locomotorie), în cadrul cronobiologiei*, până la reprezentările anticipate ale viitorului care constituie la om orizontul temporal*, trecând prin condițiile* la durată* și regulile temporale* dobândite, imitarea și producerea ritmurilor (acte repetitive stereotipate ale arieratului sau construcții estetice rafinate ale muzicianului sau dansatorului), estimările* timpului studiate de psihofizică*, formarea conceptului* de timp în cursul dezvoltării* cognitive*, stabilirea relațiilor temporale în limbaj*, organizarea temporală a amintirilor în memorie*, fără a uita analiza declinului temporal al activităților* motorii sau mentale*. Legătura între aceste aspecte foarte diferite ale timpului psihologic rămâne subiect de speculație.

Nu pare totuși îndoielnic faptul că la baza adaptărilor comportamentale și a estimărilor timpului se află un mecanism sau

mecanisme care, după modelul orologiului* biologic postulat de cronobiologie, procură baza timpului de referință. Acestea și-ar datora experiența imediată a duratei, care și-ar suprapune elaborările mai complexe, cum sînt conceptele de timp la nivel cognitiv, stabilind relații între distanță, viteză* și durată sau între estimarea duratei și natura conștientă a schimbărilor (multitudine de schimbări, activitate mai mult sau mai puțin motivantă etc). Timpul psihologic a devenit un centru de interes în psihologia aplicată, mai ales în contextul situațiilor care implică perturbări ale ritmurilor prin modificarea sau suprimarea sincronizatorilor* (orare de lucru decalate, depirea fuselor orare, sejururi prelungite în spații sau cabine izolate etc), perturbări care se repercutează asupra performanțelor și stărilor de spirit sau în perspectiva gestiunii timpului, ca ecou al cercetărilor asupra alocării* temporale a activităților la animale. 2. Parametrul timp este unul dintre cele la care psihologul recurge des pentru a formula ipoteze asupra caracteristicilor fenomenelor măsurate sau ale mecanismelor care le comandă sau, mai simplu, pentru a evalua și compara performanțele individuale. Astfel, trecerea într-un timp limitat a unui test* mental va oferi rezultate mai discriminative* sau va rămâne totuși de interpretat ponderea dată astfel rapidității de execuție. Timpul necesar înregistrării și tratării informației* servește drept bază pentru multe inferențe asupra complexității și naturii proceselor care au loc în psihologia cognitivă* și nu numai în cadrul cronometriei* mentale, în sens strict (v. Timp de reacție).

M. Richelle (N. C.)

Timp de latență → Latență Timp de reacție → Reacție

Timp gramatical

Acest termen foarte general are legătură cu modalitățile de exprimare a relațiilor

tip II

toleran

temporale într-o limbă naturală*; el privește deopotrivă unitățile lingvistice* care contribuie la această exprimare (sistem) și natura relațiilor (sau funcțiilor) exprimate. Contrar unei idei răspândite, timpul gramatical nu este o categorie* universală; anumite limbi nu exprimă relația temporală și limbile care o exprimă diferă între ele în organizarea sistemului de exprimare, ca și în aceeași funcții temporale. Sistemul de exprimare al limbii franceze comportă desinențele verbale („chant-era”), auxiliarele, cîteva anumite adverbe („hier”), anumite grupuri prepoziționale („apres une semaine”) și anumite conjuncții („avânt que”).

În abordările din Antichitate, funcțiile temporale sînt definite prin două tipuri de relații. Relațiile „primare”, stabilite între momentul vorbirii (sau al enunțării*) și momentul evenimentului exprimat în frază*; aceasta din urmă sau precede momentul enunțării (relație de anterioritate sau trecut), sau îl urmează (posterioritate sau viitor), sau coincide cu el (simultaneitate sau prezent). Relațiile „secundare”, care se stabilesc între momentele a două evenimente (anterioritate sau posterioritate în raport cu un eveniment trecut sau în raport cu un eveniment viitor). Acest model interpretativ, limitat la unele relații temporale, este insuficient pentru a explica multitudinea unităților de expresie într-o limbă (d. ex., existența a două desinențe verbale în franceză); el a fost, prin urmare, amendat în două direcții. În cadrul analizei frazelor mai întinse, identificîndu-se alte funcții asumate de unitățile sistemului (aspect și modalizare*) și demonstrîndu-se, pe baza lucrărilor lui H. Reichenbach, că timpul lingvistic este produsul relațiilor complexe stabilite între trei termeni, momentelor enunțării și evenimentului adăugîndu-li-se un „moment de referință” (în: „anul acesta, în un curs de psihanaliză la-canian”, „anul acesta” exprimă momentul de referință). Apoi, în cadrul analizei discursurilor*, evidențindu-se

determinările complexe (legate de tipul de text*, de planificarea* lui, de distincția figur -fond etc.) care modulează relațiile temporale primare sau secundare.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Tip II (Condiționare de —) ->• Condiționare

Tipic (Valoare —)

Modalitatea variabilei* susceptibil să reprezinte cel mai bine o distribuție* întreagă. Un individ sau o observație care corespunde unei valori tipice este de asemenea calificat drept tipic( ). Pentru o distribuție ordinală, valoarea tipică poate fi sau o valoare centrală, sau o valoare modală, deoarece acestea două nu coincid întotdeauna.

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Tipicitate

Termenul introdus de E. Rosch în 1973 cu semnificația diferiților membri ai unei categorii* naturale o reprezintă în mod subiectiv mai mult sau mai puțin bine. De exemplu, vrabia va fi considerat mai tipic decât curcanul pentru categoria „pasăre”. Tipicitatea constituie o variabilă* care exercită o influență asupra cvantității variabilelor dependente referitoare la limbaj* și la procesele simbolice* (facilitatea de achiziție a conceptelor*, timpul de reacție*, transferul de învățare* etc). Când un membru al unei categorii este în mod clar cel mai bun exemplar al unei categorii este numit prototip*. Se admite în general că tipicitatea unui concept este corelat pozitiv cu numărul de atribute pe care acest concept le posedă în comun cu ceilalți membri ai categoriei sale. „ .^

(N. C.)

Tipologie

Clasificarea conduitei* umane după tipuri, în general pe baza caracteristicilor biologice sau de personalitate*. Cea mai veche este cea a lui Hipocrate, care descria patru tipuri sau temperamente: sanguin, coleric, melancolic și flegmatic. Această tipologie a fost reluată de diferiți autori. Galien a asociat într-o manieră cauzală

fiecare tip unei umori interne: astfel, melancolicul îi dătează tristețea bilei negre, colericul iritabilitatea bilei galbene, iar Kant consideră aceste entități tipologice ca independente și înnscute. W. Wundt se va opune acestei clasificări categoriale în clase independente, în favoarea dimensiunilor* funcționale, cum sînt forma reactivității afective și viteza schimbării sentimentelor, care permit combinații multiple avînd drept punct de plecare cele patru temperamente. Aceste tipologii rîmîn esențialmente descriptive.

În secolul al XX-lea, au fost propuse noi tipologii, care încearcă să stabilească legături de cauzalitate* între tipuri și unele funcții ale organismului. Cele mai cunoscute sînt: cea a lui F. Gross, care leagă tipurile pe care le descrie după un model dimensional de funcții neurofiziologice ipotetice; a lui I. Pavlov, care a construit o tipologie pornind de la cercetările sale asupra reflexelor condiționate* (tip puternic, tip slab, mobilitate) oferind o explicație pe baza proceselor de excitație* și de inhibiție* a sistemului nervos central; a lui C. Jung, care a fondat diferențele tipologice pe unele tendințe ale energiei* libidinale* de a se exprima spre exterior (extra-versiune*) sau spre interior (introversiune*); a lui Kretschmer, pentru care toate conduitele umane normale și patologice se repartizează între cele două extreme care sînt schizofrenia* și psihoza maniaco-depresivă*, după două dimensiuni: schizotimia* și ciclotimia*; a lui W. R. Sheldon, care insistă asupra relației morfologiei individului cu caracterul său (mezomorf-dominant, endomorf-timid, ectomorf-sociabil). Toate aceste tipologii n-au contribuit deloc la progresul analizei științifice a personalității și sînt bazate mai mult pe intuiția clinică decât pe experimentare. Cele câteva cercetări experimentale consacrate acestui subiect n-au fost concludente pînă în prezent.

Introducerea analizei factoriale* în psihologie de către C. Spearman a orientat cercetările, mai ales după al doilea război mondial, spre analiza factorilor* sau a trăsăturilor* de personalitate, cu lucrările lui J. P. Guilford, G. W. Allport, R. B. Cattell

și H. J. Eysenck, în special. —, —

O. Fontaine

(N. C.)

Tiroidian -> Hormon Toaletaj -> Grooming Toalet —> Grooming

Toleranță

Într-o perspectivă educativă, toleranța denotă acceptarea de către o autoritate a unei derogări* de la un regulament sau de la o lege care în mod normal ar trebui reprimată. Această acceptare poate fi pasivă sau demisivă și sîmb ca rezultat îngăduință, sau comprehensiv și pozitiv și sîmb exprimă o preocupare pentru justiție*, din cauza caracterului particular al circumstanțelor sau a personalității* autorului derogării. Pe plan personal, toleranța califică, de asemenea, atitudinea* care constă în a recunoaște altuia

dreptul de a se comporta și de a gândi în mod diferit de tine; aceasta depinde de existența afinităților care ridică nivelul de acceptare a limitei, a originalității, a derogării, chiar a transgresiunii*. În psihologia socială*, marja de toleranță se situează între limitele variantei sociale cuprinse între acceptarea pasivă a unei situații sau a unei conduite* anormale sau necorespunzătoare și apariția reacțiilor reprobatore, defensive și normative, în psihologia clinică*, toleranța este proprietatea, variabilă în funcție de indivizi, de a suporta un anumit grad de expunere la excitații sau la stimuli fără să apară reacții inadecvate sau simptome patologice.

J. Selosse

(N. C.)

Prag de toleranță : durata toleranței variază în funcție de constituția, situația, psihismul, cultura* indivizilor și în funcție de natura și intensitatea stimulilor. Noțiunea de prag de toleranță este utilizată adesea pentru a evoca o limită critică pornind de la care, într-o comunitate, echilibrul, securitatea și privilegiile ar fi amenințate. Parametrii de apreciere a acestui prag sînt variabili în funcție de grupurile*, mediul și statutul* indivizilor și depind de reprezentările intersubiective alimentate mai mult de zvonuri și de stereotipuri decît de criterii obiective. Într-un grup, pragul critic este atins cînd o majoritate nu mai acceptă diferența sau deviația a unuia din membrii săi sau a unei minorități și o respinge. Această reacție este precedată de schimbări în frecvența și natura comunicărilor*, în frecvența și reprezentările subiecților nesupuși. Ele survin cu atît mai repede cu cît grupul își estimează coeziunea ca fiind amenințată.

C. Prevost și J. Selosse

(N. C.)

Pe de altă parte, termenul toleranță desemnează acutizarea* organismului la efectele consumului cronic al unui drog*, ceea ce implică faptul că trebuie consumate doze din ce în ce mai mari de produs toxic. Toleranța poate fi totală (mitridatizare); ea are tendința să se estompeze cînd crește intervalul între două prize; ea poate privi în mod inegal unul sau altul dintre numeroasele efecte ale drogului. Acest proces de o complexitate extremă depinde de factori psihologici, comportamentali, farmacologici, fiziologici, genetici. Se tie cît de variabilă este toleranța observată la om (în general pentru cafeina sau alcool). Tahifilaxia sau toleranța acută este un caz particular care survine cînd două prize succesive sînt separate de un interval relativ scurt (1 sau 2 ore), atunci cînd acumularea de substanță toxică în creier survine într-o perioadă cînd organul abia a eliminat-o. Toleranța observată pentru un drog poate produce un efect redus pentru alt drog cu efecte comportamentale similare: se vorbește în acest caz de toleranță încrucișată. Toleranța nu este singurul fenomen observat: în anumite condiții, efectul comportamental obișnuit după a doua priză este mai mare decît în

787

topic

timpul primei. Acest fenomen este numit sensibilizare sau toleranță inversă. Toleranța depinde de numeroși factori •

a. toleranță metabolică : intensificarea metabolismului substanței toxice în organism prin creșterea sintezei enzimelor de degradare;

b. toleranță fiziologică sau farmacodinamică : rezultat din adaptările homeostatice la nivelul sistemelor fiziologice și al sinapselor, de exemplu, sau prin creșterea compensatorie a numărului receptorilor membranari, sau prin intensificarea eliberării neuromediatorului;

c. toleranță comportamentală : care se dezvoltă prin asocierea ei cu stimuli din mediul înconjurător și prin intervenția condițiilor* de tip operant sau pavlovian. În primul caz, organismul învață să schimbe comportamentul pentru a compensa efectele substanței toxice. În al doilea caz, mediul înconjurător (situație sau stimul), asociat cu consumul produsului toxic, tinde să declanșeze răspunsuri fiziologice opuse efectelor drogului (răspunsuri numite uneori compensatorii); aceste schimbări pregătesc subiectul pentru priza de drog, îi diminuează efectele și creează deci o toleranță. Toleranța la un drog se poate dezvolta fără să apară o stare de dependență, dar simptomele de abținere* nu sînt niciodată observate în absența unei toleranțe.

M. Le Moal

(N. C.)

Ton

Calitatea unei emisii sonore — accentuarea sa, înălțimea sa (ascuțit/grav, limbă tonală), justea sa, stilul său etc. — sau a unei tente pentru a desemna amestecul culorilor primare. În muzică, se întrebuintează pentru evaluarea intervalelor* (număr de tonuri și de fracțiuni de tonuri). Termenul englez tone desemnează, fără distincție, noțiunile de sunet și ton, de unde anumite confuzii în textele traduse.

J. Deliege

(N. C.)

Tonalitate

Sistem gramatical care s-a constituit în muzic începînd din secolul al XVII-lea și fixat în secolul al XVIII-lea. Este bazat pe o ierarhie de grade interne la scara dia-tonic (gama de 7 sunete) și pe echivalența între aceste scări în interiorul diviziunii în două sprezece părți egale a octavei considerate ca modulo (temperament egal), deci al unei scări cromatice subiacente. Această teorie a fost explicată de J.-P. Rameau, în 1722, în al său *Tratate de l'harmonie*, mai târziu, în principal de Riemann și H. Schenker. De treizeci de ani ea se află în centrul unui ansamblu de cercetări în materie de psihologie a muzicii*. Începînd cu 1958, R. Francese a situat-o în centrul perspectivelor sale. Mai recent, în 1983, F. Ler-dahl și R. Jackendoff au încercat o gramatică generativă* care apare ca o veritabilă teorie a percepției muzicale. Pe de altă parte, se vorbește despre tonalitate cromatică, sau de tentă, pentru a desemna calitatea de culoare a senzației* vizuale, care se manifestă prin discriminarea* radiațiilor spectrului ce provoacă senzații de aceeași intensitate (în fanietă sau leucie). Tonalitatea este saturată și constituie cromaticitatea.

/ . Deliege

(N. C.)

Tonem

Termen construit după modelul fonemului, întrebuit uneori pentru a desemna, la mamiferele marine, emisiile sonore avînd valoare de elemente ale unui adevărat cod* de comunicare, și a căror înțeles tonal ar fi principalul criteriu determinant al semnificației*.

M. Richelle (N. C.)

Tonic → Activare

Tonie

Termen utilizat în psihoacustică* și în psihofiziologia* auzului pentru a desemna înțelesul sunetului ca dimensiune senzorială. Este vorba deci despre o senzație* subiectivă înțelesului, care poate fi influențată de alte date acustice. Astfel, frecvențele* înalte pot da o impresie și mai intensă, la fel, sunetele grave par mai grave în condiții de intensitate mare.

/ . Deliege

(N. C.)

Tonus → Motricitate

Top/down -* Ascendent/descendent

Topic → Temă

Topic

Desemnînd teoria clasică a locurilor, cu-vîntul topic este legat, în psihanaliză, de teoria aparatului psihic*. Acesta cuprinde mai multe locuri psihice cu funcții diferite, ordonate unele în raport cu altele, implicînd prin urmare modele spațiale, în opera lui S. Freud, prima topică distinge inconștientul, preconștientul și conștientul, și a doua topică distinge înelul și supraeul. Fiecare dintre locurile psihice separate ale primei topică este specificat de grupuri de reprezentări ale căror energie de investire, procese și funcții sînt diferite. Cenzurile* inhibă și controlează trecerea de la unul la altul. Teoria localizărilor cerebrale, datele psihopatologiei, în special fenomenele hipnotice și de dublă personalitate, precum și visul au fost la originea teoriei freudiene și rămîneau o excelentă ilustrare a acesteia. Luarea în considerare a naturii inconștente a apărărilor l-a condus pe Freud la descrierea eului pe care l-a diferențiat de sistemul conștient-preconștient, dar a doua topică a introdus de asemenea o remaniere de ansamblu prin descrierea relațiilor intra-psihice după modelul relațiilor intersubiective, acordînd astfel un loc central identităților*. Acestea constituie formațiuni permanente în cadrul personalității*, care pot fi ele însele diferențiate în formațiuni mai specifice: supraeu, eu ideal, ideal al eului, d. ex. Se vorbește de diferențieri intrasistemice prin comparație cu diferențierile intersistemice. A doua topică cuprinde și o redefinire a inconștientului cu referire la un model biologic reluat de G. Groddeck, înelul.

Acest

789

transducție

pol pulsional al personalității este considerat primar, de unde perspectiva genetică* a diferențierilor succesive care-l au ca punct de plecare.

De cîteva decenii, mai multe curente ale psihanalizei din Statele Unite au recentrat teoria pe interrelațiile ve//*-ului și ale obiectului*, în ceea ce s-a putut numi a treia topică .

F

B. Brusset

(N. C.)

Topocinez → Abilitate motorie Topotaxie → Taxie

TOTE Unit

Expresie engleză propusă în 1960 de G. A. Miller, E. Galanter și K. Pribram, a cărei primă parte este abrevierea cuvintelor Test-Operate-Test-Exit. În gândirea acestor autori (care reprezintă un reper în originile psihologiei cognitive moderne) cu privire la conceptul de plan în structurarea comportamentului, unitatea TOTE constituie o buclă în feed-back, care implică o funcție de evaluare, rezultatul operației în curs fiind confruntat, prin intermediul unui comparator, cu o valoare de referință (scop de atins, stare de echilibru de stabilit). Schema TOTE se aplică la nivelurile de activitate celor mai elementare, ca reflexul, cât și la acțiunilor motorii finalizate, conduitelor care asigură întoarcerea la echilibrul homeostatic sau la planurile de acțiune sub control verbal. Ea reprezintă sub două aspecte o depășire a schemei S-R, derivată din arcul reflex: pe de o parte, introduce noțiunea unificatoare de retroacțiune și de evaluare a rezultatului, de la nivelul cel mai elementar până la nivelurile cele mai complexe; pe de altă parte, se pretează la o analiză în termenii transferului de informație și a funcției de control, cât și în termenii transportului de energie.

M. Richelle (N. C.)

Toxicomanie

Tulburare de comportament caracterizată prin dorința sau trebuința compulsivă de a procura o substanță toxică, în parte pentru efectele ei benefice, în parte din necesitatea de a suprima efectele fizice dezagreabile ale sevrajului. Durata de acțiune a unui drog ritmează căutarea toxicului și absorbția sa; din necesitatea de a procura produsul toxic rezultă conduitele sociale perturbate. Trebuie diferențiat factorii care îl determină pe subiect, la sfârșitul primei sale întâlniri cu o substanță potențial toxicomanogenă, și dorească să consume din nou substanța (achiziție) și consecințele utilizării cronice de droguri care generează stări de dependență și mai frecvent de toleranță. Orice substanță care generează o toxicomanie acționează datorită impactului său asupra neurotransmișorilor și/sau asupra receptorilor identificați în creier.

Drogurile sunt substanțe toxice datorită efectelor lor vătămătoare asupra organismului și tulburărilor psihologice secundare pe care le provoacă, acestea din urmă rezultând din impactul lor neurobiologic. Nu orice produs toxic dă naștere la toxicomanie.

Dezvoltarea unei toxicomanii (atât în ceea ce privește dobândirea ei, cât și efectele cronice ale ei) este supusă unor mari diferențe individuale, încă insuficient cunoscute, în care sunt implicați probabil factori genetici și epigenetici sau un dezechilibru homeostatic, uneori pasager, pe care drogul îl restabilește la un nivel mai tolerabil pentru subiect.

Cercetările asupra toxicomaniilor se încadrează în două mari domenii: sociologice și psihopatologice pe de o parte, neurobiologice pe de altă. Prima direcție este cea mai reprezentată în Franța, în timp ce în rile anglo-saxone au fost realizate progrese considerabile în ceea ce privește înțelegerea mecanismului de acțiune a drogurilor și a proceselor psihobiologice aflate la baza toleranței și a dependenței. Conform cercetărilor, tratamentele medicale sunt cele mai eficiente. Crearea de organisme care să faciliteze integrarea într-o manieră pluridisciplinară a ansamblului cercetărilor, precum NIDA (National Institute

of Drug Abuse, Statele Unite), este singura atitudine care permite să se facă față problemelor complexe pe care le ridică toxicomaniile.

M. Le Moal

(N. C.)

Traductibilitate

Caracteristică a unei limbi naturale care, în opinia lingvistului L. Hjelmslev, permite ca ea să fie diferențiată de orice alt tip de sistem semiotic. O limbă este un sistem în care toate celelalte coduri pot fi traduse; într-adevăr, putem interpreta verbal nu numai celelalte limbi naturale, ci și codul rutier, sistemele de comunicare animală, limbajele formalizate etc. Această caracteristică rezultă din faptul că limbile naturale și numai ele sunt apte să exprime orice semnificație; ele pot „și se ocupa de inexprimabil până ce va fi exprimat”.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Training autogen —> Relaxare

Trambulina lui Lashley

Dispozitiv — pus la punct și mult folosit de psihofiziologul american K. Lashley — destinat studiului învățării discriminative la cobolăni. Animalul este plasat pe o platformă în fața a două panouri verticale pe care figurează stimulii vizuali de discriminat (o formă rotundă și o formă pătrată, d. ex.). Un vid separă platforma de panouri. Dacă animalul se repede spre panoul cu stimulul pozitiv, panoul se deschide și permite accesul la o recompensă alimentară. Dacă el sare spre panoul cu stimulul negativ, se lovește de el și cade în vid (unde este prins de o plasă). Poziția stărilor pozitive și negative este modificată la împlinire. Lashley s-a servit de acest dispozitiv pentru a studia, prin metoda lezională, substraturile neurofiziologice ale învățării, pentru a conchide asupra noțiunii de acțiune de masă.

M. Richelle

(N. C.)

Tranchilizant

În terminologia franceză, termenul tranchilizant reprezintă una din principalele clase de psihotrope*. Acesta este tratat înlocuit de sinonimul său anxiolitic*. O altă accepție se referă la lucrurile americane care au încercat să înlocuiască termenul francez de neuroleptic* prin cel de major tranquilizans.

R. Jouvent

(N. C.)

Transcultură ie -> Acultură ie

Transducție

Termen de origine anglo-saxonă din care este mai frecvent utilizat pentru a desemna mecanismele care permit unei celule să exploateze un mesaj provenit din mediul său înconjurător. Distingem de obicei, în funcție de finalitatea acestor mecanisme, pe de o parte transducțiile excitato-secreto-rie sau excitato-contracție: mesaj de natură chimică (hormon-mediator) provenind de la o altă celulă, și transducția senzorială: mesaj de natură fizicochimică variabilă (lumină, energie mecanică vibratorie, molecule ordonate) provenind din mediul exterior. Pentru anumite tipuri de mesageri*, precum hormonii* steroizi, transducția necesită internalizarea semnalului care nu trebuie să depășească membrana celulară, în alte cazuri, mesagerul acționează din exterior asupra receptorilor* membranari de suprafață. În funcție de legăturile care există între activarea receptorilor de către semnal și exploatarea finală a acestuia din urmă, putem distinge:

a. o transducție rapidă, care se exprimă după un timp de latență de câteva milisecunde: în acest caz, efectul este intim asociat receptorului, ca la numeroase sinapse*, precum joncțiunea musculară în care receptorul cu acetilcolină* și efectul (canal ionic cu cationi) apar în același edificiu macromolecular intramembranar;

b. o transducție lentă, care necesită adesea mai multe secunde sau minute pentru a se exprima: în acest caz, activarea receptorului determină o cascadă de reacții chimice care vor atinge o intensitate, de exemplu un canal ionic membranar complet distinct de receptor,

transfer

ca în cazul acțiunii numeroșilor hormoni peptidici.

.... ..

(N. C.)

Transfer

Desemnează, în psihanaliză, procesul prin care fantasmele* inconștiente se actualizează în cursul curei și se exteriorizează în relația cu psihanalistul. Această definiție, voit și poate excesiv restrictivă în ochii unora, dovedește grija de a îndepărta riscurile banalizării, pe care le generează definițiile prea generale. Ea nu ia în considerare totalitatea sentimentelor*, dorințelor sau temerilor referitoare la persoana* psihanalistului, ci partea acestora care constă în activarea unor modele deja existente, în general în raport cu istoria infantilă a subiectului*. În acest sens, transferul este un proces de repetiție. Aceste modele nu sînt simple obișnuințe, ci subzistă sub formă de fantasme inconștiente. Există o deplasare a încercării de investire a formării inconștiente spre o relație gândită sau realizată cu analistul. Cele două concepte de repetiție* și de exteriorizare prin deplasare* par indispensabile pentru o definiție precisă a transferului. Dacă pare legitim să se vorbească de transfer la singular pentru a defini procesul în generalitatea sa, nu trebuie să uităm că acest proces se aplică unor conținuturi diferite în cursul unei cure. Opoziția între transferul pozitiv (marcat de sentimente care pot merge de la tandrele* la dorințe* erotice) și transferul negativ (marcat de toate nuanțele de agresivitate și de frică) nu face decât să rezume marile tendințe observabile, izolate, asociate (ambivalențe*) sau alternante care marchează ansamblul relației cu psihanalistul. Vom vorbi despre transferuri, la plural, pentru a preciza calitatea exactă a relației care este în raport cu o tematică fantasmatică (sau relație de obiect*) particulară. Se poate specifica de asemenea transferul în funcție de patologia subiacentă. Inițial, transferul a fost descris de S. Freud în raport cu patologia nevrotică. El a utilizat chiar, la un moment dat, termenul de psiho-

nevroză de transfer pentru a desemna nevrozele care rezultă din conflictele legate de o investire libidinală de obiecte (în opoziție cu nevrozele narcisice, termen propus pentru a desemna stările psihotice, în care investirea este fixată asupra eului). Accesibilitatea lor la cura psihanalitică ar depinde cu siguranță de capacitatea de a stabili un transfer. Mai târziu, termenul de nevroză de transfer a căpătuit o altă semnificație. În procesul terapeutic al curei psihanalitice a unei nevroze, deplasarea investițiilor libidinale ale formării inconștiente spre relația cu psihanalistul generează, de asemenea, o deplasare și o exteriorizare a conflictului* legat de aceste formațiuni. Rezultă din aceasta o schimbare progresivă a simptomatologiei nevrozei clinice în „favoarea” unei nevroze „artificiale”. Uneori, într-adevăr, termenul de nevroză de transfer este utilizat pentru simpla definiție a acestui proces de

deplasare, altele pentru a marca formele extreme care rezistă la rîndul lor oricrei rezolvări. Dacă la început transferul a fost considerat ca o rezistență la activitatea de memorare și la procesul asociativ, foarte curînd el a fost considerat ca un agent al procesului terapeutic. Investigarea și interpretarea nevrozei de transfer, cu referire la istoria infantilă, asigură în principiu rezolvarea acestei nevroze „artificiale”. Aplicarea psihanalizei la alte patologii decît nevrozele este funcție de aptitudinea de a produce transferuri. Se vorbește în acest caz de transferuri psihotice pentru a discuta despre caracterul lor analizabil. În stările narcisice grave ale personalității, a fost descris un transfer în oglindă sau transfer ide-alizant în raport cu self-ul grandios*. Progresul metodelor de psihoterapie, individuală sau de grup, de inspirație psihanalitică a permis largirea sferei transferului și descrierea altor modalități ale sale, în funcție de aceste evoluții tehnice. Q. W. J. D. L. C. H. C. H.

(N. C.)

Transfer de învățare

Efect pozitiv al unei învățări* sau al unei activități* asupra unei învățări sau activități*

Este mult mai mult sau mai puțin diferit. Fenomenele de generalizare* a răspunsului* și a stimulului*, descrise în studiul învățării animale, constituie forme elementare de transfer. Transferul se observă și în învățarea omului în probleme* la om (de unde expresia adesea preferată astăzi în acest context de transfer de cunoștințe). Este funcție, între altele, de gradul de similitudine între datele din cele două situații. Dar poate introduce în materialul de învățat sau de prelucrat mai degrabă o veritabilă transpunere a regulilor sau strategiilor aplicate, decît asemănări ajutoare. Beneficiul observat la a doua învățare poate să rezulte dintr-un transfer de atitudini generale, de exemplu, în fața sarcinii. Efectul învățării inițiale poate fi și negativ. Se vorbește în acest caz de transfer negativ sau, mai curent, de inhibiție proactivă* sau de interferență*. Transferul negativ poate fi deosebit de spectacular în cazul învățării motorii (ca în trecerea de la conducerea automobilului pe dreapta la conducerea pe stînga), dar nu este mai puțin remarcabil faptul că efectul negativ este în general tranzitoriu. Măsură transferului poate pune accentul fie pe economia învățării, în termeni de timp sau de încercare*, fie pe calitatea performanței inițiale la a doua învățare. O combinație a celor două surse, înfînd cont de o evaluare a costului lor, se impune în general în aplicațiile practice, de exemplu în psihologia muncii, cînd se pune problema aprecierii interesului unui antrenament pe simulator, înainte de a aborda o sarcină în realitate. Problema transferului învățării este de asemenea o problemă centrală în educație, unde continuă să se înfrunte partizanii achizițiilor fundamentale (ca latina, matematica) transferabile teoretic și cei care, sceptici în ceea ce privește posibilitățile de transfer, recomandă neîncet rezumarea la achizițiile directe exploatabile. Ideea că transferul se referă mai puțin la materialul de însușit decît la strategiile cognitive și la atitudinile atenționale puse în funcție pen-

transfer intermodal

trăiește învățarea fundamentează o pedagogie care vizează să învețe cum să se învețe.

M. Richelle

(N. C.)

Transfer intermodal

Expresia transfer intermodal poate desemna o formă particulară de transfer de învățare*, în care învățarea, realizată într-o modalitate* senzorială (d. ex., vederea*), își repercutează efectele pozitive sau negative asupra unei învățări similare, dar într-o altă modalitate (d. ex., audierea*). Într-un sens mai larg, expresia transfer intermodal este vecină cu transmodalitate sau cu integrare intermodală și se referă la transferul unei informații senzoriale de la o modalitate la alta, fără ca acesta să implice în mod necesar învățare. Experiența perceptivă curentă ne învață că obiectele lumii fizice prezintă proprietăți care pot fi captate de receptori* senzoriali diferiți: forma* este percepută de ochi, dar și de simțurile cutanate* dacă obiectul este palpat sau vine în contact cu corpul; anumite obiecte pot fi identificate prin auz și prin vîz, prin miros și prin pipăit. Fenomenul încă insuficient cunoscut, transferul intermodal de într-un loc important în organizarea perceptivă la om, unde trece, fără îndoială, în mare măsură, prin medierea* limbajului*. Există totuși demonstrații empirice ale unei transmodalități precoce, mult anterioare limbajului, care ar infirma ideea conform căreia integrarea intermodală s-ar construi în cursul dezvoltării*, pe baza unei separări complete între informațiile provenite de la diferitele simțuri. Această transmodalitate precoce rămîne totuși circumscrisă unor configurații* stimulatorii particulare și nu este de ajuns pentru a fonda ca general teza inversă unei diferențieri progresive a modalităților.

Cunoștințele noastre asupra transferului intermodal datorează mult cazurilor de orbici din naștere care și-au recăpătat vederea datorită unei intervenții chirurgicale (cazuri despre care vechii autori ca Descartes, Locke sau Diderot imaginaser

793

tranzitivism

deja învînt mintele de tras). Mai edificatoare decît cazurile de cataracte congenitale tratate pe cale chirurgicală, de la adolescentul vindecat în secolul al XVIII-lea de W. Cheselden, sînt cazurile de grefă a corneei, în special cel studiat de R. Gregory și J. G. Wallace într-un raport din 1963. Acest pacient de 52 de ani a dovedit o remarcabilă capacitate de a identifica obiectele în legătură cu care dobîndise o experiență tactilă: de exemplu, literele majuscule pe care cîmpul obișnuit al degetelor le recunoaște prin palpare, în timp ce literele mici, în legătură cu cari nu avea nici o experiență, a trebuit să le învețe.

M. Richelle

(N. C.)

Transformare în contrariu

Unul din cele patru destine ale pulsivității* descrise de S. Freud în 1915, împreună cu refularea*, sublimarea* și întoarcerea asupra propriei persoane*, de care este strîns legat: întoarcerea privește obiectul, transformarea în contrariu privește scopul. Cuplurile sadism-masochism, voyeurism-exhibiționism, activitate-pasivitate ilustrează

o astfel de legătură.

D. Anzieu

(N. C.)

Transformare lingvistică

Pentru coala de lingvistică transformățională (v. Gramatică generativă), operațiile care se aplică unei secvențe (sau mai multor secvențe) dotate cu o structură sintagmatică, și care o transformă într-o secvență nouă dotată cu o structură sintagmatică numită derivat. Această operație poate consta din adugarea, ștergerea, permutarea sau substituirea unuia sau mai multor elemente ale secvenței/secvențelor supuse operației. O transformare poate fi simplă (numită și singulară) sau generalizată după cum se aplică unei singure secvențe (d. ex., transformarea în formă pasivă) sau mai multor secvențe (d. ex., transformarea de relativizare); printre transformările generalizate distingem transformările prin coordonare (și transformările prin intercalare* (relativă, completiv)). Pentru a defini o transformare, trebuie considerate: a. analiza structurală a ansamblului secvențelor cîmpului sărăcutea poate aplica transformarea și care constituie domeniul transformării; b. modificarea structurală pe care transformarea o generează în secvențele asupra cărora este aplicată; și c. structura sintagmatică derivată a secvenței care rezultă din transformare, adică „indicatorul său sintagmatic derivat”. Aceste trei elemente ale definiției unei transformări sînt formalizate sub formă de reguli* de transformare. În lingvistica generativă transformățională, aceste reguli asigură conversia unei structuri de profunzime într-o structură de suprafață, în principiu, și o modificare a sensului*.

M. Hupet

(N. C.)

Transformare (Reprezentanți de —) ->

Semnificații formale

Transformism -> Evoluție

Transgenerațional -> Transmisie inter-generațională

Transgresiune

Într-o perspectivă psihodinamică, transgresiunea constituie o experiență specific umană, realizată de un subiect* doritor care, prin depășirea limitelor, înfrîntătează un interdicție*. Cum interdicțiile delimitează dezirabilul și reduc posibilul la ceea ce este permis, a nu le lua în considerare și a trece dincolo de ele înseamnă a încerca deplasarea limitelor puse accesului la cunoaștere și la plăcere. Probabil de depășire, dar și de negare a principiilor legate de efectele de separare și de diferențiere aflate la originea castrării și a interzicerii incestului, transgresiunea este o experiență imposibilă în scopul regisirii stării originale pierdute de plenitudine și de unificare.

/ J. Selosse (N. C.)

Transmisie intergenerațională

Ceea ce este transmis în cadrul unei linii familiale este perceput prin reprezentările străbunilor, ale bunicii, ale părinților direcți sau colaterali. Surse de fantasmă și cje mituri, acești strămoși sînt obiecte de investire* și de identificare*. Aceste reprezentări pot avea un rol structurant pentru grupul familial sau pot avea un efect dezorganizator, așa cum au arătat în 1975 N. Abraham și M. Torok: fantoma*, pentru a relua exprimarea lor, reprezintă un străbun al cărui act este de nemurțitor; ea poate explica un comportament patologic la un descendent. I. Boszormenyi-Nagi vede în cazul datoriei față de morți transmise o înfrîntare a celor vii de către aceste fantome misterioase. Pentru A. de Mijolla, identificarea cu strămoșii este posibilă, această fiind peștra și la adpostul memoriei familiale. Terapia familială psihanalitică* este locul privilegiat de ascultare a transmisiei acestor fantasmă, mituri și reprezentări de obiecte intergeneraționale sau transgeneraționale.

Tranzi ional

Adjectiv introdus de D. W. Winnicott pentru a desemna o zonă de experiență a sugarului, zonă de „iluzie”, care servește drept bază pentru perceperea realității exterioare și care prefigurează viaa a imaginativ și creatoare. D. W. Winnicott reperează această experiență în comportamentul sugarului între 4 și 12 luni, atunci când pare atașat de un obiect anume care se dovedește indispensabil în momentul adormirii. Prin acest comportament, copilul ar obține iluzia că există o realitate exterioară care corespunde capacității sale personale de a crea. Această zonă intermediară a experienței, pe care o ocupă obiectul tranzițional*, rămâne marcată de un paradox, acela de a nu apărea nici realității interioare, nici celei exterioare. Ea continuă în viaa a imaginativă a individului, în artă, cultură și creație.

A. Braconnier

(N. C.)

Tranzi ional (Analiză —)

Analiza tranzițională este o metodă de investigare și de elaborare a efectelor psihice ale experiențelor de discontinuitate, de criză și de ruptură în aparatul psihic* individual și grupal. Ea vizează restabilirea de noi continuități și reorganizarea câmpului intrapsihic în corelațiile sale intersubiective, prin formarea unei zone de tranziție generatoare de iluzie*, de creativitate și de simbolizare.

Acest concept a fost propus de R. Kaes în urma lucrărilor lui D. Winnicott asupra fenomenelor, obiectului și spațiului tranzițional, ale lui W. Bion asupra funcției alfa* și angoasei catastrofice, și ale lui I. Bleger referitoare la cadrul psihanalitic. Într-adevăr, activitatea de analiză tranzițională are drept obiective: instaurarea de procese și de spații intermediare între realitatea psihică și mediul fizic și social după modelul primitiv al medierii pe care o stabilește mama între nevoile corporale și psihice ale copilului și mediul ambiant; instaurarea unui cadru, ferm și maleabil în același timp, propriu pentru a restabili funcțiile de deținător, de legătură de gândire și de joc interpretativ necesare elaborării și rezolvirii de criză și de ruptură; experiența tranzitorie a iluziei creatoare. Acest triplu obiectiv trebuie modulată după particularitățile subiecților individuali și ale grupurilor. Metoda analizei tranziționale a fost aplicată de către D. Anzieu în psihanaliza indi-

795

traumatism al nașterii

1

vidual, în situațiile care necesită amenajări speciale ale cadrului psihanalitic, ale atitudinii interioare a psihanalistului și ale strategiei intervențiilor sale. Ea a găsit un teren electiv în analiza grupurilor și a instituțiilor atunci când predomină conflictele ale relațiilor intrapsihice, intra- și intergrupale. A fost utilizată ca metodă de analiză și de elaborare a situațiilor critice ale adolescenților, ale vârstei medii și ale înțelegerii în bătălie sau în cele provocate de experiențele de migrație, de transcultură și de rupturi sociale grave.

R. Kaes

(N. C.)

Tratare/Tratament

Este modul de acțiune asupra cuiva, în special pentru a-i uza suferința sau pentru a-i vindeca boala. Astfel, în psihoterapie*, conducerea unei cure poate fi realizată în diferite moduri, în doi, în grup sau în instituție, în funcție de natura, de intensitatea, de frecvență, dar și de gravitatea tulburărilor și după cum se face apel la un cadru pentru a susține acompaniamentul terapeutic și pentru a recurge la metodele complementare (relaxare, ergoterapie etc). Când se pune problema tratării tulburărilor de conduită* (alcoolism, toxicomanie, delinvență), formele de intervenție tind din ce în ce mai mult să capete un caracter ambulatoriu și se înscrie într-o muncă de echipă pluridisciplinară care intervine nu numai asupra pacientului, ci și asupra mediului său familial și social. Programarea unui tratament depinde de originea și de natura perturbărilor observate, de referințele teoretice și de practicile celor care intervin, dar și de înțelegerea lor și de motivele care-i determină să fie interesate de un simptom particular sau să practice într-o instituție specifică (spital psihiatric, închisoare, consultație).

./ Selosse (N. C.)

Tratare a informației -> Informație

Traumatism

Traumatismul psihic, noțiune foarte veche ai cărei precursori pot fi găsiți încă din

Antichitate, a fost întotdeauna împărțit între trei obiecte de referință principale: rănirea corporală și mai ales craniofacială, emoțiile generale printre care angoasa de moarte, contextele psihosociale sau factorii care au declanșat tulburarea. Termenul de nevroză traumatică desemnează, cu începerea de la sfârșitul secolului al XIX-lea, un grup de tulburări psihice caracterizate în general printr-un sindrom de repetiție, cu coșmaruri și spaime nocturne, care apare după un timp de latență relativ lung, în declinul unui oc

afectiv foarte intens. S. Freud utilizează la început termenul de traumatism într-o concepție economică și îl definește deci ca o creație a excitației care nu poate fi controlată prin mijloacele obișnuite ale aparatului psihic. Traumatismul califică de asemenea evenimentul* vital în istoria subiectului care poate constitui începutul unei nevroze. Abreacția* și elaborarea* psihică a experienței traumatiche trecute sînt cercetate, în acest caz, în cura psihanalitică. Pentru S. Freud, traumatismul este esențialmente sexual și originea sa se situează în viața prepubertară sub forma unei scene de seducție* suportate de copil, scenă care face să apară la el o excitație sexuală incontrollabilă. Printr-o asociație de sens, o a doua scenă în viața pubertară sau postpubertară va reactiva aflulul de excitație sexuală provocat anterior. Prin urmare, numai posterior traumatismul capătă întreaga sa valoare. Mai târziu, S. Freud va relativiza importanța traumatismului în originea nevrozei și mai ales nu va mai acorda o valoare atît de mare realității unui eveniment din copilărie. În schimb, noțiunea de nevroză traumatică, propusă de acest autor și de succesorii săi, permite să se mențină în ideea originală a efectului nevrotic al unui traumatism real a cărei repetare în viața psihică arată clar imposibilitatea elaborării excitației psihice

care l-a generat.

A. Braconnier

(N. C.)

Traumatism al nașterii

S. Freud a presupus că dinții concomitentele fiziologice și unele manifestări su-

travaliului al doliului

796

797

trebuie

obiective ale angoasei* sînt similare cu ceea ce simte nou-născutul în timpul și imediat după naștere. Trecerea brutală de la viața intrauterină parazitară și sîrac în stimuli la un aflul de excitații în timpul travaliului, al primei respirații și al înfîlării cu stimulii vizuali ar realiza toate condițiile economice ale unui traumatism*. Manifestările viscerale și somestezice ale angoasei ar fi deci repetarea a ceea ce se resimte în timpul acestui traumatism inițial. O. Rank a dedus de aici (fără ca S. Freud să-l urmeze în acest sens) că toate celelalte manifestări de angoasă din viața ulterioară sînt tentative de a abreaciona* traumatismul nașterii și, prin urmare, diferitele situații anxiogene (pierderea dragostei, castrarea) nu sînt decît simboluri* ale acestui traumatism. Cu scopul de a atenua la nou-născut efectele acestui traumatism, obstetricianul F. Leboyer a pus la punct o metodă numită de naștere fără violență, caracterizată prin faptul că nașterea se derulează într-o cameră puțin luminată și că nou-născutul este plasat pentru un timp pe pînțele mamei sale pentru un prim contact piele la piele, înainte de îngrijirile medicale. Întrucît lucrări recente au arătat că, în parte, fătul este cel care dă semnalul hormonal al nașterii și care dirijează travaliul acesteia, nu se poate înțelege în ce măsură nașterea este realmente un traumatism pentru copil. Alegerea metodei Leboyer rămîne totuși o precauție utilă și observarea îi lui T. Brazelton au arătat că această metodă favorizează atașamentul* mamei față de nou-născut.

J.-M. Petot

(N. C.)

Travaliul al doliului

Termen creat de S. Freud pentru a desemna procesul de elaborare psihică* ce se efectuează în mod normal în aparatul psihic* după o pierdere de obiect*. Prin obiect trebuie să se înțeleagă nu numai o persoană iubită, ci de asemenea „o abstracțiune care ocupă același loc, ca patria, libertatea, un ideal etc.” (S. Freud, 1917, p. 261). Triste ea, inhibiția, închiderea în sine a persoanei adînc îndoliate, pierderea interesului

pentru tot ce nu se referă la obiectul pierdut, pierderea gustului de viață și de alegere a noi obiecte de iubit apar ca o consecință economică a mobilizării întregii energii psihice disponibile pentru a îndeplini proba realității* relativ la pierderea de obiect, care este refuzată* în straturile profunde ale inconștientului*. Este vorba în fond, de lupta împotriva tentației unei psihoze halucinatorii de dorință* și de retragerea investiției libidinale în obiectul pierdut. Această sarcină este „... executată în detaliu, cu o mare cheltuială de timp și de energie de investire și, în acest timp, existența obiectului pierdut este continuată pe plan psihic. Fiecare dintre amintirile și așteptările prin care libido-ul era legat de obiect este actualizat, suprainvestit și asupra fiecăreia se efectuează desprinderea libidoului” (Ibid., p. 263). Durata derulării complete a travaliului doliului normal este de ordinul a mai multor luni. M. Klein a completat concepțiile freudiene arătînd că doliul readuce în discuție relația subiectului cu obiectele sale interne* și că travaliul doliului, fie el normal sau patologic, este reproducerea manierei în care a fost abordat și rezolvat o etapă normală a dezvoltării primei copilării, poziția depresivă*.

J.-M. Petot

(N. C.)

• Freud S. (1917), „Trauer und Melancholie", Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse 4 (6), 288-301. Traducere (1988): „Deuil et mélancolie" (trad. J. Altounian, A. Bourguignon, P. Cote, A. Rauzy), Metapsychologie; Sig-mund Freud, Œuvres complètes. Psychoanalyse, XII, PUF, Paris. — Klein M. (1940), „Mourning and its Relation to Manic-Depressive States", International Journal of Psycho-Analysis, 21(2), 125-153. Traducere (1968): Essais de psychanalyse (trad. M. Derrida), 341-369, Payot, Paris.

Travaliu al visului -> Vis Travestism -> Homosexualitate

Trire

Trirea desemnează totalitatea evenimentelor înscrise în fluxul existenței ei, așa cum acestea sînt imediat percepute și integrate

de conștiință* subiectiv. ImEDIATE EA, TRISTUR NEÎNDOIELNIC ESENȚIALĂ A EXPERIENȚEI TRIRE, ÎNSEAMNĂ COINCIDENȚA OBIECTULUI ȘI A CONȘTIINȚEI, EXCLUSIV FIIND ORICE CONSTRUCȚIE CONCEPTUALĂ ȘI ORICE EVALUARE AXIOLOGIC, ÎNCERCĂTURĂ AFECTIVĂ A EXPERIENȚEI TRIRE ESTE ADESEA IMPORTANTĂ; EA ARE VALOAREA UNUI SEMNAL. Termenul trire este în general folosit de psihologii de orientare filozofică atunci cînd se opun unui raționalism al conceptului abstract și recurg la un câmp de imediate e fluid, adesea purtător de angoasă. Fenomenologia lui E. Husserl a sistematizat reducerea la experiența trire, imediatele ei excluzînd dubiul, ca sursă a oricărei elaborări a cunoașterii adevărate, înțîlnirea tririlor unor personalități distincte stă la baza psihiatriei fenomenologice (E. Minkowski), în care înregistrarea tririi pacientului este principalul obiectiv. Ea se dezvoltă, în psihologia socială, prin termenii de simpatie* și empatie*. Noțiunea de trire a fost adeseori plasată într-o zonă conflictuală a psihologiei, în timp ce partizanii argumentării științifice consideră că noțiunea este de obscurantism, alții, dimpotrivă, evocă trirea afirmînd fărî probe și fărî a supune afirmația nici unei critici. Rămîne totuși dificil de conceput o construcție intelectuală și științifică, de exemplu, fărî referire la experiență și la nivelul profund (și absolut) al acesteia, noțiunea de trire fiind rezumatul ei clasic. J. Châteauneuf estimează că pentru a nu reduce psihologia noastră trebuie să acceptăm calități și ființe necuantificabile. Astfel, iubirea* nu poate intra într-o bancă de date destinat calculatoarelor.

C. Prevost

(N. C.)

Tristur de spirit -> Spirit

Tristur distinctiv

Fonemul* este definit ca unitatea minimală a limbii; el are o funcție distinctivă (contribuie la sens), dar, pe axa succesivității, nu poate fi descompus în unități mai mici. Pe axa simultaneității în schimb, pot fi identificate caracterele care îl definesc

și îl opun altor foneme: /t/ din franceză, de exemplu, este oral, sonor și dental. Acestea sînt caracteristicile considerate drept trisături distinctivă, trisături pertinente sau merisme (E. Benveniste). O limbă nu posedă decît zece trisături distinctivă care se combină în diferite moduri pentru a forma treizeci de foneme. r _ „

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Tristur ideal -> Moda!

Tristur suprasegmental

în lingvistică, conform terminologiei lui A. Martinet și a colii fonologice, distingem elementele fonematice și prozodice* sau, conform terminologiei americane, elementele segmentale și suprasegmentale. Acestea din urmă nu apar în cele de-a doua articulare (v. Dublă articulare): continue (nondiscrete) și prin urmare greu segmentabile, ele se referă la elemente mai mici decît fonemul* sau mai mari decît acesta: mai multe foneme, silaba, cuvîntul*, sintagma*, fraza*. Funcția lingvistică a acestor trisături poate varia după limbă, dar numai tonurile, în limbile tonale, sînt considerate unități discrete, de rang egal cu fonemele.

D. Peraya

(N. C.)

Trebuin

Stare de deficit sau de dereglare a echilibrului homeostatic care declanșează comportamente* specifice la nivelul organismului, în scopul de a ajunge la actul consumatoriu*, pentru a satisface deficitul și a restabili echilibrul. Această definiție, care explică noțiunea fiziologică de homeostazăie*, corespunde trebuințelor biologice primare (foame*, sete*, oboseală*, trebuință sexuală*) și, firesc, duce la considerarea comportamentelor ca fiind instrumente ale reducerii trebuințelor ei, noțiune centrală pentru una din teoriile importante ale motivației*, în special la om, satisfacerea trebuințelor primare pîrînd să nu permită explicarea ansamblului conduitelor, s-a apelat la trebuințele secundare, concepute fie ca me-

trebuin de actualizare

798

canisme motivationale mai pu în vitale, dar care sînt în serviciul trebuin elor primare (trebuin e de imita ie*, de afiliere* la un grup etc), fie ca motiva ii care se dezvolt prin experien a cu obiecte de satisfacere intermediare în raport cu satisfac iile primare sau cu cele derivate din ele (este vorba de trebuin sau de drive* dobîndit). Pe de alt parte, îndeprîndu-se de o explica ie exclusivist a conduitei prin reducerea trebuin ei, teoriile hedoniste* acord un loc important trebuin elor legate de exercitarea unei activit i* din pl cere pentru activitatea în sine, decît pentru a ajunge la des vîr irea ei: trebuin a de stimulare (în care fenomenul de autostimulare intra-cerebral * constituie o demonstra ie la nivel fiziologic), trebuin a de explorare*, trebuin a estetic la om, atestînd men inerea conduitelor care nu sînt orientate spre reducerea deficitului biologic. No iunea de trebuin este una dintre cele a c ror utilitate real a fost mult dezbt ut în psihologie. Anumite teorii despre personalitate au invocat atîtea trebuin e încît ele s poat defini anumite categorii de conduit ce trebuiau explicate. H. Mur-ray, în 1938, a enumerat douzeci (trebuin e de agresiune*, de îndeplinire*, de dominare, de comprehensiune*, de respect, de autonomie*, de ordine etc), list mult îmbog it de al i autori ai epocii. Acest complezen a determinat psihologii anti-mentali ti, ca B. F. Skinner, s se dispenseze de concept, ca fiind o variabil intermediar * tipic f r utilitate în c utarea unei explica ii. Dup ace tia, analiza func ional a evenimentelor care au valoare de recompense* sau de înt riri* înlocuie te mult mai bine apelarea la trebuin e. Acolo unde mecanismele interne reperabile ar putea fi invocate ra ional, analiza lor ar trebui s fie l sat pe seama speciali tilor capabili a o conduce, fiziologii sau, în m sur mai mare, neurobiologii. Cercet rile acestora, strîns legate întotdeauna de analize comportamentale, au permis descoperirea structurilor nervoase, în special hipotalamice, i a substan elor chimice (diverse neuropeptide*) ce intervin în re- gl rile la care se refer no iunea de trebu in . De asemenea, ele au demonstrat unitatea strîns dintre factorii centrali i cei periferici, informa iile în feed-back*, provenite de la viscere implicate prin actul con-sumatoriu, reglînd interven ia comenzilor neurofiziologice i neurochimice centrale cum o demonstreaz , printre multe alte exemple, hiperfagia observat la animalele la care c ile sensibilit ii interoceptive* ale stomacului au fost îtrerupte. Termenul de trebuin desemneaz i st rile de dependen * fiziologic i psihologic ce se dezvolt ca urmare a consumului repetat de substan e toxicomanogene, precum alcoolul, tutunul, opiaceele, diverse psihotrope* (v. Asuetudine).

M. Richelle

(G. D. S.)

Trebuin de actualizare -> Actualizare

Trebuin de apartenen -> Apartenen (Trebuin de —)

Trecere la act

Proces de transformare a unei inten ii* în realizarea ei motorie. De regul , termenul se aplic la acte impulsive care încalc interdic iile colective sau individuale. Este folosit în criminologie pentru a desemna acte agresive i atentate sexuale. Termenul este folosit, de asemenea, în psihiatrie. Inten ia care declan eaz este, în genere, con tient . Facilitarea actului, în sensul realiz rii, indic patologicul. Lucr ri recente au relevat rolul de mediere serotoninergic al neuronilor în controlul impulsivit ii. Trecerea la act poate exterioriza, de asemenea, o inten ie incon tient ; în acest caz, existen a acestei inten ii indic o patologie.

în această ultim perspectiv , termenul este folosit adesea pentru a traduce verbul german agieren folosit de S. Freud, în special cînd ac iunea se opune con tientiz rii, în afara curei sau în situa ia psihanalitic , ap rînd ca motor al transferului i ca rezisten la rememorare, în acela i timp. în această accep ie, în traducerea francez se substituie adesea termenii engleze ti ac- ting out* i act out. J. Lacan a folosit termenul de passage l'acte (trecere la act) în opozi ie cu cel de acting out pentru a indica realizarea fantasmei, de vreme ce el asigur ignorarea acesteia din urm i închiderea fa de orice func ie semnifi- cant ' J. Widlocher

(G. D. S.)

Trei personaje (Test al celor —)

Prob proiectiv dublu verbal (prin stimul i prin consemn), creat de M. Bac-kes-fhomas între 1962 i 1969. Consemnul este de a povesti (f r nici un suport grafic) o întîmplare care pune în scen trei personaje. Douzeci i una de întreb ri îl ghideaz pe subiect în elaborarea povestirii sale. Aplica ia poate fi individual sau colectiv (cu grupuri mici de subiec i). Prob în general resim it ca interesant i agreabil de subiec i, mai ales în forma individual , testul celor trei personaje permite stabilirea unui contact bun. S-a dovedit de altfel deosebit de fecund în studiile de psihologie clinic social , datorit comodit ii sale de aplicare colectiv i datorit marii sale facilit i de adaptare (adaptarea se limiteaz la o traducere), în studiile interculturale. , ,, ,

J.-M. Petot

(N. C.)

triangulare mtm

de intensitate cantitativă a comportamentului și explică astfel elementele fiziologice ale acestuia din urmă. De fapt, trezirea este un concept psihofiziologic care amintește de activarea sistemului nervos central. O tendință spre hipotrezire sau hipertrezire a fost adesea evocată în explicarea anomaliilor atenției*, mai ales în tulburările schizofrenice. Mai pe larg, relația dintre trezire, modul de realizare a unei sarcini și de ajungere la o performanță urmează o lege clasică a curbei funcției capăt forma unui U inversat, adică cele mai bune performanțe se situează la un nivel de trezire intermediar, ele se atenuează pe măsură ce trezirea devine prea puternică sau prea slabă. Actualmente, din punct de vedere biologic, sistemul de trezire este considerat în esență activarea sistemului noradrenergic*. A.,

A. Braconner (D. S.)

Tremometru

Dispozitiv destinat să măsoare amplitudinea tremurului (în general manual). Există diferite modele, sarcina subiectului constând, de exemplu, în a introduce un stilet în orificii circulare de diametru descrescător sau în a deplasa cât se poate de departe un stilet între două muchii convergente pentru a le atinge.

M. Richelle

(N. C.)

Trezire → Reacție de trezire

Trezire

Frecvent confundată cu noțiunea de activare*, trezirea este un fenomen care presupune aspectele tonice ale comportamentului. Permite adesea explicarea dimensiunii

Triangulare

Conform psihanalizei, triangularea îl face pe copil să iasă din relația duală* cu mama și să se reorganizeze relațiile de obiect* într-o structură cu trei persoane (complexul lui Oedip*). Copilul se simte al treilea, exclus din relația amoroasă a părinților. Dragostea pentru părinții de sex opus se izbește de interdicția de incest*. Ambivalența față de părinții rivali de același sex trezește temerile de pedepsă asupra integrității zonelor erogene ale corpului. Supra-eul* sadic precoce lasă locul unui supraeu reglator. Simbolizarea* efectuează în acest moment progrese decisive. Conform psihoterapiei familiale sistemice*, triangularea se manifestă prin constituirea de triade sau triumfuri atunci când fiecare părinte cere copilului să-i învingă în parte împotriva celuilalt, iar copilul (care devine atunci bolnavul desemnat*) este paralizat, căci orice activitate din partea lui este resimțită ca un atac împotriva unuia din părinți, într-un sens mai general, în psihologia socială, triada este coaliția a două persoane împotriva unei a treia. — A.

D. Anzieu

(N. C.)

triticlic

800

801

tulburare de conduită

Triticlic → Antidepresor Trigon → Comisur

Trigram

Ansamblu de trei litere, în general fără semnificație, utilizat ca element de material în experiențele consacrate memorării* și înierii*. Trigram este adesea monosilabic și compus după o structură consoană-vocală-consoană. Este utilizat mai ales când se dorește studierea memorării, încercându-se eliminarea influenței cunoștințelor anterioare ale subiecților. Această eliminare nu este totuși decât relativă. Se știe, într-adevăr, că subiecții pot aplica strategii de memorare care constau în apropierea trigramelor prezentate de cuvintele limbii.

S. Bredart (N. C.)

Trisomie

Patrimoniul genetic al ființei umane este constituit din 22 perechi de cromozomi*, numerotate de la 1 la 22, cărora trebuie să li se adauge doi cromozomi sexuali. Trisomiile constituie o aberație cromozomică, datorată unor accidente în cursul meiozei sau în timpul primelor diviziuni ale zigotului. Mai precis, la trisomici se poate detecta un cromozom supranumerar în anumite poziții ale cariotipului. Până în prezent s-a putut observa un al treilea cromozom în pozițiile 13, 18 sau 21. Aceste trei aberații genetice sînt însoțite întotdeauna de o înapoiere mentală profundă. Trisomiile 13 și 18 sînt rare, desigur pentru că ele prezintă un mare risc de mortalitate neonatală, chiar embrionară. Trisomia 21 sau mongolismul este cea mai frecventă (1 la 650 sau 700 de nașteri). Îmbătănirea maternă este singurul factor etiologic cunoscut pînă în prezent. Copilul trisomic este ușor de recunoscut prin morfologia sa particulară: talie

mic , brahicefal cu facies aplatizat, limba mare și fisurat . Pe de alt parte, el prezintă o întârziere psihomotorie globală cu apatie și indiferență ; mai târziu, întârzierea mentală devine evidentă . Progresul abordărilor

psihopedagogice a permis să se evidențieze posibilitățile unei evoluții, în special afectivă , a acestor copii, mult mai puțin defavorabile decât se credea anterior.

A. Braconnier

(N. C.)

Tritanopie -> Dicromatism

Trunchi cerebral

Această expresie engleză trimite la o concepție a organizării sistemului nervos* în același timp filogenetic , structural și funcțional , propusă de P. MacLean. Creierul actual al mamiferelor rezultă din adunarea succesivă a trei mase cerebrale: creierul numit protoreptilian (trunchi cerebral*, ganglionii de la bază), înconjurat apoi de creierul numit paleomamalian (sistem limbic) și acoperit de neocortex. Paralel, în fiecare etapă de evoluție*, apar capacități funcționale noi care le controlează pe cele precedente. „ , , , ,

M. Le Moal

(N. C.)

Trofalaxie

Schimb de hrană stomodeală (gură la gură) sau proctodeală (prin anus) între doi indivizi la insectele sociale, declanșat în urma unei secvențe de comunicare* interactivă antenară . Dacă funcția esențială a trofalaxiei este să asigure alimentarea membrilor unei colonii, chiar a celor care nu recoltează , feromonii* transmiși în același timp contribuie de asemenea la menținerea

coeziunii sociale. „ , , , ,

R. Campan

(N. C.)

Trop -> Figură de stil

Tropism

Creșterea orientată în spațiu la vegetale și la animale sesile (briozoare, ascidii, octo-coralieri) sub influența unei surse stimulante sau a unui câmp gradient stimulant, ele însuși orientate. O fasole înută la suprafața apei, într-un pahar plasat aproape de o fereastră , germinează și dezvoltă o tije care crește în sus și se îndoaie spre lumină (fototropism pozitiv și geotropism negativ), în timp ce o rădăcină crește în jos și se îndepărtează de fereastră (fototropism negativ și geotropism pozitiv). Observarea acestor mișcări forate cîrora planta nu li se poate sustrage lăsa condus

pe J. Loeb, ca o reluare a teoriei carteziene a animalului-mășină , s-a formulat o teorie a tropismelor conform căreia toate comportamentele sînt mișcări orientate forate, adică tropisme asimilabile unor sume de reflexe*. Generalitatea abuzivă a acestei teorii nu trebuie să mascheze faptul că cele mai multe mișcări și conduite cuprind componente de orientare* care răspund unor informații direcționale (v. Taxie și Cinez).

J.-C. Ruwet

(N. C.)

Tropometru

Vechi aparat destinat măsurării unghiurilor de rotație ale ochiului în determinarea câmpului vizual. Tehnicile mai recente, mai fine și mai precise utilizează diferențele de potențial ocular pentru a trasa o electrooculogramă a mișcărilor* oculare (orientare și amplitudine a punctelor de fixare oculară). Pe de altă parte, se utilizează și diagrama reflexelor corneene la o sursă de lumină punctuală , fixată asupra ochiului în mișcare. „ - - .

R. Gemcot

(N. C.)

Tropotaxie —> Clinotoxie

Trunchi cerebral

Trunchiul cerebral este o structură encefalică ce continuă mdușa spinării*. Ea este racordată la emisferile* cerebrale prin pedunculii cerebrali și la cerebel prin pedunculii cerebeloși medii. Aceste două etaje se află deasupra etajului bulbar, sau a bulbului. Substanța cenușie a trunchiului cerebral este constituită din nucleii nervilor cranieni, din nucleii proprii trunchiului cerebral, din formația reticulată *, mai mult de o sută de nucleii identificați. Ea joacă un rol important, în special în reglarea și menținerea funcțiilor vitale ale organismului. Substanța albă este constituită din fasciculele fibrelor de proiecție care cores-

pund cu axonii ascendente și descendente omologe celor ale mdușei spinării și dintre care unele se intersectează la nivel bulbar.

R. Decombe și M. Le Moal

(N. C.)

Trunchi comun

În cadrul prelungirii colarității obligatorii (v. Obligație colară), trunchiul comun desemnează un ciclu de învățământ secundar în cursul căruia aceeași formă de învățământ este pusă la dispoziția tuturor elevilor. Clasele de vîrstă, în totalitatea lor, beneficiază deci de același învățământ*, ca în învățământul primar. Introducerea unui trunchi comun este produsul voinței de democratizare a învățămîntului și se opune existenței unor filiere de excelență încă de la începutul ciclului secundar, cît și orientării* precoce în filierele preprofesionale ale elevilor mai puțini performanți. Pretutindeni unde este introdus, trunchiul comun generează dificultăți legate de necesitatea de a preda simultan unor elevi de nivel* foarte eterogen. Soluțiile trec mai ales prin dezvoltarea pedagogiei diferențiate*, adaptată diferitelor tipuri de elevi și apt să realizeze toate obiectivele ciclului prin demersuri diferite.

D. Manesse

(N. C.)

Tuberculi mamilari — Mamilari Tulburare a conștiinței → Conștiință

Tulburare de conduită

Expresie întrebătoare în mod obișnuit de profesorii și părinții indispuși de manifestările perturbatoare pe care le înfățișează în proiectul lor educativ. Psihologii colari și cei de la Centrele medicopsihopedagogice sînt confrunțați cu examinarea dimensiunilor multiple și interactive ale unor astfel de tulburări, care, în general, evidențiază: dezechilibre ale terenului constituțional, perturbări instinctive cu variații de dispoziție, disfuncționări și dizarmonii cognitive, retardări afective, conflicte* relaționale a căror expresie este mai mult

tu ring

802

sau mai puțin organizat în jurul temelor hetero- sau autoagresive, variabile în cursul dezvoltării*. Tulburările polimorfe ale conduitei și comportamentului adolescenților* pun probleme specifice din cauza importanței conflictelor tranzitorii, a punerilor în act*, a asumărilor de riscuri* și a tendinței spre somatizare*. Ele trebuie raportate la o patologie conflictuală (actualizare a conflictului oedipian*, problematic narcisic* sau de dezvoltare). Într-o interacțiune a factorilor biologici, psihici, relaționali invită la aprecierea influenței determinismelor genetice într-o analiză sincronă; articularea lor se efectuează în jurul conduitelor simptomatice, în relația lor cu conflictele intrapsihice și cu semnificațiile subiective și obiective pe care acestea le iau în anturajul subiectului.

J. Selosse

(N. C.)

Turing

Mașina lui Turing. Mașina de calculat idealizată, imaginată de Alan Turing în 1936, care permite să se formalizeze noțiunea de algoritm* și conceptul de complexitate. Ea se caracterizează printr-o unitate de control care poate lua un număr finit de stări, o bandă nelimitată în cele două sensuri, compusă dintr-o succesiune de câmpuri putînd conține fiecare maximum un simbol dintr-un alfabet finit, o unitate de intrare/ieșire care parcurge secvențial banda pentru a citi sau a scrie pe ea informații (într-un singur câmp deodată). Testul lui Turing. În 1950, A. Turing a propus să se înlocuiască întrebarea: „mașinile pot gîndi?” printr-un test raportîndu-se în esență la o tentativă de identificare a unui interlocutor invizibil și necunoscut (om sau mașină) printr-un simplu schimb de întrebări și răspunsuri. Dacă interlocutorul este în realitate o mașină și reușește să treacă drept o persoană, se poate spune, în accepțiunea lui Turing, că el este capabil să gîndească.

D. Defayx

(N. C.)

Turnul din Hanoi

Tip de problemă* mult studiat mai ales de echipa lui H. Simon, în cercetarea asupra reprezentărilor* și a procedurilor* de rezolvare utilizate de subiecți. Un turn cu un anumit număr de etaje, făcut din discuri amovibile de dimensiuni descrescătoare de la bază spre vîrf, este plasat pe un soclu. Alte două socluri asemănătoare sînt libere. Subiectul trebuie să reconstituie turnul pe unul din aceste două socluri, dar respectînd anumite restricții: un singur disc (etaj) poate fi deplasat o dată; un disc nu poate fi deplasat pe un disc mai mic. Această situație constituie o problemă specifică, a cărei soluție de găsit este prescrisă clar, dar al cărei domeniu* nu este de obicei familiar subiecților. Acesta recurge, în general, la tatonări și manevre superflue, cînd soluțiile cerute pot fi reduse la un algoritm* și simulate cu ajutorul unui program de calculator care răspunde la definiția General Problem Solver.

M. Richelle

(N. C.)

Tutorat

Institu ie al c rei obiect este s asigurare elevilor sarcini* care nu in direct de inv - mînt: profesorul-tutore se adreseaz periodic unui mic grup de elevi i analizeaz cu ei activit ile lor de inv are*, obstacolele pe care le întîlnesc, îi ajut s - i organizeze raporturile cu restul comunit ii colare i asigur leg tura între coal i p rin i. Este o institu ie foarte veche în universit ile engleze, unde ea a ap rut, sau americane; dar introducerea sa mai recent în inv mîntul secundar a declan at polemici, care se circumscriu de fapt în vechea dezbateri despre rolul colii: coala trebuie s se limiteze la a instrui sau rolul s u este i de a educa* ? Cei care preconizeaz tutoratul estimeaz c acesta este un dispozitiv esen ial pentru reu ita în-v mîntului secundar de mas .

D. Manesse

(N. C.)

T

ap isp itor

Expresie r mas de la evreii care sacrificau, pentru ritualul divin, la s rb torirea Isp irii, un ap alb „înc rcat cu p catele lor". În general, această expresie denume te un agent social (minoritate, str în, leader dec zut), asupra c ruia acuzatorii arunc f r justificare vinile sau gre elile comise de colectivitate. În psihologia social , într-un grup, apul isp itor (sau victima isp itoare) are rolul de a fixa asupra lui atacurile care l-ar putea viza pe leader sau grupul în totalitate i care, astfel, sînt deviate; această deplasare* poate fi spontan i incon tinent sau deliberat ; ea poate fi facilitat de atitudinea masochist a victimei. Dup terapia familial sistemic *, pacientul declarat* îndepline te rolul de ap isp itor al familiei. Existen a unei victime isp itoare este unul dintre elementele reglatoare ale echilibrului cvasista ionar al unui grup sau al homeostaziei* familiale.

D. Anzieu

(G. D. S.)

Jint

în domeniul psihomotricit ii*, ca i în limbajul curent, termenul desemneaz realizarea c utat a unei mi c ri* inten ionate. Abateri de la înt ofer o m sur a preciziei* mi c rii.

în cercet rile asupra proceselor de aten ie — stîmul asupra c ruia subiectul trebuie s - i fixeze aten ia* i la care trebuie s reac ioneze, prin opozi ie cu stimulii distrac-tori*.

în terminologia terapiei comportamentale* i a modific rilor de comportament*, comportamentul int este cel asupra c ruia terapeutul î i propune s opereze o schimbare (reducere sau cre tere de frecven , de amplitudine, de intensitate etc), asigu-rînd contingen ele de înt rire* adecvate. Astfel, o mi care compulsiv * repetitiv va fi aleas ca int i se va încerca s i se reduc frecven a cu ajutorul unui program de înt rire a unor r spunsuri diferite*.

M. Richelle

(G. N.)

1

805

unealt

Ucenic

începînd cu 1960, cuvîntul inv are* a fost folosit în mod curent în tiin ele umane cu func ia sa de desemnare general a activit ii de a inv a. Din acel moment a fost necesar crearea termenului de „inv cel" pentru desemnarea subiectului acestei activit i. Ucenic nu era cel mai bun termen. A spune în 1980 „cutare e ucenic" implica în primul rînd în elesul de „cutare nu î i continu studiile". Într-o perioad în care accesul la studii pe termen lung tinde s se generalizeze, însu irea tradi ional a meseriei sub conducerea profesi onitilor de la locul de munc devine o anomalie. De aici dificultatea de a revaloriza, din punct de vedere social, acest statut care, nu lipsit de paradox, exercit înc atrac ia unui model alternativ.

D. Hamehne

(D. F.)

Uitare

Incapacitate de a- i aminti sau de a recunoa te o informa ie* inv at . Cele dou cauze ale uit rii luate, în general, în considera ie sînt deteriorarea spontan i interferen a*, în primul caz, uitarea este v zut ca rezultat al deterior rii spontane a unei urme* mnezice, cu timpul. Aceast tergere din memorie este cu atît mai probabil cu cît informa ia respectiv este pu in folosit (v. Consolidare mnezic). În al doilea caz, uitarea apare dintr-o interferen între urme. O informa ie uitat nu este considerat ca tears , ci mai degrab ca inaccesibil . Interferen a poate fi legat de prezentarea de noi informa ii (interferen sau inhibi ie retroactiv) sau de pre-

zentarea anterioar de informa ii (interferen proactiv). În ceea ce prive te memoria de scurt durat *, sînt luate în considera ie ambele interpret ri. Pentru memoria de lung durat *, s-a c zut în general de

acord asupra faptului că uitarea rezultă din mecanisme de interferență. Mai recent, a apărut un al treilea punct de vedere. Uitarea nu ar apărea dintr-o tergere de urmă nici dintr-o inaccesibilitate prin interferență, ci din faptul că indicii de recuperare* disponibili în momentul rapelului* sînt inadecvați.

S. Bredart

(S. D.)

Ultradian -> Ritm biologic

Ultrasunet

Vibrațiile* sonore a cărei frecvență* este mai mare de 20 000 Hz și care constituie domeniul sunetelor inaudibile pentru urechea umană; infrasunetele constituie celălalt domeniu din afara câmpului audibil uman și frecvențele lor sînt mai mici de 16 Hz. Date fiind proprietățile de reflexie marcate ale undelor ultrasonice, ele sînt utilizate în sistemele de localizare prin ecou (ecolocație*, cum este sonarul). Anumite specii animale, ca liliacul, delfinul, dotate cu receptori adecvați, se servesc de ele ca de un mijloc privilegiat, exclusiv chiar, de orientare* pentru deplasările lor.

R. Genicot

(N. C.)

Umanist (Psihologie —)

Expresie creată în Statele Unite de către un grup informai de filozofi și psihologi care se revendică de la psihologia fenomenologică și de la psihanaliza existențială (A. Maslow, C. Bihler, C. Rogers, R. May) cu scopul deschiderii unui câmp teoretic și practic între behaviorism* și psihanaliză, centrat pe relația intersubiectivă și pe expresia sentimentelor trăite aici și acum. Acest grup a ajuns la constituirea unei societăți americane, apoi internaționale, de psihologie umanistă, la organizarea de congrese internaționale, la fondarea în 1961 a unui Journal of Humanistic Psychology. Influența, preponderentă la început, a lui C. Rogers și a grupurilor sale de întâlnire* a cedat locul terapiilor corporale inventate la Esalen în California și inspirate, mai mult sau mai puțin, din tehnicile orientale de meditație și respirație.

D. Anzieu

(G. N.)

Umanizare

Concept introdus de unii autori ca J. Châteaueu, pentru a desemna procesul de construire și însușirea a valorilor propriu-zis umane și grație căruia se prelungește și ho-minizarea* biologică. Concept corelativ unui dublu refuz — al primatului biologic și al primatului sociologic, umanizarea corespunde, pentru psihologul care o ia în considerare prin prisma dezvoltării* individuale, sintezei pe care organismul o încearcă pentru a-și regăsi unitatea sa naturală la nivelul reprezentărilor*.

R. Doron

(G. N.)

Undă cerebrală

Variația a potențialului electric tranzitoriu legat de activitatea ansamblurilor neuronale ale creierului. Undele cerebrale, susceptibile să difuzeze în esutul nervos, sînt în general adunate la suprafață. Aceste manifestări sînt de tip lent în raport cu activitățile rapide reprezentate de potențialele* de acțiune (activitate unitară sau multiunitară). Poate fi distins un prim tip de undă lentă la nivelul unui singur neuron*: sînt potențiale postsinaptice de excitație și de inhibiție măsurate în milisecunde. De fapt, unda cerebrală este mai adesea asociată

și

potențialelor electrice care rezultă din activitatea grupurilor de neuroni, așa cum au fost observate în ritmurile electroen-cefalografice*, definite de frecvențele lor în hertzi sau cicluri/secundă (cu relația perioadă sau durată = 1/frecvență). Se vorbește, de asemenea, de undă în descrierea diferitelor accidente caracteristice ale unui potențial evocat. „ „

B. Soumireu-Mourat

(D. F.)

Unealtă

Există numeroase exemple în care animalele, pentru a-și procura hrana, se folosesc de obiecte găsite la fața locului ca de instrumente. Sînt cazuri celebre, cum ar fi cel al vidrei de mare din California și al cintezoziului din insulele Galapagos. Prima se scufundă și adună de pe fundurile de mare, cochiliile și o piatră, apoi urcă la suprafață; înțotînd pe spate, sparge pe piatră bine lipită de pieptul ei cochilia sau învelișurile prăzii sale, mîncînd conținutul, aruncă resturile, dar păstrează piatră pentru următoarea scufundare. Cel de-al doilea se servește de un spin de cactus pe care-l înșurtează în cioc și pe care l-a rupt de pe suportul său pentru a extrage cu ajutorul lui larvele de insecte din adînciturile în care se ascund. Vulturul pleuvă apucă pietre pe care le lasă să cadă pe ou pentru a le sparge coaja. Maimuțele Cebus din America de Sud și cimpanzeii din Coasta de Fildeș sparg cojile tari de fructe pe nodozitățile pe care le aleg de pe ramuri ce îndeplinesc rolul de adevărate ateliere; cimpanzeii aruncă cu crengi și pietre

asupra intru ilor i carnasierelor; tot cimpanzeii se folosesc de be e lungi pentru a sonda mu uroaiele de furnici i de termite, în etapa ce preced îndeaproape roitul*. In toate aceste cazuri, pentru care autorii anglofoni utilizeaz termenul tool (unealt), francofonii evit s vorbeasc de unealt , c ci nu exist , la drept vorbind, nici un fel de prelucrare, de transformare a obiectului folosit. Numai cimpanzeii par în stare s - i preg teasc instrumentul, în a a fel încît s se poat vorbi, în acest caz, de folosirea unei unelte: ei î i aleg crengu ele, le cur , le jupoaie,

u

u

unifactorial

806

807

univers perceptiv

le taie pentru a ob ine o lungime potrivit , le fac leg turi dup care se îndreapt spre mu uroaiele de termite care se g sesc la

o anumit distant .

J.-C. Ruwet

(S. D.)

La specia uman , folosirea i construirea de unelte au luat o extindere în aparen nelimitat , iar originea lor se confund cu preistoria cea mai îndep rtat a lui Homo sapiens, încît am putea fi tenta i s facem din acest lucru caracteristica cea mai specific a omului, derivînd, dup tezele paleontologiei, din eliberarea mîinii care a antrenat pozi ia vertical . în realitate nu prea este posibil, în tentativele de reconstituire a paleopsihologiei*, s se disocieze capacitatea de fabricare a uneltei de capacit ile cognitive i verbale, ele însele factori de cre tere a capacit ilor de înv are* i condi ii ale transmisiei culturale a abilit ilor dobîndite. Ini ial prelungire a mi c rii* corporale, unealta a devenit mai tîrziu amplificare nu numai a actului motor, ci i a func iilor receptoare, apoi, în dezvoltarea recent a inteligen ei artificiale*, imitare i dep ire a capacit ilor cognitive înse i. Rela ia dintre om i unealt creat de el r mîne o tem central a psihologiei muncii i mai ales a ergonomiei*.

M. Richelle (S. D.)

Unifactorial -> Analiz multivariat

Unificare

într-un limbaj formal care comport simboluri de variabile, unificarea este opera ia de stabilire a coresponden ei între expresii bine formate. Dou expresii sînt numite uni-ficabile dac pot coincide prin înlocuirea simbolurilor variabilelor cu termeni ai limbajului, adic aproape o substitu ie. Aceast opera ie este fundamental în demonstrarea de teoreme i în PROLOG*. Exemplu: cele dou expresii $f(g(x, b), f(a, y))$ i $f(g(z, y), z)$, în care x, y, z sînt simboluri de variabile i f, g simboluri de func ii, sînt unifica-

bile, ceea ce se poate constata înlocuind peste tot x i z prin $f(a, b)$ i y prin b . Semiunificarea sau filtrajul, opera ie ana-loag în care înlocuirea variabilelor nu este autorizat decît în una din cele dou expresii între care se stabile te coinciden a, este utilizat pentru aplicarea regulilor de rescriere sau a regulilor de produc ie*

M. Baron

(N. c.)

Unitate lingvistic

Determinarea unit ilor se bazeaz în lingvistic * pe dou principii:

1. limba este o form i nu o substan ;
2. limba este un instrument de comunicare*.

Din (1) rezult c unit ile limbii, la toate nivelurile, trebuie considerate ca pure valori* diferen iale: identitatea fiec rui termen este dat de raporturile sale cu ceilal i i nu de caracteristicile materiale proprii. în virtutea lui (2), aceste valori sînt în plus induse de o singur i unic func ie: a semnifica; singura pertinen recunoscut este de a transmite sens* în mod identic pentru to i locutorii*, pentru a permite intercomprehen siunea. Se fondeaz astfel o metod de analiz destul de riguroas , apt s stabileasc unit i definite formal. Aceast metod are totu i limite. Pe de o parte, principiul pertinen ei (2) nu prevede alte func ii decît marcarea sensului. Or, exist multe alte moduri în care o unitate poate fi util comunic rii: balizarea lan ului (morfeme* vide), economie perceptiv sau memorial , expresivitate etc. Aceste func ii pragmatice* fiind de cele mai multe ori îndeplinite de variante (forme cu acela i sens, dar intrînd în opozi ie), a le neglija înseamn a interzice descrierea structurilor varia ionale, considerate ca nefunc ionale i respinse în afara sistemului. Pe de alt parte, dac analiza structural atinge unit ile unui sistem „limb " anonim i abstract, ea nu analizeaz obiectele manipulate efectiv de locutori, unit i de categorizare practic (cuvînt*, fraz *) care nu corespund decît aproximativ unit ilor func ionale i a c ror identitate se bazeaz

pe proprietăți de uz* imprecise și deforma-bile.

A. Berrendonner

(N. C.)

Unitate motorie

În accepția sa neurofiziologică riguroasă, unitatea motorie este cel mai mic element al unui mușchi supus inervației distincte a unei singure fibre nervoase. Ea implică deci comanda unui motoneuron*, a cărui terminăție axonală* provoacă contracția unor fibre musculare, ele însele asociate unor receptori* proprioceptivi* (fusuri neuro-musculare). Cantitatea unităților motorii constitutive variază după mușchi, după cum cantitatea fibrelor variază după unitățile motorii: unitățile motorii implicate în activitățile musculare de o mare finețe vor fi în general compuse dintr-un număr redus de fibre. Dacă tehnicile anatomice și electrofiziologice permit să se identifice cu ușurință unitățile motorii, acestea nu sînt practic niciodată solicitate izolat în funcționarea normală a sistemului motor. Controlul unei unități motorii izolate este totuși realizabil, așa cum a arătat J. V. Bas-majian în 1978, dacă subiectul dispune de un feed-back* auditiv amplificat al contracției, care suplinește insuficiența informației proprioceptive. Se vorbește de asemenea despre unitățile motorii funcționale mai mari în legătură cu sinergiile* sau cu structurile coordonatoare care intervin în programele* motorii, în acest caz, contextul trebuie să elimine orice confuzie cu sensul precizat mai sus.

M. Richelle

(N. C.)

Uniune -> Intricare

Universalii lingvistice

Expresie care desemnează caracteristicile comune pentru ansamblul limbilor naturale*.

Din Antichitate, categoriile gramaticale* erau analizate ca modalități de traducere verbală a categoriilor* cu caracter logic (substantivul exprimă substanța, verbul exprimă o relație de stare sau de acțiune,

adjectivul traduce atribuirea unei proprietăți etc). În acest context, aceste categorii erau în consecință considerate ca proprietăți comune ansamblului limbilor. Într-o perspectivă apropiată, N. Chomsky a emis ipoteza conform căreia categoriile pe care le utilizează în descrierea structurilor de adîncime (v. Gramatică generativă), cîți regulile (rescriere și transformare*) care prezidează organizarea acestor unități în structuri de suprafață (frază* concrete) constituiau universalii lingvistice. Acest tip de poziție este astăzi foarte contestat. Pe baza analizei saussuriene a arbitrarității* radicale a unităților lingvistice*, mai ales coală de la Praga a demonstrat că fiecare limbă utilizează un sistem fonologic* specific și că nu există deci o universalitate a produselor care constituie fonemele*, chiar dacă putem descrie procesele universale aflate la baza constituirii acestor unități într-un sistem dat (v. Funcție distinctivă). Situația este similară pe planul unităților lexicale, morfologice și sintactice; este foarte îndoielnic să se postuleze existența operațiilor generale pe care se bazează recategorizarea reprezentărilor* nonverbale cerute de structura lexicului* și de morfosintaxa unei limbi, și care fundamentează de asemenea organizarea unităților în cadrul funcțiilor discursurilor*, dar modulurile de realizare a acestor operații sau funcții cu caracter universal rămîn în mod fundamental particulare. Această operație de determinare va putea fi realizată de un articol într-o limbă, de o desinență nominală în alta; relația temporală de anterioritate va putea fi realizată fie printr-o desinență verbală, fie printr-un prefix, fie printr-o formă adverbială. Unei cercetări a universalii lingvistice centrate pe izomorfisme* de structură i-a urmat deci un demers centrat pe identificarea universalii funcționale, care integrează acest element fundamental: diversitatea obiectivă a sistemelor lingvistice.

u

Univers perceptiv

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Cîmp

u

univers perceptiv activ

Univers perceptiv activ -> Cîmp

Ur

Ura este un sentiment, totdeauna intens, al unei persoane față de una sau mai multe alte persoane cărora le vrea răul sau ale căror nenorociri o bucură. Ura este declanșată de invidie, de gelozie, de răcnirea amorului-propriu, de o înjustiție suportată*. Ea poate antrena dispreț, agresivitatea*, răzbușnăria. Poate alterna cu sentimente de iubire* pentru aceeași persoană (ambivalență*) sau poate proveni din transformarea în contrariul* său a unei pasiuni amoroase excesive sau neîmpărțite. În vreme ce iubirea caută similitudinea sau complementaritatea cu partenerul, ura este o reacție de intoleranță la deosebiri în raport cu altul sau cu alții. Fundamentele inconștiente ale urii au fost studiate de psihanaliză. S. Freud le

leag de pulsuniile de moarte*. M. Klein a atras aten ia asupra precocit ii fantasmelor sadice* i distructive la copilul mic. D. Winnicott a eviden iat rolul uneori necesar al urii în contra-• transferul* psihanalistului.

D. Anzieu

(G. N.)

Ureche —> Audi ie

Uretral

Erotismul urinar sau uretral, caracterizat prin c utarea i ob inerea unei pl ceri sexuale autoerotice în timpul mic iunii, este e-sen ialmente o manifestare a perioadei de sexualitate infantil precoce* i mai ales a stadiului falie* (sau genital infantil), în cursul c ruia el înso e te a doua faz a masturb rii infantile. Este interpretat uneori ca un element de tranzi ie între interesul pentru excremente, tipic pentru stadiul anal*, i interesul pentru organele genitale, tipic pentru faza falic *. Adeseori, într-un context urinar percepe copilul diferen a între sexe (a urina în picioare sau pe vine) i raporturile sexuale (b rbatul urineaz în femeie). Erotismul urinar are din această cauz leg tur cu complexul de castrare*. S. Freud, pe de alt parte, a ar -

tat c enurezisul* este una dintre modalit ile de întoarcere a erotismului uretral refulat i c erotismul uretral se afl la originea ambi iei nem surate i arz toare a anumitor subiec i, constatînd astfel leg tura între urin , foc i ambi ie. M. Klein a încercat s coreleze această leg tur cu senza iile de arsur resim ite în cursul mic iunii, ceea ce merge mîn -n mîn cu insisten a sa asupra fantasmelor sadice uretrale, în care urina este o arm periculoas pentru c este corosiv i arz toare. O. Fe-nichel a raportat ambi ia nem surat la nevoia de a supracompensa* ru inea, legat dup el mult mai mult de incontinen a urinar decît de incontinen a fecal .

J.-M. Pe tot

(N. C.)

Urm

în general, desemneaz produsul obiecti-vabil al opera iilor psihologice sau al proceselor de niveluri diferite (fiziologic, biologic), în acest sens este utilizat acest termen în anumite curente teoretice contemporane : în lingvistic în special, o unitate dat (articolul, d. ex.) va fi analizat uneori ca urma unui complex de opera ii lingvistice subiacente (determinare*, definitivare, cuantificare etc). Urm mnezic (v. Engram). Amprent l sat de o informa ie* în sistemul nervos* central; ea poate fi permanent (suport biochimic) sau temporar (suport electric). La S. Freud, acest termen denume te modul de înscriere a imaginilor perceptive în psihism. Urmele mnezice nu intr în aparatul* psihic decît prin asocia ie* i r mîn unite unele cu altele în memorie*. R spus condi ional de urm . V. Condi ionare de urm .

J.-P. Bronckart

(N. C.)

Urm rire vizual

Activitate a privirii* de urm rire a unui obiect în mi care. Observatorul încearc s men in proiecia retiniana a obiectului pe fovea*. Fixarea poate fi monocular sau binocular . Aceast urm rire necesit o sinergie* oculomotorie precis , în func ie

809

uz lingvistic

U

de calitatea informa iilor vizuale. Performan ele în urm rirea ocular au limitele lor, legate de timpul de reac ie* i de erorile în anticiparea* pozi iilor stimulului aflat în mi care. Un deficit în urm rirea ocular poate fi consecin a unui deficit de acuitate* vizual , a unei insuficien e de reac ie i de sinergie a mu chilor extrinseci ai globului ocular, de exemplu în cazul unei paralizii oculomotorii, al unui nistagmus, al unei fix ri exagerate a privirii, al unei hemianopsii sau al unui scotom.

R. Genicot

(O. D.)

Utilitarism

Doctrin moral i politic , sistematizat de Jeremy Bentham înc din 1781, care face din utilitate* criteriul oric rei judec i morale. Conform acestei doctrine, ac iunile indivizilor nu pot fi considerate bune decît dac ele sînt utile fericirii comunit ii, adic dac tind s m reasc pl cerea general i s diminueze durerea. Aceast doctrin , masiv influen at de empirism* i hedonism*, presupune o form de psihologie care s permit nu numai evaluarea pl cerilor i a suferin elor, ci i determinarea motivelor* ac iunilor. Pe de alt parte, ea presupune, de asemenea, interven ia statului pentru stabilirea unei legisla ii care subordoneaz interesul* individual interesului general. „Utilitari tii” au constituit o mi care foarte influent în Marea Bri-tanie i au inspirat pragmatismul*.

F. Parot

(N. C.)

Utilitate

împrumutat vocabularului modelelor economice utilitariste* dezvoltate în secolul al XIX-lea, termenul utilitate desemnează diferența între câștigurile și costurile unei conduite*.

Aceste modele, care conduc la definirea raționalității ca maximizare a utilităților, se află la originea a două abordări fundamentale ale relațiilor interpersonale: 1. teoria jocurilor*, derivat direct din aceste modele și aplicat, de exemplu de

M. Deutsch, la studiul situațiilor de conflict;

2. teoria interdependenței, formulată de J. W. Thibault și H. H. Kelley, care introduce noțiunea de control social* pentru a explica faptul că, pentru un individ, câștigurile și costurile nu sînt valori fixe, ci pot fi afectate de comportamentul celui cu care acesta se află în interacțiune.

F. Askevis-Leherpeux (N. C.)

Utopie

Utopia poate fi definită după trei dimensiuni principale: ca gen literar (de la T. Mo-rus, Utopia), ca proiect de transformare radicală a unui segment al realității sau a totalității sale (utopii sociale, arhitecturale, pedagogice, sexuale) și ca sistem de reprezentări observabile în grupuri și care pune în joc în mod selectiv anumite procese psihice. Din acest ultim punct de vedere, o trăsătură de catastrofă* și de persecuție însoțite sau încheie mentalizarea* paradoxală a utopiei: aceasta este elaborată fie ca un spațiu potențial în care proiectul său, ludic, nu trebuie să fie contestat în funcția sa de iluzie creativă; fie ca reprezentare a unei dorințe de nesatisfacție tocmai de aceea marcată de absolut și imposibil; fie ca realizare a unei dorințe de împlinire definitivă a dorinței. Legea care se impune în acest caz este de ordin pervers sau paranoic. În aceste condiții, utopia îndeplinește catastrofa împotriva creia se apără.

R. Kaes

(N. C.)

Uz lingvistic

Acest termen nu are cu adevărat o accepție tehnică. În lingvistica* contemporană, se opune uneori celui de sistem și desemnează în acest caz funcționarea limbii, care nu mai este considerată ca un inventar immanent de semne*, ci ca un instrument de comunicare* pe care un locutor* și-l însușește și îl aplică unor situații particulare (v. Actualizare, Performanță lingvistică, Pragmatică).

u

uz lingvistic

810

În gramatica normativă a epocii clasice, termenul uz denumește o noțiune centrală, dar extrem de polimorfă, a cărei singură trăsătură permanentă pare a fi aceea că desemnează o instanță investită cu autoritate. Uzurile sînt modurile de vorbire atestate și deci autorizate de obișnuință. Uzul, cu majusculă, este „stăpînul și suveranul limbilor” (Vaugelas, 1647), adică un fel de sursă, presupusă a fi unică și arbitrară, a tuturor constrîngerilor lingvistice. Uneori îndoie-

nic, el se cere clarificat. Sarcina gramaticianului este atunci de a distinge uzul bun de cele rele, ceea ce el face bazîndu-se pe analogie. Noțiunea apare în mod clar ca vehiculul unei concepții monolitice, anti-variaționale și unitare a limbii.

A. Berrendonner

(N. C.)

• Vaugelas C. (1647), *Remarques sur la langue française*, Paris.

V

Vaginizm -> Frigiditate

Valen

Concept utilizat de K. Lewin pentru a desemna forța de atracție (valență pozitivă) sau de repulsie (valență negativă) exercitată asupra unei persoane de diferențele regiunii spațiale și de viață*, adică de diferențele elementare ale câmpului* său psihologic: trebuințe*, motivații*, idealuri, norme*, roluri*, statute* etc. Distribuția forțelor în ansamblul câmpului determină orientarea conduitei: astfel există un conflict dacă diferențele forțe prezente sînt de direcții opuse și aproape egale ca putere și numai prin destabilizarea unui câmp de forțe se poate modifica un comportament, în psihologia muncii, valența este de asemenea una dintre componentele teoriei instrumentalității*. Valoare subiectivă (pozitivă sau negativă) a oricărui obiect prezent în mediul înconjurător. Valențele diferitelor obiecte sînt diferite după indivizi și se pot schimba în funcție de trebuințele lor de moment.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

Validare

În sens epistemologic, operație prin care se recunoaște validitatea unei propoziții*. O propoziție este

valid atunci când criteriile logice permit să se determine valoarea ei de adevăr.
În termeni mai generali, se va vorbi despre procedura de validare ca despre un dispozitiv experimental sau un sistem teoretic care permite să se deducă sau să se accepte o ipoteză dată.
În domeniul psihometriei*, validarea este procedeul prin care se confirmă validitatea* unui test*.

P. Mengal
(N. C.)

Validitate

Un test este valid* dacă măsoară bine ceea ce pretinde că măsoară. Validitatea unui test (sau a unui instrument de observare psihologică) este rezultatul final al unui ansamblu de proceduri de validare* care stabilesc corespondența între răspunsurile indivizilor la acest test și caracteristicile psihologice (observabile sau ipotetice) deduse pe baza acestor răspunsuri. Conform standardelor americane (APA, 1985) aceste proceduri sînt grupate în trei tipuri, în funcție de corespondența următorilor: cu conținuturi, criterii sau concepte. Validitatea de conținut* vizează să se asigure faptul că itemii aleși constituie un eșantion reprezentativ al universului conduitelor pe care testul pretinde să le acopere. Aceasta este antonimul a variabilelor, operat inițial pentru teste de cunoștințe sau de aptitudini*, este avut în vedere astăzi pentru probe de altă natură. Validitatea legată de criterii este gradul de legătură între ceea ce măsoară un test și măsurile independente (criterii), efectuate asupra conduitelor acelorași indivizi evaluați în situații diferite ale vieții, presupuse a solicita aceleași caracteristici ca și testul. Aceste criterii (adesea școlare sau profesionale) sînt culese simultan (vali-

V

valoare

812-i

ditate concurrentă) sau ulterior (validitate predictivă), legătura test-criterii fiind estimată în general printr-un coeficient de corelare (simplu sau nu). Alegerea de criterii, pertinente, variate și fidele este esențială. Validitatea teoretică sau ipotetico-deductivă este definită ca un ansamblu de proceduri care permit să se elucideze definiția operațională și teoretică a caracteristicilor vizate de un test; ea înglobează deci celelalte tipuri de validitate. Obiectivul ei este de a stabili, pe baza conduitelor evaluate de test, relațiile interne (structura răspunsurilor) și externe (relația cu alte variabile). Astfel, noțiunile inițiale vor fi precizate treptat, modificate, îmbogățite cu semnificații suplimentare pentru a deveni concepte teoretice sau construite, conform unui demers care evoluează de la descrierea răspunsurilor la explicarea proceselor care contribuie la elaborarea răspunsurilor (L. J. Cronbach, 1984).

M. Bruchon-Schweitzer
(N. C.)

• American Educational Research Association, American Psychological Association and National Council on Measurement in Education (1985), Standards for Educational and Psychological Testing, American Psychological Association (APA), Washington. — Cronbach L. J. (1984), Essentials of Psychological Testing, Harper & Row (ediția a 4-a), New York.

Valoare

Există cel puțin trei sensuri diferite ale acestei noțiuni fundamentale a psihologiei sociale:

1. raportat la motivație*, valoarea este apropiată de valență* și trimite la tot ce caută sau evită un anumit individ. Vom spune astfel că pentru el o anumită stare a naturii, un anumit obiect are o valoare pozitivă sau o valoare negativă. Se insistă în acest caz asupra semnificației motivaționale a conceptelor sau categoriilor cognitive;
2. raportat la procesele sociale și organizaționale, valoarea este echivalentă cu utilitatea* socială. Ea se aplică deopotrivă indivizilor și comportamentelor și se referă la practici evaluative a căror funcție este reperarea utilității sociale a conduitelor și, prin intermediul acestora*, a indivizilor;
3. raportat la ideologie, o valoare este apropiată de un scop (libertatea, solidaritatea, cunoașterea), se poate aplica unor grupuri (valorile morale) și conduce la accentuarea semnificației praxisului sau practicilor sociale.

Autorii confundă frecvent sensurile 1 și 2, asimilând aspectul afectiv și pe cel evaluativ. Metodele (diferențiatorul semantic*, d. ex.) întredisting aceste confuzii. Este cu atât mai regretabil că studiul cognitiv social* (reprezentarea* situațiilor sociale, teoriile implicite ale personalității*) evidențiază sistematic dimensiuni masive de natură evaluativă a căror statut nu este explicitat.

ERSOC (N. C.)

Valoare lingvistică

Termen introdus de F. de Saussure (1916) pentru a caracteriza statutul semantic* al semnului

lingvistic* în cadrul sistemului* formal pe care-l constituie limba*. Pentru Saussure, diferitele cuvinte ale unei limbi constituie „termenii” unui sistem global; ei pot fi regrupați în paradigme*, adică în ansambluri de unități care trimit la același referent* („bizar”, „uimitor”, „straniu” etc. constituie o paradigmă de termeni care trimit la referentul „eveniment ce iese din comun”). În cadrul sistemului, fiecare termen poate fi considerat ca o valoare, dintr-un dublu punct de vedere. Pe de o parte, un termen trimite la un ansamblu delimitat de reprezentări* ale referentului; el este o „valoare de schimb” a acestui ansamblu. Sub acest aspect, termenul valoare este sinonim cu cel de sens*. Pe de altă parte, ansamblul reprezentărilor la care trimite un termen depinde de numărul termenilor disponibili în paradigmă. Dacă pentru un referent dat o limbă nu dispune decât de un termen (cuvântul *baeuf* în franceză), acesta va avea o valoare care corespunde ansamblului reprezentărilor posibile ale referentului; dacă ea dispune de doi termeni (*ox* și *beef* în engleză), valoarea

813

variabilitate

V

fiecărui termen va corespunde unuia din cele două subsambluri de reprezentări posibile. Sub acest aspect, valoarea unui termen nu poate fi caracterizată decât în mod negativ, adică prin opoziție cu alți termeni ai paradigmei din care face parte.

J.-P. Bronckart

(N. C.)

• Saussure F. (de) (1916), *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris.

Valoare tipică → Tipic (Valoare —) Vals —> Dans

Vandalism

Conduite agresive* împotriva ambiantului fizic, vizând distrugerea, desfigurarea sau scoaterea lui din funcțiune. Vandalismul se supune unor motivații foarte variate, ceea ce a dus la stabilirea unor categorii diferite, după cum este vorba despre vandalism ritual (aprobat de societate și tradiții), despre vandalism ludic (care survine cu ocazia unui joc și fără intenția de a distruge), despre graffiti (motivate de dorința de a-și lăsa urmași/sau de a face vizibil o idee), despre vandalism ideologic și simbolic (în care distrugerea vizează obiecte ce reprezintă un sistem sau o instituție) și despre sabotaj (vandalism tactic, destinat să facă munca imposibilă). În afară de acestea, există un vandalism de achiziție, în care distrugerea este în principal mijlocul de a pune stăpânire pe un bun dorit, și un vandalism criminal, dictat de intenția de a face rău unei

anumite persoane.

C. Levy-Leboyer

(N. C.)

Variabil

Moduri susceptibile de variație, de prezentare a unor modalități* diferite. Termenul trimite la două noțiuni: cea din domeniul de definire a variabilei și cea din domeniul de variație, care constituie domeniile pertinente ale variabilei. Astfel, a vorbi despre o atitudine, de exemplu, ca despre o variabilă presupune că se poate pe de o parte specifica un ansamblu de stări posibile pe care le poate lua această variabilă,

numite modalități (domeniu de variație), pe de altă parte că se poate specifica, sau cel puțin în concepție, un ansamblu de indivizi susceptibili să prezinte aceste diferite modalități (domeniu de definire). Apoi, trebuie să se poată preciza în ce fel se poate obține ca fiecărui individ să-i corespundă o modalitate și numai una.

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Variabil dependent, variabil independent, în demersul experimental, variabila dependentă este variabila careia experimentatorul încearcă să observe eventualele variații în funcție de variabilele independente pe care le ține sub control. Pentru psiholog, variabila dependentă constă într-o dimensiune specificată a comportamentelor, pasibilă de măsurare; variabilele independente pot fi aspecte ale mediului înconjurător* fizic sau social, sau caracteristici proprii subiecților (vârsta, de ex.) pe care cercetătorul este în măsură să le manevreze sau cel puțin să stăpânească diferitele stări. În contextul planurilor experimentului* și mai ales al planurilor numite factoriale, termenul factor* este utilizat în mod curent ca echivalent al variabilei independente, iar termenul modalitate pentru a desemna valorile sau stările pe care

aceasta le poate lua. w „ , „

M. Richelle

(N. C.) Variabil aleatorie → Aleatoriu

Variabil principal → Analiză multi-variabilă

Variabilitate

în m surarea* unui fenomen, variabilitatea desemnează fluctuațiile înregistrate prin m surări succesive. În psihologie, dacă m surările se referă la același subiect, variabilitatea intraindividuală va exprima aceste fluctuații; dacă ele se referă la un același fenomen măsurat la subiecți diferiți, va fi vorba despre variabilitate interindividuală. În cele două cazuri, indicii de dispersie*

V

variant

814 1

care caracterizează distribuția statistică a măsurilor obținute vor exprima variabilitatea. O problemă capitală apare cu privire la statutul acestei variabilități, fie ea intra-sau interindividuală. Ea a fost tratată adesea ca un aspect indesezirabil, chiar dacă este inevitabil, al analizei fenomenelor, exprimând fie imperfecțiunile instrumentelor de observație, fie imperfecțiunile organismului sau ale sistemului studiat, abaterile sale în raport cu o normă ideală. De unde preocuparea metodologică, adesea obsesivă, de a o elimina sau de a o neutraliza, pentru a se încadra în legea generală, care, pentru a relua cuvintele lui Claude Bernard, nu suferă excepții. De unde o lipsă de interes a psihologilor preocupați de legile generale pentru psihologia diferențială*, lăsată în seama practicienilor care, în scopuri pur practice, sînt constrînși în seama variabilității interindividuală. O perspectivă radical diferită, dar încă puțin adoptată, vede în variabilitatea comportamentală, intra- și interindividuală, o proprietate inerentă realității care îl interesează pe psiholog și care îi solicită atenția. Variațiile sînt în acest caz considerate ca elemente capitale în dinamica comportamentului, începînd cu înverșurile* cele mai elementare pînă la conduitele creative, analogic cu locul care le este acordat în dinamica evoluției* biologice.

M. Richelle

(N. C.)

Variant

Este media* p-tratelor abaterilor de la medie. Mai general, în cazul unui nor de puncte într-un spațiu euclidian, se numește variantă media p-tratelor distanțelor de la punctele norului la punctul mediu. Varianta este un indice de dispersie*. Dacă protocolul* este constant, varianta este nulă. Este un indice comod datorită proprietăților de descompunere a variantei. Dacă avem un plan* $S < G >$, putem descompune varianta totală în suma variantei intră și a variantei inter, proprietate care stă la baza analizei variantei.

De asemenea, în analiza multivariată*, varianta poate fi descompusă după direcțiile ortogonale. Varianta norului este suma variantelor proiectate. Această idee se află la baza analizei* în componente principale* și a variantelor sale, în special analiza corespondențelor*. În particular, se poate defini primul ax al analizei în componente principale ca fiind cel conform căruia varianta norului proiectat este maximală. Raportul variantei norului proiectat cu varianta norului total este numit contribuție a primului ax la varianta totală sau inerție

P. Bonnet și H. Rouanet

(N. C.)

Variație → Variabilitate

Variație contingențială negativă (VCN)

Potențial lent cortical care apare în situații de cuplare de stimul* cu instrucțiuni* motorii. De regulă, un prim stimul numit vestitor este urmat, după un scurt interval, de un al doilea stimul numit imperativ, după care subiectul trebuie să emit răspunsul. VCN este o variație electrocorticală lentă negativă care urmează potențialul evocat* de primul stimul și care ocupă intervalul pînă la potențialul evocat de al doilea stimul. Acest potențial evenimential a fost luat drept indiciu al proceselor cognitive*; el nu este legat de existența execuției răspunsului motor. Observat în protocoalele indicate mai sus, regăsim VCN în somnul

paradoxal*.

B. Soumireu-Mourat

(N. C.)

Variație polilectală

Noțiunea structuralistă de limbaj ca sistem comun (identic pentru toți subiecții și vorbitori), omogen și închis (strict delimitabil) nu este decît o idealizare deosebit de simplificatoare. În realitatea lingvistică alternează într-adevăr o cantitate de variante „libere”, concurente, care nu sînt chiar subgrupe definite și nu se raportează deci la „dialecte” juxtapuse. În acest caz trebuie să presupunem că orice limbaj natural* este un sistem vid* și subspecificat, curprinzînd zone de joc structural care dau

815

loc unor parametrări multiple. Acest mod de organizare, exploatat de locuitori* în scopuri de optimizare pragmatică*, este cel pe care-l desemnează termenul de variație polilectală, neologism care nu este unanim recunoscut.

A. Berrendonner
(N. C.)

V t mare simbolic

Expresie popularizat de B. Bettelheim pentru a desemna v t m rile efectuate pe corp i mai ales pe organele genitale (cir-cumcizie, excizie, subincizie) cu ocazia ceremoniilor de ini iere, în numeroase societ i. Autorul evideniaz modul în care aceste ritualuri simbolizeaz , în acela i timp, dorin a infantil a fiec rui sex de a poseda organele i puterile celuilalt sex i obliga ia impus de societate de diferen iere a masculinului i femininului.

D. Anzieu (O. D.)

VCN -> Varia ie contingen negativ

Vedere

Totalitatea func iilor asigurate de ochi i de structurile nervoase i musculare aferente acestuia. Vederea procur organismului informa ii* care-i permit s - i adapteze comportamentele la caracteristicile mediului înconjur tor vehiculate de lumin i receptate de elementele fotosensibili-le ale retinei. Aceste func ii permit în fine recunoa terea vizual a formelor i obiectelor (din ce este f cut mediul înconjur - tor; procesul de identificare i de recunoa tere) i pozi ionarea static sau dinamic a acestora în spa iu (unde se situeaz diferite forme v zute: procesul de localizare i de orientare). Aceste dou procese disociate din punct de vedere neurobiologic sînt în func ie de varia iile energiei electromagnetice (la om, lumina vizibil cuprins între 380 i 720 nm). Aceste varia ii foto-nice fugare (cuantumul* ac iunii luminii) traverseaz filtrul ocular compus din mediile transparente anterioare ale ochiului (corneea, umoare apoas , cristalin, corp vitros) pentru a ajunge în partea profund vedere

a retinei, asigurînd transduc ia luminii în influxuri nervoase datorit proceselor biochimice de descompunere a purpurei retiniene (în principal rodopsina). Cantitatea de lumin care atinge retina (iluminare retiniana) este dozat de deschiderea pu-pilar (reflex fotometric) i convergen a razelor este asigurat de acomodarea cristalinului.

Mesajul vizual astfel generat este captat de segmentul intern al celulelor receptoare (conuri i bastona e) i circul de-a lungul c ilor vizuale retiniene în secven e (celule bipolare, celule ganglionare) sau în paralel (celule orizontale, celule amacrine). Axonii celulelor ganglionare converg din toat cupola retiniana pentru a se regrupa la nivelul papilei i a constitui nervul optic. Acesta, ie înd din fiecare ochi, traverseaz nucleul talamic sîng i drept (la nivelul corpilor genicula i laterali) dup ce s-au încruci at par ial prin chiasma optic (numai fibrele provenite din retinele nazale sînt controlaterale).

Din corpii genicula i laterali pleac al doilea lan de neuroni ai c ilor vizuale, care vor iradia pîn în cortexurile striate occipitale (c ile i centrul vizual de proiec ii primare), apoi în ariile asociative vizuale. Ultrastructura complex a acestor centri subcorticali i corticali primari este mai bine cunoscut de la lucr rile inaugurale ale lui D. H. Hubel i T. N. Wiesel (no iunile de cîmpuri* receptoare retiniene i de detectori* ai tr s turilor centrale). C ile i centrul vizual secundari subcorticali (re-tinocoliculi i pretectali) asigur urm rirea ocular i orientarea vizual . Integrarea informa iei luminoase în structurile anatomice discrete (în mare m sur preformate genetic) va permite s se disting elementele pertinente ale lumii fizice : luminan a* i derivatele sale cantitative de lumin , contrastul* i efectele de cîmp, culorile* i interac iunile lor, caracteristicile temporale ale stimulilor lumino i, m rimea i dimensiunea obiectelor, disparitatea* binocular i profunzimea, mi carea* i deplasarea, texturile i formele, pozi ia i localizarea etc.

V

V

vedere

816

817

victim

Exist trei mari domenii de vedere dup nivelul de iluminare sau de luminan :

a. vederea fotic , corespunz toare vederii în condi ii de luminan mai mare de 10 candelas (cd) pe metru p trat. Este vederea diurn care solicit conurile;

b. vederea scotic , corespunz toare unei luminan e mai mici de IO3 cd/m2, este vederea nocturn care solicit bastona ele;

c. vederea mezopic sau vederea intermediar , corespunz toare unui nivel situat între IO3 cd/m2 i 10 cd/m2 care solicit conurile i bastona ele.

Aceste elemente distinctive ale decorului vizual vor fi apoi sistematizate la un nivel mai elaborat, cu interven ia înv rilor* anterioare (obi nuin e i amintiri), cu aplicarea schemelor* senzoriomotorii i cognitive (interpret ri i deduc ii) i cu confrunt rile intersenzoriale (vedere-pip it, vedere-auz). În fa a

acestei complexități, cunoștințele actuale nu permit încă să se prezinte o teorie unitară a vederii, ci concepții descriptive și explicative care pun mai mult sau mai puțin în accentul pe diferitele aspecte ale mecanismului vizual:

1. concepțiile psihofizicii și evoluțiile noțiunii de praguri vizuale: interesul acestui domeniu de cercetare se concentrează asupra definirii precise a stimulului vizual și asupra formalizării matematice a răspunsului subiectului. Această orientare este caracterizată prin rigoarea măsurătorilor (praguri absolute și diferențiale) și prin punerea la punct a unor metode de studiu (a limitelor, a ajustării, a stimulilor constanți). Ea a contribuit la stabilirea relațiilor între variațiile stimulilor și modificările senzației (stabilirea scalelor de senzație și a legilor lui Weber-Fechner-Stevens). Psihofizica a introdus și aplicat teoria detecției semnalului și distribuția statistică a răspunsurilor la un stimul, explicând variabilitatea pragurilor în funcție de diferite criterii (influența unor factori psihici, ca motivația, anticiparea);

2. un alt ansamblu de concepții care privilegiază caracteristicile fizice ale stimulului se referă la optica ecologică sau percepția directă (J. J. Gibson). Vederea este concepută aici ca un mijloc de a culege informații asupra caracteristicilor optice ale mediului înconjurător. Sistemul vizual are rolul de a se conforma variațiilor mediului și de a rezona în sintonie cu acestea. Această concepție pune accentul pe restricțiile adaptative ale vederii în relație directă cu fluctuațiile evenimentelor exterioare. Lucrările inspirate de această teorie au o mare valoare descriptivă; ele au contribuit la simularea scenelor vizuale și la izolarea variabilelor optice susceptibile de a modifica comportamentele adaptative;

3. psihologia Formei privilegiază caracterul global și original al formei percepute, ireductibil la suma elementelor sale. Percepția este în acest caz un proces esențialmente dinamic, organizat ca un tot care determină intervenția pregnanțelor vizuale recunoscute ca forme bune (opoziția figură-fond; grupuri bazate pe asemănare, apropiere, închidere, tip de organizare, semnificație). Această teorie se află la originea explicării iluziilor optice și a unui mare număr de experiențe cotidiene. Ea a încercat să stabilească un izomorfism psiho-fiziologic;

4. în abordarea cognitivă, percepția vizuală este concepută ca un proces constructiv sau ca o elaborare cognitivă. Percepția nu este simpla înregistrare directă a senzației, ci ea determină intervenția unor variabile interne între evenimentele exterioare și experiență: scheme, ipoteze, imagini mentale, atenție, natura probabilistică a indiciilor vizuale, prelucrarea informației. Această abordare teoretică, reprezentată în mod diferit de J. Piaget, U. Neisser, A. Ames, J. Bruner, R. Gregory, E. Brunswik, D. Marr, a dat loc la cercetări întrebări fecunde preluate de simularea pe calculator și de vederea artificială.

În centrul problemelor esențiale, dificile și încă incomplet elucidate, asupra mecanismelor vizuale, menționăm: constanța mării, a formei, a culorilor, a mișcărilor, în ciuda extremei variabilități a fenomenului luminos; coordonarea oculomotorie de

urmărire oculară și de orientare după o schemă preperceptivă (căutare atentă); constituirea imaginilor mentale și rolul lor în economia și în strategiile vizuale; supleantele intravizuale consecutive unei suferințe oculare sau neurooftalmice. Vedere centrală, vedere periferică: distincție fondată pe o diferențiere anatomică particulară a retinei. Vederea centrală se bazează pe fovea, în centrul retinei, care nu conține decât conuri legate punct cu punct, după legătura cu celulele intermediare, cu fibrele nervului optic; foarte discriminativ, în acest loc acuitatea vizuală este maximă; pragul său de sensibilitate luminosă fiind ridicat, fovea funcționează mai ales la lumina de zi (vedere fotopic). Vederea periferică se bazează pe retina periferică, mai bogată în bastonae decât în conuri, și care nu beneficiază de această corespondență punct cu punct între fotoreceptori și fibrele nervului optic, ci, dimpotrivă, de o importantă convergență; pragul său este de aceea mai scăzut decât la fovea, ea este deci adaptată la vederea nocturnă (vedere scotopic), dar acuitatea ei este, în contrapartid, mai redusă.

R. Decombe, R. Genicot, M. Le Moal

(N. C.)

Vegetativ (Sistem —) —> Sistem nervos Veghe -> Vigilen

Verbal

Referitor la comunicare, desemnează tot ce privește realizarea acustică sau fonetică a limbajului, în acest sens limbajul a putut fi asimilat comunicării verbale pentru a-l opune formelor de comunicare nonverbală, considerate mult vreme ca secundare și substitutive: gesturi, mimici, forme de exprimare iconice și grafice etc. În sens gramatical, desemnează orice element care aparține categoriei verbului: sintagma verbală, substantivele verbale (forme adjectivale și nominale ale verbului, participii și infinitive) și radicalul verbal care servește drept bază flexiunii unui verb.

D. Peraya

(N. C.)

Vestibular -> Sistem vestibular Vibratoriu - Vibrație

Vibrație

Mi care periodic *, în jurul unui punct de echilibru, a particulelor într-un mediu elastic sau a unui sistem dotat cu elasticitate. Fiecare oscilație complet constituie un ciclu*. Vibrația se definește prin frecvență *, sau număr de cicluri pe secundă, exprimat în hertzi (Hz). Vibrațiile aerului, sau vibrații acustice, constituie stimulul auzului*, urechea umană fiind capabilă să capteze frecvențele între 20 și 20 000 Hz, care se traduc pe plan psihologic prin senzații* între grav și acut. Mecanoreceptorii pielii de toate categoriile sînt, la rîndul lor, excitați în mod selectiv de stimulările vibratorii, care acoperă un spectru de la mai puțin de 20 Hz la mai mult de 1 500 Hz, fiecare categorie de receptori fiind sensibilă la o parte a acestui spectru. În general, stimulul vibrator este în prezent folosit în cercetările esteziometrice.

M. Richelle

(N. C.)

Vicariant (învățare —)

învățare care rezultă din observația*, simultană sau anterioară, a unui model*, adică a unui congener care execută comportamentul de însuși. Este o învățare prin imitație*, dar expresia este adesea rezervată situațiilor în care observatorul rămîne pasiv în timpul observării modelului. Fenomenul a fost descris la animale și a fost diferentiat de facilitarea* socială, care este un simplu efect de antrenare în grup. La ființele umane, acest mod de învățare capătă un loc foarte important, dar studiul său se înscrie în general în cadrul mai larg al imitației. A fost obiectul unor studii teoretice și al unor aplicații terapeutice sau educative (tehnica modelajului*) în urma lucrărilor lui Bandura asupra învățării sociale.

M. Richelle

(N. C.)

Victim

Orice persoană* care suferă un prejudiciu* material, fizic sau moral în urma acțiunii

V

017

nilor răuvoitoare ale altcuiva sau a unor evenimente exterioare prejudiciabile. Prin extensie, este victimă orice individ care pierde stăpînire asupra unui obiect*, a unei situații și a unui comportament* (victimă a conduitei sale), care este jucăria unor manifestări incontroabile (victimă a halucinațiilor). Victima poate fi individualizată și situată într-o relație concretă cu un delincvent*. Ea poate fi numai ipotetică, potențială sau difuză atunci cînd prejudiciul atinge o colectivitate publică sau o întinție anonimă privată. Anumite persoane pot cădea, mai mult sau mai puțin conștient, să aibă un rol de victimă și psihopatologia se ocupă de victimele latente și de victimele recidiviste. După R. Girard, într-o perspectivă antropologică, o victimă nevinovată (sau apăsător*) poate fi sacrificată pentru a salva grupul* de culpabilitate*. Ea răspunde exigențelor unui act* purificator, deplasînd violențele* existente într-un mediu aflat în criză. Analiza sistemică a pus accentul pe existența victimelor desemnate de grupuri, în special familiale, care delegă unuia dintre membrii lor misiunea de a exprima suferința legată de disfuncționarea lor.

/. Selosse

(N. C.)

Victimologie

Prezentat de Hans von Hentig ca studiul obiectiv al victimei*, victimologia constituie un domeniu particular al criminologiei*, care studiază raporturile interpersonale ale conduitei criminale* și distinge grupurile și tipurile de victime: ea analizează relațiile și situațiile care-i asociază pe delincvenți cu victimele lor. Trei concepte fundamentale jalonează domeniul studiilor victimologice: relația specifică delincvent/victimă, victima latentă și delincventul-victimă. „Criminalul/victimă” este un subiect care în mod succesiv sau alternativ poate fi delincvent și victimă (copii bătăuți sau femeile bătute care se revoltă împotriva călătorului lor). Victima latentă desemnează individul care prezintă dispoziții inconștiente de a se expune prejudiciilor* și atrage agresorii (tendințele masochiste*, demisive, autopunitive* regrupate uneori sub denumirea de sindromul lui Abel). În afara perspectivelor criminologice, trebuie înscris în domeniul victimologiei și maltratarea copiilor victime ale actelor de violență fizice și psihologice.

/. Selosse

(N. C.)

Vid (Angoasă —)

Atenția de fobie* vidului extern care se manifestă în general prin sentimente de vertij sau de agorafobie*, angoasa vidului apare sub două forme caracteristice ale nucleului autistic* al persoanei: comaral unei cderi f r sferit în gol, angoasa vidului substanței interne prin gurile înveliului

psihic* (hemoragie narcisic).

D. Anzieu (N. C.)

Vid (Mul ime —)

S lu m în considera ie mul imea* de numere* naturale i s ne punem problema de a ti dac un num r este sau nu prim. Exist un algoritm* care permite ca în fiecare caz s se r spund prin da sau nu. în multe domenii nu se întîmpl astfel. Dac fraza „Jean are doi ani” poate fi considerat corect în francez , „Doi sînt anii lui Jean”, cu siguran , nu mai este la fel. Dar ce exprim „Jean este de doi ani” sau „Doi ani are Jean”? Pentru a r spunde la aceast întrebare, L. A. Zadeh a introdus în 1965 conceptul de mul ime vid . Se atribuie fiec rui element o func ie care ia valorile ei în intervalul realelor [0 1] i care determin gradul de apartenen a elementului la mul ime. Dac valoarea func iei este 1, elementul apar ine cu siguran mul imii; dac este 0, el este exclus, celelalte valori apar înîndu-i mai mult sau mai pu in.

y g QHze

(G. D. S.)

Vie (Memorie —) -> RAM

Vigilen

Stare de reactivitate a organismului, organizat în niveluri care constituie o scar viol

mergînd de la somn* la veghea cea mai intens , fiecare subdivizîndu-se în mai multe st ri: diferite stadii ale somnului, veghe difuz , trezire atent , trezire intens etc. Aceste diferite niveluri sînt controlate de interac iuni între structuri cerebrale variate. Cunoa terea lor, de la epidemia de encefalit letargic de la începutul secolului al XX-lea, este asociat cu numele von Economo, Hess, Moruzzi, Magoun, Bremer, Jouvet.

Sistemul reticular activator ascendent, sau forma iunea reticulat *, este alimentat prin toate c ile nervoase aferente care converg la nivelul s u, ceea ce face din el un sistem nespecific, ca i prin informa ii de origine umoral . Acest sistem se proiecteaz pe c i complexe asupra talamusului i a totalit ii cortexului*. La rîndul s u, el se afl sub controlul c ilor descendente corticoreticulare. Astfel, mesajele venite de la periferie vor cre te activitatea sistemului reticular, care va activa ansamblul talamo-cortical, antrenînd trezirea. Diferite zone ale trunchiului* cerebral (forma iunea reticulat bulbar inhibitorie, nucleul fasciculus solitar, sistemul rafeului) i chiar ale hipotalamusului* exercit o ac iune invers , care are drept rezultat somnul lent, în care ar fi implica i nucleii nespecifici ai talamusului. Somnul profund ar fi în leg tur cu anumite zone ale trunchiului cerebral, dar participarea exact a locus coeruleus r mîne controversat . în fapt, diferitele niveluri de vigilen depind de interac iuni complexe între structurile trunchiului cerebral i ale creierului anterior. Starea de vigilen a subiectului reprezint o stare func ional a sistemului nervos care îi condi ioneaz capacitatea de adaptare* i reactivitatea comportamental . In psihologie, vigilen a a fost folosit ca sinonim al aten iei*, caracterizat ea îns i prin mai multe niveluri. „ „

B. Soumireu-Mourat

(N. C.)

încetare, adaptare sau i protec ie, ap rare, perseverare.

Pentru G. Canguilhem, no iunea de vindecare pune problema normalului i patologicului; ea face trimitere la no iunea de nou norm individual . în cursul vindecarii, organismul ar viza realizarea de transform ri care permit ob inerea de noi constante, în ciuda unor eventuale deficite persistente, care permit reg sirea unei noi ordini.

Vindecarea trebuie conceput mai ales ca o muta ie dintr-o „îmbinare” în alta, care prive te o restituire a stadiului ini ial. în perspectiva teraputiciei, inten ia fundamental este vindecarea procesului psiho-patologic. Criteriile sînt multiple: normalizarea conduitei*, suple ea adaptativ * potrivit situa iilor, capacitatea de satisfacere a trebuin elor în func ie de realitatea obiectiv .

Dintr-un punct de vedere strict, vindecarea reclam suprimarea complet i definitiv a procesului morbid, îns vom distinge dou aspecte:

1. vindecarea unei faze patologice sau a unui acces care poate l sa s subziste un dispozitiv prin care recidiva sau repriza evolutiv este posibil , ceea ce constituie vindecarea în sens simptomatic; 2. vindecarea pur i simplu, f r sechele, cu restituire adintegrum, sau înso it de sechele cu o form de infirmitate, de exemplu.

J.-F. Allilaire (G. N.)

Vinovat -> Culpabilitate Viol

V

Vindecare

Ac iunea de a (se) vindeca: adesea contextul va fi sinonim cu restabilire, cicatrizare,

Violul se aplic oric rei rela ii sexuale care implic o penetrare prin for sau amenin are, între indivizi de sex diferit sau de acela i sex. Jurispruden a, urmînd evolu ia moravurilor, consider c un viol se

aplică unui raport sexual constrâns, homosexual sau heterosexual. Violul poate cuprinde denumiri diferite după caracteristicile cuplului agresor/victimă. Astfel incestul*, care specifică relațiile sexuale impuse realizate între un părinte și un copil. Pedofilia,

V

violen

820

care caracterizează o gratificare sexuală obținută prin supunerea unui copil la presiunile unui adult de același sex sau de sex opus. Necrofilia se aplică unei deviații excepționale care constă în a avea relații sexuale cu un cadavru. Realizarea violurilor se efectuează fie într-o situație inter-personală, fie în grup. Violurile colective trimit la aspectul primitiv al actului sexual care evocă masa luată în comun de clan. Violurile în grup au loc în prezent mai mult pe registrele segregative, exogamice și inter-generaționale și exprimă o transformare a grupurilor, o banalizare a violenței sexuale și o desacralizare a ceea ce a fost unul dintre privilegiile intimității între adulți. Deși o evoluție a atitudinilor victimelor este evidentă, frecvența violenței copiilor, adolescenților, femeilor este subestimată, în măsura în care victima este chinată și prin faptul că agresiunea sexuală atinge intimitatea persoanei, putoarea și demnitatea sa. Pentru acest motiv organizațiile de ajutorare a victimelor violurilor și apărătorii lor fac din ce în ce mai mult apel la clinicieni (psihiatri, psihologi) pentru a-i însoți în diferitele etape ale procesului judiciar și introduc structuri terapeutice speciale de îngrijiri fizice și psihologice.

./ Selosse

(N. c.)

Violen

Violența fizică face să domnească legea celui mai puternic, oprind indivizi sau grupuri mai slabe. În ce constă violența psihică? Din perspectiva economică sau cantitativă în psihanaliză, S. Freud a descris violența intrapsihică prin excelență, cea pe care pulsivitatea*, prin forța puseului său, o exercită asupra aparatului* psihic și mai ales asupra eu/ego-ului* individului. În această indiferență de natură pulsivă. O dorință amoroasă poate fi violentă; violența nu vine în mod necesar de agresivitate*: un act agresiv, de exemplu o critică privată sau o manifestare publică, poate fi non-violentă. În relațiile intersubiective, psihologii au descris două mari forme de violență morală exercitate de persoanele dominante pentru a-și prelungească și întări superioritatea:

amenințarea retragerii dragostei și protecției (mecanisme frecvente în nevroză*), o folosire perversă a raționalității* care supune victima unor contradicții logice, comunicări paradoxale* căroră fi este interzis să se sustragă și a căror culpabilitate se întoarce asupra ei: double bind*, eforturi pentru a-și îmbunătăți pe celălalt (H. Searles) (mecanisme frecvente în stările-limită* și în schizofrenie*), în termeni mai generali, posesia unui bun, a unei cunoștințe, a unei priceperi poate fi resimțită de cei lipsiți de ele ca o violență care le este aplicată de posesor. De unde rezultă spunsul lor violent. Modelul inconștient ar fi, după M. Klein, identificarea proiectivă a copilului mic, care prinde în mod fantasmatic în interiorul mamei pentru a distruge acolo organele și produsele fecundității sale. Sub expresia „violența interpretării”, P. Aulagnier a descris situația copilului foarte mic, lipsit de limbaj și care trebuie să-și lase mama să-și fie purtătorul de cuvânt al trebuințelor fizice și ale stărilor psihice. J. Bergeret a numit „violență fundamentală” situația sugarului confruntat cu tratamentele reale ale adulților și cu o regulă arhaică de echilibrare a vîlurilor și a morților: pentru că unul să trăiască, altul trebuie să moară.

D. Anzieu

(N. C.)

Vis

Activitate mentală care se derulează în timpul somnului*, visul se definește prin modul în care apare în cursul anumitor perioade caracteristice ale somnului, prin conținuturile particulare ale acestei activități mentale și prin utilizarea povestirii sale într-un scop terapeutic în psihiatrie și în psihanaliză*.

Studiul electrofiziologic al celui care doarme a identificat un anumit tip de somn, numit somn paradoxal, care survine în fiecare noapte în patru sau cinci reprize, în cursul cărora subiectul trezit din somn poate să raporteze cu ușurință o povestire constituită din scene în imagini, cu o tele-scopare de amintiri uitate sau nu, de personaje cunoscute sau necunoscute, de evenimente realiste sau complet neverosimile

821

și în care gândirea abstractă sau conceptuală este aproape absentă. Această activitate onirică nocturnă nu pare totuși să acopere total fazele somnului paradoxal. Ipotezele cu privire la funcția acestei activități au parcurs istoria umanității. S. Freud a fost în mod incontestabil cel care a încercat cel mai bine să prindă funcțiile visului: visele au, pentru fondatorul psihanalizei, funcția de a păstra somnul, reprezentând o dorință care și cum ea s-ar fi împlinit. Visul este astfel împlinirea unei dorințe sub formă halucinatorie, dorință inacceptabilă pentru eu și în stare de veghe. Pentru S. Freud, visul are deci schematic două funcții: aceea de a fi un gardian al somnului; aceea de a permite realizarea unei dorințe

inconștient care, supus refuzului cenzurii și datorită activității de elaborare a celui care visează, va apărea în mod deghizat în conștient manifest al povestirii lui (a nu se confunda cu visul pro-priu-zis), la o distanță mai mare sau mai mică de experiența onirică. Transformările povestirii constituie trăsăturile visului, care acționează diferite tipuri de mecanisme: dramatizarea*, deplasarea*, condensarea*, simbolizarea*.

Analizii contemporani atribuie visului două funcții, mai generale decât cea de gardian al somnului: aceea de a engrama* pe termen lung reprezentările bune și aceea de a elabora angustia psihică, încercând să substituie reprezentările rele cu reprezentările bune. Â ..

A. Braconnier (N. C.)

Somnul paradoxal este definit în neuro-fiziologie drept coexistența unei activități corticale rapide și de voltaj scăzut, asemănătoare celei de trezire*, a unei activități cu vârfuri fazice numite ponto-genicul-occipitale sau PGO provenite din trunchiul cerebral, a unei atonii a mușchilor antigravitationali, însoțită totuși de o activitate a mușchilor oculomotori (mișcări oculare rapide) și a mușchilor urechii interne, în sfârșit a variațiilor cardiorespiratorii. Această conjuncție a unei intense activități cere-

visuale și a unui blocaj de expresie motorie s-a aflat la originea a numeroase lucrări. Datorită celor ale lui M. Jouvet, de exemplu, se știe că distrugerea lui locus coeruleus, responsabil de inhibiția tonusului muscular, suscită apariția comportamentelor onirice; la pisică, repertoriul de bază al acestor comportamente este constituit de: tresărire, urmărire, pînă, lins, joc, atac, frică, furie, amenințare (nici un comportament sexual nu a fost observat). Aceste comportamente ar putea exprima un proces de „re-programare” internă a circuitelor cerebrale, reprogramare a comportamentelor de bază ale speciei sau a particularităților individuale, într-adevăr, suprimarea somnului paradoxal la familiile de șoareci consanguini care au performanțe diferite într-o învârtire dată apropie aceste performanțe. Lucrările asupra ontogenezei somnului paradoxal au arătat că acesta este maxim înainte și după naștere și descrește apoi. El este deci legat de maturizarea* cerebrală și de programarea circuitelor neuronale. Pe de altă parte, studiul comparativ a arătat că animalele care se nasc cu un creier deja ajuns la maturizare au un somn paradoxal de durată mai scurtă. Se poate crede deci că funcția programatoare a visului s-ar transforma la vîrstă adultă în funcție reprogramatoare. Visul ar fi în acest caz gardianul individualității creierului. Pe plan filogenetic, se știe că somnul paradoxal apare, la păsări, cu homeotermia. Studiind relația între acest ultim factor și somnul paradoxal, M. Jouvet a arătat că, atunci cînd mecanismele de termoreglare guvernate de hipotalamus* (al cărui rol asupra stărilor de vigilență* este cunoscut) sînt scoase din joc și temperatura corporală este scăzută, perioada de somn paradoxal crește considerabil. Acest tip de somn (și activitatea onirică) ar putea fi în acest caz instrumentul unei termoreglări elementare legate într-un anumit grad de poikilotermie.

Somnul paradoxal este probabil legat de numeroase funcții neurofiziologice.

C. Debru

(N. C.)

V

V

visceral

823

vîscozitate a libido-ului

Visceral (Sistem nervos —) -> Sistem nervos

Visceroceptor -> Interocepție

Vis diurn dirijat (VDD)

Tehnic psihoterapeutic pus la punct în Franța de R. Desoille. Ea constă în a propune subiectului trează să dirijeze o activitate imaginativ vizuală la alegere și să raporteze oral psihoterapeutului conștientul acesteia. Inițial, psihoterapeutul dirija această activitate sugerînd, pe baza conștientului exprimat, unele direcții considerate favorabile dezvoltării subiectului, orientarea spre teme considerate pozitive, explorarea temelor presupuse a fi conflictuale sau simpla lărgire a ariei de posibilități a imaginărilor.

În prezent, mai multe tendințe au în comun utilizarea metodei. Unele dintre ele conservă caracterul directiv inițial, altele, care se revendică din nondirectivitate, utilizează numai activitatea spontană într-un scop catartic, în sfârșit, altele utilizează acest mod de expresie într-o perspectivă psihanalitică. Indicațiile acestei tehnici se bazează mai mult pe criterii care țin de personalitatea subiectului și de componentele lor psiho-dinamice decât pe criterii nosologice.

D. Widlocher (N. C.)

Vitalism

Concepție esențialmente medicală, dezvoltată de școala de la Montpellier, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, care încearcă să depășească opoziția între mecanicism* și animism*. Respingînd deopotrivă predominanța exclusivă a materiei sau a sufletului, vitaliștii introduc o nouă definiție a vieții, bazată pe

existența a unui principiu vital. Acest principiu este diferit de sufletul gânditor al cartezianismului, dar și de proprietățile fizico-chimice ale materiei organice; inerent oricărei forme de organizare biologică, este adesea considerat ca o proprietate emergentă.

P. Mengal

(N. C.)

Viteză

Viteza sau rapiditatea constituie un parametru frecvent exploatat, atât al variabilelor independente, cât și al variabilei dependente, în psihologie. Limitele temporale ale culegerii de informații și ale prelucrării informației pot fi conturate cu ajutorul metodelor foarte scurte de prezentare a stimulilor (tahistoscop) sau prin instructajul făcut subiectului de a reacționa cât mai repede cu puțin (timp de reacție instructiv de rapiditate în execuția unui test). În absența restricțiilor sau a instrucțiunilor, viteza de reacție spontană, măsurată prin înregistrarea latențelor, sau rapiditatea execuției libere poate oferi informații prețioase asupra motivației, a percepției sarcinii de către subiect, a stărilor implicite. Viteza este adesea pusă în relație cu precizia, una putând varia în funcție invers de cealaltă, diferiți factori (penalizarea erorilor, valorizarea rapidității, dificultatea sarcinii, reprezentarea așteptărilor experimentatorului etc.) putând interveni în alegerea unui compromis între cele două (speed-accuracy trade off).

În psihomotricitate, vom observa că dacă viteza de execuție a unei mișcări crește cu ajutorul exercițiului și al automatizării, reglarea unei mișcări lente necesită la rândul său un control deosebit de rafinat, adesea irealizabil sub un anumit nivel de dezvoltare.

Percepția vitezei este pe de altă parte o componentă majoră a percepției mișcării și prin urmare a coordonării vizuomotorii în gesturile orientate spre o întreprindere (traectoria de întâlnire a mingii în tenis, base-ball etc). Viteza este, în sfârșit, unul dintre factorii luați în considerare, în combinație cu distanța, în construcția noțiunii de timp, așa cum a analizat-o

PIaget

M.Richelle

(N. O)

În psihologia sportului, distingem rapiditatea de mișcare și rapiditatea de reacție-Prima depinde de volumul și de proporția fibrelor lente și rapide în mușchi; a doua-

de eficacitatea proceselor de tratare a informației. Sînt identificate trei aptitudini distincte: viteza de mișcare (aptitudinea de a deplasa corpul rapid), viteza de reacție (aptitudinea de a reacționa repede) și viteza de decizie (aptitudinea de a alege repede). Pe de altă parte, sistemul de prelucrare a informației nu poate funcționa simultan cu un maximum de precizie și de viteză și performanța motorie corespunde adesea alegerii unei soluții de compromis pentru rezolvarea conflictului „viteză-precizie”

C1Zie

M. Durând

(N. C.)

Vîrstă PGO -> Vis

Vîrstă legală

Noțiune juridică legată de recunoașterea unei capacități sau a unui drept în funcție de maturitatea presupusă ca dobîndită de un subiect minor, sau de incapacitatea legată de involuția unor subiecți în vîrstă. Un copil nu începe să se bucure de anumite drepturi în ceea ce privește persoana sa decît din momentul pubertății. Vîrstă legală variază în funcție de legislație și de exercitarea unor anumite competențe, cum ar fi cele de a avea relații sexuale (hetero-sau homosexuale), de a avea acces la anumite spectacole (cenzură), de a exercita activități remunerate, de a alege naționalitatea, de angajare în armată, de a administra și de a dispune de bunurile proprii. Fixarea vîrstei legale poate fi diferită după sexul persoanelor cu drepturi (în materie de autorizare a cîștoriei sau drept de a munci, d. ex.). Repartizarea și participarea reprezentarea socială a vîrstelor vieții și la socializarea juridică a indivizilor.

/ Selosse (S. D.)

Vîrstă mentală

Noțiune introdusă de A. Binet în 1905, care permite caracterizarea gradului de dezvoltare intelectuală a unui copil prin compararea cu gradul mediu de dezvoltare a copiilor din diferite grupe de vîrstă. Se spune, de exemplu, că un copil, indiferent de vîrstă

să reală, are vîrstă mentală de 6 ani dacă nivelul său de performanță, în cadrul unui ansamblu de probe adecvat este în funcție de vîrstă, este identic cu cel al mediei copiilor de 6 ani. Vîrstă mentală este deci o măsură a gradului de dezvoltare cognitivă a copilului. Ea se folosește la calcularea coeficientului intelectual. Acest fel de măsurare a gradului de dezvoltare este utilizat și pentru caracteristicile individuale noncognitive.

M. Huleau

(S. D.)

Vîrstă reală

Vîrst cronologic începînd de la na tere. Vîrst real este folosit la calcularea coeficientului intelectual*.

M. Huleau

(S. D.)

Vîrst colar

Limite conven ionale, fixate conform legii, între care se desf oar colaritatea* obligatorie (v. Frecventare colar). Mult timp această vîrst a coincis, grosso modo, cu „cea de-a doua copil rie” (8-12 ani), iar sfîr itul s u marca începutul adolescen ei*. Caracterul social, chiar conjunc-tural, al stabilirii vîrstei colare nu a împiedicat c utarea de coresponden e constante, chiar naturale, între dezvoltarea* psihologic i manifestarea unor abilit i i conduite ale copiilor la coal . Or, istoria colariz rii în societ ile moderne arat fragilitatea acestei încadr ri: colaritatea tinde, în general, s se prelungeasc ; i asist m, nu f r dezbateri i nici f r inten ii ascunse, la o colarizare din ce în ce mai precoce a micii copil rii.

D. Hameline

(S. D.)

Vîscozitate a //6/cto-ului

Metafor destinat s explice faptul c ata amentul libido-ului fa de un obiect sau stilul de rela ie cu obiectul (fixarea Ia un stadiu libidinal particular) tinde s r mîn stabil i rezist schimb rii. Al i termeni, în special cei de „iner ie” (Tr gheit) i de „capacitate de fixare” (F higkeit zur Fi-xierung), au fost de asemenea utiliza i de S. Freud pentru a explica această proprie-

V

V

voaionsm

824

825

voluntar

tate a pulsuniilor* sexuale a c rei expresie clinic ine de sim ul comun. În cur , acest proces constituie un obstacol pentru ac iunea terapeutic . Dintr-un punct de vedere metapsihologie*, faptul de a-l explica printr-o proprietate a pulsunii libidinale r mîne legat de incertitudinile privind conceptul de pulsione i nu ine seama de caracterul mult mai general al stabilit ii motiva iilor*.

D. V/ldlocher

(N. C.)

Voaiorism

Conduit pervers , caracterizat? prin c utarea pl cerii sexuale ob inute exclusiv prin faptul de a privi sau spiona, cel mai adesea f r tirea lor, persoanele nude, în curs de a se dezbr ca sau care se dedau unor activit i fiziologice (coit, mic iune, defeca ie).

Se încearc de cele mai multe ori ob inerea orgasmului prin masturbare în timpul activit ii de voaiorism sau, mai tîrziu, la rememorarea scenei c reia subiectul i-a fost martor. Se asociaz la acestea un sentiment de juisare suplimentar resim it de subiect la ideea de a provoca umilin sau ru ine persoanei observate. Voaiorismul se poate asocia cu alte tipuri de perversiuni*, ca pedofilia, sadismul, masochismul. Clasific rile actuale reper-toriaz acest tip de perversiune printre pa-rafilii. S. Freud a ar tat leg tura care exist între voaiorism i exhibi ionism* în primele stadii ale dezvolt rii libidinale.

J.-F. Allilaire (N. C.)

Vocabular

Dac , în sensul cel mai banal, un vocabular desemneaz un ansamblu de cuvinte* prezentat eventual sub forma unei liste, argumentarea lingvistic încearc s contureze semnifica ia* termenului, delimitîndu-l de lexic*. Pe cînd lexicul ar cuprinde toate unit ile semnificative ale unei limbi (ceea ce r mîne o fic iune teoretic), vocabularul ar fi rezervat vorbirii*, discursului*, i ar fi deci reperabil pe baza unui corpus*. Poate fi vorba de corpusuri spe-cializate (vom vorbi despre vocabularul medicinei sau al avia iei) sau de orice text* sau ansamblu de texte apar inînd unui autor i/sau unei epoci. Pentru a aprecia competen a* lexical a fiec rui locutor al unei limbi, trebuie s se fac distinc ie între vocabularul pasiv (numeroase lexeme* sînt în elese f r a fi folosite) i vocabularul activ (lexemele efectiv folosite).

J.-L. Chiss

(N. C.)

Vocalizare

în muzic , exerci iu executat cu vocea* pe un fonem* vocalic sau pe o silab *. Prin analogie, acest termen a fost aplicat primelor produc ii sonore ale nou-n scu-tului, mai frecvent desemnate prin termenul gîngurit*.

G,DeWeck

(N. C.)

Vocaliz -> Gîngurit

Voce

Este calitatea proprie limbajului* uman. Din punct de vedere acustic, vocea este constituit din ansamblul undelor sonore produse în laringe, sub presiunea aerului subglotic (flux laringian sau ton laringian), de vibrațiile coardelor vocale. Frecvența lor determină în lînea muzicală a vocii. Cavitățile faringale, bucale și nazale (rezonatori supraglotici) modulează acest flux și determină în el zonele frecvențiale privilegiate („formanți”) pentru a constitui sunetele vibrante (sonore) ale vorbirii*. Sunetele nevibrante (surde) rezultă din adugarea zgomotelor aperiodice datorate trecerii aerului (frecare, constricție, explozie etc). În gramatică, acest termen (sinonim: „diateză”) desemnează o categorie care se referă la verbele auxiliare: ea caracterizează tipul de relație care există între verb, subiect sau agent și obiect. Diateza se marchează prin flexiuni verbale specifice. Astfel, în franceză, se disting diateza activă, diateza pasivă și diateza pronominală. Asimilarea acestora din urmă cu diateza medie pune numeroase probleme gramaticienilor.

D. Peraya

(N. C.)

Voin

În uzul curent, acest termen desemnează uneori o proprietate a caracterului* unui individ care se definește prin gradul de forță cu care acesta stăruie într-o activitate* orientată spre un scop*, în ciuda rezistențelor și obstacolelor care pot apărea („a avea voință”). Poate de asemenea trimite la un aspect al gradului de adeziune (v. Credință) a unui subiect la propriile conduite („a acționa de bunăvoie”). În psihologie, acest termen are două semnificații mai precise, care în funcție de curente de gândire diferite.

Primul este inspirat de A. Schopenhauer, pentru care voința este motivația* absolută care guvernează „lumea fenomenelor”; ea este acea proprietate instinctivă pe care o posedă fiecare organism de acțiune, prin aceasta, de-a-păstră și dezvoltă forma proprie. Când un organism este în plus dotat cu capacități de reprezentare*, această motivație devine conștientă și se traduce prin scopul* general care constituie „voința de a trăi”. Inspirându-se din conceptul de integrare* al lui C. Sherrington și din teoria nivelurilor de funcționare a lui H. Jackson, biologia contemporană reformulează această concepție, definind în special sistemul nervos* ca un sistem deschis pus în mișcare de „finalitatea funcțională” de autoorganizare*: într-un stadiu inițial comportînd zgomot*, funcția de organizare impune transformări care generează ordine și care conduc la o nouă stare mai complexă (v. Teleonomie). Într-o perspectivă similară, teoria lui A. N. Leontiev postulează că, pe de o parte, comportamentele unei specii sînt organizate în activități orientate spre finalități de supraviețuire (reproducere*, nutriție*, protecție de pericol) și că, pe de altă parte, acțiunile* umane constituie ansambluri de comportamente articulate cu un scop conștient, al cărui raport cu finalitățile speciei este mediat de structurile de interacțiune socială*. Al doilea curent se inspiră exact din teoriile care consideră că orice acțiune este voluntară în măsura în care emană de la un agent dotat cu intenție*. În această perspectivă, voința poate fi definită ca acel produs al intenției care-i dă agentului sentimentul că acțiunea rezultă mai curînd din propria sa decizie* decît din determinările externe. Acțiunea voluntară desemnează, în acest caz, acea structură de comportament care se elaborează într-un moment din istoria subiectului, ca sinteză dinamică a arheologiei organismului și a capacităților sale de reprezentare, pentru a acționa într-o realitate cunoscută rațional și pentru a lua deciziile care vizează să-o transforme, în cadrul semanticii* acțiunii, P. Ricœur a introdus termenul mai general de voință, care include fenomenele de „dorință” (executarea unei acțiuni depinde de factori pe care agentul nu-i poate controla), de „ordin” (executarea acțiunii depinde de un subiect cărui agentul îi recunoaște autoritatea) și de „intenție volitivă” (executarea acțiunii depinde de un singur agent). J.-P. Bronckart și C. Prevost

(N. C.)

Voință de putere

Psihologia individuală* a lui A. Adler substituie libido*-ului freudian voința de putere nietzscheană. Ființa umană suportă rușinea și inferioritatea sa nativă și găsește diferite modalități compensatorii pentru a se afirma și a se pune în valoare, fie prin activități socialmente utile, fie prin conduite antisociale. Voința de putere este o formă socială de compensare care vizează să-i domine și să-i supună pe ceilalți: ea este frecventă la nevrotic.

D. Anzieu

(N. C.)

Voință -> Voin

Voluntar

Termenii voluntar și voință*, care au o lungă istorie în limba curentă și în psihologia simțului comun pe care ea o vehiculează, rătăcesc din acest motiv cu un uz indecis în psihologia științifică. O utilizare riguroasă ar presupune idei clare și indiscutabile asupra conceptului de voință, idei care lipsesc încă.

Un comportament poate fi numit voluntar atunci când emană dintr-o

V

V

vorbire

decizie* luat de subiect, ceea ce transferă dificultatea asupra conceptului de decizie : pentru unii acesta trimite la o operație de control* autonom, anterioară acțiunii, dar nu în mod necesar explicit ; pentru alții, el implică o anticipare* explicită a acțiunii proiectate. Se vorbește de asemenea de comportament voluntar în opoziție cu cel automatic*: distincția reia, în acest caz, un uz vechi al termenului în vocabularul neurofiziologic, în care cele motricității voluntare sînt diferite de cele reflexe*, într-o altă accepție, un comportament voluntar se opune celui care rezultă din jocul inconștient* al pulsionilor*, distincția trimite însă la raporturile între instanțele aparatului psihic*, într-o perspectivă freudiană. În sfîrșit, într-o accepție care conservă anumite nuanțe morale ale unuia dintre uzurile curente ale cuvîntului, voluntar înseamnă „care manifestă o forță de voință” și trimite la o trăsătură de personalitate, probă de autonomie, de asertivitate, de obstinatie.

M. Richelle

(N. C.)

Vorbire

În uzul curent, vorbirea este asimilată adesea cu limbajul*, definit ca „facultate naturală de a vorbi”. Această concepție înlocuiește cea cedată locului unei concepții ambientaliste pentru care dezvoltarea* limbajului este legată în esență de societatea umană, în lingvistică, la F. de Saussure în primul rînd, termenul a dobîndit un sens specific și opus celui de limbă. Aceasta din urmă este definită ca un obiect social constituit din ansamblul de reguli necesare pentru comunicare; vorbirea este segmentul individual al limbajului: folosirea și realizarea concretă, într-un enunț, într-un act de comunicare, a sistemului* limbii. Vorbirea este deci și un act de creație și de libertate care aparține locutorului. În această concepție clasică, lingvistica preia limba numai ca obiect. Conceptele de limbă și de vorbi-

826

re au fost reformulate de lingvistica generativistă în termeni de competență și performanță*. Competența este definită ca ansamblul de reguli prin care se formulează fraza, obiect principal al teoriei generativiste. Performanța este maniera în care locutorul folosește aceste reguli. În prezent se dezvoltă pragmatica*, ce marchează trecerea de la o lingvistică a enunțului* și a limbii la o lingvistică a enunțării* și a vorbirii : este vorba de studiul actelor de limbaj* sau al actelor de vorbire înfînd cont de enunțuri, de cadrul efectiv al enunțurilor lor, de contextul* și raporturile intersubiective care se dezvoltă. Ca urmare, se poate spune că vorbirea individuală se supune regulilor sociale ale limbii.

D. Peraya

(G. D. S.)

Vulnerabilitate

Cuvînt din vocabularul clinic și epidemiologie ; vulnerabilitatea este fragilitatea unui sistem defensiv. Ea tinde să înlocuiască vechea noțiune de predispoziție somatică și psihică ; este temporară sau cronică. Vulnerabilitatea psihologică exprimă dezechilibrele care perturbă dezvoltarea* și activitatea afectivă, intelectuală, relațională. Ea cere să se țină cont de repercusiunile mediilor traumatice asupra dezadaptărilor psihice, deviațiilor de conduită, rupturilor. Aprecierea ei se înscrie în cadrul cercetărilor pluridisciplinare și duce la intervenții preventive și terapeutice (d. ex., familiale și psihosociale). Epidemiologia estimează vulnerabilitatea în mod probabilist, ca factor de risc: situat la intersecția „terenului” și a „mediului”, ea exprimă interacțiunile ge-notip-mediu înconjurătoare și se plasează între conceptele necesare la formularea problematicilor pluridimensionale. Trebuie să ne întrebăm asupra naturii și originii resorturilor copiilor invulnerabili, care par să găsească în ei înșiși resursele necesare pentru a învinge adversitatea. — g

(N. C.)

Z

Zeigarnik (Efect —)

De la numele psihologului care l-a descris primul în 1927, acest efect desemnează un fenomen de mai bună reținere* a sarcinilor întrerupte decît a sarcinilor încheiate.

M. Richelle

(N. C.)

Zgomot

Producție sonoră neorganizată, compusă din frecvențe* diferite. Din punct de vedere psihologic, zgomotul este opus sunetelor muzicale. Aprecierea ultimelor fiind dependentă de deprinderi* culturale, se ridică problema frontierei dintre zgomot și muzică*, o organizare prezentă obiectiv putînd să nu fie

perceput de c tre subiect. Fond sonor oarecare din care se deta eaz o stimulare* acustic particular i semnificativ , ca un semnal de detectare sau un enun ce trebuie în eles. Un zgomot este denumit alb* dac el este compus din toate frecven ele spectrului auditiv. Prin extindere, orice ansamblu de evenimente nestructurat i f r valoare informativ , din care se desprinde un semnal sau un mesaj*: poten ialul evocat* se deta eaz de zgomotul (de fond) al activit ii electroencefalografice* în curs; într-o prob de inteligibilitate* a vorbirii, enun urile sînt mascate de un zgomot. în teoria informa iei*, zgomotul ce caracterizeaz canalul* de transmisie este un factor major al degrad rii informa iei. Teoria detect rii semnalului a inclus no iunea de zgomot, postulînd faptul c orice detec ie implic o discriminare* între zgomot i semnal.

Detectabilitatea* unui stimul sau inteligi-bilitatea unui mesaj verbal depind de ra-portul semnal/zgomot

M RichMe

(O. D.)

Zon a proximei dezvolt ri

Aceast no iune, introdus de L. S. Vîgotski, traduce faptul c , pentru acest autor, exist o rela ie strîns între dezvoltare* i posibilit ile de înv are*. Aceast rela ie se analizeaz dup dou axe. Pe de o parte, exist o dezvoltare actual a copilului, a a cum poate fi evaluat cu ajutorul probelor, standardizate sau nu. Pe de alt parte, exist o dezvoltare poten ial , care poate fi estimat pe baza a ceea ce copilul este capabil s realizeze cu ajutorul unui adult la un moment dat i va realiza singur mai târziu. Aceast capacitate poten ial , actualizabil cu mai mic sau mai mare u urin în cursul unei interac iuni*, corespunde zonei proximei dezvolt ri. în aceast perspectiv , înv area devine factor de dezvoltare.

M. Fayol

(N. C.)

Zvon

tire necontrolat care apare în absen a unor informa ii* precise asupra unui eveniment important i a c rei transmitere oral este caracterizat prin trei tendin e:

1. reducerea: cu cît zvonul se propag , cu atît el devine mai concis i mai u or de transmis;
2. accentuarea: anumite detalii sînt amplificate printr-un efect de contrast;

zvon

828

3 asimilarea: detaliile p strate sînt restruc- func ia esen ial de a calma tensiunile erno-turate în a a fel încît ansamblul posed uni- ionale, cel mai adesea ostile, care le SUs. tatea i pregnan a unei forme* bune re-flectînd ideologia, dorin ele i interesele celor care propag zvonul. Zvonurile au cit , explicîndu-le i justificîndu-le.

F. Askevis-Leherpeux

(N. C.)

GLOSAR MULTILINGV

Sînt prezentate mai jos traducerile intr rilor din dic ionar în ase limbi: francez , german , englez , spaniol , italian i portughez (în ordinea men ionat). Termenii în român figureaz în aldine, iar traducerile - în italice sau în drepte de rînd, în func ie de limb . Punctul i virgula separ fiecare traducere, iar virgula separ dou traduceri în aceea i limb .

Intr rile care reiau acela i termen în cele ase limbi nu apar în aceast list (d. ex.: Input; input; input; input; input; input; input).

Abandon (Nevroz de —); abandon (nevrose d'—); Verlassenheit; ahandonment; aban-dono; abbandono; abandono.

Abandon colar; abandon scolaire; Schul-verlassen; drop out; desercion escolar; abbandono scolastico; abandono escolar.

Abilitate; habilete; Fertigkeit; skill; habilidad; abilita; habilidade.

Abilitate de baz ; habilete de base; Grund-fertigkeit; basic skill; habilidad b ica; abilita di base; habilidade de base.

Abilitate motorie; habilete motrice; Bewe-gungsfertigkeit; motor skill; habilidad mo-tora; abilita motrice; habilidade motriz.

Abordare; approche; Ann hern; approach; acercamiento; approcio; abordagem.

Abreac ie; abreaction; Abreagieren; abreac-tion; abreaccion; abreazione; ab-reaccão.

Absenteism; absentisme; Absentismus; absentism; ausentismo; assenteismo; absentismo,

Absolut; absolu; absolut; absolute; absoluto; assoluto; absoluto.

Abstinen (Sindrom de —); abstinence (syndrome d'—); Abstinenz; abstinence; ab-stinencia; astinenza; abstinencia.

Abstrac ie; abstraction; Abstraktion; ab-straction; abstraccion; astrazione; abstracção.

Abstrac ie empiric ; abstraction empirique; ernpirische Abstraktion; empirical abstraction; abstraccion empirica; astrazione empirica ; abstracc. o empirica.

Abstrac ie reflectant ; abstraction refle-chissante; reflektierende Abstraktion; reflec-ive abstraction; abstraccion reflectante; astra-zione riflettente; abstracc o que reflete.

Acalculie; acalculie; Akalkulie; acalculia; acalculia; acalcolia; acalculia.

A«eptabilitate; acceptabilite; Annehmbarkeit; "ceptability; aceptabilidad; accettabilit ; aceitabilidade.

Ac«s delirant; bouffee delirante; deliranter chub; brief delusional episode; brote delirante; accesso di folia; onda delirante.

Accesibilitate; accesibile; Zug nglichkeit;

accessibility; accesibilidad; accesibilit ;

acessibilidade. Acces lexical; acces lexical; lexikalischer Zutritt;

lexical access; acceso al lexico; accesso les-sicale; acceso lexico.

Accident; accident; Unfall; accident; accidente; accidente; accidente. Acetilcolin ; acetylcholine;

Acetylcholin; ace-

tylcholine; acetilcolin ; acetilcolin ; acetilcolin . Achiesare; acquiescement; Nachgiebigkeit;

acquiescence; acquiescencia; consenso; con-

sentimento. Achizi ie; acquisition; Aneignung; acquisition;

adquisicion; adquisizione; aquisic o. Acid aminat; acide amine; Aminsaiire; amino

acid; cido aminado; amminoacido; cido

aminoacetico. Acid nucleic; acide nucleique; Nukleinsaiire;

nucleic acid; ácido nucleico; acido nucleico;

ácido nucleico. Acmeztezie; acmesthesie; Akm sthesie; ac-

mesthesia; acmestesia; acmestesi ; acmestesia. Acomodare; accommodation; Akkommodation;

accommodation; acomodacion; accomoda-

zione; acomoda o. Acomodare vizual ; accommodation visuelle;

Visuellalckommodation; visual accommodation ; acomodacion visual; accomodazione

visuale; acomoda ão visual. Acromatic; achromatique; achromatisch; achro-

matic; acromático; acromatico; acromático. Act; acte; Handlung; act; acto; atlo; acto. Actant; actant;

Aktant; actant; actor; attante;

actante. Act de limbaj; acte de langage; Sprechakt;

speech act; acto de lenguaje; atto di lin-

guaggio; acto de linguagem. Activare; activation; Aktivierung; activa-

tiort; activacidn; attivazione; activac,ão. Activ ; active; aktive; active; activa; attivo;

activo.

dic ionar de psihologie

Activitate; activite; Aktivit t; activity; acti-

vidad; activit ; actividade. Activitate psihic ; travailpsychique; psychische Arbeit; psychic work;

trabajo psiquico; la-voro psichico; trabalho psiquico. Activitate psihic createoare; travail psychique

createur; psychische schopferische Arbeit; psychic creative work; trabajo psiquico creador; lavoro

psichico creativi); trabalho psi'quico criador. Activitate redirijat ; activite redirigee; riick-geleitete

Aktivit t; displacement activity; actividad reorientada; activit ridirette; actividade redirigida. Actograf;

actographe; Aktograph; actograph;

actografo; attografo; actografo. Act ratat; acte manque; Fehlhandlungj/aw/fy act; acto f'allido; atto

mancato; acto falho. Actual (Nevroz —); actuelle (nevrose —);

aktual; actual; actual; attuale; actual. Actualizare; actualisation; Aktualisieren; achievement,

actualizing; actualizacion; attualizzazione; atualizacao. Ac iune; action; Tat; action; accion; azione;

a o.

Acuitate vizual ; acuite visuelle; Sehsch rfe; visual acuity; agudeza visual; acuita visiva; acuidade visual.

Acultura ie; acculturation; Akkulturation; accuhuration; aculturacion; acculturazione; acultura9ao.

Acumulare; amasement; Hamstem; hoarding;

amontonamiento; ammasso; acumulac o. Acustic ; acoustique; Akoustik; acoustics;

acustica; acustica; acustica. Adaptare; adaptation; Anpassung; adapta-tion; adaptacion; adattamento;

adaptac o. Adaptare lingvistic ; adaptation linguistique; sprachwissenschaftliche Anpassung; linguistic

adaptation; adaptacion lingiii'stica; adattamento linguistico; adapta ão linguística. Adaptometru;

adaptometre; adaptometer; adaptometer; adaptometro; addattametro; adaptometro.

Adeziv (Identificare —); adhesive (identifi-cation —); anhaftende; adhesiva; adesiva; adesiva;

adesiva. Adic ie; addiction; Abh ngigkeit; addiction;

adiction; adiction; adiction. Adolescen ; adolescence; Adoleszenz; ado-lescence; adolescencia;

adolescenza; adoles-cencia. Adop ie; adoption; Adoption; adoption; adop-cion; adozone; ado ão. Adrenalin ; adrenaline; Adrenalin; adrenalin; adrenalina; adrenalina, adrenalina.

AdrenocorticotropinS; adrenocorticotropine
adrenocorticotropes Hormon; adrenocorf
cotropic hormone; adrenocorticotropina; adr'
nocorticotropina; adrenocorticotropina
Adualism; adualisme; Adualismus; adualnm
adualismo; adualismo; adualismo. Afazie; aphasie; Aphasie; aphasia; afasia; afa-sia; afasia.

Afectivitate; affectivite; Affektivit t; affec-tivity; afectividad; affettivit ; afecti`vidade
Aferent ; afference; Afferenz; afferent; efe-rencia; afferenza; aferencia. Afiliere; affiliation; Angliederung; ajfiliation ;
afiliacion; afiliazione; afiliacão. Afinitate; affinite; Affinit t; affinity; afinidad-
affinit ; afinidade.

Afirmare de sine; affirmation de soi; Selbst-behauptung, seif assertion; autoafirmacion;
autoaffirmazione; autoafirmação. Agita ie; agitation; Erregung; agitation;
agitacion; agitazione; agita ão. Agnozie; agnosie; Agnosie; agnosia; agnosia;
agnosia; agnosia. Agonist; agoniste; agonist; agonist; agonis-to; agonistico; agonisto. Agorafobie; agoraphobie; Platzangst; agora-phobia; agorafobia; agorafobia;
agorafobia. Agrafie; agraphie; Agraphie; agraphia; agra-fia; agrafia; agrafia.

Agramatism; agrammatisme; Agrammatis-mus; agrammatism; agramatismo; agram-matismo;
agramatismo. Agresiune; aggression; Agression; aggression;
agresion; aggression; agressão. Agresiv (Comportament—); agressif (corn-portement —); aggressiv;
aggressive; agre-sivo; aggressivo; aggressivo. Agresivitate; aggressivite; Agresivit t; aggres-sivity;
agresividad; aggressivit ; agressivi-dade.

Ajustare; ajustement; Anpassung -Jitting, ad-justment; ajustamiento, adaptacion; aggw-tamento;
ajustamento.

Ajustare preg titoare; ajustement prepara-toire; vorbereitende Einstellung; prepara-tory adjustment;
adaptacion preparatorw, adattamento preparatorio; ajustamento pre-paratorio. Alarm ; alarme; Alarm;
alarm; alarma; alia'
me; alarma.

Alb; blanc; weiss; white; blanco; bianco.
branco.

Alcool; alcool; Alkohol; alcohol; alcohol; ai-cool; alcool.

Aleatoriu; aleatoire; Zuf llig; randon', aleatorio; aleatorio; aleatorio.

831

Aleeere; choix; Wahl; choice; eleccion; scelta;
escolha.

ijegere de obiect narcisic ; choix d'objet nar-ciisique; narzisistische Objektwahl; narcis-wtic object
choice; eleccion objetal narcisista' scelta dell'oggetto narcisistico; escolha narcisica de objecto.

Alegere de obiect prin anaclisis; choix d'objet par etayage; Anlehnungstypus der Objektwahl ; anaclitic
object choice; eleccion objetal anaclitica; scelta anaclitica d'oggetto; escolha anaclitica de objecto.

Alél ; allele; Allele; allele; alelo; allelo; alelo. Alert ; alerte; Alarm; alert response; alerta;
allarme; alerta. Alexie; alexie; Alexia; alexia; alexia; alessia;
alexia.

Alexitimie; alexithymie; Alexithymie; alex-ithvmia; alexitimia; alessitimia; alexitimia. Alfabetizare;
alphabetisation; Alphabetisie-rung; alphabetization; alfabetizacion; alfa-betisazione; alfabetizacão.
Algezimetru; algesimetre; Algesimeter; alge-simeter; algesimetro; algesimetro; algesimetro. Algorithm;
algorithme; Algorithmus; algorithm;

algoritmo; algoritmo; algoritmo. Alienare; alienation; Veraiisserung; alienation;
alienacion; alienazione; alienação. Alienare mental ; alienation mentale; Geis-teskrankheit; insanity;
alienacion mental; alienazione mentale; aliena ão mental. Aliestezie; alliesthesie; Allach sthesie; alles-
thesia; aliestesia; alliestesia; aliestesia. Alimentar (Comportament —); alimentaire (comportement —);
nahrungs; feeding; ali-menticio; alimentare; alimentar. Alocare; allocation; Allokation; allocation;
asignacion; allocazione; alocacão. Alocentrism; allocentrisme; Allozentrismus; allocentrism;
alocentrismo; allocentrismo; alocentrismo.

Aloplastic; alloplastique; alloplastich; alloplastic; aloplástico; alloplastico; aloplástico.
Alternan ; alternance; Abwechselung; alternating response; alternacion; alternanza; alternância.

Alternan func ional ; alternance fonction-nelle; funktionelle Abwechselung; func-ional alternating response; alternacion fun-cional; alternanza funzionale; alternância fmcional.

Altruism; altruisme; Altruismus; altruism; altruismo; altruismo; altruismo. Altul; autre; Anderer \other; otro; altro; otro.

glosar multilingv

Ambian fizic ; ambiance physique; phy-sische Umgebungsfaktoren; ambient phy-sical factors; ambiente ffsico; ambiente fi-sico; ambiente ffsico.

Ambidextrie; ambidextrie; Zweisidigkeit; ambidextrality; ambidextria; ambidestrezza; ambidestria.

Ambicie; ambition; Ambition; ambition; am-

bicion; ambizione; ambião. Ambivalen ; ambivalence; Ambivalenz; am-bivalence; ambivalencia; ambivalenza; am-bivalencia.

Amendabilitate; amendabilite; Verbesserungs-f higkeit; capacity for reform; enmendabilidad; ammendabilit ; capacidade de emendar. Ameninare; menace; Drohung; threat; amenza; minaccia; ameaca. Amestec de culori; melange de couleurs; Far-benmischung; colour mixture; mezcla de colores; mescolanza di colori; mistura de cores. Ametropie; ametropie; Ametropie; ametropia;

ametropia; ametropia; ametropia. Amigdal ; amygdale; Tonsille; amygdala;

amigdal; tonsilla; amigdal . Amin ; amine; Amin; amine; aminado; amina;

amino. Amintire; souvenir; Erinnerung; memory; re-

cuerdo; ricordo; lembrança. Amintire-ecran; souvenir-ecran; Deckerrine-rung; screen memory;

recuerdo pantalla; ricordo di copertura; recordac o encobridora. Aminare; delai; Retardation; delay;

plazo; termine; prazo. Aminat; differe; Verschiebung; delayed; di-

ferido; differito; adiado. Amnezie; amnesie; Amnesie; amnesia;

amnesia; amnesia; amnesia. Amodal (Complement —); amodal (complement —); amodal; amodal; amodal; amodale; amodal.

Amoralism; amoralisme; Amoralismus; amorality; amoralismo; amoralismo; amoralismo. Amorsare; amorcage; Erregen; priming;

priming; priming; priming. Amplitudine; amplitude; Amplitiide; ampli-

tude; amplitud; amplitudine; amplitude. Amprent /intip rire; empreinte; Pr gung;

imprinting; impronta; marca; marca. Amuzie; amusie; Amusie; amusia; amusia;

amusia; amusia. Anaclisis; etayage; Anlehnung; anaclisis; anâ-

clisis; anaclisi; apoio. Anaclitic; anaclitique; Anlehnungs

anaclitic; anaclitico; anaclitico; anaclitico. Anafor ; anaphore; Anaphora; anaphora; anâfora; anafora; anâfora.

dic ionar de psihologie

832

833

glosar multilingv

Anaglif ; anaglyphe; Anaglyph; anaglyph; anaglifo; anaglifa; anaglifo.

Anal; anal; anal; anal; anal; anale; anal.

Analfabetism; analphabetisme; Alpha-betentum; illiteracy; analfabetismo; analfa-betismo; analfabetismo.

Analgezie; analgesie; Analgesie; analgesia; analgesia; analgesia.

Analizator syntactic; analyseur syntaxique; syntaktischer Analysator; parser; analiza-dor sintático; analizzatore sintattico; anali-sador sintático.

Analiz a constituen ilor imedia i; analyse en constituants immediats; Analyse in unmittelbaren Bestandteilen; analysis in immediate constituents; análise en constituyentes inmediatos; analisi dei costituen i immediati; análise em constituintes imediatos.

Analiz a interac iunii sociale; analyse de l'in-teraction sociale; Interaktionsanalyse; social interaction analysis; analisis de la interaccion social; analisi del interazione sociale; análise da interacão social.

Analiz de control; analyse de controle; Priifungsanalyse; control analysis; análise de control; analisi di controllo; análise de control.

Analiz de con inut; analyse de contenu; In-haltsanalyse; content analysis; análise de contenido; analisi di contenuto; análise de conteúdo.

Analiz de date; analyse des donnees; Datenanalyse; data analysis; análise de los datos; analisi di dati;

an lise dos dados.

Analiz de grup; groupe-analyse; Gruppen-analyse; group analysis; grupo análisis; gruppo analisi; análise de grupo.

Analiz de sarcini; analyse des tâches; Ar-beitsanalyse; tasks analysis; an lisis de las tareas; analisi di compito; análise das tarefas.

Analiz de variant ; analyse de variance; Varianzanalyse; analysis of variance; análise de la variancia; analisi della varianza; análise de variancia.

Analiz didactic ; analyse didactique; didak-tische Analyse; training analysis; an lisis didactico; analisi didattica; análise didactica.

Analiz laic ; analyse l ique; Laienanalyse; lay analysis; análise laica; analisi laica; an lise laica.

Analiz multivariat ; analyse multivariee; mehrdimensionale Analyse; multivariate analysis ; análise con multiples variables; analisi di piu variabili; análise multivariada.

Analiz psihologic ; analyse psychologique . psychologische Analyse; psicolosicai ano lysis; análise psicologico; analisi psicologica; an lise psicologica.

Analiz tranzac ional ; analyse transaction nelle; vermittelnde Analyse; compromis analysis; análise transaccional; analisi tran-sattiva; análise transaccional.

Analogic; analogique; analogisch; analogicul analogico; analogica; analogice

Analogie; analogie; Analogie; analog-analogia; analogia; analogia.

Anamnez ; anamnese; Anamnese; anamne-sis; anamnesis; anamnesia; anamnese.

Anchet ; enquete; Befragung; inquiry; jnves-tigacion; inchiesta; inquerito.

Anchet de personalitate; enquete de persona-lite; Persönlichkeitsbefragung; personality inquiry; investigacion de personalidad; inchiesta dipersonalit ; inquerito de personalidade.

Anchet social ; enquete sociale; soziale Befragung ; social inquiry; investigacion social; inchiesta sociale; inquerito social.

Ancorare; ancrage; Verankerung; anehor effect; fijacion; ancoraggio; fixação.

Androgen; androgine; Androgen; androgen; androgeno; androgeno; androgeno.

Angajare (Teorie a —); engagement (theorie de l'—J; Beteiligungs (theorie); commit-ment; compromiso; impegno; compromisso.

Angoas ; angoisse; Angst; anxiety; angustia; angoscia; angustia.

Anhedonie; anhedonie; Anhedonie; anhedonia; anhedonia; anedomismo; não prazer.

Anideic; anideique; anideisch; poverty of thought; anideico; anideico; anideativo.

Animism; animisme; Animismus; animism; animismo; animismo; animismo.

Anizometropie; anisometropie; Aniso-me-tropie; aniso-metropia; anisometropia; am-sometropia; anisometropia.

Anizopie; anisopie; Anisopie; anisopia; ani-sopia; anisopia; anisopia.

Anomalie; anomalie; Anomalie; anomaly; anomalia; anomalia; anomalia.

Anomaloscop; anomaloscope; Anomaloskop, anomaloscope; anomaloscopio; anotnalo-scopio; anomaloscopio.

Anomie; anomie; Anomie; anomia; anomia, anomia; anomia.

Anorexie; anorexie; Anorexie; anorexia, anorexia; anorexia; anorexia.

Anortoscopic; anorthoscopique; anortnos kopisch; anorthoscopic; anortoscopic". anortoscopico; anortoscopico.

uosge; anosognosie; Anosognosie; anosognosia; anosognosia; anosognosia; anosognosia.

Antagonist; antagoniste; Antagonist; antagonist; antagonista; antagonista; antagonista. Anticiparei anticipation; Antizipation; anti-cipation; anticipacion; anticipazione; ante-cipação.

Antidepressor; antidepresser; gegen den

Nervenzusammenbruch; antidepressant ;

antidepressivo; antidepressivo; antidepressor.

Antinarcisism; antinarcissisme; Antinarzismus; antinarcissism; antinarcisismo; antinarcisismo; antinarcisismo.

Antinomie; antinomie; Widerspruch; antino-

my; antinomia; antinomia, antinomia. Antipsihiatrie; antipsychi trie; Antipsychia-trie; antipsychiatry; antipsiquiatria; antipsi-chiatria; antipsiquiatria. Antisocial; antisocial; gesellschaftswidrig; antisocial; antisocial; antisociale; antisocial. Antioedip; anteedipe; Antioedipus; anteedipe;

antiedipo; antedipo; antoedipo. Antrenament; entraînement; Training; training; entrenamiento; allenamento; entreniemento. Antropologie; anthropologie; Anthropologie; anthropology; antropologia; antropologia; antropologia.

Antropomorfism; anthropomorphisme; Anthro-pomorphismus; anthropomorphism; antro-pomorfismo; antropomorfismo; antropomor-fismo.

Anulare retroactiv ; annulation retroactive;
Ungeschehenmachen; undoing (what has
been done); anulacion retroactiva; annulla-
zione retroattiva; anula o retroactiva.
Anxietate; anxiete; angstlichkeit; anxiety;
ansiedad; ansia; ansiedade. Anxiogen; anxiogUe; anxiogen; anxiogenous;
ansiogeno; ansiogeno; ansiogeno. Anxiolytic; anxiolytique; angststillend; anxio-
lytic; ansiolitico; ansiolitico; ansiolftico. Aparat de urm rire; perseuometre; Pur-suitmeter;
pursuitmeter; pursuitmeter; pur-suitmeter; pursuitmeter. AParat psihic; appareil psychique; psychischer
Apparat; psychic apparatus; aparato Psíquico; aparato psichico; aparelho psíquico. Pa»"at psihic
grupai; appareil psychique grou-Pol; psychischer gruppenapparat; group psy-^ohic apparatus; aparato
psíquico grupai; aPparato psichico gruppale; aparelho psf-quico grupai.
Parent; apparent; scheinbar; apparent; aParente; aparente; aparente.
Apartenen (Trebuin de—); appartenance (besoin d'—); Zugehörigkeitsbediirfnis; affiliation;
pertenencia; appartenenza; inte-gracão. Ap rare; defense; Abwehr; defense; defensa;
difesa; defesa.
Apercep ie; aperception; Wahrnehmung; aperception; percepcion; apercezione; apercepc o.
Apetitiv; appetitif; begehrend; appetitive ;
apetitivo; appetitivo; apetitivo. Apragmatism; apragmatisme; Apragmatis-mus; apragmatism;
apragmatismo; aprag-matismo; apragmatismo. Apraxie; apraxie; Apraxie; apraxia; apraxia;
aprassia; apraxia.
Aprehensiune (Mod de—la testul Rorschach);
apprehension (mode d'— au Rorschach);
Erfassung; apprehension; apprehension; ap-
prensione; apreensão.
Aprobare; approbation; Beifall; approval;
aprobacion; approvazione; aprova o. Apropriere; appropriation; Aneignung; appro-priation;
apropiacion; apropiazione; apro-priacão. Aproxie; aproxie; Aproxie; aproxia;
aproxia; aprosessia; aproxia. Aptitudine; aptitude; F higkeit; ability; ap-
titud; capacit ; aptid o. Aptitudine fizic i psihomotorie; aptitude physique et psychomotrice;
physische und psychomotorische F higkeit; physical andpsy-chomotoric ability; aptitud ffsica y psico-
motora; attitudinefisicaepsicomotrice; ap-tidão ffsica e psfcomotora. Arbitrar al semnlui; arbitraire du
signe; Willkiir des Zeichens; sign arbitrarity; ar-bitrariedad de la senal; arbitrario del seg-nale;
arbitrario do sinal. Arbitrarietate; arbitrarite; Willkiir; arbitra-riness; arbitrariedad; arbitrario; arbitra-
riedade.
Arborescent ; arborescence; baumartige Form; arborescence; arborescencia; arbo-rescenza;
arborescencia. Arbore (Test al —); arbre (testdel'—); Baum;
tree; árbol; albero; árvore. Argou; argot; Slang; slang; jerga; gergo; gf-
ria. Argument; argument; Argument;
argumento; argumenta; argumenta. Argumentare; argumentation; Argumen-tation; argumentation;
argumentacion; argu-mentazione; argumentac o. Arhetip; archetype; Archetypus; archetype; arquetipo;
archetipo; arquetipo.
Arhigrup; archigroupe; Urgruppe; archigroup;
arquigrupo; arcigruppo; arquegrupo. Arie; aire; Area; ar ea; ârea; area; ârea. Artefact; artefact;
Artefakt; artifact; artefacto;
artefatto; artefacto.
Art-terapie; art-therapie; Kunst-therapie; art-therapy; arte terapia; arte terapia; terapia pela arte.
Asasinat; assassinat; Mord; murder; asesi-
nato; assassinio; assassinato. Ascendent/descendent; ascendantldescen-dant; aufsteigend/absteigend;
bottom-upltop-down; ascendiente/descendiente; ascendente/descendente ; ascendente/descendente.
Ascenden ; ascendance; Dominanz; ascen-dance; ascendencia; ascendenza; ascendencia. Ascultare;
ecoute; Horchen; listening; escucha;
ascolto; escuta. Asimbolie; asymbolie; Asymbolie; asymbo-
lia; asimbolia; asimbolia; assimbolia. Asimilare; assimilation; Assimilation; assimi-lation; asimilacion;
assimilazione; assimi-lacão.
Asinronie a instal rii stimulului; asynchro-nie d' installation du stimulus; Asynchronie beim Eintreten
des Stimulus; stimulus onset asynchrony; asinronia de instalacion del estfmulo; asinronia di
installazione del sti-molo; assinronia de instalac o do estimulo. Asisten educativ ; assistance
educative; erzieherische Hilfe; educa tional aid; asisten-cia educativa; assistenza educativa; assis-tencia
educativa.

Asocial (Comportament —); asociat (com-portement—); asozial; asocial; asocial; aso-ciale; asocial.
 Asocia ie de cuvinte; association de mots; Worterassoziation; words association; aso-ciacion de palabra; associazione di parole; associa ão de palavras. Asocia ie liber ; association libre; freie Assoziation; h'e association; asociacion libre; associazione libera; associac o livre. Asocia ionism; associationnisme; Assoziations-psychologie; associationism; asociacionismo; associazionismo; asociacionismo. Asomatognozie; asomatognosie; Asoma-tognosie; asomatognosia; asomatognosia; asomatognosia; asomatognosia. Aspecific; aspecificque; aspezifisch; aspecific; aespécífico; aspecifico; aespeci fíco. Asuetudine; assuetude; Abh ngigkeit; addiction; adiccion; assuefazione; tolerância. A colaritate; ascolarite; Unf higkeit zum Schulbesuch; non schooling; mssco\dxl & \ascolarit ; sem escolaridade.
 Atac; attaque; Attacke; attack; ataque; attacc
 ataque. Ata ament; attachement; Anh nglichkeit-
 attachment; apego; affetto; apego. Ataxie; ataxie; Ataxie; ataxia; ataxia; atassia
 ataxia. Atelier; atelier; Werkstatt; workshop; tauer.
 workshop; atelier. Aten ie; attention; Aufmerksamkeit; attemion
 atencion; attenzione; atencão. Atimhormie; athymhormie; Athymhormie aii mormia; atimormia;
 atimormia; atimormia Atipic; atypique; atypisch; atypical; atfpicoj
 atipico; atfpico. Atitudine; attitude; Haltung; attitude; actitud •
 atteggiamento; atitude. Atrac ie interpersonal ; attraction interper-sonnelle; zwischenmenschliche
 Anziehung interpersonal attraction; atraccion interper-sonal; attrazione interpersonale; atraccão
 interpersoal.
 Atribuire cauzal ; attribution carnale; kausale
 Zu weisung; causal attribution; atribucion causal;
 assegnazione causale; atribuição causal.
 Audibilitate; audibilitate; Horbarkeit; audibility;
 audibilidad; audibilit ; audibilidade. Audiogiral (Iluzie —); audiogyrale (illu-sion —); audiogyrale;
 audiogyral; audio-giral; audiogiral; audiogiralo. Audiogram ; audiogramme; Audiogram; au-diogram;
 audiogram ; audiogramrna; audiogram .
 Audiogavic (Iluzie —); audiogravique (ilhi-sion —); audiogravisch; audiogavic; audio-grâvico;
 audiogravico; audiogrâvico. Audiometrie; audiometrie; Audiometrie; audio-metry; audiometria;
 audiometria; audiome-tria.
 Audiometru; audiometre; Audiometer; audio-meter; audiometro; audiâmetro; audiome-trico.
 Audiovizual; audiovisuel; Audiovisuell; audio-
 visual; audiovisual; audiovisivo; audiovisual.
 Audi ie; audition; Horen; hearing; audicion,
 udito; audi o. Autism; autisme; Autismus; autism; autismo,
 autismo; autismo.
 Autoanaliz ; autoanalyse; Selbstanalyse; «?/
 analysis; autoanálisis; antoanalisi; autoanaliz*
 Autocinetism; autocinetisme; AutokinetiK.
 autokinetism; autocinetismo; autocinetism0
 autocinetismo.
 Autoconservare; autoconsemation; Selbs/ haltung; seifpreservation; autoconservacio
 autoconservazione; autoconserva aoglosar multilingv
 A utocontrol; autocontrole; Autokontrolle; seif control; autocontrol; autocontrollo; autocon-trolo.
 Autocorec ie; autocorrection; Selbstverbes-serung; seif correction; autocorreccion; auto-correzione;
 autocorrec ão. Autocritic ; autocritique; Selbstkritik; seif criticism ; autocritica; autocritica; autocritica.
 Autodistrugere; autodestruction; Autodestruk-tion; seif destruction; autodestruccion; auto-distruzione;
 autodestruicão. Autoeduca ie; auto-education; Selbsterzie-hung; seif education; autoeducacion; auto-
 educazione; autoeducac o. Autoerotism; auto-erotisme; Autoerotismus; autoerotism; autoerotismo;
 autoerotismo; autoerotismo.
 Autoevaluare; auto-evaluation; Selbstbewer-tung; seif evaluation; autoestimacion; auto-valutazione;
 autoavaliacão. Autoformare; autoformation; Selbstbildung; seif formation; autoformacion; autofor-
 mazione; autofbrmac o. Autohipnoz ; autohypnose; Selbsthypnose; stlfhypnosis; autohipnosis;
 autoipnosi; auto-hipnose.
 Automat; automate; Automat; automata; automata; automa; automato. Automatic; automatique;
 automatisch; automatic; automático; automatica; automático. Automatism mental; automa-lisme mental;
 generalisierter Automatismus; delusion of being controlled; automatismo mental; auto-matismo
 mentale; automatismo mental. Automatism psihologic; automatisme psycho-logique; psychologischer

Automatismus; psychological automatism; automatismo psi-cologico; automatismo psicologico; automatismo psicologico.

Automatizare; automatisation; Automati-sierung; automatization; automatizacion; outomatizzazione; automatizac o. Automutilare; automutilation; Selbstver-stummelung; seif mutilation; automutila-c>on; automutilazione; automutila o. Autonomie; autonomie; Autonomie; autono-my; autonomia; autonomia; autonomia. Autoorganizare; autoorganisation; Selbstor-gamsation; seif organization; autoorganiza-c'on; autoorganizzazione; autoorganização. Autopedepsire; autopunition; Selbstbestra-Ung; seifpunishment; autocastigo; autopu-nizione; autopunicação. ut<percep ie; autoperception; Selbstperzep-lon; seif perception; autopercepcion; auto-Percezione; autopercepc o.

Autoplastic; autoplastique; autoplastisch; auto-plastic; autoplástico; autoplastica; autoplds-tico.

Autopoiesis; autopoiese; Autopoiesis; auto-poiesis; autopoyesis; autopoiesi; autopoiese. Autoprezentare; autopresentation; Selbst-vorstellung; seif presentation; autopresen-tacion; autopresentazione; autopresentação. Autoreglare; autoregulation; Selbststeuerung; selfregulation; autoregulation; autoregola-zione; autoregulac o.

Autoritarism; autoritarisme; autoritare Einstel-lung; authoritarianism; autoritarismo; auto-ritarismo; autoritarismo. Autoritate; autorite; Autorit t; authority; autoridad; autoritâ; autoridade. Autoritate parental ; autorite parentale; elter-liche Autorit t; parental authority; autoridad parental; autoritâ parentale; autoridade parental.

Autoscopie; autoscopie; Autoskopie; selvvie-wing; autoscopia; autoscopia; autoscopia. Autostimulare; autostimulation; Autostimu-lierung; seif stimulation; autoestimulacion; autostimolazione; autoestimula ô. Autozomie; autosomie; Autosomie; autosomy; autosomia; autosomia; autossomia. Aversiune; aversion; Aversion; aversion; aver-sion; avversione; aversão. Aversiune gustativ condi ionat ; aversion gustative conditionnee; bedingte Gesch-mackaversion; acquired taste aversion; aversion gustativa condicionada; avversione gustativa condizionata; averc o gustativa condicionada. Aversiv; aversif; Aversion erregend; aversive; aversivo; aversivo; aversivo. Ax (a vederii); axe (relatif la vision); Achse; axis; eje; asse; eixo.

Axiomatic; axiomatique; Axiomatik; axioma-tics; axiomático; assiomatico; axiomatice. Axiomatizare; axiomatisation; Axiomatiza-tion; axiomatisation; axiomatizacion; assio-matizzazione; axiomatiza ô. Axiom ; axiome; Axiom; axiom; axioma; assioma; axioma.

Axon; axone; Axon; axon; axona; assone; axonio.

Balistic-controlat (Mi care —); Balistique-controle (mouvement —); ballistisch-kon-troll; ballistic-controlled; balfstico-controllo balistico-controllo; balfstico-controllo

Banalitate (la teste proiective); banalite (aux tests projectifs); Vulg rantwort; popular; respuesta popular; banalit ; vulgaridades.

dic ionar de psihologie

836

837

glosar multilingv

Band ; bande; B ande; gang; pandilla; banda;

bandos. Band critic ; bande critique; kritisches Bând;

criticai bând; banda critica; banda critica;

banda critica. Band de trecere; bande passante; passendes

Bând; passing bând; intervalo significativo;

banda passante; banda passante. Baraj; barrage; Sperrung; blocking; bloqueo;

diga; barragem. Barbituric; barbiturique; Art Schlafmittel;

barbiturate; barbiturico; barbiturico; barbiturico. Batterie factorial ; batterie factorielle; Fak-torenatterie;/actor/a/ battery; bateria fac-

torial; batteria fattoriale; bateria factorial. Baz de cuno tin e; base de connaissances;

Wissensbasis; knowledge base; base de co-

nocimientos; base di conoscenze; base de

conhecimentos. Baz de date; base de donnees; Data basis;

data base; base de datos; base di da i; base

de dados.

Baz (Grup de —); base (groupe de —); Basis; base; base; base; base. Behaviorism; behaviorisme; Behaviorismus;

behaviourism, behaviorism; conductismo;

behaviorismo; behaviorismo. Beneficiu al maladii; benefice de la maladie;

Krankheitsgewinn; gainfrom illness; beneficio de la enfermedad; utilit della malatti ; lucro da doenca. Bifactorial (Teorie —); bifactorielle (theorie —); zweifaktoren; bifactorial; bifactorial; bifattoriale; bifactorial. Bilingvism; bilinguisme; Zweisprachigkeit; bilingualism; bilinguismo; bilinguismo; bilinguismo. Bimodal; bimodal; zweigipfelig; bimodal; bimodal; bimodale; bimodal. Binaural; binaural; binaural; binaural; binaural; binaurale; binauricular. Binocular (Vedere —); binoculaire (vision —); binokular; binocular; binocular; binocular. Bioenergie; bioenergie ;~B\o-zne.r%iz; bio-energy; bio-energîa; bio-energia; bio-energia. Biofeedback; bio-feedhack; Bio-Reafferenz; bio-feedback; bio-feedback; bio-feedback; bio-feedback. Biogenetic (Lege —); biogenetique (loi —); Wiederholungsprinzip; biogenetic; biogenetic ; biogenetic ; biogenetic . Biologic; biologique; biologisch; biological; biologico; biologico; biologice Biologie; biologie; Biologie; biology; biologia; biologia; biologia. Biotop; biotope; Biotop; biotop; biotopo • b' topo; biotopo. Bipolar; bipolaire; bipolar; bipolar; bipolar. bipolar; bipolar. Bisec ie; bisection; Halbierung; bisectum-biseccion; bisezione; bi-sec ão. Bisexualitate; bisexualite; Bisexualit t; fe/>e xuality; bisexualidad; bisessualitã; bisexualidade. Bîlbîial ; begaiement; Stottern; stuttering; tar-tamudeo; balbettamento; gagueira. Blocaj; blocage; Blockierung; blocking; bloqueo; bloccaggio; blocagem. Bolnav identificat; malade identifie; identifi- fizierter Kranker; identifiedpatient; paciente identificado; malato identificata; doente iden- tificado. Bovarism; bovarysme; Bovarysmus; bovarism; bovarismo; bovarismo; bovarismo. Bradipsihic; bradypsychique; bradyphrenisch; bradypsichic; bradipsfquico; bradipsichico; bradipsfquico. Bucl ; boucle; Ring; /oop ,hebill;/;W)/a;ar- gola. Bulimie; boulimie; Bulimie; bulimia; bulimia; bulimia; bulimia. Caden ; cadence; Rhythmus; rhythm; ca- dencia; cadenza; cadencia. Cadru; Cadre; Rahmen; frame; marco; quadro; quadro. Calcul; calcul; Rechnung; computation; câl- culo; calcolo; c lculo. Calculabilitate; calculabilite; Berechenbar- keit; ct>m/7utoft/(fy/calculabilidad; calcula- bilit ; calculabilidade. Calificare; qualification; Qualifizieren; quah- fwation; calificacion; qualificazione; quali- fica o. Caliginimetru; caliginimetre; Blendungs- messer; dazzlemeter; caliginimetro; caliginimetro; caliginimetro. Camer ; chambre; schalldichter Raum; room; c mara; stanza; quarto. Campimetru; campimetre; Gesichtsfeldrnesser. campimeter; campfmetro; campimetro; ca pîmetro. Camuflaj; camouflage; Schutzanpassung;^ mouflage; camuflaje; mimetizzazione;ca flagem. . j. Canabinoid; cannabinoide; Kannabino^ cannabinoide; cannabinoide; cannabint> canabinoide. Canal; canal; Kanal; chanel; canal; canale; canal. Canibalic; cannibalique; kannibalisch; canni-balistic; canibalistico; cannibalico ; caniba-lesco. Capacitate; capacite; Kapazit t; capacity; ca- pacidad; capacitã; capacidade. Capacitate de control; capacite de controle; Kontrollinhalt; spân of control; capacidad de control; capacitã de controllo; capacidade de controle. Capcan ; piege; Falie; blank; trampa; trap-

pola; cilada.

Capital uman; capital humain; menschliches Kapital; human capital; capital humano; capitale umano; capital humano. Captare foveal ; capture foveale; fovealer Fang ;faveai capture; captura foveal; cattura foveale; captura foveal. Captur /Capturare; capture; Fang; catch;

captura; cattura; captura. Caracter; caractere; Charakter; character;caracter; caratteri; character. Caren afectiv ; carence affective; affektive Karenz; affective deprivation; carencia afectiva; carenza affettiva; carencia afectiva. Caren educativ ; carence educative ; erzie-herische Karenz; educa ional deprivation; carencia educativa; carenza educativa; carencia educativa. Casc (auditiv); ecouteur; Horer; earphone;

auricular; ricevitore; escudador. Castrare; castration; Kastration; castration; castracion; castrazione; castra ão. Ca i cum (Personalitate —); comme si (personalite —); as if; as if; as if; as if; as if. Catamnez ; catamnese; Katamnese; catam-nesis; catamnesis; catamnesia; catamnese. Cataplexie; cataplexie; Kataplexie; cataple-yy; cataplexia; cataplessia; cataplexia. Catastrof ; catastrophe; Katastrophe; cata- itrophe; catastrofe; catastrofe; catastrofe Catatonie; catatonie; Katatonie; catatonia; ca-

tatonía; catatonia; catatonia. Categorical; categoriei; kategoriell; categori-al; categorial; categoriale; categorial, egorie; categorie; Kategorie; category; ca-tegoria; categoria; categoria. afegorie gramatical ; categorie grammati-cale; grammatische Kategorie; grammatical category; categoria gramatical; categoria q gram/naticale; categoria gramatical.

egorie semantic ; categorie semantique; ernantische Kategorie; semantic category; Categoria semantica; categoria semantica; Categoria semantica.

Categorizare; categorisation; Kategorisie-rung; categorization; categorizacion; cate-gorisazione; categoriza o. Catharsis; catharsis; Katharsis; catharsis; me-todo catártico; metodo catartico; metodo ca-tártico. Cauzalitate; causalite; Kausalit t; causality;

causalidad; causalit ; causalidade. Caz; cas; Kasus; case; caso; caso; caso. Caz-limit ; cas-limite; Grenzfall; borderline case; caso limite; caso limite; caso limite. C utare în memorie; recherche en memoire; Erforschung im Ged chtnis; search in lear-ning; biisqueda en memoria; ricerca in memoria; procura em memoria. Cecitate; cecite; Blindheit; blindness; ceguera;

cecit ; cegueira.

Cenestezie; enesthesie; Allgemeinempfindun-gen; cenesthesia; cenestesia; cenestesia; ce-nestesia.

Cenestopatie; cenestopathie; Acen sthesie; disorder ofbody sensation; cenestopatia; ce-nestopatia; cenestopatia. Centralitate; centralite; Zentralit t; centra-

lity; centralidad; centralit ; centralidade. Centrare; centration;Zenthemng; centration; centracion; centracion; centra o. Centre de reintegrare; centres de reinsertion; Erneuerungsstelle; redintegration centers; centros de reintegracidn; centri di rinseri-mento; centros de reintegra ão. Centru de evaluare; centre d'evaluation; Sch tzungszentrum; assesment center; cen-tro de evaluacion; centro di valutazione; centro de avaliagão.

Centru vizual; centre du regard; Blickzentrum; sight center; centro de la mirada; centro dello sguardo; centro do olhar. Cenzur ; censure; Zensur; censorship; cen-sura; censura; censura. Cerc de calitate; cercle de qualite; Qual-litâtkreis; quality circle; cfrculo de calidad; circolo di qualit ; cfrculo de qualidade. Cercetare-ac iune; recherche-action; Aktion-Erforschung; action research; biisqueda accion; ricerca azione; pesquisa ac ão. Cerceta (albin); eclaireuse; Aufkl erin;

guide; exploradora; guida; guia. Cerebel; cervelet; Cerebellum; cerebellum; ce-rebelo; cervelletto; cerebelo. Cerin alimentar ; quemande alimentaire ; Nahrungsbetteln;/bod6e,gg//!g,-solicitudaci3n alimenticia; richiesta alimentare; pedido de alimento.

Certitudine; certitude; Sicherheit; certainty; certeza; certezza; certeza.

dic ionar de psihologie

838

839

glosar multilingv

Cheie; ele; Hebel; key; clave; chiave; chave. Chemoterapie; chimiotherapie; Chemiothe-rapie; chemotherapy; quimioterapia; che-mioterapia; quimioterapia. Chestionar; questionnaire; Fragebogen; ques-tionnaire; cuestionario; questionario; ques-

tonário. Chi-p trat (Test —); khi-deux (test du—);

Chiquadrat; chi-square; qui-cuadrado; chi-

cuadrato; qui quadrado. Cibernetic ; cybernetique; Kybernetik; cyber-

netics; cibernetica; cibernetica; cibernetica. Ciclocronie; cyclochronie; Zyklochronie;

cyclocrony; ciclocronía; ciclocronia; ciclo-

cronía. Ciclotimie; cyclothymie; Zyklothymie; cyclo-
 thymia; ciclotimia; ciclotimia; ciclotimia. Ciclu func ional; cycle fonctionnel; Funktions-
 kreis; func ional cycle; ciclo funcional; ci-
 clo funzionale; ciclo funcional. Cínetic ; cinétique; Kinetik; kinetics; cinetico;
 cinetico; cinetico. Cinez ; cinese; Kinese; kinesis; cinesis; ci-
 nesi; cinese. Circumstan ial (Gíndire); circonstancie
 (pensee —); ausführlich; detailed; circun-
 stanciado; circostanziato; circunstanciado. Cîmp; champ; Fe\ld;field; campo; campo;
 campo. Cîmp semantic; champ sémantique; seman-
 tisches Feld; semantic field; campo semantico ; campo semantico; campo semantico. Cînt; chant;
 Gesang; song; canto; canto; canto. Clas ; classe; Klasse; class; clase; classe; classe. Clas preg titoare;
 classe d'accueil; Aufnahme
 Klasse; acceptance class; clase de ayuda;
 classe d'accoglienza; classe de acolhimento. Clas social ; classe sociale; soziale Klasse;
 social class; clase social; classe sociale; classe
 social. Clasificare; classification; Klassifikation;
 classification; clasificacion; classificazione ;
 classificaco. Clasificare a lui Bales; classification de Bales;
 soziale Interaktion Analyse; interaction pro-
 cess analysis; clasificacion de Bales; classificazione di Bales; classificaco de Bale. Cleptomanie;
 kleptomanie; Kleptomanie; klep-
 tomania; cleptomania; cleptomania; clepto-
 maniatado.
 Clic; clic; Knack; click; clic; clic; clique. Clic ; clique; Clique; clique, camarilla; crieca;
 grupo. Climat organiza ional; climat organisationnel;
 organisationelles Klima; organiza ional cli-
 mate; clima organizativo; clima organizz
 zionale; clima organizacional. a
 Clinic (Psihologie —); clinique (psycholo-
 gie—); klinisch; clinteai; ch'nico; clinica-
 clínico. Clinocinez ; clinocinise; Klinokinese; elino
 kinesis, clinocinesis; clinocinese; clinocines Clinotaxie; clinotaxie; Klinotaxis; clinotaxia
 clinotaxia; clinotassia; clinotaxia. Clipire; papillotement; Flimmern; flicker-
 deslumbramiento; sfarfallamento; barbole-
 teamento. Clivaj; clivage; Spaltung; splitting; escision;
 scissione; clivagem. Coac iune; coaction; Mitwirkung; coaction
 co-accion; coatto, coazione; co-acco Cocain ; coc ine,-Kokain; cocane;cocaina-
 cocaina; cocaina. Cod; code; Kodex; code; codigo; codice; co-
 digo. Codare; codage; Kodifizierung; coding; codi-
 ficacion; codaggio; codificao. Cod elaborat; code elabore; bearbeitetes Kodex; elaborated code;
 codigo elaborado; codice elaborato; codigo elaborado. Cod restrns; code restraint; engeres Kodex;
 restricted code; codigo restringido; codigo
 ristretto; codigo restrito. Coeficient intelectual; quotient intellectuel;
 Intelligenzquotient; intelligencequotient; co-
 ciente intelectual; quoziente intellettuale;
 quociente intelectual. Coeren lingvistic ; coherence linguistique;
 linguistische Koh renz; linguistic consis-
 tency; coherencia lingiifstica; coerenza lin-
 guistica; coerencia linguistica. Coeziune lingvistic ; cohesion linguistique;
 linguistische Koh sion; linguistic cohesion;
 cohesion lingiifstica; coesione linguistica;
 coeso linguistica. Coeziune social ; cohesion sociale; soziale
 Koh sion; social cohesion; cohesion social;
 coesione sociale; coeso social. Cognitiv; cognitif; kognitiv; cognitive; cogm-
 tivo; cognitivo; cognitive Cognitivism; cognitivisme; Cognitivismus; co-
 gnitivism; cognitivismo; cognitivismo, co
 gnitivismo.
 Cogni ie; cognition; Erkenntnis; cognition,
 cognicion; cognizione; cognic o. Cogni ie social ; cognition sociale; sozi^
 Erkenntnis; social cognition; cognicion s

cial; cognizione sociale; cognição social'. Colateral; collateral; kollateral; collateia
colateral; collaterale; colateral.
£O|orjmetrie; colorimetrie; Farbmesser; colorimetry; colorimetrfa; colorimetria; colorimetria. _
Comasat (inv are —); masse (apprentissa-qe —); gedr ngtes; massed; masivo; am-\nassato;
aglomerado.
Combativitate; combativite; Kampfgeist; combativeness; combatividad; combativit ; cornbatividade.
Combinatoric ; combinatoire; Kombinatorik; combinatorics;combinatoria; combinatoria; combinatoria.
Comensualism; commensalisme; Kommensalis-mus; commensalism; comensalismo; com-mensalismo;
comensalismo. Comisur ; commissure; Kommissur; commis-
sure; comisura; commesura; comissura. Compara ie; comparaison; Vergleich; com-parison;
comparacion; comparazione; com-para ão.
Compara ie social (Teorie a —); comparaison sociale (theorie de la —); sozialer Vergleich ; social
comparison; comparacion social; comparazione sociale; comparação social. Compensare;
compensation; Kompensation; compensation; compensacion; compensa-zione; compensação.
Competen ; competence; F higkeit; compe-tence; competencia; competenza; compe-tencia.
Competen lingvistic ; competence linguistique; sprachwissenschaftliche F higkeit; linguistic
competence; competenza linguistica; competenza linguistica; competenza linguistica.
Competen minimal ; competence minimale; mindest F higkeit; minimum competence; competencia
minima; livello minimo di competenza; competencia mínima. Competen perceptu ; competence
percue; vvahrnehmbare F higkeit; perceived competence; competencia percibida; competenza
percevida; competencia percebida. Competitivitate; competitivite; Wettbewerbs-f higkeit;
competivness; competitividad; competitivit ; competitividade. Competi ie; competition; Wettkampf;
compe-Htion; competicion; competizione; compe-ticão.
Complementar; complementaire; erg nzend;
c°mplementary; complementario; comple-
dentare; complementar. Complexitate cognitiv ; complexite cognitive;
Cognitive Vielseitigkeit; cognitive comple-
xity;complejidadcognitiva; complexit cognitiva; complexidade cognitiva. Comportament;
comportement; Verhalten; behavior; conducta; comportamento; comportamente
Comportamental (Terapie —); comporte-mentale (therapie —); Verhaltenstherapie; behavior therapy;
terapia conductual; terapia comportamentalista; terapia comportamental.
Comportament de tip A i B; comportement de type A et B; Verhalten Typus A und B; type A and B
behavior; comportamiento de tipoAyB; comportamentotipoAeB;comportamento de tipo AeB.
Comprehensiune (lingvistic); comprehension (linguistique); Verst ndnis; comprehension;
comprension; comprensione; compreensão. Comprehensiune logic ; comprehension lo-gique; logike
Inhalt; logical intension; comprehension logica; comprensione logica; compreensão logica.
Comprehensiune subit ; comprehension sou-daine; Einsicht; insight; comprehension subita; comprehension
improvvisa; compreensão subita.
Compulsie; compulsion; Wiederholungszwang; compulsion; compulsion; compulsione; com-pulsão.
Comunicare; communication; Kommunika-tion; communication; comunicacion; commu-nicazione;
comunicac o. Comunicare nonverbal ; communication non-verbale; nichtsprachliche Kommunika-
tion; non verbal communication; comunicacion no verbal; comunicazione non verbale; comunicação
não verbal. Comunitate therapeutic ; communaute thera-peutique; therapeutischeGemeinschaft; the-
rapeutic community; comunidad terapeutica; comunit terapeutica; comunidade terapeutica. Cona ie;
conation; Konation, conation; co-
naci(5n; conazione; cona ão. Concept; concept; Begriff; concept; concepto;
concetto; conceito.
Concept de sine; concept de soi; Selbstbegriff; seif concept; concepto de si; concetto di se; auto-
conceito.
Conceptual; conceptuel; begrifflich; conceptual; conceptual; concettuale; conceitual. Conceptualizare;
conceptualisation; Begriffs-bildung; conceptualization; conceptuali-zacion; concettualizzazione;
conceitua o.
dic ionar de psihologie
Concret; concret /konkret; concrete /concreto;
concreto; concreto. Condamnare; condemnation; Verurteilung;
sentencing; condena; condannazione; con-
denação. Condensare; condensation; Verdichtung; con-
densation; condensacion; condensazione;
condensação. Condi ionare; conditionnement; Kondi-
tionierung; conditioning; condicionamiento;

condizionamento; condicionamento. Condi ionat; conditionne; bedingt; conditio-
ned; condicionado; condizionato; condicio-
nado. Conductan ; conductance; Leitf higkeit;
conductance; conductancia; conduttanza;
conductancia.

Conduit ; conduite; Verhalten; conduct; conducta; condotta; condotta. Conduit de risc; conduite de
risque; gefahr-
laufendes Verhalten; risk-taking behavior;
conducta de riesgo; conditta di rischio; condotta de risco. Conector; connecteur; Verbinder; connector;
conectador; connettore; conector. Conexionism; connexionnisme; Konnektio-
nismus; connectionism; conexionismo; con-
nessionismo; conexionismo. Conexiune; connexion; Nexus; connection;
conexion; connessione; conexão. Confabula ie; confabulation; Konfabulation;
confahulation; confabulacion; confabu-
lazione; confabulação. Configura ie; configuration; Gestalt; configu-
ration; configuracion; configurazione; con-
figuracão. Conflict cognitiv; conflit cognitif; kognitiver
Konflikt; cognitive conflict; conflicto cogni-
tivo; conflitto cognitivo; conflicto cognitivo. Conflict intercultural; conflit de cultures; Kul-
turkonflikt; culture conflict; conflicto de cul-
turas; conflitto di culture; conflicto de culturas. Conflict perceptiv; conflit perceptif; perzep-
tiver Konflikt; perceptual conflict; conflicto
perceptivo; conflitto percettivo; conflicto per-
ceptivo. Conflict psihic; conflitpsychique; psychischer
Konflikt; psychic conflict; conflicto psiquico;
conflitto psichico; conflicto psiquico. Conflict social; conflit social; sozialer Konflikt; social conflict;
conflicto social; conflitto sociale; conflicto social. Conformism; conformisme; Konformismus;
conformity; conformismo; conformismo; con-
formismo.

Conformitate; conformite; Konformit t; co formity; conformidad; conformit ; confo midade.

Confuzie mental ; confusion mentale; Geiste verwirrung; mental confusion; confusion mental;
confusione mentale; confus o mental

Congruen ; congruence; Kongruenz; congru-ency; congruencia; congruenza; congruencia

Conota ie; connotation; Konnotation; conno-tation; connotacion; connotazione; cono-ta ão.

Conota ie pozitiv ; connotation positive; po-sitive Konnotation; positive connotation-connotacion
positiva; connotazione positiva ' conota ão positiva.

Consecin e ale comportamentului; conse-quences du comportement; Verhaltensfolge; consequences
of behaviour; consecuencias de la conducta; conseguenze del comporta-mento; consecuencias do
comportamento

Consecutiv; consecutif; nachfolgend; after-; consecutivo; consecutivo; consecutive

Conservare; conservation; Konservation; servation; conservacion; conservazione; conserva o.

Conservare-repliere; conservation-retrait; Behalten-Zuriickziehen; conservation-with-drawal;
conservacion-retracciãn; conserva-zione-ritiro; conserva o-retirada.

Considerare; consideration; Angesehenheit; consideration; consideracion; considerazio-ne;
considera o.

Consiliere psihologic ; conseil psychologique; psychische Beratung; counseling; consultante
psicologico; consiglio psicologico; conselho psicologico.

Consolidare mnezic ; consolidation mntisique; mnemonische Konsolidierung; mnemonic consolidation ;
consolidacion mnesica; consoli-damento mnesico; consolidacão mnesica.

Constan ; constance; Konstanz; constancy, reliability; constancia; costanza; constância.

Constan perceptiv ; constance perceptive; perzeptive Konstanz; perceptual constancy, constancia
perceptiva; costanza percettiva, constância perceptiva.

Constitu ie; constitution; Konstitution; con-stitution; constitution; costituzione; con-stituig o.

Constringere a sarcinii; contrainte de la t che, Forderung der Aufgabe; task constramts, obligacion de
la tarea; costizione del corn-pito; obriga ão da tarefa.

Constrîngeri specifice; contraintes specifi spezifische Forderungen; specific constr

construct; costruito; construct. Constructivism; constructivisme; Konstruktivismus; constructivism; constructivismo; costruttivismo; constructivismo. Construc ie; construction; Aufbau; construc-tion; construccion; costruzione; constru ão. Construit; construit; Konstrukt; construct; construido; constructo; construct. Consulta ie; consultation; Beratung; consul-tation; consulta; consultazione; consulta. Consulta ie medico-psihologic ; consulta-tion medico-psychologique; medikopsycho-logische Beratung; guidance center; consulta medicopsicologica; consultazione medicopsi-cologica; consulta medicopsicologica. Consumatoriu; consommatoire; Endhandlung; consumatory; consumidor; consumazione; consumatorio. Con tient; conscient; bewusst; conscious; consciente; cosciente; consciente. Con tientizare; prise de conscience; Be-wusstheit; awareness; toma de conciencia; presa di coscienza; tornada de consciencia. Con tiin ; conscience; Bewusstsein; Gewissen; consciousness, awareness; conciencia; coscienza; consciencia

Con tiin gestual ; conscience gestuelle; ges-tuelles Bewusstsein; gestual consciousness; conciencia gestual; coscienza gestuale; consciencia gestual.

Con tiin moral ; conscience morale; mo-ralische Bewusstsein; moral conscience; conciencia moral; coscienza morale; consciencia moral.

Contagiune; contagion; Stimmungsubertra-gung; contagion; contagio; contagio; con-tãgio.

Context al muncii; contexte du travail; Ar-beitskontext; workingcontext; contexto de tra-bajo; contesto del lavoro; contexto de trabalho. Context lingvistic; contexte Hnguistique; spach-wissenschaftlicherKontext;/m£w/.rt;ccorttof; contexto lingiifstico; contesto linguistico; contexto linguistico.

Contextualism; contextualisme; Kontextualis-mus; co««ejrwa/;.vm;contextualismo; contes-tualismo; contextualismo. Contiguitate; contiguïte; Kontiguit t; conti-guity; contigiidad; contiguitã; contiguidade. Contingen ; contigence; Kontingenz; con-t'ngency: contingencia; contigenza; con-•ingencia.

Contingen e de înt rîre; centingences de ren-forcement; Verst rkenskottingenz; contin-gencies ofreinforcement; contingencias de re-fuerzo; contingenze di rinforzo; contingencias de refor o.

Continuitate; continue; Stetigkeit; continui-ty; continuidad; continuitã; continuidade.

Continuu; co/»mw;kontinuierlich; continuous; continuo; continuo; continua. Contrabalansare; contrebalancement; Gegen-wiegen; counterbalancing; contrasimetria; controbilanciamento; contra-balanco. Contracultur ; contre-culture; Gegenkultur; counter-culture; contracultur ; controcul-tura; contracultur .

Contradic ie; contradiction; Widerspruch; contradiction; contradiecion; contraddizio-ne; contradicão.

Contrafobic; contraphobique; kontraphobisch; contraphobic; contrafobico; controfobico; contrafobico.

Contrainvestire; contre-investissement; Ge-genbesetzung; anticathexis; contracarga; controinvestimento; contracarga. Contrast; contraste/Kontrast; contrast; contraste; contrasta; contraste.

Contratransfer; contre-transfert; Gegeniiber-tragung; countertransference; contratrans-ferencia; controtransfert; contratransferencia. Control; controle;Kontrolle; control; control; controllo; controllo.

Control judiciar; controle judiciaire; ge-richtliche Kontrolle; judicial control; control judicial; controllo giudiziario; controllo judiciãro.

Control psihobiologic; controle psychobio-logique; psychobiologische Kontrolle; psy-chobiological control; control psicobio-logico; controllo psicobiologico; controllo psfco-biologico.

Control social; controle social; soziale Kontrolle ; social control; control social; controllo sociale; controllo social. Contur; contour; Kontour; contour;contorno; contorno; contorno.

Con inut al muncii; contenu du travail; Ar-beitsinhalt; work content; contenido de tra-bajo; contenuto del lavoro; conteudo de trabalho.

Con inut latent; contenu latent; latenter Inhalt; latent content; contenido latente; contenuto latente; conteudo latente.

Con inut manifest; contenu manifeste; ma-nifester Inhalt; manifest content; contenido dic ionar de psihologie

manifesto; contenuto manifesto; conteudo manifesto.

Conven ionalism; conventionnalisme; Kon-ventionalismus; conven ionalism; convencio-nalismo; convenzionalismo; convenciona-lismo.

Convergen ; convergence; Konvergenz; con-vergence; convergencia; convergenza; con-vergencia.

Conversa ie; conversation; Konversation; conversation; conversacion; conversazione; conversacão.

Conversie; conversion; Konversion; conver-sion; conversion; conversione; conversão.
 Conversie criminal ; conversion criminelle; kriminelte Verwandelung; criminal conversion ; conversion criminal; conversione criminale; convers o criminal.
 Convorbire; entretien .Besprechung; interview; conversacion; conversazione; entrevista.
 Cooperare; cooperation; Mitarbeit; coopera-tion; cooperacion; cooperazione; coopera ão.
 Coordonare intersenzorial ; coordination intersensorielle; Koordination zwischen den sinnen; cross-modal sensory integration; coordinacion intersenzorial; coordinazione intersenzoriale; coordenação inter-senzorial.
 Coordonare senzoriomotorie; coordination sensori-motrice, sensorimotorische Koordination ; sensorimotor coordination; coordinacion sensorimotora; coordinazione sensori-motorica; coordenação sensoriomotriz.
 Copie; copie; Kopie; copy; copia; copia; copia.
 Copil; enfant; Kind; child; nino; bambino; cri anta.
 Copil de substituire; enfant de remplacement; Ersatzkind; substitution child; nino de susti-tucion; bambino di sostituzione; crianca de substitu ão.
 Copil imaginar; enfant imaginaire; Einbil-dungskind; imaginary child; nino imagina-rio; bambino immaginario; crianca imagin ria.
 Copil maltratat; enfant maltraite; misshan-deltes Kind; batteredchild; nino maltratado; bambino maltrattato; crianca maltratada.
 Copil s lbatic; enfant sauvage; wildes Kind; feral child; nino salvaje; bambino selvag-gio; crianca selvagem.
 Copil-simptom; enfant symptome; Symp-tomkind; symptom child; nino sintoma; bambino sintomo; crianca sintoma.
 Corec ie statistic ; correction statistique; statistischer Korrektor; statistical correction; correccion estadística; correzione statistica; correção statistica.

842

Coreferin ; coreference; Mitbezug; coref
 re«ce,correferencia; coreferenza; corefem
 cia. Corela ie/Corelare; correlation; Korrelatio
 correlation; correlacion; correlazione; cor
 relação. Corespon den (Punere în —); correspon-
 dance (mise en —); Wahl nach Muster-
 matching to sample; correspondencia; cor-
 risondenza; correspondencia. Corp; corps; Körper, Leib; body; cuerpo
 corpo; corpo. Corp propriu; corps propre; Eigenkörper;
 own body; cuerpo propio; corpo proprio-
 proprio corpo.
 Corpus; corpus;Korpus; corpus;cuerpo; corpus; corpus. Cortex; cortex; Cortex; cortex; cortega; cor-
 teccia; corte. Cost-beneficiu; cout-benefice; Kost-Vorteil;
 cost-benefit; costobeneficio; costo-beneficio;
 custo-beneficio. Co mar; cauchemar; Alptraum; nightmare;
 pesadilla; incubo; pesadelo. Cotard (Sindromul lui —); Cotard (syndrome
 de —); Cotard Syndrom; nihilist delmion;
 Cotard; Cotard; Cotard. Coterapie; cotherapie; Mit-therapie; co-the-
 rapy; coterapia; coterapia; coterapia. Cotext; cotexte/Mitttext; co-text; cotexto; co-
 testo; cotexto. Cramponare (Instinct de —); cramponnement
 (instinct de —); Sichanklammern; clinging;
 agarre; afferrarsi; agarramento. Creativitate; creativite; Kreativit t; creativity;
 creatividad; creativit ; criatividade. Creativitate lingvistic ; creativite linguistique;
 sprachwissenschaftliche Kreativit t; linguis-
 tic creativity; creatividad lingufstica; creativit linguistica; criatividade lingufstica. Credin ; croyance;
 Glaube; belief; creencia;
 crescita; crenca. Creod ; chreode; Chreod; chreod; creoda;
 chreode; chreode. Crepuscular; crepusculaire; d mmerzustand,
 twilight; crepuscular; crepuscolare; crepuscular. Cre ; creche; Krippe; day nursery; guarderia
 infantil; nido d'infanzia, creche. Cre tere; croissance; Wachsen; growth; cre-
 cimiento; crexenza; crecimiento. Crim ; crime; Verbrechen; crime; crimen,
 crimine; crime. Criminal; criminel; Verbrecher; criminal;^1'
 minai; criminale; criminoso.

843

glosar multilingv

Criminalitate; criminalite; Kriminalität; criminality; criminalidad; criminalit ; criminalidade.

Criminogen; criminogene; Kriminalitätstendenz; crime inducing; criminegeno; criminogeno; criminogenico. Criminologie; criminologie; Kriminalologie; criminology; criminologia; criminologia; criminologia.

Criptaritmetic (Problem —); cryptarithmetique (probleme —); cryptarithmetisches; cryptarithmic; criptoaritmetico; criptaritmetico; criptoaritmetico.

Cripta; crypte; Krypta; crypt; cripta; cripta; cripto.

Criterii de succes profesional; criteres de succes professionnel; berufserfolgliches Kriterium; occupational success criterions; criterios de éxito profesional; criteri di successoprofessionale; criterios de sucesso profissional. Criteriu de decizie; critere de decision; Entscheidungskriterium; decision criterion; criterio de decision; criterio de decisão; critério de decisão.

Criz ; crise; Krisis, crisis; crisis; crisi; crise. Cromaticitate; chromaticite; Farbreizart; chromaticity; cromaticidad; cromaticit ; cromaticidade.

Cromatofanometru; chromatophanometre;

Chromatophanometer; chromatophanometer; cromatofanometro; cromatofanometro; cromatofanometro.

Cromie; chromie; Farbigkeit; chromaticness;

cromia; cromia; cromia. Cromozom; chromosome; Chromosom; chromosome; cromosoma; cromosoma; cromosoma.

Cronobiologie; chronobiologie; Chronobiologie; chronobiology; cronobiologia; cronobiologia; cronobiologia; cronobiologia.

Cronograf; chronographe; Chronograph; timer; cronografe; cronograf o; cronografe.

Cronometrie mentala; chronometriementale; mentale Chronometrie; mental chronometry ; cronometria mental; cronometria mentale; cronometria mental.

Cronoscop; chronoscope; Chronoskop; chronoscope; cronoscopio; cronoscopio; cronoscopio.

Cronostereoscopic (Efect—); chronostereoscopic (effet —); chronostereoskopischer, chronostereoscopic; cronoestereoscopico; cronostereoscopico; cronoestereoscopico.

Cuantificare; quantification; Quantifikation; quantification; cuantificación; quantificazione; quantificación.

Cuantil; quantile; Quantile; quantile; cuantil;

quantilo; quantilo. Quantum; quantum; Quantum; quantum;

quantum; quanto; quantum. Quantum de afect; quantum d'affect; Affektbetrag; quanta of affect; cuota de afecto; somma d'affetto; quota de afecto. Cub; cube; Kubus; cube; cubo; cubo; cubo. Cuib rit; nidification; Brutverhalten; nesting;

nidificación; nidificazione; nidificação. Culoare (R spun — la testul Rorschach); couleur (reponse — au Rorschach); Farbenwort; color-response; respuestas cromáticas; riposte di colore; colorido.

Culpabilitate; culpabilite; Schuld; culpability;

culpa; colpevolezza; culpabilidade. Culturalism; culturalisme; Kulturalismus; culturalism; culturalismo; culturalismo; culturalismo.

Cultur ; culture; Kultur; culture; cultura; cultura; cultura.

Cumulativ (înregistrare —); cumulatif (enregistrement —); kumulativ; cumulative; acumulativo; acumulativo; acumulados. Cunoa tere; connaissance; Erkenntnis, Kennt-nis; knowledge; conocimiento; conoscenza; conhecimento.

Cuplare; couplage; Kuppling; coupling; acoplamento; accoppiamento; acoplamento.

Cupluri asociate; couples associes; Vergleichspaare; paired associates; pares asociados; coppie associate; pares asociados.

Curb ; courbe; Kurve; curve; curva; curva; curva.

Cutie cu probleme; boîte problèmes; Puz-zlebox; problem box; caja de problemas; scatola a

problema; caixa de problemas. Cutie neagr ; boîte noire; Schwarzbox; black box; caja negra; scatola nera; caixa preta. Cuvînt; mot; Wort; word; palabra; parola; palavra.

Dans; danse; Tanzsprache; dance language;

banile; dania; dansa. Dar (Har); don; Begabung; gift; don; dono;

dom. Debilitate mental ; debilita mentale; mentale

Debilitat; mental deficiency; debilidad; debolezza; debilidade. Debit de r spuns; debit de reponse; Reizantwortshaiifigkeit; rate of responding; caudal de respuesta; produzione di riposte; vasas de respostas.

844

J

I

Decalaj; decalage; Verschiebung; decalage;

dispasaje; sfasatura; decalagem. Dec dere; decheance; Verfall; loss of parental rights; decadencia; decadenza; decadencia. Decentrare; decentration; Verstellbarkeit;

decentration; decentracion; decentramento;

descentração. Decibel; decibel; Dezibel; decibel; decibelio;

decibel; decibel. Decidabilitate; decidabilite; Entscheidungs-

möglichkeit; decidability; decidabilidad; de-

cidahilit ; decidabilidade. Decizie; decision; Entscheidung; decision; decision; decisione; decisão.

Declan are; declenchement; Auslösung; re-

leasing; desencadenamiento; scoppio; de-

sencadeamento. Declan ator; declencheur; Ausloser; releaser;

disparador; disinnesto; desencadeante. Declarativ; declara i }'; erkl rend; declarative;

declarativo; dichiarativo; declarative Decodare; decodage; Entschlüsselung; deco-

ding; desciframiento; deciframento; decifrar. Decompensare; decompensation; Dekompen-

sation; decompensation; decompensacion;

decompensazione; descompensação. Deconexiune (Sindrom de —); deconnexion

(syndrome de —); Abschaltung; dysconnec-

tion; desconexion; deconnessione; desliga-

mento. Dedublare a personalit ii; dedoublement de

la personalite; doppelte Personichkeit; dual

personality; desdoblamiento de personali-

dad; sdoppiamento della personalit ; des-

dobramento da personalidade. Deduc ie; deduction; Deduktion; deduction;

deduccion; deduzione; deduc ão. Defensiv; defensif; defensiv; defensive; defen-

sivo; defensivi); defensivo. Deficien ; deficiencia; Karenz; deficiency;

deficiencia; deficienza; deficiencia. Deficit fundamental; defaut fondamental;

Grunddefekt; basic fault; defecto fundamental; difetto fondamentale; defeito fundamental. Deficit

senzorial; perte sensorielle; sensorieller

Verlust; sensorial loss; perdida sensorial;

perdita sensoriale; perda sensorial. Defini ie; definition; Defmition; definition; de-

finicion; definizione; definição. Degajare; degagement; Abarbeitung; clearing;

desprendimiento; disimpegno; separac o. Degenerescent neuronal ; degenerescence

neuronal; Degeneration; degeneration; de-

generacion; degenerazione; degenerescencia.

Deictic; deictique; deiktisch; deictic; deictico-deittico; deitico.

Delict; delit; Straftat; crime; delito; delitto-delito.

Delictuos; delictueux; strafbar; criminal de lictivo; delittuoso; delituoso.

Delincvent ; delinquance; Kriminalit t; delin-quency; delincuencia; delinquenza; delin-quencia.

Delir; delire; Wahn; delusion; delirio; delirio delfrio.

Demen ; demence; Demenz; dementia; de-mencia; demenza; demencia.

Demen senil ; demence senile; senile Demenz ; senile demencia; demencia senil; demenza senile;

demencia senil.

Democra ie industrial ; democra ie indus-trielle; industrielle Demokratie; industrial democracy;

democracia industrial; democra-zia industriale; democrazia industrial.

(De)negare; denegation; Verneinung; nega-tion; negacion; negazione; negação.

Denervare; denervation; Denervation; dener-vation; desnervacion; denervazione; des-enervac o.

Denominare; denomination; Denomination; denomination; denominacion; denomina-zione;

denomina o.

Denota ie; denotation ;Btsd<zutung; denotation; denotacion; denotazione; denota ão.

Deontologie; deontologie; Deontologie; deon-tology; deontologia; deontologia; deontologia.

Dependent (înt rîre —); dependant (renfor-cement—); zuf llig; contingent; dependien-te; dependente; dependente.

Dependen ; dependance; Abh ngigkeit; de-pendence; dependencia; dipendenza; depen-dencia.

Dependen de stare; dependance d'etat; Zus-tandsabh ngigkeit; state dependency; dependencia de estado; dipendenza di stato; dependencia de estado.

Dependen fa de cîmp; dependance â I e-gard du champ; Abh ngigkeit dem Feld gegenüber;/feW dependance; dependencia respecto al campo; dipendenza dai campo, dependencia em rela ão ao campo.

Depersonalizare; depersonalisation; DePe^_ zonalisation; depersonalization; depersona^ lizacion; depersonalizzazione; desperson lizac o.

Depistare; depistage; Aufspurung; deteci deteccion; ritrovamento; busca.

Deplasare (Activitate de -); deplacente (activite de —); Ubersprungbe wegung,

845

glosar multilingv

placement; desplazamiento; spostamento;

deslocamento. peplasare (Mecanism de —); displacement

(mecanisme de —); Verschiebung; displa-cement; desplazamiento; spostamento; des-

locac o. Depresie; depression; Depression; depressive

state; depresion; depressione; depressão. Depresiv (Pozi ie —); depressive (position —);

depressive; depressive; depresiva; depres-

siva; depressiva. Peprindere; habitude; Gewohnheit; habit;

hâbito; abitudine; h bito. Deriv ; derive; Abtrieb; drift; desvio; deriva;

desvio. Deriv instinctiv ; derive instinctive; instink-

tiver Abtrieb; instinctive drift; deriva instin-

tiva; deriva istintiva; deriva instintiva. Dermolexie; dermolexie; Dermolexia; dermo-

lexia; dermolexia; dermolessia; dermolexia. Derogare; derogation; Abweichung; abnormal

behavior; derogacion; deroga; derroga o. Descalificare; disqualification; Disqualifizie-

rung; disqualification; descalificacion; squa-

lifica; desqualifica ão. Desc rcare; decharge; Entladung; discharge;

descarga; scarica; descarga. Descifrare; dechiffrement; Entzifferung; deco-

ding; desciframiento; deciframento; decifrar. Descoperire (Pedagogie a —); decouverte (pedagogie de —J; Entdeckungs-----; discovery

method; descubrimiento; scoperta; descoberta. Descriere; description; Beschreibung; descrip-

tion; descripcion; descrizione; descri ão. Desemnare; designation; Designation; desi-

gnation; designacion; designazione; desig-

na ão. Desen; dessin; Zeichnen; drawing; dibujo; di-

segno; desenho. Desensibilizare; desensibilisation; Aufheben

der Empfindlichkeit; desensitization; desen-

sibilizacion; desensibilizzazione; tornar

insensfvel. Design pedagogic; devis pedagogique; p da-

gogischer Kostenanschlag; educa ional estimate; presupuesto pedagogico; disegno

educativo; orcamento pedagogico. "esocializare; desocialisation; Entsozialisie-

rur>g; desocialization; desocializacion; de-

s°cializzazione; dessociliza ão. es*in (Nevroz de —); destinee (nevrose de —);

Schicksal;/aft>; destino; destina; destino. estinatar; destinataire; Adressat; receptor;

destinatario; destinatario; destinatário.

Destindere; detente; Entspannung; relaxation;

relajacion; rilassamento; relaxamento. De colarizare; descolarisation; Entschulung; descolarization;

desescolarizacion; descola-rizzazione; desescolarizac o. Detectabilitate; detectabilite; Aufspiirungs-

barkeit; detectability; detectabilidad; rive-labilit ; detectabilidade. Detector de caracteristici; detecteur

de ca-racteristiques; Eigenschaftendetektor;/ea/<rej detector; detector de caracteristicas; rive-lator di

caratteristice; detector de caracteristicas.

Detec ie a semnalului (Teorie a —); detec-tion du signal (theorie de la —j; Aufspurung des Signals;

signal detection; deteccion de la senal; rivelazione del segnale; deteeco do sinal.

Determinant (la testul Rorschach); determinant (au Rorschach); Determinant; determinant;

determinante; determinante; determinante.

Determinare lingvistic ; determination lin-guistique; sprachwissenschaftliche Bestimmung; linguistic

determination; determinacion lingüística; determinazione linguistica; determinação lingüística.
Determinism; determinisme; Determinismus; determinism; determinismo; determinismo;
determinismo.

De in tor psihic; contenant psychique; psychisches Enthaltendes; psychic container; continente
psíquico; contenente psíquico; continente psíquico.

Deviant; deviant; abweichend; deviant; desviador; deviante; que age fora das normas.

Devian ; deviance; Abweichung; deviancy; desvio; deviazione; desvio.

Deviere; biais; Voreingenommenheit; bias; sesgo; sbieco; vies.

Deviere motiva tional ; biais motivationnel; Motivierungsbias; motivational bias; sesgo motivacional;
sbieco motivazionale; vies motivacional.

Devorare; devoration; Fressen; devoration; devoracion; divorazione; devoracão.

Dexterimetru; dexterimetre; Geschicklichkeitsprüfer; dexterity apparatus; dexterfmetro; dexterimetro;
medidor de destreza.

Dexteritate; dexterite; Geschicklichkeit; dexterity; destreza; destrezza; destreza.

Dezechilibrare; disequilibrium; Gleichgewichtsstörung; disequilibrium; disequilibrium;
disequilibracion; tirar de equilibrio.

dic tional de psihologie

846

847

glosar multilingv

Dezicere; desaveu; Widerrufung; disavowal;

denegacion; ritrattazione; denegação. Dezindividuare; desindividuation; Desindivi-
duation; desindividuation; desindividuation;

deindividua tione; deindividua tione. Dezinhibitor (Medicament—); desinhibiteur

(medicament —); Enthemmung; desinhibi-

ting; desinhibidor; desinibitrice; desinibidor. Dezinhibi tione; desinhibition; Enthemmung; de-
sinhibition; desinhibicion; desinibizione;

desinibi tione. Dezintoxicare; desintoxication; Entgiftung;

desintoxication; desintoxicacion; desin-

tossica tione; desintoxicac tione. Dezintricare; desintrication; Triebenmischung;

defusion; desfusion; desintrico; desintrin-

cac tione. Dezinvestire; desinvestissement; Entziehung

der Besetzung; withdrawal of cathexis; re-

tiro de carga psíquica; desinvestimento; des-

investimento. Dezirabilitate social ; desirabilite sociale;

sozialer Begehrwert; social desirability;

deserabilidad social; desirabilit sociale;

desejabilidade social. Dezindr gostire; desamour; Entverliebtsein;

delove; desamor; disamore; desamor. Dezmembrare; demantelement; Abreißen;

breacking up; desmantelamiento; smantel-

lamiento; desmantelamiento. Dezobi nuire; deshabituation; Entwohnen;

dishabituation; deshabitua tione; disabitu-

azione; desabituacão. Dezvoltare; developpement; Entwicklung;

development; desarrollo; sviluppo; desen-

volvimento. Dezvoltare a organiza tione; developpement

des organisations; Entwicklung der Orga-

nisationen; organization development; desarrollo de las organizaciones; sviluppo delle

organizzazioni; desenvolvimento das orga-

niza tione. Dezvoltare cognitiv ; developpement cognitif;

kognitive Entwicklung; cognitive development; desarrollo cognitivo; sviluppo cogni-

tivo; desenvolvimento cognitivo. Diacronic; diachronique; diachronisch; dia-

chronic; diacronico; diacronica; diacronico. Diad ; dyade; Dyade; dyad; diada; diade;

diade. Dialect; dialecte; Dialekt; dialect; dialecto;

dialeto; dialecto. Dialog; dialogue; Dialog; dialogue; di logo;

dialogo; di logo.

Dicromatism; dichromatisme; Dichromatis-

mus; dichromatism; dicromatismo; dicrona-

tismo; dicromatismo. Didactic ; didactique; Didaktisch; didactic-

didactico; didattico; didactico. Diencefal; diencephale; Diencephalon; dien-

cephalon; diencefalo; diencefalo; diencefalo Diferen ; difference; Differenz; difference-

diferencia; differenza; diferencia. Diferențial; différentiel; differentiell; differen-
 tial; diferencial; differenziale; diferencial Diferențiator semantic; différenciateur seman-
 tique; semantisches Differential; semantic
 differential; diferenciador semantico; differen-
 ziatore semantico; diferenciador semantico Diferențiere; différenciation; Differenzierung;
 différenciation; diferenciacion; differenzi-
 azione; diferenciação. Diferențiere social; différenciation sociale;
 soziale Differenzierung; social différenciation; diferenciacion social; differenziazione
 sociale; diferenciação social. Difracție; diffraction; Diffraktion; diffraction;
 difracion; difrazione; difracção. Diglosie; diglossie; Diglossie; diglossia; di-
 glosia; diglosia; diglossia. Dihoptic; dichoptique; Dichoptisch; dichoptik;
 dicoptico; dicottico; dicoptico. Dihorinic; dichorhinique; Dichorhinisch;
 dichorinic; diconico; dicorinico; dicor-
 rifico. Dihotic; dichotique; dichotisch; dichotic; di-
 cotico; dicotico; dicotico. Dihotomie; dichotomie; Zweiteilung; dichot-
 omy; dicotomia; dicotomia; dicotomia. Dimensione; dimension; Dimension; dimen-
 sion; dimension; dimensione; dimensão. Diminuare afectiv; emoussement affectif;
 Gefühlsabstumpfung; blunted affect; em-
 botamiento afectivo; smussamento affettivo;
 embotamento afectivo. Dinamometru; dynamometre; Dynamometer;
 dynamometer; dinamometro; dinamometro,
 dinamometro. Dipsic (Comportament—); dipsique (compoi-
 tement —); Trinkverhalten; drinking; di'psi-
 co; dipsico; dipsico. Dipsomanie; dipsomanie; Trinksucht;
 mania; dipsomania; dipsomania; dipsomania. Disc; disque; Farbenmischungsapparat; disK.
 disco; disco; disco.
 Discalculie; dyscalculie; Dyskalkulie; dysca-
 culia; discalculia; discalculia; discalculia" Dischinezie; dyskinesie; Dyskinesie; dysk[^]
 sia; dysquinesia; discinestesi; discinesi
 piscordanță; discordance; Diskordanz; discordant affect; discordancia; discordania;
 discordância. Discriminare; discrimination; Diskriminie-
 rung; discrimination; discriminacion; discri-
 minazione; discriminação. piscriminativ; discrimina i/; diskriminierend;
 discriminative; discriminativo; discrimina-
 tivo; discriminativo. Discurs; discours; Diskurs; discourse; dis-
 curso; discorso; discurso. Discuție de grup; discussion de groupe; Grup-
 pendiskussion; group discussion; discussão
 de grupo; discussione di gruppo; discussão
 de grupo. Dislexie; dyslexie; Dyslexie; dyslexia; disle-
 xia; dislessia; dislexia. Disocialitate; dissocialite; Unsozialität; rfi.ro-
 ciality; disocialidad; dissocialit; disociali-
 dade.
 Disociere; dissociation; Dissoziation; rfw.ro-ciation; disociacion; dissociazione; disso-
 9
 Disonanță cognitiv; dissonance cognitive; kognitive Dissonanz; cognitive dissonance; disonancia
 cognitiva; dissonanza cognitiva; dissonância cognitiva. Disortografie; dysorthographie; Dysortho-
 graphie; dysorthographia; disortografia; disortografia; disortografia. Disparitate retiniana; disparite
 retinienne; Netzhautsdisparität; retinal disparity; disparidad retiniana; disparit retinica; dispa-
 ridade retiniana.
 Disperare învățat; desespoir appris; erlernte
 Verzweiflung; learned helplessness; deses-
 peracion adquirida; disperazione appresa;
 desesperanca aprendida.
 Dispersie; dispersion; Dispersion; disper-
 sion; dispersion; dispersione; dispersão. Distanță; distance; Distanz; distance; distan-
 cia; distancia; distância. Distanță social; distance sociale; Sozialdis-tanz; social distance; distância
 social; distancia sociale; distância social. Distimie; dysthymie; Dysthymie; dysthymia;
 distimia; distimia; distimia. Distonie; dystonie; Dystonie; dystonia; dis-
 tonia; distonia; distonia. Distorsione; distorsion; Distorsion; distorsion;
 distorsion; distorsione; distorção. Distractor; distracteur; Zerstreuer der Aufmerksam-
 keit; distractor;

distrayente; distrattor; distraidor.
 Distribuit; distribui; einteilend; distributed; distribuido; distribuito; distribuído.
 Distribu ie; distribution; Verteilung; distribu-tion; distribucion; distribuzione; distribuicão.
 Distribu ionalism; distributionnalisme; Dis-tributionalismus; distribu ionalism; distri-bucionalismo; distribuzionalismo; distribu-cionalismo.
 Diviziune a muncii; division du travail; Ar-beitsteilung; division of labor; division de trabajo; divisione del lavoro; divisão de tra-balho.
 Dizarmonic; dysharmonique; dysharmonisch; unharmonious; disarmonico; disarmonico; disarmonico.
 Dizarmonie cognitiv ; dysharmonie cognitive; kognitive Dysharmonie; cognitive dyshar-monia; disarmonfa cognitiva; disarmonia cognitiva ; desarmonia cognitiva. Docimologie; rfo/mo/o^/e.Docimologie; do-cimologia; docimologîa; docimologia; doci-mologia.
 Dominan ; dominance; Dominanz; domi-nance; dominio; dominanza; dominância.
 Dominare; domination; Domination; <fomi-nation; dominacion; dominazione; domi-na ão.
 Dopamin ; dopamine; Dopamin; dopamine; dopamina; dopamin ; dopamin . Dorin ; de ir; Wunsch; wish; deseo; desi-derio; desejo.
 Double bind; double bind; doppelte Verbin-dung; double bind; doble atadura; double bind; double bind.
 Doxometrie; doxometrie; Doxometrie; doxo-metry; doxometria; doxometria; doxometria.
 Dramatizare; dramatisation; Dramatisierung; dramatization; dramatizacion; dramatis-zazione; dramatizag o.
 Dram ; drame; Drama; drama; drama; drama; drama. Drive; drive; Antrieb; drive; duction; drive; desejo. Drog; drogue; Droge; drug; droga; droga; droga.
 Dual ; duelle; duale; dual; dual; duale; dual. Dualism; dualisme; Dualismus; dualism; dua-lismo; dualismo; dualismo. Dubl articolare; double articulation; zweifache Artikulation; double articulation; doble ar-ticulacion; articulazione doppia; articulag o dupla. Dublur ; double; Doppel; double; doble; doppio; duplo.
 Durat ; duree; Dauer; duration; duracion; durata; duracão.
 dic ionar de psihologie
 848
 849
 glosar multilingv
 Durere; douleur; Schmerz; pain; dolor; do-lore; dor.
 Echilibrare; equilibration; Herstellung des Gleichgewichts; equilibration; equilibra-cion; equilibramento; equilibrac o.
 Echilibrare cognitiv ; equilibration cognitive; Kognitives Gleichgewicht; cognitive equilibration; equilibracion cognitiva; equilibramento cognitivo; equilibracão cognitiva.
 Echilibru; equilibre; Gleichgewicht; equili-brium; equilibrio; equilibrio; equilibrio.
 Echilibru cvasista ionar; equilibre quasista-tionnaire; quasi-station res Gleichgewicht; nearly stationary equilibrium; equilibrio quasi-estacionario; equilibrio quasi-statico; equilibrio quase-estacionário.
 Echilibru (Teorie a —); equilibre (theorie de l'—); Theorie des Gleichgewichts; balance theory; teoria del equilibrio; teoria dell'equilibrio; teoria do equilibrio.
 Echip sportiv ; equipe sportive; Mannschaft; sport team; equipo deportivo; squadra sportiva ; equipa desportiva.
 Echipoten ialitate; equipotentialite; gleiche Potentialit t; equipotentiality; equipotencia-lidad; equipotenzialit ; equipotencialidade.
 Echisectionare; equisection; Gleichschnitt; equisection; equiseccion; equisezione; equi-secc o.
 Echitate (Teorie a —); equite (theorie de l'—); Billigkeit; equity; equidad; equit ; equidade.
 Echivalen ; equivalence; quivalenz; equiva-lence; equivalencia; equivalenza; equivalencia.
 Echivalen numeric ; equivalence nume-rique; numerische quivalenz; numeric equivalence; equivalencia numerica; equivalenza numerica; equivalencia numerica.
 Ecmnezic; ecmnesique; ekmnesisch; ecmne-sic; ecmnesico; ecmnesico; ecmnesico.

Ecoetologie; eco-ethologie; Oko-Ethologie; eco-ethology; ecoetologfa; ecoetologia; ecoe-tologia.
 Ecolalie; echolalie; Echolalie; echolalia; eco-lalia; ecolalia; ecolalia.
 Ecoloca ie; echolocation; Echoortung; echo location; ecolocacion; ecolocalizzazione; eco-localizacão.
 Ecologie; ecologie; Okologie; ecology; ecologia; ecologia; ecologia.
 Economic (Punct de vedere —); economique (point de vue —); ökonomisch; economic; economico; economico; economico.
 Economie; economie; Sparsamkeit; parsini ny; economia; economia; economia
 Economie a educa iei; economie de l'educ tion; Bildungsökonomie; economics of education; economia de la educacion; economi dell'educazione; economia de educação
 Ecopraxie; echopraxie; Echopraxie; gestual imitation; ecopraxia; ecopraxia; ecopraxia
 Ecosystem; ecosysteme; Ökosystem; ecosys-tem; ecosistema; ecosistema; ecosistema
 Ecou al gândirii; echo de la pensee; Echo des Denkens; echo de la pensee; eco del pensamiento; eco del pensiero; eco do pensamento.
 Ecran; ecran; Schirm; screen; cortina; scher-mo; tela.
 Ecran al visului; ecran du reve; Traumeschirm • dream screen; pantalla del sueño; schermo del sogno; ecran do sonho.
 Ecu a ie personal ; equation personnelle; per-sonliche Gleichung; personal equation; ecua-cion personal; equazione personale; equa-ção pessoal.
 Educabilitate; educabilite; Erziehbarkeit; educability; educabilidad; educabilit ; edu-cabilidad.
 Educa ie; education; Erziehung; education; educacion; educazione; educa o.
 Educa ie comparat ; education comparee; vergleichende Erziehung; comparative education; educacion comparada; educazione comparativa; educação comparada.
 Educa ie compensatorie; education compen-satoire; ausgleichende Erziehung; compen-satory education; educacion compensatoria; educazione compensatoria; educa o compensatoria.
 Educa ie deschis ; education ouverte; Offen-erziehung; open education; educacion abierta; educazione aperta; educação aberta.
 Educa ie fizic ; education physique; Leibes-übungen; physical education; educacion física; educazione física; educação física.
 Educa ie negativ ; education negative; negative Erziehung; negative education; educacion negativa; educazione negativa; edu-ca o negativa.
 Educa ie nou ; education nouvelle; neue Erziehung; new education; educacion nueva, educazione nuova; nova educação.
 Educa ie permanent ; education Permanent'e; fortdauernde Erziehung; con""ca. education; educacion permanente; educazione permanente; educação permanente ^
 Educa ie psihomotorie; education />-chomotrice; psychomotorische Lfbung. P-chomotor education; educacion psicomotora; educazione psicomotrice; educac o psicomotora.
 Educa ie special ; education speciale; spe-zielle Erziehung; special education; educacion especial; educazione speciale; educação especial. Educ ie; <?rf«c(;<««Beziehungserfassung; educ-lion; educion; educazione; educ o. Effect de halo; effet de halo; Halo Effekt; halo effect; efeito de halo; efecto di alone; efeito de halo.
 Efectiv; effectif; H ufigkeit; frequency; fre-cuencia absoluta ;frequenza assoluta; efec-tivo. Effect (Lege a —); effet (hi de V —); Effekt;
 effect; efecto; efecto; efeito. Efecto; effecteur; Ausführend; effector; efec-tor; effettore; effector.
 Effect pervers; effet pervers; perverser Effekt; negative side effect; efecto perverso; efecto perversa; efeito perverso. Effect retroactiv; apres-coup; nachtr glich; dif-fered; posterior; posteriore; posterior. Eficacitate luminoas ; efficacite lumineuse; Wirkungsgrad; efficacy; eficacia luminosa; eficacia luminosa; eficacia luminosa. Eficien ; efficiency; Tiichtigkeit; efficiency;
 eficiencia; eficiencia; eficiencia. Efort; effort; Versuch; exertion; esfuerzo; sforzo; esfor o.
 Egalitate a anseilor; egalite des chances; Erfolgsgleichheit; equality of opportunities; igualdad de oportunidades; uguaglianza di probabilit ; igualac o das chances. Egalizare; egalisation; Ausgleich; equalising method; igualizacion; pareggiamento; iguala-lacão.
 Egoentrism; egocentrisme; Egoentrismus;
 egocentrism; egocentrismo; egocentrismo;
 egocentrismo. Egodistonie; egodystonie; Egodystonie; ego-dystony; egodistonia; egodistonia; egodis-tonia.
 egosintonie; egosyntonie; Egosyntonie; ego-ayntony; egosintonia; egosintonia; egosin-tonia.

Elaborare psihic ; elaboration psychique; psychische Verarbeitung; psychical working out; elaboracion psíquica; elaborazione psi-chica; elaboração psíquica.
 k'electroencefalografie; electroencephalogra-Phie; Elektroencephalographie; electroence-Phalography; electrencefalografia; elettro-e"cefalografia; electro-encefalografia.
 Electrofiziologie; electrophysiology; Elektro-physiologie; electrophysiology; electro-fisi-ologfa; elettro-fisiologia; electro-fisiologia.
 Electromiografie; electromyographie; Elektro-myographie; electromyography; electromio-graffa; elettromiografia; electromiografia.
 Electro oc; electrochoc; Elektroschock; elec-troshock; electroshock; electrochoc; elec-trochoque.
 Element de comportament; element de com-portement; Verhaltensseinheit; behavioral unit; elemento de conducta; elemento del com-portamento; elemento de comportamento.
 Emergen ; emergence; Auftauchen; emer-gence; emergencia; emergenza; emergencia.
 Emetropie; emmetropie; Emmetropie; emme-tropia; emetropi'a; emetropia; emetropia. Emisfer cerebral ; hemisphere cerebral; Grosshirnhemisph r; cerebral hemisphere; hemisferio cerebral; emisfera cerebrale; hemisferio cerebral. Emitan ; emittance; Emittenz; emittance; emitancia; emittenza; emitância. Emi tor; emetteur; Sender; sender; emisor; eminente; emissor. Emo ie; emotion; Emotion; emotion; emo-cion; emozione; emoão. Empan; em/M«;Spannweite; ,vpa«;capacidad; spanna; extensão. Empatie; empathie; Empathie; empathy; em-patfa; empatia; empatia. Empiric; empirique; Empirisch; empirical; empirico; empirico; empirico. Empirism; empirisme; Empirismus; empiri-cism; empirismo; empirismo; empirismo. Empirism logic; empirisme logique; logischer Empirismus; logical empiricism; empirismo logico; empirismo logico; empirismo logico. Encefal; encephale; Encephalon; brain; ence-falo; encefalo; encefalo. Encodare; encodage; Einkodifizierung; enco-ding; codificacion; cifratura; codifica o. Encultura ie; enculturation; Kulturaneignung; enculturation; enculturacion; enculturazio-ne; encultura o. Endogen; endogene; endogen; endogenous; endogeno; endogeno; endogene. Energie de investire; energie d'investissement; Besetzungsenergie; cathexis energy; energia de carga; energia di catectica; energia de carga.
 Energie liber ; energie libre; freie Energie; free energy; energia libre; energia libera; energia livre.
 Engram ; engramme; Engramm; engram; en-grama; engramma; engrama.
 dic ionar de psihologie
 Entropie; entropie; Entropie; entropy; entropia; entropia; entropia.
 Enun are; enonciation; Aussage; enunciation; enunciation; enunciazione; enunciac o.
 Enun iator; enonciateur; Aussager; enuncia-tor; enunciador; enunciatore; enunciador.
 Enuresis; enuresis; Enuresis; enuresis; enure-sis; enuresia; enuresia.
 Epifenomenism; epiphenomenisme; Epiphenomenalism; epiphenomenalism; epifenome-nismo; epifenomenismo; epifenomenismo.
 Epigenez ; epigenese /Epigenese; epigenesis; epigenesis; epigenesi; epigenesia.
 Epilepsie; epilepsie; Epilepsie; epilepsy; epilepsia; epilepsia; epilepsia.
 Episodic (Memorie —); episodique (me-moire —); episodisch; episodic; episodico; episodico; episodico.
 Episod verbal; episode verbal; verbale Episode; verbal episode; episodio verbal; episodio verbale; episodio verbal.
 Epistemologie; epistemologie; Wissenschafts-lehre; epistemology; epistemologia; epistemologia ; epistemologia.
 Epistemologie genetic ; epistemologie gene-tique; genetische Epistemologie; genetic epistemology; epistemologfa genetica; epistemologia genetica; epistemologfa genetica.
 Ereditate; hereditate; Heredit t; heredity; he-rencia; eredit ; hereditariedade.
 Ereutofobie; ereutophobie; Ereuthophobia; blushing phobia; eritofobia; ereutofobia; ereutofobia.
 Ergometru; ergometre; Ergometer; ergo-meter; ergometro; ergometro; ergometro.
 Ergonomie; ergonomie; Ergonomie; ergono-mics; ergonomia; ergonomia; ergonomia.
 Eroare; erreur; Fehler; error; error; errore; error.

Erogen; erogene; Erogen; erogenic; erogeno; erogeno; erogeno.
Eroic (Identificare—); heroique {Identification —}; heroische; heroic; heroica; eroica; heroico.
Erotizare; erotisation; Erotisierung; eroticiza-tion; erotizacion; erotizzazione; erotizac o.
Erou; heros; Held; hero; heroe; eroe; heroi.
Esteziometru; esthesiometre; sthesiometer; esthesiometer; estesiometro; estesiometro; estesiometro.
Estimare; estimation; Sch tzung; estimation; estimacion; stima; estimação.
Estompare (R spuns la testul Rorschach); estompage (reponse au Rorschach); Schum-merung; shading;
difuminacion; chiaroscu-ro; estompagem.
Estru; cestrus; Oestrus; oestrus; estro'

oestro.

850

estro

E antion; echantillon; Stichprobe; sainpl muestra; campione; amostra.

E ec (Nevroz de —); echec (nevrose d'—) Misserfolg \failure; íraczso; fallimento; fra! casso.

E ec colar; echec scolaire; Misserfolg in der Schule; schoolfailure; fracasoescolar; b/-limento
scolastico; insuccesso escolar'

Etalon; etalon; Norm; standard; patron; campione; padr o.

Etalonare; etalonnage; Normierung; standar-dization; contraste; taratura; padronizacão

Etiologie; etiologie; tiologie; etiology; etiologia; eziologia; etiologia.

Etnografie; ethnographie t'Ethnomphe; ethno-graphy; etnografia; etnografia; etnografia.

Etnologie; etimologie; Ethno\ogie; ethnology; etnologia; etnologia; etnologia.

Etnopsihanaliz ; ethnopsychanalyse; Ethno-psychanalyse; ethnopsyoanalysis; etnopsi-coan lisis;
etnopsicanalisi; etno-psicanálise.

Etogram ; ethogramme; Ethogramm; etho-gram; etogram ; etogramma; etogram .

Etologie; ethologie; Ethologie; ethology; etologfa; etologia; etologia.

Eu; je; Ich; /; yo; io; eu.

Eu auxiliar; moi auxiliaire; Hilfsselbst; auxi-liary ego; yo auxiliar; io ausiliario; eu auxiliar.

Eu/Ego; moi; Ich; ego; yo; io; ego.

Eugenie; eugenisme; Eugenik; eugenism; eugenismo; eugenetica; eugenismo.

Eu-piele; moi-peau; Haut-ich; skin-ego; yo-piel; io-pelle; eu-pele.

Euristitc ; heuristique; Heuristik; heuristics; heuristica; eurística.

Evaluare; evaluation; Sch tzung; evaluation; evaluacion; valutazione; avalia ão.

Evaluare a programelor; evaluation despro-grammes; Programmssch tzung; programme evaluation;
evaluacion de las programas; va-lutazione dei programmi; avaliacão dos programas.

Evaluare a trebuin elor; evaluation des oc-soins; Sch tzung der Bediirmisse; needs as-sesment;
evaluacion de las necesidades, valutazione dei bisogni; avaliacão das ne-cessidades.

Evaluare criterial ; evaluation crite'nelle. terielle Sch tzung; criterion-referenceda.^ esment; evaluacion
criterial; valutazione c teriale; avalia ão criterial.

Evaluare de c tre egali; evaluation pa' pairs; Sch tzung durch die Gleichen; P

851

glosar multilingv

evaluation; evaluacion por iguales; valutazione per dei pari; avaliacão pelos pares. Evaluare formativ ;
evaluation formative; bildende Sch tzung; formative evaluation; avaliación formativa; valutazione
formativa; avalia ão formativa.

Evaluare sumativ ; evaluation sommative; Summationsschätzung; summative evaluation ; evaluacion
sumativ ; valutazione som-mativa; avaliac o somativa. Eveniment vital; evenement vital; vitaler
Vorfall; life stress event; acontecimiento vital; evento vitale; acontecimento vital. Evitant
(Personalitate —); evitante (per-sonnalite —); ausweichende; avoiding; evitante; evitante; evitante.
Evitare; evitement; Ausweichung; avoid-

ance; evitacion; evitamento; evitacão. Evocare; evocation; Aufrufen; evocation;

evocacion; evocazione; evocacão. Evolu ie; evolution; Evolution; evolution;

evolucion; evoluzione; evolucion. Examen; examen; Prufung; examination;

examen; esame; exame. Excitabilitate; excitabilite; Exzitabilit t; excitability; excitabilidad;

eccitabilit ; excitabilidade. Excita ie; excitation; Erregung; excitation;

excitacion; eccitamento; excita ão. Exemplar; exemplaire; Exemplar; instance;

ejemplar; esemplare; exemplar. Exerci iu; exercice; Übung; exercise; ejer-

cicio; esercizio; exercicio. Exhibi ionism; exhibitionnisme; Exhibitionis-mus;

e*A/W//oflw/M; exhibicionismo; esibi-zionismo; exibicionismo. Expansiune; expansion ;Expansion;
expansion;

expansion; espansione; expansão. Expecta ie; expectation; Erwartung; expecta-tion; expectaciân; aspettazione; expecta ão. Experien /Experiment; experience; Experiment; experiment, experience; experiencia; esperienza; experiencia. Experimental; experimental; experimental; experimental; experimental; sperimentale; experimental.

Experimentare; experimentation; Experi-mentieren; experimentation; experimenta-c'õn; sperimentazione; experimenta o. Explica ie; explication; Erkl rung; explana-t'on; explicacion; spiegazione; explicacão. ^xploratoriu (Comportament —); explora-toire (comportement —); Erkundung; explo->atory; exploratorio; esplorativo; explora-torio.

Expresie; expression; Ausdruck; expression; expresion; espressione; expressão.

Expresie corporal ; expression corporelle; körperliche Ausdruck; bodily expression; expresion corporal; espressionfisic ; expressão corporal.

Exprimare a salaria ilor; expression des salaries; Ausdruck der Lohnarbeiter; expression of salaried; expresion de los asalaria-dos; espressione dei salaria i; expressão dos assalariados.

Extensiune; extension; Umfang; extension; extension; estensione; extensão.

Externat; externat; Externat; day school; ex-ternado; esternato; externate

Exterocep ie; exteroception; Exterorezeption; exteroception; exterocepçion; esterorice-zione; exterocep ão.

Extragrup; hors-groupe; ausser Gruppe; out group; fuera de grupo; fuori gruppo; fora do grupo.

Extralingvistic; extralinguistique; extrasprach-wissenschaftlich; extralinguistic; extralin-guístico; estralinguistico; extralinguistico.

Extrapolare; extrapolation; Extrapolation; ex-trapolation; extrapolacion; estrapolazione; extrapola ão.

Extrasenzorial; extrasensoriel; extrasenso-risch; extrasensory; extrasensorial; estrasen-soriale; extrasensorial.

Extratensiv (la testul Rorschach); extratensif {au Rorschach); extratensiv; extratensive; extratensivo; estratensivo; extratensivo.

Extraversiune; extraversion; Extraversion; extraversion; extraversion; estraversione; extraversão.

Extremizare a riscului; extremisation du risque; Extrimizierung des Risikos; extrimization of risk; extremizacion de riesgo; estremizzazione dei rischio; extremizacão do risco.

Fabula ie; fabulation; Konfabulation; fabu-lation; fabulacion;/bbii/azione; fabulac o.

Facilitare; facilitation; Bahnung; facilita-tion; faciVitacion; facilitazione; facilitac o.

Facilitare (de acces); frayage; Bahnung; facilitation; facilitacion;/aci7irazio<e; facili-ta ão.

Facilitare social ; facilitation sociale; soziale Forderung; social facilitation; facilitacion social; facilitazione sociale; facilitacão social.

Factor; facteur; Faktor; factor; factor \fattore; factor.

dic ionar de psihologie

Factor de reflec ie difuz /acîewr de reflexion diffuse; Faktor der diffusen Reflexion; factor ofdiffuse reflection; factor de reflexion difusa; fattore di riflessione diffusa; factor de reflexão difusa.

Facult i (Psihologie a —); facultes (psy-chologie des —); F higkeiten; faculties; fa-cultades; facolte; facultades.

Falic (Femeie sau mam —); phallique (femme ou mere —); phallische; phallic; fâlica; fallica; fâlica.

Falus; phallus; Phallus; phallus; ia\o; fallo; falo.

Familiaritate; familiarite; FamiHarit t; famili-arity; familiaridad; familiarit ; familia-ridade.

Familie; familie; Familie; family; familia; famiglia; familia.

Fantasmatic /flnfasma(i<jwe; Phantasmatik; fantasmatic; fantaseado; fantasmatico; fan-tasmático.

Fantasmaticizare;/o/7to.vmaf/.rario<; Phantasie-produktion \fantasization; fantasmaticization; fantasmaticizzazione; fantasmaticiza ão.

Fantasm ; fantasme; Phantasie; phantasy; fantasia; fantasia; fantasia.

Fantasm de destr mare;/a<w.vme de casse ; Zerstorungsphantasie; breaking phantasy; fantasia de rotura; fantasia di rottura; fantasia de quebra.

Fantom ; fantome; Phantom; phantom; fantasma; fantasma; fantasma; fantasma.

Fapt de apartenen ; fait d'appartenance; Zugehörigkeitssache; belongingness fad; cosa de pertenencia; fatto di appartenenza; facto de pertencer.

Fatigabilitate; fatigabilite; Ermiidbarkeit; fatigability; fatigabilidad; fatigabilit ; fadi-gabilidade.

Fa ; visage; Gesicht;/ace; rostro; vi.ro; rosto.

Faz libidinal a dezvolt rii; phase libidinale du developpement; Phase der Libidoentwick-lung; stage oflihidio development; etapa de desarrollo de la libido; etapa libidinale dello svhippo; fase libidinal do desenvoivimento.

Feed-back; feed-back; Reafferenz; feed back; feedback; feedback; feedback.

Feed-back verbal; feed-back verbal; verbale Reafferenz; verbal feed back; feedback verbal; feedback verbale; feedback verbal.

♀eminitatt; feminite; Weiblichkeit \feminity; feminidad; feminit ; feminidade.
 Fenocopie; phenocopie; Ph nokopie; pheno-copy; fenocopia; fenocopia; fenocopia.
 852
 Fenomenologie; phenomenologie; Ph nom nologie; phenomenology; fenomenologia-fenomenologia;
 fenomenologia.
 Fenotip; phenotype; Ph notypus; phenotype fenotipo; fenotipo; fenotipo.
 Feromon; pheromone; Pheromone; nher mone; feromona;/eromo«e; feromonio
 Feti ism; fetichisme; Fetischismus;/eriC/,vw . fetichismo; feticismo; fetichismo.
 Fiabilitate; fiabilite; Zuverl ssigkeit; depend ability; fiabilidad; attendibilit ; fiabilidade
 Fidelitate; fidelite; Treue; reliability; fide-lidad; fedelt ; fidelidade.
 Figurabilitate (Luare în considera ie a —)• figurabilite (prise en consideration de la—)
 Darstellbarkeit; representability; repre-sentabilidad; raffigurabilit ; figurabilidade.
 Figurai; figurai; figurai; figurai; figurai; fi-gurale; figurai.
 Figurativ; figuratif; bildlich; figurative; figurativo; figurativo; figurativo.
 Figur ; figure; Figur\figure, figura\figura; figura.
 Figur de stil;figure de style; Tropen; trope; tropo; tropo; tropo.
 Filia ie adoptw ; fii iation adoptive; adoptive Abstammung; adoptive filiation; filiacion adoptiva
 ;filiacione adottiva; filiac o adoptiva.
 Filia ie a structurilor-JHwfion des structures; Verhettung der Strukturen; structure filiation; filiacion de
 estructuras; derivazione delle strutture; filiac o das estruturas.
 Filogenez ; phylogenese; Phylogenese; phy-logeny; filogenesis; filogenesi; filogenese.
 Filtru; filtre; Filter; filter; filtro; filtro; filtro.
 Finalism; finalisme; Finalismus; finalism; finalismo; finalismo; finalismo.
 Finalitate; finalite; Finalit t; finality; fina-lidad; finalit ; finalidade.
 Finalitate educativ ; finalite educative; erzieherische Finalit t; educa ionalfinality\ finalidad educativa;
 finalit educativa; finalidade educativa.
 Fixare ocular ; fixation oculaire; okular Fixation; ocular fixation ;fĩ)acion oculari -sazione oculare;
 fixa ão ocular. _
 Fixa ie; fixation; Fixierung; fixation; tĩcacio . fissazione; fixac o. . . .
 Flexibilitate; flexibilite; Biagsamkelt.;/L|e bility; fte\ibmad;flessibilitã; flexibilitã ;
 Fluiditate;/uirfite`; Fluiditat; fluency; ful fluidit ,-fluidez. o:
 Flux; flux; Fliessen; flow; flujo; /'« • fluxo.
 853
 glosar multilingv
 n% luminos; flux lumineux; Lichtstrom; lutinous fluency; flujo luminoso; flusso lum'moso; fluxo
 luminoso. Fobie; phobie; Phobie; phobia; fobia; fobia;
 fobia. Fobogen; phobogene; phobogen; phobogen;
 fobogeno; fobogeno; fobogeno. Focar; focus; Fokus; focus; foco; foco; foco. Fon; phone; Phon; phon;
 fono;fono; fone. Fonem; phoneme; Phonem; phoneme;
 fonema; fonema; fonema. Fonetice ; phonetique; Phonetik; phonetics;
 fonetica; fonetica; fonetica. Fonologie; phonologie; Phonologie; phonology;
 fonología;/bMo/og!a; fonologia. Fonor spuns; phonorepome; Phonoreizant-wort; phonoresponse;
 fonorespuesta;/b«o-risposta; fonoresposta. Forcludere; forclusion; Verwerfung; forclo-
 sure; repudio; reiezione; rejei ão. Formal; forme; formal; formal; formal; formale ; formal.
 Formalizare; formalisation; Formalisierung; formalization; formalizacion; formaliz-zazione;
 formalizacão.
 Formare continu ; formation continue; dauernde Bildung; continuous formation; formacion continua;
 formazione continua; formac o continua.
 Forma iune de compromis; formation de compromis; Kompromissbildung; compromise formation;
 formacion transaccional; formazione di compromesso; farmac o de compromisso.
 Forma iune reac ional ;/b/mario/! reaction-nelle; Reaktionsbildung; reactionformation; formacion
 reactiva; formazione reattiva; for-ma o reactiva.
 Forma iune reticulat ; formation reticulee; Retikul rformation; reticular formation; formacion
 reticulada; formazione reticolare; formac o reticulada.
 Forma iune substitutiv ;/brma;/o« substitu-">`e; Ersatzbildung; substitutive formation; formacion
 substitutiva; formazione sostitu-"a,- formac o substitutiva. »rm ;forme; Gestalt; shape; forma; forma ;
 forma.
 Or<n (R spuns la testul Rorschach);/b;w
 ^eponse au Rorschach); Formantwort; tom; forma; formali; forma. 0?*\force;KTtfv,stream>th;h
 phosphene; Phosphen; phosphene; eno;/av/t™,fosfeno.

rength; fuerza; forza;

Osfen;

Iosf

Fot; phot; Phot; phot; foto; foto; fot. Fotometrie; photometrie; Photometrie; pho-tometry; fotometria; fotometria. Frac ionare; fractionnement; Zerteilung; frac-tionation; fmccionamienta; frazionamento; fraccionamento.

Fragmentare; morcellement; Stuckelung; splitting; parrticion; frazionamento; frag-menta o. Frame; flame; Rahmen; fl'ame; frame; flame;

frame. Fratrie;/rafne;Geschwister; sibling; fratriz;

fratria; irmandade. Fraz ; phrase; Satz; sentence; frase; frase;

frase.

Frecventare colar ; frequentation scolaire; Schulbesuch; school frequenting; fre-cuentacion escolar; frequentazione scolastica; frequentação escolar. Frecven ; frequency; Frequenz; frequency ;

frecuencia; frecuencia; frecuencia. Freezing; freezing; Frieren; freezing; petrifi-

cacion; freezing; freezing. Frenologie; phrenologie; Phrenologie; phreno-

logy; frenologfa; frenologia; frenologia. Fric ; peur; Furcht; fear; miedo; paura;

medo.

Fric de a învinge; peur de vaincre; Besie-gungsfurcht ;fear ofwinning; miedo de ganar; paura di vincere; temor de vencer. Frigiditate; frigidite; Frigidit t; frigidity;

frigidez; frigidit ; frigidez. Frustrare/Frustra ie; frustration; Frustration; frustration; frustracion;

frustrazione; frus-trag o. ¥ug ; fugue; Ausreissen; escape; fuga \fuga ;

fuga.

Fug de idei;/uite des ideas; Tachypsychie; flight ofideas; taquipsiquia; tachipsichismo ; fuga de ideias.

Fug în boal ; fuite dans la maladie; Flucht

in die Kxank⁢ flight into illness; hufda en

la enfermedad; fiiga nella malattia; fuga para

a doen a.

Func ie;/6iAicr/o<<; Funktion ;function; function;

funzione; fun ão.

Func ie a limbajului; fonction du langage; Sprachfunktion; languagefunction; funcion del lenguaje; funzione di linguaggio; fun9ão da linguagem.

Func ie distribuit ; fonction distribuie; verteilte Funktion; distributed function; funcion distribuida; funzione distribuita; fun ão distributa.

Uiuuurai ub

Func ie gramatical ; fonction grammaticale ; grammatische Funktion; grammatical func-tion; funcion gramatical; funzione grammaticale; função gramatical.

Func ie simboYit ; fonction symbolique; sym-bolische Funktion; symbolic function; funcion simbolica; funzione simbolica; fun ão simbolica.

Func ional; fonctionnel; funktionell; func ional; funcional; funzionale; funcional.

Func ionaMsm; fonctionnalisme; Funktionalis-mus; functionalism; funcionalismo \funzio-nalismo; funcionalismo.

Furt; voi; Raub; theft; robo; furto; roubo.

Fuziune senzorial ; fusion sensorielle; sen-sorielle Mischung; sensorial fusion; fusion sensorial; fusione sensoriale; fusão sensorial.

Gang; gang; Bande; gang; gang; gang;

bando. Gelozie; jalousie; Eifersucht; jealousy; celos;

gelosia; ciume. Gemeni; jumeaux; Zwillinge; twins; gemelos;

gemelli; gemeos.

Gen ; gene; Gen; gene; gene; gene; gene. Generalizabilitate; generalisabilite; Verallge-meinbarkeit; generalisability; generalizabi-

lidad; generalizzabilit ; generalizabilidade. Generalizare; generalisation; Generalisie-

rung; generalization; generalizacion; gene-

ralizzazione; generalização. Genetic ; genetique; Genetik; genetics;

genetica; genetica; genetica. Genez ; genese; Genese; genesis; genesis;

genesi; genese.

Genital; genital; genital; genital; genitale; genital. Genogram ; genogramme; Genogramm;

genogram; genogram ; genogramma; geno-

grama. Genom; genome; Genom; genome; genoma;

genome; genoma. Genotip; genotype; Genotypus; genotype;

genotipo; genotipo; genotipo. Gerontologie; gerontologie; Gerontologie;

gerontology; gerontologia; gerontologia;
gerontologia. Gest; geste; Geb rde; gesture; gesto; gesto;
gesto.

854

Gestalt-terapie; gestalt-therapie; Gestal
Therapie; gestalt therapy; terapia gestáltica-
terapia gestáltica; terapia gestáltica. Ginnastic ; gymnastique; Gymnastik; gym_
nastic; gymnastica; ginnastica; ginástico Gîndire; pensee; Denken; thinking; pen-
samiento; pensiero; pensamento. Gîndire operatorie; pensee operateire; Ope-
ratives Denken; operating thought; pensa-
miento operatorio; pensiero operatorio-
pensamento operatorio. Gîngurit; babil; Lallen; babble; balbuceo-
cinguettio; babei.
Glie; glie; Glie; glia; glia; glia; nevroglia. Glosolalie; glossolalie; Glossolalie; glosso-
lalia; glosolalia; glossolalia; glossolalia. Glucocorticoid; glucocorticoide; Gluco-
corticoid; glucocorticoid; glucocorticoide;
glucocorticoide; glucocorticoide. Gonadotropin ; gonadotropine; Gonadotro-
pin; gonadotropin; gonadotropin ; gonadotropin ; gonadotropin . Grad de libertate; degre de libertate;
Grade;
degree; grado; grado; grado. Gradient; gradient; Gradient; gradient; gra-
diente; gradiente; gradiente. Graf; graphe; Graph; graph; grafo; grafo;
gr fico. Graf de rezolvare; graphe de resolution;
Losungsgraph; state graph; grafo de reso-
lucion; grafo di risoluzione; gráfico de reso-
lucão. Grafem; grapheme; Graphem; graphem;
grafema; grafema; grafema. Grafologie; graphologie; Graphologie;
graphology; grafologia; grafologia;
grafologia. Grafometrie; graphometrie; Graphometrie;
graphometry; grafometria; grafometria;
grafometria. Grammaticalitate; grammaticalite; Grammati-
kalit t; grammaticality; gramaticalidad;
grammaticalit ; gramaticalidade. Gramatic ; grammair; Grammatik; gram-
mar; gramatica; grammatica; gramatica.^ Gramatic generativ ; grammair generative,
generative Grammatik; generative grammai,
gramatica generativa; grammatica genei a
tita; gramatica geradora. Gramatic pivot; grammair pivot; Acrise ^
grammatik; pivot grammar; gramatica P
vote; grammatica perno; gramatica Piv°fl Gravimetru; gravimetre; Schwernesser; g
vimeter; gravfrnetro; gravimetro; gravim

855

glosar multilingv

Gr dini ; ecole maternelle; Kindergarten;
nursery school; jardin de infantes; asilo; es-
cola maternal.
Gril ; grille; Gitter; grid; red; griglia; chave. Grupare; groupement; Gruppierung; grou-
ping, chunk; agrupamiento; raggruppamen-
to; grupamento. Grup Balint; groupe Balint; Balint Gruppe;
Balint's group; grupo de Balint; gruppo di
Balint; Balint grupo. Grup de apartenen ; groupe d'appartenance;
Mitgliedschaftsgruppe; membership group;
grupo de pertenencia; gruppo d'appartenen-
za; grupo de origem. Grup de referin ; groupe de reference; Be-
zugsgruppe; reference group; grupo de refe-
rencia; gruppo di riferimento; grupo de refe-
rencia. Grup intern; groupe interne; innere Gruppe;
internai group; grupo interno; gruppo in-
terno; grupo interno. Grup matematic; groupe mathematique; ma-
thematische Gruppe; mathematical group;
grupo matemático; gruppo matematico; grupo
matemático. Grup primar; groupeprimaire; primare Gruppe;

primary group; grupo primario; gruppo primario; grupo primario. Grup T.; groupe T.; T. Gruppe; T. group; grupo T.; grupo T.; grupo T. Gust; gustation; Schmecken; gustation; gustacion; gustazione; gustação.

Habitat; habitat; Wohnen; habitat; habitat; habitat; habitat. Habitus; habitus; Habitus; habitus; habitus; habitus; h bito.

Halo; halo; Halo; halo; halo; alone; halo. Halucina ie; hallucination; Halluzination; hallucination; alucinacion; allucinazione; alucinac o. Halucinogen; hallucinogene; Halluzination

erregendens Mitt; hallucinogenic; alucinogeno; allucinogeno; alucinogeno. Halucinoz ; /ia//«ci>K; ve; Halluzinose; hallucinosis, alucinosis; allucinosis; alucinose. Handicap; handicap; Handikap; handicap; des-capacitacion; handicap; handicap. Haptic; haptique; haptisch; haptic; h ptico;

attico; hâptico. "ai"t cognitiv ; carte cognitive; cognitive

Karte; cognitive map; mapa cognitivo; carta

c°gnitiva; carta cognitiva.

azard; hasard; Zufall; chance; azar; caso;

acaso.

Hebefrenie; hebephrenie; Hebephrenie; hebe-phrenia; hebefrenia; ebefrenia; hebefrenia. Hedonism; hedonisme; Hedonismus; hedonism; hedonismo; edonismo; hedonismo. Hemeralopie; hemeralopie; Hemeralopie; he-meralopia; hemeralopia; emeralopia; heme-ralopia.

Hemianopsie; hemianopsie; Hemianopsie; hemianopsia; hemianopsia; emianopsia; hemianopsia.

Hemiplegie; hemiplegie; Hemiplegie; hemiplegia ; hemiplegia; emiplegia; hemiplegia. Hermeneutic ; hermeneutique; Hermeneutik; hermeneutics; hermeneutica; ermeneutica; hermeneutica. Heroin ; heroine; Heroin; heroin; heroína;

eroína; heroína.

Hibernare; hibernation; Winterschlaf; hiber-nation; hibernacion; ibernazione; hiber-nacão.

Hilemorfism; hylemorphisme; Hylemorphis-mus; hylemorphism; hilomorfismo; ilemor-fismo; hilomorfismo.

Hiperactivitate; hyperactivite; Uberaktivit t; hyperactivity; hiperactividad; iperattivit ; hiperactividade.

Hiperalgezie; hyperalgesie; Hyperalgesie; hyperalgesia; hiperalgesia; iperalgesia; hi-peralgesia.

Hiperestezie; hyperesthesie; Hyper sthesie; hyperesthesia; hiperestesia; iperestesia; hi-perestesia.

Hipersintonie; hypersyntonie; Ubersyntonie; increased involvment; hipersintonia; ipersintonia; hipersintonia.

Hipertrofie a eului; hypertrophie du moi; Ichhypertrophie; hypertrophy ofego; hipertrofia de yo; ipertrofia del io; hipertrofia do ego. Hipnoz ; hypnose; Hypnose; hypnosis; hipnosis; ipnosi; hipnose.

Hipoalgezie; hypoalgesie; Hypoalgesie; hypoalgesia; ipoalgesia; ipoalgesia.

Hipocamp; hippocampe; Hippokampus; hippocampus; hipocampo; ippocampo; hipocampo.

Hipofiz ; hypophyse; Hypophyse; hypophysis;

hipofisis; ipofisi; hipofise. Hipotalamus; hypothalamus; Hypothalamus; hypothalamus; hipotâlamu; ipotalamo; hipot lamo.

Histogram ; histogramme; Histogramm; his-togram; histograma; istogramina; histograma.

dic ionar de psihologie

856

Histrionic (Personalitate —); histrionique

(personnalite —); komodiantische; histrionic;

histrionica; istrionico; histrionica. Hoard ; horde; Horde; horde; horda; orda;

horda. Holofraz ; holophrase; Holophrase; holo-

phrase; holofrase; olofrase; holofrase. Homeostazie; homeostasie; Homoostasis; homeostasis; homeostasia; omeostasia; homeostasia.

Hominizare; hominisation; Mer.cohwertung;

hominization; evolucion humana; e'oluzione

humana; hominiza ao. Homocromie; homochromie; Unterf/undang-

gleichung; camouflage; homocromia; omo-

cromia; homocromia. Homosexualitate; homosexualitã; Homose-

xualit t; homosexuality; homosexualidad;
 omosessualit ; homosexualidade. Homunculus; homoncule; Homunkulus; ho-
 monculus; homunculo; homoncolo; homiin-
 culo. Hormon; hormone; Hormon; hormone; hor-
 mona; ormone; hormonio. Hospitalism; hospitalisme; Hospitalismus; hos-
 pitalism; hospitalismo; ospedalismo; hospi-
 talismo.
 Iatrogen; i trogene; iatrogene; iatrogenic; ia-trogeno; iatrogeno; iatrogenico.
 Icon; icone; Ikone; icon; icono; icona; icone.
 Iconic (Memorie —); iconique (memoire —); visuell; visual; iconico; iconico; iconico.
 Ideal al eului; ideal du moi; Ichideal; ego ideal; ideal del yo; ideale dell'io; ideal do ego.
 Idealism; idealisme; Idealismus; idealism; idea-lismo; idealismo; idealismo.
 Idealizare; idealisation; Idealisierung; ideali-sation; idealizacion; idealizzazione; ideali-za o.
 Identificare; identification; Identifizierung; identification; identificacion; identificazio-ne; identifica o.
 Identitate; identite; Identit t; identity; iden-tidad; identitâ; identidade.
 Identitate de percep ie; identite de percep-tion; Wahrnehmungsidetit t; perceptual identity; identidad
 de percepcion; identitâ di percezione; identidade de percep o.
 Ideologie; ideologie; Ideologie; ideology; ideologia; ideologia; ideologia.
 Idiosincrasie; idiosyncrasie; Idiosynkrasie; idiosyncrasy; idiosyncrasia; idiosyncrasia; idiosyncrasia.
 Ierarhie; hierarchie; Hierarchie; hierarchy; jerarquía; gerarchia; hierarquia.
 Ignorare; insu; blind; blind; ignorancia; in-saputo; seni ter consciencia.
 Ilocutoriu; illocutoire; illokutiv; illocutionary ; ilocutorio; illocutorio; ilocutorio.
 Iluzie; illusion; Illusion; illusion; ilusion; illu-sione; ilusão.
 Iluzie grupal ; illusion groupale; Gruppen-taiichung; groupfallacy; ilusion grupai; illu-sione grupale;
 ilusão grupai.
 Iluzie perceptiv ; illusion perceptive; perzep-tive Illusion; perceptual illusion; ilusion perceptiva;
 illusione percettiva; ilusão perceptiva.
 Imagerie; f'magene. Bilddarstellung; imagery; imaginería; immagine; imagin rio.
 Imaginar; imaginaire; Imaginare; imaginery; imagin rio; immaginario; imaginário.
 Imaginar grupai; imaginaire groupal; Gruppeimagin re; group imaginery; imagin rio grupai;
 immaginario grupale; imaginário grupai.
 Imagina ie; imagination; Einbildungskraft; imagination; imaginacion; immaginazione; imagina o.
 Imagine a corpului; image du corps; Körper-bild; body image; imagen del cuerpo; immagine di corpo;
 imagem do corpo.
 Imagine de sine; image de soi; Selbstauffas-sung; seif image; imagen de sí mismo; immagine di se;
 imagem de si mesmo.
 Imagine mental ; image mentale; mentales Bild; mental image; imagen mental; immagine mentale;
 imagem mental.
 Imaturitate; immaturite; Unreife; immaturity; inmadurez; immaturit ; imaturidade.
 Imersiune; immersion; Tauchen; immersion; inmercion; immersione; imers o.
 Imita ie; imitation; Imitation; imitation; imita-cion; imitazione; imitac o.
 Implementare; implementation; Implementie-rung; implementation; im\Aemex&&ci6n\ im-
 plementazione; implementac o.
 Implica ie; implication; Implikation; implica-tion; implicacion; implicazione; implica o.
 Implicit; implicite; implizit; implicit; implf-cito; implicito; imph'cito.
 Impoten sexual ; impuissance sexuelle; se-xuelle Impotenz; sexual impotence; impo-tencia sexual;
 impotenza sessuale; impoten-cia sexual.
 Impregnare; impregnation; Pr gung; imprin-ting; impregnacion; impregnazione; impreg-na o.
 857
 glosar multilingv
 Impulsie; impulsion; Antrieb; impulse; im-pulso; impulso; impulsão.
 Impulsivitate; impulsivite; Impulsivit t; impul-siveness; impulsividad; impulsivit ; impul-sividade.
 Inadaptare social ; inadaptation sociale; so-ziale Anpassung; social maladjustment; in-adaptacion
 social; disadattamento sociale; inadaptac o social.
 Inadaptare colar ; inadaptation scolaire; Anpassung in der Schule; scholastic maladjustment;
 inadaptacion escolar; disadattamento scolastico; inadaptac o escolar.
 Incertitudine; incertitude; Unsch rfe; uncer-tainty; incertidumbre; incertezza; incerteza.
 Incest; inceste; Inzest; incest; incesto; incesto; incesto.
 Incident critic; incident critique; kritischer Vorfall; criticaí incident; incidente critico; incidente critico;
 incidente critico.

Includere; inclusion; Einschliessung; inclu-sion; inclusion; inclusione; inclusão.
 Incon tiant; inconscient; unbewusst; uncon-scious; inconsciente; inconscio; inconsciente.
 Incon tiant colectiv; inconscient collectif; kollektives Unbewusste; collective uncon-scious; inconsciente colectivo; inconscio col-lettivo; inconsciente colectivo.
 Incontinen psihic ; incontinence psychique; psychische Incontinenz; psychic incontinence ; incontinenca psíquica; incontinenza psichica; incontinenca psíquica.
 Incuba ie; incubatio«Inkubation; incubation; incubacion; incubazione; incubação.
 Inculpat; inculpe; angeschuldigt; accused; acusado; imputato; inculpado.
 Independen fa de câmp; independance a l'égard du champ; Unabh ngigkeit ange-sichts des Feldes; independance towards the field; independencia respecto al campo; indipendenza riguardo al campo; independencia em rela o ao campo.
 Independen (Test de —); independance (test d'—); Unabh ngigkeit; independance; independencia; indipendenza; independencia.
 Index; index; Index; index; indice; indizio; indice.
 Indexare; indexation; Anpassung an den Index; indexation; ajustamiento; indicizzazione; in-dexac o.
 Indicare; pointage; Punktieren; pointing; pun-terfa; puntamento; marca ão.
 Indice; indice; Indiz; index; indice; indice; indice.
 Indisciplin ; indiscipline; Disziplinlosigkeit; indiscipline; indisciplina; indisciplina; indisciplina.
 Individua ie; individuation; Individuation; individuation; individuacion; individuazio-ne; individuacão.
 Induc ie; induction; Induktion; induction; in-duccion; induzione; induc o.
 Indus (Comportament —); induit (compor-tement—); induziertes; induced; inducido; indotto; induzido.
 Ineism; inneisme; Angeborenslehre; in-neism; innatismo; innatismo; inatismo.
 Ineitate; inneite; Angeborenheit; innateness; innatismo; inneit ; inatismo.
 Iner ie neuronie (Principiu al —); iner ie neuronique (principe d'—); Neuronentr g-keit; neuronie iner ia; inercia neuronie ; inerzia neuronie ; inercia neuronie .
 Infantilism; infantilisme; Infantilismus; infantilism; infantilismo; infantilismo; infanti-lismo.
 Inferen ; inference; Schluss; inference; infe-rencia; inferenza; inferencia.
 Inferioritate (Complex de —); inferiorite (complexe a"—); Inferiorit t; inferiority; in-ferioridad; inferiorit ; inferioridade.
 Influen ; influence; Einfluss; influence; in-fluencia; influenza; influencia.
 Influen social ; influence sociale; sozialer Einfluss; social influence; influencia social; influenza sociale; influencia social.
 Informal (Reuniune —); informelle (reu-nion —); formlos; formless; informai; in-formale; informai.
 Informatic ; informatique; Informatik; computer science; informatica; informatica; informatica.
 Informa ie; information; Information; infor-mation; informacion; informazione; infor-macão
 Infrac iune; infraction; Verstoß; offence; in-fraccion; infrazione; infracc o.
 Infraliminar; infraliminaire; subliminal; subliminal; infraliminar; infraliminare; infralu-minar.
 Inhibi ie; inhibition; Inhibition; inhibition; in-hibicion; inibizione; inibicão.
 Inhibi ie intelectual ; inhibition intellectuelle ; Denkhemmung; intellectual inhibition; in-hibicion intelectual; inibizione intellettuale; inibicão intelectual.
 Injusti ie suportat ; injustice subie; erlittenes Unrecht; affected by injustice; injusticia su-frida; ingiustizia subita; injusticia sofrida.
 dic ionar de psihologie
 858
 859
 glosar multilingv
 Inocen ; innocence; Unschuld; innocence; inocencia; innocenza; inocencia.
 Inova ie pedagogic ; innovation pedagogique; p dagogische Neuerung; educa ional innovation; innovacion pedagogica; innovazione pedagogica; inova o pedagogica.
 Insomnie; insomnie; Schlaflosigkeit; insomnia; insomnio; insomnia; insonia.
 Instabilitate; i/ufowtte.Unbest ndigkeit; in-stability; inestabilidad; instabilit ; instabi-lidade.
 Instan a personalit ii; instance de la per-sonnalite; Personalkeitsinstanz; person-ality agency; instancia de la personalidad; istanza della personalit ; inst ncia de per-sonalidade.
 Instinct; instinct; Instinkt; instinct; instinto; istinto; instinto.
 Instinctiv; instinctif; instinktiv; instinctive; instintivo; instintivo; instintivo.
 Institu ional (Analiz —); institutionnelle (analyse —); institutionelle; institu ional; institucional; istituzionale; institucional.
 Instructaj; consigne; Order; instruction; instrucciones; consigna; instruçã.
 Instruire informatic ; instruction informa-tique; Informatisches Befehl; computer instruction;

instruccion informatica; istruzione informatica; instruc ão informatica.
Instrumental (înv are —); instrumental (apprentissage —); instrumentales; instrumental;
instrumental; strumentale; instrumental.
Instrumentalitate; instrumentalite; Instru-mentalit t; instrumentality; instrumentali-dad; instrumentalit ;
instrumentalidade.
Integrare; integration; Integration; integra-tion; integracion; integrazione; integracão.
Integrare social ; integration sociale; soziale Integration; social integration; integracion social;
integrazione sociale; integrac o social.
Integrare colar ; integration scolaire; scho-latische Integration; school integration; integracion escolar;
integrazione scolastico; integra o escolar.
Intelectuali/are; intellectualisation; Intellek-tualisierung; intellectualization; intelectu-alizacion;
intelectualizzazione; intelectuali-za ão.
Intelligen ; intelligence; Intelligenz; intelli-gence; inteligencia; intelligenza; inteligencia.
Intelligen artificial ; intelligence artifi-cielle; kiinstliche Intelligenz; artificial intelligence; inteligencia
artificial; intelligenza artificiale; inteligencia artificial.
Intelligen practic ; intelligence pratique; praktische Intelligenz; manipulatory intelligence ;
inteligencia practica; intelligenza pra-tica; inteligencia prática.
Inteligibilitate; intelligibilite; Verst ndlichkeit; intelligibility; inteligibilidad; intelligibilit ;
inteligibilidade.
Intensitate; intensite; Intensitât; intensity; in-tensidad; intensit ; intensidade.
Intensiune; intension; Inhalt; intension; com-prension; comprensione; compreensão.
Inten ie; intention; Absicht; intention; inten-cion; intenzione; inten ão.
Inten ionalitate; intentionnalite; Intentiona-litât ; intentionality; intencionalidad; inten-zionalit ;
intencionalidade.
Interac ionism; interactionnisme; Interaktio-nismus; interac ionism; interaccionismo; in-terazionismo;
interaccionismo.
Interac iune; interaction; Interaktion; inter-action; interaccion; interazione; interacc o.
Interac iunea aptitudini-tratament (IAT); interaction aptitudes-traitement (IAT); Interaktion
F higkeiten-Behandlung; aptitude-treatment interaction; interaccion aptitud-tra-tamiento; interazione
disposizione-trattamento; interacc o aptidoes-tratamento.
Interac iune social ; interaction sociale; soziale Interaktion; social interaction; interaccion social;
interazione sociale; interacc o social.
Interaural; interaural; interaural; interaural; interaural; interaurale; interaural.
Intercalare; enchassement; Einfassen; embed-ding; engaste; incastonatura; encadeamento.
Intercultural; interculturel; interkulturell intercultural; intercultural; interculturale intercultural.
Interdic ie; interdit; Interdikt; interdict; pro hibido; divieto; proibido.
Interes; interet; Interesse; interest; interes interesse; interesse.
Interfantasmaticizare; inteifantasmatisation ,\ Interphantasierung; interphantasmatisation;
interfantasmaticizacion; inteifantasmaticizza-zione; interfantasmaticiza ão.
Interferent; interferent; interferent; interfe-ring; interferen e; interferen e; interferen e.
Interferen ; interference; Interferenz; inter-ference; interferencia; interferenza; interfe-rencia.
Interiorizare; interiorisation; Verinnerlichung; internalization; interiorizacion; interiorizza-zione;
interioriza ão.
Interlingv; interlangue; interrede; interlan-guage; interlengua; interlingua; interlingua.
Intermiten ; intermittence; Intermittenz; in-termittence; intermitencia; intermitenza; in-
termitencia.
Internalizare; internalisation; Internalisation; internalization; interiorizacion; interiorhza-zione;
internaliza ão.
Interocep ie; inter oception; Interozeption; in-teroception; interocepcion; interocezione; interocep ão.
Interpretare; interpretation; Deutung; inter-pretation; interpretacion; interpretazione; interpreta ão.
Interpsihologie; interpsychologie; Interpsy-chologie; interpsychology; interpsicologfa; interpsicologia;
interpsicologia. Intersubiektivitate; intersubjectivite; Intersub-jektivit t; intersubjectivity;
intersubjetividad; intersoggettivit ; intersubjectividade. Interval; intervalle; Intervall; interval; inter-
valo; intervallo; intervalo. Intimidare; intimidation; Drohimponierung; intimidation; intimidacion;
intimidazione; intimidão.
Intoleran ; intolerance; Intoleranz; intole-rance; intolerancia; intolleranza; intolerância.
Intona ie; intonation; Sprachmelodie; into-

nation; entonacion; intonazione; entonacão.
 Intragrup; intragroupe; Intragruppe; intra-
 group; intragrupo; intragruppo; intragrupo.
 Intricare; intrication; Triebmischung \fusion;
 fusion; intrico; fus o.
 Introieci ie; introjection; Introjektion; introjec-
 tion; introjeecion; introiezione; introjec o.
 Introspec ie; introspection; Introspektion; in-
 trospection; introspeecion; introspezione;
 introspec âo.
 Introversiune; introversion; Introversion; introversion; introversion; introversione; introversão.
 Introversiv (la testul Rorschach); introversif
 (au test de Rorschach); introversiv; introver-
 sive; introversivo; introverso; introversivo.
 Intui ie; intuition; Intuition; intuition; intui-
 cion; intuizione; intui o. Intui ie gramatical ; intuition grammaticale; grammatische Intuition;
 grammatical intuition; intuicion gramatical; intuizione grammaticale; intui9âo gramatical. Invariant;
 invariant; Invariant; invariant; invariante; invariante; invariante. Inventar biografic; inventaire
 biographique; biographischer Fragebogen; biographical
 inventory; inventario biografico; inventaria
 biografico; inventario biografice Inversiune; inversion; Inversion; reversal; in-
 version; inversione; invers o. Investiga ie; investigation; Erforschung; inves-
 tigation; investigacion; indagine; investi-
 ga âo. Investire; investissement; Besetzung; cathexis;
 carga; investimento; cerco. Invidie; envie; Neid; envy; envidia; invidia ;
 inveja. Invidie de penis; envie du penis; Penisneid;
 envy of penis; envidia del pene; invidia del
 pene; inveja do penis. Invita ie sexual ; invitation sexuelle; sexuelle
 Anforderung; sexual invitation; invitacion
 sexual; invita sessuale; invite sexual. Ipohondrie; hypocondrie; Hypochondrie;
 hypocondriasis; hipocondrfa; ipocondria;
 hipocondria. Ipotez ; hypothese; Hypothese; hypothesis;
 hipotesis; ipotesi; hipotese. Ironie; ironie; Ironie; irony; ironia; ironia;
 ironia. Isterie; hysterie; Hysterie; hysteria; historia;
 isteria; historia. Istorie; histoire; Geschehen; history; historia;
 storia; historia.
 Iubire; amour; Liebe; Iove; amor; amore; amor. Izolare; isolation; Isolieren; isolation; aisla-
 miento; aislamiento; aislamiento. Izotopie; isotopie; Isotopie; isotopy; isotopia;
 isotopia; isotopia.
 Îmb trinire; vieillissement; Altwerden; aging;
 envejecimiento; invecchiamento; envelheci-
 mento. Îmbog ire a sarcinilor; enrichissement des
 tâches; Anreicherung der Aufgaben; job en-
 richment; enriquecimiento de las tareas;
 arricchimento dei compiti; enriquecimento
 das tarefas. Împerechere; pariade; Paarung; courtship;
 pareo; stagione degli aceoppiamenti; pari-
 dade. Împrumut; emprunt; Lehnwort; loanword;
 palabra cogida; prestito; empréstimo. În l ime tonal ; hauteur tonale; Tonhöhe;
 pitch; altura tonal; altezza tonale; altura tonal. Încarcerare; incarceration; Einkerkelung; in-
 carceration; encarcelamiento; detenzione;
 encarceramento.
 dic ionar de psihologie
 860
 Înc lzire; echaujfement /Warmlaufen; warming
 up; calentamiento; riscaldamento; aqueci-
 mento. Încercare; essai; Versuch; trial; ensayo; saggio;
 ensaio. Încercare profesional ; essai professionnel;
 berufliche Probe; work sample; ensayo profesional ; saggio professionale; ensaio profes-
 sional. Încerc ri i erori (înv are prin —); essais

et erreurs (apprentissage par —); Versuch und Irrtum; triah and errors; ensayo y error; saggio ed errore; ensaios e erros. închidere; clătura; Geschlossenheit; closure; cercado; chiusura; cerca. încorporare; incorporation; Einverleibung; incorporation; incorporacion; incorporazione; incorporac o. încredere (Limite de —); confiance (limiles de —); Konfidenz; confidence; confianza; confidenza; confian a. îndemînare; adresse; Gewandtheit; dexterity ; destreza; abilt ; destreza. îndrumare; guidance; Erziehungsberatung; educa ional guidance; orientacion; orientamento; orienta o. înn scut; inne; angeboren; innate; innato; innato; inato. însingurare; isolement; Isolation; isolation; aislamiento; isolamento; isolamento. însurare; sommation; Summatron; summation; sumacion; sommazione; somacão. înt rire; reinforcement; Bekr ftigung; reinforcement; refuerzo; rinforzo; reforcamiento. înt ritor; renforcateur; Verst rker; reinforcer; reforzador; rinforzatore; reforcador. întfietate (Efect de —); primaute (effet de —); Primat; primacy; primacia; supremazia; primazia. întfîlnire; rencontre; Zuzammenkunft; encounter; encuentro; incontro; encontro. întfîziere de organizare a ra ionamentului; retard d'organisation du raisonnement; Versp tung in der Organisation der Urteilskraft; organization lateness of reasoning; retraso de organizacion del razonamiento; ritardo d'organizzazione del ragionamento; atraso de organizac o do ensino. întfîziere colar ; retard scolaire; scholastische Versp tung; scholastic backwardness; retraso escolar; ritardo scolastico; atraso escolar. întoarcere a refulatului; retour du refole; Wiederkehr des Verdr ngten; return of the repressed; retorno de lo reprimido; ritorno del rimosso; retorno de recalado. întoarcere asupra propriei persoane; re-tournement sur la personne propre; Wendung gegen die eigene Person; roundup on the sub-ject; vuelta en contra del sujeto; riflessione sul la propria persona /volta contra si mesmo. întunecare a vederii; eblouissement; Blendung; glare; deslumbramiento; abbagliamento; fascínio. înv are; apprentissage; Lernen; learning; aprendizaje; apprendimento; aprendizagem. înv are f r erori; apprentissage sans erreurs; irrtumloses Lernen; errorless learning; aprendizaje sin error; apprendimento senza errore; aprendizagem sem erros. înv mfnt; enseignement; Unterricht; schoo-ling; ensefianza; istruzione; ensino. înv mînt asistat de calculator; enseignement assiste par ordinateur; computerges-teueter Unterricht; computer assisted instruc-tion; ensefianza ayudada con computadora; istruzione assistita dai computer; ensino as-sistido por computador. înv mînt individualizat; enseignement indi-vidualise; individualisierter Unterricht; distinctive education; ensefianza individualizada; istruzione individuata; ensino individualizado. înv mînt programat; enseignement pro-gramme; programmierter Unterricht; pro-programmed learning; ensefianza programada; istruzione programma; ensino programado. înv elî psihic; enveloppe psychique; psychische Huile; psychic envelope; envoltura psfquica; rivestimento psichico; involucro psfquico. Jacksonism; jacksonisme; Jacksonismus; jack-sonism; jacksonismo; jacksonismo; jackso-nismo. Jargonafazie; jargonaphasie; Paraphasie; jar-gonaphasia; jergafasia; jargonafasia; ca-cologia. Joc/eu, Spiel; game; juego; gioco; jogo. Joc de rol; jeu de role; Rollenspiel; roleplaying; juego de representacion; gioco di ruolo; jogo de personagem. Joc simbolic; jeu symbolique; Symbolspiele; symbolic play; juego simbolico; gioco simbolico ; jogo simbolico. Jocuri de alternan ; jeux d'alternance; Wechselspiele; alternance play; juegos de alternancia; giochi d'alternanza; jogos de alternância. Jocuri educative;/ei« educatifs; erzieherische Spiele; educa ional games; juegos educati-vos; giochi educativi; jogos educativos.

glosar multilingv

Juc rie; jouet; Spielzeug; toy; juguete; gioc-cattolo; brinquedo.

Judecat ; jugement; Urteil; judgement; juicio; giudizio; julgamento.

Judecat moral ; jugement moral; morali-sches Urteil; moral judgement; juicio moral; giudizio morale; julgamento moral.

Judecat penal ; jugement penal; Strafurteil; sentence; juicio penal; giudizio penale; julgamento penal.

Judecat social ; jugement social; soziales Urteil; social judgement; juicio social; giudizio sociale; julgamento social.

Justi ie; justice; Gerechtigkeit; justice; jus-ticia; giustizia; justi a.

Kinesteziic (R spuns — la testul Rorschach);

kinesthesique (reponse — au test de Rorschach) ; Bewegungsantwort; movement; movimiento; cinestesia; cinestesico.

Kinestezie; kinesthesie; Kin sthesie; kines-thesis; cinestesia; cinestesia; cinestesia.

Kinezimetru; kinesimetre ;KinesimeteT; kinesi-meter; cinesimetro; cinesimetro; cinesfmetro.

Labirint; labyrinthe;\ngmg; maze,-laberinto;

labirinto; lallation. Lala ie; lallation; Lallen; lallation; lamb-

dacismo, lallazione; lambdacismo. Lan ; chaîne; Kette; chain; cadena; catena;

cadeia. Lapsus; lapsus; Lapsus; slip; lapsus; lapsus;

lapso. Laten (Timp de —); latence (temps de —);

Latenz; latency; latencia; latenza; latencia. Lateralitate; lateralite; Lateralit t; laterality;

lateralidad; lateralit ; lateralidade. Lateralizare; lateralisation; Verseitlichung;

lateralization; lateralizacion; lateraliz-

zazione; lateraliza o. L comie; avidite; Gier; greed; avidez; avi-

dit ; avidez. L rgire a sarcinilor; elargissement des tâches;

Aufgabenausweitung; job enlargement; am-

pliacion de tarea; allargamento di lavoro;

amplia ão das tarefas. Leader; leader; Leiter; leader; lider; leader;

lider. Leadership; leadership; Leiterschaft; leader-

ship; liderazgo; leadership; lideranca. Lectur ; lecture; Lektüre; reading; lectura;

lettura; leitura. Lec ie; legon; Lektion; lesson; leccion; lezio-

ne; li o.

Legalitate; /e#a/a7e; Legalit t ;legality; legali-dad; legalitã; legalidade.

Leg tur /Legare; liaison; Nexus; linking; en-lace; le game; ligac o.

Lege; loi; Gesetz; law; ley; legge; lei.

Lege simbolic ; loi symbolique; symbolisches Gesetz; symbolic law; ley simbolica; legge simbolica; lei simbolica.

Legitimare; legitimation; Legitimation; legi-timatization; legitimacion; legittimazione; legitimac o.

Lentoare psihomotorie; ralentissement psycho-moteur; psychomotorische Verlangsamung;

psychomotor slow down; ffenado psicomotor; rallentamento psicomotorio; desacelerac o psicomotora.

Levier de r spuns; levier reponse; Hebel; key; respuesta palanca; leva di riposta; alavan a resposta.

Lexem; lexeme; Lexem; lexeme; lexema; les-sume; lexema.

Lexic; lexique; Lexicon; lexicon; lexico; les-sico; lexico.

Lexic mental; lexique mental; mentales Lexicon; mental lexicon; lexico mental; les-sico mentale; lexico mental.

Libertate supravegheat ; liberte surveillee; Halbfreiheit; probation; libertad vigilada; libertã vigilata; liberdade vigiada.

Limbaj; langage; Sprache; speech; lenguaje; linguaggio; linguagem.

Limbaj de programare; langage de program-mation; Planungssprache; programming language; lenguaje de programacion; linguaggio di programmazione; linguagem de programa ão.

Limbaj egocentric; langage egocentrique; egozentrische Sprache; egocentric speech; lenguaje egocentrico; linguaggio egocentrico; linguagem egocentrica.

Limbaj interior; langage intãrieur; innere Sprache; inner speech; lenguaje interior; linguaggio interno; linguagem interior.

Limbaj natural; langage naturel; Natur-sprache; natural language; lenguaje natural; linguaggio naturale; linguagem natural.

Limbaj orientat spre obiect; langage orienta objets; objektorientierte Sprache; object oriented language; lenguaje orientado a los objetos; linguaggio orientata oggetti; linguagem orientada para o objecto.

Limbaj socializat; langage socialise; sozialis-ierte Sprache; social speech; lenguaje so-cializado; linguaggio socializzato; linguagem socializada.

dic ionar de psihologie

Limb natural ; langue naturelle; naturelle Rede; natural language; lengua natural; lin-gua naturale; lingua natural.

Limbic (Sistem —); limbique (systeme —); lim-bische; limbic; limbico; limbico; lmbico.

Limit ; limite; Grenz; Urnit; limite; limite; limite.

Lingvistic ; linguistique; Linguistik; linguis-tic.i; linguistica; linguistica; lingufstica.

Linia; lineaire; linearisch; linear; linear; lineare; linear.

Linie de baz ; ligne de base; Grundlinie; base-line; linea de base; Unea di base; linha de base.

Lips ; manque; Mangel; need; carencia; man-canza; carencia.

Lizibilitate; lisihilite; Lesbarkeit; legibility, readability; legibilidad; leggibilit ; legibi-lidade.

Lobectomie; lobectomie; Lobektomie; lobec-tomy; lobectomfa; lobectomia; lobectomia.

Lobotomie; lobotomie; Lobotomie; lobotomy; lobotomia; lobotomia; lobotomia.

Localizare cerebral ; localimtion cerebrale; cerebrale Lokalisation; cerebral localization; localizacion cerebral; localizzazione cerebrale; localização cerebral.

Localizare perceptiv ; localisation perceptive; perzeptive Lokalisation; perceptual localization; localizacion perceptiva; localizzazione percettiva; localiza ão perceptiva.

Locomotion; locomotion; Lokomotion; locomo-tion; locomocion; locomozione; locomocão.

Locus al controlului; lieu de controle; Kon-trollstelle; locus of control; lugar de control ; luogo di controllo; lugar de control.

Locutor; locuteur; Sprecher; speaker; locutor; locutore; locutor.

Logatom; logatome; Logatom; logatom; pala-bra sin significado; logatoma; logatoma.

Logic a predicatelor; logique des predicats ; Pr dikatslogik; predicate calculus; logica de los predicados; logica dei predica i; logica dos predicados.

Logic a semnifica iilor; logique des signifi-cations; Bedeutungslogik; signification logic; logica de los significados; logica dei significati; logica das significagos.

Logic modal ; logique modale; modale Lo-gik; modal logic; logica modal; logica modale; logica modal.

Logic natural ; logique naturelle; naturelle Logik; informai logic; logica natural; logica naturale; logica natural.

Logic propozi tional ; logique proposition-nelle; Logik der S tze; propositional calculus; logica proposicional; logica proposi-zionale; logica proposicional.

Logic simbolic ; logique symbolique; sym-bolische Logik; symbolic logic; logica simbolica; logica simbolica; logica simbolica.

Logoree; logorrhée; Logorrhoe; accelerated speech; verborrea; logorrea; logorreia.

Loisir, loisir; Freizeit; leisure; ocio; tempo libero; lazer.

Longitudinal (Metod —); longitudinale (methode —j; L ngsmethode; longitudinal; longitudinal; longitudinale; longitudinal.

Luciu; luisance; Gl nzendichte; shiningness; lucimento; brillo; brilhância.

Lucru (Memorie de —); travail (memoire de —); Arbeit; working; trabajo lavoro; trabalho.

Ludic; ludique; spielisch; playing; ludico; lu-dico; ludico.

Luminan ; luminance; Leuchdichte; lumi-nance; luminancia; luminanza; luminância.

Luminare; eclairement; Beleuchtung; illumi-nance; iluminacion; illuminazione; ilumina- o.

Lumin vizibil ; lumiere visible; sichtbares Licht; visible light; luz visible; luce visibile; luz visfvel.

Luminozitate; luminosite; Luminosit t; lumi-nosity; luminosidad; luminosit ; luminosi-dade.

Lumi posibil; mondes possihles; mogliche Welten; possible worlds; mundos posibles; mondi possibili; mundos possfveis.

Lung durat (Memorie de —); long terme (memoire —); Langzeitged chtnis; long-term memory; memoria a largo plazo; memoria a lungo termine; memoria a longo prazo.

Lungime de und ; longueur d'onde; Wel-lenl nge; wave length; longitud de onda; lunghezza d'onda; comprimento de onda.

Macropsie; macropsie; Makropsie; macro-psia; macropsia; macropsia; macropsia.

Macrostructur semantic ; macrostructure semantique; semantische Makrostruktur; semantic macrostructure; macroestructura semantica; macrostruttura semantico; macro-struttura semantica.

Magic; magique; magisch; magical; magico; magico; magico.

Magie; magie; Magie; magic; magia; magia ; magia.

glosar multilingv

Magnetism animal; magnetisme animal; Mes-merismus; mesmerism; magnetismo animal; magnetismo animale; magnetismo animal.

Maieutic ; m ieutique; M ieutik; maieutics;
mayerutica; maieutica; maieutica. Majorat; majorite; Miindigkeit; majority; ma-yorfa de edad; maggiore
et ; maioridade. Majorat legal; majorite legale; rechtm ssige Miindigkeit; legal majority; mayorfa
legale; maggiore legale; maioridade legal. Mamilar (Corp —); mamillaire (corps —); mamillar;
mamillary; mamilar; mamillar; mamillar-lare; mamilar.

Management formal (Teorie a —); management formei (theorie du —); formales Management;
classical management; administra-cion de empresas formal; organizzazione formale; gestão formal.
Maniaco-depresiv; maniaco-depressif; ma-nisch-depressiv; manicdepressive; maniaco-depresivo;
maniacodepressivo; mamacode-pressivo. Manie; manie; Manie; mania; manfa; mania;
mania. Manifest; manifeste; manifest; overt; mani-
fiesto; manifesta; manifesta. Manoptoscop; manoptoscope; Manoptoskop; manoptoscope;
manoptoscopio; manopto-scopio; manoptoscopio. Maraton (Grup —); marathon (groupe —) ;
Marathon; marathon; maraton; maratono; maratona.

Marginalitate; marginalite; Aussenseitertum; marginality; marginalidad; marginalit ; mar-ginalidade.

Mascare; masquage; Maskierung; overshadowing; enmascaramiento; mascheramento; mascaragem.
Masc ; masque; Maske; mask; mascara; mas-
chera; mascara.

Masochism; masochisme; Masochismus; masochism ; masoquismo; masochismo; maso-
quismo.

Materialism; materialisme; Materialismus; materialism; materialismo; materialismo; materialismo.

Matern (Comportament —); maternei (com-portement —); miitterliches; maternal; materno; materno;
maternal. Maternaj; maternage; Bemuttern; mothering; maternalizacion; maternage; maternagem.

Maturitate profesional ; maturite profession-nelle; berufliche Reife; occupational matu-
rity; madurez profesional; maturitaprofes-sionale; maturidade profissional.

Maturizare; maturation; Reifung; maturation;

maduracion; maturazione; matura o. M duva spin rii; moelle epiniere; Medulla spinalis; spinal
marrow; medula espinal; mi-dollo spinale; medula espinhal. M rturie; temoignage; Aussage;
testimony;

testimonio; testimonianza; testemunho. M rturisire; aveu; Gest ndnis; confession;

confesion; confessione; confiss o. M sur /M surare; mesure; Massnahme;

measure; medida; misura; medida. Mecanicism/Mecanism; mecanisme; Mecha-nismus; mechanism;
mecanismo; meccanis-mo; mecanismo.

Mecanicist (Organizare—); mecaniste (or-ganisation —); mechanistische; mechanis-tic-type;
mecanicista; meccanicistico; me-canista.

Mecanism înn scut de declan are; mecanisme inne de declenchement; angeborener Aus-
losemechanismus; innate releasing mechanism ; mecanismo innato de desencadenamiento;
meccanismo innato di scatto; mecanismo inato de desencadeamento. Mediator; mediateur; Mittler;
mediator; me-

diador; mediatore; mediador. Medical (Psihologie —); medicale (psy-chologie —); medizinische;
medical; medical; medica; medica.

Medicin comportamental ; medicine com-portementale; Verhaltenmedizin; behavioral medicine;
medicina conductual; medicina di comportamento; medicina do comportamento Mediere; mediation;
Vermittlung; mediation;

mediacion; mediazione; media o. Mediere verbal ; mediation verbale; sprach-liche Vermittlung;
verbal mediation; mediacion verbal; mediazione verbale; mediac o verbal. Mediu; milieu; Milieu;
environment; medio;

ambiente; meio.

Mediu încunjur tor; environnement; Umwelt;

environment; ambiente; ambiente; ambiente.

Megalomanie; megalomanie; Megalomanie;

megalomania; megalomania; megalomania;

megalomania.

Mei; mei; Mei; mei; mei; mei; melo. Melancolie; melancolie; Melancholie; melan-choly; melancolia;
melanconia; melancolia. Membru fantom (Durere a —); membre fantome (douleur du —);

Phantomschmerz; phan-tom limb; miembro fantasma; membro fantasma ; membro fantasma.

dic ionar de psihologie

864

Memorare; memorisation; Ged chtnisseinpr -

gungsvorgang; memorization; memoriza-

cion; memorizzazione; memorizac o. Memorie; memoire; Erinnerungsvermogen;

memory; memoria; memoria; memoria. Memorie tampon; memoire tampon; Buft'er;

buffer; buft'er; buffer; buf fer. Mental; mental; mental; mental; mental; mentale; mental. Mentalism; mentalisme; Mentalismus; mentalism; mentalismo; mentalismo; mentalismo. Mentalitate de grup; mentalite de groupe; Gruppenmentalit t; group mentality; mentalidad de grupo; mentalit di gruppo; mentalidade de grupo. Mentalizare; mentalisation; Mentalisierung; mentalization; mentalizacion; mentalizzazione; mentalizacão. Mers; marche; Gang; gait; marcha; marcia; marcha. Mesaj; message; Meldung; message; mensaje; messaggio; mensagem. Metaanaliz ; meta-analy.se; Meta-analyse; meta-analysis; metaanálisis; meta-analisi; meta-análise. Metaeogni ie; metacognition; Metaerkenntnis; metacognition; metacognicion; metacognizione; metacognic o Metacomunicare; metacommunication; Metakommunikation; metacommunication; metacomunicacion; metacomunicazione; metacomunicac o. Metacontrast; metacontrast; Metakontrast; metacontrast; metacontrast; metacontrast; metacontrast. Metacuno tin ; metaconnaissance; Metaerkenntnis; metaknowledge; metaconocimiento; metaconoscenza; metaconhecimento. Metafor ; metaphore; Metaphor; metaphor; metafora; metafora; metafora. Metalimbaj; metalangage; Metasprache; metalanguage; metalenguaje; metalinguaggio; metalinguagem. Metamemorie; metamemoire; Metaged chtnis; metamemory; metamemoria; metamemoria; metamemoria. Metapsihologie; metapsychologie; Metapsychologie; metapsychology; metapsicologia; metapsicologia; metapsicologia. Metod ; methode; Methode, method; metodo; metodo; metodo. Metod analitic ; methode analytique; analytische Methode; analytic method; metodo analitico; metodoanalitico; metodo analitice. Metod audiovizual ; methode audio-visuelle ; audiovisuelle Methode; audiovisual method; metodo audiovisual; metodo audiovisivo; metodo audiovisual. Metod global ; methode globale; Ganzheitlernen; learning by wholes; metodo global; metodo complessivo; metodo global. Metod tradi tional ; methode traditionnelle; traditionnelle Methode; tradi tional method ; metodo tradicional; metodo tradizionale; metodo tradicional. Metonimie; metonymie; Metonymie; metonymy; metonimia; metonimia; metonimia. Metric; metrique; metrik; metric; metrico; metrico; metrico. Mezencefal; mesencephale; Mesencephalon; mesencephalon; mesencefalo; mesencefalo; mesencefalo. Mierogenez ; microgenese; Mikrogenese; microgenesis; microgenesis; microgenesi; microgenese. Micromediu; micromilieu; Mikromilieu; micromilieu; micromedio; microambiente; micromeio. Mielin ; myeline; Myelin; myelin; mielina; mielina; mielina. Mielinizare; myelinisation; Myelinisation; myelination; mielinizacion; mielinizzazione ; mielinizag o. Migra ie; migration; Wanderung; migration ; migracion; migrazione; migracao. Mimetism; mimetisme; Mimikry; mimicry; mimetismo; mimetismo; mimetismo. Mimetism afectiv; mimetisme affectif; affective Mimikry; affective mimicry; mimetismo afectivo; mimetismo affettivo; mimetismo afectivo. Mimic ; mimique; Mimik; mimic; mimico; mimica; mimica. Minciun ; mensonge; Liige; lie; mentira; bugia; mentira. Minor (Protec ie judiciar a —); mineur (protection judiciaire des —); Jugend; minor; menor; minor. Mir ; mire; Ziel; test cãrd; mira; mira; mira. Mistificare; mystification; Mystifikation; mys-

tification; mistificacion; mistificazione;
mistifica ão. Mi care; mouvement /Bewegung; movement;
movimiento; movimento; movimento. Mi care Freinet; mouvement Freinet; Freinetsche
Bewegung; Freinet's movement; movimiento
Freinet; movimento Freinet; movimento Freinet. Mi care ocular ; mouvement oculaire; Augen-
bewegung; eye movement; movimientos ocula-
lares; movimento ocular; movimento ocular.

865

glosar multilingv

Mit; mythe; Mythos; myth; mito; mito; mito. Mitomanie; mythomanie; Mythomanie; mytho-
mania; mitomania; mitomania; mitomania. Mitopoiez ; mythopoïese; Mythopoeisis; my-
thopoeisis; mitopoyesis, mitopoiesi; mito-
poiese. Mituri familiale; mythesfamiliaux; Familien-
mythen-Jamily myths; mitos familiares; miti
familiari; mitos familiares. Mîn ; main; Hand; hand; mano; mano; mão. Mînuire; maniement;
Handhabung; handling;
manejo; maneggio; manipulac o. Mnemometru; mnemometre; Ged chtnisap-
parat; mnemometer; mnemometro; mnemo-
metro; mnemometro.

Mnemonic ; mnemonique; mnemonik; mnemonic; mnemdnico; mnemonico; mnemonice
Mnemotehnic ; mnemotechnique; Mnemo-
technik; mnemotechnics; mnemoteenica;
mnemonicoteenica; mnemoteenica. Mnezic; mnesique; mnestich; mnemic; mne-
sico; mnestico; mnesico. Mobilitate social ; mobilite sociale; soziale
Mobilit t; social mobility; movilidad social;
mobilit sociale; mobilidade social. Modal; modal; modal; modal; modal; modale; modal. Modalitate;
modalite; Modalit t; modality;
modalidad; modalit ; modalidade. Modalizare; modalisation; Modalisierung;
modalization; modalizacion; modalizzazio-
ne; modalizac o. Model; modele; Leitbild; model; modelo; mo-
dello; modelo. Modelaj; modelage; Modellierung; modeling;
modelado; modellatura; modelagem. Modelare; modalisation; Modelisierung; mo-
delization; medelizacion; modelizzazione;
modelizacão. Modular; modulaire; modularisch; modular;
modular; modulare; modular. Modularitate; modul rile; Modularit t; modu-
larity; modularidad; modularit ; modulari-
dade. Molar; molaire; molar; molar; molar; molar;
molar. Momeal ; leurre; Attrappe; dummy; cebo;
esca; engano. Monism; monisme; Monismus; monism; mo-
nismo; monismo; monismo. Monitor; moniteur; Monitor; instructor; monitor; monitore; monitor.
Monocromatic; monochromatique; monochro-matisch; monochromic; monocromático;
monocromatico; monocromico.

Monolog; monologue; Monolog; monologue;
monologo; monologo; monologo. Moral; moral; moralisch; moral; moral; morale; moral. Morfem;
morpheme; Morphem; morpheme;
morfema; morfema; morfema. Morfism; morphisme; Morphismus; morphism;
morfismo; morfismo; morfismo. Motiva ie; motivation; Motivation; motiva-
tion; motivacion; motivazione; motivac o. Motor de inferen ; moteur d'inference; Fol-
gerungsmotor; inference engine; motor de
inferencia; molar di inferenza; motor de
inferencia. Motricitate; motricite; Motorik; motricity;
motricidad; motricita; motricidade. Multipl (Personalitate —); multiple (per-
sonnalite —); multipel; multiple; multiple;
multiforme; multipla.

Multitr s tur (Metod —); multitrait (methode —); multitrusche; multitrait; multiras-
gos; multitratto; multitracos. Mul ime; foule; Menge; crowd; muchedum-
bre; folia; multido. Mul ime (mat.); ensemble; Menge; set; con-
junto; insieme; conjunto. Mutism; mutisme; Mutismus; mutism; mutis-
mo; mutismo; mutismo. Muzic (Psihologie a —); musique (psycho-
logie de la —); Musik; music; miñsica; mu-

sica; mișica. Muzicoterapie; musicotherapie; Musiktherapie; music therapy; musicoterapia; musicoterapia; musicoterapia; musicoterapia.

Nara iune; narration; Erz hlung; narration; narracion; narrazione; narra o. Narcisic (Nevroz —); narcissique (nevrose —); narzistische; narcissistic; narcisista; narcisistica; narcisica. Narcisism; narcissistne; Narzissmus; narcis-

sism; narcisismo; narcissismo; narcisismo. Narcolepsie; narcofe/wie/Narkolepsie; narcolepsy; narcolepsia; narcolessia; narcolepsia. Neajutorare; defre.we/Hilflosigkeit; distress; desamparo; infelicit ; desamparo. Nebunie; folie; Wahnsinn; madness; locura; follia; loucura. Necesar(ul); necessaire (le —); Notwendig; necessary; necesario; necessario; necessário. Necondi ionat; inconditionnel; unbedingt; unconditional; incondicional; incondiziona-

to; incondicional. Nediferen iere; indifferenciation; Undifferenzierung; lack of differentiation; indiferenciacion; indifferenziazione; indiferencia ão.

dic ionar de psihologie

Negare; negation; Negation; negation; negacion; negazione; negac o. Negativ; negatif; negativ; negative; negativo; negativa; negativo.

Negativism; negativisme; Negativismus; negativism; negativismo; negativismo; negativismo. Neglijare senzorial ; negligence sensorielle; sensorielle Nachl ssigkeit; sensory negligence ; negligencia sensorial; negligenza sensoriale; negligencia sensorial. Negociere; negociation; Unterhandlung; negotiation; negociacion; negoziazione; negociação. Neindemînare; maladresse; Ungeschicklichkeit; undexterity; torpeza; manco di destrezza; inabilidade. Neofobie; «eop/io/)/e;Neophobia; neophobia; neofobia; neofobia; neofobia. Neologism; neologisme; Neologismus; neologism ; neologismo; neologismo; neologismo. Neotenie; neotenie; Neotenie; neoteny; neotenia; neotenia; neotenia. Nonparametric (Ipotez —); non-parametrique (hypothese —); un-parametrisch; non parametric; no parametrico; non-parametrico; não-parametrico. Nerv; nerf;Nerv; nerve; nervio; nervo;nervo. Nespus; non-dit; Nichtgesagt; no said; no

dicho; no-detto; não-dito. Neurobiologie; neurobiologie; Neurobiologie; neurobiology; neurobiologfa; neurobiologia; neurobiologia. Neurochimie; neurochimie; Neurochimie; neurochemistry; neuroquímica; neuroquímica; neuroquímica. Neuroendocrinologie; neuro-endocrinologie; Neuroendocrinologie; neuroendocrinology; neuroendocrinologfa; neuroendocrinologia; neuroendocrinologia. Neuroetologie; neuro-ethologie; Neuroethologie; neuroethology; neuroetologia; neuroetologia ; neuroetologia. Neurofarmacologie; neuropharmacologie;

Neurofarmakologie; neuropharmacology; neurofarmacologia; neurofarmacologia; neurofarmacologia. Neurohormon; neuro-hormone; Neurohormon; neurohormone; neurohormona; neurohormone; neurohormonio. Neuroimagine; neuro-image; Neurobild; neuroimage; neuroimagen; neuroimagine; neuroimagem. Neuroleptic; neuroleptique; Neuroleptica; neuroleptics; neuroleptico; neurolettico; neuroleptico.

Neurolingvistic ; neurolinguistique; Neuro-linguistik; neurolinguistics; neurolingvistica; neurolingvistica.

Neurologie; neurologie; Neurologie; neuro-logy; neurologia; neurologia; neurologia.

Neuron; neurone; Neuron; neurone; neurona; neurone; neuronio.

Neuroni formali; neuronesformels; formelles Neuron; formal neurones; neuronas formales; neuroni formali; neuronios formales.

Neuropeptid ; neuropeptide; Neuropeptid; neuropeptide; neuropeptido; neuropeptide; neuropeptidio.
Neuropsychologie; neuropsychologie; Neuro-psychologie; neuropsychology; neuropsi-cologîa;
neuropsicologia; neuropsicologia.
Neuro tiin e; neurosciences; Neurowissen-schaften; neuroscience; neurociencias; neu-roscienza;
neurociencias.
Neurotransmisie; neurotransmission; Neuro-leitung; neurotransmission; neurotransmi-sion;
neurotrasmissione; neurotransmiss o.
Neurotrofic (Factor—); neurotrophique (fac-teur —); neurotrophischer; neurotrophic; neurotrofico;
neurotrofico; neurotrofico.
Neutralitate; neutralite; Neutralit t; neu-trality; neutralidad; neutralit ; neutralidade.
Neutru; neutre; neutral; neutral; neutro; neu-tro; neuro.
Nevroz ; nevrose; Neurose; neurosis; neu-rosis; nevrosi; neurose.
Nevroz carceral ; nevrose carcerale; Ge-f ngnisneurose; prison neurosis; neurosis car-celaria; nevrosi
carceraria; neurose carceral.
Nevroz experimental ; nevrose experimentale; experimentelle Neurose; experimental neurosis;
neurosis experimental; nevrosi spe-rimentale; neurose experimental.
Ni ecologic ; niche ecologique; ökologische Nische; ecological niche; nicho ecologico; casotto
ecologico; nicho ecologico.
Nivel; niveau; Niveau; level; nivel; livello; nivel.
Nivel de aspira ie; niveau d'aspiration; An-spruchs-niveau; level of aspiration; nivel de aspiracion;
livello di aspirazione; nivel de aspira ô.
Nivel colar; niveau scolaire; scholastisches Niveau; scholastic level; nivel escolar; livello scolastico;
nível escolar.
Nocicep ie; nociception; Nozirezeption; noci-ception; nocicepcion; nocicezione; nocicep o.
Nondirectivitate; non-directivite; non Direkti-vit t; no directivity; no directividad; non-direttivit ; não-
directividade.

867

glosar multilingv

Nootropic; nootropique; Nootropika; nootro-
pic; nootropico; nootropico; nootrâpico. Noradrenalin ; noradrenaline; Noradrenalin; noradrenalin;
noradrenalin ; noradrenalin ; noradrenalin .
Normal (Distribu ie —); normale (distribu-tion —); normal; normal; normal; normale; normal.
Normalitate; normalite; Normalit t; norma-
lity; normalidad; normalit ; normalidade.
Normalizare; normalisation; Normalisierung;
normalization; normalizacion; normalizza-
zione; normaliza ô.
Norm educativ ; norme educative; erziehe-rische Norm; educa ional norm; norma educativa; norma
educativa; norma educativa. Norm lingvistic ; norme linguistique; Sprach-norm; linguistic norm;
norma lingviistica; norma linguistica; norma lingvística. Nosologie; nosologie; Nosologie; nosologia;
nosologfa; nosologia; nosologia. Notare; notation; Bewertung; marking; no-
tacion; notazione; anotac o. Not ; note; Punkt; score; nota; nota; nota. Noutate; nouveaute; Neuheit;
novelty; nove-
dad; novit ; novidade. Nox ; nuisance; Noxe; noxa; ruido ambiental;
nocivit ; perturba ô. Num r; nombre; Anzahl; number; numero;
numero; numero. Nume; nom; Name; name; nombre; nome;
nome.
Numerozitate; numerosite; Numerosit t; nu-merosity; numerosidad; numerositâ; enume-racão.
Obiect; objet; Objekt; object; objeto; oggetto;
objecto. Obiect bun; bon objet; gutes Objekt; good
object; objeto bueno; oggetto buono; objecto bom. Obiectiv (Psihologie —); objective (psycho-
logie —); objektive Psychologie; objective
psychology; psicología objetiva; psicologia
oggettivo; psicologia objectiva. Obiectiv educativ; objectif educatif; erziehe-
risches Ziel; educa ional purpose; objetivo
educativo; oggettivo educativo; objetivo
educativo. Obiect par ial; objet pârtiei; Partialobjekt;
part-object; objeto parcial; oggetto parziale;
objecto parcial. Obiect r u; mauvais objet; boses Objekt; bad
object; objeto malo; oggetto cattivo; objecto

mau.

Obiect tranzi ional; objet transitionnel; Uber-gangsobjekt; transitional object; objeto transi-cional; oggetto transizionale; objecto tran-sicional.

Obi nuire; habituation; Gewohnung; habitua-tion; habituacion; assuefazione; habituac o.

Obliga ie colar ; obligation scolaire; Schul-zwang; compulsory school attendance; obli-gacion escolar; obbligazione scolastica; obriga ão escolar.

Oboseal /tfr'gHe; TLrmudung; fatigue; fatica; fatica; fadiga.

Observator; observateur; Beobachter; ohser-ver; observador; osservatore; observador.

Observa ie; observation; Beobachtung; obser-vation; observacion; osservazione; obser-vac o.

Obsesie; obsession; Obsession; obsession; ob-sesion; ossessione; obsess o. Obstruc ie; obstruction; Obstruktion; obstruc-tion; obstruccion; ostruzione; obstrucão. Ocolire; detour; Umweg; detour; rodeo; svolta; desvio. Ocult; occulte; okkult; occult; oculto; occulto; oculto.

Oedip (Complex al lui —); CEdipe (complexe d'—); Odipus; Oedipus; Edipo; Edipo; Edipo.

Oedipian; oedipien; Odipal; oedipian; edípico; edipiano; edipiano.

Ofrand alimentar ; offrande alimentaire; Futteriibergabe; food dispensing; ofrenda ali-menticia; offerta alimentaria; oferta alimentar. Oglind ; miroir; Spiegel; mirror; espejo;

specchio; espelho Olfac ie; olfaction; Riechen; olfaction; olfac-

cion; olfatto; olfacc o. Oligofrenie; oligophrenie; Oligophrenie; oli-gophrenia; oligofrenia; oligofrenia; oligo-frenia. Omega; omega; melankolisches Omega\fur-

rowed brow; omega; omega; omega. Omisiune; omission; Lassen; omission; omi-

sion; omissione; omissão. Omnipoten ; omnipotence; Omnipotenz; omnipotence; omnipotencia; onnipotenza; onipotencia. Omofon; homophone; homophone; homopho-

nic; homofono; omofono; homofono. Omogenitate (Test de —); homogeneite (test d' —);

Homogeneit t; homogeneity; homo-geneidad; omogeneit ; homogeneidade. Omograf; homographie; Homograph; homo-graph; homografo; omograf o; homografo.

dic ionar de psihologie

868

Omonimie; homonymie; Gleichnamigkeit; ho-monymy; homonimia; omonimia; homonimia. Omucidere; homicide; Mord; murder; homi-cidio; omicidio; homicidio. Omul cu lupi; homme aux loups; Wolfsmann;

wolfman; wolfman; uomo lupo; homem

dos lobos. Omul cu obolani; homme aux rats; Ratten-

mann; ratman; ratman; uomo ratto; homem

dos ratos. Onirism; onirisme; Traumpsychose; dream

psychosis; onirismo; onirismo; onirismo. Ontogenez ; ontogenese; Ontogenese; onto-

geny; ontogenesis; ontogenesi; ontogenese. Operant; operant; operant; operant; operante;

operante; operante. Operativ; opera i); operativ; operative; opera-

torio; operativo; operativo. Operatoriu; operatoire; operativ; operating;

operatorio; operatoria; operatorio. Opera ie cognitiv ; operation cognitive; ko-

gnitive Operation; cognitive operation; ope-

racion cognitiva; operazione cognitiva; ope-

ra ão cognitiva. Opera ie concret ; operation concrete; kon-

krete Operation; concrete operation; opera-

cion concreta; operazione concreta; opera-

ão concreta. Opera ie formal ; operation formelle; formale

Operation; formal operation; operacion formal; operazione formale; operac^ o formal. Opera ionalism;

operationnisme; Operationa-

lismus; opera ionalism; operacionismo; ope-

razionismo; operacionismo. Opiaceu; opiate; Opiumhaltig; opiate; opiã-

ceo; oppiaceo; opiáceo. Opinie; opinion; Meinung; opinion; opinion;
 opinione; opini o. Opioid endogen; opidide endogene; endogenes
 Opioid; endogenous opioid; opioide endo-
 geno; oppioide endogena; opioide endogene Opozi ie; opposition; Verkummern; opposi-
 tion; oposicion; opposizione; oposi ão. Opticogeometric (Iluzie —); optico-geo-
 metrique (illusion —); optikogeometrische;
 optico-geometrical; opticogeometric ; ottico-
 geometrica; opticogeometric . Optimizare; optimisation; Optimierung; opti-
 misation; optimalizacion; ottimizzazione;
 optimiza o. Optometru; optometre; Optometer; opto-
 meter; optometro; optometro; optometro. Optotip; optotype; Optotyp; optotype; opto-
 tipo; optotipo; optotipo.
 Oralfabetism; oralfabetisme; Oralfabetis-
 mus; litoracy ; oralfabetismo; oralfabetismo;
 oralfabetismo. Oral (Stadiu —); oral (stade —); orale; oral;
 oral; orale; oral. Ordalie; ordalie; Ordalien; ordeal; ordalfas;
 ordalia; ordalia. Ordine a cuvintelor; ordre des mots; Worter-
 ordnung; word order; orden de las palabras;
 ordine dei parola; ordem das palavras. Organizare/Organiza ie; organisation; Orga-
 nisation; organization; organizacion; orga-
 nizzazione; organiza ão. Organizator psihic; organisateur psychique;
 psychischer Organisator; psychic organizer;
 organizador psiquico; organizzatore psichi-
 co; organizador psquico. Organ (Nevroz de —); organe (nevrose
 d'—); Organ; organ; organo; organo; órgão. Orientare; orientation; Orientierung; orienta-
 tion; orientacion; orientazione; orientat o. Orientare profesional ; orientation profession-
 nelle; Berufsberatung; occupational gui-
 dance; orientacion profesional; orientazione
 professionale; orienta o profissional. Orientare colar ; orientation scolaire; sko-
 lastische Beratung; scholastic guidance;
 orientacion escolar; orientazione scolastico;
 orienta ão escolar. Orologiu intern; horloge interne; innere Uhr;
 internai clock; reloj interno; orologio inter-
 no; relogio interno. Ortofonie; orthophonie; Orthophonie; speech
 therapy; ortofonia; ortofonia; ortofonia. Ortogenez ; orthogenese; Orthogenese; ortho-
 genesis; ortogenesis; ortogenesi; ortogenese. Ortopedagogie; orthopedagogie; Orthop da-
 gogie; ortho-education; ortopedagogia; orto-
 pedagogia; ortopedagogia.
 Paleopsihologie; paleopsychologie; Pal opsy-
 chologie; paleopsychology; paleopsicologia;
 paleopsicologia; paleopsicologia. Palestезie; pallesthesie; Pall sthesie; palle-
 sthesia; palestesia; palestesia; palestesia. Palicinezie; palicinesie; Palikinesis; paliki-
 nesis; palicinesia; palicinesia; palicinese. Palpebral (Reflex —); palpebral (reflexe —);
 Blinzel; eye-blink; palpebral; palpebrale;
 palpebral. Panic (Stare de —); panique (trouble —); Pa-
 nik; panic; pânico; panico; pânico. Pansexualism; pansexualisme; Pansexualis-
 mus; pansexualism; pansexualismo; panses-
 sualismo; pansexualismo.

869

glosar multilingv

Paracontrast; paracontraste; Parakontrast; paracontrast; paracontraste; paracontrasto; paracontraste.
 Parad ; parade; Parade; parade; parada; parata; desfile.
 Paradigm ; paradigme; Paradigma; para-
 digm; paradigma; paradigma; paradigma.
 Paradoxal (Comunicare —); paradoxale
 (communication —); paradox; paradoxical;
 paradojica; paradossa/e; paradoxal.
 Parafazie; paraphasie; Paraphasie; parapha-
 sia; parafasia; parafasia; parafasia. Paralax ; parallaxe; Parallaxe; parallax; pa-
 ralaje; paralasse; paralaxe. Paralelism psihofiziologic; parallelisme psy-chophysiologique;

psychophysiologischer Parallelismus; psychophysiological parallelism; paralelismo psicofisiológico; paralelismo psicofisiológico; paralelismo psicofisiológico.

Paralizie general ; paralysie generale; paralytische Geistesstörung; general paralysis; parânlisis general; paralisi generale; paralisia geral.

Parametru; parametre; Parameter; parameter;

parâmetro; parametro; parâmetro. Paramnezie; paramnesie; Paramnesie; paramnesia; paramnesia; paramnesia. Parapsihologie; parapsychologie; Parapsychologie; parapsychology; parapsicologîa; parapsicologia; parapsicologîa. Parazitism; parasitisme; Parasitismus; paraxitism; parasitismo; parassiteria; parasitismo.

Parental (Comportament—); parental (comportament —); elterliches; parental; parental; parentale; parental. Parricid; parricide; Vatermord; parricide;

parricidio; parricidio; parricid. Participare; participation; Partizipation; participation; participacion; partecipazione; participa o.

Particularizare; particularisation; Vereinzeln; particularization; particularizacion; particolareggiamento; particularizat o. Parti ie; partition; Austeilen; partition; partition; partizione; parti o. Pasiune; passion; Leidenschaft; passion; passion; passione; paix o. Pasivitate; passivite; Passivität; passivity; pasividad; passivität; passividade. Patologie; pathologie; Pathologie; pathology; patologia; patologia; patologia. Patomimie; pathomimie; Pathomimie; factitious disorder; patomimia; patomimia; patomimia.

Patron motor de baz ; patron moteur de base;

basis-motorische Gestalt; basic motor pattern; patrones motores básicos; patron motore di base; molde motor de base.

Pattern; pattern; Struktur; pattern; configuration;

pattern; pattern. Pauz ; pause; Pause; pause; pausa; pausa;

pausa. Pavlovian; pavlovien; pavlovisch; pavlovian;

pavloviano; pavloviano; pavloviano. P rin i combina i; parents combines; Vereinigtes Eltem; combined parents; padres combinados; figura parentale combinata; pais unificados. Pedagogie; pedagogie; P dagogik; pedagogy;

pedagogia; pedagogia; pedagogia. Pedagogie a îndrum rii; pedagogie de mai-trise; Beherrschungspädagogik; mastery learning; pedagogia de la maestrfa; pedagogia della padronanza; pedagogia de disciplina. Pedagogie instituional ; pedagogie institutionnelle; institutionelleP dagogik; instituional pedagogy; pedagogia institucional; pedagogia istituzionale; pedagogia institucional.

Pedagogie prin obiective; pedagogie par obiectifs; P dagogik durch Ziele; objectivefor classroom; pedagogia con obiectivo; pedagogia con oggettivi; pedagogia por objetivos. Pedeps ; puniton; Bestrafung; punishment;

castigo; punizione; puni o. Pedocentrism; pedocentrisme; Pedozentrismus; pedocentricity; pedocentrismo; pedocentrismo; pedocentrismo. Peptid ; peptide; Peptid; peptide; peptido;

peptide; peptido. Percept; percept; Wahrnehmung; percept; percepto;

percepto; percetto; perceto. Perceptual; perceptuel; perceptiv; perceptual;

perceptual; percettivo; perceptual. Percep ie; perception; Wahrnehmungsinhalt; perception; percepcion; percezione; percep o.

Percep ie social ; perception sociale; soziale Wahrnehmung; social perception; percepcion social; percezione sociale; percepe, o social.

Pereche (Gîndire prin —); couple (pensee par —); Gedanke in Paaren; binary structure of thought; pensamiento por pareja; pensiero per coppia; pensamento por par. Performan lingvistic ; performance linguistique; sprachwissenschaftliche Leistung; linguistic performance; realizacion lingvistic ionar de psihologie

870

tica; prestazione linguistica; performance

linguística. Performan motorie; performance motrice;

motorische Leistung; motor performance;

rendimiento motor; prestazione motrice; performance motriz. Performativ; performatif; performativ; per-

formative; performativo; performativo; per-

formativo. Pericol; danger; Gefahr; danger; peligro; peri-

colo; perigo. Periferic; peripherique; peripher; peripheral;
 periferico; periferica; periferice Perimetru; perimetre; Perimeter; perimeter;
 perfmetro; perimetro; perimetre Perioad ; periade; Periode; period; periodo;
 periodo; periodo. Perioad critic ; periode critique; kritische
 Periode; critica; period; periodo critico;
 periodo critico; periodo critico. Perioad senzoriomotorie; periode sensori-
 motrice; sensomotorische Periode; sensory-
 motor period; periodo sensorimotor; periodo
 sensorimotorio; periodo sensorio-motriz. Perlaborare; perlaboration; Durcharbeitung;
 workingthrough; trabajo elaborativo; elah-
 orazione; perlaboração. Permanen a obiectului; permanence de l'ob-
 jet; Objektspermanenz; objectpermanency;
 permanencia de objeto; permanenza di
 oggetto; permanencia do objecto. Perseverare; perseveration; Perseveration; per-
 severation; perseveracion; perseverazione;
 persevaração. Persoan ; personne; Person; person; persona;
 persona; pessoa. Personalism; personalisme; Personalismus;
 personalism; personalismo; personalismo;
 personal ismo. Personalitate; personalite; Personallichkeit;
 personality; personalidad; personalit ; per-
 sonalidade. Personalitate criminal ; personalite crimi-
 nelle; kriminelle Personallichkeit; criminal
 personality; personalidad criminal; persana-
 litâ criminal; personalidade criminal. Personalizare; personalisation; Personali-
 sierung; personalisation; personalizacion;
 personalizzazione; personalizac o. Perspectiv ; perspective; Perspektive; perspective; perspectiva;
 perspectiva; perspectiva. Pervers; pervers; Pervers; perverse; perverso;
 perverso; perverso.
 Perversiune; perversion; Perversion; perversion; perversion; perversione; pervers o.
 Pictogram ; pictogramme; Piktogramm; pic-togram; pictogram ; pictogramma; pictogram .
 Pilotare; pilotage; Fiihrung; monitoring; pilotaje; pilotaggio; pilotagem.
 Piramidal; pyramidal; pyramidalis; pyrami-dal; piramidal; piramidale; piramidal.
 Plan; plan; Plan; plan; plan; piano; plano.
 Plan de text; plan de texte; Textaufbau; text plan; plan de texto; piano del testa; plano de texto.
 Plan experimental; plan d'experience; experi-mentaler Plan; experimental design; plan de experimento;
 piano di esperienza; plano de experiencia.
 Planificare; planification; Planung; planning; planificacion; pianificazione; planificação.
 Planificare a educa iei; planification de l'edu-cation; Bildungsplanung; educa ional planning;
 planificacion de la educacion; pianificazione dell'educazione; planificação de educacão.
 Planificare verbal ; planification verbale; Ver-balplanung; verbal planning; planificacion verbal;
 pianificazione verbale; planificagão verbal.
 Plasticitate; plasticite; Plastizit t; plasticity; plasticidad; plasticitâ; plasticidade.
 Pl cere; plaisir; Lust; pleasure; placer; pia-cere; prazer.
 Plurilingvism; plurilinguisme; Mehrsprachtig-keit; plurilingualism; plurilingiiiismo; plu-rilinguismo;
 plurilinguisme.
 Polarizare; polarisation; Polarisaton; polari-zation; polarizacion; polarizzazione; polari-za ão.
 Polietism; polyethisme; Polyethismus; poly-ethism; polietismo; polietismo; polietismo.
 Polifonie; polyphonie; Polyphonie; polyphony; polifonia; polifonia; polifonia.
 Poligamie; polygamie; Polygamie; polygamy; poligamia; poligamia; poligamia.
 Polisemie; polysemie; Polysemie; polysemy; polisemia; polisemia; polisemia.
 Posesiv; possessif; possessiv; possessive; pose-sivo; possessivo; possessivo.
 Posibil; possible; mbglich; possible; posible; possibile; possfvel.
 Postural (Func ie —); posturale (fonction —) Körperhaltung; postural; postural; posti rale; postural.
 Postur ; posture; Haltung; posture; oosturi postura; postura.
 Poten ial de ac iune; potentiel daction; Aktionspotential; actionpoten ial; potencial
 871
 glosar multilingv
 de action; potenziale di azione; potencial de acc o.
 Poten ial evocat; potentiel evoque; wachgeru-fenes Poten ial; evoked poten ial; potencial evocado;
 potenziale evocato; potencial evo-cado.

Potențializare; potentialisation; Potentialisierung; potentiation; potencialización; potenzializzazione; potencializa-ção. Potomanie; potomanie; Potomanie; potomania; potomania; potomania. Povestire; recit; narrativer Text; narrative; relato; racconto; narrativa. ; Pozitiv; positif; positiv; positive; positivo; positivo; positivo.

Pozitivism; positivisme; Positivismus; positivism; positivismo; positivismo; positivismo.

Poziție; position; Position; position; posición; posizione; posição.

, Practic mental; pratique mentale; geistige Praxis; mental practice; practica mental; pratica mentale; prático mental. Prag; seuil; Schwelle; threshold; umbral; soglia; nível limite.

Pragmatic linguistic; pragmatique linguistique; linguistische Pragmatik; linguistic pragmatics; pragmática linguística; pragmática linguística; pragmática linguística. Pragmatism; pragmatisme; Pragmatismus; pragmatism; pragmatismo; pragmatismo; pragmatismo.

Prabuire; effondrement; Zusammenbruch; break down; desmoronamiento; sprofondamento; desmoronamento. Pr dare; predation; Beutefanghandlung; pre-dation; predacion; predazione; predación.

Predator; predateur; Raub; predator; predador; predatore; predador. Precizie; precision; Präzision; accuracy; precision; precisión; preciso. Precondiție; prerequisite; Vorverpflichtet; pre-requisite; prerequisite; prerequisite; pre-requisito.

Precondiționare; preconditionnement; Vorbedingen; preconditioning; preconditionamiento; acondicionamiento; acondicionamiento.

Preconștient; preconscient; Vorbewusste; pre-conscious; preconsciente; preconscio; pre-consciente.

Predicat; predicat; Prädikat; predicate; predicado; predicata; predicado Predispoziție; predisposition; Prädisposition; predisposition; predisposición; predisposición; predisposición.

Pregătire mental / psihologic; preparation mentalepsychologique; geistige Vorbereitung; mental preparation; preparacion mental; preparazione mentale; preparacion mental. Pregenital; pregenital; pregenital; pregenital.

pregenital; pregenitale; pregenital. Pregnanță; pregnancy; Pränanz; pregnancy; gravidanza; gravidanza; imposición. Prehensiune; prehension; Griff; grip; prehension; prehension; prehension. Preistorie; prehistoire; Vorgeschichte; pre-history; prehistoria; preistoria; prehistoria. Prejudecat; prejudice; Vorurteil; prejudice;

prejuicio; preconetto; preconceito. Prejudiciu; prejudice; Schaden; loss; perjuicio; pregiudizio; prejuízo. Prelogic; prelogique; prälogisch; prelogical;

prelogico; prelogico; prelogico. Prematur; premature; Frühgeburt; premature; prematura; prematuro; premature Prematurizare; prematuration; Frühgeburt; prematuration; prematuracion; prematuración; prematuración.

Preocupare maternă primară; preoccupation maternelle primaire; primare Mutterlichkeit; primary maternal preoccupation; preocupación maternelle primaria; preoccupazione materna primaria; preocupa-ção maternelle primária.

Preoedipian; preoedipien; preoedipal; preoedipal; preoedipio; preoedipico; preoedipiano.

Preoperație; preoperation; Preoperation; preoperation; preoperacion; preoperazione; preopera-ção.

Preponderen; preponderance; Übergewicht; preponderance; preponderancia; preponderancia; preponderancia. Prepsihoz; prepsychose; Präpsychose; pre-psychose; prepsicosis; prepsicasi; prepsicose.

Prestanță (Funcție de —); prestance (fonction de —); Stattlichkeit; presence; prestancia; prestanza; prestância. Presupoziție; presupposition; Präsupposition; presupposition; presuposición; presuposición; presuposición.

Presupuneri de bază; presupposes de base; Grundannahme; basic assumption; supuestos básicos; assunto di base; presuposto de base.

Prevenire; prevention; Krankheitsverhütung; prophylaxis; prevención; prevenzione; prevenção.

Prevenit; prevenu; Beschuldigter; charged man with crime; acusado; prevenuto; prevenido.

Prevedea psihologie

872

Prevedea; prevision; Prognose; prevision;

prevision; previsione; previsão. Prezentare; presentation; Darstellung; presentation; presentacion; presentazione; apresentagão. Prietenie; amitie; Freundschaft; friendship; amistad; amicizia; amizade. Primar; primaire; primar; primary; primario; primario; primario. Primatologie; primatologie; Primatologie; primatology; primatologia; primatologia; primatologia. Primire; accueil; Aufnahme; acceptance; acogida; accoglienza; acolhimento. Principiul Nirvana; principe de Nirvana; Nirwanaprinzip; Nirvana principie; principio de Nirvana; principia di Nirvana; principio de Nirvana. Principiul plăcerii; principe de plaisir; Lustprinzip; pleasure principie; principio de piacere; principio de prazer. Privare; privation; Mangel; deprivation; privacion; privazione; privação. Privire; regard; Blide; sight; mirada; sguardo; olhar. Probabilitate; probabilitate; Wahrscheinlichkeit; probability; probabilidad; probabilitate; probabilidade. Probare; preuve; Probe; proof; prueba; prova; prova. Proba a realității; epreuve de realite; Realitätssprüfung; reality-testing; prueba de realidad; esame di realtà; prova de realidade. Proba piagetiană; epreuve piagetienne; piagetischer Versuch; piagetian task; experiencia piagetiana; prova piagetiana; prova piagetiana.

Problemă; probleme; Problem; problem; problema; problema; problema. Procedeu pedagogic; proceda pedagogique; pädagogisches Verfahren; educational procedure; procedimiento pedagógico; procedimiento pedagógico. Procedural; procedural; Prozedurmessig; procedural; procedimental; procedurale; procedural. Procedură; procedure; Prozedur; procedure; procedimiento; procedura; processo. Procedură de tratare; procedure de traitement; Behandlungsprozedur; processing procedure; procedimiento de tratamiento; procedura di trattamento; processo de tratamento. Proceso; processus; Prozess; process; proceso; processo; processo.

Proces sociocognitiv; processus sociocognitif; sozialer kognitiver Prozess; social cognitive process; proceso socio cognitivo; processo socioconoscitivo; processo sociocognitivo.

Productiv (Gîndire —); productive (pensie —); produktiv; productive; productivo; produttivo; produttivo.

Producție/Producere; production; Produktion; production; production; produzione; produção.

Profil; profil; Profil; profite; perfil; profila; perfil.

Profil de personalitate; bilan de personnalité; Persönlichkeitssynthese; personalitäts-synthese; estudio de personalidad; bilancio de personalidad; inventario de personalidad.

Program; programme; Programm; program; programa; programma; programa.

Programare; programmation; Planung; programming; programación; programazione; programa.

Program de întărire; programme de renforcement; Verstärkungsplan; schedule of reinforcement; programa de refuerzo; programma de rinforzo; programa de reforço.

Program motor; programme moteur; motorisches Programm; motor program /programa motor; programma motore; programa motor.

Proiecție; projection; Projektion; projection; proyección; proiezione; projecção.

Propedeutic; propedeutique; Propädeutik; foundation course; propedeutico; propedeutico; propedeutico.

Propoziție; proposition; Proposition; proposition; proposición; proposizione; proposta.

Propoziție logică; proposition logique; logische Proposition; logical proposition; proposición logica; proposizione logica; proposta logica.

Propriocepție; proprioception; Eigenwahrnehmung; proprioception; propriocepción; propriocezione; propriocepción.

Proprioplastic (Activitate —); proprioplastic (activitate —); proprioplastische; proprioplastic; proprioplastic; proprioplastic.

Prosocial (Comportament —); prosocial (comportement —); prosozialer; prosocial; prosocial.

prosociale; prosocial.

Prostitu ie; prostitution; Prostitution; prostitu-tion; prostitucion; prostituzione; prostitu-i o.

Protec ie la excita ie; pare-excitation; Reizschutz; projective shields; proteccion

873

glosar multilingv

contra las excitaciones; protettivo controllo; paraexcitação. Protocol; protocole; Protokoll; protocol; pro-

toloco; protocollo; protocolo. Protocultur ; protoculture; Protokultur; pro-toculture; protocultur ; protocultur ; protocultur . Prototip; prototype; Prototyp; prototype; pro-totipo; prototipo; prototipo. Provocare; provocation; Provokation; provo-cation; provocacion; provocazione; provo-ca ão. Prozodie; prosodie; Prosodie; prosody; pro-sodia; prosodia; prosodia. Prozopagnozie; prosopagnosie; Gesichtera-gnosie; prosopagnosia; prosopagnosia; pro-sopagnosia; prosopagnosia. Pseudoacuzie; pseudo-acousie; Pseudoakou-sie; pseudoacousia; pseudoacusia; pseudo-acusia; pseudoacusia.

Psihanaliz ; psychanalyse; Psychoanalyse; psychoanalysis; psicoan lisis; psicoanalisi; psicânalise.

Psihastenie; psychasthenie; Psychasthenie; psychasthenia; psicastenia; psicastenia; psicastenia.

Psihiatrie; psychiatrie; Psychiatrie; psychia-

try; psiquiatria; psichiatria; psiquiatria. Psihoacoustic ; psychoacoustique; Psychoakus-tik; psychoacoustics; psicoaciística; psico-acustica; psicoacustica. Psihobiologie; psychobiologie; Psychobiolo-gie; psychobiology; psicobiologfa; psicobio-logia; psicobiologia.

Psihodinamica; psychodynamique; Psychody-namik; psychodynamics; psicodinâmica; psicodinamica; psicodinâmica. Psihodramatist; psychodramatiste; Psycho-dramatist; psychodramatist; psicodramatis-to; psicodramatisto; psicodramatista. Psihodram ; psychodrame; Psychodrama; psychodrama; psicodrama; psicodramma; psicodrama.

Psihofarmacologie; psychopharmacologie; Psychopharmakologie; psychopharmaco-logy; psicofarmacologfa; psicofarmacolo-gia; psicofarmacologfa. Psihofizic ; psychophysique; Psychophysik; psychophysics; psicofi'sica; psicofisica; psi-cofisica.

Psihofiziologie; psychophysiology; Psycho-

physiologie; psychophysiology; psicofisi-ologfa; psicofisiologia; psicofisiologia.

Psihogalvanic (Reflex —); psychogalvanique

(reflexe —); psychogalvanischer; galvanic

skin; psicogalvanico; psicogalvanico; psico-galvânico. Psihogen; psychogene; psychogen; psycho-

genic; psicogeno; psicogeno; psicogeno. Psihogenez ; psychogenese; Psychogenese; psychogenesis; psicogenesis; psicogenesi; psicogenese.

Psihogram ; psychogramme; Psychogramm; psychogram; psicograma; psicogramma; psicograma.

Psiholingvistic ; psycholinguistique; Psycho-linguistik; psycholinguistics; psicolingvirs-tica; psicolingvistica; psicolingvistica. Psihologie; psychologie; Psychologie; psy-chology; psicologfa; psicologia; psicologia. Psihologie a artei; psychologie de l'art; Psychologie der Kunst; artpsychology; psicologia del arte; psicologia dell'arte; psicologia de arte.

Psihologie a profunzimilor; psychologie des profondeurs; Tiefenpsychologie; depht psy-chology; psicologia analitica; psicologia analitica; psicologia das profundezas. Psihologie individual ; psychologie indi-viduelle; Individuellpsychologie; individual psychology; psicologia individual; psi-cologia individuale; psicologia individual. Psihologie istoric ; psychologie historique; historische Psychologie; historical psychology; psicologia historica; psicologia istorica ; psicologia historica. Psihologie judiciar ; psychologie appliquee en justice; Kriminalpsychologie; judicial psychology; psicologia judicial; psicologia giudiziaria; psicologia judiciãria. Psihologie social ; psychologie sociale; Sozialpsychologie; social psychology; psico-logfa social; psicologia sociale; psicologia social.

Psihologizare; psychologisation; Psychologie-ren; psychologization; psicologizacion; psi-cologizzazione; psicologiza9ão. Psihometrie; psychometrie; Psychometrie; psychometry; psicometna; psicometria; psi-cometria.

Psihomotricitate; psychomotricite; Psychomo-torik; psychomotility; psicomotricidad; psi-comotricit ; psicomotricidade. Psihoneuroendocrinologie; psychoneuro-endocrinologie; Psychoneuroendokrinolo-gie; psychoneuroendocrinology; psiconeuro-endocrinologi'a; psiconeuroendocrinologia ; psiconeuroendocrinologia.

logie; Psychoneuroimmunologie; psycho-

dic ionar de psihologie

874

neuroimmunology; psiconeuroimmunologfa; psiconeuroimmunologia; psiconeuroimuno-logia.

Psihonevroz de ap rare; psychonevrose de deferise; Abwehrneuropsychose; defence neuropsychosis;

psiconeurosis de defensa; psi-conevrosi da difesa; psiconeurose de defesa.
 Psihopatie; psychopathie; Psychopathie; psy-chopathy; psicopatía; psicopatía; psicopatía.
 Psihopatologie; psychopathologie; Psychopa-thologie; psychopathology; psicopatologia; psicopatologia.
 Psihopedagogie; psychopedagogie; Psycho-p dagogie; psychopaedagogia; psicopeda-gogía; psicopedagogia; psicopedagogia.
 Psihorigiditate; psychorigidite; psychische Rigidit t; psychorigidity; psicorigidez; psi-corigidit ; rigidez psfquica.
 Psihosomatic (Maladie —); psychosomatique (maladie —); psychosomatische; psychoso-matic; psicossomática; psicossomatica; psi-cosomática.
 Psihostimulent; psychostimulant; Psychosti-mulans; psychostimulant; psicoestimulante; psicostimulante; psicoestimulante.
 Psihoterapie; psychotherapie; Psychotherapie; psychotherapy; psicoterapia; psicoterapia; psicoterapia.
 Psihoterapie de grup; psychotherapie de groupe; Gruppenpsychotherapie; group psychotherapy; psicoterapia de grupo; psicoterapia di gruppo; psicoterapia de grupo.
 Psihoterapie scurt ; psychotherapie breve; kurzdauernde Psychotherapie; short term dynamic psychotherapia; psicoterapia breve; psicoterapia breve; psicoterapia curta.
 Psihotrop; psychotrope; psychotrope Preparate ; psychotropic drug; psicotropico; psi-cotropo; psicotropico.
 Psihoz ; psychose; Psychose; psychosis; psi-cosis; psicosi; psicose.
 Pubertate; puberte; Pubert t; puberty; pubertad; pubert ; puberdade.
 Puerperal; puerperale; puerperal; puerperal; puerperal; puerperale; puerperal.
 Pulsuine; pulsion; Trieb; drive; instinto; istinto; puls o.
 Pulsuine a eului; pulsion du moi; Ichtrieb; ego drive; instinto de yo; istinto dell'io; ego-pulsão.
 Pulsuine de domina ie; emprise; Bem chti-gungstrieb; instinct of mastery; instinto de dominio; pulsione d' impossessamento; pul-são de apossar-se.
 Punctare; pointillage; Punktieren; dotting; punteado; punteggiamento; pontilhamento.
 Punctua ie; ponctuation; Punktierung; punc-tuation; puntuacion; ponteggiatura; punc-tua îo. Punere în situa ie; mise en train; Anlauf; war-ming-up; puesta en marcha; messa in passo ; regulariza îo. Pupil; pupille; Pflgekind; ward; pupila; pu-pillo; pupila.
 Randament colar; rendement scolaire; Schulleistung; school achievement; rendi-miento escolar; rendimento scolastico; ren-dimento escolar.
 Ranversabilitate; renversabilite; Umkehr-barkeit; reversibility; invertibilidad; rave-sciabile; ac îo de inverter.
 Rapel; rappel; Reproduktion; recall; recuer-do; ricordo; recorda îo.
 Rat de reten ie; taux de retention; Behal-tensverh ltnis; amount of retentio; tasa de retencion; tasso di ritenzione; taxa de re-tenc o.
 Ra ionalism; rationalisme; Rationalismus; ra ionalism; racionalismo; razionalismo; racionalismo.
 Ra ionalizare; rationalisation; Rationalisie-rung; rationalization; racionalizacion; razio-nalizzazione; racionalizacão.
 Ra ionament; raisonnement; verniinftiges Denken; reasoning; razonamiento; raggio-namento; raciocmio.
 R spuns; reponse; Antwort; response; respues-ta; risposta; risposta.
 R spuns electrodermal; reponse electroder-male; galvanischer Hautreflex; electrodermal response; respuesta electrodermal; rea-zione elettrodermale; electrodermal risposta.
 R zbunare; vengeance; Rache; revengeful-ness; venganza; vendetta; vingan a.
 Reactan (Teorie a —); reactance (theorie de la —); Widerstands; reactance; reactan-cia; reattanza; reactância.
 Reac ie circular ; reaction circulaire; zirku-lare Reaktion; circular reaction; reaccion circular; reazione circolare; reac îo circular.
 Reac ie de tres rire; reaction de sursaut; Schreckreaktion; startle reaction; reaccion de sobresalto; reazione di soprassalto; reacc o de sobressalto.
 Reac ie emo ional condi ionat ; reaction emotionnelle conditionnee; emotionnelle be-dingte Reaktion; conditioned emo ional response; reaccion emocional condicionada; reazione emozionale condizionata; reac o emocional condicionada.

Reac ie terapeutic negativ ; reaction therapeutique negative; negative therapeu-tische Reaktion; negative therapeutic reaction ; reaccion terapeutica negativa; reazione terapeutica negativa; reacc o terapeutica negativa.

Reac ie (Timp de —); reaction (temps de —) ; Reaktion; reaction; reaccion; reazione; reacc o. Reac ionai; reactionnel .Reaktions-; reactive;

reaccional; reazionale; reacional. Readaptare; readaptation; Wiederangewoh-nung; rehabilitation; readaptacion; riadat-temento; readapta ão. Readucere; ramener; Eintragen; retrieving;

devolver; riportare; trazer. Reaferen ; reafjerence; Reafferenz; reaffe-rence; reaferencia; reaferencia; reaferância. Realism infantil; realisme enfantin; Kinder-realismus; puerile realism; realismo infantil; realismo infantile; realismo infantil. Realitate psihic ; realite psychique; psychische Realit t; psychical reality; realidad psfquica; realt psihica; realidade psíquica. Recent (Efect de —); recence (effet de —) ; Neuheit; recency; recencia; recencia; re-cencia.

Receptor; recepteur; Empfänger; receptor; receptor; ricevitore; receptor. Receptor celular; recepteur cellulaire; Zellen-rezeptor; cellular receptor; receptor celular; recettore cellulare; receptor celular. Receptor senzorial; recepteur sensoriel; sen-sorieller Rezeptor; sensory receptor; receptor sensorial; recettore sensorial; receptor sensorial.

Recidiv ; recidive; Rezidiv; recidivism; recidiva; recidiva; recidiva. Recogni ie; recognition /Erkennung; recogni-tion; reconocimiento; ricognizione; reconhe-cimento.

Recompens ; recompense; Belohnung; re-ward; recompensa; ricompensa; recompensa.

Reconstruc ie (Metod de —); reconstruc-tion (methode de —) ,-Rekonstruktion; repro-duction; reconstruccion; ricostruzione; re-construcc o.

Recrutare; recrutement; Rekrutierung; recruit-ment; reclutamiento; reclutamento; recru-tamento.

Recunoa tere; reconnaissance; Erkennen; recognition; reconocimiento; riconoscimen-to; reconhecimento.

Recunoa tere a formelor; reconnaissance des formes; Formerkennen; form recognition;

reconocimiento de las formas; riconoscimen-to delle forme; reconhecimento das formas. Recuperare; recuperation; Erholung; retrie-val; recuperacion; ricupero; recupera o. Recuperare de func ie; recuperation defonc-tion; Funktionserholung; recovery offunc-tion; recuperacion de funcion; ricupero fun-zionale; recuperacão de função. Recuperare spontan ; recuperation spontanee; spontane Erholung; spontaneous recovery; recuperacion espontânea; ricupero spontaneo; recuperacão espontânea.

Recuren ; recunence; Rekurrenz; recurrence;

recurrencia; ricorrenza; recurrencia. Recursivitate; recursivite; Zuriicklaufend; recursivity; recursividad; recursivit ; re-cursividade.

Redefinire; raie/mmort;Redefinieren; redefi-nition; redefinicion; ridefinizione; redefi-nicão.

Reduc ionism; reductionnisme; Reductionis-mus; reduc ionism; reduccionismo; reduzio-nismo; reducionismo.

Redundan ; redondance; Redundanz; redun-dancy; redundancia; ridondanza; redundân-cia.

Reeducare; reeducation; Wiedererziehung; reeducation; reeducacion; rieducazione; reeduca ão.

Referent; referent; Referent; referent; referente ; referente; referenta. Referin /Referire; reference; Bezug; refe-rence; referencia; riferimento; referencia. Reflex; reflexe;Reflex; reflex/reflejo; riflesso;

reflexo. Reflexiv; reflexif; reflektierend; reflective; re-

flexivo; riflessivo; reflexive Reflexologie; reflexologie; Reflexologie; re-flexology; reflexologfa; rifllessologia; re-flexologia. Refulare; refoulement; Verdr ngung; repres-

sion; represion; rimozione; recalque. Refuz; deni; Verleugnung; denial; renegacion;

diniogo; recusa.

Regenerare; regeneration; Regeneration; re-generation; regeneracion; rigenerazione; re-generac o.

Registru de limbaj; registre de langage;

Sprachregister; language register; registro

de lenguaje; registro di linguaggio; registro

de linguagem.

Reglare; regulation; Regulierung; regulation;

regulacion; regolazione; regulag o. Reglare proactiv ; regulation proactive; pro-aktive Regulierung; proactive regulation; re-

dic ionar de psihologie

876

gulacion proactiva; regolazione proattiva; regula o proactiva.

Reglare retroactiv ; regulation retroactive; retroaktive Regulierung; retractive regulation; regulacion retroactiva; regolazione re-troattiva; regulacão retroactiva.

Reglare social ; regulation sociale; soziale Regulierung; social regulation; regulacion social; regolazione sociale; regulac o social.

Regresie; regression; Regression; regression; regresion; regressione; regressão.
 Regrupare; rameutage; Hassen; mobbing; amo-tinaje; raggruppamento; espentar em grupo.
 Regul de produc ii; regie de production; Produktionsregel; production rule; regla de produccion;
 regola di produzione; regra de produção.
 Regul de restituire; regie de restitution; Ru-ckersattungsregel; restitution rule; regla de restitucion;
 regola di restituzione; regra de restituic o.
 Regul fundamental ; regie fondamentale; Grundregel; fundamental rule; regla fundamental; regola
 fondamentale; regra fundamental.
 Regul lingvistic ; regie linguistique; sprach-wissenschaftliche Regel; linguistic rule; regla lingiifstica;
 regola linguistica; regra linguistica.
 Relativ; relatif; relativ; relative; relativo; rela-tivo; relativo.
 Relativism lingvistic; relativisme linguistique ; sprachwissenschaftliche Relativismus; linguistic
 relativism; relativismo lingiifstico; relativismo linguistico; relativismo lingufs-tico.
 Rela ie de object; relation d'objet; Objekt-beziehung; object-relationship; relacion de objeto; relazione
 oggetuale; relac o de ob-jecto.
 Rela ie medic-bolnav; relation medecin-ma-lade; Doktor-Patient Beziehung; doctor-pa-tient relation;
 relacion medico-enfermo; relazione medico-malato; relac o medico-doente.
 Rela ii interemisferice; relations interhemi-spheriques; interhemisph rische Beziehun-gen;
 interhemispheric relations; relaciones interhemisfericas; relazioni interemisferiche; relacoes
 interhemisfericas.
 Rela ii intergrupale; relations inter-groupes; Intergruppenbeziehungen; intergroups relations ;
 relaciones intergrupos; relazioni inter-gruppi; relacoes intergrupos.
 Rela ii umane; relations humaines; menschli-che Beziehungen; human relations; relaciones humanas;
 relazioni umane; relacoes hu-manas.
 Relaxare; relaxation; Relaxation; relaxation; relajacion; rilassamento; relaxa o.
 Rem ; rhome; Rhema; ritem; rema; rema; rema.
 Rememorare; recollection; Ged chtniss; re-collection; recoleccion; raccoglimento; re-construcão.
 Reminiscen ; reminiscence; Reminiscenz; reminiscence; reminiscencia; riminiscenza; reminiscencia.
 Repara ie; reparation; Wiedergutmachung; reparation; reparacion; riparazione; repa-rac o.
 Repere de identificare; reperes identifica-toires; Identifizierungsmarkzeichen; Identification cues;
 marcas de identificacion; riferimenti identificatori; referencias identificatori as.
 Repertoriu; repertoire; Repertorium; reper-tory; repertorio; repertorio; repertorio.
 Repeti ie; repetition; Wiederholung; repeti-tion; repeticion; ripetizione; repetição.
 Rezentant al pulsunii; representant de la pulsion; Triebrepr sentanz; drive repre-sentative;
 representante del instinto; rap-presentante del la pulsione; representante do impulso.
 Rezentare; representation; Vorstellung; representation; representacion; rappresen-tazione;
 representacão.
 Reproducere; reproduction; Fortpflanzung; reproduction; reproduccion; riproduzione; reproducão.
 Reproductiv (Comportament —); repro-ducteur (comportement —); Fortplanzung; reproductive;
 reproductor; riproduttore; re-productor.
 Resemnare dobîndit ; resignation apprise; gelernte Resignation; learned resignation; re-signacion
 adquisida; rassegnazione appresa; resignacão aprendida.
 Resentiment; ressentiment; Nachgefühl; resentment; resentimiento; risentimento; ressentimento.
 Respingere; rejet; Ablehnung; rejection; re-chazo; rigetto; rejei ão.
 Responsabilitate penal ; responsabilite penale; gerichtliche Verantwortung; liability; responsabilidad
 penal; responsabilit penale; responsabilidade penal.
 Rest diurn; reste diurne; Tagesreste; day re-sidue; resto diurno; resto diurna; resto diurno.
 Resurse fizice; ressources physiques; phy-sische Mittel; physical resources; recursos ffsicos; risorse
 fisice; recursos fisicos.
 Retardare/înapoiere; arriation; seelische Retardierung; psychic retardation; retardo; arrierazione;
 retardo.

877

glosar multilingv

Reten ie/Re inere; retention; Behalten; reten-
 tion; retencion; ritenzione; retencão. Retic ; rhetorique; Rhetorik; rhetoric; retorica; retorica; retorica.
 Retroactiv; retroactif; riickwirkend; retroactive; retroactivo; retroattivo; retroactive Retroac iune;
 retroaction; Riickwirkung;/m/-back; retroaccion; retroazione; retroac9ão. Retrograd; retrograde;
 retrograd; retrograde;
 retrogrado; retrogrado; retrogrado. Re ea; reseau; Netz; network; red; reticolo;
 rede. Reverie; reverie; Tr umerei; daydream; en-

sueno; sogno diurno; sonho diurno. Reversibilitate; reversibilitate; Umkehrung; reversibility; reversibilidad; reversibilitate; reversibilidad. Rezysten; resistance; Widerstand; resistance; resistencia; resistenza; resistencia. Rezysten; la stingere; resistance; l'extinc-tion; Resistenz zur Erlschung; resistance to extinction; resistencia a la extincion; resistenza all' estinzione; resistencia a ex-tincão.

Rezonan; fantasmatic; resonance fantas-matic; phantasmatische Resonanz; fantasmatic resonance; resonancia en la fantasia; risonanza fantasmatic; ressonância fan-tasmática.

Rezonan; intim (Tip de — la testul Ror-schach); resonance intime (type au Ror-schach); Erlebnistypus; balance experi-ence; resonancia intima; risonanza intima; ressonância intima. Rezonator; resonateur; Resonator; resonator;

resonador; risonatore; ressonador. Rezumat; resume; Zusammenfassung; summary; resumido; riassunto; resumo. Rinencefal; rhinencephale; Rhinencephalon; rhinencephalon; rinencefalo; rinencefalo; rinoencefalo. Risc (Metod a —); risque (methode du —);

Risk; risk; riesgo; rischio; risco. Rit; rite; Ritus; rite; rito; rito; rito. Ritm biologic; rythme biologique; biolo-gische Rhythmik; biological rhythm; ritmo biologico; ritmo biologico; ritmo biologico. Ritual; rituel; Ritual; ritual; ritual; rituale;

ritual.

Ritualizare; ritualisation; Ritualisierung; ri-tualization; ritualizacion; ritualizzazione; ri-tualiza-ção.

Rival; rival; Rivale; rival; rival; rivale; rival; rival. Rivalitate; rivalite; Rivalit t; rivalry; rivali-dad; rivalitã; rivalidade.

Roat de activitate; roue; activite; T tig-keitsrad; activity wheel; rueda de actividad; ruota a attivit; roda de actividade.

Roit; essaimage; Schw rmen; swarming; enjambrazon; sciamatura; dispersão.

Rol; role; Rolle; role; papei; parte; papei.

Roman familial; roman familial; Fami-lienroman; family romãnce; novela familiar; romanzo familiare; romãnce familial.

Rota ie mental; rotation mentale; mentales Umdrehen; mental rotation; rotacion mental; rotazione mentale; rota-ção mental.

Ruptur; rupture; Bruch; breackup; ruptura; rottura; ruptura.

Rutin; roHft'ne/Routine; routine; rutina; rou-tine; rotina.

Sacad ocular; saceade; okularer Stoss; sac-cade; sacudida ocular; sbalzo; irregular ocular.

Sadism; sadisme; Sadismus; sadism; sadismo;

sadismo; sadismo. Sanc iune; sanction; Bestrafung; punishment;

sancion; sanzione; sancão. Sarcin de lucru; charge de travail; Arbeits-belastung; working load; carga de trabajo; carico di lavora; carga de trabalho. Sarcin motorie; tâche motrice; motorische Aufgabe; motor task; tarea motriz; compito motrice; exerefeios.

Satisfacere (Tr ire de—); satisfaction (experi-ence de —); Befriedigung; satisfaction; sa-tisfaccion; soddisfazione; satisfac o. Satisfac ie profesional; satisfaction profes-sionnelle; berufliche Befriedigung; job satisfaction; satisfaccion profesional; soddisfazione professionale; satisfacão professional. Sat (Test al —); village (test du —); Dorf test;

village test; pueblo; villaggio; village. Saturac ie; saturation; Sattheit; loading; satu-racion; saturazione; saturacão. S lbatic (Psihanaliz —); sauvage (psych-analyse —); wilde; wild; silvestre; selvag-gia; selvagem.

Scala lui Guttman; echelle de Guttman; Guttman Skala; Guttman's scale; escala de Guttman; scala di Guttman; escala de Guttman. Scal de evaluate; echelle d'evaluation; Beurteilungssystem; rating scale; escala de valuacion; scala di valutazione; escala de avaliag o.

Scal de inteligen; echelle d'intelligence; Intelligenzsskala; intelligencescale; escala de inteligencia; scala di intelligenza; escala de inteligencia.

Scal de m sur; echelle de mesure; Skala; scale measurement; escala; scala; escala.

dic ionar de psihologie

878

Scal de observare a comportamentului;

echelle dobservation du comportement;

Verhaltensbeobachtung Skala; observation

scale; escala de observacion de la conducta;

scala di osservazione del comportamento;

escala de observac o do comportamento. Scal de senza ie; echelle de sensation; Sen-

sationsskala; sensation scale; escala de sen-

sacion; scala di sensazione; escala de sen-

sacão. Scaun rotativ; chaise tournante; drehender
 Stuhl; rotating chair; silla giratoria; sedia
 girevole; cadeira giratoria. Scen originar ; scene originaire; Urszene;
 primai scene; escena primitiva; scena prim ria ; cena primitiva. Schematizare; schematisation;
 Schematisie-
 rung; schematization; esquematizacion;
 schematizzazione; esquematizac o. Schem ; schema; Schema; schema; esquema;
 schema; esquema. Schem corporal ; schema corporel; Körper-
 schema; body schema; esquema corporal;
 schema corporale; esquema corporeo. Schem mental ; scheme; Scheme; schema;
 esquema; schema; esquema. Schimbare; changement; Ver nderung; change ;
 cambio; mitazione; mudança. Schimb social; âchange social; sozialer Wechsel;
 social exchange; intercambio; cambio sociale ;
 intercâmbio social. Schizoafectiv; schizo-affectif; schizo-affectiv;
 schizo-affective; esquizoafectivo; schizoaf-
 fettivo; esquizoafectivo; schizofrenie; Schizophrenie;
 schizophrenia; esquizofrenia; schizofrenia ;
 esquizofrenia. Schizoid (Personalitate —); schizoide (per-
 sonnalite —); schizoide; schizoid; esqui-
 zoide; schizoide; esquizoide. Schizotipic; schizotypique; schizotypisch;
 schizotypal; esquizotfpico; schizotipico; es-
 quizotfpico. Scintila ie; scintillement; Gefunkel; sparkling;
 centelleo; scintillazione; brilho intermitente. Scolastic; scolastique; scholastisch; scholastic;
 escol stico; scholastico; escolástico. Scop; but; Ziel; goal; finalidad; scopo; objec-
 tivo. Scopogram ; scopogramme; Skopogram; sco-
 pogram; escopograma; scopogramma; esco-
 pograma. Script; script; Skript; script; guion; copione;
 script. Scurt durat (Memorie de —); court terme
 (memoire —); Kurzzeitged chtnis; short-
 term memory; memoria a corto plazo; memoria a breve termine; memoria a curto prazo.
 Secundar; secondaire; secundar; secondary; secundario; secundario; secundário.
 Securitate de baz ; securile de base; Grund-sicherheit; basis security; seguridad de base; sicurezza di
 base; seguranga de base.
 Secven ; sequence; Sequenz; sequence; se-cuencia; sequenza; sequencia.
 Secven lingvistic ; sequence linguistique; Sprechsequenz; linguisticsequence; secuen-
 cia lingufstica;
 sequenza linguistica; sequencia lingufstica.
 Seduc ie; seduction; Verfiührung; seduction; seduccion; seduzione; seducão.
 Segrega ie colar ; segregation scolaire; Schulabsonderung; school segregation; se-gregacion escolar;
 segregazione scolastica; segregação escolar.
 Selec ie organic ; selection organique; orga-nische Selektion; organic selection; seleccion organica;
 selezione organica; selecção organica.
 Selec ie profesional ; selection profession-nelle; Berufsselektion; professional selection ; seleccion
 profesional; selezione profes-sionale; selecção profissional.
 Selec ie colar ; selection scolaire; Schulse-
 lektion; school selection; seleccion escolar; selezione
 scolastica; selecção escolar.
 Seif; soi; Selbst; seif; yo; se; si-mesmo.
 Se//fals; faux-self; falscher Seif; false seif; falso yo; falso seif; falso seif.
 grandiose seif; yo grandioso; se grandioso;
 eu grandioso.
 Sem; seme; Sem; seme; sema; sema; sema. Semantic ; semantique; Semantik; semantics;
 semantica; semantica; semantica. Semiotic ; semiotique; Semiotik; semiotics;
 semiotica; semiotica; semiotica. Semn; signe; Zeichen; sign; signo; segno;
 signo. Semnal; signal; Signal; signal; senal; segnale;
 sin al. Semnalizare; signalisation; Signalisierung; .«-
 gnalling; senalizacion; segnalizzazione; si-
 naliza o. Semnificant; signifiant; Bedeutend; signifi-
 cant; significante; significante; significante. Semnificând formali; signifiants formels;
 formale Bedeutende; formal significant;
 significantes formales; signifwanti formali;
 significantes formais.

glosar multilingv

Semnificare; signifiante; Signifikanz; signifi-cance; significacion; significazione; signifi-cância.

Semnificat; signifiere; Bezeichnetes; signified; significado; significato; significado.

Semnifica ie; signification; Bedeutung; signifi-cation; significado; significato; signifi-ca ão.

Sens; sens; Sinn; meaning; significado; senso; significado.

Sensibilitate; sensibilitate; Empfindsamkeit; sen-sitivity; sensibilidad; sensibilitã; sensibili-dade.

Sensibilitate cutanat ; sensibilitate cutanee; Hautempfindlichkeit; cutaneous sensibility; sensibilidad cutãnea; sensibilitã cutanea; sensibilidade cutãnea.

Sensibilizare; sensibilisation; Sensibilisierung; sensitization; sensibilizacion; sensibilizza-zione; sensibiliza o.

Sentiment; sentiment; Gefühl; feeling; senti-miento; sentimento; sentimento.

Senza ie; sensation; Empfindung; sensation; sensacion; sensazione; sensac o.

Senzitiv; sensitif; sensitiv; sensitive; sensitivo; sensitivo; sensitivo.

Senzoriomotor; sensori-moteur; sensomoto-risch; sensorymotor; sensorimotor; sensori-motorio; sensoriomotriz.

Senzualism; sensualisme; Sensualismus; sen-sualism; sensualismo; sensismo; sensualismo.

Separare; separation; Trennung; separation; separacion; separazione; separa ão.

Serendipitate; serendipite; Serendipit t; se-rendipity; descubrimiento casual; seren-dipitã; serendipita.

Serial; seriei; serial; serial; serial; seriale; serial.

Seriere; seriation; Serierung; seriation; se-riacion; seriazione; seriac o.

Serotonin ; serotonin; Serotonin; serotonin; serotonin; serotonin ; serotonin .

Sevrãj; sevrage; Entwöhnen; weaning; des-tete; svezzamento; desmame.

Sexual (Comportament—); sexuel (comportement —); sexual, sexual; sexual; sessuale; sexual.

Sexualitate; sexualitate; Sexualit t; sexuality; sexualidad; sexualit ; sexualidade.

Sexualitate precoce infantil ; sexualitate precoce infantile; friihinfantile Sexualit t; early infantile sexuality; sexualidad precoz infantil; sexualit precoce infantile; sexualidade precoce infantil.

Shaping; shaping; Modellierung; shaping; mo-delamiento; modellaggio; shaping.

Silab ; syllabe; Silbe; syllabe; silaba; sillaba; silaba.

Simbiotic; symbiotique; symbiotisch; symbi-otic; simbiotico; simbiotico; simbiotico.

Symbol; symbole; Symbol; symbol; smbolo; simbolo; smbolo.

Symbolism; symbolisme; Symbolismus; sym-bolism; simbolismo; simbolismo; simbolismo.

Simpatie; sympathie; Sympathie; sympathy; simpatia; simpatia; simpatia.

Simptom; symptome; Symptom; symptom; sftoma; sintomo; sintoma.

Simulare; simulation; Simulation; malinge-ring; simulacion; simulazione; simula ão.

Sinaps ; synapse; Synapse; synapse; sinapsis; sinapsi; sinapse.

Sincretism; syncretisme; Synkretismus; syn-cretism; sincretismo; sincretismo; sincretisme

Sincronie; synchronie; Synchronie; synchro-nia; sincronia; sincronia; sincronia.

Sincronizator; .ry/ãc/i/wiweH/vZeitgeber; syn-chronizer; sincronizador; sincronizzatore; sincroniza ão.

Sindrom psihomotor; syndrome psychomo-teur; psychomotorisches Syndrom; psycho-motor syndrome; sfndrome psicomotor; sin-drome psicomotore; sfndrome psicomotor.

Sine; ga; Es; id; ello; es; id.

Sinerjie; synergie; Synergie; synergy; sinergia; sinergia; sinergia.

Sintagm ; syntagme; Syntagme; Syntagma; sintagma; sintagma; sintagma.

Sintax ; syntaxe; Syntax; syntax; sintaxis; sin-tassi; sintaxe.

Sistem; systeme; System; sy stern; sistema; sistema ; sistema.

Sistematizat; systematise; systematisiert; sys-tematized; sistematizado; sistematizado; sis-tematizado.

Sistem de produc ii; sy steme de production; Produktionssystem; production sy stern; sistema de produccion; sistema di produzione; sistema de produão.

Sistem educativ; systeme educatif; Erziehungs-system; educa tional sy stern; sistema educa-tivo; sistema educativo; sistema educativo.

Sistem-expert; systeme-expert; Expert-system; expert-system; sistema-experto; sistema-esperto; sistema de perito.

Sistem formal; systeme forme; Formalsystem; formal system; sistema formal; sistema formale; sistema formal.

Sistemic; systemique; systemisch; systemic; sistematico; sistematico; sistematico.

I

sistema nervoso; sistema nervoso. Sistem neuroendocrin difuz; systeme neuro-endocrinien-diffus; neuroendokrines zerstreutes Zellsystem; Amine Precursor Uptake and De-carboxylation system (APUD); sistema neu-roendocrinico difuso; sistema neuroendocrino difuso; sistema neuroendocrínico

difuso.

Sistem vestibular; systeme vestibulaire; ves-tibul res System; vestibularsystem; sistema vestibular; sistema vestibolare; sistema vestibular.

Situa ie; situation; Situation; situation; situa-cidn; situazione; situag o.

Sociabilitate; sociabilite; Soziabilit t; socia-bility; sociabilidad; sociabilit ; sociabili-dade.

Social; social; sozial; social; social; sociale; social.

Socializare; socialisation; Sozialisierung; so-cialization; socializacion; socializzazione; socialização.

Sociobiologie; sociobiologie; Soziobiologie; sociobiology; sociobiologfa; sociobiologia; sociobiologia.

Sociocentrism; sociocentrisme; Soziocentris-mus; sociocentrism; sociocentrismo; socio-centrismo; sociocentrismo.

Sociodram ; sociodrame; Soziodrama; socio-drama; sociodram ; sociodramma; sociodram ;

Socioecologie; socio-ecologie; Sozio-okologie; sotiio-ecology; socio-ecologã; socio-ecologia; socio-ecologia.

Sociogenez ; sociogenese; Soziogenese; socio-genesis; sociogenesis; sociogenesi; sociogenese.

Sociogram ; sociogramme; Soziogramm; sociogram; sociogram ; sociogramma; so-ciograma.

Sociometrie; sociometrie; Soziometrie; socio-metry; sociometria; sociometria; sociometria.

Sociopatie; sociopathie; Soziopathie; sociopa-thy; sociopatia; sociopatia; sociopatia.

Sociotehnic (Sistem —); sociotechnique (systeme —); soziotechnisches; sociotechnical; sociotecnico; sociotecnico; sociotecnico.

Somatizare; somatisation; Somatisation; so-matization; somatizacion; somatizzazione; somatizag o.

Somatoform (Tulburare —); somatoforme (trouble —); somatoformige; somatoform; somatoformo; somatoforme; somatoformo.

somatognose. Somn; sommeil; Schlaf; sleep; sueno; sonno;

sono. Somnambulism; somnambulisme; Somnam-

bulismus; somnanbulism; sonanbulismo;

sonnambulismo; sonambulismo. Sondaj; sondage; Meinungsforschung; poli;

sondeo; scrutino; sondagem. Sonograf; sonographe; Sonograph; sonograph;

sonografo; sonograf o; sonografo. Sonogram ; sonogramme; Sonogramm; sono-

gram; sonogram ; sonogramma; sonogram . Sonometrie; sonometrie; Tonmessung; sono-

metry; sonometrfã; sonometria; sonometria. Sonometru; sonometre; Sonometer; sonome-

ter; sonometro; sonometro; sonometro. Spaim ; effroi; Schreck;/hg/î(; pavor; spa-

vento; susto. Spa ial; spa ial; raumlich; spa ial; espacial;

spa iale; espacial. Spa iu; espace; Raum; space; espacio; spazio;

espago. Spa iu mental; espace mental; mentaler Raum;

mental space; espacio mental; spazio mentale ; espago mental. Spa iu personal; espace personnel; indivi-

dueller Lebensraum; personal space; espacio

personal ;,ty>az/o/w.vo<a/e;espac,opessoal. Spa iu-problem ; espace-probleme; Problem-

Feld; problem space; espacio-problema;

spazio problema; espa o problema. Spiral tranzac ional ; spirale transaction-

nelle; vermittelnde Spirale; compromise

spiral; espiral transaccional; spirale transat-

tiva; espiral transaccional. Spirit; esprit; Geist; mind; espfritu; spirito;

espfrito. Spontaneitate; spontaneite; Selbstbestimmung;

spontaneity; espontaneidad; spontaneita; es-

pontaneidade. Sport; sport; Sport; sport; deporte; sport;

desporto. Stabilizare selectiv ; stabilisation selective;

selektive Stabilisierung; selective stabili-za-

tion; estabilizacion selectiva; stabilizzazione

selettiva; estabilização selectiva. Stadiu; stade; Stufe; stage; fase \fase; estágio. Stadiul oglinzii; stade

du miroir; Spiegelstufe;

minor stage; fase del espejo ;fase dello spec-

chio; est gio de espelho. Stadiul respira iei; stade du respir; Atmen-

stufte; breathing stage; fase del respiro; fase

di respirare; fase do respiro.

humor; umore; humor. Stare-limit ; etat limite; Grenzzustand;

border-line; borderline; borderline; estado-

limite. Stare mixt ; etat mixte; Mischzustand; bipolar

disorder; estado mixto; stato mi to; estado

mi to. Statestezic; statesthesique; statesthesisch; stat-

esthesis; estatesesico; statesesico; esta-
 testesico. Statistic ; statistique; Statistik; statistics;
 estadística; statistica; estatística. Statut social; statut social; sozialer Status;
 social status; estatuto social; stato sociale ;
 status social. Staz libidinal ; stase libidinale; Libido-
 stauung; damming up of libido; estancamien-
 to de la libido; stasi della libido; estase da
 libido. Stea sociometric ; etoile sociometrique; sozio-
 metrischer Star; sociometrie star; estrella sociometric ; stella sociometric ; estrela
 sociometric . Stereoacuzie; stereoacousie; Stereoakusie;
 stereoacousia; estereoacusia; stereoacusia;
 estereoacusia. Stereognozic; stereognosique; stereognosisch;
 stereognosis; estereognosico; stereognosico;
 estereognosico. Stereogram ; stereogramme; Stereogramm;
 stereogram; estereograma; stereogramma ;
 estereograma. Stereometru; stereometre; Stereometer; stere-
 ometer; estereometro; stereometro; estereo-
 metro. Stereopsie; stereopsie; Stereopsie; stereopsia;
 estereopsia; stereopsia; estereopsia. Stereoscop; stereoscope; Stereoskop; stereo-
 scope; estereoscopio; stereoscopio; estere-
 oscopio. Stereotip; stereotype; Stereotypus; stereotype;
 estereotipo; stereotipa; estereotipo. Stereotipie; stireotypie; Stereotypie; stereo-
 typy; estereotipia; stereotipia; estereotipia. Stigmat; stigmat; Stigma; stigma; estigma;
 stigma; estigma. Stigmatizare; stigmatisation; Brandmarken;
 stigmatization; estigmatización; stigmatiz-
 zazione; estigmatizag o. Stil cognitiv; style cognitif; cognitiver Stil;
 cognitive style; estilo cognitivo; stile cono-
 scitivo; estilo cognitivo. Stil de conducere; style de commandement;
 Befehlsstil; management style; estilo de
 mando; stile di comando; estilo de gestão.
 estilo de vida; stile di vita; estilo de vida. Stim de sine; estime de soi; Selbstachtung;
 self-esteem; autoestima; autostima; autoes-
 tima. Stimul; stimulus; Stimulus; stimulus; esti-
 mulo; stimolo; estímulo. Stimulare; stimulation; Stimulierung; stimu-
 lation; estimulación; stimolazione; estimu-
 lag o. Stingere; extinclion; Auslbschung; extinction;
 extincion; estinzione; extingão. Stîngaci/Stîng cie; gaucher(ie); Linksh nder;
 left-handed; zurdo; mancino; canhoto. Stocare; stockage; Lagerung; storage; almace-
 namiento; stoecaggio; estocagem. Stochastic; stochastique; stochastik; stochastic;
 estocástico; stocastico; estocástico. Stranietate (Sentiment de —); etrangete (sentiment d'—);
 Fremdkeit; strangeness; derea-
 lizacion; estraneitã; estranheza. Strategie; strategie; Strategie; strategy; estra-
 tegia; strategia; estrategia. Strategie decizionalii; strategie de decision;
 Entscheidungsstrategie; decision strategy;
 estrategia de decision; strategia di decisione;
 strategia de decis o. Strategie psiholingvistic ; strategie psycho-
 linguistique; psycholinguistische Strategie;
 psycholinguistic strategy; estrategia psico-
 lingufstica; strategia psicolinguistica; estrategia psicolingufstica. Stres ambiental; stress
 environnementaux;
 Umweltsstress; environmental stress; stress
 ambiental; stress ambientale; stress ambiental. Strig t; cri; Ruf; cry; grito; grido; grito. Strig t primai;
 cri primai; Urschrei; primai
 scream; grito primai; grido primale; grito
 primai. Stroboscop; stroboscope; Stroboskop; strobo-
 scope; estroboscopio; stroboscopio; estro-
 boscopio. Structuralism; structuralisme; Strukturalis-
 mus; structuralism; estructuralismo; struttu-
 ralismo; estruturalismo. Structurare; structuration; Strukturierung;
 structuring; estructuración; strutturazione;

estruturag o. Structur ; structure; Struktur; structure; estruc-
tura; struttura; estrutura. Studiu func ional; etude fonctionnelle; funk-
tionelle Suchung; func ional experiment;
estudio funcional; studiofunzionale; estudo
funcional. Stupoare; stupeur; Stupor; stupor; estupor;
stupore; estupor.

dic ionar de psihologie

882

883

glosar multilingv

Subcep ie; subception; unterschwellige Wahr-
nehmung; subception; subception; subce-
zione; subcepção. Subcon tient; subcon tient; Unterbewusste;
subconscious; subconscious; subconscio;
subconsciente. Subcultur ; sous-culture; Subkultur; subcul-
ture; subcultur ; sottocultura; subcultur . Subestimare; sous-estimation; Untersch tzung;
underestimation; subestimacion; sottovalu-
tazione; subestimac o. Subiect; sujet; Subjekt; subject; sujeto; sog-
getto; sujeito. Sublimare; sublimation; Subliemierung; su-
blimation; sublimacion; sublimazione; su-
blima ão.

Subliminal; subliminal; subliminal; subliminal; subliminal; subliminale; subliminal. Subvocal (Limbaj
—); subvocal (langage —) ;

subvokal; subvocal; subvocal; subvocale;

subvocal. Suferin ; souffrance; Leiden; suffering; su-
frimiento; sojferenza; sofrimento. Suflaj (Metod a —); soujflage (methode
du —); Vorsagendes; selective reminding;

recuerdo selectivo; suggerire; sopra. Sugestibilitate; suggestibilitate; Suggestibilit t;
suggestibility; suggestibilidad; suggestivit ;

suggestibilidade. Sugestie; suggestion; Suggestion; suggestion;

sugestion; suggestion; sugestão. Suicid; suicide; Selbstmord; suicide; suicidio;
suicido; suicidio.

Sunet; son; Ton; tone; sonido; suono; som. Supersti ie; superstition; Aberglaube; super-
stition; supersticion; superstizione; super-
sti ão. Supleant senzorial ; suppleance sensorielle;

sensorielle Stellvertretung; sensory supply;

suplencia sensorial; supplezza sensoriale;

suplencia sensorial. Suple e; souplesse; Biegsamkeit; suppleness;

flexibilidad; flessibilitã; flexibilidade. Suport social; soutien social; soziale Stütze;

social support; apoyo social; sostegno sociale; apoio social. Supracompensare; surcompensation; Über-
kompensation; overcompensation; sobre-

compensacion; ipercompensazione; super-
compensacão. Supradeterminare; surdetermination; tiber-

determinierung; overdetermination; sobre-
determinacion; iperdeterminazione; superde-
terminac o.

Supraestimare; surestimation; Überbewertung;

overestimation; sobre-estimacion; sopra-

lutazione; superestimacão. Supraeu; .ra/rooj/Über-ich; super-ego; super-

yo; super-io; super-ego. Suprageneralizare; surgeneralisation; Über-

generalisation; overgeneralization; sobrege-
neralizacion; supergeneralizzazione; super-

generalizacão. Suprainvestire; surinvestissement; Überbe-

setzung; hyperathaxis; sobrecarga; superin-

vestimento; sobrecarga. Supraînv are; surapprentissage; Überlernen;

overlearning; sobreaprendizaje; sovrappren-

dimento; superaprendizagem. Suprajustificare; surjustification; Überrecht-

fertigung; overjustification; sobrejustifica-

cion; iperjustificazione; sobrejustica ão. Supraliminar; supraliminaire; Übermerklich;

supraliminal; supraliminar; supraliminare;

supraliminar. Suprastructur ; superstructure; Uberbau; superstructure; superestructura; superstrutura; superstrutura. Suprimare; suppression; Abschaffung; suppression; supresion; soppressione; supressão. Supt; suction; Saugen; sucking; succion; suzione; suc o. Supunere; soumission; ¥o\gsa.mke\V, submission; sumision; sottomissione; submiss o. Surdomutism; surdi-mutite; Taubstummheit; deaf-mutism; sordomudez; sordomutismo; surdimutismo. Surís; sourire; L cheln; smile; sonrisa; sorriso; sorriso. Sustragere; echappement , -Entweichen; escape; escape; scappamento; escapamento. Sus inere; maintien; Erhaltung; holding; sosten; mantenimiento; sustenta9ão.

coal ; ecole; Schule; school; escuela; scuola; escola. coal activ ; ecole active; aktive Schule; active school; escuela activa; scuola attiva; escola activa. colaritate; col rite; Unterrichtsdauer; schooling; escolaridad \frecuencia scolastia; escolaridade. ef; meneur; Fiihrer; leader; conductor; capo; llder. oc (la testul Rorschach); choc (au test de Rorschach); Schock; shock; choque, choc; choque.

oc emo ional; choc emotionnel; emotionneller Schock; emo ional shock; choque emocio-nal; choc emozionale; choque emocional.

tiin e cognitive; sciences cognitives; cognitive Wissenschaften; cognitive sciences; ciencias cognitivas; scienze conoscitivi; cien-cias cognitivas.

tiin e sociale; sciences sociales; soziale Wissenschaften ; social sciences; ciencias sociales; scienze sociali; ciencias sociales.

Tabagism; ta/?ag/.wi&; Nikotinverbrauch; nico-tine addiction; tabaquismo; tabagismo; ta-bagismo. Tabl de ah; damier; Damenbrett; checker board; tablero; scacchiera; tabuleiro. Tabu; tabou; Tabu; taboo; tabu; tabu; tabu. Tahistoscop; tachistoscope; Tachistoskop; tachistoscope; taquistoscopio; tachistoscopio; taquistoscopio. Talamus; thalamus; Thalamus; thalamus; tâ-lamo; talamo; tâlamo. Talion; talion; Talion; talion; talion; taglione; talião. Tandre e; tercrfre.«e;Z rtlichkeit; tenderness; ternura; tenerezza; temur . Tat ; pere; Vaier; father; padre; padre; pai. Taxie; tax/e/Taxis; fcrx«taxia; tassia/taxia. Taxonomie; taxonomic; Taxonomie; taxonomia; taxonomia; tassonomia; taxonomia. Taxonomie a obiectivelor; taxonomie des objectifs; Taxonomie der Objektive; taxonomy of objectives; taxonomia de los objetivos; tassonomia degli oggietivi; taxonomia dos objetivos. Teatroterapie; théâtretherapie; Theatertherapie; theatre therapy; teatroterapia; teatroterapia. Tehnologie a educa iei; technologie de l'education; Erziehungstechnologie; educa ional technology; tecnología de la educacion; tecnologia dell'educazione; tecnologia de educa o. Telencefal; telencephale; Telencephalon; telencephalon; telencefalo; telencefalo; telencefalo. Teleonomie; teleonomie; Teleonomie; teleonomy; teleonomia; teleonomia; teleonomia. Tem ; theme; Topic; topic; topico; tema; topico. Temebilitate; rewefo///fe, Temebilit t; temebility; temebilidad; temebilit ; periculosidade. Temperatur de culoare; temperature de couleur; Farbentemperatur; colour temperature; temperatura de color; temperatura del colore; temperatura de cor.

Temporal; temporel /zeitlich; temporal; temporal; temporale; temporal. Tendin ; tendance; Tendenz; tendency; tendencia; tendenza; tendencia. Tendin de r spuns; tendance de reponse; Reaktionstrebung; response trend; tendencia de respuesta; tendenza di riposta; tendencia de resposta.

Tensiune (Sentiment de —); tension (sentiment de —); Spannung; tension; tension; tensione; tens o. Teorie cloacal ; theorie cloacale; Kloaken-theorie; cloacal theory; teorfa cloacal; teoria cloacale; teoria

cloacal. Teorie implicit a personalit ii; theorie implicite de la personnalite; implizite Per-sonlichkeitstheorie; implicit theory of per-sonality; teoria implicita de la personalidad; teoria implicita della personalit ; teoria im-plfcita de personalidade.

Terapie familial psihanalitic ; therapie familiale psychanalytique; psychoanalytische Familientherapie; psychoanalytic family therapy; terapia familiar psicoanalftica; terapia familiare psicanatitica; terapia familiar psicoanalftica.

Terapie familial sistemic ; therapie familiale systemique; systemische Familientherapie; systemic family therapy; terapia familiar sistemic ; terapia familiare sistemic ; terapia familiar sistemic .

Territorialitate; territorialite; Territorialit t; territoriality; territorialidad; territorialit ; territorialidade.

Teritoriu; territoire; Revier; territory; terri-torio; territorio; territorio.

Test cognitiv; test cognitif; cognitiver Test; cognitive test; test cognitivo; test conosci-to; teste cognitivo.

Test de ipotez ; test d'hypothese; Hypothe-sentest; hypothesis test; test de hipotesis; test di ipotesi; teste de hipoteses.

Test pe calculator; test sur ordinateur; Test mit Hilfe eines Computers; computer testing; test en computadora; test su calculatore; teste corn computador.

Test proiectiv; testprojectif; projektiver Test; projective test; test proyectivo; testproietti-vo; teste projectivo.

Text; texte; Text; text; texto; testo; texto.

Timbru; timbre; Klangfarbe; timbre; timbre; timbro; timbre.

Timic; thymique; thymisch; thymic; tfrnico; timico; t'mico.

Timiditate; timidite; Verlegenheit; shyness; timidez; timidez; timidez.

dic ionar de psihologie

884

Timoreglator; thymoregulateur; Thymoregu-lator; thymoregulator; estabilizador del humor; timoregolatore; timoregulador. Timp; temps; Zeit; time; tiempo; tempo; tempo. Timp gramatical; temps grammatical; gram-matisches Tempus; grammatical tense; tiempo gramatical; tempo grammaticale; tempo gramatical. Tipic (Valoare —); typique (valeur —); ty-

pischer; typical; tfpico; tipico; tfpico. Tipicitate; fyp/ca/i(<?;Typischkeit; typicality;

tipicalidad; tipicalit ; tipicidade. Tipologie; typologie; Typologie; typology; tipologia; tipologia; tipologia. Toleran ; tolerance ,Toleranz; tolerance; to-

lerancia; tolleranza; tolerância. Ton; ton; Ton; tone; tono; tono; tono. Tonalitate; tonalite; Tonalit t; tonality; tonali-

dad; tonalit ; tonalidade. Tonem; toncme,Tonem; toneme; tonema; to-nema; tonema.

Tonie; tonie; Tonie; tonie; tonfa; tonia; tonia. Topic ; topique ,Topik; topic/topica; topico; topica.

Toxicomanie; toxicomanie; Toxikomanie; toxicomania ; toxicomania; tossicomania; toxicomania.

Traductibilitate; traductibilite; Ubersetzbar-keit; translatable; traducible; traducibilit ; traduzibilidade.

Trambulina lui Lashley; tremplin de Lashley; Lashleyes Sprungbrett; sumping stand; tram-polfn de Lashley; trampolino di Lashley; tram-polin de Lashley.

Tranchilizant; tranquillisant; Beruhigungsmittel; rram/HfVfeer/tranquilizante; tranquilizante; tranquilizante.

Transduc ie; rradMttw/i/Transduktion; trans-duction; transduccion; trasduzione; trans-du âo.

Transfer; transfert; Obertragung; transference;

transferencia; transfert; transferencia. Transfer de inv are; transfert d'apprentis-sage; Ubertragung der Ubung; transfer of learning; transferencia de aprendizaje; trans-ferimento di apprendimento; transferencia de aprendizagem.

Transfer intermodal; transfert intermodal; intermodaleUbertragung; cross-modal transfer; transferencia intermodal; transferimen-to intermodale; transferencia intermodal. Transformare în contrariu; renversement dans le contraire; Verkehrung ins Gegenteil; reversal into the oppo.site; tranformacion en Io contrario; conversione nelVopposto; in-tervers o.

Transformare lingvistic ; transformation lin-guistique; sprachwissenschaftliche Umfor-mung; linguistic transformation; transforma-cion lingiifstica; trasformazione linguistica; transformac o linguistica. Transgresiune; transgression; Ubertretung; transgression; trasgresion; trasgresione; transgressão.

Transmisie intergenera ional ; transmission intergenerationnelle; intergenerationelle Ubertragung ; intergenerational trasmission; trans-mision intergeneracional; trasmissione inter-generazioni; transmissão intergeneracional.

Transnosografic; transnosographique; trans-nosographisch; transnosographic; transno-sogr fico;

transnosografico; transnosografico.

Transversal (Metod —); transversale (methode —); transversale; cross section; transversal; trasversale; transversal.

Tranzitivism; transitivisme; Transitivismus; transitivism; transitivismo; transitivismo; transitivismo.

Tranzitivitate lingvistic; transitivite linguistique; sprachwissenschaftliche Transitivität; linguistic transitivity; transitividad lingüística; transitivität linguística; transitividade linguística.

Tranzițional; transitionnel; Übergang; transitional; transicional; transizionale; transicional.

Tratare/Tratament; traitement; Behandlung; treatment; tratamiento; trattamento; tratamento

Traumatism; traumatisme; Trauma; traumatism; traumatismo; traumatismo; traumatismo.

Traumatism al nașterii; traumatisme de la naissance; Geburtstrauma; birth trauma; traumatismo del nacimiento; traumatismo di nascita; traumatismo de nascimento.

Trabalho do luto; travail du deuil; Trauerarbeit; work of mourning; trabajo del duelo; lavoro del lutto; trabalho do luto.

Trăire; vécu; Erleben; actual experience; experiencia vivida; vissuto; vivencia.

Trăsătură distinctivă; trăsătură distinctivă; Eigenzug; distinctive feature; rasgo distintivo; tratto distintivo; trazo distintivo.

Trăsătură supra-segmentală; trăsătură supra-segmentală; Suprasegmentalzug; suprasegmental feature; rasgo supra-segmental; tratto sopra-segmentale; trazo supra-segmental.

Trebuie; besoin; Bedarf; need; necesidad; bisogno; necessidade.

885

glosar multilingv

Trecere la act; passage à l'acte; Agieren; acting out; pasaje al acto; passaggio all'atto; passagem à ação.

Trei personaje (Test al celor —); trois personnages (test des —); drei Personentest; three persons; tres personajes; tre personaggi; tres personagens. Tremometru; tremometre; Tremometer; tremometer; tremometro; tremometro; tremo-metro. Trezire; eveil; Erwachen; arousal; vigilia; risveglio; despertar.

Triangulare; triangulation; Triangulierung; triangulation; triangulación; triangolazione; triangulação.

Trigram; trigramme; trigramm; trigram; tri-

grama; trigramma; trigram. Trisomie; trisomie; Mongolismus; mongolism;

trisomia; trisomia; trisomia. Trofalaxie; trophallaxie; Trophallaxie; tro-phylaxis; trofalaxia; trofallassi; trofalaxia. Tropism; tropisme; Tropismus; tropism; tro-

pismo; tropismo; tropismo. Tropometru; tropometre; Tropometer; tropo-meter; tropometro; tropometro; tropometro. Trunchi cerebral; tronco cerebral; Hirnstamm; brain stem; tronco cerebral; tronco cerebrale; tronco cerebral.

Trunchi comun; tronc comun; gemeiner Stamm; common core; ciclo comun; tronco comune; tronco comun. Tulburare de conduit; trouble de la conduite; Verhaltensstörung; behavior disorder; trastorno de la conducta; disturbo della condotta; disturbo de conduta. Turnul din Hanoi; tour de Hanoi; Hanoi Turm; tower of Hanoi; torre de Hanoi; torre di Hanoi; torre de Hanoi. Tutorat; tutorat; Tutorat; tutoring; tutoria; tu-toria; tutela.

apă ispășitoare; boue émissaire; Siindenbock;

scapegoat; chivo emisario; capro espiatorio;

bode expiatorio. Țintă; cible; Scheibe; target; blanco; her-saglio; alvo.

Ucenic; apprenti; Lehrling; apprentice;

aprendiz; aprendiz; aprendiz. Uitare; oubli; Vergessen; forgetting; olvido;

oblio; esquecimento. Ultrasunet; ultrason; Ultraschall; ultrasound;

ultrasonido; ultrasuono; ultrasom.

Umanist (Psihologie —); humaniste (psychologie —); humanistische; humanistic;

humanista; umanista; humanista. Umanizare; humanisation; Vermenschlichen;

humanisation; humanización; umanizza-

zione; humanização. Und cerebral; onde cerebrale; zerebrale

Welle; cerebral wave; onda cerebral; onda

cerebrale; onda cerebral. Unealtă; outil; Werkzeug; tool; instrumenta;

attrezzo; instrumenta. Unificare; unification; Einigung; pattern

matching unification; unificación; unifi-

cazione; unificação. Unitate lingvistic; unite linguistique; sprach-

wissenschaftliche Einheit; linguistic unit;

unidad lingüística; unit linguística; unidade

linguistica. Unitate motorie; unite motrice; motorische
 Einheit; motor unit; unidad motora; unit
 motrice; unidade motora. Universalii lingvistice; universaux de langage;
 Sprachuniversalien; universals of language;
 universales del lenguaje; universali di lin-
 guaggio; universos de linguagem. Ur ; haine; Hass; hate; odio; adio; odio. Uretral; uretral; urethral;
 urethral; urethral;
 uretrale; uretral. Urm ; trace; Erinnerungsspur; trace; huella;
 traccia; traco. Urm rir vizual ; poursuite visuelle; visuelle
 Verfolgung; tracking eye movement; segui-
 miento visual; inseguimento visivo; acom-
 panhamento visual. Utilitarism; utilitarisme; Utilitarismus; utili-
 tarianism; utilitarismo; utilitarismo; utilita-
 rismo. Utilitate; utilite; N tlichkeit; usefulness; uti-
 lidad; utilit ; utilidade. Utopie; utopie; Utopia; utopia; utopia;
 utopia. Uz lingvistic; usage linguistique; sprachwis-
 senschaftliche Benutzung; linguistic use; uso
 lingufstico; uso linguistico; uso lingufstico.
 Valen ; valence; Aufforderungscharakter;
 valency; valencia; valenza; valencia. Validare; validation; Validation; validation;
 validacion; convalida; valida. Validitate; validite; Giiltigkeit; validity;
 validez; validit ; validez. Valoare; valeur; Wert; value; valor; valore;
 valor. Valoare lingvistic ; valeur linguistique;
 sprachwissenschaftlicher Wert; linguistic
 dic ionar de psihologie
 886
 value; valor lingufstico; valore linguistico;
 valor lingufstico.
 Vandalism; vandalisme; Vandalismus; vandalism ; vandalismo; vandalismo; vandalismo. Variabil ;
 variable; Variable; variable; va-
 riable; variabile; variável. Variabilitate; variabilite; Variabilit t; varia-
 bility; variabilidad; variabilitâ; variabili-
 dade. Variant ; variance; Dispersion; variance; va-
 rianza; varianza; variância. Varia ie contingen negativ ; variatlon contingente negative; negative
 Kontingen varia-
 tion; negative contingent variation; variacion
 contingente negativa; variazione contingente
 negativa; variac o contingente negativa. Varia ie polilectal ; variation polylectale;
 polylektale Variation; polylectal variation;
 variacion polilectal; variazione poliletale;
 varia o polilectal. V t mare simbolic ; blessure symbolique;
 symbolische Wunde; symbolic wound; lesion
 simbolica; ferita .simbolica; ferida simbolica. Vedere; vision; Sehen; vision; vision; visione;
 visão.
 Verbal; verbal; verbal; verbal; verbal; verbale; verbal. Vibra ie; vibration; Vibration; vibration; vi-
 bracion; vibrazione; vibrac o. Vicariant (inv are —); vicariant (appren-
 tissage —); vikariierend; vicarious; vica-
 riant; vicariante; vicariante. Victim ; victime; Opfer; victim; victima; vit-
 tima; vitima. Victimologie; victimologie; Victimologie; vic-
 timology; victimologia; vittimologia; viti-
 mologia. Vid (Angoas a —); vide (angoisse du —);
 Leereangst; emptiness; vacio; vuoto; vazio. Vid (Mul ime —); flou (ensemble —);
 unbestimmte; fuzzy; borroso; vago; vago. Vigilen ; vigilance; Wachsamkeit; vigilance;
 vigilancia; vigilanza; vigilância. Vindecare; guerison; Erholung; recovery;
 curacion; guarizione; cura. Viol; viol; Vergewaltigung; râpe; violacion;
 stupro; estupro. Violen ; violence; Wildheit; violence; vio-
 lencia; violenza; violencia. Vis; reve; Traum; dream; sueno; sogno; sonho. Vis diurn dirijat; reve
 eveille dirige; geleite-
 ter Wachtraum; directed daydream; sueno
 despierto dirigido; sogno sveglio diretto; sonho

acordado dirigido. Vitalism; vitalisme; Vitalismus; vitalism; vitalismo; vitalismo; vitalismo. Vitez ; vitesse; Schnelligkeit; speed; velocidad; velocit ; velocidade. Vîrst legal ; ge legal; gesetzliches Alter; legal age; edad legal; età legale; idade legal. Vîrst mental ; âge mental; Intelligenzalter; mental age; edad mental; età mentale; idade mental. Vîrst real ; âge reel; chronologisches Alter; chronological age; edad real; età reale; idade real. Vîrst colar ; âge scolaire; Schulalter; school age; edad escolar; età scolastica; idade escolar. Viscozitate a libidoului; viscosite de la libido; Libidoklebrigkeit; libido adhesiveness; adherencia de la libido; vischiosit della libido; viscosidade da libido. Voaiorism; voyeurisme; Voyeurismus; voyeurism; mironisme; voyeurismo; voyeurismo. Vocabular; vocabulaire; Wortschatz; vocabulary; vocabulario; vocabulario; vocabulário. Vocalizare; voca//ra(/o«;Klanggebung; vocalization; vocalizacion; vocalizzazione; vocalizaq&o. Voce; voix; Stimme; voice; voz; voce; voz. Voin ; voto/i(e);Wille; will; voluntad; voluntâ; vontade. Voin de putere; volonte de puissance; Wille zur Macht; will of power; voluntad de poder; volunt di potere; vontade de poder. Voluntar; volontaire; Freiwillig; voluntary; voluntario; voluntario; volunt rio. Vorbire;parole; Wort; word; habla; parola; fala. Vulnerabilitate; vulnerabilite; Verletzbarkeit; vulnerability; vulnerabilidad; vulnerabilita; vulnerabilidade. Zgomot; bruit; Ger usch; noise; ruido; rumore; barulho. Zona proximei dezvoltari; zone proximale de developpement; n here Entfaltungszone; nearest zone of development; zona proximal de desarrollo; zona proximale di sviluppo; zona proximal de desenvolvimento. Zvon; n(me«r;Gerucht; rumour;rumox; voce; rumor.

Redactor ANTOANETA IORDACHE

Ap rut 1999 BUCURE TI - ROMÂNIA

ARTA GRAFICA s.a.

Calea erban Vod nr. 133, Sector 4, Cod 70517, BUCURE TI Tel: 336.29.11

Fax: 337.07.35

Alte apari ii în seria Dic ionare

MIHAELA ANGHELESCUIRIMIA Dic ionarul universului britanic

Dac limba englez a devenit un mijloc de comunicare interna ional, în civiliza ia care i-a dat na tere bate înc o inim ... insular .

E un organ aparte, alimentat de obiecte, monumente i concepte tipice - tipice pîn la intractabil. Încrez tor în sine, el func ioneaz eficient prin secolii, netulburat de extravagantele i idiosincraziile sale.

Mihaela Anghelescu Irimia de la Catedra de englez a Facult ii de Limbi Str ine din Universitatea Bucure ti, specialist în studii culturale britanice, a alc tuit un puzzle exemplar al vie ii Albionului. Piesele lui - enunate în englez i ordonate alfabetic - î i dezvoltate semnificativ, istoria i « valoarea de întrebuiinare » în articole dense, solid documentate i (cum altfel ?) atinse de adierea umorului englezesc. Iat , în mai pu in de 250 de pagini, o carte pentru toti cei dornici s se apropie de insulari la ei acas ori pur i simplu s în eleag un univers f r egal.

ANTONY FLEW (coordonator) Dic ionar de filozofie i logic

Traducere din englez de DRAGAN STOIANOVICI Edi ia a doua

De la gînditorii antici la Sf. Toma d'Aquino, de la Descartes, Spinoza, Kant i pîn în epoca modern a lui Russell i Wittgenstein, acest dic ionar cuprinde conceptele i terminologia a mii de ani de gîndire filozofic , precum i ale unor tiine înrudite mai noi, ca logica, sociologia i psihologia. Exist , totodat , articole biografice, dintre care unele foarte extinse. Un sistem de trimiteri de la un articol la altele face posibil consultarea „în adîncime" a dic ionarului. Cititorul are la dispozi ie o lucrare de referin „mai cuprinz toare i mai bun decît oricare dintre predecesoarele sau concurentele ei".

DANIELA CARAMAN FOTEA / CRISTIAN NICOLAU Dic ionar de rock, pop ifolk

Cele peste 1000 de articole ale acestui dic ionar - realizat, împreun cu un tnr colaborator, de o autoare cu o considerabil experien publicistic în domeniu -ofer informa ii solide asupra unui gen muzical supus prin excelen mitizării, ba chiar mistificării.

Fenomenul muzical rock (fie el clasic sau hard, progresiv, heavy metal) i prelungirile lui (disco, rap, reggae, rave) snt prezentate prin pionierii genului - Bill Haley, Buddy Holly, Bo Diddley etc. -, prin nume de genz - ca Elvis Presley, Beatles, Rolling Stone —, megastaruri contemporane - ca Eric Clapton, Elton John, Phil Collins, Sting, Pink Floyd - i apari ii comerciale - precum Spice Girls, Backstreet Boys, Kelly Family.

Desf urarea lexicografic include numeroase date despre marile alternative ale rockului, muzica pop i folk. Nu snt uita i nici reprezentan ii autohtoni ai ge-

nului: de la «legendarii» Sincron, Phoenix, Sfinx, la Holograf sau Iris, apoi Cargo, Timpuri Noi, mai tinerii Class, Sarmalele reci sau TShort; de la Cornel Fugaru la Alexandru Andrie , Victor Socaciu, Hru c sau nou venii Talisman. Dic ionarul îi men ioneaz totodat pe principalii realizatori de emisiuni radio i TV specializate, ca i pe marii produc tori i organizatori de show-uri, companiile muzicale importante etc. Un segment al volumului este dedicat explic rii terminologiei de specialitate.

JOHN GRIMES

Dic ionar de filozofie indian

Traducere din englez de Liliana DONOSE SAMUELSSON. Control tiin ific i cuvnt înainte de radu bercea

Conceput ca un ghid pentru cititorii de filozofie indian nespeciali ti în sanskrit , acest dic ionar reune te, redat i în transliterare latin , toi termenii fundamentali ai epistemologiei, metafizicii i înv turilor practice indiene. Pentru fiecare termen se indic mai întâi sensul obi nuit, non-tehnic, iar apoi eventualele sensuri speciale din cadrul diverselor coli filozofice: budismul, jai-nismul, C rv ka, Ny ya, Vaise ika, fikhya, Yoga, Mfm msa, Ved nta, Saiva, Siddh nta, Vira, Saivism, Kashmir Saivism, Siv dvaita. Un sistem de trimiteri de la un articol la altele pune în eviden «interac iunea » no iunilor. La sfir itul volumului exist un indice de termeni importan i i 14 tablouri sinoptice cu informa ii despre fiecare coal indian .

GHEORGHE GU U Dic ionar latin-român

Ap rut prima oar în 1966, apoi în 1968, într-o edi ie îmbun t it , lucrarea de fa este un dic ionar uzual al limbii latine din epoca clasic , încorporând i materialul lexical al operelor scriitorilor de pîn la jum tatea secolului al II-lea d. Cr. Autorul lui, profesorul Gheorghe Gu u, este deja cunoscut publicului român datorit excelentelor sale traduceri din Seneca, Cicero, Juvenal, Quintilian sau Tacitus {Anale, Humanitas, 1995}.

Dic ionarul cuprinde l muriri despre termenii referitori la cultura material sau institu iile politice, sociale, religioase i militare romane, precum i informa ii privitoare la mitologia greco-roman .

Concentrînd i sistematizînd logic i eficient sensurile termenilor tradu i — înso i i adesea de exemple ilustrative —, volumul ofer celor interesa i un instrument de lucru u or de consultat, care prefigureaz edi ia mare a aceleia i lucr ri, în curs de apari ie la Humanitas.

LAUREN IU TEFAN-SCALAT (coordonator) Dic ionar de scrieri politice fundamentale

Cei dou zeci de speciali ti români în filozofie i tiin e politice care au colaborat la acest volum i-au propus s ofere cititorilor un acces rapid, dar bine jalonat c tre con inutul i ideile culturale ale scrierilor devenite clasice în filozofia politic . Fiecare oper este încadrat mai întâi în context istoric i biografic, aducîndu-se în prim-plan contribu ia sa teoretic major ; urmeaz apoi comentarii critice, care dau o imagine asupra relevan ei i destinului ei ulterior.

Platon, Thomas Morus, Machiavelli, Rousseau, Jeremy Bentham, J. St. Mill Ale-xis de Tocqueville, Michael Oakeshott, Friedrich von Hayek, James Buch'anan Robert Nozick, John Rawls fac parte din cei cincizeci de gînditori marcan i ale c ror opere i i g sesc în acest dic ionar prezent ri pertinente i ample comentarii. Complementar Enciclopediei Blackwell a gîndirii politice, volumul coordonat de Lauren iu tefan-Scalat este un instrument de lucru indispensabil pentru studen ii în tiin ele umaniste, analitii politici, speciali tii care lucreaz în domenii direct legate de politic (mass-media, administra ie).

ANA FELICIA TEF Dic ionar de greac veche

Autoarea Manualului de greac veche (Humanitas, 1996) propune un dic ionar cu peste 20 000 de cuvinte, alc tuind fondul principal lexical al elinei. Axat ini ial pe vocabularul din textele Manualului, dic ionarul a fost extins la lexicul de larg circula ie atestat la cei mai valoro i autori elini; el con ine, de asemenea, un tabel de verbe neregulate i un mic glosar de cuvinte grece ti active în limba român . Aceast lucrare este prima apari ie editorial de lexicografie elin în limba român , merit s acopere vechi cerin e în domeniu.

Dic ionar biblic

Traducere din francez de DAN SLU ANSCHI

Cititorul interesat de întreaga arie de preocupări religioase, literare și artistice pe care le-a generat cartea fundamentală a omeniilor va găsi în acest dicționar informații esențiale, expuse cu desigur în riguroasă științificitate. Tematica volumului este cât se poate de largă: criștinești și povestiri biblice, teologie biblică, exegeză, arheologie, istorie, instituții, antropologie, cosmologie, viața cotidiană, tipuri de religii, surse literare... însoțit de un tablou tematic al articolelor sale, dicționarul oferă, în plus, o privire sintetică asupra studiilor biblice pe care le consemnează.

DAVID MILLER (coordonator) Enciclopedia Blackwell a gândirii politice

Traducere din engleză de Dragan Stoianovici

Cu o prefață pentru ediția românească de Allan Ryan

Acoperind întregul spectru al istoriei și teoriei politice, de la Socrate la John Rawls, Enciclopedia Blackwell coordonată de David Miller este considerată cea mai erudită și inteligibilă lucrare de referință a domeniului. Apariția ei în românește suplimentează o lipsă resimțită acut nu numai de politolog, sociolog sau ziarist, dar și de nespecialistul interesat să aibă informații solide într-un teritoriu de maximă actualitate. Cele 350 de intrări ale Enciclopediei îmbină într-o formulă echilibrată articole extinse cu definiții succinte. Conceptele-cheie ale gândirii politice (stat, drept, contract social, obligație politică, autoritate, libertate, egalitate, democrație, despotism ș.a.m.d.) sunt explicate și analizate, iar doctrinele și ideologiile (liberalism, conservatorism, socialism, marxism, rasism, fascism etc.) sunt raportate atât la contextul istoric, cât și la politicile contemporane. Fiecare intrare trimite la altele și se regăsește în indicele de la sfârșitul volumului.

TALON DE COMAND Carte Humanitas prin poștă

Citiți pe verso despre avantajele utilizării serviciului nostru direct de distribuție și despre procedura de comandă.

Nr. crt.	Titlu, autor	Pre (lei)	Nr. ex.
1	Dicționar de filozofie indian JOHN GRIMES		
2	Dicționar de filozofie și logică ANTONY FLEW		
3	Dicționar de rock, pop, folk D. CARAMAN FOTEA / CRISTIAN NICOLAU		
4	Dicționarul operelor filozofice românești ION IANOȘ		
5	Dicționarul enciclopedic al Bibliei		
6	Dicționarul universului britanic M. ANGHELESCU IRIMIA		
7	Franceza de astăzi. Dicționar francez-român ARISTI A NEGREANU	39 900	
8	Istoria culturală a Chinei C. P. FITZGERALD	69 900	
9	Manual de filozofie MIRIA FURST / JURGEN TRINKS	39 900	
10	Pe scara din dos a filozofiei WILHELM WEISCHEDEL	54 900	
11	Religiile lumii JEAN DELUMEAU	94 900	
12	Simbolurile biblice MAURICE COCAGNAC	59 900	
13	Termenii filozofiei grecești FRANCIS E. PETERS	39 900	

--	--	--	--

CARTE HUMANITAS PRIN POST

cu plata ramburs / la primirea coletului

Avantajele dumneavoastră : 10 % reducere din prețul de librărie, indiferent de cantitatea comandată •
taxe postale gratuite / suportate de Humanitas • materiale promoționale la zi privind aparițiile noastre.

Cum comandați: Bifați pe TALONUL DE COMANDĂ precedent titlurile care vă interesează •

Adugați, dacă e cazul, alte titluri Humanitas • Indicați, pentru fiecare titlu, numărul de exemplare
dorite • țineți cont de faptul că lista de titluri disponibile și prețurile înscrise în TALONUL DE
COMANDĂ erau valabile la data trimiterii în tipografie a cărții de față • Pentru informații la zi privind
titlurile disponibile și prețurile lor, sunați la tel. 01/222 90 61.

Cum transmiteți comenzile: prin post, telefon, fax, e-mail sau Internet (căutați pe site-ul nostru bonul
de comandă).

Editura Humanitas

Piața Presei Libere 1

79 734 București — România

Tel.: 01/222 90 61, Fax: 01/224 36 32

E-mail: editors @ mail.humanitas.ro

Internet: www.humanitas.ro

Datele dumneavoastră

Nume _____

Adresă _____

Telefon, fax _____

Informații suplimentare (completați aceste rubrici pentru a fi incluse în baza noastră de date destinată
unui viitor direct-mail)

Profesia _____

Data nașterii _____

Preferințe de lectură / domenii de interes _____

Semnătură _____

Data _____